UNIVERSITÄTS BIBLIOTHEK WUPPERTAL
BERGISCHE UNIVERSITÄT WUPPERTAL

Universitätsbibliothek Wuppertal

Pvb. Virgilii Maronis Bvcolicorvm Eclogæ X, Georgicorvm Libri IIII, Æneidos Libri XII

Vergilius Maro, Publius

Genevæ, M.DC.XXXVI.

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-548

Visual Library

Johannis Joachimi
Bordenhusii 1665.

Metzler.

Lansius in Orat. pro Italia. pag. 707.
Quem omnis etas habebit exemplar absolutissimum,
P. Virgilius Maro. p.

D 2
640

Der Churmainzischen Bibliothek gehörig.
Ebersheim im Oktober 1803.
Aufbewahrt der Churfürstlichen Regierung in Aschaffenburg.

PVB.

VIRGILII MARONIS

BVCOLICORVM, ECLOGÆ X.
GEORGICORVM, LIBRI IIII.
ÆNEIDOS, LIBRI XII.

Et in ea,

MAVRI SERVII HONORATI
GRAMMATICI COMMENTARII, EX ANTIQVISS.
exemplaribus longe meliores & auctiores:

EX BIBLIOTHECA PETRI DANIELIS I.C.

Accessit Fabij Planciadis Fulgentij liber de Continentia Virgiliana, auctior à Mss. Cod. Item Iunij Philargyrij commentariolus in Bucolica & Georgica Virgilij.

Cum certissimo ac copiosissimo INDICE.

GENEVÆ,
Apud Petrum & Iacobum Chouët.

M. DC. XXXVI.

PVBLII VIRGILII
MARONIS VITA.

PVBLIVS Virgilius Maro Mantuanus parẽtibus modicis fuit, ac præcipuè patre: quem quidam opificem figulum: plures, Magi cuiuſdam viatoris initio mercenariũ, mox ob induſtriam generũ tradiderunt, egregięque ſubſtantiæ, ſyluis coëmendis & apibus curãdis auxiſſe reculam. Natus eſt Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo primùm Coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur & abeſt à Mantua non procul. Prægnans mater ſomniauit enixam ſe laureum ramum, quem contracta terra coaluiſſe, & excreuiſſe illico in ſpecie maturæ arboris refertæque variis pomis & floribus: ac ſequenti luce cũ marito rus propinquum petens ex itinere diuertit, atque in ſubiecta foſſa partu leuata eſt. Ferunt infantem vt ſit editus, neque euagiſſe: & adeo miti vultu fuiſſe, vt haud dubiam ſpem proſperioris genituræ iam tum daret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita breui eualuit tempore, vt multo antè ſatas populos adæquauiſſet: quæ arbor Virgilij ex eo dicta, atque etiã conſecrata eſt ſumma grauidarum ac fœtarum religione, & ſuſcipientium ibi & ſoluentium vota. Initia ætatis Cremonæ egit vſque ad virilem togam, quam XVII. anno natali ſuo accepit, Iiſdem illis conſulibus iterum quibus erat natus. Euenítque vt eo ipſo die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde paulo pòſt tranſiit in Vrbem. Corpore & ſtatura fuit grandis, aquilo colore, facie ruſticana, valetudine varia: nam plerunque à ſtomacho & à faucibus ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpe reiecit: cibi, viníque minimi. Libidinis in pueros pronior, quorum maximè dilexit Cebetem & Alexandrum: quem ſecũda Bucolicorum ecloga Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione: vtrunque non inerudítum, Cebetem verò & poetam. Vulgatum eſt conſueſſe eum

cũ Plotia Aleria. Sed Asconius Pedianus affirmat ipsam postea maiorem natu narrare solitam inuitatam quidẽ à Vario ad communionem sui, verũ pertinacissimè recusasse. Cætera sanè vitæ & ore & animo tam probũ constat, vt Neapoli parthenias vulgò appellatus sit: Ac, si quando Romæ (quò rarissimè commeabat) viseretur, in publico sectantes, demonstrantésq; se, suffugere solitum in proximũ tectum. Bona autem cuiusdam exulantis offerente Augusto non sustinuit accipere. Possedit prope cẽties sestertiũm ex liberalitatibus amicorum. Habuitq; domum Exquiliis iuxta hortos Mecœnatis, quanquam secessu Campaniæ Siciliæq; plurimum vteretur. Parentes iam grandis amisit: ex quibus patrem captum oculis, & duos fratres germanos, Silonẽ impuberem, Flaccum iam adultum, cuius exitum sub nomine Daphinidis deflet. Inter cętera studia medicinę quoque, ac maximè mathematicę operam dedit. Egit & causam apud iudices vnam omninò, nec amplius quàm semel. Nam & in sermone tardissimum ac penè indocto similem fuisse Melissus tradidit. Poeticam puer adhuc auspicatus in Balistam ludi magistrum ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, distichon fecit,

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus:
Nocte die tutum carpe viator iter.

Deinde Catalecton, & Priapia, & Epigrammata, & Diras, Item Cirim & Culicem cum esset annorum XVI. cuius materia talis est: Pastor fatigatus æstu, cum sub arbore condormisset, & serpens ad eum proriperet, è palude culex prouolauit, atque inter duo tempora aculeum fixit pastori. At ille continuo culicem attriuit, & serpentem interemit: ac sepulchrum culici statuit, & distichon fecit,

Parue culex, pecudum custos, tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripsit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox cùm res Romanas inchoasset, offensus materia, ad Bucolicam transiit: maximè vt Asinium Pollionem, Alphenum Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis triumuirorum iussu trans Padum diuidebantur, indemnem se præstitissent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis qui sibi mediocriter adhuc noto opem tulisset aduersus cuiusdam veterani violentiam: à quo in altercatione litis paulum afuit quin occideretur. Nouissimè autem Æneidem inchoauit. argumentum varium ac multiplex,

multiplex,& quasi amborũ Homeri carminum instar:Præterea nominibus ac rebus Græcis,Latinisque cõmune,& in quo,quod maximè studebat,Romanæ simul vrbis & Augusti origo contineretur.Cũ Georgica scriberet,traditur cotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus,ac per totũ diem retractando ad pauciſſimos redigere : non absurdè carmẽ se more vrsæ parere dicens, & lambendo demũ effingere. Æneida prosa prius oratione formatá,digestamq; in XII. libros particulatim componere instituit,prout liberet quidque, & nihil in ordinẽ accipiens,vt ne quid impetum moraretur,quædá imperfecta transmisit:alia leuissimis verbis veluti fulsit,quæ per iocum pro tibicinibus interponi à se aiebat ad sustinendũ opus , donec solidæ columnæ aduenirent.Bucolica triennio,Georgica VII.Æneida XI.perfecit annis.Bucolica eo successu edidit vt in scenam quoque per cantores crebro pronunciarẽtur:Georgica,reuerso post Actiacam victoriam Augusto,atque reficiendarũ faucium causa Attellæ cõmoranti, per continuum quatriduum legit suscipiente Mecœnate legendi vicem , quoties interpellaretur ipse vocis offensione.Pronuntiabat autẽ maxima cum suauitate,cũ lenociniis miris,vt Seneca tradidit Iulium Montanum poëtam solitum dicere inuolaturũ se Virgilio,si & vocem posset,& os,& hypocrisim,eosdem enim versus,ipso pronũtiante,bene sonare: sine illo,inanes esse mutósque. Æneidos vix dum cœptæ tanta extitit fama,vt Sextus Propertius nõ dubitauerit sic prędicare,

Cedite Romani scriptores, cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Augustus verò cum iam forte expeditione Cantabrica abesset: & supplicibus atque etiam minacibus per iocum literis efflagitaret vt sibi de Æneide,vt ipsius verba sunt,vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret: Cui tamen multo post perfectáque demum materia tres omnino libros recitauit, secundum,quartum,sextum. Sed hunc notabili Octauiæ adfectione:quæ cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus , *Tu Marcellus eris*,defecisse fertur: atque ægrè focillata est. Recitauit & pluribus : sed neque frequenter, & ea ferè de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum eius exactæ iam senectutis tradunt referre solitum , quondam eum in recitando duos dimidiatos versus complesse ex tempore. Nam cùm hactenus haberet:Misenum Æolidem,adiecisse,quo non præstantior alter.

Item huic, Ære ciere viros: simili calore iactatum subiunxisse, Martémque accendere cantu: statímq; sibi imperasse vt vtrunque volumini adscriberet. Anno ætatis quinquagesimo secundo impositurus Æneidi summam manum statuit in Græciam & in Asiam secedere: triennióq; continuo nihil amplius quam emendare, vt reliqua vita tantùm philosophię vacaret. Sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam reuertẽti, destinaretq; non absistere atque etiam vna redire, dũ Megara vicinum oppidũ feruentissimo sole cognoscit, lãgorem nactus est, eumq; non intermissa nauigatione duxit, ita vt grauior aliquanto Brundisium appelleret: vbi diebus paucis obiit decimo Cal. Octobris, Gn. Sestio, Qu. Lucretio coss. Ossa eius Neapolim translata sunt, tumuloque condita, qui est via Puteolana intra lapidem secundum: In quo distichon fecit tale:

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenec nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex alio patre: ex quarta Augustum: ex duodecima Mecœnatem: ex reliqua L. Varium, & Plocium Tuccam: qui eius Æneidem post obitum, iussu Cæsaris emendauerunt: qua de re Sulpitij Carthaginensis extant huiusmodi versus,

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius: Phrygium quæ canerent ducem.
Tucca vetat, Variusq; simul: tu maxime Cæsar
Non sinis: & Latiæ consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni,
Et penè est alio Troia cremata rogo.

Egerat cum Vario prius quã Italia decederet, vt si quid sibi accidisset Æneida comburetur, & is facturũ se pernegarat. Igitur in extrema valetudine assiduè scrinia desiderauit crematurus ipse: Verum nemine offerente nihil quidem nominatim de ea cauit, cæterum eisdem Vario ac simul Tuccæ scripta sua sub ea cõditione legauit, ne quid ederent quod non à se editũ esset. Edidit autem Auctore Augusto Varius: sed summatim emẽdata: vt qui versus etiã imperfectos, si qui erant, reliquerit: quos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem; quod omnia ferè apud eum hemistichia absoluto perfectoq; sint sensu præter illud, *Quem tibi iam Troia*. Nisus grãmaticus audisse se à senioribus aiebat Varium duorum librorum ordinẽ commutasse: & qui nunc secundus sit, in tertium locũ transtulisse: etiam primi libri correxisse principium his versibus demptis.

Ille ego

Ille ego qui ſyluas gracili modulatus auena
Carmina: & egreſſus ſyluis vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis
Arma virúmque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt. nec mirum, nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis innominatus quidam reſcripſit Anti-bucolica: duas modò eclogas ſed inſulſiſſimè παρῳδήσας, quarum prioris initium eſt,

Tityre ſi toga calda tibi eſt: quo tegmine fagi? Sequentis,
Dic mihi Damœta cuium pecus? ánne Latinum?
Non, verum Ægonis. noſtri ſic rure loquuntur:

Alius recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, ſere nudus:* ſubiecit, *habebis frigora, febrem.*

Eſt & aduerſus Æneida liber Carbilij pictoris, titulo Æneiomaſtix. M. Vipranius à Mecœnate eum ſuppoſitum appellabat nouæ κακοζηλίας repertorem: non tumidæ, neque exilis, ſed ex communibus verbis atque ideò latentis. Herennius tantum vitia eius, Perellius Fauſtinus furta contraxit. Sed & Qu. Octaui Auiti ὁμοιοπλόων octo volumina, quos vnde verſus tranſtulerit continent. Aſconius Pedianus libro quem contra obtrectatores Virgilij ſcripſit pauca admodum obiecta ei proponit, eáq; circa hiſtoriam ferè, & quod pleraq; ab Homero ſumpſiſſet. Sed hoc ipſum crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius eſſe Herculi clauam, quàm Homero verſum ſubripere: & tamẽ deſtinaſſe ſecedere, vt omnia ad ſatietatem maleuolorum decideret.

Nvnc quoniam de auctore ſummatim diximus, de ipſo carmine iam dicendum eſt. quod bifariam tractari ſolet, id eſt ante opus, & in ipſo opere. Ante opus, titulus, cauſſa, intentio. Titulus in quo quæritur quid ſit. Cauſſa, vnde ortum ſit: & quare hoc potiſſimum ſibi ad ſcribendum poeta præſumpſerit. Intentio, in qua cognoſcitur quid efficere conetur poeta. In ipſo opere ſane tria ſpectantur: Numerus, ordo, explanatio. Quamuis igitur multa ψευδεπιγράφως, id eſt falſa inſcriptione ſub alieno nomine ſint prolata, vt Thyeſtes tragœdia huius poetę, quam Varius edidit ſuo nomine, alia huiuſmodi, tamen Bucolica liquidò Virgilij eſſe minime dubitandum eſt: præſertim cum ipſe poeta tanquam hoc metuens, principio huius operis, & in alio carmine ſuum eſſe teſtatur ſic dicendo: Carmina qui luſi paſto-

rum, audáxque iuuenta, Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi. Bucolica autẽ & dici & rectè dici vel hoc indicio probasse sufficerat: quòd eodem nomine apud Theocritum censeantur. Verum ratio quoque monstranda est. Tria genera pastorũ sunt, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum minimi sunt qui ἀιπόλοι dicuntur à Græcis, à nobis caprarij. Paulo honoratiores μηλονόμοι ποιμένες, id est opiliones dicũtur: honoratissimi & maximi βυκόλοι, quos bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit pastorali carmini nomen imponi, nisi ab eo gradu qui ferè apud pastores excellẽtissimus inuenitur? Caussa dupliciter inspici solet: ab origine carminis, & à voluntate scribentis. Originẽ autem Bucolici carminis alij ob aliam caussam ferunt. Sunt enim qui etiam à Lacedæmoniis pastoribus Dianæ primum carmen hoc redditũ dicant: cum eidem deæ propter bellum, quod toti Græciæ illo tẽpore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more non posset. Alij ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditũ loquuntur, & redditum per ipsum atque pastores; quo tempore de Scythia Taurica cum sorore profugerat subrepto numinis simulacro, & celato in fasce lignorum. Vnde Fascelinam Dianã perhibent nuncupatã: apud cuius aras Orestes per sacerdotem eiusdem numinis Iphigeniam sororẽ suam à parricidio fuerat expiatus. Alij Apollini Nomio, pastorali scilicet deo: qua tempestate Admeto boues pauerat. Alij Libero Nympharum & Satyrorum, & id genus numinũ principi, quibus placet rusticum carmen. Alij Mercurio Daphnidis patri pastorũ omniũ principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum Poëtam. Alij in honorem Panos scribi putant peculiariter pastoralis dei: & item Sileni, Syluani, atque Faunorum. Quæ cum omnia dicantur, illud erit probabilissimum, Bucolicum carmen originem ducere à priscis tẽporibus: quibus vita pastoralis exercita erat: & ideò velut aurei seculi speciem in huiusmodi personarũ simplicitate cognosci. Et meritò Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab ea vita, quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta: & ad postremum pro cultis & feracibus terris bella susceptа: quod videtur Virgilius in ipso ordine operum suorum voluisse mõstrare, cum pastores primò, deinde agricolas canit: & ad vltimum bellatores. Restat vt quæ caussa voluntatem attulerit Poëtæ Bucolica potissimum conscribendi, considerare. Aut enim dulcedine carminis Theocriti, & ad imitationem eius illectus est: aut ordinem temporum

secutus

secutus est circa vitam humanam: quod suprà diximus. Aut cum tres modi sint elocutionum: quos χαρακτῆρας Græci vocãt, ἰσχνὸς qui tenuis: μέσος qui moderatus: ἀδρὸς, qui validus intelligitur, credibile erit Virgilium qui in omni genere prævaleret, Bucolica ad primũ, Georgica ad secundum, Æncidem ad tertium voluisse conferre. An ideò potius primò Bucolica scripsit, vt in eiusmodi poemate quod magis varium & paulò liberius quàm cætera, facultatẽ haberet captandæ Cæsaris indulgentiæ, repetendiq; agri quem amiserat, ob hanc caussam. Occiso in Curia die tertio Iduum Martiarum, C. Cæsare, cum Augustũ Cęsarem penè puerum sibi veterani non abnuente Senatu ducem cõstituissent: exorto ciuili bello Cremonenses cum cæteris eiusdem studij, aduersarios Augusti Cæsaris adiuuerũt. Vnde factum est, vt cũ victor Augustus in eorum agros, veteranos deduci iussisset: non sufficiente agro Cremonensium, Mantuani quoque, in quibus erat etiã Virgilius, maximam partem finium suorum perdidissent, eo quod vicini Cremonẽsibus fuerant. Sed Virgilius merito carminum fretus, & amicitia quorundam potentium, Centurioni Arrio cùm obsistere ausus esset, ille statim, vt miles, ad gladium manũ admouit. Cumq; se in fugam proripuisset Poeta, non prius finis persequendi fuit, quàm se in fluuium Virgilius coniecisset, atque in alteram ripam enatauisset. Sed posteà per Mæcenatem & per Triumuiros agris diuidũdis Varium & Pollionem, & Cornelium Gallum, fama carminum commendatus Augusto, & agros recepit, & deinceps Imperatoris familiari amore perfruitus est. Intentio libri quam σκόπον Græci vocant, in imitatione Theocriti poetæ cõstituitur: qui Siculus ac Syracusanus fuit. Et est intentio etiam in laude Cæsaris, & principum cęterorum: per quos in sedes suas atque agros rediit. Vnde effectus finesq; carminis & delectationem & vtilitatem secundum præcepta perfecit. Quæri solet cur non vltrà quam decem Eclogas conscripserit: quod nequaquam mirandum videbitur ei qui considerauerit varietatem scenarum pastoralium, vltra hunc numerum non potuisse proferri: præsertim cum ipse poeta circumspectior Theocrito, vt ipsa res indicat, videatur metuere ne illa Ecloga quæ Pollioni inscribitur, minus rustica iudicetur: cum idipsum præstruit, dicens: Sicelides Musæ paulò maiora canamus: & item similiter in aliis duabus facit. Illud tenendum esse prædicimus in Bucolicis Virgilij, neque nusquam, neque vbique figuratè aliquid dici: hoc est per allegoriam. Vix enim propter laudẽ Cæsaris & amissos agros hæc Virgilio con-

ceduntur: cum Theocritus ſimpliciter conſcripſerit, quem hic noſter conatur imitari. Sequitur id quod in ipſo carmine tractari ſolet: eſt numerus, ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifeſtus eſt. nam decem ſunt, ex quibus propriè bucolicæ VII. eſſe creduntur: quod ex his excipiantur, Pollio, Silenus & Gallus. Prima igitur continet conqueſtionem publicam, priuatam gratulationem de agro, & dicitur Tityrus. Secunda, amorẽ pueri: & dicitur Alexis. Tertia, certamen paſtorum: & dicitur Palęmon. Quarta, genethliacum: & dicitur Pollio. Quinta, epitaphium: & dicitur Daphnis. Sexta, Metamorphoſim : & dicitur Varius vel Silenus. Septima delectationem paſtorum: & dicitur Corydon. Octaua, mores diuerſorum ſexuum : & dicitur Damon vel Pharmaceutria. Nona propriam poetæ conqueſtionem de amiſſo agro: & dicitur Mœris. Decima, deſyderium Galli circa Polymniam Cytheridem, & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem ſpectat, illud ſcire debemus in prima tantum & vltima Ecloga poetam voluiſſe ordinẽ reſeruare: quãdo in altera principium conſtituerit, vt in Georgicis ait, Tityre tu patulæ cecini ſub tegmine fagi: In altera oſtenderit finẽ: quippe cum dicat, Extremũ hunc Arethuſa mihi concede laborem. Verum inter ipſas Eclogas naturalẽ conſertúmq; ordinem nullum eſſe certiſſimũ eſt. Etſi ſunt qui dicant initium Bucolici carminis non Tityre eſſe: ſed, Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu. Supereſt explanatio quã in ordinẽ digeremus cum prædixerimus, illud in primis tenendũ eſſe, Bucolicum poema vſq; adeo ab heroico charactere diſtare, vt verſus quoque huius carminis ſuas quaſdã cæſuras habeant, & ſuis legibus diſtinguantur. Nam cum tribus his probetur metrũ, cæſura, ſcanſione, ædificatione: nõ erit Bucolicus verſus niſi in quo & primus pes partẽ orationis abſoluerit, & tertius trocheus fuerit, & quartus pes dactylus magis quã ſpondeus partem orationis terminauerit, quintus & ſextus pes cũ integris dictionibus fuerint à Theocrito ſępe ſeruati, quod tamen Virgilius victus operis difficultate neglexit: in ſolo principio incertum induſtria ſiue caſu Bucolico verſu poſito. Nam Tityre, dactylus pes partẽ orationis abſoluit: Tityre tu patulæ recubans, tertium trochæum circa præpoſitionẽ, quãuis de compoſita dictione concluſit: Tityre tu patulę recubans ſub tegmine fagi, quartum ſpondeum pro dactylo. cum partem orationis exhibuit, tegmine fagi, integrum comma perfecit. Cuius rei diligentiam licet in Theocriti multis verſibus admirari.

PVB.

PVB. VIRGILII MARONIS VITA, A Foca Grammatico vrbis Romæ, versibus edita.

PRÆFATIO.

Vetustatis memoranda custos
Regios actus simul, & fugaces
Temporum cursus docilis referre
Aurea Clio:
Tu nihil magnum sinis interire,
Nil mori clarum pateris, reseruans
Posteris prisci monimenta sæcli
Condita libris.
Sola fucatis variare dictis
Paginas nescis: sed aperta quicquid
Veritas prodit, recinis per ænum
Simplice lingua.
Tu senescentes titulos laborum
Flore durantis reparas iuuentæ,
Militat Virtus tibi, te notante
Crimina pallent.
Tu fori turbas, strepitusque litis
Effugis dulci moderata cantu.
Nec retardari pateris loquelas
Compede metri.
Hic faue dictis, retegenda vita est
Vatis Hetrusci, modo qui perenne
Romulæ vocci decus adrogauit
Carmine sacro.

MÆONII specimen vatis veneranda Maronem
Mantua Romuleæ generauit flumina linguæ,
Quis fœcunda tuos toleraret Græcia fastus?
Quis tantum eloquij potuisset ferre tumorem,
Æmula Virgilium tellus nisi Tusca dedisset?
Huic genitor figulus Maro nomine, cultor agelli,
Vt referunt alij, tenui mercede locatus.
Sed plures figulum. Quis non miracula rerum
Hæc stupeat? Diues partus de paupere vena
Enituit: figuli suboles noua carmina finxit.
Mater Polla fuit Magij non infima proles.
Quem socerum probitas fecit tam clara Maroni.
Hæc cum maturo premeretur pondere ventris,
Vt solet in somnis animus ventura repingens
Anxius, & vigili præsumere gaudia cura,
Phœbei memoris ramum fudisse putauit.
O sopor indicium veri nil certius vnquam
Cornea porta tulit. facta est interprete lauro

Certa parens, oneríque sui cognouerat artem.
Consule Pompeio vitalibus editus auris,
Et Crasso, tetigit terram: quo tempore Chelas
Iam mitis Phaeton post Virginis ora receptus.
Infantem vagisse negant: nam fronte serena
Conspexit mundum, cui commoda tanta ferebat.
Ipse puerperiis adrisit latior orbis:
Terra ministrauit flores, & munere verno
Herbida suppositit puero fulmenta virescens.
Praeterea, si vera fides (sed vera probatur)
Lata cohors apium subito per rura, iacentis
Labra fauis texit, dulces fusura loquelas.
Hoc quondam in sacro tantum mirata Platone
Indicium linguae memorat famosa vetustas.
Sed Natura parens properans extollere Romam,
Et Latio dedit hoc, ne quid concederet vni.
Insuper his, Genitor, nati dum fata requirit,
Populeam sterili virgam mandauit arenae:
Tempore quae nutrita breui dum crescit, in omne
Altior emicuit cunctis, quas auxerat aetas.
Haec propter placuit puerum committere Musis,
Et monstrare viam victurae in secula famae.
Tum Balliſta rudem lingua titubante receptum
Instituit primum: quem nox armabat, in vmbris
Grassari solitum. Crimen doctrina tegebat.
Mox patefacta viri pressa est audacia saxis.
Incidit titulum iuuenis, quo pignora vatis
Edidit. auspiciis suffecit poena Magistri.
Monte sub hoc lapidum tegitur Balliſta sepultus.
Nocte die tutum carpe viator iter.
Nos tamen hoc breuius, si fas simulare Maronem.
Balliſtam sua poena tegit, via tuta per auras.
Hîc Balliſta iacet: certo pede perge viator.
Carcere montoso clausus Balliſta tenetur,
Secuti fraudis pergite nocte viri.
Quid trepidas tandem gressu pauitante viator?
Nocturnum furem saxeus imber habet.
Balliſtæ vitam rapuit lapis. ipse sepulchrum
Intulit. vmbra nocens pendula saxa tremit.
Crimina latronis digniſſima poena coërcet.
Duritiam mentis damnat vbique lapis.
Hinc culicis tenui praeluſit funera versu.
Parue culex, pecorum custos, tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.
Tum tibi Sironem, Maro, contulit ipsa magistrum
Roma potens, procerésque suos tibi iunxit amicos.
Pollio, Mecœnas, Varius, Cornelius ardent.

Et sibi

Et ſibi quiſque rapit per te victurus in ævum.
Muſa refer, quæ cauſſa fuit componere libros.
Sumpſerat Auguſtus rerum moderamina princeps,
Iam necis vltor erat patriæ: iam cæde priorum
Perfuſos acies legitur viſura Philippos.
Caſſius hic Magni vindex, & Brutus in armis
Intereunt. victor nondum contentus opimis
Emeritas belli ſpoliis ditaſſe cohortes,
Proſcripſit miſeræ florentia rura Cremonæ,
Totá que militibus pretium conceſſa laborum
Præda fuit. violenta manus bacchata per agros
Non flatus, non tela Iouis, non ſpumeus amnis,
Non imbres rapidi, quantum manus impia vaſtat.
Mantua tu coniuncta loco, ſociata periclis,
Non tamen ob meritum miſeram vicinia fecit.
Iam Maro pulſus erat, ſed viribus obuius ibat
Fretus amicorum clypeo: cum pæne nefando
Enſe perit. quid dextra furis? quid viſcera Romæ
Sacrilego mucrone petis? tua bella tacebit
Poſteritas, ipſúmque ducem, niſi Mantua dicat.
Non tulit hanc rabiem doctiſſima turba potentum.
Itur ad auctorem rerum. quid Martius horror
Egerit, oſtendunt: quid tunc miſeranda tuliſſet.
Cæſaris hic placido nutu repetuntur agelli.
His auctus meritis cum digna rependere vellet,
Inuenit carmen, quo munera vincere poſſet.
Prædia dat Cæſar, quorum breuis vſu habendi:
Obtulit hic laudes, quas ſecula nulla fileſcant.
Paſtores cecinit primos, hoc carmine Conſul
Pollio laudatur ter ſe reuocantibus annis
Compoſito. poſt hæc ruris præcepta colendi
Quattuor expoſuit libris, & commoda terra
Edocuit geminis, anno minus, omnia luſtris.
Inde cothurnato Teucrorum prælia verſu
Et Rutulûm tonuit, biſſena volumina ſacrum
Formauit donata Dnci, trieteride quarta.
Sed loca, quæ vulgi memorauit tradita fama,
Æquoris, & terræ, ſtatuit percurrere Vates,
Certius vt libris oculo dictante notaret.
Pergitur: vt Calabros tetigit, liuore nocenti
Parcarum, vehemens luxauit corpora morbus.
Hic vbi languores, & fata minantia ſenſit.

* * *

Cætera deſiderantur in Manuſcrip.

OCTAVIANI AVGVSTI NOMINE, IN Virgilij Æneidem versus.

ERGÓNE *supremis potuit vox improba verbis*
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes?
Magnáque doctiloqui morietur musa Maronis?
Ahscelus indignum soluetur littera diues?
Et poterunt spectare oculi? nec parcere honori
Flammasuo? dignúmque operis seruare decorem?
Pulcher Apollo veta, Musæ prohibete Latinæ:
Liber, & alma Ceres succurriste: vester in armis
Miles erat, vester docilis per rura colonus.
Nam docuit, quid Ver ageret, quid cogeret Æstas:
Quid pater Autumnus, quid Bruma nouissima ferret.
Arbuta formauit: sociauit vitibus vlmos.
Curauit pecudes, apibus sua castra dicauit.
Hæc dedit vt pereant, ipsum si dicere fas est.
Sed legum est seruanda fides: & summa voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parêre necesse est.
Frangatur potius legum reuerenda potestas,
Quàm tot congestos, noctésque, diésque labores
Hauserit vna dies, supremáque iussa parentis
Amittant vigilasse suum: si forte furenti
Errauit in morte dolor, si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponte, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Si mens cæca fuit: iterum sentire ruinas
Troia suas, iterum cogetur reddere voces?
Ardebit miseræ post vulnera vulnus Elisæ?
Tam sacrum soluetur opus? tot bella, tot enses
In cineres dabit hora nocens, & perfidus error?
Huc huc Pierides date flumina cuncta sorores:
Et spirent ignes, viuat Maro dictus vbique,
Ingratiísque sui, studiorúmque inuidus orbi,
Et factus post fata nocens, quod iusserat, ille,
Sit vetuisse meum. satis est post tempora vitæ.
Immò sit æternum tota resonante Camœna
Carmen, & in populo diui sub nomine nomen
Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, ametur.

SVBSCRIPTVM IMAGINI VIRGILIANÆ, HILASIVS.

SVBDVXIT *morti viuax pictura Maronem.*
Sed quem Parca tulit, reddit imago virum.

IDEM EIVSDEM.

Lucis damna nihil tanto nocuere poetæ,
Quem præsentat honos carminis, & plutei.

DE VIRGILIO VARIA.

IN VIRGILIVM INCERTI AVCTORIS.

Triſtia fata tui dum fles in Daphnide Flacci
Docte Maro, fratrem Diis immortalibus æquas.

IN EVNDEM PENTADII.

Paſtor, arator, eques, paui, colui, ſuperaui,
Capras, rus, hoſtes, fronde, ligone, manu.

P. OVIDII NASONIS DE ÆNEIDE VIRGILII.

Et profugum Æneam altæ primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

EIVSDEM AD AVGVSTVM.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virúmque toros.
Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes
Bucolicis iuuenis luſerat ante modis.

SEX. AVRELII PROPERTII.

Actia Virgilium cuſtodis litora Phœbi,
Cæſaris & fortes dicere poſſe rates.
Qui nunc Æneæ Troiam ſuſcitat arma,
Iactáque Lauinis mœnia litoribus.
Cedite Romani ſcriptores, cedite Graij,
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.
Tu canis vmbroſi ſubter pineta Galeſi
Thyrſin, & attritis Daphnin arundinibus.
Vtque decem poſſint corrumpere mala puellam.
Miſſus & impreſſis hœdus ab vberibus.
Felix, qui viles pomis merearis amores,
Huic licet ingratæ Tityrus ipſe canat.
Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin
Agricolæ domini carpere delicias.
Quanuis ille ſua laſſus requieſcat auena,
Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Aſcræi veteris præcepta poetæ,
Quo ſeges in campo, quo viret herba loco.
Tale facis carmen docta teſtudine, quale
Cynthius impoſitis temperat articulis.

ALCIMI DE VIRGILIO ET HOMERO.

Mœonio vati qui par aut proximus eſſet,
Conſultus Paan riſit, & hæc cecinit.
Si potuit naſci quem tu ſequereris, Homere,
Naſcetur qui te poſſit, Homere, ſequi.

IN VIRGIL. EPITAPH.

ALCINOI DE VIRGILIO.

De numero vatum si quis seponat Homerum:
Proximus à primo tum Maro primus erit.
Et si post primum Maro seponatur Homerum:
Longè erit à primo quisque secundus erit.

AD AVGVSTVM CÆSAREM CORNELII GALLI DE ÆNEIDE VIRGILII.

Temporibus lætis tristamur Maxime Cæsar
Hoc vno amisso, quem gemo Virgilium.
Sed vetuit relegi, si tu patiere, libellos:
In quibus Æneam condidit ore sacro.
Roma rogat, precibus totus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monimenta Ducum.
Atque iterum Troiam, sed maior flamma, cremabit:
Fac laudes Italûm, fac tua facta legi:
Æneámque suum fac maior nuncius ornet:
Plus satis possunt Cæsaris ora Dei.

DIVERSORVM QVORVNDAM in Virgilium epitaphia.

PALLADIVS.

Conditus hîc ego sum cuius modò rustica Musa
Per sylvas, per rus, vênit ad arma virûm.

ASCLEPIADES.

Tityron, ac segetes cecini Maro, & arma, virúmque.
Mantua me genuit, Parthenope sepelit.

EVSTHENIVS.

Virgilius iacet hîc, qui pascua versibus edit,
Et ruris cultus, & Phrygis arma viri.

POMPEIANVS.

Qui pecudes, qui rura canit, qui prælia vates,
In Calabris moriens, hac requiescit humo.

MAXIMIANVS.

Carminibus pecudes, & rus, & bella canendo,
Nomen inextinctum Virgilius meruit.

VITALIS.

Mantua mî patria est, nomen Maro: carmina sylvæ:
Ruráque cum bellis: Parthenope tumulus.

BASILIVS.

Qui sylvas, & agros, qui prælia versibus ornat,
Mole sub hac situs est ecce Poëta Maro.

ASSINTINVS.

Pastorum vates ego sum, cui rura, Ducésque
Carmina sunt: hîc me pressit acerba quies.

VOVIANIVS.

A sylvis ad agros, ab agris ad prælia vênit:
Musa Maronis adest nobilis ingenio.

EVGE-

ARGVM. IN VIRGIL. OPERA.

EVGENIVS.

Bucolica expressi, & ruris præcepta colendi:
Mox cecini pugnas: mortuus hic habito.

IVLIANVS.

Hic data Virgilio requies, qui carmine dulci
Et Pana, & segetes, & fera bella canit.

HILASIVS.

Pastores cecini: docui qui cultus in agris:
Prælia dest ripsi: contegor hoc tumulo.

ARGVMENTA IN BVCOLICA, GEORGICA, ET ÆNEIDA VIRGILII.

PAstorvm *Musam vario certamine promit.*
Ruris item docilis culturam carmine monstrat.
Arboribus vitem, prolem quoque iungit oliuæ.
Pastorúmque Palen, & curam tradit equorum.
Tunc apium seriémque, & mellis dona recenset.
Æneas profugus intrat Carthaginis oras.
Conuiuis series narratur Troïca belli.
Tertius at complet narrantis in ordine gesta.
Ardet amans Dido fatum sortita supremum.
Quintus habet varia tumuli spectacula patris.
Infernos Ditis maneis, & regna pererrat.
In Latium Æneas, Italas simul intrat in oras.
Intonat hinc bellum tecti de culmine Turnus.
Euryalum, & Nisum deflet cum matre iuuentus.
Pallanti exitiúmque, & Turni luditur orsus.
Euandérque simul multorum funera deflet.
Mezenti interitus canitur: post funera Lausi.
Vltráque dehinc fertur telo mactata Camilla.
Turni vita fugit infernas mœsta sub vmbras.

ARGVM. IN XII. AENEIDOS LIBROS, singula singulis versibus absoluta.

AEneas *Primo Libyes appellitur oris.*
Funera Dardaniæ narrat, fletúsque Secundus.
Tertius errores canit, amissúmque parentem.
Vritur in Quarto Dido, flammásque fatetur.
Quintus habet ludos: & classem corripit ignis.
Quæruntur Sexto manes, & Tartara Ditis.
Septimus Æneam reddit fatalibus aruis.
Præparat Octauo bellum, quos mittat in hostes.
Nonus habet pugnas: nec adest Dux ipse tumultu.
Occidit Æneæ Decimo Mezentius ira.
Vndecimo victa est non æquo Marte Camilla.
Duodecimo Turnus diuinis occidit armis.

LECTORI S.

QVI hoc opus edendum curauit, non pepercit labori suo in conquirendis conferendisque optimis exemplaribus: quæ autem iis perscripta continebantur, & Seruianæ deerant editioni, omnia iam olim exscripsit summa fide, singulis, vt oportuit, suo loco & ordine collocatis. Nunc istorum Codicum parte destitutus, vix ordinem suum agnoscere potuit, nec indicare quid quôque desumptum esset Codice: Quinque enim exemplaribus præcipue est vsus, LEMOVICENSI in septem posteriores Eclogas, & Georgicorum librum primum, vsque ad versum ducentesimum septuagesimum octauum: FLORIACENSI in aliquot locos Georgicon & AEneidos, si benè meminit, quia is desideratur, & fortasse an vspiam sepositus ab amico, in cuius manum depositus fuerat: ANTISSIODORENSI in omnem AEneidem: TVRONENSI in certos eiusdem locos, eadem quæ Antissiodorensi interpretatione singulari, sed paulò integriore: & FVLDENSI in primum & secundum AEneid. neque tamen vno quoquam eorum, Seruij aut vllius veteris Interpretis nomen inscriptum esse fatetur. Quò fit vt non facilè legentibus auctor accesserit, pura puta Seruij omnia vt teneant quæ iam nunc eduntur: Sed ex iis pleraque meliora, vel vnius testimonio Macrobij Saturnal. VI. cap. VII. quo loco inducit Seruium Doctorum doctissimum, & Doctorum maximum, enarrantem vim ac proprietatem verbi vexasse, his de Scylla versibus,

Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexasse rates.

Ea siquidem interpretatio sub nomine Seruij à Macrobio relata, ijsdem verbis hîc extat. Cætera ex antiquorum Poëtæ Interpretum diuersis Commentariis selecta non absre fortasse quis suspicari possit.

IN

IN SERVIVM HONORATVM A PET. DANIELE IVRISCONS. ET ANTIQVARIO doctiss. restitutum.

SERVIVS *antiquo puduit spoliatus honore,*
Tam maculatus erat, tam mutilatus erat.
Nunc vbi persentit fato meliore lacunas
Expleri innumeras, & decus arte dari:
Gaudet HONORATI *cognomine dignus, & olim*
Qui facilè rubuit, posse rubere negat.

IVRETVS

PVB. VIRGILII MARONIS VITA PER MAVRVM SERVIVM HONORATVM, Grammaticum.

VIRGILII vita hæc est. Ortus fuit patre Virgilio, matre vero Maia, fuit ciuis Mantuanus, quæ ciuitas est Venetiæ; diuersis in locis literis operam dedit, nam & Cremonæ & Mediolani & Neapoli studuit. Adeo autem verecundissimus fuit, vt ex moribus cognomen acciperet, nam dictus est Parthenias omni vita probatus; vno tantum morbo laborabat, nam impatiens libidinis fuit. Primum à Virgilio hoc distichon factum est in Balistam latronem:

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus,
Nocte diéque tutum carpe viator iter.

Scripsit etiam octo libros hos, Citrinam, AEthnam, Culicem, Priapeiam, Catalecton, Epigrammata, Copam, Diras. Postea ortis ciuilibus bellis inter Antonium & Augustum, Augustus victor, Cremonensium agros, qui pro Antonio senserant, dedit militibus suis, qui cum non sufficerent, his addidit agros Mantuanos, sublatos non propter ciuium culpam, sed propter vicinitatem Cremonensium, vnde ille in Bucolicis,

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.

Amissis ergo agris Romam venit, & vsus patrocinio Pollionis & Mœcenatis, solus agrum quem amiserat meruit; Tunc ei proposuit Pollio vt carmen bucolicum scriberet: Quod eum constat triennio scripsisse & emendasse. Item proposuit Mœcenas Georgica, quæ scripsit emendauitque septem annis. Postea ab Augusto AEneidem propositam scripsit annis XI. Sed nec emendauit nec edidit, vnde eam moriens præcepit incendi. Augustus vero, ne tantum opus periret, Tuccam & Varrum hac lege iussit emendare, vt superflua demerent, nihil adderent tamen, vnde & semiplenos eius inuenimus versiculos, vt *Hic cursus fuit:* & aliquos detractos, vt in principio. Nam ab armis non incepit sed sic,

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus siluis vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis
Arma virúmque cano.

Et in secundo constat hos versus esse detractos.

Aut ignibus ægra dedere.
Iámque adeò super vnus eram, cum limina Vestæ
Seruantem, & tacitum secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros
Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras
Præmetuens Troiæ & patriæ communis Erynnis
Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat,
Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Vlcisci patriam & sceleratas sumere pœnas,
Scilicet hæc Spartam incolumis patriásque Mycenas
Aspiciet, partoq; ibit regina triumpho,
Coniugiumque domumq; patres natosq; videbit,
Iliadum turba Phrygiis comitata ministris,
Occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni
Dardanium totiens sudarit sanguine littus,
Non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, habet hæc victoria laudem,
Extinxisse nephas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq; explesse iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres sacrasse meorum:
Talia iactabam & furiata mente ferebar,
Cum mihi se non ante alias.

Periit autem Tarenti in Apuliæ ciuitate, nam dum Metapontum cupit videre, valetudinem ex Solis ardore contraxit. Sepultus est autem Neapoli, cuius tumulo ab ipso compositum est tale distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope, cecini pascua, rura, duces.

ERV-

ERVDITISSIMO VIRO, PETRO DANIELO
I.C. ANTIQVITATIS VENERANDÆ PERCVPIDO,
ob locupletiſſ. Mauri Seruij Honorati in Virgilium
editionem, IOAN. BAPTISTA
DVVALLIVS, Altiſſiodorenſis,
Sacrum dicat.

TRES Charites tria ſerta parant pro munere tanto,
Próque ſuis meritis præmia cuique ferent.
VIRGILIO ſacrâ redimibunt tempora lauro,
Populeam myrthum SERVIVS accipiet.
Tu DANIELE nouis ornabere floribus, atque
Per decus æternum te tua fama vehet:
Nam quod Honoratus lucis decoriſque Maroni
Attulit, acceptum iam tibi ferre poteſt.
Quis melius per tot membranas mella requirat,
Inque ſuas cellas digerat atque locet?
Hic labor Atlanti durus manibúſve fuiſſet
Herculeis, quem tu perficis arte tua:
Sed laudanda fides Operis, noménque meretur,
Arbitrio alterius cuncta quòd ediderís.
Scilicet hæc magna eſt prudentia, diſcere velle
Quod meritò poſſis ipſe docere alios.
Te nulli carpant calamis Cenſoribus uſum,
Antiquus rediit SERVIVS arte noua.
Aſſiduis manibus tantùm exemplaria verſans,
Quæ deerant cunctis, ſola deeſſe facis.
Congeris in medium flores ex diuite ſylua,
Sumere ad ornatum quos ſibi quiſque poteſt.
Quódque aliis ſumptum ex hortis flacceſcere uſum,
Hoc periit, tanquam merx aliena foret.
Iam poteris SERVI cunctis ſeruire, priúſque
Qui non dignatus voluere, nunc relegat.
Qui tibi ſe comitem iunget fuerítve ſecutus
Per mare Virgilij lintea tuta dabit:
Tum facilè agnoſcet veteris monumenta ruinæ,
Quamq; tuis ſubitò fis locuples ſpoliis.

LECTORI,

TYPOGRAPHVS.

CVM meminissem affuisse me aliquando viris doctis ægrè ferentibus, nullum fermè eorum qui hac nostra ætate typographiæ præsunt, temperare à veterum librorum scripturæ correctione. Qui hoc periculosissimum, prolatis summorum etiam virorum exemplis, indicabant: Seruium ideò bona fide è scripto codice P. Danielis I. C. exhibere mens fuit, ac quidquam eorum quæ etiam emendatu facilia, immutare, religio. Planciadis item Fulgentij V. C. expositionem Virgilianæ continentiæ damus, è duorum scriptorum codicum viri litteras amantis collatione, emendatiorem. Vtere ac Viue.

*FABII

*FABII PLANCIADIS FVLGENTII,

DE

ALLEGORIA LIBRORVM VIRGILII ad Calcidium Grammaticum.

EXPETEBAT quidem, Leuitarum sanctissime, nostri temporis qualitas grãde silentium, vt non solùm mens exprom tare desisset quod didicit, quantum etiam obliuionem sui efficere debuit quia viuit. Sed quia nouo caritatis dominatu fulcitur, & in amoris præcepto contemtus nunquam admittitur; ob hanc rem Virgilianæ continẽtiæ secreta physica tetigi, vitans illa quæ plus periculi possent prærogare, quam nobis, apud quos & nosse aliquid periculum est, & habere. Ob quam rem & bucolicam georgicamque omisimus, in quibus tam mysticę interstinctæ sunt rationes, quo nullius penè artis in iisdem libris interna Virgilius præterierit viscera. Denique in prima Ecloga, secunda & tertia, physicè trium vitarum reddidit continentiam. In quarta vaticinij artem assumsit. In quinta Pontificalia designauit. In sexta artem musicam cum suis perfectissimis posuit numeris. In parte verò eiusdem eclogæ physiologiam secundum Stoicos exposuit. Septima πηχλὼ δυώμων tetigit. Octaua apotelesmaticen Musicorum & magicam designauit: in parte verò extrema tetigit ὰ φημιακὸν, quam etiam in nona ecloga persecutus est. In octaua quidem, vbi dicit,

Adspice corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.
Nescio quid certum est, & Hylas in limine latrat.

In nona verò ecloga vbi dicit,

† *De cœlo tactas memini prædicere quercus.*

iterúmque---*lupi Mœrim videre priores.*

PRIMVS verò Georgicorum est omnis astrologus, & in parte extrema ὰ φημικὸς. Secundus physionomicus & medicinalis. Tertius omnis aruspicinam continet: quam quidem & in sexto Æn. tetigit, dum dicit,

Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima.

Quartus verò ad plenissimam rationem est Musicus, cùm sua apotelesmatice in fine carminis dicta. Ergo doctrinam mediocritatem temporis edentem omisimus, ne dum quis laudem quærit nominis, fragumen reperiat capitis. Esto igitur contentus, mi Domine, leuiori fasciculo, quem tibi Hesperidum florulentis decerpsimus hortulis. Aurea enim mala si expetis, esto Euristeus alio fortiori, qui, vt Alcides, suam pro nihilo reputet

* Scripti libri hũc habent titulum. FABII PLANCIADIS FVLGENTII. V.C. Incipit Virgilianæ continẽtiæ secundum philosophos moralis expositio. Alberic⁹ siue Albricius Londinensis (qui circaan. Domini 1217. vixit) in Allegoric. lib 1. cap. 4. & vlt. profert quæda m huius libelli, cũ hoc elogio: FVLGENTIVS SVPER ÆNEIDEM.

† *Voluit hũc versũ proferre.* Ante siniſtra caua monuisset ab ilice cornix.

vitam. Poteris enim ex his tacitè multa colligere quæ ad instrumentum tui proficiant desiderij, Ego vero Chrysippi ellebori rancidulo acrore postposito, cum Musis aliquid blandius fabulabor:

Vos Heliconiades, neque enim mihi sola vocanda est
Calliope, conferte gradum, date præmia menti.
Maius opus moueo: nec enim mihi sufficit vna:
Currite Pierides, & iuncto robore nobis
Parnasias niueo compellite pectine chordas.

Hæc tam parua precatio, credo quod Virgilianis satisfecerit Musis. Cede mihi nunc personam Mantuani vatis, quo fugitiuos eius in lucem deducamus amfractus. Nam ecce ad me etiam ipse Aleræi fontis bractamento saturior aduenit, quales vatum imagines esse solent dum assumtis ad opus conficiendum tabulis stupida fronte arcanum quoddam latranti intrinsecus † tractu submurmurant. Cui ego, Seponas quæso caperatos obtutus Ausonidum vatum clarissime, rancidamque altioris salsuram ingenij iocundioris quolibet mellis sapore dulcescas. nam non illa in tuis operibus quærimus, in quibus aut Pythagoras modulos, aut Heraclitus ignes, aut Plato ideas, aut Hermes astra, aut Chrysippus numeros, aut ἐντελεχίας Aristoteles inuersaturnec illa quæ aut Dardanus in Dinameris, aut Battiades in Paredris, aut Campester in Catabolicis infernalibúsque cecinerunt: sed tantum illa quærimus leuia, quæ mensualibus stipendiis Grammatici distrahunt puerilibus auscultatibus. Tum ille, † contracto rugis multiplicibus supercilio, Putabam, inquit, vel te homuncule creperum aliquid desipere, in cuius cordis vecturam meas onerosiores exposuissem sarcinulas. At tu telluris glabro solidior, adipatum ructuas quippiam. Cui ego, Serua istæc, quæso, tuis Romanis, quibus hæc nosse, laudabile competit & impunè succedit. Nobis verò erit maximum, si, vel extremas tuas contigerit perstringere fimbrias. Ad hæc ille, quatinus, inquit, in his tibi discendis non adipata crassedo ingenij, quam temporis formido periculosa reluctat, de nostro torrentis ingenij impetu breuiorem vrnulam prælibabo, quæ tibi crapulæ plenitudine nauseam mouere non possit. Ergo vacuas fac sedes tuarum aurium, quo mea commigrare possint eloquia. Itaque compositus in dicendi modum erectis in iotam duobus digitis, tertium pollicem comprimens, ita verbis exorsus est: In omnibus nostris opusculis physici ordinis argumenta induximus, quo per duodena librorum volumina pleniorem humanæ vitæ monstrassem statum. Denique ideò tale dicendi exordium sumsimus. *Arma virumque cano.* in armis virtutem, in viro sapientiam demonstrantes, omnis enim perfectio in virtute constat corporis & sapientia ingenij. Ad hæc ego: Si me tuæ orationis asserta non fallunt, vates clarissime, ideò etiam diuina lex nostrum mundi redemptorem Christum virtutem & sapientiam cecinit: quo perfectum hominis diuinitas assumsisse videretur statum. Ad hæc ille: Videris ipse quid te vera maiestas docuerit: nobis interim quid visum sit edicamus. Et quamuis oportuerit secundum Dialecticam disciplinam primum personam edicere: sicque personæ congruentia enarrare; quo prima poneretur substantia; deinde accidens substantiæ, vt primum *virum*, sic etiam *arma* dicerem. Virtus enim in subiecto est corpore. Sed quia laudis est assumta materia, ante meritum

† *Sc. libb.* tractatu.

† *Sc.* contractu.

ritum viri quam ipsum virum ediximus: quo sic ad personam veniretur iam recognita meriti qualitate. solet quippe etiam in epistolis hoc ipsum communis obseruatae loquacitas, quo primum domino † meritum, sic ponatur nominis vocitatio. Sed quo cognoscas plenius laudis me assumpsisse materiam, vide quid in sequentibus dictum sit: & quod fato profugus, & vi superûm. Quo intenderemus fuisse fortunæ culpam, non virtutis debilitatem vt fugeret: & deos quam sapientiam esse culpabiles vt pericula sustentaret. Illam nihilominus Platonis antiquam firmantes sententiam, vbi ait:

† Sc. L. merito.

Νῆς ἀνθρώπινος θεός. ἔτος ἐὰν ἀγαθὸς θεὸς

ἵλεώς, id est, sensus hominis deus est. is si bonus est, Deus est propitius. Nam & Carneades in libro Telesiaco ita ait:

πᾶσα τύχη εἰς τὸ συμφρόνως νοεῖν κατοικεῖ.

Id est: omnis fortuna in sensu habitat sapientis. Nam identidem ideò virtutem primum dici volumus, & sic sapientiam: quod quamuis sapientia virtutem regat; tamen in virtute animæ sapientia floret. Defectus enim virtutis, ægritudo est sapientiæ; hoc videlicet pacto, quod quicquid sapientiæ consultatio agendum inuenerit, si ad subrogandum posse virtus deficiat, curtata in suis effectibus sapientiæ plenitudo torpescit. Nam ab armis inciperem, Scitu enim quod viri vocabulum significatio sexus sit, non honoris. Si viri primum nomen ponerem. Multi viri sunt, non tamen omnes laudandi. Ergo virtutem primum posui: pro qua virum laudandum assumpsi: Homerum videlicet secutus, qui ait,

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος. Iliad. 1.

ante iracundiam viri quam virum ipsum signans. Nam & ipse sub figura Mineruæ virtutem monstrans dicit,

--ξανθῆς ἠκόμης ἕλε Πηλείωνα,

verticem Achilli detentum. Cui ego: Nec in hoc iusta te fefellit oratio. Diuina enim sapientia vestris supereminentior sensibus, tale sumpsit exordium, *Beatus*, inquit, *qui non abiit in consilio impiorum.* denique, vt bonæ vitæ perfectissimus institutor Propheta prouocans ad bene viuendi certamen, ante † præmium vastitudinis quam sudorem certaminis posuit. Tum ille, Gaudeo, inquam, mi homuncule, his subrogatis sententiis; quia etsi non nobis de consultatione bonæ vitæ veritas obtigit, tamen cæca quadam felicitate etiam stultis mentibus suas scintillas sparsit. Ergo, vt dicere cœperamus, virtus substantia est: sapientia verò quæ substantiam regit. sicut & Sallustius ait: *Nam nostra omnis vis in animo & corpore sita est.* Nam vt tuis saturantius aliquid adhuc satisfaciamus ingeniis, trifarius in vita humana gradus est. Primum habere: deinde regere quod habeas: tertium vero ornare quod regis. Ergo tres gradus istos in vno versu nostro considera positos: id est, *Arma virum, & primus.* Arma, id est virtus, pertinet ad substantiam corporalem. Virum, id est sapientia, pertinet ad substantiam sensualem. Primus vero, id est princeps, pertinet ad substantiam † ornantem, quo sit huiusmodi ordo: habere, regere, ornare. Ergo sub figuralitate historiæ plenum hominis monstrauimus statum. vt sit prima, natura: secunda, doctrina: tertia, felicitas. hos ergo gradus viuaciter intuere: quo fit, vt supra dixi-

† Sc. L. prenium

† Sc. L. ccnsua-lem.

mus, prima virtus animi naturaliter data, quæ proficiat: neque enim eruditur nisi quod erudibile nascitur. Secunda doctrina, quæ naturam ornat cum proficit: vt est aurum. Est enim statura in auro productionis & decoris: sed ad perfectionem malleo proficit excudentis. Ita & in ingenio † natum est prouectibile: proficit, quia natum fuit: accedit felicitas, vt † prosit quod proficit. Ergo & infantibus quibus hæc † natura materia traditur, isti sunt ordines consequendi, quia omne honestum docibile nascitur. Eruditur, ne naturæ vacet commoditas: etiam ornatur, ne donum doctrinæ sit inane. Vnde & Plato trifarium vitæ humanæ ordinem instruens, ait: *Omne bonum aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Nascitur ex natura, eruditur ex doctrina, cogitur ex subtilitate.* Omisso ergo antilogij circuitu cœpti operis; aggrediamur exordium. Sed vt sciam me non † Arcadicis expromptare fabulam auribus, primi nostri continentiam libri narra. Tunc demum hæc tibi, si visum fuerit, referabimus. Cui ego: Si me scholarum præteritarum non fallit memoria: primum Iuno Aeolum petit, quo naufragium Troianis importet. dehinc cum septem nauibus euadit. † In Lybico litore accipitur. Matrem videt nec agnoscit: à qua nube caua cum Achate contegitur. dehinc pictutis animum aduocat. Post hæc cœna † exceptus, sono citharæ mulcetur. Habes breuiter decursam primi libri continentiam. Quid de his senseris, audire desidero. Tum ille: naufragium posuimus in modum periculosæ natiuitatis: in qua & maternum est pariendi dispendium, vel infantum nascendi periculum. in qua necessitate vniuersaliter humanum voluitur genus: Nam vt euidentius hæc intelligas, à Iunone, quæ dea partus est, hoc naufragium generatur. Nam & Aeolum immitt. Aeolus enim Græcè, quasi Aeonolus, id est, seculi interitus dicitur. vnde & Homer. ait,

Οὐλομένην ἡ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν.

Nam vide quid etiam ipsi Aeolo promittatur, Deiopeia in coniugium. demos enim Græcè publicum dicitur; cipa verò oculi vel visio. ergo nascentibus in mundum seculare est periculum. cui quidem perfectioni publica à dea partus promittitur visio. Nam & cum septem nauibus euadit. quo ostendatur septenum arithmeticum numerum armonicum esse partui. cuius formulam si videtur, breuiter explanabo. Cui ego: Saturanter hæc, in libro Physiologo quem nuper edidimus de medicinalibus causis & de septenario ac de nouenario numero, omnem Arithmeticæ artis digestissimus rationem. erítque perissologiæ nota, si quæ in vno libro descripsimus, etiam aliis inseramus. Ergo qui ista discere cupit, nostrum physiologicum perlegat librum. nunc verò quæ restat à te expeto. Tum ille, Vt dicere cœperam, mox vt terram tangit, matrem videt, nec agnoscit: plenam designantes infantiam: quia à partu recentibus matrem videre datur, non tamen statim cognoscere meritum contribuitur. dehinc nube cum septus socios cognoscit, alloqui non potest. vide quam euidens crepundiorum mos, dum adest inspiciendi potestas, & deest loquendi facultas. huic quoque Achaten ab initio coniungimus, & post naufragium, armigerum, & in nube æquè concluſum. Achates enim Græcè quasi ἀχῶν ἕτης id est tristitiæ consuetudo. Ab infantia enim ærumnis coniuncta est humana natura, sicut Euripides in Tragœdia Ephigeniæ ait,

Οὐκ ἔστιν ὅδε δεινὸν, ὥσθ' εἱρπεῖν ἔπος,

Οὐδ'

† *Sc. L.* nectum.
† *Sc. L.* prodesit.
† *Sc. lib.* nrã.
† *Sc. l.* arcaicis.
† *Sc. l.* ibo in littore *recte.* Sic cœna accipi.
Memoriæ lapsus; Oresis enim principium est

Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ συμφορὰ θεήλατος,
Ἣς οὐκ αὖ ἄρατ' ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.

Id est: non est aliquod pessimum neque accidentia extrema quod non pertulerit humana natura. Arma verò tristitiæ non sunt nisi lacrymæ: quibus seipsa & vindicat & commendat infantia. Denique vix nobis quino mense ridere permittitur, dum lacrymæ in ipsa vitæ ianua profluant. At verò animum pictura inani quod pascit, certum puerile studium refert. infantia enim videre nouit: sentire verò quid videat nescit, sicut in picturis est visibilitas, deest sensibilitas. Dehinc ad epulas accipitur, & citharæ sono mulcetur. paruulorum quippe mos est nihil amplius quærere quam delectari sono & saturari cibo. Nam denique nomen eiusdem citharizantis considera. Zopas enim Græcè quasi σωπὴ dictus est, id est taciturnitas puerilis. Infantia enim blandiloquis semper nutricum cantibus oblectatur. vnde & crinitum eum posuimus, vertici muliebri simillimum. tunc etiam Cupedinem videt. cupere enim ac desiderare aliquid semper accidit infantiæ. Nam denique ideò & talem versum in secundo libro post citharæ sonum posuimus: *temperet à lacrymis.*

In secundo verò libro & tertio auocatur fabulis, quibus puerilis consueta est auocari garrulitas. Nam in fine tertij libri Cyclopas vidit Achemenide monstrante. ἄχος enim Græcè tristitia dicitur, cyclos autem Græcè circulus vocatur. Ergo pueritia, quoniam παῖς puer Græcè dicitur, iam timore nutritorum feriata, tristitiam cogitandi nescit & † vaginem puerilem exercet. Ob hanc rem etiam Cyclops vnum oculum in fronte habere dicitur. quia nec plenum nec rationalem visum puerilis vagina portat, & omnis ætas puerilis in superbiam erigitur vt Cyclops. Ideò in capite oculum, quod nihil nisi superbum & videat & sentiat. quem sapientissimus Vlixes extinguit, id est, igne ingenij vana gloria cæcatur. Ideò eum & Polyphemum diximus, quasi ὀπολλαύπα φήμιον, quod nos Latinè perdentem famam dicimus. Ergo iuuentutis elationem & famæ perditionem ætatis cæcitas sequitur. Nam vt ordo se euidenti manifestatione dilucidet, tunc patrem sepelit. Accrescens enim iuuenilis ætas paterni vigoris respuit pondera. Denique Drepanos † portu sepelit. Drepanos enim quasi δειμόπαιδ⊙. δειμὸς enim Græcè acer dicitur, παῖς verò puer vocatur, quod puerilis acerbitas paternam respuat disciplinam. Feriatus ergo animus à paterno iudicio in quarto libro & venatum progreditur, & amore torretur: & tempestate ac nubilo velut in mentis conturbatione coactus adulterium perfecit. In quo diu commoratus, Mercurio instigante, libidinis suæ malæ præsumtum amorem relinquit. Mercurius enim Deus ponitur ingenij. Ergo ingenio instigante ætas deserit amoris confinia: qui quidem amor contemptus emoritur, & in cineres exustus emigrat. Dum enim † dedecus puerile auctoritate ingenij expelligitur, sepulta in obliuionis cinere fauilescit. In quinto verò, paternæ memoriæ contemplatione attractus ludis iuuenilibus exercetur. & quidnam aliud est, nisi vt iam prudentior ætas paternæ memoriæ exempla secuta, liberalibus corpus exerceat causis? Nam vide quia & pugillationem exercet, id est virtutis artem. Entellus & Dares peragunt. ὀπτάλλειν enim Græcè imperare dicimus; δίπειν cædere.

† *Libro*rũ *vnus habes:* vaginam.

† *Sc. L.* portus.

† *Sc. L.* de corde puerili.

quod & magistri in disciplinis faciunt. Tunc etiam & naues ardescunt, id est instrumenta periculosa, quibus ætas tempestiuis iactationum cursibus
† Sc. L. flagitatur. † fatigatur & velut procellis periculorum quotidie quatitur. Igne ingenij superexcellente, hæc omnia consumuntur, & scientia astutiæ coalescente, in fauillam obliuionis sopita commigrant. Sed hoc incendium Beroë efficit quasi veritatis ordo. At vero in sexto ad templum Apollinis aduenientes, ad inferos descendit. Apollinem deum studij dicimus: ideò & Musis additum. Ergo postposito lubricæ ætatis naufragio, & Palinuro amisso (Palinurus enim quasi planonorus, id est errabunda visio, vnde & in quarto libro de aspectu libidinis ita posuimus— *totúmque pererrat Luminibus tacitis.* nam & in bucolico: *errabunda bouis vestigia*) Ergo omissis his rebus ad templum Apollinis, id est ad doctrinam studij, peruenitur: ibique de futuræ vitæ consultatur ordinibus, & ad inferos descensus inquiritur; id est dum quis futura considerat, tunc sapientiæ obscura secretaque mysteria penetrat. sepeliat ante & Misenum necesse est. μώω enim Græcè obruo dicitur; αὶῶν vero laus vocatur. Ergo nisi vanæ laudis pompam obrueris, numquam secreta sapientiæ penetrabis. vanæ enim laudis appetitus, numquam veritatem inquirit: sed falsa in se adulanter ingesta, velut propria reputat. Denique etiam cum Tritone buccina atque concha certatur. vides enim quam fixa proprietas. vanæ enim laudis rumor ventosa voce turgescit: quem quidem Triton interimit: quasi πτειμμένον quod nos Latinè contritum, dicimus. Omnis ergo contritio omnem vanam laudem extinguit. Ideò Tritonia dea est sapientiæ dicta. Omnis enim contritio sapientem facit. Cui ego: Certior hanc tuam comprobo doctor sententiam. Nam & nostra salutaris diuinaque præceptio, Cor contritum & humiliatum, deum non despicere prædicat. quæ vere certa manifestaque est sapientia. Ad hæc ille: Vt certius tibi planiúsque liquescat quod dictum est: Carineum posuimus eius corpus igne cremasse. χάειν enim Græcè gratiam dicimus, αἰὼν vero seculum nuncupatum. gratia ergo secularis vanæ gloriæ sepeliat cineres necesse est. Sed tamen non anteà discitur cognitio secretorum, nisi quis ramum decerpserit aureum, id est doctrinæ atque literarum discatur studium, aureum enim ramum pro scientia
† Sc. l. Sõniat. posuimus, memores quia & mater mea ramum se † somniauit genuisse: & Apollo cum ramo depingitur. Nam ideò & Ramus dictus est ἀπὸ τῆς ῥαψῳδίας, id est à scriptura, sicut Dionysius in Græcis articulationibus memorat. At vero aureum quod diximus, claritatem facundiæ designare voluimus: memores Platonis sententiæ, cuius hereditatem Diogenes Cynicus inuadens, nihil ibi plus aurea lingua inuenit; vt Tiberianus in libro de Socrate memorat. Nam & nos in Bucolicis ideò decem mala aurea posuimus, scilicet decem eclogarum politam facundiam. Nam & Hercules aurea mala de horto Hesperidum tollit. Quattuor enim Hesperides dictæ sunt, Id est, Egle, Hesper, Meduſa & Erethusa, quas nos Latinè studium, intellectus, memoria, facundia dicimus: quod primum sit studere: secundum intelligere; tertium memorari quod intelligis; inde ornare dicendo quod terminas. Hinc ergo ornatum aureum studij virtus rapit. Cui ego, verum, inquam,
† Habet vnus, Dextralia. dicis Maro doctissime. nuper enim me diuinæ historiæ memoria tetigit quæ ait, ex anathemate subreptam esse linguam auream, & † dextralia pura nihilo minus ex gentili facundia fucatum eloquium. Attamen ergo quæ

go quæ restant eloquere. Tunc ille, ergo, vt antea diximus, ramum aureum, id est doctrinam adeptus, inferos ingreditur, & secreta scientiæ perscrutatur. Sed in vestibulo inferorum luctus, morbos, bella, discordiam, senectutem atque egestatem videt. Quando ergo omnia animo aut corde viri considerantur, nisi † percepto doctrinæ studio, & altioris scientiæ penetrata caligine, tunc enim agnoscitur, & inertis somnii ventosa delusio & senectutis propinquior ad mortem vicinia, & bellum auaritiæ seminarium, & morbus † indigestionis, & immodestiæ soboles, & scandala ebrietatis germina, & fames, pigritiæ, & torporis vernacula. Ergo descendit ad inferos, atque illic & pœnas malorum & bonorum retributiones, & amantum considerans tristes errores, oculatus inspicit testis. Denique nauta Charone deportante transit Acherontem. Ideò & hic fluuius velut æstus habet ebullientes iuuenilium actuum. Ideò & cenosus, quia non habent iuuenes digesta liquidaque consilia. ἄκαιρον enim Græcè sine tempore dicitur. Caron vero quasi χρόνος, id est tempus: vnde & Polydegmonis filius dicitur. Polydegmon enim Græcè multæ scientiæ dicitur. Ergo dum ad tempus multæ scientiæ quis peruenerit, in temporales gurgitum cenositates morúmque fæculentias transit. Deinde Tricerberum mellitis resopit offulis, Tricerberi enim fabulam iam superius exposuimus, in modum iurgij forensisque litigij positam. Vnde & Petronius in † Eustion ait: Cerberus forensis erat causidicus. Ergo tunc iurgij calumnia discitur, & venalis lingua in alienis exercetur negotiis, dum studii doctrina profecerit. sicut in aduocatis nunc vsque conspicitur. sed melle sapientiæ scandali dulcoratus † resipiscat rancor. Deinde in secretis considerationibus admissus virorum fortium contemplatur imagines, id est virtutis insignia monimentáque considerat. Ibi etiam & Deiphobi inspicit pœnam: Deiphobus enim Græcè aut quasi Dimophobus, aut velut Demophobus, id est aut terroris timor, aut publicus timor. Ergo qualislibet timor sit, iuste amputatis & manibus & oculis & auribus pingitur: illa videlicet ratione quod omnis timor nec quod videat sentit, nec quod audiat scit, nec quod gerat sine manibus nouit. Denique & in somnis à Menelao occiditur. Græcè enim Menelaus quasi μένος λαοῦ, id est virtus populi; quæ quidem virtus omnem timorem semper somno deditum interficit. Illic etiam & Dido videtur quasi amoris atque antiquæ libidinis vmbra iam vacua. Contemplando enim sapientiam libido iam contemptu emortua, lacrimabiliter pœnitendo ad memoriam reuocatur. At vero dum ad locum illum venitur vbi dicimus,

Porta aduersa ingens solidoq; adamante columnæ:
Vis vt nulla virûm, non ipsi exscindere ferro
Clicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras.

Vide quam euidentem superbiæ atque tumoris imaginem designauimus. Cui etiam turri ideò adamantinas columnas addidimus: quia hoc genus lapidis indomabile est. sicut etiam in Græco † absoluitur: Superbiam enim nec diuinus timor nec humana virtus nec famæ verecundia reuocat. Ferrea vero turris ad auras, elatio erecta & incuruabilis dicitur. Sed elationem quis seruat nisi Tisiphone, hoc est furibunda vox? At vero quod diximus,

† *Sc. L.* præcepta doctrinę studia & altiori scientia penet.

† *Habes vnus:* indagationis: alter indigestionis.

† *In vno leg.* Euscion.

† *In vno l.* resipiet

† *Sc. libb.* absoluet

Quinquaginta atris immanis hiatibus ydra ſæuior:

illud nihilominus deſignauimus, quod deterior eſt in ſuperborum corde tumoris inflatio, quam in ore ventoſa iactatio. nam illud quod diximus,

---Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum tenditque ſub vmbras
Quantus ad ætherium cœlum ſuſpectus olympum.

conſidera plenum ſuperbię meritum. pœna enim ſuperbiæ, deiectio eſt. quanto enim elatus contemnitur, tanto præ vilitatis deiectione torquetur. Ergo exaltatus quis in ſuperbiam duplum eliditur. Vnde & Porphyrius in epigrammate ait:

† *Sc. libb.* Auxiliũ.
† *Sc. L.* fronte.
† *Sc. L.* vt non.

† Pauxillum Fortuna tibi, rex perfida, Quinte,
Extulit in † frontem grande ſupercilium.
Nam † ne aliud credam, puteum puto te quoque, Quinte,
Quanto altus magis es, tam mage deſpiceris.

Denique ibi & gigantas videt, & Ixionem & Salmoneum omnes ſuperbiæ pœna damnatos: nec non & Tantalum. Tantalus enim Græcè quaſi Τάν Τήλων, id eſt viſionem volens. Omnis enim auaritia ieiuna fruendi viu, ſola viſionis imagine paſcitur. Sed his locis iudex Radamanthus Gnoſius ponitur. Radamanthum enim Græcè quaſi τὰ ῥήματα δαμῶντα, id eſt verbum domantem dicimus. Ῥήσσω enim ſentire dicitur. Ergo qui verborum impetum † domare ſcit, hic ſuperbiæ & damnator & contemptor eſt. Denique AEneas hoc ſtrepitu terretur. Vir enim pius ſuperbiæ voces & malorum pœnas effugit & pauescit. Deinde ramum aureum poſtibus deuotis infigit, & ita Elyſium ingreditur. Quod clareat † facundiæ perfectione, omiſſo iam labore diſcendi, memoriæ, quæ in cerebro eſt, ſicut in poſtibus perpetuæ infigenda, Elyſium ingreditur campum, elyſis enim Græcè reſolutio dicitur, id eſt feriatam vitam poſt magiſtrianum timorem. Sicut enim inferni Proſerpina regina eſt, ita ſcientiæ regina memoria eſt, quæ in Elyſiis perſerpens, dominatur perenniter mentibus. Huic ergo doctrinæ aureus ramulus dedicatur. De qua memoria Cicero dicere ſolitus erat, Theſaurum ſcientiæ. Sed in Elyſiis campis primum Muſeum videt, † qui Muſarum dono excelſior eſt omnibus, qui ei etiam patrem oſtendit Anchiſen, & Letheum fluuium, patrem ſcilicet ad tenendum grauitatis morem; Letheum vero ad obliuiſcendam pueritiæ leuitatem. denique ipſum nomen Anchiſæ conſidera. Anchiſes enim quaſi ἀνὰ νοῦ ἵσε ἐνὸν, id eſt patriam habitans, vnus Deus enim pater, rex omnium ſolus habitans in excelſis, qui quidem ſcientiæ dono monſtrante conſpicitur. nam & vide quid filium docet:

† *Sc. dominari.*
† *Sc. L.* dũ perfectionẽ.
† *Sc. l.* quaſi Muſarũ donum excelſiorẽ omnibus *Sc.* domnum.

Principio cœlum ac terram campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ Titaniáque aſtra.

Vides ergo quia ſicut Deum creatorem oportuit & de ſecretis naturæ myſteriis docet, *Et reduces iterum animas*, iterum de vita demonſtrans, & futura oſtendit. Ad hæc ego, O vatum Latiaris autenta! itane tuum ingenium clariſſimum tam ſtultæ defenſionis fuſcare debuiſti caligine? Tu ne ille qui dudum in Bucolicis myſticè perſecutus dixeras,

Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cælo demittitur alto.

Nunc

Nunc vero dormitanti ingenio academium quippiam † ſtertens,

Sublimes animas iterúmque ad tarda reuerti Corpora.

† *Sc. libb.* ſtertenſus.

Nam quidnam iam oportuerat inter tanta dulcia poma; mora etiam ponere, tuæque luculentæ ſapientiæ funalia caliginare? Ad hæc ille ſubridens, Si, inquit, inter tantas Stoicas veritates etiam aliquod Epicureum non deſipuiſſem, paganus non eſſem. *Nulli enim omnia vera noſſe contingit niſi vobis, quibus Sol veritatis † illuxit. Neque enim hoc pacto in tuis libris conductus narrator acceſſi, vt id quod ſentire me oportuerat, diſputarem, & non ea potius quæ ſenſeram lucidarem. Audi ergo quæ reſtant. In ſeptimo vero Caieta ſepulta nutrice, id eſt magiſtriani timoris proiecta grauedine. vnde & Caieta dicta eſt quaſi coactrix ætatis. Nam & apud antiquos caiatio dicebatur puerilis cedes. Vnde & Plautus in Ciſtellaria comœdia ait,

† *Sc. libb.* nullo.

† *Vnus librorum habet* inluxit *recte.*

Quid tu amicam times ne te manuleo caiet.

Nam euidenter monſtratur quod in modum diſciplinæ poſita eſt dum diximus.

Æternam moriens famam Caieta dediſti.

Diſciplina doctrinæ quamuis † moriendo deſiſcat, æternum tamen memoriæ ſemen hereditat. Ergo pædagogantis ſuſpectione ſepulta ad deſideratam olim peruenitur Auſoniam, id eſt ad boni cremenra, quo omnis ſapientum voluntas auida alacritate feſtinat. Auſonia enim ἀπὸ τῦ αὐξάνειν dicitur, id eſt cremento, ſiue etiam quod vſque in hac ætate cremenra iunt corporum. denique tunc & vxorem petit Lauiniam, id eſt laborum viam. ab hac enim ætate vnuſquiſque ſuis vtilitatum emolumentis, laborum adſciſcit ſuffragia. vnde & filia Latini dicta eſt * nepotis Fauni. Latinus enim quaſi à latitando dictus: quod omnis labor diuerſis in locis latitet. Vnde & Latona dicta eſt Luna, quod nunc ſuperna, nunc inferiora, nunc vniformis latitet. † Faunos verò id eſt quaſi κάμνων τῶν, id eſt laborans ſenſus. Nam & Maricam ducit nympham, quaſi mericam, id eſt cogitationem. Vnde & Homerus ait,

† *Sc. libb.* ſtudédo.

† *Sc. libb.* nepus Cauni.

† *Sc. L.* Caunus.

Στήθεσσιν λασίοισι διαίθχα μερμήριξεν.

Deinde in octauo Euandri auxilium petit. Euandros enim Græcè bonus vir dicitur. Ergo iam perfectio virilis humanæ bonitatis ſocietatem inquirit à quo bonitas virtutes, id eſt Herculis gloriam audit, quemadmodum Cacum occiderit, quod nos Latinè malum dicimus. Deinde arma Vulcania, id eſt igniti ſenſus munimina aduerſus omne malitiæ tentamentum induitur. Vulcanus enim quaſi bulencauſon, id eſt ardens conſilium dicitur. Ideò illic etiam omnes Romanorum depictæ ſunt virtutes: quod in ſapientiæ conſulto munimine felicitates omnes aut conueniunt aut præuidentur. Bene enim agere, futuræ bonitatis ſeminarium eſt. Siue etiam his qui bene agit, bona ſibi fiducialiter repromittit. Ergo ſapientia & bona ſeminat, & bona ſperat. In IX. ipſis armis adiutus contra Turnum pugnat. Turnus enim Græcè dicitur quaſi turonnus, id eſt furibundus ſenſus. Contra omnem enim furiam ſapientiæ atque ingenij arma reluctant. Vnde & Homerus ait, Maceſex.

* * *

exhinc etiam Mezentium contemptorem deorum interficit. Deus enim omnia bona fieri & præſtat & imperat: ſed animus qui eſt in cor-

†*Vnus habet* medius: *Alter:* melius.

† *In uno le.* Inlusione.

† *Vnus* descendere: *Alter:* discindere:

† *Scalibb.* quod.

pore † deum contemnendo bona non complet, reluctatque in bonis sua †inlesione. cuius ausus lædentes quasi Lausum filium eius vir sapiens interimit: Dehinc ipsum animum vincit. Nam quis amicus Turni esse dicitur? nihilominus Mezapus quasi μισῶν ἔπος, quod nos Latinè horrens sermonem dicimus. Vnde & Euripides Tragœdia Ephigenia ait: VCESTIN**** Superans ergo Messapium victor**** Tunc demum trutane æqua lance morum grauitate ponderatur ac disponitur. Deinde Iuturna bello † discedere præcipitur, quæ currum etiam fratris regebat. Iuturna enim in modum perniciei ponitur, quod diuturne permaneat. Ergo furibundæ mentis pernicies soror eius est. currum vero eius † quasi regit, & eum de more protelat. Certe pernicies, quod furorem diu producere nouit ne finiatur. Nam primum aurigam Methyscum habuit. methyscus enim Græcè est ebriosus, vt primum furiam animi ebrietas ducat: dehinc pernicies ad protelandum accedat. Ideò & ipsa immortalis dicitur. Turnus vero mortalis dicitur, furor enim animi cito finitur; pernicies vero diuturne perseuerat. ideò & currum eius circumagit, id est in longum tempus protelat. Rotæ enim in modum temporis ponuntur. vnde & Fortuna rotam ferre dicitur, id est temporis volubilitatem. VALE mi Domine & mei tribulos pectoris cautius lege.

P. VIRG.

P. VIRGILII MARONIS
BVCOLICA.

ECLOGA PRIMA.
TITYRVS.

MELIBOEVS. TITYRVS.

Mc. TITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
A Syluestrem tenui musam meditaris auena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua,
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in vmbra,
Formosam resonare doces Amaryllida syluas.
Ti. O Meliboee, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues (vt cernis) & ipsum,
B Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

MAVRI SERVII HONORATI GRAMMATICI
IN VIRGILII BVCOLICA COMMENTARIVS.

BVcolica, vt ferunt, dicta à custodia boum, id est ἀπὸ τῶν βοικόλων. præcipua enim sunt animalia apud rusticos boues. Huius autem carminis origo varia est. Nam alij dicunt eo tempore quo Xerxes Persarum rex inuasit Græciam, cum omnes intra muros latérent, nec possent more solito Dianæ sacra persoluí: peruenisse ad montes Laconas rusticos, & in eius honorem
C hymnos dixisse: Vnde natum carmen Bucolicum ætas posterior elimauit. Alij dicunt Orestem cum Dianæ Fascelitidis simulachrum raptum ex Scythia adueheret, & ad Siciliam esset tempestate delatus, completo anno Dianæ festum celebrasse hymnis, collectis nautis suis, & aliquibus pastoribus conuocatis: & exinde permansisse apud rusticos consuetudinem. Alij non Dianæ, sed Apollini Nomio consecratum carmen hoc volunt, quo tempore Admeti regis pauit armenta. Alij rusticis numinibus à pastoribus dicatum hoc asserunt carmen, vt Pani, Faunis, ac Satyris. & hic est huius carminis titulus. Qualitas autem hæc est, scilicet humilis character. Tres enim sunt characteres: humilis, medius, grandiloquus: quos omnes in hoc inuenimus poeta. Nam in Æneide grandiloquum habet: in Georgicis medium: in Bucolicis humilem, pro qualitate negotiorum, & personarum. Nam personæ hic rusticæ sunt, simplicitate
D gaudentes: scilicet à quibus nihil altum debet requiri. Adhibetur autem ad carmen bucolicum, quod debet quarto pede terminare partem orationis. Qui pes si sit dactylus, meliorem efficit versum: vt Nos patriæ fines, & dulcia. Primus etiam pes secundum Donatum dactylus esse debet, & terminare partem orationis: vt Tityre Quam legem Theocritus vehementer obseruat, Virgilius non adeo. Ille enim in paucis versibus ab ista ratione deuiauit. hic eam in paucis sequutus est. Terentianus cum de hoc metro doceret, Plurimus hoc pollet Siculæ tel-

A

luris alumnus. Noster ratus eo pastor Maro. Intentio poetæ hæc est, vt imitetur Theocritum Syracusanum meliorem Moscho, & cæteris qui Bucolica scripserunt. Vnde est Prima Syracusio dignata est ludere versu Nostra nec, &c. Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Augusto, vel aliis nobilibus, quorum fauore amissum agrum recepit, In qua re tantum dissentit à Theocrito. Ille enim vbique simplex est: hic necessitate compulsus aliquibus locis miscet figuras, quas perite plerunque etiam ex Theocriti versibus facit: quos ab illo dictos constat esse simpliciter. hoc autem fit poetica vrbanitate. Sic Iuuenalis, *Actoris Aurunci spolium.* Nam Virgilij versum de hasta dictum figuratè ad speculum transtulit. Et caussa scribendorum bucolicorum hæc est, Cum post occisum I I I. Iduum Martiarum die in senatu Cæsarem, Augustus eius filius contra percussores patris, & Antonium ciuilia bella mouisset, victoria potitus, Cremonensium agros, qui contra eum senserant, militibus suis dedit: qui cum non sufficerent, etiam Mantuanorum iussit distribui, non propter culpam, sed propter vicinitatem. Vnde est, Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ. Perdito ergo agro Virgilius Romam venit, & potentium fauore meruit vt agrum suum solus reciperet. Ad quem accipiendum profectus, ab Actio centurione, qui eum tenebat, penè est interemptus, nisi se præcipitasset in Mincium. Vnde est allegoricῶς, Ipse aries etiam nunc vellera siccat. Postea ab Augusto missis triumuiris, & ipsi integer ager est redditus, & Mantuanis pro parte. Hinc est quod eum in prima Ecloga legimus recepisse agrum: postea eum querelantem inuenimus: vt Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum Nostra valent Lycida tela inter Martia, quàtum Chaonias dicunt aquila veniente columbas. Nec numerus hic dubius est, nec ordo librorum. Quippe cum vnus sit liber, de eclogis tantum dubitant: quæ licèt decem sint, incertum tamen est, quo ordine scriptæ sint. Plerique duas certas volunt ipsius testimonio: vltimam vt Extremum hunc: & primam, vt in Georgicis, Tityre te patule cecini sub tegmine fagi. Alij primam illam volunt, Prima Syracusio dignata est ludere versu. Sed est sciendum, VII. eclogas esse meras rusticas: quas Theocritus x. habet, hic in tribus à bucolico carmine, sed cum excusatione discessit, vt in genethliaco Saloninj, & in Sileni theologia: vel vt ex insertis altioribus rebus posset placere: vel quia tot varietates implere non poterat. Poetæ vitam in Æneide diximus. Operis explanatio, in sequentibus comprobabitur. Sanè sciendũ Virgilium XXVIII. annorum scripsisse bucolica. Vnde etiam ipse in fine Georgicorum, Audáxque iuuenta, Tityre te patule cecini sub tegmine fagi. Et dicit Donatus (quod etiam in poetæ memorauimus vita) in scribendis carminibus naturalem ordinem secutum esse Virgilium. Primo enim pastoralis fuit in montibus vita pòst agriculturæ amor. inde bellorum cura successit. Notandum quoque bucólica, vel Geórgica cum apud Græcos in fine habeant accentum: apud nos in tertia à fine habere. Nam vt in vltima sit, latinitas vetat: vt in penultima non sit, breuitatis efficit ratio. Etiam hoc sciendum & personæ huius operis ex maiori parte nomina de rebus rusticis habere conficta, vt Meliboeus: ὅτι μέλει αὐτοῦ τῶν βοῶν, id est, quod curam gerit boum. Et Tityrus. Nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior qui gregem anteire consueuerit: sicut etiam in comœdiis inuenimus. Nam Pamphilus est totus amans: Glycerium, quasi dulcis mulier. Philumena, amabilis. Personę, sicut suprà dixi, rusticæ sunt, & simplicitate gaudentes. Vnde nihil in his vrbanum, nihil declamatorium inuenitur: sed ex re rustica sunt omnia, negotia, comparationes, & si qua sunt alia. Hinc etiam illæ comparationes sunt, Nam neque me tantum venientis sibilus austri, Nec percussa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxosas inter decurrunt flumina valles.

B

C

D

E

F

Tityre tu patule, &c. Introducitur pastor quidam iacens sub arbore securus & otiosus dare operam cantilenæ: Alter verò qui cum gregibus ex suis pellitur finibus: qui cum Tityrum respexisset iacentem, ita exorsus est. sub persona Tityri Virgilius intelligitur, sub Meliboei plebs Mantuana, vel Cornelius Gallus. Quod autem sub fago dicitur iacère, Allegoria est honestissima: quasi sub arbore glandifera, quæ victus caussa fuit. Antea enim homines glandibus vescebantur. Vnde etiam fagus dicta est ἀπὸ τοῦ φαγεῖν. id est à manducando. Hoc videtur dicere, Iaces sub vmbra fagi in agris tuis, tuas retinens possessiones, quibus aleris: sicut glandibus antea mortales. A lite ô Virgili sub protectione Augusti securus quiescis. *patule.* patulum dicitur quod patet naturalitèr, vt nares, arbor, crux, Patens verò, est quod clauditur & aperitur, vt ostium, & oculi. *Syluestrem musam*, Id est rusticum carmen. *tenui auena.* Culmo, stipula: vnde rustici cantare consueuerunt. Dicendo autem tenui auena, humilis styli genus latenter ostendit: quo in bucolicis vtitur. *meditaris.* cantas, quasi melitaris d pro l. posita, sic solium vel sella quasi sedda dicitur à sedendo. *nos patriæ fines linquimus.* non voluntate, sed vi Cæsaris & militum eius compulsi victo Antonio *& dulcia arua.* vnicuique propria terra dulcis sibi videtur, nec enim omnis res delectationem habens dulcis appellatur. Allegoricè voce vtitur Mantuanorum, qui suis possessionibus expellebantur. *lentus.* Id est, otiosus, siue securus. *in vmbra.* Allegoricè sub

tutela

A tutela Imp. Augusti. vt, *Qui nunc lenti consedimus aruis. resonare doces Amaryllida syluas*, id est carmen tuum de amica Amaryllide compositum doces syluas sonare. & melius est vt simpliciter intelligamus. Malè enim quidam allegoriam volunt, Tu carmen de vrbe Roma componis celebrandum omnib. gentib. Plus enim stupet Melibœus si ille ita securus est, vt tantum de suis amoribus cantet. ô *Melibœe*. Scilicet quid miraris? *Deus*, id est Cæsar. *hæc otia*, hanc securitatem vel fœlicitatem. *namque erit ille mihi semper deus*. Et iteratio ipsa exclusit adulationis colorem. *semper*. Id est post mortem, & dum viuit. Alij imperatores post mortem in numerum referuntur deorum: Augustus templa viuus emeruit. Horatius, *Præsenti tibi maturos largimur honores, Iurandáque tuum per nomen ponimus aras*. Sic Lucanus de Nerone, *Sed mihi iam numen illius*. Octauij Cæsaris. *imbuet agnus*. Imbuere, est propriè inchoare, & initiare. Nemo autem vnam eandemque rem sæpe inchoat: sed constat sæpe pascua mutare pastores: sicut etiam in Georgicis legimus, Itque pecus longa in deserta sine vllis Hospitiis, tantum campi iacet. Vnde necesse est pastores totiens aras imbuere, quotiens mutauerint pascua. Inuenimus etiam apud antiquiores Imbuere esse non inchoare, sed perfundere & madefacere. secundum quod, absolutus est sensus: vt sit, sæpe perfundet. *errare*. idest pasci. vt, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. *ludere*. Scribere, vt Carmina qui lusi pastorum. Horatius, *Poscimus si quid vacui sub vmbra Lusimus tecum. calamo agresti*, Rustico stylo: sicut suprà, tenui auena.

B

C Me. *Non equidem inuideo, miror magis: vndique totis*
Usque adeo turbatur agris. en ipse capellas
Protenus æger ago: hanc etiam vix Tityre duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah, silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læua fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
Sæpe sinistra caua prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste deus qui sit, da Tityre nobis,

D Ti. *Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putaui*
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ouium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram: sic paruis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

F *Non equidem inuideo*. Excusat se, Ne frequens interrogatio fœlicitatis alienæ ex inuidia venire videatur: dicit se admirari potius, quàm inuidere. *vsque adeò*. In tantum: *Turbatur agris*. Turbamur sine vlla discretione culpæ, vel meriti. Et inuidiosè tempora Augusti carpit latenter. Sanè vera lectio est turbatur, vt Seruius dicit, vt sit impersonale, quod ad omnes pertinet generaliter. nã Mantuanorum fuerat cõmunis expulsio. Si. n. turbamur legeres, videtur ad paucos referri *protenus*. Porro tenus, id est longè à finibus. nam protenus per e, aduerbiũ loci, per i, protinus aduerbiũ tẽporis, id est statim. *æger*. Et corpore & animo æger dicitur. vt, Esto, ægrã nulli quõdam flexere mariti. Sed ægrotus, cõrpore tantum, *ago* autem, propriè: nam agi dicuntur pecora. *spem gregis*. Id est marẽ & fœminã. reparatio enim gregis in sexu vtroq; consistit. *An silice in nuda*. Ad hoc pertinet præmissa dolentis interiectio: nam solent herbas substernere parentib. vt ipse in Georgicis dicit, Et multa duram stipula filicúmque maniplis Sternere *Connixa*. Pro eo quod est enixa. id est partu soluta, nam hiatus caussa, mutauit præpositionẽ: sicut secludite cunas; pro excludite. *Læua*. Stulta, contraria. Et sensus hic est, perdituros nos quandoq; agros, manifestò prædicebant signa: sed nos mentis imprudentia intelligere nequiuimus. *De cœlo tactas memini prædicere quercus*. Mirè compositum augurium. Nam quercus, in tutela Iouis est: & huius arboris fructu olim homines vescebantur. Per quercus ergo, agri: per fulmen, ira Iouis: per iram Iouis, ira Cæsaris: per damnum arborum, damnum agrorum figurabatur. Hæc quercus ergo tacta, id est afflata leuiter fulmine: vt Cicero, *Tactus est ille qui hanc vrbem condidit Romu-*

lus significabat motu imperatoris posse agros eorum perire, apud quos fulminatæ sunt arbores A
nam agri caussa victus sunt, sicut olim quercus. Quod autem ait tactas: ostendit temporale
fore damnum, quale patiuntur arbores leuiter fulminatæ. Et bene prædicere, quasi præloqui
& prædiuinare: cum ita manifestum constet esse augurium. *dz.* Id est dic. Sic contrà, Accipe
Danaûm insidias, id est audi. *vrbem quam dicunt Romam.* Quæritur cur de Cæsare interrogatus,
Romam describat. & aut simplicitate vtitur rustica, vt ordinem narrationis plenè non teneat:
sed per longas ambages ad interrogata descendat. Aut certè, quia nullus qui continetur, est
sine ea re quæ continet, nec potest vlla persona esse sine loco. vnde necesse habuit interroga-
tus de Cæsare, locum describere, in quo eum viderat. Est autem longum Hyperbaton, Vrbem
quam dicunt Romam. Hic illum vidi iuuenem Melibœe, Roma ante Romulum fuit, & ab ea
Romulus nomen adquisiuit, sed de flaua & candida Roma Aesculapius Ilia nouum nomen B
latio facit, tantum conditricis nomine omnes Romani vocantur: Marinus Lupercorum poe-
ta dixit *stultus ego.* Id est rusticus qui nesciui iudicare. *nostræ.* Mantuæ. *quo.* Id est, ad quam. nam
aduerbium posuit pro nomine. vt Genus vnde Latinum, id est à quo. *omnium teneros.* Periphra-
sis agnorum. *depellere.* Id est à lacte remouere. *sic canibus catulos similes.* Vult vrbem Romam non
tantum magnitudine, sed etiam genere differre à cæteris ciuitatibus: & esse velut quendam
alterum mundum, aut quoddam cælum, in quo Deum Cęsarem vidit. Qui enim comparat ca-
ni catulum, vel hœdum capellæ magnitudinis facit, non generis differentiam. Qui autem di-
cit, leo maior est cane: & generis facit, & magnitudinis differentiam: sicut nunc de vrbe Roma
fecit. Putabam, inquit, antè ita Romam comparandam esse aliis ciuitatibus, vt solet hœdus C
capræ comparari, nam quamuis maior esset, tamen eam ciuitatem esse dicebam, nunc verò
probaui eam etiam genere distare: nam est sedes deorum. Hoc autem eum dicere, ille com-
probat versus, *quantum lenta solent inter viburna cupressi.* Nam viburnum, breuissimum est, sem-
per virens & forma & genere à cupresso remota. Nam cupressus, arbor est maxima. Hoc au-
tem genus argumentationis & apud Aristotelem lectum est, & apud Ciceronem. *componere.*
Comparare.

Me. *Et quæ tanta fuit Romam tibi caussa videndi?*
Ti. *Libertas: quæ sera, tamen respexit inertem,*
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, & longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit. D
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamuis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingrata premeretur caseus vrbi:
Non vnquam grauis ære domum mihi dextra redibat.

Et quæ tanta fuit. Quæ tanta: ad magnum enim aliquid nimia necessitas venire compellit.
Vnde quasi miratur hominem rusticum Romam videre potuisse. *libertas,* Amor libertatis.
etenim aliter dicit seruus, libertatem cupio: aliter ingenuus. Ille enim carere vult seruitute. E
hic habere liberam vitam, pro suo scilicet arbitrio agere: sicut nunc Virgilius sub persona Ti-
tyri dicit se amore libertatis Romam venire compulsum: & idem latenter carpit ea tempora,
quibus libertas non nisi in vrbe Roma erat. Aut certè simpliciter intelligamus hoc loco Tity-
rum sicut pastorem locutum. Nam vbique eum Theocritus mercenarium inducit. Item Vir-
gilius, Tityre dum redeo (breuis est via) pasce capellas. *respexit inertem.* Desidem, sese non re-
quirentem. Nam culpat suam inertiam quòd non antè Romam ierit, & sit vsus puer libertate,
qua vti cœpit prouectioris ætatis. *candidior postquam tondenti barba cadebat.* Aut mutatio personæ
est, vt quendam rusticum accipiamus loquentem, non Virgilium, per ἀλληγορίαν. Nam vt dixi-
mus, XXVIII. annorum scripsit bucolica: Aut certè est mutanda distinctio: vt sit non barba can-
didior, sed libertas. nam XXVIII. annorum barbam potest quiuis mittere: sed non canam. Et bene
candidior libertas: vt intelligamus etiam antè in libertate, sed non tali fuisse Virgilium, *& lon-* F
go post tempore venit, Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit. Iungendum est hoc to-
tum. nam duplici ratione tempus ostendit, quo eum libertas aspexerit: id est quando cœpit se-
care barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. ἀλληγορικῶς utem hoc dicit, Post-
quam relicta Mantua Romam me contuli. nam Galateam, Mantuam vult esse: Romam, Ama-
ryllida. Et bene tempora, quasi rusticus, computat à barbę sectione. *longo post tempore.* Aut εὐχαϊσ-
μὸς

A *ait* est. Antiqui enim *post*, *ante*, *circum*, etiam ablatiuo iungebant: quod hodie facere minim[e] possumus: Aut lõgo-post, vna est pars orationis, vt sit sensus, Venit tempore longo-post: sicu multò-minus, multo-magis, post-modo. Horatius, *Postmodò, quod mi obsit clarè, multúmque locuto Longo post*, vt postposita videatur esse præpositio, & in vnitatem coacta. *fatebor enim.* Hoc per parenthesim dictum est *nec spes libertatis erat, nec cura peculi.* Nec sperare poteram libertatem in oppressa ciuitate, nec habere curam patrimonij. Peculi autem aut antiquè dixit, quia omne patrimonium apud antiquos peculium dicebatur, à pecoribus, in quibus eorum constabat vniuersa substantia: vnde etiam pecunia dicta est à peculio; aut certè & hoc ad morsum temporum pertinet, nam modo tantum serui peculium dicimus: vt inuidiosè patrimonium suum dixerit peculium, ac si seruus esset: quia se diu apud Mantuam seruisse memorauit. Sanè peculi,
B pro peculij, per synæresim dictum est *exiret victima septis.* Septa propriè sunt loca in campo Martio inclusa tabulatis: in quibus stans Po. Ro. suffragia ferre consueuerat. Sed quoniam hæc septa, similia sunt ouilibus: duo hæc inuicem pro se ponuntur: vt hoc loco septa pro ouilibus posuit. Item Lucanus contra, *Et miserè maculauit ouilia Romæ.* Iuuenalis, *Antiquo quæ proxima surgit ouili.* Sanè *pinguis*, melius ad victimam quàm ad caseum refertur, *ingrata vrbi.* Quia cum alimenta ciuitatibus præstentur ex rusticorum labore, & in his rustici etiam deridentur à ciuibus, & multa perdunt, & aduectarum rerum pretia iniqua suscipiunt.

C Me. *Mirabar quid mœsta deos Amaryllidi vocares,*
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. ipsæ te Tityre pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
Ti. *Quid facerem? neque seruitio me exire licebat,*
Nec tam præsentes alibi cognoscere diuos.
Hic illum vidi iuuenem, Melibœe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, vt ante, boues pueri, submittite tauros.
D

Amaryllidi. Vocatiuus Græcus est, qui breuis est quotiescunq; nominatiuus in *is* terminatur: vt Amaryllis, Pieris, Horatius, *Dulcem quæ strepitum Pieri temperas.* c v i. Id est in cuius honorem. *sua poma.* Id est ipsius arboris poma propria. *quid vocares.* Hoc Virgilij personæ conuenit. *mœsta Amaryllidi.* Quæ nemine lætabare poëta. *cui pendere.* Id est tibi: quia laudari à te non meruerunt. *Tityrus.* Virgilius. *Pinus*, Roma vel Cæsar. *Fontes.* Poëtæ vel Senatores. *arbusta.* Fructeta, scholastici vocabant. *seruitio.* Ab seruitio. Seruitium est conditionis indicium. *licebat*, Id est nec deesse officio poteram. *iuuenem.* Cæsarem dicit Octauianum Augustum, decreuerat enim Senatus ne quis eum puerum diceret, ne maiestas tanti imperij minueretur. *dies.* Id est principia mensium: vel Idus omnium mensium. *fumant*, Id est sacrificant. *responsum primus dedit.* Id est
E permisit liberè viuere. *primus.* Id est ante quem nullus sit. *pascite.* Id est vt antè eratis ô pueri, sic & modo pascite in pace. *submittite tauros.* Id est, exercete terram & sobolem.

Me. *Fortunate senex, ergo tua rura manebunt:*
Et tibi magna satis, quamuis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducat pascua iunco:
Non insueta graueis tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota,
F *Et fontes sacros, frigus captabis opacum.*
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe leui somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea rauca, tua cura, palumbes,

Nec gemere aëria cessabit turtur ab vlmo. A

Ti. *Ante leues ergo pascentur in æthere cerui,*
Et freta destituent nudos in littore pisces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Fortunate senex. Non ad ætatem Virgilij refert, sed ad fortunatum futurum, præsago vsus est verbo. Nam apud Philosophos senes dicuntur, qui spem futuri temporis habent in victu. *& tibi magna satis.* Ordo est, Magna satis pascua, subauditur erunt. *quamuis lapis.* Quamuis mons sit & lacus. Nam à monte vsque ad lacum, & inde vsque ad arborem quandam, fuerat terra ei donata. *palus* Id est æquor. *obducat.* Tegat, *immo.* Fœno. *limoso.* Plumine Mincij. *grauis.* Fœtas: accusatiuus pluralis, quasi graues, id est grauidas: scilicet non enixas. *contagia lædent.* Morbi vel pestilentiæ corrumpent. vnde contingit vt vna aliquo morbo moriente, omnes idem morbus corruptas interimat. Dicit ergo quòd nec insolita pascua tentaturæ sunt pecudes: nec ex alicuius infirmitate corrumpendæ. *hîc inter flumina.* Inter Padum & Mincium, vbi nutritus es vel cognitus. *nota.* Chara. *fontes sacros.* Quia omnibus aquis nymphæ sunt præsidentes. *frigus opacum.* Quia æstiuo tempore sub vmbra fit frigus. Opacum autem, vtrum pro opacis locis, incertum est: an pro valdè frigidum. Nam vnum frigus est hyemis: alterum quo refrigeramur æstate. *ab limite.* Limes, est agri terminus. *sepes.* subaudi fiet. *hyblæis.* Hybla, vel Hyble oppidum est Siciliæ, quod nunc Magara dicitur: vel locus in Attica, vbi optimum mel nascitur: & posuit speciem pro genere. *depasta florem.* Depastum florem habens. Hypallage. *salicti.* Virgulti genus, dictum eo quòd salit & surgit cito. *leui susurro.* Dulci murmure. Hic vocat rusticum ad dulcia, quæ sunt in rebus quibus delectatur. *somnum inire.* Id est dormire, vel carpere. *frondator.* Id est rusticus: vel quod animal frondibus vescitur. Nam tria genera sunt frondatorum. frondator, qui arbores amputat, & qui frondibus manipulos facit hyemis tempore animalibus ad pastum offerendos, & qui manibus vitium folia auellit, quo ardor solis vuam maturiorem reddat. aut auis quæ in frondibus habitat, & his vescitur. vel etiam palumbes quæ in frondibus nidificant. *ad auras.* Id est in die. *raucæ.* Κεγχαδες. *palumbes.* Columbæ, quas vulgus tetas vocat: & non dicuntur Latinè: sed multorum authoritas Latinum facit. Cicero in Elegeia, quæ Talemastis inscribitur, *Iam mare Thyrrenum longè, penitúsque palumbes Relliquit gemere.* Canere: propriè tamen dicitur de turture. *turtur,* Et masculino & fœminino genere inuenitur: vt hic, Aeria turtur cessabit. Et Plaut. in Mostel. Tu tibi istos habeas turtures. *ab vlmo.* Vlmus, lignum est sub quo vinea fit. *in æthere cerui.* Id est auium more antè cerui volabunt, & pisces sine aqua viuent: hoc est, antè rerum natura mutabitur, quàm nos Cæsarem possimus obliuisci. *freta.* Maria à feruore dicta. *destituent,* Idest derelinquent. *pererratis,* Lustratis, vel errore confusis. *amborum.* Idest Germanorum & Parthorum. *exul.* Id est Parthus & Germanus. Cæsar scilicet, quo duce, Germanis & Parthis victis, milites Ararim Germaniæ flumen biberunt. *illius,* Id est Augusti Cæsaris. *labatur,* Respuatur, vel obliuioni tradatur. *ararim,* Arar fluuius Galliæ, fluens in flumen Rhodanum, *Tigris.* Armeniæ fluuius influens Persicum sinum. Itaque per Tigrim & Ararim vult diuersa loca inter se significare. Dicit enim, prius Parthum ex Arare bibiturum, & Germanum ex Tigri, quàm sibi obliuionem futuram non amissi agri Cæsaris beneficio. B C D E

Me. *At nos hinc alij sitientes ibimus Afros,*
Pars Scythiam, & rapidum cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto diuisos orbe Britannos.
En vnquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquos (mea regna) videns, mirabor, aristas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit? F
Barbarus has segetes? en quò discordia ciues
Produxit miseros: en queis conseuimus agros.
Insere nunc Melibœe piros, pone ordine vites:
Ite meæ, quondam fœlix pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac viridi proiectus in antro

Dumosa

A *Dumoſa pendere procul de rupe videbo.*
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cythiſum, & ſalices carpetis amaras.
Ti. *Hic tamen hac mecum poteris requieſcere nocte*
Fronde ſuper viridi: ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis:
Et iam ſumma procul villarum culmina fumant,
Maioréſque cadunt altis de montibus vmbræ.

Sitientes ibimus Afros. Tropus Synecdoche: ab Afris enim, Libyam quæ aqua indiget in-
B telligi vult. Eſt enim calidiſſima regio & pene inhabitabilis. *Scythiam.* Regio ſeptentrionalis eſt
frigidiſſima. *& rapidum cretæ veniemus oaxem* Hoc eſt lutulentum: quod rapiat cretam. Creta ter-
ra alba dicitur. Nam Oaxis fluuius eſt Meſopotamiæ: qui velocitate ſua rapiens albam cretam,
turbulentus efficitur. Vel Oaxis, fluuius Scythiæ in Creta inſula non eſt: ſed aqua, cretei colo-
ris eſt. Oaxem Philiſthenes ait Apollinis & Anthilenæ filium: hunc Oaxem, in Creta oppidũ
condidiſſe, quod ſuo nomine nominauit, vt Varro ait, *Quos magno Anchiale partus adducta do-*
lore, Et geminis capiens Tellurem Oaxida palmis Scindere dicta. Penitus, id eſt omnino. *diuerſos.* Quia
olim iuncta fuit orbi terrarum Britannia. Eſt enim inſula ſita in Oceano ſeptentrionali: & à
C poetis, alter orbis terrarum dicitur. *en.* Ecce. *vnquam.* Aliquando. En vnquam, Virgilius alio lo-
co diuidit per interpoſitionem: vt infrà in ipſo libro, En erit vnquam ille dies? quod ſignificat
C vnquámne. Id eſt aliquando? *ceſpite.* Id eſt terra cum propria herba euulſa. *culmen.* Eo quòd
culmo, id eſt ſtipula tegitur. Hic priſca ruſticanorum ætas habitabat: ideo culmina dicta ſunt
tecta: quia veteres ædificia de culmo contegebant, id eſt paleis è meſſibus. *tuguri,* à tegendo
dictum. *poſt aliquot ariſtas,* Poſt multa tempora, & quaſi ruſticus per ariſtas, numerat annos. *mea*
regna. Id eſt vbi dominatus ſum. Vel ſenem ſe dicit agros ſuos recepturum. *ariſtas.* Gradatim
dictum, ex tropo metalepſi: vt per ariſtas, meſſes: per meſſes, æſtates: per æſtates annos nume-
ret. *impius miles.* Proprium militis epitheton. Iratus Melibœus impium militem dicit, ſeu quod
agrum ſuum teneat: ſeu quòd ciuile geſſerit bellum, qui pro Antonio arma portauit, qui
bella ciuilia geſſit. Hic læſit Virgilius Octauianum Auguſtum, tamen ſecutus eſt veritatem,
D Dum miles portando arma, vicit alios, impius nocendo dictus eſt. *noualia.* Id eſt, noua rura, quę
D per ſingulos annos nouantur per ſemina. Vel etiam noualia dicuntur vnde ſylua tollitur. *ha-*
bebit. In ſpe ponitur. *en quò diſcordia.* Ad quam miſeriam? *inſere,* Sibimet ipſi imperat: & apoſtro-
phen facit ad ſeipſum, dolendo vel inuidendo non habere ſe id quod Tityrus. *pone ordine vi-*
tes. Quia quadrato ordine vites ponuntur. *quondam fœlix pecus.* Quando manebat mihi hæredi-
tas: vel quamdiu ego fœlix fui aliquando in finibus noſtris. hic videt ſe paſtor excluſum eſſe:
& videt ſe non habere illud quo Tityrus vtitur. *dumoſa.* Id eſt rigida, ſpinoſa. *pendere.* Quia cum
paſcuntur, pendent *carmina.* Id eſt, quia non libet ruſtico canere carenti poſſeſſione. *cythiſum.*
Genus fruticis, vel herba quæ naſcitur inter campos & ſyluas in Cithiſa ciuitate. *amaras.* Ad
noſtrum ſaporem: nam capris dulces ſunt *mitia.* Matura: quæ non remordent cum mordentur.
E *caſtaneæ* Id eſt, mala antiquiora: *molles.* id eſt maturæ. *& preſſi,* Emulcti & in caſeum coacti. *fu-*
mant. Id eſt ad veſperum cœna præparanda. *maioréſque cadunt,* Duplicantur: Quia dum dupli-
cantur vmbræ, nox imminet.

F

ECLOGA II. ALEXIS.

POETA.

ORMOSVM pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini: nec quid speraret habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assiduè veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus & siluis studio iactabat inani.

CORYDON.

O crudelis Alexi: nihil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique cogis.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant,
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos,
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia, serpyllúmque herbas contundit olentes:
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nónne fuit satius tristeis Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamuis ille niger, quamuis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori:
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Formosum pastor Corydon, Corydonis in persona Virgilius intelligitur: Cæsar Alexis in persona inducitur. *Corydon*, Fictum nomen est ab aue: quæ Corydalus dicitur. *ardebat Alexim*, Impatienter diligebat, *Alexim*, Quem dicunt Alexandrum. fuit seruus Asinij Pollionis: quem Virgilius rogatus ad prandium, cum vidisset in ministerio omnium pulcherrimum, dilexit: cumque dono accepit. Cæsarem quidam acceperunt formosum in operibus & gloria. Alij puerum Cæsaris, quem si quis laudasset, gratam rem Cæsari feciſſet. Nã Virgilius dicitur in pueros habuisse amorem: nec enim turpiter eum diligebat. Alij Corydonem Asinij Pollionis puerum adamatum à Virgilio ferunt: eúmque à domino ipsi datum Corydonem à Virgilio ficto nomine nuncupari, ex eo genere auis, quæ Corydalus dicitur, dulce canens. Alexim verò puerum, quasi sine responsione ac superbum. hunc autem dilectum fuisse, Pollionis: & Virgilium gratum se futurum existimasse, si eum laudaret, cuius forma Pollio delectabatur. qui eo tẽpore Transpadanam Italiæ partem tenebat, & agris præerat diuidendis. *Delicias domini.* Hoc est qui suo domino Cæsari, vel Pollioni in deliciis erat. *nec quid speraret* Id est nec spem potiundi habebat. *tantum*, tantummodo. *Assiduè*, Id est sæpius. *incondita*, Incomposita: subitò dicta, agrestia, vel insanæ mentis dicta verba. vel incondita, id est inconscripta: vt Sallustius in Iugurtino, *At illi quibus vires aderant ruere cuncti ad portas, incondita tenere. Montibus*, Qui amorem ei præstabant. *iactabat*, Id est fundebat in assum. *inani*, Præ amore nihil sibi procurans: sed in absentem iuuenem loquebatur. *crudelis*, Inexorabilis: qui non flecteris meo amore: nec te potundum præbes. Vel allegoricῶs, Crudelis Cæsar qui non flecteris meis scriptis, & non das ereptos agros. *Alexi*, Id est Cęsar. *mori*, Pro contemptu. *frigora*. Non aprica loca *æstu*, Æstiua. *lacertos*, Genus serpẽtis. *Thestylis*, Nomen rusticę mulieris: quæ messoribus æstu fatigatis diuersa genera herbarum contundens, pulmentarium his parat: Vel concubina Corydonis. Vel Thestylis, Id est, fictilis, rusticum nomen: vt ab eo quòd ponat cibum rusticis. *fessis*, vel labore vel æstu. Vel fessis, Id est feruentib. vehementi ardore fatigatis, vel laboris instantia. *Allia, serpyllúmque*, Herbas calidas, quæ æstum repellunt. Nam vt etiam Plinius dicit in naturali historia, *Omnis medicina, aut à contrario, aut à simili quæritur.* Vnde etiam calor potest aut frigore, aut alio calore depelli. Hinc est quod in vltima ecloga, cum amator remediũ quærit ardori, dicit se iturum aut ad Scythiam, aut ad Æthiopiam. vt, Aethiopũ versemus oues sub sydere cancri. quarum regionum altera est frigidis-

A frigidissima,altera feruens calore.Sanè serpillus herba est,quæ in græcò aspirationem habet quam græci ἔρπυλλον dicunt,In multis enim nominibus, quæ in græco aspirationem habent nos pro aspiratione,S ponimus.Inde est quòd pro herpillo,serpillum:pro ἕξ,sex: pro ἕπτα,septem.*Rapido æstu.*Vehementi & feruenti. Fessis autem vel æstu vel labore. *At mecum raucis, tua dum vestigia lustro, Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.at,* Si perdfuerit, erit hyperbaton: vt sit,Dum tua lustro vestigia,ad me arbusta resonant,cum raucis cicadis. Sed melius est vt *At* coniunctio sit:& ita intelligamus, Thestylis herbas tritas mesforibus parat: Verum mecum resonant arbusta,cum raucis cicadis.*Tristes Amaryllidis iras*, Bene addit tristes. plerumque enim,vt ait Terentius,amantium iræ,amoris redintegratio est:vt veram iram ostenderet, & non fictam illam quæ aliquid gratiæ habere consueuit. Vnde Horatius, *Vrit grata protervitas. Superba fastidia.* Ex fastidio enim venit omnis superbia. *Nónne Menalcam.* Tres dicitur amasse Virgilius, Alexandrum,quem donauit ei Pollio: & Cebetem puerum, cum Leria puella, quos à Mecœnate dicitur accepisse.Vnde volunt quidam per Amaryllida, Leriam: per Menalcam, Cebetem intelligi. *O formose puer.*Bene dicit Donatus suspendendum O, & sic dicendum,Formose puer:vt intelligamus per ironiam eum aliud voluisse dicere: sed in hæc verba,ne Alexim offenderet,amoris necessitate compulsum. *Ne crede.* Ne confide.Sallustius *Virtuti satis credebant,*id est confidebant. *Alba ligustra cadunt.*Et rustice & amatorie ex floribus facit comparationem. Ligustrum autem,flos est candidus,sed vilissimus. Vaccinia verò ,sunt violæ quas purpurei coloris esse manifestum est,vel ligustra flores papauerum sunt vel arborum.

B

C *Despectus tibi sum,nec quis sim quæris, Alexi:*
Quam dives pecoris, niuei quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit.
Canto quæ solitus,si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec sum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare.non ego Daphnim
D *Iudice te metuam,si nunquam fallit imago.*

Quam dives niuei pecoris Tria sunt quibus amatores possunt placere, Diuitiis, Pulchritudine, Cantilena,quibus omnibus se valere commemorat. Et multi secundum Homerum, qui ait πολλὰ λιπαρὰ λευκὸν, legunt niuei quàm lactis.Sed melius est, Quam dives pecoris niuei.Nam candidæ oues,in ingenti sunt pretio.Vnde in Georgicis legimus,Continuóque greges villis lege mollibus albos.Item alibi,Munere sic niueo lanæ,si credere dignum est , *Mille meæ,Siculis errant in montibus agnæ.* Theocritus, ἀλλ' ἔτ' ὀπὶ ποίτᾳ ἐών βρέκα χίλια βόσκω. *Errant* autem,cum securitate pascuntur.Et quòd ait agnæ,& à sexu & ab ætate laudauit: nam ex fœmineo sexu in pecoribus copiosior possessio prouenit *Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit.* Multo me-
E lius quàm Theocritus:ille enim ait τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' ἔτ' οὔθαρι οὔτ' ἐν ὀπώρᾳ οὔτε χειμῶνος ἄκρου. Sed quia caseus seruari potest,non mirum est si quouis tempore quis habeat caseum. Hoc verò laudabile est si quis habeat lac nouum,id est colostrum, quod neutri generis est: nam fœminini esse penitus non potest Sanè hunc versum malè distinguens Virgiliomastix ,vituperat: *Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit.* Id est semper mihi deest. *Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.* Amphion & Zetus fratres fuerunt ex Ioue & Antiopa: sed Zetus, rusticus fuit: Amphion verò musicæ artis peritus. Sanè Aracynthus, mons est Thebanus. Vnde actæo, littorali debemus accipere (vt, At procul in sola secretę Troades acta) non Athenien si:licèt Athenæ primo ἀκταὶ dictæ sint. quanquam plerique, Actæo Aracyntho, Athe-
F nienſi accipiant,non quòd Aracynthus apud Athenas est : sed vt ostendatur rusticæ imperitia.Nam Theocritus ad exprimendam rusticam simplicitatem , multa aliter quèm res habeat,dicit.Hac ratione potest & oaxis,Cretæ fluuius accipi:cum sit,vt diximus,Scythiæ. *Nec sum adeo informis.* Verecundè suam commemorat pulchritudinem. Sic Cicero in Cęliana, *Vt eum pœniteat non deformem esse natum.* Nam pulcherrimum voluit dicere, *In littore vidi , Cum placidum staret ventis mare.* Negatur hoc per rerum naturam fieri posse:sed Theocritum secutus est,qui hoc dicit deCyclope,ὃ γὰρ σκέπας ἐς πόντον ἰσόβλεπον,ἀλλὰ δὲ γαλάα.Sed illi est excusatio, vel quia ingentem habet oculum Cyclopis: vel quia filius Neptuni est.Vnde quia ait,in littore:volunt quidam in aqua à fluctibus derelicta, id est,in lacuna littoris cum se videre po-

tuisse:quam rem illud excludit, Cum placidum ventis staret mare. Sed ideo in mari imago non cernitur:quia non stat:quod si stet,non potest etiam nobis imaginem reddere. *Non ego Daphnin.* Daphnis filius fuit Mercurij, formosissimus puer qui primus dicitur pastor fuisse. *Si nunquam fallit imago.* Nulla enim res ita decipit, quemadmodum imago. Nam & in speculo contraria ostendit vniuersa:& in aqua,remum integrum quasi fractum videmus. quod etiam Cicero in Tusculanis plenius docet. *Iudice te metuam.* Ac si diceret, Qui meam despicis pulchritudinem.

O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere ceruos,
Hædorúmque gregem viridi compellere hibisco.
Mecum vnà in syluis imitabere Pana canendo.
Pan primum calamos cera coniungere plures
Instituit: Pan curat oues, ouiúmque magistros
Nec te pœniteat calamo triuisse labellum:
Hæc eadem vt sciret, quid non faciebat Amyntas?

Tibi sordida rura. Vtinam libeat tibi mecum habitare rura tibi sordida, id est quæ tu putas sordida. nam bis accipimus *tibi.* *Atque humiles habitare casas.* Sanè melius, habito illam rem: quàm, habito in illa re, dicimus. Nam etiam principalitas huius verbi frequentatiui, accusatiuum regit:vt, habeo illam rem. Inde fit, habito illam rem:non, in illa re:vt, habitare casas. *Casas.* quæ mappalia dicuntur. *Figere ceruos.* Aut furcas, quæ figuntur ad casæ sustentationem: quæ dictæ sunt cerui, ad similitudinem cornuum ceruinorum. Aut (quod melius est) figere ceruos, id est venari & iaculari, intelligamus: vt magis ad voluptatem eum, quàm ad laborem inuitare videatur. *Viridi hibisco.* Ad hibiscum compellere, scilicet à lacte depulsos. Hibiscus autem, genus est herbæ:& sic dixit hibisco, ad hibiscum:vt, It clamor cælo, id est ad cælum. *Imitabere Pana canendo.* Exemplo numinis, in agris mecum poteris canere. Nam Pan, deus est rusticus, in naturæ similitudinem formatus. Vnde & Pan dictus est, id est omne, habet enim cornua in radiorum solis, & cornuum lunæ similitudinem. rubet enim facies, ad æthereis imitationem. in pectore nebridem habet stellatam, ad stellarum imaginem. pars eius inferior hispida est propter arbores, virgulta, feras. caprinos pedes habet, vt ostendat terræ soliditatem. fistulam septem calamorum habet, propter harmoniam cœli: in qua septem soni sunt, vt diximus in Aeneide. Septem discrimina vocum:κατὰ μουσικὴν habet, id est pedum, hoc est baculum recuruum propter annum qui in se recurrit:quia hic totius naturæ deus est. Poetis fingitur cum Amore luctatus:& ab eo victus:quia, vt legimus, Omnis vincit amor. Ergo Pan, secundùm fabulas, amasse Syringam nymphan dicitur: quia cum sequeretur, illa implorato Terræ auxilio, in calamum conuersa est:quem Pan, ad solatium amoris incidit,& sibi fistulam fecit. Sanè sciendum, Pana, pa, habere accentum. Græca enim monosyllaba quæ ad nos transeunt, crescunt in obliquis casibus:& in genitiuo & datiuo tantum singularibus, vltimæ syllabæ accentum dant, vt, Pános páni, týncos týci. Pvrales etiam isti duo habent accentum: licèt ad nos transire non possint. *Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.* Non tibi parum videatur. Terentius. *At enim quantum hic operis fiat pœnitet.* Id est parum videtur. Et notandum pœniteat triuisse, præteritum pro præsenti positum vsurpatiuè est:quod in defectiuis l center fit, vbi præsens non inuenitur. Vt, Quanquam animus memmisse horret. *Labellum.* Paruum labrum. Hinc inanissimam quidam tentant facere discretionem:vt virorum labra, mulierum labia dicantur. *Quid non faciebat Amyntas?* Quemadmodum mihi non obsequebatur? Et ex affectu alterius hunc cogit.

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas, inuidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ouis vbera: quos tibi seruo.
Iam pridem à me illos abducere Thestylis orat,
Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.

A *Disparibus septem compacta cicutis.* Inæqualibus cannis. Nam & harmonia inæqualis est. Cicuta autem est spatium quod est inter cannarum nodos. *Compacta.* Coniuncta. vt, Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse. *Te nunc habet ista secundum.* Commendat munus: & ex eo quòd ei hæreditarium datum est: & ex eo quòd inuidiam meruit. Nam res optimæ, & difficile donantur à viuis: & acceptæ, facile merentur inuidiam. *Nec tuta mihi valle reperti capreoli.* Commendat à difficultate. Sic in primo, Relliquias Troia ex ardente receptas. *Sparsis pellibus ambo.* Qui habent adhuc maculas à prima ætate venientes. Accessu enim temporis, mutant colorem: & eorum maculæ esse gratiæ minoris incipiunt. Ergo hoc dicit, Seruo tibi capreolos, qui adhuc sint pellibus albo sparsis. *Quos etiam nunc tibi servo.* Id est quos adhuc tibi seruo: licèt roger à Thestyli amica, quæ hos à me cupit abducere. *Siccant.* Sugunt.

B *Orat abducere.* Orat vt abducat. figuratum est: vt donat habere, id est donat vt habeat. *Et faciet.* Noluit dicere, & faciam: ne quem amabat offenderet, si se velle alteri dare munus diceret quod ei parauerat.

Huc ades ô formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis: tibi candida Nais
Pallentes violas, & summa papauera carpens,
Narcissum, & florem iungit bene olentis anethi.
C *Tum casia, atque aliis intexens suauibus herbis,*
Mollia luteola pingit vaccinia caltha:
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneásque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna, & honos erit huic quoque pomo.
Et vos ô lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic positæ quoniam suaueis miscetis odores.

Huc ades ô formose puer, tibi lilia plenis Ecce ferunt nymphæ calathis. Tantum honoris habet puero, vt ei dicat etiam numina obsecutura. Sanè calathus, græcum est: nam latinè quasillum dicitur. Cicero in philipp. lib. III. *At verò huius demi inter quas illa apendebatur aurum? Candida Nais,*

D Vel pulchra, vel dea. Nam dij vmbris contrarij sunt, quas nigras esse constat. hinc est, Candidus insuetum miratur limen olympi. *Pallentes violas.* Amantium tinctas colore. Horatius, *Et tinctus viola pallor amantium.* Vnde non præter affectionem amantis, eos flores nymphas dicit offerre, qui sunt amantibus similes. *Papauera carpens narcissum & florem bene olentis anethi.* Sane Papauer, Narcissus, Anethus, Pulcherrimi pueri fuerunt: qui in flores suorum nominum versi sunt: quos ei offerendo, quasi admonet nequid etiam tale aliquid vnquam ex amore patiatur. *Tum casia.* Herba suauissimi odoris: vt sequentia indicant: quam Græci casiam dicunt. Et sic dictum est Tum casia atque aliis intexens suauibus herbis: vt in Sallustio. *Leonem, atque alias feras. Mollia luteola pingit vaccinia caltha.* Molliu vaccinia pingit, id est componit de caltha luteola. Nam nisi *Luteola.* septimus sit casus, non stat versus. Mollia autem, tactus plumei scilicet.

E Hoc dicens, ex colorum diuersitate quærit ornatum. *Cana legam tenera lanugine mala.* Mala dicit cydonea: quæ lanuginis plena sunt: sed non præter obliquitatem. Nam in Æneide diximus, apud Cretenses, infamiæ genus iuuenibus fuerat, non amatos fuisse. Et verecundè rem inhonestam supprimit: quam Theocritus apertè commemorat. *Castaneásque nuces.* Bene speciem addidit: dicens castaneas. Nam *Nuces*, generaliter dicuntur omnia tecta corio duriore: vt auellanæ, amygdalæ, iuglandes, castaneæ, sicut contra dicuntur poma, omnia molliora. *Mea quas Amaryllis amabat.* Ne eas viles existimes, quas Amaryllis est amare dignata, nam apud illam in ingenti fuerunt honore. *Cerea pruna.* Aut cerei coloris: aut mollia. Horatius, *Cerea Telephi laudat brachia. Honos erit huic quoque pomo.* Si à te dilectum fuerit: sicut castaneæ in honore fuerunt amatæ Amaryllidi. *O Lauri.* Licet Horatius dixerit *Depone sub lauru mea:* melius tamen est iuxta secundam formam inflectere: nam melius sonat. *Proxima myrte.* Vel vicina lauro: vel

F ad odorem proxima. potest enim vtrumque intelligi. *Sic positæ quoniam suaues miscetis odores.* Quoniam permistione vestra suauem odorem creatis.

Rusticus es Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec si muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu quid volui misero mihi? floribus austrum

Perditus & liquidis immisi fontibus apros. A
Quem fugis ah demens: habitarunt dij quoque syluas
Dardaniúsque Paris. Pallas quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silua.
Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciua capella:
Te Corydon ô Alexi TRAHIT *sua quenque voluptas.*
Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuuenci, B
Et sol crescenteis decedens duplicat vmbras:
Me tamen vrit amor. QVIS *enim modus adsit amori?*
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosa vitis in vlmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget vsus,
Vaminibus, mollique paras detexere iunco?
Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis.

Rusticus es Corydon. Arguit se stultitiæ, quod eum se sperat placare muneribus, qui potest habere meliora. nam suprà ait, Delicias domini, *Iolas.* Vel ditior amator: vel eius dominus. *Eheu quid volui misero mihi?* Quomodo eum discedere dicit, quem suprà cum eo diximus non fuisse? Nam ait solus montibus & syluis: sed ratione non caret. Epicurei enim dicunt (quod etiam Cicero tractat) geminam esse voluptatem: Vnam quæ percipitur: & alteram imaginariam, scilicet eam quæ nascitur ex cogitatione. Vnde ita debemus accipere hunc versum per cogitationem, illa imaginaria voluptate: qua & cernere & alloqui videbatur absentem. Sed postquã obiurgatione suâ in naturalem prudentiam est reuersus, caruit vtique illa imaginaria voluptate, vbi nunc sibi se obfuisse dicit per hanc ratiocinationem. Rusticus es Corydon: nec muC
nera curat Alexis. Nec si muneribus certes, concedat Iolas. *Floribus austrum.* Quo facilius aresD
cunt. *Fontibus apros.* Qui puros fontes cœnosos efficiunt. *Quem fugis ah demens?* Iterum per phantasiam quasi ad præsentem loquitur. & quasi ille dixisset syluas, hic infert, *habitarunt dij quoque syluas, Dardaniúsque Paris.* Et Paris habitauit syluas, qui de dearum pulchritudine iudicauit. *Pallas quas condidit arces, ipsa colat.* Ideo dea artium Minerua dicitur, quia de capite Iouis nata est: sed quia dea est artium, & ingenij, ideo ista finguntur. Nihil enim est excellentius ingenio: quippe quo reguntur vniuersa. *Torua leæna lupum.* Theocriti sunt isti versus. Et bene se reuocat ad rusticas comparationes: penè enim fuerat lapsus, dicendo, *Pallas quas condidit arces.* Leæna autem dictum est, sicut dracæna. Et quod ait, *Torua leæna lupum sequitur:* verum est: Nam necesse est vt venientE
re lupo, aduentus agnoscatur leonis. *cytisus.* Herba est. *Lasciua.* Voluptuosa & desidiosa. *Te Corydon ô Alexi.* Don o a, antibacchius est: sed o breuis fit: quia vocalis vocalem sequitur. sic Homerus πλάγχθη ἐπὶ πρόσω ἰέναι. *Trahit sua quenque voluptas.* Notabatur à Criticis, quòd hanc sententiam dederit rustico suprà bucolici carminis legem, aut possibilitatem. *Aratra iugo referunt suspensa iuuenci.* Horatius. *Videre fessos vomerem versum Boues collo trahentes languido.* Et hoc vult dicere, Omnia excepto amoF
re finiuntur. *Et sol crescenteis decedens duplicat vmbras.* Variauit: nam ait suprà, Maioréfque cadunt altis de montibus vmbræ. Duplicat autem, auget. Sallustius, *Et Marius victus duplicauerat bellum. Me tamen vrit amor.* Cum iam calor sit solis exhaustus. *Quæ te dementia cepit?* Id est, cur amoribus vacas: cum multa sint quæ debes in agro perficere? *Semiputata tibi frondosa vitis in vlmo est.* Plus est, quàm si imputata diceret. tolerabilius est enim non incipere aliquid, quàm incœpta deserere. Hinc est illud in primo, Méne incœpto desistere victam? Item in Georgicis, Atque opere in medio defixa reliquit aratra. Sanè geminam arguit negligentiam: & quòd semiputata vitis sit: & quòd frondosa vlmus: nam vtrumque obest. Vnde est in Georgicis, Bis vitibus ingruit vmbra. Et aut simpliciter intelligimus hunc locum, vt suam arguat negligentiam: Aut certè illud est, Non mirum me esse dementem, qui habeo vites semiputatas. Nam in sacris dicitur quod corripiatur furore, qui sacrificauerit de vino quod est de vitibus imputatis. *Quin tu.* Quin immo, hortantis est. *Quorum indiget vsus.* Id est, quæ vsus rusticus requirit. Sanè & eget illare, dicimus: vt eget ille Senatu & eget illius rei. inde est indiget. Nam & hoc, vtrique iungitur casui. *Detexere.* Perficere, finire, multum texere. nam *de*, modo non minuentis est, sed augentis, *Inuenies alium, si te*

hic

hic fastidit Alexis. Alium Alexim, alium puerum formosissimum, qui te minimè spernat. Et vo-
A lunt quidam in hoc loco esse allegoriam antiquam in Augustum: vt intelligamus, Inuenies alium imperatorem, si te Augustus contemnit pro agris rogantem. Sed melius simpliciter accipimus hunc locum. Nam nihil habet quod possit ad Cæsarem trahi: Illud verò paulò pòst penè apertè dicitur in Augustum Cæsarem, Quoniam fors omnia versat.

ECLOGA III. PALÆMON.

MENALCAS. DAMOETAS. PALÆMON.

B Me. *Io mihi Damœta cuium pecus? an Melibœi?*
Non, verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.

Da. *Dic mihi Damœta* Transit in Eclogam plenam litigij, & pastoralium conuitiorum. Qui enim Bucolica scribit, curare debet ante omnia, ne similes sibi sint eclogæ: quod etiã Virgilius fecit. Nam prima, habet vnius otium: & alterius, qui de suo agro pellitur, conquestionem. Secunda, amantem exprimit rusticum. Hæc verò, lites habet & altercationem. Vnde etiam dramatico charactere scripta est. nam nusquam poeta loquitur: sed introductæ tãtum personæ. Nouimus autem tres esse characteres dicendi: Vnum
C exegematicum, in quo tantum poeta loquitur: vt est in tribus libris Georgicorum. Alium dramaticum, in quo nusquam poeta loquitur: vt est in comœdiis & tragœdiis. Tertium mistum, vt est in Æneide: nam & poeta illic, & introductæ personæ loquuntur. Hos autem omnes characteres in bucolico esse conuenit carmine: sicut liber etiam iste demonstrat. Nam habet illum exegematicum, in quo tantum poeta loquitur: vt, Sicelides musæ, paulo maiora canamus. Habet mistum, vt Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem. Nam etiam Gallum illic inducit loquentem. Habet dramaticum, vt in prima Eclogа: item in hac, quam miro ordine ex rebus communibus veniente composuit. Habet enim in ipso quasi primo occursu, lites & iurgia: Inde quæritur iudex, quo præsente, habeant conflictum & disceptationem. Sequitur inde
D sententia, quæ vniuersa concludit. *Cuium pecus?* Ab amaritudine cœpit. Nam dicendo, cuium pecus, ostendit eum esse mercenarium. Est autem Theocriti carmen, εἰπέ μοι ὦ πόρτιδων τίνες αἱ βόες; ἢ ὀρεσίβοιο Φιλανδρίδα; ἦε ἀλλ' ἄγωνος. Cuium autem antiquè ait, vitans ὁμοιοτέλευτον, ne diceret cuius pecus: quod modo trium est generum. Antiqui dicebant sicut meus, mea meum, sic cuius cuia cuium. Terentius, *Quid virgo, cuia est? Non, verum Aegonis.* Amarè etiam hæc riualis eius pecora esse dicit: & vt diuitias illius ostendat: & dicat duras esse huius partes, si quidem riualis eius, traditis ouibus, solus amicæ communis amoribus vacet. *Mihi tradidit.* Meæ fidei commisit, & credidit.

Me. *Infelix ô semper ouis pecus: ipse Neæram*
Dum fouet, ac ne me sibi præferat illa, veretur.
E *Hic alienus oueis custos bis mulget in hora:*
Et sæcus pecori, & lac subducitur agnis.
Da. *Pa cius ista viris tamen obiicienda memento.*
Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis,
Et quo (sed faciles nymphæ risere sacello.)

Infelix ô semper ouis pecus, Ordo est, ô infelix pecus semper ouis: id est semper futurum imbecille. *Neæram.* Amicam communem suam & Menalcæ. *Dum fouet.* Dum amplectitur. *Præferat illa, veretur.* Ac si dicret, ideo timet ab illa discedere: quia scit me præferri, si ipse discesserit. *Bis*
F *mulget in hora.* Quod vix per totum diem potest in ouibus fœcundis fieri. Nam pro laude in Georgicis posuit, bis ad diem mulgeri oues: dicẽs, Quod surgente die mulsere, horisque diurnis, Nocte premunt: quod iam tenebris & sole cadente, Sub lucem exportant calathis. Quid autem sit Bis mulget in hora, ipse dicit, *Et succus pecori, & lac subducitur agnis Parcius.* Melius hic distinguitur: licèt possit dici etiam, parcius ista. Sensus autem est, Non volde hæc obiicere, tamen scias viris fortibus obiiciendas rapinas. Ipse enim ait in nono, Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto. *Nouimus & qui te.* Subaudi corruperunt quod suppressit verecundè: licèt Theocritus apertè ipsam turpitudinem ponat & exprimat. ἦ ῥά μιν ἐν τῷ στασιῷ ἐν πόκα κιγκλίζει. *Sacello.* Id est in loco sacro. nam diminutiuè dictum

est, *Transuersa tuentibus hircis.* Hircos, Ideſt capros, libidinoſa conſtat eſſe animalia. Vnde Horatius, *Libidinoſus immolabitur caper, & agna tempeſtatibus.* Quod etiam Plinius Secundus dicit, *Hirci ſi caſu aliquos coëuntes vident, adeò indignantur, vt in eos penè impetum faciant.* Hinc eſt, Tranſuerſa tuentibus hircis, id eſt veſtram turpitudinem indignantibus. Alij hoc improbant, & legunt hirquis. Hirqui autem ſunt oculorum anguli, ſecundum Suetonium Tranquillum, in vitiis corporalibus, vt ſit ſenſus, Nouimus qui te corruperit, hirquis tranſuerſa tuentibus: & eſt Hypallage, pro, oculis in hirquos retortis, quam rem ſolet libido perficere. Vnde Iuuenalis, *Oculóſque in fine trementis.* Perſius. *Patrunti fractus ocello. Sed faciles nymphæ riſere.* Ideo (inquit) indulſere nymphæ, quia mites ſunt & exorabiles. Sic in Georgicis, Et faciles venerare Napæas. A

Me. *Tum credo, cum me arbuſtum videre Myconis,*
Atque mala vites incidere falce nouellas. B
Da. *Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum*
Fregiſti, & calamos: quæ tu peruerſe Menalca,
Et cum vidiſti puero donata, dolebas:
Et ſi non aliquà nocuiſſes, mortuus eſſes.

Tum credo. Et ruſticè & naturaliter reſpondet. non enim antè purgat obiecta, ſed alia obiicit. Ita enim irati facere conſueuerunt, cum aut non potuerint, aut noluerint obiecta diſſoluere. *Mala falce.* Quia tu malè vteris. Et dictum eſt ex affectu vtentis: ſicut, Inutile ferrum Cingitur. C In hoc autē maximū nefas eſt, quod ait, vites nouellas. Nam vetulæ & cum vtilitate inciduntur. Fuerat autem capitale ſupplicium arbores alienas incidere. Et *Arbuſtum* quidam locum in quo arbores ſunt volunt accipere, ſicut ſalictum, *Arcum, & calamos.* Nam habent arma paſtores: vt in Georgicis docuit, Armáque, Amycleúmque, canem, Creſſáque pharetras: *Peruerſe Menalca.* Aut conuerſe ad turpitudinem, aut intelligamus quendam fuiſſe Menalcam nobilem: vt iſtum peruerſum Menalcam dixerit, illius comparatione. Sic Salluſtius, *Sæuus iſte Romulus. Aliqua nocuiſſes.* Id eſt aliquatenus, aliqua ratione.

Me. *Quid domini faciant, audent cum talia fures?* D
Non ego te vidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidiis, multum latrante lyciſca?
Et dum clamarem, Quò nunc ſe proripit ille?
Tityre coge pecus: tu poſt carecta latebas.
Da. *An mihi cantando victus non redderet ille,*
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.

Quid domini faciant, audent cum talia fures? Plerunque perſonæ ſuis nominibus exprimuntur, E plerunque per officia deſignantur. vt ſi dicas, philoſophus: nomen ipſum ponis. Si autem velis dicere, ſapientiæ operam dans: perſonam exprimis per officium, ſicut hoc loco fecit. Nam pro ſeruo furem poſuit. Furta enim ſpecialiter ſeruorum ſunt. Sic Plautus de ſeruo, *Tu trium literarum homo vituperas me?* Id eſt fur. *Non ego te vidi.* Manifeſtè eum furti arguit, dicendo, vidi. *Excipere.* Dolo capere: vt, Excipit incautum inſidiis. *Latrante lyciſca?* Lyciſcæ ſunt, vt etiam Plinius dicit, canes nati ex lupis & canibus, cum inter ſe forte miſentur. *Proripit.* Ingerit, immittit. *Ille.* Fur. *Tityre.* Alius paſtor. *Coge.* Id eſt, collige & in vnum redige. *Poſt carecta latebas.* Loca caricis plena. Carex autem, herba eſt acuta, & duriſſima, ſpartho ſimilis. Alibi, Et carice paſtus acuta. Sanè vt Seruius dicit ſuper hoc loco ſuperfluam volunt eſſe allegoriam, dicentes rem nuſquam lectam de Virgilio. aiunt enim hoc, Varus tragœdiarum ſcriptor habuit vxorem literatiſſimam: cum qua Virgilius adulterium ſolebat admittere: cui etiam dedit ſcriptam tragœdiam, quam illa marito dedit, tanquam à ſe ſcriptam. Hanc recitauit pro ſua Varus: quam rem Virgilius dicit per allegoriam. nam tragœdiæ præmium caper fuerat: Horatius, *Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.* Sed melius ſimpliciter accipimus. refutandæ enim ſunt allegoriæ in bucolico certamine: niſi, vt ſuprà diximus, ex aliqua agrorum peditorum neceſſitate deſcendunt. *An.* pro ergo, vt Comminianus dicit. *Meus caper.* Debitus merito victoriæ. *Reddere poſſe.* Scilicet ne ſuo iudicio videretur eſſe ſuperatus. F

Me. *Cantando tu illum? aut vnquam tibi fiſtula cera*
Iuncta fuit? non tu in triuiis indocte ſolebas

Stridenti

Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Da. *Vis ergo inter nos, quid possit vterque, vicissim*
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.

Cantando tu illum? Imperitus peritum. *Cera iuncta fuit.* Suprà, Pan primus calamos cera cõiungere plures Instituit. *In triuiis.* Consuetudo enim fuerat vt per triuia & quadriuia vlularẽt, & flebile quiddam in honorem Dianæ canerent rustici, ad reddendam Ceretis imitationẽ, quę raptam Proserpinam in triuiis clamore requirebat. Nouimus autem eandem esse Proserpinam quam Dianam. sic in Aeneide, Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbes. *Miserum carmen.* Triste, flebile, quale canunt stipulæ: & quod congruit ad imitationem matris orbatæ. *Vis ergo inter nos.* Aut nostri comparatione: aut quod melius est, nullo iudice præsente. postea enim ex improuiso Palæmon aduenier. *Vicissim experiamur.* Id est amœbæo carmine. Amœbæum autem est, quoties ij qui canunt & æquali numero versuum vtuntur, & ita se habet ipsa responsio, vt aut maius aut contrarium aliquid dicat, sicut hic sequentia indicabunt. *Ego hanc vitulam,* Subdistingue, vt ita intelligamus, ne eam vilem existimes. *Bis venit ad mulctram: binos alit vbere fœtus.* Vt eam laudare ex fœtu & exætate videatur. Malè enim quidam quæstionem mouent dicentes, vitulam paruam esse: nec congruere vt eam iam enixam esse dicamus: sed debere nos iuuencam subaudire, vt sit, Ego hanc iuuencam depono, vitulam ne fortè recuses. Nam & vitula, à viridiore ætate dicta est, sicut virgo: vt paulò pòst ipse dicturus est, Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes. Item, Et vitula tu dignus, & hic. Vnde & iuuencam subaudire non possumus: sed secundum superiorem sensum intelligamus. Vitula enim est nomen ætatis: non quòd tantùm ante partum vaccæ possideant. *Mulctram.* Et fœmineo genere dicimus hæc mulctra: vas in quo mulgetur: & neutro, hoc mulctrale. Vnde est in Georgicis, Implebunt mulctralia vaccæ. Alij faciunt discretionem: vt sit mulctra, tempus quo mulgentur animalia: mulctrale, vas in quod mulgentur. *Depono.* In sponsione colloco, sequestro. *Quo pignore.* Qua sponsione, quia pignus sponsioni est.

Da. *De grege non ausim quicquam deponere tecum,*
Est mihi namque domi pater, est iniusta nouerca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm id, quod multo tute ipse fatebere maius,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cælatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili super addita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter?
Descripsit radio totum qui gentibus orbem:
Tempora quæ messor, quæ curuus arator haberet,
Necdum illis labra admoui. sed condita seruo.

Da. *Et mihi idem Alcimedon duo pocula fecit,*
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaque in medio posuit, siluasque sequentes.
Necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.

De grege non ausim quicquam deponere tecum. Suprà enim eum aliena pascere dixit animalia: vt, Dic mihi Damœta, cuium pecus? *Iniusta nouerca.* Epitheton generale nouercarum. *Bisque die numerant ambo pecus.* Et dũ vadit ad pascua: & dum inde reuertitur. *Alter & hædos.* Malè quidam priuignum accipiunt. alter enim, de duobus dicimus, non de tribus: Vnde alter, de nouerca intelligamus. Nec nos moueat quòd *alter* dixit de fœmina: nam & in subauditione ponuntur ea quæ non possumus dicere & scimus: quia quoties hæc duo genera iunguntur, masculinum præponderat fœminino. *Insanire libet quoniam tibi.* Vel sub sponsione contendere, vel, quod melius est, carmina componere. Nam insani dicuntur poetæ. *Diuini opus Alcimedontis.* Laus ab artifice. Cicero, *Polycleti esse dicebant. Pocula* autem *Fagina* quasi rem maximam. *Quibus*

torno facilis. Donatus sic legit. Legitur tamen & torno facili: ad excludenda duo epitheta quod est in latinitate vitiosum, si sit, lenta facilis vitis. *Corymbos.* Vuas hedarum. *Conon.* Dux fuit: cuius nomen dicit, quia in omnium ore versatur. nam philosophi tacent, quod non facilè potest ad rusticum peruenire. & bene ea dicit philosophi, quæ ad rusticum pertinent, vt, Tempora quæ messor, quæ curuus arator haberet. *Radio.* Id est virga philosophorum, qua geometræ lineas indicant. Inuenta autem hæc est ars tempore quo Nilus plus æquo crescens confudit terminos possessionum: ad quos innouandos adhibiti sunt philosophi, qui lineis diuiserunt agros: inde geometria dicitur: cum non tantum terræ, sed & maris, & cœli, & aëris spatia metiri consueuerit. Significat autem aut Aratum, aut Ptolemæum, aut Eudoxum. *Necdum illis labra admouit* Hypallage, pocula enim labris adhibemus: vt Dare classibus austros. Et tantam in eis dicit venerationem, vt necdum illis vsus fuerit. *Idem Alcimedon.* Irrisio est facta iteratione verborum & mirè omnia in vituperationem trahit, quæ ille laudauit. *Et nobis fecit.* Ac si diceret, Putas te solum habere pocula: cui enim Alcimedon non fecit? tu pro reuerentia ea non tangis: ego ideo quia vilia esse existimo. *Molli Acantho.* Genus est floris: quia ille dixerat, lenta vitis. *Syluasque sequentes.* Non secutas: sed quasi adhuc sequentes: vt peritiam artificis laudet.

Me. *Nunquam hodie effugies: veniam quocunque vocaris:*
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce Palæmon.
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.

Da. *Quin age, si quid habes: in me mora non erit vlla.*
Nec quenquam fugio. tantum vicine Palæmon
Sensibus hæc imis (res est non parua) reponas.

Pa. *Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba.*

Nunquam hodie effugies. Ac si diceret, Ne contendas: excusationes requiris: non quia æstimas vilia pocula. *Veniam.* Descendam. *Audiat hæc tantum.* Subaudi aliquis. *Tantum* autem, quia suspicatur eum victum non posse cedere, qui ita etiam ante certamen est contumax. *Vel qui.* Quasi requirentis est, cum subito venit Palæmon. Alij distinguunt: vel qui venit. Bene autem dubitat: ne eum ipse immisisse videatur, & sit credibile quod ad eius iudicet gratiam. Hoc etiam Damœtas sentiens dicit, *Nec quenquam fugio.* Id est consentio ad eum iudicem quem tu eligis. *Vicine Palæmon.* Beneuolum reddit ex vicinitatis commemoratione. Terentius, *Vel virtus me tua, vel vicinitas, quod ego in propinqua parte amicitiæ puto.*

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent syluæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequere Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna camœnæ.

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos. Ipse alibi, Parturit almus ager. Sanè bene subdidit, *Nunc frondent syluæ*, referens ad arbores steriles: nam *Parturire* de pomiferis dicimus. Vult autem tempus exprimere quo & deliciæ sunt in agris, & rustici minus laborant: vt sit duplex ad cantilenam inuitatio. *Alternis dicetis.* Quia quasi iratus fuerat, quòd Damœtæ prior locus dabatur: idcirco ait, alternis dicetis. In Amœbæo enim carmine difficilior pars respondentis est: qui non pro suo arbitrio aliquid dicit, sed aut maiorem aut contrariam format responsionem: vt diximus suprà. *Camœnæ.* Musæ, quibus à cantu nomen est inditum.

Da. *Ab Ioue principium Musæ: Iouis omnia plena:*
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.

Me. *Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me*
Munera sunt, lauri, & suaue rubens hyacinthus.

Ab Ioue principium Musæ. Vel musæ meæ ab Ioue est principium, vel, O musæ, sumamus ab Ioue principium. Est autem Arati, qui ait, Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέ ποτ' ἄνδρες ἰοῦμεν ἄρρητον, μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσα μὲν ἀγυιαὶ πᾶσα δ' ἀνθρώπων ἀγορή, μεστὴ δὲ θάλασσα, καὶ λιμένες πάντη δὲ Διὸς περικάσμεθα πάντες. *Iouis omnia plena.* Lucan. *Iuppiter est quodcunque vides, quocunque mouceris.* Ipse alibi, Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus Mens agitat molem. Ipse enim est spiritus, sine quo nihil mouetur aut regitur. *Colit terras.* Amat. Cæterum superior, colitur: non colit inferiorem. Sic alibi Vnam posthabita coluisse Samo, Id est amasse. Nec mirum si rusticus sumpsit ab Ioue principium: quem amare terras constat, & habere carminum curam. *Et me Phœbus amat.* Aut simile est quod dicit, quia vnicuique deus is quem colit, summus videtur: vt Summe deûm sancti

custos

A custos Soractis Apollo : vt Apollinem exæquauerit Ioui. Aut certè ordo sit talis, Me & Phœbus amat: vt & plus dicat, nec Ioui videatur Apollinem comparare. *Sua munera.* Ipsi grata. Id est laurus & hyacinthus. Nam scimus & Daphnem Ladonis fluminis Arcadiæ filiam, dilectam ab Apolline, & Terræ miseratione in laurum conuersam. Et Hyacinthum amatum, tam à Borea, quàm ab Apolline : qui cum magis Apollinis amore lætaretur: dum exerceretur disco : ab irato Borea eodem disco est interemptus, & mutatus in florem nominis sui.

Da. *Malo me Galatea petit lasciua puella,*
Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.
Me. *At mihi sese offert vltro meus ignis Amyntas:*
Notior vt iam sit canibus non Delia nostris.

B *Antè videri.* A me, antequam lateat. Horatius, *Nunc & latentis proditor intimo Gratus puellæ risus ab angulo. Offert vltro.* Iste plus dicit lege Amœbæi carminis. *Delia nostris.* Deliam alij amicam priorem volunt: alij Dianam, quæ est à Delo: & est canibus nota, per quos venamur, quasi dea venationis. Nã si ad amicam referas, hoc dicit, Sic frequenter ad me Amyntas venit, vt canibus meis notior sit, quàm amica Delia.

Da. *Parta meæ Veneri sunt munera: namque notaui*
Ipse locum, aëriæ quò congessêre palumbes.
Me. *Quod potui, puero syluestri ex arbore lecta*
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

C *Parta.* Præparata. *Meæ Veneri.* Meæ amicæ. *Aëriæ.* Aerij coloris. *Congessere.* Nidificauere. *Aurea mala decem misi.* Plus dicit, nam cum ille dixisset se esse missurum : iste iam misisse confirmat. Aurea autem, aurei coloris. Et volunt quidam hoc loco esse allegoriam ad Augustum de decem eclogis: quod superfluum est. quæ enim necessitas hoc loco allegoriæ?

Da. *O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est:*
Partem aliquam venti diuûm referatis ad aures.
Me. *Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis Amynta,*
Si, dum tu sectaris apros ego retia seruo?

D *Diuum referatis ad aures.* Ita, inquit, mecum dulcè locuta est Galatea, vt deorum auditu eius digna sint verba. *Animo non spernis.* Id est libentissimè amas. Et est Liptotes figura. sicut, Munera nec sperno. Et multi hunc locum allegoricè accipiunt: vt videatur Augusto dicere, Quid prodest, quia me diligis: si ad capiendos hostes pergens, in otio me relinquis? Dicitur enim Virgilium sequi voluisse Augustum contra Antonium ad Actiaca bella properantem. *Retia seruo.* Quæ res in venatione minus possidet voluptatis. *Amynta.* Vocatiuus græcus est. Et sciendum, Græca nomina in *As* exeuntia, siue crescant, siue non crescant in genitiuo, vocatiuum in *A* mittere: vt Æneas, Æneæ, ô Ænea: Pallas Pallantis, ô Palla. vt Non hæc ô Palla dederas promissa parenti.

E Da. *Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola:*
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
Me. *Phyllida amo ante alias: nam me discedere fleuit.*
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.

Phyllida mitte mihi. Amicam communem, caussa natalis diei : in cuius tantum sacrificio licebat voluptatibus operam dare. Nam in aliis sacrificiis erat castitatis obseruatio : quod etiam sequentia indicant, vbi dicit, *Cum faciam vitula pro frugibus.* Id est, cum pro frugibus sacrificare cœpero, tu tantummodo venito. Sanè *Natalis* apud maiores plenum nomen, posteritas *Natalis dies* dicere cœpit. Nam cum Horatius dixerit, *Natalis gratæ numeras*: Iuuenalis ait, *Natali Coruino die mihi dulcior hæc lux. Cum faciam vitula pro frugibus ipse venito.* Cum sacrificauero. Et figuratè, faciam vitula ait: vt faciam thure, vt faciam agna. Horat. *Seu poscat agna, siue malit hædo.* Dicitur autem hoc sacrificium Ambaruale : quòd arua ambiat victima. Sic & ipse in Georgicis, Térque nouas circum felix eat hostia fruges. Sicut amburbale, vel amburbium dicitur sacrificium quo vrbem circuit, & ambit victima. *Vale, vale, inquit Iola.* Hic pastor aut habuit duo nomina (nam supra eum Menalcam dixit) aut certè Iolam eum, quasi pastorem optimum appellauit à quodam pastore nobilissimo: sicut virum fortem plerunque Achillem: Adulterum, Parim vocamus. Sanè *Longum vale* ita ait, vt toruum clamat. pro aduerbio nomen posuit. Vale vale inquit, *Le* corripit sequens vocalis: vt, Te Corydon ô Alexi.

Da. *Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,* A
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
Me. *Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis*
Lenta ſalix fœto pecori: mihi ſolus Amyntas.

Triſte. Triſtis res. *Dulce.* Dulcis res. *Satis.* Segetibus. *Depulſis.* A lacte prohibitis. vt, Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos.

Da. *Pollio amat noſtram, quamuis ſit ruſtica, muſam:*
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
Me. *Pollio & ipſe facit noua carmina, paſcite taurum,* B
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

Pollio amat noſtram, quamuis ſit ruſtica, muſam. Blanditur iam Pollioni patrono: quem tragœdiarum & hiſtoriarum ſcriptorem Horatius fuiſſe teſtatur. Nam in ſecundo carminum dicit de hiſtoriis, *Periculoſæ plenum opus aleæ Tractas, & incedis per ignes Suppoſitos cineri doloſo.* Item paulò poſt, *Paulum ſeueræ muſa tragœdiæ Deſit theatris.* Quem, carmen ſuum, licet ruſticum, tamen amare confirmat. *Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.* Id eſt, paſcite eius armenta, quia legit hoc carmen: vel vitulam ei nutrite pro præmio. *Pollio.* Sanè alij legunt Pollio, vt prima producatur: alij Polio. *Noua carmina.* Magna, miranda. *Paſcite taurum.* Hic auget: nam vitulam dixerat.

C
Da. *Qui te Pollio amat, veniat, quò te quoque gaudet:*
Mella fluant illi: ferat & rubus aſper amomum.
Me. *Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mœui:*
Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos.

Quo te quoque gaudet, Subaudi veniſſe, peruenerat autem ad conſulatum poſt triumphũ Dalmaticum. Nam vicerat Salonas ciuitatem Dalmatiæ. Horatius, *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho. Amomum.* Flos eſt Aſſyrius: vt Lucanus, *Vicinæ meſſis amomum. Qui Bauium non odit.* Pro pœna ei contingat vt diligat Meuium peiorem poëtam. Nam Meuius & Bauius peſſimi fuerunt poëtæ, inimici tam Horatio quàm Virgilio. Vnde Horatius, *Mala ſoluta nauis exit alite, Ferens olentem Meuium. Mulgeat hircos.* Faciat ea quæ contra naturam ſunt. D

Da. *Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,*
Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
Me. *Parcite oues nimium procedere: non bene ripæ*
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.

Fraga. Mora quæ in herbis naſcuntur. Ideo dixit *Humi naſcentia. Latet anguis in herbæ.* Allegoria eſt: nam videtur hoc ad Mantuanos dicere, qui inter milites verſabantur armatos: quos ſicut anguis, mortem inferre poſſe non dubium eſt. *Non bene ripæ creditur, Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.* Allegoria ad illud quod ſupra diximus, pertinet: quia poſt acceptos agros, ab Ario centurione penè eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in fluuium. *Parcite* autem, prohibete. *Procedere:* Id eſt ſeruate ne procedant. vt, Gnatis parce tuis. E

Da. *Tityre paſcentes à flumine reice capellas:*
Ipſe, vbi tempus erit, omnes in fonte lauabo.
Me. *Cogite oueis pueri ſi lac præceperit æſtus,*
Vt nuper, fruſtra preſſabimus vbera palmis.

Tityre paſcentes à flumine reice capellas. Id eſt, ô Mantua, noli modo velle aliquid agere de repetendis agris. Nam cum opportunum fuerit, *Ego omnes lauabo,* id eſt purgabo apud Cæſarem, cum de Actiaco prælio reuerſus fuerit. Et bene, in fonte: ipſe enim per amicos Cæſaris agrum meruerat recipere, tanquam per riuulos quoſdam, nunc autem Mantuanis beneficium dicit ſe ab ipſo Imperatore meriturum. *Reice capellas.* reice ea, proceleuſmaticus eſt pro dactylo: & ſic eſt poſitus vt Genua labant. Item, arietat in portas. *Cogite oues.* In ouilia colligite. vt Tityre coge pecus. *Præceperit.* Præoccupauerit. nam naturale eſt vt lac augeatur frigore, calore minuatur. F

Da. *Eheu, quàm pingui macer eſt mihi taurus in aruo:*
Idem amor exitium eſt pecori, pecoriſque magiſtro.
Me. *His certè neque amor cauſſa eſt, vix oſſibus hærent:*
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.

Vix

A *Vix ossibus hærent.* Vix ossa eorum cohærent. *Teneros oculus mihi fascinat agnos.* Dicit causſam maciei, & per transitum, pulchrum se habere pecus significat, quod vtique meruit fascinari.

Da. *Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)*
Treis pateat cæli spatium non amplius vlnas.
Me. *Dic quibus in terris inscripti nomina regum*
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

Eris mihi magnus Apollo. Relicto certamine, sibi proponunt ænigmata. Bene autem ait, Eris mihi Apollo: quia in rebus incertis sola opus est diuinatione. *Treis pateat cæli spatium non am-*
B *plius vlnas.* Vlna, propriè est spatium in quantum vtraque extenditur manus. Dicta vlna, ἀπὸ τοῦ ὠλενᾶν, id est à brachiis. vnde & ὠλενάλιτος ἄνθρωπος dicitur. licèt Suetonius vnũ cubitũ velit esse tantummodo. Sanè hæc quæstio variè soluitur. Nam alij dicunt significare eum sepulchrum Cælij luxurioſi, qui venditis omnibus rebus & consumptis, tantummodo sibi spatium reseruauit, quod sepulchro sufficeret, & voluisse eum errorem facere ex cœli & Cæli similitudine, vt sit, Dic mihi vbinam sepultus est Cælius, cuius tribus vlnis continetur sepulchrum? Alij verò volunt puteum significari, qui est in Syene parte Aegypti: quam ad hoc nimiæ altitudinis philosophi effoderunt, vt probarent locum illum esse solum, quem recto Sol intuitu irradiaret.
C Nam octauo Calend. Iul. die, quando in centro suo est Sol, lumine suo tam imam quoque illius putei, quàm summam terram irradiat. Alij dicunt clypeum Aiacis trium vlnarum in quo expressa cœli forma fuit. alij specum in Sicilia, per quod rapta est à Dite Proserpina, alij mundum in sacrõ Cereris. Sed neutrum horum conuenit rustico. Vnde simpliciter intelligendus est cuiuslibet loci puteus, in quem cum quis descenderit, tantum cœli conspicit spatium, quantum putei latitudo permiserit. Asconius Pedianus dicit se Virgilium dicentem audisse, in hoc loco se Grammaticis crucem fixisse, volens experiri quis eorum studioſior inueniretur, volens intelligi de Celio Mantuano, vt supra dictum est. *Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nas-*
cantur flores. Quia soluere non potuit, ipse aliam obiicit quæstionem: & captiosè, quibus in ter-
D ris dixit. Hyacinthus enim vbique nascitur, flos qui natus est primo de Hyacinthi sanguine, postea de Aiacis, sicut Ouidius docet. Est autem quasi lilium rubrum, designans primam Hyacinthi literam. Regum autem nomina, non quoniam ipsi reges fuerunt, sed quia regum filij, vt
D Magnum reginæ sed enim miseratus amorem. cum de Ariadne diceret Pasiphaes reginæ filia. Sanè multi volunt nomina regum, pro nomine Regis positum, vt sit quemadmodum illud in Terentio, *Non perpeti meretricum contumelias.* cum de vna loqueretur. Nam flos iste Hyacinthi tantum, & non Aiacis nomen retinet. Tamen sciendum ænigmata hæc, sicut ferè omnia, carere aperta solutione. *Phyllida solus habeto.* Amicam communem. quod plus est, quàm esse Apollinem. Nam esse Apollinem impossibile est, quod ille promiserat, hic verò, possibilia pollicetur.

Pa. *Non, nostrum inter vos tantas componere lites,*
Et vitula tu dignus, & hic, & quisquis amores
E *Aut metuet dulceis, aut experietur amaros.*
Claudite iam riuos pueri, sat prata biberunt.

Non. Hic distinguendum est, vt sit sensus, Officium iudicis est ferre sententiam, non eorum qui inter se cõtendunt. Vnde malè quidam totum iungunt, Non nostrum inter vos tantas cõponere lites. nam non negat se facturum esse quod faciet: iudicaturus enim est eos esse pares, dicens, Et vitula tu dignus, & hic, *Componere.* Finire. vt, Ante diem clauso componet vesper
F olympo. Id est finiet. *Et quisquis amores.* Aut metuet dulces, aut experietur amaros. Et tu & hic digni estis vitula, & quicunque similis vestri est. Nam supra vnus dixerat, Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ. Item alter, Dulce satis hu-
F mor, depulsis arbutus hœdis, Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas. Ad cuius amatoris similitudinem pertinet. Aut metuet dulces. Namque hic Menalcas, & amabat, & amabatur: sed tanquam prudens timebat, ne vnquam posset amor ille dissolui. Et contrà Damœtas amaritudinem amoris expertus fuerat ex amicæ Amaryllidis iracundia. *Metuet dulces.* Timebit pro dulcibus ne eos amittat. *Sat prata biberunt.* Aut intelligimus hunc exisse, vt iuberet pueris suis vt arua irrigarent, quod illis cantantibus factum est. aut, & re vera dicit, riuos claudite. aut certè allegoricè; hoc dicit, iam cantare desinite. satiati enim audiendo sumus.

ECLOGA IIII. POLLIO.

POETA.

SICELIDES Musæ, paulò maiora canamus:
Non omnes arbusta iuuant, humilésque myricæ.
Si canimus syluas, syluæ sint consule dignæ.
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cælo demittitur alto.

Sicelides Musæ paulò maiora canamus. Asinius Pollio ductor Germanici exercitus cum post captas Salonas Dalmatiæ ciuitatem primò meruisset lauream: post etiam consulatum adeptus fuisset: eodem anno suscepit filium: quem à capta ciuitate Saloninum vocauit, cui nunc Virgilius genethliacon dicit: quem constat natum risisse statim: quod parentibus omen est infœlicitatis. nam ipsum puerum inter ipsa primordia, id est, nono die periisse manifestum est. *Sicelides Musæ.* Sicelides autem græcum est. Nam Latinè Sicilienses facit, id est Theocritiæ. Nam Theocritus Syracusanus fuit, quem in hoc opere Virgilius imitatur, vt diximus suprà. *Paulò maiora canamus.* Benè paulò dicit. nam licèt hæc ecloga discedat à bucolico carmine: tamen inserit aliqua apta ei operi: ergo non maiora, sed paulo maiora. *Myricæ.* Virgulta sunt humilia & sterilia, quod vulgò tamaritium dicitur. *Si canimus syluas syluæ sint. c. d.* Id est miscetur illi ... honos vt dignæ sint consule, id est filio. .. consulis Asinio Pollione. *Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.* Sibyllini, quæ Cumana fuit, & secula per metalla diuisit. dixit etiam quis quo seculo imperaret: & solem vltimum, id est decimum voluit. Nouimus autem eundem esse Apollinem. Vnde dicit, Tuus iam regnat Apollo. Dixit etiam, finitis omnibus seculis rursus eadem renouari: quam rem etiam philosophi hac disputatione colligunt, dicentes completo magno anno, omnia sydera in ortus suos redire, & referri rursus eodem motu. Quod si est idem syderum motus, necesse est vt omnia quæ fuerunt, habeant iterationem. Vniuersa enim ex astrorum motu pendêre manifestum est. Hoc secutus Virgilius, dicit reuerti aurea secula, & iterari omnia quæ fuerunt. *Ab integro.* vel denuo vel ab initio. *Cato* de suo consulatu. Omnia ab integro paranda erant. *Seclorum.* Synæresis, pro seculorum, & seculum quidam centum annorum definiunt, quidam centum decem. Horatius *Certus undenos decies per annos. Iam redit & virgo,* Iustitia quæ Erigone fuit, filia Themitis vt inter homines versaretur, propter eorum scelera terras reliquit, quam ideo virginem dicunt, quod sit incorrupta iustitia. Et permiscet laudes tam pueri, Pollionis, quàm Augusti. Nam fœlicitas temporum, ad Imperatoris laudem pertinet. *Saturnia regna.* Aurea secula, quia Saturnus aureo seculo regnasse dicitur. *Iam noua progenies cælo demittitur alto.* Vt videantur homines non ex mortalibus nati, sed ex numinibus, & quasi cœlo lapsi. Et hinc coniicit fore aurea secula, quòd Augustus imperat: vel quod talis est natus puer, vel quòd consul est Pollio, vnde est, te consule inibit.

Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc æui, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua soluent formidine terras.
Ille deûm vitam accipiet, diuisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.

Quo. Deest nascente. Nam hoc dicit, faue ei Lucina, cuius ortus secula immutabit, aureis scilicet terrea. *Casta fauc Lucina.* Modo Lucinam Dianam accipimus. Sic Horatius, *Siue te Lucinam probas vocari, seu te penitus Iunonem.* Terentius Iunonem dicit Lucinam: vt, *Iuno Lucina fer opem,* cum tamen ambæ vnum sint. Sanè hic Dianam, Lucinam non immerito designat. Prior. n. genita parturienti matri Apollinè, tulisse auxiliũ dicitur: Nigidius de diis lib. IIII. *quidam deos &*

A *lorum genera temporibus & ætatibus, inter quos & Orpheus primum regnum Saturni, deinde Iouis, tum Neptuni, inde Plutonis, nonnulli etiam, vt magi aiunt, Apollinis fore regnum.* In quo videndum est, ne ardorem (siue illa ecpyrosis appellanda est) dicant. Quidam hoc loco, Casta fave Lucina, tuus iam regnat Apollo, Octauiam sororem Augusti significari, adfirmant, ipsúmque Augustum Apollinem. *Tuus iam regnat Apollo.* Vltimum seculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memorauit: & tangit Augustum, cui simulachrum factum est cum Apollinis coniunctis insignibus. *Inibit.* Inchoabit, exordium accipiet: aureum scilicet seculum, & ideo inibit, non iniit, quia consul designatus erat: Quidam Saloninum Pollionis filium accipiunt. Alij Asinium, Gallum fratrem Salonini, qui prius natus est Pollione consule designato. Asconius Pedianus à Gallo audisse se refert, hanc eclogam in honorem eius factam. *Incipient magni procedere menses.* Illud tangit, quod Iulius & Augustus menses in honorem Cæsaris & Augusti, acceperunt nomina.
B Nam antea Quintilis & Sextilis dicti sunt. Et hoc etiam trahit ad argumentum aurei seculi. Possumus & magni pro pulchri accipere, id est aurei sæculi. *Te duce.* Vel Auguste, vel Pollio, vel Salonine, id est auctore. *Scelerís vestigia nostri.* Bene nullum vult esse præsentium temporum vitium: sed reliquias dicit esse superioris ætatis. Sic in Georgicis cum laudaret Augustum, & carperet tempora, dicens. Vicinæ ruptis inter se legibus vrbes Arma ferunt: sæuit toto Mars improbus orbe. Intulit, Fertur equis auriga, neque audit currus habenas: ostenderet tantas esse reliquias præteritorum malorum, vt ne ab optimo quidem rectore sedari posse viderentur. Vestigia autem scelerum dicit bella ciuilia, quæ gessit Augustus contra Antonium apud Mutenam: contra L. Antonium fratrem Antonij apud Perusium: contra Sextum Pompeium filium Pompei in freto Siculiensi: contra Brutum & Cassium in Thessalia: contra
C Antonium & Cleopatram in Epiro apud Actium promontorium iuxta Leucaten. *Irrita.* Ad nihilum deducta vestigia, & non dicit, Iam irrita soluent terras formidine: sed, sient irrita, & soluent terras timore. *Perpetua* autem est longa. *Ille Deûm vitam accipiet.* Sicut suprà artificiosè laudem confundit, vt possit esse communis. nam ad quemuis potest referri *Ille.* vel ad Augustum, vel ad Saloninum. *Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.* Vel Augustus Cæsaris, vel Saloninus Pollionis virtute pacatum orbem tenebit. Et mira laus vtriusque est, & eius qui pacauit, & qui pacatum tuetur. vel certè patriis illis, deest ab, id est ab illis.

At tibi prima puer nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
D *Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.*
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.

At tibi prima puer nullo munuscula cultu. Rhetoricè digesta laudatio. non enim improuidè in
E principio vniuersa consumpsit: sed paulatim fecit laudem cum ætate procedere. *Munuscula.* Bene in rebus minoris ætatis vsus est diminutione vt nullo cultu, id est inarata, sed sua sponte nata. *Errantes hederas passim cum baccare tellus.* Passim vagantes. Vnde antiqui lyrici dixerunt, flexipedes hederas: quod hac atque illac vagantur. Mirè autem puerum laudat ex ipsis muneribus. Nam hedera indicat futurum poëtam: vt, Pastores hedera nascentem ornate poetam. Baccar verò herba est quæ fascinum depellit. vt Baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro. Per quod pulchrum indicat puerum. *Ridenti acantho.* Læto, suaui, iucundo, fulgenti, vt *videt argento domus*: vel quòd hians & patens nascitur: & est herba quæ in Ægypto inuenitur. *Colocasia* Hanc herbam videtur in honorem Augusti creuisse, quæ Romæ post deuictam ab eo Ægyptum innotuit.... & dicendo *fundet* abundantiam floris ostendit. *Ipsæ lacte do-*
F *mum referent.* Quid enim est aptius infanti lacte? Et magna laus in hoc est, quòd ait, Ipsæ referent, id est sua sponte. *Nec magna metuent armenta leones.* Bona vsus est moderatione, dicens, Erunt quidem maligni leones: sed minimè armentis nocebunt. *Blandos.* Iucundos vt puero. *Cunabula.* Lectuli in quibus infantes iacêre consueuerint: vel loca in quibus nascuntur, quasi cynabula. Nam κύειν est Græcè enitì. *Et fallax herba veneni.* Non cicutam dicit, quæ omnibus nota est: sed illam sardonicam, quæ aprastri similis homines decipit: vel aconita: vt, Nec miseros fallunt aconita legentes. *Assyrium vulgò nascetur amomum.* Amomum herba est suauissimi odoris, quæ tantum in Assyria nascitur. *Vulgò.* Passim, omnibus locis.

At simul heroum laudes, & facta parentis A
Iam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paulatim flauescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus vua,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ iubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella, B
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.

Heroum laudes & facta parentis. epexegesis si sit, melior sensus est, Quæ erunt heroum laudes, tui parentis virtutes & bono ordine: primò poëtas, deinde historicos, deinde philosophos legendos dicit. *Iam legere*. Id est cum cœperis imbui studiis liberalibus. *Quæ sit poteris cognoscere virtus*. Accessu enim ætatis quanta sit virtus agnoscitur, & cuius gloriæ. *Molli*. fertili. *Incultisque r.p.s.v.* Id est vbique sit vua. *Et duræ q.s.r.m.* Id est quæ hodie roscida, olim quercus sudabunt. *Flauescet*. Albescet. *Arista*. Seges inculta, quæ à nullo colitur. *Rubens*. Matura. *Sentibus*. Spinis, & asperis frutetis. *Sudabunt*. Defluent. *Roscida mella*. Id est Fragrantia. *Suberunt vestigia*. Id est erunt, sed latenter: & bene. *Priscæ fraudis*. Ad suorum temporum excusationem: sicut supra dictum est. Aut fraudem pro soleria posuit. *Quæ tentare Tethin ratibus, quæ cingere muris Oppida*. A sequentibus ostendit præcedentia: quæ vitauit, quasi laudi incongrua. Nam per nauigationem ostendit fore auaritiam, quæ homines nauigare compellit. per muros, bella significat. per agriculturam, famis ostendit timorem. *Alter erit tum Tiphys*. vel re vera Tiphys, vel quasi Tiphys Argonautarum gubernator. Sanè specialia pro generalibus ponit. Nam per Tiphyn, quencunque gubernatorem accipimus: per Argo, quancunque nauem: per Troiam, quancunque ciuitatem: per Achillem, quencunque virum fortem. Videtur tamen hic locus dictus ἀπὸ τοῦ καιροῦ, id est per omnium rerum reuolubilitatem, ex syderum ratione venientem, vt diximus suprà. Sanè fabula de hoc gubernatore talis est, Pelias cum accepisset responsum ab Apolline, fore vt ab eo, priuaretur regno, & vita,... altero pede nudo ei sacrificanti occurrisset, fortè vidit Ia- D
sonem nudo pede venisse, qui dum Iunonem transmutatam in anni speciem credens mortalem petentem per vadum fluminis transferret, alteram ex caligis in limo amiserat. Igitur Pelius metuens ex responsis facta, iussit eum Colchos proficisci ad petendam auream pellem arietis, qui Phrixum ethellen Colchos pertulerat, qui fabricata naui, quã ab Argo fabricatore Argo appellauit, contractáque iuuentute Græciæ, Tiphyn habuit gubernatorem. Sanè quidam Argo à celeritate dictam volunt, vnde verso in Latinum verbo ârgutos celeres dici. Socij verò Iasonis Minyæ appellati sunt, vel ab Argo huius nominis Colchorum, vel quod multi ex quadam Minya nati Iasoni se coniunxerint, vel quod Minya Iasonia terra auia fuerit: qui autem cum Iasone profecti sint, apud eos qui de fabulis scripserunt, pleniùs inuenitur. *Heroas*. Quidam à terra dictos volunt, quòd terra ἥρως, dicta sit, vnde initio nati creduntur homines, qui E
nomen à matre traxerunt. *Te fecerit ætas*. Aetas hoc loco modum annorum significat, vt ætas Lucinam iustósque pati hymenæos: nam subdidit, Definit ante decem post quatuor incipit annos, aliàs pro tempore posita, vt veniet lustris labentibus ætas.

Hinc vbi iam firmata virûm te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustius quoque iam tauris iuga soluet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores: F
Ipse sed in pratis aries iam suauerubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto:
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
Talia secla suis dixerunt currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

Cædes

A *Cedet & ipse mari vector.* Necessario siquidem. *Omnis feret omnia tellus.* Nauigatio enim ex mercimonij ratione descendit. Sanè vector tam is qui vehitur, quàm qui vehit dicitur, id est & nauta & mercator. *Mutabit merces* quia antiqui res rebus mutabant. *Discat mentiri lana colores.* Cũ enim tingitur, mentitur alienum colorem. *Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti* Hoc in honorem vel laudem Augusti refert. Trahitur enim in libris Etruscorum, si hoc animal miro & insolito colore fuerit infectum, omnium rerum felicitatem imperatori portendi. *Ipse* autem quod addidit, non vacat: nam sunt quædam pronomina, quæ addita nominibus faciunt dignitatem, vt ipse modo Aenea & Turnus ego. Sanè in Numæ legibus cautum est, vt si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi & natis eius in cautione offerret arietem. Ergo hic bene videtur arieti dignitatem dare, dicendo ipse, qui oblatus, homicidam crimine homicidij pos-

B sit exsoluere. *Iam.* significat modo. *Murice.* Cochlea similis conchiliis, vnde tingitur purpura. *Mutabit.* Tinget, inficiet per naturam. *Luto croceo.* Rubicundo colore, & est Hypallage, pro croco luteo. Nam crocum, lutei coloris est. Vnde & aluta pellis alba per naturam. *Sandyx.* Herba est, de qua sandycinus tingitur color. *Talia secla suis dixerunt currite fusis* Ordo est, Talia sæcula currite fusis suis Parcæ dixerunt. *Currite.* voluite. Melius est currite imperatiuum esse modum: vt sit sensus, Dixerunt Parcæ concordes, suis fusis, id est vaticinationibus, currite talia secla: hoc ordine & euentu vestro estote. *Stabili* Hic immutabili & semper manenti. *Fatorum numine.* Fata dicta à fando: quia quæ Parcæ dixerunt, hæc credebantur euenire mortalibus. Numine autem, id est potestate, diuinatione, ac maiestate. *Parcæ.* Quæ & furiæ infernales, dictæ Parcæ.

C *κατ' αἰτιολογιαν* quia nulli parcunt. *Concordes stabili fatorum numine Parcæ.* Nam & quod vna dixerit, duæ sequuntur: & fixa sunt statuta fatorum, Horatius, *Quod semel dictum, stabilisque rerum Terminus seruet.*

Aggredere ô magnos (aderit iam tempus) honores,
Cara deûm soboles magnum Iouis incrementum.
Aspice conuexo nutantem pondere mundum,
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum:
D *Aspice, venturo lætentur vt omnia seclo.*

Iouis incrementum. Nutrimentum, & est vulgare, quod bucolico conuenit carmini, *Nutantem mundum.* Nutat, præsentibus malis: sicut post lætari illum dicit lætus est, bonis futuris & bene quasi renascentem describit. Sanè Iouem meritò puerorum dicunt incrementa curare, qui cũ pueri togam virilem sumpserint, ad Capitolium eunt. Nam & in VIIII. Ascanius in Numanum intendens sagittam, Iouem magis inuocauit, Iupiter omnipotens audacibus annue cœptis. *Conuexo,* Curuo, inclinato. *Tractus.* à magnitudine dictum accipitur & bene per hæc omnia mundum diuisit.

O mihi tam longè maneat pars vltima vitæ,
E *Spiritus & quantum sat erit tua dicere facta:*
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus, huic mater quamuis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

O mihi tam longè maneat pars vltima vitæ Vtinam possim frui vita longissima: & habere tantum spiritum, quantus possit sufficere ad tuæ virtutis commemorationem. *Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus* Genere styli sese Orpheo, vel Lino meliorem fore commemorat. Nam

F non sibi arrogans: sed hoc dicit, Tanta est materia tuæ laudis, vt etiam humile ingenium in ea re supra omnes possit excellere. *Lino.* Linus verò cum nomen hominis dicimus, breuis est *Li,* Statius. *Medio Linus intertextus acantho.* Cum autem linum dicimus, filum significantes, *Li* longa est, cum producatur apud Græcos. Linus Apollinis & Psamatis filius, qui theologiam scribit. *Calliopea.* Græca declinatio. *Adsint* pro faueant. *Pan etiam.* Redit ad numina rustica: nam satis excellerat dicendo Linum poëtam, & Orpheum theologum. *Arcadia iudice.* Quæ ei fauet, vbi colitur.

Incipe parue puer risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Incipe parue puer: cui non risere parentes, A
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

Risu cognoscere matrem. Alludit ad id quod factum est: & rem naturalem ait. Sicut enim maiores se sermone cognoscunt: ita infantes parentes risu se indicant agnoscere. Ergo hoc dicit, Incipe parentibus arridere: & eis spe ominis boni detrahere solicitudinem: vt ipsi tibi arrideant. *Tulerunt.* Alij, abstulerint legunt, vt sit, Si riseris, abstulerint decem menses matri tuæ longa fastidia. matri enim decem menses attulerunt longa fastidia. quia prægnantes solent fastidia pati. *Decem menses.* quia mares in decimo nascuntur mense, fœmina verò in nono. *cui non risere parentes. Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.* Sicut Vulcano contigit: qui cùm deformis esset, & Iuno ei minimè arrisisset: ab Ioue est præcipitatus in insulam Lemnum. Illic nutritus à Sinois, cum Ioui fulmina fabricasset, non est admissus ad epulas deorum. Postea cum rogaret vt cum Mineruæ coniugium sortiretur: spretus ab ea est. Vnde diuinos honores non meruit: ad quos aut per conuiuium numinum, aut per coniunctionem venitur dearum. Hinc est quòd Iunoni in primo Æolus agit gratias, quòd per eius beneficium diuinos honores meruit, vt, Tu das epulis accumbere diuûm. Alij dicunt quod cum Vulcanus parentes suos diu quæreret, nec inueniret, sedile fecit tale, vt cum eo qui sedisset, surgere non posset, in quo cum adsedisset Iuno, nec posset exsurgere, Vulcanus negauit se soluturum omnino, nisi prius parentes suos sibi monstrasset, atque ita factum est vt in Deorum numerum reciperetur. Sanè *nec Deus hunc mensa.* alij ita intelligunt quasi tam citò extinctus sit, vt nec Veneri nec Libero potuerit operari. Proinde nobilibus pueris editis in atrio domus Iunoni lectus, Herculi mensa ponebatur. *Non deus,* Id est Iupiter *nec dea.* Id est Minerua. B C

ECLOGA V. DAPHNIS.

MENALCAS. MOPSVS.

Vr non Mopse (boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leuis, ego dicere versus)
Hic corylis mixtas inter consedimus vlmos? Mops.
Tu maior: tibi me est æquum parêre Menalca: D
Siue sub incertas Zephyris motantibus vmbras,
Siue antro potius succedimus: aspice vt antrum
Syluestris raris sparsit labrusca racemis.

MEnalcas Virgilius hic intelligitur, qui obitum fratris sui Flacci deflet: vel, vt alij volunt, interfectionem Cæsaris. *Mopsus* verò Æmilius Macer Veronensis Poeta amicus Virgilij. *Cur non Mopse, boni.* Inducuntur duo pastores canere ad delectationem: Vnde & se laudantes sibi inuicem cedunt. *Boni* autem, docti. & figuratè ait, ambo boni, id est, *Tu calamos inflare leuis:* E calamos aut leues versus id est subtiles, sed melius est calamos leues, ego dicere versus, boni dicere, versus, boni dicere autem græcum est, ita nos legimus: dicere sanè pro canere, vt, *Dianam teneræ dicite virgines,* ponitur & pro nominare, vt Italiam dixisse ducis de nomine gentem. Hic corylis mixtas inter consedimus vlmos? ordo est, Cur non Mopse hic consedimus inter vlmos mixtas, corylis scilicet, vt canamus. Sanè *inter* præpositio, quia postposita est, mutauit accentum, sicut *Circum tu maior* id est vel natu, vel meritò. *Siue sub incertas Zephyris motantibus vmbras.* Dicit quidem verecundè se illi obtemperare debere: ostendit tamen quid sibi placeat. Nam ex ipsa laude antri, & ex arborum vituperatione, quarum incertas vmbras esse dicit: ostendit suam sententiam esse meliorem. Incertæ autem vmbræ sunt & ex solis circuitu, & ex mobilitate ventorum, quod ipse etiam dicit, Zephyris motantibus vmbras. Sanè succedimus & datiuo & accusatiuo casibus secutus tam veterem, quàm nostram consuetudinem suo more iungit, siue vmbras succedimus, siue antro, cum alibi secutus tantum antiquos, datiuo tãtum succedere iunxerit, ac nostris succede penatibus, & successitque gemens stabulis. Sallustius tamen succedere accusatiuo iunxit. Sed vbi prope significat: *Cum murum hostium successisses, pœnas dederat:* hoc est, cum prope murum accessisset. Succedere autem idem significat, quod est subire, id est, penitus intrare. *labrusca.* Vitis agrestis: quæ, quia in terræ marginibus nascitur, labrusca dicitur, à labris & extremitatibus agrorum, vel quòd sapore acerbo labra lædat. F

Me. *Mon-*

A Me. *Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas.*
Mo. *Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?*

Montibus in noſtris. Ac ſi diceret, in noſtro territorio. *Tibi certat.* Vſurpatum eſt. nam hodie, certo tecum dicimus. *Amyntas.* Cornificius per ironiam dicitur. *Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?* Offenſus comparatione inferioris, hoc dixit: licèt non amarè Menalcas dixerit, Solus tibi certet Amyntas. quod tamen quia hic aſperè accepit, ille paulo poſt curat, dicens, Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ.

Me. *Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,*
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri:
B *Incipe: paſcentes ſeruabit Tityrus hœdos.*
Mo. *Immo hæc viridi nuper quæ cortice fagi*
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notaui,
Experiar: tu deinde iubeto certet Amyntas.

Phyllidis ignes. Phyllis Sitonis filia regina Thracum fuit. Hæc Demophoontem Theſei filium regem Athenienſium redeuntem de Troiano prælio dilexit, & in coniugium ſuum rogauit. ille ait antè ordinaturum ſe rem ſuam: & ſic ad eius nuptias reuerſurum. Profectus itaq; cum tardaret: Phyllis & amoris impatientia, & doloris impulſu, quòd ſe ſpretam credebat:
C laqueo vitam finiuit, & conuerſa eſt in arborem amygdalum ſine foliis. Poſtea reuerſus Demophoon, cognita re, eius amplexus eſt truncum, qui, velut ſponſi ſentiret aduentum, folia emiſit. Vnde etiam phylla ſunt dicta à Phyllide, quæ antea petala dicebantur. Sic Ouidius in Metamorphoſeôn libris. *Aut Alconis laudes.* Hic Cretenſis ſagittarius fuit, comes Herculis, ita peritus vt ictus eius non falleretur. namq; poſitos ſupra capite hominum anulos traiiciebat, capillos ſpiculis ſagittarum rumpebat, ſagittas ſine ferro poſitis ex aduerſo gladiorum lanceaſumve mucronibus findebat, cuius cum filium draco inuaſiſſet, tanta arte direxit ſagittam, vt, ea currens, in ſerpentis deficeret vulnere, nec tranſiret in filium. *Iurgia codri.* Codrus dux Athenienſium fuit, qui orto bello inter Laconas & Athenienſes: cum reſpondiſſet oraculum, illos poſſe vincere quorum dux ab hoſtibus fuiſſet occiſus, & hoſtes ſcientes à Codro abſtinerent, habitu humili profectus eſt ad hoſtium vicina tentoria: & illic iurgio eos in ſuam eędem inſti-
D gauit: cum à nullo fuiſſet agnitus: & ſic locum fecit oraculo; nam Athenienſes eo prælio vicerunt. *cortice fagi.* Vbi enim debuit magis ruſticus ſcribere? *Modulans alterna.* Secundum rhythmũ componens. Alterna autem, varia, propter muſicam: cuius ſonus varius inuenitur ex pedum diſſimilitudine. Significat autẽ cantaturũ ſe epicedion & epitaphion. Nam epicedion eſt quod dicitur cadauere tũdum ſepulto. vt, Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin. Epitaphion autem poſt completã ſepulturã dicitur, vt, Daphnis ego in ſyluis hinc vſque ad ſydera notus,

Me. *Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ,*
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu deſine plura puer: ſucceſſimus antro.
E Mo. *Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnim*
Flebant: vos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater.
Non vlli paſtos illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina: nulla neque amnem
Libauit quadrupes: nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, montéſque feri ſyluæque loquuntur.
F *Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres*
Inſtituit: Daphnis thiaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis vt arboribus decori eſt, vt vitibus vuæ,
Vt gregibus tauri, ſegetes vt pinguibus aruis,

C

Tu decus omne tuis postquam te fata tulerunt, A
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandauimus ordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis: inducite fontibus vmbras:
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite: & tumulo superaddite carmen, B
Daphnis ego in syluis hinc vsque ad sydera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliuæ. Rusticis vtitur comparationibus. Salix autem vilissima est arbor, oliuæ comparatione. *Saliunca.* Herbæ genus, quam orcitunicam vulgò vocant. *Rosetis.* vbi rosæ nascuntur. *Iudicio nostro.* Ac si diceret, Quid alij sentiant, videris, & bene satisfecit in quo reprehensus est quod Mopso Amyntam cõparasset. *Desine,* omitte, vt Desine Menalios. Salustius, *Bellum quibus posset conditionibus desineret. Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnim.* Multi dicunt simpliciter defleri hoc loco Daphnim quendam pastorem, quem mater sua compressa à Mercurio, & enixa abiecit, hunc Pastores inuenerunt inter lauros, Daphnim vocauerunt: quẽ Pan musicen docuisse dicitur, qui cum & venationis & musices per....mus esset, adamatus à C
nympha est, qui etiam iureiurando adstrictus est, ne cum alia concumberet. Hic dum boues persequitur, ad regiam peruenit, & ob pulchritudinem appetitus, cum regis filia consuetudinẽ miscuit, hoc cum nympha resciisset, luminibus eum orbauit. Ille in auxilium patrem Mercuriũ inuocauit, qui eũ in cœlum eripuit, & in eo loco fontẽ elicuit, qui Daphnis vocatur, apud quẽ quotannis Siculi sacrificãt. Alij dicunt significari per allegoriam Gaium Iuliũ Cæsarem, qui in senatu à Cassio & Bruto viginti tribus vulneribus interẽptus est. Vnde & *Crudeli funere volunt dictum.* Sed si de Gaio Cæsare dictũ est, multi per matrem, Venerem accipiunt: per leones & tigres, populos quos subegit: per thiasos, sacra quæ Põtifex instituit: per formosum pecus, populum Romanum. Alij volunt Quintilium Varrum significari cognatum Virgilij, de quo Horatius, *Ergo Quintilium perpetuus sopor vrget.* Tamen *crudeli funere,* ad quẽuis potest referri. Quidã D
dicunt Virgilium fratris sui Flacci mortem deflere. *Vos coryli testes, & flumina nymphis.* Bene testimoniis vtitur in rebus incredibilibus. Nam fletum facilè dearum persona non recipit. Et bonis vsus est gradibus: fleuerunt nymphæ, quibus insita est naturaliter pietas: homines, ad quos mortalis peruenit dolore: pecudes, quæ licet ratione careant, tamen non carent sensu. Ferę: crudelitate gaudẽtes. Quam rem rursus quia incredibilis est, testimonio comprobat, dicens, Hoc & montes loquuntur & syluæ. Quod autem ait, coryli testes, & flumina, vsurpatum est. nã testes flumina non dicimus. Quoniam quæ in *is* exeunt, neutrũ in *e* mittunt, vt agilis agile. Sed nec hoc teste, nec hæc testia possumus dicere. Vnde per diffinitionem debemus, testes mihi sunt; quæ res? coryli & flumina. Sic Horatius, *Testis Metaurum flumen.* Propert. 2. Eleg. 9. *Testes sunt sydera nobis. Atque deos atque astra vocat crudelia.* per quæ hominum fata moueri, atque im- E
pleri vel mutari putabant. *Quæ accelerauerunt Daphnidis mortem. Cum complexa sui corpus miserabile nati.* Lugentium est vt & corpori inhæreant. *Nulla quadrupes.* Hic & hæc quadrupes dicimus: vt ipse alibi, Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit. *Montesque feri, syluæque loquuntur.* Hyperbolicus dixit. Et notandum quòd cum diceret eius apotheosin, è contra lætitiam rebus omnibus dat, quas nunc in mœrore fuisse memorauit. *Daphnis & Armonias curru subiungere tigres instituit,* Hoc apertè ad Cæsarem pertinet: quem constat primùm sacra Liberi patris transtulisse Romam. *Curru.* Pro currui. *Thiasos.* Saltationes, choreas. Liberi id est liberalia. Sunt enim thiasi cœtus virginum atque puerorum bacchantium plangentibus Nymphis. Dicunt etiã thyasos esse hastas variis sertis indutas, quibus bacchæ mulieres in sacris Liberi patris vte- F
bantur. *Vitis vt arboribus decoris est.* Benè vt pastores similitudines de rebus agrestibus sumunt. Locus Theocriti est. *Tuis.* Sic tu es Romanis Cæsar: sic pastoribus Daphnis. *Pales.* Dea pabulorum 2. dea pastoralis. *Apollinem.* Hic Apollinem dicit νόμιον, id est pastoralem. Nam Admeto regi pauit armẽta, & hoc dicit, Nec pabula nascuntur, nec pecora. *Grandia ordea.* Vsurpatiuè metri caussa dixit. nam triticum, vinum, hordeum, mel, numeri tantum singularis sunt. Vnde plurali in prosa vti non possumus. vina tamen possumus dicere Ciceronis exemplo, qui ait in prętura, *Vina, cæteraque quæ in Asia facilè comparantur. Mandauimus.* Commendauimus vel seminauimus. & rectè dicitur redditurus. *Infelix lolium.* Inutile, infœcundum. qui lolium manducant,

cæcitatem

A cæcitatem patiuntur. *Steriles* autem auenas secundum situm Italiæ dixit. Nam in Thracia fructuosæ sunt. Hæc autem dicit contingere, vt ostendat terram quoque dolêre Daphnis mortem. *Purpureo narciſſo.* Duo ἐμφατικῶτατα, & purpureo nunc speciosо. *Carduus* spinæ genus. *Paliurus.* Herba asperrima & spinosa. vel vt quidam volunt, spina alba. *Spargite humum foliis.* id est Implete. vt Spargitur & tellus lachrymis, aspergunt & arma. Et dicit ornandum esse locum sepulchri ex voluntate defuncti. *Inducite fontibus umbras.* Facite nemora circa fontes. & hoc ideo, quia, vt diximus, heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus. vt Lucis habitamus opacis, Ripárúmque toros, & prata recentia riuis Incolimus. *Superaddite carmen.* Duos versus carmen vocauit: Nec mirum: cum etiam de vno carmen dixerit: vt, Et rem carmine signo. Æneas hæc de Danais victoribus arma. B *Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſydera notus.* In syluis notus, & hinc vsque ad sydera. *Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.* Si ad Cæsarem referas, hoc dicit, Boni populi, optimus imperator.

Me. *Tale tuum carmen nobis diuine poeta,*
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
C *Dicemus: Daphnímque tuum tollemus ad aſtra:*
Daphnin ad aſtra feremus: amauit nos quoque Daphnis.

Mo. *An quicquam nobis tali ſit munere maius?*
Et puer ipſe fuit cantari dignus: & iſta
Iam pridem Stimichon laudauit carmina nobis,

Me. *Candidus inſuetum miratur limen olympi:*
Sub pedibúſque videt nubes, & ſydera Daphnis,
D *Ergo alacreis ſyluas, & cætera rara voluptas,*
Panáque, paſtoréſque tenet, Dryadáſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſydera iactant
Intonſi montes: ipſæ iam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta, deus deus ille, Menalca.

Tale tuum carmen. Laudant se inuicem, vt diximus supra, & tale deest, videtur, vel aliud quid. *Quale ſopor.* Qualis res, vt Dulce satis humor. *Feſſis.* Fatigatis labore. E *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.* Videtur allegoria quasi ad Theocritum & Virgilium respicere: hinc est, Tu nunc eris alter ab illo. Fabula de Calamo talis est. veteres zephyro vento vnam ex horis coniugem adsignant, ex qua & Zephyro Carpon filium pulcherrimi corporis editum dicũt, quem cũ Calamus Leandri fluuij filius amaret, à Carpo mutua vice etiam ipse adamatus est: Sed Carpos cum in Meandrũ fluuiũ cadens esset extinctus, Calamus patrem propter hoc scelus auersatus aufugit, rogauitque Iouem vt finem suis luctib. daret, sibiq; mortem præstaret, vt amato post obitum iungeretur, quem miseratione Iupiter ductus in harundinales calamos vertit, qui semper circa oras fluminum nasci solent, Carpon verò in fructus rerum omniũ vertit, vt semper renascerentur. *Eris alter ab illo.* Id est, tu solus post illum, bucolicum carmen scribis. F *Quocunque modo.* Prout possumus. Et dicit se Daphnidis dicturum apotheosin, vt, *Daphninque tuum tollemus ad aſtra* Tuum, id est quem tu diligis. Tollemus ad astra, quia ἀποθεωτικὸν eius dicturus est. *An quicquam nobis tali ſit munere maius.* Si amicum laudaueris. *Et puer ipſe fuit* c.d. Modo Daphnin intelligimus, nam Cæsar non puer occisus, sed maioris ætatis *Iam pridem ſtimichon laudauit carmina nobis.* Ac si diceret, scio esse optima quæ dicturus es: frustra ea verbis extenuas. quia ille supra verecundè dixerat, Quocunque modo tibi nostra viciſſim. Quidam per Stimichonem Mæcenatem accipiunt, nonnulli Stimichonem patrem Theocriti dicunt. *Candidus inſuetum.* Id est deus. Vnde etiam contrà, nigros, mortuos dicimus, Significat benignos & bonos, sicut è contrà, malos nigros dicimus. Horatius, *Hic niger eſt hunc tu Romane caueto.* Sæpe tamen candidum pro pulchro ponit, vt candida Dido, & candida Maia. *Inſuetum miratur l.o.* quasi nouus Deus, & quibusdam videtur per allegoriam Cæsarem

dicere, qui primus diuinos honores meruit, & diuus appellatus est. *Sub pedibúsque videt nubes & sydera Daphnis.* Meritum eius ostendit, qui summos circulos, & cœli secreta conscendit. Ergo alacres syluas, cætera rura voluptas. Quæ superius occupauerat mœror quòd ad sydera abiit, nam supra ait, Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo. Antiqui autem *ergo* pro *meritò* dicebant, sicut hic accipitur. Plautus in Persa, *Satin' tu vsque valuisti? haud probè: Ergo edepol pulcre.* Item in milite, *Hiccine Achillis est, inquit mihi, immò eius frater inquam est: Ergo me castor pulcher. Pariterque pastoribusque tenet.* Id est, habet, moratur, amplectitur. *Nec retia cervis vlla dolum meditantur.* Adeo placet simplicitas Daphnidi, vt etiam ipse dolus qui voluptati antea fuerat, conquiescat: scilicet venationis, & est Hyperbole. *Intonsi montes.* Syluosi, incædui. *Deus, deus ille Menalca.* Hoc consonant, Deus deus est Daphnis, quasi vox Syluarum sit. Et multi sic distinguunt: Ipsa arbusta sonant Deus, & subiungunt, deus ille Menalca, vt sit sensus, si enim rupes & arbusta deum dicunt, deus est ô Menalca. A B

Sis bonus ô felixque tuis: en quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Crateráque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum, si frigus erit: si messis, in vmbra,
Vina nouum fundam calathis aruisia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cum solemnia vota
Reddemus nymphis, & cum lustrabimus agros. C

Sis bonus, ô felixque tuis. Pastoribus, si Daphnin accipimus: si Cæsarem, benè ait tuis. suis enim percussoribus nocentissimus fuit. Nam Augustus eius filius omnes est persecutus. *Felix autem*, propitius: vt, Sis fœlix, nostrúmque leues quæcunque laborem. Item è contrà Iuno, Quæ potuit infelix, Id est irata. Deos enim vel felices vel infelices ex rebus quas præstant vocamus. *En quatuor aras, Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo.* Feci inquit aras quatuor: tibi ô Daphni duas, & duas aras Apollini, quæ sint altaria. Nouimus enim aras diis esse superis & inferis consecratas: Altaria verò esse superorum tantum deorum: quæ ab altitudine constat esse nominata. quæ nunc dat Apollini quasi deo: Daphnidi verò, aras ponit. Nam licet eum dixerit deum, tamen mortalem fuisse manifestum est. Sanè quæritur, cur duo altaria se positurum Apollini dicat, cum constet supernos deos impari gaudere numero: inferos verò pari. vt, Numero deus impare gaudet. Quod etiam pontificales indicant libri. Sed constat secundum Porphyrij librum quem Solem appellauit, triplicem esse Apollinis potestatem: & eundè esse Solem apud superos, Liberum patrem in terris, Apollinem apud inferos. Vnde etiam tria insignia circa eius simulachrum videmus, Lyram, quæ nobis cælestis harmoniæ imaginem monstrat: Griphenæum, quod & terrenum numen ostendit: Sagittas, quibus infernus deus & noxius indicatur. Vnde & Apollo dictus est ἀπὸ τοῦ ἀπολλύειν. Hinc etiam & Homerus Apollinem tam pestilentiæ dicit quàm salutis auctorem, Et Horatius ait, *Condito mitis placidúsque telo. Supplices audi pueros Apollo.* Vnde Virgilius rationis huius peritus, per altaria, supernum numen ostendit, per patrem numerum, infernam indicat potestatem. Varro Diis superis altaria, terrestribus aras, inferis focos dicari adfirmat. Alij altaria eminentia ararum & ipsa libamina, vt, pateríque altaria libanti. Nouo vel recenti, vel primo tempore lactis incipiente expressum *bina.* Duo. *Quotannis.* Singulis quibusque annis. *Duo* vetustè dixit. vt ambo. Nam sæpe senex ipse carminis ambo luserat. Nam hodie hoc significantius duos & ambos dicimus. *Pinguis olivi.* Quod Græci λιπόλιον dicunt & oliui, & olei, nam & olea, & oliua dicitur. *Hilarans.* Participium est ab eo quod est hilaro. Sanè sciêdum nomen vnde venit, hilarus vel hilaris à Græco descendere: nam ἵλεως facit. *Ante focum si f. e s.m.i.v.* Non frigori calorem opposuit, sed messem quæ est tempore caloris. *Vina nouum fundam calathis.* Ordo est, vina fundens calathis, id est calicibus, quæ vina sint nouum nectar, id est magna dulcedo. *Aruisia autem Chia*, à promontorio Chij insulæ Arisio, vel illud vina aruisia nouum nectar calathis fundam. Alij nouum mustum intelligunt: vel merum, quale nunquam habuerit, vt Pollio & ipse facit noua carmina. *Lyctius ægon.* Cretensis: vt, Lycius Idomenæus. *Saltantes satyros imitabitur Alphesibœus.* Pastor quidam. Sanè vt in religionibus saltaretur, hæc ratio est, quod nullam maiores D E F

nostri

A noſtri partem corporis eſſe voluerunt quæ non ſentiret religionem. Nam cantus ad animam ſaltatio ad mobilitatem pertinet corporis. *Solemnia vota.* Anniuerſaria ſacra, quæ certis diebu celebrantur. *Et cum luſtrabimus agros.* Sic ſuprà, Cum faciam vitula pro frugibus, Luſtrare, hic circuire, dicitur enim ambaruale ſacrificium.

Dum iuga montis aper, fluuios dum piſcis amabit:
Dúmque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt.
Vt Baccho, Cereríque tibi: ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.

B Mo. *Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?*
Nam neque me tantum venientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora: nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.

Dum iuga montis aper. Sicut & In freta dum fluuij current ſemper, & futurum & præteritum ſignificat. *Vt Baccho, Cereríque.* Hæc enim duo ſunt numina, quæ & ruſtici maximè colunt, & quorum nomina communia ſunt mortalibus cunctis. Sic in Georgicis, Veſtro ſi munere tellus Chaoniam pinguiglandem mutauit ariſta. Cererem propter aridos, Liberum propter hu-
C midos fructus. Itaque nunc Daphnim dicit colendum propter pecudum prouentus. *Damnabis tu quoque votis.* Id eſt cum deus præſtare aliqua hominibus cœperis obnoxios tibi eos facies ad vota ſoluenda: quæ ante quàm ſoluantur, obligatos & quaſi damnatos homines tenent. Alij *damnabis.* Alligabis vel abſolues: vtrumque enim ſenſum habet verbum damno, vel *damnabis* reos voti facies. *Reddam pro carmine dona?* Ille cum ſuprà tantum laudauerat: hic & laudat, & de munere etiam cogitat. *Nam neque tantum.* quædam per comparationem laudata maiorem emphaſin habent, ſi negatio actiua à parte orationis incipiat, vt, non ſic aggeribus ruptis c.ſ.a.e. ex, nec ſic immiſſis aurigæ vndantia lora. *Sibilus auſtri.* Hic ſibilus dicitur res ipſa. Nam ſibila ora, participialiter dictum eſt pro ſibilantia.

Me. *Hæc te nos fragili donabimus ante cicuta*
Hæc nos, formoſum Corydon, ardebat Alexim:
D *Hæc eadem docuit, cuium pecus? an Meliboei?*
Mo. *At tu ſume pedum, quod me cum ſæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari:
Formoſum paribus nodis, atque ære Menalca.

Hæc te nos fragili donabimus antè cicuta. Bene anticipat & offert munus, quod ille ſe facturum eſſe promiſerat. *Cicuta.* fiſtula, vt ſeptem compacta cicutis: & fiſtulæ qualitatem per principia eclogarum oſtendit, vt, hæc nos formoſum Corydon ardebat Alexin. *Sume pedum.* Virga incurua, vnde retinentur pecudum pedes. *Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari.* Aut paſtorem quendam pulcherrimum dicit, aut Choraulam ſignificat, quem legimus admodum à Virgilio
E fuiſſe dilectum. non tulit autem non impetrauit *amari pro qui amaretur. Formoſum paribus nodis.* Et ab arte & à natura laudauit vel ab ære, vt ſi dicas pulcher eſt equus ſella, pulcher eſt frænis. *Paribus nodis,* id eſt natura formoſum, hoc eſt pulchtum ære artificium: vel *paribus nodis,* id eſt, pari interuallo.

ECLOGA VI. SILENVS. POETA.

F *Rima Syracuſio dignata eſt ludere verſu*
Noſtra, nec erubuit ſyluas habitare Thalia,
Cum canerem reges, & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit, Paſtorem Tytire, pingues
Paſcere oportet oues, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella)

Agrestem tenui meditabor arundine musam. A
Non iniussa cano: si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore leget, te nostrae Vare myricae,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

PRima Syracusio dignata est ludere versu Caracter mixtus: nam & poeta præfatur, & cantare Silenus inducitur *Syracusio*, quia Theocritum præcipuè sequitur, quamuis multi alij bucolica scripserint. *Ludere versu*, vt ipse ait, carmina qui lusi pastorum. Nostra Romana, inquit, musa non erubuit se syluis antè committere, id est imitari Theocritum Syracusanum & bucolica scribere. Syracusio græcè ait: nam latinè Syracusanos dicimus, & sic nostra Romana: vt, Tu quo B
que litorib. nostris. *Dignata est* verò sic ait, quasi loco superiore. ostendit ergo se primum post Theocritum bucolica scripsisse. *Syluas habitare.* Sicut Atque humiles habitare casas *Thaliæ.* Musa scilicet, græcè ait Θάλεια. nam latinè Thaléa dicitur, sicut Cytheria, Cytheréa: sed propter euphoniam contempsit ius regulæ: & in græcitate permansit. *Cum canerem Reges, & prælia.* Cum canere vellem. Et significat aut Æneidem, aut gesta regum Albanorum: quæ cœpta, omisit, nominum asperitate deterritus. Alij Scyllam eum scribere cœpisse dicunt, in quo libro Nisi & Minois regis Cretensium bellum describebat, alij de tragœdia Thiestis. *Cynthius*, Apollo à Cyntho monte Deli, in quo natus est. *Aurem vellit* Id est mouit alibi, Postésque à cardine vellit æratos. Aurem autem ideo, quia memoriæ consecrata est, vt frons Genio, digiti Mineruæ, genua Misericordiæ. *Pingues*, figuratè pingues pascere, ideest pascere vt pingueſcant. *Deduc-* C
ctum dicere carmen. Tenue. Translatio à lana, quæ deducitur in tenuitatem, id est bucolicum. Sanè, cùm canerem reges & prælia, & deductum dicere carmen, quidam volunt hoc significasse Virgilium, se quidem altiorem de bellis & regibus ante bucolicum carmen elegisse materiam, sed considerata ætatis & ingenij qualitate mutasse consilium, & arripuisse opus mollius quatenus vires suas leuioribus præludendo ad altiora narranda præpararet. *Nunc ego.* Ordo est: Nunc ego agrestem tenui Meditabor arundine musam, Ideſt carmen rusticum scribam. *Namque super tibi erunt* Superabundabunt tibi inquit, O Vare, qui ambiant tua facta describere. Hic autem Varus Germanos vicerat, & exinde maximam fuerat & gloriam & pecuniam consecutus: per quem Virgilius meruerat plurima. Alij Varum eum dicunt, qui in Germania cum trib. legionibus interiit amissis signis, quæ postea Germanicus filius Drusiani, * fugatóque D
Asinio Pollione ab Augusto Alfenum Varum legatum substitutum, qui transpadanæ prouinciæ & agris diuidendis præesset, * qui curauit ne ager qui Virgilio restitutus fuerat, à veteranis auferretur. *Tristia condere bella.* Epitheton bellorum perpetuum. *Condere* componere, vt è contrario incondita. *Non iniussa cano* Vel ab Apolline, vel ab Augusto, vel a Mecœnate. Siue, nihil altum mens inchoat, & hoc ideo quia dixerat Aurem vellit. *Hæc quoque* Licet vilia, sicut Theocriti. Et hoc dicit, Si quis, licet rustica, legere fuerit ista dignatus: tuas tamen in his laudes inueniet. Nam per myricas & nemora, bucolica significat. *Nec Phœbo gratior vlla est.* Nec enim pagina vlla Apollini est gratior, quàm quæ Vari nomen gestat in titulo. Quod ideò dicit, qui hanc eclogam constat in honorem Vari esse perscriptam. Dicitur enim ingenti fauore E
à Virgilio esse recitata: adeò vt cum eam postea Cytheris meretrix cantasset in theatro, quam in fine Lycoridem vocat, & spectaret Cicero: stupefactus cuius esse cœpit requirere. & cum eum tandem aliquando agnouisset dixisse dicitur & ad suam & illius laudem *Magnæ spes altera Romæ.* Quod iste postea ad Ascanium transtulit, sicut commentatores loquuntur.

Pergite Pierides: Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre iacentem,
Inflatum hesterno venas, vt semper, Iaccho.
Serta procul tantùm capiti delapsa iacebant:
Et grauis attrita pendebat cantharus ansa. F
Aggressi (nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat) iniiciunt ipsis ex vincula sertis.

Pergite Pierides. Hortatur musas ad referenda ea quæ Silenus cantauerat pueris. Nã vult exequi sectam Epicuream, quam didicerat tã Virgilius quàm Varus, docente Sirone: & quasi sub
persona

A persona Sileni, Sironem inducit loquentem. Chromin autem & Mnasylum se & Varum vult accipi. Quibus ideo coniungit puellam, vt ostendat plenam sectam Epicuream, quæ nihil sine voluptate vult esse perfectum. Sanè hoc de Sileno non dicitur fictum à Virgilio, sed à Theopompo translatum. Is enim apprehensum Silenum à Midæ regis pastoribus dicit crapula madentem, & ex ea soporatum, illos dolo adgressos dormientem vinxisse, postea vinculis sponte labentib. liberatum de reb. naturalibus & antiquis Midæ interroganti respondisse: quem alij Mercurij filium, alij Panos & nymphæ, alij ex guttis cruoris Cæli natum esse dixerunt. *Chromis & Mnasylus.* Nomina satyrorum. *Pueri.* Nonnulli, pueri, non absurdè putant dictum, quia Sileni priusquam senescant satyri sunt: vtrum ergo ætate pueros, an vt ministros & familiares solemus communiter pueros vocare? *Inflatum.* Venas, figuratè locutus est, & *Semper* bene ad-

B didit id est, consuetudine vini non interdum temulentum esse, *Iaccho.* Aut vino aut libero patre, qui etiam Iacchus vocatur: nam Bacchus à bacchatione, id est insania dictus, vnde & comites eius Bacchæ. Alij à Bacche nympha, quæ cum Brome sorore sua eum nutriuerat in monte Nysa Anysa nutrice. *Serta procul.* Modo prope, id est iuxta. Nam ideo intulit, *Tantum capiti delapsa*: vt ostenderet non longius prouolutam coronam, vt est, procul aëra ramo dependet. *Attrita ansa.* Frequenti scilicet potu. *Pendebat*, manibus non emissa significat. *Adgressi.* Ordo est Chromis & Mnasylus adgressi Silenum, nam luserant ambo spe carminis: & *spe* pollicitatione. Item alius ordo, Adgressi spe carminis iniiciunt ipsis ex vincula sertis. *Carminis ambo* vetustè, vt alibi, Verum vbi ductores acie reuocaueris ambo: &, eminus ambo Imbrasidas: vt, craterásque duo statuam: cum hodie sub eadem significatione ambos & duos dicamus. *Ipsis ex.* Ex

C ipsis: vt transtra per & remos, id est, per transtra.

Addit se sociam, timidísque superuenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima: iámque videnti,
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quo vincula nectitis? inquit.
Soluite me pueri: satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis,
Hinc aliud mercedis erit. simul incipit ipse.

D *Timidis.* autem timentibus. Nam timidus est qui semper timet: Timens verò qui ad tempus formidat ex causa. Aut re vera timidis: quia pueris per ætatem naturaliter timor est insitus, & timentib. nedum vincula iniicerent, expergefieret *videnti* pro vigilanti. *Sanguineis frontem moris &c.* Multi ob hoc dictum putant quod tubeus color deorum sit, vnde & triumphantes facie miniata, & in Capitolio Iupiter in quadrigas miniatas, & bene *Pingit* non inquinat, nam iam vigilantem dixerat. Sanè fabula de moro talis est, Piramus & Hisbe fuere vt forma pares, ita amore coniuncti, quos vicinos paries diuidebat quib. vnà præstabat colloquium: cum amor creuisset ad cupiditatem, placuit vt vtrique, noctu extra domos procederent, locúmque coeundi statuerent ad arborem, quæ antè erat albis fructuosa pomis: & cum prior venisset Hisbe ad lo-

E cum, vidit leam, dum mortem fugit, vestem reliquit, in qua veste fera exercuit iram suam, cruorísque feræ alicuius paulo ante reliquit vestigia in pallio puellæ, qua veste visa Piramus cruentata, tunc ratus est interfectam esse Hisbem, & ob amorum ardorem se interfecit, ex quorum cruore dicitur arbor interfecta, nam quæ ante gerebat poma alba, nunc sanguinea. *Ridens* irridens. *Quo*, ad quam rem. *Soluite me pueri*, quia putauerant eum corona ligari posse. *Satis est potuisse videri.* Sufficit enim quia potuit à vobis qui estis homines, videri. Quod ideò dicit, quia

F μυθικῶς, cum volunt tantum, videntur, vt Fauni, Nymphæ, Silenus. Potest & aliter intelligi, Soluite me: sufficit. n. quod talis visus sum, vt etiam ligari possim. *Hinc aliud mercedis erit.* Nympha minatur stuprum latenter: quod verecundè dixit Virgilius. Hæc autem omnia de Sileno à Theopompo in eo libro qui Taumasia appellatur conscripta sunt. Ipse addidit ad commendationem. *In numerum ludere.* id est saltare ad modum rhythmi & cantilenæ. vel ad certam modulationem. *Faunos.* Fauni ab effatione dicti, quòd voces de sacris reddebant, quod in septimo Æneidis plenè habet. *Ludere* id est illo cantante. *Motare cacumina* montium vel arborum quibus hoc genus saltationis adsignat; quia hoc genus saltationis vult esse in arboribus cacuminum motu. *Parnasia rupes.* Mons est Thessaliæ Apollini consecratus *Rhodope & Ismarus*, montes Thraciæ, in quibus Orpheus consueuerat canere. Et hoc dicit, Non tantum isti montes gaudent cantante Apolline vel Orpheo, quantum cantante Sileno lætatus est mundus. Namque etiam paulo post dicturus est, Et inuito processit vesper olympo.

Tum verò in numerum, Faunósque ferásque videres

Ludere: tum vigidas metare cacumina quercus. A
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea.
Namque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina, terrarúmque, animæque, marísque fuissent,
Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis,
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas. B
Iámque nouum terræ stupeant lucescere solem:
Altius atque cadant summotis nubibus imbres.
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere: cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.

Namque canebat vti magnum per inane coacta Semina. Variæ sunt Philosophorum opiniones de rerum origine. Nam alij dicunt omnia ex igni procreari, vt Anaxagoras. Alij ex humore, vt Thales Milesius. vnde est, Oceanúmq; patrem rerum. Alij ex quatuor elementis, vt Empedocles: secundum quem ait Lucretius, *Ex imbri, terra, atque anima nascuntur & igni.* Epicurei verò quos nunc sequitur: nihil horum comprobant: sed dicunt duo esse rerum principia, corpus & C
inane. Omne enim quod est, aut continet, aut continetur. & corpus volunt esse atomos, id est quasdam minutissimas partes quæ πμλὼ, id est sectionem non recipiunt. Vnde & atomi dictæ sunt, quas Lucretius minutiores ddicit esse illis corpusculis, quæ in infusis per fenestram radiis solis videmus. dicit enim illas nec visum posse recipere. Inane verò dicunt spatium in quo sunt atomi. De his itaque duobus principiis volunt ista quatuor procreari, ignem, aërem, aquã terram: ex his cætera: vt illa duo elementa atomi & inane sint: hæc verò quatuor syntheta, id est composita ex illis duobus præstent originem aliis omnibus rebus. Hac autem ratione cõprobat ex atomis & inani originem rerum esse: quod nihil est in rerum natura quod nõ & corpus habeat, & recipiat sectionem, & quia recipit sectionem, indicet etiam inanitatem. Ergo *Vti magnum per inane coacta semina* Canebat inquit mundi principium, id est quemadmodum collectæ D
& coactæ atomi per magnum inane fuissent origo ignis, aëris, terrarum, & maris. nam semina atomos dicit. Dicimus autem hæc atomus, & hæc atomi. *Animæque*, id est aeris: Vnde & iam venti sunt. *Liquidi simul ignis*, puri, id est ætherei, quem Cicero ignitum liquorem dicit. Lucretius, *Deuolet in terram liquidi color aureus ignis. Vt his exordia*, ex seminibus, hoc est atomis. *Primis*, pro principiis, quæ enim Græci στοιχεῖα, nos principia appellamus. *Omnia & ipse tener mundi concreuerit orbis.* Ante orbis: & sic omnia quæ in orbe sunt. Nam mutato ordine ait, primo omnia: & sic orbis *Tener*, Id est, recens factus *Concreuerit*. Collectus. & informatus sit. *Tum durare solum, & discludere Nerea ponto.* Canebat etiam quemadmodum se durare ceperit solum, & E
mixtam sibi antè aquam sua contrictione discludere. Sanè *solum* si nominativus est, *durare* absolutè accipiemus, & omnia quæ infrà dicuntur ad solum & rerum terrestrium referentur. Si accusatiuus, ad mundi orbem cuncta pertinebunt. *Et rerum paulatim sumere formas.* Canebat etiam quemadmodum terra rerum sumpserit formam. *Iámque nouum terræ stupeant lucescere solem.* Canebat quemadmodum post hæc stupeant terræ solis ortum: Alij *terræ* ad homines referunt, pro qui in terra sunt. *Altius atque cadant summotis nubibus imbres.* quemadmodum cadant imbres nubibus in altum leuatis. Naturale enim est vt nubes cum cœperint solis esse vicinæ, eius calore soluantur in pluuias. Vnde in Georgicis ait, de signis serenitatis, At nebulæ magis ima petunt. *Incipiant sylvæ.* Bonum sanè sequutus est ordinem: vt post solis & pluuiarum commemorationem diceret ortas syluas & animalia cuncta procreata. *Animalia*, animantia. πὰ ἐμψυχα. F

Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia regna,
Caucasea{que} refert volucres, furtúmque Promethei.
His adiungit, Hylam nautæ quo fonte relictum
Clamassent: vt litus Hyla Hyla omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaen nimei solatur amore iuuenci.

Ah vix-

A *Ah virgo infelix, quæ te dementia cepit?*
Prætides implerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen vlla secuta est
Concubitus: quamuis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in leui quæsisset cornua fronte.

Hinc lapides.p.i. Quæstio est hoc loco. Nam relictis prudentib.reb.de mundi origine: subito ad fabulas transitum fecit. Sed dicimus aut exprimere eum voluisse sectam Epicuri, quæ rebus seriis semper inserit voluptates: aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulceri. Nam
B fabulæ: caussa delectationis inuentæ sunt: vt ipse etiam in Georgicis docet, dicens, Cætera quę vacuas tenuissent carmina mentes. Sanè fabula talis est, Iupiter cum perosum haberet, propter feritatem Gigantum, genus humanum, scilicet quòd ex illorum sanguine editi erãt mortales, diluuio inundauit terras, omnésq; homines necauit, exceptis Pyrra & Deucalione, qui in monte Atho liberati sunt: Sed hi ex responso Themidis Saxis post tergũ iactis genus hominũ reparauerunt, Et Pyrra quidem reparauit fœminas, Deocalio mares. Alij dicunt Iouẽ Lycaoni quòd ei filium suum apposuisset epulandum, ipsum quidẽ fulmine peremisse, fecisse verò diluuium quo homines perirent, exceptis Pyrra Epimethei filia, & Deocalione Promethei filio
C qui Parnassi montis altitudine defensi à diluuio sunt, & hominum genus, vt suprà dictum est, reparauerunt? Sunt qui dicant non ex illis lapidib. homines factos: sed quia iacuissent, sentibus atque fructibus vecti, lapidib. excitatos. Quod autem dicit *Regna saturnia*, fabularum ordinem vertit. Nam quo tempore Saturnus regnauit, in terris non fuit diluuium: sed sub Ogige Rege Thebanorum. Secundum autem diluuium fuit sub Deucalione & Pyrra. Sanè sciendum & per diluuium, & per ecpyrosin significari temporũ mutationẽ. Alij Saturnia regna pro Iouis accipiunt, cuius regno diluuium factum volunt sub Deocalione & Pyrra, nõ aureo seculò quo Saturnus regnauit. *Caucasea, que refert volucres, furtúmque Promethei.* Et hic fabulæ ordinem vertit, quæ talis est, Prometheus Iapeti & Clymenes filius post factos à se homines dicitur auxilio Mineruæ cælum ascendisse: & adhibita facula ad rotam Solis, ignem furatus: quem hominibus
D indicauit. Ob quam causam irati dij, duo mala immiserunt terris, febres & morbos: sicut & Sappho & Hesiodus memorant, Ἀλλὰ ὁ μὲν ἁλύσαις ἐν κατ' αὖθι ἐφέποις ἀλάλκησι, πλεῖα μὲν γὰρ γαῖα κακῶν πλείη δ' ἁλὸς ἔστι. Quod tangit & Horatius dicens, *Post ignem ætheream domo Subductum, macies & noua febrium Terris incubuit cohors* Ipsum etiam Prometheum per Mercurium in monte Caucaso religauerunt ad saxum: & adhibita est aquila, quæ eius iecur exederet. Hæc autem omnia non sine ratione finguntur. Nam Prometheus vir prudentissimus fuit. Vnde etiam Prometheus dictus est ἀπὸ τῆς προμηθείας, id est à prouidentia. Hic primus astrologiam Assyriis indicauit: quam residens in monte altissimo Caucaso, nimia cura & solicitudine deprehenderat. Hic autẽ mons positus circa Assyrios, vicinus est penè syderibus. Vnde etiam maiora astra demonstrat, & diligenter eorum ortus occasúsque significat. Dicitur autem aquila cor eius exedere, quod ἀχὼ est
E sollicitudo: qua ille affectus, syderum omnes deprehenderat motus. Et hoc quia per prudentiã fecit, duce Mercurio, qui prudentiæ & rationis deus est, ad saxũ dicitur esse religatus. Deprehendit præterea rationem fulminum eliciendorum & hominibus indicauit: vnde cælestem ignem dicitur esse furatus. nam quadam arte ab eodem monstrata, supernus ignis eliciebatur: qui mortalib. profuit, donec eo bene vsi sunt. Nam postea malo hominum vsu in perniciẽ eorum versus est: sicut in Liuio lectũ est de Tullo Hostilio, qui eo igni exustus est cum omnibus suis: Numa verò Põpilius impunè eo vsus est, tantum in sacris deorum. Hinc est quod igne rapto ab iratis numinib. morbi hominib. dicuntur immissi. Ergo secundum fabulam μετωνυμία est. nam prius fuit vt Prometheus crimen admitteret, post pateretur supplicia, qui tamen postea
F præcepto Iouis occisa per Herculem aquila liberatus est. Alij hunc ferula ignem de cælo subripuisse ferunt, & ideò à Ioue religatum ad Caucasum, & volucri obiectum, quem postea abipso Ioue resolutum, quòd eum monuisset à Tethide abstinere, quòd de eius semine nasceretur qui eum regno pelleret, sicut ipse Saturnum patrem, cui post sacramentum, quod eũ nunquã se soluturum iurauerat annulum de ipsis vincu'is clauso de monte Caucaso lapide dedit, ad pœnæ præteritæ indicium. *His adiungit hylam.* Hylas Thiodamantis filius ob speciem Herculi fuit carissimus, quem secutus nauigantem cũ Argonautis, in finibus Ionij iuxta Mœsiam apud fontẽ Calci amnis, cum aquatũ isset, à nymphis raptus est, nec vnquam potuit reperiri. Postea cum esset cognitum quòd periisset in fonte, ei statuta sunt sacra, in quibus mos fuerat, vt eius nomẽ clamaretur in fontib. Ad quam imitationem nunc dicit, *Vt litus Hyla Hyla omne sonaret.* Per transitum rem veram tetigit, tertio enim ab Ephebo puer, in monte comitantibus vniuersis nomẽ eius clamabatur. Sanè postrema syllaba *la* breuis est. ideo quia vocalis vocalẽ sequitur. Nã omnis vocatiuus græcus à masculino veniẽs, a terminatus, lõgus est, vt Æneа, Hyla,

Palla. Ordo tamen est, his adiungit quomodo Hylam nautæ clamassent in fonte relictum: *Fortunatam Pasiphaen.* Nota fabula est Cretensium Reginam Minois vxorem, quæ tauri amore flagranti,& enixa Minotaurum crimen dementiæ suæ publicauit. *Amore* quidam pro in amore accipiunt. *Ah virgo infelix.* Ad hoc attinet quod ait *Solatur*: vt quod amat taurum, fortunæ magis videatur esse, quàm morum. Virgo autem (vt dictum est suprà) à viridiore ætate: nam iam mater fecerat Phædræ, Ariadnes,& Androgei. Caluus in Io, *Ah virgo infelix herbis pasceris amaris.* Quidam virgo, non quòd virum illo tempore non haberet, sed quia talis ei pœna iam virgini destinata sit intelligunt, obiram scilicet Veneris quæ irata Soli, quod se, vt quidam volunt, Anchisæ, aut alij Marti coniunctam prodidisset, sobolem eius inhonestis amoribus subiecit, vt Circen, Medeam, Pasiphaen,& hoc dicitur, In illa commiserabili dementia feliciores fuisse quæ se animalia credebant, quàm Pasiphaen, quæ cum sciret se hominem, taurum sectabatur. *Quæ te dementia cepit.* Hic obiurgari magis quàm consolari videtur, an quia consolantis & hoc officium est, vt mentem strictim & obiurget. *Prætides implerunt falsis mugitibus apros.* Prætides, Præti,& Stenoboæ, siue Antiopæ secundum Homerum filiæ fuerunt Lysippe, Iponoe, Cyrianassa. Hæ se cum prætulissent Iunoni in Pulchritudine, vel vt quidã volunt, cum essent antistites, ausæ sunt vesti eius aurum detractum in vsum suum conuertere: illa irata hunc furorem earum immisit mentibus, vt putantes se vaccas in saltus abirent,& plerunque mugirent,& timerent aratra, quas Melampus Amythaonis filius pacta mercede vt Cyrianassam vxorem cum parte regni acciperet, placata Iunone, infecto fonte, vbi solitæ erant bibere, purgauit,& in pristinum sensum reduxit. *Collo t a* Terent. *Syre ti. i timuis*, *Leui*, humana scilicet.

Ah virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille latus niueum molli fultus hyacintho
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas:
Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite nymphæ
Dictææ nymphæ nemorum iam claudite saltus,
Si quâ fortè ferent oculis sese obuia nostris
Errabunda bouis vestigia: forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum
Perducant aliquæ stabula ad Cortynia vaccæ.

Ille latus niueum. Quis eam amari non intelligat? *Fultus hyacintho.* Apud veteres vnusquisque eo super quod iacebat, *fultus* dicebatur. Lucilius in tertio, *Et puluino fultus*: Virgilius atque harum effultus tergo. s. q. i. u. *Ilice sub nigra.* Vel vmbrosa, vel re vera nigra: nam talis est. *Pallentes ruminat herbas.* Remouit,& denuo consumit *atque iterum pabla pascitur ante cibo.* Sic Ouidius: Ruminatio autem dicta est à ruma eminente gutturis parte: per quam demissus cibus à certis reuocatur animalibus. Pallentes autem vel aridas: vel quæ ventris calore propria viriditate caruerunt. *Aut aliquam in magno sequitur grege* Aliquam, Id est, vaccam. Ac si diceret, Habes aliquid spei: siquidem nouit amare quem diligis. Notandum autem *gregem* cum de bobus dixisse, cum proprie *Armenta dicamus.* Licet grex sit quorumlibet animalium congregatio, Sic Cicero in Philippicis, *Fudit apotheosas, cecidit grex armentorum Claudite nymphæ.* Melius hoc à persona Pasiphaæ dictum accipimus: vt dicat Silenus. hoc illam aliquando dixisse. *Claud te saltus*, scilicet ne latius euagetur, eóque minus possit inuestigari. *Si qua* pro si, vel si quo modo. *Dictææ.* Dictis mons in Creta, in quo Pasiphaæ amasse taurum dicitur. *Errabunda bouis vestigia.* Illud expressit quod vno verbo Homerus ait, εἰλίπους βοῦς, hoc est vet. cod. flexibilibus, flexis pedibus incedentes. Et est Participium, propè contra rationem figuratum: vel errabunda, errantia, vt ludibundus, ludens. Cicero *Omnia ludibundus conficiens Nostris.* Et hic nostris, vt Terentius in ἑαυτὸν τιμωρούμενον, quomodo minimo periculo id demus adulescentulo, id est des. *Ad Cortyna* Bene ad Cortynia. Nam apud Gnosson imperabat Minos eius maritus. Vnde illuc taurum non vult venire: sed ad Cortynon oppidum Cretæ, vbi aliquando fuerant Solis armenta.

Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.
Tum Phaetontiadas muscо circundat amaræ
Corticis, atque solo procéras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum,
Aonas in montes vt duxerit vna sororum:
Vtque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:

Vt Li-

A *Vt Linus hæc illi diuino carmine pastor,*
Floribus atque apto crines ornatus amaro
Dixerit, Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ:
Ascræo quos ante seni, quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.

Tum canit Hesperidum miratam mala puellam. Mala, quibus acceptis à Venere: Hippomenes vicit Athalantem puellam Scyriam curlu potentem: quæ multos sponsos superatos occiderat: quod plenius in Æneide tertio libro memorauimus, vbi etiam de ipsis malis fabula relata est.

B *Tum Phaëtontiadas.* Clymenes & Solis filias: quæ dum extinctum fratrem flerent, cõuersæ sunt in arbores, vt hoc loco dicit, in alnos: vt in decimo, in populos. vbi etiam plenius hæc dicta est fabula. mira autem est canentis laus, vt quasi non factam rem cantare: sed ipse eam cantando facere videatur. Sanè ingeniosi hominis mentionem cum re, quæ animam non habet miscuit: sorores Phaetontis succina fleuisse dicitur: Et quidam *alnos* poetica consuetudine pro populis accipiunt. *Duxerit* produxerit. *Vna sororum*, vna Musarum, *viro* Gallo. *Amaræ corticis.* Alibi, ait, Raptus de subere cortex: quod magis sequi debemus, vt masculino vtamur, & est epitheton naturale. *Permessi ad flumina Gallum.* Helicon mons est Bœotiæ: quæ & Aonia dicitur. de hoc pluvima cadunt flumina: inter quæ etiam Permessus iuxta quem dicit ambulantem Gallum ab vna Musa ad cæteras esse deductum, & illic factum poetam. Qui elegos scripsit, qui & triumuiris præpositus fuit ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Transpadana re-

C gione non diuidebantur. Sanè Aones originem ab eo loco ducunt, vbi nunc maritima Venetia est. *Phœbi chorus*, Ideſt musæ. *Assurrexerit*, Id est honorem præbuerit. vt, Tmolus assurgit, quibus & rex ipse Pheneus. Ideſt, cecinit. *Vt linus.* Apollinis filius: quem suprà memorauit. Ordo autem est, hæc illi vt Linus dixerit. *Diuino carmine.* id est vaticinans qui diuina canebat. *Pastor.* Quæritur cur pastor dixerat, nisi fortè quod se poeta sub pastoris persona inducit. *Atque apio.* Apud antiquos indago erat species coronæ de apio. Sed in nemæo agone qui in honorem Archemori institutus est, & volunt quidam hoc coronæ genus ad indicium mortis electum, aut quod humilis herba immatura de Archemoro luctum ostendat, aut quòd supra hanc herbam reptans puer à serpente extinctus sit. Sanè in eo agone speciatim apio coronantur poetæ. Ca-

D *lamos* pro fistula, vt nec calamis solum æquiparas. *Ascræo quos antè seni.* Hesiodo, qui Ascræus fuerat de vico Boetię quem dicuntur Musæ, pascentem pecus raptum de monte Parnasso poetam fecisse munere calamorum. Cui etiam bis pueritiam de senectute præstitisse dicuntur, Ideo ait, *quos* ante seni *Grynæi nemoris dirigatur origo*: miraculum Apollinis, qui serpentem ibi occidit. Gryneum nemus, est in finibus Ionis Apollinis à Grino filia consecratum: vel à Gryna Mœsiæ ciuitate, vbi est locus arboribus multis iocundo, gramine, floribúsque variis omni tempore vestitus, abundans etiam fontibus, quæ ciuitas nomen accepit à Gryno Euripili filio, qui regnauit in Mœsia, qui aduersus Troianos Græcis auxilium tulit, Eurypilus namque filius Telephi, Herculis, & Auges filij ex Astyoche Laomedontis filia fuit, qui Grynum procreauit.

E Is cum patris occupasset imperium, & bello à finitimis temptaretur, Pergamum Neoptolemi & Andromaches filium ad auxilium de Epiro prouocauit, à quo defensus, victor duas vrbes condidit, vnam Pergamum de nomine Pergami, alteram Grynum ex responso Apollinis. In hoc nemore Calchantem vites serentem quidam augur vicinus præteriens dixit errare: non enim fas esse nouum vinum inde gustare: At is opere absoluto, vindemiáque facta, cùm ad cenam vicinos, eúmque ipsum augurem inuitasset, protulit vinum, & cum diis libare in focum vellet, dixit se non solum potorum, sed etiam Diis daturum, & conuiuis cui ille eadem quæ ante ei respondit: ob hoc deridens eum Calchas adeo ridere cœpit, vt repentè intercluso spiritu poculum abiiceret. Varro ait vincla detrahi solita, id est compedes catenásque & alia, qui intrarunt in Apollinis Grynei lucum & fixa arboribus: In quo luco aliquando Calchas &

F Mopsus dicuntur de peritia diuinandi inter se habuisse certamen. Et cum de pomorum arboris cuiusdam contenderent numero, stetit gloria circa Mopsum: cuius rei dolore Calchas interiit. Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus transtulit in sermonem latinum. Vnde est illud in fine, vbi Gallus loquitur, Ibo & Calchidico, quæ sunt mihi condita versu Carmina. Nam Calchis ciuitas est Euboeæ: de qua fuerat Euphorion. *Dicatur* laudetur. *Ne quis sit lucus quo se plus iactet Apollo.* Sensus hic est, Si tu Grynæum laudaueris nemus, in nullo se tantum Apollo iactabit. *Quo se plus iactet* In quo plus glorietur Atlanta, Hippomenes, Gallus, Linus, Perneſſus, Phæontides, Melampus, Pasiphae, Prœtides.

Quid loquar, aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexasse rates: & gurgite in alto
A timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut vt mutatos Terei narrauerit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo cursu deserta petierit, & quibus ante
Infelix sua tecta superuolitauerit alis?

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est. Scyllæ duæ fuerunt, vna Phorci & Cretheidos Nymphæ filia, pulcherrima: quam cum amaret Glaucus marinus deus, dum ipse amaretur à Circe, & eam contemneret: illa irata fontem in quo Scylla solebat se abluere, tinxit venenis: in quem cum descendisset puella, media sui parte in feram mutata est. Hanc postea Glaucus fecit deam marinam: quæ classem Vlyssis, & socios euertisse narratur. Quidam Scyllam hanc à Neptuno amatam dicunt, & per Amphitritem coniugem Neptuni metuentem pellicis formam venenis Circes in monstrum marinum esse mutatam. Altera verò Scylla fuit, Nisi Megarensium Regis filia: contra quos dum deuictis iam Athenienſibus pugnaret Minos, propter filij Androgei interitum, quem Athenienses & Megarenses dolo necauerant: adamatus ab Scylla est Nisi filia: quæ vt hosti posset placere, comam purpuream parentis assciſſam ei obtulit: quam Nisus ita habuerat consecratam, vt tamdiu regno potiretur, quamdiu illam habuisset intactam. Postea & Scylla à Minoe contempta, vel dolore quod contempta esset quasi parricida à Minoe ad puppim religata * tracta sit, in auem Cirim conuersa est: & Nisus extinctus deorum miseratione, in aquilam Piscarien mutatus est, quæ aues hodie, vt ipse in Georgicis dicit, flagrant inter se magna discordia. Modo ergo Virgilius aut poetarum more miscuit fabulas: & nomen posuit pro nomine. vt diceret Scyllam Nisi, pro Phorci: sicut alibi, Domitus Pollucis habenis Cyllarus: cum Castor, domitor equorum fuerit. Item, Et manibus Progne pectus signata cruentis: cum Philomelæ, non Prognes, abscissa sit lingua. Aut certè sit Hysteron proteron: vt vtriusque fabulæ videatur facere commemorationem, vt intelligamus, Quid loquar aut Scyllam Nisi: aut quam fama secuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris, Dulichias vexasse rates. Aut certè vt bis accipiendum est. Quid loquar aut Scyllam Nisi, aut quam fama secuta est? vt est illud in primo, Non ignara mali, miseris succurrere disco.

Dulichias vexasse rates. Ithacenses à monte. Dulchium insula est, vbi mons est Ithacus: in qua fertur habitasse Vlysses: eóque & ipse Dulichius, & Dulichias habuisse rates dicitur. Vexasse rates autem per Tapinosin dictum est, Nam non vexauit, sed euertit, quod Probus vult hac ratione defendere: dicens *vexasse* venire ab eo quod est veho, vecto, vexo. vt vexasse sit portasse, & sine dubio pro arbitrio suo euertisse. Vexasse est enim vis quædam alieni arbitrij, non enim sui potens est qui vehitur. Benè ergo inclinatum verbum est. nam qui fertur, & raptatur, & huc atque illuc distrahitur, vexari propriè dicitur, Cato in oratione de Acheis, *Clámque Annibal terram Italiam lacerare atque vexare.* Cicero in Verrinis, *Sed vt à barbaris prædonibus vexata esset. Item ablati, fanæ vexata, direptæ vrbes reperiuntur. A timidos nautas.* Timidos nautas nonnulli pro timentes accipiunt, & benè à timidos, ex dolentis persona. *Terei*, pro Terei. nam per synæresim dictum est: sicut supra, Furtúmque Promethi, pro Promethei. Tereus autem Rex Thracum fuit, qui cum Athenienſibus tulisset auxilium, ac Pandionis Athenarum regis filiam Prognem nomine duxisset vxorem, & post aliquantum tempus ab ea rogaretur, vt sibi Philomelam sororem suam videndam accerseret, profectus Athenas dum adducit puellam, eam vitiauit in itinere, & ei linguam, ne facinus indicaret, abscidit, incluſámque in stabulis reliquit, ementitus coniugi eam periisse naufragio. Sed Philomela rem in veste suo cruore descriptam misit sorori: qua re cognita Progne Itym filium interemit, & patri epulandum adposuit. Alij Tereum finxisse socero dicunt Prognen vxorem mortuam, & petisse Philomelam in matrimonium, & hoc dolore compulsam Prognen occidisse filium, & epulandum patri apposuisse, quos cum Tereus agnito scelere insequeretur, omnes in aues mutati sunt, Tereus in vpupam, Itys in fassam, Progne in hirundinem, Philomela in luciniam. quidam tamen eos nauibus effugisse periculo, & ob celeritatem fugæ, aues appellatos volunt. *Philomela dapes.* Atqui hoc Progne fecit: sed aut abutitur nomine: aut illi imputat propter quam factum est: Et benè auis & hominis miscuit mentionem. *Quæ dona pararit.* quod satiato Tereo caput & pedes filij vxor intulerit. *Quo cursu.* Licet volatum accipere debeamus, tamen *Deserta petierit.* potest ad hominem referri. *Sua tecta superuolitauerit.* Hoc ad auem pertinet.

Omnia

A *Omnia quæ Phœbo quondam meditante beatus*
Audiit Eurotas, iussitque ediscere lauros:
Ille canit, pulsæ referunt ad sydera valles.
Cogere donec oues stabulis, numerúmque referre
Iussit, & inuito processit vesper Olympo.

Meditante, canente. *Eurotas.* Fluuius Laconum, qui audita ab Apolline suas edocet lauros, quibus eius plenæ sunt ripæ, ibi namque templum Apollinis est, nam hunc fluuium Hiacinthi causa Apollo dicitur amasse. *Lauros* verò multi pro vatibus accipiunt. *Ille.* Silenus. *Referunt*, vel ferunt, vel proferunt, quo verbo aliter in sequenti versu vtitur. *Cogere donec oues stabulis.* Ordo est, cogere donec oues stabulis vesper iussit, & inuito olympo processit *Referre*, recensere. *Et inuito processit vesper Olympo.* Et ex eo quòd dies inuitus abscessit: & ex eo quod nimio audiendi desiderio vesper exortus est, cantilenæ voluptas ostenditur. Est etiam solis laudatio, cuius lucis claritas tanta est, vt ea olympus lætetur.

ECLOGA VII. MELIBOEVS.

CORYDON. THYRSIS.

C

ORTE *sub arguta consederat ilice Daphnis,*
Compulerántque greges Corydon, & Thyrsis in vnum,
Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas:
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.

D *Forte sub arguta consederat ilice Daphnis.* Ecloga hæc pene tota Theocriti est: nam & ipsam transtulit, & multa ad eam congessit de aliis. *Arguta* autem modò canora, stridula. Alibi argutum, breue significat: vt, Argutúmque caput. *Daphnis.* Diuinum hunc inducit, quippe filium Mercurij, vt diximus suprà. Nam hinc est quod paulo post dicturus est: Caper tibi saluus & hædi. quasi diuinus. *Compulerántque.* Compellere proprie est in vnum locum vel diuersa, vel diuersorum animalia cogere. Cicero in Pisone, *omni pecore compulso. Florentes ætatib.* hoc est ætate florente. *Arcades ambo.* Non re vera Arcades: nam apud Mantuam res agitur: sed sic periti, vt eos Arcades putares. Nam & paulo post dicturus est, Soli cantare periti Arcades. *Et cantare pares, & respondere parati.* Hoc est, qui possint etiam continuum carmen dicere. Nam hoc est cantare: vt, Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin. vel, Candidus insuetum miratur lumen
E olympi. Et Amœbæum referre, vt, Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me Munera sunt lauri. Cantare autem parati, pro parati vt cantarent & responderent, vel pares parati, quasi pariter parati.

Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerrauerat: atque ego Daphnin
Aspicio ille vbi me contra videt, Ocyus inquit,
Huc ades ô Melibœe: caper tibi saluus & hœdi:
Et si quid cessare potes, requiesce sub vmbra.
F *Huc ipsi potum venient per prata iuuenci:*
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, éque sacra resonant examina quercu.

Huc mihi. Scilicet circa eam partem in qua Daphnis sedebat. *Dum teneras defendo à frigore myrtos.* Et variè hic locus exponitur. Nam alij simpliciter accipiunt. Dum myrtos tego, & tueor, ne eas frigus exurat. Alij quia ætatis illud fuisse asserunt tempus dicunt, Defendo à frigore, tego contra frigus futurum. Alij dicunt, Dum defendo, id est, dum mihi ad defensacu-
lum præparo myrtos à frigore, id est quæ sunt sine frigoribus. Solent enim pastores vendicare

sibi loca aliqua propter frigus futurum. *Vir gregis.* Abusiuè: nam tantum hominum est. Sic alibi, Quem legêre virum. Item Horatius, *Et olentes uxores mariti.* Acyrologia est, quod tamen ad Theocriti imitationem dictum est: qui ait, ὦ τράγε τᾶς λευκᾶς αἰγὸς ἄϊε. *Ades*, alij pro imperatiuo accipiunt, cuius pronunciatio similis est indicatiuo. Terentius. *Ades dum paucis te volo. Caper tibi saluus & hædi.* Aut quia in capro est spes hœdorum, aut intelligimus vtrum etiam hœdos perdidisse, sed nescire: quod tamen ille quasi diuinus indicat. Potest tamen etiam scire, sed leuius damnum maioris contemplatione contemnere. *Et si quid cessare potes.* Si tibi potes vel breue otium persuadere. Nam loquitur ad hominem amantem laboris. *Requiesce sub umbra.* Mecum scilicet. *Huc ipsi potum venient per prata iuuenci. Ipsi*, Id est sponte sua. Et intelligimus istum præter capellarum gregem, iuuencos habuisse peculiares, aut certè, *ipsi* referamus ad hœdos & caprum. vt, Per prata iuuenci. *Prætexit*, prætegit, vt, non tamen Anna nouis prætexere f. f. *Mincius.* Fluuius. intelligamus Venetiam, quæ est haud longe à Mincio, cuius est delicias commemoraturus. Alij dicunt loca ipsa prata iuuenci appellari. *Eque sacra.* Et de sacra: vt, Eque chao densos diuûm enumerabat amores. Id est à chao. Sacra autem quercus, aut ipsam quam vult intelligi, aut vniuersum genus, quod & Iouis & olim fatidicè.

Quid facerem? neque ego Alcippen: nec Phyllida habebam,
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum:
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

Neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam. Has duas intelligamus amicas esse cantantiũ. Nam hoc dicit, Nec Alcippen habebam, vt ille: nec Phyllida, vt alter. aut vt plerique putant nomen villicæ. *Clauderet agnos.* Ergo varium pecus habuit. *Et certamen erat, Corydon cum Thyrside magnum.* Figuratè locutus est, Magnũ certamen, ille cum illo: ac si dicas, Magna contentio est cum Cicerone Virgilius. & videtur nominatiuum pro genitiuo posuisse, nam Corydonis facit. *Posthabui*, postposui. *Mea seria.* Necessitatem capri inquirendi, vel hœdorum *Ludo.* Cantilenæ. vt, Ludere quæ vellem calamo permisit agresti. *Alternis igitur contendere versibus ambo* Hoc est quod ait suprà, Et respondere parati. *Alternos musæ meminisse volebant.* Si volebant: sensus est, Musæ vtriusque memineranr: vt, Amant alterna camœnæ. Sed multi *volebam* legunt: vt sit sensus, Optabam ô Musæ meminisse alternos. id est, omnia quæ dixerunt, tenere. Nam & in fine dicturus est, Hæc memini. *Referebat ordine.* Amœbæi carminis lege, vt diximus suprà.

Co. *Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,*
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Hîc arguta sacra pendebit fistula pinu.
Th. *Pastores hedera crescentem ornate poetam,*
Arcades, inuidia rumpantur vt ilia Codro,
Aut si vltra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

Nymphæ noster amor, Libethrides. Libethros fons est vbi coluntur Musæ: à fonte Bœotiæ Libetro poeta, qui primus armoniam tradidit, & arcẽ Musis cõsecrauit: Alij locum in quo Hesiodus natus est. Alij templum Libetridum musarum dicunt, quod à Pierio Apollinis filio consecratum est, & sic ait Libethrides, ac si diceret Hippocrinides à fonte Hippocrene. Vt autẽ poetæ inuocẽt Nymphas (ficut hoc loco: Item in fine, Extremum hunc Arethusa mihi cõcede laborẽ) hæc ratio est, quod secundum Varronẽ, ipsę sint Nymphæ quæ & Musæ, nam & in aqua consistere dicuntur, quæ de fontibus manat, sicut existimauerunt, qui camænis fontẽ consecrarunt: nã eis non vino, sed aqua & lacte sacrificari solet, nec immeritò Nã aquæ motus musicen efficit: vt in hydraulia videmus. Sanè sciendũ quod idem Varro tres tantum Musas esse cõmemorat: Vnam quę ex aquæ nascitur motu: Alteram, quam aeris icti efficit sonus. Tertiã quæ in aera tantum voce consistit. Et multi volunt in hac ecloga esse allegoriã, vt Daphnis sit Cęsar:

Corydon

A Corydon Virgilius: Thyrsis qui vincitur, Virgilij obtrectator scilicèt aut Bauius, aut Anser, aut Mæuius pessimi poëtæ. *Codro.* Codrus poëta eiusdem temporis fuit, vt Valgius in Elegiis suis refert. *Proxima Phœbi.* Subaudis carmina: *Aut si non possumus omnes.* Secundum illud dixit, Non omnia possumus omnes, Nam debuit dicere. Aut si ego non possum. *Hic arguta.* Iuxta quam frequenter canitur, ac per hoc loquaci garrula. *Sacra pinu.* Matri deûm consecrata. Sic suprà, Sacra quercu, scilicet Ioui dicata. & apostropham fecit tanquam eam consecret, & intellectus pendebit, fistula malo catalysin facere quàm deterior esse. *Pastores nascentem poetam.* Verecundè locutus est, non iam poetam dicens, sed nascentem. Sanè hoc loco carmen exprimitur Amœbæum. Nam cum Corydon petiisset vt esset Codri similis: hic se adeò Codrum superare dicit, vt se in eius inuidiam possit mouere. Hedera autem coronantur poëtæ, quasi Libero consecrati, qui & vt Bacchæ insaniunt (Sic Horatius, *Vt male-sanis adscripsit Satyris Fauisque poe-*
B *tæ*) vel quod semper virent hederæ, sicut carmina æternitatem merentur. *Rumpantur vt ilia.* Sicut etiam in Æneide dictum est, hoc ile, & hæc ilia facit. Vnde Iuuenalis ait, *Vis frater ab ipsis Ilibus?* Nam Maryllus mimographus contempsit artem, ad iocum mouendum: & parasito dixit, *Tu vt Hector ab Ilio nunquam recedis.* Sed, hoc dictum est per amaritudinem rusticam. *Vltra placitum.* Id est nimiè. Irrisoriè. Vltra quàm placeo & mereor: quicquid autem vltra meritum laudatur, dicitur fascinari. *Baccare.* Herba est ad repellendum fascinum. *Mala lingua.* Fascinatoria, nocendi scilicet studio.

Co. *Setosi caput hoc apri tibi, Delia, paruus*
Et ramosa Mycon viuacis cornua cerui.
C *Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota*
Puniceo stabis suras euincta cothurno.
Th. *Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis*
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleuerit: aureus esto.

Setosi caput apri. Multi per duas e scribi volunt propter metrum. Sanè deest consecrat, vt Æneas hæc de Danais, & si apri, tanquam venator, si capri, tanquam pastor, *Paruus* vel humilis,
D vel pauper, vel minor ætate. *Ramosa cornua.* vt cornibus arboreis. *Mycon.* Vel eius filius, vel patronus, *Viuacis cornua cerui.* Vt enim Plinius dicit in naturali historia, Cum se cerui grauatos ætate cognouerint esse, serpentes requirunt, & eos flatu ad se tractos, cum comederint, iuuenescunt & reuertuntur rursus in actum priorẽ, diu enim viuere dicuntur, *Si proprium hoc fuerit.* Quod suprà petierat scilicet, vt talia carmina faceret qualia Codrus effecerat. Proprium sanè veteres perpetuum, stabile, firmum, Terentius. *Ego deorum vitam ea propter sempiternam esse arbitror, quòd eorum voluptates propriæ sunt,* id est firmæ & perpetuæ. Et in Formione, *curaui propria vt potiretur.* Et ipse propriámque dicabo, & da propriam thymbræe domum. Si proprium, alij hunc Miconem alieni pecoris custodem volunt, & sic dicere, interim hoc tibi caput Delia
E dedico: si proprium hoc meum pecus fuerit, plus dabo, ideſt simulachrum faciam. *Leui, polito de marmore tota.* quia solent plerunque caput tantum, vel thoraca facere. Sanè in libris sacrorum refertur sacrum dici, quod ritè sacratur, vt ædis ære simulachra, dona: Hic ergo cum dicit leui de marmore tota Puniceo stabis suras euincta cothurno, Eodem modo: & de Priapo dictum debemus accipere. Hinc etiam caput apri pro dono offertur, dona autem oblata numinibus tamdiu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata. *Suras euincta cothurno.* Ideo singulari vsus est numero, quia hoc genus calceamenti vtrique aptum est pedi, vt in primo Æneidos, Purpureóque alte suras vincire cothurno. *Euincta,* vel simpliciter, vel valdè, vt edurámque pinum. *Sinum lactis.* Sinum, genus est vasis: quod cum significamus, *Si* producitur: cum verò gremium significamus, *Si* corripimus. Varro de vita populi Ro-
F mani, *aut lepestam, aut galeolam, aut sinum dicebant,* Tria enim pro quibus nunc acratofóron dicitur. Atta in Megalensibus, *nempe ad mensam vbi sermo de sinu solet suboriri.* Sanè notandum haberi considerationem diuinarum personarum. Nam ille suprà cum veneratione locutus est, apud numen seuerum consideratione, quod contrà hic iocatur, quia loquitur apud numen, quod iocis gaudere manifestum est. *Priapus* autem, deus Lampsacenus est Hellesponti, qui hortos tuetur. *Liba,* placentas. *Pro tempore,* Pro necessitate, pro captu rei nostræ, pro viribus quæ sunt hoc tempore. *Si fœtura gregem suppleuerit.* Si tot agnos habuero quot oues: hoc est enim gregem suppleri per fœturam, & Fœtura est prouentus: ipse fœtus verò quod nascitur.

Co. *Nerine Galatheа thymo mihi dulcior hyblæ,* A
Candidior cygnis, hedera formosior alba,
Cum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. *Immo ego Sardois videor tibi amarior herbis,*
Horridior rusco, proiecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuuenci. B

Nerine Galatea. Amica Corydonis nobilis, & hoc dicit, O amica quæ talis es, qualis Galatea fuit nympha, quam cum Polyfemus Cyclops adamasset, primum concubitum eius precibus expetiuit, mox vim adhibere conatus est, quem illa in mare se præcipitando effugit. Cyclops autem cum eam de mari non posset euocare, Acyn, quem nympha diligebat, ictu petræ interemit, cuius cruorem Galatea vertit in fluuium, qui eius retinet nomen. Nerine autem patronymicum est græcum. Nã fœminina patronymica aut in *ias* exeunt, vt Pelias: aut in *eis*, vt Atreis: aut in *ῆς*, vt Nerine, Adraſtine. Alij pro Nereis accipiunt. *Thymo mihi dulcior hyblæ.* Vel odore thymi hyblæi, vel mellis hyblæi: vt à materia rem ipſam dixerit. Nam apibus, non hominibus dulcis est thymus. *Hedera formosior alba.* Quia sunt & nigræ hederæ: vt, Aut hederæ pandunt C vestigia nigræ. Nigra autem, vel alba hedera, non ex foliis, sed ex ligno cognoscitur. *Præsepia.* id est, cum possessores noui cœperint assignatos possidere agros. *Tui Corydonis.* Plenum affectus est: vt, Si quis amatæ Tangit honos animum. *Sardois herbis.* In Sardinia enim nascitur quædam herba, vt Saluſtius dicit, apiastri similis: quæ herba comesa hominum rictus dolore contrahit, & quasi ridẽtes interimit. Vnde vulgo *ευδιν & ιτιας*. *Horridior.* Spinosior. *Rusco*, virgulta breuia acutis foliis & pungentibus, vnde & in sacris scopæ fieri solent. *Alga* herba quæ in mari nascitur. *Lux* id est dies. *Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuuenci.* Quia ad pascendum auidissimi sunt. Ideo autem increpat tauros tarde redeuntes ad stabula, quia superius dixit ille tunc amicam suam venire debere, cum tauri ad præsepia fuissent reuersi.

Co. *Muscosi fontes, & somno mollior herba,* D
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus vmbra,
Solstitium pecori defendite: iam venit æstas
Torrida: iam læto turgent in palmite gemmæ.
Th. *Hic focus & tædæ pingues: hic plurimus ignis*
Semper: & assidua postes fuligine nigri.
Hic tantum boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupis, aut torrentia flumina ripas. E

Muscosi fontes. Lanugine viridiore cooperti. *Somno mollior.* turpilius * lectus. *Rara arbutus.* Aut Genus arboris frondibus raris, aut quomodo dicimus rarum hominem pro egregio & bono, *defendite*, prohibete, excludite. Horatius, *& igneam defendit æstatem capillis vsque meis*: Duo ergo significat, nam aliter patriam dicimus defendere, aliter hostes, vt hunc oro defende furorem. *Iam venit æstas torrida.* Iam venit, iam appropinquat: non enim dicit æstatem esse cum adhuc turgere gemmarum palmites dicat. Et bene tarde frondere vites commemorat in Venetia: quæ est prouincia frigidior. *Torrida*, calore ficca. *Hic focus & tædæ pingues.* Contraria iste dicit. *Pingues* autem tædas aut diffudantes picem. Nonnulli *hinc* legunt, vt sit intellectus, quia in domo sua semper ignis sit, ideo subiectum, hinc tantum, vt est hinc omnis largo pubescit vinea fœtu. hoc est, ex hac causa. Sane hinc alij propterea: alij, loci significationem accipiunt. *Semper.* Quantum ad hiemis spatium pertinet. *Curamus*, qui iam timemus accipiunt. *Numerum lupis.* Quia solam considerat lupus prædam, & subauditur, vel ouium vel similium. *Torrentia flumina ripas.* Quæ aucta, riparum munimina spernunt, & totum prouerbialiter dictum est. F

Co. *Stant & iuniperi, & castaneæ hirsutæ:*
Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma.
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis

Montibus

A *Montibus hîs abeat, videas & flumina sicca.*
Th. *Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba:*
Liber pampineas inuidit collibus vmbras,
Phyllidis aduentu nostræ nemus omne virebit:
Iuppiter & læto descendet plurimus imbri.

Stant & iuniperi. Modò, plenæ sunt: aliàs, horrent. vt, Stant lumina flamma. Aliàs verò stant vt, Stant manibus aræ. Verrius Flaccus, Iuniperum iuuenem pirum dicit, verè autem Iuniperus est quasi aculeis prædita, baccas ad piperis speciem gerens. *Castaneæ hirsutæ.* Adhuc intra suos echinos locatæ. *Passim* abundanter. *Rident.* Læta sunt: vt Mixtáque ridenti colocasia fundet acantho. *Ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet. Montibus,* è montibus. *Flumina sicca.* ἀφθονίαν: etiam iuges aquas & perpetuo fluentes siccari conspicias. *Aret ager.* Ordo est, aret ager & sitit herba moriens vitio aeris, id est pestilentia corrupti aeris affligitur. *Liber pampineas.* Sanè sciendum, Virgilium pampinos nunquam cum genere dicere: sed Varronem fœminino genere frequentius. *Inuidit collibus vmbras.* Exiccatæ sunt vites nimio æstu, & folia amiserunt. *Inuidit collibus vmbras.* Vt, Téne inquit miserande puer, cum læta veniret, Inuidit fortuna mihi? Nam inuideo tibi illam rem dicimus, vt inuidet imperium. *Iupiter & læto descendet plurimus imbri.* Sic alibi, Coniugis in gremium lætæ descendit. Aer enim in pluuias soluitur.

B

Co. *Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho:*
C *Formosa myrtus Veneri: sua laurea Phœbo.*
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi,
Th. *Fraxinus in syluis pulcherrima, pinus in hortis,*
Populus in fluuiis, abies in montibus altis.
Sæpius at si me Lycida formose reuisas,
Fraxinus in syluis cedet tibi, pinus in hortis.

D *Formosæ myrtus Veneri.* Myrtum ideo dicatam Veneri volunt, quia cum à mari exisset, latuit in myrto ne nuda conspiceretur, vel quia fragilis est, vt amor inconstans, vel quia iocundi odoris, vt sic positæ quoniam suaues miscetis odores. *Fraxinus in syluis pulcherrima.* Benè singulis loca sua consignauit, *Fraxinus in syluis cedet tibi, pinus in hortis.* Non sic erunt pulchræ arbores in suis locis, id est sibi aptis creatæ. sicut tu, si ad me frequenter venire curaueris. *Fraxinus in syluis,* & post, *Populus,* in fluuiis in Vari, & Hebri, vt est nunc prius populus in fluuiis, dein fraxinus in syluis in hebri, * Nec myrtus vincet Veneris, nec laurea Phœbi, & ita adscrit, illas dum Phyllis amabit. Non tam necessarium fuit dicere corylos: perinde enim est, ac si dixisset, Phyllis amat corylos, corylos dum Phillis amabit. *Populus Alcidæ gratissima,* quia ea velatus ab inferis rediit, quam Homerus ἀχειρόνδρυ dicit, ab Acheronte ad superos translata, qua corona vsus
E duplici colore foliorum geminos labores superorum inferorúmque testatus est. De hac sanè arbore fabula talis est: Leuce Oceani filia inter nymphas pulcherrima fuit, hanc Pluton adamauit & ad inferos rapuit, quæ postquam apud eum completo vitæ suæ tempore mortua est, Pluton tàm in amoris, quàm in memoriæ solatium in Elysiis piorum campis Leucen nasci arborem iussit, ex qua, sicut dictum est, Hercules se, reuertens ab inferis, coronauit.

Me. *Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsim*
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

F *Hæc memini.* Et memini illam rem, & memini illius rei dicimus: vt, Nec veterum memini, lętórve malorum. Item Numeros memini. *Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.* Victor, nobilis supra omnes: quam rem quasi rusticus implere non potuit.

D

ECLOGA VIII. PHARMACEVTRIA.

DAMON. ALPHESIBOEVS.

PASTORVM Musam, Damonis & Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata iuuenca
Certanteis, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus:
Damonis musam dicemus, & Alphesiboei.

Pastorum Musam Damonis. Apud Theocritum est vna ecloga, quæ appellatur φαρμακεύτρια: In qua inducitur mulier quædam sacris quibusdam peruertens mentem amatoris à quo spernebatur: quam Virgilius transtulit ad huius eclogæ vltimam partem. Prima n. eius pars conquestionem solam habet amatoris decepti: quem nubendo alteri, antiqua sponsa fefellerat. *Musam.* Ergo Cantilenam amorum quos inter sese cecinerunt. *Immemor herbarum quos est mirata iuuenca.* Qui cantilenæ suauitate coegerunt etiam ea animalia obliuisci pascuorum, quæ sunt pascendi auidissima. Nam suprà ait, Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuuenci. *Stupefactæ carmine lynces.* Animalia tanquam Pantheræ in tutela Liberi, & paulatim ad augmenta procedit, dicens, Iuuencæ obliuiscæ sunt pascuorum: stupuerunt feræ: flumina etiam sensu carentia cursus proprios retardauerunt. *Requierunt flumina cursus.* Cursus proprios retardauerunt, & quietos esse fecerunt. Sic Sallustius. *Paululum requietis militibus.* Quiesco enim dupliB C cem habet significationem & aliter dico Quiesco ego: nam aliter: & aliter quiesco seruum, id est quiescere facio. Caluus in Io, *Sol quoque perpetuos meminit requiescere cursus Damonis Musam.* Bene repetit ne longum vperbaton sensum confunderet, vt in Georgicis repetit, huc pater ô Lenæe.

Tu mihi seu magni superas iam saxa Timaui:
Siue oram Illyrici legis æquoris, en erit vnquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem D
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium tibi desinet: accipe iussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat vmbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon, sic cœpit, oliua.

E *Tu, mihi seu magni superas iam saxa Timaui.* Vbi es ô Auguste, siue Venetiæ flumen transcendis (nam Timauus fluuius est Venetiæ vel Histriæ.) *Siue oram Illyrici legis æquoris, en erit vnquam Ille dies,* hoc est siue per Illyricum nauigas mare, Idest, per Dalmatiam: putas vnquam erit tempus quo mihi liceat tua facta describere? Putas. *En erit.* Ecce iam aderit. Nam *en* vnum optantis est. vt, en erit ille dies, aliud confirmantis, vt, en erit vt liceat. *Sola Sophocleo tua carmina d.c.* Ac si diceret, Quanquam impar sit ingenium meum laudibus tuis. nam tuæ laudes merentur exprimi Sophocleo tantum cothurno. Sophocles autem Tragœdiographus fuit altisonus. Alij ideo hoc de Pollione dictum volunt, quod & ipse vtriusq; linguæ Tragœdiarum scriptor fuit. *Cothurnus* autem calciamentum tragicum, cuius vsum quidam Sophoclem primum scenæ intulisse volunt. *A te principium tibi desinet.* Sic & Homerus, ἐν σοὶ μὲν λέξω, καὶ ἀπόσομαι. Horatius, *Primæ dicte mihi, summa dicenda camœnæ. Iussis carmina cœpta tuis* Suprà. n. dixerat, Non iniussa cano, *Atque hanc sine tempora circum Inter victrices hederam tibi serpere lauros.* Allegoricè dicit. Debet etiam F carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Nam victores Imperatores, lauro: hedera coronantur Poetæ. Verecundè autem ait *Serpere*, hoc est humiliter procedere. Alij ideo lauri & hederæ simul mentionem factam accipiunt, quoniam Apollo carminum deus, idem Liber pater putatur. Quidam, sicut dictum est, in Pollionem dictum trahunt, qui tunc Illyricum petebat expugnaturus Salonas & inde ad orientem ad Antonium profecturus. Lauro autem

trium-

A triumphantes coronantur, hedera poetæ: Pollio & Imperator est & poeta. Cur tamen triumphantes lauro coronentur, hæc ratio est, quoniam apud veteres à laude habuit nomen, nã laudum dicebant, vel hanc in manu habuit Iuppiter, quando Titanas vicit, vel quod ea arbore Præfecti militum, Fidenatibus victis se coronassent sub Romulo, vel quod semper vireat. Hedera autem ideo coronantur poetæ, quoniam poetas sæpe vino plurimo manifestum est vti, sicut & de Ennio ait Horatius, & Lyrici omnes in suis carminibus loquuntur, & hæc herba nimium frigida est, & vini calorem temperat, nam ideo & capiti imponitur. Varro ait Liberũ patrem propter calorem vini, hedera coronatum. Idem Varro etiam Musas ait hedera coronari. *Frigida vix cœlo noctis decesserat vmbra.* Simul atque decesserat. Et bene ostendit amatorem
B tota nocte vigilasse. Siquidem ortum Luciferum primus aspexit: & ad eum, quippe vt ad Veneris stellam, locutus est. *Nascere præque diem*: autem nox aut vmbra pro tenebris posita. *Cum vos gratissimus.* Masculini est generis, secundum quod etiam in Æneide ait, Spargit rapida vngula rores Sanguineos. *Incumbens* propter amorem non se sustinens. *Tereti.* Teres est rotundum & oblongum, vt columna, arbor. Alij tereti oliuæ, baculum de oliua accipiunt.

Da. *Nascere, præque diem veniens age Lucifer almum:*
Coniugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror: & diuos (quanquam nil testibus illis
C *Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

Nascere præque diem, quia dixerat Frigida vix cœlo n.d.u. id est priusquam nox occidit. *Præque diem veniens.* ordo est, nascere Lucifer præueniénsque diem almum, Age, sic alibi, Ducebátque diem. Et hoc dicit, Nascere dum queror Coniugis Nisæ indigno amore deceptus, & moriens alloquor diuos: quanquam nihil mihi profuerit quòd sum eos sæpe testatus. Quam rem secundum Epicureos ait, qui dicunt, Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. *Coniugis* autem non quæ erat, sed quæ fore sperabatur. Sic in quarto Æneidos, Quos ego sum toties iam dedignata maritos. Alij indigno deceptus amore, antiquè dictum accipiunt: indigno
D pro magno, vt indignas hyemes, vel impari, quia plus amabat, & minùs amabatur: deceptus pro captus: Amore, aut in amore, aut ob amorem. *Et diuos quanquam nil testibus illis profeci.* Sic hoc dicit tanquam iusiurandum inter eam & Nysam intercesserit. *Extrema moriens tamen alloquor hora.* Id est, paulò post moriturus. Sic in quarto, Incubuitque thoro, dixitque nouissima verba. *Incipe Mænalios.* Arcadicos. Nam Mænalus mons est Arcadiæ. Dicitur autem hic versus intercalaris, qui frequenter post aliquantulos interponitur versus: sicut intercalares dies & menses vocantur, qui interponuntur, vt ratio lunæ solisque conueniat. Fecit autem hunc versum ad imitationem Theocriti, qui frequenter dicit in Pharmaceutria: ἴυγξ ἕλκε τὸ τεὸν ἐμὲν πόσιν ἐκ δόμων τὸν ἀλιτρόν, O turbo maritum meum adducito. sicut hic in sequentibus, Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin. *Mea tibia.* Mea musa.

E *Mænalus, argutúmque nemus pinóſque loquentes*
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes equis: auóque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Sparge marite nuces, tibi deserit Hesperus Oetam.
F *Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.*

Mænalus. Ille fons. *Argutúmque nemus.* Garrulum, stridulum, vt Forte sub arguta consederat ilice Daphnis. *Pinóſque loquentes.* Ideo hoc dicere ausus est, quia dicturus est, *semper pastorum ille audit amores.* Sic etiam in prima ecloga, Formosam resonare doces Amaryllida syluas. Sic & in Æneide. Dant sonitum rauci per stagna loquentia cygni. *Panaque qui primus calamos n.p.i.* Pan Arcadiæ deus est. vt Pan deus Arcadiæ venit, qui fistula cane.e primus inuenit, quia calamos in vsum cantilenæ adducens inertes esse non passus est, id est otiosos.

sine arte: & *Non passus inertes.* deest esse. *Mopso Nisa datur.* Honesta turpitudo, pulchra deformi. A
Quid non speremus amantes Speremus pro timeamus, vt, hunc ego si potui tantum sperare dolorem, vel quid non speremus peruersi accidere, cum hoc mihi acciderit. Difficile esse putamus, qui aliquid amamus, vt ea quæ amamus assequi possimus, *Iungentur iam gryphes equis.* vtrum idem iugum subibunt? vt dicuntur iungi iumenta: an coitu iungentur? Griphes autem genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus. omni parte leones sunt, alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti, Apollini consecrati. *Aeuóque sequenti.* accessu temporum non solùm pulchræ deformibus nubent, sed etiam contrariæ naturæ animalia iungentur. Notandum sanè æuum hic pro tempore, vt ipse alibi, Tantum æui longinqua u.m.u. *In quis longissimo æuo plura de bonis falsa in deterius composuit:* Aliàs æuum pro annis, vt, vos ô quibus integer æui f.a. *Cum canibus timidi venient ad pocula dammæ.* alludit ad personas. Nam Mopsum quasi canem, Nisam B
quasi dammam vult. Et dammas masculini generis posuit. vt alibi, Timidi dammæ, ceruique fugaces. Horatius, fœminino ait, *Superiecto pauidæ natarunt æquore dammæ.* Et hoc ne ὁμωνύμιαν faceret, dicendum timidi dammæ. *Mopse nouas incide faces.* Quæ solent præire nubentes puellas. Corneæ sanè faces quæ quasi diutissimæ luceant, quas rapiunt tanquam vitæ præsidia. Namque hij quæ * sunt petiti diutius feruntur vixisse. Varro in Actiis dicit sponsas faces præire, quod antea non nisi nocte ducebantur ab sponsis. Quas etiam ideò ait limen non tangere, ne à sacrilegio inchoarent, si deposituræ virginitatem, calcent rem Vestæ, Id est numini castissimo cõsecratam. Dicitur etiam ideo à nouo marito nuces spargi debere, quòd proiectæ in terram tripudium solistimum faciant, quod auspicium ad reformandam * optimum est: vel ideo
à pueris aspergendas nuces cum strepitu & conuicio flagitari, ne quid noua nupta audiat ad- C
uersum, quo dies nuptiarum dirimatur. Quidam putant quod hæc esca ad incitandam venerem faciat. Sanè fabula de nucis origine talis est: Dion rex Laconiæ fuit, qui habuit vxorem Imphiteam Prognai filiam, quæ cum Apollinem summo cultu & reuerentia hospitio recepisset, ille remunerari volens circase hospitum cultum, tribus filiabus eorum, quæ Orphe, Lyco, & Caroea appellatæ sunt, diuinationem concessit, adiecto ne proditrices numinum esse vellent. néve quærerent quòd esset nefas scire. Post Liber pater aduenies à Dione vel eius vxore receptus hospitio est, qui cum amata à se Caroea coitum miscuit: sed cum inde ægrè Liber profectus esset, cogente amoris impatientia denuò ad hospites redit, causam prætendens dedicandi, * sanè quod id rex vouerat, sed Lyco & Orfe intellecto circa sororem Caroean Liberi
amore, eam custodire cœperunt, ne cum Libero ei esset copia coeundi, quas cum Liber pater D
moneret, terrerétque vt saltim præcepta Apollinis custodientes pertinacem diligentiam compescerent, viderétque ab his & sororem acrius custodiri, & suum secretum studiosius inquiri, Orphen & Lico immisso furore ad Taygetam montem raptas in sacra conuertit. Caroeam verò quam amauerat in eodem monte in arborem sui nominis vertit, quæ Latinè nux dicitur, quod postea Diana ita factum Laconas docuit. vnde templum Cæsuratidi Dianæ Laconibus consecratum. *Sparge marite nuces.* Idem Varro spargendarum nucum hanc dicit esse rationem, vt Iouis omine matrimonium celebretur, vt nupta matrona sit sicut Iuno. Nam nuces in tutela sunt Iouis. Vnde & iuglandes vocantur, quasi Iouis glandes. Namillud vulgare est, ideò spargi nuces vt rapientibus pueris fiat strepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis possit audiri. Modò tamen ideò dicit, Sparge marite nuces, vt eum culparet infamiæ. Nam meritorij pueri, id est catamiti, quibus licenter vtebantur antiqui, recedentes à turpi seruitio, nuces E
spargebant, id est ludum puritiæ: vt significarent se puerilia cuncta iam spernere. Vnde & illud dictum est, Tibi ducitur vxor: id est sub tuo nomine aliis ducitur: vt eam non ipsi, sed aliis seruituram significet: scilicet eius corruptoribus. *Tibi deserit hesperus Oetam* Oeta mons Thessaliæ: in quo Hercules exustus est volens, postquam se exuere non potuit tunica Nessi Centauri cruore tincta, & post in cælum receptus est. De hoc monte stellæ videntur occidere, sicut de Ida nasci: vt, Iamque iugis summæ surgebat lucifer Idæ. Et hoc dicit, tibi Hesperus deserit, tibi, id est per te nox aduenit. In eodem monte Hesperus coli dicitur, qui hymeneum speciosum puerum amasse dicitur, qui hymeneus fertur in nuptiis Ariadnes, & Liberi patris vocem F
perdidisse cantando, ex cuius nomine nuptiæ dictæ sunt.

O digno coniuncta viro, dum despicis omnes:
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba:
Nec curare deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mœnalios mecum mea tibia versus.

O digno coniuncta viro. Iam insultat puellæ. Ergo sic pronunciandum vt habeat contem-

ptum-

A ptum. *Dum despicis omnes.* Quoniam ipse despicitur putat omnes despici. *Mea fistula.* Cantilena. *Dúmque capellæ.* Scilicet tibi dum sunt odio. *Hirsutúmque supercilium.* Vtrum natura, an quod tibi ita videtur? *Promissáque barba.* Per incultum corporis ostendit fortitudinem suam. *Nec curare deum credis mortalia quenquam.* Superbia tua damnata est turpi marito, dum credis nullum deorum curare mortalia ostendit.* Quam rem secundum Stoicos dixit. Mortalia verò *...

Sepibus in nostris paruam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus?
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error:
B *Incipe Mœnalios mecum mea tibia versus.*

Roscida mala. Matutini roris humore perfusa. Sanè vnde Melus græcè traxerit nomen, fabula talis est: Melus quidam in Delo insula ortus, relicta patria fugit ad insulam Cyprum, in qua eo tempore Cinyras regnabat, habens filium Adonem: hic Melum sociatum Adoni filio iussit esse, cúmque eum videret esse indolis bonæ, propinquam suam dicatam & ipsam Veneri, quæ Pelia dicebatur, Melo coniunxit: Ex quibus nascitur Melus, quem propterea quod Venus Adonis amore teneretur, tanquam amati filium inter aras præcepit nutriri. Sed postquam Adonis apri ictu extinctus est, senex Melus cum dolorem mortis Adonis ferre non posset, laqueo
C se ad arborem suspendens vitam finit, ex cuius nomine Melus appellatus est. Pelia autem coniux eius in ea arbore se adpendens necata est. Venus misericordia eorum mortis ducta, Adoni luctum continuum præstitit, Melum in pomum sui nominis vertit, Peliam coniugem eius in columbam mutauit: Malum autem puerum qui de Tynyræ genere solus supererat, cùm adultum vidisset collecta manu redire ad Delum præcepit. Qui cum ad insulam peruenisset, & rerum esset ibi potitus, Melon condidit ciuitatem: & cùm primus oues tonderi, & vestem de lanis fieri instituisset, meruit vt eius nomine oues μῆλα vocarentur, Græcè enim oues μῆλα appellantur. *Dux ego vester eram.* Aut dux vos præibam, Aut capellas alloquitur. *Cum matre legentem.* Deest pronomen, & ideo vel huius, vel puellæ matrem intelligere possumus. *Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus.* Id est tertiusdecimus. Alter enim de duobus dicimus. Et vult signi-
D ficare iam se vicinum fuisse pubertati, quod de duodecimo anno procedere non potest. Bene cum annis iungit habitum corporis. Nam & in iure pubertas ex vtroque colligitur. *Vt vidi, vt perij.* Vnum est temporis, aliud qualitatis. Nam hoc dicit, Mox vt vidi, quemadmodum vel qualiter perij. vel primum vt postquam, duo sequentia pro admirandi significatione posita sint. *Malus error.* Difinitio amoris. Nam amor errare plerunque compellit.

Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes
Nec nostri generis puerum nec sanguinis edunt.
E *Incipe Mœnalios mecum mea tibia versus.*

Edunt. Pariunt, vt in septimo. Sub luminis edidit oras. *Nunc scio quid sit amor.* Vel quasi iam iuuenis, vel quasi spretus. Grauior enim amor fit ex despectione, vel ex desperatione. Terentius, *Perij: quanto minus spei est, tanto magis amo. Ismarus, aut Rhodope.* Montes sunt asperrimi, Ismaros in Ephyro, Rhodope in Thracia. Et perite vituperat ab origine. Item à gestis. vt, Sæuus amor docuit. Nam de exitu circa deum vituperatio non cadit. *Extremi Garamantes.* Populi Africæ. *Extremi* autem, sæui, quasi à consortio humanitatis remoti. vt, Extremique hominum Morini, Rhenúsque bicornis. *Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.* Id est nihil habentem in se humanitatis. Nam non dicit, non mortalem.

Sæuus amor docuit natorum sanguine matrem
F *Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.*
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.
Incipe Mœnalios mecum mea tibia versus.

Sæuus amor docuit natorum sanguine matrem Commaculare manus. Quasi nouam artem insinua-

uit,& infudit,& fabulam omnibus notam pertranſitum tetigit. Quis enim ignorat Medeam ab Iaſone contemptam ſuos filios peremiſſe? *Commaculare.* Polluere. *Crudelis tu quoque mater.* Vtitur autem optima moderatione. Nam me totum amori imputat, ne defendat parricidam: nec totum matri, ne amorem eximat culpæ: ſed & illam quæ paruit, & illum qui coegit, incuſat. Alij hoc loco cum amore matrem Venerem culpari volunt: eam enim crudelem quia permittit, illum autem improbum qui ſupra modum noceat, ita vt ad parricidia quoque ſui violentia plures impulerit. *Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.* Non eſt ſuperflua hæc verborum iteratio. Nam ſyllogiſmus eſt plenus, qui conſtat ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione. Multi ſic diſtinguunt quia & intentio loquentis ab initio ſic fuit, vt à ſæuitia amoris incideret, in ſecundo loco accuſaret matrem, ita tamen vt criminis eius inuidiam crudelitati amoris adſcriberet, & ideo geminandum *ille*, improbus ille puer, crudelis, & diſtinguendum ita eſt, crudelis tu quoque mater. Crudelis mater magis, an puer improbus? & diſtingue & ſubiunge, tu quoque mater.

Nunc & oues vltro fugiat lupus: aurea duræ
Mala ferant quercus: narciſſo floreat alnus:
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ:
Certent & cycnis vlulæ: ſit Tityrus Orpheus,
Orpheus in ſyluis, inter delphinas Arion.
Incipe Menalios mecum mea tibia verſus:

Nunc & oues vltro fugiat lupus. Optat omnia fieri contra naturam: *Aurea* vel ſpecioſa vel matura & aurei coloris, vt ſcilicet, quia illa pulcherrima turpiſſimo marito nupſit, quod bene contra naturam videbatur: cum eſſet ipſa honeſta: conſequens ſit vt ſint & alia contra naturam vt fugiat lupus oues, vt ferant quercus aurea mala, & reliqua quæ dicit. *Pinguia electra.* Id eſt ſuccinæ gemmæ. *Myricæ.* Genus arbuſculæ viliſſimæ humile, quam tramaricem vulgò dicunt. *Certent & cycnis vlulæ.* Aues ἀπὸ τῆ ἀλολύζειν, id eſt à fletu, nominatæ. Quas vulgò vlucos vocant. *Sit Tityrus Orpheus.* Viliſſimus ruſticus, Orpheus putetur in ſyluis, inter delphinas Arion. Hic Arion Lesbius cytharœdus optimus fuit: qui cum à Pyranto rege Corinthiorum petiſſet, vt ſibi liceret peragrare alias ciuitates, permiſſu eius per multa oppida collectis beneficio cantilenæ opibus, Corinthum petere cœpit, in cuius necem cùm nautæ & ſeruuli coniuraſſent, Apollo eum in ſomnis monuit, cytharœdi habitu accepto canens cythara vt vitaret inſidias, auxilium ei non defuturum promittens, in quem cùm coniuratorum manus inuolaſſet, petit ab eis Arion, vt ſibi cythara canere liceret, quod cum ab illis promiſſum eſſet, ad eius cantilenam conuenere delphines: Is vbi ſomnio fidem factam vidit, in mare ſe præcipitauit, & exceptus ab vno delphine, Athenarum Laconice promontorium prouectus eſt, ibique ad memoriam caſuum ſuorum in templo Apollinis delphini ſignum inſidentem ſe cum cythara poſuit: Ex inde Corinthum petit, & vniuerſa narrauit: In tempore autem hoc etiam nauis, in qua nauigauerat cum inſidiatoribus ſuperuenit, quos cùm Rex de Arione requiſiſſet, illi eum mortuum mentirentur.* produci Arionem iuſſit adfigi, ſed Apollo tam delphinum quàm citharam ob amorem Arionis inter ſydera collocauit. *Delphinas, nas* ideo breuis eſt, quia græca declinatio eſt, ſicut Arcadas accenſos monitu. Nam omnia græca nomina quæ nominatiuo plurali *Es* terminant, vt Arcades, Naiades, delphines, accuſatiuum pluralem corripiunt.

Omnia vel medium fiant mare: viuite ſyluæ:
Præceps aerij ſpecula de montis in vndas
Deferat: extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine Menalios, iam deſine tibia verſus.

Omnia vel medium fiat mare Medium fiat, id eſt, vt nihil ſit niſi mare, hoc eſt diluuium fiat medium: optat enim confuſionem elementorum. *Viuite ſyluæ.* valete. non enim bene optantis eſt, ſed renuntiantis. *Præceps* a. ſ. d. m. i. u. d. Quidam hoc ideo dictum putant, quod apud Leucaten ſoliti erant ſe præcipitare, quia aut ſuos parentes inuenire cupiebant, aut amari ab his deſiderabant quos amabant. *Extremum hoc munus morientis habeto.* Id eſt moriar in inuidiam tuam. Nam amare ait *Munus.* Sic Mezentius, Et hæc tibi porto Dona prius: vel extremum hoc munus mecum habeto quod morior.

Hæc Damon, vos, quæ reſponderit Alpheſiboeus
Dicite Pierides: non omnia poſſumus omnes.

Hæc Damon. Deeſt dixit, *Dicite Pierides.* Bene animos erigit auditorum: dicendo. Superiora vtcunque dicta ſunt, ſequentia, nonniſi à numinibus poterunt explicari. Sanè ita debemus accipere

A cipere pastores hos referre, quid aliquando in Arcadia audierint. Vnde & superius ait, *Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.* Id est Arcadicos. *Non omnia possumus omnes.* Sic Cicero, Vnum sustinere vix pauci possunt: vtrunque nemo.

Al. *Effer aquam: & molli cinge hæc altaria vitta:*
Verbenásque adole pingues, & mascula thurà,
Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

B *Effer aquam.* Hic inducit mulierem sacris quibusdam peruertentem mentem amatoris à quo spernebatur. *Molli vitta.* Lanea scilicet. *Verbenásque.* verbenæ dicuntur virgulta quæ semper virent iocundi odoris. Alij verbenas virgulta religioni apta. Alij propriè oliuarum ramos. nam ideo & pingues ait, quamuis hoc & de palma & de lauro dici possit. Alij rorem marinum dicunt, omnia tamé hæc à viriditate, verbenæ appellantur. *Adole.* Incende, sed κατ' ἀφαιρεσιν dicitur, nam adole est auge. *Pingues,* florentes, virentes. *Mascula thura,* quæ in modum testiculorum sunt. *Coniugis.* Apud Theocritum non coniugis, sed alieni adulescentuli persona subest, sicut suprà dictum est. *Sanos sensus.* Qui modo sani sunt, id est Non amantes. Vnde è contra a-
C mantes insanos vocamus. *Magicis sacris.* quibus alienantur animi quadam violentia, ab his qui eorum vsum habent. *Auertere* autem, à sanitate mutare aut auertere ait, peruertere, vt sit mutata præpositio, aut certè in me conuertere. *Experiar.* Coner, probem, incipiam. *Sensus.* hoc est animum ex quo sensus nostri sunt cerebri. *Nihil hic.* Figuratum est hic *Desunt* quia absunt. *Nihil hic nisi carmina desunt.* tanquam omnibus quæ imperauerat paratis carmina sola deesse dicit, nam hoc sequitur, Ducite ab vrbe domum mea carmina, *Ducite* pro adducite. *Daphnin.* Hunc Daphnin pulcherrimum inter pastores, & ephebum & ab omnibus amatum fœminis, sicut supradictum est, multi scriptores adserunt, cuius mentionem Virgilius peritus antiquitatis, non incassum locis plurimis facit. Hunc igitur cùm nympha Nomia amaret, & ille eam sperneret,
D & Chimeram potiùs sequeretur, ab irata nympha amatrice luminibus orbatus est, deinde in lapidem versus: nam apud Cephalœditanum oppidum saxum dicitur esse, quod formam hominis ostendat. Alij hunc Daphnin Pipleam amasse dicunt, quam cum à prædonibus raptam Daphnis per totum orbem quæsisset, inuenissétque in Phrygia apud Lytiersem regem seruiétem, qui hac lege in aduenas sæuiebat, vt cùm multas segetes haberet, peregrinos aduenientes secum metere faceret, victósque iuberet occidi. Sed Hercules miseratus Daphnidis, venit ad regem, & audita conditione certaminis, falcem ad metendum accepit, eaque regi caput amputauit. Ita Daphnen à periculo liberauit, & ei Pipleam, quam alij Italiam dicunt, reddidit, quibus dotis nomine aulam quoque regiam condonauit, ferali sopito metendi carmine.

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam:
E *Carminibus Circe socios mutauit Vlyssis:*
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam. Vel, id est etiam: vt, Vel Priamo miseranda manus. Est autem argumentum à maiore ad minus, Si hæc possunt facere carmina: cur non etiam facilia impleantur? quid enim facilius quàm vt Dephnis ex vrbe rus redeat, vt ciuitatem deserat rusticus? Et bene potentiam carminum narrat, quæ pro ea vel fieri possint, vel facta sint. *Frigidus.*
F Nocens: vt, Frigida Saturni sese quo stella receptet. *Cantando.* Dum ei incantatur. Nam gerundiuus modus ab omni verbo similiter procreatur. Vnde modò *Cantando* à passiuo ait: cum suprà actiuo dixerit: vt, Cantando tu illum? Tale est illud in Salustio, *Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur.* Id est, ei imperaretur. Sanè veteres cantare de magico carmine dicebant, vnde & excantare, est magicis carminibus obligare: Plautus in Bacchidibus, Nam tu quidem cuiuis excantare cor facilè potes.

Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore
Licia circundo: térque hæc altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet.
Ducite ab vrbe domum mea carmina: ducite Daphnin.

Terna. tria. *Licia circundo.* Id est, tria alba, tria rosea, & tria nigra circundo, & bene

vritur liciis, quæ ita stamen implicant, vt hæc adulscentis mentem implicare contendit. *Effigiem duco.* vt Effigiémque choro locat, haud ignara futuri: Hoc faciunt malefici, hoc est effigiem amatoris circunferunt, vnam ex limo, aliam ex luto, tertiam ex cera. *Numero deus impare gaudet.* Aut quemcunque superorum, iuxta Pithagoreos, qui ternarium numerum perfectum summo deo adsignant, à quo initium, & medium, & finis est, aut reuera Hecaten dicit: cuius triplex potestas esse perhibetur: Vnde est, Tria virginis ora Dianæ. quamuis omnium prope deorum potestas triplici signo ostendatur, vt Iouis trifidum fulmen, Neptuni tridens, Plutonis canis triceps. Apollo idem sol, idem Liber, vel quòd omnia ternario numero continentur, vt Parcæ: Furiæ, Hercules etiam trinoctio conceptus. Musæ ternæ: aut impari quemadmodum cumque: nam septem cordæ, septem planetæ, septem dies nominibus deorum, septem stellæ in Septentrione, & multa his similia: & impar numerus immortalis, quia diuidi integer non potest, par numerus mortalis, quia diuidi potest, licet Varro dicat Pithagoreos putare imparem numerum habere finem, parem esse infinitum; ideo medendi causa multarúmque rerum impares numeros seruari. *Impare* autem propter metrum ait, Nam ab hoc impari dicimus.

Nectle tribus nodis ternos Amarylli colores:
Nectle Amarylli modo: & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Nectle, coniunge, vt ita implicetur mens amatoris, sicut implicantur & connectuntur illi colores inuicem. *Tribus nodis.* Ternos lanæ colores. *Amarylli.* Hæc Amarylla eius est quam Græci σύμμειξιν dicunt. *Veneris, dic, vincula necto.* Anapæsticus est trimeter hypercatalectus. Hoc autem metrum est Cupidini consecratum.

Limus vt hic durescit, & hæc vt cera liquescit,
Vno eodémque igni: sic nostro Daphnis amore,
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros,
Daphnis me malus vrit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Limus vt hic durescit. Si de limo facit, Daphnidem de cera. Fecerat illa duas imagines, alteram ex limo, qui ex igne fit durior: alteram ex cera quæ igne soluitur: vt videlicet mens amatoris ita durescere ad illam, quam tunc amabat: omnésque alias, sicut ad ignem limus: & ad se ita molliretur & solueretur amore, vt cera ad ignem liquescit. *Sic nostro Daphnis amore* durescat & liquescat: vt scilicet quam appetit deserens, me potius amet. *Sparge molam.* Far & salem. Hoc nomen de sacris tractum est, far enim pium, id est mola casta, salsa (vtrumque enim idem significat.) Ita fit: virgines Vestales tres maximæ ex nonis Maijs ad pridie Idus Maias, alternis diebus spicas adoreas in cornibus messuariis ponunt, eásque spicas ipsæ virgines torrent, pindunt, molunt, atque ita molitum condunt. Et eo farre virgines ter in anno molam faciunt, Lupercalibus, Vestalibus, Idibus Septembribus adiecto sale cocto, & sale duro. Igitur quod in sacris mola casta dicitur, ideo Virgilius in quinto Æneidis *farre pio* enuntiauit: quid enim est pium nisi castum? quoniam piare est propitiare, quod accidere non potest nisi castè inseruitum erit rebus sacris: Hic autem dicendo aspergе molam, rem ipsam proprio nomine memorauit, vnde in secundo Æneidis, & salsæ fruges,* & in quarto ipsam molam. *Incende bitumine lauros.* Id est lauros diuino igne consume. Nam bitumen ex fulmine dicitur procreari. Vnde iuxta Babylloniam, quia frequentia cadunt fulmina, hac re lacus redundant: adeo vt inde fabricent muros. Et bene quod conglutinat & ardet, ad veneficium adsumitur, vt glutinetur & ardeat ad amorem maritus. *In Daphnide laurum.* Aut Archaismos est, pro in Daphnidem: aut intelligamus supra Daphnidis effigiem eam laurum incendere, propter similitudinem nominis.

Talis amor Daphnin, qualis cum fessa iuuencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat: nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Bucula,

A *Bucula.* Bouis est diminutio. Sanè *Bos* anomalum nomen est. Nam hic bos,& ô bos producit: sicut his bubus,& ab his bubus. Nam reliqui omnes casus breues habent syllabam primam. *Propter.* Iuxta. *Perdita.* Amore consumpta. *Seræ meminit decedere nocti.* Id est tenebræ illam occupant. *Nec sit mihi curæ mederi.* Aut nolim ei magicis artibus subuenire: aut nolim cum ipso concumbere. ab vtroque enim medecina amantibus venit,& mederi pro medendi.

Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui: quæ nunc ego limite in ipso
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
B *Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.*

Perfidus. Nunc scilicet perfidus. *Limine in ipso.* In loco sacro, sicut suprà diximus, Vestæ. Nam Terra ipsa dicitur, quæ & Vesta. Beneficium autem ita administratur, vt in limine ponantur eius exuuiæ, cui beneficium fit.

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri,& se condere syluis
C *Mœrim, sæpe animas imis excire sepulchris,*
Atque satas aliò vidi traducere messes.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Ponto. in Ponto,& modo prouinciam dicit hoc nomine, non mare. *Mihi lecta.* Ordo est mihi dedit, non, mihi lecta. *His ego sæpe lupum fieri,* Est enim opinio quosdam homines artibus quibusdam in lupos mutari. *Syluis,* pro in syluis. *Atque satas aliò vidi traducere messes.* Magicis quibusdem artibus hoc fiebat. Vnde est in XII. tabulis, *Neve alienam segetem pellexeris.* quod & Varro & multi scriptores fieri deprehensum animaduertunt.

D *Per cineres Amarylli foras: riuóque fluenti,*
Tránsque caput iace: ne respexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Ne respexeris. Nolunt enim se videri numina, nisi ex necessitate nimia. Vnde pro miraculo dictum est, Alma parens confessa deam. quod non faceret, nisi in periculo filij. *Nihil ille deos, nil carmina curat.* Satis est quòd putat artem magicam nil valere. Quidam sic intelligunt, quamuis ille hæc omnia contemnat.

E *Aspice, corripuit tremulis altaria flammis*
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.
Nescio quid certè est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.

Aspice. Hoc ab alia dici debet. *Corripuit tremulis altaria.* Tremulis crispantibus: altaria autem dicuntur, & quæ continent & quæ continentur ab eis, nunc verò, ipsa, quæ ponuntur. *Sponte sua,* sine igne subitò ex ipsis cineribus flamma emersit. Hoc vxori Ciceronis dicitur contigisse: cum peracto sacrificio libare vellet, in cinerem ex ipso cinere flamma surrexit, quæ flamma
F eodem anno Consulem futurum ostendit eius maritum: sicut Cicero in suo testatur poemate. *Bonum sit.* Ideo optat, vt hoc signum bonum sit: quia ignis medius est, & qui possit etiam nocere. *Nescio quid certè est.* Hoc non iungendum superiori, est enim aliud prodigium. *In limine latrat.* In loco vbi amati vestes obruerat, canis enim latratus præ gaudio, domini demonstrat aduentum. *Ipsi sibi somnia fingunt.* Omnia quæ suprà dixerat de arte magica, destruit dicendo, hæc vera desiderantibus tantum videri: quod per prouerbium est locutus.

ECLOGA IX. MOERIS.

LYCIDAS. MOERIS.

Ly. *Vò te Mœri pedes? an, quò via ducit, in vrbem?*
Mo. *O Lycida viui peruenimus, aduena noſtri*
(Quod nunquam veriti ſumus) vt poſſeſſor agelli
Diceret, Hæc mea ſunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi triſtes: quoniam ſors omnia verſat:
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.

QVò te Mœri pedes? An quò via ducit, in vrbem. Hæc Ecloga dramatico charactere ſcripta eſt. Inducuntur enim duo paſtores cœna * in agro Mantuano, & hæc Ecloga continuum, vt Seruius dicit, non habet carmen, ſed de diuerſis locis Theocriti aliqua ad eam contulit. Sanè hoc continet, Virgilius poſtquam penè occiſus eſt ab Ario centurione, Romam reuertens, mandauit procuratoribus ſuis vt agros ſuos tuerentur & ad præſens obſequerentur Ario. Ergo modò Mœris procurator eius, ſecundum præceptum patroni portat hœdos Mantuam: quos Ario offerat. Sequitur alter paſtor, & eum quò pergat interrogat: ille deflet ſuas miſerias: & hinc iam variæ præſtatur occaſio cantilenæ. *Quò te Mœri pedes?* Subaudis, ducunt & Zeugma à poſteriotribus. Quidam hunc ordinem tradunt, Quò te Mœri pedes? an in vrbem? quò iſta via ducit. Sanè alij ordinem huius Eclogæ ita exponunt, cùm immunitatem agrorum Virgilius impetraſſet, lis eſt exorta de finibus inter eum & eos qui in proximo agros acceperant, ex quibus Clodius quidam dixit ſe omnem litem amputaturum interfecto Virgilio, quem poeta ſtricto gladio ſe inſequentem fugit in tabernam carbonariam, & beneficio inſtitoris ex alia parte emiſſus, ſeruatus eſt. Inducitur ergo Mœris familiaris Virgilij referens Lycidæ periculum ſuum, & Menalcæ, quem nunc pro Virgilio debemus accipere. *Viui peruenimus.* Id eſt diu viuendo ad iſta peruenimus. Et oſtendit plerumque obeſſe hominibus vitæ longinquitatem, quæ interdum cauſſa miſeriarum eſt. Senſus autem talis eſt, vſque eo nos vita longa produxit, vt audiremus dicentem migrare, hæc mea ſunt. Interpoſitum ſanè eſt quod numquam veriti ſumus. *Aduena noſtri*, qui aduenerit in noſtros agros, & aut Clodium, aut Arium ſignificat. *Quod nunquam veriti ſumus.* Quia inopinata grauiora ſunt mala. Vnde ait Dido, Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, Et perferre ſoror potero. *Nunc victi.* Id eſt impotes. Nam quo modo victores dicimus voti compotes, qui quod volunt faciunt: ſic victos è contrario vocamus impotes, qui non poſſunt facere quod volunt. Cæterum quomodo victi ſunt Mantuani, qui nec bella geſſerunt. Et *Triſtes* ideo quia dixit, *Nunc victi ſors omnia verſat.* Ideſt quæ inſtabilis eſt, & niſi hoc ad perſonam ruſticam redigas, aſperè contra Auguſtum dictum eſt: cuius fœlicitatem, ſicut omnia, dicit poſſe mutari. *Illi.* Id eſt Ario centurioni. *Quod nec bene vertat.* Quæ res in perniciem vertatur eius, ideſt malo omine hoc munus accipiat. Tractum autem hoc eſt ab Hectore & Aiace. Nam Hector dedit Aiaci gladium: quo ſe Aiax poſtea interemit. Hector verò baltheum accepit ab Aiace: quo circa muros patriæ tractus eſt. Poſtea inde & illud comicum natum eſt, Dij bene vortant quod agas. Plerunque enim bona in peius: mala mutantur in melius.

Ly. *Certè equidem audieram, quà ſe ſubducere colles*
Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo,
Vſque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi:
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.
Mœ. *Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum*
Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quòd niſi me quacunque nouas incidere lites
Antè ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viueret ipſe Menalcas.

Subdu-

A *Subducere cliuo.* Cicerò, *Ex alto in campos dissolui.* Alij sursum ducere intelligunt. Alij medium cliuum accipiunt, ex quo superior pars subducitur in collem surgentem, inferior in subiectam planitiem molliter deponatur * : vsque ad eum autem locum perticam militarem Hoctauius Musca porrexerat limitator ab Augusto datus, id est, per quindecim millia passuum agri Mantuani, cum Cremonensis non sufficeret, offensus à Mantuanis, quòd pecora eius in agro publico aliquando clausissent. Alij subducere pro desinere accipiunt, nam permansit dicendo dimittere iugum, quasi hoc colles faciant quòd illis accidit per naturam. Alij agrum suum volunt descripsisse Virgilium, vt ostenderet ex vtraque parte esse cliuosum, vt cum ab vna parte ad cacumen ascenderis, ab alia vsque ad aquam descendas. Et quidam tales agros lapidosos dicunt, sicut ipse de suo ait, Et tibi magna satis quamuis lapis omnia nudus. *Vsque ad aquam.* Min-
B cij fluminis scilicet. *Omnia.* Quæ suprà dixit. Intelligamus autem, aut Virgilij tantùm agrum: aut totius Mantuæ situm esse descriptum. Quod alij dicunt Virgilium ostendere voluisse, quòd Mantuanis per iniquitatem Alpheni Vari qui agros diuisit, præter palustria nihil relictum sit, sicut ex oratione Cornelij in Alphenum ostenditur, *cum iussus tria millia passus à muro in diuersa relinquere, vt octingentos passus aquæ, quæ circundata est: ad metiveris relinquistis.* * *Seruasse,* Recuperasse. *Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam.* Id est vestrum Virgilium, cuius causa agri Mantuanis redditi sunt. *Audieras & fama fuit.* Beneuolentiam quidem Augusti etiam fama vulgauit: sed eam belli Actiaci necessitas impediuit. *Sed carmina tantum, nostra valent Lycida tela inter martia.* Hoc etiam Cicero ait in Miloniana, *Silent enim leges inter arma.* Sensus tamen est, sed videl cet hoc tempore, id est, in hoc bello, poemata nostra, non valde admittuntur,
C carmina autem nonnulli, quibus sibi Pollionem intercessorem apud Augustum conciliauerat, accipiunt, quo fugato, rursus de prædiis suis fuerat Virgilius expulsus. *Chaonias dicunt Aquila veniente columbas.* Minora enim auguria maioribus cedunt, nec vllarum sunt virium: licet priora sint. Chaonias autem Epiroticas. Nam in Epiro dicitur nemus fuisse: in quo responsa dabant columbæ. quod ideo fingitur, quia lingua Thessala Peliades & Columbæ, & vaticinatrices vocantur, Herodotus hanc columbam de Ægypto venisse ait. *Quacunque.* Subaudi ratione Et bene augurij peritiam dat ei de quo suprà ait, His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis Mœrim, sæpe animas imis excire sepulchris &c. *Nouas lites,* Magnas, id est militaria iurgia. *Incidere,* pro decidere. *Ante sinistra cauà monuisset ab ilice cornix.* Ante sinistra indiuisè legendum. & dicendo monuisse, oscinem fuisse demonstrata. Sanè hoc ad auguralem pertinet disciplinam.
D Augures enim designant spatia lituo: & eis dant nomina: vt prima pars dicatur antica, posterior postica: vt est dextra & sinistra. Modo ergo cornicem de nulla harum parte venisse dicit, sed ab antica ad sinistram partem volasse: & in caua ilice consedisse: quę res agrorum damnum significat. Ilex enim, glandifera arbor est: quæ quoniam vitiosa est, vitium possessionis ostendit fore per milites clamore gaudentes & litibus, sicut cornix. Nam hæc auis & clamore lætatur: & alias frequenter inuadit. Hoc ergo nunc dicit, augurio se esse admonitum vt abstineret ab occursu litigiosi militis, qui retenturus fuerat possessionem. *Tuus Mœris.* Id est, Tuus amicus. *Ipse Menalcas,* pro Virgilio, qui dum agros suos defendit, penè occisus est.

E Lỹ. *Heu cadit in quenquam tantum scelus? heu tua nobis*
Penè simul tecum solatia rapta Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret vmbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras.
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et potum pastas age Tityre: & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caueto.

F Mœ. *Immo hæc, quæ Varo nec dum perfecta canebat.*
Vare tuum nomen (superet modò Mantua nobis:
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cycni.

Heu cadit in quenquam tantum scelus? Postquam audiuit occidi potuisse Virgilium, quasi obstupuit, & hoc generaliter dicit. Potest in quenquam tantum nefas venire, vt Virgilium necare contendat? *Pene simul tecum solatia rapta Menalca?* Cum suis enim solatiis periit poeta, qui necdum editis carminibus moritur. Virgilius autem illo tempore nondum aliquid scripserat.

Et dicendo *Solatia* latenter tempora carpit Augusti, quibus carmina non oblectamento fuerant, sed solatio: quod infelicium esse consueuit. vel tua solatia, tua carmina quibus consolamur. *Quis humum florentibus herbis.* Sic est dictum, vt, tunc Phaetontiadas musco circundat amarae Corticis, atque solo proceras erigit alnos. *Spargeret.* Id est aspersam floribus caneret. *Fontes induceret vmbra.* Tegeret, cooperiret. *Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper.* Subaudiendum nesciente te sublegi, intercepi, & bene rustica affectione reminisci se illorum carminum fingit, quae aliquando Virgilio, licèt inuito Romam eunti abstulerat. nam *Sublegi* est furatus sum. Inde & sacrilegus dicitur, qui sacra legit, id est furatur. Plautus in milite, *Quae etiam nostrum hunc sermonem subdelegerat. Delicias nostras.* Id est communem amicam. *Tityre, dum redeo (breuis est via) pasce capellas.* Theocriti sunt versus, ad verbum translati: sed tamen Virgilij negotium continentes. mam allegorica⁹s imperat suis, vt rem tueantur: nec tamen audeant contra Arij praeceptum venire. Sed hoc aut de ipso Virgilij carmine Lycidas retulit, aut, vt alij putant, conuersus ad gregalem suum Tityrum dicit. Et bene dum promittunt se cantaturos, nihilominus dicunt. Sanè quaeritur vtrum in his tribus versibus perfectum carmen sit, an initium alterius carminis imperfecti. τίτυρ' ἐμὶ τὸ κρᾶλον τηφιλαβὲς ὄσσε τὰς αἶγας ἁ ποτ' τὰ νέμνας ἄγε τίτυρε, ἁ τὸν ἐρίφαν, τὸν λιβυκὸν κατάκωτα φυλάσσεν μὰ τὸ κεράϊν. *Inter agendum.* Dum agis. Et honesta locutio est, si dicamus inter cœnandum locutus. Afranius, *Inter loquendum*: Ennius, *Inter ponendum*. *Occursare capro.* Ordo, occcursare capro caueto. *Immo*, pro, vel. *Nec dum perfecta.* Nimiae familiaritatis est signum, quod ei recitabat carmen, necdum ad limam reductum. Dicit autem carmen quod quasi coeperat in honorem Vari componere: & per transitum ponit deuersa scedia. *Vare tuum nomen.* Ordo est, Vare tuum nomen sublime ferent ad sidera. *Superet modo Mantua nobis.* Supersit, reddatur. Et hoc dicit, Si nobis Mantua fuerit reddita, faciam vt te celebrent omnes poetae. Et bene affectiosè, de patria, quasi dubium an superfutura sit. *Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae.* Bene ingemit Mantuanorum infelicitatem: quibus sola obfuit vicinitas Cremonensium. Nam Cassij Bruti & Antonij copias Cremonenses susceperant: quos etiam ipsos bene excusat, dicens miserae Cremonae, quae etiam si vellet, minimè tamen tantis copiis posset resistere. *Nimium* autem *Vicina.* Id est vsque ad periculum. Nam ortis bellis ciuilibus inter Antonium & Augustum, Augustus victor Cremonensium agros, quia pro Antonio sensserant, dedit militibus suis, qui cum non sufficissent, his addidit agros Mantuanos, non propter ciuium culpam, sed propter vicinitatem. *Cantantes Cygni.* Id est poetae. sic Horatius de Pindaro, *Multa Dyrcaeum leuat aura cygnum.* Sanè blanditur Alfeno Varo, qui Pollione fugato, legatus Transpadanis praepositus est ab Augusto.

Ly. *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:*
Sic cytiso pastae distentent vbera vaccae.
Incipe, si quid habes: & me fecere poetam
Pierides: sunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
Mœ. *Id quidem ago, & tacitus Lycida mecum ipse voluto,*
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades ô Galatea: quis est nam ludus in vndis?
Hîc ver purpureum: varios hîc flumina circum
Fundit humus flores, hîc candida populus antro
Imminet, & lentae texunt vmbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine littora fluctus.

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos. Taxus venenata arbor est, quae abundat in Corsica: haec autem insula Graecè dicitur à Cyrno Herculis filio. Vnde fecit hanc deriuationem Cyrnaeas taxos, id est Corsicanas: quibus pastae apes, mella amarissima faciunt: *Distentent vbera.* Plurimum lactis reportent. *Me quoque dicunt vatem pastores.* Magna verecundia suum meritum extenuat. Nec enim ait probant, sed dicunt: nec docti, sed pastores: quibus tamen ipse non credo. *Varo videor.* Varus poëta fuit: de hoc Horatius, *Varus ducis molle atque facetum.* Item, *Scribêris Varo fortis, & hostium Victor.* Nom Varus dux fuit, cui

A cui supra blanditur. Qui nonnulla carmina scripsit. Nonnulli sanè Alfenum Varum volunt, qui licet Iuris consultus & successor Serui Sulpicii esset, etiam carmina aliqua composuisse dicitur, sed hoc teste Horatio falsum est, qui Varum poetam laudat. *Nec dicere Cinna digna.* Etiam Cinna poeta optimus fuit, qui scripsit Smyrnam: quem libellum decem annis elimauit. quibus tamen Poetis negat suum ingenium comparandum. *Sed argutos inter strepere anser olores.* Argutos canoros: vt, Forte sub arguta consederat ilice cornix. Et alludit ad Anserem quendam Antonij Poetam, qui eius laudes scribebat: quem ob hoc per transitum carpsit. De hoc etiam Cicero in Philippicis dicit, *Ex agro Falerno anseres depellantur.* ipsum enim agrum ei donarat Antonius. Et benè illos Poetas optimos Cinnas dicit, se anserem rudem & leuis ingenij, nec debere aut posse se illos imitari. *Inter strepere.* Sanè potest & compositè, & separatim proferri.

B *Idem quidem ago.* Id est vt carmen in memoriam possit redire. *Si valeam meminisse.* Vt etiam in Æneide diximus, ideo ista iunxit tempora, quia defectiuum est verbum memini. *Valeam* autem, si possim, vt in Æneide, quæ plurima fando Enumerare vales *Huc ades ô Galatea.* Theocriti versus sunt ἔξιθι γαλάθεια, καὶ ἐξιθέοισα λάθοιο. quibus inducit Cyclopem visum, cum in scopulo sedens, amicam suam Galateam de fluctibus inuitaret ad terras. Cyclops enim dicitur Nympham amasse Galateam: quæ cum Acin quendam pastorem amaret, & Polyphemum sperneret: ille iratus Acin necauit: qui postea Galateæ miseratione in fontem mutatus est: qui hodiéque ab Acine Acinius dicitur ab illius nominis deriuatione. *Est nam ludus in vndis?* Ludus voluptas, & ad maiorem terrarum laudem dicit nullam esse in mari voluptatem. nam hæc est plena laus quæ etiam contrariarum rerum continet vituperationem, & suas laudes ex se-

C quentibus rebus dicit. *Lentæ.* flexibiles. *Vmbracula.* Cicero, vmbraculisque syluestribus. *Insani fluctus.* Id est magni: vt, quid tantum insano iuuat indulgere labori.

Ly. *Quid: quæ te pura solum sub nocte canentem*
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.
Mœ. *Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?*
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum:
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus vua colorem.

D *Insere Daphni pyros: carpent tua poma nepotes.*
Omnia fert ætas, animum quoque: sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Iam fugit ipsa: lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen ista satis, referet tibi sæpe Menalcas.

E *Pura sub nocte* Serena. *Numeros memini.* Metra vel rhythmos, vel certè numeros versuum. *Si verba tenerem.* hoc est, carmen non teneo. *Daphni, quid antiquos* pro antiquorum. *Daphni quid antiquos signorum suspicis ortus? Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.* Cum Augustus Cæsar patri ludos funebres celebraret, die medio stella apparuit: ille eam confirmauit parentis sui esse. Vnde sunt versus isti compositi. *Dionæi* autem, longè repetitum est, à matre Veneris Dione. Sanè astrum græcè dixit: nam stellam debuit dicere. Bæbius Macer circa horam octauam stellam amplissimam quasi * lemniscatis coronatam ortam dicit, quam quidam ad illustrandam gloriam Cæsaris iuuenis pertinere existimabant. Ipse animam patris sui esse voluit, eique in Capitolio statuam, super caput auream stellam habentem, posuit: Inscriptum in basi fuit, *Cæsari Emisheo.* Sed Vulcanius aruspex in concionem dixit cometen esse, qui significaret exitum no-

F ui seculi, & ingressum decimi, sed quod inuitis Diis secreta rerum pronunciaret, statim se esse moriturum, & nondum finita oratione in ipsa concione concidit. Hoc etiam Augustus in libro secundo memoriæ vitæ suæ complexus est, & hæc Mœris non vt sua, sed Virgilij refert, in honorem Augusti composita. *Quo segetes gauderent frugibus.* Ad mensem alludit, Iulium qui dictus est in honorem Cæsaris: quo & vuæ & frumenta matureſcunt. *Insere Daphni pyros.* Hoc in gratiam Augusti, per cuius beneficium securus de agris suis est. *Carpent tua poma nepotes.* Ac si diceret, Nihil est quod possis timere, nam illud respicit quod suprà inuidebatur. Insere nunc Meliboe pyros, pone ordine vites: Ite meæ quondam felix pecus, ite capellæ. Nõ ego vos post hac viridi proiectus in antro Dumosa de rupe procul pendere videbo. *Omnia fert ætas.* Ideſt aufert, nam intelligimus eum subito obticuisse, nec quod cœperat timiere potuisse

Animum quoque. Etiam memoriam. *Longos soles.* Id est æstiuos dies finire: vt, Treis adeo incertos A cæca caligine soles. *Condere,* Finire, vsque ad occasum ducere. *Nunc oblita* Aut omissa, vel figuratè quorum ego oblitus sum: Et ostendit Mœrin nullum suum, sed omnia Menalcæ carmina retulisse: *Vox quoque Mœrin iam fugit ipsa.* His versibus ostendit vigorem cantandi, quem prius habuerat, perdidisse, & per allegoriam obsessum malis animum demonstrat. *Lupi Mœrin vidêre priores.* Hoc etiam Physici confirmant: quod vox detrahitur ei quem primum viderit lupus. Vnde etiam prouerbium hoc natum est, Lupus est in fabula: quotiens superuenit ille de quo loquimur, & nobis sua prudentia amputat facultatem loquendi. *Satis referes tibi sæpe Menalcas.* Ordo est, satis sæpe.

B

Li. *Causando nostros in longum ducis amores:*
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via: namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris: hic vbi densas
Agricolæ stringunt frondes. hic Mœri canamus:
Hîc hœdos depone: tamen veniemus in vrbem.
Aut, si nox pluuiam ne colligat antè, veremur: C
Cantantes licet vsque (minus via lædet) eamus.
Cantantes, vt eamus, ego hoc te fascе leuabo.
Mœ. *Desine plura puer, & quod nunc instat, agamus.*
Carmina tum melius, cùm venerit ipse, canemus.

Causando nostros in longum ducis amores. Causas nectendo, differs nostra desideria. *Tibi silet æquor.* In tuam gratiam Et hoc dicit, Vt possis canere, cuncta siluerunt. *Æquor.* Spatium campi. *Aspice ventosi ceciderunt murmuris auræ.* Frondes scilicet arborum, ostendens vel ipsas auras quieuisse, quibus nihil omnino moueatur. Quod quidem ex Theocrito sumptum est. τὰ ζῦ τὰ καλὰ κύματα φαίνετ' ὄυχα καχλάζοντα. *Bianoris.* Hic est qui & Hocnus dictus est: de quo ait in decimo, Fatidicæ Mantus & Thusci filius Amnis. Conditor Mantuæ, dictus Bianor autem est: quasi animo & corpore fortissimus, ἀπὸ τῆς βίας ἢ ἀνδρὸς. *Stringunt frondes.* Amputant, decutiunt. Ipse in Georgicis, Sed tamen & quernas glandes tunc stringere. *Tamen veniemus in vrbem.* Etiam si paululum quiescentes dederimus operam cantilenæ, & deest hodie. *Nox pluuiam ne colligat antè, veremur.* Aër enim aut cum ortu solis, aut cum occasu mutatur frequenter: quod Æneide etiam sæpius indicatur. *Vsque eamus.* Iugiter eamus, sed *Cantantes*: ita enim minorem itineris sentiemus laborem. *Hoc te fascе leuabo.* Si cantantes ierimus, hœdorum te onere ipse releuabo. Nam fascem ait onus. Sic in Georgicis, Iniusto sub fascе viam dum carpit. *Desine plura puer.* Ac si diceret, Nimij desiderij es. Et plura, deest dicere, vt esset, desine plura dicere. *Quod nunc instat agamus.* Nos Centurionem placemus: nam cantare otiosorum est. *Cùm venerit ipse.* Vel Virgilius cuius aduentu sperabat securitatem: vel ipse Augustus, qui Actiacis bellis fuerat occupatus. E

ECLOGA X. GALLVS. POETA.

Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi cùm fluctus subterlabêre Sicanos, F
Doris amara suam non intermisceat vndam.
Incipe, sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis: respondent omnia syluæ.

Gallus.

A *Gallus.* Hic est Caius Asinius Gallus orator, Asinij Pollionis filius, qui ante omnes primus Ægypti præfectus, fuit eximius poëta: nam & Euphorionem (vt suprà diximus) transtulit in latinum sermonem, & amorum suorum de Cytheride libros scripsit quatuor. Hic primùm in amicis Augusti Cæsaris fuit: postea cum venisset in suspicionem, quòd contra eum coniuraret, occisus est. Fuit autem amicus Virgilij, adeò vt quartus Georgicorum à medio vsque ad finem eius laudes teneret, quas postea iubente Augusto in Aristæi fabulam commutauit. Hic autem Gallus amauit Cytheridem meretricem libertam Volumnij, quæ eo spreto, cuntem Antonium ad Gallias est secuta: propter quod dolorem Galli nunc videtur consolari Virgilius. Nec nos debet mouere, quòd cùm mutauerit partem quarti Georgicorum, hanc eclogam sic reliquit. Nam licet consoletur in ea Gallum, tamen altius intuenti vituperatio est. nam & in Gal-

B lo impatientia turpis amoris ostenditur: & apertè hic Antonius carpitur inimicus Augusti, quem contra Romanum morem Cytheris est in castra comitata. *Extremum laborem.* Non quòd mihi laboriosum est (nam scribere, apud poetas ludus est: vt, Et ipsum Ludere quę vellem calamo permisit agrestis) sed rem tibi laboriosam, scilicet vt Nympha virginitate gaudens præstes de amoribus cantilenam. Vnde & rogat dicens, *Concede.* Et verecundè pauca postulat, & eam adiurat etiam. *Sic tibi cum fluctus subterlabêre Sicanos.* Per Arethusam autem Musam Siculam, id est bucolicum Theocritum inuocat carmen. Sanè Arethusa secundum latinitatem in penultima habet accentum: secundum rationem græcam, in tertia à fine, sic vt Creüsa, & Créusa. *Pauca meo Gallo.* Non ad cæterarum eclogarum comparationem: sed pauca quantum ad Galli pertinet scripta, quæ (vt suprà diximus) de suo amore composuit. *Ipsa* quę amata spreuit amorem.

C *Lycoris* pro Cytheris, licet enim poetis alia nomina pro aliis ponere. *Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos.* Varia enim opinio est. Nam alij dicunt ad Arethusam Nympham Siciliæ, Alpheum de Elide venire per maria: secundum quos alibi dixit, Alpheum fama est huc Elidis amnem Occultas esse vias subter mare. Alij dicunt ipsam Arethusam iam in fontem mutatam Alpheum fugere, & de Elide ad Siciliam venire: quod nunc est secutus. Sanè dicitur quòdam tempore patera aurea in Arethusa inuenta quam Olympionises in Alpheum miserant, & cum Olympię hostiæ cæduntur, cruorem aram in Alpheum infusus in Arethusam exeat. *Sicanos.* Sicilia autem Sicania dicta, à Sicano terræ filio. *Doris amara.* Mater Nympharum est: quam pro mari posuit. vel Doris Oceani filia, coniux Nerei. *Solicitos.* Solicitatos, plenos solici-

D tudinis post Cytheridis abscessum, quam Lycoridem vocat. Fuerunt enim vno tempore nobiles meretrices tres. Cytheris, Origo, Arbuscula. Horatius, *Exposca Arbuscula dixit.* Idem, *Vt quondam Marsęus amator Originis, illi Qui patrium mimæ donat fundumque laremque Simæ.* Græcum est nomen: Id est pressis naribus. Vnde & simias dicimus quod epitheton Theocritus da: præcipuè apibus Et dicens simæ virgulta capellæ, Hic poetam quasi pastorem posuit. μὰ τὰν σιμὰν ορμαὶ λειμωνόθεν οἴσβοι ἰοῦσαι κἀδδεν ἰς ἄδιλαν μολάκας ἄϊσσοι μέλισσαι. *Non canimus surdis, respondent omnia syluæ,* Per Echo, Idest vocis imitationem nos consolamur: & mira breuitate sensus huius versus explicatus est *Quæ nemoræ.* Hinc carmen videtur incipere. Est quædam Theocriti ecloga, in qua suos amores deflere Daphnis inducitur, vel vt alij, quidam pastor Daphnin amore mortuum deflet. huius omnem ordinem ad hanc eclogam transtulit.

E

Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam fleuere myricæ:
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Mœnalius, & gelidi fleuerunt saxa Lycæi.

F *Saltus habuere puellæ Naiades.* Nymphas simpliciter accipiamus. nam si propriè loqueretur, Oreades diceret. Naiades enim, fontium: Oreades montium Nymphæ sunt. Sanè quia diximus easdem Nymphas quas Musas: videtur hoc dicere, quia si cum ipso fuissent Musæ, id est, si dedisset operam scribendis carminib. non incidisset in tantas amoris angustias. vel cur eum amantem Musæ deseruerint, cum propter ingenium, earum esset antistes. *Indigno.* Vel meretricio, vel magno. Nam & Ennius ait, *Indignas turres* Idest magnas. Alij indigno, non quia Cytheris pulchra non fuerit, sed quia Gallus ab ea spretus sit. *Nam neque Parnassi vobis iuga nam n. P.* Parnassus mõs Bœotiæ, Pindus Thessaliæ, ambo Apollini & Musis cõsecrati. *Aonia Aganippe.* Nominativi sunt singulares. Aganippe autem fons est Bœotiæ, quæ & Aonia dicitur. Aonia autem breuis fit *Ni:* quia sequitur vocalis vocalem. Callimachus Agapippem fontem esse di-

cit Permessi fluminis. *Sola sup. rbis deserta.* Mænalus autem & Lycæus montes Arcadiæ sunt. A

Stant & oues circum nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris diuine poeta.
Et formosus oues ad flumina pauit Adonis:
Venit & vpilio: tardi venêre subulci:
Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.

Stant & oues circum. Scilicet circa Gallum, eius amorem stupentes. Sensus autem est, Sicut oues ô Galle circum te stare non pœnitet, ita nec te illarum pœniteat. nam etiam Adonis quondam ouium exstitit pastor. Et quòd ait *Nostri*, miscuit suam personam, vt frequenter facere consueuit: nam erat integrum, Tui nec pœniteat illas. Alij pœnitet pudet accipiunt. B
Nec te pœniteat pecoris diuine poeta. Allegoricos hoc dicit, Nec tu erubescas bucolica scribere. *Adonis a* habet accentum, quia græcum est nomen: tamen etiam Latinè sic dicimus. nam Adon nusquam lectum est. Et de hoc fabula talis: In Cipro insula regnauit Cinyras habens filiam Myrram nomine, quæ Solis ira in amores incidit patris, cum quo etiam ministerio nutricis concubuit: Namque nutrix Myrrhæ dixit Ciniræ, esse quandam puellam quæ eius amore flagraret, & concubitum nocte in tenebris propter verecundiam expeteret virginalem: hoc, Cinyras, incitatus libidine, pollicitus est: cupiens deinde videre vultus puellæ, lumen iussit inferri, visámque filiam persequi cum gladio cœpit, vt interficeret, quæ grauida de patre confugit in syluas, ibique mutata est in arborem nominis sui, sed infantem conceptum etiam in cortice retinuit, & postmodum dente apri excisum emisit in lucem, qui à nymphis educatus, Adonis cognominatus est, quem quia Venus adamauit, Mars in aprum transfiguratus occidit, quem multi miseratione Veneris in rosam conuersum dicunt. Est etiam alter ordo huius C
fabulæ, Ex Ægypto Epiuiotasterius & Yon fratres ad insulam Cyprum profecti sunt, atque ibi sortiti vxores, ex quorum genere Celes procreatus est, qui habuit Erinonam filiam, hæc cùm esset nimiæ castitatis, & hoc à Minerua & Diana diligeretur, Veneri esse cœpit inuisa, quæ cum puellæ castitati insidiaretur, in amorem eius impulit Iouem, quem dolum postquam Iuno animaduertit, vt fraudem fraude superaret, petit à Venere, vt in amorem puellæ Adonem inflammaret, quem posteaquam nulla fraude sollicitare in eius amorem potuit, obiectis quibusdam nebulis, ipsum Adonem in penetrale Virginis produxit: Ita pudicitia puella per vim & fraudem caruit, sed hanc Diana irata circa Cisseum fluuium in pauonem mutauit: Adonis verò ybi cognouit se amatam Iouis vitiasse, metuens profugit in montis Cassij siluas, ibiq; D
immixtus agrestibus versabatur, quem dolo Mercurij monte deductum, cum aper, quem fabulæ Martem loquuntur, vehementer vrgeret, & ab Adone vinceretur, repentè fulmen Iuppiter iecit & Adonem morti dedit: sed cùm Venus illusum sibi, & mortè amati sæpe quereretur, Mercurius miseratus imaginem Adonis, vt viuere crederetur, ad suos reduci fecit. Iuno autem à Ioue petiit, vt Adonis in lucis patriis æuum degeret: tum Diana puellæ Erinomæ formam pristinam reddidit, quæ tamen ex Adone taleum filium procreauit, & cum viro permansit. *Venit & vpilio.* Ouium custos, & propter metrum ait vpilio nam opilio dicimus, & græco vsus est schemate: sicut illi dicunt ὄρνις pro eo quod est ὄρνις, & ὄνομα pro eo quod est ὄνυμα. *Tardi venere subulci.* Tardi, ideſt stulti. Terentius in ἑαυτὸν τιμωρούμενῳ. *Tardus es,* id est stultus. Nam E
porci citò ambulant. Alij pro fatigati accipiunt, quidam dicunt ideo tardi, quia porci nusquam pascuntur, nisi radicitus effodiant herbam: *Subulci* autem pastores porcorum. *Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.* Vuidus, Pinguis. Et humidum est quod extrinsecus habet aliquid humoris: Vuidum verò quod intrinsecus, vnde vuæ dicuntur, quod tamen plerunq; confundunt poetæ, hiberna autem de glande, de collectione glandis, quia per hiemem colligitur.

Omnes, vnde amor iste rogant, tibi venit Apollo:
Galle quid insanis, inquit, tua cura Lycoris:
Perque niues alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Siluanus honore: F
Florentes ferulas, & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quam vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minióque rubentem.

Vnde amor iste. Id est tam impatiens, tam turpis. Alij sic intelligunt vnde quod non dignus ille atq; superet fastidiebatur. *Galle quid insanis.* vult spem amoris desperatione sanare. *Tua cura*

Lycoris

A *Lycorii.* Pene irrisorie dictum est. *Tua cura* id est pro qua tu ita solicitus es, te relinquit. Et bene cum alij interrogent, quasi deus Apollo diuinat. *Per que horrida castra secuta.* Horrida semper: nunc propter bella ciuilia. Et subtiliter hic tangit Antonium, vt supra dictum est. *Quassans.* Concutiens. *Quem vidimus ipsi.* vtrum quia præsentia numina agrestium & ipse & Fauni, an quia solent numina plerumque se rusticis offerre. Vnde est, Satis est potuisse videri. Notandum sanè quod ea num'na plerumque quæ amauerunt, dicit ad amatorem venire. Nã Apollo amauit Daphnin, Pan Syringam, Syluanus Cupressum. *Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem,* ebulum, genus est herbæ sambuco simile. *Minio* autem ideo quia facie rubra pingitur Pan, propter ætheris similitudinem. Æther autem est Iupiter. Vnde etiam triumphantes habent omnia Iouis insignia, sceptrum, palmatam. Vnde ait Iuuenalis, *In tunica Iouis.* Faciem quoque de rubrica illinunt instar coloris ætherei.

B

Et quis erit modus, inquit? amor non talia curat.
Nec lachrymis crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ,
Tristis at ille tamen, Cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris soli cantare periti
Arcades. ô mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores.

C *Amor non talia curat.* Quasi expertus in Siringa loquitur. *Tristis at ille tamen.* Alij *tamen* superioribus iungunt: sed melius vt sic legamus, Tamen cantabitis: vt sit sensus, Licet ego duro amore consumar, tamen erit solatium, quia meus amor erit vestra cantilena quandoque. Videtur enim neque obiurgationes, neque consolationes recipere obstinatè moriturus; nihil enim ad dicta ab eis respondit. *Arcades,* Pastores, & allegoricãs ostendit Virgilius quantum ei præstet, amorem eius canendo. *Ossa quiescant.* Hinc confirmat se esse morituum. *Olim.* Futuri temporis est modò.

Atque vtinam ex vobis vnus, vestrique fuissem
Aut custos gregis: aut maturæ vinitor vuæ.
D *Certè siue mihi Phyllis, siue esset Amyntas,*
Seu quicunque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite iaceret:
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer æuo.

E *Aut custos gregis, aut maturæ vinitor vuæ.* Ac si diceret, Quid mihi cum vrbibus, vbi meretrices tam pulchræ sunt quàm perfidæ? Vinitor autem, vel custos, vel cultor vinearum. *Seu quicunque furor.* Omnis enim amor plenus furoris est. *Quid tum si fuscus Amyntas?* quasi ei obiectum sit, quod Amyntas fuscus esset, sic respondit, quid deinde si fuscus est? *Mecum inter salices.* Videlicet, alteruter, vel quisquis ille, vel ille fuerit. *Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori.* Ac si diceret, Quid te iuuat inter frigora Gallicana demorari? & cum optaret aliud, iterum ad amatum redit. *Hic ipso æuo.* id est flore ætatis.

Nunc insanus amor, duri me Martis in armis
Tela inter media, atque aduersos detinet hostes.
F *Tu procul à patria (nec sit mihi credere) tantum,*
Alpinas ah dura niues, & frigora Rheni
Me sine sola vides. ah te ne frigora lædant:
Ah tibine teneras glacies secet aspera plantas,
Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina: pastoris Siculi modulabor auena.

E

Certum est, in siluis, inter speläa ferarum A
Malle pati: tenerísque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ: crescetis amores.

Nunc insanus amor. Hinc vsque ad finem, amatoris inconstantia exprimitur, cui electa displicent statim. *Tela inter media, atque aduersos detinet hostes.* Ex affectu amantis ibi se esse putat, vbi amica est, vt *me*, sit meum animum. *Nec sit mihi credere, tantum.* Tantum, quidam, tam longè abest vt nolim, credere te tam longè abesse: vel certè ordo est, Tu tantum procul à ciuitate, quæ solebas solis vrbibus frui. & per parenthesim dictum est, nec sit mihi credere: Id est quod vtinam non credam. Hi autem omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus. Terentius in ἀυτοτιμωρουμένῳ, *miserúmque nimis credere est. Ah dura.* Quæ & amatorem spernis, & Gallicana B
potes frigora sustinere. *Me sine sola vides.* Hinc est, Sola domo mœret vacua, nam meretrix sola esse non potest. *Ah te ne frigora lædant.* Inconstantem animum expressit, miserantem & optantem. *Teneras plantas.* Ostendit illam pulchram. *Ibo & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu. Carmina pastoris, Siculi modulabor auena.* Euboea insula est, in qua est Chalcis ciuitas: de qua fuit Euphorion, quem transtulit Gallus. Et hoc dicit, Ibo, & Theocritio stylo scribam carmina Euphorionis. Alij dicunt, id * ei magis per Chalcidem Theocritum significari, quod de Calchide profecti sint, qui Naxum in Sicilia condiderunt. Alij volunt ipsum Theocritum de Sicilia ad Chalcidem postea migrasse. Circa hanc Chalcidem ille Euryppus est, qui septies in vno die æstu maris fluit ac refluit: Sinus ipse in quo suprà dicta loca constituta sunt, salæneus dici- C
tur. *Speläa ferarum.* Græcè ait, pro speluncis. *Crescent illæ.* Quasi ei iterum displiceat, ne cum arboribus, eius crescant amores. Sanè breuiter dictus iste totus sensus.

Interea mistis lustrabo Mænala Nymphis:
Aut acres venabor apros: non me vlla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare saltus.
Iam mihi per rupes videor, lucósque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula: tanquam hæc sit nostri medicina furoris:
Aut deus ille malis hominum mitescere discat. D

Mistis lustrabo. μιγαδικῶς, pro immixtus nymphis. multis enim vnus miscetur. *Parthenios canibus circundare saltus.* Parthenius mons est Arcadiæ, dictus à virginibus, id est ἀπὸ τῶν παρθένων quæ illic venari consueuerant: vel à Parthenio Iouis filio, Archadis fratre, vel quòd ibi virginitas Callistonis delibata sit, vel quòd Parteniæ Lacedæmonij duce Falanto, ibi aliquando consedissent, priusquam in Italiam nauigarent, ac Tarentum conderent. *Vetabunt frigora.* quasi amore ardens loquitur. *Tanquam hæc sit nostri medicina laboris.* Iam quasi ad se recurrit: & illud quod suprà audiit, respicit, Amor non talia curat.

Iam neque Hamadryades rursus: nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite siluæ. E
Non illum nostri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis, Ebrúmque bibamus,
Sythoniásque nines hyemis subeamus aquosæ:
Nec si, cum moriens alta liber aret in vlmo,
Æthiopum versemus oues sub sydere Cancri.
Omnia vincit amor: & nos cedamus amori.

Iam neque Hamadryades. Amantis animum expressit, cui quod ante placuit, statim displicet. Nymphæ cum arboribus & nascuntur, & pereunt, ἀπὸ τοῦ ἅμα καὶ τῆς ὕλης, qualis fuit illa F
quam Erysichthon occidit: qui cum arborem incideret, & vox inde erupit, & sanguis, sicut docet Ouidius. Dryades verò sunt quæ inter arbores habitant. Oreades quæ in montibus. Sinè ab ouibus nymphæ peribelides, à fluminibus Naiades, à pratis Limoniadas, ab alimonia infantum Curotrofæ nominantur. Hoc autē ad superiora pertinet, quia dixerat, Mistis lustrabo

Mænala

A Mænala nymphis. *Nec carmina nobis ipsa placent*, Quia dixerat, Carmina pastoris Siculi modulabor auena. *Ipsæ rursus concedite syluæ.* Propter illud, iam mihi per rupes video, lucósque sonantes ire. Concedite verò hinc abire supra aliter, concede laborem. *Nec si frigoribus mediis Hebrúmque bibamus.* Manifestius hoc dicit, amore se carere non posse: nec si Hebrum Thraciæ fluuium mediis frigoribus bibat: nec si æstibus nimiis fuerit in ardenti prouincia. Dicit autem hoc secundum Physicos, qui morbos aut a contrariis, aut à similibus asserunt posse depelli. Sic Theocritus, εἴης δ' ἀνδρωνᾶτ ὑπὸ τὰν ὄρεσι χείματι μέσσῳ εὐδεῖν παὶρ ποταμὸν πετραμιδῶν· ἐγγὺς δὲ νάπαι ἐν ἃ θῆρες πυμάτοισι παρ' ἀβροσύναισι νομεῦσι. *Sythoniásque niues.* Sython est mons vel gens Thraciæ. *Liber.* Corticis pars interior. *Versemus.* Pascamus, quoniam qui pascit huc & illuc agit pecus, quod est versare, vt est in Æneide. tu curuum deserto in gramine versas; aut exerceamus & tractemus, vt in vndecimo, Consilio versare dolos ingressus, & item, seu versare dolos. s.c.o.m. *Omnia*
B *vincit amor: & nos cedamus amori.* Cuiuis enim facilius quàm amori repugnatur, quod eleganter Plautus explicuit. *Qui amans egens ingressus est princeps in amoris viam, superauit ærumnis suis ærumnas Herculis, nam cum Leone, cum excetra, cum apro Aetolico, cum auibus Stimfalicis, cum Auhæo meo eluctari malueram, quàm cum amore.*

Hæc sat erit diuæ vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
C *Quantum vere nouo viridi se subiicit alnus.*
Surgamus: solet esse grauis cantantibus vmbra.
Iuniperi grauis vmbra: nocent & frugibus vmbræ.
Ite domum saturæ, venit hesperus, ite capellæ.

Hæc sat erit. Iam ad Musas loquitur. *Gracili fiscellam texit hibisco.* Ac si diceret, Nisi hac re occupatus minimè canerem. Allegoricè autem significat se composuisse hunc libellum tenuissimo stylo. *Quantum vere nouo viridis se subiicit alnus.* Vere nouo, vel generaliter, vel sibi nouo: viridis autem pro tenera, & hoc dicit, Amo inquit Gallum, sed latenter sicut arbores crescunt.
D Nam comparatio ista hoc significat: scilicet propter Cæsarem subiicitur rei, vel sursum iacit, vel subter iacit. *Nocent & frugibus vmbræ.* Quanto magis hominibus? Vnde est in Georgicis, Et ruris opaci Falce premes vmbram, & item alibi, aut vmbra nocet. *Ite domum saturæ, venit hesperus, ite capellæ.* Verecundè se capellarum dicit esse pastorem, Id est, vilissimorum animalium. nam bucolica scribens, debuit se dicere, boum esse pastorem: sed vitans arrogantiam, vltimum se voluit esse, non principem in scribendis Bucolicis: quamuis alij dicant, ideo eum etiam capellarum se memorasse pastorem, quòd apud nonnullos de capris propter abundantiam lactis vel fetuum, maior fructus putetur, vt ipse ait, Densior hinc soboles, h.l.c.l. Et item, Quo minor est illis curæ mortalis egestas.

E

F

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER I. AD MÆCENATEM.

QVID faciat lætas segetes: quo sydere terram
Vertere Mæcenas: vlmísque adiungere vites,
Conueniat: quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori: atque apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos ô clarissima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum:
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit aristâ,
Poculáque inuentis Acheloia miscuit vuis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni,
Ferte simul, Faunique pedem: Dryadésque puellæ,
Munera vestra cano. tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci.

MAVRI SERVII HONORATI GRAMMATICI IN PRIMVM GEORGICON COMMENTARIVS.

VIrgilius in operibus suis diuersos secutus est poetas: Homerũ in Æneide: quem, licet longo interuallo, secutus est tamen. Theocritum in Bucolicis, à quo non longè abest: Hesiodum in his libris, quem penitus reliquit. Hic autem Hesiodus fuit de Ascra ciuitate, qui scripsit ad fratrem suum Persen librum quem appellauit ἔργα καὶ ἡμέρας, idest opera & dies. Hic autẽ liber continet quemadmodum agri, & quibus temporibus sint colendi: cuius titulum transferre noluit, sicut Bucolicorum transtulit: sicut in Æneide appellauit ad imitationem Odysseæ: tamen eum per periphrasim primo exprimit versu dicens, Indicabo quo opere, & quibus temporibus ager colendus sit. Ingenti autem egit arte, vt potentiam nobis sui indicaret ingenij coarctando lata, & angustiora dilatando. Nam cum Homeri & Theocriti breuitate scripta collegerit: vnum Hesiodi librum diuisit in quatuor. quod ratione non caret. nam omnis terra (vt etiam Varro docet) quadrifariam diuiditur. Aut enim aruus est ager, id est sationalis: aut consitus, id est aptus arboribus: aut pascuus, qui herbis tantum & animalibus vacat: aut floreus, in quo sunt horti apibus congruentes & floribus. Malè autem quidam Georgicorum duos tantũ esse asserunt libros: dicentes Georgicam esse, γῆς ἔργον, idest terræ operam: quam primi duo continent libri: nescientes tertium & quartum licèt Georgiam non habeant, tamen ad vtilitatem rusticam pertinere. nam & pecora & apes habere, studij est rustici: licèt possimus agriculturam etiam in his duobus sequentibus inuenire. Nam & farrago sine cultura nõ nascitur: & in hortis colendis non minorem, quàm circa terras, constat esse laborem. Et hi libri, didascali sunt. Vnde necesse est vt ad aliquem scribantur, nam præceptum & doctoris & discipuli personam requirit. Vnde ad Mæcenatem scribit: sicut Hesiodus ad Persen, Lucretius ad Memmium. Sanè agricul-

A agriculturæ huius præcepta non ad omnes pertinent terras, sed ad solum situm Italiæ, & præcipuè Venetiæ, teste ipso Virgilio qui ait, Tibi res antiquæ laudis, & artis Ingredior, cum de Italia diceret.

Quid faciat lætas segetes. Fertiles, fœcundas, id est, Quæ res terras pingues efficiat. segetem enim modò pro terra posuit: sic alibi, Horrescit strictis seges ensibus. Pingues autem efficit terras: (vt paulò pòst dicturus est) cinis, intermissio arandi, incensio stipularum, stercoratio. Vnde etiam lætas ait. Nam fimus, qui per agros iacitur, vulgò lætamen vocatur. Sanè *Quid faciat* non interrogat, sed pollicetur. *Quo sydere terram.* Quo tempore. ex syderibus enim tempora colliguntur. Et sciendum quatuor primis versibus textum sequentium quatuor librorum per ordinem contineri. Sanè Sydus propriè est quod in se plures continet stellas, sed à poetis

B cõfusè ponitur. *Terram vertere* θεωρηματικῶς arare. *Vlmisque adiungere vites.* Subaudi tur *Quo sydere.* & hoc secundum Italiæ situm locutus est: in qua vites altius eleuantur. sic alibi, Non eadem arboribus pendet vindemia nostris. Hoc autem rustici maritare dicunt: *Quæ cura boum, quis cultus habendo sit pecori.* Aut in sequenti epexegesis est hoc vt sit, Qui cultus habendo sit pecori: quod est, quæ cura boum. Aut certè κατ' ἐξοχὴν ait boues, & postea intulit cætera pecora: vt maius animal separaret à minoribus: sicut de hominibus facit, dicens, Relliquias Danaûm, atque immitis Achilli. *Habendo* autem, dum habentur, vt alibi. Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo: datiuum ergo pro genitiuo posuit, nam habendorum pecorum facit, sicut apium parcarum. Et *cultum* hic habitudinem corporis significat, aliàs ornatum. Sallustius, *Cultu*

C *corporis ornata egregio.* &, *cultu quàm maximè miserabili Romam venit.* aliàs ad animum refertur. *Vt queis neque mos, neque cultus erat.* Sallust. *Indoctis inculsique vitam sic vti peregrinantes transigere. Quanta,* quàm magna. *Habendo pecori* Hoc est vt habeatur pecus. *Experientia,* vel Vsu nata doctrina. Hoc est ἀπὸ πείρας, vel notitia. *Parcis.* Seruatricibus frugi, quæ mella custodiunt. Hinc canere incipiam, pro, dehinc vel deinceps, non ergo ab apibus, sed quid faciat lætas segetes. *vos ô clarissima mundi lumina, Liber & alma Ceres.* Stoici dicunt non esse nisi vnum deum, & vnam eandemque potestatem, quæ pro ratione officiorum nostrorum, variis nominibus appellatur. Vnde eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem vocant. Item Lunam, eandem Dianam, eandem Cererem, eandem Iunonem, eandem Proserpinam dicunt: secundum quos, pro Sole & Luna, Liberum & Cererem inuocauit. *Lumina.* Numina fuit, sed emendauit ipse, quia posteà ait. Et vos agrestum præsentia numina Fauni. *Labentem,* currentem, vel citò transeuntem. *Quæ ducitis annum.* Quorum cursu tempora computantur. Nam per Lunam, mensis: per

D Solem, annus ostenditur. Vel certè deducitis per duodecim syderà, aut ducitis, pro finitis, vt noctem custodia ducit: & alibi, hic noctem ludo ducunt. *Alma Ceres.* Alma, ab alendo, Ceres à creando dicta. Quamuis Sabini Cererem, panem appellent, Liberum, Lebasium: dictum autem quia Græcè λείβειν dicitur res diuina: vel simul Liberum, & Cererem posuit, quia eis templa simul posita sunt, & ludi simul eduntur. *Vestro si munere.* Quoniam sine cibo & potione viuere non possumus, vel munere, beneficio, vt munere victor amici. Si autem hic pro, siquidem. Nam si modò confirmantis est. Terentius, *Non si redirem pater: ei veniam daret. Chaoniam pingui glandem mutauit arista.* Epiroticam. Quæ cur Chaonis dicta sit, in tertio Æneidos plenius habes, & hic Epiroticam à loco in quo abundant glandes, quibus antea homines vescebantur: vel quod ibi Quercus Ioui Dodoneo sacra, quæ hominibus responsa reddebat, ex hac

E cum fuisset excisa, columbæ, quæ vaticinabantur, volasse dicuntur. Et modo speciem pro genere posuit. non enim aut in Epiro tantum glandes fuerunt: aut de solo Acheloo homines potare consueuerant. Pingui autem arista, modò pro frumento posuit: & affectatè ait pinguem aristam, cum propriè arista ab ariditate sit dicta: glandem verò mutauit arista ita ait, vt * coiam paludamento mutauit. vt, *Poculáque inuentis Acheloia miscuit vuis.* Achelois terræ fuisse filius dicitur, vt solet de his dici, quorum per antiquitatem latent parentes. Hic cum de Melpomene, vel vt quidam dicunt de Calliope Syrenas habens filias, amisisset, & mœrore conficeretur, auxilium matris orauit, vt sibi seni luctus remedium præstaret, quæ miserans filium, patefactis antris intra se obruit; cui postea vt perennem famam nominis daret in Ætolica regione fluuiũ eiusdem vocabuli nasci fecit, quem nonnulli de Pindo monte Thessaliæ oriri adserunt. Circa hunc Staphilus œnei pastor, cum animaduerteret ex capris vnam esse pinguissimam, inclexit id pabuli libertate fieri; secutus itaque eandem, cum vidisset vuis nasci, admiratus, &

F nouitatem, & dulcedinem, decerptum fructum protulit regi, qui cum liquorem expressisset, à suo nomine vocauit œnon, ab inuentore Staphilem. Sed Hercules cum propter vxorem Deianiram cum Acheloo contenderet, cornu eius vnum fregit, quod Græcè κέρας dicitur: sed hic Acheloum non præter rationem dixit: nam sicut Orpheus docet, & Aristophanes comicus, & Euphorus historicus tradunt, Acheloum generaliter propter antiquitatem fluminis, omnem aquam veteres vocabant. Ergo quia specialiter Achelous Græciæ fluuius est, aut

A

ſpecies eſt pro genere: aut ſecundum antiquitatem eſt locutus. *Et vos agreſtum præſentia numina Fauni.* Ideſt, propitia: vt, nec tam præſentes alibi cognoſcere diuos, quorum præſentia fauor eſt. Et benè de diuerſis rebus dicturus, diuerſa inuocat numina, Hoc enim & in ſacris fieri ſolebat, vt poſt ſpecialia ad eam rem, de qua agebatur inuocata numina, omnes dij vel deæ confusè inuocarentur. *Præſentia numina Fauni.* Præſentia quoniam dicuntur vſque ad ea tempora, quibus fuit Faunus, qui dictus eſt à fando, viſa eſſe numina: Quidam Faunos putant dictos ab eo quòd frugibus faueant. Cincius & Caſſius aiunt ab Euandro Faunum deum appellatum, ideóque ædes ſacras, Faunas primò appellatas, poſtea fana dicta; & ex eo, qui futura præcinerent, Fanaticos dici. *Fauníque pedem.* Cum vnus Faunus ſit cur pluraliter poſuit? * ſeſe. Sed Varro ad Ciceronem ita ait: *Dij Latinorum ita,* vt Faunus ſit per * ex verſibus quos vocant Saturnios in ſilueſtribus locis ſolitos fari futura, atque inde Faunos dictos. *Ferte ſimul F. p.* Ferte, aut ſimul venite: aut date carmini meo facilitatem, quod vtique pedibus continetur: vt ſit, Ferte pedem, meretricam præſtate rationem. *Dryadé que puellæ.* Dryades à quercubus, quod iam ſuprà dictum eſt. *Túque ô, cui prima frequentem Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti.* Antiquiſſimi libri *Fudit aquam,* plerique habuerunt. Quoniam Neptunus & fluminibus & fontibus, & omnibus aquis præeſt, vt ipſe docet, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus, ſed melius *equum.* Propter armenta. In Cornel. equum, in authentico aquam ipſius manu equum. Fabula talis eſt, Cum Neptunus & Minerua de Athenarum nomine contenderent, placuit diis vt eius nomine ciuitas appellaretur, qui munus melius mortalibus obſtuliſſet. Tunc Neptunus percuſſo littore equum animal bellis aptum produxit: Minerua, iacta haſta, oliuam creauit: quæ res eſt melior comprobata & pacis inſigne. Vt autem modo Neptunum inuocet: cauſa eius muneris facit, quia de equis eſt dicturus in tertio: alioquin incongruum eſſet, ſi de agricultura locuturus numen inuocet maris. Equum autem à Neptuno progenitum alij Scythium, alij Schironem, alij Arionem dicunt fuiſſe nominatum. Et ideo dicitur equum inueniſſe: quia velox eſt eius numen, & mobile, ſicut mare. Vnde etiam Caſtor & Pollux, quia eorum velociſſimæ ſtellæ ſunt, equos in tutela habere dicuntur. Sanè hunc equum cuiuſcunque nominis alij apud Arcadiam, alij in Theſſalia editum dicunt, in quo etiam montem altiſſimum oſtendunt, vbi primùm equus viſus ſit, in tantum vt ob hanc cauſſam à Theſſalis Neptuno equeſtre certamen memorent inſtitutum: vnde vt apud Græcos ἵππιος ποσειδῶν, à nobis equeſter Neptunus. Alij hanc eandem de equo opinionem variè adſerunt: nam primum equũ & mox pullum equinum matre editum tradunt, quidam marem magis pullum initio editum volunt: nonnulli Saturno, cum ſuos deuoraret, pro Neptuno, equum oblatum deuorandum tradunt; Vnde Illyricos quotannis ritu ſacrorum equum ſolere aquis immergere: hoc autem ideò quòd Saturnus humoris totius, & frigoris deus ſit. *Prima* autem, multi pro olim accipiunt vt, Prima, quòd ad Troiam. p. c. ſt. a. Alij prima ideo quòd poſt Scythium, Arionem genuit. Nonnulli vero ob hoc *cui prima frementem fudit aquam* legunt, quod veteres murmura aquæ, fremitum dicebant: Ennius, *Ager oppletus imbrium fremitu.* Et denuò, *ratibúſque fremebat imber Neptuni,* Virgil. in nono, Vicinæque fremunt ripæ. c. u. Ergo prima aut proprium, quia & Pegaſo fontem in Bœotia icta eius vngula fudit, aut prima tellus, ideſt littus. vt primáque vetant conſiſtere terra. *Et cultor nemorum, cui pinguia Cæa.* Ariſtæum inuocat, id eſt Apollinis & Cyrenes filium: quem Heſiodus dicit Apollinem paſtoralem. Hic (vt etiam Salluſtius docet) poſt laniatum à canibus Actæonem filium, Thebas reliquit: & Cæam inſulam tenuit primò, adhuc hominibus vacuam: poſt ea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam tranſitum fecit. Huic opinioni Pindarus refragatur, qui eum ait de Cæa inſula in Arcadiam migraſſe, ibique vitam coluiſſe. Nam apud Arcadas pro Ioue colitur, quòd primus oſtenderit, qualiter apes debeant reparari. vt ait poeta de hoc ipſo Ariſtæo, Tempus & Arcadij memoranda inuenta magiſtri. Pandere. *Cultor* autem pro incola. Cæa verò inſula in Ægeo mari. *Dumeta,* frutrices.

B

C

D

E

F

Ipſe nemus linquens patrium ſaltúſque Lycæi
Pan ouium cuſtos, tua ſi tibi Manala cura,
Adſis ô Tegeæe fauens: oleaque Minerua
Inuentrix: vncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Syluane cupreſſum.
Diique, deæque omnes, ſtudium quibus arua tueri
Quique nouas alitis non nullo ſemine fruges:
Quique ſatis largum cœlo demittitis imbrem.

Ipſe nemus linquens patrium Panouium cuſtos. Pindarus, Pana ex Penelope filium dicit, vnde mihi patrium pro paternum accipiunt, eo quod Pan non Arcas ſit, ſed Ithaceſius, vt à patre non

A tre non à patria, vox hæc videatur detorta, quia in Arcadia genitus. *Saltúsque Lycæi* Montis Arcadiæ. *Pan ouium custos.* Ideo Lycus Pan ouium custos, quòd lupos ab ouium gregibus depellat. *Si tibi.* Si quidem tibi, Mænala autem mons Arcadiæ: dictus ἀπὸ τῶν μήλων, id est ab ouibus, quibus plenus est. *Tegæe.* Vocatiuus est, à deriuatione Tegæi oppidi Arcadiæ, & Tegeus tribrachus est: Tegæus Pæan tertius. *Fauens,* Pro volens & per hoc propitius, Fauere enim veteres etiam velle dixerunt. Ennius, *Matrone maros complent spectare fauentes,* nonnunquam fauere & pro tacere ponitur, vt idem in Enniis, * *ore fauentes:* Et Virgilius in quinto, Ore fauete omnes. *Oleæque Minerua inuentrix.* Eo tempore quo aduersum Neptunum de nomine ciuitatis contendit, quod iam supradictum est, cui fabulæ hoc additur, quòd postquam Minerua inuenta oleæ
B Neptunum vicerit, indignè ferens Alisotheus Neptuni filius oleas cœpit excidere, cui, dum hoc facit, ferrum de manubrio decidit, & ei caput amputauit: Neptunus verò dolens filij sui obitum, Martem homicidij cœpit arguere: inde effectum est vt Mars & Neptunus de hac re iudicium apud Athenas experirentur; vnde locus vbi Iudices sederunt areopagos, Iudices Athenienſium, Areopagitæ appellantur. *Vncique puer monstrator aratri.* Alij Triptolemum, alij Osyrim volunt. quod magis verum est, vt dicit Propertius vel Tibullus. Nam Triptolemus frumenta diuisit. Quod munus ei Ceres dedit propter humanitatem patris Icari, qui eam, cum Proserpinam captam in coniugium à Plutone quæreret, in Attica susceptt hospitio. Alij talem de hoc Triptolemo fabulam tradunt: Ceres cum Proserpinam filiam quæreret ad Eleusinum
C regem deuenit, cuius vxor Cyntinia puerum Triptolemum pepererat, séque nutricem pueri amore ducta simulauit reginæ, sed nutrix recepta cum vellet alumnum suum immortalem reddere interdiu cum lacte diuino alebat, noctu in ignem clam obruebat. Itaque præterquam solebant mortales crescebat. Id sic fieri cum pater admiraretur, nocturno tempore obseruauit, cum Ceres vellet puerum in cinere & in igne abscondere: Pater exclamauit, illa irata Eleusinum exanimauit. Triptolemo alumno suo æternum beneficium dedit. Nam ad fruges portandas currum draconibus iunxit, deditque ei, quibus ille vectus orbem terrarum frugibus obseruit, quem postquam domum rediit cum Cephalus rex interficere voluisset, per cognita iussa Cereris Triptolemo regnum tradidit, qui accepto regno oppidum constituit, & ex patris no-
D mine Eleusinum nominauit, Cererique sacra primus instituit, quæ δεισιδαίμονα, Græcè dicuntur. Varro de scenicis originibus, vel Scauro, Triptolemum dicit Nigidius feræ barbaricæ sub virginis signo * arator, quem Orona Ægytij vocant, quod Oron Osyridis filium ab hoc educatum dicunt. Ergo Osyris significatur. vt, φιλοσόφους τοὺς ἀρίστους, vel Epimenides, qui posteà Buzyges dictus est secundum Aristotelem. *Et teneram ab radice ferens Syluane c.* Syluanus deus est syluarum. Hic amauit puerum Cyparissum nomine, qui habebat mansuetissimam ceruam. Hanc cum Syluanus nescius occidisset, puer extinctus dolore: quem amator deus in cupressum arborem eius nominis vertit, quam pro solatio portare dicitur. Sanè in Bucolicis alium illi habitum dedit, Venit & agresti capitis Syluanus honore. quidam Syluanum primum instituisse plantationes dicunt. Ideo tenera ab radice poetam dixisse. An ab radice tenera, quia cæ-
E sa cupressus dicitur non renasci, idem inualida, an ab radice tenens? *Diique, deæque omnes.* Post specialem inuocationem, transit ad generalitatem: ne quod numen prætereat. More Pontificum per quos ritu veteri in omnibus sacris post speciales deos, quos ad ipsum sacrum quod fiebat, necesse erat inuocari, generaliter omnia numina inuocabantur. *Studium quibus arua tueri.* nomina hæc numinum in Indigitamentis inueniuntur, id est in libris pontificalibus: qui &, nomina deorum & rationem ipsorum numinum continent: quæ etiam Varro dicit. Nam (vt suprà diximus) nomina numinibus ex officiis constat imposita. Verbi causa, vt ab occatione, deus Occator dicatur: à Sarritione, deus Sarritor: à stercoratione, Stercilinius: à satione, Sator, Fabius Pictor hos deos enumerat quos inuocat Flamen sacrum Cereale faciens telluri & Ce-
F reri, veruactorem, Reparatorem, Inporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Messorem, Conuectorem, Conditorem, Promitorem. *Tueri.* pro tuendi, aut tuendorum. *Quique nouas alitis.* Idest omnes qui hoc potestis. *Non nullo semine.* Id est aliquo, & hoc dicit; Qui à nobis facta semina vestris seminibus alitis. Semina autem dicit deorum cæli temperiem, pluuias, teporem: Vel *Nonnullo semine* ab hominibus scilicet tacto, vt quippe solo natura subest. Seu rorem. *Satis.* Segetibus. vt, Sata læta, boúmque labores. Largo autem cœlo demittitis imbrem, per hæc aquam & terram significari vult.

Túque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est: vrbeisne inuisere Cæsar
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatúmque potentem
Accipiat: cingens materna tempora myrto:

An deus immensi venias maris: ac tua nauta A
Numina sola colant: tibi seruiat vltima Thule:
Teque sibi generum Tethys emat omnibus vndis.
Anne nouum tardis sydus te mensibus addas:
Quâ locus Erigonen inter, chelásque sequentes
Panditur: ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cæli iusta plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent tartara regem
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido: B
Quamuis Elysios miretur Græcia campos:
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum: atque audacibus annue cœptis:
Ignarósque viæ mecum miseratus agrestes
Ingredere & votis iam nunc assuesce vocari.

Túque adeo quem mox quæ sint habitura deorum Concilia incertum est. Adeo hic præcipuè: quidam adeo abundare putant antiqua figura, vt, omne adeo genus in terris. Et iam adulatio ad Augustum quem inter deos inuocat. Nec totum tamen dandum est adulationi, sed & veritati. nam cum omnes Imperatores post mortem sint inter deos relati, Augustus viuus diuinos honores emeruit, quod etiam Horat. testatur dicens, *Præsenti tibi maturos largimur honores: Iurãdásque tuum* C *per nomen ponimus aras.* Vnde malè quidam culpant Virgilium, dicentes eum auiditate laudandi citum interitum Augusto optasse: cum ad rem, quæ tunc fiebat, respexerit. *Mox*, possumus tamen pro post accipere: Horatius, *Mox daturæ Progeniem vitiosiorem.* Idest postea. Potest & *Mox* ad vitæ humanæ breuitatem referri. Nam ipse ait in decimo, Phœbe diu (res si qua diu mortalibus vlla est) Viximus. Sanè sciendum mirè eum laudasse, quòd ait, Quem mox quæ sint habitura deorum Concilia incertum est. Id est, nondum scimus quis deus esse velis. nam deum fieri maximum est. in potestate habere quis deus velis fieri: plus esse quàm maximum constat. *Vrbcis ne inuisere Cæsar.* Tradidit vtrum velis terrarum, an maris, an cæli imperium possidere. *Et te maximus orbis.* Vtrúmque te pro Ioue coli velis. *Auctorem frugum.* Qui frugibus & cæteris re- D bus originem præstes. *Tempestatúmque potentem.* Aut bonarum tempestatum: vt, Vnde hæc tam clara repentè Tempestas? Aut tempestatum ait temporum: sicut vbiq; Sallustius. *Materna myrto.* Quæ in honorem est Veneris, à qua Augustus ducit per Caium Cæsarem. *An deus i. v m.* Id est, an pro Neptuno coli te velis & immensi maris, cuius mensura non potest comprehendi. *Venias* autem aliquanti pro sis accipiunt, ac si Græcè diceret ἴσθι siue γένοῦ χθονὸς, ire veteres pro esse dicebant. *Numina sola colant.* Sola magna, præcipua, Id est, supra alios deos marinos quasi melior sit futurus & Neptuno & cæteris diis marinis. *Thule.* Insula est Oceani inter septentrionalem & occidentalem plagam, vltra Britanniam, iuxta Orchadas & Hiberniam in hac Tile E cum sol in Cancro est, dies continuus sine noctibus esse dicitur. Præterea miracula de hac insula feruntur, sicut apud Græcos Ctesias & Diogenes, apud Latinos Sammonicus dicit. *Tethys emat o. v.* Tethys est vxor Oceani, nympharum mater. Quodautem ait *emat*, ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus & vxor inuicem emebãt, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres nuptiæ fiebant, vsu, si, verbi gratia, mulier anno vno cum viro licet sine legibus fuisset: farre, cum per Pontif. Max. & Dialem Flaminem per fruges & molam salsam coniungebantur, vnde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi & matrimi nascebantur, coemptione verò atque in manum conuentione, cum illa in filiæ locum, maritus in patris veniebat, vt si quis prior fuisset defunctus locum hæreditatis iustum alteri faceret, & bene, *Seruiat*, quia quæcunque in manu conuenerat, omnia protinus quæ doti * dicebantur, marito seruiant *, hanc Tethen. Cic. in Timæo Salaciam dicit, generum verò pro marito positum multi accipiunt, iuxta Saffo quæ in lib. qui scribitur epithalami ait, χαῖρε νύμφα, χαῖρε γαμβρὲ πολλὰς ὤρας ἐν σῶι δόμοις. sic & Pind. ἐν τῶι ἰδίωι. *Tardis sydus t. m. a.* Idest æstiuis. Vel quia optat F vt diu viuat, vel quia Virgo & Libra δυσανατολαί, idest tardè orientia dicuntur. Et Tardis, an quia aureo sæculo longiores dies dicuntur fuisse, an post multos tardósque menses vt deus fiat, an id: Aut incipient magni procedere menses, per hunc magni? *Qua locus E i. c. s.* Ægyptij duodecim esse asserunt signa. Chaldæi verò vndecim. Nam scorpium & libram vnum signum accipiunt. Chelæ enim scorpij libram faciunt. Item Chaldæi volunt æquales esse partes in omnibus signis, sed pro qualitate sui, aliud signum xx. aliud xxx. habere: cum Ægyptij tricenas esse partes in omnibus velint. Modò ergo secundum Chaldæos locutus est, dicens posse eum habere

A bere locum inter Scorpium & virginem. nam Erigone ipsa est virgo. Sciendum deinde est voluisse maiores in his signis esse deorum domicilia: vt Solis est, Leo, Lunæ verò Cancer. Cæterorum verò quinque planetarum bina sunt signa: prout se ratio syderum sequitur. Nam primus circulus à terra, Lunæ est, secundus Mercurij, tertius Veneris, quartus Solis, quintus Martis, sextus Iouis, Saturni vltimus. Sed remotis Sole & Luna, quorum sunt domicilia Leo & Cancer: hi quinque ordine quo eorum sunt circuli, bina possident signa, vnum à sequentibus, & vnum à superioribus: vt Mercurij sint Virgo & Gemini: Veneris, Libra & Taurus: Martis, Scorpius & aries: Iouis, Sagittarius & Pisces: Saturni, Capricornus & Aquarius. Vnde per hæc loca syderum, Augustum & fortem propter Scorpium, ideſt Martis domicilium. & iustum propter Libram: & prudentem propter vicinam Virginem, ideſt Mercurij domicilium fore significat. Vel certè ideò inter Scorpionis brachia, quæ sunt Libra, & Erygonem, quæ est Virgo, quia
B Libra æquitas, Virgo Iustitia. Sanè hæc Erygone Icari filia fuit, tantæ pietatis in patrem, vt cũ eum vidisset mortuum, omni se luctu ac mœrore conficeret, ob quam rem misericordia deorum inter signa locum virginis sub Iustitiæ vocabulo iussa est obtinere. Cheles autem sequẽtes ideo ait, quia sicut dictum est ipsæ sunt Libra. Bene autem Augusto inter Virginẽ & Scorpium, ideſt inter iustitiam & virtutem, locum tribuit. Nam Chelæ, Scorpij brachia sunt, quæ sexaginta partes in cœlo sunt: solum fore significat. *Panditur ipse tibi.* Ordo est, Quà locus ipse tibi panditur. Tibi autem, in tuum honorem & gratiam. *Ipse autem, vltro sua sponte. Ipse tibi.* Hic distinguitur, nisi dixeris, Ipse tibi: tum brachia contrahit ardens Scorpius, *bene optantis, verba maledictum comprehendisse videantur. *Iam brachia c. a. S.* Ideo Augusto merito iuxta Scorpium locum adsignat, quia sydus hoc supra Romam positum creditur. Varro tamen ait se legisse Empedotim. *cuidam Syracusano à quadam potestate diuina mortalem aspectum detersum, eúmque inter cætera tres portas vidisse, trésque vias. Vnam ad signum Scorpionis, quã
C Hercules ad deos ipse diceretur *: alteram per limitem, qui est inter Leonem & Cancrum: Tertiam esse inter Aquarium & Pisces: Arguté itaque eam viam & sedem tribuit Augusto forti Imperatori, quam habuit deus fortis. *Ardens Scorpius.* Ardens ad illud refertur, quia Martis est domicilium: nam Scorpij tempus frigidum est, quippe cuius Nouember mensis est. Vel *ardens* ad virus eius, vel ad cupiditatem Augusti recipiendi. *Iusta plus parte.* Secundum Chaldæos qui Scorpium dicunt spatium duorum signorum tenere. Ergo & loci spatio te inuitat. *Quicquid
D eris.* Ordo est, Quicquid eris, da facilem cursum. Cætera enim per parenthesin dicta sunt. *Nec sperent tartara regem.* Nec sperent dixit, quasi beneficium de quocunque venerit. Nec tibi regnãdi veniat tam dira cupido. Allegoricè dicit illum nec debere mori velle, nec posse. Dira autem pro magna vel vehemens. *Quamuis Elysios m. G. c.* Licet præferantur inferi à Græcis Poetis. *Nec repetita s. P. m.* Ceres cum raptam à Plutone Proserpinam filiam diu quæsisset, tandem aliquando eam esse apud inferos comperit: pro qua re cum Iouis imploraſſet auxilium, ille respondit
E posse eam reuerti si nil apud inferos gustauisset. Illa autem iam Punici mali in Elysio grana gustauerat: quam rem Ascalaphus Stygis filius prodidit. Vnde Proserpina ad superos remeare non potuit. Hinc ait Lucanus, *Quæ te detinuant Aeinea dapes.* Quam necessitatem modo Virgilius Proserpinæ tribuit voluntati. Sanè Ceres à Ioue postua meruisse dicitur vt Proserpina sex esset cum matre mensibus, sex cum marito: quod ideò fingitur, quia Proserpina ipsa est quæ & Luna, quæ toto anno sex mensibus crescit, sex deficit, scilicet per singulos menses quindenis diebus: vt crescens apud superos, deficiens apud inferos esse videatur: & sequitur & *Proserpina matrem* ad admirationem Elysiorum posuit, quod matri prælati sunt. *Da facilem cursum.* Meo
E scilicet poemati. *Atque audacibus a. c.* Verecundè suas vires extenuat, & commendat operis difficultatem dicendo *Audacibus, Ignaróque viæ mecum miseratus agreſtes Ingredere.* Aut mecum viæ (id est rationis) aut artis ignaros miseratus rusticos iuua, aut mecum ignaros intelligas: aut rusticis ignaris saue mecum, ideſt quibus etiam ego his scriptis plurimùm collaturus sum: aut mecum ignaros agricolas miserare: aut eis mecum saue. *Et votis iam nunc assuesce vocari.* Id est viuus adhuc. Nam (vt diximus) Augustus viuus diuinos honores meruit.

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resoluit,
F *Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro*
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet auari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.

Vere nouo, gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Nouum multa significat, nam & recens aliquid nouum dicitur, vt ipse ait, LAC mihi non æstate nouum, ideſt recens: nouum dicitur & magnum, vt Pollio & ipse facit noua carmina; modò autem Nouum Ver ideo ait, quia anni initium mensis est Martius. Et sciendum decem tantum menses fuisse apud maiores. Martium autem anni principium habere voluerunt, propter Martem suæ gentis auctorem. quod multis firmatur auctoribus. Nigidius in sphera Græcanica, nouum annum æquinoctium Vernale memorat. Varro epistolicarum quæstionum, *Inter mensem Februarium qui tunc esset extremus, & inter calendas Martias quæ tunc erant primæ.* Atta, *annum nouum voluerunt esse primum mensem Martium.* Et alibi, *Maiores Martium primum habuerunt.* Aprilis verò dictus est, quasi terras tepore aperiès. Maius à Maia. Iunius à Iunone. quamquam alij à maioribus & iunioribus hos duos menses velint esse nominatos. Nam antea populus Rom. in centurias iuniorum & seniorum diuisus fuerat. Reliqui iam à numero nominabantur, Quintilis, Sextilis, September, October, Nouember, December, & hi erant tantum decem menses. Duo verò, propter rationem signorum anni, intercalabantur, qui postea à Iano & à Februo nominati sunt, Februus autem est Ditis pater: cui eo mense sacrificabatur. Quintilis & Sextilis mutati sunt postea in honorem Iulij Cæsaris & Augusti. Vnde sunt Iulius & Augustus, Sic Ouidius in Fastis. Ergo *Vere nouo*, & anni initio accipiamus, & prima parte Veris. Nam anni quatuor sunt tempora diuisa in ternos menses: qui ipsorum temporum talem faciunt discretionem: vt priore mense Ver nouum dicatur: secundo adultum: tertio, præceps. Sicut etiam Sallustius dicit, *vbique noua æstas, adulta, præceps.* Sic Autumnus nouus, adultus, præceps. Item Hyems, noua, adulta, præceps vel extrema. Vnde est, Extremæ sub casum hyemis. Sanè sciendum Xenophontem scripsisse vnum librum Oeconomicum: cuius pars vltima agriculturam continet: de qua parte, multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit, sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continent. Nam primus præcepta habet quemadmodum debeat materfamiliàs domi agere: Secũdum quemadmodum foris paterfamiliàs. Illud quoque sciendum est in his libris non esse obscuritatem in quæstionibus, sicut in Æneide, nisi in paucis admodum locis. Sed in hoc tantam esse difficultatem vt res positas intelligamus: id est τὸ καλλιφωνον, sicut hac prima quoque eius præcepta significant, Nam hoc dicit agrũ fertilem, ideſt pinguem & herbosum, bis debere arari: semel verno tempore, vt & herbæ adhuc teneræ & sine semine auellantur: & æstatis calore, vt superfluus humor siccetur, vel glebarum putrefiat durities: & semel Autumnali arandum cum seminibus. Agrum verò tenuem & sterilem Autumnali tantum tempore arandum: ne si etiam Verno araueris, exiguus eius humor siccetur æstate. *Canis montibus.* albis ex niue. *Liquitur.* LIquor cum nomen est *Li* breuis est: cum ad verbũ venerit, producitur: vt liquor, liqueris, liquitur: nam mutauit naturam: sicut homo, humus, hu, breuis est: humanis producitur. Item itur, i producitur: iturus corripitur. *Liquitur* Autem defluit resoluitur. *Et zephyro putris se gleba resoluit.* Quo tempore Fauonij flatu arua laxantur, quæ fuerant præclusa frigoribus. Ipse alibi, Rura gelu tunc claudit hyems. Putres autem glebas, solubiles quas tepor efficit & aratrum. *Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro Ingemere.* Aliud pendet ex alio: nam altius impressum aratrum boues cogit in gemitum: quod genus arationis, pingui conuenit terræ: nam è contrario paulò pòst de infœcunda terra dicturus est, Tenui sat erit suspendere sulco. *Mihi* autem, aut vacat: Cicero, *Qui mihi accubantes in conuiuiis.* Aut *mihi*, id est rustica amanti terras. Et *taurum* bouem fortissimum accipimus: nam tauri difficile ad aratra iunguntur. *Attritus splendescere vomer.* LUcretius, *Occulto decrescit vomer in aruo.* quod euenire frequenti aratione nouimus, vt & splendidior fiat & teratur. Cato in oratione ad filium *Vir bonus est, Mi fili colendi peritus, cuius ferramenta splendent.* Dicimus autem & hic vomer, & hic vomis: sed ab vtroque, huius vomeris facit. *Illa seges demum.* Seges modo terra, vt nec, pecori opportuna seges. *Demum*, nouissimè, Verè specialiter. *Votis respondet* Immane quod ait *votis.* nam plerumque plus optamus quàm speramus posse contingere. *Respondit* aut satisfaciet aut consentiet: vt, Dictis respondent cætera matris. *Auari*, ideſt, quamuis auari, & plus est quam si dixisset parci. Nigidius. *Quia qui parcior est, suo contentus est, quod auarus non facit. Bis quæ solem, bis frigora sensit.* Quæ bis & dierum calorem, & noctium senserit frigora. Per quod duplicem ostẽdit arationem, Vernalem & Autumnalem. nec enim ad tempora æstatis vel hyemis referre possumus quod ait, Bis solem, bis frigora: quia non sunt in Italia in vno anno duæ æstates, & duæ hyemes: sicut geometriæ dicunt esse in quadam parte Indiæ in insula Taprobane. aut sicut quidam dicunt, ideo bis, vt semel cum fructibus, semel vacua solem & frigus perpessa accipiamus. *Immensæ.* Infinitæ. *Ruperunt horrea.* Plus est quàm si diceret impleuerunt, hoc est vt non habeat vbi reponat.

Ac prius, ignotum ferro quàm scindimus æquor,

Ventos

Ventos, & varium cœli prædiscere morem
Cura sit: ac patrios cultúsque, habitúsque locorum:
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset
Hic segetes, illic veniunt fœlicius vuæ:
Arborei fœtus alibi: atque iniussa viresçunt
Gramina, nonne vides, croceos vt Tmolus odores:
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi:
At Chalybes nudi ferrum, virosáque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor. Idest ante quàm faciamus veruactum. Si autem non immensum, sed ignotum legeris, nobis ignotum significat. Æquor autem modò terram accipe, ab æqualitate dictum. . . .tam. vt præcipitémque Daren ardens agit æquore toto. Vnde & maria, æquora dicunt. *Ventos.* Quia diuersis locis diuersi prçualent venti. Et hoc dicit, Debes scire, ager cui vento subiaceat. *Varium cæli prædicere morem.* Id est aeris, Lucretius, *in hoc cælo qui dicitur aer.* Et hoc dicit, Debes etiam cæli qualitatem nosse, vtrum pluuiis gaudeat, an tepore, vel frigore. *Patrios cultúsque, habitúsque locorum.* Duas res dicit, Sciendum est, ager & quemadmodum à maioribus cultus sit, & quid melius ferre consueuerit. nam habitus locorum, possibilitates vel naturas accipiamus. quas Græci τὰς ἕξεις dicunt. Alij patrios naturales exponunt. *Veniunt.* Crescunt. vt, Et pulchro veniens in corpore virtus, vel proueniunt. *Arborei fœtus alibi.* Id est poma. Et arboreum aliqui duobus modis.... accipiunt. Aliter enim in Æneide de telo', ingens arboreum. Cornificius, *vt folia quæ frugibus arboreis tegmina gignuntur.* *Atque iniussa viresçunt gramina.* Bene iniussa: nam frumenta studio iussa nascuntur. Vnde est, Atque imperat aruis. Et nunc hic vinum alibi deest, vt fiat, Atque alibi iniussa viresçunt gramina. *Nonne vides.* Aut Mæcenati dicit aut rustico & argumentatur, quasi hoc dicens, Si vna prouincia ferre non potest omnia: quanto magis vnus ager? *Vt Tmolus.* Mons Ciliciæ, in quo nascitur crocum præcipuè: nam loca commemorat, vbi plus prouenit & melius aliquid. Nam crocum & in Africa nascitur, sed non tale, nec tantum, quantum, vel quale in Cilicia. Sed Tmolus est mons etiam Lydiæ, circa oppidum Tardis, qui diuersis floribus abundat. vnde multi de Tmolo croceos odores similes croco accipiunt; alij non dixisse eum crocum apud Tmolum nasci, sed vinum Tmolicum crocei odoris. nam & crocum in Cilicia apud Corycum Sallustius meminit. *India mittit ebur.* Et in Africa fuerunt elephanti, sed maiores in India. Hinc est quod ait Terentius, *Elephantis quem Indicis præfecerat.* Id est maximis. Et India mittit quasi pendit. *Molles sua tura Sabæi,* Sabæi populi sunt iuxta Syriam & Arabiam: dicti Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod apud eos tus nascitur, quo deos placamus. Molles autem ideo ait, vel quod sub aere clementiore sunt. (Nam vt ait Lucanus, *Quidquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cæli*) aut certè quia Alexander Macedo dicitur obscœnos omnes ab exercitu suo segregatos, illic condidisse. Sanè tus modò sine aspiratione dicimus: nam antiqui thus dicebant ἀπὸ τοῦ θύειν. quod diis placuit: tura enim à tondendo dicta esse voluerunt, à globis tonsis: cum quibus dicitur fluens de arboribus coalescere. Alij Sabæos Arabas... clonos Ægyptiorum ex effœminatis collectos ab ..... de Arabia illuc deductos; vel ideo molles quòd fœmineos cultus vestésque gerunt. *At chalybes nudi ferrum.* Subauditur vbique mittunt. Chalybes populi sunt apud quos nascitur ferrum. Vnde abusiuè dicitur chalybs, ipsa materies: vt, Vulnificúsque chalybs. Nudi autem, aut apud quos arbores non sunt: aut verè nudi, propter ferri cædendi studium. Nam legimus, Brontésque, teropésque & nudus membra Pyragmon. *Virosaque pontus castorea.* Fibri, canes sunt Pontici: quorum testes apti sunt medicaminibus, propter quos vbi se requiri senserunt, eos secant. De his Cicero, *Redimunt se ea parte corporis propter quam maximè expetuntur.* Iuuenalis, *Qui se eunuchum ipse facit, cupiens euadere damno Testiculi.* Castores autem à castrando dicti sunt. *Virosa* autem aut fortia, aut certè venenata. Nam licèt sint multis remedio, tamen prægnantes eorum odore abiiciunt & egerunt partum. Et virosa dicta ab eo quod est virus. Alij fortia accipiunt, à viribus. *Eliadum palmas Epiros equarum.* Hypallage est: nam hęc dicit, Epirus creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Iouis Olympici curuli certamine. Sanè Epiros Græcè profertur: vnde etiam é habet accentum. Nam si Latinum esset, epirus, epiri, *Pi* haberet, quia longa est. Nec mireris equas currere. nam, vt dicit Plinius, *velociores sunt ideo quòd in cursu vrinam faciunt.*

Continuò has leges, æternáque fœdera certis

Imposuit natura locis, quo tempore primùm A
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. ergo age terræ
Pingue solum primis extemplo à mensibus anni
Fortes inuertant tauri: glebásque iacentes
Puluerulenta coquat maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda: sub ipsum
Arcturum, tenui sat erit suspendere sulco.
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam. B

Continuò has leges. Iugiter, in æternum, ad perpetuum: sicut sequentia indicant. nam d'cturus est, Aeternáque fœdera. *Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem.* Iam transit ad fabulam: & poeticè dicit, Ista tum primùm statuta, quæ ab initio mundi constat fuisse. *Vnde homines nati durum genus.* Expressit τὸ ἄπο id est causatiuum. Nam & Græcè populi λαοὶ dicuntur à lapidibus. λάοι enim lapides dicuntur. *Ergo age terræ pingue solum.* Iam redit ad causſam. *Primus extemplo à mensibus anni.* Hoc est quod dixit, Vere nouo: Extemplo. induxit, & reposuit. *Puluerulenta coquat maturis solibus æstas.* Quæ glebas soluit in puluerem. Et reddit causſam cur hoc debeat fieri. *Maturis* autem *solibus*, id est, vehementer feruidis, magnis. Ipsius manu adiectum maturis solibus. *Sub ipsum Arcturum* Id est autumnali tempore, quo Arcturus oritur. Et sciendum C
quòd *sub* præpositio, quando tempus significat, accusatiuo gaudet: vt hoc loco Sub arcturum, id est circa arcturum. Item, Aut vbi sub lucem densa inter nubila sese. Et sub noctem cura recursat. Et item, sub lucem exportant calathis. Hoc autem est tum cum iam puluere com.... Arcturus enim pluuiarum & tempestatum sydus est. Arcturus autem idem arctofylax, quia post vrsæ caudam locatus sit. Item Bootes, quod boues cum plaustro agat: alij Archadem fuisse filium Callisthonis & Ioüis dicunt: qui cùm matrem in figuram vrsæ ira Iunonis transfiguratam vellet occidere, ambo à Ioue in cælum esse translatos, illos Arcturus, illa Helice dicta. Alij Icarum hunc volunt esse: qui à pastoribus, quos vino tunc primum reperto ebrios fecerat, veluti dato veneno occisus esse.* Manu adiecti sunt deletis duobus, quorum alter totus legi'.... potuit, Ipsis sufficiant segetes ne frugibus illic: ex altero hoc tantum, ne deserat humor arenam. *Tenui suspendere.* pro tenuiter suspendere. *Illic.* in terra scilicet pingui. *Officiant,* D
noceant, obstent. *Herbæ* quæ internatæ segetem lædunt. *Hic,* In sterili, & tenui, & infœcunda. Quia si pressius aratur, terra tenuior, humor ad inferiora desidet, & sapor.... bunt: & hoc est quod suprà diximus, omnia præcepta quæ commemorat, ad illud pertinent quod ait, Quid faciat lætas segetes. *Sterilem exiguus*.... pro ociosum, vt interdum lentus.... cessans, vt, segnisque secundo defluit amne. *Arenam.* Aridam terram, quæ est sicut arena.

Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiêre situ durescere campum. E
Aut ibi flaua seres mutato sydere farra,
Vnde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenues fœtus vicix tristísque lupini
Sustuleris fragiles calamos sylvámque sonantem.
Vrit enim lini campum seges, vrit auenæ:
Vrunt lethæo perfusa papauera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, néve
Effœtos cinerem immundum iactare per agros: F
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arua.
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.

Alternis. id est alternatim. *Idem* scilicet agricola. *Tonsas nouales.* Agros messos. Dicimus autem & has nouales & hæc noualia. Propriè nouales sunt primùm arua prosciſſa, & primùm segetem

A segetem ferentia. *Patiere.* Patieris. *Situ durescere campum:* Segnem cessantem. Et situ, pro otio, vt redeat in vites priores. Sanè sciendum & Ciceronem in dialogis, & cæteros philosophos tractare non quid debeat fieri, sed quid potissimum fieri. quam rem nunc Virgilius sequitur. Nam cum dicat multa remedia agrorum recreandorum, ponit præ omnibus intermissionem. Vnde eam rem frequenter iterat. *Aut ibi flaua seres mutato sydere farra.* Si te terrarum cogit angustia, & non habes, vbi intermisso agro rursus seras: ibi frumenta seras, vnde legumina sustulisti. Aut si tibi est opus frumento, stercora sparge, & cinerem: vel incende stipulas. *Sydere.* Modò anno. *Lætum legumen.* Fertile. Et *lætus* prout res fuerit accipimus: vt lætus homo, id est hilaris. lætum pecus, id est pingue. lætum legumen, vt diximus, fertile: & sic in reliquis. *Siliqua.* Theca leguminis. *Quassante.* Id est quassa. *Legumen.* Legumen dicitur quod manu legitur, nec sectionem requirit. Frumenta verò sunt omnia quæ ex se emittunt aristas. Nam quòd suprà ait *Farra,*

B frumenta accipimus: species est enim pro genere. *Siliqua.* Folliculo intra quem legumina nascuntur. *Quassante.* quæ sonet cum quassatur. Cælitius, *Si quassante capite tristes incedunt.* Plautus, *Capitibus quassantibus.* Far enim propriè genus est frumenti optimi. Dicitur frumentum à frumine, quod est gulæ prominens pars. *Aut tenues fœtus vicia.* Mirè ait tenues: nam vicia vix ad triplicem peruenit fructum, cum alia legumina prouentum habeant fœliciſſimum & fertilem. Fœtus verò gi... vel fructus vt insetitur vero & fœtum.... *Tristisque lupini.* Amari: cum in gustu sit amarum triste. nam incoctus amarus est. Ennius. *Neque ill... triste quæritat sinapi:* nonnulli propriè calamos lupinorum, alas dici putant, vt Ælius, *Alæ ex lupino surculi sine foliis.* Cato in originibus, *Alæ ex lupino lugium...* tamen Varro de lingua Latina alam culmum fabæ dicere.... *Vrit enim lini campum seges.* Bene excerpsit hæc tria linum, auenas, papauer: & dicit post hæc, frumenta serenda non esse. nam licet manu legantur, & sint inter legumina: viribus tamen frumentis exæquantur. Cœlius libro tertio seri auenam ostendit, sed videtur poeta velut

C interrogatus, cur linum & quæ sequuntur dicit non seri debere, respondisse, vrit enim: q; enim causalis coniunctio est. *Lethæo perfusa papauera somno.* Plena obliuionis. Nam Ceres, Ioue admonente, dicitur cibo papaueris, orbitatis oblita (& re vera papauer gignit soporem) cum iam Proserpinam raptam à Plutone ex inferno recipere non potuisset. *Alternis facilis labor.* Redit tursus ad præceptum quod scit esse præcipuum, Id est, ad intermissionem. *Alternis.* Intermissis: subaudi agris. *Facilis.* Vtilis. *Ne.* Pro non. *Salutare.* Recreare & reparare. *Pingui simo.* Vel humido, vel fertili, *Sola.* Terras. *Effœtos per agros.* Continua fertilitate lassatos: sicut etiam frequenti partu effœta dicitur mulier. *Cinerem immundum.* Ad discretionẽ illius quo vtuntur puellæ: de quibus cineribus in Bucolicis, Fer cineres Amarylli foras. *Mutatis fœtibus.* Vt omni anno

D proferunt, sed diuersa: nam eadem ferre semper nõ possunt, nisi intermittant. *Requiescunt fœtibus arua.* Non etiam roborantur: quod intermissio efficit arationis: quam rem rursus repetit dicendo, *Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ,* id est, maxima. Nam Liptotes figura est, id est maxima & præcipua: vt, Munera nec sperno, *Inaratæ.* Non satæ. vnde est illud, Alternis idem tonsas cessare nouales. Alij inaratæ accipiunt, quæ est pabulo pecoribus.

Sæpe etiam steriles incendere proficit agros:
Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis:
Siue inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt: siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
E *Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat*
Spiramenta nouas, veniat quà succus in herbas,
Seu durat magis, & venas astringit hianteis:
Ne tenues pluuiæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

F *Incendere profuit agros.* Non agros, sed ea quæ in agris sunt, id est stipulas vel quisquilias: hoc est purgamenta terrarum, & alia inutilia concremare. Nam vt videmus si in agris qui incendẽdi sunt, desint stipulæ, aliunde illuc nutrimenta portantur incendij. Alij non sæpe profuit, sed sæpe incendere accipiunt. *Atque leuem stipulam c. v. fl.* ἰκβατικὸς poetica, vel superflua verbi repetitio. Nam stipula per se leuitatem significat, vnde leuem stipulam vocamus. *Crepitantibus* verò sonantibus. *Siue inde occultas vires.* Inde, Id est ex igni: occultas autem, arcana quadam ratione cælatas. In hoc autem sensu sequitur Heracliti opinionem, qui dicit omnia

ex igne procreari: quem nunc terris alimenta præbere commemorat. *Vitium.* Quod fœcunditatem impedit. *Exudat inutilis humor.* Nouè locutus est. Nam non ipse humor, sed terra desudat, vnde exudat pro exudatur accipimus, potest ergo exudare & quod emittitur, & quod emittit, accipi. *Cæca relaxat spiramenta.* Breues cauernas, per quas sudor emanat, quæ tenuitate sui non possunt videri: ergo occulta & latentia. *Nouas,* quæ ante non fuerant. *Relaxat.* Aperit. *Quæ.* Pro quæ. *Durat.* actiuum est hic. Dicimus enim & duro & duror: duro neutraliter, & dureo. *Hiantes.* Apertas & patentes. *Ne tenues pluuiæ.* Aut lentæ & penetrabiles: aut epitheton est aquarum. Aquæ enim naturaliter tenues sunt. sic alibi, Aut in aquas tenues delapsus abibit. Alij tenues, inutiles, ieiunæ, macræ, quib. contrarium pingues, vt est, tenuis vbi argilla. *Acrior.* pro acris, vt iam senior. *Aut boreæ penetrabile frigus.* Quod omnia penetrat. *Adurat.* Adurat & ad solem & ad frigus pertinet: nam vno sermone duo diuersa concluſit, quæ tamen vnum effectum habent. nam & frigoris finis, est caloris initium: & summus calor, frigoris est principium. Vnde quasi vnus effectus est & frigoris & caloris. hoc est Græci dicunt ἀκρότητα ἰσότητος. A B

Multum adeò, rastris glebas qui frangit inertes
Vimineásque trahit crates, iuuat arua: neque illum
Flaua Ceres alto nequicquam spectat Olympo:
Et qui proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso prorumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat aruis,
Humida solstitia, atque hyemes orate serenas
Agricolæ. hyberno lætissima puluere farra,
Lætus ager. nullo tantum se Mœsia cultu
Iactat: & ipsa suas mirantur Gargara messes. C

Multum adeo. Ordo, multum adeo iuuat arua. *Rastris.* Et hos rastros dicimus, & hæc rastra. legimus enim, *At ipsos rastros interea depono* in Terentio: Item, *Rastráque & incurui sæuum rubuere ligones.* Et rastra dicta, quòd terram radant. *Glebas inertes.* Pigras, nihil creantes. Et transit ad aliud præceptum. *Vimineásque trahit crates.* Ad agrorum scilicet exæquationem quam rustici Lypicem vocant. *Iuuat.* Vel adiuuat, vel quasi delectat. Et hic transit ad aliud præceptum. *Flaua ceres.* Flaua dicitur propter aristarum colorem in maturitate. Alto autem Olympo, aut poëticè dictum de cælo, illi fauere Cererem, aut verè altam segetem esse, non paleis tantum inanem, sed grauem frumento, nam ideo flaua Ceres: Et Ceres nomen est quod in polysyllabis in nominatiuo singulari producit vltimam, cum in obliquis corripiat. *Alto.* De alto. *Ne quicquam.* Id est, Non sine causa. Nam semper duæ negatiuæ vnam confirmatiuam faciunt. Vnde malè quidam locum illum legunt in Terent. *Pater adest: caue ne te tristem sentiat.* Si enim hoc est, dicit vide vt te tristem esse sentiat. quod procedere minimè potest; sed ita legendum est, *Caue te tristem esse sentiat.* Nam & *ne* & *caue* prohibentis est. *Spectat.* Respicit. *Et qui proscisso quæ s.a.* Propria voce vsus est, cum. n. primò agri arantur quando duri sunt, proscindi dicuntur, cùm iterantur, obfringi, cùm tertiantur, lirari. *Quæ suscitat æquore terga.* Id est vertit, & propriè suscitat, quia iacent inexerciti, terga autem superficiem, vt Homerus, ὠτὰ τε παλάσσης. *Quæ suscitat æquore terga.* Id est terram quam arauerat. *Rursus in obliquum verso prorumpit aratro.* Scilicet autumnali tempore, quo iam cum seminibus aratur. Nam hoc præcipit, vt cum denuo aramus, tunc per obliquum aratra ducamus. nemo enim vno tempore bis arat. *Exercétque frequens.* Quidam exercet pro tractat accipiunt, vt, ferrum exercebant vasto c.i.a. Frequens autem pro frequenter. *Atque imperat aruis.* Id est, vt tantum ferant quantum ipse desiderat. Et hoc est quod ait suprà, Illa seges demum votis respondet auari Agricolæ. Alij ne liberius ferant quæ volunt, sed quod fuerit satum tradunt. *Humida solstitia, atque hyemes optate serenas Agricolæ:* Bene ad votum se transtulit, neque. n. rusticus aliud potest hic facere nisi optare: nam duo sunt solstitia. Vnum æstiuum, octauo kalendarum Iuliarum die: quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos. Et aliud, hyemale, octauo kalend. Ianuarium die, quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde hyemalis solstitij dies minimus, sicut æstiui maximus inuenitur. Videtur ergo contrarium esse quod dicit, Optate pluuias per solstitia, & per hyemem serenitatem: cum (vt diximus) vnum æstiuum sit, & aliud hyemale solstitium. Sed sciendum modo annum in quatuor partes esse diuisum: in duo solstitia, & duo æquinoctia: vnum vernale, & aliud autumnale quæ Græci ἰσημερίας vocant. Sunt autem hæc octauo kalendarum Aprilium, & octauo kalenda- D E F

A kalendarum Octobrium die, qui annus olim in duas tantum partes diuidebatur, hoc est in æstiuum, & in hyemale solstitium, & in duo hemispheria. vt intelligamus omnia eum tempora voluisse complecti. Nam hoc dicit, Optandum rusticis vt autumnali & hyemali tempore sit serenitas quæ duo tempora pro vno habebantur secundum hemicyclij rationem, vt diximus. Vernali verò, & æstiuo tempore vt sint pluuiæ: quæ & ipsa duo tempora pro vno erant. Tamẽ si diligenter attendamus: poëtica licentia est vsus, vt pluralem numerum pro singulari poneret nam solstitia pro solstitio, & hyemes pro hyeme posuit. dicit autem, Optanda hæc quæ per naturam non sunt: quo possit vtriusque temporis asperitas mitigari: & æstatis calor pluuiis: & frigus hyemis serenitatis tempore. Sanè quidam humida solstitia atque hiemes orare serenas, pro hiemali tantum solstitio accipiunt, hoc est ea solstitia quæ humida hiberni temporis ratione

B esse necesse est: nam æstatis solstitia humida esse non possunt, vt sub vna significatione dictum sit humida solstitia atque hiemes, quod ostendunt subsequentia, hiberno lætissima puluere farra. neque.n. aliquid de æstatis solstitio vel tempore memorauit. Sed verior expositio hoc habet, humida solstitia atque hiemes orate serenas Agricolæ, non quod humida esse debeant, sed humida solstitia epitheton hiemis est, & modo hoc dicit, solstitia illa quæ humida sunt naturaliter, id est hiberna. ô Agricolæ, & hiemes serenas orate, nisi.n. serenum cælũ fuerit, nec seri poterit, nec arari, vt ipse dixit in sequenti, hiberno lætissima puluere farra. Nisi.n. serenum

C fuerit, puluis è terra leuari non poterit. Ergo hoc dicit, solstitia hiberna, & non solum solstitia, id est solstitiorum sola tempora, sed omnes hiemes serenas optandas. *Hyberno puluere.* Hyberna serenitate; eo quòd nimia serenitas puluerem creat. Et est carmen rusticorum antiquum, *Hyberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.** Camillus adulescens est. *Lætus ager.* Hyberno scilicet sereno. Quia vbi hoc contigerit ne hæc quidem loca quæ fertilia sunt, id est Mœsia, &

D Gargara, quæ dicturus est in sequentibus, certent cum illo prouentu. *Nullo tantum se Mœsia cultu iactat.* Constat quidem Mœsiam circa culturam esse diligentem: sed non ei cultus suus tantum prodest, quantum hyberna serenitas & humidum solstitium. Mœsia autem prouincia est Thraciarum vicina Scythiæ. Mœsia verò ciuitas Phrygiæ, haud longè à Troia: quam magis debemus accipere propter Gargara montes Phrygios. Vnde apparet & in Asia esse regionem quæ Mœsia dicatur. Sanè Gargara multi auctores Græci, sicut Serenus Sammonicus tradit, altitudinem Idæ montis, & per hoc abusiuè omnes summitates montium Gargara appellantes,

D stat naturaliter vliginosam, & ob hoc frugem feracem, in tantum vt multi poetæ Græci Gargara abusiuè pro cuiusuis rei multitudine vel copia posuerint. Ergo potest & hic sensus esse, vt sit, cum ab ea sit anni temperies, & hiems serena sit, & solstitium humidum, fructus optimè prouenire, hæc autem adeò agris esse necessaria, vt sine his, ne illi quidem fecundissimi Mœsiæ agri responsuri sint opinioni fertilitatis, quæ de his habetur. *Mœsia cultu.* Cultu autem ideo addidit, tanquam diceret omnis seges, quæ tempestiuos humores habuerit æquabit fecunditati aruorum Mœsiorum, quæ propterea quod non quærant solstitiales imbres, sed naturali & proprio humore lætentur, maximum & præcipuum cultum habeant, & ita vberes ibi fructus proueniant, vt fecunditatem agrorum suorum etiam Gargara ipsa mirentur. *Et miranur gargara messes.* Phantasia est poetica, rei inanimatæ sensum dare: sic alibi, Miratúrque nouas frondes, & non sua poma. Sanè Rubellius Blandus, & Quadrigarius, historici dicunt Gargarum flu-

E men vocari in finibus Thurinis *fuisset oppidum mediocre, quod Garga nunc vicus est, quem Troes obscuri centum quinquaginta ignoto & incerto duce insederunt, scilicet nomine à vertice Ideo translato, à quo ciuitas etiam in finibus Troicis Gargara appellatur.

Quid dicam, iacto qui semine comminus arua
Insequitur? cumulósque ruit male pinguis arenæ?
Deinde satis fluuium inducit, riuósque sequentes?
Et, cum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam
Elicit: illa cadens raucum per leuia murmur
F *Saxa ciet: scatebrísque arentia temperat arua.*

Quid dicam. Oratorium schema quędam recusare, quasi non sufficiat materiæ, deinde referre, & quid dicam, quemadmodum iuuat arua qui insequitur. *Comminus.* Id est statim, sine intermissione. Non est ergo ex propinquo, qui significatus frequentissimus est in Cisalpina Gallia, vulgò enim dicunt, vado ad eum, sed comminus: vnde Virgilius magis patriam consuetudinem videtur secutus. Veteres.n. non in tempore, sed in loco comminus ponebant, id est iux-

ta,vt est comminus obtruncant ferro,cui contrarium est eminus,id est longè. *Insequitur.* Prosequitur,& non sinit quiescere. *Ruit.* Euertit,dissipat. Nam modò agentis est. vt, Vnà, Eurúsque, Notúsque ruunt. nam aliter dictum est. Ruit alto à culmine Troia. *Malè pinguis* Non pinguis, id est sterilis. nam malè apud Virgilium sæpe pro non significat, vt malè sana sororem. *Deinde satis fluminum inducit, riuósque sequentes.* Post commemoratam generalem agriculturam, transit ad species & culturas venientes ex tempore. Nam arare, cinerem iacere, incendere æternum est: irrigare autem nonnisi nimiæ siccitatis est: sicut & siccare etiam aut ex magnis pluuiis, aut ex fluminis eruptione compellimur. *Satis.* Segetibus, agris satis, id est seminatis: nam participium est *Riuósque sequentes.* Iuges aut sequuturos, aut certe riuorum est epitheton, quia, quà duxerit sequuntur. *Exustas agerm æ h* Scilicet ætatis calore. *Morientibus herbis* Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod crescit animam habere: Vnde est, Atque interfice messes. *Ecce.* Id est ex improuiso. *Supercilio* autem Altitudine, summitate terrarum. Alij supercilia loca in obliquum delimata, quæ superne habeant alia fastigia ex accidenti dicunt. tramites autem sunt conualles quæ de lateribus vtrinque peruiæ limitant montes, quæ solent etiam saltus nuncupari; Sed hic tramitem nunc pro valle ac saltu accipere debemus, & pro supercilio, simpliciter edito loco, vt ἀπὸ ὄρους ὁδοιπορεῖ, nam ideo ait eliuosi. *Elicit.* Ab eliciendo, & apud antiquos, hodiéque in aliquibus prouinciis Elyces appellantur sulci ampliores, ad siccandos agros ducti, vnde Poeta ipso verbo vti voluit, nam & scrutatores vel repertores aquarum (aquilices dicuntur) barinulas dixerunt. *Raucum per leuia murmur saxa ciet.* Non solum vtilitati hanc rem dicit fore, sed etiam voluptati: murmur autem sonum aquæ. *Leuia* verò, lubrica, nitida, detrita. *Scatebris.* Ebullitionibus, quæ fiunt cum aqua in aliquas rimas defluxerit. Vnde etiam vasa æstuantia scaturire dicuntur. vnde vulgò vasa vbi calida solet fieri, scutræ appellantur. *Temperat.* Rusticus scilicet.

Quid qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba:
Cum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit: & obducto latè tenet omnia limo:
Vnde cauæ tepido sudant humore lacunæ.

Quid qui, ne grauidis procumbat aristis Grauidas aristas periphrastikῶς pro spinis posuit. Dicimus autem & hic spicus, & hoc spicum. Cicero in Arato, *Spicum illustre ferens insigni corpore virgo.* Sed scire debemus in vsu esse à masculino vtrunque numerum: à neutro verò rato, & tantum singularem inueniri, nam plurali nusquam lectum est. Et *quid* ideſt, quid dicam quantum iuuat arua. *Culmus.* Iunctio spicarum. *Luxuriem segetum.* Bene luxuriem, vt ostendat rem superfluam, & nociturum nisi amputetur, officere, & bene luxuriem pascit non segetem. * Sanè luxuriem iuxta antiquos multi dictum putant, cum luxuria dicatur, *Cum primum sulcos æquant sata.* Seminata hoc est, cum adhuc herbæ sunt teneræ, ideſt cùm cooperiunt sulcos herbæ, hoc est antequam cogantur in culmos, & per ista tempus ostendit. Sanè hoc hemistychium Vergilij vnum de inuictis est *Quique paludis.* Et hic iuuat arua, subaudiendum. *Deducit,* Siccat, detrahit. Sic paulò post, Riuos deducere nulla Religio vetuit, Id est siccare. *Bibula arena.* Quia omnis arena bibula est. *Incertis mensibus.* Inopportunis: incerti autem menses sunt veris & autumni. nam & hyemis certum est & frigus, & ætatis certus est calor: quidam incertos menses pro quibuscunque qui adferant variam tempestatem accipiunt. *Exit.* Exire propriè dicuntur flumina cum abundant extra ripas, vt cum spumens amnis Exiit. Veris verò & autumni nunc frigus, nunc calor est. *Obducto latè tenet omnia limo.* Superlito, superfuso. *Latè.* Valde ac multum, id est per plurimum spatium. *Tenet* occupat, & operit. *Vnde.* Ex quo vel ob quam rem. *Tepido humore.* Stanti, noxio, inutili. vel hoc est incertis mensibus; videtur enim de æstate dicere tepido humore. *Lacunæ* autem sunt fossæ in quibus collecta aqua stare consueuit, ideſt quasi lacus minores.

Nec tamen (hæc cum sint hominúmque bouúmque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris
Officiunt: aut vmbra nocet. Pater ipse colendi

Haud

A *Haud facilem esse viam voluit: primúsque per artem*
Mouit agros curis acuens mortalia corda:
Nec torpere graui passus sua regna veterno.

Nec tamen hæc cum sint hominúmque boúmque labores. Ordo est, Nec tamen nihil improbus anser, Strymoniæque grues & amaris intiba fibris officiunt, aut vmbra nocet, Et hoc dicit, Licet hæc omnia quæ dixi, arando sint experti & hominum & boum labores: tamen sunt adhuc aliqua quæ obsunt, nisi prouideris. vt aues absint, aut vmbra arborum. *Improbus anser.* Insatiabilis, nulli probandus. Et dicit anseres agrestes. *Strymoniæque grues.* Thraciæ, à fluuio vel lacu Strymone, qui sunt circa Amphipolim ciuitatem: *Et amaris intyba fibris.* Donatus dicit, malè quidam in-
B tybam auem quandam amari iecoris accipiunt. nam intyba dicit cicorea, quarum radices multæ & tenues ambiunt segetes & necant. Fibris autem abusiuè ait, quòd radices intyborum hac atque illac decurrant, vt fibræ per iecur, idest venæ quædam ac nerui. Alij fibras propriè dicunt rei cuiusque extremitates, sicut Cicero in Gabinum, *Fibræ cincinnorum madentes:* Et in Tusculanis *Non solum ramos amputare miseriarum sed omnes radicum fibras euellere* Vnde & iocineris extremæ partes fibræ à nõnullis appellãtur. Bene ergo Vergilius intiborum vel radicum vel foliorum extremitates fibras dixit. Alij herbas adserunt, vt Nigidius commentario grammaticali ῥοῆσιν. *Sed antea fibra dicta est, vt nunc etiam rustici dicunt.* Potest ergo hic fibris pro herbis accipi, quando ipsa intybus herbæ species est. *Amaris* nocentibus. Vt, Hostis amare. *Aut vmbra nocet.* Vt nocent & frugibus vmbræ. *Viam.* Rationem μεθοδον. *Mouit agros curis acuens mortalia corda.*
C Dicturus est Iouem fecisse multa, quæ possunt in vituperationem venire: & ea hoc colore defendit, quòd dicat voluisse eum ingenium mortalibus ex necessitate præstare, nec torperent otio, quod ex rerum abundantia procreatur. Et mouit agros. tanquã ipse colat agros, vt ille colit terras, vel mouit, id est iussit coli, vt est terram vertere, curis verò solicitudinibus. *Acuens.* Exercens. *Veterno,* Pigritia, otio, quia plerunque otiosos solet hic morbus incessere, Plautus in Addicto, *Opus facere nimio quàm dormire mauolo, Veternum metuo.* Veternus autem dicitur morbus intercuti idrops, qui homines efficit pigros, & dicimus hic Intercus, huius Intercutis.

Ante Iouem nulli subigebant arua coloni:
D *Nec signare quidem aut partiri limite campum*
Fas erat: in medium quærebant: ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædaríque lupos iussit, pontúmque moueri:
Melláque decussit foliis ignémque remouit:
Et passim riuis currentia vina repressit:
Vt varias vsus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
E *Et silicis venis abstrúsum excuderet ignem.*

Ante Iouem. Ante regnum Iouis. *Nulli* Vetustè pro non significat, Terentius in Hecyra, *Si non quærit nullus dixeris* vt ipse alibi, Nulla Venus non vlli animum flexere H. Tale est & nil mea carmina curas, pro non curas. *Subigebant* domabant, mollibant, ac per hoc colebant. *Limite* termino, vt limes agro positus. *Nec signare quidem,* signare, notare, propterea quòd cum agri colonis diuiderentur, fossa ducebantur ab Oriente ad Occidentem, quæ cardo nuncupatur, & alia de Septentrione ad Meridiem, qui decimanus limes vocabatur: & alij minores erant in obliquum discreti, qui lineares appellabantur, & agros per centurias siue per iugera diuisos coercebant. *Ipsa tellus.* Ipsa, vltro, sponte sua, vt Ipsæ lacte domum. *Aut partiri.* Diuidere & designare. *Fas.* Idest, lex. *In medium quærebant.* In commune, id est, in publico, vt ipse alibi, consu-
F lite in medium. *Omnia liberius,* quia suprà ait, Atque imperat aruis. Alij liberius pro liberalius accipiunt, Bene. tunc enim liberè cuncta sponte ferebat: nunc autem imperante alio per laborem culturæ seruiunt. *Ille* Iupiter scilicet adeptus imperium. *Malum virus,* Bene ad discretionem epitheton addidit. Nam virus & bonum & malum est, sicut venenum: nam idem est. Venit autem à Græco: nam illi ϊος, medium habent, ideſt bonum & malum. Sanè *Virus,* hodie tres tantum habet casus: hoc virus, hoc virus, ô virus. Antiqui, huius viri dicebant. Lucretius, *Tetri primordia viri.* Nonnunquam pro fœtore ponitur virus, vt apud Lucilium. *Anseris herbilis virus. Addidit* aut abundat, aut addidit, quia habebant ante nonnihil veneni. *Atris* modo noxiis, ideſt ad tenebras & mortem mittentibus. *Prædaríque lupos iussit,* vtrum vt ipsi prædas sa-

ciant,an vt ipſi capiantur? *Pontumque moueri.* vētis ſcilicet. Ciceto, *Mare mouetur ventis, ne puteſcat. Mellaque decuſſit foliis,* quia eſt opinio fluxiſſe arboribus mella. *Ignémque remouit.* Non penitus ſuſtulit,non extinxit,ſed occuluit. Vnde eſt, Quærit pars ſemina flammæ Abſtruſa,in venis ſilicis. *Vt varias vſus.* vſus ἀπὸ τέλους, vt cùm opus rebus eſſet, excogitarentur artes per quas inuenirentur. *Meditando* ab agente eſt,ideſt dum meditatur. *Extunderet,* Studiosè reperiret & coleret. *Paulatim.* Epitheton artium eſt *Paſsim* Abundanter vbique. *Riuis.* Fluminibus. *Frumenti herbam.* Periphraſis ſegetis, vt nec graminis attigit herbam. *Quæreret,* ideſt ipſe vſus, & quæreret, quaſi adhuc quod non eſſet, ideſt quaſi intus in ſulcis quæreret. *Vt ſilicis venis.* Propriè dictum, Quadrigarius quarto, *Inter venas ſaxi, abſtruſum, latentem & quaſi diuinitus abſconditum*: Et hoc eſt quod dixit, ignémque remouit. Sanè abſconditum dicitur non abſconſum, quia conditum facit, non conſum.

Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas:
Nauita tum ſtellis numeros & nomina fecit:
Pleiadas, Hyadas: clarámque Lycaonis Arctον.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum, & magnos canibus circundare ſaltus.
Atque alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens: pelagóſque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ:
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.
Tum variæ venere artes. labor omnia vincit
Improbus: & duris vrgens in rebus egeſtas.

Alnos arboris ſpecies & per hoc lyntres fluuiales oſtendit. *Fluuij*, id eſt qui in fluuiis nauigant. *Senſere cauatas.* Hoc eſt quod ait paulatim *Nauita* Pro nauta: ſicut Mauors pro Mars. *Numeros & nomina fecit.* Numeros aut currendi modos, ideſt ortus & occaſus: quod ſi eſt, quaſi rem philoſophorum prætermiſit: nam tantum de nominibus dicit, vt pleiadas, hyadas. Aut certè re vera ait numeros: nam Hipparchus ſcripſit de ſignis: & commemorauit etiam, vnumquodque ſignum quot claras, quot ſecundæ lucis, quot obſcuras ſtellas habeat, ſecundum quod bene commemoratis ſignis, quaſi notum, ſtellarum numerum prætermiſit. Aut numeros quia Septentrionem dicimus: Numina fecit verò notamina, Plautus in Menechmis, *Inuentus fecit nomen pæniculo mihi.* Et in eo quod dicit nautam ſtellis numeros & nomina feciſſe: ſignificat neceſſitate quærendarum rerum, quæ ante ſponte ſua cunctis proueniebant, homines nauigandi peritiam & ſtudium reperiſſe: & ex eo quod ſequitur, id quod præcedit oſtendit. Nauigandi quippe peritiam ſequitur ſtudium motus, & rationes ſyderum cognoſcendi, propter tempeſtatem maris, & ventorum motus. *Pleiadas.* Signum eſt ante genua Tauri, quod Græci ὄχον dicũt id eſt * petimen. Quidam autem non omnium boum ὄχον, ſed eorum tantum qui ſunt ita vt Cyprij gibberes. ſicut Ariſtoteles quoque refert, ſed & gibber ipſum ὄχον nominat, ſed Pleiades ortu ſuo primæ nauigationis tempus oſtendunt. Vnde Græcè Pleiades dicuntur ἀπὸ τοῦ πλεῖν: latinè Vergiliæ, à verni temporis ſignificatione, quo oriuntur: vel quod Pliones & Atlantis filiæ ſint. Sunt autem ſeptem Trygete, Arcyone, Celænis, Sterope, Merope, Electra, quæ exciſum filium dolens lucere deſiit: quidam Steropen volunt non apparere, velut erubeſcentem, quod ſola è ſororibus cum Siſipho mortali concubuerit. *Hyadas.* Hyades, ſignum eſt & in fronte Tauri, quod ortu ſuo efficit pluuias: vnde ſtellæ ipſæ, Hyades vocantur ἀπὸ τοῦ ὑειν quas Latini exinde Suculas appellauerunt. Alij hyadas, à porcis quas Græci hyadas dicunt, à nobis ſues appellantur, non à pluuiis, quas ὕετους vocant, dictas accipiunt. nam ideo & ſuculas dici à ſuibus. Hæ ſunt in fronte tauri, in formam Y litteræ. Vnde etiam Yadas dici volunt. Has alij ſeptem, alij quinque dicunt his nominibus, Pytho, Synecho, Baccho, Cardie, Niſeis. *Clarámque Lycaonis Arctον.* Elicem dicit, ideſt maiorem Septentrionem: nam minor Cynoſura dicitur, Lycaonis autem, ſubaudi filiam, vt Deiphobe Glauci. Lycaon enim rex Arcadiæ habuit filiam Caliſtho, quam cum vitiaſſet Iupiter, Iuno in vrſam conuertit: & poſtea Iuppiter miſeratus in ſignum Septentrionis cœleſte tranſtulit. Claram ergo notam, vt tuus ô clariſſime frater Pandare, vel quia non vel nunquam occidit, ideo claram, vel quia illic alia obſcurior eſt. *Tum laqueis captare feras & fallere viſco Inuentum* captare, occupare, velle & vnus ſenſus eſt diuiſus interpoſitione alterius. Nam *Laqueis captare feras*, ad venationem pertinet. ideſt illaqueare feras incurvatis arboribus: *Fallere viſco*, ad aucupium. Item ad venationem, *Et magnos canibus circundare ſaltus.*

A *saltus*. Malè autem de aucupio quidam hoc respuunt, totum referentes ad venationem: & dicunt, *Fallere viſco*, pro viſceratione poſitum. Conſtat enim luparios carnibus tinctis veneno lupos necare. quod ideo non procedit, quia hoc viſcum huius viſci facit, ſicut templum templi. vnde eſt *Fallere viſco*. Viſcus verò ideſt caro, viſceris facit, vt pecus, pecoris. Et ſi de carne loquebatur, viſcere debuit dicere. Lucretius, *Permixtus viſcere ſanguis*. Item ipſe, *Viſcus gigni, ſanguemque creari*. Primo de nautis, & nauigio inuento: poſtea de venatione dixit: nunc de piſcatoribus loquitur. cuncta enim hæc neceſſitas inuenit. *Atque alius latum funda iam verberat*. Ordo eſt iam alius & funda. Genus eſt retis dictum à fundendo, id eſt iaculum quod dicitur βόλος. *Alta petens*. Nonnulli alta petens ad maris piſcationem adplicant, vt prima pars, funda iam
B verberat amnem, fluminis piſcatio videatur. Alta petens pelagóque alius trahit humida lina, de mari dixerit. *Trahit humida lina*. Verriculum ſignificat. Et trahit rectè, quia hoc genus retis tragum vocatur. *Ferri rigor*. Durities ferri, vnde enſes rigidi fierent. Vnde & rigidus homo dicitur. *Argutæ ſerræ*. Stridulæ, ſonoræ, vt arguto pectine. Et dicitur. Perdix, ſororis Dædali filius, inueniſſe circinum & ſerram. Lamina autem ſerræ, definitio: *Scindebant fiſſile lignum*. Quod findi poteſt, aut ſcindendo fiſſile faciebant, aut ibi ſcindebant vbi fiſſile erat. *Tum variæ venere artes*. Ex neceſſitate ſcilicet diuerſarum rerum, quibus homines repreſſa ſpontanea cunctarum rerum origine, & terrarum fructificatione cœperunt egere. *Labor improbus*. Vel magnus, vel nulli
C probabilis: nullus enim eſt amator laboris vel indefeſſus, aſſiduus, ſine moderamine. *Et duris vrgens in rebus egeſtas*. Prior eſt egeſtas, quàm paupertas, paupertas. n. honeſtè eſſe poteſt. Egeſtas autem turpis eſt. Perſius: *Magiſter artis ingenijque largitor Venter negatas artifex ſequi voces*.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit: cum iam glandes, atque arbuta ſacra
Deficerent ſyluæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus vt mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in aruis
D *Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylua,*
Lappæque tribulique: intérque nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Quòd niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aues, & ruris opaci
Falce premes vmbras, votiſque vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius frustra ſpectabis acernum,
Conceſſamque famem in ſyluis ſolabere quercu.

E *Prima Ceres ferro mortales vertere terram Inſtituit*. Prima Ceres omne agriculturæ genus hominibus indicauit. ſuperfluam enim quæſtionem mouent commentarij, dicētes Oſyrim vel Triptolemū aratrum inueniſſe. nam aliud eſt vnam rem inuenire, & aliud omnem agriculturā docere: quod fecit Ceres. Nam ferrū dicēdo, cuncta generaliter ruſticorū arma cōplectitur. Sanè ſolum hoc nomen eſt in, polyſyllabis quod vltimā producat in nominatiuo, & eā in obliquis corripiat, vt Ceres cereris. *Sacræ deficerent ſyluæ*. Emphaſis eſt, id eſt etiam ſacræ, quarum ſterilitas cæterarum quoq; ſignificat infœcunditatem. *Arbuta* autem ſunt rubra poma ſyluarum, quæ Plinius vnedones vocat: quòd aſperitate ſua plura edi non poſſint. Syluæ autē ſi nominatiuus pluralis eſt, figurata declinatio eſt, ſi ſingularis genitiuus eſt, poſſeſſiua. *Victum Dodona negaret*.
F Dodona ciuitas Epiri eſt, iuxta quā nemus eſt Ioui ſacratum, & abū...s glandibus ſemper, de cuius nemoris arboribꝰ columbæ oracula petentib. dare conſueuerant. & ideo κατ' ἐξοχὴν Dodonæ efficit mentionem. Quia dixit Chaoniā pingui glandē mutauit ariſta: ſunt. n. Chaones in Epiro perinde vt Dodona. Et totū quod dicit hic, hoc eſt, Prius homines vt legimus paſti glādib. ſunt, nec aliud ad victum quærebant. Cū igitur iam deficerent glandes, & non ſolū quælibet ſyluæ, ſed etiam ſacræ victū hominib. negarent; & cum aliis ſyluis ipſa quoq; Dodona ciuitas, quæ iuxta ſe nemus Ioui cōſecratum habebat, glandes vſibus humanis ſubtraheret. Ceres prima omne genus agriculturæ hominib. indicauit. *Labor additus*. Aut datus: vt nihil mali ante habuerint. aut re vera additus: quia ante erat quidem labor, ſed tantum herbarum, intyborum: poſtea acceſſit rubiginis, carduorum. Labor autem quem Græci πόνον dicunt. *Eſſet*. Comeſſet, Conſumeret: vt, Eſt mollis flamma medullas. *Rubigo* autem genus eſt vitij quo culmi pereunt. Quod à ruſticanis calamitas dicitur. Hoc autē genus vitij ex nebula naſci ſolet cū nigreſcūt & conſumūt frumenta. Inde & Rubigus deus, & ſacra eius decimo kalend. Maias Rubiginalia ap-

Pellantur. Sed hæc res abusiuè rubigo dicitur. Nam propriè rubigo est (vt Varro dicit) vitium A
obscœnæ libidinis quod vlcus vocatur: id autem abundantia & superfluitate humoris solet nasci, quæ Græcè σπυρίδων: dicitur. *Segnis cardnus.* Inutilis, infœcundus. *Horreret,* abundaret, vtt o-
tum agrum impleret. *Subit* succedit loco intereuntium. *Aspera sylua.* Notandum, etiam de herbis syluam dictam. *Lappæque.* Species herbæ hirsutæ. *Tribulique.* Genus * specię, quod donec vi-
ret mollia folia habet, vbi inaruerit asperantur in spinas: Hos tribulos sparsisse pugnaturus cũ
Romanis Hannibal dicitur, fugámque simulasse, quem cum Romani insequerentur ignoran-
tes, & fugere credentes, in hoc genus fraudis incurrerunt, & ab hostibus in prælium recurren-
tibus cæsi sunt. *Interque nitentia culta,* quæ ideo coluntur vt niteant, aut quæ per cultum nitere
debeant. *Infelix lolium.* Infecundum. contra, Felicémque trahit limum. *Steriles auenæ.* Ad discre-
tionem earum quæ seruntur. Nam in multis prouinciis etiam inter fructuum genera nume-
rantur: dominantur verò, eminent, quia & validiores & altiores sunt. *Quod nisi & assiduis terram* B
insectabere rastris. Iam non claudit, & hoc dicit. Nisi sæpe sarrieris: propter illud, Et amaris in-
tyba fibris Officiunt: Nisi aues fugaueris: propter illud, Improbus anser, Stymoniæque grues:
Nisi falce amputaueris ramos: propter illud, Aut vmbra nocet: Nisi votis inuocaueris pluuias:
propter, Humida solstitia, atque hyemes orate serenas: sine causa ingentes frumenti alieni a-
ceruos aspicies. Per quod ostendit rusticum sua inertia famem, non anni vitio, sustinere. Sanè
ad illud rettulit, quod supra ait, in medium quærebant, at nunc sibi quisque, nec ad nos perti-
net aceruus alienus. *Insectabere.* Pro infectatus fueris. Futurum indicatiui pro futuro subiun-
ctiui. *Rastris.* Satculis. *Terrebis.* Pro terrueris. *Premes vmbras.* Coarctabis & in minues, compesces.
Votis Sacrificiis, precibus. *Vmbras.* Idest ramos arborum incumbentes segetibus amputans.
Votisque vocaueris imbrem. Vt inuoces fore tibi pluuiam. *Alterius acerum.* Qui hæc accuratè
egerit. *Frustra spectabis.* In alio cernens quod ipse non habeas. *Famem solabere.* Ac si diceret, Ne C
glandibus quidem satiaberis: sed tantum famem produces: quia dixerat, Et victum Dodona
negaret.

Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma:
Queis sine nec potuere seri, nec surgere messes.
Vomis & inflexi primum graue robur aratri,
Tardáque Eleusinæ matris voluentia plaustra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere rastri:
Virga præterea Celei, vilísque supellex,
Arbutea crates, & mystica vannus Iacchi. D
Omnia quæ multò ante memor prouisa repones,
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuo in syluis magna vi flexa domatur
In burim, & curui formam accipit vlmus aratri,
Huic à stirpe pedes temo protectus in octo:
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia ante iugo leuis, altáque fagus,
Stiuáque: quæ currus à tergo torqueat imos: E
Et suspensa focis exploret robora fumus.

Dicendum & quæ sint durís agrestibus arma. Quasi magnum opus aggredior, vt nunc veneranda Pales. *Duris agrestibus.* Quia in labore durant. *Arma.* Id est, instrumenta: vt alib. Cerealiáque
arma. *Queis sine.* Sine quibus. *Seri.* Seminari. *Surgere.* Crescere *Vomis,* Et ab eo quod est vomer,
& ab eo quod est vomis, vomeris facit, sed rationis est, vt vomer. nam vomis vsurpatum est. ra-
rum enim est vt in is exeuntia: *Ri.* in obliquis, recipiant: vt cinis, puluis. Talis est & in Græcis
ratio: nam actin & actis dicunt, delphin & delphis, Eleusin & Eleusis: sed verius in *n* desinunt:
quod in obliquis habent, & Actinos, Eleusinos, Delphinos. *Inflexi primum graue robur aratri,* F
vet. cod. Periphrasticũs aratrum, nam inflexi pro flexi posuit, quia *In* abundat: graue autem ro-
bur, propter sulcos altius imprimendos, & graue robur est, cui vomer accommodatur. *Tardáq;*
Eleusinæ matris voluentia plaustra. Eleusin ciuitas est Atticæ prouinciæ, haud longè ab Athenis
in qua cum regnaret Celeus, & Cererem filiam quærentem liberalissimè susceptisset hospitio,
illa pro remuneratione ostendit ei omne genus agriculturæ: filium etiam eius Triptolemum
recens natum per noctem igne fouit, per diem diuino lacte nutriuit, & cum alatis serpentibus
superpositum

A superpositum, per totum orbem misit ad vsum frumentorum hominibus indicandum. Voluentia autem plaustra, id est, volubilia: aut quærendum est quid sit voluentia plaustra Eleusinæ matris, id est, qualia ostendit Ceres apud Eleusina. aut certe, qualibus mater deum colitur. nam ipsa est etiam Ceres, Romæ quoque sacra huius de plaustris vehi consueuerant: voluentia autem quæ voluuntur, quod venit à voluo, non voluor. *Tribulaque.* Genus vehiculi omni parte dentatum, vnde feruntur frumenta quo maxime in Africa vtebantur: *Trabeæque:* Vel tabula est: vt quidam dicunt, quæ trahentibus bubus solet areæ induci ad pabulum colligendum, vel vehicula sine rotis, quas vulgo tragas dicunt, & causa metri in hoc nomine epenthesin fecit, vt nauita, & Mauors, pro nauta, & Mars. *Iniquo pondere rastri.* Pro iniqui ponderis, id est magni: scilicet vt sine labore rustici glebas possint infringere. *Virgea præterea Celei vilisque supellex.* Id est vasa de vimine: qualia Ceres Celeo aliquando monstrauit: vt qualos, corbes, & cætera. Vilis autem supel-
B lexque . . . nam de genistis, vel iunco, vel alba vite solent fieri. Sane hæc, & corbis dicendum est fœminino genere, secundum Tullium, qui ait, in Sestiana, *Messoria se corbe contexit. Supellex* autem vsurpatum est. nam artis est, hæc supellectilis. Genitiuus enim aut par debet esse nominatiuo, aut vna syllaba maior, vt musa musæ: doctor doctoris. Si duabus maiorem inuenerimus, contra artem id esse manifestum est: vt anceps, præceps & pauca alia. *Arbuteæ crates.* Ex arbuto factæ. *Et mystica vanno Iacchi.* Id est cribrum areale. Legimus tamen & vallus * secundum Varronem hanc fuit cula Pollio mysta vallus quod idem nihilominus significat. Mystica autem Iacchi ideo ait, quod Liberi patris, sacra ad purgationem animæ pertinebant: & sic homines eius mysteriis purgabantur, sicut vannis frumenta purgantur. Hinc est quod dicitur Osyridis membra à Typhone dilaniata Isis cribro superposuisse, nam idem est Liber pater, in cuius mysteriis
C vannus erat: quia vt diximus animas purgat. Vnde Liber ab eo quod liberet dictus, quem Orpheus a gigantibus dicit esse discerptum. Nonnulli Liberum, patrem apud Græcos λικμητὼ dicitadiderunt: vallus autem apud eos λικνὸν nuncupatur, vbi de more positus esse dicitur, postquam est vtero matris editus: Alii mysticam sic accipiunt, vt vannum vas vimineum latum dicant, in quod ipsi opriti * capacitatem congetere rustici primitias frugum soleant, & Libero & Liberæ sacrum facere. Inde mystica. *Omnia quæ multo ante memor prouisa repones.* Bene non vult rusticum tunc quærere quæ dixit, dicturusve est cum iam opus sint. *Si te digna manet diues ruris honos.* Id est, si te capit dignitas ruris vel agri colendi gloria. *In burim* in curuaturam, nam buris est curuamentum aratri, dictum quasi βοὸς οὐρὰ, quod sit in similitudinem caudæ bouis; Alii burim curuaturam temonis quæ supra est, & quod est infra * vruum dicunt. buris enim vt curuetur, ante igni
D domatur, * amburitur, vnde & quæ naturaliter inueniuntur curuæ, ita dicuntur. Varro ait, *Totum burim indici ab vbere. Abste memor prouisa reponere.* Antequam agriculturam exerceas, ante preparabis hæc omnia, quæ in illius rei sunt vsum necessaria. *Prouisa.* Id est præparata. *Repones.* Recondes, & salua custodies. *Manet.* Expectat. *Diuini gloria ruris.* Id est si tu gloriam diuini ruris vis adipisci: aut si id tibi concessum est cælitus, vt gloriam ruris habeas. *Diuini* autem à dijs conditi: vel quia terra dea dicitur. *Continuo.* Principio statim aut priusquam agriculturam cœperis. *Vi.* Virtute. *Domatur.* Vsui seruire cogitur. *Formam.* Modum. *Huic.* Id est aratro, scilicet. *A stirpe.* Id est arboris, hoc est. Nec non & sterilis quæ stirpibus exit ab imis alibi pro ipsa arbore. Sed stirpem Teucri n. d. s. s. Vel alibi dicitur abitio. A radice vel ima summitate. *Temo* Ad quem ligantur, vel iunguntur boues. *Pedes protentus in octo.* Subaudi aptatur. *Bina.*
E Duæ quibus latior sulcus effici itur. *Duplici aptantur dentalia dorso.* Dentale est lignum ad quod vomer includitur. *Duplici* autem *dorso* dicitur, aut lato, vt, At duplex agitur per lumbos spina. aut re vera. *Duplici*, cuius vtrunque eminet latus. Nam fere huiusmodi sunt omnes vomeres in Italia. Dentale vero est lignum in quo vomer inducitur. *Iugo.* Id est ad iugum. *Leuis.* Ideo leuis ne boues laborent. *Sinua.* Manica aratri qua regitur gubernaculum. Cicero in Scauriana, *Ab stiua ipsa mecum homines conloquebantur. Currus imos.* Currus autem dixit, propter morem prouinciæ suæ, in qua aratra habent rotas quibus iuuantur. *Aret ergo* Post tergum. *Torqueat* Vertat. *Suspensa focis explorent robora fumus.* Probatæ enim solidiratis sunt ligna, si in fumo minime rimas effecerint. namque ad exudandum fumum adhibita
F si rimas faciunt & scissuras mala sunt & infirma. Totus autem hic locus de aratro Hesiodi est. τῆμος ἀρ' ὑλοτομῖν μεμνημένος ὄφρα τάχιστα, ὅλμον μὲν τρισπίθαμον τελέσαι τάμνειν, ὕπερον δὲ τριπήχεα, ἄξονα δ' ἑπταπάλαιστον.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu puluere victa fatiscat:

Tum variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus A
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ.
Inuentusque canis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populatque ingentem farris aceruum
Curculio: atque inopi metuens formica senectæ.

Pessum multa tibi v. p. r. Doctrinam suam commendat, veterum autem aut Hesiodi, qui primus de agricultura scripsit, aut aliorum antiquorum: tibi autem, id est ô Mecænas, inquit, vel ô agricola, hoc est enim tibi. *Ni refugis.* Quia alibi ait sordida rura, vel quia post dicturus est de minoribus animalibus. *Tenuesque piget etc.* tenues modicas, & potest hoc ex affectu alterius dictum accipi. Nisi graue tibi sit. *Tenues* Leues. *Pigrum.* Pigrum est. *Area cum primum.* In primis. *Ingenti æquanda cylindro. Et vertenda manu & creta solidanda tenaci.* Hæc per Hysteron proteron posuit, prius. n. est vt manu terra vertatur: deinde solidetur glarea: postremo æquetur *Cylindro*, id est lapide teretí, in modum columnæ, qui à volubilitate nomen accepit. Sane area locus est vacuus aut natura, aut studio factus, ne quid inde edi nasciue possit, quasi qui exaruerit. Cum primum autem, id est interea, quod maxime necessarium est, vel inter prima opera & officia. *Subeant.* Succedant, enascantur. ὑπανδεῖν enim est verti. *Neu puluere victa fatiscat.* Hypallage est, pro ne victa fatiscat in puluerem: id est, dissoluatur, fatiscat autem significat ad fatim hiscat. *Tum.* Id est etiam. *Variæ illudunt pestes.* Per ludum nocent, quasi ludendo & sine labore læuiant. *Sæpe exiguus mus.* Nitela mus agrestis robeus: cuius Cicero meminit in Sestiana. Et C quia hic Virgilius vilium animalium mentionem facit: inde præmisit, Ni refugis tenuesque piget cognoscere curas. Dicendo autem exiguus mus, multum ex ipsâ deminutione nominis & numeri singularis enunciatione addidit dignitatis: risus enim est quidam poeta qui ait, *Prætextam in cista mures vosere Camilli. Posuitque domos atque horrea fecit.* Vltra meritum rei locutus est. *Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.* Hoc est oculis debiles & mutæ. cum enim talpæ cæci nascantur, quomodo, capti oculis? illi enim capti dicuntur, qui aliquando viderunt. Et mutauit genus. nam hæc talpa dicitur. sicut etiam de dammis fecit: vt, Et timidi veniet ad pocula dammæ. *Inuentusque canis bufo.* Inuentus, pro qui inuenitur. & *Canis* hic pro principali positum. Aliter enim Insonuere cauæ g. q. d. *Cauæ.* Cauernis, & locis cauatis. *Bufo.* Rana terrestris, nimiæ magnitudinis. *Monstra.* Id est, & alia purgamenta terrarum. *Populatque*, veteres D populo, munero, aucupo, lucto dicebant, nos addita r littera pronuncianius. *Ferunt.* Gignunt. *Farris.* Frumenti. Et hic speciale posuit pro generali. nam non solum far, sed etiam alias fruges & segetes: hæc monstra vel vermes populantur. *Curculio.* Varro ait hoc nomen per Antiphrasin dictum, quasi gurgulio, quoniam pene nihil est nisi guttur. *Inopi metuens formica senectæ.* Senectus semper alienum requirit auxilium: nam inopi, non tantum ad formicam pertinet, sed generale est ephitheton senectutis: vel ne inops in Senectute sit, & hoc iuxta opinionem poeticam dixit.

Contemplator item, cum sene x plurima syluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes: E
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat vmbra,
Nequicquam pingueis paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior vt fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo spectata labore F
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: SIC omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui aduerso vix flumine lembum
Remigiis subigit: si brachia forte remisit:
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.

A *Contemplator item.* Prognosticon est anni futuri fertilis, vel infœcundi. *Contemplator* autem imperatiui modi tempus est: futurum pro præsenti *Contemplare*, vt, alibi. Contemplator aquas dulces. Terentius, *Loquitor paucula*, pro loquere, ita contemplare. *Nux plurima.* Id est longa. significat autem amygdalum: sed hoc Græcum est τὸ ἀμύγδαλον, & τὰ ἀμύγδαλα. Et plurima, sicut plurima ceruix, & qui plurimus vrbi Imminet. *Syluis* quidam pro arboribus accipiunt, vt pomaque & Alcinoi syluæ, & alibi, Syluarúmque aliæ pressos propaginis arcus. *Induet in florem*, Id est, Cum flos induet nucem, ideſt, vestiet. In florem se effundet. Figuratè hoc dixit. Et bene elegit arborem quæ foliis prima vestitur. *Ramos curuabit olentes.* Multitudine & densitate foliorum. *Olentes* autem odoriferos. *Si superant fœtus.* Id est si flores in fructus vertuntur, & si ipsi crescant & abundent, nam propriè *Superant* abundant est. *Pariter frumenta sequentur.* Et frumenta copiosa

B prouenient. *Pariter* hic pro similiter antiquè dixit, vt Plautus in Aulularia, *Pariter moratus, vt pater, aulisque eius fuit*, hoc est, ἀμοίως. *Magnaque cum magno veniet tritura calore.* Aut æstus nimios futuros significat. cum abundantia frugum. Aut certè per calorem festinationem operis significat: vt alibi, Feruet opus. *Vmbra*, pro fronde, vt alibi, ingentem sustinet vmbram: vt ostendat eo anno, pro copia frugum, festinatam & studiosam trituram futuram. *Luxuria foliorum exuberat.* Superabundat, & amplior est. *Nequicquam pingues palea teret area culmos.* Non pingues, id est sine frugibus: vt alibi, Ne quicquam seros exercet noctua cantus, id est non. Et notandum, paleam dictam numero singulari contra artem. nam ea quæ ex pluribus constant, numeri sunt tantum pluralis, secundum artem vt cancelli, bigæ, copæ: licet abundanter poetæ. Pinguis

C sane, & quamuis pinguis potest accipi, area verò pro in area: *Semina vidi equidem multos medicare serentes.* Incipit docere de medicandis leguminibus, quemadmodum & maiora fiant, & modico igni soluantur. Bene autem ait: *Equidem*, quod multi pro lego accipiunt, id est ego quidem, vt à præiudicio inchoaret. Nam hoc dicit, Equidem hæc vidi fieri: sed sic quoque legumina degenerant, nisi singulis quibusque annis hoc fiat. Inde enim est, Sic omnia fatis, In peius ruere ac retro sublapsa referri. *Medicare* antiquè dixit, nam maiores medico & medicor dicebant: vt populo & populor: quæ verba modo ab vtraq; significatione tantùm passiuæ sunt declinationis. Sed vt medicare diceret pro medicari, metri necessitas fecit. Sane medicor accusatiuum regit, vt medicor illam rem: medeor verò illi rei dicimus: nam medeor illam rem, figuratum est. *Serentes*, aut Saturos, aut serere volentes, vt, & terruit. Aut per eunteis, vel *Serentes* serere incipientes. *Et nitro prius.* Nitrum ex aqua in modum salis coalescit, & ad solem liquescit: quod aptum

D est ad lauandum. *Et nigra perfundere amurca.* Olei sordibus, sed his quæ præcedunt. nam sordes quæ sequuntur oleum, feces vocantur. Et amurca per e scribitur, & per g pronũtiatur, vt c Gaius c. n. Gneus. Et profundere, pro vidi perfundentes. *Grandior vt fœtus* Ideſt, maiora grana. *Siliquis fallacibus.* Quæ fallere plerunque consuerunt. Interdum enim leguminum folliculi cum inanes sint, maiores videntur. *Exiguo.* Modico. *Properata maderent.* Festinanter coquerentur. *Maderent* verò antiquè, pro cocta essent & cito. *Lecta*, ideſt cum labore electa. *Spectata.* Probata: vt, Et rebus spectata iuuentus. *Degenerare tamen.* Cum ex bonis fuerint seminibus, mala efficiat & praua. Tamen in nascendo degenerare, vt sequatur si lecta & probata degenerant, quid si non legas? *Degenerare tamen*, ἀναπόδοτον. nam cum non proposuerit quam lecta & spectata, vel quam quam, vel licet, intulit tamen. *Ni vis humana* Possibilitas. Sallustius, *Sed nostra omnis vis in animo & corpore sita est.* Aut certè multitudo. Tamen verius est, & melius quod ait, *Vis* quasi violentia fit in rebus, quæ contra naturam vertuntur in melius. Sic enim violentiam fieri naturæ, omnia in deterius commutantis. Et hoc est quod ait, Labor omnia vincit Improbus. *Manu legeret.* Hinc quidam volunt dictum legumen. *Sic omnia fatis In peius ruere.* Ab argumento adeo omnia in peius quotidie recidunt. Ruere autem figuratè pro ruunt. *Ac retro sublapsa referri* pro sublabi & referri, & videtur bis idem dixisse. *Non aliter quam qui aduerso flumine lembum* Odendæ vult vsque ad perfectionem laborari debere. nec tantum . . . precedere quantum licuerit remissionem in deterius cuncta deducere. *Aduersum.* Contra vim & cursum fluminis. *Lembum* autem genus nauiculæ admodum breue. *Subigit.* Aut rursum agitat: vt, Et corpora saltu Subiciunt in equos. Aut certè *Subigit*, est vrget, impellit. *Atque illum in præceps.* Atque, ideſt, statim. Alij quidam superfluam coniunctionem volunt. Et hoc dicit. Ita omnia quæ terra profert, nisi continuum in eis studium agricola exerceat, licet medicentur & grandia plerunque nascantur, in

E peius ruunt: & sic seruntur, sicut qui contra cursum fluminis & vim nauim agere vult, si aliquantulum manus & brachia remiserit, & fessus vel modice ab opere cessauerit, statim agente vi fluminis & naturali cursu relabitur, nec potest sursum ire, sed in præceps vadit. Nam propriè Præceps id significat. *Præceps, prono rapit alueus amni.* Sensus comparatione finitus.

Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis, A
Hœdorúmque dies seruandi, & lucidus anguis:
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, somnique pares vbi fecerit horas,
Et medium luci, atque vmbris iam diuidit orbem:
Exercete viri tauros, serite ordea campis,
Vsque sub extremum Brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini segetem, & Cereale papauer B
Tempus humo tegere: & iandudum incumbere aratris.
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.

Præterea tam sunt arcturi sydera nobis. Iam dicit astrologiam rusticum, ita vt nauigantem, nosse debere: vt sicut nauigandi tempus & ventorum atque tempestatum motus ille ex syderum compositione cognoscit: ita & iste terram colendi congrua tempora, & casus diuersos, vel caloris scilicet, vel frigoris, aut pluuiarum ex stellis agnoscat. *Arcturus* autem stella est in signo Boote post Septentrionem: cuius ortus & occasus tempestates grauissimas faciunt. Vnde ait *Sydera*, id est tempestates: Vt alibi, Scit triste Mineruæ Sydus. *Hœdorumque dies.* Bene autem hœdos Arcturo iunxit, qui & ipsi pluuias faciunt, & alibi, pluuialibus hœdis. *Seruandi.* Obseruandi. Auriga signum est haud longè à Septentrione, cuius pedem cum cornu tauri vna stella coniungit: C
quem aurigam pater Mercurius inter sydera locauit. Hic in manu sinistra fert hœdos, in humeris capram Amaltheam quæ aluisse dicitur Iouem. Hœdorum matrem, quos quidam *Iouis* collactaneos dicunt. Sane nonnulli hunc aurigam, Myrtilum, quem Pelops occidit, accipiunt, vel certè Ericthonium, qui natus est ex semine Vulcani, quod dum stuprum Mineruæ inferre conaretur, fudit in terram. Hoc quoque signum tam ortu quam occasu suo efficit tempestates. Bene autem ait *Dies*, quia & magnitudine sui multis diebus oritur: & tempestas aut præcedit signum, aut sequitur, aut cum eo est. Sanè sciendum omnes astrologos, pro ratione climatum dissentire in ortu syderum: sed ipsa dissensio vltra septem dies non procedit: septem enim sunt ipsa D
climata. Hinc est quod solem ad vnumquodque signum alii quintodecimo kalend. die dicunt venire: alii quartodecimo: alii infra vsque ad octauum. nec quisquam procedit vlterius. *Lucidus anguis.* Tres sunt angues in cælo, vnus qui inter septentriones est: alter Ophiuchi: tertius Australis, in quo sunt Crater & Coruus, de quo nunc proprie ait anguis: nam ὕδρα dicitur Græce. Et scimus angues aquarum, terrarum serpentes. Hæc autem signa generaliter posuit, non enim hæc tria tantum, sed omnia præcipit obseruanda. *Quibus in patriam ventosa per æquora vectis* Sic ab agricolis obseruanda signa esse dicit, sicut ab his qui in periculosissimis maris locis
nauigant. *Ventosa æquora.* In quibus venti dominantur. *Vectu.* His qui vehuntur vult significare: quia latina locutio non habet præsens participium passiuæ significationis. *Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.* Sestos & Abydos ciuitates sunt Hellesponti: quæ angusto & perE
culoso mari segregantur. In his angustiis Leander ad Ero natare consueuerat. Nam illa Sestias, hic de Abydo fuit, qui cum frequenter ad amatricem amator nataret, tempestate obrutus interiit, cuius cum cadauer exanime ad litus, in quo Ero de turre expectare solebat, esset adpulsum, puella se præcipitauit in mare, & ita vitam finiuit. Vnde elegit locum periculosiorem: quem pro omni poneret pelago. Sane secundum artem hæc ostrea, & hæ ostreæ dicimus. Nullum enim habet latinitas nomen animalis quod neutri sit generis, sicut Græce τὸ κάτω, καὶ τὸ κάτω. Licet & Horatius dixerit, *Ostrea Circeis. Misseno oriuntur echini*, & Iuuenalis *Grandia quæ medio iam noctibus ostrea mordet.* Quos tamen possumus Græce locutos accipere: ita enim dicunt τὸ ἔστρειον, καὶ τὰ ἔστρεια. Ostriferi autem quod ibi plurimum ostreorum sit. Fauces verò angustiæ. *Libra die.* Hic iam
incipit disputare de cognitione temporum ex syderibus. *Die.* Non est Apocope pro diei: sed secundum antiquos regularis genitiuus est. Nam vt sæpe diximus obliqui casus numeri singularis F
nominatiuo plurali. maiores non debent esse: quod verum esse Salustius probat, qui in prosa ait. *Dubitauit acie pars.* Hinc est & illud, Currúque abscissa duorum Suspendit capita. Plautus in Amfitrione, *Neque nox quicquam concedit die*, pro diei. Sed modo dies diei dicimus. Vnde iuxta præsentem vsum die posuit pro diei. *Somnique.* Id est noctis. nam ab officio temporis, ipsum tempus ostendit. Dicit autem æquinoctium autumnale, quod fit sole in libra posito. Vernale enim æquinoctium in ariete efficit sol positus: hoc autem dicit, frumenta serenda esse autumnali tempore: legumina verò vsque ad veris initium. *Et medium luci*, Diei. *Atque vmbris i. d.* Nocti. Quomodo Zodiacus circulus, qui æquinoctia duo facit, orbem diuidit, & luci dixit

partem

A partem cœli Septentrionalis, de quo ait, hic vertex nobis cœli sublimis: vmbris verò Australem circulum, qui dicitur esse infimus & demersus, de quo ait. At illum sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi: *Diuidit orbem.* Vt orbem videlicet cœli medium teneat Sol, medium Luna. *Exercete viri tauros.* Id est cogite laborare. *Tauros* autem, boues fortes accipe. *Serite ordea campis.* Hordeum ostendit in campestribus locis serendum, & hordea vsurpatiuè ait: sciendum tamen in his tres tantum casus vsurpari, hæc ordea, hæc ordea, ô ordea: sicut vina, vina, vina: & mella, mella, mella. Sanè reprehensus Vergilius dicitur à Bauio & Mæuio hoc versu, Hordea qui dixit, superest, vt critica dicat. *Vsque sub extremum brumæ.* Id est non vsque ad Brumæ finem, sed circa. Nam bruma finitur VIII. kalend. Ianuarij die: & iste non vsque ad ipsum diem dicit serendum. *Intractabilis* autem, propter frigus duræ & asperæ, & bruma dicta à breuioribus diebus. *Nec non & lini segetem.* Atqui suprà ait, Vrit enim lini campum seges, quid igitur? suo tempore, non eo anno quo cessare debet. *Cereale papauer.* Vel quod est esui, sicut frumentum: vel quo Ceres vsa est ad obliuionem doloris. Nam ob raptum Proserpinæ vigiliis gustato eo acta est in soporem, vel quia Myconem Athenienſem dilexerit Ceres, & transfiguratum in papauerem tutelæ suæ iusserit reseruari, vel quia pani aspergatur. *Tempus*, tunc scilicet est. *Iam dudum.* Quamprimum. Hoc dicit serendum esse eo tempore, non quo pluit, sed quo imminent pluuiæ. *Incumbere aratris.* Insistere arationi. *Dum sicca tellure licet.* Dum adhuc nondum pluit, sed iam est vicinum. *Dum nubila pendent.* Dum pene iam videntur nubila pendere, & expectare vt effundant pluuias.

B

Vere fabis satio: tunc te quoque medica putres
C *Accipiunt sulci: & milio venit annua cura:*
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & aduerso cedens Canis occidit astro.
Ac si triticeam in messem, robustáque farra
Exercebis humum: solisque instabis aristis.
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiáque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quámque
D *Inuitæ properes anni spem credere terræ.*
Multi ante occasum, Maiæ cœpere: sed illos
Expectata seges vanis eluserit auenis.

Vere fabis. Contra rationem dictum, quia frigus omnes numeri singularis sunt. *Satio.* Sementis. Et declinatur sicut nauis. *Tunc te quoque medica putres Accipiunt sulci.* Ad ipsam herbam Apostropham facit. Hæc autem à Medicis translata est in Græciam, quo tempore eam Xerxes inuaserat. Huius plena Venetia est: &, vt dicit Dionysius, trium foliorum est, semperque virens. Quod autem ait *Putres sulci*, naturam ipsius herbæ respicit, nam vno anno frequenter seritur, & sexies aut amplius secatur, postea aliquot annis sponte procreatur. quod etiam sequens indicat versus: nam dicendo, *Et milio venit annua cura*, ostendit Medicæ curam non esse annuam.
E Hæc autem herba vulgò dicitur Sylla. *Putres* subacti, vel initio anni, id est vere, vel post annum: quidam enim medicam post decennium seri dicunt. *Venit annua cura.* Vere scilicet. *Candidus auratis aperit cum cornibus annum Taurus.* Quo tempore annum aperit candidus Taurus, qui est auratis cornibus, nam aperit cornibus, non procedit, non enim à capite aut à fronte, sed à dorso oritur, ideſt à medio sui: vnde incipit apparere, nam ea parte qua mutilatus est, oritur, non à fronte. *Aperit* autem ideo ait, aut quia Aprili mense Sol in Tauro est, quo cuncta aperiuntur: & hoc melius. Sed aliud est aperire annum, aliud inchoare: nam nullus dubitat Marcio mense, vt suprà diximus, annum inchoari. Aut certè aperit annum dixit, quia vnumquodque signum
F potest inchoare annum, & finire, vt aperit annum dixerit, scilicet suum: nam & à Tauro vsq; ad Taurum, & à Geminis vsque ad Geminos, annus est. *Aduerso* autem *astro*, duplex lectio est: nam alij aduerso legunt, cum Cane enim nascitur Syrius, qui est terris aduersus, de quo legimus, Ille sitim morbósque ferens mortalibus ægris Nascitur. vt *Aduerso* sit pestifero, & contrario mortalibus. Si autem *Auerso* legerimus. *Cum* subaudiamus necesse est, vt Atque Ixionij vento rota constitit orbis: ideſt cum vento. Vt sit sensus, quo tempore etiam canis cedens, occidit cum auerso astro: ideſt cum Argo: quæ & ipsa media est, sicut Taurus: & à puppi oritur. qui Canem constat esse coniunctum. *Et cedens*, aut locum dans, vt & Argo occidat. nam Canis occasum & nauis occasus sequitur, aut certè *Cedens* Canis: non recedens, sed incedens accipimus & se mouens. Tempore enim quo in Tauro sol est, etiam Canis ad ortum festinat. Quod autè

ait *Occidit* ad aſpectum noſtrum retulit. nam ortus & occaſus duo ſunt. Vnus ἡλιακὸς, ideſt Solaris: & alter κοσμικὸς: ideſt mundanus. vnde fit vt ea ſigna, quæ cum ſole oriuntur, à nobis non poſſint videri, & ea quæ videmus, quantum ad ſolis rationem pertinet, videantur occidere: ſecundum quod nunc ait *Occidit canis*. Nam canis paranatellon eſt Cancri: ideſt cum eo oritur. Cancer autem quo tempore Sol in Tauro eſt, poſt horam quartam diei oritur. Nam Taurus & Gemini binas horas tenent. Nigidius commentario *Sferæ Græcanicæ* oritur enim Canicula cum Cancro, incolumen venit cum Geminis, occidit cum Tauro: ſic ergo fit, vt Canis nobis occidat, quantum autem ad Solis pertinet curſum, in ortu eſſe videatur. Secundum hanc rationem etiam paulo poſt dicturus eſt, Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur. Nam Eoas ait in ortu Heliaco poſitas: vnde & Tibi abſcondantur intulit. Hunc Canem alij Icari putant patris Erigone, qui mortem patris filiæ nuntiauit: Alij hunc eſſe quõdam cuſtodem Europæ, quem nulla fera potuit effugere, quique à vulpibus quondam liberauerit Thebas *Triticeam in Meſſem*. Ad meſſem tritici, vel ſegetis. *Robuſtaque farra*. Frumenta, quę plus habent virium, quam legumina: quo tempore nobis Atlantides occidunt, ſunt ſerenda. Atlantides autem, licèt ſeptem fuiſſe dicantur, ſex tamen ſicut ſupradictum eſt, videntur in cœlo, quæ Nouembri menſe nobis incipiunt non videri. Cum enim Sol in Scorpione fuerit, oriente Scorpione, occidit Taurus, in quo Vergiliæ ſunt, ideſt ſexto Idus Nouembris. Ergo Eoæ mane abſcondantur, non eſt enim Atlantidum epitheton Eoæ, ſed Eoæ matutinæ. modo enim veſpera, modo media nocte, modo mane oriuntur, vnde & tibi abſcondantur, ideſt ſpectando nec occident. Alij ita exponunt, Eoas appellatas quaſi quæ ſemper mane oriantur. Ergo ante occidere Vergiliæ debent quam ſero ſit, quæ Vergiliæ alioquin ſunt Eoæ cum oriuntur, non cum occidunt. Has autem alij volunt, Iouis, alij Liberi nutrices, alij verò ipſas fuiſſe adſerunt Heſperidas. *Exercebis*, pro exercueris. *Soliſque inſtabis ariſtis*. Non legum inibus, ſed ſolis ſegetibus. *inſtabis*: pro inſtiteris. *Ariſtis*. Et hic ſicut ſupra, per ariſtas frumenta ſignificat. *Gnoſiaque ardentis ſtella coronæ* Et hoc ad ſuperiora pertinet. Cum enim coronæ pars oritur occidit Taurus in quo Vergiliæ ſunt. Decedat autẽ non pro occaſu dixit, ſed Soli cedat, quo in Scorpione poſito cum ortu ipſius oritur. Fabula verò de Corona talis eſt. Cum Liber pater Ariadnen Minois Cretæ filiam regis vxorem duceret: Vulcanus ei coronam obtulit, quam ille ad vxoris inſigne inter ſydera collocauit. Et ſtellam per poeticam licentiam dixit. cæterum ſex ſunt, quibus in cœlo declaratur corona. Alij hanc fabulam ita adſerunt, Theſeum cum ad interimendum Minotaurum Cretam veniſſet, miſeratam eius Ariadnen auxilium ei ad occidendum filo ducto, Minotaurum præſtitiſſe, Theſeum verò Ariadnen vt pote ſalutis auctorem ſecum auexiſſe, qui cum ad Naxum inſulam delati eſſent, Ariadnen ibi vel conſulto, vel neceſſitate, vel monitu Mercurij à Theſeo derelictam, quam cum Liber pater adamaſſet, coronam ei dempti pudoris, ſicut ſupradictum eſt, dicitur obtuliſſe, quam etiam inter ſydera poſtea collocauit. *Gnoſia* autem Cretica ab vrbe Cretæ, quæ Gnoſis dicitur. Et ſtella dicitur Cretica, quia ad laudem illius, quæ Cretici regis filia fuit in cœlo eſt poſita ipſa corona. *Sulcis*. Arationibus. *Committas ſemina*. Quaſi cuſtodibus fidis *Inuitæ terræ*. Quæ quaſi coacta ruſticorum labore, & non ſponte, fructus profert: alij, ſi non ſuo tempore ſeratur. *Antii ſpem* Vnde tu annum ſperes poſſe deducere. *Ante occaſum maiæ* Ante occaſum Atlantidum. & hoc eſt quod ait, quam Atlantides abſcondantur. nam Maia vna eſt de ipſis Atlantidibus. *Vanis*. Vacuis. *Eludit*. Decepit.

Si verò viciámque ſeres, vilémque faſellum:
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.
Ideirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi ſol aureus auſtra.

Si vero viciamque ſerer. In quodam adeſpoto Græco ſic poſitum eſt, σαγήνας δὲ, φάσηλον ὄρυζον, μίσυς δ' μετὰ κριθῆς δύο τετρα ἄρα μίγνει ὁ τεχνῖτι. *Vilémque faſellum*. plurimum, abundantem. nam omne quod abundat vile eſt: vt, Vilibus aut oneratpomis. *Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis*. Peluſium vnum eſt de ſeptem oſtiis Nili, vbi primum lens inuenta dicitur, vel vbi optima naſcitur. Vnde κατ' ἐξοχὴν locutus eſt. *Aſpernabere* autem, ideſt, contemnes. *Lentis*. Ac ſi dicat, Etiam inter alia lentem ſeras. *Haud obſcura*. Non obſcura. hoc eſt clara. *Mittet tibi ſigna Bootes*. Si viciam & faſellum, & lentem ſerere volueris, occidente Boote debes incipere. *Cadens Bootes*. Occidens, Verno ſcilicet tempore. Tunc enim Bootes occidit. Quod autem ſubiicit, *Incipe & ad medias ſementem extende pruinas*. Omnia complexus eſt tempora: & Vernum ſcilicet,

A scilicet,quo legumen seritur: & Autumnale,quo frumentum. Et multi volunt ita hanc partem astrologiæ libasse Vergilium,vt in omnibus vtrunque tempus significaret,Vernale & autumnale. vnde & supra bina signa memorauit. Taurum cum Cane: Atlantidas cum corona. Tamẽ nos, quantum ad necessitatem huius loci pertinet, hæc dixisse sufficiat: nam maioris prudentiæ est ad subtilem harum rerum scientiam peruenire: adeo vt sequentem rationem zonarum Metrodorus philosophus vix quinque expresserit libris, insertis tam Astronomiæ quam Geometriæ partibus,sine cuius lineis haud facile zonarum deprehenditur ratio. Idem etiam Metrodorus asserit frustra culpari à plerisque Vergilium,quasi ignarum astrologiæ: cum eum constet operis lege compulsum. vt quędam exponeret quę obscura videntur ideo,quia à naturali ordine sunt remota. Vt autem omnia non diceret, rusticarum personarum habuit considerationem,&
B ipsius est operis breuitate compulsus. *At medias pruinas.* Hoc est quod supra ait,vtque sub extremum brumæ. Medias autem pruinas abusiue ipsas hyemes posuit, medium enim pro legitimo dixit. *Dimensum partibus orbem.* Annum diuisum in quatuor tempora. Et per duodecim signa, duodecim menses accipimus. *Per duodena.* Multi pro duodecim accipiunt, vt bina manu lato c.a.F.&, septenaque tela. Alii quia quotannis per eadem ineat: duodena ergo sæpius duodecim signa.*

Quinque tenent cœlum Zonæ: quarum vna coruſco
Semper ſole rubens,& torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra,leuaque trahuntur
C *Cærulea glacie concretæ,atque imbribus atris.*
Has inter,mediamque,duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ diuum: & via ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.

Zonæ. Id est plagæ vel circuli,quorum primus Septentrionalis, vel,vt quidam volunt, Aquilonius. Zonę,Circuli,qui cœlum ac terram,veluti Zonæ cingunt. Translatiue, nam proprie Zonę in terris,sed pro parallelis,id est circulis posuit. Septentrionalis, Aestiualis, Aequinoctialis, Brumalis, Australis. *Coruſco Semper ſole rubens.* Coruſco ardenti, hoc est æquinoctiali, & bene à media cœpit vt necessario extremas & habitabiles concessas mortalibus diceret. *Torrida.* Sicca
D quod numquam sol inde discedat. *Quam circum extremæ.* Bene extremæ addidit,id est Borios & Notios, ne eas, quæ circa igneam sunt intelligeremus, quas constat esse temperatas vicinitate caloris & frigoris. quarum vnam nos habitamus,alteram antipodes: ad quos hinc torrente Zona hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes autem dicuntur,quod cõtra nos positi sunt contrariis vestigiis. Terram enim dicunt vndique cœlo & aere cingi. Per has autem duas Zonas in obliquum vertitur signifer circulus,qui solis continet cursum. Vnde etiam fit,vt duæ Zonæ frigidissimæ sint,ad quas numquam accedit: vnà feruens, à qua pene numquam recedit: duæ temperatæ, ad quas vicissim venit. *Trahuntur,* pro extenduntur, aut sine intermissione vertuntur. *Cærulea* frigore scilicet, quia ipse color conuenit frigori. *Duæ mortalibus ægris.* Sicut dictum est temperatæ ex calido medio, & frigidis extremis circulis. *Per ambas.* Cum vitet vtranque tem-
E peratam,ipsa præpositio *Per* pro *inter* accipienda est. *Qua* per quam.

Mundus vt ad Scythiam,Riphæaſque arduus arces
Conſurgit,premitur Libyæ deuexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt,maneſque profundi.
Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum,perque duas in morem fluminis arctos,
Arctos,Oceani metuentes æquore tingi.

F *Mundus vt ad Scythiam.* Iam hic definitio est nostri climatis, id est nostræ habitationis: quæ à Septentrione incipiens,in Australi desinit plaga. Riphæas autem arces, Scythiam dicit: cuius sunt montes Riphæi. Quoniã Borius circulus totus supra terrã est,ideoque ab aratro hic appares ille idẽ Australis vocatur obscurus Sane aliqui mundũ pro cœlo accipiũt hoc loco,qui modum nomen volunt esse vniuersæ naturæ. *Conſurgit premiur.* Deest ita, vt sit ad Scythiam consurgit,ita premitur in Austros,* premitur contra deuexus in Indos,& fecerat supra Afros. *Libyæ deuexus in Auſtros,* quoniam Notius circulus totus infra terram,est & premitur,quasi deprimitur. *Arduus,* Excelsus, & summo vertice arctatus. *Hic vertex nobis ſemper ſublimis.* Id est

hæc pars mundi à nobis semper videtur, hoc est Scythiæ, quæ Septentrioni subiacet. *At illum sub pedibus Styx atra videt.* Id est, axem noticum, id est, australem, qui à nobis nunquam videtur: sicut Boreus, id est Septentrionalis semper videtur. Et sicut variæ philosophorũ opiniones sunt: ita & hic varie loquitur. Nam alii dicunt à nobis abscedentem solem ire ad Antipodas alii negant, & volunt illic tenebras esse perpetuas. Mire autem ait Styx quasi de inferis *Styx atra videt manésque profundi*, vt ostenderet illud quod dicunt Philosophi, recedentes hinc animas & illic alia corpora sortiri. Vnde & Lucanus ait, *Regit idem spiritus artus Orbe alio.* Quod verisimile est, quia dicuntur animæ, aut igni, aut vento, aut aqua purgari: quod vt fiat necesse est, dum aut per frigidas plagas, aut igneam transeunt. Et licet alii hoc à Virgilio dictum per poëticam licentiam velint: tamen sciendum est eum poëticæ licentiæ inseruisse philosophiam. *Maximus anguis.* Vel quia ipse cæteris est maior, vel quia ad Scythiam, vel quia inter duos arctos. Sane hunc draconem quidam occisum, & inter sidera conlocatum à Minerua dicunt: Alii hunc esse quem Hercules custodientem mala aurea Hesperidum occidit. *Hic* pro illic. *Circum perque duas.* Et circum enim, est & per, nam per vtranque labitur, id est, inter duas maiorem cauda tangens, aluo complectẽs minorem. *In morem fluminis arctos.* Hesiodus [illegible] *Oceanum metuentes æquora tingi.* Hoc refertur ad fabulam: Nam hæ duæ pellices Iunonis fuisse dicuntur: quas postquam Iuppiter in syderum retulit numerum, Iuno rogauit Tethin suam nutricem, ne vnquam eas pateretur occidere. Vnde nunc metuentes dixit, scilicet nutricem Iunonis. Sunt autem hæ Helice, & Cynosura, de Helice Lycaonis filia amata à Ioue & à Iunone in vrsam mutata supra dictum est. Cynosura quod caudam caninam habeat, hanc Fœnicem vocitatam quidam ferunt, Dianæ comitem, iraque ius, quod grauida esset inuenta, in vrsam esse mutatam, atque eiusdem rursus misericordia syderibus insertam. Quidam prodidere has nymphas fuisse Cretenses, Iouis nutrices, & ob meritum consecratas, quæ ideo non occidunt, quia secundum clima nostri cœli Arctous circulus, in quo cardo conuertitur, infra orizontem non venit. Nam reliqua signa dicuntur omni nocte in Oceano tingi.

Illic (vt perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nosq́; vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
Possumus: hinc messísque diem, tempúsque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestiuam in syluis euertere pinum.

Illic. In Australi, id est obscuro axe. Scilicet poëtæ. nam in rebus dubiis suam denegat fidem. *Intempesta.* Inactuosa, alta, densa, crassa, qualis est intempesta. Posse autem hoc fieri in aliqua parte mundi, vt pene sibi totum vindicet nox, probat Britannia: quæ lucis diues, vix quoddam spatium noctibus cedit. Aut intempesta silet, quia Epicurei dicunt non ire Solem per alterum hemisphærium, sed semper his ab ortu colligi scintillas, & fieri orbem solis. *Obtenta.* Obducta. Et obtẽta sicut ostẽta ab eo quod est enim ostendor veteres participiũ ostentus, non ostensus dicebant, ipse alibi: prætentaque Syrtibus arua Terentius in Eunucho, *An ego occasionẽ mihi ostentatã tã breuẽ* Similiter & illud in Formione: *Neq; me nũc domũ recipere, nisi mihi esset spes ostẽtata huiusce habendæ. Redit à nobis,* Id est ad illos, & hoc secundum Stoicos, qui dicunt Solem vicissim per vtrumque hemisphærium ire, & alternis noctem facere. *Sera* pro tero, vt Seramque dedit per membra quietem. *Accendit lumina vesper.* Bene accẽdit lumina vesper, poëtice, vt ipse vesper accendat, non homines, & ĩpe hac figura vtitur. Iam falcem arbusta reponunt. *Diemque reducit.* Vt quando discedit à nobis, & dies clauditur: nunc illic sit Aurora, *Afflauit anhelis.* Cursu anhelantibus: *Sera.* Nocti vicina. *Vesper.* Stella, quæ & Venus & lucifer dicitur. Nam Vesper eo quod quibusdam mensibus vespere: Lucifer autem dicitur, quod quibusdam mane oriatur. *Hinc tempestates.* Id est ex hac causa, ex hac ratione astrologiæ. Ex hac temporum scientia vel syderum obseruatione. Et hoc contra Epicureos, qui dicunt aceruum stellarum sine causa esse. Et iam conclusio est: Nam hoc dicit, Non sine causa intuemur ortus siderum & occasus: hinc enim vniuersa noscuntur. *Dubio cœlo.* Id est, etiam dubio cœlo: Et bene *dubio*, nam idem alibi cœli fraudem dixit, quod nunc prospera, nunc aduersa ingerit. *Prædicere*, præuidere. *Messísque diem.* Pro tempore. *Tempúsque serendi.* Id est autumnale. *Infidum.* Cui nullus potest, aut debet committere

A tere fidem. nam subito fallit hominem. *Marmor.* Mare. *Quando armatas deducere classes.* Id est quando sit tempus ad agendum nauale prælium, *Armatas deducere classes,* aut quia in puppibus infigebant arma nauigantes, vt præfigere puppibus arma, aut instructas armamentis suis. *Tempestiuam pinum.* Opportunam, nam tempore importuno hæ cæsæ arbores cito termites faciunt, ita enim ligni vermes vocantur. nam hac re etiam rustici Lunæ cursum obseruare dicuntur, melius enim arbores Luna decrescente cæduntur.

Nec frustra signorum obitus, speculamur & ortus,
Temporibúsque parem diuersis quatuor annum,
Frigidus agricolam si quando continet imber,
B *Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno,*
Maturare datur, durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem: cauat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numero impressit aceruis.
Exacuunt alij vallos: furcásque bicornes:
Atque amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga:
C *Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.*

Nec frustra signorum obitus. s. e. o. Perseuerauit contra Epicureos. *Obitus* autem Occasus. *Temporibúsque parem a. q. a.* De rebus contrariis fecit declamationem dicendo parem ex diuersis, vel semper sibi conuenientem. Re vera enim nihil est tam contrarium inter se, quàm æstas & hyems & tamen de his annus efficitur. *Frigidus agricolam.* Non generaliter frigidus, sed quando frigidus fuerit, & quasi titulus est, Agricolam nunquam vacuum esse debere. *Continet.* Vt non possit propter frigus & imbrem, agriculturam exercere. *Continet* autem, Detinet & impedit. *Multa forent quæ mox cœlo properanda sereno, Maturare datur.* Ordo est, Multa maturare datur, quæ forent in serenitate properanda sereno cœlo. Nam malè quidam *Forent,* esse temporis præsentis volunt: vt sit sensus, Multa sunt properanda, quę maturè datur, mox cœlo sereno. id est, in vsum cæli sereni. Quod non est idoneum, licèt re vera *Fore* tantum semper futuri sit temporis. *nam*
D *foret.* & præteritum & præsens & futurum complectitur. Sallustius, *Ni virtus fidésque vestra spelata mihi foret.* ideſt esset, Et ordo est, Multa maturare dantur, & diligenter facere: quæ velis cœlo sereno properanter facere, non diligenter poteris facere, dum festinas & tardius ad laborem redibis. Oportet ergo vt dum domi resides, ea quæ tibi præparare potes, & necessaria vides, parare studeas: vt cum fuerit serenitas data statim ad laborem prodeas. Sanè maturare duas res significat, aut in otio, & suo tempore facta maturata dicuntur, aut accelerata & ante tempus acta, quod hic significat. Cato, properare dicit eos, qui prima quæque ordine suo maturare transigunt, festinare autem illos, qui multa incipiunt. eáque adnectendo, nec terminando præ-
pediant. Aulus Gellius: maturè veluti celeriter dicimus. Nigidius maturè fieri quod neque cito, neque tardè fiat, quod hinc debet intelligi, quia poma, quæ neque acerba sunt, neque putida, matura dicuntur. *Procudit.* Cudendo extenuat. Id est producit tundendo, & bene, quia præ-
E posuerat multa, enumerat singula. *Vomeris obtusi.* Hebetis, & obtusum est quicquid sine acumine est vel calore, vt non obtusi adeo gestamus. *p. p.* & Antiqui tamen *n* litteram addebant, quod nos propter euphoniam in aliquibus detraximus, vt obtusus: in aliquibus remansit, vt tunsus. Obtusi autem, reuerberati & acumine carentis. *Dentem.* Acumen. *Arbore.* De arbore. *Lintres.* Fluuiatiles nauiculas. Sanè non sine ratione lintrium meminit, quia pleraque pars Venetiarum fluminibus abundans, lintribus exercet omne commercium, vt Rauenna, Altinum. Vbi & venatio, & aucupia, & agrorum cultura lintribus exercetur. Alij lintres, in quibus vua portatur, accidiunt. *Aut pecori signum, aut numeros impressit aceruis.* Id est facit aut characteres, quibus pecora signantur: aut tesseras quibus frumentorum numerus designatur. nam numeros pro litteris posuit, quibus numeri continentur. Sed hoc non de æstate, qua signari vel fruges,
F vel animalia solent, sed de hyeme, qua imber frigidus esse potest. Loquitur autem hoc, secundum ea quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, vt dictum est. *Amerina retinacula.* Virgas de quibus vites religantur, quæ virgæ abundant circa Amerinum oppidum Italiæ, cuius crebram in Rosciana facit Cicero mentionem. Alij genus salicis dicunt, dispari colore à cetera salice: nam est rubra, & ad connectendum aptior, quia præter morem lenta est, quæ nunc quoque Amerina à rusticis dicitur. *Lentæ* autem flexuosæ. Hic computat ea quæ quilibet domi potest facere, dum ab agricultura pluuius impeditur, aut nimium frigus terram constrin-

git, cuncta enim vtilia sunt humano vsui quæ hîc dicit, & quouis tempore possunt fieri. *Exacuunt.* Repurgant & reformant in altitudinem pristinam. *Vallos.* Fossas, & muros de terra factos & glebis, qui fiunt in circuitu cohortium & vinearum: aut quibus aquæ ducuntur de locis aquosis. Vallos, quos aliqui palos, Græci χάρακας Homerus σκόλοπας. Ælius Gallus de verbis ad ius ciuile pertinentibus, vallos tegulas grandes, quæ supra collicias infimæ ponuntur appellat. Alij vallos hîc quadridentes dicunt. nam vallos qui scolopes dicuntur ante muros poni, vt Rescindit vallum, & scalas ad mœnia p. *Bicornes* Duorum cornuum. *Facilis.* de qua facile aliquid fiat. Vnde faciles homines qui hac & illac cito ducuntur. Ergo Facilis quæ cito legitur, vel soluatur. *Rubea virga.* Quæ abundat circa Rubos Italiæ oppidum. Horatius, *Inde Rubos fessi peruenimus.* Id est ea virga quæ apud Rubos plurima nascitur. An à rubo cuius meminit, ferat & robus asper amomum. *Fiscina* genus est vasis, id est corbulæ breuis, quas perferunt qui arbusta vindemiant. Lucilius in quinto, *Fiscina fallaci cumulo.* Nonius in Andromachia: *Quod tu mi Gnate, quæso vt in pectus tuum demittas: tamque vindemiator in fiscinam.* Plautus in Mercatore, *Vobiscum habere cum porcis cum fiscina. Nunc torrete igni fruges e.f.f.* præparate panem, quo vtamini in serenitate, ne cares impedimento sit postea: multi tamen de certo frugum genere dictum volunt. Nam far, minium, panicum moli, nisi ante fuerint tosta, non possunt. Nam quod ait saxo frangite, potest accipi & pindere, quod significat pilo tundere, quia & vulgo cauatum saxum pilum dicimus, quæ omnia fieri oportet, propter facilitatem molendi. Multi astrologiam putant, quia ante est molere, quam coquere. Nonnulli tradunt rusticos solitos, si quando ad excudendas fruges essent imbribus impediti, spicas integras condere, & prout indiguisset vsus, hieme torrere, quo facilius agluma sua separatum triticum molerent. Alij non accipiunt Husteron proteron, sed modo hoc, modo illud facito, vt diuersa dixisse videatur.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus,
Fas & iura sinunt. riuos deducere nulla
Religio vetuit: segeti prætendere sepem:
Insidias auibus moliri: incendere vepres:
Balantúmque gregem fluuio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator asselli
Vilibus aut onerat pomis: lapidémque reuertens
Incusum, aut atræ massam picis vrbe reportat.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus. Non mirum est rusticum aliqua facere debere per pluuias, cum sint quædam quæ facere possit etiam festis diebus. Sunt enim aliqua quæ si festis diebus fiant, ferias polluant: quapropter & Pontifices sacrificaturi, prǫmittere calatores suos solent, vt sicubi viderint opifices adsidentes, opus suum prohibeant, ne pro negotio suo, & ipsorũ oculos, & cerimonias deum attaminent, feriæ enim operæ deorum creditę sunt. Sanè feriis terram ferro tangi nefas est, quia feriæ deorum causa instituuntur, festi dies hominum quoq; *Fas & iura sinunt.* Idest, diuina humanáque iura permittunt. Nam ad religionem fas, iura pertinent ad homines. Et non sine causa hoc dictum à Virgilio gnaro totius sacrorũ ritus ponitur. religiosi enim esse dicuntur, qui faciendarũ prǽmittendarúmq; rerum diuinarum secundum morem ciuitatis delectum habent, nec se superstitionib. implicant. Cum ergo hîc dicit, festis quædam exercere diebus Fas & iura sinunt, & nulla religio vetuit, ostendit multa quę ad rem diuinam pertinẽt ex præcepto & posse fieri, & vitari, ab his scilicet, qui religiosi, vt supra dictũ est, appellantur, quem morem Poëta agendo aliud subtiliter docuit. *Riuos deducere nulla Religio vetuit: segeti prætendere sepem. Insidias auibus moliri incendere vepres. Deducere* Idest, siccare. Nam irrigare inducere est, vt, Deinde latis fluuium inducit. Sanè sciendum secundum Varronem contra religionem esse, vel si irrigentur agri, vel lauentur animalia festis diebus. Nymphæ enim sine piaculo non possunt moueri. Sed scimus necessitati religionem cedere: Vnde peritè Virgilius ait, *Balantúmque gregem fluuio mersare salubri*, id est, salutifero. Nam dicturus est in tertio scabie tentari animalia, nisi lauentur. De irrigatione vero nihil ad hunc pertinet locum, quia *Deducere*, vt diximus siccare significat. Sed qui disciplinas Pontificum interius agnouerunt, à die festo sine piaculo dicunt posse fieri, quæ supra terram sunt, vel quæ omissa, nocent, vel quæ ad honorem deorum pertinent, & quidquid fieri sine institutione noui operis potest, vt riuorum inductionem sic accipiamus, per fossam vel pratum purgatum deducere, id est emittere, quoniam cautum in libris sacris est, feriis denicalibus aquam in pratum ducere, nisi legitimam

non

A non licet,cæteris feriis omnes aquas licet deducere.Ergo hic, vt aliquibus videtur, deducere purgare est,& sordes emittere,quæ præcludant aquam,ideóque à Pontificibus,vt nouum fieri non permittitur feriis,ita vetus purgari permittitur.Alij hoc secundum augurale * cuius dictum tradunt,quod etiam in bello obseruetur,ne nouum negotium incipiatur. Ergo riuos deducere,non est nouum negotium,& potest hoc illuc referri:quique paludis collectum humorem,bibula deducit arena.Sanè quæ feriæ,à quo genere hominum,vel quibus diebus obseruentur,vel quæ festis diebus fieri permissa sint,si quis scire desiderat, libros pontificales legat.*Vetuit.*prohibuit.*Prætendere sepem.*Circundare,& opponere.Et subaudi nulla religio vetuit, *Insidias auibus moliri.* Ideſt aucupia facere.*Incendere vepres.*Hoc etiam sicut & priora, licet festis diebus agere.*Balantúmque gregem,*Id est ouium.*Mersare.*Frequenter mergere,propter scabiem. *Fluuio salubri.*non est epitheton amnis,sed ad factum refertur.*Sæpe oleo.* Et hic aut coniunctio
B esse debuit,vt est,illa Notos atque atra volans in nubila fugit,pro & in Notos, vt esse, Sæpe aut oleo aut vilibus onerat pomis,& bene rusticorum laudat industriam.*Costas aselli.* Aut re vera costas, aut clitellas.vt Horatius,*Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.Agitator.* Verberator.Dictus ab agendo,ac per hoc asinarius dicitur,*Vilibus pomis.* Abundantibus, quia vulgò nascuntur:vt,Vilémque sacellum.*Lapidémque reuertens Incusum.* Molam manualem cudendo asperatam,& bene verbum vulgare vitiauit.*Massam picis vrbe reportat.* Aut qui oleum,vel poma portauerat ad vrbem,aut certè ideo ait *Reportat,* quia pix in agris nascitur, & in vrbe distracta,in agrum à plerisque reportatur:Varro dicit antiquos nundinas,feriatis diebus agere instituisse,quo facilius commercij causa ad vrbem rustici commearent,& bene per hæc omnia quæ superius dixit,ostendit ferias non pollui.

C

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Fœlices operum,quintam fuge:pallidus Orcus,
Eumenidésque satæ:tum partu terra nefando
Coeúmque,Iapetúmque creat,saeuúmque Typhœa
Et coniuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum inuoluere Olympum:
D *Ter pater extructos disiecit fulmine montes.*
Septima post decimam felix,& ponere vites,
Et prensos domitare boues,& licia telæ,
Addere,nona fugæ melior, contraria furtis.

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna. Plenissimè de lunæ diebus omnibus expressit Hesiodus
E ἥματα δ' ἐνδιέδην πρωτογενῆ τε καὶ μέσσα καὶ ὀγδοάτην μάλα τοί γε ἱερὸν τέτυκται, ἠδ' ἐνάτην· quam rem breuiter iste prælibat.Sed est ita,quoque luna omnes dies felices dedit sed alios aliis rebus aptos.Inde ait felices,& hoc est ad opera sumenda aptos felicibus operis.Alij felices pro fecundis accipiunt,vt felicémque trahit limum.*Alio ordine.* Hoc est,non omnes dies facit æquales.sed diuersi ordinis & modi,cum ipsa sit vna & eadem.*Felices operum.*Quibus feliciter possunt opera exerceri,vel ad opera sumenda :vel certè *Felices* ; aptos felicibus operib.*Quintam fuge.*Vt quinta luna nullius operis initium sumas. Dicitur enim hic numerus Mineruæ esse cõsecratus,quã sterilem esse constat.Vnde etiam omnia sterilia quinta luna nata esse dicuntur:vt,Orcus,Furiæ,Gigãtes.*Pallidus orcus.*Quia pallidos facit.nã ipse niger est.Probus,orchus legit.Cornutus vetat aspirationẽ addendam.Hesiod. orcũ quinta luna
F dicit natum.Celsus,vt Iurisiurandi deum pallidum dictum, quia iurantes trepidatione pallescunt.nam apud Orcũ defunctæ animæ iurare dicuntur,ne quid suos,quos in vita reliquerunt contra fata adiuuent.*Orcus.*Pluton,deus inferni.*Eumenides satæ,* ideſt natæ. &, vt sæpe dictum est,κατ' ἀντίφρασιν. Eumenides vocantur.Quod non habent bonam voluntatẽ,ideſt mentem,sicut Parcæ.quia nulli parcant.*Nefando.*Sacrilego.*Coeum,* Nomina sunt Gigantum. Per Coeum autem & Typhœum,& Iapetum , omnes gigantes intelligimus: quos quinta luna dicit esse natos.*Et coniuratos cælum rescindere fratres.* Othum & Ephialtem dicit, qui fuerunt filij Ne-

ptuni,& nouem digitis singulis crescebant mensibus:qua freti altitudine cœlum voluerunte A
uertere:sed confixi sunt sagittis Apollinis & Dianæ. *Pelio ossam.* Monti Thessaliæ. Pelio o longa est:sed fit breuis sequente vocali:vt,sub Ilio alto. *Ossam.* Alium montem Thraciæ. *Olympum.* Tertium mõtem Macedoniæ:& tertium quasi maiorem inuoluere ait:*Pater.* Iuppiter. *Disiecit.* Deiecit. *Septima post decimam fœlix.* Aut septimamdecimam dicit,aut hoc dicit, Fœlix quidem est septima,sed felicior decima:vt primum locum decimæ tribuat,quæ sit valdè felix, secundum septimæ:quæ post decimæ fœlicitatem sit secunda:vt ea nulla sit felicior,excepta decima. Aut certè sicut quidam volunt,quartamdecimam dicit vt fœlix sit septima duplicata:id est,cuius numerus post decimam inuenitur:quo die re vera melius vites ponimus. *Domitare boues.* Instruere,quomodo possint ferre laborem arandi:& sciant ad iugum pariter incedere. *Noua fuge melior,contraria furtis.* Non vt quibusdam imperitis videtur,Virgilius aut fugam seruis suadet, B
aut eis indicat dies quibus se à rapinis abstineant. Nam & fugam de protectione & cursu legimus:vt,Simul arua fuga,simul æquora verrunt,vnde velocem equum fugacem dicimus: & fuga potest etiam honesta esse,vt si quis hostem,si quis imminentem tyrannum, si quis sæuum iudicem fugiat. *Contraria* autem *Furtis* illuc spectat,vt domino sit spes iuueniendi quod amiserit,& seruus rapere aliquid aufugiens formidet.

Multa adeo gelida melius se nocte dedere:
Aut cum sole nouo terras irrorat Eous.
Nocte leues stipulæ melius,nocte arida prata C
Tondentur,nocteis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pernigilat:ferroque faces inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto coniunx percurrit pectine telas:
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis vndam tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges. D

Adeo. Valde. Terentius, *Adolescentem adeo nobilem. Melius se nocte dedere.* Per noctem melius nostro obsequũtur labori. *Nocte* autem non est aduerbium,sed nomen ablatiui que casus. adeo vt ei Horatius iunxerit præpositionem:vt,*Vt iugulent homines surgunt de nocte latrones.* nam aduerbium *Noctu* facit,sicut *Diu*, Sallustius,*Diu noctuque laborare, festinare. Sole nouo.* Oriente die, & sole adhuc recenti,necdum feruenti. *Irrorat* illustrat. Aut simpliciter irrorat. matutino enim tempore ros cadit. Et dicit hoc loco,& die & noctu insistendum labori. *Eous.* Id est lucifer, de quo etiam Cinna in Smyrna sic ait,*Te matrimonium flentem conspexit Eous, Et flentem paulo vidit post Hesperus idem. Arida prata.* Iam matura *Tondentur.* Secantur. *Noctis.* Accusatiuus pluralis. *Non deficit.* Non deserit. Vnde & qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes,defectores vocantur. *Seros ignes.* Nocturnos. *Faces inspicat.* Incidit ad spici & aristarum imaginem. *Arguto:* E
Sonoro,stridulo. *Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.* Hypermetrus versus est: vnde & sequens à vocali inchoat. Bene autem ait, *Decoquit humorem,* id est rem superfluam: sicut supra posuit, luxuriem segetum tenera depascit in herba. *Aheni.* Vasis in quo coquitur vinum. Et *tepidum* dicitur:quia quod bullit,quasi tremere videtur. *Aheni.* Exære facti. *Ceres.* Frumentum. *Medio æstu.* Id est per diem, quando æstus est.

Nudus ara sere nudus:hyems ignara colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur:
Mutuáque inter se læti conuiuia curant:
Inuitat genialis hyems, curásque resoluit: F
Ceu pressa cum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus,
Et lauri baccas,oleámque,cruentáque myrta,
Tunc gruibus pedicas,& retia ponere ceruis:

Auritóſque ſequi lepores: tum figere dammas,
Stupea torquentem balearis verbera fundæ:
Cum nix alta iacet: glaciem cum flumina trudunt.

Nudus ara, ſere nudus. Sic Heſiodus, γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν ϑ' βοᾶτλω, γυμνὸν ϑ' ἀμᾶσθαι. Id eſt, adeo ſereno cœlo vt veſtimentis non egeas. Sanè quidam poſt hoc hemyſtichium dicitur ſubſecutus. Habebis frigore febres. Nam non dicit nudum eſſe debere, quaſi aliter non oporteat aut poſſit: ſed ſub tanta ſerenitate dicit hæc agenda, vt & amictus poſſit contemni. *Hyems ignaua colono.* Quæ ignauum reddit colonum. *Parto.* Parato. *Agricolæ plerunque fruuntur.* Dicit agricolas per hyemem his frui quæ æſtate parauerint. *Plerunque* autem dicit, quia dicturus eſt aliqua quæ ruſticus etiam hyeme poſſit efficere. *Genialis hyems.* Conuiualis, voluptuoſa. Nam quotiens voluptati operam damus, indulgere dicimur Genio. Vnde è contrario habemus in Terentio, *Suum defraudans Genium.* Genium autem dicebant antiqui naturalem deum vniuſcuiuſque loci, vel rei, aut hominis. *Curaſque reſoluit.* Quieſcere facit à labore & curis. *Preſſæ carinæ.* Onerariæ. *Cum iam p. t.* Dat comparationem de nauigantibus: quòd ſicut illi expleta iam nauigatione, & poſitis in ſicco nauibus lætantur, & epulis vacant: ſic etiam ruſtici finitis completíſque æſtiuis laboribus hyeme conuiuia celebrant, & à curis ſoluuntur. *Impoſuere coronas.* Aut re vera coronas: aut ſpiras funium accipimus. *Sed tamen & q. g.* Sunt aliquæ deriuationes ex vſu magis quàm ex ratione venientes: vt quernus, ficulnus, ilignus, colurnus, à corylo, ilice, ficu, quercu. *Cruenta.* Matura. *Cruenta* autem ideo, quia matura, cruoris colorem imitantur. *Pedicas.* Laqueo quibus pedes illaqueantur. *Auritos lepores.* Maiores aures habentes. Horatius aliter ait, *Doctum & auritas fidibus canoris Ducere quercus.* Senſum audiendi habentes. *Balearis fundæ.* Hiſpanicæ: à Balearibus inſulis Hiſpaniæ, vbi inuenta eſt funda.

Quid tempeſtates autumni, & ſydera dicam?
Atque vbi iam breuiórque dies, & mollior æſtas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver?
Spicea iam campis cum meſſis inhorruit: & cum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flauis meſſorem induceret aruis
Agricola, & fragili iam ſtringeret hordea culmo:
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ grauidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems, culmúmque leuem, ſtipulaſque volantes.

Quid tempeſtates autumni. Verno & autumnali tempore fiunt tempeſtates, quando nec plena æſtas eſt, nec plena hyems. Vnde medium & confine vtriuſque temporis ex coniunctione cõtrariarum rerum tempeſtates efficit. Sanè ſciendum vltimas partes tam autumni quàm veris ſignificare, quibus fiunt procellæ. quòd de autumno, hic indicat verſus, Atque vbi iam breuiórque dies, & mollior æſtas: de vere hic, Spicea iam cãpis cum meſſis inhorruit. Deinde ait, *Ruit.* Id eſt præcipitatur, in fine eſt. Et in hoc talis eſt ſenſus, Quid dicam quantum oporteat ſolicitum & ſtudioſum eſſe agricolam tempore autumni & veris? *Vigilanda v.* Vigilanter prouidenda. *Spiceam.* Spicos de maturis frugibus abuſiuè dicimus. Nam propriè eſt ſpicus, cum per culmi folliculum, ideſt extremum tumorem, ariſtæ adhuc tenues in modum ſpiculi eminent. *Inhorruit.* Intremiſcit. *Frumenta l.* Adhuc tenuia, & lactis plena. Sanè ſciendum Varronem in libris diuinarum rerum dicere, Lactantem deum eſſe, qui ſe infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere. Et ſciendum inter lactantem & lactentem hoc intereſſe: quòd Lactans eſt quæ lac præbet: Lactens cui lac præbetur. *Flauis.* Maturis. *Et fragili c.* ideſt, quæ in fragili culmo erant, *Stringeret* Secarer, vt, Hic vbi denſas Agricolæ ſtringunt frondes. *Omnia ventorum concurrere.* Inter ſe, vt, Mutati tranſuerſa fremunt. *Sublime expulſam eruerent.* Per ſublime portarent erutam ſegetem. *Turbine nigro.* Tempeſtate noxia. Horatius, *Hic niger eſt hunc tu Romane caueto. Culmúmque leuem.* Culmus dicitur ipſe calamus: ſtipulæ verò folia quæ ambiunt culmum.

Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther.

Et pluuia ingenti sata læta, boúmque labores
Diluit: implentur fossæ, & cauа flumina crescunt
Cum sonitu: feruétque fretis spirantibus æquor.
Ipse pater media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ: & mortalia corda
Per gentes humilis strauit pauor: ille flagranti
Aut Athо, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Deiecit: ingeminant Austri, & denſissimus imber:
Nunc nemora ingenti uento, nunc littora plangunt:
Hoc metuens, cæli menſes, & ſydera ſerua:
Frigida Saturni ſese quo ſtella receptet:
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Agmen aquarum. Impetus: vt, Leni fluit agmine Thybris. Eſt autem hic Ecbaſis poetica ad deſcribendam tempeſtatem. *Collectæ ex alto nubes.* Ab Aquilone, qui vtique de alto flat, ideſt à ſeptentrione: & tempeſtates grauiſſimas facit. Nam Auſter humilis eſt. vt, Mundus, vt ad Scythiam, Riphæáſque arduus arces Conſurgit, premitur Libyæ deuexus in Auſtros. *Ruit arduus æther.* Tonitribus percrepat. vt, Cœlique ruina. *Cauа flumina.* Profunda & alta. Lucanus. *Ruuibámque cauum. Eretis ſpirantibus.* In motu poſitis. Alibi, Quà vada non ſpirant, nec fracta remurmurat vnda. *Coruſca fulminæ.* Coruſcantia, vt, Sibila lambebant linguis vibrantibus ora. *Molitur.* Agitat, & iacit. *Terra tremit.* Terræ motus efficitur. Vel tremit terra, Tremere videtur: & pauent hi qui terram colunt. *Humilis pauor.* Qui humiles reddit, vt Pallidus Orcus. *Ille flagranti aut Athо, aut Rhodopen.* Secundum Epicureos per tranſitum loquitur, qui dicunt fulmina non iudicio deorum, ſed ex nubibus fieri. nam montes quid neceſſe fuerat fulminari? Athos autem mons eſt Græciæ, Rhodopæ mons Thraciæ. *Aut alta Ceraunia.* Montes ſunt Epiri, à crebris fulminibus, dicti. Vnum enim fulmen quod colorat, aliud quod transfigit, aliud quod afflat: vt eſt, Ex quo me diuûm pater, atque hominum rex fulminis afflauit ventis. *Ingeminant Auſtri.* Repetunt ſuos flatus venti. *Plangit.* Reſonare facit. Alij legunt *Plangunt*: vt ſit, nemora & littora plangunt, ideſt reſonant. *Hoc metuens cæli menſes, & ſydera ſerua.* Id eſt duodecim ſigna quibus menſes cognoſcimus. *Sydera* autem vel tempeſtates, vel planetarum motas. Sciendum autem (vt diximus) de planetis quinque, duos eſſe noxios, Martem & Saturnum: duos bonos, Iouem & Venerem: Mercurius verò talis eſt, qualis ille cui iungitur. Vnde etiam fingitur miniſter eſſe deorum: quod eorum obtemperat poteſtati. Hinc eſt quod dicit, *Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.* Id eſt vtrum in ſeptentrionalem, an in Auſtralem partem inclinetur: aut cui planetarum cohæreat, vt qualitatem Mercurij ex illo poſſis agnoſcere. Cyllenius autem ignis propter ſtellam Mercurialem dicitur, quia in Cylleno monte Arcadiæ dicitur natus eſſe Mercurius. *Frigida Saturni ſ. ſe q. ſt. r.* Id eſt nocens. vt, Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herba. Ideo autem hoc dicit, quia Saturnus deus pluuiarum eſt, Vnde etiam ſenex fingitur: nam ſenes ſemper nouimus eſſe gelidos. hic autem in Capricorno facit grauiſſimas pluuias, & præcipuè in Italia. Vnde & Horatius ait, *Seu tyrannus Heſperiæ Capricornus vndæ.* vt in Scorpio grandines: item in alio fulmina: in alio ventos. Vnde præcipit nos ſcire debere, in quod ſe ſignum recipiat ſydus Saturni. Sanè perire ait *Recepiet*: vt ex frequentatiuo verbo nobis oſtenderet Saturnum bis ad vnumquodque ſignum reuerti: quod alij planetæ minimè faciunt. Solus enim eſt qui & longius à ſole diſcedat, & bis ad vnumquodque ſignum recurrat. *Quos ignis cæli, Cyllenius erret in orbes.* Ordo eſt, in quos orbes cœli erret Cyllenius ignis. Et bene *Erret*, nam planetæ vocantur ἀπὸ τῆς πλάνης, ideſt ab errore. nam interdum ad auſtrum, interdum ad ſeptentrionem, plerunque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur.

In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extrema ſub caſum hyemis, iam vere ſereno:
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus vmbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
Tergue nouas circum felix eat hoſtia fruges:

A *Omnis quam chorus, & socij comitentur ouantes:*
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, & carmina dicat.

In primis venerare deos. Post hæc cognita da præcipuè operam sacrificiis, quibus tempestates, & pluuiæ possint repelli. Et mirè hoc statim subiunxit: quia occurrebat, quid prodest tempestates futura svidere? Et bene ait *In primis*, præcipuè, & ante omnia. nam alia neglecta possunt habere emendationem: tempestas aduenies, nisi ante præuideris, vniuersa subuertit. *Annua sacr. r. c.* Anniuersaria magna, sicut in Æneide, Annua quæ differre nefas: Et Ambaruale sacrificium dicit. *Lætis o. i. h.* Aut dans operam conuiuiis: aut postquam opera cuncta compleueris.
B *Extremæ s. c. h* Circa finem hyemis, antequam ver incipiat. *Iam v. s.* Ver, pluuiale tempus est: sed circa finem incipit esse serenum. Dicit ergo *Vere sereno*, vt sit iam tunc & ver & serenum. *Tunc agni pingues.* Subaudi sunt: qui aut epulis, aut sacrificiis sunt apti. *Mollissima vina.* Carentia asperitate, & defœcata. *Densæ in m. v.* Quia tunc incipiunt arbores frondescere. *Tibi*: In honorem tuum, & in tuam gratiam. *Cui tu lacte f. & m. d. b.* Id est, Cui tu liba de lacte, melle & vino. Nam superfluum est quod quidam dicunt, contra religionem dixisse Virgilium, licere Cereri de vino sacrificare; Pontificales namque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia, cuius ipsi vtuntur exemplo, *Cererine nuptias facturi estis? qui? quia temeti nihil allatum intelligo.* non est huic loco contrarium. nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare: in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur, quas præsentia sui pontifices ingenti solennitate celebrabant. Alij hunc locum aliter accipiunt, vt *Mihi Baccho*, non sit
C septimus casus, sed datiuus: & duo nomina intelligimus, Liberi & Cereris: nam suprà quoque ait, In primis venerare deos. vt sit sensus, cui Cereri, & miti Baccho fauos lacte dilue: idest eis sacrificia melle & vino permistis. *Felix hostia.* Id est fœcunda. Et dicit Ambaruale sacrificium: quod sæpe de porca fœcunda & grauida fieri consueuerat. vel felicem dicit, cuius sacrificio & immolatione fœcunditas agrorum merebatur. *Omnis q. c* Chorus propriè est coæuorum cantus atque saltatio. *Cererem c. v.* Inuocent dari copiam frumentorum. *Torta r. t. q.* Id est habens in memoria victum priorem, à quo Cereris reuocatus est benignitate. Nam olim homines glandibus vescebantur. *Det motus incompositos.* Id est saltationem aptam religioni, nec ex vlla arte venientem. Sallustius, *Saltare elegantius, quàm necesse est probæ. Carmina dicat.* Hymnos.

Atque hæc vt certis possimus discere signis,
D *Æstúsque, pluuias, & agentes frigora ventos:*
Ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret:
Quo signo caderent Austri: quod sæpe videntes
Agricolæ propius stabulis armenta tenerent.

Menstrua luna. Vnde & bene dicitur, *Caderent Austri.* Desinerent venti. Ex hoc etiam loco prognostica, sunt translata de Arato, pauca de multis.

Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt, agitata tumescere, & aridus altis
E *Montibus audiri fragor, aut resonantia longè*
Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.
Iam sibi tum curuis male temperat vnda carinis,
Cum medio celeres reuolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora, cúmque marinæ
In sicco ludunt fulicæ: notáque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
F *Sæpe etiam stellas vento impendente videbis*
Præcipites cælo labi, noctisque per vmbras
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas:
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.

Ventis surgentibus. Flare incipientibus. Vnde è contrario, Cum venti posuere, ideſt flare desie-

runt. *Aut freta ponti.* Litora pelagi, quæ feriuntur fluctibus. Duo autem dicit naturalia. Futura enim tempestate, & ante ventum, fluctus mouetur: & fragor auditur ex syluis, arcana quadam ratione naturæ. *Aridus fragor.* Sonitus, qualis solet fieri ex aridis: cum franguntur, arboribus. Ergo *Aridus* nimius, omne enim quod aridum est, cùm frangi cœperit, nimium efficit sonum. Fragor etiam à fractarum rerum nominatus est sonitu. *Aut resonantia longè Littora misceri.* διὰ τὸ αὖτὸ, idest bis, idem dixit. *Misceri* autem, perturbari. vt Miscet agens telis. *Iam sibi tum curuis male temperat vnda carinis.* Scias, inquit in pelago esse grauissimam tempestatem cum mergi ad littora confugiunt. Poetice autem ait, Iam sibi tum vnda male temperat curuis carinis, Idest sibi non parcit, sed crescit in perniciem suam. nam in carinam scindendam consurgit. *Clamoremque ferunt.* Idest, si cum clamore reuertuntur. nam plerunque plura dicit signa è quibus vnum non sufficit, sed omnia animaduertenda: vt, Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce, Et sola in sicca secum spatiatur arena. *Marinæ fulicæ.* Ad discretionem fluuialium. *Altam supra volat ardea nubem.* Ardea dicta est quasi ardua: quæ cum altius volauerit, significat tempestatem. Lucanus. *Aut siccum quòd Mergus amat: quòdque aussa volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti. Præcipites cœlo labi.* Sequitur vulgi opinionem. non enim omnia prudenter à poeta dicenda sunt. Quòd autem videmus è cœlo stellas quasi labi, κατ' ὄψιν sunt ignis ætherij, quæ fiunt cum vehementior ventus altiora conscenderit: & trahere exinde aliquas particulas cœperit, quæ simulant casum stellarum. Nam stellæ cadere non possunt: quarum natura est vt stent semper. vnde & stellæ vocantur. Sanè sciendum est, vt ait Aratus, ab illa parte ventum flaturum, in quam ille ignis ceciderit. *Colludere plumas.* Moueri. Terentius, *Congrum istum maximum in aqua finito ludere.* Idest, moueri. Virgilius, Ludere pendentes pueros.

At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Eurique, Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua,
Angustum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & è pastu decedens agmine magno
Coruorum increpuit densis exercitus alis.

At Boreæ de parte trucis cum fulminat. Hoc vult dicere, Vbique ingentes efficit pluuias ab istis ventis mota tempestas. *Nunquam imprudentibus imber obfuit.* Alij *in* vacare volunt, alij augentis habere significationem: vt sit, Nunquam imber obfuit valdè prudentibus. quæ res valdè non sunt idoneæ. Vnde melius est ita intelligere, Nunquam imber obfuit non ante prouisus: tam clara sui dat signa: vt *Imprudentibus*, ignaris accipiamus. nam hoc dicit, Nunquam nescienti nocet imber, quia se designat ante venturum. & scimus leuiora esse mala, quæ ex opinione contingunt. *Aeriæ fugere grues.* Aërij coloris, aut altum volantes. Dicit autem grues de vallibus fugere, non pluuiam de vallibus surgere. *Aut bucula cœlum suspiciens patulis.* Hic locus omnis de Varrone est. Ille enim sic,

Tum liceat pelagi volucres, tardaque paludis
Cernere inexpleto studio certare lauandi:
Et velut insonitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo,
Et bos suspiciens cælum (miserabile visu)
Naribus aerium patulis decerpsit odorem.
Nec tenuis formica cauis non euehit oua:

Et veterem in limo ranæ cecinere querelam. Fabula duplex est. Nam vt Ouidius dicit, Ceres cum Proserpinam quæreret, ad releuandam sitim accessit ad quendam fontem. tunc eam Lycij rustici à potu prohibere cœperunt: & conturbantes pedibus fontem, cum contra eam emitterent

turpem

A turpem naribus ſonum,illa irata eos conuertit in ranas:quæ nunc quoque ad illius ſoni imitationem coaxant.Sed hoc non eſt valdè aptum. Nam illa magis inſultatio fuerat,quàm querela:& pœnam ſacrilegij iuſtè pertulerunt. Vnde magis Æſopus eſt ſequendus, qui dicit hoc, Cum Iuppiter omnibus animalibus reges daret:& ranis,ni fallor, colendum breuiſſimum lignũ dediſſet,illæ queſtæ & aſpernatæ ſunt eum,& tunc eis hydrum iratus dedit, qui veſcitur ranis.*Bibit ingens arcus.* Sequitur iterum vulgi opinionem.*Coruorum exercitus.* Multitudo.

Iam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis,nunc currere in vndas,
B *Et ſtudio incaſſum videas geſtire lauandi.*
Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſciuere hyemem:teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum: & putres concreſcere fungos.

Iam varias pelagi volucres,& quæ Aſia circum,Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri. Hæc vera lectio:& ſenſus talis eſt, Iam varias, pelagi volucres, & eas quæ circum prata rimantur in
C dulcibus ſtagnis Cayſtri,videas certatim largos humeris infundere rores. Nam ſi *Iam variæ* legeris,ſenſus nulla ratione procedit:Cayſtrus autem Aſiæ fluuius eſt:Aſia verò,palus:Vnde fecit Aſia prata.Et de palude Aſia, *A* longa eſt.nam de prouincia corripitur.vt, Europa atque Aſia pulſus,& eſt Homericus verſus,*αἵ τε κατὰ λειμῶνα ῥοδόεντα ἁμφιρύονται.* *Rimantur prata.* Paſcuntur in pratis,cibum per terræ rimas requirentes. Nam rimari hinc tractum eſt à porcis, qui glandes rimantur de rimis terrarum.*Et ſtudio geſtire lauandi.* Geſtire eſt lætitiam ſuam corporis habitu ſignificare,nam vt homines verbis lætitiam ſuam exprimunt, ita aues corporis geſticulatione.Incaſſum autem ideo ait, quia plumarum compoſitio aquam minimè ad corpus admittit.*Rauca pluuiam vocat improba voce.* Rauca contra naturam ſuam. *Et vocat* Poëticè ait: non enim vocat ſed denuntiat pluuiam.Et notandum cornicem,& rauca voce, & ſolam, pluuiam prædicere:Coruos verò ſerenum,& plures & voce tenui ac puriſſima contra naturam ſuam:vt,
D Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces.*Teſta cum ardente viderent.* Propter vilitatem noluit dicere lucernam,nec iterum lychnum:ſicut in heroico carmine. vt, Dependent lychni. Medius verò in his libris eſt ſtylus,ſicut diximus ſuprà. *Putres concreſcere fungos.* Nam vt dicit Plinius,cum aër humidus eſſe cœperit, fauilla quæ cum fumo ſolet egredi, prohibita aeris craſſitate in lucernis reſidet,& quaſdam velut fungorum imitatur imagines.

Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis,
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
E *Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:*
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt
Dilectæ Tethidi Halcyones:non ore ſolutos
Immundi meminere ſues iactare maniplos.

Nec minus ex imbri ſoles. Ideſt ſerenitates. Et verſa vice dat prognoſtica quibus agnoſcamus ex tempeſtiuo cælo ſerenitatem futuram. *Aperta ſerena.* Aer enim denſatur nubilo, & rareſcit
F ſereno.vt, Denſet erant quæ rara modo:& quæ denſa,relaxet. *Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna.* Obtuſa ſubaudi à ſuperioribus:nam hoc dicit,Nec tamen luna videtur obtuſa, quæ eſt radiis Solis obnoxia.nam vt dicunt Phyſici ab eo accipit lumen.*Tennia.* Proceleuſmaticus eſt pro dactylo, quam rem quotieſcunque facit Virgilius,ſeruat locum Synizeſi:vt tenuia. Item &, Genua labant:nubes tenues pro velleribus accipiendæ.*Dilectæ.h.* Ceyx filius Luciferi habuit vxorem Halcyonem:à qua cum prohibitus eſſet ad conſulendum Apollinem de ſtatu regni naufragio periit.Cuius corpus cum ad vxorem delatum fuiſſet,illa ſe præcipitauit in pela-

gus. Postea miseratione Thetidis & Luciferi conuersi sunt ambo in aues marinas, quæ halcyones vocantur. Sanè sciendum est quod cum de muliere dicimus, hæc Halcyone facit: Cum de auibus, hic & hæc alcyon, hi & hæ alcyones. Istæ autem aues nidos faciunt in mari media hyeme. Quibus diebus tanta est tranquillitas, vt penitus nihil in mari possit moueri. Inde etiam dies ipsi Halcyonia nominantur. *Non ore solutos.* Scilicet manipulos. Alij soluto ore accipiunt, id est nimium patenti. *Immundi* autem, luto gaudentes. Horatius, *Et amica luto suo.* A

At nebulæ magis ima petunt: campóque recumbunt.
Solis & occasum seruans, de culmine summo
Ne quicquam seros exercet noctua cantus,
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus, B
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa leuem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras
Illa leuem fugiens raptim secat æthera pennis,
Tum liquidas corui presso ter gutture voces,
Aut quater ingeminant: & sæpe cubilibus altis C
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulcesque reuisere nidos.

Magis ima petunt. Deprimuntur ad valles. *Nequicquam seros exercet noctua cantus.* Id est non. Persius, *Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.* Item Virgilius, Et summo clypei nequicquam vmbone pependit. *Noctua* autem auis est lucifuga: quæ significat pluuiam si cecinerit post solis occasum. De hac autem talis est fabula. Nyctimene postquam cum patre concubuit, & agnouit facinus esse: in syluis se abdidit: & lucem refugit: vbi deorum voluntate conuersa est in auem: quæ pro tanto facinore omnibus auibus est admirationi. *Sublimis in aëre Nisus.* Nisus rex Megarensium pater Scyllæ, de quo plenius in Bucolicis diximus. *Pœnas dat.* Aduersante sibi patre. Scylla eiusdem Nisi filia, quæ patri suo abscissam comam purpuream Minoi obtulit contra patrem pugnanti, & inde in auem conuersa est: quas aues dicit nunc discordes D nimis esse inter se. *Fugiens.* Patrem scilicet. *Aethera.* Aërem. *Atrox.* Crudelis & immitis. *Stridore.* Sonitu alarum. *Tum liquidas corui presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant.* Plinius in naturali historia dicit coruos esse obliuiosos, & plerunque minimè ad nidos suos reuerti. sed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad suos nidos quæ vermes possint creare: ex quibus, relicti eorum pulli aluntur interdum. Horum obliuionem probat etiam ex rebus, quas cum absconderint, derelinquunt: quod etiam mustelæ dicuntur efficere.

Haud equidem credo quia sit diuinitus illis
Ingenium, aut RERVM fato prudentia maior.
Verum vbi tempestas, & cœli mobilis humor
Mutauere vias: & Iuppiter humidus Austris E
Densat, erant quæ rata modò, & quæ densa, relaxat:
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios cum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille auium concentus in agris:
Et lætæ pecudes, & ouantes gutture corui.
Si verò solem ad rapidum, lunásque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Haud equidem credo. Proponit sibi quæstionem acerrimam, & de intima philosophia: quam tamen tota facilitate dissoluit. Nam quærit cur homines, quos constat esse prudentiores animalibus per se non sentiant qualitatem aeris futuram, sed eam magis ex aliis animalibus colligant. Et hoc dicit, homines prudentiam habere naturalem, & suo iudicio posse vel lætos esse, vel tristes quę res in hæc animalia cadere minimè possunt, quę nihil suum habentia, naturam aeris sequuntur: & pro eius qualitate aut læta videntur aut tristia: nec prædicere aeris naturam F

videntur,

A videntur, sed eam vel prosperam vel aduersam venientem sequuntur. Nos verò & lætis nec nubila esse possumus, & in serenitate soliciti. *Aut rerum fato prudentia maior.* Id est non est aliis diuinitus concessum ingenium, nec prudentia, quæ est maior rerum fato, Alibi, Metus omnes, & inexorabile fatum Subiecit pedibus. *Iuppiter.* Aer: vt Horatius, *Manet sub Ioue frigido Venator. Auium concentus.* Commistus cantus, ideſt symphonia. *Lætæ pecudes.* Aeris serenitate gaudentes. *Solem ad rapidum.* Velocem. Et notandum, hæc signa magis fida & subtiliora esse, quæ ex sole & luna colligimus. *Lunáſque ſequentes Ordine reſpicies.* Non ordinem respicies, sed *Ordine*, id est rationabiliter solem sequentes. Luna enim solis circulum sequitur, licet ipsa sit inferior. Donatus dicit: *Lunas*, noctes accipiendas: sed mole. non enim signa quæ dicturus est, ex nocte, sed ex luna colligimus, *Nunquam te craſtina fallet hora.* Hyperbole est: ne hora quidem te decipiet. *Nec i.n.c.ſ.* Decipieris. Nam Aphæresis est, & plerunque scimus nos decipi serenitate.

B *Luna reuertentes cum primùm colligit ignes,*
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagóque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper iubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certiſſimus author)
Pura, nec obtuſis per cælum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
C *Exactum ad menſem, pluuia ventiſque carebunt:*
Votáque ſeruati ſoluent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

Reuertentes cum primum colligit ignes. Cum incipit renasci. *Obſcuro cornu.* Non clare lucenti. *Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.* ideſt si non habuerit pura cornua, & intra eam nigrum aerem videris, erit vbique pluuia: sicut suprà, Omnia plenis Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto, *Si virgineum ſuffuderit ore ruborem.* Si forinsecus habuerit ruborem. nam de interiori parte, *Infuderit* diceret. *Aurea*, id est, pulchra, vt, At non Venus aurea contra. *Phœbe.* Ideſt luna. Venit autem ab eo quod est Phœbus. Et sciendum quædam propria nomina fœmininum ex se facere, neutrum autem nulla: vt Phœbus, Phœbe: Iulius, Iulia: Tullius, Tullia.
D non vt appellatiuum, doctus, docta, doctum. *Sin ortu quarto* Aratus tertiam dicit animaduertendam esse lunam: hic quartam, non illud improbans, sed hoc magis probans. nam ad hoc pertinet, Namque is certissimus author. *Exactum ad menſem.* Vsq; ad mensis vltimam partem. Vnde & exacti menses dicuntur, qui circa partum sunt. Ipse inseqq. Exactis grauidæ cum mensibus errant, *Glauco & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.* Glaucus piscator fuit de Anthedone ciuitate: qui cum captos pisces super herbam posuisset in littore: & illi recepto spiritu rursus mare petissent sensit quarundam herbarum potentiam, quibus conuersus est in numen marinum. Panopæa autē est nympha marina. *Inoo* autem patronymicū est à mare Ino. Melicerta propriū numinis. Sanè Ino & Melicerta filius, postquam sunt in numina commutati, Græcè Palæmō & Leucothoe sunt appellati: Latinè Portunus, & Mater matuta. His ergo numinib. dicit mox sacrificaturos nautas in littore his diebus quib. prędicta serenitas affuerit: eo quod sint in mari seruati.

Sol quoque & exoriens, & cum ſe condet in vndas,
Signa dabit: ſolem certiſſima ſigna ſequentur,
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medióque refugerit orbe:
Suſpecti tibi ſint imbres. namque vrget ab alto
F *Arboribúſque, ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter.*
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpent radij: aut vbi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
Heu male tum mites defendet pampinus vuas:
Iam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.

Sol quoque & exoriens, & cum ſe condet in vndas. Dicitur enim occidens sol, se in mare tingere. *Signa dabit.* pluuiarum, vel serenitatis. *Certiſſima ſigna.* De quibus nemini sit necesse dubitare.

Et quæ mane refert. Ortu diei. *Surgentibus astris:* Superueniente nocte. *Maculis variauerit ortum.* A Non clara & pura luce resplendens in ortu suo. *Conditus in nubem.* Ideſt, si orbis eius quasi concauus fuerit. quod ipse exprimit dicens, *Mediúsque refugerit orbe.* Auster. *Vrget, imminet, & insistit. Satis.* Segetibus. *Notus.* Ventus. *Sinister.* Noxius. *Sub lucem.* Oriente luce. *Densa inter nubila.* Operto sole nubibus. *Diuersi erumpent radij.* Abscondito sole & operto diuersi radij per nubem erumpent. *Tithoni croceum linquens aurora cubile.* Tithonus frater Laomedontis regis, adamatus est ab Aurora. Cúmque optasset prolixiorem vitam, conuersus est in cicadam. *Malè defendet pampinus vuas.* Ideſt, non defendet. nam decussis pampinis etiam vim grandinis patitur.

Hoc etiam, emenſo cum iam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis. nam sæpe videmus B
Ipsius in cultu varios errare colores:
Cæruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis
Feruere. non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat conuellere funem.

Emenſo Olympo. Percurso & perlustrato cœlo, cum iam descendet ad occasum. *Profuerit meminisse magis.* Ideo *Magis*, quia à sole venientia vespertina signa, meliora sunt. *Cæruleus pluuiam denunciat.* Breuiter collecta conclusio. *Omnia tum pariter vento.* Id est, vbique & pluuiæ & venti C erunt. *Feruere.* Æstuare & impleri. Cuncta hæc erunt in occasu considerauda. *Me nocte.* Gratiorem sensum fecit, interposita suæ personæ commemoratione. nam hoc dicit, nulli se suadere illa nocte nauigare.

At si, cum referétque diem, condétque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis:
Et claro syluas cernes Aquilone moueri:
Denique, quod vesper serus vehat, vnde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster: D
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat, ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudémque: & operta tumescere bella.

At si, cum referétque diem, condétque relatum. Hoc ad futuræ serenitatis pertinet signum. nam si de ipso die dicas, de quo præmisit: stultissimum est. *Claro Aquilone.* Serenifico: quia est & nubilus, sicut ferè omnes venti. Horatius, *Albus vt obscuro deterget nubila cœlo, Sæpe Notus, neque parturit imbres perpetuos. Denique quid vesper serus vehat.* Conclusio est quæ hoc continet, Signa quæ possumus ex stellis vel ex ventis colligere, melius ex Sole colligimus. *Quid cogi et humidus Auster.* Id est in quam partem se flectat, vtrum ad serenitatem, an ad pluuias, vt diximus suprà. *Solem quis dicere falsum Audeat.* Id est fallacem. Sallustius. *Ambitio multos mortales falsos fieri coëgit. Cæcos tumultus.* Coniurationes & latentes insidias. E

Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.
Impiáque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti, F
Obscœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant. quoties Cyclopum efferuere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos: liquefactáque voluere saxa:
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.

Ille

A *Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam.* Bonum epilogi reperit locum: vt in Augusti gratiam defleat Cæsaris mortem. Constat autem occiso Cæsare in senatu, pridie Iduum Martiarum Solis fuisse defectum, ab hora sexta vsque ad noctem. quod quia multis protractum est horis, dicit in sequentibus, Æternam timuerunt secula noctem. *Ferrugine texit.* Ferrugo, est purpura nigrior, Hispana. Alibi, Et ferrugine clarus Hibera. *Impia secula.* Quibus fuerat Cęsar occisus. *Æternam timuerunt secula noctem.* Propter diutinum, & prolixum Solis defectum. id est, timuerunt, ne semper ille defectus maneret, *Tempore quanquam illo tellus.* Ac si diceret, quanquam illo tempore non solum sol defecerit, sed etiam diuersæ res, & elementa quasi fleuerint Cæsaris mortem, & inaudita portenta fuerint: vt ex reliquorum comparatione, minus mirum videatur solem defeciſſe. *Æquora ponti.* Non sine causſa addidit *Ponti*, quia sunt & campi æquora.

B vt, Ac prius ignotum ferro quàm scindimus æquor. *Importunæque volucres.* In alienum tempus ruentes: vt stryges, aut bubones nocte gaudentes per diem possent videri. *Vidimus vndantem ruptis fornacibus Ætnam.* Malum enim omen est, quoties Aetna, mons Siciliæ, non fumum sed flammarum egerit globos. & vt dicit Liuius, *Tanta flamma ante mortem Cæsaris ex Ætna monte defluxit, vt non tantùm vicinæ vrbes, sed etiam Rhegina ciuitas afflaretur. Vndantem* autem, Vndæ modo flammas euomentem. *Liquefacta saxa.* Igne soluta. *Sonitum toto Germania cœlo Audiit.* Bene *Germania*, quam vicerat Cæsar, vt eo occiso, in rebellionem videretur exurgere. *Insonitis tremuerunt motibus Alpes.* Aut nouis, ideſt nunquam antea in Alpibus factis, aut magnis & maioribus solito.

C
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudésque locutæ:
Infandum: sistunt amnes, terræque dehiscunt:
Et mœstum illachrymat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vortice syluas
Fluuiorum rex Eridanus, campósque per omneis,
Cum stabulis armenta tulit, nec tempore eodem
D *Tristibus aut extis fibræ apparere minaces.*
Aut puteis manare cruor cessauit: & alto
Per noctem resonare lupis vlulantibus vrbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura: nec diri toties arsere cometæ.

Sub obscurum noctis. Circa noctis obscurum. *Pecudésque locutæ Infandum.* Aut infanda verba protulerunt, aut hoc ipsum infandum fuit, quòd sunt contra naturam locutæ. *Illachrymat templis ebur.* Scilicet simulachrorum. *Æraque sudant.* Signa sunt laboris futuri. *Insano.* Magno. vt, Quid tantum insano iuuat indulgere labori? Et sciendum flumina, cum supra modum crescunt, non tantum ad præsens inferre damnum, sed etiam alia futura significare. *Fluuiorum rex Eridanus.*

E Padum dicit. *Fluuiorum* autem *rex*, per Italiam. aut certè per totum orbem secundum quod dicit Lucanus, qui ait cum de isto flumine loqueretur, *Non minor hic Nilo, si non per plana iacentis Ægypti Libycas Nilus stagnaret harenas. Non minor hic Istro, nisi quòd dum permeat orbem Ister, cæsuros in quælibet æquora fontes Accipit, & Scythicas exit non solum in vndas.* Dicit ergo tantum tunc Excreuisse Eridanum, vt etiam syluas moueret, & erueret arbores. *Tristibus extis* Visceribus pecorum tristia portendentibus. *Fibræ minaces.* Fibras dicit venas aliquas, quæ si fortè apparerent in viscetibus, malum omen erat, quæ nunc apparuere. *Aut puteis manare cruor.* Nec cessauerunt eodem tempore aut fibræ minaces apparere, aut puteis manare cruor. *Aliæ vrbes.* Magnæ. *Non alias cœlo ceciderunt plura sereno.* Omen est in eo, & quia sereno cœlo missa sunt fulgura, & quod plura missa sunt. *Diri cometæ.* Criniti, & pessimi: quia sunt & boni, vt diximus in Aeneide, facti ex Ioue, vel Venere, quam rem pleniſſimè Auienus exequitur.

E *Ergo inter seſe paribus concurrere telis*
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, his sanguine nostro
Emathiam, & latos Æmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,

Exesa inueniet scabra rubigine pila: A
Aut grauibus rastris galeas pulsabit inanes:
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.

Paribus concurrere telis. Quia in ciuili bello Romani contra Romanos eisdem & similibus telis armisque pugnauerunt. Lucanus, *Pares aquilas, & pila minantia pilis. Iterum videre Philippi.* Ciuitas est Thessaliæ: in qua primò Cæsar & Pompeius, postea Augustus & Brutus cum Cassio dimicauerunt. *Nec fuit indignum superis.* Quasi exclamatio est ad deos. *Emathiam & latos Aemi pingue scere campos.* Emathia Thessalia est, dicta ab Emathio rege. Æmus autem mons est Thessaliæ. *Pingue scere* verò aut fœcundos fieri ex humano cruore, aut *Pingue scere* dixit poeticè: quasi humana corpora terra deuorans pinguis effici potuerit, sicut ex carnium commixtione frequenter humana caro pingue scit. *Incuruo.* Vna pars orationis est. *Scabra rubigine.* Aspera. vnde B & scabies dicitur à corporis asperitate. *Galeas inanes.* Concauas: vt, Galeam ante pedes proiecit inanem. *Grandia ossa.* Aut multa, aut ingentia: quasi antiquorum heroum.

Dij patrij Indigetes, & Romule, Vestáque mater,
Quæ Thuscum Tyberim, & Romana palatia seruas:
Hunc saltem euerso iuuenem succurrere seclo
Ne prohibete, satis iampridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.
Iampridem nobis cæli te regia Cæsar
Inuidet, atque hominum queritur curare triumphos. C

Dij Patrij Indigetes, & Romule, Vestáque mater. Patrij dij sunt qui præsunt singulis ciuitatibus: vt Minerua Athenis, Iuno Carthagini. *Indigetes* autem, propriè sunt dij ex hominibus facti, quasi in diis agentes. Abusiuè autem omnes dij generaliter possunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes. Romulum autem ideo inuocat, quia ipse iam inter deos colebatur. Et rectè eum ad Augusti salutem iuuocat, quasi ex eo descendentis, & qui illius sit vrbis imperator, quam Romulus condiderat. *Vestáque mater quæ Thuscum Tyberim, & Romana palatia seruas.* Poeticè. Nam verum nomen eius numinis quod vrbi Romæ præesset, sciri sacrorum lege prohibetur. quod ausus quidam tribunus plebis enuntiare, in crucem leuatus est. *Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.* Excusat Augusti tempora, & eum dicit suis viribus non compensare damna rei- D pub. quæ ex maiorum vitiis descendisse confirmat. Horatius, *Negligis immeritis nocituram post modo natis, Te fraudem committere, Atque hominum queritur.* Cum cælestes possis mereri.

Quippe vbi fas versum atque nefas tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non vllus aratro
Dignus honos: squalent abductis arua colonis
Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc mouet Euphrates illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptas inter se legibus vrbes E
Arma ferunt: sæuit toto Mars impius orbe.
Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt in spatia: & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga neque audit currus habenas.

Vbi fas versum, atque nefas. Apud homines scilicet, qui spernunt licita, appetentes illicita. *Squalent abductis a.c.* Ad bella scilicet. vt, Et latos vastant cultoribus agros. *Hinc mouet e i.g.b.* Vndique bellum mouetur. *Euphrates* namque orientis est fluuius: Germania autem Occidentis prouincia. *Vicinæ ruptis i.s.l.v a f* Et externa & ciuilia bella desæuiunt. *Vt cum carceribus.* Hoc vult dicere, Res quidem publica habet optimum imperatorem: sed tanta sunt vitia temporum præteritorum, quæ in dies singulos aucta sunt, quemadmodum in processu equorum cursus au- F getur, vt ea, licet optimus rector, refrænare non possis: sicut & auriga à feruenti cursu equos plerunque non potest reuocare. *Addunt in s.* Id est currendo plus eorum cursus augetur. *Neque autem c h.* Currus. Id est equi. Sanè sciendum translationem hanc esse, non comparationem: quæ si ponatur in fine, vitiosum est.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON LIBER II.

HACTENVS aruorum cultus, & ſydera cæli:
Nunc te Bacche canam: nec non ſylueſtria tecum
Virgulta & prolem tardæ creſcentis oliuæ.
Huc pater ô Leneæ (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo grauidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ô Leneæ veni: nudatáque muſto
Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.

Hactenus aruorum cultus & ſydera cœli Nunc te Bacche canam. Mirè iterauit illum verſum Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere terram. In hoc autem libro exequitur culturam agri conſiti, qui omnium arborum continet genera. Et ſciendum eſt Virgilium vites quoq; arbores dicere. vt, Nec ſecius omnis in vnguem arboribus poſitis ſecto via limite quadret. & *Hactenus*, vt multi volunt, vna pars orationis eſt, & eſt aduerbium ſignificans hucuſque. Alij duas partes volunt, pronomen & aduerbium: vt ſit tenus hac: ſicut, Et Crurum tenus à mento palearia pendent. ſed melius eſt vnam partem accipere orationis *Hactenus. Sydera cœli.* Pleonaſmos. nec enim alibi, quàm in cœlo ſunt ſydera. *Bacche.* Inuentorem pro vitibus poſuit, de quibus κατ' ἐξοχὴν in hoc libro loquitur, nam vites præcipuæ ſunt, licèt & aliarum arborum faciat cõmemorationem. *Nec non ſylueſtria tecum Virgulta.* Id eſt infœcundas arbores, quibus præcipuè in Italia vites cohærent. *Tardæ creſcentis oliuæ.* Res enim diu duratura tardius creſcit. *Huc pater ô Leneæ*, Pater, licèt generale ſit omnium deorum, tamen propriè Libero ſemper cohæret: nam Liber pater vocatur. *Lenæus* autem ἀπὸ τοῦ ληνοῦ ideſt à lacu. Nam quod Donatus dicit ab eo, quòd mentem leniat, non procedit: nec enim poteſt Græcum nomen Latinam etymologiam recipere. *Tuis hic omnia plena Muneribus.* Tuis muneribus hic ſunt omnia plena: & ea vbique requiruntur. *Pampineo autumno.* Cuius tempore vites foliis & fructibus plenæ ſunt: & ſub quo maturæ fiunt. *Et Pampineo* pro pampinoſo dixit, vt nemus frondeum pro frondoſum. *Tibi floret ager* In honorem tuum exultat & lætus eſt. Nam autumnali tempore re vera florere non poteſt ager. *Vindemia.* Cum vindemiam numero ſingulari dicimus, vnius anni ſignificamus: cum plurali, multorum: vt meſſem, meſſes: hyemem, hyemes. hæc enim ſemel tantum annis quibuſque contingunt. Multi tamen volunt *Vindemiam* eſſe totius orbis generaliter, *Vindemias* ſingularum partium: vt plus ſignificet ſingularis, quàm pluralis numerus. ſicut plus eſt cum dicimus, per terram pluit, quàm per terras. tunc enim omne elementum per ſingularem numerum, non terras aliquas ſignificamus. *Muſto. Muſtum* numero tantum ſingulari dicimus, ſicut & vinum: licèt Ouidius abuſiuè dixerit *Muſta*, Sed hoc ille plus fecit, quod & *Muſtis* dixit: cum (vt diximus) de his nominibus tres caſus tantùm vſurpari conſueuerint.

Principio arboribus varia eſt natura creandis:
Namque aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campóſque & flumina latè:
Curua tenent, vt molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus & glauca canentia fronde ſalicta,
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: vt altæ
Caſtaneæ, nemorúmque Ioui quæ maxima frondet
Æſculus: atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylua:
Vt ceraſis, vlmíſque: etiam Parnaſſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubiecit vmbra.

Principio arboribus. Creandarum arborum naturaliter sunt tria genera. Aut enim sua sponte nascuntur: aut ex seminib. fortuito iacentib. surgunt: aut ex radicibus pullulant. nam cætera A
vsus inuenit fauente natura. *Sponte sua. Sponte* modò nomen est: quia iunctum est ei genus, quo caret semper aduerbium. *Veniunt.* Crescunt: vt alibi, Illic veniunt felicius vuæ. *Campósque & flumina latè Curua tenent.* Per transitum ostendit in quibus locis arbores sponte nascantur, scilicet in humidis. Nam terra mater est rerum omnium, & seminum cunctorum creatrix. *Vt molle siler.* Arboris genus est *Siler.* Et notandum genus neutrum de arbore: quod est admodum rarum. *Glauca canentia fronde salicta.* Locum salicum pro ipsis arboribus posuit. bene autem ait & *Glauca* & *Canentia*: nam salix ab vna parte alba est, ab altera viridis. Sanè Cacephaton est, *Glauca canentia, pars autem p. d. s. s.* Quacunque ratione proiecto, vel ab auibus, vel ab hominibus: ne incipiat esse industriæ. Dicit quippe plerasque arbores ex semine nasci non studio hominum iacto, sed quocunque modo & euentu: *Pars surgunt.* Pro surgit. *Nemorúmque Ioui, q. m. s.* B
æ. Ordo est, Nemorúmque maxima æsculus, quæ Ioui frondet, id est, quæ crescit in Dodonæo nemore, quod erat Ioui consecratum. *Atque habitæ g. o. q.* Nam in Dodonæo nemore arbores dantes responsa fuisse dicuntur. *Habitæ* autem *Graiis:* vel quasi non credens dixit, vel quasi Italus, qui loca illa nesciret. vel re vera quondam *Habitæ*, quia illo iam tempore silebant. *Pullulat ab radice* Mira in singulis proprietas. nam ait, sponte sua veniunt, surgunt de semine, pullulans ab radicibus. *Vt cerasis, vlmisque.* Hæc cerasus hic cerasis facit. Sanè Cerasus ciuitas est Ponti, quam cum delesset Lucullus, genus hoc pomi inde aduexit, & à ciuitate Cerasum appellauit. Nam arbor cerasus: pomum cerasum dicitur. Hoc autem etiam ante Lucullum erat in Italia, sed durum: & cornum appellabatur: quod postea mixto nomine, cornocerasum dictum est. *Parnassia laurus.* A Parnasso monte Apollini consecrato. C

Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Syluarum, fruticúmque viret, nemorúmque sacrorum.
Sunt alij quos ipse via sibi repperit vsus
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit aruo,
Quadrifidáque sudes, & acuto robore vallos.
Syluarúmque aliæ pressos propaginis arcus D
Expectant, & viua sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: summúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Hos naturæ modos primum dedit. Bene primùm. Nam vt etiam suprà diximus, fauor naturæ fuit etiam ad alios inueniendos. contra naturam enim nihil hominum inuentum valeret. *Via sibi r. v.* Ratione, vt, Inueni, germana viam. *Hic plantas tenero.* Inter plantas & plantaria, hoc interest, quòd plantæ raptæ sunt de arboribus, Plantaria verò, quæ ex seminibus nata cum radicibus & terra propria transferuntur: vt, Et viua sua plantaria terra. *Sulcis.* Fossis, vt, Ausim vel tenui vitem committere sulco. *Hic stirpes o. a.* Altius deponit validiores cum radicibus plantas, E
Quadrifidáque sudes. Ita robustas vt possint in quatuor partes diuidi. *Et acuto robore.* Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem est dictum. nam & valli, & sudes idem sunt. *Syluarúmque aliæ p. p. a. e.* Propago præcipuè vitibus congruit. vnde apparet *Syluas* eum etiam de vitibus dicere. *Et viua s. p. t.* Et aliæ syluarum expectant plantaria cum sua terra viua, id est naturali. vt, Viuóque sedilia saxo, id est naturali. Inde est, Mutata ignorent subitò ne semine matrem.

Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur è sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius: mutatámque insita mala F
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite ô proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructúsque feros mollite colendo:
Neu segnes iaceant terræ: iuuat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum,

Quin

A *Quin & caudicibus sectis.* Caudicibus posuit pro codicibus: sicut caulem, pro colem: fauricem, pro forice dicimus. Fit autem, quod nunc dicit de oliua & myrto: quarum ficci stipites secantur vsque ad medullam, & terræ infossi ex se arbores creant: quod sine dubio mirum est. *Trudi-tur.* Vrgente natura procreatur. *E sicco ligno.* Ex arido. *Radix oleagina.* Deriuatum ab olea. *Impune videmus.* Sine damno sui. Et loquitur de insitione. Sanè insitas arbores dicimus: insertas, verò caussas aut fabulas. *Lapidosâ corna.* Dura. Alibi, Lapidosáque corna Dant rami. *Proprios generatim* Generatim, per singula genera. Generaliter autem est simul omnia. *Segnes terræ.* Pigræ, infœcundæ. & docet posse industria etiam loca asperrima ad fertilitatem perduci. *Ismara* Montes Thraciæ. *Olea magnum vestire Taburnum.* Per hos montes significat etiam mõtuosa & aspera loca tendenda esse. *Taburnus* autem mons Campaniæ. *Vestire* verò, implere significat.

B

Túque ades: inceptúmque vnà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima nostræ
Mecœnas, pelagóque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram:
In monibus terræ non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorsa tenebo.

C

Tuque ades Mecœnas. Adesto, & incœptum fauorem omnibus libris impendito. nam vbique eum inuocat. *O decus ô famæ merito pars maxima nostræ.* Horatius, *O & præsidium & dulce decus meum. Pelagóque volans da vela patenti.* Simplici generi carminis præsta fauorem: vt *Vela* fauocat dicens, & *In manibus terræ:* hoc est in facili & in promptu res posita est: & *Non ego cuncta meis amplecti versibus opto.* Id est, Non sum vniuersa dicturus: nec enim possum. quare & suam verecundè extenuat possibilitatem, & Mecœnatis auribus ex sui carminis breuitate blanditur. Alij aliter accipiunt, Constat Mecœnatem fuisse literarum peritum, & plurã composuisse carmina. nam etiam Augusti Cæsaris gesta descripsit, quod testatur Horatius dicens, *Túque*

D *pedestribus Dicis historijs prælia Cæsaris Mecœnas melius, ductáque per vias Regum colla minacium.* vt hoc nunc dicat, *Inceptum vna decurre laborem.* ideſt, adesto, & simul scribamus. licet enim quæ tu scribis, constet esse ingentia: meum autem carmen & breue sit, & totum id explicare non possim, debes tamen fauere minoribus: vt, *Pelagóque volans da vela patenti,* sit ingentia scribe. *Et primi lege littoris oram.* Faue minora scribenti. *Non ego cuncta meis.* Lucretij versus. sed ille ænea vox ait, non ferrea. *Primi lege littoris oram. Lege* nauticus sermo est, qui nunc & ad nauigandum, & ad lectionem potest referri. Nam hoc dicit, faueto principio, vel humilitati carminis mei. *In manibus terræ.* Id est in facili & in promptu est terrarum descriptio. quod θέσεις Græci dicunt. *Non hic te carmine ficto, Atque per ambages & longa exorsa tenebo.* Id est simpliciter vniuersa

E describam: neque vt in Æneide, aliquibus figmentis, aut vllis vtar ambagibus. *Longa* autem *exorsa,* dicit procœmia longè repetita: quæ constat esse vitiosa.

Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed lata & fortia surgunt.
Quippe solo naturæ subest. tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint syluestrem animum: cultúque frequenti
In quascunque voces artes haud tarda sequentur.
Nec non & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
F *Hoc faciet vacuos si sit digesta per agros*
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant:
Crescentique adimunt fœtus, vrúntque ferentem.

Sponte sua, &c. Ad illud quod omiserat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ suprà memorauit: arborum scilicet sponte natarum, procreatarum ex semine, & earum quæ de

radicibus pullulant. *Infœcunda quidem.* Fœtu carentia. & per transitum rem physicam tangit. A nam semen salicis esum, dicitur infœcunditatem mulieribus gignere. Et suprà ait, Glauca canentia fronde salicta. *Læta & fortia.* Quasi hoc in ipsis arboribus genus sit fœcunditatis. *Quippe solo naturâ subest.* Quia vt supra diximus, naturaliter rerum omnium mater est terra, & vniuersa intra se cõtinet semina. Hinc est, Quippe solo natura subest. Nam natura dicta est ab eo quòd nasci aliquid faciat. Mirè autem ait *Subest.* Ideſt, ineſt latenter: quia non apparet. Vnde Epicurei dicunt nihil esse, quod non habeat originem sui. Nam hoc est, *Gigni de nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti. Scrobibus mandet mutata subactis.* Nos scrobes genere dicimus masculino, licet Lucanus dixerit contra artem, *Exigua posui: scrobe, Exuerint syluestrem animum.* Naturalem asperitatem & infœcunditatem. *Arte.* Fœcunditates ex arte venientes. *Hoc faciet.* id est erit fœcunda, si inde transferetur. *Vrunque ferentem.* Quæ ferre potest: si ei vmbra non noceat. B

Iam quæ seminibus iactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus vmbram:
Pomáque degenerant succos oblita priores:
Et turpeis auibus prædam fert vua racemos.
SCILICET omnibus est labor impendendus: & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites C
Respondent solido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeaque arbos vmbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.

Pomáque degenerant. Modò *degenerant*, in peius vertuntur. aliàs in melius. Poma verò arborum ex semine procreatarum dicit: quas constat, nisi translatæ aut insitæ fuerint, non respondere qualitati seminis sui. *Fert vua racemos.* Vuam pro vite posuit, id est fructum pro arbore. Sanè racemus botryonis est pars, & botryo Græcum est, & sic vuam pro vite posuit. sicut Horatius pro vino: nam sic ait, *Cecubum & prælo domitam Caleno Tu bibes vuam. Cogendæ in sulcum.* In ordinem componendæ: aut certè arandæ. *Multa mercede.* Multo labore. à sequente, quod præcedit intellige. *Sed truncis oleæ melius.* Quia suprà ait, Truditur è ficco radix oleagina ligno: Et iam redit ad eos modos quos inuenit industria. Dicendo autem *Melius*, ostendit etiam alias arbores ex truncis posse creari. Sanè olea est arbor ipsa: vnde derivatio est oleum. Oliua verò fructus ipse vnde oliuum dicitur. Legimus tamen & oliuam de arbore. vt, Incumbens tereti Damon sic cœpit oliuæ. *Solido Paphiæ de robore myrtus.* Sicut & olea. *Paphiæ* autem Veneriæ, à Papho insula, in qua Venus colitur. Huic autem myrtus consecrata est, vel quòd hæc arbor gaudet litoribus, & Venus de mari dicitur procreata: vel quòd, vt medicorum indicant libri, hæc arbor apta est mulierum necessitatib. plurimis. *Plantis & duræ coryli nascuntur.* Duras dixit, non ad lignum, sed ad D E fructum ipsarum referens. alij *Eduræ* legunt, quasi non duræ. vt paulò post, Enodes trunci: ideſt sine nodis. vt *E* modo, minuentis non augentis habeat significationem. Sanè coryli propriè dicuntur. nam auellanæ ab Auellano Campaniæ oppido, vbi abundant, nominatæ sunt. *Herculeaque arbos vmbrosa coronæ.* Ipse alibi, Herculea bicolor cum populus vmbra. *Chaoniique patris* Iouis Epirotici. *Ardua palma.* Aut alta, aut ad quam difficilè peruenitur. *Casus abies visura marinos.* Est enim abietis species apta nauibus, quam Sappinum vulgò vocant.

Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos: ornúsque incanuit albo
Flore pyri: glandémque sues fregere sub vlmis. F
Nec modus inserere, atque oculos imponere simplex
Nam quâ se medio trudunt de cortice gemmæ:
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, vdóque docent inolescere libro.

Aut

A *Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè*
Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exit ad cælum ramis felicibus arbos,
Mirata estque nouas frondes, & non sua poma.

Fœtu nucis arbutus horrida. Versus dactylicus. nam malè quidam horrens legunt. Horrida autē hispida. Et iam transit ad insitionem, quæ duplex est. Nam aut insitio dicitur cum fisso trunco surculus fœcundæ arboris sterili inseritur: aut oculorum impositio, cum inciso cortice libro al-
B ligatur alieno, & arboris germen inserimus. *Et steriles platani mala gessere valentes Castaneæ fagos: ornusque incanuit albo Flore pyri.* Dicit quid in quam arborem debeamus inserere. In arbuto nucem, in platano malum, in fago castaneam, in orno pyrum. Sed castaneæ fagos eget expositione: non enim in castanea fertili infœcunda fagus inseritur. vnde aut hypallage est, vt Castaneę fagos, sit pro fagi castaneis gessere. aut est mutanda distinctio, vt sit. Et steriles platani malos gessere valentes Castaneæ. Hoc est infœcundæ arbores platani fortes ramos castaneæ portauerunt. *Fagos ornusque incanuit albo flore pyri.* Secundum quam distinctionem fagos, licet breuis sit *Gos*, finalitatis tamen ratione producitur. Fagos enim incipit esse nominatiuus casus
C Græcus singularis, non pluralis, noster Accusatiuus. Alij neutrum probant: & ita accipiunt, Castaneę flore fagos incanuit: Pyri flore ornus incanuit: vt similiter fagos nominatiuus sit Græcus *Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.* Aut, nō est simplex aut fortuita ratio, sed ea quæ ingenti labore colligitur. ut hoc dicit, Non est idem inserere, quod & oculos imponere: quarum rerum discretionem hoc loco commemorat, sicut nos diximus suprà. *Trudunt.* Propellunt, eiiciunt. *Tunicas.* Id est arborum interiores libros. *Huc includunt.* Quia ait ex aliena arbore: & est mutatio. idcc non ait hic includunt, sed *Huc.* Sic Cicero, *Includuntur in carcerem condemnati, vtique qui illuc fuerant aliunde deducti. Inolescere.* Concrescere, *supra dicta. Mirata estque nouas frondes & non sua poma* Ingens phantasia. & iam è Mirata estque, legendum est, vt stet versus.

Præterea genus haud vnum nec fortibus vlmis,
Nec salici, lotóque, nec Idæis cyparissis,
Nec pingues vnam in faciem nascuntur oliuæ,
D *Orchites: & radij, & amara pausia bacca:*
Pomáque, & Alcinoi syluæ: nec surculus idem
Crustumijs, Syrijsque pyris, granibúsque volemis.

Præterea genus haud vnum. Docet nunc etiam in singulis arborum speciebus esse aliquam varietatem. *Lotóque.* Lotos Nympha quædam fuit, quam cum amatam Priapus persequeretur, illa eorum miseratione in arborem conuersa est, quę vulgò faba syriaca, *Vnam in faciem.* in eandem similitudinem. *Orchites* à Græca etymologia, sed obscœna, idest à testiculis qui ὄρχεις dicuntur. *Radij.* Oliuæ ita à longinquitate nominatæ. *Amara pausia bacca.* Oliua à pausiendo dicta, idest
E tundendo. aliter enim ex se oleum non facit. *Amara* autem *Bacca* virid., vt alibi, Floribus atque apio crines ornatus amaro. idest viridi. nam de pausia viride oleum fit. vnde contra dulce dicitur non viride. *Pomáque.* Subaudi à superioribus non vnam nascuntur in faciem. *Alcinoi syluæ.* id est pomiferæ arbores. nam Alcinous rex Phæacum fuit diligens cultor hortorum. vnde per eius syluas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet ἀγχοῦ γὰρ ἔσκον μῆλα, ὁσσα τοῦ ἔδον ἀθάνατοι, σῦκα δ' ὅγε ὄγχνα. *Crustumiis.* Crustumia pyra sunt ex parte rubentia ab oppido Crustumio nominata. *Syrijsque pyris, granibúsque volemis.* id est magnis. Nam & volema ab eo quod volam impleant dicta sunt. Vnde & inuolare dicimus.

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
F *Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:*
Pinguibus hæ terris habiles, leuioribus illæ.
Et passo Psithia vtilior, tenuisque Lageos
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam:
Purpureæ, preciaque: & quo te carmine dicam

Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis. A
Sunt & Amineæ vites, firmissima vina.
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus,
Argitisque minor: cui non certauerit vlla,
Aut tantum fluere: aut totidem durare per annos.
Non ego te mensis, & dys accepta secundis,
Transieram Rhodia, & tumidis Bumaste racemis.

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris. Id est vites quoque diuersæ sunt: *Nostris* autem, Italis. Et bene *Pendet* dixit, Nulla enim vitis in Italia est quæ non pendeat. *Quam Metymnæo carpit de palmite Lesbos.* Lesbos insula est, cuius ciuitas Metymna habet pretiosissimum vinum. *Thasiæ vites.* A Thaso insula nominatæ. *Mareotides albæ.* Ægyptiæ: Mareotis enim pars est Ægypti. & dicendo *Albæ* ostendit etiam esse purpureas, vel alterius coloris. *Pinguibus hæc terris habiles, leuioribus illæ.* Pinguibus Thasiæ, Leuioribus Mareotides. Nam ordinem positum sequimur, cum apertè aliquid non commemoratur. *Passo Psithia vt lior.* Bene *Vtilior.* vt ostendat etiam de alia vua posse passum fieri, sed melius de Psithia. Passum autem dicitur à patiendo. Nam decoquitur mustum, & inde fit passum. hinc Defrutum dictum est quòd defraudatur, & quasi fraudem patitur. *Tenuisque Lageos.* Lageos est quæ Latinè leporaria dicitur. Tenuis autem, penetrabilis. quæ citò descendit ad venas. *Tentatura pedes.* Terentius, *Neque pes neque mens suum satis officium facit. Olim* autem aduerbium est cuiuslibet temporis. *Purpureæ.* Purpurei coloris. *Preciæque* Hæ cito matureſcunt. vnde & præciæ dictę sunt. quasi præcoquæ: quod ante alias coquantur. *Quo te carmine dicam Rhetica?* Hanc vuam Cato præcipuè laudat in libris, quos scripsit ad filium: contrà Catullus eam vituperat, & dicit nulli rei aptam esse, miratúrque cur eam laudauerit Cato. Sciens ergo vtrumque Virgilius, medium tenuit, dicens, Quo te carmine dicam Rhetica. *Nec collis ideo contende Falernis:* Licèt sis à Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. *Cellis* autem Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. Et *Falernus* mons est Campaniæ, in quo optima vina nascuntur. *Sunt & Amineæ vites firmissima vina.* Amineum vinum dictum est, quasi sine minio, ideſt rubore, nam album est. Sanè *Amyneum* dici versus probat, qui stare non potest, si amineum dixerimus. *Tmolus & assurgit quibus & rex ipse Phanæus.* Assurgit, Duplex est hoc loco expositio. nam alij volunt sine vitio in subauditione esse posita, quæ apertè dicere non possumus, vt sit, quibus vinis assurgit, id est cedit Tmolus & Phanæus. Quòd si apertè dicatur, est vtrunque vitiosum, tamen *Vinis* de Græco traxit: nam οἶνος dicunt. Pleraque autem subaudiri quæ apertè non possumus dicere, & ipse alibi docet dicens, Nec dextræ erranti deus abfuit. Et Sallustius qui ait, *Quis à Sertorio triplices insidiæ, per idoneos saltus positæ erant.* Prima autem & subaudiendam reliquit insidia: quod dicere non possumus. Alij ad superiora referunt, vt *Quibus* non ad vina referamus, sed ad vites, vt sit, quibus vitibus cedit Tmolus & Phanæus montes vitibus consiti. Et est figura: qualis illa in Æneide, Me puer Ascanius capitisque iniuria chari: Quem regno Hesperiæ fraudo: scilicet Ascanium, non, quem caput. Tmolus mons est Ciliciæ: Phanæus mons est in promontorio Chij: dictus à Phanæo rege. Vt autem *Assurgit* cedit sit, tractum est à sedentibus, qui in honorem alicuius, assurgere consueuerunt. *Rex ipse Phanæus.* De Lucillio hoc tractum est, qui ait, καὶ τὸ τὶ δύναμαι, id est οἶνος, *Argitisque minor.* Quantum ad solam pertinet speciem. *Mensis & diis accepta secundis.* Grata sacrificus & mensis secundis. pomorum scilicet. *Bumaste.* Vua in mammæ bouis similitudinem.

Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint
Est numerus: neque enim numero comprendere refert: F
Quem qui scire velit, Lybici velit æquoris item
Discere, quàm multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut vbi nauigiis violentior incidit Eurus,
Nosse quot Ionij veniant ad littora fluctus.

Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint Est numerus. Scit apud diuersos lecta esse innumerabilia vitium genera, quibus offensus ait, Colligere tanta vitium genera nec vtile est nec possibile. Qui enim conatur vniuersa cognoscere, debet etiam impossibilia scire, vt est arenarum vel fluctuum numerus.

Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt:

Flumi-

A *Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni*
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoáſque domos Arabum, pictóſque Gelonos:
Diuiſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert hebenum: ſolis eſt turea virga Sabæis.

B *Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.* Aut generale eſt, ſicut ait in primo, Et quid quæque ferat regio: aut ad ſuperiora pertinet, vt ſit ſenſus talis, Non prodeſt noſſe cuncta vitium genera: nec omnia procreantur in omnibus terris. *Craſſis paludibus.* Lutoſis naturaliter. *Littora myrtetis lætiſſima.* Locum poſuit pro ipſis arboribus, ſicut ſalictum pro ſalicibus. nam myrtetum eſt locus: arbor vero ipſa myrtus vocatur. *Denique apertos Bacchus amat colles.* Hinc eſt quòd vites amant montium laxiora. *Aſpice & extremis.* Intuere etiam extremum orbem cum ſuis cultoribus domitum: nam ſubaudimus *cum.* Et per tranſitum maieſtatem Romani laudat imperij. *Eoáſque domos Arabum.* Arabia, Panchaia, Sabæorum gens eſt, apud quam tus naſcitur. vt, Solis eſt turea virga Sabæis. Item, Totáque turiferis, Panchaia pinguis arenis. Plautus *Arabico ture. Pictóſque Gelonos.* Stigmata habentes: populi Scythiæ. vt, Pictíque Agathyrſi. *Diuiſæ arboribus patriæ.* Regionis, vt, Italiam quæro patriam. *Sola India nigrum Fert hebenum.* Atqui & in Ægypto naſcitur, ſed Indiam, omnem plagam Æthiopiæ accipimus. Sanè & hæc hebenus, & hoc hebenum dicitur: hic neutro vſus eſt, Lucanus vero ait, *Hebenus Mareotica vaſtos Non operis poſtes.* Hebenus autem arbor eſt, quæ cæſa dureſcit in lapidem.

C

Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamáque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleráque vt foliis depectant tenuia Seres?

D

Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis, vbi aera vincere ſummum
Arboris haud vlla iactu potuere ſagittæ?
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.

Balſamáque. Que vacat. vt alibi, Dixítque, & prælia voce diremit. Sanè *Balſamum* eſt arbor ipſa: Opobalſamum, ſuccus collectus ex arbore: nam ὀπὸς dicitur ſuccus τὸ ξύλον lignum ipſius arboris. Probatio autem opobalſami, vt dicit Plinius, hæc eſt, *Si contra ſolem feratur & corruptum non ſit, manum ferentis exurit.* *Semper frondentis acanthi?* Acanthus arbor eſt in Aegypto

E ſemper frondens, vt oliua, laurus. Acanthus dicta quia ſpinis eſt plena. Abundat hac etiam Circina inſula. *Velleráque vt foliis depectant tenuia Seres?* Apud Indos, & Seres ſunt quidam in arboribus vermes, & bombyces appellantur, qui in aranearum morem tenuiſſima fila deducunt. Vnde eſt ſericum: nam lanam arboream non poſſumus accipere, quia vbique procreatur. *Oceano propior gerit India lucos.* Hæc enim habet arbores magnas, quæ eſt iuxta Oceanum. hinc eſt, Extremi ſinus orbis. *Depectant.* Decerpant. ſed alij *Depectat* legunt. quod ſi eſt: Seres, poſuit pro Ser: ſicut trabes pro trabs. Sic Lucanus, *Sub iuga iam Seres, iam barbarus iſſet Araxes. Non tarda.* Id eſt ſtrenuiſſima. nam Liptotes figura eſt.

F *Media fert triſtes ſuccos, tardúmque ſaporem*
Felicis mali: quo non præſentius vllum,
Pocula ſi quando ſæuæ infecere nouercæ,
Miſcuerúntque herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciémque ſimillima lauro:
Et ſi non alium latè iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud illis labentia ventis,

Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi A
Ora fouent illo: & senibus medicantur anhelis.

Media fert tristes succos. Di, sine sibilo proferenda est: Græcum enim nomen est, & Media prouincia est. *Tristes* succos, Amaros. vt, Tristésque lupini. *Tardúmque saporem Felicis mali.* Apud Medos nascitur quædam arbor ferens mala, quæ medica vocatur: quam per Periphrasin ostendit, eius supprimens nomen. hanc plerique citrum volunt, quod negat Apuleius in libris quos de arboribus scripsit: & docet longè aliud genus arboris esse. *Tardum* autem *saporem* dicit, vix intelligibilem quod illi ad carnem mediam citri referunt. Nam prima & interior facilè suum ostendit saporem. *Felicis mali.* Secundum eos qui dicunt citrum fœcundum: nam hæc arbor, id est citri, omni penè tempore plena est pomis, quæ in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore sunt posita. Aut certè *Felicis*, salubris. Nulla enim efficacior B
res est ad venena pellenda. *Sæuæ nouercæ.* Aut hæ quæ sæuæ sunt: aut epitheton est omnium nouercarum. *Non innoxia verba.* Liptotes. id est nocentissima. Et est augmentum quasi parum putent venena miscere, nisi etiam magicos cantus addiderint. *Membri agit ater a venena.* Radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt contra futurum, non contra iam acceptum venenum. Vnde etiam antiquitus ante vllas alias epulas, hæc solebant mensis apponi. apparet ergo non eum de citro loqui in præsenti, cum dicit *Membris agit atra venena.* Iam data. *Faciémque simillima lauro.* Figura Ciceronis, qui ait in Cæsarianis, *Sed simillimum deo iudico.* Sanè etiam hæc probat citrum non esse: nam citri arbor & multum non potest crescere, & multo habet folia maiora quàm laurus. *Alium lacte iactaret odorem.* Et infinitum emittit suum odorem, & longè alium quàm laurus. *Flos apprima tenax.* Apprima, id est maxime. Et est nomen pro C
aduerbio. sicut, Et pede terram Crebra ferit, pro crebro. *Animas. Πνεύμονας*, Id est pulmonis vitiosum anhelitum, quod exprimit subdens, Senibus medicantur anhelis. *Olentia ora.* Putentia, id est *δυσώδεις* oris: Notandum sanè huic vni tantum arbori incubuisse Virgilium & expressisse vbi sit, qualis sit, cuius potestatis sit, sicut in quarto de herba amello, quod qui de arboribus aut herbis scripserunt, in omnibus exequuntur.

Sed neque Medorum syluæ, ditissima terra:
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi, D
Totáque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Inuertere satis immanis dentibus hydri
Nec galeis, densísque virum seges horruit hastis.
Sed grauidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Impleuere: tenent oleæque, armentáque læta.

Sed neque Medorum syluæ. Iam incipit laus Italiæ, quam exequitur secundum præcepta Rhetorica. Nam dicit eam & habere bona omnia, & carere malis vniuersis. *Ganges.* Indiæ fluuius, E
per quem prouincia significatur. *Hermus.* Lydiæ fluuius, arenas aureas trahens. *Laudibus Italiæ certent.* Figuratè. nam certo tecum dicimus. *Bactra.* Regio iuxta Assyrios: vnde & populi Bactriani dicuntur. *Panchaia.* Arabia, vt diximus suprà, *Non tauri spirantes naribus ignem.* Quales fuerunt in Colchide ciuitate Scythiæ. nam hoc habet fabula; Iason Cholchos profectus ad tollendum vellus aureum quod dicuerat Marti Phryxus, fretus Medeæ auxilio: & peruigilem draconem occidit, & eius dentes seuit iunctis tauris ignem afflantibus, vnde nati sunt armati, qui primum fecerunt impetum in Iasonem frustra: postea mutuis vulneribus conciderunt. has autem conditiones Oëta rex proposuerat, cui Apollo responderat tandiu eum fuisse regnaturum, quandiu illud vellus fuisset in templo. *Seges horruit.* Non placuit. Seges autem quia de semine. *Grauidæ fruges.* Largæ abundantes. *Massicus humor.* Vinum Campanum a F
Massico monte Campaniæ.

Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas:

Bis gra-

A *Bis grauidæ pecudes: bis pomis vtilis arbos.*

Hinc albi Clitumne greges. Vocatiuus est Clitumne. Clitumnus autem fluuius est in Meuania, quæ pars est Vmbriæ partis Tusciæ, de quo fluuio, vt dicit Plinius in historia naturali, animalia quæ potauerint, albos fœtus creant. *Maxima taurus victima.* Quia triumphantes de albis tauris sacrificabant. *Perfusi flumine sacro.* Fluento. Perfusi autem tauri qui ante triumphantes vsque ad templa ducebantur. Aut certè *Perfusi greges* intelligamus: quod ad equos triumphales potest referri. *Duxere triumphos.* Si equi, duxerunt: si boues, deduxerunt. *Hic ver assiduum.* Verna temperies: nam ver assiduum esse non potest. Horatius, *Ver vbi longum tepidásque præbet Iuppiter vmbras. Bis grauidæ pecudes.* Verum est. vnde enim in Bucolicis, Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit. *Bis pomis vtilis arbos.* Biferæ sunt arbores.

B

At rabidæ tigres absint, & sæua leonum
Semina, nec miseros fallant aconita legentes:
Nec rapit immensos orbes per humum: neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias vrbes, operúmque laborem:
Tot congesta manu præruptis oppida saxis:
Fluminaque antiquos subter labentia muros.

C *At rabidæ tigres absint.* Malum Armeniæ. *Et sæua leonum Semina.* Malum Libyæ. *Semina.* Genera. Et est Lucretij sermo. Nam quod ait *Sæua*, aut cruenta accipimus, aut re vera sæua semina. Vt enim dicit Plinius, Animalia hæc quæ sunt cum acutis vnguibus, frequenter parere non possunt: vitiantur enim intrinsecus se mouentibus pullis. *Nec miseros fallunt aconita legentes.* Mira arte visus est vt excusaret rem quam negare non potuit. Nam aconita nascuntur in Italia: sed non ea obesse dicit, quia sunt omnibus nota. Hæc autem herba dicitur nata esse de spumis Cerberi, quo tempore eum Hercules ab inferis traxit. Quæ quia in saxis & cotibus nascitur, aconitum dicitur, ἀπὸ τῆς ἀκόνης id est à cote: & dicimus τὸ ἀκόνητον καὶ τὴν ἀκόνην. *Neque tanto squameus.* Sunt quidem serpentes in Italia, sed non tales quales in Ægypto, aut in Africa. *In spiram* autem, in collectionem volubilitatis: quod est à funibus tractum. *Adde*
D *tot egregias vrbes.* Laudat Italiam à ciuitatibus, quas & plures habet & maximas, & opportunissimè collocatas. *Fluminaque antiquos subter labentia muros.* Quod laudat etiam Cicero in libris de repub.

An mare quod supra memorem, quódque alluit infra?
Anne lacus tantos? te Lari maxime, téque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino?
An memorem portus? Lucrinóque addita claustra?
Atque indignatum magnis stridoribus æquor:
E *Iulia qua ponto longe sonat vnda refuso:*
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus auernis?

An mare quod supra. Id est Adriaticum. *Quódque alluit infra.* Id est Tyrrhenum. *Te Lari maxime.* Larius est lacus vicinus Alpibus, qui iuxta Catonem in Originibus, per sexaginta extenditur milia. Et Larius Lari vocatiuus facit, sicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri. *Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino?* Benacus lacus est Italiæ, qui magnitudine sui tempestates imitatur marinas. *Assurgens* autem vocatiuus est casus, vt sit, Memorem & te, ô Benace assurgens, id est tumescens fremitu marino. Aut certè Antiptosis fit, pro assurgentem. *An memorem portus? Lucrinóque addita claustra?* In Baiano sinu Campaniæ contra Puteolanam ciuitatem lacus sunt duo, Auernus & Lucrinus: qui olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabant.
F Sed cum maris impetus plerunque irrumpens exinde pisces excluderet, & redemptores grauia damna paterentur, supplicauerunt senatui: & profectus C. Iulius Cæsar ductis brachiis excusit partem maris: quæ antea infesta esse consueuerat, reliquítque breue spatium per Auernum, qua & piscium posset copia intrare, & fluctus non essent molesti, quod opus, Iulium dictum est. sed hic ambitiosè vndam Iuliam appellauit frementem contra moles à Iulio oppositas. *Indignatum magnis stridoribus æquor.* A solita excusum licentia, & indignationem suam stridoribus prodens.

Hæc eadem argenti riuos, æríque metalla

Ostendit venis: atque auro plurima fluxit. A
Hæc genus acre virûm Marsos, pubémque Sabellam,
Assuetúmque malo Ligurem, Volscósque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnósque Camillos,
Scipiados duros bello: & te maxime Cæsar,
Qui tunc extremis Asiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
Salue magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis, & artis B
Ingredior, sanctos ausus recludere fonteis:
Ascræúmque cano Romana per oppida carmen.

Auro plurima fluxit. Copiosior fuit, in rem pretiosiorem. *Assuetúmque malo Ligurem.* Id est labori. *Volscósque verutos.* Italiæ populi sunt. *Extulit hæc Decios.* Creauit. Decij autem duo fuerunt, quorum vnus bello Italico, alter Gallico se deuouére pro rep. *Marios.* Marij multi fuerunt: quorum vnus septies fuit consul. *Camillos.* Abusiue. Nam vnus fuit qui à Gallis sublata signa reuocauit. *Scipiados.* Pro Scipionibus dixit: sicut Amazonidum pro Amazonum alibi posuit. Scipiones autem duo fuerunt, auus & nepos: quorum vnus leges victæ Carthagini imposuit, alter eandem diruit. Hæc autem omnia plenius in sexto memorauimus. C
Imbellem auertis. Id est auertendo reddis imbellem. *Romanis* autem *Arcibus*, Romanis vrbibus, à Romano imperio. *Magna virûm.* Virorum fortium. Iam concludit laudans à viris, à fertilitate rerum, à Saturni imperio. *Tibi res antiquæ laudis & artis ingredior.* In tuam vtilitatem scribo carmen Georgicon. Antiquæ autem laudis, vel magnæ, vel quòd apud maiores in ingenti honore fuerat agricultura. *Ascræum carmen.* Hesiodicum. Eam Hesiodus de ciuitate Ascra fuit.

Nunc locus aruorum ingeniis, quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collésque maligni, D
Tenuis vbi argilla, & dumosis calculus aruis:
Palladia gaudent sylua viuacis oliuæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus: & strati baccis syluestribus agri.

Nunc locus aruorum ingenijs. Naturis Tempus est inquit naturam agrorum describere. Et multi hoc loco culpant Virgilium, quòd in vnum coegit quatuor librorum propositionem. Nam & aruo, & de consito, & de pascuo, & de floreo isto in loco commemorat. quod ideo non est reprehendendum, quia non ea latè exequitur: sed carptim & breuiter transit, quæ latius E
explanat in singulis. *Quæ robora cuique.* Quæ sit possibilitas vniuscuiusque. *Quis color.* Quæ species. quomodo dicimus, quo colore ille recitauit: licet breuiter etiam sit dicturus de colore terrarum. *Difficiles primum.* Pene steriles parum creantes. *Maligni.* Infœcundi, quia malignum veteres infecundum dicebant. vt ipse alibi. Quale per incertam lunam, sub luce maligna. Est iter in syluis. *Tenuis vbi argilla.* Sine humore, quia est & pinguis. *Calculus.* Lapis breuis terræ admixtus. Dictus calculus quòd sine molestia sui breuitate calcetur. *Viuacis oliuæ.* Diu viuentis. hinc suprà, Tarde crescentis oliuæ. Res enim diù duratura tarde crescat necesse est. *Tractu* Plaga, regione.

At quæ pinguis humus, dulcique vligine læta: F
Quique frequens herbis, & fertilis vbere campus:
Qualem sæpe caua montis conualle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes:
Felicémque trahunt limum: quique editus Austro,
Et silicem curuis inuisam pascit aratris:
Hîc tibi prælidas olim, multóque fluentes

Sufficiet

A *Sufficiet Baccho vites: hic fertilis vua:*
Hic laticis: qualem pateris libamus, & auro,
Inflauit cum pinguis ebur Thyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Dulcique vligine læta. Vligo propriè est naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. bene autem *Dulci* addidit, ad discretionem amaræ. Vliginosus ergo ager est semper vuidus. nam vuidus dicitur qui aliquando siccatur. *Felicem limum* Terrarum scilicet, Id est fertilem. nam fluminum limus est noxius. *Huc.* Illuc. *Et silicem curuis inuisam.* Radices enim eius sibi inuicem sunt nexæ, & auulsæ renascuntur. *Olim.* Quouis tempore, *Pateris & auro.* Pateris aureis. ἐκ τοῦ ὅλου. vt, Molémque & montes. *Pinguis Thyrrenus.* Victimarum scilicet carnibus. *Inflauit ebur.* Tibia-
B tum quibus in aurem sacerdotis cani solebat. *Lancibus pandis.* Aut patulis, aut extorum ponderе incuruatis. *Fumantia reddimus exta.* Sacerdotum vsus est verbo. Reddi enim dicebantur exta, cum probata & elixa aræ superponebatur.

Sin armenta magis studium, vitulósque tueri,
Aut fœtus ouium, aut vrenteis culta capellas:
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti:
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niueos herboso flumine cygnos.
C *Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:*
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

Aut vrenteis culta capellas. Omne enim quod momorderint, vrunt. vnde est, Et admorso signata in stirpe cicatrix. *Saturi Tarenti.* Aut fœcundi, aut quod est iuxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum vicinæ sunt Calabriæ ciuitates. Horatius. *Me Saturiano vectari rura caballo. Liquidi fontes.* Puri, sine pestilentia. *Et quantum longis.* Vt in Æneide diximus, hoc dicit Varro fuisse in Rosulano agro, postquam Velinus siccatus est lacus: vbi longam perticam magnitudo superabat herbarum.

Nigra fere & presso pinguis sub vomere terra,
D *Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)*
Optima frumentis: non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuuencis,
Aut vnde iratus syluam deuexit arator:
Et nemora euertit multos ignaua per annos:
Antiquásque domos auium, cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis,
At rudis enituit impulso vomere campus.
E *Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris*
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat:
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum: & curuas præbere latebras.

Aut vnde iratus. In fœcunditate diuturna. *Antiquásque domos.* Aut re vera antiquas, aut charas. Sallustius, *Tantum antiquitatis curæque maioribus pro Italica gente fuit.* Est autem ecbasis in illa descriptione. *Ieiuna glarea* Sicca & sterilis terra. *Casias roremque.* Casia, & Rosmarinus apibus aptæ sunt herbæ. *Tophus scaber.* Lapis asperrimus. vnde & scabies dicitur ab asperitate. *Nigris.*
F Nocentibus. *Negant* Nicander & Solinus, qui de his rebus scripserunt.

Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres:
Et bibit humorem: & cum vult, ex se ipsa remittit:
Quæque suo viridi semper se gramine vestit:
Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum:

Illa tibi lætis intexit vitibus vlmos: A
Illa ferax oleæ est: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, & viscina Veseuo
Ora iugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.

Quæ tenuem exhalat nebulam. Dicit agrum omnium rerum feracem. Quatuor enim genera agrorum imitatur, qui solus potest quod illi quatuor: sicut sequentia indicant. *Fumosque volucres.* Quasi fumos: scilicet ex humore. *Suo gramine.* Naturali scilicet, non coacto. *Nec scabie & salsa lædit rubigine ferrum.* Propriè. Nam rubigo quasi scabies ferri est. *Diues Capua.* Ideo diues, quia talem arat. *Veseuo.* Veseuus mons est Liguriæ, sub alpibus positus. nam Campaniæ Vesuuius dicitur: pro quo multi Veseuum esse positum volunt. *Et vacuis Clanius non æquus Acerris.* B Acerre ciuitas est Campaniæ, haud longè à Neapoli: quam Clanius prætermeat fluuius: cuius frequens inundatio eam exhaurit. Vnde ait *vacuis*, ideſt, in frequentibus.

Nunc, quo quanque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem sit densa, requiras:
Altera frumenta, quoniam fauet, altera Baccho:
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis: altéque iubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum: & pedibus summas æquabis arenas. C
Si deerint, rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca: & scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager: glebas cunctantes, crassaque terga
Expecta, & validis terram proscinde iuuencis.

Supra morem. Abundanter, plus æquo. Illi autem versus incomparabiles sunt: tantam habent sine aliqua perissologia repetitionem. *Densa magis Cereri.* Bene addidit magis: nam hoc vult ostendere quid vbi melius nascitur. potest enim & frumentum in rara, & vinum in densa, sed non feliciter nasci. *Capies.* Eliges, vt, Aut capere, aut captas iam despectare videntur. *In solido.* D Ne ager sit concauus. *Aptius uber erit.* Aptior vbertas & fertilitas. *Glebas cunctantes.* Validas, graues, magnas: vt, Auidulq; refringit Cunctanté. *Expecta.* Proba, vt, & rebus spectata iuuentus.

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
(Frugibus infelix ea, nec mansuescit arando:
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat)
Tale dabit specimen. tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcésque à fontibus vnd E
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet: & grandes ibunt per vimina gutta.
At sapor indicium faciet manifestus: & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

Nec mansuescit arando. Dum aratur, alibi de arboribus ita, Exuerint syluestrem animum. *Sua nomina.* Propriam generositatem. vt, Et nos aliquod nomén æque decusque Gessimus. *Specimen.* Dignam probationem. *Spisso vimine.* Spissi viminis. *Qualos colaque prælorum.* Qualos, per quos vinum defluit: qui & ipsi à colando dicti sunt. Præla autem trabes sunt, quibus vua iam calcata F premitur. *Eluctabitur.* Cum mora egredietur. *Amaror.* Amaritudo. & est sermo Lucretij: & vera lectio ipsa est. Nam multi *amaro* legunt: vt sit, Sensu amaro.

Pinguis item qua sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud vnquam manibus tractata fatisci:

Sed

A *Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.*
Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto
Lætior: ah nimium ne sit mihi fertilis illa:
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est ipso tacitam se pondere prodit:
Quæque levis. promptum est oculis prædiscere nigram
Et quisquis color: at sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum, taxique nocentes.

B *Habendo.* Dum habetur, *Lentescit.* Cohæret. *Iusto lætior.* Vltra modum, plus quam oportet. *Ah nimium ne sit mihi fertilis illa.* Ne herbæ plus æquo crescentes spem adimant frumentorum Vnde ait in primo, Luxuriem segetum tenera depascit in herba *Primis aristis.* Herbis surgentibus, quarum luxuries futuris frugibus nocet: quas culmi tenues ferre non possunt. *Et quisquis color.* Vera lectio hæc est. nam malè quidam. *Et quis cuique* legunt, excludentes *At*: vt sit, Et quis cuique color, sceleratum exquirere frigus, Difficile est. Alij colos legunt, vt exclusos, fiat Synalœpha: & scandamus ita, Et quis cuique col' at sceleratum: vt sic fit, quemadmodum, Inter se coisse viros & decernere ferro. quod non procedit. Tunc emm r in s mutatur, cum longa opus est syllaba, vt color, colos, labor, labos, honor & honos. hic autem non solum longam non facit syllabam, sed etiam excluditur s cum superiore vocali. vnde legendum est quisquis co-
C lor. quod nec obscuritatem affert, nec fidem derogat lectioni. *Sceleratum.* Nocens, omnia exurens. *Hederæ pandunt vestigia nigræ.* Hederæ indicant frigus. nam *vestigia* appellauit indicia. *Nigræ* autem ad albarum discretionem, vt Hedera formosior alba.

His animaduersis, terram multo ante memento
Excoquere: & magnos scrobibus concidere montes:
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arua solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
D *Et labefacta movens robustus iugera fossor.*
At si quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Ante locum similem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus seges, & quò mox digesta feratur:
Mutata ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cæli regionem in cortice signant:
Vt quo quæque modo steterit: qua parte calores
E *Avstrinos tulerit: qua terga obverterit axi:*
Restituant. adeo in teneris consuescere multum est.

His animaduersis. Id est, agri qualitate deprehensa. *Terra multo ante memento Excoquere.* Hoc dicit, non esse eo anno ponendas vites, quo fodiuntur scrobes: sed post annum. vt calore, frigore, & labore rustici possit terra putrefieri. *Infodias.* Obruas. *Et labefacta movens.* Hypallage movens & labefaciens. *Ante locum similem exquirunt.* Dicit, in translatione arborum similem terram esse requirendam. *Arboribus seges.* Quia de seminario loquitur arborum, bene *segetem* appellauit. *Digesta.* Id est, ordinata. vt, Digerit in numerum, atque antro secluſa relinquit. *Matrem.* Terram. vt, Antiquam exquirite matrem. *Qua terga obverterit axi.* Septentrioni. Nam Græce ἄρκτος dicitur.
F

Collibus, an plano melius sit ponere vites,
Quære prius. si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior vbere Bacchus.
Sin tumulis accliue solum, collésque supinos:
Indulge ordinibus. nec secius omnis in vnguem
Arboribus positis secto via limite quadret:
Vt sæpe ingenti bello cum longa cohorteis.

Explicuit legio: & campo ſtetit agmen aperto, A
Directæque acies ac latè fluctuat omnis
Ære renitendi tellus: nec dum horrida miſcent
Prælia: ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo vti paſcat, proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus aquas
Terra: neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.

Collibus, an plano melius ſit ponere vitem. Quære. Atqui ſuprà ait, Denique apertos Bacchus B amat colles: ſed etiam in vallibus poni poſſe vites ſuperius indicauit. vt, Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes Sufficiet Baccho vites. Vnde modò vtrumque complectitur, & dicit quemadmodum in plano, quemadmodum in collibus vites ponere debemus. *Metabere.* Eliges. & longe alia ſignificatio eſt *Metor metaris* (vnde Lucanus, *Heſperios audax veniam metator in agros*) & alia *Metior metiris.* Illud enim metatus ſum: hoc meſſus ſum facit, vt, meſſum de pollice florem. *Denſa.* Pro denſe. vt, Et pede terram Crebra ferit, pro crebrò. *Indulge ordinibus.* Da operam: vt, Indulgent vino. & eos effice largiores. Nam de plano ait, Denſa ſere. *In vnguem.* Ad perfectionem. Et eſt tranſlatio à marmoratiis, qui iuncturas vnguibus probant. Horatius, *Ad* C *vnguem Factus homo. Arboribus poſitis.* Vitibus ordinatis. *Sectò limite.* Ducto. Vnde & ſectæ philoſophorum dicuntur, ideſt ductus. *Quadret.* Conſentiat, congruat. Tranſlatio à quadris lapidibus, qui ſibi inuicem bene conueniunt. *Fluctuat.* Splendet. *Numeris.* Ordinationibus. *Paſcat proſpectus.* Delectet. vt, Atque animum pictura paſcit inani.

Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quaras:
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus in primis: quæ quantum vertice ad auras D
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Conuellunt: immota manet: multóſque per annos
Multa virûm volucris durando ſecula vincit:
Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet vmbram.

Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras. Vt etiam ſuprà diximus, ſcrobes ſunt maſculini generis. nam Cicero in Oeconomicis ſic dicit: & Plautus ait *Sexagenos ſcrobes.* Minor autem eſt Lucani, & Gracchi authoritas. Nam Lucanus ait, *Exigua poſuit ſcrobe.* Gracchus, *Abunde foſſa* E *ſcrobis eſt*, quod exemplum in Terentiano eſt. *Quæ ſint faſtigia quæras.* Faſtigium & ſummæ & imæ partis poſſumus dicere: ſicut altum & mare & cœlum dicimus. Hinc eſt, Cœlumque profundum. Cum & puteus ſit profundus. *Auſim.* Auſus ſim, audebo. *Sulco.* Id eſt foſſæ. *Æſculus in prima.* Arbor eſt glandifera, quæ licèt ab eſu dicta ſit, tamen per æ ſcribitur, ſicut & cælatum, licetà celo, celas habeat detiuationem. *Non flabra.* Hoc nomen tantùm pluralem recipit numerum. ab eo verò quod eſt flamina, flamen poſſumus dicere: licèt ſit vitandum propter aliam ſignificationem. Nam dicitur flamen Dialis, flamen Martialis.

Nèue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem: F
Nèue inter vites corylum ſere: nève flagella
Summa pete: aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina: neve oleæ ſyluęſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis:
Qui furtim pingui primum ſub cortice tectus,
Robora comprehendit: frondéſque elapſus in altas
Ingentem cælo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat:
Et totum inuoluit flammis nemus: & ruit atram

Adeæ-

A *Ad cœlum picea craſſus caligine nubem.*
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſyluis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus,
Hoc vbi: non à ſtirpe valent, caſæque renerti
Poſſunt, atque ima ſimiles reuireſcere terra:
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.

Neve inter vites corylum ſere. Radices enim eius nocent vitibus. *Neve flagella Summa pete.* Flagella dicuntur ſummæ arborum partes, ab eo quod ventorum crebros ſuſtinent flatus. *Tantus amor terræ.* Sic diligenter à ruſticis ager eſt colendus. *Ferro læde retuſo.* Retuſo, obtuſo, quo vites
B quaſſantur potius quam putantur. *Neve oleæ ſylueſtres inſere truncos.* Non quod non proſit, ſed vt etiam ipſe dicit, propter caſum incendij. *Incautis paſtoribus.* Negligentibus, circa alia occupatis. *Et ruit atram.* Egerit, emittit, & ruere facit. Nam modo *ruit* agentis eſt. *A vertice.* Ab Aquilone, vt, Hic vertex nobis ſemper ſublimis. *Ferens.* Flans, vt, Fieret vento mora nequa ferenti. *Hoc vbi.* Subaudi contigerit. *Superat.* Supereſt, vt, Quid puer Aſcanius ſuperatne?

Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat author
Tellurem Borea rigidam ſpirante mouere.
C *Rura gelu tum claudit hyems: nec ſemine iacto*
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatis eſt: cum vere rubenti
Candida venit auis longis inuiſa colubris,
Prima vel autumni ſub frigora: cum rapidus ſol
Nondum hyemem contingit equis: iam præterit æſtas.

Nec tibi tam prudens quiſquam. Dicit quo tempore vites ponendæ ſint: & probat tolerabiliter autumno, melius verno. nam dicturus, Ver adeò frondi nemorum, ver vtile ſyluis: *Concretam radicem.* Ante enim quaſi gutta quædam eſt ex terra & humore procreata, quæ poſtea tenditur in radicem. *Vere rubenti.* Floribus ſplendido. *Candida venit auis.* Iuuenalis, *Serpente ciconia pullos*
D *Nutrit.*

Ver adeo frondi nemorum, ver vtile ſyluis:
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit magno commiſtus corpore fœtus.
Auia tum reſonant auibus virgulta canoris:
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyróque tepentibus auris
E *Laxant arua ſinus: ſuperat tener omnibus humor:*
Inque nouos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem
Sed tradit gemmas, & frondes explicat omnis.

Vere tument terræ. Aſper ſimpliciter accipit, vt terræ nominatiuus ſit pluralis. Donatus verò terræ genitiuum vult eſſe ſingularem: vt ſit ſenſus mutata diſtinctione, Vere tument ſyluæ ſcilicet à ſuperioribus; terræ & genitalia ſemina poſcunt. Id eſt tument ſyluæ & genitalia ſemina
F terrarum requirunt. Sed melius Aſperum ſequimur: vt *Genitalia ſemina*, quæ nos iacimus intelligamus, non quæ ex terra ſyluæ ſuſcipiunt. Genitalia autem dicimus ſemina, quibus aliquid procreatur & gignitur. *Tument.* Suſpenduntur. *Pater omnipotens fœcundis.* Interdum pro aëre Iuno, & pro æthere Iuppiter accipitur. Aliquoties & pro aere & pro æthere Iupiter. Iuno verò pro terra & aqua: ſicut hoc loco intellimus. Nam æther non habet pluuias, vnde ætherem pro Ioue accipimus: cui tribuuntur aer & æther: quæ duo mixta terræ & humori vniuerſa procreant. Dicit autem verno tempore eſſe pluuias, quibus cuncta naſcuntur. vnde fœcundis im-

bribus dixit: quibus terra fœcundatur. *Magno commixtus corpore fœtus.* Pro corpori. vt, Hæret pede A
pes. Item alibi, Et magno se corpore miscet. Licet possimus accipere, Commixtus terræ magno suo corpore, id est ætherio. *Certis diebus.* Statutis, legitimis, à natura arcana quadam ratione dispositis: vt tractat Lucretius, qui dicit rationem hanc ex ætherio calore descendere. *Almus ager:* Ab eo quod nos alat. *Zephyri.* Fauonij alibi. Et Zephyro putris se gleba resoluit. Horatius. *Soluitur acris hyems grata vice veris & Fauoni. Nouos soles.* Dies vernales. *Nec metuit surgentes pampinus austros.* Variè. Nam suprà ait, Audent se gramina tuto Credere. *Trudit.* Propellit, effundit in folia.

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat B
Orbis: & hybernis parcebant flatibus Euri:
Cum primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit aruis:
Immissæque feræ syluis & sydera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem
Si non tanta quies iret frigusque caloremque C
Inter: & exciperet cæli indulgentia terras.

Non alios prima. Hoc secundum licentiam poeticam dixit. nam falsum est. Constat enim post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora esse diuisa. *Tenorem.* Ductum, hic continuationem. *Ver illud erat.* Absoluta elocutio: quicquid illud fuit, ver fuit. *Hybernis flatibus.* Asperis, sæuis. *Virumque Ferrea progenies.* Procreata ex lapidibus ad laborem. Alibi, Vnde homines nati durum genus. *Immissæque feræ syluis.* Hunc ordinem propter Arcadas tenuit, qui se Proselenos esse asserunt, ideſt ante lunam natos: quod & Cicero in Fundaniana commemorat: & Statius qui ait, *Arcades astris lunaque priores. Hunc laborem.* Vel frigoris, vel caloris. *Quies.* Tranquillitas. Et est veris definitio, Cæli indulgentia. D

Quod supereſt, quæcunque premes virgulta per agros
Sparge imo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum: aut squalenteis infode conchas:
Inter enim labentur aquæ tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. iamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres:
Hoc vbi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Quod supereſt. Non quod deest, sed quod sequitur. *Premes.* Demerges, infodies. *Quæcunque virgulta.* Siue de plantariis, siue de arboribus. *Lapidem bibulum.* Qui arenarius vocatur. *Aut squalentes infode conchas.* Conchæ autem propter admittenda spiramina infodiuntur. Lapis verò arenarius, & propter spiramina, & propter hauriendum humorem, si fortè nimius fuerit. *Squalentes.* Sordidas. *Animos tollent.* Sument ab his rebus magnitudinem. *Iamque reperti.* Scilicet diligentiores. *Effusos munimen ad imbres,* Contra nimias pluuias. *Hiulca.* Nimiis caloribus fissa.

Seminibus positis supereſt deducere terram,
Sæpius ad capita & duros iactare bidentes.
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta iuuencos:
Tum leueis calamos, & rasi hastilia virgæ: F
Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornes.
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant summasque sequi tabulata per vlmos.

Ad capita. Positarum scilicet vitium. *Iactare autem bidentes.* Hoc ad comminuendas pertinet glebas. Dicit autem circumfodiendum esse: & ad ipsa capita plantarum terram adducendam,

& sæ-

A & sæpius ideo, quia & vento & imbribus à capite terra descendit. *Flectere luctantes.* Cum quadam moderatione ducere, ne tenera adhuc virgulta concutiant. *Leues calamos.* Nitidos. Dicit autem & cannas & virgas radendas, ne ex corticibus rubigo aduersa vitibus possit creari. *Sequi tabulata.* Tabulata sunt rami effusiores & in plana tendentes, non in altiora crescentes.

At dum prima nouis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris, & dum se lætus ad auras
Palmes agit laxis per purum immissus habenis:
Ipsa acie falsis nondum tentanda, sed vncis
Carpenda manibus frondes, interque legenda.
Inde vbi iam validis amplexæ stirpibus vlmos
B *Exierint: tunc stringe comas, tunc brachia tonde:*
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce fluenteis.

Adolescit. Crescit. *Per purum.* Per aerem, quasi inanem. *Ipsa acie falcis nondum tentanda.* Si acies sensus hic est, Teneris adhuc vitibus, non est falcis acies necessaria. si *acie*, subaudimus virgulta: vt sit, Ipsa virgulta nondum falcis acie tentanda sunt. *Stirpibus.* Solidioribus palmitibus, id est truncis.

Texendæ sepes etiam: & pecus omne tenendum est:
Præcipuè dum frons tenera, imprudènsque laborum.
C *Cui, super indignas hyemes, solémque potentem,*
Syluestres vri assidue, capreæque sequaces
Illudunt, pascuntur oues, auidæque iuuenca.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens scopulis arentibus æstas:
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.

Frons tenera Frondis vera lectio est. Lucretius, *Frondiferaque domos anium.* Apud antiquiores
D enim singularis nominatiuus erat frondis: hodie verò & à fronte & à fronde vnus est nominatiuus frons, sicut etiam lens à lente, & à lende capitis breuiore pediculo. *Texenda sepes etiam.* Alij hîc distinguunt: alij separant texendæ, sepes etiam & specus omne tenendum. *Solemque potentem.* Intolerabilem, grauem. *Indignas* autem *Hyemes*, Sæuas. *Syluestres vri.* Id est boues agrestes, qui in Pirenæo monte nascuntur inter Gallias & Hispanias posito. Sunt autem exceptis elephantis, maiores animalibus cæteris. dicti vri ἀπὸ τοῦ ὄρους. id est à montibus. *Capreæque sequaces* Id est persecutrices, seu quod, vites persequantur, vt, Maleæque sequacibus vndis. *Incumbens scopulis.* Etiam saxa caloribus penetrans. *Admorso.* Participium est, ac si diceret abroso.

E *Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris*
Cæditur: & veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Thesidæ posuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos saluere per vtres.
Nec non Ausonij Troia gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt, risúque soluto:
Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis:
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
F *Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.*

Non aliam ob culpam. Victimæ numinibus aut per similitudinem, aut per contrarietatē immolantur. Per similitudinē, vt nigrum pecus Plutoni. Per contrarietatē, vt porca, quæ obest frugibus, Cereri: & Caper qui obest vitib. Libero. Item capra Æsculapio qui est deus salutis, quū capra nunquam sine febre sit. *Aris* autem *omnibus* non sine caussa dixit. Nam cum numinib. cæteris varie pro qualitate regionum sacrificetur, vt Veneri Paphiæ tantū de ruie: vnde est, Haud

equidem tali me dignor honore. Genitrici verò, Ideſt, Romanæ, etiam de victimis: Libero vbique caput immolatur, quia vites, quæ in honore ipſius fuerant, ab eo comeſtæ ſunt. Iratus Liber pater eum occidi fecit, & ei tolli vtrem, in quo mitti vinum fecit pro eius vindicta. *Veteres incunt proſcenia ludi.* Primi ludi theatrales ex liberalibus nati ſunt: Ideo ait, veteres ludi. *Proſcenia* autem ſunt pulpita ante ſcenam in quibus ludicra exercentur. *Pagos & compita circum*, Ideſt, per quadriuia, quæ compita appellantur, ab eo quod multæ viæ in vnam confluant. & villas, quæ pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur, ideſt à fontibus circa quos villæ conſueuerant condi. vnde & pagani dicti ſunt, quaſi ex vno fonte potantes. *Compita* autem ſunt vnde ludi compitalitij vocantur. *Theſide*, Athenienſes, qui primi ludos inſtituere liberales. *Mollibus in pratis vnctos ſaluere per vtres.* Vnctos vel oleo vel lextuia. *In pratis* autem ideo nelæderentur cadentes. *Vtres* verò fiebant ad inſultationem etiam mortuorum caprorum, ne quid ex his eſſet quod non ſentiret iniuriam. *Saluere.* Secundum artem locutus eſt. Nam Salio ſalui dicebant: vnde & Cicero ait, in Miloniana. *Cum hic de rheda retecta penula deſiluiſſet.* Sic etiam ab eo quod eſt *Cano*, non cecini, ſed canui dicebant, vnde Salluſtius, *Cornua occanuerunt. Nec non Auſonij Troia gens.* Hoc eſt etiam Romani hæc ſacra celebrant & canunt. nam hoc eſt *Verſibus incomptis ludum.* Ideſt carminibus Saturnio metro compoſitis. quod ad rhythmum ſolum vulgares componere conſueuerunt. Horatius *Libertaſque recurrentes accepta per annos Luſit amabiliter. Riſuque ſoluto.* Id eſt cachinno. *Oraque corticibus ſumunt.* Quia neceſſe erat pro ratione ſacrorum aliqua ludicra & turpia fieri quibus poſſet populo riſus moueri: qui ea exercebant propter verecundiæ remedium hoc adhibuerunt, ne agnoſcerentur, vt perſonas factas de arborum corticibus ſumerent. *Et te bacche vocant.* Hymnos in tuum canunt honorem. *Tilique oſcilla.* Mollia, penſilia. vt, Pilentis matres in mollibus. *Oſcillorum* autem variæ ſunt opiniones. Nam alij hanc aſſerunt fabulam, Icarius Athenienſis pater Erigones, quum acceptum à Libero patre vinum mortalibus indicaret, occiſus eſt à ruſticis: qui cum plus æquo potaſſent, inebriati venenum ſe accepiſſe crediderunt, huius canis eſt reuerſus ad Erygonem filiam, quæ cum eius comitata veſtigia peruenisſet ad patris cadauer, laqueo vitam finiuit. Hæc deorum voluntate inter aſtra relata eſt, quã vocant virginem. Canis quoque ille eſt inter ſydera collocatus. Sed poſt aliquantum tempus Athenienſibus morbus immiſſus eſt talis, vt eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum, reſponditque oraculum ſedari poſſe peſtilentiam illam, ſi Erigonis, & Icarij cadauera requirerentur: quæ cum diu quæſita nuſquam inuenirentur, ad oſtendendam ſuam deuotionem Athenienſes, vt etiam in alieno ea quærere viderentur elemento, ſuſpenderunt de arboribus funem: ad quem ſe tenentes homines hac atque illac agitabantur, vt quaſi etiam per aerem illorum cadauera quærere viderentur. Sed quum inde plerique caderent, inuentum eſt vt formas, ad oris ſui ſimilitudinem facerent, & eas pro ſe ſuſpenſas mouerent. Vnde & oſcilla dicta ſunt ab eo, quod in his cillerentur, ideſt mouerentur ora. nam cillere eſt mouere: vnde & furcillę dictę ſunt, quibus frumenta cillentur. Alij dicunt oſcilla membra eſſe virilia de floribus facta, quæ ſuſpendebãtur, per intercolumnia: ita vt in ea homines acceptis clauſis perſonis impingerent, & ea ore cillerent, ideſt mouerent ad riſum populo commouendum. & hoc in Orpheo lectum eſt. Prudentioribus tamen aliud placet, qui dicunt ſacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere. omnis autem purgatio aut per aquam fit, aut per ignem, aut per aerem: ſicut & in ſexto ait, Alię panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto, Infectum eluitur ſcelus: aut exuritur igni. Vt nunc per oſcilla genus purgationis, videlicet aeris quod eſt maximum intelligamus: Nam primum aquæ eſt, ſecundum eſt ignis, tertium aeris.

Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valléſque cauæ, ſaltúſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis: lanceſque, & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram:
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu. Poſt hæc ſacra celebrata. *Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem.* Iuſtè igitur Liberi celebrabimus ſacra. *Honeſtum.* Pulchrum. *Carminibus patriis* Id eſt Romana lingua, pleraque enim ſacra, pro gentium qualitate: pleraque ſecundum ſuum ritum coluntur. nam hymni Libero apud Græcos græca, apud Latinos latina voce dicuntur. Hymni verò matris deum vbique propriam, ideſt Græcam linguam requirunt. *Stabit ſacer.* Placebit. Tunc enim eſt aptum ſacrificium, cum dedicatum animal victimæ patiens inuenitur

vnde

A vnde & alibi sic ait, Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum. Id est placere faciam. Contrà Lucanus, *Discussa fugit ab ara Taurum. Sacer autem execrabilis.* vt, Auri sacra fames. *In verubus torrebimus exta colurnis.* Quia sicut etiam caper est inimicus vitibus, ita eis nocet & corylus. Vnde & ait *supra*, Néve inter vites corylum sere.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Térque quatérque solum scindendum: glebáque versis
Æternum frangenda bidentibus: omne leuandum
B *Fronde nemus: redu agricolis labor actus in orbem:*
Atque in se sua per vestigia voluitur annus.
Et iam olim, seras posuit cum vinea frondes,
Frigidus & syluis Aquilo decussit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus: & curuo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingítque putando.

C *Est etiam ille labor.* Iam paulatim tendit ad vitium vituperationem, dicens & infinitum esse earum laborem, vt, Cui nunquam exhausti satis est. & incertum fructum, vt, Et iam maturis metuendus Iupiter vuis. & ipsum etiam fructum pernicioſum: vt, & Bacchus & ad culpam causſas dedit. *Exhausti satis est.* Exhaustionis, finitionis. quod quia asperum visum est, se ad figuram transtulit, & ait *Exhausti.* vt Seruantissimus æqui: pro æquitatis. *Omne solum.* Continens, scilicet vites. *Æternum.* Semper, perpetuò. Et absolutè locutus est. *Leuandum fronde nemus.* Releuandum, spoliandum. Omne autem nemus dicit & arborum & vitium. Vnde paulo post dicturus est, Bis vitibus ingruit vmbra. *Labor actus in orbem.* Id est in anni circulum labor se inuicem sequitur rusticorum. *Olim.* Quandoque. Significat autem finale tempus autumni. *Seras frondes.* Sero cadentes. Tardè enim spoliantur vites frondibus. *Frigidus & syluis aquilo decussit honorem.* Varronis hic versus est. *Acer.* Non quilibet: sed acer & diligens. *Curas venientem extendit in annum.* Quasi in tempore alieno præmeditatur futurum laborem. *Et curuo Saturni dente.* Id est falce quæ est in eius tutela. Nam Saturnus dicitur patri Cœlo virilia falce amputasse, quæ in mare cadentia Venerem creauerunt: quod ideo fingitur, quia nisi humor de cœlo in terras descenderit, nihil creatur. Alij Saturnum deum esse temporum dicunt, quæ sicut falx, in se recurrunt. Alij vero dicunt Saturnum in progressu nihil nocere, cum retrogradus est, esse periculosum. Ideóque eum habere falcem in tutela, quod & ipsa protenta nihil valet: retrò acta vero, quicquid ei occurrerit secat. *Relictam.* Scilicet à se paulo ante desertam. *Fingítque putando.* Componit. vt, Fingitque premendo.

D

Primus humum fodito, primus deuecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto.
Postremus meritò: bis vitibus ingruit vmbra:
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus vterque labor. laudato ingentia rura:
Exiguum colito: necnon etiam aspera rusci
Vimina per syluam, & ripis fluuialis arundo
Caditur, inculti que exercet cura salicti.
Iam vinctæ vites: iam falcem arbusta reponunt:
F *Iam canit extremos effœtus vinitor antes,*
Sollicitanda tamen tellus: pulusque mouendus:
Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

Primus humum fodito. Hoc est ad laborem primum te esse conuenit, vltimum ad fructus legendos. Vinum enim factum de vuis immaturis citò acescit: & hoc loco inest vitium vituperatio, quarum fructus aut immaturi collecti depereunt: aut si earum fuerit expectata maturitas, nihilominus pereunt. Nam dicturus est, Et iam maturis metuendus Iupiter vuis. *Et vallos*

primus sub tecta referto. Vitium sustentacula, quæ in nonnullis locis, in tecta portantur, ne imbribus depereant citò. *Metito.* Vindemiato. Et per hoc dicit maturam vuam debere colligi. *Bis vitibus ingruit umbra.* Vitis & arboris, vt dempta folia solem admittant, quo possint vuæ matureſcere. *Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.* Semel autumnali, semel vernali tempore. *Durus vterque labor.* Et vellendarum herbarum & frondium secandarum. *Laudato ingentia rura: Exiguum colito.* Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura: quod ideo dictum est, vel quia maiores, agros incultos rura dicebant, id est syluas, & pascua: agrum verò, qui colebatur: vt intelligamus, Laudato ingentes syluas, colito agrum minorem. vel, quod melius est, quia ait in primo, Alternis idem tonias cessare nouales, Et segnem patiere situ durescere campum: quod fieri non potest nisi fuerint spatia maiora terrarum. nam & Cato, vt diximus, & Cicero in OEconomicis ob hoc laudant prædia latifundia, vel quòd, vt dicit Donatus, etiam non culta præstant aliquid domino. *Rusci.* Ruscum virgultum est vnde vites ligantur. Et commemorat labores qui licet circa alia, tamen pro vitibus exercentur. *Incultique exercet v.s.* Quasi cum indignatione ait, Caussa vitium, cura nos etiam sponte nascentium rerum fatigat. *Falcem a. r.* Putatæ sunt, nec falcem requirunt. *Iam cana extremos e. u. a.* Melius est fœtus legere, quàm effœtos: vt quidam legũt. Et *antes* alij extremos vinearum ordines accipiũt: alij macerias quibus vineta clauduntur: quæ maceriæ fiunt de assis, id est siccis lapidibus. vnde assæ tibiæ dicuntur, quibus canitur sine chori voce. Dicuntur autem *antes* à lapidibus eminentioribus, qui interponuntur ad maceriam sustinendam: nam propriè antes sunt eminentes lapides, vel columnæ vltimæ, quibus fabrica sustinetur. & appellantur antes ἀπὸ τῶ ἀνθεῖναι: ad quam etymologiam etiam extremos ordines vinearum possumus trahere qui ante stant. Hoc autem dicit, Iam cantat rusticus labore finito: tamen deesse non potest quod exercere circa culturam vitium deoeat. *Puluisque mouendus.* Genus ipsum culturæ pulueratio vocatur, quo imminutæ glebæ vitibus applicantur. *Maturo metuendus Iuppiter vuis.* Aër, more suo, cuius varietas plerumque laborem decipit rusticorum. Et tacitè videtur admonere, quod in primo aperte dixit sacrificiis tempestates esse pellendas.

Contra, non vlla est oleis cultura, neque illa
Procuruam expectant falcem, rastrósque tenaces,
Cum semel hæserunt aruis, auráque tulerunt.
Ipsa satis tellus, cum dente recluditur vnco,
Sufficit humorem, & grauidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci nutritor oliuam.
Poma quoque, vt primum truncos sensere valentes,
Et vires habuere suas, ad sydera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne grauescit.
Sanguineisque inculta rubent auiaria baccis.

Non vllæ. Id est nulla, alij *Non vlla* legunt, id est aliqua: non vt in vitibus nimia. *Procuruam expectant falcem.* Vt putentur: quod tamen ad curam refertur anniuersariam. nam necesse est, licet tarde, oliuam putari. *Rastrósque tenaces.* Ad fodiendum scilicet. Quia cum trahitur rastrum per agros, omnem spurcitiam secum colligere videtur. Negligentiam autem ferunt oleæ quum iam cœperunt esse valentiores: nam adhuc paruæ nimiam curam requirunt. *Auráque tulerunt.* Ferre auras propriè est assuescere aëris varietati, quæ obest rebus teneris nimium. *Ipsa satu tellus.* Hoc dicit, Aratum oliuetum & oleis prodest, & exinde frumento gignuntur. *Sufficit humorem.* Scilicet subministrat arboribus. *Grauitas cum vomere fruges. Cum* abundat: nam hoc dicit, Subministra fruges vomere, id est per vomerem. Ennius, *Effudit voces proprio cum pectore sancto*, id est proprio pectore. Nam *cum* vacat. Vrbanus tamen sic accipit, *Grauidas cum vomere*, id est statim post arationem. *Hoc.* Hac re. *Nutritor autem pro nutrì*: nam pro actiui imperatiuo præsenti, passiuum futurum posuit. *Et vires habuere suas.* Quia tenera virgulta solent religari fustibus validioribus, sicut suprà ait de vitibus eniti quarum & contemnere ventos. *Fœtu nemus omne grauescit. Fœtu*; id est vtilitate: nam omnis vtilitas fœtus est. illuc autem tendit laus ista syluarum, vt & probet non mirum esse si & poma & oliuæ sine vlla cultura præbeantur, & crescat vitium vituperatio circa quas tantus impenditur labor. *Auiaria.* Secreta nemorum, quæ aues frequentant. *Baccas* autem *sanguineas*, accipimus poma syluestria.

Tondentur

Tondentur cythiſi, tedas ſylua alta miniſtrat:
Paſcuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curas?
Quid maiora ſequar? ſalices, humiléſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus vmbram
Sufficiunt, ſepémque ſatis, & pabula melli.
Et iuuat vndantem buxo ſpectare Cytorum,
Mariciæque picis lucos, iuuat arua videre
Non raſtris hominum, non vlli obnoxia curæ.

Tondentur cythiſi. Virgulta à Cytho inſula, vbi abundant nominata. *Aut illæ.* Id eſt ſalices aut geniſtæ. Multi tamen & *tiliæ* legunt, vt tria dixerit, Salices, tilias, & geniſtas. *Vndantem buxo ſpectare cytorum.* Montem Macedoniæ, in quo abundat buxus: quæ vento mota, æſtus imitatur vndarum. *Mariciæque picis.* A loco in quo abundant pices. *Non vlli obnoxia curæ.* Non debitricia, nihil labori noſtro debentia.

Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Euri aſſiduè frangúntque, feránque,
Dant alios aliæ fœtus: dant vtile lignum
Nauigys pinos, domibus cedróſque, cupreſſóſque:
Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus vlmi.
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus: Ityreos taxi curuantur in arcus.
Nec tiliæ leues, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cauantur acuto:
Nec non & torrentem vndam leuis innatat alnus
Miſſa Pado, nec non & apes examina condunt,
Corticibúſque cauis, vitioſæque ilicis alueo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

Ipſæ Caucaſeo. Caucaſus mons eſt Scythiæ, poſitus hic pro quibuſlibet aſperrimis montibus. Steriles autem ait ſyluas comparatione pomiferarum arborum. *Hinc.* De ſyluis ſcilicet: nam de cupreſſo efficit rotas nullus aut radios. *Triuere.* Tornauere, compoſuere de torno. *Tympana.* Tecta vehiculorum. *Pandas.* Curuas. *Viminibus ſalices fœcundæ.* Legitur & *Fœcundæ frondibus vlmi. At myrtus validis haſtilibus.* Alibi, Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum. *Et bona bello Cornus.* Apta eſt enim etiam cornus haſtilibus. *Ityreos taxi curuantur in arcus.* Ityreos, hoc eſt in arcuum Ityreorum ſimilitudinem. *Ityreos autem dicit Parthicos. Nec tiliæ leues aut torno raſile buxum.* Ordo eſt, Nec non tiliæ leues aut raſile buxum, torno formam accipiunt. *Nec non* dicit, hoc eſt etiam. *Miſſa Pado,* pro in Padum. Species eſt pro genere. *Vitioſæque ilicis alueo.* Carioſæ. Vult autem probare etiam putres arbores habere aliquam vtilitatem. Sanè pro alueo per Synæreſim aluo diximus. *Quid memorandum æque.* Quid ſimiliter laudandum. *Tulerunt.* Dona Liberi: ſicut ſyluæ multa ſponte procreantes. Alij *Et quæ* legunt, vt ſit ſenſus, Quid dicendum eſt quæ tulerunt, id eſt attulerunt, ipſa etiam dona Baccheia. vt hoc dicat, Parum eſt quod vites tantum laborem requirunt, etiam munere earum cauſſas præſtant furoris. *Ille furentes Centauros.* Atqui in Aeneide ait, Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit. Sed hoc ſoluit Horatius dicens, *Nec ſe Mars melius cum Marte confundet Thyoneus.* Nam re vera licet irarum cauſſas Mars habuerit, Lapithæ tamen & Centauri in furorem ſunt ebrietate compulſi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos à Libero, non Lapithas. *Magno Hylæum Lapithis cratere minantem.* Bonum ſchema, ita enim pinguntur, quaſi poculis bella tractantes.

O fortunatos nimium, sua si bona norint A
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus,
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam.
Nec varios inhiant pulchra testudine postes:
Illusáque auro vestes, Ephyreáque æra:
Alba, nec Assyrio fucatur lana veneno:
Nec casia liquidi corrumpitur vsus olíui. B
At secura quies, & nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis.
Speluncæ, vivique lacus, ac frigida Tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni.
Non absunt illis saltus, ac lustra ferarum:
Et patiens operum, paruóque assueta iuuentus.
Sacra deûm, sanctique patres, extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit. C

O Fortunatos nimium, sua si bona norint Agricolas. Non est abruptus transitus ad laudem viæ rusticæ: nam ad superiora pertinet. post vituperationem quippe vini, ista quasi consolatio est: per quam ostenditur quantas voluptates rusticis, natura præstiterit. Quod autem *Fortunatos nimium* ait, non ad fortunam, sed ad fortunæ pertinet quantitatem: nam hoc dicit, Quantum in re est, maximas eis natura præstitit voluptates: quas si nossent, essent non fortunati sicut nunc sunt, sed nimium fortunati. *Procul discordibus armis.* Longe à ciuitatibus, plenis iurgio & rapinis. *Iustissima tellus.* Propriè. nam si iustus est qui quod acceperit reddit, terra vtique iustissima est, quæ maiore fœnore semina accepta reddit. *Si non ingentem foribus domus alta superbis.* Vt etiam in laudem fecit Italiæ, non solum vitam laudat rusticam sed etiam contrariam, id est, vrbanam, vituperat. Nam ista quæ de vrbibus dicit, opinabilia sunt bona: non vera, sicut rustica. Multum enim interest inter verum & opinatum malum, seu bonum, Vnde Iuuenalis, *Pauci dignoscere possunt Vera bona. Inhiant.* Habere desiderant. Et dicimus inhio illam rem. *Pulchra testudine.* Id est Indica: vnde postes ornabantur vel lectuli. Lucanus, *Foribus testudinis Indi Terga sedent fulvo maculas distincta smaragdo. Illusáque auro vestes.* In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male autem quidam inciusas legunt. *Ephyreáque æra.* Corinthia, quæ laudat etiam Cicero. Nam Ephyrus est Corinthus. *Alba, nec Assyrio fucatur lana veneno.* Assyrij, populi sunt adiacentes Syriæ, apud quos primum vsus inuentus est purpuræ. *Veneno.* Colore. *Nec casia liquidi corrumpitur vsus olíui.* Casia est herba, de qua fit vnguentum. Mire autem ait Vius oliui corrumpitur. nam oleum generalem vsum habet, quod cum in vnguentum fuerit corruptum, vni rei tantum esse aptum incipit. *Et nescia fallere vita.* Aut quia innocentes sunt, aut quoniam immobilis est status vitæ eorum. Vrbanorum enim fortuna, aut insidiis, aut proscriptione variatur. *Latis otia fundis.* Fundus dicitur ab eo quod sit rerum omnium fundamentum. *Speluncæ vivique lacus.* Id est bona naturalia, nõ sicut in vrbibus labore quæsita. vnde Iuuenalis, *Et speluncas dissimiles variis. Frigida Tempe.* Tempe propriè sunt loca amœna Thessaliæ. Abusiue cuiuslvis loci amœnitas. *Mollésque sub arbore somni.* μετὰ τοῦ δένδρου ὕπνοι. *Illic saltus.* Venationes quæ penitus in vrbibus non sunt. *Lustra ferarum.* Bene ferarum addidit, quoniam sunt in vrbibus lustra meretricum *Paruóque assueta.* Id est non vt vrbana, quæ est segnis & prodiga. *Sacra deûm, sanctique patres.* Duo dicit, Sacra deorum sancta apud illos sunt: sancti etiam parentes. *Extrema per illos Iustitia excedens terris vestigia fecit.* Hoc Aratus dicit, Iustitiam primo & in vrbibus, postea in agris tantum fuisse: vbi eam inducit loquentem cur abscedat è terris. D E F

Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Accipiant, cælique vias, & sydera monstrent,
Defectus solis varios, lunæque labores:

Vnde

Vnde tremor terris, quæ vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis: rursusque in se ipsa resident:
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin has ne passim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis,
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes.
Flumina amem, sylvasque inglorius, ô vbi campi
B *Sperchiusque, & virginibus bacchata Lacænis*
Taygeta: ô qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat vmbra.

Me vero. Diu quæsitum est vtrum philosophiæ, an rusticitatis esset vita fœlicior, vnde nunc dicit primam esse philosophiam: post ipsam rusticam vitam. Suam autē personam pro quocunque ponit. sic paulo post, Rura mihi placeant: pro cuilibet. Sic in primo, Non illa quisquam me nocte per altum Ire iuuat. In tertio, Ne mihi tunc molles sub diuo carpere somnos. Et hoc est quod dicit Horatius in arte poetica, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis author. Quarum sacra fero.* Poeta enim quasi musarum sacerdos est. *Cælique vias.* Aut artes: vt, Inueni germana viam. Aut certe circulos quibus sydera continentur. *Defectus solu varios.* Atqui vno modo
C tantum sol deficere nobis videtur, tunc scilicet cum luna plena e regione eius obstiterit radiis & eos nobis fecerit non videri. Vnde varios accipimus defectus, non quia varia ratione contingant (nam ratio vna est, vt diximus) sed quia vel variis temporibus fiunt, vel varie: interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit digitis. *Lunæque labores.* Vel errores quia non recta incedit: vel defectus, qui contingunt Lunæ, quotiens terræ altitudo interueniens radiis solis, eam illuminari non patitur, à quibus dicitur lumen accipere. *Vnde tremor terræ.* Variæ sunt opiniones. Alij dicunt ventum esse in concauis terræ, qui motus etiam terram mouet. Sallustius. *Venti per cauas terræ ciuari.* Lucanus, *Quærentem erumpere ventum Credidit.* Alij aquam dicūt generalem sub terris moueri, & simul eas concutere, sicut vas aquæ: vt dicit Lucretius. Alij ὑπογεγονὸν terram volunt, cuius plerunque Latentes ruinæ, suppositā cuncta concu-
D tiunt. *Quæ vi maria alta tumescant Obicibus ruptis.* Alij sic accipiunt, quod ruptis obicibus, id est Calpe & Atlante montibus Hispaniæ & Mauritaniæ, Oceanus eruperit, & ista fecerit maria: quod non procedit. Si enim hoc esset, non diceret tumescant, sed tumuerunt, quū eruperunt. Oceani maria. vnde æstuaria Oceani accipimus, qui per Gallias & Hispanias in infinitū erumpit contempta lege riparum, ad quas rursus recurrit. Cuius rei opiniones Lucanus in primo commemorat dicens, *Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet, Destituatque ferens an sydere mota secundo Tethyos, vnda vagæ lunaribus æstuat horis: Flammiger an Titan vt alentes hauriat vndas: Erigat Oceanum, fluctusque ad sydera tollat. Quid tantum oceano properent se tinguere soles Hyberni.* Circulorum hoc efficit ratio, vt etiam in Aeneide diximus. *Tardis mora noctibus.* Tarde venientibus, id est æstiuis. *Sin has ne possim naturæ accedere partes.* Physicæ philosophiæ, vnde sunt illa quæ dixit.
E *Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.* Secundum physicos, qui dicunt stultos homines essē frigidioris sanguinis: prudentes, calidi. Vnde & senes, in quibus iam friget, & pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt. *Inglorius.* Comparatione philosophiæ. sic in Aeneide, Et mutas agitare inglorius artes. Non quod nulla gloria medicinæ est, sed quod minor, quam diuinitatis & augurandi, quæ ei Apollo obtulerat munera. vt, Augurium cytharamque dedit, celeresque sagittas. *Sperchiusque.* Fluuius Thessaliæ. *Taygeta.* Mons Laconum Libero & Baccho sacratus. *Hæmi.* Montis Thessaliæ: in quo etiam sunt Tempe.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omneis, & inexorabile fatum
F *Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis auari.*
Fortunatus & ille, deos qui nouit agrestes,
Panaque, Syluanumque senem, Nymphasque sorores.
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans discordia fratres,
Aut coniurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille

Aut dolui miserans inopem, aut inuidit habenti. A
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.

Felix qui potuit rerum cognoscere caussas. Repetitio est superioris coloris: nam hoc dicit, Et rustici felices sunt, & qui tribuunt operam philosophiæ. *Rerum caussas.* Id est physicam philosophiam. *Inexorabile fatum.* Alibi, Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum. *Subiit pedibus.* Calcauit. *Fatum.* Ex fato venientia. *Acherontis auari.* Omnem mundum in mortem trahentis. *Deos qui nouit agrestes.* Qui abstinet ciuicis malis, & aut rura habitat, aut cum suis numinibus rura descripsit. *Nymphasque sorores.* Non Panis vel Syluani: sed inter se sorores: vt, B
Aeneos fratres: inter se scilicet. *Populi fasces.* Honores qui à populo præstantur. Proprie autem locutus est, vt fasces populi, regnum purpuram diceret. *Infidos agitans discordia fratres.* Discordiam posuit pro auaritia. Ab eo quod præcedit id quod sequitur. Infidos autem fratres ideo ait quod auaritiæ caussa dissentiunt. *Aut coniurato descendens Dacus ab Istro.* Id est non eum solicitat coniuratio Barbarorũ. *Ister* autem, fluuius est Scythiæ. *Nouus res Romanæ, periura quæ regna.* Regna scilicet Barbarorum. Nam duo dicit, Rusticum nec Romanum imperium mouet, id est ad ambitum cogit: nec barbarorum regna peritura. Non enim Romano maledixit imperio, licet hoc alii dictum velint ex generali venire sententia: quòd omnis magnitudo imperii periculis subiacet. vnde etiam Iuuenalis ait, *Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci Descendunt reges, & sicca morte tyranni.* C
Aut dolui miserans inopem: aut inuidit habenti. Cicero in Tusculanorum quinto libro hoc tractat, dicens, in quem cadit vna mentis perturbatio, posse in eum omnes cadere: sicut potest omni virtute pollere, cui virtus vna contigerit. vnde nunc Virgilius noluit rustico assignare misericordiam, ne ei daret etiam cæteras animi passiones, quas nouimus & à bonis, & à malis rebus venire. A bonis opinatis duas: vnam præsentis temporis, vt gaudium: & vnam futuri, vt spem. A malis similiter duas: vnam præsentis, vt dolorem: & vnam futuri, vt metum, quas passiones esse animi non dubium est. vnde & ipse ait in sexto: Hinc metuunt cupiuntque, dolent, gaudentque. Sallustius etiam in Catilinæ bello ait, *Omnes homines qui de rebus dubiis consultant ab ira, amicitia, atque misericordia vacuos esse decet. nam animus haud facile verum prouidet vbi illa officiunt.* Ergo aut secundum Ciceronis tractatum hoc dixit: aut quod absolutius est intelligamus ideo rusticum paupertatem D
non dolere, quod eam malum esse non credit, sed munus deorum. Lucanus de paupertate, *Et manera nondum Intellecta deûm.* Est & aliud quod possumus accipere, ideo rusticum nec bonis nec malis alienis moueri, quia eius non interest, quippe qui ab vrbibus est remotus. *Ferrea iura.* Dura, inexorabilia, immutabilia. *Insanumque forum.* Litigiosum. *Populi tabularia.* Vbi actus publici continentur. Significat autem templum Saturni, in quo & ærarium fuerat, & vbi reponebantur acta quæ susceptis liberis faciebant parentes. Iuuenalis, *Tolle enim, & titulis actorum aspergere gaudes Argumenta viri.*

Sollicitant alii remis freta cæca: ruunt que E
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidijs vrbem, miserosque penates:
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum:
Exilioque domos, & dulcia limina mutant:
Atque alio patriam quærunt sub sole iacentem. F

Cæca freta. Subito in tempestatem surgentia. *Penetrant aulas & limina regum.* Profitentur satellitium. Limina autem ait interiorem familiaritatem. sic Turnus, Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli. *Petit excidiis vrbem.* Incertum alienam, an suam. *Gemma bibat.* Gemmeo poculo non gemmato. *Sarrano dormiat ostro.* Tyria purpura. quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur, à pisce quodam, qui illic abundat: quem lingua sua sar appellant. Iuuenalis, *Aut pictæ sarranâ ferentem Ex humeris aulæa togæ. Hic stupet attonitus rostris.* Scilicet vt concionetur. *Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque Corripuit.*

Ordo

A Ordo est, Corripuit enim hunc geminatus per cuneos plausus & plebis & patrum. *Exilioque domos.* Voluntario scilicet propter auaritiam. *Alio sub sole,* Sub alio climate.

Agricola incuruo terram dimouit aratro:
Hinc anni labor: hinc patriam, paruosque nepotes
Sustinet: hinc armenta boum, meritosque iuuencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut cerealis mergite culmi:
Prouentuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
B *Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis.*
Glande sues lati redeunt, dant arbuta syluæ,
Et varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Hinc anni labor. Ex agricultura habet totius anni substantiam. *Hinc patriam.* Donatus villam intelligit, non reuera patriam. *Meritosque iuuencos.* Sui consortes laboris. *Nec requies.* Id est nunquam potest rusticus omni parte destitui. *Cerealis mergite culmi.* Manipulos spicarum mergites dicimus. *Sicyonia bacca trapetis.* Oliua, à ciuitate Laconiæ Sicyone, vbi abundant olea. *Trapetis* autem, molis oliuaribus. Et declinatur trapetum sicut templum. Terentia-
C nus, *Quos super insidens trapetos signa gyris temperat.* Quod metrum aptum est oliuam terentibus. *Arbuta.* Poma syluestria.

Interea pendent dulces circum oscula nati,
Casta pudicitiam seruat domus: vbera vaccæ
Lactea demittunt, pinguesque in gramine læto,
Inter se aduersis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos: fususque per herbam,
D *Ignis vbi in medio: & socij cratera coronant:*
Te libans Lenæe vocat: pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo.
Corporaque agresti nudant prædura palæstra.

Dulces circum oscula nati. Contra illud, Exilioque domos & dulcia limina mutant. *Casta pudicitiam seruat domus.* Non vt in vrbibus impudica. *Ipse dies agitat.* Suspendendum. & sic inferendum festos. nam hoc dicit, omnes dies sic habet vt festos putes. Alij dicunt, festos dies cum religione concelebrant. *Agresti palæstra.* Rustica luctatione. Palestra autem dicta est vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est à luctatione: vel ἀπὸ τῆ πάλλειν, hoc est à motu vrnæ, nam ducti sorte
E luctantur.

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus: & frater: sic fortis Hetruria creuit
Scilicet, & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque vna sibi muro circundedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis: & ante
F *Impia quam cæsis gens est epulata iuuencis:*
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari classica: nec dum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.
Et iam tempus equûm fumantia soluere colla.

Sic fortis Hetruria creuit. Secundum historiam. nam constat, Tuscos vsque ad fretum Siculum omnia possedisse. *Ante etiam sceptrum Dictæi regis.* Antequam regnaret Iuppiter, qui

est in Dictæo monte Cretensi nutritus. *Impia quam cæsis gens est epulata iuuencis.* Arati est hoc, qui dicit quod maiores bouem comesse netas putabant. *Nec dum impositos duris.* Iuuenalis, *Nescierãt primi gladios excudere fabri. Et iam tempus equum fumantia soluere colla.* Allegoricãs hoc dicit, Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini. Sane non est comparatio, sed translatio: sicut & in primi fine diximus. Et plerique volunt ideo eum dixisse hoc loco carmini Georgico finem se esse facturum, quod duo sequentes libri, pastorales sunt, non Georgici, vt etiam in prima huius carminis parte memorauimus.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON LIBER III.

TE quoque magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso. vos syluæ, amnésque Lycæi,
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes:
Omnia iam vulgata. quis aut Eurystea durum?
Aut illaudati nescit Busyridis aras?
Cui non dictus Hylas puer? & Latonia Delos?
Hippodaméque: humeroq; Pelops insignis eburno
Acer equis? tentanda via est: qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora:

TE *quoque magna Pales.* Inuocat deam pabuli, dicturus de animalibus: sicut de frumentis dicturus & vitibus, Cererem inuocauit & Liberum. Sane non est mirandum esse vsum eum proœmio, sicut est vsus in primo, nam aliud quodammodo inchoaturus est carmen, pastorale scilicet, completum Georgicum. deinde etiamsi vnum sit, scimus concessum esse scribentibus, vt iteratione proœmij legentium interdum reficiant laborem. Nam & Liuius frequenter innouat principia. Vt, *Incensa à Gallis vrbe. vt, Completis consulibus.* Et Cicero, in Verrinis qui in frumentaria conciliauit auditorum animos, iteratione principii. vt, *Omnes qui alterum iudicam. Pales* autem vt diximus, dea est pabuli: quam alij Vestam, alij matrem deum vocant. hanc Virgilius genere fœminino appellat. Alij, inter quos Varro, masculino genere, vt, *hic Pales.* Huic sacra soluuntur XI. Kalendas Maias die, quæ Palilia vocantur. *Pastor ab Amphryso.* Amphrysus fluuius Thessaliæ, apud quem Apollo spoliatus diuinitate, ob occisos Cyclopas, Admeto regi pauisse armenta dicitur. vnde eum nunc inuocat, qui Nomius vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς id est à pascuis: vel ἀπὸ τοῦ νέμειν, id est à lege chordarum. *Syluæ Amnésque Lycæi.* κατ' ἐξοχὴν montem Arcadiæ posuit: vel quia pecorosa, vel quia Pan illic est rusticum numen. *Cætera quæ vacuas tenuissent carmina mentes.* Hoc est, fabula quæ delectationi esse poterant, & occupare mentes curis solutas, iam descriptæ à multis in omnium ore versantur. *Quis aut Eurystea durum?* Eurystheus rex fuit Græciæ, Persei genus, qui Iunonis instinctu imperabat Herculi vt varia mõstra superaret, quibus posset perire. vnde eum durum appellauit, qui potuit ad complendum odium nouercale sufficere. *Aut illaudati nescit Busyridis aras?* Busyris rex fuit Ægypti: qui cum susceptos hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, quum etiam eum voluisset occidere. huius laudes scripsit Isocrates: vnde illaudati participium est pro nomine: vt sit illaudabilis, non qui laudatus non sit, sed qui laudari non meruit: vt est illud in septimo Aeneidos, Diues inaccessos vbi solis filia lucos. Pro inaccessibiles: non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus

accedere

A accedere debeat. *Cui non dictus Hylas puer.* Id est à quo Horatius, *Scriberis Vario fortè & hostium.* Pro à Vario. Hylas autem socius Herculis fuit, qui aquatum profectus, raptus est à Nymphis in Mysia. *Latonia Delos.* In qua Latona enixa est Apollinem & Dianam, quam insulam ante vagam Apollo, vt in tertio legimus, Mycone celsa Gyaroque reuinxit: vbi fabulam plenius diximus, stabilem fecit. *Hippodamèque.* Græca quæ in ⁊ exeunt, plerunque ipsum in ia soluunt: vt, Hippodame Hippodamia: Penelope Penelopia. Fabula talis est, Hippodame filia fuit OEomai regis Elidis & Pisarum: hic equos habuit velocissimos, vtpote ventorum flatu creatos, qui procos filiæ multos necauit: sub hac conditione prouocatos ad currule certamen, vt aut victus traderet filiam, aut victor necaret. Postea cum Pelopem amasset Hippodamia, corrupit Myrtilum aurigam patris, primi coitus pactione: qui factis æreis a-
B xibus quum victore Pelope à puella promissum posceret præmium, ab eius marito præcipitatus in mare est, cui nomen imposuit. nam ab eo Myrteum dicitur pelagus. *Humeroque Pelops insigne eburno.* Tantalus pater Pelopis, volens deorum tentare diuinitatem, inuitatis eis filium suum epulandum appposuit: à quo omnes dij abstinuerunt, excepta Cerere, quæ brachium eius consumpsit. Postea punito Tantalo cum dij voluissent eius filium reuocare ab inferis, Ceres ei eburneum brachium restituit. Quod ideo fingitur, quia Ceres ipsa est terra, quæ corpora vniuersa consumit, ossa tantum reseruans. *Acer equis,* Victor etiam OEnomai. *Via.* Ratio ineunda. *Me quoque possim.* Sicut se alij sustulerunt carminis merito. *Victor.* Effector propositi: Sic paulo post, Illi victor ego.

C *Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)*
Aonio rediens deducam vertice musas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam,
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.

Primus ego in patriam. Ideo primus quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit. aut quia
D nullus exinde talis emersit. *Modo.* Tantummodo. *Aonio vertice.* Bœotio. Eliconia ipsa est Bœotia, in qua est Elicon mons Musis dicatus. *Idumæas palmas.* Abundantes, quantæ sunt apud Idumen ciuitatem Phœnicis. Lucanus, *Et arbusto palmarum diues Idume.*

In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cunctamihi Alphæum linquens, lucósque Molorchi,
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu.
E *Ipse caput tonsæ foliis ornatus oliuæ*
Dona feram: iam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæsosque videre iuuencos:
Vel scena vt versis discedat frontibus: vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit: Id est ipsi templum dabo. Et verbo vsus est pontificali. Nam qui templum dicabat postem tenens, dare se dicebat numini, quod ab alio necesse fuerat iam teneri, & ab humano iure discedere. Quod autem dicit, *In medio mihi,* eius templum fore significat. nam semper ei sacratus numini locus est, cuius simulachrum in medio
F collocatur: alia enim ad ornatum tantum pertinent. *Tyrio conspectus in ostro.* In habitu pontificis: cuius se officium dicit in templi consecratione sumpturum. *Centum quadriiugos agitabo ad flumina.* Id est vnius diei exhibebo Circenses: quia vt Varro dicit in libris de gente populi Romani, olim xxv. missus fiebant, sed vigesimusquintus dicebatur ærarius, eo quod de collatione populi exhibebatur. qui desiit esse, postquam conferendæ pecuniæ est consuetudo sublata: vnde hodieque permansit, vt vltimus missus, appelletur ærarius. Ergo centum currus secundum antiquitatem dixit, sicut etiam ad flumina. Olim enim in littore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positis gladiis, vt ab vtraque parte esset ignauiæ præsens periculum. vnde & Circenses dicti sunt, quia exhibebantur in circuitu ensibus positis: licet alii à

circumeundo dicant Circenſes vocari. *Cuncta mihi.* In honorem meum. Et hoc dicit, Ex aliis agonibus ad me certatura Græcorum multitudo conueniet. Per Alphæum autem, Iouis Olympici agonem ſignificat. Nam Alphæus fluuius eſt Elidis, quæ ciuitas iuxta Piſas eſt, in qua colitur Olympicus Iuppiter. *Lucoſque Molorchi.* Id eſt ſyluam Nemeam, in qua celebratur Agon in honorem Archemori. Molorchus autem paſtor fuit qui Herculem venientem ad occidendum Nemeum leonem, ſuſcepit hoſpitio. *Crudo cæſtu.* Duro. vt, Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu. *Tonſæ oliuæ.* Minutis foliis compoſitæ. vt, Tonſiſque ferunt mantilia villis. Habiturum ſe autem coronam tonſilem dicit. *Vel ſcena vt verſis.* Apud maiores, theatri gradus tantum fuerunt. Nam ſcena de lignis tantum ad tempus fiebat, vnde hodieque permanſit conſuetudo, vt componantur pægmata à ludorum theatralium editoribus. Scena autem quæ fiebat, aut verſilis erat aut ductilis. Verſilis tunc erat, cum ſubito tota machinis quibuſdam conuertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. Ductilis tunc cum tractis tabulatis hac atque illac ſpecies picturæ nudabatur interior. Vnde perite vtrunque tetigit, dicens, *Verſis diſcedat frontibus:* ſingula ſingulis complectens ſermonibus. Quod Varro, & Suetonius commemorant. *Purpureæ intexti tollant aulæa Britanni.* Hoc ſecundum hiſtoriam eſt locutus. Nam Auguſtus poſtquam vicit Britanniam, plurimos de captiuis quos abduxerat, donauit ad officia theatralia: dedit etiam aulæa: id eſt velamina in quibus depinxerat victorias ſuas, & quemadmodũ Britanni ab eo donati, eadem vela portarent: quæ re vera portare conſueuerant. quam rem mira expreſſit ambiguitate, dicens *intexti tollant.* Nam in velis ipſi erant picti qui eadem vela portabant. Aulæa autem dicta ſunt ab aula Attali, in qua primum inuenta ſunt vela ingentia, poſt quam is populum Romanum ſcripſit hæredem.

Inſoribus pugnam ex auro, ſolidoque elephanto
Gangaridũm faciam, victoriſque arma Quirini.
Atque hic vndantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac nauali ſurgentes ære columnas.
Addam vrbes Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis,
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas vtroque ab littore gentes.

Solido elephanto. Ebore integro non ſectili. *Gangaridum.* Gangaridæ populi ſunt inter Indos & Aſſyrios, habitantes circa Gangem fluuium, vnde etiam Gangaridæ dicti ſunt. Hos deuicit Auguſtus. vnde eſt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum Gangaridum vero pro Gangaridarum poſuit, quia hic Gangarida facit. Quod autem ait, *Victoriſque arma Quirini.* Non eſt contrarium, nam vt etiam in primo Æneidos diximus, Suetonius Tranquillus hoc de Auguſto commemorat, *Quodam tempore tres partes populi conſentiente ſenatu obtuliſſe ei tria nomina: Quirini, Auguſti, Cæſaris: Ille ne vnum eligendo, alias offenderet partes, primo Quirinus eſt dictus: inde Cæſar: poſt in nomine permanſit Auguſti.* Vnde eum Virgilius omnibus iſtis appellat nominibus. Nam Quirinum, Romulum accipere non poſſumus, quia Gangaridas penitus ignorauit. *Vndantem bello.* Quaſi non vndas, ſed bella portantem: propter Antonij & Cleopatræ grauiſſimum prælium. *Magnumque fluentem.* Magne. vt, Toruumque repente Clamat. *Ac nauali ſurgentes ære columnas.* Auguſtus victor totius Ægypti quam Cæſar pro parte ſuperauerat, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra: quibus conſtatis quatuor effecit columnas, quę poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt locatæ: quas hodieque cõſpicimus. vnde ait, Nauali ſurgentes ære columnas. Non roſtratas Iulius Cæſar poſuit, victis Pœnis nauali certamine: è quibus vnam in roſtris, alteram ante circum videmus à parte ianuarum. *Niphatem.* Niphates & fluuius eſt & mons: vt, Et Cimini cum monte lacum. Per Niphatem autem, populos iuxta habitantes accipimus. Nam nec fluuius, nec mons vnquam poteſt pelli. *Fidentemque fuga Parthum.* Tunc enim melius iaculantur ſagittas. *Rapta trophæa.* Raptim & ſine labore quæſita. *Diuerſo* autem *Ex hoſte*, Orientis & Occidentis accipimus. Vnde ait, Vtroque ab littore: Orientis propter Gangaridarum: Occidentis, propter Britannorum triumphum.

Stabunt & Parij lapides ſpirantia ſigna.
Aſſaraci proles, demiſſaque ab Ioue gentis
Nomina, Troſque parens, & Troiæ Cynthius author.
Inuidia infelix furias amnemque ſeuerum
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile ſaxum.

Stabunt.

A *Stabunt & Parij lapides spirantia signa.* In templo Cæsaris maiorum statuas eius dicit se esse positurum, quas commendat & à pretioso marmore, & ab arte, dicens, Spirantia signa. sic alibi, Viuos ducent de marmore vultus. Item, Pariusve lapis circundatur auro. *Assaraci proles, demissaque ab Ioue gentis Nomina.* Ponam, inquit, eorum statuas, qui à Ioue vsque ad Assaracum, & ab Assaraco vsque ad Augustum originem ducunt. Assaracus autem auus Anchisæ, pater Capis fuit. *Troscque parens.* Troianorum rex, Ganymedis pater, à quo Troia nominata est. *Troiæ Cynthius author.* Vel Apollinem dicit propter muros: vel Cynthium regem Troiæ quem in Troicis suis Nero commemorat. *Inuidia infelix.* Quæ inuidentes efficit infelices. Dicit autem se talia scripturum vel facturum, vt magnitudine sui mereantur inuidiam: ipsam tamen inuidiam nihil esse nocituram timore pœnarum. *Amnemque seuerum.* Tristem. Contra Terentius, *Tristis seueritas inest in vultu, atque in verbis fides.* *Tortosque Ixionis angues.* Quibus religatus ad rotam
B est, postquam illicitos Iunonis petiuit amplexus. *Et non exuperabile saxum.* Quod contra montem Sisyphus voluit. Et *non exuperabile* dixit, non quod superari non potest, sed quod exuperare non valet summum montis cacumen.

Interea Dryadum syluas, saltusque sequamur
Intactos, tua Mecœnas haud mollia iussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en age segneis
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Citheron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
C *Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.*
Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Interea Dryadum syluas. Donec laudandi Cæsaris tempus adueniat, interim georgica scribo. Intactos autem ait saltus, quod ante ipsum nullus latine carmen georgicum scripsit. *Te sine nil altum mens inchoat.* Ac si diceret, Non meo ingenio, sed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accessi. *Vocat ingenti clamore Citheron.* Hortantur nos ad scribendum illi montes, qui animalibus
D sunt referti. Citheron autem pars est Parnassi *Taygetique canes.* Id est Lacones: nam Taygeta ciuitas est Laconiæ. Et hoc ideo quia dicturus est, Nec tibi cura canum fuerit postrema. *Domitrixque Epidaurus equorum.* Epiri ciuitas est equis nobilis. *Vox ingeminata remugit.* Duplicata per Echo. Alibi, Non canimus surdis, respondent omnia syluæ. *Mox tamen.* Id est postquam georgica conscripsero. Et ardenteis pugnas legendum est: nam male quidam ardentis Cæsaris accipiunt: vt is communis sit syllaba. *Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.* Id est tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni sunt à te vsque ad mundi principium. Et modo Tithonum pro sole posuit, id est pro Tithane. Nam Tithonus frater Laomedontis fuit, quem præliantem Aurora dilexit, & rapuit, à quo vsque ad Cæsarem non valde multum tempus est.

E *Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ*
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra iuuencos,
Corpora præcipue matrum legat: optima toruæ
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam: & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo:
F *Aut iuga detrectans, interdumque aspera cornu.*
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit vestigia cauda.

Seu quis Olympiacæ. Dicturus est de armentis & gregibus. Armenta autem sunt equorũ & boum, quod hæc animalia apta sunt armis: vt, scutis boum coria, equi prælio. Greges vero capellarum & ouium sunt. ipse paulo post, Hæc satis armentis, superat pars altera curæ, Lanigeros agitare greges hirtasque capellas. *Hæc tamen.* Id est armenta & greges. Sciendum quod

plerunque confundit authoritas. *Olympiacæ miratus præmia palmæ.* Studioſus curulis certaminis, quod geritur apud Piſas in honorem Iouis Olympici. *Corpora præcipuè matrum legat.* Magis matrum, per quod oſtenditur etiam patrum corpora eſſe requirenda. *Toruæ forma bouis.* Paulò poſt, & faciem tauro propior, i. tauro ſimilis. *Toruæ.* Terribilis. *Turpe caput.* Magnum. vt, Turpes paſcit ſub gurgite phocas. *Plurima ceruix.* Longa. vt, Quum ſe nux plurima ſyluis induet in florem. *Crurum tenus.* Vſque ad crura. Et modo *tenus* aduerbium eſt: nam ſi eſſet præpoſitio, ablatiuo cohæreret. *Palearia* autem ſunt pelles dependentes è gutture. *Et camuris hirtæ ſub cornibus aures.* Id eſt curuis. vnde & cameræ appellantur. Præcipit autem aures & magnas & hirſutas eſſe debere. *Nec mihi diſpliceat.* Liptotes figura eſt, id eſt valde placeat. vt, Munera nec ſperno. *Faciem tauro propior.* Imaginem, ſimilitudinem totam. A B

Ætas Lucinam, iuſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta iuuentus,
Solue mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quaque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus: C
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora mauis.
Semper enim refice: ac, ne poſt amiſſa requiras,
Ante veni: & ſobolem armento ſortire quotannis.

Lucinam iuſtoſque pati hymenæos. Hyſteron proteron eſt: Ante enim eſt Hymenæus, poſt Lucina conſequitur. Item Hyſteron proteron eſt, Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos. Ante enim incipit, ſic deſinit. *Cætera.* Ætas ſcilicet quæ eſt vel ante quartum, vel poſt decimum annum. Et bene oſtendit per hæc tempora poſſe quidem armentis ſed inutilem prouenire fœturam. *Superat gregibus dum læta iuuentus.* Dum ſuppetit. Et dicit iuuenili ætate eas debere D concumbere, quia cito deficiunt, & quia tempora meliora depereunt. *Pecuaria.* Ab eo quod eſt pecuare venit: nam pecua, vt ait in Pompeiana Cicero, ab eo quod eſt pecu venit: vt genu genua. *Suffice prolem* Subminiſtra. Vnde etiam ſuffectos conſules dicimus. *Miſeris mortalibus æui Prima fugit.* Iſta ſententia non ſolum ad animalia pertinet, ſed generaliter ad omnia. *Subeunt morbi, triſtiſque ſenectus.* naturalem ordinem tenuit, dicens, aduenire morbum, ſenectutem, mortem. *Inclementia.* Inexorabilitas & duritia. *Semper enim refice.* Vacat *enim.* Sane dicit ante ſubueniendum eſſe, vt antequam pereant reparentur armenta. *Sobolem armento ſortire quotannis.* Subſtitue, ſubminiſtra. Et eſt verbum iudiciorum: nam ſubſortiri dicuntur iudices, qui occupatorum funguntur officio.

E

Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo, quos in ſpem ſtatues ſummittere gentis,
Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit,
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus. illi ardua ceruix F
Argutumque caput: breuis aluus: obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique, color deterrimus albis,
Et giluo: tum, ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus:
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.

Denſa

A *Denſa iuba, & dextro iactata recumbit in armo:*
At duplex agitur per lumbos ſpina: cauatque
Tellurem, & ſolido grauiter ſonat vngula cornu.

Eſt idem delectus equino. Vt habeant matres optimas. *In ſpem ſ. ſ. g.* Id eſt quos vis admiſſarios fieri. Notanda ſane exquiſita varietas: nam in bobus matres ante deſcripſit: in equis admiſſarios ante commemorat. *Altius ingreditur.* Cum exultatione quadam incedit. *Mollia crura reponit.* Ennius de gruibus dicit, *Perque fabam repunt, & mollia crura reponunt.* *Primus & ire viam.* Matris præire veſtigia. *Ignoto ponti,* Per quem nunquam tranſierat. *Argutum.* Breue. *Luxuriatque toris animoſum pectus.* Nodoſum & eminens pulpis. *Spadices.* Quos
B phœniciatos vocant profeſſos myrteos. *Glauci* autem ſunt felineis oculis, id eſt quodam ſplendore perfuſis. *Color deterrimus albis Et giluo.* Atqui alibi ait, Qui candore niues anteirent. Sed aliud eſt candidum eſſe, id eſt quadam nitenti luce perfuſum: aliud album, quod pallori conſtat eſſe vicinum. *Giluus* autem melinus eſt color. Multi autem ita legunt, *Albis & giluo:* vt non album & giluum: ſed albo giluum vituperet, quod falſum eſt. quod ſi ſinguli colores vituperandi ſunt, quanto magis mixtus vterque? id eſt albo giluus. *Tremit artus.* Figurate. pro artus tremit. *Voluit ſub naribus ignem.* Flatu indicat magnanimitatem ſuam. *Duplex ſpina.* Aut re vera duplex, aut lata. vt, Duplicem gemmis auroque coronam. Item, Et duplici aptantur dentalia dorſo.

C *Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis*
Cyllarus, & quorum Graij meminere poetæ,
Martis equi biiuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.
Hunc quoque, vbi aut morbo grauis, aut iam ſegnior annis
Deſicit: abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ.
D *Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem*
Ingratum trahit: & ſiquando ad prælia ventum eſt,
Vt quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. ergo animos, ævumque notabis
Præcipue, hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.

Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus. Atqui Caſtor equorum domitor fuit: ſed fratrem pro fratre poſuit poetica licentia. vt, Quas illi Philomela dapes, pro Progne. Item, Reuocato
E à ſanguine Teucri, pro Dardani. Aut certe ideo Pollucem pro Caſtore poſuit, quia ambo licenter, & Polluces & Caſtores vocantur. nam & ludi & templum & ſtellæ Caſtorum vocantur. *Martis equi.* Δίμορφοι, ζάβηνοι. *Et magni currus Achillis.* Pro equis: hi ſunt Baliarchus & Xanthus. *Coniugis aduentu pernix Saturnus.* Dum cum amata Phylira Saturnus coiret, Ops eius vxor aduenit: cuius præſentiam veritus, ſe in equum conuertit, qualem potuit numen imitari. exinde natus eſt Chiron dimidia parte homo, dimidia equus. Sane *ops* cum de vxore Saturni dicimus, *o* corripitur, vt ops opis. cum vero de Nympha dicimus, *opis* longa eſt *o.* vt, Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum. *Pernix* autem ad equum refertur: nam Saturni ſtella tardiſſima eſt. *Pelion* Montem Theſſaliæ, in quo Chiron habitauit. *Hunc quoque.* Licet bonum & tot ſignis probatum. *Morbo grauis aut iam ſegnior.* Duo ſunt quibus minuuntur corporis vires:
F ſenectus, & morbus. vnde mire vtrumque complexus eſt. *Abde domo.* In domo. nam ſi aduerbialiter vellet loqui, domi diceret. Tale eſt illud in quarto, Non Lybiæ non ante Tyro. *Nec turpi ignoſce ſenectæ.* Cicero in Catone maiore & laudat & vituperat ſenectutem: vnde dupliciter hunc locum intelligimus: aut, Nec ignoſce turpi ſenectæ: aut, Non turpi ſenectæ ignoſce. id eſt abde & ignoſce ſenectæ, quæ turpis non eſt: quia per naturam venit. *Ad prælia ventum eſt.* Alibi nocturnaque bella. *Animos ævumque notabis.* Præcipue ante omnia ætatem & magnanimitatem requires. *Poſt catera.* Id eſt parentes & ſtudium. *Et quis cuique dolor victo: quæ gloria palmæ.* Vult probare moueri equos vel amiſſione, vel acquiſitione victoriæ. nam eo tendit ſequens iſte decurſus. Vnde eſt paulo poſt, Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ. Lucanus, *Quantum clamore iuuatur Eleus ſonipes.*

Nonne vides cùm præcipiti certamine campum A
Corripuere? ruuntque effusi carcere currus?
Cum spes arrectæ iuuenum, exultantiaque haurit
Corda pauor pulsans? illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi feruidus axis.
Iam que humiles, iamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras:
Nec mora, nec requies: at fuluæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis, flatuque sequentum. B
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

Effusi carcere currus. Vsurpatiue pro carceribus, qui ab arcendo dicti sunt. Nam carcer est custodia noxiorum. *Iuuenum.* Aurigarum, vel spectantium. *Haurit.* Ferit, vt, Latus haurit apertum. *Verbere torto.* Frequenti scilicet iteratione. *Feruidus axis.* Alibi, Frenáque feruentésque rotas. Nam rotæ quàm axis cursu calescunt.

Primus Erichthonius currus, & quatuor ausus
Iungere equos: rapidisque rotis insistere victor.
Frena Peletronij Lapithæ, gyrosque dedere C
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo: & gressus glomerare superbos.
Æquus vterque labor: æque iuuenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
Quamuis sæpe fuga versos ille egerit hostes:
Et patriam Epirum referat, fortésque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

Primus Erichthonius. Vulcanus impetrato à Ioue Mineruæ coniugio, illa reluctante, effectum D
libidinis proiecit in terram: inde natus est puer draconteis pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra & lite procreatus. Nam ἐρις, est lis, & χθὼν terra. Hic ad tegendam pedum fœditatem, iunctis equis vsus est curru, quo tegeret sui corporis turpitudinem. *Rapidus.* Velox. *Victor.* Sui propositi effector. *Frena Peletronii.* Peletronium oppidum est Thessaliæ, vbi primum domandorum equorum repertus est vsus. Nam cum quidam Thessalus rex bobus Oestro exagitatis satellites suos ad eos reuocandos ire iussisset, illique cursu non sufficerent, ascenderunt equos, & eorum velocitate boues secuti, eos stimulis ad tecta reuocarunt. Sed hi visi, aut cum irent velociter, aut cum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt: vt Centauri esse crederentur. qui dicti sunt centauri ἀπὸ τῶ κεντᾶν τοὺς ταύρους. Alii dicunt Centaurorum fabulam esse confictam, ad exprimendam humanę vi- E
tæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. Bene autem *Peletronii* addidit: quia sunt & alii Laphithæ. *Equitem.* Equum pro equo, rectorem posuit. *Gressus glomerare superbos.* Vt cum disciplina incedat. *Quamuis sæpe fuga versos.* Ordo est, Quanuis sit sæpe victor, quanuis nobili genere procreatus, tamen à magistris est ætas magnanimitasque requirenda: quæ si non fuerint, illa nihil prosunt. *Neptunique ipsa deducat origine gentem.* Ab equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione.

His animaduersis instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui, F
Quem legêre ducem, & pecori dixere maritum:
Florentesque secant herbas: fluuiosque ministrant,
Farraque: ne blando nequeant superesse labori,
Inualidique patrum referant ieiunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque vbi concubitus primos iam nota voluptas

Sollicitat

A *Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent:*
Sæpe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant,
Cum grauiter tonsis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.

His animaduersis. Moribus & ætate deprehensis. *Instant* sub tempus, Coeundi scilicet: quo
B eis cura maior adhibeatur. *Denso distendere pingui.* Non laxo. quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueuerunt. vnde ait, Denso pinguiid est viribus pleno. Sane *Pingue* est generis neutri: & ita in omnibus idoneis inuenitur. Nam nec pinguedo nec pinguetudo latinum est. *Pubentesque secant herbas.* Adultas maturiores: quibus robur acquiritur. *Blando labori.* Periphrasis est coitus. *Ieiunia.* Infirmitatem venientem ex inedia. *Iam nota voluptas Sollicitat.* Dicendo nota, per transitum tetigit rem ab alijs diligenter expressam. Nam equæ pullæ cum primum coeunt, si macræ sunt: & debilitantur, & debiles creant: post primum autem partum tenues esse debent. *Frondesque negant, & fontibus arcent.* Contra illud, Florentesque secant herbas, fluuiosque ministrant. *Cum grauiter.* Hoc est die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus est positum: non quod equæ æstatis tempore coeant. *Nimio ne luxu.*
C Nimio pingui. Et bene rem turpem aperte à Lucretio tractatam vitauit translationibus, quas omnes ab agricultura traxit. *Luxu.* Propter luxuriem segetum. *Genitali aruo.* Pro muliebri folliculo, quem scilicet vuluam vocant, vt etiam Plinius docet: nam folliculus ante dicebatur. *Sulcos oblimet inertes.* Claudit meatus. Et hoc similiter per translationem dixit. nam legimus supra, Et obducto late tenet omnia limo.

Rursus, cura patrum cadere, & succedere matrum
Incipit: exactis grauidæ cum mensibus errant.
Non illas grauibus quisquam iuga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, & acri
D *Carpere prata fuga, fluuiosque innare rapaces.*
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
Flumina: muscus vbi, & viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & saxea procubet vmbra.

Exactis grauidæ cum mensibus errant. Vicinis partui. tunc enim diligentius tractandæ sunt ne abigant. *Saltu superare viam.* Quod solet fieri cum pascunt pedibus impeditis. *Vacuis,* Magnis. *Plena flumina.* Ne inclinentur ad potum.

Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus alburnum volitans, cui nomen asilo
E *Romanum est, œstron Graij vertêre vocantes,*
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita syluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, syluæque, & sicci ripa Tanagri:
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno pestem meditata iuuencæ.
Hunc quoque (nam medij feruoribus acrior instat)
Arcebis grauido pecori: armentaque pasces
F *Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.*

Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem Plurimus Alburnum volitans. Ordo talis est, Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnum eius montem, est plurimus volitans: ac si diceret, est multa musca. *Volitans* autem modo nomen est, non participium. *OEstrum Graij vertere vocantes.* Vertêre ex soni similitudine, Onomatopœiam fecere. Non enim possumus accipere, ex latina lingua mutauere, cum constet Græcam primam fuisse. OEstrum autem Græcum est: Latine asylus, vulgò tabanus vocatur. *Cui nomen asilo.* vt, Cui Remulo cognomen erat. *Sicci*

Tanagri. Non multum valentis. Tanager autem fluuius est Lucaniæ: & *ficci* ad tempus æstatis relatum est. Est enim torrens hyeme. Et hoc dicit, armentorum mugitu cuncta resonare. *Hoc quondam monstro.* Argumentatur ab exemplo, dicens, œstro contra pellicem se defendisse Iunonem. Nota autem est fabula: Io Inachi filiam à Ioue Iunonis aduentu conuersam esse in vaccam, cui Iuno immisit œstrum: quo toto orbe fatigata tandem aliquando venit ad Ægyptum, & illic in Isim conuersa est. Transit autem per mare angustum, quod Bosphoron appellatum est, nunc Hellespontum nominatur. *Pestem meditata iuuencæ.* Vel quam pestem ante excogitauerat: vel meditata, inferens & exercens accipiamus, Horatius, *Horrendaque cultis Diluuium meditatur agris*, id est, infert, exercet. Nam & in ipsa meditatione exercitium est. *Hunc quoque.* Id est etiam hoc malum remoue. *Feruoribus acrior instat.* Tunc est acrior. Et dicendo tempus, ostendit quemadmodum possit euitari. *Grauido pecori.* A grauido pecore. Nam arceo à te dicimus. *Sole recens orto.* Statim Salustius, *Coria recens detracta veluti glutine adolescebant.* A B

Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint submittere habendo:
Aut aris seruare sacris: aut scindere terram:
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque vsum formabis agrestem: C
Iam vitulos hortare: viamque insiste domandi:
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas.

In vitulos. Modo generaliter & de equis & de bobus accipimus. *Notas.* Characteres. *Pecori habendo submittere.* Admissarios facere. Et *campum horrentem fractis inuertere glebis.* Ecbasis poetica. Suffecerat. enim, Aut scindere terram. *Cætera pascuntur.* Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi esse seruanda. *Tu quos ad studium.* Locus de bobus domandis. *Viamque insiste domandi.* Institue artem domandi.

Ac primum laxos tenui de vimine circlos D
Ceruici subnecte: dehinc, vbi libera colla
Seruitio assuerint, ipsis è torquibus aptos
Iunge pares: & coge gradum conferre iuuencos.
Atque illis iam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia puluere signent.
Post valido nitens sub pondere fagina axis
Instrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ, non gramina tantum, E
Nec vescas salicum frondes, vluamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ
More patrum niuea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument vbera natos.

Circlos. Circus est principale, vnde fit circulus, & per syncopam circlus: sicut periculum & periclum, seculum & seclum. *Gradum conferre.* Pariter incedere. *Rotæ inanes.* Sine pondere. *Temo æreus.* Fortis: sic in quinto, Aerea quem obliquum rota transiit. Item Horatius, *Inclusam Danaem turris ærea.* *Pubi indomitæ.* Hoc ad iuuencos tantum pertinet. Nam de equis contra dicturus est. vt, Nanque ante domandum Ingentes tollent animos. *Vescas frondes.* Siccas & teneras. Nam vescum hoc est proprie vnde & telæ aranearum vescæ vocantur. *Frumenta manu.* Eis etiam farraginem dabis. F

Sin ad bella magis studium, turmasque feroces:
Aut Alphea rotis præ labi flumina Pisæ:
Et Iouis in luco currus agitare volantes:

Primus

A *Primus equi labor est, animos atque arma videre*
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonantes:
Tum magis, atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc iam primo depulsus ab vbere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Inualidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.
B *Ac tribus exactis, vbi quarta accesserit ætas,*
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Prouocet: ac per aperta volens, ceu liber habenis,
Æquora, vix summa vestigia ponat arena.

Prælabi flumina Pisæ. Quia vt supra diximus, circa ripas fluminum agitabatur curule certamen. *Inque vicem.* Frenorum scilicet, ne adhuc tenera ora lædantur. *Etiam inscius ævi.* Nondum habens ab annis fiduciam. *Vbi quarta accesserit ætas.* Quartus annus. Nam ætatem plerunque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro censum, pro quouis tempore. *Sitque laboranti simili.* Præparetur ad futurum laborem.

C

Qualis Hyperboreis aquilo cum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila, tum segetes altæ, campique natantes
Lenibus horrescunt flabris: summæque sonorem
Dant syluæ, longique vrgent ad littora fluctus.
Ille volat, simul arua fuga, simul æquora verrens.
D *Hic vel ad Elei metas, & maxima campi*
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere iam domitis sinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos: prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

Qualis Hyperboreis. Hyperborei montes sunt Scythiæ: sic dicti quod supra, id est vltra eos flat Boreas. Dicit autem, sic currat equus, vt ventus. *Arida* autem *Nubila*, sine pluuiis. *Differt.* Dissipat. *Horrescunt.* Contremiscunt. Persius, *Scis comitem horridulum trita donare lacerna.* Id est trementem. *Ille volat.* Scilicet ventus. *Æquora* campum planum æquor appellat. *Verrens.* Trahens. *Ad Elei metas* Id est fines Circi. Elis autem ciuitas Arcadiæ, in qua agebatur curule certamen. & est species pro genere. *Spumas aget ore cruentas.* Quod est signum equi fortissimi, si velut rubras egerit spumas. *Belgica Esseda.* Gallicana vehicula. Nam Belgæ ciuitas est Galliæ in qua huiuscemodi vehiculi repertus est vsus. *Molli collo.* Domito. vt Mollia colla reflectunt. *Duris parere lupatis* Frenis asperrimis. Dicta autem lupata à lupinis dentibus qui inæquales sunt. vnde etiam eorum morsus vehementer obest.

E

Sed non vlla magis vires industria firmat,
Quam Venerem, & caci stimulos auertere amoris:
F *Siue boum, siue est cui gratior vsus equorum.*
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia seruant.
Carpit enim vires paulatim, vritque videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.

Cæci amoris. Latentis Cupidinis. *Relegant.* Remouent. *Flumina lata.* Ne natatus sit facilis. *Videndo.* Dum videtur. Gerundi modus à passiuo. A

Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos,
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna sylua formosa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Vulneribus crebris: lauit ater corpora sanguis:
Versaque in obnixos vrgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant syluæque, & magnus olympus. B
Nec mos bellantes vna stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula aspectans regnis excessit auitis.

In magna sylua. Alii Sila legunt: vt sit mons Lucaniæ quod modo nulla necessitas cogit: vt in Aeneide, Ac velut ingenti Sila sub monte Taburno. Vbi vtrunque speciale est. *Reboant syluæ.* Resultant, remugiunt. Est autem Græcum verbum. nam apud Latinos nullum verbum est quod ante o finalem, habeat o: excepto *Inchoo*: quod tamen maiores aliter scribebant, aspirationem C interponentes duabus vocalibus, & dicebant incoho. tria enim habebant nomina in quibus c literam sequeretur aspiratio, sepulchrum, orchus, pulcher: e quibus pulcher tantum hodie recipit aspirationem. *Exulat.* Extra suum solum habitat. *Aspectans.* Cicero de Catilina, *Retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbem, quam è suis faucibus ereptam esse luget.*

Ergo omni cura vires exercet: & inter
Dura iacet pernix instrato saxa cubili:
Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit, D
Arboris obnixus trunco: ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, vbi collectum robur, viresque receptæ,
Signa mouet, præcepsque oblitum fertur in hostem.
Fluctus vt in medio cœpit cum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit: vtque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa: nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat vnda E
Vorticibus: nigramque alte subiectat arenam.

Vires exercet. Ab inultu robur acquirit. *Pernix.* Modo perseuerans. Horatius. *Pernicis vxor Apuli.* Pernix autem perseuerans à pernitendo tractum est. *Carice acuta.* Herba durissima. *Oblitum.* Iam securum ex ante acta victoria. *Immane.* Aduerbium est. *Fluctus vt in medio.* Sic paulatim taurus mouetur ad prælia.

Omne adeo genus in terris hominumque, ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias, ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna F
Sæuior errauit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes vrsi, stragemque dedere.
Per syluam tum sæuus aper, tum pessima tigris.
Heu male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, vt tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?

Ac ne-

A *Ac neque eos iam frena virûm, nec verbera sæua,*
Non scopuli, rupesque cauæ, atque obiecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia montes:
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus:
Et pede prosubigit terram: fricat arbore costas:
Atque hinc, atque illinc humeros ad vulnera durat.

Amor omnibus. Id est in vnoquoque genere vnus est amor, id est similis, vt puta in lupis vnu est amor, id est similis. Item in equis, & aliis omnibus pro qualitate sui generis. sicut alibi ait,
B Sopor suus occupat artus. id est ipsis aptus. Nam in omnibus animalibus non est amor vnus atque idem, sed in singulis generibus, pro qualitate naturæ. *Catulorum oblita.* Vi scilicet nimii amoris. *Læna* autem Græcum est, sicut dracæna. nam nos hic & hæc leo dicimus (lea namque vsurpatum est) quia in o exeunti, masculina, fœminina ex se non faciunt. vt fullo, latro, leo. *Informes vrsi.* Vel magni: vel qui tempore quo nascuntur, forma carent. dicitur enim quædam caro nasci, quam mater lambendo in membra componit. *Solis.* Desertis. *Libyæ* autem *inagris*, Serpentibus plenis. *Tota tremor pertentet equorum Corpora.* Signatis sermonibus vtitur ad vim
C amoris exaggerandam, dicens & tota corpora, & pertentet, id est penitus tentet: cum dicat leuem odorem equarum. *Notas odor attulit auras.* Hypallage est pro auræ odorem apportauerint notum. *Frena virûm*, pro virorum fortium. *Rupesque cauæ, atque obiecta retardant.* Ad illud superius respicit, Post montem oppositum, & trans flumina lata. *Sabellicus exacuit sus.* Sabinus: & est species pro genere. Dicit autem suem domesticum, quem cicurem vocant. nam de apris supra ait, Tunc sæuus aper: hoc enim vult probare non tantùm feras, sed & mansueta animalia amore in furorem moueri. *Prosubigit.* Fodit, & pedibus impellit alternis. quod pugnaturi sues facere consueuerunt ad acquirendum robur. Vnde etiam latera & costas terentes, durant ea in futura certamina. *Hinc atque illinc.* Et à pedum motu & ab attritione costarum.

Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
D *Nocte natat cæca serus freta: quem super ingens*
Porta tonat cæli: & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt reuocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ? & genus acre luporum,
Atque canum? quid quæ imbelles dant prælia cerui?

Quid iuuenis. Ne forte occurreret illa animalia carere ratione, dicit etiam grauius homines in amore moueri. Fabula talis est: Leander Abydenus & Hero Sestias fuerunt inuicem se
E amantes. Sed Leander ad Heronem natatu ire consueuerat per fretum Hellesponticum, quod Sestos & Abydos ciuitates interfluit. Cum igitur iuuenis oppressi tempestate cadauer ad puellam delatum fuisset, illa se præcipitauit è turri. *Porta tonat cæli.* Aer nubibus plenus, per quem iter in cælum est. *Nec miseri possunt reuocare parentes.* Hoc est amor parentum. *Imbelles* Licet imbelles, tamen mouentur in pugnam.

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit: quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
F *Ascanium: superant montes, & flumina tranant:*
Continuoque auidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leues auras: & sæpe sine vllis
Coniugijs vento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles

Diffugiunt, non Eure tuos, neque Solis ad ortus, A
In Boream, Caurumque, aut vnde nigerrimus auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cælum:
Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod sæpe malæ legêre nouercæ,
Miscuerunt que herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore. B

Furor insignis. Notabilis & præcipuus. *Glauci Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.* Potnia ciuitas est, de qua fuit Glaucus: qui cum sacra Veneris sperneret, illa irata, equabus eius immisit furorem, quibus vtebatur ad currum, & eum morsibus dilacerauerunt. Ordo autem talis est, Quo tempore Glauci membra malis absumpserunt Potniades quadrigæ. Hoc autem ideo fingitur quod eis furorem Venus immiserit, quia dilaniatus est Glaucus effrenatis nimia cupiditate equabus, quũ eas cohiberet à coitu, vt essent velociores. *Trans Gargara transque sonantem Asc.mium.* Gargara pro quibuslibet montibus, sicut Ascanium pro quibuslibet fluminibus posuit: quod etiam sequentia indicant. *Superant montes, & flumina trahant.* Hoc etiam Varro dicit, *in Hispania vlteriore verno tempore equas nimio ardore commotas: contra frigidiores ventos ora patefacere ad sedandum calorem, & eas exinde concipere & edere pullos, licet veloces diu tamen minime duraturos. Nam breuis admodum vitæ sunt. Exceptant.* Frequenter excipiunt. *Caurum.* Pro Corum, sicut saurex pro sorex, caulis pro colis. *Hinc d mum Hippomanes.* Scit lectum esse apud Hesiodum herbam esse quandam quæ hippomanes vocatur, quasi ἵππου μανία, si enim eam comederint equi, furorem patiuntur. vnde nunc adiecit, Vero quod nomine dicunt. Nam vult illam herbam abusiuè hippomanes dictam, quod possint equi furere & alia quæcunque ratione. Re vera autem hippomanes dicit esse virus defluens ex equarum inguinibus, quo tempore feruntur amoris furore. vt sit hippomanes virus natum, ἀπὸ τῆς μανίας τῆς ἵππου. *Lentum virus.* Viscidum. *Miscuerunt que herbas, & non innoxia verba.* Exprimit augmenta malitiæ nouercarum, quæ virus herbis & cantibus herbarum armant venena. *Singula dum capti circumuectamur amore.* Dum speciatim singula describimus. C D

Hoc satis armentis: superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas:
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quam sit, & angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi, deserta per ardua dulcis
Raptat amor: iuuat ire iugis, qua nulla priorum E
Castaliam molli diuertitur orbita cliuo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

Superat, pro supereſt. *Lanigeros agitare greges.* Lucretius contra: *Bucerique greges.* Agitare, aut curare, aut pascere. *Hirtasque capellas.* Id est setosas: vt, Hirsutumque supercilium. *Hic labor, hinc laudem.* Ad tuenda imbecilliora animalia. *Et angustis hunc addere rebus honorem.* Humilem materiam alto sermone decorare. Sic illud in quarto est, In tenui labor, at tenuis non gloria. *Sed me Parnassi deserta per ardua.* Per Parnassi ardua, Eliconem & Citeronem montes musis dicatos significat. & hoc dicit, Scribendi amor rapit me ad opus arduum, & à nullo ante descriptum. Quod per periphrasim & allegoriam poeticam indicat. *Iugu.* Per iuga. *Qua nulla priorum.* Disponoire ad fontem Castaliam, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam suam. Ordo autem est, Qua nulla priorum orbita Castaliam diuertitur. *Molli cliuo.* Id est facili itinere & descensione. Hic autem locus totus de Lucretio translatus est. *Nunc veneranda Pales.* Id est Dea pabuli inuocanda nunc maxime. F

Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ouis, dum mox frondosa reducitur æstas:

Et mul-

Et multa duram ſtipula, filicúmque manipłis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida ladat
Molle pecus, ſcabiémque ferat, turpéſque podagras.
Poſt hinc digreſſu, iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluuios præbere recentes:
Et ſtabula à ventis hyberno opponere ſoli
Ad medium conuerſa diem, cum frigidus olim
Iam cadit, extremóque irrorat Aquarius anno.

E *Stabula in mollibus.* Clementioribus, & aeris temperati. vel propter plagam auſtralem, vel propter ſuppoſitas herbas animalibus. *Frondoſa reducitur æſtas.* Donec vernum tempus adueniat. Nam, vt etiam in primo diximus, ver & æſtas, ſicut etiam hyems & autumnus, vnum fuerunt ſecundum rationem hemiſpherij. *Turpéſque podagras.* Reſpexit ad curam quæ ſine pannis & medicaminibus ſordidis non fit: *Poſt hinc.* Cum hoc feceris. & *Poſt hinc*, vnum vacat: ſicut, Primus ibi ante omnes. *Fluuios præbere recentes.* Id eſt aquam ſtatim hauſtam. Nam ſi pigram potauerint, ſtatim contrahunt morbum. *Stabula à ventis.* Figuratè, ſcilicet ventos non perferentia. *Hyberno ſoli.* Contra plagam meridianam, per quam ſol currit per hyemem: quod explanat dicens, Ad medium conuerſa diem. *Extremo anno.* Menſe Ianuario, qui eſt penultimus. Nam vt etiam in primo diximus, Vt primis extemplo à menſibus anni: à Martio menſe inchoabat annus apud maiores. Ergo *Extremo anno*, Extrema parte anni.

Hæc quoque non cura nobis leuiore tuenda,
Nec minor vſus erit, quamuis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores:
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis:
Quam magis exhauſto ſpumauerit vbere mulctra,
Lata magis preſſis manabunt vbera mammis.
Nec minus interea barbas, incanáque menta
Cinyphij tondent hirci, ſetaſque comanteis
D *Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.*
Paſcuntur vero ſyluas, & ſumma Lycæi,
Horrenteíſque rubos, & amanteis ardua dumos:
Atque ipſæ memores redeunt in tecta: ſuóſque
Ducunt, & grauido ſuperant vix vbere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem, ventóſque niuales,
Quo minor eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Auertes: victúmque feres, & virgea lætus
Pabula: nec tota claudes fœnilia bruma.

E *Hæc quoque non cura.* Cum de capellis loquitur, figurate neutro vſus eſt genere. Nam integrum erat, *Hæc quoque non cura nobis leuiore tuenda.* Sane perite: quoniam ſcit planam eſſe omnium vtilitatem, eam præterit, & exaggerat meritum capellarum, vt dictis in lucem promat rem per ſe minus patentem. *Mileſia vellera.* Lanæ pretioſiſſimæ. nam Miletus ciuitas eſt Aſiæ vbi tinguntur lanæ optimè. Ipſe in quarto, Mileſia vellera nymphæ Carpebant. Cicero in Verrem, *Quid à Mileſijs lanæ ſuſtulerit Magno* autem *mutentur.* Ingenti pretio comparentur. Nam apud maiores omne mercimonium in permutatione conſtabat: quod & Caius Homericò confirmat exemplo. *Tyrios incocta rubores.* Figurate: quæ coquendo Tyrium traxit ruborem, id eſt migrauit in purpuram. *Denſior hinc ſoboles.* Binos enim pariunt capellæ plerunque. *Barbas.* Sic de quadrupedibus. Nam hominum barbam vocamus. Incana autem dicit nimium cana. *Cinyphij hirci.* Li-
F byes à fluuio Cinyphe. *Miſeris nautis.* Qui frequenter patiuntur pericula. In vſum autem caſtrorum ideo dixit & quia de ciliciis poliuntur loricæ, & teguntur tabulata turrium, ne iactis facibus ignis poſſit adhærere. Et bene laudat capellas, dicens ciliciorum vſum & in mari, & in terra prodeſſe mortalibus: hoc eſt in duobus elementis conceſſis hominibus. *Paſcuntur ſyluas.* Et paſco & paſcor illam rem dicimus, & paſcuntur pro depaſcuntur. *Summa Lycæi.* Montis Arcadiæ. & eſt ſpecies pro genere. *Suóſque ducunt.* Educunt fœtus proprios & enutriunt. vnde & educa-

tos dicimus. *Quo minor est illius se.* Ordo est, Igitur omni studio auerte ab eis ventos, & glaciem quo egestas mortalis, ideſt necessitas mortalitatis minor est illis curæ: hoc est minus ad ipsarum pertinet curam. nam hoc dicit, Quanto ille sibi adesse non possunt, tanto eis à te impendenda est maior diligentia. A

At verò Zephyris cum læta vocantibus æstas:
In saltus vtrunque gregem, atque in pascua mittes.
Luciferi primo cum sydere, frigida rura
Carpamus dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, vbi quarta sitim cæli collegerit hora, B
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam,
AEstibus ac mediis vmbrosam exquirere vallem.
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet vmbra:
Tum tenues dare rursus aquas: & pascere rursus
Solis ad occasum, cum frigidus aera Vesper
Temperat, & saltus reficit iam roscida luna: C
Littoráque Halcyonem resonant, & Acanthida dumi.

At verò Zephyris cum læta vocantibus æstas. Subaudi aduenerit. Dicit autem ver quo flare Zephyrus incipit: vt in primo, Et Zephyro putris se gleba resoluit. *Frigida rura Carpamus.* Id est carpere cogamus animalia. Et mane pasci oues præcipit secundum morem suæ prouinciæ. Nã in aliquibus locis morbum contrahunt nisi iam siccato rore pascantur. *Dum gramina canent.* Nocturnis & matutinis lucentes roribus herbæ. *Querulæ cicadæ.* Canoræ. Horatius, *Sub cantum querulæ despice tibiæ.* Aut certè *Querulæ* dicitur propter illam fabulam, quòd Titonus maritus Auroræ post optatam longissimam vitam, diu viuendo in cicadam dicitur esse conuersus. *Rumpent arbusta.* Nimio clamore. Iuuenalis, *Et assidua ruptæ lectore columnæ.* Persius, *Findor, vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. Ilignis canalibus.* Factis ex Ilice. Sanè canalis melius genere fœminino quàm masculino proferimus. *Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus.* Quia omnis quercus Ioui est consecrata. Quod autem dicit Iouis quercus, & Ilicibus crebris sacra nemus accubat vmbra: Non reuera consecratos lucos dicit nos petere debere: sed ita densos quales sunt illi quos religio defendit. Vnde apparet quercum Iouis, & sacram vmbram, generalia esse non specialia epitheta: nam vt diximus, & omnis quercus Ioui est consecrata, & omnis lucus Dianæ. *Tenues aquas.* Epitheton est aquarum. Alibi, Aut in quas tenues dilapsus abibit. *Aëra vesper Temperat.* Refrigerat æstatis calorem. *Reficit.* Recreat. *Luna.* Nox. *Littoráque Halcyonem resonant, & Acanthida dumi.* Quo tempore resonat per littora Halcyon auis, cuius fabulam in primo memorauimus. Per *Dumos* verò Acanthidis, quam alij luscíniam esse volunt, alij verò cardualem, quæ spinis & carduis pascitur. vt inde etiam apud Græcos ἀκανθὶς dicta sit ὁπὸ τοῦ ἀκανθοῦν, ideſt spinis quibus pascitur. D E

Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar? & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctémque, & totum ex ordine mensem
Pascitur: itque pecus longa in deserta sine vllis
Hospitiis. tantum campi iacet: omnia secum
Armentarius afer agit: tectúmque, larémque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram: F
Non secus, ac patriis acer Romanus in armis,
Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Quid tibi pastores Lybiæ Dicit pro qualitate prouinciarum diuersa esse genera pastionum.

Sine

A *Sine vllis hospitiis.* Sine vllis stabulis. *Armentarius.* Abusiuè. nam de gregibus loquitur. *Tectúmque larémque.* Tentoria more militum: ac si casam diceret. *Amyclæumque canem.* Laconicum. Et est species pro genere. Amycla autem ciuitas est Laconiæ: vnde est, Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus. *Patriis acer Romanus in armis.* Generaliter sibi concessis: ac si diceret Martiis. *Iniusto sub fasce.* Sub magno onere. vt, Ego hoc te fasce leuabo. Magnum autem onus dicit propter arma, alimenta, vestitum. *Ante expectatum.* Dicto citius, antequam eius expectetur aduentus. Et est vna pars orationis: hoc est aduerbium. *Stat.* Obstat. nam Aphæresis est.

At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque vnda,
Turbidus & torquens flauentes Ister arenas:
B *Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.*
Illic clausa tenent stabulis armenta neque vllæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niueis informis, & alto
Terra gelu latè, septémque assurgit in vlnas:
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.

At non qua s.g. Subaudi talis est pastio. *Mæoticaque.* Mæotis palus est Scythiæ frigore congelascens. *Ister* fluuius Scythiæ qui & Danubius nominatur. *Quaque redit m. r porrecta sub axem.*
C Qua Rhodopæ mons Thraciæ protentus in orientalem plagam, Gammaides in septentrionalem reflectitur. Nam ideo ait *Redit s.a.* Nam axis est septentrio: qui Græcè ἄρκτος nominatur. *Informis t.* Niuis superfusione, carens varietate formarum, nullisque agnoscenda limitibus. *Septem assurgit in vlnas.* Crescit in septem vlnas. Vlna autem, vt diximus, secundum alios, vtriusque manus extensio est. secundum alios cubitus: quod magis verum est, quia Græcè πῆχυς dicitur cubitus: vnde est πηχαῖος ὄρνις.

Tum sol pallenteis haud vnquam discutit vmbras:
Nec cum inuectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum,
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
D *Vndaque iam tergo ferratos sustinet orbes:*
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris.
AEraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutæ: cæduntque securibus humida vina:
Et totæ solidam in glaciem vertêre lacunæ:
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.

Pallentes haud vnquam. Nunquam nubes dissoluit. Nam pallentes vmbræ sunt, non ex nocte
E sed ex nubibus factæ. *Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ.* Aquæ congelascunt fluentes. Notandum sanè, quia cum hæc crusta dicimus fœminino genere, lapidis, aut ligni, aut gelu partem significamus. Cum verò crustum dicimus, edulium aliquod significamus, partem panis vel placentæ. Ipse in septimo, Orbem fatalis crusti. Horatius. *Dant crustula blandi Doctores* Iuuenalis, *Nos colaphum incutimus lambenti crustula seruo. Hospita p. austris* Facilis. Vnde & hospitalis homo dicitur hospiti aptè seruiens, *Aeraque dissiliunt vulgo.* Passim crepant. nam tam nimio frigore quam calore æra rumpuntur. Persius *Findit infantes statuas. Vestésque rigescunt.* Durantur, vt frangi potius quam scindi posse videantur. *Cæduntque securibus humida vina.* Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nam illic non nascitur, sicut
F paulo post ipse docet, dicens, Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. Sanè volunt physici vinum non gelari: vnde hoc loco aut Hyperbole est: Aut quia dixit *Humida*, aquæ mista intelligamus: Ita enim gelari dicuntur, *Totæ solidam in glaciem vertêre lacunæ.* Fossæ ad siccandos agros paratæ, cum alibi tantum incrustentur, illic vsque ad imum congelantur. *Stiriáque impexis.* Stiria, ideſt gutta: inde fit diminutiuum, vt dicamus stilla. Inde est distillat, & stillicidium. Sensus autem duplex est. Nam aut hoc dicit, De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certè de tectis & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

Interea toto non secius aere ningit:
Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis

Corpora magna boum: confertóque agmine cerui A
Torpent mole noua: & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus vllis,
Puniceæve agitant pauidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, grauitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
Otia agunt terra: congestáque robora totas B
Aduoluêre focis vlmos, ignique dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo septem subiecta Trioni
Gens effrena virûm Rhipheo tunditur Euro:
Et pecudum fuluis velantur corpora setis.

Non secus. Non segnius quam inchoauerat. *Pruinis.* Abusiue niuibus. nam pruina est matutini temporis frigus. *Conferto agmine cerui.* Coniuncto. Cerui enim congregatione gratulantur. *Mole noua.* Niuium magnitudine. *Cassibus.* Id est retibus. Hinc est quod & incassum dicimus, id est sine caussa, quasi sine cassibus: sine quibus venatio est inanis. C

Grauitérque rudentes. Rudere enim more suo corripuit. vt in septimo. Et sera sub nocte rudentum. Persius producit, *Fundor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. Specubus.* Artis fuerat specib, dicere: quia quarta declinatio in datiuo & ablatiuo pluralibus, u in i vertit: & ita facit datiuum pluraiem vt ab hoc fluctu, his fluctibus. sed quia pinguius sonat & melius, specubus dicimus. vnum tamen nomen est quod aliter non dicimus, vt tribubus. nam tribibus nemo dicit. *Hic noctem ludo ducunt.* Quasi perpetuitatem noctis sub terris locati ludo concelebrant. *Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.* Potionis genus est quod ceruisia nuncupatur. & consequens est vt vinum per naturam calidum in prouincia frigida non possit creari. *Septem subiecta Trioni.* Tmesis, pro D septentrioni. *Gens effrena virûm.* Sæua, rectorem recusans. *Rhipheo Euro.* Scythico vento. Rhiphæi autem montes Scythiæ, vt diximus, à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιπὴ, Græce impetus & ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. *Pecudum fuluis velantur corpora setis.* Rhenonibus. Nam vt Sallustius dicit in historiis, *Vestes de pellibus Rhenones vocantur.*

Si tibi lanicium curæ, primum aspera syluæ,
Lappæque, tribulique absint: fuge pabula læta:
Continúoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamuis aries sit candidus ipse) E
Nigra subest vdo tantum cui lingua palato,
Reijce: ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum, plenóque alium circunspice campo:
Munere sic niueo lanæ (si credere dignum est)
Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.

Si tibi lanicium curæ. Et hæc lana dicimus, & hoc lanicium: sicut fuga & effugium. Quod autem dicit oues lanæ caussa non debere pinguescere, physicum est. Omne enim pingue animal F caret pilis: quod hirsutum efficit macies. *Lappæque tribulique.* A quibus rebus lana decerpitur. *Continuo*, pro perpetuo: semper hoc enim fieri debet. *Villis lege mollibus albos.* Lana enim alba pretiosior est: quippe susceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per transitum tangit: in aliis plenius legitur, maritum pecoris, & cornu & vngulis, & palato album esse debere. Alioquin licet sit candidus lanis, constat ex eo pullos nigros creari. *Aries sit candidus ipse.* Bene addidit. *Ipse*, quasi qui aut dominus gregis est, aut qui antea pro damno capitali dari consueuerat. Nam apud maiores, homicidij pœna noxius, arietis damno luebat: quod in Regum legibus legitur. *Pullis.* Nigris. *Vdo palato.* Semper humido. Alibi, Et vdæ vocis iter. *Reijce*, rei: aut quasi monosyl-

A monosyllabum produxit Ilcenter: aut vt supra diximus, quia cum faciat releci, i. pro dupliçi habetur, & *Rey* efficit longam. Ideo & in aliis modis præsumit sibi productionem: *Munere sic niueo lanæ.* Mutat fabulam. Nam non Pan, sed Endymion amasse dicitur Lunam: qui spretus pauit pecora candidissimus, & sic eam in suos illexit amplexus: cuius rei mysticæ, volunt quandam secretam esse rationem. *Si credere dignum est.* Tantum de Luna sacrilegium.

At cui lactis amor: cytisum lotosque frequentes
Ille manu, salsasque ferat præsepibus herbas,
Hinc & amant fluuios magis, & magis vbera tendunt:
B *Et salis occultum referunt in lacte saporem.*
Multi iam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
Nocte premunt: quod iam tenebris, & sole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

Salsasque ferat præsepibus herbas. Et vt multum potantes, reddant plurimum lactis: & ipsum lac non sit fatuum, sed habeat salis occultum saporem, id est vix intelligibilem & non statim apC parentem. *Excretos.* Validiores. *Ferratis capistris.* Id est duris. *Nocte premunt.* Cogunt in caseos. *Calathis.* Vasis æreis: in quibus lac vel recens caseus in vrbe distrahitur. *Aut parco sale.* Aut modico sale: aut re vera parco, id est seruatore: quia omne in quod mittitur seruat. Nam & homo frugi, parcus vocatur. Aut certe parco dixit pro parce, vt sit nomen pro aduerbio.

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed vna
Veloces Spartæ catulos, acremque molossum
Pasce sero pingui: nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
D *Aut impacatos à tergo horrebis Iberos,*
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutrabis pulsos syluestribus apros
Latratu turbabis agens: montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.

Nec tibi cura canum fuerit. Liptotes, pro magna tibi cura sit canum? *Postremo.* Vilis. *Veloces Spartæ catulos,* pro Spartanos. vna, hoc est cum pecore. In Laconicis velocitas, in Molossis fortitudo
E laudatur. Sparta autem Laconiæ est ciuitas. Molossia ciuitas Epiri. *Pasce sero pingui.* Aqua lactis, quæ pingues efficit canes. *Nocturnum furem.* Noctis opportunitatem captantem. Fur autem à furuo dictus est, id est nigro. Nam noctis vtitur tempore. Horatius. *Quam pene vidimus furuæ regna Proserpinæ.* Aut certe à Græco venit, nam fur οὐρὸς vocatur. *Iberos.* Abactores. fere enim Hispani omnes acerrimi abactores sunt. *Onagros.* Agrestes asinos. Et est laus canum. *Sæpe volutrabis syluestribus.* Volutabra loca sunt in quibus se apri voluunt. Syluestribus autem ideo, quia & circa casas esse, & in ciuitatibus possunt.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum:
Galbaneoque agitare graui nidore chelydros.
F *Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu*
Vipera delituit, calumque exterrita fugit.
Aut tecto assuetus coluber succedere, & vmbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
Fouit humum: cape saxa manu, cape robora pastor:
Tollentemque minas, & sibila colla tumentem
Deijce: iamque fuga timidum caput abdidit alte:

Cum medij nexus, extremæque agmina caudæ
Soluuntur: tardosque trahit sinus vltimus orbes.

Odoratam stabulis. Pro odoriferam, & loquitur de serpentum remediis, qui ingressi tecta, animalibus nocent. *Agitare.* Persequi. *Graui nidore.* Serpentibus scilicet noxio. *Galbaneoque.* Galbanum species est multis apta medicaminibus. *Chelydros.* Chelydri dicti sunt quasi cherydri: quia in aquis & in terris morantur. Nam χέρσον dicimus terram, ὕδωρ autem aquam. *Aut mala tactu.* Quæ & tacta nocet, & est pernicioſa dum tangit. Vipera autem species est serpentis, quæ vi parit nam corrosis eius lateribus exeunt pulli cum matris interitu. Lucanus, *Viperei coeunt abrupto corpore nodi. Cœlum exterrita fugit.* Gaudet tectis, vt sunt ἀγαθοὶ δαίμονες quos Latini genios vocant. *Fouit humum.* Amplexa terram est in qua possit latere. *Timidum caput abdidit alte.* Cui timet. Nam vt dicit Plinius, *Serpentu caput etiam si cum duobus euaserit digitis nihilominus viuit.* *Agmina cauda.* Motus. Et hoc dicit, Cæde serpentem donec caudæ volubilitas conquiescat.

Est etiam ille malis Calabris in saltibus anguis,
Squamea conuoluens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus aluum:
Qui dum amnes vlli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent vdo terræ, ac pluuialibus austris,
Stagna colit ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluuiem, ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt:
Exilit in siccum: & flammantia lumina torquens
Sæuit agris, asperque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molles sub diuo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:
Cum positis nouus exuuiis, nitidusque iuuenta
Volui tur, aut catulos tectis, aut ouа relinquens
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.

Squamea conuoluens sublato pectore terga. Id est erectus: quod ad expressionem generis serpentis posuit: Alii enim repunt toto corpore. Alii eriguntur corporis parte. Lucanus, *Et contentus iter cauda sulcare parias. Vdo vere.* Alibi. Cum ruit imbriferum ver. *Improbus.* Insatiabilis. *Ingluuiem.* Ventris capacitatē. *Ranis loquacibus.* Clamosis. Loquacibus ideo, quia ex hominibus factæ sunt, vt dicit Ouidius. *Asperque siti.* Sallust. *Quod genus, siti magis quam alia re accenditur. Mihi.* Cuicunque. vt, Non illa quisquam me nocte per altum Ire. *Nitidusque iuuenta.* Pelle enim deposita redit ad ætatem priorem. *Catulos.* Abusiue dixit. Nam catuli proprie sunt canum.

Morborum quoque te causas, & signa docebo.
Turpis oues tentat scabies: vbi frigidus imber
Altius ad viuum persedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magistri
Perfundunt, vdisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca:
Et spumas miscent argenti, viuáque sulfura,
Idæásque pices, & pingueis vnguine ceras,
Scyllámque, helleboroque graues, nigrúmque bitumen.
Non tamen vlla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum

Vlceris

A *Vlceris os alitur vitium, viuitque tegendo:*
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omnia poscens.

Morborum quoque te causas, & signa docebo. Tria dicit, signa, morborum causas, & remedia: sed non seruat legitimum ordinem. Nam post remedia morborum, signa commemorat. *Turpis scabies.* Quæ asperum & turpe efficit corpus. *Et alitus ad viuum persedit.* Medullas & ossa penetrauit. *Illotus adhæsit sudor.* Lotus vel lautus dicimus. inde est & lautum eo. Nam illud ab Horatio satis licenter dictum est, *Ast vbi me fessum sol acrior ire lauatum Admonuit. Ducibus fluuiis.* Salsa enim aqua magis pruriginem creat. *Vt disque aries in gurgite villis Mersatur.* Mutomonem dicit ducem
B gregis, quem ita & Varro commemorat. huic autem partem aliquam lanæ pastores solent relinquere. vnde ait vdis villis. Nam semper oues tonsæ lauantur. *Secundo amni.* Defluenti, cum aqua scilicet. *Tristi amurca.* Amaris olei sordibus. Hoc autem remedium est contra sordes, scabiem, & contra læsum vepribus corpus. *Viuaque sulphura.* dactylicus versus, quod in fine dactylum habeat. *Idæaque pices.* Liquidas, quæ in Ida Phrygiæ monte nascuntur. *Scyllamque, helleboros.* Genera herbarum sunt. *Præsens fortuna.* Efficax, vtilis, profutura. Et dicit incidendum esse vulnus si medicaminibus emolliri minime potuerit. *Summum vlcus os.* Ergo tunc secundum est cum os habuerit. *Et meliora deos sedet omnia.* Maiores enim expugnantes religionem, totum in experientia collocabant. Sallustius, *Non votis neque supplicijs muliebribus deorum auxilia comparantur: vigilando, laborando, prospere omnia cedunt: vbi socordiæ tese atque ignauiæ tradideris, nequicquam deos implores, irati infestique sunt.*

C *Quin etiam ima dolor balan tum lapsus ad ossa*
Cum furit, atque artus depascitur arida febris:
Profuit incensos æstus auertere: & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum:
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
D *Quam procul aut molli succedere sæpius vmbræ*
Videris, aut summas carpentem ignauus herbas:
Extremamque sequi: aut medio procumbere campo
Pascentem: & seræ solem decedere nocti:
Continuo culpam ferro compesce: prius quam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.

Artus depascitur. Et pasco & pascor illam rem dicimus. *Arida febris.* Quæ arida efficit corpora. Tamen sciendum febrem licet à feruore dicta sit, esse etiam frigidam. vnde modo ad dialtolen ait aridam. *Incensos æstus.* Id est febrem. *Inter ima ferire pedis salientem.* Id est mobilem. Dicit autem illam venam esse feriendam quæ supra vngulam est animalis, tam lata quam mobilis. *Bisaltæ quo more.* Populi Scytharum: qui fugientes equorum sanguine aluntur, lacte permixto. *Cum fugit.* Vel re vera fugit: vel pergit celeriter. *Carpentem ignauum.* Negligentius, sine auiditate. *Culpam ferro compesce.* Atqui habere morbum culpa non est. sed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam compesce, id est vita crimen in quod potes incidere, si, dum vni parcis, fuerit totus grex eius contagione corruptus. *Incautum vulgus.* Quod se morbosi pecoris contagione abstinere non nouit.

F *Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo*
Quam multæ pecudum pestes: nec singula morbi
Corpora corripiunt: sed tota æstiua repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem,
Tum sciat, aërias alpes, & Norica si quis
Castella in tumulis, & Iapidis arua Timaui,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, & longe saltus, lateque vacantes.

Tota æstiua. Loca posuit pro animalibus. Æstiua autem sunt loca vmbrosa, in quibus per æsta- A
tem pecora vitant solis calorem. Statius. *Et vmbrosi patuere æstiua Lycæi. Spemque gregemque simul.* Agnos cum matribus. *Tunc sciat, aerias alpes & Norica siqua.* Sensus hic est, Si quis est qui sciat ista loca qualia tunc fuerunt, cum pecoribus erant referta, nunc quoque ea vacantia videat: licet plurimum à pestilentia fluxerit tempus.

Hic quondam morbo cœli, miseranda coorta est
Tempestas, totoque autumni incanduit æstu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo. B
Nec via mortis erat simplex: sed vbi ignea venis
Omnibus acta suis, miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor: omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.

Hic quondam morbo cœli, miseranda coorta est. Describit pestilentiam Venetiæ, Galliæ, Illyrici. nam quodam tempore cum Nilus plus æquo excreuisset, & diu permansisset in campis, ex aqua fluminis & calore prouinciæ diuersa, & plurima in limo animalia sunt creata, quæ recedente in alueos suos Nilo, & integra & quæ semiplena fuerant, putrefacta sunt: exinde corrupto aëre nata pestilentia est, quam Auster flans primo ex Ægypto ad Atticam prouinciã pepulit. Mox inde in tractum Venetiæ & Illyrici, vsque quaque vniuersa vastauit. Hanc autem pestilentiam C
ordine quo diximus plenissime Lucretius est executus. *Aerias Alpes.* Id est Galliam. Et dicẽdo aërias, verbum expressit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes alpes vocantur. *Norica sequis.* Noricum pars est Illyrici. *Et Iapidu arma Timaui.* Id est Venetiam. Nam Iapidia pars est Venetiæ dicta ab Iapido oppido. Sallustius, *Primam modo Iapidi m ingressus.* Huius est fluuius Timauus. Vnde male quidam Iapigis legunt, cum Iapigia sit Apulia. *Miseranda tempestas.* Pessima, ferens rem dignam miseratione. *Totóque autumni incanduit æstu.* Exarsit prima autumni parte, quæ semper grauem efficit pestilentiam. Vt autem autumnus abundet morbis, facit confinium frigoris & caloris: quod licet etiam vernum tempus habeat, caret morbo: quia tunc corpora præcedenti durata sunt frigore, quæ autumnus corrumpit, laxiora inueniens post æstatis calorem. D
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo. Ordinem secutus est quem & Lucretius tenuit & Sallustius, Primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *Nec via mortis erat simplex.* Nec moriebatur ex vsu, id est secundum naturalem ordinem, nõ tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustij, qui ait, *Ne simplici quidem morte moriebantur. Ignea venis Omnibus acta suis.* Feruidus calor: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Fluidus liquor.* Humor sordidus. *Ossa.* Etiam ossa. Et per Hyperbolem totum hominem significat.

Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aras,
Lanea dum niuea circundatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros. E
Aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos:
Inde neque impositis ardent altaria fibris:
Nec responsa potest consultus reddere vates:
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri:
Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.

In honore d. ûm m dio. In sacrificiis. vt Haud equidem tali me dignor honore. *Lanea.* Id est victima. Nam non stat versus si lanea vitta dixeris. *Mactauerat ante sacerdos.* Eius scilicet mortem præueniens. *Ardent altaria fibris.* Quia vt dicit Plinius Secundus. *Mo hosa caro non coquitur.* Inde ab hac causa quia morbus vniuersa confuderit. *Nec responsa potest consultus reddere vates.* F
Colligi enim nisi ex sana victima, futura non possunt. *Suppositi tinguntur sanguine cultri.* Sic & in sexto, Supponunt alij cultros, Id est jugulant hostias. Dicendo autem *Suppositi*, feriendi genus, ostendit. Nam interdum ab inferiori parte, interdum desuper feriebantur. *Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.* Signatis vsus est verbis, nimiumque libratis.

Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis:
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.

Hæc

A *Hinc canibus blandis rabies venit: & quatit ægros*
Tussis anhela sues: ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix studiorum atque immemor herbæ
Victor equus: fontesque auertitur: & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis: & ad tactum tractanti dura resistit.

Vulgo. Vbique, passim & cateruatim. *Inlætis* autem *herbis* ideo, ne eos fame perisse putaremus. *Hinc canibus blandis*: Canibus rabies ex pestilentia nascitur. *Quatit ægros Tussis anhela sues.* Pro-
B prie. nam tussis commouet corpora. *Et faucibus angit obesis.* Tumentibus. Angit autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus qui occupat fauces. Plautus, *Vellem me in anginam verti, vt huic aniculæ fauces præoccuparem. Crebra ferit.* Crebro: nomen pro aduerbio. *Incertus ibidem sudor.* Irrationabilis, sine labore, cuius causa non apparet. *Morituris, frigidus.* Frigidus sudor, mortis futuræ signum est, & moriturus frigore plenus est. *Tractanti dura resistit.* Frigida est, nec cohæret digitis.

Hæc ante exitium primis dant signa diebus,
Sin in processu cœpit crudescere morbus:
Tum vero ardentes oculi: atque attractus ab alto
C *Spiritus, interdum gemitu grauis: imaque longo*
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus vna.
Mox erat hoc ipsum exitio: furiisque refecti
Ardebant: ipsique suos, iam morte sub ægra
(Di meliora pijs, erroremque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
D

Cœpit crudescere morbus. Validior fieri vt, Deiecta crudescit pugna Camilla: & iam dat signa morbi validioris. *Obsessas fauces.* Id est clausas. *Aspera lingua.* Scilicet nimia siccitate. *Profuit inserto latices infundere cornu.* Non semper, sed aliquando. nam hoc solum est quod morbo liberat, aut commouet in furorem. *Mox erat hoc ipsum exitio.* Quod saluti esse putabatur. Et hoc est quod paulo post dictum est, Quæsitæque nocent artes. *Furiisque refecti.* Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, & facit ea in exitium conualescere. *Di meliora pijs.* Per parenthesin in execrationem hostium hanc torquet insaniam.

Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
E *Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,*
Extremosque ciet gemitus. it tristis arator
Mœrentem abiungens fraterna morte iuuencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata mouere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Soluuntur latera, atque oculos stupor vrget inertes,
F *Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.*

Fumans sub vomere taurus. Per hoc ostendit etiam fortes tauros repente morbo concidere. Nemo enim pestilentem ad aratra ducit iuuencum. *Extremosque ciet gemitus.* Vltimum gemuit. Sane *Ciet* modo *Dat* significat, sicut in tertio de Andromache, Lachrymasque ciebat cum ciere proprie sit alteri aliquid commouere. *Fraterna morte iuuencum.* Consortis interitu. Et ex affectu dictum est rustici. *Mouere animum.* In suum desyderium illicere. *Purior electro campum petit amnis.* Nam sicut electrum defæcatius est metallis omnibus, ita & currens aqua ceteris purior. *Ad terramque fluit* Lucanus, *Fessumque caput se ferre recusat.*

Quid labor, aut benefacta iuuant? quid vomere terras A
Inuertisse graues? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ:
Frondibus, & victu pascuntur simplicis herbæ.
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boues Iunonis, & vris
Impariibus ductos alta ad donaria currus. B

Quid labor, aut benefacta iuuant? Si neutrum mortem repellit, nec corporis exercitium, nec mentis religio. Nam si generalis est sententia, secundum Epicureos contra religionem est: si autem tantum ad bouem refertur, hoc dicit, Quid ei prodest labore suo aluisse mortales? *Atqui non Massica Bacchi Munera.* Vina pretiosa à Massico monte Campaniæ. Et per transitum tangit illa, quæ dicunt physici, morbos venire ex cibi & potus nimietate, vel mutatione, ex nimiis vigiliis & multa sollicitudine. Dicuntque etiam sine his nasci ægritudinem. nam in animalibus cum nihil horum sit, tamen ægritudines cernimus. *Epulæ repostæ.* Aut abundantes, aut variæ. *Simplicis herbæ.* Propter varietates epularum dixit simplicis herbæ. *Nec somnos abrumpit cura salubres.* Ex cura enim nimia, vigiliæ procreantur. *Et vris Imparibus ductos alta.* Bobus agrestibus C & ipsis inæqualibus. Nam vri, agrestes boues sunt, vt diximus supra. Et hoc poetice dicit. Cæterum veritas hæc est, Quum mos esset sacerdotem Argiuam iunctis bobus ire ad templa Iunonis, & solenni die boues non inuenirentur (pestilentia enim quæ per Atticam transierat, vniuersa consumpserat) duo sacerdotis filij Cleobis & Bito, matrem, subeuntes iugo, ad templa duxere. Tum Iuno probans eorum religionem, obtulit matri vt quod vellet posceret filiis: illa pia responsione ait, vt quod sciret dea vtile mortalibus, ipsa præstaret. Altero itaque die sacerdotis filij iuuenes reperti sunt mortui. Ex quo probatum est nihil esse morte præstantius. quod Herodotus apud Græcos plenissime commemorat in prima historia. *Donaria.* Donaria proprie loca sunt in quibus dona reponuntur deorum. Abusiue templa. Nam ita & puluinaria pro templis ponimus, quum sint proprie lectuli, qui sterni in templis, superuenientibus pleriſque consue- D
runt.

Ergo ægre rastris terram rimantur, & ipsis
Vnguibus infodiunt fruges: montesque per altos
Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat. timidi damæ, ceruique fugaces,
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur. E

Ægre. Difficulter. *Rimantur.* In rimas agunt. *Ipsis vngvibus.* Hyperbolice, Id est manibus. *Nocturnus obambulat.* Insidiatur. Quod autem ait nocturnus, figurate rem temporis, ad personam transtulit. *Cura domat.* Id est pestilentiæ. *Timidi damæ.* Mutauit genus, vt vitaret ὁμοιοτέλευτον. Horatius, *Et superiecto pauidæ natarunt æquore damæ.* Dicendo damas & ceruos errare cum canibus, duo ostendit, & hos timoris, & illos ferocitatis esse oblitos.

Iam maris immensi prolem, & genus omne natantum F
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curuis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aer auibus non æquus: & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.

Fugiunt

A *Fugiunt in flumina phocæ.* Quasi timentes marinam pestilentiam. *Ipsis auibus.* Suis quodammodo quæ alarum velocitate supergredi poterant aërem pestilentem.

Præterea, nec iam mutari pabula refert:
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sæuit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit ante, metumque:
Inque dies auidum surgens caput altius effert.
B *Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,*
Arentesque sonant ripæ, collesque supini.
Iámque catervatim dat stragem: atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadauera tabo:
Donec humo tegere, ac foueis abscondere discunt.

Refert. Prodest. *Phillyrides Chiron.* Medicinæ inuentor, Saturni & Phillyræ filius. *Amythaoniusque Melampus.* Amythonis filius, μάντιν, Id est purgator. Nam Prœtidas ipse purgauit lustrationibus quas inuenerat. Hoc dicit, conualescente morbo nec medicinam prodesse, nec religionem. *Arentesque sonant ripæ.* Vult pestilentiam etiam elementa sentire. sic in tertio, Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat. Nam segetem pro terra posuit.

Nam neque erat coriis usus: nec uiscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut uincere flamma.
Nec tondere quidem morbo, illuuiéque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum etiam inusos si quis tentarat amictus,
D *Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor*
Membra sequebatur: nec longo deinde morantí
Tempore, contactos artus sacer ignis edebat.

Nam neque erat coriis usus. Quippe morbo putrefactis. *Nec viscera quisquam Aut undis abolere potest.* Nec lauari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem qui non ablui potest: quoniam omne possidet corpus. Item igni superposita, aut putrescit, aut durescit: nam non coquitur. *Ardentes papulæ.* Id est carbunculi. *Immundus sudor,* Morbus pedicularis, qui est φθειρίασις. *Sacer ignis.* Quem Græci ἑρυσίπελας vocant.

E

F

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON LIBER IV.

PROTINVS aerij mellis cœlestia dona
Exequar. Hanc etiam Mecœnas aspice partem.
Admiranda tibi leuium spectacula rerum
Magnanimosq; duces, totiusque ex ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina læua sinunt, auditque vocatus Apollo.

PRotinus aërij mellis cœlestia dona Exequar. Rhetorice dicturus de minoribus rebus magna promittit, vt & leuem materiam subleuet, & attentum faciat auditorem. Sane perite, quoniam scit breue esse opus hoc de apibus, & intra paucos versus posse cõsumi: vius est translationibus ad dilatandam materiam, dicens apes habere reges, prætoria, vrbes, & populos. Sane sciendum, vt supra diximus, vltimam partem huius libri esse mutatam. nam laudes Galli habuit locus ille, qui nude Orphei continet fabulam, quæ inserta est postquam irato Augusto Gallus occisus est. *Protinus.* Deinceps, Exinde. Floreum agrum *Exequar*, sicut ium cæteros executus. *Aerij mellis.* Nam mel ex rore colligitur, qui vtique ex aere defluit. vnde est, *Cælestia dona.* Id est munus deorũ. Ante enim mel inueniebatur in foliis. vt, Mellaq; decussit foliis. *Hanc etiam.* Sicut superiores. *Admiranda tibi leuium spectacula rerum.* Audies ex leuibus rebus digna stupore esse in apibus, proceres & tanta certamina. *Mores.* Quia castæ sunt vt Illum adeo placuisse apibus mirabere morem. *Et studia*, vt Tantus amor florum & generandi gloria mellis. *Et populos.* Vt binę regum facies, Ita corpora plebis *Prælia dicam.* vt Erumpunt portis, concurritur æthere alto. *In tenui labor: at tenuis non gloria.* Comparatio est laboris, quod magnam dat gloriam si fuerit materia exilis ornata. *Numina læua.* Prospera. vt alibi, Intonuit leuum. *Auditque vocatus Apollo.* Aut quasi poetam Apollinem inuocat: aut quasi deum pastoralem. Nam Apollo Nomius dicitur.

Principio, sedes apibus, statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oues, hœdique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropesque, aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsæque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.

Principio sedes. Dicit vbi aluearia ponenda sint: in qua re satis perite, & ea quę abesse debent ne noceant apibus: & ea quę adesse, vt possint prodesse, commemorat. Sane quoniam supra ait Magnanimosq; duces: ideo intulit modo, Sedes, statioque, quam translationem diligenter reseruat.

Hædique

A *Hædique petuleí.* Lasciui, exultantes. Et petulci dicti ab appetendo. vnde & meretrices petulcas dicimus. *Picti terga.* Picta terga habentes. *Pinguibus à stabulis.* Plenis: sicut inanes res, tenues nominamus è contrario. *Meropesque al æque volucres.* Dicendo, Aliæque volucres, ostendit etiam apes esse meropes. Sunt autem virides, & vocantur apiastræ: quia apes comedunt. *Et manibus progne pectus signata cruentis.* Nomen posuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem versa est: pro qua Prognem vel quasi sororem posuit, vel quasi eam quæ fuerat illius sceleris caussa. Nam ipsa Tereum miserat ad ducendam sororem. *Dulcem nidis immitibus escam.* Id est crudelibus pullis qui apum morte nutriuntur.

At liquidi fontes, & stagna virentia musco
B *Adsint, & tenuis fugiens per gramina riuus.*
Palmáque vestibulum, aut ingens oleaster obumbret.
Vt cum prima noui ducent examina reges
Vere suo, ludéque fauis emissa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiáque hospitiis teneat frondentibus arbos.

Et tenuis fugiens per gramina riuus. Suspendendum est *Tenuis*, ne incipiant esse duo epitheta, quod apud Latinos constat esse vitiosum. *Vere suo.* Sibi grato & aptissimo. *Decedere ripa calori.* Vt æstus possint aquarum vicinitate vitare.

C *In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,*
Transuersas salices, & grandia conjice saxa:
Pontibus vt crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstiuum solem, si forte morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum Casiæ virides, & olentia late
Serpilla, & grauiter spirantis copia thymbræ
D *Floreat, irriguúmque bibant violaria fontem.*

In medium. Ordo est, In medium transuersas salices, & grandia coniice saxa. *Pontibus vt crebris.* Veluti pontibus: nam non sunt pontes. *Si forte morantes.* Tarde remeantes ex pascuis. *Neptuno immerserit.* Deum pro aquis posuit. *Grauiter spirantis copia thymbræ.* Genus est herbæ abundantis in Phrygia. *Grauiter* autem modo bene, & multum significat: alias male: vt, Aut vbi odor grauis. Item, Graue olentis Auerni. *Violaria.* Loca in quibus nascuntur violæ.

Ipsa autem seu corticibus tibi suta canalis,
Seu lento fuerint alueária vimine texta:
E *Angustos habeant aditus. nam frigore mella*
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda. neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent, collectúmque hæc ipsa ad munera gluten.
Et viscum, & Phrygiæ seruant pice lentius Idæ.

Vtraque vis apibus pariter metuenda. Tam caloris quam frigoris. Quod licet vtrunque æquali modo metuendum sit, tamen dissimiliter nocet. Nam calore liquefacta defluunt mella, quæ si fuerint frigore condurata, constrictas apes interimunt. *Spiramenta.* Exitus. Alibi, Sæui spiraculà Ditis. *Fucóque.* Genus est herbæ, vnde tinguntur vestes. Fucum autem & flores pro cera posuit quam ex his colligunt rebus. *Hæc ipsa ad munera.* Ad officia coangustandarum cauernarum. *Et viscum & Phrygiæ seruant pice lentius Idæ.* Ordo est, Seruant gluten, quod est lentius & viscum, & Phrygiæ Idæ pice. *Seruant* autem mire ait: nam pilas quasdam in alueatibus faciunt, de quibus postea cerea tecta componunt.

Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris,
Sub terra fodere larem: penitúsque reperta

Pumicibuſque cauis, exeſæque arboris antro. A
Tu tamen è leui rimoſa cubilia limo
Vngue fouens circum, & raras ſuperinyce frondes.
Neu propius tectis taxum ſine, néve rubentes
Vre foco cancros, altæ neu crede paludi:
Aut vbi odor cœni grauis, aut vbi concaua pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago.

Si vera eſt fama. Si credendum eſt apes poſſe terras effodere. *E leui rimoſa cubilia limo.* Alij *Et leui* legunt. Vnus tamen ſenſus eſt. Nam hoc dicit, Quod illæ nimio labore perficiunt, tu è leui vngue rimoſa. cubilia circumfouens limo, etiam raras frondes ſuperiniice. Quod ideo fit ne B
vel limus crepet, vel cauernæ aut ſole penetrentur aut frigore. *Taxum ſine.* Venenatam arborem. Ipſe in bucolicis, Sic tua cyrneas fugiant examina taxos. Mel enim peſſimum exinde gignitur. *Rubentes cancros.* Odore enim ipſo pereunt. Rubentes autem cum vruntur: non quia per naturam ſint huius coloris. *Altæ neu crede paludi.* Ne facile mergantur. *Vociſque offenſa.* Reſonat Echo repercuſſa: quam apes vehementer horrere manifeſtum eſt.

Quod ſupereſt, vbi pulſam hyemem ſol aureus egit
Sub terras, cælumque æſtiua luce reclusit:
Illæ continuo ſaltus, ſyluáſque peragrant:
Purpureóſque metunt flores, & flumina libant C
Summa leues: hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem, nidóſque fouent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia figunt.

Pulſam hyemem ſol aureus egit. Secundum Phyſicos: qui dicunt quo tempore hic hyems eſt, æſtatem eſſe ſub terris: & verſa vice cum hic æſtas, illic hyems. Quod etiam Lucretius exequitur, & trahit in argumentum putealem aquam, quæ æſtate frigidiſſima eſt: hyeme vero caliDiſſima. *Metunt flores.* Secant. Vnde & meſſores dicti ſunt. Sanè meto, metis, facit præteritum perfectum meſſui. *Hinc.* Ex floribus ſcilicet, ex quibus primo mel, mox pullos efficiunt. *Neſcio qua dulcedine lætæ.* Quadam arcana ratione naturæ. *Mella tenacia figunt.* Quia cum inuerſi ſunt D
faui, mel tamen inde non funditur. Vnde ait *Tenacia.* quæ in reſupinatis fauis cohærent.

Hinc vbi iam emiſſum caueis ad ſydera cæli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcurámque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulceis, & frondea ſemper
Tecta petunt: huc tu iuſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitúſque cie, & matris quate cymbala circum: E
Ipſæ conſident medicatis ſedibus, ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.

Caueis Aluearibus. *Aeſtatem liquidam ſuſpexeris agmen.* Per verſerenum. *Contemplator.* Pro intuere. nam tempus futurum pro præſenti poſuit ab imperatiuo modo. *Aquas dulceis & frondea ſemper.* Propter hoc ait ſupra, Et tenuis fugiens per graminariuus, Palmaque veſtibulum. *Trita meliphylla.* Varro hanc herbam apiaſtrum dicit in primo libro operis ruſtici. *Cerinthæ ignobile gramen.* Vile, vbique naſcens. *Matris cymbala.* Quæ in eius tutela ſunt, ideo quod ſimilia ſunt hemicyclis cæli, quibus cingitur terra, quæ eſt mater deorum. *More ſuo.* Naturali ratione, cuius cauſa non redditur. Quis enim nouit cur æris ſono redeant in alueatia? licet ipſe paulo poſt dicit, Crepitantiaque æra ſecutæ, Dictæo cæli regem pauere ſub antro. F

Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuóque animos vulgi, & trepidantia bello

Corda

A *Corda, licet longè præsciscere. namque morantes*
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos,
Et circa regem, atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Intesit. Ingruit, inuasit. Alibi, Incessi muros, ignes ad tecta volare. Et incessit regibus, figuratũ est: nam incessit reges dicimus. *Trepidantia bello Corda.* Alacritate pugnandi: non timore. Alibi, Exultantiaque haurit Corda pauor pulsans. *Morantes.* Tardè incedentes. *Fractos.* Collisos. *Trepidè coeunt.* Festinant inter se in aluearibus. *Pennisque coruscant.* Quemadmodum scuta milites commouent. *Vocant clamoribus hostem.* Prouocant.

Ergo vbi ver nactæ sudum, camposque patentes,
Erumpunt portis: concurritur: æthere in alto
Fit sonitus: magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt. non densior aere grando.
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis
C *Ingentes animos angusto in pectore versant,*
Vsque adeo obnixi non cedere: dum grauis aut hos,
Aut hos, versa fuga victor dare terra coegit.

Ver nactæ sudum. Serenum post pluuias, vt, Per sudum rutilare vident. *Camposque patentes.* Idest per aerem purum & liquidum, non nubibus clausum: & ita aer, campus est apum, vt mare nauium, hominum solum. Ipse in quinto, Subtrahiturque solum. *Glomerantur in orbem.* More bellantium. *Non densior aere grando.* In aliis enim bellis victi tantum pereunt: in certamine verò apum etiam victrices. Nam dicturus est, Animásque in vulnere ponunt. *Tantum pluit ilice glandis.* Erit nominatiuus hæc glans, *Ingentes animos.* Statius. *Maior in exiguo regnabat corpore virtus.*

D Homerus, μικρὸς μὲν ἔλυο δέμας ἀνὴρ μαχητής.

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulueris exigui iactu compressa quiescent.
Verum, vbi ductores acie reuocaueris ambos,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis, auro squalentibus ardens:
E *(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,*
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidia, latámque trahens inglorius aluum.

Pulueris exigui iactu. Quia cum puluerem viderint, sperant tempestatem futuram, quæ eis plurimum nocet. *Deterior qui visus.* Peior à malo dicitur: deterior à meliore. *Prodigus.* Non mella conficiens, sed mella consumens. Ideo autem regem solum præcipit occidendum quia eo amisso suus dissipatur exercitus. Nam Vt binæ regum facies, ita & corpora plebis. *Squalentibus.* Splendentibus: quod à squamis venit, vt, Squamis auroque trilicem. Nam si à squallore est, sordidum significat, vt, Squallentem barbam.

F *Vt binæ regum facies, ita corpora gentis,*
Namque aliæ turpes horrent, ceu puluere ab alto
Cum venit: & terram sicco spuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruscant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cæli tempore certo

Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum V
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.

Terram sicco spuit ore viator. Aut in terram: aut re vera terram, propter puluerem. *Paribus lita corpora guttis.* Similibus, id est aureis habentes distincta corpora. Nam lita, est illita, distincta. *Potior soboles.* Ad mella scilicet procreanda. *Cœli tempore certo.* Et cum oriuntur Pleiades, & cum occidunt: id est verno & autumno. *Dulcia mella.* Non est superfluum epitheton. Nam ideo ait dulcia, quia etiam sunt amara, vt Corsicana, sicut in bucolicis diximus. *Liquida.* Defæcata sine sordibus: non quæ fluunt, nam mala sunt. *Durum Bacchi domitura saporem.* Apta mulso. Bene autem ait durum saporem: quia maiores vina asperrima mellis dulcedine temperabant.

At cum incerta volant, cælóque examina ludunt, B
Contemnúntque fauos, & frigida tecta relinquunt:
Instabiles animos ludo prohibebis inani:
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.

Frig'da tecta. Melle vacua, inoperosa contra, Feruet opus. è contra Terentius: *Nimirum hic homines frigent. Instabiles animos.* Suadentes inanem vagandi licentiam. *Quisquam.* Subaudi militum: aut certe quisquam de exercitu. *Altum ire iter.* Aut ludendo in altum volare, aut in bella procedere, alias non audebit. C

Inuitent croceis halantes floribus horti:
Et custos furum, atque auium, cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.
Ipse thymum, pinósque ferens de montibus altis,
Tecta serat lato circum, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.

Croceis floribus horti. Tam odoris optimi quàm coloris: non enim dicit illic crocum solum esse debere. *Falce saligna.* Facta de salice: quasi in simulachro ligneo. *Hellespontiaci seruet tutela Priapi.* Non dicit Priapum illic esse debere, sed præcipit tales esse hortos: vt mereantur deum habere custodem. Hic autem Priapus fuit de Lampsaco ciuitate Hellespontide qua pulsus propter virilis membri magnitudinem post in numerum deorum receptus, meruit numen esse hortorum. De hoc Horatius, *Nam fures dextra coercet. Obscœnúque rubor prorectum ab inguine palum:* *Ast importunas volucres in vertice arundo Terræ fixa.* Dicitur autem præesse hortis propter eorum fœcunditatem. nam cum alia terra semel creet aliquid, horti nunquam sine fructu sunt. *Ipse thymum.* Diligens rusticus, & cultor hortorum. *Irriget imbres.* Id est aquas. Iuuenalis, *In tenuem plantas facili diffunditur haustu.* E

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem aduertere proram:
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem: biferique rosaria Pesti:
Quóque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ tortúsque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentésque hederas, & amantes littora myrtos. F

Vela traham: & terris festinem aduertere proram. Illam allegoriam respicit qua est vsus in primo, Ades, & primi lege littoris oram. Item, Pelagóque volans da vela patenti. *Pingues hortos.* Fœcundos. *Biferique rosaria Pesti.* Pestum oppidum est Calabriæ, in quo vno anno bis nascitur rosa. *Cresceret in ventrem cucumis.* In curuaturam. Ideo autem sic qui per herbam. nam rectus crescit sipendeat. Sane hic cucumis huius cucumis declinatur, sicut agilis, secundum idoneos. Nam neoterici huius cucumeris dixerunt: sicut puluis pulueris. *Nec sera c. n.* Sero flores habentem.

Nanque

A *Namque sub OEbaliæ memini me turribus altis,*
Qua niger humectat flauentia culta Galesus,
Corycium vidisse senem: cui pauca relicti
Iugera ruris erant. nec fertilis illa iuuencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis holus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papauer,
Regum æquabat opes animis: seraque reuertens
B *Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.*
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma,
Et cum tristis hyems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frenaret aquarum:
Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrosque morantes.

OEbaliæ turribus altis. OEbalia ipsa est Laconia: vnde de Castore & Polluce ait Statius, *OEbalidæ fratres.* *Galesus* vero fluuius est Calabriæ, qui iuxta ciuitatem labitur Tarentinam, in qua se hortos optimos vidisse commemorat. OEbaliæ autem turres ait quas condiderant hi qui de
C OEbalia venerant. Nam vt etiam in tertio Aeneidos diximus, Lacones diu bello attriti ab Athenienſibus, & inopiam timentes virorum, præceperunt vt virgines eorum, cum quibuscunque concumberent. quo facto cum post victoriam iuuenes de incertis parentibus nati erubescerent originem suam (nam & Partheniatæ appellabantur) duce Phalanto octauo ab Hercule nauigiis profecti venerunt ad oppidum Calabriæ, quod Taras Neptuni filius condiderat: & id auctum habitauerunt. *Corycium vidisse senem.* A Cicilia. Corycos enim ciuitas est Ciliciæ, in qua antrum illud famosum pene ab omnibus celebratum. Et per transitum tangit historiam memoratam à Suetonio. Pompeius enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria agros donauit. Vnde Lucanus, *An melius figent piratæ magne coloni.* Male autem quidam *Corycium* proprium asserunt esse nomen, cum sit appellatiuum eius qui more Corycio
D hortos excoluit. Quod etiam Plinij testimonio comprobatur. *Vidisse senem.* Ordo est, Memini vidisse. dicimus autem & memini videre. Terentius, *Memini videre, quo æquior sum Pamphylo se illam in somnis.* *Relicti.* Deserti atque contempti. Quis enim agrum non sperneret nulli rei aptum, non vitibus, non frumentis vel pascuis? *Rarum holus.* Id est pancile. *Vescumque papauer.* Quo vescimur. Nam est aliud lethæum quo non vtimur. nam vescas salicum frondes aliter dictum est. *Regum æquabas o.a.* Bene animis, non potestate: quia regum more cibis non comparatis vtebatur. *Frigore s.r.* Vnus est enim, vt diximus, effectus & caloris & frigoris. *Glacie cursus frenaret aquarum.* Mira varietas. Nam supra ait, Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ. *Æstatem increpitans seram.* Tarde venientem, quum ille iam eius carperet fructus.

E *Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo*
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella fauis: illi tiliæ atque vberrima pinus:
Quotque in flore nouo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit vlmos,
Eduramque pyrum, & spinos iam pruna ferentes,
Iamque ministrantem platanum potantibus vmbras.
Verum hæc ipse equidem spatiis discluſus iniquis
F *Prætereo, atque alijs post commemoranda relinquo.*

Ergo *apibus fœtis idem, atque examine multo.* Ne sine causa hortos descripsisse videretur. *Illi tiliæ atque vberrima pinus.* Illi, vberrima scilicet: Nam per naturam & tiliæ & pinus steriles esse dicuntur. *Seras*, Maiores: quod nimiæ difficultatis est. *In versum.* In ordinem. vt, Triplici pubes quam Dardana versu Impellunt. *Distulit.* Transtulit. Nam mutauit præpositionem. *Eduram.* Nimium duram, validam. *Et spinos iam pruna ferentes.* Prunorum arbor vocatur spinus, genere masculino. Nam sentes, has spinas dicimus. *Spatiis iniquis.* Angustis. vt, Spatioque subit Sergestus

iniquo. Et dicit se carminis breuitate constrictum hortos plenius non posse describere. *Alii.* A Gargilium Martialem significat.

Nunc age, naturas apibus, quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum sonitus, crepitantiaque æra secutæ,
Dictæo cæli regem pauere sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta
Vrbis habent, magnisque agitant sub legibus æuum:
Et patriam solæ, & certos nouere penates: B
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

Naturas apibus quas Iuppiter ipse Addidit. Naturas pro moribus posuit. Addidit autem, aut dedit: aut re vera addidit. Necesse enim est eas etiam ante habuisse mores aliquos proprios. *Pro qua mercede canoros.* Ordo est, Expediam naturas apum: quæ canoros curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ, Dictæum cœli regem pauere sub antro. *Pro qua mercede.* Id est gratia vel labore. *Solæ communes natos, consortia tecta Vrbis habent.* Nam vt etiam Donatus dicit, tragicum est, & vltra carmen Georgicum si accipiamus, pro qua mercede, exclamationem esse: vt sit, pro quanta hoc mercede fecerunt? scilicet vt Iouem alerent: quem Ops Saturni vxor Curetibus, C Coribantibus, & Idæis dactylis custodiendum dedit, in monte Cretæ Dictæo: ne eum Saturnus consumeret, vt filios omnes solebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, vt diximus, temporum deus est, quæ in se reuoluuntur in æternum. Tunc itaque apes æris secutæ sonum, Iouem melle aluisse dicuntur: pro qua re eis postea præstitit Iuppiter, vt haberent liberos sine vllo concubitu. *Solæ communes natos.* Plato in libris quos περὶ πολιτείας scripsit, dicit amori reipublicæ esse nihil præponendum. Omnes præterea & vxores & liberos, ita nos tanquam communes habere debere: vt charitas sit non libido confusa. Quod præceptum dicit nullum præter apes seruare potuisse. *Magnis legibus.* Id est æternis, nunquam mutabilibus. Iisdem enim legibus semper vtuntur: nec eas, vt homines, sæpe commutant. *Nouere penates.* Chariſſima habent. vt, Hic inter flumina nota, id est chara. *In medium quæsita reponunt.* Quæsita & parta in commune conseruant. Ipse D alibi, In medium quærebant.

Namque aliæ victu inuigilant: & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lachrymam, & lentum de cortice gluten
Prima fauis ponunt fundamina, deinde tenaces,
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella E
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti:
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum: aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.
Feruet opus: redolentque thymo fragrantia mella.

Victu. Victui. *Fœdere.* pacto, vt vicissim in aluearibus, vel in agris laborent. *Narcissi lachrymam.* Narcissi humorem. Quod autem ait Narcissi lachrymam, alluſit ad fabulam: quia, vt diximus, de puero est conuersus in florem. *Prima fauis ponunt fundamina.* Græce θεμελιοῦσι locant, F duriore cera, quæ vix ferro potest frangi, quam colligunt de gummi arborum, & rasis lapidibus. vnde paulo post dicet, Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attriuere. *Tenaces ceras.* Mella retinentes. *Adultos educunt fœtus.* Educendo adultos faciunt. *Cecidit custodia sorti.* Ex sorte. Nam aduerbium est, quod traxit a militia. Legimus enim, Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.

Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alij taurinis sollibus auras

Accipiunt,

A *Accipiunt, reddunt que: alij stridentia tingunt*
Aera lacu: gemit impositis incudibus Aetna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi.
Munere quanque suo: grandæuis oppida curæ:
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
B *At fessæ multa referunt se nocte minores,*
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos:

Ac veluti lentis Cyclopes fulmina. Comparatio ad festinationem pertinens solam. *Cecropiæ.* Id est Athenienses a rege Cecrope Atticæ, vbi optima mella nascuntur. *In numerum.* in ordinem. *Innatus* Insitus. *Vrget.* Premit. *Grandæuis oppida curæ.* Sicut senes muros tuentur, nec in bella prorumpunt. *Dædala tecta.* Ingeniosa. vt, Dædala Circe. *Crocumque rubentem.* Sallustius in historiis ait, *In qua crocum gignitur*, genere neutro secundum artem vsus est: hic poëtice masculino, referens ad puerum, qui in hunc florem dicitur esse conuersus. *Ferrugineos hyacinthos.* Ferruginei, id est nigri coloris.

C *Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.*
Mane ruunt portis: nusquam mora. rursus eadem
Vesper vbi è pastu tandem decedere campis
Admonuit: tum tecta petunt: tum corpora curant.
Fit sonitus: mussantque oras, & limina circum.
Post vbi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessóque sopor suus occupat artus.
D *Nec vero à stabulis pluuia impendente recedunt*
Longius, aut credunt cœlo aduentantibus Euris:
Sed circum tuta sub mœnibus vrbis aquantur,
Excursúsque breues tentant, & sæpe lapillos,
Vt cymbæ instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.

Corpora curant. Se reficiunt. vt, Fessique & equos & corpora curant. Sane curare corpus, si de hominibus dicimus, & cibo & lauacro intelligimus, vel alterutro: si de apibus, tantum cibo accipimus. *Sopor suus.* Ipsis aptus. nam ideo suus quia altum desinunt pro natura mellis, vt ipse alibi: melle soporatis frugibus offam. Sed melius, suus, pro exiguitate corpusculi sui. *Aut credunt cœlo.* Scilicet suos volatus. *Aquantur.* Aquam hauriunt ex vicino. *Instabiles.* Fluctuantes, id est iactante fluctu, stabiles ne sint.

E *Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,*
Quod nec concubitu indulgent: nec corpora segnes
In venerem soluunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ è foliis natos & suauibus herbis
Ore legunt, ipsæ regem, paruosque quirites
F *Sufficiunt, aulasque, & cereas regna refigunt.*
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere, vltroq; animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamuis angustus terminus æui.
Excipiat (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet: multosque per annos

Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.

Concubitu. Pro concubitui. Nam indulgeo illi dicimus. *Nec corpora segnes In venerem soluunt.* Id est, in libidinem non resoluuntur. Persius, *Ille in Venerem putris Nixibus.* Partubus, à nitendo. Vnde & enixa dicimus. *Refigunt.* Figunt. *Sub fasce.* Sub onere. vt, Iniusto sub fasce viam, dicit Cicero. *Tantus amor florum.* Supra de equis. Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ. *At genus immortale manet.* Genus manet, scilicet per successionem. *Domus.* Familia. vt, Da propriam Tymbræe domum.

Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Obseruant: rege incolumi, mens omnibus vna est:
Amisso, rupere fidem: constructaque mella
Diripuere ipsæ: & crates soluêre fauorum.
Ille operum custos: illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes:
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Medus Hydaspes. Fluuius Mediæ. De his autem gentibus Salustius dicit, *Adeo illis ingenita est sanctitas regy nominy.* Quas tamen apes dicit amore circa regem superare Virgilius. *Obseruare.* Venerantur. Alias obseruare est callide aduertere. Terentius, *Obserues, filium, quid agat, quid cum illo consily capiat. Mens omnibus vna est.* Id est concordanter operantur & viuunt. *Dirupere ipsæ.* Quæ etiam ipsæ animam colligendo melle impendere consueuerunt. vt, Vtraque animam sub falce dederunt. *Stipantque frequentes.* Quasi quodam satellitio ambiunt. *Sæpe attollunt humeris.* Aetate scilicet fessum. *Pulchram mortem.* Gloriosam: quippe quæ pro rege suscipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more, qui vt in Salustio legimus, se regibus deuouent, & post eos vitam refutant.

His quidam signis atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas:
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viua volare
Sideris in numerum atque alto succedere cælo.

His quidam signis atque hæc exempla secuti. Locum hunc plenius est executus in sexto, quem hoc loco breuiter colligit, vt probet etiam apes partem habere diuinitatis. Nanque omnia animalia ex quatuor elementis & diuino spiritu constare manifestum est. Trahunt enim à terra carnem, ab aqua humorem, ab aere anhelitum, ab igne feruorem: à diuino spiritu ingenium. Quod quia est in apibus sicut etiam in hominibus (nanque metuunt, cupiunt dolent gaudent: quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, prouident pluuias) fateamur necesse est etiam apes partem habere diuinitatis. Vt autem hoc exemplis, id est rebus similibus comprobaret, Lucretium secutus est: qui dicit ea quę inter se probare non possumus, à similibus comprobanda: ventúmque docet esse corporalem, non quod eum tenere vel cernere possimus, sed quod eius similis aquæ effectus est, quam corporalem esse manifestum est. *Haustus æthereos.* Diuinos spiritus. *Deum namque ire per omnes.* Ipse in sexto, Cœlum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit. Lucanus, *Iuppiter est quodcunque vides quocunque moueris. Hinc pecudes.* Hinc, id est ex deo, ex diuino spiritu sumunt omnia: cum nasci cœperint, vitam: cæterum corpus ex quatuor elementis est, vt diximus. *Scilicet huc reddi.* Sine dubio etiam cuncta dissolui & redire rursus in originem suam necesse est. *Locum morti.* Id est perditioni. Nihil est enim quod perire funditus possit, cum sit πάν, id est omne in quod redeunt vniuersa resoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non est mors: quippe quæ nihil perire facit, sed resolutio. Vnde mire à plerisque bene interitus dicta est, quasi interueniens, & mistarum rerum connexionem resoluens. Lucretius: *Continuo hoc mors est illius quod fuit ante connexio.*

Si quando

A *Siquando ſedem auguſtam, ſeruataque mella*
Theſauris relines, prius hauſtus parſus aquarum
Ore foue, fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis grauidos cogunt fœtus: duo tempora meſſis.
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede reppulit amnes:
Aut eadem ſydus fugiens vbi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in vndas.

Si quando ſedem auguſtam. Id eſt aluearia. Et proprie Auguſtum eſt tectum augurio conſecra-
B tum. Abuſiue nobile, quaſi maieſtatis plenum. *Theſauris.* Id eſt repoſitionibus: ac ſi diceret apothecis. *Parſus.* Spargens. Participium et pro participio. *Ore foue.* Ipſo hauſtu ſcilicet. Et hoc dicit, Spargendo aquam imitare pluuiam. Alij Ore faue legunt, vt ſit tacet. etiam ipſe in quinto. Ore fauete omnes. Horatius. *Fauete linguis. Fumoſque manu prætende.* Fumum etiam præfer. Quibus rebus cum territæ illæ diſceſſerint, impune poteris mella colligere. *Fumos ſequaces.* Quippe apum perſecutores. vt Maleæque ſequacibus vndis. *Bis grauidos cogunt fœtus.* Gemina eſt fœcunditas mellis. *Duo tempora meſſis.* Id eſt fructus. Iuuenalis, *Veram deprendere meſſem Si libet. Taygete ſimul os.* Taygete vna eſt de Pleiadibus ſeptem, vt autem etiam ſupra diximus, bis mel præcipit colligendum, orientibus Pleiadibus, id eſt verno: item quum occidunt, autumnali ſcilicet tempore. *Oceani amnes.* Homeri eſt, παρ' ὠκεανὸν ῥόον. Amnes autem bene ait, quia in morem flumi-
C nis eius fluenta reditura prorumpunt. *Aut eadem ſydus.* Auſtralem piſcem ſignificat, qui aquarij vndam ore ſuſcipit. Vnde & *Aquoſi* addidit. Tunc enim piſcis hic oritur quo tempore Pleiades occidunt. *Triſtior.* Vel propter occaſum, vel propter propinquantem iam hyemis aſperitatem.

Illis ira modum ſupra eſt: laſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animáſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem parceſque futuro,
Contuſoſque animos, & res miſerabere fractas:
D *Aut ſuffire thymo, cerasque recidere inanes*
Quis dubitet? nam ſæpe fauos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus:
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis:
Aut durum tineæ genus: aut inuiſa Mineruæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acrius omnes
E *Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas:*
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.

Illa ira modum ſupra eſt. Excedunt modum. nam cum ſuo interitu iraſcuntur. *Spicula cæca.* Breuia, quæ poſſunt latere. *In vulnere ponunt.* Non ſuo ſed à ſe illato. & Amphibolicos, dictum eſt, vt cum Turni iniuria matrem admonuit, quam inferebat: ſed non quam inferebant validiores. Item Saluſtius. *Iniuria validiorum.* ſcilicet quam inferebant validiores. *Parces futuro.* Scilicet tempore. *Contuſos animos.* Confractos. *Res miſerabere fractas.* Id eſt afflictas. *Suffire thymo.* Id eſt fumigare: vt exinde inimica illis animalia fugiant. *Cerasque recidere inanes,* dum ſine melle
F ſunt ceræ. hoc dicit, ſi nihil habuerint in aluearibus vel te tollente, vel exedentibus prauis animalibus, apibus minutatim inciſam ceram miniſtra. Stelliones vero & cætera, thymi fumo ab eis repelle. *Ignotus.* Ignobilis, vel ex improuiſo veniens. *Adedit.* Conſumpſit. *Lucifugis blattis.* Per noctem vagantibus. *Immuniſque fucus.* A labore ſcilicet: ventri tantum indulgens. *Imparibus armis.* Inæquali conſilio. Nam apes laborantes conſumit. Alibi, Et quærere conſcius arma. Id eſt conſilium. *Foribus ſuſpendit aranea caſſes.* Virgilius quidem confundit: tamen ſciendum maiores animal ipſum maſculino genere appellaſſe, hic araneus: retia vero quæ faciunt, fœminino. *Inuiſa Mineruæ.* Ideo ait Mineruæ inuiſa, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata eſt, cum deam lanificio prouocaſſet inferior.

Si vero (quoniam casu apibus quoque nostros A
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo:
Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignauæque fame & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant: B
Frigidus vt quondam syluis immurmurat Auster,
Vt mare sollicitum stridet refluentibus vndis,
Æstuat vt clausis rapidus fornacibus ignis.

Vita tulit. Vitæ longitudo, morborum creatrix. Sic in Bucolicis, O Lycida vini peruenimus. *Alius color.* Id est pallidus, quia dixit supra, Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis. *Funera ducunt.* Cum exequiali scilicet pompa. Et ducere, proprie funerum est. Persius, *Nereo iam tertia ducitur vxor. Pedibus connexæ.* Hinc multi dictas apes volunt, quod se pedibus inuicem tenent: licet crebrior sit illa opinio, quod sine pedibus primo esse dicuntur. vt, Trunca pedum primo. *Tractim.* Sine intermissione iugiter. *Frigidus vt quondam syluis immurmurat Auster.* Tres com- C
parationes singulis impletæ versiculis de Homero translatæ sunt, quas ille binis versibus posuit.

Hic iam Galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus vltro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tonsum gallæ admiscere saporem,
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos, D
Cecropiumque thymum, & graue olentia centaurea.

Hic iam Galbaneos. Id est cum hic processerit morbus, galbanus incendenda est, non vt supra dixit, thymus. mel etiam in aluearia medicatum, tamen inferendum: non vt supra ceræ inanes. *Gallæ saporem.* Multi pilas cypariss accipiunt. Est etiam flos in pratis. Plene hanc herbam, vt etiam supra, arborem fœlicis mali exequitur. Nam dicit vbi creetur, qualis sit, quid possit.

Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ: facilis quærentibus herba:
Namque imo ingentem tollit de cespite syluam:
Aureus ipse, sed in foliis, quæ plurima circum E
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe deûm nexis ornat & torquibus aras:
Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, & curua legunt prope flumina Mellæ:
Huius odorato radices incoque Baccho:
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.

Aureus ipse. Flos scilicet. *Violæ sublucet purpura nigræ.* Mire ait sublucet: vt ostendat purpurei coloris folia quodam virore esse perfusa. *Tonsis in vallibus illum.* Non syluosis. Vnde est contra, F
Intonsi montes. *Prope flumina Mellæ.* Mella fluuius Galliæ est, iuxta quem herba hæc plurima nascitur. Vnde & Amello dicitur, sicut etiam populi habitantes iuxta Lemannum fluuium Alemani dicuntur. Lucanus, *Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno.*

Sed si quem proles subito defecerit omneis:
Nec genus vnde nouæ stirpis reuocetur, habebit.

Tempus

A *Tempus & Arcadij memoranda inuenta magistri*
Pandere, quoque modo cæsis iam sæpe iuuencis
Insyncerus apes tulerit cruor: altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine famam.
Nam, qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
Quaque pharetratæ vicinia Persidis vrget,
B *Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,*
Et diuersa ruens septem discurrit in ora,
Vsque coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.

Sed si quem proles subito defecerit omnis. Miro vsus est ordine. Nam primo ait quemadmodum animalia apibus inimica pellenda sint: deinde quibus medicaminibus morbo possit carere. nunc dicit penitus amissæ qua possint raticne reparari. *Tempus.* Subaudi est nunc. *Arcadij magistri.* Aristæi. *Cæsis iuuencis.* Verberibus occisis. Bono autem sermone vius est: nam cædi interdum occidi, interdum verberari significat. *Insyncerus cruor.* Vitiatus, corruptus. Nam ideo verberantur vt
C ex putrefacto cruore vermes creentur, vnde apes sint. *Altius omnem Expediam.* Contra in Æneide, sed summa sequar fastigia rerum. Sane sciendum Plinium dicere de bobus apes, de equis crabrones, de mulis fucos, de asinis vespas procreari. *Pellæi Canopi.* Canopus ciuitas est iuxta Alexandriam, quam Alexander condidit instar chlamydis suæ: qui fuit de ciuitate Macedoniæ quæ Appella nominatur. Canopus autem dicta est quasi canobus, à Canobo Menelai gubernatore illic sepulto. *Phaselis,* Breuibus nauiculis quibus vtuntur cum stagnauerit Nilus. *Nigra fœcundat arena,* Nouum enim semper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi *νέος ἕλκων*, id est trahens. Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. *Iacit salutem:* iacit pro habet, & ponit apum reparandarum salutem. Cicero, *Iacta sunt fundamenta defensionis meæ.*

D *Exiguus primum, atque ipsos contractus in vsus*
Eligitur locus. hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt arctis: & quatuor addunt
Quatuor à ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur: plagisque peremptо
Tunsa per integram soluuntur viscera pellem.
E *Sic positum in clauso linquunt: & ramea costis*
Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.

Ipsos contractus. Ad sustinendum tantum & coarctandum bouis cadauer. *Angustique imbrice tecti.* Licet & hic imbrex lectum sit, melius tamen secundum Plautum, hæc imbrex dicimus: Nanque ait, *Fregisti imbrices meas num te dignam sectaris simiam. Obliqua luce fenestras.* Quæ ex obliquo lumen infundunt, vt in horreis cernimus. *Multa reluctanti.* Pro Multum, nomen est pro aduerbio. *Soluuntur viscera pellem.* Liquescunt & putrefiunt. *Ramea fragmenta.* De ramis fracta, id est fragmina ramorum. Dicimus autem & hic tamus & hoc ramale. Persius, *Vt ramale vetus.* *Casiasque recentes.* Statim captas.

F *Hoc geritur Zephyris primum impellentibus vndas,*
Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, & visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia pinnis,
Miscentur, tenuemque magis, magis aëra carpunt:

Donec, vt æstiuis effusus nubibus imber. A
Erupêre, aut vt neruo pulsante sagittæ,
Prima leues ineunt siquando prælia Parthi.

Zephyris primum impellentibus undas. Incipiente vnda, vult hoc sub occasum hyemis fieri. *Teneris crepefactas in ossibus humor.* Vtpote bimi vituli in quo plurimum feruentis est sanguinis. *Viscenda modis animalia miris.* Et quod ex cadauere nascuntur animalia, & quod apes ex vermibus procreantur. *Trunca pedum.* Id est sine pedibus. Et bene addidit primo. Nam postea tam pinnas quam pedes accipiunt. *Pinnis miscentur.* Inter se pinnarum leuitate conueniunt.

Quis deus hanc, Musæ, quis nobis excudit artem? B
Vnde noua ingressus hominum experientia cœpit?
Pastor Aristæus fugiens Peneia tempe,
Amissis (vt fama) apibus, morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem,
Mater Cyrene, mater, qua gurgitis huius
Ima tenes: quid me præclara stirpe deorum
(Si modo, quem perhibes, pater est Tymbræus Apollo) C
Inuisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat: te matre relinquo.

Extulit. Studiose repperit. *Ingressus.* Exordia. *Noua experientia.* Nullo docente, ars per vsum reperta *Pastor.* Aristæus. Filius fuit Apollinis & Cyrenes filiæ Penei fluminis Thessaliæ: qui cum Eurydicen nympham vxorem Orphei vitiare voluisset, & illa fugiens à serpente fuisset occisa, Nympharum iracundia cunctis animalibus perditis funditus & cunctis apibus, matris auxilium petiit. *Extremi amnis.* Id est summi, vnde nascitur, & sic dicimus. Proh supreme Iupiter, id est summe. *Mater Cyrene, mater.* Inuidiosum est nomine parentes vocare. Vnde est paulo post, Et te, crudelem nomine dicit. Sic in duodecimo in desperatione ait, Ruitque implorans nomine Turnum. *Gurgitis huius.* Id est Penei fluminis. *Inuisum fatis genuisti.* Si natus ex diis, inuisus est fatis. Sic in primo Æneidos, Nos tua progenies cœli quibus annuis arcé. Item, Quis te nate dea per tanta pericula casus Insequitur? *Vitæ mortalis honorem.* Bene honorem ait, quia arare, animalia pascere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit rusticitas. Alibi, Non vllus Aratro Dignus honos. *Custodia solers.* Diligens & perita industria. *Te matre relinquo.* Ac si diceret. Sub ea perdo vsum laboris, sub qua augere debueram. D

Quin age, & ipsa manu fœlices erue syluas: E
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Vre sata: & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque: F
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla,
Nesæá, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippe, & flaua Lycorias, (altera virgo:
Altera tum primos Lucinæ experta labores,)
Clioque, & Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,

Atque

A *Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deiopea,*
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

Fœlices. Fertiles. *Fer.* Infer. *Interfice messes.* Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta crescentia. Vnde & alibi Aret ager vitio moriens. *In vites.* Contra vites. *Melire bipennem.* Vt eas succidas. *Tædia laudis.* Tædium est angor mentis & animi, non corporis inualetudo. *Sonitum thalamo sub fluminis alti* Cur non etiam vocem audiuit? Scilicet quia in ima fluminis parte erat, lamiheis occupata. *Miletia vellera nymphæ.* Pretiosa. Cicero, *Nam quid à Miletiis lanæ publicæ abstuleris? Hyali saturo fucata colore.* Vitreo, viridi, nymphis apto. *Saturo* autem Largo, abundanti: aut certe Tarentino, ab oppido Saturco. iuxta Tarentum enim sunt baphia, in quibus tingitur lana *Drymoque Xanthoque.* Hæ sunt, vt multi volunt, de quibus ait Iuno, Sunt mihi

B bis septem præstanti corpore nymphæ. Sed magis poetice conficta nomina accipiamus. Sane mira varietate vsus est: nam ne continuatio nominum posset creare fastidium, in aliis habitum, in aliis commemorat virginitatem, in aliis pulchritudinem. *Pictis incinctæ pellibus ambæ.* Nebridas habentes. sed hic venatricum est habitus: quem ideo Nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas. vt, Et tandem positis velox Arethusa sagittis. Notanda autem est figura honestissima facta ex repetitione sermonis. vt, *Oceanitides ambæ, Ambæ auro pictis incincta pellibus ambæ.*

Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta:
Atque Chao densos diuûm numerabat amores,
C *Carmine quo capta dum fusis mollia pensa*
Deuoluunt: iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi: vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere. sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flauum caput extulit vnda,
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi tua maxima cura
Tristis Aristæus Penei genitoris ad vndam
Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.

Curam inanem. Definitio est amoris. *Vulcani Martisque dolos.* Secundum Donatum hic est distinguendum: vt *Dolos* ad Vulcanum: *Furta dulcia*, id est adulterium, referamus ad Martem: Scimus enim quod Sole indicante, Mars cum Venere deprehensus est, & per artem Vulcani est religatus catenis. *Atque Chao.* Et à Chao narrabat crebros amores deorum. *Summa flauum caput extulit vnda.* Mire per transitum veritatem tetigit. Namque Arethusæ fons dulcia fluenta inter medios habet fluctus. *Cyrene soror.* Propter similitudinem potestatis ait soror. Nam Cyrene, Thessaliæ: Arethusa vero de Elide. *Tua maxima cura.* Quem plurimum diligis. *Penei genitoris ad vndam.* Aut tui, genitoris aut honoris est. vt, Tybri pater.

E *Hinc perculsa noua mentem formidine mater,*
Duc age, duc ad nos. fas illi limina diuûm
Tangere, ait: simul alta iubet discedere late
Flumina, qua iuuenis gressus inferret: at illum
Curuata in montis faciem circunstetit vnda:
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.

Noua formidine mater. Magna. vt, Polio & ipse facit noua carmina. *Fas illi limina diuum Tangere.* Vtroque enim deo parente nascebatur. ideo fas tangere ait.

F *Iamque domum mirans genitricis, & humida regna,*
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat, diuersa locis, Phasimque, Lycumque:
Et caput, vnde altus primum se erupit Enipeus:
Vnde pater Tyberinus, & vnde Aniena fluenta,

Saxoſumque ſonãs Hypanis, Myſuſque Caïcus, A
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.

Speluncíſque lacus clauſos. Mirans, per omnia ſubaudimus. Lacus autem dicit fontium & fluuiorum receptacula. Hæc autem non ſunt per poeticam licentiam dicta, ſed ex Ægyptiis tracta ſunt ſacris: nam certis diebus in ſacris Nili pueri de ſacris parentibus nati, à ſacerdotibus nymphis dabantur: qui cum adoleuiſſent, redditi narrabant lucos eſſe ſub terris, & immenſam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Vnde eſt illud ſecundum Thaleta, Oceanúmque patrem rerum. *Phaſimque.* Fluuius Colchidis. *Lycumque.* Fluuius Aſiæ. *Enipeus.* Theſſaliæ B
fluuius. *Pater Tyberinus.* Tyberis & Annio Italiæ ſunt fluuij. *Saxoſumque ſonans Hypanis.* Ponti fluuius. Et ſaxoſum legendum eſt, non ſaxoſus, ne ſint duo epitheta: quod apud Latinos vitioſum eſt. *Myſuſque Caicus.* Qui per Myſiam labitur. *Eridanus.* Fluuius Italiæ, qui & Padus vocatur. *Purpureum* autem nigrum ex altitudine accipimus. Nam Padus non in Rubrum mare, ſed iuxta Rauennam in Adriaticum cadit. Et purpureum Græcum eſt epitheton: mare rubrum etiam dixit Homerus, εἰς ἅλα πορφυρέην. Vnde apparet Victorinum hoc loco erraſſe, qui purpureum mare rubrum eſſe dixit, quod eſt iuxta Indiam.

Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
Cyrene, manibus liquidos, dant ordine fontes C
Germanæ tonſiſque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonij Carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, nymphaſque ſorores,
Centum quæ ſyluas, centum quæ flumina ſeruant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare veſtem: D
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa.

Fletus inanes. His enim mouebantur rebus, quarum erat facilis reparatio, ideo inanes dixit. *Dant ordine fontes.* Rite ſecundum ordinem epularum. *Mantilia.* Quibus manus terguntur. *Plena reponunt Pocula.* Iterant, ſæpe offerunt. *Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.* Id eſt ture. Arabicis odoribus. Adoleſcunt autem pro incenduntur. κατ' ἀντίφρασιν ponitur. *Mæonij Bacchi.* Lidij vini. *Carcheſia* autem poculorum ſunt genera. *Oceano libemus, ait.* Quaſi Nympha Oceano ſacrificat. *Oceanumque patrem.* Secundum Thaleta, vt ſupra diximus. *Centum quæ ſyluas, centum quæ flumina ſeruant.* Aut ducentas eſſe dicit: aut finitus eſt numerus pro infinito. *Perfudit nectare veſtem.* Id eſt in E
ignem vinum puriſſimum fudit: poſt quod quia magis flamma conualuit bonum omen oſtendit.

Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus: magnum qui piſcibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuiſit
Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandæuus Nereus: nouit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur. F
Quippe ita Neptuno viſum eſt, immania cuius
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.

Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates. Carpathos, inſula contra Ægyptum, à qua vicinum pelagus Carpathium appellatum eſt. Hic aliquando regnauit Proteus relicta Pallene ciuitate Theſſaliæ, ad quam tamen reuerſus eſt poſtea: quod oſtendit hoc loco, dicens, Patriamque reuiſit Pallenen.

A Pallenen. *Magnum qui piscibus æquor.* Equi enim marini prima parte equi sunt, postrema resoluuntur in pisces. *Quæ sine quæ fuerim.* vt Homerus, ὅς τ' ἦ τὰ τ' ἰὸν τὰ τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα, *Ita Neptuno.* Vbi deest ratio: sic loquitur. Nam ita & in tertio dixit, Sic visum superis. quum præmisisset immeritam. *Armenta & turpes phocas.* Magnas. vt, Cui turpe caput. Phocæ sunt boues marini.

Hic tibi nate prius vinclis capiendus: vt omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Namsine vi non vlla dabit præcepta, neque illum
B *Orando flectes: vim duram, & vincula capto*
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cum sol accenderit æstus,
Cum sitiunt herbæ, & pecori iam gratior vmbra est,
In secreta senis ducam: quo fessus ab vndis
Se recipit: facile vt somno aggrediare iacentem.

C *Expediat morbi causam: eventúsque secundet.* Duo enim ista requiruntur in oraculis, causa mali, & remedium. *Sine vi non vlla dabit præcepta.* Ne eum speraret posse precibus flecti. *Doli circum hæc demum.* Circa vincula nouissime eius desinent doli, id est formarum varietates: cuius figmentum physicam volunt esse rationem: nam homo habet in se libidinem, stultitiam, ferocitatem, dolum: quæ dum in eo vigent, pars illa quæ vicina diuinitati, id est prudentia non apparet: quæ tunc potest suas vires tenere cum fuerint illa religata, id est cum quis caruerit omnibus vitiis. Vnde sacerdotem hunc dicit posse vaticinari, & suscipere diuinitatem, cum religata in eo fuerint ignea cupiditas, siluestris asperitas, lapsusque animi aquarum mobilitati similis. *Medios cum sol accenderit æstus.* Fere enim numina tunc videntur. Lucanus, *Medio cum Phœbus in axe est, Aut*
D *cælum nox atra tenet: tunc ipse sacerdos Accessum dominúmque timet deprendere luci. In secreta senis ducam.* Fere omnes dij marini senes sunt. Albent enim eorum capita spumis aquarum.

Verum vbi correptum manibus, vincliſque tenebis:
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum:
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosúsque draco, & fulua ceruice leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet: aut in aquas tenues dilapsus abibit.
E *Sed quanto ille magis formas se vertet in omneis,*
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.

Atra tigris. Id est sæua. *Tanto nate magis.* Alii legunt, Tantum nate magis.

Hæc ait: & liquidum ambrosiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit: at illi
F *Dulcis compositis spirauit crinibus aura,*
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis: quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese vnda reductos:
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
Hic iuuenem in latebris auersum à lumine nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura recessit.

Liquidum ambrosiæ diffudit odorem. Vnxit eum quo posset esse videndi ut minis capax. *Habilis.* Vegetabilis. *Specus ingens.* In singulari numero hoc specus, in plurali hi specus dicimus. *Deprensis.* Periclitantibus. *Tegit.* Tegere consuetuit. Nam tunc illic non erat. *Obice.* Obiectione. Et

melius hic obex, quam hæc obex dicimus. *Auersum à lumine.* Paululum obliquum à lumine. Et A
sciendum Proteum temporalem susciperè diuinitatem, alioquin potuit Aristæum cognoscere
latitantem.

Iam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium sol igneus orbem
Hauserat: arebant herbæ, & cana flumina siccis
Faucibus ad limum radij tepefacta coquebant:
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum vasti circum gens humida ponti
Exultans, rorem late dispergit amarum. B
Sternunt se somno diuerso in littore Phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper vbi è pastu vitulos ad tecta reducit:
Auditique lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerumque recenset.

Iam rapidus. Hic distinguendum propter duo epitheta. *Sirius* autem stella est in ore Canis, per quam nimios æstus accipimus. *Sitientes Indos.* Populos subsolanos. *Cana flumina.* Alta. Lucanus, *Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno.*

C

Cuius Aristæo, quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat. ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluuiumque liquentem.
Verum vbi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit: atque hominis tandem ore locutus: D
Nam quis te iuuenum confidentissime nostras
Iussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille:
Scis Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine velle, deûm præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.

Vix defessa senem passus componere membra. Auiditatem exprimit tenere cupientis. Vnde eum contra matris præceptum cito in Proteum impetum fecisse dicit, per quod incontinentes animos hominũ docet poeta. *Hominis ore.* Humana scilicet voce. *Nam quis te iuuenum confidentissime nostras.* Id est quisnam. Hodie enim *Nam* particula postponitur, antea præponebatur. Terentius in Phormione. *Nam qua est hæc anus à fratre egressa meo? Proteu* vocatiuus Græcus est, E
vt Orpheu. *Fallere cuiquam.* Alij quicquam legunt. Hoc autem dicit, Quum omnia noueris, desine aduentus mei causſam velle cognoscere. *Deum præcepta.* Propter matrem hoc posuit nomen.

Tantum effatus, ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et grauiter frendens sic fatis ora resoluit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna luues commissa: tibi has miserabilis Orpheus F
Haud quaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat: & rapta grauiter pro coniuge sæuit.

Grauiter frendens. Cum ingenti tumultu. *Non te nullius.* Id est non humilis, sed magni. *Magna luues commissa tibi.* Id est magnorum scelerum est ista persolutio. Et alij ita distinguunt, vt sit, à te commissa. Alij *Tibi has miserabilis Orpheus.* Non humile autem numen dicit Tisiphonem, id est mortis vltricem. nam ideo Tisiphone dicta est, quasi cui cura est θάνατος, id est mortis vltio.

A vltio. *Haud quaquam ob meritum.* Id est non tales quales mereris. Nam eius vxori causa mortis fuisti. Inferret autem digna supplicia, nisi fata prohiberent: quibus faucentibus ita numinum minora infert, licet maiora non possit.

Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba:
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
B *Altaque Pangæa, & Rhesi Mauortia tellus,*
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cana solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis coniux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.

Moritura puella. Merito non vidit: quippe moritura. *Seruantem ripas.* Tenentem. vt, Tantas seruabat filia sedes. *At chorus æqualis Dryadum.* Ergo & Eurydice Dryas: & bono compendio eius prætermisit interitum. *Supremos montes.* Summos. vt, Proh suppreme Iuppiter. *Rhodopeiæ arces, Altaque Pangæa,* Rhodope mons est Thracię sicut Pangæa. *Rhesi Mauortia tellus.* Quā postea
C Rhesus tenuit. & est Prolepsis ex persona poetæ. Quo enim tempore Orpheus fuit, Rhesus necdum regnabat in Thracia. *Hebrus.* Fluuius Thraciæ gelidissimus. *Actias Orithyia.* Athenienſis Nympha, quam Boreas in suum matrimonium rapuit. *Cana testudine.* Periphrasis citharæ, cuius vsus repertus est hoc modo. Quum regrediens Nilus in suos meatus varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est: quæ cum putrefacta esset, & nerui eius remansissent extenti intra corium, percussa à Mercurio sonitum dedit: ex cuius imitatione cithara est composita. *Ægrum amorem.* Mœstum, deceptum, *Solo in littore.* Deserto, in quo sine vxore morabatur.

Tenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
D *Et caligantem nigra formidine lucum*
Ingressus, manesque adiit, regemque tremendum.
Nescíque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commota Erebi de sedibus imis
Vmbræ ibant tenues, simulacráque luce carentum.

Tenarias etiam fauces. Tenarus Laconiæ promontorium est circa finem Maleæ, vbi inferorum dicitur esse descensus. *Manesque adiit, regemque tremendum.* Hæc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus ista superauit. *Nesciaque humanis.* Ad exitum futuræ rei respexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicen. *Erebi de sedibus imis.* De interioribus tenebris inferorum.
E *Quam multa in syluis autumni frigore primo*
Lapsa cadunt folia, aut ad terras gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis:
Stant turbæ carentum ripis, & flumina amantum
Transmittere cupidi, extremaque funera portant.
F *Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi*
Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitque inhians tria Cerberus ora:
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.

Implexæ. Inuolutæ, implicitæ, ἐμπεπλεγμέναι. *Ixionei vento rota constitit.* Deest *Cum.* & hoc dicit, cum vento suo rota constitit: id est cum causa volubilitatis quieuit.

Iamque pedem referens, casus euaserat omneis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)

Cum subita incautum dementia cepit amantem, A
Ignoscenda quidem scirent si ignoscere manes.
Restitit: Eurydicenque suam iam luce sub ipsa
Immemor heu, victusque animi respexit: ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus auernis.
Illa, Quis & me, inquit, miseram, & te perdidit Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus:
Iamque vale, feror ingenti circundata nocte, B
Inualidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.

Incautum amantem. Epitheton amantis est. *Ignoscenda quidem scirent si ignoscere manes.* Participium sine verbi origine. non enim facit ignoscor sicut nec triumphor, regnor. *Eurydicenque suam iam.* Alii legunt, Iam luce sub ipsa. *Victusque animi.* Sic hoc loco dixit, O præstans animi. *Respexit.* Id est commisit in legem: sibi datam. *Ibi omnis effusus.* Id est functus & frustratus. *Tyranni.* Id est Plutonis. *Terque fragor stagnis auditus auernis.* Quasi exultarent vmbræ reditum Eurydices. Lucanus dicit in Orpheo strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent à Luce relictam Eurydicen, iterum sperantes Orphea manes. Iterum crudelia retro Fata vocant.* Ouidius: *Bis rapitur, vixitque semel. Natantia lumina.* In mortem reducta. *Inualidas palmas.* In vmbræ tenuitatem redactas. *Heu non tua.* Quia supra dixit, Eutydicenque suam iam.

Dixit: & ex oculis subito, seu fumus, in auras
Commistus tenues fugit diuersa: neque illum
Prensantem nequicquam vmbras, & multa volentem
Dicere præterea vidit: nec portitor Orci
Amplius obiectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu manes, qua numina voce moueret? D
Illa quidem stygia nabat iam frigida cymba,
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis vndam
Fleuisse: & gelidis hæc euoluisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.

Fugit diuersa. Id est per diuersa. *Præterea.* Postea. vt. Et Quisquam numen Iunonis adoret Præterea? *Amplius obiectam passus transire paludem.* Mysticum est. Dicitur enim bis eandem vmbram euocari non licere. *Ex ordine.* Sine intermissione. *Deserti.* Asperi, inculti. *Strymon* autem fluuius E
est Thraciæ, circa quem ad extinguendum amoris morabatur calorem. *Hæc*, id est, talia qualia ipse commemorat. *Agentem carmine quercus.* Id est mouentem.

Qualis populea mœrens Philomela sub vmbra
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Obseruans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
Nulla venus, nullique animum flexere hymenæi. F
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque niualem,
Arua que Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: spretæ Ciconum quo munere matres,
Inter sacra deûm, nocturnaque orgia Bacchi
Discerptum latos iuuenem sparsere per agros.

Philomela

A *Philomela.* Pro quauis aue. Nam ſpecies eſt pro genere. *Flet noctem.* Iugi nocte continuo fletu. *Tanaimque niualem.* Fluuium Scythiæ. *Nunquam viduata pruinis.* Semper niuibus plena. *Quo munere matres.* Nuptiali ſcilicet. *Cicones* autem Thraces mulieres ſunt quæ ab Orpheo ſpretæ diſcerpſere eum per Liberi ſacra ſimulata.

Tum quoque marmorea caput à ceruice reuulſum
Gurgite cum medio portans OEagrius Hebrus
Volueret: Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
B *Ah miſeram Eurydicen, anima fugiente vocabat:*
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteûs: & ſe iactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit, ſpumantem vndam ſub vertice torſit.

Marmorea caput à ceruice reuulſum. Id eſt pulchra. Sane alludit ad id quod dicit Ouidius, quia cum caput eius ad ripam delatum mordere voluiſſet, eſt conuerſus in lapidem. *OEagrius Hebrus.* OEagrius fluuius eſt, pater Orphei: de quo Hebrus naſcitur, vnde eum appellauit OEagrium. *Hæc Proteus.* Subaudi dixit.

C *At non Cyrene: namque vltro affata timentem,*
Nate licet triſteis animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitiam miſere apibus. tu munera ſupplex
Tende, petens pacem, & faciles venerare Napæas:
D *Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.*

At non Cyrene. Deeſt territa eſt: quod ex ſequentibus datur intelligi. *Pacem petens.* Beneficium beneuolentiam. *Faciles Napæas.* Exorabiles nymphas, ad ignoſcendum paratas. Sane ſciendum, eaſdem eſſe Napæas, quæ & Dryades ſunt. Nam ſupra ait, At chorus æqualis Dryadum.

Sed modus orandi qui ſit prius ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intacta totidem ceruice iuuencas.
E *Quatuor his aras alta ad delubra dearum*
Conſtitue, & ſacrum iugulis demitte cruorem:
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, vbi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem, lucumque reuiſes:
Placatam Euridicem vitula venerabere cæſa.

Intacta ceruice. Indomita. Et dicit animalium ſacrificium eſſe faciendum, vt non tantum occidantur hoſtiæ. *Orphei.* Datiuus Græcus eſt. *Lethæa papauera mittes.* Agreſtia. *Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.* Hypallage, pro veneratam placabis.

F *Haud mora: continuo matris præcepta faceſſit:*
Ad delubra venit: monſtratas excitat aras:
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem ceruice iuuencas.
Poſt, vbi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reuiſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile, monſtrum
Aſpiciunt: liquefacta boum per viſcera, toto

Stridere apes vtero, & ruptis efferuere costis, A
Immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
Confluere, & lentis vuam demittere ramis.

Præcepta facessit. Facit: frequentatiuum est pro principali. Aut certe ideo *Facessit*, quia plures hostias immolauit. *Subitum, ac dictu mirabile, monstrum.* Res enim hæc ex improuiso venit, vt apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum sane quia ex hoc euentu illa ars inuenta est, quam supra memorauit: & melior facta per industriam. *Stridere apes vtero & ruptis efferuere costis.* Hæc verba & secundæ sunt coniugationis & tertiæ: nunc tantum tertiæ. *Vuam demittere ramis.* In morem vuæ, id est botryonis defluere: quod Græci βότρυδον dicunt. B

Hæc super aruorum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello: victorque volentes
Per populos dat iura: viamque affectat Olympo:
Illo VIRGILIVM me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oci:
Carmina qui lusi pastorum: audaxque iuuenta C
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Hæc super aruorum cultu. Primum librum per hoc significat: per pecora autem, tertium & quartum, quia & apes pecora sunt. Per arbores secundum. Et hoc dicit: Hæc ego. Id est Georgica scripsi dum Cæsar in oriente pugnaret. *Euphraten.* Orientis fluuium. *Fulminat.* Fortiter facit. *Victorque volentes Per populos.* Vnum virtutis est, aliud iustitiæ. Nam vincere, virtutis est: iustitiæ vero, non inuitis, sed volentibus imperare. *Viamque affectat Olympo.* Præparat sibi diuinos honores. *Parthenope.* Id est Neapolis, quæ primo ex corpore vnius Syrenis illic sepultæ Parthenope est appellata. *Studiis florentem ignobilis oci.* Id est artis poeticæ, quam ocium appellauit ignobile ne quid de se videretur arrogans dicere. *Carmina qui lusi pastorum.* Qui etiam Bucolica scripsi. *Audaxque iuuenta.* Ætate iuuenili. Nam vt diximus supra, viginti octo annorum bucolica scripsit. Et bene breuiter à se scriptarum rerum executus est titulum. D

FINIS.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS TIBER I.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus syluis, vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis
Arma, virumque cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lauinaque venit
Littora. multum ille & terris iactatus, & alto,
Vi superûm, sæuæ memorem Iunonis ob iram.
Multa quoque & bello passus, dum conderet vrbem,
Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

Arma. Hic requiritur cur ab armis Virgilius cœperit: Alij per arma bellum significasse dicunt per Metonymiam. Nam arma quibus in bello vtimur, pro bello posuit. Sic toga qua in pace vtimur, pro pace ponitur: vt Cicero, *Cedant arma togæ*, id est bellum paci. Per sua enim arma ad regalem honorem peruenit, Ideo arma præposuit viro, sed tribus modis id est, primo quod fuerant victricia, secundo quod diuina, tertio quod prope semper armis virum subiungit, vt arma virumque ferens, &, arma acri facienda viro. *Arma virumque* Figura vsitata est, vt non eo ordine respondeamus, quo proposuimus. Nam prius de erroribus Aeneę dixit: post de bello. Hac autem figura etiam in prosa vtimur. Sic Cicero in Verrinis, *Nam sine vllo sumptu nostro copiu tuicio, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestiuit, aluit, armauit. Virum.* Non dicit quem: sed circunstantiis ostendit Aeneam. *Cano* Polyxemus sermo est. Tria enim significat. Aliquando laudo, vt, Regemque canebant. Aliquando diuino. vt, Ipsa canas oro. Aliquando canto, vt in hoc loco. Nam proprie canto significat, quia cantanda sunt carmina. *Troiæ* Troia regio est Asiæ, Ilium ciuitas est Asiæ. Plerunque tamen vsurpant poetæ, & pro ciuitate vel regionem, vel prouinciam ponunt. Iuuenalis, *Et flammis Asiam ferroque cadentem Qui primus.* Primus non ante quem nemo, sed post quem nullus, vel hic primus, princeps, vel optimus. Quærũt multi cur Aeneam primum ad Italiam venisse dixerit, cum paulo post dixerit Antenorem ante aduentum Aeneæ fundasse ciuitatem. Constat quidem, sed habita temporum ratione peritissime dixit Virgilius. Namque illo tempore quo Aeneas ad Italiam venit, finis erat Italiæ vsque ad Rubiconem fluuium. Cuius rei meminit Lucanus, *Et Gallica certus Limes ab Ausonio discrevit nata arua colono.* Vnde apparet Antenorem non ad Italiam venisse, sed ad Galliam Cisalpinam, in qua Venetia est. Postea vero promotis vsque ad Alpes Italiæ finibus, nouitas creauit errorem. Pterique tamen quæstionem hanc volunt ex sequentibus solui, vt videatur ob hoc addidisse Virgilius ad Lauina littora, ne significaret Antenorem. Melior tamen est superior expositio. *Ab ortu.* Speciem pro genere posuit. *Italiam.* Ars quidem hoc exigit vt nominibus prouinciarum præpositionem addamus, ciuitatum nunquam: Tamen plerumque hoc peruerso ordine legitur vt est hic Italiam venit pro ad Italiam. Tullius in Verrinis, *Ea die Veneres ad Messanam venit* pro Messanam venit. Sed hic schema vruntur. Sane sciendum est vsurpari ab authoribus, vt vel addant, vel detrahant præpositiones. Nam que ait Virgilius, Syluis te Tyrrhene feras. Pro in syluis. Vt ergo illic loc detraxit præpositionem, sic hic prouinciæ: & est figura. Italia autem pars Europæ est. Italus enim rex Siculorum profectus à Sicilia, venit ad loca quæ sunt iuxta Tyberim, & ex nomine suo ap-

pellauit Italiam. Ibi autem habitasse Siculos vbi est Laurolauinium, manifestum est: sicut ipse alio loco dicit, Siculi vetereſque Sicani. Item, Et gentes venere Sicanæ Sæpius. In hoc vero nomine id est contra naturam producitur. *Fato profugus.* Fatum ad vtrumque pertinet, & quod fumine id est contra naturam producitur. *Fato profugus.* Fatum ad vtrumque pertinet, & quod fugit: & quod ad Italiam venit. Et bene addidit *Fato*, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut noui imperij cupiditate. *Profugus*, vagus id est porro fugatus ab Ilio, qui & extorris dicitur. Profugus autem proprie dicitur, qui procul à sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, vt profugos eos dicant, qui excluſi necessitate de suis sedibus, adhuc vagantur: & simul ac inuenerint sedes, nō dicantur profugi, sed exules. Sed vtrunque fallum est. Nam & Profugus lectus est, qui iam sedes locauit. vt in Lucano, *Profugi quæ à gente vetusta Gallorum Celtæ miſcentes nomen Ibern.* Et exul qui adhuc vagatur. Vt in Saluſtio, *Qui nullo certo exilio vagabantur, adeo exilium est ipſa vagatio. Lauinaque venit Litora.* Hæc ciuitas tria habuit nomina: Nam primum Lauinium dicta est à Lauinio Latini fratre. Postea Laurentum à lauro inuenta à Latino, dum adepto imperio post mortem fratris ciuitatem augeret. Post Lauinium à Lauinia vxore Aeneæ. Ergo Lauina dicendum, non Lauinia, quia post aduentum Aeneæ dictum est Lauinium. Ergo aut Lauinum debuit dicere, sicut dixi: aut Laurentum. quamuis quidam superfluo esse Prolepsim velint. *Littora* Laurolauinium constat VIII. milibus à mari remotum. Nec nos debet fallere quia dixit Lauina littora. Littus enim dicitur terra quæque mari vicina: sicut ipse Virgilius in quarto, Cui littus arandum. quum per naturam littus arari nō possit. Ergo scire debemus littus posse terram dici. *Multum ille.* Collisio est. & *Ille* hoc loco abundat. Est enim interposita particula propter metri necessitatem: nam si detrahas *Ille* stat sensus. *Qui primus* enim ad omnia possumus trahere. Sic alio loco, Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra. Est autem Archaismos. *Et terris iactatus.* Fatigatus est enim apud Thraciam monstro illo quo de tumulo Polydori sanguis emanauit: apud Cretam pestilentia: apud Strophadas insula, Harpiis: tempestate vero & in primo, & in tertio. Iactamur autem in maris fluctibus, fatigamur in terris. & bene duorum elementorum mala vno sermone complexus est. *Et alto.* Modo mari. Altum tamen sciendum est quod & superiorem & inferiorem altitudinem significat. Namque mensuræ nomen est altitudo. *Vi superum.* Violentia deorum secundum Homerum qui dicit à Iunone rogatos esse deos in odium Troianorum: quod & Virgilius tetigit dicens, Vos quoque Pergameæ iam fas est parcere genti Dique, Deæque omnes. Latenter autem defendit hac ratione Troianos quod non suo merito eos insequebantur numina, sed Iunonis impulsu. Id est vi quam superi habent. *Sæuæ.* Cum à iuuando dicta sit Iuno, quærunt multi cur eam dixerit sæuam: & putant temporale esse epitheton, quasi sæuam circa Troianos: nescientes quod sæuam dicebant veteres magnam, vt Ennius, *Induta fuit sæua stola.* Item Virgilius quum vbique pium inducat Æneam ait, Maternis sæuus in armis Aeneas, id est magnus. *Memorem Iunonis ob iram.* Constat multa in authoribus inueniri per contrarium significantia, pro actiuis passiua. vt Pictis bellantur Amazones armis. pro bellant. Pro passiuis actiua. vt, Populatque ingentem farris aceruum. pro populatur. Et hæc varietas vel potius contrarietas inuenitur etiam in aliis partibus orationis, vt sit aduerbium pro aduerbio, vt est, Hoc tunc pater ignipotens cœlo descendit ab alto. pro huc. Et in participio. vt, Et qua vectus Abas, pro vehebatur. Et in nomine: vt, Memorem Iunonis ob iram. non quod meminerat, sed quod in memoria erat. Nam memorem est verbi significatio, cum nunc sit nomen. *Multa quoque & bello passus.* Hoc ad posteriores VII. pertinet libros. *Quoque &.* Duas coniunctiones separatas naturaliter nemo coniungit. sed hoc plerunque à poetis causa metri fit. Ergo hic vna vacat: sicut alio loco, Dixitque: & prælia voce diremit. *Bello passus.* Contra Turnum quod gessit. *Dum conderet vrbem.* Tres hic sunt significationes. Aut enim Troiam dicit, quam vt primum venit in Italiam fecit Aeneas. de qua ait, Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit. Et alio loco Mercurius, Nec te Troia capit. Troiam autem dici quam primum fecit Aeneas, & Liuius in primo, & Cato in originibus testantur. Dum enim hæc fieret, ab agrestibus ob vulneratum regium ceruum mota sunt bella. Aut Laurolauinium. Et significat. *Dum*, donec. tandiu enim dimicauit quandiu tempus faciendæ ciuitatis veniret, id est donec Turnus occumberet. Aut Romam. Et est sensus, Dummodo dum conderet vrbem: aut Troiam aut Laurolauinium, aut Romam significat. *Inferretque deos Latio.* Latium duplex est, vnum à Tyberi vsque ad Fundos: Aliud inde, vsque ad Vulturnum. Latium autem dictum est, quod illic Saturnus latuerit. *Inferretque deos* penates, vel suam genituram. *Latio.* Hoc est in Latium. Et est figura vsitata apud Virgil. Quod enim per accusatiuum cum præpositione dicimus, ille per datiuum ponit sine præpositione. sicut alibi, It clamor cœlo, pro in cœlum. *Genus vnde Latinum.* Si iam fuerunt Latini, & iam Latium dicebatur, contrarium est quod dicit Latinos ab Aenea originem ducere. Prima est iucunda absolutio, vt *Vnde* non referas ad personam, sed ad locum. Namque *Vnde* aduerbium est de loco, non deductio à persona. Tamen Cato in originibus dicit hoc, cuius authoritatem Saluſt.

A Iust. sequitur in bello Catilinæ, *Primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. hos postea aduentu Aeneæ Phrygibus iunctos, Latinos vno nomine nuncupatos.* Ergo descendunt Latini non tantum à Troianis, sed etiam ab Aboriginibus. Est autem vera expositio hæc, Nouimus. quod victi victorum nomen accipiunt. potuit ergo victore Æneā perire nomen Latinum. Sed volens sibi fauorem Latij conciliare, nomen Latinum non solum illis non sustulit, sed etiam Troianis imposuit. Merito ergo illi tribuitur quod in ipso fuerat, vt posset perire. vnde & ipse inducit in XII. libro rogantem Iunonem ne pereat nomen Latinum. Item in execratione Didonis legimus, Nec cum se sub leges pacis iniquæ Tradiderit. Iniqua enim pax est in qua nomen amittit ille qui vicit. *Albaque patres.* Albam ab Ascanio conditam constat: sed à quo incertum, vtrum à Creüsæ an Lauiniæ filio: de qua re Liuius dubitat. Hanc autem cum euertisset Tullus
B Hostilius, omnes nobiles familias Romam transtulit. Et sciendum bene hunc ordinem seruare Virgilium, vt ante dicat Latium, inde Albam, post Romam. Quod & hoc loco fecit: & in V. Priscos docuit celebrare Latinos. Et deinde, Albani docuere suos, nunc maxima porro Accepit Roma, & patrium seruauit honorem. Item in VII. Mos erat Hesperio in Latio quem protinus vrbes Albanæ coluere sacrum: nunc maxima rerum Roma colit. *Altæ mœnia Romæ.* Aut propter gloriam, aut propter ædificia ingentia: aut quia in montibus collocata est.

Musa mihi causas memora: quo numine læso,
Quidve dolens regina deûm, tot voluere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores,
C *Impulerit: tantæne animis cœlestibus iræ?*

Musa mihi causas memora: In tres partes Poetæ diuidunt carmen suum, proponunt, inuocant, narrant. Sed aliquando propositionem miscent inuocationi: quod in vtroque opere Homerus fecit. Sed tamen obseruandum est, vt non in omnibus numen aliquod inuocetur nisi cum aliquid vltra humanam possibilitatem requirimus. Hinc in arte poetica Horatius, *Nec deus interfit nisi dignus vindice nodus Inciderit.* Bene ergo inuocat Virgilius: non enim poterat per se iram numinis nosse. Item in nono libro nisi adderet, Iuno vires animumque ministrat: quis crederet Turnum euasisse de castris? Sane musas multi VIIII. multi VIII. multi VII. dixerunt. His Numa ædiculam æneam breuem fecerat, quam postea de cœlo tactam & in æde honoris & virtutis con-
D locatam Fuluius Nobilior in ædem Herculis transtulit, vnde ædis Herculis & Musarum appellatur. *Quo numine læso.* Quo in quo, in qua causa. Et est septimus casus, & communis elocutio. Dicimus enim, quo te læsi: est & alia expositio. nanque Iuno multa habet numina. Curetis est, quæ vtitur curru, & hasta. vt Hic illius arma, Hic currus fuit. Est & Lucina, quæ partubus præest, vt Terentius, *Iuno Lucina fer opem.* Est regina. vt, Quæ diuum incedo regina. Sunt & alia eius numina. Merito ergo dubitat quod eius læserit numen Æneas. Alij tamen dicunt separandum esse, vt de odio Iunonis non dubitet, quærat autem quod aliud numen est læsum. *Quo numine.* Ideo trahitur in ambiguitatem, & requirit in quo Iunonis numen læsit Aeneas, quia in ipsum certa non erant odia, sed in gentem propter causas paulo post dicendas. *Voluere casus.* Id est casibus volui. Et est figura Hypallage: quæ fit quotiescunque per contrarium verba intelliguntur.
E Sic alibi, Dare classibus austros: cum ventis naues demus, non nauibus ventos. Item Animumque labantem Impulit. hoc est impellendo fecit labantem. *Insignem pietate virum.* Quia patrem & deos penates de Troia sustulit. Et hic ostendit merito se inuocasse musam. Nam si iustus est Aeneas, cur odio deorum laborat? *Tantæne animis cœlestibus iræ?* Hic iam non de qualitate iracundiæ quærit, sed de quantitate. Nimia etenim ira est, quæ pietatis non habet considerationem. & hoc quidem secundum Stoicos dicit: sed miratur cur tantum. Nam Epicurei dicunt deos humana penitus non curare. *Tantæne.* Quasi exclamatio est mirantis. Cum ex ipsa narratione sententiam trahentes nostram personam interponimus, vt Tanton' placuit concurrere motu. Nonnulli *tantæne* legunt, vt interrogatio sit potius quam exclamatio. Responsio Musæ vel Deæ. *Animis cœlestibus.* Diis superis. nam apud inferos esse iram constat, vbi sunt furiæ.
F

Vrbs antiqua fuit: Tyrij tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra, Tyberinaque longe
Ostia, diues opum, studijsque asperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si qua fata sinent, iam tum tenditque fouetque.

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci A
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem belloque superbum
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.

Vrbs. Vrbs dicitur ab orbe: quod antiquæ ciuitates in orbem fiebant: vel ab Vrbo parte aratri, quo muri designabantur. & *Antiqua* autem & *Fuit* bene dixit: nanque & ante lx. annos vrbis Romæ condita erat: & eam deleuerat Aemilius Scipio. quæ autem nunc est, postea à Romanis est condita: vnde *Antiquam* accipe & ad comparationem istius quæ nunc est, & Roma antiquiorem. *Antiqua*, id est nobilis *Fuit* pro erat. *Tyrij tenuere coloni.* Deest *Quam*; Amant nãque antiqui per Epexegesin dicere quod nos interposito pronomine exprimimus. Est locus, vt alibi, Hesperiam Grai cognomine dicunt, deest quem. Coloni dicuntur cultores aduenæ, qui de Tyro venerunt, & Carthaginem condiderunt. Colonia est cœtus eorum hominum qui vniuersi deducti sunt in locum certum ædificiis munitum. Alii colonia pars ciuium aut publico eius populi, vnde profecta est consilio, hæ coloniæ sunt, quod consensu publico non secessione sunt conditæ. *Italiam contra.* Const. tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, & alpium. vnde tollens causam erroris adiecit, Contra Tyberina, id est ostia, quæ in infero mari sunt. Sed enim tamen contra, situ quantum & animis. *Longe.* Valde. Salustius, *Longe alia mihi mens est patres conscripti. Dives opum.* Modo tantum diues dicimus, antiqui adiungebant cuius rei, vt Diues equum, diues pictai vestis & auri: iungentes tantum genitiuo casui. *Stud isque asperrima belli.* Causam ostendit mirabilem, dicens hos esse & bellicosos & diuites quum otiosa sit semper opulentia. Iure ergo hãc diligit Iuno, & vult orbis regna sortiri. *Studia.* Bene studiis. Non studio, quia ter rebellauit cõtra populum Romanum. *Fertur.* Dicitur. Et ingenti arte Virgilius vtitur, ne rebus fabulosis aperte vtatur, licentia poetarum, quasi opinionem sequitur: & per transitum poetico vtitur more. *Posthabita coluisse.* deest etiam, vt esset posthabita etiam Samo coluisse dicitur, cum maior minorem diligit, vt, Ille colit terras. *Posthabita.* Non contempta: sed in secundis habita. Namque in superiore versu dixit magis, vr etiam loco originali seruetur affectio. Sic Iuuenalis, *Et Samia genitrix quæ delectatur arena. Hic illius arma.* Figura crebrissima, aduerbium pro aduerbio posuit, præsentis loci pro absentis. decuit enim dicere illic arma. *Arma.* Instructam armis Iunonem alio loco testatur ipse: vt, Ferro accincta vocat. *Currus.* Aut vere currum, quo secundum Homerum in bello vtitur: aut thensam significat, qua deorum simulachra portantur. Thensa autem cum aspiratione scribitur, ϑεὰ τῶ θεῶν, id est à re diuina. *Hic illius arma, hic currus fuit.* Quotiescunque nomina singularis & pluralis numeri connectuntur, respondemus viciniori: vt ecce hoc loco, currui, non armis respõdit. Eadem & in diuersis generibus est obseruatio, vt magis vicino siue masculinum sit siue fœmininum respondeamus, vt puta vir & mulier magna ad me venit. Si autem plurali numero velimus vti, ad masculinum transeamus necesse est. vt vir & mulier magni ad me venerunt. *Gentibus.* Pro gentium, datiuum pro genitiuo *Si qua f. f. Qua* vacat. & est ornatus causa positum. vt vbique gentium, locorum, terrarum, & reliqua: vt Dixitque & prælia voce diremit. *Iam tum.* Ex quo constituta est à Tyriis colonis. *Tenditque f.* Tanquam imbecillam. Figurate dixit. Non iam regnum fouet, sed tẽdit, & fouet, vt regnum esse possit. *Progeniem* Romanos. *Duci.* Ductum iri: infinitiui modi verbum à passiuo, tempus præsens pro futuro, verbum pro verbo. *Audierat.* A Ioue, aut à Fatis. Non enim omnia habent diuinandi faculratem numina: denique ne ipse quidem Apollo sua sponte diuinat. vt est, Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit. Et perite *Audierat.* In Ennio enim inducitur Iuppiter promittens Romanis excidium Carthaginis. *Tyrias arces.* Carthaginem dicit quam Tyrij condiderunt. Arces dictæ ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur hoc est prohibentur. *Olim.* Aliquando. Tria enim tempora significat: Præteritum, vt olim arbos. præsens, vt Tumidis quod fluctibus olim Tunditur. futurum, vt, Nunc olim quocunque dabunt se tempore vires. *Hinc populum late regem.* Scilicet à Romanis. Laudat autem eorum imperium dicendo populum regem. *Late regem.* Pro late regnaturum. Nomen pro participio. *Superbum.* superbum. Nobilem, gloriosum. vt Cecidit que superbum Ilium *Venturum excidio.* Ad excidium. Nota figura. *Libyæ.* Carthaginis. Et prouinciam pro ciuitate posuit. Dicta autem Libya quod inde Libs flat, hoc est Africus, aut vt Varro ait, quasi ἀπὸ τοῦ λίβειν egens pluuiæ. Sic Salustius, *Cælo terraque penuria aquarum. Volvere parcas.* A filo traxit volvere. vna enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit. Et dictæ sunt κατὰ ἀντίφρασιν: quod minime parcant: quarum nominæ sunt Clotho, Lachesis, Atropos.

Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:

Necdum

A *Necdum etiam cauſſæ irarum, ſæuique dolores*
Exciderant animo: manet alta mente repoſtum
Iudicium Paridis ſpretæque iniuria formæ,
Et genus inuiſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, iactatos æquore toto
Troas reliquias Danaûm, atque immitis Achilli
Arcebat longe Latio, multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
B *Tantæ molis erat Romanam condere gentem.*

Id metuens. Id timens, hoc eſt excidium Carthaginis: de futuro enim timor eſt; Odium, de præteritis: Metuebat ergo Carthagini: Odium autem habebat propter cauſas ſequentes. & eſt de vtroq; exemplum, Conueniunt quibus aut odiũ crudele tyranni: Aut metus acer erat. *Veteris belli.* Quantum ad Virgilium pertinet, antiqui. ſi ad Iunonem referas, diu geſti. Tunc autem ad perſonam referendum eſt, quum ipſa loquitur: quod ſi nulla perſona ſit, ad poetam refertur. Nunc ergo *Veteris*, ex perſona poetæ intelligendum eſt, ſic ipſe alibi, Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum, Flagranteiſque dei vultus. Partem ad ſe retulit, partem ad Tyrios qui deum eſſe neſciebant. *Saturniæ.* Antonomoſia eſt, non epitheton: quæ ſit quotiens pro proprio nomine ponitur quod poteſt eſſe cum proprio nomine, & epitheton dici. Prima. Atqui Hercules prior contra
C Troianos pugnauit: vnde modo *Prima* princeps accipienda eſt. Nam plerunque poeta ſignificationem nominis dat participiis: vel è contra: vt, Voluentibus annis. Significat enim volubilibus. hac licentia & in hoc nomine vſus eſt, vt *Prima* pro principe poneret. Alij prima ſimpliciter, poſtea enim alij Dii intereſſe cœperunt, alii de aq.* proprie prima inter primos. *Ad Troiam.* Ad & apud accuſatiuæ ſunt præpoſitiones. Sed *Apud* ſemper in loco ſignificat, *Ad* & in loco, & ad locum. In loco: vt, Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt. Et Cicero: *Decem piſces ad ſenatorem quendam relictos.* Item, *Ad Marcum Leccam te habitare velle dixiſti. Charis Argis.* Illic enim eam coli omnibus notum eſt. Argos autem in numero ſingulari generis neutri eſt: vt Horatius, *Aptum dicet equis Argos diteſque Mycenas.* In plurali vero maſculini: vt hi Argi. Cæterum
D deriuatio nominis Argiuos facit, non Argos. *Necdum etiam.* Aduerbium temporis, quod ſignificat ante hunc. *Cauſæ irarum.* Nunc de præteritis loquitur. *Alta mente.* Secreta, recondita. *Repoſtum* autem ſyncopa eſt vnam enim de medio ſyllabam tulit. Sed cum omnes ſermones aut integri ſint, aut pathos habeant: hi qui pathos habent, ita vt lecti ſunt debẽt poni, quod etiam Maro facit: nam *Repoſtum* & *porgite* de Ennio tranſtulit, integris autem & ipſis vtimur, & eorum exemplo aliis. *Iudicium Paridis.* Nota fabula eſt, de malo aureo quod cõiicit diſcordiã inter Iunonem & Mineruam, & Venerem in domu Pelei quando conſecrauerunt nuptias illius connubiumque dii, illa non dimiſſa introire iactauit malum in quo ſcriptum erat, hoc eſt donum deæ
E pulcherrimæ, illis litigantibus inter ſe, Iuppiter miſit eas ad Paridem. iudicaturus ille de forma earum, qui Venerem præcellere in forma iudicauit, his duabus & rel.* qua ex cauſa Iuno iras commouit in Troianos, ſed hoc dicunt quod Paris in ſomnio vidit. *Spretæque iniuria formæ.* Epexegeſis eſt. Hoc enim fuit iudicium Paridis: *Vt quæ* particula vacet, vt alibi: Dixitque, & prælia voce diremit. Licet nonnulli ſeparent, dicentes aliud eſſe. Nunquam enim coniunctio ponitur niſi inter duas res. Et *Spretæ formæ* referunt ad Antigonam Laomedontis filiam, quam à Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam conſtat eſſe conuerſam. *Et genus inuiſum.* Propter Dardanum Pelicis filium: quod & vxor Iouis fuit. *Rapti.* Stuprati, corrupti, vt eſt Rapta Garamãtyde nympha. Et raptas ſine more Sabinas. vel certe quod ad cœlum raptus ſit à Ioue per aquilã quæ Iouis armiger dicitur. *Ganymedis honores.* Trois, regis Troianorum filii. *Honores* autem dixit, vel propter miniſterium poculorum, ad quod receptus eſt, remota Hebe filia Iunonis, quæ Ioui bibere miniſtrabat. vel ob hoc quod inter ſydera collocatus, aquarii nomen accepit, & non ob
F hoc tantum iraſcitur Iuno, ſed quod violatus ſit vt diuinos honores conſequeretur. *His accenſa ſuper.* Super his, aut de his: aut ſuper metum Carthaginis, his quoque accenſa. *Troas.* Bona œconomia oſtendit totum genus Troianorum inuiſum fuiſſe Iunoni, non ſicut illud Vnius oi noxam. *Reliquias.* Vt ſtet verſus geminauit *L.* nam in proſæ reliquias dicimus. *Atque immiti Achilli.* Bene ſecundum Homerum ſegregauit ducem à populo. ſic Aeneas in ſecundo po omnium caſum, Priami ſeparauit interitum. vt Forſitan & Priami fuerint quæ fata requira: Immitem autem dixit etiam circa extinctum crudelem. Achilli, propter *iuuenilem* detra xit litteram, quæ plerunque pro ſibilo habetur, non ſolum neceſſitatis, ſed etiam euphoni cauſſa. vt Saluſtius, *A principio vrbis, ad bellum Perſi Macedonicum.* detrahitur autem *ſ*, tertiæ

declinationis genitiuo. *Arcebat.* Prohibebat.aliquando significat,& continet. Ennius,*Qui fulmine claro Omnia per sonitus arcet.* id est continet. *Acti fatis.* Si odio Iunonis, quomodo acti fatis? Sed hoc ipsum Iunonis odium fatale est. laborat enim Virgilius nil Troianorum meritis, sed omnia fatis ascribere. Est & alter sensus: nam fatum voluntatem legimus. vt fatis Iunonis iniquæ, id est voluntate. Vel fatis pro malis, vt Nate Iliacis exercite fatis. *Maria omnia circum.* In fine accentum ponimus contra morem Latinum: sed corruptio hoc facit. nanque præpositio postposita,corrupta est fine dubio. *Molis.* Difficultatis.In se q*entibus. *Romanam condere gentem.* Latenter ostendit hinc odium Iunonis Aeneam pertulisse, quod Romanæ gentis author existebat.

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cum Iuno æternum seruans sub pectore vulnus,
Hæc secum: Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere classem
Argiuûm atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei.

Vix. Hoc loco mox & statim significat. E *conspectu.* Vt adhuc de Sicilia possint videri. *Læti.* Alacres & veloces.vt est, Et lætus Eois Eurus equis. Item Et virgea lætus pabula,id est festinus, & cum intentione.Vel re vera læti:quamquam incongruum sit post Anchisæ mortem. ed & interitus senum minus doletur,& magis lætos intelligendum est, vt sit causa maioris iracundiæ. sic enim & in septimo irascitur, vbi lætum Æneam Siculo prospexit ab vsque Pachynno.*Salis.* Maris,secundum Homerum.Salem autem quo vtimur,singulari numero tantum dicimus: quasi iocos significamus,pluralem numerum tantum ponimus, vt Lucanus. *Non soliti lusere sales.* Aliquando vrbanitatem per singularem numerũ significamus: Vt Terentius, *Qui habet salem, quod in te est,* id est quæ res in te est. Masculini enim generis est, non neutri: & neutra triptota sunt, nec ab hoc accusatiuo nominatiuus esse potest hoc sale. *Sub pectore,* pro in pectore. *Vulnus.* De præterito dolorem dixit:de futuro metum.Ad vtrunque *Vulnus* retulit. *Hæc secum.* Deest locuta est.Et hoc fictum est, vt superius diximus.vnde enim hoc sciret poeta? Bene autem impatiétiam doloris ostendit detrahendo ei solatia: vt in quarto solam inducit Didonem,En quid ago? *Mene.*Ne, non vacat: significat autem ergo,& est coniúctio rationalis. *Incepto desistere.* Tolerabilius enim non inchoare,quam incepta delerere. *Nec posse i.t.a.r.* Sic & in septimo, Vincor ab Aenea. Et detraxit more suo præpositionem prouinciæ. Non enim dixit, de Italia:sed, Italia. *Teucrorum.* Quia Teucer & Scamandrus Creta profecti Troiam venerunt,quos hospitio excepit Dardanus, de aduenisque ciues facti sunt, Abatiamque Teucri filiam Dardanus sibi iunxit. *Quippe v.f.* Re vera inquit fata me prohibent.ergo Iuno ignorat vim fatorum. Sed hoc non possumus dicere: quia superius lectum est,Si qua fata sinant. Et, Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci Audierat. Hoc ergo est, omnes res hominum aut ex nostra voluntate descendunt,vt puta sedere, surgere:aut ex fati necessitate,vt puta nasci,mori:aut ex deorum voluntate,vt puta nauigare,vel honoribus frui. Nunc de nauigatione agitur: & bene inuidiose, quasi etiam huius rei potestatem ei possint fata detrahere. Est & alter latens sensus,vt speret se regina contra exulum fata posse aliquid,si Minerua numen inferius valuit cõtra fata victorum. *Pall. sne.* Minerua ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id est ab hastæ concussione:vel quod Pallantem gigantem occidit. *Ne.* Coniunctio expletiua videtur an aliter? *Classem.* Ad inuidiam posuit vt pro vna naui classem dicat.sic Venus, Nauibus infandum amissis:quum Orontes solus periisset. aut re vera vnam nauem significat,vt Horat. *Me vel extremos Numidarum in agros classe relegat.* Classis enim dicta est ἀπὸ τῶν κάλων, id est a lignis.vnde & calones dicuntur milites qui ligna deportant, ἀπὸ τοῦ κάλλω. *Argiuûm.* Quasi & illud contra fata. Et Argiuum pro Argiuorum,videtur accusatiui singularis species pro genitiuo plurali.*Potuit.* Ad illud refertur quod superius dixit,Nec posse.*Vnius ob noxam.* In istis sermonibus vnius illius,ipsius,media syllaba naturaliter producitur:sed cũ opus est corripitur,nã quotiens vocalem longam vocalis sequitur, superiori vires detrahit.vt est, Insulæ Ionio in magno. Et,Sub Ilio alto. Et ob hoc mutat accentum. in Latino enim sermone cum penultima corripitur,antepenultima habet accentum, vt hoc loco,*Vnius ob noxam.* Et contra, Nauibus infandum amissis vnius ob iram Prodimur. *Noxam.* Pro noxiam. Et hoc interest inter noxam & noxiam, quod noxia culpa est,id est peccatum: Noxa autem pœna. Quidam noxa quæ nocuit, noxium quod nocitum accipiunt. Historia autem est, dicitur Minerua tantum ob vitiatam Cassandram in templo suo, solius Aiacis pœna non fuisse contenta, vt postea per oracultum de eius regno

A gio quotannis vnam nobilem puellam iusserit Ilium sibi ad sacrificium mitti: & quod est maius, de ea tribu, de qua Aiax fuerat, sicut Ennius refert. *Et furias.* Amorem. vt in Bucolicis, Seu quicunque furor. Alij quod illum in furore deliquisse dicat, Troianos scientes. *Oilei.* Oilei non vacat. Nam & duo Aiaces fuerunt: & ambo perierunt: sed iram habuit qui Cassandram stupravit in templo Minervæ, hic amore. Et est Græca figura si dicamus Aeneas Anchisæ, & subaudiamus filius. Hac autem figura vtimur circa patres, & maritos tantum. vt Virgilius, Deiphobe Glauci, id est filia. Idem filia Hectoris Andromache, id est vxor. Sane hic Aiax Oilei filius.

6 *Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,*
Disiecitque rates, euertitque æquora ventis:
B *Illum expirantem transfixo pectore flammas*
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ diuûm incedo regina, Iouisque
Et soror & coniux, vna cum gente tot annos
Bella gero & quisquam numen Iunonis adoret
Prætereà? aut supplex aris imponat honorem?

Ipsa. Bene ipsa: dulcis est enim propria manu quæsita vindicta. Vnde plus dolet Iuno alienis se viribus niti. vt Aeoli: vel inferorum, sicut ipsa, Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
C *Rapidum.* Velocem: vt est, Quum rapidus sol nõdum hyemem contigit equis, Iam præterit æstas. Item, Rapidive potentia solis. *Iaculata.* Pro iaculans, participium passiuum pro actiuo posuit. In libris Ethruscorum lectum est, iactus fulminum manubias dici: & certa esse numina possidentia fulminum iactus, vt Iouem, Vulcanum, Mineruam. Vnde cauendum est ne aliis hęc numina demus. *E nubibus.* Secundum physicos, qui dicunt collisione nubium fulmen creari. *Disiecitque.* Fulminum genera sunt quatuor. Vnum quod dicitur disiiciens, idemque fragosum, alterum transigens, tertium corripiens, quartum infigens. quos omnes hic attigit, dicens primum, *Disiecitque rates.* Secundum, *illum expirantem.* tertium, *Turbine corripuit.* quartum, *Scopuloque infixit acuto. Rates.* Abusiue, naues: nam proprie rates sunt connexæ inuicem trabes. Varro ad Ciceronem, *Ratis, dicta nauis longa propter remos. quod hi supra aquam sublati dextra & sinistra duas rates*
D *efficere videntur.* Rates enim vbi plures mali vel trabes sunt iuncti, aqua* ducuntur. Hinc nauiculæ cum remis ratianiæ dicuntur. *Illum.* Authorem scilicet criminis. *Expirantem flammas.* Non animam dicit flammas, sed cum anima fulminis flammas vomentem. Et vt superius pleno nomini adiecit opum, id est diues opum: sic hic verbo. cum enim plenum sit *Expirat*, addidit *Flammas.* vt alio loco, *Animas*, vt Confixi expirant animas: alij expirantem anhelantem accipiunt. *Turbine.* Volubilitate ventorum. *Scopulo.* Saxo eminenti. Scopulus autem à speculando dictus: aut à tegumento nauium, ὅτι τὸ σκεπάζει. Contigerunt autem ista circa Caphareum montem Euboeæ. *Infixit* Cornutus ait, inflixit verius, vt sit vehementius. *Ast ego.* Nunc comparat singula. Et ne leue esset quod dixerat, *Ego*, addidit. *Diuûm regina. Diuum*, Pro Diuorum. sic Salust. *Nos autem* hoc est populus Romanus. *Incedo.* Incedere proprie est nobilium personarum. Hoc
E est cum aliqua dignitate ambulare: vt 1. Aen. Regina ad templum forma pulcherrima Dido Incessit. *Iouisque & s.e.c.* Physici Iouem ætherem, id est ignem volunt intelligi, Iunonem vero aërem, & quoniam tenuitate paria sunt, dixerunt esse germana. Sed quoniam Iuno hoc est aër, subiectus est igni: iure præposito elemento mariti, nomen traditum est Ioui. Iouem autem à iuuando dixerunt. nulla enim res sic fouet omnia quomodo calor. *Tot annos.* Pro tot annis. Licenter in istis locutionibus & accusatiuo vtimur & ablatiuo. Dicimus enim & tota nocte legi: & totam noctem legi. Honestior tamen elocutio est per accusatiuum. *Et quisquam* generaliter dicit omnium hominum. *Prætereà* Postea. vt. Prętereà vidit nec portitor orci Amplius obiectum passus transire paludem. *Supplex a.i.h.* Ostendit non solum sibi non supplicandum, sed nec simplici veneratione dignam futuram.
F 7 *Talia flammato secum dea corde volutans,*
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: celsa sedet Aeolus arce,

Sceptra tenens: mollitque animos, & temperat iras, A
Ni faciat: maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molémque & montes insuper altos
Imposuit: regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

Talia flammato. Quod superius intermiserat, nunc reddit. nam dixerat superius. *Haec secum:* & modo, secum *voluens*, id est cogitans. *Nimborum.* Nimbus nunc ventos significat: plerunque nubes vel pluuias. ergo prout locus fuerit, intelligamus. Nam proprie nimbi repentinæ & præ- B cipites pluuiæ, pluuias verò dicimus lentas & iuges. *Loca fœta.* Nunc plena, veluti est, Fœta armis. Sciendum est etiam fœtam dici & grauidam, & partu liberatam. vt, Fecerat & viridi fœtam Mauortis in antro Enixam eam fuisse lac, quod pueris præbebatur, ostendit. Item fœtam grauidam, vt est, Non insueta graueis tentabunt pabula fœtas. Ergo quia fœta medius sermo est, bene hoc loco epitheton discreuit, dicens. Graueis fœtas: vt bonum facinus, & malum facinus dicimus, & bonum venenum & malum venenum. *Austris.* Figura est celebrata apud Virgilium: & est species pro genere. Legerat apud Ennium, *Furentibus ventis.* sed quasi asperum fugit, & posuit *Austris* pro ventis. *Aeoliam venit.* Pro in Aeoliam. Nouem autem insulæ quæ sunt circa fretum C Siciliæ vocantur Aeoliæ ab Aeolo rege Hippotæ filio, licet propria nomina habeant. vnde Virgilius ait, Aeoliam Liparé. Poetæ quidem fingunt hunc regem esse vétorum, sed vt Varro dixit, rex fuit insularum, ex quarũ nebulis & fumo Vulcaniæ insulæ prędicen futura flabra ventorũ, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinere. *Hic.* Illic, vt superius. Hic illius arma, hic currus fuit. *Vasto antro.* Physica ratione hoc fingit poeta. naturale enim est vt loca concaua plena sint ventis. Sanè vasto pro desolato veteres ponebant, & etiam pro magno Clodius commentariorum *vasta, inania, magna. Luctameis.* Elaborantes egredi, vel inter se læuientes, venientes. *Sonoras.* Graues sonis. Et est tempestatis epitheton. Ordo autem talis est, Aeolus vẽtos & tempestates sonoras vasto antro premit. Quidam sonoras semper strepentes tradunt, vt flumimbúsque sonoris, nam sonorum est quidquid sine intermissione sonum seruat, sonans verò quod ad tempus auditur. *Ac vinclis &.* Translatio est per poeticam licentiam facta. Carcer autẽ est vndecun- D que prohibentur exire, dictus quasi arcer ab arcendo. Locũ autem in quo seruantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari: vnde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum pluraliter: licet plerunque vsurpet poeta, vt est Ruuntq; effusi carcere currus. alij vinclis carceris tradunt. *Illi indignantes.* Hic apertè ostendit quid sit luctantes. *Magno cum murmure montis.* Non circum montis claustra, sed cum magno montis murmure fremebant. & est maior sensus, sic fremebant, vt etiam antra possent sonare. *Cum murmure.* Fremebãt, quod ventos murmur sequitur, nam & murmur maris dicitur. *Circum fremunt.* Alii hoc loco fremunt intelligunt, hoc est imperia recusant, vt apud Cassium in Annalibus: *Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia cœpisset.* Nonnunquam etiam fremere velle significat, vt, arma amens fremit. *Celsa arce.* Secundum quod superius diximus. Venti enim melius deprehenduntur ex alto. *Sedet.* Non otiatur, sed curat. *Sedet* enim apud Antiquos, considerat significabat. vt est, ipse Turnus E sacrata valle sedebat. *Mollitque animos.* Id est Ventos ἀπὸ τῶν ἀιτίων. veluti est, Quantum ignes animæ que valent. & Horatius, *Impellunt animæ lintea Thraciæ. Mollit* autem mitigat significat. *Maria ac terras cœlumque profundum.* Atqui quatuor elementa sunt: terra, aqua, aer, æther. Sed hoc loco rite prætermisit ætherem: quia venti non turbant superiora, vt ait Lucanus. *Pacẽ sum- ma tenent.* sed aut terras, aut maria, aut aerem. Nam *cœlum* hoc loco pro aere posuit. vt Lucretius, *In hoc cœlo qui dicitur aer.* Profundum de sublimi dicit, & mare profundum vt summum, vltimum. *Ferant.* Auferant. Et est aphæresis. *Rapidi* Veloces, vt supra. *Verrantque.* Verrere est trahere: à rete, quod verriculum dicitur. Est autem principalitas verbi verro verris, præteritum versi: vnde est participiũ versus, hinc alibi, Et versa puluis inscribitur hasta, id est tracta. Sed archaismos, nam nostra omnis vis in animo & corpore sita est. *Id metuens* Timens. Ergo Iuppiter timet: non sibi, sed elementis, ne turbentur eruptione ventorum. vt si bellorum tempore dicas virum fortem timere, non sibi, sed liberis suis. *Molémque & montes.* Id est molem montis. Et est figura F endyadis, cum vna res in duas diuiditur, metri causa interposita coniunctione. vt alio loco. Pateris libamus & auro: id est pateris aureis. *Fœdere.* Modo lege: alias pace, quod fit inter dimicantes. *Fœdus* autem dictum vel à fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, id est sacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel à porca fœdæ, hoc est lapidibus cæsa. vt ipse: Et cæsa iungebant fœdera porca. *Et premere & laxas sciret dare iussus habenas.* Permansit in translatione. iussus autem ob hoc posuit, quia suo nihil facit imperio. Nam tolle hoc, & maior est omnibus diis: si ad eius voluntatem

A luntatem possint elementa confundi, vt ipse AEolus, Mihi iussa capescere fas est. Simul ventorum ostenditur vis quibus parum fuit superponi montem, nisi & regem acciperent, qui ipse quoque alieno pareret imperio.

Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est,
Æole (namque tibi diuûm pater, atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victosque penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.
B *Aut age diuersas, & disiice corpora ponto.*
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo:
Omneis vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

Ad quem. Apud quem. *AEole.* Rhetoricum est in omni petitione hoc obseruare, vt possit
C prestari quod petitur, id est, vt sit possibilitas, & sit res iusta quæ petitur: vt habeat modũ petitio, vt sequatur remuneratio. Et sciendum, secundum hunc ordinem omnes petitiones formare Virgilium, vt in hoc loco possibilitas est, Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento. Iusta petitio est, Gens inimica mihi, Tyrrhenum nauigat æquor. Omne enim quod contra inimicos petimus, iustum est. Modus est petitionis, Incute vim ventis, Et disiice corpora ponto. Remuneratio, Sunt mihi bis septem præstanti. Aeole incute vim ventis. Ordo ipse est, & est figura parenthesis. Inter parenthesim & eclipsim hoc interest, quod parenthesis est quotiens remota de medio sententia integer perdurat sermo. Plenum nanque est, Aeole incute vim ventis. Item, Aeneas rapidum ad naues præmittit Achatem. Eclipsis autem est quotiens remotis interpositis, deest aliquid, vt est, Quos ego? deest enim affligam. *Diuum pater atque hominum rex.* Iupiter, & est Periphrasis, id
D est circunlocutio. Pater autem Virgilio ad eminentiam ponitur, vt pater Aeneas. *Et miscere dedit fluctus & tollere vento.* Aliud pendet ex alio: Nam qui potest mulcere, potest & tollere. mulcere autem delinire. Hinc mulsum quod dulcedine animos nostros permulceat, alij mulcere mitigare, mollire vel fouere. *Gens.* Sermo hic, & nationem significat, & familiam, sed nunc ad vtrunque potest referri. nam aut ad familiam Æneæ, aut ad Troianam gentem refertur. *Tyrrhenum.* Tyrrhenum mare dictum est, vel quod Tusciam alluit, id est Tyrrheniam, vel à Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare præcipitauerunt. Nanque hoc habet fabula: Dormientem in litore Liberum patrem puerum nautas abstuliſſe Tyrrhenos, qui quum esset experrectus in naui, quod duceretur interrogauit, respondernnt illi, quo vellet. Liber ait, Ad Naxum insulam sibi sacratam. Sed cum alio vela deflecterent, iratum numen tigres sibi sacratas visibus eorum obiecit, quo terrore se illi in fluctus dedere præcipites. *Tyrrhenum.* A Tyrrheno quodam qui summersus erat in mari
E quod Tusciam alluit, cuius filius Tuscus fuit à quo Tuscia. Forte autem recessit Tyrrhenus à fratre suo Lydo quærens aliam terram, dimisit suam regnumque fratri, sed præuenit submersio illius, euasit verò filius eius, habitauit in Tuscia. *Mihi nauigat.* Id est in meum dolorem. *Nauigat æquor.* Figura Græca est. Nos enim dicimus, per æquor nauigat. Similiter etiam alio loco Terram, mare, sydera iuro: cum Latinitas exigat, vt addatur præpositio. Et non vacat, quod *Tyrrhenum* addidit, videtur enim dicere iam eis Italiam esse vicinam. *Ilium in Italiam portans.* Id est res Ilienses. Et inuidiose dicit Ilium, quasi ipsam cernat ciuitatem, quum Troianos aspexerit. *Victosque penates.* A Græcis. Tacite occurrit quæstioni, Portat quidem & deos: sed victos, & contemnendos. *Incute vim ventis.* Duplex sensus est: *Incute* enim iniice significat. *Ventis* datiuus est casus. Si autẽ *Fac*,
F septimus casus est. & erit sensus, fac vim Troianis per ventos. *Submersasque obrue puppes.* Ordo est in sensu confusus: tunc enim est vt obruantur fluctibus, & sic submergantur. Tota autem Iunonis petitio in sequentibus explanatur. *Aut age diuersos.* Hoc est dispergе illos per diuersa ne ad Italiam veniant. *Et disiice corpora.* Hic mutauit coniunctionem, nam dicendum erat, Aut disiice corpora. *Corpora ponto.* Tam virorum quam nauium: vt ipse alio loco, quum de nauibus loqueretur, Et toto descendit corpore pestis. Sciendum sane est artem hanc esse petitionis, vt minora impetrare cupientes, maiora poscamus: quod etiam nunc Iuno facit. scit nanque se fatis obstare non posse, sed hoc agit vt eos arceat ab Italia. *Sũt mihi bis septem.* Non sine ratione dicitur Iuno

nymphas sua potestate retinere, ipsa est enim aer: de quo nubes creantur. vt est, Atque in nubem cogitur aer. Ex nubibus aquæ: quas Nymphas esse non est dubium. Ideo autem Nympham Aeolo pollicetur, quia ventorum rex est, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei iungitur origo ventorum. Sane notant Virgilium Critici qui marito promittit vxorem: quod excusat regia licētia, vt Sallust. *Denas alij, alij plures habent sed reges eo amplius. Præstanti c.n.* Bene etiam laudat istas, vt maior sit in Deiopeia pulchritudinis gloria. Præstanti autem corpore, pro præstantis corporis ablatiuum pro genitiuo. Laudabilius est enim superare laudatos, vt ipse ad maiorem Aeneæ gloriam laudat & Turnum. Harum autem quatuordecim nomina, vt quidam volunt, in Georgicis inuenimus. *Connubio i.* Connubium est ius legitimi matrimonij. Et bene *Connubio iu.* dicit, vt hanc ab aliis segregaret, quæ à regibus sine lege habentur. solent enim reges inter plures vni præcipuum dare nomen vxoris. Et connubio, *Nu* breuem posuit cum naturaliter longa sit. Nubo enim vt habet originem, longa est. Sed est tropus Systole, qui fit quotiens longa corripitur syllaba metri causa. Ipse alio loco longam posuit, vt est, Hectoris Andromache Pyrrhin connubia seruas? Item, Cuique loci leges dedimus, connubia nostra Reppulit. Et, Per connubia nostra. Et, Numadumque petam connubia supplex. Secundum tamen est, quia plerunque in compositione vel deriuatione principalitatis corrumpitur natura. Connubio iungam stabili, propriamque dicabo. Multa in vnum contulit verum quæ Iuno promittit. Dicendo enim *Connubio*, ostendit legitimum. Dicendo *Stabili*, longam promittit concordiam, id est quæ diuortio careat. Dicendo *Propriam*, adulterij remouet suspicionem. Quod autem adiecit *Dicabo* obsequentem eam fore monitrabat. In vsu enim dicimus, sacerdos dicatus est numini, hoc est ab obsequium datus est. Alij dicabo: dabo accipiunt, Terent. *Iam hanc operam tibi dico.* Id est do, sicuti ab eo quod est dico participium à passiuo dictus facit, vt est Iunoni infernæ dictus sacer, quamuis alibi sectum sit, templis sibi ferre dicatis. Propriam dicabo autem deest tibi. *Omnes annos.* Bene quia Dea est, non enim vsque ad senectutem. *Meritu.* Præstiti. vt alibi, Nec te regina negabo Prometitam. id est præstitisse. Et alterum pendet ex altero: meritum enim non nisi ex præstantis beneficio descendit. *Pulchra prole.* Mire hoc Iuno Lucina promittit, quasi non ob libidinem offerat, frequenter autem hac vtitur figura, nam quod nos per genitiuum singularem dicimus, antiqui per septimum dicebant. vt hoc loco, parentem pulchra prole, id est pulchræ prolis. Et simpliciter intelligendum est: errant namque qui dicunt ideo *Pulchra* dixisse, propter Canacem & Macareum in se inuicem turpissimos fratres, illi enim alterius Aeoli filij fuerunt.

9 *Æolus hæc contra: Tuus ô regina quid optes*
Explorare labor: mihi iussa capere fas est.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra, Iouémque
Concilias, tu das epulis accumbere diuûm:
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

Æolus hæc. Deest dixit. quod ex posterioribus intelligitur, vt supra notauimus. *Regina.* Inferioris personæ reuerentia est maiorem meritis appellare, non nomine. Contra, maioris est minorem nomine tantum vocare. qui ordo non nisi per indignationem corrumpitur: vt in duodecimo, Siges in extremis rebus, Turnum, non regem vocat: vt, Ruitque implorans nomine Turnum. Et alibi de Aristæo, Et te crudelem nomine dicit. *Optes.* Optare hic velle significat, alias eligere, vt optauitque locum regno. *Explorare.* Deliberare. Et est infinitum. alij explorare Iouis animum. *Mihi iussa capescere fas est. Capescere* est sæpe capere: figura est liptotes quod fit quotiescunque minus dicimus & plus significamus per contrarium intelligentes. vt hoc loco, nam cum dicit non se posse implere quæ Iuno præcipiat, nefas tamen putat non implere præcepta. Item alibi Munera nec sperno, id est libenter accipio. E contrario autem nefas mihi facere non iussa. *Tu mihi quodcunque hoc regni.* Rediit ad physicam rationem. nam motus aeris, id est Iunonis, ventos creat, quibus Aeolus præest. Dicendo autem, *Quodcunque* aut verecunde ait, ne videatur arrogans: aut latenter pene iocatur poeta. quis enim potest ventos, id est rem inanem tenere? *Iouemque Concilias.* Histeroproteron in sensu. non enim Iuppiter conciliatur Aeolo: sed Aeolus Ioui, quasi superiori. Conciliantur autem noui, reconciliantur antiqui. *Tu das epulis accumbere diuûm.* Hoc est, deum me facis. duplici enim ratione diuinos honores meremur, dearum coniugio, & conuiuio deorum. vnde in Bucolicis legimus, Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est. *Accumbere.* Iacere more antiquo. *Nimborumque*, nubium. vt, & Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

10 *Hæc vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem.*

Impulit

A *Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,*
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Vna Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus: & vastos volvunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorque virûm, stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque, diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
B *Intonuere poli: & crebris micat ignibus æther:*
Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hæc vbi d. Et ab Iunone & ab Æolo. Et, dicta, si nomen est, dedit, si participium deest sunt: vel, hæc vbi dicta pro postquam, aduerbium locale pro temporali. *Cauum.* Ordo est, Conuersa cuspide cauum montem in latus impulit. Et alibi, In latus inque feri curuam compagib. aluum Contorsit, quasi in rem quę facile cedit ictui. *Agmine.* Vel impetu, vel multitudine. nam Agmen polysemus sermo est. nam impetum significat. vt Illi agmine certo Laocoonta petunt. Multitudinem & hoc, Vocat agmina læua sororum: nam non multitudinem significat (cum tres sint filiæ Plutonis & Noctis: Allecto, Tisiphone, Megera, quæ Parcæ & Eumenides dicuntur) sed im-
C petum, *Etiam exercitum incedentem agmen vocamus. Data.* Id est percussio. *Porta.* Omnis exitus vel introitus dicitur, qua potest vel importari vel exportari aliquid. *Turbine.* Vi ventorum. Et sciendum est, quod quando appellatiuum est, turbinis facit: si autem sit nomen proprium, turbonis facit: Horatius, *Turbonis in armis. Vna Eurusque notusque & africus.* Bene hoc modo tres ventos inferiores tantum nominauit: Zephyrum & Aquilonem tacuit, qui ad Italiam ducit Aquilonem qui desuper flat. Cardinales quatuor venti sunt, de quibus nunc tres ponit: paulo post vnum, quem omiserat reddidit. Stridens aquilone procella. *Procellis.* Procella est vis ventorum cum pluuia, dicta procella quod omnia percellat, hoc est moueat. *Insequitur clamorque virum.* Sequitur, quia præcesserat ventorum sonus, quem & ipsum clamorem possumus dicere. *Stridor-*
D *que rudentum.* Propriè enim in funibus stridor est, stridor est sibilus. *Eripiunt.* Id est abstollunt. *Cœlumque diemque Teucrorum ex oculis.* Nunquam enim totum cœlum tegitur nubibus, sed illa pars contra quam flauerint venti. Diem autem eripi, ad videntum oculos retulit, non ad naturam. *Nox incubat.* Nox dicta quia oculis noceat. *Incubat* ideo dixit quod alienum tempus inuasit. Nam incubare proprie dicitur per vim rem alienam tenere. *Poli.* Axes, id est extremæ partes cœli. Duo enim sunt Nothios & Borios à quibus totum cœlum contonuisse significat. *Æther.* Ætherem hic pro aëre posuit. nubes enim vnde & fulmina, aeris sunt, non ætheris: & frequenter Virgilius duo ista confundit. *Intentant.* Minantur, ingerunt. *Omnia* autem ad superiora retulit.

E 11 *Extemplo Æneæ soluuntur frigore membra,*
Ingemit, & duplices tendens ad sydera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: ô Danaûm fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse: tuaque animam hanc effundere dextra?
Sæuus vbi Æacida telo iacet Hector, vbi ingens
E *Sarpedon, vbi tot Simois correpta sub vndis*
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora voluit.

Extemplo. Illico statim. Et est augurũ sermo. Templũ enim dicitur locus manu designatus in aëre: post quẽ factum illico captantur auguria. *Æneæ.* Seruauit dignitatem ὡ πρέπον, vt Æneam vltimum territũ dicat. *Frigore.* Timore. Et est reciproca trãslatio. Nã vnum pro altero poni potest. vt in Terentio, *Vxorẽ tuam pauitare aiunt: nõ timere, sed laborare frigoribus.* vtrumque enim in vnum exitum cadit, sicut & de calore & frigore vrere dicimus. vt est, Aut Boreæ penetrabile frigus adurat. *Ingemi.* Nõ propter mortẽ sequitur enim, O terque quaterque beati. sed propter mor-

tis genus.graue est enim secundum Homerum,perire naufragio, quia anima ignea est:& extin- A
gui videtur in mari,id est elemento contrario.vt igneus est ollis vigor.*Duplices.* Duas secũdum
antiquum morem.nam duplices duas dicebãt,vt hoc loco,& binos,duos:& vtrosque pro vtrun-
que.vt Cicero. *Binos habebam, iubeo promi vtrosque.* Item Sallustius cum de duobus loqueretur,
Hi vtrique ad vrbem imperatores erant. Talia voce refert. Pro fert *re* abundat, alibi refert, re-
spondet,vt initio 4.Aeneid.Anna refert. *O terque quaterque.* Hoc est sæpius,Finitus numerus pro
infinito ponitur.*Quis.* Quis & quibus vnum significant:secundum artem enim sic dicimus. Ab
eo quod est à *Qui*:bus mittit:ab eo quod est à *Quo*, in is mittit sed a tertia declinatione in vsu
sunt datiuus & ablatiuus plurales,licet antiqui omnibus vsi sunt casibus.Cato in originibus ait,
Si quet sint populi. Et declinauit ques quium:vt puppes puppium.*Mœnibus altis.* Propter Pergama, B
quæ altissima fuerunt:ex quibus omnia alta ædificia, pergama vocantur, sicut Aeschylus dicit.
Oppetere. Ore terram petere,id est mori, exspirare, vel occumbere. Possumus autem sic vti hoc
sermone,& vt per se plenus sit,& recipiat adiectionem.Ergo dicimus & oppetit,& mortem op-
petit:sicut & expirat,& animam expirat.*Fortissime gentis.* Atqui in artibus legimus superlatiuum
gradum non nisi genitiuo plurali iungi.constat quidem: sed gens nomen est enuntiatione sin-
gulare,intellectu plurale.Bene ergo iunxit:in gente enim plures sunt.vt alibi, Ipse ditissimus a-
gri Phœnicum. non enim vnus est ager Phœnicum. Item Salustius, *Romani generis disertissimus.*
Sane quæritur cum Diomedem fortissimum dixerit, cum post Achillem & Aiacem ipse sit ter-
tius.vnde etiam Salustius ait *Primum Græcorum.* Achillem multi dicunt ideo fortissimum, quia
iuxta Homerum &Venerem vulnerauit & Martem.Alii ad gentem referũt,quod Achilles Thes- C
salus fuit, Aiax Græcus, Diomedes Danaus.Multi ad exculationem Aeneæ volunt fortissimum
dictum:à quo constat esse superatum vt Iuuenalis dicit.*Tydide.* Vocatiuus Grœcus,si enim latine
diceret,Tydida debuit ponere.Omnia enim patronymica quæ in *Des* exeunt apud Latinos pri-
mæ declinationis sunt.vt Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector. *Non potuisse.* Quasi semper vo-
luerit. *Animam hanc.* Quasi cum dolore hanc animam dixit, acsi diceret, quæ ad laborem nata
est.*Effundere.* Secundum eos qui dicunt sanguinem esse animam:vt ipse, Purpuream vomit ille
animam.Nam alio loco licet alias aliorum opinionem sequitur,qui dicunt spiritum esse animã.
vt est, Atque in ventos vita recessit. *Sæuus.* Magnus,vel fortis vel bellicosus,vt est. Et sæuum Ae-
neam agnouit Turnus in armis. *Sarpedon.* Et in vltima syllaba,& in penultima possumus accen-
tum ponere.nam Homerus & Sarpedonis declinauit & Sarpedontis:vnde& varius accentus est. D
Nam si Sarpedonis in antepenultima erit,si Sarpedontis penultima habebit, sed in hoc vsurpa-
uit Sarpedon,*nis* enim debuit dicere,vt Memnon Memnonis,Sinon Sinonis. Si autem genitiuũ
in dontis miserit,à circumflexo venit: qui est in vltima syllaba nominatiui, vt Demophõ, De-
mophõntis,Lycæõ Lycaõntis:sic ergo & Sarpedõntis.Est autem Sarpedon Iouis &Laodoamiæ
filius,vt alio quin occidit vna Sarpedon mea progenies, occisus à Patroclo Menetis filio armis
Achillis induto,huius interitum Iuppiter prosecutus dicitur imbre sanguineo. *Simois.* Nomen
hoc integrum ad nos transiit,vnde suo accentu profertur. Nam si esset latinum in antepenulti-
ma haberet accentum, quia secunda à fine breuis est,& hic flumen Troiæ est. *Sub vndas.* Et sub
vndis legimus,& sub vndas.Sed si sub vndas,*Correpta.* Intellige:si sub vndis,*Volut.* Varia ergo
distinctio est.*Correpta.* Rapta. *Fortia corpora,* Id est virorum fortium, nulla enim est in mortuis E
fortitudo.

Talia iactanti stridens aquilone procella,
Velum aduersa ferit fluctusque ad sydera tollit.
Franguntur remi:tum proram auertit & vndis
Dat latus:insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent,his vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Treis notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa,vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras, F
Dorsum immane mari summo treis Eurus ab alto
In breuia, & syrteis vrget(miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arena.

Talia iactanti. Inaniter loquenti:vt alibi, Atque irrita iurgia iactat. &, Voces dum iactat inanes. *Aquilone.* Ab Aquilone. *Aduersa.* Contraria.quia adItaliam nauigantibus Aquilo cõtrarius est. *Franguntur remi.* Vel gubernacula: vel, quod verius est, remi. Antiqui enim velis remisque nauigabant: & de omnibus nauibus hoc dicitur non Aeneæ tantum. *Tum proram auertit.* Alii,

Prora

A *Prora* legi tradunt, vt sit, *Auerit* pro auertitur. Est est figura creberrima. potest nanque pro actiui verbi significatione passiuum poni: vt est, Et pictis bellantur Amazones armis, pro bellant. Nec nos debet mouere quod bellor non facit, natura enim hoc prohibuit. Nam compone hoc verbum, & inuenitur actiuum, facit enim debello. Et contra, pro passiui verbi significatione, actiuum ponitur: vt est hoc loco auertit pro auertitur. &, Insinuat pauor, pro insinuatur. &, Nox humida cœlo Præcipitat, pro præcipitatur. Sed hæc verba tantummodo pro se inuicem ponuntur, quæ & actiua esse possunt & passiua, vt est auerto & auertor præcipito & præcipitor. Ergo non possumus dicere, quod quidam artigraphus, declinationes actiui verbi & passiui pro se inuicem poni. Nam & neutralis verbi declinatio actiua est, & communis deponentisve passiua: & aliud est esse actiuum verbum & aliud habere actiui verbi declinationem. *Dat latus.* Inclinatur. *Cumulo.* Exuberante fluctu, id est altitudine, cum cumulo. *Præruptus.* In altum leuatus. *Hi.* Pro, Illi.

B *Dehiscens* Valde hiscens. *De* enim augentis est, vt in Terentio, *Deamo te Syre.* *Aperit.* Ostendit. vt Sallustius, *Caput aperire solitus*, id est nudare: ostendere. *Arenis.* Et ab arenis, & cum arenis, id est vel ab imo mouebatur mare, vel cum ipsis arenis vt in tempestate solet. *Trem.* Latinum est. Genitiuus enim pluralis quotiens in *Um* exit, accusatiuum pluralem in is mittit, vt puppium puppis. Quotiens in *Vm* exit, in *Es* mittit, vt patrum patres. *Saxa latentia.* Propter tempestatem. hæc autem sunt saxa inter Africam, Siciliam & Sardiniam, & Italiam. Ideo autem Itali aras vocant, quod ibi Afri, & Romani fœdus inierunt. Alij neptunias vocant vt Claudius dixit. Vnde & Dido, Littora littoribus contraria, fluctibus vndas Imprecor. Quæ aræ à Sisenna propitiæ vocantur. *Torquet.* Iacit, immittit, vt Torquet aquosa hyemem. Alibi. Torqueat, deflectit, vt Torquet

C medios nox humida currus. *Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus aras.* Ordo est, quæ saxa latentia in mediis fluctibus, Itali aras vocant. *Dorsum immane.* Eminens, vel altum, vel eminens planities, aut superficies durior: alij pro mali accipiunt propter naufragia quæ ibi solent fieri, nam manum bonum dicunt, ergo quod bono contrarium immane dicitur, de hoc loco non absurdè ait, quia Græcè arę ipsæ ἴτεαι πέτραι dicuntur, vt Sinnius tradidit, secundum Homerum, *Mari summo.* Vel in summo, vel in placido. *In breuia & syrtes.* Id est in breuia Syrtium: quo modo Molemque & montes. *Breuia* autem dicit vadosa, per quæ possumus vadere. Et syrtes, syrtium sinus duo sunt pares natura, impares magnitudine, & Sallustius dicit.

D 1¢ *Vnam, quæ Lycios, fidúmque vehebat Orontem,*
Ipsius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronúsque magister
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per vndas.
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandæuus Alethes,
E *Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes*
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Lycios. Hi Troiæ ad auxilium venerant, qui mortuo rege Pandaro Æneam secuti sunt, vnde & in secundo ait, Comitum affluxisse nouorum. *Fidum.* Fidelem: vtrumque nomen idem significat, quamuis quidam velint fidum amicum, fidelem seruum dici. *Ipsius ante oculos.* Ad maiorem dolorem, vnde alibi, Quæque ipse miserrima vidi. Item, Qui nati coram me cernere lætum Fecisti. *Ingens pontus.* Vnda. Et est tropus Synecdoche. *A vertice* autè. Aut à puppi quæ vertex nauis est: aut ab aquilone vento qui flat à mundi vertice, à septentrione: vt ipse alibi, Hic vertex nobis semper sublimis. *In puppim.* Pro puppim, addidit præpositionem. *Magister.* Leucaspis: vt in

F sexto libro, Leucaspin, & Lyciæ ductorem classis Orontem. *Ter.* Sepius: finitus numerus pro infinito. crebros enim fluctus facit Aquilo, vt Sallustius, *Crebritate fluctuum vt Aquilo solet.* *Ibidem.* Ibidem & vbinam multi dubitant vbi debeat esse accentus, quia vbi & ibi naturaliter breues sunt: sed ratione finalitatis plerunque producuntur in versu: nescientes hanc esse rationem, quia pronuntiationis causa cõtra vsum latinum syllabis vltimis, quibus particulę adiunguntur, accentus tribuitur: vt musaque, illene huiusce. sic ergo & ibidẽ: *Torquet agens circũ.* In gyrum circumagit. *Vortex.* Vortex dicitur circumacta in se vnda, & quæ quasi iorbere videatur. *Apparent.* Aliud est parere, & aliud apparere. Parere enim est obedire, vt Paret amor dictis. Apparere au-

tem,videri: vt Apparet liquido sublimis in aëre Nisus. Et hæc observatio diligenter custodiri A
debet,licet eam authores metri causſa, vel clausulæ plerunque corrumpant. *Rari.* Vel propter
maris magnitudinem, vel quia vna perierat nauis. *Nantes.* Prima verbi propositio, no nas nat.
vnde est Nare per æstatem liquidam, prima syllaba naturaliter longa est:licet *Natare, na* breuis
in eadem significatione. *In gurgite vasto.* Tapinosis est, rei magnæ humilis expositio.tamen epi-
theto subleuat,nam addidit *Vasto.* Item cum de equo loqueretur,ait Cauernas ingentes. *Arma*
virum. Bene addidit virum.Arma enim dicuntur cunctarum artium instrumenta: vt, Cereliа-
que arma.Item,Colligere arma iubet.Item & alio loco,Dicendum & quæ sint duris agrestibus
arma. *Tro* a Differentia in hoc sermone est,& in sensu, & in syllabis. Nam cum prouinciam di-
cimus(nam Troia prouincia,Ilium ipsa ciuitas)& principale nomen est,breuis est *Tro.* quando
derivatio:longa est *Tro.*vt, Troius Æneas. *Gaza.* Persicus sermo est, & significat diuitias,vnde B
Gaza vrbs in Palæstina dicitur quod in ea Cambyses rex Persarum cum Aegyptis bellum infer-
ret diuitias suas condidit, est autem generis fœminini:vt, Gaza lætus agresti. etenim aurum &
argentum sunt Gazæ, sed omnes opes. *Iam validam* &c. Zeugma est ab inferiorib. *Vicit hyems,*
Quod fit & à superioribus & à medio,plerunque & ad vtrunque respondet : vt, Troiugena in-
terpres diuum qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarij lauros,qui sydera sentis. Ecce hoc loco
Sentis & antedicta & sequentia concludit. *Ilionei,* Antiptosis est,pro genitiuo enim datiuum po-
suit:nam constat huiusmodi nomina Græca datiuum singularem in *ei* mittere,vt Orphei.nam il-
la solutio est CumOrphei dicimus,nec possumus:astrictum esse genitiuum vt ipse sit qui &da-
tiuus.quod si contingat,Antiptosis fit,non regula.Hæret pede pes:pro pedi *Vectus.* Qua vehe-
batur significat.Et pro præsenti participio quod non habemus, præteritum posuit. In latino e- C
nim sermone à passiuo verbo præsens participium non est, neque ab actiuo præteritū. sed quod
vno sermone non possumus explicare,aut circumlocutione ostēdimus:aut participium pro par-
ticipio ponimus,sed vsurpatiue,vt hoc loco factum est. *Vicit hyems.* Hyems duas res significat:
aut tempus,aut vim venti per quam oritur tempestas *Laxis.* Pro laxatis, nomen pro participio.
Accipiunt imbrem. Imber dicitur humor omnis, veteres enim omnem aquam imbrem dicebāt:
vt Lucretius. *Ex igni,terra, & anima nascuntur & imbri.* id est humore. *Fatiscunt.* Abundanter
aperiuntur. Fatim enim abundanter dicimus,vnde & adfatim. Hiscere autem aperire,verbum
frequentatiuum ab hiare.

D

14 *Interea magno misceri murmure pontum,*
Emissamque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis:grauiter commotus,& alto
Prospiciens,summa placidum caput extulit vnda.
Disiectam Æneā toto videt æquore classem:
Fluctibus oppressos Troas,cœlique ruina.
Nec te latuere doli fratrem Iunonis, & iræ.

Emissam hyemem. Apertè declarat hic tempestatem significari ex Græco : nam & illi χειμῶνα E
à tempestate dicunt. *Imis.* Bene in imo voluit esse Neptunum,vt iam factam cognosceret tempe-
statem,non incipientem vetaret. *Stagna.* Stagnum dicitur aqua stans: sed nunc profunda maris
significat,ab eo quod non nisi nimia tempestate turbantur. Ergo Stagna & Imis vadis refusa,a-
liud pendet ex alio:quia immobilis aqua in imo maris tantummodo est. *Et alto prospiciens.* Alto
quidam alto cœlo accipiunt. Aut è mari erigens caput, aut mari prouidens. *Placidum caput.*
Quomodo placidum,si grauiter commotus?quasi non potuerit fieri vt irascereturventis,propi-
tius esset Troianis. epitheta enim alia naturalia sunt, alia ad tempus : & placidum vt naturale
Neptuni est,ita grauiter ad tempus ob factam tempestatem.Vno autem epitheto habitum futu-
ræ orationis ostendit:vt alibi vno sermone,Tūc quassans caput. *Cœlique ruina.* Id est tonitribus,
quorum sonus similis est ruinis. *Nec latuere doli fratrem Iunonis,& iræ.* Aut doli Iunonis: aut fra- F
trem Iunonis,gemina ergo distinctio est,quod & ipsa Saturni est filia.

15 *Eurum ad se,Zephyrumque vocat:dehinc talia fatur:*
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam cœlum terramque meo sine numine venti
Miscere,& tantas audetis tollere moles?
Quos ego,sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi non simili pœna commissa luetis.

Maturate

A *Maturate fugam: regique hæc dicite vestro,*
Non illi imperium pelagi, sæuumque tridentem,
Sed mihi sorte datum: tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos. illa se iactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere, regnet.

Eurum ad se Zephyrumque vocat. Pars pro toto. Isti enim cardinales sunt. *Generis fiducia vestri.* Astræus vnus de Titanibus, qui contra deos arma sumpserunt, eum Aurora concubuit: vnde nati sunt venti secundum Hesiodum. Et hoc loco fiduciam pro confidentia posuit, quum fiducia in bonis rebus, confidentia in malis sit. *Iam cœlum terramque.* Aut ordo est: Ausi estis sine
B meo numine tantas moles tollere, & cœlum terraque turbare? aut certe illud est, quod tria hæc numina, licet diuisa imperia teneant, videntur tamen inuicem regni totius habere potestatem: sicut & ipsa elementa quæ retinent, physica inter se quadam ratione iunguntur: quod & ipsorũ numinum sceptra significant. Iuppiter enim trifido vtitur fulmine. Pluton, cerbero: Neptunus, tridente. Multi enim quærunt cur modo Neptunus de alienis conqueratur elementis. *Quos ego.* Deficit hoc loco sermo. Et congrue, nam qui irascitur perturbatæ mentis est. Subauditur quos ego vlciscar, ergo ἀποσιώπησις est, hoc est vt ad alium sensum transeat ideo abruptum & pendentem reliquit, vt alibi, Me me adsum. Similiter, Incipit effari, mediaque in voce resistit. Terentius *Quem quidem ego si sensero.* His enim affectibus tantum sermonis defectio congruit. *Sed motos*
C *præstat componere fluctus.* Prudenter agit, plus est enim innocentibus succurrere, quam nocentium delicta punire. *Præstat* Melius est. vt, Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni. Et notandus sermo. nam & per se plenus est, & tam accusatiuo iungitur, quam septimo. Dicimus enim & præstat illum, & præstat illo. *Post mihi non simili pœna commissa luetis.* id est non ea, qua Troianos affecistis, hoc est, *Mihi non simili pœna luetis*, quamuis nullam pœnam sentiunt nisi forte obiurgatione. *Luetis.* Persoluetis. Et hic sermo à pecunia descendit. antiquorum enim pœnæ omnes pecuniariæ fuerunt. *Maturate fugam.* Cum maturitate, id est cum tranquillitate discedite. Quo modo dicimus, Matura iracundiam tuam, id est mitiga, pernitiosum enim Troianis est si maturent fugam, hoc est si accelerent. *Sæuumque.* Vel magnum, vt superius: vel vere sæuum in ventos, quia minatur. *Sed mihi sorte datum.* Sorte ideo ait, quia Iuppiter & Neptunus & Dis pa-
D ter, Saturni & Opis filij cum de mundi positione certamen inissent, placuit vt imperium sorte diuiderent: ita effectum est vt cœlum Iuppiter, maria Neptunus, Dis pater inferos sortirentur. *Sorte.* Ac si diceret, potuisse se etiam cœlum tenere: Aeolum vero beneficio etiam carceris regna meruisse. *Immania.* Aspera: Manum enim antiqui bonum dicebant: vnde & mane dicitur. Et per Antiphrasim manes vocati quod non sint boni. *Vestras Eure domos.* Irascentium est vti proprio nomine, vt Terentius, *Ego te in pistrinum Dauo dedam.* Aut quasi contra principem tempestatis irascitur: quem primum constat egressum. Quod autem dicit *Saxa immania, vestras domos.* Saxa, figurate domos dicit, de Pseudolo Plauti tractum est, vbi ait, *Nisi carcerem aliquando effregeritis vestram domum. Iactet*, pro glorietur: veluti, Nullo tantum se Mœsiæ cultu Iactet, & hæc ex accidenti sumptum. nam iactare ad glorioſum non pertinet. *Aula.* Irrisio est: quia sequitur. *Carce-*
E *re.* & nihil tam contrarium si simpliciter intelligimus. *Clauso.* Quia ventos emittere non ipsius potestatis est, sed iubentis. *Carcere regnet.* Licet carcer, tamen regnum est Aeoli: hæc enim pro affectu possidentis intelligenda sunt: vt alibi quum de rure loqueretur, Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

16 *Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,*
Collectasque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoe simul, & Triton adnixus acuto
Detrudunt naues scopulo: leuat ipse tridenti,
Et vastas aperit Syrtes, & temperat æquor,
F *Atque rotis summas leuibus perlabitur vndas.*

Dicto citius. Non antequam diceret: dixit enim Sic ait. sed citius quam dici potest. *Placat.* Sub poetica licentia physicã quoque tangit rationẽ. Mare enim dicitur esse Neptunus: quem superius dixit grauiter commotum, quia tempestas erat. nunc ait *Placat*, quia iam sedari cœperant maria. *Collectas*, Aut nunc collegit ac fugauit, aut ante à ventis collectas fugauit, id est resoluit. *Solemque reducit* per solem serenitas intelligenda, quod superius dixit, Eripiunt subito nubes cœlũque diemque. *Cymothoë.* Nomina deorum marinorum plerũque de causis sunt ficta ab elemẽtis, quæ numina dici voluere maiores: vt, Cymothoe, id est curius fluctuum, ὅσσ' ἐπὶ θῖνα κύμα. *Triton.*

Similis Deus marinus, Neptuni & Salatiæ filius deæ marinæ, ab aqua falsa dictæ. *Adnixus.* Antiquum est vt connixus, quibus hodie non vtimur. Dicimus enim adnisus & connisus. *Adnixus.* Zeugma est: adnixi enim debuit dicere, vt paulo post, haud aliter, puberque tuorum. Aut portum tenet: ergo obnixus ad Tritum tantum pertinet qui Cymothoen iuuat, aliis non videtur zeugma esse quod adnixus non connixus. *Detrudunt scopulo.* Ab ann.. * scilicet in quas *Tris notus abreptas. *Leuat.* Leues ac nauigabiles facit: ve, Nostrumque leues quæcunque laborem. Alij leuat, laxat, vt: atque arta leuari Vincla iubet Priamus. Et scire debemus prudenter poetam pro cauſſis, vel tendere vel corripere orationem: vt hoc loco periclitantibus Trojanis, tota celeritate dicit esse subuentum. Contra in quinto libro, vbi nullum periculum est, latius describit placantem maria Neptunum. Item in secundo libro, quoniam imminet periculum, vno versu ait, Quo res summa loco Panthu? quam prendimus arcem? *Aperit*, ostendit. *Temperat.* tranquillat. *serenat. Perlabitur undas.* Figura est, Quod enim nos modo dicimus per præpositionem nomini copulatam sequente verbo, anti qui verso ordine præpositionem detractam nomini, iungebant verbo, ita tamen vt esset vna pars orationis, & faciebant honestam elocutionem. Nos dicimus *Per vndas labitur*: illi dicebant *Perlabitur undas.* Item, per forum curro & percurro forum. Notandum plane quod plerunque suum regit casum, plerunque ad ablatiuum transit.

17 *Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est*
Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem, ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cæloque inuectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Ac veluti magno in populo. Virgilius tempestati, populi motum comparat. Tullius populo tempestatem, pro Milone, *Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus contionum.* Ideo autem *Magno* addidit, quia vbi frequens est populus, ibi & crebra seditio *Sæpe.* Vt fieri solet. *Seditio.* Dissensio ciuium secundum Ciceronem. *Animis ignobile vulgus.* Id est stultum: vt contra nobilem, animum prudentium dicimus. ideo autem paulo post ait, Arrectis auribus. Sumsit translationem ab animalibus quæ vtique stultiora sunt. *Vulgus.* Autem masculi & neutri inuenitur sed generis neutri hoc loco, alibi masculini, vt, In vulgum ambiguas. Et hoc est artis vt masculino vtamur, quia omnia nomina latina in *us* exeuntia si neutrius generis fuerint, tertiæ declinationis sunt, vt pecus pecoris: si secundæ autem fuerint declinationis, masculina erunt vt vulgus, gi, quomodo doctus? Vsurpatum tamen est vt neutrum genus sit propter vnum Græcum nomen, id est pelagus. Cum enim pelagi faciat, neutri tamen est generis. *Furor arma ministrat:* Sic alibi: Rimanti telum ira facit. *Grauem.* Venerabilem: vnde & contemptibiles, leues dicimus & bene seruat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat & iustitiam & peritiam dicendi: vt, Tum pietate grauem, &, Ille regit dictis animos. Orator enim ita diffinitur *Vir bonus, dicendi peritus. Arrectis auribus.* Translatio à mutis animalibus, quibus aures mobiles sunt. An aures pro audiendi sensu posuit, secutus Terentium qui ait, *Arrige aures Pamphile. Genitor.* Venerabilis: vt, Tybri pater. Ergo hoc nomen & ad verum patrem pertinet, & ad honorem refertur. *Cæloque inuectus aperto.* Non per cœlum vectus, sed cœlo iam sereno, vectus per maria. *Flectit.* Torquet vel regit. *Curru.* Non vt quidam putant, pro currui posuit, nec est Apocope: sed rario artis auriquæ, quia omnis nominatiuus pluralis regit genitiuum singularem, & isosyllabus esse debet, vt hæ musæ, huius musæ: hi docti, huius docti. Item à genitiuo singulari datiuus regitur singularis, vt isosyllabus sit: vt huius docti, huic docto. Inde ergo est, Curruque abscissa duorum Suspendit capita. Et Libra die. ne si diei feciſſet, maior esset nominatiuo plurali. *Secundo.* Troianis obsequenti: Et tractus est sermo à sequentibus seruis, id est pedissequis. Vnde & secundam fortunam dicimus, quod secundum nos est, id est prope nos, à sequendo.

18 *Defessi Aeneadæ, quæ proxima littora, cursu*
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto

Frangitur

A *Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos.*
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli: quorum sub vertice late
Æquora tuta silent. tum syluis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra.
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus, antrum.
Intus aquæ dulces, viuoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula nauis
B *Vlla tenent, vnco non alligat anchora morsu.*

Defessi Æneadæ. Nunc Troiani, aliquando Romani: vt, Æneade in ferrum pro libertate ruebant. *Proxima litora.* Quia post periculum non eligitur litus, sed quodcunque occurrerit occupatur. *Cursu.* Aut secundum quod superius diximus, Proxima cursu, id est cursui. Aut contendunt cursu petere. Et est septimus casus. *Vertuntur.* Scilicet, a proposito itinere: hoc est ab Italia. *Est in secessu longo.* Topothesia est, id est fictus secundum poeticam licentiam locus. Ne autem videatur penitus a veritate discedere, Hispaniensis Carthaginis portus putatur esse, non est enim hic locus in Africa sed propter nominis similitudinem posuit. Nam Topographia est rei veræ descriptio. *Secessu.* Sinu secreto. *Locus* autem, Sabaudis quem, vt superius. Vrbs antiqua fuit.
C Et sciendum est, quotiens prætermittimus nomen cuiuslibet generis, & interposito pronomine sequitur nomen alterius generis: medium illud pronomen, proprii nominis genus sequitur, vt Sallustius, *Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur.* Ecce proprio iunxit, non appellatiuo. Tullianum enim proprium nomen est: carcer, appellatiuum. Si autem vtraque nomina appellatiua fuerint, licenter cui volumus respondemus. *Insula portum Efficit.* Quem locum subaudimus, vel in quo insula portum efficit. *Inque sinus scindit sese vnda reductos.* Diuidit se vnda in sinus reductos, id est replicabiles. *Gemini.* Pares, similes: alioqui & duos significat. *Minantur.* Eminent: vt, Minasque murorum Ingentes. Item, Illa vsque minatur & ita est vsque eminente minari videatur. * *Sub vertice.* Circa radices montis, quæ ad rectam lineam suspiciunt cacumen, id est verticem. *Æquora tuta silent.* Tempestate defensa ideo silent.
D *Tum syluis scena coruscis.* Syluis coruscis: hoc est syluarum coruscarum, id est crispantium. vt, Iuuenalis, *Longa coruscat Sarraco veniente abies.* Et posuit septimum pro genitiuo, vt superius: Pulchra prole. *Coruscis.* Tremulis vel vmbrantibus accipiunt. *Scena.* Inumbratio. Et dicta scena ἀπὸ τῆς σκιᾶς. apud antiquos enim theatri scena parietem non habuit: sed de frondibus vmbracula quærebant. Scena autem pars theatri aduersa spectantibus in qua sunt regia. *Desuper.* Pro, supra, præpositione contra rationem adiecta. *Horrenti.* Horror plerunque ad odium pertinet: plerunque ad venerationem, vt hoc loco. sic Lucanus, *Arboribus suus horror inest.* *Atrum nemus.* Tropus est: per atrum enim nigrum ostendit: per nigrum, vmbrosum: per vmbrosum, densum, id est frondibus plenum. *Viuo.* Naturali: vt, Viuo præteruehor hostia saxo. *Nympharum domus.* Aut verum dicit, & est historia: aut ad laudem pertinet loci.
E Talis inquit locus est, vt domus credatur esse Nympharum. *Hic* pro illic more suo. *Anchora morsu.* Dente. Hoc nomen cum in Græco, vnde originem ducit, aspirationem non habeat, in latino aspiratur: quod est contrarium. nam magis Græcorum est aspiratio. Sed hoc in paucis nominibus inuenitur. *Morsu* autem de anchoris bene dixit: cum alio loco inueniamus, Tum dente tenaci Anchora fundebat naues.

19 *Huc septem Æneas collectis nauibus omni*
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troes arena,
I *Et sale tabenteis artus in littore ponunt.*
Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
Succepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam vndis, Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum: frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Telluris amore. Cuiuscunque post pericula. vnde & superius dixit, Quæ proxima littora cursu Contendunt. Et paulo post infert, Optata potiuntur Troes arena. Tellurem autem pro terra posuit, quum Tellurem ipsam deam dicamus: terram elementum, vt plerunque Vulcanum pro igne ponimus. Cererem pro frumento, Liberum pro vino. *Arena.* Quæritur, habeat necne nomen hoc aspirationem. & Varro sic diffinit, *Si ab ariditate dicitur, non habet: si ab hærendo, vt in fabricis videmus, habet.* melior tamen est superior etymologia. *Sale tabenteu.* Madefactos dicit aspergine. *In litore.* Pro in litus, vt 8. Æneid. Arma sub aduersa posuit radiantia quercu, quod sub aduersam quercum. *Ac primum silicis scintillam excudit Achates.* Bene adiecit speciem, quia in lapidibus certis inuenitur ignis. *Excudit,* feriendo elicit: quia cudere est ferire. vnde & incus dicitur: quod illic aliquid cudamus, id est feriamus. *Achates.* Allusit ad nomen. Nam achates lapidis species est. Bene ipsum dicit iguem excudisse. *Succepit.* Pro suscepit: vt diximus supra. *Rapuitque in fomite flammam.* Pene solœcophanes est. nam cum mutationem verbum significet, ablatiuo vsus est: sed hoc soluit, antiqua circa communes præpositiones licentia, vt est, Conditus in nubem contra. Et, nota conduntur in aluo. Item, Sæua sedens super arma. Et, Gemina super arbore sidunt. Cicero, *Quod ille in capite ab hostium duce acceperat.* Item, *Et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.* Aut *Rapuit,* raptim fecit flammam in fomite. i. celeriter. Sane fomites sunt assulæ quod ab arboribus cadunt, quando inciduntur, quod foueant ignem. Clodius scribit, Commentariorum iiii. *se ex arboribus fomenta exc.* * Item alibi, *Assulæ ambustæ, ligna excauata à fungis nomine excepto. Cererem.* Metonymia pro frumento. *Corruptam vndis.* Vndis emollitam. *Cerealiaque arma.* Fugiens vilia, ad generalitatem transiit, quæ ad omnia instrumenta pertinent, i. arma, propter carminis dignitatem: & rem vilem auxit honestate sermonis: vt alibi, ne lucernam diceret, ait, Testa cum ardente videret Scintillare oleum. Et sciendum est iudice Euphonia dici Cerealia, vel Cerialia: Typhoea, vel Typhoia. Cæsareanus vel Cæsarianus. In his ergo licentia deriuationis est. *Exp:diunt.* Adhibent vel parant. *Fessi r.* Hoc est penuria fatigati tempestatibusque. Et F. *ssus* generale est: dicimus enim fessus animo: vt, Ter fessus valle resedit. & fessus corpore, quod magis est proprium. Et fessus rerum à fortuna venientium, vt hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant: sed aut ad augmentum, aut ad diminutionem, aut ad discretionem poni solent. *Fruges.* Generaliter omnes *Fruges* dicuntur: & errant qui discernunt frumenta à frugibus. Nam Cic. ait, *Olei & frugum minutarum.* quum de leguminibus diceret, vt ostenderet etiam frumenta fruges vocari. Frugum autem nomen tractum est à frumine, id est eminente gutturis parte. *Receptas.* Liberatas de periculo: vt, Medioque ex hoste recepit, id est liberauit. Et *torrere parant flammis, & frangere saxo.* Multi Hysteroproteron putant, non respicientes superiora: quia dixit vndis Cererem esse corruptam: quam necesse fuerat ante siccari. Qui tamen contra hoc illo vtuntur exemplo, Nunc torrere igni fruges, nunc frangite saxo. Et volunt etiam hic Hysteron proteron esse, quod falsum est. Nam & hodie siccari ante fruges, & sic frangi videmus. Et quia apud maiores nostros molarum vsus non erat, frumenta torrebant, & ea in pilas missa pinsebant: & hoc erat genus molendi. vnde, & pinsores dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Pinsere autem dici Persius probat: vt, *A tergo quem nulla ciconia pinsit.*

Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum late pelago petit, Anteasi qua
Iactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Nauem in conspectu nullam, treis littore ceruos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu, celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ telagerebat Achates.
Ductores que ipsos primum capita alta ferentes,
Cornibus arboreis sternit, tum vulgus, & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum nauibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omneis.

Æneas. Merita personarum vilibus officiis interesse non debent: quod bene obseruat vbique Virgil. vt in hoc loco. Iterum in sexto cum diuersis officiis Troianos diceret occupatos: ait At pius Æneas arces quibus altus Apollo Præsidet. Nisi cum caussa pietatis interuenit, vt ad sepeliendum socios

A socios miscendo se operi hortatur, Necnon Aeneas opera inter talia primus Hortatur socios, paribusque accingitur armis. *Scopulum.* Id est speculam. Et quando speculationem significamus, generis est fœminini: vt Specula Misenus ab alta. Speculum autem in quo nos intuemur, generis est neutri, vt Iuuenalis, *Speculum ciuilis sarcina belli. Late petit.* In quantum potest. *Pelago.* In pelagus, vt, Inferretque deos Latio. *Antea si qu m.* Ordo est. Ascendit scopulum requisiturus Antea. Capyn, Caicum, si quem videat. Et hoc fit, vt honestior fuerit locutio, vt Terentius qui dixit, *Quod plerique omnes faciunt adolescentuli, vt animum ad aliquod studium adiungant plerique equos alere, plerique canes.* Aut certè *Quem* vacat, vt superius diximus, istas frequenter vacare particulas. vt ipse Virg. Rhebe diu, res si qua diu mortalibus vlla est, nemo dicit siqua vlla, sed si vlla. Vacat ergo *Qua.* Item in Lucillio, *E quem Pamphilum quæris. Quem* vacat. nam de vno loquebatur. *Phrygias,* Troianas: Troia enim in Frigia prouincia est dicta: dicta autem ab Æsopi filia
B Frigia nomine. *Biremes.* Naues habentes remorum ordinem geminum: vt alibi, Triplici pubes quam Dardana versu Impellunt. *In puppibus a.c.* Quia nauigantium militum est in puppib. arma religare. Fiebátque signi gratia: aut Arma pro naualibus armamentis, vt Colligere arma iubet: & alibi, Pacem orare manu, præfigere puppibus arma. *Errantes.* Pascentes: vt alibi, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. Re vera enim dum pascuntur, vagantur. Et in septimo de cerno, Errabat syluis. *Cervos.* Cerui dicti sunt ἀπὸ τοῦ κερέτου, i. à cornibus. Sciendum etiam Latina nomina, Græcam plerunque etymologiam recipere. Alij dicunt quod cerui non sunt in ea parte Africæ, sed fictum esse aiunt: Quidam Ceruos pro quacunque fera dictos accipiunt. Nam cerui non sunt in prouincia proconsulari, ad quam venit Aeneas. Aut ergo fictum est secundum
C poeticum morem: aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus vbique omnia nascebantur: vt ipse, Omnis feret omnia tellus. *Prospicit errantes.* Pascentes. vt, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. re vera enim dum pascuntur, vagantur. *Tota.* Inter totum & omne hoc interest, quod totum dicimus vnius corporis plenitudinem: omne de vniuersis dicimus, vt puta Totum auditorium habet scholasticos, hoc est, plenum est auditorium scholasticis. omne auditorium habet scholasticos, id est omnia auditoria. Vsurpant tamen poetæ & ista confundunt, vt hoc loco *Tota* pro omnibus posuit: & cõtra pro toto, omnem posuit: vt est, Omnémque reuerti per Troiam. Statius, Et *totos in pœnam ordire nepotes* id est omnes. Plerique deriuationem dicunt ab eo quod est tot, totus: vt ab eo quod est quot, quotus. Sed illud notandum, quod in deriuatione mutat plerunque naturam: nam cum *Tot* naturaliter breuis sit, *Totus* producitur: quotus verò
D secundum originem suam breuis remanet. *Agmen.* Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, vt est ambulantis exercitus. neque enim in vno loco stans, agmen vocatur aut si inuentum fuerit, vsurpatum est: vnde bene adiecit *Longum,* vt incedentium ostenderet significationem. *Constitit.* Con secundum naturam breuis est semper, excepto quum s litera, vel s sequitur: tunc enim tantũ producitur, sicut in syllaba insula, insula. *Hic.* Pro, Tunc, aut pro Ibi. *Corripuit.* Aut de pharetra Corripuit: vt est, Corripit hic subita trepidus formidine ferrum. Aut ab Achate, vt eam secutum esse per silentium intelligamus: vt illo loco, Ni iam præmissus Achates afforet. Item, Nũc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit. *Gerebat.* Aut tunc: aut quæ gerere consueuerat. *Cornibus arboreis.* Aut subaudi cum, vt illo loco, Atque Ixionij vento rota constitit orbis, i. cum vento. Aut certè secundum supradictam figuram, *Cornibus arboreis,* pro Cornuum arboreorum: Me-
E lius tamen est, vt *Cum* subaudiatur. vt est Atque Ixionij v.r.c.o. id est cum vento. *Tum vulgus.* Bene *Vulgus,* ductoribus interemptis. *Miscet.* Perturbat. *Frondea* pro frondosa posuit. Sæpe enim dum varietati declinationis studet poëtæ, mutant proprietatem: nam frondeum est totum de frondibus, vt torus. Frondosus verò est locus qui frondes habet: licet enim locus qui frondes habet abundet frondibus, non tamen est de frondibus totus, vt saxosus saxeus. *Quam septem.* Bene definiuit numerum: necessitatis enim est hæc venatio, non voluptatis, in qua plura requiruntur. *Victor.* Hoc loco propositi effector: vt est, Atque rotis insistere victor. *Fundat humi.* Per humum. Et est aduerbialiter positum: vt, Humi nitens, id est per humum. *Cum nauibus.* Cacephaton in sermone: quod fit si particulam *Cum* sequatur litera *n. Hinc.* Pro inde, vel post. Abutitur enim aduerbiis, more suo. *Partitur.* Salustius ait, *Prouincias inter se partiuerant.* Nam & par-
F tio, & partior inuenimus.

21 *Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes,*
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O socij (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes

Accestis scopulos: vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstumque timorem
Mittite forsan & hæc olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes. Ordo est, Deinde vina partitur, quæ Acestes dederat Trinacrio. *Deinde*, Vna syllaba tollitur metri causa. *Trinacrio* Græcum est quod tria ἀκρωτήρια habeat, i. promontoria, Lilybeum, Pachynum, Pelorum. Latine autē Triquetra dicitur. *Heros.* Vir fortis, semideus, plus ab homine habens, vt ait Hesiod. ἡρώων ἱερὸν γένος οἳ καλέονται, ἡμίθεοι. *O socij.* Ordo est, O socij, revocate animos. Bene autem socios dixit, vt se eis exæquaret. *Ignari.* Immemores. Et est Acyrologia. Ignarus enim est qui ignorat: immemor verò qui oblitus est. *Ante malorum.* ὕστερον est. vt alibi, Cæli subterlabentia signa. *O Passi gra.* Arte magna vtitur. vult enim eos meminisse grauissimorum, vt præsentia facilius tolerent. Et bene grauiora dicit esse transacta, vt futura ostendat esse leuiora. *His quoque.* Scilicet sicut & grauioribus. *Vos.* Vos certe estis. *Scyllæam.* exempla pro negotiorū qualitate numere debemus: vt hoc loco, in marinis periculis ponit peractæ tempestatis exempla. *Penitusque sonant.* Id est valde sonantes, aut valde accessistis, i. iuxta. Et bene ait accessistis, nō enim passi sunt hæc pericula, sed his fuere vicini. *Accestis.* Pro accessistis i. iuxta, dictum per syncopē. *Cyclopea.* Aut quę Cyclops in Vlyssem iecit: aut etiam Siciliam dicit, quæ plurimis locis saxosa promontoria habet, ibique Cyclopes habitauerunt vt ipse. Centum alii curua hæc habitant ad littora vulgo. Aut Ætnam accipit, quę propria Cyclopum fuit: nam & ipse in tertio ait, Nocte illa tecti syluis immania monstra Perferimus. Quidam tamen hæc saxa inter Catanam & Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quę Cyclopea appellantur, quorum medium & eminentissimum Galate dicitur. *Revocate animos.* Resumite. *Mœstumque timorem.* Qui mœstos faciat: vt mors pallida, & trictis senectus. *Mittite*, pro Omittite. Aphæresis, quomodo temnere pro cōtemnere. *Forsan.* Forsis, forsitan, fortē, fortasse, fors, vt Fors & vota facit, sed omnia hęc vnum significant: & varie pro metri ratione ponuntur. *Olim.* Temporis futuri modo. *Meminisse.* Memini & genitiuum regit & accusatiuum. Dicimus enim & memini malorum, & memini mala, & iusta ratione: nam memoriæ oblitio contraria est. Et obliuiscor similiter & genitiuum regit & accusatiuum, vt Tullius Cicero *Obliuiscere cædis, atque incendiorum.* & *Obliuiscor iniurias tuas ô Clodi.* *Iuuabit* Alii non delectabit, sed vius erit tradunt, est autem futuri temporis. Sane huius verbi præteritum perfectum anomalum est. nam cum primæ coniugationis verba tempore perfecto, aut in *Aui* exeant, vt armauit, aut in *ui* solutam, vt tonui: hoc verbum neque in *Aui* facit, neque in *ui* sed *Vi*, vt iuui, vt Lucanus, *Iuuit sumpta ducem, iuuit dimissa potestas.* *Per varios c.* Argumentum à compensatione. *Sedes ubi.* Non vacat quod adiecit quietas. habuit enim sedes in Thracia, sed portentosas: & in Creta, Sed pestilentes, & ideo non quietas, *Fata* autem quidam hîc Deorum responsa accipiunt. *Illic fas regna resurgere Troiæ.* Figura est etiā ante dicta, qua per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim illic fas, ostendit alibi nefas, vt occurreret cogitationi sociorum, ne fatigati tot malis quascunque requirerent sedes, quod etiā in quinto factum est, nauibus incensis. *Durate.* Duri estote ad sustinendos labores. Sic Horat. *Vix durare possunt imperiosius æquor.* *Vosmet.* Met πάρεργον est. Seiendum autem has particulas met, piam te, vt egomet, quispiam, tute. & similia, ornatus causa poni. Sunt autem aduerbia. quicquid enim ab illis septem recesserit partibus, aduerbium fit necesse est. Item quemadmodum probamus aduerbia esse, quia dicimus docte facio, docte feci, docte fecisti, & mutato verbo remanet aduerbium: ergo sic & in istis particulis inuenimus. vt egomet, nosmet, vt mutatis casibus, vel personis eadem permaneant, aduerbia sine dubio sunt. Nulla enim hoc alia pars orationis admittit. Notandum sane quod hæ particulæ plerunque naturam suam habent non syllabarum. Nam cum *Te* & *Met* longæ sint, tutemet dactylus inuenitur, nec possumus harum partium naturam discutere, quia sub regulis, non sunt.

22 *Talia voce refert, curisque ingentibus æger*
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se præda accingunt, dapibusque futuris.
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Littora

Littore ahena locant alij, flammaſque miniſtrant.
Tum victu reuocant vires: fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.

Voce refert. Pleonaſmos eſt, qui fit quotiens adduntur ſuperflua. vt alibi, Vocemque his auribus hauſi. Terentius, *His oculis egomet vidi. Curis.* Cura dicta quod cor vrat. denique paulo poſt ait, Premit altum corde dolorem. *Æger.* Æger eſt & triſtis, & male valens. ægrotus autem ſiue ęgrotans, tantum male valens. *Spem.* Lætitiam. vt, ſpem fronte ſerenat, ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Nam ſpem lætitia ſequitur: ſpes in vultu non videtur, ſed lætitia. Hæc autem figura & verſa vice fit: vt intelligamus ab eo quod ſequitur, id quod præcedit. vt Meritæque expectent præmia palmæ. Palmam pro virtute poſuit, quæ primum meretur, & palmam poſt accipit. *Prædæ.* Ad prædam. vt, Inferretque deos Latio. *Accingunt,* Studioſe parant. vt alibi, Accingunt operi. Accinctos autem induſtrios dicimus. vt Horatius, *Altius ac nos præcincti ſumus.* Sicut contra negligentes diſcinctos vocamus. vt, Diſcinctos Mulciber Afros. *Dapibuſque futuris.* Ambitioſe dixit quod ſint cerui dapes futuræ. *Tergora.* Tergus tergoris, corium ſignificat. tergum vero tergi, dorſum ſignificat. vt Saluſtius, *Scilicet quia tergis abſtinetur.* Sed hoc à veteribus confundebatur vt, Taurino quantum poſſent circundare tergo. *Viſcera nudant.* Viſcera non tantum inteſtina dicimus, ſed quicquid ſub corio eſt. vt, In Albano Latinis viſceratio dabatur, id eſt caro. Eſt autem nominatiuus hoc viſcus huius viſceris: vt Lucretius, *Viſcus gigni ſanguenque creari.* Sanguen autem ideo dixit, quia ſanguinis facit, vt carmen carminis. Si enim ſanguis diceret, par eſſet nominatiuus genitiuo, vt anguis, pinguis. *Verubus* à nominatiuo veru: Ecce nomen de his quæ in numero ſingulari indeclinabilia ſunt, vt veru, cornu, genu. *Trementia.* Palpitantia adhuc. *Litore.* Pro in litore. *Ahena locant.* Quibus vtebantur non ad elixandas carnes, ſed ad ſe lauandos. Heroicis enim temporibus carne non veſcebantur elixa. Huic autem nomini maiores aſpirationem dabant, nam ahena dicebant. Sane aena abſolute, vt, Coſtis vndantis aeni, &, aena vndantia flammis. quidam autem aenum ſpeciem vaſis non vtique aenei tradunt. vt, Neuius, aeneus plumbeus. *Tum victa.* Tum, Id eſt vel poſtquam ſe lauerunt, vel poſtquam cibum parauerunt. *Victu.* Cibo. vnde & conuictores dicimus. vt Horatius, *Non quia ſum tibi Mecœnas conuictor.* Nam conuiuiæ à conuiuio dicuntur. *Fuſi.* Polyſemus ſermo eſt. ſignificat autem diſcumbentes, nam olim ſedentes veſci conſueuerant. *Implentur.* Impleor duos caſus regit genitiuum & ablatiuum. dicimus enim impleor illius rei, vt Cicero, *Squaloris plenus ac pulueris.* Et Terentius, *Plenus rimarum ſum.* Et impleor illa re, vt hoc loco. & alibi, Plenamque ſagittis Threiciis. Et Iuuenalis, *Lectica Mathonis Plena ipſo. Ferinæ.* Feras dicimus, aut quod omni corpore feruntur, aut quod naturali vtuntur libertate, & pro deſiderio ſuo feruntur, propter omnes quadrupedes feras dicebant, vt Inque ſeri curuam compagibus aluum Contorſit.

Poſtquam exempta fames epulis, menſæque remotæ,
Amiſſo longo ſocios ſermone requirunt.
Spemque, metumque inter dubij, ſeu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit: & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortemque Cloanthum.

Poſtquam exempta fames. Caute in mœſtitia cibis famem exemptam dicit, id eſt fugatam, non ad affluentiam quæſitam. *Menſæque remotæ.* Quia apud maiores ipſas apponebant menſas pro diſcis. vnde eſt, Et menſæ grata ſecundæ. Duas enim habebant menſas: vnam carnis, alteram poculorum. *Amiſſos.* Non re vera, ſed vt illo tempore putabant. *Exaudire vocatos.* Aut ſubaudimus deos, & quaſi conqueſtio eſt, quod non flectuntur precibus. Aut quod illi mortui ſint. Aut certe hoc dicit, Non ſolum periſſe eos, ſed nec ſepulturam habere ad quam vocentur. Nouimus enim quod mortuorum vmbræ ad ſepulchra vocabantur, vt eſt, Maneſque vocabat Hectoreum ad tumulum. Et eſt figura, ab eo quod præcedit, id quod ſequitur, quia poſt facta ſepulchra manes vocantur. *Præipue.* Inter omnes quaſi aliis magis pius. *Oronti.* Pro Orontis. vt, Immitis Achilli. *Secum.* Propter ſocios. vt ſupra, Spem vultu ſimulat. *Et iam finis,* Fabularum, vel diei. ſequitur nãque paulo poſt, Æneas per noctem plurima voluens. Et ſciendum eſt Virgilium non ſemper dicere ortum vel occaſum diei, ſed aut intellectui relinquere, vt hoc loco: aut negotiis tempora ſignificare. eſt autem poetica καταχρηϛικὸν, nõ omnia exprimere. vnde ait Horatius in arte poetica, *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quamuis plerique de tranſlatione Græcitatis hoc

asserant dictum. Homerus sane ista contemnens tempora vniuersa describit. *Cum Iuppiter æthere summo Despiciens.* OEconomiam istam secundum mathesin videtur ordinasse Virgilius. Nam Iupiter in altitudine sua positus cum Venere, significatur quod per mulierem aliquam fœlicitas possit euenire. Ergo quoniam Æneas in partem regni admittetur à Didone per occasionem coniugij, idcirco hæc poeta præmisit. Sane & illud animaduertendum, quod peritissime dixit tristiorem Venerem fuisse cum Ioue, ex quo significat exitum vxoris infelicem futurum: nam se vtique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit à Ioue defluentem ad occasum descendere, id est ad ima terrarum: ostendit inimicitias quidem fore, sed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam Mathematici dicunt, Venere in Virgine posita misericordem fœminam nasci, atque adeo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerem occurrisse filio: quod & misericordem postea reginam probauit Aeneas, & in venatione cum ea permistus est.

24 *Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere summo*
Despiciens mare veliuolum, terrasque iacenteis,
Littoraque & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum taleis iactantem pectore curas
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitenteis
Alloquitur Venus, O, qui res hominumque, deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?

Summo Epitheton est: quia omnibus superior est. *Despiciens.* Deorsum aspiciens, sicut suspiciens, sursum aspiciens. Notandum sane quia si despiciens dixerimus, diligenter inquirens significamus, sicut deduco & diduco. Nam deduco est prosequor: diduco vero, diuido. *Veliuolum,* Duas res significat, & quod velis volatur, vt hoc loco: & quod velis volat. vt Ennius, *Naues veliuolas.* qui & proprie dixit. Et est reciproca metaphora nauium & auium. Legimus enim, Et velorum pandimus alas: & contra de apibus, Nare per æstatem liquidam: quum natatus nauiũ sit, alæ vero auium. Et sciendum est esse reciprocas translationes & partis vnius. *Iacentẽ.* Aut in lõgum D expositas: aut proprium epitheton est terrarum. nam cum cætera elementa mobilia sunt, sola terra stabilis est vnde & bruta dicuntur. *Latos populos.* Quum populos numero plurali dicimus, vrbes significamus: quum vero populum vnius multitudinem ciuitatis intelligimus. *Sic.* Quid est sic? id est vt ista conspiceret. Et *Libyæ defixit lumina regnis.* Procœconomia, id est dispositio carminis. Vituperabile enim fuerat si ex abrupto transitum faceret, quod in nouo fecit, Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur. quæ res tamen excusatur vno sermone. Atque ea, id est eo tempore, quod solum est interpositum. Nunc verò bene transiit, quod inducit Iouem, & de rebus humanis cogitantem, & Africam respicientem, ad quam venere Troiani. Vnde honestus color est, vt Venus adeat Iouem, timens ne Romana fata Carthagini concedat: felix enim euentus sequitur loca quæ respexerit Iuppiter: vnde in secundo ait, Aspice nos hoc E tantum. Et alibi, Atque oculos Rutulorum reiicit aruis. vbi erat futura victoria. *Taleis.* De rebus humanis. *Iactantem pectore curas.* Nunc secundum Stoicos loquitur, qui deos dicunt humana curare. interdum secundum Epicureos, poetica vtens licentia. *Tristior.* Comparatiuum posuit pro positiuo. quando enim Tristis est Venus, vt nunc tristior, diceretur? *Oculos suffusa nitenteis.* Nitidos oculos lachrymis perfusos habens. Et est figura quæ fit quotiens participio præteriti temporis à passiuo, iungimus casum accusatiuum: vt Deiectus animum, mœsta vultum. Dicendo autem *Nitenteis* expressit etiam nimiam in lachrymis pulchritudinem, sicut de Euryalo, Lachrymæque decoræ. *Æternis regũ imperiis, & fulmine terres.* Volunt quidam superfluo *Regis* ad deos referri, *Terres* ad homines: nescientes maioris esse potestatis, idem posse F circa deos, quod circa homines. *Et fulmine terres.* Non sine causa adiecit *Terres.* Est enim fulmen quod terreat. est quod afflet: vt, Fulminis afflauit ventis. est quod puniat, vt, Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras. Peremptorij autem fulminis late patet significatio. est quod præsagit. *Meus.* Subaudi filius, vt Aiacis Oilei. *In te.* Modo contra te alibi *pro* significat: vt quietum Accipit in Teucros animum, id est pro Teucris. *Quid Troes potuere?* Argumentum est ab impossibili. vt alibi, Non ea vis animo. & est validius quàm à voluntate. plus enim est non posse quam nolle. *Troes.* Tros Trois tertiæ declinationis. Omnia enim nomina monosyllaba Græca, quæ in Latinum sermonem transeunt, tertiæ declinationis sunt, & tam Latine quam

Græce

A Græcè declinari possunt.vt Tros Trois & Troos,Pan Panis & Panos.vt,Arcadici dictum Panos de more Licæi.*Ob Italiam.*Iuxta Italiam antiquo more dictum accipiunt,ob enim veteres pro iuxta ponebant:aut ob,propter:Terentius, *Quod nam ob factum:* aut ob,circum vt Turni sepestis ob ora.quasi circa;aut ob,contra,vt obstat,& obloquitur.*Ob Italiam.* Ne ad Italiam perueniant,toto orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt.sed si diligenter requiras,etiam inde pelluntur;ait nanque,Hospitio prohibemur arenæ.

25 *Certè hinc Romanos olim voluentibus annis,*
Illinc fore ductores,reuocato à sanguine Teucri,
Qui mare,qui terras omni ditione tenerent,
B *Pollicitus:quæ te genitor sententia vertit?*
Hoc equidem occasum Troiæ,tristeisque ruinas
Solabat,fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur.quem das finem rex magna laborum?

Certè hinc Romanos. Atqui nusquam hoc legimus,sed per silentium intelligimus, vt superius de lumine audierat.*Olim fore.*Et est futurum. *Voluentibus.* Volubilibus. Et est participium pro nomine.Voluens enim est qui voluit:volubilis autē qui voluitur habiliter.Anni autē voluuntur,non voluunt.vt est, Atque in se sua per vestigia voluitur annus. Alij quod deficit lingua Latina participio præsenti passiuo,præsens actiuum positum volunt, vt,voluentia plaustra, & siliqua quassante legumen:quæ quassetur.*Fore.*Futuros esse. Et est de verbis defectiuis. *Reuocato.* Dicendo *Reuocato.* ostendit Italiam,vnde Dardanus fuerat.*A sanguine Teucri.* Teucrum pro Dardano posuit.Dardanus enim de Italia profectus est,Teucer de Creta:Et hic vsurpauit. solent poetæ nomina de vicinis prouinciis,vel personis vsurpare. vt, Domitus Pollucis habenis Cyllarus,quum Castor equorum domitor fuerit. Item,Et manibus Progne pectus signata cruentum,pro Philomela.Item Didonem dicit Sidoniam,quum sit Tyria,à loci vicinitate.Itē, Quid loquar aut Scillam Nisi? quum Phorci fuerit.Et sciendum inter fabulam & argumētum
D hoc est historiam,hoc interesse:quod fabula est dicta res contrā naturam,siue facta, siue non facta,vt de Pasiphae. Historia,est quicquid secundum naturam dicitur, siue factum, siue non factum.vt de Phædra.*Omni ditione.* Melius *Omni* quam *Omnis.* vt significet omni potestate,pace,legibus,bello.*Pollicitus,* Pollicemur sponte,rogati promittimus. *Quæ te genitor sententia vertit?* *Quæ* Pro eas * aut qualis. Verecundè agit Venus. Nec enim conueniebat,vt apertè contra vxorem ageret apud maritum. vnde & similiter respondet Iupiter, Neque me sententia vertit. *Hoc.* Hac re,propter hoc quod sciret Æneæ socios imperaturos. *Fatis contraria fata.* Vtrum fatis bonis in præsentibus. *Rependens.* Compensans.Et est translatio à pecunia. *Eadem.* Similis qualis ab initio fuit:vt ostendat nec longitudinem temporis prodesse Troianis.*Finem.* Ac si diceret,non regnum requirimus,sed finem laborum.

E 26 *Antenor potuit mediis elapsus Achiuis*
Illyricos penetrare sinus,atque intima tutus
Regna Liburnorum,& fontem superare Timaui:
Unde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare proruptum,& pelago premit arma sonanti.
Hic tamen ille vrbem Pataui sedesque locauit
Teucrorum,& genti nomen dedit armaque fixit
F *Troïa:nunc placida compostus pace quiescit.*
Nos,tua progenies,cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amissis vnius ob iram'
Prodimur,atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

Antenor potuit. Capto Ilio Menelaus memor se & Vlyxen beneficio Antenoris seruatos cum repetentes Helenam ab eo essent suscepti, ac penè à Paride aliisque inuenib.interēpti essent, parem gratiam reddens inuiolatum dimisit,qui cum vxore Theano & filiis Helicaone & Poli-

damante: ceteriſque ſociis in Illyricum peruenit,& bello exceptus ab Eupaneis ex rege veleb.* victor vrbem Patauium condidit,id enim reſponſi acceperat eo loco condere vrbem qua ſagittis auem petiſſet, ideo ex auis petitæ auſpicio Patauium nominatum. Hi autem duo Troiam prodidiſſe dicuntur ſecundum Liuium: quòd & Virgilius per tranſitum tangit,Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis. Non ſine cauſa Antenoris poſuit exemplum, quum multi euaſerint Troianorum periculum:vt Capys qui Campaniam tenuit,Helenus qui Macedoniam. vt alij qui Sardiniam ſecundum Saluſtium. ſed propter hoc ne forte illud occurreret, iure hunc vexat,tanquam proditorem patriæ.Elegit ergo ſimilem perſonam:Et excuſat Horat.dicens, *Ardentem ſine fraude Troiam.* hoc eſt ſine proditione, quæ quidem excuſatio non vacat. nemo enim excuſat niſi rem plenam ſuſpicionis. Siſenna tamen dicit ſolum Antenorem prodidiſſe:quem ſi velimus ſequi,augemus exemplum:Si regnat proditor,cur pius vagatur? Antenor autem ob hoc creditur Græcis patriam prodidiſſe,quia & auctor reddendę Helenes & legatos ad hoc veniętes ſuſceperat, & Vlyxem mendici habitu agnitum non prodidit. *Potuit.* Plus eſt quòd dixit potuit non meruit. *Achiuis.* Ab Acheo Iouis & Pithiæ filio dicti. *Illyricos penetrare ſinus.* Antenor non Illyricum,non Liburniam:ſed Venetiam tenuit.ideo autem Virgilius dicit Illyricos ſinus,quòd inde venit quidam Ænetus rex,qui Venetiam tenuit, à cuius nomine Ænetiam dictam,poſteri Venetiam nominauerunt. *tutus.* Ideo tutus,quia Rhetij Vindelici ipſi ſunt Liburni,ſæuiſſimi admodum populi,contra quos miſſus eſt Druſus. Hi autem ab Amazonibus originem ducunt,vt etiam Horatius dicit, *Quibus mos vnde ductus, per omne tempus Amazonia ſecuri dextras obarmat quærere diſtuli.* hoc ergo nunc ad augmentum pertinet,quod tutus eſt,etiam inter ſæuos populos erat. *Fontem timaui.* Amant poëtæ rem vnius ſermonis,circumlocutionibus dicere, vt pro Troia,dicant vrbem Troianam,pro Buthrotio,arcem Buthroti.ſic & modò pro Timauo ait fontem Timaui. Et paulo poſt,vrbem Pataui,id eſt Patauium. *Superare.* Nauticus ſermo:Lucilius: *Promontorium remis ſuperamus Minervæ. Vnde per ora nouem.* Multi ſeptem eſſe dicunt. quod ſi incerta fides eſt,finitus eſt numerus pro infinito. *Vaſto cum murmure montis.* Tanta vi exit in mare, vt etiam vicinus mons perſonet. ſuperius, Illi indignantes magno cum murmure montis Circum clauſtra fremunt. *Et per ora Timaui.* Vſque ad initium fontis,hoc eſt,vſque ad montem. Timauus autem in Hiſtria eſt inter Aquileiam & Tergiſtum. *Mare.* It quaſi proruptum mare. Amat poeta rem hiſtoriæ carmini ſuo coniungere. Varro autem dicit hunc fluuium mare ab incolis nominari. *Proruptum.* Id eſt effuſum fluens. Et melius proruptum quam præruptum. Bene autem definit,quid eſt largus fons,ſolutum mare. *Pelago.* Aquarum abundantia. *Premit.* Populatur,vaſtat, in illis enim locis acceſſu maris*it. *Hic tamen.* Hoc eſt etiam in loco difficili. *Vrbem Pataui.* Geni.tracta i.Hoc eſt Patauij:Patauium autem dictum,vel à Padi vicinitate,vel ſicut ſupra dictum eſt,* alii à palude palma quæ vicina ciuitatis eſt,quaſi padauium: vel ἀπὸ τῶν πατέρων, quod captato augurio dicitur conditum:vel quod auem telo petiſſe dicitur, & eo loco cõdidiſſe ciuitatem. *Sed ſque locauit.* Ex votis ſuis facit inuidiam,dicens id conceſſum Antenori,quod ipſa deſiderat: *Et genti nomen dedit.* Hoc eſt,quod ne victori quidem concederetur Aeneæ: quod ſcimus à Iunone eſſe perfectum.contra quam oblique loquitur,propter conſiderationem mariti.Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti ſunt Antenoridæ. *Armaque fixit Troia.* Hoc eſt, ſecurus eſt:quia ſolent amiſſa militia,ſiue gladiatura,quibuſlibet templis arma ſuſpendere. vt Horatius, *Veianius armis Herculis ad poſtem fixis.* *Compoſitus* pro compoſitus. Syncope eſt. detraxit enim de medio ſyllabam,vt:Et pocula porgite dextris. *Nos tua progenies.* Sic loquitur quaſi patitur & ipſa quod & filius,& bene. *Tua progenies* propter Antenorem. Eſt autem Epexegeſis.vt,Aſt ego quæ diuûm incedo regina. *Annuis.* Licet ipſa dea ſit,tamen ſub perſona Aeneæ ſe poſuit: bene autem Annuit.Quia nutu ſemper promittit aliquid Iuppiter. *Nauibus amiſſis.* Cur cum vna nauis perierit hoc dixit?inuidioſe dixit & exaggerat. *Infandum.* Pro infande poſuit,vt in VI.Miſerum ſeptena quotannis. Item, Torruumque repente Clamat.pro torue.Eſt eſt figura,quæ fit quotiens nomen pro aduerbio ponitur, magis autem poetica eſt:in proſa aut rata,aut nunquam.tamen hoc loco. *Infandum* poteſt eſſe etiam interiectio dolentis. *Vnius.* Produxit hic penultimam. *Prodimur.* Multa quidem hic ſermo ſignificat,ſed modo porro damur: ſcilicet ab Italia prohibemur. Et ſciendum eſt omnium authorum eſſe conſuetudinem,res dubie poſitas,in ſequentibus explanare,& plenius dicere.vt hoc loco:nam quid eſt prodimur,oſtenditdicens,Atque Italis longe diſiungimur oris. *Hic.* Id eſt talis.vt,Hunc ego te Euryale aſpicio,id eſt talem. *Pietatis.* Hic oſtendit Troianos non ſolum malos ſed pios. *Honos.* Cum ſecundum artem dicamus honor,arbor,lepor: plerunque poetæ in s mutant cauſſa metri. *Os* enim longa eſt. *Or* breuis. hoc quidem habet ratio: ſed hic ſine metri neceſſitate honos dixit. Item Saluſtius pene vbique *labos* poſuit, quem nulla neceſſitas coegit. Melius tamen eſt ſeruire regulæ. *Sic.* Hoc eſt per naufragia. *In ſcepira reponit.* Id eſt reſtituis in regna quæ amiſimus.

A 27 *Olli ſubridens hominum ſator, atque deorum,*
Vultu, quo cœlum, tempeſtatéſque ſerenat,
Oſcula libauit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu Cytherea, manent immota tuorum
Fata tibi: cernes vrbem, & promiſſa Lauini
Mœnia, ſublimémque feres ad ſydera cœli
Magnanimum Æneam: neque me ſententia vertit.

B *Olli.* Modo tunc, propter ſequentia. pronomen enim cum nomine, non debet poni, ſed pro ipſo nomine & nullius dicit, illi natæ.* Alias tamẽ, *Olli* illi ſignificat. vt, Olli dura quies oculos: & ferreus vrget ſomnus. *Subridens.* Lætum oſtendit Iouem, & talem qualis eſſe ſolet quum facit ſerenum. Poetarum enim eſt, elementorum habitum dare numinibus, vt ſupra de Neptuno dictum eſt. *Serenat* Hoc verbum de his eſt, quę carent prima poſitione: quod fit in his quæ in noſtra non ſunt poteſtate, vt tono, fulmino, pluo. hæc enim non poſſumus dicere, niſi ſit tale, aliter vt Iupiter dicat. *Oſcula libauit natæ.* Leuiter tetigit. Et ſciendum oſculum, religionis eſſe, ſuauium voluptatis. *Parce metu.* Quotiens in cauſſis arguimur, ante nos purgare debemus, & ſic ad
C actionem deſcendere, quod & hoc loco Iupiter facit. ante enim obiecta purgat, & ſic venit ad promiſſionem. Et eſt. *Parce metu.* elocutio vſualis, id eſt dimitte metum: quomodo dicimus parce verbis, parce iniuriis. *Cytherea.* Omnia quæ apud Græcos ει diphthongum habent, apud Latinos in e productum conuertuntur. Κυθέρεια, Cytherea: Æneas: Αινείας, Μήδεια, Medea. Omnia autem quæ dicit Iupiter, ad ſolutionem pertinent antedictorum. Ideo autem nunc dicit, Parce metu: quia ſuperius dixerat *Triſtior. Manent immota.* Quia dixerat, Quæ te genitor ſententia vertit? Et ſimul per tranſitum dogma Stoicorum oſtendit, nulla ratione poſſe fata mutari. *Tuorum.* Troianorum, vel Romanorum. *Fata tibi.* Non propter te. Fati enim immobilis ratio eſt. ſed aut vacat *Tibi.* vt, *Qui mihi accubantes in conuiuiis.* Aut certè tuta ſunt tibi fata, non tamen pro-
D pter te. *Cernes vrbem.* Alij dicunt Romam vel ipſam Lauinium: multi & Epexegeſin faciunt. *Cernes vrbem.* Id eſt promiſſa Lauini mœnia. Videtur autem figuratè dictum vrbem & mœnia, quia diuerſis idem ſignificauit. *Sublimémque feres ad ſydera cœli.* Aeneas enim poſt errores IIII. annorũ cum ad Italiam peruenisſet, Turnus rex Rutulorum cauſa Lauiniæ, Latino Aeneæque bellum indixit, ſed primo prælio Latinus eſt interemptus, ſecundo vero Aeneas Turnum occidit. Ipſe vero vt quidam dicunt cum Mezentium, vt quidam vero Meſapum fugeret, in Numicum fluuium cecidit, vt vero Ouidius refert in cœlum raptus eſt, cuius corpus cum poſt victos Rutulos Aſcanius quæreret & non inueniret, in deorum numerum credidit relatum. *Magnanimum* Magnus & paruus, quoniam menſuræ ſunt, ad animum, non niſi κατ' ἐξοχήν adhibentur.

E 28 *Hic (tibi fabor enim quando hæc te cura remordet:*
Longius & voluens fatorum arcana monebo)
Bellum ingens geret Italia: populoſque feroces
Contundet, moreſque viris, & mœnia ponet
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.

Hic. Id eſt Aeneas. Et eſt ordo, Hic bellum ingens geret Italia. Alii ibi pro poſt hoc quod di-
F xit accipiunt, vt ſit loci aduerbium, pro temporis. *Tibi fabor enim* Hoc loco excuſat quæſtionem futuram, quaſi Veneri dolenti quæ vera ſunt dicat. ſed aliter loquetur cunctis præſentibus Diis: dicet enim in decimo Abnueram bello Italiam concurrere Teucris. *Quando.* Siquidem, quoniam. *Remordet.* Sollicitat. Terentius, *Parpari referto, quod eam remordeat.* *Arcana.* Secreta. Vnde & arca & arx dicta, quaſi res ſecreta, à qua omnes arceantur. *Italia.* in Italia, & detraxit præpoſitionem more ſuo. vt alibi, Non Libyæ, non ante Tyro diſpectus Hiarbas. Id eſt in Tyro. nam ſi aduerbialiter vellet, Tyri diceret. *Populoſque feroces Contundet.* Incongruum fuerat in conſolatione bella prædicere: ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur. *Moreſque viis & mœnia ponet.* Hyſteroproteron in ſenſu. ante enim ciuitas poſt iura conduntur. Leges autem etiam mores dici non dubium eſt. *Tertia dum Latio.* Dum pro donec, vt dum conderet vrbem, id eſt donec, quidam ideo bis annos ternos memoraſſe tradunt: vt tres annos ſolum Aeneam regnaturum ſignificaret, quod cum Latino alios tres annos regnaſſe dicitur.

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo A
Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumque à sede Lavini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam.
Hîc iam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

B

At puer Ascanius. Prudenter exitum Æncæ & ostendit, & tacuit dicendo filium postea regnaturum. *Cui nunc cognomen Iulo Additur.* Secundum Catonis historiam hoc habet fides: Æneam cũ patre ad Italiam venisse, & propter inuasos agros cõtra Latinum Turnumq; pugnasse, in quo prœlio periit Latinus. Turnũ postea ad Mezentium confugisse, eiusq; fretũ auxilio bella renouasse, quibus AEneas Turnusq; pariter rapti sunt. Migrasse postea in Ascanium & Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse. Et occiso Mezentio Ascanium Iulum cœptũ vocari à prima barbę lanugine, quæ ei tẽpore victoriæ nascebatur. Sciendũ est autem hunc primo Ascanium dictũ à Phrygiæ flumine Ascanio. vt, Transque sonantem Ascanium. Deinde Ilum dictũ à rege Ilo: vnde & Ilium. Postea Iulum occiso Mezentio. de quibus nominibus hoc loco dicit. *At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo Additur: Ilus erat.* Ab hac autem C historia ita discedit Virgilius, vt aliquibus locis ostendat nõ se per ignorantiam, sed per artem poeticã hoc feciſſe. vt illo loco, Quo magis Italia mecum lætere reperta. ecce ἀμφιβολικῶς dixit: ostendit tamen Anchisem ad Italiam peruenisse. Sic autem omnia contra hanc historiã ficta sunt, vt illud vbi dicitur AEneam vidisse Carthaginem, cum constet eam Lxx. annos ante vrbẽ Romam conditam. Inter excidium vero Troiæ & ortum vrbis Romæ, anni inueniũtur CCC LX. *Cognomen Iulo.* Si proprie loqueretur, agnomen diceret, sed magis ad familiam respexit: quia omnis gens Iulia inde originem ducit. Dicimus autem & nomen mihi est Cicero. vt, *Hecyra est huic nomen fabulæ.* &, Ciceronis. vt Saluſt. *Cui nomen obliuionis condiderant.* & Ciceroni: vt, *cui Romulo cognomen erat,* & Ciceronem: vt, *AEnead sque meo nomen de nomine fingo.* Melius tamen est dativo vti. *Ilus erat.* Deest qui: debet autẽ dicere qui Ilus erat. *Ilia.* Pro Ilienſibus, vt Plautus: D *Hector Ilius* pro Ilienſis. *Triginta,* Quod xxx tantũ annos regnauit. Vel quod Cato ait, xxx annis expletis eum *Albam condidisse. Magnos orbes.* Tria sunt genera annorũ: aut enim lunaris annus est xxx. dierũ, aut solstitialis, XII. mensium: aut secundũ Tullium magnus, qui tenet XII. millia quingentos LIV. annos, vt in Hortensio, *Et horum annorum, quos in Fastis habemus, magnus* XII. *millia quingentos* LIV. *amplectitur.* Hoc ergo loco *Magnum* dicit cõparatione lunaris anni, qui est xxx. dierũ. vt alibi, Interea magnũ sol circũuoluitur annum. Annus autẽ dictus quasi annnus, id est anulus, quod in se redeat, vt est, Arq; in se sua per vestigia voluitur annus. Vel ἀπὸ τοῦ ἀιανῶς, id est ab innouatione. *Volubilis.* Volubilibus vt supra. *A side Lauini Trãsferet.* Verũ est: vitãs enim nouercalẽ inuidiam, deseruit Lauinium, quod Timore Ascanij Lauinia post Æneæ mortem ad Tyrum paternũ pastorem, grauida confugit ad syluas, ibiq; Syluium peperit, & Albam E condidit ab omine porcæ albæ repertæ, vel situ ciuitatis, *Vi.* Modo virtute. nam multa significat. *Hic iam.* Præterea. *Tercentum.* Quomodo ccc. annos dicit, cum eam quadringintis constet sub Albanis regibus regnasse? Sed cum præscriptione hoc dicit. tercentũ enim vsque ad ortum vrbis Romæ accipiamus: Ait enim, Donec regina sacerdos Marte grauis. Et constat in regno Romuli & Numæ, & Tullij Ostilij, qui euertit Albam, centum annos quibus pariter Roma & Alba regnauerunt, esse consumptos *Totos.* Id est sine fine. *Gente sub Hectorea.* Id est Troiana. sed debuit dicere AEneia. Diximus superius poetas nomina ex vicino vsurpare. *Donec regina sacerdos.* Historia hoc habet Amulius & Numitor fratres fuerunt filij Procæ. Amulius autẽ fratrem pepulit regno & filiũ eius necauit: filiam quoq; eius Iliam, Vestę sacerdotem fecit, vt spẽ sobolis auferret, à qua se puniri posse cognouerat: Hæc cum peteret aquas ad sacra repentino F occursu lupi turbata refugit in spelũcam, in qua à Marte cõpressa est, vnde nati sunt Remus & Romulus: quos cum matre Amulius præcipitari iussit in Tyberim, hanc, vt quidam dicũt, Iliã sibi Anien fecit vxorem: vt alij, inter quos Horatius, Tyberis, vnde ait, *Vxorius amnis.* Pueri vere expositi ad vicinã ripam delati sunt. ad quos Vagientes lupa de vicinis montibus venit & vbera præstitit, sed cũ eos Faustus pastor eius loci animaduertisset, nutriri à fera, & picum parramque circumuolitare, suspicatus diuinę originis sobolem, ad Accam Laurentiam vxorẽ quę ante meretrix fuerat detulit, quę eos aluit. Hi postea auum suum Numitorem occiso Amulio reuocarunt in regna: quibus dum cum alio angustum Albæ videretur regnũ, recesserunt, & capratis au-

A tis auguriis vrbem condiderunt. Sed Remus prior sex vultures vidit, Romus postea XII. quæ res bellum creauit. in quo extinctus est Remus, & a Romi nomine Romani appellati. Vt autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti gratia factum est, quod gaudet diminutione. Sed a lupa ideo dicuntur alti propter turpitudinem. nec incongrue: nam meretrices lupas vocamus: vnde & lupanaria. Et constat hoc animal in tutela esse Martis. *Regna.* Regis filia abusiue dicit more poetico. vt alibi, Magnum reginæ sed enim miseratus amorem, id est regis filiæ Pasiphaes. *Marte grauis.* Grauida. vt. Non inuicta graueis tentabunt pabula fœtas.

30 *Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus*
B *Romulus excipiet gentem & mauortia condet*
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
Quæ mare nunc terrasque metu, cœlumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
C *Cum domus Assaraci Phthiam, clarasque Mycenas*
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.

Inde. Post, vel deinde vel tunc, aduerbium loci pro temporis. *Fuluo tegmine.* Id est pelle lupæ, qua vtebatur more pastorum. sed hoc multi reprehendunt cur nutricis tegmine vsus sit, qui gemina ratione refutantur: vel falsitate fabulæ, vel exemplo Iouis; qui captæ nutricis vtitur pelle. *Lætus.* Virtute alacer. *Romulus.* Bene Romulum solum ait, dissimulans de parricidio. *Excipiet gentem.* Remo scilicet interempto post cuius mortem natam constat pestilentiam. vnde consulta oracula dixerunt, placandos esse manes fratris extincti, ob quam rem sella curuli cum sceptro & corona, & cæteris regni insignibus semper iuxta sancientem aliquid Romulum ponebatur, vt
D pariter imperare videretur. vnde est, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt. *Romanosque suo de nomine.* Perite: non ait Romam, sed Romanos. Vrbis enim illius verum nomen, nemo vel in sacris enuntiat. Denique tribunus plebis quidã, vt ait Varro, hoc nomen ausus enuntiare, *In crucem leuatus est:* quod ne Iginus quidem quum de situ vrbis loqueretur, expressit. *Nec metas rerum, nec tempora pono.* Metas, ad terras retulit: Tempora, ad annos. Lauinio enim & Albæ finem statuit, Romanis æternitatem *Quin.* Quinetiam. Minus enim est. *Etiam.* Nam plenum est quinetiam. vt, Quinetiam hyberno moliris sydere classem. *Aspera Iuno.* Tolerabilius hoc Iuppiter dicit. *Metu.* vt supra, id est metuens. *Terras cœlumque fatigat.* Alibi. Absumptæ in Teucros vires cœlique maresque. *Consilia in melius referet.* Quia bello Punico secundò, Iuno placata, vt ait Ennius, cœperit
E fauere Romanis. *Gentemque togatam.* Bene gentem, quia & sexus omnis & conditio toga vtebatur: sed serui nec colobia nec calceos habebant. Togas etiam fœminas habuisse, cycladum & recini vsus ostendit. Recinus autem dicitur quod post tergum reflicitur, quod vulgo Mauorte dicunt. *Sic placitum.* Vel fatis, vel mihi. nam impersonale est. *Lustra.* Quinquenniis. Et bene Olympiadibus computat tempora, quod magis ad Iouem pertinet, quia nondum erant vel Roma vel consules. Lustrum autem dictum, quod post quinquennium vnaquæque ciuitas lustrabatur. Vnde Romæ ambilustrum quod non licebat, nisi ambos Censores post quinquennium lustrare ciuitatem. *Ætas.* Iuxta veteres ætas hic pro tempore posita est, alibi pro modo annorum, vt est, vbi iam firmata virum te fecerit ætas, & Ætas Lucinam iustosque pati hymenæos. *Domus*
F *Assaraci.* Troiani, id est familia Troiana. Nam Assaracus Capyn genuit, Capys Anchisem: vnde Æneas author Romani generis: ex quibus Mummius qui Achaiam vicit. *Phthiam.* Achillis patriam. *Mycenas.* Agamemnonis patriam, vt Agamemnoniasque Mycenas.

31 *Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,*
Imperium Oceano, famam qui terminet astris:
Iulius à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
Accipies secura, vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.

Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt: dirae ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portae, furor impius intus
Saeua sedens super arma, & centum vinctus aheneis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

Nascetur. Ad illud respondet, Certe hinc Romanos. Et omnis poetae intentio, vt in qualitate carminis diximus, ad laudem tendit Augusti: sicut & in Sexti catalogo, & in clypei descriptione. Hæc autem Iouis allocutio, partim obiecta purgat, partim aliqua pollicetur. *Pulchra.* Allusit propter Venerem. *Troianus.* Ac si diceret, etiam Cæsar Troianus est. *Cæsar.* Gaius Iulius Cæsar, qui in Curia Pompeiana à Cassio & Bruto, aliisque Pompeianis occisus est Romæ, interfecto Pompeio ab eo apud Alexandriam. Caius prænomen est: Iulius nomen ab Iulo: Cæsar vel quod cæso matris ventre natus est, vel quod auus eius in Africa manu propria occidit elephantem, qui Cæsar dicitur Pœnorum lingua. *Imperium Oceano, famam qui terminet astris.* Aut ad laudem dictum est, aut certe est secundum historiam. Re vera enim & Britannos qui in Oceano sunt, vicit: & post mortem eius cum ludi funebres ab Augusto eius adoptiuo filio darentur, cuius stella medio die visa est. vnde est, Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum. *Magno.* Situt Alexander, sicut Pompeius. *Olim.* Futurum tempus. *Cælo.* In cœlum. *Spoliis orientis.* Victo Pharnace Mithridatis filio, qui re vera fuit in oriente. Cæterum Ægyptus in qua Ptolemæum vicit, in australi est plaga. *Honustum.* Inter honustum & oneratum hoc interest, quod Oneratus est qualicunque pressus pondere: Honustus vero cui onus ipsum honori est, vt si quis spolia hostium ferat. Sed oneratus aspirationem non habet, quia ab onere venit: honustus verò quia ab honore venit, retinet aspirationem. *Accipies secura.* Quia post mortem Cæsar meruit aram, fastigium, Flaminem, vt Cicero in Philippicis. *Hic quoque.* Potest intelligi sicut Romulus: sed melius sicut Æneas de quo superius ait, Sublimemque feres ad sydera cœli Magnanimum Æneam. *Quoque* autem semper ad similitudinem ponitur: vt, Tu quoque littoribus nostris. *Votis.* Vel ad vota, vel votis vocabitur. *Aspera tum.* Id est Cæsare consecrato, quum Augustus regnare cœperit, clauso Iani templo, pax erit per orbem, qui quoniam * claudebatur. Constat autem templum hoc ter esse clausum. Primum regnante Numa: item, post bellum Punicum secundum: tertio post bella Actiaca quæ confecit Augustus, quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras pertinet gentes: sed bella flagrauere ciuilia, quod & ipse per transitum tangit, dicens, *Furor impius intus.* Huius autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia est: alij dicunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum in eo esset vt vinceretur, calidam aquam ex eodem loco erupisse, quæ fugauit exercitum Sabinorum. Hinc ergo tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat constitutum, quasi ad spem pristini auxilij. Alij dicunt Tatium & Romulum facto fœdere, hoc templum ædificasse, vnde & Ianus ipse duas facies habet, quasi vt ostendat duorum regum coitionem: vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. Est alia melior ratio, quod ad prælium ituri optent reuersionem. *Cana fides & Vesta.* Subaudi, erit. Canam autem fidem dixit, vel quod in canis hominibus inuenitur: vel quod ei albo panno inuoluta manu sacrificabatur, per quod ostenditur fidem debere esse secretam. vnde Horatius, *Et albo rara fides colitur velata que panno.* Vestam vero Religionem: quia nullum sacrificium sine igne est, ipsaque in omnibus inuocatur. *Vesta* autem dicta vel ἀπὸ τοῦ ἑστάναι: vt digammos sit adiecta. sicut et, ver: enetus, Venetus. vel quod variis vestita sit rebus. Ipsa enim esse dicitur terra, quam ignem habere non dubium est: vt ex Aetna, Vulcanoque datur intelligi. *Remo cum fratre Quirinus iura dabunt.* Hic dissimulat de patricidio quod & iungit eos, & quia non Romulum sed Quirinum appellauit, & cætera vt superius dictum est. Multi sic intelligere volunt, vt supra diximus: quia post pestilentiam ad placandos fratris manes, geminis omnibus vsus est Romulus. vnde est, Viden' vt geminæ stent vertice cristæ? Sed hoc esse non potest, quia aut iteratio est antedictorum, aut ordo præposterus, si post dictum Cæsarem, Romulum repetit. Constat præterea Iani templū sit non fuit, * patuisse sub Romulo: quia bellis nunquam vacauit. Alij volunt per hoc, & re vera intelligi: Quirinum Augustum esse, Remum vero Agrippam, qui filiam Augusti duxit vxorem: & cum eo pariter bellum tractauit. vnde est, *Parte alia diis & ventis.* Agrippæ secundis. Nam adulàs populus Romanus Octauiano, tria ei obtulit nomina: vtrum vellet Quirinus, an Cæsar, an Augustus vocari. Ille ne vnum eligendo partem læderet quæ aliud offerre cupiebat, diuerso tempore omnibus vsus est. Et primo Quirinus dictus est inde Cesar, postea quod & obtinuit Augustus, sicut Suetonius probat, & in Georgicis ostendit Virgilius. Nã cum de Gangaridum victoria diceret, qui iuxta Gangé sunt, quique ab Augusto victi sunt: ait, Victorisque arma Quirini. Vt auè pro Agrippa Remum ponneret, poetico vsus est more. nam nomé ex vicino sumpsit. Hoc ergo

dicit,

A dicit, Cum cœperit Iulius Cęsar cœlum tenere patratis omnibus bellis, iura dabunt Augustus & Agrippa. Romulus autem Quirinus ideo dictus, vel quòd hasta vtebatur, quę Sabinorum lingua curis dicitur, telũ est cum longiore ferro: vnde & securis quasi semicuris. vel à κοίρανος, qui Grę-cè rex dicitur, vel propter generis nobilitatem. Mars enim cum sæuit. Gradiuus dicitur: cũ tranquillus est, Quirinus. Denique in vrbe duo eius templa sunt: vnum Quirini intra vrbem, quasi custodis & tranquilli: aliud in Appia via extra vrbem prope portam, quasi bellatoris vel Gradiui. *Diræ*. Cum apertæ sunt. Magnæ. An sua cuique deus fit dira Cupido. *Compagibus*. Ambages & compages antiqui tantum dicebant: posteritas admisit vt dicatur etiam compago: sed non quia varius esse potest nominatiuus, debet etiam declinatio mutari. quemadmodum nec in istis nominibus, arbor arbos, vomer vomis: nam & vomeris & arboris tantum facit. Ergo cõpages com-
B pagis, quoniam compago vsurpatum est: compaginis autem nemo penitus dicit. *Belli portæ* Iani gemini, quæ bello aperiebantur, pace claudebantur. *Furor impius intus*. Vt superius diximus, propter bella ciuilia, quæ gesta sunt contra Brutũ & Cassium ab Augusto in Philippicis: cõtra Sextum Pompeium in Sicilia. Alij Furor impius intus, non in æde Iani sed in alia, In foro Augusti introeuntibus ad sinistram, fuit bellum pictum & furor sedens super arma æneis vinctus eo habitũ quo poeta dixit, *Sæua sedens super arma*. Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie *In* & *Sub* tantum communes esse præpositiones. cæterum *Super* & *Subter* iam accusatiuæ sunt, sicut *Clam* & *post*, quæ antea communes fuerunt: nunc in his mutata natura est. *Aheneis nodis*. Non centum nodis, sed catenis, quas circunlocutione significauit, quia sunt catenæ nodi plures. Quidam *Æneis* pro ferreis tradunt, vt 7. Æn. micat æreus ensis: & 5. Æn. Ærea quem obli-
C quum rota transiit.

32 *Hæc ait, & Maia genitum demittit ab alto,*
Vt terræ, vtque nouæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. volat ille per æra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Pœni
D *Corda, volente Deo: in primis regina quietum*
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.

Et Maia genitum. Mercurium. Et est Periphrasis. Cicero in libro de deorum natura, plures esse dicit Mercurios: sed in deorum ratione, fabulæ sequendæ sunt. nam veritas ignoratur. Simul allusit poeta, quia per caduceatores, id est internuntios, pax solet fieri. *Vt terræ*. Propter illud quod sequitur. Hospitio prohibemur arenæ. *Pateant*. Propter illud, Cunctus ob Italiam terrarũ clauditur orbis. *Hospitio*. Ad hospitium. *Ne fati nescia Dido*. Non sui. Nam si sciret exitum suum, multo magis vetaret. sed *Fati* dixit, voluntatis Iouis. vt est, Fatis Iunonis iniquæ. Aut certè fati Troianorum, qui non spõte venerant ad Africam: quod vtique ignorabat Dido. Illo enim tem-
E pore inuadendarum terrarum causa fuerat nauigatio, vt Salustius meminit: facili tum mutatione sedium: quod etiam excusant Troiani, Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus. Ergo hoc agitur vt discat Dido eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo se iungit Aeneæ? Sed furoris illud est, nõ consilij. Nam nec sacerdotibus credidit. Vnde est, Quid vota furentem, Quid delubra iuuant? *Remigio alarum* Translatio reciproca, vt supra diximus. *Citus*. pro citò aduerbium temporis in nomen deflexum. Cum enim alia signa tardè ad ortus suos recurrant, Mercurius decimooctauo die in ortu suo inuenitur. Pœni ἀπὸ τοῦ φοίνικος est quasi phœni. *Volente Deo*. Mercurio vel Ioue. *In primis*. Præcipuè. *In Teucros*. Pro in Teucris. alibi in Teucros, aduersum Teucros. vt Absumptæ in Teucros vires.

F 33 *At pius Æneas, per noctem plurima volues,*
Vt primum lux alma data est, exire, locósque
Explorare nouos, quas vento acceßerit oras,
Qui teneant (nam incultа videt) hominésque, feræne,
Quærere constituit, sociisque exactа referre.
Classem in conuexo nemorum sub rupe cauata
Arboribus clausam circum, atque horrentibus vmbris,
Occulit: ipse vno graditur comitatus Achate,

Bina manu lato crispans hastilia ferro. A

Per noctem. Decet enim pro cunctis regem esse sollicitum. *Alma.* Lux alma dicta quod alat vniuersa: vnde alma Ceres, quod nos alat. Nam physici dicunt omnia per diem crescere. quomodo igitur Virgilius ait, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet? sed hoc pro miraculo positum est: & amplius sentit. *Locos.* Et locos & loca dicimus, cum in numero singulari locus tantum dicamus. Simile est & iocus, nam & ioca & iocos. vt Salustius in Iugurth. *Ioca atque seria cum humillimis exercere.* Et, Cic. *Quam multa ioca solet esse in epistolis.* Et, Tum iuuenes agitare iocos. *Quas vento accessi oras.* Diximus superius figuram fieri, cum præpositio detracta nomini, verbo copulatur, & plerunque eam suam retinere naturam, plerunque conuertere. Hoc igitur sciendum est, quod cum casum suum retinet, Hysterologia est, vt hoc loco: quum autē mutat, figura B est, vt, Cumarum adlabitur oris. Oris enim pro oras posuit. Plerunque etiam superfluas ponunt præpositiones. *Qui teneant.* Iure dubitat, cum omnia cernat inculta. Ordo est. Qui teneant, hominesne ferænе. Media per parenthesin dicta sunt. Exacta, Exquisita. *In conuexo nemorum.* Prœconomia est ad causam pertinens. Non enim tenebitnr ab Afris, vt Ilionei, & qui cum ipso superuenerant. *Conuexo* autem, curuo: vnde etiam conuexum cœlum dicitur. Sane subaudimus *Loco*, vt alibi, Castrorum & campi medio, id est spatio. Nemorum autem modo sylua: Interest autem inter nemus & syluam & lucum, lucus enim est arborum multitudo cum religione, nemus vero composita multitudo arborum, sylua diffusa & inculta. *Sub rupe cauata.* Periphrasis est speluncæ. *Arboribus atque horrentibus vmbris.* Vmbris arborum, quo modo, Molemque & montes. aut certe arboribus & vmbris speluncæ. *Occulit.* Pro occuluit, id est abscondit & clausit. *Cemitatus Achate.* Diximus quæri cur Achates Æneæ sit comes. varia quidem dicuntur, melius tamen hoc fingitur, vt tractum nomen sit à Græca etymologia. ἀχὴ enim dicitur solicitudo, quę regum semper est comes. *Bina.* Si ad vtrunque referas, bene dixit bina. si ad Æneam tantum, antiquus mos est, vt supra diximus, bina pro duobus posuit: sicut interdum duplices. *Lato ferro.* Id est lati ferri: vt Pulchra prole.

34 *Cui mater media sese tulit obuia sylua,*
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, volucremque fuga præuertitur Hebrum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere ventis:
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluenteis.

Media sese tulit obuia sylua. Quam Græci ὕλην vocant, poetæ nominant syluam, id est elementorum congeriem, vnde cuncta procreantur. Et multi volūt AEneam in horoscopo Virginem habuisse. Bene ergo in media sylua virginis habitu ei Venerem poeta facit occurrere: quia vt supra diximus, Venere in Virgine constituta, & misericordes procreantur fœminæ, & viri per mulieres felices sunt futuri, vt probamus in AEnea. *Virginis os habitumq; gerens.* Vultū & amictū. E Habitus apud veteres dicebatur, tam corporis, quā eorū quæ propter corpus sunt: & bene gerēs nō habens, quod geri putantur aliena. *Spartanæ*, Lacænæ. Sparta enim ciuitas est Laconiæ, vbi sunt puellæ venatrices. Redditur autem causa cur virgo sit in syluis, scilicet propter venatum. *Threissa.* Thracia. & est solutio: nam Thressa facit, Sicut Cressa genus Pholoe. Veniunt autē ab eo quod est Cres, Thres. Vt autē Creissa non faciat, illud est, quia Chressa per » scribitur, nec potest recipere solutionē. Threissa autē ει diphtongon habet, vnde & resoluitur. *Fatigat.* Cursu suo. *Harpalice* quidā à patre Arpalico, qui rex Amymoniorum Thraciæ gentis fuit. Hæc patre pulso occisoque fugit in syluas, & venatibus latrocinijsq; viuendo ita efferata est: eratq; nimię velocitatis ē * quidam hanc patrem à Getis, vt alij dicūt à Myrmidonib. captum, collecta multitudine asserunt liberasse celerius, quam de fœminis credi potest. Vnde & flumina dicitur celeritate transire. *Volucrem Hebrum.* Multū quidē laudis flumini epitheto addidit, sed falsum est, F nā est quietissimus etiam cū crescit. Est autem in Thracia ante muros Cypsalæ ciuitatis. dictus autē ab Hebro Hemi & Rhodopes filio. *Præuertitur.* Id est transit. dicimus autem & præuertit & præuertitur, noua ratione. Nam passiua declinatione vtimur in actiua significatione, vt hoc loco. *Cum ipsi præimus enim tunc præuertimur* Cum autem actiua declinatio est, passiuam habet significationem, vt, ille me præuertit. *Namque humeris de more.* Venantum scilicet. *Habilem.* Aptum sexui. Vnusquisq; enim arcum habet pro viribus suis. *Comas diffundere.* Vt diffunderetur.

Græca

A Græca autem figura est. sic alibi, Argenti magnum dat ferre talentum. *Nuda genu.* Nudum genu habens. vt si dicas; bonus animum. & est Græca figura: sed non ea, quam diximus fieri per participium præteriti temporis, & casum accusatiuum. hæc enim per nomen fit, quanuis ad vnam significationem recurrant. *Sinus collecta.* Vt, Oculos suffusa nitentes.

35 *Ac prior. Heus, inquit, iuuenes, monstrate mearum*
Vidistis si quam hîc errantem forte sororum,
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
B *Sic Venus. At veneris contra sic filius orsus:*
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum.
O quam te memorem virgo: namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. ô dea certe:
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis vna?
Sis fœlix, nostrumque leues quæcunque laborem:
Et quo sub cælo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas: ignari hominumque locorumque
C *Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti:*
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

Ac prior. Paulo post sequitur, *Heus inquit.* Heus aduerbium vocantis est, alias interiectio dolentis est. vt, Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. *Errantem.* Inuestigantem. *Succinctã,* Instructam. vel, vt alij dicunt, in cingulo habentem pharetram. *Maculosæ lyncis.* Epitheta tribus modis ponuntur, aut laudandi, aut demonstrandi, aut vituperandi, hîc maculosę demonstrandi est. Lyncus rex Scythiæ fuit, qui missum à Cerere Triptolemum, vt hominibus frumenta mõstraret, susceptum hospitio, vt in se inuenti frumenti gloria tanta migraret, interimere cogitauit. ob quã rem irata Ceres, eum conuertit in lyncem feram varij coloris, vt ipse variæ mentis
D. extiterat. Erit autem nominatiuus hæc lynx: *Spumantis,* id est spumosi, participium loco nominis positum. *Cursum clamore prementem* Insequentem. Plerunque duo diuersa in vnum exitum cadunt, licet contraria significent, vt hoc loco. Vidistis enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Æneæ responsione colligitur. *Orsus.* Incœpit. alias finit. vt, Sic Iuppiter orsus. Sed illic propriè posuit, & hic vsurpatum est. Præteritum enim est participium. *Audita neque visa* Hinc probatur quia superius hoc interrogauerat Venus *O quam te.* Quæ dea sit dubitat, nam deam esse confidit: ô dubitatiua, alias vocatiua. *Nec vox hominem sonat.* Græca figura est. *O dea certè.* Conclusio est syllogismi, qui constat ex propositione, adsumptione, conclusione. nam si nec vox nec vultus mortales sunt, restat vt dea sit. *An Phœbi soror.* Diana: quæ est venatrix. Bene autem suspicatur pro loco & qualitate habitus personæque. *An Nympharum sanguinis* Id est
E Generis. *Sis fœlix.* Propitia. Fœlix enim dicitur & qui habet fœlicitatem, & qui facit esse fœlicem. vt in aduersa Troianis. *Leues.* Leuem facias. vt, Leuat ipse tridenti. *Quæ unque.* Seu Diana, seu nympha. *Quo sub cælo.* Aut sub qua parte cœli, aut secundum Epicureos, qui plures esse volunt cœlos, vt Cicero in Hortensio. *Tandem.* Hoc loco vacat, ad ornatum autem pertinet: Aut tandem doceas quod vix qq. * contigit: aut tandem pro expletiua particula est. Et sciendum multas particulas ad ornatum pertinere tantummodo, vt pura, enim, dum, genti, locorum, terrarum. *Hominumque, locorumque,* Hypermetrus versus: vnam enim plus habet syllabam. qui quotiens fit, debet sequens versus à vocali incipere vt hoc loco. item, Omnia Mercurio similis vocemque coloremque, Et crines flauos. Nisi fortassis fiat in fine, vocalium collisio. vt est, Nec cura peculi. Hic enim non est necesse vt sequens versus à vocali incipiat. *Hostia dextra.* Hostiæ
F dicuntur sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt. Victimæ verò, sacrificia quæ post victoriam fiunt. Sed hæc licenter confundit authoritas.

Tunc Venus. Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris vrbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.

Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germanum fugiens. longa est iniuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.

Equidem. Nunc, ego quidem significat, alias expletiua particula est. *Tali me dignor honore.* Id est sacrificio. Et aut vult se probare non numen, sed virginem Tyriam: aut certe quia Paphiæ Veneri quæ Cypri colitur, ture tantum sacrificatur & floribus. *Dignor.* Dignam me iudico. vt, Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo, id est digne habite. Purpureo. Aut pulchro, aut rosei coloris. *Suras vincire cothurno.* Cothurni sunt calceamenta etiam venatoria, crura quoque vinciétia: quorum quiuis vtrique aptus est pedi. Ideo & numero vsus est singulari. *Punica regna vides.* Hic attentum facit Aeneam. *Tyrios.* Nil interest vtrum Tyrios an Sidonios dicat. vt dictum est enim nomina de vicino mutuantur. *Et Agenoris vrbem.* Quam fecerunt Agenoridæ. Agenor autem Neptuni & Libyæ filius rex Phœnicis fuit, de cuius genere Dido originem duxit. Et sic dictum est vt, Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris, id est ad Cumas quas fecerunt hi qui de Chalcide venerant ciuitate Euboeæ. *Sed fines Libyci.* Antedictam terram nunc aperte ostendit, dicendo *Libycos fines.* Amouit autem suspicionem ne putaret se in Tyrum venisse. *Intractabile* Insuperabile, asperum, sæuum. *Dido.* Dido vero nomine Elissa ante dicta est, sed post interitum à Pœnis Dido appellata, id est virago Punica lingua, quod cum à suis ciuibus cogeretur, cuidam de Afris regibus nubere, & prioris mariti amore teneretur, forti se animo, & interfecerit, & in pyram iniecerit, quam se ad expiandos prioris mariti manes extruxisse fingebat. *Germanum fugiens.* Hoc loco quasi stupuit Aeneas. vnde auditoris auiditati præcipit Venus, dicens longam esse iniuriam, id est causam: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. vt supra, Spem vultu simulat. *Longa est iniuria.* Longa narratio iniuriæ. *Longæ ambages.* Id est circuitus. Hoc est ambages narrationis. *Fastigia.* Summæ partes ædificiorum dicuntur, sed modo Primordia. Quia scit longam esse historiam Carthaginis, vt Salustius, *Sed de Carthagine silere melius puto, quàm parum dicere.*

37 *Huic coniux Sichæus erat, ditissimus agri*
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primusque iugarat
Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omneis.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante aras atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumque diu celauit: & ægram,
Multa malus simulans vana spe lusit amantem.

Huic coniux Sichæus erat. Quotiens poeta aspera inuenit nomina, vel in metro non flantia, aut mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam Sichæus Sicharbas dictus est. Belus Didonis pater Methres. Carthago à cartha vt lectum est, quod inuenitur in historia Pœnorum, & in Liuio. Sane Sichæus, *Si* breuis est per naturam: sed hoc loco Ecthlipsin fecit, ea licentia quæ est in propriis nominibus. licet enim in quauis propria nominis parte syllabæ mutare naturam: quod & in appellatiuis euenit si tamen de propriis originem ducant, vt Sicanio prætenta sinu: quia venit à Sicano rege Siciliæ. *Ditissimus agri.* Veteres addebant cuius rei diues. *Miseræ.* Datiuus est, non aduerbium. *Ominibus* vel prosperis & secundis auguriis vel pmani. * Et secundum Romanos locus est, qui nil nisi captatis faciebant auguriis & præcipue nuptias. Lucanus, *Contemptique auspice Bruto.* Iuuenalis, *Venies cum signatoribus auspex Tyri.* Aduerbium est. *Scelere ante alios immanior omneis, quos inter medius venit furor.* Iunge totum: nam aliter non procedit. si segreges. Quos inter medius venit furor: cum ipse dicat, Licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul namque sacrificabant: ac si diceret, Sceleratior Atreo & Thyeste, vel Eteocle, & Polynice. *Ille Sichæum si,* hoc loco secundum naturam posuit. *Impius ante aras.* Probauit impium, quia ante aras. *Securus amorum Germanæ.* Aut contemnens amorem sororis. vt Securi pelagi atque mei, id est contemptores. Aut certe securus erat de amore germanæ circa maritum nimio, ob quem se post mortem Sichæi interimere posse credebatur. nec. n sequitur, vt occiso Sichæo ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido periret. *Amores* autem plurali numero ad voluptatem pertinent. vt x. Aen. Securus amorum. Qui iuuenum tibi semper erant. Singulari etiam ad religionem. *Ægram.* Mœstam, anxiam.

Multa

A *Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.* Atqui legimus, Quis fallere possit amantem? Sed hîc nimia Pygmalionis ostenditur malitia, quę etiam amantem fefellit. *Vana spe.* Quia dicebat, eum reuerti. *Lusit.* Decepit.

38 *Ipsa sed in somnis inhumani venit imago*
Coniugis, ora modis attollens pallida miris.
Crudeleis aras, traiectaque pectora ferro
Nudauit: cæcumque domus scelus omne retexit.
B *Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet:*
Auxiliumque viæ, veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.

In somnis. Si ab eo quod est somnium, Synæresis est: vt peculi pro peculij. Si autem à somno venit, in somnis, id est dum somnos caperet. *Crudeleis aras.* Epitheton hoc de caussa est, nam aræ piæ sunt. *Nudauit.* Indicauit. vnde è contra in sexto habemus, Et vulnera dira tegentem. hoc est celantem. Quid enim tegeret vndique truncatus? *Retexit.* Et hîc ostendit, quid sit *Nudauit. Tum celerare fugam.* Celeri celerabire, vt dicimus cursum celero. *Suadet.* Secundum naturam duæ sunt syllabæ, sed multi trisyllabum putant: quod etiam si inueniatur, solutio dicenda est: quo modo dicimus æna & ahena. Hoc autem solum huiusce modi verbum in Latino inuenitur. *Thesauros.* Hoc nomen, *n*, non habet, sicut Atlas, Toas, Abas, Pallas: licet in obliquis casibus inueniatur. sicut nec formosus, quia deriuatiuum est à forma: vt à specie speciosus, ab odio odiosus, velut à genere generosus, vt à scelere scelerosus. *Ignotum argenti pondus & auri.* Aut quod ignorabat Dido, vel ad magnitudinem pertinet, tantum quantum vt nullus nouit. *Recludit* vel seclu * aperit, ostendit.

39 *His commota fugam Dido, sociosque parabat.*
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat, naues quæ forte paratæ,
D *Corripiunt, onerantque auro: portantur auari*
Pygmalionis opes pelago. Dux fœmina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque nouæ Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circundare tergo.

His commota. Id est, Supradictis. *Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat.* Oderant læsi, Metuebant lædendi, hoc est, qui timebant ne læderentur. vnde est illud in
E IIII. Quos Sidonia vix vrbe reuelli. quia non voluntate, sed aut odio, aut timore conuenerant. *Odium crudele tyranni.* Id est crudelis tyranni, & figura est Hypallage: nam in tyrannum, iustum odium est. *Paratæ.* Deest erant. *Portantur auari. P. op. pe.* Quas Pygmalion iam suas putabat. vnde est in quarto, Vlta virum. Quæ enim auaro maior pœna, quam pecuniam, propter quam deliquerat, perdere? Remoue hoc, & falsum est Vlta virum. Sciendum autem quod clam tangit historiam. Moris enim erat, vt de pecunia publica Phœnices misso à rege auro de peregrinis frumenta coemerent. Dido autem à Pygmalione ad hunc vsum paratas naues absstulerat, quam cum fugientem à fratre missi sequerentur, aurum illa præcipitauit in mare, qua re visa, sequentes reuersi sunt. *Deuenere locos.* Minus est. *Ad Surgentem.* Erigentem se. vt, Surgentem in
F cornua ceruum. *Nouæ Carthaginis.* Carthago est lingua Pœnorũ noua ciuitas, vt docet Liuius. *Mercatique solum, facti de nomine Byrsam.* Dido Appulsa ad Libyam, cum ab Hiarba pelleretur, petiit callide vt emeret tantum terræ, quantum posset corium bouis tenere. tum corium in fila propemodum sectum teteudit, occupauitque stadia XXII. βύρσα autem Græce, Latine corium: quam rem leuiter tangit Virgilius, dicendo Facti de nomine Byrsam. & non tegere, sed circundare. *Facti de nomine.* De caussæ qualitate. *Tergo.* Pro tergore.

40 *Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?*
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille

Suspirans, imoque trahens à pectore vocem: A
O dea, si prima repetens ab origine, pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos Troia antiqua (si vestras forte per aures
Troiæ nomen iit) diuersa per æquora vectos,
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.

Sed vos qui tandem? Vacat hoc loco tandem. Velut ante videtur expletiua coniunctio, vt est, Et quo sub cœlo tandem. alij tandem pro tamen accipiunt. Et est naturalis interrogatio, qui estis? vnde? vel quo itur? Sicut ipse in VIII. licet mutato ordine, Quo tenditis inquit? Qui genus? vnde domo? *Imoque trahens à pectore vocem.* Deest dixit. Quotiens longe respondet, Parenthesis est. quotiens nusquam, Eclipsis est, vt hoc loco. *O dea.* Perseuerat in opinione sua: ita tamen vt & illius orationi aliquando concedat. Nam paulo post ait, Si vestras forte per aures Troiæ nomen iit. Aut certe illud est quod superius dixerat, An nympharum sanguinis vna, quę non omnia sciunt: nam & moriuntur secundum Aristotelem, vt Fauni Panesque. *Ab origine.* A raptu Helenæ. *Pergam.* Perseuerem, hoc est vniuersa dicam. *Annales.* Inter historiam & annales hoc interest, Historia est eorum temporum quæ vel vidimus vel videre potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est, videre. Annales vero sunt eorum annorum quos ætas nostra non nouit. vnde Liuius ex annalibus & historia constat. Sed confunduntur licenter, vt hoc loco pro historia dixit annales. *Clauso.* B More poetico, qui dicunt cœlum per noctem claudi, per diem aperiri. vnde est Porta tonat cœli. C & Considunt tectis bipatentibus. *Componet.* Finiet. vt, Oblato gaudens componi fœdere bellum. Et, Non nostrum inter vos tantas componere lites: Alibi pro disponere, Nec componere opes notant: Alibi coniungere, vt Componēs manibusque manus: Alibi pro comparare: vt Sic paruis componere magna solebam. Alibi pro fundare: vt Nunc placida compostus pace quiescit. *Vesper.* Proprie est stella. cùm autem vesperi dicimus, aduerbium temporis est. Et sciendum est quod omnia nomina, quæ de Græcis in os exeunt & ad nos transeunt, apud nos aut in *us* tantum exeunt, vt Delos Delus: aut in *er* vt ἀγήρ ager: aut in vtrumque, vt Euandros Euandrus Euander. *Troia antiqua.* Nobilis, more suo alibi, Terra antiqua, id est nobilis: nec enim esse poterat noua. Item, Templa de saxo venerabar structa vetusto. *Forte per aures.* Hic, aliqua ratione, significat: D nam sciebat Deam scire non ignorare. *Forte sua.* Casu suo, qui solet fieri. *Forte* autem nomen est à nominatiuo *Fors* vt Terentius, *Fors sua pol*, ipse alibi: Quoniam fors omnia versat. *Libycis.* Iam sciuit, audiuit enim, Sed fines libyci. *Appulit oris.* Figura supradicta.

41 *Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates*
Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus æquor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem conuulsæ vndis, Euroque supersunt. E
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est.

Sum pius Æneas. Non est hoc loco arrogantia, sed indicium. Nam scientibus aliquid de se dicere, arrogantiæ est: ignotis, indicium. Aut certe heroum secutus est morem, quibus quam mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Denique Vlysses in Homero ait suam famam vsq; ad cœlum venisse: vnde & iste. Fama super æthera notus. *Ex hoste penates.* Oprima elocutio est: pluspque significat de pluralitate ad singularitatem transire: vt venor multis canibus, & multo cane, vt Horatius, *Aut trudit hinc acris & hinc multo cane apros in obstantis plagas.* Varro Deos Penates F quædam sigilla lignea, vel marmorea ab Ænea in Italiam dicit esse aduecta, cuius rei Virgilius meminit. *Italiam quæro.* Hoc loco distinguendum est: nam si ad hoc iunxeris *patriam*, nō procedit. Patria enim ciuitas in prouincia esse potest: non tamen vt ipsa prouincia patria sit. licet in Salustio legitur, *Hispaniam sibi antiquam patriam esse*: sed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem, ergo Italiam quæro Patriam, hoc est Corinthum Tusciæ ciuitatem, vnde Dardanus fuit. alibi de ipsa Italia Æneas, Hic domus, hæc patria est. *Genus ab Ioue summo.* Quia ex Electra &

Ioue

A Ioue Dardanus Iasiusque nati sunt. Dardanus autem author est Troiæ. Bene ad tria interrogata
respondet, qui esset, vnde venisset, quo tenderet. *Phrygium æquor.* Id est Hellespontum. *Conscendi.*
Bene conscendi secundum physicos, qui dicunt terram inferiorem esse aqua, quia omne quod
continetur supra illud est quod continet. vnde est, Humilemque videmus Italiam. *Matre dea*
monstrante viam. Hoc loco per transitum tangit historiam, quam per legem artis poeticæ aperte
non potest ponere. Nam Varro in secundo rerum diuinarum dixit, *Ex quo ac Troia est egressus*
Æneas, Veneris eam per diem quotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo
eam non vidit vlterius: qua re cognouit terras esse fatales. Vnde Virgilius hoc loco, Matre dea
monstrante viam. Item, nusquam abero, & tutum patrio te lumine sistam. &, Iamque iugis sum-
mæ surgebat lucifer Idæ. Quod autem diximus eum poetica arte prohiberi, ne aperte ponat his-
B storiam certum est. Lucanus nanque ideo in numero poetarum esse non meruit, quia videtur
historiam composuisse non poema. *Data fata secutus.* Scilicet à Ioue. *Connulsa.* Aut conuulsæ
vndis, *Euroque.* Aut ideo quia habes supra, Laxis laterum compagibus, *Ignotus.* Deest, *Quasi,* Nam
contrarium est quod dixit, Fama super æthera notus. Facit autem hoc frequenter Virgilius vt
hanc particulam subtrahat: vt, Medias inter cædes exultat Amazon quasi Amazon. nam Volsca
fuit. *Peragro. per* habet accentum. nam *a*, longa est, sed non solida positione. muta enim & liqui-
da quotiens ponuntur, metrum iuuant, non accentum. *Europa atque Asia pulsus.* Aut orbem in
tres partes diuisit, & absolutum est. aut si Europam tantum & Asiam intelligemus, inuidiose lo-
cutus est, vt supra Venus, Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis. quasi cum indignatione
dicat, per Troiam Asia careo: per Italiam Europa. Denique non passa Venus, eius interrupit
C querelas. *Dolore est.* Aut narrantis Æneæ, aut certe suo dolore. Æquum enim est malis filii etiam
ipsam moueri.

42 *Quisquis es, haud credo inuisus cœlestibus auras*
Vitales carpis, Tyriam qui aduenieris vrbem
Perge modo atque hinc te reginæ ad lumina perfer.
Nanque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, & in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
D *Aspice bis senos lætantes agmine cycnos,*
Ætheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare videntur.
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantúsque dedere:
Haud aliter puppésque tuæ, pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
E *Perge modo, & qua te ducit via dirige gressum.*

Quisquis es. Pleraque per concessionem sic tradit poeta, vt argumentum faciat: sicut hoc loco.
Audierat Venus, Sum pius Aeneas fama super æthera notus. dicit tamen *Quisquis es*: hoc est etiã-
si hæc in te non sint: hinc tamen constat te esse fœlicem, quod venisti Carthaginem. Item in se-
cundo, Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios: hoc est qualibet ratione contra nos
bella susceperis. *Haud credo inuisus cœlestibus.* Liptotes figura per contrarium significans, id est
credo te esse carissimum superis: secundum Pythagoram & Platonem dixit qui dicunt viuos es-
se superis charos, mortuos verò inferis. Vnde & Virgilius de Pallante, Et nil iam cœlestibus vl-
lis Debentem. Item contra, Vos ô mihi manes Este boni, quoniam superis auersa voluntas.
F *Auras vitales carpis,* Quibus viuimus. Nil est enim aliud vita quam reciprocus spiritus: vnde
& Iupiter quo constant omnia ζωὴ vocatur ἀπὸ τῆς ζωῆς, id est vita. *Carpis.* Accipis modo. vt,
Et placidam carpebant membra quietem. *Tyriam.* Carthaginem à colonis. *Aduenieris vrbem.*
Hysterologia, hoc est ad vrbem veneris. *Perge modo.* Tantummodo: hoc est hæc ti-
bi sola sit cura: nam liberatæ sunt naues. *Perfer.* Imperatiuus modus vt, Fer cineres Ama-
rylli foras. *Reduces.* Reduces proprie dicuntur, qui pericula euadunt: sicut infra, Vt re-
duces illi ludunt: scilicet post periculum inlatum ab aquila. *Versis Aquilonibus.* Quia, post-
quam ad Africam iter verterunt, aduersus ante Aquilo cœpit esse properior. *Ni frustra au-*
gurium vani docuere parentes. Hoc ad confirmandum errorem Aeneæ dixit, ne diuinando dea

esse crederetur. Quod autem dicit *Vani parentes*, aut hypallage est, id est vanum augurium: vt, Dare classibus austros, & Ibant obscuri sola sub nocte, pro, ipsi soli per obscuram noctem. Aut certe vani parentes, qui res falsas & inanes docent. Et per hoc plerunque decipere ostendit auguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri, qui teneritudine affecti, etiam superflua liberos docent. *Bis sen. Cic.* Cycnos nauibus comparat, aquilam tempestati. In auguriis autem considerandæ sunt non solum aues, sed etiam volatus, vt in prepetibus: & cantus, vt in oscinibus: quia nec omnes, nec omnibus dant auguria. vt columbæ non nisi regibus dant, quia nunquam singulæ volant, sicut rex nunquam solus incedit. Vnde est in sexto, Maternas agnouit aues, per transitum ostendit regis augurium. Item cycni nullis dant, nisi nautis: sicut lectum est in ἐμπορίᾳ, *Cycnus in auguriis nautis gratissimus ales: Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis. Lactantius.* Post periculum. *Agmine.* Volatu, impetu. Agmen autem apud Virgilium, cuiuslibet rei impetus: vt, Illi agmine certo. Et, Vocat agmina sæua sororum. *Æthere.* Aether altior est aëre, vicinus cœlo: ἀπὸ τοῦ αἴθειν, i. ardere. *Iouis a.* Aquila quæ in tutela Iouis est: quia dicitur dimicanti ei contra Gigantes fulmina ministrasse: quod ideo fingitur, quia per naturam nimij est caloris, adeo vt etiam oua quibus superfidit, posse coquere, nisi se admoueat, & alia fabula apud Græcos legitur puerum quendam terra eductum admodum pulchrum membris omnibus fuisse, qui ἀπὸ τοῦ sit vocatus: hic cum Iupiter propter patrem Saturnum quisuos filios deuorabat in Creta insula, in Idæo antro nutriretur, primo in obsequium Iouis edidit, post vero cum adoleuisset Iuno permota forma pueri velut pelicatus dolore eum in auem vertit, quæ ab ipso ἀετὸς Græce dicitur. *Ales.* Aquila propter aquilum colorē qui ater est, quam auem Iupiter sibi inhærere præcepit & fulmina gestare: per hanc etiam Ganymedes cum amaretur à Ioue dicitur raptus, quos Iuppiter inter sydera collocauit. *Ordine.* Nonnulli pro serie accipiunt, quamuis quidam quærant, quomodo ordine. cum mox, cœtu, dicat. *Capere.* Eligere: vt Ante locum capiesoculis. *Despectare.* Id est electas iam intentius despicere. *Stridentibus alu.* Signum augurij est. *Cœtu.* Dicit Plinius Secundus in naturali historia, omnes aues colli longioris, aut recto ordine volare, vt pondus capitis præcedentis cauda sustineat: vnde & prima plerunque deficiens, relicto loco incipit esse postrema: aut in cœtu vt sę omnes inuicem portent. Hoc autem volatu imitantur literas quasdam: vnde Lucanus. *Et turbata perit dispersis littera pennis. Cantusque dedere.* Allusit ad nautas. *Puppesque tuæ pubesque tuorum.* Tropus synecdoche, a parte totum significat. vt Terentius *O lepidum caput, ia est lepidus homo.* Pubes autem flos inuentutis. *Ostia.* Propriè dicuntur exitus fluuiorum: sed modo abusus est: quia plerunque ostia ipsa pro portu sunt.

43 *Dixit: & auertens rosea ceruice refulsit:*
Ambrosiæque comæ diuinum vertice odorem
Spirauere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. ille, vbi matrem
Agnouit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus: cur dextræ iungere dextram
Non datur: ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.

Auertens se subaudi, hoc est cum auerteretur: vt, Tum proram auertit. *Rosea.* Id est pulchra. *Ambrosiæque comæ.* Aut ambrosia vnguento deorum oblitæ, diuinum odorem spirauere: & est hypallage. vt sit diuinæ comæ ambrosiæ odore spirauere, aut certe abusiue dixit diuinæ comæ. *Spirauere.* Exhalauere. *Vestis defluxit.* Quia dixit supra, Sinus collecta fluenteis. *Incessu.* Hoc verbum apud Virgil. sæpe pro honore ponitur, vt Ast ego quæ diuum incedo regina. & Forma pulcherrima Dido incessit. *Vera.* Bene vera, de qua ante dubitabatur. *Matrem agnouit.* Nunc matrem cognoscit: Nam deam esse superius dixerat. *Fugientem.* Celeriter ascendentem. *Quid totiens.* Sæpe: & aut κατὰ τὸ συνηθούμενον intelligimus sæpe eum esse delusum. aut certe secundum ipsum Virgilium, qui ait in secundo, Cum mihi se non ante oculis tam clare videndam Obtulit. Multi tamen volunt in hoc ipso loco sæpe eum esse deceptum: vt in habitu, in interrogatione, responsioneque, in auguriis. *Tu quoque.* Sicut Iuno, cæterique dei, qui Troianis inimici sunt. *Cur dextræ iungere dextram.* Maiorum enim hæc fuerat salutatio: cuius rei τὸ αἴτιον, id est causam Varro, Callimachum secutus, exposuit: asserens omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute: ob quam rem hac se venerabantur corporis parte. *Veras audire, & reddere voces?* Ideo quia virginem se dixerat. Sunt multæ reciprocæ

elocutio-

A elocutiones: vt hoc loco, sunt multæ vnius partis vtrinque sufficientes: vt, tenemur amicitiis: ridiculum enim est si addas mutuis: cum *amicitiis* vtrumque significet sicut Fronto testatur. Item sunt elocutiones, quarum vna pars plena est: quæ si conuertantur, habent aliquid superfluum: vt in Salustio, *In tugurio mulieris ancillæ.* bene addidit ancillæ. At si dicas, in tugurio ancillæ mulieris: erit superfluum *mulieris.* Ancilla enim & conditionem ostendit, & sexum. Item, *Res erat prætoribus nota solis.* hoc sufficerat. male ergo addidit: *Ignorabatur à cæteris.* Quod si conuertas, nil esse superfluum inuenitur, *Talibus incusat.* Redarguit. Incusare proprie est superiorem arguere: vt in Terentio pater ad filium, *Quid me incusas Clitiphon?* Accusare vero vel parem vel inferiorem: vt in eodem ad maritum vxor, *Me miseram, quæ nunc quam ob caussam accuser nescio.* Et hoc proprietatis est: licet vsus corrumpat. Sciendum tamen est Terentium propter solam proprietatem omnibus
B comicis esse præpositum: quibus est, quantum ad cætera spectat, inferior.

44 *At Venus obscuro gradientes aere sepsit,*
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque reuisit
Læta suas: vbi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, sertisque recentibus halant.
C

At Venus. Ordo est, At Venus dea. *Obscuro aëre.* Id est nebula, cuius diffinitio est. *Circum dea fudit.* Figura est Tmesis: quæ fit, cum secto sermone aliquid interponimus: vt alibi, Septem subiecta trioni. Sed hoc tolerabile in sermone composito: cæterum in simplici, nimis est: quod tamen faciebat antiquitas: vt, *Saxo cere comminuit brum. Cernere.* Ex hoc pendent cetera quæ sequuntur. *Moliri.* Hic pro struere & per hoc facere, vt infra Molirique arcem. *Aut veniendi poscere caussas.* Scilicet ne sæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Vnde melius ad AEneam refertur, Medio sic interfata dolore est. *Ipsa Paphum.* Ciuitatem Cypri. Ibi enim adorabatur. *Sublimis.* Diuino incessu. Id est sublimiter, nomen pro aduerbio. *Læta.* Proprium Veneris epitheton.
D *Sabæo.* Arabico. Arabiæ autem tres sunt, Inferior, Petrodes, Eudemon: in qua sunt populi Sabæi, sed hi montes, inter quos sunt Libanum & Antelibanum, dicuntur: Apud hos igitur Sabæos nascitur thus. Dicti autem Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, id est venerari, quod deos per ipsorum thura veneramur. *Ture calent aræ, sertisque recentibus halant.* Ecce vnde supra dixit, Haud equidem tali me dignor honore. *Sertisque recentibus.* Sertum & serta, cum nihil adiicitur, dicimus: vt hoc loco: Item alibi expressius. vt, Serta procul tantum capiti delapsa iacebant. Si autem sertos dixero, addo *Flores.* Si sertas: addo *coronas*: vt Lucanus, *Accipiunt sertas nardo florente coronas.* Et hoc in multis nominibus obseruandum est, vt genus ex adiectione formetur: qua detracta, in neutrum cadat necesse est: vt piscinalis locus, piscinalis cella, piscinale. sagmarius mulus, sagmaria mula, sagmarium Quod autem dicit *Recentibus*, laus est loci, qui semper flore vestitur. Vt omni tempore Veneris flores præsto esse videantur. *Halant* pro olent.
E

45 *Corripuere viam interea qua semita monstrat:*
Iamque ascendebant collem, qui plurimus vrbi
Imminet, aduersasque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam.
Miratur portas, strepitumque, & strata viarum.
Instant ardentes Tyrij: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subuoluere saxa:
F *Pars optare locum tecto, & concludere sulco.*
Iura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alij, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

Corripuere viam. Deest, At illi corripuere viam. Officium eundi celeriter arripuerunt. Nec enim corripitur via. *Qui plurimus.* Ex maxima parte vrbi eminens, vel qui plurimus, Id est lõgus:

vt ipse alio loco, Cui plurima ceruix. Item, Cum se nux plurima, id est amygdala: lõga nanque est. *Aspectat.* Rei insensibili dat sensum. Vnde est illud in quarto de Atlante. Item Salustius, *Lyciæ Pisidiæque agros despectantem. Arces.* Ciuitates, à parte totum *Miratur molem Æneas.* Hoc ad ipsum refertur. *Magalia quondam,* Ad poetam. Nec enim hoc nouit Aeneas. Magalia vero antistœchon est. Nam debuit magaria dicere: quia magar, non magal, Pœnorum lingua villam significat. Cato originum primo, *Magalia ædificia quasi coortes rotundas dicunt.* alij magalia casas Pœnorum pastorales dicunt. *Strata viarum.* Primi enim Pœni vias lapidibus strauisse dicuntur. *Instant ardentes Tyrij.* Multum festinantes. Vt 4. Aen. Ardet abire fugã, id est properat. Alij ardentes ingeniosos dicunt. Nam per contrarium segnem, id est signe ignì, carentem ingenio dicimus: vnde & à Græco venit catus, id est ingeniosus, ἀπὸ τῦ κάειν. *Ducere muros.* Construendo in longitudinẽ ducere, ædificare. *Molirique arcem.* Molibus factis extollere: quod est extruere, huic contrarium est demoliri. *Optare.* Eligere: vt, Tuus ô regina quid optes. Explorare labore Et 3. Æn. Optauitque locum regno. *Fœdo.* Ad tectum, nota figura. *Sulco.* Fossa. Ciuitas enim, non domus, circundatur sulco: vt alibi, Ausim vel tenui vitem committere sulco. *Iura legunt.* Eligunt, vel loca vbi iura aut magistratus creatur. *Portus effodiunt:* Vt portus scilicet faciant. *Alta theatri Fundamenta.* Hinc futura magnitudo cognoscitur. *Columnas decora alta.* Figurate columnas decora alta: diuersis enim significationibus, idem dixit, & ab eo quod est decus corripitur decoris.

46 *Qualis apes æstate noua per florea rura*
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum: aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit vrbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris: neque cernitur vlli.

Qualis apes Ordo est. Qualis labor æstate noua, id est incipiente iam vere nouo. Tertiæ declinationis genitiuus pluralis & in *ium* & in *um* exit: sed tunc pro nostro arbitrio cum nominatiuus singularis fuerit *n* & *s* terminatus:: vt amans & amantum, & amantium dicimus. Cum autem nominatiuus singularis *er* & *ur* fuerit terminatus, tantum in *um* exit. vt pater patrum, murmur, murmurum. Reliqua verò nomina authoritate firmamus: vt apis apum, vel apium. A *Æstate noua.* Bene noua, quia est æstas & adulta & præceps secundum Salustium. *Florea.* Florida: vt Floream coronam dominis, nec enim de flore erat facta. *Rura.* Græce ἔργα dicuntur. Aphæresis ergo sermonem facit Latinum. *Exercet.* Fatigat: vt, Nate Iliacis exercite fatis. Et quibus rebus exercet fœtus gentis ....*...***. Et bene gentis fœtus, quia si singula reddes singulis nascuntur, sed omnis ex omnibus, & per hoc melius in Georgicis intelligitur. *Sub sole.* In sole: vt, Nanque sub ingenti lustrat dum singula templo. *Cum gentis fœtus.* Ad laudem apum hoc pertinet, quod in quarto Georgicorum melius intelligitur. *Educunt,* producunt, quod adhuc adolescant, & adulti fiant, non adoleuerint: vt adultæ. *Liquentia.* Defæcata, sine sordibus: vt, Nec tantum dulcia, quantum & liquida, id est pura: nam dura mella constat esse meliora. *Stipant.* Densant: translatio est à nauibus, in quibus stupa interponitur vasis, quam stupam dicunt. *Distendunt.* Implent: vt, Et denso distendere pingui. *Nectare.* Melle: abusus propter suauitatis similitudinem. *Cellas.* Et hîc abusus est, vt fauorum cauernas cellas vocaret. Traxit autem à reponendi similitudine: vel à celando, vnde cellam appellauerunt. *Agmine.* Nunc impetu. *Ignauum.* Inutile, non aptum industriæ. Nam industrios nauos dicimus. *Fucos.* Secundum Plinium apium multa sunt genera. Proprie tamen apes dicuntur de bobus ortæ: fuci, de equis: crabrones, de mulis: vespæ, de asinis. Fucus autem est secundum AEmilium Macrum, maior ape, crabrone minor. *Pecus.* Pecus dicimus omne quod humana lingua & effigie caret, id est à pascendo. Vnde Horatius: *Omne cum Proteus pecus egit.* *Præsepibus.* Aluearijs. Et est translatio: quæ fit quoties, vel deest verborum proprietas, vel vitatur iteratio. *Feruet* Celebratur: vt contrà, *Friget,* cessat dicimus. Terentius, *Nimirum hic homines frigent.* *Redolent.* Quidam olere res, vel malas vel bonas, redolere tantum bonas.

A bonas tradunt. *Fragrantia.* Quotiens incendium significatur, quod flatu alitur, per *l* dicimus: quotiens odor, qui fracta specie maior est, per *r* dicimus. Sciendum sane nil in hac vacare comparatione. Nam Pœnorum operi, apum labor: custodiæ litorum, fucorum comparatur expulsio. *O fortunati, quorum iam mœnia surgunt.* Bene fortunati, quia iam faciunt quod ipse desiderat. *Fastigia.* Nunc operis summitates, alibi ima significant: vt, Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras. *Sustulit.* Miratur: vt è contrario, despicit, contemnit significat. *Mirabile dictu.* Ob hoc quod sequitur: quia mixtus cunctis latebat. *Per medios.* Figura est: nam plenum fuerat, mediis se infert. *Miscetque.* Deest, se. *Neque cernitur vlli.* Id est, neque ab vllo cernitur, Græca figura vt alibi, *Scribêrit Vario.* id est scriberet te Varius.

B

47 *Lucus in vrbe fuit media, lætissimus vmbra,*
Quo primum iactati vndis, & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per secula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine diuæ.
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo stridebat aheneis,

C

Lucus. Vbicunque Virgilius lucum ponit, sequitur etiam consecratio, vt, Luco tum forte parentis Pilumni Turnus sacrata valle sedebat. Vnde in sexto. Nulli certa domus: lucis habitamus opacis. Dicuntur enim heroum animæ lucos tenere. Lucus autem dicitur quod non luceat: non quod sint ibi lumina causſa religionis, vt quidam volunt. *In vrbe fuit media.* Nunc iam in media. *Lætissimus vmbra.* Aut septimus casus est: aut secundum Probum genitiuus, vt sit lætissimus vmbræ: sicut Saluſtius, *Frugum pabulique lætus ager. Quo primum.* Hoc est simul ac venerunt. nec enim secundo ad Africam ventum est. *Effodere loco signum.* Historia hoc habet, quam more suo Virgilius per transitum hic tangit. Dido fratrem fugiens cum transiret per quandam insulam

D Iunonis, accepit oraculum, & sacerdotem eius secum abstulit: cum ei parua crederet, promisit Carthaginis sedes: quo cum venissent, sacerdos elegit locum faciendæ vrbis, quo effosso, inuentum est caput bouis, quod cum displicuisset (quia bos semper subiugatus) alio loco effosso, caput equi inuentum placuit: quia hoc animal licet subiugetur, bellicosum tamen est, & vincit, & plerunque concordat, vt ipse ostendit plenissimè in illo loco, Bello armantur equi, bellum hęc armenta minantur: Sed tamen iidem olim curru succedere sueti Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre: Spes est pacis, ait. Illic ergo Iunoni templa fecerunt. Vnde & bellicosa est Carthago per equi numen, & fertilis per bouis. Ordo autem est: Lucus in vrbe media lętissimus vmbra, quo loco iactati Pœni vndis & turbine effodere caput acris equi, quia regia Iuno signum monstrauerat. *Quod regia.* Regina. *Monstrarat.* Monstro dederat. *Acris equi.* Epithetum magis aptum

E equis, vt canibus blādis, qui natura blandi sunt. *Et facilem victu.* Propter bouem: quod licet non dicat, tamen ex historia sumit. *Sidonia.* Licet Sidon ciuitas sit Fenice, tamen hic pro Tyria posuit. *Donis opulentum & numine diuæ.* Aut simulacrum quoque aureum fuit, & numen pro simulacro posuit, vt Cicero, *Sese iam ne deos quidem, ad quos confugerent, habere.* Hic ostendere vult, plenum esse præsentia numinis templum. *Ærea.* Ærea ideo, vel quod æs magis in vsu veteres habebant: vel quod religioni magis apta est hæc materies. Denique flamen Dialis æreis cultris tondebatur. Aut certè ærea secula significantur. Nam vt Hesiodus dicit, Tempore quo hæc gesta sunt, æreum seculum fuit. *Foribus.* Fores proprie dicuntur quæ foras aperiuntur, sicut apud veteres fuit. Valuæ autem sunt (vt dicit Varro) *quæ reuoluuntur & se velant.* Ianua autem est primus

F domus ingressus: dicta quia Iano consecratum est omne principium. cætera intra ianuam, ostia vocantur generaliter, siue valuæ sint, siue fores: quanuis vsus ista corruperit. *Cardo.* Dictus est quasi cor ianuæ quo mouetur. *Stridebat aheneis.* Ad sua retulit tempora Virgilius. Cautum enim fuerat, post proditum hostibus à Tarpeia virgine Capitolium, vt ærei cardines fierent quo stridor possit aperta ostia omnibus indicare.

48 *Hoc primum in luco noua res oblata, timorem*
Leniit, hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Nanque sub ingenti lustrat dum singula templo,

Reginam opperiens: dum quæ fortuna sit vrbi, A
Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem:
Atridas, Priamumque, & sæuum ambobus Achillem.

Hoc primum in loco. Secuta sunt enim & alia quæ detraxere formidinem. *Timorem.* Multi quærunt cur post visam matrem quicquam timuerit. Quod tamen alij sic soluunt, vt dicant ne tum quidem Æneam Venerem quam viderat, esse credidisse: cuius vt ipse putabat agnitæ nulla verba perceperat. Sed vera solutio hæc est, Venus nil de Afrorum moribus, vnde nunc formidat Æneas: sed de classe liberata dixerat filio. Sciendum tamen est in Virgilio, interdum validiora B esse obiecta purgatis: vel contra, vt hoc loco. *Leniit.* Quartæ coniugationis tempus præteritum perfectum vel in *vi* iunctum exit: vel sublata digammo, in *ij* pro nostro arbitrio: vt leniui, lenij: audiui, audij. Sane cum in *vi* exit, penultima longa est: & ipsa accentum retinet; cum vero in ij, penultima breuis est, & perdit accentum: quia, vt supra dictum est, Vnius ob noxam: quotiens vocalis vocalem sequitur, detrahit longitudinem præcedenti: sed hoc in metro vbi necessitas cogit. Nam in prosa & naturam suam & accentum retinet. At *leniit*, tertia à fine habet accentum: quia penultima breuis est. Sane plerunque accentum suum retinet sermo corruptus: vt Mercuri, Domiti, Ouidi: terria à fine debuit habere accentum, quia penultima breuis est: sed constat hæc nomina apocopen pertulisse: nam apud maiores erat idem vocatiuus qui & nominatiuus, vt hic Mercurius, ô Mercurius. vnde *cu* licet breuis sit, etiam post apocopen, suum ser- C
uat accentum. *Ausu.* Bene ausus: quia inter incerta satis audacter salus speratur. *Afflictis.* De afflictis. nec enim esse septimus casus potest. *Confidere.* Fido & confido datiuum regit: vt. Et fidere nocti. Sane optima figura est, quæ nunquam à principalitate discedit: vt. Atque humiles habitare casas: accusatiuo iunxit, quia habeo domum dicimus, vnde est habito frequentatiuum. *Sub templo.* Hoc est in templo: vt supra, Exercet sub sole labor, id est in sole. *Reginam opperiens.* Expectans aut quam intelligebat esse venturam ex artificum festinatione: aut certè videndæ reginæ occasionem requirens. *Quæ fortuna sit vrbi* Fœlicitas. *Artificumque manus inter se.* Hoc est habebat artificum comparationem. *Ex ordine.* Prout fuerunt. hoc loco ostendit omnem pugnam esse depictam: sed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes gessit, aut Achilles: per quod excusatur Æneas si est à fortibus victus. *Fama totum vulgata per orbem.* Quia Europa intulit, Asia passa est, Africa D
iam depingit. *Atridas.* Atrei filios, Agamemnonem, & Menelaum: sed vsurpatum est: nam Plisthenis filij fuerunt. *Sæuum ambobus Achillem.* Atqui tres dixit: sed Atridas pro vno accipe, quos vnius partis constat fuisse.

46 *Constitit, & lachrymans, Quis iam locus (inquit) Achate,*
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi,
Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solue metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem. E
Sic ait: atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

Plena laboris. Plenus genitiuo melius iungitur: vt Terentius, *Plenus rimarum sum. En Priamus.* Laus picturæ est, per quam non imago, sed ipse ostenditur Priamus. *Sunt hic etiam sua præmia.* Et supra diximus, Omnis Ænea sollicitudo de moribus Afrorum erat: quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miseratione tanguntur. *Sua.* Id est congrua. vt, Structuremque loci altaria donis. *Laudi.* Virtuti: vt, Primam merui qui laude coronam. *Mortalia.* Aduersa: quibus cõstat subiacere mortales. *Solue metus.* Collectio est. Nam F
vbi virtus præmia aduersa miserationem merentur: rite formido deponitur. *Feret.* Pro adferet. *Inani.* Epitheton est picturæ: aut quia caret corporum, quæ imitatur plenitudine: aut quia nullius est vtilitatis. *Largoque humectat flumine vultum.* Tapinosis est quod dixit Humectat. largo nam flumine, est fluore, id est fluxu ipso.

50 *Nanque videbat vti bellantes Pergama circum*
Hac fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus:

Hác

A *Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.*
Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis
Agnoscit lachrymans: primo quæ prodita somno,
Tydides multa vastabat cæde cruentus:
Ardentesque auertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Troiæ, Xanthumque bibissent.

Pergama circum. Abusiue. non enim circa Pergama, hoc est arcem: sed circa Ilium bella
B gerebantur. *Troiana iuuentus.* Diffinitio est Hectoris: vt Catilusque, acerque Coras, Argiua iuuentus. Et re vera sic pene vbique Homerus ponit, vt Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus. *Hac Phryges.* Bene vbique Virgilius pro negotii qualitate dat Troianis & nomina. nam timidos Phrygas vocat: vt hoc loco. Item O veræ Phrygiæ: neque enim Phryges. Dardanidas generosas: vt, Dardanidæ magni genus alto à sanguine diuûm. Laomedontiadas perfidos: vt, Nondum Laomedonteæ sentis periuria gentis. Troas fortes: vt, Troes agunt princeps turmas inducit Aiylas. Hectorei quoque fortes: vt, Nunc nunc insurgite remis Hectorei socii. *Cristatus Achilles.* Secundum Homerum, qui dicit in Achilli cristis, terribile quiddam fuisse. Cristatus autem primitiuum crista genere feminino. *Nec procul hinc Rhesi.* Rhesus rex Thraciæ, Martis & Euterpis Musæ filius: qui cùm ad Troiæ veniisset auxilia, clausisque iam portis tento-
C ria locauisset in littore, Dolone prodente, qui missus fuerat speculator: à Diomede & Vlyxe est interfectus, qui & ipsi speculatum venerant: abductique sunt equi quibus pendebant fata Troiana, vt si pabulo Troiano vsi essent, vel è Xantho Troiæ fluuio bibissent, Troia perire non posset. *Primo somno.* Prima parte noctis: vt Libra die somnique pares vbi fecerit horas, & prima nocte qua ante Rhesus in Troia non fuerat. *Tydides.* Id est Diomedes. Et bene Vlyssem cælat propter Aeneam, vt supra diximus: aut quia secundum Homerum occidente Diomede cadauera Vlysses trahebat. *Ardentes.* Et candidos significat, & veloces: vt, Pernicibus ignea plantis. si ignea, velox est, sine dubio & ardens. *Xanthum.* fluuium Troiæ.

D 51 *Parte alia fugiens amissis Troilus armis*
Infœlix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis: curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen. huic ceruixque, comæque trahuntur
Per terram, & versa puluis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
E *Diua solo fixos oculos auersa tenebat,*

Parte alia fugiens amissis Troilus armis. Parte alia scilicet templi, & veritas quidem hoc habet: Troili amore Achillem ductum: palumbes Troilum ei quibus ille delectabatur, obiecisse: quas cum vellet tenere, captus ab Achille, in eius amplexibus periit. Sed hoc quasi indignum heroo carmine mutauit poeta. *Fugiens.* Fugere volens, accepto iam vulnere. *Infelix.* Multi hoc loco distinguunt: tamen etiam si iungas *Puer*, vnus est sensus. *Atque impar.* Ac si diceret, etiam si puer non esset. *Congressus Achilli.* Congredior tibi, antiqui dicebant: sicut pugno tibi, dimico tibi. Hodie dicimus congredior tecum, dimico tecum. *Fertur.* Trahitur. *Curru.* Curribus falcatis vios esse maiores, & Liuius & Salustius docent. *Resupinus.* Quia hastam trahebat. Sed intelligitur Achillis hasta transisse per pectus & à parte qua ferrum est à tergo trahi.
F *Inani.* Sine rectore: nam corpus hærebat. *Lora tenens tamen.* Quamquam mortuus. *Versa.* Tracta, vt Plautus, *Inueniant omnia versa*, id est sparsa. Venit autem ab eo quod est vertor. *Inscribitur.* Dilaceratur: vt Plautus, *Corpus tuum virgis vlmeis inscribam. Hasta.* Hostili scilicet, quam transfixus trahebat. *Interea.* Dum hæc geruntur. Et satis opportune à matribus festinatur ad templum: vt alibi, Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces. *Non æquæ.* Iniquæ, infestæ, Liptotes figura est: vt alibi, Et vacuis Clanius non æquus acerris. Cum Diomedes auxilio Mineruæ plurimos Troianorum fudisset, Elenus Priami filius vates monuit vt Mineruæ numé exoraretur: & cum precibus deæ ponerent vestem quam regina speciosissimam habebat, id est peplum, (vnde post Mineruę palla peplum appellata est:) Dea tamen memor iudicii Paridis, Troianis infesta permansit. *Passis.* Participium est ab eo quod est pandor, ideo autè non facis

pansus: quia plerunque *n*, quod in prima verbi positione inuenitur, in præteriti participio non A
est: de qua re euphonia iudicat. vt ab eo quod est tundor & tunsus facit: vt, Tunsæ pectora pal-
mis. Et tusus: vt, Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni. Sciendum tamen est, licet alia eu-
phoniæ causa varientur vel in generibus, vel in numeris: nactus tamen & passus, *n* penitus nun-
quam accipere. *Peplumque ferebant.* Peplum proprie est palla picta fœminea, Mineruæ conse-
crata: vt Plautus, *Nunquam ad ciuitatem venio, nisi cum infertur peplum.* Hodie multi abutun-
tur hoc nomine. *Suppliciter tristes.* Vt decet rogantes. Et bene addidit *Suppliciter*: quia & per ira-
cundiam, & per grauitatem, & per religionem, & per dolorem tristes sumus. *Tunsæ pectora.* Vt
oculos suffusa. *Auersa.* Irata significat. sic alibi, Talia dicentem iamdudum auersa tuetur. Quo
modo auersa: nisi iratam intelligas? ne hoc etiam simulacrum poterat se auertere: ergo auersa
ad animam refertur. B

52 *Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros:*
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Vt spolia, vt currus, vtque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnouit Achiuis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis arma. C
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Protheselea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.

Ter circum Iliacos. Apud authores multa ad sensum, non ad aspectum possunt referri. Ter-
tio enim tractum intelligere possumus, non in pictura conspicere. vnde est & illud, Mulcere
alternos & corpora fingere lingua. Tale erat in pictura corpus, vt in eo appareret frequentis
raptationis iniuria. Sane huius rei ordo est talis, Patroclus cum Iratum Achillen propter Bre-
seiden sublatam vt aduersum Troianos pugnaret exorare non posset, petit ab eo arma quæ Pe-
leo Vulcanus fecerat, quibus indutus clam Achilles crederetur: fugatis Troianis plurimos in- D
teremit, ipse vero ab Hectore occisus est, quo dolore Achilles cõpulsus, impetratis per matrem
à Vulcano armis Hectorem peremit, eiusque corpus ad currum religatum circa muros Ilij traxit,
quod post placatus auro...* pensus Priamo reddidit. *Raptauerat.* Frequentatiua bene vsus est:
per quam ostendit quod per numerum dixerat. *Exanimum,* Exanimus & exanimis dicimus: si-
cut vnianimus & vnianimis, inermus & inermis. Ergo pro nostro arbitrio aut secundæ declina-
tionis erunt, aut tertiæ. sed à tertia, ablatiuum singularem in i mittunt: quia communis sunt
generis. Exanimis autem, est mortuus, vt hic indicat locus: Exanimatus vero, timens: vt, Exani-
mata sequens impingeret agmina muris. *Vendebat.* Ingenti arte vtitur verbis. Nam hoc loco
quia pingi potuit, præsens tempus posuit: superius, quia pingi non potuit, sed referri, perfe-
cto executus est tempore, dicendo raptauerat, non raptabat: *Tum vero ingentem gemitum.* E
Iam enim superius eum lachrymasse dixerat: hoc ergo addidit visum Hectoris corpus, vt et-
iam grauiter gemeret. *Vt currus.* Quo tractus est. *Amici.* Plus est quam si Hectoris diceret:
vt alibi, Paruumque patri tendebat Iulum: cum potuerit dicere mihi. *Manus inermes.* Aut
sine insignibus regiis, sceptro. aut supplices: vt, Dextras tendamus inermes. Quod tractum est
de historia. qui enim victi se dedunt, inermes supplicant. Aut re vera inermes tunc. Contra
Pyrrhum enim processit armatus. Sane per transitum historiam tetigit: quia constat Priamum
cum ad supplicandum, tentorium Achillis fuisset ingressus, dormientem Achillem excitauisse:
vt pro filij corpore rogaret eum, cum eum potuisset occidere: licet hoc Homerus propter A-
chillis turpitudinem supprimat. *Se quoque principibus permistum agnouit Achiuis.* Aut la- F
tenter proditionem tangit, vt supra dictum est: aut virtutem eius vult ostendere. nimiæ enim
fortitudinis est inter hostium tela versari: vt Salustius, *Catilina longe à suis inter hostilia cada-*
uera repertus est. Cornutus tamen dicit versu isto, Vadimus immisti Danais, hoc esse soluen-
dum. *Eoas.* E naturaliter longa est: fit tamen breuis interdum quod eam vocalis sequitur: vt, Pri-
mo surgebat Eoo. *Nigri Memnonis arma.* Quia Tithonus frater Laomedontis raptus ab Aurora
filium suum Memnonem ex ipsa progenitum Priamo misit in auxilium, qui congressus cum A-
chille ab eo est interèptus, cuius mortem mater Aurora hodieq; matutino rore flere dicitur. *Ni-*
gri autem dixit, Aethiopis: vnde prima consurgit Aurora. *Arma.* Vulcania, vt ille indicat versus,

Te po-

A Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniux. *Ducit Amazonidum.* Hoc est quod supra dicit, Videt Iliacas ex ordine pugnas. Homerus enim hæc omnia tacuit, quæ facta sunt post Hectoris mortem. Amazonidum autem deriuatio est pro principalitate: sicut, Sciptadas duros bello, pro Scipionibus. Sane Amazones dictæ sunt quasi ἄνευ ζωνῆς, quod simul viuant sine viris: vel quod vnam mammam exustam habent, quasi ἀμᾶζαν μαζὸν. Has autem iam non esse constat, vtpote extinctas partim ab Hercule partim ab Achille. *Lunatis peltis.* Scutis breuissimis in modũ Lunæ iam mediæ. Lunatis autem primitiuum à fœminino genere deriuatur. *Penthesilea furens.* Martis & Otreres filia fuit, quam Achilles cùm aduersum se pugnantem peremisset post mortem eius adamauit, eámque honorificè sepeliuit. *Ducit* autem & *ardet* ad laudem picturæ pertinet. Furentem ideo dixit, quia sororem suam in venatione confixit, simulans se ceruã ferire. Sed hoc per transitum tangit: nam hîc furor bellicus intelligitur, aut furens, quia maiora viribus audebat. *Aurea.* Amphibolon est hoc loco, vtrum ipsa aurea, an aurea cingula. Sciendum
B tamen plerunque amphiboliam metri ratione dissolui: vt, aurea composuit sponda Dido: Aurea enim si ad spondam referas, non stat versus. *Subnectens.* Subnexa habens. *Exerta.* Nudatæ: nudant enim quam adusserint mammam. *Virgo.* AEtatem ostendit & sexum.

53 *Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,*
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in vno:
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
C *Incessit, magna iuuenum stipante caterua.*
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros: quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero: gradienſque deas supereminet omneis.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisque futuris.

Dum stupet. Absolutè, aut dum hoc stupet. *Obtutu.* Aspectu. *In vno.* In vnoquoque: hoc est
D singula mirabatur. *Forma pulcherrima.* vt, Pulchra prole *Incessit.* Hîc superuenit. *Stipante caterua.* Ad hoc tantum sequens pertinet comparatio. *Eurotæ ripis.* Fluuij Laconiæ. *Cynthi.* Cinthus mons Deli, in quo natam Dianam constat. *Exercet Dianas choros.* Hoc non ad comparationem pertinet: sed est poeticæ descriptionis euagatio, quod chori nec personis hic, nec locis congruunt. Sultantium enim & cantantium dicuntur: multi vituperant comparationem hanc, nescientes exempla vel parabolas vel comparationes adsumptas, non semper vsquequaque congruere, sed interdum omni parte, interdum aliqua conuenire. *Mille.* Finitus numerus pro infinito. nam de nympharum numero varia est opinio. *Oreades* Nymphæ montium Oreades dicuntur: syluarum, Dryades: quæ cum syluis nascuntur, Amadryades: fontium, Napeæ vel Naiades: maris vero Nereides. *Tacitum* pro tacite: Maior enim est taciturnitatis affectus: vt supra,
E Hæc secum. Sic Terentius, *Vt mecum tacita gaudeam. Pertentant.* Modo vehementer tentant. Alibi, leuiter: vt Blanda vicissim Gaudia pertentant mentem. Sunt enim multa quæ pro locis intelliguntur, vt impotens, & satis & minus, & nihil potens significat. *Instant operi.* Zeugma est ad sequentia pertinens. *Regnisque futuris.* Regnaturæ vrbi, nam ipsa iam regnabat.

54 *Tum foribus diuæ media testudine templi,*
Septa armis, solioque alte subnixa, resedit,
Iura dabat, legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
F *Antea, Sergestúmque videt, fortémque Cloanthum,*
Teucrorúmque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias aduexerat oras.

Tum foribus diuæ. Instans præcipuè foribus: & hoc loco distinguendũ est. Magno enim studio & labore templorum fores fiebant, quas quibusdam insignibant historiis: vt, In foribus luctum

Androgeo. Item, in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto. quamuis quidam iungant *Tum foribus diuæ medi a testudine templi* : Vt vnum intelligas tectum templi, & fores, quod si est, sub medio tecto sunt fores. Sed prima melior expositio est. *Testudine*. Camera incurua vel fornicata quæ ideo sic sit, vt simulacro cœli imaginem reddat, quod constat esse conuexum. Quidam tradunt apud veteres omnia templa in modum testudinis facta. Alij hunc ordinem volunt. Tum foribus diuæ templi residit, media scutorum testudine quod septa armis erat. hoc genus fabricæ à similitudine testudinis vocatur, quæ fuit virgo quædam parui pendens Iouis præceptum per Mercurium, quòd ille præcepit diis omnibus bestiisque, vt venissent ad nuptias Iunonis, in animal tale conuersa est: vnde incuruatis ædificiis impositum est. *Septa armis*. Satellitum scilicet. *Solio*. Solium propriè est armarium vno ligno factum, in quo vno reges sedebant propter tutelam corporis sui: dictum quasi solidum. Modo iam abusiuè sellam regalem dicimus. *Alte*. Acsi diceret in tribunali. *Subnixa*. Pro subnisa: vt supra dictum est, alii pro innixam accipiunt. *Iura dabat, legésque*. Ius generale est: nam Lex, iuris est species. Non ergo iteratio: ius ad non scripta etiam pertinet: leges, ad ius scriptum. Quod autem dixit iuris, ad Didonis pertinet laudem. *Sorte trahebat*. Propriè locutus est. trahuntur enim sortes, hoc est educuntur. *Concursu accedere magno*. Cum magna Afrorum multitudine. & hoc est quod formidat Æneas, incertus qua eos mente comitentur. *Dispulerat*. Segregauerat. Et magna est inter *di* & *dis* differentia, vt supra dictum est. *Penitus*. Longè à regina remotos: quæ res etiam insolentes custodes litorum facit.

55 *Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates:*
Lætitiaque metuque, auidi coniungere dextras
Audebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube caua speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant, cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

Obstupuit. Et ad admirationem, & ad timorem hic pertinet sermo, quo dicenda præoccupat. *Lætitiaque metuque*. Lætitia, propter socios liberatos: metu, propter concursum. *Ardebant*. Cupiebant: vt Formosum pastor Corydon ardebat Alexin. *Ardeo* autem & accusatiuum regit & ablatiuum. *Res incognita*. Id est qua affectione populus conueniret. *Dissimulant*. Dissimulamus nota: Simulamus ignota: vt Salustius, *Simulator ac dissimulator*. *Quæ fortuna*. Vtrum prospera an aduersa. *Cunctis nam lecti nauibus ibant*. Bene addidit *lecti*, ne penitus omnes intelligeremus: Nonnulli tamen lectis nauibus legunt. Quod si sit, hypallage est: & illuc sensus recurrit. Et sciendum plerunque, vt hoc loco, addi aliquid generalitati, & fieri specialitatem: vt est si dicas, Omnes scholastici laborant, generalitas est. si addas isti, fit specialitas: vt Salustius, *Transgressos omnes recepit mons Belleia*. prudenter addidit transgressos. *Orantes veniam*. Venia quidem pro culpa dicitur, sed nunc aut pacem aut beneficium propter incendium nauium: aliqui tamen veniam pro impunitate accipiunt, nam mox addit, Prohibe infandos, à nauibus ignes. Et propriè verbum pontificale est, vnde est, Tu modo posce deos veniam. Et paulo post: Pacemque per aras, Exquirunt. Dicta autem venia ad eliciendam misericordiam. Meretur enim beneuolentiam numinum, qui licet innocens sit, veniam tanquam peccauerit petit. vnde est confessio illa in Terentio, *Quid meritus es? cruce*.

56 *Postquam introgressi, & coram data copia fandi,*
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iustitiaque dedit gentes frenare superbas:
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à nauibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tantæ superbia victis.

Maximus Ilioneus. Rebus omnibus maximus, id est honore, virtute, facundia. Non enim aliquid addit

A addit: & non sine causſa ipſum vbique inducit loquentem. vt enim Homerus dicit, *Phoebas pater Ilionei semper Mercurio deo eloquentiæ fauente pugnauit* : vt Horatius, *Mercuri facunde nepos Atlantis.* Merito ergo huic dat eloquentiam. *Placido sic pectore cœpit.* Bene placido: ne timore conſternatus videretur, ad placandum apta definitio eſt. More ſuo vno ſermone habitum futuræ orationis expreſſit. *Origina.* Secundum artem rhetoricam id ei dat quod impetrare deſiderat. Nam eam per laudem, beneuolam reddidit. *Iuſtitia.* Bene conſiderauit ſexum. Nec enim virtute dicere poterat. *Frenare.* Continere: vt contra, Et Numidæ infreni cingunt. *Troes te miſeri.* Tacitis occurrit quæſtionibus: ne ad populationem veniſſe videantur, more qui tunc vigebat. *Vectos maria omnia vecti.* Per maria: & eſt contra illud cur ad Africam venerint. *Parce pio genitori.* Quoties inuidioſæ ſunt præſentes perſonæ, rhetoricum eſt ad alias confugere: vt hoc loco confugit ad genus. *Et propius.* Id eſt vicinius, vt tanquam victi accipiantur: nec tales qualis

B Paris fuit in Spartæ expugnatione, raptuque Helenæ. nam hoc veritas rei habet: non voluntate Helenam ſecutam, ſed raptam expugnata vrbe: vnde & recipi meruit a marito. Tangit autem hoc latenter Virgilius illo loco: Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. Ergo bene non nos, ſed res noſtras dixit. *Populare.* Antiqui & populo & populor dicebant: vnde eſt *populare*: & Populatque ingentem farris aceruum Curculio. Nunc tamen paſſiua tantum vtimur declinatione: *Non ea vis animo.* Argumentum ab impoſſibili. vt. Quid Troes potuere? vis autem eſt poſſibilitas.

57 *Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt:*
Terra antiqua, potens armis atque vbere glebæ:
C *OEnotrij coluere viri: nunc fama, minores*
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem.
Huc curſus fuit:
Cum ſubito aſſurgens fluctu, nimboſus Orion
In vada cœca tulit, penitúſque procacibus Auſtris,
Perque vndas, ſuperante ſalo, perque inuia ſaxa
Diſpulit, huc pauci veſtris adnauimus oris.

D *Eſt locus.* Comparatione orbis totius, Italia locus eſt. Nam prouincia, locus non poteſt dici. Minus autem eſt, quàm vt Vrbs antiqua fuit. *Heſperiam.* Heſperiæ ſunt duæ: vna quæ Hiſpania dicitur, altera quæ eſt in Italia. quæ hac ratione diſcernuntur: aut enim Heſperiam ſolam dicis, & ſignificas Italiam: aut addis vltimam, & ſignificas Hiſpaniam quæ in occidentis eſt fine: vt Horatius, *Qui nunc Heſperia ſoſpes ad vltima.* Et hæc eſt vera Heſperia ab Heſpero dicta ſtella occidentali. Cæterum Italia, *Heſperia* dicitur à fratre Atlantis, qui pulſus à Germano Italiam tenuit: eique nomen priſtinæ regionis impoſuit, vt Hyginus docet. *Antiqua.* Nobilis: nec enim noua eſſe poteſt, licet primam terram ſuam eſſe dicant Athenienſes. *Vbere glebæ.* Vber proprie eſt fœcunditas. Et bene Italiæ virtutem, fœcunditatemque collaudat: ne Africam petiſſe videantur. *OEnotrij coluere viri.* Deeſt *Quam.* OEnotria autem dicta eſt vel à vino optimo, quod in Italia naſcitur: vel, vt Varro dicit, *Ab OEnotro rege Sabinorum.* Alij partem Ita-

E liæ: OEnotrium tradunt ex Arcadia in Italiam veniſſe, & eam ſuo cognomine feciſſe. *Fama.* Subaudimus eſt. *Minores.* Maiores & minores quotiens de genere dicimus, numeri ſunt tantum pluralis. *Italiam.* Italus rex Siciliæ ad eam partem venit, in qua regnauit Turnus, quam à ſuo nomine appellauit Italiam. Vnde eſt. Fines ſuper vſque Sicanos. Non vſque ad Siciliam (nec enim poterat fieri) ſed vſque ad ea loca quæ tenuerunt Sicani, id eſt Siculi à Sicano Itali fratre. *Cum ſubito aſſurg. fluct. nimboſ. Orion.* OEnopion rex cum filios non haberet, à Ioue, Neptuno & Mercurio & Marte, quos hoſpitio ſuſceperat, petijt vt ſibi filios darent: illi, intra corium immolati ſibi bouis vrina facta, præceperunt vt completis maternis menſibus ſolueretur. Quo facto inuentus eſt puer: cui nomen ab vrina impoſitum, vt οὖρον diceretur. Quod Dorica lingua commutatum eſt: vt ω diphthongus in ο verteretur. Quod autem ple-

F rumque prima ſyllaba breuis eſt hic, cum ſit natura longa, Græcæ rationis eſt. Nam detractio ſit υ literæ, & ο remanet breuis: quo modo ὄρια τὰ σκύτινα, pro ὦρια: & πίνουν, pro πῖνον. Et hoc quia aut ω eſt naturaliter longa: aut υ diphthongus. Cæterum ſi ſit in proprio nomine dichronos, vt omnes Latinæ ſunt: propriorum nominum abutemur licentia, vt in artibus lectum eſt. Hic verò *Orion* poſtea venator factus, cum Dianæ vim vellet inferre: vt Horatius dicit, eius ſagittis: vt Lucanus, immiſſo ſcorpione occiſus eſt, ſed deorum miſeratione inter ſydera relatus, ſignum famoſum tempeſtatibus fecerunt. Veriſimilius autem eſt à ſcorpione interemptum: oriente enim vno, alter occidit. Hoc ſignum ibi eſt, vbi hyades circa frontem tau-

ri. Sane magnitudine sua multis oritur diebus, & ideo eius etiam apud peritos est incerta tempestas. vnde dictum est. *Cum subito*, Si subito fluctu, nomé est, si per se subito, aduerbium est. *Assurgens*, ad excusationem non præuisæ tempestatis. Et multi superfluo quærunt cur ortus commoretur Orionis: cum sit à Iunone immissa tempestas. Sed Ilioneus ista non nouit, quę à poeta supradicta sunt, per musam, vt diximus cognita. Et constat numina, nisi inuenta occasione, nocere non posse. Quod in omni suo opere Virgilius diligenter obseruat. *In vada cæca*. Incognita, latentia. *Procacibus austris*. Perseuerantibus. Et procax proprie petax est. Nam procare est petere. Vnde & proci petitores dicuntur. Alii procacibus impudentibus tradunt. *Perque vndas superante salo*. Eleuato mari, & in vndas diuiso, vt solet in tempestate. *Salo* venit ab eo quod est salum sali. Nam sale tabentes, ab eo quod est hic sal salis. *Perque inuia saxa*. Inuia, id est aspera, immania. Vnde & paulo post Dido, Quæ vis immanibus applicat oris? Non enim suos vituperat: sed naturam littoris culpat. *Dispulit*. Dispersit. *Aduauimus ora*. Adnauinus, Adnatauimus per syncopen. Elegit verbum aptum naufragio ad eliciendam misericordiam: quamuis & de nauibus natat lectum sit: vt Natat vncta carina.

58 *Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem*
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primæque vetant consistere terra.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma,
At sperate deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis:
Quem si fata virum seruant, si vescitur aura
Ætheria, nec adhuc erudelibus occubat vmbris,
Non metus: officio nec te certasse priorem
Pœniteat. sunt & Siculis regionibus vrbes,
Armaque, Troianoque à sanguine clarus Acestes.

Quod genus hoc hominum? Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertiam se confert personam. *Hospitio prohibemur arenæ*. Vt alibi, Littusque rogamus. Occupantis est enim possessio littoris. vnde ostenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant. *Cient*. Inuocant, *Prima terra* Littore. vt alibi: Tuque ô cui prima frementem Fudit equum magna tellus percussa tridenti. *Mortalia arma*. Mortalem possibilitatem. Sane per arma etiam consilia significantur: vt, Quære conscius arma. Alii pro humanitate accipiunt. Sed terret hoc loco latenter propter Siciliam. Nam & paulo post ait, Sunt & Siculis regionibus vrbes. cùm vnam habeant, in qua Acestes regnat: sed ad terrorem vrbes dixit. *At sperate deos*. Abusiue timete: vt alibi, Hunc ego si potui tantum sperare dolorem. Cum speremus bona, timeamus aduersa. *Memores fandi atque nefandi*. Id est iustitiæ & iniustitiæ. Et bene memores: quia etiamsi non statim puniant crimina, sunt tamen memores. vt Horatius, *Raro antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo*. *Quo iustior alter Nec pietate fuit*. Multum interest inter iustitiam & pietatem. Nam pietas pars iustitiæ est: sicut seueritas. Nunc ergo hoc dicit qua parte sit iustus, id est pietate. Et bene duo laudat in Æ nea: pietatem, quam à Didone impetrare contendit: & virtutem qua vult timeri. *Bello maior & armis*. Hoc est scientia rei militaris. Non est iteratio: nam bellum & consilium habet: Arma, tantum in actu ipso sunt. *Si vescitur aura*. Vescor verbum inchoatiuum est. Sane hic vescitur pro fruitur posuit: nam non comedit auram sed viuit ea. Vescor illa re: vt alibi, Vescitur Æneas simul & Troiana iuuentus Perpetui tergo bouis & lustralibus extis. Nec nos decipiat quod dicit Plinius, vt elocutiones ex similibus formemus. Nam ecce, comedo illam rem dicimus: nec tamen vescor illam rem. Et ipse dicit, non vsquequaque hoc esse faciendum. *Æthereæ auræ*. Quod animam aëre, corpus cibo potioneque nutrimus. *Non metus*. Hoc loco distinguendum est. Cuius autem rei, ex sequentibus probat. Nam vult eam non timere: ne inaniter præstet. Alii non metus officio legunt, & hunc sensum dicunt, non metuo pro officio nostro, id est, non timeo ne non sit vnde satisfaciam officio, ac parem gratiam reddam. *Officio nec te certasse priorem Pœniteat*. Nec tibi parum videatur prima beneficia præstitisse: quum possis maiora recipere. Nam *pœniteat* parum videatur est: vt Terentius in Heautontimorumeno. *At enim quantum hic operis fiat pœnitet*. Hoc est parum videtur. *Troianoque à sanguine clarus Acestes*. De Acestę autem fabula talis est: Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno & Apollini

A Apollini denegasset: Neptunus iratus, Troiæ immisit cetos qui eam vastarẽt. Vnde Apollo consultus, cum & ipse irasceretur, contraria respondit dicens, Obiiciendas puellas nobiles beluæ. Quod cum sæpe fieret, timens quidam Hippotes filiam suam Egestam, cum Laomedontis regis Hesiona iam esset orta seditione religata: impositam naui misit quo fors tulisset. Et hæc ad Siciliam delata à Crimiso fluuio, quem Crinisum Virgilius poetica licentia vocat, conuersa in vrsum, vt alij in canem, compressa edidit Egestum, quem Virgilius Acestem vocat, qui ex matris nomine ciuitatem Troianis condidit: quæ ante Egesta, post Segesta dicta est.

59 *Quassatam ventis liceat subducere classem,*
Et syluis aptare trabes, & stringere remos.
B *Si datur Italiam, sociis & rege recepto,*
Tendere, vt Italiam læti Latiumque petamus,
Sin absumpta salus, & te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Vnde huc aduecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus: cunctis simul ore fremebant
Dardanidæ.

C *Quassatam ventis.* Iusta petitio. *Subducere.* In terram ducere, hoc est subductam curare. Deducere autem, in mari ducere: vt Deducunt naues socij. *Aptare.* Aptas eligere, vel aptare adiungere, vel figere. *Stringere remos.* Aut defrondare: vt agricolæ stringunt frondes: aut Fractos stringere remos, id est religare. *Sociis & rege recepto.* Syllempsis est per numeros: vt Hic illius arma, Hic currus fuit. *Sin absumpta salus.* Hoc est si periit Æneas, qui vel Troianorum salus est. *Nec spes iam restat Iuli.* Bene de Ascanio spem dicit propter ætatem. *Sedesque paratas.* Propter Acestis cognationem. *Regem.* Aut qui nunc rex est: aut qui etiam noster futurus est. *Talibus Ilioneus.* Aut subaudis loquebatur: aut ex posterioribus fremebant intelligis. *Ore fremebant.* Hoc est consentiebant. & bene *ore*, quia & armis possumus fremere.

D 60 *Tum breuiter Dido, vultum demissa profatur:*
Soluite corde metum Teucri: secludite curas.
Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Troiæ nesciat vrbem?
Virtutesque, virosque, & tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni:
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe.

E *Tum breuiter Dido.* Atqui non breuiter loquitur: sed breue & longum, parum & magnum, perfectum nihil habent: sed per comparationem intelliguntur: vt supra de prouincia. Est locus, orbis (vt diximus) comparatione. Item hoc loco *breuiter*, id est minus quam Ilioneus. Et notandum regum esse breuiloquium, vt multis in Virgilij locis probatur: & fœminarum verecundiam. Vnde vtrumque dedit Didoni. *Vultum demissa.* Nota figura est, vt Oculos suffusa nitentes. *Soluite corde metum Teucri.* Sicut supra Iouis oratio, partim obiecta purgat: partim petita promittit. Sciendum sane, quia cum petuntur vel promittuntur aliqua, à validissimis inchoandum est: vt hoc loco. Et est genus argumenti à necessario. *Secludite curas.* Iteratio est ad augmentum beneuolentiæ. *Secludite.* Pro excludite: quod fit aut propter hiatum, aut propter suauitatem: vt, Ab silice in nuda connixa reliquit. pro,
F enixa. *Res dura.* Ac si diceret, est quiddam. & duo formidabat: vicinos barbaros, & fratris aduentum. quæ propter nouitatem personarum, generaliter dicens reliquit. *Et regni nouitas.* Quæ semper habet timorem. *Moliri.* Bene non facere, sed moliri: vt terroris sit, non crudelitatis. *Quis genus Æneadum.* Satis propere dixit Æneadas: quanquam ab Ilioneo audierit, Rex erat Æneas nobis. Nec hæc in opere inemendato miranda sunt. *Quis Troiæ nesciat vrbem?* Aut Ilium dicit, quod in Troia: aut Troiæ vrbem, vt vrbem Pataui, vrbem Buthroti. *Incendia belli.* Id est vim. Semper enim diluuio & incendio comparatur bellum: vt, In segetem veluti cum flamma furentibus austris Incidit: aut rapidus mon-

tano flumine Torrens. *Non obtusa adeo.* Multum vel valde, vt in Terentio, *Adolescentem adeo* A *nobilem.* aut non adeo, id est non in tantum vt tu dicis. *Obtusa vero stulta. Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe.* Hoc est non in alio orbe habitamus. Sed fabula hoc habet, Atreum & Thyestem germanos, cum in dissensione sibi nocere non possent: in simulatam gratiam rediisse: qua occasione Thyestes cum fratris vxore concubuit, ob quam causam Atreus fratris filium adposuit epulandum: quæ Sol ne videndo pollueretur radios suos ab ea ciuitate detorsit. Sed veritatis hoc est: Atreum apud Mycenas primum solis eclypsim inuenisse, cui inuidens frater, ab vrbe discessit tempore quo eius probata sunt dicta.

61 *Seu vos Hesperiam magnam, Saturniáque arua,* B
Siue Erycis fines, regémque optatis Acesten:
Auxilio tutos dimittam, opibúsque iuuabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam statuo, vestra est: subducite naueis:
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque vtinam rex ipse noto compulsus eodem
Afforet Æneas, equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus siluis, aut vrbibus errat. C

Seu vos Hesperiam magnam. μεγάλην enim Ἰταλίαν appellata est, quia à Tarento vsque ad Cumas omnes ciuitates Græci condiderunt. *Siue Erycis fines.* Eryx Veneris & Butæ filius, vt quidam Neptuni fuit: qui præpotens viribus aduenas cestibus prouocabat, victosque perimebat, hic ab Hercule occisus est, monti ex sepultura sua nomen imposuit. In quo matri fecerat templum: quod Aeneæ ascribit poeta dicens, Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri. In hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus: licet secundum Catonem ad Italiam venerit. Ergo Erycis fines id est Siciliam. *Vrbem quam statuo vestra est.* Multi Antiptosin volunt accusatiuum singularem iunctum pronomini, vt sit vrbs quam statuo, quæ si sic intelligamus, *Quam* nihilominus sequitur: & silempsis fit per casus mutationem. Debuit enim dicere, vrbs quę D statuitur vestra est. Melius ergo est *vultis* bis intelligere vt sit, vultis regnis considere? vultis Vrbem quam statuo? vestra est. vt est, Eruet ille Argos Agamemnoniásque Mycenas, Ipsumque Aeacidem: subaudis ille. Alter enim Pyrrhum vicit: alter Mycenas. Item, Non ignara mali miseris succurrere disco. *Agetur* Regetur. *Noto compulsus eodem.* Aut quouis vento: aut re vera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus, In vada cæca tulit penitúsque procacibus austris. *Eodem.* ŏ naturaliter longa est: sed si corripiatur, metri est, vt Steteruntque comæ. *Afforet.* Adueniat, temporis est futuri. *Equidem.* In Virgilio, ego quidem vbique significat, sed in aliis & pro quidem tantum ponitur: vt Tullius, *Ego quidem cæteras tempestates.* Item Persius. *Non equidem hoc dubitet amborum fœdere certo Consentire dies. Certos.* Veloces: qui cito inueniant aut E fideles. Vtrunque enim hoc loco significat. Contrario incertos pro tardis: Salustius, *Et onere turrium incertis nauibus.* Aliquando & firmos: vt, Idem, *Apud latera certos locauerat.* Et aliquando deliberati iudicij, vt Certus iter. *Libyæ lustrare extrema.* κατ' ἐξοχήν. Nam Dido Libyæ regna non retinet, sed vt ostendat voluntatem se misisse ait. *Eiectus.* Naufragus: vt Eiectum littore egentem.

26 *His animum arrecti dictis, & fortis Achates,*
Et pater Æneas, iamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates.
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, socioque receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi F
Submersum: dictis respondent cætera matris.

Animum arrecti. Nota figura est. *Iamdudum.* Et cito, vel quamprimum significat, vt Iamdudum sumite pœnas. & olim: vt hoc loco. *Surgit.* Oritur. Est translatio corporis ad animum: vt alibi, Stat conferre manum Aeneæ. *Omnia classem seruat.* Sylempsis per numeros. *Vnus abest.* Orontem significat. *Quem vidimus ipsi Submersum.* Quod ante doloris fuerat: vt ipsius ant oculos: nunc consolationis est, cum cernit omnes incolumes. *Dictis respondent, cætera matris*

Modo.

A Modo consentiunt: quia dixerat supra, Nanque tibi reduces socios. Alibi respondet, respicit: vt, Respondet Gnosia tellus.

63 *Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente*
Scindit se nube, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit:
Os, humerosque Deo similis: nanque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis adflarat honores.
B *Quale manu addunt ebori decus, aut vbi flauo*
Argentum Pariusve lapis circundatur auro.

Sciudit se nubes. Nubes tantum dicimus, non nubs: licet dicamus trabs trabes: stirps & stirpes, prex & precis. Sed de his tamen quæ legimus sunt ponenda. Non enim sunt artis ista, sed vitiositionis: qua metri causa vtuntur poetæ, vt vel minuant, vel augeant nominatiuum. Inde est & supellex supellectilis. *Restitit Æneas.* Abscedente scilicet nube. *Claraque in luce refulsit.* Laus est nimiæ pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogauit. *Os humerosque deo similis.* Similes humeros habens deo. Et est Græca figura: vt diximus supra. *Ipsa.* Aut quod sequitur, Nato genitrix. aut
C certe ipsa, id est pulchritudinis dea. *Decoram Cæsariem.* A cædendo dicta cæsaries. Ergo tantum virorum est. Quod autem dicit decoram, vult etiam in Ænea naturalem fuisse pulchritudinem: ne si totum tribuat Veneri, nihil Æneæ sit reliquum. vel contra, nihil relinquatur matris fauori: quod sequens melius indicat comparatio. vt Horatius, *Fortes creantur fortibus.* Magna arte nec eruditioni aliquid, nec natalibus derogat. *Iuuentæ.* Iuuentus est multitudo iuuenum. Iuuentas dea ipsa: sicut Libertas. Iuuenta vero, ætas. sed hæc à poetis confunduntur plerunque. *Purpureum.* Pulchrum, vt Horatius, *Purpureis ales coloribus.* *Lætos honores.* Non terribiles, vt esse in viris fortibus solent. *Manu.* Vel artificis: vel ars ipsa. *Ebori decus.* Ebur à barro dictum, id est elephanto. vt Horatius, *Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?* Sane naturam huius nominis nec
D deriuatio nec obliqui casus reseruant. Et eboris enim & eburneus facit, non eburis: sicut murmuris. *Pariusve lapis.* Lapis Lydius nomine qui apud Parium nascitur & candidissimus est, vt in seq.x. Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum.

64 *Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repente*
Improuisus ait: Coram, quem quæritis, adsum
Troius Æneas, Libycis ereptus ab vndis.
O sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaûm, terraque marisque
R *Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,*
Vrbe, domo socias. Grates persoluere dignas
Non opus est nostræ, Dido, nec quicquid vbique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.

Tum sic. Quid est sic? Et sui gratia præpotens, & matris auxilio. *Coram.* Nonnulli ad personam, vt coram viro: Palã ad omnes referri volunt, vt, palam omnibus. Varro, *Coram de præsentibus nobis, palam de absentibus dicit.* Sane coram, quidam aduerbium putant, quia non subsequitur casus: quidam præpositionem loquentis, non casibus seruientem. *Quem quæritis adsum.* Hoc loco distinguendũ. Nam si vnum esset, Adest diceret, nõ Adsum. *O sola.* Propter Polymnestoris factum:
F qui fide violata defecit ad Græcos. *Ereptus.* Liberatus. *Miserata.* Et miseror & misereor vnum significant: sed miseror accusatiuum regit, vt hoc loco. Item; Nec miseratus amantem est. Misereor genitiuum. Vnde est, Miserere animi non digna ferentis. *Quæ nos relliquias Danaum.* Pro Danaorum. Si Troianos significat, simpliciter intelligit: si ad se refert: quod Achillem euasit fauore Neptuni. *Terraque marisque.* Terræ propter Cretensem pestilentiam. Maris propter Orontis interitum. *Omnibus exhaustos.* Sic Veteres dicebant clade hausi, id est pertuli. *Omnium egenos.* Eget honestius genitiuo iungitur quam ablatiuo, cui iungit. Cicero. vt, *Eget ill senatu.* Item contra Virgilius, Quorum indiget vsus. *Vrbe, domo socias.* Hoc est publico & priuato dignaris hospitio. *Non opus est nostræ Dido.* Opis, id est possibilitatis. Et secundum

P

Atteium alias Philologum, *Opes numero tantùm plurali, diuitias significans.* vt, Troianas vt opes. Numero vero tantum singulari, auxilium. Terentius. *Iuno Lucina fer opem: seruа me obsecro.* Ab vtroque possibilitatem. *Nec quicquid vbique est.* Meminit historiæ. multi enim post excidium Troiæ, orbis diuersa tenuerunt: vt Helenus Epirum: Antenor Venetiam: alij Sardiniam secunctum Salustium: alij vicina Syrtibus loca, secundum Lucanum: *Portusque quietos, Ostendit Libyæ Phrygio placuisse magistro.* A

65 *Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid*
Vsquam iustitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij current, dum montibus vmbræ
Lustrabunt conuexa, polus dum sydera pascet:
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus amicum
Ilioneа petit dextra, læuaque Sereſtum:
Post alios, fortemque Gyan, fortémque Cloanthum. B

Si qua pios respectant numina. Si quidem: Vt Horatius, *Si tamen impiæ non tangenda rates transiliunt vada.* Nec enim congruit optare dubitantem. Aut certè ad se retulit: qui cùm pius esset, tot laborabat incommodis. *Si quid Vsquam iustitiæ est.* Si valet apud homines iustitia. *Et mens sibi conscia recti.* Secundum Stoicos qui dicunt ipsam virtutem esse pro præmio: etiamsi nulla sint præmia. *Ferant.* Adferant. *Quæ te tam læta tulerunt Secula?* Alibi, Nati melioribus annis. Fœlicitas enim temporum ex nascentium meritis comprobatur. *Qui tanti talem genuere parentes?* Secundum artem rhetoricam parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendum omnia hoc loco laudis præcepta seruata. Nam & à parentibus laudat: vt, Qui tanti talem genuere parentes. Et ab ipsa: vt, Vrbe domo socias. Et à futuro: vt, Nomenque tuum laudesque manebunt. *In freta.* Abusiue modo maria. Nam proprie fretum, mare naturaliter mobile: ab vndarum feruore dictum. *Dum montibus vmbræ Lustrabunt conuexa.* Alij hoc loco distinguunt: & dicunt, quandiu inclinata in montibus latera vmbræ pro Solis flexu circumibunt, vt Lustrat Auentini montem. Aut lustrabunt, inumbrabunt. Vnde lustra & ferarum cubilia, & lupanaria per contrarium dicimus: quia parum illustrantur. Alij autem conuexa sydera volunt, id est pendentia: vt, Et cœli conuexa per auras, id est suspensa. Planetasque intelligunt: quia non sunt fixi, sed in aere feruntur. *Pascet.* Translatiue dicitur, physici autem pasci aquis marinis sydera dicunt: id est ignes cœlestes. secundum quos ait Lucanus, *Atque vndæ plusquam quod disgregat aer. Quæ me cunque vocant terræ.* Id est vbicunque terrarum habitauero. Est autem Tmesis, Quæcunque. *Ilioneа.* Penultimam natura breuem licentia qua in nominibus propriis omnis syllabæ postremæ communes produxit. C D E

66 *Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.*
Casu deinde viri tanto, & sic ore locuta est:
Quis te nate dea per tanta pericula casus
Insequitur? Quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisе
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad vndam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, noua regna petentem
Auxilio Beli, genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat. F

Obstupuit. Animo perculsa est: quod iam futuri amoris est signum. *Primo aspectu.* Id est pulchritudine. *Sidonia,* A Tiria pro *ciuitate. Casu deinde.* Id est miseratione. *Et sic ore locuta est.* Pleonasmos. Vt, Vocemque his auribus hausi. *Quis te nate dea.* Quis, qualis. Admirantis enim est, non interrogantis. vt Quis globus ô ciues? Non enim interrogat ille qui nuntiat. Hoc autem Dido, vt post indicat, ex Teucri narratione cognouit. *Quæ vis.* Qualis. *Immanibus oris.* Vt

A *Orìs.* Vt Saluſtius, *Mare ſæuum, id eſt importuoſum.* *Adplicat.* Secundum præſentem vſum, per *d* prima ſyllaba: ſecundum antiquam autem orthographiam, quæ præpoſitionum literam conſonam in vicinam mutabat, per *p*: ſecundum vero Euphoniam, per *a* tantum. Præpoſitio enim cum ad compoſitionem tranſierit: aut vim ſuam retinet, vt Indico: aut mutat vltimam literam, vt Suffacio: aut perdit, vt Coemo. *Dardanio Anchiſe.* Et hoc admiratiuum non interrogatiuum. Bene Anchiſe addit. Nam cum multis concubuit Venus, fabula autem hoc narrat, paſtorem fuiſſe Anchiſen: & cum eo amato Venerem concubuiſſe. Vnde Aeneas circa Simoin fluuium natus eſt. Deæ enim vel Nymphæ enituntur circa fluuios vel nemora: quod cum iactaret Anchiſes, afflatus eſt fulmine, oculoque priuatus eſt. *Teucrum Sidona venire.* Quidam memini venire, pro memini veniſſe accipiunt. Hiſtoria tamen hoc habet, Herculem cum Colchos iret, perdito Hyla,
B qui aquatum profectus à Nymphis adamatus raptus eſt: vt veritas habet lapſus in fontem altiſſimum necatus, & poſt peragratam Myſiam nauibus Troiam venit. A cuius portu cum eum Laomedon arceret occiſus eſt: & eius filia Heſiona belli iure ſublata, comiti Telamoni tradita eſt: qui primus aſcenderat murum, vnde Teucer natus eſt. Nam Aiacem ex alia conſtat eſſe procreatum. Tunc Hercules Priamum quoque redemptum à vicinis hoſtibus in paterno regno locauit. Vnde & Priamus dictus eſt, ἀπὸ τῆ πρίασθαι, emo. Cæterum quæ de liberata dicunt Heſiona, conſtat eſſe fabuloſa. Sed Teucer cum Troia euerſa ſine fratre eſſet reuerſus, qui ſe furore propter perdita Achillis arma interemerat, vel, vt alij, quia non defenderat Aiacis fratris interitum, vel quia oſſa fratris non retuliſſet, vel eius fratris filium Turiſacen * ad auum Telamona de
C Troia ſecum non reduxerit, quia ille alia naui vectus felicius nauigauerat, Salamina pulſus à patre Sidonam venit: ex quo Dido cuncta cognouit. Aiax autem Achillis patruelis frater fuerat: quoniam Telamon & Peleus fratres fuerunt Aeaci filij. *Opimam.* Pro opulentam nonnulli accipiunt. *Vaſtabat Cyprum.* Quam ſubactam conceſſit Teucro: ex reſponſo Apollinis, Teucerque ibi Salaminam ciuitatem ex nomine patriæ condidit; licet alij dicant ab ipſo Teucro eſſe ſuperatos, vnde etiam Teucro auxilium à Belo ad occupationem Inſulæ præſtitum. *Ditione.* Poteſtate, omnis enim poteſtas dictis conſtat, id eſt imperio.

67 *Tempore iam ex illo caſus mihi cognitus vrbis*
Troianæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
D *Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,*
Seque ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite ô tectis iuuenes ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit conſiſtere terra.
NON ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat: ſimul Æneam in regia ducit
Tecta: ſimul diuûm templis indicit honorem.

E *Caſus.* Hoc loco, ruinæ, non fortunæ intelligendus eſt caſus. *Pelaſgi.* A Pelaſgo Iouis & Lariſſæ filio. *Ipſe hoſtis Teucros.* Troianorum laudis exaggeratio: qui etiam ab hoſte laudantur. *Ferebat.* Laudabat, præferebat. *Teucrorum à ſtirpe volebat.* Propter genus maternum: vt ſupra dictum eſt. Et plus eſt quod dixit volebat, quaſi materno gaudens refutaret genus paternum. *Tecta ſuccedite noſtris.* Ad conuiuium vocat. Nam iam ſupra dixit Vrbe, domo locias. *Similis fortuna.* Scilicet aduerſa. *Demum.* Poſtea. *Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.* Quare non diſco? Quia non ſum ignara. Bis enim intelligimus *non*, vt ſupra diximus: ſic Saluſtius, *Segnior neque minus grauis & multiplex cura. Indicit honorem.* Id eſt, iuſſit fieri ſupplicationes. Et bene indicit, quia Troiani inopinato venerant. Feriæ aut legitimæ ſunt, aut indictæ. Indici autem dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione ſacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Vnde &
F ſupplicia dicuntur ſupplicationes, quæ ſunt de bonis ſupplicia paſſorum. Saluſtius, *In ſuppliciis deorum magnifici.* Hinc etiam ſacrum & venerabile & execrandum intelligimus: quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant.

68 *Nec minus interea ſociis ad littora mittit*
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingueis centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiamque dij.

At domus interior regali ſplendida luxu A
Inſtruitur, mediiſque parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro
Fortia facta patrum: ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.

Tergа ſuum. Non declinatio, *u* litteram hoc loco geminat: ſed ratio nominis in quo eſt *u*: ſicut & *rum* mittit genitiuum pluralem, non per declinationem, ſed quia eſt in nomine *r*, vt patrum. B
Alituum vero vbi legimus, epentheſis eſt: ſicut Mauortis vel induperatoris. Nam alitum facit, vel Martis, aut imperatoris. *Munera lætitiamque dei.* Id eſt Liberi patris: aut certe, vt multi legunt, Lætitiamque die, id eſt diei, Vt ſupra dicta munera, ſint multorum dierum vſui ſufficiẽtia. Intelligamus autem miſſa aliqua etiam ad vſum diei. *Splendida inſtruitur.* Pro inſtruitur vt ſplendida ſit. *Luxu.* Modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum quia affluentiam vbique exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui & duobus cibis tantum vtebantur, & in atriis edebant ſedentes. Vnde Iuuenalis, *Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus?* Et Virgilius, Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis. *Laboratæ veſtes.* Labore perfectæ. Et hic ſtragulas ſuper quas diſcumbitur dicit veſtes, non quibus induimur, ſic enim dicebant veſtes ſtragulæ, vt *Laborataſque premunt ad pectora ceras.* Et eſt ſermo in compendium coactus: ſicut, Rapuitque in fomite flammam, id eſt raptim fecit. *Oſtroque ſuperbo.* Claro, pretioſo: id eſt per ſe ſuperbo, aut quia ſuperbos C
faciat, *Ingens argentum menſis.* Aut ſubaudis exponunt: aut menſas argenteas accipe. *Cælataque in auro.* Inſculpta tamen hoc nomen in principali aliam habet naturam: in deriuatione mutat. Nam *cælum* eſt vnde operantur argentarij: quod producitur naturaliter. Sed in deriuatione mutatur: diphthongus nanque eſt, cælataque in auro. *Fortia facta.* Quę ibi etiam ſculpta erant, mos enim erat veterum. *Series.* Ordo connexus. *Per tot ducta viros.* A Belo, primo rege Aſſyriorum: vt, *Ab antiquo durantia cimmata Belo.* A Belo vſque ad Belum, patrem Didonis: qui & ipſe Aſſyrius fuit, quamuis alio nomine pater Didonis fuiſſe dicatur, ſed hic ait, Quam Belus, & omnes à Belo ſoliti: cum inter patrem & filiam medius nullus exiſtat: & regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipſorum lingua Hel dicitur. Vnde & D
Helois. Ergo addita digamma, & in fine facta deriuatione à Sole regi nomen impoſuit.

69 *Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem*
Paſſus amor) rapidum ad naueis præmittit Achatem:
Aſcanio ferat hæc, ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet, pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho: E
Ornatus Argiuæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcuſſoſque hymenæos.
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim.
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naueis tendebat Achates. F

Æneas. Sequitur, Rapidum ad naues. Cætera per parentheſim dicta ſunt. *Rapidum ad naues præmittit Achaten.* Non præmittit (nec enim ipſe ſequitur) ſed prærapidum: quod ex affectu patris, id eſt eius qui mittit intelligendum eſt, non ex Achatis velocitate Et ſic prærapidũ dixit, quomodo Terentius, *Per pol quam paucos.* Hoc eſt perquam paucos volo. Pol enim per ſe plenum eſt iurantis aduerbium: cui præpoſitio ſeparatim nunquam cohæret. *Ferat.* Afferat, nuntiet: vt, Feret hæc aliquam tibi fama ſalutem. *Stat.* Modo eſt: aliàs horret, vt ſtant lumina flamma. &, Stabat acuta ſilex. Item planum eſt: vt, Iam puluere cœlum Stare vident. Stant & iuniperi & caſtaneæ hirſutæ. Item poſitũ eſt: vt, Stant manibus aræ. Item placet: vt Stat cõferre manum.

A manum. &, Stat casus renouare omneis. Pro loco ergo hic intelligendus est sermo. *Iliacis erepta ruinis.* Commendat ex loci difficultate: vt, Nec tuta mihi valle reperti. Item ex persona, Oenatus Argiuæ Helenæ. &, Ilione quod gesserat olim. vt, Hoc Priami gestamen erat. Quemadmodum plerumque ex longitudine, vt Terentius *Ex Æthiopia est vsque an illa hæc. Erepta.* Laborat hoc sermone probare ab Aenea non esse proditam patriam, si ornatus Helenæ, quam cum Antenore Troiam prodidisse manifestum est, ex incendio eripuit, bellorum casu: non pro præmio proditionis accepit. *Signis auroque.* Signis aureis: vt Molemque & montes. *Pallam rigentem.* Duram propter aurum, sicut & nouas vestes videmus. Significat autem tunicæ pallium: quod secundum Varronem palla dicta est ab irrugatione, & mobilitate: quæ & circa finem huiusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πάλλεσθαι. *Et circumtextum velamen.* Cycladem significat. *Acantho.* Herba, Acantho, i. flexibili virgulto: In cuius imitationem arte vestis ornatur & conficitur. Varro *cum denti* sint acuti exiis implicitis mulieres multiplicem conficere vestem:* hinc vestimenta acanthina appellata. *Ornatus Argiuæ Helenæ.* A vicinitate dixit Argiuæ. Et paulo post Mycenis: cum Spartana fuerit, quæ ciuitas est in Laconia. Nam legimus, Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. Et vide iam omen infœlicitatis futuræ: cum adulteræ suscipit munera. *Pergama cum peteret.* Eo tempore quo à Paride sollicitata est Helena Venere faciente. *Inconcessosque hymeneos.* Et fato & legibus. Hymenæus autem, vt alii dicunt, deus est nuptiarum. Vt alii, quidam iuuenis fuit, qui die nuptiarum oppressus ruina est. Vnde expiationis caussa nominatur in nuptiis, sed falsum est. Nam vitari debuit magis nomen extincti. Sed hoc habet veritas: Hymenæus quidam apud Athenas inter bella sæuissima virgines liberauit: quam ob caussam nubentes eius inuocant numen, quasi liberatoris virginitatis. Hinc etiam apud Romanos Talasio inuocatur. Cum enim in raptu Sabinarum Plebeius quidam raptam pulcherrimam duceret: ne ei auferretur ab aliis, Talasionis eam ducis nobilis esse simulauit: cuius nomine fuit puellæ tuta virginitas. *Matris Lydæ mirabile donum.* Vel quod ipsa filiæ: vel quod ei Iupiter dederat. *Præterea sceptrum Ilione.* Bene offert munera apta personis: sicut etiam Latino in septimo. *Gesserat.* Pro gestauerat. *Maxima natarum Priami.* Quia ante etiam fœminæ regnabant: præsertim primogenitæ, vnde est, Maxima. Hæc autem vxor Polymestoris fuit, postque captum Ilium eiecta à viro, manu sua interiit. *Colloque monile.* Ornamentum gutturis: quod & segmentum dicunt: vt Iuuenalis, *Segmenta & longos habitu.* Licet segmentatas vestes dicamus: vt ipse, *Et segmentatis dormisset paruula cunis.* *Baccatum.* Ornatum margaritis. Dicimus autem & hæc margarita, & hoc margaritum, & hæc margaris, quod Græcum est, quo modo Nais. Sane multi
D separant gemmam & margaritam, vt Cicero, *Nullam gemmam aut margaritam.* & gemmas volunt dici diuersi coloris: margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritas pertusas. *Duplicem gemmis, auroque coronam.* Duplicem aut latam: vt Duplici aptantur dentalia dorso. Item, aut duplex agitur per lumbos spina. Aut re vera, duplicem gemmis & auro. *Hæc celerauit.* Celeriter facere cupiens.

70 *At Cytherea nouas artes, noua pectore versat*
Consilia, vt faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem:
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilingues.
E *Vrit atrox Iuno, & sub noctem cura recursat.*
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia solus,
Nate patris summi qui tela Typhoea temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

At Cytherea. Ab insula quæ numero tantum plurali dicitur: vt Sunt alta Cythera. *Nouas artes.* Ars τῶν μίσων est: vnde sine epitheto male ponitur, vt bonas artes, malasque artes dicamus. *Faciem mutatus.* Nota figura est. Quod autem addidit, & ora, perissologia est. *Donisque furentem Incendat reginam.* Incendat & furere faciat, vt Animumque labantem Impulit. *Quippe*
F *domum timet ambiguam,* modo incertam. In qua habitat mutabilis fœmina: vt Varium & mutabile semper Fœmina. Item Iuno in quarto, Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ. Alias ambiguam pro gemina duplicique accipitur: vt Agnouit prolem ambiguam. *Tyriosque bilingues.* Fallaces. Nec enim ad linguam retulit, sed ad mentem. *Atrox.* Primo quantum ad Venerem pertinet sæua, non quia ita de ea poeta iudicet. *Sub noctem cura recursat.* Circa noctem. Et

sciendum quia cum tempus significatur, *Sub* præpositio accusatiuo cohæret: vt, Aut vbi sub lu- A
cem densa inter nubila sese Diuersi rumpunt radij. *Recursat.* Recurrit & reuertitur, quasi sem-
per in mentem venit. *Ergo hæc aligerum dicitur affatur Amorem.* Latini deum ipsum Cupidinem
vocant: eo quod facit amore. Sed hic imitatus est Græcos: qui vno nomine vtrumque significant.
Nam Amorem dixit deum: sed discreuit epitheto. Sane nomen hoc ratione non caret. Nam &
quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer pingitur: vt *Inter quas curam Clymene narrabat inane-*
rem. id est amorem. Item quia imperfectus est in amantibus sermo sicut in puero: vt Incipit ef-
fari, mediaque in voce resistit. Alatus autem ideo, quia amantibus nec leuius aliquid, nec muta-
bilius inuenitur, vt in ipsa probatur Didone. Nam de eius interitu cogitat: cuius paulo ante a-
more deperibat, vt, Non potui arreptum diuellere corpus. Sagittas vero ideo gestare dicitur,
quia & ipsæ incertæ velocesque sunt. Et hæc ratio pene in omnibus aliis numinibus pro pote- B
statum qualitate formatur. *Nate meæ vires.* Aut quia Veneria voluptas exerceri sine amore non
potest: aut secundum Simonidem, qui dicit Cupidinem ex Venere tantum esse progenitum.
Quanquam alii dicant ex ipsa & Marte: alii ex ipsa & Vulcano: alii vero Chao & primæ rerum
naturæ eum esse filium velint. *Solus, nate.* Id est solus qui Iouis contemnis fulmina, quæ diis cæ-
teris solent esse terrori. *Patris summi.* Nunc quidem de Ioue proprie dixit. Sciendum tamen
pro qualitate rerum vel personarum, summum deum dici, vel patrem. Nam summum vnusquis-
que putat esse eum quem colit: vt Summe deum sancti custos Soractis Apollo. *Typhœa.* Multi
Typhœa legunt: vt cerealia, & cerealea. Typhœa autem dixit, non quibus Typhoeus vius, sed
quibus Iupiter in Typhoeum: epitheton, ab spoliis, id est virtute & victoria posuit. vt Scipio A- C
fricanus & Metellus Creticus. *Temnis.* Aphæresis pro contemnis. Hac autem laude hoc dicit,
facile eum posse Iunonem contemnere, qui Iouem contemnit. *Ad te confugio.* Personarum ra-
tio facit laudis augmentum. *Tua numina.* Notandum est enim vnum deum plura habere numi-
na: id est possibilitatem.

71 *Frater vt Aeneas pelago tuus, omnia circum*
Littora, iactetur que odiis Iunonis iniqua,
Nota tibi: & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: & vereor quo se Iunonia vertant. D
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quo circa capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor: ne quo se numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.

Frater vt Æneas. Conciliatio à qualitate personæ, *vt* autem est quemadmodum: quod in
pronuntiatione extenditur, quando temporis non est. *Iactetur que.* Vacat *que. Odiis Iunonis ini-*
quæ. Iusta caussa petitionis ostenditur. Odium autem, o in nomine breue est, in verbo vero lon-
gum, vt Odit. Quemadmodum liquor, *li* breuis est: liquitur longa. *Nota tibi.* Græca figura est: E
vt Terentius, *Mira vero militi quæ placeant. Et nostro doluisti sæpe dolore.* Nostro autem, eo quo
& ego: aut doluisti, ideo quia me dolentem vidisti, vt doleo illa re. *Phœnissa.* De Phœnice. *Te-*
net. Moratur. *Quo se Iunonia vertant Hospitia.* Quo: in quam partem. Iunonia autem hospitia,
Carthaginem dicit: vbi habitabat Iuno, vt Hic illius arma. Aut certe hoc ipsum vereor quod Æ-
neæ Carthago in hospitium patuit, vt est, Timeo Danaos & dona ferentes. *Haud tanto cessabit*
cardine rerum. Aut *Deus nullo* dixit, ne in tantum quidem: hoc est breui occasione cessabit. Aut
simpliciter intelligendum, Non poterit in tãta rerum opportunitate cessare: vt sit de prouerbio
tractum, quod dicitur, Res in cardine est, hoc est in articulo. *Quocirca.* Quapropter. *Meditor.*
Mente pertracto. *Ne quo se numine mutet.* Quo vel vacat, vel pronomen est. Et bene supprimit
numen Iunonis: ne eius frequenti commemoratione Cupidinem terreat. Magis enim vult F
eum intelligere quam audire Iunonem: aut certe aduerbium est: vt sit, Timeo ne se numine
Dido aliquam commutet in partem. *Mecum.* Id est cum officio Veneris, vel mecum per meos
amores me admitente. Nec potest intelligi, quemadmodum ego. Aliter enim à matre Æneas,
aliter amatur à Didone.

72 *Quo facere id possis, nostram nunc accipe mentem.*
Regius accitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,

Dona

A *Dona ferens pelago & flammis restantia Troiæ.*
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium sacrata sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Vt cum te gremio accipiet lætissima Dido,
B *Regales inter mensas, laticemque Lyæum:*
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.

Quo. Id est quomodo. *Accipe.* Audi: vt Accipe nunc Danaûm, vt contra, Da, dic: vt Da Tityre nobis. Da non indebita posco? *Mentem.* Dispositionem, consilium. *Accitu.* Euocatione, & est quartæ declinationis. *Vrbem Sidoniam.* Quam tenent Sidonii. *Mea maxima cura.* Et Æneas cura est: sed Ascanius maxima: Cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debêtur: & vbique Ascanius maxima cura Veneris introducitur: vt Veneris iustissima cura. Item, Hunc regere, & diræ valeam subducere pugnæ. *Dona restantia.* Quæ restiterunt, superfueruntque. *Sopitum somno.* Vnum quidem est sopor & somnus: sed modo sopitum, irrigatum intelligimus. *Cythera.* Sicut dictum est genere neutro pluraliter. *Idalium.* Cypri nemus est, in quo oppidum breue, vt paulo post,
C Idaliæ lucos. Item, Idaliumq; nemus. *Sacrata sede.* Vel templi, vel oppidi. *Ne qua scire dolos.* Quâ vacat vt frequenter diximus. *Medius.* Importunus, incongruus. *Tu faciem illius.* Faciem pro vultu posuit. Nullus enim potest faciem alterius accipere: sed vultum, qui pro mentis qualitate formatur. Vnde infra est, Et notos pueri puer indue vultus: aut certe quia difficile numini non est vt in faciem mutetur alterius. *Noctem non amplius vnam.* Vt supra diximus, artis poeticæ est non omnia dicere. Vnde nunc permisit Noctem vnam. Nec enim dicturus est aut absessum Cupidinis, aut aduentum Ascanii. *Pueri puer.* Argumentum à facili. *Regales inter mensas.* Epulas intemperantes, in quibus castitas rara est: & facilis amoris occasio. vnde est illud Terentij, *Sine Cerere & Libero friget Venus. Laticemque Lyæum.* Latex proprie aqua est, ab eo quod intra terræ
D venas lateat: sed & vinũ latet intra vuam. Vnde nunc dixit laticem. Lyæum autem pro Lyæium figurate, ponens principalitatem pro deriuatione. *Occultum inspires ignem.* Diffinitio amoris est, ignis occultus. *Veneno.* Venenum dictum quia per venas eat, ideo post ait, longumque bibebat amorem.

73 *Paret amor dictis charæ genitricis: & alas*
Exuit, & gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat: & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, vbi mollis amaracus illum
E *Floribus, & dulci aspirans complectitur vmbra.*
Iamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.

Paret amor dictis. Vt supra, pro Cupidine amorem posuit *Et alas exuit.* Hoc est deposuit. Laus ingens Ascanii per transitum. Siquidem alis tantum depositis Ascanius fuit. *Placidam per membra quietem.* Aut epitheton est quietis: aut ideo placidam dixit, quia est quies quæ potest etiam somniorum terrore turbari. *Irrigat.* Infundit, proprie quia somnus sic pingitur quasi cornu in-
F fundat. *Fotum.* Sublatum, complexum. *Amaracus.* Hic puer regius vnguentarius fuit, qui casu lapsus dum ferret vnguenta, maiorem ex confusione odorem creauit. Vnde optima vnguenta, amaracina dicuntur. Hic postea in herbam sampsuchum dicitur versus, quam nunc amaracum. *Iamque ibat.* Cum vix Venus ista dixisset. Sane neque festinantibus personis, neque minoribus est respondendi facultas, vt hoc loco Cupidini: vt Mercurio supra, item in quarto, vt in septimo Furiæ.

74 *Cum venit, aulæis iam se regina superbis*
Aurea composuit sponda, mediamque locauit.
Iam pater Æneas, & iam Troiana iuuentus

Conueniunt: ſtratoque ſuper decumbitur oſtro, A
Dant manibus famuli lymphas: Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates:
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.

Cum venit. Aut pro cũ venerit ait. vt *cum* ſit aduerbium temporis pro dum. Nec enim poteſt coniunctiui modi particula iungi indicatiuo. Sane ſciendum malo errore cum, & dum à Romanis eſſe cõfuſa. *Aulæa.* Velis pictis, quæ ideo aulæa dicta ſunt, quod primum in aula Attali B regis Aſiæ, qui populum Romanum ſcripſit hæredem inuenta ſunt. Ideo autem etiam in domibus tendebantur aulæa, vt imitatio tentoriorũ fieret: ſub quibus bellantes ſemper habitauere maiores. Vnde & in thalamis hoc fieri hodie conſpicimus. Varro tamen dicit vela ſolere ſuſpendi ad excipiendũ puluerem: quia vſus cameræ ignorabatur. Vnde Horatius, *Interea ſuſpenſa grauis aulæa ruinas. In patinam fecere, trahentia pulueris atri, Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.* Sciendum ſane Græca nomina in ᾶ exeuntia, cum deriuationem faciunt ᾶ in æ diphthongum conuertere, vt αὐλὰν, aulæa, ἴδη idæa, ἄτνη, ætnæa. *Superbis.* Nobilibus. vt Ceciditque ſuperbum Ilium. *Aurea.* Si Dido aurea, pulchram ſignificat: & eſt nominatiuus. Si ſponda, ſeptimus quidem eſt: ſed ſynęreſis fit, & ſpondeus eſt. *Sponda.* Antiqui ſtibadia non habebant: ſed ſtratis tribus lectis epulabantur. Vnde & triclinium ſterni dicitur: ſic Cicero, *Sterni triclinia & in foro iubebat.* Vnde apparet errare eos, qui triclinium dicunt ipſam baſilicam, vel cœnationẽ. C *Mediamque locauit.* Collocauit. Ipſe enim apud maiores domini fuerat locus, vt aperte Saluſtius docet, *Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio: ſuper eum, Tuſcius Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis: in ſummo Antonius: & infra ſcriba Sertorij Verſius: & alter ſcriba: Mecænas in imo, medius inter Tarquinium & domum Perpennæ. Iam pater Æneas.* Religioſus: quia pater proprie omnium deorum epitheton eſt: vt Virgilius oſtendit. *Oſtro.* Pro purpura poſuit, vnde & tingitur. *Dant manibus famuli lymphas.* Humilis character, qui ἠθικὸς dicitur. Vilia enim deſcribuntur. *Cereremque.* Hic panem, alibi triticum: vt Tum Cererem corruptam vndis *Exped unt tonſiſque ferũt mantilia villis.* Vel minutis: vel cõpoſitis, vt tonſa coma, preſſa corona * eſt. Conſtat enim maiores, mappas habuiſſe villoſas. mantilia verò à tergendis manibus dicta; & eſt nominatiuus mantile, quo modo totale. Quod autem legimus, *Ne turpe toral*, apocope eſt. *Quinquaginta intus famulæ.* Hoc eſt multæ. *Ordine longo.* Id eſt diſpoſitione ſecundum Tullium: qui in OEconomicis dicit, quid vbi ponendum ſit. Nec enim debent vniuerſa confundi. *Cura penum ſtruere.* Inter penum & cellarium hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorum dierum: vnde & in cella dicitur imperatum frumentum. Penus vero, temporis longi. Sane dicimus & hic & hæc & hoc penus, ſed à maſculino & fœminino genere quarta eſt declinatio, à neutro tertia, quo modo eſt pecus pecoris. Vnde Horatius. *Portet frumenta penuſque.* Maſculino vero genere Plautus, *Niſi mihi annuus penus datur.* Fœminino Lucillius poſuit, *Vxori legata penus.* Quartæ autem declinationis Perſius docet: vt, *In locuplete penus defenſis pingue ſub umbra. Struere.* Ordinare, componere. Vnde & Structores dicuntur ferculorum compoſitores *Et flammis adolere penates.* Id eſt Colere. Sed adolere proprie augere. In ſacris *Adolere* per bonum omen dicitur. Nam in aris non adolen- E tur aliqua, ſed cremantur & conſumuntur, quia veteres in focis ſacrificabant, vt ipſe alibi, Hortor amare focos. *Totidemque pares ætate miniſtri.* Non numerus: ſed ætatis qualitas habet admirationem. *Qui dapibus.* Quidam dapes regum volunt eſſe, Epulas priuatorum. *Onerent.* De veterum more dixit, quibus cum accubuiſſent omnis cœna ſemel adponebatur. *Et pocula ponant.* Similiter more antiquo dixit, quia veteribus non in manus dabantur pocula ſed menſis apponebantur, vt hodie apud plures, pocula in caniſtris argenteis apponuntur, quæ caniſtra ficcaria dicuntur.

75 *Nec non & Tyrij per limina læta frequentes*
Conuenêre, & toris iuſſi diſcumbere pictis. F
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum,
Flagranteiſque dei vultus, ſimulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infœlix, peſti deuota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa: & puero pariter, donisque mouetur.

Toris

A *Toris pictis.* Pro in toris pictis, & torus dictus est, quia veteres super herbam tortam vel sedebant vel discumbebant: vt, V. Æneid. Viridante toro consederat herbæ. *Iussi discumbere.* De regiis satellitibus dixit, qui vtique subiecti erant imperio, nec tantum quod hospites fuerant; discumbere autem quod olim sedentes vescebantur ideo dixit. *Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum.* Hoc ad Tyrios retulit. *Mirantur Iulum.* Quem putabant Iulum. *Fhagranteisque dei vultus.* Ardentes diuinitate. Hoc ad poetam refertur. *Simulataque verba.* Composita in Ascanij similitudinem. Et hoc ex persona poetæ accipiendum. *Præcipue infælix.* Propter casum futurum, vt probant sequentia: *Pesti deuota futuræ.* Ideo ergo infœlix, *pesti* autem vel amori, vel malo. *Deuota* vero de oratione Augusti translata est locutio, quem habuit in tralatione funeris Marcelli, cum diceret illum immaturæ morti deuotum fuisse. *Expleri mentem nequit.* Græca figura
B est. *Tuendo.* Dum intuetur. Et omnis gerundij modus tam ab agentis quam a patientis significatione similiter profertur. vt, Cantando tu illum, id est dum cantas. Et, Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis. Id est, dum ei cantatur.

76 *Ille vbi complexu Aeneæ colloque pependit,*
Et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret: & interdum gremio fouet, insciа Dido
Insideat quantus miseræ deus. at memor ille
C *Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum*
Incipit, & viuo tentat prævertere amore
Iam pridem resides animos, desuetaque corda.

Ille vbi. Postquam, vt Horatius, *Nos vbi decidimus.* Hoc est postquam. Nam si loci esset. *Quo* diceret. Ergo vbi interdum aduerbium loci est, interdum temporis. *Et magnum.* Arduum. Difficile est enim imitari verum filii affectum. *Falsi genitoris.* Non veri pro eo qui fallebatur, vt sit, impleuit amorem eius quem decipiebat simulando, eum esse patrem suum, & est magis absolutum participium, nam illic nomen est. Falsi Simoentis ad vndam. *Reginam petit.* Non simpliciter dixit petit. Nam petere, proprie est insidiari. *Gremio fouet.* Sustinet: vt, Et
D fotum gremio. *Insideat.* In sinu sedeat, legitur tamen & insidat * vt quidam volunt insidias faciat. *At memor ille Matris.* Hoc est præceptorum matris. *Acidaliæ.* Acidalia Venus dicitur: vel quia iniicit curas, quas Græci ἀκηδίας dicunt, vel certe à fonte Acidalio: quia est in Orchomeno Bœotiæ ciuitate: in quo se Gratiæ abluunt, quas Veneri constat esse sacratas. Ipsius enim & Liberi filiæ sunt, nec immerito. Gratiæ enim per horum fere numinum munera conciliantur. Ideo autem nudæ sunt, quod gratiæ sine fuco esse debent. Ideo connexæ: quia insolubiles esse gratias decet. Horatius, *Segnesque nodum soluere Gratiæ.* Quod vero vna auersa pingitur, duæ nos respicientes, hæc ratio est: quia protecta à nobis gratia, duplex solet reuerti. vnde est supra, Nec te certasse priorem Pœniteat. Sane Veneri multa nomina pro
B locis vel causis dicuntur impositа. Nam Venerem vocari quidam propter promptam veniam dicunt, alii Suadam appellant, quod ipsa conciliatio Suada sit: dicitur etiam obsequens Venus, quam Fabius Gurges post peractum bellum Samniticum, ideo hoc nomine consecrauit, quod sibi fuerit obsecuta; hanc Itali Postvotam dicunt, dicta est etiam Equestris Venus, dicta & Cloacina, quia veteres Cloare pugnare dixerunt; dicitur & Myrica & Myrtea, & Purpurissa & Erycina, quam Æneas secum aduexit: dicitur & Salacia, quæ proprie meretricum Dea appellata est à veteribus, & Lubentina, quæ libentiam mentibus nouam præstat, quamuis alii hanc Lubiam dicant, quod eo numine consilia in medullas labantur: Alii Mimnerniam vel Meminiam dicunt, quod meminerit omnium. Est & verticordia & militaris Venus. Est & Limnesia quæ portubus præest, ipsa & Victima & Nutrix ex Cæsaris somnio sacrata. Est &
F Venus calua ob hanc causam, quod cum Galli Capitolium obsiderent, & deessent funes Romanis ad tormenta facienda: Prima Domitia crinem suum, post cæteræ matronæ imitatæ eam, executerunt, vnde facta tormenta, & post bellum statua Veneri hoc nomine conlocata est, licet alii caluam Venerem quasi puram tradant; alii caluam quod corda amantum caluat, id est, fallat, atque eludat: Quidam dicunt porrigine olim capillos cecidisse fœminis, & Ancum Regem suæ vxori statuam Caluam posuisse, quod constitit piaculo, nam mox omnibus fœminis capilli renati sunt, vnde institutum vt Calua Venus coleretur. Apud Cyprios Venus in modum vmbilici, vel vt quidam volunt, metæ colitur. Apud Ephesios Venerem Automatem dixerunt, vel Epidetiam Ratio autem eorum nominum talis est. Mœlibœes & Alexis amore se mutuo dilexerunt, & iuramento se adstrinxerunt, & cum ita-

pus nuptiarum veniſſent ſibimet iungerentur: ſed cum virginem parentes ſui alij deſpondiſ- A
ſent, & hoc Alexis vidiſſet, ſpontaneum ſubiit exilium. Virgo autem ipſo nuptiarum die ſemet
de tecto præcipitauit, quæ cum illæſa decidiſſet, in fugam conuerſa peruenit ad litus, ibique
ſcalam aſcendit, ex qua ſponte funes ſoluti eſſe dicuntur: voluntate itaque Deorum peruecta
eſt, vbi amator morabatur, quam cum ille, parans cum ſodalibus conuiuium, ſuſcepiſſet, pro ipſo
rei euentu templum conſtituit: Quod ergo ſponte fuiſſent ſoluti. Automatæ Veneri nomen ſa-
crauit, quodque cum epulas pararet, virgo ei aquis fuiſſet aduecta, Epideti ſacrum dicauit. *Abole-*
re Sichæum Incipit. Ordo naturalis. prius enim eſt euellere inhærentia: & poſt noua inferre. ſic
Terentius, *Vt metum in quo nunc eſt adimam, atque explcam animum gaudio. Viuo amore.* Aut viui
hominis, aut certe vehementi. *Præuertere.* Præoccupare: propter Iunonem ſine dubio. *Reſides.*
Pigros ad amandum, inertes. Iurauerat enim nulli ſe eſſe nupturam. Reſides ſane milites B
otioſi & pigres dicuntur: vt VI. Æneid. Reſideſque mouebit Tullus in arma viros. Vnde contra
inſtantes dicimus induſtrios.

77 *Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ,*
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque poposcit, C
Impleuitque mero pateram, quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti: tum facta ſilentia tectis.
Iuppiter (hoſpitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyriuſque diem, Troiaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque huius meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:
Et vos ô cœtum Tyrij celebrate fauentes:

Quies epulis. Propter regalem affluentiam. Contra ſupra, vbi de neceſſitate loquitur, Poſtquam D
exempta fames epulis. *Menſæque remotæ.* Licet ſub extranea perſona, Romanorum tamen exe-
quitur morem, apud quos duæ menſæ erant: vna epularum, altera poculorum, nam ideo ſe-
quitur *crateras.* Et Græcum eſt ab eo quod hic crater. Nam Latine hæc cratera dicitur. Vn-
de Perſius, *Si tibi crateras argenti, incluſaque multo Auro dona feram. Et vina coronant.* Vina
pro poculis poſuit, & eſt tropus ſynecdoche, vt Cererem dicimus pro frumento. Sic Plau-
tus, *Vinum precemur: nanque hic deus præſens adeſt.* Coronant autem eſt aut implent vſque
ad marginem, aut quia antiqui coronabant pocula, & ſic bibebant. Vnde eſt, Magnum cratera
corona Induit, impleuitque mero. *Fit ſtrepitus tectis.* Id eſt ad tecta, vt It clamor cœlo. Le-
gitur autem & It ſtrepitus. *Atria.* Vt ſupra dictum eſt, tangitque morem Romanorum. Nam
vt ait Cato, & in atrio & duobus ferculis epulabantur antiqui. Vnde ait Iuuenalis, *Quis fer-* E
cula ſeptem Secreto cœnauit auus? Ibi & pecunias habebant. Vnde qui honoratiores erant, li-
minum cuſtodes adhibebantur: vt, Qui Dardanio Anchiſæ Armiger ante fuit, fidufque ad limi-
na cuſtos. Ibi & culina erat: vnde & atrium dictum eſt, quod atrum erat ex fumo. Alij dicunt A-
tria Etruriæ ciuitatem fuiſſe, quæ domos amplis veſtibulis habebat, quæ cum Romani imita-
rentur, atria appellauerunt: Alij atria magnas ſedes & capaciſſimas dictas tradunt, vnde atria
licinia, & atrium libertatis. *Lychni* Græco ſermone vſus eſt. A lychno enim lucerna dicta eſt,
vnde & breuis eſt *lu*, vt Iuuenalis, *Diſpeſſæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.* Horatius, *Vngor*
oliuo, Non quo fundatis immundus nacta lucernis. Si enim à luce diceretur, non ſtaret verſus. *La-*
quearibus. Principaliter lacus dicitur: vt Lucillius: *Reſultant ædeſque lacuſque.* Diminutio lacu- F
nar facit. Horat. *Nec mea renidet in domo lacunar.* Inde fit alia diminutio lacunarium, & per An-
tiſtichon laquearium facit: Legitur & lacuaribus. Cicero Tuſculanarum, *Tectis celatis, lacuatis.*
Noctem vincunt. Luminis eſt exaggeratio. *Funalia.* Quæ ſunt intra cæram: dicta à funibus quos
ante vſum papyri cæra circundatos habuere maiores. Vnde & funera dicuntur. Alij funalia ap-
pellarunt quod in cicendula lucet, quos Græci κηρύκους vocat: Varro de vita p. r. Facibus aut cæ-
la ſimplici aut ex eo funiculo facto, earum veſtigia quæ vbi ea figebant appellarunt funalia:
nonnulli apud veteres candelabra dicta tradũt, quę in capitibus vncinos haberent, quibus affigi
ſolebant: vel candelaber, vel funes pice delibuti, quæ interdum erant minora, vt geſtari manu &

præferri

A præferri Magistratibus à cœna possent. *Hic.* Tunc. ergo aduerbium temporis est. *Quam Belus* Primus rex Assyriorum: vt supra dictum est: quos constat Saturnum quem eundem & Solem dicunt, Iunonémque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt. Vnde & lingua Punica Baldeus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quadam sacrorum ratione & Saturnus & Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, eiusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. *Tum facta silentia tectis.* Veteres vt lumini incenso silentium præberetur, vt optatiuam sibi laudem loquendo nullus auerteret, * Apud Romanos etiam cœna edita sublatisque mensis primis, silentium fieri solebat, quod ea quæ de cœna libata fuerant ad focum ferrentur & igni darentur, ac puer Deos propitios nuncupasset, vt Diis honor haberetur, tacendoque nos* cum interessit inter cœnandum, Græci quoque σιωπᾶν παραίνεσιν dicunt. *Hospitibus nam te dare iura loquuntur.* Scilicet exemplo Lycaonis: qui cum hospites susceptos necaret: à suscepto Ioue, postquam ei epulas humanas apposuit, versus in lupum, ostendit hospitii iura non esse violanda. Græci νόμους ξένια appellant. *Tyr sque diem.* Atqui nox erat, sed per diem accipimus & noctem, & quidam volunt masculini generis diem bonum significare fœminini, malum. *Triaque profectis.* Bene noluit profugis dicere. *Esse velis.* Secundum Hetruscam disciplinam locutus est. Sic enim dicunt, volens, propitiusque sis. *Adsit lætitiæ Bacchus dator.* Alii adsis legunt. Secundum quos Bacchus, aut antiptosis est, aut antiquus vocatiuus. vt, Soeer arma Latinus habeto. *Dator.* Bene autem addidit dator lætitiæ: quia est & dator furoris. *Et bona Iuno.* Aut propitia, id est non irata Troianis, vt, Sis bonus ô fœlixque tuis. Aut magis bona. cœlestis est enim & infernа: vt Iunoni infernæ dictus sacer.

C

78 *Dixit, & in mensa laticum libauit honorem:*
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans. ille impiger hausit
Spumantem paterам, & pleno se proluit auro:
Post alij proceres. cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
D *Vnde hominum genus, & pecudes: unde imber, & ignes:*
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrij, Troesque sequuntur.

Laticum libauit honorem. More sacrorum: & tangit ritum Romanorum, qui paniceas, sacrataſque mensas habebant, in quas libabant: vt est, Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. *Libato summo tenus attigit ore.* Vsque ad labra. Et verecundiam reginæ ostendit: &
E morem Romanum. Nam apud maiores nostros non vtebantur vino, nisi sacrorum causſa certis diebus. Denique fœmina quæ sub Romulo vinum bibit, occisa est à marito: Mezentius absolutus, id enim nomen marito. Sic Granius Lucianus cœnæ suæ. *Tum Bitiæ.* Nomina ducum Pœnorum. Nam Bitias classis Punicæ fuit præfectus: vt docet Liuius. Ideo autem Æneæ* dedit, ne contumelioſum videretur aut petulans. *Iopas* vero vnus de procis Didonis: vt, Punica testatur historia. *Increpitans.* Inclamans: vt Æstatem increpitans seram. Aut certe arguens familiariter segnitiem tarde accipientis, cum esset auidus in bibendo. Nam sequitur ille impiger, melius tamen accipimus clara voce hortatum: vt Plautus, *Neque ego ad mensam publicas res clamo, neque leges crepo*; & Horatius, *Quis post vina grauem militiam aut pauperiem crepet? Hausit.* Modo accepit: nec possumus intelligere bibit, cum hoc sequatur.
F *Et pleno se proluit auro. Prolu.it.* Bibendo profudit. Alibi vidit: vt, Hausit cœlum mentemque recepit. Alibi audiuit: vt, Vocemque his auribus ausi. Alibi vulnerat: vt, Latus haurit apertum. Et multa alia pro loco significat. *Post alij proceres.* Ergo & Bitias vnus est de proceribus. Nam Exoche sine similitudine nunquam fit. Sane proceres de his est quæ nominatiuum non habent: vt supra, Et victor ditione tenebat Nam nec hoc in vsu habet. nominatiuum: licet in compositione dicamus conditio. *Proceres* autem ideo secundum Varronem, principes ciuitatis dicuntur: quia eminent in ea, sicut in ædificiis muruli quidam, hoc est, *Capita trabium quæ proceres nominantur. Crinitus Iopas.* Aut puerum intellige: aut imitabatur Apollinis formam, cuius fuerat etiam artis imitator. *Docuit quæ maximus Atlas.* Quæ legen-

flura ad Ælian. lib. 13. c. 38. addit ex Servio Kühnius in not. p. 110.

lum est non *quem*. Id est, quæ ipse scit, quæ ipse modulatus est. Nec enim istum docuit, qui A
fuit temporibus Didonis: sed docuit Herculem. Vnde & dicitur ab Atlante cœlum sustinuisse
susceptum: propter cœli scientiam traditam. Constat enim Herculem philosophum fuisse. Et
est ratio cur omnia illa monstra vicisse dicatur. Sane Atlas Græcum est, sicut & Nilus. Nam
Ennius dicit Nilum Melonem vocari: Atlantem vero Telamonem. *Hic canit.* Bene philoso-
phica introducitur cantilena in conuiuio reginæ adhuc castæ: contra, inter Nymphas ait, Vul-
cani Martisque dolos & dulcia furta. *Errantem lunam.* Quia ἐκκεκλιμένως, id est obliquo incedit
cursu, non recto, vt Sol: scilicet ne incidat in centrum terræ, & frequenter patiatur eclypsim.
Vicinus enim est eius circulus terræ. *Solisque labores.* Canit per omnia intelligamus. Sine
septem sunt Planetæ, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Iupiter, Venus, Saturnus. Sed quinque & con-
tra niodum feruntur, & cum mundo quandoq; retrogradi sunt: Sol vero & Luna semper contra B
mundum. Ideo dixit, Solis labores. Laborat enim nitens contra ruentis sphæræ volubilitatem.
Nec nos debet Homerus mouere qui ait, ἄλιον ἀκάμαντα. Non enim eum dixit non laborare, sed
laborem non sentire. *Vnde hominum genus.* Si fabulam respicis, à Prometheo intellige: vel à
Deucalione & Pyrrha. Si autem veritatem requiris, varia est opinio philosophorum. Alii de hu-
more: alii de igne: alii de atomis: alii de quatuor elementis. *Pecudes.* Pro omnibus posuit. *Vnde*
imber. Scilicet de nubibus fit, secundum Lucretium de terræ alitu nascuntur, qui nebulas creat:
quæ cum altius eleuatæ fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ, mittunt
leues pluuias, vel exprimunt concitatiores. Et *ignes.* Scilicet ex nubium conlisione. Nam
omnium rerum conlisio ignem creat: vt in lapidibus cernimus: vel attritu rotarum, vel in
syluis arborum. *Arcturum.* Stella est post caudam maioris Vrsæ posita in signo Bootæ. Vnde ar- C
cturus dicta est quasi ἀρκτοῦ οὐρά. Vt fabulæ tradunt hæc fuit Callisto, comes Dianæ, quam Iup-
piter mutatus in Dianam stuprauit, ex qua natus est filius nomine Areus. *Pluuiasque hyadas.*
Hyades stellæ sunt in fronte Tauri: quæ quotiens nascuntur pluuias creant. Vnde Græce
Hyades ὑπὸ τῶ ὕειν dictæ sunt: Latine succulæ à succo. Sic ergo ait Pluuiasque hyadas: vt Plem-
myrium vndosum. Alii hyadas ab y littera dicunt, vel ὑπὸ τῶ ὗσι: id est sues: in cuius formatæ sunt
faciem. Hæ autem fuerunt, vt alii dicunt, Atlantis filiæ: vt alii, Liberi nutrices. *Geminosque Trio-*
nes. Id est Septemtriones, non enim semper de duobus dicunt geminos, sed de pluribus, id est
Ilicem & Cinosuram. Et proprie triones sunt boues aratorii, qui terram terunt. Non ergo in-
congrue dixit Triones: quia quatuor triones à nonnullis plaustra dicuntur. *Quid tantum Oce-*
no properent se tingere soles Hyberni. Quid, quam ob causam properent Hemisphærii hoc facit D
ratio: quia hyeme Sol breuiore vtitur circulo. *Tingere soles.* Demergere. Soles vero pro diebus
posuit. vt, Tris adeo incertos cœca caligine soles Erramus. *Vel quæ tardis mora noctibus obstet.*
Id est æstiuis tarde venientibus. *Vel* enim disiunctiua est coniunctio: nec patitur bis eandem
rem dici. *Tardis.* Non longis, caussa ergo longorum dierum: ratio similiter hemisphærii est.
Ingeminant plausum Tyrii, Troesque sequuntur. Bono est vsus ordine, vt prius plauderent ci-
ues. Nec enim poterant aliter audere peregrini. Vnde & supra, Et vos ô cœtum Tyrii cele-
brate fauentes,

E

79 *Necnon & vario noctem sermone trahebat*
Infœlix Dido: longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisset filius armis.
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic hospes origine nobis,
Insidias (inquit) Danaûm, casusque tuorum,
Erroresque tuos. nam te iam septima portat,
Omnibus errantem terris, & fluctibus æstas.

F

Necnon & vario. Arte poetica vtitur, vt præmittat aliquid, quo sequens liber videatur esse
coniunctus: quod in omnibus seruat. *Bibebat amorem.* Allusit ad conuiuium. *Super Priamo.*
De Priamo. Nam eius præpositionis officio fungitur, pro qua ponitur, vt supra, Et sub no-
ctem cura recursat: i. circa noctem: Et sciendum quod cum tempus significatur, *sub* præpositio
accusatiuo hæret semper. *Rogitans.* Scilicet quo modo sit venditus rex. *Auroræ filium.*
Memnon.

A Memnon. Ideo autem dixit quibus armis: quia Vulcani armis vsus fuisse narratur. *Quales Diomedis equi.* Non debemus eos equos intelligere quos Aeneæ sustulit: nec enim congruit, sed de his interrogat, quos sustulit Rhœso. Quales autē dixit: ac si diceret, nec sic feroces, vt illi à quibus ducebant originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos, qui humanis carnibus vescebantur. Hos Hercules, occiso crudeli tyranno, abduxisse prohibetur: de quibus dicūtur supra memorati equi originem ducere. *Immo age.* Vidit specialia cito posse finiri: & contulit se ad generalitatem. *Et à prima dic hospes origine nobis.* Id est à raptu Helenæ. Quod quidem Dido, cupit: sed excusat Aeneas. Et dicit ruinam se Troiæ breuiter esse dicturum habita ratione temporis vt, Suadentque cadentia sydera somnos. *Insidias Danaum.* Hoc ad fauorem Troianorum, ne videantur virtute esse superati. *Casusque tuorum.* Vt euentu Troia corruerit: non fati necessitate.

B *Erroresque tuos.* Et responsio hunc ordinem sequitur. Nam primo dicit Troiæ ruinam: post errores suos. *Septima æstas.* Per æstates, annos intellige. Nam sic ante Olympiadas computabant. Septem autem esse annos Dido cognouit ex Teucro.

C

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER II.

D

CONTICVERE *omnes, intentique ora tenebant:*
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum regina iubes renouare dolorem,
Troianas vt opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Vlyssi,
Temperet à lachrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentque cadentia sydera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breuiter Troiæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit:

E *Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi*
Ductores Danaûm, tot tam labentibus annis,
Instar montis equum, diuina Palladis arte
Ædificant; sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitusque cauernas
Ingenteis, vterumque armato milite complent.

F *Conticuere omnes.* Quia supra dixit, Fit strepitus tectis. *Conticuere* autem pro conticuerunt: metri caussa, vel ratione clausularum. Nec est, vt quidam dicunt, dualis numerus: qui apud Latinos nunquam penitus inuenitur. Et bene *omnes addidit.* Poterant enim simul quidam, sed non omnes, tacere. *Intentique ora tenebant.* Id est ora intuebantur loquentis, aut immobiles vultus habebant. vt, Tenuitque inhians tria Cerberus ora: id est immobilia habuit. Aut tenebant, habebant. vt Terentius, *Nam Andriæ illi id erat nomen, teneo.* Ideo autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec aduertere. *Inde.* Aphæresis est, pro deinde. *Toro ab alto.* Summus enim semper est pontificalis locus: vt Aeneas vbique quasi sacratus inducitur. Dictus autem à torris herbis est torus. *Orsus.* Hic cœpit, alibi finiuit: vt, sic Iuppiter orsus. *Infandum.*

Quia viró forti victum se dicere, & doloris est, & pudoris. *Iubes.* Vis: vt, *Iubéo Chremetem.* Nam aliter hoc verbum Aeneæ persona non recipit. *Renouare.* Retexere, iterare. *Troianas vt opes.* Sic Horatius, *Aut pingues Phrygiæ, Mygdoniasque opes. Et lamentabile regnum.* Id est magnum, quasi dignum multa lamentatione: vt, Hi multum fleti ad superos. *Danas.* Dicti à Danao rege. Nam Græci proprie sunt Thessali à Græco rege. *Pars magna fui.* Propter coniugem amissam. Et hoc se commendat: vt paulo post, Aut quid in euersa vidi crudelius vrbe? *Fando.* Dum ipse dicit. alibi dum dicitur: vt Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures. Quia gerundi modus est: siue pro infinitiuo modo dictum accipiunt. *Myrmidonum.* Myrmidones sunt Achillis socij. A Rege Myrmidono dicti, Iouis & Eurimedontis filio. *Dolopes,* Pyrrhi: qui eum de Scyro secuti sunt. Dicti autem sunt Myrmidones propter hanc causam: Aeacus cum in arbore fici formicas, id est μύρμηκας vidisset, optauit tot sibi socios euenire, & statim formicæ in homines versæ sunt: sed hoc fabula est. Nam Eratosthenes dicit Myrmidonas à rege Myrmidono dictos. *Aut duri miles Vlyssi.* Duri, non laborioси, sed crudelis: vt, quem dat tua coniux dura. Nam Virgilius pro negotiorum qualitate dat epitheta: quum Homerus eadem etiam in contrariis seruet. Sensus autem est, Sine lachrymis hæc nec à quouis hostium dicerentur. Illud autem quod Asinius Pollio dicit, caret ratione de Achemenide dictum Miles Vlyssi. Myrmidonas vero & Dolopas præsentes esse acceptos ab Heleno. Si sic enim dicit, frangitur dignitas. *Temperet.* Abstineat. *Præcipitat.* Præcipitatur. Verbum pro verbo. *Cadentia sydera.* Aut epitheton est syderum, quæ semper & oriuntur & occidunt: aut certe maiorem partem noctis dicit esse transactam, per sydera autem noctem significat quæ somnos suadet. *Casus cognoscere.* Fortunam periculá cognoscendorum casuum: & Græca figura est. Et breuiter præscribit: quia Dido dixerat, à prima die hospes origine nobis. *Supremum.* Postremum, vltimum. *Quanquam animus meminisse horret.* Quanquam, melius præsenti iungitur tempori: vt, Quanquam scio, quanquam lego. Quod autem dixit meminisse horret, defectiui verbi ratio est. Nec enim potuit dicere meminere. Et in his quæ corrupta sunt naturaliter, vt odi, noui, cœpi, memini: & omnia tempora quæ inueniuntur, & suo & aliorum funguntur officio: vt, Memini, præteritum est. Legimus tamen & *Memini videre, quo æquior sum Pamphilo.* Et, Memini me turribus altis Corycium vidisse senem. Quod si sit & in verbis integris: vt, Iuuat euasisse tot vrbes: quanto magis in corruptis? *Refugit.* Propter metrum, pro præsenti præteritum posuit. *Incipiam.* Deest, tamen. *Fracti bello.* In hoc libro duplex intentio est: ne vel Troiæ, quod victa est: vel Aeneæ turpe videatur esse quod fugit. *Faci que repulsi.* Oraculis (secundum Plautum) tribus, vita scilicet Troili, Palladij conseruatione, integro sepulchro Laomedontis: quod in Scæa porta fuit: vt in Bacchidibus lectum est. Secundum alios vero, pluribus: vt de Aeaci gente aliquis interesset. Vnde Pyrrhus admodum puer euocatus ad bellum est, vt Rhœsi equi tollerentur: vt Herculis interessent sagittæ: quas misit Philoctetes, quum ipse non potuisset afferre morte præuentus. *Labentibus Ductores.* Sonantius est quam duces, vt regnatorem Asiæ: quod heroum exigit carmen. *Labentibus.* Velocibus cursu, vt Labere nympha polo, & Labere pennis. Cursu enim lapsus celerior est. *Instar.* Nomen est indeclinabile licet Probus instaris declinauerit, vt nectaris. & caret præpositione vt peregre: quamuis Serenus ad instar dixerit. *Instar* autem est ad similitudinem. Vnde non restaurata, sed instaurata dicuntur ædificia ad antiquam similitudinem facta. *Equum.* Higinus & Tubero de hoc equo dicunt: machinamentum bellicum fuit, quod equus appellatur vt aries & testudo quibus muri vel discuti vel subrui solent: vnde est, Aut hæc in nostros fabricata est machina muros. Vt alij, porta quam eis Antenor aperuit, equum habuit pictum: vel certe Antenoris domus quo posset agnosci. Aut equestri prælio victa est Troia. Aut à monte Hippio post quem se absconderant Græci. Vnde & alludit: Instar montis equum. Autre vera fuit: quod Virgilius sequitur. *Pallados arte.* Aut ingeniosè, aut dolosè: ac si diceret consilio iratæ deæ: quæ fuit inimica Troianis. *Ædificant.* Translatio à nauibus, vt Cicero, *Nauem tibi ædificatam esse Messanæ.* Item *intexunt.* Quia naues dicuntur texi, nam vbi naues fiunt textrinum vocatur. Vt ipse Bis denas Italo texamus robore naues. *Abiete costat.* Non sine causa Virgilius hoc loco abietem commemorat. Item acerem & pinum paulo post. Nam fulminata abies, interitum dominæ significat: & Troia per fœminam periit. Acer vero in tutela Stuporis est: & viso equo stupuere Troiani. vt, Pars stupet innuptæ donum exitiale Mineruæ. Pinus in tutela quidem est matris deûm: sed & fraudum & insidiarum: quia eius poma cadentia per fraudem interimunt: & hic equus plenus insidiarum est. *Abiete.* Solutio est dactyli nûc in proceleusmaticum, vt, Arma virum: aliàs in anapestum, vt Fluuiorum rex Eridanus. Sciendum autem Virgilium seruasse sibi vbique in solutione istâ, excusationem synalœphæ: quod alij contemnunt. *Votum.* Oblatum. Nam participium est, id est vouisse pro reditu. *Ea fama vagatur.* Hoc est reditus. Bene excusat, ne reus sit conscientiæ. *Auo.* Pro illuc in equum, vel in hanc rem. *Delecta corpora.* Delectorum virorum. *Sortiti.* Contraria sunt delectos & sortitos. Sed intelligimus quidem plures electos: sorte tamen

A tamen exiipſis ductos,qui includerẽtur.*Virum.* Pro virorum:qua figura & in proſa vtimur. Dicit ſane Plinius in naturali hiſtoria hoc in neutro eſſe faciendum, ſcilicet propter caſuum ſimilitudinem:ni forte nimia metri neceſſitas cogat.*Furtim.* Latenter,vnde fures quaſi per furtuum tempus,hoc eſt nigrum,aliquid ſubripiunt.*Cæco lateri.* Pro cœcis lateribus. Aliter autem cœcus homo non videns:aliter cœcum latus,abſconſurũ & obcæcaturum. *Ingenteu* Nonnulli omnia loca concaua dicunt: alii fuſtes curuos nauium, qui extrinſecus tabul * adfiguntur cauernas appellarunt:permanſit in metaphora vt intexunt diceret:cauernas ſane dicẽdo epitheto leuauit tapinoſim. *Vterumque.* Vterus eſt mulierum:nam prægnanus propriè eſt quem modo ideo dixit,quia dicturus eſt fœta armis. Aluus,eſt quo defluunt ſordes:vt Saluſtius,*Simulans ſibi aluum purgari.* Venter qui videtur.Iuuenalis,*Montani quoque venter adeſt abdomine tardus. Armato milite.* Ex hoſte ſcilicet,& ſingularem numerum pro plurali poſuit.

2 *Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima fama*
Inſula,diues opum,Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus,& ſtatio male fida carinis.
Huc ſe prouecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati,& vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu:
C *Panduntur portæ: iuuat ire,& Dorica caſtra:*
Deſertoſque videre locos,littuſque relictum.
Hic Dolopum manus,hic ſæuus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus,hic acies certare ſolebant.

Tenedos. Inſula eſt contra Ilium. Tenes quidam infamatus,quod cum nouerca concubuiſſet, hanc inſulam vacuam cultoribus tenuit.Vnde *Tenedos* dicta eſt. Ideo ergo ait notiſſima fama. Sic Cicero in Verrinis *Tenem ipſum,cuius & nomine Tenedos nominatur.Inſula diues opum.* Hic getnitiuo iungit.Statius,quod rarum eſt,& ablatiuo, *Vt ſatis oſtro diues & auro. Sinus.* Reductus litoris ſeceſſus.*Statio.* Statio vbi ad tempus ſtant naues:Portus verò vbi hyemant.*Male fida.* Pe-
D riculoſa ſcopulis, vel à Græcis.Aut minus fida propter periculum nauium:quia ſtatio eſt,quã plagiam dicunt:aut certe fida Græcis.*Male.* In noſtram perniciem.vt Lucanus de Syrtibus,*Sic male deſeruit.* Et hanc ſignificationem raro inuenimus.Sane male fidus non infidus ſed minus fidus intelligitur.*Male* enim minutionem habet,non negationem. *Condunt.* Pro abſcondunt. *Abiiſſe.* Abiiſſe pro petiſſe dicimus:ſed propter metrum epenthеſis facta eſt.*Mycenas.* A parte totum,id eſt Græcia.*Omnis Teucria.* Subaudi gens: Et abſoluta eſt elocutio.*Soluit.* Quaſi ante ærumnis victi eſſent.*Panduntur portæ.* Signum pacis eſt : vt Saluſtius, *Apertæ portæ,repleta arua cultoribus.Dorica caſtra.* Mala eſt compoſitio ab ea ſyllaba incipere qua ſuperius finitus eſt ſermo. Plerunque & cacephaton facit,vt hoc loco.Sane Dorus,Neptuni filius fuit:vnde Dori-
E riginem ducunt. *Hic.* Pro illic.*Tendebat.* Tentoria habebat.vt,Et latis tendebat in aruis. *Sæuus Achilles.* Propter Hectorem tractum.Et talis vbique inducendus eſt:vt Horatius, *Iura neget ſibi nata.Claſſibus hic locus.* Magis ad equites debemus referre:vt & ortinæ claſſes. Vnde & claſſica dicuntur.*Hic acies.* Hic exercitus.Legitur & acie.Nam poteſt vtrumque.

3 *Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruæ:*
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur,& arce locari:
Siue dolo,ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant.
F *At Capys,& quorum melior ſententia menti,*
Aut pelago Danaûm inſidias,ſuſpectaque dona
Præcipitare iubent,ſubiectiſque vrere flammis:
Aut terebrare cauas vteri,& tentare latebras.
SCINDITVR incertum ſtudia in contraria vulgus.

Pars. Figurate,vt Pars in fruſta ſecant.*Innuptæ.* Quæ nunquam nubit. Nam virgo poteſt & nubere.*Donum.* μετωνυμία non quod ipſa dedit,ſed quod ei oblatum eſt.*Exitiale.* Periculoſum, i.Troianis:*Primuſque Thymœtes.* Vt Euphorion dicit.*Priamus ex Arisba filiã vatem ſuſcepit.* Qui

cum dixisset quadam die nasci puerum, per quem Troia posset euerti: pepererunt simul & Thymœtis vxor & Hecuba, quæ Priami legitima erat. Sed Priamus Thymœtis filium vxoremque iussit occidi. Inde ergo nunc dicit siue dolo: quia iustam caussam proditionis habere videbatur. Alij volunt *dolo*, quo omnes decepti sunt. *Sic fata ferebant.* Vt etiam ciues contra patriam sentirent. *At Capys.* Quidam: non pater Anchisę. Et bene nec se nec patrem huic cõsilio dicit interfuisse, per quod interitus patriæ imminebat. Quanquam Æneas quasi obtrectator Priami non adsit, vt Homerus dicit: Anchises vero propter cœcitatem, vt docet Theocritus. *Pelago.* Pro in Pelagus. *Subiectisque vrere flammis.* Que, copulatiua coniunctio est, non disiunctiua quæ hic esse debuit, sed Poetarum est, partem pro parte ponere: vt toruum pro torue, & voluentibus pro volubilibus. Ergo coniunctionem pro coniunctione posuit: vt, Saxum ingens voluunt alij, rapidisque rotarum, id est *que* pro *ve*. Nam sonantius visum est. *Terebrare.* Quidam aperire ac scindere accipiunt: alij terebrare simpliciter accipiunt. *Incertum.* Instabile. Vnde est, *Studia in contraria.* Sane *vulgus* magis masculini generis est, quam neutri: quia in *us* exeuntia neutra, in *ris* mittunt genitiuum: excepto pelagus: quod in hoc nomine creauit errorem.

4 *Primus ibi ante omneis magna comitante caterua,*
Laocoon ardens summa decurrit ab arce:
Et procul, O miseri, quæ tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostes? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlysses?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achiui:
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturáque desuper vrbi:
Aut aliquis latet error. Equo ne credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.

Ante omnes. Aut Perissologia est, dixit *Primus.* Aut *ante omnes*, id est videntibus omnibus. *Laocoon.* Omnia in *on* exeuntia, tertiæ sunt declinationis: vt Laocoontis, Demophoontis, Hippocoontis. *Ardens* Omnis affectus tribus rebus ostenditur, vultu, voce, gestu. *Procul.* Quidã hoc loco procul, vnde primum exaudiri potuit: alij iuxta volunt, vt Serta procul. *Quæ tanta insania?* Quia insanorum est contra se sentire. *Dona carere dolis Danaûm?* Ordo est, Dona Danaûm: non dolis Danaûm. *Sic notus Vlysses?* Quod vt ait Homerus, verberatus voluntate: & sub habitu mendici Troiam ingressus, explorauit vniuersa. *In ligno.* Bene ligno, quasi dissuasor: non simulacro, vt paulo post. Ducendum ad sedes simulacrum. Nam in suasione vel dissuasione tam sensus quam verba consideratur. *Venturaque desuper vrbi.* Oppressura ciuitatem. *Error.* Dolus vt, Et inextricabilis error. Et est figura ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Distinguendum sane error: & sic dicendum, *Equo ne credite Teucri.* Item, *Quicquid id est, timeo.* Hoc enim melius est.

5 *Sic fatus, validis ingentem viribus hastam*
In latus, inque feri curuam compagibus aluum
Contorsit. stetit illa tremens, vteroque recusso
Insonuere cauæ, gemitumque dedêre cauernæ.
Et si fata deum, si mens non læua fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras.
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

Hastam in aluum contorsit. Quidam deesse putant aliquid, vt sit sensus, Inclinans se in latus ad ictum vehementiorem contorsit hastam: Nam si latus equi accipias, contrarium erit quod subiunxit Aluum feri. *Latus.* Quidam inter ventrem & latus percussum intelligunt: multi ita volunt intelligi In latus. *Feri.* Quadrupedis: ab eo quod toto corpore feratur, vt, pectebatque ferum. *Curuam aluum.* Plautus masculino genere protulit, quo non vtimur. Percussum sane intelligimus inter ventrem & latera. *Vtero recusso.* Pro concussio: præpositio pro præpositione. *Cauæ cauernæ.* Græca figura: vt vitam viuere, mortem mori. *Fata deum.* Fata modo participium est, hoc est quæ Dij loquuntur: vt Statius, Et *vocem fata sequuntur. Læua.* Modo contraria. Et sciendum læuum cum de humanis rebus, esse cõtrarium: cum autem de cœlestibus prosperum,

A prosperum, vt, Intonuit læuum: quia sinistra numinum dextra sunt intuentibus. *Fœdare.* Dilacerare. Fœdum enim tam apud Virgilium, quam apud Salustium non turpe significat, sed crudele: vt, Sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes, Salustius, *Fœdi oculi. Stares.* Si stares legeris, maneret sequitur: propter ἀμετάπτωτον. Et est apostropha.

6 *Ecce, manus iuuenem interea post terga reuinctum,*
Pastores magno ad regem clamore, trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus vltro,
Hoc ipsum vt strueret, Troiamque aperiret Achiuis,
B *Obtulerat, fidens animi, atque in vtrunque paratus,*
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
Vndique visendi studio Troiana iuuentus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.

Manus reuinctum. Vt, Oculos suffusa. *Trahebant.* Cum festinatione adducebant. vt Conuentus trahit in medios. Et modo *Trahebant* ad ducentium desiderium pertinet: non quod renititur Sinon, nanque contrarium esset Qui se ignotum venientibus vltro. *Qui se.* Alii *Quis se*, Quibus se legunt. *Hoc ipsum.* Vel vt caperetur, vel quia Græci simulabant. Ipsum autem per *M* non per *D* quia vsurpatum est ipsud: & est naturale ipsus: vt, *Ipsus mihi Dauus.* Dicimus ergo ipsus ipsa ipsum, vt doctus docta doctum. *Vt strueret.* Inchoatum a Græcis perficeret: hoc est, Confirmaret
C periuria, & dolorum semina. Et respexit ad superiora, vt Ædificant. *Fidens animi.* Vt, O præstans animi iuuenis. Et est nomen. Desinit esse participium, quia genitiuo cohæret. Sane veteres fiduciam interdum pro crimine & audacia ponebant, vt pallita fiducia quam argenteis purgatores dicuntur. & Virgil. Nam quia te iuuenum confidentissime. *In vtrunque.* In, modo ad significat: alibi pro contra, vt etiam supra diximus. *Versare dolos.* Dolo euertere: & subaudi Troianos: aut *Dolos versare*, hoc est exercere, hinc versutus quod facile se ad ea quæ vsus poscit vertit. *Visendi.* Frequentatiuum verbum est. *Circumfusa ruit.* Figuratum est, quia iuuentus enuntiatione singulare est, intellectu plurale. *Illudere capto.* Et illudo tibi & te dicimus, vt hoc loco: & illudo tē, vt, Verbis virtutem illude superbis. Simile est insulto tibi & te.

D 7 *Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab vno*
Disce omneis.
Namque, vt conspectu in medio turbatus inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid iam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos vsquam locus, insuper ipsi
E *Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.*

Accipe. Audi da dic, vt Qui sit da Tytire nobis. *Crimine ab vno.* Hoc est causa, vt, Crimen amor vestrum. Ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Si enim simpliciter intellexeris *Crimine*: de negotio ad personam vitiosum transitum facit. Alij sic legunt: Danaûm insidias & crimen. *Turbatus.* Quasi turbatus: vt Exultat Amazon, quasi Amazon. *Heu.* Modo vna est syllaba: sed interdū propter metrum duæ fiunt: Eheu quam pingui macer est mihi taurus in aruo. Sicut prendit & prehendit, & secundum Plinium multa sunt talia. *Tellus & æquora.* Bene conciliat suam miseriem, quia Græci tenebant maria, Troiani terras. Sane *Tellus, vs* longa est: & pauca sunt quæ *vs* producunt, vt senectus, iuuētus, salus, virtus, palus, seruitus, incus, tus, rus, mus, pus: tunc scilicet
F quum genitiuus in *Tu* vel in *Ris* exit. Et habet penultimam longam. Ideo autem *Tu* & *Ris* dicta sunt: quia palus, licet paludis longa sit *Lu*, breuis tamen nonnunquam inuenitur, quia in *Dis* exit genitiuus: vt Horatius, *Steriliſque diu palus aptaque remis. Æquora.* Maria. Alibi campos: vt, Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor. Dictum enim est ab æqualitate. *Denique*, Aut vacat sicut gentium aut nouissime significat. *Insuper ipsi.* Et insuper ipsi quibus sum præstaturus salutem. *Infensi.* Infensus proprie est ab inimico maior. *Pœnas cum sanguine poscunt.* Id est tormenta & mortem. Potest enim aliud esse sine alio.

8 *Quo gemitu conuersi animi compressus & omnis*
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus:

Quid ve ferat, memoret: quæ sit fiducia capto. A
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi, rex, fuerint quæcunque fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.

Quo sanguine cretus. Quibus sit parentibus natus. Nam Græcum esse constabat. *Ferat.* Adferat id est nunciet. *Memoret quæ sit fiducia capto.* Aut dicat quæ sit in captiuo fiducia, vt audeat dicere insuper ipsi. aut certe *Memoret*, est meminerit: vt significet, meminerit in captiuo veriloquiũ B vitæ esse fiduciam. Vnde & responsio talis est. *Fatebor vera.* Alij *Memorem* legunt, vt sit sensus, Hortabamur ad loquendum memorem: hoc est qui diligenter factionis suæ meminerat. *Fuerit quodcunque.* Id est quicunque me sequitur euentus. *Hoc primum.* Hoc maximum & subaudis fatebor. *Sinonem.* Autolycus quidam fur fuit, qui se varias formabat in species. hic habuit liberos, Sisyphum, vnde natus est Sinon: & Autolycum vnde Vlyxes. Consobrini ergo. Nec immerito Virgilius Sinoni dat & fallaciam, & proditionis officium: ne multum discedat à fabula: quia secundum Euphorionem Vlyxes hoc fecit. *Finxit.* Composuit, formauit. Vt, Et corpora fingere lingua. Et sciendum quod omnis Sinonis oratio diasyrtica est. Nam & Negotium exprimit: & Troianorum insultat stultitiæ. *Finxit vanum.* Fallacem. Et qui etiam sine vtilitate mentitur: *Mendax* qui tantum ad decipiendum. Vanus vero stultus apud idoneos inuenitur: vt Iuuenalis, C *Sic libitum est vano qui nos distinxit Othoni.*

9 *Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures*
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum, D
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnumque vigebat
Consiliis, & nos aliquod nomenque, decusque
Gessimus, inuidia postquam pellacis Vlyssi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.

Fando aliquid si fortè tuas peruenit ad aures. Dum dicitur. Et vtitur bona arte mendacij, vt E præmittat vera, & sic falsa subiungat. Nam quod de Palamede dicit, verum est: quod de se subiungit, falsum. Et sciendum ex hac historia partem dici, partem supprimi, partem intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, vt Apollonius dicit: septimo gradu à Belo originem ducens, quum delectum militum per Græciam ageret, simulantem insaniam Vlyxem duxit inuitum. Quum enim ille iunctis dissimilis naturæ animalibus salem sereret, filium ei Palamedes opposuit. Quo viso Vlyxes aratra suspendit: & ad bellum ductus, habuit iustam causam doloris. Postea quum Vlysses frumentatum missus ad Thraciam nil aduexisset, à Palamede est vehementer increpatus. Et quum diceret adeo non esse negligentiã suam, vt ne ipse quidem si pergeret, quicquam posset aduehere: profectus Palamedes, infinita frumenta deuexit. qua inuidia Vlysses auctis inimicitiis fictam epistolam Priami nomine ad Palamedem (per quam agebat gratias proditionis, & commemorabat secretum auri pondus esse transmissum) dedit captiuo: & eum in itinere iussit F occidi. Hæc inuenta, more militiæ regi oblata est, & lecta principibus conuocatis. Tunc Vlyxes quum se Palamedi adesse simularet, ait, Si verum esse creditis, in tentorio eius aurum quæratur. Quo facto, inuento auro quod ipse per noctem corruptis seruis absconderat, Palamedes lapidibus interemptus est. Hunc autem constat fuisse prudentem. Nam & tabulam ipse inuenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus, vt Varro testatur. Secundum quosdam ipse reperit literas. Quæ res si forte sit dubia, tamen certum est ϑ φ χ ab hoc inuentas cum aspiratione. *Inclyta gloria.* Propter delectum & frumenta. *Falsa sub proditione.* Sub falso crimine proditionis. Et remotam per trãsitum dicit. Vnde & paulò post, Haud ignota loquor. quanquã ibi possit intelligi,

haudi

A haud ignota nobis: sed forte etiam ad vos potuit peruenire. Sciendum sane factum hoc vere, & Troianos sciisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus quæ vera sunt, dicit: vt fidem sequentibus faciat. *Pelasgi.* A Pelasgo terræ filio qui in Arcadia genitus, vt Hesiodus tradit. *Infando indicio.* Propter aurum clam suppositum. Indicio autem delatione. *Quia bella vetabat.* Iam hoc falsum est: sed dicitur ad Sinonis commendationem, nam aliam ob causam Palamedes periit. *Cassum.* Priuatum, vacuum, & cassum est quasi quassum & nihil continens, nam & vas quassum quod humorem in se non continet, & est vacuum, vnde & retia casses qui multum in se vacui habeant. *Pauper.* Hæc enim fuerat caussa militandi, vt Terentius, *Quum hinc egens profugiet aliquo militatum. Primis annis.* Aut adolescentiæ, aut belli. *Dum stabat regno incolumis.* Quia & ipse vnus de regibus fuit. *Et nos.* Pluralis pro singulari, vt Salustius, *Nos in tanta doctissimorum copia:* An nos se
B & patrem dixit vt Palamedis.* *Nomen.* Gloriam vel nobilitatem vt alij, vt Cui genus, & quondã nomen natique fuissent. *Inuidia.* Propter aduectum frumentum. *Concessit.* Pro Decessit. *Pellacis.* Per blanditias decipientis. Pelliçere enim est per blanditias elicere. *Mecum indignabar.* Quomodo ergo Nec tacui demens? Intelligimus istum quasi tacuisse primo: post impatientia doloris eripuisse.

10 *Nec tacui demens, & me fors si qua tulisset,*
Si patrios vnquam remeassem victor ad Argos,
Promisi vltorem, & verbis odia aspera moui.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlysses
Criminibus terrere nouis: hinc spargere voces
C *In vulgum ambiguas, & quærere conscius arma.*
Nec requieuit enim donec Calchante ministro.

Fors si qua. Bene si qua: male quæ, est & bona & mala.* *Promisi.* Pro minatus sum, per contrarium dixit: quia minamur mala: promittimus bona. Sic autem Horatius contra, *Atqui vultus erat multa & præclara minantis.* Id est promittentis & promisi vltorem, deest futurum. *Tulisset.* Nonnulli pro retulisset. *Victor.* Vt quidam volunt voti compos vt est, quam septem ingentia victor, quia aliter dictum potuit nõ bene à Troianis accipi. *Argos.* Argi ab Argo dicti quem custodem
D vaccæ in quam Io fuerat commutata Mercurius occidit. *Hinc mihi prima mali labes.* Pro hac causa, vel propter hoc, & est aduerbium locale pro cõiunctione causali. Quia secuta sunt postea oraculum & ascita Calchantis factio, adscita sane dicitur adsumpta. *Labes* vero tuinam significat à lapsu. *Criminibus.* Causis, vt: Et crimine ab vno. *Nouis.* Quæ nullus speraſſet. *Spargere voces.* Vt Cicero. *Spargere venena didicerunt. Ambiguas.* Dubias ne si aperte ageret, accusatio esse videretur. *Conscius.* Aut peracti sceleris, & de nece Palamedis, aut dolorum suorum: vt in tertio, Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto, aut certe sciens hunc meum animum. *Arma.* Modo fraudes, vel dolos. Nam arma sunt instrumenta cuiuslibet rei. Vnde insidiantis fraudes arma nominauit. Alij arma pro consiliis accipiunt. *Nec requieuit enim.* Aut vacat Enim: aut pendet sensus vt & posterior. *Donec Calchante ministro.* Arte enim agit vt semiplena dicendo cogat interrogare, & auidius audire Troianos. *Calchante ministro.* Me destinat aræ, intelligitur: & est Aposiopesis.

11 *Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata reuoluo?*
E *Quidve moror si omnes vno ordine habetis Achiuos,*
Idque audire sat est, iamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus scitari, & quærere caussas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pauitans, & ficto pectore fatur.

Sed quid ego. Et bene reticuit ne tæderet illos tam longæ orationis, hîc autem abundat ingrata, id est, vobis, nec placitura, nec mihi gratiam conciliantia. *Quidve moror?* Vestram scilicet festi-
F nationem. *Omnes.* Et eos qui prodesse disponunt. *Vno ordine.* Vno reatu. Et est de antiqua tractũ scientia: quia in ordine dicebantur causæ propter multitudinem, vel tumultum festinantium, quum erat annus litium. Iuuenalis, *Expectandus erit qui lites inchoet annus Iamdudum.* Modo, quamprimũ. *Hoc Ithacus* pro Ithacensis, principale pro deriuatio. *Velit, & magno mercentur Atridæ.* Callide hoc dicto impetrat vitam, asserẽs mortem suam illorũ hostib. esse placiturã. Ideo autem dicit *mercentur*, quia sacrorũ est, vt fugiens victima vbicũque inuenta fuerit, occidatur: ne piaculum committatur. Ergo Sinon qui victima fuerat, iure, & votis, & prçmio Græcorũ interimitur. *Magno mercentur*, i. pretio. vt, Turno tempus erit magno quum optauerit emptum. Intractũ Palanta. *Ardemus scitari.* Festinamus inquirere. *Quærere caussas.* Cur à Græcis eius optarentur inte-

ritus. *Artisque Pelasgæ.* Ars, τὸν μίμον est. Ideo adiecit *Pauitans.* Quasi pauitans. *Ficto pectore.* Pectus pro vero posuit. Nam nunquam fingitur pectus. A

12 *Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta*
Moliri, & longo fessi discedere bello:
Fecissentque vtinam, sæpe illos aspera ponti
Intercluſit hyems, & terruit Auster euntes.
Præcipue cum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi:
Suspensi Eurypilum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat. B

Sæpe fugam Danai. Hoc secundum Homerum verum est. *Moliri* Parare. Et hoc verbo difficultatem rei ostendit. *Longo.* Decennali. *Fessi bello.* Fauorem sibi conciliat dicendo fatigatos esse Græcos virtute Troianorum. *Fecissentque vtinam.* Significatio optandi à præterito tempore. *Ponti hyems.* Bene addidit *Ponti*: quia est & temporis. *Euntes.* Ire cupientes: vt, Quum canerem reges & prælia: id est cum canere vellem & à Græcis, figura est, vbi statuisse aliquid pro inchoatione haberentur. *Præcipue.* Contra illud ne diceretur numina non esse placata. *Trabibus acernis.* Speciem pro genere posuit, id est pro quocunque ligno. *Æthere.* Ætherem pro aëre posuit poetica licentia. *Suspensi.* Solliciti: vt, Nostroque in limine pendens. quia nec tempestas post dona mutabatur. Aut ad Nimbos refertur vt dicat nimbi suspensi. *Scitatum.* Scitantem participium pro participio est, id est scitaturum. Alij *Scitatum* legunt, id est inquisitum. *Oracula.* Ad templa de quibus dantur oracula, alibi oracula responsa, vt Lapsis quæsitum oracula rebus, & Quin adeas vatem precibusque oracula poscas. *Adytis.* Adytus, est locus tepli secretior: ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti. *Tristia dicta reportat.* Renunciat. More suo breuiter habitum futuræ orationis ostendit. C

13 *Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa,*
Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quæ vox vt venit ad aures,
Obstupuere animi, geliduſque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina Diuûm
Flagitat, & mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant. D

Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa. Cum primum: Hic distinguendum est, quia & semel ad Troiam ventum est: & ante quam ad eam veniretur, de Iphigenia est sacrificatum, cuius fabula talis est: Quum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ ceruum occidit ignarus in venatione. Vnde dea irata flatus ventorum qui ad Troiam ducebant suspendit, ob quam rem consulta per Calchantem oracula dixerunt Agamemnonio sanguine, hoc est immolata Iphigenia placandam Dianam. Cum ergo ab Vlysse adducta esset vt immolaretur, numinis miseratione sublata est: ceruaque supposita, & translata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita est. Sacerdos facta Ortiæ Dianæ. Cum secundum statutam consuetudinem humano sanguine numen placaret, agnouit fratrem Orestem: qui accepto oraculo, carendi furoris caussa cum amico Pylade Colchos petierat: & cum his occiso Thoante, simulacrum sustulit absconditum face lignorum. Vnde & Fascelis dicitur: non tantum à face, cum qua pingitur, propter quod & Lucifera dicitur: & Aritiam detulit. Sed cum postea Romanis sacrorum crudelitas displiceret (quanquam serui immolarentur) ad Laconas est Diana translata: vbi sacrificij consuetudo, adolescentulorũ verberibus seruatur: qui vocabantur Bomonicæ: quia aris superpositi contendebant qui plura possent verbera sustinere. Orestis vero ossa ab Aritia Romam translata sunt: & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolini, iuxta Concordiæ templum. *Virgine cæsa.* Non vere: sed vt videbatur. Et sciendum in sacris simulata pro veris accipi. Vnde quum de animalibus quæ difficile inueniuntur, est sacrificandum: de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur. Hinc est etiam illud, Sparserat & latices simulatos fontis Auerni. Nam & in templo Isidis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. *Litandum.* Offerendum. E F

Modo

A Modo verbum, ſed hoc in liquidis fit, id eſt lito, vt libo: à lito autem fit litus eo quod interluit. *Argolica.* Quia occurrebat, Occidi potuiſſe captiuum. *Cui fata,* Id eſt reſponſa. *Parent.* Cui præparent mortem. *Hic.* Pro tunc. *Vatem.* Nunc diuinum, alias poetam; Tu vatem, tu Diua mone. Alias ſacerdotem: vt, Et aurea vati Caſſida. *Magno tumultu.* Ad factionem tegendam. *Protrahit.* Quaſi nolentem. *Numina diuûm.* Pro oraculis poſuit: Id eſt, vt ambiguitatem oraculorum interpretetur. *Flagitat.* Id eſt inuidioſe poſcit, vnde & qui flagitatione dignus eſt flagitium dicitur. *Multi crudele canebant.* Multi, bis intelligendum, id eſt multi videbant taciti, multi etiam dicebant: ne ſit contrarium, canebant taciti.

14 *Bis quinos ſilet ille dies tectuſque recuſat*
B *Prodere voce ſua quenquam, aut opponere morti.*
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſque timebat,
Vnius in miſeri exitium conuerſa tulere.

Bis quinos ſilet ille dies. Dicimus &, bis quinis ſilet diebus. *Tectus.* Aut tegens conſilium ſuum: Aut cautus ne intelligeretur. *Recuſat.* Abnegat. *Prodere.* Dolo oſtendere. *Opponere.* Obiicere, deſtinare. *Vix tandem.* Aut iunge, & vacat *Tandem.* Aut ſepara, & eſt aggeratio ex ſynonymis, vt, *Abijt, exceſſit, euaſit, erupit.* Et eſt ordo, vix tandem rumpit vocem. *Compoſito.* Ex pacto. *Rumpit*
C *vocem.* Hoc eſt erumpit in vocem, & dictum eſt per contrarium. Nam ſilentium rumpere, eſt loqui: vt, Quid me alta ſilentia cogis Rumpere? Vocem vero rumpere, eſt tacere. Sed aliqua interdum ſimpliciter, interdum per contrarium intelliguntur. *Et quæ ſibi quiſque timebat.* Ideo hoc addidit, quia dixerat Aſſenſere omnes: ne videretur fuiſſe cunctis ſuæ gentis inuiſus.

15 *Iamque dies infanda aderat, mihi ſacra parari,*
Et falſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
D *Limoſoque lacu per noctem obſcurus in vlua*
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent.
Nec mihi iam patriam antiquam ſpes vlla videndi,
Nec dulceis natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.

Mihi. Multi poſterioribus, multi prioribus iungunt. Vnus tamen eſt ſenſus. *Parari.* Infinitus modus pro indicatiuo, hoc eſt pro parabant: & eſt figura propria hiſtoriographorũ: vt Saluſtius
E *Equitare, iaculari, curſu cum æqualibus certare:* Vt poetarum proprie eſt, Nuda genu & Toruum clamat. Quod autem ait Cicero, *Bellicum canit:* non eſt figura, ſed ſermo naturalis. Eſt enim ſoni nomen. *Falſæ fruges.* Sal & far quod dicitur mola ſalſa: qua & frons victimæ & foci aſpergebantur, & cultri. Fiebant autem de horna fruge, & horno ſale. vt Horatius, *Et horna fruge Vittæ.* Quibus victimæ coronabantur. *Letho.* Non ſacrificio: & eſt hyſteroproteron, prius enim erat vt vincula rumperet, & ſic fugeret. *Vincula rupi* Atqui ſolutæ ſunt hoſtiæ. Nam piaculum eſt in ſacrificio aliquid eſſe religatum. Vnde eſt, Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta. Item, Vittaſque reſoluit Sacrati capitis. Ergo vincula religionis intellige. vt, Et vinclis innaret Lœlia ruptis, ſcilicet fœderis. Nec enim obſides vnquã ligantur. Sed huic expoſitioni illud occurrit, Vnde iſte ligatus fuerit, quia eum Troiani non ligarunt, vltro enim ſe obtulerat. Vnde intelligen-
F dum à Græcis magis ligatum ante tempus ſacrificij. Nam conſuetudo illa, quam ſupra diximus, erat in ipſo tempore ſacrificiorum. Ante enim ligabantur: vt Iuuenalis, *Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem, Limoſoque lacu.* Vt veriſimilem fugam faciat, circunſtantiis vtitur. Notandum ſane Virgilium ſub aliorum perſona cauſſam exequi nobilium: vt hoc loco Marij. Item paulo poſt Pompeij: vt iacet ingens littore truncus. *Per noctem obſcurus.* Bona elocutio eſt, rem temporis ad perſonam transferre: vt matutinus venit. *Vlua.* Paluſtris. *Si forte dediſſent.* Medium ſe præbet. Nam nec negat, nec cõfirmat eos nauigaſſe: ne aut eis demat ſecuritatem: aut quod ſupra dixit, falſum ſit non poſſe nauigare Græcos, niſi homine immolato: vt illorum ſit quicquid elegerint: & artis eſt in argumentorum anguſtia incertis vti ſermonibus. *Antiquam.* Caram. Et bene commemorat liberos & parẽtem: vt oſtendat ſe, vt vilem, ſed mortis fugiſſe terrorem. *Quos*

illi. De quibus illi. *Fors ad pœnas.* Forte & pœnas. Alij iungunt fors &, vt sit forsitan. Et bene elicit misericordiam: ostenditque non se habere causam redeundi post mortem suorum. *Effugia.* A. Pro fuga, dicimus & effugium, sicut lana & lanitium. vt, Si tibi lanitium curæ. Hinc est æquitas & æquum. Ergo more antiquo hostia si effugisset effugia vocabatur, quæ autem subposita fuerat succidanea, si grauida forda, si sterilis taure * appellabantur, vnde ludi Taurei dicti, qui ex libris fatalibus à rege Tarquinio Superbo instituti sunt. *Piabunt.* Expiabunt: & τῶν μίσων est. Nam plerunque & impiare significat.

16 *Quod te per superos, & conscia numina veri,*
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum B.
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lachrymis vitam damus, & miserescimus vltro,
Ipse viro primus manicas atque arcta leuari
Vincla iubet Priamus: dictisque ita fatur amicis,
Quisquis es (amissos hinc iam obliuiscere Graios)
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis author?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli? C.
Dixerat. ille dolis instructus & arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sydera palmas.

Per, si qua est. Aut diasyrtice ridet, aut certe hoc ait, si aliqua est fides, quam cum sibi non adscribit, facit vt in eo esse credatur. *Restat.* Superfit. *Vsquam.* Quia apud Græcos dicit fidē esse corruptam. *Intemerata.* Incorrupta vel integra. alij tamen volunt intemerata de libris sacris commutatis literis esse præsumptum, timaram enim fidem, id est scientiam in sacris dicebant, vt sit sensus, oro per fidem scām * si tameu est vsque penes homines. *Oro.* Ordo est, Quod te oro per superos. *Non digna ferentis.* Indigno luctu affecti. *Et miserescimus vltro.* Aut per se plenum: aut cohæret sequentibus: quia non potest primis. Dicimus enim aut illam rem miseror, aut illius rei misereor: non illis. *Vltro* autem non est sponte (nam iam rogauerat) sed insuper. Et venit ab eo quod est vltra: quia plus quam rogauerat, præstiterūt. *Arcta vincla* pro vincula per syncopem dictum. Aut epexegesis manicarum est: aut vtrunque habuit. *Quisquis es.* Licet hostis sis. Et sunt, vt habemus in Liuio, imperatoris verba transfugam recipientis in fidem: *Quisquis es noster eris.* Item, *Vigilasne deūm gēs:* verba sunt, quibus pontifex maximus vtitur in puluinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini. *Hinc iam.* Aut ex hoc tempore: aut ex hac oratione: aut ex eo quod te dicis Vlyxis factione laborasse. *Edissere vera* Hic distinguendum. Vera enim audire desiderat. Edissere autem ordine cuncta narra, vnde qui plane loquuntur dissertores fiunt & disserti vocantur. Sane hoc ab illo Priamus exigit, quod ipse ei statim obtulit. Cuncta equidem tibi Rex. *Quo molem.* Quam ob caussam, in quem vsum, & ad hoc respondet Sinon, Neu recipi portis. Et est color, qui in coniecturali statu sæpe requiritur. *Quis author?* Ad hoc respondet, Calchas attollere iussit. *Quid repetunt?* Quid desiderant? vtique vt placetur Minerua. *Quæ relligio?* Quæ consecratio. *Machina belli.* Ecce subtiliter secutus est istoriam * machinamentis belli mentionem facit. *Dolis & arte.* Vnam rem secundo dixit: quæ ars τῶν μίσων est, sicut supra diximus. *Ad sydera.* Ad locum syderum, vel quia semper sunt sydera, sed Solis splendore vincuntur.

17 *Vos æterni ignes, & non violabile vestrum*
Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque deūm, quas hostia gessi: F.
Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus vllis.
Tu modo promissis maneas, seruataque serues
Troia fidem: si vera feram, si magna rependam.

Æterni

A *Æterni ignes.* Aut ararum, quas fugit: vt exsecratio sit propter posteriora. *Vos aræ.* Aut certe Solem & Lunam significat. Exsecratio autem est aduersorum deprecatio: Iusiurandum vero, optare prospera. *Testor.* Modo iuro. Alibi testificor: vt Testor in occasu vestro. *Vestrum numen.* Quia secundum Philosophos dicuntur sydera elementa esse, & habere proprias potestates. *Ensesque nefandi.* Inuidiose ad pluralem transit numerum. Terentius, *Non perpeti meretricum contumelias. Vittæque deûm.* Quas habent simulachra. *Hostia* vero victima, & dicta quod dij per illam ostentur, id est æqui & propitij reddantur, vnde hostimentum æquationem. *Gessi.* Bene gessi. Non enim vere gesserat: sed quantum ad Græcos pertineret. *Fas mihi.* Subaudis sit. Et bene à diis petit veniam: ne videatur proditor. Nam & hæc quæ dicturus est, tacuit antequã audiret, Noster eris. Si enim voluntate proderet, sequebatur quod ait Cicero, *Nemo vnquam sapiens prodi ori credendum putauit. Sacrata resoluere iura.* Vt non incidat in sacramenti pœnam: nam miles legibus sa-

B cramentorum rogabatur, vt exiens ad bellum iuraret, se nihil contra Rempublicam facturum Militiæ tria sunt genera. Plerunque enim euocati dicuntur: & non sunt milites, sed pro milite. Vnde Salustius, *Neu quis miles neve pro milite.* Item, *Ab hu omnes euocatos in Centuriones.* Plerunque tumultuarij, hoc est qui ad vnum militant bellum. Plerunque sacramento rogati: quia post electionem in rempublicam iurant: Et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam & viginti-quinque annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virgilius: Sacramenti, hoc loco. Tumultuarii, Simul omne tumultu Coniurat trepido Latium. Euocationis, Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem. *Fas odisse viros.* Vt supra dictum est, omnia Dialyrtice loquitur. Nam & ad Græ-

C cos possunt, & ad Troianos referri. Et *Odisse*, Hic præsentis temporis quod non facit odere. *Si qua tegum.* Callide occultant. *Nec legibus vllis.* Si Græcorum: propter Noster eris. si Troianorũ, quia Græcus. *Tu modo.* Pro tantummodo. *Promissis.* pro in missis. *Serues Troia fidem.* Quia quod rex promittit, videtur respublica polliceri. *Vera feram.* Pro dicam. *Magna rependam.* Magna præmia resoluam, & videtur duo promittere, primo veriloquium, deinde salutem.

18 *Omnis spes Danaûm, & cœpti fiducia belli*
Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inuentor Vlysses,
Fatale aggressi sacrato auellere templo
D *Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,*
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, auersa deæ mens.

Omnis spes Danaûm. More suo à veris incipit. Nam & fauet Minerua Græcis: & constabat raptum esse Palladium. *Tydides sed enim.* Hysteroproteron est, Sed enim ex quo impius Tydides. Hysterologia, vnius sermonis: vt Transtra per & remos. *Impius.* Propter numina vulnerata. *Ex*

E *quo* autem vel die vel facto. *Scelerumque inuentor Vlysses.* Propter se & propter Palamedem factione occisum. *Fatale.* τῶν μέσων. est. Nam & quod custodit, & quod interimit pro loco intelligitur. *Auellere.* Ostendit inuitum numen esse sublatum. *Palladium.* Helenus apud Arisbam captus à Græcis est: & indicauit coactus fata Troiana: in quibus etiam de palladio. Vnde dicitur à Pyrrho regna meruisse: quanquam præstiterit Pyrrho vt rediret, per terram, dicés omnes Græcos (quod & contigit) naufragio esse perituros. Fabula autem hæc est: Diomedes & Vlyxes: vt alii dicunt, cuniculis: vt alii cloacis ascenderũt arcem: & occisis custodibus sustulere simulacrum: Qui cum reuerterentur ad naues, Vlyxes, vt sui tantum operis videretur effector, voluit sequens occidere Diomedem, cuius ille conatũ cum ad vmbram Lunæ notasset, religatum præ se vsque ad castra Græcorum egit. Ideo autem hoc negotium his potissimum datur, quia cultores fuerunt Mine-

F ruæ. Hoc quum postea Diomedes haberet (quod & Virgilius ex parte tangit: & Varro plenissime dicit) credens sibi non esse aptum, propter sua pericula, transeunti Æneæ offerre conatus est. Sed quum se ille velato capite sacrificans conuertisset, Nautes quidam accepit simulachrum. Vnde Mineruæ sacra non Iulia gens habuit, sed nautarum. Hinc est in quinto, Vnum Tritonia Pallas Quem docuit. Quanquam alii dicant simulachrum hoc à Troianis fuisse absconditum intra extructum parietem, postquam agnouerunt Troiam esse perituram: quod postea bello Mitridatico dicitur Fimbria quidam Romanus inuentum indicasse: quod Romam constat aduectum. Et quum responsum fuisset illic imperium fore, vbi & palladium: adhibito Mamurio fabro multa similia facta sunt. Veruntamen agnoscitur hastæ oculorumque mobilitate.

Vnde est, Vix positum castris simulacrum arsere coruscæ Luminib. flammæ. vel, Hastámque trementem. Sed ab vna tantum sacerdote: vt Lucanus, *Troianam cui fas soli vidisse Mineruam.* Dicunt sane alij vnum simulacrum cœlo lapsum apud Athenas tantum fuisse. Alii, duo volunt: hoc de quo diximus, & illud Athenense. *Sacram effigiem*: Quasi cœlo lapsam. *Ex illo.* Tempore vel facto. *Fluere.* Est τῶν μέτρων. Ideo addidit retro. Contra Salustius, *Rebus supra vota fluentibus. Auersa deæ mens.* Propter illud, Manibusque cruentis. A

19 *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris:*
Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor ijt: terque ipsa solo (mirabile dictu) B
Emicuit, parmamque ferens, hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec Argolicis excindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis: numenque reducant,
Quod pelago & curuis secum aduexere carinis.

Tritonia. A Tritone amne Boetiæ, aut à Tritonide palude Africæ, iuxta quam nata dicitur, secundum Lucanum, *Et se dilecta Tritonida dixit ab vnda.* Aut quasi terribilis ἀπὸ τοῦ τρέω, id est timere. Sane Tritonia Antonomasium est, i. vice nominis ponitur, quia proprium est Mineruæ. C
Nam epitheta sunt quæ variis possunt, vel rebus, vel personis apponi. Et hæc caute obseruanda sunt, sicut & propria nomina: quę plerunque ex appellatiuis sunt: vt est victor, vel fœlix. *Vix.* Modo mox significat. *Castris* pro in castris. *Simulacrum.* Inter cõsecratas res, id est ædes æreas, etiam simulachra accipiunt, quod in Bucolicis scriptum est. Hic ergo ipso nomine simulacri, cõsecrationem eius ostendit, quis enim ignorat Palladium simulachrum Minerue esse? *Arsere.* Subaudimus Cum, vt sit, cum arsere. *Coruscæ.* Coruscum alias fulgens, alias tremulum est. *Luminibus flammæ arrectis.* Hypallage est, lumina enim arsere flammis. *Salsus sudor.* Indicium commoti numinis fuisse dicitur: ne forte alter in simulacro quilibet humor intelligeretur. Probo sane superuacue positum videtur. Hoc autem Ennius de Lamis dixit. *Emicuit.* Exiluit. Quasi quæ consistebat inuita, locumque damnaret. *Parmamque ferens, hastamque trementem.* His enim signis Palladium à cæteris discernebatur, quod supra dictum est. *Tentanda æquora.* Si vel fugere post iram Mineruæ possint. *Argis.* Aduerbiũ in loco est. Quod autem ait Omina ni repetant, more Romano dixit. Nam si egressi male pugnassent, reuertebantur ad captanda rursus auguria. *Numenq;* Numen Mineruam dixit. *Reducant.* Placent, reconcilient. *Quod pelago.* Id est Palladium. D

20 *Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,*
Arma deósque parant comites pelagoque remenso
Improuisi aderunt. ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laso E
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cæloque educere iussit:
Neu recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub relligione tueri.

Arma deosque parant comites. Ingenti arte de futuro sollicitos facit: vt præsentem firmet securitatem. *Improuisi aderunt.* Sicut & factum est. *Digerit omina.* Interpretatur numinis commotionem, vel futuri ordinem pandit, id est oraculorum, vel ordinat, & disponit. *Nefas quæ triste piaret.* Contaminati Palladii scilicet, Piaret autem, num violaret, pro violauerit? *Antiqua sub relligione.* Sub fauore pristino. F

21 *Nam si vestra manus violasset dona Mineruæ,*
Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
Conuertant) Priami imperio Phrygibusque futurum:

Sin

Sin manibus vestris vestram ascendisset in vrbem,
Vltro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidijs, periurique arte Sinonis
Credita res: captique dolis, lachrymisque coacti,
Quos neque Tidides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Nam si vestra manus. Quia occurrebat exurendum esse equum, si introferri, vel prodesse non poterat. *Dona Mineruæ.* Quæ Mineruæ data sunt. *Ascendisset* pro ascenderit. Vt, Scandit fatalis machina muros. *Vltro.* Statim, mox. *Asiam.* Asiaticos: vt, paulo post Vrbem sepultam, pro ciuibus posuit. *Pelopeia.* Argiua à Pelope. Vnde & Peloponesus. *Nostros nepotes.* Vtique Græcos posteros. an Diasyrtice, quasi Troianus loquitur? *Periuri.* Quia dixit, Vos æterni ignes: & periuri in verbo r non habet. Nam peiero dicimus. Corrupta natura præpositio, quæ recipit errorem, vt aliqui male dicant periuros. *Credita res.* Fides habita, aut commissa respublica. *Captique dolu.* Virtuti non cedit. Dolis dicit Troiam esse superatam. non quod Troianis victos esse turpe non fuerit: sed quod Græcis turpius vicisse per dolos. *Coactis.* Id est expressis: vt Terentius, *Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit. Lariſſæus Achilles.* A vicinitate. Nam Phthius fuit. Vtraque tamen Thessaliæ ciuitas est: Lariſſa autem à Nympha Lariſſa vocata.

Hîc aliud maius miseris, multoque tremendum
Obijcitur magis, atque improuida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solenneis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, iubæque
Sanguineæ exuperant vndas: pars cætera pontum
Pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: iamque arua tenebant,
Ardentesque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Hîc. Tunc. *Maius miseris multoque.* Vt, Et sale saxa sonabant. Et, Casus Cassandra canebat. Nam apud veteres à similibus incipere vitiosum non erat. Et notandum quia, vt supra diximus, agit ne videatur vel Troia cessisse viribus: vel Æneas voluntate fugisse. Hanc autem rem ostendit, ex accidentibus dolos Græcorum esse firmatos. *Laocoon ductus Neptuno.* Vt Euphorion dicit, post aduentum Græcorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est: quia sacrificiis, eorum non vetauit aduentum. Post abscedentibus Græcis quum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon Thymbræi Apollinis sacerdos sorte ductus est: vt solet fieri quum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulachrum numinis cum Antiopa sua vxore coeundo. Et ob hoc immissis draconibus cum suis filiis interemptus est. Historia quidem hoc habet. Sed poeta interpretatur ad Troianorum excusationem, qui hoc ignorantes decepti sunt: quod autem ad arcem ierunt serpentes, vel ad templum Mineruæ, aut quod & ipsa inimica Troianis fuit, aut signum fuit perituræ ciuitatis. *Sorte ductus.* Sic Salustius, *Sorte ductus fusti necat. Solennes aras.* Anniuersario sacrificio religiosas. Dicimus autem & sacrificium solenne, & aras solennes: vt apricum & hominem & locum: vt, *Aprici meminisse senes*, Persius. Contra Horatius, *Cur apricum oderit campum Taurum ingentem.* Non præter rationem est hoc loco ingentem: alibi, Iam cornu petat. In victimis enim ista requiruntur, vt certis numinibus certæ ætatis animalia mactentur. *Gemini.* Duo, & similes. Gemini autem proprie sunt duo fratres simul nati. *A Tenedo.* Ideo quod significarent naues inde venturas. *Tranquilla per alta*, Absolute dixit. *Horresco referens.* Etiam referens. *Immensis orbibus.* Pro immensorum orbium. *Angues.* Angues, aquarum sunt: Serpentes terratum: Dracones templorum, vt in hoc indicat loco. *Angues.* Paulo post Serpens

amplexus. Item, Delubra ad ſumma dracones. Sed hæc ſignificatio plerunque confunditur. *Pelago.* Per pelagus. *Iubæ.* Aut criſtæ, aut barbæ. Iubæ autem proprie equorum ſunt. *Sanguineæ* ſanguinei coloris. *Legit.* Tranſit: vt Littoraque Epiri legimus. *Pone.* Poſt. ſemper in loco, nunquam in tempore. *Sinuat.* Curuat: flectit in ſinus. Vt à fluctu fluctuat, ſic in Geor. ſinuatque alterna volumina crurum. *Salo.* Dicimus & Salum, vnde & Salo: & ſal ſalis: vt, Spumas ſalis ære recadat. Et, Sale tabentes artus. *Arua.* Pro littora poſuit. *Suffecti.* Pro infecti: vt connixa pro enixa: & eſt figura, oculos ſuffecti: Id eſt ſuffecti oculi, & ſuffuſos oculos habentes. *Sibila.* Id eſt ſibilantia. Nam participium eſt. Cum enim nomen eſt, ſibilus dicimus. vt, Nam neque me tantum venientis ſibilus auſtri. *Vibrantibus.* Mobilibus. Quia nullum animal tanta celeritate linguam mouet, adeo vt triplicem habere videatur, cum vna ſit. A

23 *Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo*
Laocoonta petunt: & primum parua duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus vterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt ſpiriſque ligant ingentibus: & iam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite, & ceruicibus altis. B

Exangues. Timentes, nam ideo timentes palleſcunt, quia ante exſangues fiunt. *Agmine certo.* Itinere, impetu: vt, Leni fluit agmine Tybris, vel tractu corporis, vt, extremæque agmine caudæ. *Depaſcitur.* Vt diximus ſupra, & paſco & paſcor vnius ſignificationis ſunt: vt, Atque artus depaſcitur arida febris *Spirũ.* Nodis. Vnde & baſes columnarũ, ſpirulæ dicuntur. Nam proprie ſpirę ſunt volubilitas funium. Inde & poſteriora ſerpentium ſpiræ dicuntur, quæ ſic inuoluuntur in girum, vt Funes. *Squamea.* Pro ſquamoſa: vt frondea pro frondoſa. & eſt figuratum: Squamea terga collo circundati. C

24 *Ille ſimul manibus tendit diuellere nodos,*
Perfuſus ſanie vittas atroque veneno,
Clamores ſimul horrendos ad ſydera tollit:
Quales mugitus fugit cum ſaucius aras
Taurus, & incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſæuæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor: & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt, ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulachrum, orandaque diuæ
Numina conclamant. D E

Simul. Modo aduerbium temporis eſt, ſignificat enim eo tempore, Et eſt ordo, ſimul manibus tendit diuellere nodos. *Tendit.* Contendit. *Perfuſus vittas.* Perfuſas vittas habens, & eſt interpoſitus verſus. Nam poteſt tolli ſaluo ſenſu. *Sanie* pro ſanguine, nam ſanies corruptus ſanguis. *Atroque veneno.* Vt pallida mors: vel triſtis ſenectus. *Quales mugitus tollit.* Facta autem comparatio eſt propter ſacerdotis perſonam. *Incertam.* Dubie illiſam: quæ non haberet mortis effectum, inde & excuſſit. *Lapſu.* Labi proprie ſerpentum eſt. *Delubra.* Delubrum dicitur quod vno tecto plura complectitur numina, quia vno tecto diluitur: vt Capitolium in quo eſt Minerua, Iupiter Iuno. Alii vt Cincius, delubrum eſſe locum ante templum, vbi aqua currit, à diluendo. Eſt autem ſynecdoche, id eſt à parte totum. *Sæuæque.* Fortis, aut nobilis. *Sub pedibuſque deæ.* Scilicet maioris ſimulachri: quod à cunctis videtur. Nam quod colitur, & breue eſt & latet: ſicut palladium fuerat. *Clypeique ſub orbe.* Vt maxima pars in ſpiram collecta ante pedes ſit. Colla vero cum capitibus erectis poſt clypeum, id eſt inter ſcutum & ſimulachrum deæ latebant: vt eſt in templo F

templo vrbis Romæ. *Nouus.* Magnus: vt Pollio & ipse facit noua carmina. *Insinuat* autem, insinuatur. Clodius scriba commentariorum, Insinue vt intro eam penitus. *Scelus.* Supplicium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Expendisse*, tractum est à pecunia. Nam apud maiores, pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi ære pecunia põderaretur, quod ad capitis pœnam de iure vsurpatum est. *Sacrum robur.* Non vt supra, lignum. *Tergo.* Quare tergo, cum dixerit in latus & in aluum? Ergo tergo quasi per significationem qui * accipiam: quidam tergo quasi à tergo suo accipiunt. tum quia Laocoon manu reducta à tergo suo, iecit telum: vt est, Ecce aliud summa telum librabat ab aure. *Sceleratam.* Pro ipse sceleratus: vt, Telumq; imbelle, & est Hypallage. *Sedet.* Per hoc ostendit domum Mineruæ. *Oranda.* Placanda.

25 *Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.*
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. scandit fatalis machina muros
Fœta armis: circum pueri, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur vrbi.

Muros. Superpositos Scææ portæ. Nam sequitur, Quater ipse in limine portæ. *Mœnia pandimus vrbis.* Non est iteratio. Nam dicit, patefacta porta vel diruta, interiora ciuitatis esse nudata. *Accingunt operi.* Præparant se ad opus. *Intendunt.* Inligant: vt, Intenditque locum sertis. *Scandit.* Transcendit propria magnitudine. *Fatalis.* Mortifera. *Fœta.* Nunc plena, vt in Bucolicis Tentabunt pabula fœtas, alias enixa iam, vt Fecerat & viridi fœtam. *Sacra canunt.* Hymnos dicunt. *Minans.* Vel eminens, vt Minæque murorum ingentes, Vel minitans.

26 *O patria, ô diuûm domus Ilium, & inclyta bello*
Mœnia Dardanidûm: quater ipso in limine portæ
Substitit, atque vtero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infœlix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu, non vnquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.

O patria. Versus Ennianus. Sane exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerit vis cõsecrationis, vt etiam post prophanationem, ab ingressu hostes vetaret. Nam nouimus sepulchro Laomedontis, quod super portam Scææ fuerat, tuta fuisse fata Troiana. *Inclyto bello.* Quia superauit Mysiam totam. *Quater.* Sæpius. *Instamus tamen.* Subaudiendum quanquam sonitum dederint, tamen instamus. *Immemores.* Improuidi: vel non memores oraculorum. Vel immemores dementes, quoniam memoria in mente consistit. *Monstrum infœlix.* Post rem probatam dixit. *Sistimus.* Constituimus, collocamus. *Tunc etiam.* Sicut antehac sæpius. Nam Helena veniente prædixerat futura bella & mala. *Fatis.* quidam hîc pro calamitatibus accipiunt. *Dei iussu.* Præcepto Apollinis: qui cum amasset Cassandram, petit ab ea eius concubitus copiam: Illa hac conditione promisit, si sibi ab eo futurorum scientia præstaretur: quam cum Apollo tribuisset, ab ea deceptus petiit, vt sibi oscululum saltem dedisset, quod cum illa præstasset, os eius inspuit, & quia eripere deo semel tributum munus non conueniat, effecit vt illa quidem vera vaticinaretur, sed fides non haberetur. *Non vnquam.* Non aliquando, id est nunquam. Nam si nonnunquam esset, duæ negatiuæ facerent vnam confirmatiuam. licet Terentius fecerit more Græco, *Agrum in his regionibus meliorem neque pretij maioris nemo habet.* *Credita.* Dubium à quo verbo veniat, & an fœmininum singulare sit participium, an neutrum plurale. *Festa fronde.* Quæ festos indicat dies, vel quæ festis diebus adhibetur, vt laurus, oliua, hedera. *Velamus*, coronamus. Vt, Victori velatum auro, vitrisque iuuencum.

27 *Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,*
Inuoluens vmbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos. fusi per mœnia Teucri

Conticuere: sopor fessos complectitur artus. A
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia Lunæ.
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat, fatisque deûm defensus iniquis
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cauo se robore promunt,
Thessandrus, Stenelusque duces, & dirus Vlysses, B
Demissum lapsi per funem: Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Inuadunt urbem somno vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles: portisque patentibus omneis
Accipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.

Vertitur interea cœlum. Epitheton cœli perpetuum est: sed vertitur, est in aliam faciem commutatur. *Ruit Oceano.* Vt, ruit atram. Ad cœlum picea crassus caligine nubem. aut ruit impetu & festinatione, vt Qua data porta ruunt. *Vmbra magna.* Id est terræ: & desinitio est noctis. *Myrmidonumque dolos.* A generalibus ad specialia venire vitiosum est: nisi forte redeatur ad causam, vt hoc loco. *Per mœnia.* Per domos: vt supra, Et mœnia pandimus vrbis. Mœnia enim & publica & priuata dicuntur. *Conticuere.* Dormierunt, ex consequentibus priora intelliguntur. *Fessos artus.* A trahendo equum. *Phalanx.* Lingua Macedonum, legio. Et synecdoche à parte eorum, significat enim totum exercitum. *Ibat.* Veniebat: vt, Nunc primum à nauibus ttis. *Amica.* Sibi tacita, grata. Et sciendum septima luna captam esse Troiam: cuius simulacrum apud Argos est apud relata victoria constitutum est, ab imagine eius, quæ tunc erat diuidua orbis re.. * Hinc est quod dicit: Oblati per lunam. & alibi, Per cæcam noctem. *Tacitæ lunæ.* Aut more poetico noctem significat, cuius tempore tacetur, aut certe tacitæ, serenæ: vt Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo, aut physicam rationem dixit. Nam circuli septem sunt, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunæ. Et primus, hoc est Saturni, vehementer sonat: reliqui secundum ordinem minus, sicut audimus in cithara. Ergo tacita luna est, cuius circulus terræ vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. *Flammas cum regia puppis.* More militiæ: vt, Dat clarum è puppa signum. Est autem tropus: per puppem, nauem: per nauem, eos qui in naui sunt, significat. *Fatis iniquis.* Voluntate numinum. nam illis propitia, sed in nos iniqua: vt Lucanus, *Non ille fauore Numinis ingenteis superûm protectus ab ira.* *Reddit.* Quasi debitos, vel creditos: vt Redditus his primum terris. Sic Horatius, *Nauis quæ tibi creditum debet Virgilium, finibus Atticis reddas incolumem precor.* *Cauo robore.* Equi, Epexegesis. *Thessandrus.* Polynicis & Argiæ filius. *Sthenelus* Capanei & Euadnes. *Vlysses.* Laertæ & Antidiæ. *Neoptolemus.* Qui ad bellum ductus est puer, Pyrrhus vero à capillorum qualitate vocitatus est, Achillis & Deidamiæ filius, Pelei & Thetidis nepos ex patre: ex matre vero Lycomedis regis Scyriæ insulæ. *Primúsque Machaon.* Primus, aut princeps, inter primos, aut arte primus: Aut numeri sui, nam per ternos distinxit. *Menelaus.* Attei filius Agamemnonis propter quem bella gerebantur. *Vrbem,* Id est ciues. *Cæduntur vigiles.* Non actus nomen est: sed officij. Vigiles autem, Capitolij significat. Nam paulo post, Vix primi prælia tentant. Portarum vigiles. *Patentibus* pro patefactis. *Conscia.* Coniurata. Bene autem in insidiis conscientiam nominauit.

In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector F
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentes,
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,

Vel

A *Vel Danaüm Phrygios iaculatus puppibus ignes.*
Squallentem barbam, & concretos sanguine crines:
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: vltro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstus expromere voces:

Tempus erat quo prima quies. Hoc loco noctis describit initium. Alibi totam noctem: vt, Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem Corpora per terras. Descriptiones sane pro rerum qualitate vel protenduntur vel corripiuntur. Illo enim loco protensio ad inuidiã pertinet Di-
B donis, aut vigiliarum. Sunt autẽ solidę noctis partes secundum Varronem hę, vespera, conticinium, intempestum, gallicinium, lucifer. Dieiimane, ortus, meridies, occasus. De crepusculo verò, quod est dubia lux (nam creperũ dubium est) quæritur. Et licet vtrique tempori possit iungi, vsus tamen vt matutino iungamus, obtinuit: licet Lucanus dixerit, *Longa repercusso tituere crepuscula Phœbo.* Manum vero vnde est mane, bonum dixere veteres. *Serpit.* Latenter membris infunditur. *In somnis.* Aut per somnos: aut si insomnis legeris, erit synæresis. *Ecce.* Hac particula vtimur quotiens aliquid repentinum volumus indicare: vt, Ecce manus iuuenem inter post terga reuinctum. *Visus adesse.* Bene visus: quia somnia videntur tantum, nõ sunt naturaliter vera. Quòd autem paulo post dicit, Effer penetralibus ignem: confirmantis est. Nam illud verum fuisse contendit. *Raptatus.* Frequentatiuo vtitur, vt supra, Idest tractus. *Bigis.* Secundum artem
C dixit: quæ exigit vt quæ de pluribus constant, plurali tantũ dicantur: vt bigas, quadrigas, mappas. Sed hæc plerunque corrũpit authoritas, vt Horatius, *Ne sordida mappa.* Item Statius. *Rorifera gelidum tenuauerat aera biga. Traiectus lora.* Traiecta lora habens: vt, Nuda genu. *Hei mihi.* Ennij versus. Et totum iũgendum, ne doloris distinctione frigescat. *Exuuias indutus Achillis.* Hoc est arma quæ occiso Patroclo ademit. Indutus autem accusatiuo iungitur, vt hoc loco: sed magis septimo casu, vt in decimo. Prædonis corpore raptis Indutus spoliis. Exuuiãs autem tãtum plurali dicimus numero. *Phrygios ignes.* Flammas Troianas, quibus Protesilai nauis incensa est. Constat enim naues Græcorum flammis oppugnatas ab Hectore. *Puppibus.* Pro in puppes. *Squallentem.* Modo sordidam, alibi lucentem: vt x. AEneid. per tunicam squallentem auro. *Barbam.* Singulari numero hominum, plurali vero quadrupedum dicimus. Vnde dubitatur de
D quibus dixerit, Stiriáque impexis induruit horrida barbis. *Plurima muros.* Quia vt Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela iecerunt more maiorum. Vnde est, bis sexta thoraca peritum Perfossumque locis. Propter duodecim populos Tusciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Vnde est, Gens illi triplex, populi sub gente quaterni. *Vltro.* Quia ratio exigebat, vt loqueretur ille qui venerat. *Compellare.* Adloqui.

26 *O lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrum,*
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? vt te post multa tuorum
E *Funera, post varios hominumque, vrbisque labores*
Defessi aspicimus? quæ caussa indigna serenos
Fœdauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troia.
Sat patriæ, Priamoque datum, si Pergama dextra
F *Defendi possent, etiam hæc defensa fuissent.*
Sacra suosque tibi commendat Troia penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.

Spes ô fidissima. Bene per contrarium. Spes enim semper incerta, in Hectore fidissima. *Expectate.* Antiptosis est: pro expectatus. *Fœdauit.* Cruentauit, vt Sanguine fœdãtẽ. Et bene permãsit in translatione, quia supra dixerat, O lux. Ideo & serenos, ideo & fœdauit. Nã Salust. de nubibus, *Fœdauere lumen. Ille nihil.* Scilicet ad interrogata. Pleraque enim verba ex negotiis acci-

piunt significationem. *Vana.* Falsa. *Gemitus.* Nec enim paruus dolor est viro forti fortem virum fugam suadere. Et nota omnes suasoriæ partes hoc loco contineri. *Fuge nate dea.* Propositio est, *Eripe flammis.* Vtile *Hu* autem *Δεικτικὸν*. *A culmine.* vel à dignitate sua, vel à tectis suis : nam ideo dixit culmina dicta tecta, quia veteres de culmo ædificia protegebant. *Sat patriæ, Priamoque datum.* Honestum, nam contra fata venire constat neminem posse. *Etiam.* Multi distinguunt, vt sit adhuc: vt iam arma tenentem. Sed melius est, etiam hac: vt & particeps gloriæ sit Æneas, & Hector vitet superbiam. *Sacra suosque tibi commendat Troia penates.* Necessarium. nam sacrilegium est non liberare commendatos penates. *Fatorum comites.* Possibile. Quia occurrebat, Hostis habet muros, dat ei comites deos. *Peregrato.* Vna pars orationis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitatem.

30 *Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,*
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diuerso interea miscentur mœnia luctu,
Et magis atque magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus arboribusque obtecta recessit)
Clarescunt, sonitus armorumque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta: boumque labores,
Præcipitesque trahit syluas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Vestam. Deam ignis, quæ vt supra dictum est, Terra est. Quæ in medio mundo librata vi sua vastet & ignem intra se habeat. *Æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Vestæ ignis æternus est, Ecce ipse exposuit quid est Vesta. *Diuerso interea.* Hæc est proœconomia. Ait enim Æneam non fuisse proditorem, sed propter longinquitatem domus & tarde bella cognouisse, & facilius euitasse discrimen. *Magis atque magis.* Iteratione sermonis fecit augmentum, ac si diceret magis ac plus: sed propter metrum non potuit. sic etiam & in diminutione, veluti si dicat: & minus atque minus, & vt pro vtcunque. *Anchisæ domus.* Satis religiose locis omnibus quamdiu viuit Anchises, ei vniuersa concedit: vt alio loco, Et pater Anchises dare fatis vela iubebat. *Arboribusque obtecta.* Laus domus. *Recessit.* A frequentia se remouit, & est speciosa translatio, quotiens rei mobilis ad immobilem, vel è contra transfertur officium. *Ingruit.* Inuadit: vt, Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet. *Excutior somno.* Vt appareat terroris esse, non satietatis. *Arrectis auribus.* Translatio ab animalibus, quæ ad omnem sonum erigunt aures. *Flumine.* Fluxu, vt Humectat flumine vultum. *Torrens.* Fluuius qui æstate siccatur: vnde & nomen accepit, Cui Græci per contrarium dedere vocabulum. Nam *χείμαῤῥος* dixerunt à tempore quo crescit : sicut æquinoctium *ἰσημερία*. *Præcipitesque trahit syluas.* Hoc speciale fluuij est: supra dicta vero etiam ignis. *Inscius.* Non ignarus. Nam videt, qui non valde sit caussarum peritus, id est simplex. *Saxi de vertice.* Pro montis. Contra in sexto, montem pro saxo posuit, vt Prensantemque vncis manibus capita aspera montis.

31 *Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt*
Insidiæ, iam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante domus, iam proximus ardet
Vcalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur, clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi furor, iraque mentem
Præcipitant, Pulchrumque mori succurrit in armis.

Manifesta fides. Non somnij vt quidam volunt, sed fraudis Græcorum. Nam & hoc sequitur, *Danaumque patescunt Insidiæ iam Deiphobi.* Quia ipse post mortem Paridis Helenam duxit vxorem.

Vnde

A Vnde ei grauiter Græcos constat esse iratos, de quo plenius in sexto narratur. *Proximus ardet Vcalegon.* Idem Deiphobo.*Rem domus ad personam transtulit, & est πάθος. hoc est causatiuum,idem enim ardet,quia proximus est:vt Mantua væ miserę nimium vicina Cremonæ.*Sigea.* Duo sunt Troiæ promontoria,Rœtheum & Sigæum,quod dictum est propter Herculis taciturnitatem,qui prohibitus hospitio Laomedontis simulauit abscessum, & inde contra Troiam per silentium venit, quod σιγὴ. *Freta lata relucent.* Incendij magnitudinem voluit significare : non hoc quidem describere.Lata autem ideo,quia se angustiæ Pontici oris illic dilatant, vt Salustius dicit. *Clangor* Græcorum est. Nam κλαγγὴ dicitur. Illud sane sciendum est, quia morem tetigit expugnationis.Plerunque enim ad tubam euertunt ciuitates: sicut Albam Tullus Hostilius iussit euerti. *Amens.* Qui nec somniis credidit,nec rebus aspectis. *Sat rationis.* Quoniam amès,ideo nec sat rationis. *Bello.* Ad bellum. *Furor,iraque mentem Præcipitant.* Potest quidem specialiter accipi,id est mentem meam furor & ira præcipitauerunt: sed melius est generaliter, Non mirum B est me arma cepisse sine ratione: furor enim & ira mentem præcipitant. *Succurrit.* In animum venit.

32 *Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuûm,*
Panthus Otriades,arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos,paruumque nepotem
Ipse trahit,cursuque amens ad limina tendit.
Quæ res summa loco,Panthu? quam prendimus arcem?
C *Vix ea fatus eram,gemitu cum talia reddit:*
Venit summa dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ:fuimus Troes,fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum:ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit:incensa Danai dominantur in vrbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus,victorque Sinon incendia miscet
Insultans.portis alij bipatentibus adsunt,
D *Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.*
Obsedêre alij telis angusta viarum
Oppositi,stat ferri acies mucrone corusco
Stricta,parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles,& cæco Marte resistunt.

Elapsus. Vix euadens. *Arcis Phœbique sacerdos.* Aut subrogatum intelligimus : aut morem Romanum tangit. In Capitolio enim omnium deorum simulachra colebantur. Vt sit illius Apollinis sacerdos,qui in arce colebatur: aut *Arcis* Mineruæ accipiamus. *Sacra manu.* Hoc,est propter quod supra ait, Sacra suosque tibi commendat Troia penates. *Victosque deos.* Qui egebant sa- E cerdotis auxilio. Simul & Æneæ excusatur abscessus. *Ipse trahit.* Septima syllempsis est. Trahit enim licet ad nepotem pertineat, tamen & superiora concludit. *Cursu,* Legitur & cursum. *Ad limina.* Æneæ & religio laudatur, & virtus. *Quo res summa loco Panthu?* Admirantis est : non interrogantis. Et Panthu vocatiuus Græcus est. *Res summa.* Est respublica. Id est, vniuersus status quo loco positus? sed hoc totum.* *Quam prendimus arcem?* Cum tu eam relinquas. Non enim plures erant arces. Vnde admirantis est. Et notanda simul orationis breuitas,quæ in periculis congruit. Prendimus autem occupamus. *Summa dies.* Vltima aut suprema. Iuppiter autem dies si fœminino genere ponatur tẽpus significat:vt, Quam nec longa dies: si masculino vero ipsum F diem. Penates ergo quos Panthus ad Æneam traxit, alij Apollinem & Neptunum volunt, alij statuas esse,& in regia positos tradunt. Tusci penates Cererem, Palem & Fortunam dicunt. *Dardaniæ.* Troiæ: aut à Dardano Iouis & Electræ filio: aut secundum Salustium, *A rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit.* *Ferus Iuppiter.* Summæ necessitatis est, quoniam etiam sacerdos in conuitia ruit deorum: quod seruat Virgilius ne vnquam tradat Æneæ. *Ferus.* Inuidiose dictum est,& ad tempus epitheton. Nam Iuppiter equus est omnibus,vt Rex Iuppiter omnibus idem. Hinc & paulo post, Ipse deos in Dardana suscitat arma. Hoc est qui æqualis esse consueuit. *Argos transtulit.* Quasi dicat,qui defendas quod Iuppiter transtulit. *Arduus.* Incultus,vt Illi ardua cervix. *Mœdia in mœnibus* Vbi arx fuerat. *Astans.* Pro stans: & est Prothesis. *Victor.* Propositi effector: vt, Rapidusque rotis insistere victor. *Miscet.* Scilicet cædibus. *Insultans,* Id est

Sinon ſubridens illos,& inſultare eſt in alienum dolorem exultare. *Bipatentibus adſunt.* Quia geminæ ſunt portæ. *Millia.* Subaudi tot,& eſt ἀναπόδοτον. Nam dixit quot,cùm non præmiſerit tot. *Anxuſta viarum.* Id eſt,Vicos:vt,Strata viarum. *Stat.* Aut horret:vt,Stant lumina flamma: Aut ſtat,adſtãtibus in medio armatis tenetur. *Ferri acies.* Bene addidit ferri,quia homonymum eſt acies. *Stricta.* Nuda. Vnde & deſtringere dicimus. *Vix.* Modo ægre. *Cæco Marte.* Aut confuſa pugna,aut nocturna,aut epitheton Martis eſt,cuius exitus ſemper incertus eſt. A

33 *Talibus Otriadæ dictis,& numine diuûm*
In flammas & in arma feror: quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat,& ſublatus ad æthera clamor:
Addunt ſe ſocios Ripheus,& maximus armis B
Iphitus,oblati per Lunam,Hipaniſque,Dymaſque,
Et lateri adglomerant noſtro: iuueniſque Chorœbus
Mygdonides,illis qui ad Troiam forte diebus
Venerat,inſano Caſſandræ incenſus amore,
Et gener auxilium Priamo,Phrygibuſque ferebat.
Infœlix,qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.

Otriadæ. Patronimici genitiuus,nam Panthus Otriadis filius fuit. *Numine diuûm.* Subaudis tali,hoc eſt mala iniiciente deſideria. Nam paulo poſt ait: Vadimus immixti Danais haud numine noſtro. *Erinnys.* Impatientia animi hoc loco,quę in furorem impellit. *Fremitus.* Perturbatio. *Et ſublatus,* &,vnde ſublatus. *Oblati per Lunam.* Ducti per Lunæ ſplendorem. *Adglomerant* Adglomerantur,vt Nox humida cœlo Præcipitat. *Chorœbus Mygdonides.* Hic filius Migdones & Anaximenæ fuit. Ergo patronymicum. Nam ſi gentis eſſet, Mygdonius diceretur. Nullius enim gentis nomen in *Des* exit. Hunc autem Chorœbum ſtultum inducit Euphorion, quẽ & Virgilius ſequitur: Dans ei, Dolus an virtus quis in hoſte requirat? Quum ſit turpis dolo quæſita victoria. *Illis ad Troiam.* Deeſt qui. *Et gener.* Secundum ſpem illius dictum eſt. Gener dicitur & qui eſt,& qui eſſe vult,vt hic indicat locus: ſicut etiam maritus. Vnde eſt, Quos ego ſim totiens iam dedignata maritos. *Præcepta* Propter illud, Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris. *Furentis.* Vaticinantis. C D

34 *Quos vbi conſertos audere in prælia vidi,*
Incipio ſuper his: Iuuenes fortiſſima fruſtra
Pectora ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi: quæ ſit rebus fortuna videtis.
Exceſſere omnes,adytis ariſque relictis
Di quibus imperium hoc ſteterat: ſuccurritis vrbi
Incenſæ: moriamur,& in media arma ruamus. E
VNA SALVS victis,nullam ſperare ſalutem.
Sic animis iuuenum furor additus.inde,lupi ceu
Raptores atra in nebula,quos improba ventris
Exegit cœcos rabies,catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis:per tela,per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem,mediæque tenemus
Vrbis iter:nox atra caua circumuolat vmbra. F

Incipio ſuper his. His incipio,id eſt verbis. *Super* autẽ Inſuper: quia iam audebant,vnde paulo poſt,Furor additus. *Iuuenes fortiſſima fruſtra.* Ordo talis eſt,Iuuenes fortiſſima pectora,fruſtra ſuccurritis vrbi incenſæ,quia exceſſerunt omnes dij. Vnde ſi vobis cupido certa eſt me ſequi audentẽ extrema. *Moriamur, & in media arma ruamus.* Alij ſequi pro ſequendi accipiunt, & eſt falſa lectio. Nam multi *Audiendi* legunt, multi *Audentis.* Sed neutrũ procedit. Ergo *Audentẽ* legendũ eſt,& iſta ſententia ſyncheſis eſt, Id eſt hyperbati longa confuſio. *Exceſſere.* Quia ante expugnationem euocabantur ab hoſtibus numina, propter vitanda ſacrilegia. *Moriamur, & in media*

A *arma ruamus. Occupemus.* Nam ante est in arma ruere, & sic mori. *Quibus,* Subaudimus auxiliantibus. *Vna salus victis, nullam sperare salutem.* Plerumq; desperatione robur augetur, vt Statius. *Est vbi dat vires nimius timor.* Item, *Scimus mortem captiuitatis esse remedium.* Hoc ergo suader, vt aut desperatione vincant, aut vitetur morte captiuitas. *Salus.* Nunc remedium. *Lupi ceu.* Ad ferocitatem pertinet. Sane apud veteres lupus promiscuum erat, vt Ennius, *Lupus femina fuit repente. Raptores.* Ab actu. *Atra in nebula.* Ab occasione, vel certe nocti comparauit. *Improba ventris.* A necessitate & causa duplici, vna, Quos improba ventris Exegit cæcos rabies, altera Catulique relicti Faucibus expectant. *Nebula.* Ad noctem. *Catuli.* Ad liberos coniugesque. *Exegit.* Exclusit, de latebris scilicet: vt Terentius, *Spectandæ an exigendæ sint vobis prius. Catuli,* Sunt liberi luporum, canumque, serpentumque. *Relicti.* Deserti & destituti, vt, Cui pauca relicti iugera ruris. *Faucibus expectant siccis.* Nimia cupiditate aperiuntur. *Caua vmbra.* Bonum epitheton. Naturale enim est, vt obscurum sit omne concauum, vel caua inani, & hinc apparet occidisse iam lunam.

35 *Quis cladem illius noctis, quis funera fando*
Explicet? aut possit lachrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & relligiosa deorum
Limina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
C *QVONDAM etiam victis redit in præcordia virtus,*
Victoresque cadunt Danai. crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Quis. Etiam Græcorum: vt, Quis talia fando. *Lachrymis æquare labores?* Hypallage, pro, laboribus æquare lachrymas, vt, Dare classibus austros. *Vrbs antiqua.* Vel nobilis: vel quia duobus millibus octingentis annis regnasse firmatur: & quod est antiqua ipse subiunxit, Multos dominata per annos. Sane hoc dolentis est non narrantis. *Sternuntur inertia passim.* Aut non repugnantia, vt, pecora inter inertia votis Optat aprum. Aut inertia dum occiduntur, vt Imbellem auertis Romanis arcibus Indum: hoc est auertendo ostendis imbellem. *Relligiosa.* Gradatim ascendit. D Sane relligio geminatur *l*, propter metri necessitatem. *Pœnas dant.* Moriuntur indigne: hoc enim proprie significat. *Quondam.* Hic præteriti temporis est. *Redit in præcordia virtus.* Atqui ait Horatius, *Nec vera virtus cũ semel excidit, curat reponi deterioribus.* Sed sententiæ nõ semper generales sunt: sed interdum pro negotiorũ qualitate formantur. *Victoresq; cadunt Danai.* Generaliter dixit victores. *Plurima mortis imago.* Varietas mortis ostenditur hic, id est gladio, igni, ruina

36 *Primus se Danaûm magna comitante caterua,*
Androgeos offert nobis socia agmina credens,
Inscius: atque vltro verbis compellat amicis:
Festinate viri: nam quæ tam sera moratur
E *Segnities? alij rapiunt incensa, feruntque*
Pergama: vos celsis nunc primum à nauibus itis?
Dixit. & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes:
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit:
Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi, nitens, trepiduſque repente refugit
F *Attollentem iras, & cærula colla tumentem:*
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circunfundimur armis:
Ignaroſque loci passim, & formidine captos
Sternimus: adspirat primo fortuna labori.

Androgeos. Græca est & Attica declinatio. Vnde est, In foribus lethum Androgeo. Facit enim ὁ ἀνδρόγεως, τοῦ ἀνδρόγεω. *Viri.* Increpantis est. *Sera segnities.* Quæ seros facit, id est tardos. vt, Mors pallida. Sane segnities iuxta antiquos dictum est, nã modo segnitia dicitur, segnis autẽ est pro-

prie frigidus sine igni, vt securus sine cura, sedulus sine dolo. *Feruntque Pergama.* ἰμφαικῶς. Quasi ipsam funditus ciuitatem in victoriam suam transferunt: vt. Ilium in Italiam portans victorique penates. *Iris* Pro venitis. vt è contra Terentius, *Nisi ego ad mercatum venio*: pro eo. *Fida satis.* Bene addidit fida, vt ostenderet symbolum, quo vtebantur in bello. *Medios.* Manifestos, vt: Medioque ex hoste recepi. Et, Quanquam in media iam morte tenetur. *Delapsus.* Nominatiuum pro accusatiuo posuit. *Retroque repressit.* Aut retro vacat, aut in repressit *Re.* vacat. Sed veteres retro repressit dicebant, vt, Nec nos obniti contra. *Aspris.* Syneresis est, vt Compostus. *Anguem.* κατα χρηστικῶς Homer. σὺν ἔχοντα dixit. *Humi nitens.* Vel tenens, incedens per humum. & est aduerbium. *Haud secus.* Non aliter dicebant veteres, secus & iuxta, vnde & extrinsecus. *Abibat.* Bene imperfecto vius est, non enim abiit. *Trepidus.* Vel pauens vel festinans. *Ignesque loci.* His circunstantiis ostendit à paucis plures potuisse superari. *Aspirat.* Fauet, vt. Adspirant aurę in noctem. Vnde & fauor, aura dicitur: vt, Gaudens popularibus auris. *Primo.* Quæ postea non fuit.

37 *Atque hic exultans successu, animisque Chorœbus,*
O socij quâ prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur,
Mutemus clypeos, Danaumque, insignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, lateique Argiuum accommodat ensem.
Hoc Rhipheus, hoc ipse Dymas, omnisque iuuentus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, haud numine nostro:
Multaque per cœcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naueis, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in aluo.
Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Successu exultans. Fœlicitate: quod est stultitiæ. *Qua prima, inquit fortuna.* Non quæ prima, sed quâ primum. Est autem hypallage, vt. Ibant obscuri sola sub nocte: pro ipsi soli. Quæ sit non ornatus caussa: vt, Pars in frusta secant: sed necessitatis. *Dextra* vel fortuna, vel pretia, vt læua contraria, vel ad manũ refertur. *Clypeos.* Scuta maiora quibus latemus, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν τὸ σῶμα. *Insignia.* Arma omnia. *Arma.* Subdistingue, vt fit quasi interrogãtis: Vt respõsio, *Dabunt ipsi. Comantẽ.* Aut cristatam, quia de caudis animalium habebant cristas, vt Cristâque hirsutus equina. Aut comas habentem, vt Statius, *Non ego in terga comantis Abantiadæ. Insigne decorum.* Ornamentum decorum. Non enim sunt duo epitheta, quod apud Latinos vitiosum est. Fecit hoc tamen Virgilius in paucis versibus, qui tamen emendati sunt, vt Lenta quibus torno facili superaddita vitis. cùm ante *Facilis* fuerit. Sane clypei insigne σεμνοτικῶς pro clypeo. *Induitur.* Quia multa inerant in scuto lora, quibus manum inserebant, vt Clypeoque sinistram Insertabam aptans. *Hoc ipse.* Multi hic distinguunt, & ad Æneam referunt. *Immisti.* Vacat *In*, vt solet frequenter. *Haud numine nostro.* Aut diis contrariis. Hoc est haud nostro non nobis vtili, aut quia scutis Græcorum, Neptunus Troianorum, fuerat Minerua depicta. *Fida petunt.* Sibi scilicet. *Formidine turpi.* Epitheton timoris. sic Salust. *Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit. Conduntur in aluo.* Non dum eunt, sed cum esse cœperint. * Vnde & ablatiuo vsus est, non accusatiuo, vt, Conditus in nubem. Tale est hoc, quale illud, Includuntur in carcere: & includuntur in carcerem. *Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.* Ad Cassandræ captiuitatem pertinet, fidentis sacerdotio: & præcesserat armorum mutatio, quæ nunc deprehenditur.

38 *Ecce trahebatur passis Priameia virgo*
Crinibus à templo Cassandra, adytisque Mineruæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Chorœbus,

Et sese

A *Et sese medium iniecit periturus in agmen.*
Consequimur cuncti,& densis incurrimus armis.
Hîc primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur:oriturque miserrima cædes
Armorum facie,& Graiarum errore iubarum.

Passis. Vt quidam volunt sacris quæ sic vaticinari soleret,vt si diceret sacris. *Priameia.* Patronymicum quidem est,sed species possessiui,Priameis vero tantũ patronymicum est,sicut Priamides. *Adytisque.* Ostendit illam sacerdotem esse:non enim accedunt ad adyta, nisi religiosi sacerdotes & ἐμφατικῶς, quasi non sufficeret à templo, addidit adytis. *Tendens ardentia lumina.*
B Quod est manuum,oculis dedit. *Frustra.* Secundum Epicureos:& est separatum. *Arcebant.* Cohibebant. *Hanc speciem.* Iniuriæ faciem,quasi relicta quod passis crinib.trahebatur. Sane species, medium est,Et mala enim & bona est. *Furiata.* Furiatus qui furit ex caussa;Furiosus vero est, à quo furor nunquam recedit *Periturus.* Melior sensus est,si ad dimicãtis referatur affectum:sicut de Tarchonte,de quo dixit,Et medios fertur moriturus in hostes: Quum vicerit. *Culmine.* Tecto:quod ante culmis tegebatur *Cædes.* Non prælium. *Miserrima* autem,quia inter ciues. *Facie.* Veritate. *Iubarum.* Pro cristarum,quæ de caudis fiebant:vt est,Cristaque hirsutus equina.

39 *Tum Danai gemitu,atque ereptæ virginis ira,*
C *Vndique collecti inuadunt:acerrimus Aiax,*
Et gemini Atridæ,Dolopumque exercitus omnis.
Aduersi rupto ceu quodam turbine venti
Confligunt,Zephyrusque,Notusque,& lætus Eois
Eurus equis:stridunt syluæ,sæuitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam si quos obscura nocte per vmbram
Fudimus insidiis,totaque agitauimus vrbe,
D *Apparent,primi clypeos mentitaque tela*
Agnoscunt,atque ora sono discordia signant.

Tum Danai. Ordo est,Vndique collecti inuadunt *Ereptæ.* Σχήματα διανοίας. Non enim dicit à Troianis sublatam,qui intelligendum reliquit. *Acerrimus Aiax.* Oileus sine dubio,quia Telamonius iudicio superatus iam se peremerat. *Gemini Atridæ.* Pro duo:habet excusationem, quia fratres sunt propter similitudinem:Nam numeri esse nõ potest. *Gemini* enim sunt proprie simul nati. *Exercitus omnis.* Bene excusat propter victi pudorẽ: vt,Obruimur numero. *Aduersi.* Contrario flantes *Eois Eurus equis,* Ab Eois equis:vnde equi Solis oriuntur. Nam Eurus ab oriente flat. Sciendum sane quod cum Eous e naturaliter longum habeat,metri necessitate correptum est,propter sequentem vocalem. Rarum autem est. Nam nec proprium nomen est, vt
E Diana:nec sermo compositus,vt Sudibusve præustis. *Stridunt syluæ.* Excursus poeticus:qui vltra tres versus fieri non debet, ne sit vitiosissimum. *Stridunt.* Quidam antique declinatum tradũt, vt sit prima verbi positio Strido,stridis:nos autem, strident dicimus à strideo strides. *Spumeus.* Pro spumosus. Vt frondea pro frondosa. *Atque imo.* Ab imis est. *Illi.* Propter illud,Hîc primum ex alto *Obscura nocte per vmbram.* Per vmbram noctis obscuræ: vt,Molemq; & montes *Fudimus.* Modo fugauimus. Nam sequitur, *Totaque.* Per totam. *Agitauimus vrbe.* Alij interemimus. *Mentitaque tela.* Hoc est,quæ nos Græcos esse mentiebantur, vt solet,sensum dedit rei inanimatæ:Non enim illi poterant tela mentiri. *Sono discordia.* Sono discrepãtia. *Signant.* Designant aut per vocem,aut per symbolum,quo vtebatur exercitus.

F 40 *Ilicet obruimur numero:primusque Choræbus*
Penelei dextra diuæ armipotentis ad aram
Procumbit:cadit & Ripheus,iustissimus vnus
Qui fuit in Teucris,& seruantissimus æqui.
Diis aliter visum.pereunt Hypanisque Dymasque,
Confixi sociis.nec te tua plurima Panthu

Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. A
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec vllas
Vitauisse vices Danaûm: & si fata fuissent,
Vt caderem, meruisse manu. diuellimur inde,
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & vulnere Tardus Vlyssi.

Ilicet. Confestim, mox: sed apud veteres significabat actum est. Olim enim Iudex si dare finem agendis rebus voluisset per præconem dicebat Ilicet, hoc est ire licet: id est acta & finita res est. B
Diuæ. Mineruæ. *Iustissimus.* Iustum secundum leges aliqua ratione constructum: æquum iuxta naturam accipiunt. *Vnus.* Non solus, sed præcipuus. *Æqui.* Pro æquitatis. Et est optima figura à fœminino genere in neutrum transire. *Diis aliter visum.* In ingenti indignatione Æneæ, tamen nihil sacrilegum datur: vt cum sequatur, Confixi à sociis. *Pereunt.* Pro perierunt. *Panthus.* Vocatiuus Græcus est. *Iliaci cineres.* Naturale est iurare per id quod charum quis habuit: & excusatur (vt supra diximus) fuga. *Testor.* Testificor: & deest vos. *Vices.* Pugnas: quia per vicissitudinem pugnabatur, vt Salustius docet. Legimus etiam pœnas vices dici. Horatius, *Vicesque superbæ Te maneant ipsum.* Sed de bello vsurpatum est. Nullum enim prælium caret periculo. *Meruisse.* Id est fortiter dimicasse. Hi enim merentur occidi. Bene autem euasisse fatis imputat. Cum tam senex, quam debilis euaserit, occisis iuuenibus. *Vulnere Vlyssi.* Quia illi Vlyxes inflixerat. C

41 *Protinus ad sedes Priami clamore vocati.*
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe:
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus: clypeosque ad tela sinistris
Protecti obijciunt, prensant fastigia dextris. D
Dardanidæ contra, turres ac tecta domorum
Culmina conuellunt: his se, quando vltima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis:
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Deuoluunt: alij strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has seruant agmine denso
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis. E

Protinus. Hic statim, Alibi porro tenus. *Clamore.* Bellico scilicet. *Ingentem pugnam.* Merito, quippe in domo regia, de qua maior spes erat prædæ. *Forent.* Pro essent. *Morerentur.* Non pugnarent, vt supra, Oriturque miserrima cædes. *Acta testudine.* Applicata, vel quæ agebatur. *Postesque sub ipsos.* Si circa portam, sub postibus: si circa fenestras, circa postes. *Nituntur.* Pro nitebantur. *Ad tela.* Contra tela, & hoc verum est, nam si ac tela, sinistris manibus simul tenent tela & scutum, cum se tegunt. *Tecta.* Culmina. Tecta participium est. Aut eandem rem bis dixit. *His.* Propter quæ pugnabant. Sic Lucanus, *In pugnam fregere rates.* *Decora.* Ab eo quod est decus, vt pecus. *Obsedere.* Nunc pro præsidio tenebant: vt sequentia indicant. *Has seruant.* Alii adseruant. *Agmine denso. Instaurati animi.* Hic ostenditur eos superius defecisse: quod supra non dixit. *Leuare.* Iuuare. F
Vimque. Virtutem: vt Salustius, *Sed nostra omnis vis in animo & corpore est.* *Victis.* Qui vincebantur: vt, Et qua vectus Abas.

42 *Limen erat, cœcæque fores & peruius vsus*
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infœlix qua se dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat

Adso-

A *Ad ſoceros,& auo puerum Aſtyanacta trahebat.*
Euado ad ſummi faſtigia culminis,vnde
Tela manu miſeri iactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem,ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis,vnde omnis Troia videri
Et Danaûm ſolita naues, & Achaica caſtra:
Aggreſſi ferro circum, quâ ſumma labantes,
Iuncturas tabulata dabant,conuellimus altis
B *Sedibus,impulimuſque:ea lapſa repente ruinam*
Cum ſonitu trahit,& Danaûm ſuper agmina late
Incidit.aſt alij ſubeunt: nec ſaxa, nec vllum
Telorum interea ceſſat genus.

Limen erat. Contra illud, obſeſſis foribus quomodo ingreſſus ſit: & dicit per poſticum, quod generis eſt neutri: vt Horatius, *Atria ſeruantem poſtico falle dientem.* Nam ſi generis fœminini legeris poſtica,augurale eſt:tantica,poſtica. *Cæcæ.* Non omnibus notæ. *Vſus.* Verbum iuris:via,actus,vſus. Has Græci ἀλδράκας appellant. *Poſtéſque relicti.* Relictum ſpatium cum domus ædificaretur vbi oſtium fieret. *Infœlix.* Ad præſens retulit tempus infœlix. *Dum regna manebant.* Dum, donec: & abſolutus eſt ſenſus. Alij tamen *Cum* legunt:ſed *Cum manebant* quomodo dicimus, cum conſtet *Manebant* modum eſſe indicatiuum? Hoc verò ſciendum eſt, quia quãdo coniunctiuus eſt,neceſſe eſt aliquid iungi,aut ſubaudiri:vt, cum venirem, vidi illum. Si autem *Cum veniebam* dicamus,aut modus pro modo eſt, hoc eſt indicatiuus pro coniunctiuo:aut etiam *Cum* non erit coniunctio, ſed aduerbium temporis: & ſignificat tempore quo veniebam. *Ferre incomitata.* Ne quæreret exequia famulorum. *Ad ſoceros.* Quare ad ſoceros cum ſocerus & ſocrus dicantur, ſed meliori ſexui reſpondit: id eſt maſculino. *Aſtyanacta.* Hunc quidam ab Vlyxe, alij à Menelao abſente Pyrro raptum & præcipitem ferunt: Satis enim prædictum fuerat puerum ſi ſuperuixiſſet vltorem patriæ & parentum futurum. *Trahebat.* Quaſi puerum:vt, Paruumq; nepotem Ipſe
D trahit. *Euado* e vacat,vt emortuus. Sane minus eſt, *Hac*, id eſt hac euado. *Iactabant.* Spargebant, quaſi nil profutura. *In præcipiti.* In alto:vnde quis poteſt præceps dari. Sequitur enim, ſub aſtra *Eductam* Extructam. *Solitæ naues.* Participũ eſt ſine verbi origine. Soleo enim neutrale eſt: quod caret præterito. *Achaica caſtra.* Videtur alios Danaos,alios Achaicos dixiſſe. *Caſtra.* Vbi exercitus ſit,caſtra dicuntur. Vnde eſt, Nos caſtra mouemus:vt, Velorum pandimus alas. *Summa* Extrema.vt ſupremum,ſummum dicimus.vt, *Pro ſupreme Iuppiter! Labantes.* Faciles ad reſolutionem. Et eſt ordo: Turrim conuellimus, impulimuſque. *Tabulata dabant.* Quidam dabant pro faciebant intelligunt, vt, Ingentem lato dedit ore feneſtram. Olim, ſane domus de tabulis fiebant, vnde hodie in ædificiis ſurgentibus primum & ſecundum tabulatum dicimus, ſummum autem
E eſt quod tectum ſuſtinet. *Telorum interea ceſſat genus.* Bene addidit *Genus.* Telum enim dicitur ſecundum Græcam etymologiam ἀπὸ τῦ πάλλεσθαι, id eſt, quicquid longe iaci poteſt: quanquam legimus de gladio, At non hoc telum quod vi mea dextera verſat,& ſequitur, Dixit, & ſublatum conſurgit in enſem. Sed telum illo loco à longitudine dictum eſt,vt,muſtelum dicimus.

43 *Veſtibulum ante ipſum, primoque in limine Pyrrhus*
Exultat,telis & luce coruſcus ahena:
Qualis vbi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat
F *Nunc poſitis nouus exuuiis nitiduſque iuuenta,*
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem,& linguis micat ore triſulcis.
Vna ingens Periphas,& equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon:vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto,& flammas ad culmina iactant.

Veſtibulum. Veſtibulum eſt prima ianua. Dictum vel quia ianuam veſtiat: vel quoniam Veſtæ conſecratum eſt. Vnde nubentes puellæ limen non tangunt. Lucanus, *Tranſlataque vetaicon-*

tingere limina planta. Singula enim domus sacrata sunt diis: vt Culina, diis penatibus: Maceries, quæ ambit domum: Herceo Ioui. *Pyrrhus.* A colore comæ dictus: qui Latine byrrus dicitur. *Luce ahena*, pro luce aheni, vt 3. Georg. Saxea procubet vmbra. *In lucem coluber.* Deest processit, vel sonantius finxit masculinum, vt diceret coluber: nam vt alij promiscuum est. *Mala gramina pastus.* Venenatis herbis, Id est pro malis graminibus. *Pastus.* Legimus & sylua pastus arundinea. Sed sciendum est, quia licet hoc in vsu sit rarum, tamen est apud antiquos: *Pastus* autem, pro qui pascebatur: quia in hac ratione Latinitas deficit. *Tumidum.* Qui semper iratscatur. *Bruma.* Id est hiems. Dicta autem bruma, quasi βραχὺ ἦμαρ, id est est breuis dies. *Exuuiis.* Bene corium quo serpens exuitur exuuias dixit. *Nitidusque iuuenta.* Nouus, constat enim serpentes innouari virtute, pelle deposita. *Lubrica terga.* Lubricum dicitur & quod labitur, dum tenetur vt piscis, serpens: & locus in quo labimur. vt, Nam sese opposuit Sălio per lubrica surgens. *Periphas.* Vltima accentum non habet, ne fœmininum sit: nec tertia a fine, quia nouissima longa est: Ergo *ri* habebit accentum. *Agitator.* Auriga secundum vsum communem. *Armiger Automedon.* Pyrrhi armiger. Nam Achillis auriga fuit. *Scyria pubes.* A Scyro insula, vna de Cycladibus: in qua fuit Lycomedes pater Deidamiæ, quam Achilles commendatus ibi a matre Thetide vitiauit, vnde Pyrrhus natus est. *Succedunt tecto.* Pro sub tectum cedunt. Et est figura: quia mutatus est casus.

44 *Ipse inter primos correpta dura bipenni*
Limina perrumpit. postesque a cardine vellit
Æratos, iamque excisa trabe, firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt,
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cauæ plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea sydera clamor.

Dura. Valida, ideoque perrupit non aperit. *Bipenni.* Ecce nomen quod seruauit antiquitatem: quia veteres pennas dicebant, non pinnas. *Vellit.* Non deiecit. Nam sequitur paulo post, *Labat ariete crebro.* Sed mouet, vt, Cynthius aurem Vellit, & admonuit. *Ingentem fenestram.* Epitheto, vt solet auxit tapinosim, in dicendo lato ore. *Dedit* autem, id est fecit, vt Terentius, *Quas turbas dedit. Patescunt.* Aperiuntur ac per hoc videntur. *Penetralia.* Ideo domorum secreta dicta ab eo quod est pen.. * aut a Penatibus. *Armatosque vident stantes.* Vt supra, Strictis mucronibus imas Obsedere fores. *At domus interior.* De Albano excidio translatus est locus. *Tumultu.* Tumultus dictus, quasi timor multus. Vnde alia bella dicta sunt, vt Italicus, Gallicus, tumultus. Bene autem addidit *Misero*, quia est etiam terribilis. *Miscetur.* Perturbatur. vt, Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto Misceri putet. *Cauæ ædes.* Tecta camerata. Ædem autem numero singulari de templo tantum dicimus: plurali, & de domibus, & de templis. Si aliter inuenies, vsurpatur. *Ferit clamor.* Secundum philosophos qui dicunt vocem corpus esse. Bene ergo *Ferit aurea sydera.* Multi ad laquearia referunt, quod stultum est.

45 *Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,*
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent. labat ariete crebro
Ianua, & emoto procumbunt cardine postes.
Fit via vi, rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, & late loca milite complent.

Pauidæ. Pauidus est semper timens: Pauens, ex caussa: vt furiatus & furiosus. Modo pro pauentibus pauidas posuit. *Amplexæque tenent postes.* Apollonij locus, in quo inducitur Medea patrem salutasse, & domum relinquens. *Vi patria.* Secundum fidem generis sui: vt, Stirpis Achilleæ fastus. Item de Hercule, Salue vera Iouis proles. *Cardine.* A cardine.

46 *Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis*

Exit

A *Exijt oppoſitaſque euicit gurgite moles,*
Fertur in arua furens cumulo, campoſque per omneis,
Cum ſtabulis armenta trahit. vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſque in limine Atridas,
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem quos ipſe ſacrauerat ignes:
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro, ſpoliisque ſuperbi
B *Procubuere. tenent Danai quâ deficit ignis.*

Non ſic aggeribus ruptis. Vult oſtendere grauius vaſtatam Troiam, quam agri fluuiorum eruptione vaſtantur. Et ſciendum comparationes, aut pares eſſe, aut minores, aut ſimiles, at contra in ſimilitudine negatur comparatio vltro, vt hoc loco vel illo. Non tam præcipites, Biiugo certamine campum Corripuere. contrarium eſt, Si parua licet componere magnis. *Spumeus.* Pro ſpumoſus. *Exiit.* Dicimus & exſtiit. Sed *v* ſubtrahit Virgilius, vt breuem faciat ſequentem vocalem. *Cumulo.* Augmento: Exuberante fluctu, vt, Cumulo præruptus aquæ mons. *Vidi ipſe furentem.* Vt, Quæque ipſe miſerrima vidi. *Geminos.* More ſuo fratres. Gemini autem ſunt non duo, ſed ſimul nati. *Centumque nurus.* Aut finitus eſt numerus pro infinito ὑπερβολικῶς. Aut certe ideo centum, quia Barbarorum fuerat non ſingulas habere, ſed plures coniuges. Aut illud dicit plures fœminas: vt Lucanus, *Cultus geſtare decoros Vix nuribus rapuere mares.* Hoc eſt fœminas.
C Aut centũ per aras: licet incõgruum ſit, quia ſequitur, Hæc ara tuebitur omnes: & vnus per cẽtum aras occidi non poterat. *Quos ipſe ſacrauerat ignes.* Vt, Et religioſa deorum Limina. Per quod latenter oſtenditur nihil prodeſſe religionem. *Fœdantem* Cruentantem. *Quinquaginta illi thalami.* Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expreſſit numerum. Poteſt enim vnus thalamus plures habere coniuges: & eſt Zeugma; Quinquaginta thalami procubuere. *Et poſtes ſuperbi auro Barbarico.* Id eſt aut multo, aut vere Barbarico: quia πλουσίαν καὶ βαρβαρικὴν. Aut cultu barbaro, aut Barbaris apto. *Spoliis ſuperbi.* Hoc fuit moris antiqui: vt ipſe in ſeptimo, Captiui pendent currus, curuæque ſecures.

D 47 *Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.*
Vrbis vbi captæ caſum, conuulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem:
Arma diu ſenior deſueta trementibus æuo
Circundat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
E *Incumbens aræ, atque vmbra complexa penates.*
Hîc Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & diuûm amplexæ ſimulachra tenebant:

Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras. Bono vſus eſt ordine: vt ante reipublicæ, poſt regis, inde priuati, hoc eſt ſua fata narraret. De morte autem Priami lectum eſt. Alij dicunt quod à Pyrrho in domo quidem ſua captus eſt: ſed ad tumulum Achillis tractus, occiſuſque eſt iuxta Sigæum promontorium. Nam in Rhœtæo Aiax ſepultus eſt: tunc eius caput conto fixum circuntulit. Alij vero quod iuxta Hercæi Iouis aram extinctus ſit, dicunt. Vnde Lucanus, *Hercæas,*
F *monſtrator ait, non reſpicis aras?* Et hanc opinionem plene Virgilius ſequitur. Licet etiam illam præliber, vt ſuo indicauimus loco. *Medium in penetralibus hoſtem.* Hypallage eſt, hoc eſt in mediis penetralibus. Si autẽ *Mediis* dixeris, non ſtat verſus, niſi excluſo *s*: vt, Inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro. Et bene Priamum niſi in extremis armat periculis. Sane penetralia propriè deorum dicuntur. Hic autem videtur opportunius penetralia de domo regis dixiſſe, quoniam Reges propriè ſuggeſtum imitantur deorum. *Arma deſueta.* Quia iam pugnare deſierant. *Trementibus æuo.* Non timore. *Circundat.* Non apte ſibi cohærere facit: ſed potius oneri ſumit. *Inutile ferrum.* Ipſe inutilis. Ferrum enim de his eſt quæ ex coniunctis ſumunt epitheta: vt venenum. *Ædibus in mediis.* Omne ædificium ædes dicuntur, ſed Varro locum quatuor angulis

concluſum ædem docet vocari debere. *Nudoque ſub axe.* Sub Septentrione, aut ſub ſpiritu quo mundus mouetur. Hoc eſt ſub dio: quod impluuium dicitur. *Axis* autem eſt aut plauſtrum ſeptentrionale: aut pars ſeptentrionis, aut ſpiritus, quo mundus mouetur, ſicut docet Lucanus. *Veterrima.* Vſurpatum eſt. Ergo, vt ſupra diximus, hoc tantum vti neceſſe ſit, & comparatiuum non habet, ſicut deterior poſitiuum. *Complexa penates.* Penates ſunt omnes dij qui domi coluntur. *Ne quicquam.* Aut ſecundum Epicureos: aut propter vim bellicam. *Altaria.* Superorum & aræ ſunt, & altaria: Inferorum, tantum aræ. Ara autem dicitur à precibus, quas Græci ἀράς dicunt. vt vnde contra imprecatio κατάρα dicitur. *Præcipites.* Feſtinæ, propter tempeſtatem: & bene *Atra* addidit, quia eſt & clara, vt, Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas. A

48 *Ipſum autem ſumptis Priamum iuuenilibus armis* B
Vt vidit, Quæ mens tam dira, miſerrime coniux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget: non ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede, hæc ara tuebitur omneis:
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe & ſacra longæuum in ſede locauit.

Dira. Modo proprie. Dira enim eſt deorum ira. Ergo quæ mens infuſa ex deorum ira. *Telis.* Armis. *Ruis.* Aut feſtinas, aut incedis ſeniliter. *Non ſi ipſe meus.* Subaudis, filius poſſet defendere. C *Ore effata.* Abundat *Ore*, eſt autem pleonaſmus.

49 *Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polytes,*
Vnus natorum Priami per tela, per hoſtes,
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, iam iamque manu tenet, & premit haſta.
Vt tandem ante oculos euaſit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit. D
Hic Priamus, quanquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci iræque pepercit.

Vacua. Magna, quæ difficile complentur. *Infeſto vulnere.* Bonum ſchema, vulnus pro telo. An vulnus quod inflixit, an quia infligeret. *Premit.* Vrget, vt, apri curſum clamore prementem: alibi Interfecit: Vel opprimit, vt Armigerum que premit. *Euaſit.* Peruenit. *Vitam cum ſanguine fudit.* Modo eos ſequitur, qui ſanguinem ſedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipſum ſanguinem vitam volunt: vt, Purpuream vomit ille animam. *Hei.* Id eſt tunc. *Media* autem manifeſta: & poteſt referri vel ad Priamum, vel ad Polytem. E

50 *At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis,*
Di (ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet)
Perſoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo: ſed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpuſque exangue ſepulchro F
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remiſit.

Auſis. Quidam proprie ſumptum tradunt, nec poſſe in proſa dici. *Si qua eſt.* Vel ſecundum Epicureos. vel deſperat: quia impune ante aras conſpicit cædem. *Curet.* Vlciſcatur. *Grates.* Prout res fuerit, vel in bonis vel in malis dicuntur, ſicut præmia. *Me cernere.* De ſpectaculo queritur, non de morte. *Coram.* Aduerbium temporis modo eſt: quia verbo cohæret: vt, Coram quem queritis adſum: & coram ad perſonam certam refertur, palam ad omnes. *Funere.* Cadauere: ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. *Funus* enim eſt iam ardens cadauer. Quod dum portatur, exſequias

quias dicimus: crematum jam reliquias: cõditum iam, sepulcrum. *In hoste Priamo.* Aut Archaismos est, aut in hoste: id est cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. *Sed iura.* Quod electorum reddidit fidem, quòd me in mea regna remisit. *Fidemque.* Quia (quod Homerus mutat) dicitur Priamus duce Mercurio ingressus Achillis tentoria, excitatum rogasse, quem dormientem posset occidere. *Iura* vero, quod à rege rogabatur. *Remisit.* Comitatus vsque ad Troiam est.

51 *Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu*
Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuntius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam læua, dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis, terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. iacet ingens littore truncus,
Auulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.

Imbelle. Ipse imbellis vt, Inutile ferrum. *Rauco ære.* Ad scutum retulit. *Protinus repulsum.* Statim prohibitum. *Et summo clypei ne quicquam umbone pependit.* Eandem rem bis dixit, cum præcessisset Rauco quod protinus ære repulsum: quod idem est. Et summo clypei nequicquam vmbone pependit. *Nequicquam.* Non Sic Persius. *Nequicquã fundo suspiret nummus in imo. Referes ergo hæc.* Sarcasmos est, iocus cum amaritudine. vt, En agros, & quam bello Troiam petisti Hesperiam. Antisмos autem est vrbanitas sine iracundia: vt, Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. *Degenerẽ.* Non respondentem moribus patris. *Altaria ad ipsa.* Vnde sperabat auxilium. *Dextraque coruscum Extulit.* Coruscum, si ornatum gemmis caput regis acceperis, sensus talis est, Sublato capite gladium in vaginam recondit, quæ lateri semper cohæret. Si verò coruscum gladium vis intelligere: lateri Priami infixum accipe: & κατὰ τὸ σιωπώμενον: postea caput esse sublatum. *Hæc finis.* Omnia Latina nomina, inanima, simplicia, à verbo non venientia, *nis* syllaba terminata, masculina sunt. Inanima, propter canis: simplicia, propter bipennis: à verbo nõ venientia, propter finis. Ergo clunis Iuuenalis bene dixit. *Tremulo descendunt clune puellæ.* Horat. male, *Quod pulcræ clunes. Hic.* Talis. vt, Hunc ego te Euryale aspicio? *Sorte.* Fatali necessitate. *Troiam incensam.* Pro Ilium. *Pergama.* Propriè Troianæ arces sunt; vnde κατ' ἐξοχὴν arces omnes pergama dicuntur: vt Poetam dicimus, & intelligimus Virgilium. *Superbum.* Nobilem. *Regnatorem Asiæ.* Quia imperauerat & Phrygiæ & Mygdoniæ. *Iacet ingens littore truncus. Littore.* Quod Priami corpus ad litus tractum est: aut litus pro solo accipiamus, vt Litoræque & latos populos. Pompeij tangit historiam. Quod autem dicit *Littore*, illud, vt supra diximus, respicit, quod in Pacuuij tragœdia continetur. Quod autem donatus dicit *Littus* locum esse ante aras, à litando dictum: ratione caret. Nam à litando, *Li* breuis est: & stare non potest versus. *Sine nomine.* Sine agnitione aut dignitate.

52 *At me tum primum sæuus circunstetit horror,*
Obstupui: subiit chari genitoris imago:
Vt regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parui casus Iuli.
Respicio, & quæ sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.

Sæuus horror. Quia est & bonus: vt, *Lætusque per artus Horror ijt. Vitam exhalantem.* Secundum eos, qui volunt animam esse ventum: vt, *Atque in ventos vita recessit. Direpta.* Pro diripienda: participium pro participio. *Copia.* De exercitu dixit numero singulari, vt Sallustius: Cum dicimus copias in plurali de exercitu. Copia verò, aliarum rerum est.

Iamque adeo super vnus eram, cum limina Vestæ
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio. dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Est pœnas Danaûm, & deserti coniugi iras
Permetuens, Troiæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira, cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenas
Aspiciet? parto que ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita. nanque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem:
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas: animumque explesse iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum,
Talia iactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cælicolis, & quanta solet: dextraque prehensum
Continuit: roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies vbi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnes vndique Graiæ
Circum errant acies: & ni mea cura resistat,
Iam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.

Cum mihi se. Ordo est, cum mihi se videndam oculis obtulit non ante tam clara. *In luce.* In nimbo, qui cum numinibus semper est. *Dextraque prehensum.* Ea corporis parte qua Helenæ ictum minabatur, quæ in templo Vestæ stabat ornata. Vt enim in primo diximus, aliquos hinc versus constat esse sublatos, nec immerito. Nam & turpe est viro forti contra fœminā irasci: & contrarium est Helenam in domo Priami fuisse, illi rei, quæ in sexto dicitur: quia in domo inuenta est Deiphobi, postquam ex summa arce vocauerat Græcos. Hinc autē versus esse sublatos, Veneris verba declarant, dicentis, Nō tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ. *Roseo.* Pulchro. Perpetuum epitheton Veneris. *Insuper.* Quod continuerat eum. *Indomitas.* Magnas. *Quid furis?* Est enim furor vitū fortem ruere in mulieris interitum. *Nostri cura.* Et hoc loco, vt solet, vnā se de Æneæ familia facit. Nostri autē & vestri genitiui plurales sunt antiqui, & ex Græcis conuenientes, sicut singulares sunt mis & tis. Nō est possessiuum: sed à Nos venit vt dicimus, Nostri causa facit, hoc est nostrū. *Superet.* Superuiuat, supersit. *Ascaniusque puer.* Filius: vt Tuque puerq; tuus. Horatius, *Pueriq; Ledæ.* & est Græcū, nam παῖδας dicunt, interdum tamen etiam ad ætatem

A tem refertur. *Hauserit ensis.* Aut percusserit: vt Latus haurit apertum. Aut vorauerit.

56 *Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ,*
Culpatusve Paris, verum inclementia diuûm
Has euertit opes, sternitque à culmine Troiam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortaleis hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu nequa parentis
Iussa time, neu præceptis parére recusa)
B *Hic vbi disiectas moles, auulsaque saxis*
Saxa vides, mistoque vndantem puluere fumum:
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à sedibus vrbem
Eruit. Hic Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet, sociumque furens à nauibus agmen
Ferro accincta vocat.

Tyndaridis. Atqui Iouis est, non Tyndarei filia. Sed sic dicimus Tyndaridis de Helena, vt de Hercule Amphytrioniades. Nam de Ioue & Leda nati sunt Pollux & Helena: de Tyndareo &
C Leda Castor, qui solus mortalis fuit. Vnde Virgilius in sexto, Si fratrem Pollux alterna morte redemit. qui immortalitatem suam cum fratre partitus est. Ideo sororem eorum constat esse immortalem Helenam. Nam constat fratres eius cum Argonautis fuisse: Argonautarum filij cum Thebanis dimicauerunt. Item illorum filij contra Troiam bella gesserunt. Ergo si immortalis Helena non fuisset, tot sine dubio seculis durare non posset. Hanc autem legimus prius à Theseo raptam: & in Ægypto commendatam Protheo. *Facies inuisa.* Pulchritudo Helenæ odiosa, id est Helena. & est Græcum, vt, vis Herculea: hoc est Hercules. *Lacænæ.* A prouincia Laconica. Et notandum derivationem minorem esse à principalitate, quod rarum est. *Culpatusve Paris.* Criminosus, reus. *Aspice.* De Homero tractum, qui inducit Mineruam præstantem ista Diomedi. *Namque omnem.* Ordo est, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, & morta-
D leis hebetat visus tuenti. Dicitur autem nebula orta de terris obesse nostris obtutibus. Vnde aquila, quia supra nebulam est, plus videt. Est enim theologica ratio: quia ignorantes vsum Venerium, videre dicuntur & numina. Vnde nunc merito post Veneris absessum numina vidisse dicitur Æneas. *Obducta.* Superducta. *Tuenti.* Modo videnti: alias defendenti. *Nequa parentis Iussa time.* Pro *Ne* & hæc particula, imperatiuo iungitur modo: sed interdum præsenti tempori, interdum futuro, prout necesse fuerit. *Iussa time.* Veretur enim ne imperanti sibi fugam, non obtemperet. *Neptunus muros.* Hoc autem habet fabula, quod Neptunus cum Apolline Troiæ fabricati sint muros. Sed constat Laomedontem supradictis diis certam vouisse pecuniam ad sacra facienda: quam imminentibus Miis vel Mysiis transtulit ad murorum fabricam. Vnde dij & fecisse muros, & offensi esse dicuntur. Simul notandum quod deos facit opera sua euertere, vt
E Portas Iunonem, quarum dea est. Nam & portam luminis nascétibus præbet. Arces, Mineruam: legimus enim, Pallas quas condidit arces. Neptunum, muros: ipsi enim fundamenta sunt consecrata, cuius & mouentur arbitrio. Vnde ἐνοσίχθων dicitur, hoc est terram mouens aquæ concussione, sicut terræ motus cõtinent opiniones. *Tridenti* Omnia in *ns* exeuntia, aut participia sunt, aut nomina. Sed si participia sunt, ablatiuum & in *i* & in *e* mittunt pro nostro arbitrio: Iuuenalis *Nec ardenti decoxit aheno.* Contra, *Semperque ardente camino.* Si vero nomina fuerint, in *e* tantummodo exeunt. Si autem eadem sint & nomina & participia, vt amans: cum nomina fuerint, omnimodo in *e* mittunt: quũ participia, licéter vtimur. Ergo quia tridens nomen est, tridente debuit
F dicere. Sed nouitatem affectauit, nulla cogente necessitate. Sane in nominib. quæ & propria esse possunt, & appellatiua, vt liberalis: fœlix, Iuuenalis, ablatiuus à proprio, in *e* exit: ab appellatiuo, in *i*. *Sæuissima.* Quæ & fugam vetabat. *Quatit.* Concutit, commouit. *Scæas.* Priscas. *Socium.* Sibi deuotum. *Furens.* Irascens. *Accincta.* Id est armata, quod Ipsa *curritis, Hic illius arma, hic currus.

57 *Iam summas arces Tritonia (respice) Pallas*
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæua.
Ipse pater Danais, animos, viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.

Dixerat, & spissis noctis se condidit vmbris. A
Apparent diræ facies, inimicaque Troiæ
Numina magna deûm.

Iam. Prætereavt Iamque seminibus iactis se sustulit arbos. *Arces.* Ideo Mineruę dicuntur esse quod ipsa sit inuentrix ædificiorum, vt, Pallas quas condidit arces. *Tritonia Pallas.* Duo antonomasia sunt sine proprio nomine. Et est nimiæ iracundiæ, cum dicitur: Quanquã irata sit Græcis, nequaquam tamen Troianis parcere. licet in historia lectum sit vehementius iratam Mineruam, quod post victoriam ei sacrificare noluerint, vt Horatius, *Quum Pallas vsto vertit iram ab Ilio in impiam Aiacis ratem. Nimbo effulgens.* Nube diuina. Est enim suluidum lumen quod deorum capita tinguit. Alij *Limbo* legunt. Vt Sidoniam picto clamydem circundata limbo: & est pars vestis B
extrema, quæ instita dicitur: vt Horatius, *Quorum pulsata talos tegit instita veste. Gorgone sæua.* Aut etiam per sæuam Gorgonem fulgens, aut ipsa sæua terrore Gorgonis. Sane Gorgones fuisse dicuntur, Sthemo, Euriale, Medusa, quarum aspectus intuentes vertebat in lapides, hæ autem miræ pulchritudinis fuisse dicuntur: & quisquis eas vidisset, stupore defigebatur. Ideo fictum est, quia in lapides mutarentur, quarum capita Minerua dicitur amputasse, ac suo adfixisse pectori. *Ipse pater.* Qui omnibus vnus esse consueuit: vt, Rex Iuppiter omnibus idem. Et bene honesta causa fugiendi est. *Vires que secundas.* Quia fuerunt & in Troianis: sed non prosperæ. *Sufficit.* Subministrat, suggerit. *Eripe.* Accelera, raptim fac. Vel eripe te fuga. *Nusquã abero.* Bona œconomia. Nam si tenent Danai, qua deficit ignis: necessarium est præsidium numinis. vt Horatius, *Nec deus* C
interfit: nisi dignus vindice nodus Inciderit. Limine sistam. In limine, vt Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti. *Spissa.* Densis. *Apparent diræ facies.* Secundum mathesim, post abscessum Veneris dira dicuntur apparuisse numina: cuius præsentes radij interuenientes anæreticos temperant.

58 *Tum vero omne mihi visum considere in ignes*
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troia.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
Cum ferro accisam, crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim, illa vsque minatur, D
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paulatim euicta, supremum
Congemuit, traxitque iugis auulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.

Tum vero. Quia ante & ab Hectore audierat, & per se viderat euerti Troiam, sed nõ omnem. *Ferre & bipennibus.* ἐν διὰ δυοῖν. *Eruere.* Pro deiicere, & est Acyrologia. *Vsque.* Tam diu. *Minatur* aut eminet, vt Minæque murorum, Aut mouetur. *Tremefacta comam.* Solita figura. *Nutat.* Cutit. *Vulneribus.* Pro ictibus. *Iugis.* Cacuminibus montium. *Ruinam.* Arborum scilicet arborum. *Ac du-* E
cente deo. Secundum eos qui dicunt vtriusque sexus participationem habere numina. Nam Caluus, *Pollentemque deum Venerem.* Item Virgilius, Nec dextræ errauti deus abfuit: quum aut Iuno fuerit, aut Allecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatæ Veneris.

59 *Ast vbi iam patriæ peruentum ad limina sedis,*
Antiquasque domos, genitor (quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam)
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exiliúmque pati. Vos ô quibus integer æui F
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.

Antiquasque domos. Charas ambitiose dixit. *Primum.* Præcipuum. Vel primum ante filium & vxorem. Sed Varro ait, concessum Æneæ à Græcis, vt quos vellet secum & sua omnia liberaret, quod poeta Veneris præsidio præstitum dicit Æneæ. *Petebam.* Pro adpetebam & optabam. *Vitam producere.* Figurate vitam producturum. *Exilium.* Dictum quasi extra solum. *Vos ô.*

Obliqua

A Obliqua oratio est. Nam aperte quidem hoc agit, vt relinquatur: latenter vero aliud. per quod nimia Æneæ ostenditur pietas: qui nec iustis caussis mouetur, vt patrem relinquat. *Integer annis Sanguis.* Plenam ætatem significat ex sanguine, qui non est integer nisi iuuenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ætatem. Vnde & in senibus tremor est. *Suo robore.* Sine alterius auxilio, quo eget Anchises. *Agitate.* Disponite, cogitate.

60 *Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,*
Has mihi seruassent sedes satis vna, superque
Vidimus excidia, & captæ superauimus vrbi.
Sic ô, sic positum affati discedite corpus,
B *Ipse manu mortem inueniam: miserebitur hostis:*
Exuuiasque petet. Facilis iactura sepulchri est.
Iampridem inuisus diuis, & inutilis annos
Demoror: ex quo me diuûm pater, atque hominum rex
Fulminis afflauit ventis, & contigit igni.

Cœlicolæ. Ad quos nostra pertinet vita: vt, Haud credo inuisus cœlestibus auras Vitaleis carpis, &, Nos iuuenem exanimum: & nil, iam cœlestibus vllis Debentem. Et, Igneus est ollis vigor & cœlestis origo. Anima enim, cœli pars est: vmbra, inferorum. Adeo ergo non posuit generale
C deorum nomen: & addidit cœlestibus, ne crederentur inferni dii, qui datores vitæ non sunt. *Satis superque.* Ad augmentum *Superque* addit. Est autem Tmesis. Sane sciendum est esse aliqua quæ augmentum non recipiunt, nec minus significent: vt satis, perfectus. Nam quæritur vtrum perfectior possit facere: ne incipiat. *Satis perfectus* minus significare. *Vna excidia.* Sub Laomedonte ab Ercole. Sed emphaticῶs dixit excidia. *Superauimus.* Superuiximus. *Sic ô, sic positum affati discedite corpus.* Sensus talis est, Præstate mihi vos funebre solatium: hoc est adfamini me. vt dici mortuis solet, Vale, vale, vale. Nam ideo & positũ, & corpus dixit. *Mortem* autem ego manu hostis inueniam. Nam hic ordo est, Ego inueniam mortem manu hostis: ille miserebitur & petet exuuias. *Miserebitur hostis.* Affectu eius qui cupiebat interim dixit: vt eum hostis quasi miseratus occideret. Sic Inix mater Euryali, Aut tu summe pater diuûm miserere, tuoque Inuisum hoc
D detrude caput sub tartara telo, Quando aliter neque crudelem abrumpere vitam. *Exuuiasque petet.* Quasi obiectio, Sed spoliatum linquet cadauer: & responsio. *Facilis iactura sepulchri.* Aut secundum Epicureos, qui dicunt nil supereſſe post mortem. Aut hoc dicit, Facilis sepulturæ iactura est, quam potest ruina præstare. *Annos demoror.* Quasi festinãtes diu viuendo detineo. *Fulminis afflauit ventis, & contigit igni.* Tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod findit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autem Anchises, quia se cum Venere concubuisse iactabat.

61 *Talia perstabat memorans, fixusque manebat.*
Nos contra effusi lachrymis, coniuxque Creüsa,
E *Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum*
Cuncta pater, fatoque vrgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque, & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ iam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?

F *Nos contra.* Præpositiones vel aduerbia in *A* exeuntia, modo producunt vltimam literam, excepto puta, & ita: quia apud Ennium & Pacuuium breuia sunt. Hinc est quod etiam numerorum nomina indeclinabilia producuntur: vt Triginta magnos voluendis mensibus orbes. Ea vero quæ declinantur, breuia sunt secundum rationem nominum in *A* exeuntium. *Effusi lachrymis.* Pro effusi in lachrymas. *Omnisque domus.* Modo familia, alias domicilium: interdum re vera domum. *Mortem opto* Contra fatorum vim: & matris auxilium. *Mene.* Probatæ pietatis filium. Nam pronomina habent vim suam, nonnunquam & emphasim: vt, Cantando tu illum? *Posse.* Plus est quam velle. *Nefas.* Scelus. *Excidit.* Bene excusat patrem dicendo excidit, & ipsam temperat obiurgationem.

62 *Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui,*
Et ſedet hoc animo perituræque addere Troiæ
Teque tuoſque iuuat: patet iſti ianua letho.
Iamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis? vt mediis hoſtem in penetralibus, vtque
Aſcaniumque, patremque meum, iuxtaque Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?

Iuuat. Delectat. *Patet iſti.* Apocope eſt pro iſtic. Pronomen enim eſſe non poteſt: quia non præcedit nomen. *Multo Priami de ſanguine.* Quaſi bis ſanguinem fuderit Priamus, quia & filiũ eius Pyrrhus occiderit. **Natum ante ora patris.* His rebus terret eum, qui non poteſt mortem timere. *Obtruncat.* Obtruncare conſueuit. *Hoc.* Ideo. *Quod.* Propter quod.

63 *Arma, viri, ferte arma: vocat lux vltima victos.*
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reuiſam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus: clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Hærebat, paruumque patri tendebat Iülum,
Si perituris abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. cui paruus Iülus,
Cui pater, & coniux quondam tua dicta relinquor?

Arma viri ferte arma. Notant hoc Critici, quia ſæpius armari aliquos dicit, cum exarmatos nuſquam offendat: qui neſciunt non omnia à poeta (vt ſupra diximus) dici debere. Nam & diem deſcribit, nocte non præmiſſa. Superfluo enim dicuntur ea quæ neceſſe eſt fieri. quis enim domũ ingreſſus, non arma deponat? *Reddite me.* Quia retinebatur, & ideo ait ſinite. *Danais.* Quibus me ſuſtulit mater. *Inſtaurata.* Renouata. *Tendebat.* Offerebat: ſed non manibus eum geſtans. *Si perituru abis.* Argumentum dilemma, id eſt complexio: quæ aduerſarium ab vtraque parte concludit. *Expertus.* Quidam participium, præteritum tempus, ſed vim præſentis habere volunt, quia præſens deficit. *Tutare domum.* Hoc eſt cui defenſori relinquimur. *Cui paruus Iulus.* Interrogantis eſt: & ſimul epitheto commendat ætatem. *Coniux quondam tua dicta relinquor?* Quondam aut aliquando ſignificat: quaſi nunc vxor non ſit quæ relinquitur. Aut quondam ſemper ſignificat, vt in Georgicis, Quod quondam in ſtipulis magnis ſine viribus ignis. Et eſt, quia ſemper coniugem nominaſti. Habeti enim quæuis poterat: nominari non niſi nobilis.

64 *Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:*
Cum ſubitum dictuque oritur mirabile monſtrum.
Namque manus inter mœſtorumque ora parentum,
Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli.
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & ſacros reſtinguere fontibus ignes.

Subitum. Pro ſubito aduerbium eſt temporis ſecundum veteres. *Manus inter.* Mutauit accentum præpoſitio poſtpoſita. Sine *Inter* plerumque præponitur. Sed raro apud Virgilium, vt Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. Bona autem œconomia ad Iülum venit, dicens eum fuiſſe inter manus parentum. Inter manus autem: hoc eſt inter amplexus. Non enim poſſumus eum illo tẽpore portatum dicere: quem poſt ſeptem annos legimus & venatum iſſe & bella tractaſſe. *Mirabile monſtrum.* τὸ μέγιστον eſt: & à monſtrando: Id eſt monendo dicitur. Et refertur ad præſens eius ſignifi-

A significatio. Prodigium vero est quod in longum tempus dirigit significationem. *Leuis.* Pro leuiter. *Fund re lumen apex* Sytonius tria genera pileorum dixit, quibus sacerdotes vtuntur, apicem, tutulum, galerum. Sed apicem pileum subtile, circa medium virga eminente: tutulum pileum lanatum metæ figura: galerum pileum ex pelle hostiæ cæsæ. Sunt autem in his versibus infinitiui pro Indicatiuis. Apex proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata: hoc est in cuius extremitate modica lana est: quod primam constat apud Albam Ascanium statuisse. Modo autem summitatem pilei intelligimus. Tangit nanque, vt frequenter diximus, latenter historiam. Item hoc quoque de igni ad Seruium Tullum pertinet. Nam quum Tarquinius cepisset Vericulanam ciuitatem: ex captiua quadam in domo eius natus est Seruius Tullus Hostilius, qui cum obdormisset, caput eius subito flamma corripuit. quam cum vellent restinguere, Tanaquil
B regis vxor augurioru perita, intelligés augurium, prohibuit. Flamma puerum cum somno deseruit. Vnde intellexit eum clarum fore vsque ad vltimam vitam. Sane perite lucem dixit, non vt in septimo, Tum fumida lumine fuluo. Nam & illic splendor quidem est: sed cum fumo qui semper caussa lachrymarum est. In Ascanio autem solus ostenditur splendor. *Circum tempora pasci.* Pasci, crescere: vt Sacrum tibi pascere crinem Sunt autem infinitiua pro indicatiuis. *Fundere.* Lambere, pasci. *Sacros restinguere.* Religiosos: Non quos tunc sacros sciebant: sed quos mox probarunt.

65 *At pater Anchises oculos ad sydera lætus*
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
C *Iuppiter omnipotens precibus si flecteris vllis,*
Aspice nos. hoc tantum: & si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit læuum, & de cœlo lapsa per vmbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere sylua,
D *Signantemque vias: tum longo limite sulcus*
Dat lucem, & late circum loca sulfure fumant.

Oculos ad sydera Contra opinionem Theocriti, qui eum cœcatum fuisse commemorat. *Si flecteris* Aut secundum Stoicos locutus est, qui fati asserunt necessitatem: aut secundum Epicureos, qui dicunt deos non curare mortalia. *Aspice nos.* Quia intuentes dij iuuant. Vnde est, Atque oculos Rutulorum reiecit aruis. Et contra, Diua solos fixos oculos auersa tenebat. *Atque hæc omina firma.* Secundum Romanum morem petit, vt visa firmentur. Non enim vnum augurium vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sint posteriora, soluuntur priora. Vnde est, Quantum Chaonias aquila veniente columbas. Nam aquila sine dubio columbis plus po-
E test. *Intonuit læuum.* Sinistrum, prosperum: quia cœleste est. Sinistrum autem à sinendo, quantum ad auguria pertinet: quod nos agere aliquid sinat, vnde alibi, Si quem numina læua sinant. Sinistras autem septentrionales esse Augurum disciplina consentit, & ideo ex ipsa parte significatiora esse fulmina, quoniam altiora & viciniora domicilio Iouis. *Multa cum luce cucurrit.* Nunc theologicam rationem sequitur, quæ asserit flammarũ, quos cernimus tractus, nimbum esse descendentis numinis. Alibi physicam: vt Vento impendente videbis, Flammarum longos à tergo albescere tractus. *Facem ducens.* Lumen, quod vtique ex facibus nascitur. *Super labentem.* Quidam hoc verbum vnam partem orationis esse tradunt. *Idæa clarum se condere sylua.* Stellæ huius
F cursus significat Troianos conglobatos ad domum Æneæ Idam petere. Quod dicit *Multa cum luce:* ostendit claros. Quod *Signantem vias.* scintillas quasdam dicit relictas, quæ ostendunt remansuros in druersis partibus socios. Quod *Longo limite* ostendit errorem. Quod *sulcum* dicit, significat longum maris æquor arandum. Quod ait *Sulfure fumant:* diuini ignis odor ostenditur. Ex fumo autem mors Anchisæ cognoscitur, sicut eius oratio sequens indicat.

66 *Hic vero victus genitor se tollit ad auras:*
Affaturque deos, & sanctum sydus adorat.
Iam tam nulla mora est: sequor, & qua ducitis, adsum.
Dy patrij seruate domum, seruate nepotem.

Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.
Dixerat ille, & iam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia voluunt.

Cedo equidem. Quasi scilicet etiam scit se esse moriturum. & bene quandiu viuit Anchises, totum ei conceditur. *Victus g nitor.* A pristino proposito recedens. *Se tollit ad auras.* Verbum augurum: qui visis auspicijs surgebant ex templo, vnde extemplo. *Affaturque deos.* Agit diis gratias. *Seruate nepotem.* A quo certa erat Romanæ prolis propagatio. *Augurium.* Exquisita deorum volũtas per consultationem auium, aut signorum. *Vestroque in numine Troia est.* In vobis habeo Troiam: propter illud, Has mihi seruassent sedes. *Comes ire recuso.* Tantum ad solatium itineris, quippe moriturus, vt in sexto Æneas: Ille meum comitatus iter. Vult enim Virgilius etiam Æneæ concedere patris peritiam. *Dixerat ille.* Hic distinguendum. *Et iam.* Dum negat, dum ostenduntur auspicia. *Propiusque.* Propter illud, Arboribusque obtecta recessit, & ordo est: Incendia propius voluunt æstus, id est calorem. Vnde etiam æstas dicitur.

67 *Ergo age chare pater ceruici imponere nostræ:*
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit.
Quores cunque cadent, vnum & commune periclum,
Vna salus ambobus erit: mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe seruet vestigia coniux.
Vos famuli, quæ dicam animis aduertite vestris,
Est vrbe egressis tumulus, templumque vetustum
Desertæ Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.
Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello è tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Ergo age. Quia consensisti, & ignis propinquat. *Age* autem non est modo verbum imperãtis, sed aduerbium hortantis: adeo vt plerunque Age facite dicamus, & singularem numerum copulemus plurali. *Cerui ci.* Ceruix cum numero singulari dicitur, collum significat: si plurali vtamur, superbiam ostendimus, vt in Verrinis Cicero, *Frangere ceruices.* *Ambobus erit.* Ad filium & ad patrem potest referri. melius ad patrem: quia de Ascanio post loquetur. *Et longè seruet vestigia.* Longe, valde: vt Tyberinaque longe Ostia. Nam longe non potest, quia sequitur, Pone subit coniux. Et bene ire singulos facit. Scit enim multitudinem facile posse comprehendi. *Seruet* autem, custodiat: vt, Et tantas seruabat filia sedes. vel Seruantem ripas. *Vrbe egressis.* Hic ablatiuo iunxit, vt Horat. *Egressum magna me accepit Aritia Roma.* Salust. accusatiuo. vt, *Raro egressa fines suos.* Ergo vtrunque dicimus. *Tumulus.* Modo terra tumens: alias sepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus vtitur præceptis, quia scit timoris comitem esse obliuionem. *Templumq; vetustum Desertæ Cereris.* Bene Cereris fanum ante vrbem esse facit, quæ dea rusticorum est. Et liberat AEneas & Cereris templum, & vetustum elegit, ad quod nec viris erat aditus, sicut hostes putabant. Nam AEneas scit ante esse profanatũ: nec prædæ spe Græci poterant duci. *Desertæ Cereris.* Vtrum à sacerdote qui in sexto extinctus inducitur: vt Cereriq; sacrum Polybetem. An desertæ belli tempore propter decennalem obsidionem. An desertæ à filia, vt Nec repetita sequi curet Proserpina matrem. *Religione patrum.* Timore. & est reciprocum. sic Terentius, *Nam mihi nil esse, religio est dicere,* id est metus. Item Virgilius contra: Multosque metu seruata per annos. Connexa enim sunt metus, & religio. Vt Statius, *Primus in orbe deos fecit timor.* Cupressum autem funebrem arborem bene ante templum deæ lugentis esse confirmat. *Capa sacra manu.* Non est dantis, sed hortantis vt tollat: quia sequitur, Me bello è tanto digressum, & cæde recenti Attrectare nefas. Scit enim Græcos ex pollutione Palladij piaculum commisisse. *Flumine viuo* Semper fluenti, i. naturali, vt Viuoque sedilia saxo: est augurale verbum. *Abluero.* Prò abluam.

68 *Hæc fatus, latos humeros subiectaque colla*
Veste super, fuluique insternor pelle leonis:

Succe-

A *Succedoque oneri. dextræ se paruus Iülus*
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
Pone subit coniux, ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique, onerique timentem.
B 69 *Iamque propinquabam portis, omnemque videbar*
Euasisse viam, subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus: genitorque per vmbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge nate: propinquant:
Ardenteis clypeos, atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem, namque auia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione viarum,
Heu misero coniux fatone erepta Creüsa
Substitit, errauitne via, seu lassa resedit,
C *Incertum: nec post oculis est reddita nostris.*

Latos humeros. Aut more Heroum se laudat: aut certe sternendo latos facit. *Succedoque oneri.* Figura est vt Succedunt muro, & flammas ad culmina iactant. *Implicuit.* Puerilem expressit timorem. *Pone.* Post, sed loco tantum non & tempori adiungitur, & est aduerbium. Atque ideo vltima syllaba habet accentum. *Subit.* Sequitur. *Opaca locorum.* Quia dixit, Arboribusque obtecta recessit. Est autem elocutio: vt, Strata viarum. *Et me, quem dudum.* Naturalia plus timet. quasi & vir fortis & pius non timet bellicum timorem: sed naturalem: propterea quia sequitur, *Comitique, onerique timentem. Glomerati ex agmine.* Propter illud, Vndique collecti inuadunt. *Sonus*
D *excitat omnis.* Consternat. *Subito cum.* Hysterologia est. *Nate.* Hæc singula pronuntianda sunt: quia perturbatis iugis non datur sermo. *Propinquant.* Non dicit qui: propter sequentem de Corybantibus cœconomiam. *Cerno.* Altius intuentes, *Cerno* Æneæ dant. *Male amicum.* Iratum, vt Statio male fida carinis. Non cum vtilitate mea fauens vxori: quæ in numerum ministrarum matris deum relata est. *Mentem.* Memoriam: quod paulo post ait, Nec prius amissam respexi. *Fatone erepta Creusa.* Ordo est: Fato erepta Creusa Substititne, errauitne via. Non enim dubitat fato esse sublatam: cum audierit, Non hæc sine numine diuum Eueniunt. *Nec post oculis est reddita nostris.* Constat. Nam vmbram eius vidit tantummodo.

E 70 *Nec prius amissam respexi, animumque reflexi,*
Quam tumulum antiquæ Cereris, sedemque sacratam
Venimus. hic demum collectis omnibus vna
Defuit: & comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusaui amens hominumque deorumque?
Aut quid in euersa vidi crudelius vrbe?
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque penates
Commendo sociis, & curua valle recondo.
F *Ipse vrbem repeto, & cingor fulgentibus armis.*
Stat casus renouare omneis, omnemque reuerti
Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.

Hic demum. Hic vna defuit, Aliter [vitium est. *Natumque.* Qui per ætatem, matrem desiderare debuerat. *Deorumque.* Hypermetrus versus est, ideo ne si deum per genitiuum pluralem diceret ἰφαιο τέλευτον faceret. *Vidi crudelius.* Bene commendat se futurus maritus. *Valle recondo.* Hic iam ostenditur nimia multitudo. *Stat casus.* Placet, vt, Stat quidquid acerbum est Morte pati.

71 *Principio muros, obscuraque limina portæ,* A
Quâ gressum extuleram, repeto: & vestigia retro
Obseruata sequor per noctem, & lumine lustro.
Horror vbique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax, summa ad fastigia vento
Voluitur: exuperant flammæ, furit æstus ad auras.

Obscura limina. Aut per noctem obscura: aut certe posticum. *Limina* significat. *Qua.* Pro vnde. B
Retro obseruata sequor. Relego, retro sequor mea vestigia. *Lumine lustro.* Oculos circunfero. *Ipsa silentia.* Ipsa quæ terrere non debent, præcipue inter hostes. Sed vt diximus, naturalibus tantum cedit. *Si forte pedem* si forte. Iteratione auxit dubitationem. *Irruerant Danai.* Quos Venus ante prohibuerat. Vnde est. Et ni mea cura resistat. *Ilicet.* Confestim. Hic significat quod *Ilico*: sed metri ratione variantur. *Summa ad fastigia vento.* Qui auget flammas, vt, Veluti cum flamma furentibus austris. *Fastigia.* Modo de summitate proprie dixit: alibi de imo, vt est, Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras. Inde est, Cœlumque profundum: cuius porro fundus est: cum de imo fundus, de summo fastigium dicatur.

72 *Procedo ad Priami sedes, arcemque reuiso.* C
Et iam porticibus vacuis, Iunonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses
Prædam adseruabant: huc vndique Troia gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captiuaque vestis
Congeritur: pueri & pauidæ longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quinetiam voces iactare per vmbram, D
Impleui clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocaui.
Quærenti, & tectis vrbis sine fine furenti,
Infœlix simulacrum, atque ipsius vmbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & nota maior imago.

Priami. Patris eius. *Arcem.* Ne vel illuc confugisset. *Vacuis.* Magnis, quippe illic erant omnia. *Iunonis Asylo.* Templo: vnde nullus possit ad supplicium extrahi. Dictum asylum quasi asyrum. Hoc autem non est in omnibus templis, nisi quibus consecrationis lege concessum est. Primo autem apud Athenienses statutum est ab Herculis filiis, quos insequebantur ij, qui erant à patre oppressi, sicut docet in septimo Statius. Vel quod fugienti illuc spolia non detrahebantur, σύλα enim Græce aut furta, aut spolia dicuntur. Hoc asylum etiam Romulus imitatus est. Vnde est, *Quem Romulus aeer asylum Retulit.* Non statuit. *Phœnix.* Achillis magister. *Huc.* pro illuc. *Gaza.* Census, Persarum lingua: & est numeri singularis tantum. *Mensæque deorum.* Postquam excessere omnes adytis. *Crateresque auro solidi.* Qui sunt vel inaurati, vel laminis tecti, vel incrustati. *Captiuaque vestis.* Pro captiuorum. *Longo ordine.* Longa multitudine, vt in sexto, Vnde omnes longo ordine posset, quum non dicat per ordinem. *Voces iactare.* Quæ contrariæ sunt latere cupienti. Et inquirendi officium ad vocem transtulit propter noctem: ibi enim voce opus est, vbi visus non suppetit. voces vero, quia Iterumque iterumque vocaui. *Tectis.* Per tecta. Antiptosis. *Infœlix simulacrum.* Mihi, non sibi: vt, Quæ potui infœlix? Per simulacrum autem apotheosin o- F
stendit: quia simulacra deorum sunt: vmbræ, inferorum: animæ quæ cœlum petunt. *Maior imago.* Quia vmbra maior est corpore.

73 *Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.*
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuuat indulgere labori,
O dulcis coniux? non hæc sine numine diuûm

Euenisset:

A *Eueniunt: nec te hinc comitem asportare Creüsam*
Fas: haud ille sinit superi regnator olympi.
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies, vbi Lydius arua
Inter opima virûm, leni fluit agmine Tybris,
Illic res lætæ, regnumque & regia coniux
Parta tibi, lachrymas dilectæ pelle Creüsæ.

B *Tum sic affari.* Infinitus modus pro indicatiuo, & hic versus in plerisque dicitur non fuisse. *Quid tantum.* Consolatio est. sequitur etiam diuinatio, quæ animis liberatis corpore conceditur. Vnde etiam morientibus datur. vt, Nec longum lætabere: te quoque fata Prospectant patria. *Insano.* Magno: vt, Insani feriant sine littora fluctus, aut *Insano,* Sine ratione. *Indulgere.* Vel permittere, vel Operam dare, vt indulgent vino. *Si ne numine dinûm.* Sine fati necessitate: vt enim Statius dicit, *Fata sunt quæ dij fantur: Eueniunt. Nec te comitem hinc asportare Creusam.* Hic versus scansione caret: vnde multi *Hinc* multi *As* syllabam trahunt. Vix tamen vide seruata scanditur, conuersio, aut Nec te hinc comitem asportare, & potest scandi per synalœpham. Aliter nec eclipsim, nec hiatum, nec synalœpham recipit. *Fas.* Pro fato. Quia sequitur, Regnumque & regia coniux Parta tibi. *Creusam.* Quia Latina declinatio est, erit Latinus accentus. *Ille.* Superfluum hoc loco pronomen. *Olympi.* Cur in penultima accentus sit, manifesta est ratio apud
C Latinos: quanquam Græci discretionem velint per accentum facere montis & cœli, quod superfluum est. *Longa tibi exilia.* Subaudiendum obeunda. *Arandum.* Quia legimus, Subtrahiturque solum: non immerito dixit nunc *Arandum. Hesperiam.* Sequenti epitheto Italiam ab Hispania segregauit, quæ & ipsa Hesperia dicitur. *Vbi Lydius Tybris.* Ideo sic dictus à fratre Tyrrheni, Tusci enim à Lydis originem ducunt. Nam Lydus & Tyrrhenus duo fratres, quum eos prouincia vna non ferret, in sortem miserunt, vt diuisis copiis proficisceretur vnus ad nouas sedes quærendas, profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocauit. *Lydia* autem dicta est in qua frater remanserat. Vnde nunc traxit, vt Lydium diceret. *Thusci* autem à frequentia sacrificij dicti sunt, hoc est Θυσ' πῦ θεεῖ. Constat namque illic à Tage aruspicinam
D repertam, vt Lucanus meminit, *Sed conditor artis Finxerit ista Tages. Leni agmine.* Leni impetu, vel fluore: & multis rebus hoc nomen adiungitur. *Parta.* An parata, an adquisita armis? *Lachrymas dilectæ pelle Creusæ.* Melius ad posteriora referimus, vt dicat Noli flere: nec enim captiua sum. Male enim plerique dicunt, quia habes vxorem paratam.

74 *Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas*
Aspiciam, aut Gratis seruitum matribus ibo
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Iamque vale, & nati serua communis amorem.
E *Hæc vbi dicta dedit, lachrymantem, & multa volentem*
Dicere, deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra compensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.

Seruitum. Vt seruiam. Verbum finitum & modus gerundi est. *Dardanis.* Laus à maioribus. *Nurus.* Laus à cognatione. *His oris.* In quibus colitur. *Iamque vale.* Recedentis significatio est,
F Vnde & mortuis dicitur, vt, Salue maxime Palla Æternumque vale. *Nati seruæ communis amorem.* Propter futuram nouercam commendatur Ascanius. *Manus effugit imago.* Quasi imago, quæ non tenetur. Naturale enim est vt non possit teneri. Nam in septimo quod ait, Da dextram misero, auxilium significat. *Similima somno.* Pro somno: Sic Cicero, *Similimum deo iudico.* Nam genitiuo plurali debuit iungi superlatiuus.

75 *Sic demum socios consumpta nocte reuiso.*
Atque hic ingentem comitum affluxisse nouorum
Inuenio admirans numerum, matresque, virosque,

Collectam exilio pubem, miserabile vulgus. A
Vndique conuenere, animis opibusque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obsessa tenebant
Limina portarum: nec spes opis vlla dabatur.
Cessi, & sublato montem genitore petiui.

Sic demum. Nouissime. *Inuenio admirans.* Quum inuenissem admiratus sum. *Exilio.* Ad exilium alij. Donatus contra metrum sensit, dicens *Ex Ilio*, quasi de Ilio. nam i longa est. *Miserabile vulgus.* Magnum est quod addidit vulgus. sic Statius, *Vnde hoc examen, & vna tot miseræ animis opibusque, & volebant & poterant. Lucifer Idæ.* Vt Troianis videtur. Sic alibi: Tibi deserit Hesperus AEtam. Illinc enim oriri vel occidere putantur sydera, vnde videri vel incipiunt, vel desinunt. *Ducebatque diem.* Quia Lucifer lucis est præuius. *Opis.* Ferendi auxilii. Vel ad cæteros liberandos qui non fuissent occisi, vel *Cessi.* Hoc est tantis difficultatibus vel malis, & proprio cedere dicuntur, qui patriam relinquunt. *Sublato genitore.* Patre portato ductoue. *Montem.* Hoc est, Idam.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER III.

Postquam res Asiæ, Priamique euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia:
Diuersa exilia, & desertas quærere terras,
Augurijs agimur diuûm: classemque sub ipsa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur:
Contrahimusque viros. vix prima inceperat æstas
Et pater Anchises dare fatis vela iubebat.
Littora tum, patriæ lachrymans, portusque relinquo,
Et campos vbi Troia fuit, feror exul in altum
Cum sociis, natoque, penatibus, & magnis diis.

Postquam res Asiæ, Priamique euertere gentem. Secundũ interrogationẽ Didonis post insidias Græcorum, & casus suorũ, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perueniret: ordine, vt supra diximus, cõmutato. Nam rectum operis initium est, Fracti bello, fatisq; repulsi. Fuga autẽ eius hæc est, relinquens Ilium, Idam tenuit. Inde Antandrum ciuitatem iuxtã quã factis nauigijs tenuit Thraciam, in qua AEnum cõstituit, vt multi putant. Mox prodigijs territus Delũ tenuit, Illic accepto augurio errore patris præteruectus Cycladas, venit ad Cretam: vbi cũ pestilentia laboraret, à diis penatibus monitus ad Strophadas deuectus est insulas. Inde præteruectus maritima Græciæ apud Epirũ susceptus est Heleni hospitio. Vnde profectus Calabriam tenuit: & illinc statim territus aduentu Diomedis abscessit, nauigauitque vsq; ad Scyllam, & Charybdim, quæ sunt AEtnæ vicinæ. Vnde vẽto pulsus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanũ venit. Vbi secundũ Virgilium, perdidit patrẽ. Inde (vt est in primo) ad Didonis regna peruenit. *Postquã.* Hæc particula connectẽdis adiungitur rebus: vt, Postquã altos.

A tos tetigit fluctus. Sic enim dictis sequentia copulantur. *Res.* Quamuis multa prout locus exegerit significet, modo tamen imperium, aut res hic pro vniuerso statu Asiæ. Bene autem *Asiæ*, qui orbis tertiæ partis. Nam Phrygia in Asia est: Ilium in Phrygia minore. *Priamique euertere gentem.* Non est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, vt vel Phrygia tota euerteretur, vel solum Ilium periisset. *Gentem immeritam.* Bene gentem. Nam Laomedontis & Paridis culpa, vniuersa gens perire non debuit. *Visum superis.* Vt ipse ait, Neptunum, Iunonem Mineruam vidisse se euersores Troiæ: Laus Ilij est, quod non nisi dii potuerunt subuertere. Quotiescunque autem ratio vel indicium non apparet, *Sic visum* interponitur: vt Horatius, *Sic visum Veneri:* Cum amorem ostenderet non esse pulchritudinis. Et bene accusatio in deos habet quandam venerationem alioquin sacrilegium est. *Superbum Ilium.* Nobile. Ilium autem Virgilius, neutro tan-

B tum genere declinat. Horatius etiam fœminino, vt, *Non semel Ilios vexata.* Sane modo Ilium proprie de ciuitate dixit. Nam regio Troia est: quanuis interdum pro ciuitate prouinciam ponat: vt, Et campos vbi Troia fuit. *Humo fumat Neptuniæ Troiæ.* Humo, ab humo id est funditus: vt significet patriæ suæ solum quoque arsisse. *Fumat.* Sane quæritur quomodo dixerit *Cecidit*, & *Fumat.* Sed aut per licentiam poeticam, tempus pro tempore posuit: vt, Meminisse horret, luctuque refugit. Aut certe naturam rerum expressit. Nam ruina fit breui, fumus vero longo permanet tempore. *Neptunia Troia.* Bene & subtiliter etiam diis inuidiam commouet, vt ea cecidisse dicat quæ putabantur deorum. Sane fabula talis est, Laomedon rex Troianorum sollicitus

C pro opibus suis petit Apollini & Neptuno vt Ilium cingerẽt muris, mercede promissa, quo impetrato quæ diis promiserat denegauit. Sed Neptunus iratus cœtos, id est beluas marinas immisit, quod malum Troiani passi sunt, nece filiarum quas bellua consumebat, donec apertiore responso Hesiona Laomedontis filia monstro exponeretur, quam Hercules Troia euersa liberauit, & amico suo Telamoni dedit vxorem. Sane Laomedonte occiso, Priamo Phrygiæ donauit imperium. *Neptunia* autem *Troia* quia Neptunus & Apollo eam cinxit muris sicut prædiximus. *Diuersa exilia.* Multi ad illud referunt, Magnum quæ sparsa per orbem. Constat nanque diuersas partes orbis tenuisse Troianos, vt Helenus & Antenor: Sed melius est vt specialiter hoc Æneę daret, qui compulsus auguriis est diuersas terras, hoc est in diuersa regione positas, quærere. ideo Incerti quo fata ferant. *Desertas terras.* A Dardano accipe. Nam vbique vberes esse legimus: aut desertas, vt quidam volunt, quas & tenuimus & deseruimus, vt Cretam & Thraciam.

Auguriis agimur diuum. Pro ostentis, id est Ex flamma, quæ tempora Ascanii pasta est, cursu stel-

D læ: Creusæ admonitione, quæ dixit: Ad terram Hesperiam venies. *Sub ipsa Antandro.* Iuxta Antandrum. Est autem ciuitas Phrygiæ, dicta Antandros, vel quod de Andro insula eam condiderunt coloni, quasi ἀντ' ἀέρος: vel quia Græci venientes per Thraciam, ceperunt Polydorum: pro cuius pretio hanc accepere ciuitatem, quæ ex facto nomen accepit. Antandros, id est propter virum data. Fertur tamen quod post acceptum pretium à Græcis occisus sit lapidibus. Quamuis huic opinioni Virgilius non consentiat. Nonnulli adserunt Antandron insulam esse vicinam Troianis regionibus, ab hac populos Medos coactos loci angustia ad vicina littora profectos ciuitatem Antandron ex nomine patriæ condidisse. Alii à Polymestore occisum dicunt post e-

E uersam Troiam, & in maria præcipitatum. Cuius quum mater Hecuba agnouisset cadauer: cum captiua duceretur, flendo in canem conuersa est, cum se præcipitare vellet in maria. quod ideo fingitur, quia nimio dolore inaniter Græcis conuitiabatur. *Phrygiæ Idæ.* Ad discretionem Cretensis. *Molimur.* Fabricamus, Paramus. Et bene petit loca, in quibus & lateret, & nauigia præpararet. *Incerti.* Quia quisquis nauigat, licet mente destinet locum, quo tamen feratur, incertus est. Ergo non ignari quibus dictum erat vt Italiam peterent, sed incerti vbinam esset Italia. *Quo fata ferant.* Quia nec in Thracia, permansit nec in Creta. *Vbi sistere detur* Propter diuturnum errorem, & quia sicut dictum est, ad multa delatus loca est, aut propter dubietatem oraculorum, certum enim erat nos à Troia debere proficisci, incertum tamen vbi esset consistendum. *Conscendimusque viros.* Colligimus. Eos scilicet, qui ad auxilium venerant. Vnde est, Vnam quæ Lyceios fidumque vehebat Orontem. Item, Et fratres Lycia missos, & Apollinis agris. *Vix.* Mox: vt Vix è conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. *Prima ætas.* Vt prima pars ætatis,

F quia est ea adulta & præceps. Aut vernum tempus dicit, quamuis Palefatus tradat capto Ilio Æneam post triennium nauigasse, & hæc coniunctio velocitatem videtur ostendere. *Et pater Anchises.* Vt agendarum rerum authoritatem adsignet Anchisæ, Et vt diximus, τὸ πρέπον seruat, vt pater iubeat. *Littora tum patriæ lachrymans.* Amat Poeta quæ legit, immutata aliqua parte vel personis, ipsis verbis proferre. Næuius enim inducit vxores Æneæ & Anchisæ cum lachrymis, illum relinquentes his verbis, *Amborum vxores noctu Troiade exibant, capitibus opertis, flentes ambæ, abeuntes lacrymis cum multis.* Hoc iste Aenean eodem in tempore eiusdem rei causa inducit fecisse, cum dicit, Littora tum patriæ lacrymans portusque relinquo, & multi tradunt hoc in primo dictum, Troiæ qui primus ab oris. *Campos vbi Troia fuit.* Hoc est, quo

ait, omnis humo fumat Neptunia Troia. *Penatibus & magnis diis.* Alij deos magnos cœlum ac terram putant, ac per hoc Ioué & Iunonem dij penates à Samothracia subiati, ab Ænea in Italiam aduecti sunt, vnde Samothraces cognati Romanorum esse dicuntur, quos inter cætera ideo magnos appellant, quod de Lauinio translati Romam, bis in locum suum redierint, quod Imperatores in prouincias ituri apud eos primum immolabant, quod eorum nomina nemo sciat, quod præsentes * sentiantur. Nam cum ambæ virgines in templo deorum Lauini simul dormirent: ea quæ minus casta erat fulmine exanimata, alteram nihil sensisse, quos immani,* penitus in cultu habent, quos nisi sacerdoti videre fas nulli sit, qui ideo penates appellantur, quod in penetralibus ædium cœli sedeant, nam & ipsum penetral penus dicitur, vt hodie quoque penus Vestæ claudi vel aperiri dicitur. *Exul.* Quasi trans solum missus, aut extra solum vagus. *Cum sociis, natoque, penatibus & magnis diis.* Duo humana posuit, & duo diuina: patris non fit mentio, quia secundum Virgilium ad Italiam non venit. *Penatibus, & magnis diis.* Varro vnum esse dicit, penates & magnos deos. Nam & in basi scribebatur. *Magnis diis.* Potest tamen hoc & pro honore dici. Nam & dij magni sunt, Iuppiter, Iuno, Minerua, Mercurius: qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurum Lauinium. Vnde apparet non esse vnum. Idem Varro & alij complures magnos deos adfirmant simulachra duo virilia, Castoris & Pollucis in Samothracia ante portum sita, quibus naufragio liberati vota soluebant.

2 *Terra procul vastis colitur Mauortia campis:*
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo:
Hospitium antiquum Troiæ, sociique penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, diuisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum, superoque nitentem
Cælicolûm regi mactabam in littore taurum.

Terra procul. Procul est quasi porro ab oculis. Vnde potest & satis longe significare: & non valde. Hic tamen pro non valde longe ponitur: Breuis est enim Hellesponti transitus. *Vastis.* vastatis, & per hoc desertis aut magnis. *Thraces arant.* Figurate, nam minus est *Quam. Acri quondam.* Sæuo & cruento. *Lycurgo.* Lycurgus vero, vt alij dicunt, cum indignaretur Liberum ab omnibus gentibus coli, vt primum eum Thraciæ fines cum socio comitatu introisse cognouit, comprehensas Baccas eius flagellis verberauit, ipsum vero insequi, vt occideret cœpit. Sed postquam se Liber fugiens, vt euaderet præcipitauit in mare, & Athen.. * nympha exceptus liberatus est. *Lycurgus* autem hic filius Dryantis, rex gentis Bistonum fuit: qui vt habet fabula dum contemnens Liberum patrem, vites manu sua semper abscinderet immisso à Libero furore, ipse sibi crura succidit. Re vera autem abstemius fuit: quos constat acrioris esse naturæ, quod etiam de Demosthene dictum est. *Regnata.* Participium est sine origine verbi. *Hospitium antiquum.* Aut carum: aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipsos familiaritas fuit, vt Ilione filia Priami Polymnestori nuberet Thracum regi. *Sociique penates.* Vel propter supradictam coniunctionem Iliones & Polymnestoris, vel quia cum omni hæreditate maiorum, diuiserant etiam deos penates Dardanus & Iasius fratres, quorum alter Thraciam, alter Phrygiam incoluit occupatam. *Dum fortuna fuit.* Scilicet bona: & simul ostendit fidem cum fœlicitate deficere. Sine sciendum, quod quotiescunque fortunam solam dicimus, fœlicitatem intelligi. Vnde & fortunatos tantum fœlices: & infortunatos solos infœlices vocamus. *Littore curuo.* Perpetuum epitheton littorum est. Nam quod in sexto ait, Tunc se ad Caietæ, recto fert littore portum: Significat eum ita nauigasse, vt non linqueret littus. *Prima loco.* Quia apud Cretam alia fecit. Modo autem Ænum significat. vt Sallustius, *Ænum & Maroneam: viamque militarem.* Quinquam Homerus dicat inde auxilia ad Troiam venisse. Ergo iam fuerat. Euphorion, & Callimachus hoc dicunt etiam, quod *Ænum dicatur à socio Vlysse illic sepulto eo tempore, quo missus est ad frumenta portanda. Fatis iniquis.* Bene quid sit futurum præoccupat. *Æneadas.* Ecce nec Virgilius Ænum dicit. Æneadas autem hic secundum accusatiuum nomen deriuatum aliter iuxta nominatiuum. *Sacra Dionææ matri.* Veneri, à matre Dione secundum Hometum. Et bene dispensat, vt si aduersa nauigatio sequatur, Dionæam Venerem dicat, vt hoc loco: si prospera, de mari eam dicat esse procreatam, vt, Vnde genus ducit. Hæc autem in quantum potest, reseruat. *Auspicibus cœptorum operum.* Ioui, qui arcis deus est: Apollini, propter tuguria. Libero, causâ libertatis. Nam dij alii si inuocentur, ad priuatam pertinent causam. Vnde de Didone legi-

Ne legimus, Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curę, propter nuptias quanuis enim reipublicæ vtilitas simularetur, erat tamen specialis causſa Didonis. Similiter & hic Æneas sacrificat Veneri. Quod autem de Libero diximus, hæc causa est: vt signum sit liberæ ciuitatis. Nam apud maiores aut stipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. sed in liberis ciuitatibus simulachrum Marsiæ erat, qui in tutela Liberi patris est. Sed auspicia omnium rerum sunt, auguria certarum: auspicari enim cuiuis, etiam peregre licet, augurium agere, nisi in patriis sedibus non licet. Peritissime ergo Virgilius veteris consuetudinis meminit, cum facit Æneam, quia peregre, id est in Thracia agit, auspicantem, id est, Auspicibus cœptorum operum. *Mactabam in littore taurum.* Contra rationem Ioui taurum sacrificat: adeo vt hinc putetur subsecutum esse prodigium. Vbique enim Ioui iuuencum legimus immolatum, vt, Statuam ante aras aurata fronte iuuencum,
B Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam. Item Iuuenalis, *Qui vexas nascendi robora cornu.* Nam in victimis etiam ætas est consideranda.

3 *Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo*
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo conuellere syluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras:
Horrendum, & dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
C *Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,*
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum conuellere vimen
Insequor, & causſas penitus tentare latenteis:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.

Forte fuit iuxta tumulus. Excusat dicendo Forte fuit, quod iuxta eum locum sacrificauerit. *Tumulus* autem dicendo, vno sermone, & collem & sepulchrum fuisse significat. Potest enim tu-
D mulus & sine sepulchro, interpretatione collis interdum accipi. Nam & terræ congestio super ossa tumulus dicitur. Sane apparatus mortuorum funus dici solet, exstructio lignorum rogus, subiectio ignis pira, crematio cadaueris bustum, locus vstrina, operis exstructio sepulchrum, nomen inscriptum monumentum. *Quo summo.* In quo summo *Cornea virgulta & myrtus.* Bene legit, hastis apta virgulta. Nam legimus, Et bona bello cornus. Et alibi ac myrtus validis hastilibus. Ergo si telis fuerat confixus, merito illic hæc coaluere virgulta. Cornus autem declinatur vt ficus, si arbor sit. Nam cornu animalis, indeclinabile est: licet genitiuum vsurparit Lucanus: vt, *Cornus tibi cura sinistri Lemnle.* Sic Cicero in Arato, *Huius genus*: pro genu. *Virgulta*, Copiose virgulta hastilia, syluam, ramos, arborem, vimen, corticem, stipitem, segetem, iacula. *Horrida myrtus.* Horrida ad loci faciem retulit, non ad arboris naturam vel certe vmbro-
E sam. *Myrtus.* Sane de myrto fabula talis est. Hæc Myrtus ex fama de plebe antiquorum nata Græco vocabulo Myrene vocitata est, forma pulcherrima: hanc cum quidam popularium diues & nobilis adamasset, à parentibus eius postulauit vxorem. Interea latrones vrbem occupauerunt, quam cum depopulantur, Myrenem fratribus eius occisis captiuam duxerunt, & in latebris condiderunt, donec alia loca vastarent: Sed hæc Myrene inuenta occasione fugit, & ad ciues reuersa est: Gratulati ciues, eam sacerdotem Veneris esse iusserunt, quæ cum sacra celebraret, vnum de latronibus per quos abrepta fuerat in plebe cognouit, eumque comprehensum in medium vulgus extraxit. Latro pœnis adactus, omnia quæ intendebantur confessus est, socios quoque vbinam essent prodidit. Sed iuuenis qui eam ante amauerat & petierat sibi coniugem, ad inuestigandos latrones sibi negotium depoposcit, quos cum inuentos cœpisset & præmium
F posceret, data ei potestas est à populo, vt virginem quam amauerat in matrimonium ducerer: ob quam rem irata Venus, illum mori fecit, virginem autem in Myrtum arborem vertit, eique quod sacerdos fuisset, præstitit vt perpetuo, & suaui odore gauderet. *Accessi.* Non ad cornum, sed ad myrtum, quæ inter verbenas est. Et bene matri sacrificaturus aras coronat ex myrto. *Syluam.* Sicut dictum, est, bene variat, vt nunc syluam, nunc vimina, nunc virgulta, nunc arborem dicat. *Ramis tegerem.* Excusatio à voluntate. *Monstrum.* Bene monstrum: nam statim quid esset apparuit & hoc proprietatis est: abusione tamen plerunque corrumpitur. *Atro* Hic pro corrupto sanguine. *Liquuntur. Li* in verbo producitur, vt hoc loco. In nomine vero corripitur, vt liquor. *Tabo.* Corrupto sanguine. *Membra quatit.* Causa pendet ex causa. Nam timor sanguinem gelat,

qui coactus frigus gignit. *Gelidusque coit.* Physice loquitur & rationabiliter, nam hinc & pallor A
nascitur, cum se ad præcordia fugiens contrahit sanguis. *Lentum vimen.* Molle & flexuosum. Vnde & qui incurui sunt per senectutem. *Tentare latentes.* Miraculum enim est ex arbore sanguinem fluere.

4 *Multa mouens animo, Nymphas venerabar agrestes,*
Gradiuumque patrem, Geticis qui præsidet aruis,
Rite secundarent visus, omenque leuarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nixu
Aggredior, genibusque aduersæ obluctor arenæ, B
(Eloquar? an fileam?) gemitus lachrymabilis imo
Auditur tumulo: & vox reddita fertur ad aures,
Quid miserum Ænea laceras? iam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus, non me tibi Troia
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & iaculis increuit acutis.

Multa mouens animo. Non dicit quæ, sed ex sequentibus intelligimus. Cogitabam, inquit, ne C
forte bellum immineret quod sanguinem vidissem, ne lucum Nympharum violassem, ne fortè sanguis ex nymphis esset. Hamadryades nanque cum arboribus & nascuntur, & pereunt. Vnde plerunque cæsa arbore sanguis emanat. Nam Ouidius ait, quum Erisichton arborem incideret primo sanguis effluxit: post vlulatus secutus est. Inde Statius, *Nec amplexæ dimittunt robora nymphæ.* Item, Cogitabam ne forte ex terra Martis iure sanguis efflueret. Nam quod dicit hæc se veneratum esse numina, illas constat præcessisse cogitationes. *Gradiuumque patrem.* Gradiuum: exilientem in prælia: quod in bellantibus sit, necesse est. Aut grauem deum patrem, aut ideo quia apud Pontifices Mars pater dicitur. Alij gradiuum quod gradum inserant, qui pugnant: aut quod impigre gradiantur. Alii à gratitudine quod huc & illuc gradiatur, vnde Martem cō- D
munem dici: Nonnulli eundem Solem & Vulcanum dicunt: Sed Vulcanum generis esse omnis principem, Martem vero Romani tantum stirpis auctorem. Alij gradiuum, quia nunquam equester, aut à gradu dictum. *Geticis* Thraciis. Getæ autem populi sunt Mœsiæ: quæ quia lata est, multas continet gentes. *Rite secundarent.* Rectè prosperos facerent. *Visus.* Pro visa posuit. Tunc enim masculino vtimur genere, cum de his loquimur, quibus videmus: vt si dicas, Nubecula obest visibus meis. Si autem neutro vtamur, ea quæ videntur significamus: vt si hoc loco diceret, Rite secundarent visa. quod propter metrum non potuit. *Omenque leuarent.* Bonum ac leue facerent. Id est in bonum conuerterent. *Obductor.* Acrius nitentem ostendit. *Eloquar? an fileam.* Parenthesis ad miraculum posita. Qua magnitudinem monstri ostendit, & bene, auditorem adtentum vult facere. *Gemitus lachrymabilis.* Potest enim esse etiam irascentis. Et lacrymabilis cum lacrymis, an dignus lacrymis? *Imo auditur tumulo.* Ex imo tumulo, vt longe vox cum quodam defectu so- E
nans, auditu ipso miserabilior videtur. *Auditur.* Vetus codex habet auditus. *Vox reddita* Pro data. Redditur enim quicquid ad nos per alterum transit, quanquam hic etiam hoc possit intelligi. Nam ad eum vox missa per tumulum est. *Laceras.* Per membra discindis. Nam lacerare est sæpius vulnerare. *Parce.* Id est parce tibi: Vel sepulto parce, cui viuo nemo pepercit. *Sepulto.* Modo mortuo vel iacenti significat. Nam sepultus est quasi sine pulsu. Non enim hunc sepultum possumus dicere, cuius sepultura non sit rite perfecta: sed fortuita est obrutus terra. *Pias.* Bene etiam ille qui læditur excusat Æneam: quod pietatis grande testimonium est. Pias autem propter pernates de excidio liberatos, aut quia sacrificabat. *Scelerare.* Polluere: nomen tamen fecit sine ver- F
bi origine, non enim dicitur scelero. *Externum tulit.* Ordo est, Troia me tibi tulit, & bene tulit hoc est educauit, non externum. Nam & ciuis Æneæ fuerat & cognatus. Et cito se & Troianum esse, & ad finem ostendit. *Aut cruor hic de stipite manat.* Mire quasi ostendens cruorem suum de stipite. De ligno ait, nam stipes vere est lignum sectum siccum. *Crudeles terras.* Id est crudelium & auarorum. Ex moribus enim cultorum, terræ laudantur vel vituperantur: vt, Deuenere locos lætos. *Polydorus ego.* Siue Ego distinguas. siue *Ego hic*: subaudias *sum* necesse est. Et quasi dicticōs, id est Polydorus sum non stipes. *Telorum seges.* Multitudo. Plautus Aulularia, *Stimulorū seges.* Sane putatur non verisimile iaculis coniectis puerum occisum, nam repugnat cum illo, Polydorum obtruncat, nam emisisse radices iacula mirum est, nisi monstruosum sit. *Increuit.* Reuiruit. Traxit

autem

autem hoc de historia Romana. Nam Romulus capto augurio hastam de Auentino monte in
A Palatinum iecit: quæ fixa fronduit.

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infœlix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi: cum iam diffideret armis
Dardania, cingique vrbem obsidione videret.
B *Ille, vt opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,*
Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QVID NON *mortalia pectora cogis*
Auri sacra fames? Postquam pauor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deûm refero: & quæ sit sententia posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
C *Linquere pollutum hospitium, & dare classibus austros.*

Vero. Adfirmatiue. *Ancipiti.* Duplici quod & sanguinem viderat, vel ancipiti formidine, vna quod sepulchrum læserat, altera quod metuere cœperat l.... * ipsum. *Hunc Polydorum.* Licet de Polydoro superius sit relatum, tamen propter varietatem rei necesse est repeti. Priamus cum videret longa obsidione res suas in vltimo constitutas, filium paruulum Polydorum Polymestori regi Thraciæ genero suo per Ilionam filiam cum magno auri pondere nutriendum commendauit, qui victa Troia, auri cupiditate impulsus, Polydorum obrutum telis occidit. *Infœlix.* Aut qui iam infœlix esse cœperat: aut cui etiam prouisa nocuerunt. Aut infelix, quia superstes liberis fuit: aut quia illi perfidia non ab hostibus tantum est. *Mandarat.* Aphæresis est, siue dixeris com-
D mendarat, siue amandarat: Et mandarat est amoris, amandarat verò odii est, & amandare est sub specie legationis aliquem relegare. *Furtum.* Ne Græci scirent. *Threicio regi.* Auxit ex prouincia crudelitatem, ex qua fuerunt Diomedes: Qui equos habebat, qui humanis carnibus vescebantur, Lycurgus ob iniuriam Liberi patris punitus. Tereus qui Philomelæ sorori vxoris, post inlatum stuprum linguam abscidit. Threicio autem pro Thracio, vt supra pro Thracia Threissa. Nam solutio est Ionicæ linguæ. Cum enim sit Θρᾴξ: Iones dicunt Θρῄξ: cuius solutio facit Threicius, vel Threissa. *Cingique vrbem obsid. videret.* Inter ipsa principia obsidionis, nam postea iam minime poterat. *Ille vt opes fra. & for. recessit.* Bene vtrunque innexuit, sæpe enim alterum sine altero valet, aut opes aut fortuna. *Ille vt.* Vel postquam, vel tantum quod deest statim, vt sit Ille statim vt. *Fortuna.* Melior scilicet. *Res Agamemnonias.* Hoc est imperium vel partes Agamem-
E nonis. *Victricia.* Omnia nomina à verbo venientia, cum in *or* exeunt, masculina sunt, vt victor, cum in *Trix* fœminina sunt, vt victrix. Neutra verò non faciunt, nisi tantum ex numero plurali. Vnde est victricia. *Fas omne.* Et cognationis, & iuris hospitij. *Obtruncat.* Pro occidit. Nam obtruncare, proprie est capite cædere. *Vi.* Violentia. *Potitur* autem verbum de his est quæ permiscét coniugationes: cum enim sit tertiæ infinitum modum à quarta facit, vt potiri. *Quid non mortalia pectora cogis.* Ad quod flagitium homines non compellis detestandi auri cupiditas. *Auri sacra fames.* Sacra, execrabilis: Alij sacra deuota accipiunt, vnde & ver sacrum. Alij sacrum pro scelestum, vel sacrilegum. Tractus est autem sermo ex more Gallorum: Nam Massilienses quotiens pestilentia laborabant, vnus se ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis & puriori-
F bus cibis. Hic postea ornatus verbenis & vestibus sacris circunducebatur per totam ciuitatem cum execrationibus vt in ipsum recíderent mala totius ciuitatis, & sic proficiebatur. Hoc autem in Petronio lectum est. Sane sciendum latenter Æneam hoc agere, vt Troianos Didoni ex infœlicitatis similitudine commendet. Nam & eius marito, auri causa intulit necem. *Proceres.* Qui processerunt ante alios. *Primumque parentem.* Bene primum, id est ante proceres. *Monstra deum.* Quæ ostenderant, & modo mala, nam medium est, quia interdum dicuntur & bona. *Omnibus autem animus.* Idem, plus est quam si diceret similis. Est vnus animus aut idem consilium, & hoc iuxta disciplinam auguralem dixit, quæ appellatur consensio, sicut in libro secundo dictum est. *Scelerata terra.* Pro sceleratorum, vt supra, Captiua vestis. *Classibus austros.* Hypallage est. nam classes austris damus.

6 *Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens* A
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis, atraque cupresso:
Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.
Inde vbi prima fides pelago, placatæque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum: B
Deducunt socij naues, & littora complent:
Prouehimur portu, terræque vrbesque recedunt.

Instauramus funus. Modo sepulchrum quod virgulta à vellendo diruerat. Nam proprie funus est incensum cadauer. *Aggeritur tumulo tellus.* Vt ostenderet verum tumulum, ne forte aliquis alius illud errore violaret. *Stant.* Positæ sunt. *Manibus.* Manes sunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, necdum in alia transierunt. Sunt autē noxiæ, & dicuntur κατ' Antiphrasim. Nam manum bonum est, vnde & mane dictum est. Similiter etiam Eumenidas dicimus, parcas, bellum, lucum. Alij manes à manando dictos intelligunt. Nam manibus plena sunt C
loca inter lunarem & terrenum circulum, vnde & defluunt. Quidam manes, deos infernos tradunt. Quidam alios manes, alios deos infernos dicunt: plurimi deos cœlestes vt viuorum, ita manes mortuorum tradiderūt. Alij manes nocturnas esse eius spatij quod inter cœlum terramque est, & ideo humoris qui noctu cadit potestatem habere, vnde mane quoque ab iisdem manibus dictum. *Cæruleis vittis.* Cato ait, deposita veste purpurea, fœminas vlas cerulea cum lugerent. Veteres sine ceruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem ceruleæ in acerbo funere præcipue filiorum familias adhiberi solebant, sicut hic, nam Polydori funus vt pote adhuc pueri, acerbum est, & quia eius ætatis erat, vt filius familias adhuc esse potuisset. *Atræ aræ.* Cicero pro Murena
Imaginem lugentem. Atraque cupresso. Nigra, funesta. Nam inferis consecrata est, quia cæsa nunquam reuirescit. Fabula autem de cupresso talis est, cum haberet in deliciis Cyparissus puer cer- D
uum, & ipse ab Apolline diligeretur, imprudens ceruum suum iaculo occidit, eumque dum luget neglecta consolatione Apollinis, dolore consumptus est, cuius vt exstaret memoria in luctuosam arborem, id est cupressum mutatus est, quæ defunctis adhibetur. Moris autem Romani fuerat ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam pontifex per ignorantiam polluueretur ingressus. Hinc Horatius: *Nec te præter inuisam cupressum vlla breuem dominum sequetur.* Atra autem, quod atratos lares significet. *Crinem de more.* Aut de more gentis, vt etiam in Ægypto est. Aut certe de more plangentium. *Inferimus.* Inferias damus proprie. *Tepido lacte.* Statim mulcto. *Cymbia.* Pocula in modum cymbæ facta. *Sanguinis sacri.* De victimis sumpti. Ideo autem lactis & sanguinis mentio facta est, quia adfirmantur animæ lacte & sanguine delectari. Varro quoque dicit mulieres in Exsequiis, & luctu ideo solitas ora lacerare, vt sanguine ostenso E
inferis satisfaciāt, quare etiam institutum est, vt apud sepulchra & victimæ cędantur. Apud veteres etiam homines interficiebantur, sed mortuo Iunio Bruto cum multæ gētes ad eius funus captiuos misissent, nepos illius eos qui missi erant inter se composuit, & sic pugnauerunt, & quod muneri missi erant, inde munus appellatum: Sed quoniam sumptuosum erat & crudele victimas vel homines interficere, sanguinei coloris cœpta est vestis mortuis iniici, & ipse testatur VI. Æneid. Purpureaque super vestes velamina nota: & V. Æneid. Purpureosque iacit flores. Alii sanguinis inferendi ad adescendas defunctorum animas illa ratione consuetudinem tradunt, vt quod amiserunt videantur accipere. Sanguis enim velut animæ possessio est, vnde exsangues mortui dicuntur. Nam & Homerus in Necromantia non prius facit loqui animas, nisi sanguine gustato. Alii lac & sanguinem ab hoc accipiunt, quod vna res nutrit, alia nutriatur. *Animamque sepulchro Condimus.* Bene animam lacte & sanguine ad tumulum dicit elicitam. Lacte nanque F
corpus nutritur post animæ coniunctionem: & anima sine sanguine nūquam est, quo effuso recedit. Legimus præterea in sexto, insepultorum animas vagas esse: & hinc constat non legitime sepultum fuisse. Rite ergo reddita legitima sepultura, redit anima ad quietem sepulchri, quam Stoici hericiscundi, id est medium secuti, tam diu durari dicunt, quam diu durat & corpus. Vnde Ægyptii periti sapientiæ, condita diutius reseruant cadauera, scilicet vt anima multo tempore perduret, & corpori sit obnoxia, nec cito ad alia transeat. Romani contra faciebant, comburētes cadauera, vt statim anima in generalitatem, id est in suam rediret naturam. Dicit ergo nunc sacrificiis quibusdam elicitam animam, & sepulchro conditam, obnoxiamque factam corpori:

quod

A quod ante horrebat, quasi per vim extorta. Ideo autem Stoicos medium sequi diximus: quia Plato perpetuam dicit animam,& ad diuersa corpora transitum facere statim pro meritis vitæ prioris. Pythagoras vero,non μετεμψύχωσιν, sed παλιγγενεσίαν esse dicit: hoc est redire,sed post tempus. *Supremum.* Non est nomen,sed aduerbium:vt,Toruum clamat. *Ciemus.* Est autem hoc loco quod dicimus more solẽni,id est tertio vale:nos te ordine quo natura permiserit,cũcti sequemur. Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari,qui in aliena terra dimittunrur,vt in vr. Et magna manes ter voce vocaui. *Fides pelago.* Hoc est vbi fidem pelago habere cœpimus nos tuto nauigaturos. *Lenis crepitans auster.* Duo epitheta posuit vitiose,vt diximus supra. Fecit autem hoc improprie in decem versibus. *Auster* autem,quiuis ventus. Nam ad Thraciam A-
B quilone nauigatur,lenis autem ideo quia superius ait,vix prima inceperat æstas, & leues vẽti per æstatem sunt. *Deducunt.* Proprie vt è contrario subducunt. *Terræque vrbesque recedunt.* Physicam rem dicit:hoc enim nauigantibus videtur, quasi ab his terra discedat. Item aliter, Iuno cum vidisset Latonam à Ioue adamatam,iurauit eam non parituram in terris:Iuppiter mutauit eam in coturnicem quę Græce ὄρτυξ appellatur,& monstrauit vt veniret Delon,quæ illis temporibus circa omnia littora ferebatur ventis. Post partum * vero Latonæ quod Dianam & Apollinem peperit, Ortygia dicta est,quæ ante Delos nominabatur,& postea Delos cum eam Apollo reuinxisset Gyaro & Mycone altissimis montibus.

7 *Sacra mari colitur medio,gratissima tellus*
Nereidum matri,& Neptuno Ægæo:
C *Quampius Arcitenens oras & littora circum*
Errantem,Mycone celsa Gyaroque reuinxit,
Immotamque coli dedit,& contemnere ventos.
Huc feror:hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit.egressi veneramur Apollinis vrbem.
Rex Anius,rex idem hominum,Phœbique sacerdos
Vittis & sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit:veterem Anchisen agnoscit amicum:
D *Iungimus hospitio dextras,& tecta subimus.*

Sacra mari colitur medio. Ordo est, In mari medio AEgæo colitur tellus sacra Neptuno, & Nereidum matri id est Doridi gratissima. Fabula autẽ talis est,Post vitiatam Latonam Iupiter cum etiã eius sororem Asteriem vitiare vellet,illa optauit à diis,vt in auem verteretur: versaq; in coturnicem est. Et cum vellet maria transfretare,quod coturnicum est:adflata à Ioue,& in lapidem conuersa,diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Ioui Latona, eleuata est super aquas:hæc primo Neptuno & Doridi fuit consecrata. Postea cum Iuno grauidam Pythone immisso Latonam insequeretur, terris omnibus expulsa Latona, tandem applicante se littoribus sorore,suscepta est:& illic Dianam primo,post Apollinem peperit. Qui statim occiso Pythone
E vltus est matris iniuriam. Sane nata Diana parturienti Apollinem matri dicitur præbuisse obstetricis officium. Vnde cum Diana sit virgo, tamen à parturientibus inuocatur.hæc nanq; est Diana,Iuno,Proserpina. Nata igitur duo numina terram sibi naturalem errare nõ passa sunt, sed eam duabus insulis religauerunt. Veritas vero longe alia est: Nam hæc insula cum terræ motu laborarer (qui fit sub terris latentibus ventis,sicut Lucanus, *Quærentem erumpere ventum Credidit*) Oraculo Apollinis,terræ motu caruit. Nam præcepit ne illic mortuus sepeliretur,vt in Vulcano: & iussit quædam sacrificia fieri: postea è Mycone & Gyaro vicinis insulis populi venerunt,qui eam tenuerunt,quod etiã Virgilius latenter ostendit. Quod autẽ diximus Dianam,primo natam,rationis est. Nam constat primã noctem fuisse:cuius instrumentũ est Luna,
F id est Diana:post diem,quem Sol efficit,qui est Apollo. Vt autem Delos primo Ortygia diceretur,factum est à Coturnice, quæ græce ὄρτυξ dicitur. Delos autem,quia diu latuit, & postea apparuit. Nam δῆλον Græci,manifestũ dicunt. Vel quod verius est,quia cum vbique Apollinis responsa obscura sint,manifesta illic dantur oracula Delos autem ciuitas dicitur & insula. Vnde interdũ recipit præpositionẽ. *Sacra mari.* Sane sacrũ dicitur,quod rite sacratur Deo,vt ędes, aræ, simulacra,dona. Hic igitur ædium sacrũ,etsi non aperte,attamen eiusdẽ ritus meminit cum de insula loqueretur,in qua præterquã vt sacra dixerat,id est sacrata,gratiã quoq; posuit non solũ Doridi matri Nereidũ,quæ tradũtur deæ maris,sed Neptuno etiam addidit dominatori videlicet omniũ in mari deorũ. *Tellus.* Maior dignitas est tellus,quã si dixisset insula. *Nereidum matri.* Doridi,quinquaginta nympharum matri,cõiugi Nerei. *Neptuno Ægæo.* Quia in Ægæo mari

hæc insula posita est. Sane inter Ellespontum & Adriaticum mare, omne illud Ægeum appel- A
latur, quod nomen à patre Thesei AEgæo rege Athenien sium traxit, qui in mari se præcipi-
tauit sperans mortem filij. Cum enim in labyrintho Minotaurus esset inclusus, & quotannis ex
nobilitate Athenien sium septem pueri vel puellę ad vescendũ Minotauro mitterentur, tandẽ
dolor Theseum subiit. Profectus itaque est ad Minotaurum perimẽdum, placuitque cum pa-
tre, vt si illud monstrum vicisset vela candida nauibus daret, si forte à Minotauro fuisset op-
pressus, nauigium cum atris velis rediret. Sed cum extinxisset Minotaurum, oblitus non cum
candidis, sed cum nigris velis reuerti cœpit, & patri in specula constituto triste sui interitus si-
gnum dedit, qui extinctũ filium credens se præcipitauit in mare, vnde AEgeum pelagus appel-
latum est. *Pius agitenens.* Apollo est. Bene pius aut qui vltus est matrem de Titycone, de Nio-
be, de Pitone: aut quia patriam stabiliuit errãtem. Legitur & prius. *Myc. Giar. reuin.* Quidam per B
historiam dictũ putant, nam inter Myconem & Gyarum, Syrũ vnam de Cicladibus esse dicũt:
vnde fuit Ferecides philosophus. Alij nullũ auctorem alium esse adserunt, qui Delon ab Apol-
line teligatam dicat. Constat enim eam ante euagare, & propter Latonæ partum restitisse. Alij
hanc insulam inter Myconem & Giarum humilem esse dicunt, vt his quasi vinculis cõtinea-
tur. *Reuinxit* autem, putãt num retraxit *Coli dedit.* A vicinis scilicet populis. *Ventos cont.* Propter
terræ motũ. *Apollinis vrbem.* Delon: & est definitio. Eiusdẽ nominis & vrbs. & insula Delos di-
citur. *Rex Anius.* Anius autem rex Deli, Apollinis sacerdos cũ trium filiarum esset parens, ne
vnius tantum Dei esse totas * auxilio filia numini Liberi patris deuouit, qui parẽ ei gratiam
reddens effecit, vt quidquid vna adtigisset verteretur in fruges, altera in vinum, tertia in oleum,
id cũ comperisset Agamemnon dux Argiuorum, cũ mille nauibus obpugnaturus iret Troiam, C
misit qui eas accersirent, vt posset alere Græciæ exercitum, quæ cum vinctæ tenerentur inuo-
cauerunt Liberum patrem, quas ille in columbas vertit, & ita vincula fecit effugere: vnde ho-
dieque Deli columbas violare nefas est: hunc tamen Anium, Palefatus etiam propinquũ tradit
Anchisæ. Alij dicunt hujus Anij filiam occulte ab AEnea stupratã edidisse filium nomine An.
* *Rex & sacerdos.* Hic Anius Apollinis filius, rex Deli & sacerdos fuit, qui habuit filium Andrõ
nomine: vnde Andros insula appellata est, ad quem Anchises ante Troicum bellum cõsultum
venerat, an Salaminam peteret comes Priamo, vnde & agnoscitur. Sane maiorum hæc erat
consuetudo, vt rex esset etiam sacerdos, vel pontifex. Vnde hodieque imperatores, dicimus
pontifices. *Vittis & lauro.* Vittæ, sacerdotis sunt: laurus vero etiam imperatoris victoris. *Anchi-*
ses amic. κρατὰ τὸ πιστὸν ἀφον intelligimus. Nam quomodo fuerint amici, palam poeta non dicit. D
Hospitio. Licet Probus quæric, quid sit Iungimus hospitio dextras, tamen casus septimus est, id
est iure hospitalitatis. Nam ad hospitium non potest intelligi: quia iam amicus fuit, aut sicut
quidam tradunt, iungimus dextras, & hospitio tecta subimus.

8 *Templa dei saxo venerabar structa vetusto:*
Da propriam Thymbræe domum, da mœnia fessis.
Et genus, & mansuram vrbem: serua altera Troiæ
Pergama, reliquias Danaũm atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire iubes? vbi ponere sedes?
Da pater augurium, atque animis illabere nostris. E
Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei: totusque moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Summissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris, F
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Templa Dei. Hoc iuxta augurij genus quod statiuum dicitur retulit, in quo considerãtur, quo
in loco augutia peragi debeant. Nam ideo ait Tẽpla dei saxo venerabar structa vetusto, & sub-
iunxit. *Quove ire iubes.* Et exinde. *Da pater augurium.* Sane quæritur cur saxum vetustum dixerit.
Sed traditur à plurimis, inter quos etiam Epasus vir peritissimus refert Delphis quodam tem-
pore euenisse, vt templũ religiosum ante & intactum, spoliatum incensumq; sit, ac post multas
Corinthij vrbes singulosque proximos terræ motu haustas, Delon neque antea, neque postea
hoc

A sit incommodo vexatam sicut Tuthrodes, quod etiam Cicero in prætura Verrinarum ita ait, *Tantaque vis huius religionis est, & semper fuit, vt ne Persæ quidem cum bellum totum Asiæ diu hominibusque indixissent, & mille nauium classem Delum appulissent, quicquam conarentur, aut violare, aut adtingere.* Non mirum ergo si aut ad tempora poeta respondit, aut ad pristina, vtpote quod religio nunquam omnino vexata illo suo antiquo & vetusto saxo colebatur, vel vetusto, religioso: Et quod *Venerabar* ait, ostendit se precatum. *Da propriam.* Da, dic, indica, Apollo enim non dandi, sed dicendi habet potestatem. Quæritur etiam cur Æneas cum Delum venisset, nullis prius hostiis cæsis statim à precibus cœperit: quia tradunt multi, inter quos & Varro, esse aras tam Apollinis, quam filij eius non tantum Deli sed in plurimis locis apud quas hostiæ non cædantur, sed consuetudo sit deum solemnitatum prece venerari: quod autem ait, Neptuno &
B Apollini tauris postea sacrificatum, apud alias aras hoc factum accipi oportet. *Propriam.* Perpetuam, Stabilem, firmam, vt, Propriamque dicabo. Et bene post experimentum male conditæ ciuitatis perpetuas postulat sedes. *Tymbræe.* Tymbreus Apollo dicitur à loco Troiæ, id est agro vicino pleno Thymbra quæ Satureia dicitur, & bene Deli positus Thymbræum appellat, quem in Troia adsueuerat colere in agro: in quo eius & nemus est, & templum: vbi à Paride Achilles occisus est. Vnde fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo Tymbræus, vt Delius: nam numina à locis frequenter nomen accipiunt: Alij Tymbram locum in Delo consecratum Apollini tradunt. Sane quia Græci τύμβρη facit: in deriuatione υ in diphthongum mutat: vt ἄτνη Ætnæus, δίκη, Dircæus. *Domum.* Familiam: vt Domus tenet à quo Sergia nomen. *Mansuram.* Perpetuam. Duo ponit epithe ta, & vrbem & perpetuitatem. Mansurã autem ideo, vel propter Troiam: vel
C propter eam, quam in Thracia condidit. *Serua altera.* Non quia prima seruauit: sed quia seruare voluit, vt Homerus dicit. *Achilli.* Sic veteres declinabant. *Quem si quimus?* Quia Cadmus oraculo Apollinis bouem secutus, in Hyantheo Boetiam condidit. Veteres enim oraculis signa quibus ciuitatem conderent accipiebant. *Da pater.* Pater religionis, vt supra diximus, nomen est. Nam & hominibus datur: vt, Inde toro pater Æneas. & montibus, vt, pater Apenninus. & fluminibus, vt Tybri pater. numinibus etiam: vt, Quidve pater Neptune paras. Item, Ipse pater Danais animos vireisque secundas Sufficit. Item, Odit & ipse pater Pluton. *Augurium.* Modo oraculum: sed vsurpatiue. Augurium enim est exquisita deorum voluntas per consultationem auium aut signorum, quod tunc peti debet, cum id quod animo agitamus, per augurium à diis volumus impetratum, vt in hoc loco Æneas, postquam omnia quæ voluebat animo petit, ait Da pater augu-
D rium, & est species ista augurij quæ legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum conditio ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quale conditione augurium peracturus sit, quod hic facit exsequens formas petitionis versib. supradictis, tunc enim quasi legitimo iure legem adscribit, Da pater augurium. *Animis illabere nostris.* Quia Apollinis responsa semper obscura sunt, vera tamen. Vnde cum intelligentia oraculum postulat. *Tremere omnia.* In consequentibus quid sit omnia docuit, dicendo Liminaq; lauruſque dei, & hoc augurium iuxta auguralem disciplinam dictũ est, quod appellatur tripudiũ sonubium, id est à sono ad quod pertinet, si arbor sponte radicibus cadat, si terra tremat, quod hic Æneæ factum ostendit, antequam voce diuina responsa perciperet. *Visa repente.* Stoicos & Academicos sequutus est, qui dicunt ea quæ
E contra naturam sunt, non fieri, sed fieri videri. Vnde magica ars est excluſa omnis: sicut Plinius Secundus docet in naturali historia. *Liminaque. Que* breuis est pro longa posita: quæ hac ratione defenditur: aut quia omnia monosyllaba ad artem non pertinent, & his licenter vti possumus. Aut certe, quia omne μόριον, id est particula quæ sui substantiam non habet, membrũ putatur superioris orationis, quod si est: liminaque, quasi vna pars orationis est: & potest *Que* finalitatis ratione vel produci, vel corripi. *Lauruſque dei.* Aut ideo singulariter, quia in Delo Insula laurus Apollini consecrata est, aut lucum dicit, aut quia traditur Latonam duas Laurus amplexã Dianam & Apollinem enixam. Fabula sane de Lauro talis est. Daphnin Penei, vel vt alii dicunt Ladonis filia, ab Apolline adamata est, à qua cum precibus & promissis non potuisset Apollo, vt secum concumberet, impetrare, vim ei adhibere conatus est, cumque eam insequeretur, & illa fugiens
F defecisset lassata, terræ implorauit auxilium, quam terra hiatu facto recepit, & pro ea arborem edidit, quæ Græce nomen suum retinuit, Latine Laurus dicitur, sed Apollo eam etiam mutatã ita dilexit, vt adscriberet efficeretque, vt propter virginitatem seruatam semper vireret. *Moueri.* Quia opinio est subaduentu deorum moueri templa. *Mons.* Cynthus. Vnde Cynthius Apollo. *Cortina.* Locus vnde oraculũ datur. Dicitur autem cortina, vel quod Apollinis tripos corio Pythonis tectus est: vel quod certa illinc respõsa fundũtur, quasi certina, vel (quod est verius) quod cor illic vatis tenetur. Nam cauerna quidem in templo Apollinis fuit, ad quam Phœbas rapta vaticinabatur, vt Lucan. ostendit. Alij cortinam quasi ortinam tradunt, quod inde vox oriatur. *Recluſis.* Nunc apertis: alias denuo cluſis. *Summiſſi.* Vtrũ corpore an animo? an quia supplices rogamus, an quod verum est, Inclinati? Et sciendũ pro qualitate numinum, orantes interdum ima,

interdum ſumma reſpicere. Nam poteſtates aliæ cœleſtes ſunt, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Vnde nunc Apollinem deprecantes, terram petunt. Ipſe enim eſt & Sol, & Liber pater, qui inferos petiit. vt Horat. *Te vidit inſomnis Cerberus. Petimus ter.* Bene ergo terram petunt, vnde ad eos reſponſa perueniunt: & quia Apollo etiam inferis notus eſt. *Dardanidæ.* Vt diximus, obſcura quidem, ſed vera ſunt omnia. Nam dicendo *Dardanidæ*, oſtendit Italiam, vnde Dardanus fuit. quod ſi Cretam ſignificaret, Teucridæ diceret. *Duri.* Vel futurum oſtendit laborem: vel eorum arguit inſipientiam, qui intellecturi non fuerant. *Stirpe.* Hoc verbo Troianis factus eſt terror. Sane ſtirps genere fœminino originem ſignificat, vt Heu ſtirpem inuiſam. maſculino, arborem: vt, Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum. Sed Horatius contra regulam nititur: vt, *Stirpeſque raptas & ſpecus & domus Prima tellus.* Italia vnde Dardanus venit. Teucer enim de Creta poſt venit. *Vbere læto.* Quod eſt Italiæ proprium: vt alibi, Atque vbere glebæ. *Matrem.* Matrem autem terram Apollo ſignificat. Tractum autem eſt de hiſtoria: nam Brutus & filii Tarquinii cum oraculum Delphici Apollinis peterent, reſponſum eſt eius imperium fore, qui primus matrem reuerſus oſcularetur. quod ſolus Brutus agnoſcens, de naui egreſſus, ſimulans caſum, oſculatus eſt terram: vnde & potitus imperio eſt. *Exquirite.* Dicens exquirite oſtendit difficultatem. *Hic* Pro illic. *Domus Æneæ.* Ad illud reſpicit, Da propriam Tymbræe domum. *Nati natorum.* Propter illud, Manſuram vrbem. Nam oraculum ſemper ad petita reſpondet. Sane hic verſus Homeri eſt, quem & ipſe Orpheo ſuſtulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem ſequenti verſu hoc oſtendit, dicendo, Hæc Phœbus.

9 *Hæc Phœbus: miſtoque ingens exorta tumultu*
Lætitia, & cuncti quæ ſint ea mœnia quærunt,
Quo Phœbus vocet errantes, iubeatque reuerti.
Tum genitor, veterum voluens monumenta virorum,
Audite ô proceres ait. & ſpes diſcite veſtras.
Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto,
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna.
Maximus vnde pater (ſi rite audita recordor)
Teucrus Rhœteas primum eſt aduectus ad oras,
Optauitque locum regno. nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.

Tumultu. Quia dixit Exquirite. *Lætitia.* Propter promiſſam imperii æternitatem: finis enim auſpicii in demonſtratione comprehenſus dedit petentibus lætitiæ optandam gratulationem. *Vocet.* Aut reuocet, aut hortetur. *Monumenta virorum.* Hiſtorias. *Spes diſcite veſtras.* Aut quaſi ſenex loquitur: aut quia (vt ſupra diximus) ſcit ſe eſſe moriturum. Vbique enim ſciens futurorum inducitur. *Creta* Dardanus Iouis filius, & Electræ, profectus de Corytho ciuitate Tuſciæ primus venit ad Troiam: & illic parua ædificia collocauit. Poſt cuius obitum Teucer venit ex Creta: & inuenit Dardani ſocios habitantes in vallibus, qui conſtituit arces & mœnia. Modo ergo erat Anchiſes: nec reſpiciens aduentum Dardani, oraculum Cretam ſignificare credit. Argumentatur ex his quæ ſolent ab aduenis fieri. Ida, inquit, illic eſt: quæ in Troia ad ſimilitudinem dicta: vt, Effigiem Xanthi Troiamque videtis, Quam veſtræ fecere manus. Item ſacrorum ſimilitudo: quam apud maiores nefas erat perire. Vnde Æneas in duodecimo, Sacra deoſque dabo, ſocer arma Latinus habeto. *Iouis magni.* Quia illic dicitur nutritus eſſe: quod (vt Saluſtius dicit) ideo fingitur, quia *Primos Cretenſes conſtat inuenisſe religionem.* Sane nati Iouis fabula hæc eſt, Saturnus poſtquam à Themide oraculo comperit à filio ſe poſſe regno depelli, natos ex Rhea vxore filios deuorabat, quæ natum Iouem, pulchritudine delectata, nymphis commendauit in monte Cretæ Dicteo: vbi eum aluerunt apes. Pro quo inuolutum lapidem glutiendum Saturno dedit, quem cum Saturnus fraude cognita, vehementius quæreret. Et adhibiti ſunt Curetes & Corybantes, qui tinnitu æris: Id eſt, luſus excogitato genere, vt cum clypeis æreis inter ſe currerent & prohiberent audiri pueri vagitum, vnde ipſi ſunt matris deûm miniſtri: ſed nonnulli eoſdem Curetes & Corybantes dicunt. Vt autem fingatur Saturnus filios ſuos comeſſe, ratio hæc eſt: quia dicitur deus eſſe æternitatis & ſeculorum. Secula autem annos ex ſe natos in ſe reuoluunt. vnde Græce κρόνος quaſi χρόνος, id eſt tempus dicitur. *Medio ponto.* Poteſt quidem intelligi ſecundum Saluſtium, longè à continenti. ſed altior eſt hoc loco poetæ intuitus. Nam apud Chorographos legimus, quæ inſula in quo ſit mari: vt Sardinia in Africo. Delos in Ægeo: & de aliis omnibus.

A omnibus. De Creta omnes dubitant: in quo sit mari. Nam parte Libycum, parte Ægyptium, parte Achaicum, parte Ionium recipit. Ergo medio ponto, ac si dici posset medio pontorum: quod Latinitas non recipit. *Mons Idæus vbi.* Idæus deriuatiuum est pro principali: & est ἴδη Idæus, vt αἴτνη Ætnæus. *Cunabula gentis.* Nutrimenta. Nam vbi iacent infantes, cunæ vocantur. Et latenter dat gloriam Troianis, dicens eos à diis originem ducere. Vnde est, Ab Ioue principium generis. Ibi enim & de Dardano, & de Teucro intelligimus, quasi Iouis ciues. *Vrbes habitant.* Non dicit *qui*, sed intelligimus Cretenses, aut certe habitant pro habitantur: vt, Insinuat pauor. Et primo quidem centum habuit ciuitates: vnde Hecatompolis dicta est, post viginti quatuor, inde vt dicitur duas, Gnosson & Hierapidnam. Quamuis Liuius plures à Metello expugnatas dicat. *Vberrima regna.* Hic decipitur, qui audit, Vbere glebæ. *Maximus vnde pater.* Fallitur. Nam antiquior dicitur Dardanus. Alij maximus, antiquissimus tradunt, per patris autem appellatio-

B nem maiorum cognationem ostendit. *Si rite audita recordor.* In dubitatione excusat errorem. *Teucrus.* De hoc fabula duplex est, nam & de parentibus eius dupliciter traditur. Alii enim Curetas & Idæ nymphæ. Alii, inter quos & Trogus, Scamandri filium tradunt, qui Scamander cum Creta frugum inopia laboraret, cum parte tertia populi ad exteras sedes quærendas profectus est, ab Apolline monitus, ibi eum habiturum sedes, vbi noctu à terrigenis oppugnatus esset, cum ad Frigiam venisset & castra posuisset, noctu mures, arcuum neruos & labramenta armorum, adroserunt. Scamander hos interpretatus hostes esse terrigenas, in Idæ montis radicibus ædificia collocauit, qui cum aduersus Bibrycas finitimos bellum gereret, victor in Xantho flumine lapsus non comparuit, qui post à Cretensibus in honorem regis sui Scamander appellatus est, filioque eius Teucro regnum traditum, qui ciues è suo nomine Teucros appellauit, qui post à

C rege Troo Troiani dicti sunt, & templum Apollini constituit, quem Sminthium appellauit. Cretenses enim murem Sminthicem dicunt. Alii non Scamandrum, sed Teucrum ipsum sub conditione supradicti oraculi profectum Creta dicunt, & ciuitatem & templum cõdidisse, & Sminthos mures vocari à Frigibus. Tradunt præterea nonnulli Dardanum à Teucro in Frigia inuentum filiam suam ei sociasse, & Dardanum populares suos socero cognomines fecisse. Quidam Teucrum Dardani filiam vxorem duxisse tradunt, & ideo Teucros appellatos: Troianos autem à Troo rege. *Rhœteas.* Rhœteum promontorium Troados, licet alii Retias legunt propter Retiam Ritonis filiam. Et amat Virgilius declinationes Græcas, salua reuerentia, in Latinas conuertere ει Græcam diphthongum in e longum mutans: αἰνείας Æneas, μήδεια Medea,

D. ῥοίτειον Rhœteum. *Optauitque.* Elegit: vt, Pars optare locum tecto. *Habitabant.* Hi sunt qui cum Dardano venerant.

10 *Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,*
Idæumque nemus hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominæ subiêre leones.
Ergo agite, & diuûm ducunt quâ iussa, sequamur:
Placemus ventos & Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu, modo Iuppiter adsit).
E *Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.*
Sic fatus meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris fœlicibus album.

Hinc. Id est de Creta, vnde venerat Teucer. *Mater cultrix* Cybeli. Mater proprie, cultrix autem Cybeli, id est, Montis Phrygiæ, in quo colitur à quo Cybele dicta est. Alii dicunt Cybelum sacerdotem eius primum fuisse in Phrygia, & ab eo Cybelem dictam. Nonnulli *Cultrix* Cybele legunt. vt sit quasi Cybeleia. Alii Cybele, ἀπὸ τῆ κυβίσεων τὴν κεφαλὴν, id est à capitis rotatione, quod proprium est eius sacerdotum. *Corybantiaque æra.* Corybantes dæmones ministri matris

F deûm. Quos dicit Corybantes quasi δαίμονες, qui totum sciant. Ærea autem cymbala Corybantibus Iasonis filiis, quibus vagitum Iouis celauerunt, quos quidam Corybantes dictos tradunt, ἀπὸ τῆς κόρυς, Corybas enim Proserpina quæ κόρη dicitur, Græce sine patre natus. Alii Corybantes ab ære appellatos, quod apud Cyprum mons sit æris ferax, quem Cypricorium vocant. *Idæumque nemus.* Vt ostenderet Idæum montem, qui sit in Troia, de Cretæ Ida cognomen indeptum. *Fida silentia sacris.* Hinc inquit inuentum est seruare sacris fidele silentium. *Et iunctis curreum dominæ subiere leones.* Dominas deas dicunt: vt alibi, Hi dominam ditis thalamo

deducere adorti. Sane dominam proprie matrem deûm dici, Varro & cæteri adfirmant: nam & A
ibi Proserpinam ideo à Virgilio dominam appellatam, quod ipsa terra esse dicatur, sicut & mater deûm. Sane fabula talis est. Schyros ciuitas est, exinde fuit virgo Atlantes Cyrinei filia prępotẽs cursu: adeo vt cum responsum accepisset se post nuptias, vt quidam volunt, interituram, vt quidã vero in naturam aliam commutandam sponsos prouocatos, ac victos occideret. Postea Hippomenes, Venerem, vt sibi in eo certamine adesset rogauit: à qua cum accepisset de horto Hesperidum tria mala aurea, prouocauit puellam ad cursum, & cum se videret posse superari, singula cœpit iacere. Tunc Atlante cupiditate colligendorum malorum retenta superata est. Sed Hippomenes potitus victoria cum gratiã Veneri, vel oblitus esset, vel neglexisset referre, impulsu eius, in luco matris deûm, amoris impatientia, cum victa concubuit. Vnde irata dea in leones eos conuertit, & suo currui subiugauit, & præcepit ne secum vnquam leones coirent. Nam & Plinius in naturali historia dicit leonem cum parda libenter, & pardum cum leæna concumbere. B
Ideo autem mater deum curru vehi dicitur: quia ipsa est terra, quæ pendet in aere. Ideo sustinetur rotis, quia mundus rotatur, & volubilis est. Ideo ei subiugantur leones vt ostendatur maternam pietatem totum posse superare. Ideo Corybantes eius ministri cum strictis gladiis esse finguntur, vt significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod autem turritam gestat coronam: ostendit superpositas terræ esse ciuitates, quas insignitas turribus constat. Hanc eandem Eram appellari, hoc est dominam tradunt. Alij ipsorum leonum dominam à Virgilio dictam arbitrantur. *Diuum ducunt.* Et necessarium posuit, & honestum. *Gnosia regna.* Cretensia, à Gnoso ciuitate eius, & est argumentum à possibili. *Nec longo distant cursu.* A Delo scilicet, est argumentum à facili. *Modo Iuppiter adsit.* Aut aer: ac si diceret, tantummodo sit serenum: vt Horatius. *Manet sub Ioue frigido venator Teneræ coniugis immemor.* Aut quia Iupiter præest insulæ Cretæ quam petebant, aut quia ventos prosperos Iupiter præstat. *Tertia lux.* Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quæ appellatur condictio, id est denunciatio, cum denunciatur, vt ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit: quod Anchises post impetrationem augurij, & Apollinis responsum, suadens in Cretam eundum ostendit condictionem in tertium diem, addit enim: Modo Iuppiter adsit, hoc & pro ciuitate dicitur. *Cretæa.* Quia *κρὴν*: ideo Cretæus, vt Ætnæus. *Meritos honores.* Vnicuique aptos. Taurum figurate dixit: varietas enim ipsa idem significat. Ratio enim victimarum fit pro qualitate numinum. Nam aut hæ immolantur, quæ obsunt eorum muneribus, vt porcus Cereri: quia obest frugibus: hircus Libero, quia vitibus nocet. Aut certe à similitudine, vt inferis nigras pecudes, superis albas immolent: item tempestati atras, cãdidas serenitati. Sane hic ostendit dicendo meritos rite Neptuno & Apollini tauros. *Taurum Neptuno.* Propter futuram nauigationem. *Pulcher Apollo.* Propter oraculum datum. Sane hoc loco Virgilius sequutus veterum opinionem Neptunum tantum & Apollinem nominauit, dicuntur enim hi dij penates fuisse, quos secum aduexit Æneas, quamuis diuersis locis alias opiniones aliorum secutus poeta de diis penatibus diuersa dixerit, & quidam pulcher Apollo epitheton datum Apollini reprehendunt, pulchros enim à veteribus exsoletos dictos, nam & apud Lucilium Apollo pulcher dici non vult. *Nigram hyemi pecudem, Zephyro fœlicibus album.* Bono vsu est ordine, vt prius auerteret mala, sic conciliaret optanda. Frustra enim profutura possunt aduersis sequentibus: Nam & Romani veteres, Diis superioribus sacrificabant ne nocerent. C D E

II *Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis*
Idomenea ducem, desertaque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedesque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus:
Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donysam,
Olearon, niueamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta concita terris. F
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur socij, Cretam proauosque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

Pulsum regnis cessisse paternis. Non dicit quare. Sed talis historia est, Idomeneus de semine Deucalionis natus, Cretensium rex, cum post euersam Troiam reuerteretur, in tempestate deuouit

diis

A diis sacrificaturum sed de re, quæ primum occurrisset. Contigit vt filius eius primum occurreret: quem quum immolasset: vt alii vero immolare voluisset: & post orta esset pestilentia, ciuibus pulsus est regno, Sallentinum Calabriæ promontorium tenuit, iuxta quod condidit ciuitatem: vnde est, Et Sallentinos obtedit milite campos Lictius Idomeneus. Relatio ergo historiæ ad iniiciendũ Troianis Cretam eundi desiderium pertinet: & re vera aliter ad hostis prouinciã ire non poterat. *Idomenea.* Huius nominis penultima syllaba natura breuis, contra regulam producta est. Sed quia quinque Græcæ linguæ sunt, Æolica, Ionica, Dorica, Attica, Communis: hinc fit vt in vno nomine varietas inueniatur: vt ecce in Idomeneos Communis lingua facit genitiuum ἰδομενῆος, Dorica, ἰδομενῦς, Attica ἰδομενέως, Ionica ἰδομενῆος. Vnde est hic in versu accusatiuus, sicut & Ilionea. *Hoste.* Multi hic distinguunt. *Astare.* Esse sub hoc tunc si-
B gnificat, quando de his loquimur quæ cadere non possunt; vt si dicas terras astare. Et ostendere vult se non temere credidisse. *Horrigia.* De hac plenius supra dictum est. *Pelagoque volamus.* Quia vt alibi Mare veliuolum. *Bacchatamque iugũ Maxon.* Aut vitibus consitam: aut celebratam Bacchis: aut vbi Bacchus ex Indis, vel vt quidam volunt post deuictos Gigantes egit triumphum. Nam vt supra diximus, ipsi consecrata est, quæ & Dia dicitur. Bacchatam ergo in qua bacchatus sit Liber, aut ideo gratam Baccho quod ibi cum relicta Athesiona duc* libentissime concubuerit, cui etiam coronam donauit, quæ postea inter sidera collocata. *Viridemque Donysam.* Vel à colore marmoris Lacedæmonii, vel syluestrem. *Olearon.* Nam adiecit epitheton caussa varietatis. *Miuramque Paron.* Vnde candidum marmor, vt, Pariusve lapis circundatur auro. *Sparsasque per æquor Cycladas.* Et hæ quas dixit, Cyclades sunt, Vnde mi-
C nus est & *alias.* Sparsa autem, quia nullo ordine continentur, vt Stœchades: quæ ἀπὸ τῆς στοίχου dictæ sunt. Rectæ enim sunt. Cyclades vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate sunt, sed quod longo ordine eas circumire necesse est. Alii Sparadas nomine Cycladum dictas tradunt, quod sparsæ sunt. *Legimus.* Præterimus: vt, Littoraque Epiri legimus. Tractus autem sermo à nautis quod funem legendo, id est colligendo, aspera loca prætereunt. *Freta concita terris.* Vel propter promontoria: vel quod naturale est, vt concitatiora sint maria vicinitate terrarum: quas constat anhelitum quendam ex se emittere. Vnde in quinto nauigaturus Æneas, Eryci sacrificat. *Cretam proauosque.* Sane proauos appellando cognationem declarat. Celeumaticum est hoc hemistichium. Et bene metro Celeumatis vsus est, id est Anapæstico trimetro hyper-
D catalecto. Celeuma autem quasi præceptum. Vnde Sallustius, *Impediebant iussa nautarum.* *Surgens.* Flans: vt, Et flando surgentes demoror austros. Et contra, non flans, ponens & residens dicitur: vt, Cum venti posuere, omnisque repente resedit Flatus. *Et tandem.* Ad desiderium pertinet: nam sequitur Ergo auidus muros. *Curetum.* Hii Curetes primi cultores Cretæ esse dicuntur. Alii tradunt Curetes & Corybantes matris deũm ministros, custodes, sicut dictum est, pueri Iouis ad plurimas res maxime vsus hominibus extitisse. *Adlabimur.* Ostendit prosperam nauigationem fuisse.

12 *Ergo auidus muros optatæ molior vrbis,*
Pergameamque voco: & lætam cognomine gentem,
E *Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.*
Iamque fere sicco subductæ littore puppes,
Connubijs, aruisque nouis operata iuuentus,
Iura, domosque dabam: subito cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulceis animas, aut agra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Syrius agros:
F *Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.*

Ergo *auidus muros.* Ordo est, Auidus vrbis optatæ muros molior, non, auidus molior. *Pergameamque voco.* Zeugma superioribus, hoc est vrbem. Legitur sane in libris antiquioribus Æneam vere Cretam tempestate delatum locum Troiam nomine Pergamum appellauisse. Alii dicunt Pergamum in Creta conditam à Troianis captiuis, qui ex classe Agamemnonis illo erant delati, ibique putant Aeneam quendam generis auctorem, Ilio incolumi, cum eo ad sacrum Apollinis venisse, & grauidam hospitis filiam fecisse, ex qua ortus eodem nomine Aeneas, classem Agamemnonis est adgressus hyeme disiectam, cui se feruntur iunxisse hii, qui Cretam secesserãt deserto Agamemnone, vnde loco nomen Pergamum ab illo conditum, quod

obtinuisse desertores feruntur, iuxta Cydoniam: quod poetam latenter attigisse debemus accipere. *Gentem.* Sociorum multitudinem. *Lætam.* Propter Pergama restituta. *Amare focos.* Sacrificia celebrare. Quidam focos lares, & per hoc domicilia tradunt. Ergo focos pro penates posuit. At è contrario penates pro focis, vt Flammis adolere penates. Sane Varro rerum diuinarum, refert inter sacratas aras focos quoque sacrari solere, vt in Capitolio Ioui, Iunoni, Mineruæ, nec minus in plurimis vrbibus opidisque, & id tam publice quam priuatim solere fieri, focum autem dictum à foui, vt coli: nam ab eo quod ibi ignis colatur, nec licere vel priuata, vel publica sacra sine foco fieri, quod hic ostendit poeta, focorum enim commemoratione, instantium sacrificiorum mentio inducitur: quod ita esse multis locis docetur. Quidam aras superorum deorum volunt esse, Medioximorum, id est marinorum focos, Inferorum vero mundos. *Arcemque attollere.* Poetica periphrasis, id est domos ædificare. Nam arx est locus in ciuitate munitus. *Fere, re,* longa est. *Sicco subductæ littore puppes:* In siccum subductæ littus. *Operata iuuentus.* Perfecit sacrificia propter connubia, & nouas sedes: quia apud veteres neque vxor duci, neque ager arari sine sacrificiis peractis poterat. vt alibi, Lætis operatus in herbis. Item Iuuenalis, *Et matutinus operatur festa lucernis. Subito, cum.* Id est cum subito. *Corrupto cœli tractu.* Hic est ordo pestilentiæ, vt Lucretius docet, primo aeris corruptio, post aquarum & terræ, mox animalium. Notandum sane Apolline offenso pestilentiam creari semper: quod etiam Homerus ostendit, cum eum armatum inducit sagittis. Vnde & Apollo dicitur secundum aliquos ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Contra si cytharam teneat, mitis est. Vnde Horatius, *Condito mitis placidusque telo Supplices audi pueros Apollo. Miseranda.* Metonymia, quæ miseranda facit. *Arbitrium quæ satisque luces.* Quidam dicunt diuersis numinibus, vel bene vel male faciendi potestatem dicatam vt Veneri coniugia, Cereri diuortia, Iunoni procreationem liberorum: sterilitatem horum, tam Saturno quam Lunæ, hanc enim sicut Saturnum orbandi potestatem habere. *Aut ægra trahebant.* Duo mala significat, aut mortem aut ægritudinem prolixam. Ægra autem ægrota. & bene addidit corpora, quia & animus æger potest esse. *Linquebant dulcia animas.* Item alibi, Et cum frigida mors anima seduxerit artus. Quare anima dicitur relinqui, & non magis relinquere? Secundum eos scilicet qui dicunt animam esse perpetuam: & ad diuersa corpora transitum facere: quod si est, bene dicimus nos animas linquere, quorum nihil præter corpus est. Nam anima perpetuitatis est. Vnde Palinurus in sexto, Nunc me fluctus habet: hoc est corpus, quod solum meum est. Aut certè simpliciter animæ eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur, Terent. *Animam relinquam potius quam illum deseram. Exurere syrius agros.* Syrius stella est in ore canis posita: quæ annis omnibus oritur circa octauum Kalendas Iulij: quæ orta plerunque pestilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus: Interdum innoxia nascitur. hinc est Et in totum regnaret Syrius annum. Item supra, & lethifer annus. Tunc autem pestilentiam creat, si in hanc rem etiam cæterorum consentiat cursus astrorum. Sanè canicula in cuius ore est, tantum generis fœminini est: cum sit *canis* communis generis, vnde hoc nascitur. Nam in diminutione mutauit genus. *Steriles exurere agros.* Exurendo steriles reddere. *Seges ægra.* Seges interdum terram significat: vt Horatius, *Hæc seges ingratos tulit, & feret omnibus annis.* Interdum frumentum: vt, Quid faciat lætas segetes. Hoc loco vtrunque potest intelligi.

Rursus ad oraclum Ortygiæ, Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem fessis finem rebus ferat, vnde laborum
Tentare auxilium iubeat: quo vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat,
Effigies sacra diuûm, Phrygiique penates,
Quos mecum à Troia, mediisque ex ignibus vrbis
Extuleram, visi ante oculos astare iacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras,
Tum sic affari, & curas his demere dictis:

Hortatur pater ire mari. Bene filium mittit, quia erroris causa pater fuerat. *Veniamque precari.* Et beneficium: vt, Orantes veniam. & re vera veniam erroris Anchisæ, qui oraculum male interpretatus est. *Laborum tentare auxilium.* Laborum, periculorum, vt, Non tamen vlla magis præsens fortuna laborum. Temptari autem laborum auxilium propter pestilentiam dixit:

A dixit: & quidam auxilium distinguunt, vt sequatur, Iubeat quo vertere cursus. *Vertere cursus.* Propter sedes ait. *Effigies sacræ diuum, Phrygiique penates.* ἀπὸ κοινοῦ. Varro sane rerum humanarum secundo ait, Æneam deos penates in Italiam reduxisse, quædam lignea vel lapidea sigilla, quod euidenter exprimit dicendo, Effigies sacræ diuûm, Phrygiique penates. Quamuis alio loco alias opiniones secutus diuersa dixerit. Sane hos deos Dardanum ex Samothracia in Frygiam, Æneam vero in Italiam ex Frygia transtulisse, idem Varro testatur, quos quidam dicunt, ideo inductos à poeta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino fœdus fecisse: eorum etiam monitu Latinum Æneæ se coniunxisse, eosdem tradit visos aliquotiens in somnis quid fieri vellent imperasse, eaque nostros publice curasse maiores. *Mediisque ex ignibus vrbis Extuleram.* Hoc quibusdam videtur ad maiestatem potius deorum referendum, quam ad iactantiam virtutis Æneæ, & significantius erit, si quæ non legeris intelligas.
B *Visi astare.* Non adstabant: sed videbantur. Vnde & visa dicuntur: non enim sunt, sed videntur. *In somnis.* Multi hic distinguunt, & volunt vnam partem esse orationis, id est vigilantes. Nam quemadmodum videbat Lunam infusam fenestris. Multi somniis dicunt, & posterioribus iungunt: vnde & visi, sed corpus post somno vinci volunt, mentem vero vigilare & meminisse omnium: ideo etiam dormiens de Luna scire potuit. Sane in somniis collisio est, quomodo peculi pro peculii. *Multo lumine.* Cum nimbo suo: qui circa deos solet videri. *Insertas.* Aut clatratas: aut non seratas, vt sit quasi inseratas, id est non clausas: & dictum quomodo Asprosque molares, pro asperos: compostus pro compositus: vixet pro vixisset: vel insertas fenestras, quasi lumine suo Luna inseruerat, ab inserendo, quod se per rimas insereret. *Fundebat.* Scilicet abundans lu-
C men. *Tum sic adfari.* Hic versus in multis non inuenitur.

14 *Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,*
Hic canit, & tua nos en vltro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem venturos tollemus. in astra nepotes,
Imperiumque vrbi dabimus. tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
D *Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit,*
Delius, aut Cretæ iussit considere Apollo:

Ortygiam. Ad Ortygiam: more suo detraxit præpositionem, vt paulo post, Cretæ pro in Creta. Sane quibusdam visum est rarum auxilium deorum penatum; Cur enim ante pestilentiam non monuerunt mutandas sedes? ideo aliquibus videtur somnium fuisse appetitum. *Canit.* Proprie quia oraculum. *En* Quasi demonstrantis est, vt fidem faciat, ne somnium putetur, vt paulo post, haud dubitanda refer. *Dardania.* Deriuatiuum nomen à constitutore, & sciendum regionem pro ciuitate positam. *Tuaque arma secuti.* Ac si diceret, tuas partes vel imperium, vt Socer arma Latinus habeto. *Sub te.* Sub tuo iure agentes. *Permensi.* Euecti: vt est contra, Pela-
E goque remenso. Multi autem permensi sine *n* legunt à verbo permedior. Hic versus variasse dicitur. *Idem.* Nos scilicet qui te sumus secuti. *Venturos.* Plus est quam si dixisset futuros. Nam quasi eos iam esse significat. *In astra nepotes.* Significat Caium Iulium Cæsarem, qui primus inter deos relatus est. Et bene *in astra*: cuius sydus apparuit: vt, Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum. *Vrbi.* κατ' ἐξοχὴν Romæ: vt supra diximus. *Magnis.* Id est nepotibus: & bonum ornatum à sermonis fecit similitudine: magnis vero dixit, vel penatibus, vt Magnis diis, vel nepotibus, sed ad exhortationem Æneæ pertinet magna para, dicendo. *Fugæ.* Profectionis. Dicens autem fugæ, videtur crimen proditionis excusare. *Mutandæ sedes.* Argumentum à necessitate. Simul arguitur error Anchisæ. *Suasit.* Deest capere. *Delius.* Ordo autem est, Delius Apollo. *Cretæ.* Non sic dicitur Cretæ quemadmodum Romæ: neque enim bene, sicut
F dictum est, sine præpositione Insulæ ponuntur, nisi hæ tantum quæ eiusdem nominis ciuitates habent.

15 *Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt:*
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebæ.
Oenotrij coluere viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.

Hæ nobis propriæ sedes: hinc Dardanus ortus, A
Iasiusque pater, genus à quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Corytum, terrasque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

Est locus. Vt ante diximus totius orbis comparatione. *Hesperiam.* Deest *quam, Cognomine.* Ab Hespero Hispaniæ rege: vel stella quam intuentur petentes Italiam. *Antiqua.* Nobilis, vt iam dictum est. *Oenotrij.* Dicti vel à rege eiusdem nominis, vel à vino. Italis enim primus vitem ostendit Saturnus: vt in septimo legimus, Vitisator curuam seruans sub imagine falcem Saturnusque senex. *Italiam dixisse.* Bene omnia Italiæ nomina in vnum contulit propter errorem Aeneæ. *Propriæ sedes.* Perpetuæ: quia infirmas & in Creta & in Thracia condidit. *Hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater.* Iasius & Dardanus fratres fuerunt Iouis & Electræ filij: vel vt quidam volunt Dardanum de Ioue, Iasium de Corito procreatum, de cuius nomine & mons & oppidum nomen accepit: postea Iasium dicitur Dardanus occidisse. Hij tamen fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, profecti: & Dardanus quidem contracta in Troia iuuentute, Dardaniam vrbem condidit, à qua Troianorũ origo creuit. Iasius autem Samothraciam cepit, & ibi liberum locũ imperio tenuit. Alij dicunt vtrumque ex Corytho Iouis filio procreatos, & sicut dictum est relicta Italia profectos, sed Iasium Samothraciam imperio tenuisse, Dardanum vero in Frygiam peruenisse, ibique auxilio fuisse Teucro Scamãdri filio, qui tũ finitimas gentes bello subigebat, filiamque eius duxisse in matrimonium, & post mortem soceri regnum adeptum Dardaniam Troianam regionem ab suo nomine appellasse. Græci & Varro humanarum rerum Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia vrbe Pheneo oriundum dicunt: alij Cretensem: alij circa Troiam & Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem....* *A quo principe nostrum.* Non ab Iasio, sed à Dardano: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, A quo principe genus nostrum est: potest tamen & generaliter intelligi, id est vnde originem ducimus, vt Deos penates, quasi Troianos intelligas: & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur De diis quibus origo animalis est: in quibus ait esse quædã sacra quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant. Hij autem sunt dij penates & viales. *Lætus.* Id est omissa tristitia quã de sociis habebat amissis, vel quia ei designatus euidenter fuerat locus, ad quem sine errore & pergere, & peruenire deberet. *Haud dubitanda refer.* Ideo dicunt si forte non crederet, quod per somnium vidit. Aut quia dubitauerant ex consilio Anchisæ: aut ne propter somnium non crederent: aut quia non dubiè, vt Apollo nouerunt. *Corytum.* Designant ciuitatem ne erraret, & partem prouinciæ, ne alter error procreetur, ex magnitudine locorum. Quidam autem de Corytho hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri prælio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset propter quam resistens, & in audaciam suos reducens victoriam adeptus est, tum ob rem feliciter gestam, oppidum vbi galeam amiserat condidit, cui Corytho nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Corythum montẽ in quo Corythus sepultus est. Alij Corythum à Corytho Paridis & Oenones filio conditam ferunt. *Ausonias.* Appellata Ausonia ab Ausonio Vlyxis & Calypsis filio, & primo pars, postea omnis Italia nominata. *Dictæa.* Dictæus mons est in Creta, vbi herba Dictamnos nascitur, quæ admota vulneribus, ferrum inhærens solet expellere, qui mons dictus est à Nympha Dicte, quæ ibi colitur, quam cũ minus* rex amaret, & insequeretur per loca auia, illa se amore castitatis præcipitem dedit, & excepta piscatorum retibus in vita reducta est, à qua rex abstinuit, & nomine eius Dictæa loca appellari iussit, in hoc monte dicitur altus Iuppiter: vt, Dictæo cæli regem pauẽte sub antro. *Negat tibi Iuppiter arua.* Ex definito. Et bene Iuppiter: quasi ipse qui Cretensibus præsit.

16 *Talibus attonitus visis ac voce deorum,* F
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velataque comas, præsentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus: & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.

Talibus

A *Talibus attonitus visis.* Hoc est talibus deorum vultibus, propter Visi ante oculos adstare. vnde sequitur, Et voce deorum. Nam & voce se dicit attonitum & visis. Attonitus vero est stupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis & sonitus tonitruum dant stuporem. *Nec sopor illud erat.* Soluta elocutio. *Velatas comas.* Vittatas: vt, Victoris velatum auro vittisque iuuencum. Aut coronatas, vt, Velat materna tempora myrto. Nam dij qui erant apud Laurum Lauinium non habebant velatum caput. *Manabat.* Fluebat. Hinc & lapis manalis quem trahebant Pontifices, quoties siccitas erat. *Corripio è stratis corpus.* Ne satietate videatur reliquisse somnum. Et iciendum quia quotiens ex abrupto somnus aufugerit, significat omen infœlix: vt ecce hoc loco tempestas sequitur. Item in secundo, Excutior somno: & statim sequitur ciuitatis excidium: nec sine ratione. Nam si somnus munus deorum est: vt, Et dono diuûm gratissima serpit: non sine infœlicitatis significatione ex abrupto deorum munus abscedit.

B *Tendoque supinas Ad cœlum cum voce manus.* Honesta elocutio, cum vno sermone respondemus duobus: vt, Interea fessos ventus cum sole reliquit. Ad cœlum autem ideo, quia dij penates, & Iouis & Apollinis fecerunt mentionem. *Intemerata.* Rite perfecta: vt si leniter fundendum vinum est, aut mola iniicienda, sic fiant vt ratio exigit sacrificij: aliter si fiant temerata ac turbata sunt sacra: vnde Helenus, Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, & omnia turbet. Item in octauo Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat. *Focis.* Et hic sicut superius dictum est, ostendit cum aris, etiam focos solere numinibus consecrari: sed hic, Ideo focis, non aris: quia priuatum sacrificium sequitur, nam penatibus sacrificat. *Perfecto honore.* Peracto sacrificio: qui est honor deorum. Et bene ordinem seruat, vt ante sacrificet, quam somnium narraret.

C

17 *Agnouit prolem ambiguam, geminosque parentes,*
Seque nouo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat:
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Italia regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
D *Crederet: aut quem tum vates Cassandra moueret?*
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.

Ambiguam. Non incertam, sed modo duplicem: vt in sequentibus probat, dicens, Geminosque parentes. Ergo geminos hic duos, vt gemini Atridæ. *Seque nouo.* Aduentu scilicet Teucri. *Veterum locorum.* Id est Italiæ, deest sane *esse*, vt sit deceptum esse. Sane nouo errore veterum locorum: Aut per contrarietatem sermonum declarauit: aut *nouo* pro magno posuit. *Exercite.* Fatigate, exercitate: nam exercitatus, peritus significat, vt expertus & expers. nam expertum rerum si dixero, significo peritum: si expertem, ignarum. *Casus Cassandra canebat.* Hæc compo-
E sitio iam vitiosa est, quæ maioribus placuit: vt Anchisen agnouit amicum. Et, Sale saxa sonabant. Et bene Cassandræ inseruit testimonium, quæ diuinationem ab Apolline acceperat. *Portendere.* Significari debito portendere: Minus est deberi, vt in septimo, Portendi generum. *Regna vocare.* Satis proprie, vnde in octauo, Expectate solo Laurenti aruisque Latinis. *Teucros crederet.* Scilicet propter, longitudinem spatij. *Tunc vates Cassandra moueret.* Bene *tunc* quia iam probauit. Et duo argumenta posuit, quibus purgauit errorem. *Cedamus Phœbo.* A necessario & vtili scilicet. Cuius instinctu dij penates profutura dixerunt: vt, Hic canit, & tua nos en vltro ad limina mittit. *Meliora sequamur.* Potest bis subaudiri *meliora*: Meliora moniti, aut meliora sequamur.

F

18 *Sic ait, & cuncti dictis paremus ouantes.*
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cana trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllæ
Apparent terræ: cœlum vndique, & vndique pontus:
Tum mihi cœruleus supra caput astitit imber,
Noctem, hyememque ferens, & inhorruit vnda tenebris.

Cuncti. Hoc est cuncti adsentimur, nam cuncti profecti, pugnat cum paucis relictis. *Ouantes.* A
Alacres non vtique gaudentes. *Hanc quoque* Quemadmodum Troiam & Thraciam: & cum dolore dictum accipe, Hanc quoque deserimus. *Sedem* Expressit enim miseriam totius sedis relictæ. *Caua trabe.* Nauium periphrasis optima. *Currimus æquor.* Sicut Tyrrhenum nauigat æquor. *Supra caput.* Capitalis, pernicios us. *Noctem, hyememque.* Pluuiamque cum obscuritate. Hyemem autem Græce dixit, nam χειμὼν etiam tempestas dicitur à Græcis. *Ferens* Adferens. *Inhorruit vnda tenebris.* Horridior est facta per tenebras.

19 *Continuo venti voluunt mare, magnaque surgunt*
Æquora: dispersi iactamur gurgite vasto.
Inuoluêre diem nimbi, & nox humida cœlum B
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus ignes,
Excutimur cursu, & cœcis erramus in vndis.
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in vnda.
Tres adeo incertos cœca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem C
Visa, aperire procul montes, ac voluere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.

Magna æquora. Aut epitheton est, vt surgant æquora quæ magna sunt, vt Magna æquora magni fluctus. *Gurgite vasto.* Epitheton auxit Tapinosim. *Inuoluêre diem.* Aspectum ademerunt. *Nimbi.* Nubes. *Nox humida.* Nubes caliginosæ. *Excutimur cursu.* A proposito itinere auertimur. *Cæcis in vndis.* Incertis: quia sydera non apparebant, id quæ * non viderentur. *Ipse.* Hoc est, nauigandi peritus. Hoc enim significat emphasis pronominis. *Negat discernere cœlo.* Figurate, vt 2. Æneid. Excisa vitam producere Troia. *Viæ.* Mari dedit quod proprium terræ est, vt alibi sulcari ait, vnde & terra æquor. *Palinurus.* Hic Iasij filius gubernator Æneæ fuit, qui Ænea de Si- D
cilia ad Italiam veniente, præcipitatus in mare, nomen in Lucania monti celebri dedit. *Incertos soles.* Bene *incertos*, quia quantauis sit obscuritas: tamen noctis est manifesta discretio. Vnde superflua quæstio est eorum, qui dicunt trés dies quomodo transisse scierunt, si noctem à die discernere non poterant? Ergo incertos obscuros dixit, vt VI. Æneid. Quale per incertam lunam. *Cæca caligine.* Cacephaton in sermone. *Erramus pelago* 1. *s. s. n.* Hinc Pelopis gentes male æquisonantia saxa, Circunstant pariterque vndæ terræque minantur, Pulsamur lævis & circumsistimur vndis: Hi versus circumducti inuenti dicuntur, & extra paginam in mundo. *Attollere visa.* Visa naturaliter dixit. Quotiens enim propinquamus littoribus: & exurgere terra videtur, & fumum emittere. *Aperire.* Ostendere: vt Salustius, *Caput aperire solitum. Voluere fumum.* Pro aperiuntur montes ac fumus voluitur. *Remis insurgimus.* Cum remos, ane * remos, id est E
exurgentes fortius remigamus.

20 *Seruatum ex vndis Strophadum me littora primum*
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensæque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sæuior vlla F
Pestis, & ira deûm, Stygiis sese extulit vndis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluuies, vncaque manus, & pallida semper
Ora fame.

Seruatum ex vndis. Ac si diceret, de periculis in grauiora se peruenisse discrimina. *Strophadum me littora.* Fineus Agenoris filius Thracum rex, vel vt quidam volunt Arcadiæ, Cleobulam

Aquilo-

A Aquilonis & Orythiæ filiam, habuit vxorem, & ex ea duos filios, quibus superduxit nouercam: quos nouerca ad patrem tanquam stupri adfectores detulit, ob quam rem eos Fineus cœcauit, quare irati dij: vel vt quidam volunt, Aquilo, Veneno propter nepotum iniuriam, eum cœcauit: & ad pelagias insulas detulit, adposuitque Harpyias, quæ cum ei diu cibos abriperent, somnosque inquietarent, hic Iasonem cum Argonautis, propter vellus aureum Colchos petentem, suscepit in hospitio: cui etiam ductorem propter Simplegiadas petras dedit. Hoc ergo beneficio inlecti Argonautæ, cum ei gratiam vellent inferre, Zethum & Calain filios Boreæ & Orithyæ, alatos iuuenes, ad fugandas Harpyias miserunt: quas cum strictis gladiis persequerentur, pulsæ de Arcadia peruenerunt ad insulas quæ appellantur Plotæ. Et cum vlterius vellent tendere, ab Iride admoniti vt desisterent à Iouis canibus, & suos conuerterent volatus: quorum conuersio,
B strophe, nomen insulis dedit. Quod Apollonius pleniſſime exequitur. Vt autem canes Iouis dicerentur, hæc ratio est: quia ipsæ furiæ esse dicuntur: vnde etiam epulas prohibentur abripere, quod est furiarum vt, & manibus prohibent contingere mensas. Vnde & auari finguntur furias pati: quia abstinent partis. Item ipsas furias esse paulo post ipse testatur dicens, Vobis furiarum ego maxima pando. Furias autem canes dici, & Lucanus docet, dicens, *Stygiasque canes in luce superna Destituam.* Et in sexto Virgilius, Vitæque canes vlulare per vmbram Aduentante dea. Sane apud inferos furiæ dicuntur, & canes: apud superos diræ & aues: vt ipse in XII. ostendit. In medio vero, Harpyiæ dicuntur. Vnde duplex in his effigies inuenitur: &, has Virgilius tres dicit, quarum nomina sunt Ællo, Ocypete, Celæno. Apollonius duas dixit, quem in XII Virgilius
C sequitur. vt, Sunt geminæ pestes. Quidam autem dicunt hunc Fineum ob diuinitatem à Thracibus regem coeptatum, consilia diuina prodidisse: & obcœcatum adpositis Harpyiis. *Stant* Sunt. *Ionio in magno.* In magno mari Ionio. Et sciendum Ionium sinum esse immensum ab Ionia vsque ad Siciliam: & huius partes esse Adriaticum, & Achaicum, Epiroticum. Maria enim vel à prouinciis, vel ab insulis, vel à ciuitatibus nomen accipiunt. Bene ergo *in magno* quasi etiam in quo alia maria sunt. Quidam sane Ionium ab Io Inachi filia dictum volunt, quod amata hoc mare tranauerit, quod in VII. vbi de scuto Turni loquitur, plenius inuenies. Nonnulli Ionium ab Ionio rege, qui in insula quæ ante Illyricum iacet regnauerat dictum tradunt. *Harpyiæque colunt aliæ.* Ergo & Celæno Harpyia. Has Hesiodus dicit Thaumantis & Electræ filias quas sicut dictum est, quidam furias putant, cum furiarum mater, secundum Hesiodum Terra, secundum Æschilum Nox sit. *Phinéia:* Versio Græca est. *Monstráque metu.* Hoc est sicut dictum est,
D pulsæ à Zetho & Calai. *Nec sæuior vlla Pestis, & ira deûm Stygiis sese extulit vndis.* Vt pœna in Statio. *Et non dicit has de inferis esse natas, sed peiores esse omnibus inde procreatis. Virginei volucrum vultus.* Si subdistinguas virginei, maior erit admiratio. *Fœdissima.* Hic turpis, vt Terentius in Eunucho, *Nunc heu videtur fœdus, quæ aliam non habet.* Alibi fœdum cruentum, vt, Sanguine fœdantem: & fœdatique ora Galesi. *Proluuies.* Sordis effusio. Et vitauit ne diceret stercus, & per hoc nimiam edacitatem ostendit, & quidam volunt proluuies cum stercus ventris significet, à Virgilio hoc loco figuram ventris significatam, Ergo quasi annosum & panticosum ventrem. Aliquando proluuies sola effusio. Terentius, *Quod proluuium, quæ hæc est subita largitas:* Aliquando pro aquis multis ponitur. *Vncæque manus.* Pro vnguibus manus posuit: hoc est *γαμφώνυχας. Fame.* Veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut re vera
E *fame*, quam eis inferebat non inopia, sed auaritia. Alij fami præsides esse tradunt, quia & Fineo propterea adpositæ sunt, & Troianos ab epulis prohibent, & his tantum famem prænuntiant, & ipsæ sunt famis pallidæ.

21 *Huc vbi delati portus intrauimus, ecce*
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode per herbam.
Irruimus ferro, & diuos, ipsumque vocamus
F *In prædam partemque Iouem, tunc littore curuo*
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.

Delati. Quod necessitatis est. Nam voluntate aliquo non deferimur, sed venimus. *Læta.* Pinguia, nam in animalibus in quibus cognosci non potest sensus, lætitiam pingue corpus ostendit:

non mens, vt in hominibus. *Passim campis.* Vlyxis socij boues solis occidisse inducuntur, Virgilius credibilius finxit, *Caprigenumque pecus.* Satis noue, & affectate. *Nullo custode.* Deest cum. *Per herbam.* Ordo est, non per herbam, sed per campos in herbis videmus armenta. *Ipsumque vocamus ipsum.* id est regem deorum, aut certe prædatorem, hoc est, cui de præda debetur aliquid. Nam Romani moris fuit, vt bella gesturi, de parte prædæ aliquid numinibus pollicerentur: adeo vt Romæ fuerit vnum templum Iouis prædatoris: non quod prædæ præest, sed quod ei aliquid ex præda debeatur. Vel quod hic Deus iustitiæ præest. Ergo cum eum inuocant, testantur se nihil mali facere, cum sine custode interimunt armenta. *In partem prædamque.* In partem scilicet prædæ. *Dapibusque epulamur.* Dapes, deorum sunt. Epulæ, hominum. Bene ergo vtrumque posuit: nam & sacrificiis & conuiuiis operam tribuunt. *Opimis.* Pinguibus. *Subitæ.* Pro subito, aduerbium in nomen deflexum. *Lapsu.* Celeritate: vt supra. *Adsunt.* Velocitatem ostendit. *Harpyiæ, vi* Græca diphthongus est. Nam Latina esse non potest: quia ne *v* quidem habemus. *Clangoribus alas.* Deest *cum*: vt sit, alas quatiebant cum clangoribus: vt, Atque Ixionij vento rota constitit orbis, id est cum vento. Aliter Acyrologia est, si *clangorem* dixit alarum sonitum. Plautus in Querulo de anseribus, *Cunctli alas quatiunt diris cum clangoribus. Contactuque omnia fœdant.* Subaudiendum quæ relinquebant. *Tum* Præterea: deest *erat*, vel *audiebatur*: & tria mala ipsarum posuit, vocem, tactum, odorem, sed sane hic versus qui circumductus est talis auditur. Resonant magnis stridoribus alæ.

22 *Rursum in secessu longo, sub rupe cauata,*
Arboribus clausi circum, atque horrentibus vmbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diuerso cœli, cœcisque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumuolat vncis:
Polluit ore dapes, sociis tunc arma capessant.
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam:
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.

Rursum. Ad illud solum pertinet, Instruimus mensas: Nam ante in speluncis non fuerant. Et sciendum hanc particulam interdum sic poni, vt iteratum aliquid significet: vt si dicas, Veni ad te mane, rursum veni. Interdum sine iteratione est: vt, fui apud te, rursum veni: non ideo dicis *Rursum* quia etiam primo venisti, sed quia illic fuisti. *Cauata.* Pro caua, nam cauatum proprie manu factum dicimus. *Arisque reponimus ignem* Ecce quod dixit, In partem prædamque Iouem. Sane sciendum iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum. nam displicuisse prima ex prodigiis indicatur. Sunt autem hæ animales hostiæ, quæ tantum immolantur, & caro sacerdotibus proficit. Alibi tantam sanguinem in aras fundi significat: vt, Sanguinis & sacri pateras, Alibi partem corporis: vt, Extaque salsos Porricium in fluctus. Alibi integras victimas, vt, Et solida imponit taurorum viscera flammis. *Ex diuerso cœli.* Vt ex secreto montium: subaudis *loco. Turba sonans.* Impetum ostendit. nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait alibi, Vocat agmina sæua sororum. Ergo turba, tanquam turba, quare turba cum tres dixerit? quia apud Græcos qui dualem numerum habent, pluralis numerus à rribus incipit. Ergo bene turba quasi plures, vel turba propter tumultum & strepitum alarum. Alij tradunt ideo turbam quod plures, non tres tantum Harpyiæ sint. Alij quod eis cum Furiis consortium, vnde, Vobis furiarum ego maxima. Alij etiam Pareas esse, vnde & diuinatio ei data est. *Prædam pedibus circumuolat vncis.* Aut circum prædam dixit volat vncis pedibus: aut intra volam interiorem manus amplectitur prædam. Vnde & inuolare dicimus, intra volam tenere. Vnde & pira quædam volema dicuntur, eo quod volam impleant. *Polluit.* Contingit, & pollutum sacrificium contactum dicitur, & hoc est, Contactuque omnia fœdant. Immundo. *Dira.* Sabini & Vmbri quæ nos mala, dira appellant. *Ac iussi.* Hic iussi, vtrum verbum an participium sit, id est vtrum illi iussi sint, an ego iussi? *Tectosque per her. Dis.* Hoc est disponunt & rectos faciunt. Sicut & scuta condendo latere faciunt.

23 *Ergo vbi delapsæ sonitum per curua dedêre*
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cauo: inuadunt socij, & noua prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.

Sed

A *Sed neque vim plumis vllam, nec vulnera tergo*
Accipiunt: celeri que fuga sub sydera lapsæ,
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
Vna in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infœlix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum, stratisque iuuencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio insonteis Harpyias pellere regno?

B *Signum.* Vtique militare. *Misenus.* Bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim qui filius fuisse AEoli dicitur: vnde ait Misenum AEolidem: quia constat sonum omnem ex vēto creari. *Noua.* Mira. vt, Pollio & ipse facit noua carmina. Nam nouum non est, cuius extat exemplum. Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas: vt Statius, *Et æriſonam Stimphalon.* Aut *Noua* ideo: quia vulnerari non poterat. *Obscœnas.* Obscœnæ sunt aues, quę canendo aduersa significant: vt paulo post, Infœlix vates. *Pelagi volucres.* Quia dicuntur Ponti & Terræ filiæ: vnde in insulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alij dicūt eas Neptuni filias: qui fere prodigiorum omnium pater est, nec immerito. Nam secundum Milesium Thaletem, omnia ex humore procreantur: vnde est, Oceanumque patrem rerum. Hinc fit vt quotienscunque desunt parentes, redeatur in generalitatem. Sic & peregrinos Neptuni filios dicimus: quorum ignoramus parentes. Quidam Pelagi aduerbialiter accipiunt, vt belli, vt domi, propterea quod res in Insula geritur. Alij vero dicunt Harpyias esse filias Thaumantis & Electræ. *Fœdare.* Cruentare. Ennius: *Ferro fœdati iacent. Vim plumis vllam.* Naturale enim est, vt eludat ictum plumarum leuitas. Vnde & addidit Plumis. Nam quod alij dicunt ideo eas fuisse inuulnerabiles, quia de Styge erant natæ, non probatur. *Semesam.* Semicomesam. *Vestigia.* Vel pedum signa: vel indicium sordium, quibus epulas discedentes polluebāt. *Infœlix vates,* Nuntia infœlicitatis: vt Homerus μάντις κακῶν. Hoc est nobis infœlix, vt, Sis fœlix, id est nobis, & videtur hic auspicij genus inducere secundum augures, quod de diris colligitur, quorum vnum genus est quod ex signis colligitur, quo nunc vtimur. Diram autē esse Harpyiam duplici modo memorat, & oscinis & alitis: etenim cum facit loquentem oscinem, auspicium expungitur,
D dirum tamen quod futuram famem denuntiat; nam ipse ait, Siue deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres, Et, Quam vos dira fames. verum cum ait, Pinnis ablata refugit; ab alite auspiciū factum docuit: aliter enim certa genera auium ab auguribus appellantur, quę pinnis vel volatu omnia possunt facere, quæ si fuerint prosperæ, præpetes, si aduersæ inhibræ dicuntur, quod etiam in XII. significat cum dicit, Alitis in paruæ subito collecta figuram. vbi vere diram vult videri. *Rumpit vocem.* Cum indignatione loquitur: vt, Quid me alta silentia cogis Rumpere? Et notandum (vt diximus) Rumpit vocem: Cum hoc de silentio melius dicatur fieri: An rumpit, quia tantum humanam habens faciem, contra naturam sui corporis loquitur? *Bellum etiam pro cæde Boum stratisque iuuencis.* Iteratum est ad augendum inuidiam, vt Stirpis Achilleæ fastus,
E iuuenemque superbum. Aut num ætates boum volunt comprehendere? *Laomedontiadæ.* Perfidi: à rege natum opprobrium, qui deos fefellit. Sane alibi indifferenter hoc nomen ex persona poetæ ponitur, vt Laomedontius heros, Laomedontia pubes. *Bellumne.* Necessario iterauit, vt verbum in quo culpa consistit. *Patrio regno.* Aut Neptuno, aut sicut alij dicunt, quia Thaumas pater earum ex Electra Ponti & Terræ filius fuit. Alij patrio proprio accipiunt, vt Et patrios cultusq; locorum, vt quæ proprios nunquam patriam agri habeant: * Aut vt alij quoniam Neptuni filiæ fuerunt.

24 *Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:*
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
F *Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.*
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus vrbem,
Quam vos dira fames, nostræque iniuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in syluam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis

Diriguit: cecidêre animi: nec iam amplius armis,
Sed votis, precibusque iubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ, obscœnæque volucres.

Accipite ergo. Quia nos bellis appetistis: ac si diceret, vt futuram famem iam nunc possitis timere. *Quæ Phœbo pater omnipotens.* Tribuit authoritatem, ne possint à se dicta quasi ab irata conficta contemni. Simul notandum, Apollinem qui dicit, ab Ioue cognoscere. *Phœbus Apollo.* Purus, impollutus: & est Apollinis fixum antonomasiuum: quod alij dari non potest. Nam sunt & alia communia, vt Pater omnipotens. *Furiarum maxima.* Adeo ipse sunt furiæ, vt & vnum epitheton habeant, & causis consentiant. Nam ait de Tisiphone, Furiarum maxima iuxta Accubat: & manibus prohibet contingere mensas, quod etiam hæ faciunt, & inferentes Troianis famem & prænuntiantes. Alij dicunt ideo adsumpsisse sibi furiæ nomen harpyiam, vt terreat. *Italiam cursu petitis.* Ex his quæ norunt, fidem dicendis accommodat. Id est, ex hoc mihi fidem habebitis futurorum, si præcedentia vera sunt. *Datam.* Fatis concessam. *Quam vos dira fames.* Vt Varro in secundo diuinarum dixit, oraculum hoc à Dodonæo Ioue apud Epirum acceperût: quod modo dixisse fingit Harpyias, sed tamen colorate tangit historiam dicendo, Quæ Phœbo pater omnipotens. *Nostræque iniuria cædis.* Quidam iniuriam pro vindictam accipiunt, & Harpyia ista mentitur. Nam imminens Troianis est fames fatalis. *Ambesas.* Vndique esas, hoc est rotundas. Maiores enim nostri has mensas habebant in honore deorum: panicias scilicet. *Refugit.* Non metu (nec enim minantibus conuenit) sed ne possit rogatu placari. *Gelidus diriguit.* Id est gelidus factus, diriguit. *Nec amplius armis.* Subaudi vsi sunt. Nec enim potest esse ab inferioribus zeugma: quod plerunque fit, vt & per omnia vnus sermo sufficiat: vt, Troiugena interpres diuûm: qui Numina Phœbi, Qui Tripodas Clarij lauros, qui sydera sentis, per omnia *sentis.* intelligis Plerunque aliud subauditur: vt hoc loco Item, Disce puer virtutem ex me, verumque laborem: Fortunam ex aliis: Subaudis opta. Nam fortuna non discitur. *Sed votis precibusque.* Duplici ratione placantur numina: aut votis aut precibus. Vnde est, Iunonis magnæ primum prece numen adora. Item, Iunoni cane vota libens. *Iubent.* Volunt: vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. Terentius *Iubeo Cremetem. Sive deæ.* Quia diuinant. *Obscœnæque volucres.* Quia in his ventris cernebant proluuiem. Bene autem etiam si aues sunt, eas dicit placandas, propter pessima omina.

At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Dij prohibite minas, dij talem auertite casum.
Et placidi seruate pios. tum littore funem,
Diripere, excussosque iubet laxare rudentes,
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus vndis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.

Passis. Apertis, Solutis. *Numina magna.* Hoc est Iouem, Mineruam, & Mercurium: vt, Penatibus & magnis diis. Ita autem inuocat, vt magna dicat. *Meritos.* Congruos, id est expiatorios. vnde sequitur, Dij prohibete minas. *Indicit.* Sacrorum verbo vsus est, nam supplicationes & dies festi Indici dicebantur. *Dij prohibite minas.* Hoc per speciem auguralem quæ inuocatio appellatur, nonnulli dictum putant. Inuocatio autem est precatio vti auertantur mala, cuius rei causa id sacrificium augurale peragitur, & hic de auspicio Harpyiarum inuocatione suscepta. *Auertite casum.* Bene etiam si contingat, casum credit esse, non vltionem: Aut certe ideo casum, ne si fatalis auerti non possit. Casum autem, id est periculum, nihil est enim fame grauius, quod ait, postea obscœnamque famem, quæ prima pericula vito. Salustius, *Sin vis obsistat, ferro quam fame æquius perituros. Seruate pios.* Propter facta sacrificia. Merito ergo seruate nos qui pij sumus, vt, initio VII. Æneid. Quæ ne monstra pij paterentur talia Troes: *Ventusque gubernatorque vocabant.* Honestius hac elocutione per pluralem vtimur numerum, licet possit singularis esse.

Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua saxis:
Effugimus Ithacæ scopulus, Laërtia regna:
Et terram altricem sæui execramur Vlyssis.

Mox

A *Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,*
Et formidatus nautis aperitur Apollo:
Hunc petimus fessi, & paruæ succedimus vrbi,
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

Iam medio apparet fluctu. Iuxta morem cotidianum dixit medio, vt si dicamus, in medio mari naufragium fecit, cum interdum non longe à littore contingit. *Nemorosa Zacynthos.* Hæ omnes insulæ Græciæ sunt, quas Homerum secutus, mutatis tantum coniunctionibus de Græco in Latinum transtulit: Nemorosa autem ὑλήεσσα ζάκυνθος commemorat. *Sameque.* Cephaleniæ ciuitas est ista: nam Samos in Asia est. *Neritos.* Mons Ithacæ. *Effugimus.* Celeriter tra-
B ximus. *Laertia regna.* Ironice, cum præmiserit scopulos: vt, Immania saxa Vestras Eure domus. *Leucatæ nymbosa cacumina montis.* Leucata est mons altissimus prope peninsula, in promontorio Epiri, iuxta Ambraciam sinum & ciuitatem: quam Augustus Nicopolin appellauit victis illic Antonio & Cleopatra. Ibi & templum Actiaco Apollini constituit, & ludos Actiacos. Vnde nunc Virgilius, in honorem Augusti, quæ ipse fecit, dat eius origini. Nam Æneam illic dicit ludos celebrasse: vt alibi inducit Æneam templum promittentem Apollini, quod fecisse constat Augustum: vt, Tum Phœbo & triuiæ solido de marmore templum Constituam. Sane de hoc Leucatæ amatores se in mare, ad excludendum amorem, præcipitare dicebantur. *Nymbosa Cacumina.* Semper enim quamuis aliis cœli partibus serenis, Leucatis montis cacumen nubibus tectum est. *Et formidatus nautis.* Aut quod locus hostilis: Aut propter asperitatem locorum, quia
C saxosa sunt: aut, vt quidam volunt, quia moris erat aliquem ei de nautis immolari, Ac per hoc qui formidaretur. *Aperitur Apollo.* Nauticum verbum quotiens cedente, eo quo impeditur aspectus aliquid patescit, vt Portusque patescit Iam propior. *Hunc petimus.* Occurrebat, Cur formidatum petistis? Ideo addidit. *Fessi.* Vel quia hyemis imminebat aduentus: nam ideo & paruæ vbi successu, quia terra erat hostilis, aut ideo hostili terræ, quia erat parua. *Paruæ vrbi.* Ambraciæ scilicet: Paruæ autem in adulationem Augusti dictum, nam hanc Augustus diruit primo, quod ei bello Actiaco fuisset inimica. Parua ergo, quam paruam fecerat Cæsar, sed postea instaurauit, & appellauit Nicopolin.

D 27 *Ergo insperata tandem tellure potiti,*
Lustramurque Ioui, votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socij, iuuat euasisse tot vrbes
Argolicas, medioque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hyems aquilonibus asperat vndas.
Ære cauo clypeum, magni gestamen Abantis,
E *Postibus aduersis figo, & rem carmine signo:*
Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Insperata tellure. An quia saxosa loca, an quia per medios hostes nauigauerant, an quia tempestate, an quia cum Græca natione? *Tellure potiti.* Potior & illa re dicimus & illius rei: sed per septimum casum in vsu est, per genitiuum figurate ponitur. Salustius, *Vt prius quam legato conueniret, Adherbalis potiretur.* Legimus & per accusatiuum: sed vti non possumus. Terentius, *Patriam potitur commedam.* *Lustramurque Ioui.* Aut lustramur, id est purgamur, vt Ioui sacra faciamus. Aut dubium est vtrum faciendis, an soluendis locis: Aut certe lustramur Ioui, id est
F expiamur. Piaculum enim cómissum fuerat tauro in Thracia immolato, vt diximus supra, & licet multa fuissent secuta sacrificia: intelligebatur tamen adhuc numen iratum non desinentibus malis. Sciendum sane moris fuisse, vt piaculo commisso ludi celebrarentur. Nam cum Romani iracundia Matris deûm laborarent, & eam nec sacrificiis nec ludis placare possent: quidam senex statutis ludis Circensibus salutauit: quæ sola causa fuit placationis. Vnde & natum prouerbium est, *Omnia secunda salutat senex.* Quamuis hoc ex alio ordine & alia ex causa narretur Iustian * aut lustramur Ioui, quia supra dixerat. Ipsumque vocamus. In partem prædamque Iouem, postea pœna Harpyiarum secuta est. Ergo quoniam non ad iustum sacrificium Iouem inuocauerint, ideo illi piaculum soluunt, hoc est enim diis lustrari, offensa eorum liberare. Sane lustra-

mur apto verbo vsus est, mentionem ludorum facturus, horum enim certaminum sacra celebratio, lustrum vocatur: lustrato enim populo dij placantur. *Votisque incendimus aras.* Id est vota facientes. Dubitatur vero vtrum Iouis aras an Veneris dixerit: Varro enim templum Veneri ab Æneа conditum, vbi nunc Leucatem dicit, quamuis Menander & Torpilius comici à Faone Lesbio id templum conditum dicunt, qui cum esset nauicularius, solitus à Lesbo in concinentem proximos quosque mercede transuehere, Venerem mutatam in nauis formam gratis trauexit, quapropter ab ea donatus vnguenti alabastro, cum se in dies inditum vngeret, fœminas in sui amorem trahebat, in queis fuit vna quæ de monte Leucate cum potiri eius nequiret abiecisse se dicitur, vnde nunc auctuare se quotannis solent, qui de eo monte iaciunt in pelagus, quidam id fieri propter Leucaten puerum dicunt, quem cum Apollo vellet rapere, in mare se proiecit, montemque cognominem sibi fecit. *Actia littora.* Vt supra diximus, propter Augustum hoc dicit, qui illic ludos statuit & agona, deuicto Antonio & Cleopatra. *Patriæ palæstras.* Palæstræ vsus primus apud Athenienses repertus est. Troiani autem propter Dardanum & Teucrum, etiam ab Athenensibus originem ducunt. Vnde & Mineruam colunt. Hinc est in secundo, Neu populum antiqua sub relligione tueri. Antiqua scilicet ab Athenensibus tradita. *Iliacis* ergo, Athenensibus vnde Ilienses didicerunt. Nam & Vestam ideo Troiani colunt, quia eadem terra, & terrigenas autem Athenienses nemo dubitat. *Fugam tenuisse.* Fœliciter nauigasse. Nam *tenere* est implere, vt, Ni teneant cursus certum est dare lintea retro: id est impleant. Et potest intelligi secundum communem sensum ob hoc eos lustratos, id est expiatos, ob hoc sacrificasse, & ludos celebrasse: quia hostiles terras prospera nauigatione transierant. *Magnum sol circumuoluitur annum.* Magnum ne putemus lunare esse propterea dixit: Antiqui enim tempora sideribus computabant, & dixerunt primo lunarem annum triginta dierum. Vnde inuenitur in aliquibus vita nongentorum annorum, scilicet lunarium. Postea solstitialis annus repertus est: qui XII. continet menses. Mox maiore cura magnum annum esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. & hoc fit, vt diximus, secundum Ciceronis Hortensium, post annos XII. (millia) nongentos quinquaginta quatuor, solstitiales scilicet. Bene ergo nunc magnum addidit: ne lunarem intelligeremus. Bene solis nomen, ne quia dixerat magnum, illum in planetarum acciperemus: de quo varia & à Mentore, & ab Eudoxo, & à Ptolomæo, & ab ipso Tullio. Nam in libris de deorum natura, tria millia annorum dicit magnum annum tenere. Possumus tamen accipere Troianos ibi annum duodecim mensium fecisse. *Ære cauo clypeum.* Æris caui: vt, Pulchra prole. Clypeum hic masculino, at neutro alibi, Clypeum superintonat ingens. *Magni gestamen Abantis.* Hunc Abantem possumus intelligere cum Adrogeo apud Troiam occisum, vt, Mutemus clypeos. Sed Virgilius amans, inuenta occasione, recondita quæque summatim & aut quam contingere fabulam, de Abante dixit, Abans nanque Lyncei Hypermnæstræ filius viribus præstans cum vicinas ciuitates subuertisset, magnusque terror vniuersis esset, diem supremum obiit: populi autem quos ille deuicerat, regno eius infesti, manu facta vrbem dirupturi muros subiere, cumque in eo essent, vt iam ciuitatis potirentur, senex quidam Iuuenem egregiæ formæ securum in publico excidio notauit in foro, cumque ex eo quæsisset cur patriæ non succurreret, & respondit quod arma non haberet, tunc senex ei Abantis arma consecrata demonstrat, hortatusque vt eis veretur: quibus tunc sumptis iuuenis properat in aciem. Hostes vero viso Abantis clypeo fugerunt. Quidam sane Abantem inuentorem clypei ferunt, sed hoc nomen in penultima syllaba habet accentum. *Postibus aduersis figo.* Proprie, figi enim dona dicuntur, vt Sacra ad fastigia fixit: & sciendum inter sacratas res etiam dona esse, sicut in libris sacrorum inuenitur, quæ tamdiu dicta possunt, quandiu non profanentur. Rite ergo dicendo, Æneas hæc de Danais victoribus arma, ostendit clypeum quem dono obtulerat consecratum. Sciendum tamen hunc clypeum ab Æneа apud Samothraciam in templo consecratum, quod poeta per transitum tetigit. *Rem carmine signo.* Rem, votum, id est voluntatem. Carmine autem epigrammate. Et sciendum carmen dici quicquid pedibus continetur. Nam & hic vnum versum, carmen dixit: & in Bucolicis duo, vt tumulo superaddite carmen, Daphnis ergo in syluis hinc vsque ad sydera notus, Formosi pecoris custos formosior ipse. *De Danais victoribus.* Inrisio est. vt, Victoresque cadunt Danai. Subaudis autem *arma* Consecrauit, vel posuit. Sane hic arma clypeum solum dicunt, vt, At Lausum socij exanimem super arma ferebant.

28 *Linquere tum portus iubeo, & considere transtris.*
Certatim socij feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoraque Epiri legimus: portuque subimus

Chaonio

A *Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus vrbem.*
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum, Graias regnare per vrbes,
Coniugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.

Linquere tum portus. Id est post insultationem carminis necessario statim fugit. *Aërias artes.* Id
B est alias. *Phæacum.* Corcyram insulam dicit sitam contra Epirum & Calabriam, vbi regnauit Alcinous, quam incoluerunt Phœaces. *Abscondimus.* Nauticus sermo est, & mira bene vsus est celeritate, vt ante absconditam quam visam insulam diceret. *Portuque subimus Chaonio.* Vt Subeunt muro. Nam si Chaonios legeri, non Chaonio difficilis est scansio, non excluso *s.* *Buthroti vrbem.* Id est Buthrotium: vt Fontem Timaui. Hæc autem ciuitas est in Epiro, cuius pars est Chaonia: quæ ante Molossia dicta est, posita est autem in saxo quod mari cingitur, in quo fons huius naturæ esse perhibetur, vt cum mare quietum fuerit, crescat, cum vero fluctibus attollitur decrescat. *Incredibilis rerum fama.* Incredibilium rerum fama. Et bene non credidit. Vnde & postea interrogat, Pyrrhin' connubia seruas? *Patrio marito.* Atqui Thebana fuit de Thebis Frigiis. sed aut prouinciam pro patria posuit, vt Italiam quæro patriam. Item, Salustius, *Hispaniam*
C *sibi patriam esse.* Aut certe secundum ius locutus est: quia vxor, viri domicilium sequitur. Iuncta ergo Hectori, facta Troiana est. Nam & cessisse, de iure est. Cedi enim hæreditas dicitur, ergo merito dicta est Heleno ciui nupsisse. *Cessisse marito.* Sic ait, vt diximus, ex hæreditate paterna illud mihi cessit. Consuetudinis sanæ regiæ fuit, vt legitimam vxorem non habentes, aliquam licet captiuam, tamen pro legitima haberent: adeo vt liberi ex ipsa nati succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit: & ex ea filium Molossum susceptit. Postea cum vellet Hermionem Menelai & Helenæ filiam Oresti iam ante desponsam ducere vxorem, Orestis insidiis, in templo Delphici Apollinis occisus est. Verum moriens præcepit vt Andromache (quæ apud eum coniugis locum tenuerat) Heleno daretur (quæ peperit Molossum prius Pyrrho) propter supradictum beneficium, quo eum à nauigatione, cæteris Græcis nauigantibus quos tanquam va-
D tes sciebat tempestate perituros, prohibuerat. Inde factum est, vt teneret Helenus regnum priuigni, qui successerat patri: à quo Molossia dicta est pars Epiri, quam sicut dictum est Helenus postea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominauit: quasi ad solatium fratris extincti, quamuis de hoc nomine etiam aliæ apud diuersos alibi inueniantur.

29 *Progredior portu, classes & littora linquens.*
Solenneis tum forte dapes & tristia dona,
Ante vrbem in luco, falsi Simoentis ad vndam,
E *Libabat cineri Andromache, manesque vocabat*
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lachrymis sacrauerat aras.
Vt me conspexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris
Diriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:

F *Progredior portu, classes, & littora linquens.* Hysteroproteron in sensu: ante enim linquitur littus, & sic a portu proceditur. Sane securitatem verbo ostendit, dicens Classes & littora linquens, quippe cum regnum ciuium peteret. aliter in primo, Exire locosque Explorare nouos. Notandum sane finitum esse versum participio: quod raro apud Latinos est, apud Græcos vitiosissimum. *Solenneis.* Non festas sed legitimas, anniuersarias. *Tristia dona.* Acerba, tale est illud, Quem semper acerbum, Semper honoratum (sic dij voluistis) habebo. *In Luco.* Lucum (vt supra diximus) nunquam ponit sine religione. Nam in ipsis habitant manes piorum, qui lares viales sunt: vnde in sexto, Nulli certa domus: lucis habitamus opacis. Et in v. Tumuloque sacerdos, Ac lucus late sacer additur Anchisco, & hic lucus qui ad reddenda solennia Hectori & Astyana-

cti fuerat dicatus. *Falsi.* Simulati. *Libabat cineri.* Non dixit cuius, sed exin'la- A
tius intelligitur. *Manesque vocabat.* Sacrificiis inani sepulturæ conciliabat manes Hecto-
reos:& bene in luco,vt diximus supra. *Ad tumulum.* Id est cenotaphion. *Viridi cespite.* Herboso.
Geminas. Vnam marito,alteram filio. Aut certe illud respicit: nam inferi pari gaudent numero.
vt,Ecce duas tibi Daphni.Superi vero impari:vt, numero Deus impare gaudet,vel geminas Di-
ti patri & Proserpinæ, aut quia elatæ mortuorum aræ,deorum altaria dicuntur, vt, En quatuor
aras, Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo. Quamuis hoc frequenter poeta ipse con-
fundat. *Lachrymis sacraueras.* Hoc tantum vt causam lachrymarum haberet. *Monstris.* Rebus
scilicet insperatis, & hoc ad Andromachen refertur quæ putat monstrum: aut certe monstris,
quod tunc aduenerat Æneas cum illa Manes inuocaret, & eum crederet esse defunctum. *Diri-*
guit visu in medio. Dum me cernit & obstupuit, aut antequam nos manifestius videret. *Calor ossa* B
reliquit. Id est extimuit:vt, Soluuntur frigore membra.

30 *Verane te facies, verus mihi nuntius affers*
Nate dea? viuisne? aut, si lux alma recessit,
Hector vbi est? dixit, lachrymasque effudit, & omnem
Impleuit clamore locum. vix pauca furenti
Subiicio, & raris turbatus vocibus hisco:
Viuo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam vera vides. C
Heu quis te casus, deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna reuisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia seruas?
Deiecit vultum, & demissa voce locuta est:

Verane te facies. Ordo est, O nate dea affersne te mihi vera facies, verus nuntius & opportu-
num principium fœminæ, quam incertam timor fecerat. *Verus mihi nuntius affers.* Quidam sic
exponunt, prout adferris,id est viuus mihi nuntiaris. *Viuisne?* Et secundum muliebrem adfe-
ctum sicut supra dictum est interrogat,& bene suspicatur.Nam & inferis sacrificat,& in luco,in D
quo habitant manes. *Hector vbi est? dixit, lachrymasque effudit.* Hoc ad Æneæ pertinet gloriam,
vt ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sensit autem hoc, si vmbræ videntur in sacris: cur
non eorum magis quibus sacrificatur? *Dixit, lachrymasque effudit.* Bene postquam ad mentio-
nem Hectoris ventum est,& tacuit & fleuit. *Furenti.* Intolabiliter & impatienter dolenti. *Tur-*
batus. Lugente scilicet Andromache:Cato ait, *Verba tertiato & quartato quempiam dicere præ metu.*
Hisco. Hiscere est hiare, nec loqui posse. Vel hisco hic, loquor. *Viuo equidem.* Hoc enim &
hos legendum est:* Ac si diceret, si tamen vita est infœliciter viuere. *Nam vera vides.* Propter
illud, verane te facies? *Heu.* Disiungendum ab interrogatione, vt separatim luctuosa vox audia-
tur. *Casus.* Hic euentus, vt, Tot casibus actos. Alibi periculum. *De eclam coniuge tanto.* Daphnas,
per comparationem virorum factum. *Excipit.* Signate locutus est, quia deiectam dixerat, exci- E
piuntur enim quæ cadunt. *Digna.* Congrua & priori conueniens. *Hectoris Andromache.* Si An-
dromache: sequentibus iunge: si Andromachen, superioribus. Sed cum supra Heleno nuptam
dixerit, cur hic Hectoris dixit, sed ipse quæstionem soluit, dicendo incredibilis. *Connubia ser-*
uas. Tenes:vt, Et nunc seruat honos sedem tuus ossaque nomen. Aut certe omit* vt, seruantem
ripas, Aut quia audierat nuptam Heleno. *Seruas.* Pro seruasti. Consuetudinis regiæ fuit: vt legi-
timam vxorem non habentes, aliquam licet captiuam, tamen pro legitima haberent, adeo vt li-
beri ex ipsa nati succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit, & ex ea filium Molossum
suscepit. Postea cum vellet Hermionem Menelai & Helenæ filiam, Oresti iam ante desponsa-
tam, ducere vxorem, Orestis insidiis in templo Delphici Apollinis occisus est. Verum moriens
præcepit vt Andromache, quæ apud eum cóiugis locum tenuerat, Heleno daretur: propter su- F
pradictum beneficium, quo eum à nauigatione prohibuerat. Inde factum est, vt teneret regnum
priuigni qui successerat patri à quo Molossia dicta est pars Epyri, quam Helenus postea à fratre
Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominauit: quasi ad so-
latium fratris extincti. *Deiecit vultum.* Decenter, quia de concubitu admonita est. *Demissa.* Hu-
mili, tenui, & verecunde, quia de Pyrrho dictura est.

31 *O felix vna ante alias Priameia virgo,*

Hosti-

A *Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis*
Iussa mori: quæ sortitus non pertulit vllos,
Nec victoris heri tetigit captiua cubile.
Nos patria incensa diuersa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, iuuenemque superbum,
Seruitio enixæ tulimus: qui deinde secutus
Ledæam Hermionem, Lacedemonioſque hymenæos,
Me famulam, famuloque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
B *Coniugis, & scelerum furiis agitatus Orestes,*
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.

O felix. Bene nec ad interrogata respondit & virginitatem laudat, & mortem: vt ostendat se inuitam Pyrrhi pertulisse connubium: & esse superstitem suis miseriis. *Priameia virgo.* Quia notum est nomen dimisit. *Vna ante alias.* Ideo felicior, quia virgo extincta est. Et ante alias hic absolute iunxit, vt filia ante alias. Iungitur tamen & comparatiuo, vt, Scelere ante alios immanior: & superlatiuo: vt, ipse ante alios pulcherrimus omnes. *Hostilem ad tumulum.* Quia grande est mortis solatium præmissus hostis interitus. Fabula talis est. Achilles dum circa muros Troiæ
C bellum gereret, Polyxenam visam adamauit: & conditione pacis in matrimonium postulauit. Alij dicunt, quod cum ad redimendum corpus Hectoris ab Achille, etiam ipsa cum patre venisset, adamata est. Quam cum Troiani fraude promisissent, Paris post Tymbræi Apollinis simulacrum latuit, & venientem Achillem ad fœdus, missa vulnerauit sagitta. Tunc Achilles moriens petiit vt deuicta Troia ad eius sepulchrum Polyxena immolaretur: quod Pyrrhus impleuit. Et alius ordo fabulæ huius. Cum Græci victores in patriam vellent reuerti, è tumulo Achillis vox dicitur audita, quærenti, quod sibi soli de præda nihil impertiuissent. De qua re consultus Calchas, cecinit Polyxenam Priami filiam, quam viuus Achilles dilexerat, eius debere manibus immolari, quæ cum admota tumulo Achillis occidenda esset, manu Pyrrhi æquanimiter mortem dicitur suscepisse: Inuenitur enim apud quosdam quod etiam ipsa Achillem amauerit, & eâ
D nesciente Achilles fraude & insidiis sit peremptus. *Troiæ sub mœnibus altis.* Solatium dedit mortuæ, quod licet ad hostilem tumulum, sed in ore patriæ perierit, vnde duplex felicitas quod & virgo, & in patria meruerit interire. *Iussa mori.* Bene hoc ex præcepto Achillis, quam ad tumulum suum iussit occidi. *Sortitus.* Quia captiui & præda inter victores sorte diuidebantur, vt est, Et prædæ ducere sortem. *Nec victoris heri tetigit captiua cubile.* Singula habent emphasim suam. Nam parum erat dominum dicere, nisi & victoris adderet fastum. Merito ergo fœlix, quæ sola morte tot pœnas refugit. *Tetigit captiua cubile.* Tetigit, non cum fiducia coniugali secure ascendit, sed vt solent captiuæ dominorum toros pauentes leuiter contingere, & cubile dixit nõ lectulum genialem. *Diuersa per æquora vectæ.* Tanquam parum fuerat patriam incensam. *Stirpis Achilleæ.* Cum magno dolore dictum *Achilleæ.* Quia ab eo Hector occisus est, & idem bis dixit.
E *Fastus.* Superbiam: & est quartæ declinationis. Nam liber qui dierum habet computationem, secundæ declinationis est. Vnde errauit Lucanus dicendo, *Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus. Seruitio enixæ tulimus.* Hoc est pertulimus, donec in seruitio positæ eniteremur. Fabula autem est vt prædiximus. Et bene plurali vtitur numero, ad excusandum pudorem. *Ledæam Hermyonem.* Id est Ledæ neptem Tyndarei vxorem, quam Iuppiter in Cygnum mutatus grauidam fecit, quæ ouum peperisse dicitur, vnde nati sunt Helena, Castor & Pollux. *Lacedæmonioſque hymenæos.* Cum ingenti felle: ac si diceret, Infœlices maritus semper: vt Paridi vt Deiphobo. *Transmisit habendam.* Herili voluntate, non lege coniugij: vel quia inter captiuos matrimonio fides non stabat: vnde & *habendam* dixit, & transmisit: quia alii tradidit, quidam permisit accipiunt. *Ereptæ coniugis.* Hanc Hermionem quidam dicunt cum Oresti esset desponsata, post à Menelao, apud Troiam admirante virtutem Pyrrhi, eam promissam. Alii dicunt à Menelao quidem apud Ilium
F Pyrrho desponsatam, sed Tyndario Oresti, morante apud Troiam Pyrrho, vt quidam promissam, vt quidam coniunctam tradunt: quam cum Pyrrhus confisus voluntate Menelai, armatus multitudine rapuisset, ab Oreste insidiis interfectus est. Si ergo Orestes eam vxorem non duxerat, cur coniugis posuit? Sic ergo intelligendum est, quam sperabat coniugem, vt in secundo. Et gener auxilium, cum adhuc sponsus esset. *Scelerum furiis.* Matricidii scilicet. Orestes enim Agamemnonis filius, cum interfecto patre à Clytemnestra coniuge & adultero Ægistho ipse subtractus periculo esset, apud Strophium patrem Pyladis seducatus est: Qui cum ado-

A

feuiſſet cum amico Pylade, tam Ægyſtum quam matrem peremit, ob quam cauſam furiis agitatus eſt, nec ante furore liberatus, quam peruenisſet in Tauricam regionem, vbi ſoror eius Iphigenia ſubducta Achana, apud Aulidé ſacrificio templo Dianæ præerat, & more gentis, deæ hoſpites immolabat. Ibi cum ad aras pertractus eſſet, vt tanquam hoſpes occideretur, agnitus à ſorore, ſubtractus eſt morti: poſt, accepto reſponſo, ſublato Dianæ ſimulacro ſororem reduxit in Atticam vbi in honorem conſeruati numinis, Tauropolin appellauit. *Agitatus.* Simulatus. Cicero in Roſciana, *Agitari & perterreri furiarum tedis ardentibus. Excipit.* Dolo interficit, vt VII. Æneid. Aemulus exceptum Triton. *Patrias aras.* Alii Achilleas intelligunt, vbi ille adorabat Apollinem, aut quod ibi Achilles occiſus ſit, aut, quod hiſtoria loquitur, Pyrrhus, occiſo patre in templo Apollinis Tymbræi, reuerſus ad patriam, in numinis inſultationem, in templo eius Delphico aras patri conſtituit, & illic ei cœpit ſacrificare: neque enim aut Pyrrhus aut Apollo Delphis B
oriundi ſunt. Alij patrias Apollineas volunt à Patris Achaiæ ciuitate, in qua Patrius Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non Delphicas dixerit, quia epitheta in alieno negotio plerunque alia ponuntur, vt in quarto Italiam magnam Grineus Apollo, Italiam Lycię iuſſere capeſſere ſortes: cum à Delio eum tantum conſtet accepiſſe reſponſum. Sunt qui dicunt ab Aeſculapio aras Apollini ſtatutas patrias nominatas. Alij in templo Apollinis aram fuiſſe inſcriptam, ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ: Ab hoc quod Icadios Apollinis, & Nymphæ Lyciæ filius, cũ in adultam ætatem veniſſet, primo regionem in qua natus erat à matre Lyciam nominauit, deinde in ea vrbem quoque Apollini condidit, ſortes & cortinam conſecrauit, &, vt illum patrem eſſe teſtaretur Patora cognominauit. Inde cum Italiam peteret, naufragio vexatus Delphini tergo
exceptus dicitur, ac prope Parnaſſum montem delatus, patri Apollini templum conſtituiſſe, & à C
Delphino locum Delphos appellaſſe: aras deinde Apollini tanquam patri conſecraſſe, quas ferunt vulgo patrias dictas. Hinc ergo & Delphinum aiunt inter ſacrata Apollinis receptum, cuius rei veſtigium eſt, quod hodieque quindecim virorum cortinis Delphinus in ſummo honore ponitur, & pridie quam ſacrificium faciunt, velut ſymbolum, Delphinus circumfertur, ob hoc ſcilicet, quia quindecim viri librorum Sibyllinorum ſunt antiſtites. Sibylla autem Apollinis vates & Delphinus Apollini ſacer eſt. Inuenitur tamen apud Cornificium Longum, Iapydem & Icadium profectos à Creta in diuerſas regiones veniſſe, Iapydem ad Italiam, Icadium vero duce Delphino ad montem Parnaſſum, & à duce Delphos cognominaſſe, & in memoriam gentis ex qua profectus erat ſubiacentes campos Criſæos vel Cretæos appellaſſe, aras conſtituiſſe.

D

32 *Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit*
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano à Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperatne & veſcitur aura?
Quem tibi iam Troia. E
Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animoſque viriles,
Et pater Æneas, & auunculus excitat Hector?

Reddita. More veteri pro data accipiendum, re ergo abundat. Ennius in Annalibus, *Vt illa reddita nuptum.* Et alibi, *Iſque dies poſt aut Marcus quam regna recepit.* Et pro accepta, vt *Reddita.* Quod Heleno debebatur imperium. *Ceſſit pars Heleno.* Per priuignum, vt diximus. *Chaonios cognomine campos.* Epyrum campos non habere omnibus notum eſt, ſed conſtat ibi olim regem nomine Campum fuiſſe, eiuſque poſteros Campylid* dictos & Epyrum Campaniamque F
vocatam, ſicut Alexarchus hiſtoricus Græcus & Ariſtonicus referunt. Varro filiam Campi Campaniam dictam, vnde prouinciæ nomen, poſt vero, ſicut dictum eſt, Caoniam ab Heleno appellatam, qui fratrem ſuum Caonem, vel vt alii dicunt comitem, dum venaretur occiderat. Alii filiam Campi Ceſtriam ab Heleno ductam vxorem, & de nomine ſoceri Campos de nomine Chaonae, Chaonas dixiſſe. *Troiano à Chaone.* Vel fratre Heleni, vel vt alii volunt hunc Chaonem, licet ſuperius cauſa huius nominis dicta videatur, tamen quidam dicunt hunc Chaonem pro omnium incolumitate, cum peſtilentia laborarent ſocii Heleni, ex reſponſo immolandum ſe obtuliſſe, vnde in honorem eius Epyrum quæ Campania dicebatur,

Chaoniam

A Chaoniam nominauit Helenus,& hoc fuit quando nauigauerunt à Troia cum Pyrrho. Alij dicunt,quòd cum Helenus cum Pyrro ab Ilio nauigaret & tempestate iactarentur, Dianæ vnum è Troianis amicum Heleni voluisse, vt si illi periculum euasissent, se pro eorum incolumitate interimeret,qui se postquam illi euaserunt sicut promisit occidit: Vnde factum est, vt eius nomine Helenus adeptus regnum,Epyrum Dianiam nominaret. *Dixit.* Nominauit,vt, Fluuium cognomine Tybrim Diximus,&, Italiam dixisse ducis de nomine gentem. *Pergamaque.* Pergama legendum,non vt plerique *pergameam*, qui per imperitiam etiam contra metrum sentiunt. Decipiuntur autem cum vtrunque deriuatiuum volunt:cum sit *pergama* principale. *Qui cursum venti.* Seruat hunc ordinem,vt à sui persona incipiens mox quærat alienam,vt,Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris. Et hoc totum cum admiratione dictum est. *Qui venti*,id est tam prosB peri. *Quæ fata.* Tam nobis fœlicia. *Quis Deus?* Qui præstitit,vt te videre possemus. Tale est & illud Æneæ ad Didonem adulatorium, Hinc me digressum vestris deus appulit oris. *Ignarum.* Aliud disponentem. *Puer Ascanius.* Filius,quia Græci παῖδας etiam filios dicunt. *Superatne.* Viuit. Sane noue dictum est,& caret exemplo,vt pauca in Virgilio. Alij dicunt *Superat*,superstes est:sed Superstes præsentem significat: vt Cicero in Mureniana, *Suis vtrisque superstitibus*, id est præsentibus. *Quem tibi iam Troia.* Hemistichium:nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia: vt hoc, Concessere deum:quem quidam ita complent, Concessere deum profugis noua mœnia Teucris. *Amissæ cura parentis.* Si parentis Creusæ accipis,occurrit illud: Vnde sciebat eam periisse? Et alij dicunt potuisse hoc vel Heleno diuinante cognosci, vel Ænea requirente per Troiam:vt Impleui clamore vias. Sed vtrunque viribus caret. Parentem ergo patriam accipiaC mus:vt, Tullius, *Si tibi patria quæ communis omnium parens est.* Et est sensus, Doletne perditam patriam? *Animosque viriles.* Atqui supra dixerat *puer*: sed animos viriles ait parentum consideratione. Inde & in nono de ipso,ante annos animumque gentes curamque virilem. *Auunculus.* Quidam auunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.

33 *Talia fundebat lachrymans,longoque ciebat*
Incassum fletus: cum sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert:
Agnoscitque suos,lætusque ad mœnia ducit:
D *Et multum lachrymas verba inter singula fundit.*
Procedo,& paruam Troiam simulataque magnis
Pergama,& arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco,Scææque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri socia simul vrbe fruuntur,
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus,paterasque tenebant.

E *Incassum fletus.* Et longos,& incassum bene addidit, vt fœmineos monstraret adfectus. *Et multum lacrymas.* Ordo est, Lachrymas multum fundit inter verba singula. Nam si *lachrymans* dixeris quid fundit? Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit ne frigeret, sicut in libro quinto, Acestæ. *Paruam Troiam simulataque magnis Pergama.* Multi putant Æneam de ea venisse ad Epyrum & ibi hæc loca per licentiam poeticam esse conficta: Varro Epiri se fuisse dicit,& omnia loca hisdem dici nominibus quæ poeta commemorat se vidisse, vnde apparet hæc non esse fabulosa. Idem etiam Varro Troiam Epyri ab Ænea, siue à comitibus eius Byopator nuncupatam docet:vbi Troiana classe Æneam expectasse sociosque eius castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore Troiana appellantur, vnde apparet diuinum Poetam aliud agentem verum semper attingere. *Arentem.* Pro aridum. Participium vice F nominis. *Agnosco.* Aut cognomine cognosco,nam ea cognoscimus quæ iampridem vidimus: aut certe quia reparatam audierat Troiam.vt,Hic incredibilis rerum fama occupat aures. *Scææque amplector limina portæ.* Scæa porta dicta est,non à pugnis ante se factis scæuis, id est malis: (Nam & ante sic dicta est) nec ab itinere ingressis scæuo,id est sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro: Sed à cadauere Laomedontis, hoc est Scenomate, quod in eius fuerat superliminio. Tamen hanc portam ex nece Achillis scæam appellatam volunt. *Amplector.* Pro teneo. Quasi ad Troiam venisset: vt, Amplexæque tenent postes,atque oscula figunt. *Teucri.* Pro Teucriadæ. *In amplis.* Quod est regiæ magnitudinis. *Accipiebat.* Pascebat. vt Terentius: *Accipit homo melius nemo,neque prolixius. Aulai.* Pro aulæ,& est Diæresis de Græca ratione ve-

niens: quorum *ai* diphthongus resoluta apud nos duas syllabas facit: Aula autem proprie dicitur quæ concluditur porticibus quatuor, vnde superius porticibus dixit. *Impositis auro dapibus.* Id est, cum impositas auro dapes haberet. A

34 *Iamque dies alterque dies processit, & auræ*
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ:
Fare age (nanque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, & cuncti suaserunt numine diui
Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristeis denuntiat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito,
Quidve sequens tantos possim superare labores.

B C

Processit. Exactus est. *Auræ vela vocant.* Hypallage est pro auras vocant. *Carbasus.* Vtrum aliorum qui nauigabant, an ipsorum, & vtrum tumide an tumidus auster, vt pallidus orcus? Carbasus autem genus lini est: quod abusiue plerunque pro velo ponitur. Sane in numero singulari hæc carbasus dicimus: in plurali hæc carbasa. *Troiugena.* Ac si diceret, generose: vt alibi, Dardanidæ magni genus alto à sanguine diuûm. Sciendum tamen, sicut veteres auctores adfirmant, peritissimos auguriorum & Æneam & plurimos fuisse Troianos. Nonnulli tamen dicunt à Marsoa rege missos è Phrygia, regnante Fauno, qui disciplinam auguriorum Italis ostenderent. Ergo Troiugena sine dubio auguriorum & diuinationis peritus esse. *Interpres.* Vaticinator: Qui mentem deorum mortalibus publicas. Sed quia interpres generale nomen est, currit per species. Nam, vt ait Cicero *Omnis diuinandi peritia in duas partes diuiditur.* Nam aut furor est, D vt in vaticinantibus: aut ars, vt in aruspicibus, fulguritis, siue fulguratoribus & auguribus. Et omnia ista ex se pendent, licet propriis finibus contineantur: vnde Virgilius omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: vt hoc loco Heleno. Item alibi, Asilæ in decimo, Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent, Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes. Varro autem quatuor genera diuinationum dicit, terram, aërem, aquam, ignem, geomantis, aëromantis, pyromantis, hydromantis. Virgilius tria genera complexus est per lauros geomantis, per sydera pyromantis, per præpetes aëromantis. *Diuûm qui numina.* Potest & interpres diuûm distingui. Sane per omnia Zeugma est ab inferioribus. *Sentis qui numina sentis.* Qui suspicis numen, & futura prædicis. *Qui tripodas sentis.* Tripodes mensæ fuerunt in templo Delphici Apollinis, quibus superpositæ Phœbades vaticinabantur. Vel quod in eodem templo tripos est, cum ossibus & dentibus Pythii serpentis. *Clarij lauros.* Et hic *qui sentis* subaudis, & Clarium oppidum est in finibus Colophoniorum vbi Apollo colitur: vnde Apollo Clarius: Sane quæritur vtrum *clarij* geminata sit *i*: & sciendum aliter non procedere. Nam *clarus* breuis est: vt, Statius, *Nec clarias hac luce fores Didymæaque quisquam.* Per lauros autem, oraculum intelligimus. *Qui sydera sentis.* Qui es peritus Astrologiæ. *Et volucrum linguas.* Qui es augur oscinum. *Et præpetis omina pennæ.* Præpetes sunt quæ secundo auspicio ante eum volant qui auspicatur: Aues autem aut oscines sunt, aut præpetes: oscines quæ ore futura prædicunt: præpetes quæ volatu augurium significant cum sunt prospera. sed præpetes aut superiora tenent, & præpetes vocantur: aut inferiora, & dicuntur inferæ, præpetes autem ideo quia omnes aues priora petunt volantes. *Fare age.* Hortantis est *age*, id est dic celeriter. Et est ordo, Troiugena fare F age quæ prima pericula vito, Quidve sequens tantos possim superare labores. Cætera per parenthesim dicta sunt. *Nanque omnem cursum.* Hypallage est: nam non omnem cursum prospera dixit religio: sed omnis religio dixit prosperum cursum. *Cuncti diui.* Quia quicquid audiuit à diuersis, ad Iouem recurrit: vt diximus, supra, vt, Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit. *Numine* autem oraculo significat. *Repostas.* Πάθος pro repositas, id est longe positas, remotas. *Nouum.* Magnum, more suo. *Prodigium canit.* Prodigium, portentum & monstrum, modico fine discernuntur: sed confuse pro se plerunque ponuntur. Varro sane hæc ita definit, ostentum, quod aliquid hominibus ostendit: Portentum quod aliquid futurum

turum portendit; prodigium quod porro dirigit; miraculum, quod mirum est monstrum quod
A monet. *Tristeis irae.* Deorum scilicet, propter iniurias suas. *Obscœnamque famem.* Aut quæ homines etiam ad obscœna compellit: vt, Male suada fames. Aut certe quam obscœna auis prædixerat. *Quæ prima pericula vito, Quidve sequens tantos possim superare labores.* Quid obseruans. Duo petit, quemadmodum aut periculis careat: aut quibus consiliis par esse laboribus possit: Et totum hoc per interrogationem legendum est. *Tantos.* Quantos Harpyia prædixerat.

Hic Helenus, cæsis primum de more iuuencis,
Exorat pacem diuûm: vittasque resoluit
Sacrati capitis: meque ad tua limina, Phœbe,
B *Ipse manu multum suspensum numine ducit.*
Atque hæc deinde canit diuino ex ore sacerdos:
Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, volutque vices, is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quo tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
C *Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.*

De more. Sacrificantum. *Exorat pacem diuûm.* Aut de sacrificantum more requirit vtrum tempus consulendi esset (Nam & hoc vehementer quæritur: vt in sexto, Cum virgo poscere fata Tempus ait) Aut, quod melius est, de sacrificantum more, ante nefas expiat ab Harpyia prædictum: & sic venit ad vaticinationem. Vt autem hic expiatam famem intelligamus, sequens efficit locus: vt, Aderitne vocatus Apollo: cum constat, nisi in hoc intellexeris loco, famis causa nusquam inuocatum esse Apollinis numen. Dubitationem autem in hoc loco *exorat* facit. nam *orare*, est petere, *exorare*, impetrare. Ergo impetrat pacem aut ad inquirendum tempus,
D aut ad mitigandum famis periculum. *Vittasque resoluit.* In ratione sacrorum par est & animæ & corporis causa. Nam plerunque quæ non possunt circa animam fieri, fiunt circa corpus: vt soluere, vel ligare quo possit anima, quod per se non potest ex cognatione sentire. inde est, Vnum exuta pedem vinclis in veste recincta. Bene ergo Helenus cuncta corporis soluit: ne qua parte animo religato ad numen accedat. *Sacrati capitis.* Diis & vaticinationibus dicati. *Multo numine.* Multa veneratione numinis. *Suspensum.* Si *Suspensus* ipse numinis plenus. Si *suspensum* me, sollicitum & attentum. *Deinde canit.* Post peracta solennia. *Nate dea.* Ordo est, Nate dea pauca tibi expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. Omnia, inquit, vates nouit: sed non omnia permittitur dicere, fatis prohibentibus: etiam ex his quæ nouit multa vetat dicere Iuno Saturnia.
E *Maioribus.* Cœlestibus, propter syderis cursum: cuius fuit explanatio per Creusam. Ergo maiora sunt quibus præter tripudium auspicari ius sit neque precatio adhibetor, sicut hoc loco nullum deum precatur Æneas, vt his versibus: Nam te maioribus ire per altum Auspiciis manifesta fides: Auspiciis quia auspicia maiora aut maioribus dicuntur, quibus augurium auium aliarumque rerum eripitur, vt puta si parra vel picus auspicium, & deinde contrarium aquila dederit auspicium, aquilæ præualet. Ergo quia notum est esse apud augures auspiciorum gradus plures, & augur loquitur auguriorum perita, ideo maioribus auspiciis dixit. Auspicium autem est volatus auium qui indicat agendum vel omittendum esse, quod quis cœperit, dictum ab aue inspicienda quasi auispicium. *Per altum.* Per limitem fortunæ superioris.
F *Sortitur.* Disponit, ordinat. Id est sorte decernit, vel sortitione distribuit. Et bene adlusit quasi Apollinis sacerdos: cuius propriæ sunt sortes, id est responsa diuina. *Volutque vices.* Definitio fati secundum Tullium, qui ait, *Fatum est connexio rerum per æternitatem, se inuicem tenens, quæ suo ordine & lege sic variatur, ita tamen vt ipsa varietas habeat æternitatem.* Et hic vices vicissitudines, alibi pericula, vt, Vitauisse vices Danaum. *Pauca tibi è multis.* Duo dicit esse dicturum, quemadmodum possit tute nauigare: & quibus signis Italiæ regna cognoscat. *Hospita æquora.* Vicina, nihil enim nobis hospitio esse vicinius constat. *Ausonio portu.* Vt in Ausonia, quasi in portu & in littore conquiescat. *Prohibent nam cætera scire.* Hoc distinguendum. Et est sensus, Cætera te scire non sinunt fata. Helenum vero Iuno prohibet dicere etiam quæ audire poterat. & vacat *que*, vt solet frequenter. Male autem sentiunt qui distinguunt scire Hele-

num: cum legerimus in Lucano, *Venit ætas omnis in vnam Congeriem: miserumque premunt tot sæculapeèius.* Item alibi, *Nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.* Et adeo repletus numine nouit omnia sacerdos, vt refrenetur ad certa dicenda. nam dicendo, Helenum sarique vetat Saturnia Iuno, ostendit præmissum ad Æneam pertinere, aliter suum non interponeret nomen. Prohibet autem scire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem, tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis, in quo & gaudium quidem est: quod improuisum, vile creditur. Et si sciret Æneas se de Africa exiturum, non facile Didonis consentiret amoribus. Nouimus autem hoc Iunonem agere, vt si possit fieri, regnum Italiæ Libycas aduerteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur, vt, Nec vates Helenus cum multa horrenda moneret. Hos mihi prædixit luctus.

36 *Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,*
Vicinosque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris,
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonij lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque insula Circes:
Quam tuta possis vrbem componere terra.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Ignare. Pro ignarus, casus pro casu: dicit autem ignarum fati. Persius, *Censorem ve tuum vel quod Trabeate salutas. Longa procul.* Non situ, quam pene videt: sed necessitate fatali. Significat autem difficilem circuitum. *Via invia.* Æneæ scilicet. *Trinacria.* Quæ Latine Triquetra dicitur, quam multi Trinaciam dicunt. Sub hac differentia, vt quotiescunque Sicilia significatur, Trinacria totum per r dicatur, quotiens Sicula per vnam r, vt Trinacia cernitur Ætna. *Lentandus.* Aut lente tibi nauigandum: nam totam Siciliam circumiit: aut lentandus tibi remus est, id est flectendus: vnde lentum vimen dicimus, flexibile. Et quidam lentandus noue verbum fictũ putant, sed in Annalibus legitur, *Confricati, oleo lentati, paratique ad arma,* à verbo lentor. *Infernique lacus.* Lucrinum & Auernum dicit: inter quos est Ipelunca, per quam ad inferos descendebatur, vnde eos dixit infernos. *Æææque insula Circes.* Qui nunc Circeius mons à Circe dicitur, aliquando, vt Varro dicit, insula fuit nondum siccatis paludibus, quæ eam diuidebant à continenti. *Ææa* autem dicta ab aspernantium voce, propter celebratas illic corporum mutationes: vnde est, Inaccessos vbi Solis filia lucos. *Æææ* autem tres sunt diphthongi: nam genitiuus est ab Ææa. Quidam Ææa pro Eoia, id est orientalis: quæ solis filia traditur, accipiunt. Alij non Circe Ææa, sed insula quæ & Ææa. *Quam tuta possis vrbem componere terra.* Ante cuncta lustrabis, quam possis vrbem tuta terra componere. Tuta autem propter Thraciæ & Cretæ discrimina. *Signa tibi dicam.* Deest ergo: Et notandum quia non eo ordine quo præmiserat: dicit. Ante enim dicit de ciuitate condenda: sic de tuta nauigatione. *Secreti ad fluminis undam.* Id est Tyberini. *Littoreis.* Littus dicitur quicquid iuxta aquam est: vnde nunc ripam fluminis littus vocauit. *Sus.* Naturaliter longa est: licet in genitiuo corripiatur: vt bos, pes, res, spes. De hac autẽ sue alij dicunt secundum Virgilium, quod in Italia inuenta sit. Alii quod secum eam more nauigantum Troiani portauerint: & oraculo cognouerint ibi esse condendam ciuitatem, vbi sus illa post fugam fuisset inuenta. Dicitur ergo in Campaniam fugisse: & inuentam in Lauro Lauinió: à qua Ascanius post Albæ nomen imposuit. *Triginta capitum fœtus enixa.* Prodigiale est hoc, quo significatur triginta annis regnaturus Ascanius. *Albi circum ubera nati.* Varro dicit etiam hoc signi fuisse, quod cum etiam alterius coloris porci, in fœtu huius porcæ fuerint albi tantummodo circa vbera sint reperti. *Is locus urbis erit.* Id est, in ipsa regione: nam & Lauinium & alba longe à littore sunt. *Requies.* Et horum scilicet, alioquin bello conflictatus est.

37 *Nec tu mensarum morsus horresce futuros,*

Fata

A *Fata viam inuenient, aderitque vocatus Apollo.*
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Narycij posuerunt mœnia Locri:
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetæ subnixa Petilia muro.

B *Horresce.* Pro horrueris. *viam.* Id est rationem: & non dicit quam, quia etiam profutura est fames: vt, Hæc erat illa fames: hæc nos suprema monebat, Exitiis positura modum. *Aderitque vocatus Apollo.* Nunc vocatus, quia vt supra diximus, expiatorium fecit sacrificium. *Has autem terras.* Quasi ostendentis est: nec enim Calabria ab Epiro longo distat spatio. *Nostri æquoris.* Epirotici, quo Calabriæ littus adluitur. *Malis Graiis.* Aut à persona Æneæ epitheton est, aut discretionem * malorum, id est bonorum, à multis sane amphibolia putatur, potest enim aut catholicon esse epitheton Grais, vel eis habitantibus Grais qui mali sunt, vt est III. Georg. Illud sæpe malæ legere nouercæ. *Hic & Narycij posuerunt mœnia Locri.* Socij Aiacis Oilei fuerunt, Epizephyri & Ozolei: sed post tempestatem montis Capharei, Epizephyri tenuerunt Brutios: & hos nunc dicit. Ozolei vero tenuerunt Pentapolim: inde est: Lybicove habitantes littore Locros. Quinetiam de Ozoleis legitur, quod delati Tinneiam vlterius accesserint, & ciuitatem condiderint, quæ nunc Vzalis dicitur. Narycij autem à loco dicti sunt prouinciæ suæ Ozolei, à putore paludis vicinæ. Alij Naricios Opuntios eosdem & Epicnemydas dicunt, namque prius Narix, Opus postea dicta, eandem autem & Epicniminina vocatur. Est enim Cnemis promontorium, in quo Opuntij Locri positi sunt, à quibus originem trahunt qui in Italia sunt, & appellantur Epizephyrei, quod Zephyrum promontorium vocatur à Græcis, in quo sunt conditi Locri, qui in Græcia sunt. Hi vero qui iuxta Delphos colunt, Ozolei nuncupantur, siue à fœtore draconis quem Apollo interemit, seu quod vxores eorum Veneris ira, viris suis fuerint fœditate tetri odoris inuisæ, qui autem Libyam delati sunt Nasamones appellantur, vt Cornelius Tacitus refert, oriundi à Naryciis, quod ibi inuenies vbi ait, Lybicove habitantes littore Locros. *Sallentinos obsedit milite campos.* Sallentinum promontorium Italiæ est inter Calabriam & Brutios. Nam vt ait Salustius, *Omnis Italia coacta in angustias funditur inter duo promontoria, Brutium & Sallentinum. Lyctius Idomeneus.* A Lycto Cretæ ciuitate, vnde propter supradictam pulsus est caussam. Ad Italiam venisse, ac post dicitur in Asiam profectus decessisse. Alij hunc regressum consedisse apud Apollinem Clarium tradunt. *Ducis Meliboei Philoctetæ.* A Meliboea ciuitate Thessaliæ, de qua fuit. Meliboei ergo dixit pro Meliboensis. *Subnixa Petiliæ muro.* Ciuitas cincta muro modico: vt Crinemque madentem Subnixus rapto potitur. *Petilia* dicta vel ἀπὸ τῆ πτήσθαι id est volare: quod captato augurio est condita: vel quod post relictum Ilium, quo ducebatur à Græcis, eam petiuit ciuitatem. Petilia sane numeri est singul. Multi ita intelligunt non Philoctetæ Petilia sed Philoctetæ muro, nam ait Cato, à Philocteta condita
C iampridem ciuitate murum tantum factum. Alij subnixam ideo accipiunt quia imposita est excelso muro, vt Cœlius historicus ait. Philoctetes autem fuit Pæantis filius. Herculis comes: quem Hercules cum ignem sibi in Oeta monte componeret, petiit ne alicui sui corporis reliquias indicaret. De qua re eum iurare compulit: & ei pro munere dedit sagittas hydræ felle tinctas. Postea Troiano bello responsum est sagittis Herculis opus esse ad Troiæ expugnationem. Inuentus itaque Philoctetes, qui cũ negaret primo se scire vbi esset Hercules: tandem confessus est mortuum esse. Inde cum acriter ad indicandum sepulchrum eius cogeretur, & primo negaret, pede locum percussit ne loqueretur: iurauerat cum nollet dicere. Postea pergens ad bellum cum exerceretur, sagittæ vnius casu vulneratus est pedem quo percusserat tumulum. Ergo cum putorem insanabilis vulneris Græci ferre non possent, diu quidem eum pro oraculi necessitate sub-
D stinuerunt: ductum tandem apud Lemnum sublatis reliquerunt sagittis. Hic postea horrore sui vulneris ad patriam redire neglexit: sed sibi paruam Petiliam in Calabriæ partibus fecit: Alij eum adductum à Græcis ad Troiam ad occidendum sagittis Paridem dicunt, quia etiam Paridis mors inter fatalia dicitur fuisse Troiana.

38 *Quin vbi transmissa steterint trans æquora classes,*
Et positis aris iam vota in littore solues:
Purpureo velare comas adopertus amictu:

Nequa inter ſanctos ignes in honore deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc ſocij morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.

Tranſmiſſi. Quidam tranſmiſſæ legunt, vt ſit præpoſitio, trans autem aduerbium, vt tranſtulit. *In littore.* In Italia ſcilicet. *Purpureo velare comas.* Subaudis cura, aut memento: aut certe quod eſt melius, *velare* imperatiuus ſit, non infinitiuus. *In honore.* In ſacrificio. *Hoſtilis facies occurrat.* Quidam Vlyxen dicunt, alij Diomeden. *Et omina turbet.* Sacrificij ordinem rumpat, quod eſt piaculum. Significat autem vt dictum eſt Diomedem, qui cum multis caſibus adfligeretur, Palladium, quod apud ipſum erat, Troianis oraculo iuſſus eſt reddere: quod cum vellet implere, Aeneam inuenit ſacrificantem: qui, vt ſupra diximus, ſacrificij ordinem non rupit: & Palladium Nautes accepit. Vnde Nautarum familia Mineruæ ſacra ſeruabat. Sane ſciendum ſacrificantes, diis omnibus capita velare conſuetos, ob hoc ne ſe inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio eſſe videretur. Et Herculi in templo ſuo, quia & ipſe capite operto eſt, vel quia hæ aræ ante aduentum Æneæ, à Iunone vel Euandro conſecratæ ſint. Sane quidam dicunt abſurde ab Heleno Diomedem ſuppreſſum, ſed intelligendum eſt de induſtria factum, ne terror iniiceretur Aeneæ. *Hac caſti.* Pij: vt, Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen. *In religione.* In obſeruatione perpetua. *Nepotes.* Appellando nepotes gradus futuræ cognationis oſtendit.

39 *Aſt, vbi digreſſum Siculæ te admouerit oræ*
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori:
Læua tibi tellus, & longo læua petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus & vndas.
Hæc loca, vt quondam, & vaſta conuulſa ruina,
(TANTVM æui longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret: venit medio vi pontus, & vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruaque & vrbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.

Aſt vbi. Pro poſtquam, Et eſt temporis aduerbium. *Digreſſum.* A littore Calabriæ. *Anguſti rareſcent clau. Pel.* Quia à continenti, id eſt à columna vſque ad Faron tribus milibus diſtat. *Rareſcent* autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curuaturam littorum clauſæ videntur anguſtiæ, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur. *Pelori* Promontorium Siciliæ eſt ſecundum Saluſtium, dictum à gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per regis ignorantiam, cum ſe eius dolo propter anguſtias freti crederet eſſe deceptum, veniens de Petilia: quanquam legerimus, etiam ante Pelorum dictum. *Læua tibi tellus.* Venientis perſonam reſpexit. Nam de Ionio nauigantes, ſi fretum petant, dextrum teneant littus neceſſe eſt: ſin alias, ſiniſtrum. *Æquora circuitu.* Totam enim tranſiturus eſt Siciliam. *Hæc loca.* Vt etiam Saluſtius dicit Italiæ Siciliam coniunctam conſtat fuiſſe: ſed medium ſpatium, aut per humiliratem obrutum eſt: aut per anguſtiam ſciſſum. Vt autem curuum ſit, facit natura mollioris Italiæ, in quam aſperitas & altitudo Siciliæ æſtum relidit. *Quondam.* Tria tenet tempora, ſicut *olim.* Præſentis, vt, Quondam etiam victis redit in præcordia virtus. præteritum, vt Quondam Cretæ fertur Labyrinthus in altæ. futurum, Nec Romula quondam Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno. *Tantum æui lon. v. m. vet.* Parentheſis. Nam ordo eſt: Hæc loca vi quondam diſſiluiſſe ferunt. *Æui.* Æuum pro tempore poſuit: vt, Æuoque ſequenti. Alibi pro annis, vt, Vos ô quibus integer æui Sanguis ait. *Diſſiluiſſe ferunt.* Hinc apparet bene dictum, Vnctos ſaluere per vtres. Nam diſſilui: ſic ſalui facit. Cicero in Miloniana, *Cum hic de rhæda reiecta pœnula diſſiluiſſet.* Eſt enim poſitio ſalio ſalis ſalui. Item in compoſitione diſſilio diſſilui. *Cum protinus.* Continue: & modo aduerbium loci eſt, alibi temporis eſt, vt, Protinus aerias Phæacum aſcendimus arces. *Foret.* Ab infinitiuo eſt: ſed modo præteritum ſignificat tempus, quod rarum eſt: ſæpius enim futurum ſignificat. *Venit medio.* In medium: vt, It clamor cœlo. *Heſperium Siculo latus abſcidit.* Hypallage eſt. Nam minora à maioribus ſegregantur: ſed contra dixit. *Abſcidit.* Propter metrum *ci* corripit per poeticum morem. *Interluit.* Interlabitur,

A terlabitur, pontus scilicet. *Æstu.* Æstum poetæ maris angustis* artati ideo appellant, quod ib commotione reciproci cursus mare videatur æstuare.

40 *Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis*
Obsidet: atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, & sydera verberat vnda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris
B *Ora exertantem, & naueis in saxa trahentem.*
Prima, hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema, immani corpore Pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.
Præstat Trinacriæ metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circunflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.

C *Dextrum Scylla latus lævum implacata Charybdis.* De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia
C est: Charybdis in Sicilia. Scylla autem ipsa Phorci & Cretidis nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quem Circe diligebat. is, quoniã pronior in Scyllam fuerat, irata Circe, fontem in quos illa consueuerat se abluere, corrupit venenis: in quem illa cum descendisset, pube tenus in varias mutata est formas. Horrens itaque suam deformitatem se præcipitauit in maria. Alij à Glauco cum sperneretur à Scylla rogatam Circen & iam ita vt legatur mutatam dicunt. Alij à Neptuno amatam cum illa Glaucum amaret riualitatis dolore in hoc monstrum mutatam. Homerus hanc dicit immortale monstrum fuisse. Salustius saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus. Canes vero & lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur: quia ipsa loca plena sunt monstris marinis & saxorum asperitas illic imitatur latratus. Sane alia Scylla fuit de qua in Bu-
D colicis plenius dictum est. Legimus etiam, Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt. Si ergo *plangunt* dicimus, & *latrant* non incongrue posuit. *Charybdis* autem in Siciliæ parte posita, fœmina fuit voraciſſima, ex Neptuno & Terra genita, quæ quia boues Herculis rapuit, fulminata à Ioue est, & in mare præcipitata. Vnde naturam pristinam seruat. Nam sorbet vniuersa quæ prehendit: & secundum Salustium ea circa Tauromenitanum egerit litus. De hac Cicero in Philippicis, ait *Charybdis quæ si fuit animal fuit vnum. in Philippicis. Obsidet.* Ad Transeuntium insidias. *Barathri.* Barathrum est immensæ altitudinis nomen. Vnde sequitur, Sorbet in abruptum: quod Græce βάραθρον dicitur. *Ter gurgite vasto.* Aut ter pro sæpe posuit, finitum pro infinitiuo, aut ter vno die. *Alternos.* Singulos, non omnes simul, vt 11. Aeneid. Vix hostem
E alterni si congrediamur habemus: aut alternos vicissim, quia accipit vt vomat, rursus vomit, vt accipiat. *Cohibet spelunca.* Hypallage in sensu: nam ipsa se tenet intra speluncam secundum fabulam. *Trahentem.* Salustius, *Quod forte inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis milia sexaginta Tauromenitana ad littora trahit.* Ergo & sorbet & trahit & detrahit Salustio. *Prima.* Nominatiuus est pluralis à neutro, & est Græca figura, τὰ πρῶτα ἀνθρώπου. *Puer tenus.* Tenus prepositio ablatiua quidem est, sed figurate etiam genitiuo coheret: vt, Et crurum tenus à mento palearia pendent. Sane gaudet postpositione. *Pistrix.* Si nauem intelligas, pistrix huius pistris facit: si de belua, hæc pistrix, huius pistricis facit. *Commissa luporum.* Coniuncta & coagmentata: ipsa scilicet. vt, Portamque ducis imperio commissa recludunt. Et figurate locutus est: vt, Oculos suffusa. Est autem hæc elocutio postremum, vnde est πάσχαττα commissa erat luporum vtero caudas
F delphinum, id est commissas habebat. Et quidam volunt commissa dici, quæ diu exesa iungantur. *Præstat.* Melius est. *Cessantem.* Morantem: quod sequentia indicant, Longos & circunflectere cursus. Terentius, *Si abis vspiam, aut vbi si cesses.* Sed alibi, *Quid illic natus cessat cum Syra. Informem,* Hic, Quæ confusæ sit formæ. Alibi deformem: Nec tum adeo informis. Alibi Monstrum vt Monstrum informe ingens. quod humanam excedat formam. *Cæruleis canibus.* Variauit nunca canes dicendo, cum supra dixerit lupos.

41 *Præterea, si qua est Heleno prudentia vati,*
Si qua fides, animum si veris implet Apollo:

Vnum illud tibi, nate dea, præque omnibus vnum
Prædicam, & repetens iterumque iterumque monebo.
Iunonis magnæ primum prece numen adora.
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria fines Italos mittêre relicta.

Præterea. Hinc ostenditur cuncta scire Helenum, & iam infensam Iunonem: sed prohiberi dicere, vt diximus supra. *Heleno prudentia vati.* In homine prudentia est: in vatibus fides. *Si veris implet Apollo.* Id est, si veris implet oraculis: vt Lucanus, *Atque hominem toto sibi dicere iussit Pectore. Iunonis magnæ.* Id est supernæ: nam legimus, Iunoni infernæ dictus sacer. *Prece numen adora, Iunoni cane vota libens.* Cane autem de historia est, nam & bello Punico matrimi & patrimi cantauerunt Iunoni, & bene tria posuit, quæ ad religionem pertinent, prece, votis, donis. *Dominam.* Hic abusiue dominam Iunonem appellauit, cum proprium hoc nomen matris deûm sit. *Victor.* Propositi tui effector: vt, Illi victor ego, & Tyrio conspectus in auro.

43 *Huc vbi delatus, Cumæam accesseris vrbem,*
Diuinosque lacus, & Auerna sonantia syluis:
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas, & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbauit ianua frondes:
Nunquam deinde cauo volitantia prendere saxo,
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odêre Sibyllæ.

Cumæam vrbem. Eubœa insula est: de cuius ciuitate Calcide incolæ profecti sunt ad nouas sedes quærendas: & haud longè à Baiis (qui locus à socio Vlyssis Baio illic sepulto nomen accepit) inuenerunt vacuum littus, vbi vitâ muliere grauida ciuitatem condiderunt: quæ res fœcundam ostendebat fore rempub. & eam Cumas vocauerunt: siue ab ἐγκύου, id est prægnante: siue ἀπὸ τῶν κυμάτων, id est ab vndis. Nam κύματα dicuntur. υ autem Latini in u vertunt: vt byrria, burria. Cymæam autem vrbem ficut Buthroti arcem, fontem Timaui. *Diuinosque lacus.* Consecratos. Auernum & Lucrinum. Auernus autem, in plurali numero Auerna facit: vt tartarus, tartara. vnde &, Auerna sonantia syluis. Sane hic lacus ante syluarum densitate sic ambiebatur, vt exhalans inde per angustias, aquæ sulphureæ odor grauissimus superuolantes aues necaret. Vnde & Auernus dictus est, quasi ἄορνος: quam rem Augustus Cæsar intelligens, deiectis syluis ex pestilentibus amœna reddidit loca. *Insanam vatem.* Alij *magnam* dicunt: quia duo genera vaticandi sunt, aut simplex, vt Heleni, aut per furorem, vt Sibyllæ: Quia vates à vi mentis appellatos, Varro auctor est: sed melius deo plenam, & vaticinatricem intelligimus: A Græcorum tractum etymologia, qui μάντεις ἀπὸ τῆς μανίας appellauerunt: nam supra sensus humanos intelligentia, furor & insania dicitur, teste Cicerone de Diuinatione: *Huic præstantissimæ rei nomen, nostri à diuis, Græci, vt Plato interpretatur, à furore dixerunt, prorsus furoris diuinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati*; Vnde adhuc qui inspirari solent, fatuari dicuntur. Virgilius: Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates. *Sub ima.* In ima: vt, Nanque sub ingenti lustrat dum singula templo: &, Exercet sub sole labor. *Fata canit: foliisque notas & nomina mandat.* Tribus modis ait futura prædicta: aut voce, aut scriptura, aut signis, id est quibusdam notis, vt in obeliscis Romæ videmus: vel, vt alij dicunt, notis litterarum: vt per vnam litteram significet aliquid. In foliis autem palmarum Sibyllam scribere solere testatur Varro. *Foliis.* Palmæ. *Notas.* Literas. *Nomina.* Verba. *Carmina virgo.* Quæuis responsa versibus scribebantur. virgo vero Phemonoe dicta est. nam Sibylla appellatiuum est nomen: adeo vt Varro quot Sibyllæ fuerint, scripserit. Sibylla autem dicitur omnis puella, cuius pectus numen recipit: nã Aeoli σίους dicunt deos: βουλὴ autem est sententia: ergo σιβύλλας quasi σιβουλὰς dixerunt. Inde est, Magnam cui

mentem

A mentem animumque Delius inspirat vates. Sane sciendum omnia responsa Sibyllæ plus minusve centum contineri sermonibus. vnde Virgilius ait, Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum: Vnde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ. *Digerit.* Ordinat, disponit. *In numerum.* In ordinem vt continuatio carminum fiat, vnde est, Numeros memini si verba tenere. *Seclusa.* Pro inclusa: præpositio pro præpositione. *Cardine verso.* Aperta ianua, per Periphrasim. *Turbauit ianua frondes.* Non ianua: sed ventus qui per ianuam ingreditur. *Situ.* Positiones & ordines, alibi situ, vetustate: vt En ego victa situ, alibi squalore, Per loca senta situ. *Inconsulti.* Inscii rerum, ignari, sine consilio. Sine responso, quibus consultum non esset, vt inconsultos incautos dicimus, qui sine consilio aliquid adgrediuntur.

B 43 *Hic tibi, nequa moræ fuerint dispendia tanti:*
Quamuis increpitent socij, & vi cursus in altum
Vela vocent, possisque sinus implere secundos:
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas:
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resoluat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
C *Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.*
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam.

Nequa moræ. Nequa pro non, aut nulla, id est nullum damnum te ex mora feciſſe crediderîs. *Vela vocent.* Valde noue. *Oracula.* Fata, responsa. *Ipsa canat.* Ne te mittat ad ea quæ in foliis notat. *Volens.* Quæ velle habet. Nam volitura aut propter asperitatem sermonis noluit dicere, Aut volens, quia cogi non potest si nolit, vt in sacrificiis: *Vti volens propitiusque. Illa tibi Italiæ populos.* Bene hæc ad Sibyllam distulit, quia ipse de cursu tantum interrogatus est, & quia bella terribile nomen intulerat, statim euadendi spem adiecit, Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem. *Venerata.* Quam tu veneratus sis, vel venerata pro te deos, id est, rogatis pro te
D diis. *Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.* Bene cum præscriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaretur.

44 *Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,*
Dona dehinc auro grauia, sectoque elephanto
Imperat ad naues ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
E *Et conum insignis galeæ, cristasque comanteis,*
Arma Neoptolemi. sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium supplet: socios simul instruit armis.

Amico est. Poeta diuinus peritiam suã inuenta occasione semper ostendit, effatus ergo verbo augurali vsus est, quia scit lora sacra, id est auguribus inaugurata, effata dici: Ergo religioso verbo voluit vti, qui potuit dicere: Quæ postquam vates sic ore est fatus amico. Effatio dicta ex prolocutione quod vbique loquimur famur. *Grauia.* Vtrum aurea, an quibus non totis aureis addito auro pondus accesserit? & *Grauia a*, finalitatis ratione producitur: sed satis aspere. Nam in nullam desinit consonantem: vt, Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. Et, At
F Thymbre caput Euandrius abstulit ensis. *Elephanto.* Pro ebore posuit, Græce dixit. *Stipat.* Densat. Vnde stipatores dicuntur, qui in nauibus componunt, à stipa. *Dodonæos.* id est, Epiroticos. A ciuitate Epiri Dodona laudauit: à regione, vt vasa Corinthia: quidam dicunt æra, vbi æs optime fusum, sicut & apud Corinthum, vel Dodoneos quales sunt in templo Dodonei Iouis, hæc autem regio in finibus AEtolorum est, vbi Ioui & veneri templum à veteribus fuerat cõsecratum. Circa hoc templum quercus immanis fuisse dicitur, ex cuius radicibus fons manabat, qui suo murmure instinctu deorum diuersis oracula reddebat: quæ murmura, anus Pelias

nomine interpretata hominibus differebat. Sed cum hic ordo oraculorum per multa tempora A
stetisset, Ab arce latrone Hillirio excidi quercus præcepta est. Vnde factum est vt postea fatidica
murmura cessauerint. Narratur & aliter fabula. Iuppiter quondam Hebæ filiæ tribuit duas co-
lumbas humanam vocem edentes, quarũ altera prouolauit in Dodonæ glandiferam syluam E-
piri, ibique consedit in arbore altissima, præcepitque ei qui tum eam succidebat vt ab sacrata
quercu ferrum sacrilegum submoueret: ibi oraculum Iouis constitutum est, in quo sunt vasa æ-
nea, quæ vno tactu vniuersa solebant sonare. Altera autem columba peruenit in Libyam, & ibi
consedit super caput arietis, præcepitque vt Iouis Ammonis oraculum constitueretur. *Lebe-
tas.* Ollas æreas. Græce dixit: Zemas enim vulgare est, non latinum. *Hamu auroque.* Ha-
mis aureis, per Endyadim. Hamis autem catenis vel circulis significat. *Trilicem.* Trino
nexu intextam. *Et conum insigni galeæ, cristasque comantis.* Proprie, sicut dictum est, Græ- B
corum erant, vt, Deinde comantem Androgei galeam, & est participium comantes notum, non
enim est verbum como. *Duces.* Itineris scilicet equorum, vel quos vulgo agasones vocamus, vt,
Effunditque ducem: alij duces itinerum accipiunt. *Conum*, autem, a parte totum: nam *conus* est
curuatura, quæ in galea prominet: super quam cristæ sunt. Coni tamen appellationem sciendum
à Græco tractam. *Sua dona parenti.* Id est Anchisæ: *sua* autem, congrua meritis, apta ætati. *Remi-
gium supplet.* Bene verbo militiæ vsus est, vt supplementum diceret: nam multos in Creta per-
diderat.

45 *Interea classem velis aptare iubebat*
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Curã deũm bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus. hanc arripe velis,
Et tamen hanc Pelago præterlabare necesse est:
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô fœlix nati pietate. quid vltrà
Prouehor? & fando surgentes demoror austros? D

Velis aptare iubebat. Subaudis socios, à superioribus, & bene seruat τὸ πρέπον vt vbique Anchi-
sen inducat in nauigationem, vt, Et pater Anchises dare fatis vela iubebat. *Ferenti.* Pro secundo
flanti, vel cum flare cœpisset. *Anchisa.* Bene cum Veneri libidinem non obiecit, dicendo
coniugium maiorem honorem Anchisæ tribuit. Anchisã autem vocatiuus hic non est latinus,
nam breuis esset *a* vt Catilina. Græcus est ergo, de quo valde apud eos quæritur quemadmo-
dum exeat ab his nominibus quæ in *es* mittunt nominatiuum. Nam Tydides Tydide facit: vt,
Danaũm fortissime gentis Tydide. Atrides cum sit simile, Atrida facit: vt Horatius, *Nequin hu-
masse velit Aiacem Atrida vetus Cur?* Tale est ergo Anchisa. Sane apud Latinos horum nomi-
num causa manifesta est: nam nominatiuus ipse in *a* mutatur, & recipit Latinam declinationem: E
vt, Atrides Atrida, Scythes Scytha. *Dignate.* Digne habite, digne iudicate. Nam modo non agen-
tis habet, sed patientis imaginem: vnde est in primo, Haud equidem tali me dignor honore. *Cu-
ra deum.* id est, Amor. vt alibi, Veneris iustissima cura. *Bis Pergameis erepte ruinis.* Probauit cu-
ram deorum. Et sciendum rhetorica esse argumenta, quæ à contrariis laudant. Quod enim An-
chises infœlicitatis putauit, vt, Satis vna superque Vidimus excidia: hoc iste argumento conuer-
tit in laudem. *Bis* autem, propter Herculem & Græcos, qui expugnauere Troianos. *Ecce tibi.*
Aut vacat *tibi*: vt in Tullio, *Qui mihi accedantes in comitiis.* Aut certe altius dictum est
tibi: ac si diceret, qui Italiæ hanc tantum visurus est partem, non etiam eam quam Æneæ fata
promittunt, aut certe *tibi* id est quod ad te attinet, nam ita veteres ponebant, vt Terentius in
Adelphis, *En tibi autem: quid est lupus in fabula*: & cur vt Æneæ non dicit, aut sufficere putat F
quæ illi vaticinatus est vt retineat illa, aut ambobus dicit ad vnum loquendo. *Præterlabare ne-
cesse est.* Præternauiges, & bene positum, necesse est, ne fatigato, longæ nauigationis denuncia-
tio dura videretur. *Ausoniæ* Italiæ à Rege Ausonio. *Arripe.* Inuade. Illic enim est sacrificaturus.
Et tamen *diuisus.* est, non enim præmisit quanquam vicina sit. *Quam pandit Apollo.* Laurola-
uiniæ agrum significat: ad quem venturus est. *Vade, ait.* Bis hæc est in Virgilio iteratio, vt in
hoc loco. Nam cum supra *compellat* dixerit, intulit modo *ait.* Item in quinto cum præmiserit,
Fidam sic fatur ad aurem: subiecit rursus: Et sese ostendat in armis. Dic ait. *O fœlix nati pie-
tate.* Latenter ostendit mortem futuram. Non enim ait fœlicem vitæ longinquitate, vel ad-

uentu

A uentu ad Italiam:sed tantum nati pietate: quasi qui poterit exequiarum munus implere. *Prouehor.* Sermone progredior:vt ostendunt sequentia. *Demoror austros.* Id est vos demoror quominus ventis vtamini.

46 *Nec minus Andromache digressu mœsta supremo,*
Fert picturatas auri subtegmine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem:nec cedit honori:
Textilibusque onerat donis: ac talia fatur:
Accipe & hæc,manuum tibi quæ monumenta mearum
B *Sint puer,& longum Andromaches testentur amorem*
Coniugis Hectoreæ:cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus,sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.

Supremo. Vltimo:postquam eorum desperabat aspectum *Picturatas.* Participium sine verbi origine,vel à fœminino genere deriuatum,pro pictas,id est pictura decoratas. *Auri subtegmine.* Id est filo quod intra stamen currit: quod Persius tramam dixit, *Mihi trama figura Est reliqua: ast illi tremat omento popa venter.* Nam male quidam subtegmen stamen accipiunt, quum stamen de auro esse non possit. *Et Phrygiam Ascanio chlamydem.* Aut acu pictam. Huius enim artis peritos Phrygiones dicimus secundum Plautum. In Phrygia enim inuenta est hæc ars. Aut ob hoc addidit Phrygiam, quasi per quam patriæ memoria retineretur. *Nec cedit honori.* Id est tanta dat munera,quanta merebatur Ascanius:hoc enim honoris est non cedere,parem esse meritis accipientis. Scaurus *honore* legit:& intelligit, honore non cedit Heleno, qui patri eius vel auo donauerit multa. *Textilibus.* Sibi congruis. Quid enim magis conueniebat donare mulierem? *Accipe & hæc.* Aut intelligimus ante à se aliqua fuisse donata:aut certe secundum ius locutus est. Omnia enim quæ vel auus vel pater acceperat,ad Ascanium hæreditatis iure deueniunt, An *& hæc,* Præter illa quæ Helenus tibi dedit? *Monumenta.* Memoria. Monumenta autem à mētis
D admonitione sunt dicta. *Longum amorem.* Et de præterito & de futuro, vt agnoscas quantum te vel amauerim,vel amatura sim. Potest & pro diu accipi. *Coniugis Hectoreæ.* Dictum est hoc habita ratione personæ,cum qua loquebatur:ac si diceret vxoris auunculi tui, *extrema tuorum.* Vt quæ Ilio extulit. vel sicut supra Digressu mœsta supremo. *O mihi sola mei super Astyanactis imago.* Super,id est valde,vehementer,expresse: hoc est valde mihi es imago Astyanactis. quo sermone etiam Homerus in simili vtitur significatione, vel deest *vt* sitque supersit, id est, restet vt in octauo: Neque enim fuga iam super vlla pericli est. Fabula autem de Astyanacte ista est: Superato Ilio cum Græci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas cecinit deiiciendum ex muris Astyanacta Hectoris & Andromachæ filium,eo quod si adoleuisset fortior patre futurus,vindicaturus esset patris interitum. Hunc Vlyxes occultatum à matre, cum
E inuenisset præcipitauit è muro,& ita Græci Troia profecti sunt. *Pubesceret æuo.* Vt etiam in secundo diximus, proœconomia est; vt verisimile sit, Ascanium in octauo potuisse iam bella tractare.

47 *Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis,*
Viuite fœlices,quibus est fortuna peracta
Iam sua:nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies,nullum maris æquor arandum,
F *Arua neque Ausoniæ semper cedentia retro*
Quærenda:effigiem Xanthi,Troiamque videtis,
Quam vestræ fecere manus:melioribus opto
Auspiciis,& quæ fuerit minus obuia Graiis,
Si quando Tibrin,vicinaque Tybridis arua
Intraro,gentique meæ data mœnia cernam:
Cognatasque vrbes olim, populosque propinquos

Epiro Hesperia quibus idem Dardanus author, A
Atque idem casus, vnam faciemus vtranque
Troiam animis: maneat nostros ea cura nepotes.

Digredienti. Pro cum digrederer, participium pro verbo modi coniunctiui. *Viuite fœlices.* Viuite modo, bene optantis est: vt in Bucolicis malè dicentis: Viuite syluæ, id est perite. Simile est & valete: vt Terentius, *Valeant qui inter nos dissidium volunt.* Sunt autem hæc per contrarium inuenta maledicta, vt sit quasi amara veneratio. Illud quæritur vtrum viue an viuas, id est vtrum per imperatiuum, an per optatiuum dicere debeamus, & constat dici melius per optatiuum. Optari enim possunt, non imperari, vel bona, vel aduersa. quod autem inuenimus per imperatiuum vsurpatum est. *Fortuna peracta Iam sua.* Id est dura, propria Troianorum: vt, Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta. *Peracta.* Prostrata. *Arandum.* Findendum, vt, Longæ B
fulcant vada salsa carinæ, sulcus enim proprie aratri est. *Semper cedentia retro.* vt, Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. *Quam vestræ fecere manus.* Quod est dulcius. *Et quæ fuerint minus obuia Graiis.* Id est quæ nullum patiatur excidium. Alij *fuerint* legunt: & volunt esse maledidum in Græcos, vt ad auspicia referas: quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. Obuia autem obnoxia, inimica, contraria. *Si quando Tybrin* Fluuium: pro quo regem ipsum posuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluuium, & ei nomen dedit. Nam antea Albula dicebatur. vt ostendit in septimo Virgilius. Alij volunt non Tybrin cecidisse: sed Tyberinum regem Albanorum: à quo Tyberis dictus est. Vt autem Tybris dicatur, hæc ratio est, Quodam tempore Syracusani victores Athenienſium, ceperunt Syracusis ingentem hostium multitudinem & eam C
cæsis montibus fecerunt addere munimenta ciuitati. Tunc auctis muris etiam fossa intrinsecus facta est: quæ flumine admisso repleta munitiorem redderet ciuitatem. Hanc igitur fossam per hostium pœnam, & iniuriam tactam, Ybrin vocauerunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Postea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, vbi nunc Roma est, vsque Rutulos & Arleam. Vnde est, Fines super vsque Sicanos. & Albulam fluuium ad imaginem fossæ Syracusanæ Tybrin vocauerunt, quasi ὕβριν: vt effigiem Xanthi Troiamque videtis. Cyrca Syracusas autem esse Ybrin fossam nomine Theocritus meminit. *Gentique meæ.* Bene genti suæ dicit non sibi: Scit enim Ascanio regna deberi victa patriſque incensa. *Data mœnia cernam Cognataſque vrbes olim.* Quandoque, & per omnia *cernam* subaudis. Sensus autem talis est, Si potuero ad Italiam peruenire, & regna constituere, & diuidere vrbes, & populos tibi cognatos. Nam & Æneas & Helenus à D
Dardano originem ducunt: Ergo hoc dicit, Quoniam & ab vno originem ducimus: & iisdem casibus subiacuimus. *Troiam vtranque.* Id est quam & tu fecisti, & ego facturus sum, iungamus, & faciamus vnam: sed *animis*, hoc est fœdere & affectione: quoniam re vera eas natura non finit iungi. Quamuis quidam dubitant vtrum genere, an loci proximitate propinquos dixerit. Sane quoniam occurrebat humanæ breuitas vitæ, bene subiunxit, *Maneat nostros ea cura nepotes.* Distinguendum autem populosque propinquos Epiro: & sequentibus ostendit quomodo. *Hesperia.* Id est quibus populis author est Dardanus. Hesperia autem ἀπὸ τοῦ ἑσπέρου, (nam Græce dixit) & est de loco aduerbium Dardanus Hesperiam tenuit. Figura enim nonnunquam pulchra est, si elocutio imperfecta sit: vt Cicero in Verrinis, Qui Verrem Romulia non addidit, tribu: *Cognatas vero vrbes* Quidam in honorem Augusti dictum accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cauit in fœdere ciuitatis ipsius vt cognati obseruarentur Romanis. E

48 *Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:*
Vnde iter Italiam, cursusque breuissimus vndis.
Sol ruit interea & montes vmbrantur opaci.
Sternimus optatæ gremio telluris ad vndam
Sortiti remos, passimque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus, F
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat,
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo:
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Orionα.

Prouehi-

A *Prouchimur pelago.* Id est Butrotio derelicto. *Vicina Ceraunia iuxta.* Ceraunia montes Epyri à crebris fulminibus propter altitudinem nominati. Vnde Horatius expressius dixit Acro ceraunia propter altitudinem & fulminum ictus. *Cursusque breuissimus.* Adeo vt medio noctis spatio transfretauerit. *Optatæ telluris.* Quæ à nauigantibus semper optatur. *Sortiti remos.* Quia remigium suppletum erat. Et sortiti, per sortem diuisi ad officia remigandi, qui esset proreta, quis pedem teneret. *Passim,* Prout quis voluit. *Littore sicco.* Ad discretionem illius quod aqua alluitur. *Horis acta.* Per horas decurrens. *Subibat.* Bene subibat, post sextam enim horam descendit. *Auribus aëra captat.* Naturale enim est, vt à qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. *Sydera cuncta notat.* Ideo cuncta, quia in prognosticis legitur non sufficere vnum signum ad explorandam futuram serenitatem. *Notat* autem vt Tullus, *Notat & designat oculis,* id est diligenter intuetur. *Tacito cœlo.* Aut Sereno. Aut nocturno, per quod tacetur: aut
B ipse tacitus: aut certe ad homines retulit. Nam licet æternus sit axium sonus, tamen à nobis non auditur. Ergo quantum ad nos, tacitum dixit. *Labentia.* Cursu scilicet mundi, neque enim ventis feruntur, sicut de planetis dicitur: Ergo labentia tanquam labentia, numquam enim loco mouentur. *Arcturum.* Stella est post vrsam in Boote signo. *Armatumque auro circumspicit Orionа.* Bene armatum auro quia & balteus eius gladius clarissimus fingitur stellis. Sic Lucanus, *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Et sciendum non hoc eum intueri vt cernat signa quæ omnibus patent: sed explorare stellarum vigorē, quo futura indicatur serenitas: vt in Georgicis, Nam neque tunc stellis acies obtusa videtur. Ipsum autem Orionem etiam tempestates significare si fuerit obscurus alibi ostendit: Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion. Si autem quærebat quasi non orta nequaquam procedit: cum etiam Septentriones dixerit, qui
C semper videntur. *Pluuiasque hyadas.* Id est pluuiosas. Salustius, *Consedit in valle virgulta nemorosaque,* virgulta pro virgultoia. Quidam autem arcturum vel pluuias hyadas accipiunt, qui non vtraque vno tempore oriuntur, quod si ita est, erit *que* pro *ve. Triones.* Id est Septentriones. duos id est Cynosuram & Hellicen. Varro autem ait boues triones dici, & hæc signa etiam plaustra dicuntur quæ bobus necessario trahi solent, vt Græci ἅμαξαν. *Circunspicit Orionа,* Aut quærit cernere, aut diu contemplatur.

49 *Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,*
Dat clarum è puppi signum: nos castra mouemus,
D *Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.*
Iamque rubescebat stellis aurora fugatis:
Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam læto socij clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratêra corona
Induit, impleuitque mero: duosque vocauit
Stans celsa in puppi,
E *Dij, maris & terræ tempestatumque potentes,*
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.

Cœlo constare sereno. Id est omnia videt habere cœlum quæ significent serenitatem. Constare autem suppetere: vt Iuuenalis: *Quis ferat vxorem, cui constant omnia? Clarum signum,* Faculam eleuauit: vt, Flammas cum regia puppis Extulerat. *Castra mouemus.* Castra sunt vbi miles steterit. Modo tamen classem significat, quia & castra nautica dicuntur. Dicta autem castra quasi casta: vel quod illic castraretur libido. Nam nunquam his interea mulier. *Tentamusque viam.* Id est naues producimus. *Pandimus alas.* Contos intendimus. *Humilemque videmus Italiam.* Aut naturam prouinciæ ostendit: quod verum est in illo transitu: vt Salustius, *Italia plena ac mollis.* Aut rem physicam exprimit: quia omne quod continetur, altius est ab eo quod continet. Aut
F quia procul visentibus terra humilis semper videtur: vt Lucanus, *Et dubio cernit vanescere montes. Conclamat.* Valde aut sæpius clamat. *Italiam.* Tautologia vsus est ad exprimendum affectum nauigantum. *Salutant.* Quidam pro adorant tradunt, vt deos salutare. *Corona induit.* Aut vsque ad summum impleuit: aut re vera coronauit. *Mero.* Hic vicino, alias merum quod nihil admixtum habet. *Dij maris,* per quod nauigo. *Terræ.* Ad quam iturus sum. *Tempestatum,* Ventorum, aurarum, temporum, serenitatis: vt, Vnde hæc tam clara repente Tempestas? Nam multa significat. *Vento* Septimus casus. *Spirate.* Et ad ventum pertinet, & ad fauorem: vt, Adspirat primo fortuna labori.

Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit A
Iam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socij, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curuatus in arcum:
Obiectæ salsa spumant aspergine cautes:
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli: refugitque ab littore templum.

Crebrescunt optatæ auræ. Sonant. Magnum hic Anchisæ ostenditur meritum. *Patescit.* Propinquantibus, vt, Et angusti rarescunt claustra Pelori. *Apparet in arce Minervæ.* Hic dubium B
est vtrum Minervæ templum, an in arce Mineruæ debeamus accipere. Sane Calabria ante Messapia vocata est: hoc autem templum Idomenæus condidisse dicitur, quod etiam Castrum vocatur. *Eoo.* Euroo, Ab eo quod est Eurous fluctus ablatiuum Euroo per deriuationem debemus accipere. *Curuatus in arcum.* In arcus similitudinem: vt, Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum, id est in antri similitudinem. Sic de Ponto Salustius, *Vnde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcus. Ipse latet.* Re vera procul intuentibus. Vnde est, Portusque patescit. Nam secundum Donatum, *late patet*, non stat versus. *Turriti scopuli.* In modum, in similitudinem turrium, vt Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli. *Refugitque ab littore templum.* Aedificia vicina litoribus longe intuenti videntur in mari, quæ accedentibus quasi C
recedere & retro se agere putantur: vel quia situm est in colle, qui sensim crescit à litore. Ideo dixit *resurgit*, Tale est, Terræque vrbesque recedunt.

Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi 51
Tondentes campum late, candore niuali.
Et pater Anchises, Bellum ô terra hospita portas:
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur D
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ouantes:
Et capita ante aras Phrygio velamus amictu:
Præceptisque Heleni dederat, quæ maxima, rite
Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores.

Primum. Aut quale nunquam antea viderat: aut antequam aliud videret, aut certe quia sequitur porcæ albæ omen. Alii vero tondentes primum campum volunt, id est primam partem campi. Sane figurate Equos omen, diuersa enim significatione id omen dixit. Sed multi de libris augurum tractum tradunt: Iugetis enim dicitur augurium quod ex iunctis iumentis fiat. Obseruatur enim ne prodituro magistratui disiunctis bobus plaustrum obuiam veniat: quod Virgilius oblique ad equos transtulit, quos cum solutos vidisset Anchises, quem auguriorum peritum E
fuisse non dubium est, ait, bellum ô terra hospita portas. Bello armantur. Dicendo armenta, oblique intelligit boues quos vitauerat dicere, & ne plaustrum nominaret ait currus, cum autem dicit Iugo, veram significationem Iugetis facit. Sed quia in libris Etruscis inuenitur etiam equos bona auspicia dare, Subiunxit, Spes est pacis, ait. *Candore niuali.* Pro candoris niualis, ablatiuum pro genitiuo: & hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notandum Anchisen omnem habere diuinandi peritiam. Hinc est illud, Diuinique ossa parentis. *Terra hospita.* Vsurpatiue *hospita* dixit: quæ enim in *es* exeunt, communia esse possunt. Nam fœmininum in *a* non mittunt. Lucanus, *Hospes in externis audiuit curia tectis.* Nec mirum abusum esse Virgilium: quum & Plautus paupera dixerit: ab eo quod est hic & hæc pauper, vt, Pauperque senatus. Item Pauperque domus, nec nota potentum Munera. *Bello armantur equi.* Hic bello F
datiuus est, & ratiocinatio diuinationis est. *Armenta.* Armenta dicta sunt quasi apta armis. Nam & equi intersunt præliis: boues armant ex coriis. *Sed tamen.* Anacoluthon: Nam *Quamquam* non præmisit. *Olim.* Infiniti temporis. *Curru.* Pro currui datiuus vetus. *Spes est pacis, ait.* Ostendit latenter vincere posse Troianos, dicendo supra, Curru succedere sueti. Et Iugo sueti. & cum præmisisset de bello, post ait de pace, vt id magis remaneret in mentibus. *Palladis armisonæ.* Bene post belli omen, armorum deam precatur: quanquam hoc quoque templum visum ad omen pertineat. *Phrygio velamur amictu.* Sicut dictum est pro-

A est propter visum vel Diomedem vel Vlyxen, quando ei Palladium redditum est. *Dederat quæ maxima.* Vel propter caput velandum, vel ad illud pertinet quod ait, Præque omnibus vnum Prædicam, hoc est vt supplicet Iunoni. *Rite.* Recte, secundum ritum: vnde sequitur, Perfectis ordine votis. *Iunoni Argiuæ.* Id est magnæ: vt, Iunonis magnæ aut inimicæ Troianis.

52 *Haud mora, continuo perfectis ordine votis,*
Cornua velatarum obuertimus antemnarum:
Graiugenumque domos, suspectaque linquimus arua:
B *Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti*
Cernitur, attollit se diua Lacinia contra,
Cauloniſque arces, & nauifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad littora voces:
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
C *Eripite ô socij, pariterque insurgite remis.*

Haud mora continuo. Vnum de his sermonibus vacat. *Velatarum.* Quia antemnæ inuolutæ sunt, velo, id est velatæ, & est versus Spondaicus. *Graiugenumque domos.* Sic est dictum, quemadmodum Troiugena. Et sciendum sacrificii tantum causa eos tetigisse Calabriam: vbi dicuntur accepisse Palladium sicut dictum est à Diomede, vel Vlyxe, nec immerito dubitatur. Vt enim in secundo legimus, ambo rapuerant. Domos autem ideo quod Helenus, Cuncta malis habitantur mœnia Graiis. *Herculei (si vera est fama) Tarenti.* Fabula talis est, Lacones & Athenienses diu inter se bella tractarunt: cum vtraque pars affligeretur, Lacones quibus iuuentus deerat, præceperunt vt virgines cum quibuscunque concumberent. Quo factum est, Vt
D cum post sedata bella iuuentus incertis parentibus nata, & patriam erubesceret, & sibi esset opprobrio (nam Partheniatæ dicebantur) accepto duce Phalanto octauo ab Hercule, profecti sunt: delatique ad breue oppidum Calabriæ, quod Taras Neptuni filius fabricauerat, id auxerunt: & prisco nomine appellarunt Tarentum. Bene ergo nunc Herculei Tarenti. Est & alius fabulæ ordo: Lacedæmonii cum aduersum Messenios bellum haberent, solis senibus relictis omnem iuuentutem eduxerunt, iurauerunt que se non ante reuersuros quam Messeniam expugnassent. Sed cum victores reuersi essent, vidissentque multitudinem iuuenum, qui ex seruorum & dominarum virginum concubitu, vt quidam volunt, sine vllo discrimine nuptiarum nati erant, seruos patibulis suffixerunt, filios strangulauere, nepotes fugauerunt: Sed alii dicunt, timentes ne qua ex illis discordia nasceretur, pueros qui ex virginibus nati erant Partheniatas vocauerunt, & Phalantum eis Ducem constituerunt. Sed hi cum venissent in Italiam, à quodam
E sepulchro, cui inscriptum erat Tare nomen, vrbem conditam Tarentum dixerunt. Hoc autem oppidum post multos annos excidij Ilienſis conditum quidam dicunt. Alij dicunt quod, sicut supra memoratum, nepotibus Lacedæmoniorum fugatis à nomine ducis Tare Herculis filij, Tarentum dictum. Quidam Tarentum ante Satyrium dictum tradunt, & ab Herculis filio Tarento post Tarentum dictum. Alij Herculeam appellatam volunt, quia Heraclidæ Lacedæmoniorum reges. Bene ergo, si vera est fama, aut quia Taras condiderat, auxerat Phalantus, aut ab Herculis filio conditum sit Tarentum, in quo molles & luxurioſi nascuntur, & hæc consuetudo Poëtæ est, vt vbi de incertis dubitat, famam faciat auctorem.
F *Attollit se.* Quia adpropinquantibus aut recedere montes videntur, aut surgere. *Diua lacinia contra.* Iunonis Laciniæ templum, secundum quosdam, à rege conditore dictum: secundum alios à latrone Lacino, quem illic Hercules occidit: & loco expiato Iunoni templum constituit. Alii à promontorio Lacinio quod Iunoni Thetis dono dederat quod ante Troicum bellum collatitia pecunia reges populique fecerunt. Quidam dicunt templum hoc Iunonis, à Lacinio rege appellatum, cui dabat superbiam mater Cyrene & Hercules fugatus, nanque eum post Gessonem extinctum de Hispanis reuertentem hospitio dicitur recipere noluisse, & in titulum repulsionis eius, templum Iunoni tanquam nouercæ, cuius odio Hercules laborabat, condidisse: In hoc templo illud miraculi fuisse dicitur, vt si quis

ferro in tegula templi, ipsius nomen incideret, tamdiu illa scriptura manēret, quādiu is homo viueret, qui illud scripsisset. *Caulonisque arces.* Caulon mons est Calabriæ: Horatius, *Et amicus Caulon fertilis Baccho:* In quo oppidum fuit à Locris conditum, quod secundum Yginum, qui scripsit de situ vrbium Italicarum olim non est. Alij à Caulo Clitę Amazonis filio conditum tradunt. *Naufragium scyllacæum.* Periculosum nauibus. Dictum Scyllacæum aut à tractu, vel à periculi similitudine. Nam inde Scylla longe est. Alij dicunt Vlyxen post naufragium in Italia de nauium fragmentis ciuitatem sibi fecisse, quam Nauifragum Scyllacæum nominauit. Alij ab Athenien sibus qui cum Mnestheo duce venerant, & à Libya redierant, conditum tradunt. *Et gemitum ingentem pelagi.* Videtur delatus primo ad fretum: postea ad Ætnam reuersus. *Fractas.* Nimias: vt, Fractos sonitus imitata tubarum. Vel fractas, cum fragore venientes. *Rudentem.* Si rudentem proram, id est, stridentem & sonantem in tempestate: vt est, Et sera sub nocte rudentum. *Æstu miscentur arenæ.* Descripsit loca Charybdi vicina: quod esse credidit ex periculi magnitudine. *Nimirum.* Nisi fallor. *Illa.* Hoc pronomine & in veneratiua, & in vituperatiua significatione, veteres vtebantur vt hic, Illa, id est periculosa, detestabilis. Veneratiue autem: vt, Sic pater ille deûm faciat. *Hæc saxa horrēda canebat.* Retulit se ad historiam. Nam pro *scylla*, saxa dixit horrenda. *Eripite.* De periculis, & docst nos.

53 *Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem*
Contorsit læuus proram Palinurus ad vndas:
Læuam cuncta cohors remis, ventisque petiuit.
Tollimur in cœlum curuato gurgite, & idem
Subducta ad manes imos descendimus vnda.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedēre:
Ter spumam elisam, & rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.

Leuas ad vndās. De Ionio venientibus: aliter non procedit. *Cuncta cohors.* Quia superius dixit, Nos castra mouemus. *Gurgite.* Pro fluctu. *Ad manes imos.* Poetica hyperbole. *Scopuli clamorem.* De historia, vt supra diximus, hoc traxit. Vndē etenim illisæ concauis saxis imitantur latratus. *Elisam.* Exclusam, expressam: vt, Elisos oculos & siccum sanguine guttur. *Rorantia astra.* Eum scilicet locum in quo astra sunt per diem non videbant. Rorantia autem pro inrorata, id est quæ inrorabantur: à qua hac significatione, non est apud Latinos participium. Sane hyperbole est. *Ventus cum sole.* Ventorum enim mutationem necesse est fieri vel oriente Sole, vel occidente. *Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.* Vt, Seruatum ex vndis, Strophadum me littora primum Accipiunt, similis est sensus. *Cyclôpum clo* habet accentum, quia Latina declinatio est in accusatiuo: quia Græce posuit Cyclopas, cy habet accentum: si Cyclôpes, clo habet accentum.

54 *Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens*
Ipse, sed horrificis iuxta tonat Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla:
Attollitq; globos flammarum, & sydera lambit:
Interdum scopulos auulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

Ab accessu. Id est in accessu. *Tonat Ætna ruinis.* Sensus est, portus quidam securos nos faciebat, deest enim, quidem, sed Ætna terrebat, & causa huius incendij secundū AEtnam Virgilij hæc est: Sunt terræ desudantes sulphur, vt pene totus tractus Campaniæ, vbi est Vesuuius & Gaurus montes: quod indicat odor aquarum calentium. Item nouimus ex aquæ motu vētum creari. Esse etiam concauas terras AEtnam constat: ab ea parte qua Eurus vel Africus flant, habere spelunceas & plenas sulphuris, & vsque ad mare deductas. Hæ spelunceæ recipientes in se fluctus, ventum creant: qui agitatus ignem gignit ex sulphure. Vnde est quod videtur incendium.

A dium. Hoc autem verum esse illa comprobat ratio: quia & aliis flantibus ventis nihil ex se mittit, & pro modo flatuum Euri vel Africi, interdum fumum, interdum fauillas, nonnunquam vomit incendia: quod & hoc loco ostendit: nam effectum indicat, supprimit causas. *Prorumpit ad æthera nubem.* Id est euomit & fundit, & est noua locutio, nec enim possumus dicere prorumpo illam rem, potuit enim recte dici nubes prorumpit. Sane tota hæc descriptio poetica est. *Candente fauilla.* Id est scintillis: & bona periphrasi. Nam fauilla deserta igni scintilla. Quamuis sæpe vidimus de Ætna sicut nigrum fumum, ita & candidum & pinguem manare. *Viscera montis.* Id est partes. Sic autem dixit viscera quemadmodum terræ ossa dicuntur. *Eructans.* Ructo ructas tantum facit: sicut Cicero, *Eructant sermonibus sua cædem bonorum.* Virgilius, Atque omnem Cocyto eructat arenam. Horatius vsurpauit, *Hic dum sublimes versus ructatur. Liquefactaque saxa.*
B Putria, decocta in modum calcis. *Fundo imo.* Ab imo: & reddit causam latenter. Inde enim ventus ex aqua natus erumpit.

55 *Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus*
Vrgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in syluis immania monstra
C *Perferimus, nec quæ sonitum det causa videmus.*
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Syderea polus: obscuro sed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Fama est. Bene fabulosam rem dicturus excusat. Nam re vera nisi quæ de gigantibus legimus, fabulosa acceperimus, ratio non procedit. Nam cum in Flægra Thessaliæ loco pugnasse dicantur, quemadmodum est in Sicilia Enceladus: Othus in Creta secundū Salustium, vnde Othij cāpi, Thyphœus in Cāpania, vt, Inarime Iouis imperiis imposta Thyphœo: Sed Varro dicit in diluuio aliquos ad montes confugisse eum vtensilibus: quī lacessiti postea bello ab his, qui de
D aliis veniebant montibus, facile ex locis superioribus vicerūt. vnde fictum est, vt dij superiores dicerentur: Inferiores vero, terrigenæ. Et quia de humilibus ad summa reptabant, dicti sunt pro pedibus habuisse serpentes. *Semustum.* Pro semiustum. Et sciendum sic poni, quasi semianimis sit Enceladus: vnde est, Motat latus. Simul ponitur secundum fabulam causa, quasi ex fulmine sit illic natum incendium. *Caminis.* Fornacibus Græce dixit. *Motat,* Mouet, Nam si *Mutat,* Legeris dat refectionē labori. Motat frequenter mouet, quamuis alij mutat accipiunt, vt est: Et terruit auster euntes. *Noctem illam.* Melius per accusatiuum dixit, *Videmus.* Mente vel oculis. *Nam neq; erant astrorum ignes.* Bene ignes, quia de Ætna loquebatur, vt magis flammæ eius manifestæ fierent cœlo lucente. *In nimbo.* Proprie nimbus est qui deorum vel imperantium capita quasi clara
E nebula ambire fingitur. *Æthra syderea polus.* Per æthram syderea, hoc est per splendorem ætheris Sane æther est ipsum elementum, æthra vero splendor ætheris. Sciendum est Homerū & ætherem & aerem communis generis dicere: quod de aere nos non possumus dicere. De æthere, æthra factum est. Et secundum rationem illā potest & æther & æthra vnum esse, vt nunc sit pro æthere sydereo. *Nox intempesta.* Media. Hoc est nimiū obscura. Intempesta, dicta est nox media. Intempestiua, Inactuosa, carens actibus, per quos tempora dignoscimus. Ait enim Lucretius, quia per se tempus non intelligitur nisi per actus humanos. Medium antē noctis tempus actu caret. Ergo *Intempesta* inactuosa, quasi sine tempore. hoc est sine actu, per quem dignoscitur tempus. Vnde est intempestiue venisti, id est ἀκαίρως. Ergo intempesta dicitur: quia caret tempore: Sane noctis septem tempora ponuntur, Crepusculum, quod & Vesper, Fax, quo lumina incēduntur. Concubium, quo nos quieti damus: Intempesta, id est media, Gallicinium, quo galli
F cantant. Conticinium, post cantū gallorum. Silentium, Aurora vel crepusculum. Matutinum, tempus quod ante solem est. *Tenebat.* Quasi cursum eius densitate sui nimbi inhiberet.

56 *Postera iamque dies primo surgebat Eoo,*
Humentemque aurora polo dimouerat umbram:
Cum subito e syluis, macie confecta suprema,
Ignoti noua forma viri, miseranda que cultu
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.

Respicimus: dira illuuies, immissaque barba, A
Consertum tegmen spinis: at cætera Graius,
Et quondam patrijs ad Troiam missus in armis.

Humentemque. Hic participium positum est verbo carens, ergo humentem pro humidã, quoniam noctu ros cadit. *Aurora polo dimouerat umbram.* Hysteropreteron in sensu. Ante enim aurora est, sic dies. Vmbram vero, quia nox vmbra tetra dicitur. *Cum subito è syluis.* Arguitur in hac Achemenidis descriptione Virgilius, negligentiæ Homericæ narrationis: Vlyxes enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venit, quemadmodum ergo AEneas post septimum annum, quà à Troia profectus est, socium Vlyxis inuenit, præsertim cum eum tribus mensibus in regione Cyclopum dicat moratum, & mox AEneas de Sicilia ad Africam veniisse dicatur. *Suprema.* Pro plurima. *Noua forma viri.* Bene formam dixit non hominem, & est periphrasis pro ignotus vir. B Noua autem fugienda, aliter alibi. Quis nouus hic nostris, id est insperatus: Idem, Subitoque nouum consurgere bellum, i. detestandum. Item, Vere nouo, i. incipiente: Item duo lacte nouo, id est recenti: Item Comitum adfluxisse nouorum, hoc est ignotorum. *Cultu.* Pro habitu. *Illuuies dira.* Sordes tetra. *Immissaque barba.* Quidam barbam maiorem, luctus indicium à Virgilio positum reprehendunt, cum Eroës non fuerint soliti tondere barbam. An immissam neglectam & impexam accipimus? *Consertum tegmen spinis.* Inligatum spinis. Hinc est in Terentio. *Video quendam sertum. At cætera Græum.* Habet enim vnaquæque gens incessum, & vocem propriam. Sane cætera Graius Græca locutio est, vt Salust. *Sanctius alia. Ad Troiam missus.* Aut ex sequenti eius confessione hoc didicit: aut Græcum esse colligitur ex trepidatione: vt Terentius, *Nescio quid peccati portat hæc purgatio.* C

57 *Isque vbi Dardanios habitu, & Troïa vidit*
Arma procul, paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu, precibusque tulit: Per sydera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile numen:
Tollite me Teucri, quascunque abducite terras.
Hoc sat erit: scio me Danais è classibus vnum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates. D
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse iuuabit.

Hæsit. Dubitauit. *Sese.* Pronomen compositum, nam sese duo pronomina sunt. *Præceps.* Sine respectu salutis, scilicet postquam Cyclopum grauiora cogitauit pericula. Sane breuis ei quasi timenti prima datur oratio. *Testor.* Quæso, obtestor. *Spirabile.* Vitale, quo spiramus: & est sermo Ciceronis, quanquam ille spiritale dixerit in libris de deorum natura. *Quascunque.* Quo eat non cogitat, eorum comparatione quæ fugit. *Hoc sat erit.* Vitasse Cyclopas. *Scio.* Modo confiteor. *E classibus.* Ex equitibus modo, vt est, Et Ortinæ classes, id est equites. *Petiisse.* Causa meri addidit syllabam: vt, Nos abiisse rati. *Tanta est.* Vt non possit fortunæ præsentis qualitate molliri. *Spargite.* Hoc est dilacerate: & quia nec sæuius nec celerius aliud fieri potest, noua breuitate vsus est. *Hominum manibus, periisse iuuabit.* Oblique loquitur. Nam vult ostendere hominum hanc non esse crudelitatem. E

58 *Dixerat: & genua amplexus, genibusque volutans*
Hærebat. Qui sit fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni, atque animum præsenti pignore firmat. F
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infœlicis Vlyssi,
Nomine Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere (mansisset que vtinam fortuna) profectus.

Genua amplexus. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: vt aurẽ Memoriæ. Hinc est, Cynthius aurẽ Vellit: & admonuit. Frontẽ, Genio. vnde venerantes deum, tãgimus frontẽ. Dextrã, Fidei. Vnde paulo post. Atque animũ præsenti pignore firmat. Genua, Misericordiæ: vnde hæc tangũt rogãtes. Sane sicut frequenter dictũ est, etiam hic ostenditur

A subtiliter Anchisen & Æneam, tam Pontificatus, quam Flaminii Iuris & peritos, & præsules fuisse. Iure autem Pontificali si quis Flamini pedes, vel genua fuisset amplexus verberari non licebat: hoc eo præcipiebatur, ne esset vllum prepedimentum religionis, quominus secundis numinibus inseruiretur, aut esset importunitas in profanis locis aliquantisper morandi. Quod hic diligenter exsequi videtur de Achemenide, qui post preces habitas genua amplexus, genibus volutans hærebat, in quo more, vel præpetimenti verbum proculdubio est, tum quod & ipse genibus volutabat, vel quod genua amplexus etiam religione habebatur, quo in loco satis non fuit nulla verbera adhibita, nisi etiam fides data esset, qua securitas cõfirmaretur veniæ concessæ illis versibus: Ipse patet dextram Anchises haud multa moratus Dat iuueni, atque animum præsenti pignore firmat: Neq; enim oportebat tardius immorari profanis cognitionib. cum precatio cœlestium deorum interposita, daret curam obseruandæ religionis: dixerat. n. Per sydera testor, Per

B superos atq; hoc cœli spirabile numen, eaq; propter, addidit, Haud multa moratus, vt celeritas concessionis piaculum nullum posset admittere. Ipsum Achemeniden hinc possumus æstimare magis verbera timuisse quam mortem, propter confessionem: vt diceret, Spargite me in fluctus vastoq; immergite ponto. Si pereo manib. hominum periisse iuuabit. Deniq; post hæc addidit, Ille hæc deposita tandem formidine fatur. *Qui sit, fari.* Per omnia subaudis, *hortamur. Qui sit* autẽ hoc est quis Græcorum sit, i. cuius filius sit, vt etiam respondet. Nam iam se dixerat Græcum. *Agitet fortuna, fateri.* Hortamur fateri, quæ eum fortuna vexet: vt, Agitataque numina Troiæ. *Haud multa moratus.* Nimiæ benignitatis est, non exspectare plurimas preces. *Præsenti pignore firmat.* Quod ad hoc tempus poterat dari, i. manuũ coniunctionẽ, qua firmabantur amicitiæ: vt,

C Cur dextræ iungere dextrã Non datur? Et, Iungimus hospitio dextras. *Sum patria ex Ithaca.* Circunstantias omnes exsequitur: loci, personæ, temporum: & licet rhetorice agit hic Achemenides quæ dicit: vt tollatur, pauca sũt, neq;, n. quicquã illi nocet nisi quod Græcus. Cætera quæ dicit vt fugiant, tantũ narrationẽ rei gestæ habent. Plane cum auctu, vt sit maior causa misericordiæ, nisi forte hoc etiam putamus ad recipiendum valere, quod aliquod beneficium prædicendo de Cyclope significat dari, nam infra ait, Recepto supplice sic merito. *Infœlicis Vlyssi.* Quoniam apud hostes loquitur. Quærit fauorem eius vituperatione quem scit odio esse Troianis. *Paupere.* Nam, vt etiam de Sinone diximus, apud maiores hęc fuerat causa militiæ; & bene vtitur statu veniali per excusationem paupertatis. Vt conciliet hostium animos, quasi necessitate aduersus eos

D dimicauerit. *Fortuna.* Pristina, paupertatis scilicet, & perseuerat, vt inuitus feciſſe videatur.

59 *Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,*
Immemores socij vasto Cyclopis in antro
Deseruere: domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Dij talem terris auertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis vlli,
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
E *Prensa manu magna, medio resupinus in antro*
Frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.

Trepidi. Festini. *Immemores socij.* Immemores dum trepidi: vt per timorem, non per odium relictus fuisse videatur. Nam & causã subiungit timoris Cyclopis descriptione. Ergo immemores timentes. *Domus sanie.* Deest horrida. *Nec visu facilis.* Cuius possit etiam aspectus inferre formidinem. *Nec dictu affabilis.* Sermone non explicabilis. bene rem exaggerauit post descriptionem. *Visceribus.* Viscera proprie carnes sunt. *Sanguine atro.* Hoc est sanie. *Vidi egomet duo.*

F Homerus quatuor dicit: ergo aut dissentit ab eo, vt etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliam Aeneas, quam Vlyxes venisse dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidisse: quot autẽ occiderit, ignorare, per timorem. Alii duo simul dicunt, non enim duo sola allisit. *Resupinus.* Magnitudo virtutis ostenditur. Quod vna manu, quod resupinus, quod frangeret, & velut exprimeret elidentem non in terram, sed ad saxum sublimitus quatientem. *Aspersa.* Hęc fuit vera lectio, id est madefacta. Nam si *Aspersa* dixeris, id est inrorata, Tapinosis & Hyperbole iunguntur. *Fluentia tabo.* Profluenti tabo. *Tepidi.* Melius tepidi, quasi adhuc viui: quam trepidi, id est trementes: ne sit iteratio.

60 *Haud impune quidem, nec talia passus Vlysses,*

Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto. A
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero: nos magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar: B
Et tandem lati sociorum ulciscimur umbras.

Vlysses. A solo nomine emphasim fecit. Vnde est quod sequitur, Oblitusve sui est. Aliquãti tamen iuxta veteres oblitus, id est negligens dictũ tradunt. Et est laus quod & in aduersis constans, vel quem nemo impune desistet * vel qui dolo etiã fortiores sæpe vicisset. *Ithacus.* Ithacensis. *Sepultus.* Stratus iacens. *Iacuitque per antrum.* Hoc verbum de Varrone mutuatus est, qui ait, *In lecto temulentos iacere, sobrios cubare consuescere. Immensus.* Etiam immensus ad Polyphemi magnitudinem pertinet: quasi in tanto antro iacuerit. *Eructans.* Cicero, *Eructant sermonibus suis cædem bonorum. Frusta.* Cicero in Philippicis, *Frustis esculentis vinum redolentibus. Sortitique vices.* Vel partes membrorum, vel qui quo loco staret. *Vndique.* Pro indiuiso. *Circum Fundimur.* Secundum Homerum, qui dicit alios eum tenuisse, alios obcœcasse oculum. *Acuto.* Fuste obusto. Nam secundum istum sensum multi *Terebramus* legunt: alii *Ter bramus.* Telo autem acuto potest & simpliciter accipi. *Solum sub fr.la.* Pro in fronte latebat. Multi Polyphemum dicunt vnum habuisse oculum, alij duos, alij tres: sed totum fabulosum est. Nam hic vir prudẽtissimus fuit: & ob hoc oculum in capite habuisse dicitur: id est iuxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Vlyxes eum prudentia superauit: ob quod eum cœcasse fingitur. *Latebat.* Dormienti scilicet. Nam male sentit Donatus dicens, Late patebat, contra metrum. Item dicit capillis tegebatur: aut latebat corporis comparatione. Alij latebat subiectum erat fronti, & intra frontem recesserat tradunt. Absolutus tamen est prior sensus. *Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.* Vnum magnitudinis est, quia Græcorum clypei rotundi, vt Cato originum ait: Aliud splendoris. Phœbeæ autem deriuatio est vel à Luna, vel à Sole. C D

61 *Sed fugite ô miseri, fugite, atque à littore funem*
Rumpite.
Nam qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera pressat:
Centum alij curua hæc habitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ se cornua lumine complent, E
Cum vitam in syluis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho: vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infœlicem, baccas, lapidosaque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia colliustrans, hanc primum ad littora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam. F
Vos animam hanc potius quocumque absumite letho.

Sed fugite. Occurrebat, Si cœcus est, cur timetur? Subiungitur non vnũ esse, sed plures, & bene suam ad monendum gratiam facit, quod illos vltro facere necesse erat. repetitio autem fugite necessaria, vt alibi, Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum. *O miseri.* Aut blandientis particula est, vt in Terentio, *O misera.* Aut re vera *miseri*: qui delati sunt ad Cyclopas. *Rumpite.* Vt festinantes, non soluite, sed rumpite, vt Festinare fugam tortosque incidere funes. *Qualis quantusque.* Vnum morum est, aliud corporis. *Centum alii.* Id est tales & tanti. *Curua hæc habitant ad littora*

A *ad littora vulgo.* Ne tantum in montibus esse putarentur. *Vulgo.* Passim. *Infandi Cyclopes.* Inaffabiles vt supra, Nec visu facilis, nec dictu affabilis vlli. *Tertia iam lunæ.* Bene in desertis locis ex Lunæ ratione colligit tempora. *Se complent.* Ideo autem, quia suum non habet lumen, sed accipit à Sole. Et bene auxit misericordiam à tempore. *Vitam in sylua.* Misericordia captatur à loco. *Deserta ferarum.* Propter feras deserta. *Lustra.* Cubilia. Vnde etiam lupanaria lustra dicimus: vbi habitant lupæ, id est meretrices: dictæ ab obscœnitatis & odoris similitudine. Cicero *Vino lustrisque confectus. Sonitumque pedum.* Ordo figuratus cum traho, cum prospicio. *Baccas.* Generale est, id est fructus arborum agrestium. *Lapidosa corna.* Lapidosa, dura: an quod in saxis nascantur? Ipsa arbor cornus dicitur: pomum vero, cornum inde cornum: vt templum, templa. *Ad-*

B *dixi.* Signato verbo exprimit desperationem. *Vos animam hanc potius.* Oblique loquitur, vt supra: Reprehensio enim crudelitatis est, Qui rogat salutem, si ipse condemnat.

62 *Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus*
Ipsum inter pecudes vasta se mole mouentem
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem.
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oues, ea sola voluptas,
Solamenque mali: de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per æquor
Iam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.

Vix ea fatus erat. Ad probationis gratiam pertinet, quod ea quæ Achemenides adfirmauerat statim adprobauere Troiani. *Mole.* Molitione, agitatione. *Littora nota petentem.* Nota ante oculorum amissionem potest accipi. Sic Statius in nono, *Sequitur tamen improbus hostem, Qua memini. Informe.* Vltra formam. *Ingens.* Potest & superioribus & sequentibus iungi, vt sit ingens lu-

D men. *Trunca manum pinus regit.* Cuius cœcitatem manu pinus regit. *Solamenque mali.* Solatium, hinc Quintilianus dixit, *Magnum solatium cœcitatis est habere rem videntis. Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit.* Hyperbaton in sensu: vt, Progressi subeunt luco, fluuiumq; relinquunt. aut Hysteroproteron. Primum enim debuerat dicere venit ad æquora, deinde tetigit fluctus. *Fluidum.* Propter ἰωὸν ῥέοντα, fluentem noluit dicere. quod autem dicunt physici de effosso oculo sanguinem nunquam fluere, verum quidem est: sed supra non effossum huius oculum, sed terebratum legimus. Vnde enim constat necdum fuisse curatum. *Inde.* Aut de fluctibus, aut de spatio oculi. *Gemitu.* Cum gemitu. *Iam medium.* Altum quam litus vel plusquam litus, id est vnde altum incipit, vel sic altum, vt medium putares. Nam & in quinto sic dixit, Interea medium ÆNeas iam classe tenebat, Certus iter: cum adhuc mœnia respiceret. *Fluctu.* Legitur &

E fluctus.

63 *Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto*
Supplice sic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis:
Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum vbi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo:
F *Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes*
Intremuere vndæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curuisque immugiit Ætna cauernis.

Trepidi. Festini: vt, Ne trepidate meas Teucri defendere naues. Item, Accepit trepidos? ac Nisum dicere iussit. *Celerare.* Infinitiuum pro pronûtiatiuo. *Recepto.* Aut in societatem accepto, aut de periculo liberato, vt Frugesque receptas, & Medioque ex hoste recepi. *Sic merito.* Quia omnia eius probauerant dicta, ac si diceret, non fallacem, vt Sinonem. Sane quibusdam videtur incongruum Achemenidis nusquam alibi factam mentionem, cũ eum hîc salutem merito

impetrasse,& vt reciperetur à fugientibus dicat. *Ad sonitum votis.* Remorum sonitum vocem dixit. Vox enim est omne quod sonat: sic alibi, Fractaque ad littora voces. Nam de hominibus non dixit: quia supra est, *Tacitique incidere funem. Vestigia torsit.* Bene vno sermone ostendit eum reuertentem iam audisse sonum remigij. *Dextram affectare.* Dextram intendere,& iniicere scilicet sic vt possit: nauem tenere. Terentius, *Ad dominam qui adfectant viam.* id est intendunt. Nam si *dextra* legeris, vt sit *dextra contingere*, caret exemplo. Adfectare autem quidam dicunt hoc esse pronum animum habere ad faciendum quid occupandumque: Alij adfectare, si dextras legas, pro adfectandi accipiunt. vt sit verbi infinitiui modo pro participio. *Nec potis.* Id est nec potis est. Potis autem nomen est, & declinatur potis, potis, poti, potem, potis, à pote, & nomen esse docet ratio comparationis. Nam in superlatiuo potissimus facit, cui si detraxeris simus, inuenies nominis positionem. vt acerrimus, acer, fortissimus, fortis. Sic autem vt diximus declinari, compositio ostendit. Nam huius impotis, compotis, impotem compotem facit, quod in simplici difficile inuenis: per compositionem agnoscis facilius. *Immensum.* Magnum, & dictum quod mensura comprehendi non possit. *Exterrita tellus.* Poetica hyperbole. *Curuis cauernis.* Echo enim in concauis locis est.

64 *At genus è syluis Cyclopum, & montibus altis*
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine toruo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cypariſſi
Constiterant, syluæ alta Iouis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.

At Genus. Figurate, at genus complent, vt, Hic manus ob patriam pugnando. *Excitum.* A verbo cio, cis, cit. *Ruit.* Festinanter venit, vt, Ruuntque effusi carcere currus. *Nequicquam lumine torno.* Quia nocere non poterant. *Ætneos fratres.* Aut similes, aut feritate germanos, aut eiusdem patriæ vel terræ, tanquam matris. Nam non sunt Polyphemi fratres: quem Neptuni filium Homerus dicit. Vnde eo occœcato Vlyxes pertulit tempestatem, qui ad eum venit derelicta Calypso, cum qua decem annis fuerat. Vnde, vt supra diximus, Virgilij dictis dissentit temporum ratio. *Cœlo.* Pro in cœlum. *Coniferæ.* Conum substinentes, & Conus dicitur fructus cupressi, & ipsa *κατ' ἐξοχὴν* est. Nam à rotunditate in acumen leuatur, *Cypariſſi.* Cyparissus Telephi filius fuit, amatus ab Apolline: vel vt alij, à Syluano, qui cum elassatus æstu sub quadam arbore somnum caperet, subito strepitu excitatus, ceruum quem in deliciis habebat feram credens, per ignorantiam, misso telo occidisset, cum fletu nimio & abstinentia cibi ac potionis tabescceret, à misericordia deorum in arborem cupressum conuersus est, aptam & consecratam lachrymis & luctibus. Alij hunc Cyparissum Cretensem puerum pulcherrimum & castissimum fuisse, quem quidam ab Apolline, nonnulli à Zephyro amatum volunt, qui cum castitatem suam incorruptam tenere cuperet, relicta Creta ad Orontem fluuium, & montem Cassum, dicitur peruenisse: atq; ibi in Cypressum arborem commutatus, quæ arbor ideo mortuis consecratur, quod cæsa semel nescit renasci. *Constiterant.* Metri causa constituit. *Syluæ alta Iouis, lucusve Dianæ. Iouis*, propter quercum: *Dianæ*, propter cupressum: Ipsa enim est etiam Proserpina. Ergo cupressi quasi infernæ, vel quia succisæ non renascuntur, vel quia apud Atticos funestæ domus huius fronde velantur. Inmane autem quod ait etiam vertice celso, & lucus qui propter religionem intactis arboribus & magis crescunt, diu permanent. *Excutere.* Num expedire?

65 *Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim*
Inter vtranque viam leti discrimine paruo,
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest: vino præteruehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infœlicis Vlyssi.

Ni te-

A *Ni teneant cursus.* Antiqui *Ni* pro *Ne* ponebant, qua particula plenus est Plautus, *Ni male ni stulta sis.* Sensus ergo talis est, Timor cogebat vt quocunque nauigaremus, & ventum sequeremur, non iudicium: sed occurrebat præceptum Heleni vitare Scyllam & Charybdim. Quare placuit Ni cursus teneant, hoc est agantur & impleantur inter vtrãque viam modico mortis interstitio, id est Scyllæ & Charybdis. *Retro dare lintea.* Quod dum cogitamus, prosperior nobis flare cœpit Boreas. Nonnulli Scyllam & Charybdim inter distinguunt. vt sit ordo: Inter Scyllam & Charybdin vtramq; viã læti discrimine paruo Ni teneãt cursus certum est dare lintea retro. Alius ordo est, Contra iussa monent Heleni ne inter Scyllam & Charybdin cursum teneam. *Pelori.* Sicilia Græcis ideo Trinacria dicitur quod tres extremitates quas Græci ἀκρωτήρια vocant in mare videtur extendere, Pachynum quod in Atyciam vertit, Lybicum quod Africã spectat, Pelorum quod in Tyrrhenum mare procedit. Sed Angusta ab sede ideo agitur, quia eminus videntibus eum locum, Italia & Sicilia terra continens putatur, nec nisi ad vicinum accedentibus videtur. *Missus adest.* Fauore scilicet numinum: quia Anchises optauerat dicens, Ferte viam vento facilem, & spirate secundi, vel missus iuxta qualitatem locorum, ita enim in illis angustiis & faucibus maris artari & conglobate spiritus fieri dicitur, vt ad illũ locum tantummodo missus videatur. *Viuo præterlabor ostia saxo.* Pro viui saxi, ablatiuum pro genitiuo, vel viua saxa habentia: ostia vero aut littora sunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portus. *Pantagiæ.* Hic fluuius Siciliæ cum plenus flueret, implebat sonitu pene totam Siciliam. Vnde & Pantagias dictus est, quasi vbique sonans. Hic postea cũ Cereri quærenti filiam obstreperet: tacere iussus est numinis voluntate. *Megarosque sinus.* Megara oppidum est iuxta Syracusas. *Tapsumque iacentem.* Thapsus
B insula non longe a Syracusis, plana, pene fluctibus par. *Talia monstrabat.* Quia occurrebat Vnde hæc loca scire potuisti? *Relegens.* Renauigans. Vt, Et primi lege littoris oram. *Errata.* Participium sine verbi origine. Nou enim facit error. *Retrorsum.* Quasi à fine ad caput retexens. *Infælicis Vlyxi.* Epitheton ad implendum versum positum more Græco sine respectu negotij. Nam Aeneas incongrue infœlicem Vlyxen dicit, nisi forte quasi pius etiam hostis miseretur, cum similes errores & ipse patiatur: & notandum conclusam de Achemenide mentionem.

69 *Sicanio prætenta sinu iacet insula contra*
Plemmyrium vndosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
D *Occultas egisse vias subter mare, qui nunc*
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur vndis.
Numina magna loci iussi veneramur: & inde
Exupero præpingue solum stagnantis Elori.
Hinc altas cautes, proiectaque saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moueri
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
E *Immanisque Gela fluuij cognomine dicta.*
Arduus inde Agragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum,
Teque datis linquo ventis palmosa Selinis,
Et vada dura lego saxis Lilybeia cœcis.

Prætenta. Antepositа. *Iacet.* Sita est, vt medio iacet Insula ponto. *Contra Plemmyrium vndosum.* Quidam insulam, quidam fluuium putant dici. Sane verbum de verbo expressit. Hoc est enim vndosum quod Plemmyrium. Sinus Syracusanus in quo Ortygia, cuius hic necessarie meminit, nondum enim erant conditæ Syracusæ, vndosum vero quod vsque illuc vestigio æstuantis
F Charybdis dicitur peruenire. *Ortygiam.* Hæc tantum Ortygia dicitur, Apollinis vero etiam Delos. Et bene addidit Priores, vt hæc quæ nunc est semper appellata sit Ortygia, hæc vero prioribus tantum. *Fama est huc Elidis amnem.* Elis & Pisæ ciuitates sunt Arcadiæ, in qua est fons ingens, qui ex se duos alueos creat, Alpheum & Arethusam. Vnde fit vt fingatur coniungi in exitu, quos origo coniungit. Arethusam autem etiam in Elide esse testatur Virgilius dicens, Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos. Hæc secundum fabulas venatrix fuit, quæ dum se in Alpheo post laborem ablueret, ab eo adamata est. In speciem auis alpheos cognosset latere, * & iam sic eam mutatam persequi cœpit, quæ eum diu fugiens deorum miseratione in fontem sui

nominis versa ad Siciliam per secretos meatus venit. Quam Alpheus illuc vsque persequutus fonti eius se miscet: quod tali argumẽto probatur, nam cum equi, diebus festis Olympij Iouis, certantes in eo amne diluuntur, stercus equorum ex eo amne etiam in Arethusa recognoscitur. Patera etiam quam in Alpheum quidam Olympionices miserat, in Arethusa inuenta dicitur. Hanc autem venatricem fuisse, quod etiam Virgilius ostendit, Et tandem positis velox Arethusa sagittis. Quidam autem Arethusam non de Elide ad Siciliam venire, sed in Sicilia nasci volunt & venienti fluuio occurrere. *Alpheum.* Quia Græce ἀλφεὸς facit: vt μίλτος Æneas, μήδεια Medea. *Ore.* Fonte viuo: & bene de fluuio, vt 1. Æneid. Vnde per ora nouem. *Iussi numina magna loui.* Vel ab Achæmenide admoniti, vel ab Heleno, vel Anchise, vel ab oraculis, & quæritur, quæ numina, vel quare non dixerit, & vtrum Alpheum an Arethusam intelligi voluerit. Iussi ergo, admoniti. *Stagnantis Elori.* Fluuij qui ad imitationem Nili effunditur campis. Sed Græci stagna Elide dicunt, vnde ait Stagnantis Elori. *Proiecta.* Prorecta & tenta, vt Prorecto dum pede læuo. *Pachyni.* Promontorium est austrum spectans. Vnde & Pachynum dictum ab aëris crassitudine. nam παχὺς est pinguis & crassus. *Radimus.* Propter saxa latentia. Radimus autem, nimium adiuncti præterimus, vt v. Aeneid. Radit iter læuum interior. *Camerina procul.* Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore cum ficeata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent: respondit μὴ κίνη κεμερίνας ἄκοντος ἄροτρα τινός. quo contempto exsiccauerunt paludem: & sedata pestilentia, per eam partem ingressis hostibus pœnas dederunt. Sed hoc responsum Aeneæ temporibus ignotum fuit. Ergo non obseruauit poëta, sed ad præsens tẽpus locutus est. *Immanisque Gela.* Ciuitas à fluuio nominata: sicut etiam campi Geloi. *Agragas.* Mons est muro cinctus, in cuius summa parte oppidum est. Vnde & Cicero ait, *Ad mare intra mœnia ante oppidum expectabit.* De Verre. *Magnanimum quondam genitor equorum.* Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad agones Græciæ mittebant, qui inde victores reuertebantur. Legimus etiam aliud, cum in Cappadocia greges equorum perissent, Delphici Apollinis responso adduxerunt equos de Agrigento: & reparauere meliores. Quidam autem dicunt Heronem Agrigentinum, vel vt alij ferunt Dionysium tyrannum Siciliæ, equos ad agones Elidis olympicum duxisse, & omnes vicisse. *Palmosa Selinus.* Ciuitas est iuxta Lilybeum, abundans palmis quibus vescuntur, & apio: an palmosa ab equis nobilibus? *Saxis Lilybeia cœcis.* Vere dixit, nam Litus Lilybetanum natura liberum saxis, quasi de industria constructum est. Sane notandum omnium trium promontoriorum Siciliæ factam mentionem, vt, Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori. Et, Proiectaque saxa Pachyni, & hic modo, Saxis Lilybeia cœcis.

68 *Hinc Drepani me portus & illætabilis ora*
Accipit. hîc pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ, casusque leuamen,
Amitto Anchisen: hic me pater optime fessum
Deseris, heu tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus vnus
Fata renarrabat diuûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

Drepani portus. Drepanum ciuitas est ante pedem mõtis Erycis trans Lilybeum: dicta vel propter curuaturã littoris in quo sita est, vel quod Saturnus post amputata virilia Cœlo patri illuc falcem proiecit, quæ drepanos dicitur Græce: quod verisimile putatur propter vicinitatẽ Erycis consecrati Veneri, quæ dicitur nata ex Cœli cruore, & spuma maris. Quidam Drepana dictum volunt à falce Cereris, quam ibi, cum filiam suam Proserpinam quæreret amisit. Cato Pluraliter hæc Drepana dicit. *Illætabilis.* Propter patris amissionem. *Actis.* Transactis vel quomodo mensibus actis. *Fessum deseris.* Vt supra diximus secundum Virgilium. Nam Cato eum in originibus ad Italiam venisse docet, vnde etiam in sexto illud amphibolon est, Quo magis Italia mecum lætẽre reperta. Nam & post Latinum Turnumque & Amatam dicitur excessisse. Sed bene hic subtrahitur ne parum decoro amori interfit. Quæritur sane cur sine vlla descriptione Fauni patris præterierit, aut quia in v. dicturus est, & bis eadem dicere vitauerit, aut quia, sicut dictum est,

Anchises

A Anchiſes ad Italiam cum filio peruenit. *Nec vates Helenus.* Quia dixerat: Prohibent nam cætera parcæ Scire Helenum. *Non dira Celæno.* Quæ vel irata debuit aduerſa nuntiare. Et bona pietate mortem patris grauiorem dicit eſſe, quam famem. *Hic labor extremus.* Aut apud Drepanum. Aut extremus, ſæuiſſimus, quia ſtatim tempeſtati ſacratus eſt. Et bene de ipſa tempeſtate tacuit, quia Ilioneus ſupra dixerat: Cum ſubito adſurgens fluctu nimboſus Orion, In vada cæca tulit. *Deus appulit ora.* Tulit voluntate ſua, bene ſe commendat Didoni, dicens ſe ad eam deorum voluntate veniſſe. Sane non dixit quis deus, vt alibi. Dabit deus his quoque finem. *Vnus.* Non interpellante regina interrogationibus. *Fata diuûm:* Quæ dij hominibus tribuunt. *Renarrabat.* Aut vacat *Re* vt, Confieri poſſit. Aut apparet Aenean ante de ſuis caſibus cum Didone confuſe locutum, & ideo hic addidit Renarrabat, quaſi quæ dixerat antea, nûc ex ordine referebat, quod notat in primo: Immo age & à prima dic hoſpes origine nobis. Sane in ſecundi principio duo

B ſunt verſus ex perſona poëtæ ſicut hic tres, & ſimilis eſt finis initio. *Conticuit tandem.* Vt, Conticuere omnes *Tandem* Diuturnitatem narrantis expreſſit. Notandum ſane quia controuerſiarum more epilogos dedit ſex iſtis prioribus libris: quos & eſſe bioticos voluit. Nam ſingulis res ſingulas dedit, vt primo omina, ſecundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto feſtiuitatem, ſexto ſcientiam. Epilogos autem ſic variauit, vt in primo miſeratio eſſet Didonis, in ſecundo mors Creuſæ, in tertio Anchiſæ, in quarto Didonis, in quinto Miſſeni, in ſexto Marcelli citum deflet interitum.

C

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER IV.

D *At regina graui iamdudum ſaucia cura,*
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multuſque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemque aurora polo dimouerat umbram,
Cum ſic vnanimem alloquitur male ſana ſororem:

B APollonius Argonautica ſcripſit, vbi inducit amantẽ Medeam. Inde totus hic liber tranſigatus eſt de tertio Apollonij. Eſt autem pene totus in affectione, licet in fine pathos habeat, vbi abſceſſus Aeneæ gignit dolorem. Sane totus eſt in conſiliis & ſubtilitatibus. Nam pene comicum ſtilum habet: nec mirum, vbi de amore tractatur. Iunctus quoque eſt ſuperioribus: quod artis eſſe frequenter diximus. Nam ex abrupto vitioſus eſt tranſitus: licet ſtulte quidam dicant hunc tertio non eſſe coniunctum, (in illo enim nauigationum pericula, in hoc amores exſequitur) non videntes optimam coniunctionem. Cum enim tertium ſic clauſerit. Factoque hic fine quieuit: Intulit, *At regina graui iamdudum ſaucia cura.* Item paulo poſt, *Nec placidam membris dat cura quietem.* Nam cum Aeneam quieuiſſe dixerit, ſatis congrue ſubiunxit: vt ſomno amans

F careret. Alij ſubitũ tranſitum factum tradunt, quia non oſtendit conuiuium diſſolutum, ſed hoc ſubtiliter fecit, quia etiam alia conuiuia eam habuiſſe deſcribit. Poſt vbi digreſſi lumenque obſcura viciſſim. Sane bene *Regina*, quia contra dignitatem amor ſuſceptus grauior eſſe ſolet. Ex hoc enim nomine & pudoris & deliberationis naſcitur cauſa, & præcipue potiundi difficultas. Videtur & poſt amiſſam caſtitatem etiam iuſtus interitus. *Iandudum.* Aut nimium & vehementer: vt Terentius, *Iandudum te amat, Iandudum illi facile fit quod doleas.* Aut iandudum, id eſt à quo tempore vidit Aeneam. Legimus enim, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. Aut ex quo narrare cœpit Aeneas, aut ex quo interuenit Cupido. *Saucia.* Hinc ſubiunxit, *Vulnus alit.* Curam paſcit. Et bene adludit ad Cupidinis tela, vt paulo poſt ad Faculam, vt, *Et cæco carpitur igni.* Nam

sagittarum vulnus, est facis incendium. *Cura.* Amore intolerabili quem ferre non posset, vt, Meque his absoluite curis. Cura ergo ab eo quod cor vrat, vt, Veneris iustissima cura. Itē. Mea maxima cura. Sane per confusionem verbi & nominis dictum est, nam cura est & verbū, vt cura cures, cū non est nomen. *Venis* Quia per venas amor currit vt sanguis, nam in sanguine anima, in anima amor est, aut sicut venenum dictum, vt, Fallasque veneno. Item, Longumque bibebat amorem. Nam venenum ideo dicitur quia per venas currit. *Cœco carpitur igni.* Non quod non cernat, sed quod non cernatur, vel quod Dido amorem suū vult occultare si possit, ideo cœco, & ait Virgilius, vt inuentas frangat declamationes: vt hoc loco rem dixit sine declamatione. Vnde Ouidius, *Quoque magis tegitur, tanto magis æstuat ignis.* Cœco ergo igni possumus vt validiore accipere, cuius hæc natura est, vt compressus magis conualescat. Carpitur autem paulatim consumitur, vt, Carpit enim vires paulatim. Sane igni pro igne datiuus pro ablatiuo. *Multa viri virtus animo.* Bene mediam se facit præbere Didonem inter regalem pudorem & amoris impulsum. Simulat enim se virtutem mirari, cuius pulchritudine commouetur. Multa autem virtus figurate dixit. Nam ad numerum transtulit quod est quantitatis aut multa pro magna. *Recursat.* Frequentatiuo vsus est verbo in frequenti amātis cogitatione. *Gentis.* Non Aeneæ, vt sit velut excusatio, sed à numinibus Dardani, aut Veneris. *Infixi pectore vultus, Verbaque.* Vultus, inquit & verba hærent, virtus & honos gentis recurlat, quia superiora vehementiora sunt ad amorem. Infixi autem vt alibi, Illum abiens absentem auditque videtque, Pectore vero pro pectori. *Nec placidam membris dat cura quietem.* Aut penitus quiete caruit vt *placida* epitheton sit quietis: aut habuit quidem quietem, sed non placidam, id est turbatam somnis, vnde & ipia paulo post, Quæ me suspensam insomnia terrent? *Postera Phœbea lustrabat lampade terras.* Circunlocutio orientis diei. Secundum enim & tertium librum Aeneas per noctem in conuiuio Didonis narrauerat: licet, vt supra diximus, Virgilius ista quæ per naturā necesse est fieri, plerumque contemnat. *Lustrabat.* Aut inlustrabat: aut re vera lustrabat, id est purgabat. Nam nox quodammodo, polluit mundum, vel circumibat, vt, Lustrat Auentini montem. *Humentem vmbram.* Quia nox omnis humida est, vt, Noctis lentus non deficit humor. Et nihil interest vtrum vmbram, an noctem dicat. Nox enim, vmbra terræ est vt supra Inuoluens vmbra magna terramque polumque. Ergo vmentem pro humidam, quia vmens est quod facit vmidum, vnde bene humentem posuit. Est etiam Hysteroproteron in sensu. Prius est enim vt Aurora vmbram dimoueat post phœbea lampas lustret terras. *Cum sic vnanimem.* De re pudenda loquutum parum fuerat sororem eligere, nisi etiam vnanimem. Dicimus autem & vnanimus & vnanimis, sicut inermus & inermis. *Male sana.* Non plene sana, amore vitiata. Male enim aliquoties, non sæpe etiam, minus significat, non vt Statio male fida carinis, minus vt male sanus sicut ve, vt vecors, & vesanus. Quanquam male significet & Pernicioſe: vt Lucanus, *Sic male deserit.* Et quidam malesana volunt ysen legere, nec esse compositum verbum, quia composita vnum plerumque corrumpit necesse est, vt malesuada.

2 *Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?*
Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens? quam forti pectore, & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit. heu quibus ille
Iactatus fatis: quæ bella exhausta canebat:
Si mihi non animo fixum, immotumque sederet,
Nec cui me vinclo vellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertesum thalami taedæque fuisset:
Huic vni forsan potui succumbere culpæ.

Anna soror. Cuius filiæ fuerint Anna & Dido Nævius dixit, & bene vocabulo necessitudinis blanditur, vt libenter Iunonis audiat confessionem, Sed suspense & pedetemptim pudore resistente incipit. *Insomnia terrent?* Legitur Et *terret* & *terrent.* Sed si *terret* legerimus, *insomnia* erit vigilia. Hoc enim maiores inter vigilias, & ea quæ videmus insomniis interesse voluerūt: vt insomnia generis fœminini, numeri singularis, vigiliam significaret. Insomnia vero generis neutri, numeri pluralis, ea quæ per somnium videmus: vt, Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes. Sciendum igitur quia si *terret* dixerimus, antiqua erit elocutio. Insomnia enim

A enim licet & Pacuuius & Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, & de vsu remouit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilasse dixit, sed habuisse quietem implacidam, id est somniis interruptam, vt intelligamus eam & in somniis territam: & propter terrorem insomniorum vigilias quoque perpessam. *Quis.* Nonnulli pro aliquis accipiunt, vel qualis. *Nouus.* Magnus: vt, Pollio & ipse facit noua carmina. Quasi antea nunquam vt, Terētius *Noua figura. Successit sedibus.* Vt, Succedoque oneri, &, Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant. *Quem sese ore ferens?* Cum eum ob virtutem laudet, addendo tamen *os*, nec pulchritudinem denegauerit. Ore autem ferens, vtrum oratione, an vultu dubiū est. Vt, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido: Item, Nanque ipsa decoram Cæsariem nato genitrix lumenque iuuentæ. *Forti pectore & armis?* Vt etiam ab Ilioneo audierat, dicente: Quo iustior alter, Nec pie-

B tate fuit, nec bello maior & armis. Sane iubaudis *Est.* Et bene virtutis commemoratione excusat supradictam pulchritudinis laudem. Pectora autem suspendere non bis idem dicit, pectore ad patientiam, armis ad fortitudinem. *Credo equidem genus esse deorum.* Ergo quidem credo. Nec enim *Vana fides* est, id est falsa. Nam *Degeneres animos arguit timor*, id ex probat ostendit. Et bono ordine amari facit Æneam ab ea de qua ait Iura dabat legesque viris. Primo virtute & factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, post pulchritudine, & singula singulis reddit. *Quibus ille.* Pro quantis. *Heu.* Per hæc amoris impulsus ostenditur. Et hoc ad miserationē pertinet. *Iactatus fatis.* Casibus: vt Quis te nate dea per tanta pericula casus Insequitur? Et est Hysterologia, nam prius est vt bella exhauserit, post fatis iactatus sit. *Quæ bella.* Quanta, pronomen pro nomine. *Exhausta.* Finita, terminata: quod nimiæ virtutis est. Naminchoare bella, quorumli-

C bet est: vincere vel finire paucorum. *Fixum immotumque sederet.* Cogi se optat, quæ sic negat. Immotum autem pro immobile, participium vim nominis habens. *Sederet.* Placeret, vt, Et sedet hoc animo. *Nec cui.* Deest viro. *Vinclo iugali.* Synæresis est pro vinculo. Iugali autem propter iugum, quod in matrimonio ponebatur coniungendis. Vnde & Iuno iugalis dicitur. Quidam iugali accipiunt pro coniugali per ἀναίσχυντον dictum, quæ fit cum de prima parte verbi syllaba detrahitur. *Primus amor.* Id est maritus. *Deceptam morte fefellit.* Figurate dixit, morte sua decepit me, & fefellit. *Pertesum thalami, tedæque fuisset.* Pertesus participium est sine verbi origine: & regit genitiuum, vt hoc loco. Nam genitiuus est singularis. *Huic vni forsan potui succumbere culpæ.*
Bene forsan quasi adhuc dubitet. Singula pronuntianda sunt, nam Ingenti dicta sunt libra, quibus confessioni desiderij sui quandam iniicit refrenationem. *Culpa.* Bene culpæ potius quam a-

D mori, & hoc propter antiquum ritum, quo repellebantur à sacerdotio. Id est fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.

3 *Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi*
Coniugis, & sparsos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit, agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
E *Pallantes vmbras Erebi noctemque profundam,*
Ante pudor quam te violem, aut tua iura resoluam.
Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, seruetque sepulchro.

Fatebor enim. Bene vno sermone & culpam expressit & necessitatem. Fateri enim & coactorum est & culpabilium. Sed hic videtur per oblationem confessionis leuius crimen efficere. *Miseri post fata Sichæi.* Aut muliebriter dixit *Miseri*: aut mortui, secundū Ciceronem qui in Tusculanis miseros, mortuos vocat. aut certe ob hoc *Miseri*, cuius iam obliuiscitur, aut miseri sic occi-

F si. *Sparsos fraterna cæde penates.* Si Didonis, dispersos post fugam intelligimus: si fratris, pollutos cruore. Fraterna autem cæde, quam frater admiserit. *Inflexit.* Quia supra ait, Fixum immotumq; sederet. Inflexit, à proposito rigido declinauit. Et bene per gradus creuit, primum inflexit, vt fixos ostenderet, quæ fixa sunt enim, quoniam auelli non possunt, flectuntur, deinde impulit labantem, ea enim impelluntur quæ prona sunt ad cadendum. *Labantem.* Impulit, id est impulit, & labare facit. Non n. lababat, quia ante immobilis fuerat. Cauendum sane ne labentem contra metrum legamus. Nam *la* longa est, vt, Labere nympha polo. *Agnosco.* Participium agnotus non agnitus. Sallustius, *Nec inhermos ex prælio viros quenquam agnoturum. Veteris vestigia flammæ.* Bene inhonestam rem sub honesta specie confitetur, dicens se agnoscere maritalis coniugij ardorem.

Hoc est quo mariti diligi solent, nã erat meretricium dicere in amorem Aeneæ incidi. *Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.* Callide, ac si diceret posse se coniungi Aeneæ, si mors secuta non fuerit, & bene in vestigio reuocauit. *Optem.* Pro velim. *Pallentes vmbras Herebo.* Id est in Herebo, alij *Herebi* legunt. aut Herebo, ad Herebum: vt, It clamor cœlo. Et perseuerauit in atroci imprecatione, nam nõ sufficit Adigat me fulmine ad vmbras, dixisse, adiecit, Pallentes vmbras Herebo, nostemque profundam. *Pud. qu. te violo.* Pudor, pro pudicitia abutimur, & bene violo quia pudor sacrosancte custodiendus est. *Aut tua iura resoluo.* Propter illud Vinclo iugali. *Ille meos primus qui me sibi iunxit.* Desideria & voluptates secum abstulit moriens. *Amores.* Quibus amare possim, & bene videtur morã posuisse cum dicit primus qui me sibi iunxit amores. *Seruetque sepulchro.* Id est & defunctus seruet, & qui in sepulchro est, vt Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Coniugis. Sed modo pro mortuo accipiamus. Sane ceremonijs veterum Flaminicam nisi vnum virum habere non licet, quod hic ex persona Didonis exequitur, dolẽtis stuprum admissum in amore Aeneæ, quod supradictis versibus probauit. Ille meos primus, &c. nec Flamini aliã ducere licebat vxorem nisi post mortem Flaminicæ vxoris, quod expeditur quia post mortem Didonis Lauiniam duxit, & quod subrepta vel retenta Creusa ex ipsius quoque cõfessione & prædicatione regia parita fuerit, quod nullum piaculum fore denuntiatur.

4 *Sic effata, sinum lachrymis impleuit obortis.*
Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua mœrens carpêre iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut manes credis curare sepultos?
Esto: ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, non ante Tyro despectus Iarbas,
Ductoresque alij, quos Aphrica terra triumphis
Dines alit: placuone etiam pugnabis amori?

Sinum lachrymis impleuit obortis. Sinus dicimus orbes oculorum, id est palpebras, quæ à palpitatione dictæ sunt. Nam semper mouentur. Impleuit autem ideo, quia lachrymę plerunq; se intra oculos tenent. Et bene præmisit excusationem his lachrymis, commemoratione prioris mariti, quasi propter maritũ fleret, cum amore cogente lachrymaret. *Anna refert.* Mire videtur intellexisse Anna quod sibi suaderi vellet Dido, & est rhetorica suasio, omni parte plena: Nam & purgat obiecta, & ostendit vtilitatem, & à timore persuadet. Et vsus est apto causæ principio, nã cũ aliquid propter nos petimus, beneuolũ nobis eum qui audit facere debemus, cum in aliena causa sententiã dicimus, nos illi beneuolos debemus ostendere, vt habeatur dictis fides, postquã igitur dicendo O luce magis dilecta sorori, ostendit nihil sibi sorore esse carius; Summam rei ponit, an nuptiæ faciendæ sint Solane perpetui mœrens carpere iuuẽta, inde partes rei à persona Didonis, an quia maritum perdiderit alium accipere debeat, Id cinerem aut manes credis curare sepultos. Aeneam, Placitone etiam pugnabis amori? à loco. Nec venit in mentem quorum consederis aruis: à timore, Quid bella Tyro surgentia dicam Germaniq; minas? à causa & vtilitate. Quam tu vrbem soror hanc cernes, à modo, Indulge hospitio causasque innecte morandi, an etiam id dij fieri velint per coniecturam, Diis equidem auspicibus reor & Iunone secunda. *O luce magis dilecta.* Quæ diligatur adhuc, an magis quam lux dilecta? aut dilectior luce. Nam antiqui frequenter pro comparatiuo iungebat particulam *magis.* Tale & illud est, Nate mihi vita quondam, dum vita manebat Chare magis, Terentius, *Nihil videtur mundius nec magis compositum nec magis elegans. Sorori.* Bene Anna dilecta respondit sorori, quia & Dido sic cœpit, Anna soror, Ergo per nomen necessitudinis ostendit, se quæ sunt vtilia persuadere, vt sibi, Parumq; patri tendebat Iulum. *Solane perpetua.* Id est solane mœrens in omne, carperis iuuenta perpetua, ergo continua iuuenta, aut pro iuuentute accipiendum, nam Iuuenta dea illius ætatis est, Iuuentas ætas ipsa iuuenilis, Iuuentus iuuenum multitudo. *Nec dulces natos.* Propter liberos, quæ fuit causa secundi matrimonij: vt Iuuenalis, *Sed placet Vrsidio lex Iulia, tollere dulcem Cogitat hæredem.* Et hysterologia est, nam per Veneris præmia proueniunt nati. Alij male iungunt natos Veneris, Aeneam & Cupidinem. Alii ἐρωτα & ἀντέρωτα dicunt. *Veneris nec præmia.* Id est voluptates. Homerus, τὰ δῶρα ἀφροδίτης. Et volunt quidam τὰ δῶρα δοῦναι esse. *Id cinerem aut manes credis curare sepultos?* Distribuit illud, Ille habeat secum seruetque sepulchro, quia marito iurauerat: vt, Non seruata fides cineri promissa Sichæo. Et bene extenuat dicendo non animã: sed cineres & manes sepultos: Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum corpore dicunt perire. *Esto.* Aduerbium conce-

A concedentis Græcum. *Flexerat mariti.* Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alij intelligunt ægram mariti, vt sit genitiuus singularis: id est tristem propter maritum. Vel ægram ad morbum animi referas, id est vt stulti etiam iudicet in iuuenta, ætate nuptiis abstinere. Æger enim animo dicitur, ægrotus corpore. *Non ante Tyro.* Aut in Tyro, ac si diceret Tyri. aut certe *Tyro* id est de Tyro: vt, Dardanius Hesperia. Quidam autem Lybiæ mariti Lybiestero mariti Tyrij exponunt. * *Despectus Iarbas* Rex Lybiæ, qui Didonem re vera voluit ducere vxorem. Et vt habet historia, cum hæc negaret, Carthagini intulit bellum: cuius timore cum cogeretur à ciuibus, petiit vt ante placaret manes mariti prioris: exædificata igitur pyra se in ignem præcipitauit: ob quam rem Dido, id est virago, quæ virile aliquid fecit appellata est. Nam Elissa proprie dicta est. *Ductoresque alii.* Ergo & Iarbas ductor. Alij autem qualis Iarbas. *quos Aphrica terra.* Derivationes frequenter maiores sunt à principalitate: interdum pares inueniuntur: raro minores. Vn-

B de supra Lacæna notandum diximus. *Triumphis dives.* Id est bellicosa. Et quidam dicunt Afros nunquam triumphasse. Plinius autem secundo historiæ naturalis, & Pompeius Trogus Afros dicunt pompam triumphi primos inuenisse, quam sibi Romani postea vindicauerunt. Liuius autem Andronicus refert eos de Romanis sæpius triumphasse, suasque porticus Romanis spoliis adornasse, merito ergo dives triumphis. *Placitone etiam pugnabis amori?* Acsi diceret, iure contempsisti eos qui displicebant: nunquid etiam placito amori repugnabis? Et est Græcum, pugno tibi. Nam nos pugno tecum dicimus: & placito alij volunt vel vniuersis hominibus, id est coniugali amori, vel legibus dictum.

C 5 *Non venit in mentem, quorum consideris arvis?*
Hinc Getulæ vrbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infremi cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi: quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dijs equidem auspicibus reor, & Iunone secunda
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

D *Hinc Getulæ vrbes.* Ad terrorem *vrbes* posuit. Nam in mapalibus habitabant. *Genus insup. bello.* Vt Quos nulla fatigant Prælia, nec victi possunt absistere ferro. *Infreni.* Aut sequi, & feroces vt ipse contrario, Hi frenum accipere: aut quia equis sine freno vtuntur. *Cingunt.* Non adiuncti sunt sed Cingunt quasi circundant, vt, cingique vrbem obsidione videret. *Inhospita.* Barbara, aspera, & fictum inhospita, cum inhospes non dicatur. *Deserta siti regio.* Inhabitabilis vel raritate aquę. Dicit autem Xerolyben, quæ est inter Tripolin & Pentapolin. Et bene terret dicens iuxta esse aut bellicosas gentes, aut deserta loca: vnde non speratur auxilium. *Lateque furentes Barcæi.* Hi longe sunt à Carthagine. Vnde addidit, Late furentes. Hi secundum Titianum in chorographia Phœnicem nauali quondam vicere certamine. Barce autem ciuitas est vel eorum Pentapoleos, quę hodie Ptolemais dicitur. Nam Cyrene & Barce reginę fuerunt: quę singulis dederunt ciui-

E tatibus nomina. Sed hoc per prolepsin dictum est. *Bella Tyro surgentia.* Necessario ad persuadendum presenti tempore vius est. *Germanique minas.* Propter aurum quod ei (sicut in primo diximus) tulerat. Et *minas* pro ipsis periculis posuit, vt ex precedentibus sequentia accipiamus. *Dijs equidem auspicibus.* Hoc dicit, dii qui sunt auspices matrimonii. Æneam huc venire fecerunt. Nuptię enim captatis fiebant auguriis: vt, Contentique auspice Bruto. Varro de pudicitia. Auspices in nuptiis appellatos auspici * bique ab marito & noua nupta per hos auspices captabantur in nuptiis. *Iunone secunda.* Aut quę preest coniugiis. Quę pronuba appellatur, quamuis & ipsa in libris Augutum preesse dicatur auspiciis, aut quia Carthaginem fouet. *Huc cursum Iliacas vento.* Mire cum alio iter haberent, huc delati sunt, & ideo addidit vento. *Tenuisse.* Perfecisse, implesse.

F 6 *Quam tu vrbem soror hanc cernes: quæ surgere regna*
Coniugio tali: Teucrum comitantibus armis:
Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:

Dum pelago desæuit hyems, & aquosus Orion,
Quassataque rates, & non tractabile cœlum
His dictis incensum animum inflammauit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, soluitque pudorem.

Quam. Qualem vel quantam, pronomen pro nomine. *Vrbem soror hanc cernes.* Mire pro voluntate sororis, vt si quis auaro suadeat spē pecuniæ faciens. *Coniugio tali.* Id est viri fortis, quod ideo non dicit, quia scit à Didone prædictū, & bene in vltimo coniugium posuit, propter quod vniuersa prædicta sunt. *Veniam.* Aut beneficium & beneuolentiam, aut re vera veniam periurij scilicet: vt, Non cineri seruata fides promissa Sichæo. *Tu modo.* Pro tantummodo. *Sacrisq; litatis.* Diis litatis debuit dicere. Nō enim sacra, sed deos sacris litamus, id est placamus. Ergo noue dixit. *Indulge.* Da operam: vt, Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos. *Dum pelago desæ. hyems.* Enumerat quas moræ causas possit innectere. *Aquosus Orion.* Id est dum occidit Orion, quoniam & oriens & occidens tēpestates commouet, & bene Orion opponitur, quia & Ilioneus dixerat, Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion. O corripuit ratione suprædicta. *Quassataque rates.* Hoc ad illud Quassatam ventis liceat subducere classem. *Non tractabile.* Asperum, intractabile. Sub quo tractari nihil possit. *Incensum inflammauit.* Horatius ait, *Oleum adde camino.* Alij non incensum, sed in per se legunt, vt sit Terentianum *Inpendio magis animus gaudebat mihi. Spemque ded. dubiæ menti.* Dubitatiua enim fuerat Didonis oratio dicendo: Si non pertœsum thalami, tedæque fuisset. Ergo iam non ambiget de qua dubitabat, sed sine respectu pudoris palam agit. *Soluitque pudorem.* Propter vincula castitatis, & ad illud respondet, Ante pudor quam te violo, aut tua iura resoluo.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deūm pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis: pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.

Delubra adeunt. Iuxta illud dictum sororis: Tu modo posce deos veniam. Delubrum autem dictum, aut, vt supra diximus, propter lacum in quo manus abluūtur, vel propter tectum cōiunctum, quia vna opera abluitur, aut certe simulachrum delubrū dicimus, à libro, hoc est raso ligno factū, quod Græce ξόανον dicitur. Sane in secundo libro de singulis specieb. delubri iuxta Varronem relatum est, in quibus est species delubri talis, vt præter ædem area sit adsūpta deūm causa, id est spatia relinquantur iuxta aras ministerij causa, ad sacrificia peragenda. Huius moris hic meminisse eum accipere debemus. Principio delubra adeunt, atq; quia delubra quasi solum nomen sine dei significatu posuerat, voluit per aras expūgere diuini nominis causam, licet in continuatione non tam dei fecerit mentionem quam propria deorum nomina intulerit, & quidem cum sacrificationis gratia illis versibus, Legiferę Cereri, &c. vsque, iugalia curę, necnō aræ licet oblique attamen manifestē it. *Aut ante ora deūm pingues spatiatur ad aras, quid enim est spatiatur, quam spatio lati loci obambulat. Adeunt autem proprie dixit, ad maiores enim qui accedit, ait soanori signum. *Pacemque.* Beneuolentiam vt si sine pace tua atq; inuito numine. *Per aras exquirunt.* Vel apud aras, vel inter aras, vt It hasta Tago per tempus vtrumque: Exquirunt autem, id est sacrificando explorant an dii vellent huic rei consentire. Dicendo autem *Per aras.* aruspicalem artem ostendit: vnde est, Spirantia consulit exta. Duo enim genera hostiarum sunt, vnum in quo voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur, Vnde etiam aruspices animales hostias appellant. Sed de exploranda voluntate diuina hic expressit dicendo, Spirantia consulit exta. Animalis vero hostiæ speciem ostendit, vbi Entellum facit Eryci taurum mactantem V. Æn. dicens, Hāc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persoluo. *Mactant.* Verbū sacrorum, cata euphemismon dictum, quasi magis auctum, vnde & magmentum dicebant, quasi maius augmentum. Olim enim hostiæ immolatæ dicebantur mola salsa tactæ: cum vero ictæ & aliquid ex illis in aram datum mactatæ dicebātur per laudationem, per boni

A per boni ominis significationem, vt adolere, nam Mactare est proprie magis augere. *Lectas bidenteis.* Non vacat *Lectas.* Moris enim fuerat, vt ad sacrificia eligerentur oues, quibus nihil deesset: vt in sexto, Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos. *Bidentes* autem dictę sunt quasi biennes: quia neq; minores neque majores licebat hostias dare. Sunt etiam in ouibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent: nec in omnibus, sed in his quæ sunt aptæ sacrificiis inueniuntur. *Legiferæ Cereri.* Leges enim ipsa dicitur inuenisse. Nam & sacra ipsius Thesmophoria, id est legum latio vocatur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuctum frumentum à Cerere, passim homines sine lege vagabantur: quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorũ, postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. Thesmophoria autem vocantur legumlatio, an quia in æde Cereris ære incisæ positę leges fuerunt. *Phœboque.* Qui pręest auspiciis, quibus vrbes reguntur. *Patrique Lyæo.* Qui vt supra diximus, apte vrbibus libertatis est

B deus. Vnde etiam Marsyas minister eius per ciuitates in foro positus libertatis indicium est: qui erecta manu testatur nihil vrbi deesse. Et communis hoc habet sensus, Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quæ vrbi pręsunt, quasi nuptura pro vtilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ sunt nuptiæ. Alij dicunt hos deos quos commemorauit nuptiis esse contrarios, Cereremque propter raptum filiæ nuptias exsecratam, vel ex quo Ioui nupta prælata Iunone repudiata est, nam cùm Eleusinæ Cereris sacrum sit, ædes Iunonis clauditur, item, Cum Iunoni Eleusinæ fit, templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Iunonis licet gustare vnde Cereri sit libatum. Et Romæ cum Cereris sacra fiunt, obseruatur ne quis patrem aut filiam nominet quod fructus matrimonij per liberos constet. Apollinem & Liberum contrarios nuptiis dicunt, qnod ille expers v-

C xoris vulgari amore sit vsus, iste inter Bacchas, non fida connubia sed stupra exerceat, nec nisi raptam coniugẽ habere potuerit, malè ergo inuocat hos Dido, quæ sibi nuptias optat Aeneę, sed sicut prosperis diis vt iuuent, ita aduersis ne obsint sacrificandũ est, vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam: Alij dicunt fauere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Ioui & condendis vrbibus præsit, vt Caluus docet: *Et leges sanctas docuit, & casta iugauit Corpora connubiis, & magnas condidit vrbes.* Nam ideo & aratri sulco clauditur ciuitas, vel quòd eaudẽ terram volunt, & in easdem vrbes exstructas. Similiter & Liber propter Marsyam sicut supradictum est meritò & Apollonam, & in arce coli solet, & muros Troianis instituit. Iure ergo in noua vrbe his sacra fiunt: Iunoni duplici causa quia & Carthagini præest, & matrimonia dat. Est etiam altior sensus: Nam facturi aliquid, antè aduersos placamus deos: & sic propitios inuocamus: vt, Nigram

D hyemi pecudem Zephyris fœlicibus albam. Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quæ propter raptum filiæ, nuptias exsecratur: Apollinem, qui expers vxoris est: Liberum, qui nisi raptam coniugem habere non potuit: & sic Iunonem conciliat. *Cui vincla iugalia curæ* Quia est & Curetis, & matrona, & regina. Hanc Varro pronubam dicit, vnde & AEolo nuptias pollicetur, & AEneæ & Didoni coëuntibus adest, cum dicit Prima & Tellus & pronuba Iuno, & in septimo vbi contra votum suum Lauiniam promissam vidit Aeneæ, ait, & Bellona manet te pronuba, hoc est non ego quæ soleo. *Candentis.* Candidæ: participium est pro nomine. *Media inter cornua fundit.* Non est sacrificium, sed hostię exploratio, vtrum apta sit. *Ante ora deum.* Ante simulacra. *Pingues.* Plenas vel sanguine delibutas, vt: Pecudumque cruore Pingue solum. *Spatiatur ad aras.* Ma-

E tronæ enim sacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quasi cum quodam gestu: vnde Sallustius, *Saltare elegantius quam necesse est probæ.* Quidam genus sacrificij appellant quo veteres cum aras circuirent & rursus cũ reuerterentur, & deinde consisterent dicebant minusculum sacrum. An hoc ad impatientiam amoris referendum est, quo iactata Dido, loco stare non poterat iuxta illud, Vritur infelix Dido totáque vagatur Vrbe furens. *Instauratque diem donis.* Muneribus, quæ aut diis offerebat: aut donabat Tyriis vel Troianis. Instaurat autem ideo, quia iam supra sacrificauerat: vt, Simul Aeneam in regia ducit Tecta, simul diuũ templis indicit honorem. Sanè quidam donis sacrificiis volunt nam & templa donaria abusiue dicuntur, vt est, Ductos alta ad donaria currus. *Inhians.* Intenta per solicitudinem. *Spirantia.* Id est Palpitantia: quasi adhuc vi-

F ua. *Consulit exta.* Proprie dixit, Aruspices enim exta consulere dicuntur cum inspiciunt. Exta singulare non habent, vt arma.

8 *HEV vatum ignaræ mentes: quid vota furentem,*
Quid delubra iuuant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum viuit sub pectore vulnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum

Nescius: illa fuga syluas, saltusque peragrat.
Dictæos, hæret latrì lethalis arundo.

Heu vatum ignaræ mentes. Non sacerdotes vituperat quasi nescios futurorum, sed vim amantis exprimit: & inde vituperat sacerdotes, Ignaræ ergo amoris reginæ, qui admonuerunt non crediturum. Quia illa alias causas litationes prætendebant, & ideo vota non perficiebant: Nam omnia futura a sacerdotibus prædicta esse, sequens indicat locus: vt, Multaque præterea vatum prædicta priorum. *Est.* Verbum indeclinabile. Nam frequêter deficit. Fit autem huius posito edo es est. Inuenimus (sed quod abolitum est) & Edo edis edit. Vnde est Edere & Comedere? quod hodie dicimus. Nam ab eo quod est Es, esse & comesse facit: quo tempore etiam pro præsenti vtimur, vt volo esse. Nam in defectiuis tempora pro temporibus ponimus: vt odi, noui, memini: odisse, nosse, meminisse: etiam pro præsenti ponuntur: non odire, nouire, meminere, nec enim possumus dicere. *Mollis flamma.* Vtrum mollis flamma, an mollis medullas. *Tacitum.* Tacendum & pudore plenum. De quo tacuerit etiam nunc apud alios, an apud Æneam tacitum, quia sorori iam confessa est. *Viuit.* Nonnulli hoc loco viuit pro vescitur dictum accipiunt. *Sub pectore vulnus.* Vt, Vulnus alit venis. *Vagatur.* Potest accipi vagatur dum opera ostendit Æneæ. *Vrbe furens.* Furor enim est amor, in quo nihil stabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quasi instabilis & infans. qui non potest fari. Vnde est Incipit effari, mediaque in voce resistit. *Qualis conlecta cerua sagitta.* Satis congrua comparatio. Singula enim singulis, ceruam Didoni, sagittam amori, pastorem Æneæ, nemora vrbi, ictum lethalem amori mortifero comparauit. *Incautam.* Nomen perituris accommodatum, vt Fallit te incautum pietas tua, &, Excipit incautum Triton. *Cressa.* Cretensia, Nam Græce Cres, vnde & Cretes & Cresia, & latine Cretensis facit, vnde & Cretensia. *Agens telis.* Vrgens, persequens. *Nescius.* Aut nescius quod fuerit, aut ignoratus & latens: non qui ceruam nesciret. Et rara sunt verba, quę per contrarium significant. Nam vector cum sit proprie qui vehit, inuenimus etiam eum vectorem dici qui vehitur: vt Lucanus, *Vectorq; patiens tumidum superstrauit amnem.* Tale est formidolosus, cum sit timidus, & timendum significat. Cum enim exigat ratio, vt nomina verbalia agentis habeant significationem: pro passiua significatione pleruque ponuntur. Quidam nescius ad Æneam referunt qui nescit amore suo vulneratam reginam. *Fuga* Cursu: vt, Simul arua fuga, simul æquora verris. Nam intelligere non possumus fugam, cum dicat peragrat. *Peragrare* enim est circumire inquirendo. *Dictæos.* Cretenses, Ceruæ vulneratæ dictamum quærunt, quæ gustata feræ vulneribus tela depellunt: vt in duodecimo legimus, Non illa feris incognita capris Gramina. *Lethalis arundo.* Propter futurum omen Didonis, & admiranda copia loquendi, lethalis arundo, sagitta, volatile ferrum.

Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, vrbemque paratam
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem labente die conuiuia quærit:
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, vbi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sydera somnos:
Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
Incubat: illum absens absentem auditque, videtque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem:
Non cœptæ assurgunt turres. non arma iuuentus
Exercet, portusve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

Sidonias. Pygmalionis, vel Sychæi. Quod supra ait Auari Pygmalionis opes, &, Ignotum argenti pondus & auri, & hoc additum propter illud Omnibus exhaustos iam casibus omnium egenos. *Vrbemque paratam.* Paratam ad illud pertinet, quod Æneas propter ciuitatem nauigat. Et omnia ei ostendit Dido quibus posset inducere, & parata ideo vt sit impendiũ quærentib. sedes.

Sed

A Sed alij mouent quæstionem quomodo *paratam*, cum paulo post inferat, Pendent opera interrupta, minæque murorum, sed *paratum* potest dici, cui etiam paululum supersit: vnde est Minæque murorum ingentes. Nam ideo alibi, Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi. *Incipit effari, mediaque in voce resistit.* Sic Horatius: *Cur facunda parum decoro inter verba cadit lingua silentio? Labente die.* Ad conuiuia retulit, peringratum est quia in vtu non erant prandia: vt Iuuenalis: *Exul ab octaua Marius bibit. Demens.* Quia ea quæ nouerat, audire cupiebat. *Narrantu ab ore.* Vt eum intueretur. & hoc loco per omnia amantis adfectus exprimitur. *Obscura luna.* Id est nox. Nam nihil tam contrarium Lunæ est, quam obscuritas. Aut ideo nox obscura Luna, quia nec semper, nec eadem hora oritur. *Vicissim* autem ideo quia per diem Sol lucet, illa per noctem, ergo apparens diuinum lumen, id est Solis reprimit: An ipsa Luna suum lumen reprimit occidens
B & se obscurans. *Sola.* Sine eo quem amabat. Nam regina sola esse non poterat. Est autem Plauti, qui inducit inter multos amatorem positum dicentem quod solus sit. Vt ipse alibi, Me sine sola vides: quam constabat Antonij castra comitatam, sed Sola sine amatore tuo. *Mœret.* Si diphthongum habeat vt hoc loco tristis est significat: aliter militat, vt meret paruo. Sane mereor aliud est. *Vacuas* Aut sine Aenea & Troianis, aut magna, vt Vacua atria circum Intenti ludo. *Relictu.* Potest intelligi ab Ænea. *Incubat.* Quasi inuita. *Absens absentem.* Vnum sufficeret. Sic Et fratrem ne desere frater. Terentius, *Præsens præsentem eripi, abduci ab oculis. Imagine capta.* Ob amati similitudinem. *Infandum* Iuxta iudicium reginæ vt illa sentiebat, vult enim eam culpæ eximere, alij infandum, quia falli non potest accipiunt, hoc est ipsam libidinem in cuius vicem nihil
C subponi potest. *Non cœptæ adsurgunt turres.* Contra illud Pars ducere muros. *Non arma iuuentus Exercet.* Aut in armis se exercet, aut sic dixit quemadmodum illud, Ferrum exercebant. *Portusve.* Quod supra 1. Æn. Hic portus alij effodiunt. *Propugnacula.* Quibus porro pugnatur. *Imperfecta.* Cœpta & omissa. *Minæ.* Eminentiæ murorum: quas pinnas dicunt, hinc & eminere dicimus, vt in primo Æn. Geminique minantur, quidam minæque ad interrupta opera referunt atque imperfecta sunt sic videantur ruinam minantur.* *Æquataque machina cœlo.* Exposuit quid sint ruinæ murorum ingentes.

10 *Quam simul ac tali persensit peste teneri*
Chara Iouis coniux, nec famam obstare furori,
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
D *Egregiam vero laudem, & spolia amplа refertis,*
Tuque puerque tuus magnum & memorabile nomen
Una dolo diuûm si fœmina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactosque Hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petisti.
E *Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem,*
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio seruire marito,
Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.

Simul. Postquam. *Tali.* Quali vtitur infœlix Dido. *Peste.* Amore, incendio: vt, Toto descendit corpore pestis. *Nec famam obstare furori.* Honestam scilicet. Nam τὸν μίσσον est. *Furori.* Iam non amori. *Adgreditur.* Cum calliditate loquitur. Et quasi ex præparato vel ex insidiis, vt alibi 1111. Georg. Facile vt somno adgrediare iacentem. *Saturnia.* Vbi nocituram Iunonem poëta vult ostendere Saturniam dicit, scit enim Saturni stellam nocendi facultatem habere, vt alibi: Irim de
F cœlo misit Saturnia Iuno: & Saturnique altera proles Irarum tantos voluit &c. Vbi autem propitiare eam promittit ait, Iunonis magnæ. & iterum, Adsit lætitiæ Bacchus dator & bona Iuno. *Egregiam vero laudem.* Ironia est, inter quam & confessionem sola interest pronuntiatio. Ironia autem est, cum aliud verba, aliud continet sensus. Sane huius verbi initium tractū est, quia proprie egregium dicebatur, quasi in grege amplissimum, quod emineret ex grege. Singula autem hic pronuncianda sunt, & memorandum in singulis verbis habentes in singula inuidiam. *Spolia amplа refertis Tuque.* Translatio rei militaris, referre enim spolia victores ex victis dicuntur. *Puer.* Filius, παῖς puer Græce dixit. Vt Horatius *Pueroſque Lædæ. Fœmina.* Bene fœmina qualis mortalis obponitur, vt Mixta deo mulier, pro mortali intelligendum est. *Duorum est.* Bene cessit

masculino fœmininum. *Adeo.* Multum, valde: vt Terentius, *Adulescentem adeo nobilem. Veritam te mœnia nostra* Propter illud, Haud tanto cessabit cardine rerum. *Mœnia nostra.* Iunonis hospitium. Nam legimus, Quo se Iunonia vertant Hospitia: & Nostra Græce dixit. *Modus.* Finis. Iuuenalis, *Nullo quippe modo millesima surgit Pagina. Sed quis erit.* Achaiimos. *Aut quo nunc certamine tanto* Quo nunc Aut quo, aut ad quam rem, aut quid opus est tanto certamine? Aut figurate quo tibi hoc, id est quo nunc certamen tantum, aut quis modus erit in tantò certamine, aut quousque, vt vique extrinsecus accipiamus. *Quin potius.* Pro, Cur non. *Pacem æternam.* Non inducias temporales. *Pacti sque hymenæos.* Licet tabula de Hymenæo in primo libro enarrata sit breuiter, tamen plenior talis est: Hymenæus Athenienſis adeo pulcher fuit vt adolescens puella putaretur: Is cum vnam virginem nobilem ipse mediocriter ortus adamasset, eiusque nuptias desperaret quod vnum poterat sequendo puellam amori satisfaciebat: Sed cum Athenienſium nobilissimæ virgines Eleusinæ Cereri sacra facerent, subito aduentu pyratarum raptæ sunt, inter quas etiam Hymenæus qui illo amatam fuerat secutus, tanquam puella raptus est. Sed cum pyratæ prædam per maria longa portasset in desertã regionem delati, ac fatigati somno se dederunt, quos cum vniuersos occidisset Hymeneus, relictis ibi virginibus Athenas reuersus est, petiitque à ciuibus, vt si virgines quæ raptæ fuerant reduxisset, dilectę nuptias impetraret, quas cum reduxisset, optatam in matrimonium virginem meruit, quod coniugium quia felix fuerat placuit omnibus Athenienſibus omnibus nuptiis Hymenæi nomen interesse: Est etiam alia ratio vocabuli: Nam Ymen quædam membrana quasi virginalis puellæ esse dicitur, qua rupta quia desinat esse virgo, hymenæi nuptiæ dictæ. *Habes tota quod mente petisti.* Propter illud, Nostram nunc accipe mentem. *Ardet amans Dido.* Plus dixit hæc quam Venus impetrauerat, illa enim dixerat: Sed magnò Æneæ mecum teneatur amore, hæc dixit Ardet, & *Traxit furorem,* traxit autem dixit, vt spiritum trahere dicimus. *Communem hunc ergo populum.* Vtrum ad solum Carthaginenſem retulit quem velit sibi communem esse cum Venere, an vtrumque, id est Tyrios & Troianos. *Paribusque regamus Auspiciis.* Æquali potestate. & ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Et dictum est à comitiis in quibus hisdem auspiciis creati, licet non simul crearentur, paré tamen habebant honorem propter eadem auspicia. Vnde & consules pares sunt, cum necesse esset vt vnus prior crearetur. *Phrygio seruire marito.* Eloquenter. Emphaticos: ac si diceret exuli. Nonnulli autem per fallaciam Iunonis dictum accipiunt. *Liceat.* Id est non necesse sit, sed in voluntate sit Didonis si velit, vt supra Paribus auspiciis, non imperio. Potest enim imperium par non esse cum auspicium par sit. Alij inuidiose dictum volunt, liceat Phrygio marito, id est qui victus est, non dixit nubere, sed seruire. Quidam seruire dubitant vtrum Didonem an Tyrios dixerit. Sane hic coemptionis speciem tangit. Coemptio enim est vbi libra atque æs adhibetur, & mulier atque vir in se quasi emptionem faciunt, quod ante iam in primo Georgicorum, Teque sibi generum Thetys emat omnibus vndis. Quoniam coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet liberis conditionem liberis seruitutis. *ait enim Liceat Phrygio seruire marito,* & in lib. 1. Geor. Tibi seruiat vltima Thyle, quoque omnis iste mos coemptionis, & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conuentio dicitur, subiunxit, Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ, quid est enim aliud dextræ quam in manum conuenire, quæ conuentio eo ritu perficitur, vt aqua & igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam Iure Pontificio in matrimonium necesse est conuenire. Sciendum tamen in hac conuentione Æneæ atque Didonis, vbique Virgilium in persona Æneæ Flaminem, in Didonis Flaminicam præsentare. *Dotales Tyrios.* Regiam spectauit personam. *Permittere dextræ.* Quasi per manus coniunctionem secundum ius locutus est.

11 *Olli (sensit enim simulata mente locutam,*
Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter vnam
Esse velit Tyriis vrbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera iungi.
Tu coniux, tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. tum sic excepit regia Iuno:

Olli

A *Olli.* Aut illi, aut tunc. Cætera per parẽthesim dicta sunt. Ordo enim est, Olli sic contra est ingressa Venus. *Simulata mente.* Hoc est talibus aggreditur. *Quo.* Pro vt, Pronomen pro coniunctione causali. *Libycas aduerteret oras.* Absolutior hæc quidem est elocutio. sed verior & magis figurata illa, Libycas auerteret oras. Nam plerumque trahitur Schema, vt aliquo ituri non ad locum, sed de loco ponamus significationem: vt si dicas, De Campania abeo in Tusciam, abeo honestius est quam si dixeris eo. Nec hoc tantum hoc loco facit, sed pluribus. Hinc est enim, Ripamve iniussus abibis? *Ingr ssa Venus.* Calliditatis est, vt supra, habet enim hæc vox insidiarum significationem. *Quis talia demens.* Deest nisi, vt nisi demens. *Aut t.m.c.b.* Non dixit possit, quod autem addidit, *Si modo quod memoras*, oblique dum consentit, docet fieri non posse. *Fortuna sequatur.* Aut subauditur tortunæ prospera, aut hoc ad casum pertinet. *Fatis incerto feror.* Bene o-

B mnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. Alij sic exponunt, quia scio fatis aliud videri, ideo de Iouis voluntate nunc dubito. Ergo fatis propter fata. Sane oratorie & blanditur & pugnat, sed non palam, dicendo incertam se esse de voluntate fatorum. *Aut fœdera iungi.* Si *fœdera*, per se plenum est: si *fœdere*, ad populos pertinet. *Tu coniux.* Dicendo coniux, ostendit eam non posse ignorare impossibile esse quod petit. *Tibi fas animum tentare precando.* Sic Æolus, Tuus ô regina quid optes Explorare labor. *Perge. sequar.* Per. te incipiet. Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante enim est Iunonis officium ex matrimonio: sic vius venerius. Vnde paulo post, Adero, & tua si mihi certa voluntas. *Tum.* Quidam ordinis esse volunt, tunc temporis. *Ex epit.* Subsecuta est: & potest excepit, pro insidiose respõdit, accipi, vt, Æmulus exceptum Triton, &, Excipit incautum.

C

12 *Mecum erit iste labor, nunc qua ratione, quod instat,*
Confieri possit, paucis, aduerte, docebo.
Venatum Æneas, vnaque miserrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commista grandine nimbum,
Dum trepidant alæ saltusque indagine cingunt,
D *Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.*
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido dux & Troianus eandem
Deuenient: adero, &, tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit, non aduersata petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.

E *Iste labor.* Scilicet explorationis à Ioue. Quod dixerat si Iuppiter vnum. *Quod instat.* Quod fieri volo. *Confieri. con* abundat: vt, Fata renarrabat diuum cursusque docebat: Quamuis veteres indifferenter confieri dicebant. *Paucis aduerte.* Id est animum aduerte, parte pro toto vsus est. Et aut aduerte paucis, aut paucis docebo. *Miserrima Dido.* Aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidijs circunuentam, aut miserrima quæ perdiderit castitatem. *Nemus.* Pro syluis & montibus. *Vb.* Hoc loco pro Cum. *Titan* Sol, vnus enim de Titanibus Yperionis filius contra Iouem non fecit. *Retexerit orbem.* Quem nox tegebat. Ergo inluminauerit, huic contrarium, Quotiens humentibus vmbris Nox operit terras. *Nigrantem.* Nigrum: participium pro nomine, sine verbo, & quæritur quis prius nigrantem dixerit. *Alæ.* Equites: ob hoc alæ dicti, quia tegunt pedites, alarum vice. *Indagine.* Ferarum inquisitione. Et quidam cum vestigatoribus alato-

F rum mentionem inductam accipiunt. Nam indaginem vestigatorem ipsum tradunt. Alias vero alatores qui dextra & sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire. *Trepidant* vero hoc loco sensim accipiunt, non vt alibi festinant, vt, Hic me dum trepidi: quia saltus non cursu, sed sensim cinguntur. Quidam trepidant ab equis, qui hodieque trepidare dicuntur appellari putant. Cato, *Sedere non potest in equo trepidante. Desuper infundam.* Quia aer est Iuno. Bene ergo hic se facturam dicit quod habet in potestate. *Nocte opaca.* Nubium caligine. *Omne ciebo.* Pro totum. Omne enim, numeri est: totum, quantitatis. *Tua si mihi certa voluntas.* Id est, si etiam tuum subsequatur officium. Quia Iuno coniugium, Venus causa coniunctionis sit. Igitur Iuno nil se posse adnuntiat, nisi voluntas Veneris adfuerit. *Certa.* Autem firma, quia

promiserat. *Connubio.* Hoc Veneri contrarium est, & hic est dolus quem intellectura est & risura. *Nu* naturaliter longa est ab eo quod est nubere: vt, Connubia nostra Reppulit: sed modo metri causa corripuit. *Hic Hymenæus erit.* Id est hæ erunt nuptiæ. Sane de Hymenæo licet superius dictum sit, tamen sunt etiam aliæ opiniones, nam alij hunc Veneris & Liberi filium dicunt primum nuptiis prospere vsum, ob quod in nuptiis vocatur, vnde nuptiale carmen hymeneus. Alij nuptiarum inuentorem tradunt, & ideo carminibus decorari, quod exemplum ab eo proditum vbique seruatur. Cornelius Balbus Hymenæum ait Magnetis filium, musicæ artis peritum, pulchritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris & Alteæ religiosis cantibus celebrat, expirasse, propter quod vitalis honor nuptiis adtributus est, vt celebratio nominis eius nuptiarum iungendarum perpetuum numen esset. *Non aduersata.* Legitur & *Auersata. Repertu.* Vel compertis vel deprehensis. Cur autem dolis repertis risit, qui altius intelligunt sic tradunt, hoc est quos iampridem compererat cum Ilium obpugnaretur. A B

13 *Oceanum interea surgens aurora reliquit:*
It portis iubare exorto delecta iuuentus:
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem. C

Iubare exorto. Nato Lucifero. Nam proprie iubar Lucifer dicitur, quod iubas lucis effundit. Vnde etiam quicquid splendet, iubar dicitur, vt argenti, gemmarum. Est autem Lucifer interdum Iouis, Nam & antiqui iubar quasi iuuar dicebant. Plerunque Veneris stella. Vnde Veneris dicta est: vt, Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes. Alij iubar Solem, alij splendorem sidernm dicunt. Sane modo Hysteroproteron est in sensu, Nam Lucifer iubar est. Iubar enim præcedit Auroram: & facit hoc iubar huius iubaris. *Retia rara, plagæ.* Multi diuidunt, vt sic retia rara maiora: plagas vero minora intelligant. Alij plagas per definitionem accipiunt: vt intelligant quę sunt retia rara, plagæ. Sane sciendum proprie plagas dici funes illos quibus retia tenduntur circa imam & summam partem. Ergo Retia, rara, plagæ, lato venabula ferro, subauditur portantur, aut Zeugma est, ruunt. *Lato venabula ferro.* Lati ferri, venabula autem ob hoc dicta, quia apta venatui, quasi excipiabula. *Massili.* Massyliorum gens est haud longe à Mauritania: & Massyli legendum per vnum *l*, litteram, ne non stet versus. *Sy* enim longa est: vt, Hic mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos. *Et odora canum vis.* Plus enim est quam si diceret multitudo. Vt Sallustius, *Qua tempestate ex ponto vis piscium erupit.* Ergo vim aut multitudinem, aut ad naturam retulit. *Odora* autem non olens, sed odorem inueniens, ergo improprie dixit. Nam odorum est quod ex se odorem emittit, non quod odorem sequitur: vt Statius, *Et odoro vulnere pinus.* Sic est, Et inter odoratum lauri nemus, pro odorum. Nam odoratum est quod aliunde odorem accipit, vt odoratum templum. Tria ergo sunt: odorum, quod per se olet: odoratum, quod aliunde odorem accipit, vt odoratum templum. Odoriferum, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit hic dicere. *Cunctantem.* Morantem. atqui amatrix ad eum quem amabat debuit festinare: sed pathos naturale superat: vt mulierem & reginam ostendat, vt Terentius *Dum moliuntur, dum comuntur, annus est* Deinde hæc morabatur iam studio placendi. Hic enim inducitur veste, armis, auro, vel purpurea comptior, cum supra naturalis pulchritudinis gloria contenta sit, vt Regina ad templum forma pulcherrima Dido. *Ad limina.* Ante, vel apud. *Primi.* Principes, vt vna omnes iuuenum primis & bene reginæ officio primi adsunt, quia de plebe dixerat: It portis iubare exorto delecta iuuentus. Et, Massylique ruunt equites. *Stat sonipes.* Adest, præsens est. Nam si *stat* simpliciter accipias, vituperatio est. Quia legimus, Stare loco nescit. Denique sequentia dictum hoc explanant: vt, Ac frena ferox spumantia mandit. *Spumantia.* Spumas vomentia: vt naufragum mare, quod naufragos facit. *Tandem.* Hoc ad illud redditum, Reginam thalamo cunctantem. *Sidoniam picto chlamydem circundata* D E F

data

A *data limbo.* Veteri ceremoniarum iure præceptum est: vt, Flamen venenato operta sit. Operta autem cum dicitur Pallium significatur, Venenatum autem infectum quod ipse ait in Bucolicis: Alba nec Assyrio fucatur lana veneno, hic vero cum dicit Sidoniam, ostendit Tyriam & purpuream dederat infectam, chlamydem autem Pallium esse quis dubitet. Præterea Flaminicam habere præcipitur arculum, rigam, venenatum, fibulam, de Venenato dictum est. Arculum vero est virga ex malo Punico incuruata, quæ sit quasi corona, & ima summaque inter se alligatur vinculo laneo albo, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autē dialis omni sacrificatione vti debebat. Virgilius ergo propter nominum & intellectus difficultatem aliter omnia comprehendit, nam pro Pallio chlamydem, pro venenato, id est infecto, Sidoniam Arculum vero & fibulam ex auro factam commemorat, dicendo Cui pharetra ex auro crines nodantur in aurum, quod in arculum potest referri, nam de fibula manifestum est cum ait: Aurea purB puream subnectit fibula vestem. Subnectit autem quid aliud est, quam sursum nectit, ac per hoc succinctum facit? Vestem vero possumus rigam accipere, quia riga genus est vestis. Sciendum sane sicut supra dictum, vbique Didonem Flaminicam ostendi. *Limbo* Limbus est, vt supra dictum est, fascia quæ ambit extremitatem vestium, secundum antiquum ritum: vt, Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura. *Cui Pharetra ex auro.* Deest erat, & amat Poëta iterare voces, vel pretiosas, vel necessarias, vel optabiles: Preciosas, vt 1. Æneid. Ærea cui gradibus surgebant limina. 7. Æneid Aurea pectoribus demissa monilia pendent: Necessarias item, 7. Æneid. Ab Ioue principium generis, Ioue Dardana pubes. Optabiles ita, Humilemque videmus Italiam. *Crines nodantur in aurum.* Veluti retiolum dicit, quod colligit comas, quæ Græcè κρωβύλος
C dicitur.

14 *Nec non & Phrygij comites, & latus Iülus*
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omneis
Infert se socium Æneas, atque agmina iungit.
Qualis, vbi hybernam Lyciam, Xanthyque fluenta
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratque choros: mistique altaria circum
D *Cretesque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:*
Ipse iugis Cinthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.

Ipse ante alios. Quia amabatur, & ideo ei dat pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. *Pulcherrimus.* Ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur, alibi epitheta Æneæ dat, cum religiosum ostendit dicit pium, cum fortem magnanimum. *Vbi.* Hoc est cum. *Hybernam Lyciam* Non
E asperam, sed aptam hyemare cupientibus. Sic enim se habet natura religionis: Sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam constat Apollinem sex mensibus hyemis apud Patharam Lyciæ ciuitatem dare responsa (vnde Pathareus Apollo dicitur) & sex mensibus æstiuis apud Delum. Ergo Hybernam vtrum quod ibi hyemare soleat, an frigidam, an hyeme temperatam, an quam hyberno tempore deserere soleat. *Xanthique fluenta.* Que, pro vel posuit. Hoc enim dicit, vel cum Xanthum, vel cum Lyciam relinquit, vt est, Suspectaque dona Præcipitare iubet, subiectisque vrere flammis. *Deserit.* Relinquit, vt Desertosque videre locos littusque relictum. *Delum maternam.* Quæ Latonam fugientem, dracone Pitone insequente, suscepit. Et hoc ideo quia sicut dictum est, sex mensibus æstiuis apud Delum responsa dat. *Inuisit.* Repetit, per quod ostendit
F relicta Delo ad Lyciam transire. *Apollo.* Apollini Æneam vel propter sagittas, quibus in venatu vtebatur, comparat: vel certe propter futurum infœlix matrimonium. vt enim supra diximus, nuptiis est hoc numen infensum. Vel Apollini Aeneam, vt in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ esse non possunt. *Choros.* Sacra. *Cretes.* Ab eo quod est Cres. *Dryopesque.* Populi sunt iuxta Parnasum: vt, Dryopumque trahens Erasinus Aristas. Erasinus vero fluuius est. Hi populi ab Hercule victi Apollini donati esse dicuntur. *Pictique Agathyrsi.* Populi sunt Scythiæ colentes Apollinem Hyberboreum, cuius logia, id est responsa, feruntur. Picti autem non stigmata habentes: sicut gens in Britania, sed pulchri, hoc est cyanea coma placentes. Hos Melissus ab Homero Achabas appellari ait, qui propter scientiam sagittarum Apollini sunt

gregales, ſicut Cretes. *Cynthi* Mons eſt Deli Cynthos. *Fluentem.* Vnguentatum odoribus abundantem, aut prolixum & effuſum, vt τὸν ἀκροκόμην ſignificet. *Fronde premit.* Id eſt comprehenſo crine efficit ne fluat. *Fingens.* Componens. *Implicat auro.* Non frontem ſed crinem qui eſt illi retrorſum in nodum collectus. *Tela ſonant.* vt in nono, Pharetramque fuga ſenſere ſonantem. *Humeris* vero aut in humeris aut ex humeris. *Haud illo ſegnior.* Id eſt non illo deformior. Nam plerunque virtus & pulchritudo per ſe inuicem componuntur. Hinc eſt, Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus. Nam Herculi ſatis incongrua eſt pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat, *Quid nam fortis eſt?* Id eſt pulchra. *Egregio.* Præclaro: Et ſic dicimus quaſi extra gregem.

15 *Poſtquam altos ventum in montes atque inuia luſtra,*
Ecce feræ ſaxi deiecta vertice capræ
Decurrêre iugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos, atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, monteſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: iamque hos curſu, iam præterit illos:
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.

Luſtra. Latibula ferarum vel luporum: vnde & lupanaria meretricum, luſtra dicuntur. *Ecce* Aduerbium demonſtrationis eſt, vt oſtenderet velociter factum, & bene hac particula vtitur, facit enim nos ita intentos, vt quæ dicuntur putemus videre. Ita enim capreæ ſuſpenſionis ſuper ſaxa currunt, vt putes cadere illas cum exiliunt. *Feræ capræ.* Hoc eſt capreæ. Et bene aptat deſcriptionem ad ſpecies: vt ceruis campos, capreis ſaxa permittat. *Saxi.* Pro montis, vt Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor. *Feræ capræ.* Quas Græci αἰγάγρους vocant. *Decurrêre.* Bene præterito vſus eſt tempore ad exprimendam nimiam celeritatem. Oſtendit enim iam factum. Sane decurrere iuxta analogiam dixit, non vt imperiti putant decurrerunt. *Tranſmittunt.* Celeriter tranſeunt: præcipue tranſmittere eſt de loco ad locum tranſitio. *Puluerulenta.* Num ceruorum puluerulenta agmina, quæ puluerem faciunt, vt, Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas. *Glomerant.* Pro inuoluunt. Alias pro in vnum contrahunt, vt, Quem circum glomerati hoſtes, vel glomeratim eunt. *Gaudet equo.* Gaudet quod acrem equum habeat, & velocem. *Iamque hos curſu.* Id eſt modo: vt, Iam eadem digitis, iam pectine pulſat eburno. Et bene puerilem oſtendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. *Pecora inter inertia votis.* Bene per contemptum pecora, cum ea ſint pecora quæ non ſylueſtri, ſed humano vſui aluntur. Inertia autem pro ignauis & innocuis poſuit, & hoc ad capras & ceruos retulit, vt in Georgicis, Inbelles dant prælia cerui. Nam iners proprie quid ſit Lucilius declarat, *Vt perhibetur iners ars in quo non erit vlla. Monte leonem.* Per tranſitum tangit hiſtoriam. Nam Aſcanius præter Iulum & Ilum quæ habuit nomina, etiam Dardanus & Leontodamus dictus eſt, ad exſtinctorum fratrum ſolatium. Ideo nunc eum dicit optare aduentum leonis. paulo poſt, Dardaniuſque nepos Veneris. Conſtat etiam Æneam Dardanum dictum, vt oſtendit Virgilius, Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus. Item, Ilioneus, Hinc Dardanus ortus, Hic repetit. Nam latenter illud nomen oſtendit.

16 *Interea magno miſceri murmure cœlum*
Incipit: inſequitur commiſta grandine nimbus.
Et Tyrij comites paſſim, & Troiana iuuentus,
Dardaniuſque nepos Veneris, diuerſa per agros
Tecta metu petiêre: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & Tellus & pronuba Iuno

Dant

A *Dant signum: fulsere ignes & conscius æther*
Connubij, summoque vlularunt vertice Nymphæ:
Ille dies primus lethi, primusque malorum
Caussa fuit. neque enim specie famave mouetur.
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.

B *Commista grandine nimbus.* Secundum Iunonis promissa, His ego nigrantem commista grandine nimbum. Et bene etiam grando dicitur: quia poterat nimbus contemni facilius, Murmur autem cœli ad infaustum omen pertinet, quia tonitru dirimuntur auspicia. *Nepos Veneris.* Quidam indecenter dictum volunt, vt Venus auia sit. *De montibus amnes.* Ne vel inuestigare possint Tyrij reginam. *Deueniunt.* Bene supprimit rem pudendam, sic Terentius, *Quid tum factue? fateor. Prima & Tellus.* Satis perite loquitur. Nam secundum Etruscam disciplinam nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ vel cœli dicitur. Quidam sane, Tellurem præesse nuptiis tradunt, nam & in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines vel cum ire ad domum mariti cœperint, vel iam ibi positæ diuersis nominibus, vel ritu significant. *Et pronuba Iuno.* Quæ nubentibus præest. Iunonem autem dedisse signa per tempestatem constat & pluuias, quæ de aere fiunt. Varro pronubam dicit quæ
C ante nupserit neque vni tantum nupta est, ideoque auspices deliguntur ad nuptias. *Fulsere ignes.* Vt dei nuptiales. Varro dicit, *Aqua & igni mariti vxores ducebant.* Vnde hodieque & faces prælucent: & aqua petita per fœlicissimum puerum aliquem, aut puellam de puro fonte, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lauari. Alij fulsere pro malo omine positum volunt. Cum enim ait fulsisse ignes, infaustum connubium videtur ostendere, quia actio perimetur cum de cœlo seruatum est, & bene hoc totum ad Iunonem refertur, quia aer esse dicitur, Vnde aquas cum ignibus dedit. *Vlularunt.* Bene elegit medium sermonem. Nam ait Lucanus, *Non tu lætis vlulare triumphis.* In luctu autem vlulare non dubium est. Et ideo medium elegit sermonem, quia post nuptias mors consecuta est. Nonnulli ita ac-
D cipiunt, quod vlulare veteres etiam in sacris dicebant, ex Græca consuetudine. Ergo vlularunt Nymphæ, quasi nuptiarum sacra celebrarunt. Græci autem ὑλολυγμὸν appellant, nam & primam congressionem ὑλολυγῶ, dicunt, quod Virgilius ostendit, magnoque vlulante tumultu. *Specie famave mouetur.* Species rerum Didonis præsentium est, quod quasi aspicitur: fama autem rerum absentium. Hoc ergo dicit, Non eam mouet, nec præsens deformitas, quod non in thalamo, sed in spelunca concubuerat: sed nec futura mox fama. Alij fama accipiunt facta qualitate aut respectu honestatis τῷ πρέποντι. adeo illam nec Tyriorum pudebat videntium talia, nec aliarum gentium quæ audiebant. Ergo fama deest mala. *Meditatur.* Exercet: sic Horatius, *Et horridam cultu diluuiem meditatur agris.* Nec incongrue dictum. Actus enim est in ipsa meditatione. Nam exercitium meditatio est. Sciendum tamen est hoc hodie in vsu
E non esse. *Prætexit.* Prætegit. *Culpam.* Vt supra, Succumbere culpæ.

17 *Extemplo Libyæ magnas it fama per vrbes:*
FAMA, malum quo non aliud velocius vllum:
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parua metu primo, mox sese attollit in auras:
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
F *Illam terra parens, ira irritata deorum,*
Extremam (vt perhibent) Cœo, Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)

Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per vmbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno:
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat vrbes:
Tam ficti pranique tenax, quam nuntia veri.

Fama malum quo. Diffinitio est, vt *quo* ex præcedenti pendeat nomine: quanquam alij *qua* legant. Sane *quo* nisi diffinitio sit, legi non potest: nec enim procedit, vt ordo sit: Fama quo non aliud malum est velocius. *Mobilitate viget.* Dat ei ὀνομαστοποιΐαν: & laudat a contrario. Cum enim omnia labore minuantur, hæc crescit. Sane viget quidam pro vigescet accipiunt. *Metu primo.* Non primo metu sed primum quod initio cautius loquatur, id est in principio: cum enim quis vereatur ne auctor is sit, quod audit continet, at vbi sit vulgatum passim loquitur, & modo Primo aduerbium est, non nomen. *Attollit in auras.* Sumpta licentia quæ minuebatur timore. *Ingrediturque solo & caput inter nubila condit.* Hoc vult ostendere: nec humili eam fortunæ parcere, nec superiori. Vel quia famæ incertus auctor. *Terra parens.* Generalis est rerum omnium parens Tellus. *Ira inritata deorum.* Amphibolon est vtrum ira sua propter extinctos gigantes: an ira deorum inritata, quæ extinxerat gigantes. Vel ideo ira deorum quod in eam fulmina & grandines de cœlo cadunt. *Extremam.* Aut post omnes gigantes, quæ ideo ad deorum vltionem nata est (nam per ipsam eorum crimina vulgata sunt) aut certe *extremam* pessimam. Omnes enim qui de medicina tractant dicunt naturale esse vt inutiliores sint qui nascuntur vltimi. Famam ergo inducit vltam esse fratres, quia ipsa deorum delicta vulgauit. *Vt perhibent.* Quotiescunque fabulosum aliquid dicit, solet inferre Fama est. Mire ergo modo cum de ipsa fama loqueretur, ait, Vt perhibent. *Cœo Enceladoque.* Isti Gigantes fuerunt inter alios, qui Iouem superpositis montibus regno cœlesti detrudere conati, fulminibus sunt deleti, & bene legit ex fratribus maximos, ex quibus existimaretur.* *Pedibus celerem & pernicibus alis.* Conuertit rerum epitheta. Nam pernix pedum est: vt, Pernicibus ignea plantis: Celeritas pinnarum est: vt, Celerique fuga sub sidera lapsæ. Aut certe intentio describentis est, superuacuum est enim alas habenti pedum pernicitas, aut sic intelligit pedibus celerem, & alis velocibus. *Monstrum.* Bene vituperauit famam ex accidentibus personæ præparantis alas & fratres,* & quod eam describit non est narratio, sed argumentatio. quid ni monstrum, quæ huius naturæ sit vt quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures & cetera. *Quot sunt corpore plumæ.* Non ipsius, sed in omnium corporibus. Nam exaggeratio est: ac si diceret, quot sunt arenæ. *Oculi subter.* Aduerbium est: ac si diceret, non sub plumis, sed sub ipsa: & mire subter quasi quæ non videatur, & omnia videt, & reliqua *Mirabile dictu.* Sic exclamauit Poëta, quasi minus admirationis haberet ipsa descriptio. *Tot linguæ.* Infinitus est numerus. Nam re vera quot sunt homines, in quibus est fama, tot ora habent, quot sunt & hominum. *Totidem ora sonant.* Aliud visu, hoc est *ora*, aliud auditu, hoc est sonant. *Nocte volat.* Bene naturalem rem dixit. Denique quanto celatum est aliquid, tanto magis quæritur: & sine dubio incipiens fama semper obscura est: quæ diuulgata conquieuit. Vnde ait, Luce sedet custos. *Cœli medio.* Absolute, quia inter cœlum terramque medium est. *Terræque per vmbram.* Nocten, vmbram terræ, esse nusquam significauit apertius. *Stridens.* Potest & ad oris sonum, & ad volatum referri. *Dulci declinat lumina somno.* Qui est omnibus animalibus dulcis, & *somno*, vtrum ablatiuo an datiuo. Melius interpreteris quasi non cumbit illi.* *Luce sedet.* Id est per diem aut vt lux cepit, & bene nocturna illi & diurna officia dat, ne dulci somno capiatur. *Custos.* Speculatrix. Ne quid eam præteriret, non quæ custodiat aut seruet. *Summi culmine tecti.* Per domos nobilium propter res prauas. *Turribus aut altis.* Per domos regum, propter respublicas. *Vrbes.* Populos. Id est plebeios. Et ostendere vult famæ linguis neminem exceptum qui non exagitari possit. *Tenax.* In omnibus perseuerans: Tam enunciandis falsis rebus quam in veris.

18 *Hæc tum multiplici populos sermone replebat,*
Gaudens & pariter facta, atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam Troiano à sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido.
Nunc hyemem inter se luxu, quam longa fouere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.

Hæc

A *Hæc passim dea fœda virûm diffundit in ora.*

Hæc tum. Vel fama talis, vel hæc facta. *Populos.* Vtrum generaliter, an Tyrios & Troianos tantum? *Gaudens.* Propter inuentam materiam. Et quidam non temporale famæ epitheton. *Gaudens* esse volunt: sed generale vt multiplici sermone gaudeat, quo tunc populos implebat. *Facta atque infecta.* Sicut sequentia indicant. Et est quasi prouerbiale, nam hoc est, Tam ficti prauique tenax quam nuncia veri. *Venisse Aeneam.* Hæc facta sunt. *Viro.* Marito, vt, Vir gregis ipse caper. *Dignetur.* Librauit sermonem, quasi personæ superioris. *Hyemem inter se luxu, quam longa fouere.* Id est nunc hyemem inter se fouere luxu, in quantum longa est ipsa hyems. Sic in VIII. Tybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem Leniit. Quam longa est ipsa nox. Veteres
B fouere pro diu incolere & inhabitare dixerunt, vt ipse alibi. Fouet humum. *Regnorum immemores.* Hoc fingit. Nam & illi curæ est Carthago, & Aeneæ Italia. An quia quod vna patitur, duobus assignat. *Cupidine.* Veteres immoderatum amorem dicebant: Afranius Neraria. *Alius est amor, alius Cupido, amant sapientes, cupiunt cæteri.* Plautus cum distinctione posuit, *Cupidon te conficit anne amor?* Quod intelligitur vehementer illam amare vel impatienter. Ipse alibi. *Quem Venus Cupidoque imperat, suadet amor,* dicendo imperat violentiam ostendit, suadet addendo moderationem significat. *Dea fœda.* Crudelis, impia, quod alibi interpretatur, Eadem impia fama furenti Detulit. *In ora* Palam, vt antequam audiant loquantur & proprie ora. Terentius, *In ore est omni populo.*

C 19 *Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,*
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Ioui centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit vigilemque sacrauerat ignem,
Excubias diuûm æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
D *Dicitur ante aras media inter numina diuûm,*
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.

Iarbam Filium Iouis Hammonis. Liber, vel vt alij dicunt Hercules cum Indos peteret, & per deserta Libyæ, hoc est per Xerolibyam exercitum duceret, fatigatus siti, Iouis patris sui implorauit auxilium, cui ille arietem ostendit, quem secutus ille peruenit ad locum quendam in quo aries terram pede suo scalpsit, e quo loco fons manauit. Vnde factum est vt Ioui Hammoni ab harenis dicto lingua Libyca, templum cum simulacro cum cornibus arietinis constitueretur, quod ideo fingitur, quia satis eius sunt inuoluta responsa. Aut quia Libyæ Iammone arietem appellant. Alij hunc Hammonem in luco natum vbi sola ouis fuerat, à finitimis inuentum di-
E cunt, creditumque ex Ioue & oue natum, appellatum Hammonem ab harena quia ibi tale solum est. Alij inter Cyrenas atque Carthaginem locum tradunt fuisse, in quo pastores puerum arietinis cornibus insignem, in harena sedentem ac vaticinantem deprehenderunt. Hic sublatus tacebat, repositus loquebatur: mox cum e conspectu hominũ subito recessisset creditus est deus, vnde Iouem ideo ibi colere cœperunt, nomine Hammonem, quod in harena fuerat visus. *Aggerat iras.* Super eas quas habebat ex contemptu. *Rapta* Stuprata, vt, Rapti Ganymedis honores. Et rapta raptoris mortem, vel nuptias optet. *Garamantide nympha* Et proprium potest esse, & gentile. Nam Garamantes sunt iuxta Libyam. A Garamante filio Apollinis. *Centum* Finitus numerus pro infinito. Sane in primo Aeneidis qui mos sit templorum constituendorum relatum est, quæ
F aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspicato potest. Hic ergo templa tantum sacra declarat, cum subiungit Centum aras posuit, vigilemque sacrauerat ignem, Excubias diuûm æternas, pecudumque cruore, quibus scilicet & sacratio ageretur, & nihil de publicis rebus actum aliqua narratione subiungit. Alij templum dicunt non solum quod potest claudi, verumetiam quod palis aut hastis, aut aliqua tali re & lineis aut loris, aut simili re septum est, quod & factum est. Amplius vno exitu in eo esse non oportet, cũ ibi sis cubiturus auspicans. *Aras posuit.* Per præteritũ perfectum intulit. *Sacrauerat.* Per præteritum pluriquam perfectum. Aut contrario. Multa vastabat cæde, & Ardentesque auertit. Alibi simile schema per tempora, Ipse oratores ad me, &c. cum sceptro misit, mandat, &c. & Mactat binas de more bidentes. Vinaque fundebat pateris. *Vigilem ignem.* Vtrum ad quem vigiliæ agebãtur, an perpetuum? *Excubias.*

diuum æternas. Diffinitio est æterni ignis. Quid est ignis peruigilis? excubiæ deorum. Quod significat sine intermissione fieri sacrificia, atque excubare per diem & noctem vt dicimus, cotidie in officio esse Non ergo apud quas dij excubant, sed quæ diis excubantur. Et sciendum nō vacare ratione vt in aliquibus templis sit ignis peruigil. Nam potestates aut terrenæ sunt, aut aeriæ. sed quia æther ignis est, ideo in ætheriarum potestatum templis ignis est, vt reddatur eis imago sui elementi. Est autem in templo Iouis, quia æther est: Mineruæ, quæ supra ætherem est. Vnde patris de capite procreata esse dicitur. *Variis florentia sertis.* Aliis atque aliis, ac si perpetuo tempore. *Vsque amens animi.* Et amator & barbarus & amens animi, vt Sæuit inops animi. Sane amens animi nominatiuum pro genitiuo posuit, num ergo amentis animi? *Amaro.* Quod audierat sibi prælatum Æneam, amaro: Aspero: vt, Hostis amare quid increpitas? *Media inter numina diuum.* Ac si diceret, & diis testibus: vt Salustius, *Quæ medius fidius vera licet mecum recognoscas.* Id est sis dictis medius Fidius, id est Διὸς υἱὸς, Iouis filius, id est Hercules. Medium dixit testem. Sane multi Munera legunt, hoc est in media precatione deorum: & est inuidiosius, si inter munera quæ ipse sacrauerat. *Manibus supinis.* Iuxta rationem, Nam inferos demissis ad terram manibus inuocamus, vt Homerus inducit Alteam matrem Meleagri manibus in longum porrectis, vt ipse alibi, Passis de littore palmis: Cœlestes læua ad cœlum, vt modo, & alibi: Duplices tendens ad sidera palmas. *Supplex orasse.* Hæc adlocutio conquestionem habet, orasse, autem dixisse. Vnde oratores dicti: nam rogare non procedit, quia conqueritur magis.

Iuppiter omnipotens cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem:
Aspicis hæc? an te genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cœcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina quæ nostris errans in finibus, vrbem
Exiguam pretio posuit, cui littus arandum,
Cui que locis leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Mæonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.

Iuppiter omnipotens. Epitheta quæ commemorationem potentiæ habent, interdum exprobrationis vim obtinent, vt hoc loco. *Maurusia.* Maura, nam protentio est nunc, Cœlius, *Maurusi qui iuxta Oceanum colant. Nunc epulata* Pro epulans participium, & bene dixit. Dum in epulis est. Quasi celebrantibus eius sacra tanta iniuria acciderit. Officia enim in deos, licet æternam habeant gratiam, & spectent tam præteritum quam futurum, tamen in præsenti plus valent. Semper autem propter hospitalitatem Ioui libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei sacrificatur. *Lenæum.* Bacchicum. Nam Liber Lenæus dicitur, quia lacubus præest, id est ὅτι τῷ ληνοῖς πάσι λυεῖν. Nec potest dici Lenæus à mentis delinimento, cum sit à Græco tractum, Ex calcatorio ὅτι τῷ ληνῷ. hoc est lacu. *Aspicis hæc.* Id est talia, Et hoc sentit, itane talia aspicis, nec vindicas? *Fulmina torques.* Vel intorques, vel gubernas. *Nequicquam horremus.* Quia non iudicio hæc facis. Quia non punis malos, & superuacua. *Horremus,* Aut quia existimamus ea non emitti manu tua. An nequicquam pro non? vt sit, Tu fulmina non torques. *Cœcique ignes.* Non quia non videntur: sed quorum origo non apparet. An quorum rationem ignorantes timemus. Alij enim de ventis dicunt fieri: alij de nubibus: alij de aere fulmen: Iuuenalis, *Non quasi fortuitu, nec ventorum rabie, sed iratus cadat in terras & vindicet ignis. In nubibus.* Ac si diceret, non ex te fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. *Terrificant animos & inania murmura miscent.* Latenter secundum Epicureos locutus est. *Fœmina.* Inuidia sexus contemptu inferioris & iam incipit specialis conquestio. Est autem ordo, fœmina errans, quæ in nostris finibus vrbem posuit. Et est exaggeratio primum quod pretio, deinde exiguam de incertis legibus. *Pretio.* Vt ostendat eam nec meruisse per gratiam, nec inuasisse virtute. Et si vendidit, quid conqueritur? Scilicet aut de fraude facta per eorium, aut ex nuptiarum promissione. Aut exiguam pretio pro exigui pretij. *Littus.* Non ait agros sed littus, terram mari vicinam, vt supra diximus. Modo etiam infertilem sibi, & angustam vult ostendere, hoc est talem

A Iem illi dedimus terram, quæ nulli esset necessaria, qua tamen contenta fuit. *Arandum.* Videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur noua ciuitas tauro & vacca, ita vt vacca esset interior: à magistratu muri designarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas ciuitates aratrum adhibitum, vt eodem ritu quo condita subuertatur: Horatius, *Imprimetque muris hostile aratrum. Loci leges dedimus.* Aut quam tributariam fecimus: aut cui ideo ciuitatem concessimus, vt in nostrum veniret matrimonium, vt iusta ira sit. *Connubia.* Hic *nu* produxit cum alibi corripuerit, vt, Connubio iungam stabili. *Nostra.* Pro *mea* nobilium est autem hic sermo. Sic Numanus, En qui nostra sibi bello connubia poscunt. Salustius, *Nos in tanta doctissimorum hominum copia. Dominum.* Vt superius, Liceat Phrygio seruire marito. est autem de iure quasi per coemptionem. Vel dominum maritum, vt alibi dominam vxorem, Hi dominam ditis, & est quasi vehemens accusatio, me maritum respuit, & Æneam non virum, sed dominum recepit. *Paris.*
B Similis Paridi: & iniuria à persona. Probrosis enim non lenibus* veteres conuicia dicebant, vt Sallustius, *Tyrannumque exciuitam maxima voce appellans.* Bene autem Paris, quasi qui sustulit alij matrimonium pactum: sic Iuuenalis, *Et caluo seruiret Roma Neroni. Semiuiro comitatu.* vt, O veræ Phrygiæ, neque enim Phryges, id est effœminati: Et bene non tolum regi, sed & sociis conuicium facit. Sane quidam tradunt iure hoc in Frigas dictum, ab ipsis enim ferunt cœpisse stupra puerorum. *Mæonia Mitra.* Lydia: nam vtebantur & Phryges & Lydij. *Mitra.* Hoc est incuruo pileo: de quo pendebat etiam baccharum tegimen. Sane quibus effœminatio crimini dabatur, etiam mitra eis adscribebatur: multa enim lectio mitras proprie meretricum esse docet. Ergo ex habitus qualitate mutuatur inuidiam, eum enim non iam effœminatum, velut meretricem
C appellat, quod est inimici non mulieris tantum, sed etiam meretricem vocare, cum sicut supra dictum est, alios insectetur dicens: O vere Frigiæ, neque enim Friges. *Crinemque madentem Subnixus.* Crinem vnguentatum subnixum & subligatum habens. Aut subnixus, fiducia elatus. *Rapto potitur.* Stupro fruitur. Nam proprie raptus est inlicitus coitus. Nec enim hic rapuerat. *Templis quippe tuis.* Ac si diceret, Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad inrisionem dictum, Iuppiter omnipotens: ac si diceret, tu es qui potes omnia. *Fouemus inanem.* Aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. Fouemus autem auxiliamur, quasi rem per se infirmam.

D 21 *Talibus orantem dictis, arasque tenentem*
Audiit omnipotens: oculosque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit vrbes
Alloquere, & celereis defer mea dicta per auras.

E *Orantem.* Pernoctantem non precantem, vt supra dictum est. Talibus orabat Iuno. *Arasque tenentem.* Veteres asas dicebant, postea immutata littera *s* in *r*, aras dixerunt, sicut Valesios Valerios, Fusios Furios: Quod Varro libro quinto Rerum diuinarum plenius narrat. Necesse enim erat à sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis sacrificatio grata non esset, quod plenius intelligi voluit gratum hoc esse numinibus, subiungendo Arasque tenentem Audiit omnipotens. *Oculosque ad mœnia torsit.* Vt inde pellat Æneam: nec videatur esse contrarium, quia turbantur omnia Ioue in Africa respiciente: Nam vtrumque à turpi liberat fama. *Oblitos famæ melioris amantes.* Oblitos & eos dicimus qui aliquid negligunt, vel quibus
F aliquod excidit, vt hoc loco, & id quod de memoria excidit. Sed figurate vt, Nunc oblita mihi tot carmina. *Famæ* autem *melioris.* Hoc est, Neque enim specie famave mouetur. *Vade age nate.* Singulis verbis & iubentis, vt vade, & hortantis vt age, & blandientis, vt nate, expressit adfectum. *Voca Zephyros.* Aut quibus Æneas nauiget: vnde est, Nec Zephyros audis spirare secundos. aut quia vehebant Mercurium: vt, Ventosque secabat. Item, Rapido pariter cum flamine portant. *Dardaniumque ducem.* Ordo est, Dardaniumque ducem adloquere. *Tyria Carthagine.* Quasi homini iratus, ciuitati epitheton patrium dedit. Carthagine autem pro Carthagini: & pro aduerbio in loco, de loco posuit: sic Horatius, *Romæ Tybur amnem, venioso Tybure Romam*, pro Tyburi. *Expectat.* Moratur, deterit tempus.

Non respicit urbes. Non cogitat cum illum necesse sit ad Italiam nauigare. *Celeres.* Pro celer vel celeriter. A

22 *Non illum nobis genitrix pulcherrima talem*
Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore qui grauidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem: B
Ascanione pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lauinia respicit arua?
Nauiget: hæc summa est, hic nostri nuntius esto.

Non illum nobis. κατὰ τὸ σωπώμενον non intelligimus. *Pulcherrima.* Epitheton perpetuum, nec ad præsens negotium pertinens. *Graiumque ideo bis vindicat armis.* Alij dicunt bis, semel à Diomedis singulari certamine: in quo à Diomede percussus est saxo. Iuuenalis, *Vel quo Tydides percussit pondere coxam Aeneæ.* Iterum in excidio: alii dicunt sicut legimus, Descendo ac ducente deo, &, Hoc erat alma parens. Alii dicunt propter Diomedis & Achillis certamina singularia contra Aeneam. Sed quando cum Achille dimicauit, à Neptuno liberatus est. Quando cum Diomede à Venere, potest tamen quod pro Venere fit à Venere factum videri. Sic enim Iuno imputat Veneri, quod pro ea factum est, dicens: Potes in totidem classes conuertere Nymphas. Potest etiam & alter esse sensus. Nam Troia antea ab Hercule, qui & ipse Græcus fuit, capta est: vt intelligamus iam tunc Aeneam natum fuisse. Nec enim multum temporis fuit: cum constet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. *Vindicat,* autem pro vindicauit, & quædam ideo præsenti, præterito tempore ponuntur, ad maiorem significationē figurandam, vt, Vel qualis equos Threissa fatigat, 1. Georg. Cœumque Iapetumque creat, vt è contrario præteritum tempus ad exprimendam celeritatem, vt Suras incluserat auro, &, Exiit ad cœlū ramis felicibus arbos, & vindicat eripit, vt Qui in libertatem vindicat, id est eripit seruituti. *Grauidam imperiis.* Quasi pariturам imperia, vel vnde multi imperatores possunt creari: vt, Hinc populum late regem. Ideo autem grauida ablatiuo iungitur: quia etiam grauis illa re dicimus. Vnde est huius origo sermonis. Sic Plautus in Amphytrione: *Vxor tua non puero, sed peste grauis est.* Alij hunc ordinem volunt, sed fore qui Italiam grauidam bello frementem imperiis regeret. *Belloque frementem.* Exceptis temporibus quibus à Latino regebatur: vt Longa populos in pace regebat. Nam aliis bellicosa fuit Italia. *Alto.* Illustri, nobili. *Proderet.* Modo protenderet, & propagaret. Propago autem si genus significet, *Pro* breuis est: vt sit, Romana potens Itala virtute propago. Si de arbore dicas, pro longa est: vt, Flexos propaginis arcus, Exspectēt. Prodere sane significat & occulta detegere, vnde proditores dicti, & decipere vel perdere: vt, Vnius ob iram Prodimur: & est in infinitum hæc glossula polysemos. Plautus, *Nam, illud quod dat perdit, & illi prodit vitam ad miseriam,* cum de paupere loqueretur. *Super sua laude.* Id est pro sua laude: & Græcum est schema. sic enim Demosthenes, ὑπὲρ τῶν στεφάνων, Id est, pro corona. *Molitur.* Præparat, exercet. *Ascanione.* Propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc adserit Poëta, vt laudando Iulum, Cæsarem laudet: quod ab eo originem ducit: vt Iulius à magno demissum nomen Iulo. *Romanas inuidet arces.* Honestior elocutio est, si addamus quam rem inuidemus, vt, Liber pampineas inuidit collibus vmbras. *Inimica in gente.* Præoccupat quasi præscius, nam nondum inimica est. *Nec prolem Ausoniam.* Vt in sexto, Nunc age Dardaniam prolem quæ deinde sequetur Gloria. Vel quia de Lauinia Siluium habuit. *Hæc summa est.* Id est mei præcepti collectio. Hoc est totum propter quod mitteris, vt, *In summa, non Maurus erat, nec Sarmata, nec Thrax.* *Hic nostri nuntius.* Pro talis, vt, Manibusque meis Mezentius hic est, &, Hunc ego te Euryale aspicio, pro talem. C D E F

23 *Dixerat: ille patris magni parêre parabat*
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, siue æquora supra,

Seu

A *Seu terram, rapido pariter cum flamine portat.*
Tum virgam capit: hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat:
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat.
Nubila, iamque volans apicem, & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur & imbri:
B *Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento*
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.

Parere parabat. Non respondit quasi numen inferius: sed dictis obtemperat. Vt, Paret amor dictis caræ genitricis. *Talaria nectit.* Mercurius ideo dicitur habere pênas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit. Vnde & velox & errans inducitur: vt, Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes. *Tum virgam capit.* Id est caduceum: quod primo Apollo habuit, & donauit Mercurio accepta ab eodem lyra sibi tradita. Sic Horatius, *Fraternaque humero lyra.* Huius autem virgæ hæc est ratio, Mercurius & orationis deus dicitur, & interpres deorũ. Vnde virga serpentes diuidit, id est venena. Nam serpentes ideo introrsum spectantia capita habent,
C vt significent inter se legatos colloqui & conuenire debere, quia bellantes interpretum oratione sedantur. Vnde secundum Liuium legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per feciales à fedère bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. Quibus caduceis duo mala adduntur, vnum Solis, aliud Lunæ. Sane in ipsis serpentibus hæc opinio est, Mercurius hæc tam fera animalia concordat, nos quoque concordare debere certum est. ἑρμῆς autem Græce dicitur, ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας. Latine interpres. Sane caduceum postea inuentum dicitur, virga verò insigne potestatis est, nam ideo ea & magistratus vtuntur, dicta quod diu rigat, hac & vates plerunque vtuntur, vnde & Circe videtur homines mutasse, vt, Aurea percussum virga. Et hodieque tã atletarum quam gladiatorum certamina virga diriminntur, & præfecti gentium Mauranum cum fiunt, virgam accipiunt & gestant. *Animas.* Pro vmbris: secundum poeticum morem. Animæ
D enim in cœlo sunt: vt, Vita dehinc cœlo facies delapsa parentis. Huius autem rei ratio alterius est scientiæ *Lumina morte resignat.* Claudit, perturbat. Et est aliud quod Physici dicunt, pupillas quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio, Hoc ergo dicit. *Resignat* hoc est aufert signa luminibus. Id est signorum quibus quæque noscuntur intellectum tollit. Cicero resignare pro auferre, in pro Archia ait, *Quandiu incolonus post damnationis calamitatem, omnem tabularum fidem resignasset.* Hoc est abstulisset. Alij tradunt resignare vetuste ita dictum, vt no. adsignare dicimus pro damno, vt est apud Catonem in Lucium Furium, *De aqua quod attinet ad salinatores ærarios, cui cura vectigalium resignat*, & Idem in oratione, *Ne foliis fig rentur nisi de hoste capta, sed tum vbi ij dimissi sunt reue tantur resignatis vectigalibus. Agit ventos.* Non vocat aut tranſit, nam sequitur. Et turbida tranat, an ergo ducit
E atque moderatur, vt Mulcentem tigris & agentem, vnde & pedagogos dicimus: an excludit ac pellit, vt, Ac membris agit atra venena: An sequitur, vt Palantes Troas agebat? An ante se agit, ne reflectant, vt equos agit, quia illis defertur? nam dixit Rapido pariter cum flumine portant. An agit, in actu est: Salustius: *Inter certamina donationu aut libertatis agit. Tranat.* Transuolat: vt, Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen. *Apicem & latera.* Bene ei quæ sunt hominis dat. Nam & humeros, barbam, mentum, senem dicit. Hic autem Athlas rex fuit, qui habuit. Sicut quidam volunt, iuxta Aethiopas pomarium, in quo mala aurea nascebantur, quæ Hesperides & insomnis Draco custodiebant. hîc cum audisset à Themide antiquissima deorum vate, cauendum esse à Iouis filio, qui ea poma quandoque sublaturus esset, & timorem nullum suiciperet, audito quod Perseus Iouis esset filius, suscipere eum hospitio noluit, à quo in montem conuer-
F sus est visu Gorgonis capite. Vt autem in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nam & syderum cursum deprehendisse dicitur, & Herculem docuisse. Sane Latine Atlas Telamon dicitur, sicut Nelus Melo. *Atlantis* Aetheris & Dici filius, cui pœnæ gratia cœlum impositum dicitur, quod, vt quidam volunt, cum Titanibus steterit. *Duri.* Laborioſi, & merito qui cœlum sustinet, vnde ait fulcit hoc est sustinet, propter altitudinem, nam altus est nimis. *Atlantis cinctum.* Repetitio cum emẽdatione & actu. *Nix*, niuis facit: sed verbum ninguit nõ hinc venit: sed ab eo quod est hæc ninguis & hæ ningues. Lucretius, *Albas effundere ningues.* Ninguit autem prima persona caret, & secunda: quia non est in nostro arbitrio. Fabula autem talis est, Nilus Calliroen Ocean.

filiam amabat. ex his nata puella nomine Chione, quam cum rure vitam agentem Iuppiter Mercurio tolli,& nubibus miscèri præcepit,vnde factum est, vt niues quæ cadunt Græce χίονες appellentur,quæ tamen niues repræsentantes virgines & vitam priorem, mõtibus magis in hærent. Ideo autem calentes niues fata exurunt, vt ostendant puellam iniuriam quam pertulit à rustico vindicare. *Præcipitant.* vt, Nox humida cœlo Præcipitat præcipitantur. *Sens.* Aut propter ætatem: aut adlusit ad niues: vt, Gelidus canis cum montibus humor Liquitur. *Riget.* Aut frigida est, aut recta est: Vnde & rigorem dicimus directionem. Inde est Vesteſque rigescunt, &, Dirigere oculi.

24 *Hic primum paribus nitens Cyllenius alis*
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad vndas
Misit: aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat, æquora iuxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat,
Littus arenosum Libyæ, ventosque secabat,
Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

Paribus alis. Leni volatu, vt Dixit: & in cœlum paribus se sustulit alis. *Nitens.* Quidam pro volans accipiunt, & est participium à verbo nitor. *Cyllenius.* Aut ab auia: vnde paulo post, Cyllenia proles. Aut à Cylleno Arcadiæ monte, vbi dicitur esse nutritus. *Toto corpore.* Vno impetu excussus, Sic Lucanus, *Nec se tellure cadauer Paulatim per membra leuat, terraque repulsum est Erectumque semel. Aui similis.* Incongruum heroico credidit carmini, si mergum diceret, vel vt quidam volunt fulicam: vt alibi ciconiam per Periphrasim posuit: Candida venit auis longis inuisa coluoris. Sic est, Et testa cum ardente viderent Scintillare oleum. Sane fabula de mergo talis est: Iacus quidã puer nympha Alexi prædictus, aliam eiusdẽ fontis nympham amabat, quæ cum inlequentem amatorem fugeret, ad quoddam specu delata calcato serpente interempta est, quod postquam amator vidit, in mare se præcipitauit, cuius cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in auem mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent. *Piscosos.* Pisculentos, causa cur volet. *Humilis.* Humiliter, & tractũ est ab humo, vt, Qua me quoque possim Tollere humo. *Littus arenosum Libyæ.* Bene arenosum addidit. Nam in Libya erat: sed non in arenosa. Mauritania enim aspera & syluestris est. *Ventosque secabat.* Quia omnis auis in ventum volat, vt, Illa notos atque atra volans in nubila fugit. *Materno ab auo.* Per Maiam Atlantis filiam.

25 *Vt primum alatis tetigit magalia plantis,*
Æneam fundantem arces, ac tecta nouantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris: diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.

Alatis. Participium verbo carens. *Magalia.* Afrorum casas, & mapalia: idem significant sed magalia, *ma*, producitur, mapalia vero corripitur: vt, Et raris habitata mapalia tectis. *Stellatus iaspide fulua.* Gaius Memmius de triumpho Luculli, *Syriaci calceoli gemmarum stellati coloribus.* Participium sine verbo. Iaspide autem fulua, pro viridi: vt, Fuluaque caput nectentur oliua. Dicit etiam Plinius in naturali historia, multa esse iaspidum genera: in quibus etiam fuluum commemorat. Hoc & Dydimus & Nicander adfirmant. Alij tradunt Iaspidem in zmaragdam transire. *Ensis erat.* Ensem pro vagina posuit. Et multi iaspidem volunt ad gratiam pertinere. Alij ad salutis custodiam plurimum posse: Ergo necessaria Æneæ in rebus trepidis, qui inter ignotas & bilingues deuenerat gentes. Traditur etiam hanc gemmam concionantibus necessariam, nam Græcus ea dicitur in concione sæpe vsus, & hic Æneas quasi regni particeps in publico velut in concione, à Mercurio corripitur. Bene ergo hic et habitus datur. Ne enim Tyrij aut vt profugũ aspernarentur, aut obedire, vt aduenæ nollent. Sane bene describit luxuriantis ensem: aliter 8. Æn. Fatiferumque ensem, &, Ensem Quem Dauno ignipotens. Hic capulum aut vaginam at in illis ferrum. Sed peritus poeta cum amatoris luxurianti vaginam describit alias etiam inseruit rationes cur iaspidem dixerit. *Læna.* Genus vestis. Est autem proprie toga duplex, amictus augural is. Alij amictum rotundum, alij togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati. Quidam tradunt bene filio Veneris habitum lænæ datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris indicauit. vnde populi Lænates propter hunc habitum, qui se de Veneris genere ortos volebãt.

Alij

A Alij inuentorem huius vestis ab hac ipsa veste Lænatum appellatum tradunt. Quidã mulie-
brem vestem quasi amatori aptam volunt Quidam Pontificalem ritum hoc loco expositum
putant. Veteri enim religione Pontificum pręcipiebatur inaugurato Flamini, vestem quę Læ-
na dicebatur, à Flaminica texi oportere: quam vestem cum cultro quæ secespita appellabatur
vti debere. * Secespita autem est culter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido,
vincto ad capulum, argento, auroque fixo, clauis æneis, quo Flaminicæ virgines Pontificesque
ad sacrificia vtuntur, eaque iam sacra est. Appellatur autem secespita à secando. Hic ergo Vir-
gilius in AEnea quem sacratum intelligere vult, omnia supradicta latéter amplexus est. Nam
inaugurationis meminit cum dicit, Paribus nitẽs Cyllenius alis, &, Aut similis, & Volat æquo-
ra iuxta, ostendit enim AEneam auspicato, & à Carthagine iussum abire. Togam autem du-
plicem, quam purpuream debere esse non dubium est, hoc versu declarat, Tyrioque ardebat
B murice læna. Secespita autem quoniam gratum non erat ipsius nominis facere mentionẽ, ita
meminit, Stellatus iaspide fulua Ensis erat. Ensem ergo pro cultro longiore debemus accipe-
re, stellatum autem pro acutis ancis vinctũ. Iaspidem autem ideo intulit, ne totus à rege disce-
dere videretur, cui propositum erat, veterum cęremoniarum ritum, aliud agens contingere. *De-
missa ex humeris.* Ex qualitate amictus ornatum amatoris expressit. *Dives quæ munera Dido.* Non
addidit cuius rei dives, vt alibi Dives opum variarum, & Dives equum, dives pictæ vestis & au-
ri. Sane hoc loco docuit Flamini a Flaminica fieri vestem oportere, cuius lanam ipsa per se &
nere debeat & texere: Non enim dixit, fieri iusserat aut miserat, quod ad expositionem nomi-
nis pertinet. *Et tenui telas discreuerat auro.* Ostendit ipsius manibus textam.

C

26 *Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginis altæ*
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Extruis, heu regni rerumque oblite tuarum.
Ipse deũm tibi me clare demittit olympo
Regnator, cœlum, & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
D *Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,*
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iuli
Respice: cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

Inuadit. Habitum futuræ orationis ostendit. Et notandum non eum tantum nuntij, sed etiã
E caduceatoris, id est oratoris officio fungi. Nam & persuadet & nuntiat. *Tu nunc.* Tu inuectio
est, & nunc, id est hoc tempore quo tibi naufragandum, vel pro tua spe laborandum est. *Altæ.*
Quam altam vis fieri. *Locas.* Pro collocas vel iaci. *Vxorius.* Nimium vxori deditus vel seruiens,
vt Horatius, *Vxorius amnis. Extruis* A struice, Plautus in Menęchmis, *Tantas struices concinat pati-
narias.* Neutus nominatiuo singulari, *Struix malorũ. Heu regni.* Hic increpat vt misereatur. *Ipse.*
Dat dictis authoritatem: vt, Quæ Phœbo pater omnipotens. Et, Imperio Iouis huc venio.
Claro demittit Olympo. Olympus quasi ololampus dictus est: siue mons sit Macedoniæ qui dici-
tur effediuersorium deorum, siue cœlum. Vnde addidit *Clare*: vt Plemmyrium vndosum. Ac-
centus sane Græcus tunc potest esse, si sit Græca declinatio, vt, ὄλυμπος ὀλύμπου. Nam Latine
F Olympi. *Regnator cœlum & terras.* Omnem mundum. *Torquet.* Vtrum quia mundus volubilis
est an Torquet, regit, sustinet? vt Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques. *Numine*
autem est, aut nutu aut potestate. *Hæc.* Quæ dicturus est. Nam supradicta ex se dixerat. *Quid
struis.* Vtrum ædificas, an moliris? an incipis machinari. *Qua spe Libycis teris otia terris?* Terra
totum orbem significat, terræ autem partes sunt. *Teris.* Per negligentiam tempora consumis,
& est verbum ad ignauiam positum: Sallustius, *Ibi triennio frustra trito.* Et cum Iuppiter dixerit,
Inimica in gente moratis, adhuc non dixit quæ non esset intellecturus AEneas. *Dilentur.*
Honestius plurali numero respondit. *Surgentem.* Crescẽtem: vt, Surgentem in cornua cernum.
Item, Surgentemq; nouæ Carthaginis arcem. *Cyllenius.* Antonomasiacum est pro proprio. *Ore*
Oratione. *Mortalis visus.* Aut oculis se AEneæ sustulit: aut humanam reliquit effigiem, quam

sumpserat, vt ab AEnea possit videri: quod melius est. *Medio sermone.* Atqui exsequutus est omnia quæ Iuppiter dixerat: sed sermo eius consensio orationis, & confabulatio duorum vel plurium. Medius ergo sermo est, cum persona cum qua quis loquitur, non respondet, vt nunc fecit AEneas. A

27 *At vero Æneas aspectu obmutuit amens,*
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit,
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc:
In partesque rapit varias, perque, omnia versat.

B

Aspectu. Numinis scilicet, vt, Ipse deum manifesto lumine vidi, Intrantem muros: *Arrectæque horrore comæ.* Subaudi, *sunt. Dulcisque relinquere terras.* Deest *quanquam.* Per quod intelligi vult AEneam amo, vnde est, Inuitus regina tuo de littore cessi, vt non videatur ingratus, deotum excusatut imperio: sicipse in sexto, Sed me iussa deûm. *Attonitus tanto monitu.* Proprie iuxta quem deus missus à Ioue stetit, à quo & fulmina iaciûtur quę attonitos faciunt? Attonitus enim est proprie iuxta quem fulmen cadit. *Heu quid agat?* Vt solet, personis de quibus loquitur adfectum commodauit: vt nono AEneidos: Heu quid agât, qua vi iuvenem, quibus audeat armis Eripere? *Ambire.* Blanditiis vel subdole circumuenire. Et ambio illam rem dicimus: vt, Neu connubiis ambire Latinum. Sallustius: *Ambitio multos mortales falsos fieri subegit.* Significat & rogare, Sallustius in Iugurth. *Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos.* Dicebatur, & ambio illum pro rogo illum, Sallustius, in primo, *Idem fecere Octauius & Quinius Cæpio sine graui cuiusquam expectatione, neque sane ambiti publici,* hoc est neque valde rogati. Ambitores et ambicuntur qui vt honores consequantur discurrendo & rogando suffragia adquirunt. *Exordia.* Orationem vel hic pro initiis, sed exordium in duo diuiditur: in principium & orationem, sicut in Rhetoricis legimus. C D

28 *Hæc alternanti potior sententia visa est:*
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociosque ad littora cogant:
Arma parent: & quæ sit rebus causa nouandis
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus, ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iussa faciessunt.

E

Alternanti. Varia mẽte tractanti. Et per hoc ostenditur cogitasse eum etiam anorẽ: sed prætulisse voluntatem deorum. *Visa est.* Ideo visa est pro necessitate deorum. *Classem aptent.* Deest præcipit: & aptent, modo parent, alibi adnectere. Sed hæc lento mos est aptare flagello. *Taciti.* Pro tacite sine strepitu celantes consilia. *Socios ad littora cogant.* Ad votum, subaudienlum taciti. *Arma parent.* Contra impetum iratæ forte reginæ. *Quæ reb. sit causa nouandis.* Sallustus, *Quæ causa fuerat nouandis rebus.* Non quæ causa nouandarum rerum dicimus. *Quando* Non est temporis: sed significat siquidem: & est coniunctio rationalis. Sane quando, *do* breuis est naturaliter: sic Serenus, *Quando flagella ligas, ita liga.* Virgilius vsurpat, Si quando Tybrim vicinaque F Tybridis arua. *Optima Dido.* Pro adhuc optima. *Temptaturum aditus.* Vt illam adeat: vt, Sola viri molles aditus, & tempora noras. *Quæ mollissima fandi.* Cato: *Quam mollissimum est adorinmur.* Et vbique temptaturum subaudis. *Quis rebus dexter modus.* Quis sit optimus rebus euentus. Vt. Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo, id est bonus ac per hoc propitius, vt læuum pro malo. Et læuo contristat lumine cœlum. Modus autem terminus. *Ocyus.* Velocius: & nota quod habeat aduerbium, & nomen illius non facile reperiatur. *Læti.* Alacres, festini. *Faciessunt.* Modo frequentatiuum est, vt in Georgicis, Matris præcepta facessit. Alias discedit significat, vt, Et Terentius, *Hæc hinc facessat, tu molestus ne sias.*

29 *At reg*

A 29 *At regina dolos (QVIS fallere possit amantem?)*
Præsensit: motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.
Sæuit inops animi, totamque incensa per vrbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyas, vbi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.

B *Quis fallere possit amantem.* Quamuis de Didone loquatur generalem sententiam posuit. *Præsensit.* Ac si diceret, ante quam ille moliretur: & nimia in hoc vis amantis exprimitur. *Omnia tuta timens.* Id est etiam tuta, nedum illa quæ timebat: & est exaggeratio. *Eadem fama.* Quæ & Iarbæ nuntiauerat. Et ideo impia, quia supra, Fama malum. *Furenti.* Aut amanti, aut detulit vt faceret furentem. *Cursumque parari.* Modo nauigationem: vt alibi Ni teneant cursus. *Inops animi.* Sine animo, sine consilio. *Bacchatur.* Furit more Bacchantum. Et bene vno sermone præoccupauit futuram comparationem. *Commotis excita sacris.* Verba antiqua vsum tradunt; moueri enim sacra dicebantur cum solemnibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificij causa, cuius rei Plautus in Pseudolo meminit, *Scin tu profecto mea si commouissem sacra, quo pacto & quantas soleam turbas dare.* Hoc vulgo apertiones appellant: Quidam dicunt: Commotis sacris ideo
C dixit, quia in sacrorum renouatione commouebantur simulacra: vnde Horatius, *Non ego te candide Bassareu Inuitum quatiam. Thyas.* Baccha. nam sicut à Baccho Bacchæ, sic & à Thyoneo Thyades dicuntur. Quidam ἀπὸ τῆς θυίης, quod est insane currere, dictas volunt. *Trieterica.* Triennalia. Liberi enim sacra tertio quoque anno innouabantur. Sane sciendum *orgia*, apud Græcos dici sacra omnia: sicut apud Latinos ceremoniæ dicuntur. Sed iam abusiue sacra Liberi, orgia vocantur: vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est à furore vel ἀπὸ τῶν ὄρεων, ex syluis. *Nocturnusque.* Nocte celebratus, vnde ipsa sacra nyctelia dicebantur: quę populus Romanus excluſit causa turpitudinis. *Cithæron.* Mons est circa Thebas Boëtias, ex quo, clamor veluti numinis Bacchas vocabat,

D 30 *Tandem his Æneam compellat vocibus vltro:*
Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris sydere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis. quid si non arua aliena, domosque
E *Ignotas peteres, & Troia antiqua maneret?*
Troia per vndosum peteretur classibus æquor?

Dissimulare etiam. Hic quasi reus Æneas à Didone accusatur. Ingrati ergo dissimulare quasi ab actu criminis cœpit, nam qui dissimulat aliquotiens cogitat, & quasi non sit dubium cum proficiscendo Didonem lædat Æneas, ita incipit dissimulare, id est non tantum proficisci, quod est per se malum; sed vt me falleres. Satis artificiosa adlocutio est. Nam interdum subtiliter, & sibi consulit sub facie vtilitatis Æneæ, & nunc irata, nunc supplex agit. Dissimulare autem adeo, ac si diceret, ita rem pudendam cogitas, vt eam fateri nolis. Supra enim dixerat, Quæ rebus sit causa nouandis Dissimulent. Post illud inducit quod dictum est, primum accepisti beneficium,
F Nec te data dextera quondam, reliqua per singula loca aperientur. *Perfide.* Muliebre verbum, hoc enim frequenter vtitur. Solam nam perfidus ille Te colere: & alibi, Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit. *Nefas* Bene amans eius quem amabat consilium profectionis nefas dixit. *Mea decedere terra.* Dicendo mea, stultum ostendit qui putauit quod amanti posset abripere. *Data dextera.* Fœdus amicitiarum. *Nec moritura tenet.* Secundus locus accusationis est, magis enim augere iniuriam non potuit quam si se ostenderet. *Quinetiam.* Immo etiam, sed insuper sed forte difficile est quod peto, immo quod tu facis, Quinetiam hyberno *vsque* ire per altum. *Hyberno sydere.* Non hyeme, sed hyemali sydere: aut propter quod ait supra, Dum pelago desæuit hyems, & aquosus Orion. Ergo aut pro tempore: vt, Quo sydere terram Vertere Mecœnas

aut re vera sydere, propter Orionem. Et bene tempestatis eum admonet, qui naufragus venerat, A & hoc agit quasi non sua causa eum remanere velit, sed etiam vtilitatis Aeneæ. *Moliri.* Aut moues aut paras. *Mediis Aquilonibus.* Media hyeme vt per Aquilones hyemem significet, aut quod Aquilones ex Africa nauigantibus aduersi sunt. *Per altum.* Exacerbauit sententiam per altum dicendo quamuis notum esset Aeneam per altum nauigaturum. *Crudelis.* Etiam in te odio mei. sic Lucanus de Cæsare, *Sæuitia est voluisse mori. Arua aliena.* Blande quasi hæc iam tua sunt. *Domosque ignotas.* Ac si diceret, Carthago iam tibi nota est: & ne hoc responderet Aeneas, Aliena sint arua. Ideo adiecit, Domosque Ignotas peteres. Sed æquum est te hic esse & non in tuo regno: Quid si non arua aliena domosque Ignotas peteres? *Troia antiqua maneret.* Vel nobilis vel illa tua patria quam doles amissam: & deest Si, & quasi per interrogationem, intelligendum est, Etiam si Troia staret, per hyemem Troia peteretur. B

31 *Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te,*
Quando aliud mihi iam miseræ nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Numadumque tyranni
Odere: infensi Tyrij: te propter eundem C
Extinctus pudor, & qua sola sydera adibam
Fama prior. cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.

Mene fugis? Adhuc aperte non vult imputare beneficia: sicut paulo post facit irata. Et est intellectus, fac non esse vndosum æquor, æquum est vt me fugias, & paulatim descendit ad preces, nam sequitur: Per ego has lacrymas dextramque tuam te, vel per amicitiam, vel per virtutem, & bene virum fortem per dextram adiurat. *Nihil ipsa.* Non pudorem, non regnum. Et est sensus Si enim aliquid sperares, retinere te possem, sed contemnis me quia tibi ab initio cuncta concessi. *Per ego has lachrymas.* Hæc & vicem epilogi possunt obtinere, contra illud vero, me dij expellunt, modo nihil potuit dicere, non enim audierat hoc, sed postea respodit, Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. Sed hic rursus redit ad exprobrationem beneficij. Te propter Libycæ gentes Numadumque tyranni Odere: infensi Tyrij, te propter eundem. Hic aut inconstantiam amantis expressit, aut quia in causa nihil potentius erat, vnde cœpit ibi desiit. *Inceptos hymenæos.* Qui nouitate sunt dulces, & bis idem dixit, *Dulce meum.* Tetigit rem inhonestam. Sic Terentius, *Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.* Alij non accipiunt de re veneres, Dulce meum, sed ita, Si ea quæ in te consuli grata fuerunt & dulcia: Alij pro Si ego tibi quicquam dulcis fui, vel quia amantes, amores suos dulcia sua dicunt, id est si talis in te fui vt mererer quam tu diceres tuum dulce. *Exue mentem* Reiice à te propositum mei relinquendi. *Te propter.* Hoc est propter te. *Libycæ gentes.* Redit ad enumerationem beneficiorum, & hanc cum auctu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis præponitur. *Tyranni.* Nihil intererat apud E maiores inter regem & tyrannum: vt, Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni. *Te propter eundem* Bene seruauit rem causæ necessariam. Et sunt qui hic distinguunt, vt sequatur Extinctus pudor. *Extinctus pudor.* Magna indignatio, meminit enim se dixisse: Ante pudor quam te violo. *Fama prior.* Quæ melior fuit sine dubio: Non posterior turpis. *Cui me moribundam.* Hoc est quod supra. Nec moritura tenet crudeli funere Dido, sed ibi inuidiose, hic per miserationem. *Deseru.* Subdistinguendum, dubitat enim quo eum nomine potissimum appellet. *Hospes.* Non dixit marite, id est quia non vis dici marite. Aeneas enim & hospes fuerat, & maritus: sed modo maritum se negat, hospitem confitetur. Vnde nunc Dido hoc dicit, Cui me deseris hospes? *Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.* Hoc est superest. Alij *restat* intelligunt resistit, id F est contrarium tibi est. Nonnulli dicunt: Hoc solum nomen quoniam superest vt te coniugem dicam. Dicitur autem ingenti adfectu hos versus pronuntiasse, cum priuatim paucis præsentibus recitasset Augusto. Nam recitauit voce optima primum, tertium, & quartum.

32 *Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater*
Destruat, aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset

Ante

A *Ante fugam soboles, si quis mihi paruulus aula*
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret:
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
Dixerat. ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.

Quid moror. Vtrum quid in hac terra moror, an quid in vita moror? *Saltem.* Vel hoc. est autem sermo tractus à captiuis, qui cum frequentius ab hostibus captarentur dicebant. Sublatis omnibus, salutem concede. Inde per Synesesim hic natus est sermo; vt in contemptu rerum multarum petituri aliquid, saltem dicamus: Quasi quod negari minime debeat, cum extremum aliquid petitur, inde necessitate additur saltem, veluti salutem postremo poscentes, vel salutem si aliter non potest. Et hic ostendere vult Didonem, vt est mos inconstantibus animis, præ amore id agere inuidiose, quasi à legitimo marito deseratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri? Ait enim Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset Ante fugam soboles. Dixerat enim Miserere domus labentis, id est futuri generis. Alij hoc à sorore natum volunt quæ dixit: Nec dulces natos Veneris nec præmia noris. *Si qua mihi de te*, & *si quis mihi paruulus* Qua & si quis addita putantur, nam integrum est, Si suscepta fuisset ante fugam soboles, & mihi paruulus aula Luderet Aeneas. *Ante fugam soboles.* Et amatorie & amare. Nam hæc fugam dicit: quam ille nominat profectionem. Amor autem ex filij desiderio comprobatur. *Si quis mihi.* Bene iterat *mihi*: & secundum ius loquitur. Nam vbi non est iustum matrimonium, liberi matrem sequuntur. *Qui te tantum ore referret.* Aut sic dixit, quasi amatrix: vt supra de Ascanio, Infandum si possit fallere amorem. Aut illud dicit, Optarem filium similem vultui, non moribus tuis. *Iouis monitis.* Bene præscribit, ne ei det impietatem. Sane & hæc monita dicimus: vt Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo, & hos monitus, vt Persius, *Hos pueri monitus patrios infundere lippos. Immota tenebat Lumina.* Physicum enim est, vt qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus. Ergo modo vult ostendere Aenean à proposito non esse deuiatum. *Curam.* Vel simpliciter accipe, vel amorem.

D 33 *Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando*
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissæ
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. nec ego hanc abscondere furto
Speraui (ne finge) fugam, neque coniugis vnquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Ego te, quæ plurima fando. Controuersia est plena, in qua expurgat obiecta, remouens à se
E crimen ingrati: & veniali vtitur statu, profectionem suam retorquens in voluntatem deorum: Habet etiam finem, nam purgat obiectam fugam nomine profectionis. *Promeritam.* Præstitisse, & bene egisse: & est sermo de his qui per contrarium magis lucent. Terentius, *Ita me velim ames promerentem patrem* id est bene agentem. Et congruit, vt præstet qui bene agit, contra commeritus quia aliquid delinquit vt alibi ipse Terentius, *Quid commerui aut peccaui pater?* Id est quid male egi? & est sensus, quantacunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno. *Meminisse pigebit Elissæ.* Memini & illius rei dicimus, vt hoc loco: & memini illam rem: vt, Numeros memini, si verba tenerem. Elyssæ autem Didonis quæ appellata est lingua Punica virago, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle Iarbæ mentiretur. *D m memor ipse mei, dum spi itus hos reget artus.*
F Hic versus superioribus iungendus, vt sit sensus tandiu beneficiis tuis obligatus ero quandiu vixero; Et bene hoc de futuro dixit, & congrue. Nam Piget ad futurum spectat. pudet ad præteritum, & licet pene sit vna significatio: tamen dicimus Piget me illud facere & feciſſe. Vnde interdum præcipue à Salustio simul ponuntur. *Pro re pauca loquar.* Remoto ingrati crimine descendit ad cautam. & proprie id est si rei magnitudinem cogites, pauca. *Nec ego hanc.* Profectionem scilicet subaudis. Nam posteriori non potest iungi, ne sit confessio. Et hoc est quod reddidit Dissimulare etiam speraſti. *Prætendi tædas.* Probat non esse matrimonium. Quia illa dixerat: Per connubia nostra, & quasi status finos latens, Quid si sit legitimæ nuptiæ, * & hic Aeneam inducit agentem nullo se matrimonij iure

posse constringi: qui neque confarreatione Didoni coniunctus fuerat, vt Flamini ac Flaminicæ conuenit, ait enim, Nec coniugis vnquam Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni: & Tædas quidem quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; scilicet ne aut legitime iugatam cõtra fas reliquisse videretur, aut fœdus id est fidem rupisse perpetuæ castimoniæ, quia cum fuissent iuncti, scirent tonuisse, quæ res dirimit confarreationes. Dixerat enim Iuno, Et tonitru cœlum omne ciebo, & paulo post, Insequitur commixta grandine nimbus. *Quæ tandem Ausonia.* Hoc ad illud pertinet, Quid si non arua aliena domosque Ignotas peteres? *Aut hæc in fœdera veni.* Id est matrimonij: & iungendum est superiori, aut certe ad posteriora pertinet: & hoc dicit, Non ad hoc veni, vt hic morarer: sicut & nunc probat dicens, Me si fata meis paterentur ducere vitam, & dixit in 1. Quæ me cunque vocant terræ. Ergo veni, consensi, hoc est, Non ad hæc consensi fœdera: vt, Cum vellem discedere, non liceret.

34 *Me si fata meis paterentur ducere vitam*
Auspiciis, & sponte mea componere curas;
Vrbem Troianam primum, dulcesque meorum
Reliquias colerem: & Priami tecta alta manerent,
Et recidiua manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ iussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet vrbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Inuidia est: & nos fas extera quærere regna?

Meis auspiciis. Argumentum à necessitate, & auspiciis ideo, quia maiores omnia auspicato gerebãt. Ergo auspiciis, dispositionibus. Potest & auspiciis dixisse ominibus, quia in Iure Augurali Auspicium dicitur, quod non petentibus nobis ad ea quæ in animo habemus iure ominis offertur auspicio atque augurio firmarentur: vnde si bene aduertas singula hic illi loco in tertio ad singula redduntur, nam quod ibi imprecatione, ibi vbi augurio petit ea quæ negauerat firmari, hic in reputatione comprehendit. Ibi enim dixit: Serua altera Troiæ Pergama, hic, Vrbem Troianam primum ibi, Relliquias Danaum atque immitis Achilli, hic, Dulcesque meorum Relliquias colerem, ibi, Mansuram vrbem, hic, Tecta alta manerent, ibi, Vbi ponere sedes, hic, Recidiua manu posuissem Pergama victis: ibi, Quove ire iubes, hic, Italiam magnam Grinæus Apollo. Ibi. Da pater augurium: hic, Me si fata meis parerentur ducere vitam. Alij auspiciis potestate vt, paribusque regamus Auspiciis, vel quæ animo ac mente agitaretur de quibus consulturi essent. *Sponte mea.* Modo nomen est. Nam & genus & casum habet. Sic & mane cum ei & genus & casus additur, nomen est: vt, Dum mane nouum, dum gramina canent. Sic est, Forte sua Libycis tempestas appulit oris. Alias aduerbia sunt. Verum autem dicit non sua sponte. Nam supra legimus, Hos cape fatorum comites. Item, Diuersas quærere terras Auguriis agimur diuum. *Primum.* Id est hoc vellem præcipue. *Recidiua.* Post casum restituta. Alij recidiuum proprie dicunt, quod excisum denuo nascitur. *Grynæus Apollo.* Clazomene ciuitas est Asiæ. Vnde Horatius. *Cives agebat Clazomenas.* Iuxta hanc nemus est Gryneum: vbi Apollo colitur. Qui traditur ibi Grynem Amazanam stuprasse Tymbreæ domum: * licet in Delo acceperit oraculum. Hic tamen singula commemorat quibus se ostendat coactum voluisse abscedere. *Italiam.* Necessaria repetitio Italiæ, quia ibi ei dicebatur imperium, & ipsa est causa nauigandi. *Lyciæ sortes.* Nec hinc accepit responsum: sed sic dixit Lyciæ, ac si diceret Apollineæ. *Iussere.* Bene quæ contemni non possunt. *Capessere.* Occupare, & ideo frequentatiuo verbo vius est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse, quidam capessere pro ire accipiunt, vt Titinius, *Lucius domum se capessit. Hic amor, hæc patria est.* Eo inquit desyderio Italiæ per voluntatem deorum, circa Italiam teneor, quo possim circa Troiam, & ad illud spectat quod dixit, Troia per vndosum peteretur classibus æquor. An quia Dido dixerat etiam illud Nec te noster amor: & potest hoc verbum interdum per confusionem verbi, & nominis poni, vt amor amaris, & hic amor huius amoris. *Si te Carthaginis arces Phœnissam.* Et tu externo regno delectaris. Sensus enim est si tu ex Phenice veniens Carthaginẽ in Africa habere potuisti, quæ inuidia est vt propriam sedem possint habere Troiani? & multum ponderis habet sensus cum Epitheta ista, Phœnissam & Teucros, ponit. *Aspectus detinet vrbs.* Potest pro delectat accipi, vt VIII Aen.

Capiturque

A Capiturque Locis. Sane quidam in nouis & emendatis libris, pro detinet, demeret, inuentum adſerunt, nam & Ciceronem in prima Philippicarum, ita aiunt dixiſſe: *Putaſne eum immortalitatem mereri voluiſſe?* Alij ab eo quod eſt mereor mereris meret. *Et nos fas.* Nobis fas dicimus: ſed hoc loco non eſt iungenda elocutio, ne ſit vitium. Nam legimus, Fas mihi Graiorum ſactata reſoluere iura. Sed hoc dicit, fas eſt etiam nos extera requirere.

35 *Me patris Anchiſæ, quoties humentibus vmbris*
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis, & turbida terret imago:
Me puer Aſcanius, capitiſque iniuria chari,
B *Quem regno Heſperiæ fraudo, & fatalibus aruis.*
Nunc etiam interpres diuûm, Ioue miſſus ab ipſo
(Teſtor vtrunque caput) celeres mandata per auras
Detulit, ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi,
Deſine, meque tuis incendere, teque querellis:
Italiam non ſponte ſequor.

Me patris Anchiſæ. Quaſi adhuc reſponſis non crederet, addidit patris admonitionem. *Nox*
C *operit terras.* A veriſimili, ideo tempus poſuit. *Quotiens* autem. Per vnamquamque noctem. *Aſtra igneæ ſurgunt.* Vnam rem bis dixit, Aſtra autem ignea à ſapientibus dicuntur. *In ſomnis.* More ſuo pro in ſomniis. *Turbida.* Id eſt prius me admonuit, poſt negligentiam etiam terruit. *Turbida*, terribilis: quod & vmbræ conuenit, & parentis auctoritati. Aut turbida pro turbata & ſollicita, vt ipſe vi Æn. Quam metui, ne quid Libyæ tibi regnũ nocerent. Nam & Æneas ſic reſpondit Tua me genitor tua triſtis imago. *Me puer Aſcanius.* Amor Aſcanij ſcilicet admonet: & bene, & patrem, & filium poſuit: vt ille increpando, hic dum videtur vrgeret. Sed hæc ad neceſſitatem profectionis adiecit. *Quem.* Longe repetiit, & quem non ad caput, ſed ad Aſcanium retulit, & licet excuſetur tamen παλιλογια: eſt ſolœciſta. *Interpres diuûm.* Hermes: expreſſit verbum de verbo. Sed hic Interpres pro nuntio poſuit, & ne forte fingere putaretur, addidit Teſtor vtrunque
D caput, deinde multa cum adfirmatione hoc agit, dicendo Ipſe deum manifeſto in lumine vidi. Non ab alio dictum, & lumine, non in tenebris, non per quietem, omnia tamen hæc per tranſlationem aguntur. *Ab ipſo.* Id eſt magno: vt ſupra, Ipſe deũm tibi me claro demittit olympo. *Vtrumque caput.* Aut meum & tuum, aut Iouis & Mercurij: aut Anchiſæ & Aſcanij. Alij volunt Æneæ & Aſcanij imagine numinis eſſe deceptum. *Celeres mandata per auras.* Sicut ſupra, Celeres defer mea dicta per auras. *Manifeſto in lumine.* Aut claro: aut in nimbo, cuius maius eſt lumen. Sic Lucanus, *Poſtquam ſe lumine vero Miſcuit.* Et ſingula legenda ſunt hæc, vt habeant admirationis venerabilem fidem. *His auribus hauſi* Accepi: & eſt Pleonaſmos. Haurit enim pro percipit ponebant veteres, & ideo qua potiſſimum parte ſenſus percipient adiungunt, ſimul hoc animo hauri, & Hauriat hunc oculis ignem. Probus enim ait, *Nemo haurit vocem. Incendere.* Exagitare. *Que-*
E *rellis.* Querellis *l* litteram metri addidit, nam querela dicitur, quia querulus facit hoc modo, & loquela, & ſuadela. *Sequor.* Vt, Italiam ſequimur fugientem, & oratione ibi finiuit vbi vis argumenti conſtitit.

36 *Talia dicentem iamdudum auerſa tuetur,*
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa proſatur:
Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus author
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens
F *Caucaſus, Hyrcanæque admorunt vbera tigres.*
Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad maiora reſeruo?
Num fletu ingemuit noſtro? num numina flexit?
Num lachrymas victus dedit? aut miſeratus amantem eſt?
Quæ quibus ante feram? iamiam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.

Talia dicentem. Bene, non poſtquam dixit. *Iamdudum.* Ab initio orationis. *Auerſa.* Id eſt irata: Auerſa ergo ad animum referendum eſt, nam incipit eſſe contrarium aduerſa tuetur, vt eſt

Diua solo fixos oculos auersa tenebat. *Luminibus tacitis*. Pro ipsa tacita: vt, Tacitumque obsedit
limen amatæ, hoc est ipsa tacita. Sequitur autem inuectio, quæ semper statu caret. Sane tacitis A
participium passiuum pro actiuo. Quidam tacitis epitheton oculorum volunt. Alij tacitis siccis
præ iracundia. *Nec tibi diua parens*. Non est sola in Aenean obiecta vituperatio, sed etiam in se
diiurgatio, quam dixerat, Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum. Vnde nunc dicit, Ge-
neris nec Dardanus auctor. Et studet illud destruere, Tunc ille Aeneas quem Dardanio Anchisæ,
& nominando Venerem & Dardanum, & maternam & paternam generositatem destruit *Perfi-
de*. Amantum verbo eum increpat. Sic supra, Dissimulare etiam sperasti perfide. *Caucasus*. Mons
Scythiæ inhospitalis Sane quidam absurde putant Caucasū & tigres à Didone memoratas, quia
nec Didoni perturbatę venire in mętem Caucasus potuit, nec tigres iuxta eum cognitæ, & hoc
Cyrene, nam quod ait genuit Caucasus, elaborauit dicędo gemuit incredibilius facere de mon- B
te masculini generis, sed hic imitatur Græcos qui magis proprie τὰ ἀδύνατα. quod
hic ad propria nomina transtulit. *Hircanæ*. Arabicæ, nam Hyrcania sylua est Arabiæ. Et notandū
relictis mediis comparationibus eam augmęta fecisse, nam post deos, non homines, sed saxa in-
tulit. *Quid dissimulo?* Tacitæ quæstioni occurrit, ne quis eius nimiam iracundiam reprehende-
ret, dicens Aenean posse mitigari forsitan precibus. *Quæ me ad maiora reseruo*. Aut ad maiores
scilicet iniurias, aut ad superiora pertinent quia & maledixit. *Num fletu ingemuit*. Nam hoc est,
generis nec Dardanus auctor. *Num lumina flexit*. Hoc est genuit Caucasus, vel ad illud perti-
net, Ille Iouis monitis immota tenebat Lumina. *Miseratus amantem*. Hoc est Hyrcanæque ad-
morunt vbera tigres, & miseratus accusatiuum regit, vt hoc loco: misereor genitiuum: vt Mise-
rere animi non digna ferentis. Et bene auertit ab eo sermonem, & non dixit Ingemuisti, num
flexisti, aut miseratus es: vt, Hic alienus oues custos Non dixit tum illi es & miseratus* hoc est C
Nec tibi diua parens. *Quæ quibus anteferam?* Amphibologia est, quid prius, quid posterius di-
cam. Quod fieri solet vbi omnia & paria, & magna sunt. Sine anteferam non est diuidendum vt
præferam. *Nec maxima uno*. Aut in Iunonem maledictum est, vt eam non esse maximam dicat,
sicut etiam Iouem, nam conuicium est quod eum Saturnium dicit: hoc est nocentem Aut certe
iungitur: vt, Nec Iuno aspicit, nec Iuppiter, vt se dementem dicat, quod regina eiectum & egen-
tem in partem regni receperit, aut certe maxima Iuno quæ solet amare Carthaginem, vel quæ
nuptias dedit, quod optauerat Dido. *Nec Saturnius*. Vt supradictum est, vbicunque infestos vult
ostendere: vel Iunonem vel Iouem Saturnios appellat, vt, Veterisque memor Saturnia belli, &,
Saturnique altera proles Irarum tantos voluit sub pectore fluctus, & Iouem ideo Saturnium D
modo appellat, quia Aenean à Carthagine præcipit abscedere.

38 *NVSQVAM tuta fides. eiectum littore egentem*
Excepi, & regni demens in parte locaui:
Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu furiis incensa feror. nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet his superis labor est, ea cura quietos E
Sollicitat, neque te teneo, neque dicta refello.

Nusquam tuta fides. Hoc est, nec apud rem nec apud hominem. Terentius, *Quid credas, aut cui
credas?* Et declamauit per contrarium. Nam omnis fides tuta est. Cuius hæc proprie virtus est, vt
tuta sit, hic ait, Nusquam tuta. *Eiectum*. Naufragum. Legimus enim, Huc pauci vestris adnauimus
oris, & est separandum eiectum. *Litt. egent*. Id est egentem littoris: vt, Hospitio prohibemur are-
næ, vel si iungas eiectū litore, pro in litus, vt, Inferretque deos Latio, pro in Latium, & in tribus
modis hæc elocutio profertur. Egeo hanc rem Plautus in Menech. *Linum lauam præbeo, neque
quicquam eges*. Egeo huius rei. Has ego Dardanio iuueni, cum classis egeret, & egeo hac re, vt li-
tore egentem. *Excepi*. Ad illud respondet Eiectum egentem. *Regni in parte*, vt, Ac dominū Aenean F
in regna recepit, quod Iarbas conqueritur, & est inuidiosum, quādo optantem, vel litoris egen-
tem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane
etiam hic mentio ceremoniarū inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flaminicæ Flaminicæ vt
per farreationem in nuptias conuenirent, sellas duas iugatas ouili pelle superiniecta poni, eius
ouis quæ hostia fuisset, & ibi nubentes velatis capitibus in consarreatione Flamen ac Flaminica
residerent, quod Dido meminit cum queritur, se ab Aenea contra ius nexus maritalis deseri. his
verbis: Regni demēs in parte locaui. Locata n. vxor dicitur quod simul cū eo sedeat dum consar-
reatur: *Amissā classem*. Subaudis *Renouaui*. Ad illud respondit. Quasi tā vētis liceat subducere clas-
sem.

A sem. *Sociosque à morte reduxi.* Scilicet quos hospitio eiectos excepi, quibus classem reparaui. *Heu furiis incensa feror.* Aut quod necesse habeo exprobrare beneficia, Terentius, *Insanire accipiunt homines & iniuria.* Quia multa erat in deos loquutura: & bona præmittitur excusatio. Nam numina non credere curare mortalia, & ab his beneficium sperare, furoris est. Subiungit enim, Si quid pia numina possunt. *Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso.* Iurisio est honesta satis: cum his verbis fit quibus laus promissa est: vt, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Necdum illis labra admoui, sed condita seruo. Scimus autem Æneam superius hæc verba dixisse. Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo, Italiam Lyciæ iussere capessere sortes. Lyciæ autem sortes, Apollinem Lyceum appellat, siue de Lycio quem vicit, & victoriæ suæ testimonium hoc
B nomen induit, siue quod est λυκὸς à candore: idem enim & sol creditur, siue quod transfiguratus est in lupum cum Cirene concubuit, & inde eadem prouincia Lycia vocata, siue quod in lupi habitu Thelcanos occiderit, siue quod lupus ei primus post interemptum Pythonem, ex eo loco qui appellatur Tempe aurum attulit, siue quod pastoralis deus lupos interemerit, & est alia fabula cur Lycia vocata sit regio. Diana harum regionum gaudebat venatu, sed quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, vt omnes feras eorum incursus absumeret: cum ergo omnis oblectatio deæ quæ de venatione veniebat, extinctis cæteris animalibus defecisset, Apollo * ob hanc rem consecratum est. Et alia de hoc fabula, Danaus trahens ab Ægypto originem, cum videret ira Neptuni vindictam sumentis quod aduersum se de condendis Athenis Hisagus fluuius pro Minerua iudicasset, vri siccitatibus solum, filiam Aymonem ad aquam inquirendam proficisci iubet, quæ cum vidisset repertum fontem, hiatu terræ receptum, exaruisse, ad patrem detulit: quo ille prodigio commotus oraculum Apollinis adit, cui Apollo respondit, vt profectus
C vbi inuenisset taurum & lupum inter se pugnantes, spectaret exitum pugnæ, & si taurus vicisset, Neptuno templa constitueret: si vero lupus Apollini delubrũ sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini Lycio templum dedit: in huius autem Lyciæ regioni Patara facer olim lucus Apollini fuit, vbi Apollo responsa dedit, vnde etiam Patareus appellatus est. *Nunc Ioue missus ab ipso* Sicut supra ab ipso magno: Et bene *nunc* sæpius posuit ad inrisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curauerunt subuenire. *Horrida iussa.* Et hoc per inrisionem quasi plena venerationis, vel quæ tu timeas. *Quietos sollicitat.* Cicero in libris de deorum natura triplicem de diis dicit esse opinionem. deos non esse: cuius rei auctor apud Athenas exustus est. Esse, & nihil curare: vt Epicurei. Esse, & curare, vt Stoici: secundum quos paulo post, Si
D quid pia numina possunt. Nam modo secundũ Epicureos ait. Ea cura quietos. Quidam superos deos Mercurium, Apollinem, & Iouem accipiunt quietos vero inferos, quia Æneas dixerat, Me patris Anchisæ: Sollicitat vero sollicitos habet. Terent. *Ego quia non redit filius, quæ cogito & quibus nunc sollicitor rebus. Refello.* Vel retardo, vel falsa esse conuinco: refello enim ab eo quod est fallo venit.

38 *I, sequere Italiam ventis, pete regna per vndas.*
Spero quidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
E *Et cum frigida mors animam seduxerit artus,*
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.

I, sequere Italiam ventis. Satis artificiosa prohibitio, quæ fit per concessionem: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua quæ vetent latenter, vt, Ventis, per vndas, nomina terribilia, & sequere quasi fugientem. Sic Terentius, *Profundat, perdat, perierit: nihil ad me attinet.* Ergo hic cum eum videtur dimittere admonendo periculi retinet. Sane multi Italiam distinguunt, vt sequatur, Ventis pete regna per vndas. *Spero equidem.* Videtur eadem quodammodo reperere, & de tempestate & de beneficiis suis vehementius. *Medius scopulo.* Aut manifestius, vt, Medioque ex hoste recepi. aut illa saxa dixit, quæ sunt inter Africam & Sardiniam, atque Siciliam. *Hausurum.* Luiturum daturum. *Dido.* Potest & vocatiuus esse, & accusatiuus, vt & ô Dido & hanc Dido. *Sequar atris ignibus.* Alij furiarum facibus dicunt: hoc est, Inuocaras tibi immittam diras. Alij sociorum facibus dicunt, vt paulo post Ferte citi flammas. Melius tamen est vt secundum Vrbanum accipiamus Atris ignibus, rogalibus, qui visi tempestatem significant, vt Æneæ (sicut in quinto legimus) contigit. Hoc ergo quod factum est dicit, id est occidam me, & rogalibus te persequar flammis. *Absens.* Mortuus: vel de suis dicit hominibus, vt paulo post Ferte citi flammas, date vela, impellite remos. *Absens* autem, id est inferias. Atris autem rogalibus, id est, nigris quæ dum dicit ignium meminit, & debuit abiens

coniungere, vt esset quanquam absens. *Animæ seduxerit artus.* Hypallage enim pro animam artubus seduxerit. Aut certè anima, pro ab anima, & est mortis periphrasis. Quid.n. est mors quã separatio animæ à corpore? *Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.* Dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleuerint: quod poëtæ ad sepulturam transferunt: vt, Centum errant annos. Hoc ergo nunc dicit Dido, Occisura me ante diem sum: vaganti mihi dabis pœnas. Nam te persequar & adero quandiu errauero semper. si autem fuero recepta in originem, pœnas tuas audiam, quas videre non potero. Hic ergo sensus est, si tempestatem euaseris flammarum regalium, vmbra mea te persequetur. si & hanc euaseris, vel recepta audiet famam suppliciorum tuorum. A

39 *His medium dictis sermonem abrumpit, & auras* B
Ægra fugit: seque ex oculis auertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore:
Iussa tamen diuûm exequitur, classemque reuisit. C

Medium sermonem. Propter hoc quod sequitur, Multa metu cunctantem, & multa volentem Dicere. Vt supra Mortales visus medio sermone reliquit. Sane multis *dictis*, participium non appellationem volunt, hoc est, cum hæc dicta essent. *Linquens.* Multi pro derelinquens Æneam, alij pro deficiens accipi volunt more antiquo, sicut delinquere pro deficere: Cælius historiarum, *Delinquere frumentum Sardiniam hostes tenere.* Tubero, *Nam delinquit tibi, aut superet æliquid.* Id est, deficiat aut superet. Gellius Annalium Deliquium solis, & delinquionem dicit: Quod Virgilius Defectus Solis varios: Nam in hoc ipso loco sequitur. *Suscipiunt famulæ.* Eam subaudi. *Thalamo.* Datiuus casus. *At pius Æneas.* Ordo est, at pius Aeneas iussa diuûm exequitur. Bene autem excusat Aenean pium dicendo, cum ei & gemitus dat, & ostendit solatia dolenti velle præstare, & probat religiosum, cum deorum præceptis paret. *Animum labefactus.* Pro animum labefactum habens. *Amore.* Num Didonis quo illa flagraret? D

40 *Tum vero Teucri incumbunt, & litore celsas*
Deducunt toto naues: natat vncta carina:
Frondentesque ferunt remos, & robora syluis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex vrbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt, E
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Conuectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita feruet.

Tum vero. Teucri Regis scilicet præsentia, sic in nono, Tum verò incumbunt, vrget præsentia Turni. *Litore.* De litore. *Vncta.* Pice delibuta. *Frondentesque ferunt.* Non qui erant, sed quia esse potuerant: vt, Quos ego sim totiens iam dedignata maritos. *Fugæ studio.* Celeris profectionis: vt, Ille volans simul arua fuga, simul æquora vertit. *Infabricata.* Bene expressa est festinatio F nauigare cupientem: *Cernas:* Honesta figura, si rem tertiæ personæ in secundam referas: hoc est, si quis cernat. *Formicæ.* Ad studium respicit hæc comparatio hoc loco, non ad personas: & notandum cautelam exprimi per hanc comparationem Horatius. *Paruula nam exemplo est magni formica laboris.* Iuuenalis. *Formica tandem quidam expauere magistra.* Sane formica dicta est ab eo quod ore micas ferat. De qua fabula talis est: In Attica regione quædam puella Mirmix nomine fuit, Mineruæ ob castimoniam & solertiam dilecta, quæ postea hoc loco Mineruæ in se odium concitauit. Namque cum vidisset Minerua Cererem segetes inuenisse, volens ipsa o-

stendere

A ſtendere Atticis quo expeditius ſegetes parerent, atatrum dicitur inueniſſe quod cum manu ageret, & Mirmix ei adhereret, auſa eſt occulte aratri ſtiuam ſubripere, & apud homines ſe iactare infructuoſum eſſe Cereris munus, niſi ſuo vterentur inuento, quo terra aratro reſoluta expeditius ederet fructus. quod cum proditum ægre tuliſſet Minerua, Mirmicem illam virginem in formicam conuertit, eamque vt proditricem aduerſam frumentis quæ ſemper inſequitur & ſubripit, eſſe præcepit, quæ res cum Ioui miſerationem mouiſſet, excogitauit quemadmodum formicæ honorem daret. Nam cum Iacum filium ſuum ex Egina ſuſceptum Teſſalis imponeret regem, & agros ipſos videret hominibus indigere, formicas colligi in vnum iuſſit, eaſque in homines commutauit, vnde Mirmidones appellati ſunt. *Farris.* Solum nomen eſt quod *r* geminet in genitiuo. Monadicon eſt ergo, ſicut Sol. Item cor cordis, ſolum in *dis* mittit genitiuum. Item

B *ſ* geminata aſſis. & hæc carent exemplis. *Cum populant.* Antique dixit. Nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit, nunc tantum deponens eſt. Et bene rei paruæ per metaphoram ſublimitatem dedit, vt non videatur de formicis ſed de exercitu loqui. *Hyemis memores.* Hoc eſt caute, in aduentum hyemis, Horatius, *Qui ſimul inuerſum contriſtat aquarius annum. Non vſquam precipit. Tecto ut* tecto id eſt cauernis. *Et nigrum campis agmen*: vt, It portis iubare exorto delecta iuuentus Hemiſtichium Ennij de elephantis dictum, quo ante Acilius eſt vſus de Indis. *Calle anguſto.* Callis eſt ſemita tonſior callo pecorum pædurata. Vnde & callum & callidos dicimus. Semita eſt ſemis via: vnde & ſemita dicta eſt. Via id eſt actus dimidius: qua poteſt ire vehiculum. Nam actus duo carpenta capit propter euntium & venientium vehiculorum occurſum. *Grandia tradunt.* Quæ portare non poſſunt. *Moras.* Tardas, morantes, quia ſolent reſiſtere. *Semita feruet.* Aptum

C verbum feſtinationi, vt e contrario frigidum, tardum.

41 *Quis tibi tunc Dido cernenti talia ſenſus?*
Quoſve dabas gemitus? cum littora feruere late
Proſpicere arces ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
IMPROBE amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lachrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & ſupplex animos ſubmittere amori:
D *Ne quid inexpertum, fruſtra moritura, relinquat.*

Quis tibi tunc Dido c.t.ſ. Totum hoc magna proſphoneſi dictum eſt, plus enim eſt in re, quam in verbis, quamuis enim totum dictum non ſit, tamen & cogitatur & capitur ab auditore, hæc eſt enim magna emphaſis quæ perpetuam perſonam complectitur. Terentius, *Quid illi eandem credis fore animi miſero, qui cum illa conſueuit? Feruere late.* Infinitus hic à tertia eſt coniugatione, id eſt à feruo feruis. Secundæ coniugationis verba, predito *e*, quod habent ante *o*, in tertiam migrant: vt ferueo feruo, fulgeo fulgo. Hinc eſt Feruere Leucatem: auroque effulgere fluctus. Sic etiam Horatius, *Vade, vale, caue ne titubes, mandataque frangas.* Nam caue, *ve* longa

E eſt, nec vocalis ſequitur, vt in Virgilio, Vale vale inquit Iola. ſed dicimus tertiæ eſſe coniugationis imperatiuum vt cauo cauis. Hinc etiam Catullus cauere dixit. *Arce ex ſumma.* Regium enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Eſquiliis domum haberet altiſſimam, inuidiæ cauſa complanauit. Item Auguſtus poſt Actiacum bellum palatium ex ſuo præcepto ædificatum cum eſſet domus priuata donauit reipublicæ. *Tantis clamoribus.* Nautarum ſcilicet vocibus. *Miſceri.* Pro repleri aut commoueri. *Improbe amor.* Exclamatio à poeta contra amorem. & hoc eſt quod Horatius dicit, *Hoc amet: hoc ſperuat promiſſi carminis auctor.* Tale eſt & illud in tertio, Auri ſacra fames: id eſt cupiditas. Nam & illic amoris eſt increpatio, qui ſecundum philoſophos omnium generalis eſt rerum. Hinc eſt quod apud inferos Eriphula inter amantes commemoratur, quæ monile conuperat. *Ire iterum in lachrymas.* Hinc

F eſt amoris improbitas, quæ cogit lachrymis rogare dudum ſuperbam. Eſt autem ſpecioſa eloquutio, Pergit in lachrymas. *Precando.* Cantando modo *do*, naturaliter breuis eſt: ſic Terentianus. *Vt vitæ dubius varios renouando dolores.* Plerunque tamen à Virgilio producitur: vt, Cantando tu illum? Et Cantando rumpitur anguis. *Summittere amori animos.* Quidam pro iras accipiunt, vt animoſus dicitur pro iracundus, & Supplex animos ſummittere amori, id eſt ſupplices preces adhibere, quæ erat amore victa: Summittere autem amori ac ſi diceret, non Æneæ, aut certe Æneam amorem vocauit, vbique tamen ſubaudiendum, cogitur. *Ne quid inexpertum fruſtra* rogabat, inquit, non ſpe impetrandi: ſed ne eſſet quod ſibi poſſit imputare, ſi non rogaſſet: quanquam fruſtra rogaret. Id eſt ne derelinqueret medium aliquod intemptatum, & hoc fruſtra

quia moritura erat; Terentius, *Omnia experire certum est priusquam pereo. & frustra* ex iudicio poëtæ dictum est. Sic Salustius, *Falso queritur de natura sua genus humanum*: vt supra, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis author.* A

42 *Anna, vides toto properari littore circum:*
Vndique conuenere: vocat iam carbasus auras:
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror, potero. miseræ hoc tamen vnum
Exequere, Anna, mihi. solam nam perfidus ille B
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus & tempora noras.
I soror, atque hostem supplex affare superbum:

Anna. Proprie inuidiose quia ipsa nuptias suas suaserat. *Vides.* Quasi diceret ipsa tibi crede, & est maior vis adfirmantis cum dicit vides, petitio autem hæc etiam deliberationis modum à quibusdam putatur tenere. *Properari littore circum.* Vtrum circunspicis, an circum totum litus? & est ordo Anna i soror atque hostem supplex adfare superbum. Circum non est præpositio, sed aduerbium loci: Nam postposita præpositio & accentum mutauit, & suas perdidit vires. Properari autem impersonale est. *Vndique.* Bene non addidit Qui, intelligitur. *Et læti nautæ.* Id est aut C minime timentes. Aut adeo non necessitare nec iussu abeant, sed volentes, & hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem commouendam dictum est. Et sicut supra prope ad inuidiam Annæ loquitur, vt est alibi: Tu prima furentem. His germana malis: Probus sane sic adnotauit, *Si Hunc verbum omitteret melius feciſſet. Coronas.* Multi funium coronas accipi volunt, qui solent quotiens nauigatur in modum coronarum componi, nam fugientes quemadmodum naues coronabant? *Si potui* autem, pro potuissem: & sic dictum est, vt, Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi. Ac si diceret, nihil mihi nouum contigit. *Sperare dolorem.* Pro timere: & est Acyrologia superflua dictio. Nam speramus bona, timemus aduersa. Hoc autem dicit. Si scirem abiturum Æneam, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem. *Hoc tamen vnum.* Vel hoc solum. *Mihi.* Pro me exequere, id est pro mea causa. *Colere.* Pro colebat vel colit, infinitus pro indicatiuo. *Credere.* Credit vel credebat, id est committebat. *Molles aditus.* Faciles: vt, Et quæ mollissima fandi Tempora. *Atque.* Coniunctio complexiua est, & disiunctiua cum dicimus, aliter atque aliter debuit fecit; est & expletiua. Atque illum in præceps prono trahit alueus amni. *Hostem superbum.* Postquam ex aperto denegauit se Carthagini esse mansurum, & reddit causas ob quas suppliciter adloquatur, quod & hostis & superbus, quasi dicat æquo animo patiamur nos supplices esse, quoniam incidimus hostem superbum. nonnulli autem iuxta veteres hostem pro hospite dictum accipiunt: Plautus in Curculione *Si statum conditius cum hoste intercedit dies.* Idem in Cistellaria: *datum est hostimentum opera pro pecunia.* Nec enim vere hostem diceret, quem reuocare cupiebat. Ipsa enim ait hospes, Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat. Erodotus Persas qui erant Græcorum hostes ξένους à Lacedemoniis appellatos refert. Inde nostri, hostes pro hospitibus dixerunt. nam inimici perduelles dicebantur. D E

43 *Non ego cum Danais Troianam excindere gentem*
Aulide iuraui, classemve ad Pergama misi.
Nec patris Anchisæ cineres manesve reuelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti.
Expellet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro: F
Nec pulchro vt Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus mane peto, requiem spatiumque furori,
Cum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.

Aulide iuraui. Aulis insula est in Ægeo mari, in qua coniurarunt Græci se non ante reuersuros

suros ad patriam, quam Troia caperetur. Aulide autem aut in Aulide, aut pro Aulidi. *Ad pergama.* In Pergama: id est contra Pergama. *Anchisæ cineres, manesve reuelli.* Ad hoc autem quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes & secum eius ossa portasse: quæ postea reddidit Æneæ, cum multa aduersa perferret. Hinc est, Saluete recepti Ne quicquam cineres. Sciendum sane Varronem dicere, Diomedem eruta Anchisæ ossa filio reddisse: Catonem autem affirmare quod Anchises ad Italiam venerit: tanta est inter ipsos varietas, & historiarum confusio. *Reuulli.* Non reuulsi. Nam velli & reuelli dicimus: vulsus vero & reuulsus vsurpatum est tantum in participiis contra naturam. *Cur mea dicta negat.* Non interrogat sed queritur, quidam reuelli iungunt, ita vt sequatur Cur mea dicta negat. *Quo ruit.* Properat sine respectu salutis. Nam hoc dicit, quod peto, etiam ipsi prodest, amoris scilicet impatientia. *Extremum hoc miseræ det munus.* A qualitate beneficij dictum. *Facilemque fugam.* Permanet in eodem sensu, vt dicat petitionem suam etiam Æneæ prodesse. *Ferentes.* Bene flantes, propitios, prosperos. *Antiquum.* Aut primum aut carum, vt nihil antiquius habuit, dicimus: aut antiquatum & inritum. *Quod prodidit.* Quod decipit. Et bene, ad disruptionem enim coniugij immutata voluntas sufficit. Quidam prodidit pro perdidit accipiunt, vt, Vnius ob iram Prodimur. *Pulchro vt Latio careat.* Quod illi pulchrum videtur. Sic est illud, O tantum libeat mecum tibi sordida rura: quæ tibi sic videntur. *Relinquat.* Negligat. *Tempus inane peto.* Id est sine matrimonio, sine officio coëundi. Nam sine beneficio, non procedit, cum spatium petat & requiem, Aut quasi non magnam rem vel quo vacuus & ociosus est, cum illi tempus inane est. *Requiem spatiumque furori.* Vt possim habere spacium quo amori finem imponam. *Dum mea me victam.* Mea fortuna, id est aduersa: vt, Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta. Ex statu in quo est, fortunam dixit. *Doceat* autem *dolere* illud est, quia non habet in aduersis patientiam nisi quid dolere consueuit Hoc ergo petit, vt ei præstetur tempus, per quod discat aduersa perferre. *Oro veniam.* Beneficium: iuxta morem antiquum: vt, Orantes veniam. Teren. in Ecyra: *Mi gnate, da veniam hanc mihi, reduc illam. Miserere sororis.* Genitiuum tantum regit. *Quam mihi cum dederis cumulatam morte relinquam.* Sensus est, Quod beneficium cum mihi cumulatum dederis, sola morte derelinquam: & hinc intellectus est melior, quod sorori loquitur: Nam male quidam legunt, Quam mihi cum dederit, id est Æneas, cumulata morte relinquam: & volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, mea morte cumulabo, & sic relinquam: vt amantes dicere consueuerunt, vt, Præceps aërij specula de montis in vndas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto. Nam si eam odio habet Æneas, restat vt eius morte lætetur. Hoc sorori quoque potest dicere quæ credit eam ex amore concitatam id loqui, nec tamen facere, sed eloquutio non procedit. Nemo enim dicit veniam cumulata, sed cumulatam. Alii ita intellegunt, reddam illi gratiam, occidam illum, nam alibi ait, Non potuit abreptum diuellere corpus. Sed hoc totum sorori dicit. An perplexè loquuta est, vt solent loqui mali aliquid molientes? Cumulatam autem veniam, nunquid solidam & plenam, & cui nihil defit debemus accipere?

44 *Talibus orat: talesque miserrima fletus*
Fertque refertque soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures:
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & alte
Consternunt terram, concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perstentit pectore curas:
Mens immota manet, lachrymæ voluntur inanes.

Talibus orabat. Aut simpliciter accipiendum: Loquebatur aut orabat, ideo quoniam preces inmixtæ erant: aliter iii. Æn. Multa Iouem manibus supplex orasse supinis. Alibi pro orauit: Talibus orabat Iuno. *Fletus.* Pro verbis, id est verba debilia. *Fertque refertque.* Non ab Æneа, qui nihil dicit: sed à Didone fert & refert, id est iterum portat. Nam subtunxit: Sed nullis ille mouetur Fletibus: mire autem fletibus repetit. *Voces vllas tractabilis audit.* Cur mitis

& placidus & tractabilis non audit? Quasi mirum est: excusat & recusat dicendo, *Fata obstant, placidásque viri deus obstruit aures.* Aut certe voces tractabilis accipe, aut alias tractabilis. *Fata obstant* Excusat Æneam, cum eum ne ingratus videatur non duritia mentis facit immobilem, sed voluntate diuina. *Deus.* Iuppiter scilicet, vnde & supra Dido ait Saturnius, vel certe Mercurius. *Obstruit.* Occludit μεφανικῶς. *Alpini Borea.* Flantes de Alpibus: quæ Gallorum lingua, alti montes vocantur. Et speciem pro genere posuit, nam Alpinom Boream pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montam sunt venti. *Nunc hinc, nunc illinc.* Sicut Æneas ab Anna & Didone. *Instridor.* Ad dolorem Æneæ pertinet: de quo ait, Magno persentit pectore curas. *Alte.* Aut iugiter, dum, aut ex alto cadentes. *Consternunt.* Implent, cumulant, vt, Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma. *Frondes.* Sicut lachrymæ Æneæ. Stipes autem media pars est arboris quæ ramos sustinet. *Hæret scopulis.* Sicut ille in consilio perseuerat. *Tantum radice in tartara.* secundum physicos qui dicunt parem esse altitudinem radicum & arborum. *Tunditur.* Sæpe pulsatur Terentius, *Fundendo atque otio effecit senex,* & ipse alibi: Rhiphæo tunditut Euro. *Magno persentit pectore.* Quamuis magno, sentit curas sed eas forti pectore patitur: Curas potest Didonis, potest & suas. *Mens immota manet.* Ad illud refertur, Ipsa hæret scopulis. *Lachrymæ inanes.* Quia mens immota manet: & vtrum inanes, quæ Didoni nihil prosint? quidam tamen lachrymas inanes vel Æneæ vel Didonis, vel Annæ, vei hominum accipiunt.

45 *Tum vero infœlix fatis exterrita Dido*
Mortem orat: tædet cœli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat:
Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.

Tum vero. Post desperationem. *Exterrita.* Atqui in fine ait. Nam quia nec fato, merita nec morte peribat. Fatis ergo aut malis suis, aut à verbo For, Faris, Fatis, id est responsis Æneæ: Exterrita autem præcipitata, turbata *Mortem orat.* Pro desiderat: vt, Mortemque miserrimus opto. aut certe ideo orat, quia consecrata fuit: nec mori poterat, nisi soluta consecratione. *Cœli conuexa.* Incurua cœli. *Quo magis inceptum peragat.* Id est mortem sibi inferat. *Lucemque relinquat.* Ad illud Tædet cœli conuexa tueri. *Turicremis.* Id est cremantibus tura, nomen mire compositum, & hoc genus ominis Didonis factum, de augurali disciplina transtatum est, quæ diris obseruatur. Dira enim, deorum ira est, quæ duplici modo colligitur, vt ex signis, aut quocunque modo, quacunque ex pare, tquodque in illo factum rem mare * traditur, & ignis hic ostenditur: dicens enim Vidit turicremis, vique nigrescere sacros non solum aduersa petitionibus inueniri, verumetiam mortem denunciari, nam præmisit: Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat. Item, tumulis Sichæi exaudiri voces & verba vocantis, quod asperius fuit vt mariti defuncti vox audiretur è tumulo, quod erat dirum ad le vocanti. Sunt & de auibus dira auspicia quod hic subiunxit dicendo, Solaque culminibus ferali carmine bubo Sæpe queri, in quo satis non fuit, diram auem bubonem nominatam, nisi adiecisset Ferali carmine, & Sæpe queri, & vt non vtique canendi vsus significaretur, sed fletus vice querelatum. *Horrendum dictu.* Quanto magis visu, quod Didoni contigit. *In obscœnum se vertere.* Hoc est Latices nigrescere sacros, & quidam Nigrescere & vertere, ideo incertum tempus positum volunt, vt ostendant non vere vertisse se, quod contra naturam est, sed verti à Didone visa, vt Visæque canes vlulare per vmbram, non vlulasse ergo, sed fieri visum: Obscœnum autem mali ominis, vt 1. Æneid. Obscœnas pelagi volucres. *Hoc visum nulli.* Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid est nulli? ne sorori quidem, cui fuerat de amore confessa: & forte ideo sororem celauit, ne & ipsa se perimeret, post queritur: Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.

46 *Præterea fuit in tectis de marmore templum*
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis & festa fronde reuinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali culmine bubo

Sæpe

A *Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.*

Coniugis antiqui. Aut prioris aut chari. Lucilius, *Concilio antiquo sapiens vir solus fuisti*: antiquus ergo est, qui præcedit eum qui præsens est. *Miro quod honore colebat.* Exhibendo ea mortuo quæ circa viuos solent fieri. Ritum veri & venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templa enim velamentis religiosa monstrantur, & moris fuerat, vt nubentes puellæ simul cum venissent ad limen mariti, postes ante quam ingrederentur, propter auspicium castitatis ornarent laneis vittis. Vnde ait, Velleribus niueis, & oleo vnguerent, vnde vxores dictæ sunt: quasi vnxores. Bene ergo Dido, cum templum marito extrueret veluti deuota viro, quippe post quem nuptura non esset, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, vt mo-

B rem instauraret vxorum. Nam ait post, cum in pœnitentia inducitur à Poeta: Non seruata fides cineri promissa Sichæo. Hi tamen qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt cum noua nupta in domum mariti ducitur solere postes vnguine lupino obliniri, quod huius feræ & vnguen & membra multis rebus remedio sunt. Alij hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus & Remus lupino lacte nutriti sunt. Dicitur etiam Lupam in concilio multorum eiusdem generis sociari marito esse* quæ amisso eo nulli alteri potest iungi, quod ipse subiecit, expertem sine crimine vitam Degere more feræ, id est Lupæ, hæc ergo ideo à noue nuptis fiebant, vt sciret puella se domum religiosam ingredi, simul lanam ferens, lanificium promittebat. *Festa fronde.* Diuina, tanquam numen coleret. Sane hoc loco latenter, quam supra diximus, tangit historiam Nam si amabat Æneam, vtique non coleret extinctum maritum. *Visa viri*, vt, vitæque canes vlulare per vmbram: Terentius, *Audire vocem visa sum modo militis.* Non enim erant vera,

C vt supra. *Nox cum terras.* Vt augeret terrorem tempus adiecit, à verisimili. *Sola bubo.* Sola, quærendum quod dixerit vtrum ἰμφατικῶς, an pro solis, id est desertis, vbi enim sederit & cecinerit solitudinem significat: secundum auguralem disciplinam volunt greges auium minus significare, & iuxta hanc auem si alia sederit, malum quod imminet creditur euanescere, vt, Et sola in sicca secum spatiatur arena. Sane bubo si cuius ædes insederit, & vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit, incendium ædibus portendere. Ergo hic *sola* vtrum quod alia auis non sedebat in culmine, an sola, quia nihil deferebat, vt mortis signum esset. In hanc autem auem conuersus est Ascalaphus Acirontis, vel, vt quidam volunt, Stygis filius ira Cereris cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gu-

D stauisse, quod plenius in primo initio Georgicorum dictum est, vbi est, Nec repetita sequi. Sane *sola* contra genus posuit. Lucanus, *Et latæ iurantur aues bubone siniſtro.* Item Ouidius, *Infandus bubo.* Et est in vsu. Sed Virgilius mutauit, referens ad auem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, à generali sumimus: vt si dicas bona turdus, referendo ad auem. Item si dicamus prima est a, id est littera; cum a sit neutri generis. *Ferali carmine.* Bene autem addidit: Non enim omni modo malum est bubonis omen. Sed cum canit omnimodo malum est, quia aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens autem ostendit felicitatem. Omnes enim aues oscines malę, prępetes oscines bonæ sunt: vel è contra, malæ præpetes oscines bonæ sunt. *Sæpe queri.* Quidam propterea queri positum volunt, quod doleat de Ascalapho se in auem mutatum, vt, Veterem in limo ranæ cecinere querelam.

E

47 *Multaque præterea vatum prædicta priorum*
Terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
Insomnis ferus Æneas: semperque relinqui
Sola sibi semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pantheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas,
F *Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,*
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cum fugit; vltriceſque sedent in limine Diræ.

Priorum. Legitur & *piorum.* Sed priorum illud spectat, Heu vatum ignaræ mentes quid vota furentem: quod superius expositum, Sed *piorum* religiosorum, castorum. *Horrificant.* Horrorem incutiunt. *Insomnis ferus Æneas.* Non est epitheton ferus sed fantasia, talem enim illum imaginabatur qualem timebat, & in somnis pro insomniis, id est vigiliis. *Semperque relinqui.* Per omnes noctes nauigare videbatur Æneas, quasi eam semper relinqueret. *Longam viam.* Nonnulli inferorum accipiunt. *Incomitata.* Quod ferale, id est mortiferum omnibus;

& præcipue regibus qui nunquam soli sunt. *Ire viam.* Veteri more iuxta ius, vt ite viam, redite viam, & alibi. Primus & ire viam *Tyrios deserta quærere terra* Bona affectio, solent enim qui deficiunt suos desiderare, vt dulcius moriantur. *Agmina Pentheus.* Aut impetus: aut secundum quosdam qui habitus earum & sibila serpentium faciem agminis præbent, vel quia plures furiæ putantur, vel quia furiosis pro tribus plures videntur, & bene videt agmina, expressit furentem, cum ait Videt, non existimat, sed putat se videre: Pentheum autem furuisse traditur secundum Pacuuij tragœdiam, de quo fabula talis est: Pentheus Echionis & Agaue filius, Thebanorum rex, cum indignaretur ex matertera sua Semele genitum Liberum patrem coli tanquam deum, vt primum comperit eum in Citherone monte esse, misit satellites, qui eum vinctum ad se perducerent, qui cum ipsum non inuenissent, vnum ex comitibus eius Acoëten captum ad Pentheum perduxerunt. hic cum de eo grauiorem pœnam constitueret, iussit eum interim claudi vinctum: cumque sponte sua & carceris fores apertæ essent, & vincula Acoëti excidissent, miratus Pentheus expectaturus sacra Liberi patris Citherona petit, quem visum Bacchæ discerpserunt. Prima autem Agaue mater, eius amputasse caput dicitur, feram esse existimans, aut secundum Vrbanum, agmina serpentum. Pentheus furuit etiam ipse secundum Pacuuij tragœdiam. *Solem geminum.* Tragice dixit imitatus Euripidem. *Duplices Thebas.* Ciuitas in Bœotia à Cadmo & Zetho & Amsione constituta, in qua Oedipus Laij filius cum matre concubuit, ex qua Eteocles & Polinices, qui se propter regnum inuicem peremerunt. *Agamemnonius scenis agitatus Oreste.* Hunc Orestem Electra soror eius posit occisum ab Ægisto dolo Clytemnestræ matris Agamemnonem subtraxit, quem Strophio alendum dedit. Eum cum filio Pylade educatum in adultam produxit ætatem, qui vt primum de scelere matris ac morte patris agnouit, venit Micenas & aduuantibus amico Pylade & sorore Electra, Clytemnestram matrem Cum adultero Aegisto occidit, ob quam rem aliquandiu furiis agentibus insaniit. Sane Agamemnonius non est patronymicon, nam Agamemnonides facere debuit. Ergo sicut Agamemnonæque phalanges. *Scenis agitatus.* Famosus, celebratus tragœdiis. Qualiter a Græcis in scena inducitur. Agitatus autem ut quia furuit & furiis agitatus, aut quia multę sunt de eo tragœdię: quasi frequęter actus. *Aruatam matrem.* Causam ipsam furoris. *Cum fugit.* Ad eum, credidit veritatem. *Sedent in limine diræ.* A Pacuuio Orestes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingressas Apollinis templum: vnde cum vellet exire, inuadebatur à furiis. Hinc ergo est, Sedent in limine diræ. Alij dicunt, qui* cum absolutus in templo Mineruæ, de iudicio exiret à furiis correptus est.

48 *Ergo vbi concepit furias euicta dolore,*
Decreuitque mori: tempus secum ipsa, modumque
Exigit: & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inueni germana viam (gratare sororI)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.
Oceani finem iuxta solemque cadentem
Vltimus Æthiopum locus est, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos: epulasque draconi
Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumque papauer.

Concepit furias. Furore completa est, & quidam furorem pro bono & innocenti motu accipiunt, furias semper pro malo: Concepit ergo furorem postquam amori dolor immixtus est. *Tempus secum ipsa modumque.* Tempus id est quando, modum id est quomodo, & qua morte. *Exigit.* Ad certum redigit, vt solent pondera vires & ad exactum redige ergo definit. *Consilium vultu tegit.* Vt spem vultu simulat. *viam.* Rationem, remedium. Ita enim antiqui dicebant, vt ipse alibi, Aut tu, si qua via est. *Gratare.* Gratulare, suscipe gaudium pro sorore. Si enim dicimus grator tibi honorem meum. Et bene a gratulatione incipit, quæ vult suum dissimulare consilium. *Reddat.* Reconciliet. *Eum.* AEneam: quem, vt notum, noluit dicere. *Eo me soluat amantem.* Mori disponens duo mentitur vel vt se soluat, vel vt alliget AEneam. *Oceani finem iuxta.* Finem Oceani nullus nouit, sed initium: quod & ipsum potest finis videri aliunde sumpto

A sumpto principio. Et longinquitate argumentatur: Terentius, *Ex Æthiopia est vsque hæc. Æthiopum.* Aethiopiæ duæ sunt, vna circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta Aethiopia à colore populorũ, quos solis vicinitas torret. Græce enim αἴθειν torrere, ὤψ aspectus dicitur. *Atlas.* Nullum nomen Græcum in *ns* terminatur. *Axem.* Nunc pro cœlo, non enim in axe sunt stellæ. *Torquet.* Sustinet, portat. *Stellis aptum.* Satis perite loquitur. Nam *aptum* coniunctum dicit, κατ' ἀπαρτισμόν, non insignitum stellis. *Axis* enim non habet stellas, qui est medius inter septentriones. Vnde & Græce ἄξων dicitur. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, non quia in axe sunt. Ergo bene aptum conligatum: Cicero in Timæo, *Quæ ex coniunctione cœlum ita aptum est*, id est constrictum & complexum. Item in Oratore, *Facilius est enim apta dissolue e, quam dissipata connectere. Hinc mihi Massylæ gentis monstrata* Prædicta. Quæ est oriunda Massylla, aliquando horti Hesperidum sacerdos, nunc ha-
B bitans circa Atlantem. Nam aliter non procedit. Massylla enim Mediterranea est: Berenicis ciuitas Libyæ, vnde haud longe sunt horti Hesperidum, Atlans vero mons maximus in Mauritania est. Quidam tamen hortos circa turres* positos tradunt. *Hesperidum templi custos.* Hesperides Atlantis filiæ nymphæ, secundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri consecrata, quæ Hercules myssus ab Eurystheo, occiso peruigili dracone, sustulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges rufam lanam habentes abegit Hercules, occiso eorum custode. Vnde mala fingitur sustulisse: hoc est oues, quæ Græce μῆλα dicuntur. vnde μηλοφόρος, dicitur pastor. Propter ruborem autem lanæ quæ similis auro est, existimasse eos qui audierant mala aurea in Africa nasci. Est & alia fabula: cum nuptiæ Iunonis celebrarentur, omnesque Dij in honorem eius conferrent munera, Terra in extremis regionibus edidit arborem po-
C ma aurea ferentem, hæc cum decerperent Hesperides Atlantis, siue Hesperi filiæ, custodem eiusdem arboris Iuno senta munus spoliari suum, in metum earum misit Draconem insomnem qui omnibus noctibus diebusque custodiret ramos, hoc postmodũ ab Hercule interempto, qui ab Eurystheo ad hoc missus fuerat, mala sublata sunt. Hesiodus has Hesperidas Eglem, Aretusam, & Hesperusam Noctis filias, vltra Oceanum mala aurea habuisse dicit. Bene ergo Virgilius, Has ad Oceanum & Solis occasum esse dicit. *Epulasque draconi.* Esperus rex traditur preciosissimas oues habuisse, quarum pastor vocabatur Draco, cui præbebant epulas regias filiæ, sed quia Græce oues μῆλα dicuntur, ex dubio nomine fabula composita est. *Sacros ramos.* Vel Veneri vel Iunoni dicatos. *Soporiferumque papauer.* Incongrue videtur positum, vt soporifera species, peruigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victuum diuersa à diuersis animalibus.
D Nam salices amaræ hominibus sunt, dulces capellis: vt, Et salices carpetis amaras, scilicet hominibus. Item cicutæ, secundum Lucretium hominibus venenosæ sunt, cum pingues reddant capellas. Ergo & papauer cum det hominibus somnum, draconi adimit. Forsitan & est ergo excusatio. Potest tamen melior esse sensus, si Seruabat in arbore ramos: plena sit distinctio, sequentia vero sic accipiamus, Hæc se promittit carminibus curas soluere. *Spargens humida mella, soporiferumque papauer.* Id est miscens: vt supra dictum est ex Cicerone, *Et spargere venena didicerunt.* Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet: ad obliuionem, papauer.

49 *Hæc se carminibus promittit soluere mentes*
E *Quas velit, asperas aliis duras immittere curas:*
Sistere aquam fluuiis, & vertere sydera retro.
Nocturnosque ciet manes. mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor chara deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
F *Impius, exuuiasque omneis, lectumque iugalem,*
Quo perij, super imponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iubet monstratque sacerdos.

Soluere. Cura liberare. *Duras curas.* Bene duras affectu quo ipsa passa est. *Sistere aquam fluuiis, & vertere sydera retro.* Quanto magis poterit AEneam ab incepto reuocare? Vel in amore immittere, aut mihi auferre. *Vertere sydera retro.* Vtrum vt videtur etiam in

cœlo potestatem habere, an etiam fata posse mutare, quæ secundum Mathematicos sideribus gubernantur, & multi syderà hic planetas accipiunt, quia reliqua cœlo adfixa sunt. *Nocturnosque.* Vtrum quia in nocte sunt, an quia per noctem euocantur, an noctu. vt Cicero, *Nocturnis canibus dilaniandum.* Et, *Manes*, quod ad inferos manent, id est abeant. *Sub pedibus terram.* Et descendere. Hæc non sic adfirmat, quasi ad amorem extinguendum opus sint, sed difficiliora adsignat, vt facilius de opprimendo amore credat. *Mugire videbis.* Id est, videbit quis: vt, Migrantes cernas. *Magicas inuocem.* Pro ad magicas, aut magicas adgredi inuitam, quia cum multa sacra Romani susciperent, semper magica damnarunt. Probrosa enim ars habita est, ideo excusat. *Accingier.* Præparari. Accingier autem, vt ad infinitum modum *er* addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo vltima sit longa, addita *er* syllaba breuis fit. vr hic & in relinquis. *Tu secreta.* Sine arbitris, & est bona elocutio, rem loci vel temporis, ad personam transferre: vt nocturnus venit, secretus fecit. *Pyram.* Sub specie sacrificij, præparat mortis exequias. *Et arma.* Gladium dicit abusiue. Nam ait paulo post, Ensemque relictum. Proprie enim *arma* sunt quæ armos tegunt. Hoc est scutum quod Græcis ὅπλον ἄριστον dicitur, cum cætera sua nomina habeant, vnde ipse ait, At Lausum socij exanimem super arma ferebant. Sed hic ideo generaliter arma nominauit, ne inuentione solius gladij consilium proderetur. *Impius.* Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Aiaci datum ab Hectore, & Hectori ab Aiace balteum, quæ eis exitio fuerunt. nam alter tractus est balteo: alter se donato telo interemit. *Exuuias.* Vestes Æneæ: quem hostem dixerat supra, I soror: atque hostem supplex adsare superbum. Item, Dulces exuuiæ. *Lectumque iugalem.* Eleganter etiam in morte, perseuerat in amore, & quatenus potest Æneæ se coniungit, si vno igne cum eius concremetur exuuiis. *Quo perij.* Propter extinctum pudorem. *Abolere nefandi.* A memoria tollere, vt, Paulatim abolere Sichæum. *Iuuat monstratque sacerdos.* Et iuuat συμφέρει. hoc est, & voluntas mihi est, & sacerdos hoc præcipit. Que autem, pro enim, posuit.

Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera sacris
Germanam credit: nec tantos mente furores,
Concipit, aut grauiora timet quam morte Sichæi.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exuuias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.

Hæc effata silet. Subitum silentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis ostendit. *Pallor simul occupat ora.* Scilicet ex conscientia cogitatæ mortis. *Nouis.* Pro vsitatis. *Prætexere* autem Prætuelare, abscondere. Et est antistrophe, funeribus noua sacra prætexere. Ergo hoc dicit Anna non arbitratur sub obtentu sacrificiorum pompam funeri præparari. *Tantos furores.* Quantos cogitabat Dido. *Grauiora timet, quam morte Sichæi.* Aut *quam* detrahimus: & stat eloquutio: aut subaudimus, *grauiora* timet posse contingere, hoc est, vel quæ fecit, vel passa est Dido. *At regina pyra.* Notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quæ habet exitus similes: licet sit ruum dissimilitudo. *Intenditque locum sertu.* Et intendit & inligat: vt, Et stupea vincula collo Intendunt: & est Hypallage, est enim Intendit serta per locum. Hoc est aut a pariete in parietem ligat, quod est extensis sertis locum replet, quasi serta per locum tendit. *Funerea.* Romani moris fuit propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, vt potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum rem diuinam facturus introeat, & quasi attaminatus suscepta peragere non possint? hinc ergo funerea cupresso: Nam etiam supradicta ligna ad funus pertinent: vt, Procumbit piceæ sonat icta securibus ilex. *Effigiemque toro locat.* Imaginem scilicet Aeneæ, quia solent Magi effigies eorum facere propter quos carmen instituunt, vt in Bucolicis, Limus vt hic durescit, & hæc vt cera liquescit. & Eclog. 8. Terque hæc altaria circum Effigiem duco: Horatius, *Lanea effigies erat, altera cerea.* Et bene exprimitur amoris adfectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse coniuncta, vt paulo post, Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem. *Haud ignara futuri.* Memor suæ dispositionis.

51 *Stant*

A 51 *Stant aræ circum: & crines effusa sacerdos:*
Tercentum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Auerni:
Falcibus & messe ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
Et matri præreptus amor.
B *Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,*
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sydera: tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, iustumque, memorque precatur.

Stant aræ circum. Aut sunt, aut circumstant. *Crines effusa.* Crines effusos habens, vt picti scuta Labici. *Sacerdos.* Quæritur à quibusdam quæ sit hæc sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quæ supra dicta est, tanquam ficta à Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus huius officij sa-
C cerdotem volunt. *Tercentum tonat ore deos.* Non tercentum deos: sed tonat tertiocentum nomina Hecates: vnde & Hecates dicta est Hecaton, id est centum potestates habens. Tonat autem perite dixit. Aliquibus enim sacris imitabantur tonitrua. Sed præcipue in Ecatæ: aut *tonat* clara voce & cum fiducia inuocat. *Herebum.* Inferorum profunditatem. *Tergeminamque Hecaten.* Quidam Ecaten dictam esse tradunt, quod eadem & Diana sit & Proserpina, ἀπὸ τοῦ ἑκατέρωθεν, vel quod Apollinis soror sit, qui est ἑκαβόλος, & secundum Hesiodum Hecate & Titanis & Asteriæ filia est, Diana & Iouis & Latonæ: Persephone Iouis & Cereris, quam genealogiam posteriores confuderunt. *Tria virginis ora Dianæ.* Iteratio est eiusdem rei, Lunæ, Dianæ, Proserpinæ. Et cum super terras est creditur esse Luna, cum in terris Diana, cum sub terris Proserpina: Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam ☽...*
D tanquam O. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Ecaten appellant, ideo quia vni deæ tres adsignant potestates, nascendi, valendi, moriendi, & quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten, ob quam triplicem potestatem, triformem eam triplicemque finxerunt, cuius in triuiis templa ideo struxerunt. *Simulatos fontis auerni.* In sacris, vt supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabantur: & erant pro veris. Bene autem de Auerno, per quem descensus ad inferos dicitur. *Falcibus & messe ad lunam quæruntur ahenis.* Quia herbæ aut secundum rationem Lunæ tolluntur, aut in quas despumauerit Luna: sicut Lucanus, *Donec subpositas propius despumet in herbas.* Nec omnes eodem modo. Vnde perite & ahenis falcibus dixit: quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur & ad Lunam, non ad noctem: sed ad Lunæ obseruationem. *Pubentes herbæ.* Ideo quia aliæ siccæ, aliæ viridiores leguntur. Et sciendum inter ho-
E mines & herbas esse reciprocam relationem. Sic enim pubentem herbam dicimus quemadmodum florem ætatis. *Nigri cum lacte veneni.* Nigri, aut noxij: quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbæ nigri lactis, id est succi. Dicunt autem per periphrasin agreste papauer significari. *Et matri præreptus amor.* Plinius dicit in naturali historia pullos equinos habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis adimit mater: quam si quis forte præripuerit, odit pullum, & lac ei denegat. Iuuenalis, *Cui totam tremuli frontem & Cæsonia pulli Infudit.* Et merito suspicentur amorem creari ex carne: sine qua mater non alit ex se creatum. Theocritus Ippomanes virgulti genus dicit. *Ipsa mola.* Id est farre & sale: quam molã sulsam à molendo appellant. Ordo autem est, ipsa Dido mola, & piis manibus, id est puris, deos testatur. Et bene *ipsa*, quia supra de sacerdote erat locuta. *Vnum exuta pedem.* Quia id agitur, vt & illa
F soluatur, & implicetur Æneas. Solent enim & resolutoria sacrificia ab aruspicibus fieri, & Iunonis Lucinæ sacra non licet accedere, nisi solutis nodis. *In veste recincta.* Quia vt supra diximus, in sacris nil solet esse præligatum, præcipue eius quæ amore vult solui. Sane Flaminicæ non licebat, neque calceos, neque soleas morticinas habere. Morticinę autem dicuntur, quę de pecudibus sua sponte mortuis fiebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere Vnum exuta pedem vinclis in veste recincta: non sublata sed summissa, nam sic est dictum recincta, vt resoluta, vt remissa. *Testatur moritura deos.* Quidam hic testatur, pro obtestatur accipiunt. *Conscia fati sidera.* Id est planetas, in quibus fatorum ratio continetur. An conscia fati sui testatur sidera, vt constantia eius appareat mori volentis: ergo fati sui id est mortis. *Si quod non*

æquo fœdere amantes curæ numen habet. Ordo est: Tunc numen precatur, si quod curæ habet amantes non æquo fœdere: *Si quod* autem, bene dubitat vtrum & ita malæ res habeant præpositas potestates. Nam & amatoribus præesse dicuntur ἔρωτες, ἄντερωτες, ἀντέρωτες, nonnulli Nemesin significari putant: nonnulli ἀντίερωτα inuocabant, contrarium Cupidini qui amores resoluit: aut certe cui curæ est iniquus amor, scilicet vt implicet non amantem. Hic etiam Athenis coli dicitur. *Iustumque memorque.* Iustum ad iudicandum, vt expugnetur qui est causa discordiæ. Memor simul ad vindicandum: & memor ideo neutro genere, quia numen dixerit.

52 *Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem*
Corpora per terras, syluæque, & sæua quierant
Æquora, cum medio voluuntur sydera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno posita sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infœlix animi Phœnissa, nec vnquam
Soluitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sæuit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.

Nox erat. Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. *Syluæque.* Secundum eos qui dicunt omnia quæ crescunt, animalia esse. *Æquora.* Elementa etiam animalia esse voluerunt. Vnde est in septimo, Aequora mulcebant cantu. *Medio voluuntur sydera lapsu.* Noctem describit per sydera, hoc est cum medium cursum tenent sydera quæ orta sunt. *Tacet ager.* Ea quæ in agris sunt. *Pictæque volucres.* Vno verbo multos & varios colores auium demonstrauit, pictura enim ex multis coloribus constat. *At non infelix animi.* Antithesis, At non quæ Scythiæ gentes: figuratius est animi, quam si animo diceret, vt, O præstans animi iuuenis. *Oculisve aut pectore noctem accipit.* Quia potest aliud esse sine alio, vt si quis dormiens mente turbetur. *Resurgens sæuit amor.* Grauior enim est cum resurgit: & est sententia quasi generalis.

53 *Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:*
En quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Numidumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque vltima Teucrûm
Iussa sequar? quiane auxilio iuuat, ante leuatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?

Adeo. Scilicet furuit: vt in hoc proposito permaneret vitandę sine dubio lucis. *Insistit secumque ita corde volutat.* Aut insistit volutare, aut insistit proposito moriendi: Plautus tamen ita ait, *Hunc sermonem institi. En quid agam?* En, ecce, & quasi demonstrantis particula est, per quam intelligimus eam multa cogitasse, & sic prorupisse, ecce quid actura sum? Est autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Nam hæc coniunctio multa eam cogitasse significat. *Rursus.* Duo significat, frequenter iterum: raro vicissim, id est mutuo, vt hoc loco. Alij hoc loco rursus pro similiter accipiunt: vt sit, ergo ego similiter rogabo eos, sicut me illi antea rogauerunt. *Numidumque petam.* Inuidia à personis: petam mulier & regina Numidas, id est vagos, *Maritos.* Futuros scilicet. Est autem eloquutio, dedignor illam rem. *Iliacas igitur classes.* Sic intulit, quasi si illud non fecerit hoc necessario consequatur. *Vltima iussa.* Vltima deterrima, an superba, & Aut intelligimus Aenean ei obtulisse navigandi facultatem, aut *Teucrum iussa.* Alij κελεύσεις, vnde iubere κελεύειν dicitur Græce: Nó quæ ipsius fuerant, sed quæ eis à Ioue iussa sunt, vt, Nauiget hæc summa est. *Quiane.* Re vera: & est vna pars orationis. *Bene.* Pro qualitatis aduerbio intelligendum est. *Stat.* Permanet.

54 *Quis me autem (fac velle) sinet, ratibusque superbis*
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, nec dum

Laome-

A *Laomedonteæ ſentis periuria gentis?*
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ouantes?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es ferroque auerte dolorem.
Tu lachrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque obiicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
B *Degere, more feræ? tales nec tangere curas?*
Non ſeruata fides cineri promiſſa Sichæo.

Quis me autem fac velle ſinet? Ordo eſt, Fac me autem velle, quis ſinet? *Ratibuſque ſuperbis.* Vel magnis & altis, vel in quibus ſuperbi nauigaturi ſunt, hoc eſt quæ me tanto contemptu deſeruit. *Irriſam.* Alij inuiſam. Quæ ſic contemni & relinqui mereor. *Laomedonteæ.* Nunc fraudulentæ. *Nautas.* Non Troianos. Nam iniurioſe dixit nautas, id eſt aſſuetos laboribus. *Ouanteis* Lætantes, abuſiue: nam proprie ouatio eſt minor triumphus. Qui enim ouationem meretur, & vno equo vtitur, & à plebeis vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium: & de ouibus ſacrificat:
C vnde & ouatio dicta. qui autem triumphat, albis equis vtitur quatuor, & ſenatu præeunte in Capitolio de tauris ſacrificat. Et bene duo diuerſa poſuit. *Fuga* & ouanteis, vt grauius eſſet cum his qui ouarent ire fugientem. *Inſequar.* Alij inferat, vt Infert ſe ſeptus nebula. *Vix vrbe reuelli.* Aut mox: Id eſt paulo ante, vt, Vix e conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. Aut re vera vix, vt diximus ſupra. Nam nulla ratione dimitterent patriam, niſi eos aut odium Pygmalionis coegiſſet, aut timor: vt, Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat. *Quin morere.* Quin, immo. & bene omnis eius intentio tendit ad mortem. Nam ſi procos rogare turpe eſt, ſolam ſequi impoſſibile & inhoneſtum, Tyrios trahere difficile, ſola mors ſupereſt. *Ferroque auerte dolorem.* Hoc ſecundum eos dixit, qui cum aliquid impulſu animi conſtituerint, voluntatis ſuæ rationem addere conantur. Ergo & hic quaſi rationem adprobat, quod
D furore paulo ante decreuerat. *Tu lachrymis euicta meis.* Bene totum ei imputat, ſed cum excuſatione, quæ Æneæ nuptias ſuaſit: & victa lachrymis, vt, Sinum lachrymis impleuit obortis Anna refert. *Tu prima furentem.* Alij hoc diuidunt: licet alij iungant: & volunt hunc eſſe ſenſum, Vrbanus hoc diuidit. Tu perſuaſiſti vt nuberem victa lachrymis meis: tu etiam nunc me his oneras malis. nam me olim occidiſſem, niſi te deſerere formidarem. *Obiicis hoſti.* ob naturaliter breuis eſt, ſicut & re & ad: ſed plerunque producuntur hac ratione, Objcio, rejcio, adjcio, habent vocalem ſequentem, quæ per declinationem poteſt in conſonantis formam tranſire: vt obieci, reieci. Ergo ante quam tranſeat, interdum, fungitur officio conſonantis, & præcedentem longam facit. *Hoſti.* Ad euentum referendum. *Non licuit.* Quia aliud volebat, & aliud factum eſt, ſicut ſolent
E dicere quibus aliter conata ſuccedunt. *Thalami expertem.* Non omnino, ſed poſt Sichæum. *Sine crimine.* Vt ſupra potui ſubcumbere culpæ. *More feræ.* Plinius in naturali hiſtoria dicit, *Lyncas poſtquam ſſes coniuges aliis non iungi.* Multi *Fere* aduerbium volunt, vt ſit ſenſus: more ſcilicet quo iam viduitatem ferre conſueuerat. Crimen autem bene: vt ſupra, Potui ſuccumbere culpæ. *Sichæo* pro Sichæio: vel promiſſa Sichæo non ſeruata cineri.

55 *Tantos illa ſuo rumpebat pectore quæſtus.*
Æneas celſa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus iam rite paratis.
F *Huic ſe forma dei vultu redeuntis eodem*
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt,
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec quæ circunſtent te deinde pericula cernis
Demens? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?

Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus, sauasque videbis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eia age rumpe moras, varium & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ.

Pectore quæstus. Id est pectus quæstibus. *Certus eundi.* Indubitabiliter profecturus. *Carpebat somnos.* Hoc est quod & paulo post culpat Mercurius dicens, Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? Sed excusatur his rebus: nam & certus eundi fuerat, & rite cuncta præparauerat: aut certe proœconomia est, vt possit videre Mercurium. *Rite.* Recte & ex ordine compositis, & diligenter virum strenuum non ante facit requiescere, quam rite omnia parauisset. *Forma dei.* Bene non deus, sed forma. Raro enim numina sicut sunt, possunt videri. Vnde & sequitur, Vultu redeuntis eodem. Nam licet *redeuntis* dicat, i. eius qui possit agnosci: tamen non *Faciem* dicit: sed *Vultum* qui potest sæpe mutari. *eodem.* O semper longum est: quia *eodem* ablatiuus est: *Eadem* autem & producit & corripit. nam & nominatiuus est, vt eadem mulier fecit: & ablatiuus, vt eadem faciente muliere. *Visa monere est.* Et *visa* bene: quia non re vera. *Omnia Mercurio similis.* Aliud enim est idem esse, aliud simile esse: ergo nunc est certus Æneas. Et a toto transit ad partes, vt omnia magna pes etiam. *Vocemque.* Duo ὁμοιοτέλευτα, & est versus hypermetrus: Vocem autem ideo, quia orationis est deus. Horatius, *Mercuri facunde. Coloremque, Et crines flauos.* Ideo & perustus & flauus Mercurius introducitur: quia satis vicinus est Soli præter cæteras stellas. *Et membra decora iuuentæ.* Quia palestræ deus est. Horatius, *Catus & decore more palestræ.* Iuuentæ autem ætatis, a iuuenta. Sane figura est, Similis membra, vocem, colorem. *Circumstent.* Pro circumstatura sint. *Demens.* Improbat eius visum, qui nec videat nec audiat. *Zephyros.* Pro quocunque vento, Carthagine enim non Zephyro, sed Austro nauigare solet. *Nefas in pectore versat.* Hoc ideo posuit, ne Æneas non timeret amatricem, nam ideo addidit Certa mori. Item, Varium, & mutabile semper Fœmina. Et est dubitatio quod dolos, vel quod nefas: an sibi nefas, quia sua manu peritura erat, an sorori dolos, quibus eam fallebat, vtrumque in Æneam, vt postea ait, Non potui abreptum diuellere corpus & cætera, nam omnia, sicut dictum est, sequens versus confirmat. Certa mori, vt sibi mortem excogitet, in Æneam tras moliatur. & Certa figurate: Certo vt moriatur. *Certa mori.* Hoc fidem fecit posse fieri quod metuendum prædicabat. *Præceps.* Festinus. *Præcipitare.* Pro præcipitandi. *Trabibus.* Vel nauibus, vel remis vt, Vastumque caua trabe currimus æquor. *Collucere faces.* Propter Ferte citi flammas, vel funes. *Feruere.* A verbo feruo, feruis, feruit. *Eia age.* Hoc loco per αὔξησιν orationem impleuit, nam eandem rem secundo dixit, cum heia sæpe age significet. *Varium & mutabile semper.* Hæc, sicut supra dictum est, obiectio est, sed amat. *Nocti se immiscuit atræ.* Hoc ad visum somniantis referendum est, id est in noctem se immiscuit: & noctem pro tenebris posuit, per quod apparet eum in claro lumine fuisse cum loqueretur.

56 *Tum vero Æneas subitis exterritus vmbris,*
Corripit è somno corpus, sociosque fatigat.
Præcipites vigilate viri, & considite transtris:
Soluite vela citi. deus æthere missus ab alto
Festinare fugam, tortosque incidere funes,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te sancte deorum
Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
Adsis, ô placidusque iuues, & sydera cœlo
Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:
Littora deseruere: latet sub classibus æquor.
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.

Vmbris

Vmbris. Vt supra, Forma dei, vel vmbris terroribus. *Corripit.* Omen futuræ tempestatis. *Præcipites.* Vt supra Mercurius, Non fugis hins præceps? Sane nonnulli ita distinguunt, Socioſque fatigat præcipites, vt adlocutio hinc videatur incipere, Vigilate viri & considite transtris, & est vsitata figura, fatigat & præcipites facit. *Fatigat.* Cū clamore increpat, vt, Vndique collecti coëunt Martemque fatigant. *Viri.* Habet hæc commemoratio multum adhortationis, vt alibi festinate viri. *Transtris.* Pro in transtris. *Citi.* Celeres. *Festinate fugam.* Antique vt, Tum iussa Sibyllæ, Haud mora festinant. *Incidere funes.* Hoc ad rem festinantis pertinet, id est non soluere, sed incidere. *Ecce iterum stimulat.* Fantasia est ad sociorum terrorem. sic in sexto, Deus ecce deus. An iterum qui prius aduenerat, cum ait, Tu nunc Carthaginis altæ. *Sancte deorum.* Emphasis quasi adhuc præsens deus vrgeat nauigare, & aut distinguendum sancte: aut sancte deorum secundum Ennium dixit, *Respondit Iuno Saturnia sancta deorum. Quisquis es.* Atqui supra dixit, Omnia Mercurio similis. Sed sciendum est secundum Tullium in libro de deorum natura tres esse Mercurios: superum, terrenum, & inferum. Ergo quisquis es, aut quicunque de tribus. Quamuis alij nec vnius potestatis, nec vnius nominis, nec vnius vultus volunt esse Mercurium. Aut quia deorum vera nomina nemo nouit, aut certe ad Iouem spectat, id est quisquis es qui præcipis: vt in nono, Quisquis in arma vocas: cum Irim vidisset, id est quicunque Irim misisti. Plane illud occurrit quod ait, Deus æthere missus ab alto: vbi & Iouem complectitur, & supernum Mercurium. Sed potest & hoc loco, vt diximus, quasi fantasiam facere propter socios: & *Quisquis es* ideo dicere: quia licet videret non tamen re vera nouit esse Mercurium: Vnde ait supra, Et formam & vultum & vita monere est. Vel *Quisquis es*, secundum Pontificum morem qui sic precantur, Iupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellare volueris. Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt, vnum cœli & diei filium, amatorem Proserpinæ, alterum Liberi patris & Proserpinæ filium: tertium Iouis & Maiæ, quartum Cyllenij filium cuius mater non proditura quo arcu clam occisa est, * qui hoc metu in Ægyptum profugit, & ibi inuenisse primum disciplinam litterarū & numerum dicitur, qui lingua Ægyptiorum appellatur, de cuius nomine etiam mensis dictus est. *Iterum parauerunt.* Quia semel parauerant præparatione nauigiorum. *Et sydera cœlo Dextra feras.* Dextram propitiam, & sydera hoc est ventos, qui ex ortu syderum, aut mites & prosperi, aut turbulenti & aduersi sunt: sic in Georgicis, Præterea tam sunt arcturi sydera nobis. Nec enim sydera dicit re vera, cum arcturus vna sit stella. Ergo dextra sydera, ventos vel tempora. *Fulminum.* Quidam fulgentem accipiunt. *Strictoque.* Videtur ab vna re stricto, cum dixerit, vaginaque eripit ensem. *Idem.* Pro eo quod est vnus, vt Rex Iupiter omnibus idem. *Rapiuntque.* Num anchora? *Ruunt que.* Ipsi ruunt, id est cum impetu festinant. *Linora deserere.* Mira descriptio festinationis. *Torquent spumas.* Ita enim remus agitur, vt fluctus torqueatur.

57 *Et iam prima nouo spargebat lumine terras*
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è speculis, vt primum albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis,
Littoraque & vacuos sensit sine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flauentesque abscissa comas: Proh Iuppiter, ibit
Hic, ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient totaque ex vrbe sequentur?
Diripientque rates alij naualibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.

Prima aurora. Designatio temporis est, non diei descriptio: vnde infert, Vt primum albescere lucem vidit. Sic in duodecimo, Quum primum crastina cœlo Puniceis inuecta rotis Aurora rubebit. Et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum: quæ quasi amatrix tota vigilauerat nocte. Sic in Bucolicis de amatore, Nascere, præque diem veniens age Lucifer almum. *Nouo lumine.* Aut recenti, aut secundum Epicureos qui stulte Solem de atomis dicunt constare, & cum die nasci, cum die perire. *Tithoni cubile.* Tithonius frater Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cœlum leuauit, quem longinquitas vitæ in cicadam conuertit. Horatius, *Longa Tithonum minuit senectus.* *Speculis.* Quas vtique in sua regia habuit. *Albescere lucem.* Hypallage est. Luce enim albescunt omnia, non lux albescit. *Æquatis velis.* Feliciter plenis sine motu aliquo: vt vi. Æneid. Æquatæ spirant auræ, & hoc ad dolorem pertinet reginæ. *Vacuos sensit sine remige portus.* Potest & ἀντίφρασις esse, vt prius sētire debuerit. *Pectus percussum.* Pectus percussum habēs.

Proh Iuppiter. Aut irascentis exclamatio est: vt in Terentio. *Pro supreme Iuppiter.* Aut certe testatur Iouem quem Æneæ inuocauit aduentu: vt Iuppiter hospitibus, iam tedare iura loquuntur. *Ibit & illuserit.* Ibit & inludet, tépus pro tempore: & sic dixit vt, Certantque inludere capto. *Non arma expedient?* Furentis hæc verba sunt, vt ipsa paulo post, Quæ mentem insania mutat? Nam hæc à sana non procedunt, vt imperet absentibus, Ferte tela: cum sola sit. *Totaque ex vrbe sequentur.* Magna emphasis quod ait tota. *Naualibus.* De naualibus, vbi stant naues.

58 *Quid loquor? aut vbi sum? quæ mentem insania mutat?*
Infelix Dido nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cum sceptra dabas. en dextra fidesque,
Quem secum patrios aiunt portare penates,
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere? non socios? non ipsum absumere ferro
Ascanium? patrusque epulandum apponere mensis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna. fuisset:
Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque, patremque,
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.

Aut vbi sum. Nunquid in cœtu sum? *Quæ mentem insania.* Bene ei ex parte furentis datur oratio, date vela, ex parte retinentis mentem. *Cum sceptra.* vt, Vultis & his mecum patiter considere regnis, & alibi, Ac dominum Æneam in regna recepit. *Fidesque.* Subaudiendum *en* etiam in sequentibus. aut certe, hic est quem dicunt portare deos. Sane *en* nominatiuo melius iungitur: vt, En Priamus. *Quem secum patrios.* Quidam in vtroque versu per quem legunt, vt sit vetus figura per eclipsin, vbi sunt qui aiunt patrios penates portasse, & parentem humeris subisse. Sane hic subisse iuxta præsentem versum accusatiuo iunxit, cum alibi antique datiuo vius sit, vt, Subeant luco, &, Muroque subibant. *Confectum.* Vt è contrario integer æui. *Non potui abreptum.* Hoc est non mihi subueniam cur non poterat in suo regno? *Ipsum Ascanium.* Aut qui est causa nauigationis: vt, Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus aruis; aut ad patris dolorem: vt, Qui nati coram me cernere lethum Fecisti. *Epulandum apponere.* Quod fecit Progne occiso Ity filio propter stuprum sororis. *In castra tulissem.* Classes dixit castra: vt, Nos castra mouemus. nam sequitur, Implesseque foros flammis. *Foros.* Tabulata nauium: ab eo quod incessus ferant: & est generis masculini, numeri tantum pluralis. *Cum genere extinxem.* Vtrum omne genus, an morte Æneæ & Ascanij: & est Syncope. Quoniam illis extinctis interitura gens omnis esset, & extinxem pro extinxissem. *Memet super ipsa dedissem.* Satis amatorie: Sane sese cum dicimus vltima syllaba producitur, Virgilius, Seseque in bella remittant, at vero cum proferimus memet & tute vltimæ breues sunt: Lucretius, vtrumque simul, *Tutemet à nobis iam quouis tempore vatum.* Quas particulas volunt nonnulli significare, quiddam, vt sit memet meipsum, tute tuipse: Alij autem, quod magis sequendum est, excrementa comici leporis existimant, nam Terentius dicit, *Tutemet mirabere*, id est tu.

59 *Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,*
Tuque harum interpres curarum, & conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbes,
Et diræ vltrices, & di morientis Elissæ:
Accipite hæc, meritumque malis auertite numen,
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est:
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret:
Et bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum

Funera,

A *Funera: nec cum se sub leges pacis iniquæ*
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Sol. Iam vtitur imprecationibus, hoc est deuotionibus: vnde & deuotor & deuotrix dicitur, qui imprecatur. Non autem Terrarum flammis, sed Opera terrarum. Et bene inuocat Solem, cum supra per numen Liberi sacrificauit. *Interpres curarum.* Aut quas patior, id est mearum curarum: aut generaliter curarum coniugalium interpres, hoc est media & conciliatrix. Cicero, B *Quique interpretes in corrumpendo iudicio solent esse.* Alij Interpres, testis, iudex, arbitra accipiunt. Sane Interpres quid sit secundum veteres ipse exposuit dicendo conscia: veteres enim Interpretem conscium & auctorem dicebant: Plautus in milite. *Quæ mihi conditio nouæ & luculentior offertur per te interpretem.* Idem in Curculione. *Quod te præsente hic egit teque interprete. Conscia Iuno.* Siluit rem turpem: sic supra, Et pronuba Iuno. *Nocturnus.* Non triuiis nocturnis, sed per nocturnum tempus. Sacra enim Ecatæ in triuiis frequentantur per noctem. Ideo autem Ecaten inuocat, quasi quæ tanti matrimonium fecerit, vt sperneret matrem. *Vlulata per vrbes.* Pro serpinam raptam à Dite patre, cum Ceres cum incensis faculis per orbem terrarum requireret, per triuia eam vel quadriuia vocabat clamoribus. Vnde permansit in eius sacris vt certis diebus per compita à matronis exerceatur vlulatus: sicut in Isidis sacris, vbi est imitatio inuéti Osyridis quem dilaniatum à Tisiphone eius fratre vxor Isis per totum orbem requisisse narratur, Iuuena C lis, *Plangentis populi cum rit derisor Anubis.* Ecatem autem causa inuocat vltionis. Vnde etiam furias vocat: sed vsurpatiue modo diras dixit. Nam Diræ in cœlo, vt, Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ: Furiæ in terris, Eumenides apud inferos, vnde & tres esse dicũtur: sed hęc nomina confundũt poetę. Vlulata autem pro vlulatu quæsita, & est participium sine verbo vt regnata. Vltrix vero, Tisiphone. Nam Græce *νὶκη* dicitur vltio. *Dij morientis Elisæ.* Aut manes dicit: vnde est, Vos ô mihi manes Este boni: quoniam superis auersa voluntas Aut certe anæreticos dicit amatoria, id est Matrem & Saturnum, qui intercidunt vitæ rationem: si radiis suis ortum geniturę pulsauerint. Horatius. *Te Iouis impio tutela Saturno refulgens Eripuit: volucresque fati tardauere alas.* Et bene tardauit, quia necessitas fati impediri potest, non penitus eludi. Sic Virgilius, Nec D fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos. Quidam hoc quod dicit Dij morientis Elisæ secundum eos tradunt, qui dicunt habere nos singulos deos nostros, vt, Nec dij texere Cupenem Æneæ veniente sui. *Accipite hæc.* Audite. *Meritumque malis auerite numen.* Quod mali merentur. *Audite preces.* Inprecationes dicit. Nam non sunt precés, vt paulo post, Inprecor arma armis. *Infandum caput.* Etiam in inprecatione nomen eius detestatur. *Adnare.* Verbum familiare naufragio. Vt in primo, Huc pauci vestris adnauimus oris, id est per tempestatem deuenimus. Et sic ei futura prædicit. Quemadmodum Homerus qui morituros diuinantes frequenter inducit. *Fata Iouis* Fata, dicta, id est, Iouis voluntas: hic ergo participium est non nomen. *Terminus hæret.* Si hoc est immutabile. *Audacia populi.* Id est Rutulorum: sicut semper inducuntur. Alibi, Audacis Rutuli ad muros. Et quidam volunt audacem apud Virgilium dici fortem quem fortuna non sequitur, vt Audax quos rumpere Pallas, & alibi, At non audaci cessit fiducia Turno. *Vexatus.* Hoc loco grauiter vastatus. *Finibus exterris.* Extra suas terras remotus. Sicut extra solum exul, & significat quando Euandri & Tarchontis petiuit auxilium. *Complexu auulsus Iuli.* Quia scit quam sit charus patri Ascanius. *Auxilium imploret.* Sicut dictum est ab Euandro & Tuscis. *In lignæ suorum Funera.* Aut indignorum, aut crudelia & magna sicut veteres dicebant: Suorum autem Pallantis dicit & cæterorum. *Pacta iniquæ.* Vt supra diximus, propter perditam linguam, habitum nomen: quæ solet victor imponere, sicut in XII. postulat Iuno. *Sed cadat ante diem.* Cato dicit iuxta Laurolauinium cum Æneæ socij prædas agerent, prælium commissum: in quo Latinus occisus est, fugit Turnus, & Mezentij auxilio comF parato renouauit prælium, qui quidem victus est ab Ænea, Æneas autem in ipso prælio non comparuit. Ascanius vero postea Mezentium interemit. Alij dicunt quod Æneas victor cum sacrificaret super Numicum fluuium lapsus est, & eius nec cadauer apparuit: inde dicit, *Mediaque inhumatus arena.* Postea dictus est inter deos receptus. Quidam eum cum aduersum Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum. *Ante diem* autem, ante fati necessitatem: & bene quod passura est, optat Æneæ, vt ipse. Sed misera ante diem. Media ignota. *Hæc precor.* Id est, sicut dictum est, inprecor. *Cum sanguine fundo.* Quasi inprecationes ipsas suo consecraret cruore.

60 *Tum vos ô Tyrij stirpem & genus omne futurum*

Exercete odiis, cinerique hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto. A
Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.
Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas
Imprecor, arma armis, pugnent ipsique nepotes.

Tum vos ô Tyrij. Non sunt mandata: sed imprecationes, vt dissentiant omnibus rebus, sicut & factum est. Nam si mandata sunt, quomodo genus futurum? *Exercete odiis.* Id est fatigate. *Populis.* B
Aut populorum aut populis, vt Afris quoque. *Nec fœdera sunto.* Sunto pro sunt & sint: quia rupta sunt tertio. *Sunto* autem id est sint: & fit propter metrum addita o tertiæ personæ numeri pluralis indicatiui modi, vt amanto ament, docento doceant, legunto legant, nutriunto nutriant. Alij dicunt verbo eum iuris vsum propter odia hæreditaria. *Exoriare.* Exoriatur: & ostendit Annibalem. *Ex ossibus.* Secundum Anaxagoram qui Homœomeriam dicit, id est omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis: id est ex ossibus, sanguine & medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius, *Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homœomeriam.* Sane Punici ex ossibus dicunt oriri pueros quos nos ex sanguine: An quia post longum tempus nascetur Annibal, ideo ex ossibus posuit? *Face Dardanios.* Incendiis vrbium Italarum. *Ferroque.* Exercituum cædibus. *Sequare.* Prosequere. *Nunc olim.* Modo: Olim futuri temporis & quidam separant pronunciantes, vt sit modo olim, postea: quasi dicat: vel nunc vel olim. *Quocunque dabunt se tempore vires.* Quia quotiescunque voluerint Pœni bella renouare ideo ait, Pugnent ipsique neposque. *Littora littoribus contraria.* Aut quia in fœdere cautum fuit, vt neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Aut potest propter bella naualia accipi inter Romanos & Afros gesta. *Fluctibus vndas Imprecor.* Propter illud quod in fœderibus similiter cautum erat: vt Corsica esset media inter Romanos & Carthaginenses. *Pugnent ipsique nepotes.* Potest & ad ciuile bellum referri.

61 *Hæc ait, & partes animum versabat in omneis,*
Inuisam quærens quam primum abrumpere lucem. D
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi,
(Nanque suam patria antiqua cinis ater habebat.)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioui Stygio, quæ rite incepta paraui,
Perficere est animus, finemque imponere curis, E
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.

Breuiter. Festinatione mortis: simul nectit causam morarum & ipsi & sorori. *Barcen.* Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit. *Patria antiqua.* Hoc est Tyros, quæ ante eius patria fuit. *Huc siste.* Huc adhuc: vt, Et cum grege sistet ad aram. Hinc & sistatur dicimus, id est adducatur. Nam stare aliud est. Nec aliter possumus dicere: quam sta illic, siste huc. Fallit autem plerosque verbi similitudo: quia dicimus sto & sisto, cum diuersa significent. *Spargere lympha.* Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: vt, Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ: Superis abluebantur: vt, Donec me flumine viuo Abluero. Modo autem inferis sacrificat: vt, Sacra Ioui Stygio. *Monstrata.* Vel quæ ipsa monstraui, vel quæ sacerdos. *Piacula.* Purgationes, alias sacrilegia aut sacrificia. F
Sic veniat. Quemadmodum præceptum est, ne præmitteret aut præcederet. *Tege.* Corona, vt & ipsa tardaret. *Sacra.* Sacrum est quod ad deos pertinet, profanum quod ad homines. *Ioui Stygio.* Hoc est Plutoni. Et sciendum Stoicos dicere vnum esse deum, cui nomina variantur pro actibus & officiis. Vnde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur: vt cum in actu sunt, mares sint: fœminæ cum pariendi habet naturam: vnde est, Coniugis in gremium latæ descendit. Ab actibus autem vocantur: vt Iupiter iuuans pater. Mercurius, quod mercibus præest. Liber, à libertate. Sic ergo

& modo

A & modo Iouem Stygium dicit, inferis sacrificatura: vt alibi, Iunoni infernæ dictus sacer. Hinc est Iouis oratio, Cœlicolæ mea membra dei quos nostra potestas Officiis diuisa facit. *Quæ rite incepta parauí.* Ordo est, Sacra quæ paraui, animus est rite perficere. *Perficere est animum.* Mire, quamdiu enim Æneas præsens erat non omnino desperans trahebat exitium. *Curis.* Vtrum amoribus an rei susceptæ? *Dardaniique regum capitis.* In quo eius imago fuerat; & bene suum rogum illius dicit, ne suspicionem faciat. *Permittere flammæ.* Incendere.

62 *Sic ait, illa gradum studio celerabat anili.*
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volues aciem, maculisque trementes
B *Interfusa genas, & pallida morte futura,*
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos: ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in vsus.

Studio anili. Aut pro ætatis possibilitate: aut pro industria, qua vtuntur aniculæ. Aut voluntate obsequendi. Alij celebrabat legunt, quia antiqui hoc verbum in velocitate ponebant. Actius, *Celeri gradu gressum adscelerasse decet. At trepida.* Festina. Nam moritura nihil timebat, Ideo autem festina id est occasione vix data. *Cœptis immanibus effera.* Fera, nimis fera, furiata sæuis cogitationibus. *Sanguineam aciem* More suo ostendit eam furentem vultu, gestu, voce. *Maculisque trementes*
C *Interfusa genas.* Hoc est trementes genas interfusas habens maculis. *Pallida morte futura.* Aut pallidior, quam solent omnes esse post mortem: aut pallida, omine mortis futuræ. Aut pallida, conscientia mortis futuræ. *Furibunda.* Furenti similis. Sane quidam volunt Virgilium vbique Didonis, tanquam Flaminicæ facere mentionem: apud veteres autem Flaminicam scalas plus tribus casibus nisi Græcas scandere non licebat, ne vlla pars pedum eius crurumve iupterconpiceretur, eoque nec pluribus gradibus sed tribus, vt ascensu duplices nius non paterentur extolli vestem, aut nudari crura, nam ideo & Græcæ scalæ dicuntur: quia ita fabricantur, vt omni ex parte compagine tabularum clausæ sint, ne aspectum ad corporis aliquam partem admittant. Et iciendum si quis ceremoniis non fuerit obseruatum piaculum admitti: Hic autem piaculum admittitur: quod ipta Dido ait: Sacra Ioui Stygio quæ rite incepta parauí: nam & supra ait Magicas
D inuitam accingier artes. Hoc vero loco plenius eam Flaminicæ ritum excessisse declarat vbi de gradibus loquitur dicens, Interiora domus, &c. neque enim potest esse aliquem quod tribus tantum gradibus conscenditur: vnde apparet plures gradus tribus fuisse, quod plenius de Anna subiunxit. Sic effata gradus euaserat altos. *Non hos quæsitum munus in vsus.* Quem Æneas non ad hunc vsum reliquerat: & vt supra diximus, secundum Homerum vertitur munus in perniciem. Tale est in Bucolicis, Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos.

63 *Hic postquam Iliacas vestes, notumque cubile*
Conspexit, paulum lachrymis & mente morata,
E *Incubuitque toro, dixitque nouissima verba:*
Dulces exuuiæ dum fata deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exoluite curis,
Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago:
Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi:
Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix si littora tantum,
F *Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.*

Cubile. Cubandi locum dixit. *Et mente.* Consilio. *Deusque sinebant.* Aut Iupiter qui Æneam abscedere compulit: aut amor, aut necessitas fati. *Vixi.* Excusat vitæ abruptionem: quia dicit Plato magna pœna adfici animas eorum qui vitam ante tempus reliquerunt. *Et quem dederat cursum fortuna peregi.* Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: Natura, cui vltra centum & viginti solstitiales annos concessum non est. Fato, cui nonaginta anni: hoc est tres Saturni cursus exitium creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium eius supe-

ret cursum Fortuna, id est casu, qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt: vt ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit fortuna: sic Cicero in Philippicis, *Multa mihi imminere videbantur præter naturam, præterque fatum*: id est gladij Antonij ex casu. *Magna.* Cogitatione eorum qui me non viderunt sed factis cognouerunt. *Sub terras ibit imago.* Bene imaginem dixit fortunæ. Valde enim quæritur apud philosophos quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: Anima quæ superna est, & originem suam petit: Corpore, quod in terra deficit: Vmbra, quam Lucretius sic definiuit, *Spoliatus lumine aër.* Ergo vmbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulachrũ, quod ad nostri corporis effigiem fictũ inferos petit: & est species corporea, quę non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto, Corpora viua nefas Stygia vectare carina. Hãc autem rem etiã Homerus requirit, simulachro Herculis apud inferos viso. Et sciendum simulachra hæc esse etiam eorum qui per apotheosin dij facti sunt. Vnde aut visi esse apud inferos: aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero, *Te vidit insons Cerberus aureo cornu decorum.* Sciendum tamen abuti poetas, & confuse vel simulachrum, vel vmbras dicere. *Vrbem præclaram statuo.* Non est contrarium illi loco, Pendent opera interrupta, quia illud ex persona poetæ supradictum est. Nam licet paululum aliquid supereſſet: quantum ad ipsam pertinet, fecerat: vt, Vrbemque paratam, Item paulo post, Vrbemque tuam, & re vera ciuitati quid supereſt factis muris, templo, portu, theatro, foro, senatu, quibus adiunguntur etiam priuatæ ædes, vt, Pars optare locum, tecta & concludere sulco. *Mea mœnia vidi.* A me facta: & pertinet ad effectum: vt, Quam vestræ fecere manus. *Vlta virum.* Puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit Pœnas inimico a fratre recepi & re vera nulli auaro maior est pœna, quam amittere pecuniam propter quam commiserat scelus. Bene autem recepi, quasi debitas. Vel quod partem maximam ciuium sollicitaui. Ergo hoc dicit, Feci illud: & illud, felix nimium fuissem, si tantum Aeneas Carthaginem non veniſſet. Alij hæc quasi per interrogationem volunt accipi: vt nihil dicat esse perfectum, Nunquid vrbem statui? Nunquid vlta sum virum? Nunquid a fratre pœnas recepi? Felix tamen fuissem, si vel hoc tantum contingeret vt Carthaginem non veniret Æneas. Sed & hanc varietatem gignit hic sermo *tantum* quem alij, tantummodo interpretantur. Nam ad vtrunque admittitur. tamen melior est sensus superior, quem nonnulli sic exponunt propter Pendent opera interrupta: vt ordo sit, Vrbem præclaram, & mea mœnia statui, vidi: hoc est vidi dum statuerentur.

64 *Dixit: & os impressa toro, Moriemur inultæ?*
Sed moriamur ait. sic? sic iuuat ire sub vmbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat, atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis gemituque, & fœmineo vlulatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.

Vt impressa toro. Adplicito ore ad lectulum, vel os, faciem: aut quasi amatrix, vt, Stratisque relictis incubat. aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum: & sic ad lectulum loquitur, vt ad hastam Turnus, Te Turni nunc dextra gerit. Mezentius ad equum, Rhebe diu res, siqua diu mortalibus vlla est. *Sic? Sic.* Quasi interrogatio & responsio, Et placet sic inultam perire, vel hoc genere mortis, & hoc eam se loco intelligimus percussisse. Vnde alii dicunt verba esse ferientis. Alij ita distinguunt, Sed moriamur ait & sic post adiiciunt, Sic iuuat ire sub vmbras, vt dubitauerit an inulta deberet mori: deinde vltionis difficultatem circunspiciens dixerit, Sic iuuat ire sub vmbras. *Hauriat hunc oculis ignem.* Aut videat omina tempestatis futuræ? quia nauigantibus malum omen est si rogalis flamma videatur: aut certe satisfaciat suæ crudelitati. *Ab alto.* A mari. *Dardanus.* Pro Dardanius, Plautus. *Natus Argis ex Argo patre*: vel quod ipse Aeneas ante Dardanus dictus est. *Et nostra secum ferat omina mortis,* Vt Aeneas quoque per vim maturius obeat, & bene

A & bene infausta omnia imprecatur ei, qui ad noui regni auspicia properat. *Inter talia.* Per talia vt Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. *Conlapsam aspiciunt.* Non inducit occidentem se, sed ostendit occisam, & hoc Tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum fit cædes, sed facta narratur. *Sparsaque manus.* Aut perfusas sanguine: aut morte resolutos. *Fœmineo vlulatu.* Proprio fœminarum. Horatius. *Et illa non virilis eiulatio. Antiqua Tyros.* Vel nobilem dicit vel illud ostendit, quia Carthago ante Byrsa, post Tyros dicta est, post Carthago à Cartha oppido. Vnde fuit Dido inter Tyron & Birithon.

65 *Audijt exanimis, trepidoque exterrita cursu,*
Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
B *Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:*
Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Spreuisti moriens? eadem me ad fata vocasses,
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocaui
Voce deos: sic te vt posita crudelis abessem?
C *Extinxti te, meque soror, populumque, patresque*
Sidonios, vrbemque tuam. date vulnera lymphis
Abluam, & extremus siquis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus euaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.

Audijt exanimis. Id est, territa. Nam vt diximus, exanimatus mortuus est. *Ora soror fœdans.* Cruentans, vt, Sanguine fœdantem. *Nomine clamat.* Aut Didonem vocat: vt supra diximus: Pœnorum lingua viraginem. Nam Elisa dicta est. Sed virago est vocata cum se in ignem præcipitauit. D Aut nomine clamat, nominat: sicut & Homerus dicit ὀνόμαζε δὲ ἑκάστους nominabat. Aut certe vero nomine, vt solent dolentes: vt, Hunc ego te Euryale aspicio. Item, Mater Cyrene mater. Hinc & ibi ait, Et te crudelé nomine dicit. Et multi quærunt quomodo procedat hoc, cum eius nomen nusquam sequatur. Sed tractum est à iure, vbi dicitur nihil interesse vtrum quis vnũ filium habens dicat, *Filius heres esto*: an, *Titius heres esto.* Ergo dicendo, Hoc illud germana fuit? quasi nomen dixit. Sane sciendum bene eum perturbatæ integrum non dedisse sermonem. *Hoc illud germana fuit.* Allocutio per conquestionem. *Hoc rogus iste mihi.* Alludit ad historiam. *Quid primum deserta querar?* Conqueritur cur relicta sit: nec ad par exitium conuocata. *Comitemne sororem Spreuisti?* Deest, Illudne quod spreuisti comitem sororem? & semiplene loquitur. *Tulisset.* E Abstulisset. *Struxi manibus.* Quasi sceleris contaminata, & quasi ipsa interitum sororis adiuuerit, Struxi manibus, subaudis *Rogos. Patrios deos.* Saturnum & Iunonem. *Posita.* Examinata. Statius. *Positusq; beata Morte pater. Crudelis* Illum crudelem dicit, quod sit dubium tu an ego. *Extinxisti te meque soror.* Varro ait non Didonem, sed Annam amore Æneæ impulsam se super rogum interemisse. *Populumque, patresque vrbemque tuam.* Patres id est Senatum, Vrbem tuam quam extruxisti: & quidam hoc loco volunt treis partes politiæ comprehensa, populi, optimatium, regiæ potestatis: Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem. *Amplexa fouebat.* Bene non fouit, sed fouebat, vt id diu factum ostenderet. *Date lymphis.* Date lymphas vt vulnera abluam, hoc est date aquam: aut date, id est permittite. Lauare antem cadauera satis proximis concedebantur. Vnde queritur mater Euryali, nec vulnera laui Veste tegens. Sane in sacris P pura vestis appellatur quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehensum accipi potest, cum Dido inducitur habuisse crinem sacratum, quo videlicet absciso possit fine cruciatu mori: prius tamen voluit ablui cruorem cum ait date vulnera lymphis Abluam. Plenius tamen infra ait Semianimemque sinu germanam, vsque, veste cruorem, vt tanquã in veste pura legitimo sumptu morte data haberetur, * quod quæ sacratum crinem habuerit vitæ fuerit immorata, nam subiecit apte ex persona Iridis: Hunc ego diti Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo. *Ore legam.* Muliebriter, tanquam possit animam sororis excipere, & in se transferre. Sic Cicero in Verrinis, *Vt extremum filiorum spiritum ore exciperet liceret. Gradus euaserat altos.* Id est ascenderat, aut rogis scilicet, qui pro qualitate fortunarum fiebant,

Vnde in sexto ait, Cœloque educere certant. Aut quia lecti antiquorum alti erant, & gradibus ascendebantur, quibus superatis Anna amplectitur sororem. *Cruores.* Exprimebat, vel alluebat, vt, Vulnera siccabat lymphis. An tuam vestem vulnere Didonis infectam vsurpauit. Nam nec sanguines dicimus numero plurali, nec cruores. *Siccabat* autem, exprimebat. A

66 *Illa graues oculos conata attollere, rursus*
Deficit, infixum stridet sub pectore vulnus,
Ter sese attollens, cubitoque innixa, leuauit:
Ter reuoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsiuit cœlo lucem, ingemuitque repertam.
Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem, B
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolueret artus.

Sub pectore. Per transitum dictus vulneris locus. *Ter reuoluta toro est.* Aut sæpius: aut Promanteusis. *Errantibus.* Vicinitate mortis propter tria bella Punica, præiagium propter bella Carthaginis. *Ingemuitque repertam.* Atqui dixit, inuisam quærens quam primum abrumpere lucem, sed ostendit morientes sua improbare desideria: vt in sexto, Quam vellent æthere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores. *Tum Iuno omnipotens.* Aut pronuba, aut inferna. *Difficilesque obitus.* Quia supererat vita ei, quæ casu non aut fato aut natura moriebatur: vt, Nam quia nec fato, merita nec morte peribat: id est naturali. *Irim demisit Olympo.* Vt & supra diximus, trahit hoc de Alceste Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam secantem: quia fato peribat mariti. Alij dicunt Eurypidem, Orcum in scenam inducere, gladium ferentem quo crinem Alcesti abscindat. Euripidem hoc à Pœnia antiquo tragico mutuatum. Sane sciendum hoc ideo nunc fieri, quia certis consecrationibus solebant homines facere, vt muniti essent aduersus fortunæ impetus. Nec poterant mori, nisi exauctorati illa consecratione. Vnde circa Didonem ista seruantur. C

67 *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,*
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore
Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roscida pennis
Mille trahens varios aduerso sole colores, D
Deuolat, & supra caput astitit. Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crinem secat: omnis & vna
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. E

Nam quia nec fato. Cum dicat Virgilius Stat sua cuique dies, quomodo hoc dicit? Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, Sed misera ante diem. Nam si fato viuimus, quid agunt merita? si pensamur meritis, quæ vis fati? quomodo hic & fatum admittit & meritum? Deinde cũ dixerit Stat sua cuique dies, quomodo dicit ante diem? Harum rerum ratio sic redditur: Sicut & fata quæ dicuntur denunciatiua, sunt alia fata quæ condicionalia vocantur. Denunciatiua sunt quæ omnimodo euentura deferunt, vt verbi gratia Pompeius ter triumphaturus est. Hoc illi fata dederunt, vt vbicunque terrarum fuerit ter triumphet: non potest aliter euenire, & ideo fatum quod hoc denunciat denunciatiuum vocatur: Condicionale verò huiusmodi est, Pompeius si post Pharsalicum bellum Ægypti litus attigerit ferro peribit, hic non omnimodo necesse erat vt videret Ægyptum, sed si casus illum ad aliam regionem forte duxisset euaserat. Sic & apud Homerum Achilles, refert matrem deam sibi dixisse, vt si bello Troiano se subtraheret, & reducem patriæ daret, alta senecta viueret, sed inglorius: Si vero apud Troiam pugnando perieueraret, adeptus magnam gloriam primæuus obcumberet. Vides igitur conditionem fati sub duplici euentus exspectatione pendere. Achilli enim dies statuta erat, qua domum repetens senex periret, sed quia bellum non reliquit, obiit quidem ante diem fato statutum, sed nec tum sine fato, quia de gemina fati auctoritate veniebat vtraque condicio. Sic & Didoni decretum fuerat vt F

vrbem

A Vrbem præclaram statueret, vlciscereturvirum, pœnas de parricidio fratris exigeret. Peruenerat autem ad ſeram mortem ſine vlla felicitatis offenſa, Si Troiana claſſis ad litus Africæ non veniret, qua portum Carthaginis ingreſſa, nec continuaretur vlterius reginæ nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa ſera quæ fuerat conſtituta. Hæc ſciens Maro, inducit ipſam Diſtonem in extremis ſuis iſta dicentem, Vrbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi: Fœlix heu nimium fœlix ſi litora tantum, Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ. Sic & Vulcanus reſpondens Veneri armari filium poſtulanti conditionale fatum aſſerit fuiſſe Troianis, vt ſi Æneas cœleſtibus armis fuiſſet armatus, annos X. vltra quam ſteterit Troia duraret, nec Priamus ante idem tempus periret: quo præſidio prætermiſſo præparandæ Troianæ incolumitatis extincta conditio eſt, & hoc eſt quod ait, Similis ſi cura fuiſſet, & quod dicit Fas nobis, &c. hoc eſt per fata licuiſſet: Si enim nefas eſt obuiare fatis, fas
B eſt omne quod permittente fatorum lege præſtatur. Ergo ſenſus hic eſt, Cura quæ tibi nunc eſt, Si ſtante Troia fuiſſet, armari filium tuum mihi per fata licuiſſet, propter rationem ſcilicet conditionalis fati & vitam Priami, & regna Troiæ tam Iuppiter quam fata ſeruaſſent, cum hoc decreti condicio contineret. Ergo ſtat ſua cuique dies aut denunciatiuo fato & mutationem omnino non recipit, aut condicionali & ſi euentum alterum caſus adtulerit, non inſpecta die acceleratur interitus: quod ergo dixit, Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, nolo illum putes vniuerſa confundere: Illi enim dicuntur non fato perire ſed merito, quia maxima in deos, & non ignoſcenda committunt, vt Salmonius, vt contemptor diuum Mezentius, vt Titius, vt Ixion, quos ſi fato dixeris oppetiſſe purgaueris, nam qui excedunt delinquendi modum ipſi ſibi pœnam ſanciunt, quam ſi fatis imputandam putaueris, excuſas peremptorum reatum, hoc eſt
C ergo quod dicit, Nam quia nec fato, id eſt denunciatiuo, merita nec morte, id eſt nullo immani crimine commiſſo. Sed miſera ante diem hoc eſt vno de condicionalibus fatis ſtituto: Si Troianæ claſſis non contigiſſet aduentus. *Sed miſera ante diem.* Non eſt contrarium quod dicit in decimo, Stat ſua cuique dies, Nam vt ſæpe diximus, ſecundum ſectas loquitur: & hoc ſecundum alios, illud ſecundum alios dictum eſt. Quanquam grammaticæ reſponſionis poſſum ſufficere, Omnia vincit amor: & nos cedamus amori. *Furore.* Quia pudica in amorem deuenerat. *Flauum crinem.* Matronis nunquam flaua coma dabatur, ſed nigra, vnde Iuuenalis, Satyr. 6. *Sed nigro flauum crinem abſcondente galero.* Huic ergo datur quaſi turpi. *Aut Flauum,* quia in Catone legitur de matronarum crinibus, *Flauo cinere vnctitabant vt rutilæ eſſent. Caput damnauerat.* Nondum eam deſtinauerat, poteſt accipi, Sygioq; caput damnauerat orco: vt Didonem voto liberaret quod
D ſemper omnes optant vt ſine cruciatu moriantur, nam ſubiunxit Hunc ego diti Sacrum, iuſſa fero teque iſto corpore ſoluo, id eſt libero, vel illud ab orco nondum liberauerat, cum illa deuotum crinem adhuc retinens, inter reos eſſet. Ergo cuiuſcunque debiti id eſt reatus damnatio finem facit. *Damnare* autem eſt damno adficere, id eſt debito liberare. Ideo & cum vota ſuſcipimus, rei voti dicimur donec conſequamur beneficium, & donec condemnemur, id eſt promiſſa ſoluamus, vt, Damnabis tu quoque votis. Et bene poëta non ait, illam damnauerat, ſed caput ipſum vnde crinis fuerat auferendus. *Iris roſcida.* Quia cum nubibus ſit pluuialibus, quæ rore non carent. *Aduerſo ſole.* Bene naturalem rem expreſſit. Iris enim niſi è regione Solis non fit, cui ille varios colores dat: quia aqua tenuis, aër lucidus, & nubes caligantes inradiante iſto varios creant colores. *Sacrum iuſſa fero.* Eurypides Alceſtin Diti ſacratum habuiſſe crinem dicit, quod
E Poëtatranſtulit ad Didonem. *Corpore ſoluo.* Id eſt animam tuam, quia ait ſupra, Nexoſque reſolueret artus. *Omnis & vna.* Vno impetu effuſa eſt vita, id eſt anima. *Dilapſus calor.* Secundum eos qui dicunt animam calorem eſſe, qua recedente corpus friget: vt, Corpuſque lauant frigentis & vngunt. *In ventos vita receſſit* Id eſt anima, vt in quarto Georgicorum, Quenque ſibi tenues naſcentem accerſere vitas. Et dicendo in ventos, aut eos ſequitur qui animam aërem dicunt: hoc eſt in materiam ſuam redire, aut certe eos qui dicunt animam perire cum corpore: vt intelligamus euanuit, in ventos receſſit: vt in nono, Sed auræ omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.

F

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER V.

INTEREA medium Æneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
Moenia respiciens, quæ iam infœlicis Elissæ
Conlucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque furens quid fœmina possit:
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

INterea. Dum fletur aut sepelitur Dido, & hoc sermone librum, vt solet, superioribus iunxit cuius pars maior ex Homero sumpta. Nam omnia quæ hic commemorat, exhibentur circa tumulum Patrocli: nisi quod illic cursule exercetur, hîc nauale certamen. Sane intelligendũ non potuisse fieri vt vna nec plena die Æneas ad Siciliam perueniret. Vnde accipiendum est, sicut supra legimus, quod circa ortum lucis nauigauit: vt, Regina è speculis vt primum albescere lucem Vidit, & æquatis classem procedere velis. Ergo tota die dum se Dido interemit, dum fletur, paululũ prouectus est leniter spirantibus ventis: & flãmas rogi circa vesperam vidit, quo tempore & per naturam ignem videre potuit, & per pristinum morem quo per diẽ cadauera non incendebantur. Deinde tota nauigans nocte & alterius diei parte ad Siciliam venit. *Medium.* Aut mediũ est quicquid à principio recedit, & necdum finem sortitur: aut medium, sic altum vt mediũ putares: vt, Graditurque per æquor Iam medium. Nam vere mediũ sequenti indicat loco: Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla Occurrit tellus. Sane speciẽ pro genere posuit, nam mare significat maria. *Tenebat.* Nautico vsus est verbo, vt Iliacas vento tenuisse carinas. Et, Ni teneãt cursus. *Certus.* Aut indubitabiliter pergens, id est itineris sui certus, aut certus Æneas. id est sollers, strenuus, velox: vt, Equidẽ per littora certos Dimittam. *Atros Aquilone.* Quos nuper flans Aquilo atros effecerat: vt, Et mediis properas Aquilonibus ire per altum. Nã ex Africa venientibus Auster secundus est, Aquilo aduersus, ergo hoc dicit quod fluctus, qui atri esse consuerũt Aquilonis flatu qui ante flauerat secundo flatu, secarit Æneas surgente Zephyro, vt Mercurius, Nec Zephyros audis spirare secũdos. Sed nouimus tempestatis hanc esse naturã, vt reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. Sicut Lucanus. *Vt quotiens æstus Zephyrus furiisque repugnat. Huc abeunt fluctus, illuc mare.* Atros autẽ secundũ Plinium dicit, qui ait in naturali historia non esse maris certum colorem: sed pro qualitate ventorum mutari: & aut flauum esse, aut lutulentum aut atrum. *Conlucent flammis.* Lucent vndique. Iu honorem enim regum cum facibus procedebatur à populo. Vnde ait de Pallante, Lucet via longo Ordine flammarum, & late discriminat agros. Postea etiam funebres lectulos proferre cœperunt. Vnde est etiam in sexto, Vel quæ Tyberine videbis Funera: quum de Marcello ædili diceret, filio sororis Augusti, in cuius honorem hoc factum est. *Quæ tantum.* In quantitate est admiratio. Sane sciendum Varronem dicere Æneam ab Anna amatum: & licet (vt supra diximus) plurimum tempus interfuit, lectum tamen est. *Causa latet: duri magno sed amore dolores Polluto.* Duri dolores, ἐπεξήγησις est: sed expositio talis est, Ignorabant quidem causam Troiani, coniecturis tamen propius accedebant. Nam duri dolores magno amore polluto, id est læso: & notus fœminarum furor docebat Troianos pertriste augurium, scilicet vt crederent Didonem se interemisse. Multi dicunt, *Ducunt*, dilacerant: vt ad supradictas duas causas tertia accedat. Percellebãt, inquit, animos Troianorum, quod nascebantur duri dolores amore polluto: quod notus erat fœminæ furor: quod ignem rogi videbant, id est omem nauigantibus triste. Vt *Per triste*, vãde triste sit. Sed si sic intellexerimus, tertio dicto congruit tantum, non etiã superioribus: nec enim Troiani nauigantes iam poterant de amore aut de furore Didonis esse solliciti. *Triste per augurium.* Quidam augurium pro coniectura accipiunt, sed in quarto libro relatum est duplici modo diras fieri, aut in signis, aut quocunq; modo, aut quacunq; parte. Sed de signis diram fieri in tertio de arpyiis & in quarto de Didone significatum est: nunc quocunque modo diram fieri sic ostendi-

A stenditur, cum facit Æneam ex Africa nauigantem flammâ è rogo Didonis adtẽdere, dixit enim Quæ tantum accenderit ignem Causa latet, vsque, pectora ducunt. Cũ enim dat vbique Æneæ auguriorum peritiam, ostendit sciſſe eum etiam hæc pugna inter diras referri*, quod verum fuiſſe declarat ſecuta tempeſtas. *Teucrorum pectora ducunt.* Sicut dictum eſt propter viſas flammas rogales quæ malum nauigantibus omen efficiunt, & Troiani auguriorum periti ſunt, nam neque ad Italiam veniunt, & mox naues incendio amittunt.

2 *Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla*
Occurrit tellus, cælum vndique, & vndique pontus:
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
B *Noctem hyememque ferens: & inhorruit vnda tenebris.*
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? ſic deinde locutus,
Colligere arma iubet, validiſque incumbere remis:
Obliquat que ſinus in ventum: ac talia fatur:

Rates. Pro nauibus abuſiue poſuit. *Occurrit tellus.* Iocunde occurrit: e contrario, Terræq; vrbeſque recedunt. *Maria vndique & vndique cælum.* Ecce vere nunc eſt medium mare. *Olli.* Aut tunc: aut illi. *Supra caput* Periculoſus, ineuitabilis, mortifer. Nec enim ſimpliciter dictum eſt, cum omnis imber ſuper caput ſit. *Noctem.* Tenebras, hyemem, tempeſtatem: Græci enim χειμῶνα, & nõ
C ſolum anni tempus, ſed & tempeſtatem ſignificant. *Inhorruit vnda tenebris.* Hoc eſt & noctis, & nubium. *Ipſe gubernator.* μεταπλῶς hoc eſt qui debuit eſſe ſolatio. *Puppi ab alta.* Subaudis. *Hæc ait. quia nam.* Id eſt cur. x eſt interrogantis aduerbium quo vſus eſt bis hic, & in decimo, Cœlicolæ magni quianam ſententia vobis Versa retro? *Nimbi.* Pro nubes. *Colligere arma iubet.* Vela contrahere, non penitus deponere. Nam dicit, Obliquatque ſinus in ventum. *Obliquatque ſinus in ventum.* Contra eam partem qua venti flabant, & eleganter per totum, gubernatorem oſtendit ante omnia tentare, quam ad confeſſionem deſcendat.

3 *Magnanime Æneа, non ſi mihi Iuppiter author*
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
D *Mutati tranſuerſa fremunt, & veſpere ab atro*
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. ſuperat, quonam fortuna ſequamur:
Quoque vocat, vertamus iter, nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſeruata remetior aſtra.

Magnanime Æneа. Fortiſſime, & eſt epitheton ſumptum ex tempore, hoc eſt qui non conſternaris: Sic in quarto vbi nuptias facturus eſt, ait ipſe ante alios pulcherrimus omnes *Iuppiter auctor.* Aut noſtræ nauigationis, aut ſecundum vſum loquutus eſt: nec ſi huius rei auctorem te Iuppiter faciat. Et multi quærunt quomodo auctor Iuppiter, cum Apollini dicat, Tot maria intrauiduce te. Sed legimus, Quæ Phœbo pater omnipotens: ſed nunc ſpecialiter nauigantibus ex Aphrica auctor eſt Iuppiter. *Hoc cælo.* Hoc eſt aëre. *In hoc cælo qui dicitur aër.* Sicut Lucretius poſuit *Mutati tranſuerſa fremunt.* Id eſt, hinc atque hinc, quod ex tranſuerſo, Varro de ora maritima: *Nihil enim venti, vt docti dixerunt niſi aer multus fluens tranſuerſus.* Eſt autem aduerbium factum de nomine: vt, Conctatur & amnis Rauca ſonans. Item, Et pede terram crebra ferit. Nomen & aduerbium plerunque in ſe tranſeunt: vt, Toruumque repente clamat, id eſt torue. Item aduerbium in nomen: vt, Dum mane nouum: & accepta declinatione factum eſt nomen.
F Sic Perſius, *Iam cras h ſternum heu conſumpſimus, ecce aliud cras.* Sed nomen cum aduerbium eſſe cœperit, fit indeclinabile: aduerbium cum nomẽ eſſe cœperit, declinatur. Vnde ait Plautus, *A mani vſque ad veſperum.* A mani autem propter tetraptoton dixit. Cum enim in alienum ius tranſeunt hæ partes, non ſuis, ſed earum ad quas tranſierint, vtuntur poteſtatibus, in declinatione duntaxat. Nam temporum ſuorum rationem ſeruant: vt hoc loco *Tranſuerſa*, cum aduerbium ſit, a tamen breuis eſt: quia venit ex nomine, licet duæ conſonantes ſequantur: cum ſciamus a terminata aduerbia longa eſſe, vt paulo poſt, Et fruſtra cerno te tendere contra. *Et veſpere ab atro.* Id eſt ab occidente nubibus confuſo, hoc eſt quo tendimus: nec enim ſine ratione poſt generalitatem addidit ſpeciem. Quidam autem ideo atro dicunt, quia vbi dies occidens, atra omnia facit, id eſt noctem. *In nubem cogitur aer.* Nubes enim, aëris denſi-

tas facit: vt, Densat, erant quæ rara modo, & quæ densa relaxat: Contratio, Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum. *Nec nos obniti contra...* *omn.* Sufficiebat enim aut obniti, aut contra niti. *Tendere*, Pro contendere Aphæresis est. *Tantum.* Aut quantum aduersa tempestas valet, aut *tantum* pro in tantum, vt, Quid tantum in auo iuuat indulgere labori. *Sufficimus.* Hic simpliciter, alibi subministrare significat: vt, Sufficit humorem, & grauidas cum vomere fruges. *Sequamur.* Fortunam scilicet. *Quoque vocat vertamus iter.* Videtur bis idem dixisse. *Nec littora longe.* A facili & deest esse. *Fida.* Propter Acestis affinitatem. *Fraterna Erycis.* Propter Erycem Butæ & Veneris filium: secundum alios Neptuni & Veneris regem Siciliæ, vnum sicut dicitur de numero Argonautarum. *Sicanos.* Corripuit *si*, alibi producit: vt, Sicanio prætenta sinu. *Rite memor seruata remetior astra.* Si rite remetior astra, paulo ante seruata: scilicet ante tempestatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione cursus, qui à peritis horis colligitur, quas indicant astra.

4 *Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos*
Iamdudum, & frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. an sit mihi gratior vlla,
Quoque magis fessas optem dimittere naueis,
Quam quæ Dardanium tellus mihi seruat Acestem,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc vbi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis.
Et tandem lætis notæ aduertuntur arenæ.

Iamdudum. Non tantum heroicum est quod dat Aeneæ gubernandi scientiam: sed etiam ad proœconomiam pertinet. Dicturus enim est, Et ipse ratem nocturnis rexit in vndis. *Frustra cerno te tendere contra.* Ad illud respondit. Nec nos obniti contra, nec tendere tantum Sufficimus. *Flecte viam.* Ex re mira nata declamatio. In terra enim à via deflectimus nos: in mari ipsam deflectimus viam. Nō ergo velorum viam, sed per vela ipsius cursus viam dixit: Flecte autem significat muta, vt, Pacuuius, *Quæ mihi veneris flexit sociam pectora*, & hic ad illud respondit, Quoque vocat vertamus iter. *Fessas naueis* Pro nos fessos. Vel *Fessas* quassas, nec ad plenum refectas. *Dimittere* Pro immittere. *Dardanium Acestem.* Vt & supra diximus, Hippotes filiam suam Egestam ne ad cetos religaretur, superposuit nauiculæ, & misit quo sors tulisset. Quæ delata ad Siciliam, Crinisus fluuius concubuit cum ea conuersus in canem, vnde Acestes natus est. Vel, vt quibusdam videtur Agestes: huius rei vt esset iudicium.....*effigiem canis percussum Siculi habuerunt. Alij dicunt Laomedontem regem Troianorum cum grauiter ciues sui ab eo ceto, id est bellua marina infestarentur, propterea quod mercedem Neptuno ob fabricatos muros negasset, ad templum Iouis Ammonis scitatum misisse de mali remedio vel fine, cui cum esset responsum, vt filiam suam Iesionam belluæ offerret, & hoc à ciuibus facere cogeretur, fore respondit si ante eorum filias belluæ obiecisset: quo facto cum plures puellæ à ceto assumptæ essent, plerique parentes filias in longinqua miserunt, ex quibus vna Troia, nomine Syluæ Aegesta* delata in Sicilia est, & Criniso, sicut dictum est, compressa, edidit Acesten. Alij dicunt Laomedontem cum sicut narratum est, propter filiam suam seditionem à ciuibus pertulisset, vnum de Troianis auctorem seditionis occidisse, filiasque eius mercatoribus exponendas dedisse, à quibus illæ in Sicilia prope Crinisum amnem relictæ sunt, quarum ille vna in canē conuersus compressa* quidam dicunt Ægestam reuersam in matrimonium à Capue ductam ex quibus Anchisen natum. *Seruat.* Hic tenet: vt, Tantas seruabat filia sedes. vel certe seruat habet. *Gremio complectitur ossa.* Quasi de matre dixit, & quæritur cur hoc Palinurus cum ad Siciliam suaderet diuertere non dixerit, nisi forte quod luctus Aenean noluerit admonere, propter quod ante Aeneas causa mortis paternæ Siciliam oram inlætabilem dixerit. *Secundi Zephyri.* Quomodo si tempestas est, sed post conuersionem nauigij secundi. *Et tandem.* Vacans particula est *tandem*: vt, Et quo sub cœlo tandem: nam cur tandem cum dicat, Fertur cita gurgite classis, aut tandem, ideo quia nauigantibus etiam cita nauigatio tarda videtur, aut tandem periculis liberati. *Lætі.* Qui in tempore tempestate caruissent. *Notæ.* Notę harenæ, ad notam harenam, & vtrum notæ, dulciran quia iam ibi fuerant? vt Vix è conspectu Siculæ telluris in altum.

5 *At procul excelso miratus vertice montis*
Aduentum, sociasque rateis, occurrit Acestes,

Horridus

A *Horridus in iaculis, & pelle Lybistidis vrsæ:*
Troïa Crimnisо conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Excelso. Vtrum ἀνυστὶ, an ex celso pro excelso. *Miratus.* Is qui mirabatur: aut certe miratus occurrit. Et bene temperato vsus est verbo, ne videretur, aut quasi inhospitalis dolere, aut exultare voti nescius Troianorum. *Horridus.* Terribilis. *In iaculis.* In hastis, Ennius, *Leuesque sequuntur in*
B *hastis. Libystidis vrsæ.* Aut re vera vrsæ: aut feræ Africanæ, id est leonis aut pardi. *Non immemor.* Liptotes figura. *Gratatur.* Quidam gratatur non gratulatur, sed lætatur accipiunt, vt quod ad Troianorum votum pertinet iuerit* ad Siciliam reuersus quod ad suum animum gaudeat, Pacuuius in Hermiona, Hoc verbum posuit: *Ibo, atque dicam frequentes vt eant gratatum hospiti.* Accius Pelopidis, *Nec tibi me in hac re gratari decet*, quidam tamen reprehendunt quod penitus non dederit verba Acesti gratulanti. *Reduces.* Saluos alibi, Vt reduces illi ludunt. *Gaza Agresti.* Opibus rusticanis. Nam gaza omnis fructus est.

6 *Postera cum primo stellas oriente fugarat*
C *Clara dies, socios in cœtum littore ab omni*
Aduocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine diuûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias diuinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacrauimus aras.
Iamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dij voluistis) habebo.

D *Stellas fugarat.* Poëtice dixit. Nam si stellæ ab stando dictæ sunt, quia non fugantur. Semper enim fixæ iunt præter planetas. Et est indicatiuus modus pro coniunctiuo cum fugasset tempestates. *Clara dies.* Ad comparationem. *Aduocat Æneas.* Aduocata enim proprie concio dicitur. *Dardanidæ magni.* Frequenter, vt diximus, ad opus suum Virgilius aliqua ex historia deriuat. Nam sic omnia inducit, quasi diuini honores soluantur Anchisæ, quod constat Iulio Cæsari tribuisse Augustum. Et bene dicit, Genus alto à sanguine diuûm. nam per tacitam œconomiam ostendit debere Anchisen generis sui honorem mereri. Vnde est, Diis genite & geniture deos. *A sanguine diuûm.* Diuûm & deorum indifferenter plerunq; ponit poëta: quanquam sit discretio, vt deos perpetuos dicamus: diuos ex hominibus factos, quasi qui diem obierint. Vnde diuos
E etiam imperatores vocamus. Sed Varro & Atteius contra sentiunt, dicentes diuos perpetuos: deos, qui propter sui consecrationem timentur, vt sunt dij manes, quod tãgit in duodecimo dicens, Diua deam stagnis, quæ fulminibasque sonoris Præsidet. *Annuus orbis.* Quia menses in sese recurrunt, & annum faciunt. Vnde & annulus quasi annuus dictus. Sic alibi, Atque in se sua per vestigia voluitur annus. *Diuini.* Aut laus est: vt Diuini opus Alcimedontis. Aut re vera diuini, nam ait Genitor mihi talia namque, Nũc repeto, Anchises, fatorum arcana reliquit. Multa enim antiqua lectio, Anchisen futurorum scientem concelebrat, aut diuini id est dei, quia apud Romanos defunctorum parentes Dei à filiis vocabantur. *Mœstas aras.* Aut ipsi mœsti, aut medium se præbet. Nam & hominem fuisse nouit, & vult eum ex consecratione numen effectum. Nam mœstas aras ad hominem pertinet, id est diis manibus consecratas. Et quod paulo post dicit Al-
F taria linquit: vult esse diuinitatis post apotheosin, posteaquam deus confirmatus est. Vnde est, Et adytis: quæ templorum sunt. & Successit tumulo: quod est hominis. *Nisi fallor.* Non quasi nescius dixit: sed propter anni confusionem, quæ erat apud maiores. Nam ante Cæsarem qui nobis anni rationem composuit, quam hodieque seruamus, intercalabantur dies: vt etiam in Verrinis legimus, scilicet Lunæ non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus: post Hipparchus: deinde Ptolemæus: ad vltimum Cæsar deprehendit. *Acerbum* Propter perditum patrem. *Honoratum.* Quia deus effectus est. *Sic dij voluistis.* Vt in tertio, Visum superis. Semper enim de diis salua veneratione conqueritur: Sane subaudiendum extrinsecus.

7 *Hunc ego Getulis agerem si Syrtibus exul,*

Argolicove mari deprensus, vrbe Mycena: A
Annua vota tamen solenneisque ordine pompas
Exequerer, strueremque suis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipsius & ossa parentis.
Haud equidem sine mente, reor sine numine diuûm
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti laetum celebremus honorem:
Poscamus ventos, atque haec mea sacra quotannis
Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis. B

Getulis agerem si Syrtibus. Si in Getulis Syrtibus agerem, id est essem. Et bene aut desertos, aut hostiles commemorat locos. Sane multis modis hoc loco ludos fieri debere dicit: à necessitate, Hunc ego Getulis, &c. ab opportunitate, Nunc vltro ad cineres ipsius. Vt & praemiis inuitet, Bina boum vobis Troia, &c. deinde genera certaminum. Quive pedum cursu valet, &c. & orationem auspicato concludit, dicendo Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis. *Exul* Extra solum suum. *Argolicove mari.* Ionio & Adriatico. *Deprensus.* Occupatus, & proprie nauigantiũ est: vt D. prensus olim statio tutissima nautis. *Vrbe Mycenae.* Graece dixit. Vnde singularem numerum posuit. Mycenae autem sicut Thebae, Iuuenalis, *Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.* Vt sit Mycene Mycenes: vt Agaue Agaues. Potest exinde Latinam fecisse declinationem: numerum posuit pro numero, Mycenae autem, Mycena huius Mycenae: vt Fidena; & est Periphrasis C
Vrbe Mycenae, id est Mycenis: vt Vrbem Pataui. *Annua vota tamen solenneisque.* Haec quasi numini. Et vota noue funebre sacrificium dixit, id est ludos funebres, cum vota rerum secundarum sint. *Suis donis.* Congruis aut certe debitis. Sunt enim tantum superorum: munera sunt inferorum: vt in Bucolicis, Phoebo sua semper apud me Munera sunt lauri, & suaue rubens hyacinthus. Paris autem altari quae superorum deorum sunt, & hoc ideo quia Anchises iam deus est. *Nunc vltro.* Argumentum à minore ad maius. Vltro autem, aut vltra, id est insuper, hoc est amplius numina praestiterunt. aut vltro, id est sponte sua, non optantibus vel volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempestatem ortam non vt ab Italia depellerentur: sed vt sacra renouarentur Anchisae. *Sine numine diuûm.* Sine voluntate & sine auctoritate. *Intramus.* Pro intrauimus. *Celebremus honorem.* Quomodo laetum honorem aut pro nos laeti? & honorem dicit non exsequias, Nam & ventos quasi à numine vult petere. Et eum deum vbique memorat cum in subiecquentibus etiam vino libarit, aut quod mortuis non liceb at. *Poscamus ventos.* Vtrum tum, id est tum Deinde petamus ventes, & vtrum à diis, an ab Anchise quem deum per templa commemorat. *Posita.* Constituta: vt, Et posuere in montibus vrbem Pallantis proaui de nomine Pallanteum. Dicit autem, Petamus etiam hoc, vt velit nos sibi sacra persoluere: & bene sacra tanquam de deo, & vrbe posita, hoc est non quasi exules & vagi.

8 *Bina boum vobis Troia generatus Aceste*
Dat numero capita in naueis: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Aceste. E
Praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax:
Aut iaculo incedit melior, lenibusve sagittis:
Seu crudo fidit pugnam committere caestu:
Cuncti adsint, meritaeque expectent praemia palmae.
Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis. F

In naueis. Per naueis, in enim multa significat, vt diximus supra. *Quos colit hospes Aceste.* Non ait Siculos, Sed quos Aceste incolit. *Si nona diem mortalibus almum.* Aut pro confirmatiua posita est, vt, Vestro si munere tellus, vt sit si, pro *cum*, id est cum venerit, aut Si pro dubitatiua est, vt accipiamus almum, serenum, id est si dederit diem serenum, & talem qualis ludus aptus est. Ergo non de die qui certus est, dubitat: sed de serenitate. Vnde paulo post, Serena iam luce. Et sciendum: quia apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur. Vnde est, Sedibus, hunc refer ante suis, & conde sepulchro, & illic septem erat diebus, octauo incendebatur.

batur, nono sepeliebatur. Vnde Horatius, *Nouemdiales dissipare pulueres.* Vnde etiam ludi qui in honorem mortuorum celebrabantur, nouendiales dicuntur. Sciendum quia etiam domi suæ sepeliebantur: vnde orta est consuetudo, vt dij penates colantur in domibus. Nonnulli tamen si pro quando accipiunt. *Prima.* Re vera prima. Nam cætera non eo quo dicit editurus est ordine. Ergo εἰακὸς κεῖται. *Quique pedum.* Id est hinc vel inde. *Viribus audax.* Hoc ad omnia pertinet. Et potest non subdistingui, quamuis quidam luctationem accipiant, quod non reddidit. *Aut iaculo incedit melior, leuibusue sagittis.* Id est iactu velocium sagittarum: vt vacet ve. Sic ista iunxit in nono, Insidiis iaculo & longe fallente sagitta. Id est iaculo longe fallentis sagittæ. Nam non exhibuit iaculatores. Aut notandum quod iaculatores promisit, nec exhibuit. *Melior.* Comparatiuum pro absoluto, sed in vsu, iam, & pro absolutis accipiuntur. *Crudo cæstu.* Aut crudeli, aut duro. Vt sit simpliciter dictum quod ex corio duro sit cæstus, aut per diphthongon pugilum arma significat. habet etiam pluralem numerum, & est quattæ formæ: Nam cestus cesti numeri tantum singularis sine diphthongo balteum Veneris significat. *Præmia palmæ.* Id est virtutis: à præcedenti id quod sequitur. *Ore fauete.* Apto sermone vsus est, & sacrificio & ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est: quod etiam præco magistratu sacrificante dicebat, fauete linguis, fauete vocibus, hoc est bona omina habete, aut tacete: In ludis quoque necessarius fauor est, quem propter plausum futuris spectatoribus dicit. Fauet autem ore quis per taciturnitatem. Horatius posuit, *Fauete linguis carmina non prius audita musarum Sacerdos. Cingite tempora vamis.* Ex Romano more. Nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat, quod ostendit per Æneam, Acestem, Ascanium, per quos omnem demonstrat ætatem.

Sic fatus, velat materna tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi: duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:

Materna myrto. Vel quasi filius, vel quasi Veneris sacrificaturus marito. Et quia dixerit ramis superius, ipse reddidit cum dicit myrto. Vnde autem myrtus Veneri dicata est? Fabula autem talis est: Myra Cinyræ filia cum adamasset patrē, & eius se.tu * pro nocturnis horis captata ebrietate paterna subiecisset, grauidaque eadem esset facta, prodito incesto cum patrem insequentem sa stricto gladio fugeret in arborem versa est: quæ cum infantem quem intra vterum habuerat etiam in cortice retineret: perc.sa, vt quidam volunt, à patris gladio, vt quidam, ab apro paruulum edidit, quem educatum Nymphæ Adonem appellauerunt, hunc Venus vehementissime dilexit, & cum ira Martis ab apro esset occisus, sanguinem eius vertit in florem qui nunquā vento decuti dicitur. Arborem quoque myrtum, ex qua puer natus fuerat, tutelæ suæ adscripsit: quāuis alij dicant ideo myrtum Veneri dicatam, quia cum è mari exisset ne nudus conspiceretur, constituit in myrto, vel quia fragilis est arbor ipsa, vt amor inconstans; vel quia iucūdi odoris, vt, Sic positæ quoniam suaueis miscetis odores. Eclog. 2. *Hoc Elymus fecit.* Princeps Troianorum, qui dicitur in Sicilia condidisse ciuitates Ascam, Entellam, Egestam. Alij dicunt eum post incensum Ilium, cum Aceste in Siciliam venisse, eique participem fuisse. Alij Anchisæ notum filiū tradunt habuisse Helymum regem in Sicilia genitum, Erycis fratrem fuisse dicunt. * *Æui maturus.* Honestius quam si æuo maturo diceret, vel certe æui maturi. *Sequitur.* Imitatur. vt, Victricia que arma sequutus. Rite. Secūdum ritum sacrificij, quod exigebat vt libaret de mero aut Baccho, id est puto. *Carchesia* genus poculorum est. Dicitur autem & summitas mali per quam funes trahuntur. *Humi.* Terræ. *Lacte nouo.* Aut statim mulcto: aut post fœtum, quod colostrum dicitur neutro genere. Vmbræ autem sanguine & lacte satiantur, vnde fœminæ quæ mortuos persequuntur vbera tundunt, vt lac exprimant. Cuncti autem se lacerant vt sanguinem effundant. *Sanguine sacro.* Victimarum: vt diximus supra. Et notandum quia partim quasi mortuo pari numero sacrificat: partim impari, quasi deo: vt, Cædit quinas de more bidentes. Nam legimus: Numero deus impare gaudet. *Purpureosque iacit flores.* Ad sanguinis imitationem, in quo est sedes animæ. Sic in sexto, Purpureos spargam flores. Item, Purpureasque super vestes velamina nota. scilicet, vt sedis suæ cognoscat imitationem.

10 *Salue ſancte parens iterum, ſaluete recepti*
Nequicquam cineres, animæque vmbræque paternæ.
Non licuit fines Italos fataliaque arua,
Nec tecum Auſonium (quicunque eſt) quærere Tybrim.
Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerſo ſole colores.

Salue ſancte parens. Salue & Vale ſecundum Varronem in logiſtoricis ſynonyma ſunt. Vnde his & in ſalutatione vtimur, & in execrationibus: vt, *Valeant qui inter nos diſſidium volunt.* Vnde etiam hæc mortuis dicimus: non quod eis optemus ſalutem, in quibus nulla eſſe poteſt: ſed vt ſignificemus nos ſic digredi, vt oſtendamus eos nunquam in noſtram communionem eſſe venturos. Et hoc verbum Salue apud auctores bonos ter enunciatũ inuenitur, *Salue Salue reſalue ter. Iterum.* Pro ſecundo, hic diſtinguendum: nam quo tempore ſepeliit eum, dixit ſine dubio ſalue & vale. *Recepti nequicquam cineres.* Cineres pro ipſo patre poſuit: ac ſi diceret, ſalue pater de Troia periculis liberate. Nequicquam autem ſine cauſa, propter quod ſequitur, Non licuit fines Italos fataliaque arua. Alij ad hiſtoriam ſupradictam referunt diſtinctione mutata, vt dicant, Recepti iterum cineres ſemel ex Troia, ſemel à Diomede: qui dicitur oſſa eius eruta cum Palladio reddidiſſe Æneæ. *Nequicquam* autem ſecundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. *Animæque, vmbræque paternæ.* Vocatiuus pluralis eſt. Nam Plato, & Ariſtoteles & omnes periti dicunt in homine quatuor eſſe animas: Vnam intellectualem per quam & cogitare, & iudicare poſſumus. Alteram eſſe ſenſualem, vt in mutis animalibus: in quibus eſt ſenſus & timoris & gaudij. Eſſe etiam vitalem vt in vermibus qui tantum mouentur. Eſſe etiam quartam infra omnes, quæ phyſice vocatur naturalitas: vt eſt in herbis & in arboribus, quæ etiam motu carent, vitam tamen habent. Nam & naſcuntur, & creſcunt, & pereunt. Inde eſt, Atque interfice meſſes. His rebus colligitur hominem harum omnium animarum eſſe participem. Vnde & Saluſtius ait, *Alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune eſt.* De vmbris autem facilis eſt probatio. Nam ſi quatuor ſunt animæ, ſequitur vt tot ſint vmbræ: vt ſi quis inter duas ſtet lucernas, geminam vmbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius aſſerit: ſed non tantum veritati ſtudet, quam ſectæ Epicureæ. Alij iſta fugientes, dicunt animæ & vmbræ genitiuum eſſe ſingularem: vt ſit, cineres vmbræ & animæ paternę, quod non valde probandum eſt. Nec enim vmbra, aut anima cineres habet. *Quicunque eſt.* Aut quia adhuc eum nuſquam vidit, aut tedio longæ nauigationis hoc dicit. *Aditis ab imis.* Ecce. Sicut dictum eſt, vbi tanquam de deo loquitur, templorum enim & deorum adita dicimus. *Lubricus anguis.* Labilis, alias locum dicit: vt, Per lubrica ſurgens. Alij hoc ſecundum Platonem dictum volunt, qui ait animas per ſeptem circulos ad corpora penetrare. *Septem ingens gyros.* Loci genium per magnitudinem vult probare, Nullus enim ſine genio locus eſt: qui per anguem plerunque oſtenditur. Perſius, *Pinge duos angues: puere (ſacer eſt locus) extra Meijte.* Sane hunc locum de Homero ſumpſit, qui inducit Græcos apud Aulidem omen futuri decennalis belli ex ſerpente collegiſſe: qui etiam matrem conſumpſit nouem puellis comeſis. Ita ergo nunc etiam Æneæ omen ſui erroris oſtenditur ſeptem gyris. Nam ſeptimus ei annus eſt finis erroris: & eſt optimum figmentum. Annus enim ſecundum Ægyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone caudam ſuam mordente: quia in ſe recurrit. *Gyros.* Nomen legimus: verbum exinde non inuenimus. *Amplexus placide.* Hoc eſt molliter, quiete repens, nec dixit corripuit ſed amplexus eſt. *Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro Squamam incendebat fulgor.* Cæruleæ notæ, & auro maculoſus fulgor, hoc eſt pro auri fulgor. *Incendebat.* Id eſt illuſtrabat.

11 *Obſtupuit viſu Æneas: ille agmine longo*
Tandem inter pateras & leuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus geniumne loci, famulumne parentis

Eſſe

A *Esse putet. cædit quinas de more bidentes,*
Totque sues, totidem nigrantes terga iuuencos:
Vinaque fundebat pateris: animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos,
Necnon & socij, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt: onerantque aras, mactantque iuuencos.
Ordine ahena locant alij, fusique per herbam
Subijciunt verubus prunas, & viscera torrent.

B *Agmine longo tandem.* Post illos giros tandem longo repere cœpit Agmine, id est impetu, tractu. *Serpens.* Participium est, non nomen: ac si diceret repens. *Libauitque dapes.* Leuiter gustauit epulas superpositas, quæ silicernium vocantur quasi silicenium, super silicem positum. *Depasta altaria.* Altaria species ararum, depasta autem, non à se: Nam supra ait, Libauitque dapes. Sed hoc dicit, tam diu permansit, quandiu cuncta aris superposita sacer ignis absumeret. *Geniumne loci.* Quia (vt diximus) nullus locus sine genio est. *Famulumne parentu.* Fuit enim hæc maiorum consuetudo, sicut hodieque apud Indos est, vt quotiens reges moriebantur, cum his dilecti equi vel serui, & vna de vxoribus charior circa rogum occisi incenderentur. Inter quas de hoc erat magna contentio. Possumus ergo famulum, seruum sepultum cum Anchisa accipere: quem per Apotheosin deum ostendit effectum. Vnde ei famulum dat quasi ministrum. Singula enim
C numina habent inferiores potestates quasi ministras: vt Venus Adonim: Diana Virbium. Aut certe secundum Pythagoram dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis, quæ est in spina, anguem creari: quod etiam Ouidius in quintodecimo Metamorphoseon dicit, loquente Pythagora. *Nigrantes terga.* Nigra terga habentes. *Manesque Acheronte remissos.* Aut venientes de Acheronte ad hanc parentationem: aut certe remissos Acheronte, qui iam in Acheronte non essent post Apotheosin, Remissos, vt remitterentur, post diuinitatis confirmationem. *Quæ cuique est copia.* Pro sua quisque facultate. *Læti dona ferunt.* Alacres libenter & ipsi conferunt parentationem. *Fusi.* Id est strati.

D 12 *Expectata dies aderat, nonamque serena*
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant:
Famaque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat: læto complerant littora cœtu.
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus, armaque, & ostro
E *Perfusa vestes, argenti, aurique talenta:*
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Phaëtontis. Solis, ἀπὸ τῦ φαίνειν. Sane de Phaetonte fabulam in decimo plenius iuuenies. *Circo.* Hoc est in spatioso ludorum loco. *Fama finitimos.* Vtrum per se potius audienda, an & ipsa ad Acesten referenda, an subtiliter ad Æneam fama, nomen ad Acesten. *Excierat.* Euocauerat, Inuitauerat. *Læto cœtu.* Pro ipsi læti. *Visuri Aeneadas.* Potest & absolute accipi visuri Æneadas, potest & per syllepsin subaudiri certantes. *Certare parati.* Hoc est parati ad certandum. *Locantur.* Ponuntur. *Sacri tripodes.* Sic pulchri vt sacros putares: vel quales sacrari solent. nec enim sacrilegus erat vt sacra dona et, & sic dictum est, vt Dodoneosque lebetas: quales sunt in Dodo-
F na. *Et palmæ pretium victoribus.* Zeugma vtriusque lateris. Nam victoribus pretium, & ad supradicta & ad dicenda pertinet. *Argenti aurique talenta.* Talenti secundum varias gentes varium pondus est: sed apud Romanos talentum est septuaginta libræ, sicut Plautus ostendit in Mostellaria, qui ait duo talenta esse centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum esse paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli, vltima præmia dicit duo talenta. Quod non cogit aliquid minimum intelligere. Nam si primus victor bouem accipit, consequens non est vt dicamus vltimum tam magnum accepisse præmium. Vnde apparet talentum etiam minimum quiddam significare. *Et tuba commissos.* Romano more: sicut hodieque videmus

omnibus ludis funebribus, vt sunt diuorum. Nam si sacri sunt, id est festi, lustrantur faculis. Ante etiam ab hymnis incipiebant. *Commissos canit....** A

13 *Prima pares ineunt, grauibus certamina remis*
Quatuor ex omni delecta classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi:
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi. B
Sergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus vnde tibi Romane Cluenti.

Prima certamina. Punico bello primum naumachiam ad exercitum instituêre Romani: postquam probarunt gentes etiam nauali certamine plurimum posse: ad quam rem in hoc certamine alludit poëta. *Pares.* Aut pariter, aut diuersis comparabiles rebus: vt sequentia indicant. Meliot remis, sed pondere pinus. Ordine remorum quamuis grex tantummodo triremem dicit. * Aut pares ita vt ante certamen videbantur. *Grauibus remis.* Fortibus: vt, Ferit ense grauem Tymbræus Osyrin. Nam graues inferunt tarditatem. *Remige.* Erit nominatiuus remix. Serenus, C *Semiremex Herculis. Pristin* Vel à tutela depicta, ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῶν κώπων: id est vndas incidere à secatione fluctuum. *Mox Italus.* Subaudis futurus. Ipse enim familiam Memmiorum constituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam à Sergio Sergia familia fuit: à Cloantho Cloenthia: à Gya Gygania, cuius nunc facit mentionem. Nobiles autem familias à Troianis fuisse Iuuenalis ostendit, vt. *Iubet à præcone vocari Ipsos Troiugenas. A quo nomine.* Scilicet Mnestheus. & Mnestheus sic est vt Tydeus. Nam diphthongus Græca est. *Memmi.* Pro Memmiorum genitiuus singularis pro plurali, vel à quo nomine genus Ital... * Memmi... * à quo nomine genus Memmij... * genitiuus singularis nominatiuus pluralis *Ingenti mole.* Motu: vt, Magna se mole mouentem. Chimæram. Fabula ex quo hoc nomen translatum est, talis est: Bellerofontes admissa per ignorantiam cæde, profugit ad Prœtum Argiuorum regem, à quo cum esset susceptus hospitio à Sthenebœa vxore eius adamatus de stupro interpellatus est, qui cum frequentius hoc se indicaturum Prœto minaretur, præoccupatus à Sthenebœa ipse apud Prœtum accusatus est, tanquam reginæ castitatem adpetisset, quem cum Prætus ad Iouatem Lyciæ regem socerum suum cum litteris signatis, quibus præcipiebat vt puniretur misisset, Iouates Bellerofontem aduersus Tympios siue Solimos, gentem ferocissimam misit, quos cum ille superasset, reuertens insidias quas sibi Iouates struxerat incidit, quibus prostratis nouissime missus aduersus Chimæram triplex monstrum, siquidem prima pars leo erat, posterior draco, in medio caput capræ quod ignes efflabat. Hanc ille vectus Pegaso equo qui volabat, occidit. Miratus hanc constantiam Iouates filiã suam ei cum parte regni in matrimenio dedit. *Vrbis opus.* Tam magna vt vrbem putares. *Triplici versu.* Omnes enim Triremes fuerunt. Versu autem, aut ordine, vt, Ille etiam seras in versum distulit E vlmos. aut versu tractu: à verrendo: vt, Æquora verrebant caudis, æstumque secabant. Sane vnus est sensus, & est Græcum, nam illi στίχον dicunt. *Pubes impellunt.* Figura est: vt, Pars in frusta secant. Et sciendum inter Barbarismum & Lexin, hoc est, Latinam & perfectam elocutionem, Metaplasmum esse qui in vno sermone fit ratione vitiosus. Item inter Solœcismum & Schema, id est perfectam sermonum connexionem figura est quæ fit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo Metaplasmus & figura media sunt, & discernuntur peritia & imperitia. Fiunt autem ad ornatum. *Domus Sergia.* Familia: vt, Da propriam Tymbræe domum, Et inde est Sergius Catilina. *Tenet.* Vltra tenet vel seruat. *Centauro magna.* Fœminini est generis, si de naui dicas: vt in Eunuchum suam, cum comœdiam diceret. Iuuenalis contra sensit, dicens, *Et in tergo necdum finitus Orestes.* F Sed sciendum genera plerunque confundi, aut metri, aut hiatus causa. Sic Horatius, *Nec cupido sordidus aufert.* Cum significantes cupiditatem fœmininio genere dicamus. Ipse etiam Virgilius ait Timidi dammæ, ceruique fugaces: cum ipse secundum fidem dixerit: Cum canibus timidi veniunt ad pocula dammæ. At Horatius. *Et supra lacus undæ dammæ. Cærulea.* Aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum est: vt Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebri. *Cluenti.* Ad ipsum Apostropha est.

14 *Est procul in pelago saxum, spumantia contra*

Littora

A *Littora, quod tumidis submersum tunditur olim*
Fluctibus, hyberni condunt vbi sydera cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur vnda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater: vnde reuerti
Scirent, & longos vbi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro
B *Ductores longe effulgent, ostroque decori.*
Cætera populea velatur fronde iuuentus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit:
Considunt transtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant signum: exultantiaque haurit
Corda pauor pulsans, laudumque arrecta cupido.

Est procul. Modo nimis longe, vt & supra diximus. Sic in Bucolicis de nimia vicinitate ait, Serta procul tantum capiti delapsa iacebant. Interdum & satis longe significat. *Olim.* Tunc fere cum cori nubibus abscondunt & obtuunt sydera. *Tranquillo.* Melius septimus est quam datiuus. *Campus.* Saxi latitudo. *Apricis.* Sole gaudentibus. Sane apricus & locus dicitur sole calens, quod est
C opaco & abdito contrarium: & apricos dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius, Duceret apricis in collibus vua colorem. Persius, *Nostra vt Floralia possint Aprici meminisse senes.* Apricum autem qursi ἀϊνοεέναι, sine frigore, inde & Aphrica quod est calidior. *Mergo.* Etacus Priami filius fuit: hic se præcipitauit de muro, nec periit, & cum hoc sæpius faceret, deorum miseratione in auem versus est: quæ ad imitationem præcipitandi quasi idem facit sæpe mergendo. *Frondenti ex Ilice* Hæc enim arbor in tutela Iouis est, & frondenti, pro frondente, datiuum pro ablatiuo. *Circumflectere.* Bene vno sermone & profectionem complexus est, & reuersionem. *Legunt.* Eligunt. *Ductores.* Domini nauium, non gubernatores. *Populea velatur fronde iuuentus.* Hebe Græce
D est iuuentus filia Iunonis, vxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc iuuentus vtitur populeis coronis: aut imitatione virtutis. Populus enim Herculi consecrata est: vt Populus Alcidæ gratissima. Aut populea, quia ludi funebres sunt, & hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum caneo Cerberum extraheret, nam & ipsa arbor aceruſia vocatur. *Nudatos.* Bene nudatos: quia veste tecti esse consueuerunt. Nam *nudum* est quod nunquam tegi solet, vt facies. *Oleo perfusa.* Oleo perfusos habens. *Transtris.* Et transtra dicuntur & iuga. vt in sexto, Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant. *Intenta.* Porrecta, & bene eodem sermone in diuersis vsus est rebus. Aliter enim bracchia, aliter intendimus mente. *Exultantiaque haurit Corda pauor pulsans.* Hypallage omni parte pulsans pauor corda haurit, id est ferit, & exultare facit: vt, Latus haurit apertum. *Laudumque.* Ne esset turpe quod ait pauor. Sane istæ sunt prolusiones bellorum. vnde etiam ad tubam
E geruntur. Sed sciendum maioris ætatis funera ad tubam solere perferri. Persius, *Hinc tuba candele.* Minoris vero ad tibias: vt Statius de Archemoro, *Tibia enim teneros solitum deducere manes.*

Inde vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora prosiluere suis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
Infinduntpariter sulcos, totumque dehiscit
Conuulsum remis rostrisque stridentibus æquor.
F *Non tam precipites biiugo certamine campum*
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ vndantia lora
Concussere iugis, pronique in verbera pendent,
Tum plausu fremituque virûm, studiisque fauentum
Consonat omne nemus: vocemque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.

Finibus omnes. Secundum naturam ante generali vsus est descriptione, venturus ad specialitatem. *Præcipites.* Festinantes: vt, Præcipites vigilate viri, & est hyperbole. *Bigugo.* Pro bigarum: noue dixit. Sane & hoc celeritatis est. Plures enim se impediunt. *Carcere.* Vsurpauit. Nam carcer est numero tantum singulari, custodia noxiorum. Carceres vero numero tantum plurali ostia quib. equi arcentur: vnde & carceres, quasi arceres secundum Varronem. *Iugis.* Pro equis iugalibus. *Vndantia.* Large effusa. *Consonat.* Ideo consonat propter echo. Nostræ enim vocis est æmula: vnde & *Resultant* ait. A

16 *Effugit ante alios, primusque elabitur vndis*
Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur melior remis, sed pondere pinus
Tarda tenet. post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt, superare priorem:
Et nunc Pristis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc vna amba, iunctisque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ. B

Elabitur. Præcurrit celeriter: vt, Labere nympha polo. *Turbam inter.* Tumultum, hoc est in ipso principio. *Discrimine.* Vel interstitio vel certamini vel curiu. Et bene variat, nunc naues, nunc ductores commemorans. *Priorem.* Inter se, hoc est tertium. C

17 *Iamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,*
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem nauis compellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis: huc dirige cursum:
Littus ama, & læuas stringat sine palmula cautes:
Altum alij teneant, dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas,
Quo diuersus abis: iterum, pete saxa Menœte, D
Cum clamore Gyas reuocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyæ scopulosque sonantes
Radit iter læuum interior, subitusque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.

Metamque tenebant. Nauticum verbum. *Princeps.* Modo ordinis est. *Quo tantum mihi.* Vacat *mihi.* vt solet plerunque. *Littus ama.* Littus est omne quod aqua alluitur. Vnde & saxum littus vocauit. *Stringat.* Radat: ac si diceret: Hoc volo quod times. *Palmula.* Extrema pars remi in modum palmæ protenta. *Iterum.* Hoc verbum & a poeta potest dici, vt, Iterum reuocabat: & a Gya, vt Quo abis iterum: non, iterum pete. *Inter nauemque.* que vacat. E

18 *Tum vero exarsit iuueni dolor ossibus ingens,*
Nec lachrymis caruere genæ: segnemque Menœten,
Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta:
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister: F
Hortaturque viros, clauumque ad littora torquet.
At grauis vt fundo vix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaque fluens in veste Menœtes,
Summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,
Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.

Exarsit

A *Exarſit iuueni.* Cauſa pendet ex cauſa. Horatius, *Non ego hoc ferrem calidus iuuenta conſule Planco. Nec lachrymis carnere genæ.* Nimis iraſcentum eſt. Cicero de Verre, *Cum iraſceretur, lachrymas vix interdum teneret. Decoriſque ſui.* Inhoneſtum enim eſt iraſci, duci præſertim. *Sociumque ſalutis.* Poſſumus intelligere oblitus ſalutis ſuæ ſocium, id eſt gubernatorem. Poſſumus & ſocium ſalutis oblitus, pro ſociorum, præcipitato ſcilicet gubernatore. *Ipſe gubernacle.* Vt oſtenderet nihil eſſe quod etiam ipſe qui non profuſus erat poſſet implere. Vt in vi. AEneid. Cui deinde ſubibit. *Hortaturque viros.* Aut ipſe dicit Celeuma. Nam hortatores dicuntur, aut id hortatur ideo quia conſternati fuerant, perdito gubernatore. *Clauum.* Fuſtem gubernaculi. *Iam ſenior madidaque fluens in veſte Menætes.* Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuiſſe debere: addidit ſeniorem veſte madida. Et ideo grauis madida. *Fluens* autem id eſt, cui veſtis fluebat. honeſte locutus eſt: ſic Iuuenalis, *Et multo ſtillaret penula nimbo. Riſere natantem.* Vnde in ludis voluptas quæritur. *Renantem.* Sæpius vomentem, vel quod diu hauſerat.

B

Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto, Mneſteoque, Gyam ſuperare morantem.
Sergeſtis capit ante locum, ſcopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille præeunte carina:
Parte prior: partem roſtro premit æmula Priſtis.
C *At media ſocios incedens naue per ipſos*
Hortatur Mneſteus, Nunc nunc inſurgite remis
Hectorei ſocij, Troiæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus vſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus vndis.
Non iam prima peto Mneſteus, neque vincere certo:
(Quanquam, ô) ſed ſuperent, quibus hoc Neptune dediſti.
Extremos pudeat reduiſſe: hoc vincite ciues,
D *Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo*
Procumbunt, vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum. tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit: ſudor fluit vndique riuis.

Morantem. Imperitia gubernantis. *AEmula priſtis* Eiuſdem rei ſtudioſa. Vt, *illo æmulo atque imitatore ſtudiorum meorum.* Cicero in Cæſarianis. Alias inimicum ſignificat. *Inſurgite.* Econtra Lucanus, *Atque in tranſtra cadunt. Hectorei.* Aut fortiſſimi qualis Hector fuit: aut quondam Hectoris. *Getulis.* Africanis. à parte totum. Nam Getulia Mediterranea eſt. Syrtes vero iuxta Li-
E byam ſunt. ſic de Syrtibus Horatius, *Vbi maura ſemper æſtuat vnda.* Fuiſſe autem Troianos in Syrtibus ille indicat verſus, In breuia & Syrtes vrget, miſerabile viſu. *Ionio mari.* Quando iuxta Charybdin nauigauerunt. *Maleæque.* Malea promontorium eſt Laonicæ prouinciæ: vnde ſunt ſequaces, id eſt perſecutrices: vt, Capteæque ſequaces Includunt. *Prima.* Quaſi quæ ſoleo. *Mneſtheus.* Ille victor ſemper. *Hoc vincite.* Loco victoriæ ſit vltimos non redire. *Nefas.* Modo opprobrium. *AErea.* Fortis: vt, Et iunctos temo trahat æreus orbes. Nam puppis ærea non eſt, ſed prora. *Subtrahiturque ſolum.* Vnicuique rei quod ſubiacet, vnde eſt ſolum nauis, mare, & aër, autum. & eſt verbum cuius perlucida ſignificatio per naturam non inuenitur. *Riuis.* Quaſi riuis more riuorum: ac ſi riuatim diceret.

F

Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſa cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.

Consurgunt, nautæ & magno clamore morantur,
Ferrataque sudes & acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.

Furens animi. Figurate dixit vt, Præstans animi iuuenis. *Interior.* Sinisterior. Cicero, *Quem omnia intus canere dicebant.* Salustius. *Igitur introrsus prima Asiæ Bithinia est. Iniquo.* Angustior vt, Et syluis insedit iniquis. *Procurrentibus.* Prominentibus, & obiectis & velut obuiam venientibus. *Mutice.* Saxi acumen eminens per tranquillitatem. *Morantur.* Id est retro agunt. *Legunt.* Vel *Præterunt:* sed melius *Legunt*, id est collegunt. Nam sequitur, Et fractis discentem currere remis.

At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arua volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
Æquora, sic illam fert impetus ipse volantem,
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, breuibúsque vadis frustraque vocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.

Prona. Vicina littoribus. Vnde altum, est longe positum. *Columba.* Vbique de his domesticis columbas Virgilius dicit. Persius vero ait, *Tentroque columbo. Est similis.* Nam agrestes, palumbes vocantur. *Exterrita pennis.* Pinnarum concussione terrorem significans: vt, Timuitque exterrita pinnis Ales. Non enim timet pinnis: sed indicat timorem. *Radit.* Secat. *Liquidum*, purum aërem. *Frustra.* Quis enim ei relicta victoria subueniret?

Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus,
Quem petit, & summis adnixus viribus vrget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis: resonat clamoribus æther.
Hi proprium decus & partum indignantur honorem,
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.

Ipso superest in fine. Prope terminum certaminis. Vt spatia etsi plura supersint, Transeat elapsus prior. *Proprium decus.* Quasi iam partam victoriam & honorem ni teneant, indignantur. *Successus.* Fœlicitas. *Possunt, quia posse videntur.* Sperabant victoriam opinione spectantium: vt, Cunctique sequentes Instigant studiis.

Et fors æquatis cepissent præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens vtrasque Cloanthus,
Fudisset que preces, diuosque in vota vocasset:
Dij quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam,
Dixit: eumque imis sub fluctibus audiit omnis

Nereïdum

A *Nereïdum Phorcique chorus, Panopæaque virgo:*
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citius, volucrique sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.

Et fors. Pro fortasse. *Palmas vtraque.* Diximus supra antiquum hoc esse. Carminius tamen dicit (qui de elocutionibus scripsit) per naturam vitiosum esse hanc elocutionem: & siue vtranque palmam, siue vtraque palmas dixerimus, esse in aliquo vsurpationem. *Imperium pelagi.* Id est, In pelago: vt, Dij quibus imperium est animarum. *Lætus.* Victor: à præcedenti quod sequitur. *Aste a as.* De quibus paulo post, Pars spoliant aras. *Voti reus.* Debitor. Vnde vota soluentes, dicimus absolutos. Inde est, Damnabis tu quoque votis, quasi reos facies. *Projiciam.* Exta proiiciuntur in fluctus, Aris projciuntur, hoc est porriguntur. Nisi forte dicamus etiam fluctibus offerri. quod si est, *Porriciam* legendum est, id est porro iaciam. *Forcique.* Latine hic Forcus huius Forci dicimus: nam apud nos, Græca huius nominis non est declinatio. Est autem hic Forcus deus marinus. *Panopæaque virgo.* Vna de Nereidibus: quam ideo separatim dixit, vt illas non virgines intelligamus. *Portunus.* Deus marinus qui portubus præest. Et bene *impulit* eum ipse iam vicinum portui. Nota est autem fabula. Indignata Iuno quod ex pellice sua Semele natus Liber pater ab Ino matertera eius esset nutritus, Athamanti viro eius regi Thebanorum, siue, vt quidam volunt, Horchomeniorum, furorem immisit, qui cum occiso Learcho filio dum eum feram credit, Melicertum alterum filium cum Ino vxore sua persequeretur, & se illi in mare præcipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt: Melicerta in Portunum, qui Græce Palæmon dicitur: Ino in matrem Matutam, quæ Græce dicitur Leucothea. *Portu se condidit alto.* Id est, vsque ad interiora peruenit.

24 *Tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis*
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique aduelat tempora lauro:
Muneraque in naueis ternos aptare iuuencos,
D *Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.*
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces iaculo cervos, cursuque fatigat,
Acer anhelanti similis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis.
E *Longæui palmas nequicquam ad sydera tendunt*
Custodes: sæuitque canum latratus in auras.

Ex more. Ludorum scilicet per præconem. *Victorem Primum* Cloanthum subaudis. Nam & illi duo victores Sergesti: vnde paulo post habes: Quem modo natali Mnestheus certamine victor Consequitur. *Dat ferre.* Græcum est duo verba coniungere, vt paulo post: Donat habere viro. sed hoc datur poetis. *Magnum talentum.* Vt diximus, quoddam breue: sed *magnum* dixit comparatione alterius. *Circum.* Id est in parte extrema: vt diximus *Mæandro duplici.* Flexuoso. & dicit, Erat in chlamide flexuosa & in se remeabilis purpura, in modum Mæandri fluminis Cariæ prouinciæ, qui sinuosus est. *Melibœa.* Melibœnsis. Alij putant Milesia. Est autem ciuitas Thessaliæ Melibœa. *Regius.* Troij regis Frygiæ filius. *Fatigat.* Laus picturæ, quasi gerat. *Acer.* Id est velox. *Præpes.* Modo volans. *Sublimem.* In altum. *Palmas ad sydera tollunt.* Aut mirantes: aut increpantes deos.

25 *At qui deinde locum tenuit virtute secundum,*
Leuibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse,
Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,

Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connexi humeris: indutus at olim
Demoleus, cursu palanteis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.

Virtute secundum. Quia primus fauore vicerat numinum. Vnde & Præmia dantur Congrua: illi chlamys, deorum continens fabulam: huic lorica, id est virtutis insigne. *Hamis auroque.* Hamis aureis. *Simoenta.* Venit à nominatiuo Græco, non in *u*, sed in *εντ*, exeunte, vt σιμόεις σιμόεντος. *Sub Ilio alto.* O breuis fit sequente vocali. *Decus & tutamen.* Quia triplex & aurea. *Phegeus Sagarisque.* Nominatim dicendo addidit laudem. *Cursu palanteis Troas agebat.* Ad Æneæ qui eum vicit pertinet laudem. *Cymbiaque.* Pocula sunt in modum cymbæ nauis. *Aspera signis.* Hoc est ἀνάγλυφα.

26 *Iamque adeo donati omnes, opibusque superbi*
Puniceis ibant euincti tempora tænis:
Cum sæuo è scopulo multa vix arte reuulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis vno
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator:
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat.
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio nauis se tarda mouebat:
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Seruatum ob nauem lætus, socios que reductos.
Olli serua datur operum haud ignara Minervæ,
Cressa Genus, Pholoë, geminique sub vbere nati.

Omnes. Qui vicerunt scilicet. *Puniceis tænis.* Vittis roseis: & significat lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus & discoloribus fasciis. & sicut dicit Varro, magni honoris sunt. Tænis autem modo vittis: alias vittarum extremitates dicit: vt, Fit longæ tænia vittæ. *Arte.* Id est virtute. Quod Græce ἀρετὴ dicitur. *Atque ordine debilis vno.* Sergestus scilicet. Et bene ex mutatione conquisiuit ornatum. Nam inrideri & sine honore esse, hominis est: remis carere, nauis. *Viæ in aggere.* Agger est media viæ eminentia, coaggeratis lapidibus strata. Vnde viæ aggere dixit. *Æreæ.* Fortis: vt Ærea puppis. *Grauis* Fortis, vt Grauibus certamina remis. *Tortus.* Hos tortus, id est sine causa tentat incessus. *Clauda.* Ab homine transtulit. Cicero, *Mancam ac debilem Præturam tuam. Membra.* Etiam hoc ab homine transtulit. *Vela facit tamen.* παλάδοσι: Nam non præmisit, Quanquam remigare non possit. *Subit ostia.* Portus: vt supra diximus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt. *Promisso.* Aut magno: aut ante promisso, κατὰ συμπάθειαν, vt intelligamus in omnibus ludis illud esse seruatum, Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. Quod etiam in pictali ait certamine. Victori velatum auro vittisque iuuencum: Ensem atque insignem galeam solatia victo. Aut certe promisisse eum intelligamus, quando vidit nauem periclitantem. *Operum haud ignara Minervæ.* Perita lanificij. *Cressa genus.* Hoc est Cretensis, & hoc figura Græca: vt, Qui genus, vnde domo. *Pholoe.* Nomen proprium: erat autem lactans. Nam infantes lactantes dicimus.

27 *Hoc pius Æneas missio certamine tendit*

Grami-

A *Gramineum in campum, quem collibus undique curuis*
Cingebant syluæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu.
Inuitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conueniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, viridique iuuenta:
B *Nisum amore pio pueri: quos deinde secutus*
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul, & Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadia, Tegea de sanguine gentis.
Tum duo Trinacij iuuenes, Helymus, Panopesque,
Adsueti syluis, comites senioris Acesta.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.

C *Gramineum.* Graminosum. Cicero de hastis. *Bene etiam ne gramineas hastas.* Quia gramineum est ex gramine, graminosum gramine abundans. *Collibus undique curuis.* Mutauit. Non enim sylua colles habet: sed est in collibus sylua. Debuit dicere. Quem colles cingebant syluis. *Mediaque in valle theatri.* Media in valle erat circus theatri, id est spatium spectaculi. Et theatri Græce dixit à circunspexione. Omne spectaculum theatrum possumus dicere, ἀπὸ τῆς θεωρίας: non enim est speciale nomen. *Consessu medium tulit.* Ordo est. Quo se Æneas medium tulit eum multis millibus, & extructo consessu resedit. *Animos. Eorum* subaudis. *Mistique Sicani.* Quia ait. Pars & certare parati. *Forma insignis.* Id est decorus. *Viridique iuuenta.* Aetates omnes Varro sic diuidit: *Infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentam, senectam.* Hæ tamen, sicut etiam de temporibus supra diximus, singulæ trifariam diuiduntur, vt sit prima viridis, præceps: hinc est, Et viridi iuuenta: &,
D Cruda deo viridisque senectus: item Sallustius, *Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus matre sua veneno interfecta. Amore pio pueri.* Casto, non infami, aut genitiuus est, & dicit eum ob hoc venisse, ne amicum relinqueret. aut distinguendum per se, & est nominatiuus pluralis: vt *Pueri* non referamus ad ætatem, sed ad agonale studium, in quo sunt puerorum & virorum separata certamina. Nam dicuntur, licet non sint vnius ætatis παιδικὰ ἀθλητ. *Acarnan.* Epirota. Acarnania enim est pars Epiri. *Tegeæ de sanguine gentis.* Si deriuatiuum fuerit, *de* non sequitur, si Tegeæ legerimus, non stat versus, nisi addita *de* syllaba. Deriuatiuum autem ille indicat locus, Tunc lateri atque humeris Tegæum subligat ensem. Tegæum autẽ oppidum est Arcadiæ, à Tegæo Arcadiæ filio. *Helymus.* Ecce vbi subtiliter Elymum cum Aceste ad Siciliam dicit venisse cum ait comites senioris Acestæ. *Adsueti syluis.* Id est venatores. *Quos fama obscura recondit.* Hoc dicendo
E per contrarium illos omnes esse nobiles indicauit.

28 *Æneas quibus in medijs sic deinde locutus:*
Accipite hæc animis, lætasque aduertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula, celatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit vnus honos: tres præmia primi
F *Accipient, flauaque caput nectentur oliua.*
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threicijs, lato quam circumplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Gnosia. Cretensia. Gnosus enim ciuitas Cretæ. Et bene, sicut etiam in nauibus, & generalia

dat & specialia. *Leuato.* Nitido: vt, At leuem clypeum sublatis cornibus. Io. *Primi.* Aliorum comparatione. Nam vnus est primus. *Flana.* Viridi: vt supra, Iaspide fulua. *Phaleris.* Equorum ornamentis sermo Græcus est. *Habeto.* Habeat: tertia persona est à futuro imperatiui, quæ in hoc modo numeri singularis similis secundæ est. *Amazonam.* Quasi Amazoniam: vt Sacri Tripodes. *Balteus.* Balteus dicitur non tantum quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent. *Contentus abito.* Quasi de paruo munere.

29 *Hæc vbi dicta locum capiunt: signoque repente*
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi, nimbo similes: simul vltima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus interuallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,
Incumbens humeris: spatia & si plura supersint,
Transeat, elapsus prior ambiguumque relinquat.

Corripiunt spatia. Raptim eunt, vt, Corripit Æneas aditum custode sepulto. *Limenque relinquunt.* Aut regulam, aut signum de creta factum. *Simul vltima signant.* Intuentes & notantes vltima spatia, id est finem cursus auiditate vincendi, & deest visu: vt Cicero, *Notat & designat oculis.* Aut signant vltima cumulorum, scilicet summitatem: signant vestigiis: vt alibi, Vix summa vestigia signat arena. *Primus abit.* Sicut & de nauibus post generalitatem transit ad specialitatem. & bene. cum tribus statuta sint præmia, quinque commemorat scilicet casuris duobus. *Alis.* Velocitate: quia tam ventos, quam fulmina alata fingunt poetæ: vt, Et alitis austri. *Proximus huic.* Secundum hunc locum, proximum autem dicimus etiam longe positum nullo interueniente. *Quo deinde sub ipso.* Sub ipso, id est post ipsum: iuxta ipsum. *Calcem calce terit.* Calcem dicimus vnde terram calcamus. Ergo non proprie dixit Calcem calce terit. Plantam enim calce potuit terere: vnde a parte totum accipiendum, id est calce pedem terebat. *Incumbens humero.* Aut Helymi humero: aut currentis est gestus. *Elapsus prior.* Vt dum labitur, id est celeriter currit vt prior fiat: sed satis licenter est dictum. *Ambiguumque relinquat.* Minus firmum ad celeritatem.

30 *Iamque fere spatio extremo, fessique sub ipsam*
Finem aduentabant, leui cum sanguine Nisus
Labitur infelix, cæsis vt forte iuuencis
Fusus humum, viridesque super madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit, immundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum.
Namsese opposuit Salio per lubrica surgens:
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.

Sub ipsam finem. Finem bis subaudis, Sub ipsam finem, aut fessi aduentabant ad finem. *Labitur infelix.* Quia parata victoria caruit. *Cæsis vt forte iuuencis.* Bene rem notam per transitum tetigit. Agonalis enim moris fuerat post sacrificia ad certamen venire. *Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.* Ordo est, superfusus. *Titubata.* Participium sine verbi origine. *In ipso concidit.* Ablatiuum posuit, quia non est mutatio. *Oblitus amorum.* Id est Euryali. Et diuisit sententiam

A tentiam Euryali: Amorũ, pro amoris, nec supradictis congruit: ait enim, Amore pio pueri. nunc amorum: qui pluraliter non nisi turpitudinem significant. *Spissa harena.* Tenui, quando enim quid minutius, tanto est densius. *Prima tenet.* τὰ πρῶτα, prisca. *Fremitusque secundo,* Bene secundo addidit: quia est & irascentium.

31 *Hic totum caueæ consessum ingentis, & ora*
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymæque decoræ,
B *Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.*
Adiuuat & magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmæ, frustraque ad præmia venit
Vltima, si primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent pueri, & palmam mouet ordine nemo.
Me liceat casum miserari insontis amici.

Hic totum caueæ. Hic temporis aduerbium est, modo. *Caueæ consessum.* Per caueam autem ple-
C bem significat. Nam caueæ consessus est populi. *Et ora prima patrum.* Hoc est quod Iuuenalis ait, *Et omnibus ad podium spectantibus Lachrymæque decoræ* Ipse etiam fletus habebat aliquid venustatis, ortus à gaudio: vt Terentius, *Lachrymo gaudio.* Quod & congruit puero propter victoriam inopinatam, aut certe ad miserationem mouendam contra eum qui se adserebat esse victorem. *Veniens.* Crescendo: vt Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ. *Certa manent.* Firma. *Pueri.* Vt diximus supra: quia ἀόριστα καὶ παιδικὰ dicuntur. *Me liceat.* Liceat me miserari. Nam non dicimus me liceat: sed, mihi liceat. *Casus.* Allusit à cadendo.

32 *Sic fatus tergum Getuli immane leonis*
Dat Salio, villis onerosum, atque vnguibus aureis.
D *Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,*
Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis, primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset:
Et simul his dictis faciem ostentabat, & vdo
Turpia membra fimo. risit pater optimus olli:
Et clypeum afferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
E *Hoc iuuenem egregium præstanti munere donat.*

Tergum. Mutauit more suo. Nam tergus debuit dicere. *Onerosum.* Plus est quam si oneratum diceret: sicut sceleratum & scelerosum. *Qui laude coronam.* Virtute à sequenti quod præcedit. *Fortuna.* Bene dolum suum excusat. *Optimus olli.* Aut ei adrisit: aut olli iussit effert. Sane congrue arma dat iuueni. *Didymaonis artes.* Laus ab artifice: vt, Diuinum opus Alcimedontis. *Neptuni sacro Danais de poste refixum.* Danais, à Danais, & intelligimus hoc ad Æneam transisse per Helenum.

33 *Post vbi confecti cursus, & dona peregit:*
Nunc si cui virtus, animusque in pectore præsens,
F *Adsit, & euinctis attollat brachia palmis.*
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque iuuencum:
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit:

Solus qui Paridem solitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulua moribundum extendit arena.

Præsens. Fortis: tacsi diceret, si adsit quis plenus animi. *Velatum.* Id est Coronatum. *Auro* autem quia solent habere laminas quasdam: vt, Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum. *Virum se murmure tollit.* Cum suffragio plurimorum. *Solus qui Paridem solitus contendere contra.* Multi hæc à poeta volunt dici: melius tamen verba sunt populi. Vnde &, Virùm se murmure tollit. *Paridem*, venit ab eo quod est Paris, Paridis, vel Paridos. Quod autem legimus Vrbe paterna, Patin creat, venit, ab eo quod est πάρις, τῦ πάριδος, τῷ πάριδι, τὸν πάριν. & volunt, si proprium sit, in dos exire genitiuum: si appellatiuum, in os. Sane hic Paris secundum Troica Neronis fortissimus fuit: adeo vt in Troiæ agonali certamine superaret omnes: ipsum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit se esse germanum: quod allatis crepundiis probauit, qui habitu rustici adhuc latebat. Hos autem ludos transfert Virgilius ad Hectoris tumulũ: qui sunt facti cum ludi funebres celebrarentur cadaueri Hectoris ab Achille occisi. *Amyci de gente ferebat.* Amicus fuit Neptuni filius & Nymphæ Melies, qui à Polluce victus est pyctali certamine. Bebrycia autem ipsa est Bithynia. Salustius, *Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est & maior Phrygia. Moribundum.* Morienti similem.

34 *Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:*
Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius, nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna,
Æneæ stetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum læua taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quo me decet vsque teneri?
Ducere dona iube. cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promissa iubebant.

Talis. Qualem multitudo loquebatur. *Ostendit.* Melius dixisset *Ostentabat. Alacris.* Cum acer vbique dicat, alacer tamen non dicit: licet inde nascatur. Vitat enim confusionem. Vnde vtrunque non vult dicere. Nam alacer nusquam: & iterum acris nusquam dixit. Inde est quod etiam Papinius supprimit genus, quia dubitatur. *Si nemo audet.* ἐγὼ δὲ οὐ. Argumentatur enim se vicisse, ex eo quod ad certamen nullus accedit. *Reddi.* Quasi debita promissa: quia ait, Victori velatum auro vittisque iuuencum.

35 *Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes,*
Proximus vt viridante toro consederat herba:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? vbi nunc nobis deus ille, magister
Nequicquam memoratus Eryx? vbi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hac: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu, sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste

Exultat

A *Exultat fidens, si nunc foret illa iuuenta:*
Haud equidem pretio inductus, pulchroque iuuenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Proiecit: quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.

Hic grauis. Tunc grauis vel ætate vel obiurgatione. *Caſtigat.* Increpat, obiurgat. *Toro conſederat herbæ.* Verbum de verbo. Nam torus à tortis dictus eſt herbis. *Fruſtra.* Ordo eſt, Tantane
B dona tam patiens ſines tolli fruſtra? Sane ſciendum hunc ſecundum Iginum, qui de familiis Troianis ſcripſit, vnum Troianorum fuiſſe, de quo Virgilius mutat hiſtoriam. *Nobis deus ille magiſter. Nobis* non vacat: vt Cicero, *Qui mihi accubantes.* ſed pro noſter eſt poſitum, vitandi propter ſimilitudinem homœoteleuti cauſa. *Ille ſub hac.* Aut ſtatim: aut poſt hæc. *Sed enim gelidus tardante ſenecta Sanguis hebet.* Aliud pendet ex alio, quare *hebet?* quia gelidus eſt: quare *gelidus?* quia ſenex. *Effætæ.* Exhauſtæ, & eſt tranſlatio à mulieribus, quas partus frequens debiles reddit. *Improbus iſte.* Qui ſine certamine poſtulat præmium. *Illa iuuenta.* Aut magna, quæ quondam fuerat. *Nec dona moror.* Id eſt non expecto. Hic enim ſenſus tam ſuperioribus quam ſequentibus congruit. etenim ſupra ait ſe non præmij cauſa dimicare, ſed gloriæ: & paulo poſt bouem victor
C interemit. *Immani pondere.* Pro immanis ponderis, more ſuo: vt, Hamis auroque trilicem. *Quibus.* Quorum inſtructu. *Ferre manum.* Contendere. Nam vtraque manus armatur. Et manum pro manus. *Intendere brachia tergo.* Ligare: vt, Intenditque locum ſertis.

36 *Oſtupuere animi tantorum, ingentia ſeptem*
Terga boum plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet Dares, longeque recuſat:
Magnanimuſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
D *Tum ſenior tales referebat pectore voces:*
Quid ſiquis cæſtus ipſius, & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc ſparſoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, emula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.

E *Animi tantorum.* Hic diſtinguendum eſt, hoc eſt virorum fortium quos æquum non erat magna mirari. Vnde addit, Ante omnes ſtupet ipſe Dares. Nam ſtultum eſt dicere tantorum boum: cum diceret ſeptem. *Longeque.* Valde: vt, Tyberinaque longe Oſtia. *Verſat.* Conſiderat: Saluſtius, *Exercitum maiorum more verteret,* hoc eſt conſideraret. *Senior.* Secundum Varronem ſenior & iunior comparatiui ſunt per imminutionem. Hinc eſt, Iam ſenior: ſed cruda deo viridiſque ſenectus. Additum enim hoc eſt ad exprimendum qui ſit ſenior. Item Ouidius, *Inter iuuenem ſenemque.* Et re vera non conuenit hunc ſatis ſenem accipi, qui & vincere poteſt, & vno ictu taurum necare. Ergo ſenior, non ſatis ſenex: ſicut iuuenior, non ſatis iuuenis, intra iuuenem: ſicut pauperior, intra pauperem. dicit autem hoc. Varro in libris ad Ciceronem *Cæſtus*
F *& arma.* ἱμὰς δοῦς: arma, id eſt cæſtus. *Triſtemque hoc ipſo in littore pugnam.* Aut in quo magiſter occiſus eſt: aut in triſti littore, id eſt infœcundo. Varro enim dicit ſub Eryce monte eſſe infœcundum campum fere in tribus iugeribus, in quo Eryx & Hercules dimicarunt. *Hæc germanus.* Germanus eſt, ſecundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitrice manans, non (vt multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat. ſecundum quem bene nunc Eryces Butæ & Veneris filium, Æneæ dicit fuiſſe germanum. *Sanguis ne cernis adhuc.* Non Herculis quippe victoris, ſed Erycis quæ infecerat ſe tegendo. *Æmula.* Necdum aduerſa virtuti. *Geminis.* Duobus.

37 *Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,*

Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes:
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto: A
Solue metus, & tu Troianos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.

Auctor Acestes. Huius certaminis scilicet. *Æquemus pugnas* Id est arma, à sequenti quod præcedit. *Tibi* Pro te: vt, Tibi deserit Hesperus OEtam. *Exue.* Proiice, solue. *Duplicem amictum* Id est Abollam, quæ duplex est: sicut chlamys. Horatius, *Contra quem duplici panno patientia velat.* B

38 *Constitit in digitos extemplo arrectus vterque,*
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abducere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta:
Hic membris & mole valens sed tarda trementi C
Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se vulnera iactant:
Multa cauo lateri ingeminant, & pectore vasto
Dant sonitus: erratque aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malæ.

Constitit. Hic distinguendum propter vitium, vt sit arrectus in digitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus. *Pugnamque lacessunt.* Prouocant potius, quam gerunt; vel certe inritant. *Membris & mole.* Hoc est mole membrorum: vt, Molemque & montes. Sed vtrumque in pedum, an in manuum digitos? *Genua labant.* Proceleusmaticus est, quem (vt supra diximus) sic semper ponit, vt cogi possit in dactylum: vt, Genua labant, &, Arietat in portas. *Nequicquam.* Non profutura victoriæ. *Vulnera iactant.* Ictus. D

39 *Stat grauis Entellus, nisuque immotus eodem,*
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus vrbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis: E
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus vrget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Præuidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & vltro
Ipse grauis, grauiterque ad terram pondere vasto
Concidit: vt quondam cana concidit, aut Erymantho, F
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

Tela. Ictus *Exit* Vitat, declinat. vnde de Tarchonte, Et vim viribus exit. & hoc verbo bis vsus est tantum. *Qui molibus vrbem.* Amphibolon est, aut celsam molibus: aut quæ molibus oppugnantur. *Sedet circum castella.* Tmesis est, hoc est circunsedet. *Ostendit dextram.* Aut fiducia virtutis est ostendere quod minaris: aut certe prouentus ætatis ostenditur, qui eum ex improuiso ferire non sinit. *Velox.* Velociter, nomen pro aduerbio. *Vltro.* E contrario. Ille enim cadere debuerat. *Grauis grauiterque.* Figura à similitudine. *Cana pinus.* Id est exesa vetu-

A tustate,& dicendo caua pinus,bene respexit ad ætatem.*Erymantho.*Mons Arcadiæ.*Ida in magna.* Modo non Cretæ,sed Frygiæ propter pinos.

40 *Consurgunt studiis Teucri,& Trinacria pubes:*
It clamor cœlo primusque accurrit Acestes,
Æquæumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu,neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit,& vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires,& conscia virtus:
B *Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,*
Nunc dextra ingeminans ictus,nunc ille sinistra:
Nec mora,nec requies.quam multa grandius nimbi
Culminibus crepitant,sic densis ictibus heros
Creber vtraque manu pulsat,versatque Dareta.

*Consurgunt studiis.*In studia.*Præcipitemque Daren.* Celerem: vt,Præcipites vigilate viri. *Nunc ille sinistra.Ille* vacat,nam metri causa additum est.De ipso enim dicit:vt, Creber vtraque manu pulsat,versatque Dareta.*Quam multa grandine nimbi.*Hypallage.Nam debuit dicere,Quam multo
C nimbo grando præcipitatur.*Versatque Dareta.*Dares Daretis,vnde Dareta:& Dares Daris, vnde est Daren:sicut Chremes & Chremis & Chremetis.

41 *Tum pater Æneas,procedere longius iras,*
Et sæuire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ:fessumque Dareta
Eripuit,mulcens dictis:ac talia fatur:
Infœlix,quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias,conuersaque numina sentis?
D *Cede deo.dixitque,& prælia voce diremit.*
Aſt illum fidi æquales,genua ægra trahentem,
Iactantemque vtroque caput,crassumque cruorem
Ore reiectantem,mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naues:galeamque,ensemque vocati
Accipiunt,palmam Entello taurumque relinquunt.

*Infœlix.*Consolatio est,vnde non dicit imbellis,vt fortunæ videatur esse quod victus est.*Dixitque.*Vocat *que* metri causa:& maluit perissologiam facere, quam vti communi syllaba, quæ tre-
E quens vitiosa est.Vnde Horatius: *Nec tanta in metris venia conceditur vti.* Græci enim his vtuntur frequenter.*Fidi æquales.*Homero,φίλοι δ' ἀμφὶς ἅπαντες ἑοὶ μὲν ἄγον δι' ἀγῶνος ἰφθιμοῦσι πόδεσσι, ἄκρα παχὺ στόνοντα κάρη βάλλοντ' ἐπέεσσιν. *Vtroque.*In vtramque partem.*vocati accipiunt.* Bene eorum ostendit pudorem:vel quia erant occupati circum amicum,*vocati*,dixit.

42 *Hic victor,superans animis,tauroque superbus:*
Nate dea,vosque hæc,inquit,cognoscite Teucri:
Et mihi quæ fuerint iuuenili in corpore vires,
Et qua seruetis reuocatum à morte Dareta.
F *Dixit,& aduersi contra stetit ora iuuenci,*
Qui donum astabat pugnæ:durosque reducta
Librauit dextra,media inter cornua cæstus
Arduus,effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur,exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces,

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persoluo, hic victor cæstus artemque repono.

Cognoscite Teucri. Habet rationem personarum: quia virtutem eius nouerant Siculi. *Effractoque inlisit ossa cerebro.* Hypallage, fregit ossa, & inlisit cerebrum. *Humi bos.* Cur cum de vno loquatur, hic bouem, alibi Iuuencum, alibi taurum appellat, sed videtur pro tempore ac diuersitate vsus ideoque Iuuencum ait. Est autem hic pessimus versus in monosyllaba desinens. *Meliorem.* Aptiorem. Nam animalem hostiam dat. *Cæstus, artemque reponit.* Et arma deposuit, & arti renuntiauit. Id est catalysin fecit.

43 *Protinus Æneas celeri certare sagitta*
Inuitat, qui forte velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de naue Seresti
Erigit, & volucrem traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenere viri: deiectamque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo nauali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus euictus oliua.
Tertius Eurytion tuus, ô clarissime frater,
Pandare: qui quondam iussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achiuos,
Extremus galeaque ima subsedit Aceste,
Ausus & ipse manu iuuenum tentare laborem.

Ingentique manu. Magna multitudine. *Malum.* Malus, arbor & nauis, generis est masculini, Horatius, *Nec malus celeri saucius Africo.* Et dictus est malus, vel quia habet instar mali in summitate: vel quia quasi quibusdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur. *Traiecto.* Extento: vnde transenna dicitur extentus funis. Sallustius, *Machinato strepitu transenna corona in caput imponebatur.* *Quo.* In quam. Nam ponit aduerbia pro pronominibus, vt, Genus vnde Latinum. *Clamore secundo.* Sicut supra ait, Magnoque virûm se murmure tollit. *Quem modo.* Id est nuper: nam vt diximus, victor fuit duorum. Vrbanus vero dicit *modo*, propemodum, pene. Nam secundus fuit. Alij *victor*, voti compos volunt: vt, Rapidisque rotis insistere victor. Optauerat enim ne extremus rediret vt, Hoc vincite ciues. *Clarissime frater Pandare.* Notissime, qui fuit Lycaonis filius. Pandarus autem qui secundum Homerum, Mineruæ persuasione, singulare Menelai & Paridis certamen, cum in eo esset vt Paris vinceretur, iactu teli diremit, quo Menelaum vulnerauit. *Iussu.* A Minerua. *Subsedit Aceste.* Hoc est remansit. Nec enim proferebatur sors quæ remanserat sola: aut certe subsedit, detulit. Vnde & subsessores vocantur, qui occisuri aliquem delitescunt. De quo verbo plenius dicitur illo versu, Deuicta Asia subsedit adulter.

44 *Tum validis flexos incuruans viribus arcus,*
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
Primaque per cœlum nubem stridente sagitta
Hyrtacidæ iuuenis volucres diuerberat auras.
Et venit, aduersique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque tetendit.
Ast ipsam miserendus autem contingere ferro
Non valuit: nodos & vincula linea rupit,

Quis

Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.

Flexos incuruant. Mutatione vsus est. Nam curuos inflectunt debuit dicere. *Pro se quisque viri.* Pro qualitate roboris sui. *Diuerberat auras.* Scindit. *Arbore mali.* Sic dixit: vt, Lustrat Auentini montem. *Exterrita pennis.* Timorem suum pinnis significans. Singula enim animalia habent signa, quibus indicant suum timorem. Vnde ipse de lupo, Caudamque remulcens, Subiecit pauitantem vtero. Item de Caco, Turbatumque oculis. Hominum enim timorem primi indicant oculi. *Omnia plausu.* Alij pinnarum dicunt, sed melius spectantium fauore. Illud enim est incredibile. *Adde huc arcu telum tetendit.* Hypallage est. nam adducitur telum, & arcus intenditur. *Miserandus.* Qui perfecta re difficiliore victoria caruit. *Innexa pedem.* In nexu pedem habens.

45 *Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato*
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit.
Iam vacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aere suis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes,
Qui tamen ætherias telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.

Tum. Deinde, & est aduerbium ordinis. Nam *tunc* temporis est. *Arcu contenta parato Tela tenens.* Contento arcu tela tenens parata. *In vota vocauit.* Nam apud Lycios colitur, quasi heros. *Nigra nube.* Id est alta. *Vitamque reliquit in astris.* Vnde sumpserat vitam: vt, Hinc hominum pecudumque genus, vitæque volantum. Sane iciendum hunc totum locum, ab Homero esse sumptum. Vnde inanis est vituperatio Æneæ, quod suspenderit auem maternam. Nam & res est translata simpliciter: & quamcunque suspendisset auem, in hanc incideret vituperationem. Nulla enim auis caret consecratione, quia singulæ aues numinibus sunt consecratæ. Quanquam Vrbanus dicit matrem citius potuisse placari. *Artem pariter, arcumque sonantem.* Semelque culpat hoc Virgilium a stix. Artem enim in vacuo aëre ostendere non poterat: quanquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu artis peritiam comprobari.

46 *Hic oculis subito obiicitur, magnoque futurum*
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Nanque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signauitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumpta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrij Teucrique viri. nec maximus omen
Abnuit Æneas, sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater (nam te voluit rex magnus olympi
Talibus auspicijs exortem ducere honorem)
Ipsius Anchisæ longæui hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat, monimentum & pignus amoris.

Obiicitur. Superius de his particulis secundum Iubam artigraphum tractauimus. Sed dicunt alij istas monosyllabarum ratione vel produci vel corripi. Sane iciendum naturæ esse vt breues

sint, euphoniæ vel Iubæ ratione: in compositione producuntur, si tamen sequatur: quæ licet non sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonanti haberi. *Augurio monstrum.* Augurium dictum quasi auigerium, id est quod aues gerunt. Et bene de sagitta dixit augurium, quæ habet pinnas: quanquam omnia ad vnum congesserit locum, monstrum augurium, auspicium oraculum. *Sera* Grauia. Sallustius, *Serum bellum in angustiis futurum.* id est graue. Et quod improbant vates, Æneas amplectitur, deceptus augurij similitudine quod apud Troiam probauerat pater, vt, Stella facem ducens. *Liquidis in nubibus.* Nubes pro aëre posuit. Nubes enim liquidæ esse non possunt. *Ceu sæpe refixa.* Poëtice dixit secundum publicam opinionem. Nam vt Lucretius dicit *Ventus alitora petens, æthereum ignem secum torquet, qui fractus imitatur stellas cadentes.* *Attonitis animis.* Intentis, stupefactis per tonitrua: quæ conærent cœlestibus ignibus. *Nec maximus omen Abnuit Æneas.* Amplexus est, & probauit. Nam secundum augurum disciplinam dixit ad se non pertinere. Nam nunc arbitrij est visa omina vel improbare, vel recipere. *Sume pater.* Percipe. Nam verbum est iurisconsultorum, quo vtuntur quotiens legatum non ab hærede datur, sed est in accipientis arbitrio. *Exortem.* ἄκληρον. Sine sorte. *Anchisæ munus.* Quod Cisiæus rex Thraciæ (secundum Virgilium pater Ecubæ, vt, Cisseus regina Parin creat) Anchisæ aliquando donauerat. *Impressum signis.* Impressa signa habens, id est emblemata.

47 *Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,*
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori,
Quanuis solus auem cœlo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli,
Epitiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat auo turmas, & sese ostendat in armis.

Viridanti. Species participij sine verbi origine, temporis præsentis. *Primum ante omnes.* Vnum vacat. *Appellat.* Vel dicit, vel salutat. Sallustius, *Iugurtha aduenienes velox Quæstorem appellat.* *Prælato inuidit honori.* Id est prælatum honorem. *Proximus.* Post Eurytionem. *Donis.* Ad dona. *Extremus.* Ostendit hos sua munera percepisse: Acesten vero sumpsisse præcipua. *Nondum certamine misso.* De peractis loquitur rebus. Inde debuit dicere *vocauit*, & *fatus est.* Ergo aut tempus est pro tempore, aut sic refert, vt videatur non de præterito loqui, sed actum præteriti temporis ponere & referre. *Custodem ad sese.* Secundum Tullium qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes, à quibus primo anno regantur. Vnde ait de Pallante, Sub te tolerare magistro Militiam & graue Martis opus. *Impubis Iuli.* Ab eo quod est hic pubis. Nam quod ait Sallustius, *Puberes omnes interfici iubet:* venit ab eo quod est puber: & sunt ista communis generis, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicatur, generis tantum fœminini est, vt hæc pubis. *Fatur ad aurem.* Sequitur & Dic ait. Vnde sicut & in tertio diximus, vnum vacet necesse est.

48 *Dic ait, ipse omnem longo decedere circo*
Infusum populum, & campos iubet esse paranteis:
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Troiæque iuuentus.
Omnibus in morem tonsu coma pressa corona:
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leuos humero pharetras, it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur

Ductores

A *Ductores: pueri bissẽi quenque secuti,*
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.

Campos iubet esse patenteis. Discessu populi iubet fieri campos patenteis. *Incedunt pueri.* Aut poëtica licentia confudit ætates: vt modo pueros, modo iuuenes dicat. Nam ait, Vna acies iuuenum. aut certe secundum quosdam sequenti distinctione mutata, magistros, pueros dicit: sequẽtes vero, maturioris ætatis. *Quos omnis euntes.* Quos euntes omnis turba fremit: id est cum fauore prosequitur. *Tonsa coma.* Composita. Nam proprie comæ sunt non cæsi capilli. *Pressa corona.* Id est galea. & sermone Homeri vsus est. nam galeam κύαμον dixit. Et re vera corona non potest intelligi, cum sequatur, Galeam ante pedes proiecit inanem. Sed alij dicunt potuisse eos galeas
B habere coronatas. Bebius tamen Macer dicit à Cæsare Augusto pueris qui luserunt Troiam donatas esse galeas, & bina hastilia: ad quod Virgilium constat alludere. *In pectore summo.* Sic legendum est, ne sit solœcismus: & rei inanimali dedit motum dicendo *in.* Summum autem pectus ait pectoris & colli confinium. *Tres equitum numero turmæ.* Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini. Nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: vnam Tatiensium, à Tito Tatio duce Sabinorum iam amico post fœdera: alteram Ramnetum à Romulo: tertiam Lucerum, quorum secundum Liuium & nomen & causa in occulto sunt. Varro tamen dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium à Lucumonibus, id est Tuscis auxilia postulasse. Vnde quidam venit cum exercitu: cui recepto iam Tatio pars vrbis est data: A quo in vrbe Tuscus dictus est vicus. Horatius, *Ac Tusci turba impia vicit.* Ergo à Lucumone Luceres dicti sunt. Sic autem in
C tres partes diuisum fuisse populum Romanorum constat, vt etiam qui præerant singulis partibus, tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus quos dabant populo tributa nominarunt. *Terni.* Tres, & ait more suo. *Ductores pueri.* Hic quidam distinguunt, vt diximus supra. *Paribusque magistris.* Et hoc adludit. Nam hodieque equitum dicuntur magistri.

49 *Vna acies iuuenum, ducit quam paruus auantem*
Nomen aui referens Priamus, tua clara Polite
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
D *Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.*
Alter Atis, genus vnde Atyi duxere Latini.
Paruus Atis, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est inuectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.

E *Polite progenies.* Illum dicit quem supra à Pyrrho introduxit occisum; de quo Cato in originibus dicit quod ad Italiam venerit, & segregatus ab Ænea condiderit oppidum Politorium à suo nomine. *Quem Thracius albis.* Cum tres dixerit duces, duorum equos commemorat. Sed aut prætermisit quod vt consequeretur necesse erat: nec enim vnus pedes esse poterat. aut illo redditur loco: vt, Cætera pubes senioris Acestæ Fertur equis. Quamquam multi distinctione mutata tres equos commemorant: vt sit plena Equus bicolor maculis, & de alio dicatur *vestigia primi Albi pedis.* Id est primorum pedum vestigia. & Frontem albam ostentabat alter. *Genus vnde Atyi duxere Latini.* Propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim eius etiam maternum esse genus antiquum. *Extremus.* Quantum ad numerum spectat. *Cætera Trinacriis.* Cætera pubes equis Acestæ fertur.
F

50 *Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes*
Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti conces sum, oculosque suorum
Lustrauere in equis, signum clamore paratis
Epitides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrêre pares: atque agmina terni

Diductis ſoluere choris: rurſuſque vocati
Conuertêre vias, infeſtaque tela tulêre.
Inde alios ineunt curſus, alioſque recurſus
Aduerſis ſpatiis, alternoſque orbibus orbes
Impediunt, pugnaque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi, facta pariter nunc pace feruntur.

Pauidos. Gloriæ cupiditate ſollicitos: vt, Corda pauor pulſans. *Flagello.* Virga quæ ſonat in morem flagell. *Choris.* Acicbus. *Vocat.* Ictu virgæ. *Et nunc terga nudant.* Tria quæ in bellis geruntur cuncta commemorat: fugam, pugnam, pacem.

51 *Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in altæ*
Parietibus textum cœcis iter, ancipitemque
Mille vijs habuiſſe dolum, qua ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo,
Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando
Carpathium Libycúmque ſecant, ludúntque per vndas.
Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troia pubes,
Albani docuere ſuos. hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſeruauit honorem.
Troiaque nunc pueri, Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.

Labyrinthus. Locus apud Cretam factus à Dædalo perplexis parietibus: vbi Minotaurus incluſus erat. *Parietibus textum cæcis iter.* Hyppallage eſt cœcum iter intextis parietibus. *Ancipitem dolum.* Perplexum errorem. *Falleret.* Frangeret, deciperet. Eſt autem verſus Catulli. *Impediunt.* Implicant, intexunt. Quod à veſtibus tractum. *Delphinum.* Aut venit ab eo quod eſt Delphin delphinis, à delphine: aut delphinum pro delphinorum poſuit. *Maria humida.* Homerus. ὑγρὰ κέλευθα. *Carpathium.* Mare eſt inter AEgyptum & Rhodum, ab inſula Carpatho illic poſita dictum. Nec mirum duas eum poſuiſſe comparationes, cum & in ſecundo hoc fecerit, vt, In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens. Et in Georgicis tres poſuit comparationes, Frigidus: vt quondam ſyluis immurmurat Auſter. Et, Vt mare ſollicitum ſtridit refluentibus vndis. Et, Æſtuat incluſis rapidus fornacibus ignis. *Primus Aſcanius.* Generis ordinem docet: vt in primo diximus. *Rettulit.* Innouauit quod ante iam fecerat. *Priſcos Latinos.* Ita dicti loca vbi Alba eſt condita. *Porro.* Poſt longum interuallum, & eſt aduerbium temporis. *Troiaque nunc pueri, Troianum dicitur agmen.* Vt ait Suetonius Tranquillus, *Luſus ipſe, quem vulgo pyrrhicam appellauit, Troia vocatur:* cuius originem expreſſit in libro de puerorum luſibus. *Hac celebrata tenus.* Tmeſis eſt, hac & hactenus, & hic ſermo, quantum ad artem ſpectat, duas continet partes orationis: vt *hæc* pronomen ſit, *tenus* præpoſitio, ſicut pube tenus, & crurum tenus: ſed iam vſus obtinuit vt pro vna parte habeatur. ergo aduerbium eſt (omnis enim pars orationis cum deſierit eſſe quod eſt, in aduerbium migrat) & eſt temporis: nam hucuſque ſignificat.

52 *Hic primam, ſortuna fidem mutata nouauit.*
Dum varijs tumulo referunt ſolennia ludis.
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem, ventoſque adſpirat eunti,
Multa mouens, necdum antiquum ſaturata dolorem.

Illæ

Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, & littora lustrat,
Desertosque videt portus, classemque relictam.
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisem flebant, cunctaque profundum
Pontum aspectabant flentes: heu, tot vada fessis
Et tantum superesse maris, vox omnibus una,
Vrbem orant, taedet pelagi perferre laborem.

Hic primum. Sequitur enim Palinuri mors vel Miseni. *Irim de cœlo misit Saturnia Iuno.* Ex magna parte seruatur, vt Mercurius ad concordiam, Iris ad discordiam mittatur: vnde & Iris dicta est quasi ἔρις. Falsum est autem quod dicitur ministra esse tantum dearum: cum & à Ioue plerumque mittatur: vt, Aëriam cœlo nam Iuppiter Irim Dimittit, germanæ haud mollia iussa ferentem. *Ventosque adspirat eunti.* Vt de Mercurio, Voca Zephyros. Et bene Irim mittit, quæ fit de nubibus, quarum dea est Iuno. *Per mille coloribus arcum.* Aut subaudis factum: aut Antiptosis est mille colorum, hoc est multicolorum. *Nulli visa.* Ad ipsum retulit numen. Nam arcus semper videtur: quem non Irim, sed viam Iridis dixit. Alij *nulli visa*, celeritatis esse volunt. Notandum sane etiam de Iride arcum genere masculino dicere Virgilium: Catullus, & alij, genere fœminino ponunt, referentes ad originem, sicut hæc cattus, & hæc gallus legimus. *Conspicit ingentem.* Quia ait supra, Vndique conueniunt Teucri mistique Sicani. *Concursum* autem circa ludicra. *Desertosque videt portus.* A viris scilicet. *In sola.* Deserta: Terentius. *Venit meditatus aliunde solo loco. Acta.* Mutato η in α, superiori accentum damus: vt ἑλένη Helena, κάρη circa. Ergo quoniam & ἄκτη Græcum est; cum acta facit, penultima debet habere accentum: sed propter differentiam commutatur, ne non secreta, & amœna littorum, sed acta significet participaliter. *Aspectabant flentes heu.* Multi *flentes heu* distinguunt, vt sit miserabiliter flentes: & à persona dicatur poetæ, alij *heu* à mulieribus dictum accipiunt.

Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque deæ, vestemque reponit.
Fit Beroë Ismarij coniux longæua Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuissent:
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miseræ, quas non manus (inquit) Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus: ô gens
Infœlix, cui te exitio fortuna reseruat?

Faciemque deæ, vestemque reponit. Duo diuersa vno sermone concludit. *Ismarij Dorycli.* Illyrij Ismarus enim mons est Epyri. Et bene suadentis commendatur auctoritas. *Ac sic Dardanidum, medium se matribus infert.* Sic, aut mutato habitu: aut ista dictura. *O miseræ.* Magna vtitur arte persuadendi, vt non ex abrupto, quod persuadere vult dicat: sed circumstantiis ad illud veniat. *Exitio.* Non regno.

Septima post Troiæ excidium iam vertitur æstas,
Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa,
Sideraque emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, & volumur vndis,
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quis prohibet muros iacere, & dare ciuibus vrbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoste penates,
Nullane iam Troiæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum, & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.

Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: Hic quærite Troiam:
Hic domus est, inquit, vobis nunc tempus agi res:
Nec tantis mora prodigiis, en quatuor aræ
Neptuno: deus ipse faces animumque ministrat.

Septima post Troiæ excidium iam vertitur æstas. Atqui & Dido dixit, Nam te iam septima portat Omnibus errantem terris & fluctibus æstas. De quare quidam hoc dicunt: quod Æneas apud Carthaginem paucis diebus fuerit. Nam ait, Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion: *qui oritur* (vt Sallustius dicit) *iuxta solis æstiui pulsum.* Item ait, Dum pelago desæuit hyems & aquosus Orion: vt hyemem pro tempestate posuerit. Serundum quod Carthagini paucis fuerit diebus. Sed illud occurrit, Nunc hyemem inter se luxu quam longa fouere. Et hoc quidam sic putant, vt dicant potuisse fieri vt intra anni metas, & ad Africam venerit, & inde nauigauerit. Sed istis occurrit quod in primo ait, Septima æstas. Vnde apparet hanc octauam fuisse: quod & ab Anchisæ morte indicat annus impletus. Ergo constat quæstionem hanc vnam esse de insolubilibus: quas non dubium est emendaturum esse Virgilium. *Cum terras omnes.* Quia peragrauerat multa. *Sideraque emensæ ferimur.* Aut tempestates ait, quæ ortu vel occasu siderum sæpe nascuntur. aut prouincias, quæ sideribus subiacent: vt, Æthiopum versemus oues sub sidere Cancri. *Per mare magnum* Procellosum. Lucretius, *Suaue mare magnum. Italiam sequimur fugientem.* Vt alibi, Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. Et re vera nullus sequitur, nisi quod fugit. *Voluimur.* Non dixit nauigamus. *Hic Erycis fides.* Argumentum à facili. Et est necessaria antithesis vt opportunitate meliorum præsentium animi à futuris incertis auertantur. *Muros iacere.* Pro fundamenta iacere, nam muri duci dicuntur. *Nequicquam.* Qui non proderant, cum essent fatorum comites. *Infaustas.* Mali ominis. *Nam mihi Cassandræ.* Non cui credere non debuerant: sed cum sua pernicie non crediderant. *Hectoreos amnes.* Quemadmodum vidit sibi patriæ recordatione finxisse, aut non continget mihi videre flumina. *Iam tempus agi res.* Id est Troiam fieri. *Mora prodigii.* Ecce prodigium de bono: & argumentatur ad incendium, nauium aras ardere Neptuni: quas ideo quattuor dicit, quia singuli duces nauium qui certauerant singulas posuerant. Nam contrarium est, Numero deus impare gaudet. Alij tamen dicunt à Cloantho esse positas: qui promiserat supra. *Deus ipse.* Maris, vel nauium.

55 *Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem:*
Sublataque procul dextra connixa corruscat,
Et iacit. arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. hic vna è multis, quæ maxima natu
Pirgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc Rhœtheïa matres,
Est Dorycli coniux, diuina signa decoris,
Ardentesque notate oculos: quis spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata:

Infensum ignem. Id est ipsa infensa. *Tot.* Aut multorum: aut supradictorum: vt, Quinquaginta illi thalami spes tanta nepotum. *Non Beroë vobis.* Non est dissuasio, vt quidam putant: sed magis hortatur persuadendo numinis auctoritate. *Rhœtheia.* A promontorio Rhœtheo. *Diuini signa decoris.* Omnia colligit, quibus numina cognoscuntur: vt, Namque haud tibi vultus Mortalis: nec vox hominem sonat: ô dea certe. *Spiritus.* Odor: vt, Diuinum vertice odorem Spirauere. *Et gressus euntis.* vt, Et vera incessu patuit dea.

56 *At matres primo ancipites, oculisque malignis*
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna.

Cum

A *Cum deaſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,*
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras: frondem, ac virgulta, faceſque
Conijciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per & remos, & pictas abiete puppes.

Primo ancipites. Antequam nomen agnoſcerent. *Oculiſque malignis.* Pro ipſæ malignæ. *Miſe-*
B *rum inter amorem Præſentis terræ.* Aut magnum: vt, Terentius, *Eam miſere amat*, aut *miſerum*, quo fiebant miſeriores, cum eis regna negarentur. *Puppes abiete pictas.* In abiete pictas. Sane *abiete*, hoc eſt quæ erant de abiete.

57 *Nuntius, Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri*
Incenſas perfert naues Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus & Aſcanius, curſus vt lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petiuit
C *Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.*
Quis furor iſte nouus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miſeræ ciues? non hoſtem, inimicaque caſtra
Argiuûm, veſtras ſpes vritis. en ego veſter
Aſcanius. galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.

Eumelus. Latinus accentus eſt: tranſlato nomine in Latinũ. *Caſtra.* vt, Nos caſtra mouemus,
D id eſt claſſem. *Magiſtri.* Cuſtodes. Terentius, *Me filiis relinquunt quaſi magiſtrum. Quis furor iſte*
nouus? Quaſi ad furentes loquitur. Vnde ne tum quidem agnitus, cum dixiſſet, En ego veſter Aſcanius. Nouus autem eſt aut magnus, aut inopinatus. *Quo tenditis?* Id eſt quid habetis intentionis? *Veſtras ſpes vritis.* Nauibus enim ad regna tendebant. *Inanem.* Concauam, vacuam ſine capite. *Ludo.* Per ludum.

58 *Aſt illæ diuerſa metu per littora paſſim*
Diffugiunt, ſiluaſque, & ſibi concaua furtim
Saxa petunt, piget incœpti, lucíſque: ſuoſque
E *Mutatæ agnoſcunt, excuſſaque pectore Iuno eſt.*
Sed non ideirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas poſuere: vdo ſub robore viuit
Stuppa vomens tardum fumum, lentúſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis.
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.

Excuſſaque pectore Iuno eſt. Furoris cauſa, non furor. Idcirco quia furor deſierat. *Vdo ſub*
F *robore.* Vel vicino aquis. *Stuppa.* Secundum antiquam orthographiam. Nam ſtippa dicta eſt à ſtipando: abuſiuè etiam linum dicimus. *Tardum.* Denſum, craſſum. Nam ignem ſolet fumus præire. Vnde tardum ad denſitatem retulit. *Corpore.* Nauium: vt, Et diſiice corpora ponto. *Deſcendit peſtis.* Incendium: more ſuo. Et declamauit per contrarium. Nam ignis ſuperiora ſemper petit. *Flumina proſunt.* Id eſt vis aquæ.

59 *Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,*
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas:
Iuppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad vnum

Troianos, siquid pietas antiqua labores A
Respicit humanos: da flammam euadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm res eripe letho.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, dimitte: tuâque hic obrue dextra.

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem. Et notant quidam quod damnum quattuor nauium vir fortis & rex impatienter doleat: sed magis illud considerandum est, quod ait supra Ascanius, Vestras spes vritis: vt non damnum doleat, sed spem nauigationis ereptam. *Iuppiter omnipotens.* Figuratis agit coloribus: nec enim re vera vult perire: sed agit oblique vt restinguatur incendium. Bene autem *si* vbique interponit. Hic enim est optimus ductus: qui agentis voluntatem latenter ostendit. *Exosus.* Antiqui & odi dicebant & osus sum: hinc est exosus, quo vtimur: licet iam osus sum, non dicamus, odi autem & præsens est & præteritum. *Ad vnum.* Nullo excepto. *Si quid pietas antiqua labores Respicit humanos.* Aut si tibi chara pietas præstat aliquid humanis laboribus: aut si quid meremur propter pietatem cultam (vt, Parce pio generi hoc ipsum remunerare. Aut (quod est melius) si vel respicit res humanas pietas, quæ de terris olim recessit. *Res eripe letho.* Superflua Acyrologia est. *Quod supererit.* Quod congrue sequitur. B

60 *Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus atra* C
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt.
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris:
Implenturque super puppes: semusta madescunt
Robora, restinctus donec vapor omnis, & omnes
Quattuor amissis. seruatæ à peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas D
Mutabat, versans Siculisne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.

Sine more. Sine exemplo. *Tonitruque tremiscunt.* Hic ablatiuus incertus est, vnde veniat, vtrum à neutro indeclidabili hoc tonitru, vt cornu, nam inde est. Fractæque tonitrua nubes. vt cornua. An à masculino secundum quartam declinationem. Hinc enim Statius, *Tonitrus agis, & mea fulmina torques. Ardua terrarum.* Periphrasis montium. *Æthere toto.* Pro aëre posuit. *Madescunt robora.* Aut humectantur: aut resoluuntur in cinerem: quod naturale est post incendium. *Fatorum.* Oraculorum.

61 *Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas* E
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte:
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur,
Quicquid erit, SVPERANDA omnis fortuna ferendo est.

Tum senior Nautes. Bene daturum consilium & ab ætate, & prudẽtia, & à religione commendat. Quod autem dicit, Pallas quem docuit: propter illud quod supra diximus, fingitur: quia ipse Romam Palladium detulit. Vnde Nautiorum familia Mineruæ sacra retinebat: quod etiã Varro docet in libris quos de familiis Troianis scripsit. *Vnum.* Præcipuum. *Tritonia Pallas.* Pro vno proprio, duo Antonomasiua. *Reddidit arte.* Id est virtute, κατ' ἐξοχὴν. *Responsa dabat.* Laus consilij. *Vel quæ portenderet ira magna deûm.* Quæ præsignificabat. *Magna ira deûm.* Id est Iuno: vt alibi, Cœlestum vis magna iubet. *Solatus vocibus infit.* Id est solatur & infit. Nam *solans* debuit ponere: sicut sequens eius indicat consolatio. *Quicquid erit.* vt ait, Fuerint quæcunque, fatebor. *Ferendo est.* Dum fertur: modus gerundij est à passiuo. F

62 Est

A 62 *Est tibi Dardanius diuinæ stirpis Acestes:*
Hunc cape consiliis socium & coniunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui nauibus, & quos
Pertæsum magni incœpti rerumque tuarum est:
Longæuosque senes, ac fessas æquore matres:
Et quidquid tecum inualidum, metuensque periclí est,
Deluge: & his habeant terris sine mœnia fessi,
Vrbem appellabunt permisso nomine Acestam.

Est tibi. Iam hoc consilium est, id est habes. *Diuinæ stirpis.* Propter Dardanum ab Criniso fluuio. *Volentem.* Voluturum Nam velle habet, non iam vult. *Superant.* Superiunt, supersluunt. Dicit autem non tantum debiles, sed etiam nolentes iuuenes. Vnde sequitur, Longæuosque senes. nec enim adderet *que*, nisi supra *iuuenes* dixisset. Vnde sequitur expressius, Et quidquid tecum inualidum metuenique pericli est. *Pertæsum magni incœpti.* vt, Si non pertæsum thalami tedæque fuisset. *Permisso nomine.* Ab Aceste scilicet. Dicta autem Acesta, Segesta.

63 *Talibus incensus dictis senioris amici:*
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis subuecta tenebat:
C *Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis*
Anchisæ subito taleis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam dum vita manebat,
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis,
Imperio Iouis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.

Tum vero. Nam & ante ea cogitauerat: vt, Pectore curas Mutabat versans. *Animum diducitur.* Græca figura: vt, Mentem læsus. *Et nox atra polum.* Quasi maior causa cogitationis: vt, Et sub noD ctem cura recursat. *Bigis.* Proprie modo non vt ferat * tenuauerat aëra biga abusus est. *Cœlo facies delapsa parentis.* Aut secundum quod supra diximus, quia animæ cœlum tenent, simulacra vero apud inferos sunt, aut ad errorem pertinet somnij: nam & visa ait. aut certe intelligamus, à Ioue missam potestatem aliquam, quæ se in Anchisæ conuerteret vultum, vt religiosus videretur. Nam & dicit Imperio Iouis huc venio: & infert Elysiumq; colo. *Chare magis.* Pro charior. Bene autem addidit, Dum vita manebat. Vt ostendat vita fuisse chariorem. *Imperio Iouis.* Ab auctoritate: vt, Ipse deum tibi me claro dimittit Olympo Regnator.

64 *Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes*
Dat senior: lectos iuuenes fortissima corda
E *Defer in Italiam, gens dura atque aspera cultu,*
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, & Auerna per alta
Congressus pete nate meos: non me impia nanque
Tartara habent, tristesque vmbræ: sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo. huc casta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia discees.
F *Iamque vale: torquet medios nox humida cursus:*
Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.

Nautes dat senior. Vt solet, iisdem vsus est sermonibus. Nam ait, Cum senior Nautes. *Atque aspera cultu.* Quod in nono latius exequitur, Natos ad flumina primum Deferimus, vsque At patiens operum. *Debellanda tibi.* Bello perdomanda, & bene victoriam, non bella prædicit, in quibus esse poterat terror. *Auerna per alta.* Vt Gargarus gargara; & Tartarus tartara: Mænalus Mænala pluraliter, ita Auernus auerna. *Nam impia nanque.* Propter facilitatem. *Amœna.* Amœna sunt loca solius voluptatis plena: quasi amunia, vnde nullus fructus exsoluitur: vnde etiã

nihil præstantes, immunes vocamus. *Piorum Concilia. Elysiumque colo.* Elysium est vbi piorum animæ habitant post corporis animæque discretionem. Vnde, & interitus dicitur res inter animam & corpus veniens. Ergo Elysium, ἀπ' ἀνύσεως ab solutione. Quod secundum poetas in medio inferorum est suis felicitatibus plenum: vt, Solemque suum sua sydera norunt. Secundum Philosophos Elysium est insulæ fortunatæ: quas ait Salustius inclytas esse Homeri carminibus: quarum descriptionem Pius commentator dicit esse sublatam: secundum Theologos circa lunarem circulum, vbi iam aer purior est. Vnde ait ipse Virgilius, Aeris in campis. Lucanus, *Non illuc auro positi, nec thure sepulti perueniunt. Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.* Hæ sunt causæ propter quas Æneas descendit ad inferos: generis agnitio, & ciuitatis nomen: quod ei nullus vnquam prædixerat: sed solus pater indicat. Latet enim, vt supra diximus, verum vrbis nomen: vnde ei pater quasi pro mysterio & adfectione ait, illa inclita Roma. Et nomen quidem Romæ à poeta dictum est, nam verum vrbis nomen, vt dictum est, latet. *Torquet medios nox humida cursus. Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.* Dies est plenus, qui habet viginti quatuor horas. Nam & nox pars diei est. Dicimus autem diem à parte meliore. Vnde & in vsu est vt sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum. Hic autem dies secundum Ægyptios inchoat ab occasu Solis: secundum Persas ab ortu Solis: secundum Etruscos & Athenienses à sexta hora diei: secundum Romanos à media nocte: & hos nunc secutus ait, *Medios cursus nox humida torquet.* Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis. Hæc autè plene exsequuntur, & Cicero in auguralibus, & Aulus Gellius in libris noctium Atticarum. hoc etiam illa res iuris indicat, quod cum tribunum plebis abnoctare ab vrbe non liceret, licebat tamen exire post noctem mediam, & ante mediam reuerti. *Sæuus oriens.* Solem dicit cuius lux est vmbris inimica. Vnde Lucanus, *Et medio ferit axe diem.* Est autem physicum. Nam pereunt vmbræ Solis aduentu.

65 *Dixerat, & tenueis fugit ceu fumus in auras.*
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans cinerem & sopitos suscitat ignes,
Pergameumque larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio, & plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios, primumque accersit Acesten:
Et Iouis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.

Æneas, quo deinde ruis? Ordo est. Æneas, deinde quo ruis? *Quem fugis?* Quasi ignorans rationem, qua fugeret. *Cana.* Aut antiquæ, aut propter ignis fauillas. *Primum.* Principem. *Farre pio.* Vel quia exinde sacrificabant: vel quia mos fuit apud maiores vt diuinum ignem farre seruarent: qui si durasset in alterum diem, eum aptum agendis rebus significabant. Far autem frumenti certa species est sicut adoreum. Horatius, *Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit auersos Penateis Farre pio & saliente mica:* Et Tibullus, *Farre pio placant & saliente sale.*

66 *Haud mora consiliis: nec iussa recusat Acestes.*
Transcribunt vrbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra nouant, flammisque ambesa reponunt
Robora nauigiis, aptant remosque, rudentesque,
Exigui numero, sed bello viuida virtus.
Interea Æneas vrbem designat aratro,
Sortiturque domos: hoc Ilium, & hæc loca Troia
Esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes:
Indicitque forum, & patribus dat iura vocatis.
Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos.
Et lucus late sacer additur Anchisæo.

Hand

A *Haud mora.* Hoc est quod ait, & coniunge volentem. *Nec iussa.* Voluntatem, vt supra, Infandum regina iubes renouare dolorem. Aut certe quæ Iuppiter iusserat. *Transcribunt vrbi matres.* Romani moris verbum est. Transcripti enim in colonias deducebantur. *Vrbi.* Ad vrbem. *Deponunt.* Quasi de nauibus. Aut Æneas deponit eos qui nulla gloriæ cupiditate tangebantur: aut hi qui erant transcripti, id est matres & volentium multitudo deponunt animos, id est submittunt inertiæ. *R. bora nauigia.* Melius hic distinguitur. *Exigui numero: sed bello viuida virtus.* Transiit ad rem à numero. *Vrbem designat aratro.* Quem Cato in originalibus dicit morem fuisse. Conditurі enim ciuitates, taurum in dextra, vaccam in sinistra iungebant: & cincti ritu Sabino, id est togę parte capitis velati, parte succincti tenebãt stiuam obliquam, vt glebæ omnes intrinsecus caderent. Et ita sulco ducto loca designabant murorum, aratrum suspendentes circa loca portarum. Vnde & territorium dictum est quasi tritorium: tritum bubus & aratro. *Regno Troianus Acestes.* Sub nomine enim eius fuerat ciuitas appellata. *Indicitque forum.* Id est tempus & locum distinguendorum negotiorum definit, qui conuentus vocatur. *Indicit* autem verbum iuris est, & per hoc potentem vult significare ciuitatem. *Et patribus dat iura vocatis.* Dat condendi iuris potestatem his quos appellauerat patres: aut certe vocatis patribus iura distribuit. Hi autem, vt Sallustius dicit, *Vel ætate vel curæ similitudine patres appellati sunt.* Senatores autem alij à senecta ætate: alij à sinendo dictos accipiunt. Ipsi agendi facultatem dabant per senatusconsultum. *Eryci in vertice.* Eryx mons Siciliæ supra Drepanum, vbi fuit templum Veneris Erycinæ. *Idaliæ.* Cypriæ. *Sacerdos.* Alij ad tumulum, alij verso ordine ad templum referunt: vt lucus tantum tumulo detur Anchisæ: vt in Bucolicis, Inducite fontibus vmbras Pastores. Nemora enim aptabant sepulchris.

B

C

67 *Iamque dies epulata nouem gens omnis, & aris*
Factus honos: placidi strauerunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat auster in altum.
Exoritur procurua ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsa iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,

D *Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem,*
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lachrymans commendat Acestæ,
Treis Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde iubet, soluique ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis ennectus oliuæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

E *Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:*
Certatim socij feriunt mare, & æquora verrunt.

Visa maris facies. Vt alibi, Mene salis placidi vultum. Vult autem istos aspectum quoque maris horrere. *Fugæ.* Profectionis. *Eryci & tempestatibus.* Bene iunxit. Procellæ enim aut de fluminibus, aut de montibus fiunt, quas *ἀπηλιώτας* dicunt, vulgo peripenas appellant. *Soluique ex ordine Funes.* Ordo est, iubet cædere ex ordine, id est rite peragi sacrificium: & sic solui funem vt in septimo, Phrygiamque ex ordine matrem Inuocat. id est rite. Vel ...* quo naues ad terram ligantur. *Tonsæ oliuæ.* Comptæ minutis frondibus. *Procul in prora.* In parte extrema.

F 68 *At Venus interea Neptunum exercita curis*
Alloquitur, talesque effundit pectore questus:
Iunonis grauis ira & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omneis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla:
Nec Iouis imperio fatisve infracta quiescit.

Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Vrbem odiis satis est, pœnam traxisse per omnem
Reliquias Troiæ: cineres atque ossa peremptæ
Insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis, tu testis, in vndis
Quam molem subito excierit. maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.
Proh scelus: ecce etiam Troianis matribus actis,
Exussit fœde puppes, & classe subegit
Amissa, socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest oro: liceat dare tuta per vndas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

Effundit pectore. Voces. Hoc est cum dolore: vt ait, Funditque preces rex pectore ab imo. *Preces descendere ad omnes.* Si quid inuidiæ est in humillimis precibus, imputandum non est per omnia Iunoni. Nam omnes dicendo, etiam humiles significat: vnde ait etiam descendere. *Quam nec longa dies.* Longum tempus: de quo licet melius fœminino genere dicamus, tamen & masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum vtendum est. Vt natalis meus dies est. *Pietas nec mitigat.* Aut Troianorum, quia pij sunt: aut certe propter illud, Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores: quasi quæ nec sacrificiis placaretur. *Infracta.* Valde fracta: vt, Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos. *Media de gente.* Id est totius gentis potentem. *Exedisse.* Muliebriter dictum. Nam inde est quod sequitur, *Cineres atque ossa peremptæ.* Sane *edo* habet, & rectam, sed antiquam declinationem, vt edo edis edit: & anomalam, vt edo es est. Quarum secunda & tertia personæ longæ sunt, propter differentiam Sum es est. *Edit* autem in præterito producit e, Edi, edisti, edit: vt legit. *Causas tanti sciat illa furoris.* Bene supprimit. Contra ipsam enim sunt quæ Iuno in decimo exsequitur, Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. *Quam molem* vt, Tantas audetis tollere moles. *Nequicquam.* Aut sine causa, id est nulla extante ratione: aut nequicquam, quantum ad eius pertinet mentem. Vnam enim nauem vertit ex omnibus. Vnde ait Iuno, Quæ potui infœlix, quæ memet in omnia verti Vincor ab Ænea. *In regnis hoc ausa tuis.* Vt alibi, Non illi imperium pelagi, sæuumque tridentem. *Actis.* Furore compulsis: vt, Reginam Allecto stimulis agit vndique Bacchi. *Ignotæ.* Ignobili. IIII. Georg. Nam sæpe fauos ignotus adedit Stellio. Et dixit *ignotam*, Italiæ comparatione. Nam ignota non erant ad quam bis Troiani venerant. *Vela tibi.* Id est per regnum tuum. *Si concessa peto.* Siquidem. Nam modo *si* confirmantis est. Agit autem à possibili.

69 *Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:*
Fas omne est Cytheræa meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis. merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris (Xanthum, Simoentaque testor)
Æneæ mihi cura tui, cum Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentque repleti
Amnes: nec reperire viam, atque euoluere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam nec diis, nec viribus æquis,
Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores:
Tutus, quos optas, portus accedet Auerni.

A *Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quæret:*
Vnum pro multis dabitur caput.

Fas omne est. Fas te est: hoc est, possibile est. *Meis regnis fidere.* Fido datiuum tantum regit. *Vnde genus ducis.* Vt diximus supra, quia feliciter est nauigaturus Æneas, Venerem dicit à mari procreatam: & vt fert fabula, Celus pater fuit Saturni: cui cum iratus filius falce virilia amputasset lapsa in mare sunt: de quorum cruore & maris spuma nata dicitur Venus. Vnde & ἀφρογένη dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀφροῦ, id est spuma. Sed hoc habet ratio, Omnes vires vsu venerio debilitantur: qui sine corporis damno non agitur. Vnde fingitur Venus nata per damnum: de mari autem ideo, quia dicunt Physici sudorem salsum esse, quem semper elicit coitus. Vnde etiam myrtus ei consecrata est, quæ littoribus gaudet: vt ait littora myrtetis lætissima. Ideo autem diximus Cœlus
B pater, vt deus significaretur. Nullus enim deus generis neutri est. Nam Cœlum genere neutro elementum significat. *Merui quoque.* Etiam præstiti: vt, Nec te regina negabo Promeritam. Alij dicunt militaui: vt, Ære merent patuo. *Rabiem tantam cælique marisque.* Vt in primo legimus. *In terris.* Etiam in terris: Nam augmentum est. *In mare se Xanthus.* Omnia hæc Homeri sunt. *Nec diis, nec viribus æquis.* Id est diis iniquis, hoc est aduersis. Liptotes figura. Aut non æquis, non æquali fauore. Plures enim Græcis fauebant. De matribus autem, id est Thetyde & Venere intelligere non possumus: quia Thetyde melior Venus est, & ei præsenti derogare nollet. *Cuperē cum vertere ab imo.* Quod proprium eius est: vt Magnoque emota tridenti Fundamenta quatit. Hinc & vt supra diximus, ἐποσίχθων dictus est: fecit autem augmentum, cum se præstitisse dixit iratum.
C *Portus accedet.* Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait, Liceat Laurentem attingere Tybrim. *Amissum quem gurgite quæret.* Misenum dicit: de quo legimus, Inter saxa virum spumosa immersérat vnda. *Vnum pro multis dabitur caput.* Hic Palinurum significat. Nam fallum erit, si vnum voluerimus accipere: duo enim constat occisos Misenum & Palinurum.

70 *His vbi læta deæ permulsit pectora dictis,*
Iungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omneis effundit habenas,
Cæruleo per summa leuis volat æquora curru.
D *Subsidunt vndæ, tumidumque sub axe tonanti*
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læua tenent Thetys & Melite, Panopæaque virgo,
Nisæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

E *Læta permulsit.* Et læta fecit, vt, Animumque labentem Impulit. Aut certe perpetuum est epitheton Veneris. *Spumantia frena.* Spumas vomentia. *Feris.* Equis: vt, Inque feri curuam compagibus aluum Contorsit. *Variæ comitum facies.* Aut beluas dicit marinas secundum naturam: aut poetice deos marinos. *Immania cete,* Græca declinatio τὸ κῆτος κήτη, vt, βάλος βάλη. Nam Latine sic declinari non potest. Nullum enim apud nos animal generis neutri est, nisi forte hic cetus huius ceti dicamus: quod nusquam lectum est. Nam dicuntur canes marini. *Et senior Glauci Chorus,* Glaucus Anthedonius piscator fuit: qui cum captos pisces supra herbam abiecisset, & eos vidisset recepisse quam amiserant animam: intellecta herbarum potentia, decerptam herbam gustauit, & se præcipitauit in maria, & in deum marinum commutatus est: cuius chorum ideo senem dicit quia ipse senex fuerat. Aut certe propter spumarum colorem: sicut pene omnes dij
F finguntur esse maris. *Inousque Palæmon.* Melicerta Inous filius. Et notandum patronymicum à matre in authore idoneo. *Phorcique exercitus omnis.* Dij qui sub Phorco agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thoosæ nymphæ & Neptuni filius. Vt autem Varro dicit, rex fuit Corsicæ & Sardiniæ: qui cum ab Atlante rege nauali certamine cum magna exercitus parte fuisset obrutus, finxerunt socij eius eum in deum marinum esse conuersum. *Læua tenent Thetys.* Satis prudenter sexum debiliorem sinistræ adplicat parti. *Nisæe.* Media diphthongus est.

71 *Hic patriis Æneæ suspensam blanda vicissim.*

Gaudia pertentant mentem: iubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Vna omnes fecere pedem, pariterque sinistros,
Nunc dextros soluêre sinus: vna ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alij cursum contendere iussi.

Vicissim. Quia reliquerat quidem socios, sed feliciter petebat Italiam. *Pertentant.* Sollicitant. *Attolli malos.* Id est vela per malorum volubilitatem leuari. Nam cum nauigaret, non dubium quod olim erexerant arbores. *Fecere pedem.* Id est Podiam, hoc est funem quod tenditur velum. *Sinistros,* nunc dextros. Pro auræ mutabilitate. *Cornua.* Antemnarum extremitates. *Sua flamina.* Prospera, à puppi venientia. *Princeps ante omnes.* Vnum verbum vacat.

72 *Iamque fere mediam cœli nox humida metam*
Contigerat, placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cum leuis æthereis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimouit tenebrosum, & dispulit vmbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fuditque has ore loquelas,
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti:
Pone caput, fessosque oculos furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.

Mediam cœli metam. Perite loquutus est. Nam medium cœlum meta est ἀναβιβάζοντος circuli: qui medius est inter ortum & occasum. A medio autem cœlo & finitur ortus, & occasus incipit syderum. alter est horizontis, qui segregat aspectum huius cœli ab alio inuisibili nobis. *Sub remis fusi per dura sedilia nautæ.* Id est requierant paululum, sic remos tenentes. *Leuis.* Vel aduentu vel discessu. Nam in vtroque est leuis. *Dispulit vmbras.* Nam semper deos ambit nimbus. *Te Palinure petens.* Factiose aggrediens, adperens. Et sciendum in malis celebrari Palinuri mortem more poetico, quem dormientem in vndas constat missum. *Somnia.* Soporem. Bene autem discernit ista Virgilius, vt Somnum ipsum deum dicat: Somnium, quod dormimus: Insomnium, quod videmus in somnis: vt, Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes. *Iaside.* Fili Iasi. *Ipsa æquora classem.* Id est & æstu & aura nostris vtimur. *Æquatæ spirant auræ.* Prosperæ: vt Æquatis classem procedere velis. *Pone caput.* Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. *Laboris.* Ex intuendis syderibus. *Paulisper.* Hoc est paululum dum tu quiescis.

73 *Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:*
Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude serenî?
Talia dicta dabat, clauumque affixus, & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat:
Ecce deus ramum lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat
Tempora: cunctantique natantia lumina soluit.

Vix attollens lumina. Aut à syderibus remouens, aut certe numinis præsentia prægrauatus: quod est melius. Nam & sequens ejus oratio turbata est: quo & semiplenæ indicant elocutiones.

A nes. *Vultum.* Mutabilitatem, quæ fit pro qualitate ventorum. *Iubes.* Vis: vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. *Mene huic confidere monstro?* Subaudis vis, iubes. *Æneam credam.* Per contrarium dicit. Cur Æneam committam cœlo, & auris fallacibus, qui sum totiens serenitatis fraude deceptus? *Quid enim.* Quid ni? cur non? *Fraud sereni.* Serenitatis: vt, Seruantissimus æqui. Alij legunt deceptus fraude cœli sereni. *Vique soporatum Stygia.* Morte plenum. *Vtraque tempora.* Per vtrunque tempus. *Cunctanti.* Quasi reluctanti. *Natantia.* Errantia somni vicinitate.

74 *Vix primos inopina quies laxauerat artus,*
Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa,
Cumque gubernaclo liquidas proiecit in vndas
B *Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.*
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis:
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulis Sirenum aduecta subibat,
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
C *Cum pater amisso fluitantem errare magistro*
Sensit: & ipse ratem nocturnis rexit in vndis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium cœlo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Cum puppis parte. Proœconomia: vt triduo natare potuerit. *Currit iter.* Vt Cicero, *Ite viam, redite viam Tutum.* Præsidio Neptuni. *Sirenum.* Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis & Caliopes musæ filiæ. Harum vna voce, altera tibiis, alia lyra canebat: & primo iuxta Pelorum, post in Caphereis insulis habitauerunt, quæ illectos suo cantu
D in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam eos ducebant ad egestatem, his fictæ sunt inferre naufragia: has Vlysses contemnendo deduxit ad mortem. Sirenum autem genitiuus est veniens ab hac Sirene. *Tum rauca.* Ac si diceret, antehac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis, & bene imitatus est maris stridorem. *Sale saxa sonabant:* Cum pater amisso fluitantem errare magistro Sensit. Naturale enim est vt fluctuet, nauis sine gubernatore. *Nocturnis rexit in vndis.* Dat ei hoc & in decimo, vt, Ipse sedens clauumque regit, velisque ministrat. *Multa gemens.* Nomen pro aduerbio. Hoc est multum & satis gemens. *Casu amici.* Propter ruinam: alludit ad nomen. *Pelago confise.* Hoc est quod supra Palinurus excusat. *Nudus.* Insepultus, mortuus. vt, Et freta destituent nudos in littore pisces. *Ignota.* Peregrina, ante non visa. Nam in sexto dicturus est, Paulatim adnabam terræ, iamque arua tenebam.
E Sciendum sane Tuccam & Varrum hunc finem quinti esse voluisse. Nam à Virgilio, duo versus sequentes huic iuncti fuerunt: vnde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est, Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci.

F

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER. VI.

SIC fatur lachrymans: classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci
Anchora fundabat naueis: & littera curuæ
Prætexunt puppes, iuuenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, syluas, inuentaque flumina monstrat.

TOtus quidem Virgilius scientia plenus est: in qua hic liber possidet principatum: cuius ex Homero pars maior est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia: multa per alham scientiam Philosophorum, Theologicorum Ægyptiorum: adeo vt plerique de his singulis huius libri integram scripserint pragmaticam. Sane sciendum, licet primos duos versus Probus & alij in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam & coniunctio poematis melior est, & Homerus etiam sic inchoauit, ὡς οἱ μὲν ἀνὰ δηϊοτῆτα μάχοντο. *Classique immittit habenas.* Nauibus suis, siue naui quæ classis dicitur: vel quod fiat de fustibus. Calas enim dicebant maiores nostri fustes quos portabant serui sequentes dominos ad prælium: vnde etiam Calones dicebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, vt ipse sibi arma portaret, & vallum: vallum autem dicebant calam: sic Lucius, *Scinde calam vt caleas*, id est, ô puer, frange fustes & fac focum. Inde ergo classem dictam dicunt. Alij classem hinc magis dictam volunt: apud maiores nostros stipendium prælio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in nauali certamine. nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde iam quod ab equitibus dabatur stipendium, tractum est: vt diceretur classis. Proprie enim classes equitum dicimus. *Classique.* Aut suæ naui, quæ classis, vt in primo diximus, dicta est ἀπὸ τῆς κλάσεως, id est a lignis. Vnde Horatius, *Me vel extremi Numidarum in agros classe releget.* Aut omnium quæ eius cursum sequentur. Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, Ad hunc alii cursum contendere iussi. *Immittit habenas.* Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait ἐκπροΐαλτο δ' ἱμὰς πρῳρηΐς ἐν δεσμῷπίσιν. Et alibi, ἵλκον δ' ἰσία λευκὰ ἐϋστρέπτοισι βοείοις, id est loris tortis. his enim vtebantur antiqui. *Et tandem.* Ad Æneæ desiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Cæterum mora non congruit, de Capreis Cumas vsque in tanta vicinitate longam fuisse nauigationem, præsertim accedente fauore Neptuni. An tandem ad sonsuetudinem nauigantium, quibus nulla non longa nauigatio videtur? an tandem ad idem tempus refertur, ex quo Troia nauigatum est? *Euboicis oris.* A Colonia Cumas appellauit. Nam Euboea insula est, in qua Calchis ciuitas est, de qua venerunt qui condideruut ciuitatem in Campania, quam Cumas vocarunt: vel ἀπὸ τῆς κυμάτων: vel à grauidæ mulieris augurio, quæ Græce ἔγκυος dicitur. *Allabitur.* Venit celeriter: vt, Labere nympha polo. *Pelago.* In pelagus, sic dictum est, vt, It clamor cœlo. Bene autem *Obuertunt.* non obuertit, vt non Æneæ, sed sociis vilia & nautica dentur officia. Ars gubernandi vero soli tribuitur Æneæ. *Dente tenaci.* Vnde in primo, Vnco non alligat ancora morsu. Ancora (vt diximus) in Græco aspirationem non habet: nam ἄγκυρα dicitur. Inde apud maiores sine aspiratione proferebatur. Contra thus & orchus veteres dicebant & lurcho, id est vorax: quibus sequens ætas detraxit aspirationem. *Iuuenum manus.* Post conditam in Sicilia ciuitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. *Ardens.* Festinans: vt, Instant ardentes Tyrij. *Littus in hisperium.* Hic ostenditur esse minorem, & omnem Italiam Hesperiam dictã (vt supra diximus) vel à lege, vel à stella. *Semina flammæ.* σπέρμα τοῦ πυρός Homerus dicit, id est semẽ ignis. *Abstrusa in venis silicis.* In Georg. Et silicis venis abstrusum excuderet ignem. Abstrudere enim est de industria celare. *Ferarum tecta.* Epexegesis syluæ. *Flumina monstrat.* Quæcunque fluenta. Et sciendum mõstrari Æneæ, ad expiandums

A piandum se. Nam funestatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnouerat, id est doluerat. In eo enim est pollutio quod ait. Casuque animum concussus amici. Nam ipsa impiant quæ agnoscimus. Vnde in Liuio habemus, Horatium Pulullum cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: & ne pollutus dedicare non posset, respondisse, cadauer sit. Hanc autem purgationem Æneæ dat vbique Virgilius, vt paulo post, Corpusque recenti Spargit aqua.

2 *At pius Æneas arces, quibus altus Apollo*
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
B *Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque*
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Triuiæ lucos, atque aurea tecta.

At pius Æneas. Oportune hoc loco, quippe ad templa festinans. *Arces quibus altus Apollo.* Cum vbique arx Ioui detur, apud Cumas in arce Apollinis templum est: altus autem vel magnus: vt, Iacet altus Orodes. Et de ipso Apolline, Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo. Vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse constat altissimum. Celius enim de Cumano Apolline ait, *Est in fano sinum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv.* Cuius meminisse putatur Virgilius. *Quibus præsidet.* Quibus præest, quas defendit. *Horrendæ.* Venerandæ: vt, Horren-
C dum syluis & religione parentum. *Procul.* Haud longe. procul enim est & quod præ oculis est: & quod porro ab oculis. Vnde duplicem habet significationem. *Antrum immane petit.* Epexegesis domus Sibyllæ. *Mentem animumque.* Perissologia est. Nam secundum Lucretium vnum est mens & animus. *Delius inspirat vates.* Apollo fatidicus, & sic ait Delius, vt Nunc Lyciæ sortes, id est Apollineæ. Bene autem Sibylla quid sit, expressit, Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates. Nam vt diximus, Sibylla dicta est quasi σὺ βουλὴ, id est dei sententia. Aeolici enim σὺς deos dicunt. *Triuiæ lucos.* Congrue Apollini & Dianæ iuncta sunt templa: vt & paulo post, Phœbi, Triuiæque sacerdos. Et bene fit Lucorum Dianæ commemoratio: quia petiturus est inferos. *Aurea tecta.* Apollinis scilicet.

D 3 *Dædalus (vt fama est) fugiens Minoïa regna,*
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem superastitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe sacrauit
Remigium alarum, posuitque immania templa.

Dædalus (vt fama est) fugiens Minoïa regna. Vbique de incertis dubitat, vt, Fama est Enceladi. Sane fabula de hoc talis est: Indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars & Venus ignorantes implicati sunt, & cum ingenti
E turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. quod factum Venus vehementer dolens, stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus cœpit. Igitur Pasiphaë Solis filia, Minois regis Cretæ vxor, Tauri amore flagrauit: & arte Dædali inclusa intra vaccam ligneam, septam corico iuuencæ pulcherrimæ, cum tauro concubuit. Vnde natus est Minotaurus: qui intra Labyrinthum inclusus humanis carnibus vescebatur. Sed Minos de Pasiphaë habuit liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phedram: Sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, & superaret in gonibus cunctos, apud Athenas ab Athenensibus & vicinis Megarensibus coniuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis nauibus bella commouit: & victis Athenensibus
F pœnam hanc statuit, vt singulis quibusque annis septem de filiis suis edendos Minotauro mitterent. Alij dicunt à Minoe in vindicta filij occisi sicut dictum est, Phœbum rogatum qui cum Athenensibus pestilentiam misisset præceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis. Sed tertio anno Aegei filius Theseus missus est, potés tam virtute quam forma, qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, ex Dædali consilio labyrinthi iter filo rexit: & necato Minotauro cum rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos repperisset effecta, eum cum Icaro filio seruandum in Labyrinthum trusit. sed Dædalus corruptis custodibus, vel vt quidam tradunt ab amicis sub faciendi muneris specie, quo simulabat se regem placare posse, ceram & linũ accepit & pennas, vnde tam sibi quam filio alis inpositis euolauit. Per summam aëris partem quæ apud veteres sine tecto erat, cum filio* volauit ipse

iuxta terram volans. Icarus altiora petens, dum cupit cœli portionem cognoscere, pennis solis calore resolutis, mari in quod cecidit nomen Icarium dedit. Dædalus vero primo Sardiniam, vt dicit Sallustius, post delatus est Cumas: & templo Apollini condito sacratisque et aliis, in foribus hæc vniuersa depinxit. Dicendo autem Virgilius, vt fama est, ostendit requirendam esse veritatem. Nam Taurus notarius Minois fuit: quem Pasiphaë amauit, cum quo in domo Dædali concubuit: & quia geminos peperit, vnum de Minoe, alium de Tauro enixa esse Minotaurum dicitur: quod & ipse paulo post ostendit dicens, Mixtumque genus. Sed inclusum Dædalum corruptis relaxauit regina custodibus: quia misso in mari filio, naui delatus est Cumas: quod & ipsum tangit dicens, *Remigium alarum.* Alæ enim & volucrum sunt, & nauium: vt Velorum pandimus alas. Panoticos deliacon* Dædalum propter supradictas causas fugientem nauem conscendisse, & cum imminerent qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adiuuandum ventos, & sic euasisse. Illos vero qui insequebantur reuersos nuntiasse pinnis illum euasisse. Menecrates Dædalum occiso Patruele fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium eius ab Atticis pulsum, dum patrem petit naufragio perisse, vnde mari nomen. Quidam hunc Dædalum Eupalami filium arte fabrili nobilem, occiso Perdice sororis suæ filio, quem tolum habere metuebat æmulum artis suæ, nam ab illo & vsum serræ de osse interiore pisces, & circinum propter nomen suum. Nam aliquibus circinus putatus est appellatus, vel vt quidam organum inuentum tradunt, fugientem inuidiam ad Minoem delatum Cretam, Pasiphaes vxoris eius nefandi stupri dolum fabricasse. *Minoia regna.* Cretam scilicet, id est e Minois tæuitia* *Præpetibus pennis.* Vel velocibus, vel felicibus. Præpetes autem dictæ vel quod priora petant, vel summi volatus, vel qui præ petit volatum, vel quæ secundum auspicium facit: & quidam præpetes tradunt non tantum aues dici quæ prosperius præuolant, sed etiam locos quos capiunt, quod idonei felicesque sunt vnde bene Dædali pinnas præpetes quia de locis in quibus periculum metuebat, in loca tutiora peruenit, præpetes enim sunt aues boni augurij, quod huic dat quia peruenit* *Ausus se credere cælo.* Quasi alienis rebus. Horatius, *Expertus vacuum Dædalus aëra pennis non homini datis. Insuetum.* Hominibus scilicet. *Enauit ad arctos.* Bene miscet vtrunque. Nare enim & de nauibus dicimus: vt Natat vncta carina. Item, Et terris adnare necesse est Et de volatu: vt, Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen. Ad Arctos autem, si ad fabulam, contra Septentrionem, vt quidam volunt propter feruorem solis & ceratas pinnas: si ad veritatem, ad Septentrionis obseruationem quod nauigantibus conuenit. *Chalcidicaque.* Quam ciuitatem Chalcidenses condiderunt: & supra de insula nunc à ciuitate dedit epitheton. *Redditus his primum terris.* Quasi de alieno elemento in suum. Horatius, *Finibus Atticis reddas incolumem precor. Remigium alarum.* Artem volandi. Et iterum miscet dicendo remigium, quod est nauis. *Posuit.* Exædificauit.

4 *In foribus, lethum Androgeo: tum pendere pœnas*
Cecropidæ iussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus vrna.
Contra elata mari respondet Cnosia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mistumque genus, proles que biformis,
Minotaurus inest, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Lethum Androgeo. Secundum Atticam linguam genitiuus singularis Græcus est: cum ipse alibi Androgei galeam, quidam tamen hic subaudiunt posuit, id est pinxit: vt Horatius, *Qualis Parrhasius prodidit aut Scopas solers, nunc hominem ponere nunc deum: hic saxo, liquidis ille coloribus.* Sane nonnulli hunc Androgeum non ita quemadmodum supradictum est inhidis occisum, sed à Marathonio tauro, qui flammas vomere dicebatur, conflagratum tradunt. *Cecropidæ iussi.* Athenienses à rege Cecrope. *Pendere* autem, soluere: quod vt supra diximus tractum est à pecuniaria damnatione. *Miserum.* Dolentis interiectio: ac si diceret nefas. Et quid est miserum subiunxit dicens: *Septena quotannis Corpora natorum.* Septena quotanni, quidam septem pueros & septem puellas accipi volunt, quod & Plato dicit in Fædone, & Sappho in Lyricis, & Bacchilides in Dithyrambis, & Euripides in Hercule, quos liberauit secum Theseus, quorum hæc nomina feruntur: Hippoforbas & Ibi, idest* Arcadis, Antimachus Euandri, Mnesteus Sumiani, Fidocus Rannutis Demolion Cydani, Puriesiõ Celei: Puellæ, Hacperibea Alcatini* Medippe Pyrij, Iesione Celei, Andromache Eurymedontis, Seu* Pymedusa Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi.* *Corpora natorum.* Bene *corpora*, quæ adempta vita consumebantur. Vt super orbitatem * parentibus

A tibus ne sepelire quidem liberos licuisset, magna ergo periphrasi dicta est. *Stat.* Aut horret: vt, Stant lumina flamma. Aut plena est, vt puluere cœlum Stare vident. Aut re vera stat, post ductas sortes: aut certè ad picturam respexit. Nam volui in pictura non poterat vrna. Et licet non poterat, & non sit vrnæ stare, de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret accepimus: *Ductis sortibus* intelligimus de qua ducebantur: vt, Et qua vectus Abas. Nam à passiuo (vt sæpe diximus) inueniri non potest participium præsens. Proprie autem ductis sortibus: Sallustius: *Sorte ductos fusti necat. Elata mari.* Perite dixit, eminès est enim, & bene situ expressit: v. enim Sallustius dicit, *Creta altior est quæ parte spectat orientem. Respondet.* Aspicitur. Nam contra Athenas est posita. *Suppostaque furto.* Hoc est furtim inclusa in vaccam ligneam, quæ erat operta eius vaccæ corio quam maximè taurus adpetebat: aut furto adulterio, vt Vulcani, Martisque dolos & dulcia furta; potest autem sicut dictum est, & ad vaccam referri, cuius specie tauro furata sit coitum. *Mixtumque genus.* Secundum veritatem. *Proleſque biformis.* Secundum fabulam. *Veneris monumenta nefandæ.* Aut memoria turpissimi coitus: aut vltio Veneris à Sole proditæ. Significat autem Minotaurum. *Inextricabilis error.* Insolubilis, indeprehensibilis. Horatius, *Si pugnas extricata densis cerua plagis. Si extricata*, est soluta, *Inextricata*, insoluta sine dubio.

B

5 *Magnum reginæ sed enim miseratus amorem*
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resoluit,
Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam
Partem opere in tanto (sineret dolor) Icare haberes.

C *Bis conatus erat casus effingere in auro:*
Bis patriæ cecidere manus, quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni iam præmissus Achates
Afforet: atque vnà Phœbi, Triuiæque sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.

Reginæ. Regis filiæ Ariadnes. *Opere in tanto.* In foribus adfabre factis. *Bis patriæ cecidere manus.* Ideo. Quia Patriæ. *Quin protinus omnem.* Ostendit plura fuisse quam dixit depicta. *Perlegerent.* Perspectarent. Scilicet picturam. Nec incongrue dictum legerent: nam γεάφειν scribere significat

D & pingere. Hoc est quod ait Horatius in arte poetica, *Et noua fictaque nuper habebunt Verba fidem, si Græco fonte cadant parce detorta. Præmissus Achates.* κατὰ σιωπήσιν intelligimus secundum, id est secundum taciturnitatem. *Deiphobe Glauci.* Subaudis *filia*, & est proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, vt supra diximus, quas omnes Varro commemorat: & requirit à qua sint fata Romana conscripta: & multi sequentes Virgilium, ob hoc Cumanam dicunt: vt quæ licet longæua legatur, tamen non valde congruit eam vsque ad Tarquinij tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. Ducitur tamen Varro vt Erythræam credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant apud Erythram insulam, ipsa inuenta sunt carmina.

E 6 *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.*
Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra morantur
Iussu viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.

F *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.* Vt supra diximus Apollinem sex mensibus apud Lycios & sex apud Delum dedisse responsa. Item lectum est deos aliquotiens tantum calendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: non nunquam diei vel prima, vel media, vel postrema parte. Vnde est in iure fissus dies, id est non totus religiosus: quem nunc ostendit dicens non oportere Æneam, religiosum diei partem perdere, id est oraculis congruam. Sane sciendum *poscit* lectionem esse meliorem. Tempus enim poscit spectacula, non à spectaculis poscitur. *Nunc grege de intacto.* Gregem pro armento posuit. Nam de iuuencis dicturus est, sed hæc per poeticam

licentiam sæpe confundit. Illo loco proprie posuit, Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta. *Intacto* autem, indomito: vt, Intacta totidem cervice iuvencas. *Lectas de more bidentes.* De more, antiquo scilicet quem prætermisit: quasi tunc omnibus notum id est ne habeant caudam aculeatam, ne linguam fissam, ne aurem nigram: per quod docet aliud esse intactum, aliud lectum. *Bidentes* autem, vt diximus supra, oves sunt circa bimatum, habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ sacrificiis. *Euboicæ rupis, alius.* Deest est, hoc est montis Cumani; quem Euboici habitaverunt. Est autem Acyrologia. Colonia enim epitheton rei dedit immobili. *In antrum.* In antri similitudinem: vt Portus ab Eoo fluctus curvatus in arcum. *Quo lati ducunt aditus centum.* Non sine causa & aditus & ostia. Nam Vitruvius qui architectonica scripsit, ostium dicit per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab ostiando dictum: aditum ab adeundo per quem ingredimur. *Ostia centum.* Finitus numerus pro infinito: licet & possit rationabiliter dictum esse. Respondet enim Sybillæ in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. Inveniuntur tamen Apollinis elogia, & viginti quinque & trium sermonum. Vnde & melius est finitum pro infinito accipi. *Totidem voces.* Ac si diceret tot sermones.

7 *Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata*
Tempus ait: deus ecce, deus. Cui talia fanti,
Ante fores subito, non vultus, non color unus,
Non compta mansere coma: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros (ait) Æneas? cessas? nec enim ante dehiscent,
Attonitæ magna ora domus. & talia fata
Conticuit, gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, fudirque preces rex pectore ab imo:

Deus ecce Deus. Vicinitate templi iam adflata est numine. Nam furentis verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti satis esse debemus quando plena sit numine, & quando deum deponat. De Miseno enim post vaticinationem dictura est. *Non color unus.* Idem Lucanus. *Stat nunquam facies. Comptæ comæ.* Antehac scilicet. Nam propter sacra resolutæ sunt: vt, Vittaque resolvit Sacrati capitis. *Maiorque videri.* Videbatur sicut solebat in vaticinatione apparere per numinis præsentiam: quod humanis illudebat aspectibus. Vnde ait, Maiorque videri. Non enim erat re vera. *Nec mortale sonans.* Alia enim vox numinis est: vt, Nec vox hominem sonat. item. Vocisve sonus, vel gressus eunti. *Adflata est numine.* Nondum deo plena: sed adflata vicinitate numinis. *Quando.* Siquidem: nam coniunctio est nec dubium aduerbium. *Cessas in vota.* Tardus es ad vota facienda. Nam si dixerit Cessas in votis: hoc significat, tardus es dum vota facis. Aliud est cessas in illam rem, aliud cessas in illa re: tardus es ad faciendam rem, & tardus es in facienda re. Figurate autem dixit cessas circa promittenda vota numinibus. *Tros.* Principale pro deriuatiuo, pro Troius, *Ante dehiscent.* Trahit hoc de Matris deum templo: quod non manu, sed precibus aperiebatur. *Attonitæ.* Stupendæ, non stupentis. Ergo *attonitæ* facientis attonitos: vt, Mors pallida, Tristis senectus. *Ora domus.* Quia supra ait, Vnde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ. *Per dura cucurrit Ossa tremor.* Religionis est non diuinæ & reverentiæ. Alibi, Ipse manum multo suspensum numine ducit. *Pectore ab imo.* Mentis intimo, nec immerito: nam illare diuinitas flectitur, quæ est nobis cum diuinitate communis, id est sensu.

8 *Phœbe, graues Troiæ semper miserate labores,*
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Æacidæ, magnas obeuntia terras
Tot maria intrasti duce te penitusque repostas
Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arua:
Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.

Vos

A *Vos quoque Pergameæ iam fas est parcere genti,*
Dyque, deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque ô sanctissima vates
Præscia venturi da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Troiæ.

Phœbe graues Troiæ semper miserate labores. Secundum Homerum qui eum dicit semper Troiæ
B propugnatorem fuisse. & bene ait, *miserate*, quia Troia defendi non potuit. Ideo non dixit qui defendit: sed miseratus es. *Dardana qui Paridis.* Achilles à matre tinctus in Styge palude toto corpore inuulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est: qui cum amatam Polyxenam, vt in templo acciperet statuisset, insidijs Paridis post simulachrum latentis occisus est. Vnde fingitur quod tenente Apolline, Paris direxerit tela: & bene ait direxit, quasi ad solum vulnerabilem locum. Dardana autem ideo, vt non adultero, sed genti præstitisse videatur. *Tela manusque.* Vel quia aliud sine alio esse non potest. vel hoc dicit, Et artem per tela nosse, & vt nosset quid feriret: & virtutem per manus dedisti, vt eius vota compleres. *Magnas obeuntia terras Tot maria intrauit.* Terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: & licet iste per ea maria nauigauerit, quæ terris cinguntur: tamen non dixit improprie, si de Oceano ista nascantur. *Tot maria.*
C Dicendo *maria*, partes eum maris, nauigasse significat, non tantum mare. Mare enim elementum est totum. Maria vero, partes maris: sicut & terræ, partes sunt: terra vero totum elementum est. *Penitusque repostas.* Longe remotas, auias. *Massylum gentes.* Massyli sunt Mauri. Vnde speciem pro genere posuit. Nam Æneas ad Africam venit: cuius partem constat esse Massyliam. Mediterranea enim est pars Mauritaniæ. Vnde à parte totum accipere debemus. *Prætentaque Syrtibus arua.* Circunfusa. Incerta enim illic sunt maria & terræ. Vnde ait Lucanus, *Æquora fracta vadis abruptaque terra profundo Prendimus.* Quippe fugientem Italiam *Hactenus Troiana tenus.* Id est hactenus, hucusque: id est, hic sit finis. Nam *tenus* proprie est extrema pars arcus, vt Plautus ostendit, vnde tractum est, vt hactenus, hucusque significet. *Troiana* autem fortuna. Ideo à præiudicio, id est mala aduersa: & dicit iniquum esse, vt Troianam fortunam patiantur in Italia. *Fas est parcere genti.*
D Quæ se victam fatetur. *Quibus obstitit Ilium.* Ganymedes enim Hebæ obfuit: Paris Mineruæ, & Iunoni. Cur autem cum dixerit Dique deæque omneis, deorum tantum reperiamus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus πάντας θεοὺς esse omnes deos. Possumus ergo & per vnam rem vtrunque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troiam ex denegata mercede. Nouimus præterea esse morem poeticum, vt duabus præpositis rebus vni respondeant: vt, Nauita cum stellis numeros, & nomina fecit Pleiadas, Hyadas: claramque Lycaonis Arcton. Nam supresso numero dixit nomina. *Præscia venturi.* Absolutum est, rerum venturarum. *Da.* Dic, vt Qui sit, da Tityre nobis. Vnde est e contra, Accipe nunc Danaûm insidias. Non enim aliquid præstare poterat, sed indicare futura. *Non indebita posco Regna meis fatis.* Deest si. Est autem εἰρωνεία,
E id est longissimum Hyperbaton, Phœbe, & Vos dij deæque: tuque ô vates da, id est dic Latio Teucros considere, si non posco regna meis fatis indebita. Dic autem considere, id est vtrum possimus considere. Et verecunde ait, Non posco indebita, cum certum constet regna deberi. *Errantesque Deos.* vt Diis sedem exiguam patriis. *Agitataque numina Troiæ.* Aut mecum vexata: aut signa ξόανα dicit, id est simulacra breuia quæ portabantur in lecticis, & ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Ægyptios & Carthaginenses.

6 *Tum Phœbo & Triuiæ solido de marmore templa*
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
F *Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata*
Dicta meæ genti ponam: lectosque sacrabo
Alma viros, foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro. finem dedit ore loquendi.

Tum Phœbo & Triuiæ. Vt solet, miscet historiam. Nam hoc templum in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus cohæret Iulio, qui ab Ænea ducebat originem, vult ergo Augustum

parentum vota soluisse. *Festosque dies de nomine Phœbi.* Ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios tempore Sillano ex responso Martiorum fratrum, quorum extabant, vt Sybillina responsa, *Te quoque magna manent nostris penetralia regna.* Id est coleris vt numen: Manent autem expectabant. *Penetralia.* Secreta templorum. *Tuas sortes.* Sibyllina responsa: (de quibus supra diximus) incertum est cuius Sibyllæ fuerint: quanquam Cumanam Virgilius dicat, Varro Erythræam esse. Constat autem regnante Tarquinio quandam mulierem, quę se Amalteam diceret, obtulisse ei nouem libros, in quibus diceret fata & remedia Romana: & pro his poposcisse trecentos philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. Quæ contempta, alia die tribus incensis, cum sex reuersa est. Et trecentos popposcit, ac denuo contempta est: item tertio aliis tribus incensis cum tribus tantum reuersa est: & accepit quantum poposcerat, hac ipsa re commoto rege quod pretium non minuebat, tunc mulierem subito non apparuisse. Qui libri in templo Apollinis seruabantur: nec ipsi tantum, sed & Martiorum, & Bigois nymphæ, quæ artem scripserat fulgurit arum apud Tuscos. Inde addidit modo Tuas sorte, arcanaque fata: & hoc trahit poëta. Æneam tamen inducit quasi de præsenti dicentem oraculo. *Lectosque sacrabo Alma viros.* Quia nisi patricij non fiebant. Sciendum tamen primum duos librorum fuisse custodes, inde decem, inde quindecim vsque ad tempora Syllana, postea creuit numerus. Nam & sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum. *Foliis tantum ne carmina manda.* Vt Varro dicit, *In foliis palmæ interdum notis, interdum scribebant sermonibus:* vt diximus supra. *Ipsa.* Pro *tu.* & posuit pronomen eius personæ de qua loquitur, pro illius cum qua loquimur, est autem Græcum. nam dicunt ὦτι σὺ, id est tu dict. *Finem dedit ore loquendi.* Hoc est definiuit ei vt ore loqueretur, nec in foliis scriberet.

10 *At Phœbi nondum patiens immanis in antro*
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingit que premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:

Nondum patiens. Quæ nondum posset implere oraculorum sermones. aut *dum* vacat: & est impatiens. *Phœbi bacchatur vates.* Bene *bacchatur.* Idem enim est Apollo qui Liber pater, qui Sol. Vnde ait Lucanus, *Cui numine mixto Delphica Thebana referunt Trieterica Bacchæ.* Vnde in eorum sacris erat Phœbadum Baccharumque conuentus. *Excussisse deum.* Excuti proprie de equis dicimus. quod inde traxit, quia Phœbus (id est Sol) equis vtitur. Et nunc Sibyllam quasi equum Apollinem, quasi equitem inducit: & in ea permanens translatione, excussisse ait, vt Excussus Aconteus. Item Fera corda domans: quod est equorum proprium, frenos pati & stimulos. Vt, Ea frena furenti Concurit, & stimulos sub pectore vertit Apollo. Quod autem dicit, *magnum deum,* non re vera ait: sed furentis ad effectum id est colentis, vt, Summe deûm sancti custos Soractis Apollo. Vnicuique enim deus quem colit, magnus videtur. *Excussisse vero deum.* Pro excutere: tempus est pro tempore. Est autem Attica figura, qua nos vti non conuenit: quia hac licenter vtuntur poëtæ. *Fingitque premendo* Componit vt, Et corpora fingere lingua. Componit autem ad moderationem certam dicendi. Diximus enim supra, omnia quidem vident: sed non omnia indicant sacerdotes. *Ostia iamque domus patuere* Precibus scilicet, & quæ antea ostia erant patefacta, aditus esse cœperunt. *Ferant responsa.* Quia vt supra ait. Ora domus patuere.

11 *O tandem magnis pelagi defuncte periclis,*
Sed terra grauiora manent. in regna Lauini
Dardanidæ venient. (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse dea. nec Teucris addita Iuno
Vsquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraueris vrbes?

Canssa

A *Cauſſa mali tanti coniux iterum hoſpita Teucris,*
Externique iterum thalami.
TVNE CEDE malis, ſed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna ſinet. via prima ſalutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab vrbe.

Pelagi defuncte periclis. Non liberate pelago, ſed marinis periculis. Nam adhuc nauigaturus eſt. ſed ſine vllo diſcrimine. Defuncte autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita compleruntVnde eſt & honoribus functi: hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia. Vnde eſt, Et nil iam cœleſtibus vllis Debentem. *Sed terræ.* Legitur & terra. Vnum tamen eſt. *In regna Latini.* Alij *Latini* legunt, cuius tunc erant: ſed quia diuina loquitur futura, præoccupat. Poſtea enim Lauinium dicitur, licet poſſit ad Lauinium Latini fratrem
B referri, qui illic ante regnauit. *Horrida bella.* Quæ contra hoſpitem cognatumque ſuſcepta ſunt: vt Latinus dicturus eſt, Arma impia ſumpſi, Promiſſam eripui. *Spumantem ſanguine cerno.* Quaſi non ſolum præſciat ſed præuideat, quod facturus eſt Turnus, vt Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc. *Non Simois tibi, nec Xanthus.* Tyberinus & Numicus in quem cecidit. *Nec Dorica caſtra.* Græca & re vera: nam Turnus Græcus fuit: vt, Et Turno ſi prima domus repetatur origo: Inachus Acriſiusque patres mediæque Mycenæ. *Partus Achilles.* Turnum ſignificat. & ſic hoc dictum eſt vt in Bucolicis, Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo Delectos Heroas. & hoc eſt quod dicit, Obſcuris vera inuoluens. Nam licet vera ſint, latent. Vnde
C Apollo ἐπίκλινος dicitur, id eſt obliquus. *Natus & ipſe dea.* De Venilia ſorore Amatæ: vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirum eſſe Amatam fuiſſe mortalem, cum etiam Turnus Iuturnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerunt diuina beneficia. *Addita Iuno.* Inimica. Eſt autem verbum Lucilij, & antiquorum: vt Plautus *Argus quem quondam Ioui Iuno cuſtodem addidit. In rebus egenis* Per tranſitum oſtendit famem futuram. *Coniux iterum hoſpita.* Nam & Paris ab Helena fuerat ſuſceptus hoſpitio. Hoſpita autem more ſuo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Æneæ, quaſi fatorum hoc eſſe prædicit. *Tu ne cede.* Ne cedas: ſed eſto audentior quam tua te fortuna permittit. Et bene aduerſam fortunam docet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter ſuſtineri. *Via.* Ratio, opportunitas. *Graia pandetur ab vrbe.* Propter Euandrum, qui eum Tuſciam miſſu-
D rus ad Tarchontem eſt.

12 *Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla*
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera inuoluens. ea frena furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Vt primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non vlla laborum,
E *O virgo, noua mi facies, inopinaue ſurgit.*
Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi.

Ex adyto. Locum vaticinationis oſtendit. *Cumæa Sibylla.* Bene addidit propter diſcretionem. *Antroque remugit* Quia in antro eſt, vt, Pulſati colles clamore reſultant. *Obſcuris vera inuoluens.* Vera & obſcura confundens eſt autem Hypallage veris obſcura inſerens. *Ceſſit furor.* Non penitus receſſit, ſed paulatim cœpit imminui. Nam paulo poſt de Miſeni morte dictura eſt: quod non procedit ſi nec numen receſſit. *Non vlla laborum.* Pro nulla, vt nullus aratro Ceſſit honos. *O virgo.* o, licet ſit naturaliter breuis in Latinis ſermonibus, apud Virgilium tamen pro longa habetur, vt hoc loco, O virgo. Item alibi, Quis te magne Cato tacitum. Exceptis ego: vt, Aſt ego quæ diuûm. & duo, vt, Si duo præterea. & ſcio, vt, Nunc ſcio quid ſit amor: & neſcio, vt, Neſcio
F quis teneros oculis mihi faſcinat agnos. Apud alios o, niſi in Græcis nominibus non producitur: quod & nunc ſequi debemus. Dicunt tamen quidam quod o tunc producitur in nominatiuo quando & in genitiuo producta fuerit: quod falſum eſt. Nam & Virgilius produxit virgo, cum virginis faciat, & Lucanus Cato corripuit: vt, *Nos Cato da veniam:* cum Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virgilius, Statius corripuit. Sane ſciendum ad locutionem hanc eſſe ſuaſoriam cum partibus ſuis. Nam honeſtum eſt quod dicit ſe patrem requirere: vtile, vt ab eo patriæ originem diſcat; neceſſarium, quia iuſſerat pater: vt, Ditis tamen ante Infernas accede domos: poſſibile quia ait, Quando hic inferni ianua regis Dicitur. Item, Potes nanque omnia: ſi omnia etiam hoc. *Noua mi facies.* Id eſt ſpecies. Sciendum tamen *mihi* pronomen

nunquam in Synæresim venire, ne incipiat esse blandientis aduerbium: & licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit, vel quia vnum est exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis aduerbium, nihil vero metri necessitate cogitur. Nam si pars sequens orationis à vocali inchoet, *nihil* dicimus, vt Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis. Si autem à consonanti inchoet, *Nil* ponimus vt Iuuenalis, *Nil tale expectes: emit sibi multa, videmus. Inopinave surgit.* Nomen est non participiũ. Nam inopinatam diceret, quod non procedit. Opinatus enim venit ab eo quod est opinor. sed quia inopinor non dicimus: ideo nec inopinatus facit. sicut & nocens participium est, quia inuenimus noceo verbum: innocens vero nomen, quia innoceo non dicimus, esse participium non potest. Nullum est enim participium quod & à verbo non trahitur: licet à sui verbi forma non veniat, vt placita, licet placeor non dicamus, tamen placeo inuenimus. Item regnata, triumphata. Vnde galeatus & tunicatus & togatus nomina comprobantur. Nullum enim verbum horum originis reperitur. *Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi.* Percepi ante cognoui ab Heleno, vel à patre qui ait, Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est. Dicit autem se futura partim audisse, partim mente percepisse. Sed occurrit, Si nouit omnia, quid consulit numen? Sed nosse se dicit omnia quantum ad labores pertinet: & concedit totam petitionem, vt ad illud veniat quo possit patrem videre. Nam quod dicit vnum oro: non solum dicit, sed præcipuum, vt, Vnam posthabita coluisse Samo.

13 *Vnum oro (quando hic inferni ianua regis*
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris & ora
Contingat: doceas iter & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Inualidus, vires vltra sortemque senectæ.

Quando. Siquidem: & est coniunctio. *Et tenebrosa palus Acheronte refuso.* Paludem pro lacu posuit. Nam Auernum significat: quem vult nasci de Acherontis æstuariis. Palus autem, bene iste produxit *lus*: quia palus paludis facit, quod supra plenius diximus. Horatius corripuit: vt *Sterilisque diu palus aptaque remo.* Tenebrosa autem, nigra, per quod altam significat: vt, Nigra fugit sub nube columbam, id est alta. *Acheronte refuso.* Acheron fluuius dicitur inferorum, quasi sine gaudio: sed constat locum esse haud longe à Baiis vndique montibus septum: adeo vt nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus, hęc ratio est: omnia vicina illic loca calidis & sulphuratis aquis scatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, vt dicunt, non nisi ibi poterat fieri: quæ sine hominis occisione nõ fiebat. Nam & Æneas illic occiso Miseno sacra ista compleuit, & Vlysses occiso Elpenore: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Vlysses fuisse: quod ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum quæ commemorat ex tempore nauigationis. Dicit enim eum circa vnam noctem nauigasse: & ad locum venisse, vbi sacra perfecit. Quod de Oceano non procedit: de Campania, manifestissimum est. Præterea à Baio socio eius illic mortuo, Baias constat esse nominatas. Dicit etiam vidisse Herculem: ideo quia illic sunt Bauliæ, locus Herculis dictus quasi Boaulia: quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hispania adduxerat. *Ire contingat.* Vt minus est, Vt ire contingat: vt iter doceas. *Sacra ostia pandas.* Aut venerabilia, aut execranda: sicut de Tartaro dicturus est, Sacræ panduntur portæ. *Illum ergo per flammas.* Meritum approbat patris, vt iustum videatur esse desyderium. *Sequentia tela* Vt, Ardentes clypeos atque æra micãtia cerno. *Ex hoste recepi.* Liberaui, vt, Fugęsque receptas. Ex hoste autem, plus est quam si ex hostibus diceret, vt diximus supra. Ex hoste enim generaliter dicitur: ex hostibus partem ostendit. sicut dicendo terram, significamus elementum: terras vero, singulas partes, vt Africæ, Italiæ. *Meum comitatus iter.* Non ipe salutis, sed mei caussa: vt, Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso. *Cœlique ferebat.* Vt ante morte præuentus sit quam ferre desierit. Et mire imperfecto vsus est tempore, ac si diceret, adhuc si viueret ferret. *Vires vltra sortemque senectæ.* Quia senectæ sors, est quies & otium: sicut pueritiæ, ludus: amor, adolescentiæ: ambitus, iuuenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater quam sors exigebat senectæ.

14 *Quin, vt te supplex peterem, & tua limina adirem,*

Idem

A *Idem orans mandata dabat.natique patrisque,*
Alma,precor miserere:potes nanque omnia:nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara,fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit:
Itque reditque viam toties.quid Theseа magnum
B *Quid memorem Alciden?& mi genus ab Ioue summo.*

Orans mandata dabat. Sic dictum est,vt Et supplex tua numina posco. Maior enim ad impetrandum vis est eum rogare qui possit iubere. *Mandata dabat.* vt Huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. *Lucis Hecate præfecit Auernis.* Hecate trium potestatum nomen est.Ipsa est enim Luna,Diana, Proserpina. sed solam Proserpinam dicere non potuit propter lucos qui Dianæ sunt.Item Dianam,quia *auernis* ait. Vnde elegit nomen in quo vtrunque constabat. Vnde Lucanus de Proserpina ait : *Hecate pars vltima nostræ. Si potuit manes.* Nititur exemplis,quæ inferiora sunt per comparationem:vt ipse videatur iustius velle descendere.Nam Orpheus reuocare est conatus vxorem:hic vult tantum patrem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam coniugis:quod quia implere non potuit,à poëtis fingitur receptam iam coniugem perdidisse,dura lege Pluronis .quod etiam Virgilius ostendit,di-
C cendo *arcessere*:quod euocantis est proprie. *Fidibusque canoris.* Bene sonantibus chordis. Fidibus autem est à nominatiuo hæc fidis,vt sit pyrrhichius.Nam fides,iambus est. *Si fratrem Pollux alterna morte redemit.*Vt diximus supra,Helena & Pollux de Ioue nati immortales fuerunt. Nam Castor Tyndarei filius fuit:cuius mortem suo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur,quia horum stellæ ita se habent,vt occidente vna oriatur altera. & iterum exemplum per comparationem:quod quia pium est,se ad frequentiam contulit dicendo , *Itque reditque viam toties.Quid Theseа.*Durum exemplum.Vnde nec immoratus est in eo. Dicit autem inferos debere patere pietati,qui patuerunt infanda cupienti. Nam hic ad capiendam Proserpinam ierat cum Pyrithoo:& illic retentus luit pœnas:vt,Sedet æternumque sedebit Infelix Theseus. *Ma-*
D *gnum.Quid memorem Alciden?* Melius sic distinguitur : licet quidam legant , Quid Theseа magnum:vt epitheton ei dent qui per se non est magnus. Nam Herculen etiam sine epitheto magnum intelligimus.Sed melius est *magnum* dare Herculi quam sacrilego. *Et mi genus ab Ioue summo.*Occurrit tacitæ quæstioni tanquam Sibylla dixerit:Sed ij enim qui descenderant,à diis ducebant originem.

15 *Talibus orabat dictis,arasque tenebat:*
Tum sic ora loqui vates:Sate sanguine diuûm,
Tros Anchisiade, FACILIS descensus Auerni:
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
E *Sed reuocare gradum,superasque euadere ad auras,*
Hoc opus,hic labor est.pauci,quos æquus amauit
Iuppiter,aut ardens euexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere.tenent media omnia syluæ,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro.

Arasque tenebat Rogabant enim deos ararum ansas tenentes. *Sate sanguine diuûm.* Vnde Æneas desit,inde hæc sumpsit exordium. *Facilis descensus Auerni.* Legitur & *Auerno*: id est ad Auernum:sed si *Auerni*,inferorum significat:& lacum pro inferis ponit. *Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.* Id est omni tempore homines in fata concedunt: & hoc poëtice. Nam Lucre-
F tius ex maiore parte,& alij integre docent inferorum regna nec esse quidem posse. Nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes ? In media vero terra eos esse, nec soliditas patitur,nec centrum terræ.quæ si in medio mundi est: tanta eius esse profunditas non potest,vt medio sui habeat inferos,in quibus esse dicitur tartarus, de quo legitur, Bis patet in præceps,tantum tendit que sub vmbras,Quantus ad ætherium cœli suspectus olympum. Ergo hanc terram in qua viuimus, esse inferos voluerunt , quia est omnium circulorum infima:planetarum scilicet septem,Saturni,Iouis,Martis,Solis Veneris,Mercurij,Lunæ:& duorum magnorum.Hinc est quod habemus: Et nouies Styx interfusa coercet. Nam nouem circulis cingitur terra.Ergo omnia quæ de inferis finguntur,suis locis hic esse cõprobabimus.Quod

autem dicit, *Patet atri ianua Ditis, Sed reuocare gradum superasque euadere ad auras: Hoc opus, hic labor est:* Aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam: qui deprehenderunt bene viuentium animas ad superiores circulos, id est ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompeio, *Vt vidit quanta sub nocte iaceret. Nostra dies.* Male viuentium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diuersa, & esse apud inferos semper. *Pauci quos æquus amauit Iuppiter.* Tria genera hominum dicit ad superos posse remeare: quos diligit Iuppiter, id est hos quos in ortu benignus syderum aspectus irradiat. Iuuenalis, *Dixtat enim quæ Sydera te excipiant modo primos incipientem Edere vagitus quos prudens sustulit.* Nam hoc est, *Quos ardens euexit ad æthera virtus.* Item religiosos quos à diis genitos dixit. Consequens enim est vt deorum soboles religionibus vacet. *Dii* autem *geniti*, quia corporibus se infundebant potestates superæ. Vnde Heroes procreabantur. *Tenent media omnia syluæ.* Causam reddit cur non facilis sit animarum regressus, quia omnia polluta & inquinata sunt. Nam per syluas, tenebras & lustra significat, in quibus feritas & libido dominatur. *Cocytusque sinu labens circumuenit atro.* Fluuius inferorum, dictus ἀπὸ τῦ κωκύειν, id est lugere. Nam Homerus sic posuit. Est autem locus vicinus Acheronti: de quo diximus supra. Qui deo luctuosi esse finguntur, quia, vt expositum est in primis partibus libri, hæc sacra morte hominis faciebant.

16 *Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,*
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano iuuat indulgere labori,
Accipe quæ peragenda prius: latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt conualibus vmbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo auulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.

Bis Stygios innare lacus. Modo, & post mortem. Quod autem dicit Ouidius, Æneam inter deos relatum, non mirum est. Nam vt supra etiam diximus, necesse est etiam relatorum inter deos apud inferos esse simulacra: vt Herculis, Liberi patris, Castoris & Pollucis. Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, vt dicat, Vis me bis inferos cernere: modo: & cum me lucis Hecate præfecit Auernis: quod est paulo post dictura. quod si est: non bis hæc, sed tertio inferos decernet. Nam quandoque etiam ipsa morietur. Item hi supradictam non videntes rationem, dicunt de se Sibyllam dicere. Nam si de Ænea dicat, non eum præuidet deum futurum. quod si est, caruit numine, & quemadmodum de Miseno, vaticinatur. Vnde referre nos debemus ad id, vt dicamus etiam post apotheosim apud inferos remanere simulacra. *Stygios lacus.* Styx palus quædam apud inferos dicitur: de qua legimus, Dij cuius iurare timent, & fallere numen. Quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria Stygis filia bello Gigantum Ioui fauisse: pro cuius remuneratione Iuppiter tribuit, vt dij iurantes per eius matrem, non audeant fallere. Ratio autem hæc est, Styx mærorem significat: vnde ἀπὸ τῦ στυγεῖν, id est à tristitia Styx dicta est. Dij autem læti sunt semper, vnde etiam immortales. Quia ἀφθαρτοι καὶ μακάριοι id est sine morte beati. Hi ergo quia mœrorem non sentiunt, iurant per rem suæ naturæ contrariam, id est tristitiam quæ est æternitati contraria. Ideo iusiurandum per execrationem habent. *Tartara.* Locus inferorum profundus: de quo Lucanus ad inferos dicit, *Cuius vos estis superi. Insano.* Magno. *Accipe quæ peragenda prius.* Si vis, inquit, reuerti, audi obseruationis præcepta. Et sub imagine fabularum docet rectissimam vitam, per quam animabus ad superos datur regressus. *Latet arbore opaca aureus.* Licet de hoc ramo hi qui de sacris Proserpinæ scripsisse dicuntur, quiddam esse mysticum affirment: publica tamen opinione hoc habet, Orestes post occisum regem Thoantem in regione Taurica cum sorore Iphigenia (vt supra diximus) fugit: & Dianæ simulacrum inde sublatum, haud longe ab Aritia collocauit. In huius templo post mutatum ritum sacrificiorum fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitiuis potestas, vt si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitiuo templi sacerdote dimicaret. Nam fugitiuus illic erat sacerdos, ad pristinæ imaginem fugæ. Di-

micandi

A micandi autem dabatur facultas, quasi ad pristini sacrificij reparationem. Nunc ergo istum inde sumpsit colorem. Ramus enim necesse erat vt & vnius causa esset interitus, vnde & statim mortẽ subiungit Misteni; & ad sacra Proserpinæ accedere, nisi sublato ramo, non poterat. Inferos autem subire, hoc dicit sacra celebrare Proserpinæ. De reditu autem animæ hoc est, Nouimus Pythagoram Samium vitam humanam diuisisse in modum y literæ, scilicet quod prima ætas incerta sit, quippe quæ adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Biuium autem y literæ à iuuentute incipere: quo tempore homines aut vitia, id est partem sinistram: aut virtutes, id est dextram partem sequuntur. Vnde ait Persius, *Tradu it trepidas ramosa in compita mentes.* Ergo per ramum virtutes esse sectandas, qui est y literæ imitatio. Quem ideo in syluis dicit latere: quia re vera in huius vitæ confusione, & maiori parte vitiorum, virtus & integritas latent. Alij dicũt ideo ramo aureo

B inferos peti, quod diuitiis facile mortales intereunt, Tiberianus, *Aurum quo pretio reserantur limina Diis. Lento vimine.* Flexili, vt, Lenta quibus torno facili superaddita vitis. Alias grau. *Iunoni infernæ* Proserpinæ: vt, Sacra Ioui Stygio *Dictus.* Dicatus *Et obscuris claudunt conuallibus vmbræ.* Re vera nemus Aricinum densum est. *Sed non ante datur.* Siue iustis siue iniustis sic intelligentes remouebimus quæstionem. Hinc enim dicit, Longo post tempore visum. Ex eo enim quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. *Telluris operta.* Secundum eos qui dicunt inferos in medio esse terrarum: quos Iuuenalis dicit putari esse sub terris: vt, *Esse aliquos manes & subterranea regna. Pulchra* Quæ rapi meruit. *Suum.* Sibi charum. *Non deficit alter.* Ne diceretur, ab iis qui primo descenderunt esse sublatum. *Fronde scit.* In naturam redit: & honeste locutus est dicens Habet frondes sui metalli.

C 17 *Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum*
Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant. aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes:
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.
D *Duc nigras pecudes ea prima piacula sunto.*
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis
Aspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.

Alte vestiga oculis. Require omni intentione. *Rite repertum Carpe.* Rite carpe, id est cum obseruatione, non rite repertum. *Si te fata vocant.* Hoc est si quem fata vocant, facile sequetur. *Poteris* Poterit quis. Tertiæ enim personæ significationem ad secundam transtulit, & generaliter loquitur. Nam vt de Ænea dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Miseno vaticinari. *Duro ferro.* Et genus esse potest & species. *Præterea.* Ac si diceret,
E est & alia opportunitas descendẽdi ad inferos, id est Proserpinæ sacra peragendi. Duo autẽ horum sacrorum genera fuisse dicuntur. Vnum Necyomantiæ, quod Lucanus exequitur: & aliud Sciomantiæ, quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, in Necyomantia ad leuandum cadauer sanguis est necessarius: vt, *Pectora tum primum feruenti sanguine supplent.* In Sciomantia vero, quia vmbræ tantum est vocatio, sufficit solus interitus. Vnde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. *Tibi.* Ideo addidit tibi, ne *amici* posset etiam ad Sibyllam referri. *Incestat.* Polluit, & incæstus est quæcunque pollutio. *Pendes.* Sollicitus es: vt, Ipse manu multo suspensum numine ducit. Et proprie pendere est deliberare aliquid audire: vt, Pendetque iterum narrantis ab ore. *Sedibus hunc refer ante suis.* Apud maiores (vt supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Vnde etiam vmbras, lares vocamus. Nam Dij
F penates alij sunt. Inde est quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo aut secundum istum locutus est morem, quanuis adhuc Troiani domos non habuerint. Aut dicit, Referi hunc naturalibus sedibus, id est terræ: nã in aqua perierat. Veruntamen illud est, vt intelligamus eam dicere Sepeli eum. Nam Sepulchrum sedes vocatur. Horatius, *Nullum certior tamen rapacis orci fine destinata aula diuitem manebit heredem.* Virgilius, Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen. Perduxit autem sepulturam, vt potuit recentis cadaueris vti anima: vt ait Lucanus. *Non in tartarea latitantem proximus antro, Assuetumque diu tenebris: modo luce fugata Descendentem animam primo pallentis hiatu Hæret adhuc orci. Prima piacula sunto.* Ad expiationem pollutionis, quæ fuerat nata morte Miseni. *Sic demum.* Ad postremum: hoc est nouissime. Et hæc par-

ticula tam apud Virgilium quam apud omnes idoneos authores hoc significat, licet in aliis diuersa significet. *Lucos Stygios, regna inuia viuis Aspicies.* Seneca scripsit de ritu & de sacris Ægyptiorum, hic dicit circa Sienem extremã Aegypti partem esse locum, quem Philas, hoc est amicas vocant: ideo quod illic est placata ab Aegyptiis Isis: quibus irascebatur quod membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem transitu constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta & alta. Vltra hanc est breuis insula inaccessa hominibus. Vnde ἄβατος appellata est. Lucanus, *Hinc Abatos, quam nostra vocat veneranda vetustas.* Hæc palus, Styx vocatur, quod tristitiam transeuntibus gignit. Sane ad illam insulam ab his qui sacris imbuti sunt, certis transitur diebus. Lectum est etiam quod vicini populi cadauera suorum ad alteram regionem transferunt: sed si quis forte in fluuio pereat, nec eius inueniatur cadauer, post centum ei annos vltima persoluuntur officia. Hinc est tractum, Centum errant annos, volitantque hæc littora circum. *Et regna inuia.* Quæ contra naturam fiunt, non afferunt præiudicium generalitati. Vnde ait, Inuia regna, licet Hercules & alij transierint: & sit transiturus Aeneas. Sic dictum est illud: Euaditque celer ripam irremeabilis vndæ. A B

18 *Æneas mœsto defixus lumina vultu*
Ingreditur, linquens antrum, cœcosque volutat
Euentus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant,
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum C
Diceret, atque illi Misenum in littore sicco,
Vt venêre, vident indigna morte peremptum:
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.

Mœsto vultu. Propter mortem amici, & rami inquisitionem. *Defixus lumina.* Defixa lumina habens: per quod tristitia mentis ostenditur. *Ingreditur.* Pro graditur: vacat præpositio: vt Ingreditur que solo, & caput inter nubila condit. *Paribus curis vestigia figit.* Aut simili solicitudine detentus incedit: aut figit vestigia, id est stat subito: quod cogitantes facere consueuerunt. *Multa inter sese vario sermone serebant.* Hic proprie dictus est sermo, qui inter vtrunque seritur. *Indigna morte.* Miserabili: non congrua eius meritis: vel propter animæ etiam extinctionem elementi contrarietate. *Martemque accendere cantu.* Hemistichium hoc dicitur addidisse dum recitat. D

19 *Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum*
Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.
Postquam illum victor vita spoliauit Achilles, E
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum forte cauã dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina diuos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat vnda.

Vita spoliauit. Ad bellum retulit: in quo victis tolluntur exuuiæ. *Non inferiora secutus.* Vbique Aeneam Hectori comparat, vt, Ambo animis: ambo insignes præstantibus armis. *Cauã dum personat æquora concha.* Aut personare facit: aut Hysterologia est, dum per caua æquora sonat. *Demens.* Improuidus: qui non considerauit etiam deos in æmulationem posse descendere. *Æmulus.* Modo eiusdem rei studiosus: alias inimicus inuenitur. *Exceptum.* Oppressum insidiis. quo sermone ostendit eum tantæ fuisse virtutis, vt ne à numine quidem nisi insidiis opprimeretur. *Triton.* Penultima accentum habet. nam Tritonis facit. Si enim vltima habet, Tritontis facit, quod non procedit: vt, Demophoon Demophoontis. Ergo qui talis perierat: aut quia sic fuerat interemptus. F

A 10 *Ergo omnes magno circum clamore fremebant,*
Præcipue pius Æneas. tum iussa Sibyllæ
Haud mora festinant flentes: aramque sepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex,
Fraxinaque trabes: cuneis & fissile robur
Scinditur: aduoluunt ingentes montibus ornos.
B *Necnon Æneas opera inter talia primus*
Hortatur socios, paribusque accingitur armis.

Præcipue pius Æneas. Æneam supra cæteros inducit, mortem cuiuslibet dolere: vt, Nunc amici casum gemit. Item, Casuque animum concussus amici. Hinc ei dat circa sepulturam etiã sordida officia, quæ in aliis denegat locis. Qui enim de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Vnde cum pontificibus nefas esset cadauer videre, tamé magis nefas fuerat si visum insepultum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturæ iniectio pulueris. Vnde est: Aut tu mihi terram Iniice (nanque potes) Horatius, *Non est mora longa, licebit iniecto ter puluere curras. Aramque sepulchri.* Pyram dicit, quæ in modum aræ construi lignis solebat. Nam & sequitur, Congerere arboribus, cœloque educere certant. Et aram quæ ante sepulchrum fieri
C consueuit, intelligere non possumus: vt, Stant manibus aræ: cum nondum facta sit funeratio, quæ præcedit sepulchrum. Probus tamen & cæteri commẽtatores, de hoc loco requirendum esse dixerunt. *Cœloque educere certant.* Vt hoc faciant, mente pertractant. Nam adhuc ituri ad syluam sunt. *Itur.* Eo, e breuis est: itur, i longa inuenitur. Ergo quia hoc verbum breue est in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus nec in participiis inuenitur. Nam cum *itur* longa sit, iturus breuis inuenitur: vt, Superumque in lumen ituras. Multi tamen tentant dicentes *itur* propter *eo*, quæ prima verbi origo est, per diphthongum scribi debere: quod non procedit quia diphthongus semper longa est. I autem & produci potest & corripi.
D Hinc est quod *fortuitus* & producit, & corripit. Iuuenalis, *Non quasi fortuitu nec ventorum rabie sed Iratus cælat in terras & vindicet ignis.* Contra Horatius, *Nec fortuitum spernere cespitem leges sinebant.* Hic enim nisi *a* litera longa sit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum vnius sermonis, ne quis dicat iturus & itur, ideo variam habere naturam propter temporũ varietatem. Vnde melius est (vt diximus) originis considerare rationem. Sane fortuitus ab eundo est, & à fortuna compositum. *Procumbunt piceæ.* Picea secundum Plinium in naturali historia, quinta species cedri est. Nam cædria dicta est quasi καρυδρία δρῦς ὑγρά, id est arboris humor ardentis. *Necnon Æneas.* Bona œconomia venitur ad ramum. *Accingitur armis.* Instruitur officiis.

21 *Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,*
E *Aspectans syluam immensam, & sic ore precatur,*
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto, quando omnia vere
Heu nimium de te vates Misene locuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes:
Et viridi sedêre solo, tum maximus heros
Maternas agnoscit aues, lætusque precatur.
F

Forte precatur. Vacat *forte*: & est versus de his qui tibicines vocantur: quibus additur aliquid ad solam metri sustentationem: vt Nunc dextra, nunc ille sinistra. Nec enim possumus intelligere eum fortuitu rogasse. *Si* Aduerbium rogantis & optãtis est per se plenum: sicut & *o*, licet neoterici hæc iungant, & pro vno ponant. Persius, *O si Ebullat patrui præclarum funus. Quando.* Siquidem & *nimium* vere cũ ingenti dixit effatu: quasi mors prædicta falsa esse debuerit. *Cum forte columbæ.* Augurria aut oblatiua sunt, quæ non poscuntur: aut impetratiua, quæ optata veniũt. Hoc ergo quia oblatiuum est: ideo dixit *Forte.* Bene autem à columbis Aeneæ datur augurium, & Veneris filio & regi. Nam ad reges pertinet columbarum augurium: quia nunquam solæ sunt,

sicut nec reges quidem. *Ipsa sub ora.* Perite: ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, vt captantes auguria, certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere. *Maternas.* Veneri consecratas propter fœtum frequentem & coitum. A

22 *Este duces, ô si qua via est, cursumque per auras*
Dirigite in lucos, vbi pinguem dines opacat
Ramus humum. tuque ô dubiis ne defice rebus
Alma parens. Sic effatus, vestigia pressit,
Obseruans quæ signa ferant, quo tendere pergant:
Pascentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi seruare sequentum. B

Si qua via est Si est ratio. & iam ex hoc loco esse incipit impetratiuũ, quod fuerat oblatiuum. *Cursumque per auras. Cursum* vocauit impetum, & eundi officium. Nam & nauium cursum dicimus. *Ne defice rebus.* Ne desere in rebus incertis. Et bene in syluis inuocat matrem, quam iam scit sibi visam esse habitu venatricis: vt in primo legimus. *Sic effatus.* Proprie effata sunt augurum preces. Vnde ager post pomeria, vbi captabantur auguria, dicebatur effatus. *Vestigia pressit.* Quia ad captanda auguria post preces immobiles vel sedere, vel stare consuerant. *Obseruans quæ signa ferant.* Obseruare enim & de cœlo & de auibus verbo augurum dicitur. *Quo tendere pergant, pascentes.* Hic iam optimum significatur augurium, quod pascebant. Nam Romani moris fuit, & in comitiis agendis & in bellis gerendis pullaria captare auguria. Vnde est in Liuio, Quod cum quidam cupidus belli gerendi à tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iussit afferri: qui cum missas non ederent fruges, irridens consul augurium ait, Vel bibant: & eos in Tyberim præcipitauit. inde nauibus victor reuertens ad Africam in mari cum omnibus quos ducebat extinctus est. Et multi *pascentes* distinguunt, & absolutus est sensus. Alij dicunt pascentes volando: & referunt ad naturam columbarum, quæ exilientes pascere consueuerunt. Alij *volando*, ambulando dicunt. Vola enim dicitur media pars pedis siue manus. *Prodire.* Prodibant: infinitus pro indicatiuo. C

23 *Inde vbi venêre ad fauces graueolentis Auerni,*
Tollunt se celeres: liquidumque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet syluis brumali frigore viscum
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit ex templo Æneas, auidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ. D E

Graueolentis Auerni. Male olentis. Alibi bene olentis: vt, Et grauiter spirantis copia tymbræ Floreat. *Liquidumque per aëra lapsæ.* Non est aëris perpetuum epitheton: sed purum ait, Auerni comparatione. Dicit autem eas alte volasse ad vitandum Auerni odorem. *Super arbore sidunt.* Secundum antiquam licentiam. *Auri aura.* Splendor auri. Horatius, *Tua ne retardet aura marito* id est splendor. Hinc & aurum dicitur à splendore, qui est in eo metallo. Hinc & aurarij dicti, quorum fauor splendidos reddit. *Brumali frigore viscum.* Bene *brumali* addidit. Tunc enim maturum est, & auri imitatur colorem. Nam noua fronde viret: quod vt ait Plinius in naturali historia de fimo turdelarum, in certis arboribus nascitur. Vnde Plautus, *Ipsa sibi auis mortem creat. Teretes truncos.* Teres est rotundum aliquid cum proceritate: vt, Incumbens Tereti Damon fic cœpit oliuæ. Horatius, *Brachia & vultum teresque suras Integer laudo. Extemplo.* Bene verbo vius est augurum, vt diximus supra. *Cunctantem.* Aliud pendet ex alio. Cunctantem, quia auidus, vt ostendat tantam fuisse auellendi cupiditatem, vt nulla ei celeritas satisfacere posset. Nam tardantem dicere non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alij *Cunctantem* ad auri F

naturam

naturam referunt, id est mollem, quia paulatim frangitur, id est lentescit. Alij *Cunctauerem* grauem dicunt, vt, Glebas cunctantes, crassaque terga Expecta.

24 *Nec minus interea Misenum in littore Teucri*
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tedis & robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusque lauant frigentis, & vngunt.
Fit gemitus: tum membra thoro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Coniciunt: pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium, & subiectam more parentum
Auersi tenuere facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes fuso crateres oliuo.

Nec minus. Nihilominus ille deflebatur. *Interea.* Dum itur ad syluas. *Ingrato.* Tristi: vt gratum, lætum aliquid dicimus. Alij ingrato dicunt gratiam non sentienti. *Pinguem.* Aut de Græco translatum est πίονα, magnam, aut Hypallage est de pinguibus tedis. *Frondibus atris.* Aptis ad funera. *Ante cupressos constituunt.* Cupressus adhibetur ad funera, vel quod cæsa non repullulat: vel quod per eam funestata ostenditur domus, sicut lætam frondes indicant festæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circundari propter grauem vstrinæ odorem: ne offendatur populi circustantis corona: quæ tandiu stabat respondens fletibus præficæ, id est principis planctuum, quandiu consumpto cadauere, & collectis cineribus diceretur nouissimum verbum *ilicet*, quod ire licet significat. Vnde est, Dixitque nouissima verba. *Pars calidos latices.* Plinius in naturali historia dicit hanc esse causam vt mortui & calida abluantur, & per interualla conclamentur: quod solet plerunque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert quendam suppositum pyræ, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari. Vnde & seruabantur cadauera octo diebus, & calida abluebantur: & post vltimam conclamationem comburebantur: vnde traxit Terentius, *Desine: iam conclamatum est.* *Ahena vndantia flammis.* Hoc est per flammas. Alibi: Nec se iam capit vnda: volat vapor ater ad auras. *Lauant frigentis & vngunt.* Versus Ennij qui ait, *Tarquinque corpus bona fœmina lauit & vnxit.* *Defleta.* Participium ab eo quod est fleor, si tamen inueniatur: alias sine verbi origine esse dicemus. *Purpureas.* Ad imitationem sanguinis in quo est anima: vt diximus supra: vt, Purpuream vomit ille animam. *Velamina nota.* Vel ipsi chara, vel animæ. Ex notitia enim gignitur charitas: vt, Hic inter flumina nota. *Pheretro.* Græce dixit. Nam capulus dicitur à capiendo. Vnde ait Plautus, Capularis senex, id est capulo vicinus. *Subiere pheretro.* Vt Subeunt muro. *More parentum.* Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium *Facem.* De fune, vt Varro dicit: vnde & funus dictum est. Per noctem autem vrebantur: vnde permansit vt mortuos faces antecedant. *Fuso crateres oliuo.* Diis superis tantum libabant: inferis vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant, vnde ait *Crateres*: quod etiam Statius in Archemori sepultura commemorat. *Oliuum* autem ab oliua dixit. Nam oleum ab olea dicitur.

25 *Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,*
Reliquias vino & bibulam lauere fauillam:
Ossaque lecta cado texit Chorineus ahenо.
Idem ter socios pura circuntulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ:
Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo

Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen,
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.

Flamma qui cinit. Pyræ ingentis: quia vt in quarto diximus, pro qualitate personæ pyræ fiebant: sepulchra etiam vel minora, vel magna faciebant. *Ossaque lecta.* Aut collecta, aut lecta, ideo quia vt supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur: sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. *Ter socios.* Aut sæpius, aut re vera ter. Licet enim à funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet: vnde & ait Imparem numerum. aut quia hoc ratio exigit lustratiónis. *Circumtulit.* Purgauit. Antiquum verbum est. Plautus, *Pro laruato te circumferam*, id est purgabo. Nam lustratio à circumlatione dicta est, vel tedæ, vel sulphuris. Iuuenalis, *Si qua darentur Sulphura cum tedis. Spargenr.* Quia res infernæ aguntur. In secundo Æneas deos portaturus ait, Donec me flumine viuo Abluero. Hic enim erat mos, vt diximus supra. *Fœlicis oliuæ.* Arboris festæ. sed moris fuerat, vt de lauro fieret. Sane dicit Donatus quod hoc propter Augustum mutauit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus est Augustus: vnde triumphantes coronari consueuerant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. *Nouissima verba.* Id est *licet.* Nam *Vale* dicebatur post tumuli quoque peracta solennia. *Suaque arma viro.* Ipsi chara sculpsit in saxo Nam supra ea iam legimus concremata. *Remumque tubamque.* Quia & bellator & remex fuerat. licet possimus etiam solam tubam accipere. Remus enim dicitur lorum, quod continet tubam. *Monte sub aerio.* In aërio. Nam supra est positus. Aërium autem alij altum dicunt: alij nomen montis antiquum volunt. Vnde est Qui nunc Misenus ab illo Dicitur. *Præcepta Sibyllæ.* vt, Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.

26 *Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,*
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud vllæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.
Vnde locum Graij dixerunt, nomine Auernum,

Spelunca alta fuit. Qua ad inferos descendebatur: non vbi fuerat Sibylla vaticinata. *Scrupea.* Lapillosa. Nam scrupus proprie est lapillus breuis, qui pressus solicitudinem creat. Vnde etiam scrupulus dictus est. *Lacu nigro.* Aut alto: aut vere nigro inferorum vicinitate. *Tuta* autem, quia hinc lacu, hinc cingitur syluis. Dicit autem locum quem nunc Doliola vocant. *Volantes.* Volucres, participium pro nomine posuit: vt, Plurimus Alburnum volitans cui nomen Aiylo est. licet illic sit etiam altera figura. Sane sciendum Lucretium & alios Physicos dicere aërem corporeũ esse, vnde aues sustinet: sed hunc cedere vapori sulphureo. Vnde aues in illis locis desertæ aere, quo portari solent, concidunt non odore, sed pondere. Quod potest esse verisimile: quia alius in eodem loco possunt volare: vt, Tollunt se celeres: liquidumque per aera lapsæ. *Ad conuexa.* Cœli curuitatem.

27 *Quatuor hic primum nigrantes tergo iuuencos*
Constituit, frontique inuergit vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem
Succipiunt pateris: ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Inuergit vina sacerdos. In quarto ait, Media inter cornua fundit. Et fundere est supina manu libare

A libare: quod fit in sacris supernis. Vergere autem est conuersa in sinistram partem manu ita fundere, vt patera conuertatur: quod in infernis sacris fit. Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem: vt si non stupuerint, apte probentur. *Voce vocans.* Non verbis, sed quibusdam mysticis sonis. Nam vt in Lucano legimus, varie numina inuocabantur: vt, *Latratu habet illa canum, gemitusque luporum: Quod stridunt vlulantque feræ, quod sibilat anguis Exprimit: & planctus fractæque tonitrua nubis: Tot rerum vox vna fuit. Cæloque Ereboque potentem.* Hoc est quod ait Hecaten, vt plenum numen ostenderet. *Supponunt cultros.* Id est victimas cædunt. Fuit autem verbum sacrorum, in quibus mali ominis verba vitabatur. Hinc est quod & macte dicebatur, quod magis augere significat. Dicimus autem hic culter cultri. Nam cultellus diminutiuum est: cultellum penitus latinum non est. *Succipiunt.* Antique. Nam modo *suscipiunt* dicimus. *Matri Eu-*
B *menidum.* Id est Nocti: vt, Hunc mihi da proprium virgo sata Nocte laborem. Et Eumenides dicuntur per Antiphrasim: cum sint immites. *Magnæque sorori.* Id est terræ. Nam vt supra diximus, nihil est quod ei dicit Sibylla, Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum. Item, Strictamque aciem venientibus offert. Hoc autem etiam Homerus dicit. *Sterilemque tibi Proserpina vaccam.* Deæ congruam nunquam enitenti. *Nocturnas aras.* Quæ tota nocte arderent. *Inchoat autem perficit.* Et est verborum sacrorum. *Solida imponit taurorum viscera flammis.* Non exta dicit: sed carnes. Nam *viscera* sunt quicquid inter ossa & cutem est. Vnde etiam visceratio dicitur, vt diximus supra. Ergo *solida* viscera holocaustum significat: quod detractis extis aræ superimponebantur, quæ nonnunquam abluta, elixa etiam ipsa reddebantur: vnde infert, *Fundens ardentibus extis.* Quanquam alij pro parte totum velint: vt per exta totum animal intelligatur.

C

28 *Ecce autem primi sub lumina solis & ortus,*
Sub pedibus mugire solum, & iuga cæpta moueri
Syluarum, visæque canes vlulare per vmbram,
Aduentante dea. Procul, ô procul este profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco.
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.
D *Tantum effata furens antro se immisit aperto.*
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.

Primi sub lumina solis & ortus. Atqui hæc sacra per noctem fiebant: sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur à medio noctis incipere. Illo autem loco quo dicit, Nox ruit Ænea: non *venit*, sed *finitur* significat. Quanquam alij dicunt sacra hæc à media die incipere: & perduci vsque ad mediam noctem. Quod si est *nox ruit*, potest *venit* significare. *Visæque canes vlulare.* Ita numinis ostendebatur aduentus. *Canes* autem furias dicit Lucanus, *Stygiasque canes in luce superna Qestituam.* Sicut etiam diximus supra. *Vlulare* autem & canum & furiarum
E est. *Aduentante dea.* Ipsa scilicet Proserpina. *Prophani* Qui non estis initiati. *Totoque absistite luco.* Hoc est, non tantum à spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedite. *Inuade viam.* Ingredere. *Furens.* Deo plena: aut certe similis furenti.

29 *Dij quibus imperium est animarum, vmbræque silentes,*
Et chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia late,
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res alta terra & caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per vmbras,
F *Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.*
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in syluis, vbi cœlum condidit vmbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

Dij quibus imperium est animarum. Plenus locus alta sapientia: de qua varie differunt Philosophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: vt, Hac animas ille euocat orco Pallentes: alias

sub tartara tristia mittit. Item per alios transferri: vt, Nauita sed tristis. Per alios purgari, vt, Aliæ panduntur inanes Suspensæ ad ventos. Per alios vero ad summa reuocari: vt, Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno. Sciens ergo de deorum imperio varias esse opiniones, prudentissime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronem, id est magistrum suum Epicureum sequitur. Huius autem sectæ homines nouimus superficiem rerum tractare, nunquam altiora disquirere. *Vmbræque silentes.* Secreta inferorum semper silentia. Nam hominum vmbræ loquuntur. Hinc est, Quæ sacra silentia norunt. Inuocat autem summum bonum quod in silentio constare manifestum est. *Et Chaos, & Phlegethon* Elementorum confusio. Inuocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confusione. Per Phlegethonta inferorum fluuium, ignem significat. Nam πῦρ Græce, Latine ignis est, vnde secundum Heracletum cuncta procreantur: & re vera sine calore nihil nascitur: adeo vt de Septentrione dicat, Sterili non quicquam frigore gignit. *Loca nocte silentia late.* Aut hoc est quod supra ait, Vmbræque silentes: aut vult ostendere esse partem mundi, in qua perpetuæ sunt tenebræ. Cum enim probatum sit quod legimus, Et minima contentos nocte Britannos, sphæræ exigit ratio vt e contrario sit regio noctibus vacans. *Sit mihi fas audita loqui.* De alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. *Sit numine vestro* Concedatur à vestro numine. *Alta terra, & caligine mersa.* Bene iunxit. Ex terris enim caligo procreatur, id est vmbra. *Obscuri sola sub nocte.* Aut Hypallage est Sub obscura nocte solitudinibant, aut Sub sola nocte, id est vbi nihil aliud est præter noctem. *Domos vacuas.* Nostri mundi comparatione. Simulachra enim illic sunt quæ mania esse non dubium est. *Inania regna.* Inanium: per quod ostenduntur vacua. *Inceptam.* Alij *incertam* legunt: illuc tamen recurrit. Nam incertum, incipientem, id est minorem significat. *Luce maligna.* Obscura. Nam malignũ est proprie angustum: vt, Aditusque maligni, id est minores, obscuri. Sane sciendum Lunæ licet minoris, commemoratione ostendere eum fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicturus est, videre non poterant. *Vti.* Quando. nam non est loci: sed temporis. *Nox abstulit atra colorem.* Hoc & videmus, & tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Vnde & apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos Academici vna repugnant. Nam squamas piscium lucere per noctem comprobatur.

Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci
Luctus, & vltrices posuere cubilia curæ:
Pallentesque habitant morbi tristisque senectus,
Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas,
Terribiles visu formæ, lethumque, laborque:
Tum consanguineus lethi sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Vestibulum. Vt Varro dicit, Etymologiæ non habet proprietatem: sed fit pro captu ingenij. Nam *vestibulum*, vt supra diximus, dictum ab eo quod ianuam vestiat. Alij dicunt à Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestæ limen est consecratum. Alij dicunt ab eo quod nullus illic stet. In limine enim solus est transitus: quomodo velanus dicitur non sanus: sic vestibulum, quasi non stabulum. *Faucibus orci.* Deum posuit pro loco: vt Iouem dicimus, & aerem significamus. Horatius *Manet sub Ioue frigido venator.* Orcum autem Plutonem dicit. nec enim per Charontã possumus intelligere inferos dictos, quia minor potestas pro imperio nunquam ponitur, sed illa quę tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam *Orcus* idem est Pluton vt in Verrinis indicat Cicero dicens, *Vt alter Orcus venisse Aetnam: & non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur.* Alibi ait, *Quia Ditem patrem emersisse ab inferis putant* Dicimus autem & hic Dis: & hic Ditis. *Luctus & vltrices posuere cubilia curæ.* Ea dicit esse in aditu inferorum, quæ vicina sunt morti: aut quæ post mortem creantur: aut quæ in morte sunt, vt pallorem. Luctus enim per mortem est. *Curæ.* Conscientiæ: quæ puniunt semper nocentes. *Tristis.* Seuera, quæ gignit seueritatem. *Iudex t istis & integer. Consanguineus lethi sopor.* Secundum Homerum. *Turpis egestas.* Quæ turpes facit: & quasi harum rerum imagines facit, quas dicit esse apud inferos. Ideo quia in quem ista concurrent, sit mortalis necesse est. Vnde deos immortales dicunt: quia ista nõ sentiunt, quibus mors creatur. *Terribiles visu formæ.* Omnes scilicet quas supradixit. *Consanguineus lethi sopor.* Secundum Homerum. Sol, iuxta illud Dulcis & alta quies placidæque simillima morti.

A morti. *Mala mentis Gaudia.* Generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret malæ mentis gaudia. Vt cum male fecerunt gaudeant. *Mortiferumque aduerso in limine bellum.* Mire cum omnia in vestibulo, bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla maior est mortis causa, quam bellum: & est familiare epitheton. *Eumenidum thalami.* Furiæ nunquam nupserunt. Vnde thalamos accipiamus habitationum loca, in quibus natæ sunt. Alij thalamos dicunt, qui facti sunt authoribus furiis: sed non procedit, quia ait Terribiles visu formæ, vt non videatur esse contrarium: quia furias paulo post alibi dicit esse. Nam possunt hic natæ esse, & alibi manere, & alibi officium exercere pœnarum. *Vittis innexa.* Vt, Scissa comam, & Oculos suffusa.

B
In medio ramos annosaque bracchia pandit
Vlmus opaca, ingens, quem sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum:
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerna,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, & forma tricorporis vmbræ.
C
Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Æneas, strictamque aciem venientibus offert.
Et ni docta comes tenueis sine corpore vitas
Admoneat volitare caua sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diuerberet vmbras.

In medio. Aut vestibulo: aut absolutum est, & intelligimus hanc esse eburneam portam per quam exiturus est quæ res hæc omnia indicat esse simulata, si & ingressus & exitus simulatus est & falsus. *Vlmus opaca ingens.* Distinguenda sunt ista propter duo epitheta. *Pandit.* Non aperit, sed expandit, i. extendit, & dicunt quidam pandit ab eo quod est aperit venire, nam quod apertum, est latius diffusum: hinc est, Patulæ recubans sub tegmine fagi. *Vulgo.* Passim, cateruatim, an vulgo ferunt? *Vana tenere.* Vtrum κατ' ἐξοχήν, an quæ ex his vana sunt, & duo somniorum genera putantur, vnum de cœlo, vt, Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis Anchisæ, quod est verum: aliud ab inferis quod est vanum. *Foliisque sub omnibus.* Qui de somniis scripserunt, dicunt quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. Vana autem ideo, quia ab inferis. nam vera mittunt superi. Homerus, ἡ γὰρ τ' ὄνειρ' ἐκ Διός εἰσι somniũ de Ioue. *Centauri in foribus stabulant.* Bene in foribus: quia ea quæ contra naturam possunt creari, statim pereunt. *Stabulant* autem habitant: & vsurpatiue dixit, vt populat, luctat: nã stabulor dicimus. Et bene allusit: quia ex parte equi sunt. Centauri autem Ixionis & Nubis filij sunt. Ixion enim amatam Iunonem de stupro interpellauit. Illa confessa Ioui est: & eius voluntate Nubem in suam formam
E conuersam obtulit, vnde feruntur nati esse Centauri. *Scillæq; biformes.* Bene plurali vsus est numero. Nam Scylla filia Nisi, secundum alios in auem conuersa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut hæc in Siciliæ freto. Dictum autem est per poetæ scientiam vel licentiam. Quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt, nanque in auem cõuersa est, nihil terroris habet: Harum sane fabulæ in Bucolicis plenius narratæ sunt. *Centum geminus Briareus.* Centies duplex: secundum fabulas ipse etiam dictu est Ægeon. Qui, vt nonnulli tradunt, pro diis aduersus Gigantes bella gessit, vt vero alij adfirmant, cõtra deos pugnauit, eo maxime tempore quo inter Iouem & Saturnum de cœlesti regno certamen fuit, vnde eum à Ioue fulmine ad inferos tradunt esse trusum. Alij dicunt cum Iuno & Minerua & Neptunus cæteriq; dij Iouem ligare vellent, à Thetide Briareum adhibitum, Iouem vinculis exemisse. *Ac bellua*
F *Lernæ.* Hydram dicit serpentem inmanis magnitudinis, quæ fuit in Lerna Argiuorũ palude: sed Latine Excetra dicitur, quod vno cæso tria capita excrescebant. Cum sæpe amputata triplarentur ammoto ab Hercule incendio cõsumpta narratur, cuius felle Hercules sagittas suas tinxisse dicitur. Sed constat Hydram locum fuisse euomentem aquas vastates vicinam ciuitatem: in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit: quib. siccis clausit meatus. Nã Hydra ab aqua dicta est, id est ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Potuisse autẽ hoc fieri ille indicat locus, vbi dicit, Omne per ignem Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor. Et vtrum hic distinctio plena sit, an horrendum stridens inferioribus iungendum sit, stridere enim bene Chimeræ

datur,quæ & serpentes habet & flammas.*Horrendum stridens.* Pro horrende,aduerbium qualitatis deriuatum in nomen.*Flammisque armata Chimæra.* Titonis & Cheldriæ filia, ore leo,postremis partibus,draco:media,capra secundum fabulas fuit. Re vera autem mons est Siciliæ: cuius hodieque ardet cacumen,iuxta quod sunt leones:media autem pars huius pascua habet quæ capreis abundant,ima vero montis serpentibus plena sunt.Hunc Bellerophontes habitabilem fecit,vnde Chimæram dicitur occidisse.*Gorgones.* Hæ Gorgones Forci filiæ tres fuisse dicuntur, extrema Africa circa Atlantem montem,quæ omnes vnũ oculũ habebant,quo inuicem vtebantur,quarũ nomina hæc fuerũt Stheno,Edryale,Medusa:sed Medusa erecta fauore Neptuni, ausa est crines suos Mineruæ capillis præferre, qua re indignata dea,crines quib. amatori maxime placuerat in serpentes vertit,eãque excidi à Perseo fecit luminibus orbatã, fecitque vt quisque caput eius vidisset verteretur in saxum,sed Perseus,Iouis,& Danaes filius, cum ad eam occidẽdam volaret præ se scutum ferens speculi candore perlucidum,sic Minerua monstrauerat,in vmbra eius vidit caput Gorgonæ,& ita auersus accedens id amputauit,quod cum ad Polydoten regem pertulisset,nique negaret id eius virtute confectum,conspicuum id regi fecit,cuius cõspectu ille in saxum mutatus est quod in Serifo insula hodieque ostenditur: Serenus tamen Poeta dicit Gorgonas puellas fuisse vnius pulchritudinis,quas cum vidissent adolescẽtes,stupore torpebant:vnde fingitur quod si quis eas vidisset,vertebatur in lapidem.Sane quidam dicunt versus alios hos à Poeta hoc loco relictos,qui ab eius emendatoribus sublati sunt.

Gorgonis in medio portentum immane Medusæ,
Viperea circum ora comæ, cui sibila torquent,
Infamesque rigent oculi,meritoque sub imo
Serpentum extremis nodantur vincula caudis.

Harpyiæque. Aut iam mortuas intellige:aut secundum Platonem,& alios,simulachra licet viuarum,illic fuisse.Nam dicunt esse omnium rerum idæas quasdam,id est imagines:ad quarum similitudinem procreantur vniuersa.Hinc est quod in Statio Amphioraus Plutoni dicit, *Omnibus finitor rerum vidêrũ mihi vero & fator.* Harum autem simulachra bene apud inferos sunt: quia esse dicuntur & furiæ.*Tricorporũ vmbræ.* Etili & Geryonis.*Offert.* Non ad feriendum,sed ad repellendas vmbras.Vnde & offert dixit:sacerdos autem ferire prohibet.

32 *Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas:*
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges
Æstuat,atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas,& flumina seruat
Terribili squallore Charon:cui plurima mento
Canicies inculta iacet:stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:
Ipse ratem conto subigit,velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba
Iam senior:sed cruda deo viridisque senectus.

Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas. Sequitur illud Pythagoricum dicens, tenuisse eos viam post errorem syluarum, quæ vel ad vitia vel ad virtutes, vt diximus, ducit. *Tartarei Acherontis.* Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro:huius æstuaria Stygem creare.De Styge autem nasci Cocyton:& hæc est mythologia.Nam Physiologia hoc habet,Quia qui caret gaudio,sine dubio tristis est.Tristitia autem vicina luctui est,qui procreatur ex morte. Vnde hæc esse apud inferos dicit. *Cocyto eructat arenam.* In Cocytum: scilicet per Stygem. *Has horrendus aquas.* Propter tria flumina. *Portitor.* Proprie qui portat: abusiue etiam qui portatur portitor dicitur, sicut vector.*Terribili squallore.* Id est terribilis squalloris.*Charon.* κατ' Antiphrasin,quasi Acharon. *Canicies inculta iacet.* Veteres enim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, vt nonnullas videmus statuas.Ideo dixit Inculta mento canicies.*Stant.* Horrent.Et est polysemus,hoc est multiplicatio sermonum,vt diximus supra. *Subigit.* Subagit,sursum agit, regit. Et est polysemus sermo. Nam *acuit* significat: vt, Subiguntque in cote secures.Et *compellit*: vt,Subigitque fateri.*Velisque ministrat.* Aut pro vela:& est septimus.Aut velis obsequitur:& est datiuus. *Ferruginea.* Ni-

A *nea.* Nigra, trifti. Nam lugubrem oſtendit dicens. Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit. *Corpora cymba.* Omne quod poteſt videri, corpus dicitur. vnde paulo poſt diſcretionem fecit, dicens, Corpora viua nefas Stygia vectare carina. *Iam ſenior.* Aut pro poſitiuo poſuit: aut vt diximus, ſenior, eſt virens ſenex: vt iunior, intra iuuenem eſt: quam rem à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. *Cruda deo, viridiſque ſenectus.* τὸ ὠμὸν Ideo cruda & viridis, quia in deo: & bene viridis *

B 33 *Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,*
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm Heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis iuuenes ante ora parentum:
Quam multa in ſyluis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum:
Tendebantque manus ripæ vlterioris amore.
Nauita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos:
C *Aſt alios longe ſummotos arcet arena.*

Autumni frigore primo. Extremitatem vult oſtendere: quod ait Iuuenalis, *Iam lethifero cedente pruinis Autumno.* Nam eius prima pars feruet: vt, Totoque Autumni incanduit æſtu. Sane ſciendum ſecundum Plinium folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor æſtatis calore inuenitur exhauſtus. *Ergo cadunt,* non quia tunc ſiccari incipiunt: ſed quia tunc eis iam deeſt humor. *Glomerantur aues.* Bene rebus volitantibus animas comparauit, quæ & ipſæ volant. *Immittit apricis.* Quaſi ἀέρι εὐκράτῳ, id eſt ſine frigore, vt diximus ſupra. Vnde nonnulli & Africam dictam volunt. *Primi tranſmittere.* Figura Græca eſt: vt primi tranſirent. *Triſtis.* Aſper, & miſerabilis, ſeuerus.

D 43 *Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)*
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada liuida verrunt?
Olli ſic breuiter fata eſt longæua ſacerdos:
Anchiſa generate, deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
E *Dij cuius iurare timent & fallere numen.*
Hæc omnis quam cernis, inops inhumataque turba eſt:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admiſſi, ſtagna exoptata reuiſunt.

F *Æneas.* Ordo eſt, Æneas ait, dic ô virgo. cætera per parentheſim dicta ſunt, id eſt per ſuppoſitionem. *Quo diſcrimine.* Qua differentia. *Ripas hæ linquunt.* Repulſæ ſcilicet, non tranſeuntes. *Vada liuida.* Nigra. Et liuidum, inuidum, non niſi apud neotericos inuenimus. Lucanus, *Liuor edax tibi cuncta negat, genteſque ſubactas. Longæua ſacerdos.* Sibyllam Apollo pio amore dilexit: & ei obtulit poſcendi quod vellet arbitrium. Illa hauſit arenam manibus: & tam longam vitam poposcit. Cui Apollo reſpondit id poſſe fieri, ſi Erythræã (in qua habitabat) inſulam relinqueret, & eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit: & illic defecta corporis viribus vitam in ſola voce retinuit. Quod cum ciues eius cognouiſſent, ſine inuidia, ſine miſeratione commoti, ei epiſtolam miſerunt creta antiquo more ſignatam: qua viſa, quia erat de eius inſula, in mortem ſoluta eſt. Vnde nonnulli hanc eſſe dicunt, quæ Romana fata conſcripſit, quod in

censo Apollinis templo, inde Romam allati sunt libri, vnde hæc fuerat. *Deûm certissima proles.* Ex eo quod subire inferos potuit. Ideo autem *certissima*, quia multi ad gloriam generis simulant se A
numinum filios: vt Romulus ex Marte. Alexander ex Ioue Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule, Salue vera Iouis proles. *Et fallere numen.* Vt supra diximus, siue propter Victoriæ fauorem Stygis filiæ. Nam dicitur statuisse Iupiter, vt si quis fefellisset eius numen, vno anno & nouem diebus ab Ambrosio & Nectare prohiberetur. Ratio autem est quam supra diximus. Ideo per Stygem dij iurant, quia tristitia contraria est æternitati. *Inops inhumataque turba est.* Duo dicit, id est nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. Inopem enim dicit sine pulueris iactu (nam *ops* terra est) id est sine terra, sine humatione. Vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam & Deiphobi vmbra transuecta est, cui Æneas cenotaphium fecit: vt, Hunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem Constitui. Bene
autem sepultos, id est fletos. Nam sine fletu sepultura non est. Vnde legimus, Inhumata, insletaque turba. Facit supradicta flumina transire, quibus luctus nomen imposuit. *Centum* autem *annos* ideo dicit, quia hi sunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis potest anima transire ripas, id est ad locum purgationis venire, vt redeat rursus in corpora. Sane sciendum, quia cum terram dicimus, hæc ops facit: si Nympham dicamus, hæc Opis: si diuitias, hæ opes numero tantum plurali. *Rauca fluenta.* Aut rheumata dicit: aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur. *Sedibus ossa quierunt.* Id est prius, quam corpus in naturam suam redeat, id est in terram. *Stagna exoptata reuisunt.* Lethæi scilicet fluminis.

35 *Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,* C
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, & taortis honore carentes,
Leucaspen, & Lycia ductorem classis Orontem:
Quos simul a Troia ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aqua inuoluens nauemque virosque.

Vestigia pressit. Scilicet cogitatione tardatus, & intentionem constantis ostendit. *Putans.* Reputans, cum animo pertractans. *Sortemque animo miseratus iniquam.* Iniqua enim sors est puniri propter alterius negligentiam. Nec enim quis culpa sua caret sepulchro. Bene autem *animos*: D
quasi re præsaga, vt alibi, Præsaga mali mens. Ipse enim Æneas insepultus iacebit: vt, Mediaque inhumatus arena. *Mortis honore.* Sepultura: vt, Quisquis honos tumuli. *Ductorem classis* Apertum exemplum classem dici etiam vnam nauem. Nam legimus, Vnam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem. *Auster.* Hic distinguendum.

36 *Ecce gubernator sese Palinurus agebat,*
Qui Libyco nuper cursu, dum sydera seruat,
Exciderat puppi mediis effusus in vndis.
Hunc vbi vix multa mœstum cognouit in vmbra, E
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age, namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc vno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumen, finesque canebat
Venturum Ausonios, en hæc promissa fides est?

Sese agebat. Sese agere, est sine negotio incedere. *Qui Libyco nuper cursu.* Bene Libyco. Nauigatio enim non a diuerticulo: sed ab inuentione accepit nomen. *Effusus in vndis.* Archaismos F
est: quanquam Donatus esse ordinem velit, dum seruat sydera in vndis mediis. *Multa mœstum cognouit in vmbra.* Prudentiores dicunt animas recedentes a corporibus, sordidiores esse donec purgentur: quæ purgatæ incipiunt esse clariores. Vnde ait paulo post, Donec lõga dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit Æthereum sensum: atq. aurai simplicis ignem, id est non vrentis, vt est Solis. Inde est quod aliæ animæ Lunarem circulum, quæ solstitialem retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obscura vmbra circumdatum dicit: & vix agnitum, qui nec ad loca quidem perueuerat purgationis, sicut etiam

alibi

A alibi de Didone dicturus est, Agnouitque per vmbram Obscuram. *Quis te Palinure deorum.* Quis deus debuit dicere: sed Græce dixit τίς θεῶν. *Eripuit nobis?* Bene nobis. Gubernator enim communi perit periculo. *Sub æquore mersit?* Tmesis est, Medio æquore summersit. *Dic age.* Hortantis aduerbium est. vnde est & age ista, & age facite. *Venturum Ausonios.* καὶ τὰ ἑπόμενα. intelligimus.

37 *Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,*
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum multa vi forte reuulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam:
B *Præcipitans traxi mecum. maria aspera iuro,*
Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis excussa magistro,
Deficeret tantis nauis surgentibus vndis.
Treis Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab vnda.
Paulatim adnabam terræ, & iam tuta tenebam:
C *Ni gens crudelis madida cum veste grauatum,*
Prensantemque vncis manibus capita aspera montis,
Ferro inuasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.

Cortina. Cortina dicta est, aut quod cor teneat: aut quod tripos septus erat corio serpentis, vt supra dicitur: aut certe secundum Græcam etymologiam ὅτι τῶν κόρων τίνει, id est quod extendit puellam: vt, Maiorque videri. *Nec me.* Hic distinguendum, ne sit contrarium. enam ùm somnus deiecit. Quanquam alij frustra dicant, quod credebat Phorbantem: cum extinctis diuinandi sit
D concessa licentia: & nunc iam sciat somnum fuisse. *Nanque gubernaclum.* Vt sit verisimile, quod post triduum tetigit litus Italiæ. *Præcipitans.* Dum præcipitaret. *Maria aspera iuro.* Aut recreatio est: vt, Iliaci cineres. Aut certe iurat, quasi nauita, per maria. *Spoliata armis.* Propter amissionem gubernaculi. *Excussa magistro.* Noue dixit, de qua fuerat magister excussus. *Surgentibus vndis.* Non quia tempestas fuerit fauente Neptuno: sed tumens fuisse significat. Nec de Æneæ peritia desperauit: sed propter perditum gubernaculum. *Hybernas.* Asperas: & retulit ad affectum natantis. *Adnabam.* Et hic distingui potest, paulatim adnabam, vt sequentibus iungatur, terræ iam tuta tenebam. *Gens crudelis.* Lucanorum, Et dicit eum à Velienſibus interemptum: vt, Portusque require Velinos. Sane iciendum Veliam tempore quo Æneas ad Italiam venit nondum fuisse. Ergo anticipatio est, quæ vt supra diximus, si ex poetæ persona fiat, tolerabilis est: si autem per a-
E lium vitiosissima est, vt nunc de Palinuro ait: quanquam alij ad diuinandi scientiam referant: quasi ab vmbra dictum. Velia autem dicta est à paludibus quibus cingitur, quas Græci ἕλη dicunt. Fuit ergo Helia: sed accepit Digammon. & facta Velia, vt Enetus, Venetus. *Montis.* Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons improbus actu: pro saxo. E contrario, Saxi de vertice pastor: pro montis. Nam sunt ista reciproca. *Me fluctus habet.* Quia secundum Philosophos corpus solum nostrum est, quod nobiscum oritur, nobiscum perit. Anima enim generalitatis est: & adeo non est nostra, vt etiam in alia corpora plerunque transeat. Ergo *me*, corpus meum: quod est hominis proprium. Est autem Homeri, αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ ἐλεαίρει θυμὸς ἀνίαις.

F 38 *Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,*
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis: aut tu mihi terram
Inyice (nanque potes) portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine diuûm
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)

Da dextram misero, & tecum me tolle per vndas,
Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam. A

Cœli iucundum lumen. Bene *iucundum* addidit. Est enim etiam apud inferos, sed non iucundum. *His inuicte malis.* Qui inferos subire potuisti. His autem, ac si diceret quæ cernis. *Terram inice* Bene ante maius petit, vt vel hoc impetraret. Terræ autem iniectio secundum pontificalem ritum poterat fieri & circa cadauer, & circa absentium corpora quibusdam solennibus sacris. *Nanque potes.* Quia vbique eum rerum diuinarum inducit peritum. *Si qua via est.* Si est vlla ratio. *Diua creatrix.* Rerum omnium generaliter. *Innare.* Nauigare: more suo. *Da dextram.* Præsta auxilium. Vmbra enim nunquam tenetur: vt. Ter frustra compressa manus effugit imago. *Sedibus vt saltem.* Vt saltem in morte requiescam sedibus placidis. Et bene: quia nautæ semper vagantur. B

36 *Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:*
Vnde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque seuerum
Eumenidum aspicies? ripamve iniussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando:
Sed cape dicti memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes
Prodigiis acti cœlestibus ossa piabunt, C
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

Tam dira cupido. Cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna: vt, An sua cuique deus fit dira cupido? *Seuerum.* Tristem, & hæc reciproca sunt, vt contra iudex tristis, & integer, id est seuerus. *Eumenidum* autem, circa quem habitant Eumenides, per Antiphrasim dictæ. *Ripamve iniussus abibis.* Abeo intus eo, sicut supra diximus: quanquam alij *adibis* legant. *Desine fata deum flecti sperare precando.* Fata quæ semel decreuerunt. & locutus est secundum Epicureos qui dicunt. Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. *Duri casus.* Impossibilis ad mutationem. *Longe lateque per vrbes.* De historia hoc traxit. Lucanus enim pestilenti laborantibus, respondit oraculum manes Palinuri esse placandos. ob quam rem non longe à Velia & lucum, & tumulum cenotaphion dederunt. *Prodigiis acti cœlestibus.* Compendiose & pestilentiam ortam, & petitum significauit oraculum. *Piabunt.* Placabunt, expiabunt. *Æternum.* In æternum: & est aduerbium. *Palinuri* Plus est quam si tuum diceret. *Parumper.* Id est paulatim lætari cœpit. Spem enim solam non præsens acceperat beneficium. Vnde bene dictum est: quasi ab eo magna moderatione dolor recessit. Alij parumper, valde parum volunt. *Gaudet cognomine terra.* Nominis sui similitudine. Facit autem hic & hæc cognominis. nam in Plauto lectum est, cum vna de Bacchidibus diceret, *Illa mei cognominis fuit.* Quod autem communi genere in e misit ablatiuum, metri necessitas fecit. D E

40 *Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque propinquant.*
Nauita quos iam inde vt Stygia prospexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis, F
Fare age quid venias: iam istinc & comprime gressus:
Vmbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Theseа, Pirithoumque,
Dis quanquam geniti, atque inuicti viribus essent.

Tartareum

A *Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit,*
Ipsius à solio regis traxitque trementem:
Hi Dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Nauita. Epenthesis: vt, Mauors. *Inde vt Stygia prospexit ab vnda.* Vt, Siculo prospexit ab vsque Pachynno. Et hinc ostenditur quod diximus iuncta esse hæc tria, Acheronta, Stygem, Cocytum. De his autem nascuntur alia: vnde est, Et nouies Styx interfusa coercet. *Per tacitum nemus,* Aut solum: aut ipsi taciti, id est tacite. *Aggreditur dictis.* Hoc sermone ostendit iratum. *Quisquis es armatus.* Bene à perscriptione cœpit: ac si diceret, nihil pium molitur armatus. *Quid venias.*
B Cur? nam aduerbium est. *Iam istinc.* A loco in quo es. *Corpora viua.* Quia vt supra diximus, sunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur, id est vmbræ. *Me sum lætatus euntem.* Lectum est & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos descendit, Charon territus eum statim susceptit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo non lætatus, scilicet propter supplicium suum. Sane Alcidem volunt quidam dictum ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est à virtute, quod non procedit: quia à prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitrionis. Et scimus agnomina ab accidentibus dari. *Quanquam.* Ac si diceret, hoc in te nondum probaui, scilicet per simulationem. Nam nouerat. *In vincla petiuit.* Hercules à prudentioribus, mente magis quam corpore fortis inducitur, adeo vt duodecim eius labores referri possint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei assignantur propter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur traxisse ab inferis Cerberum, hæc ratio est: quia omnes cupiditates & cuncta vitia terrena con-
C tempsit, & domuit. Nam Cerberus terra est, quæ est consumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus est quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans. Vnde legitur Ossa super recubans. Nam ossa citius terra consumit. *Ipsius à solio regis.* Atque Cerberus statim post flumina est: vt, Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perlonat. Nam illic quasi est aditus inferorum. Solium autem Plutonis interius est. Ergo aut ad naturam canum referendum est, qui territi ad dominos confugiunt: aut solium pro imperio accipiendum est. Vt alibi arces pro imperio posuit: vt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum: cum Indi vsque ad primos venerint fines, non vsque ad arces. *Hi dominam Ditis.* Aut de Græco tractum est, quia vxorem δεσπότιν dicunt: aut Ditis thalamo, dominam Charon ad se retulit.

D 431 *Quem contra breuiter fata est Amphrisia vates:*
Nulle hic insidiæ tales: absiste moueri:
Nec vim tela ferunt. licet ingens ianitor antro
Æternum latrans exangues terreat vmbras:
Casta licet patrui seruet Proserpina limen.
Troius Æneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,
E *At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)*
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.

Amphrisia vates. Apollinea: & est longe petitum epitheton. Nam Amphrisus fluuius est Thessaliæ, circa quem Apollo spoliatus diuinitate à Ioue irato Admeti regis pauit armenta: ideo quia occiderat Cyclopas fabricatores fulminum, à quibus fulminibus Æsculapius extinctus est Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia reuocauerat. *Nec vim tela ferunt.* Ac si diceret, tantum repellunt. *Licet.* Fas est. & est concedentis aduerbium, sicut *Esto. Æternum.* Aduerbium est, vt supra: & subauditur bis, & æternum latrans, & æternum terreat, id est semper latrans. *Patrui.* Quia Iouis est filia ex Cerere. *Seruet.* Obtineat, custodiat, inhabitet, vt, Sola domum & tantas seruabat filia sedes. *Troius Æneas.* Id est à diis originem ducens. *Pietate insignis &*
F *armis.* Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iuppiter: aut ardens euexit ad æthera virtus. *Erebi.* Erebus proprie est pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nam ad Elysium non nisi purgati perueniunt: vnde est, pauci læta arua tenemus. Hinc fit vt quæratur an animæ de Elysio in corpora possint redire? & deprehensum est non redire, quia per purgationem carent cupiditate. *Si te nulla mouet.* Necessitate vult persuadere, quia scit manes nulla re flecti: vt, Scirent si ignoscere naues. *Pietatis imago.* Pietas per Periphrasim dicta, vt, Vis Herculea, id est Hercules. *Aperit.* Nudat: vt, Aperire procul montes ac voluere fumum.

42 *Nec plura his. ille admirans venerabile donum*
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam aduertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alueo
Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluuium incolumes vatemque virumque,
Informi limo glaucaque exponit in vlua.

Nec plura his. Nec est aliquid vlterius dictum vel à Sibylla, vel à Charonte post ramum visum. *Fatalis virgæ* Vt secutum est, Si te fata vocant. *Longo post.* Aut aduerbium, aut præpositio antique posita. *Iuga.* Græce dixit. ζυγὰ enim dicunt quæ transtra nominamus. *Laxatque foros.* Tabulata vacuat: vt supra, Et campos iubet esse patentes. Multitudine enim remota quasi laxantur spatia. *Alueo.* Fluminis scilicet. & per Synæresim *aluo* facit. *Ingentem Æneam.* Bene hunc solum dicit, vt per transitum ostendat purgatioris animi homines etiam corpora habere leuiora: quod de Sibylla vult accipi. *Sutilis.* Iuncta, per quod fragilem ostendit. *Tandem.* Aut propter pondus Aeneę, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: aut propter cœni densitatem. *Informi limo.* Magno, sine forma. *Vlua.* Herba palustris.

43 *Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci*
Personat, aduerso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Obiicit: ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam: atque immania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis vndæ.

Personat. Aut personare facit: aut per regna sonat: & quia de anima dicturus est, bene facit ante Cerberi commemorationem consumptoris corporum. Lucanus, *Qui viscera sæuo Spargis nostra cani.* Tunc enim animæ locum suum recipiunt cum fuerit corpus absumptum. *Horrere videns iam colla colubris.* Fingit enim pro pilis habere serpentes: & est Hypallage. In collo eius horrebant colubræ. *Offam.* Hinc est & diminutio ofella: sed *f* non geminat. In diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod autem ait *melle*, alluſit ad corpora quæ plerunque cum melle obruuntur. *Totoque ingens extenditur antro.* Per hoc magnitudo eius ostenditur: sicut ait in tertio de Polyphemo. *Occupat Æneas aditum.* Raptim ingreditur. *Sepulto.* Dormiente sine pulsu, id est motu. *Euadit.* Modo transit. *Irremeabilis vndæ.* Aut perpetuum est epitheton, vt diximus supra, vt sit magnæ pietatis & meriti, quod ipsi concessum sit reuerti, aut ipsi etiam Aeneæ irremeabilis. Nam per aliam egressus est portam: vt Portaque emittit eburna.

44 *Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,*
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes, & ab vbere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ sine iudice sedes.
Quæsitor Minos vrnam mouet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca qui sibi letho
Insontes peperere manu, lucemque perosi

Proie-

A *Proiecere animas. quam vellent æthere in alto*
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores:
Fata obstant, tristique palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfusa coërcet.

Continuo audiæ voces. Nouem circulis inferi cincti esse dicuntur: quos nunc exequitur. Nam primum animis infantum tenere. Secundum, eorum qui sibi per simplicitatem adesse nequiuerunt. Tertium, eorum qui euitantes ærumnas se necarunt. Quartum, eorũ qui amauerunt. Quintum, virorum fortium esse dicit. Sextum nocentes tenent qui puniuntur à iudicibus. In septimo, animæ purgántur. In octauo, sunt animæ ita purgatæ, vt redeant. In nono, vt iam non redeant,
B scilicet in campo Elysio. *Vagitus & ingens.* Fletus infantum. *Animæ flentes.* Poetice dixit. Sane ploratus tanquam lachrymarum est: planctus tantum vocum: fletus ad vtrunque pertinet. quæ plerunque confundunt poetæ. *In limine primo.* Quia de prima subrepti sunt vita. *Exsortes.* Expertes, quos Græci ἀκλήρους dicunt *A cerbo.* Immaturo: à pomis translatio est. *Sine sorte.* Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur caussæ, nisi per sortem ordinatæ. tempore enim quo caussæ agebantur conueniebant omnes, Vnde & *Concilium* ait. Et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causlas exequerentur. Vnde est, Vrnam mouet. Iuuenalis. *Gratia fallacis prætoris vicerit vrnam. Quæsitor.* Quæsitores autem sunt
C qui exercendis quæstionibus præsunt. Et notandum quia Minoem, quasi crudelem introducit: quod ei epitheton & Plato & Homerus dant. Nam Aeacus & Rhadamanthus fratres mitiores sunt. *Mœsti loca.* Ideo *mœsti*, quia vt diximus supra secundum Platonem grauiter puniuntur eorum animæ qui sibi inferunt mortem. *Lucemque perosi.* Figurate dixit. Nam perosus illius dicimus. Sane perosus & exosus de eo tantum qui odit dicitur. *Proiecere animas.* Quasi rem vilem. *Et duros perferre labores.* Homerus Achillis vmbram introducit loquentem, & dicentem libentius se apud superos cuncta aduersa tolerare, quam apud inferos imperare. Quod autem ait, *Aethere in alto*, poetice dictum est. Aether enim superius est: sed nostrum habitaculum ætherea vocauit inferorum comparatione. *Fata obstant.* Iura naturæ. *Tristique.* Tristi vnda palus inamabilis: ne si tristis dicamus, duo sint epitheta. *Nouies Styx interfusa.* Quia qui altius de mundi ratione quæsiuerunt, dicunt intra nouem hos mundi circulos inclusas esse virtutes, in quibus & iracundiæ sunt & cupiditates: de quibus tristitia nascitur, id est Styx. Vnde dicit nouem esse circu-
D los Stygis, quæ inferos cingit, id est terram, vt diximus supra. Nam dicunt alias esse purgatiores extra hos circulos potestates.

45 *Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem*
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylua tegit, curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamque Eriphylen,
E *Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit:*
Euadnemque & Pasiphaën, his Laodomia
It comes, & iuuenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato reuoluta figuram.

Partem fusi monstrantur in omnem. Plures vult ostendere eos in quibus libido dominatur. *Lugentes campi.* Quasi lucis egentes: quod & amoribus congruit. *Durus amor.* Immitis, inexorabilis. *Tabe peredit.* Corpore defluente paulatim. *Secreti celant calles.* Amantibus congruit. *Myrtea sylua.* Quæ est Veneri consecrata. *Curæ non ipsa in morte relinquunt.* Hoc est, etiam illic a-
F mant, & habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam de piis dicturus est. Quæ gratia curruum Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. Sane sciendum vt diximus supra loqui eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio tractat. Nihil enim interest quid quis amet, dummodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra vsus sit, vt, Hic quos durus amor: tantum fœminarum ponit exempla. non quod desint viri: sed elegit sexum impatientem ad amandum. tamen paulo post etiam Sichæi facturus est commemorationem.

Hu Phædram. Hæc filia fuit Minois & Pasiphaes vxor Theſei: quæ priuignum Hippolytum amore capta de ſtupro interpellauit: & deſpecta, apud maritum, eum falſi criminis detulit: qui iratus inuocauit Ægeum patrem, vt Hyppolyto currus agitanti immitteret Phocam: quo facto, & Hyppolyto interempto, Phædra amoris impatientia laqueo vitam finiuit. *Procrínque.* Filia Iphidi, vxor Cephali fuit, qui cum venandi ſtudio teneretur, labore feſſus, ad locum quendam adire conſueuerat: & illic ad ſe recreandum Auroram vocare. Quod cum ſæpe faceret, amorem in ſe mouit Auroræ, quæ ei canem velociſſimum Lælapam nomine donauit: & duo haſtilia ineuitabilia: eumque in amplexus rogauit. Ille reſpondit iuſiurandum ſe habere cum coniuge mutuæ caſtitatis. Quo audito Aurora reſpondit, Vt probes igitur coniugis caſtitatem, muta te in mercatorem. quo facto ille it ad Procrin, & oblatis muneribus impetratoque coitu, confeſſus eſt maritum ſe eſſe: quod illa dolens, cum audiſſet à ruſtico quodam amare eum Auroram, quam inuocare conſueuerat, ad ſyluas profecta eſt, & in frutetis latuit ad deprehendendum maritum cum pellice. qui cum more ſolito Auroram vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit: ſperans Cephalus feram, haſtam ineuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. *Mœſtamque Eriphylen.* Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit: quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto quod ante vxori dederat: qui ductus ad prælium hiatu terræ periit. cuius filius Alcmeon poſtea in vindictam patris matrem necauit: & eſt vt Oreſtes furore correptus. Vituperatus ſane Virgilius quod mœſtam dixerit, quam Stygeren legit, id eſt nocentem. Nam mœſta eſt στυγνή. *Euadnenque.* Vxor Capanei fuit, quæ ſe in ardentem mariti rogum præcipitauit. *Et Paſiphaen.* Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit. *Laodamia.* Vxor Proteſilai fuit: quæ cum maritum in bello Troiano primum periiſſe cognouiſſet, optauit vt eius vmbram videret: qua re conceſſa non deſerens eum, in amplexu eius periit. *Nunc fœmina Cæneus.* Cænis virgo fuit: quæ à Neptuno pro ſtupri pretio meruit ſexus mutationem. Fuit etiam inuulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus fuſtium paulatim fixus in terra eſt: poſt mortem tamen in ſexum rediit. Hoc autem dictum Platonicum illud oſtendit, vel Ariſtotelicum, *Animas per μεταμψύχωσιν ſexum plerunque mutare.*

46 *Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido*
Errabat ſylua in magna, quam Troïus heros,
Vt primum iuxta ſtetit, agnouitque per vmbram
Obſcuram, qualem primo qui ſurgere menſe,
Aut videt, aut vidiſſe putat per nubila Lunam:
Demiſit lachrymas, dulcique affatus amore eſt:

Errabat. Vagabatur. Et bene alluſit: quia & amauerat, & ſe interemerat: vt quaſi incertum eſſet quem circulum poſſet tenere. *Obſcuram.* Recenti morte: vt diximus ſupra.

47 *Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo*
Venerat extinctam, ferroque extrema ſecutam.
Funeris heu tibi cauſſa fui? per ſydera iuro,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Inuitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me iuſſa deûm, quæ nunc has ire per vmbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egêre ſuis. nec credere quiui,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc eſt.

Infelix Dido. Veniali vtitur: & excuſat ſe per neceſſitatem, ne mortis cauſſa fuiſſe videatur. *Verus mihi nuntius.* ἐτήτυμος ἄγγελος intelligendum, quod ſit nuntiatus Didonis interitus. Alij ad ignem retulerunt viſum. Alij ad Mercurium qui ait Certa mori. ſed in neutro eius ei etiam mortis genus eſt ſignificatum: & hinc dicit, Ferroque extrema ſecutam. Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur maſculino. Quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur & maſculini. *Funeris heu tibi cauſſa fui.* Ac ſi diceret, qui fueram ante voluptatis. *Si qua fides tellure*

ture sub ima est. Vbi promissa exitum non habent. Respexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit coniugem. *Quæ nunc has ire per vmbras.* Argumentatur ex eo quod est inferos subire compulsus, inuitum se reliquisse Carthaginem. *Senta situ.* Squallida. Et est translatio à terra inculta. Situs autem proprie est lanugo quædam ex humore procreata. Et fit in locis sole carentibus. *Nec videre quimus.* Argumentationem tetendit: ac si diceret, si credidissem, forte etiam deorum iussa contemnerem. *Siste gradum.* Discedere eam datur intelligi. *Extremum fato quod te alloquor, hoc est.* Aut quia deus futurus est: aut, quod melius est, quia post mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus scilicet, non amantibus datum.

48 *Talibus Æneas ardentem, & torua tuentem*
Lenibat dictis animum, lachrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos auersa tenebat:
B *Nec magis incœpto vultum sermone mouetur,*
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus vmbriferum: coniux vbi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu perculsus iniquo,
Prosequitur lachrymis longe, & miseratus euntem est.

C *Torua.* Pro torue, id est terribiliter. *Lenibat.* Pro leniebat. & antique dixit: vt, Squamis auroque polibant, pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniugationibus imperatiuo *bam* addebant & faciebant imperfectum ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obseruatur: in quarta etiam e additur, vt nutri nutriebat. *Lachrimasque ciebat.* Sibi non Didoni, vel profundebat, aut certe illud dicit, Sermo quidem eius lachrymas exciebat: sed illa immobilis mansit. Tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Aiacis vmbram Vlyssis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis. Nam ciere est proprie alteri fletum mouere. *Incœpto sermone.* A principio orationis. *Dura silex.* Saxi est species: generalitas enim esse non potest sequente specialitate. Nam cautem Marpesiam, Parium lapidem dicit. Marpesos enim mons est Pariæ insulæ. *Tandem.* Quasi diu deliberauerit. *Vmbriferum.* Vmbrosum. Frondosum. *Pristinus.* Prior: quod difficile inuenitur. Nam de hoc sermone quærit & Probus & alij. *Respondet curis.* Aut pari eam diligit affectione: quod in Ænea non fuit qui plus amatus est, & amantem deseruit: vt expressio rei supradictæ sit. *Æquatque Sichæus amorem.* Aut certe respondet curis: par est mortis similitudine. Vtro enim vterque consumptus est. *Prosequitur lachrymis longe.* Oculis eam sequebatur humentibus.

49 *Inde datum molitur iter: iamque arua tenebant*
Vltima, quæ bello clari secreta frequentant.
E *Hic illic occurrit Tydeus, hic inclytus armis*
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ, quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Treis Antenoridas, Cererique sacrum Polybetem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra, læuaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: iuuat vsque morari,
F *Et conferre gradum, & veniendi discere causas.*

Datum molitur iter. Peragit. Datum autem dixit, aut ratione fati, concessum: aut oblatum fortuito, quod τυχὸν dicunt, an iniunctum? *Arua tenebant vltima.* Atqui multa adhuc supersunt: sed dixit quantum ad *y* pertinet literam. In his enim quæ dixit, mista sunt virtutibus vitia. In his autem quæ dicturus est, nocentum pœnas à piorum segregat meritis. Nam inferi (vt dixi-

mus supra) humanam continent vitam: hoc est animam in corpore constitutam. Hæc autem quæ dixit, missa esse manifestum est. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, est tamen vituperabile alienum imperium cædibus occupare. Item amare priuignum, crimen est: virtus, maritum. Alij distinctione mutata dicunt, Tenebant artua, quæ vltima viri fortes frequentant, id est quæ possident vltima. *Hic illic occurrit Tydeus.* Altheæ & OEnei filius quem in bello Thebano Menalippus extinxit. *Parthenopeus.* Hic Atlantis & Martis, siue Melanionis filius rex Arcadiæ fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit. *Adrasti pallentis imago.* Rex Sicyonis Adrastus primo fuit, post Argiuorum socer Tydei & Polynicis. Quod autem ait *pallentis*, aut epitheton est vmbræ: aut illud respexit, quia in bello Thebano consumptis sex ducibus solus aufugit. Fugæ autem comes semper est pallor. *Hic multum fleti.* id est nobiles, quorum mortem magna sequitur lamentatio. *Ad.* Pro apud. *Caduci.* Qui bello ceciderint, id est morui à cadendo. Vnde & cadauera dicta. *Longo ordine.* Ingẽti multitudine, vt, Pueri & pauidæ longo ordine matres: non ad ordinem stantes. Sane *in* minus est, In longo ordine, in ingenti multitudine. *Tremuerunt.* Multi supradictos accipiunt: quod falsum esse Homerus docet, qui eos commemorat. *Cereri sacrum.* Sacratum: nomen pro participio. *Idæumque.* Quem aurigam legimus Priami. *Etiam.* Adhuc: vt, Quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. *Vsque.* Diu: & est aduerbium.

50 *At Danaûm proceres, Agamemnoniaque phalanges,*
Vt videre virum, fulgentiaque arma per vmbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora:
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.

Trepidare. Pro trepidabant. *Ceu quondam petiere rates.* Ostendit vitia nec morte finiri. *Frustratur hiantes.* Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat quod aliis vmbris verba dat: his silentium. Timorem enim exprimit, qui viris quoque adimit vocem: vt, Obstupui, steterunt que comæ, & vox faucibus hæsit. *Deiphobum vidit.* Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. Ad cuius domum primum ire necesse erat, vbi fuerat causa bellorum: vt, Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano superante, domus. *Lacerum.* Pro laceratum. Id est habentem ora dilacerata. *Populata.* Vastata, id est deformia sublatis auribus. *Truncas.* Truncatas. *Inhoneſto.* Fœdo, deformi, turpi, vt Terentius, *Illumne obsecro inhonestum hominem, quem mercatus est here senem, mulierem?*

51 *Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem*
Supplicia, & notis compellat vocibus vltro:
Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeleis optauit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit: mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusa stragis acernum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocaui:
Nomen & arma locum seruant, te amice nequiui
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

Pauitantem. Ne agnosceretur timentem. *Tegentem.* Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? Tegere autem est celare: vt econtra nudare est indicare: vt, Traiectaque pectora ferro Nudauit. *Notis vocibus.* Amicabilibus. *Optauit sumere.* Elegit vt sumeret. *De te.* Pro in te. *Rhœteo in littore.* Vbi erat asylum Aiacis: sicut in Sigæo Achillis. Et bene illic, quasi vbi tutatus esse potuerat. Sane Rhœteum dicitur: & facit Rhœteum. Cythrea à

A tea,à Cythera. *Et arma.* Depicta scilicet. *Seruant.* Obtinent. *Te,*Pro tuum corpus:vt,Nunc me fluctus habet.

52 *Atque hic Priamides: Nihil ô tibi amice relictum est:*
Omnia Deiphobo soluisti, & funeris vmbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersêre malis, illa hæc monumenta reliquit.
Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
B *Egerimus, nostri: & nimium meminisse necesse est:*
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit alus:
Illa chorum simulans, euanteis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnoque grauatum
Infœlix habuit thalamus: pressitque iacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.

C *Omnia soluisti.* Quia constituto tumulo manes vocauit. *Et funeris vmbris.* Sepulturæ meæ vmbris. Nam funus illic esse non potuit, vbi nec cadauer quidem fuerat. *Fata mea: & scelus exitiale Lacænæ.* Secundum Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere. Vnde ista coniunxit fatum & scelus Helenæ, per quæ illi mors contigit. *Monumenta.* Sermo medius, dictus ab eo quod moneat mentem. Vude est hic de malis. Econtra in tertio, Manuum tibi quæ monumenta mearum Sunt puer. *Egerimus. Ri* metri necessitate corripuit. *Meminisse necesse est.* Cicero, cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit. Ergo quia dolet, meminerit necesse est. *Fatalis.* Mortifer. vt, Fatiferumque ensem. *Super ardua venit Pergama.* Aut quod in arce est positus: aut quia detectis muris supra tractus est. *Grauis.* Grauidus. vt, Graues tentabunt pabula fœtas. Supra autem dixerat, Fœta armis. *Euanteis.* Euanteis Phrygias: aliter non stat versus. Euanteis autem Bacchantes: à Libero qui Euan dicitur. Chorum autem ait multitudinem in sacra collectam. *Circunducebat.* Diuisit in duos versus vnam partem: sed ideo quia est composita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis in duos diuidunt versus. *Confectum curis.* Atqui vacauerat gaudiis: sed illud ostendit quod ait Statius, *Stant veteres ante ora metus.* Nam curæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu. Alij hanc ipsam curam volunt: quod habebat coniugem perniciosam maritis. Vnde sequitur: *Egregia interea coniux.* per Ironiam.

53 *Egregia interea coniux arma omnia tectis*
Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem:
E *Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit:*
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo. comes additur vnà
Hortator scelerum Æolides. Dij talia Grajis
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vinum casus, age fare vicissim,
F *Attulerint, pelagi-ne venis erroribus actus?*
An monitu diuûm? an quæ te fortuna fatigat,
Vt tristeis sine sole domos, loca turbida adires?

Vocat Menelaum, & limina pandit. Ante pandit, & sic vocat: vt, Subeunt luco fluuiumque relinquunt. *Id magnum sperans fore munus amanti.* Putauit se vitia præterita præsentibus posse celare, quod etiam sequens indicat versus. *Æolides.* Vlysses: quia vbique talis inducitur. Nam Anticliæ filius est, quæ ante Laërtæ nuptias clam cum Sisypho Æoli filio concubuit. Vnde Vlysses natus est. Hoc ei & in Ouidio Aiax obiicit, *Quid sanguine cretus Sisyphio.* Alij Ilidem

legunt, de quo nusquam legimus. *Si.* Siquidem. *vicissim.* Quia ipsa narrauerat. *Pelagine venis erroribus actus?* Non ad inferos sed ad locum in quo inferorum descensus est: ideſt ad Auernum, si intra terram sunt inferi. Alij altius intelligunt, qui sub terra esse inferos volunt secundum chorographos & geometras qui dicunt terram σφαιροειδῆ esse, quæ aqua & aera sustentatur: quod si est ad Antipodes potest nauigatione peruenirí: quia quantum ad nos spectat, inferi sunt, sicut nos illis. Hinc est quod terram esse inferos dicimus: quanquam illud sit, quia nouem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento allatam ab Antipodibus, quæ habet, *Superi inferis salutem.* qua occasione tractat reciprocum hoc quod diximus supra. Nam prudentiores, etiam animas per μετεμψύχωσιν dicunt ad alterius climatis corpora transire: nec in eo orbe verſari in quo prius fuerint. Vnde ait Lucanus, *Regit idem spiritus artus Orbe alio longæ canitis si cognita vitæ.* Sciendum tamen Homericum esse. Nam & illic Elpenor similiter Vlyssem interrogat. *Sine sole domos.* Non est contrarium, Solemque suum sua sydera norunt. Illud enim de campis Elysiis dicit. A B

54 *Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis*
Iam medium ætherio cursu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterque affata Sibylla est:
Nox ruit Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis vbi se via findit in ambas: C
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hac iter Elysium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne sæui magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris
I decus, i nostrum: melioribus vtere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.

Hac vice sermonum. Hæc sacra, vt diximus supra, præter vnius diei spatium non tenebant. Vnde veretur Sibylla ne inanibus fabulis datum, id est statutum & legitimum tempus teratur. ortus est à sexta diei hora. Ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit auroram cũ quadrigis positam Solem significare. *Breuiterque.* Quod congruit moram obiurganti. *Nox ruit.* Si per diem sacra celebrantur, *ruit* est *imminet*: si per noctem, *finitur. Flendo.* Proprie. nam & lachrymæ & gemitus fuerant. *Findit in ambas.* Compendiosius, quam si quas diceret. Poteramus enim etiam terram sperare. Sic Saluſtius, *Inter secundum atque vltimum bellum Carthaginense*, non ait tertium. *Iter Elysium* Ad Elysium: de quo supra diximus. *Malorum.* Impiorum: vt Multa malus simulans, vna spe lusit amantem. *Impia tartara.* Vbi puniuntur impij. *Ne sæui.* Ne irascere. Terentius, *Ne sæui tantopere*, & antique dictum est. Nam nunc ne sæuias dicimus, nec imperatiuum iungimus aduerbio imperantis. *Explebo numerum.* Vt diximus supra Explebo est minuam. Nam ait Ennius, *Nauibus explebant sese terrasque replebant.* quem Caper secutus cum de præpositione ex tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est, Minuam vestrum numerum. & reddar tenebris. Nam circa Æneam & Sybillam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa viuos. Vnde paulo post, Respicit Æneas subito. Et reliqua Alij *explebo*, male putant complebo esse, vmbrarum scilicet, à quibus discesserat, numerum. Alij explebo numerum, dicunt esse finitum tẽpus statutum purgationi & in corpus recurram: vt hoc sit, *reddarque tenebris.* Nam legimus Clausæ tenebris & carcere cæco: vt sit sensus, Irasceris mihi quasi homo: nonne & ego homo futurus sum? Alij dicunt cur irascerisé in locis his sum quandiu vitæ per vim ereptæ expleam tempus: post tenebris, id est meis sedibus reddar. Sed hæc omnia, congrua loco non esse manifestum est. Non enim intelligere possumus, Sibylla aliud volente, scilicet vt abscederet, Deiphobum ad aliud respondisse. *I decus nostrum.* Aut I decus nostrum, vtere melioribus fatis, inferorum scilicet hac comparatione: quia ait supra, An quæ te fortuna fatigat, Vt tristeis sine sole domos, loca turbida adires? Aut certe, I decus, & fatis vtere nostrum melioribus: id est quam aut ego aut tu habuimus. D E F

55 *Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra*
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro.

Qua

A *Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis*
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta aduersa, ingens, solidoque adamante columnæ:
Vis vt nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis seruat noctesque dieque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæua sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.

B *Mœnia lata videt.* Tartarum dicit, quem vult esse carcerem inferorum. Quod autem ait *lata*, nocentum exprimit multitudinem. *Triplici circumdata muro.* Valde munitum indicat locum. *Torquet.* Trahit, voluit. *Porta aduersa ingens.* Distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. *Solidoque adamante* Lapis est durissimus: & tantæ soliditatis, vt nec ferro possit infringi, quem hircino sanguine frangi dicunt. *Vis vt nulla virûm. Virum* non ad sexum retulit; sed ad virtutem: hoc est virorum fortium. vt Cicero, *Virum res illa quærebat*, cum de viro forti diceret. Per hoc autem ostendit nullum de tartaro ad superos posse remeare, ne numinum quidem fauore. *Stat.* Eminet. *Auras* autem inferis congruas intelligamus. Statius de Mercurio ait, *Pigræ auræ eius impedi. bant volatum.* De illo enim loco multi quæruntur, Quis tantus plangor ad auras?
C Et Pollio dicit Æneæ & Sibyllæ, quas illi secum traxerant: cum constet esse etiam illic auras. *Exaudiri.* Exaudiebantur. *Tractæque catenæ.* Et genitiuus singularis potest esse, & nominatiuus pluralis.

56 *Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit:*
Quæ scelerum facies: ô virgo effare, quibusve
Vrgentur pœnis: quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto scelleratum insistere limen.
D *Sed me cum lucis Hecate præfecit Auerni,*
Ipsa deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.

Strepitumque exterritus hausit. Hoc est Hausit & exterritus est, & Hypallage est. *Scelerum facies.* Species: vt supra, Vlla maris facies, & non tolerabile numen. *Nulli fas casto.* Pio. Et hæc responsio ostendit Æneam quidem voluisse ingredi: sed quasi pium prohibitum. *Insistere limen.* Insisto illam rem dicimus, non illi rei: quod qui dicunt, decipiuntur propter Insto illi rei. *Sed me.* Quia occurrebat, Vnde ipsa cognouisti? *Deum pœnas docuit.* Aut quas dij nocentibus statuerunt: aut Titanum quos legimus deos ex terra progenitos. Aut re vera dicit pœnas deorum. Fertur nanque ab Orpheo, quod dij peierantes per Stygem paludem, nouem annorum spatio puniuntur
E in Tartaro. Vnde ait Statius, *Et Styx periuria diuûm Arguit.*

57 *Gnosius hæc Radamantibus habet durissima regna:*
Castigatque, auditque dolos: subigitque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes vltrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
F *Intentans angues, vocat agmina sæua sororum.*
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat: facies quæ limina seruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sæuior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum tenditque sub vmbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus olympum.

Radamanthus. Radamanthus, Minos, & Æacus filij Iouis & Europæ fuerunt: qui postea facti sunt apud Inferos iudices. *Subigitque fateri.* Compellit ad confessionem. *Furto lætatus mani.* A
Latebra non valde profutura: quippe quæ fuerant publicanda post mortem. *Diffulit in seram.* Grauem: vt Salust. *Serum bellum in angustiis futurum. Piacula commissa.* Propter quæ expiatio debetur. *Accincta flagello.* Aut hoc dixit quod videmus: quia qui longo flagello vtitur, vt id post ictum in se reuoluat necesse est. Aut *accincta* dixit instructa ad verbera scilicet, id est nocentes flagello quatit ipsa præparata. *Agmina sæua sororum.* Aut impetus: vt de Harpyiis dixit: aut serpentum agmina quos pro comis habet. *Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ Panduntur portæ.* Mittuntur inquit post verbera ad æternum supplicium. Et est secutus ordinem iuris antiquum. Nam post habitam quæstionem in Tullianum ad vltimum supplicium mittebantur. Alij hoc à poeta dictum volunt, vt illa loquente intelligamus portam esse patefactam. Alij continuant narrationem. *Sacræ* Execrabiles. *Cerno custodia qualis.* Custodia est quæ custodit, non quæ custoditur. B
Vitiorum est autem sicut hospita, sicut neptis. Nam hic & hæc custos facit. Ea enim quæ in o exeunt, vt fullo: in *os*, vt nepos: in *es* vt hospes fœminina ex se non faciunt. quæ autē inuenimus, vitiorum sunt. Vnde & dissimilia inueniuntur. Nam custos, custodia facit: & nepos neptis: hospes, hospita. *Vestibulo sedeat?* Megæram significat. *Quinquaginta.* Hoc autem dicit. Cernis hanc quam sæua sit? est intus alia. *Immanis atris lictibus.* Quæ est sæuior quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram volunt: quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum: vt, Ac bellua Lernæ: quam alij tria volunt habuisse capita: alij nouem: Simonides quinquaginta dicit. *Tartarus.* Vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς: aut quod est melius, ἀπὸ τοῦ ταπεινοῦσθαι, id est à tremore frigoris. Sole enim caret. *Bis patet in præceps.* Ideo *in præceps* addidit: quia potest quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum: quia secundum rationem C
Sphæræ Sol cum in vnam cōcesserit partem, duæ quasi Tartarum faciunt: vna à qua discessit: & altera ad quam nunquam accedit. quod melius sphæræ indicat ratio. Hoc autem dicit, Tartarus ipse bis tantum in præceps patet, & tendit sub vmbras, *Quantus est suspectus*, id est altitudo ad olympum ætherium: & deest *est.*

58 *Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,*
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum D
Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudelis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediæque per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuûmque sibi poscebat honorem:
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen, E
Ære & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.

Hic genus antiquum terræ. Id est primum. Titanas enim contra Saturnum genuit: Gigantes postea contra Iouem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata contra deos Terra ad eius vltionem creatos: Vnde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab vltione. De his autem solus Sol abstinuisse narratur ab iniuria numinum: vnde & cœlum meruit. *Aloidas geminos.* Aloeus Iphimediam vxorem habuit: quæ compressa à Neptuno, duos peperit, Othum & Ephialtem: qui digitis nouem per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, cœlum voluere subuertere: sed confixi sunt Dianæ & Apollinis telis. Aloidas autem sic dixit, vt de Hercule Amphitryoniades dicimus. *Geminos.* Sui similes. *Crudelis pœnas.* Sæuas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui sacrilegus fuit. *Salmonea.* Salmoneus Æoli filius fuit, non regis ventorum, sed cuiusdam apud Elidem vbi regnauit: qui fabricato ponto æreo, super eum agitabat currus ad imitanda tonitrua: & in quem fuisset iaculatus facem, eum iubebat occidi. hic postea verum fulmen expertus est. *Mediæque per Elidis vrbem Ibat ouans.* Hinc est indignatio, quod

A quod in ea ciuitate Iouem imitabatur, in qua specialiter Iuppiter colitur. *Densa inter nubila telum Contorsit.* Ostendit fulminis causam & originem. *Æmea lumina.* Id est terrena. Nam æthereus ignis caret fumo: solo enim splendore viget.

59 *Necnon & Tityon terræ omniparentis alumnum*
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
B *Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis.*
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex iamiam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora parata
Regifico luxu furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.

C *Necnon & Tityon.* Tityus secundum alios filius Terræ fuit: secundum alios à Terra nutritus, Vnde elegit sermonem quo vtrunque significaret. Nam alumnum dixit. Hic amauit Latonam propter quod Apollinis confixus est sagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, vt eius iecur vultur exedat. Quanquam Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in eius pœnam succedere: Sane in vtu est *vultur*: licet Cicero vulturius dixerit, quod quidem potest esse & deriuatum. Ennius, *Vulturis in campos miserum mandebat homonem.* Declinatur autem hic Tityos, huius Tityi: sicut Delos Deli. *Per-tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.* Quantum ad publicam faciem, magnitudinem ostendit corporis: sed illud significat, quia de amatore loquitur, libidinem late patere, vt ait supra, Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem Lugentes campi.
D Sane de his omnibus rebus mire reddit rationem Lucretius: & confirmat in nostra vita esse omnia quæ finguntur de inferis. Dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ iecundum Physicos & Medicos in iecore est: sicut risus in splene, iracundia in felle. Vnde etiam exesum à vulture dicitur in pœnam renasci: etenim libidini non satisfit re semel peracta, sed recrudescit semper. Vnde ait Horatius, *Incontinentis aut Tityi iecur.* Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos iamiam casurus imminet lapis, superstitiosos significari: qui inaniter semper verentur: & de diis & cœlo & locis superioribus male opinantur. Nam religiosi sunt qui per reuerentiam timent. Per eos autem qui saxum voluunt ambitum vult & repulsam significari: quia semel repulsi, petitores ambire non desinunt. Per rotam autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbinibusque voluuntur. *Fœcundaque pœnis.* Fœcunda in pœnam.
E *Rimatur.* Pascitur: vt, Rimantur prata Caystri. *Fibris.* Fibræ sunt eminentiæ iecoris. *Quid memorem Lapithas?* Hi populi Thessaliæ fuerunt, quibus imperabat Ixion amicissimus (vt diximus supra) Ioui, Phlegyæ filius: qui post nubis coitum fictæ in formam Iunonis, cum se de eius stupro iactaret, ab irato Ioue ad inferos trusus est, & illic religatus ad rotam circunfusam serpentibus. *Pirithoum.* Et hic vnus de Lapithis fuit, qui descendit cum Theseo ad rapiendam Proserpinam. *Adsimilis.* Valde similis *ad* enim vacat: & à maioribus ad ornatum adhibebatur, vt, Horatius, *Quæ populus adsit, à certis similibus vicina refugit Iurgia. Lucent genialibus altis.* Aliud est: Tantalus rex Corinthiorum amicus numinibus fuit: qui cum frequenter eos suscipere: & quodam tempore defuissent epulæ, filium suum Pelopem occidit, & diis epulandum apposuit. Tunc absentibus cunctis, Ceres humerum eius exedit, & cum eum dij per Mercurium reuocare ad superos vellent, eburneus ei est humerus restitutus, sicut supra: Humeroque
F Pelops insignis eburno. Ideo autem sola Ceres dicitur comesse, quia impia est terra, quæ corpus reposuit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur esse reuocatus: quod ipse est deus prudentiæ, per quam Philosophi deprehenderunt παλιγγενεσίαν, vel μετεμψύχωσιν. Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur esse damnatus, vt in Eridano inferorum stans nec vndis præsentibus, nec vicinis eius pomariis perfruatur. Per hæc autem auaritia significatur: vt etiam Horatius, *Quid rides? mutato nomine de te Fabula narratur. Genialibus.* Veluti genialibus. Nam genialies proprie sunt, qui sternuntur puellis nubentibus: dicti à generandis liberis. *Aere fulcra.* Quibus fulcimur, id est sustinemur. *Regifico luxu.* Regali ambitu. *Furiarum maxima.* Id

est iæuissima hoc est fames. vt, Vobis furiarum ego maxima pando. Vnde & famem prænuntiat, vt hanc esse furiarum maximam doceat. *Et manibus.* Illorum scilicet, non suis. *Facem attollens* A
Iniiciens ignem auaritiæ, vt abstineant.

Hic quibus inuisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est:
Quique ob adulterium cæsi, quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras:
Inclusi pœnam expectant. ne quære doceri, B
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave mersit.
Saxum ingens volunt alij, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet æternumque sedebit
Infœlix Theseus: Phlegyasque miserrimus omneis
Admonet, & magna testatur voce per vmbras:
DISCITE iustitiam moniti, & non temnere diuos.

Quibus inuisi fratres. Hæc quidem constat dicta esse generaliter. Possunt tamen & ad spe- C
ciem trahi: vt Ægystum & Danaum, Atreum & Thyesten, Etheoclem & Polynicem significare videatur. Bene autem dicendo *inuisi.* per id quod leue est etiam maiora complexus est. *Pulsatusve parens.* Item quod leuius est dixit, patricidij comparatione. Possumus autem OEdipum accipere Laij extinctorem. *Aut fraus innexa clienti:* Ex lege duodecim tabularum *venit,* in quibus scriptum est, *Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* Si enim clientes quasi colentes sunt, Patroni quasi patres: tantundem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatij dictis intelligimus: qui cum loqueretur de auaris potentibus ait de vicino cliente. *Pellitur paternos in sinu ferens deos.* Vrbano tamen hoc displicet: & dicit ratum esse hoc magisque contrarium, cum magis patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelli- D
gi præuaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. *Nec partem posuere suis.* Bene addidit *suis,* id est cognatis, affinibus. Hæc enim fuerat apud maiores donandi ratio: non profusa passim. Nam hoc est velle inaniter perdere. Vnde Cicero ait in libris legum, *Septem prohibeo. nam auget superstitionem & exhaurit domos. Dignis igitur largiendum est.* Vnde Horatius, *Cur eget indignus quisquam te diuite?* id est indignus paupertate. *Ob adulterium cæsi.* Si occisi Ægystum significat Thyestæ filium: si re vera cæsi Salustius, quem Milo deprehensum sub serui habitu verberauit in adulterio suæ vxoris quæ fuerat Fausti Syllæ filia. *Quique arma secuti Impia, nec veriti dominorum fallere dextras.* Hoc loco videtur blandiri Augusto: quia contra Cæsarem patrem eius, multi quibus ignouit, arma susceperant. Est nanque eius dictum Dare quidem se veniam Pompeianis: sed ab ipsis quandoque esse periturum. Vt arma impia, ci- E
uilia dixerit bella: quæ mouerunt Pompeiani contra acceptæ veniæ fidem: sed non procedit. Nam si arma impia dixit bellum ciuile, tangit & Augustum & Cæsarem: qui & ipsi bella ciuilia tractarunt. Item si culpat eos qui contra fidem datæ veniæ dimicarunt, tangit Augustum. Nam transierunt ad eum ab Antonio duo millia equitum: per quos est victoriam consecutus. Horatius, *Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæsarem.* Fecit præterea iniuriam Augusto vel Cæsari, si eos dominos dixit: quod apud maiores inuidiosum fuit. Nam patres patriæ dicebantur, non domini. Iuuenalis, *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.* Melius ergo est vt bellum à Sexto Pompeio Pompeij filio in Siculo freto gestum accipiamus. Nam occiso patre Siciliam tenuit: & collectis inde seruitiis vastauit sex annis vltro citroque Siciliam: postea victus est ab Augusto & Agrippa. Horatius, *Minatus vrbi vincla quæ detraxerat* F
Seruo amicus perfidis. Et hoc sensu tam arma impia quam dominorum congruit commemoratio. *Pœnam expectant.* Quod grauius est. Nam in expectatione & præsens metus est & dolor futurus. In ipsa autem pœna, solus est dolor. *Forma viros.* Regula. Singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia ex more Romano, quem sequitur. *Saxum ingens volunt alij.* Sisyphum dicit, qui deorum consilia hominibus publicauit. *Radiisque rotarum.* Ixionem dixit, vt alibi ostendit, Atque Ixioni vento rota cõstitit orbis. Licet supra dixerit. Quos super atra silex. Nam de his fabulis variæ sunt in ipsis authoribus opiniones. *Æternumque sedebit Infœlix Theseus.* Contra opinionem. nam fertur ab Hercule esse liberatus: quo tempore eum ita abstraxit, vt illic corpo-

ris eius

A ris eius relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poetæ. Hippolitum Virgilius liberatum ab inferis dicit. Horatius contra, *Neque enim Diana pudicum liberat Hippolitum. Phlegyasque miserrimus omneis Admonet.* Si *Phlegias* est nominatiuus singularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos ferentes. Si autem *Phlegyas* accusatiuus pluralis est, Theseum omnes Phlegyas admonentem debemus accipere. Hi namque secundum Euphorionem populi insulani fuerunt satis in deos impij & sacrilegi. Vnde iratus Neptunus percussit tridente eam partem insulæ, quam Phlegiæ tenebant: & omnes obruit. Phiegyas autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit: vnde suscepit Æsculapium. Quod pater dolens, incendit Apollinis templum: & eius sagittis est ad Inferos trusus. Statius, *Phlegyam subter cana saxa tacentem Aeterno premit accubitu. Discite iustitiam.* Hoc est, vel nunc in pœnis locati.

B

61 *Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem*
Imposuit, fixit leges pretio, atque refixit:
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque hymenæos:
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.

C *Vendidit hic auro patriam.* Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem. Nam Lasthenes Olynthum Philippo vendidit: Curio Cæsari vigintiseptem millibus sestertiis Romam. De quo Lucanus, *Gallorum captus spoliis & Cæsaris auro. Fixit leges precio, atque refixit.* Possumus Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis. *Fixit* autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis affigebantur. *Hic thalamum invasit natæ.* Thyestes: vnde Ægystus natus est, item Cinyras. nam quod Donatus dicit, netas est credi dictum esse de Tullio. *Vetitosque hymenæos.* Legibus scilicet. Nam dicendo *vetitos* ostendit fuisse, vt est apud Persas hodie. Vnde Donatus male ait, natura & legibus vetitos. *Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.* Illic sunt & qui fecerunt & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum in quo non tantum exitus punitur, sed & voluntas. *Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, Ferrea vox.* Lucretij versus sub-
D blatus de Homero: sed *Ærea vox* dixit. *Scelerum comprendere formas.* Vt, Aut quæ forma viros fortunave mersit.

62 *Hæc vbi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos,*
Sed iam age carpe viam, & susceptum perfice munus:
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque aduerso fornice portas,
Hic vbi nos præcepta iubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum
E *Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.*
Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.

Perfice munus. Hoc est ramum redde. Nam supra ait, Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus instituit. *Cyclopum educta caminis.* Hoc est magna. Ita enim cuiuslibet rei magnitudinem significant: adeo vt Statius Argiuorum muros ab ipsis dicat esse perfectos. *Fornice.* Arcu. Cicero, *Vidit ad ipsum fornicem Fabianum. Corripiunt spatium.* Raptim peragunt. *Occupat Æneas aditum.* Ingreditur sicut supra diximus. *Recenti.* Semper fluenti. Dixit hoc propter paludem Stygem. *Spargit aqua.* Purgat se. Nam inquinatus fuerat vel aspectu Tartari: vel auditu scelerum atque pœnarum,
F & *spargit*, quasi se inferis purgat.

63 *His demum exactis, perfecto munere diuæ,*
Deuenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos æther & lumine vestit
Purpureo: solemque suum, sua sydera norunt.

Pars in graminiis exercent membra palæstris
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threicius longa cum veste sacerdos,
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

Amœna virecta. Virentia: & est satis vsurpatum. *Amœna* autem quæ solum amorem præstant: vel, vt supra diximus, quasi amunia, hoc est sine fructu, vt Varro & Carminius docent. Alludit autem ad insulas fortunatas. Nam & sequenti hoc indicat versu, *Largior hic campos Æther & lumine vestit Purpureo.* Non nostro largior: sed qua est in cætera inferorum parte, Aut re vera *largior*, si Lunarem intelligis circulum. Nam vt supra diximus, campi Elysij aut apud inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, *Illic postquam se lumine viuo Induit. Solemque suum.* Sibi congruum: vt, Fessosque sopor suus occupat artus. *Palæstra.* Luctationibus. Græce dixit *Contendunt ludo.* Non odio. *Choreas.* Re corripuit propter metrum. Alibi ait secundum naturam: vt Iunat indulgere choreis. Ergo aut Syllolen fecit, aut Antithesin: pro ponens. Nam Græcum est nomen. *Necnon Threicius longa cum veste sacerdos.* Orpheus Calliopes musæ, & Oagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia instituit: primus etiam deprehendit harmoniam, id est circulorum mundanorum sonum, quos nouem esse nouimus: e quibus summus quem *ἁρμονίαν* dicunt sono caret. Item vltimus qui terrenus est. Reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus. vnde vtique septem fingitur chordis. *Longam* autem *vestem*, aut cytharœdi habitum dicit aut longam barbam. Nam e contrario imberbes, inuestes vocamus. *Sacerdos* autem, quia & Theologus fuit, & Orgia primus instituit. Ipse etiam homines de feris & duris cõposuit. Vnde dicitur arbores & saxa mouisse: et Deus, *Obloquitur numeris.* Dicendo *obloquitur*, chordarum expressit laudem, quas dicit verbis loquutas. Obloqui enim non est nisi contra loquentem loqui. *Numeris.* Rhythmis, sonis: vt, Numeros memini, si verba tenerem. *Septem discrimina.* Quia omnes chordæ dissimiliter sonant. *Iam pectine pulsat eburno.* Iam nunc. Hoc autem pecten declinatur, vt hien, carmen.

64 *Hic genus antiquum Teucri pulcherrima proles,*
Magnanimi heroës nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, & Troiæ Dardanus author.
Arma procul, curruque virûm miratur inanes.
Stant terræ defixa hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratia currum
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit ecce alios dextra lævaque per herbam
Vescentes, lætúmque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: vnde superne
Plurimus Eridani per syluam voluitur amnis.

Hic genus antiquum. Quod non omnes viros fortes in Elysio visos esse commemorat, hæc ratio est: quia isti diuinos meruerant honores: quod Tydeo vel his quos supra memorauit, non contigit. Nam ideo *antiquum* addidit: quasi & illis Elysis non contingerent campi, si eis annorum non derogasset vetustas. *Nati melioribus annis.* Plerumque enim virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, *Vt illa læua tempora, non hominum fuisse videantur. Iluque Assaracusque.* Troiani reges fuerunt. *Troiæ Dardanus author.* Hunc in septimo inter deos dicit relatum: vt, Et numerum diuorum altaribus auget. Sed vt diximus supra Homerum sequitur qui inducit simulacrum Herculis apud inferos visum. *Defixæ hastæ.* Subaudis *inanes.* Item, equos inanes. *Quæ gratia currum.* Detraxit vnum v licentia, qua Latini tras Græcos secuta genitiuo pluralis syllabam aut addit, aut detrahit: hoc loco detraxit, sicut Arma virûm. Contra addidit, Alitum pecudumque genus: pro alium, sicut Græci *μυσάων ἐκκαιδέκα δῶν*. *Nitentes.* Pingues: ab eo quod sequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem quæ dicturus est intelligendum hoc, Quæ gratia fuit viuis, eadem sequitur tellure repostos. *Pæana canentes.*

Proprie

A Proprie Apollinis laudes, quod nunc congruit propter lauri nemus: abusiue omnium deorum. Sic Orgia proprie Liberi: abusiue, omnium deorum sacra. *Odoratum.* Pro odorum: vt diximus supra. *Vnde superne Plurimus Eridani per syluam voluitur amnis.* Eridanum Aratus in cœlo esse dixit, haud longe à ceto. Hic & in terris est, qui in Italia, id est in Venetia Padus vocatur: quam alij etiam ad Inferos volunt tendere alij nasci apud Inferos, & exire in terras. Ideo autem ista finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ spectat inferum mare, & tendit vsque ad superum. Ergo hic sensus est, Canebant in locis, vnde superne, id est ad superos plurimus Eridani amnis per syluam voluitur. Nanque verisimile est: quoniam legimus de Aristeo, Omnia sub magno labentia flumina terra Spectabat diuersa locis. Et congruc. nam omnis humor ex terræ nascitur venis. Alij Eridanum pro quocunque accipiunt, & dicunt κατὰ πεξολὼ dictum. Nam legimus Fluuiorum rex Eridanus. & amant poëtæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem: vt

B alibi, Poculaque inuentis Acheloia miscuit vuis. Melius tamen est si distinguamus, Vnde superne plurimus, Vnde ad superos plurimus, id est magnus amnis voluitur per syluam Eridani, id est populos. Fabula nanque hæc est. Eridanus Solis filius fuit: hic à patre impetratum currum agitare non potuit, & cum eius errore mundus arderet, fulminatus, in Italiæ fluuium cecidit: & tunc à luce ardoris sui, Phaëton appellatus est, & prius nomen fluuio dedit. Vnde mixta hæc duo nomina inter Solis filium & fluuium inuenimus. Postea eius sorores flendo in populos versæ sunt: vt in decimo, Populeas inter frondes vmbramque sororum. Et hoc Virgilius. nam alij in alias arbores dicunt.

C 65 *Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi:*
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pij vates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos, sic est affata Sibylla:
Musæum ante omnes: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis.

D

Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi. Manus, id est multitudo eorum qui ob patriam passi sunt vulnera. & est figurate dictum. Sane animaduertendum quod ait Horatius in arte poëtica, *Et simul & iucunda & idonea dicere vitæ.* Nullam enim maiores nostri artem esse voluerunt, quæ non aliquid reipublicæ commodaret. Vnde Virgilius hoc per transitum facit. Nam dicendo puniri patriæ venditores, contra præmia defensoribus soluit: nihil aliud nisi fugienda vitia & sectandas esse docet virtutes. *Sacerdotes casti dum vita manebat.* Quasi quis castus posset esse post mortem. sed aliud dicit: id est qui fuerunt casti dum in communione vitæ versarentur. Nam hi qui sacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus: nec vlla in his nisi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibusdam emasculabantur: vnde iam coire nec poterant. Dicit ergo

E eos sacerdotes qui casti fuerunt, etiam ante sacra suscepta. *Pij vates.* Vaticinantes non mendaces. *Phœbo digna locuti.* Aut veridici, qui talia loquebantur, qualia decebant Apollinem. Multi enim mentiebantur: vt in Lucano Phœbas ad quam Appius Claudius, *Et nobis dabis improba pœnas. Et superis quos fingis, ait Inuentas aut qui vitam excoluere per artes.* Qui eruditerunt & ornauerunt vitam per inuenta artificia. Significat autem Philosophos: qui aliquid excogitauerunt vnde vita coleretur. *Quique sui memores alios fecere merendo.* Et qui aliquo sui memores fecere præstando: vt, Nunquam regina negabo Promeritam, id est præstitisse. Terentius, *Ego Carine nautiquam officium liberi esse hominis puto: cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sui. Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.* Per quod eos ostendit meruisse diuinos honores: vt diximus supra. *Musæum ante omnes.* Theologus fuit iste post Orpheum: & sunt variæ de hoc opiniones. Nam eum alij lunæ fi-

F lium, alij Orphei volunt, cuius eum constat fuisse discipulum. Nam ad ipsum primum carmen scripsit, quod appellatur Cratera. *Humeris extantem suspicit altis.* Quasi Philosophum, ac si diceret Platonem. Alludit enim poeta. Nam Plato ab humerorum dictus est latitudine. Athleta enim fuit: qui post omnium victoriam se philosophiæ dedit. *Tuque optime vates.* Quia theologus fuit. Et sciendum hoc loco Sibyllam iam à numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret.

66 *Dicite felices animæ, tuque optime vates,*

Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergô
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.
Atque huic respondit paucis ita reddidit Heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros, & prata recentia riuis
Incolimus. sed vos (si fert ita corde voluntas)
Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam.
Dixit: & ante tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.

Quæ regio Anchisen, quis habet locus? Bene & generalitatem requirit & speciem, quo possit facilius inueniri. Nam *locus* in regione est. *Illius ergô.* Propter illum, vel causa illius. *Ergo* autem coniunctio fuit, sed per accentus mutationem in aduerbium transit: & est sola particula quæ habet in fine circunflexum. Multi male putant nomen esse declinabile: & dicunt positum esse pro caussa (Caussa autem nomen est quod ponitur pro ratione) qui casus declinatione caret. *Magnos amnes.* Aut magna fluenta: aut quia nouem sunt, quæ odiosum fuerat commemorare per singula. *Nulli certa domus.* Id est habitatio, quam animæ tandiu certam habent, quandiu in corporibus sunt: post quorum solutionem vagantur pro vitæ merito in circulis. *Lucis habitamus opacis.* Varia dicit, quæ pro vitæ varietate contingunt. In his autem locis Herorum animæ coluntur. *Recentia riuis.* Virentia riuorum scilicet caussa. *Iugum.* Ita enim diuiduntur montes: in radices, latera, iuga, vertices pro locorum qualitate. *Dehinc summa cacumina linquunt.* Non linquit. hoc enim dicit Æneas & Sibylla, Perducti ad summum, in plana descendunt.

67 *At pater Anchises penitus conualle virenti*
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras
Lustrabat studio recolens: omnemque suorum
Forte recensebat numerum, charosque nepotes:
Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque vbi tendentem aduersum per gramina vidit
Æneam, alacreis palmas vtrasque tetendit:
Effusæque genis lachrymæ, & vox excidit ore:

Penitus conualle virenti. Valde virenti: vt, Penitusque sonanteis Acestis scopulos. *Inclusas animas.* Non re vera inclusas: sed multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur. *Lustrabat studio recolens.* Circuibat, studiose tractabat. *Inclusas* autem, aut segregatas: aut secundum ritum antiquum. Multitudinem enim si numerare non poterant, eam in locum certum includebant per partes, & ex vnius numero quanta esse videbant. Quod Xerxes de suo fecit exercitu. *Charosque nepotes.* Posteros: sicut per nurus fœminas dicunt. *Fataque fortunasque virum, moresque, manusque.* Felicitas enim aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendens. *Alacris.* Ipse alacris. Et iciendum antiquos & alacris & alacer, & acris & acer tam de masculino quam de fœminino genere dixisse. Nunc masculino vtrunque damus: de fœminino alacer & acer nunquam dicimus: licet Ennius dixerit: *Æstatem Autumnus, post acer hyems sit.* Nam inde est alacer. *Genis.* Palpebris. Ennius de dormiente, *Imprimitque genæ genum. Excidit ore.* Quasi leni: quod circa Anchisen reseruat, vt, Tantumque nefas patrio excidit ore.

68 *Venisti tandem, tuaque expectata parenti*
Vicit iter durum pietas, datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis iactatum nate periclis!

Venisti

A *Venisti tandem.* Hoc ad effectum pertinet desyderantis. Alias oritur quæstio quod dicit, Sic equidem ducebam animo. *Expectata.* Probata: vt, Et rebus spectata iuuentus. Hoc autem dicit, Tua pietas mihi semper probata, nunc etiam *iter durum* vicit, scilicet inferorum. *Et notas audire & reddere voces.* Familiariter loqui. *Rebarque futurum.* Arbitrabar, rationabar esse venturum. Per quod intelligimus fataliter Æneam ad inferos descendisse. Non enim nisi fatalia deprehenduntur. *Nec me mea cura fefellit.* Nec decepit me dulcissimus filius. Nam vocatiuus est *mea cura*, id est tu: & dictum est sicut Veneris iustissima cura. *Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum.* Pater eius ingemit casibus. *Libyæ tibi regna nocerent.* Aut quia de Iunone ait Venus: Haud tanto cessabit cardine rerum. Aut quod est melius illud dicit: Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium fatale derelinqueres.

B

69 *Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago*
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
Da genitor: teque amplexu ne subtrahe nostro,
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.

G

Tristis imago. Seuera, terribilis: vt supra, Et turbida terret imago. *Sæpius occurrens.* γραῦ τὸ συνεχῶς sæpius ei dictum intelligimus: aut certe Egit me tua imago ad hæc tendere limina, quam sæpe videre consueui. *Stant sale Tyrrheno classes.* Affectionis est filij etiam ea indicare de quibus non interrogatur. *Largo fletu.* Nato ex gaudio. *Ter frustra.* Sæpius, finitus pro infinito.

70 *Interea videt Æneas in valle reducta*
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſyluis,
D *Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.*
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant:
Ac veluti in pratis, vbi apes æstate serena
Floribus insidant variis, & candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causſasque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
Quare viri tanto complerint agmine ripas.

E

Interea videt Æneas. Hirmos est hoc loco, id est vnus sensus protentus per multos versus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phædone positum est περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis strictim, hic latius loquuntur. De qua re etiam Varro in primo diuinarum plenissime tractauit. Hoc autem continet, Æneas dum per inferos pergeret, respexit fluuium quendam loci remotioris: ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogauit patrem quis esset fluuius, vel qua ratione ad eum pergerent animæ. Pater ait, Lethæus est: pergunt autem vt potantes obliuionem patiantur, & incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Æneas interrogat, Dic pater, animæ quæ per præteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum reuertendi in corpora? Non est verisimile liberatas de corporis carcere ad eius nexum
F reuerti. Suscepta narratione hoc Anchises exequitur, primo debere fieri vt redeant, deinde posse, deinde velle. quæ quoniam obscura sunt, aliis diuisionibus innotescunt. Quid est debere? Cuncta animalia à deo originem ducunt: quæ quia nasci cernimus, reuertuntur sine dubio vnde cuncta procreantur. Deinde posse sic probat: quia immortales sunt animæ, & sunt quæ possunt reuerti. Tertium est vtrum velint, quod dicit fieri per Lethæum fluuium. Et hoc est quod dicturus est. Sed incidentes quæstiones faciunt obscuritatem. *Virgulta sonantia syluæ.* Quæ est iuxta prærupta fluminis. *Domos placidas.* Campos Elysios. *Prænatat.* Præterfluit, & contrarie dictum est. Nam non natant aquæ, sed nos in ipsis natamus. En-

nium igitur secutus est qui ait, *Fluctusque natantes.* Sane de hoc fluuio quæritur à prudentioribus, vtrum de illis nouem sit qui ambiunt inferos, an præter nouem. & datur intelligi, quod ab illis nouem qui ambiunt inferos separatus est. Namque volunt eum esse imaginem senectutis. nam animæ nostræ vigent & alacres sunt & plenæ memoria à pueritia vsque ad virentem senectam: postea in nimia senectute omnis memoria labitur, qua lapsa mors interuenit, & animæ in aliud corpus reuertuntur. Vnde fingunt poetæ animas Lethæo hausto in corpus redire. Ergo Lethæus est obliuio, morti semper vicina. *Gentes populique.* Innumeratum gentium & populorum animæ. *Floribus insidunt.* Insido illi rei, vt, Insidat quantus miseræ deus. Insisto autem illam rem, vt, Nulli fas casto sceleratum insistere limen. *Circum lilia funduntur.* Hoc est circunfunduntur: Lilia autem pro quibuslibet floribus, speciem pro genere posuit. *Flumina porro.* Longe remota: & est Græcum aduerbium. Bene autem Æneam longe à Lethæo facit: quia adhuc iuuenis est. *Agmine ripas.* Cursu, impetu: per quod ostendit cito iri ad senectam: quia tota celeritate vsus labitur vitæ.

71 *Tum pater Anchises: animæ, quibus altera fato*
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
Sublimeis animas? iterumque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo.
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Animæ, quibus altera fato Corpora debentur. Sciendum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquæ enim propter vitæ merita non redeunt: aliquæ redeunt propter malam vitam: aliquæ propter fati necessitatem. *Lethæi ad fluminis vndam.* Si anima æterna est, & summi spiritus pars: qua ratione in corpore non totum videt, nec est tantæ prudentiæ tantæque viuacitatis, vt omnia possit agnoscere? quia cum cœperit in corpus descendere, potat stultitiam & obliuionem. Vnde non potest implere vim numinis sui, post naturæ suæ obliuionem. Obliuiscitur autem secundum poetas præteritorum, secundū Philosophos futuri. Vnde medium tenuit dicendo *Obliuia.* Docent autem Philosophi, anima ad ima descendens quid per singulos circulos perdat. Vnde etiam Mathematici fingunt, quod singulorum numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt: ea ratione quia cum descendunt animæ, trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni desyderium: quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint vti vigore suo & viribus propriis. *Securos latices.* Qui securos faciunt: vt morbos pallidos dicimus, quod pallidos faciunt. *Iampridem.* Ex quo ait, Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces. *O pater.* Noua breuitas. Nam dicendo *pater*, qui loquatur, ostenditur. *Ad cœlum hinc ire putandum est.* Miscet Philosophiæ figmenta poetica: & ostendit tam quod est vulgare, quam quod continet veritas & ratio naturalis. Nam secundum poetas hoc dicit, credēdum est animas ab inferis reuerti posse ad corpora, vt cœlum superos intelligamus, id est nostram vitam. Secundum Philosophos vero hoc dicit, credendum est animas corporis contagione pollutas ad cœlum reuerti. *Sublimeis animas?* Non omnes, sed sublimium. *Ad tarda reuertis Corpora?* Animæ comparatione, qua velocius nihil est. Vno enim momento potest vniuersa discurrere. *Quæ lucis miseris tam dira cupido?* Vt id desiderent, propter quod se sciunt pœnas dedisse scilicet vitam. *Suspensum.* Sollicitum, incertum: vt, Multo suspensum numine ducit. *Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.* Hysteron proteron. Post hunc enim versum sequi debuit, Dicam equidem: nec te suspensum nate tenebo.

72 *Principio cœlum, ac terras, camposque liquentes,*
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Inde

A *Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,*
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque: neque auras
Respiciunt clausæ tenebris & carcere cæco.

Principio cœlum ac terras, camposque liquentis. Interrogatus Anchises quare animæ velint reuerti ad corpora quasi aliud dicit, tamen illuc recurrit: quod Græce τὸ πᾶν dicitur, id est omne
B quod est. Quatuor sunt elementa: terra, aër, aqua, æther: & Deus. Præter hæc nihil est aliud: & hoc rationem non possumus dicere. Nam mundus non est totum. Ergo Deus est quidem spiritus diuinus, qui per quatuor infusus elementa gignit vniuersa. Igitur si de elementis & Deo nascuntur omnia, vnam originem habent: & par est natura omnium. Sed videamus quid in nobis est a Deo: & quid à quatuor elementis. Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus: à Deo animum. quod ideo probatur, quia quod est in corpore, terra, humor, anhelitus, calor (quæ omnia videntur, sicut etiam elementa) animus inuisibilis est: sicut etiam Deus. vnde originem ducit. Illa præterea irrationabilia sunt sicut corpus. contra Deus habet consilium, sic etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorum perire, mutari est, sicut etiam corpus: quod inde originem ducit. contra, Deum non perire manifestum est, ergo nec animus perit, qui
C inde originem ducit nam pars semper sequitur genus. Huc igitur tetendit primam intentionem suam, vt animos immortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales sunt, & vnum habent principium: qua ratione non omnia animalia sentiunt similiter? Et dicit non esse in animis dissimilitudinem, sed in corporibus, quæ prout fuerint vel viuacia, vel torpentia, ita & animos faciunt: quod potest etiam in vno eodemque corpore probari. In sano enim corpore alia est viuacitas mentis, in ægro pigrior, infanis inualida & ratione carens, vt in phræneticis cernimus, adeo cum ad corpus venerit, non natura sua vtitur, sed ex eius qualitate mutatur. Inde Afros versipelles, Græcos leues, Gallos prægnoris videmus ingenij: quod natura climatum facit, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit transitum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto enim non potest: quia in principio accepit sortem corporis sui. Ergo anima pro
D qualitate est corporis. Et qua ratione res melior, est in potestate deterioris? Atqui diuinus animus debuit corpus habere in potestate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus est quod continet, quam quod continetur: vt si leonem includas in cauea, impeditus vim suam non perdit: sed exercere non potest. ita animus non transit in vitia corporis, sed ex eius coniunctione impeditus nec exercet vim suam. Occurrit illud, Omne quod corrumpitur, æternum non est, si animus insanit, irascitur, desyderat, timet, caret æternitate, cui sunt illa contraria. Nam passio æternitatem soluit. quod ideo falsum esse dicimus: quia animus nihil per se patitur, sed laborat ex corporis coniunctione. Et aliud est per suam naturam corrumpi: aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid vt in lucerna, quæ per se clara est: & locum in quo est sine dubio illuminat: sed si qua re tecta fuerit &
E inclusa non perdit splendorem proprium qui in ea est (remoto nanque impedimento appareret) nec tamen quia impeditus est eius vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus quandiu est in corpore, patitur eius contagionem, simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, & natura vtitur propria. Si ergo recipit naturam suam, quare pœnas apud inferos patitur? Ideo quia res quæ simul diu fuit, non potest deposita ipsa re statim ad suum nitorem reuerti. vt si speciem candidam missam in lutum polluas, & eam statim auferas, non iccirco sordibus caret, sed ablutionem requirit, vt in pristinum nitorem possit redire. Sic anima ex eo quod datur corpori, inquinata: etiam si corpus deponat, necesse habet purgari. Si ergo purgantur & recipiunt naturam suam, cur volunt reuerti? Quia putant (inquit) obliuia. Est etiam illud ambi-
F guum. Aut vt præteritarum obliuiscantur pœnarum: aut certe ignaræ futuri, habeant redeundi desyderium in corpora, quod sine passione non fit. Nam animus in quo est passio, meretur reuerti. *Cœlum.* Pro aëre, & æthere posuit: vt, Iam cœlum terramque. *Camposque liquentes.* Id est maria. *Lucentemque globum lunæ.* Ideo vius est participio, vt ostendat eam suum lumen non habere. Nam lucens, est quod aliunde illuminatur. Lucibile, quod per se lucet, vt patulum & patens. Patulum est quod semper patet: Patens quod & aperitur & clauditur, vt oculus. *Globum* autem, ideo quia dicitur luna σεληνόεσσα esse. *Titaniaque astra.* Aut stellas dicit: aut Solem quem supra vnum fuisse de Titanibus diximus *Spiritus.* Diuinus scilicet: & vnum est siue mentem dicat, siue animum, siue spiritum. *Intus*

Alit. Vegetat, & in æternitatem custodit: quia mistus est, & nulla pars est elementi sine Deo. *Per artus.* Per elementa: quæ membra sunt mundi. Corporalia nanque sunt quæ possunt videri. A
Mens agitat molem. Magnitudinem mundi mens agitat: & si, vt Cicero dicit in Tusculanis, *æternum est quicquid in æterno motu est:* sine dubio etiam animus æternus est. Semper enim in motu est, adeo vt ne nobis quidem quiescentibus conquiescat. *Magno se corpore miscet.* Aut Antiptosis est pro corpori: vt, Hæret pede pes, denssusque viro vir, quod potius credendum est. Aut certe secundum eos locutus est, qui dicunt corporalem esse: & eum ita diffiniunt πῦρ νοερὸν, id est ignem sensualem. quod si verum est, corpus est: nec per Antiptosim dixit, sed per diffinitionem magno corpore, id est non communi. *Inde hominum pecudumque genus.* De quatuor elementis & Deo. *Et cælestia origo Seminibus, quantum non noxia corpora tardant.* Quod supra diximus, Intantum, inquit, in omnibus viget pars diuinitatis, inquantum sinit corporum qualitas. B
Terrenique hebetant artus. Inquantum non hebetant artus. *Moribundaque membra.* Morienti similia, hoc est semper morientia. Nunquam enim in eodem statu sunt: sed aut minuuntur, aut crescunt. Ergo animus idem est: sed vti viribus suis non potest propter corporis coniunctionem. *Hic metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Ex corporis coniunctione, & hebetudine. Varro & omnes Philosophi dicunt quatuor esse passiones: duas à bonis, duas à malis opinatis rebus. Nam dolere & timere, duæ opiniones malæ sunt: vna præsentis, alia futuri. Item gaudere & cupere, opiniones bonæ sunt: vna præsentis, altera futuri. Hæc ergo nascuntur ex ipsa coniunctione. Nam neque animi sunt, neque corporis propria. Pereunt enim facta segregatione. *Neque auras respiciunt.* Nam quia cohærent corpori, obliuiscuntur naturæ suæ, quam auras vocauit. *Clausæ tenebris & carcere cæco.* Diffinitiones sunt corporis. C

73 *Quin & supremo cum lumine vita reliquit,*
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes, penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus: aut exuritur igni. D

Quin & supremo cum lumine vita reliquit. Quia vt diximus, occurrit debere eas statim post corpus depositum redire in suum vigorem: & dicit non posse. Quæ enim diu coniuncta sunt, inuicem se tenent, & trahunt reliquias sordium antiquarum. *Non tamen omne malum.* Cedit quidem, sed non omne. Nam remanet: quod vt purgetur, necesse est. Inde est quod dicit, Eadem sequitur tellure repostos. Bene autem *miseris*, quæ etiam post corpus habent corporis damna. Vnde est, Nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes. *Diu concreta.* Coniuncta & conglutinata. *Inolescere.* Crescere, vt, Vdoque docent inolescere libro. *Ergo exercentur pœnis.* Quia deposito corpore sordes supersunt. Pœnas autem minime perferunt animæ: sed illius coniunctio- E
nis reliquiæ quæ fuit inter animam & corpus. Nam licet ista duo per se pœnas perferre non possint: homo tamen perfert, qui de his duobus est factus. *Supplicia expendunt.* Ideo agunt supplicia, non vt animas puniant, sed vt eas peccatis exuant priscinis. *Aliæ panduntur inanes.* Suspensæ ad ventos. Loquitur quidem poetice de purgatione animarum: tangit tamen quod & Philosophi dicunt. nam triplex est omnis purgatio. Aut enim in terra purgantur, quæ nimis oppressæ sordibus fuerint, deditæ scilicet corporalibus blandimentis, id est transeunt in corpora terrena: & hæc igni dicuntur purgari. Ignis enim ex terra est quo exuruntur omnia. nam cœlestis nihil perurit. Aut in aqua, id est transeunt in corpora marina, si paulo melius vixerint. Aut certe in aëre, transeundo scilicet in aëria corpora, si satis bene vixerint: quod in Statio le- F
gimus, vbi de auguriis tractat. vnde etiam in sacris omnibus tres sunt istæ purgationes. Nam aut teda purgantur & sulphure, aut aqua abluuntur, aut aëre ventilantur, quod erat in sacris Liberi. Hoc est enim quod dicit in secundo Georg. Tibique Oscilla ex alta süspendunt mollia pinu. Nam genus erat purgationis: & in ipsis purgationibus bonum meritorum secutus est ordinem, vt ante aeriam, inde aquæ, post ignis diceret purgationem.

74 *QVISQV E suos patimur manes. exinde per amplum*
Mittimur Elysium, & pauci læta arua tenemus:

Donec

A *Donec longa dies perfecto temporis orbe*
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omneis, vbi mille rotam voluêre per annos,
Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores supera vt conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

Quisque suos patimur manes. Supplicia quæ sunt apud manes: vt si quis dicat iudicium patimur,
B & significet ea quæ in iudicio continentur. Est & aliud verius. Nam cum nascimur, duos Genios sortimur. Vnus est qui hortatur ad bona; alter qui deprauat ad mala. quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vocationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo *manes*, Genios dicit: quos cum vita sortimur. *Exinde.* Vna pars orationis est, & in tertia à fine accentum habet, licet penultima longa sit. Quod ideo factum est vt ostenderetur vna pars esse orationis, ne præpositio iungeretur aduerbio, quod vitiosum esse non dubium est. *Pauci læta arua tenemus.* Non omnes. Qui enim minus purgantur, statim redeunt ad corpora. *Donec longa dies perfecto temporis orbe.* Quia etiam post
C purgationem opus est tempore, vt perseueret in purgatione: & sic redeat. Et quæritur vtrum animæ per Apotheosin (de quibus ait, Pauci læta arua tenemus) possint mereri perpetuam purgationem, quod non potest fieri. Merentur enim temporis multi, non perpetuitatis: & quæ male vixerunt, statim redeunt: quæ melius, tardius: quæ optime diutissimo tempore sunt cum numinibus. Paucæ tamen sunt quæ & ipsæ exigente ratione, licet tarde, coguntur reuerti. *Perfecto temporis orbe.* Finito legitimo tempore. *Concretam.* Affixam & inhærentem. *Aethereum sensum.* Sydereum νοερὸν ἀγγεῖον ignem. Sensualem: id est Deum per quod quid sit anima, ostendit. *Aurai simplicis ignem.* Non ventis. Simplicis autem, nostri comparatione: qui constat de ligno & aere. Ille enim per se plenus est & æternus, quia simplex. Omnia enim σύνθετα, id est composita, exitum sortiuntur. Vnde & atomos, perpetuas dicunt, quia simplices sunt, nec recipiunt sectionem. *Has omnes.* Ac si diceret etiam has omnes. Nam supra non omnes dixi: sed Animæ quibus altera fato Corpora debentur. *Rotam voluêre per annos.* Exegerunt statutum tempus per annorum volubilita-
D tem. Est autem sermo Ennij. *Deus euocat.* Non dicit quis, sicut supra, Dij quibus imperium est animarum. Sed alij Mercurium volunt propter hoc, Animas ille euocat Orco Pallentes, alias sub Tartara tristia mittit. Et est ratio. nam ὁ νοῦς dicitur, id est sensus: quo Philosophiam, quæ hæc iudicat, intelligimus: quia ipse etiam inuenit literas. *Agmine magno.* Impetu: & dictum est imperatiue ἀπὸ τοῦ ἀγνυμι. Non enim blanditiis inductæ redeunt: sed necessitate quadam coguntur, vt potantes velint reuerti. *Immemores.* Vel præteritorum, vel futurorum.

75 *Dixerat Anchises: natumque vnaque Sibyllam*
Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumulum capit, vnde omnes longo ordine possit
E *Aduersos legere, & venientum discere vultus.*
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria: qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustreis animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

Dixerat Anchises. Antedicta de reuersione animarum probatio huc tetendit, vt celebret Romanos, & præcipue Augustum. Namque qui bene considerant, inueniunt omnem Romanam
F historiam ab Æneæ aduentu, vsque ad sua tempora summatim celebrasse Virgilium. Quod ideo latet: quia confusus est ordo. Nam euersio Ilij & Æneæ errores, aduentus, bellumque manifesta sunt: Albanos reges, Romanos etiam consules, Brutos, Catonem, Cæsarem, Augustum, & multa ad historiam Romanam pertinentia hic indicat locus. Cætera quæ hic intermissa sunt, in *demissa nitla* commemorat. Vnde etiam in antiquis inuenimus opus hoc appellatum esse non Æneidem, sed gesta populi Romani. Quod ideo mutatum est, quia nomen non à parte, sed à toto debet dari. *Turbamque sonantem.* Aut quæ tunc propter festinationem sonabat, aut turbæ perpetuum est epitheton. *Longo ordine.* Non quo nati sunt: sed quo apud Inferos stabant. Non enim eo, quo regnarunt, dicturas est ordine. *Aduersos legere.* Considerare,

relegere. *Dardaniam prolem.* Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Æneæ & Lauiniæ genere. Vnde ait, Italâ de gente. *Illustreis.* Hoc nomen notitiæ fuit, non meriti. Vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles & illustres vocantur. *In nomen iuras.* In gentem, vt Statius *Nomen Echionium matrisque genus Peridiæ.* A

76 *Ille (vides) pura iuuenis qui nititur hasta,*
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias Italo commistus sanguine surget,
Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles.
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educet Syluis regem, regumque parentem: B
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.

Ille (vides) pura iuuenis qui nititur hasta. Æneas, vt Cato dicit simul ac venit ad Italiam, Lauiniam accepit vxorem: propter quod Turnus iratus, tam in Latinum quam in Æneam bella suscepit: à Mezentio impetratis auxiliis. Quod & ipse ostendit dicens, Se iatis ambobus, Teucrisque venire Latinisque. Sed vt supra diximus, primo bello periit Latinus. Secundo pariter Turnus & Æneas. Postea Mezentium interemit Ascanius, & Laurolauinium tenuit, cuius Lauinia timens insidias, grauida confugit ad syluas: & latuit in casa pastoris Tyri. Ad quod alludens ait, Tyrusque pater, cui regia parent Armenta. Et illic enixa est Syluium. Sed cum Ascanius flagraret inuidia, euocauit nouercam, & ei concessit Laurolauinium: sibi vero Albam constituit. qui quoniam sine liberis periit Syluio, qui & ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium. Vnde apud Liuium est error qui Ascanius Albam condidit* Postea Albani omnes reges, dicti Syluij sunt ab huius nomine: sicut hodieque Romani imperatores, Augusti vocantur: Ægypti, Ptolemæi: Persæ, Arsacidæ: Latini, Murrani: vt, Murranum hic atauos: & auorum antiqua sonantem Nomina, per regesque actum genus omne Latinum. *Pura iuuenis qui nititur hasta.* Id est sine ferro. Nam hoc fuit præmium apud maiores eius, qui tunc primum vicisset in prælio: sicut ait Varro in libris de gente pop. Rom. *Syluius, Albanum nomen.* Quia omnes Syluij dicti sunt. *Tua posthuma proles.* Posthumus est post humationem parentis creatus. Per hoc autem Æneam cito ostendit esse periturum, & statim infert consolationem dicens, *Quem tibi longæ.* Id est Deo. Aeuum enim proprie æternitatis est: quæ non nisi in deos venit. Ennius, *Romulus in cœlo cum diis genitalibus æuum degit.* Male autem vindicauit vius: per quem dixit, Longæuosque senes. *Vnde.* A quo: vt, Genus vnde Latinum. Nam posteri eius fuerunt: qui postea apud Albam regnauerunt ciuitatem. C D

77 *Proximus ille, Procas, Troianæ gloria gentis,*
Et Capys & Numitor, & qui te nomine reddet,
Syluius Æneas: pariter pietate vel armis
Egregius, si vnquam regnandam acceperit Albam, E
Qui iuuenes quantas ostentant aspice vires,
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Castrumque Inui Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

Proximus ille Procas. Standi ordine, non nascendi. Nam sextus est rex Albanorum. Item Numitor tertius decimus fuit. *Si vnquam regnandam acceperit Albam.* Aeneas scilicet Syluius. Et hic ostendit omnes Albanos reges, Syluios dictos. Recepit autem à tutore, qui eius inuasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiæ per transitum tetigit. *Ciuili tempora quercu.* Ciuica debuit dicere: sed mutauit. At econtra Horatius. *Motum ex Metello consule ciuicum,* pro ciuilem. Querceam autem coronam accipiebant, qui in bello ciuem liberassent: ideo quia ante causa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. Aliæ enim erant murales: aliæ agonales, id est lemniscatæ. Muralis dabatur ei, qui prior murum ascendisset. *Hi tibi Nomentum, & Gabios.* Hæ ciuitates sunt priscorum Latinorum ab Albanis regibus constitutæ: quanquam Collatiam Tarquinius constituisse F

dicatur:

A dicatur: qui vt erat superbus, eam ex collata pecunia constituit. Vnde & Collatia dicta est. Potest tamen fieri vt ab Albanis fundata sit, aucta à Tarquinio, sicut supra de Tarento diximus, quod Taras fecit, auxit Phalantus. Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander, condidit: vt, Tunc pater Euandrus Romanæ conditor arcis. *Vrbemque Fidenam.* Fidenæ dicuntur vt Thebæ: sed dixit vt Iuuenalis, *Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.* Nam varietati studet. Vnde etiam ait Pometios, cum dicatur numero singulari Pometia. *Castrumque Inui.* Vna est in Italia ciuitas: Castrum nouum dicitur. De hac autem ait Castrum Inui, id est Panos qui illic colitur. Inus autem Latine appellatur, Græce πάν. Ité ἰτέαν. Græce, Latine incubus. Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inus ab eundo passim cum omnibus animalibus. Vnde & Incubus dicitur. *Castrum autem ciuitas est.* Nam castra numero plurali dicimus: licet legerimus in Plauto, *Castrum parcum*: quod etiam diminutio ostendit. Nam castellum dicimus. *Nunc sunt sine nomine terræ.* Atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas ciuitates: sed ex persona sua præ-
B occupat.

78 *Quin & auo comitem sese Mauortius addet*
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet: viden, vt geminæ stant vertice cristæ?
Et pater ipse suo superum iam signat honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit olympo:
Septemque vna sibi muro circumdabit arces:
C *Felix prole virûm qualis Berecynthia mater*
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes:
Omneis cœlicolas, omneis supera alta tenentes.

Quin & auo comitem sese Mauortius addet Romulus. Amulius, & Numitor fratres fuerunt: sed Numitorem regno Amulius pepulit: & Iliam eius filiam, sacerdotem Vestæ fecit. De hac & Marte nati sunt Remus & Romulus: qui cum adoleuissent, occiso Amulio, Auum
D Numitorem in regnum reuocarunt: & cum eo vno anno regnauerunt. Postea propter D angustias imperij Romam captatis auguriis condiderunt. Ergo auo se addet comitem: aut auito se iunget imperio, aut certe secundum Ennium, refertur inter deos cum Ænea. Dicit namque Iliam fuisse filiam Æneæ, quod si est, Æneas auus est Romuli. Vnde etiam addidit, *Assaraci.* Nam hoc epitheton non sine caussa est introductum: quod est proprium Æneæ. Nam Assaracus pater est Capyos. Capys Anchisæ, Anchises Æneæ. *Viden'.* den naturaliter longa est. Breuem tamen eam posuit secutus Ennium: & adeo eius est immutata natura, vt iam vbique breuis inueniatur. *Geminæ stant vertice cristæ.* Omnino in omnibus hoc egit Romulus, vt cum fratre regnare videretur, ne ei reum parricidij iudicaret. Vnde omnia duplicia habuit quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romu-
E lus tenuit: Auentinum Remus, qui prior sex vultures vidit: postea Romulus duodecim. Et cum ille tempore, ille numero de condenda vrbe certarent, orta contentione de vrbis nomine inter exercitum, à Romuli militibus Remus occisus est. Fabulosum enim est, quod à fratre propter muros dicitur interemptus. *Et pater ipse suo superum iam signat honore?* Merito virtutis Mars Romulum deum esse significat. Superum enim accusatiuus est singularis ab eo quod est superus superi. *Illa.* Quam tibi sæpe fata promiserunt. *Inclyta.* Græcum est. Nam κλυτὰ gloriosa dicunt. *Imperium terris.* In quantum tenditur terra. *Animos æquabit olympo.* Magnanimitate æquabitur cœlo. De hoc autem loco & Trogus & Probus quærunt. *Septemque vna sibi muro circumdabit arces.* Bene vrbem Romam dicit septem includisse montes, & medium tenuit. Nam grandis est inde dubitatio: & alij dicunt breues septem colliculos à Romulo inclusos, qui tamen aliis nomi-
F nibus appellabantur. Alij volunt hos ipsos, qui nunc sunt, à Romulo inclusos, id est Palatinum, Quirinalem Auentinum, Cœlium, Viminalem, Æsquilinum, & Ianiculatem. Alij vero volût hos quidem fuisse, aliis tamen nominibus appellatos: quæ mutata sunt postea, vt de omnibus rebus legimus fieri vt de multis locis, & de fluminibus legimus: vt sæpius. Et nomen posuit Saturnia tellus. *Prole virûm.* Virorum fortium. *Qualis Berecynthia mater.* Phrygia. Nam Berecynthos, castellum est Phrygiæ iuxta Sangarium fluuium: vbi mater deûm colitur. Per hanc autem comparationem nihil aliud ostendit nisi Romanos duces inter deos esse referendos. *Turrita.* Vel quia ipsa est terra, quæ vrbes sustinet.

79 *Huc geminas nunc flecte acies: hanc aspice gentem,* A
Romanosque tuos: hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis:
Augustus Cæsar, diuûm genus: aurea condet
Secula qui rursus Latio regnata per arua
Saturno quondam: super & Garamantas & Indos
Proferet imperium. iacet extra sydera tellus,
Extra anni solisque vias, vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum: B

Huc geminas nunc flecte acies. Totum visum tuum huc dirige, & huc specialiter intuere, sic Asper. *Hic Cæsar, & omnis Iuli Progenies.* Vt, Iulius a magno demissum nomen Iulo. *Cæli ventura sub axem.* Nam cum Augustus patri Cæsari ludos funebres exhiberet: stella per diem apparuit, quam persuasione Augusti, Cæsaris esse populus credidit. Hinc est, Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum. *Sub axem* ergo, id est ad diuinos honores. *Hic vir, hic est. i.* litera pro duplici, non nisi in monosyllabis habetur: vt, Hoc erat æma parens. per eorum scilicet priuilegium. Vnde talium est quod Terentianus dicit eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel simplicem. Nam si hoc esset, etiam in dissyllabis pro duabus haberi debuerat, quod nusquam inuenimus. Literæ enim naturam seruari, & in polysyllabis conuenit. *Diuum genus.* Cæsaris qui C
factus est deus. Genus autem dicit non solum iure adoptionis, sed consanguinitatis. Nam Octauiæ filius fuit, quæ erat soror Cæsaris. Hic autem, Augustus Cæsar, hoc nomen accepit a patre adoptiuo. nam ante Octauianus dictus est a patre Octauio. *Secula qui rursus Latio.* Sub Saturno dicit aurea secula fuisse in orbe terrarum, sub Augusto tantum in Italia. *Garamantas.* Populi inter Libyam & Africam iuxta καρα χερσίνησον. *Indos.* Populi orientis extremi. *Iacet extra sydera tellus.* Nulla terra est quæ non subiaceat syderibus. Vnde perite addidit, *Extra anni solisque vias:* vt ostenderet duodecim signa, in quibus est circulus Solis. Significat autem Maurorum Æthiopiam, vbi est Atlas: de qua ait Lucanus, *Æthiopumque solum: quod non peremitur ab vlla Signiferi regione poli, nisi poplite lapso Vltima curuati procederet vngula tauri.* *Torquet.* Sustinet. *Aptum.* D
Vicinum vt diximus supra.

80 *Huius in aduentu iam nunc & Caspia regna*
Responsis horrent diuûm, & Mœotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obiuit,
Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineus victor iuga flectit habenis E
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?

Iam nunc & Caspia regna. Fines Assyriorum, in quibus sunt πόλις Caspiæ. Quod autem dicit verum est. Nam & Suetonius ait in vita Cæsaris responsa esse data per totum orbem natci inuictum imperatorem. *Mœotica tellus.* Scythica, cuius palus est Mœotis. *Turbant.* Turbantur. *Septem gemini* autem, septem fluuij. *Fixerit æripedem ceruam.* Pro æripedem. Vicit autem Cerinitim ceruam dictam a loco. *Fixerit* autem strauerit, *Erymanthi Placarit nemora.* Mons Arcadiæ vbi aper ferocissimus fuit. *Lernam tremefecerit arcu.* Pro Hydra paludem ipsam potuit: & intelligamus ante eam iagittis suis confixam: post exsectum & adultam. *Nysæ de vertice.* Mons est Indiæ de F
quo loquitur. Cæterum est & Nysa ciuitas, in qua Liber colitur. Vnde Nyseus dictus est. *Et dubitamus.* Pro dubitas, miscet personam suam. Bene autem tenuit, Cum tibi sit tanta præparata posteritas dubitas virtutem factis extendere: id est gloriam? *Aut metus.* Est aliquis timor, qui te regnis Italiæ reuocet?

81 *Quis procul ille autem ramis insignis oliua,*

Sacra

A *Sacra ferens? noſco crines incanaque menta*
Regis Romani: primus qui legibus vrbem
Fundauit, Curibus paruis, & paupere terra
Miſſus in imperium magnum. cui deinde ſubibit,
Otia qui rumpet patriæ, reſidesque mouebit
Tullus in arma viros, & iam deſueta triumphis
Agmina. quem iuxta ſequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.

B *Quis procul ille autem.* Nunc redit ad Romanos reges, qui ſeptem fuerunt: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hoſtilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priſcus, Seruius Tullus, Tarquinius Superbus. Mira autem vtitur phantaſia: vt quaſi oſtendat ſe non agnoſcere eum qui de gente Romana non fuerat. Romulo enim mortuo cum anno ſenatus regnaſſet per decurias: tædioſum vitium eſt, & quæſitus eſt rex. Sed cum in vrbe nullus idoneus eſſet inuentus, orta eſt bona Pompilij fama, quod eſſet apud Cures ciuitatem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium: qui ferociam populi à bellis ad ſacra contulit. Vnde etiam Numa dictus eſt ἀπὸ τοῦ νέμω, ab inuentione & conſtitutione legis. Nam proprium nomen Pompilius habuit. Hic etiam canus fuit à prima ætate: ad quod alludens ait, Incanaque mentа. Item propter ſacerdotium, ramis inſignis oliuæ. *Otia qui rumpet patriæ.* De hoc Liuius, *Inde Tullum qui ferocior Romulo*
C *fuit, quam Numæ ſimilis. Reſides.* Pigros, otioſos, nimium ſedentes. *Deſueta triumphis.* A conſuetudine triumphandi diſſuetcentia. *Iactantior Ancus.* Amans populi fauorem. hic Oſtiam fecit. *Ancus* autem dictus ἀπὸ τῆ ἀγκῶνος, id eſt à cubito, quem incuruum habuiſſe dicitur. *Auris* Fauoribus. Vnde & aurarij dicuntur fauitores.

82 *Vis & Tarquinios reges, animamque ſuperbam*
Vltoris Bruti, faſceſque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſeuaſque ſecures
Accipiet: natoſque pater, noua bella mouentes
D *Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,*
Infœlix: vtcunque ferent ea facta minores:
Vincet amor patriæ laudumque immenſa cupido.
Quin Decios, Druſoſque procul, ſæuumque ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.

Vis & Tarquinios reges, animamque ſuperbam. Vnus enim de Tarquiniis fuit ſuperbus. *Vltoris Bruti faſceſque videre receptos?* Vis videre etiam vltoris Bruti faſces receptos? Hiſtoria autem hoc habet, Tarquinius ob multa quidem, Superbus eſt dictus: præcipue tamen ob hanc cauſſam: Mandauit aliquando cuidam ſatelliti vt cuiuſdam oppidi omnes principes interime-
E ret. Profectus ille grandem multitudinem reperit. Quod cum ei renuntiaſſet deambulanti cum virga in hortis: detractans ille reſponſioni, capita decuſſit papauerum, vt ſatelles quid fieri vellet, agnoſceret. Huius filius vitiauit nobiliſſimam matronam Lucretiam. Quod illa dolens, ſe interemit. Tunc eius auunculus Brutus rapto ex eius corpore gladio proceſſit ad populum: & de hac re concionatus eſt. Quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam expugnabat. Propter quod ſe Tarquinius cum liberis ad Portennam regem Tuſciæ contulit: & bellum geſſit graniſſimum contra populum Romanum. Tunc duo creati ſunt conſules Brutus & Tricipitinus pater Lucretiæ, qui & Tarquinius dicebatur: ob quod ſolum eſt vrbe depulſus: & in eius locum ſubrogatus eſt Valerius Publicola: quo mortuo item alter eſt factus: & alter ſimiliter. Quod cernens tædioſum eſſe Virgilius Brutum ſolum poſuit, qui annum ſolus impleuit. Sed Bruti filij amici erant filius Tarquinij: cum quibus cum iniiſſent conſilium, vt eos
F per noctem intromitterent, proditi ſunt à ſeruo Vindicio: & à patre interempti ſunt. Ideo ergo vltoris, ſcilicet & libertatis publicæ, & Lucretiæ pudoris. *Sæuaſque ſecures.* Quæ ſæuierunt etiam contra liberos. *Pulchra pro libertate.* Ingenti arte loquitur conſyderatione perſonarum. Factum enim laudat dicens *pulchra pro libertate*: perſonam vituperat. *Vtcunque ferent ea facta minores.* Etiam ſi laueris à poſteris, non extorquere vim naturæ debet amor patriæ. *Quin Decios.* Quinimo Decios reſpice. Hi duo fuerunt, qui Mures dicti ſunt: pater & filius. Horum alter in bello Gallico, alter Samnitico vouit pro republica cum terra &

mari vniuersum bello vellent exercitum perdere. *Drusoſque procul.* Et hi duo fuerunt. Horum prior vicit Hasdrubalem. Alter est filius Iuliæ ſororis Augusti. *Sæuumque ſecuri Aſpice Torquatum.* Hic Gallum quendam in ponte Anienis, singulari certamine superauit, & eius sibi torquem imposuit: vnde nomen accepit. Hic ad vrbem pergens, præcepit filio vt tantum castra metaretur: ille prouocatus ab hostibus nacta occasione victoriam consecutus est. Reuersus postea pater, laudauit fortunam populi Romani: sed filium, vt dicit Liuius, *Fuſtuario ſupplicio necauit.* Ergo sæuum securi, sæuum iure occidendi, non ferri genere. Nam securi non animaduertit in filium. *Referentem ſigna Camillum.* Brenno duce, Galli apud Alliam fluuium deletis legionibus euerterunt vrbem Romam absque Capitolio: pro quo immensam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus absens Dictator est factus: cum diu esset apud Ardeam in exilio propter Veientanam prædam non æquo iure diuisam: & Gallos iam abeuntes secutus est, quibus interemptis aurum omne recepit & signa. Quod cum illic appendisset, ciuitati nomen dedit. Nam Pisaurum dicitur, quod illic aurum pensatum est. Post hoc tamen factum rediit in exilium. Vnde rogatus, reuersus est.

85 *Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis*
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemque ciebunt,
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens gener aduerſis inſtructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella:
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis olympo:
Proiice tela manu, ſanguis meus.

Fulgere. Ab eo quod est fulgo fulgis. *Et dum nocte premuntur.* Bene allusit. Nam concordiam in humilitate tenuerunt: cum nobilitate vero in bella venerunt. *Aggeribus ſocer Alpinis.* A munimentis Alpium. Hæ enim Italiæ murorum exhibent vicem. Socer vero quia Pompeius habuit Iuliam filiam Cæsaris, quæ in partu periit. Vnde etiam isti inter se facile dimicare potuerunt. *Arce Monœci.* De Liguria vbi est portus Monœci Herculis. Dictus autem μόνοικος, vel quod pulsis omnibus illic solus habitauit: vel quod in eius templo nunquam aliquis deorum simul colitur: sicut in Iouis, Minerua, & Iuno: in Veneris, Cupido. *Aduerſis inſtructus Eois.* Orientis enim auxiliis est vsus. *Aſſueſcite bella.* Mire dictum. Ab ipsis enim quasi consuetudinem fecit populus Romanus bellorum ciuilium. Septies enim gesta sunt à Cæsare contra Pompeium in Thessalia. Item contra eius filium magnum in Hispania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæsare ab Augusto contra Cassium & Brutum in Philippis ciuitate Thessaliæ. Contra Lucium Antonium in Perusia Tusciæ ciuitate. Contra sextum Pompeium in Sicilia: Antonium & Cleopatram in Epiro. *Tuque prior, tu parce.* Cæsari dicit, quem clementem circa Pompeianos legimus: cui vult tunc hoc esse mandatum.

84 *Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho*
Victor aget currum, cæſis inſignis Achiuis:
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas:
Ipſumque Æaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ.

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho. Mummium significat. *Ipſumque Æaciden.* Necesse est vt *ille* subaudiamus. Pyrrhum enim quem Aeaciden dicit, Curius & Fabricius vicerunt ferentem Tarentinis auxilium. Hic postea fugit in Græciam, & illic est occisus in templo. Argos vero & Mycenas alij vicerunt. *Vltus auos.* Aut hic distinguendum: vt sit, Troiæ Mineruæ, pro Troianæ: principale pro derivatiuo. Aut certe auos Troiæ: non quos Troia habuit auos: sed qui de Troia fuerunt, id est auos Troianorum.

85 *Quis te, magne Cato, tacitum aut te Coſſe relinquat?*
Quis Gracchigenum? aut geminos, duo fulmina belli,

Scipiadas,

Scipiadas, cladem Libyæ? paruoque potentem
Fabricium? vel te sulco Serrane serentem?
Quo sessum rapitis Fabi? tu maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.

Magne Caso Censorium dicit, qui scripsit historias: multa enim bella confecit. Nam Vticensem præsente Augusto, contra quem pater eius & dimicauit, & Anticatones scripsit, laudare non poterat. Supra autem Mineruæ templa temerata per stuprum Cassandræ dicit. *Cosse relinquat?* Cossus tribunus militum consulari potestate fuit. Hic regem Tuscorum Lartem Tolumnium à loco dictum, occidit: & secunda post Romulum opima spolia reuocauit. Erit autem nominatiuus hic Lar, huius Lartis. *Quis Gracchi genus?* Gracchos seditiosos constat fuisse, nobiles tamen genere. Nanque per Corneliam, nepotes Scipiones Africani fuerunt. Vnde Iuuenalis ad eam. *Tollentem precor Hannibalem.* Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: maior Africanus, Æmilianus minor, qui obsidione Carthaginis ab Italia reuocauit Hannibalem. *Scipiadæ.* Hi gemini fratres fuerunt: qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Carthaginem nouam, quæ Spartaria dicitur, insidiis interempti sunt. *Cladem Libyæ* Scipiones. *Fabricium.* Paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis Samnitum aurum sibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, sed aurum habentibus imperare. *Serrane serentem.* Attilius quidam senator fuit, qui cum agrum coleret, euocatus propter virtutem meruit dictaturam. Serranus autem, à serendo dictus est. *Quo sessum rapitis Fabi?* Cur me ô Fabij, sessum ad vestram trahitis narrationem? Aut certe sessum tristem: vt, Tęi sessus valle reedit, scilicet propter eorum mortem. Nam trecenti sex fuerunt de vna familia: qui coniurati cum seruis & clientibus suis contra Veientes dimicarunt, & insidiis apud Cremetam fluuium interempti sunt. Vnus tantum superfuit Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in ciuitate remanserat. Hic postea cum Hannibalis impetum ferre non posset, mora eum eluſit, & ad Campaniam traxit. Vbi deliciis Carthaginensium virtus obtorpuit. Notandum est de secunda persona dictum. Ille autem est de quo ait Ennius, *Vnus qui nobis cunctando restituis rem.* Sciens enim Virgilius quasi pro exemplo hunc versum posuit.

86 *Excudent alij spirantia mollius æra,*
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas melius: cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacisque imponere morem:
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Excudent. Alij cudendo efficient: & est rhetoricus locus. *Spirantia.* Animata. Horatius, *Et molles imitabitur ære capillos. Viuos vultus.* Hoc est quod dixit *spirantia.* Et per æs, Corinthios indicat: per marmor, Parios: per actionem causſarum, Athenienses: per Astronomiam, Aegyptios & Chaldæos. *Pacis morem.* Leges pacis.

87 *Sic pater Anchises: atque hæc mirantibus addit:*
Aspice, vt insignis spolijs Marcellus opimis
Ingreditur victorque viros supereminet omneis.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques: sternet Pœnos, Hallumque rebellem:
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Spolia Marcellus opimis. Hic Gallos & Pœnos equestri certamine superauit. Viridomarum etiam Gallorum ducem manu propria interemit, & opima retulit spolia, quæ dux detraxerat duci: sicut Cossus Larti Tolumnio. *Supereminet omnes.* Virtutis scilicet genere. *Rem Romanam.* Statum reipublicæ. *Turbante tumultu.* Ideo tumultu, quia res in Italia aduersus Gallos geritur. *Sistet.* Confirmabit, Conroborabit. *Tertiaque arma patri.* Capta hic tertia, opima spolia suspendet patri, id est Ioui. *Capta Quirino.* Qualia & Quirinus ceperat, id est Romulus de Acrone rege Ceninensium: & ea Ioui suspenderat,

possumus, & quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima spolia Ioui Pheretrio debere suspendi. quod iam Romulus fecerat. Secunda Marti, quod Cossus fecit. Tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Quirinus autem est Mars, qui præest paci: & intra ciuitatem colitur. Nam belli Mars extra ciuitatem templum habuit. Ergo aut suspendet patri, id est Ioui: aut suspendet patri Quirino. Varie de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores: cuius facit mentionem & Liuius. A

88 *Atque hic Æneas (una namque ire videbat*
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum? quantum instar in ipso est?
Sed nox atra caput tristi circumuolat vmbra. B

Egregium forma iuuenem & fulgentibus armis. Tria sunt secundum Carminium: pulchritudo ætas, virtus. Significat autem Marcellum filium Octauiæ sororis Augusti, quem sibi Augustus adoptauit. Hic decimo sexto anno incidit in valetudinem: & perit decimo octauo in Baiano cum ædilitatem gereret. Huius mortem vehementer ciuitas doluit. nam & affabilis fuit: & Augusti filius. Ad funeris huius honorem Augustus sexcentos lectos intrare ciuitatem iussit. hoc enim apud maiores gloriosum fuerat. Etiam dabatur pro qualitate fortunæ. nam Sylla sex millia habuit. Igitur cum ingenti pompa relatus, & in campo Martio est sepultus. Ergo modo in Augusti adulationem, quasi epitaphion ei dicit. Et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto & Octauiæ esse recitatum, vt fletu nimio imperarent silentium: nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc ære graui donatus est, id est massis. Nam sic & Liuius argentum graue dicit, id est massas. *Sed frons læta parum.* Omen est mortis futuræ. Ex contrario alibi, Incipe parue puer risu cognoscere matrem. *Virum qui sic comitatur euntem* Marcellum, cui similis est. *Qui strepitus.* Propter ædilitatem. *Instar.* Similitudo: & est nomen quod non recipit præpositionem, ad instar enim non dicimus, quod Probus declarat. C

89 *Tum pater Anchises lachrymis ingressus obortis:*
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata: neque vltra
Esse sinent. nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tyberine videbis
Funera cum tumulum præterlabere recentem,
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos, nec Romula quondam:
Vllo se tantum tellus iactabit alumno. D E

Ostendent terris hunc tantum fata. Parum illucesceret: quia mox peribit. *Visa potens superi.* Cum indignatione dicit, Inuidistis & gloriæ Romanæ, & vestris muneribus. Nam felicitas vestra sunt munera. *Propria.* Perpetua: vt, Propriamque dicabo. *Mauortis campus.* In quo est sepultus. *Funera cum tremulum præterlabere recentem.* Propter sexcentos lectulos. *In tantum spe tollet auos.* Eriget generis antiquitatem. Et rhetorice spem laudat in puero: quia facta non inuenit. Est autem Ciceronis in dialogo, *Fanni, causa difficilis laudare puerum. Non enim res laudanda, sed spes est. Nec Romula quondam.* Pro Romulea: vt, Quos Africa terra triumphis Diues alit. *Quondam* autem, potest & præteriti esse & futuri. F

90 *Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello*
Dextera: non illi quisquam se impune tulisset

Obuius

A *Obuius armato, seu cum pedes iret in hostem,*
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.

B *Foderet calcaribus armos.* Species pro genere. Equi armos pro equo posuit. Non enim possunt armi calcaribus fodi. *Fata aspera rumpas.* Posse aliqua ratione fata disrumpi, per transitum docet. *Tu Marcellus eris.* Talis qualis fuit Marcellus. *Purpureos flores.* Vt sæpe diximus, propter sanguinis similitudinem: quia aut anima, aut animæ est sedes. *Nepotis.* Posteri. Non enim re vera nepos fuit. *Inani munere.* Secundum Epicureos, non profuturo. *Sic.* Ita noscentes. *Aëris in campis.* Collisionem fecit. Locutus est autem secundum eos qui putant Elysium lunarem esse circulum.

91 *Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,*
C *Incenditque animum famæ venientis amore:*
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda:
Laurentesque docet populos, urbemque Latini:
Et quo quenque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
D *His ubi tum natum Anchises unaque Sybillam*
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naues, sociosque reuisit.
Tum se ad Caietæ recto fert littore portum.
Anchora de prora iacitur, stant littore puppes.

Incenditque animum Nam supra ait: Et nubitamus adhuc virtutem extendere factis? *Exin.* Deinde. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum actum ait, *Intus de pondebitur, intus transigetur si quid est quod restat. Sunt geminæ somni portæ.* Pro somE niorum. Est autem in hoc loco Homerum secutus. Hoc tantum differt, quod ille per vtranque portam somnia exire dicit: hic umbras veras per quas somnia indicat vera, & poetice apertus est ienius. Vult autem intelligi falsa esse omnia quæ dixit. Physiologia vero hoc habet, Per portam corneam oculi significantur, qui & cornei sunt coloris, & duriores cæteris membris. nam frigus non sentiunt: sicut etiam Cicero dicit in libris de natura deorum. Per eburneam vero portam os significatur à dentibus. Et scimus quia quæ loquimur falsa esse possunt: ea vero quæ videmus, sine dubio vera sunt. Ideo Æneas per eburneam emittitur portam. Est & alter sensus. Somnum nouimus cum cornu pingi: & qui de somnis scripserunt, dicunt ea quæ secundum fortunam & personæ possibilitatem videntur, habere effectum: & hæc vicina sunt cornu. Vnde cornea vera fingitur porta. Ea vero quæ supra fortunam sunt: & habent nimium ornatum, vnaque iactantiam, F dicunt falsa esse. Vnde eburnea, quasi ornatior porta fingitur falsa. *Falsa insomnia.* Id est somnia. *Secat.* Tenet. Vnde sectas dicimus ab eo quod propositum non tenent. *Ad Caietæ portum.* A persona poetæ, Prolepsis. Nam Caieta nondum dicebatur.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER VII.

TV quoque littoribus nostris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Caieta dedisti:
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signat.
At pius exequiis Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.

TV quoque littoribus nostris Æneia nutrix. Vt & in principio diximus, in duas partes hoc opus diuisum est. Nam primi sex ad imaginem Odysseæ dicti sunt: quos personarum & allocutionum varietate constat esse grauiores. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt: qui in negotiis validiores sunt. Nam & ipse hoc dicit, Maius opus moueo, & re vera tragicum opus est, vbi tantum bella tractantur. *Tu quoque.* & Sicut Menelaus, Palinurus etiam. *Nostris.* Hoc est Italicis: vt Non eadem arboribus pendet vindemia nostris. Non vt Donatus ait, non in comparationem Oceani nauigabilibus *Æneia nutrix.* Hanc alij Æneæ, alij Creusæ, alij Ascanij nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classem Troianorum casu conflagratam. Vnde Caieta dicta ἀπὸ τῆς καίειν. *Seruat.* Tenet, possidet: vt, Seruantem ripas alta non vidit in herba. *Hesperia in magna.* Propter Hispaniæ discretionem. *Si qua est ea gloria.* Secundum Epicureos. Bene autem interest funeri, postquam ab Inferis rediit: sicut interfuit antequam descenderet, vt medium actum ostenderet. *Quierunt.* Hebrus *quierant.* legit. *Tendit iter velis.* Quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo nauis est iter. Nam ait supra, Flecte viam velis. Et aliud est iter velis tendere: aliud per vela iter. Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Constat tamen secundum illud dictum quod ait, Flecte viam velis. Quod si dicimus, bene procedit. Et tende viam velis: vt in ipsi velis ratio sit vitæ. *Aspirant auræ in noctem.* Quia vt diximus, temporum mutatione, ventus vel minuitur vel augetur. *In noctem* autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accusatiuum regit ista præpositio. *Luna negat.* Liptotes. Nam dicit, large præstat: vt, Munera nec sperno. *Tremulo sub lumine.* Ita enim mobilitas aquæ facit videri.

Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Dives inaccessos vbi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu: tectisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus vrsi
Sæuire, ac formæ magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

Circææ raduntur littora terræ. Vt diximus supra, mons iste antehac insula fuit. Paludibus enim à continenti segregabatur: quas exclusit limus de Albanis montibus fluens. Et dicebatur

Æxus

A Aeæus ab horrore transeuntium, quo homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod & Circæum dictum & Circæi. Nam vtrumque Liuius dicit. *Diues.* Non addidit cuius rei, cum soleat: vt Diues equûm, diues pictai vestis & auri. *Inaccessos.* Inaccessibiles, inaccedendos. Nam Vlysses illuc venit. Ergo inaccessos, ad quos nullus debeat accedere: vt, Aut illaudati nescit Busyridis aras: hoc est illaudabilis. Nam ab Isocrate constat esse laudatum. *Resonat cantu.* Resonare facit. *Superbum.* Nobilibus, propter antiquam oppidi magnitudinem. *Odoratam.* Pro odoriferam. Et hoc ideo, quia vius olei apud maiores non fuit præcipue in Italia. *Arguto pectine.* Garrulo, stridulo, sonanti: vt, Forte sub arguta consederat ilice Daphnis. *Percurrens pectine telas.* Aut manu percurrens: aut ictu pectinis, vt videmus, aut quia apud maiores stantes texebant: vt hodie linteones videmus. Est autem Homeri, qui ait, ἰστὸν ἐποιχόμενος. *Gemitus iræque.* Gemitus

B iracentium leonum: ἠὺ διὰ δὸν ἴην. *Sera sub nocte.* Quasi eo tempore quo naturali libertate vti consueuerunt. Sub sera nocte, per noctem seram. *Rudentum* Naturaliter *ru* longa est. Persius. *Findor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Systolem ergo fecit. Rudius autem proprie est asinorum clamor: vt grunnitus, porcorum: ranarum, coax: quæ nomina à sono vocis constat esse composita. *Præsepibus.* Caueis vbi aluntur. Non enim re vera præsepia habent. *Dea sæua.* Aut per se, aut herbis potentibus sæua. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit: & nihil est Sole clarius. Hæc libidine sua, & blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat: vt libidini & voluptatibus operam darent. Vnde datus est locus fabulæ apertæ. Horatius, *Sub domina meretrice fuisse turpis & excors. In vultum ac terga ferarum.* Corrumpebatur in illis

C sensus. Animus namque idem manebat.

οἱ δ' σφῶν μὲν ἔχον κεφαλὰς φωνήν τε τρίχας τε
καὶ δέρματ'. αὐτὰρ νῆας ἴδον ἐμπέδους, ὡς τὸ πάρος περ.

3 *Quæ ne monstra pij paterentur talia Troes,*
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis implenit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada feruida vexit.
Iamque rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
D *Cum venti posuere, omnisque repente resedit*
Flatus, & in lento luctatur marmore tonsa.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis & multa flauus arena
In mare prorumpit: varie circumque supraque
Assueta ripis volucres & fluminis alueo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
E *Flectere iter sociis, terræque aduertere proras*
Imperat: & lætus fluuio succedit opaco.

Pij paterentur Troes. Ergo impij qui pertulerunt. Impij autem propter occisa Solis armenta. *Neptunus ventis implenit vela secundis.* Physice autem locutus est. Motu enim aquæ ventus creatur, vt videmus in bombis organorum. *Præter vada feruida.* Periculosa nauigantibus, & est Tmesis. *In roseis fulgebat lutea bigis.* Lutea est crocei coloris, vt: Croceo mutabit vellera luto. Vnde multi iungunt *in roseis*, id est non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum ῥοδοδακτύλον, id est rosei coloris digitos habentem, interdum κροκοπέπλον dicitur Auroram, id est crocei coloris veste circundatam. *Cum venti*

F *Posuere.* Cum ortu diei quieuere. *Posuere* enim, quieuere est: sicut contra *ferre*, flare dicimus. vt, Fieret vento mora nequa ferenti, id est flanti. *Omnisque repente resedit Flatus.* Omnis, id est & qui ripæ est, & qui pelagi, qui altanus vocatur. *Tonsæ.* Remi dicti à decutiendis fluctibus: sicut tonsores à tondendis & decutiendis capillis. *Lucum Prospicit.* In quo erat fluminis nomen. Diximus enim nunquam sine religione esse lucum à Virgilio positum. *Hunc inter.* Per hunc. Terentius, *Dum rus eo, cœpi cogitare mecum inter vias.* Est autem crebra Frontonis elocutio. *Amœno.* Vmbroso, syluis circundato. *Multa flauus arena.* Epitheton proprium. Et sciendum exitum Tyberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, vbi prima Aeneas castra constituit. Nam aliter non procedit quod ait: Murorum in parte sinistra Op-

poluere aciem: nam dextra cingitur amni. Postea enim in Laurolauinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. *Assue a ripis volucres.* Bono compendio vsus est. *Æthera mulcebunt cantu.* Lenibant. Corporalia enim sunt elementa, vt diximus supra. Non enim mulcetur, nisi quod corporale est. Supra enim ait, Totamque infula per artus. A

4 *Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,*
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ reuocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus moueo. Rex arua Latinus, & vrbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert: tu sanguinis vltimus author. B

Nunc age. Hic est sequentis operis initium. Antedicta enim ex superioribus pendent. *Erato.* Vel pro Calliope, vel pro qualicunque musa posuit sane. *Quæ tempora rerum.* Quia vt diximus supra, secundum Lucretium, tempora nisi ex rebus colligantur per se nulla sunt. *Latio antiquo.* Quia duo sunt, vetus & nouum: sicut & in iure lectum est. *Exordia pugnæ.* Certi interitum. *Actos.* Aut collectos, aut re vera compulsos: quod est verisimile, propter illud, Longa placidas in pace regebat. *Totamque sub arma coactam.* Collectum: vt, Tuyre coge pecus. Totam autem Hyperbolicos dixit. *Hunc Fauno & Nympha genitum Laurente Marica. Accipimus.* Quidam deus est Fatuellus: huius vxor est Fatua. Idem Faunus, & eadem Fauna. Dicti autem sunt Faunus & Fauna à vaticinando, id est fando. Vnde & fatuos dicimus inconsyderate loquentes. Ergo Faunæ & Fatuæ nomen quasi asperum fugit poeta: & Maricam dixit vxorem fuisse Fauni. Est autem Marica dea Littoris Minturnensium iuxta Lirim fluuium. Horatius, *Et inanem Maricæ littoribus tenuisse Lirim.* Quod si voluerimus accipere vxorem Fauni Maricam, non procedit. Dij enim Topici, id est locales, ad alias regiones nunquam transeunt. Sed potest dictum esse per poeticam licentiam, Laurente Marica: cum sit Minturnensis. Dicunt alij per Maricam, Venerem intelligi debere: cuius fuit sacellum iuxta Maricam: in quo erat scriptum *νὸν ἐγέννησε.* Sine Hesiodus Latinum Circes & Vlyssis filium dicit: quod & Virgilius tangit dicendo, Solis aui speciem. Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Iginij, qui ait Latinos plures fuisse, vt intelligamus poetam abuti (vt solet) nominum similitudine. *Accipimus.* Propter varias opiniones hoc adiecit: vt Sallustius, *Vrbem Romam sicuti ego accepi condidere atque habuere initio Troiani.* *Vltimus author.* Primus: vt supremum, summum dicimus, *Pro supreme Iupiter.* C D E

5 *Filius huic, fato diuûm, prolesque virilis*
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
Sola domum & tantas seruabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, auis atauisque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta deûm terroribus obstant. F

Primæque oriens erepta iuuenta est. Per transitum tangitur historia. Amata enim duos filios voluntate patris Æneæ spondentes, Lauiniam sororem factione interemit. Vnde & *erepta* dixit, quasi per vim: hos alij cœcatos à matre tradunt, postquam amisso Turno Lauinia Æ ex

iuncta

A iuncta est. *Fato* autem dicit voluntate. Nam dij id fantur, quod sentiunt, nō vt homines de quibus lectum est, Aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere. *Iam matura viro, iam plenis nubilus annis.* Non est iteratum, sed secundum ius dictum: in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum: secundum ad annos pertinet. *Latio.* Latium pars est Ausoniæ. Vnde dixit primo quod minus est: sic intulit, Totaque Ausonia. *Petit ante alios pulcherrimus.* Aut ante alios petit: aut pulcher ante alios. *Miro amore.* Noua intemperantia. *Sed variis.* Propter apes & incendium & oraculum Fauni. *Portenta.* Signa, quæ sunt media: à portendendo. Nam & bona & mala sunt portenta.

B 6 *Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,*
Sacra coma, multosque metu seruata per annos:
Quam pater inuentam primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus:
Laurentesque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densa (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
C *Aduentare virum: & partes petere agmen eadem.*
Partibus ex isdem, & summa dominarier arce.

Laurus erat. Latinus post mortem fratris Lauini, cum Lauinium amplificaret: ab inuenta lauro, Laurolauinium id appellauit. *In penetralibus.* Penetrale est omnis interior pars domus, licet sit intecta. Vnde laurum in penetralibus fuisse non est mirum. *Metu.* Religione quæ nascitur per timorem. *Primas cum conderet arces.* Primas, circa laurum supple. Nam iam ciuitas fuerat. *Trans æthera.* Æthera pro aëre posuit. *Obsedere apicem.* Verbum oppugnationis est obsedere, quo vsus
D signate propter bellum futurum. Per *mutua.* Inuicem: & est absolutum. Melius qui de apibus scripsit ait: *Duobus pedibus se tenent: & duobus alas sustinēt. Vates.* Diuinus, per quam autem artem non dixit, nec nomen eius: sed datur intelligi coniecturis eum quibusdam futura dixisse. *Partes petere agmen eadem.* Intelligimus ab inferiori mari apes venisse, vnde & Troiani. Partes autem easdem summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri per quam aduenarum victoria prænuntiatur.

7 *Præterea castis adolet dum altaria tedis,*
Et iuxta genitorem adstat Lauinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
E *Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,*
Regalesque (ut erat) accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis & tortum tumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri,
Nanque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam sed populo magnum portendere bellum.

F *Castis.* Piis: & sciendum Latinum sacrificasse astante Lauinia. *Nefas.* Absoluta parenthesis est autem Hypallage, *Comprendere crinibus ignem*, cum ignis crines comprehendat. *Fumada.* In fumo est causa lachrymarum belli. *Vulcanum spargere.* Incendium bellicum significat. Hic enim duobus hoc ab augurio distat Aeneas: fumo, & superfluo flammarum.

8 *At rex sollicitus monstris, oracula Fauni*
Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, saniamque exhalat opaca mephitim.

Hinc Italæ gentes, omnisque OEnotria tellus,
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Cum tulit, & cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis somnosque petiit:
Multa modis simulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acherontia affatur Auernis.

Fauni. Faunus ἀπὸ τοῦ φαίνειν: dictus quod voce, non signis ostendit futura. *Luco sque.* In lucis. *Sub Albunea.* In Albunea. *Alta.* Quia est in Tyburtinis altissimis montibus. Et Albunea dicta est ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte est. Vnde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt. Sciendum sane vnum nomen esse fontis & syluæ. *Sacro fonte* Nullus enim fons non sacer. *Mephitim.* Mephitis proprie est terræ putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: & est in nemoribus grauior ex densitate syluarum. Alij Mephitin deum volunt Leucotheæ connexum: sicut est Veneri Adonis, Dianæ Virbius. Alij Mephitin Iunonem volunt, quam aërem esse constat. Nouimus autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci: sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto: vt sit Mephitis dea odoris grauissimi, id est graue olentis. *Hinc Italæ gentes.* Commendatio oraculi ipsius. *OEnotria tellus.* Proprie Sabinorum tractus. *Incubuit.* Incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad accipienda responsa. Vnde est, ille incubat Ioui, id est dormit in Capitolio, vt responsa possit accipere. *Sub nocte silenti.* Per noctem silentem. *Varias audit voces.* Scilicet propter multa simulachra. *Fruitur.* Paritur: quod de rebus tantum bonis dicimus. *Acherontia affatur Auernis.* Potestates quæ sunt in Acheronte, ad quem per Auernum venitur. Hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus: & congrue. nam nihil est terra inferius, in qua habitat. Hinc est quod eum Horatius inducit nocentem, dicens: *Lewis incedas, abeasque parvis Æquus alumnis.*

9 *Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus*
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
Velleribus, subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi venient generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua sol vtrunque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.

Pater ipse. Aut honoris est, aut re vera pater Lauiniæ. *Centum.* Aut pro qualitate fortunæ: vnde & *rite* dixit. Aut finitum pro infinito posuit. *Tergo.* Pro tergoribus, id est coriis. *Thalamis neu crede paratis.* Propter Turnum. *Venient.* Melius *veniunt*, vt iam conuenire significet. *Generi.* Plurali vius est pro singulari. *A stirpe.* Stirpem cum de genere dicimus, tantum fœmininum est, cum de arbore, & masculini generis & fœminini inuenitur: vt, Sed stirpem Teucri nullo discrimine sicrum. Contra Horatius, *Stirpesque raptas, & pecus, & domos. Sub pedibus.* Sub imperio suo ac potestate.

10 *Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti*
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circumlatæ volitans iam fama per vrbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituunt que dapes, & adorea liba per herbas
Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)

Et ce-

A *Et cereale solum pomis agrestibus augent.*

Monitusque. Alibi monita dixit. Vt Carmentis Nymphæ monita, & deus author Apollo. *Non ipse suo premit ore Latinus.* Quo à se repelleret generos. *Sed circum late volitans.* Tmesis est circumuolitans. *Adorea liba.* Ador proprie est genus farris. Liba autem, iunt placentæ de farre, melle & oleo, sacris apta. *Subiciunt epulis.* Subponunt in epularum locum. *Ipse.* Qui per Harpyiam vaticinatus est: vt, Quæ Phœbo pater omnipotens. *Et cereale solum.* Solum omne dicitur quod aliquid sustinet. Vnde de mari supra ait, Subtrahiturque solum. Sic nunc panicias mensas, id est epularum sustentaculum, solum vocauit.

11 *Consumptis hic forte aliis, vt vertere morsus*
B *Exiguam in Cererem penuria adegit edendi:*
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura adiudens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

Forte aliis. Abundat *forte.* *Fatalis crusti.* Ad negotium respexit Æneæ, cui hic erat finis laborum. Crustum autem & crusta neutraliter dicimus de his quæ comedi possunt. Horatius, *Vt puris olim dant crustula blandi Doctores.* Iuuenalis, *Nos colaphum incutimus lambenti crustula seruo.* Fœminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comesse non possumus: vt, Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ *Quadris.* Aut mensis: & est Antonomasia. Nam supra orbem dixit. Aut quadris fragmentis accipimus: vt, Iuuenalis. *Vt bona summa putes aliena vivere quadra.* Adludens. Aut vacat *ad:* & ludentem significat. Aut certe *adludens* ad reponti fidem verba componens. *Laborum finem.* Scilicet maritimorum. Nam in terra multa passurus est: vt ait Sibylla. Sed terræ grauiora manent. *Primamque loquentis ab ore Eripuit pater.* Hoc est, Adhuc loquente Ascanio intellexit famem quam fata prædixerant. *Numine pressit.* Oraculi fide ab Heleno & Anchisa prædicti. Pressit autem vocem Ascanij: quo posset ipse numina deprecari.

D 12 *Continuo, Salue fatis mihi debita tellus,*
Vosque, ait, ô fidi Troiæ saluete penates,
Hic domus, hæc patria est: genitor mihi talia nanque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibique memento
E *Prima locare manu, molirique aggere tecta.*
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitii positura modum.
F *Quare agite, & primo lœti cum lumine solis,*
Quæ loca, quive habeant homines, vbi mœnia gentis,
Vestigemus, & à portu diuersa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

Fatis mihi debita tellus. Bona Periphrasis est, ne fatalis diceret: quod est medium, & in precibus nihil ambiguum esse debet. *O fidi Troiæ Saluete penates.* Æneæ scilicet, non Troiæ: quam nequiuere seruare. *Hic domus.* Aut familia: vt, Da proprium Tymbræe domum. Aut ordo est. Hic est patria, hic domus. Ante enim patria est, sic domus. *Accisis.* Vndique consectis vel consumptis: & hoc est apud nos *ac*, quod apud Græcos ἀμ. Hinc est, Amiantæ valles, id est vndique sancti. *Hæc erat illa fames.* Ac si diceret Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat. *Habitent.* Habitent. Hoc enim frequentatiuum est ab eo quod est habeo. *Vbi mœnia gentis.* Laudabilium dicit. *Nunc pateras libate Ioui.* Ad eo quod continet, id quod continetur. *Anchisen genitorem.* Bene Iouem & Anchisen: qui causa oraculi fuerunt. *Reponite mensis.* Aut tuno-

re verborum Ascanij interrupta renouare : aut *reponite*, frequenter ponite, id est crebro libate, bibite. A

13 *Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo*
Implicat, & Genium que loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Iouem, Phrygiamque ex ordine matrem
Inuocat, & duplices cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro, B
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Dicitur hic subito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Tempora ramo implicat. Diebus festis ita epulabantur, coronati. *Genium que loci.* Apollinem vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio: vt, Quæ pater inuentam primas cum conderet arces, Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus. Aliter iniquum est, si cum omnes inuocet, Apollinem prætermittat: præsertim cum Helenus dixerit. Aderitque vocatus Apollo. *Primamque deorum* Quia ipsa est mater deorum. *Nymphasque, & adhuc ignota precatur Flumina.* Bonum ordinem sequitur. Sic alibi, Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus vnde est. *Noctem, noctisque orientia signa.* Quæ noctem sequuntur: vt Nymphas flumina. Inuocat enim sibi coniuncta. *Phrygiamque ex ordine matrem.* Aut contigue, quia Idæum dixerat Iouem: aut certe rite, id est more solenni. *Duplices.* Duos. *Cœlo* autem, Venerem: *Erebo*, Anchisen. *Cœlo clarus ab alto.* In serenitate, quod est augurij. Nam si cœlo nubilo fuerit, caussa est. *Radiis & auro.* Radiis aureis. *Ardentem nubem.* Alij fulmen, nubem ardentem dicunt, vt Lucanus, *Atque ardens æthere solo* quos hoc loco secutus est. Alij fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam: quos alibi sequitur dicens, Ignea rima micans percussit lumine nimbos. *Certatim instaurant epulas.* Id est, Et vina reponite mensis. *Vina coronant.* Pro pateris. *Magno* autem *omine* cœlesti dicit. Alibi, Nam te maioribus ire per altum, Auspiciis manifesta fides. C D

14 *Postera cum prima lustrabat lampade terras*
Orta dies, vrbem, & fines, & littora gentis
Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici:
Hunc Tybrim fluuium: hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis E
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora festinant iussi, rapidisque feruntur
Passibus, ipse humili designat mœnia fossa,
Molitur que locum: primasque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Hæc fontis stagna Numici. Ista iam ab incolis discuntur. Quod autem ait stagna, verum est. Nam Numicus ingens ante fluuius fuit: in quo repertum est cadauer Æneæ & consecratum. post paulatim decrescens, in fontem redactus est: qui & ipse siccatus est sacris intercepti. Vestæ enim libari non nisi de hoc fluuio licebat. *Ordine ab omni.* Ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda, hodieque seruatur. *Augusta ad mœnia.* Augurio consecrata. Hinc paulo post illud est, Tectum augustum, ingens. Et nisi in augusto loco consilium F

A silium senatus habere non poterat. Vnde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conueniret senatus: vbi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pompilij. Ad atrium sane Vestæ conueniebatur, quod fuerat à templo remotum. *Fossa.* Sulco: & sunt ista reciproca. Nam & Sulcum ponit pro fossa: vt, Ausim vel tenui vitem committere sulco, id est fossa. *Molitur-que locum.* Præparat. *Primasque in littore sedes.* Ideo *primas*, quia imperium, Lauinium translaturus est. Et sciendum ciuitatem, quam primo fecit Æneas Troiam dictam secundum Catonem & Liuium: quod ipse dicit, Nec te Troia capit. *Castrorum in morem.* Breuem scilicet. *Pinnis atque aggere cingit.* Muro. in quo pinnæ sunt, & est Synecdoche. *Aggere* autem Fossa.

15 *Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum*
B *Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant,*
Ante vrbem pueri, & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantque in puluere currus:
Aut aëreis tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt,
Cum prouectus equo longæui regis ad aures
Nuntius, ingenteis ignota in veste reportat
Aduenisse viros: ille intra tecta vocari
C *Imperat, & solio medius consedit auito.*

Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum. Hypermetrus versus. *Muroque subibant.* Alibi per accusatiuum: vt, Æneæ subiit mucronem, ipsumque morantem Sustinuit. Et hoc secundum naturam est. Nam, it sub mucronem dicimus. nam per datiuum figuratum est. *Pueri & primæuo flore iuuentus.* Bene Romanæ militiæ exprimit morem. Nam post pubertatem armis exercebantur: & sexto decimo anno militabant. Quo etiam solo sub custodibus agebant. Nec est contrarium, Longa populos in pace regebat. Nam licet in pace essent, exercitium tamen vigebat armorum. *Domitantque in puluere currus.* Equos sub regibus. *Aereis arcus.* Fortes: & est κατ' ἀντίφρασιν, Nam acrimonia mentis est. *Lenta.* Mollia. *Ictu.* Iaculatione. *Ingenteis.* Ex stupore nuntij laus o-
D stenditur Troianorum. Et bene nouitatis ostendit opinionem. Ingenteis enim esse, quos primum vidimus, opinamur. *Reportat.* Aut *re* vacat: aut *re* pro *ad* posuit, vt sit adportat. *Intra tecta vocari.* Dissentit hoc loco à Romana consuetudine. Nam legati si quando incogniti venire nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egrediebantur magistratus minores: & tunc demum senatus extra vrbem postulata noscebat, & ita si visum fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit. Latinum namque memorem vult esse responsi: & auidum satis ad externos videndos: per quos promittebatur felicitas. *Solio medius consedit.* Vt supra diximus, solium est veluti armarium de vno ligno ad regum tutelam factum. Secundum alios, à soliditate dictum. Secundum Asperum per Antistichon, quod solum vnum capit: quasi sodium à sedendo. Nam & sella, quasi Sedda dicta est.
E

16 *Tectum augustum, ingens: centum sublime columnis,*
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum syluis & religione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat, hoc illis curia templum:
Hæ sacris sedes epulis, hîc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
F *Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum*
Antiqua ex cedro, Italusque paterque Sabinus,
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo astabant: aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

Multaque præterea sacris in postibus arma:
Captiui pendent currus curuæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Tectum augustum, ingens. Domum, quam in palatio diximus ab Augusto factam, per transitum laudat: & quasi in Laurolauinio fuisse commemorat. *Horrendum.* Venerandum: non quod horroris sit. *Hinc sceptra accipere.* Hoc in palatio fiebat. *Curiæ templum.* Quia vt diximus supra, curia non est nisi in augurato loco. *Ariete cæso.* Hoc sacrificium in ianua palatij fiebat festis diebus. *Perpetuis mensis.* Longis, ad ordinem exæquatis sedentum. Maiores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus: vt Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. *Ex ordine.* Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita vt nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas. *Ex cedro.* Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tinea nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit. Vnde est cedria quæ chartam reseruat. Hinc est illud, *Et cedro digna locuti.* Aut *Cedria perunctæ*, quoniam ligna custodita conseruat. *Vitisator.* Non inuentor vitis: sed qui genus vitis demonstrauit Italis populis. *Sub imagine falcem.* Aut statuæ exprimit gestum, vt dicat. Ita tenebat falcem, vt eam sub vultu haberet: aut Sub imagine, sub theca dicit, quæ falcis est similis. *Saturnusque senex.* Antiqui reges nomina sibi plerunque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiæ. Nam & supra ait, Veterum effigies ex ordine auorum. Iterum infert, *Atque ab origine reges.* Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Iouis sepulchrum. Gabalus etiam Romanus imperator Solem se dici voluit. Nam Heliogabalus dictus est. *Ab origine.* Pro Aboriginum reges: sed est metro prohibitus. *Pugnando vulnera passi.* Pugnando quasi reges. *Sacris in postibus.* Vbi spolia consecrabantur. *Captiui.* Pro captiuorum: nota figura est. *Cristæ.* Galeæ. A parte totum posuit. *Ereptaque rostra carinis.* Bene de omni genere præliorum spolia illic demonstrat fuisse.

17 *Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat*
Succinctus trabea, lenaque ancile gerebat
Picus equûm domitor: quem capta cupidine coniux
Aurea percussum virga, versumque veneno
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo diuûm patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocauit:
Atque hæc ingressus placido prior edidit ore.

Quirinali lituo. Lituus est incuruum augurum baculum: quo vtebantur ad designanda cœli spatia. nam manu non licebat. Quirinalem autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel lituum, id est regium baculum: in quo potestas esset dirimendarum litium. *Succinctus trabea.* Toga est augurum de cocco & purpura. *Ancile.* Scutum breue. Regnante Numa cœlo huiusmodi scutum lapsum est: & data responsa sunt illic fore summam imperij, vbi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui & diem consecrarunt, quo pellem virgis feriunt ad artis similitudinem. Dicimus autem hoc ancile: & hæc ancilia. Anciliorum vero vsurpauit Horatius, *Ancilioram & nominis & togæ oblitus.* Septem fuerunt paria, quæ imperium Romanum tenent: Acus matris deûm. Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Oreſtis sceptrum, Priamive, Ilione, Palladium, ancilia. *Aurea coniux.* Nam aliter non stat versus. Et aurea per Ironiam dixit. Coniux vero, non quæ erat: sed quæ esse cupiebat: vt, Quos ego sim totiens iam dedignata maritos. Fabula talis est, Picum amauit Pomona dea pomorum, & eius volentis est sortita coniugium. Post a Circe cum eum amaret, & sperneretur, irata eum in auem picum martium conuertit. nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: & domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod pontificales indicant libri. Bene autem huic supra lituum dedit: quod est augurum proprium. Nam ancile & trabea communia sunt cum Diali vel Martiali sacerdotibus. *Placido prior edidit ore.* Bene placido. Legatorum enim fuerat, vt ipsi ante loquerentur. Sic in secundo, Vltro flens ipse videbat.

18 *Dici-*

A 18 *Dicite Dardanidæ (neque enim descimus & vrbem*
Et genus: auditique aduertitis æquore cursum)
Quid petitis? quæ caussa rates, aut cuius egentes
Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Siue errore viæ, seu tempestatibus acti,
Qualia multa, mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis.
Ne fugite hospitium: neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
B *Sponte sua, veterisque dei se more tenentem.*
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes: hic ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ad sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus addit.
C

Dicite Dardanidæ. Aut ex veste eos Troianos esse cognoscit, quæ erat proprie gentium singularum. Aut ἀφ' ὧν ἀκούομεν, ἴσμεν intelligimus famam: quæ eos venire nuntiauerat, eandem etiam Troianos esse dixisse. Vnde infert, *Auditique aduertitis æquore cursum.* Dardanidæ autem, ac si diceret cognati. *Errore viæ seu tempestatibus acti.* Duo quærit. S voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tempestas vos an error adduxit? *Vada cærula.* Cærulum est viride cum nigro, vt est mare. *Qualia multa.* Ad duo respexit: errorem & necessitatem. *Portuque sedetis.* Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. *Ne fugite.* Ne fugiatis, ne ignoretis. *Saturni gentem.* Laus generis. *Sponte sua, veterisque dei se more tenentem.* Xenocratis est: qui cum primus Philosophiæ scholam aperuisset (quod antea in porticibus Philosophi tractarent) & interrogatus esset quid præstare
D posset discipulis: Respondit, *vt illi voluntate faciant, quod alii iure coguntur. Veteris.* Antiquitate si diceret, aurei seculi imagine vtimur. *Fama est obscurior annis.* Ac si diceret, nisi esset, iam vos sciretis. *Auruncos ita ferre senes.* Apud veteres historiæ hoc genus fuit vt maiores natu antecacta posteris indicarent: quod hic indicat locus. Lucanus apertius, cum esset de Antæo narraturus ait, *Cognita per multos domuit rudis incola patres.* Quia adhuc nec annales erãt, nec historiæ. Aurunci vero, Italiæ populi antiquissimi fuerunt. *Ferre* autem, quasi cum ostentatione iactare. *Dardanus.* Iuppiter cum Electra Atlantis filia, Corythi regis Italiæ vxore concubuit. Sed ex Ioue femine natus est Dardanus: ex Corythi Iasius. Dardanus profectus ad Phrygiam Ilium condidit: Iasius vero Thraciam tenuit, vbi est Samos: quam hic Samothraciam nominauit. Nam Iunonis alia est Samos insula. Quanquam ciuitas Thraciæ quæ est Cæphalenia, Samos dicatur. Vnde postea
E cum responsum esset, Antiquam exquirite matrem: & Æneas Italiam peteret, profectus ad Thraciam, Samothracas deos sustulit, & pertulit secum propter originem matris, quod superius plenius dictum est. *Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes.* Quia erant Idæ & Cretæ, addidit Phrygiæ ad discretionem. *Corythi.* Oppidum & mons dicti à rege Corythi, vt putantur à quibusdam, patre Dardani bis sepulto dicti. *Addit.* Auget, adiectione scilicet nominis sui.

19 *Dixerat: & dicta Ilioneus sic voce secutus:*
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris:
F *Nec sydus regione viæ litusve fefellit:*
Consilio hanc omnes animisque volentibus vrbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. rex ipse Ioues de gente suprema

Troius Æneas tua nos ad limina misit.

Voce secutus Plerunque enim consentimus & taciti. *Rex.* Conciliatio ab honore, inde à genere. *Succedere terris.* Vt, Succedoq; oneri. *Nec sydus.* Aspectus syderum. Nam tempestatem supra dixit: nec est bis idem positum. *Vrbem afferimur.* Ad vrbem ferimur. *Extremo veniens.* Id est primo. Nam alias *rediens* diceret, non *veniens*. *Dardana pubes Gaudet auo.* Generis origine. Nam auus non est Troianorum Iuppiter: sed Æneæ solius per Venerem. A

20 *Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis*
Tempestas ierit campos, quibus actus vterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submouet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluuio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Dys sedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis vndamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama leuis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit. B C

Quanta per Idæos. Ad illud respondit: Auditique aduertitis æquore cursum, Id est, non mirum est hæc te audisse quæ vniuersus orbis agnouit. *Tempestas.* Vis bellorum. *Actus.* Conlisus. *Fatis.* Per transitum & Troianos eximit culpa: & Græcorum deterit laudem. *Tellus extrema.* Vt est Britanniæ & omnium insularum Oceani *Refuso* autem, refluo, vt Lucanus indicat, & est hoc Homeri, αὐτὰρ ἐπὶ ποταμοῖο λίπε ῥόον ἀκεανοῖο Νυξ, ὅτε δ' ἵκετο κῦμα θαλάσσης ὀρμαθὸν ἐχουσα. *Et si quem extenta plagarum Quattuor.* Audierunt etiam illi qui separantur Zona ea quæ est in medio quatuor, id est feruens. Significat autem Antipodas. *Iniqui.* Intemperati vel ardentis. *Diluuio ex illo.* Ex illa vastitate. Alij distinguunt, & mutant sensum: vt sit Quos dirimit plaga solis ardentis: ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desiit. *Tot.* Pro multa. *Dis sedem exiguam patriis.* Pia & verecunda petitio. *Litusque rogamus innocuum.* Non quod nulli noceat: sed cui vindicato nulli possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. *Cunctis vndamque auramque patentem.* Ista enim communia sunt. *Indecores.* Decus decoris, pecus pecoris, nemus nemoris, o in genitiuo correptum est, omnia enim in *us* exeuntia neutra, in genitiuo singulari penultimam corripiunt excepto pelagus quod Græcum est. vnde & vlceris dicitur secundum regulam, licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit. Decor vero decoris facit penultimam in genitiuo productam: omnia enim in *or* exeuntia in genitiuo producuntur exceptis v. arbor, marmor, memor, immemor, æquor: vnde quæritur Indecores à quo fit nominatiuo, ab eo quod est indecus non potest venire, quia lectum non est, & quia decus neutrum regit genus non masculinum, restat vt dicatur eb eo quod est indecor venire Indecores, nam & lectum est. Sed decor decoris facit producta penultima quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum huius nominis nominatiuum non inueniri, sicut in multis nominibus fit, quod & melius est, nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit sua coniunctione etiam ornati Italos. *Abolescet.* Abolebitur: & vsus est inchoatiua forma, cum opus non esset. *Troiam.* Id est Troianos. D E

21 *Fata per Æneæ iuro, dextramque potentem*
Siue fide, seu quis bello est expertus & armis
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod vltro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiere sibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperijs egere suis, hinc Dardanus ortus
Huc repetit: iussisque instat grauibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici. F

Dat

A *Dat tibi præterea fortunæ parua prioris*
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis: sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.

Fata per Æneæ iuro. Quem iam nouit Latinus, oraculo scilicet Fauni: per quod audiuit, Externi venient generi. *Siue fide: seu quis bello est expertus, & armis.* In his enim dextera comprobatur fide & virtute. *Vittas.* Quæ pendebant in ramo religatæ. Alibi, Et vitta comptos voluit
B prætendere ramos. *Huc repetit.* Scilicet Dardanus id est Æneas, qui & Dardanus, vt diximus supra, vocabatur. Et bene non *petit*, sed *repetit*, quasi ad sua. *Ingentibus.* Deliis, quæ magna constat fuisse. *Fortunæ parua prioris.* Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur ait *parua*, ne deformare (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait Fortunæ prioris. *Hoc pater Anchises auro libabat ad aras.* Pateram significat. *Hoc Priami gestamen erat.* Diadema dicit. nam ceptrum dicturus est. *Sacerque tiaras.* Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic tiaras per vitiurpationem dictum. Nam hæc tiara dicitur. Melius ergo Iuuenalis: *Et Phrygia vestitur bucca tiara.*

22 *Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus*
C *Obtutu tenet ora: soloque immobilis hæret,*
Intentos volues oculos. nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa a sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspicijs: hinc progeniem virtute futuram
D *Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.*

Obtutu tenet ora. Ordo est. Latinus defixa tenet ora: & obtutu, id est intuitu solo hæret immobilis. *Intentos volues oculos.* Cogitantis est gestus: sic de Boccho Saluitius, *Vultu & oculis pariter atque animo varius.* *Regem picta mouet.* Quippe regem, & in purpura Iliadum labor. *Portendi.* Porro tendi, prædici, significari. *Paribus auspicijs.* Pari potestate, & tractum est ex comitijs, vt diximus in quarto.

23 *Tandem lætus ait: Dij nostra incepta secundent,*
E *Augurijumque suum: dabitur Troiane quod optas.*
Munera nec sperno: non vobis, rege Latino,
Diuitis vber agri, Troiæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusque vocari)
Adueniat, vultus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostræ
F *Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo*
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris:
(Hoc Latio restare canunt) qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid veri mens augurat, opto.

Dij nostra incepta secundent. Secundum priscam consuetudinem loquturus de publica vtilitate,

id est pace, & de regiis nuptiis, facit ante deorum commemorationem, sicut in Catonis orationibus legimus. Hinc est in diuinatione Ciceronis, *Si quid ex aliqua vetere oratione, Iouem ego optimum & maximum.* Ipse etiam Virgilius alibi, Præfatus diuos solio rex infit ab alto. *Augurium.* Propter quæ dicta sunt supra. *Quod optas.* Id est pax. *Nec sperno.* Quia dixerat, Fortunæ parua prioris Munera. Et est Liptotes, id est Libenter accipio. *Vber agri.* Vbertas. Alibi, Pecorique & vitibus almis Aptius vber erit. Et est maior petitione promissio. Nam illi tantum littus petierant. *Pacis erit.* Fœderis: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. *Tyranni.* Græce dixit, id est regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperij, tyrannus dicatur. Sane apud Græcos hic & hæc tyrānus declinatur. *Est mihi nata.* Male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit vltro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dari, non potest, nec Æneæ meritum quem dicebat rogari. Nā antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius, *Hac fama impulsus Chremes, vltro ad me venit, vnicam gnatam suam.* Hesiodus etiam γάμοι γυναικῶν, inducit multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium. *Sortes.* Modo abusiue pro oraculis posuit. nam non proprie dicuntur sortes. hic autem à Fauno oraculum, non sortes acceperat. *Plurima cælo Monstra fuisse.* Aut per augmentum dixit: aut & alia visa intelligamus, nam duo plurima non sunt. *Hoc Latio restare canunt.* Hoc Italiam manere significant. Nam si dicimus, hoc mihi restat, id est manet me illa res. *Mens augurat.* Augurio dicimus secundum Plinium, cum præsagio mentis futura colligimus. Auguror vero tunc, cum futura veris captamus auguriis.

24 *Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.*
Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminosque iugales
Semine ab ætherio, spiranteis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Numero omni. Vtrum equorum numero, an legatorum? Sed si de equis trecentis dixit, perite locutus est: nam in legione non nisi trecenti equites erant, quæ tamen legio habebat sex millia virorum, per quod ostendit vnam habuisse legionem Latinum. Item alio loco, Tercentum scutati omnes Volscente magistro. *In præsepibus altis.* Multa non propter se, sed propter aliud dicuntur. Nam per præsepia alta, equorum magnitudo monstratur. Homerus βαθυζώνους Ἴππους, id est longas vestes habens. *Ordine.* Pro merito singulorum. *Tapetis.* Tertio declinatur hoc nomen tapetum tapeti: vt templum templi. Vnde est his tapetis hoc loco. Item, hoc tapete huius tapetis, vt sedile sedilis. Vnde est, Qui forte tapetibus altis Extructus. Declinatur & Græce ὁ τάπης τάπητος. Vnde est, Pulchroque tapetas τὰς ταπήτας. *Demissa monilia pendent.* Suspendendā pronuntiatio est: & ambitus maior est. Nam monilia non nisi hominum dicimus: quæ nunc ad laudem pro phaleris posuit. *Patri quos Dædala Circe.* Ingeniosè: & hoc fingit eam fecisse. Tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. Et bene est compositum ad illud quod supra ait, Troiæve opulentia deerit. Vt Troianis nihil de prisca rerum copia abesse videretur. *Gentem* autem abusiue dixit de equis, cum gens hominum sit. *Nothos.* Materno ignobiles genere. Est autem hoc nomen Græcum. Nam in latinitate deficit. *Donis, dictisque Latini.* Equis: & pacis nuptiarumque promissione.

25 *Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis*
Sæua Iouis coniux, auraï que inuecta tenebat,
Et lætum Æneam, classemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo prospexit abusque Pachynno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terræ,

Deseruisse

A *Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore:*
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygûm! num Sigæis occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenêre viam? at, credo, mea numina tandem
Fessa iacent: odijs haud exaturata quieui.
Quin etiam patria excussos infesta per vndas
B *Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto,*
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.

Inachijs sese referebat ab Argis. Bene Inachiis. Non enim vna est Argos: fuit enim & in Italia, quam Diomedes cõdidit: quæ primo Argi, post Argiripa, post Arpi dicta est. Fuit & in Thessalia. Lucanus, *Vbi nobile quondam, Nunc super Argos erat.* Fuit & haud longe ab Athenis, quod à siti Argos Dipsion dictum est: apud quos magna erat societas inter eos qui vno puteo vtebantur. Vnde & fratrias dixerunt ἀπὸ τοῦ φρέατος, quas tribus vocamus. Et notandum quod vbi bonus sequitur euentus Troianos, Iuno remouetur: & congruè quasi numen inimicum, quod præsens posset nocere. *Aura quæ inuecta tenebat.* Per elementum suum ibat. *Absque.* Absque autem & C adusque vsurpatiue dicimus. Præpositio enim nec aduerbio iungitur, nec præpositioni. Vsque autem, aut præpositio est, aut aduerbium. *Iam fidere terræ.* Per datiuum iungendum, aliter non procedit. Vt, Fidere nocti. *Stetit.* Quod solet esse cogitantum, id est stare. *Fatis.* Voluntatibus. *Capti potuere capi?* Cum felle dictum est. Nam si hoc remoueas erit oxymoron. Dicit autem omnia quæ contigerunt, non videri contigisse, quia non obfuerunt. *Capti* autem *capi* sic dixit vt Cicero. *Vt in vberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus.* *At credo mea numina tandem.* Nec fatigatà destitit: nec satiata requieui. *Patria excussos.* Satis signate locutus est. *Me opponere ponto.* Plus est, quam si diceret tempestates. *Me* autem per Perissologiam imbres, tonitrua, tempestates.

D 26 *Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis*
Profuit? optato conduntur Tybridis alueo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Ast ego magna Iouis coniux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ mentem in omnia verti,
Vincor ab Æneâ. quod si mea numina non sunt
E *Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod vsquam est.*
Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

Aut Scylla mihi. Bene *mihi*: ac si diceret, Etiam per suam naturam solent nocere, me rogante non potuerunt obesse Troianis. *Conduntur Tybridis alueo.* Condi proprie dicuntur qui sibi statuunt ciuitatem. Conduntur ergo, iedem stabilem locant. Sallustius, *Parte conditor orbis terrarum.* Et sunt propria verba quæ nulla ratione mutantur: nam vt sacerdotes creari, virgines capi dicimus. *Pelagi.* Propter illud, Sed terræ graviora manent. *Mars perdere gentem.* Bene belli & vastationis quærit exempla in rebus huiusmodi: sicut in primo, naufragij. Pirithoum Lapitharum F rex cum vxorem deduceret, vicinos populos Centauros, etiam sibi cognatos, & deos omnes excepto Marte, ad conuiuium conuocauit. Vnde iratum numen immisit furorem, quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt. *Ast ego magna Iouis coniux. Calydona Dianæ.* OEneus Calydonis rex de primitiis omnibus numinibus sacrificauit excepta Diana: quæ irata aprum immisit qui cuncta vastabat donec à Meleagro occideretur. *Concessit* autem ideo dixit, vt ostenderet minora numina, nisi impetrauerint, nocere non posse. Statius de Venere, *Infandum natæ concessit honorem. Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?* Hæc est vera lectio: sic & sensus procedit, vt vterque ablatiuus sit. Nam si Calydona legas, vitium erit, nec sensus procedet.

Scelus autem pro pœna posuit: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Vt, Et scelus expendisse merentem. *Quæ potui infelix.* Id est nocens, irata: vt contra, Sis felix, id est propitia: sicut diximus supra. *Implorare quod vsquam est.* Ac si diceret, etiam humilia. Quod autem Iuno vbique alieno vti introducitur auxilio, physicum est. Natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena coniunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes & pluuias. A

27 *Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis.*
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener, atque socer coeant mercede suorum: B
Sanguine Troiano & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba, nec face tantum
Cisseis prægnans igneis enixa iugales:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiua in Pergama tedæ.

Atque moras tantis licet addere rebus. Ostendit deos retardare posse fata: non penitus tollere. Vt. Decemque alios Priamum superesse per annos. Quæ autem dicit, etiam à Creusa dicta sunt: vt, Regnumque & regia coniux Parta tibi. *Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo.* Ambitiosæ execrationes. *Nec face tantum.* Tantummodo. *Cisseis.* Regina Hecuba secundum Euripidem filia Cissei, quem Ennius, Pacuuius & Virgilius sequuntur. Secundum Homerum filia Dimantis fuit. Hæc se facem parere vidit, & Parin creauit qui causa fuit incendij. Ergo nunc hoc dicit, Talis erit Veneri partus suus. Nam sicut per Parin Troia incensa est, sic per Æneã reliquiæ Troianorum. Comparatio autem iniuriosa. Nam Veneri Hecubam, Parin Æneæ, Helenam Lauiniæ comparauit. *Iugales.* Coniugales, matrimonio & sanguine conceptos. *Idem.* Talis, similis. *Funestæque iterum recidiua in Pergama tedæ.* Sic tedæ recidiuæ. C

28 *Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit:* D
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum. tot sese vertit in ora,
Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.

Luctificam Alecto. Græcus accusatiuus est Huius autem declinationis tres tantum casus vsurpamus, genitiuum vt Alectus, nominatiuum & accusatiuum vt Alecto. *Odit & ipse pater Pluton.* Venerationis est ipse pater. Nam furiæ, Acherontis & Noctis sunt filiæ. E

29 *Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:*
Hunc mihi da proprium virgo sata Nocte laborem,
Hanc operam: ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosue obsidere fines.
Tu potes vnanimeis armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis, F
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuuentus.

His

A *His acuit verbis.* Inritauit & instigauit insaniam. *Proprium.* Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefessum, vsque ad finem perducendum. Et sciendum ideo furiæ nihil pro præmio dari, quia præstatur hoc ipsum furiæ, vt bella commoueat: & vt dicatur defendisse Iunonem. *Infracta.* Aut valde fracta: aut quæ fuit antehac semper infracta. Vt Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos. *Cedat fama loco.* Vincatur. Cicero. *Loco ille motus est, cum est ex verbo depulsus. Ambire Latinum.* Amplecti circum, retinere: & dictum est non ab ambitu. Nam ambio ad illum dicimus, non ambio illum. *Tu potes vnanimis.* A maiore ad minus. *Versare.* Vertere, & vsus est frequentatiuo ad vim augendam. *Tibi nomina mille.* Facies: vt, Et sine nomine corpus. Mille autem secundum Euripidem: in cuius tragœdia dicit furias non esse vnius potestatis, sed se fortunam, se Nemesin, se fatum, se esse necessitatem. Ita dicit etiam Asper. *Fœcundum conceute pectus.* Plenum pectus maliciæ efficacia. *Compositam pacem.* Quam Latinus dederat. *Crimina belli.* Causas. vt, Crimen, amor
B vestrum.

30 *Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis*
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ.
Quam super aduentu Teucrûm, Turnique hymenæis,
Fœmineæ ardentem curaque iraque coquebant.
Huic dea cæruleis vnum de crinibus anguem
C *Conijcit, inque sinum præcordia ad intima subdit:*
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & leuia pectora lapsus
Voluitur attactu nullo, fallitque furentem
Vipeream inspirans animam, fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longa tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo sublapsa veneno
D *Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem:*
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius & solito matrum de more locuta est,
Multa super nata lachrymans, Phrygiisque hymenæis.

Exin. Statim, & est adverbium ordinis. *Gorgoneis* autem pessimis, sæuis: à Gorgone. *Tacitum.* Pro tacite, bene autem *obsedit*, quasi quæ insidiabatur. *Curæque, iræque coquebant.* Peruerso ordine respondit. Nam ira in Troianos est: cura vero de nuptiis, & primo aduentu Teucrorum. *Coquebant*, vero macerabant *Huic deæ.* Figura perturbata. Nanque talis est ordo. Huic dea vnum anguem in sinum coniicit, & vique ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina, quibus
E sensus percipitur. *Anguem* autem iniecit partem sui, id est furoris. *Leuia.* Pulchra. *Attactu nullo.* Sine morsu, sine sensu. *Fallitque furentem.* Iniicit furorem sine accipientis sensu. Furentem autem, quod furore teneatur. Nam nondum furebat. *Tænia vittæ.* Tænia est vittarum extremitas. *Vdo sublapsa veneno.* Hypallage sensus, venenum enim vdum dixit, quod est de vdo corpore. Nanque serpentum vda sunt corpora, adeo vt qua eunt, viam humore designent. *Solito matrum de more locuta est.* Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundia mista asperitate loquebatur. Nam hoc est matrum de more. Paulo post enim furore quatietur.

F 31 *Exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,*
O genitor? nec te miseret natæque tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum?

Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Iadque sedet, Faunique premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor: & sic dicere diuos.
Et Turno si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaque Mycenæ.

Exulibusne datur? Propter dissuasionem figurate loquitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant *Ducenda.* Abducenda. *Prædo.* Quasi piratam dicit hominem diu in mare morantem. *At non sic Phrygius* Legitur & *annon*, sed hoc absolutum est. Si autem *at* legeris copulatiua particula est adornatum solum pertinens. Horatius, *At ô deorum quicquid in cælo regit terras: & humanum genus. Quidem sanguineo.* Filius enim est Veneris sororis Amatæ. *Si gener externa petitur de gente Latinis.* De qualitate transit ad finem Nam vult Turnum extraneum esse diffinire per callidam augmentationem, quia imperio Latini non subiacet: cum oraculum de Latinis omnibus cauerit. Postea etiam huic argumento alia subuenit argumentatione, Turnum Græcum esse ab Acrisio commemorans, per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem considerandam docet & Turnum esse ab Inacho Acrisio: & Æneam Latinum esse a Dardano. *Premunt te iussa.* Vrgent, in hoc loco compellunt. *Inachus Acrisiusque patres.* Danaë Acrisij regis Argiuorum filia, postquam est à Ioue vitiata, pater eam intra arcam inclusam præcipitauit in mare, quæ delata ad Italiam, inuenta est à piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi qui eam sibi fecit vxorem: cum qua etiam Ardeam condidit, à quibus Turnum vult originem ducere.

32 *His vbi nequicquam dictis experta, Latinum*
Contra stare videt. penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per vrbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum,
Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias vrbeis agitur, populosque feroces.

Sine more furit. Sine exemplo: & hoc iam contra decus est regium. *Lymphata.* Percussa furore lympharum, sicut Ceritos a Cerere dicimus. *Turbo* Catullus hoc turben dicit, vt hoc carmen. Hic turbo, vnde turbinis facit. Nam si Turbonis sit, erit à proprio nomine genitiuus: vt Horatius, *Turbonis in armis Impubésque manus.* Aut multitudo puerorum: aut à parte totum posuit, vt pro manu puerum ipsum intelligas.

33 *Quin etiam in syluas, simulato nomine Bacchi,*
Matres adorta nefas, maioremque orsa furorem,
Euolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tedasque moretur:
Euhoe Bacche fremens: solum te virgine dignum
Vociferans: etenim molleis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat, furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nouaque quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.

Aet

A *Aſt aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,*
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.

Simulato nomine Bacchi. Talem patiebatur furorem, vt ſperaret ſe Liberi ſacra celebrare. Non enim ipſa ſimulabat, quod eſt ſanorum. Nam & paulo poſt dicturus eſt, Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. *Quo* Vt. *Euohe Bacche.* Bacchantis vox eſt. *Tibi iumere thyrſos.* Sumebant: infinitiui ſunt pro indicatiuis. *Pampineas haſtas.* Pampinis tectas. *Incinctæ pellibus.* Nebridarum ſcilicet.

34 *Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum*
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
B *Sanguineam torquens aciem: torumque repente*
Clamat, Iò matres audite vbi quæque Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi iuris materni cura remordet,
Soluite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum
Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.

C *Pinum ſuſtinet.* Facem pineam, ſicut in Liberalibus fit. *Natæ Turnique canit hymeneos.* Hic aperte expreſſit dementiam. Nam cum conſecrauerit filiam Libero, hymenæum canit eius & Turni. *Hymenæus* autem, nunc carmen nuptiale dicitur. *Torum.* Pro torue. *Iò.* Vox clamantis: & eſt tragicus ſermo. *Pii animi.* Id eſt maternis. *Crinales vittas.* Quæ ſolarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur.

35 *Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,*
Conſiliumque, omnemque domum vertiſſe Latini,
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
D *Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem*
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto. locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnum tenet Ardea nomen,
Sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem:
Alecto toruam faciem, & furialta membra
Exuit, in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœuam rugis arat, induit albos
E *Cum vitta crines: tum ramum innectit oliuæ.*
Fit Calybe Iunonis anus, templique ſacerdos:
Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibus offert:

Acuiſſe furores. Vt ſupra, Quam Iuno his acuit verbis. *Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini.* Quod habuerat: vt filiam dando Æneæ, bella remoueret quæ ſignificauerat fumus augurij. *Acriſioneu Danaë.* Patronimycum eſt. Nam male putant Acriſioneis colonis. Sola enim venerat, non cum colonis. *Præcipiti delata noto.* Intra arcam, vt diximus ſupra & vt à plurimis dicitur. *Magnum tenet Ardea nomen.* Bene alluſit. Nam *ardea*, quaſi ardua dicta eſt, id eſt magna & nobilis: licet Iginus in Italicis vrbibus ab augurio auis, Ardeam dictam
F velit. Illud nanque Ouidij in Metamorphoſi fabuloſum eſt. Incenſam ab Hannibale Ardeam, in hanc auem eſſe conuerſam. Sciendum tamen Ardeam per Antiphraſin dictam, quod breuitate pennarum altius non volat. Lucanus, *Quoque auſa volare, Ardea ſublimis pennæ confiſa natanti. Membra exuit.* Bene *exuit.* Nam dij cum volunt videri, induunt ſe corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei ſunt. *Albos cum vitta.* Id eſt etiam vittas albas. *Ramum innectit oliuæ.* Aut coronam accipit, aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octauo oſtendit, Et vitta comptos voluit prætendere ramos. Supra etiam, Præferimus manibus vittas.

Iunonis anus templique sacerdos. Ordo vt Iunonis templi anus sacerdos. A

36 *Turne tot incassum fusos patiere labores?*
Et tua Dardanis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi coniugium & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externique in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas sterne acies: rege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me placida cum nocte iacentem,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit. B
Quare age, & armari pubem portisque moueri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedêre duces, pictasque exure carinas.
Cœlestum vis magna iubet: rex ipse Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parêre fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

Fusos patiere labores? Probus de temporum connexione libellum composuit, in quo docet quod cui debeat accommodari: ex quo intelligimus hanc, quam fecit, arduam esse connexionem. Nam *patiere* futuri temporis est: *fusos* vero participium est præteritum. Est autem ienius, C
Patieris vt tot tui labores fundantur incassum, si in irritum cadant. *Et incassum* tractum est à retibus quæ casses vocantur. *Transcribi* Tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia. Nam scribi est dari. Horatius, *Scribe decem Nerio, non est satis: adde cicutæ.* Rescribi, reddi. Horatius, *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis. Quæritur hæres.* De iure traxit. *Vt non generum sed hæredem diceret.* Nam per coemptionem facto matrimonio sibi inuicem succedebant. *Tyrrhenas sterne acies.* Vt, I sequere Italiam ventis. Sane notum est bello multum potuisse Tyrrhenos: & fuisse præcipue infestos Latinis. Vt, Hi bellum assidue dicunt cum gente Latina. *Hæc adeo tibi me.* Addidit authoritatem, quia scit anui credi difficile. *Adeo* autem, valde scilicet iussit: vt Terent. *Adolescentem adeo nobilem Læus.* Alacer, festinus. Nam lætari non poterat, qui perdebat vxorem. Sic supra in D
primo, Vela dabant læti *Flumine pulchro.* Vt supra Fluuio Tyberinus amœno. *Cœlestum vis magna iubet.* Aut per diffinitionem, ipsa Iuno est vis deorum: aut per augmentum, in illo primo per se, deinde per Iunonem: postremo per omnium vim deorum. *Turnum experiatur in armis.* Id est probet contra se, quem pro se laborantem non probauit.

37 *Hic iuuenis vatem irridens sic orsa vicissim*
Ore refert: Classes inuectas Tybridis undam,
Non, vt rere, meas effugit nuntius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus, E
O mater curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.

Hic iuuenis vatem irridens. Caluit, quia iuuenis. Horatius, *Non ego hoc ferrem calidus iuuenta consule Planco. Victa situ senectus.* Temporis longinquitate, ex qua nascitur situs. *Verique effœta.* Cassa veritatis. *O mater.* Irrisio est, non honor. *Falsa vatem formidine ludit.* Quia vatem. Nam eam defen- F
debant à bellis, si non ætas, saltem religio sacerdotis.

38 *Talibus Alecto dictis exarsit in iras.*
At iuueni oranti subitus tremor occupat artus:
Dirigere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,

Tanta-

A *Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens*
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice, ad hæc adsum Dirarum ab sede sororum,
Bella manu, lethumque gero.

B

Exarsit in iras. Communis sermo habet, ardeo illa re, sed figuratius, ardeo in illam rem dicimus: & est specialis Cornelij elocutio. *Orantì.* Loquenti. Vnde etiam oratores dicimus. *Tremor occupat artus.* Vicinitate scilicet furiæ. Nam tremor furoris est. *Tantaque se facies aperit.* Remoto amici vultu quem finxerat, & quo se induerat. Sic supra de Venere, Et vera incessu patuit dea. *Geminos erexit crinibus angues* Similes. Nam omnes eam dixit erexisse non duos. *Verberaque insonuit.* Pro verberibus insonuit. Id est per verbera. *Rabido ore.* Habitum futuræ orationis ostendit. *Respice.* Multi hic distinguunt, & superioribus iungunt, vt sit sensus, Respice eam, quam dicis falsa deludi formidine. *Ad hæc adsum.* Id est ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis, quod superflue his inferar rebus, ad quas veni? Alij *respice ad hæc* legunt, vt sit quasi demonstrantis, Respice bella & lethum gero.

C

59 *Sic effata facem iuueni coniecit, & atro*
Lumine fumantem fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pauor, ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma thoro tectisque requirit.
Sæuit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super magno veluti cum flamma sonore
D *Virgea suggeritur costis vndantis aheni,*
Exultantque æstu latices, furit intus aquæ vis
Fumidus, atque alte spumis exuberat amnis:
Nec iam se capit vnda, volat vapor ater ad auras.

Facem iuueni coniecit. Satis considerate facem iuueni coniecit, quæ cito exardescit & definit. Supra vero Amatæ serpentem iniecit: quod in mulieribus semper viget venenum. *Atro Lumine fumantem coniecit tedas.* Atri luminis. Vt, Et pulchra faciat te prole parentem. Atro autem lumine, furiali, inferno, alias ratione caret. *Sub pectore,* vbi fellis locus est, id est iracundiæ. *Fremit.* Cum
E clamore deposcit. Bene autem *amens,* quia in thoro requirebat. *Scelerata insania belli.* Nihil enim tam insanum: quam desiderare id per quod possis perire. *Virgea.* De virgis facta: vnde est flamma validior. *Costis* autem, lateribus. Et bene antiquum respexit morem: nam ollas non suspendebant: sed positis circum circa ignem adhibebant. Costis autem id est lateribus: vt, Tardi costas agitator asselli. *Furit intus aquæ Fumidus atque amnis.* Nec immerito. Nam potest esse & alterius rei amnis. Vt, Fluuios videt ille cruoris. Hanc autem Dæresim Tucca & Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat, Furit intus aquæ amnis, & exuberat vt aquæ amnis: quod satis asperum fuit. Notandum quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quatuor diæreses: hoc loco, & in tertio vt Aulai in medio libabant pocula Bacchi, & in vi. vt Aurai simplicis ignem, & in ix. Diues pictai vestis & auri. *Nec iam se capit vnda.* Melius quam si diceret, Nec iam vas vndam capit.

F

40 *Ergo iter ad regem ponuta pace, Latinum*
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.

Hunc decus egregium formæ mouet atque iuuenta, A
Hunc auiti reges, hunc claris dextera factis.
41 *Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,*
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis:
Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obuicit, & noto nares contingit odore.
Vt ceruum ardentes agerent: quæ prima malorum
Caussa fuit, belloque animos accendit agrestes. B

Ergo. Id est, quia sic incensus est. *Pollita pace.* Vel sua vel Troianorum. *Indicit.* Figurate verbum bellicum posuit. *In vota vocauit.* Quia nunc paris votis bella sumebant. *Hunc decus egregium formæ mouet.* Turni scilicet decus. Nam hoc dicit alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus mouebat ad bellum. Nam hoc est *animos audacibus implet.* Id est fortibus. Quidam hæc ad singulos qui se in arma hortabantur referri volunt. *Arte noua* Dolo. *Speculata locum, quo littore.* Pronomen pro nomine ponitur, non pro nominibus. Vnde noue inter duo nomina vnum pronomen posuit; nam recte quo loco diceret, & hoc semel tantum fecit. *Insidiis cursuque.* Cursu agitabat. Nam si insidiis circumuenimus, non agitamus. *Canibus rabiem.* Studium mutauit in rabiem. *Noto odore.* Ceruino. Solent enim ita institui. Horatius, *Venaticus ex quo Cerninam taulus pellem latrauit in aula. Malorum caussa fuit.* Hoc est, Et primæ reuocabo exordia pugnæ. *Animos accendit agrestes.* Plus quam si diceret agrestium animos. C

42 *Ceruus erat forma præstanti & cornibus ingens,*
Tyrrhidæ pueri, quem matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrhenusque pater: cui regia parent
Armenta, & late custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Syluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
Ille manum patiens, mensæque assuetus herili, D
Errabat syluis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamuis se nocte ferebat.

Cornibus ingens. Ingens & ad præstantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum. *Tyrrhidæ pueri.* Tyrrhi filij: & vt diximus supra, alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lauinia peperit. *Cui regia parent armenta.* Magistrum hunc pecoris vult fuisse, & saltuarium. Nam hoc est, Et late custodia credita campi. Magister autem est pecoris, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero, *Nominat hominem, quem magistrum pecoris esse dicebat. Syluia.* Bonum puellæ rusticæ nomen formauit. *Pectebat que ferum.* Quadrupedem. Vt, In latus inque feri E curuam compagibus aluum: sic dictæ quod velocitate pedum ferantur. *Manum patiens.* Patiens illius rei dicimus. Vnde apparet vnum v caussa metri esse detractum. *Mensæ herili.* Noue dixit. nam herum non nisi dominum dicimus: nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum. Nam ait paulo post. Imploranti similis. *Errabat syluis.* Pascebat, vt, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. *Ipse.* Id est sua sponte.

43 *Hunc procul errantem rapidæ venantis Iuli*
Commouêre canes, fluuio cum forte secundo
Deflueret, ripaque æstus viridante leuaret. F
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curuo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit, actaque multo
Perque vterum sonitu, perque ilia venit arundo.

Saucius

A *Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,*
Succeſſitque gemens ſtabulis: queſtuque, cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne repleuit.

Secundo Deſlueret. Secundo, id eſt cum aqua. Vnde & aduerſo dicimus, contra aquam. Nam ideo *deſlueret* dixit: & *ſecundo* ideo, quia curſus fluminis poſt natantem videtur. *Deus abſuit.* Alecto deum dicit: ſicut de Venere. Deſcendo, ac ducente deo. Nam vt diximus, numina vtriuſque ſexus videntur ideo, quia incorporea ſunt, & quod volunt aſſumunt corpus. Vt autem deum dicamus pro dea, non aperte ponitur, ſed in ſubauditione. *Errauit.* Licet enim certum eſſet feriturum, tamen bene errantem dixit, quia non vſquequaque ſemper certus eſt ictus. Horatius, *Nec ſemper feriet quodcunque minabitur arcus.* *Perque ilia.* Hoc ile & hæc ilia facit. Hinc & Iuuenalis, *Vis frater*
B *ab ipſis ilibus?* Nam quod Marullus Mimographus dixit, *Tu Hectorem imitaris: ab Ilio nunquam recedis*, cum de guloſo diceret, alluſit ad ciuitatis nomen. Nam ab ili debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ ſtatim mortem afferre non poſſent, vt domum rediret, & eſſet cauſſa bellorum. Nam ſi ſtatim periret, aut ipſe, aut vulneris auctor lateret.

44 *Syluia prima ſoror palmis percuſſa lacertos*
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſyluis)
Improuiſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
C *Stipitis hic grauidi nodis. quod cuique repertum,*
Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
Qui, idriſidam quercum cuneis vt ſorte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri.
At ſæua è ſpeculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, ſtabuli & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recuruo
Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
D *Contremuit nemus, & ſyluæ intonuere profundæ.*
Audit & Triuiæ longe lacus: audijt amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fonteſque Velini:
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.

Syluia prima ſoror. Bene puellæ dat doloris impatientiam. *Duros conclamat agreſtes.* Aut qui ſemper duri ſunt: aut duros, qui cerui interitum non dolebant *Peſtis.* Furiæ *Torre.* Hic torris facit, vt hic fuſtis. *Grauidi.* Grauis propter nodos ſcilicet. *Quadrifidam.* Quæ findi partes poſſet in quatuor. *Cuneis coactis.* Satis ſignate coactis dixit. Exprimit autem antiquum morem: vt, Sed primi
E cuneis ſcindebant fiſſile ligum. *De culmine ſummo.* Proprie quia de tectis agreſtium loquitur. *Tartaream.* Aut terribilem, aut fortem. *Triuiæ longe lacus.* Eſt nemus haud longe ab Aricia, in quo lacus eſt qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum quia vocem eius paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio. *Sulfurea Nar albus aqua.* In via Flaminia eſt ciuitas Narnia in montibus poſita, quibus ſubeſt Nar fluuius, qui Tyberino conjungitur. Ideo dicit *Sulfurea Nar albus aqua.* Quia dum currit eſt ſulfurei coloris dum hauritur albi, & Sabini lingua ſua Nar dicunt ſulfur. Ergo hunc fluuium ideo dicunt eſſe Nar appellatum, quod odore ſulfureo nares contingat: ſiue quod in modum narium geminos habeat exitus. *Fonteſque Velini.* Vltra amnem ſunt: Vt diximus, vox furiæ paulatim procedit. *Preſſere ad pectora natos.* Statius, *Proſitque Palæmona mater.* Item econtra, *Nec natos auſa deponere matres.*
F

45 *Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum*
Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis
Indomiti agricolæ, necnon & Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies, non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis:

Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus: æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila iactant.
Fluctus vti primo cœpit cum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius vndas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.

Ad vocē. Buccinæ. Vt, Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit. Nam quicunque sonus dici vox potest. *Auxilium castris effundit apertis.* Id est, ipsa in auxilium effunditur. *Direxere acies.* Ordinarunt in latitudine. *Præustis.* Pre breuis fit propter sequentem vocalem: quod in vna parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo. *Ferro ancipiti.* Vtrinque noxio. Dicit autem aut gladios aut bipennes. *Segetes.* Terra modo: vt, Quid faciat lætas segetes. Per *atra* vero, fertilem significat, vt in Georgicis ostenditur. *Sole lacessita.* Naturale enim est vt metallorum splendor plus fulgeat alia luce percussus. *Paulatim sese tollit mare.* Sic bella dixit surrexisse paulatim, sicut ventis flantibus sensim mare turgescit.

46 *Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,*
Natorum Tyrrhi fuerat, qui maximus, Almon
Sternitur. hæsit enim sub gutture vulnus, & vdæ
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galesus,
Dum paci medium se offert: iustissimus vnus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus aruis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Hic iuuenis. Et puerum & iuuenem nonnunquam indiscrete ponit Virgilius, vt hoc loco. Nam Almonem, quem modo iuuenem dicit, paulo post ait puerum. Mouet autem miserationem de ætate, cum dicit *iuuenis*: à virtute, quod dicit Primam ante aciem: vulneris etiam crudelitate. *Almon.* Bene rustici nomen vsurpauit ex fluuio. *Hæsit enim sub gutture vulnus.* Id est sagitta. Vt, Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus. *Vdæ vocis iter.* Hoc est vdum iter vocis. Non enim vox vda est: sed per vdam arteriarum labitur viam. Vnde in febrientibus deficit. *Corpora multa virûm circa.* Constrata sunt. Rhetorice vires trudit in medium: nobiles vero primo & vltimo commemorat loco. *Dum paci medium se offert.* Reddit causam cur senex bellis interierat. *Ditissimus aruis.* Secundum antiquum morem. Horatius, *Diues antiquo censu. Quina redibant Armenta.* Pro quinque, sicut bina. Et *terram centum vertebat aratris.* Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui esset paterfamilias: respondit eum, qui bene pascit, & bene arat.

47 *Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,*
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli conuexa per auras,
Iunonem victrix affatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes,
Accendamque animos insani Martis amore,
Vndique vt auxilio veniant, spargam arma per agros.

Æquo dum Marte. Aperta contentione, bello manifesto, nam sic dicimus. Æquum autem pro æquali non possumus dicere, cum soli interempti sint Itali. *Promissi dea facta potens.* Honesta elocutio Potens promissi. Promisisse autem eam consensione intelligimus. Nam non promisit.

Imbuit.

A *Imbuit.* Initiauit. Et bene *sanguine.* Nam potest bellum & à discordia & à dissensione inchoare. *Et conuexa per auras* Potest tamen esse Epexegesis per auras, id est cœli conuexa. Nec enim aliud sunt auræ. Dicit etiam quidam Commentarius *conuecta* legendum, vt sit ipsa conuecta. quod difficile in exemplaribus inuenitur. *Victrix.* Voti compos. *Affatur.* Iam cum superbia. Bene autem ei in principio denegauit orationem quasi ad scelera festinanti: quam modo tribuit post bella iam cœpta. *Bello discordia tristi.* Iuno enim belli poposcerat semina. Hæc ipsa etiam bella perfecit. *Dic in amicitiam coëant.* Ac si dicat, Ita bella commoui, vt ne tuo quidem imperio possint in pacem redire. Et hoc est Affatur voce superba. Alij dicunt. Ego inter hos bella commisi: tu vicinos populos fœderibus iunge, & partibus fauere compelle: quod tamen si vis, ego faciam. vt hinc sit. Ego siqua super fortuna laborum est, Ipsa regam. *Certa voluntas.* Si tua in hoc consentit
B auctoritas. *Insani Martis amore.* Homeri epitheton. *Spargam arma per agros.* Meminit sui. Nam supra dixit, Sere crimina belli.

48 *Tum contra Iuno: Terrorum & fraudis abunde est:*
Stant belli causſæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras
C *Haud pater ipse velit. summi regnator Olympi.*
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est
Ipsa regam. Taleis dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, super ardua linquens.

Terrorum & fraudis. Terror ex morte tot hominum: fraus vero ex cerui vulneratione. *Stant belli causſæ.* Manifestæ sunt: vel placent, vt, Stat conferre manum. *Egregium Veneris genus.* Ironicos dictum est: vt alibi, Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis *Ipse Latinus.* Ac si diceret,
D quem Æneæ causſa cogor odisse. Vnde & Amatæ nulla fit mentio, quæ est Troianis inimica. Vrbanus tamen totum hunc locum per interrogationem vult accipi, Terrorum & fraudis abunde est? Stant belli causſæ? Vt quasi per gratulationem non credat, sicut Terentij illud, *Quia plus cupio, minus credo. Super ætherias.* Quia dixerat, Cœli conuexa per auras. *Attollit stridentes anguibus alas.* Honesta volantis periphrasis.

49 *Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis*
Nobilis & fama multis memoratus in oris,
Ansancti valles. densis hunc frondibus atrum
E *Vrget vtrinque latus memoris, medioque fragosus*
Dat sonitum saxis & toto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & sæui spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys
Inuisum numen, terras, cœlumque leuabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in vrbem
Pastorum ex acie numerus: cæsosque reportant,
F *Almonem pueros, fœdatique ora Galesi:*
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.

Est locus Italiæ in medio. Hunc locum vmbilicum Italiæ cosmographi dicunt. Est autem in latere Campaniæ & Apuliæ, vbi Hirpini sunt, & habet aquas sulphureas: ideo grauiores quia ambiuntur syluis. Ideo autem ibi aditus dicitur inferorum, quod grauis odor iuxta accedentes necat: adeo vt victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat genus litationis. Sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint

huiusmodi. Vnde etiam Donatus dicit Lucaniæ esse, qui describitur locus circa fluuium, qui Calor vocatur, quod ideo non procedit, quia ait, Italiæ medio sub montibus altis. Hoc nisi ad totam Italiam referas, non procedit: vt sit, Est in vallibus Italiæ montuosæ. Nam in hoc loco montes penitus non sunt. *Nobilis.* Notus quod & sequentia indicant. *Amsancti valles.* Loci amsancti, id est omni parte sancti: quem dicit & syluis cinctum, & fragosum torrente fluuio. *Hic specus horrendum.* Hoc nomen apud maiores trium generum fuit. Ennius fœminino posuit: Horatius masculino, *Quæ nemora, aut quos agor in specus?* Virgilius neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum vtimur casibus. Hoc specus, huius specus, ô specus. Nam pluralem tantum à genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est, *Ipsi in defossis specubus.* Quanquam antiqui codices habeant Hic specus horrendus. *Spiracula Ditis.* Aditus, à spirando, quod ibi hostiæ admotæ concidant & moriantur. Antiqui codices piracula habent: quæ dicta sunt ἀπὸ τῶν πυρῶν: hoc est à finibus inferorum. *Vorago.* Acherontis exæstuatio. *Condita Erinnys.* Recepta: alij *condit* legunt, & se subaudiunt. *Cælumque leuabat.* Releuabat, recreabat. *Extremam Saturnia bello imponit regina manum.* Quod supereſt, perficit. Et est translatio à pictura quam manus complet, atque ornat extrema. *Fœdati.* Cruentati. *Implorantque deos.* Ad auxilium & vltionem *Obtestanturque Latinum.* Propter cædem factam testem adhibent: & dicunt, authores tupti fœderis esse Troianos, cum ipsi pacis iura temerarint.

Turnus adest, medioque in crimine, cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis (neque enim leue nomen Amatæ)
Vndique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm perverso nomine poscunt.
Certatim regis circunstant tecta Latini.
Ille velut pelagi rupes immota resistit:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.

Et ignis. In ipsis scilicet seditionis incendio. *Teucros in regna vocari.* Subaudis *dicit.* Et Teucros iniurioſe, ac si diceret exules & perfidos. *Attonitæ Baccho.* Veluti Baccho, furia enim agebantur. Et sic est dictum vt, At medias inter cædes exultat Amazon. *Nemora auia.* Per nemora. *Thiasis.* Choreis. *Neque enim leue nomen Amatæ.* Iuuenalis, *Quæ non faciet quod principis vxor. Martemque fatigant.* Prælium cum clamore deposcunt. *Contra omnia fata.* Superius de Lauinia. *Fata deûm.* Propter Fauni oraculum. *Perverso numine.* Irato. *Velut pelagi rupes.* Cum Cicero seditionem fluctibus comparauerit: bene Virgilius eum qui resistit seditioni, tupem vocauit. *Mole tenet.* Hic distinguendum: vt *scopuli* nominatiuus pluralis sit.

Verum vbi nulla datur cæcum exuperare potestas
Consilium, & sæua nutu Iunonis eunt res:
Multa deos auraque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri. te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium: votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Fuuere felici spolior. nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Cacum

A *Cæcum consilium.* Fremitui populi bene tale nomen impoſuit. *Frangimur.* Permanſit in rupis tranſlatione. *Sacrilego ſanguine.* Quia bellum ſumebant contra voluntatem deorum. *Votiſque deos venerabere ſeris.* Quia religio rigida dicit, ſemel male commiſſa nulla ratione reuocari, Horatius, *Dira deteſtatio nulla expiatur victima. Parta quies.* Scilicet vicinæ mortis beneficio *In limine portus.* Securitas omnis in promptu eſt. *Funere felici ſpolior.* Exequiis tantum regalibus careo.

52 *Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes*
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
B *Roma colit, cum prima mouent in prælia Martem:*
Siue Getis inferre manu lachrymabile bellum,
Hircaniſve, Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ & ſæui formidine Martis:
Centum æreis claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.

C *Mos erat.* Varro vult morem, communem conſenſum omnium ſimul habitantium, qui inueteratus conſuetudinem facit. *Heſperio in Latio.* Hoc eſt in antiquo. Nam vt in primo diximus, duo Latia fuerunt. Vnde non fruſtra Heſperio addidit. Quod autem dicit hanc conſuetudinem antiquam fuiſſe, falſum eſt. Nam à Numa Pompilio primo inſtituta eſt: ſed carmini ſuo vt ſolet, miſcet hiſtoriam. Notandum ſane inconnexum eſſe hunc locum, ſi quis totius libri conſideret textum. Nam ſupra ait, Longa placidas in pace regebat. Item dicturus eſt, Ardet inexcita Auſonia, atque immobilis ante, & nunc dicit, Mos erat Heſperio in Latio. Supra etiam, Captiui pendent currus. Item, Tyrrhenas i ſterne acies. Quæ ne ſint contraria, accipiamus Italiam primo caluiſſe bellis, medio tempore quieuiſſe: & ad antiquum ſtudium, nunc reuerti, ſicut Romani bello fla-
D grauere ſub Romulo, quieuere ſub Numa, ſub Tullo Hoſtilio priſtina ſtudia repetiuerunt. Hinc eſt quod & ipſe Virgilius ait, Longa placidas in pace regebat: non perpetua. Item, Deſuetaque bello Agmina in arma vocat ſubito, ferrumque retractat. Nam *retractare*, eſt repetere quod omiſerat. Tale aliquid dicit de genere Syllano, Saluſtius. Nam volens oſtendere antiquos maiores eius conſulares fuiſſe, vicinos vero ignauiſſimos, Syllam vero florentiſſimum ait, *Igitur Sylla patritiæ gentis fuit, familia iam extincta maiorum ignauia. Quem protinus.* Iugiter, deinde. nam nunc temporis eſt aduerbium. alibi loci: vt, Cum protinus vtraque tellus Vna foret. *Maxima rerũ Roma.* Imperij potita. *Mouent in prælia Martem.* Nam moris fuerat indicto bello, in Martis ſacrario ancilia commouere. Vnde eſt in octauo, vtque impulit arma. *Lachrymabile bellum.* Getarum fera gens etiam apud maiores fuit. nam ipſi ſunt Myſij, quos Saluſtius à Lucullo dicit eſſe ſu-
E peratos. *Hyrcaniſve.* Gens eſt dicta à ſylua Hyrcania, vbi ſunt tigres. *Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos.* Venit ab eo quod eſt hic Arabus. nam ab eo quod eſt hic Arabs, ab hoc Arabe Arabibus facit: ſicut Hiberus. Vnde eſt in Lucano, *Occurrit Hiberũ alter & Hiber.* Nam Horatius dicit, *Vt dicat Hiber, Rhodanique potor.* Item lectum eſt Æthiopus, ſed tantum Æthiops dicimus. *Auroramque ſequi.* Ingenti ambitu dixit ipſum ortum diei pro populis. *Parthoſque repoſcere ſigna.* Hoc in honorem Auguſti poſuit: quo imperante à Parthis repetita ſunt ſigna, quę Craſſus triumuir perdiderat. Qui cum auiditate ſua contra auſpicia bellum ſuſcepiſſet, interdicentibus tribunis plebis, captus cum filio eſt: & necatus infuſo in os auro, cuius amore pugnauerat. *Sunt geminæ belli portæ.* Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli: quod fuit in duobus breuiſſimis templis. Duobus autem propter Ianum bifrontem. Poſtea captis
F Phaleris ciuitate Tuſciæ inuentum eſt ſimulacrum Iani cum frontibus quatuor. Propter quod in foro tranſitorio conſtitutum eſt illi ſacrarium aliud, quod nouimus hodieque quatuor portas habere. Ianum ſane apud aliquos quadrifrontem eſſe non mirum eſt. Nam alij eum diei dominum volunt, in quo ortus eſt & occaſus. Horatius, *Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.* Alij anni totius, quem in quatuor tempora conſtat eſſe diuiſum. Anni autẽ eſſe deum illa res probat: quod ab eo prima pars anni nominatur. Nam ab Iano Ianuarius dicitur. *Religione ſacræ.* Tremendæ, execrabiles. Nã & paulo poſt dicturus eſt, Triſteſque recludere portas. *Ferri robora.* Bene addidit *ferri.* Nã omne quod forte eſt, robur vocamus. *Ianus.* Quidã Ianum Eanũ dicunt ab eundo, eumque eſſe Martẽ & quod apud Romanos plurimũ poteſt, ideo primum in veneratione nominari.

Alij Ianum aërem credunt,& quia vocis genitor habeatur,idcirco mandati ei preces noſtras ad deos perferendas. Alij Ianum mundum accipiunt, cuius caulæ ideo in pace clauſæ ſunt, quod mundus vndique clauſus eſt,belli tempore aperiuntur ad auxilium petendum vt pateant.*Nam quaſi mundo ei duas facies dederunt, Orientis & Occidentis, quod iam ſupradictum eſt: alij quatuor, ſecundum quatuor partes mundi. Alij Cluſiuium dicunt, alij Patulcum, quod patendarum portarum habeat poteſtatem. Idem Iunonius, inde pulchre Iuno portas aperire inducitur.Idem Quirinus,vnde trabeatum Conſulem aperire portas dicunt, eo habitu quo Quirinus fuit. A

53 *Has,vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,*
Ipſe Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul:
Ipſe vocat pugnas,ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſteiſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, auerſuſque refugit
Fœda miniſteria,& cœcis ſe condidit vmbris.
Tum regina deûm cœlo delapſa,morantes
Impulit ipſa manu portas,& cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.

B C

Ipſe Quirinali trabea. Aut regali, aut qua vſus eſt Romulus intellige: Horatius, *Trabeati iura Quirini.* Suetonius in libro de genere veſtium,dicit tria eſſe genera trabearum.Vnum diis ſacratum,quod eſt tantum de purpura. Aliud regum,quod eſt purpureum:habet tamẽ album aliquid. Tertium,Augurale de purpura & cocco.Quirinali ergo regali. *Cinctuque Gabino.* Gabinus cinctus eſt toga ſic in tergum reiecta,vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc autem veſtimenti genere veteres Latini cum necdum arma haberent præcinctis togis bellabant, vnde etiam milites in procinctu eſſe dicuntur Hoc rurſus vtebatur conſul bella indicturus, ideo cum Gabij Campaniæ ciuitas ſacris operaretur,bellum ſubito euenit.Tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ſunt ad bella profecti,& adepti victoriam.Propter quod omen tali habitu ſemper vtebantur in bellis.Vnde hic ortus eſt mos. *Inſignis,reſerat ſtrid.lim.conſul.* Is qui prior creatus eſt:licet ſimilem habeant poteſtatem. *Ipſe vocat pugnas.* Tria ſunt, vt diximus ſupra, militiæ genera. *Sacramentum,* in quo iurat vnuſquiſque miles ſe non recedere niſi præcepto conſulis poſt completa ſtipendia,id eſt militiæ tempora.Coniuratio, quæ fit in tumultu, id eſt Italico bello & Gallico, quando vicinum vrbis periculum ſingulos iurare non patitur:ſicut de Fabiis legimus. Euocatio: quod genus nunc tangit. nam ad ſubitum bellum euocabantur. Vnde etiam conſul ſolebat dicere: *Qui rempublicam ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Conſpirant cornua rauco.* Nam & tubæ ſimul inflabantur. *Fœda miniſteria.* Cruenta : more ſuo. *Morantes.* Bella differentes. *Rumpit Saturnia poſtes.* Acyrologiam fecit commutando Ennij verſum. Namille ait, *Belli ferratos poſtes, portaſque refregi.* D E

54 *Ardet inexcita Auſonia,atque immobilis ante.*
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Puluerulentus equis furit:omnes arma requirunt.
Pars leueis clypeos & ſpicula lucida tergent
Aruina pingui ſubigunt que in cote ſecures,
Signaque ferre iuuat,ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magna poſitis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens,Tyburque ſuperbum,
Ardea,Cruſtumerique,& turrigeræ Antemnæ.

F

Immobilis ante. Non ſemper,ſed antehac. Poteſt tamen & immobilis à furia. Nam ante geſſit bella,ſed iure indicta per feciales,per patrem patratum. *Tergent.* Ab eo quod eſt tergeo venit: & tergunt,à tergo tergis,quod de vſu iam receſſit. *Aruina.* Secundum Suetonium in libro de vitiis corporalibus, *Aruina eſt pingue durum, quod eſt inter cute & viſcus.* Alij aruinæ nomine laridum dicunt.

dicunt. *Adeo magnæ.* Valde magnæ, vt Terentius, *Adulescentem adeo nobilem. Atina potens.* Ciuitas
A hæc est iuxta Pontinas paludes: dicta Atina à morbis, qui Græcè ἀτη dicuntur, quos paludis vicinitas creat. *Tyburque superbum.* Aut nobile: aut per transitum tetigit illud quod cum aliquando à senatu auxilia poscerent Tyburtes sub commemoratione beneficiorum: hoc tantum à senatu responsum acceperunt, *Superbi estis. Cruſtumerique.* Mutauit. Nam Cruſtumerium dicitur. Caſsius Hemina tradidit Siculum quendam nomine vxoris suæ Clytemestræ condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Cruſtumerium dictum. Alij volunt à cruſtula panis quam Troiani coacti fame exediſſe dicuntur, appellatam *Turrigeræ Antemnæ.* Bene muratæ. Antemnæ autem dictæ sunt, quod eas amnis præterfluit, quasi ante amnem positæ.

55 *Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque ſalignas*
B *Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,*
Aut leueis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica iamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementeis
Ad iuga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.

C *Salignas Vmbonum crates.* Vt dicit Saluſtius de Lucanis, *Qui de vimine facta ſcuta, recentibus dæractis coriis, quaſi glutino adhæſcebant. Thoracas ahenos.* Quia apud maiores loricæ tantum pectora tegebant. vt Statius, *Triplici ſeruantur pectora ferro.* Pectora: nam tergo nullus metus. *Lento ducunt argento.* Flexili argento ducunt, id est extendunt. Est autem spondaicus & reciprocus versus. *Claſſica iamque ſonant.* Bene posuit amphibologiam. Nam claſſicum dicimus, & tubam ipsam & sonum. Claſſicum autem est flexilis tuba. *Teſſera ſignum.* Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur: scilicet propter confusionem, vt fuit in exercitu Marij, Bardæus: in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæsaris, Venus genitrix. *Trepidus.* Festinus: more suo. *Loricam induitur.* Dicimus & induor illa re, & illam rem.

D 56 *Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque mouete,*
Qui bello excidi reges, quæ quenque ſecutæ
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim diuæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
E *Contemptor diuûm Mezentius, agminaque armat.*
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agillina nequicquam ex vrbe ſecutos
Mille viros: dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.

Helicona deæ. Parnassus mons Thessaliæ diuiditur in Citheronem Liberi & Heliconem Apol-
F linis, cuius sunt musæ. Est autem Homeri versus,

ἴσπετε νῦν μοι μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι
ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε πάρεστέ τε, ἴστέ τε πάντα
ἡμεῖς δ' κλέος οἶον ἀκούομεν οὐδέ τι ἴδμεν
οἵτινες ἡγεμόνες Δαναῶν καὶ κοίρανοι ἦσαν.

Mouete Legitur & monete. *Quibus arſerit armis.* Aut splenduerit: aut amore flagrauerit. *Primus init bellum.* Non mirum si sacrilegus & contemptor diuûm, contra piam gentem prior arma sumpserit. Et sciẽda est poetæ affectatio. Nam ambitiosum nefas est dicere. Hic enim aliquos

commemorat, quos in bello non inuenis. Item in sequentibus aliquos inuenimus, quorum hic nullam fecit commemorationem. *Tyrrhenus asper ab ortu.* Oriundo Tuscus, non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum à ciuibus constat. *Agminaque armat.* Aut eorum qui eum secuti fuerant: sicut eius filium. Nec enim credibile est solum fugisse. Nam & Statius dicit, *Vel quos mouet exul & hausit Tristibus ancta fides.* Aut certe eorum quos Turnus dederat. Vt Adrastus Polynici in Statio: qui ait, *Ne patria mouens inglorius arma Iret. Agyllinaeque vrbe.* De Cerete oppido. *Nequequam.* Quia in prælio periit, nec patrum recepit imperium. *Patriis qui lætior esset Imperiis.* Dignus qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrem.

57 *Post hos insignem palma per gramina currum*
Victoresque ostentat equos, suus Hercule pulchro B
Pulcher Auentinus: clypeoque, insigne parentum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram.
Collis Auentini silua quem Rhea sacerdos
Furtiuum partu sub luminis edidit auras
Mixta deo mulier: postquam Laurentia victor
Geryone extincto Tyrinthius attigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu saeuosque gerunt in bella dolones: C
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Pulchro. Forti: vt diximus supra. *Pulcher Auentinus.* Auentinus mons vrbis Romæ est: quem constat ab auibus esse nominatum: quæ de Tyberi ascendentes illic sedebant, vt in octauo legimus, Diratum nidis domus opportuna volucrum. Quidam etiam rex Aboriginum Auentinus D nomine illic & occisus & sepultus est: sicut etiam Albanorum rex Auentinus: cui successit Procas. Varro tamen dicit in gente populi Romani, *Sabinos à Romulo susceptos istum accepisse montem quem ab Auente fluuio prouinciæ sua appellauerunt Auentinum.* Constat tamen has varias opiniones postea secutas. Nam à principio Auentinus dictus est ab Auibus: vel à rege Aboriginum. Vnde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse, non ei præstitisse. *Insigne paternum.* Absolute dixit. *Centum angues.* Secundum Simonidem vt diximus supra: nam alij dicunt IX. fuisse. *Collis Auentini silua.* In sylua collis Auentini. Et dicendo *Auentini* ostendit antea id esse nominatum. *Rhea sacerdos.* Alludit ad nomen matris Romuli, quæ dicta est Ilia, Rhea, Syluia. *Furtiuum.* Illicite conceptum: quippe à sacerdote. Sic ait alibi, Et dulcia furta. *Mixta.* μιγεῖσα E Græce dixit. *Mulier.* Compendiose mortalem dixit. Consequens namque fuerat vt diceret Mixta deo mortalis. *Laurentia arua.* Laurentum ciuitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca, eius imperio subiacuerunt. Vnde nunc ait arua Laurentia: cum iuxta Tyberim armenta Hercules pauerit. Secundum antiquum situm ante Albam & Romam, Tyberis Laurentini territorij fuit. *Geryone.* Geryon rex fuit Hispaniæ: qui ideo trimembris fingitur, quia tribus insulis præfuit, quæ adiacent Hispaniæ Balearicæ minori & maiori, & Ebusæ. Fingitur etiam bicipitem carnem habuisse: quia & terrestri & nauali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit, qui ideo fingitur ad eum olla ærea transuectus, quod habuit nauem fortem, & ære munitam. Hunc Geryonem alij Tartessiorum regem dicunt fuisse & habuisse armenta pulcherrima, quæ Hercules occiso eo abduxit: de cuius sanguine dicitur arbor nata, quæ verg liarum tempore poma in modũ cerasi fine ossibus ferat. Sane sciendum declinari hic Geryones huius Geryonæ. Vnde est, Tergemini nece Geryonæ: vt Anchises Anchisæ. Vnde vsurpauit Salustius: *Gerionis* dicens. Veniens autem Hercules in quadam Campaniæ ciuitate pompam triumphi sui exhibuit: vnde Pompei dicitur ciuitas. Postea iuxta Baias, caulas bubus fecit & eas sepsit: qui locus Baulia dictus Nam hodie Baulæ vocantur. *Tyrinthius.* A Tyrinthia ciuitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules. *Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.* Admiratio, locorum longinquitate. *Pila manu.* Pilum proprie est hasta Romana: vt gesa Gallorum, sarissæ Macedonum. *Dolones.* Dolo est flagellũ, intra cuius virgam latet pugio. Aut secũdum Varronem, *Ingens consus cum ferro breuissimo.* Dolones

autem

A autem à fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, dolones dici: per veru Sabellum pila significari. *Ipse pedes.* Ad genus respicit. nam & Hercules pedes semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. *Torquens.* Sustinens. Vt Axem humero torquet. *Horridus.* Tremendus: non re vera horribilis.

58 *Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,*
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiua iuuentus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
B *Descendunt Centauri, Homolen, Othrynque niualem*
Linquentes cursu rapido. dat euntibus ingens
Sylua locum, & magno cedunt virgulta fragore.

Tyburtia mœnia linquunt. De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam: Catillus, Coras, Tybur vel Tyburnus. Hi simul omnes vnam fecere ciuitatem, & eam de fratris maioris nomine Tybur appellauerunt: licet & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in ciuitate ad custodiam Tyburno vel Tyburte. *Catillus.* Vnde mons Catilli, quem Catelli dicunt per corruptionem, iuxta Tibur. *Coras.* A cuius nomine est ciuitas in Italia. *Descendunt Centauri.* Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, Nec non celereique Latini: Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ. *Homolen, Othrynque niualem.*
C Montes Thessaliæ. *Ingens Sylua locum & magno cedunt virgulta fragore.* Cedit sylua, cedunt & virgulta. *Fragore.* Cum vtique à minore ad maius venire debuerit.

59 *Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis,*
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inuentumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculum. hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneſte viri, quique arua Gabinæ
D *Iunonis, gelidumque Anienem, & roſcida riuis*
Hernica ſaxa colunt: quos diues Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater. non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve ſonant: pars maxima glandes
Lauentis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fuluoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.

E

Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbi. De ciuitatibus totius orbis multi quidem scripserunt: ad plenum tamen Ptolomæus Græce, Latine Plinius. De Italicis etiam vrbibus Iginus pleniſſime scripsit, & Cato in originibus. Apud omnes tamen si diligenter aduertas, de authoribus conditarum vrbium dissensio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidè Romæ origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit *Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, & cum his Aborigines.* Alij dicunt ab Euandro: secundum quos Virgilius, Tunc rex Euandrus Romanę contis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarũ opinione dubitatur. Vnde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipsa creauit errorem & plerique fundant, plerique augent, & ad se transferunt nomina: quam rem etiam non
F parvum errorem afferre manifestum est. Vt ecce Laurentum à Pico factum est, vt Laurentis regia Pici. Item à Lauinio Latini fratre, & Lauinium dictum. Item à Latino Laurentum. Item à Lauinia Laurolauinium. *Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbi.* Præneste locus est haud longe ab vrbe, dictus ἀπὸ τοῦ πάντα πάνυ, id est ab illicibus, quæ illic abundant. Ibi erant Pontifices & dij Indigetes sicut etiã Romæ. Erant etiam duo fratres quidam appellabantur. Horum soror dum ad focum sederet, desiliens scintilla eius vterum percussit: inde dicitur concepisse. Postea enixa puerum iuxta templũ Iouis abiecit: quem virgines aquatũ euntes iuxta ignem inuentũ sustulerunt: qui haud longe à

fonte erat. Vnde Vulcani dictus est filius. *Cœculum* autem, ideo quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu latrocinatus est, Prænestinam ciuitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos, vicinos populos inuitasset cœpit eos hortari vt secum habitarent, & pro gloria iactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano vt eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circundatus. Quo facto commoti omnes simul habitauerunt, & Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est, *Omnis quem credidit ætas.* Quasi post dubitationem: & quia sine dubio ætas varia in spectaculis fuit. *Altum Præneste.* Cato dicit, *Quia is locus montibus præstet, Præneste oppido nomen dedit.* Ergo altum quia in montibus locatum. Dicimus autem & hoc Præneste: vt, Quique altum Præneste viri. Et hæc Prænestis, vnde est, Cum primam aciem Præneste sub ipsa Strauit. *Quique arua Gabinæ Iunonis.* Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Vnde perite arua dixit, non mœnia. Sane Iuno illic religiosissime colitur. Est autem locus haud longe ab Vrbe. *Gelidumque Anienem.* Anio fluuius haud longe ab Vrbe est: sed hic Euphoniam secutus est. Nam Ennius Anionem dixit iuxta regulam. *Hernica saxa colunt.* Sabinorum lingua, saxa Hernæ vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicuit, & habitare secum fecit saxosis in montibus. Vnde dicta sunt Hernica loca, & populi Hernici. *Diues Anagnia.* Aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam Antonius Augusti sorore contempta, postquam Cleopatram duxit vxorem, monetam eius nomine in Anagnia ciuitate iussit feriri. *Quos Amasene pater.* Aut pascis: vt sit Antiptosis. Nam Amasenus est fluuius, qui Anagninenses agros irrigat. *Arma.* Scuta *Nec clypei.* Scuta maiora: dicta ab eo quod celent corpus, ἀπὸ τοῦ καλύπτειν. *Fulgusque lupi de pelle galeros.* Galerus genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerum. *Vestigia nuda sinistri Instituere pedis.* Atqui ipse est in pugnantibus primus: sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem tectum conueniebat esse, quasi ab armis remotum. *Pero* autem, rusticum calceamentum. Et traxit hoc à Græciæ, more, vnde illi sicut dictum est transierant, vbi hoc calceamenti fuerat genus.

60 *At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,*
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, desuetaque bello
Agmina in arma vocat, subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, equosque Falisci,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaque arua,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam niues liquida inter nubila cycni,
Cum sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Miscerí putet, aëriam sed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

At Messapus equûm, domitor Neptunia proles. Hic per mare ad Italiam venit. Vnde Neptuni dictus est filius, quem inuulnerabilem ideo dicit, qui nusquam periit nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, quia aquarum deus. Ab hoc Ennius dicit se originem ducere: vnde nunc & cantantes inducit eius socios: & eos comparat cycnis. Domitor autem equorum, quasi animalium quæ pater inuenerat. *Hi Fescenninas acies.* Fescennium oppidum est, vbi nuptialia inuenta sunt carmina. Hi autem populi ab Athenienſibus ducunt originem. *Æquosque Falisci.* Falisci Halesus condidit. Hi autem immutato *H* in *F*, Falisci dicti sunt: sicut febris dicitur, quæ ante hebris dicebatur: Formiæ, quæ Hormiæ fuerunt, ἀπὸ τοῦ ὁρμᾶν. Nam posteritas in multis nominibus *F* pro *H* posuit. Æquos autè dicit, id est iustos, quia populus Romanus missis decem viris ab ipsis iura fecialia, & nonnulla supplementa duodecim tabularum accepit: quas ab Athenienſibus habuerant. *Hi Soractis habent arces.* Soracte, qui est mons apud Irpinos haud longe à Flamina: de quo Horatius, *Vides vt alta stet niue candidum Soracte. Flauiniaque arua.* Locus est in Italia Flauinium nomine. *Et Cimini cum monte lacum.* Et lacus &

A eus,& mons hoc nomine appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum à singulis prouocaretur ad ostendendam virtutem, defixisse dicitur veȩtem ferreum quo exercebatur: qui cum terræ esset affixus,& à nullo potuisset auferri,eũ rogatus sustulit. Vnde immensa vis aquæ secuta est quæ Ciminum lacum fecit. *Lucosque Capenos.* Hos dicit Cato Veientum condidisse auxilio regis Propertij qui eos Capenam,cum adoleuissent,miserat. Vnde & porta Capena,quæ iuxta Capenos est,nomen accepit. *Æquati numero.* Digesti in ordinem. Hinc læpenumero scripsi. Hoc est ordine congruenter, sicut decebat, rationabiliter. *Liquida inter nubila.* Pura: sed nihil tam contrarium nubibus. Nam liquidæ non sunt, vt in quinto diximus vbi est: Liquidis in nubibus arsit arundo. Vnde nubes pro aëre accipiamus positas. *Et longa canoros Dant per colla modos.* Secundum Plinium qui ait in naturali historia cycnos ideò suauius canere, *quia colla longa & inflexa habent: & necesse est eluctante voce per longum & flexuosum varias reddere modulationes. Sonat amnis & Asia.* Caistrum dicit, qui cohæret Asiæ paludi: quam cum significamus, a longa est: cum sit breuis si prouinciam significare voluerimus. quod significatur in Georgicis, vt, Atque Asia circum Dulcibus in pratis rimantur prata. Caistri. nam cum Asiam de prouincia dicimus a breui est, vt, Postquam res Asiæ. *Volucrum raucarum.* Raucum πάθει μέτωνυμικῷ est sicut graue olens. Nam legimus Grauiter spirantis copia Tymbræ. Sciendum tamen Virgilium secundum morem prouinciæ suæ locutum: in qua bene canentes cycni raucio res vocantur.

61 *Ecce Sabinorum prisco de sanguine, magnum*
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar:
C *Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens*
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, olimque æque Mutuscæ:
Qui Nomentum vrbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Seuerum,
Casperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Hymellæ:
Qui Tyberim Fabarimque bibunt: quos frigida misit
D *Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:*
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine. Vsurpat hoc. Nam Clausus Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum & amicorum Romam venit: & susceptus habitandam partem vrbis accepit: ex quo Claudia & tribus est & familia nominata. *Prisco de sanguine.* De antiquis Sabinis. *Magnum agmen.* Propter quinque millia clientum, *Partem data Roma Sabinis.* Hoc de alia traxit historia. Nam post Sabinarum raptum,& factum inter Romulum & Titum Tatium fœdus recepti in vrbem Sabini sunt: sed hac lege vt in omnibus essent cives Romani, excepta
E suffragij latione. nam magistratus non creabant. *Amiterna cohors.* De Amiterno oppido. *Priscique Quirites.* Id est Sabini. Prisci autem ideo, quia post fœdus Titij & Romuli placuit vt quasi vnus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quiriti dicti sunt, quod nomen Sabinorum fuerat à ciuitate Curibus: & Sabini à Romulo Romani dicti sunt. *Ereti manus omnis.* Oppidum est dictum à Iunone, id est ἀπὸ τῆς ἔρας, quæ illic colitur. *Olimque æque Mutuscæ.* Hæc Trebeia postea dicta est, quam modo Tribulam dicunt: apud quam Hannibal deleuit populum Romanum. Lucanus, *Cannarum fumus Trebiæque inuentus.* *Qui Nomentum vrbem.* Hoc ex sua persona dicit poeta. Nam adhuc ciuitas Nomentana non fuerat, vt in textu ait, Hi tibi Nomentum & Gabios. Item, Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ. *Rosea rura Velini.* Velinus lacus est circa Reate iuxta agrum qui Rosulanus vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc a quodam consule in
F Narran vel Narren fluuium (nam vtrunque dicitur) esse diffusum: post quod tanta est ea loca secuta fertilitas, vt etiam perticæ longitudinem altitudo superarit herbarum: quinetiam quantum per diem demptum esset, tantum per noctem creuerit. Quod Virgilius ad suam prouinciam transtulit, dicens, Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. *Tetricæ horrentes rupes.* Tetricus mons in Piceno asperrimus. Vnde tristes homines, tetricos dicimus. *Montemque Seuerum.* Proprium nomen montis est: sicut agri, Roseus. *Casperi mque colunt.* Casperia Foruli & ciuitates sunt. *Flumen Hymellæ.* Hymella fluuius est: & si dixit Hymellæ flumen, vt Butroti vrbem, *Qui Tyberim Fabarimque bibunt.* Bene bibunt, nam Tyberis

in Tuscia oritur: sed transit etiam per Sabinos. Vnde *bibunt*, non *possident* dixit. Et sciendũ Turno dari auxilium à tractu Piceni Samnij Campaniæ, & pro parte Apuliæ: omnis vero Tuscia superior & Venetia Æneæ præstat auxilium. Fabarim autem quem dicit, etiam ipse per Sabinos transit, & Farfarus dicitur. Plautus, *Dissipabo te tanquam folia Farfari.* Ouidius, *Et amænæ Farfarus umbræ. Frigida misit Nursia.* Piceni ciuitas. Frigida autem, aut re vera, aut certe venenola, nocens. Graeci: namque vbique in concionibus suis Nursinos scelerato appellauerunt: & scimus amare Virgilium historiarum rem per transitum tangere. *Hortinæ classes.* Hortini equites qui classes dicuntur. Vnde & eorum tubas classica dicimus: & partes populi classes vocamus, quas quinque fuisse legimus. *Populique Latini.* Qui intererant Albani montis visceratione. *Infaustum interluit Alia nomen.* Allia fluuius haud longe ab vrbe est: iuxta quem Galli, Brenno duce, decimoquinto calendarum Augustarum die delero exercitu, post triduum etiam vrbem vastauerunt excepto Capitolio. Sane Alia dicitur, cui propter metri necessitatem vnum *L* addidit, vt Alliadiceret, sicut reliquias & relliquias, vnde apparet bene dixisse Lucanum: *Quos Aliæ Cladei.*

62 *Quem multi Libyco voluentur marmore fluctus,*
Saurus vbi Orion hybernis conditur vndis,
Vel cum sole nouo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi Campo, aut Lyciæ flauentibus aruis:
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui vastris, & quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicinaque iuxta
Æquora: quique Cales linquunt: amnisque vadosi
Accola Vulturni, paruique Saticulus asper
Oscorumque manus, teretes sunt aclides illis
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lænas cetra tegit, falcati comminus enses.

Marmore. Mari. *Vel cum sole nouo torrentur aristæ.* Prima æstatis parte. Nam proprie sol nouus est octauo calendas Ianuarias: sed tunc non sunt aristæ quas ab ariditate dictas esse constat. *Hermi campo.* Hermus Lydiæ fluuius, qui superfusus campis gignit fertilitatem. Vnde arenas aureas fingitur trahere. *Lyciæ flauentibus aruis.* Fertilis frugum prouincia. *Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis.* Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt: qui cum venisset ad Italiam auduo aduentu Æneæ, in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquæ. Vnde ait, Troiani nominis hostis. *Rapit populos* rapitim adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam Massicus mons est vitibus plenus. Massica autem dixit, vt Menela. *Aurunci misere patres.* Isti Græce Ausones nominantur. *Sidicinaque iuxta Æquora.* Ab oppido quod Sidicinum dicitur. *Cales linquunt.* Ciuitas est Campaniæ. Nam in flaminia est, quæ Cale dicitur. Est & in Gallia hoc nomine, quam Salustius captam à Perpenna commemorat. *Amnisque vadosi Accola Vulturni.* Fluuius iuxta Cumas cadit in mare. *Saticulus Asper.* Populus Campaniæ asper moribus. *Oscorumque manus.* Capuenses dicit, qui ante Osci appellati sunt, quod illic plurimi abundauere serpentes. *Aclides illis Tela.* Aclides sunt tela quædam antiqua, adeo vt nec vsquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod sint clauæ cubito semis factæ, eminentibus hinc & hinc acuminibus quibusdam: quæ ita in hostem iaciuntur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus possint redire. Putatur tamen esse teli genus, quod per flagellum in immensum iaci potest. *Lænas cetra tegit.* Scutum loreum quo vtuntur Afri & Hispani. *Falcati comminus enses.* Affectauit varietatem. Nam consequens fuerat, Dextras armant gladij falcati. Falcatus autem ensis est harpe, qua vius est Lucanus *Harpen alterius monstri iam cæde rubentem.*

63 *Nec tu carminibus nostris indictus abibis*
Oebale, quem genera sse Telon, Sebethide Nympha

Fertur,

A *Fertur, Teleboûm Capreas cum regna teneret*
Iam senior: patrijs sed non & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quique rufas Batulumque tenent, atque arua Celennæ:
Et quos mali feræ despectant mœnia Bellæ,
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,
Æraque micant pelta, micat æreus ensis.
B *Et te montosa misêre in prælia Nursæ,*
Vfens, insignem fama & felicibus armis.
Horrida præcipue cui gens assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent: semperque recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

OEbale. OEbalus filius est Telonis & Nymphæ Sebethidis. Hæc autem est iuxta Neapolim.
C Sed Telon diu regnauit apud Capreas insulam contra Neapolim sitam. Filius vero eius patriis non contentus imperijs, transiit ad Campaniam: & multis populis subiugatis suum dilatauit imperium. *Teleboûm Capreas cum regna teneret.* Cum teneret Capreas regna Teleboum. Nam Teleboæ Caprearum iunt populi, quos Telon suo regebat imperio: quidam dicunt Capreas à Capreo, qui in illis regionibus potens fuit nominatas. *Sarrastes populos.* Populi Campaniæ iunt à Sarno fluuio. Conon in eo libro quem de Italia scripsit, quoidam Pelasgos alioique ex Peloponneso conuenas ad eum locum Italiæ venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit, & flumini quem incolerent Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrij fluminis, & se Sarrastes appellasse: hi inter multa oppida Neuceriam condiderunt. *Rufas Batulumque tenent.* Castella Campaniæ à Samnitibus condita. *Arua Celennæ.* Iunonis locus Campaniæ est, Celemne locus facer Iunoni. *Et quos maliferæ despectant mœnia Bellæ.* Multi Nolam volunt intelligi: & dicunt iratum Virgilium nomen eius mutasse propter sibi negatum hospitium: & ita aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasim. Nam illic Punica mala nascuntur, vt nunc Bella pro Nola posuerit.
D Alij volunt accipi vt sit Synalœpha, & legatur mœnia Abellæ. Quidam hanc ciuitatem à rege Murano conditam Mœram nomine vocatam ferunt, sed Græcos primo eam incoluisse quæ ab nucibus abellanis Abella nomen accepit. Alij quod imbelle vulgus & otiosum ibi fuerit, ideo Abellam appellatam, huius ciues cum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interisse, alioique fugientes Mœranum abisse & eius incolis struxisse * & quod imbelliores fuerint, Abellanos dictos. *Cateias.* Tela Gallica. Vnde & Teutonicum ritum dixit. Cateiam quidam asserunt teli genus esse tale quale aclides sunt ex materia quam maxime lenta, ... * cubitus longitudine, tota fere clauis ferreis illigata, quam in hostem iaculantes lineis quibus eam adnexuerant recipiebant. Cateiæ autem lingua Thessalica hastæ dicuntur. *Raptus de subere cortex.*
E Bene *raptus*, id est raptim sublatus: quia recens suberis cortex in quamuis formam tota flectitur facilitate. *Montosæ Nursæ.* Ciuitas in montibus posita. *Insignem fama.* Bene fama quia occidetur: vt, Vrentemque, Gyas cadit, & Tolumnius augur. *Horrida præ ipue cui gens.* Æquicolam gentem dicit, & morum & vitæ qualitate præduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur: ideo venabantur, quia habebant duras glebas, id est infertiles. Nam molles, feraces sunt: vt in Georgicis docet, Et cui putre solum: namque hoc imitatur arando.

64 *Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,*
F *Fronde super galeam, & felici comptus oliua,*
Archippi regis missa fortissimus Vmbro:
Vipereo generi & grauiter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
G *Mulcebatque iras, & morsus arte leuabat.*
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Eualuit: neque eum iuuêre in vulnera cantus,

Somniferi, & Marsis quæsita in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

Quin & Marrubia venit de gente sacerdos. Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam peruenisse: & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur, quasi circa mare habitantes: propter paludis magnitudinem docuit remedia contra serpentes. Quanquam alij Marrubios à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiam nominauerunt ab eo quod eius carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Virbionem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marsorum populi. *Fronde super galeam, & felicis comptus oliua.* Frondibus comptus sertæ oliuæ. *Vipereo generi.* Terrenis serpentibus. *Grauiter spirantibus hydris.* Aquæ serpentibus, Grauiter autem spirantibus, solo nocentibus flatu. Lucanus, *Ante venena nocent Spargere.* Conficere, vt Cicero, *Et spargere venena didicerunt. Arte leuabat.* Leuiores esse faciebat, vt, Nostrumque leues quæcunque laborem. *Medicari cuspidis ictum.* Medicor illam rem & illi rei: sicut modulor. *Liquidi fleuere lacus.* Etiam alij.

65 *Ibat & Hippoliti proles pulcherrima bello,*
Virbius: insignem quem mater Aritia misit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymetia circum
Littora: pinguis vbi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Æthereia & superas cœli venisse sub auras,
Pæonis reuocatum herbis, & amore Dianæ.

Ibat & Hippoliti proles pulcherrima bello Virbius. Theseus mortua Hippolyte Phedram Minois & Pasiphae filiam superduxit Hippolito. Quæ cum illam de stupro interpellantem contempsisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Egeum patrem rogauit, vt se vlcisceretur: qui agitanti currus, Hippolyto immisit focam: qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana eius castitate cõmota, reuocauit eum in vitam per Æsculapium filium Apollinis & Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo quod cum Apollo audisset à Coruo eius custode eam adulterium committere, iratus Coronidem, maturo iam partu, confixit sagittis. Coruum vero nigrum fecit ex albo: & exsecto ventre Coronidis produxit Æsculapiũ, qui tactus est medicinæ peritus. Hunc postea Iuppiter propter reuocatum Hippolytum interemit. Vnde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confixit sagittis. ob quam rem à Ioue iussus est Admeti regis nouem annis apud Afrisum armenta pascere diuinitate deposita. Sed Diana Hippolytum reuocatum ab inferis in Aritia Nymphæ commendauit Ægeriæ: & eum Virbium, quasi bisvirum iussit vocari: cuius nunc filium cognomine dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus vbique inductus sit, & qui semper solus habitauerit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, & vt supra diximus, Virbius est numen coniunctum Dianæ, vt matri deum Atis, Mineruæ Erichthonius, Veneri Adonis. *Quem mater Aritia misit.* Ciuitas iuxta Albam. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac si diceret, quæ tanti auctor est generis. *Ægeriæ Lucis.* Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad firmandam legum suarum auctoritatem. *Pinguis vbi & placabilis ara Dianæ.* Pinguis frequenti sacrificio: placabilis autem, ac si dicere, non qualis ante fuit, vel illic vel apud Centauros humano gaudens cruore: quam historiam plene in secundo inuenies, cum Iphigeniæ incidit commemoratio. *Arte nouercæ Occiderit.* Bene vim sceleris expressit sola nouercæ commemoratione. *Pæonis reuocatum herbis.* Aut medicinalibus: à Peone medico deorum, qui Pæan secundum Doricos dicitur: secundum rationem, Pæon. Aut: re veram herbam Pæoniam dicit, cuius Creta ferax est. *Et amore Dianæ.* Amore id est cura.

66 *Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbris*
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,

Ipse

A *Ipse repertorem medicinæ talis & artis,*
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad vndas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Ægeriæ, nemoriq; relegat,
Solus vbi in ſyluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam Triuiæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum
B *Et iuuenem monſtris pauidi effudêre marinis.*
Filius ardenteis haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Medicinæ talis & artis. Quę etiam fata diſſolueret. *Pœnigenam.* Matre Pœna genitum. Alij *Phœbigenam* legunt, vt Probus. *Relegat.* Commendat ab aliis ſegregatum. *Solus.* In ſolis locis. Nam ſolus quomodo, qui filium dicitur ſuſcepiſſe? *Ignobilis.* Non vilis, ſed ignotus. quanquam poſſit etiam ad illud referri, quod dicunt quibuſdam artibus hominum vitam vltra fata protendi: ita tamen vt ſolam habeant vitæ imaginationem, videntur enim omnia facere, nec faciunt. *Æuum.* Æuum eſt ætas perpetua, cuius neque initium, neque extremum naſcitur, ſed hoc modo æuum
C ætatem Hippolyti poſuit. Veteres æuum etiam deorum vitam dicebant, nam & *Virbius* inter deos colitur. Virbium autem quidam Solem putant eſſe, cuius ſimulachrum non eſt fas attingere, Propter quod nec Sol tangitur. *Verſoque vbi nomine.* De re facto: vt, OEſtrum Graij vertere vocantes. *Vnde etiam Triuiæ templo.* Exponit ἀπὸ κοινοῦ. Nam Callimachus ſcripſit ἄλσεα: in quibus etiam hoc commemorat. *Arcentur equi.* Quoniam apud quaſdam gentes ad aram equo ſedere permittebatur. *Haud ſecius.* Non ſegnius patre. Dicit autem tantæ eum fuiſſe audaciæ, vt nec paternæ mortis terreretur exemplo.

67 *Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus*
D *Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.*
Cui triplici crinita iubagalea alta Chimæram
Suſtinet, Ætneos efflantem faucibus igneis:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At leuem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, iam ſetis obſita, iam bos.
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Calataque amnem fundens pater Inachus vrna.
E

Vertitur. Id eſt agit. *Et toto vertice ſupra eſt.* Statius, *Et toto deſpectat corpore bellum.* *Ætnæos efflantem faucibus igneis.* Nimios: quantos habet Ætna. *Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis, Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.* Legitur in arte, quod tam, magis, maxime, minus, minime, poſitiuo tantum iungantur: quod tamen tunc obſeruatur, ſi ponantur ad augmentum iſtæ particulæ: tunc enim vitioſam faciunt elocutionem. Cæterum ſi ad exæquationem poſitæ ſint, poſſunt vel comparatiuo, vel ſuperlatiuo, vel pro his gradibus ipſæ inter ſe iungi. Hinc ergo eſt, *Tam magis illa fremens & triſtibus effera flammis, Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.* Non enim ad prælationem poſitæ ſunt ſed ad exæquationem. Maiores enim noſtri
F vitia non in dicto, ſed in ſignificatione eſſe voluerunt. Hinc eſt in Salluſtio, *Ita quam quiſque peſſime facit, tam maxime tutus eſt.* Nam & hic exæquatio eſt, non comparatio. *Io Auro inſignibat.* Hæc Inachi filia Argiuorum fluminis fuit. Hanc amauit Iupiter: & dum cum ea eſſet, Iuno ſuperuenit. Timens ille ne deprehenderetur, Ionem mutauit in vaccam: & eam poſcenti dedit Iunoni, ne pellicem confiteretur: cui Iuno Argum oculatum omnibus membris Ariſtoris filium cuſtodem appoſuit. Quem cum Iupiter per Mercurium interemiſſet, Iuno eum in pauonē mutauit: Ioni vero immiſit œſtrum, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, & Iouis voluntate in Iſin mutata colique cœpta eſt. *Inſignibat.* Signo ſuo clarum eſſe faciebat, ſua pictura inſignem faciebat. *Argumentum ingens.* Aut fabula, vt Cicero, *Argumenta erant in vallis.* Aut re vera argumē-

tum quo se Græcum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius dixit, Inachus Acrisiusque patres, mediæque Misenæ. *Custos.* Ne reuerti posset in formam priorem. *Pater Inachus.* Pater non tantum ipsius Iouis: sed author originis Turri. A

68 *Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis*
Agmina densentur campis, Argiuaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tyberine tuos sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles, B
Circæumque iugum: quis Iuppiter Anxuris aruis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfens.

Totis Agmina densentur campis. Qui oculis poterant subiacere. *Densentur* autem, denseo denses dicimus, aliter non. *Argiuaque pubes.* Et hoc ad generis, vt supra diximus, pertinet probationem: quod eum sequebantur Argiui. *Veteresque Sicani.* Bene *veteres*: nam vbi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani: quos postea pepulerunt Aborigines. *Sacranæ acies.* Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam, & tenuisse loca quæ nunc vicina sunt. Ex eo populos ducentes originem, Sacranos appellatos. Nam sacrati sunt Matri deûm Corybantes. Alij Sacranas acies Ardearum volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver sacrum vouerunt. Vnde Sacrani dicti sunt. *Picti scuta Labici.* Glaucus Minois filius venit ad Italiam: & cum sibi imperium posceret, nec acciperet: ideo quod nihil præstabat sicut eius pater præstiterat: Zonam eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit scutum, à quo & ipse Labicus dictus est: & ex eo populi, ἀπὸ τῆς λαβύης, quam latine amplam vocamus. *Picti autem scuta.* i. in bello frequenter probati. Nam apud maiores virorum fortium picta erant scuta: econtra inertium & tyronum pura erant. Vnde est Parmaque inglorius alba, i. non picta. *Qui saltus Tyberine tuos.* Non originem, vt diximus supra. *Sacrumque Numici Littus arant.* Aut iam tunc sacrum, aut Prolepsis est. nam consecratus est Numicus postquam inuentum est illic cadauer Æneæ. *Littus arant.* Littus fluminis: vt, Viridique in C littore conspicitur sus. *Circæumq; iugum.* Circa hunc tractum Campaniæ colebatur puer Iupiter, qui Auxurus dicebatur, quasi ἀϊυξυρὸς, id est sine nouacula: quia barbam nunquã tasisset, & Iuno virgo quæ Feronia dicebatur. Est autem fons in Campania iuxta Terracinã, quæ aliquando Anxiris est dicta. *Et viridi gaudens Feronia luco.* Non vacat quod addidit *viridi.* Nam cum aliquando huius fontis lucus fortuito arsisset incendio, & vellent incolæ exinde transferre simulacra, subito reuiruit. *Qua Saturæ iacet atra palus.* Secuudum hanc lectionem re vera saturam paludem intelligimus. sed alij *asturæ* legunt: quod si est, paludem pro flumine posuit. Nam haud longe à Terracina oppidum est Astura, & eiusdem cognominis fluuius. *Quærit iter valles.* Satis signatis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait, In mare prorumpit. D E

69 *Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,*
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas,
Bellatrix. non illa colo calathisve Mineruæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas: F
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuuentus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: vt regius ostro
Vellet honos leueis humeros, vt fibula crinem
Auro internectat, Lyciam vt gerat ipsa pharetram,

Et pa-

Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla. Prudenter post impletam commemorationem virorum transit ad fœminas. Ita enim & de Troianis legitur, qui vltimum Amazonum auxilium postulauerunt. Quæ res ab Homero prætermissa est. Sane iam præsagium est infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia armantur & fœminæ. *Volsca de gente.* De Priuerno Volscorum oppido, vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. *Florentem ære catervas.* Ennius & Lucretius florens dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucretius, *Florebat manibus pontus. Calathisve Minervæ.* Minerua & armorum dea est, & lanificij: sed Camilla animum ad arma sola contulit. *Cursuque pedum.* Bene *pedum* adiecit, ne per equum eius gloria minueretur: quod ei obiicitur, Quid tamen egregium, si fœmina forti Fidis equo? *Aristas.* Aristæ autem sunt primæ spicæ partes, ab eo quod primæ arescant dictæ. *Tingeret.* Mergeret: vt, Tingat equos. *Iuuentus, Turbaque miratur matrum.* Ante, ornatum eius: post, arma dicturus est. Vnde hysteroproteron in respondendo esse voluerunt: vt, Ornatum matres, viri vero arma mirentur. Sed melior sensus est, si sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus vterque miratur quæ sunt posita contra opinionem, vt mirentur fœminæ arma in muliere, viri ornatum in bellatrice. *Inhians.* Stupore quodam in ore patefacto. *Lyciam pharetram.* Quasi Lyciam, Vt legimus, Cretenses sagittas. *Pastoralem præfixa cuspide myrtum.* Quia hoc pugnare pastores solent. *Myrtum.* Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius. *Lernæam iacit ille trabem.*

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS. LIBER VIII.

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu:
Vtque acreis concussit equos, vtque impulit arma:
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium: sæuitque iuuentus
Effera. ductores primi, Messapus & Vfens,
Contemptorque deûm Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit. Apud maiores nostros tria erant militiæ genera in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli iurabãt pro republica se esse facturos: nec discedere nisi completis stipendiis, id est militiæ temporibus, & sacramentum vocabatur, vt Æn. 2. Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura. Aut certe si esset tumultus, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare nõ vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & ex inde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod pedites euocabat, & vnum cæruleũ quod erat equitum (nam ceruleus color maris est, à cuius deo equũ constat inuentum) dicebat, *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur*, & qui conuenissent, simul iurabant, & dicebatur ista militia coniuratio. Alij album & roseum vexilla tradunt, & roseum bellorum, album comitiorum signum fuisse. Fiebat enim euocatio. Nam ad diuersa loca diuersi propter cogendos mittebãtur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiæ, coniuratio & euocatio, quippe in tumultu. Sane incongruũ non est quod signũ belli, i. vexilli eleuationem

Turno dat, aut quia de rege Latino dixerat supra, Rerumque reliquit habenas. Aut quia Turnus furore succensus maluit ipse efficere quam iubere, vt omnes abrumpet moras: Aut quia sicut dictum est Latinus, cui soli imperandi hoc ius erat, abstinuerat, & nemo illo abstinente parebat. Turnus ergo ideo huiusmodi officium arripuit, quia etsi ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat. Belli autem signum generaliter dixit (nam multa sunt) sed vexillum significat, quod est tractum à veli diminutione, vt velum vexillum. *Ab arce.* Quoniam vexillum in arce poni solebat quod esset specimen imperati exercitus. *Strepuerunt cornua.* Quæ simul sonabant: vt, Æreaque adsensu conspirant cornua rauco. *Vtque acres concussit equos.* Hoc ad equites pertinet. Et vtrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an dum concutiuntur? *Vtque impulit arma.* Hoc ad pedites. Est autem sacrorum nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commouebat, post hastam simulacri ipsius dicens, *Mars vigila.* Quidam sane suos equos & sua arma, de Turno tradunt: scilicet vt cæteris esset exemplum *Ex templo.* Aut subito, aut re vera ex ipso templo: id est post diuina arma cõmota. *Tumultu trepido.* Festino: more suo. Non enim timere poterant qui pericula vincebant. *Coniurat.* Notandum de re bona coniurationem dici posse. Ergo coniuratio ἀπὸ μέρους est. *Inuentus furra.* Efferata per furiam vt arma velit potcatque simul. *Primi.* Vtrum ordine, an dignitate? *Messapus & Vfens.* Bona electio personarum ad delectum habendum: vnus eques bonus, id est Messapus mittitur: alter pedes egregius. *Contemptorque deûm Mezentius.* Quis enim iustius quam sacrilegus contra pios & præpararet bellum & gereret? *Vastant cultoribus.* Abducendo cultores, vastos & desertos efficiunt. Salustius in Iugurtha *Vastus ab natura & humano cultu.* alibi *Quippe vasta Italia rapinis fuga, cædibus,* hoc est hominibus deserta.

2 *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem,*
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Aduectum Æneam classi, victosque penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat: multasque viro se adiungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen:
Quid struat his cœptis, buem si fortuna sequatur,
Euentum pugnæ cupiat, manifestius ipsi
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latum: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat,
Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad vrbem. Diomedes postquam reperit ira Veneris à se vulneratæ, vxorem apud Argos cum Collabaro vt Lucilius, vel Cometa vt plerique tradunt, turpiter viuere, noluit reuerti ad patriam, vel vt dicitur ab adulteris proturbatus, sed tenuit partes Apuliæ: & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu ciuitates plurimas condidit. Nam & Beneuentum & Æquitutium ipse condidit, & Arpos quæ & Argiripa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur: non Arpinum, quam constat esse Campaniæ: vnde Cicero Arpinas. Sane sciendum Apuliam vno dictam vocabulo: sed huius partem quam Diomedes tenuit, Messapiam & Peucetiam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarent. Item, Dauniam à Dauno rege Apuliæ. A quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane artificiose ad Diomedem mittitur, mouenda est enim indignatio & metus Diomedi vt subueniat Latinis contra Troianos, vel vt eum quasi ciuis citius posset adducere. *Venulus.* Hunc fuisse constat Argiuum Nam Tybur est vt ille indicat locus, Prædam Tyburti ex agmine raptam, Portat ouans Hunc ali, Lauini imperasse olim tradunt. *Consistere.* Iam esse conditos, id est fundasse ciuitatem. Plus est enim consistere quam venisse. *Inferre.* Hic inuidiam facit: vt, Inferret que deos Latio, proprie enim inferuntur penates. *Regem se dicere posci.* Vnde illud est, Expectare solo Laurétũ. Et dicendo *posci,* agit subtiliter. Nam si non venit errore, sed fato, omnẽ sibi vtique est vendicaturus

A caturus Italiam, sine dubio & Diomedis imperium *Victosque penates*. Vt maior sit indignatio, & amat Poeta quotiens aduersum Troianos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen adscribere, vt apud Æolum Ilium in Italiam portans victosque penates. *Viro se adiungere gentes Dardanio* Hic metum iniicit, & bene non Æneæ dixit, sed viro Dardanio: vt non sit mirum si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum. Vt, Hinc Dardanus ortus Huc repetit. *Quid struat his cœptis*. Cum hæc etiam cœperit. Et participialiter dixit, ab eo quod est incipio, cœptus facit. Hinc est cœptis. *Quem si fortuna sequatur*. Euentum pugnæ cupiat Si eum fortuna comitetur, quem finem suæ velit esse victoriæ, ipsum melius nosse qui iam antiquus est hostis. Ergo quem acute pronunciandum, vt sit ordo quem euentum pugnæ cupiat fortuna sequatur. *Manifestius ipse*. Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter

B præsens imperium, sed & caussa hostilitatis antiquæ *Talia per Latium gerebantur* subaudis. & est formosa Eclipsis. *Cuncta videns*. Mente pertractans. Nam non videbat. *Curarum fluctuat æstu*. His verbis futuram præoccupat comparationem, quæ est Apollonij de verbo ad verbum. *Fluctuat æstu*. Vtrumque verbum de mari est. *Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc*. Vel quod suis copiis bellum Itali aduersus eum parabant, vel quod à Diomede vetere hoste suo auxilia postulabant. *Celerem* autem ad corporis comparationem quod tardum est, vt, Iteratumque ad tarda reuerti corpora. *Solerep ressum*. Aut vacat re, aut bene repercussum: quia primo aquam ferit, inde postea tendit ad tecta. *Radiantis imagine Lunæ*. Negant omnes Physici lumen lunæ aliud ex se reddere: & vituperatur hoc dicto Virgilius, quod tamen tolerabile est: quia non lunam, sed imaginem duxit lunæ, quam à sole lumen accipere manifestum est. An ideo radiantis, vt quoniam Luna lumen de sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere quæ de sole procedit. *Laquearia* Multi lacunaria legunt: nam lacus dicitur. Vnde est in Horatio, *Nec mea renidet in domo lacunar* Non enim a laqueis dicitur, sed ab eo quod sunt lacus.

3 *Nox erat, & terras animalia fessa per omneis*
Alitum pecudumque genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa gelidique sub æthere axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
D *Huic deus ipse loci fluuio Tyberinus amœno,*
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus, cum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:

Alitum. Pro alitum: sed metri caussa, vt diximus supra, addidit syllabam. *Sub æthere axe*. Id est sub aere. *Seramque dedit per membra quietem*. Tardam: quippe in bellicis curis. Seram autem pro sero aduerbium temporis in nomen deflexum. *dedit* autem mire dixit, hoc est indulsit quietem

E corpori suo. *Huic deus ipse loci*. Cum ipse fluuius Tyberinus sit, quid ita intulit deus fluuio? Tyberinus enim deus genius loci. *Tyberinus*. Bene *Tyberinus*, quia supra dixerat deus. Nam in sacris Tyberinus, in Cœnolexia Tyberis, in poemate Tybris vocatur. *Tenuis glauco velabat amictu Carbasus & crines umbrosa tegebat arundo*. Fluuialem aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, vt etiam harundinibus, quæ flaminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebretur. Ideo inuenta occasione poeta ab harundinibus tectum fluuium inducit, vt doceat hoc etiam harundinibus in purificatione quod per aquam impleri posse, sicut in sacris traditur. Ideo & vbique fluminibus harundinem dat, vt lib. x. Velatus harundine glauca Mincius, & lib. xi. Georg. Ripis fluuialis harundo: Quod autem ait tenuis glauco velabat amictu Carbasus, docet quædam sacra pure a linteacis debere fieri. Carbasus autem genus lini est: Linum vero, vt ait

F Plinius, *Melius irrigatione fluminum quam pluuia nascitur*. Ideo & vestis linea fluminibus tanquam propria datur. *Senior*. Atqui vbique eum flauum dixit: sed senior aut propter spumas dictum est: aut ad reuerentiam pertinet. Sic Lucanus de vrbe Roma adhuc florente, *Turrigero canos effundens vertice crines*. *Tum sic adfari*. Subaudis visus. *Curas his demere dictis*. Habitum futuræ orationis ostendit.

4 *O sate gente deûm, Troianum ex hostibus vrbem*
Qui reuehis nobis, æternaque Pergama seruas,

Expectate solo Laurenti, armisque Latinis.
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates, A
Neu belli terrere minis, tumor omnis, & iræ
Concessere deûm.
Ianque tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inuentæ sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, iacebit
Alba solo recubans, albi circum vbera nati.
Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis B
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.

O sate gente deûm. Alibi, Deûm certissima proles, & sate sanguine diuûm. Sane interdum hæc epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent. *Vrbem qui reuehis nobis.* Vt, Ilium in Italiam portans: *vrbem* ergo pro ciuibus posuit. *Reuehis* autem propter Dardanum. *Æternaque pergama seruas.* Pro seruas & æterna facis, id est efficis vt æterna sint. *Exspectare solo Laurenti.* Dat affectum etiam locis. Vt, Ipsæ te Tityre pinus, Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant. *Hic tibi certa domus.* Quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tyberis. vt, Da propriam Tymbræe domum, da mœnia fessis. *Tumor omnis & iræ Concessere deûm.* Quidam concessere pro discessere accipiunt. Alij ita tradunt qui nondû concesserunt, sed vtiliter dissimulant, sed aliqua hemestichia in Virgilio, tam sunt sensu imminuta quam verbis, vt ecce hoc loco. Nanquenon possumus intelligere quieuisse omnẽ tumorem & iram deorum, cum & adhuc inimica sit Iuno: & ad Troianorum perniciem addantur alia numina, vt Furia, aut Iuturna. Vnde mire quidam conclusit hunc versum dicens, *Concessere deûm* profugis noua mœnia Teucris. Concessere ergo indulserunt vel cesserunt, id est permiserunt, vt, Nec si muneribus certes concedat Iolas, id est permittat, indulgeat, & Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem. Quod si ita acceperimus, vt dicat Teucros constituere ciuitatem, nec ea numina quæ irata sunt vetant: nihil erit D
contrarium. Nam & ipsa Iuno hoc dicit: Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: Atque immota manet fatis Lauinia coniux. Hic autem sensus etiam si detrahas subauditionem potest accipi à superioribus: vt sit, Tumor omnis, & iræ, Concesse deûm, vt. Hic tibi certa domus, certique penates. *Littoreis ingens.* Licet possimus etiam de fluuio littus dicere: ponit tamen discretionem, vt hic, Sub ilicibus. paulo post, Viridique in littore conspicitur sus. Hanc autem porcam, vt diximus supra, secum habuere Troiani, quam amissam in Campania inuenerunt cum fœtu circa Laurentem agrum: quam ideo Æneas immolauit Iunoni, quia ipsa dicitur Terra. Vt est coniugis in gremium lætæ descendit. Scimus autem hoc animal inimicum esse frugibus: vt caprum vitibus, qui Libero immolatur: Alij de ea sue dicunt, habuisse eam Troianos, & vbi primum generasset, ibi certam spem sedis concepisse. Alij in littore Laurenti inuentam, quam secutos Troianos in eum montem peruenisse, vbi postea Alba à colore porcæ, longa à positione, sit condita. Sane & littoreis & littoralibus dicitur. *Enixa iacebit.* Participio vtens tangit historiam. *Solo incubans. Solo* videtur abundare. *Ex quo.* Qua ratiocinatione. *Quod instat.* Quod solum ex laboribus restat. cura enim Æneæ præsentis fuerat necessitatis.

5 *Arcades his oris, genus à Pallante profectum,*
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum. F
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus vt amnem:
Surge age nate dea, primisque cadentibus astris

Iunoni

A *Iunoni fer rite preces, iraſque minaſque*
Supplicibus ſupera votis. mihi victor honorem
Perſolues: ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput vrbibus exit.

Arcades his oriti, genus à Pallante profectum. Euander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic patrem ſuum occidit ſuadente matre Nicoſtrata (quæ etiam Carmentis dicta eſt, quia
B carminibus vaticinabatur.) Alij ipſam Nicoſtratam matrem Euandri cum eſſet centum decem annorum à filio peremptam tradunt. Conſtat autem Arcadas plurimum vixiſſe, intantum, vt quidam vſque ad treceatos annos viuendo peruenerint. Ipſe autem Euander dimiſſa prouincia ſua exilio, non ſponte, compulſus venit ad Italiam, & pulſis Aborigenibus tenuit loca in quibus nunc Roma eſt, & modicum oppidum fundauit in monte Pallatino, ſicut ait Varro. *Nonne Arcades exules confugerunt in Palatium duce Euandro?* Hic autem mons Pallatinus ſecundum Virgilium à Pallante auo Euandri eſt dictus: ſecundum Varronem & alios, à filia Euandri Pallantia ab Hercule vitiata, & poſtea illic ſepulta. Alij à Pallante qui de filia Euandri natus, & ibi ſepultus eſt immaturæ ætatis. Alij à filio Euandri, qui poſt mortem patris ſeditione occiſus eſt. Alij à
C ballatu Ballanteum volunt dictum. Et exinde per Antiſtichon Pallanteum dictum. Sed ſi à balatu hoc nomen venerit, *pa* longa eſt: ſicut eam Martialis ponit plerunque. Si autem à Pallante, *pa* breuis eſt, vt eam ponit vbique Virgilius ſecundum ſuam opinionem. *Genus à Pallante profectum* Profectum ad has oras genus à Pallante, non à Pallante profectum. *Qui regem Euandrum, qui ſigna.* Id eſt, qui regis Euandri ſigna ſecuti, vt Sanguine placaſtis ventos & virgine cœſa, pro ſanguine virginis cæſæ. *In montibus.* Vt diximus ſupra, eſt in minoribus illis collibus. An pro monte an inter montes? *Pallantia proaui.* Confundit nomina vt plerunque ſolet. Nam auus fuit: ſic & illud dixit, Luco tunc forte parentis Pilumni Turnus. Et alibi, Pilumnuſque illi quartus pater. A quibuſdam tamen hic Pallas auctor Euandrij generis Egeij filius fuiſſe dicitur, qui à fratre Theſeo Athenis regno pulſus, ad Arcadiam venit, & ibi regnum tenuit, & hoc poeta quaſi Romanis dicit, nam ad Æneam non pertinet. *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.*
D Ducunt, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene præſtandorum auxiliorum exprimit cauſſam: ne magis Turno, quaſi Græco fauere credantur. *Fœdera iunge.* Legitur & Fœdere iunge. *Recto flumine ducam.* Non ad naturam aluei referendum eſt, nam aut & longos ſuperant flexus, ſed recto fluminis itinere, quia non ſunt erraturi: & ſic dixit, vt, Tunc ſe ad Caietæ recto fert littore portum. Hoc eſt à littore non recedens. Sic ergo & nunc *ducam* à littore fluuij non recedentem ſignificat. Eſt & alia expoſitio, vt recto numine, edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit, vt Mitis vt in morem ſtagni placidæque paludis. vt ſit *recto* præteriti téporis participium ab eo quod eſt rego. *Primo.* Proprium cadentibus aſtris, cum primum nox occiderit, & dictum iuxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant aſtra. *Iunoni fer rite preces.* Sicut etiam Helenus monuit. Et ſic fer preces quemadmodum ſacra
E ferri dicimus. *Victor honorem Perſolues.* Bene ei adimit bellicam curam promittendo voti fore compotem. *Stringentem ripas.* Radentem, imminuentem. nam hoc eſt Tyberini fluminis proprium, adeo vt ab antiquis Rumon dictus ſit, quaſi ripas ruminans & exedens. in ſacris etiam Serra dicebatur. Vnde ait nunc, Et pinguia culta ſecantem: in aliqua etiam vrbis parte Tarentum dicitur, eo quod ripas terat. Alij *ſtringentem* iuxta veterem morem dictum intellegunt. Stringere enim ſignificare dicunt, tactu modico præterire: vt ipſe ait in x. Magno ſtrinxit de corpore Turni. *Cæruleus Tybris.* Altus, profundus. *Cœlo gratiſſimus.* Pro his qui in cœlo ſunt. *Hic mihi magna domus.* Scilicet circa exitum ſuum: quamuis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo. Alij Romam dicunt Tyberini eſſe domicilium, hinc dixiſſe magnam domum. Alij oſtia dicunt ab hoc quod nos cum per diuerſa diſcurrerimus officia, in domum noſtram nos re-
F cipimus ibique requieſcimus, vt idem hic cum per reliqua ſpatia diſcurrerit, recipiat ſe per oſtia in mare. Alii domum non Romam ſignificare quæ adhuc non erat, ſed regionem illam vt oſtendat ſibi eam demum electam quæ ad totam gloriam peruentura ſit. *Celſis caput vrbibus exit.* De Tuſcia, quam illis multum conſtat floruiſſe temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italiæ ſuperauerat partem.

6 *Dixit, deinde lacu fluuius ſe condidit alto,*
Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.

Surgit, & ætheri ſpectans orientia ſolis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Suſtulit, ac taleis effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus vnde eſt:
Tuque ô Tybri, tu ô genitor cum flumine ſancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus, miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis.
Corniger Heſperidum fluuiis regnator aquarum,
Adſis ô tandem, & propius tua numina firmes.

Lacu fluuius. Abutitur lacus nomine vt mox, Quo te cunque lacus, fluuius autem hic ipſe ſcilicet deus aluei. *Nox Aeneam ſomnuſque reliquit.* Vt Feſſos cum ſole reliquit, & cito, *orientia ſolis Lumina.* Pro orientis ſolis lumina. *Vndam de fulmine palmis Suſtuli.* Quia dicitur nox etiam ſolo ſomno polluere. Vnde eſt, Et noctem flumine purgat. *Nymphæ.* Hic diſtinguendum, vt generalitatem ſequatur ſpecialitas. vt in Georgicis, Mater Tyrrhene mater. Nam vitioſum eſt poſt ſpeciem genus inferre. *Genus amnibus vnde eſt.* Quidam hic hypallagen putant, vt ſit nymphæ quæ ab amnibus genus habetis. Sane cum *vnde* hodie ad locum referamus, veteres etiam perſonis adplicabant, ita vt ad omne genus & ad omnem numerum referrent, vt hoc loco genus fœmininum & pluralem numerum poſuit, cum alibi maſculinum & ſingularem poſuerit, genus vnde Latinum, quod plenius in initio primi libri Æneidos dictum eſt. *Tuque ô genitor cum flumine.* Sic enim vocatur in precibus, *Adeſto Tyberine cum tuis vndis.* Tyberim vero alij a rege Aborigenum dictum volunt qui iuxta dimicans interemptus eſt. Alij ab eo rege quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alij, inter quos & Liuius, ab Albanorum rege qui in eum cecidit. *Arcete periclis.* Hypallage, pro a me prohibete pericula. *Quo te cunque lacus tenet.* Lacus eſt quoddam latentis adhuc aquę receptaculum, & dictus lacus quaſi lacuna: ex qua erumpens aqua efficit fontem: qui cum fluere cœpit, alueum facit. Vnde tria iſta dixit: lacum, fontem, alueum. Hoc enim eſt, *Quocunque ſolo pulcherrimus exis.* Quanquam multi hoc verſu ſuperfuſionem eius velint ſignificari. Ideo autem hoc dixit Æneas, quia audierat Hic mihi magna domus celſis caput vrbibus exit. *Semper honore meo.* Amphiboliam facit. Satis autem pie Æneas pollicetur, cum Tyberis verecunde popoſcerit. Ait nanque, Mihi victor honorem Perſolues. *Corniger.* Flumina ideo cum cornibus pinguntur, ſiue quod mugitum boum imitatur murmur vndarum: ſiue quod plerunque in cornuum ſimilitudine curuatas cernimus ripas. *Heſperidum regnator aquarum.* Bene addidit *Heſperidum*, id eſt Italicarum. Nam Eridanus rex eſt fluminum Heſperiæ, vt, Fluuiorum rex Eridanus. *Fluuius*, vero vocatiuus antiquus eſt, quia apud maiores in omni forma ſimilis erat nominatiuo. Sed modo aliter eſt in ſecunda tantum forma. nanque ſi proprium fuerit nomen, & *i* ante *vs* habuerit, *vs* perdita facit vocatiuum: vt Terentius, Terenti: nullo excepto. ſi autem appellatiuum ſit, in *e* mittit vocatiuum vt pius pie, fluuius fluuie: excepto: filius, nam fili facit. Plerunque tamen poetæ Euphoniæ cauſſa antiquitatem ſequuntur. *Et propius.* Legitur & *propius.* Et ſi proprius, familiarius: ſtabilius ſignificat: vt, Et proprius res aſpice noſtras. Si autem propius citius ſignificat. Cicero in Verrinis, *Nec eo quicquam eſt propius factum quam vt illud exemplum de Adriano Syracuſas referretur.* Et hoc eſt melius. nam ſtatim & porca conſpecta, & Æneas non dubitauit de fide oraculi, ſed expoſcit celeritatem. *Tua numina.* Tua oracula & promiſſa.

Sic memorat. geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat, ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atque oculis mirabile monſtrum:
Candida per ſyluam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus,
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluuium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leuit, & tacita refluens ita ſubſtitit vnda.

Mitio

Mitis vt in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo vt luctamen abeſſet.

Geminas. Pro duas. *Remigioque aptas*, id eſt ad remigium officium remigantium, alibi pro turba remigantium: vt, Remigium ſupplet. *Monſtrum.* Quia & ſubito & cum triginta porcellis eſt viſa. *Fœta concolor albo.* Expedita locutio. *Viridique in litore.* Fluuiali ſcilicet. *Conſpicitur ſus.* Horatius, *Et amica luto ſus.* Sciendum tamen hoc eſſe vitioſum monoſyllabo finiri verſum, niſi forte ipſo monoſyllabo minora explicentur animalia. Vt, *Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.* Gratiores enim verſus iſti ſunt ſecundum Lucilium. *Pius Æneas.* Oportunum epitheton quoniam rem diuinam facit. *Tibi enim.* Vacat *enim*, & tantum ad ornatum pertinet. integrum eſt ergo *tibi*, vt ex iteratione creſcat augmentum. Terentius, *O Myſis Myſis, Maxima Iuno.* Quæſitum eſt quæ ſit Iuno maxima. Nam vt diximus, variæ ſunt eius poteſtates: vt Curetis, Lucina Matrona, Regina, & dicunt Theologi ipſam eſſe matrem deûm, quæ Terra dicitur. Vnde etiam porca ei ſacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, vt maximam diceret. *Mactat ſacra.* Mactatio poſt immolationem eſt: vnde bono vſus eſt compendio. Sane hyſteropoteron eſt in hoc verſu: Primum enim eſt, Cum grege ſiſtit ad aram: & ſic mactat: id eſt auget, perficit. Sed ſciendum ſacrum proprie eſſe quod ad deos pertinet, & hic breuiter factum ſacrificium dixit. *Cum grege.* Ambitioſe Poeta triginta filios gregem dixit. *Fluuium.* Hic fluuium ipſum aquæ curſu lentum accipiendum eſt. *Quam longa eſt nocte.* Inquantum longa eſt. Vt, Nunc hyemem inter ſe luxu quam longa fouere. *Refluens.* Velut in alueum ſuum recurrens, vt Æneas contra vndas pergens deſcendentis celeritate propemodum vteretur. *Mitis.* Vel ad Tyberim, vel ad ſtagnum referes. *Æquor aquis.* Ipſius æqualitatem, nam & poſt ait Placido æquore.

8 *Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.*
Labitur vncta vadis abies, mirantur & vndæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longe
Scuta virûm fluuio, pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus: virideſque ſecant placido æquore ſyluas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident: quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquauit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt proras, vrbique propinquant.

Rumore ſecundo. Hoc eſt bona fama, cum neminem læderent. Aut certe dicit ante eos veniſſe quam fama nuntiaret eſſe venturos. Aut *rumore* pro *rumone* poſuit. Nam vt ſupra diximus, Rumon dictus eſt: vnde & ficus ruminalis ad quam eiecti ſunt Remus & Romulus: quæ fuit vbi nûc eſt Lupercal in circo. hâc enim labebatur Tyberis, antequam Vertumnus factis ſacrificiis auerteretur. Quamuis ficum ruminalem alij a Romulo velint dictam, quaſi Romularem. Alij à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Ergo ſi fuerit Rumone ſecundo, fauente fluuio intelligimus. *Labitur vncta vadis abies.* Deſcendentis celeritate prope conſcendit. Statius de diſco, *Similiſque cadenti Creſcit in aduerſum.* *Mirantur & vndæ.* Laus Troianorum per phantaſiam quandam ex vndarum vel nemoris admiratione veniens. *Noctemque diemque fatigant.* Vt, Syluaſque fatigant, pro ipſi fatigantur. An deeſt *ſe*, vt ſit fatigant ſe: an diem fatigant, pro occupant & conſumunt? *Superant flexus.* Superant, tranſeunt, vt Fontem ſuperare Timaui. Et hic oſtendit non eſſe alueum fluminis rectum. Quia Tyberim libri Augurum colubrum locuntur, tanquam flexuoſum. *Variiſque teguntur Arboribus.* Hoc eſt. Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. *Secant placido æquore ſyluas.* Oſtendit adeo perſpicuam fuiſſe naturam fluminis, vt in eo apparerent imagines nemorum quas Troianæ naues ſecabant. Terentianus, *Natura ſic eſt fluminis, vt obuias imagines nemorum recipiat in lucem ſuam.* *Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem.* Alterius ſcilicet diei. *Cum muros arcemque procul.* Pallatinum vidit: nec ſitum præſentem conſiderare debemus. Tunc enim nullis obſtantibus ædificiis & Tyberi per Lupercal (vt diximus) fluente, facile mons poterat videri Palatinus, *Cœlo æquauit.* Pro ad cœlum extulit.

9 *Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem*

Amphitryoniadæ magno, diuisque ferebat
Ante vrbem in luco: Pallas huic filius vna,
Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus
Tura dabant: tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Vt celſas vidêre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis,
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat, telo obuius ipſe:
Et procul è tumulo, Iuuenes, quæ cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?

Forte die ſolennem illo. εὐσυμβόλως, id eſt bono omine victori deo Troianis venientibus ſacra celebrabantur. bona etiam vſus eſt œconomia. *Amphitryoniadæ magno diuisque ferebat.* Amphitryo rex Thebanorum fuit, cuius vxorem Alcmenam Iuppiter adamauit, & dum vir eius OEcalios ciuitatem oppugnat de trinoctio facta vna nocte cum ea concubuit, poſt duos edidit filios vnum de Ioue, id eſt Herculem, alterum de marito qui Fidius appellatus eſt. Ergo adiumpſit epitheton & ſatis perite ait, diuiſque ferebat. Nam cuius deo ſacrificaretur, neceſſe erat poſt ipſum reliquos inuocari. *Diuiſque ferebat.* Quidam ſic intelligunt: Ergo & Hercules de diuis eſt, illud ſcema, Cœumque Iapetumque creat, atque Typhœa, Eo coniuratos cœlum reſcindere fratres: ergo & ſuperiores tres coniurati, & Niueamque Paron ſparſaſque per æquor Cycladas, ergo & illa Cycladis. *Ante vrbem.* Secundum antiquum ſitum. Tunc enim breuis ciuitas fuerat. *Pallas huic filius.* Pro, cum hoc. *Iuuenum primi, pauperque ſenatus.* Totam oſtendit ætatem & præmiſit iuuenis: nam per ſenatum, ſenio res ſignificauit. Pauper autem aut ad numerum retulit (centum enim ſub Romulo fuerunt) aut re vera *pauper*, per quod Romani imperij oſtenditur parſimonia pro laude tunc habita. Et libri veterum tradunt à maioribus ſacrificando parſimoniam obſeruatam eſſe. *Tepiduſque cruor.* Fruſtra quidam cruorem pecorum, ſanguinem hominum volunt. Nam Iuuenalis ait, *Sanguis Iret, & à magno ceruix ferienda magiſtro.* Virgilius, Atque atros ſiccabat veſte cruores. *Tura dabant.* Dabant, verbo ſacrorum vſus eſt. nam dici ſolebat in ſacris, *Da quod debes de manu dextra aræ.* *Celſas videre rates.* Quia dixit, Geminaſque legit de claſſe biremes. *Inter opacum Adlabi nemus.* Hoc eſt, per nemus: vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. Et eſt honeſta elocutio, vt ſi dicas, Inter cœnam locutus ſum, id eſt per cœnam. *Tacitis incumbere remis.* Pro ipſi taciti id eſt ſine celeumate. *Conſurgunt menſis.* Quidam menſas proprie deorum tradunt, nam & ideo ſubiunctum, *Quos rumpere Pallas Sacra vetat.* Ne interruptione ſacrificij (rumpere enim pro interrumpere potuit) piaculum committeretur. Vnde etiam Helenus, Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet. Denique cum ludi Circenſes Apollini celebrarentur, vt Hannibal nuntiatus eſt circa portam Collinam, vrbi ingruere: omnes raptis armis concurrerunt. Reuerſi poſtea cum piaculum formidarent, inuenerunt ſaltantem in circo ſenem quendam: qui cum interrogatus dixiſſet ſe non interrupiſſe ſaltationem dictum eſt hoc prouerbium: *Salua res eſt, ſaltat ſenex.* *Audacem* autem dicit vbique Virgilius quotiens vult oſtendere virtutem ſine fortuna. Vnde etiam Turnum audacem vocat. *Iuuenes quæ cauſſa ſubegit.* Succincta & plena interrogatio: cui per ſingula reſpondit Æneas. *Ignotas tentare vias.* Ideo ignotas quia videt eos eſſe peregrinos, & bene breuiter, ſed frequentius interrogationibus eos vrget, vt State viri: quæ cauſſa viæ, quive eſtis, in armis? *Qui genus?* Quo genere, & bona elocutio. *Vnde domo?* De qua ciuitate? *An arma?* Tropum fecit metri cauſſa. Nam conſequens erat, vt cum dicit pacem ſubiungat bellum.

Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit oliuæ.
Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Euandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto per cuiuſcunque nomine Pallas:

Egredere

A *Egredere ô quicunque es, ait, coramque parentem*
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes:
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluuiumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:

Puppi ſic fatur ab alta. Sic intelligendum vt ſimul dicat & faciat. *Paciferæque manu ramum prætendit oliuæ.* Ne moram faceret in reſponſione, quoniam Pallas prius de pace quæſierat, & ideo mox ſignum pacis oſtendit, vt cætera Pallas ſecutus audiret. *Troiugenas ac tela.* Breuiter ſingulis quæſitis reſpondit, & Troiugenas ad Qui genus referendum. *Tela vides inimica Latinis.*
B Bona conciliatio. Nam audierat, vt Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina. Ergo tela inimica ad illud pertinet. Pacemne huc fertis an arma? *Quos illi bello profugos.* Sicut & vos. Et mouet conciliationem etiam ex ſimilitudine fortunæ. *Superbo.* Iniuſto. *Euandrum petimus.* Hoc ad Quo tenditis pertinet. *Ferte hæc.* Hoc ad ramum pertinet: *Dicite*, ad verba. Et ferte vobiſcum, & dicite κατ' αὐτὸ. *Socia arma rogante.* Hoc ad illud pertinet quæ eauſſa ſubegit. Rogantes autem ad id pertinet quod à Sibylla dictum fuerat, Quas gentes Italûm, aut quas non oraueris vrbes? *Tanta perculſus nomine.* Dardani ſcilicet commemoratione. *Tanto*, autem id eſt magnitudine nominis. *Quicunque es.* Hoc ad nomen Æneæ pertinet. Nam eſſe Troianos audierat. *Noſtris ſuccede penatibus hoſpes.* Mire ſine patris auctoritate nihil confirmat, & tamen hoſpitem appellat. *Dextramque amplexus inhæſit.* Oſtendit virum & virtutis & hoſpitalitatis amatorem. *Subeunt luco fluuiumque relinquunt.*
C Hyppallage in ſenſu: Et hic ſubeunt iuxta veteres datiuo iunxit, cum alibi iuxta vſum præſentem accuſatiuo iunxerit, vt Æneæ ſubit mucronem, ſicut & ſuccede veteres datiuo iunxerunt, quod ſignificat penitus ingredere, vti hoc loco, Ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes. Saluſtius tamen vt dictum eſt, accuſatiuo iunxit.

11 *Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,*
Et vitta comptos voluit prætendere ramos,
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, & Arcas,
Quodque à ſtirpe fores geminis coniunctus Acridis:
D *Sed mea me virtus, & ſancta oracula diuûm,*
Cognatique patres, tua terris dedita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater vrbis & author,
Electra (vt Graij perhibent) Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.

Optime Graiugenum. Quantum ad Æneam pertinet. Græci neque boni neque meliores ſunt.
E Ergo optime Graiugenûm ſuperlatiuus eſt pro poſitiuo. Nam optimus malorum, non poſſumus dicere. Superlatiuus enim ſuo tantum iungitur generi. Sic ergo dixit vt Homerus, δικαιότατος καὶ ἄριστος, id eſt iuſtiſſimus Centaurorum pro iuſtus. Et eſt rhetorica perſuaſio, nam principium ex vtriuſque perſona ſumpſit Optime Graiugenum ad Euãdrum pertinet. Cui nec fortuna precari ad Æneam qui ſe fatetur ſupplicem venire: Sed quia ignotus eſt, & oſtendere vult quod impetrare debet ait, Dardanus Iliacæ primus pater vrbis & author: Cõtra quos auxiliũ petat Gens eadem quæ te. Quod ipſi etiam ſit vtile à quo beneficium poſtulatur. Nos ſi pellant nihil abfore credũt: dicit enim nos pellimur, ſed vos ſeruietis poſtremi, ipſam propoſuit Accipe daque fidem ad vltimum poſſumus reddere beneficium: Sunt nobis fortia bello pectora, nam vtrum poſſet is
F à quo petebatur omiſit, quia manifeſtum erat poſſe, & ignotus à demõſtratione perſonæ ſuæ incipere debebat. *Cui me fortuna precari.* Seruauit τὸ τρόπον dicendo fortuna. *Et cui me precari*, antiquum eſt: Nam modo, quæ precari dicimus. Terentius, *Credo qui mihi ſic erat.* Item, *Facite vt, vobis decet.* Salluſt. *Locum editiorem quam victoribus decebat.* & eſt Græcũ, vt ὥχετο τεθνάναι. Sane veteres & precor illi, pro precor pro illo dicebant Plautus in Amphitryone: *Noli peſſimo precari*, hoc eſt pro peſſimo noli precari: aut hyperbaton & hoc modo tibi me fortuna vitta cõptos voluit prætendere ramos & precari. *Vitta comptos.* Vt in pacis petitione ramus oliuæ cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cũ de nomine Athenarũ Neptunus & Minerua contenderent: & iuſſiſſet Iupiter, vt illius nomine diceretur ciuitas, qui munus melius obtuliſſet

hominibus:equũ Neptunus, Minerua oliuam protulit, & ſtatim vicit,vnde cum eius ramus alicui offertur,indicat eum eſſe meliorẽ. Hinc eſt illud prouerbium, *Herbam do*:id eſt cedo victoriam. Quod Varro in antiquitatis libris ponit, *Cum in agentibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non cupit, & fatetur eſſe meliorem.* Vittas autem habet ramus oliuæ ideo,vt inertiam & imbecillitatem offerentis oſtendat.Scimus enim oues,vnde lana equauit* egere alieno ſemper auxilio.Aut quia & lana in tutela Minerue ſit,quæ pacis bellique ſit cultrix, aut quia mite & quietum animal eſt ouis,cuius quietem habere debent, qui in fœdus & amicitiam coëunt.Quæritur autem quid dixerit comptos,ſed vt crines comi dicimus cum nectuntur, ita & hic etiam ramos comptos & illigatos intellige,vt ipſe.Tum ramum innectit oliuæ: Ergo quod illic innectit,hic comptos dixit *Voluit*.Hinc eum laudat quod tantus eum vir rogare compellitur. *Danaum quod ductor, & Arcas.* Nec quod multitudinem haberes extimui: nec quod eſſes Arcas:vt illuc hoc tendat, Geminis coniunctus Atridis, id eſt Agamemnoni & Menelao cognatione coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet: qui qualitate morum non timeri meruit. *Fores.* Pro fuiſſes,& notandum *fores* de præterito. *Geminis coniunctus Atridis.* Geminos hic duos,aliter gemini vno partu editi.Quæritur ſane vnde Euander Atridis genere fuerit coniunctus,& quamuis Heſiodus dicat qualiter coniunctus ſit Euander:tamen quidam aiunt Thyeſtæ filias Ledam & Hypermneſtram fuiſſe, Ledæ & Thyndarei filias Clytemneſtram Helenam & Tymandram fuiſſe quam duxit vxorem Cohemus* Arcas cuius filius Euander Clytemneſtram & Helenam notum eſt Agamemnoni & Menelao iunctas fuiſſe. Alij ita tradunt Steropes & Atlantis filios OEnomaum & Maiam fuiſſe, OEnomai Ippodamiam filiam,vnde Atreus natus,aut Maiæ filius Mercurius ex quo Arcades.de quibus Euander quod Accius in Atreo plenius refert. Alij ita narrant Atlas complures habuit filios,ſed de Lino Pelopen genuit, is Atreum, Atreus Agamemnonem & Menelaum, Mercurius deinde eſt Nicoſtratæ pater, quæ fuit mater Euandri,Mercurium Maia filia Atlantis genuit:Sic Euander Atridis coniunctus eſt, Troianis autem ſic iungitur,ex Electra Atlantis filia, & Ioue Dardanus naſcitur, eius filius Erichtonius, ex eo Aſſaracus,ex illo Capis,ex illo Anchiſes,ex illo Æneas. *Mea me virtus.* Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet, & ſane paulo adrogantius videretur virtutem ſuam laudaſſe, niſi deorum oracula & facta coniungeret:deinde vt Euandro blandiretur, Tua, inquit,terris dedita fama, & vt in audientis mente remaneret, in vltimo addidit, Et fatis egere volentem, ſed hic ſingula diſtinguenda,vt maior ſit enumeratio. *Sancta oracula diuûm* Tyberis ſcilicet, vel Apollinis, vt Via prima ſalutis:Quod minime reris,Graia pandetur ab vrbe. *Dedita fama.* Diuulgata:vt, Deditur hic ſubito Troiana per agmina rumor. *Fatis egere volentem.* Id eſt, quod voluntatis fuerat, egit neceſſitas fatis. *Dardanus Iliacæ primus pater, vrbis & author.* Dardanus ex Ioue, & Electra Atlantis filia genitus de Italia ſorte abire compulſus,agros Troicos petit,ibique Dardanum oppidum in regione Dardania conlocauit. Sane hic reddit quod ait ſupra, Cognatique patres. Sed ſciendum Atlantes tres fuiſſe. Vnum Maurum qui eſt maximus. Alterum Italum patrem Electræ: vnde natus eſt Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Maiæ, vnde natus eſt Mercurius. Sed nunc ex nominum ſimilitudine facit errorem & dicit Electram & Maiam filias fuiſſe Atlantis maximi Nec præter rationem ait,& maximus:& Atlas idem Atlas generat.nam & ipſe habuit etiam horum nominum filias, id eſt Electram & Maiam. *Vt Graij perhibent.* Id eſt, vt veſtræ continent literæ:firmius enim eſt quod ipſorum teſtimonio infertur. *Aduehitur Teucros.* Et homines & regionem ſignificat.Sane prolepſis eſt, nam poſt Dardanum Teucri appellati ſunt.

12 *Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia*
Cyllene gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam(auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus,non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi:meme ipſe,meumque
Obieci caput,& ſupplex ad limina veni.
Gens eadem,quæ te,crudeli Daunia bello
Inſequitur:nos ſi pellant,nihil abſore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub iuga mittant,
Et mare quod ſuprà teneant,quódque alluit infrà.
Accipe,daque fidem ſunt nobis fortia bello

Pectora,

A *Pectora sunt animi, & rebus spectata iuuentus.*

Mercurius pater est. Mercurius Iouis & Maiæ, quæ est vna de Pleiadibus filius auctor eloquentiæ & liræ, internuntius deorum. Iste etiam palæstræ inuentor, hoc modo esse narratur: Choricus rex quidam Arcadiæ filios habuit Plexippum & Enetum, & Palestram filiam: Sed iuuenes cum casu inter se haberent certamen impressione & nitu corporum inuenerunt luctamina, qui cum hoc patre præsente facerent, & illa re noua delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam rem Palestra soror iuuenum, Mercurio amanti se prodidit, qui cum rem nouam vidisset, pleniorem de industria artem homines docuit: hoc seni iuuenes à sorore proditum nuntiant, ille iratus est potius filiis quod non tanquam furem Mercurium insequerentur, quem cum illi in monte dormientem inuenissent, manus ei amputauerunt: vnde & ipse Cyllenius & mons dicuntur. Namque Græce κωλὸς, aliqua mutilatos parte corporis dicunt, vnde etiam hermos vocamus, quoldam stimulos in modum signorũ sine manibus: Mercurius vero noui cõquestus Choricum euisceratum in folliculum redigi fecit, amatam vero suam Palestram remuneratus, omne luctamen quod corpore conficitur, palęstram vocari fecit. Alij Mercurium quasi medicurrium à Latinis dictum volunt, quod inter cœlum & inferos semper incurrat: hic etiã mercimonii deus est. Quidam hunc in petaso & in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cuius auctor est, velocitatem, Caduceum illi ideo adsignatur, quod fide media hostes in amicitiam conducat, quæ virga ideo serpentibus inligata est, vt sicut illi obliti veneni sui in se coëunt, ita hostes contemptis & depositis inimicitiis in amicitiam reuertantur. *Candida Maia.* Splendidior enim est Maia inter Pleiadas, quæ est vna de Atlantibus, id est Pleiadibus. Non ergo candida pulcra vt candida Dido. Meminit autem Maiam Atlantidem esse, vt. Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur, & multi ante occasum Maiæ cœpere, cum vellet per Maiam etiam cæteras Atlantis filias intelligi. *Cyllene* Mons est Arcadiæ, vbi Maia Mercurium est enixa. *Fudit* autem non iniuriose dictum est. Vt in Pisonem, *Quis te belluam ex viro non hominem fudit.* Sed celeritatem parientis ostendit: quod infantibus dicitur omen felicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem physicam. Nam celer est vbique Mercurius, vt diximus supra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem: *Genus amborum.* Aut meum aut tuum, aut Troianorum & Arcadum, ergo amborum potest vtrorumque accipi. *Neque primæ per artem Tentamenta tui pepigi.* Cum nullo ante pactus sum vt te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: sed intrepidum me tibi commisi. *Tentamenta pepigi.* Experimenta pactus sum. Nam geminus est hic præteritus ab eo quod est paciscor: facit enim & pepigi & pactus sum, sicut placeo & placui & placitus sum. Pago enim vnde multi venire volunt pepigi: nusquam est lectum. Et altera est expositio, non tentaui te quibusdam pactionibus, quibus crederem tuto ad te venturum, vt hæc fuerit ars tentantis, aut non legatos, tale est quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium transitur, vt, *Meme adsum qui feci.* Et non respondetur propositis, ergo illud refertur: Non legatos misi aut tale aliquid quod sententiam compleat. *Genus eadem, quæ te.* Sic agit, vt & ipse præstare videatur. Nam & supra ait, Socia arma rogantes. Et argute inseruit, *Eadem*, nec addidit *nos. Daunia.* Rutula à Dauno. *Crudeli bello.* Supra, Bello profugos egere superbo. *Nihil absore credunt.* Sibi obfuturum nihil arbitrantur. *Quia omnem.* Vt non omnem, & bene omnem ait, ne non solum Euandrum contemnere viderentur. *Penitus sua sub iuga.* Vtrum penitus sub iuga mittant, in omnem penitus Hesperiam? *Quoa supra teneant.* Hadriaticum dicit. *Quodque alluit infra.* Tyrrhenum dicit, omne enim mare quod à Sicilia vsque ad Hispaniam tendit inferum appellatur, ideo quod Sol ibi ad inferiores cœli partes delapsus occidat. *Accipe daque fidem.* Ab vtili agit. Et hoc est quod ait in decimo. Humanis quæ sit fiducia rebus. *Sunt nobis fortia bello Pectora.* Iterum sic laudat iuuentutem suam, quasi præstet auxilium. *Rebus spectata iuuentus.* Experimentis probata decennali scilicet prælio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimoniis, quæ est verbis inualida.

Dixerat Æneas: ille os, oculosque loquentis
Iamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: Vt te fortissime Teucrûm
Accipio, agnoscoque libens: vt verba parentis
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor:
Nam memini Hesionen visentem regna sororis
Laomedontiadem Priamum Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inuisere fines.

Ille os, oculosque loquentis. Sufficerat ad recordationem Anchisæ vultum agnouisse addi-

dit: Et totum lustrabat lumine corpus, quod sine dubio non vacat. nam quia Æneas in virtute sua multa prædixerat, orationem eius voluit æstimare de corpore, & postquam fides facta est inde cœpit, Vt te fortissime Teucrum accipio. *Totum lustrabat lumine corpus.* Paterna in eo lineamenta cognoscens. *Lumine.* Pro luminibus: id est oculis. *Pauca refert.* Non pauca, sed paucis: id est breuiter. Hoc vult dicere, multa eum dixisse, sed paucis. *Vt te.* Quemadmodum: Vt te fortissime Teucrum. Ad Optime Graiugenum reddidit, Fortissime Teucrum. *Agnoscoque libens.* Postquam probauit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Æneas, per Anchisen eum laudat adulatione deposita. Sane inter agnosco & cognosco superfluo quidam volunt facere discretionem, vt cognoscamus nouos, agnoscamus antiquos: sed hæc à poetis metri necessitate variatur. Nam agnosco propter Synalœpham dixit. *Vocem Anchisæ magni.* Mire quod non fecit Æneam dicentem, qui scit Euandrum cognoscentem. *Hesiones visentem regna sororis.* Commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitij. Sane fabula de Hesione & nota est, & aliquot locis exposita; quis enim nescit à Laomedonte mercedem Neptuno & Apollini ob muros Troiæ fabricatos negatam, cumque incursu maris ciuitas vexaretur, coactum Laomedôtem filiam Hesionam ceto obiicere, eamque ab Hercule liberatam, euersa Troia & occiso Laomedonte, propter negatum præmium, Telamoni in matrimonium datam, quæ causa fecit, vt Priamus ad visenda sororis regna proficiscens cum Salamina tenderet, & iter per Arcadiam faceret, & tunc ab Euandro esset suiceptus Anchises. *Visentem regna.* Videre cupientem. *Protinus.* Vno eodemque tempore: hoc est dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere: cum Salamina insula sit Arcadiæ in continenti.

14 *Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta:*
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ coniungere dextram.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis iuncta est mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris se crastina reddet
Auxilio lætos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiscum, & iam nunc sociorum assuescite mensis.

Mirabarque duces Teucros. Hos laudat: quo melior sit ille quem præfert. *Cunctis altior.* Non solum ad staturam sed ad omnia. *Iuueneli ardebat amore.* Inest enim iuuenibus strenuis, studium adquirendarum amicitiarum. Horatius, *Animusque virilis Quæritur & amicitias.* *Cupidus.* σπουδαῖος *Phenei sub mœnia.* Oppidi Arcadiæ. Homerus οἱ εἶχον Ἐρύθειάν τε καὶ ὀρχομενὸν πολύμηλον. Nec nos debet mouere, quod cum Euander de Palanteo sic dicit Phenei sub mœnia: cum sciamus poetas vicinas omnes pro vna habere ciuitates: sicut de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquotiens Sidoniam vocat. *Ille mihi insignem pharetram.* Ius hospitij habet inter se remunerationem: sed verecunde tacet Euander de suis muneribus. *Lyciasque sagittas.* Enumerando singula, efficit ne communia & ficta videantur. *Auro dedit intertextam.* Legitur & *intertexto.* Et figurate dictum est intertextum aurum habentem. *Frenaque bina.* Poetice. Nam duo debuit dicere. Bina enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam Cicero per epistolam culpat filium dicens, male eum dixisse, *Direxi litteras duas:* cum literæ quotiens epistolam significant, numeri tantum pluralis sint. Contra, epistolas binas non dicimus, sed duas. *Iuncta est m. f. d.* Antiquis amicitiis per Anchisæ hospitium. *Auxilio lætos dimittam.* Hæc sunt pauca quibus auxilium pollicetur. *Opibus.* Id est militibus, opes antiqui vocabant milites. *Quando huc venistis amici.* Siquidem amici venistis. Extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis iunctos amicitiis. Vnde infert, Et iam nunc sociorum assuescite mensis. *Annua quæ differre nefas.* Anniuersaria sacrificia, id est solennia, ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Solenne autem

A autem hoc esse ipse ait, Forte die solennem illo rex Arcas honorem. Nam calendaria sigua fuerint ratione dilata, possunt repeti: nec piaculum eorum intermissione committitur. Sane hoc sacrum pollutum vocatur, quod populo annis singulis luitur. *Fauentes.* Vt in sacris, Fauete linguis, fauete vocibus. *Et iam nunc.* Ordo est, & iam sociorum.

15 *Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi*
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili,
Præcipuumque thoro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque inuitat acerno.
Tunc lecti iuuenes certatim aræque sacerdos
B *Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris*
Dona laborata Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.

Dapes. Epulæ deorum propriæ, vt Iouis cœna. *Sublata reponi Pocula* Quoniam metu reliquerant mensas, ideo ait reponi. *Gramineo* Hic de gramine facto alibi gramineo, pro graminoso, vt Gramineo ripæ, reliquit abaggere cl. flem. *Sedili.* Bene sedili. Nam in templo Herculis lectisternium esse non licebat. Quamuis apud veteres omnes sedentes vescerentur. *Præcipuum* Potest & C præcipue accipi *Villosi pelle leonis Accipit Aeneam.* Aut suscipit ad sedendum: aut patefit, vt, illos porticibus rex accipiebat in amplis. Torum autem herbarum super solium fuisse intelligamus, ni sit sedili contrarium. Congrue autem de leonis pelle dicitur coopertum, quia nihil opportunius in Herculis festo. *Tum lecti iuuenes* Non vacat *lecti.* In sacris enim Herculis nec serui intererant, nec libertini adeo vt Appius qui sacra hæc transtulit in libertos, vel vt quidam volunt in seruos publicos, & carnifex oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Pinariorum. *Inuitat & accipit* Verba hospitalia. *Certatim* Id est studiose. *Aræque sacerdos.* Maximæ scilicet. Nondum enim templum Herculi fuerat: sed ara tantummodo quam maximam dicit ex magnitudine fabricæ. *Laborata Cereris.* Quæ eget laboris: vt Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos Esset rubigo. Glandes enim sine vllo labore nascuntur. *Perpetui tergo bouis.* Aut secundum D Homerum intelligendum, qui dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, vt sit sensus talis, Posuit ante eos magni bouis carnes eas, quæ apud maiores in honore fuerunt. Aut re vera perpetui: nam de hoc boue immolato Herculi, carnes carius vendebantur caussa religionis: & inde alter redimebatur: qui ex illius pretio comparatus quasi perpetuus esse videbatur. *Tergo* autem, potest a parte totum intelligi, quamuis alij dicant ideo tergo bouis, quod ara in maxima aliquid seruari de tauro nefas est * nam & corium illius mandunt. *Lustralibus.* Aut pinguibus. Moris enim fuerat completo lustro pingues victimas offerre Censores. Aut certe de quinquennali boue, id est perfectæ ætatis. Nam Homerus dicit, πίων ἐτὴσιος, aut quia per quinquennium ipsis victimis vrbs lustrari solebat. Alij proprie lustralia dicunt, quæ duabus manibus ac- E cepta in aram Pontifex vel Censor imponit, quæ non prosecantur.

16 *Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,*
Rex Euandrus ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterumve ignara deorum
Imposuit. Sæuis hospes Troiane periclis
Seruati facimus: meritosque nouamus honores.
Iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem:
F *Disiectæ procul vt moles, desertaque montis*
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radiis, semperque recenti
Cæde tepebat humus, foribusque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi. Postquam & necessitati satisfactum est, & voluptati. *Rex Euandrus.* Aut non seruauit nominis declinationem, nam Euander facit sicut ipse alibi, Pallas Euander in ipsis, aut Græce declinauit, ὁ Εὐανδρος. *Non hæc solennia.* Varia in vno pronomine. Non hæc solennia nobis, Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram. *Vana superstitio.* Superstitio est timor superfluus & delirus. Aut ab aniculis dicta superstitio, quia multæ superstites per ætatem delirant, & stultæ sunt. Aut secundum Lucretium, *Superstitio est superstantium rerum*, id est cœlestium & diuinarum, id est quæ super nos stãt, inanis & superfluus timor. *Veterum ve ignara deorum.* Duo dicit. Non ideo Herculem colimus aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat, & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis nouas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus est: & Chaldæi vel Iudæi sunt vrbe depulsi. Sane quidam veteres deos Nouensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem, Ergo ideo vana quia superstitio ignara deorum. *Nouamus honores.* Detraxit re, nam renouamus debuit dicere, quam particulam alibi addidit: vt, Fata renarrabat diuûm. Aliter in quarto, Tecta nouantem, dixit. Quidam intelligunt proprie esse nouare, replicando vetera quandam facere nouitatem, ac per hoc excludere vetustatis iniuriam. *Suspensam hanc aspice rupem.* Cacus secundum fabulas, Vulcani filius fuit: ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos & historicos hoc habet hunc fuisse Euandri nequissimum seruum ac furem. Nouimus autem malum à Græcis κακὸν dici: quem ita illo tempore Arcades appellabant. postea translato accentu Cacus dictus est: vt Helene Helena. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua eiusdem nominis prodidit. Vnde etiam sacellum meruit, in quo ei peruigili igne sicut Vestæ sacrificabatur. *Suspensam rupem.* Quasi iam iamque lapsuram. *Recessu.* A vestigiis scilicet hominum. *Semihominis.* Hoc est feritate corrupti *Facies.* Pro vniuersus vitus. *Inaccessum.* Participium sine verbi origine. Accedor enim non dicimus: sed tale est, vt placita, nupta, triumphata, regnata. Et quæritur quis hoc ante Virgilium dixerit. *Ora virum.* Hoc est capita.

71 *Huic monstro Vulcanus erat pater, illius atros*
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus aras
Auxilium aduentumque dei, nam maximus vltor
Tergemini nece Geryonis spoliisque superbus
Alcides aderat: taurosque hâc victor agebat
Ingentes, vallemque boues amnemque tenebant.
At furis Cæci mens effera, ne quid inausum,
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco,
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.

Huic monstro. Bene mutauit casum in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret huic Caco. *Et nobis.* Sicut multis quibus Hercules profuit monstra purgando. *Ætas.* Beneficium temporis: vt, Voluenda dies, en attulit vltro. *Auxilium aduentumque dei.* Hysteroproteron, ante enim aduentum, sic auxilium debuit dicere. *Maximus vltor.* Non tantum noster: sed omnium terrarum. *Tergemini nece Geryonis.* Hæc fabula dicta est illo loco, Postquam Laurentia victor Geryone extincto Tyrinthius attigit arua. *Spoliisque superbus.* Atqui boues abduxerat: sed spolium est quicquid de hostibus tollitur, vt, Addit equos & tela quibus spoliauerat hostem. Item, Postquam illum vita victor spoliauit Achilles. Sane aliter supra, foribusque superbis. *Victor.* Perpetuo epitheto Herculis vius est, quia omnia animalia vicit, quod in sequentibus plenius dicetur. Sine de Caco interempto ab Hercule tam Græci quam Romani consentiunt. Solus Verrius Flaccus dicit, Garanum fuisse pastorem magnarum virium qui Cacum adfixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos. *At furis Cæci mens.* Pro ingenti scelere, furis nomen posuit. Capitale enim crimen apud maiores fuit ante pœnam quadrupli. Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degeneris fraude furem appel-

A appellatum volunt. *Auertit.* Erat proprium *abegit*: sed respexit, ad prædam quæ auerti dicitur. vt, Raptas ad littora auertere prædas. *Atque hos.* Quotiens masculinum & fœmininum iunguntur, hæc disciplina est, vt etiamsi posterius est fœmininum, masculino respondeamus. *Pedibus rectis.* Pro pedum rectorum, datiuus pro genitiuo. *Versisque viarum Indiciis.* Hoc est vestigiis, quod auersi trahebantur: id est contra naturam iniicientibus errorem indiciis. Ipsa (inquit) decipiebant indicia, quæ indicare consueuerunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit. *Signa.* Et hic signa pro vestigiis.

18 *Interea cum iam stabulis saturata moueret*
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet:
B *Discessu mugire boues, atque omne querelis*
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem, vastoque sub antro
Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor, rapit arma manu, nodisque grauatum
Robur, & aerij cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum vidêre timentem,
C *Turbatumque oculis: fugit ilicet ocyor Euro,*
Speluncamque petit. pedibus timor addidit alas.

Omne querelis impleri nemus. Non vt multi dicunt, quia consortes perdiderant: sed quia auellebantur a pascuis. Insita enim est bobus auiditas edendi. Vnde est, Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuuenci, vel certe propter stabulorum mutationem. *Impleri nemus.* Pro impletur & relinquitur, Infinitum pro indicatiuo. *Et colles clamore relinqui.* Cum clamore: vt, Et templum clamore petebant; & Atque Ixionei vento rota constitit orbis, id est cum vento. Et hoc est melius. nam multi dicunt, Relinquebantur colles etiam à clamore: hoc est tantum recesserant à collibus boues, vt nec echo reluctaret, scilicet ad colles iam clamore non perueniente, quod non procedit:
D quia hoc sensu illud excluditur, *Reddidit vna boum vocem.* Si enim tam longe fuerunt, vt nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum incluſi bouis est clamor auditus ab Hercule? Alij ita in quid imago vocis euadens, tanquam relictis collibus inauditur * *reddi* Quasi inclamata *Vna boum.* Figura Græca μία τῶν βοῶν. *Mugit.* More suo, pro mugiuit: vt, Audit & Triuiæ longe lacus. *Custodita fefellit.* Id est dum custoditur fefellit. *Exarserat.* Pro exarsit. *Atro Felle dolor.* Quo irascimur secundum Physicos, vt splene ridemus Persius, *Sed fum perulanti splene cachinno. Rapit arma manu, nodisque grauatum Robur.* Duo dixit, sagittas & clauam, & non vacat *que.* Nam si armorum, Epexegesis est: *Nodisque grauatum robur.* Vacat *que.* Grauatum autem, pro *graue* posuit. Nam graue est per naturam ponderosum: grauatum, quod oneratur extrinsecus. Sed quidam melius grauatum quam graue dictum volunt quasi extrinsecus
E nodi sint additi. *Tum primum.* Id est primo Herculis beneficio. *Turbatumque oculis.* Ea parte turbatum, quæ proditrix mentis est. *Alii oculi* legunt, & accipiunt à superioribus, videre turbatum oculi. *Ilicet.* Potest ilicet accipi pro igitur aut continuo.

19 *Vt sese inclusit, ruptisque immane catenis*
Deiecit saxum ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosque communit obice postes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
F *Dentibus infrendens. ter totum feruidus ira*
Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam: ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis vndique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo laeuum incumbebat ad amnem,

Dexter in aduersum nitens concussit, & imis A
Auulsam soluit radicibus, inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.

Arte paterna. Perseuerat in fabula. Sane aliter ferro aliter arte. *Emuniit.* Ysteroproteron, fulsit vt muniti essent & aliter. Sicut emuniit & mugiit, pro mugiuit & emuniuit. *Obice postes.* Hanc obicem dicimus. vt, Ecce maris magna claudit nos obice pontus. Dubitant enim nonnulli vtrum masculinum sit. *Tirynthius.* A Tyrinthia vbi natus est ciuitate: vt diximus supra, & est versus hypermetrus. *Dentibus infrendens.* Proprie infrendens est inter se comprimens dentes, nam & frendere significat dentibus frangere, vnde & nefrendes infantes, quia nondum habent dentes, & Varro frenos hinc putat dictos: frendere ergo quomodo frangere. Vt frena fabula, fracta. *Auentini montem,* Vt fontem Timaui, Buthroti vrbem. *Ter fessus valle resedit.* Egens consilij. Sallustius, *Fessus in Pamphiliam se receperat.* Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero fessum: quamuis hoc sæpe confundit auctoritas. Sane quidam sic distinguunt, Ter saxea tentat limina, & subiungũt, nequicquam ter, ac post, fessus valle resedit. vt semel sederit. *Stabat acuta silex.* Pene omnes hunc silicem dixerunt. nam & Varro & Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen est Virgilij auctoritas, vt persuadeat nobis etiam hanc silicem dici. *Dirarum visu lucrum.* Modo dirarum non mali ominis dicit, vt sunt bubones: sed quæ humanis cadaueribus vescebãtur. Dixit enim Foribusque adfixa superbis Ora virũm, tristi pendebant pallida tabo. *Dexter.* Hoc est a dextra parte consistens. *Concussit.* Soluit, impulit. Satis signatis vsus est verbis. *Refluitque exterritus amnis.* Rem naturæ vertit in fabulam, cum ruina rupis in se recurrere necesse sit impetum fluminis. B C

At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cauernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida diis inuisa superque immane baratrum
Cernatur, trepident immisso lumine manes. D
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem
Desuper Alcides telis premit: omniaque arma
Aduocat, & ramis, vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga iam super vlla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Euomit, inuoluitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro E
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.

Ingens regia. Regia, sicut Cacus putabat: Sic est & illud dictum, Illa se iactet in aula Æolus. *Penitus patuere.* Admissum lumen est vsque ad secreta speluncæ. Cauernas autem speluncæ per Tapinosim dixit. Sane veteres loca concaua, vel si quid incuruum fuisset cauernas appellabant. *Siqua vi.* Terræ hiatus non nisi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concauis terris erumpentibus ventis: ideo ait Siqua vi. Quod autem dicit, Infernas reseret sedes: notandum est etiam de impossibilibus fieri posse comparationem. *Diis inuisa.* Superis scilicet. *Trepid. immis. lumine manes.* Lucanus *Et subito perire die.* *Insueta rudent.* Clamantem. Abusiue dictum est, sicut supra de leonibus: Et fera sub nocte rudentum. Nam rudere proprie asinorum est. Persius, *Findor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Aut ideo rudentem quia supra ait semihominis Caci. *Telis premit.* Omne quod iaci potest telum vocatur: dictum ἀπὸ τῆ πάλλειν. Vnde addidit Omniaque arma Aduocat. *Molaribus.* Asperrimis saxis, non vnde molæ fiunt. & secundum Homerum dixit: μολοεσσὶ πέτροις. Aut certe magnis & molis conuenientibus. *Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu.)* Consuetudine sua vsus est, vt cum aliquid contra naturam factum infert, prædicet vnde incredibile videatur, vt Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dictu dederat. Et mirabile dictu, Parenthesis F

A thesis. *Fumiferam noctem*, non est noctis epitheton, sed quam Cacus fumum euomens faciebat. *Commixtis igne tenebris*. Vtrumque enim euomebat.

21 *Non tulit Alcides animis: seque ipse per ignem*
Præcipiti iecit saltu, qua plurimus vndam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
B *Panditur extemplo foribus domus atra reuulsis:*
Abstractæque boues, abiuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.

Non tulit. Non sustinuit. *Animis.* Præ ira, vnde iracundos dicimus animosos. *Per ignem* Per eam rem vnde ille sperabat auxilium. *Incendia vana.* Vana quantum ad Herculem pertinet. *Angit inhærens Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.* Angit guttur, bene dicimus: angit oculos, C non procedit. Ergo angit ad vnam rem pertinet. vt. Dice puer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex aliis. Nam fortuna non discitur. Vnde multi *elidens* legunt, & integer sensus est. Nam elisos oculos cophanes est: vt sit ira, Angit guttur, & elisos oculos facit. *Et siccum sanguine guttur.* Per hoc iam exanime cadauer ostenditur. *Abiuratæque rapinæ.* Abiurare est rem creditam negare periurio, sed hoc isti loco non congruit. Vnde modo abiuratas rapinas contra ius retentas intelligamus. Alii abiuratas abductas atque alieni iuris factas, alii fraude & furto abductas tradunt. *Informe cadauer.* Informe, magnum, cuius formam non sit facile complecti: & cadauer est corpus nondum sepultum: dictum cadauer, quod careat honore sepulturæ. *Nequeunt expleri corda tuendo Terribiles oculos.* Non poterant homines videndo cadauer, sua corda satiare. D Tuendo autem pro intuendo. *Semiferi.* Bene semiferi, cum supra semihominis.

22 *Ex illo celebratus honos, lætique minores*
Seruauere diem: primusque Potitius author,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite, ô iuuenes, tantarum in munere laudum
E *Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,*
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculea bicolor cum populus vmbra
Velauit que comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer impleuit dextram scyphus, ocyus omnes
In mensam læti libant, diuosque precantur.

Lætique minores. Noue & satis licenter *minores* dixit, cum ab ipso Euandro Herculem conF stet esse susceptum: & minores non dicamus, nisi quotiens graduum deficit nomen, vt puta, filius, nepos, pronepos, abnepos. Vbi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores: sicut etiam maiores dicimus post patris, aui, proaui, abaui, atauique vocabulum. Ergo minores accipimus pro deinceps, vel certe minores cum quibus viuit, quia ipsum constat esse longæuum. nam post ait, O mihi præteritos referat si Iuppiter annos. *Primusque Potitius author: & domus Herculei custos Pinaria sacri.* Apud maiores nostros raro aduenæ susciebantur, nih haberent ius hoipitii. Incertum enim erat quo animo venirent. Vnde etiam Hercules primum ab Euandro non est susceptus: postea vero cum se & Iouis filium dixisset, & morte Caci virtutem suam probasset, & susceptus, & pro numine habitus est. Denique ara est ei maxima consecrata, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sa-

pitum inductum sicut ait, Purpureo adopertus amictu. *Prima nouercæ Monstra.* Bene *prima* nam & alia omnia Iunonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet, Hercules natus est cum Iphiclo Amphytrionis filio: sed cum Iuno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus, suo vagitu excitauit parentes, qui cum surrexissent, viderunt Herculem angentem manibus angues immissos ei nouercalibus odiis. *Eliserit.* Præcauerit. Et hunc versum iunge, vnum est enim monstra & angues. *Troiamque.* Vt supra diximus, Troiam Hercules euertit propter negatos sibi à Laomedonte equos diuino semine procreatos, & Esionæ nuptias quam à ceto libegauerat, necato patre eius Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod præsentibus Troianis Troiæ laudare introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alij magis hoc in solatium Æneæ cantatum posse accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Græcis auertur, & potest oblitteratus dolor videri præteritus, quando ad fatalem terram peruentum est sicut alibi ait Æneas Illic fas regna resurgere Troiæ, vt ibi iam dixerat, Salue fatis mihi debita tellus: quia expectatus venerat solo Laurenti aruisque Latinis. *OEchaliamque.* OEchalia ciuitas in Euboea insula fuit, cuius Eurythus rex OEaliæ Iolem filiam Herculi denegauit, victori certamine sagittarum ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megæram vxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, euersa ciuitate interemit Eurythum & Iolem sustulit. *Mille.* Pro multis. *Regesb Eurysthco.* Huius asperrima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis. Nam hoc est quod dicit Fatis Iunonis, id est voluntate. vel certe responsis quæ Eurysteo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, *fatis Iunonis*, positum volunt, hoc est quam etiam Troiani grauem sustinent, vt dei iubentur exemplo qui tam multis eius instinctu subiacuerit ærumnis: virtute tamen ad diuinitatem peruenerit. *Nubigenas.* De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt superius diximus. Pindarus Ipsum cum equas pateret incestasse eas, inde Centauros natos dicit. *Hylæumque Pholumque.* Hyleum Theseus occidit. Pholus vero Herculem suscepit hospitio eo tempore quo ad expugnandos Centauros esset profectus. Lucanus. *Hospes & Alcidæ magni Pholc.* Vnde apparet per poëticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. Alij Pholum non abhorrere à vera historia tradunt. Pholus enim dum miratur sagittas Herculis quibus tot Centauros interfecerat, vna ex illis in pedem eius decidit, cuius vulnere sanari non potuit. *Cressia mactas Prosigia.* Mactas, bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Creteniem taurum non mactauit: sed cum eum incolumem ad Eurystheum perduxisset, ille eum licet flammas vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem vastaret à Theseo postea occisus est. Vno tamen verbo vtrumque sæpe concluditur, aliquotiens vna pars: vt Discepuer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex aliis. Alij mactas, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt. *Nemeæ sub rupe.* Nemea sylua est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, qui Luinæ filius & inuulnerabilis dictus est. Nemeæ autem anapæstus est. nam & ne, & me breues sunt. *Stygij tremuere lacus.* Id est, Inferni, quo tempore descendit ad rapiendum Cerberum. *Ossa super recubans.* Aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod supra diximus Cerberum esse terram, quæ corpora sepulta consumit. Nam inde Cerberus dictus est quasi κρεοβόρος. Alij pueriliter volunt à Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terræ secundum fabulas descendit ad inferos. *Semesa cruento.* Semensum non dicimus, sicut nec ensum: nam esum facit & comesum. *Nec te vllæ facies.* Facies, id est species, more suo, vel periculorum vices multæ, vt Noua mi facies, &c. Quæ scelerum facies, subauditur tamen terruere. *Ipse Typhœus Arduus, arma tenens.* Et hoc poëtice. nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur: Ergo *non terruit*, pro non terreret vel terruisset, vt sit Nec te Typhœus ipse terreret. *Non te rationis egentem.* Liptotes figura. nam minus dixit, & plus intelligimus. hoc enim dicit, Prudentissimum re non circumuenit. *Lernæus anguis.* Id est Hydra. *Turba capitum.* Et est talis figura, qualis Munera nec sperno, aliis amphibolia videtur.* Si non te Lernæus turba egentem capitum anguis remanet rationis egentem ordinaueris remanet Lernæus t. e. g a. si est non eguisti ratione cum te Lernæus anguis circunstetit capitum turba* Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta fecisse memorauit. Alia facta Herculis hæc sunt. Superatus aper Erymanthius, post cerua, item Stynfalides aues, quæ alumnæ Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, vt homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent, vnde ouilia Elidensium regis, quæ stercore animalium congesto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creauerant, immisso Alfeo flumine repurgauit, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem negata sibi mercede interemit. vnde equos Diomedis, Thracis qui humanis carnibus vescebantur abduxit, inde ab Ypolito cingulum petendum perrexit.

A *dum pocula & alias res aureas, diu sacrata instrumenta conuiuio mouentur* in mensam læti libant.* Hoc est data vina volentes. Quæritur sane cur in mensam & non in aram libauerint? Sed apud antiquos inter vasorum supellectilem, etiam mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur, vnde bene ait, In mensam læti libant, quam constabat cum ara maxima dedicatam, vt alibi Mensæque deorum.

25 *Deuexo interea propior fit vesper Olympo:*
Iamque sacerdotes, primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
B *Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.*
Tum salij ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt euincti tempora ramis.

Deuexo olympo. Inclinato in noctem cœlo. *Pellibus in morem cincti.* Aut in morem Herculis, aut certe secundum morem sacerdotum: aut quia Pan Deus Arcadiæ pelleus sit, vnde Euander, *Et mensæ grata secundæ Dona ferunt.* Quia vt dixi vna carnis fuerat, altera pomorum, mensæ autem secundæ quæ sunt alioquin gratæ. *Cumulantque oneratis lancibus aras.* Id est reddunt exta. *Salij.* Salij sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saltabant autem ritu veteri armati, post victo-
C riam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Salij Martis & Herculis, quoniam Caldei stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicauerant. Quidam hos à saltu appellatos tradunt, quos alij à Numa institutos, vt arma ancilia portantes saltarent: Ergo bene à saltu appellati, horum numerum Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus inuenitur, Collini, & Quirinales à Numa instituti, ab Hostilio vero Pauorij & Pallorij instituti. habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alij dicunt Salium quendam Arcadem fuisse qui Troianis iunctus hunc ludum in sacris instituerit, nonnulli tamen hos à Dardano institutos volunt, qui Samotracibus diis sacra persoluerent: Quidam etiam dicunt Salios à Morrio rege Veientanorum institutos, vt Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui eiusdem regis familiæ auctæ vltimus fuit.
D

24 *Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes*
Herculeas, & facta ferunt: vt prima nouercæ
Monstra manu geminosque premens eliserit angues:
Vt bello egregias idem disiecerit vrbeis,
Troiamque, Oechaliamque: vt duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquæ,
Pertulerit. tu nubigenas inuicte bimembres,
E *Hylæumque, Pholumque, manu, tu Cressia mactas*
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygij tremuere lacus: te ianitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te vlla facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salue vera Iouis proles, decus addite diuis:
F *Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.*

Laudes Herculeas, & facta ferunt. Senes tantum voce laudes Herculis exsequebantur: Iuuenes & gestu corporis eius facta monstrabant. Vnde ibi immorandum est, Hic iuuenum chorus, vt Salij iuuenibus conueniunt, carmina ad senes pertinent. Et bene senes facta Herculis canunt, quorum ætas scire & interesse gestis Herculis potuit, antequam hic ab hominibus transiret ad deos. Sane quæritur cur huic deo operto capite sacrum fiat. Legitur enim in libris antiquioribus his Verbis, *Mihi detecto vertice cuncti Sacrificant.* Id facit obseruatio ne in æde Herculis eius haburn imitaretur. Signum enim eius operto capite est. Constat autem ante aduentum Æneæ in Italiam, aram Herculi consecratam, ab Ænea vero morem operiendorum ca-

pitum inductum sicut ait, Purpureo adopertus amictu. *Prima nouercæ Monstra.* Bene *prima* nam & alia omnia Iunonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet, Hercules natus est cum Iphiclo Amphytrionis filio: sed cum Iuno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus, suo vagitu excitauit parentes, qui cum surrexissent, viderunt Herculem angentem manibus angues immissos ei nouercalibus odiis. *Eliserit.* Præcauerit. Et hunc versum iunge, vnum est enim monstra & angues. *Troiamque.* Vt supra diximus, Troiam Hercules euertit propter negatos sibi à Laomedonte equos diuino semine procreatos, & Esionæ nuptias quam à ceto libegauerat, necato patre eius Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod præsentibus Troianis Troiæ laudare introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alij magis hoc in solatium Æneæ cantatum posse accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Græcis auertur, & potest oblitteratus dolor videri præteritus, quando ad fatalem terram peruentum est sicut alibi ait Æneas Illic fas regna resurgere Troiæ, vt ibi iam dixerat, Salue fatis mihi debita tellus: quia expectatus venerat solo Laurenti aruisque Latinis. *OEchaliamque.* OEchalia ciuitas in Euboea insula fuit, cuius Eurythus rex OEaliæ Iolem filiam Herculi denegauit, victori certamine sagittarum ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megæram vxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, euersa ciuitate interemit Eurythum & Iolem sustulit. *Mille.* Pro multis. *Regesb Eurysthco.* Huius asperrima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis. Nam hoc est quod dicit Fatis Iunonis, id est voluntate. vel certe responsis quæ Eurysteo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, *fatis Iunonis*, positum volunt, hoc est quam etiam Troiani grauem sustinent, vt dei iubentur exemplo qui tam multis eius instinctu subiacuerit ærumnis: virtute tamen ad diuinitatem peruenerit. *Nubigenas.* De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt superius diximus. Pindarus Ipsum cum equas pateret incestasse eas, inde Centauros natos dicit. *Hylæumque Pholumque.* Hyleum Theseus occidit. Pholus vero Herculem suscepit hospitio eo tempore quo ad expugnandos Centauros esset profectus. Lucanus. *Hospes & Alcidæ magni Pholc.* Vnde apparet per poëticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. Alij Pholum non abhorrere à vera historia tradunt. Pholus enim dum miratur sagittas Herculis quibus tot Centauros interfecerat, vna ex illis in pedem eius decidit, cuius vulnere sanari non potuit. *Cressia mactas Prosigia.* Mactas, bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Creteniem taurum non mactauit: sed cum eum incolumem ad Eurystheum perduxisset, ille eum licet flammas vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem vastaret à Theseo postea occisus est. Vno tamen verbo vtrumque sæpe concluditur, aliquotiens vna pars: vt Discepuer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex aliis. Alij mactas, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt. *Nemeæ sub rupe.* Nemea sylua est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, qui Luinæ filius & inuulnerabilis dictus est. Nemeæ autem anapæstus est. nam & ne, & me breues sunt. *Stygij tremuere lacus.* Id est, Inferni, quo tempore descendit ad rapiendum Cerberum. *Ossa super recubans.* Aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod supra diximus Cerberum esse terram, quæ corpora sepulta consumit. Nam inde Cerberus dictus est quasi κρεοβόρος. Alij pueriliter volunt à Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terræ secundum fabulas descendit ad inferos. *Semesa cruento.* Semensum non dicimus, sicut nec ensum: nam esum facit & comesum. *Nec te vllæ facies.* Facies, id est species, more suo, vel periculorum vices multæ, vt Noua mi facies, &c. Quæ scelerum facies, subauditur tamen terruere. *Ipse Typhœus Arduus, arma tenens.* Et hoc poëtice. nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur: Ergo *non terruit*, pro non terreret vel terruisset, vt sit Nec te Typhœus ipse terreret. *Non te rationis egentem.* Liptotes figura. nam minus dixit, & plus intelligimus. hoc enim dicit, Prudentissimum re non circumuenit. *Lernæus anguis.* Id est Hydra. *Turba capitum.* Et est talis figura, qualis Munera nec sperno, aliis amphibolia videtur.* Si non te Lernæus turba egentem capitum anguis remanet rationis egentem ordinaueris remanet Lernæus t. e. g a. si est non eguisti ratione cum te Lernæus anguis circunstetit capitum turba* Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta fecisse memorauit. Alia facta Herculis hæc sunt. Superatus aper Erymanthius, post cerua, item Stynfalides aues, quæ alumnæ Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, vt homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent, vnde ouilia Elidensium regis, quæ stercore animalium congesto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creauerant, immisso Alfeo flumine repurgauit, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem negata sibi mercede interemit. vnde equos Diomedis, Thracis qui humanis carnibus vescebantur abduxit, inde ab Ypolito cingulum petendum perrexit.

A perrexit, eamque*ablato cingulo superauit. Ad Geryonem autem, sicut iam supra dictum est, naui ænea nauigauit, tergo leonis vehificans, ibique primum canem Echidnæ filium peremit deinde Eurytionа pastorem Martis filium nouissime Gerionem, cuius abduxit armenta. Item ad Hesperiadas perrexit & Anthæum filium terræ victum luctatione necauit. Inde in Ægypto Busiridem necauit, qui aduenientes hospites immolare consueuerat, post Prometheum Iouis imperio in Caucaso monte religatum occisa sagittis aquila liberauit. Acheloum etiam fluuium qui se propter Deianiram OEnei filiam certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum auulso ab illo cornu, victoria cedere compulit; post Bycum regem qui se a-
pud inferos constituto Megæram vxorem eius tentauerat, reuersus peremit, propter cuius necē Iuno ei insaniam misit, & vxorem necauit ac filios, qui post receptam sanitatem cum expiatio-
nem parricidij ab Apolline petisset, nec ab eo responsa meruisset, ira cōcitus cortinam ipsam &
B tripodem Apollinis sustulit; ob quod iratus Iuppiter eum Omfalæ seruire præcepit. Cuius finis humanitatis talis fuit, cum Deianiram coniugem per fluuium in quo Nessus Centauros com-
meantes transuehebat etiam Hercules transuehere vellet, ausus est Nessus occulte Deianiram de stupro interpellare, quod cum Hercules agnouisset Nessum peremit, sed Nessus morien- Deianiram monuit, vt sanguinem suum exceptum seruaret, & si quando aduertisset Herculem altera fœmina delectari, sanguine ipso vestem inlitam marito daret, per quam vindicari possit. Sed De-
ianira cum audisset maritum Iolen Eurithi OEcalienſis amare filiam, vestem tinctam Nessi san-
guine Lichæ seruo dedit ad eam perferendam, qui cum Herculi in OEta occurrisset, munus v-
xoris tradidit, quam cum ille Ioui sacrificaturus induisset, tāto corporis ardore correptus est, vt
non inuento remedio pyram construi iuberet, donatisque Philoctetæ sagittis, peteret ab eo vt
C cremaretur, quo facto inter deos relatus est. *Salue.* Hic salue sic dictum est vt alibi, Sis felix, hic diuus filius solus dicitur, quod solus fidem fecit se Iouis filium. *Vera Iouis proles.* Nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret. *Dexter adi.* Id est propitius, *Pede secundo.* Omine prospero.

23 *Talia carminibus celebrant: super omnia Caci*
Speluncam adiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti diuinis rebus ad vrbem
D *Perfectis referunt: ibat rex obsitus æuo:*
Et comitem Æneam iuxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone leuabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquiritque, auditque virūm monimenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
E *Gensque virūm truncis, & duro robore nata:*
Queis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

Super omnia Caci, Id est hoc factum laudant vltra omnia. Et sic est dictum, vt est, Et te super omnia dona Vnum oro. Et bene quantum ad ipsos pertinet, rem maiorem & sibi vtiliorem ser-
uare post omnia: quæ ita sæpe fit, vt ea quæ in præsente aguntur, fabulis omnibus postea ad-
dantur, & quæ expetierant potiora videantur ignotis, & fides habeatur illis quæ audierant, & his quæ viderant. *Obsitus æuo.* Ætate inuolutus, vt Terentius ait, *Annis pannisque obsitus.*
F Nonnulli obsitum quasi insitum & obsessum & possessum tradunt. *Facilesque oculos fert omnia circum.* Physici dicunt ex vino mobiliores oculos fieri. Plautus, *Faciles oculos habet.* id est mobiles vino. Hoc etiam Mecænas in Symposio, vbi Virgilius & Horatius in-
tersuerunt, cum ex persona Messalæ de vino loqueretur ait, aut id ē m uinor* ministrat fa-
ciles oculos, pulcriora reddit omnia, & dulcis iuuentæ reducit bona. *Capiturque locis.* De-
lectatur, id est vno loco diutius retinetur. *Romanæ conditor arcis.* Conditor Pallantei vbi nunc palatium est: quod non est re vera arx, sed tenet omnium rerum principatum. Et hic subtiliter videtur significare, Romam initium ab Euandro docere. *Hæc memora indigenæ Fauni.* Indigenæ,

id est inde geniti, αὐτόχθονες. Et sciendum secundum Hesiodi theogoniam primo deos genitos, inde emitheos, post heroas, inde homines innocentes, vltimo sceleratos: quem & hic nunc ordinem seruat. Sane sicut supra dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui à fando quod futura prædiceret, Faunus appellatus est, quorum etiam respôsa ferebantur. Hic Faunus habuisse filiam dicitur omam castita* & disciplinis omnibus eruditam, quam quidam quod nomine dici prohibitum fuerat, Bonam deam appellatam volunt. Hos Faunos etiam fatuos dicunt, quod per stuporem diuina pronuntient: quidam Faunum appellatum volunt, eum quem nos propitium dicimus. *Truncis, & duro robore nati.* Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cauis arboribus, aut in speluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati. *Neque cultus erat.* Id est nullam sui curam habebant. Alij ad animum referunt, vt Sallustius *Indocili inculique.* Alij ad morem hoc est qui neque legibus aut imperio cuiusquam regebantur, quia mos est lex quædam viuendi, nullo vinculo adstricta, hoc est lex non scripta. Sed hic cultum legem imperium, dictum volũt: Alij mores pro legibus veluti: Moresque viris & mœnia ponet & Veteris que dei se more tenẽtem. *Componere opes.* Reseruare, ordine. *Parcere parto.* De die, inquit, viuebant, nec inuenta seruabant. *Rami atque asper victu venatus alebat.* Cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: hinc enim ali debent ex arboribus nati.

26 *Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,*
Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaque (vt perhibent) illo sub rege fuere
Secula: sic placida populos in pace regebat,
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.

Primus. Quasi & alius venerit è cœlo, sed primus in Italiam venit. *Ab ætherio venit Saturnus olympo.* Hoc dicit secundum poeticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iupiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Iano rege, qui vrbem habuit vbi nunc Ianiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset vsum vinearum & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperij, & sibi oppidum fecit: sub cliuo Capitolino vbi nũc eius ædes videtur, qui postea suum repetiuit imperium. Ex hoc & Saturnalia, vt essent memorialia vitæ quam Saturnus docuerat, qua die simile & promiscuo victu vtuntur serui & liberi. Ideo autem in æde ipsius ærarium Saturni, quod ibi potissimum pecunia seruaretur, eo quod illi maxime credatur. *Is genus indocile.* Pro indoctum. nam indocile est quod penitus non potest doceri: indoctum, quod nondum didicit. Hos autem dicit esse compositos: vnde apparet quia *indocilis* dixit pro indoctum. Hoc autem est quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum, *Feros adhuc homines magni cuiusdam viri oratione compositos. Legesque dedit.* Atqui dixit Haud vinclo, nec legibus æquam. sed intelligimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo optemperauerunt, vt iam ita per naturam sine legibus viuerent. Hunc Ianc Deum & leges recipere, & legibus præesse docet antiquitas, nam ideo & acceptæ à populo leges in ærario claudebantur, quoniam ærarium Saturno dicatum erat, vt hodieque ærarium Saturni dicitur. *Latiumque vocari Maluit.* Bene *maluit.* nam & Saturnia dicta est: vt, Et nomen posuit Saturnia tellus. Et Virgilius Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit fugiens Iouem. Fabula nota est quod Saturnus filios suos ideo progenitos vorauerit, cum audisset à filio se regno esse pellendum, & quod ei vxor nato Ioue lapidem pro infante obtulerit deuorandum. Varro autem Latium dici putat, *quod latet Italiæ inter loca Alpium & Apennini.* Quidam ferunt à Latino dictum Latium, alij ipsum Latinum à Latio. *Sic placida populos in pace regebat.* Vt merito aurea secula crederentur. *Decolor ætas.* Vitiosa quæ decoloraret veteres mores. In omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metallorum, quam cernimus discolorem: nec immerito, supra enim dixerat Aurea secula: ideo nunc dixit Ætas decolor, id est aurea & ferrea, sicuti Hesiodus dicit. Sane decolor ætas quis ante hunc?

27 *Tunc manus Ausonia, & gentes venêre Sicana,*

Sæpius

A *Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.*
Tum reges, asperque immani corpore Tybris,
A quo post Itali fluuium cognomine Tybrim
Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & deus author Apollo.

Tunc manus Ausoniæ Omnes tetræ habitatores, aut indigenæ, aut aduenæ, aut con-
B uenæ, aut incolæ sunt; indigenæ sunt inde geniti, vt idem de Faunis dixit: aduenæ de vno loco
venientes: vt Saturnus. cõuenæ de diuersis, vt Ausones & Sicani, quamuis quidem Ausones co-
gnominatos ab Ausone Vlyxis & Circes filio dicant. Sicani autem secundum nonnullos populi
sunt Hispaniæ à fluuio Sicori dicti. Lucanus. *Hesperios inter Sicoris non vltimus amnis.* Hi duce Si-
culo venerunt ad Italiam, & eam tenuerunt exclusis Aboriginibus. Mox ipsi pulsi ab illis quos
ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occupauerunt: ex eam Sicaniam à gentis nomine, Sici-
liam vero à ducis nomine dixerunt: quanquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem venis-
se, & ab eo esse Italiam appellatam. Alij sic distinguunt Sicanæ, & subiungunt: Sæpius & nomen
posuit Saturnia tellus. Semel enim Sicani ex Hispania in Italiam venisse dicuntur; at Italia plu-
ra nomina habuit, dicta est enim Hesperia, Ausonia, Saturnia, Vitalia. *Immani corpore Tybris.* Hic
C Tuscorum rex fuit, qui iuxta hunc fluuium pugnans cecidit: & ei nomẽ impositum, vel vt quidam
volunt à Glauco Minois regis filio occisus est. Alij volunt istum ipsum regem latrocinatum
esse circa huius fluminis ripas: & transeũtibus crebras iniurias intulisse. Vnde Tybris quasi ὕβρις
dictus est, ἀπὸ τοῦ ὑβρίζειν, id est ab iniuria. Nam amabant maiores vbi aspiratio erat, θ ponere. Alij
Tybermi Iani & Camasenæ filiũ ibi in bello periisse tradunt: Varro Tybrim à Tyberino quodã
rege Latinorũ, quod ibi interierit dictũ tradit. Alij, vt supra diximus, volũt eos qui de Sicilia ve-
nerunt, Tybrin dixisse à similitudine fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & A-
thenienses iuxta ciuitatis murum. Nam quod Liuius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrin di-
ctum, non processit: ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. Sed hic Alexandrum
sequitur qui dixit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluuium cecidisse, & fluuio no-
D men dedisse. nam & à Pontificibus indigitari solet. *Post Itali.* Etiam Euander se Italum dicit. *Al-
bula nomen.* Antiquũ hoc nomen à colore habuit. *Me pulsum patria.* Aut, vt diximus supra, propter
patricidium: aut certe oraculorum necessitate compulũ. *Pelagique extrema.* Id est aut per extre-
ma pelagi actum: aut, vt dicunt quidam, per pelagus extrema sequentem vt *pelagi* aduerbium sit,
E aut pro in pelago, aut pelagi pericula. *Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.* Secundum
Stoicos locutus est, qui nasci & mori fatis dant: media omnia, fortunæ. Nã vitæ humanæ incerta
sunt omnia: vnde & miscuit, vt quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est
fato quam casus: sed secundum Stoicos dixit. Alij fortuna omnipotens, propter fugam & exiliũ;
Ineluctabile fatum, aut idcirco vt se sceleris & patricidij crimine purgaret. *Egere.* Coegerunt, vt
quasi ostendat initium. *Carmentis nymphæ monita.* Matris Euandri quæ Nicostrate dicta est. Sed
ideo Carmentis appellata à suis quod diuinatione fata caneret, nam antique vate Carmentes
dicebantur, vnde etiam librarios qui eorũm dicta perscriberent Carmentarios nuncupatos. Alij
huius comites Porrimam & Postuortam tradunt, quia vatibus & præterita & futura sũt nota. Alij
etiam Tyburtem dictam. Nymphæ autem, maritæ dicit. Nam Græce νύμφη Latine respõsa dici-
tur. hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Alij Nympham ideo dictam quoniã qui
res Arcadum scripserunt, tradunt sex fœminas ibi fuisse quæ Nymphæ vocarentur, in quibus &
Carmentem; Proprio ergo vocabulo non Epitheto poetico vsus est. *Author.* Scilicet oraculorũ.

28 *Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & aram,*
F *Et Carmentalem Romano nomine portam:*
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos & nobile Pallanteum:
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,

Parrhasio dictum Panos de more Lycæi. A
Necnon & sacri monstrat nemus Argileti:
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.

Monstrat & aram. Aut quam Euander matri fecit extinctæ: aut aram pro monumento, aut ideo aram quia ibi sepulta est, & post excessum dea credita Hæc ara iuxta portam, quæ primo à Carmente Carmentalis dicta est: post Scelerata à Fabiis CCC. sex, qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reuersi. *Vatis fatidicæ.* Bene addidit *fatidicæ*, nam vatem & poëtam possumus intelligere. Vt solum, plenum non erat. Ergo tale est vt illud in Salustio, *In tugurio mulieris ancillæ.* Non quia mulieris, statim & ancillæ, si autem ancillæ, statim & mulieris. *Quæ prima.* Quia postea B
etiam Sibylla dixit. *Nobile Pallanteum.* Futurum scilicet, sicut & Æneadas, ad sequens enim Romanorum retulit tempus. *Asylum Rettulit.* Postquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes insidias eorum quos auus adfixerat Athenis, sibi primi Asylum hoc est templum misericordiæ conlocarunt, vnde nullus posset abduci. quod etiam Statius dicit, vt, *Herculeos fama fundasse nepotes.* ideo ergo ait, Quem Romulus acer Asylum. *Rettulit.* Hoc est fecit ad imitationem Athenienſis Asyli: quod ideo Romulus fecit, vt haberet aduenas plures, quibus conderet Romam. Iuuenalis, *Et tamen vt longe repetam, longeque reuoluam Nomen, ab infami gentem deducis Asylo.* Sane hoc non ad Euandri personam adplicatur quod ipse Æneæ retulerit. *Gelida monstrat sub rupe Lupercal.* Sub monte Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est sacrificabatur: vnde Lupercal dictum nonnulli putant. Alij quod illic lupa Remum & Romulũ nutrierit. Alij (quod est verius) locum esse hunc sacratum Pani deo Arcadiæ. Cui etiam mons C
Lycæus in Arcadia est consecratus. Et dictus Lycæus quod lupos non sinat in oues sæuire. Ergo ideo & Euander deo gentis suæ sacrauit locum, & nominauit Lupercal quod præsidio ipsius numinis, lupi à pecudibus arcerentur. Sunt qui dicant hunc Panem: Alij deum bellicosum: Alij Liberum patrem, eo quod capro ei fit diuina res: qui est hostia Liberi propria. In huius similitudinem intecti cultores eius, cui Lupercalia instituta sunt, quia Deus pastoralis est: Nam Remum & Romulum ante vrbem conditam Lupercalia celebrasse, quod quodam tempore nunciatum illis sit latrones pecus illorum abigere, illos togis positis cucurrisse: eosque obuiis pecus recuperasse, id in morem versum vt hodieque nudi currant. Nonnulli propter sterilitatem hoc sacrum dicunt à Romulo constitutum, ideoque & puellæ de loro capri cæduntur, vt careant sterilitate & D
fœcundæ sint, nam pellem ipsam capri veteres februm vocabant. *Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.* Ordo est, Monstrat Lupercal Panos Lycæi dictum de more Parrhasio id est ostendit Lupercal Panos Lycæi dicatum ex more Arcadico. Nam Parrhasia, Arcadia est. *Dictum* Dicatum, consecratum. *Panos Lycæi.* Huius Panos, genitiuus est Græcus, & *Panis Lycæ* sic dictum est vt Iouis Olympici, Apollinis Delfici. *Sacri monstrat nemus Argileti.* Sacri execrabilis. Sane Argiletum, quasi argi lætum multi volunt à pingui terra: alij à tabula. Nam Euander Argum quendam susscepit hospitio, qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipse regnaret, Euandro hoc non sciente socij intellexerunt, & Argum necarunt. Cui Euander & sepulcrum fecit, & locum sacrauit: non quod ille meretur, sed hospitalitatis causa. Bene autem in hac re Euander immoratur, & docet cautas ne apud hospitem veniat in suspicionem. Ergo Argiletũ ab Argo illic sacrato & sepulto. E
Alij Argum occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante sibi Hercule, quod is ex hospite factus esset inimicus: Alij Danaen cum duobus filiis Argo & Argeo quos de Fineo habuit venisse in Italiam, & locum vbi nunc Roma est tenuisse, ibique Argum Aboriginum insidiis interfectum loco nomen dedisse. Alij Argileranam portam appellari, quod eam Cassius Argillus siue fecerit siue refecerit, quod ibi Cassius post Argillus bello Punico primo sit interfectus ob turbulẽtam & seditiosam naturam. Alij quod Argillus Senator post Cannense prælium suaserit à Pœnis pacem postulari. ideo in Senatu captum, domumque eius dirutam & locum Argiletum appellatũ. Quidam dicunt cum Capitolij, vbi nunc est, fundamenta iacerentur, caput humanũ quod Olli diceretur, inuentum, quo omnes sollicitatos conditores misisse ad Tusciã ad aruspicem illius tẽporis nominatum, qui iam indicauerat Argo filio suo, tributum fataliter esse, vt is locus orbi imperaret in quo illud caput esset inuentum. Obuij igitur Argo hi qui missi erant, vbinam esset pater interrogauerunt, qui cognita causa itineris eorũ, omne responsum patris prodidit, mo- F
nuitque vt cauerent, ne ab eo interrogatione deciperentur: Sed cum Legati ad eũ peruenissent, & de significatione inuenti capitis quærerent, volens ille dominatũ orbis patriæ suæ potens adscribere, interrogauit anne hic suum locum ostendens, inueniissent: Illis negantibus, suspicatus proditum esse responsum, quæsiuit an quenquam obuium feciſſent, illis simpliciter confitentibus occurrisse sibi iuuenem, tunc aruspex conscenso equo sequutus Argum occidit eo loco

vbi nunc

A vbi nunc Roma est,à cuius cæde Argiletum: Quamuis hæc historia enim de alio nomine sæpe celebrata sit. *Testatur locum.* Iurat non sua culpa iura hospitij esse violata; vel in testimonium ducit nomen loci,vel testatur.

29 *Hinc ad Tarpeiam sedem,& Capitolia ducit*
Aurea nunc,olym sylue stribus horrida dumis.
Iam tum relligio pauidos terrebat agrestes
Dira loci:iam tum syluam,saxumque tremebant.
Hoc nemus,hunc(inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus,incertum est) habitat deus. Arcades ipsum
B *Credunt se vidisse Iouem,cum sæpe nigrantem*
Ægida concuteret dextra,nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris,
Relliquias veterumque vides monimenta virorum:
Hanc Ianus pater,hanc Saturnus condidit vrbem:
Ianiculum huic,illi fuerat Saturnia nomen.

Tarpeiam sedem. Prolepsis,duo hæc enim nomina postea monti indita sunt. *Aurea nunc.*
C *Nunc* ad vtrumque pertinet, & ad aurea & ad Tarpeiam sedem. Nam Tarpeia sedes dicta est à Tarpeia virgine.cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam,filia eius Tarpeia aquatum profecta in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem arcis,illa pro præmio popposcit ornatum manuum sinistrarum,id est armillas.Facta itaque arcis proditione,hostes ingeniosa morte,promissa soluerunt. Nam scuta,id est sinistrarum manuum ornatum,super illam iacientes,eam vita priuarunt,quæ illic sepulta,Tarpeiæ sedi nomen imposuit. *Relligio.* Id est metus,ab eo quod mentem religet dicta religio. *Dira.* Magna,admirabilis:vt An sua cuique deus fit dira cupido? *Saxum.* Sic appellatur Capitolium.
Hoc nemus. Bene vbique *nemus* dixit.nam tunc ædificia non erant. *Quis Deus.* Dubitando quis deus affirmat deum esse. *Ipsum credunt se vidisse Iouem.* In hoc scilicet nemore.Sane ad illud alludit quod primi dicuntur Ioui templa & rem diuinam fecisse: Cacus enim primus in Arcadia
D templum constituisse dicitur: nec enim longe sunt à monte Olympico, vnde eos dicit Iouem vidisse: & quod ipsi sunt προσέλληνοι, id est ante Lunam creati,vt ait Statius, *Arcades astris Lunæque priores*, licet dicat Salust.Cretenses primos inuenisse religionem:vnde apud eos natus fingitur Iupiter. *Ægida concuteret.* Hic distinguendum.nam ægida,id est pellem Amaltheæ capræ,à qua nutritus est,in sinistra Iupiter tenet.Sane Græci poëtæ turbines & procellas κεραυνοβολίας appellant,quod hæc mota faciant tempestates.Ergo *nigrantem*,tempestatem commouentem. *Dextra,nimbosque cieret.* Et de dextra fulmina commoueret, nam modo nimbos pro fulminibus posuit,quæ dextra iacit. Ægidis autem concussio commouet pluuias. Ergo *Concuteret Ægida*, atque per eam nimbos moueret. *Disiectis oppida muris.* Vnum Iani,aliud Saturni,iam tunc vetusta. *Monimenta virorum.* Hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse. *Ianus pater.* Ianus in
E Ianiculo habitauit,qui quod vna naui exul venit,in pecunia eius ex vna parte Iani caput,ex altera nauis signata est.

30 *Talibus inter se dictis ad tecta subibant*
Pauperis Euandri,passimque armenta videbant,
Romanoque foro,& lautis mugire carinis.
Vt ventum ad sedes, Hæc,inquit,limina victor
F *Alcides subiit,hæc illum regia cepit:*
Aude hospes contemnere opes,& te quoque dignum
Finge deo,rebusque veni non asper egenis.
Dixit & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit,stratisque locauit,

Effultum foliis & pelle Libystidis vrsæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis. A

Dictis. Dubium nomen sit dictis, an participium. *Passimque armenta videbant.* Quæ post mortem Caci passim nullo timore vagabantur. *Romanoque foro.* Romanum forum est, vbi nunc rostra sunt. Sed & hic prolepsin fecit, nam postea sic dictum est. *Lautis mugire carinis.* Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templum Telluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est in lautis carinis. Alij dicunt Carinas montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas Cariis erat. Alij lauta loca legatorum, quæ in ea regione instructa accipere consueuerant. Alij quod ibi Sabini nobiles habitauerint, quorum genus inuidere & carinare solebat. Carinare autem est obtrectare. Ennius, *Contra carinantes verba atque obscœna profatus.* Alibi, *Neque me dicet hanc carinantibus edere* B *chartis.* Alij quod Romani Sabinis instantibus fugientes, eruptione aquæ feruentis & ipsi liberati, & hostes ab insequendo repressi.. * quia calida aqua lauandis vulneribus apta fuit, locus lautulus appellatus est *Victor Alcides subiit.* Virg. hic ius pontificale quibusdam videtur subtiliter tangere, domum enim in qua Pontifex habitat regia dicitur, quod in ea rex sacrificulus habitare consueuisset, sicut flaminia domus in qua flamen habitat dicebatur, quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem, vt Æneas suam ingrederetur domum, non vtique profanam, sed sacratam scilicet quæ fuerit hospitium Herculis, illis versibus, Hæc inquit limina victor Alcides subiit, hæc illum regia cœpit, quem etiam honore diuinæ dignationis sociat, adiiciens: Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum finge deo: hæc enim dicendo quid aliud agit, quam vt sacratæ religionis vsum tribuat antisti * diuina communia, vtpote quem C etiam Pontificali honore nuncupauerat, dicens: Maxime Teucrorum ductor, neque enim quia ductor eo maximus, sed quia maximus eo omnia * regiæ autem verius meminit dicendo; Tecta subibant Pauperis Euandri, Romanoque foro, quis enim ignorat regiam vbi Numa habitauerit in radicibus palatij, finibusque Romani fori esse? Victor autem Alcides Subiit συμβόλως, id est bonum Æneæ omen ostenditur, Varro enim diuinarum Lib. IIII. victorem Herculem putat dictum quod omne genus animalium decies vicerit: Sed Romæ, victoris Herculis ædes duæ sunt, vna ad portam trigeminam, altera ad forum boarium, cuius commenti causa hæc exponitur, Marcus Octauius Herennus in prima adolescentia tibicen, postquam arti suæ diffisus est, mercaturam instituit, bene re gesta decimam Herculi dicauit, postea cum nauigans hoc idem ageret à prædonibus circunuentus fortissime pugnauit & victor recessit, quem insomnis D Hercules docuit sua opera seruatum, cui Octauius impetrato à magistratibus loco, ædem cum signo sacrauit, & victorem incisis litteris appellauit. Ergo Virgilium non tantum ad victoriam præsentem victorem dixisse, sed occulte perpetuo eius Epitheto vsum debemus accipere, quippe quem Romæ sub hoc nomine sacratum coli videbat. nam supra ait, Tauroscque hac victor agebat, cum de pugna eius alia loqueretur. Sane hic *subiit* iuxta vsum præsentem accusatiuo innxit, cum antiquo more alibi datiuo iunxerit, vt Progressi subeunt luco. *Cepit.* Mire dixit, vt alibi, Nec te Troia capit. *Aude hospes contemnere opes.* Bene *aude*, quasi rem arduam & difficilem. tanquam virtute opus sit animi & ad expellendum amorem diuitiarum. *Dignum finge deo.* Compone te & forma in similitudinem numinis: quod iuxta sectam cynicam hospes Herculis suadet: B Sane quidam *deo* pro immortalitate dictum volunt. *Non asper.* Non aspernator, id est fastidi osus. *Angusti subter fastigia tecti. Ingentem Æneam duxit.* Et contrarietate quæsitus ornatus, ait enim, Angusti tecti subter fastigia ingentem Æneam duxit. *Effultum.* Sicut supra dictum est, apud veteres dicebatur super quod vnusquisque iacuisset. *Pelle Libystidis vrsæ.* Species pro genere. nam cuiuslibet feræ possumus accipere. Idem dicit Libystidis, vt ex pretio bestiæ aliquid gratiæ potuisset ipsis stratis accedere.

31 *Ad Venus haud animo nequicquam exterrita mater,*
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur: thalamoque hæc coniugis aureo F
Incipit, & dictis diuinum aspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casuraque inimicis ignibus arces,
Non vllum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis opisque tuæ: nec te charissime coniux,

Incassumve

A *Incassumve tuos volui exercere labores.*
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleuissem sæpe laborem.
Nunc Iouis imperio Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniux.
Aspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.

B *Exterrita mater.* Ideo territa, quia mater. *Tumultu.* Gallicus tumultus. *Dictis diuinum aspirat amorem.* Id est dictis suis addit venustatem, vt amabiliter eius audiatur oratio. Sane Venus petitura pro filio de adulterio procreato, orationem suam ingenti arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur dicens, quid caussas petis ex alto? Non enim aperta est petitio eius: sed longo proœmio peruersum amorem arte circumuenit. Præsentē ergo quæstionem hanc, quæ nascitur ex petitione Veneris impudica, soluimus his modis: Primo quod Vulcanum amore circunuenit: nam & post completam orationem statim eum cōplectitur & molli amplexu fouet: Deinde nacta est eius occasionem temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuisse sciebat adulterum: per quod datur intelligi Vulcanum iam omnem suspicionem & iram, quam habuit circa Venerem, deposuisse, adeo vt arma etiam ipsi fabricaret adultero, Præterea Vulcanum vxorium fuisse testā-
C tur, & ipse Virgilius dicens, Tunc pater æterno fatur deuinctus amore. Et Statius vbi Martē Venus adloquitur: vt, *At non eadem Vulcania nobis Obsequia, & lassi seruit tamen ira mariti.* Nam quod dicit Donatus potuisse fieri, vt cum Anchisa concumberet Venus antequam Vulcano nuberet, non procedit. Constat enim à principio Venerem vxorem fuisse Vulcani. Sane diuinum τὸ διὸν debemus accipere, *Dum bello Argolici.* Dum postquā. Sane hęc oratio rhetorica suasio est, nam principium à verecundia sumpsit, dicendo enim nunquam se molestam antea fuisse ostendit impetrare debere, præsertim ex eo quod non timuerit petere. *Nunc Iouis imperio Rutulorum constitit oris: Ergo eadem supplex venio.* Hæc non tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent, verso tamen ordine, nam primo arma petit, deinde adiuuat exemplo dicendo Te filia Nerei &c. deinde causam, Aspice qui coeant populi. Ipsum enim *populi* multitudinem significat, &
D quasi nō impugnet, sed impugnetur Æneas, ita pathos fecit dicens, In me excidiumque meorū nam quod à principio arma petit, hæc ratio est, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano petebat, ideo & statim posuit, nam vbi maius aliquid est, ante causa dicenda est, vt præmollitis animis, tunc quod petitur suggeratur. *Debita.* Fataliter ad exitium destinata. *Casura quæ inimicis ignibus arces.* Causa cur nō perierit. *Miseris.* Atqui honestum est miseris subuenire: sed hoc dicit, cur te fatigarem pro hominibus fati necessitate perituris? *Arma rogaui.* Argute hic in principio arma nomina, vt iam intelligatur quid petitura sit. *Artis opisque inæ.* Duo duobus reddit, opis arma, aut certe idem valet opis quod artis, hinc opifices. *Incassumve tuos.* Ordo est, tuosve labores incassum exercere volui. *Priami deb. plur. natis.* Scimus quod Paridi tantum debuit: sed hoc
B honestius ad aliarum commemorationem personarum adduci potest, ne ex turpi caussa Paridi debuisse videatur, & simul, vt quidam tradunt pulchritudinis suę Vulcanum admoneret, hoc est formæ iudicio Iouis coniugem vici. *Æneæ fleuiss. sæpe laborem.* Bene post Pergama, post Troianos, post Priami liberos, cum exculatione sit Æneæ commemoratio: Dicit enim se eius infelicitate commotam, vt illud causas habeat, hoc miseratione consistat. *Iouis imperio.* Id est nunc vero, & subdistingue, nunc autem Iouis imperio, ne videatur impudens, si aliena regna depoſceret: & hoc latenter dicere videtur, Faue huic, cui etiam Iupiter fauet. *Eadem.* Quæ nunc scilicet filui, quæ nihil petij. *Sanct. mihi numen.* Si sanctum simpliciter accipiatur, leue est numen, Ergo sanctum vt leges sanctas dicimus, id est firmas à sanciendo. *Arma rog.* Hic distinguendum, vt cui petat, non dicat: sed relinquat intelligi, ne fœde apud maritū & amorem suū circa Anchisem memoret & susceptū de adultero filium. *Genitrix nato te filia Nerei.* Hoc est soles hoc præstare ma-
F tribus, & dicit Thetidem quæ Achilli arma impetrauit. Et bonis vtitur comparationibus dicendo filia Nerei, cum ipsa Iouis sit filia. Item vxor Tithonia, cum sit ipsa Vulcani. *Nerei* autem, pro Nerei. Omnia enim, quæ in *eus* exeunt hodie, apud maiores in *ei* exibant: vt Nereus Neres: Tydeus Tydes: & genitium in *eis* mittebant, vt, Tydeis Nereis. Sed quia plerunque supra in Latinitate detrahitur, remanebat *ei*. hinc est filia Nereis Immitis Achillei. Item in Sallustio, *Ad bellum Persei Macedonicum. Tithonia coniux.* Aurora pro Memnone. *Aspice qui coeant populi.* τὸ αἰνον. vt præsentem ostenderet necessitatem, dicendo autem populi phantasiam fecit. *Clausis ferrū acuant portis.* Vt ostenderet festinationem, dixit enim superius, Quinque adeo magnæ positis incudibus

vrbes Tela nouant. *In me.* Artificiosè arma petit etiam sibi profutura: Nisi enim subuenis, iterum vulnerabor. Nam à Græcis fuerat vulnerata. Vnde est, Equidem credo mea vulnera restant. A

32 *Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis*
Cunctantem amplexu molli fouet: ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nymbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia coniux. B
Tum pater æterno fatur deuinctus amore,
Quid causſas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi diua mei? simili si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos

Cunctantem. Scilicet de promissione, quam per amplexum suum immisso amore persoluit. *Accepit solitam flammam,* Vel quasi maritus, vel alludit ad rem naturalem. Namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod Venerium officium non nisi calore consistit. Vnde est, Frigidus in Venerem senior. *Labefacta per ossa.* Si ossa labefecit, quanto magis animum? *Atque olim.* Fere vt solet. nam non est aduerbium temporis. *Ignea rima micans.* Id est fulmen, cuius naturam expressit. Namque nubes vento coactæ plerunque rumpuntur, & ex se fulmen emittunt. Quamuis philosophi fulgura & tonitrua simul exprimi dicant. Sed illud celerius videtur, quia clarum est, tonitrua autem ad aures tardius peruenire. Alij *Rima micans,* Fulgetram dicunt, ex hoc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percussit. *Formæ conscia coniux.* Intellexit se sola pulchritudine peruertisse mentem mariti. Alij duabus rebus Venerem volunt maritum adgressum dolis & pulchritudine, & volunt melius, dolis & formę conscia, quam læta; & formę melius datiuo casu quam genitiuo. *Deuinctus.* Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere. *Ex alto.* Mirum & hoc libenter, & olim de promittentis* & vtitur argumentatione lõge repetita. Est autem de vsu dictum, Cicero primo libro ad Brutum, *Si Pompeius non ex alto peteret, & multis verbis me iam hortaretur. Tum quoque.* Sicut nunc, & tunc quoque bis audiendum. *Teucros armare fuisset.* Per Teucros Æneam debemus accipere, quia Venus ante ait, Armà rogo, & subiungendo Genitrix nato, per similitudinem significat Æneam. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. Sane fuisset in proximum repetitum decorem addidit. *Nec pater omnipotens.* Notandum quod hic Iouem à fatis separat cũ alibi iungat, vt, Sic fata deũm rex Sortitur. Sed hanc imminentium maiorem dilationem Etrusci libri primo loco à Ioue dicunt posse impetrari, postea fatis, vnde & hic sic ait, Nec pater omnipotens, nec fata vetabant. *Nec fata vetabant Stare.* Atqui supra ait, debita. Sed sciendum secundum aruspicinę libros & sacra Acheruntia, quę Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: quod etiam Iuno dicit, vt, Atque immota manet fatis Lauinia coniux, At trahere atque moram tantis licet addere rebus. C D E

33 *Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est,*
Quicquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro liquidove potestur electro:
Quantum ignes animæque valent, absiste precando F
Viribus indubitare tuis, ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde vbi prima quies medio iam noctis abacta
Curriculo expulerat somnum: ceu fœmina primum

Cui

A *Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua,*
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum vt seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere natos:
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.

Si bellare paras. Quia dixerat, In me excidiumque meorum. Quidam hunc sensum illi iungunt, abiiste precando Viribus indubitare tuis, cætera enim per parentheſin dicta sunt. *Possum promittere curæ.* Quicquid in me curæ est id est officij & sollicitudinis. *Liquido electro.* Aut liquefacto aut puro: & secundum Plinium in naturali historia, sunt tria electri genera: vnum ex arboribus, quod succinum dicitur. aliud quod naturaliter inuenitur, tertium ex quod fit de tribus partibus auri & vna argenti: quas partes etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde errant qui dicunt melius esse naturale. Electri autem natura Probatur veneno, quo recepto & stridorem emittit, & varios ad similitudinem arcus cœlestis reddit colores. Et ad lumina in conuiuio clarius auro & argento lucent. *Animæque valent.* Fabrica Vulcani duobus constat, ventis, & flatu, hic ergo animæ pro spiritu quo fabricis folles inflati solent: id est venti, ἀπὸ τοῦ ἀίσσω. Horatius, *Impellant animæ lintea Thraciæ.* Vnde anima dicitur, quæ secundum aliquos ventus est. vt, Atque in ventos vita recessit. *Ea verba locutus.* Quidam humiliter dictum accipiunt. *Precando Viribus indubitare tuis.* Id est dubitare: nam in vacat, & hoc dicit, Precum nimietas, postulationis significat dubitationem. Sane indubitare quis ante hunc? *Coniugis infusus gremio.* Hoc est, ante concubuit, & sic quieuit. Probus vero & Carminius propter sensum cacephaton, infusum legunt, vt sit sensus, Dormiit cum coniuge dormiēte, id est, petit soporem infusum, etiam coniugis è gremio. Alij infusus legunt, vt significetur coisse illos, & sic sopitos, & volunt esse emphasin coitus, nam infusum gremio soporem nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt, ne duo epitheta videantur placidum & infusum: Alij figurate accipiunt placidum per membra, pro eo quod est placidum membris. *Et per membra.* Potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris. *Curriculo.* Tempore modo: alias loco, alias officio. Cicero in oratore pro loci spatio. *Hæc sunt curricula ac spatia multip licium vniuersumque variorum:* Et multi sic distinguunt. Inde vbi prima quies medio iam noctis abactæ Curriculo expulerat somnum: cum fœmina primam Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua impositum. nam quies curriculo expulerat somnum cum pene nihil est: quid enim est quies nisi somnus? aut vt sit aliquid, non est absitemia matrona illa dum surgit, quia sic tiata* maxime, aut tolerare colo vitam, tenuique Minerua Impositum: Et hic distinguitur, qui sic enim est Impositum cinerem? cum illud sit pulchrius, cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, vt sequatur Cinerem & sopitos suscitat ignes, vt alibi, Et sopitas ignibus aras Excitat. *Colo.* Hunc sequimur: nam huius coli dicimus, non vt Statius, huius colus. *Tenuique minerua.* Non filo tenui, id est subtili artificio, sed paruo pretio lanificij, id est tenuiter & exiliter victum præbere. Et alij hic distinguunt, & subaudiunt mos est, aut, placet: vt sit sensus, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua mos est, vel placet: & sic inferunt, *Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes.* Vt econtra Horatius, *Incedis per ignes positos cineri doloso.* Alij sic legunt, Tenuique Minerua Impositum: quasi fato datum, hoc est cui hæc est fataliter data necessitas. *Noctem addens operi.* Per transitum ostendit noctem esse partem diei. *Exercet penso.* Fatigat. Terentius, *Primum hæc vitam ei exercebat misere magis.* Hinc ergo traxit Vergilius vt diceret Castum vt seruare: vbi de Coniuge, id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere. *Ignipotens.* Vulcanus, vt diximus ignis est & dictus Vulcanus quasi Volicanus, quod per aerem volet. Ignis enim è nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum de aere præcipitatum in terras, quod omne fulmen de aere cadit: quod quia crebro in Lemnum Insulam iacitur: ideo in eam dicitur cecidisse Vulcanus. Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus est ignis. *Nec tempore segnior illo.* Bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem & industriam. *Ad fabrilia surgit.* Duris & ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus e stratis surrexit ad opera fabrilia.

54 *Insula Sicanium iuxtu latus Æoliamque*
Erigitur Lipare, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus & Cyclopum exesa caminis

Antra Ætnea tonant: validique incudibus ictus A
Auditi referunt gemitum: striduntque cauernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat.
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.

Insula Sicanium iuxta latus, Aeoliamque Erigitur Liparem. Physiologia est cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Aetnam & Liparen scilicet propter ignem & ventos quę apta sunt fabris. Aeoliam autem Liparen ideo quia vna est de illis septē insulis, in quibus Aeolus imperauit. *Exesa caminis.* Exesa ad vsum caminorum qui sunt Cyclopum, an caminis exesa pro ignibus exeat? *Antra Ætnea to.* Magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes resultabant: aut certe Ætnea quasi Ætnæ dixit. *Auditi referunt ge.* Et hoc breuiter significauit, id est referentes gemitus audiuntur, non enim prius audiuntur, & postea referunt gemitus: potest & bis intelligi, audire eos primum cum eduntur, postea per Echo cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt. *Stricturæ chalybum.* Strictura est terra ferri in massam coacta. Chalybes autem proprie populi sūt, apud quos nascitur ferrum: vt ipse, At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus Castorea. vnde modo Chalybum posuit stricturas pro ferri massis.

Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon. C
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deiicit in terras: pars imperfecta manebat.
Treis imbris torti radios, treis nubis aquosæ
Addiderant, Rutuli treis ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres D
Instabant: quibus ille viros, quibus excitat vrbes:
Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore diuæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Hoc tunc. Id est huc tum: & *hoc* pro *huc* posuit secundum antiquum morem. Nam olim *hoc*, aduerbium loci fuit, quod nunc aboleuit. Nam crebro in antiquis, lectionibus inuenitur, sicut in E
epistola probat Verrius Flaccus exemplis, auctoritate, ratione, dicens in aduerbiis pro *u*, o plerunque maiores ponere consuetos: & sic pro *huc, hoc* veteres dicere solebant: sicut pro *illuc, illò* dicimus. Vnde etiam *hoc*, o longum esse apparet, sicut *illo* quod pro *illuc* ponitur. *Ferrum exercebant* OEconomia. *Brontesque.* Quid facturi sint ex nominibus docet. Nam *Brontes* à tonitru dictus est, ἀπὸ τοῦ βροντᾶν. *Steropes* à fulgetra, ἀπὸ τοῦ στεροπᾶς. *Pyracmon* verò, qui nunquam à calenti incude discedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἄκμονος. Nā πῦρ ignis est, ἄκμων incus. *Nudus membra.* Per hunc etiam cæteros nudos fuisse significat. *Informatum.* In quandam formam designatum & compositum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem iam politam fuisse. *Manibus.* Deest In, vt sit in manibus. *Tot genitor quæ plurima cœlo.* Toto cœlo, id est ab omni parte cœli. Nam di- F
cunt physici de sexdecim partibus cœli iaci fulmina. *Quæ* autem, pro qualia: vt, Hunc ego te Euryale aspicio, id est talem. Ergo hoc dicit, Faciebant fulmen in eorum similitudinem quæ Iupiter iacit toto cœlo, hoc est diuersis partibus cœli, scilicet sexdecim. *Dijcit.* Quibusdam videtur humiliter dictum: alij de pro valde accipiunt, sicut diximus deamo pro valde amo. *Treis imbris torti radios.* Constricti & coacti in grandinem. Statius, *Sæco quos asperbiatu Præsolidat Boreas.* Et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno iaci fulmen. nam per has periphrases, tempora ostendit anni totius, quæ & quatuor esse & ternos menses habere manifestum est. Vnde est Treis imbris torti radios: hoc est, grandinis, quæ abundat per hyemem. *Treis nubis aquosæ.* Hoc est veris, quo tempore nimiæ sunt pluuiæ: vt. Et ruit imbriferum ver.

Rutuli

A *Rutuli rem ignis.* Hoc est æstatis. *Et alitis austri.* Id est Autumni, quo ventorum crebra sunt flamina. Ec prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est vt per nubes nascatur & ventos. Nam alibi ait, Fulminis adflant ventis & contigit igni, & bene in materiam fulminis vertit ea ex quibus fulmen nascitur, nubem, imbrem, ventum, nam vt Physici volunt cum nubes ventis vehementer agitatæ sunt, sic incalescunt vt accendantur: Sane fulmen triplici præditum potestate est: Est ostentatorium, peremptorium, præiagum: ostentatorium est quo terror incutitur, vt Fulgores nunc horrificos, sonitumque metumque. At cum dicit Flammisque sequacibus iras, peremptorium docet. Præiagi autem sic meminit. Tertius ille hominum diuumque interpres Aiylas, Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent, Et linguæ volucrum, & præiagi fulminis ignes Nonnulli vero manubias fulminis, his numinibus: id est Ioui, Iunoni, Marti, & Austro

B vento adserunt attributas, quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit Tris imbris torti radios, Iouem significasse intelligitur, cum vero Tris nubis aquoiæ, Iunonem intelligit: cum autem Rutuli cris ignis, Martem, & sic adiectum Alitis alis * ventis. Alij ideo ternorum radiorum volunt mentionem facta n, qua fulmen ni * trisulcum est: aut enim gerebat incenditur, aut disclina * & imbris torti radios pro tortos radios torti autem elementis, & hoc verbo frequenter vtitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, vt Torquet aquoiam hyemem, & Ante genitor, cum fulmina torques. *Fulgores nunc terrificos.* Quas fulgetras dicunt *Sonitumque metumque.* Non quem habeant, sed quem inferant, & per *sonitum* tonitrua ostendit: per *metum*, fulgetras. Et hunc ordinem sic ponit vt hominibus videtur. Nam revera prior est collisio nubium, vnde ignis emanat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus quam tonitrua audimus, quia velocior oculorum

C quam aurium sentis. *Sequacibus.* Persecutricibus, quoniam rapax natura ignis est, & ordo est, Iraque flammis sequacibus. *Currumque rotasque.* Noua locutio currum & rotas instabant. Nec nos moueat, quod in domo Vulcani Marti curras fabricatur, eo enim absente fabricabatur. *Ægidaque horriferum.* Ægis proprie est munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, Ægis vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, lorica dicitur. *Turbatæ.* Vel concitatæ & iratæ, vel turbantis. nam timuit Homœoteleuton, & fecit supinam significationem. Alij ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata vt quasi ipia nunc reparet, cuius dicti nullus auctor inuenitur idoneus. *Squamis serpentum auroque polibant.* Ægida horriferam aureis squamis serpentum certatim polibant. Alij volunt re vera de corio serpentum dicere eum

D arma esse leuigata. *Connexosque angues.* Gorgonis scilicet capiti. *Defectu vertentem lumina collo.* Ansua lumina circunferentem, & mortis indignatione quærentem, quorum se interitu posset vlcisci. Aut certe intuentum lumina in saxa vertentem. Aut horrore suo aliorum oculos auertentem, ne cum periculo videretur. Hoc autem caput ideo Minerua fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac saxeos comprobat. *Ipsumque in pectore diuæ.* Hoc est quæ in pectore ponatur. *Defecto vertentem.* Quomodo vertentem? Id est secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem qui hanc vidissent: aut vertentem, dixit lumina aduersa habentem, vt habuit cum secaretur ei collum, & quæreret aspectibus vindicari.

E 36 *Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores*
Ætnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus vsus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras, nec plura effatus: at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti, fluit æs riuis, aurique metallum,
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, vnum omnia contra
F *Tela Latinorum, septemplicesque orbibus orbes*
Impediunt. alij ventosis follibus auras
Accipiunt reddunt que, alij stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Tollite cuncta inquit. Vile est quod pletique dicunt: propter arma Martis iratum esse Vulcanum præsertim cum & arment Mineruam & fabricent fulmina Cyclopes: & Vulcanus dixerit, Cuncta tollite. Ergo *tollite*, aut differte est, aut celerius terminate. *Captosque auerte labores.* Quia dixerat, His informatum manibus iam parte polita Fulmen erat. *Aetnei Cyclopes.* Vt Ætneos fratres. *Nunc viribus vsus.* Hoc est, nunc est vestrarum virium exercitium, id est tempus est exercendæ virtutis circa arma viri fortis. Et sic dictum est vt dicimus opus est viribus, & hoc quidã non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt. *Rapidis.* Latis. *Arte magistra.* Ambitiosius quam si dixisset magistri, & rem personæ in artem transtulit: vt si dicas, opus est peritia medicinæ, non medici. *Præcipitate moras.* Præcipitanter, id est festinanter abiicite. *Nec plura effatus.* Sicut festinantem decebat. *Omnes incubuere.* Quam ille præceperat. *Pariter.* Pari modo dicitur, & pro similiter & pro simul. *Sortiti.* Diuiserunt inter se laboris officium: vt, Sortiti remos. *Vulnificusque Chalybs.* Populum apud quos nascitur, pro ferro posuit. Et *liquescit* dixit proprie. Nam ferrum non semper soluitur, sed mollescit. *Informant.* Designant. *Ingentem* autem & magnitudine, & soliditate. Nam & *clypeum* dixit, qui magnitudine corpus furatur. Vnde & clypeus dictus est ἀπὸ τοῦ καλύπτειν. & dicturus est, *Septemosque orbibus orbes impedunt.* Id est veluti septem scuta facta in vnitatem connectunt. *Ventosis.* Ventos gignentibus, aliter Ventosa per æquora vectis, qui ventis turbentur. *Accipiunt reddunturque.* Iungendum, vno enim eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. *Stridentia tingunt.* Tingendo stridere faciunt. *Aera lacu.* Amat lacum pro aqua ponere. *Illi.* Quidam pro alij accipiunt. *In numerum.* In ordinem: vt, Tunc vero in numerum Faunosque feraque videres Ludere. *Forcipe.* Forfices quibus incidimus: forcipes quibus aliquid forbum tenemus, quasi forbi capes. Nam forbum est calidum. Vnde & formosos dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. has tamen forcipes in Medicinalibus Græci ἀμβῶνας appellant, quibus solent in bello vulnerati spicula extrahi.

37 *Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,*
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque induitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Æneæ sedem, & secreta petebat
Sermonum memor & promissi muneris heros.
Nec minus Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates,
Congressi iungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:

Dum hæc properat. Hoc est properanter facit: & est honesta elocutio. *Aeoliis.* Nam, vt diximus Vulcania vna est de septem Æoliis, in quibus Æolus regnauit. *Lemnius.* Quia in Lemnum insulam, vt diximus, cecidit, vel à Iunone propter deformitatem deiectus, quam aërem constat esse ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aëre nascuntur: quod etiam Lucanus dicit, *Fulminibus terra propior succenditur aër, Pacem summa tenent. Volucrum sub culmine.* Potest & generaliter accipi volucrum quarumuis quæ matutinæ sonant: potest & specialiter, vt hirundinum, potest & gallorum, quæ omnia propter sermonis humilitatem vitauit. *Tyrrhena vincula.* Tusca calciamenta. Et dicit crepidas quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alij calceos senatorios volunt, quia hoc genus calciamenti à Tuscis sumptum est. *Tegeæum ensem.* Arcadicum gladium. *Demissa ab læua Pantheræ terga retorquens.* A sinistro humero pellem demissam habuit, quam retorquens & in dextram reuocans partem se amiciebat. *Gemini custodes.* Hoc & in Homero lectum est: & in historia Romana quæ ait, *Syphax inter duas canes stans Scipionem appellauit. Sermonum memor.* Scilicet promissi auxilij vt, Auxilio tutos dimittam opibusque iuuabo. *Heros.* Hoc nomen non tantum præsentis est virtutis: sed & præteritæ. Vnde est quod Euandrum Heroem dicit, cũ sit virtutis emeritæ: plerũque heros & generis est. *Matutinus agebat.* Rem temporis ad personam transtulit. *Im-*

A lit. *Iungunt dextras.* Sic enim se antiqui salutabant, *Licito tandem sermone, tandem* quia amborum desyderio nox fecerat moram, vel tandem dato secreto.

38 *Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam*
Res equidem Troiæ victas aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tusco clauduntur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circunsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
B *Iungere castra paro: quam fors inopina salutem*
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agyllinæ sedes, vbi Lydia quondam
Gens bello præclara, iugis insedit Hetruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio, & sæuis tenuit Mezentius armis.

Maxime Teucrorum. Dicendo maxime subtiliter ostendit, eum Pontificis maximi & scientiam & potestatem habere. *Nunquam res equidem Troiæ victas.* Sati- ma ure *equidem* dixit, id est ego e-
C quidem Troiam te viuo victam non arbitror, quantum est in opinione mea. *Pro nomine tanto.* Pro tui nominis gloria. *Et murum circunsonat armis.* Et brevitatem sui ostendit imperij & hostilem necessitatem: ob quam se penitus exa mare non poterat. *Amni* autem *clauditur Tusco*, ideo dixit quia ipse fuit Romani finis imperij. Iuuenalis, *Et quæ imperii fines Tyberinum virgo natauit. Hinc Rutulus premit.* Hoc est Gens eadem quæ te crudeli Daunia bello Insequitur. *Sed tibi ego.* Artificiose ait, vt etiam quæ monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. *Ingentes* autem *populos*, non sine causa dixit. nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est reges quibus vnus præerat. Vnde est, Gens illi triplex populi sub gente quaterni. *Quam fors inopina.* Hoc beneficium casus præstat, qui efficit vt eo temp re quæras auxilium, quo Tyrrheni ducem requirunt. *Fatis huc te poscentibus affers.* Pergit illuc poscentibus fatis. nam talis est sensus. Si legeris *adfers*, similiter
D iungit fortunam fato: vt supra vbi ait, Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum. Si autem legeris *affers*: sensus erit talis, Fati necessitate factum est vt venires: fortunæ beneficio vt illi ducem requirant. Legimus ergo & adfert & adfers. *Haud procul hinc*, vt ire ei facile persuadeat. *Saxo colitur fundata vetusto.* Antiquo opere: vt Templa dei saxo venerabat structa vetusto. *Vrbis Agyllinæ sedes.* Quæ nunc Cere dicitur. *Lydia quondam Gens.* Quondam insedit, non quondam bello præclara, nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus, Mœoniam prouinciam esse, cuius dum breuitas duos fratres Lydum & Tyrrhenum ferre non posset ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus est, & partem Italiæ tenuit, & Tyrrhenam nominauit. Hi diu piraticam exercuerunt, vt etiam Cicero in Hortensio docet, cum captiuos nouis pœnis adfligerent, occisorum eos religantes cadaueribus: quod Virgilius dat Mezentio, sciens lectum esse de gen-
E te Tyrrhenorum. Sane illo tempore Tyrrheni dicti sunt: postea Tusci, ἀπὸ τῆς θυσίας. Lydi autem à Lydo regis fratre qui in prouincia remanserat: & Lydia prouincia positiuum, Lydia gens deriuatiuum pro Lydia. * Sane hanc Agyllinam quidam à Pelasgo conditam dicunt, alij à Telegono, alij à Tyrrheno Telesi filio. Insedit autem secundum Sallustium, *Mantum sacrum atque Auentinum insedit. Sæuis tenuit Mezentius armis.* Vnde illi magis indigni iniuriis quorum persona laudata, & hoc positum est vt ostendatur, an vtile illis sit iungi Æneæ.

39 *Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni*
Effera? dij capitis ipsius generisque reservent.
F *Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,*
Componens manibusque manus atque oribus ora,
(Tormenti genus) & sanie taboque fluentis
Complexum in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem cuues infanda furentem
Armati circunstiterunt, ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.

Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis. A
Ergo omnis furiis surrexit Hetruria iustis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.

Quid memorem infandas cædes. Figura oratoria quæ Paralepsis vocatur. Cicero, *Nam illa nimis antiqua prætereo.* *Effera.* Cruenta. *Dii capiti ipsius.* Vt est, Quod dij prius omen in ipsum Conuertant. Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quasi commoti auertimus orationem, vt Terentius Gratis. *Mortua quinetiam* quod supradictum est, quod Cicero etiam in Ortensio de Tuscis dixit. *Tormenti genus.* Exclamatio est inuenti supplicij, & detestatio. *Sanie taboque.* Sanies, mortui est: tabo, viuentis scilicet sanguinis. *At fessi.* Cum essent fessi, tandem circumsistant. *Confugere.* Confugiebat: vt diximus, historicus stilus est. *Defendier.* Defendi: id est defendebatur. Et vertit historiam. nam vt diximus, Turnus magis confugit ad B
Mezentium. *Ad supplicium.* Bene, non ad bellum. *Præsenti Marte reposcunt.* Sine aliqua dilatione.

40 *His ego te Ænea ductorem millibus addam:*
Toto nanque fremunt condensæ littore puppes,
Signaque ferre iubent, retinet longæuus aruspex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta iuuentus,
Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira: C
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
Externos optate duces. tum Hetrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita diuûm.

His ego te Ænea ductorem. Quasi grande incrementum. *Addam.* Aut dabo: aut re vera addam habentibus Tarchontem. *Toto namque fremunt.* Vel præterita narrat, vel coniectura est, vtrum velint qui cessant. *Longæuus aruspex.* Argumento ætatis vult doctum videri. Quibuidam sane displicet quod aruspicis nomen addiderit, cuius ætatem auctoritatemque designat. *Flos veterum.* D
Ennianum. *Externos optate duces.* Votis scilicet. Vel certe expectate, legite. *Hoc acies campo.* Quasi iam in bellum parati. *Subiungere.* Coniungendo subiungere.

41 *Ipse oratores ad me regnique coronam*
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, sanguisque effœta senectus
Inuidet imperium, seraque ad fortia vires,
Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu cuius & annis E
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrum atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri,
Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis. F
Arcades huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.

Regnique coronam. Insigne: non re vera coronam quam Tusci reges nunquam habuerunt. ergo species est pro genere. *Mandatque insignia.* Aut mittit insignia, id est omnia ornamenta regalia. Aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit coronamque cum sceptro regni. *Maddatque insignia,* id est magna, vt Castris succedam & capessam regna Tyrrhena. Alij, Insignia pro fascibus qui ad Romanos à Tuscis translati sunt, aliud est enim insigne singulari numero, aliud in-

signia,

A signia,in quibus vestis & sella regia accipi potest,vel *mandat* trahit,vt dicimus mandari magistratum. Sallustius. *Ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Sed mihi tarda gelu.* Occurrit tacitis quæstionibus, dicens se non isse propter senilem ætatem: filium propter mistum genus per originem matris. Vnde Æneam dicit ire debere,cui & ætas & origo regna concedunt. *Seclisque effœta senectus.* Notandum dicta secula etiam in vno homine secundum eos qui dicunt seculum triginta annos habere. Nam alij centum & decem:alij mille annis putant seculum contineri. *Inuidet imperium.* Bona locutio,vt Liber Pampineas inuidit collibus vmbras. *Mixtus matre Sabella.* Pro duplici genere natus. *Partem patriæ traheret.* Sic dixit traheret, quomodo dicitur originem ducere. *Et annis.* Ad se retulit *Generi fatum indulget.* Ad Pallanta retulit. *Quem numina poscunt.* Vt,Externos optare duces. *Italum fortissime ductor* ἐυμβολως iam ductorem Italiæ vocat Æneam. *Spes,& solatia.* Spes,quia multa sibi de eius virtute promittebat pater,*solatia*,quia amissa coniuge,vnici filij vtebatur solatio. *Tolerare.* Qursi rem aipetam & difficilem. Et per hoc sig-
B nificat nondum eum iufficere,vt intelligatur quid nolit,nam & paternam sollicitudinem seruat,& heroicam virtutem, & ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare,sed verecunde Sub te tolerare magistro. *Mireiur.* Imitetur. Lucanus, *Miratorémque Catonis.* Id est imitatorem. Optima enim ingenia necesse est,vt ea quæ mirantur imitentur. *Suo nomine.* Bene in omnibus filij gratiam facit: maluit enim munus suum cum persona eius diuidere, quam suo nomine totum dare. Namque dicit,dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine:ipse vero à me accipiat ducentos.

C 42 *Vix ea fatus erat,defixique ora tenebant,*
Æneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improuiso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit,& ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
D *Arma inter nubem cœli in regione serena*
Per sudum rutilare vident,& pulsa tonare.
Obstupuere animis alij: sed Troius heros
Agnouit sonitum,& diuæ promissa parentis.

Defixique ora tenebant. Aut tacebant: vt, Tenuitque inhians tria Cerberus ora:aut stupebant. *Tristi cum corde.* Propter breuitatem auxiliorum. *Putabant.* Figura per tempora putabant,quasi putasset,nisi signum dedisset,aut certe putabant cogitabant. Vnde & arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur quid eis adimi debeat, quid relinqui: Putare est & discernere, & in partes redigere,inde disputare *Cœlo aperto.* Sereno,vt Et aperta serena Prospicere in eo est enim quod
E aperti * *Improuiso.* Nullum enim indicium præcesserat nubium. *Vibratus.* Proprium telorum ad fulgura tranitulit. *Fulgor.* Id est fulgetra Et tria genera fulgoris esse dicuntur,vnum Consiliarij, vbi quid cogitantibus nobis accidit quod vetat aut hortatur,alterum auctoritatis,quod euenit re gesta quod probet,tertium statum est,vbi nec noui quicquam gessimus nec cogitamus, sed quietis nostris rebus fruimur,sed duo hæc quæ sequuntur ad locum hunc non pertinent. Primum tane apte videtur adiuncti verbi,quod cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur, quod consiliarij dicitur. Nam & hic modo Æneas de breuitate auxilij cogitat, quia ait Multaque dura suo tristi cum corde putabant: & sic fulgor factum est,quod eum hortetur ne de bellicis subsidiis desperet *Cum sonitu.* Tonitruum scilicet. Et vt diximus supra ordinem tenuit
F qui nobis appareret,vt fulgetras dicat priores,cum sint ante tonitrua. *Ruere omnia.* Sic enim sonat vt videatur ruina:alibi, Cœlique ruina. Bene autem temperauit dicens, *Visa.* Id est ad opinionem animi: Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor. Tyrrhenum clangorem dixit: ideo quia apud Tuscos tubam constat inuentam, Ergo Tyrrhenus clangor, sonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis ominibus arma nuntiantur per sonum tubarum. Et figurate aer epitheti immutatione Tyrrhenæ tubæ: Varro de seculis auditum sonum tubæ de cœlo dicit. Videtur hic opportune Tyrrhenæ tubæ facta mētio: vt iā Tyrrhenorum castra vocare videatur Æneas. *Fragor intonat ingens. Fragor* est proprie armorum sonus. quod autem dicit *intonat*,illud spectat, Fulminat Æneas armis,quæ vult fragore tonitrua,splendore fulgetra imitari. Non autem

mirum est à Venere adlatis armis inesse fulgorem. Nam & Homerus dicit à Thetide oblata arma habere motum quendam & spiritum: quæ duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem nouimus Nympham esse. *Inter nubem.* Per nubem, more suo. Et dicit in serena parte cœli fuisse nubem, per quam arma portata sunt. *Per sudum.* Sudum est quasi sub vdum, serenum post pluuias, vt ver sudum. Alij sudum semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perueniat solis ictus non integer. *Pulsa tonare.* Recte arma, quæ hisdem ignibus, quibus fulmina facta sunt, ait tonare pulsa, & hic magis proprie quam Homerus, ille enim spirare ait & moueri: Hic vero armis Æneæ cœlestem sonitum dedit, vnde veniebant. *Agnouit sonitum.* Hoc est quid sonitus significaret. *Diuæ promissa parentis.* κ) τὸ σωτηρίφρον intelligamus Venerem ei promisisse. A

43 *Tum memorat: Ne vero hospes, ne quære profecto*
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo:
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi Turne dabis! quam multa sub vndas
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volues
Tybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant. B

Hospes. Et qui suscipit, & qui suscipitur, hospes vocatur, vt hoc loco Euander. Item supra, Hospitis Æneæ sedem. *Ne quære profecto.* Hic profecto vetuste pro expletiua coniunctione positum. Ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantum. *Portenta.* Modo bona omina *Ego poscor Olympo.* Aut de Olympo poscor, id est hæc signa mei caussa fiunt, aut certe in Olympum poscor. Alij Olympo poscor, alij Olympo sequentibus iungunt. *Diua creatrix.* Rerum omnium generaliter. *Heu.* Adeo de victoria fretus est, vt etiam hostium misereatur, & hinc nascitur ille sensus. Non hæc ô Pallas dederas promissa parenti. Item Æneas, Hi nostri reditus, expectatique triumphi, Hæc mea magna fides. *Poscant acies.* Quasi eant nunc, & flagitent bellum. *Fœdera rumpant.* Quæ se facturum Latinus promiserat, non enim erant facta: aut certe fœdera, quod in septimo legati cum muneribus missi. C D

44 *Hæc vbi dicta dedit, solio se tollit ab alto:*
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat: hesternumque larem paruosque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad naueis graditur, socioque reuisit:
Quorum de numero qui se in bella sequuntur,
Præstantes vt tute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exortem Æneæ, quem fulua leonis
Pellis obit totum, præfulgens vnguibus aureis. E F

Herculeis sopitas ignibus aras. Hypallage est, id est suscitabat aras Herculeas in quibus erant ignes sopiti. *Hesternum* autem *larem*, cui pridie sacrificauerat, & est iteratio. nam male quidam *externum* legunt, id est extraneum. *Mactat lectas.* De more lectas, an de more mactat? *Euandrus.* Pro Euander, sed vitauit ἰωτακισμὸν sequentis verbi. *Post hinc ad naueis gradit.* Vnum vacat aut *post*, aut *hinc*: vt, Post hic digredien. iubeo frondentia capris Arbuta: tale est & illud, Primus ioi ante omnes. *Qui se in bella sequantur.* In expeditionem & bellicam præparationem. nam vt supra dictum est, bellum est tempus omne quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium: vel quo pugnatur. Prælium autem dicitur conflictus ipse bellorum. Vnde modo bene dixit, Qui se in bella sequantur, non ad prælium, nam ad auxilia petenda.

vadit

A vadit, non ad pugnam. Quanquã etiam si sic diceret, qui se in prælium sequantur: non valde abs re esse videbatur. Hi enim equites cum à Tarchonte accepissẽt Æneas auxilium, cum aliis Hetruscis equitibus per terram missi, obuios statim habuere bellantes: & quasi iam hinc recta pergere videntur in prælium. Vnde etiam à Cymodocea nauiganti Æneæ dicitur, Iam loca iussa tenet forti permixtus Hetrusco Arcas eques. *Segnis.* Sine remigio, id est cessans, nihil administrans. Et respexit ad descendentes, de quibus ait, Remigio noctemque diemque fatigant. licet fuerit lenissimus fluuius. Epitheton ergo ad tempus, non enim ignauos dixit: aut segnis certe quia meliores elegerat. *Defluit.* Defertur. *Rerum.* Quas gesserat. *Patris.* Vbi esset. *Exsortem Aeneæ.* Per id quod non est factum, quod factum est indicatur. per exortem autem, optimum & præcipuum significat. Exsortem autem aut exlegem: & multi hoc loco reprehendunt Virgilium, qui cum Aeneam vbique Pontificem ostendat, & Pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut in septimo à Latino ei currum missum dicit, cur equo eum ipsum* faciat, dicens ducunt exor-
B tem Aeneæ, quem fulua leonis Pellis obit totum præfulgens vnguibus aureis. Et, Iamque adeo exierat portis equitatus apertis Aeneas inter primos: cuius rei hæc redditur ratio: Aeneam non tantum Pontificij iuris, sed omnium sacrorum & peritum & primum fuisse: Virgilium autẽ inuenta occasione ritum Romanarum ceremoniarum exponere: more etenim veteri sacrorum, neque Martialis neque Quirinalis Flamen omnibus ceremoniis tenebatur, quibus Flamen Dialis, neque diurnis sacrificiis destinabantur, & abesse eis à finibus Italiæ licebat, neque semper prætextam, neque apicem, nisi tempore sacrificij gestare soliti erant: Ergo si ire eis in prouinciam licebat, & equo sine religione vehi licuit, quod hic ostendit velut in prouinciam misso Aeneæ, equum datum, nam Euander hoc ait, Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis Iungere castra paro, deinde infra de potestate obtinendæ prouinciæ subtexuit, Ipse oratores ad me
C regnique coronam Cum sceptro misit. Tum excusatione interposita hortatur Aeneam, vt Etruscis regem, & ducem desiderantibus præsit, ait enim, Tu, cuius & annis, & generi fatum indulget. Incedere ergo & equo merito vti potuit, si ei ire in prouinciam fas erat. Sciendum tamen poëtam contentum esse diuersum Ius Pontificale, dum aliud narrat, attingere. *Pelle obit totum.* Pellis ostenditur magnitudo in eo, quod dicit totum obit, id est circundat. *Vnguibus aureis.* Aut quia vngues ipsi cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia solent deaurari. Statius, *Auro mansuerat vngues.*

45 *Fama volat, paruam subito vulgata per vrbem,*
D *Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.*
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lachrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
Strauit scutorumque incendi victor aceruos:
E *Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi:*
Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma mouenda,
Ter lethosternendus erat: cui tum tamen omneis
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam
Nate tuo: neque finitimo Mezentius vnquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæua dedisset
F *Funera, tam multis viduasset ciuibus vrbem.*

Subito vulgata. Cur subito? ipse dicit: quasi per paruam vrbem. *Ocyus.* Positiuus antiquus est, id est celeriter. nec enim potest esse comparatiuus vbi nulla est comparatio; tractum ex Græco ὠκύτατος. *Vota metu duplicant matres.* Bene *metu duplicant*, nam inest semper in matribus votum. *Propiusque periclo It timor.* Periclo, id est ad periculum vicinus: aut certe It timor propius periclo, propius pro propior: nam matres quod timent, hoc putant liberis posse contingere. Aut certe æquatur periculo timor, & per datiuum extulit, vt Propius stabulis armenta te-

nerent, aut poëtice dixit timorem periculo comitem *Iam apparet*. Adhuc illis pergentibus iam prælium cogitabatur à matribus. Ergo vt solet imaginem τῶν φευγόντων, vt est, Et plurima mortis A imago: hanc Sallustius Speciem dicit, sicut ipse dicit ipeciem captæ vrbis efficere discedentes. *Pater Euandrus*. Cum dicit Pater, ostendit cuius. *Dextram complexus eunti*s. Filij scilicet, quia dixerat pater, *Hæret inexpletam*. Multi hic distinguunt. vt sit, Inexpletus hæsit, & talia locutus est lachrymans. Alij legunt inexpletus lachrymis. Honestius tamen est inexplerum lachrymans, vt sit nomen pro aduerbio, id est inexplebiliter. *O mihi præteritos referat si Iuppiter annos*. E ô & si optantis sunt: id est vtinam quæ nunc iunguntur. nam singula antè ponebantur. Vt, Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus. Ergo votum vocat quantum ad antiquitatem, & notandum votum de præterito fieri. *Qualis eram, cum primam aciem*. Aut vt sim talis, qualis tunc eram quando ista perfeci. Aut certè laudantis est, Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Straui, B Et bonum principium parentis qui filium ad bella mittens cohortetur, ab ætate enim iuuenum cœpit, cui facile esse debet hostem profligare, simul & filiũ paternis exemplis admonuit vt & pater Æneas & auunculus excitat Hector. *Præneste sub ipsa*. In septimo neutro genere dixit. Quique alium Præneste viri. *Scutorumque incendi victor acervos*. Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus, victis Sabinis in honorem Vulcani eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri. *Cui tres animas*. Per transitum ostendit illam Platonis & Aristotelis contentionem, qui dubitant vtrum quatuor, an tres animæ sunt in homine. φυτικὴ αἰσθητικὴ, νοητικὴ remota κινητικῇ. Hoc autem loco per tres animas magnum & perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas per tria habuit corpora. Attendendum sane hoc sibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule. Nam vt ille Geryonem extinxit, ita hic Etilum occidit. inde est C quod paulo post ait, Neque finitimo Mezentius vnquam Huic capiti insultans. Herculis enim mos fuit, vt etiam non rogatus laborantibus subueniret. Tunc enim sicut Varro dicit. *Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur*. Licet eos primo XLIII. enumerauerit. Hinc est quod legimus Herculem Tirynthium, Argiuum, Thebanũ, Lybium. *Feronia mater*. Nympha Campaniæ. quam etiam supra diximus, hæc etiam libertorum dea est, in cuius templo raso capite pileũ accipiebant. Cuius rei etiam Plaurus in Amphytrione facit mentionem. *Quod vtinam ille faxit Iuppiter, vt raso capite portem pileum*. In huius templo Tarracinæ sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *Benemeriti serui sedeant, surgent liberi*. Quam Varro libertatem deam dicit Feroniam quasi fidoniam. *Horrendum dictu*. Dictum est per Poetam his quibus fides difficiliorem interponit adfectum, vt alibi. Horreico referens, & Horrendum dictu latices nigrescere D sacros, & hoc facit, vt probabilitas credendi nascatur. *Terna arma mouenda*. Figura poetica, nam trina debuit dicere. Arma enim numeri sunt tantum pluralis. mouenda autem vel contra ipsum, vel ab ipso. *Finitimo*. Aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est vicino. *Huic capiti insultans*. Ad curam enim viri fortis, & viri boni pertinet ne quid iniuriosè fiat alicui homini: Ergo & hinc contumeliam ducit, quod finitimos à tyranni iniuria non defenderit. *Viduasset ciuibus vrbem*. Scilicet viris fortibus peremptis & propriè *viduasset* dixit, quia vrbs generis est fœminini. Horatius abusiuè & satis incongruè in genere masculino posuit dicens. *Viduus pharetra risit Apollo*.

46 *At vos, ô superi, & diuûm tu maxime rector*
Iuppiter, Arcadij quaso miserescite regis: E
Et patrias audite preces: si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant:
Si visurus eum viuo, & venturus in vnum,
Vitam oro, patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum Fortuna minaris,
Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te chare puer, mea sera & sola voluptas F
Complexu teneo: grauior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor dicto resupremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.

At vos ô superi. Iam hinc quasi pater loquitur. diuisa enim est hæc adlocutio, & vltima pars eius habet adfectum parentis, quod & ipse ostendit dicens, *Et patrias audite preces*. Prima vero viri fortis est: vt, Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Straui. *Patrias audite preces*.

Poterat

A Poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur. *Durare laborem.* Ipsius scilicet senectutis. Terentius, *Senectus ipsa morbus est.* Durare autem est sustinere. Horatius, *Ac sine funibus vix durare carinæ Possunt imperiosius æquor. Infandum casum.* Parentis est nolle memorare quod formidat. *Crudelem vitam.* Quæ filio est superstes. *Sola & sera.* Quia & vnus erat, & serius susceptus, id est a iuniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filio voluptas est. *Supremo.* Hoc ex persona Poetæ, quia periturus erat Pallas.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Æneas inter primos, & fidus Achates,
Inde alii Troiæ proceres: ipse agmine Pallas
B *In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis:*
Qualis, vbi Oceani perfusus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resoluit.
Stant pauidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulueream nubem, & fulgentis ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
C *Armati tendunt: it clamor, & agmine facto*
Quadrupedante putrem sonitu quatit vngula campum.

Iamque adeo exierat. Adeo ad ornatum pertinet tantum. *Inde.* Hic deinde significat, & est polysemus sermo. *Ipse agmine Pallas In medio.* Hic enim mos fuit vt tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est medium locum in exercitu tenere, vt ipse alibi. Medio dux agmine Turnus. *Conspectus.* Conspicuus, conspicabilis. Nam pro nomine participium posuit: Sic est, Et versis Arcades armis. *Qualis Oceani.* Homericum est. *Ante alios astrorum diligit ignes.* Venus in cœlo habet vnam propriam stellam quæ oriens Luciferum, occidens vesperum facit. Inde Statius, *Et alterno deprenditur Venus in ortu.* Habet etiam duas alias, vnam in signo Tauri, & vnam in Septentrione. Vnde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit, Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes. *Sacrum.* Venerabile. *Tenebras* autem resoluit propter iubar, quod sola possidens aliquod adfert lumen. *Oculisque sequuntur.* Mira breuitate hoc explicuit, id est quam longissime prospiciunt. *Pulueream nubem* ὑστερογενῶς *positum.* *Qua proxima meta viarum.* Qua proximus circuitus est. *Agmine facto.* Agmen est proprie exercitus ambulans, quicquid fuerit aliud, abusiue dicitur.

48 *Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,*
Religione patrum late sacer: vndique colles
E *Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingunt.*
Syluano foma est veteres sæcrasse Pelasgos
Aruorum pecorisque deo, lucumque, diemque:
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, & latis tendebat in aruis.
Huc pater Æneas, & bello lecta iuuentus
F *Succedunt, fessique & equos & corpora curant.*

Prope Cæritis amnem. Agylla ciuitas est Tusciæ à conditore Agella appellata, cui ex inscientia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quæ diceretur ciuitas, illi vtpote Græci quid audirent ignorantes, & optimũ ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε: quam salutationem, Romani nomen ciuitatis esse putauerunt, & detracta aspiratione eam Cære nominauerunt, at dixit Yginus de vibibus Italicis. *Amnem* autẽ aut tacuit nomen, aut vt quidam volunt Minio dicitur: quia alibi dixit, Qui Cerete

domo, qui sunt Minionis in aruis. Alii certe montem putabant, ob hoc oppidum dictum. * *Late sacer.* Hoc est non solum colebatur à ciuibus, sed etiam ab accolis. *Vndique.* Deest quem, vel eum *Nigra* Vmbrosa: more suo. *Veteres sacrasse Pelasgos.* De his varia est opinio. Nam alii eos ab Athenien sibus, alij à Laconibus, alij à Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multæ in Thessalia Pelasgorum constat esse ciuitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filiocorus air, ideo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tempore aduenire visi sunt vt aues. Yginus dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt, hoc etiam Varro commemorat. *Aruorum pecorisque deo.* Publica ceremoniarum opinio hoc habet, Pecorum & agrorum deum esse Syluanum. Prudentiores tamen dicunt eum esse ὑλικὸν θεὸν, hoc est deum τῆς ὕλης. Hyle autem est sex omnium elementorum, id est ignis sordidior & aër, item aquæ & terræ sordidiora, vnde cuncta procreantur: quam ὕλην, Latini materiam appellauerunt: nec incongrue cum materiæ syluarum sint. Ergo quod Græci à toto, hoc Latini à parte dixerunt. *Lucumque, diemque.* Hoc à Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam solenne quam dies cõsecrationis. Hinc est illud, Nostrosq; huius meminisse minores. Ecce & hic luco & numen, & consecrationem dedit. *Tarcho & Tyrrheni.* Tarcho, sic legitur, & est Latinus nominatiuus de Græco veniens ab eo quod est Tarchon: perdita litera *n*, & ω in o mutata, vt Apollo Τάρχων, aliter versus non stat. *Tuta tenebant Castra locis.* Hoc est industria & natura munitissima. Sed nouimus castra per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit, Latis tendebat in aruis? Ne sit ergo contrarium, intelligamus quod hodieque videmus & legimus, hanc collium fuisse naturam, vt planicies esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quanquam multi velint, Celsoque omnis de colle videri. Iam poterat legio: ad Æneam referre, vt intelligamus venientes in collibus fuisse Troianos: Castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus accipere, quemadmodum procedit, Tuta tenebant Castra locis? nam *tuta* id est per naturam locorum. *De colle videri.* Incertum vtrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt. *Tendebat in aruis.* Vt, Hic sæuus tendebat Achilles. Hoc est tentoria habet. *Et bello lecta.* Quia ait supra, Qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit. Aut *lecta* proprie, quia delectus militum est. *Fessique & equos & corpora curant.* Ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in decimo. nanque si vellet dicere venisse Æneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, & peribat illud quod ait supra, Toto nanque fremunt condensæ littore puppes: cum & Hetruscorum festinationi dicentis breuitas congruat. Verum hoc quod in isto loco prætermisit, reddidit in decimo, dicens. Nanque vt ab Euandro castris ingressus Hetruscis, Regem adit, & regi memorat nomenque, genusque.

49 *At Venus atherios inter dea candida nimbos*
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit vltro:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis nate superbos,
Aut acrem dubites in prælio poscere Turnum.
Dixit & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.

Ætherios nimbos. Per aërem numinum, scilicet purgatiorem, qui circà deos est. ἄλλ' ὑπὲρ αἰθέρος ἴκεν, ἵν' ἄστρων ἕδος ἐστὶ θεοῖς. *Reducta.* Secreta. *Egelido secretum flumine vidit.* Egelido, id est nimium gelido: & est vna pars orationis, vt IIII. Georg. Eduramque pirum: id est valde duram, & sic dixit Secretum flumine egelido, hoc est præsidio fluminis: vt dicimus, secretus est monte vel syluis. Latenter autem ostendit Æneam non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse. *Obtulit vltro.* Id est deam confessa vt in secundo dixit, est autem ὑστεροπρότερον & ordo est, Obtulit se, & locuta est. *Promissa* κατὰ τὸ σιωπώμενον: vt supra, Hoc signum cecinit missuram diua creatrix. *Laurentis superbos.* Vt Quos illi bello profugos egere superbo. *Acrem Turnum.* Fortem, & proprie apud nos acer est qui apud Græcos ἀπὸ dicitur. nam fortem & vehementem ἀκρὸν, & asperum, & amarum potest significare. *Poscere.* Prouocare. Cicero, *Poscunt maioribus poculis*, id est prouocant.

50 *Ille dea donis, & tanto lætus honore,*

Expleri

A *Expleri nequit, atque oculos per singula voluit:*
Miraturque, interque manus & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cærula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum leueis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque & clypei non enarrabile textum.

B *Deæ donis.* Propter arma. *Tanto lætus honore.* Quod manifeste viderat matrem, & plenam numinis sui. *Interque manus & brachia versat.* Iungendum est, vt intelligas Æneam manibus minora, brachiis maiora arma considerasse, vt puta loricam vel scutum: hęc enim sunt arma maiora, minora vero, galeam, gladium, ocreas. *Versat.* considerat. Vt, huc illuc vinclorum immenta volumina versat. *Fatiferumque ensem.* Fatum sępe pro morte positum legitur, fatiferum ergo lethiferũ. *Rigentem, Sanguineam, ingentem* Distinguendum propter plura epitheta. Sanguineam autem velut cruentam terribilem. *Solis inardescit radiis.* Item Physica ratione describit quæ fit cũ aquosam nubem ardor solis inradiat. Nec est incongrua hæc cõparatio, cum lorica de diuersis metallis fieri plerunque consueuerat. *Leueis ocreas.* Id est nitida tibialia. *Recocto.* Sæpe purgato, quia quanto plus coquitur, melius fit; Ergo ad qualitatem & ad commendationem refertur. *Non enarrabile.*

C Bene non enarrabile, cum enim in clypeo omnem historiam Romanam vellet esse descriptam, dicendo Illic omne genus futuræ Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella: carptim tamẽ pauca commemorat sicut in primo ait. Videt Iliacas ex ordine pugnas. nec tamẽ vniuersa describit. Sane interest inter hunc & Homeri Clypeum: Illic enim singula dum fiunt narrãtur hic vero perfecto opere noscuntur; nam & hic arma prius accipit Æneas quam spectaret, ibi postquam omnia narrata sunt, sic à Thetide deferuntur ad Achillem; Opportune ergo Virgilius, quia non auditur simul & narrationis celeritas potuisse connecti* & opus tam velociter expediri, vt ad verbum posset occurrere.

51 *Illic res Italas, Romanorumque triumphos,*
D *Haud vatum ignarus venturique inscius ævi*
Fecerat ignipotens illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

E *Haud vatum ignarus.* Liptotes figura, id est futurorum nõ inscius. Et quibusdam videtur hunc versum omitti potuisse. *Venturique inscius ævi.* Non ævi, sed quæ in ævo erant futura. *Stirpis ab Ascanio.* Vsque ad Augustum Cæsarem. *Pugnataque in ordine bella.* Et hic subaudiri potest de Ascanio. Et bella bonorum quæ Romanorum in clypeo dicit* *Mauortis in antro.* Potest accipi & fecerat lupam Mauortis, & Mauortis in antro. Fabius speluncam Martis dixit. Dicendo autem & ostendit multa alia esse depicta. Est autem elegans figura Fecerat procubuisse, tanc laus operis vt tale videretur. *Fœtam* vero quæ peperit & nutrire potuisset. *Procubuisse.* Id est prima parte se inclinasse, quod Græci κεφαλὴν νεύειν dicunt: vt inclinatione corporis vbera præberet infantibus. Nam si *procubuisse*, iacuisse accipias, contrarium est quod dicit, Ludere pendentes pueros. Quod si procubuisse vt.

F Cum fœtu concolor albo Procubuit, acciperemus, intelligere debemus pendentes, desiderio alimoniæ sustentios vel intentos, vt Pendetque iterum narrantis ab ore. Alij *Pendentes* cessantes, vt Pendent opera interrupta, minæque Murorum ingentes. Sciendum tamen voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupæ cernimus statuis. *Geminos huic.* Modo re vera geminos: talias similes. Sane totus hic locus Ennianus est. *Ludere* Moueri, Terentius, *Congrum istum paulisper in aqua sinito ludere.* id est moueri. *Lambere matrem* Quasi matrem, cuius affectum pueris exhibebat. Sane veteres etiam nutrices matres vocabant, vt ait Plautus in Menechmis, *Et mater non posit dignoscere quæ mammãdabat. Tereti cervice.* Rotunda cũ longitudine,

Vt, Incumbens tereti Damon sic cœpit oliuæ. *Mulcere alternos.* Non quod in pictura erat dicit: sed id quod intelligimus factum fuisse. Vt, Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros. *Et corpora fingere lingua.* Id est tergere. Cicero in Sestiana, *Spongiis sanguen effingebatur,* id est tergebatur: Fingere tamen & formare aliquid, & ad integram faciem arte perducere significat, inde fictores dicuntur qui imagines vel signa ex ære vel cera faciunt. A

52 *Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas*
Consessu caueæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post iidem inter se posito certamine reges B
Armati, Iouis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & casa iungebant fœdera porca.
Haud procul inde, cita Metium in diuersa quadriga
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per syluam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

Nec procul hinc Romam. Congrue iuxta proprios conditores. *Raptas sine more Sabinas.* Raptæ pectaculo sine vllo exemplo. Aut sine vllo bono more, vel raptas stupratas, id est per vim: C
Historia autem talis est. Romulus cum turbam ciuium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset eum exinde non liceret auferri, hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, à vicinis ciuitatibus matrimonia postulauit, sed ab eis contemptus, celetes se Neptuno Equestri deo, qui & Consus dicitur, editurum proposuit, ad quos celetes cum de vicinis ciuitatibus maxima multitudo cum omnibus fœminis conuenisset, Romulus eas signo dato rapi de spectaculo fecit, ob quam rem à Sabinis bellum ei indictum est, in quo cum iam capto à Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur, & eius milites fugerét, Ioui Statori templum se facturum esse promisit, si eius steterisset exercitus. Quo voto restituta pugna cum anceps esset, interuenientibus mulieribus Sabinorum quæ iam Romanis nuptæ erant, pugna sedata est, & icto fœdere Tatius Rex Sabinorum in partem vrbis acceptus est, vnde D
Romani à Curibus Quirites appellati sunt. *Consessu caueæ.* Cauea est vbi populus exspectat. Vallis autem ipsa vbi Circenses editi sunt, ideo murcia dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt, alij quod fanum Veneris verticordiæ ibi fuerit, circa quod nemus Murtetis fuisset inde mutata litera Murciam appellatam: alij murcidam à murcido, quod est murcidum dictam volunt. Pars à dea Murcia dicit, quæ cum ibi baci canali essent furorem Sicri ipsius marci dum facerent. **Magnis Circensibus actis.* Magnis quantum ad paupertatem priscam pertinet. Nam legimus propter equorum inopiam diuersis eos tunc vsos animalibus. Raptæ autem Sabinæ Consualibus, hoc est mense Martio. Consus autem est deus consiliorum: qui ideo templum sub Circo habet, vt ostendatur tectum debere esse consilium. inde est quod Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet & velata. Ideo autem dicato Consi simulachro rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de rapto consilium. Ille Consus & eques Neptunus dicitur: vnde etiam in eius honorem Circenses celebrantur. Errant ergo qui dicunt magnis Circensibus, aut Megalesiacis, aut Romanis quos constat fieri ante calendas Ianuarias. *Actis* autem, cum agerentur: quia non erat præsens à passiuo participium. vt, Et qui vectus Abas. *Circensibus.* Circenses dicti vel à circuitu, vel quod vbi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur quos circumibant. dicti Circenses sine adiectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos Circenses. *Romulidis.* Hic datiuus pluralis venit ab eo quod est hic Romulida. *Curibusque seueris.* Mire & merito dixit seueris. Cum enim filias perdiderint Cetinenses, Antennates, Crustuminij, & Sabini cæteris quiescentibus Sabini soli bella sumpserunt: ficut dictum est, interuenientibus postea triginta fœminis iam enixis de illis quæ raptæ erant, pax facta est: ex quarum nominibus Curiæ appellatæ sunt in communé etiam mulierum honorem Calendæ eis dictæ sunt Martiæ. Horatius, *Martiis cælebs quid agam calendis;* Iuuenalis, *Munera fœmineis tractat secreta calendis.* Nec enim aliter congruit Martias calendas esse fœminarum, nisi quia (vt diximus) à fœminis bella sedata sunt. Sane sciendum omnes virgines raptas excepta Herfilia, quam sublatam à marito, sibi Romulus fecit vxorem. Aut *seueris* disciplina, aut rem hoc verbo reconditam dixit, quia Sabini à Lacedæmoniis originem ducunt, vt Yginus ait de Origine Vrbium Italicarum, à Sabo qui de Perside Lacedæmonios transiens ad Italiam venit, E F

& expulsis

A & expulsis Siculis tenuit loca quæ Sabini habent. Nam & partem Persarum nomine Caspiros appellare cœpisse, qui post corrupte Casperuli dicti sunt. Cato autem & Gellius à Sabo Lacedæmonio trahere eos originem referunt: Porro Lacedæmonios durissimos fuisse omnis lectio docet: Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum idem Cato dicit, merito ergo seueris, qui & à duris parentibus orti sunt, & quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt. *Posito certamine.* Finito: vt, Ante diem clauso componet vesper Olympo. *Iouis ante aram.* Ante templum Iouis statoris, quod fecerat Romulus postquam orans elatis armis meruit ne suus exercitus fugaretur. *Iungebat fœdera porca.* Fœdera, vt diximus, dicta sunt à porca fœde & crudeliter occisa. Nam cum ante gladius configeretur, à Fecialibus inuentum vt silice feriretur, ea causa quod antiquum Iouis signum lapidis siliceni putauerunt esse. Cicero fœdera à fide putat dicta, sed huius porcæ mors optabatur ei qui à pace resiliisset, falso autem ait *porca.* Nam ad
B hoc genus sacrificij porcus adhibebatur, ergo aut vitiauit genus pro genere, vt, Timidi venient ad pocula damæ: cum has damas dicamus. Ité supra lupam, cum artis sit hic & hæc lupus. Aut certe illud ostendit quia in omnibus sacris fœminei generis plus valent victimæ. Denique si per marem litare non possent, succidanea dabatur fœminea. Si autem per fœminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Quidam porcam Euphoniæ gratia dictam volunt, huius autem facti in sacra via signa stant: Romulus à parte palatij, Tatius venientibus à rostris. *Citæ Metium in diuersa quadrigæ.* Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens, *Citæ diuisæ*: vt est in iure *Ercto, non cito*: id est patrimonio vel hæreditate non diuisa. Nam Citus cum diuisus significat, ci longa est. Ergo Citæ, veloces intelligimus. Quod autem dicit Virgilius Metium: Metius
C Suffetius dictus est, quod nomen mutilauit caussa metri. Nouimus autem nominum vel mutationem vel mutilationem concessam poëtis: sic pro Polluce, Castorem: pro Citheride, Lycoridem posuit: vt, Sed quæ legat ipsa Lycoris. Hic autem Metius Suffetius cum apud Albanos summam rerum teneret, à Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, iure societatis venit quidem, sed in ipso prælio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius ait voce maxima militibus suis: ita vt etiam hostis audiret, Ne trepidetis, meo auxilio factum est, vt factiose Metius Suffetius ad hostes transiret. Quo consilio & suis pene amissis iam reddidit vires: & effecit ne hostes crederent Metio, quem post victoriam captum Tullus Hostilius religauit ad duas quadrigas, ita vt ab vnis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatis velociter, eũ crudeli morte discerpsit. Videns itaque poëta Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam
D criminis retorquet in auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Metium. *At tu dicta Albane mihi.* Ideo etiam *mendacem* infert, vt tacitæ quæstioni, & inuidiæ crudelitatis occurrat. Sane constat post victoriam de Albanis Romanorum, quam per condicionem Horatiorum & Curiatiorum adepti sunt, hoc factum esse quod hoc loco poëta narrauit, nam quemadmodum* dum & ius vel auxilium facile misi iussus venisse vl post cognitam fraudem atcirem tam facile potuisset, nisi tanquam subiectus congratulatum victoriam ad Tullum Hostilium venisset.

55 *Necnon Tarquinium eiectum Porsenna iubebat*
Accipere, ingentique vrbem obsidione premebat,
E *Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.*
Illum indignanti similem, similemque minanti
Aspiceres: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innare Cloelia ruptis.
In flamma custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Necnon Tarquinium eiectum Porsenna iubebat. Tarquinius superbus habuit perditos filios,
F inter quos Aruntem: qui dum in castris esset patre suo Ardeam obsidente: & ortus esset inter eũ & Collatinum maritum Lucretiæ, de vxoribus sermo, eo vsque processit contentio, vt ad probãdos earum mores, arreptis equis statim domus suas simul proficiscerẽtur. Ingressi itaque ciuitatem Collatinam, vbi Lucretiæ domus, inuenerunt eam lanificio operam dantem, & tristem propter mariti absentiam. Inde ad Arũtis domum profecti cum vxorem eius inuenissent cantilenis & saltationibus indulgentem, reuersi ad castra sunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiæ castitate cogitaret, mariti eius nomine epistolam finxit, & dedit Lucretiæ: in qua hoc continebatur, vt Aruns susciperetur hospitio. Quo facto, per noctem stricto gladio

eius ingressus cubiculum cum Æthiope, hæc arte egit vt secum coiret, dicens, Nisi mecum concubueris, Æthiopem tecum interimo, tanquam in adulterio deprehenderim. Timens itaque Lucretia ne tantam castitatis amore deperderet (quippe quam sine purgatione futuram esse cernebat) inulta turpibus imperiis paruit. Et altera die cõuocatis propinquis marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto auunculo, qui tribunus celerum fuerat, rem indicãs, petiit ne violatus pudor sine vltu eius esset interitus: & electo gladio se interemit, quem Brutus de eius corpore extractum tenens processit ad populum: & multa conquestus de Tarquinij superbia & filiorum eius turpitudine, egit ne in vrbem reciperẽtur, auctoritate quia plurimum poterat. nam vt diximus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cum non susciperetur Tarquinius, contulit se ad Porsennam regem Tusciæ: qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Ianiculo, & illic castris positis, Romam vehementer obsedit. Et cum per sublicium pontem, hoc est ligneum qui modo lapideus dicitur, transire conaretur, solus Cocles hostilem impetum sustinuit, donec à tergo, ôs solueretur à sociis, quo soluto se cum armis præcipitauit in Tyberim, & licet læuus esset in coxa, tamen eius fluenta superauit. Vnde est illud ab eo dictum cum ei in comitiis coxæ vitium obiiceretur, *Per singulos gradus admoneor triumphi mei.* In tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat, vt etiam obsides daret: ex quibus Cœlia inuenta occasione transnatauit Tyberim, & Romam reuersa est. Redditaq; rursus est, pacis lege eã Porsenna repetente: qui admiratus virtutem puellæ dedit ei optionem, vt cum quibus vellet rediret. Illa elegit virgines quæ iniuriæ poterant esse obnoxiæ: vnde Porsenna hoc quoque miratus concessit: & rogauit per literas populum Romanum, vt ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus. *Eiectum* autem quare? aut quia facile poterat suscipi & occidi. Sed ideo non susceptus, quia occidi non poterat religione impediente. rex enim etiam sacrorum fuerat. Vnde etiam alij postea consules facti sunt, alij reges sacrorum. Sane *Porsenna.* Vnum n addit metri causa: vnde & penultimæ datus accentus est. Nam Porsena dictus est, Martialis, *Hanc sp. Elare manum Porsena non potuit. Aeneadæ* Satis longe petitum epitheton. Et potest hoc loco historia de Mutio accipi *Illum.* Coclitem scilicet. Et modo Cocles in hoc loco de quo dicit, proprium est nomen. In aliis appellatiuum. nam luscos, coclites dixerunt antiqui. Vnde & Cyclopas, coclitas legimus dictos, quod vnum oculum habuisse perhibentur. Quasi κεχγυλωμένας à rotunditate. *Vinclo innatet Cloelia ruptis* Aut quia obsides non ligantur: sed vincla pro custodibus accipimus; aut certe pro fœderibus; Aut certe ruptis vinclis pontis, id est ponte resoluto. *In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis* In summa clypei parte, nam postea ait in medio classes æratas. Et bona ratione vtitur in pictura, apta vnicuique rei loca distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit esse factum Capitolium, quia hoc arcem vrbis esse manifestum est. Hæc historia autẽ talis est, Brenno duce Senones Galli venerunt ad Vrbem: circa Alliam fluuium occurrentẽ sibi omnem deleuerunt exercitum populi Romani. Atque die cum vellent ingredi ciuitatem, primo cunctati sunt insidias timẽtes, quia & patentes portas & nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt octo integris mensibus: adeo vt quæ incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio: ad quod cum vtensilibus reliqui confugerant ciues, qui tamen à Gallis obsidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos alij per dumeta & saxa aspera, alij per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius custos Capitolij Gallos detrusit ex arce, clangore anseris excitatus, quem priuatus quidam dono Iunoni dederat. Nanque secundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis sentire dicitur. Qua causa postea eo die quo hoc factũ est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci suffigebantur; anseres auro & purpura exornati in lecticis gestabantur. Sane hic Manlius post defensum Capitolium pro præmio singulis libris farris ob virtutem à populo donatus est. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione vt coriis madefactis & postea frictis vescerentur, cuius rei argumentum est quod hodieque ara in Capitolio est Iouis Soteris, in qua liberati obsidione, coria & sola vetera concremauerunt: hic tamen Manlius postmodum adductus in suspicionem regni adpetiti, vel inimicorum oppressus factione à populo damnatus est. *Pro templo.* Pro defẽsione templi, hoc est in templo, nam ante templum, non procedit: cum obsessus intra templum esset. Sic in nono. Ipsi intus dextra ac læua pro turribus astant. Terentius *Nam nisi hæc ita essent pro illo haud stares Phædria. Tenebat.* Defendebat, & est militare verbum. & etiam Sallustius dicit. Vnde e contrario victos, loco motos dicimus. Cicero, *Loco ille motus est. Horrebat regia culmo.* Curiam Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis. Ideo autem Calabra, quod cum incertæ essent Calendæ aut Idus, à Romulo constitutum est, vt ibi patres vel populus calarentur id est vocarentur: & scirent qua die Calendæ essent, vel etiam Idus. A Rege Sacrificulo idem fiebat: vt quoniam adhuc fasti non erant, ludorum & sacrificiorum prænoscerent dies.

54 *Atque hic auratis volitans argenteus anser*

Porticibus

A *Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:*
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.

Atque hic. Hic in Capitolio scilicet satis prudenter argenteum anserem dixit. nam quasi &
B epitheton est coloris, & significauit rem veram. Nam in Capitolio in honorem illius anseris,
qui Gallorum nuntiauerat aduentum, positus fuerat anser argenteus. *Auratis Porticibus.* Hoc ad
tempus retulit florentis Romanæ reipublicæ. Nam illo loco vbi dixit, Horrebat regia culmo:
ideo addidit Romuleo, vt incipientis & pauperis adhuc imperii tempora designaret. *Gallos.*
Senones, qui Senones dicti sunt quod Liberum patrem hospitio recepissent. *Canebat.* Quasi
præcanebat. Nam canere, & dicere, & diuinare significat. *Arcemque tenebant.* Deest *pene.* Nam
prope tenuerunt. *Defensi tenebris & dono noctis opacæ.* Multi iterationem volunt. Alij dicunt *tene-*
bris, propter cuniculos. *Dono noctis.* Somno Manlii. Nam somnus noctis est donum. *Cæsaries.* Co-
ma ideo quod cædi potest. *Aurea vestis.* Hoc est barba. Vnde contra inuestes dicimus inberbes:
vnde est, Tunc mihi prima genas vestibat flore iuuentus. *Virgatis lucent sagulis.* Quæ habebant
C in virgarum modum deductas vias. Et bene adlusit ad Gallicam linguam, per quam virgæ pur-
C purea dicitur. Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis. *Gæsa.* Hastas viriles. Nam etiam viros
fortes Galli gæsos vocant. *Scutis longis.* Per hoc, corporum ostenditur magnitudo, vt su-
pra, Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis. Per quod equorum magnitudinem
expressit.

55 *Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,*
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
D *Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:*
D *Et scelerum pœnas, & te Catilina minaci*
Pendentem que scopulo, furiarumque ora frementem:
Secretosque pios, his dantem iura Catonem.

Hic. In eodem scuto. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. *Salios.* Qui sunt
in tutela Iouis, Martis, Quirini. Dicti Salij ideo quod circa aras saliunt & tripudiant. Alij à Sa-
lio Æneæ comite dictos volunt. *Nudosque Lupercos.* Cum in honorem Panos Lupercaliorum so-
lemne celebraretur, pecora Romanorum subito à latronibus rapta sunt, Illi proiectis vestibus
insecuti sunt, his latronibus oppressis & receptis animalibus propter rem à nudis propere be-
E ne gestam, consuetudo permansit vt nudi Lupercalia celebrarent. *Lanigerosque apices.* Flamines
in capite pileum habebant, in quo erat breuis virga desuper habens lanæ aliquid. Quod cum
per æstus portare non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos
capitibus incedere nefas fuerat Vnde à filo quo vtebantur, flamines sunt dicti, quasi filamines.
Verum festis diebus filo deposito, pillea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad osten-
dendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur
ad ostendendum eorum columen. Alij dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum:
sed quia cum sacrificarent apud Laurolauinium, & eis exta frequenter aues de vicinis venien-
tes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo per-
mansit vt apud Laurolauinium ingentes haberent virgas, non breues vt in vrbe. *Lapsa ancilia*
F *cælo.* Regnante Numa Pompilio scutum breue & rotundum cœlo lapsum est. Et cum aruspices
respondissent illic fore orbis imperium vbi illud fuisset: diligentia Numæ, ne quandoque ab
hostibus posset auferri, adhibito Mamurio fabro multa similia facta sunt, & in templo Martis
locata. Quod autem dicit ancilia, plurali vtitur numero pro singulari. Nam vnum lapsum est.
Ancile autem dicitur, aut quasi vndique circunciium, aut quasi ἀμ ἰχειλον, i. vndique labrum
habens. *Extuderat.* Studiose fecerat. *Ducebant* Deducebant. Hæc enim fuerat consuetudo. *Pilen-*
tis matres in mollibus Pilenta sunt vehicula, sicut nunc basternas videmus. Erant autem tunc ve-
neti coloris, non vt nunc sunt russati, quibus nisi castæ matronæ vti non poterant, sicut nec

vittis, vnde addit Castæ. *Mollibus* autem pensilibus: vt molle feretrum, & oscilla mollia: contra, Plumas pensiles dicimus, & molles significamus: vt mollibus, molliter stratis: quidam pilenta læta occisia * sed vulgo dicta tradunt. *Hinc procul.* Bene à templis longe inferos facit. Et bene Tartareas sedes, vt nihil prætermissum videretur. *Scelerum pœnas.* Pro sceleratorum. Et bene ait scelerum pœnas, in crimina enim personæ incidunt, non ipsarum sunt proprie crimina. Vnde & sceleribus sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. *Et te Catilina minaci* Pendentem scopulo. Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur. *Secretosque pios.* Aut in secreto morantes, aut participialiter ab illis secretos. *His dantem iura Catonem.* Et, vt supra diximus, Censorium significat, non Vticensem qui contra Cæsarem bella suscepit. Quomodo enim piis iura redderet, qui in se impius fuit? Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Siquidem ille Minoen Rhadamantum, Aeacum de impiis iudicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare iura commemorat. A B

56 *Hæc inter tumidi late maris ibat imago*
Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano,
Et circum argento clari Delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes aratas, Actia bella
Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

C

Hæc inter. Bene inter inferos & superos mare factum dicit, quod vt supra diximus, nos ab Antipodis diuidit, qui inferi sunt nostri comparatione. *Imago aurea.* Non est contrarium quod & cæruleam, & auream, & argenteam maris esse dicit imaginem: quam scimus pro ventorum qualitate mutari, & colores varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. *Ibat* autem quidam pro erat accipiunt, vt, Ast ego quæ diuum incedo regina. Sane vbi propositum est poetæ Augusti gloriam prædicare itaque maiorem partem operis in hoc clypeo Augustum adsignat * *Cærula.* Id est maria. *Fluctu cano.* Omnis enim spuma alba est. *In orbem.* In circuitu, in medio vtrum clypeo an mari? *Æstumque secabant.* Naturalem rem ostendit. nam semper mare turbatur cum Delphini apparuerint. *Cernere erat.* Græca figura est. *Feruere Leucaten.* Feruere ab eo quod est feruo facit, nam ab eo quod est ferueo feruere facit vt productâ, sic effulgere. Alii dicunt antique per tertiam coniugationem correpta media syllaba positum, vt, Lauit ater corpora sanguis pro lauat, de eo in tertio Georgicorum in ipso loco plenius dictum est. *Leucaten* In promontorio Epiri est mons Leucata, quod quia saxa nuda in cacumine habuit, ex horum candore Leucates appellatus est. *Auroque effulgere fluctus.* Non quod hic ex auro fluctus esse dicat, quos supra canos dixit, sed mare & ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant. D

57 *Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar*
Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora nauali fulgent rostrata corona.

E

Hinc Augustus agens Italos. Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustũ & Antonium & Lepidum, placuit vt totum Orientem teneret Antonius: Augustus Gallias & Hispanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: & ad causſam maioris fidei Antonius sororem Augusti duxit vxorem. Profecti itaque sunt in prouincias suas. Sed Antonius in prima F ætate creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cũ Curione defendens, bellũ ciuile inter Cæsarem Pompeiumq; commouit. Quæstor fuit, idemque Augur, quo Consule in senatu Cæsar occisus est, hic, sicut dictũ est, cum diuisa Repub. ad orientem illet; in Aegypto captus est amore Cleopatræ, non vsque quaque adeo vt ea dimissa cõtra Parthos proficiscereturquibus cũ ante victor esset, post repulsus dum Cleopatræ cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen animaliũ cadaueribus pastus cum paucis ad Aegyptũ est reuersus: vbi ei cœpit suadere Cleopatra vt se sortiretur vxorem, derelicta sorore Augusti, quo facto

Augustus

A Augustus vehementer accensus contra eum cœpit bella moliri. Antonius re comperta collectis Orientis viribus prior cum vxore Cleopatra venit ad bellum. Conflictum est nauali certamine circa Actium Epiri promontorium, vbi victi sunt Antonius & Cleopatra, & in fugam coacti: postea occiso Antonio illa sibi serpentes adhibuit. Sed Antonius cum Alexandriam obsideri videret & in eo esse vt capi posset, se ipsum occidit, Cleopatra vero cum ad Augustum esset adducta, & in custodia esse iussa esset, admotis sibi vt putatur serpentibus vitam finiuit. Sed quia belli ciuilis triumphus turpis videtur, laborat poeta vt probet iustum bellum fuisse, dicens Augustum esse cum patribus populoque, penatibus & magnis diis. Contra cum Antonio auxilio peregrina & monstrosa Ægypti numina: & re vera in exercitu Antonij omnes Barbari fuerunt. quod & Virgilius dicit, Ægyptum viresque orientis, atque vltima secum Bactra vehit. Vnde etiam de

B hoc bello egit triumphum. Nec enim ciuile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est qui & ipse Barbaræ seruiebat vxori: adeo vt prætoria ei castra concederet. Quorum qui potiebatur imperatorio ipse vocabat exercitum. Vnde est in loco de Cleopatra, Patrio vocat agmina sistro. Nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas iubendi. Ille enim ducit exercitum qui habet in potestate castra prætoria. *Penatibus & magnis dis.* Alij id vnum volunt esse: alij separant. Vt magnos deos accipias Iouem, Mineruam, Mercurium, quos Æneas de Samothracia tulit, *Tempora summas Laetavomunt.* Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur: adeo vt obtutum eius nemo contra aspectare posset: denique quidam eques Romanus interrogatus ab eo cur se viso verteret faciem: dixerit. *quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum*, sicut ait Suetonius. *Aperitur vertice sydus.* Apparet

C sydus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici & luni funebres Cæsari exhiberentur per triduum stella apparuit in Septentrione quod sidus Cæsaris putatum est Augusto persuadente: nam ideo Augustus, omnibus statuis, quas ob diuinitatem Cæsaris statuit, hanc stellam adiecit. Ipse verò Augustus in honorem patris Augusti, stellam in galea cœpit habere depictam: Honorifice autem poëta vnam stellam sidus dixit: cum sidus ex multis stellis constet. *Parte alia.* Non e contra: sed in alia parte aciei. *Ventis & diis Agrippa secundis.* Agrippa dicitur ab ægro partu, id est qui hodie bis nascitur. Sed hic Agrippa non adeo claro genere ortus, viribus, & societate Augusti, ad summos honores peruenit, nam & Tribunus plebis quietissimus fuit, & post tertium Consul, & in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit, nam & Sextum Pompeium

D apud Mœlas ipse deuicit, & apud Actium Antonium & Cleopatram nauali certamine prope ipse superauit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto. Secundis ergo dixit Augusti comparatione. Nam hoc dicit Augustus, Nimio ventorum & numinum vtebatur fauore. *Agrippa secundis.* Hoc est, Ille habuit primum fauorem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solitum tempestate orta milites cogere, naues in fluctus vrgere, vt consuetudine discriminis, dempto metu, redderet eos aduersum pericula fortiores: ergo ἐκ τῆς ἀνδροσοφίας læui maris, quod exercitatione militibus erat, ait diis & ventis secundis esse pugnatum, vt tempestatem quidem Agrippa non timuerit, sed fauor diuinus maria constrauerat: nam & ipsa Actiaca pugna cum Aquilo ei esset aduersus, eo exercitio quo milites adsueuerat aduersum fluctus naues agere, ad portum se fugere finxisse, quare cum hostes decepti insequi conati essent, conuersi subito nauigiis suis Alexandrinas naues incurrisse, & telis ac flammis in eas missis refragante hostibus fluctu, cum ni-

E hil ipsi tale facere possent, victoriam consecutum, merito ergo Ventis secundis. *Insigne superbum.* Quasi principale decus. *Nauali rostrata corona.* Sextus Pompeius Pompeij filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicauit Augustus. Postea Agrippę cura data est: qui cum deleuit, ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat nauali certamine.

58 *Hinc ope Barbarica, variisque Antonius armis,*
Victor ab Auroræ populis & littore rubro,
Ægyptum, viresque Orientis, & vltima secum
F *Bactra vehit: sequiturque (nefas) Ægyptia coniux.*
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Conuulsum remis, rostris stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Hinc. A parte contraria. *Ope barbarica.* Crimen Antonij quod ope barbarica Romanus pugnet. *Victor ab auroræ populis.* Quia primo vicerat Parthos, vt diximus: aut quia Antonium Parthi A
postea pepulerunt, sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus inbellem superasse videatur, ideo addidit victorem Orientis Antonium, vt maiorem hostem Augustus vicisse videatur. *Littore rubro.* Erythræo mari quod est inter Ægyptum & Indiam. *Et vltima secum Bactra vehit.* Vltima, non quantum ad fines pertinet orbis terrarum: sed vltima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras *Nefas.* Exclamatio est: quasi pro nefas! aut per parenthesin dictum est, & Nefas non in eo tantum quod Ægyptiam Romanus duxerat: sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit. Vnde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit vxorem. *Ruere.* Ruebant: id est veniebant cum impetu. Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem. *Credas.* Pro credat quis: *Concurrere montibus altos.* Alij *al-* B
tis legunt, vnum tamen est. *Turritis puppibus instant.* Hoc de historia traxit. nam Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improuisæ, in nauigando essent occultæ.

59 *Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum*
Spargitur: arua noua Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenumque deûm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Mineruam C
Tela tenent: sæuit medio in certamine Mauors
Cælatus ferro, tristesque ex æthere diræ,
Et scissa gaudens vadit discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Telisque volatile. Cato. *Sub tela volantia. Arua noua Neptunia cæde rubescunt.* Noua cæde, magna, nimia. Nam non dicit re vera noua arua, sed noua cæde. Homerus ἐρυθαίνετο πᾶσα γαῖα sed
non est hoc rubescunt. *Patrio vocat agmina sistro.* Cleopatra sibi tantum adsumpserat, vt se Isin D
vellet videri. Isis autem est genius Ægypti, qui per sistri motum quod gerit in dextra. Nili accessus recessusque significat: per sitellam quam sinistra manu retinet, ostendit adfluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Ægyptiorum est terra: quam Isim volunt esse. Hanc Isim & alios deos ideo Ægypti colunt, quia deos reges habuisse dicuntur: Ergo in opprobrium Alexandrini exercitus pro classico sistrum posuit, quod autem ait *vocat agmina.* Hoc est quod superius dictum est, & Augustus in commemoratione vitæ suæ refert, *Antonium iussisse vt legiones suæ apud Cleopatram excubarent, eiusque nutu & iussu parerent:* bene ergo Vocat agmina, quæ signum dabat. *A tergo respicit angues.* Hoc est nondum videbat mortem futuram. Traditur enim ne ad Triumphum Augusti adseruaretur admoto sibi aspide defecisse: tum geminos, cum vnum sibi admoueretur. *Deum monstra.* Ideo monstra dixit, quia sub Augusto necdum Romani E
Ægyptia sacra susceperant. Et admittebat locus pro laude Augusti aliquid etiam in deos inclementius dici, Varro indignatur Alexandrinos deos Romæ coli. *Latrator Anubis.* Quia capite canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo quia nihil est cane sagacius. Bello autem Gigantum plures deos ferarum formas accepisse traditur. *Contra Nept.* Homerum sequitur, qui deos dicit contra se pro diuersis partibus habere certamen. Et quidam latenter illud tetigisse Virgilium volunt, quod Plinius Secundus in historia naturali dicit, quod Antonij nauem piscis Echen retinuerit, qui pisces Latine remora dicitur. *Cælatus ferro.* Aut in armis locatus: aut de ferro sculptus, scilicet metallo sibi congruo: aut sæuit ferro. *Diræ.* Diræ proprie sunt vltrices deæ, & bene has interesse dicit prælio: aut à Ioue missas ad terrorem Ægyptiis inferendum, aut pu- F
niendum Antonium, qui matrimonij læserat fidem. *Scissa discordia palla.* Vtrum scissa palla gaudens, an scissa palla vadit, & seorsum gaudens? Ideo autem discordia, quia vnius ciuitatis & ciues principes erant, & bene Diram discordia sequitur, quam Bellona comitatur. Nam per discordiam venitur ad bellum, in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait sanguineo flagello. Horatius, *Ira truces inimicitias, & funebre bellum.*

60 *Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo*

Desuper:

A *Desuper omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,*
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos iam iamque immittere funes.
Illam inter, cædes pallantem morte futura,
Fecerat ignipotens vndis & Iapige ferri.
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
B *Cærulæum in gremium, latebrosaque flumina victos.*

Actius hæc cernens. Quem postea Actium nominauit Augustus. *Vertebant terga Sabæi.* Omnes isti populi Orientis sunt. *Ipsa videbatur ventis.* Apud plures Cleopatram priorem fugisse, post insecutum Antonium. *Iam, iamque.* Scilicet auiditate fugiendi. Et bene iam iamque addidit, quia tempus operis in pictura declarare non poterat. *Inter cædes.* Inter suorum cadauera. *Morte futura.* Omine mortis futuræ. *Iapige ferri.* Vento qui de Apulia flans optime ad Orientem ducit. Iapigia enim Apulia dicta est. Horatius, *Obstrictis aliis propter Iapiga.* Quem Varro de ora maritima Argesten dicit, qui de Occidente æstiuo fiat: hic in Apulia pestilens est. *Magno corpore.* Aut ita eum tanquam deum magno corpore formatum accipiendum est, aut magno septemfluo, &
C non corpore mœrentem, sed magno corpore pandentem sinus. *Vocantem Cæruleum in gremium.* Hoc de historia est, nam legitur Cleopatram præsagio mortis futuræ oblitam esse recessus Ægypti petere: in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpasse. Bene ergo poëta adiicit hortatum fuisse Nilum vt interius fugeret, ideo tota veste vocantem cærulæum in gremium. *Latebrosaque flumina.* Quia Nili origo nescitur: licet Plinius dicat haud longe ab Æthiopia Maurorum post maiorem Atlantem lacum esse ex quo Nilus erumpit. Quod videtur esse verisimile ex belluarum similitudine.

61 *At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho*
Mœnia, dis Italis votum immortale sacrabat.
D *Maxima tercentum totam delubra per vrbem*
Lætitia, ludisque viæ plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi strauere iuuenci.
Ipse sedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
E *Quam varia linguis, habitu tam vestis & armis.*

Triplici triumpho. Tres enim Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium vicerat nauali bello. Secundo qui Dalmatas vicerat. Tertio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. *Dis Italis votum immortale sacrabat.* Videtur ædem Apollinis dixisse, quæ est in Palatio. *Tercentum* Hoc est pro multos. *Ludisque viæ plausuque fremebant.* Hoc est compitalitij ludi celebrati sunt. Et est Zeugma. nam & delubra fremebant. *Candentis limine Phœbo.* In templo Apollinis in palatio de solido marmore effecto, quod adlatum fuerat de portu lunæ qui est in confinio Tusciæ & Liguriæ, ideo ait candentis. *Dona recognoscit populorum.* Aurum coronarium dicit: quod triumphantibus hodieque à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter concessam vitam. Ideo ergo dicit *dona*: Si hoc non esset spolia
F diceret. *Aptatque superbis Postibus.* Porticum enim Augustus fecerat in qua simulacra omnium gentium conlocauerat, quæ porticus adpellabatur Ad nationes.

62 *Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros:*
Hic Lelegas, Carasque sagittiferosque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat iam mollior vndis:
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,

Indomitiq; Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per Clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero, famamque & fata nepotum.

Hic Nomadum genus. Atqui Antonius Orientis habuit populos: sed intelligamus has gentes Africæ operas suas locasse: & simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. *Discinctos.* Vel habitum eorum ostendit: qui vsque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Penulo dicens, *Quænam illec aut est?* Cum Afrum vidisset vestem demissam trahentem; neque enim vtuntur hodieque zonis; Aut discinctos dixit inhabiles militiæ. Omnes enim qui militant cincti sunt. Aut certe inefficaces: vt contra præcinctos strenuos dicimus. Horatius, *Altius ac nos præcinctili sunt.* Vnde & Græce ὑζώνους appellatur: non qui bonam zonam habet, sed strenuus. *Mulciber.* Vulcanus: ab eo quod totum ignis permulcet: aut quod ipse mulcatus pedes sit, sicut quibusdam videtur, aut quod igni mulcatur. *Lelegas.* Thessalos. Lucanus de Thessalia, *Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum. Caraque.* Caræ insulani populi fuerunt piratica famosi, victi a Minoe, vt Tucydides & Sallustius dicunt. *Gelonos.* Populus Scythiæ, *Euphrates ibat iam mollior undis.* Sentiens quasi ie esse superatum. Horatius. *Minores volvere vortices. Morini.* Populi in Galliæ finibus qui Britanniam spectant proximi Oceano. *Rhenus.* Fluuius Galliæ, qui Germanos a Gallia diuidit. *Bicornis* autem, aut commune est omnibus fluuiis, aut proprie de Rheno, quia per duos alueos fluit: per vnum qua Romanum imperium est: per alterum qua interlui Barbaros, Vbi iam vahal dicitur & facit insulam Batauorum. *Indomitique Daæ.* Scythiæ populi à parte Septentrionali iuncti Persidi vnde Dani dicti. *Pontem indignatus Araxes.* Hic Armeniæ fluuius cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt; postea Augustus firmiore ponte eum ligauit, vnde ad Augusti gloriam dixit Pontem indignatus Araxes. *Per clypeum Vulcani.* Hic distinguendum, nam Vulcani parentis non procedit. *Imagine gaudet.* Ignarus erat veritatis, sed triumphorum imagine delectabatur. *Attollens humero famamque & fata nepotum.* Si fata legeris, hoc est quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc versum notant Critici, quasi superfluo & inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius, namque est eius magis neotericus.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER IX.

Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit vltro.
Æneas, vrbe, & socijs, & classe relicta,
Scepira Palatini, sedemque petiuit Euandri.
Nec satis, extremas Coriti penetrauit ad vrbes:
Lydorumq; manum, collectosque armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe mora omnes, & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis.
Ingentemq; fuga secuit sub nubibus arcum.

Atque

A *ATQVE ea diuersa penitus dum parte geruntur.* In hoc libro mutatio est omnium rerum Nam & aliæ personæ, & loca alia sunt, & aliud negotium incipitur. Ab Æneа enim transit ad Turnum, à Tuscia ad Ardeam, à petitione auxiliorum ad bellum: quem transitum quidam culpant, nescientes Virgilium prudenter iunxisse superioribus negotiis sequentia per illam particulam, Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur. Scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia, *Dum* enim cum sit coniunctio, hic tamen aduerbij vim obtinet. Terentius, *Mea nihil refert dum potiar modo.* Sine formatus est iste liber ad illa Homeri, vbi dicit per noctem egressos esse Diomedem & Vlyxem cum capto Dolone castra penetrarunt. nam partem maximam & œconomiæ & negotiorum exinde habet. *Diuersa penitus.* Valde diuersa id est longius remota, vel apud Pallanteum, vel in Etruria, vnde paulo post dicit, Nec satis, extremas Coriti penetrauit ad vrbes, Lydorumque manum. *Irim.* Iris quasi ἔρις dicta est. nunquam enim ad concilium mittitur sicut Mercurius, sed ad dissuasionem. Et est ministra non tantum deorum, sed & deorum nã præter Homerum & Virgilium hoc probat dicens, Aëria cœlo nam Iuppiter Irim Demisit, germanæ haud mollia iussa ferentem. *Audacem ad Turnum.* Fortem, sine felicitate, sicut de Pallante diximus: & modo audaciæ locus opportuna, quia ad audendum exhortandus est. *Parentis Pilumni.* Pilumnus & Pithumnus fratres fuerunt, & diuj horum. Pithumnus vũ tercorãdorum inuenit agrorum: vnde & Sterquilinius dictus est, Pilumnus vero piniendi frumenti, vnde & à pistoribus colitur. Ab ipso etiam pilum dictum est. Quidam Pilumnum & Pithumnum Castorem & Pollucem accipiunt. nonnulli laudum deos Varro coniugales deos suspicatur. *Sacratæ valli.* Ideo sacrata, quia vt diximus supra, nunquam est lucus sine religione. *Sedebat.* Vt Asper dicit, erat quæ clausula antiqua est & de vsu remota. Secundum Plautum autem sedere,
B est consilium capere, qui inducit in Mostellaria seruum dicentem. *Sine moxtam sed am & dabo meditata consilia.* Sed secundum augures, sedere est augurium captare. nanque post designatas cœli partes à sedentibus captabantur augura: quod & supra ipse ostendit latenter, inducens picum solum sedentem, vt, Paruaque sedebat Succinctus trabea: quod est augurum, cum alios stantes induxerit: Ergo sedebat aut erat, aut consilia capiebat, aut augurabatur. Vnde & hic lucus vice ædis sacratæ accipi debet quod plenius illo loco dictum est, Hoc illis curia templum. Aut quia in locis sacris sedentes, consilia habituri erant curiam in templo haberent, quod Numa cum sciret, Veltæ ædiculam non templum statuit, vt ibi Senatus haberi posset, & ipsa necessitate vir introiret locum. Nam & ipsa consilia à sedendo quasi considia dicta sunt. Sedentium enim animi
C tranquiliores fiunt. *Thaumantias.* Secundum poetica, Thaumantis filia. Cæterum ex admiratione hoc nomen accepit, quæ admiratio de eius coloribus nascitur. *Diuum promittere nemo.* Nemo, pro nullus potuit, & est Acyrologia iam, diuûm nemo, non possumus dicere, cum proprie nemo sit nec homo. *Auderet.* Docet per transitum multa interdum temporum ratione prouenire, quæ numina præstare non possunt: quod etiam paulo post in Matris deûm petitione Iuppiter probat dicens, Cui tanta deo permissa potestas. *Voluenda.* Pro volubilis. *Æneas vrbe & socijs.* Ab occasione, & ostendit quid illi expugnandum sit, quia caret defensore. *Vrbe.* Vrbs ista quæ est tutam* Ipse humili designat mœnia fossa: hanc castrim laurens ait dici Varro, oppidum tacet. Sed vbi primum Æneas egressus sit, eum locum Troiam nuncupari traditum. **Palatini.*
D Prolepsis, est *Nec fas.* Quia occurrebat ab Euandro eum facile posse remeare *Corith peruenit.* Vt totam Etruriam peragrasse videatur. *Corithi* autem montis Tusciæ: quia vt diximus, nomen accepit à Coritho rege, cum cuius vxore concubuit Iuppiter, vnde natus est Dardanus. Penetrauit autem bene, quia supra dixerat penitus. *Lydorumque manum.* Omnia hæc ad occasionem faciendi pertinent ex longinquitate, vt dictum est, regionis. *Nunc tempus.* A metu. *Armat agrestes.* Ne ei formidinem inuiciat, agrestes esse commemorat. *Et turbata a ripa castra.* Aut arripe, & turba: aut turbata inuade, per abientiam Æneæ inordinata, aut certe turba & arripe. *Paribus alis.* Id est æqualibus, & ostendit æqualem volatum. *Fuga.* Pro veloci reditu, neque enim fugit. *Secuit sub nubibus arcum.* Hoc est duxit, vt, Ille viam secat ad naues. Et re
E vera arcus ipse variis coloribus tectus est. Bene autem *sub nubibus*, quia sine nubis beneficio arcus non videtur.

F

2 *Agnouit iuuenis, duplicesque ad sidera palmas*
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras: unde hæc tam clara repente
Tempestas: video medium discedere cœlum,

Pallantesque polo stellas sequor omina tanta
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad vndam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.

Agnouit iuuenis. Deest eam, & Irim tantum agnouit, non & à quo missa sit, vtrum à Ioue an à Iunone. Hinc est quod dicit, quis te mihi nubibus actam Detulit in terras? Vnde apparet eum scisse nuntiam illam & Iouis & Iunonis esse. *Repente.* Ité aliud augurium. Nam cum Iris sine nubibus non possit videri, post eius abscessum statim est secuta serenitas. *Clara* autem bene addidit, quia tempestas ἀφ' μισοῦ est. *Discedere cœlum.* Chasma dicit factum, id est subitam aëris disruptionem & quendam recessum: per quod vult videri inter chasma Irim se recepisse. *Medium* autem bene dixit: nam est & summum. vnde est lib. I. Æn. Sic vertice cœli Constitit. Nubes autem in medio sunt, vbi omnia ista fiunt signa quæ dicit, id est Iris, serenitas, chasma. nam si in summo fieret, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiorem & nimium splendorem ferre non possunt. Sane chasma est (ita enim Plinius vocat) disruptio & quidam cœli recessus. In Auguralibus libris inter ostenta etiam cœlum discisse dicitur: Et quidam hic cœlum pro aëre accipiũt. vt Lucretius, *In hoc cœlo qui dicitur aër. Pallantesque polo stellas.* Bene *pallantes*, quasi in alienum tempus errore venientes. Aut palantes, quæ sunt palantes, Epitheton stellarum perpetuũ. *Omnia tanta.* Scilicet cœlestia. Et hæc omina pro signis vel auspiciis posuit. *Quisquis in arma vocas.* Vel Iuno, vel Iupiter. *Oneravitque æthera votis.* Iterum atque iterum, aut alia atque alia est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo, vt si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati aquas haurirent: exinde & manibus & fusis precibus vota promitterent, vt visum perseueraret augurium, quod aquæ interceſſu disrũpitur. Vnde etiam in duodecimo, visum augurium non procedit nec sortitur exitum firmũ, quia cygnus dimissus ab Aquila in fluuium cecidit, vt Prædamque ex vnguibus ales Proiecit fluuio. Hinc videtur etiam Turnum minime potuisse liberari.

3 *Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,*
Diues equûm, diues pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & iam se condidit alueo.
Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.

Iamque omnis campis exercitus ibat. Intelligamus hunc exercitum primo confuse in campos ruisse: post digestum in ordines, vt sit sequentium fluminum congrua comparatio: quæ flumina dicit post camporum inundationem in alueos suos reuerti. nam hoc vult dicere, Vt de campis flumina in alueos suos redeunt, sic digesta est in acies militum multitudo, quæ fuerat ante diffusa. *Diues equum.* Per genitiuum frequentius vtimur hac figura, quam per ablatiuum. Sane hic secutus veteres cuius rei diues addidit, cũ alibi subtraxerit lib. III. Æn. vt Diues quę munera Dido, & Diues inaccessos vbi Solis filia lucos. *Coercent.* Cogunt, colligunt. Alias continent, alias compescunt, nonnulli postrema pro postremas partes accipiunt. *Sedatis amnibus.* Quia Nilus exundat æstate, cum cætera flumina imminutione quieta sunt. *Altus per tacitum Ganges.* Fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ, nouem alueis fluit, secundum Meſonem septem: qui tamen & ipse commemorat nõnullos dicere quod tribus alueis fluat. Virgilius tamen Nilo eum iungens septem alueos habere significat. Hanc varietatem Donatus fugiens longum Hyperbaton facit, dicens, Ceu surgens septem aminibus Nilus aut Ganges. *Altus per tacitum.* Sane bene addidit *Per tacitum altus*, hoc est profundam altitudinem. nam licet crescat, intra ripas tamen est, nec vt Nilus superfunditur campis. vnde A. per distinxit Altus per tacitum. Et bene agmen exercitus flumini comparauit, quia & fluuiorum agmina ipse dicit, Leni fluit agmine Tybris. *Pingui flumine Nilus.* Nilus dictus est quasi νεῖν ἰλὺν, hoc est nouum limum trahens: quod

A quod volens exprimere dixit Pingui flumine, id est fluore: quæ res fœcundam efficit terram. quod & ipse in Georgicis ostendit dicens, Liquuntur montibus amnes, Felicemque trahunt limum. Item, & viridem Ægyptum nigra fœcundat arena. *Cum refluit campis.* Hoc est à campis rediit, tunc enim omnia ora eius apparent, alias cum abundat vna eius facies est.

4 *Primus ab aduersa conclamat mole Caïcus:*
Quis globus, ô ciues, caligine volvitur atra:
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros:
Hostis adest: eia. ingenti clamore per omnes
B *Condunt se Teucri portas, & mœnia complent,*
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas, si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo, & tutos seruarent aggere muros.
Ergo, & si conferre manum pudor iraque monstrat:
Obiiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armati que cauis expectant turribus hostem.

C *Ab aduersa.* Castris oppositas an venienti agmini? *Quis globus.* Id est quantus. admirantis enim est, non interrogantis. nec enim interrogat qui nuntiat. *Hostis adest eia.* Hic distinguendum, vt Eia militum sit properantium clamor: & est Ennianum, qui ait, *Eia machæras.* Ergo eia ingenti clamore dicentes, ad portas ruebant. Alij, Hostis adest, eia: legunt. Alij Eia non à persona ad personam dictum putant, sed ipsum Poetam quasi actu rei & imaginatione exclamasse *Namque ita discedens præceperat.* Excusatio Troianorum, ne portas clausisse timore viderentur. *Optimus armis.* Peritus armorum, dux egregius qui & futura prouideret. *Si qua interea fortuna fuisset.* Scilicet bellicus casus. *Tutos seruarent aggere muros.* Id est tutos beneficio aggeris muros. *Pudor, iraque monstrat.* Licet eos hortaretur ire pudor. *Obiiciunt.* Obiices ponunt, vel obiicibus muniunt, & per hoc ludunt. *Facessunt.* Hic faciunt, alias discedunt, vt, *Illa hinc facessat. Turribus.* Pro in
D turribus.

5 *Turnus, vt anteuolans tardum præcesserat agmen:*
Viginti lectis equitum comitatus, & vrbi
Improuisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, ô iuuenes, qui primus in hostem?
En, ait: & iaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo sese arduus infert.
E *Clamore excipiunt socij, fremituque sequuntur*
Horrisono. Teucrûm mirantur inertia corda,
Non æquo dare se campo, non obuia ferre
Arma viros, sed castra fouere. huc turbidus, atque huc
Lustrat equo muros, aditum que per auia quærit.

Tardum agmen. Peditum dicit, qui equitum comparatione tardi sunt. *Vrbi.* Troiæ quam fecerat Æneas castrorum in morem. *Maculis quem Thracius albis.* Figuras maculis albas habens & noue albas maculas dixit, cum proprie macularum hæc sit natura, vt obscuritate sua album aliquid infuscent. *Cristaque tegis galea aurea rubra.* Pro galea cristas habens rubras: sed duo ablatiui sunt, & duo nominatiui quos metrica ratione discernimus. Nam rubra crista longæ sunt vltimæ, quia ablatiui sunt casus. Sane huiusmodi versus pessimi sunt. *En, ait.* Eclipsis festinationis
F exprimendæ gratia, quidquid enim addideris sensus admittet. *Principiũ pugnæ.* Hoc de Romana solennitate tractum est. Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium proficiscebatur ad hostium fines, & præfatus quædã solẽnia, clara voce dicebat se bellũ indicere propter certas causas, Aut quia socios læserãt, aut quia nec abiecta animalia nec obnoxios redderẽt. Et hæc clarigatio dicebatur à claritate vocis. Post quã clarigationẽ hasta in eo-

tum fines missi, indicabatur iam pugnæ principium. Post tertium autem & tricesimum diem quam res repetissent ab hostibus, Feciales hastam mittebant. Denique cum Pyrrhi temporibus adversum tranmarinum hostem, bellum Romani gesturi essent, nec inuenirent locum, vbi hanc solennitatem per Feciales indicendi belli celebrarent, dederunt operam, vt vnus de Pyrrhi militibus caperetur, quem fecerunt in Circo Flamineo locum emere, vt quasi in hostili loco ius belli indicendi implerent: Denique in eo loco ante pedum Bellonæ consecrata est columna, Varro in Caleno ita ait, *Duces cum primum hostilem agrum introitum ierant ominis causa prius hastam in eum agrum mittebant, vt castris locum caperent*: Ergo bene hoc Poeta de more Romano tractum, Turno vtpote duci dedit, sed in hac consuetudine Fecialis qui bellum indicebat antequam hastam iaceret, etiam terram hostium contestabatur, vnde quidam volunt Æneam scientem quod bellum gesturus esset, sicut à Sibylla cognouerat: vbi ad Italiæ partem debitam venit, primum adorasse terram, vt Genium que loci, primamque deorum Tellurem. *Clamorem excipiunt socij.* Legitur & clamore. Si *clamore*, sensus erit talis, Hastæ iactum socij clamore comitantur. Si *clamorem*, intelligimus Turni eos clamorem excepisse & cum fremitu eos sequutos esse, id est Excipiunt clamorem Turni, & cum fremitu eum sequuntur. *Inertia corda.* Non re vera sed sicut hostibus videbatur. *Arma viros.* Vehementius viros pronuntiandum. *Castra fouere.* Veteres fouere pro diu incolere & habitare dicebant. *Aditumque per auia quærit.* Etiam per auia. Sane exprimitur Turni violentia. nam viam per auia nullus requirit.

Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbreis.
Nocte super media: tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sæuit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & sicca sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet:
Qua tenet ratione aditus, & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septum circum, & fluuialibus vndis,
Inuadit: socios que incendia poscit ouantes:
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Tum vero incumbunt: vrget præsentia Turni:
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos. piceum fert fumida lumen
Teda, & commistam Vulcanus ad astra fauillam.

Ad caulas. Munimenta & septa ouium. Est autem Græcum nomen, e detracto. Nam Græci aulas vocant animalium receptacula. Vnde in sacris ædibus, & in tribunalibus, septa quæ turbas prohibent aulas vocamus. *Nocte super media.* Vltra mediam noctem, id est plus quam media vel maiore eius parte. Et est bona elocutio facta per Syllepsin, vt si dicas, Legi nocte super media: id est contra mediam noctem. Nulla enim syllepsis est quæ non & casum mutet, & egeat subauditione. Vt, Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli est. *Improlus ira.* Non ira improbus, sed ira sæuit, totum autem summa breuitate narratum. *Sæuit in absentes.* Fantasiam sæuitiæ expressit: quia lupi sic circa caulas fremunt vt in ipsis animalibus solent. *Ex longo rabies.* Absoluta elocutio, vt si dicas, Ille fame fatigatur ex longo. *Sanguine.* Pro à sanguine. *Et qua via clausos. Qua* aduerbium loci est, non pronomen: nam non stat versus si *via* septimus sit, non nominatiuus. Ergo Qua via: per quam partem viæ vallo Troianos excutiat. Legitur tamen Et quæ via, & est sensus absolutior. *Effundat in æquor.* In planum, in campum. *Inuadit: socios que incendia poscit ouantes.* Ytteroproteron, vt auiditatem iuuenis ostenderet. *Incendia* autem pro materia ex qua incendia sequantur, & videtur euentum posuisse. *Tum vero.* Vt signum incendendarum nauium datum est. *Facibus pubes accingitur atris.* Pro ad faces accingitur vt sit datiuus, vt Accingunt omnes operi, aut Accingitur, armatur, instruitur

A tur facibus. *Diripuere focos.* Quæritur quid ibi faciant foci: Sed in carminibus quædam, nec ad subtilitatem, nec ad veritatem exigenda sunt, aut certe focos quos ibi habere potuerunt. *Pictum fert fumida lumen.* Sordidior enim in tedis & ignis & fumus est.

7 *Quis deus ô Musæ tam sæua incendia Teucris*
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides facto, sed fama perennis,
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat:
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
B *Vocibus his affata Iouem: Da nate petenti,*
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea syluа mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea, trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio iuueni, cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius vrget.
Solue metus, atque hoc precibus sine posse parentem:
C *Ne cursu quassatæ vllo, neu turbine venti*
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sydera mundi:

Quis deus ô Musæ. Quia res deorum est & ardua, ideo per se eam non potest dicere. Hic autem gloria Turni latenter ostenditur, cuius vis nisi à numinibus repelli non potuit. *Teucru.* Aut detraxit præpositionem Ab vt sit ab Teucris, aut Teucris in honorem salutemque Teucrorum incendia classibus auertit. *Prisca fides facto, sed fama perennis.* Omnis antiquitas difficile pura & incorrupta manat in posteros. Ergo hoc dicit, Factum hoc licet priscum sit id est antiquum ta-
D men fama eius non est obliterata temporum vetustate. Alij sic intelligunt. fabulosum est quidem sed si les eius rei penes priscos est, eius enim rei cuius auctorem facere noluit, sic ordinem protulit: Alij iam quidem euanuit fides, hoc est nemo credit factum adhuc tamen fama viuit. Et dicitur, prisca autem fides ἐξοχήν, quasi non sit facta historia. *Quo primum.* Hoc est initio. non enim secundo factæ sunt naues apud Idam ab Æneа. *Phrygia formabat in Ida.* Id est formare cogitabat. non enim in Ida, sed apud Antādrum factæ sunt. Et bene *Phrygia in Ida*, quia & in Creta alia Ida, vt, Mons Idæus vbi & gentis cunabula nostræ. *Alta pelagi.* Absolutum, vt Lata camporum. *Ipsa deûm fertur genitrix.* Figmentum hoc licet poeticum sit, tamen quia exemplo caret, notatur à Criticis. Vide longo prooemio excusatur. nam ideo & prisca ratione religionis & Iouis beneficio dicit esse perfectum vt naues mutarētur in Nymphas: quo vel aliqua ex parte possit esse verisimile. Sane quidam Fertur reprehendunt, quod dicendo, auctoritatem rei detraxerit:
E Alij laudant, quod dicendo *fertur*, incredibilem rei auctoritatem dare noluerit. *Berecynthia.* Mater deûm à monte Phrygiæ Berecynto, cuius vltima syllaba caret aspiratione, quam addimus, quotiescunque montem Deli Cynthum dicimus. Est autem tenuis ista discretio, quibus nominibus subtrahi debeat aspiratio. Nam ecce, Ripæi montes Arcadiæ non scribuntur cum aspiratione: quam addimus, cum Riphæos montes Scythiæ significamus. *Da nate petenti.* Ac si diceret, Et quæ iubere debuerat. Et dicendo *nate* & *parens* iteratione auxit adfectum. *Domito te poscit Olympo.* Videtur hoc dicere, Præsta ei cuius beneficio seruatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Iouem solum esse non potuit cælatum matris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas scilicet leges per beneficium meum mundo redacto. Sane hæc narratio tunc II. libri erat, sed Dilata est vt hic opportunius redderetur. Aut ne bis idem diceretur:
F potest ergo aut κατ' ἀντίφρασιν videri, aut ἐπεξεργασίαν. *Pinea syluа mihi.* Congrue, nam pinus in tutela Matris deum est. *In arce fuit summa.* Hoc est apud Gargara, quæ dicta sunt quasi κάρη τῆς κεφαλῆς, id est caput capitis, altitudinis altitudo, κάρη est ἀκροτὰ. Gargara autem sunt montis Idæ cacumina: propter quod dixit In arce summa. Sane & hic locum sacratum ostendit: Et Pinea syluа lucus fuit: tale icema est Eclog. 1. Nec tamen interea raucæ tua cura palumbes, vbi fœminino plurali fœminina singulare iungit. Et Ite meæ quondam felix pecus, vbi duobus fœmininis pluralibus neutrum singulare quæ dei comitatus* *Nigranti picea.* Nigranti, vmbrosa: & picea

arboris genus est, vnde pix desudat. Harum autem secundum Plinium quinque sunt species: sicut et i. in supra diximus. *Has ego.* Non trabes. nam de acere naues non fiunt. Vnde melius arbores intelligimus, referentes ad piceas vel pinus. Sane notandum trabes eum dixisse de arboribus, cũ non dicantur trabes nisi iam cæsæ sint & depositæ. Abutitur ergo eo quod posterius est, pro eo quod est prius. *Quo sacra fer bant.* Non addit qui, sed intelligimus Frigas. Item, Centum vrbes habitant magnas: id est Cretes, & bene arbores consecrauit, quibus immortalitatem petitura est. *Classis egeret.* Pro classe genitiuus pro ablatiuo, & iusta Æneæ petitio, & concedentis benignitas numinis excluſit piaculum. Nam his remotis sacrilegium committeretur, ideo addidit sæta dedi. *Timor anxius angit.* Aut perpetuum est timoris epitheton: aut certe verum timorem voluit significare, vt separet ab eo qui ex cupiditate nascitur prosperorum. vt Exultantiaque haurit Corda pauor pulsans. *Solue metus.* Id est meos. *Prosit nostris in montibus ortas.* Bona breuitate detraxit & *his* & *esse*. Nam plenum est Prosit his ortas esse in montibus nostris: quod fecit elocutionis causſa. Sane ostendit, quod supra arcem dixit pro monte, & bene ortas, vt senium quendam nauibus daret, verbum de origine commoda. *Torquet.* Sustinet aut nutu suo regit.

8 *O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?*
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant, certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo vbi defunctæ finem portusque tenebunt,
Ausonios, olim quæcunque euaserit vndis
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua:
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia, Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat, idque ratum Stygi per flumina fratris,
Per pice torrenteis atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Quo fata voras? Ostendit fata posse aliquatenus trahi, non tamen vsquequaque. Hinc enim dicit *quo*, id est ad quam rem. *Petu istu?* Id est pro istis. nam sic dicimus, peto tibi, id est pro te. Aut Itis, vtrum precibus an nauibus? *Fas habeant?* Ius: nec enim possunt æterna esse quæ ab hominibus facta sunt. Horatius, *Debemur morti nos nostraque.* Nam sicut animi facta sunt immortalia, ita corporis pereunt. Sallust *Cæterum studia omnia nostra sicut animus immortalia sunt. Certusque incerta pericula lustret Æneas* Securus dubia tentet. Et hoc dicit, casibus licentiam hæc petitio vult adimere. Nam Æneas sorte qua homo est, nauigationis debet timere periculum: quod perit si eius nauibus æternitas detur. *Cui tanta deo permissa potestas?* Cui: ac si diceret nec regi quidem deorum. Permissa autem data, vt hoc possit præstare. *Defunctæ.* Liberatæ. vt, O tandem magnis pelagi defuncte periclis. *Portusque tenebunt.* Nautico vsus est verbo, cum de nauibus diceret. *Quæcunque.* Hic ostendit aliquas esse periturας. *Euaserit vndis* De vndis exierit, ad eum locum, de quo nauigatura iam non sit. Alij legunt euaserit vndas, quod si est, intelligimus quæcunque euaserit vndarum periculum. *Mortalem eripiam formam.* Bene dixit *mortalem.* Nec enim potest fieri, vt eadem res & mortalis sit, & immortalis: sed vt sit immortalis, ante est vt desinat esse mortalis. *Qualis Nereia Clotho.* Non dixit tales erunt, sic supra, Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus. *Per pice torrenteis.* Ardentes: & est figmentum poeticum. *Totum nutu tremefecit Olympum.* Homericum est, μιγεν δ' ἀθανάτοισι θρόνοισι.

9 *Ergo aderat promissa dies: & tempora Parcæ*
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tedas.
Hic primum noua lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:

Ne

Ne trepidate meas Teucri defendere naues,
Neue armate manus, maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus, vos ite soluta.
Ite deæ pelagi, genitrix iubet: & sua quaque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontóque feruntur,
Quot prius erata steterant ad littora proræ.

Aderat promissa dies. Promissum tempus aduenerãt. *Turni iniuria.* Scilicet quam inferebat. Et modo iniuria est ἀδίκημα, id est iniustitia. Hinc est apud comicos iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris. Et bene iniuria, quia & contra necessitatem fati, Troianos ad Italiam venire compulerat, & contra rationem fœderis bella commouerat. Alij iniuria violentia accipiũt. *Noua lux.* Hoc est repentina, Id est nimbus deorum, quod ipse paulo post dicit: In secundo Nimbo effulgens, & hic lux proprie, aliter postea, Continuo noua lux oculis effulsit. *Nimbus.* Lumen quod capita deorum ambit, vt sæpe dixi. *Ne trepidate meas* Pro ne festinetis. Et per hoc significatur, ideo ad nauium defensionem egressos non esse Troianos, quia numen vetuit. *Quam sacras dabitur pinus.* Fabula talis est: Attis puer speciosus cum Matris magnæ præesset sacris, à rege ciuitatis suæ adamatus est, sed cum intelligeret vim sibi à rege instare, quasdam in syluas profugit: Cum ergo inuentus vim sibi videret inferri, verenda stupratoris abscidit, qui moriens eandem ipsam partem corporis puero abscidit, quem semianimem sub pinu latentem cum inuenissent antistites Matris magnæ perlatum in templum deæ frustra conati reficere, defunctum sepelierunt: cuius vt perpetua maneret memoria, Mater magna instituit, vt quotannis in sacris suis plangeretur pinumque arboré sub qua iacuerat, tutelæ suæ adscripsit, & effecit vt cultores sui viriles sibi partes amputarent, qui Archigalli appellãtur. *Ite deæ pelagi.* Alij hucusque volunt matré deũm locutam. Prope enim videtur absurdum ipsam indicare quæ sit, cum iam nymphis & audientibus vtique, & videntibus dicat. Alij iungunt Genitrix iubet, & putaretur melius quia postea ait, quas alma Cybele Numen habere maris, nymphasque è nauibus esse Iusserat.

Obstupuere animis Rutuli, conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, reuocatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro,
Troianos hæc monstra petunt: his Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela neque ignes
Expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris,
Nec spes vlla fugæ: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in nostris manibus: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præse iactant responsa deorum.

Obstupuere animis Rutuli. Hoc est Rutulorum datiuus pro genitiuo. Timuerunt ergo Rutuli, timuit Messapus numinis marini filius, qui vtique fiducia patris & sui nihil ex mari timere debuerit, vel certe. Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro: timuit etiam Tyberis. Per hos autem gradus, id est Rutuli, Messapi, amnis maior Turni designatur audacia. Talis est & in quarto. At non infœlix animi Phœnissa. *Et amnis Rauca sonans.* Licet antiquitas habuerit hic & hæc amnis: melius tamen est accipere rauca sonans, pro rauce: quam rauca amnis. *Reuocatque pedem Tyberinus ab alto.* Nunc ipsum deum territum dixit: supra vndas fuisse perterritas & in se repressas. *Audaci Turno* Ecce vbi confirmat Epitheton quod Turno semper imponit, & hoc loco re, futuram orationem ostendit. *Animos tollit dictis.* Magnanimitatem suam quia ipse non terreatur comprobat dictis. tale est & illud de contrario, Turbatumque oculis. Potest tamen accipi, eorum animos tollit qui erant territi, & hinc increpat. *Troianos hæc monstra petunt.*

Id est Appetunt, hoc est ad Troianorum pertinet damnum: vt Reginam petit. *Iuppiter ipse.* Scilicet qui omnibus præstare consueuit. Vnde & Iuppiter dictus est, quasi iuuans pater. Ergo *auxilium solitum* non circa Troianos accipimus: sed quod ipse omnibus præstare consueuit. Alij auxilium solitum, auxilium fugæ accipiunt. *Non tela neque ignes Expectant Rutulos.* Non expectant Troiani, vt Rutulorum ignibus aut telis pereant: qui iam nauium amissione perierunt. *Maria inuia Teucris.* Color est. nam rem quam pro se Troiani putabant, in contrarium vertit dicens, nauigationis & fugæ auxilium perdidisse Troianos, quos constat pro felicitate habuisse nauigationis vitare discrimina. *Ierum pars altera dempta.* Id est naturæ rerum. Humanæ enim naturæ duo elementa concessa sunt, mare & terra. *Nil me fatalia terrent.* Nihil pro non, & Tacitis occurrit quæstionibus dicens, Si fataliter se ad Italiam venisse dicunt, iam venerunt, completa sunt fata, & callide tacuit quod erat fatale. Troiani enim dicebant Italiæ sibi regna deberi. Et est oratorium, quæstiones ita proponere vt facilem solutionis sortiantur euentum. *Si qua Phryges præ se iactant responsa deorum.* Iactant, quasi & ista confingant. aut, Præ se iactant, præterunt.

11 *Sat satis Venerique datum est, tetigere quod arua*
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt & mea contra
Fata mihi ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: NEC SOLOS tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed perisse semel satis est, peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Fœmineum: quibus hæc medij fiducia valli,
Fossarumque mora, lethi discrimina parua,
Dant animos. an non viderunt mœnia Troiæ,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?

Tetigere quod arua. Quæstio est, an superare possent qui forte venerint, &, sicut supradictum est, per concessionem argumentatur, etiam si vera sunt quæ iactant, tamen iam completa sunt, tetigere quod arua Fertilis Ausoniæ Troes. *Sunt & mea contra Fata mihi.* Hoc falsum est quod dicit Turnus: sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur vti mendacio, cum redarguere nullus potest. Vt in hoc loco, quis enim potest scire si Turno vere data sint, necne responsa? Sane quia scit falsum esse quod loquitur, argumentis probare dicta contendit, dicens esse sceleratam gentem, raptam sibi coniugem. in quo facto vtitur Græcorum exemplo, qui ob raptam Helenam gentem deleuere Troianam. *Coniuge prærepta.* Inuidiose sponsam, coniugem vocat. *Nec solos tangit Atridas Iste dolor.* Cur non in similitudine criminis sit pœnæ similitudo? si culpa repetitur, supplicia quoque geminentur. *Periisse semel satis est.* Quasi obiectio est, vt si dicatur, sed periisse semel satis est, immo vero semel iatis fuit eos peccasse, ex quo colligitur quotiens peccauerint, totiens eos perire debere. *Penitus modo non genus omne perosos Fœmineum?* Modo omne genus fœmineum, non eos penitus perosos oportebat, propter quod ante perierunt. Locutus est autem figurate. *Medij fiducia valli.* Quod inter Troianos Rutulosque sit medium, & bene de muris nihil dixit. *Fossarumque moræ.* Non tutela: sed mortis dilatio. *An non viderunt.* Legitur & *at non* viderunt: si *an non*, absolutum est, si *at non*, inceptiua est particula ad ornatum pertinens. Horatius, *At ô deorum quicquid in cœlo regit.* Tale est, At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor: & est exemplum à maiore ad minus, hoc est At credo non viderunt Neptuni manu fabricata mœnia conflagrasse, vt fiduciam vitæ in exigua, & parua fossa habeant.

12 *Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum*
Apparat, & mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Hetrusci socios: tenebras & inertia furta
Palladij, castis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in aluo:

Luce

A *Luce palam certum est igni circundare muros.*
Haud sibi cum Danais rem, saxo, & pube Pelasga
Esse putent: decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei:
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
B *Bis septem Rutuli, muros qui milite seruent*
Delecti: ast illos centeni quenque sequuti,
Purpurei cristis iuuenes auroque coruſci,
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
C *Explorant, pontesque & propugnacula iungunt:*
Tela gerunt, instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pacem Æneas, siquando aduersa vocarent,
Rectores iuuenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

D *Lecti ferro.* Vtrum ad ferrum lecti, an potius acie lecti? vt si dixisset virtute lecti. *Vallum.* Historice locutus est: Vallum autem dicitur ipsâ munitio. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Ipse de sustentaculis vitium, Vallos primus sub tecta referto. *Trepidantia castra.* Vel Turbataque arripe castra. *Non armis mihi Vulcania, non mille carinis.* Bene arma generaliter dixit. Nam & ipse habuit à Vulcano, sed solum gladium: vt. Enim quem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat, & Stygia candentem tinxerat vnda. Per hoc autem quasi latenter dicit se Achille esse meliorem, qui se Troianos etiam sine diuinis armis superare posse confidit. *Adsint se protinus omnes.* Ne timere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa esse victoriæ: quidâ protinus hic pro licet accipiunt. *Luce palam.* Propter tenebras & furta inertia. Vel luce, quod Ilium nocte captum est: Palam, quia insidiis. *Quos distulit Hector.* Bene solius Hectoris facta est commemoratio, vt ostendatur periisse eum, qui potuit esse terrori. Et satis Hectori dedit, quasi
E plus esset differre quam vincere, per quod vult Ænean nihil fortiter in bello fecisse Troiano. *Melior quoniam pars acta diei.* Id est maior, & prima. An quoniam dicit hoc optimum quod matutinum? *Bene gestis corpora rebus.* In eo tantum quod hostes non ausi sunt egredi: nam nihil egerant. Ergo hortatiua est oratio ad socios, vt audaciores esse debeant cum videant se timeri. *Procurate.* Verbum compositum, id est curate. *Pugnam sperate parati.* Scilicet contra Troianos, non à Troianis, ne videatur contra supradicta omnia nunc sociis inferre terrorem. Ergo à me parari sperate, id est pugnaturos vos scitote, licet hostes muris se teneant. vt, Arma parate animis, & ipse præsumite bellum. *Vigilum excubiis.* Excubiæ diurnæ, sunt: Vigiliæ, nocturnæ. *Centeni quenque.* Centurionum scilicet, ex more Romanæ militiæ. nam ex numero militum qui eos
F sequuntur, gradus dignitatis apparet. *Purpurei cristis iuuenes.* Hic versus per figuratum ablatiuum prolatus est. *Variantque vices.* Vt inuicem potent. *Indulgent vino.* Ablatiuus casus est, & deest sibi, ni figuratum est ex fiducia. scilicet sequitur quæ Rotulos habeat fiduciam. *Vertunt crateras ahenos* Potantes exhauriunt: & est hemistichium Ennianum. *Custodia.* Nomen ambiguum, sed modo quæ custodit. *E vallo.* E muro. *Armis alta tenent.* Bona elocutio, id est, armati tenent alta, hoc est muros, tenent autem custodiunt. *Trepidi formidine.* Festini per formidinem. Nam non est iteratio. *Explorant.* Confirmant. *Pontesque* Qui fiunt in muris angustioribus. Vt sit facilior transitus ad diuisas muri partes. *Propugnacula.* Pinnas murorum. *Rectores iuuenum.* Legitur & iuueni: Si *iuueni*, Ascanium: si *iuuenum*, magistros militum accipe. *Sortita periclum.* Aut sorte diui-

forte diuisa ad defensionem periculi. Aut parturiens periculum quod quisque experiretur. *Quod cuique tuendum est.* Exercet vnusquisque vices ad id quod accipit tuendum. A

13 *Nisus erat portæ custos: acerrimus armis,*
Hyrtacides: comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis:
Et iuxta comes Euryalus: quo pulchrior alter
Non fuit Æneadûm: Troiana neque induit arma,
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant: B
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iandudum inuadere magnum,
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.

Ida Venatrix. A pleriſque Ida mater Niſi accipitur, quia dixit venatrix. Nam ſi montem volueris accipere, abuſiue Idam venatricem dictam intellige pro venationibus abundantem. Nam venatrix eſt proprie quæ venatur, non quæ venationibus abundat. Aut venatrix pro his qui in C
ea venantur, vt Domitrixque Epidaurus equorum. *Iaculo celerem.* Bene inducit Niſum optimum eſſe iaculatorem: & hanc præmittit armorum peritiam, quia plurimum potuerit in Euryali defenſione. *Troiana neque induit arma.* Hoc eſt qui nondum bellicoſa arma induerat, id eſt acceperat. Et hoc dicit, Pulcher quidem erat, ſed nondum bellandi peritus. *Prima iuuenta.* Num prima languine? *Intonſa.* Hoc eſt ad ſua tempora retulit, alioquin heroes non tondebantur. *Amor vnus erat.* Id eſt eorum ſtudio flagrabant. *Pariterque in bella ruebant.* Aut ſimul, aut ſimiliter, & pari virtute, id eſt æque fortes erant. *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?* Apud Plotinum philoſophum, & alios quæritur, vtrum mentis noſtræ acies per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur, an impulſu alicuius numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moueri ſua ſponte: deprehenderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos Genio, D
& numine quodam familiari, quod nobis naſcentibus datur: praua vero, noſtra mente nos cupere & deſiderare. Nec enim poteſt fieri vt praua numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum conſtat placere. Vnde nunc hic ortus eſt ſenſus. hoc enim dicit Niſus: O Euryale, diine noſtris mentibus cupiditates iniiciunt & deſideria? an deus ſit ipſa mentis cupiditas? *Mentibus vero addunt.* Bene dixit *addunt.* Nam animus ſui natura prudens eſt: ſed ei additur vt aliquid impatienter deſideraret. *Dira cupido?* Magna. Nonnulli tamen inter cupiditatem & cupidinem hanc differentiam eſſe volunt, vt maſculino genere Cupidinem deum ipſum, id eſt πόθον ſignificemus: fœminino cupiditatem, quamuis hoc auctores plerunque confundunt. *Aliquid magnum.* Scilicet per hoſtis tranſitum. *Agitat.* Molitur *Quiete.* Modo otio, non ſomno. nam in vigiliis fuerat conlocatus, qui enim cuſtos eſt, de inſomnio ſuo queri non poteſt. E

14 *Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.*
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuere: silent late loca. percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt: mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt (nam mihi facti F
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:

Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum. Ipſius deſiderij vult eſſe rationabiles cauſas. Ne vanum

A num mens agitare videatur, nam & negligentia hostium per fiduciam nimiam ostenditur, & occasio dabatur aliquid strenue gerendi. *Somno vinoque sepulti.* Alterum pendet ex altero. *Porro.* Hortantis est. Aut num coniunctio expletiua? *Quid dubitem.* Id est cogitem. omnis enim cogitatio in dubitatione est ante sententiam. *Populosque patresque.* Transfert in Troianos Romanam consuetudinem vt solet plerunque. Prius enim iubebat aliquid populus: postea confirmabat senatus. *Reportent.* Portent. nam re vacat. Aut ab eo quod est reportare. *Si tibi, quæ posco promittunt. Poscere est,* secundum Varronem, *quotiens aliquid pro merito nostro deposcimus: Petere vero est cum aliquid humiliter, & cum precibus postulamus.* Et bene quod Euryalum nolit ducere, latenter ostendit. Nam ideo adiecit, Mihi facti Fama sat est. *Sub illo.* Pro ex illo, præpositionem mutauit. *Mœnia Pallantea.* Vbi nunc credit esse Æneam. *Ardentem.* Modo ardentem, vt, Ardet amans Dido: an

B festinantem? vt, Initur ardentes Tyrij an cupiditate cædis flagrantem? vt Ardet in arma magis: an propter illud quod ipse dicat? Dum hunc ardorem mentibus addunt, & deinde, Aut pugnam, aut aliquid iamdudum inuadere magnum.

15 *Mene igitur socium summis adiungere rebus*
Nisse fugis: solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
C *Magnanimum Æneam & fata extrema secutus.*
Est hic, est animus lucis contemptor: & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.

Summis adiungere rebus. Summum aut extremum dicimus & laudabile. Bene ergo in rebus dubiis sermone vius est dubio, nam hoc dicit, Non debes me, nec à tua gloria, nec à periculis se-

D gregare. *Genitor bellis adsuetus.* Ipse puer est necdum probatus. Vnde se & à belli temporibus, & a patris virtute commendat. *Argolicum terrorem.* Quem Græci inferebant. *Troiæque labores.* Bene κ) τὰ σπουδαῖα annos Euryali ostendit, nam à cœpto Troiano bello quod decennium tenuit septem anni erroris addantur, anni decem & septem sunt: Est ergo ætas pene ad bellum inhabilis, sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est. *Sublatum.* Susceptum. *Magnanimum Æneam.* Ideo secutus non vt vitæ studeam, sed gloriæ. *Est hic, est animus.* Hic, potest esse & aduerbium demonstrantis, vt sit, Est hic: Est in meo pectore. potest & sic accipi vt dicas, Est hic animus lucis contemptor, hoc est, ille animus. Ergo *hic,* & produci potest & corripi. *Istum qui vita bene credat emi honorem.* Qui istum honorem. *Quo tendis.* Id est ad quem niteris: libenter emat

E vita, id est vitæ prætio. *Nil tale verebar.* Quale tu suspicaris. *Non.* Distinguendum vt initium iurisiurandi sit, Ita me referat. *Referat tibi magnus ouantem Iuppiter* Mire iusiurandum compositum si enumerat, quasi relicturum eum, cum de virtutibus eius optime sentiat. *Hæc.* Humana negotia: vel quæ loquitur.

16 *Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)*
Si quis in aduersum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum
F *Mandet humo solita: aut si qua id fortuna vetabit,*
Absenti ferat inferias, decoretque sepulchro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
Quæ te sola puer, multis è matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Causas nequicquam nectis inanes:
Nec mea iam mutata loco sententia cedit:

Acceleremus, ait. vigiles simul excitat: illi
Succedunt: seruantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Sed si quis. Multas causas prætendit: primam ipsius pueri, secũdam propter se, tertiam matris, & est parenthesis. *Si quis in aduersum rapiat casus, ve deus ve.* Hoc est, quæ multa vt in tali discrimine accidere posse intelligis. *Pretiove.* Pro vel, ve enim syllaba, proprie vel significat. *Mandet humo* Multi hic distinguunt: alij iungunt mandet humo solita, vt sit commendet in terra. *Solita* autem id est cui mandari defuncti solent *Fortuna*, id licet quæ piis inuidere consueuit. Statius hinc trahens colorem ait, *Inuida fata piis, & fors ingentibus ausis Rara comes. Abnuti ferat inferias.* Abeunti quem non sepelierit. Hoc est cenotaphion faciat, & impleat honorem sepulchri. De inferiis autem plenius in quarto Georgicorum inuenies. *Miseræ.* Ad illum exitum quem timet retulit: an dolent * iam miseræ quæ in hoc consilio filij periclitatur? *Puer.* Mire dissuadet dicendo puer. *E matribus.* E nobilibus: nam matres non nisi nobiles dicimus. Vnde & matronæ dictæ sunt. Scimus autem non omnes mulieres in Sicilia remansisse. nam legitur in vndecimo, Et mœstum Iliades crinem de more solutæ: *Nec mœnia curat Aceste.* Id est, Nec tenetur desiderio Segestæ ciuitatis. *Ille autem* Hunc locum esse interruptum oratione Nisi intelligimus. *Vigiles simul excitat.* Qui vigiliarum officium habebant. Hoc est futuros vigiles, alioquin quomodo excitat? & totum iunctim legendum est, vt simul & dictum & factum videatur. *Seruantque vices.* Hic distinguendum: alias sensus non procedit. *Statione relicta.* Hoc ad Nisum & Euryalum pertinet, vt sit sensus statione relicta, ipse comes Niso graditur: quidam seruantque vices statione relicta, pro stationis relictæ vices seruant intelligi volunt, vt, Et pulchra faciat te prole parentem. hoc est pulchræ prolis. *Regemque requirunt.* Regis filium. vt, Magnum reginæ sed enim miseratus amorem.

17 *Cætera per terras omneis animalia somno*
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta iuuentus,
Consilium summis regni de rebus habebant:
Quid facerent? quisve Æneæ iam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum & campi medio: tum Nisus, & vna
Euryalus confestim alacres, admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.

Cætera per terras omneis. Exaggerat more suo vigilantum laborem. *Consilium summis regni de rebus habebant.* Summis, vtrum maximis, an quod putabant eas in extremo sitas: & est Lucilij versus, vno tantum termone mutato. Nam ille ait, *Consilium summos hominum de rebus habebant.* Iam *nuntius esset.* Iam, aut cito, vt festinandum sit, & iam nuntiandum Æneæ, nec differendum: aut cum nullum inuenirent. Ad desperationem quasi nemo esset iam qui posset audere. *Adnixi hastis.* Mira facies consilij in rebus dubiis non sedent, sed stant. Ostendit ergo iam eos diuturna statione fatigatos. quod autem stant, & Romani moris est, & bellicæ necessitatis. Hunc autem standi habitum & Sallustius commemorat, vt, *Fessi arma sua quisque stantes incumbere. Castrorum, & campi medio.* In medio campi statio, qui campus castrorum medius fuit. Quia in medijs castris principes sunt semper, & bene campi medio quam campo medio: tunc enim campo medio, cum aliquot campi sunt, & vnius est medius campus: Campi autem medio, in media parte vnius campi. *Alacres.* Concitati, Terentius, *Quid tu es tristis, quidve es alacris. Admittier orant.* Hoc verbo ostendit olim, & apud reges remissionum fuisse officium. *Rem magnam pretiumque moræ fore.* Dicebant se adferre rem magnam, cuius mora pretium posset adferre, id est pœnam. Terentius, *Ego pretium ob stulti iam fero* vt sit sensus, si tardius mittamur ad Æneam, luemus hostibus pœnas. Alij sic intelligunt, scimus quidem aduentum nostrum moram vestris adferre consilijs: verum huius moræ erit pretium, id est remuneratio. Namque hoc offerebant quod illi cogitabant, vt diximus supra, Quisve Æneæ iam nuntius esset? Alij deesse putant adfirmantes, vt sit sensus, adfirmantes rem magnam futuram, & multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent. Alij, qui pretium pro pœna dicunt positum ita tradunt, eos anxios tandiu super

rebus

A anxios tandiu super rebus dubiis futuros, quandiu se non admiserint ad loquendum. *Accepit trepidos.* Festinos: more suo. Ergo per metalepsin cupidos dixit ἀπὸ τοῦ τέλους, non enim possumus timentes accipere, quod festinabant.

18 *Tunc sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis*
Æneadæ: neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque sepulti
Conticuere. locum insidijs conspeximus ipsi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima ponto.
B *Interrupti ignes, aterque ad sydera fumus*
Erigitur, si fortuna permittitis vti
Quæsitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hîc cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis. nec nos via fallit eunteis.
Vidimus obscuris primam sub vallibus vrbem
Venatu assiduo, & totum cognouimus amnem.

Neve hæc nostris spectentur ab annis. Bene excusat: quia scit de ætate puerorum posse dubitare, dicens non ex suggerentum persona in qua est maior auctoritas, sed sua vi consilia ponderanda. Spectentur autem æstimentur. *Rutuli somno vinoque sepulti.* Occasio prius narratur, sic consilium, vt necessario ad id quod nuntiat veniat. *Locum insidijs conspeximus ipsi.* Ordo est, locum conspeximus qui insidiis patet: ipsi autem ad fidem pertinet, qui enim rem tantam nuntiat debet firma auctoritate contendere, & communicat conscio quod solus conspexit. *Qui patet in biuio.* Necessaria signa addidit. *Portæ quæ proxima ponto.* Apparet, vt & supra diximus, castra Troiana in Hostiensi fuisse. Siquidem nullus alter locus in Laurolauinati hinc fluuio cohæret, hinc pelago. Et nunc dicit, Portæ, quæ proxima ponto. Ité paulo post dicturus est: Murorum in parte sinistra, Opposuere aciem, nam dextera cingitur amni. *Interrupti ignes.* Signum est sopitorum ignium, quotiens maior fumus erigitur. *Fortuna.* Occasione. Ad inquirendum Æneam. Alij hunc ordinem volunt, si fortuna permittitis vti, Mox hic cum spoliis ingenti cæde peracta, Affore cernetis. nec nos via fallit eunteis Quæsitum Æneam, & mœnia Pallantea. *Quæsitum.* Vt quæramus. *Cum spoliis.* Hinc est quod supra Euryalo dixit, Me referat tibi magnus ouantem Iuppiter: respiciens ad id quod posset fortiter facere. *Nec nos via fallit.* Bene vtique cuncta cum amico communicat. *Obscuris primam sub vallibus vrbem.* Nos in obscuris vallibus positi vidimus primam vrbem, hoc est primam partem vrbis. Nam Pallatium in monte est, non in vallibus. *Totum amnem.* Hoc est regionem amnis.

19 *Hic annis grauis atque animi maturus Alethes:*
E *Di patrij, quorum semper sub numine Troia est,*
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos iuuenum & tam certa tuliſtis
Pectora. sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lachrymis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia posse rear soluiſ pulcherrima primum
Dy moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
F *Actutum pius Æneas, atque integer æui*
Ascanius, meriti tanti non immemor vnquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos Nisi penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor (quæcunque mihi fortuna, fidesque est,
In vestris pono gremijs) reuocate parentem,

Reddite conspectum: nihil illo triste recepto. A

Annis grauis, atque animi maturus Alethes. Sallustius de Philippo, *Qui ætate & consilio cæteros antesibat. Non tamen omnino Teucros delere paratis.* Ac si diceret, Licet iratscamini ad tempus, hinc tamen apparet non velle vos penitus delere Troianos, quod tales animos nostris iuuenibus datis. *Certa.* Hoc loco firma vel fortia. *Humeros dextrasque tenebat.* Hoc ad affectum retulit: nec enim simul fieri potest. Intelligimus autem quod & singulos & membratim amplectebatur. *Vultum lachrymis, atque ora rigabat.* Poetice iunxit, & modo vnum significant, est autem iteratio: Interdū recipiunt discretionem. Nam est naturaliter facies quam habemus, vultus vero quem pro nutu animi ad tempus formamus. *Pro laudibus.* Id est virtutibus: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Vt lib. v. Æneid. Primam merui qui laude coronam. *Dij moresque dabunt vestri.* B Ciceronis est, tractum de Philosophis, qui dicunt sufficere ad gloriam, benefacti conscientiam. Scit enim Poeta nihil esse maius quam quod vel à diis meruerimus, vel rectis moribus fecerimus. *Actum.* Confestim, sine dilatione: & est aduerbium temporis. *Integer ævi.* Integri æui, Id est Adulescens cui ætas integra supersit. Vnde Ennius deos æui integros dicit, quibus multum æui supersit. Et bono omine ad pericula pergentibus, etiam per Ascanium præmium pollicetur. Longiorem enim eis vitam promittit, si ea expectent quæ Ascanius dare maiora possit. *Meriti.* Præteriti: vt, Merui quoque. Item Quique sui memores aliquos fecere merendo. *Immo ego vos.* Pulchre Poeta fidem sponsionis Alethi addidit, vt eum statim promissa Ascanij sequerentur. *Excipe Ascanium.* Id est subsequitur: & à Poeta dictum est, Vos autē Nisæ, figurate vt Vos ô Calliope: Sola salus vero, cui vna est salus genitore reducto. *Canæ Vestæ.* Venerabilis, antiquissimæ. Ipsa enim antiquissima dea est, e terra. *Per magnos Nisæ penates.* Hoc est quod ait Penatibus & C magnis diis, id est quos Æneas secum aduexerat. nam ideo ait Assaracique larem, id est familiæ nostræ vel generi proprium, vel quos nos Troiani præcipue colimus, de quibus ait ipse Æneid. Frigiique Penates, Quos mecum à Troia mediis ex ignibus vrbis Extuleram. Qui tamen dij, qui sunt à diuersis variæ traduntur, sicut supradictum est. *Obtestor.* Adiuro. & est ordo, Immo ego cui sola salus genitore reducto Vos obtestor reuocate per deos parentem. *Fortuna, fidesque est.* Id est, Quicquid cæu, quicquid consilio egero, vobis committam. nam per fidem, consilia significat: per fortunam opes, imperium & cuiuslibet rei possibilitatem. Alij sic tradunt, fortuna vt possit, fides vt velit promissa persoluere. Alij ita, quantum habeo fortunæ in vestris pono gremiis, doque fidem me ita animatum esse & sic sentire, mihi inquit habeo coniunctam fortunam & fidem esse: Nam cum volumus ostendere quantum in nostra sit potestate dicimus fortunam & fidem: D Fortuna de nostris est possessionibus, fides quantum nobis creditur ab inimicis. *Nihil illo triste recepto.* Subaudis erit.

Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem: E
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus ipsum illum, clypeum cristasque rubentes
Excipiam sorti, iam nunc tua præmia Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosque dabit suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

Argento perfecta. Id est tota argentea. *Deuicta genitor quæ cepit Arisba.* Atqui secundum Homerum, Arisba misit Troianis auxilium, & ab Achille subuersa est. Sed accipimus aut ante bellum Græcorum Arisbam à Troianis captam, & in amicitiæ fœdus admissam. Aut certe pocula hæc data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi successit hæreditatem, vt fit, quæ cepit, pro quæ accepit. *Deuicta Arisba.* Scilicet ab Achille. Dicta est Arisba à Meropis vel Macarei filia quam primum Paris in coniugio habuit. Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt post discessum à Troia Græcorum, Astyanacti ibi datum regnum, hunc ab Antenore expulsum sociatis sibi finitimis ciuitatibus inter quas & Arisba fuit F

Æneas

A Aenean hoc ægre tuliſſe, & pro Aſtyanacte arma cepiſſe, ac proſpere geſta re Aſtyanacti reſtituiſſe regnum, quod ſi ita eſt, merito eam Aeneas & viciſſe & hæc pocula inde cepiſſe memoratur. *Duo magna talenta.* Bene addidit *magna*, nam varium apud diuerſas gentes pondus eſt talenti. Vnde *talentum* poteſt & breue aliquid & magnum ſignificare. Nam vt ſupra diximus, ſecundum Plautum, talentum ſeptuaginta librarum eſt. qui cum dixiſſet debere centum quadraginta libras, paulo poſt intulit duo talenta, per iocum dicens, *Debentur talenta tot, quot ego & tu ſumus.* Item Homerus talentum breue quiddam oſtendit, quippe quod accepit victus: cum victori leuia data ſint munera. *Cratera antiquum.* Hoc eſt antiquo opere factum, vt ei pretium creſcat ex tempore. *Capere Italiam.* Obtinere. *Duxere ſortem.* Statuere. Alii proprie ducere legunt, quod eſt ſortium: vt, Stat ductis ſortibus vrna. Alii dejcere legunt ſecundum illud, Deiectamque æreā ſortem Accepit galea. Id eſt ſortiri prædam. *Vidiſti quo Turnus equo.* Meliore œconomia Niſum noluit inducere poſtulantem equum Turni præmii loco, ſed honeſtius facit vltro
B offerri, cum Homerus fecerit Didonem Achillis currus improbe poſtulantem. *Ipſum illum.* Equum ſcilicet cui ex pronomine addidit dignitatem. *Excipiam ſorti.* Extra ſortem ſeponam, vt tibi dari poſſint, id eſt, præter ſortem dabo. *Iam nunc.* Aut iam nunc excipiam *Matrum* Cum dicit *matrum*, non ſolum ſexum oſtendit, ſed etiam propter muneris laudem vult oſtendere fœcundas. *Captiuoſque dabit.* Subaudiendum bis ſex. *Inſuper his.* Super hæc, eſt figurata elocutio per datiuum caſum. *Campi quos rex habet ipſe Latinus.* Mos fuerat vt viris fortibus, ſiue regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, vt habuit Tarquinius ſuperbus in campo Martio, quod ſpatium ab Homero τέμενος dicitur. hoc ergo quod Latinus pro honore de republica habuit, ab Aſcanio intelligamus eſſe promiſſum.

C

21 *Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas*
Inſequitur, venerande puer, iam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omneis.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
D *Diſſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda*
Aut aduerſa cadat: ſed te ſuper omnia dona
Vnum oro, genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ,
Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli eſt
Inque ſalutatam linquo (nox, & tua teſtis
Dextera) quod nequeam lachrymas perferre parentis.
E *At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.*
Hanc ſine me ſpem ferre tui, audentior ibo
In caſus omnes: percuſſa mente dederunt
Dardanidæ lachrymas: ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:

Pectore toto. Omni affectu, Et eſt de prouerbio. Cicero de legibus: *Niſi toto pectore amantur, vt dicitur.* cum enim dicit vt dicitur oſtendit prouerbiale. *Rerum verborumque fides.* Et rempublicam
F tibi committam, & tecum omne communicabo conſilium. *Contra quem talia fatur Euryalus.* Cur cum duobus ſic locutus Aſcanius & vnus illi reſpondit, id eſt Euryalus, * & mirorque Euryalo & familiarius, & poſterius eſt locutus? dein qui Euryalus matrem commendare debeat? *Me nulla dies tam fortibus auſis Diſſimilem arguerit.* Ab hoc officio & ab hac audacia acceſſu temporis inferior non probabor, qualiſcunque fortuna comitetur. Id eſt nunquam aut tam ſecunda fortuna acciderit, aut tam aduerſa, vt me diſſimilem mei faciat, hoc eſt neque ſecundis intumeſcam neque aduerſis deiiciar. *Tantum.* Tantummodo hoc poſſum de me promittere, vt ſemper audeam: ſemper velim fortiter facere. nam hoc eſt quod dicit, *Tam fortibus auſis Diſ-*

similem argueris. Tantum ergo meum est hoc promittere, siue prospera, siue aduersa fortuna co- A
mitetur, nam *aut* disiunctiua particula est, non negantis aduerbium. Quidam sic intelligunt, tantummodo fortuna prospera non in contrarium recidat, tanquam nunc in secundis rebus sit cum obsideatur. Alij ita putant me nulla dies dissimilem arguet, siue quæ est hodie fortuna permanserit siue etiam læta fuerit, id est, nec si feliciter mihi, nec si infeliciter cesserit, dissimilis ero huic conatui: & melius legitur, sine aspiratione, id est aut aduersa. *Super omnia dona.* Vltra omnia magis quam omnia, proprie enim super id significat, vt sit pro omnibus donis. *Priami de gente vetusta.* De familia. Et bene eam etiam ex cognatione commendat. nam Ascanius nepos est Priami per Creusam. *Miserum.* Quæ sic impatienter diligit filium. *Mecum excedentem.* Vt, Ille meum comitatus iter. vult enim intelligi sui caussa matrem secutam. *Ignarum.* Hoc ignaram cui non dixerit. *Quodcunque periculi est.* Syllepsis. nam subaudis periculum. *Inque salutatam linquo.* Inta- B
lutatam. & est Tmesis vt, Inutilis inque ligatus cedebat. *Quod nequeam lachrymas perferre parentis.* Excusat ne videatur crudelis. Vnde sequitur matris eius tragicus & miserabilis ille conquestus, Potuisti linquere solam Crudelis, & alia. *Inopem.* Modo auxilij egentem. *Relictæ.* Aut à me, aut ab hominibus *Audentior.* Vt sapientior ab appellatione non à principio futura, cum Terentius sit hic autem timoratus meo, *Natu grauior, ignoscentior. In casus omnes.* Vt supra, Fortuna secunda, Aut aduersa cadat. *Pulcher Iulus.* Incongruum epitheton pulchritudinis posuit, cum res sit in hoc loco religionis. *Strinxit pectoris imago* Momordit, perstrinxit, admonuit. Senius autem est, aut postquam vidit illum sic amare matrem, paternæ pietatis virtutem cœpit agnoscere. Aut certe cœpit etiam ipse sic in pietatem moueri, vt eius consueuerat pater. Aut certo exemplo Euryali auidius cœpit amare patrem etiam ante dilectum. C

22 *Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.*
Nanque erit ista mihi genitrix, nomenque Creüsæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parua manet. casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait lachrymans: humero simul exuit ensem D
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Nisus Mnesthei pellem, horrentisque leonis
Exuuias: galeam fidus permutat Alethes.

Nec partum gratia talem Parua manet. Debet ab omnibus coli quæ talem creauit, non ergo ante tantum sed per te commendatur. *Casus factum quicunque sequetur.* Satis congrue. Præmia enim non debentur euentui, sed voluntati: hoc est quicquid euenerit præmia dabo. *Per quod pater ante solebat.* Alij volunt ideo ante, quia absens est Æneas. sed iurare possumus etiam per absentis filij caput. Alij ad caussam religionis trahunt, quæ præcepit vt filij imitentur in omnibus E
rebus suos parentes: vt nũc quasi imitatio sit iurisiurandi, vt dicat Ascanius, Iuro per caput meũ sicut præsens pater per suum caput iurare consueuerat, quotiens fidem suam confirmare cupiebat. Alij volunt ideo dictum ante, quia pontificibus per liberos iurare non licebat: sed per deos tantummodo, vt sit ante antequam pontifex esset Aeneas. Ergo ante aut temporis est aut ordinis. *Regnoque reboque secundis* Mira arte moratur in prosperis, & ea iterat: tacet aduersa, & magis intellectui & subauditioni relinquit. Cum enim non dicat, si non redieris, ait, *Matrique tuæ, generique manebunt.* Hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita præmia decernebantur. *Illi librique eius:* vt darentur liberis quæ accipere non potuissent parentes. *Lycaon Gnosius.* Cretensis. Et est laus ab artifice hunc autẽ gladium Euryalo datum intelligimus. nam F
Nisus accepit galeam & pellem. *Pellem horrentisque leonis Exuuias* κατὰ τὸ αὐτὸ dixit: hoc est bis idem: vt Bellum etiam pro cæde bouum sit atque itaque Homedontiadæ bellum me. *Galeam fidus permutat Alethes.* Alæ enim sunt explorantium arma, sicut etiam Homerus ostendit. Permutat autem consuetum pro simplici.

23 *Protinus armati incedunt, quos omnis euntes*
Principum manus ad portas iuuenumque senumque
Prosequitur votis. necnon & pulcher Iulus,

Ante

A *Ante annos animumque gerens curamque virilem.*
Multa patri portanda dabat mandata: sed aura
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. passim vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident: arrectos littore currus:
B *Inter lora, rotasque viros, simul arma iacere,*
Vina simul, prior Hyrtacides sic ore locutus:

Primorum. Genitiuus hic est ab eo quod est hic primus hi primi, & ab eo quod est primores, sicut hi proceres: quorum nominum nominatiuus singularis non inuenitur, licet dicamus huius primoris, huius proceris. *Votis.* Aut cum votis: aut pro reditu vota facientes: an Iuuenumque manus ad portas votis prosequitur? an iuuenum quidem manus ad portas, senum vero votis prosequitur, vt iuuenes quidem illos deduxerunt, senes vero optauerunt illis reditum. *Portanda.* Nuntianda. *Et nubibus irrita donant.* Vt ipse, Partem volucres dispersit in auras. *Superant.* Transgrediuntur *Castra inimica.* Non tantum hostilia, sed & perniciosa. nam cum dolore dictum est *inimica*: vnde scilicet rediturì non erant. quod ex sequentibus comprobatur. dicendo enim Multis tamen ante futuri Exitio: id est antequam ipsi perirent, ostendit pernicioſa castra esse quæ ipsis mortem fuerant adlatura. Et bene cito dictum est exitio cum castra mortifera dicuntur. *Littore.* Aut aream Litori proximam, sicut solet, quidam litore fluminis volunt. *Currus.* Quia ante dixerat, Portæ, quæ proxima ponto. *Vina simul.* Hoc est vasa vini, scilicet in quibus vina ponuntur. *Ore locutus.* Non est periſſologia. nam secundum Homerum exploratores, quæ volunt, plerunque sibilo significant.

24 *Euryale, audendum dextra, nunc ipsa vocat res.*
Hæc iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, lato te limite ducam.
D *Sic memorat, vocemque premit: simul ense superbum*
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
E *Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit,*
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent: necnon Lamyrumque, Lamumque,
Et iuuenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra deo victus. felix, si protinus illum
Æquasset nocti lusum, in lucemque tulisset.

Audendum dextra. Quia audemus & cursu & animo. *Nunc ipsa vocat res.* Id est somnus & vi-
F num. *Hæc iter est.* Per hostium cædem & audaciam nostram. *Adcollere.* Adsurgere, *Consule.* Prouide. *Hæc ego vasta dabo.* De quibus dixit, Corpora fusa vident. *Vocemque premit.* Aut summissa voce loquitur, aut tacet. *Superbum.* Cur superbum dixerit enarrat, qui forte tapetibus altis extructus, Superbum enim & nobile, vt, Tiburque superbum. Extructus autem pro extructis tapetibus altis, veteres & mensa, & toris tapetes appellabant. * *Toto proflabat pectore somnum.* Periphrasis est, ne verbo humili stertentem diceret. *Sed non augurio potuit depellere pestem.* Augurio hic pro scientia augurij, & ostendit per transitum fati necessitatem nulla peritia posse depelli. Est autem Homericus versus,

Ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἰρύσατο κῆρα μέλαιναν,

Temere. Passim fortuito, negligenter, ve humi, vel periculose, vt in consuetudine solemus dicere temerarios homines. Temere, significat & facile. Plautus, *Magnus est hic fluuius, non hac temere transiri potest.* Significat & subito. Ennius, *Quod tam temere ita citare calonicarijs?* * Significat sine causa. Ennius, *Haud temere est quod tu tristi cum corde gubernas. Premit.* Opprimit, occidit. *Sub ipsis equis.* Circa ipsos equos. *Pendentia colla.* Quasi ebriorum: aut ita iacentium vt colla penderent. *Singultantem.* Cum singultu animam efflantem. *Atro.* Potest & superioribus adplicari, vt sit intellectus, sanguine singultantem atro, potest & sequentibus iungi, sed melius sequentibus. *Plurima luserat.* Pro plurimum luserat dixit, vel per plurimam noctem. *Deo.* Vel vino, vel somno. *Protinus.* Hic porro tenus. A

25 *Impastus ceu plena leo per ouilia turbans,* B
(Suadet enim vesana fames) manduque trahitque
Molle pecus, mutumque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes, incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, Rhetumque, Abarimque,
Ignaros: Rhetum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum metuens se post cratera tegebat.
Pectore in aduerso totum cui comminus ensem C
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. hic furto feruidus instat:
Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos, breuiter cum talia Nisus
(Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat. D
Pœnarum exhaustum satis est: via facta per hostes.

Per ouilia turbans. Perturbans ouilia. nam Tmesis est *Mutumque metu.* Scilicet pecus: nam male quidam accipiunt mutum fremit, de leone quod si dixeris vacat *metu. Incensus & ipse Perfurit.* Exemplo Nisi. *Sine nomine plebem.* Bene expressit & bellatoris peritiam, & tyronis inconsideratam auiditatem. Nam Nisus reges interemit: Euryalus sæuit in plebem. vt Sallustius, *Ex insolentia auidus male faciendi. Sine nomine* autem dixit, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt omnibus nota nomina, atqui adiecit nomina: nam ait Fadumque, Hebesumque subit: Ergo aut sine dignitate & nobilitate, aut seorsum plebem dicit, & seorsum nobiles, quorum nomina inseruit. *Rhetumque vigilantem.* Hoc loco non tantum Rheti timor, sed & Nisi audacia comprobatur, *Et multa morte recepit. Purpuream.* Multi hoc distinguunt, vt sit sensus talis, Educit gladium multo cruore purpureum. Alij multa morte recepit, vt sit, Eduxit gladium cum multo cruore, & sic inferunt, Purpuream vomit ille animam: secundum eos qui animam sanguinem dicunt. *Recepit.* Eduxit. vt, lib. x. Hastamque receptat Ossibus hærentem, vel secundum Homerum, ἐκ δὲ πορφύρεον θοῦρον ἐρύσσατο καὶ μένος ἔκτα. Cornutus nocte legit, & adnotauit vtrum nocte pro morte? an cum multa nox esset? *Vina refert.* Proprie, quæ paulo ante potauerat. *Refert* autem rejicit, Græci vt ille dicunt ἀναφέρει, hoc est qui tantum potando vigilauerat, vt ne tenens post magnũ cratera se tegeret. *Hic furto feruidus instat.* Scilicet Euryalus, qui furebat latenter: vt sit furto, nocturno prœlio. Nam fures ideo dicti sunt quod furuo, id est nigro tempore furta committunt. aut re vera furto feruidus: quia Messapi galeam sustulit, & Rhamnetis phaleras. *Deficere extremum.* Vtrum ignem extremum, an deficere extremum? *Religatos.* Non resolutos, sed diligenter ligatos. Vnde addidit *rite*, id est ex militari consuetudine optime ligatos. *Rite.* Ex more. *Sensit enim.* Parenthesis. *Nimia cæde.* Id est illum. * *Ferri.* εἰσάγω. *Lux inimica.* Proditrix. *Pœnarum exhaustum satis est.* Bene *exhaustum*, vt ostendat eos auidos cædis fuisse, & cruoris hostilis. *Via facta per hostes.* Vt, Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam. E F

26 *Multa virûm solido argento perfecta relinquunt.*

Armaque

A *Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.*
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tyburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem, bello Rutuli prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, cristisque decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.

B *Multa virum solido argento.* Mira arte, tempus expressit quo necesse erat hæc omittere. *Pulchrosque tapetas.* Secundum Græcos per masculinum genus. *Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis Cingula.* Phaleræ ornamenta equorum sunt: & est sermo Græcus τὰ φάλαρα ὀνομαστὰ. *Cingula* autem hominum, generis neutri est. Nam animalium, fœminino genere dicimus has cingulas. *Tyburti Remulo ditissimus olim Quæ mittit dona.* Consuetudo erat apud maiores, vt inter se homines hospitij iura mutuis muneribus copularent, vel in præsenti, vel per internuntios. Sensus ergo nunc talis est. Cædicus quidam Tyburti Remulo cum eum sibi absens hospitio vellet adiungere, misit phaleras & cingula bullis aureis, hoc est clauis insignita. Remulus moriens nepoti suo cognomini hæc reliquit, qui postea victus à Rutulis est, & occisus: post cuius mortem
C apud Rhamnetem Rutulum, ab Euryalo hæc reperta sunt munera. Quod autem dixit Tyburti Remulo, aut Tyburtino intelligimus, hoc est de Tybure, vt sit datiuus ab appellatiuo veniens hic Tybur, aut Tyburti, hoc est filio Tyburti, ab eo quod est hic Tyburtius huius Tyburtij, vt sit Tyburti Remulo, sicut Deiphobo Glauci. *Cum iungeret absens.* Aut cum se illi iungeret, aut cum iungeretur. *Suo moriens dat habere nepoti.* Nepoti Remulo, quem supra auo cognominem diximus. Nam quotiens aperte non ponitur nomen filij vel nepotis, cognominem eum esse intelligimus auo vel patri, quorum nomen aperte positum inuenimus, & econtra si filij vel nepotis positum nomen fuerit, prætermissum autem parētum, cognomines eos esse intelligamus necesse est. *Post mortem* Scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum. Nam Donatus dicit, post mortem Nisi & Euryali, bello potiti sunt Rutuli: quod non procedit si diligenter aduertas. Sane
D sciendum hunc locum vnum de XIII. Virgilij, siue per naturam obscuris, siue insolubilibus, siue emendandis siue sic relicti sunt, vt à nobis per historiæ antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur. *Nequicquam.* Non fruiturus: & est nequicquam aptat: non, nequicquam fortibus. *Galeam Messapi.* Non occisi Messapi abstulit Galeam (nam dimicaturus est paulo post) sed inuenit iacentem, & sustulit. *Cristisque decoram* Bene præmittit dicens *decoram.* nam eius splendore prodente, Euryalus capitur. Denique Nisus hac ratione non proditur, cui habenti inferiorem galeam, habiliorem galeam Alethes permutauit. *Excedunt castris.* Rutulorum scilicet. nam supra dixit, Castra inimica petunt.

E 27 *Interea præmissi equites ex vrbe Latina,*
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Iamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos læuo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in vmbra
Prodidit immemorem, radiisque aduersa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
F *State viri, quæ caussa viæ, quive estis in armis?*
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in syluas, & fidere nocti.

Vrbe Latina. Non est contrarium illi loco, vbi ait, Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas: quo modo a Latina vrbe auxilia venire commemorat. Intelligimus enim Latinum in principio discordiæ, & tumultus paululum se abstinuisse: postea tamen nec suorum copias, nec propria

denegasse consilia. nam eum & cœtui, & fœderibus interfuisse dicturus est. *Præmissi equites.* Hos neque alio loco à Turno missos viquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit, dubitatur ergo à quo sint, vel quibus præmissi, vel cur præmissi, cum eos constat, aliis iam in campo positis aduenire *Legio campis instructa moratur.* Proprie. nam legiones peditum sunt: turmæ vero, equitũ. *Turno regi.* In omnibus bonis regis dicitur inuentum, nam quasi absurdum est duobus positis, Turnum potius quam Latinum responsa dare. *Trecentum.* Quia Romani equites primo trecenti fuerunt. De singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus. An *trecentum* vt τριὰκοντα πανθ' ἵππους? *Scuti omnes.* Armati, à parte totum. Non clypeati. nam clypei peditum sunt: scuta equitum. *Volscente magistro.* Proprie. nam magister equitum dicitur more Romano, quod dictatori adiungi solet. *Muros subibant.* Muros Troianorum, Et est locutio de Ciceronc. *Potuit ne eius orationem subire? Læuo limite.* Respiciens situm regionis locutus est *Sublustri noctis in umbra.* Sublustris nox est habens aliquid lucis. Horatius, *Nocte sublustri nihil astra præter vidit & vndas. Immemorem.* Amentem, vt, Insanus tamen immemores, vel incuriosum, vel incautum. *Rudes.* Lunaribus intelligendum. *Haud temere.* Particula hæc modo non sine caussa significat: alias fortuito, alias male, alias improuide, alias passim. vt, Temere inter tela iacentes, alias facile. Plautus, *Rapidus fluuius est hic, non hac temere transiri potest*, quæ pro loco accipiuntur & intelleguntur: aduerbio qualitatis sane relatum est hoc loco. *Nihil illi tendere contrà.* Hoc est, nihil contra responderunt. nam tendo contra sermonem tuum, est respondeo tibi. tendo contra iter tuum, est occurro tibi, ergo nihil contra tendebant, id est nihil respondebant e contra.

28 *Obiiciunt equites sese ad diuortia nota*
Hinc atque hinc, omnemque aditum custode coronant.
Silua fuit late dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant vndique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ amorum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit, iamque imprudens euaserat hostes,
Atque locos, qui post Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat.
Vt stetit, & frustra absentem respexit amicum,
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quaue sequar? rursus per plexum iter omne reuoluens
Fallacis syluæ simul & vestigia retro
Obseruata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.

Ad diuortia. Viæ in diuersa tendentes, hoc est ad diuerticula viæ militaris. Terentius, *Vbi ad ipsum venit diuerticulum.* Diuerticula autem sunt semitæ transuersæ, quæ sunt à latere viæ militaris. *Aditum coronant.* Melior lectio *abitum*, quam *aditum.* Cingunt enim syluam ne abeant, non ne adire possint. *Ducebat semita calles.* Legitur & lucebat. quod si est, *rara* pro raro accipiendum, vt sit, Raro lucebat, herbis scilicet in aliquibus locis interuenientibus. Si *ducebat*, intelligimus inter calles pecorum raram fuisse semitam, hoc est hominum viam, & non ostendit quo ducebat, sed intelligamus euntes. *Euryalum impediunt.* Impedio te dicimus per accusatiuum, & casus mutari non potest nisi deseras verbum, vt dicas impedimento mihi est. Scendũ sane multas inferri in Euryalum excusationes. *Regione viarum.* Regionem hic rectum iter dixit, ab eo quod regat tramitem. *Nisus abit.* Bene meminit velocitatis, quam ei in quinto dedit: vt, Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus Emicat. *Imprudens.* Scilicet remanentis Euryali, aut imprudens suasisse, alij imprudens valde prudens accipiunt. *Albæ de nomine.* Vel porcę, vel ciuitatis, vel regis Albani, cui successit Procas. *Infelix, qua te regione reliqui?* Se infœlicem dixit, qui dolet: non illum propter quem dolet. *Iter omne reuoluens.* Vrbanus hucusque verba Nisi vult esse: alij, poëtæ dant. Rursus perplexum iter omne reuoluens. *Fallacis syluæ.* Vt Nisus vsquequaque sequar, dixisse videatur. *Obseruata.* Id est obseruans. *Silentibus.* Pro ipse silens, aut silentibus, cum tacet omnis ager. *Signa sequentum.* Militarem sonum dicit, qui varius est. nam interdum canit, vt insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui.

A 29 *Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures*
Peruenit, ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
Fraude loci, & noctis subito turbante tumultu
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios morituros in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera in mortem?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
B *Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,*
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos:
Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.

Nec longum in medio tempus. Inter auditum sonum, & visum Euryalum, & est eclipsis. *Fraude loci & noctis* Fraude loci difficultate loci, noctis pro tenebris, & obscuritate fraudē appellat. quidam noctis subito turbante tumultum legunt, vt sit noctis tumultus, nocturno tumultu explo-
C rantium dicit. * *Oppressum rapit*. Hoc est, Quem iam manus omnis rapit, nam male quidam *Videt, rapit* accipiunt. quod si admiseris, vacat Quem iam manus omnis. *Quid faciat*. Mire adfectum suum poeta interpositit. *Eripere? an sese medios morituros in hostes*. Quidam *meliores* legunt, & melius hoc putant quam in hostes. *Pulchram properet per vulnera mortem*. Aut deest audire, aut deest ad, vt sit ad mortem properet, aut certe antique properet mortem, vt, Plautus, *Properate prandium*, Ennius, *Fessum aetas nunc diem. Pulchram mortem*. Gloriosum enim est pro amico deficere. Et *pulchram* ex persona poetæ dictum, vel certe pulchram adeundi qui hoc putat. *Ocyus* Pro ociter. *Tu præsens nostro succurre labori*. Non dicit quæ præsens es, sed præsens succurre, id est loco statuto & consuetudinis eius, vt de vicino & proximo ducat opportunas inuocationes. Faune precor miserere, inquit: & Nymphas
D venerabor agrestes, Gradiuumque patrem. Geticis qui præsidet aruis. Et in repetitione Tu Dea, tu præsens maior emphasis videtur. *Si qua, qua* vacat & hic, & in sequenti. *Suspendive tholo*. Tholus proprie est veluti scutum breue, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt: ad quod dona suspendi consueuerant. Quæ tam diu dona dici poterant, quam diu non profana fierent, sicuti in libris Sacrorum refertur. Bene autem venatorem inducit numen inuocare syluarum. Alij tholum ædium sacrarum dicunt genus fabricæ Vestæ & Panthæræ *: Alij tectum sine parietibus columnis subnixum. Ædes autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Vestæ Dianæ, vel Herculi vel Mercurio. *Turbare globum*. Sana petitio. Nam quia tot vincere impossibile fuerat petit vt saltem eos perturbet telorum beneficio. *Rege tela per auras*. Per noctem in qua sine auxilio numinis recti iactus esse non possunt.

E 30 *Dixerat: & toto connixus corpore ferrum*
Conicit, hasta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit aduersi in tergum Sulmonis: ibique
Frangitur, ac fixo transit præcordia ligno.
Voluitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circunspiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure,
F *Dum trepidant, it hasta Tago per tempus vtrumque*
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.

Ferrum Conicit hasta. De ferro ad hastam transit. *Conicit*, pro coicit. nam conicit antiquum est. *Aduersi in tergum Sulmonis*. Tergum pro tergus dixit Sallustius. *Tergis vincebant* pro tergoribus. vt intelligamus hastam in scutū venisse, & illic esse conlisam: vt *frangitur*, sit pro colliditur. Fisso scuti ligno etiam præcordia penetrasse, aliter non procedit. nam si hastam re vera fractam acci-

piamus, ratione caret quod dicit, Fisso transit præcordia ligno. Alij re vera in tergum volunt esse percussum, quod falsum est. nam quo modo ante fissum lignum esset, & sic præcordia penetrata? Sciendum tamen locum hunc esse de his quos supra insolubiles dictum est. *Ligno.* Quidam humiliter dictum accipiunt. *Hoc acrior idem.* Quod latuerat, & quod ei primus prospere cesserat iactus. *Telum librabat ab aure.* Gestus iaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur: aut enim ab aure, aut à latere tela iaciuntur. *Per tempus vtrumque.* Congrue dicit telum per tempus vtrunque transisse: ait enim, *Diuersi circunspiciunt*: hoc est huc & illuc ora circunferunt, per quam opportunitatem potuit telum tempus vtrumque transire. Asper tamen dicit, Per tempus vtrunque, hoc est inter tempus vtrumque, vt econtra, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno: id est per hunc. Quod si est, intelligamus eum in fronte esse vulneratum. *Tepefacta cerebro.* Alibi, Et fixo ferrum in pulmone tepescit.

A

31 *Sæuit atrox Volscens, nec teli conspicit vsquam* B
Authorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolues amborum, inquit, simul ense recluso
Ibat in Euryalum: tunc vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adsum qui feci, in me conuertite ferrum
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iste nec ausus, C
Nec potuit (cœlum hoc, & sydera conscia testor)
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.

Interea. Donec ille inuenitur. *Calido mihi sanguine pœnas.* Ennius in primo, *Nam mi calido das sanguine pœnas. Persolues amborum.* Aut occisorum: aut tuas & Nisi. Nam duos eos fuisse nouit, supra enim ait, State viri. *Amplius.* De cetero, posthac, interdum & quantitatem significat, vt, Terentius: *Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius. Tantum potuit.* Hoc quamuis ad animum Nisi pertineat, tamen sympathiam etiam poëta ex sua persona fecit. *Me me.* Subaudis interficite, & est interrupta elocutio dolore turbati. *Nec potuit.* Validior argumẽtatio ex impossibilitate. vt, Quid Troes potuere? Et, Non ea vis animo: nec tanta superbia victis. *Tantum infelicem nimium dilexit animum,* Contra illud, Cur ergo venit? dicit, Tantum amicum dilexit, vt cum nihil posset, tamen veniret. D

32 *Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus*
Transadigit costas, & candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus letho, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros ceruix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cum flos succisus aratro E
Languescit moriens, lassove papauera collo
Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hinc cominus, atque hinc
Proturbant: instat non segnius, ac rotat ensem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore F
Condidit aduerso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese proiecit amicum
Confossus: placidaque ibi demum morte quieuit.

Voluitur Euryalus letho. Aut septimus est, aut datiuus: sed si datiuus fuerit, figuratum est, id est in lethum. vt, It clamor cœlo. *Purpureus veluti cum flos succisus aratro Languescit.* Habetur tatio comparationis. videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare, qui pulcherrimus fuit, & post mortem conuersus in florem est. *Languescit moriens.* Duplex similitudo & pulchritudinis & gestus.

Lassóve

A *Lassove papauera collo Demisere caput.* Homeri est & comparatio & figura. nam & ille sic ait, vt multorum vnum diceret caput. *Solumque per omnes.* An per obstantes, an protegentes? *Volscen. petit.* Appetit. Petitiones enim proprie dicimus impetus gladiatorum. Vnde Cicero, *Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari nullo modo posse viderentur, parua quadam declinatione: & vt aiunt corpore effugi. Moratur.* Persuerat. *Prosubait.* Modo confodiunt, vt paulo post, Confossus. *Non secius.* Non segnius. *In ore condidit aduerso.* Archaismos est. vt supra, Pectore in aduerso totum cui cominus ensem Condidit. *Placidaque vbi demum morte quieuit.* Aut proprium mortis epitheton est: aut ex affectu pereuntis dictum est, qui cum amico moriebatur.

33 *Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,*
B *Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo,*
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, spoliisque potiti,
Volscentem examinum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exangui: & primis vna tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque, ingens concursus ad ipsa
Corpora, semineceſque viros, tepidumque recenti
C *Cæde locum, & plenos spumanti sanguine riuos.*
Agnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Fortunati ambo. Prosphonesis est. Mire horum mortem non luctu aut misericordia, sed felicitatis testimonio prosequitur. *Si quid mea carmina possunt.* Verecunde. *Domus.* Familia. *Capitoli immobile saxum Accolet.* In vrbe Roma Iouis templum non fuit, quod cum iam deuotum a Prisco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius ædificare, cœpit auguriis captare qui mons huic templo esset aptissimus. Et cum in omnibus Tarpeius esset inuentus (in quo erant multa diuersorum
D numinum sacella) actum est vt exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificiis, quo posset libere & sine piaculo templum Iouis exædificare. Cumque omnes dij libenter inde migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, descendere noluit, sed illic remansit. Tum de hoc ipso sacrificatum est & deprehensum, quod Terminus cum Ioue remanens æternum vrbi imperium cum religione significaret. Vnde in Capitolio prona pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Termini spectat: nam Termino non nisi sub diuo sacrificabatur. Hinc ergo nunc dixit, Capitoli immobile saxum Accolet: quia Terminus non est remulus de loco. *Præda Rutuli, spoliisque potiti.* Non solum suis eos armis exuerunt, sed etiam illa præda quæ Rutulis fuerat ante detracta. *Nec minor in castris luctus.* Decens repetitio. *Serranoque, Numaque.* Decima Antapodosis, quæ
E fit quotiens commemorantur ea quæ non sunt ante prædicta. Neque Numam induxit occisum. *Tepidaque recenti Cæde locum.* Hypallage est tepidum locum recenti cæde. Vnde multi legunt Tepidumque recenti Cæde locum. *Spumantem sanguine riuos.* Spumas tunc habet sanguis cum effunditur, nam postea conquiescit. Vnde bene dixit, Spumantem riuos: quia præmisit, Semineceſque viros.

34 *Et iam prima nouo spargebat lumine terras*
Tithoni croceum linquens aurora cubile:
Iam sole infuso, iam rebus luce retectis,
F *Turnus in arma viros, armis circundatus ipse,*
Suscitat: æratasque acies in prælia cogit:
Quisque suos, variusque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistra

Oppoſuere aciem (nam dextra cingitur amni) A
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti. ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.

Et iam prima nouos: Lucretianum eſt Et bene deſcripturus cædes & bella moroſe diem oriri facit. *Iam rebus luce retectis*. Supra, Et rebus nox abſtulit atra colorem. *Quiſque ſuos*. Scilicet comites. nam plenum eſt. Aerataſque acies. *Acuunt rumor bus ira*. Quia duo auſi ſunt per eorum caſtra tranſire. *Euryali, & Niſi*. Volunt nonnulli clamorem eſſe militum: ſed melius hoc à poeta dictum accipimus. nam Rutuli eorum non nouerant nomina: vt ſit, Quin etiam capita Euryali B
& Niſi præfigunt in arrectis haſtis, & cum magno clamore comitantur. *Murorum in parte ſiniſtra*. Aliud agens ſitum caſtrorum oſtendit, præterea & proœconomia eſt, quia poſtea caſtris per fluuium Turnus euadit. *Cingitur amni*. Amne debuit dicere: nunquam enim bene in *i* exeunt, niſi quæ communis ſunt generis: vt docilis, agilis. Sed ideo auſus eſt ita ponere ablatiuum, quia vt ſupra diximus, apud maiores hic & hæc amnis dicebatur. *Tenent foſſas*. Tuentur, defendunt. *Nota nimis miſeris*. Hoc plus commouebantur, quia etiam abiciſſi vultus, necdum agnitionis amiſerant notas.

35 *Interea pauidam volitans pennata per vrbem* C
Nuntia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali, ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radij, reuolutaque penſa:
Euolat infelix & fœmineo vlulatu
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc queſtibus implet:
Hunc ego te Euryale aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam D
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?

Pinnata. Quidam volunt ideo hic famam pinnatam à poëtâ inductam, quæ tumultum & res aduerſas nuntiet vt illud tangere videretur quod qui bellum nuntiaret, pinnatas literas diceretur adferre. *Subitus miſeræ*. Poteſt pro ſubitus miſeræ, vel pro ſubito miſeræ, ergo & genitiuus poteſt eſſe. *Excuſſi manibus radij*. Bene *excuſſi*, quaſi neſcientis: melius quam ſi diceret proiecti. *Fœmineo vlulatu*. Impatientis: vt, Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore. *Prima petit*. Ideoque *prima*, quia ſolent in extrema neceſſitate etiam mulieres muros aſcendere: vt Ipſæ de muris matres. *Non illa virûm, non illa pericli*. Vnum pudoris eſt, aliud ſalutis. *Telorumque memor*. Hanc impatientiam matris Euryali illo loco poëta præmiſit, cum Euryalus nec protectionem ſuam ad requirendum Aenean ſcire ſignificat, & tantopere commendat Alcanio, nam & Niſus propter illã dicit nolle Euryalum ſibi comitem iungere quod ſciret, ſi quid ei accidiſſet, intoleraBiliter eam laturam. *Hunc*. Talem. Et eſt conqueſtio matris Euryali plena artis Rhetoricæ. nam pene omnes partes habet de miſericordia commouenda à Cicerone in Rhetoricis poſitas. *Ego hunc te aſpicio?* A qualitate cædis. *Sera meæ requies?* Euander, Mea ſola & ſera voluptas. Et Requies hic pro ſolatio. *Potuiſti linquere ſolam*. Ab intercepto ſolatio. *Crudelis?* Cum potuiſti linquere ſolam cum pius eſſe. *Sub tanta pericula*. Sub pro in, vt 1 Aen. Nanque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo. *Affari extremum*. Anchiſes, Sic ô, ſic poſitum adfari diſcedite corpus. Terentius, *Quin igitur* E
dum licet loquimini mecum Antipho? Matri. Melius matri, quam ſi dixiſſet mihi.

36 *Heu terra ignotã, canibus data præda Latinis,*
Alitibuſque iaces: nec te tua funera mater
Prodiuxi, preſſive oculos, aut vulnera laui,
Veſte tegens: tibi quam noctes feſtina, dieſque
Vrgebam, & telа curas ſolabar aniles.

Quã

A *Quò sequar? aut quæ nunc artus, auulsaque membra,*
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc sum terraque, marique secuta?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conuicite, ô Rutuli: me primam absumite ferro.
Aut tu magne pater diuûm miserere, tuoque
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

B *Latinis.* Id est Latinorum. *Nec tua funera mater.* Id est funerea. Nam apud maiores funereas dicebant, eas ad quas funus pertinebat, vt sororem, matrē, nam præficæ, vt & supra diximus, sunt planctus principes, non doloris. funeras autem dicebant, quasi funereas ad quas pertinet funus: vel deriuauit veteres secutus, vt funeram pro funesta diceret, vt homo scelerus, sicuti sceleſtus vel scelerosus dicebatur. Plautus in Pseudulo, *Feritur sinapis scelera.* In eadem, *Nunc iube venire Pseudolum scelerum caput*, id est sceleſtum. *Aut vulnera laui.* Romana consuetudo fuit vt mortui lauarentur, ideoque hos qui hoc officium implebant, pollinctores appellatos dicunt, qui mortuis os polline oblinebant, ne liuor appareret extincti. *Festina.* Pro festinans: Nomen pro participio, vel a verbo deriuatum, vt ab eo quod est festino, festinus dicatur, vt hic festina, quomodo superius funera. Salluſtius, *In secunda cohortes festinas compoſuerat*, sicut ipse ab eo quod
C Propero, Circunstant properi aurigæ, vt sit nominatiuus hic properus, & bene festina, nam ait superius, Excussi manibus radij, reuolutaque pensa. *Quæ quar.* Id est inquiram. *Et funus lacerum tellus habet.* Dilaniatum cadauer. nam funus pro cadauere posuit. Ergo ex posteriore intelligitur prius. *Hoc mihi de te.* Hoc caput intuens ait. *Si qua est pietas.* Si qua est pietas in occidendo, in me probetur. *Me primam absumite ferro.* Vnusquisque enim in propriæ salutis desperatione, credit tum vniuersa etiam posse coniuri: vnde est quod modo dixit Me primam. Quasi mortuo Euryalo, omnes Troiani perituri essent. *Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.* Inuisum quidem est, hoc est odiosum caput: ergo deest tibi, & si Inuisum, quomodo miserere? verum misericordiæ genus est, si me etiam iratus interimas. *Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.* Hinc traxit illum colorem Iuuenalis, *Quod facinus dignum tam longo admiserit æuo?*
D

37 *Hoc fletu concussi animi, mœstique per omnes*
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilioneï monitu, & multum lachrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul æra canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlumque remugit.
E *Accelerant acta pariter testudine Volsci,*
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
Quâ rara est acies, interluceat que corona,
Non tam spissa viris, telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua
F *Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes*
Ferre libet subter densa testudine casus.

Torpent infractæ Antea infractæ, nunc tamen torpent. Vt, Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos. Naturaliter enim homines dolore ac ira exacerbatione franguntur. *Idæus & Actor.* Ex nominibus personarum & finem & dignitatem rei addit. *Lachrymantis Iuli.* Puero dat lachrymas cui potest sine pudore: viris fortibus, tantum dolorem. *Sub tecta reponunt.* Honorifice. Quod autem dicit *corripiunt*, non iniuriæ est, sed celeritatis: Id est raptim tollunt. *At tuba terribilem sonitum.* Hemistichium Ennij. nam sequentia iste mutauit. Ille enim ad exprimen-

dum tubæ sonum ait *Tarantara dixit*. Et multa huiusmodi Virgilius cum aspera inuenerit mutat. Bene tamen hic electis verbis imitatur sonum tubarum. *Increpuit*. Et insonuit, & significauit increpauit. *Volsci*. Non mirum, quia dicit Volscos, cum & Camilla de Volscis sit, vt, Et Volsca de gente Camilla. Nanque pars aliqua Tusciæ dat Turno auxilia, cum Tuscos dixerimus specialiter Æneæ fauere. Item econtra pars Venetiæ auxilium præstat Æneæ, quam Turni fuisse superius diximus. *Testudine*. Testudo scutorum est connexio, curuata in modum & similitudinem testudinis, cum a militibus aliqua ciuitas obsidetur, & fit vt murus eius subruatur. Nanque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina, vt aries. Sallustius, *In modum birci militia is*. Inuentor autem testudinis Artemon Clazomenius fertur, idemque arietis repertor dicitur. Scuta gestare Curetes primi inuenerunt, galea Thracium tegmen est. Thoraces Thorax quidam rex dicitur inuenisse, Lycaon Arcas gladium longiore lamina produxisse narratur, Peleus primus machæram dicitur inuenisse. Aspen, id est curuum gladium in modum falcis a Perseo inuentam multi dixerunt. *Fossas implere parant*. Vertit ordinem: nam ante est vt impleatur fossa, tollantur valli: & sic testudine accedatur ad murum. Quanquam possimus intelligere etiam ad fossas eos facta vt esse testudine. Proprie tamen fossas implere, vallum vellere, sic enim & historici. *Effundere conantur*. Proprie: tela enim non iaciuntur in subiecto, sed tunduntur: & dicendo Omne genus telorum ostendit telum vocari omne quod iacitur: Græci τὰ βέλη ἀπὸ τῦ βάλλειν: sicut Latine tela, ἀπὸ τῦ τηλε, id est longe. *Assuetis longo*. Docet vsum in rebus omnibus plurimum posse. *Infesto volnebant pondere*. Hoc est infesti ponderis. *Subter defensa testudine*. Hoc est subter testudine.

38 *Nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens*
Immanem Teucri molem voluuntque ruuntque:
Quæ straut Rutulos late, armorumque resoluit
Tegmina: nec curant cæco contendere marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Hetruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.

Nec iam sufficiunt. Diu iam non sustinent. *Ruuntque* Hic ruunt, pro deiiciunt. *Armorumque resoluit Tegmina*. Hic ostendit armorum connexionem esse testudinem. Lucanus de testudine, *At postquam virtus incerta virorum Per tuam rupit aperto milite cratem, Singula communis cesserunt ictibus arma*. *Hetruscam Pinum*. Hoc est ipse Hetruscus. *Quassabat autem & infert* mutatio temporum, vt 1. Æn. Tydides multa vastabat cæde cruentus. Ardentesque auertit equos in castra.

39 *Vos ô Calliope precor aspirate canenti,*
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingenteis oras euoluite belli.
Et meministis enim diuæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque euertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perque cauas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas & postibus hæsit adesis.

Vos ô Calliope precor. Syllepsis per numeros. erat enim rectum Vos musæ, aut te Calliope. *Aspirate*

A *vate canenti.* Fauete: vt, Aspirat primo fortuna labori. *Oras euoluite belli.* Hoc est ingentis belli narrate non tantum initia, sed etiam extrema bellorum: Nam oræ sunt extremitates. Est autem Ennianum, *Qui potis ingentis oras euoluere belli. Et meministu enim diuæ, & memorare potestis.* Differt meminisse ac memorare: cum illud sit memoriter tenere, Memorare vero exponere & narrare. Est autem Homeri sententia,

ἴσπετε νῦν μοι μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι.
ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε ἴστε τε πάντα.

Turris erat. Turres huiusmodi esse ad munitionem ciuitatum & in secundo legimus: Sed hæ plerumque mobiles sunt, plerumque fixæ: mobiles, vt in duodecimo meminit, Subdideratq; rotas, pontesque instrauerat altos: fixæ, vt in secundo, Turres ac tecta domorum. *Pontib.* Pro tabulatis. *Opportuna loco.* Pro opportuna scilicet circa portas. *Opum vi.* Potest & Hypallage esse, vt sit Ope virium. *Certabant.* Zeugma, potest & ad Latinos, & ad Troianos referri. *Cauas.* Patulas. *Densa.* Pro tela densa. *Et flammam affixit lateri.* Adfectate. Debuit enim dicere adfixit aut facem, aut malleolum, non flammam. *Quæ plurima vento.* Gliscens, & magna facta per ventum. *Hæsit adesis.* Non iam adesis, sed quos exedit adhærendo, id est hæsitans adedit, vel adesos reddidit.

40 *Turbati trepidare intus: frustraque malorum*
Velle fugam, dum se glomerant, retroque residunt.
In partem quæ peste caret, tum pondere turris
C *Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.*
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt: vix vnus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primæuus Helenor,
Mœonio regi quem serua Lycimnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis:
Ense leuis nudo, parmaque inglorius alba.
D *Isque, vbi se Turni media inter millia vidit,*
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas:
Vt fera, quæ densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Inicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostes
Irruit, & quâ tela videt densissima, tendit.

E *Malorum velle fugam.* Honestissima elocutio. *Peste.* Incendio. vt, Et toto descendit corpore pestis. *Vnus.* Subaudis & *alter.* nam non procedit vnus. *Helenor Et Lycus elapsi.* Scilicet non mortem, sed turris ruinam. *Mœonio regi.* Aut proprium patris nomen est, aut cognominem eum filio intelligamus: quia vt supra diximus, cum filij vel patris nomen præmittitur, & aliud tacetur, cognomines eos esse intelligimus. *Furtim Sustulerat.* E stupro educauerat. hinc est, Et dulcia furta. *Vetitisque ad Troiam miserat armis.* Secundum Donatum vetitis fato, quia stare Troia diutius vetabatur, sed melius lege militari intelligimus, quia serui à militia prohibebantur. Vnde & in Deiotariana purgat hoc Cicero, cum fuisset obiectum inter equites quos Deiotarus miserat Cæsari, vnum seruum fuisse. Virgilium autem nouimus trahere aliqua de historia. Seruos sane nunquam militasse constat, nisi seruitute deposita, excepto Hannibalis tempore: cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuit vrbs Roma, vt ne liberandorum quidem seruorum daretur facultas. *Ense nudo.* Id est stricto. Ense leuis armaturæ est, *nudo* autem stricto, vel sine vagina. *Parmaque inglorius alba.* Quasi tyro, vt diximus supra: quia picta arma iam probati in bellis habebant. *Vt fera.* Quidam pardum significari volunt.

41 *At pedibus longe melior Lycus, inter & hostes,*
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus,

Increpat his victor: Nostrasne euadere demens
Speraſti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit,
Qualis vbi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. vndique clamor
Tollitur: inuadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alij ad fastigia iactant.

Longe melior Lycus. Ergo & Helenor bonus. *Inter.* Per: vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno *Prendere saxa manu.* Quia tunc alti non erant muri: sed ad impetum tantum repellendum, vt etiam Sallustius ostendit, Vbi Sertorium humeris sublatum per muros ascendisse commemorat. *Cursu, teloque secutus.* Nimiam eius ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi. nam hoc dicit, Cum præmisso telo ad hostem venit. Statius, *Et emissum cursu comprendere telum. Reuellit.* In verbo vello, facit in participio vulsus. *Qualis vbi aut leporem.* Pro qualiter. Comparatio Homerica,

ὥρμηται ὁ λὰς ὡς ὠϊστὸς ὀϊστευτῆς
ὅς τ' εἶσι πεδίονδε διὰ νεῖαν ἰφθιμοῖσιν
αἰ τάξαν ἠ αἶγα κραιπνὸν ἠ πτῶκα λαγωόν.

Pedibus Iouis armiger vncis. Quia dicitur in bello Gigantum Aquila Ioui arma ministrasse, quod tamen fingitur. Nam vt supra diximus, Iuppiter & Saturnus reges fuerũt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est: ad quod egrediens Iuppiter, Aquilæ vidit augurium: cuius cum vicisset auspicio, fictum est quod ei pugnanti tela ministraret. Vnde etiam a felici augurio natum est, vt Aquila militaria signa comitetur. *Quæsitum.* Qui quæritur: nam præsens a passiuo non habet: & est proτυστερον, nam post raptum requiritur. Vel quæsitum, requirendum ποσῶτο. *Multis balatibus.* Id est, cum multis balatibus. *Martius lupus.* Aut cruentus, aut Marti dicatus. *Aggere.* Agger est cuiuslibet rei cumulatio, vnde fossæ, aut valles possunt repleri. Subaudiendum tamen, Alij.

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ subeuntem ignemque ferentem:
Emathiona Liger: Chorinæum sternit Asylas,
Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Clonioumque, Dioxippum, Promulumque
Et Sagarem, & summis stantem pro turribus Idam:
Primernum Capys. hunc primo leuis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et læuo infixa est lateri manus, abdita que intus
Spiramenta animæ letbali vulnere rupit.

Ingenti fragmine montis. Supradicti saxi exaggeratio est. *Lucetium.* Solum hoc nomen est quod dictum a Virgilio à nullo alio reperitur auctore. Sane lingua Osca Lucetius est Iuppiter, dictus à luce quam præstare dicitur hominibus. Ipse est nostra lingua diespiter, id est diei pater. Horatius, *Namque diespiter plerunque per purum tonantes Egit equos. Hic iaculo bonus.* Nescias de quo dixerit. *Cænea, Turnus: Turnus Ityn.* Vt ait Lucilius, *Bonum schema est quotiens sensus variatur in iteratione verborum: Et in fine positus, sequentis fit exordium, qui appellatur climax. Pro turribus.* Aut pro defensione turrium. Aut sic magni, vt turrim putares. *Hasta Themillæ.* Themillas Themillæ, vt Aeneas Aenææ. *Leuis* autem hasta, pro leuiter veniens. Vt & *strinxerat* dixit id est paulum vulnerauerat. Vt Tanden etiam magno strinxit de corpore Turni. *Demens.* Qui scutum quo se tegebat abiecit. *Alis.* Pinnis. *Et læuo infixa est lateri.* Ostendit vulneris locum quem

A quem ante suppresserat. Sic in quarto, Infixum stridit sub pectore vulnus. *Spiramenta animæ.* Definitio pulmonum.

43 *Stabat in egregiis Arcentis filius armis,*
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera.
Insignis facie genitor, quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symæthia circum
Flumina pinguis vbi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
B *Ipse ter adducta circum caput egit habena,*
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanium: fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.

C *Pictus acu chlamydem.* Hoc est habens chlamydem Frigiam. Vt, Et Frigiam Ascanio chlamydem. & est figuratus pictus chlamyde. *Ferrugine clarus Hibera.* Ferrugo coloris genus est, qui vicinus est purpuræ subnigræ. Hibera autem modo, non Hispana, sed Pontica. nam Hiberia pars Ponti est, inter Persidem & Armeniam, vbi optime colores diuersi tinguntur: vt ostendit Horatius dicens, *Herbasque quas Colchos atque Hiberia mittit Venenorum ferax. Genitor quem miserat Arcens.* Ordo est. Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. nam non congruit vt huius filij prætermisso nomine, bis fiat patris commemoratio. *Symæthia circum flumina.* Symæthos fluuius est Siciliæ, à rege Symetho dictus, haud longe ab vrbe Catinensi, circa quem sunt Palici dei, quorum talis est fabula, Æneam nympham, vel vt quidam volunt Taliam Iuppiter cum vitiasset,
D & fecisset grauidam, timens Iunonem (secundum alios, ipsam puellam) Terræ commendauit, & illic enixa est. Secundum alios, partus eius postea cum de Terra erupisset, duo pueri Palici dicti sunt, quasi iterum venientes. nam παλιν ἰεναι, est iterum venire. Hi primo humanis hostiis placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt & eorum immutata sacrificia. Inde ergo *Placabilis ara*: quia mitigatæ sunt eorum numina. Palicos nauticos deos Varro appellat. Alij dicunt Iouem hunc Palicum propter Iunonis iracundiam in Aquilam commutasse: Alij Vulcani & Ætnæ filium tradunt, sed incertum & qua recondita historia Arcentem istum induxerit, neque enim sine ratione vel lucus Martis appositus est: & quid homo Siculus in hoc bello facit, quem nusquam supra cum Ænea dicit ad Italiam peruenisse? *Liquefacto tempora plumbo Diffidit.* Plumbum enim tactum nimio rotatu & aëris calore dissoluitur. Statius, *Et arsuras cæli per inania glandes. Porrectum extendit arena.* Intelligimus eum cecidisse trans murum. dicendo autem multa, ostendit corporis proceritatem. *Tum primum bello.* Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse. Filium Marci Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spurij Carnilij Consulis, bellum restituisse. Apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, à quo hostem occisum spoliatumque * Lucij Tarquinij filium quem ob hoc pater aurea bulla prætextaque donauit. *Minorem Germanam.* Quia maior nympha fuerat Iouis voluntate.

44 *Is primam ante aciem digna atque indignare latu*
Vociferans, tumidusque nouo præcordia regno
F *Ibat, & ingentem sese clamore ferebat.*
Non pudet obsidione iterum, valloque teneri
Bis capti Phryges, & mortis prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlysses:
Durum à stirpe genus: natos ad flumina primum.

Deserimus saeuoque gelu duramus, & vndis,
Venatu inuigilant pueri, siluasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Digna atque indigna relatu. Indigna, id est turpia & obscœna. Vt dici solet fanda & nefanda. *Nouo regno.* Aut noua regij generis affinitate: aut quia ipsi per regis filiam portio debebatur imperij. Aut partem regni à Turno acceperat. *Ingentem sese clamore ferebat.* Non erat ingens, sed se esse clamabat ingentem. *Iterum.* Denuo. Nam iam tertio obsidentur: & iterum, non nisi de duobus dicimus. *Bis capti Phryges.* Semel ab Hercule, postea à Græcis. Alij tradunt semel à Græcis, & nunc à Latinis, & hoc magis aptum esse Numani personæ, vt se cepisse existimet, qui tam iactans & petulans inducatur. *Morti præstendere muros.* Emphasis est Morti enim pro bello potuit. Sic supra, Læti discrimine paruo. Cum potuerit hosti dicere, scilicet vt nihil Troianis reliquam * perire. *Nostra connubia.* Aut quasi Turni cognatus loquitur: aut inuidiose retorquet nostra connubia, & vult causam omnium esse communem. *Italiam.* Ad Italiam. *Non hic Atridæ.* Exaggeratio vituperationis. nam non tantum se Troianis, sed etiam eorum victoribus præfert. Potest & Atridas intelligi, quarum coniuges aut deserunt maritos, aut interimunt reuertentes. *Fandi fictor Vlysses.* Aut fallax, aut λογοδαίδαλος, id est qui dolum cælat sermonis ornatu. *Durum à stirpe genus.* Italiæ disciplina, & vita laudatur: quam & Cato in originibus, & Varro in gente populi Romani commemorat. *Gelu duramus, & vndis.* Vndis gelidis: & est ὑπ' ἀποκοινοῦ, vt Hamis auroque trilicem: Nam nemo quod plus est prius dicit. Si enim duo essent ante aquam diceret, sic gelu. *Venatu.* Pro venatui. vt Curru pro currui: Ablatiuus dubius, vel pro datiuo. *Pueri.* Bene venationem pueris dedit, orel * rusticum iam iuuenibus. *Syluasque fatigant.* Ipsi fatigantur in syluis: vel pro feris syluas posuit in quibus sunt feræ. *Flectere ludus equos.* Aliorum labor nostræ pueritiæ ludus est. Flectere autem verbo antiquo vsus est, nam equites apud veteres Flexuntæ vocabantur, sicut ait Varro rerum humanarum. Sane Poeta meminit sui, nam ait superius Ante vrbem pueri, & primæuo flore iuuentus Exercentur equis.

At patiens operum paruoque assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello,
Omne æuum ferro teritur, versaque iuuencum
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Canitiem galea premimus: semperque recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice vestis:
Desidiæ cordi: iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.
O veræ Phrygiæ (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, vbi assuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana vos buxusque vocat Berecyntia matris
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro.

At patiens operum, paruoque adsueta iuuentus. Hoc & in Georgicis laudat. nam magnæ virtutis est in nimio labore paruis esse contentum. *Terram domat.* Bene bellico vsus est verbo: & ne à re militari discederet, non dixit terras colimus, sed domamus: ac si diceret, cum hostes desunt, terras ferro domamus. *Quatit oppida bello.* Oppidum quidam à vico castelloque magnitudine secernunt. Alij locum muro, fossaue, aliaue qua munitione conclusum. Alij locum ædificiis constitutum, vbi fanum, comitium, forum & murus sit. Alij oppidum dici ab oppositione murorum, vel quod hominibus locus esset oppletus, vel quod opes illo munitionis gratia congestæ sunt. *Versa iuuencum Terga fatigamus hasta.* Agriculturam sine officio belli non gerimus. Est autem κακοσύνθετον & ὁμαλοέλιγμα. Nam sic ita versa hasta iuuencorum terga fatigamus, id est cædendo vrgemus. *Tarda senectus.* In aliis sera senectus. *Nec senectus Debilitat vires animi.* Bene *animi*, quia non est aliis corporis dicere. Nec enim potest fieri, vt quamuis robustus senex, vires habeat prioris ætatis, & suæ comparetur adulescentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen est vsus temperatione, vt diceret nihil animorum vigori

A vigori derogare temporis vetuſtatem. *Caniciem galea premimus.* Id eſt ſemper militamus. *Vobis picta crocei.* Vituperario Troianorum, in qua vtitur argumentis quæ in rhetoricis commemorat Cicero, à gente, habitu, & geſtu. Et ſunt molliores verſus apti ad carpendam molliciem. Sane veſtes acu pictas coloribus Friges primi inuenerunt, nam ideo & artifices talium veſtium Frigiones appellantur. *Fulgenti murice.* Purpura. Hanc autem vitio & dedecori apud maiores fuiſſe conſtat. Iuuenalis, *Peregrina ignoſcimus atque nefas quæcunque eſt purpura ducit.* *Deſidiæ cordi.* Vobis ſunt, & eſt ab animo argumentum. *Choreis.* Seruauit hoc loco naturam ſyllabæ, quã in ſexto metri cauſſa corripuit. Vt, Pars pedibus plaudunt choreas & carmina dicunt. *Et tunicæ manicas.* Tunicæ veſtræ habent manicas, quod etiam Cicero vituperat, dicens, *Manicatis ac talaribus tuniciis.* Nam colobiis vtebantur antiqui. Sane habent bis ſubaudiendum. *Et habent redimicula mitræ.* Illud dicturus fuerat, Habetis in pilleis redimicula: quod conuertit in

B vituperationem maiorem, dicens, Religatas habetis mitras. nam pillea, virorum ſunt: mitræ fœminarum quas calanticas dicunt. Mitra autem proprie Lydorum fuit, vt, Mœonia mentum mitra. quem habitum imitati ſunt Troiani. Alij mitras meretricum eſſe voluerunt, quod hic eſt tãquam effœminatis obiectum. *O veræ Phrygiæ.* Ipſos vituperauerat Phryges: nunc ad maiorem iniuriam Phrygias non Phryges dixit. *Alta Dindyma.* Montes matris deũm. Ire autem per alta ſic dixit, quaſi currite per dindyma, & ducite choros per dindyma: nec ſufficit Nomano loqui iniuriam Troianorum, niſi etiam ſacris numinum coniunctam faciat. Sed hoc iam quaſi moriturus loquitur, hoc eſt enim Digna atque indigna relatu Vociferans, vt digna ſint quæ de ſuorum virtute dixit, indigna, quæ impia & in deos auſus eſt. *Biforem dat tibia cantum.* Biſonum, imparem.

C Et ſeruauit eis tibiarum ſuarum, id eſt Phrygiarum naturam. Tibiæ aut æranæ dicuntur, quæ ſunt pares, & æquales habent cauernas. Aut Phrygiæ, quæ & impares ſunt, & inæquales habent cauernas Ergo biſorem, diſſonum, diſſimilemque. Non ſunt pari modulatione compoſitæ. Vt enim ait Varro, *Tibia Phrygia dextra vnum foramen habet: ſiniſtra duo, quorum vnum, acutum ſonum habet, alterum grauem. Buxuſque vocat Berecyntia.* A monte Berecynto dicta. Dicitur autem & hæc buxus & hoc buxum vt, Et torno raſile buxum. Vnde ſuperfluo quidam arborem generis fœminini eſſe volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis fœminini habeamus exemplum. *Et cedite ferro.* Aut ferrum relinquite: & eſt iteratio. Aut cedite ferro, id eſt cum viri non ſitis, abſcindite partem virorum.

D 46 *Talia iactantem dictis, ac dira canentem*
Non tulit Aſcanius, neruoque obuerſus equino
Contendit telum, diuerſaque brachia ducens,
Conſtitit ante Iouem ſupplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Cadentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

E *Audijt, & cœli genitor de parte ſerena*
Intonuit læuum, ſonat vna lethifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & cana tempora ferro
Traiecit. i, verbis virtutem illude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſydera tollunt.

F *Iactantem.* De ſuorum gloria. *Dira canentem.* Ad iniuriam Troianorum. *Neruoque equino.* Quia in arcubus nerui equini ſolent eſſe. Accius Philoctetæ, *Tendens nervo equino concita tela.* *Ante Iouem ſupplex per vota precatus.* Atqui Apollinem debuit inuocare iaculaturus ſagittas, ſed diximus ideo Iouem inuocatum, quia omne initium & incrementum Ioui debetur: vt, ab Ioue principium Muſæ. Vnde nunc Aſcanius non quid faciat, cogitat: ſed quod primum, inde inuocat Iouem. *Iuppiter omnipotens.* Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad cauſam dicentis. Nanque hoc loco dicendo *omnipotens*, oſtendit eum etiam his qui per ſe minus valent, præſtare poſſe virtutem. *Ipſe tibi.* Bene ipſe, quia adhuc pro Aſcanio

pater solebat sacrificare, nam ideo & solemnia ait, quæ fieri solerent, vt se ostenderet, si victoria & pax esset secuta, etiam illius officij capacem esse. *Feram solemnia dona.* Feram, de iuuenco non dicimus: sed adducam. Intelligimus ergo alia dona eum ferre promisisse. Singulis enim numinibus certa sunt dona quæ offeruntur. Vnde est, Struerem ve suis altaria donis, id est congruis. *Et statuam ante aras.* Per aras se daturum victimam ostendit alibi, Si ductus cornu stabit sacer hircus ad aras. Quotiens enim victima reluctabatur, ostendebat se improbari. Lucanus, *Discussa fugit abrasa Taurus.* Iuuencum autem secundum Romanas ceremonias dicit. Nam Ioui de tauro non immolabatur, vt etiam in tertio diximus, nisi cum triumphi nomine suouetaurium faciebant*: quod tamen ideo admissum est, quia non tantum Ioui, sed & aliis diis qui bello præsunt, sacrificabatur. *Aurata fronte iuuencum.* Ita enim victima ornari consueuerat. *Candentem.* Candidum. Iuuenalis, *Ducin Capitolium magnum cretatumque bouem Caput cum matre ferentem.* Hoc est non iuuenci matrem, sed quæ iam peperisset. Vnde consuetudo permansit, vt vacca simul & taurus auratis cornibus Ioui Capitolino immolarentur. Et æqualem matri nondum patri. Iuuenalis, *Quem iam pudet vbera matris Ducere: qui vexat nascenti robora cornu. De parte serena.* Vt non caussæ sit, sed augurij. Et auspicij vis ostendetur, solent enim tonitrua per tempestatem inferri. *Intonuit læuum.* Prosperum. Vt enim supra diximus, quæ sinistra nobis videntur, intuentibus cœlum, illic dextra sunt: non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra cœli, nobis sinistra sunt. *Sonat vna fatifer arcus.* Simul vt cognouit augurium. *Et fugit.* Melius effugit legitur. Et figura est horrendum effugit. *Perque caput Remuli venit.* Figmenta hæc vulnerum plerunque non sine ratione ponunt Poetæ. Nam modo hunc ideo in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum introduxerat, & superbum: quod vitio capitis euenit. Horatius, *Atque inanis quæcunque plus nimio gloria verticem.* Sic Homerus, Thersiten à tergo vulneratum dicit vique ad præcordia (nam ait μετὰ στῆθος) quia stultum induxerat. Item de Achille dicit, πῶλος ὠκὺς ἀχιλλεύς. Item ποδάρκης δῖος ἀχιλλεύς: quem legimus in talo esse vulneratum. Vel ideo per caput & caua tempora, vt diuinitus misso telo nulla pars alia corporis, sed caput vulneraretur, scilicet vt hominis qui infanda & impia de religionibus dixerat, sacrilegium capite expiaretur. *Virum in lude.* Inludo tibi & insulto tibi dicimus. Nam inludo te figuratum est, vt hoc loco. Item. Insulto te Sallustius, *Multos à pueritia bonos insultauerat. Hæc Rutulis.* Pro talia, vitauit pronomen. *Hoc tantum Ascanius.* Edixit & fecit. *Animosque.* Aut suos, aut Ascanij per fauorem.

47 *Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo*
Desuper Ausonias acies vrbemque videbat
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte noua virtute puer, sic itur ad astra,
Dijs genite, & geniture deos, iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato uentura residunt,
Nec te Troia capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimouet auras,
Ascaniumque petit: forma tum vertitur ori
Antiquum in Buten, hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit, ibat Apollo
Omnia longæuo similis, vocemque colorem que,
Et crines albos, & sæua sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum.
Sat satis Æneide, telis impune Numanum
Oppetisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis:
Cætera parce puer bello. sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

Acies vrbemque. Syllepsis. *Nube sedens.* Vt sedent numina. Iuno: Ne tu me aeria solam nunc nube videres. Digna indigna pati. *Victorem.* Bene ei qui vnum occiderat addidit dignitatem.

Affatur

A *Affatur Iulum.* Non ita vt Iulus audiret. *Macte.* Magis aucte adfectatæ gloriæ. Et est sermo tractus a sacris. Quotiens enim aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant, mactus est taurus vino vel ture, hoc est cumulata est hostia & magis aucta. Macte ergo pro mactus esto, vocatiuum pro nominatiuo posuit, vt Persius, *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis Censoremve tuum vel quod trabeate salutas*, pro millesimus & trabeatus: & Virgilius, Vicinosque ignare paras inuadere portus. Pro ignarus, & alibi, Quod Amasene pater, pro Amasenus, sic ergo & macte pro mactus, quod autem Esto non addidit, ab antiquitate desciuit, nam veteres macte esto dicebant, sed hoc secutus suam consuetudinem fecit. Nam & alibi, Diues inaccessos vbi solis filia Lucos: & iterum IIII. Æn. Diues quæ munera Dido, prætermisit cuius rei diues, cum veteres diues illius rei dicerent: quod ipse alibi, Diues opum variarum, & Diues pictai vestis & auri. Item

B cum veteres natalem diem, vel locum, vel tempus dicerent, vt Horatius, *Natalemque mihi Deli Apollinis*, & Plautus in Pseudolo: *Natalem hunc mihi diem scitu esse*: Virgilius his omissis dixerit, Phyllida mitte mihi. meus est natalis Iola. Ergo & hic ita subtraxit, nam integrum est macte esto noua virtute puer: Mactus autem apud veteres etiam mactatus dicebatur, vt Ennius, *Liuius inde redit magno mactatus triumpho.* Et Lucilius lib. v. *Macte, inquam, virtute simulque hu viribus esto.* Et in Pontificalibus sacrificantes dicebant deo, *Macte hoc vino inferio esto. Noua virtute puer.* Aut magna & mira: vt Pollio & ipse facit noua carmina. Aut re veta noua, id est rudi quantum ad bellum. *Dis genite* Propter Venerem. *Geniture deos.* Propter Iulium Cæsarem & Augustũ. *Iure.* Merito. *Gente sub Assaraci* Sub gente Romana. Assaracus enim pater est Capyos, auus Anchisæ. *Fato ventura.* Magna, hæc enim bella sunt grauia quæ fatali ratione prouenium̃t, & Tro-

C iana & Thebana. *Residet.* Sedabuntur, vt tempestatem residere dicimus. *Nec te Troia capit.* Vel maior es quam patria, vel maior es meritis quam ciuitas in qua nunc es. Lucanus de Cæsare, *Plus patria potuisse tua. Spirantes.* Vitales, quibus spiramus & viuimus. *Ascaniumque petit.* Notandum petit sine insidiis dictum. *Antiquum in Buten.* Hic Bates semel hic nominatur, vt bis, Nautes. *Fidusque ad limina custos.* Ædituus fuit: quod, vt supra diximus, in ingenti honore apud maiores fuit. illic enim & epulabantur, & deos colebant. Census etiam omnes illic seruabant, quod etiam Plautus in Asinaria, qua inducit Sauriam seruum atriensem in tota familia plurimum posse Ad limina, sane figuratum. *Sæua sonoribus arma.* Strepitu terribilia. Et vt sunt sæua arma quæ habent sonorem: Vt, aurea bullis Cingula: An etiam sonoribus sæva? *Ardentem.* Desiderio dimicandi. Vnde, animosque ad sydera tollunt. Melius Alcanij intelligimus,

D sicut Statius de Menœceo, *Et laudibus implet honestis. Æneid.* Patronymicum hoc non venit ab eo quod est Æneas. Nam hic Æneades & ὁ Æneade faceret. *Primam hanc tibi magnus Apollo.* Dicendo *primam*, pollicetur & aliam. *Concedere* autem ideo se dixit, quia sagittarum deus est: & licet eum Iupiter iuuerit, Apollo tamen suum sibi officium vindicat, quod dicit se concessisse, quia non prohibuit. Ea enim quæ ab aliis numinibus poscimus, tunc implentur, si non aduersentur numina, quorum propria sunt quæ poscimus. vnde & in quarto Iuno ait, Adero & tua si mihi certa voluntas. Hoc est, Quod in me est, iungam eos: restat vt & tu tuum velis impleri officium. *Paribus non imbuet armis.* Pari gloriæ. Nam vt Apollo puer extinxit Pythonem in vindictam matris, sic Numanum Ascanius. Paribus ergo armis, id est similibus, non peritia, sed triũpho. *Cætera.* Deinceps: & est aduerbium. Id est in cæterum, est autem Ennianum, *Cetera quos peperisti ne cures. Orsus.* Modo locutus, id est pro eo qui desierit: alias cœpit, quod magis est proprium, vt Sic Venus, at Veneris contra sic filius orsus. *Medio sermone.* Ideo medio, quia non respondit Ascanius. Sermo est enim duorum vel plurium oratio.

48 *Agnouere deum proceres, diuinaque tela*
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animosque in aperta pericula mittunt.
F *It clamor totis per propugnacula muris:*
Intendunt acreis arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta cauæque
Dant sonitum flictu galeæ. pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens pluuialibus hœdis
Verberat imber humum: quam multi grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Iuppiter horridus austris

Torquet aquosam hyemem, & caua nubila rumpit. A
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco syluestris Hiera,
Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos:
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, vltroque inuitant mœnibus hostem.

Fuga. Abscessu & more suo abeuntes deos inducit agnosci. *Pharetramque sonantem.* Quia ait supra. Et sæua sonoribus arma. *Dictis.* Propter auditam orationem. *Ac numine.* Propter agnitum deum. *Animasque in aperta pericula mittunt.* Plus enim quam manifesta B sunt præsentia pericula, quando audientibus Troianis bello prohibebatur Ascanius ne periclitaretur. *Intendunt acres arcus.* Pro ipsi acres. Vt enim & in primo diximus, arcum vnusquisque habet pro viribus suis. *Amentaque torquent.* Pro tela amentis torquent: nam amentum, est lorum quo media hasta ligatur & iacitur. *Flictu.* Pro adflictu vel inflictu, id est ictu. nam detraxit more suo præpositionem. Et loquutus est iuxta antiquum morem. Pacuuius Teucro: *Flictus nanium. Pluuialibus hœdis.* Sub Tauri cornu est signum, cui Auriga nomen est: hunc cum Tauro vna clara stella coniungit. Retinet autem Auriga stellas duas in manu, quæ Hœdi vocantur, & capram quam Amalteam dicunt: quarum & ortus & occasus grauissimas tempestates faciunt. Oriente autem Scorpione occidunt. *Iuppiter.* Acr. Vt Horatius; *Manet sub Ioue frigido venator.* *Eduxit.* Quidam pro educauit volunt intelligi. *Montibus æquos.* I- C dæo, vel eius arboribus exæquandos. *Ducis imperio commissa.* Aut quæ ei commissa fuerat imperio absentis Æneæ: aut, quod est melius quæ imperio Æneæ fuerat commissa, id est clausa. Vnde & commissuræ dicuntur coniunctiones tabularum secundum superiorum sensum: Contrarium est quod dixit, Rectores iuuenum & rerum dedit esse magistros. Æneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. Alij ducis Ascanium accipiunt: Alij commissam ideo clausam accipiunt quia superius lectum est, Heia ingéti clamore per omnes Condunt se Teucri portas. Quietis enim rebus portæ patebant, per quas se Teucri sub aduentum hostis receperant. Propterea quod ait, Namque ita discedens præceperat optimus armis Æneas, si qua interea fortuna fuisset, Non æquo dare se campo, non obuia ferre Arma viros, sed castra fouere. D Sane commissam deest sibi vel illis. Pandaro & Bitiæ, ne contrarium sit quod dixit, Rectores iuuenum & rerum dedit esse magistros. Scimus enim quod Mnestheo & aliis ducibus imperauerat Æneas ad petenda proficiscens auxilia, ne portas aperirent. vt, Castra modo, & tutos seruarent aggere muros. Item legimus Mnesthea & Serestum ductores fuisse, & rerum magistros, non Pandarum & Bithiam. Vnde apparet, quia hunc locum male intellexit Donatus dicens, Commissam portam, id est creditam Pandaro & Bithiæ, qui duces non erant. Ergo melius est vt commissam dicamus clausam, quam creditam Pandaro & Bithiæ. *Mœnibus.* Pro in mœnia.

49 *Ipsi intus dextra ac læua pro turribus astant,*
Armati ferro, & cristis capita alta coruſci: E
Quales aëria Liquentia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentes.
Continuo Quercens & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mauortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere, F
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.

Pro turribus: Aut vice turrium: aut pro defensione. *Armati ferro.* Aut bene instructi armis: aut, vt Asper dicit, ferrea corda habentes, id est dura, cruenta cogitantes: vt Ennium sit secutus qui ait, *Succincti corda macheris.* *Liquentia flumina.* Padus Italiæ fluuius aliquas prouincias

A cias dextra læuaque contingit, inter quas & Venetiæ partem præterfluit. Atheſis Venetiæ fluuius eſt Veronam ciuitatem ambiens & in Padum cadens. Liquetia Venetiæ fluuius eſt inter Altinum & Concordiam, quam nunc commemorat, nam Liquetia non eſt epitheton, nemo enim à generalitate tranſit ad ſpecies. Vnde apparet quia Liquetia legendum eſt, & non liquentia. *Intonſaque cælo.* Hoc ad ſupradictas criſtas refertur. *Geminæ quercus.* Non quia tantum duæ naſcuntur, ſed ad iſtorum ſimilitudinem reſpexit: id eſt quando ſimiles eleuantur quercus. *Pulcher equicolus armis.* Vt pulcher armis, pulcher veſtibus: & melius figuratum quam ſi dixiſſet pulchris armis. *Præceps animi.* Figurate genitiuo iunxit. nam dicimus præceps iracundia, præceps furore. *Mauortius Hæmon.* Non Martis filius, ſed bellicoſus. *Agminibus totis.* Deeſt *ab*; &
B ſignificat eos primo fugatos eſſe, mox occiſos. Aut certe alios fugatos, alios interemptos. quidam dubium putant vtrum ab agminibus totis terga dedere, an ab agminibus verſi. *Poſuere in limine vitam.* Vt animaſque in vulnere ponunt. *Animis diſcordibus iræ.* Hoſtilibus, ſcilicet Troianorum, qui à Rutulis diſcordabant.

Ductori Turno diuerſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Feruere cæde noua, & portas præbere patentes.
Deſerit incœptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos,
Et primum Antiphaten (is enim ſe primus agebat)
C *Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,*
Comminus ſternit iaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris vndam
Spumantem, & fixo ferrum pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit Aphydnum.
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem
D *Non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dediſſet)*
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum ſuperintonat ingens.

Nuntius. Et qui nuntiat dicitur & qui nunciatur, ſed modo hic qui nunciatur. *Fratreſque.* Quos ſupra portã dixit tenere. *Se primus agebat.* Iuxta veteres agebat, pro veniebat, vt, Ecce gu-
E bernator ſeſe Palinurus agebat. Plautus in Moſtellaria. *Vnde agis te?* Vt enim nos e cõtrario dicimus duco me: ita illi, agit ſe ἀπὸ τοῦ ἄγειν, ſe agebat. Hoc eſt incedebat. Tractus autem ſermo eſt à ratione Phyſica. Nam agitur corpus animi iudicio. Vnde Terentius, *Quo te agis? Thebana de matre.* Parentheſis eſt. Sane Thebæ aliæ Ægyptiæ, aliæ Boœtiæ, aliæ Frigiæ. *Sarpedonis alti* Id eſt nobilis. *Itala cornus.* Telum de Itala cornu factum, & materiam pro opere poſuit. *Stomachi infixa.* Græcus ſermo eſt. *Specus vulneris.* Poetica exaggeratio. Specum enim pro cauatione poſuit. *Et fixo ferrum in pulmone.* Et ferrum fixum, & pulmonem fixum poſſumus accipere. *Erymantha manu.* Id eſt gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus ſuperius dixit, non manu occiſi ſunt, ſed miſſo iaculo. Ergo ad differentiam teli iacti, accipe manu id eſt gladio. *Ar-*
F *dentem oculis animiſque frementem.* Et geſtu corporis, & mente commotum. *Neque enim iaculo.* Parentheſis. *Vitam dediſſet.* Pro reddidiſſet. *Phalarica venit.* De hoc telo legitur, quia eſt ingens, torno factum, habens ferrum cubitale ſupra quod veluti quædam ſphæra, cuius pondus etiam plumbo augetur, dicitur enim ignem habere adfixum ſtuppa circundatum, & pice oblitum: incenſumque aut vulnere hoſtem, aut igne conſumit. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifeſtum eſt. Vnde & in circo Falæ dicuntur diuiſiones inter Euripum & metas, quod ibi conſtructis ad tempus turribus, his telis pugna edi ſolebat. Iuuenalis, *Conſulit ante phalas, delphinorumque columnas.* Hinc phalarica haſta: ſicut alia muralis. Sane phalaricam Lucanus dixit neruis mitti tortilibus & quadam machina. vt, *Hunc aut tortilibus vibrata*

phalarica neruis Obruat. Virgilius vero ait, Turnum manu iaculari potuisse. Vnde apparet aut à Lucano ad auxesim illius qui occidendus fuerat, esse dictum: aut à Virgilio ad laudem Turni, qui talem hastam manu iaculatus est. *Fulminis acta modo.* Amat tela cum impetu venientia fulminibus comparare. *Taurea terga.* Vsurpauit pro taurina. Alibi taurinis follibus. Vnde sicut & Plinius dicit, *Deriuationes, firmas non habent regulas, sed exeunt prout authoribus placet.* Bene autem per transitum eius arma descripsit. *Duplici squama & auro.* Id est duplicibus squamis aureis. Squamæ autem sunt loricarum cathenæ in modum squamæ compositæ. Sane squamæ & splendorem significant, si à piscibus veniat: & sordes, si ab squalore. Sed in Virgilio splendorem vbique significat. *Et clypeum superintonat ingens.* Aut ipse ingens super clypeum intonat: aut ingens clypeum super ipsum tonat. Nam lectum est etiam hoc clypeum, vt probat Caper: eo magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus est qui ait, αἐξήνοτ' ἀ πυξὶ ἐν αὐτῷ.

51 *Qualis in Euboico Baiarum littore quondam*
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam iaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit:
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iouis imperijs imposita Typhœo.
Hic Mars armipotens, animum viresque Latinis
Addidit: & stimulos acreis sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Vndique conueniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa conuerso cardine torquet
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes
Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, vltroque inclusérit vrbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.

Euboico Baiarum littore. Bene Baiarum addidit, ne Eubœam insulam intelligeremus, vnde Chalcidenses venerunt qui condiderunt Cumas, quæ iunt Bais vicinæ. Postuinus de aduentu Æneæ & Lutatius communium historiarum. Baiam Euximi comitis Æneæ Nutrice & ab eius nomine Baias vocatas dicunt *veteres tamen portum Baias dixisse. Varro à Baio Vlyxis comite, qui illic sepultus est, & Baias dictas tradit. *Quondam.* Hic quondam pro expletiua posuit. Alij quondam medii temporis volunt, quidam quondam ad peruetustatem temporis referunt, hoc est vt solet fieri. *Ponto iaciunt.* Hoc est contra Pontem. *Sic illa.* Sic, protrahendum, nam cum dixisset qualis, addidit, sic illa *Prona trahit.* Ita enim exædificantur. *Prochyta alta tremit.* Atqui hæc insula plana est: sed epitheton de præterito traxit. Nam vt dicit Plinius in naturali historia, Inarimes insula fuit alta, quæ terræ motu diffusa aliam insulam fecit, quæ Prochyta ab effusione dicta est ἀπὸ τῆ προχύσεως. Hunc Neuius in primo belli Punici de cognata Æneæ nomen accepisse dicit, sed Narines nunc Aenaria dicitur, & sæpe fulgoribus petitur. ob hoc quod Typhœum premat, & quia in eandem contumeliam simiæ missæ sunt quas *atorum lingua natius dicunt, ob quam causam Pithecolam etiam vocitant, licet diuersi auctores varie dicant. Nam alij hanc insulam Typhœum, Alij Enceladum tradunt premere, & putatur noue dictum Inarimem, quod & singulari numero, & addita syllaba dixerit, cum Homerus ἀναείρω posuerit, vt prior syllaba præpositionis locum obtineat. Lyuius in libro nonagesimo quarto, Inarymen in Maconiæ partibus esse dicit, vbi per quinquaginta millia, terræ ignis exustæ sunt, hoc etiam numerum significasse vult. Prochyta ergo alta, quondam scilicet. *Durumque cubile.* Hoc est mortiferum, ad pœnam statutum. *Stimulos acreis.* Sæuiendi scilicet. nam sunt & timoris & libidinis stimuli. Notanda quoque proœconomia quæ id agit vt verisimile sit Turnum victorem euasisse de ca-

A de castris. *Vndique conueniunt.* Non dicit qui conueniunt, sed illi sine dubio quibus Mars iniecit audaciam, inuenta opportunitate irruperunt castra Troiana. *Quoniam.* Postquam. *Obnixus.* Conitus, conabundus. *Duro in certamine linquit.* Sine spe euadendi. *Aut alios secum includit.* Pro hostibus quoniam multos suos excluserant. Statius, *Par operi iactura lucro. Nanque hoste recepto Exclusere suos.* Potest tamen & dubium esse, Includit, vtrum hostes, an suos? *Vtro.* Insuper. *Demens.* Pathos per personam Poetæ proferendum. Alibi, Sed tum forte caua dum personat æquora concha Demens, & cantu vocat in certamina diuos. *Retulum.* Potest accusatiuus esse, potest & genitiuus.

52 *Continuo noua lux oculis oculis effulsit: & arma*
B *Horrendum sonuere: tremuit in vertice cristæ*
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem inuisam atque immania membra
Turbati subito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ feraidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides, nulla hinc exire potestas.
C *Olli subridens sedato pectore Turnus:*
Incipe, si qua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.

Dotalis regia Amata Aut tibi data per dotem, aut quia sperabatur. Et bene Amatæ, quæ illum sola generum esse cupiebat, contra mariti iudicium. Ergo eum mulieri probatum non viro dicit. Notandum tamen quia id agit vt ostendat non se per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse. *Olli subridens.* Magnam confidentiam virtutis ostendit. *Priamo narrabis Achillem.* Propter illud Stoyllæ, Alius Latio iam partus Achilles. Hoc autem sic dictum est vt illud, Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

D
53 *Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo*
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
Detorsit veniens, portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris author.
Sic ait: & sublatum alte consurgit in ensem,
E *Et mediam ferro gemina inter tempora frontem*
Diuidit: impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illis partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex vtroque pependit.

Rudem nodis Non leuem, nec pulchram, sed fortem. *Cortice crudo.* Viridi. Nam hastæ igni plerunque torrentur. *Vulnus Saturnia Iuno Detorsit veniens.* Vulnus veniens, id est ictum quo vulnerari debuit. Plerique, sed non idonei commentatores, dicunt hoc loco occisum Turnum: sed caussa œconomiæ gloriam à Poeta Æneæ esse seruatam: quod falsum est. Nam si veritatem historiæ requiras, primo prælio interemptus Latinus est in arce, postea simul Turnus & Æneas, postea Mezentius ab Ascanio. *Telum.* Telum gladium dixit à longitudine. Vnde & mustela dicitur, quasi mus longus. *Versat.* Librat, iactat, & est Ennianum, *Versat mucronem. Telum* autem pro gladio posuisse illud significat, quod infert paulo post, Consurgit in ensem. *Is teli.* Par, similis. *Alte consurgit in ensem.* Genus feriendi Gallicanum. Salustius, *Regressi ad faciliores ictus loco cedebant Impubesque.* Pathos ex ætate mouit. *Huc caput.* Huc pependit figurate.

54 *Diffugiunt versi trepida formidine Troes.*
Et si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere clausira manu, sociosque immittere portis,
Vltimus ille dies bello, gentique fuisset:
Sed furor ardentem, cædisque insana cupido
Egit in aduersos.
Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum (Iuno vires animumque ministrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes.
Alcandrumque, Haliumque, Noemonaque, Prytanumque
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Musis,
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere neruis:
Semper equos, atque arma virûm pugnasque canebat.

Bello gentique fuisset. Quia illic Ascanius extinguebatur. *Cædisque insana cupido.* Oeconomia est quæ excusat Turnum cur non à porta fugatis Troianis penitus deleta sint castra. *Principio.* Intra castra, post Troianorum fugam. *Succiso poplite Gygen Excipit.* Ordo est, Excipit & succidit poplitem, vt, Postibus hæsit adesis, &, Scuta latentia condunt. Nam ante fuit vt eum circumueniret insidiis. Poples autem sciendum *po* breuem esse, sicut in Sereno legitur: & fit longa positione. *Hinc.* Deinde, nam ordinis est aduerbium non loci. *Raptas* autem, de hostium cadaueribus. Nam quod dicit Donatus, ab armigero, non procedit. Cum solus incluſus fuerat Turnus, vt post ait, Vnus homo, quamuis possit, sicut in Suggere tela mihi, & paulo post, Tum magnam corripit hastam, Et iacit. *Iuno vires animumque ministrat.* Oeconomia, vt quod dicit possit esse verisimile. *Martemque cientes.* Pugnam agitantes. *Alcandrumque, Haliumque, Noemonaque, Prytanumque.* Homeri versus, tantum coniunctione mutata. ἄλκανδρόν τ' ἄλιόν τε νοήμονά τε πρύτανίν τε. Vnde apparet non ad historiam, sed ad ornatum poematis hæc nomina pertinere. *Tendentem contra.* In se facientem impetum. *Cum galea longe iacuit caput.* Ad exprimendam celeritatem præterito vsus est tempore. Potuisse autem caput cum galea longe iaci, præmissa loci altitudo significat. *Felicior.* Peritior. Nam in vngendis telis non est felicitas, sed peritia. Sane nec vngo, nec vngentum *u* recipit, excepto vno nomine vt vnguen. Vnde est, Et pingues vnguine ceras. Est autem mira breuitate inducta descriptio. *Ferrumque veneno.* Speciose dictum armabat ferrum, quo nos armari consueuimus, vt ex venenato ferro vehementius & pernicioſius vulnus sit. *Amicum Cretea Musis.* Poetam lyricum, & tale est schema per repetitionem, vt sequitur, Pulcherrimus Astur, Astur equo fidens. *Musarum comitem.* Non re vera comitem sed carminum studioſum. *Numerosque intendere neruis.* Rhythmos facere intentione neruorum. Nam numeri sunt Rhythmi, vt Numeros memini si verba tenerem. Ergo hoc dicit, Secundum cordas verba componebat.

35 *Tandem ductores, auditu cæde suorum,*
Conueniunt, Teucri, Mnestheus, acer que Serestus:
Pallentesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam? quo tenditis? inquit.
Quos alios muros? quæ iam vltra mœnia habetis?
Vnus homo, & vestris, ô ciues, vndique septus

Aggeribus

A *Aggeribus, tantas strages impune per vrbem*
Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?

Audita cæde suorũ. Seruat τὸ ἀρίστον, ne præsentibus ducibus Turnus tot strages feciſſe videretur. *Quo deinde fugam?* Aut vacat *deinde*, vt tandem, gentium, locorum. Aut intelligimus mente eum tractaſſe, quod de campis milites ſolent ad caſtra confugere: & ſic dixiſſe, Quo deinde? ſcilicet de caſtris: quo fugietis vlterius. Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Et hoc eſt melius. Vnde & ſequitur, Quos alios muros. Eſt ea autem amara accuſatio. *Vnus homo.* Ac ſi diceret
B mortalis. Et bona extenuatio eſt, cum ſupra dixerit, Rutulum in medio non agmine regem. *Infælicis patriæ.* Troiæ, in qua nunc ſunt. *Veterumque deorum.* Penates ſignificat, quos ſemper coluere Troiani. *Miseretque, pudetque.* Sic Pallas, Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

56 *Talibus accensi firmantur, & agmine denso*
Consistunt: Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
C *Et glomerare manum, ceu sæuum turba leonem*
Cum telis premit infensis: at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virosque
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes,
D *Bis conuersa fuga per muros agmina vertit.*
Sed manus è castris propere coit omnis in vnum.
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere, aëriam cœlo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.

Acrius hoc Teucri. Cum eum decedentem viderent. *Ceu sæuum turba leonem.* Senſus hic eſt, Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluuium, ac ſolet leo preſſus multitudine: nec terga præbe-
E re propter iram & pudorem: nec poſſe, licet cupiat in venantes impetum facere. *Ille quidem.* Parentheſis. *Potis est.* Ille enim Tendere contra potis eſt per tela viroſque. *Inuaserat hostes.* Aut ſpeciem præteriti temporis mutauit, aut tempora: nam cum dixiſſet Inuaſerat, ſubiunxit Vertit. *Nec contra vires audet Saturnia Iuno.* Atqui fauente numine debuit etiam contra multitudinem poſſe: ſed hoc Iupiter vetuit. *Haud mollia iussa ferentem.* Melius quam Homerus, hunc locum exequutus eſt Saluo enim ſenſu vitauit & fabuloſa & vilia, Nam ille ipſas minas exſequitur. *Sufficere.* Subministrare.

57 *Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,*
F *Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis*
Obruitur, strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque iubæ capiti, nec sufficit vmbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)

Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus. A
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluuium dedit: ille suo cum gurgite flauo
Accepit venientem, ac mollibus extulit vndis,
Et lætum sociis abluta cæde remisit.

Ergo. Quia numinis est desertus auxilio. *Nec dextra valet.* Cum dixisset clypeo, nam subiunxit gladium, sed dextram, vt ostenderet eum, nec se armis tegendo, nec hostem telis petendo, valuisse. *Telis Obruitur.* Lucanus eundem sensum per declamationem dicit, *Telorum nimbo perituræ & pondere ferri. Tempora circum.* Totus locus Homeri est. *Iubæ capiti.* Pro quæ in capite sunt. *vmbo.* Id est scutum. Nam totum à parte significat. *Et piceum (nec respirare potestas) Flumen agit.* Ordo est, Sudor piceum flumen agit: hoc est sordidum, quia sine respiratione pugnabat. *Fessos quatit* B *æger anhelitus.* Probus ait, *commodius hic est Æger quam in quinto,* Vastos quatit æger anhelitus artus, quamuis consuetudo sit Virgilio ista mutandi quidam acer legant, & volunt in quinto æger aptius dictum de sene, hic de iuuene acer melius conueniet. *Tum demum.* Postquam se alias euadere non posse vidit. *Omnibus armis. Cum* minus est. *Ille suo cum gurgite flauo.* Hysterologia est, cum ille eum excepit. Non enim procedit cum suo gurgite, quasi posset heri vt eum Tyberis sine suis fluentis exciperet. Sane quærunt multi cum Tyberis Æneæ faueat, cur liberauerit Turnum. Sed soluitur ista oratione: Ob hoc Turnum esse liberatum, vt maior Æneæ gloria seruaretur: Alij tradunt de Tybri qui Æneæ fauet nunc Turnum in Iunonis gratiam esse seruatum.

C

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER X.

D

Panditur interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliumque vocat diuûm pater atque hominum rex
Sydeream in sedem: terras vnde arduus omneis,
Castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quianam sententia vobis
Versa retro? tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris: E
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adueniet iustum pugnæ (ne accersite) tempus:
Cum ferâ Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpeis immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:
Nunc sinite, & placitum læti componite fœdus.
Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra F
Pauca refert:

Panditur interea domus omnipotentis Olympi. Hoc dicit, factus est dies, secundum poeticum morem: quia dicunt poetæ matutino tempore aperiri cœlum, noctu vero claudi. Vnde est illud alibi. Ante diem clauso componet vesper Olympo. Nam & paulo post descripturus est noctem, vt, Iamque dies cœlo concesserat: vnde intelligamus alium diem esse consumptum: & nûc eum more solito noctis prætermisisse descriptionem. Quanquam *panditur cœlum,* etiam simpliciter possumus accipere quouis tempore, scilicet ad numina conuocanda: quod & melius est, quia

A quia ait *interea*, id est dum hæc egerunt. nam hæc particula præterita negotia coniungit futuris. *Olympi* cœli, quasi ὀλοφαὲς, ideò quia totum lucet. *Diuûm pater*. Pro diuorum sicut Argiuûm, Danaûm, Teucrûm, videtur accusatiui singularis specie pro genitiuo plurali vsus. *Sydeream in sedem*. In astriferum circulum. non enim omnes circuli astriferi sunt, sed solus superior: aut sydeream, lucidam dixit. *Vnde arduus omneis*. Vt alibi Et iam finis erat cum Iuppiter æthere summo Despiciens mare veliuolum. *Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos*. Post generalitatem intulit speciem. consequens est enim vt omnes terras videns, cernat etiam castra Troiana. Nonnulli sane Dardanidum pro Dardanidarum adserunt vt sit genitiuus generis masculini specie fœminina. *B patentibus*. Physice dixit. nam cœlum patet ab ortu & occasu. Est autem sermo Ennianus tractus ab hostiis, quæ ex vtraque parte aperiuntur. Vnde &
B modo bipatentibus, apertis intelligimus, quod introrantibus & exeuntibus pateant. *Cœlicolæ magni*. Orationis istius intentio hoc agit vt ab odiis Troianorum Iuno reuocetur. *Quianam*. Cur, quare, sermo Ennianus. *Quianam legiones cædimus ferro. Versa retro*? Mutata, vt, Quæ te genitor sententia vertit? Quidam versa retro intellegunt, quod rursus ad discordias videntur rediisse, alij versa retro, pro inuersum facta, quasi quæ prius rectum iter pergebat deriuata. *Certatis*. Aut contra vos, aut contra sententiam meam. *Abnueram bello Italiam concurrere Teucris*. Prohibueram Italiam contra Troianos bella suscipere. Quomodo abnueram? cum ipse in primo dixerit, bellum ingens geret Italia; sed secundum sapientes quosdam, alia est necessitas fati, alia voluntas deorum, vis nulla est, quod ipse manifestius in quinto ostendit his versibus; Vel quæ prætenderet ira Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo. Nam in primo AEneid. de ira
C Iunonis ait, Act fatis maria omnia circum. Et iterum in primo fatorum arcana se dixit narraturum, non suam voluntatem ostensurum, sed ibi secreto filiæ dicit, hic aliter, idem inuidiose diis omnibus præsentibus videtur loqui, propter remouendam eorum dissensionem, aut quia ait in primo Ternaque transierint Rutuli hiberna subacta. Nunc autem omnis est Italia in bella commota Iunonis instinctu, quod & Alecto promisit, vt Finitimas in bella feram rumoribus vrbes. Et Iuno dixit se magis esse facturam: vt, Ego si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam. *Abnueram* autem, prohibueram, vt contra, annuo promitto, significat & consentio. *Quæ contra vetitum discordia*. Vetationem, prohibitionem meam. Et est vetitum vt æquum, vnde est, Et seruantissimus æqui. *Ferrumque lacessere*. Pro ferro se lacessere, ordo autem: Quis metus suasit aut hos arma sequi ferrumque lacessere, non est enim hos suasit, ne fiat σχοινοβατὶς, quamuis
D inueniatur huiusmodi figura. vt, Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri Suasi, & Ennius, *Quis te persuasit? Ne arcessite tempus*. Nolite bellorum tempora præoccupare. Et bene satisfacit vxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum secũdum, quo Hannibal ingressus Italiam cum plurimis locis vicerit, præcipue apud Cannas, vicum Apuliæ omnem populi Romani deleuit exercitum. *Olim* Quandoque. *Alpeis immittet apertas*. Emphasis est, non enim dixit per Alpes immittet exercitum, sed ipsas Alpes: quas patefecit, non sibi tantum, sed omnibus gentibus, quæ secundum Catonem & Liuium muri vice tuebantur Italiam: has ante exustas aceto infuso Hannibal rupit. Iuuenalis, *Et montem rupit aceto*. Denique loca ipsa quæ rupit, Apenninæ Alpes vocantur. Quamuis legatur à Pœnina dea quæ ibi colitur Alpes ipsas vocari. Sane omnes altitudines montium licet à Gallis alpes vocantur, proprie tamen montiũ Gal-
E licorum sunt; quas quinque viis, Varro dicit trãsiri posse. *Vna quæ est iuxta mare per Liguras, altera qua Hannibal transiit, tertia qua Pompeius ad Hispaniense bellum profectus est, quarta qua Hasdrubal de Gallia in Italiam venit, quinta quæ quondam à Græcis possessa est, quæ exinde Alpes Græciæ appellatur. Res rapuisse licebit*. Clarigationẽ exercere, hoc est per feciales bella indicere. Nam veteres lędere res rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullũ crimen existeret. similiter satisfacere res reddere dicebant. Sed Ancus Marcius cum videret populum Romanum ardentem amore bellorũ, & plerunque inferre gẽtibus bella, nulla iusta existante ratione, & exinde pericula procreari, misit ad gentem Equiculanã, & accepit iura fecialia, per quæ bella indicebantur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Liuius. Nam si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano: cũ fecialibus, id est sacerdotibus qui faciendis præsunt fœderibus, proficiscebatur etiam pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli caussam: & nolentibus
F res raptas restituere, vel authores iniuriæ tradere, iaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & iam licebat more belli res rapere. Clarigatio autem aut àclara voce dicta est qua vtebatur pater patratus: aut ἀπὸ τοῦ κλάειν, hoc est sorte. nam per belli causam sorte agros hostium inuadebant. Vnde & κλῆροι dicuntur Græce qui iure sortiuntur hereditates. *Placitum* Aut mihi scilicet aut fatis, aut quod velim vobis placere. *Iuppiter hæc paucis*. Habet personarum acceptionem: vt superioribus personis det breuiloquium: Sic alibi, Tum breuiter Dido vultum demissa profatur. *At non Venus aurea contra* Quia Venerem causam necesse est reddere, ideo non pauca refert, aut quia mater dolens, aut quia inferior.

O pater, ô hominum diuûmque æterna potestas, A
(Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)
Cernis vt insultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios insignis equis: tumidusque secundo
Marte ruat: non clausa tegunt iam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent
Aggeribus mœrorum, & inundant sanguine fossæ.
Æneas ignarus abest. nunquam ne leuari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ, necnon exercitus alter B
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem (credo) mea vulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.

O pater, ô hominum. Et Titianus & Catulinus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt & adformauerunt ad dicendi vsum, in exemplo controuersiarum has duas posuerũt adlocutiones, dicentes Venerem agere statu absolutiuo cũ dicit Iunoni, caussa fuisti periculorũ his quibus Italiam fata concesserant: Iunonem vero niti statu relatiuo, per quem ostendit nõ sua culpa Troianos laborare, sed Veneris. *O pater* Generaliter *pater* accipe, non tantum Veneris. nam supra ait, Diuûm pater, atque hominum rex. Et bene in principiis sibi fauorem arte conciliat. C
Hominum diuûmque æterna potestas. Hunc locum Probus quærit: sed dixit vnam rem secundum Physicos, alteram secundum Mathematicos. nam diuûm potestas est, quia ipse est æther qui elementorum possidet principatum: hominum vero, ideo quia bona Iouis inradiatio honores hominibus tribuit. AEterna autem potestas adiecit propter aliorum numinum discretionem. Nam legimus & Apollinem diuinam deposuisse potestatem, & Herculem vel liberum patrem non semper deos fuisse. Sicut autem hominum & rerum potestas est, an quemadmodũ pro rege vel magistratu potestas solet dicere. *Nanque aliud quid sit.* Ac si diceret, cum pene omnes dij in fauorem Iunonis concesserint. *Nanque* enim coniunctio ostendit eam hanc habuisse cogitationem, est autem parenthesis. *Implorare.* Implorare est auxilium cum miseratione deposcere: qua ratione bene dicimus, Imploro te vt auxilium misero feras. contra, Imploro te ad diem festum: non procedit narratio. *Cernis.* Ad augendam inuidiam ait *cernis*, ac si diceret, non est opus narratione, cum Troianorum miserias ipse conspicias. *Insultent* autem. Propter quod dicturus est, Interea Rutuli portis circum omnibus instant. Insultare autem, est inimicis irridere per cauillationem. Exultare vero, gloriari & lætum esse. *Per medios.* Suos scilicet. *Insignis equis.* Propter illud, Viginti lectis equitum comitatus. nam castra non eques inruperat, & ambiguum vtrum equis insignis, an equis feratur. *Secundo marte.* Ad illud respicit, Hic mars armipotens animos viresque Latinis Addidit. *Ruat.* Irruat. *Clausa mœnia.* Ad quæ in extremis solent adflicti confugere. *Quin.* Quinetiam. *Ipsis.* In ipsis. *Aggeribus* autem munitionibus, sed abusiue. In muris autem ideo, quia ait supra, Ignaros deinde in muris, Martemque cientes. *Aggeribus.* Agger proprie dicitur terra illa quæ vallo facto propius ponitur: sed abusiue & muros & munimenta omnia aggerem dicimus. sicut modo, *Aggeribus mœrorum*, pro munimentis. Mœrorum antique ait pro murorum. Nam veteres pleraque eorum quæ nos per *v* dicimus, per *æ* diphthongon pronuntiabant. hinc est *mœrorum*, pro murorum. Et econtra *punio* pro pœnio, quod verbum à pœna venit. hinc est, Punica regna vides: cum Pœnos vbique legerimus: hoc autem facit Græca orthographia. nam quã nos *v* habemus, illi diphthongon habent *ου*: & ideo putarunt posse pro hac littera, diphthongon poni licet aliam. *Inundant.* Implent, & inundare faciunt. *AEneas ignarus abest.* Ne merito videatur patij; neq; enim potest videri fecisse bellum qui factum esse ignorat, aut hoc ipso miserabilis, quia ignarus excessus. *Leuari Obsidione sines?* Liberari. & oblique per Iouem inuidiam commouet in Iunonem. *Nascentis Troiæ* Inuidiose, quia iam ruinis periclitatur, quæ modo nascitur. *AEtolis surgit ab Arpis.* Atqui non est venturus. Vnde accipiamus Venerem non quasi deam loqui: sed quasi vnam de Troianis, vt in primo Vnius ob iram Prodimur. Item, Cœli quibus adnuis arcem. ne futura ignorare videatur. AEtolis autem Arpis sic dixit, vt Cumas Euboicas. nam de AEtolia Diomedes venit qui Apros in Apulia condidit. *Mea vulnera restant.* Vt possim denuo vulnerari. *Demoror.* Expecto, sustineo, id est vt dea mortalium armis interfim, & ipsa depugnem, & sic dixit mortalia arma vt in duodecimo, vulnus mortale.

Si sine

A 3 *Si sine pace tua atque inuito numine Troes*
Italiam petiere, luant peccata, neque illos
Iuueris auxilio: sin tot responsa secuti,
Quæ superi, manesque dabant, cur nunc tua quisquam
Flectere iussa potest? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
B *Sors rerum) mouet: & superis immissa repente*
Alecto, medias Italûm bacchata per vrbes.
Nil super imperio moueor: sperauimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant quos vincere mauis.

Sine pace tua. Sine tua beneuolentia: sine voluntate tua, sine tua concessione, vt solet dici pace illius dixerim. Dicendo autem, Si ad Italiam sine deorum voluntate venerunt, dent pœnam: ostendit statum esse absolutum. *Inuito numine Troes.* Syllepsis est per genus. *Luant peccata.* Luant, id est absoluant. Dicimus autem & luo pœnam, sed melius est luo peccatum.
C nam peccatum soluitur pœna. Qui enim crimine tenetur obnoxius, pœna eum à pristina liberat obligatione. Contra luo pœnam: non procedit quasi pœna soluatur. auctoritas tamen ista confundit: licenter more, quo solet poni, vel à sequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod sequitur. *Neque illos Iuueris auxilio.* Concessiuus est modus iste secundum Probum: nanque in artibus non inuenitur. Fit autem quotiens tædio contentionis quasi videmur concedere, quod tamen nolumus fieri. nam hoc loco id agit Venus, vt Iupiter magis præstet auxilium. *Responsa secuti.* Hoc est, si non solum prohibiti non sunt, sed eis etiam concessum est. *Superi.* Id est, vt Apollo. *Manes*, Vt Creusa vel Anchises, vel Hector. *Quisquam.* Verecunde: quia contra vxorem agit apud maritum. *Noua condere fata.* Quæ aduersus quæ statuisti. *Exustas Erycino in littore classes.* Nunc per αἰτιατικὴν πτῶσιν ad accusationem alterius transit, argu-
D mentum est enim vtrum habeat voluntatem nocendi quæ nocuit. Erycino autem in littore, secundum opinionem suam dixit. Nam alij apud Caietam dicunt exusta nauigia: vnde & Caieta dicta est ἀπὸ τῶν καέντων. Quamuis quatuor naues exustæ sunt, hæc tamen exaggerat. *Quid tempestatum regem* Vbique *repetam* subaudiendum est. *Actam nubibus Irim.* Impulsam, scilicet vt persuaderet matribus incendium nauium. Aut secundum præceptum artis Rhetoricæ, rem vnam in duas diuisit, vt latius pateret rei acerbitas interposito alio crimine. nam per Irim naues exustæ sunt. Sed melius est (vt non sit iteratio) ad Turnum missam Irim intelligere. nec nos moueat ordo conuersus. Solent enim grauiora in principiis & in fine secundum artem Rhetoricam poni. *Nubibus.* Per nubes. *Sors rerum.* Id est regnum. nam per sortem inter se fratres
E Iuppiter, Neptunus, & Pluton mundi regna diuiserunt: quæ Iuno præter inferos in Troianorum perniciem mouerat. *Superis immissa.* Acsi diceret, non iam Troianis, sed diis. Respexit autem ad illud, Et cœli conuexa per auras. *Bacchata per vrbes furit.* Non vagata, sed bacchata, id est furuit, & bene bacchata, quia per simulationem sacrorum Liberi patris, matres egerat in furorem. *Super imperio.* Id est de imperio, & quasi de salute sua se dicit laborare. Est autem verecunda petitio & obliqua, per quam magna Ioui inuidia commouetur, qui imperium Troianis promiserat. *Sperauimus ista.* Absolute dixit.

4 *Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux*
Dura, per euersæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
F *Iuuenem Ascanium, liceat superesse nepotem:*
Æneas sane ignotis iactetur in vndis,
Et quancunque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc regere, & diræ valeam subducere pugnæ.

Coniux dura. Hic distinguendum, ne incipiant esse duo epitheta, Dura fumantia excidit. Dura autem debere distingui ipse ex persona Iunonis ostendit. Quæ dura potentia nostra equa-

& mire coniux, quasi vitium mariti sit. *Nulla* autem *regio* inuidiose dixit. vt supra, Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis: cum à sola arceantur Italia. *Per euersæ genitor fumantia Troiæ.* A
Cum dicimus, Rogo te per deos, hoc videmur dicere, Memineris religioni curæ esse petitionem meam: sicut in primo expressit, At sperate deos memores fandi atque nefandi. Cum autem dicimus, Rogo te per miserias meas, videmur dicere, Memineris ab eo te rogari qui miserias pertulit; vt ad misericordiam qui rogatur, miseriarum commemoratione flectatur: sicut est nunc in Veneris petitione. Nam ideo sic rogat, vt commemoratione Troianæ infelicitatis impetret misericordiam. Alias stultum est, cum adiuretur Iupiter per excidia Troianorum. Sallustius in primo, *Postremo ipsos colonos per miserias & inertia humani generis orare. Fumantia* autem quæ fumauerunt, non enim fumantia. .. * *Inclumum Ascanium.* Scit autem in Ascanio esse summam rerum. vt, Cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur. Ideo est pro eo sollicita, non quia pro filio non mouetur. *Ascanio sane.* Quidam *sane* pro valde accipiunt, vt, Cicero pro Quintio, *Sane cæterarum rerum pater familias & prudens & attentus.* B

Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic æuum. magna ditione iubeto
Carthago premat Ausoniam. nihil vrbibus inde
Obstabit Tyriis. quid pestem euadere belli
Iuuit, & Argolicos medios fugisse per ignes?
Totque maris vastæque exhausta pericula terræ, C
Dum Latium Teucri recidiuaque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum quo Troia fuit: Xanthum & Simoenta
Redde oro miseris: iterumque reuoluere casus
Da pater Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam hominum quisquam, diuumque subegit D
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis authoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortatis sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? vbi hic Iuno, demissaue nubibus Iris? E

Est Amathus. Amathus & Paphos Cypri insulæ ciuitates sunt, Amathus ab Amathonte. *Celsa Paphos.* Antiqua Paphos, quæ nunc Palepafes dicitur, in excelso fuit posita, ex quo loco ædificia permittente pace in* litoris deducta sunt. *Cythera.* Insula est contra Laconicam Veneri consecrata. Dicimus autem hæc Cythera, sicut hæc Solyma, hæc Artaxata. *Idaliæque domus* Idalium, ciuitas Cypri est, & hic Idaliam dixit, cum ipse dixerit, Aut super Idalium. *Æuum.* Hic vitam, alias ætatem. *Inglorius* Sine triumphis immemor gloriæ. Cicero in Tusculanis, *Quæ de vita inhonorata & ingloria dici solent. Nihil vrbibus inde obst. Tyriis.* Id est ab Ascanio Tyrij nihil F
timebunt: & verum est. nam Scipio vastaturus est Africam. *Quid pestem euadere belli Iuuit?* In fine iam agit miserabiliter, sicut egit in principiis. Nam hoc præcipit ars Rhetorica vt epilogi & principia pari argumentatione tractentur. *Pestem* autem, incendium significat: vt, Et toto descendit corpore pestis. cum de nauibus loqueretur incensis. *Fugisse per ignes?* Exprimit quid sit pestem belli euadere. *Recidiuaque Pergama.* Renascentia. Tractus est autem hic sermo ab arboribus quæ aliis sectis repullulant. ergo illud solum recidiuum dicimus quod postea renascitur. vnde modo *recidiua Pergama,* quæ fiunt ab his qui superstites sunt Troianis periclis. *Num satius.* Deest fuit. *Cineres patriæ insedisse.* Sic in quarto, Dulcesque meorum Reliquias colerem.

Atque

A *Atque solum, quo Troia fuit.* Sic in tertio, Et campos vbi Troia fuit. *Xanthum & Simoenta Redde oro miseris.* Ambiguum est vtrum dicat, redde nobis re vera antiquam Troiam: an terras alias ad similitudinem Troiæ. Nam nouimus hanc fuisse consuetudinem, vt aduenæ patriæ suæ sibi imaginem redderent: vt, Effigiem Xanthi, Troiamque videtis. Bene ergo Venus medio via est loquendi genere, vt vtrunque significaret, & antiquæ Troiæ redditum, & imperiū Italiæ, quod Troianis Iuppiter ad similitudinem Troiæ fore promiserat: & magis hoc est, quod latenter desyderat atque petit. *Casus Dapater Iliacos* Reddantur nobis errores pristini, dummodo præsentia bella vitemus. *Ite undique reuoluere casus.* Si ad Troiam vis referre, sic dicit, Nobis redde Troiam per naufragia & pericula, id est patiamur denuo quæ pertulimus, duntaxat nobis Troia reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige, Redde nobis Italiam, & libenter
B repetimus ea quæ in Troia pertulimus. *Alta silentia.* Iuno vbique silens inducitur. Vnde ei oratio pro re nisi ex nimia necessitate non datur, vnde est, Acta furore graui. Statius, *Iunonem tacitam furibunda silentia torquent.* Et notandum quia sigillatim dicta Veneris hac oratione soluuntur. *Silentia autem rumpere* loqui proprie dictum. Sciendum enim quod vocem rumpere, est tacere. Vnde apparet vsurpatione dictum esse, Composito rumpit vocem: id est loquitur. nam vocem rumpere, silere est: silentium rumpere, loqui. *Obductum dolorem.* Celatum iam, & diuturna cicatrice coopertum. nam obduci vulnera dicuntur, quæ cicatrice claudantur. *Æneam hominum quisquam.* Ad illud Quæ superi manetque dabant: & celans quæ facti sunt, ea quæ non iam facta, commemorat. Nam non Æneas sed Turnus Iunonis instinctu bella commouit. *Sequi* autem petere, vt sidera voce sequentem. Vtitur autem repetitione
C rerum obiectarum: potest enim sequitur resolutio. *Esto.* Modo est concedentis aduerbium, nam Græcum est. Illo autem loco verbum est, Esto nunc sol testis. *Fatis authorib.* Num hæc responsis? quia hoc sequitur. *Cassandræ impulsus furiis* Bene furiis plurali numero, quod de vaticinantibus non dicitur, Ergo vt videantur merito esse decepti qui Cassandræ insaniam crediderunt, quod nunc falso à Iunone dicitur, sicut ex verbis probatur Anchisæ, qui ait, Aut quem tum vates Cassandra moueret? *Num linquere castra.* Illa ait, abest: hæc ait reliquit, vt ipsi adsignet culpam, & est blatus finitius, non tam dicendum abisse quam reliquisse. *Vim committere ventis.* Non qui enauigauit hoc dixit, sed ventis, id est incertis & inanibus rebus. *Num puero summam belli.* Quod Venus ad miserationem hæc ad indignationem potuit, Et est aggeratio ab ætate. *Tyrrhenamque fidem.* Inire societatem cum inimicis gentibus Turno. Fi-
D dem autem auxilium petens, an fidem sacramentum quod adhibetur ad belli societatem? Agitare autem ad gentes pertinere melius est. Ergo Tyrrhenam fidem extrinsecus accipiendum inuocare, aut petere: aut certe disrumpere fœdera quæ Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane Turnum auxiliorum caussa ad Mezentium confugisse. *Gentes quietas.* Nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietæ, propter illud oraculum, Externos optate duces. *Quis deus in fraudem.* Interrogatio: In fraudem autem periculum, ita enim in iure lectum est, *Fraudi erit illa res*, id est periculo. *Quæ dura potentia nostra.* Ad illud respicit, Si nulla est regio Teucris, quam det tua coniunx Dura *Vbi hic tuo.* Melius quam si dixisset ego, vt, Degeneremque Neoptolemum narrare memento. *Nubibus Irin.* Propter illud, Aut actam nubibus Irim.

E

6 *Indignum est Italos Troiam circundare flammis*
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atque auertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graium,
F *Proque viro nebulam & ventos obtendere inaneis:*
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra tuuisse nefandum est.

Indignum est Italos Troiam circundare flammis. Rhetoricum est. Nam quotiens aliqua non possumus soluere, paria opponimus: quod nunc Iuno facit. nam negare non potest, nec soluere: quia obsidentur Troiani. Vnde dicit indignum est, Troianos obsideri aliena eos matrimonia præripere dignum est. Sic in Bucolicis, Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo

Tris pateat cœli spatium non amplius vlnas, quod quia non potuit soluere, & ipse obiecit, Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores. *Nascentem. γενεσιν. Pilumnus auus.* Comparat genus Turni Æneæ, dicens etiam Turni auum deum esse. Varro Pilumnum & Picumnum infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur an vtilis sit qui natus est. Piso Pilumnũ dictum quia pellat mala infantiæ, sed Pilumnus idẽ Stercutus, vt quidam dicunt qui propter pilum inuentũ, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Si ergo proauus Latini est, non Turni auus, nã Stercuti Picus, Pici Faunus, Fauni Latinus est filius, sed in his nominibus abutitur poeta. *Diua Venilia mater.* Hoc ad Veneris obtrectationem, dicit, Diua Venilia mater. Nam Venilia Nympha est. Pilumnum autem auum Turni ideo dicit, vt à vicino, nobilis genere esse videatur, sicut est Æneas. Nam paulo post dictura est ipsa Iuno, Pilumnique illi quartus pater. Sane hanc Veniliam quidam Salaciam accipiunt Neptuni vxorem. Salaciam à salo. Veniliam quod veniam det exigentibus. *Atra face* Sæuo bello: & belli diffinitio est. Nam non facibus Troiani pugnauerant, sed ferro, id est bello. *Auertere prædas.* Inuidiose nam nihil rapuerant. *Legere.* Furari: vnde & sacrilegi dicuntur qui sacra legunt, hoc est furantur. Alibi, Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper. *Gremiis abducere pactas?* Id est sponsas. Nam ante vsum tabularum, matrimoniis cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant se consentire in iura matrimonij, & si ieiussores dabant. Vnde & admissum est sponsum & sponsam, vt dicamus à spondendo. Cæterũ proprie *spondere* puellæ est. ergo sponsus non qui promittitur, sed qui spondet & sponsores dat. Sane exaggeratio est nimia in eo quod ait, Gremiis abducere: tanquam iam vxores. *Præfigere puppibus arma.* Propter illud, Scuta virũm fluuio pictasque innare carinas. Scilicet quando ad petenda auxilia nauigauit. *Pacem orare manu, præfigere puppibus arma* Propter, Centum oratores augusta ad mœnia regis Ire iubet. *Proque viro nebulam.* Iniuriose pro viro rem inanem dicit, aut quando eum Venus à Diomede liberauit, Vel Neptunus ab Achille, quod Veneri quia in eius gratiam factum est imputatur. *Ventos in ea es.* Vacuos. & est nebulæ diffinitio. *Et potes in totidem classem conuertere nymphas.* Licet hoc Mater deûm fecerit, tamen Veneri imputatur. Aut quia dicunt ipsam esse Matrem deûm. *Nos aliquid Rutulos contra iuuisse nefandum est.* Confessio est non enim negat se iuuisse, sed attenuat dicendo aliquid.

7 *Æneas ignarus abest: ignarus & absit.*
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid grauidam bellis vrbem & corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, & fœdera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi fouive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.

Æneas ignarus abest. Ea quæ soluere non possumus, intidemus: vt hoc loco. sic in Bucolicis præmisit. Diuini opus Alcimedontis, postea per irrisionem, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit. *Grauidam belli vrbem.* Alibi, Populosque feroces Contundet. Vrbem autem prouinciam dicit, quo modo, Italiam quæro patriam. *Nosne tibi fluxas.* Status relatiuus, per quem ostendit Venerem magis Troianis causam fuisse periculorum. *Fluxas.* Molles, quæ possent etiam sine inimicis perire. Res ergo fluxas: rempublicam fluxam dicit, vel fluxas labefactatas. *Fœdera soluere furto?* Legitur in historiis quod Troiani cum Græcis fœdus habuerunt. Vnde etiam receptus est Paris hospitio, & sic commisit adulterium. Ergo Fœdera soluere furto, est amicitias adulterio dissipare. nam furtum est adulterium: vt, Et dulcia furta: an quod Paridem victum à Menelao subripuit morti, an quod Pandarus dissipauit, vt sit pro furtum?* Et euersi Ilij hæc est vera causa. nam fœdera quæ inter Græcos & Troianos fuerunt, ita soluta sunt: Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Esionam Priami sororem Thelamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo, & eam minime repetere potuerunt, illis dicentibus se eam habere iure bellorum. Vnde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu vt aliquid tale abduceret: aut vxorem regis aut filiam, qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ergo Virgilius vtrunque tangit; & istam historiam quam modo diximus, & propter iudicum Paridis,

A Paridis, quamuis fabula sit illa res, & à poetis composita. *Qui Troas Achiuis.* Ideo masculinum genus posuit, quia dei Arsenotheleis sunt: vt dictum est supra, ideo dicit *qui* de Venere & in subauditione ponuntur ea quæ non possumus dicere aperte. *Consurgere in arma.* Pro consurgendi, Infinitus modus verbi, pro participio. *Dardanias.* Non propter iniuriam Æneæ hoc posuit, qui Dardanus dicitur: Nam perite dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Æneæ. *Spartam expugnauit* De historia est. Nam cum sollicitata Helena Parin sequi noluisset, egressus ille ciuitatem obsedit: qua euersa Helenam rapuit: vnde postea recipi meruit à marito. *Tela dedi.* Aut bello, aut amore Alexandri. *Cupidine.* Eo scilicet quo in amore Paridis Helena compulsa est. *Decuit metuisse.* Optima est elocutio. nam vtrumque præteriti est temporis. Si enim dixeris, Decet metuisse: incongruum est, quia *decet* præsentis est *metuisse* præteriti. *Sera.* Pro sero. vt Nec sera comantem Narcissum. *Irrita.* Vana, substantiam non habentia. *Ventos.* Ventilas.

B

8 *Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant*
Cœlicolæ assensu vario: ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt syluis, & cœca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Insit. eo dicente deum domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
C *Tum Zephyri posuere, premit placida æquora pontus.*
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat. Spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, monitisque sinistris.
D *Nec Rutulos soluo. sua cuique exorsa laborem,*
Fortunamque ferent: rex Iuppiter omnibus idem.
FATA viam inuenient. Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: solio tum Iuppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

Orabat. Loquebatur. Vnde & oratores dicti sunt. nam *rogabat* si dixeris, non procedit, quia magis conuitiabatur. *Assensu vario.* Quia pars Veneri, pars Iunoni fauebat. *Ceu flamina prima, Cum deprensa fremunt syluis.* Non subito deprensa, sed aut in syluis detenta, aut intellecta. *Et cœca volutant Murmura.* Non tempestatis facit comparationem, sed signi tempestatis futuræ. Quædam enim arcana ratione fit vt sit murmur in syluis ante ventorum aduentum. Vnde ait, Cœca murmura: vt, Cœcique in nubibus ignes, quorum ratio non apparet: Terrificant animos. Sic in Georgicis, continuo ventis surgentibus, aut freta ponti Incipiunt agitata tumescere. & aridus altis Montibus audiri fragor. *Tremefacta solo tellus.* Loquente Ioue stupor elementorum omnium ostenditur per naturæ mutationem. Nam & quidquid in æterno motu est, quieuit: & contra, terra mota, est semper immobilis. Vnde Horatius, *Et bruta tellus. Zephyri posuere.* Salustius, *Iam repente visus sæuire Tagus. Premit placida.* Id est premendo reddit placida. *Accipite ergo animis.* Totus hic locus de primo Luculij translatus est libro, vbi inducun-
F tur dij habere concilium, & agere primo de interitu Lupi cuiusdam ducis in republica: postea sententias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroico carmine, mutauit. Et induxit primo loquentem Iouem de interruptis fœderibus, cuius orationem interrupit Venus, post secura Iunonis verba sunt, quibus redagunt Venerem. Vnde nunc Iuppiter illud quod omiserat, reddit, dicens, Ergo quoniam pacem esse non vultis, ea quæ sum dicturus accipite: Et hoc significat versus qui subsequitur. *Quandoquidem.* Bene dicendæ sententiæ ordinem seruat. nam sicut & in Salustio, & in Philippicis legimus, antequam dicatur sententia, eius præmittitur ratio: quod

hodieque in vsu est. *Haud licitum est.* Et licuit dicimus, & licitum est: sicut & placuit, & placitum est. Terentius, *Vbi sunt cognitæ, placitæ sunt. Quæ cuique est fortuna hodie.* Specialiter Iupiter pro Troianis agit, sed hac arte, vt videatur totum pro Iunone loqui: & re vera verba pro Iunone sunt, sed altius intuens deprehendit Troianorum fauorem. Nam dicendo *Nulli fauebo*, & in statu fore res in quo sunt hodie, Troianis se fauere significat, quorum ducis aduentu statim victoria conquereretur. Et vult nihil valere ea quæ aut Venus conquesta fuerat de absentia Æneæ, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius scilicet commendationem. *Secat.* Sequitur, tenet, habet: vt, Ille viam secat ad naues. Tnde & sectas dicimus, habitus animorum & instituta philosophorum circa disciplinam. *Fuæ.* Id est fuerit: futuri temporis est verbum defectiuum. *Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur.* Siue mala fato Italorum obsidentur castra Troiæ, siue Troiani malo errore, & monitis aduersis ad Italiam venerunt: neminem absoluo. Vnde propter Amphibologiam sic distingue, Italûm: & infer, Castra obsidione tenentur, scilicet Troianorum. Ipsi enim obsidentur, non Itali. *Nec Rutulos.* Hoc & de Troianis dictum accipe. *Soluo.* Absoluo. nam Aphæresim pertulit *soluo*. *Monitu* autem *siniſtris.* Propter, Cassandræ impulsus furiis. *Exorsa rerum.* Facta initia, actus hodierni diei. Id est secundum sua cœpta habebit euentum. *Laborem fortunamque.* Periculum, fortunam, felicitatem. *Fata viam inuenient.* Scit enim hoc esse fatale, vt Æneas imperet in Italia. Et videtur hic ostendisse, aliud esse fata, aliud Iouem. *Stygij per flumina fratris.* Hypallage est, Per Stygia flumina fratris. Et bene etiam iureiurando statuta confirmat: vt rem immobilem necessitate constituat, *Totum nutu tremefecit Olympum.* Hoc Homeri est μίγα ἐλέλιξεν ὄλυμπον. *Cœlicolæ medium.* Poetice mores hominum ad deos refert, vt magistratum deducunt.

9 *Interea Rutuli portis circum omnibus instant*
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Ast legio Æneadûm vallis obsessa tenetur:
Nec spes vlla fugæ, miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
Iasius Imbrasides Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum.
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Agmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
Ipse inter medios Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum.
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo aut Oricia terebyntho
Lucet ebur: fusos ceruix cui lactea crines
Accipit. & molli subnectit circulus auro.

Portis circum omnibus instant. Instant portis omnibus circum, id est circum circa fusi. Nam modo *circum*, aduerbium loci est. *Ast legio.* Prolepsis, nam legionis nomen Troiani temporis non fuit. *Vallis.* Intra vallos, id est fossarum fustes, qui valli vocantur. Nam munitio ipsa, vallum neutro dicitur genere: & hoc dicit, Tenebantur Troiani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. Vallum enim, non modo obsidentium, sed obsessorum debemus accipere. *Nec spes vlla fugæ.* Miserrimum & vltimum præsidium fuga est: tamen etiam hoc catebant. *Imbrasides.* Imbrasi filius. *Hicetaonius.* Hicetaonis filius: Et bene ex varietate syllabarum quæsiuit ornatum. Nam patronymica aut in *des*, aut in *ius* exeunt, quibus & vti possumus. Quæ enim in *mon* terminantur, ad nos transire non possunt. *Senior cum Castore Thybris.* Possumus & in solum Thybrim senem accipere: & Castorem etiamsi legamus, Et

A mus, Et senior cum Castore Thybris. Nam Amphibologia est. *Prima acies.* Hoc est magni viri: & est diffinitio eorum qui in prima acie fuerunt. vnde laudis magis est, nam hoc dicit, magni viri. Ordinis enim esse non potest, quia res in muro est. *Germani Sarpedonis.* Aut inter se germani Sarpedonis filij: aut Sarpedonis fratres ex eadem matre. *Lycia alta.* Nobili quos comitantur qui sunt Lycia ab alta. *Fert ingens toto.* Quidam sine effectu ferentem saxum inproprie inductum accipiunt, sed hoc ita resoluunt, quod qui iactum saxum refert, vnius tantum rei euentum ostendit, qui ferentem dicit longum iactum notat. *Lyrnesius.* Id est Phryx. Acmon ergo & Menestheus filij Clytij: nam Lyrnesos ciuitas est Phrygiæ, vnde fuit Briseis, quam ciuitatem Achilles expugnauit. *Menestheo.* Non Mnestheo, de quo paulo post dicturus est, nam non stat versus: ita tamen vt meminerimus in vltima syllaba esse Synæresim propter rectam scansionem. *Hi iaculis.* Rutuli scilicet. *Illi certant.* Troiani. *Veneris instissima cura.*

B De quo merito curet, quia ei debebatur imperium. *Molirique ignem.* Quid est moliri? num inicere, an tentare iacere? & subaudiendum, alij atque alij. *Caput detectum.* Sine galea: quasi non pugnaturus, propter, Cætera parce puer bello. Intererat autem quasi dux. *Ecce.* Pro admiratione & demonstratione. *Honestum.* Pulchrum. Terentius, *Ita me dij bene ament, honestus est.* *Micat.* Scilicet Ascanius: micat quasi gemma. *Aut colli, aut capiti.* Figurate est. nam commune est colli vel capitis decus. *Oricia terebynthо.* Oricos ciuitas est Epiri, iuxta quam nascitur terebynthus nigrum lignum habens, folia in buxi speciem. Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.

C 10 *Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes*
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generose domo: vbi pinguia culta,
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Assuit & Menestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.

Magnanimæ gentes. Hic est ordo, aliter non stat versus, est autem prosphonesis. *Ismare.* Mo-
D do nomen est proprium. nam Ismarius appellatiuum facit, à monte Ismaro Thraciæ. *Vulnera dirigere.* Pro dirigentem: vulnera autem dirigere, id est sagittas quibus fiunt vulnera, est autem ἀπὸ κοινοῦ. Vt, Insequitur infesto vulnere Pyrrhus: & acerrime expressit ineuitabiles sagittas, dicens eum vulnera, non tela dirigere. *Mœonia.* Lydia, quæ ante Mœonia vocabatur. Ergo ideo generose quod Lydius. *Pinguia culta.* Aut figuratum est quæ exercendo culta faciunt, aut culta pro aruis. *Pactoluſque irrigat auro.* Pactolus & Hermus Lydiæ flumina sunt, aurum trahentia sicut Tagus. Sed Pactoli fabula talis est; Midas rex cum ibi regnaret Silenus captus ab eius sociis & vinctus est, miseratione vel prudentia eum & resolui fecit, & omni adfabilitate fouit, quibus rebus ille gratiam rependens, præstitit Midæ vt quidquid tetigisset in aurum verteretur, sed cum ille quæcunque contigisset in aurum conuertens,
E fame periclitaretur, ex præcepto in Pactolum fluuium abluendi gratia se mittere iussus est, in quem se cum iecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum quæ contingebat mutare. *Irrigat* autem auro mire, cum ramenta quædam auri inueniri dicantur. *Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi* Iste quidem hoc dicit, sicut Ouidius qui Caprin de Troianis esse commemorat. *Ille dedit Capis, repetita vocabula Troiæ.* Cœliusque Troianum Capin cõdidisse Capuam tradidit, eumque Æneæ fuisse sobrinum. Alij hunc Capym filium Capeti volunt esse Tyberini auum, ex quo fluuius Tyberis appellatus est, eumque Capuæ conditorem produnt: Alij Capyn Samnitem, condidisse Capuam confirmant. Sed Capuam vult Liuius à locis campestribus dictam in quibus sita est: Constat tamen eam à Tuscis conditam de viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur: Vnde est Capua nominata. Tuscos autem omnem
F pene Italiam subiugasse manifestum est. Alij à Tuscis quidem retentam & prius Aliternum vocatam: Tuscos à Samnitibus exactos Capuam vocasse: ob hoc quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curui fuerunt, quemadmodum falcones aues habent, quos viros Tusci Capuas vocarunt. Varro dicit propter cœli temperiem & cespitis fœcunditatem campum eundem Capuanum, siue Campanum dictum, quasi sinum salutis & fructuum.

11 *Illi inter sese duri certamina belli*
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.

Nanque vt ab Euandro castris ingressus Hetruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque:
Quidve petat, quidve ipse ferat: Mezentius arma
Quæ sibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet: immiscetque preces: haud fit mora, Tarchon
Iungit opes, fœdusque ferit. tum libera fatis
Classem conscendit iussis gens Lydia diuûm
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subuecta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas: secumque volutat
Euentus belli varios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, iam quærit sydera, opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terraque marique.

Contulerant. Nocte interueniente peregerant. *Media Æneas freta nocte secabat.* Aut media nocte, aut freta media. *Namque vt ab Euandro.* Rem ante obmissam breuiter exsequitur. *Regem adit.* Instanti tempore adit. *Quidve petat.* Scilicet auxilium. *Quidve ipse ferat.* Auxilij vicissitudinem. vt supra Euandro, Accipe, daque fidem. Multi autem quidque petat, quidque ipse ferat dicunt oportuisse dici, sed mutatam coniunctionem: neque enim ex alterius persona exponitur, sed totum ex Æneæ, & ideo *que*, coniunctione opus fuisse, *ve* enim proprie vel significat, vt sic, Nec patris Anchisæ cineres manesve reuelli. *Mezentius arma.* Quæ sibi conciliet. Iniicit latenter timorem, ne forte possit collectis auxiliis Mezentius in regna remeare, a quibus fuerat ante depulsus. *Violentaque pectora Turni.* Superba: vt est illud, Quos ille bello profugos egere superbo, id est violento. *Humanis quæ sit fiducia rebus.* Latenter hoc dicit, Nolite putare fixam esse & stabilem felicitatem. magna est enim rerum varietas, inuicem accipietis auxilia. *Admonet, immiscetque preces.* Partim rogat, partim admonet hoc esse tutum solatium humanæ vitæ, si vel mutua dentur auxilia, vel in prosperis positi etiam obiecta consyderent: & est superioris versus expressio. Nam edocet quid peteret, & quid eum solicitabat. Admonet vero vel causa Mezentii, vel quia instabilis est & vaga fortuna. *Tarchon.* Hoc nomen vbique Græce ponit excepto vno loco: vt est, Haud procul hinc Tarcho: & Tyrrheni, atque id propter metrum. *Ferit.* Facit, ex more Romano propter porcum qui de lapide feritur. *Libera fatis.* Exempta necessitate fatali, qua pugnare non poterat propter illud, Externos optare duces. *Gens Lydia.* Per deriuationem Lydia gens, nam Lydia prouincia, proprium est. *Prima tenet.* More viri fortis in principiis est. Alibi, Princeps ante omnes densum Palinurus agebat Agmen. *Rostro Phrygios subiuncta Leones.* Pro subiunctos Leones habens. Vult pro iugo rostrum nauis fuisse. Leones autem singulos, in singulis nauis partibus fuisse depictos. Sane hoc loco notant Critici, quemadmodum tam cito potuerint fieri naues Æneæ, quod excusat pictura, quam solam mutatam debemus accipere. Ergo hanc nauem Æneæ ab Etruscis datam intelligamus: quidam volunt hanc nauem ex his esse quibus Æneas ad Euandrum erat euectus, & ad Etruriam terra esse portatam. *Gratissima.* Propter illic nauigia fabricata. *Euentus belli varios.* Licet haberet fortissimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum. *Iam quærit sydera.* Deest de Ænea; Et quærit sydera, num de syderibus quærit? an ipsa sydera? id est præcenset: aut num causa quærendi quod cupiat vicem* *Noctis iter.* Aut per quæ nox decurrit: aut quæ intuentes naturæ iter peragunt noctibus. *Iam.* Modo. vt, Iamque hos cursu, iam præterit illos. *Quæ passus terraque marique.* Num quia audiendo res gestas Æneæ, incendatur & ipse ad imitandi cupiditatem?

12 *Pandite nunc Helicona deæ, cantusque monete,*
Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora tigri:
Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi,
Quique vrbem liquêre Cosas: queis tela, sagittæ,

Coriique

A *Coritique leues humeris, & lethifer arcus.*
Vna toruus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes: at Ilua trecentos,
Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Pandite nunc Helicona deæ. Parnassus mons est Thessaliæ iuxta Bœtiam, quem locum aliquando Aones tenuerunt, qui in duo finditur iuga, Citheronem Liberi, & Heliconem Apollinis &
B Musarum. Ex quo fons manare dicitur quem Pegasi vngula protulisse fertur qui vocatur Ippocrene. *Tuscum.* Tusci à frequenti sacrificio sunt dicti θυσκόοι. Vnde Tuscos populos bene dicimus: Tusciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in Idoneis auctoribus legitur, sed aut Etruria dicenda est ab Etrusco principe, aut Lydia à Lydo, aut Tyrrhena ab eius fratre, qui vt supra diximus, cum parte populi de Mœonia venit ad Italiam; quod ergo hic dicit Virgil. Tuscis comitetur ab oris, de Tuscarum finibus intelligendum est *Massicus ærata princeps secat æquora tigri.* Inter auxilia accipiendum, nam Æneæ prima est nauis, & licet sit catalogus, id est inscriptio, in quo enumerantur hi qui de Tuscia venerunt, inuenit tamen aliquam varietatem quod hos cum nauibus venisse commemorat, cum in septimo Turni socios per terram
C venisse memorauerit. Sane sciendum amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluuiorum vel montium. Vt ergo supra Almonem, & Auentinum commemorauit: sic nunc Massicum dicit. Nam Massicus mons est, vnde & Massicum vinum dicitur. Plerique tamen Massicum nolunt proprium nomẽ esse, sed appellatiuum dicentes Osinium esse Massicum regem. Nam paulo post dicturus est, Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris, & nunc dicit, Qui mœnia Clusi. Multi alium Massicum, & alium Osinium esse voluerunt. *Ærata tigri* autem, cuius rostrum erat in similitudinem tigridis, nanque solent naues vocabula accipere à pictura tutelarum, hinc est, Hunc vehit immanis Triton. Item, & aurato fulgebit Apolline puppis. Tigri autem secundum regulam dixit. nam Græca nomina quæ genitiuum singularem in *dis* mittunt, in eo tantum &
D in dariuo crescunt: & in accusatiuo & ablatiuo paria sunt nominatiuo, vt Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, à tigri. Isis, isidis, isidi, isim, isis, ab isi. Si aliter inuenerimus, abusiuum est. Vt in Lucano *Oryor & cœli flammis & tigride fœtu. Mœnia clusi.* Pro Clusii nam Clusium dicitur, & est dictum per Synæresim: sicut Nec cura peculi, pro peculii. Clusium autem est oppidum iuxta Massicum: quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, siue Telemachus Vlyxis. *Cosas.* Ciuitas Tusciæ, quæ numero dicitur singulari secundum Salustium. Vnde apparet Cossas hunc vsurpatiue dixisse. *Coritique.* Coriti proprie sunt arcuum thecæ: dicuntur tamen etiam sagittarum, quas & pharetras nominamus. *Vna.* Ad totam classem refert. *Torus.*
E Pro forti & aspero vel terribili. *Fulgebat.* Scilicet puppis aurato Apolline. *Armu.* Exercitu. *Populonia.* Ciuitas Tusciæ. Matrem autem eorum qui venerant patriam dixit, vt alibi, Insignem quem mater Aritia misit: quidam Populoniam, post x i populos in Etruria constitutos, populum ex Insula Corsica in Italiam venisse, & condidisse dicunt. Alij Populoniam Volaterranorum coloniam tradunt. Alij Volaterranos Corsis eripuisse Populoniam dicunt. *Expertos belli.* Peritos. nam experies sunt ignari. Belli autem potest pro in bello accipi. *Ilua.* Quidam Iluam Ithacem dictam volunt, est autem Insula adiacens Tusciæ in conspectu Populoniæ. Probus Trecentos, subdistingui vult, vt Insula sequentibus iungatur. *In exhaustis Chalybum generosa metallis.* Quanto exhausta fuerit, tanto generosior, hoc est πολυμεταλλος. Ergo *in exhaustu*, non est vna pars orationis. Nanque dicit Plinius secundus, *Cum in aliis regionibus effossis metallis terræ sint vacuæ, apud Iluam hoc esse mirum quod sublata renascuntur. & rursus de hisdem locis effodiuntur.* Varro & aliud dicit, nasci quidem illic ferrum, sed in structuram non posse cogi nisi transuectum in Populoniam Tusciæ ciuitatem ipsi insulæ vicinam.

F 13 *Tertius ille hominum diuumque interpres Asylas,*
Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes:
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alphea ab origine Pisæ,
Vrbs Hetrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,

Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adiiciunt (mens omnibus vna sequendi) A
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in aruis:
Et Pyrgi veteres, intempestæque Grauiscæ.

Hominum, diuumque interpres Asylas. Deorum quos interpretatur, hominum quibus interpretatur & diuinas indicat mentes, interpres vocatur. Sed notandum quod ait Nigidius Figulus, has artes ita inter sese esse coniunctas vt alterũ sine altero esse non possit. Vnde his quos perfectos vult probare Virgilius, omnium diuinandi artium facit præstare scientiam, vt hoc loco. Itẽ supra Heleno de quo ait, Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarij lauros, qui sydera sentis. Nigidius autem solus est post Varronem, licet Varro præcellat B
in Theologia, hic in communibus literis: nã vterque vtrunque scripserunt. *Fibræ* Fibræ sunt iecoris extremitates. *Parent* autem, peritissime agnoscuntur. Quod si parent obtemperant, non procedit: nam quomodo sydera vt fibræ, vel fulgura possunt obtemperare? Aut parent apparent ac patent, quasi nihil ei absconditum, vel abstrusum sit. An hyperbolice tantã illi scientiam syderum vel ceterarum quas dixit rerum esse, vt ei parere videantur, sicut dicimus artes quibusdam esse subiectas? Sed parent, id est agnoscuntur, quod ad omnia referendum est fibras, sydera, voces auium, fulmina. nam si videntur: tantum accipias, cuius possunt videri: nec tamen intelligi. Item voces auium non videntur, sed agnoscuntur auditæ. *Præsagi fulminis ignes.* Præsagi, futura denuntiantis, vt De cœlo tactas memini prædicere quercus. Est enim Iouis filius fulmen C
de quo tantum futura noscuntur, vt in octauo plenius de fulminis generibus dictum est. Alij non ipsum fulmen præsagum accipiunt, sed eos præsagos qui inde futura prædicunt. *Rapit.* Raptim ducit. *Densos acie.* In acie constrictos & coniunctos. *Alpheæ ab origine Pisæ.* Alpheus fluuius est inter Pisas & Elidem ciuitates Arcadiæ vbi est templum Iouis Olympici: ex quibus locis venerunt qui Pisas in Italia condiderunt, appellatas à ciuitate priscina: vnde nunc addidit, *vrbs Hetrusca solo:* cum præmisisset, *Alpheæ ab origine Pisæ.* Sane Pisas antiquitus conditas à Peloponesso profectis, vel ab his qui cum Pelope Lidem venerunt. Alij Pisum Celtarum regem fuisse Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum gessisse, à quorum regina quæ post coniugis mortem imperio successerat, receptum in Etruria oppidum suo nomine condidisse. Alij locum* ex deo priuigno genitum iuuenem viribus magnis Pisas condidisse aiunt: Cato D
originum, qui Pisas tenuerunt ante aduentum Etruscorum negat sibi compertum, sed inueniri Trachonem Tyrrheno oriundum, postquam eorundem sermonem* ceperit Pisas condidisse, cum ante regionem eandem Teutones quidam Græce loquentes possederint. Alij vbi modo Pisæ sunt, Focida oppidum fuisse aiunt, quod nobis indicio est à Peloponesso originem id oppidum trahere. Alij incolas eius oppidi Teutas fuisse, & ipsum oppidum Teutam nominatum, quod postea Pysas Lydi lingua sua singularem portum significare dixerunt, quare huic vrbi à portu lunæ nomen impositum. Alij ab Epæo Troiani equi fabricatore conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem reiectus est. Vbi, postquam Troianæ captiuæ metu dominarum ad quas deducebantur naues incenderunt, desperatione reditus remansit, vi bemque condidit, & ab ea quæ est in Peloponesso Pisas cognominauit. *Equo fidens.* Id est, Eques optimus. Quidam Astur pro Astures accipiunt, apud quos equi & Equites optimi perhibentur. *Versi-* E
coloribus armis. Depictis, per quod bellicosus ostenditur. *Tercentum adiiciunt.* Consentiunt & accedunt eius voluntati: quod sequentia explanant. Probus adiciunt, adiacent, & quasi iuxta sunt tradit. *Mens omnibus vna sequendi.* Id est coniurati sunt. *Qui Cærete domo.* Ac si diceret, qui sunt domo Carthagine. Cære autem vt supra diximus dicitur, χαῖρε τῷ χαίρειν quod verbum salutandi gratia apud Græcos dici solet. Hanc Pelasgi condiderunt, qui cum sitim passi, nec vsquam aquam inuenientes, casu quodam fontem inuenissent, in eodem loco oppidum condiderunt. Nec videatur contrarium quod ait, Ducit Agylina nequicquam ex vrbe secutos: quasi & Turno & Æneæ præstet auxilium. nam illi Lausum fugientem secuti sunt: hi vero communi odio & consilio totius ciuitatis in Mezentium arma commouerunt. *Minionis.* Fluuius est
Minio Tusciæ vltra centum cellas. *Et Pyrgi veteres.* Hoc castellum nobilissimum fuit eo tem- F
pore, quo Tusci piraticam exercuerunt. nam illic metropolis fuit, quod postea expugnatum à Dionysio tyranno Siciliæ dicitur, de qua Lucilius, *Scorta Pyrgentia. Intempestæque Grauiscæ.* Grauiscanum oppidum, alij intempestum dicunt ventis & tempestatibus carens: quod nulla potest ratione contingere. Intempestas ergo Grauiscas accipiamus pestilentes & secundum Plinium in naturali historia, & Catonem in Originibus, vt intempestas intelligas sine temperie, id est tranquillitate. nam vt ait Cato, *ideo Grauiscæ dictæ sunt, quod grauem aerem sustinent.*

14 *Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,*

Transie rim

A *Transierim, Cycne, & paucis comitate Cupauo:*
Cuius olorinæ surgunt de vertice pennæ,
Crimen amor vestrum formæque insigne paternæ.
Nanque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes vmbramque sororum,
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem:
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras, & sydera voce sequentem,
Filius æquales comitatus classe cateruas,
B *Ingentem remis Centaurum promouet: ille*
Instar aquæ, saxumque vndis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.

Ligurum ductor Nam Liguria post Thuscia est circa Gillos. *Cycne.* Cunare, quidam duci nomen datum tradunt à Cunaro monte, qui in Piceno. *Cupauo.* Hic Cupauo sicut declinatur Cato, vel Cicero. *Nanque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati.* Phaeton Clymenes & Solis filius, qui cum doleret obiectum sibi ab Epapho rege Ægypti quod esset non de sole, sed de adulterio procreatus: duce matre venit ad Solem, & popoleit, vt hi vere esset eius filius, petita præfaret. Quod cum Sol iurasset per Stygiam paludem se esse facturum, petit ille vt eius currus agitaret.
C Sol post iusiurandum negare non potuit. Acceptis itaque curribus Phaeton, cum ex sue orbitam Solis, & cœpisset mundus ardere à Ioue fulminatus, in Erydanum cecidit qui Padus vocatur. Huius interitum flentes sorores Phaëtusa & Lampetusa in arbores mutatæ sunt deorum miseratione: vt hic dicit in populos: vt in Bucolicis, in alnos. Fuit etiam quidam Ligus, Cycnus nomine dulcedine cantus ab Apolline donatus; mater Phaetontis, qui cum eum defleret extinctum, longo luctu in auem sui nominis versus est: qui postea ab Apolline inter sydera collocatus est: huius nunc filium Cupauonem dicit habere Cycni pinas in galea ad paternæ formæ insigne monstrandum. *Crimen amor vestrum.* Phaetontem à Cycno amatum aut pie, aut turpiter accipiamus necesse est. Si turpiter, talis est sensus, Crimen vestrum est ô Cycne & Phaeton, quod sic amastis. Alij *vestrum*, pro tuum accipiunt: & ad solum Cycnum referunt: vt Vos ô Cal-
D liope precor: Si pie amauit, secundum Asprum *crimen* erit causa vt 11 Æneid. Et crimine ab vno Dice omnes, vt sit sensus, ô Phaetontiades sorores, & ô Cycne causa vestrum, id est vestræ mutationis, amor est: quia sic Phaethontem amastis vt periret is. *Vmbramque sororum.* Ambitiose dictum, pro inter arbores de sororibus factas. Et est vna de his quæ habet Virgilius inimitabilia & sua propria. Tale est illud, Sinuatque alterna volumina crurum. Et, Cum primum sulcos æquant lata. *Musa.* Carmine, cantilena. *Canentem senectam.* Quia canentem senectam pro albo colore neoterice dictum putant: canentem senectam mollibus transegit in plumis. *Sydera voce sequentem.* Cum cantu cœlum petentem: vel quod est re vera relatus in sydera, sicut videmus in sphæra. *Æquales comitatus classe cateruas.* Aut æqualiter habens per naues distributas cateruas, aut ipsi duci pares virtute. *Centaurum.* Aut nomen nauis, aut qui erat in naui pictus.
E

15 *Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,*
Fatidicæ Mantûs & Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis. sed non genus omnibus vnum:
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
F *Quos patre Benaco velatus arundine glauca*
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cœrula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti

Frons hominem præfert, in priſtin deſinit aluus:
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant,
Subſidio Troiæ, & campos ſalis ære ſecabant,

Ocnus. Iſte eſt Auenus quem in Bucolicis Bianorem dicit. Vt, Nanque ſepulchrum Incipit apparere Bianoris. hic Mantuam dicitur condidiſſe, quam à matris nomine appellauit. nam fuit filius Tyberis & Manthus Tyreſiæ Thebani vatis filiæ, quæ ad Italiam poſt parentis venit interitum: Alij Mantos filiam Herculis vatem fuiſſe dicunt. Hunc Ocnum, alij Auleſtis filium, alij fratrem qui Peruſiam condidit referunt, & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celſenam quæ nunc Bona dicitur condidiſſe: permiſiſſe etiam exercitui ſuo vt caſtella munirent in quorum numero Mantua fuit. Alij à Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt: Mantuam autem ideo nominatam, quod Etruſca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum cæteris vrbibus & hanc conſecrauit. Mantus vero Græce declinanit. nam ſi Latine vellet, Mantonis diceret, vt ait Plautus, Ionis. *Dives auis.* Maioribus præpotens. Et bene diues auis quia non ab Ocno, ſed ab aliis quoque condita ſit: primum namque à Thebanis, deinde à Tuſcis, nouiſſime à Gallis, vel, vt alij dicunt, à Sarſinatibus qui Peruſiæ conſiderant. *Sed non genus omnibus vnum.* Quia origo Mantuanorum & à Tuſcis venit qui in Mantua regnabant, & à Venetis: nam in Venetia poſita eſt quæ & Gallia Ciſalpina dicitur. *Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni.* Quia Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas curias diuidebantur, & ſingulis ſinguli Lucumones imperabant, quos in tota Tuſcia duodecim fuiſſe manifeſtum eſt: ex quibus vnus omnibus imperat. hi autem totius Tuſciæ diuiſas habebant quaſi præfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat. Vnde eſt, Ipſa caput populis. Ergo Virgilius miſcet nouam & veterem Etruriam, vt vtriuſque principatum patriæ ſuæ adſignet, cum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Aeneas nulla à Tranſpadanis auxilia poſtulauerit, cum omnis exercitus aduerſum Mezentium vno loco conſiderit, & propterea putetur Poeta in fauorem patriæ ſuæ hoc locutus, vt de hac ſola trans Padum pro Ænea aduerſum Mezentium auxilia faciat veniſſe, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit. *Tuſco de ſanguine vires.* Quia robur totum à Lucumonibus habuit. *In ſe armat.* Id eſt, Odio ſui in arma compellit. *Patre Venaco velatus arundine glauca Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.* Venacus lacus eſt Veneriæ de quo fluuius naſcitur Mincius. Iure ergo dux Venetus fluuium prouinciæ ſuæ depinxit in nauis: quem Venaci filium, quia ex ipſo habere originem dicit. *Grauis.* Fortis: vt, Ferit enim grauem Tymbreus Oſyrim. Vel grauis aut animo, aut ætate, aut grauis propter nauem, nam ſequitur, Centenaque arbore fluctum Verberat aſſurgens. *Centenaque arbore.* Non ait remis, ſed arboribus ad exprimendam nauis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines. Vnde ait Lucanus, *Et ſummus longe petit æquora remis.* *Marmore.* Marti. *Triton.* Pictus in nauis prora ſedens, & ſic ait quaſi de vero Tritone, vt Galea alta Chimæram Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes. *Cærula.* Cærula freta, non concha cærula, ne non ſtet verſus, ſi cærula fuerit ſeptimus caſus. *Laterum tenus.* Vt Crurum tenus. ἄχρι τῶν πλευρῶν. *Hiſpida.* Horrida, ferosa. *Frons hominem præfert.* Modo frontem, primam hominis partem intelligimus. nam hoc dicit, A capite vſque ad ima latera, hominis monſtrabatur effigies. *Spumea ſemifero.* Incertum vtrum pictus, an ex ære factus. *Tot lecti proceres.* Quare Tarchonem præteriit? An quia illi omnes ſub imperio eius fuerunt? *Ter denis.* Triginta naues accipiamus fuiſſe, non vt quidam volunt, ſingulos duces tricenas naues habuiſſe. nam enumeratorum militum non conuenit numerus, præſertim cum ſequatur *ſubſidio Troiæ*: id eſt paruo auxilio. Nam apud maiores bella non ambitu, ſed virtute conſtabant. *Troiæ.* Aut caſtra Aeneæ dixit: aut Troiæ, pro Troianis.

16 *Ianque dies cœlo conceſſerat, almaque curru*
Noctiuago Phœbe medium pulſabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens, clauumque regit, veliſque miniſtrat.
Atqui illi medio in ſpatio, chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris Nymphaſque è nauibus eſſe
Iuſſerat: innabant pariter, fluctuſque ſecabant.

Quot

A *Quot prius aratæ steterant ad littora proræ.*
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens, dextra puppim tenet, ipsaque dorsa
Eminet, ac læua tacitis subremigat vndis.

Iamque dies cœlo concesserat. Non dicit diem interueniſſe: nam ſupra ait, media Æneas freta nocte iecabat, Et cœlo conceſſerat, pro cœlo, & deeſt nocti. *Noctiuago.* Nomen mire compoſitum. *Phœbe.* Luna: ſicut Sol Phœbus. Item & Titan Sol, & Titanis Luna. Deſcribit autem noctem mediam, & dicit finitum diem ſecundum Romanum ritum. Quia media nocte
B diem numerant, & noctem ſimiliter à medio die, nec Luna ſine non poterant. Nec Lunæ fit ſine cauſſa commemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant. *Clauumque regit.* Pro clauo nauem regit, & dat Æneæ ſicut in quinto libro gubernandi dedit peritiam. *Velisque miniſtrat.* Velis quidam datiuum volunt, non ablatiuum, vt ſi dicamus aliquem miniſtrare conuiuiis. *Medio in ſpatio.* Inter nauigandum. *Chorus comitum nymphæ.* De nauibus factæ, & mire comitum, quia cum eo venerant. *Alma Cybele.* A Cybelo Phryge qui primus ei ſacrum inſtituit: Mater deûm dicta Cybele ἀπὸ τῦ κυβεῖσθαι τὴν κεφαλὴν, id eſt capitis rotatione: quod
C ſemper Galli motu capitis per furorem, comam rotantes, vlulatu futura pronuntiabant. Lucanus, *Crinemque rotantes Sanguinei populi vlularunt triſtia Galli.* Cybele autem Bacchius eſt. nam Cybele Anapæſtus eſt: vt, Hic mater cultrix Cybele. *Innabant pariter.* Quia de nauibus veriæ. *Quo prius.* Id eſt quantæ, ad numerum retulit. Ergo ſubtrahit *tot. Luſtrantque.* Circundant & circumeunt. *Doctiſſima Cymodocea.* Poetice: ſicut & mutatio ipſa confingitur. Ergo doctiſſima quæ diuinitus hanc doctrinam fuerit conſecuta. Nam ſtultiſſimum eſt quod quidam ait, Ilionei nauem fuiſſe, & ideo eam eſſe doctiſſimam fandi. *Pone ſequens.* Hoc quidam ideo dictum tradunt, quod aduerſe videri nolunt: vnde Eclog. VIII. eſt, Tranſque caput iace, ne reſpexeris. *Dorſo eminet.* Peritia natandi oſtenditur. *Tacitis.* Aut ipſe tacitus, aut pro tacite & leniter. *Subremigat.* Subnatat.

17 *Tum ſic ignarum alloquitur: Vigilaſne deûm gens*
D *Æneæ? vigila, & velis immitte rudentes.*
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ claſſis tua: perfidus vt nos
Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rumpimus inuitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, æuumque agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro, foſſiſque tenetur
E *Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.*
Iam loca iuſſa tenet forti permiſtus Hetruſco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age & aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma iube: & clypeum cape, quem dedit ipſe
Inuictum ignipotens, atque oras ambit auro.
Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
F *Ingenteis Rutulæ ſpectabit cædis aceruos.*

Ignarum adloquitur. Aut præſentiæ ſuæ ignarum: aut quod è nauibus Nymphæ factæ ſunt. *Vigilaſne deûm gens.* Verba ſunt ſacrorum. nam virgines Veſtæ certa die ibant ad regem ſacrorum, & dicebant, *Vigilaſne rex? vigila.* Quod Virgilius iure dat Æneæ, quaſi & regi, & quem vbique Pontificem & ſacrorum inducit peritum. Et bene primo interrogat, deinde quod vigilat approbat. *Deûm autem gens.* Propter, Diis genite, & geniture deos. *Velis immitte rudentes.* Hoc eſt rudentibus vela immitte, id eſt laxa, vt eſt illud Geor. III. Notas odor attulit auras: Immitti autem dicuntur rudentes cum vela laxantur. *Sacro de vertice.* Argute ſacro, ne miretur AEneas deas

factas. *Pinus.* hoc loco, secundum quartam declinationem dixit: in Bucolicis iuxta secundam vt, Menalus argutumque nemus, pinoique loquentes Semper habet. Et loquitur per diffinitiones. *Nos sumus.* Sane declamatorie hos versus explicuit. *Perfidus.* Qui post fœdus bella commouit. hinc Latinus, Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas. Alij e communi sermone perfidum Rutulum dici, quia ipsa Troiana est. *Vt nos.* Vt pro quoniam, Plautus in Pseudolo *Vt lassus veni de via, me volo curare.* Et in Mostellaria, *Eundem animum mihi oportet esse gratum, vt impetraui:* pro quoniam. *Præcipites.* Nomen pro aduerbio, præcipitanter. *Rumpimus.* Propter illud Continuo puppes abrumpunt vincula ripis. *Inuitæ.* Ac si diceret, malueramus tibi potius seruire, quam in Nympharum numina commutari. *Teque per æquor Quærimus.* Id est hæc nobis vagandi causa est vt te inuenire possimus. *Resecit.* Aut vacat re: aut quia ante nauium amiserant formam, ergo alteram fecit. *Et dedit esse deas.* Græca figura: vt, Donat habere viro. *Aium.* Immortalem. *Agitare διάγειν*, hoc est agere. *Iam loca iussa tenet.* Vt & supra diximus, hoc κατὰ συμπλοκήν accipiendum est. nam intelligimus equites cum missile per terram. *Ne castris iungant.* Aut se subaudis: aut iungant pro iungantur. *Socios veniente vocari.* Antiquo verbo militiæ vius est, viros enim vocari significat eos qui necessitate in bellum non voluntate conueniunt. *Crastina lux.* Deest veniat, hoc est crastina lux veniat tantum, & *crastina lux*, si ad Æneam referas, spectabis, & non inrita dicta putaris: & crastina lux, subaudiendum, cum venerit: si autem ad lucem, spectabit legis: Crastina lux suspendendum quidam. * *Spectabit ædis aceruos.* Hæc est vera lectio: & ordo est Si mea dicta inrita non putaris crastina lux ingenteis aceruos cædis videbit. nam male quidam *spectabis* legunt, & ad lucem referunt: quod non procedit. nullus enim sic loquitur ô Æneas, si quæ dico minime credis, ô lux crastina ingenteis cædis aceruos videbis. Alij more antiquo lux pro luce accipiunt. Lucilius in tertio, *Hinc media rerum Palmarum pernox.* Pro nocte. Longus ait, *Deest venerit.* Vnde & ipse spectabis legit.

18 *Dixerat, & dextra discedens impulit altam,*
Haud ignara modi puppim: fugit illa per vndas
Ocyor & iaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades animos tamen omine tollit.
Tum breuiter supera aspectans conuexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque vrbes, biiugique ad frena leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diua secundo.
Tantum effatus: & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.

Dextra discedens impulit. Mire discedens, adiuuatur enim pulsus recedente eo qui impulerit. *Fugit.* Pro velociter potuit. *Haud ignara modi* Impulit nauem libramento peritiæ & moderationis, quippe quæ nauis fuerat. *Ocyor & iaculo.* Breuiter tribus comparauit, quoniam & sagittam ventis æquauit. *Inde aliæ celerant cursus.* Hoc est, inde aliæ Nymphæ aliarum nauium cursus efficiunt celeriores, sicut fecerat Cymodocea, An aliæ naues? *Inscius.* Id est rerum quas audierat. nam credere ex aperto non poterat. *Omine.* Augurio promissæ victoriæ. *Conuexa.* Hic conuexa epitheton est, quia ait, Supera conuexa, alibi solum conuexa principale est. *Alma parens Idæa deûm.* Alma proprie tellus est, ab eo quod nos alat: abusiue etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. Terram autem ipsam constat esse matrem deûm. Vnde & simulacrum eius cum claui pingitur. nam terra aperitur vere: hyemali clauditur tempore. *Dindyma.* Mons Phrygiæ. *Turrigeræque vrbes.* Ciuitates turritæ, quas terra gerit. Vnde cum turrita corona Mater deûm pingitur. *Ad frena leones.* Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternæ subiacet affectioni. Figurate autem leones ad frena biiugi, id est frenati leones. *Propinques.* Facilius efficias, prosperes, matures, propitium facias: vt, Et propius rex aspice nostras. *Phrygibusque adsis.* Ac si diceret cultoribus tuis. *Tantum effatus.* Breuiter vt supra dixit, propter lucem iam maturam, id est plenam. nam nec crepusculum, sed lux iam matura describitur. *Reuoluta.* Id est Aperta: sicut e contrario quod inuoluitur clausum est. *Ruebat* autem, non occidebat, sed oriebatur, cum impetu veniebat quia per orbem: vt, Et ruit Oceano nox: Est autem, hysteroproteron in sensu. ante enim est vt nox fugetur: & sic lux aduentet. *Matura.* Multa, quasi tempestiua, & quam iam esse oportebat, aut satis plena & clara.

19 *Principio*

A 19 *Principio sociis edicit signa sequantur:*
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi, clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris. SPES addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
B *Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secunda.*

Sociis edicit. Secundum edicta Nymphæ. *Signa sequantur.* Nunquid litterarum figuram faciunt peruolutam? Signa sequantur: vel tubarum vel tesseræ, vel re vera signa militaria. *Qualis sub nubibus atris.* Id est altis modo. *Strymoniæ grues.* A fluuio Thraciæ Strymone, iuxta quem habitant. Hæc autem comparatio non ad telorum pertinet iactum, sed ad Troianorum clamorem.

πρῶτα μὲν κλαγγῇ τ' ἐσιδὲν τ' ἴσαν ὄμπνια φῶτα
ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
κλαγγῇ πταῖν πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων.

C *Fugiuntque notos.* Aut quosuis ventos frigidos. nam etiam & grues significant tempestatem futuram: vt ostendit ipse Virgilius dicens, Aut illum surgentem vallibus imis Aeriæ fugere grues. Aut re vera notos: horum enim calorem fugiunt, cum reuertuntur ad Macedoniam ex AEgypto. *Secundo.* Num læto? Troianorum clamor ex gaudio.

20 *At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri*
Ausoniis, donec versus ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
D *Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma*
Funditur, & vastos vmbo vomit aureus ignes:
Non secus ac liquida siquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent: ac Sirius ardor,
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & leuo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro
E *Quos votis optastis, adest perfringere dextra:*
In manibus Mars ipse viri. nunc coniugis esto
Quisque suæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudesque. vltro occurramus ad vndam
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
AVDENTES fortuna iuuat.
Hæc ait: & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
F

Allabi classibus æquor. Labi cum classibus, aut æquore classem labi. quidam ita exponunt, & hoc ad phantasiam Rutulorum referunt, quoniam admirantibus his vnde tanta fiducia animo Troianorum incessisset, repentina facies multarum adpropinquantium perinde vita est, atque si ipsum æquor cum classibus allaberetur. *Ardet apex capiti.* Ex sequentibus intelligimus Aeneæ armorum fieri descriptionem. nam dicturus est, At non audaci Turno fiducia cessit: licet talia arma conspiceret. Si tamen primum respicias connexionem, quasi de Turno videtur dicere: quod non procedit. Apicem tamen modo coni altitudinem dicit. Est autem Homeri & locus & comparatio.

Παμφαίνει δ', ὅς τ' ἀστὴρ ἐπιτυμβίον πεδίοιο
ὃς ῥα τ' ὀμαρῆς εἶσιν ἀριπρεπέϊ σὺν ὀαριστῇ
φαίνηται, πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ὅντε κύν' ἀερίην Ὠρίωνος ὀπιπλήσιν καλέουσιν
λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἐστί, κακὸν δέ τε σήμα τέτυκται,
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Hoc autem iſte violentius poſuit:quod ille tantum ſtellæ facit comparationem:hic etiam ſtellæ peſtiferæ, reſpiciens quaſi clades Rutulis illaturus Æneas. Poſſumus tamen *apex capiti* accipere vtrumque eum fuiſſe complexum,cum dicit,Ardet apex capiti,criſtiſque à vertice flamma Funditur, Et ſacerdotis per apicem & viri fortis facere mentionem: dicitur autem apex virga, quæ in ſummo pilleũm Flaminum luna circundata & filo conligata erat, vnde etiam flamines vocabantur.Hoc autem nomen à veteribus tractum eſt,Apere enim veteres ritu Flaminum adligare dicebant, vnde apicem dictum volunt. *Cometæ Sanguinei lugubre rubent.* Pro lugubriter. Cometas autem Latina lingua Crinitas appellamus. Has autem ſtellas Stoici vltra triginta duas eſſe dicunt:quarum nomina & effectus Abienus commemorat,qui Virgilij fabulas iam bis ſcripſit.Plinius etiam ſecundus dicit,Cometas ſtellas eſſe naturales quæ apparent certis temporibus. Ita hoc quoque commemorat cometas fieri de planetis quinque: vnde interdum bona, interdum peſſima ſignificant.nam ſi de Venere aut Ioue fiant,meliora ſignificant:ſi de Marte aut Saturno,deteriora.Nam Mercurius ſemper talis eſt,qualis ille cui coheret.Vnde & miniſter deorum fingitur:hinc eſt ergo quod ait modo,Cometę ſanguinei,id eſt noxij.Hanc ſtellam Electram dicunt, cum qua Iuppiter concubuit, quæ cum Troiam ardentem videret, capillum lacerabat, atque ita in aſtra eſt recepta.Sine Abienus cometarum has differentias dicit,ſtella quæ obliquã facem poſt ſe trahens quaſi crinem facit Ippius vocatur: iſta ſi ab occaſu ſolis in ortum veniat, mala Perſidæ & Syriæ oſtendit,ſi ad meridiem attenderit,Africam & Ægyptum à malis reuelat, ſolis pecoribus peſtem denuntians:Si Septentrionem reſpexerit, Ægyptum bellis & miſeriis premit. Si occidentem attenderit, gravat Italiam, & quidquid ab Italia vique ad Hiſpanias tendit: Si à meridie in ſeptentrionem ierit, à bellis quidem externis ſecuritatem denuntiat, ſed ſeditiones domeſticas ſignificat.Alter Cometes eſt,cui ex gladio nomen eſt, nam Græce ξίφος appellatur,cuius tractus eſt longior,& pallidus color,neque comas habere dicitur & hebetior eius flamma eſt,qui ſi orientem adtenderit,Regem Perſidæ dolis ſignificat appetendam, denuntiabit & bella, etiam Syrios pari conditione inuoluit, & Libyam atque Ægyptum fraude & inſidiis nuntiet poſſe*laborem:Quod ſi occidentem attenderit,Fœdera noua regionis eius regi ſignificat, quæ dicit per puellam congregatam in nuptias poſſe diſſolui. Alter Cometes eſt, qui Lampas appellatur, & quaſi fax lucet, hic cum orientem attenderit, omnes illas orientis partes dicit nebulis poſſe laborare,frugeſque eorum caliginoſo aere corrumpi: Si meridiem attẽderit, Africam dicit ſiccitate, & ſerpentibus poſſe laborare: Si occidentem ſpectauerit, Italiam dicit adſiduis fluminum inundationibus laborare:Si ſeptentrionem viderit,famem gentibus Septentrionalibus ſignificat.Eſt etiam alter Cometes, qui vere Cometes appellatur. Nam comis hinc inde cingitur.Hic blandus eſſe dicitur,qui ſi orientẽ attenderit, lætas res ipſi parti ſignificat: Si meridiem,Africę aut Ægypto gaudia,ſi occidentẽ inſpexerit,terra Italię voti ſui cõpos erit,hic dicitur apparuiſſe eo tempore quo eſt Auguſtus ſortitus imperium;tunc deniq; gaudia omnibus gẽtibus futura,ſunt nũtiata:Si ſeptentrionẽ attenderit,proſpera vniuerſa ſignificat.Eſt alter Cometes in tympani modũ,quia & valde lucet,& Electri colorẽ habet,quem Dareũ vocant, quoniam iſte ex vno locon*ſol & gignit orbi terrarum cædes, rapinas, bella,& cætera mala ſignificat. Sextum Cometem appellari ex Regis Typhonis nomine Typhonem dicunt, qui ſemel in Ægypto ſit viſus,qui nõ igneo,ſed ſanguineo rubore fuiſſe narratur, globus ei modicus dicitur & tumens crinem eius tenui lumine apparere fertur,qui in Septentrionis parte aliquando fuiſſe dicitur:Hunc Æthiopes dicuntur & Perſæ vidiſſe & omni*malorũ & fames neceſſitatis pertuliſſe,quarum plena vel in pleniores differentias,vel in Campeſtro vel impetus ſiriſiq*delectauerit quærat. *Sirius ardor.* Sirius ſtella eſt in ore canis:quæ vt in tertio diximus,quantum in ipſa eſt peſtifera eſt:& pro qualitate adiacentium aut vincitur, aut maioribus vtitur viribus, hinc eſt quod cum certo tempore oriatur ſemper, non ſemper eſt noxia. Sed ſecundum phyſiologicos, id circa caloris ſidus puratur quod Ida malignam vim habet, nam quod natura inimicum morem habeat propterea fieri vt ægro aquam hauriat ad reſtinguẽdam ſitim,nam ideo eos qui rabidi canis morſu contingunt,aquam refugere,& ni cito ſubueniatur perire ſiti,quia nimis eius animalis quod contrarium ori ſit, ſimiliter in corpore humano ſæuiat. *Læuo.* Noxio hic, vt Si mens non læua fuiſſet:alibi pro bono,vt III.Geor.Si quem numina læua ſinunt.An potius Læuo,noxio:quia canis circa Auſtrũ eſt,& Aſtrologi votitia quę ſunt in cœlo ſiniſtra vocant?Quod autem ait, *Contriſtat lum. æq.* cum de ſtella loqueretur quam armis ſplendentibus comparauit,

bene

A bene hoc Statius ad ipsa arma transtulit dicens, *Armaque in auro Troia.Littora prær.* Pro præripiendi & depeliendi. *Quod votis opt. Adest.* Magna ars persuadentis est, vt quod cupit fieri, in præiudicium trahat. Sic hoc loco: quia vult Turnus vt optent pugnam eius socij, dicit eos hanc semper optasse. *Perfringere dextra.* Fortiter facere, & bene verbo vius est militari. *In manibus.* Non iam in votis, sed in manibus est res. *Est.* Pro *sit*: tertia namque persona est. *Referto fa.pat.* Alij hic distinguunt, vt sit Referto id est referto facta patrum & laudes. Traxit autem hoc de Sallust. qui dicit, Hispanorum fuisse morem, vt in bella euntibus facta adolescentibus parentum memorarentur à matribus. Alij distinguunt nunc magna referto facta, vt duas res dixerit, Nunc vnusquisque & suorum factorum meminerit, & laudis parentum. *Egressique.* Si egressi, figurate dictum est. *Versat quos du.con* Cogitat quidem, sed non facit: ne diuiso exercitu vtrobique vincantur. quod se-
B quentia indicant. Nam paulo post dicturus est, Et rapit acer Totam aciem in Teucros. *Audentes fortu.* Terent. *Fortes fortuna adiuuat*, potest hæc sententia & superioribus adplicari, & per se separatim intelligi. *Concedere* vacat con.

21 *Interea Æneas socios de puppibus altis*
Pontibus exponit. multi seruare recursus
Languentis pelagi, & breuibus se credere saltu:
Per remos alij. speculatus littora Tarchon,
Quâ vada non sperat, nec fracta remurmurat vnda,
C *Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,*
Aduertit subito proras, sociosque precatur,
Nunc ô lecta manus validis incumbite remis:
Tollite ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppes statione recuso,
Arrepta tellure semel. quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socij consurgere tonsis,
D *Spumanteque rates aruis inferre Latinis:*
Donec rostra tenent siccum, & sedê e carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua Tarchon,
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Soluitur, atque viros mediis exponit in vndis:
Fragmina remorum, quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul vnda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
B *Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.*

Puppibus altis. Non potentibus. *Pontibus.* Transtris nauium. *Seruare.* Pro seruauerunt: Et *credere.* Pro crediderunt. *Languentis.* Tranquilli. *Breuibus.* Vadis. *Per remos.* Id est scaphis, & deest descendunt. *Non sperant.* Legitur & *sperat*, quod melius est. Nam dum vada esse non sperat, incidit in ea, quia fracta non remurmurat vnda, Sed mare inoffensum crescenti adlabitur æstu. *Precatur*, Modo cum precibus hortatur. *Tollite, ferte.* Ad celeritatem dictum est *Findite ro.* Militari felle dictum: vt etiam terra ipsa quodam modo sentiat hostis aduentum. *Statione.* Portu temporali, nam portus est vbi hyematur, sed modo stationem siccum littus significat. nam hoc dicit, Potiar terra, &
F nauem frangere non recuso. *Innocuæ.* Innocuus primo est, cui non nocetur, Innoxius, qui nocere nescit sed hoc plerunque confundunt Poetæ. Innocuum quibus non sit nocitum, alibi litus innocuum quod noceat. *Sed non puppis tua.* ὑπαλλαγὴ, & ἀπὸ φώνης. *Dorso iniquo.* Dorsum est durior arens quæ remeantibus fluctibus plerunque densetur, & in modum saxi durescit: hoc à nautis puluinus vocatur. A Græcis βάτις. Homer. ἐπὶ βάτιν ἁλὸς. Probus vadis dorso pro vado dictum putat, vt in Geor. Dorso nemoris. *Iniquo.* Sibi nocenti. *Sustenta a* Non ab alio vt Fratremque ruentem Sustentat dextra, sed quasi κατ' ἀυτὸν, vel sustentata cum sustentaretur. Melius sustentata pro suspensa accipi, nam ideo & anceps est cum huc atque illuc muraret. *Fluctusque fatigat.* Subaudis eam. Nam fluctus singularis est nominatiuus. *Exponit in vndis.* Ideo in vndis, non

in vndas: quia non est loci mutatio, sed in vno eodemque loco res agitur. *Fragmina.* Antique dictum, nam fragmenta dici debere nonnulli adserunt. A

22 *Signa canunt. primus turmas inuasit agrestes*
Aeneas omen pugnæ: strauitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus vltro
Æneam petit: huic gladio, perque ærea scuta,
Per tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum iam matre perempta,
Et tibi Phœbe sacrum: casus euadere ferri
Quod licuit paruo. nec longe Cyssea durum, B
Immanemque Gyam, sternentes agmina clava,
Deiecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ iuuere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, vsque graues dum terra labores
Præbuit. ecce Pharon voces dum tractat inertes,
Intorquens iaculum, clamantis sistit in ore.

Omen pugnæ. Sallustius, *Pugnam illam pro ominibus bello futurum.* Ergo ideo omen, quia sicut nunc, sic vbique vincit Æneas. *Inuasit agrestes.* Quia supra ait, Et latos vastant cultoribus agros. *Therone.* Hoc nomen tantum in Pindaro lectum est. Et bene in honorem victoris victum laudat. *Tunicam squallentem.* Splendentem loricam. Squalentem auro, Splendentem auro, & significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intertexti: Squalere enim dictum à squamarum crebritate atque asperitate, quæ in serpentum piscium ve coriis visuntur. Alibi, Quem pellis ahenis In plumam squamis auro conserta tegebat. Alibi, Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis Horrebat squamis: quidquid igitur inculcatum obsitumque aliqua re erat squalere dicebatur. *Haurit.* Modo ferit significat: non nudum latus, sed quod aperuerat: & putatur ἰσηγορέινεσθαι. Quidam Italicam elocutionem putant, cum enim à latere quis aliquem adortus gladio occidit, Ausit illum dicunt. *Et tibi Phœbe sacrum.* Omnes qui secto matris ventre procreantur, ideo Apollini consecrati sunt, quia deus medicinæ est, per quam lucem sortiuntur. Vnde Æsculapius eius fictus est filius: ita enim eũ esse procreatũ supra diximus. Cæsarum etiam familia ideo Apollinis sacra retinebat, quia qui primus de eorum familia fuit, exsecto matris ventre natus est. Vnde etiam Cæsar dictus est: licet varia de huius nominis etymologia dicantur, vt diximus supra. *Quod licuit paruo* Legitur & *cui* licuit. Et respexit ad illud quod ferrum nunc Iuuenis vitare non potuit quod paruus euasit. *Nec longe.* Pro nec multo post, aduerbium loci pro temporis, antique. *Iuuere manus.* Id est iuæ. *Vsque.* Tandiu, donec. *Dum terra.* Donec in terra. *Labores præbuit.* Noue dixit cum bona præberi dicantur. an ideo præbuit quod hæc Herculi profuerunt, vt ad immortalitatem per ista perueniret. *Ecce Pharon.* Legitur & Pharo: vt sit datiuus ab eo quod est Pharus. Si autem *Pharon* legeris, figuratum est nam de nominatiuo transit ad datiuum, dicens Clamanti in ore. *Inertes.* Aut quod alij inertiam obiecerint, aut quia vbi pugnari oportet, loqui inertis est. C D E

23 *Tu quoque flauentem prima lanugine malas*
Dum sequeris Clytium infœlix noua gaudia Cydon:
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Quæ iuuenum tibi semper erant, miserande iaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci F
Progenies. septem numero, septenaque tela
Conijciunt: partim galea clypeoque resultant,
Irrita, deflexa partim stringentia corpus
Alma Venus. fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non vllam dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graiûm

Iliacis

A *Iliacis campis.tum magnam corripit haſtam,*
Et iacit:illa volans clypei tranſuerberat æra
Maonis,& thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor,fratremque ruentem
Suſtentat dextra.traiecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit,ſeruatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.

B *Flauentem malas.* Flauentes malas habentem,& eſt ordo, Tu quoque Cydon miſerande iaceres dum ſequeris Clitium flauentem prima lanugine malas, id eſt dum adoleſcentem ſectaris, cuius amore flagrabas,Qui iuuenum tibi ſemper erant.*Infœlix noua gaudia Cydon.* De Cretenſibus accipimus quod in amores puerorum intemperantes fuerunt, quod poſtea in Laconas, & in totam Græciam tranſlatum eſt adeo vt Cicero dicat in libris de republica, *Opprobrio fuiſſe adoleſcentibus,ſi amatores non haberent.*Propter quod poeta Cydonem inducit amatorem. Nouimus autem Cydonas Cretenſes dici.Sane Cydon quando nomen eſt proprium,ῡ naturaliter producit:ſi appellatiuum,corripit ῠ.vt:Parthus ſiue Cydon telum immedicabile torſit.Tamen Statius etiam in proprio corripuit,ut: *Hæc regi promiſſa Cydon hæc lampe dabamus.* Quod fecit abutens licentia,qua vtimur in nominibus propriis.*Noua gaudia.*Ergo quem tum primum amare cœperat.*Stratus* Deeſt pene.*Securus amorum.*Hoc loco, * aliter Securus amorum Germanæ,id eſt contemnens,non curans. *Miſerande.* Pro miſerandus.Nam pro nominatiuo vocatiuum poſuit:vt contra,Socer arma Latinus habeto,licet illic poſſit accipi,Socer arma Latinus habeat. nam habeto & ſecundæ & tertiæ perſonę eſt.tamen etiam & alibi nominatiuum pro vocatiuo legimus. vt,Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum. *Stipata cohors.* Id eſt vnanimiter veniens. *Septem numero.*Hoc eſt pro ſeptem & deeſt *quia*,veteres enim enunciabant Lucilius in III. *Pi præ ſe portanti hi gentes monere piſces* Triginta numero * An potius proprie? Credibile eſt enim vt ſæpius iecerint.*Septenaque tela.* Pro ſeptem more ſuo,vt bina pro duobus Frenaque bina *D flexit partim ſtringentia corpus Alma Venus.* Quidam ἀμφιπλέκτικῶς putant,id eſt iam ſtringentia:alij participium,præiens pro futuro accipiunt,id eſt,quæ niſi eſſent deflexa ſtringere habuerant. Male ait,Donatus hoc loco antedictorum oblitum eſſe Virgilium,quod poſt Iouis prohibitionem bellis facit numina intereſſe,non reſpiciens Iouem magis hortatum eſſe deos in fœdera, quam à bellis prohibuiſſe.Nam & paulo poſt,& tam Iuno quam Iuturna bellis intercerunt. *Achates.* Omnia nomina quæ in *es* exeunt,vocatiuum in *a* mittunt,vt Achates Achata, Timœtes Timœta.*Suggere tela mihi.* Ordo eſt, Suggere tela mihi:quæ in campis Iliacis in Græcorum ſtetere corporibus. nullum enim mea in Rutulos dextera ſine cauſa iaculabitur telum eorum, quæ iam ſunt cæde hoſtium comprobata. Qui vero ſteteruntque in corpore Graiûm per coniunctionem, non per pronomen legunt, hi neque ſic haud debuiſſe dici putant, & mutatam à poeta coniunctionem.Alique coniunctionem pro enim ponunt,vt, Primaque oriens erepta iuuenta eſt.*Tranſuerberat.*Scindit.*Huic frater ſubit* Huic ſubit,id eſt prope.*Traiecto miſſa lacerto* Quæ fuerant miſſa retroacto lacerto.*Protinus* Iugiter,continue.*Tenorem.* Modum currendi,id eſt eodem impetu fertur. *Moribunda.* Morientis ſimilis.Quod ita eſſe etiam Salluſtius oſtendit,qui ait,*Quaſi vitabundus per tramites & occulta loca exercitum ductare* Nam Iugurtha non vitabat legatum, ſed ſe eum vitare ſimulabat. nam quia nomen eſt, ideo ſignificat ſimilitudinem, non paſſionem: Quod ſi participialiter diceretur à paſſiuo veniret Omnia enim à paſſiuo participia,in *dus* exeunt. Moribunda,ſimilis morienti:non enim participialiter aliquid ſignificat, ſed nominis habet ſignificationem.nominis autem ſignificatio ſimilitudinem habet, non paſſionem. Quando dico *moriturus eſt*:vere moriturus eſt.Moribundus autem,non vere,ſed ſimilis morienti eſt.vnde & Salluſtius dicit,*Quaſi vitabundus.Neruis,* Aut neceſſarie additur neruis, aut neruis tantum pependit.

F 24 *Tum Numitor,iaculo fratris de corpore rapto,*
Æneam petiit:ſed non & figere contra
Eſt licitum:magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus,ſidens primæuo corpore,Lauſus
Aduenit,& rigida Dryopen ferit eminus haſta
Sub mentum grauiter preſſa:pariterque loquentis
Vocem animamque rapit traiecto gutture.at ille

Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem
Tres quoque Threicios Boreæ de gente ſuprema,
Et treis, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus, occurrit Haleſius,
Auruncæque manus: ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis, expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ, magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu, ſtant obnixa omnia contra:
Haud aliter Troianæ acies, acieſque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.

Fratris de corpore rapto. Si diceret fratrum de corpore raptum, ſpecioſius eſſet: quod ideo omiſit, quia hæc ſola Alcanoris tantum vulnerauerat manum, in Madeonis vero hæſerat corpore. *Eſt licitum.* Quoniam non contradixerat. *Femur* dicitur: quia lectum eſt, & declinatur huius femoris. Illius vero ablatiui non inuenitur nominatiuus, Lætus Eripit à femine. licet Caper in libris enucleati ſermonis dicat femen, ſed non ponat exemplum, ergo aut hoc femur, aut hoc femen; Nam femus penitus non dicimus. *Hic curibus.* Hoc eſt tunc. Et eſt ordo, Tunc fidens primæuo corpore aduenit Clauſius Curibus: qui erat de Curibus, vt Verres Romulia. Aut fidens Curibus, id eſt multitudine: vt, Ecce Sabinorum priſco de ſanguine magnum Agmen agens Clauius. *Rigida.* Id eſt, Tenens eam, non vibrans & iaciens. *Boreæ de gente ſuprema.* Aut originem ducentes de Zeto & Calai, qui filij Boreæ & Orythiæ Nymphæ fuerunt: vt *de gente* de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos: vnde eſt origo venti Boreæ. Suprema autem pro ſupremi Boreæ: Si autem, vt quidam volunt, Boream principium generis accipiamus, erit ſuprema dictum pro ſumma, quod ſi ventum intelligimus, ſuprema vltima modo ſicut dictum eſt, initium flandi Boreas concipit. * *Iſmara* Ciuitas Thraciæ à monte Iſmaro dicta: hic enim fœminino Iſmara, quia patriam dixit, ibi neutri, id eſt iuuat Iſmara Baccho Conſerere. *Expendere tendunt.* Hoc eſt loco ſe inuicem mouere contendunt. *Limine.* Decenter dictum, hoc eſt in littore. *Magno æthere.* In magno aere. nam veluti in æthere non ſunt, ſed in aere. ſic ſupra, Atque æthera tranant Cum ſonitu: pro aere. *Obnixa omnia contra* Mare mari nubes nubibus, ventis venti. Legitur & obnixi: vt referatur ad ventos. *Hæret pede pes.* Pro pedi. Nam eſt Antiptoſis: & verſus eſt Homeri:

ἄσπις δ' ἄσπιδ', ἰρεὶ δ', κόρυς κόρυθ', αἰὲν ἀνὴρ.

At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas inſuetos acies inferre pedeſtres
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: vnum quod rebus reſtat egenis.
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis ſocij? per vos, & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quâ globus ille virûm denſiſſimus vrget:
Hac vos & Pallanta ducem patriæ alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali vrgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manuſque.
Ecce maris magna claudit nos obice pontus:
Deeſt iam terra fugæ: pelago Troiamne petemus?

Rotantia

A *Rotantia.* Vt Eleusinæ matris voluentia plaustra: Rotantia ergo quæ rotantur. *Torrens.* Non Tyberis, sed quicunque alius fluuius ad tempus crescens. *Insuetos acies inferre pedestres.* Quia laxis quæ torrens intulerat impediti Arcades, omissis equis pedestrem pugnam insueti inierant, & a Latinis pellebantur. Et *Arcadas.* Accusatiuus pluralis est, cuius vltima syllaba ideo brevis est, quia nominatiuus pluralis *es* terminatur: vt hi Arcades, item delphines delphinas. *Latio sequaci.* Metonymia pro Latinis vt alibi, Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam. *Dimittere quando.* Quando siquidem. Et est Romanæ militiæ. nam in locis impeditis equos militibus dabant, & pedestri certamine confligebant. *Quo fugitis?* Hoc amare dictum est. iam preces sequuntur, *Per vos & fortia facta.* Adiurat eos per ipsorum facta, quoniam non habet puer proprios titulos, nam est ei prima militia. *Per ducis Euandri.* Melius ducis quam si dixisset Regis, hoc enim nomen ex-

B primit ducentem in prælia: Sallust. *Quo cupidius in ore ducis se quisque bonum & strenuum ostentantes,* Non dixit pro consulis. *Deuictaque bella.* Finita, exhausta. nam hostis vincitur, non bellum. *Subit.* Succedit, vt Cui deinde subibit. *Laudi.* Vt solet virtuti, potest proprie intelligi. *Fidite ne pedibus.* Datiuus est pedibus. nam fido tibi dicimus. *Hac vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.* Hoc vult patria vt per cædes hostium reuertamur. *Numina nulla premunt.* A facili argumentatur dicens non cũ deo, sed contra mortales bella tractamus. *Ecce maris.* Quod est efficax, in fine posuit. nam dicit eos quo fugiant non habere, cum terra ab hostibus teneatur: mare autem pedibus transire non possint: castra vero ingredi turpissimum sit. Aut certe etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidentur vt quidam volunt, intelligentes. Et rapit acer totam aciem, in Teucros scilicet suam quam ducebat cæteris relictis. *Magna claudit nos obice pontus.* Periphrasis. Id est mari

C claudimur: Modo vsus habet vt hic obex dicamus: vnde quidam *magno obice legunt.* Antiqui etiam hæc obix dicebant, secundum quod est magna obice. Hinc est quia nonnulli vitant generis dubietatem, & legunt *magni* scilicet maris. Caper tamen in libris dubii generis probat dici & hic obex & hæc obex: quod vt diximus, hodie de vsu recessit. *Troiam.* Id est castra Troianorum.

26 *Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.*
Obuius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorio figit telo, discrimina costis
D *Per medium quâ spina dedit, hastamque receptat*
Ossibus hærentem: quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans. nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare nouercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis,
E *Daucia, Laride, Tymberque simillima proles,*
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
Nam tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis:
Te decisa suum Laride dextera quærit:
Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Densos prorumpit in hostes. Vt eos hortaretur exemplo. *Fatis iniquis.* Exitum præoccupa-

F uit futurum. *Magno pondere.* Hoc est magni ponderis: vt, Ære cauo clypeum, magni gestamen Abantis, pro æris cani. *Receptat.* Ideo frequentatiuo vsus est, quia ossibus inhærentem hastam facile euellere minime poterat. Et expressit moram quandam & molitionem extrahentis. Ergo receptat, est frequenti concussione diuellit. Tale est & illud, Clypeoque sinistram Insertabam aptans. *Quem non super occupat.* Quem super Lagum subauditur stantem, ideo autem desuper, quia Pallas ad euellendam hastam fuerat inclinatus. *Nam Pallas ante ruentem Dum furit.* Ordo est, nam eundem Pallas ante excipit id est dolo interimit. Ille enim incautus fuerat furens propter crudelem mortem sodalis, vnde & incautus fuerat. *Tumido in pulmone.* Et naturaliter tumido, & quia furebat. In pulmone autem recondit, Archaismos est, pro in pulmonem

Hinc Sthenium petit. Pro tunc, loci aduerbium pro temporis. *Rhœti de gente vetusta Anchemolum.* A Hæc fabula in Latinis nusquam inuenitur auctoribus. Abienus tamen qui totum Liuium iambis scripsit, hanc commemorat, dicens Græcam esse. Rhœtus ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit nouercam: hanc priuignus stuprauit. Quare cognita cum eum pater insequeretur, & ad pœnam vocaret, fugiens se ille ad Turnum contulit, ad Daunum. Merito ergo in bello Tutni, Dauni filio Anchemolus gratiam reddit. Gente autem Vetusta, ideo quia à Forco deo marino originem ducere legitur. Hoc totum Alexander Polyistor tradit, quem Lucilius Sylla ciuitate donauit. *Vos etiam gemini.* Vt supra, Tu quoque flauentem prima lanugine malas. *Suis* Etiam suis. Lucanus, *Et amissum fratrem lugentibus offert.* Et est absolutum suis omnibus, non suis parentibus tantum. *Discrimina.* Differentias. *Tymbre.* Pro Tymber, metri causa Metaplasmum fecit. Ipse enim superius Tymber dixit. *Euandrius absulit ensis.* Possessiuum est modo, non patronymicum. *Decisa suum.* Mire suum tanquam dominum a quo fuerat separata. *Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.* De Ennio sublatum est, ille enim ait, *Oscitat in campis caput à ceruice reuulsum: Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.* Quem versum ita vt fuit ad suum carmen transtulit Varro & Tacenus. B

27 *Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes*
Facta viri, mistus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Traijcit: hoc spatium tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo nanque procul validam direxerat hastam: C
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren, curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut optato ventis æstate coortis
Dispersa immittit syluis incendia pastor:
Correptos subito mediis extenditur vna
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ouanteis.
Non aliter socium virtus coit omnis in vnum, D
Teque iuuat Pallas, sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in iugulum: saxo ferit ore Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permista cruento.

Tuentes. Modo intuentes alias defendentes significat. *Dolor, & pudor.* Sic de Mezentio, E Æstuat ingens Vno in corde pudor, mixtoque insania luctu. Alij dolorem alicuius studii ardorem, & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictum volunt, vt Græci φιλοτιμίαν appellant, Lucilius in quinto, *Nam omnibus vnus dolor receptus laboque. Fugientem Rhœtea præter.* Id est præterfugientem. *Hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo.* Hoc tantum spatium, & hæc sola mora quo minus Ilus periret. De cuius morte cum nihil dicat intelligendum est. *Intercipit.* Quia intercipi aliena dicuntur. *Teuthra.* Ab eo quod est hic Teuthras sicut Æneas. *Tyren.* Ab eo quod est hic Tyres. *Semianimis.* Potest & semianimis ab eo quod est semianimus legi. *Optato.* Id est ex voto. Per æstatem enim venti frequentes optantur, & quasi contingere videntur ex voto: quia difficili æstate validiores sunt. *Dispersa.* Ex diuersis locis. *Medius.* Absolute dixit. F *Extenditur vna.* Sicut duces diuersis locis commissa prælia continuauerant. *Acies Vulcania.* Ideo abusus est: quia comparatio ad bellum pertinet. nam de igne aciem dicere, nimis incongruum: est enim acies Vulcania, vis ignis, quæ late per campos effunditur. *Ille sedens.* Non quasi Pallas pugnantibus suis nihil agat, sed comparatur illius securitati huius voluntas. *Victor.* Votis compos, ἐυτυχὼν. *Ouanteis.* Abusio est, non proprietas. *Coit omnis in vnum.* Id est compellit. Vnanimiter omnes fortiter faciunt. *Sed bellis acer.* Sed modo inceptiua particula est, vt

A est,vt in Salustio sæpius,sicut *at* interdum:nam non est coniunctio ratiocinantis. *In sua colligit arma.*Scuto se tegit:Alibi,Et se colligit in arma. *Elatum in iugulum.*Iugulo suo vulnus minantem.

28 *Fata canens syluis genitor cælarat Halesum:*
Vt senior letho canentia lumina soluit,
Iniecere manum Parcæ,telisque sacrarunt
Euandri: quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc Tybri pater ferro,quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi,
B *Hæc arma,exuuiasque viri tua quercus habebit.*
Audijt illa deus:dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infœlix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli sinit agmina:primus Abantem
Oppositum interimit,pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles,sternuntur Hetrusci:
Et vos ô Graiis imperdita corpora Teucri.
C *Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis:*
Extremi addensant acies:nec turba moueri
Tela manusque sinit.hinc Pallas instat & vrget,
Hinc contra Lausus:nec multum discrepat ætas,
Egregij forma,sed queis fortuna negarat
In patriam reditus:ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

D *Fata canens.* Quasi diuinus.Alij *canens* legunt,secundum quod non statim & diuinus : cauere potuerat & ab aliis audita. *Canentia lumina.* Aut Hypallage,pro ipse canens, aut physicam rem dicit.Dicuntur enim pupillæ mortis tempore albescere. *Iniecere manum Parcæ.* Traxerunt debitum sibi.Et sermone vsus est iuris.nam *manus iniectio dicitur,quotiens nulla iudicis authoritate exspectata,rem nobis debitam vindicamus.* *Telisque sacrarunt Euandri.* Multis experimentis ostenditur Virgilium subtiliter & aliud agentem ritum vetustissimorum sacrorum referre. Hic ergo cum dicit,telisque sacrarunt Euandri,docet quodquod destinatum diis,id sacrum appellari.Peruenirj autem ad deos non posse, nisi libera onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri non potest:opportune ergo hic sacratum Halesum loquitur,cum imminebat interitus. *Da nunc Tybri pater.* Vicinum inuocat numen,circa cuius ripas bella tractantur:sic supra, Tu dea,tu præ-
E sens nostro succurre labori. *Duri.*Aut fortis,aut aspeti & crudelis in hostes. *Tua quercus.* In tuis ripis creata.Sane superius de speciebus statiui augurij dictum est,in quibus capillorem esse diximus, quod hoc tangit. Capillor autem dicitur cum auspicato arbore capitur & consecratur Iouis fulguri, dicit enim his versibus Da nunc Tybri pater ferro quod missile libro Fortunam &c.Hæc arma exuuiasque viri tua quercus habebit,hic ergo cum arborem nominat videtur veteris ritus inducere mentionem. *Audiit.* Modo exaudiit,& ad effectum deduxit. Paulo post tantum audiit.Vt,Audiit Alcides iuuenem. *Dum texit.* Dum spoliat. Nam tempus præsens est,non præteritum, ab eo quod est tego. Sic Plautus, *Ego hunc hominem hodie texam pallio.* Et texit, *te*, primam syllabam corripuit,vt tantum positione longa sit. *Inermum.* Et inermem dicimus &
F inermum. *Perterrita sint agmina.*Subaudis esse. *Primus Abantem.* Ideo primus quia comites eius exemplum secuti sunt, nam infert, Sternirur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci. Et, Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis. *Oppositum.*Obstantem,fortiter pugnantem; & quidam dubium volunt vtrum pugnæ oppositum,an nodum pugnæ,quod est melius. *Nodumque moramque.*Bene addidit *moram*, ne nodum alium acciperemus. Nam *nodus*, proprie est denia peditum multitudo:sicut turma equitum vt lectum est in disciplina militari. Modo autem nodum pro difficultate posuit,quæ vix possit resolui *Graiis imperdita corpora Teucri* Quos Græci perdere nequiuerunt. *Teucros* vero accipimus,quos secum duxit Æneas.nam ait, Quorum de numero qui sese in bella sequantur Præstantes virtute legit. Alias non procedit. nam paulo post erupturi

sunt, qui obsidentur in castris, *superdita* autem quis ante hunc? *Extremi addensent acies.* Lucanus, *Quantum pede prima relicto Constringit gyros acies.* Densęo autem secundæ coniugationis est. *Nec turba movere Tela manusque suas compressa timebat.* Quidam sane turbam multitudinem accipiunt: nam plurali numero turbas perturbationes dixerunt, & strepitus, vnde & Terentium turbas lampadas propter strepitum volunt dixisse, cum parcus senex perperam per publicum duci suadeat, nec strepitum per turbas adhiberi. *Maiore sub hoste.* Sub hostilitate. Nam sub aduersis hostibus pereunt. A

29 *Interea soror alma monet succurrere Lauso*
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Vt vidit socios tempus desistere pugnæ:
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socij cesserunt æquore iusso.
At Rutulum abscessu iuuenis, tum missa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti pater æquus vtrique est.
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.

B C

Monet succurrere Lauso. Expositio talis est, monitus à sorore continuo secat agmen, atque vt vidit socios, &c. *Feror.* Pro ferri debeo, id est redibo. *Cuperem ipse parens spectator adesset.* Aspere & amare dictum, multa enim mala grauiora videntur, si ante oculos nostros eueniant, quam si audiantur, tale est vt in secundo de Polyte: Qui nati coram me cernere lethum Fecisti, non enim obiicit Pyrrho quod occiderit, quia hoc ius belli exigebat, sed quare videnti patre, & his similia, vt, Impositique rogis iuuenes ante ora parentum. Et, An fratris miseri lethum vt crudele videres? Et, Vidi oculos ante ipse meos; &, Victum tendere palmas Ausonij videre. *Æquore iusso.* Pro ipsi iussi: & est vsurpatum participium. Nam iubeor non dicimus: vnde potest venire iussus. Sic ergo hic participium vsurpauit, vt Horatius verbum, dicens, *Hæc ego procurare & idoneus imperer & non Inuitus.* Ergo satis licenter dictum est, adeo vt huic loco Probus hic correptum *a*, longum posuerit. *Tum.* Deinde, *Stupet in Turno.* Id est in Turnum intuens. *Omnia.* Quæ omnia? an circa Turni arma & corpus? *Tyranni* Regis superbi. *Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis, Aut letho.* Argumentum dilemmatum, quod aduersarium ab vtraque parte concludit. *Spoliis opimis* Quæ dux duci detrahit, vt diximus, spolia opima sunt. *Sorti pater æquus vtrique est.* Sorti pro casui & fortunæ, *æquus*, hoc est æquo animo feret si occidero, quia dixerat Turnus, Cuperem ipse parens spectator adesset. *Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.* Præsagio mortis futuræ eorum. D E

30 *Desiluit Turnus biiugis: pedes apparat ire*
Comminus. vtque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Aduolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adiuuet ausum
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas aduena adisti,
Te precor Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferat morientia lumina Turni,
Audit Alcides iuuenem: magnumque sub imo

F

Corde

Corde premit gemitum, lachrymasque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis.
STAT SVA cuique dies: breue, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis
Hoc virtutis opus. Troiæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm, quin occidit vna
Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
Fata vocant: metasque dati peruênit ad æui.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.

Pedes apparat ire. Ne videatur pugnæ iniquitate vicisse. *Specula cum vidit ab alta.* Hoc ad currus altitudinem spectat: leo ad Turni violentiam atque feritatem. & est ordo, Vtque leo aduolat: talis est Turni imago venientis. *Contiguum.* Postquam vidit eum venisse intra iactum teli, scilicet vt possit feriri. *Ire prior Pallas.* Subaudis *voluit ire:* Alij Ire pro it legunt, vt sit Infinitiuus pro indicatiuo. *Siqua.* Si quando. *Fors.* Fortuna: & dictum est propter illud, Audentes fortuna iuuat. *Ausum.* Num pro audentem? *Per patris hospitium.* Deest Mei. *Te precor Alcide.* Supra contra inferiorem hostem, fluminis implorauit auxilium: nunc contra hostem maiorem viribus, deum inuocat virtute præstantem. *Cernat semineci.* Ad illud quod ait Turnus, Cuperem ipse parens spectator adesset: hic dicit, Ipse suum cernat interitum. *Victoremque ferant morientia lumina Turni.* Donatus dicit meminerint: sed melius est sustineant, quasi pondus & pœnam. nec enim meminisse oculi possunt. *Lachrymasque effundit inanes.* Hic ostendit euentum futurum. *Stat sua cuique dies.* Sectis philosophorum poetæ pro qualitate negotiorum semper vtuntur: nec se vnquam ad vnum alligant, nisi quorum hoc propositum est, vt fecit Lucretius, qui Epicureos tantum secutus est. Scimus autem inter se sectas esse varias. Vnde fit vt in vno poeta aliqua contraria inueniamus, non ex ipsius vitio, sed ex varietate sectarum. Illud nanque quod ait in quarto, Sed misera ante diem, Epicureorum est, qui casibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit, Stat sua cuique dies, Stoicorum est: qui dicunt fatorum statuta seruari. Sane prudenter fecit vt fluxam & vagam opinionem Epicureorum daret homini, id est sibi (nam illud ex persona poetæ dictum) hanc autem validam daret Ioui. nam Stoici & nimiæ virtutis sunt & cultores deorum. *Stat* autem fixa est. *Dies* vero Tempus vitæ: nam fœminino vsus est genere. Nam cum masculino dicimus, re vera diem significamus. Sane prudenter negaturus à causa cœpit, quia qui rogat dum suspensus expectatione est, potest audire causam cur sibi postea negatum sit. Cæterum si statim neges, nec admittit excusationem, ideo negaturus Iuppiter sic cœpit. *Breue tempus vitæ* Quia quandoque finitum: ipse paulo post, Rhœbe diu, res si qua diu mortalibus vlla est. Viximus. Item Cicero, *Quid est enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? Omnibus est.* Magna consolatio quæ ostendit non esse dolenda communia. Quis enim indignetur contingere eum quod omnium est? *Sed famam extendere factis.* Contra illud quod occurrebat vitanda esse ardua si communis omnibus mors esset, breuis vita: dicit ideo amandas esse virtutes, vt vitæ breuitas fama & gloriæ meritis possit augeri. *Opus.* Officium. *Gnati deum.* Vt Achilles Thetidis, Memnon Auroræ, Martis Ascalaphus. *Sarpedon.* Secundum Virgilij declinationem, vt, Nothum Sarpedonis alti, vltima habebit accentum in nominatiuo, secundum Homerum, qui & Sarpedonos & Sarpedontos facit, & vltima & penultima Syllaba habet accentum. *Etiam sua Turnum.* Multi *etiam* legunt vt sit *ecce*: & pertinet ad consolationem. sic ait, Periturus est ille qui vincit. *Metas.* Fines vt, His ego nec metas rerum, nec tempora pono. *Peruenit.* Bene ad exprimendum celerem mortis aduentum, præterito vsus est tempore. *Rutulorum reiicit aruis.* Respiciendo fecit partem feliciorem. vt, Aspice nos hoc tantum, quidquid enim Iuppiter videt, admodum iuuat. *Reiicit. Re* naturaliter breuis est, & eam pro longa posuit. Sic alibi, Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis, quod licet possit excusari: quia cum facit reieci, inter duas vocales *i* posita, producit superiorem, vt dicamus longam eam esse spe qua per declinationem longa futura est: tamen quia in hac re argumentum magis est quam ratio, dicamus ectasim factam quæ poetis plerumque conceditur.

31 *At Pallas magnis emittit viribus hastam,*
Vaginaque caua fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa
Incidit, atque viam clypei molitu per oras,

Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Palanta diu librans iacit, atque ita fatur,
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis totiens obeat circundata tauri,
Vibranti cuspis medium transuerberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Vna eademque via sanguisque animusque sequuntur.

Fulgentem diripit ensem. Ne iacto telo inermis esset. *Viam molita.* Hoc est cum difficultate quæsiuit: per quod & soliditas clypei, & minus firmus hastæ iactus ostenditur. *Strinxit.* Tactu modico præteriit, ita enim ab antiquis dicebatur, & est significatio leuis vulneris. *Ferro præfixum robur.* Periphrasis hastæ. *Num mage sit.* Legitur & *nunc magis est.* Vnus tamen est sensus. Sed si *mage* legamus, propter metrum dictum est pro magis: sicut etiam pote, pro potis. Persius, *Qui pote vis dicam nugaris cum tibi calue?* Quod adeo in vsum venit vt etiam in prosa inuenitur. Cicero in Verrinis, *Mage condemnatum hominem in iudicium adducere non posse.* *Penetrabile.* Pro penetrale dicitur. nam quod penetrat, penetrale dicitur: quod autem penetratur, penetrabile. *Tot ferri terga.* Non dicit quot terga, sed multa. *Cum pellis.* Quidam pellis humiliter dictum accipiunt. *Cuspis ingens.* Ita accipiendum, ne sit incongruum de puero ingens pectus. Sane cuspidem abusiue pro hastæ mucrone posuit. *Et pectus perforat.* Hic subdistinguendum: vt ingens (sicut diximus) ad superiora possit referri. *Anima que sequuntur.* Animus pro anima: nam animus, consilij est: anima, vitæ: Quidam secundum Epicureos animam per totum corpus diuisam esse volunt, & exinde posse fieri vt quis amputata parte corporis viuat: animum vero esse τὸ ἡγεμονικὸν animæ, sine quo viuere non possumus: Ergo secundum sectam sibi notam Poeta locutus.

Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens, sic ore profatur:
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est
Largior. haud illi stabunt Æneia paruo
Hospitia, & læuo pressit pede talia fatus
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas vna sub nocte iugali
Cæsa manus iuuenum fœde, thalamique cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro.
Quo nunc Turnus ouat spolio, gaudetque potitus.
NESCI Amens hominum fati, sortisque futuræ,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque
Oderit. at socij multo gemitu lachrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum redituræ parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis aceruos:

Sonitum super arma dedere. Homeri est ἀμφὶ δὲ τεύχεσιν ἔπτυχεν αὐτόν. *Referte Euandro.* Potest hic & distingui: potest & supra referri, vt sit Euandro remitto qualem meruit filium. *Quicquid.*

A *quid.* Pro quodcunque. Plautus in Bacchidibus. *Quidquid est nomen sibi Solamen humandi est.* Solatium dolentis scilicet patris. Quia hoc solatium viuorum est humare defunctos. *Stabunt.* Constabunt. Hoc ergo dicit, non illi *paruo*: Non paruo periculo constabunt Æneæ hospitia, & est prouerbialis sensus. *Baltei.* Potest & Synæresis esse baltei: potest & hypermetrus versus esse. nam sequens à vocali inchoat. *Balteus* autem, in numero singulari masculini est tantum generis. Iuuenalis, *Bolteus & tunicæ & cristæ.* In numero vero plurali, & neutri, vt idem Iuuenalis, *Quatiens remoribus vlcisciuntur baltea. Impressumque nefas.* Insculptum nefas Danaidum. Donatus tamen *impressum* dicit, coactum: quod à patre sunt compulsæ facere: Sane fabula talis est, Egyptus & Danaus, fratres fuere, sed cum inter eos contentio de Menfidis imperio fuisset, multis sæpe adductus cõtumeliis Danaus fratri Egypto cessit imperio, ... * ad Peloponesum
B perrexit, cuius ciues, ibi rex factus, à suo nomine Danaos appellauit, quod cum Egyptum momordisset, veritus ne Danaus de filiabus per generos & nepotes auxilia conquireret, fraude concepta filiis suis, vl * fratris filias in matrimonium postulauit, quas Danaus, dolorem exilij retinens mox promisit, sed cum factæ essent nuptiæ, sponsæ omnes sponsos suos monente patre Danao, nuptiali nocte necauerunt, sola Ypermestra seruato Linceo fugam dedit, qui post adeptus patruum Danaum interemit. Hæ Danaides apud Inferos hanc pœnam habuisse dicũtur, vt in dolium pertusum aquam mittant. *Nefas.* Declinatione caret. *Sub nocte.* Pro nocte, *Banus Eurytion.* Laus ab artifice: vt, Mira quem fecerat arte Lycaon. Item Dumi opus Alcimedontis *Cælauerat auro.* Non auro cælauerat sed in auro. *Quas* Iactat, gloriatur: & est ordo quo spolio potitus quas gaudetque. *Nescia mens hominum.* Hoc ad Turnum pertinet. Quia propter
C hunc perituros est balteum, quem nunc se fuisse lætatur. *Seruare modum.* Nunquam nescia, ideo nec seruare. *Sublata* Elata. *Magno cum optauerit emptum* Magno emptum scilicet pretio. Sic & alibi, Et magno mercentur Atridæ, sensus autem talis est, Erit tempus quo Turnus optabit quouis pretio redimere, ne ipse Pallantem occidisse videatur. *Multo gemitu* Lacrymis, minus est hic cum. *O dolor, atque decus.* Duos hos versus plerique à poeta dictos volunt. Alij à sociis qui reportant cadauer. Dolor autem propter illud, Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert. Decus, propter illud, Cum tamen ingenteis Rutulorum linquis aceruos.

33 *Nec iam fama mali tanti, sed certior author*
Aduolat Æneæ: tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
D *Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen*
Ardens limitem agit ferro te Turne superbum.
Cæde noua quærens: Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis, mensæ, quas aduena primus
Tunc adiit, dextræque datæ, Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat sanguine flammas.
E *Inde Mago procul infensam contenderat hastam,*
Ille astu subit, ac tremebunda superuolat hasta:
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serues, natoque patrique
Est domus alta, iacent penitus defossa talenta
Cælati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hic victoria Teucrûm
F *Vertitur: haud anima vna dabit discrimina tanta.*

Certior author. Id est nuntius verus. *Aduolat Æneæ.* De morte Pallantis scilicet, vt postea inferantur quæ præterea addit. *Tenui discrimine lethi.* Modico mortis interstitio, per quod magna Pallantis virtus ostenditur: quo interempto omnis est in fugam conuersus exercitus. *Versis* Fugatis. *Latumque per agmen, latum limitem ardens agit.* Id est facit, sic melius quam si dicas, latum per agmen. Et sic intelligamus, aut per ordinem, aut per Hypallagen. nam & supra sic aut Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam. *Pallas, Euander in ipsis Omnia sunt oculis.* Erat rectum, Pallas, Euander, mensæ quas aduena primus Tunc adiit, dextræque datæ, In ipsis

omnia sunt oculis. Sed perite scissa est narratio, per quam animus Æneæ perturbatus ostenditur. *Tunc adiit.* Quidam tunc pro quondam accipiunt. *Quattuor hic iuuenes.* Emphasis virtutis, quod multos, quod iuuenes, quod armatos, quod rapit: minus enim fuerat si dixisset capit, vnde in XI. Vinxerat & post terga manus, quos mitteret vmbris Inferias. *Inferias quas immolet vmbris.* Inferiæ sunt sacra mortuorum ab inferis dictæ. Sane mos erat in sepulchris fortium captiuos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à bustis bustiarij dicti sunt. A

ὣς ἄρ' ἐπὶ κέμα χεῖρας ἐπ' ἀϊχθον,
ξωὸς ἐκ ποταμοῖο δυώδεκα λίξατο κούρους
ποινὰ παρὸκλαυθμοῦ δαὸ θυτόνος.

Captiuo sanguine. Pro captiuorum: vt, Captiui pendent curtus. Item, Captiuaque vestis Congeritur: & est vt dictum est, speciosus ornatus. *Mago.* Datiuus est vt supra, Ilo nanque procul. *Contenderat.* Aduersum iecerat. *Ille astu.* Astu pro scientia bellica. *Subit.* Subdidit. *Per patrios manes, & spes surgentis Iuli.* Per eas personas rogat, propter quod precatur. Et bene vt in belli calore, breuiter omnes locos ad inpetrandam veniam complectitur. *Penitus defossa talenta.* Multi enim diuitias suas obruebant. Vnde Horatius, *Quid iuuat immensum te argenti pondus & auri Furtim defossa timidum deponere terra?* Sane melius infossa diceret, quam defossa: ad quod est metri necessitate compulsus. nam fugit dubiam syllabam. Et quidam volunt tria genera argenti vel auri poetam complexum, signatum, factum, infectum; Signatum quod in vasis & signis, vt Celati argenti. Infectum quod in massis, vt Infectique mihi; atqui talentum non ad numerum solet, sed ad pondus referri, nisi forte vsum temporis sui heroicis temporibus poeta voluerit applicare. Hic est locus Homeri. *Non hic victoria Teucrum Vertitur.* In meo scilicet interitu. Lucanus, *Non pondera rerum, Nec momenta sumus. Dabit discrimina.* Dabit, aut compensabit, aut faciet, vt, *Quas turbas dedit. Discrimina* autem, differentiam circa euentum & victoriam. B C

34 *Dixerat. Æneas contra cui talia reddit,*
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam læua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triuiæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta:
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique vmbra tegit. arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue trophæum.

D E

Gnatis parce tuis. Talenta parce per accusatiuum, Plautine dictum, qui ait in Milite, *Parce vocem.* Qui in Virgilium declamationes scripsit, de hoc loco sic ait ex persona Æneæ, *Improbus es qui aut regi dones, aut filios exhæredes. Parce* autem est secundum antiquos serua, vt apud Lucilium & Ennium inuenitur: quod autem dicit Gnatis, cum supra dixerit, Gnatoque patrique? non est contrarium. nam liberos etiam vnum dicimus filium, adeo vt etiam Terentius filiam liberos dixerit: in Hecyra, *Qui illum dignum decreuerint suos cui liberos committerent*, vbi pater de filia ad vxorem loquitur. Ergo vsurpauit respiciens ad liberos, vt gnatos de vno diceret. *Commercia.* Vicissitudines, facultatem ignoscendi, vel captiuorum redemptionem. *Iam tum Pallante perempto.* Pro iam tum cum Pallantem peremit. *Hoc patris Anchisæ manes.* Idem sentire & patrem & filium dicit, quasi hoc commodum ad illos pertineat. *Nec procul Æmonides.* Hoc nomen licet possit esse patronymicum quia in *des* exit, vt dicamus Æmonis filius: tamen melius est vt id proprium esse dicamus, quia nunquam aliud nomen eius aut præmissum est aut secutum, ergo simile est patronymico, vt sit Æmonides sicut Tydides. *Infula.* Fascia in modum diadematis, à qua vittæ ab vtraque parte dependent: quæ plerunque lata est, plerunque tortilis de albo & cocco. *Insignibus armis.* Asper sic legit, & vtitur Salustij exemplo, qui ait, *Equo atque armis insignibus.* Probus vero, *insignibus albis* dicit legendum, vt albas vestes accipiamus quæ sacerdotibus congruæ sunt: sicut Statius dicit de Amphiarao. *Agit campo.* Insequitur per campum. *Immolat.* Quasi victimam vt Ille consueuerat, nam hoc verbo ad sacerdotis nomen adlusit. Sane immolari proprie dicuntur hostiæ, non cũ cæduntur, sed cum accipiunt molã salsam;

A Cato in Originibus ita ait, *Lauiui* boues immolatus prius quam cæderentur profugisse in Siciliam Ingentique vmbra tegit.* Aut magnitudine corporis sui, aut clypei, obumbrat eius cadauer. Aut ingenti vmbra, id est morte: vt, In æternam clauduntur lumina noctem. Aut ingenti vmbra tegit, secundum vsum accipiendum, id est exultatione eum opprimit & adumbrat. Vt superatos dicimus adumbratos: aut ingenti vmbra tegit, *vt inferior tegat aduersum hostes à fortiore quod institutum minuit causa spoliorum detrahendorum. Sequitur enim Arma Sereſtus Lecta refert humeris. *Sereſtus.* Sereſtos duos intelligamus, vnum in castris & vnum cum Ænea. Nam Troiani nondum erupere de castris, vt intelligamus eum quem supra dixit. Ergo duo sunt. nec mirum, cum ipse dixerit, quod exemplo esse possit, Assaracique duo. *Lecta refert.* Proprie dixit: nam spolia quæ aptantur trophæis, legi dicuntur, id est eligi. *Tibi rex Gradiue.* Vt, Tibi Phœ-
B be sacrauit. *Trophæum.* Declinatio Latina est: vnde penultima habebit accentum, in numero vero plurali, quia tropæa dicimus sicut Græci, nec aliquid inde mutilamus, erit Græcus accentus sicut apud Græcos, scilicet tertia syllaba à fine.

35 *Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus*
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat: cœloque animum fortaſſe ferebat,
C *Caniciemque ſibi & longos promiſerat annos.*
Tarquitius exultans contra fulgentibus armis,
Syluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti ſeſe obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque repente
Prouoluens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
D *Iſtic nunc metuende iace, non te optima mater*
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulchro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Vnda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.

Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus Cæculus. κτ' τὸ σποπόμενον. Nam ante fusas accipimus, Ergo instaurant aduersus Æneam. *Vulcani ſtirpe creatus.* Notandum stirpem de patre dictam, cum semper de longa generis significatione dicatur. *Veniens.* Pro qui venerat. *Dardanides.* Patronymicum à maioribus. *Anxuris enſe ſiniſtram.* Quidam ex hoc volunt intelligi etiam Vmbronem occisum. Constat enim vere ab Ænea occisum, sicut ipse hoc libro in Catalogo ait, Sed
E non Dardaniæ medicari cuspidis ictum Eualuit. *De.ecerat.* Plus quam perfecto vsus est ad exprimendam celeritatem vti Suras incluserat auro. *Dixerat ille aliquid magnum.* Prouerbialiter dictum est, ac si diceret, non mirum sic occisum esse eum, qui sibi plurimum adrogabat. Corinthus vt sordidum improbat. *Cœloque animum fortaſſe ferebat.* forte se exæquauerat cœlo, vt de Ænea, Drances: Quibus cœlo te laudibus æquem. Aut *ferebat.* Eleuabat, quod solus esset maiore senectute victurus, debellatis omnibus id est Ænea cum suis. *Longos.* Pro multos. *Syluicolæ fauno Dryope quem nympha crearat.* Faunus quidam hoc loco rusticus intelligendum est: non deus, sicut supra Ansyr, quem legimus Iouem. Alij Fauni filium, sed antequam Faunus in deorum numero reciperetur, nonnulli & nympham non deam volunt, sed Græcę sponsam dictam, vel quæ recens nupta sit, ne incredibile sit ex duobus numinibus procreatum esse mortalem, quanquam hæc numina secundum Aristotelem aliquando perire credantur. nam & Eryx
F Veneris & Neptuni filius ab Hercule occisus est. *Ille reducta.* Id est longa. vt, Interea videt Æneas in valle reducta. Et intelligimus protenta hasta Tarquiti arma esse impedita. Alij *reducta*, retroacta dicunt, quod non procedit. *Inpedit.* Non permisit vsui esse ad protegendum Tarquitium. *Deturbat terræ.* Hoc est in terram. *Super hæc inimico pectore fatur.* Quæritur quid tantum iste commiserat, vt sic sæuiret Æneas. Sed vbique de morte Pallantis obiicitur dolor. *Iſtic, nunc,* Archaismos id est hostilis inrisio. Istic autem pro hic,

ὦ παῦδοι τῶν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν οἷος ἄτεκνος
αἰμ' ἅλιον μύσοντ' ἀκαδῆες.

Non te optima mater. Vtrum vere mater, an terra patria? *Patrio sepulchro.* Aut etiam hinc apparet A
Faunum hominem fuisse, aut, vt quidam volunt, potest hoc ad matrem referri, vt dicat
Æneas quod mater eum sepelire non possit in sui patris monumentis, id est in aui eius ma-
terni. *Alitibus feris.* σαρκοφάγοις ὄρνισι. Plautus, *Aui me feræ similem faciam vt prædicas.* *Impasti.*
Ita auidi, vt semper credantur impasti, sicut de Harpyiis dixit, Et Pallida semper Ora fame,
quasi de fame.

36 *Protinus Anthæum & Lycam, prima agmina Turni,*
Persequitur, fortemque Numam, fuluumque Camertem
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm, & tacitis regnauit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui bracchia dicunt, B
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem,
Pectoribusque arsisse: Iouis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:
Sic toto Aeneas desæuit in æquore victor,
Vt semel intepuit mucro. quin ecce Nypæi
Quadriiuges in equos, aduersaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Vt vidêre, metu versi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus. C

Prima agmina. Qui agminis erant primi. *Fortemque Numam fuluumque Camertem.* Fulgur. Ξαιτὸν: horum in Catalogo meminit. *Ausonidum.* Pro Ausonidarum: sicut desim pro deorum. nam *Ausonidum* à genere fœminino venit, hæc Ausonis, & hæ Ausonides, Ausonidarum vero venit ab eo quod est hic Ausonida & hi Ausonidæ. *Tacitis regnauit Amyclis.* Inter Caietam & Terracinam oppidum constitutum est à Laconibus, qui comites Castoris & Pollucis fuerunt: & cum Glauco filio Minois in Italiam venerunt, & mysticum Ausonis ab Amyclis prouinciæ suæ Laconicæ ciuitate ei indictum nomen est Lacones. Itaque isti cum secundum Pythagoream sectam à cede omnium animalium abstinerent, & à vicinis, paludibus natas serpentes occidere nefas putarent, ab iisdem interempti sunt. Vnde Amyclas tacitas dicit, id est Pythagoreas. nam Pythagorica virtus est quinquennale silentium. Cicero propter nimiam modestiam periisse illos ait, dum à finitimis accipiunt iniurias, & tacent eas. Est & alia expositio, Cum frequenter falso nuntiarentur hostes, & inani terrore ciuitas concuteretur: lata lege cautum est ne quis vnquam hostis nuntiaret aduentum. Post quam cum vere hostis veniret nullo nunciante, ex improuiso ciuitas capta est. Vnde tacitæ Amyclæ dictæ sunt, quod periere silentio. Vnde Lucilius ait, *Mihi necesse est loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse.* Vel tacito, de quibus taceatur, id est ignobiles & non dignæ aliqua opinione: vel Hypallage est, pro ipse tacitus. *Ægæon qualis.* Ipse est qui & Briareus dicitur, cœli & terræ filius. Alij hunc ex terra & ponto natum dicunt, qui habuit Cœum & Gigen fratres. Hic contra Titanas Ioui adfuisse dicitur, vel, vt quidam volunt, Saturno. *Ignem pectoribus arsisse.* Asper dicit ignem hunc na* nimium intelligendum calorem, venientem ex ferocia, vt sit, Cum vim suam crudelitatis efflaret. Alij ignem hunc fulminis volunt, vt sit quemadmodum in primo. Illum exspirantem transfixo pectore flammas. Sane notandum ignem arsisse, cum igni alia res ardeat. *Iouis cum flumina contra.* Quia dicitur flammam emisisse oribus suis contra Iouem* fulmen: Homerus nihil dicit aliud, quam centum manus eum habuisse, & auxilio eum Ioui aduersus Neptunum, Iunonem, & Mineruam fuisse, & forte aut suum ignem, aut Iouis acceptum spirasse pro eo, vt sit contra nostra, aduersus Iouem, sed similiter, à pari, vt Terentius in Adelphis in Capite Comœdiæ, *Ille vt item contra me habeat, facio sedulo.* *Paribus.* Id est inter se paribus. *Sic.* Vt non vnam manum putares, namque ad hoc pertinet comparatio, vt intelligamus eum multitudinis vice dimicasse. Desæuit autem hic valde sæuit; alias sæuire desinit. *Intepuit mucro.* Nimia F
scilicet. *Quadriiuges.* Propter Homœoteleutum noluit quadriiugos dicere, & contulit se ad aliam declinationem, nam & quadriiugus, & quadriiugis dicimus, sicut inermus & inermis, exanimus & exanimis. *Atque illi.* Equi scilicet. Nam ad superiora retulit: quod sciendum est esse vitiosum, interposuit enim Aduersaque pectora tendit. *Longe gradientem.* Longis gradibus incedentem: & est militaris incessus: aut longinquo. *Effunduntque ducem.* Et hoc loco omisit occisum, vt supra, Dardanides contra furit.

37 *Interea biiugis infert se Lucagus albis*

In me-

A *In medios, fraterque Liger: sed frater habenis*
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Æneas tanto feruore furentes,
Irruit, aduersaque ingens apparuit hasta:
Cui Liger,
Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & æui
His dabitur terris. vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed non & Troïus heros
B *Dicta parat contra, iaculum nam torquet in hostem.*

Biiugis. Erit nominatiuus hic biiugus: nam alias biiugibus faceret, si esset formæ tertiæ declinationis, vt hic biiugis huius biiugis faceret. *Aduersaque ingens.* Hoc est aduersus ipse cum hasta apparuit: Et bene ingẽs vius cum ad diuersa hasta minaretur. *Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.* Duos obiecit, à quibus est victus Aeneas: nec tamen vsquequaque: nam eorum impetus euitauit. *Vesano.* Hic poeta adfectationem suam accommodauit dicendo vesano. *Dicta parat.* Potest legi, Et dicta parent contra.

C 38 *Lucagus vt pronus pendens in verbera telo*
Admonuit biiugos, proiecto dum pede læuo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum læuum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur aruis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris,
Lucage nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus vmbræ:
D *Ipse rotis saliens iuga deseris. hæc ita fatus,*
Arripuit biiugos, frater tendebat inermes
Infœlix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Troiane sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
E *Talia per campos edebat funera ductor*
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
Morte furens. tandem erumpunt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequicquam obsessa iuuentus,

Pronus. Pendens in verbera, Pronus nomen est. nam & comparatur, vt pronior. Si autem participium esset, fieret vitiosa locutio sine interpositione coniunctionis. *Admonuit.* Præterito præsenti. *Proiecto.* Extento, id est anteiacto, vt, Proiectaque saxa Pachyni. *Lucage nullæ tuos currus fuga segnis equorum Prodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus vmbræ.* Hæc adlocutio contraria est superior. hoc enim continet, Obiecisti mihi quod sim & ab Achille & à
F Diomede conuersus in fugam. Te vero ô Lucage nec equorum tarditas prodidit: quod mihi contigit cum à Diomede occisus est Pandarus, qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua vmbra equi tui sunt territi, quod factum sæpius in Homero legitur: sicut & paulo post, Turnum cogit imago deserere bella. Potest tamen & ad illud referri, quo tempore eum ab Achille nube caua Neptunus eripuit, vt in quinto commemorat. Potest & ad aliud referri, quod Nisæus paulo ante ab equis suis proditus est. *Ipse rotis saliens.* Sarcasmos est qui non morte deiectus est: per irrisionem dictum est. Ille enim vulneratus ceciderat. *Rotis* autem curru, à parte totum. *Sine.* Permitte, relinque, patere, id est συγχώρησον. *Latebras animæ pectus.* Diffinitio est pectoris,

id est in quo anima latet & continetur. *Edebat.* Quasi ad spectaculum. Vnde & munerum editores vocantur. *Funera.* Cædes, vt quis funera fando Explicet. *Torrentis aquæ.* Notandum quod aquæ addiderit, cum absolute torrens dicatur. *More furens.* Expositio superiora Epitheta. *Tandem erumpunt.* Solutam obsidionem ostendit. *Ascanium puer.* Syllepsis, ordo est, Ascanius & Iuuentus, nam obsessa & ad Ascanium pertinet. A

39 *Iunonem interea compellat Iuppiter vltro,*
O germana mihi, atque eadem gratissima coniux,
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes: non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Iuno submissa: Quid ô pulcherrime coniux
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi nanque negares
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum
Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusque illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisque onerauit limina donis.
Cui rex ætherei breuiter sic fatur ôlympi:

B

C

Vt rebare. Vt arbitrabaris verum est quod Troiani Veneris vtuntur auxilio, & dictum est per Ironiam. nam superflue quidam hanc orationem simplicem volunt dictam, vt re vera dicat Iuppiter per se nihil posse Troianos, quia falsum est: adeo vt Iunonis oratio ad Ironiam, non ad simplicia verba respondeat. *Nec te sententia fallit.* Hoc per Parenthesim dictum est. *Viuida.* id est Fortis: vt v. Aen. Sed bello viuida virtus. *Cui Iuno submissa.* Et humilis: & quia intelligit obliqua Troianorum accusatione impugnari suum pudorem, etiam ipsa respondet oblique. *Tristia.* Vel quæ tristem faciant, vel quæ seuera. Terentius, *Tristis seueritas inest vultu.* Item e contra Virgilius, Furias amnemque seuerum, id est tristem. *Quin.* Vt non: nam est confirmatiua particula, Quidam hunc ordinem esse volunt. Namque si mihi quæ quondam fuerat vis in amore foret, non hoc mihi negares, quin possem pugnæ subducere Turnum: Alij hoc genus elocutionis accipiunt, vt per ea quæ in parenthesi posita sunt, reliquo sensui occurritur, non his quæ primo posita sunt, hic enim ad illud quod insertum est: Non hoc mihi nanque negares Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum, & Dauno possem incolumen seruare parenti. Alioquin dempta hac parenthesi, non congruit primum cum postremo, si ita dicas, Si mihi quæ quondam fuerat quanquam esse decebat vis, quin & pugnæ abducere Turnum: Et Dauno incolumem possem seruare parenti. Plautus in Cistellaria: *Is seruus sed abhinc annos factum est* XIII. *cum conspicatus est primo crepusculo puellam exponi. Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas. Nunc* est. Non enim agit vt pereat: sed magis fauet eius saluti. nam statim subiicitur cur indigne fiat, Ille tamen nostra deducit origine nomen, vt in secundo, Iamdudum sumite pœnas, Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ. Quod autem dicit *pio sanguine* Aeneæ, latenter eum exæquat, qui vbique inducitur cultor deorum. *Ille tamen.* Quanquam moriturus est, tamen ab his originem ducit. *Nostra.* Diuina. Id est aut Iouis, aut Iunonis, aut omnium deorum. *Quartus pater.* Abauus: nec est contrarium quod ait supra, Cui Pilumnus auus. Potuit enim fieri vt & auus eius & atauus à Pilumno Pilumni nominarentur: Ergo per patris appellationem ostendit cognationem. *Rex ætherei breuiter sic fatur.* Vbique Reges breuiter loquentes ostendit, Iuppiter hæc paucis, &, Tum breuiter Dido vultum demissa profatur. D E F

40 *Si mora præsentis lethi tempusque caduco*
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat: sin altior istis
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri,

Muta-

A *Mutarive putas bellum, spes pascis inaneis.*
Cui Iuno illachrymans, Quid si, quod voce grauaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod vt ô potius formidine falsa
Ludar: & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.

Si mora præsentis lethi. Ex Iouis concessione quali arte egerit Iuno cognoscitur, scilicet vt Turnus possit euadere. *Caduco.* Morituro. *Ponere.* Facere, vel, vt quidam volunt, constituere & de-
B cernere. Alij ponere pro dare, vt XII. Æn. Hæc pro virginitate reponit. Sane ponere facere, sicut Lucilius Homerum secus, ait, ἄλλ' ἔθηκεν, id est fecit. Alij ponere putare, vt solet dici, Pone me hoc feciſſe. *Hactenus indulsisse vacat.* Id est sufficit ingenti arte locutus est: nam dicendo *vacat*, ostendit supra hoc breue spatium nullam vlterius bonam stellarum inradiationem futuram; ex quo Turni fata differre non posse. Vnde non ait indulsisse licet, sed vacat: ac si diceret iam vndique in mortem traditur Turnus, hoc tantum vacat spatium. Id est interuallum temporis, quasi hoc spatium hic locus est vt parumper differatur. Hinc est quod & supra ait, Metasque dati peruenit ad æui. *Ve ia vlla.* Beneficium quod te sperat mereri. Et duas habet significationes, quod petitur, vt hic, & quod conceditur, vt, Si qua est victis venia hostibus, oro. *Mutarive.* Deest posse, an mutatum ir? *Quæ voce grauaris.* Quæ negas fato. Vox enim Iouis fatum est. Statius, *Et vo-*
C *cem fata sequuntur.* hoc enim dicit. Vtinam quæ negas voce, id est fato, mente præstares. Nam si Iouis vox fatum est, potest aliud fando commutare. *Grauaris* autem negas grauiter fers: & hac elocutione non nisi per accusatiuum vtimur: vt si dicas, grauor aduentum tuum, id est grauiter fero, grauor præsentiam tuam. nam & ipse dixit, Quæ grauaris, aliter non dicimus in hac significatione. Similiter etiam accusatiuo vtimur casu, cum volumus absolutam facere elocutionem: & gerundi modum aliquid dicere: vt, Petendum mihi est equum, codicem, byrrum. Hinc Virgilius, aut Pacem à Troiano rege petendum. Sic Sallustius, *Castra sine vulnere intoitum.* Nam si dixeris petendus est codex: non iam per gerundi agis modum, sed participialiter loqueris. *Rata.* Firma, perpetua. *Veri vana feror.* Id est Iam veritatis ignara. *Orsa.* Pro dictis & fatis.

D 41 *Hæc vbi dicta dedit, cœlo se protinus alto*
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem, & Laurentia castra petiuit.
Tum dea nube cana tenuem sine viribus vmbram,
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardanis orat telis, clypeumque iubasque
Diuini assimulat, capitis dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis,
E *Morte obita quales fama est volitare figuras,*
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas lata ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conicit: illa dato vertit vestigia tergo.

Nimbo succincta. Id est nubibus: quia præmisit Agens hyemem: quod nisi esset, splendorem acciperemus qui est circa corpus deorum. *Tum dea* Potest sensu integro dea detrahi. *Nube cana.*
F Nominatiuus est hæc nubes. nam nubs non dicimus, quod ait Liuius Andronicus, qui primus edidit fabulam apud nos. *Iubasque* Propter equinam caudam, quæ esse solebat in galeis, vnde est, Cristaque hirsutus equina. *Diuini capitis.* Hoc ex persona poetæ dictum est de Æneæ intuentis futura. nam post mortem in numerum fertur deorum. *Inania.* Nec à membris, nec à mente venientia. *Obita.* Morte suscepta & completa. *Aut quæ sopitos.* Quæ somnia, pro qualia insomnia quæ per somnum videmus. *Exultat.* Exultare est gaudere: & per se plenum est. Nam insultare, est irridere inimicos: & dicimus insulto tibi: licet Sallustius dixerit, *Multos ab adulescentia bonos insultauerat.* Id est in ipsos impetum fecerat. *Irritatque virum telis.* Ideo hoc arte agit Iu-

no,& imagine decepit Turnum:quia si ei ex aperto fugam suaderet, more viri fortis, ille fugæ præponeret mortem,cum præsertim ipse in sequẽtibus dicat, Vsque adeone mori miserum est? A

42 *Tum vero Æneam aduersum vt cedere Turnus*
Credidit,atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis Æneas? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per vndas.
Talia vociferans sequitur,strictumque coruscat
Mucronem,nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi B
Expositus stabat scalis,& ponte parato,
Quâ rex Clusinis aduectus Osinius oris:
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Coniecit in latebras:nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras,& pontes transilit altos.
Vix proram attigerat,rumpit Saturnia funem,
Auulsamque rapit reuoluta per æquora nauem,
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit: C
Obuia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc leuis haud vltra latebras iam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.

Turbidus. Tumens,elatus arrogantia. *Pactos* Nunc passiuum:vt,Pacta puellæ, *Tellus quæsita per vndas.* Sic alibi:En agros,& quam bello Troiane petisti Hesperiam metire iacens. *Vociferans sequitur.* Sequens clamabat.nam ante dixit,& sic est secutus. *Nec ferre videt sua gaudia ventos.* Prouerbium est,*Venti ferunt gaudia*:id est lætantur incassum. Sic supra, Sed auræ Omnia discerpunt.Item,Partem Monte dedit,partem volucres dispersit in auras. *Forte ratis.* Descriptio per ἔκβασιν facta:non enim à superioribus pendet,sed antedictis adiungitur:vt,Insula Sicanium iuxta latus.Has autem descriptiones esse aptas & raras conuenit: sicut etiam Horatius docet in arte poetica dicens,*Purpureus late qui splendeat vnus & alter Adsuitur pannus Crepidine saxi.* Crepido est abrupti saxi altitudo. Crepidines etiam templorum dici ipsos iuggestus in quibus ædes sunt conlocatæ,& crepidines viarum id est ipsæ eminentiæ dextræ sinistræque. Sane hic Antiptosis facta est propter metrum.Coniuncta ergo crepidine,pro crepidini:sicut Hæret pede pes, pro pedi.Est autem ablatiuus pro datiuo. *Osinius.* Ipse est quem supra Massicum dixit. Ergo (vt diximus supra) Osinius proprium est, Massicus appellatiuum: licet posset fieri vt duo numina vnius sint,vt est Numa Pompilius Alexander Paris, Numanus Romulus. Alij volunt non eundem esse Massicum quem Osinium:nam duas ciuitates supra commemorat,Clusium & Cosam, & tradunt potuisse fieri vt hic Osinius, rex quidem vnius de memoratis fuerit ciuitatibus, sed sub imperio Massici egerit:Nam & Ramnetem & Romulum quos in ducum ordinem non numerauit,reges fuisse dixit. Alij hunc postea κτ' ἐπιθύμησιν volunt venisse,quia in catalogo eius non meminit. *Clusinis oris.* Tuscię ciuitatis. *Transilit altos.* Hoc sermone festinantis celeritas indicatur. *Vix proram.* ἀπὸ κοινοῦ, sic enim melius. *Rumpit Saturnia funem.* Debuit dici,cum rumpit Saturnia funem:vt,Vix e conspectu Siculæ telluris, Cum Iuno æternum seruans: Ideo autem rumpit, ne deprehenso dolo Turnus in bellum rediret. *Reuolutam per æquora nauem.* ὑπαλλαγὴ est, reuolutam nauem. *Illum autem Aeneas absentem in prælia poscit.* Sic melius,quam sicut nonnulli volunt,Ille autem Æneam abientem in prælia poscit:vt sicut Vrbanus,Obuia multa virum demittit corpora morti,de nauibus inuentis intelligatur: quod non procedit. nam abiens dicitur qui recedit:quod nunc Turno congruit non Æneæ,qui interest prælijs. Ille * autem Aeneam legunt quod si ita est:quia Aeneas Multa virum demittit corpora morti. *Medio.* Ad medium. *Turbo.* Vis venti. D E F

43 *Respicit ignarus rerum,ingratusque salutis,*

Et du-

A *Et duplices cum voce manus ad sydera tendit:*
Omnipotens genitor, tantón me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quo feror? vnde abij? quæ me fuga? quæve reducet?
Laurentisne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti?
Quosve (nefas) omnes infanda in morte reliqui,
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
B *Accipio, quid agam? aut quæ iam satis ima dehiscat*
Terra mihi: vos ô potius miserescite venti.
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, sæuisque vadis immittite syrteis,
Quo neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.

Ignarus rerum. Id est artis, per quam euaserat. Hoc est nescius hoc pro salute sua factum, ideoque & ingratus, nam & queritur. *Omnipotens genitor* Duo Antonomasiua pro vno proprio: vt, Tritonia Pallas. *Tantón'.* Pro Tantone, & constat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integræ habuerunt. nam μοῖρα, id est minores particulæ, vt *que, ve, ne, ce,* quotiens iunguntur aliis partibus, ante se accentum faciunt, qualisłibet
C sit syllaba quæ præcedit, siue breuis siue longa: vt, Musaque, Huiuice, Illucce, Tantone, Adducе: & hæc mutilata similiter proferuntur, scilicet sub eodem accentu. *Quo feror? Vnde abij?* bene variauit aduerbia & pronomina. *Quemque reducet?* Quem, qualem: vt Hunc ego te Euryale aspicio? & quasi nescius sui est in tanta rerum permutatione. *Laurentisne.* Quasi deliberatio est. *Quid manus illa virum?* Syllepsis per genus. nam à manu, id est multitudine, ergo à fœminino ad masculinum dicendo manus transitum fecit. Ergo figuratum & per genus & per numerum Est autem mira defectio, id est quid dicunt? *Quosve nefas.* Asper quoine legit, & adnotauit Ne pro ve, quasi expletiua particula. *Palantes video.* Intelligimus eum non longe à
D terris fuisse. nam quod ait supra, Medio fert æquore: vt diximus, ad medium accipiendum est. Aut quia medium dicitur omne quod est inter finem & initium: vt, Interea medium Æneas iam classe tenebat. *Gemitumque cadentum Accipio.* Hinc apparet de Ænea dictum, Obuia multa virûm demittit corpora morti. *Ima terra.* Dolet sibi infœlicium vota sublata: nam in mari constitutus optare sibi hiatum non potest terræ. Imam autem terram, prudenter dixit, quæ sustinet & continet maria. *Miserescite venti.* Pro petentis qualitate, nonnunquam etiam mors videtur esse miseratio, vt hoc loco. Item supra, Figite me, si qua est pietas. Miserescite autem quis ante hunc? ab eo quod est misereo & miserescimus. *Turnus adoro.* Id est iuxta veteres, qui adorare adloqui dicebant, nam ideo & adoria laus bellica, quod omnes cum congratulatione adloquebantur eum qui in bello fortiter fecit. Alij *adoro,* Pro oro, vt *ad* vacet: & sit metri
E caussa additum. *Syrtes.* Vbi arenosa sunt littora syrtes vocantur. Ergo immittite me ad sæua vada syrtium: aut ad arenosa loca, aut re vera ad syrtes, id est ad mundi extrema, quo me nec fama comitetur, id est vbi me nemo sciat desertorem esse.

44 *Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,*
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrûmque iterum sese reddat in arma.
Ter conatus vtranque viam: ter maxima Iuno
F *Continuit, iuuenemque animo miserata repressit.*
Labitur alta secans, æstu fluctuque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque inuadit ouanteis.

Mucrone induat. Aut κατ' ἐναντίωσιν dixit *induat*, pro feriat: aut Hypallage est, pro mu-

cronem suo induat corpore. Si enim *induere*, est vestire: non mucrone corpus induitur, sed induitur mucro corpore, id est tegitur & vestitur. *Crudum.* Crudelem, cruentum. *Exigat.* Auiditas mori cupientis ostenditur. *Animi miserata.* Pro animo miserata. Nam figurate locutus est, sicut, O præstans animi iuuenis, pro animo, id est illa re. *Ad vrbem.* Ardeam: & ideo sic longe ne ex propinquo statim rediret: & vt eum affectus retineret parentis. *At Iouis interea monitis.* Id est nouimus sacrilegum esse Mezentium, nouimus quoque Iouem etiam exhortatum esse alios deos, vt à bello desisterent: & dixisse, Rex Iuppiter omnibus idem, quomodo ergo procedit, At Iouis interea monitis? Dicimus primo Iouem iustitiæ fauere, non partibus: quod si est, iure Mezentium in Turni locum facit venire: vt iustum prælium inueniatur, ne vna pars penitus sit à ducibus destituta. Quod autem dicitur, sacrilegum Iuppiter admonere non debuit: non admonet vt vincat, sed vt possit perire. Illud etiam frustra quæritur quemadmodum numini sacrilegus obedire potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, sed iniiciat tale desyderium. Vnde est, Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido? *Monitis.* Hic datiuus venit ab eo quod est hæc monita, nam & hos monitus dicimus. Vnde Persius, *Hos pueris monitus patres infundere lippos.* Sed à quarta declinatione, nec singulari datiuo vtimur, nec plurali. nam vnum nomen est de his quæ licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum casibus propter auctoritatem non vtimur: sed, Laurui lauribus, cum & huius laurus & ab hac lauro dicamus.

45 *Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,*
Vni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obuia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque,
Ipsa immota manet: prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem.
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemque aduersam: poplite Palmum
Succiso volui segnem sinit: armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Necnon Euantem Phrygium, Paridisque Minanta
Aequalem, comitemque vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: vrbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Minanta.

Concurrunt Tyrrhenæ acies. Quæ specialiter odio Mezentij in bellum ruebant. *Vni odiisque.* Bene repetitur vni, vt ostendat conspirationem Etruscorum olim Mezentio incumbere. *Prodit in æquor.* Extenditur. hinc Iuuenalis, *Quod p lago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiam. Ponto.* Contra pelagus. nam datiuus est. *Vim cunctam.* Id est violentiam, impetum. *Cœlique marisque.* Sicut Mezentius odiorum & telorum totius exercitus. *Fugacem.* Modo velocem, vel fugientem. *Latagum occupat os.* Pro Latigi os occupatur, & est Græca figura in Homero frequens, vt si dicas ἔκρυψεν ἀχιλλέα τὸν πόδα, id est Achillem percussit pedem, pro percussit Achillis pedem. *Poplite palmum.* Ea parte qua plurimum poterat. *Segnem sinit.* Qui vulneratus nihil iam efficere possit. *Donat habere.* Græca figura, vt, Argenti magnum dat ferre talentum. *Theano.* Mater Minantis. *Cisseis.* Hecuba filia Cisseï, secundum Euripidem in Hecuba, πολύδωρος ἐκβᾶσα παῖς γηρᾷ τ' ἀπόστασις. Nam secundum alios Dymantis est. Quod autem ait, *face prægnans*, hæc ratio est: quia antequam pareret, faculam se peperisse vidit in somnis. *Parin creat.* Plus est quam si diceret face prægnas incendit Parin. *Vrbe paterna Occubat.* Subaudis *Parin.* Quod vt non diceret, metri est necessitate compulsus. Nam deest qui, vt sit qui vrbi paterna. *Ignarum Laurens habet ora Minanta.* Scilicet casus sui: vera tamen lectio est *ignarum*, id est ignoratum, qui nesciretur: & est supina significatio, sicut in quarto, Liquitque volatile ferrum Nescius, pro qui nesciebatur. Alij Ypallagen volunt esse, vt Minas in Laurenti ora ignota iacet.

46 *Ac velut ille canum morsu de montibus altis*

Actus

Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia: sylua
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est:
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, propiusve accedere virtus,
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant.
Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impauidus partes cunctatur in omneis,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.

Ac velut ipse. Antiqui ille vel magnitudini, vel nobilitati adsignabant, vt multum ille & terrjs, &, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui. *Actus.* Coactus in retia. *Defendit.* Texit. vt, Hic mihi dum teneras defendo à frigore myrtos. *Vesulus* autem Mons Liguriæ est iuxta Alpes. Liguria autem cohæret Tusciæ, de qua fuerat Mezentius. vnde est satis congrua comparatio. Sane de hoc Vesulo quidam duo flumina Rodanum & Padum nasci dicunt, quorum vnus, id est Rodanus in Tyrrhenum mare, alter, id est Padus in Adriaticum fluit. *Multosque.* Pro multosve. non enim vicina est palus Laurentia monte Vesulo, vt possit vnus idemque aper intelligi. Sane Laurentia pro Laurens, nam hæc est vera & recta deriuatio. *Pastus.* Pro pastum. nam supra ait: *quem.* Ergo Antiptosis est. *Inhorruit armos.* Id est, armis inhorruit. Aut certe in armos horruit, per quod erectas setas accipimus. *Irasci.* Deest est. *Tutis clamoribus.* Præter periculum. Id est ipsi tuti. *Iustæ iræ* Quasi quibus odium est propter mortua corpora, vt, Mortua quinetiam iungebat corpora viuis, Componens manibusque manus, *Cunctatur.* Se per omnes partes disponit. *Tergo.* Scuto. vt, Et venit aduersum tergum Sulmonis.

47 *Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,*
Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc vbi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ coniugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cerum,
Gaudet hians immane, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lauit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infœlix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta cœcum dare cuspide vulnus:
Obuius aduersoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis,
Tum super abiectum posito pede nixus & hasta,
Pars belli haud temnenda viri, iacet altus Orodes.

Corythi de finibus. Corythus est & ciuitas Tusciæ, & mons, & pater Dardani rex. Vnde nunc ad quosuis potest referri de finibus Corythi. *Graius homo.* Oriundo quidem Græcus, sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum. *Miscentem.* Perturbantem. *Purpureum pinnis.* Galeam significat purpureas cristas habentem, aut certe purpureum pennis, pulchrum, bene galeatum: vt, Purpurei cristis iuuenes, id est pulchri. *Pactæ coniugis.* Hic ordo est conciliata primo, dein conuenta, dein pacta, dein sponsa. *Vesana fames.* Alibi. Et male-suada fames. *Fugacem.* Velocem. *Surgentem in cornua.* Id est crescentem, cornibus eminentem. *Comasque arre-*

xit. Naturale enim est vt irati leones erigant iubas. *Lauit.* Ab eo quod est lauo lauis. nam hoc A
verbum & primæ est coniugationis, & tertiæ, à qua nunc ait lauit. Item Horatius, *Lauit amne crines.* Item alibi, *Nanque dulci mala vino lauere.* Ergo lauitum, & lauit, sicut Plautus in Pseudolo, *Easque lachrymis lauis.* id est humectas. *Infracta.* Aut nimium fracta, aut re vera infracta. *Oroden.* Istum Oroden virum fortem intelligimus in fugam necessitate esse conuersum. Nam ipse paulo post dicturus est certari * socios. Pars belli haud temnenda viri, iacet altus Orodes. *Nec iacta cæcum.* Vnum sensum & duos extulit. Cæcum vulnus autem quod aduerso infigitur. *Furto.* Insidiis. *Pede nixus & hasta.* Deest ait. *Haud temnenda viri.* Alii per viris legit. Vt ait, all * haud temnenda, alioqui ipse ait, Fugientem haud est dignatus Oroden Sternere. *Altus.* Magnus. vt, Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo.

B

48 *Conclamant socij lætum Pæana secuti.*
Ille autem expirans: Non me quicunque es inulto
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira,
Nunc morere: ast de me diuûm pater, atque hominum rex
Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus vrget C
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen,
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten:
Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes, & Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitæ
Deiicit. Atronium Salium, Saliumque Nealces
Insignis iaculo, & longe fallente sagitta. D

Pæana secuti. Pæan proprie Apollinis laus est: abusiue & aliorum dicitur. Vnde Pindarus opus suum, quod & hominum & deorum continet laudes, Pæanas vocauit. Quamuis quidem alium Pæana esse, alij Apollinem velint, sed vere Pæan Apollo: tamen Pæana carmen esse victoriæ Æschylus docet, quod ideo Apollini dicatum est, quia malorum auertendorum potens est, vnde & ab Homero vltricem immittens pestilentiam inducitur. *Nec longum lætabere.* Duo dicit. Nec diu lætaberis, nec diu me indefenso: Homeri autem more, morienti dedit scientiam futurorum. *Longum* autem pro longe, nam nomen est pro aduerbio. *Subridens.* Per iracundiam ridens loquitur. Vnde per inrisionem dictum accipitur. *Ast de me diuûm pater atque hominum rex Viderit.* Id est viderit vtrum Mezentio possit nocere ille, quem vos deorum & hominum creditis esse E
rectorem. *Eduxit corpore telum.* Quo facilius posset perire. Lucanus, *Non eget ingestis: sed assultis corpore telis. Dura quies.* Blanda & contraria: sic dictum vt somnus ferreus. Est autem Homeri comparatio,

ὡς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

Cædicus Alcathoum. Hoc loco est confusio in aliquibus nominibus: nam quis sit Troianus, quis sit Rutulus ignoratur. *Rapo.* Rapon dicitur sicut Tarchon, sed metri caussa detraxit *n*, propter Synalœpham: sicut supra. Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant. *Infrenis equi.* Casu equi asperrimi, qui frenorum sperneret regimen. Infrenos autem etiam homines dicimus: vt Hinc Numidæ infreni cingunt. Dicimus & infrenus, & infrenis, sicut inermus & inermis. *Processerat Agis.* Scilicet contra Messapum dimicaturus: quem nequiuit. nam à Valero antequam ad Messapum perueniret, occisus est. *Haud expers.* Non ignarus virtutis parentum. *Iaculo, & longe fallente sagitta.* Iaculo, pro longe fallentis sagittæ. nam ἰῷ διὰ δουρὶ dixit. vt, Hamis auroque trilicem. Item, Molemque & montes insuper alios: An longe, valde?

49 *Iam grauis æquabat luctus & mutua Mauors*
Funera: cadebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, nec illis.

Dij Io-

A *Dij Iouis in tectis iram miserentur inanem*
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno.
Pallida Tisiphone media inter millia sæuit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
B *Ingreditur quæ solo, & caput inter nubila condit:*
Talis se vastis infert Mezentius armis.

Mauors Fortuna bellica. *Funera.* Mortes. *Cædebant.* Legitur & *cedebant*, id est terga vertebant: secundum quod *ruebant* interpretantur significat. Si autem *cædebant* id est occidebant: *ruebant*, id est cadebant. *Iram miseratur inanem.* Generaliter dicit omnem iram bellicam. vbi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, vbi vt peream iracimur? Aut quia nulla causa tam iusta est, vt propterea bellum geri debeat, nam ideo ait, & tantos mortalibus esse labores: An inanem non iuste conceptam? sic innenes fletus Achilli, vt qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur. *Amborum.* Pro vtrorumque. *Pallida Tisiphone.* Non pia dea, sed effectus furiæ, id
C est furialis ardor, hoc est insania. *Orion, Cum pedes incedit medij per maxima Nerei Stagna.* Orion (vt etiam in primo diximus) Oenopionis filius regis fuit, ei concessus ab Ioue, Mercurio, Neptunoque susceptus hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus à rege Oenopione cum vellet eius filiam vitiare ille iratus opem Liberi patris cuius erat filius implorauit: I Satyros misit qui oppressum infunderent Orioni, & sic velut vinctum Oenopioni traderent arbitrio eius puniendum. Tum ille Oenopion, sopito eius oculos tulit. Cœcus itaque Orion cum contuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei posse hoc fieri, si per pelagus ita contra Orientem pergeret, vt loca luminis radijs solis semper referret. Quod ille efficere ita potuit: nam cum audisset strepitum Cyclopum Ioui fulmina fabri-
D cantium, sonoad eos ductus est vnum de his suis humeris superposuit, & eo duce oraculi præcepta complenit. Non autem incongrue fingitur potuisse ire per mediũ pelagus, quasi filius pro parte Neptuni. Hæc autem comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. Alij hunc Orionem tantæ magnitudinis dicunt fuisse, vt nulla eum altitudo maris ingredientem potuerit morari, vnde inter sydera receptus. Sine *pedes incedit*, pro incessit, præsens pro præterito. *Per maxima* autem *Nerei stagna.* Epitheto eleuauit Tapinosim more suo. *Referens.* Pro ferens more antiquo. nam re abundat.

50 *Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,*
Obuius ire parat: manet imperterritus ille,
E *Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat,*
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ,
Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint, voueo prædonis corpore raptis
Indutum spolijs, ipsum te Lause trophæum
Æneas: dixit, stridentemque eminus hastam
Iecit: at illa volans clypeo est excussa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & Ilia figit:
F *Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis*
Hæserat Euandro, atque Itala consederat vrbe.
Sternitur infelix alieno vulnere: cœlumque
Aspicit, & dulceis moriens reminiscitur Argos.

Imperterritus. Prima est compositio non secunda. nam hoc est *perterritus*, quod & territus: & tunc est vera compositio cum sermonis natura conuertitur. Sane imperterritus quis ante hunc? *Mole sua stat.* Hoc est in sæua mole, vt dicitur in vestigio. *Spatium emensus, quantum satis hastæ.*

Speciosissima elocutio. *Dextra mihi deus.* Sic dictum est, vt in manibus Mars ipsi viri, vt non alium sibi putet deum esse sacrilegus, quam dextram & fortitudinem. *Voueo.* Consecro, & dico. *Prædonis corpore raptis.* Prædones sunt qui populandam alienam inuadunt prouinciam. Vt alibi, Perfidus alta petens abducta virgine prædo. *Trophæum,* Tropæum dictum est ἀπὸ τῆς τροπῆς, id est ab hostium conuersione, quod qui hostem fugasset, merebatur trophæum: qui autem occidisset, triumphum, ἀπὸ τῆς θριαμβεύειν, id est ab exultatione. Sciendum sane Lauso propriam ideo nihil profuisse pietatem, quod in eum pater mente sacrilega munera transferebat deorum, & ei occisorum spolia deuouebat. *Anthorem* Erit nominatiuus hic Anthores, quomodo Diores. nam si Anthor fuerit nominatiuus singularis numeri, metri ratio non procedit. omnia enim Græca nomina in *or* terminata, in obliquis casibus corripiuntur. Vt Hector Hectoris, Nestor Nestoris, Castor Castoris *Missus ab Argis.* Profectus, vt missus in imperium magnum. *Alieno vulnere.* Telo, quod in Æneam fuerat destinatum. *Cœlumque aspicit.* Vt, Alto quæ sinuit cœlo locum. Item, Hausit cœlum, mentemque recepit. Naturaliter enim morientes cupiunt satiari extremo lucis aspectu. *Dulcis moriens reminiscitur Argos.* Inter Physica signa morituorum, etiam hoc legitur patriæ aspectum desiderare perituros: vt, Et Tyrios deserta quærere terra: An ex facti pœnitentia, qui ad patriam redire contempserat?

51 *Tum pius Æneas hastam iacit: illa per orbem*
Æris canum triplici, per linea terga, tribusque
Transit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine: sed vires haud pertulit. ocyus ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Eripit à femore, & trepidanti feruidus instat.
Ingemuit chari grauiter genitoris amore,
Vt vidit Lausus: lachrymæque per ora volutæ.
Hîc mortis duræ casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te iuuenis memorande silebo.

Linea terga Lino enim tegebantur scuta, vt possent inhærere picturæ. *Intextum tauris opus.* Pro tergis, Plautus, *Vbi viuos homines mortui incursant boues. Imaque sedit Inguine.* Hypallage est, ima haita, pro in imo inguine. *A femine.* Vt etiam supra diximus, secundum Caprum erit nominatiuus hoc femen: licet nusquam lectum sit, vt etiam ipse commemorat. *Lachrymæque per ora volutæ.* Non viri fortis, sed filij est consideranda persona. *Optima facta.* Alij optime legunt, est autem prosphonesis. *Hîc* In hoc loco, vel in bello. nam aduerbium est. *Si qua fidem est tanto operi.* Si qua pro si, vt i. Æneid Anthea si qua, aut pro si quam fidem, & quæritur, Si qua fides, an præterito, an de futuro dicat. Tanto autem operi, non de suis carminibus dicit (nec enim sibi arrogaret) sed *tanto operi*, id est pietati & virtuti tuæ. nam hic est sensus, Ego quidem facta tua ô Lause & mortem ex pietate venientem non silebo: si tamen credet vetustas ex scelerato homine pium filium fuisse procreatum.

52 *Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus*
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat:
Prorupit iuuenis, seseque immiscuit armis.
Iamque assurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit. socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaque coniciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator:

Aut

A *Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,*
Dum pluit in terris: vt possint sole reducto
Exercere diem: Sic obrutus vndique telis
Æneas, nubem belli dum detinet, omneis
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur.

Inutilis. Pro vulnere debilitatus. *Inque ligatus.* Pro illigatusque, & est Tmesis cum Hysterologia. *Inimicum hastile.* Cuiusdam quasi picturæ pompa describitur. *Iamque assurgentis dextræ.* Ordo est, Iamque subiit mucronem Æneæ dextræ adiurgentis, & plagam ferentis. Subiit autem
B mucronem iuxta vsum præsentem accusatiuo iunxit, cum alibi antique datiuo iunxerit, vt, Muroque subibant, quod suis locis plenius dictum est. *Morando Sustinuit.* Moram iniiciendo eius impetum lusit. *Dum genitor nati parma.* De historia est. nam Scipio Africanus cum esset vix annorum decem & septem, patrem suum defendit in bello, nec cessit viginti septem confossus vulneribus. *Furit Æneas.* Dolore scilicet quod sibi Mezentius esset ereptus, & est integrum quanquam furit, tenet se tamen. *Effusa si quando grandine.* Præteritum pro instanti posuit. *Præcipitant.* Præcipitantur. *Tuta latet arce.* Quod scilicet scilicet se perite à tempestate defendunt, vt aut ante quæ tuetur * *Alti fornice saxi.* Concaui arationis curuæ. *Dum pluit.* Hic distinguendum. Nam si iunxeris, *Dum pluit in terris*, erit Archaismos, debuit enim dicere in terras: tamen sciendum Hemistichium hoc Lucretij esse, quod ita, vt inuenit Virgilius ad suum transtulit carmen. *In terris*
C *vt possint.* Et viator & rusticus, quibus opera sunt in terris. *Exercere diem.* Hypallage est, pro vt ipsi per diem exerceri possint. *Nubem belli dum detinet.* Bellantium impetum sustinet donec deferueat. Et bene translationem fecit à vicina comparatione.

55 *Quo moritur'e ruis? maioraque viribus audes?*
Fallit te incautum pietas tua. nec minus ille
Exultat demens: sæuæ iamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt: validum nanque exigit ensem
D *Per medium Æneas iuuenem, totumque recondit.*
Transiit & parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
Impleuitque sinum sanguis. tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.
At vero vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans grauiter, dextramque tetendit,
E *Et mentem patriæ subiit pietatis imago:*
Quid tibi nunc miserande puer pro laudibus istis?
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Æneæ magni dextra cadis, increpat vltro
Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

F *Fallit te incautum pietas tua.* Quod credis idcirco me pium tibi veniam posse concedere: quia & ipse pietatis intuitu dimicas pro patris salute. Tua autem pietas, prudenter est additum: quasi non à parente discedens. *Fila legunt.* Proprium fuerat *rumpunt:* tamen *legunt* aut colligunt, aut rumpunt, est autem transeunt, vt Littoraque Epyri legimus. *Exigit ensem Per medium.* Poetica est descriptio. nam re vera fieri non potuit, vt gladius transiret per medium corpus iuuenis, & in corpore iuuenis absconderetur. nam *exigit*, est agens trans corpus.

Parmam. Id est leuia arma, non clypeum. *Minacis* autem non Lausi. non enim ipse minatus fuerat. Ergo ordo est, Mucro minacis, scilicet Æneæ. Aut si ad Lausum referas Minacis num audacis & fortis? *Implenitque sinum sanguis.* Mire expressus est sinus tunicæ sanguinem excipiens, nec trammittens. *Vita per auras Concessit mœsta ad manes.* Vita, id est anima. Et abusiue dictum est. nam ad inferos simulachrum pergit, non anima. *Corpusque reliquit.* Potuit sine hoc sensus esse. *Pro laudibus istis.* Quia & contra fortiorem, & pro patris salute dimicare conatus est: nam ideo & pluraliter *laudibus* dixit. Alij laudibus pro virtutibus, vt solet à Poeta dictum tradunt *Pius Æneas tanta dabis indole dignum.* Propter vitandam adrogantiam tertia persona vsus est: Vt, Et quisquam numen Iunonis adorat? Indoles autem proprie imago quædam virtutis futuræ. *Quibus lætatus habetur.* Moris enim fuerat, vt cum his rebus homines sepelirentur quas dilexerant viui. *Si qua est ea cura remitto.* Aut more illo dixit, quod solet, sepulturam ad ipsa cadauera non pertinere: licet vmbris sicut in sexto legimus, prosit, vt, Si qua est ea gloria signat. Item de Pallante, Vano mœsti comitamur honore. Aut certe siqua est cura Mezentio, hoc est patri sacrilego, qui superos inferosque contemnit. An de tota hac re dubitat? *Æneæ magni dextra cadis.* Sic alibi, Nomen tamen haud leue patrum Manibus, hoc referes, telo cecidisse Camillæ. *Sanguine turpantem.* Non ipsum turpantem, sed vt accidit ita dixit, *Compos de more capillos.* Antiquo scilicet more, quo viri sicut mulieres componebant capillos: quod verum esse & statuæ nonnullæ antiquorum docent, etiam personæ, quas in Tragœdiis videmus similes in vtroque sexu, quantum ad ornatum pertinet capitis.

54 *Interea genitor Tyberini ad fluminis vndam*
Vulnera siccabat lymphis, corpusque lauabat
Arboris accliuis trunco: procul arma ramis
Dependet galea, & prato grauia arma quiescunt.
Stant lecti circum iuuenes: ipse æger, anhelans,
Colla fouet, fusus propexam in pectore barbam,
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
Qui reuocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socij exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnouit longe gemitum præsaga malimens:
Canitiem immundo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.

Interea. Dum hæc geruntur. Et omnino sic est apud Poëtas *interea*, sicut apud Sallustium, *Eodem tempore.* *Vulnera siccabat lymphis.* Siccabat aqua, sed & noue & Physice locutus est. nam cum aqua omnia infundantur, hic ait siccati vulnus aqua, & ratio vera est, quia Fluxus sanguinis aquarum frigore continetur. *Lauabat.* Inclinatione recreabat. *Accliuis.* Quis ante hunc? *Procul.* Modo iuxta: vt, Serta procul tantum capiti delapsa iacebant. *Grauia arma quiescunt.* Cur illa pendeant, hæc in terra sint, docuit dicendo grauia, vnde & quiescunt dixit. Bene ergo grauia: vt galeam, arma, & leuia intelligamus. Et talis est figura, sicut illa Sallustij, *Leonem atque alias feras.* Ergo & leo fera est. Quiescunt autem quasi in terra posita: quoniam galea quæ pendebat, poterat & moueri. *Colla fouet.* Sustinens se arboris trunco. *Fusus propexam in pectore barbam.* Barbam in pectus infusam habens. Archaismos autem est quod ait in pectore, pro in pectus sicut alibi, Mediis effusus in vndis: pro In medias vndas, Propexam autem quis ante hunc? *Multa.* Pro multum sicut, Et pede terram crebra ferit, pro crebro. *Multumque remittit.* Hoc pro sæpe. *Super arma ferebant.* Supra scutum, sicut supra: In positum scuto referunt Pallanta frequentes. *Ingentem, atque ingenti vulnere.* Homeri dictum: Κεῖτο μέγας μεγάλως λελασμένος ἐν κονίῃσιν. *Ad cœlum tendit palmas.* Increpans deos, quasi sacrilegus. Et iciendum non eum vno eodemque tempore potuisse & corpori inhærere, & manus ad cœlum leuare: licet Poeta ista coniunxerit. *Corpore inhæret.* Aut inhæret Lauso suo corpore: aut certe Hysterologia est: vt sit, hæret in corpore. Melius tamen vt sit Antiptosis, pro corpori: vt, Hæret pede pes, pro pedi.

55 *Tantane me tenuit viuendi nate voluptas,*

Vt pro

A *Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,*
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera seruor,
Morte tua viuens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix,nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen
Pulsus ob inuidiam solio,sceptrisque paternis:
Debueram patriæ pœnas,odiisque meorum:
Omneis per mortes animam sontem ipse dedissem:
B *Nunc viuo,neque adhuc homines lucémque relinquo:*
Sed linquam.simul hæc dicens,attollit in ægrum
Se femur:& quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus equum duci iubet:hoc decus illi,
Hoc solamen erat:bellis hoc victor abibat
Omnibus:alloquitur mœrentem,& talibus infit:
Rhœbe diu (RES SIQVA DIV mortalibus vlla est)
Viximus:aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes,Lausique dolorum
Vltor eris mecum:aut,aperit si nulla viam vis,
C *Occumbes pariter:neque enim,fortissime,credo*
Iussa aliena pati & dominos dignabere Teucros.

Per vulnera seruor. Aut re vera *per vulnera*: quia per totum eius corpus mucro transierat,aut inuidiose vulnera ait pro vulnus,sicut Terentius,*Non perpeti meretricum contumelias?* Cum vna esset Thais de qua loquebatur. *Nunc demum Exilium infelix,nunc alte vulnus adactum.* Solatio enim viuentis filij vtrunque fuerat ante tolerabile.*Idem ego.* Qui nunc caussa tuæ mortis fui,qui feci vt exulis & sacrilegi filius esse dicereris.*Pulsus ob inuidiam.* Excusat,ne merito expulsus esse videa-
D tur.*Omneis per mortes.* Per omnia mortis genera:nam vna mors est,aut per mortes omnes, id est per diuersa supplicia:aut quasi non vna tantum morte dignus.*Vis alto vulnere tardat.* Alteri vulneris violentia.*Haud deiectus.* Non deiectus animo.*Adloquitur mœrentem.* Tristem. Hæc enim animalia secundum Homerum sunt tristia,quando indicant dominorum mortem futuram. Et proprie adloquitur dixit,est enim adloqui consolari. Est autem Homeri comparatio,

Τὸν δ' ἐβαρύζετον ποσσὶν πρὸς οἶκον Ἵπποι
Ξανθοί. ἄφαρ δ' ἤμυσε κάρηνα, πᾶσα δ' χαίτη
Ζευγλης ἐξέχεθ' ὑπαὶ ζυγὸν ἔνδυθεν ἰσχεν.

E *Rhœbe diu (res siqua diu mortalibus vlla est)* Hoc loco notant Virgilium Critici, quod homini sacrilego dedit prudentem sententiam:quam rem ratio naturalis excusat. ea enim quæ per naturam mouent animos,in quamuis personam cadunt. Illa vero sunt tantum prudentum, quæ non nisi consilio & ratione deprehenduntur. Vnde & Terentius seruis dat plerunque sententias prudentissimas quidem, sed quæ se per naturam offerunt cunctis: vt, *NE QVID NIMIS.* *Spolia illa cruenta.* Arma Æneæ Lausi cruore perfusa. Vnde intulit, Et caput Æneæ:per quod etiam spolia Æneæ intelligimus. nam Lauso nihil detraxerat. Dixit autem, Arma quibus lætatus, habe tua. Si autem cruenti intellexeris scilicet crudelis, sic enim conuenit personæ loquentis.
F *Lausique dolorum* Num Lausi dolorum,vt Lachrymas dilectæ pelle Creusæ. *Aut aperit si nulla viam vis.* Aut si nullam ostenderit fortitudo rationem. Aperit autem,præsens pro futuro. *Neque enim fortissime credo.* Quod dignaberis habere dominos,Teucros scilicet ignauos. nam hoc intelligimus ex eo quod dicit equo,*fortissime.* Plerunque enim ex alterius personæ vituperatione vel laude,quid de alia dicatur,agnoscimus:vt hoc loco Troianos vituperatos ex equi laude cognoscimus. Item alibi è contra,Et nunc ille Paris,scilicet adulter. nam illic ex persona Paridis vituperatur Æneas.

Membra: manuſque ambas iaculis onerauit acutis, A
Ære caput: fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic Æneam magna ter voce vocauit.
Æneas agnouit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo:
Incipias conferre manum. B
Tantum effatus, & infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem: Quid me erepto ſæuiſſime nato
Terres? hæc via ſola fuit qua perdere poſſes:
Nec mortem horremus, nec diuûm parcimus vlli.
Deſine, iam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. dixit, telumque intorſit in hoſtem.
Inde aliud ſuper, atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus vmbo.
Ter circum aſtantem læuos equitauit in orbes, C
Tela manu iaciens: ter ſecum Troïus Heros
Immanem ærato circunfert tegmine ſyluam.

Exceptus tergo. Equo ſe præbente exceptus: quod fieri plerunque conſpicimus. *Iaculis onerauit.* Auiditas ſæuientis exprimitur vt ſæpius. *Ære caput fulgens.* Quia ſupra, procul ærea ramis Dependet galea. *Vno in corde pudor.* Vno autem pro eodem: tribus vero adfectibus conturbatum ſignificat pudore, ira, dolore, quæ potentia ſunt ſingula. *Sic pater ille deûm faciat.* Bene in perniciem contemptoris deorum, deos inuocat. *Sic altus Apollo.* Et venerabilis, aut quia in excelſo D
loco conſecratus eſt. *Incipias.* Deeſt vt. *Infeſta haſta.* In vulnus parata, id eſt portenta. *Qua perdere poſſes.* Deeſt *me.* nam hoc dicit, niſi extincto filio nulla ſe potuiſſe ratione ſuperari. *Nec diuûm parcimus vlli.* Hoc ideo quia Æneas inuocauerat deos. vt, Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo. *Inde aliud.* Id eſt iacit telum. *Deſine.* Scilicet mortem minari: quoniam libenter moriturus aduenio. *Vmbo.* Scutum: nam à parte totum intelligimus. *Ter circum.* Enarrauit quid eſſe ingenti gyro. *Læuos equitauit in orbes.* Secundum artem militiæ. nam eques ſtans facillime ſuperatur à pedite. In læuam partem autem ideo circumibat, vt Æneæ dextram circumueniret, quæ vtique nuda erat.

57 *Inde vbi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet* E
Vellere, & vrgetur pugna congreſſus iniqua,
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troëſque Latinique.
Aduolat Æneas, vaginaque eripit enſem: F
Et ſuper hæc, Vbi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, vt auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.

Vnum

A *Vnum hoc per (si qua est victis venia hostibus) oro,*
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circunstare odia, hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulchro.
Hæc loquitur, iugulo que haud inscius accipit ensem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

Tot spicula tædet. Hic ostendit quid sit, figitque volatque. *Pugna iniqua.* Pedes contra equitem. *Multa mouens.* Vtrum in ipsum, an in equum tela torqueret: quo vulnerato Mezentius carebat effugio. *Inter tempora.* Id est in frontem. *Bellatoris equi.* Per quem bellum geritur. aliter
B hominem dicimus bellatorem, qui bellum gerit. *Implicat.* Impedit. *Cernuus.* Cernuus dicitur equus qui cadit in faciem quasi in eam partem cadens quam cernimus. Vnde & pueros quos in ludis videmus ea parte qua cernunt stantes, cernui vocantur: vt etiam Varro in ludis theatralibus docet. *Clamore incendunt cœlum.* Implent. Et abusiue dixit. *Troesque.* Hoc est Troiani: Gaudio. *Lat nique.* Scilicet dolore. *Aduolat Aeneas.* Multi hæc nolunt distingui, quasi simul fiant. *Hausit cœlum.* Hoc est aerem. Lucretius. *Iu hoc cœlo qui dicitur aer.* & hoc dicit postquam respirauit, & mentem recepit, post turbationem ex equi venientem ruina. *Hostis amare.* Aspere. Et hoc Homeri est de telo dictum quod hic ad hominem transtulit. Ille enim ait Οὐκ ἐν ἀνδρὶ. *Nullum in*
cæde nefas. Mori viro forti nefas non est. Ergo, aut nihil acerbi in morte se passurum ait, aut nihil
C nefandum Æneam commissurum, si se volentem interfecerit, quia mori decreuerit, si mortem filij non voluisset vlcisci. *Nec sic ad præmia veni.* Hoc est vt vincerem, aut victus mortem deprecarer, Ergo libenter occumbo. Nec ego sic vt vincerem veni: hoc est, cum voluntate recumbo. **Hæc pepigit mihi fœdera Lausus.* Hoc est, non cum hoc pacto à te Lausus recessit, vt ego vitam requiram. *Fœdera* autem *pepigit*, per translationem dixit: id est sic non pugnauit Lausus, vt vllum mihi vitæ relinqueret desiderium. *Venia.* Beneficium, vt, Orantes veniam. *Acerba meorum.*
Quasi hoc de Ænea non senserit. *Hunc (oro) defende furorem* Inimicorum iram & post fata sæuire cupientem. *Defende* autem est prohibe: vt, Dum teneras defendo à frigore myrthos. Et bene petit ab Ænea sepulturam, quod scit eum vltro concedere, vt probauit in filio: petit autem non de eius pietate dubitans, sed timens iram suorum. *Haud insciis.* Liptotes figura est, non enim
D dixit non ignarus, sed expectans omnibus votis: vt, Munera nec sperno: id est libenter accipio.
D In hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur. *Vndantique animam diffundit in arma cruore.* Ordo est, In arma vndanti cruore animam diffundit, cuius sedem plerique sanguinem volunt esse, & sic est dictum hoc quomodo illud, Vna eademque via sanguis animusque sequuntur.

B

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER XI.

F *CEANVM interea surgens aurora reliquit.*
Aeneas (quanquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota deûm primo victor soluebat Eoo.
Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo: fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum

Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque truncа viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Oceanum interea surgens aurora reliquit. More suo prætermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat præsens ortus diei: & hoc est quod ait Horatius, *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quæ enim naturalia sunt, omnibus patent. Surgens autem quæ surrexit αἰὼ & κτ. *Æneas, quanquam & socijs dare tempus humandis.* Consuetudo Romana fuit, vt polluti funere, minime sacrificarent. Si tamen contingeret, vt vno eodemque tempore funestaretur quis, & cogeretur operam dare sacrificiis, elaborabat vt ante sacra compleret, quàm funus agnosceret. Vnde etiã Horatius Puluillus in Capitolij declinatione cum ab inimicis ei filius nũtiaretur extinctus, vt quidam putant falso. vt alij pro vero, ait, *Cadauer sit*: nec voluit funus agnoscere donec templa dedicaret. Secundum quem ritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare sacrificiis: & sic ad sociorum & Pallantis sepulturam reuerti. *Præcipitant curæ.* Vrgent. Longam enim dilationem sepultura non patitur. Sane cum Quanquam præmisisset, non intulit Tamen, Vt alibi Libertas quæ sera tamen respexit inertem cum Tamen dixerit, non præmisit Quanquam, dare vero tempus relinquere, id est vt breue, & habet emphasim propter multitudinem negotiorum* *Turbataque funere mens est.* Funere Pallantis. κατ' ἐξοχὴν. nam est hæc consuetudo apud poetas, vt a plebe segregent duces. Sic paulo post ait, Interea socios inhumataque corpora terræ Mandemus, & intulit, segregans Mœstamque Euandri primus ad vrbem Mittatur Pallas. Sic dictum est Relliquias Danaũm, atque immitis Achilli. Item, Forsitan & Priami fuerint quæ fata, requiras. *Primo victor soluebat eoo.* Antequam luctum subiret & funeraretur. *Primo* autem ἑῴου, subaudimus tempore. nam Græce ἠὼς dicitur, quam nos Auroram vocamus. Homerus ait, ῥοδοδάκτυλος ἠὼς: quod nomen Latini traxerunt per derivationem, vt dicerent, Et lætus Eois Eurus equis. Item, Eoasque acies. Sane vt etiam supra diximus, in hoc sermone prima syllaba naturaliter longa est: sed cum opus fuerit, corripitur Eos: aut licentia nominis proprij, aut quia eam vocalis sequitur. *Constituit tumulo.* In colle: quia trophæa non figebantur nisi in eminentioribus locis. Sallustius de Pompeio, *Deuicto Hispanis, trophæa in Pyrenæi iugis constituit.* Ex quo more trophæa arcubus exædificatis in vrbibus figuntur. Ideo autem nunc trophæum ponit Aeneas, quia necdum plenam est victoriam consecutus: sed occiso Mezentio fugauit exercitum. plena victoria enim, vt supra diximus, triumphus debetur. Et persoluit vota vel propter tãti ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitiis belli sacrificare. Tumulo autem deest in, id est in tumulo. *Induit arma.* Vt indutosque iubet truncos hostilibus armis, sine nomine. (*Tibi magne trophæum Bellipotens.*) videtur interrupta descriptio. Hoc per Parenthesim dictũ est & prophonesin, & proiecta: magne autem bellipotens antonomasia per duo epitheta sine nomine. *Aptat.* Apta locat, & congrue ponit vel figit vt Aptatque superbis Postibus. *Telaque truncа viri.* Id est perfracta: ita enim in trophæis poni consuerunt. Iuuenalis, *Et fracta de casside buccula pendet, Et currum temone iugum, victæque triremis Aplustra.* Vel trunca tela, quæ de suo clypeo legeret. Ideo enim trunca quod in euellendo prætracta. *Et bis sex thoraca petitum, Perfossumque locis.* Duodecim vulneribus appetitum: quia, vt supra diximus, totius Tusciæ populus in duodecim partes fuit: vt Gens illi triplex populi sub gente quaterni, qui singulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit vt interemptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Homerus commemorat,

εἰ μή σ' ὀϊόμενοι σφῶϊ κύνες ἠδὲ οἰωνοὶ
Ἕλκησ' ἀθλ' ἄλοχ' οἱ τῆς αἰνοτάτης παλάσης.

Vnde est. Quæ circum plurima muros Accepit patrios. Non ergo ab Aenea, sed ab his qui Vni odiique viro telisque frequentibus instant, quod ostendit Mezentius cum sub Aeneæ telis iaceret. Scio acerba tuorum circunstare odia, neque enim hoc in illo momento periculi meminisset, nisi eos cerneret imminere. *Clypeumque ex ære.* Figuratius, quam si æreum diceret, vt alibi Cui pharetra ex auro. *Ensem collo suspendit eburnum.* Vaginam eburneam. Sane ebur, eboris facit, non eburis: sicut murmur, murmuris. Vnde quia in principalitatis declinatione varietas inuenitur, etiam derivatio varia est. nam eburneus facit ab eo quod est ebur: eburnus ab eo quod est ebor eboris. Collo autem, id est de collo: Paulatim de trunco arboris humanam figuram fecit, vt & sinistram illi det, & collum, quod valde quæritur an bene.

2 *Tum*

Tum socios (nanque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ouantes:
Maxima res effecta viri: timor omnis abesto.
Quod superest, hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:
Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere signa
Adnuerint superi, pubemque educere castris,
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait: egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: mœstamque Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Maxima res effecta viri. Occiso tanto duce: simul etiam trophæi ostenditur caussa. Et verecunde cum ipsius opus sit, impersonaliter ait. *Abesto.* Absit: nam tertia persona est. *Quod superest* De reliquo: & est absoluta elocutio. vt, Quod superest læti bene gestis corpora rebus. *Et de rege superbo primitiæ.* Aut hoc dicit, primitiæ illæ quas fecimus, non de plebe sunt, sed de rege superbissimo. Aut certe regem superbum Turnum accipiamus, nam de ipso legimus, Ac Rutulum abscessu iuuenis cum iussa superba. Miratur: vt sit sensus, Hæc spolia & hanc primam belli partem superbo Turno sustulimus. Nam hoc epitheton proprium Turni est, quod ei Virgilius pro ingenti dat scelere. Apud maiores enim superbia ingens facinus fuit, adeo vt Tarquinius pro multis sceleribus superbi nomen acceperit. *Mezentius hic est* Pro talis est, vt Hunc ego te Euriale aspicio? Id est talem; & verum per contemptum, an per commendationem hoc pronuntiandum? *Murosque Latinos.* Bene quasi hoc solum restet & hoc dicit: Iam campestri superauimus prælio: restat vt etiam obsidione vincamus. Credit enim quod sibi iam aperte nullus occurrat: nec inaniter. nam & paulo post dicturus est Turnus, Furta paro belli. Et in duodecimo Latinus, Vix vrbe tuemur Spes Italas. *Arma parate animis.* Aut Hypallage est, pro armis parate animos, aut certe est mutanda distinctio, vt sic, animis & spe præsumite bellum. *Præsumite bellum.* Meote præoccupate vt supra Turnus, Et pugnam sperate parati. Bene autem ait *præsumite*, quasi rem iam sui iuris, vt ei deberi videatur certa victoria. *Ne qua mora* Ordo, ne qua mora impediat *Vellere signa Annuerint superi.* Ne in mora sitis, cum captatis auguriis ad bellum exire cœperimus. *Vellere* autem proprie dixit, quia Romana signa figebantur in castris: & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis auellebantur è terra. nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si auellentem facile sequerentur, adeo vt cum filio Morodis bello sit Crassus occisus, qui iturus ad Parthiam auellere signa vix potuit. Quod etiam Flaminio contigit, qui cum imperasset signa tolli, eaque non possent moueri, effosso solo in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit & infeliciter apud Trasymininam pugnauit: Alij vellere mouere accipiunt. Ennius, *Rex deinde citatus Conuellit sese,* & in sacris conuelli mensa dicitur, cum tollitur. *Annuerint superi.* Bene in adhortatione nihil se manticato vel sine deorum voluntate facturum promittit, ideo non dixit Iussero, sed cum diui iusserint. *Interea socios.* Donec tempus obsidionis aduenit. Et Interea socios, inhumataque corpora terræ, pro corpora sociorum. *Qui solus honos Acheronte sub imo est.* Hoc ideo intulit, quia in sexto de inicepultis dixit. Centum erant annos, volitantque hæc littora circum. Palinurus Æneæ, Portusque requiet Velinos. Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam. Et bene Acheronte sub imo, quia hæc res ad umbras tantum pertinet. Nam apud prudentes homines nullius momenti sunt ista. *Ite ait* Varrone in media oratione, ait, positum Critici notant. *Egregias animas* Ingenti arte latera, potius quam mouere atur extinctos, vt præsentium animos in bella succendat. *Quæ sanguine nobis hanc patriam.* Eleganter & hoc oratorie ad exhortationem audientium sumptum est. nam laus defunctorum viuentium exhortatio est, & bene patriam ait, tanquam fiduciam gerit quasi vicerit. Sane cum hortatur socios vt iepe-

liantur occisi, ipse defunctis velut Epitaphion dixit. *Quem non virtutis egentem.* Ennij versus est. Egentem sane nos ablatiuo iungimus. *Funere mersit acerbo.* Acerbo, immaturo translatio à pomis. A

3 *Sic ait illachrymans: recipitque ad limina gressum*
Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acetes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit: sed non felicibus æque
Tum comes auspicijs charo datus ibat alumno.
Circum omnes, famulumque manus, Troianaque turba.
Et mœsta Iliades crinem de more solutæ. B
Vt vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sydera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora
Vt vidit, leuique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lachrymis ita fatur obortis.

Qui Parrhasio Euandro. Arcadio à ciuitate Arcadiæ, quam Donatus vult à Parrha aui dictam: quod procedit, si Parrha nomen est Græcum: si autem Latinum est, stulte sensit. nam Græcum nomen etymologiam Latinam non recipit. Alij Iouis filium Parrhasium dicunt qui habuit Arcadem filium, ex quo primo Parrhasij post Arcades dicti sunt. Sane Arcadum genera fuerunt quatuor, Parrhasiorum, Mœnaliorum, Azanorum, Cinethorum. Alij non Exanas & Cythenos, sed Axanes & Cyneros dicunt * *Felicib. æque.* Hinc non felicitas comparatur, sed vt est illud Dij meliora piis, non quia hæc bona sunt, sed bona optat. *Ibat.* Proficiscebatur. *Alumno.* Alumnus est, qui Græce τρόφιμος dicitur: quod nomen quia in Latinitate non est, vt ab eo quod est nutritor, inueniamus eum qui nutritus est, transiit ad nomen aliud, & alumnum dixit. *Iliades crinem de more solutæ.* Has Æneæ ancillulas intelligimus. nam omnes honestas matres, hoc est mulieres nobiles in Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre: de qua legimus, Quæ te sola puer multis e matribus ausa Persequitur? Crinem autem solutæ, figurate, vt Palmis percussa lacertos. *Vt vero Æneas foribus sese extulit altis.* Naturale enim est vt intermissa lamenta repetantur, cum aliquis notus aduenerit. Sic in Statio, Ingressis ducibus denuo defletur Archemorus. *Nix ei fultum Pallantis.* Late patet hoc epitheton. referri enim potest & ad candorem pristinæ pulchritudinis, & ad pallorem ex morte venientem, & ad frigus quod proprium mortuorum est: vt, Corpusque lauant rigentis & vngunt. *Leui in pectore.* Pulchro, puerili, nondum setoso. C D

4 *Tene, inquit, misserande puer, cum læta veniret,*
Inuidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Euandro de te promissa parenti E
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuensque moneret
Acreis esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimum, & nil iam cœlestibus vllis
Debentem, vano mœsti comitamur honore. F
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi:
Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum

Præsidium

A *Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iüle.*

Tene inquit. Iteratio est: nam supra ait, Lachrymis ita fatur obortis. Sicut in quinto posuit, Et fidam sic fatur ad aurem. Et paulo post intulit, Et sese ostentet in armis, Dic ait. Sane sciendum hanc adlocutionem talem esse, qualis illa non vbi defletur Euryalus. nam locis omnibus commouet miserationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à spe parentis. *Cum læta veniret Inuidit fortuna.* Ac si diceret, quanquam noceret aduersa, cum læta talem intulit casum. Videtur autem dolere, quod queri non potest de fortunæ crudelitate, quæ ei vno eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. *Tene autem inuidit fortuna mihi.* Vt, Liber Pampineas inuidit collibus vmbras. *Discedens dederam.* κ) τὸ σιωπώμενον hoc intelligimus. Nam abscedens nusquam est Euandrum adlocutus Æneas. *Cum dura prælia gente.* Subaudimus fore. *Fors*
B *& vota facit.* Forte, vtrumque enim dicimus etiam & vota suscipit. potest & vnum esse *fors*, Et vnum forsitan vota facit, & iam vota suscipit. *Cumulatque altaria donis.* Id est & sacrificat & suscipit vota. Naturaliter autem queritur de terrore mentis humanæ. *Nil iam cœlestibus vllis Debentem.* Viui enim, superorum sunt: mortui ad inferos pertinent. Vt in duodecimo, Vos ô mihi manes Este boni, quoniam superis auersa voluntas. Superis autem debemus omnia donec viuimus, ideo quia vt dicunt physici, cum nasci cœperimus, sortimur à Sole spiritum, à Luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, à Ioue desiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorem: quæ omnia singulis reddere videntur extincti. Et hoc secundum physicam disciplinam, tradunt enim physici omnia nos mereri à superis quæ rursus extincti reddimus ipsis potestatibus supernis, quod & Plato videtur astruere, qui dicit quod cum de effluxione fontium non aliarum quarumlibet rerum sed ipsarum stellarum fuerint animæ corporibus commodandæ, quic- C quid de ipsis fontibus stellarum ebullit hoc intelligi debere stellas. Ergo priusquam in corpora ingrediantur animæ per hæc signa erratica transeuntes, singula suprædicta singulæ accipiunt. Item exeuntes singula singulis redhibere dicit, quæ in corpus venientes perceperunt. *Vano mœsti comitamur honore.* Inani, vt supra diximus, quantum ad diuos pertinet. *Infelix nati funus.* Hoc quidam κ) ἀ)ιδόξως & vulgare accipiunt, sed decenter ad exprimendum patris affectum nunc ad patrem redit. *Hi nostri reditus.* Tales sunt: vt, Manibusque meis Mezentius hic est. *Expectatique triumphi* Modo de se loquitur. *Hæc mea magna fides.* κ) ὰ σιωπώμενον: quam de Pallantis reditu promiserat patri. *At non Euandre.* Aut mutauit declinationem nam Euander facit, vt ipse lib. x. Pallas Euander in ipsi, aut Græcum vocatiuum fecit ὦ Εὐάνδρη. *Pudendis vulneribus.* A tergo illa- D tis: & est consolatio. Quid autem pudendis sit, ipse exposuit dicendo pulsum aspicies. *Nec sospite.* Antiptosis est pro sospiti: & hoc dicit. Si fugisset vulneratus à tergo, ipsi ei optares interitum. Alij, non talem habes, inquit, filium quo sospite tibi dirum funus optares, quod parentes sibi precari solent ob nequitiam liberorum. Alij non optabis, inquit, sospiti filio mortem, quod magis heroicæ personæ conuenit, & quare sospite pro sospiti?

5 *Hæc vbi defleuit, tolli miserabile corpus*
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
E *Mille viros, qui supremum comitentur honorem,*
Interfintque patris lachrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crates, & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Extructoque thoros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem
F *Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,*
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non iam mater alit tellus, viresque ministrat.

Hæc vbi defleuit. Hoc est, postquam hæc cum lachrymis dixit. Flere enim est cum voce lachrymare. Vnde habemus in sexto, Continuo auditæ voces, vagitus & ingens: Infantumque animæ flentes in limine primo. *Toto lectos ex agmine.* Troianos, Thuscos, Arcades. *Exigua.* Quamuis enim magna sint, orbitati patris prodesse non possunt. Sed tamen exhibenda sunt patri, quia debentur: aut est sensus, non quidē responsura luctui, sed tamen solennia. Ergo iustitiæ potius cau-

ſa quam ſocij. *Pheretrum.* Feretrum locus vbi mortui feruntur, & eſt Græcum nomen. nam Græce φέρετρα dicitur. Vnde per diæreſim pheretrum facit, dictum à ferendo: nam Latine capulus dicitur. Vnde & Plautus ait, *Capularis ſenex*, id eſt vicinus capulo. Et dictus eſt capulus, eo quod corpus capiat. *Vimine querno.* Sunt aliquæ duræ deriuationes, tamen eis ſic vtimur, vt quernum vimen, colurnum veru. vt, Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis. Ficulnum lignum. vt Horatius, *Olim truncus eram ficulnus inutile lignum.* Item, Aprugnum callum. *Obiectu frondis inumbrant.* Veluti cameram quandam capulo ramorum extenſione fecerunt. *Agreſti ſublimem in ſtramine.* Hoc eſt ſuper frondes ponunt. Nam hic reddit quod omiſit ſupra dicens, Extructoſque thoros: nec addens vnde. *Demeſſum.* Participium eſt veniens ab eo quod eſt metor. Sane ab eo quod eſt meto, præteritum perfectum meſſui facit. *Languentis hiacynthi.* Languentis, aut poſtquam decerptus ſit, aut quia non eſt acuti coloris, aut quando dimittit caput. Sane Hiacynthus puer fuit Eurotæ vel, vt quidam volunt Hyabili filius, cetera de hoc in Bucolicis dicta ſunt. *Sua forma receſſit.* Id eſt propria pulchritudo.

6 *Tum geminas veſtes, oſtroque, auroque rigentes*
Extulit Aeneas: quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni, ſupremum mœſtus honorem,
Induit: arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas:
Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Oſtroque auroque rigentes. Vnum *que* vacat: & eſt additum hiatus cauſſa. *Læta laborum.* Figura eſt, lætus illius rei. Nam modo dicimus lætus labore. *Suis manibus Sidonia Dido.* Vt, Diues quæ munera Dido. ſuis autem manibus, vt heroides ſolebant. *Diſcreuerat.* Depinxerat, ſimul & amantis affectus oſtenditur. *Harum vnam.* Vnam pro alteram de duobus ſcilicet, & horum alterum & horum vnum poſſumus dicere. nam artigraphi hoc tantum vetant dicere, ne de duobus alium dicamus: quod de multis proprie dicitur. Sane figurate dixit, Veſtem induit, vt, Exuuias indutus Achillis: cum in vſu ſit, Induit illa re. vt, Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis. Id eſt, truncos indutos iubet offerri. Sane hoc videtur ſecundum cæremonias Flaminum ſubtiliter dixiſſe, Flamini enim niſi vnum mortuum non licet tangere, ſed Aeneas plurimos poſtea occidit. Sed aliud eſt in bello occidere, aliud mortuum tangere: ſciendum eſt tamen Aeneę omne genus ſacerdotij tribui. *Arſuráſque comas obnubit amictu.* Harum vnam de duobus veſtibus induit iuueni altera caput eius velauit. nam ſupra duas veſtes dixit eſſe prolatas. *Obnubuit* autem, velauit: tranſlatio à nubibus, quibus tegitur cœlum. Vnde & nuptiæ dicuntur, quod nubentium capita obnubantur, id eſt velentur. *Laurentis præmia pugnæ.* Mittit præmia quæ de præda Laurentis pugnæ ſuſtulerat. Nam præda eſt quæ eripitur. præmium quod offertur. *Equos & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.* Vel Pallas, vel Aeneas. Nam ambigue poſitum eſt. Spolia autem cum proprie ea tantum ſint quibus hoſtis ſpoliari poteſt, vt lorica vel veſtis, abuſiue iam ſpolium dicitur quicquid hoſtibus tollitur. Vnde eſt, Poſtquam illum vita victor ſpoliauit Achilles. Alij equos & tela quibus ſpoliauerat hoſtem ad Pallantem volunt tantum pertinere, quia in antiquis diſciplinis relatum eſt, *Quæ quiſque virtute ornamenta conſecutus eſſet, vt ea mortuum eum condecorarent.* Salluſtius, *Exuunt armis equiſque Vmbris inferias.* Proprie enim inferiæ ſunt ſacra mortuorum. *Cæſo ſanguine.* Pro cæſorum. Vt ſupra, Captiuoque rogi perfundat ſanguine flammas. *Ipſos ferre duces.* Suos ſcilicet, qui illis mille præerant. Melius tamen eſt, truncos iubet pro ducum ſpoliis ferre ipſos duces, vt trophæa, duces ipſos dixerit. Sicut ſupra, Manibuſque meis Mezentius hic eſt, de trophæo: duces autem vt Haleſum & eiuſmodi quos occiderat Pallas, duces ipſi portarent, nam ducum fuerat trophæa portare, vt habeat pater ſolatium de victoria filij, & honor funeri accedat. *Inimicaq; nomina figi.* Pro inimicorum, dicit autem adfixos trophæis titulos cum nominibus occiſorum.

7 *Ducitur*

A 7 *Ducitur infelix æuo confectus Acetes,*
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc vnguibus ora:
Sternitur & toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lachrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alij galeamque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet. tum mœsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
B *Postquam omnis longe comitum processerat ordo,*
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lachrymas eadem horrida belli
Fata vocant: salue æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale. nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Ducitur infelix æuo confectus Acetes. Quasi qui consternatus nimio dolore ire non poterat. Et
C bene ex rerum permutatione expressit doloris magnitudinem dicens, ita doluisse Acestem, vt
pene carens humano sensu per se ire non posset, & equum ita sensisse interitum domini vt in
humanum migraret affectum. nam & lachrymabat & sponte sequebatur cadauer. Et bene, cum
hominis sit ire, equi ducere, hominem autem duci ait, de equo, It lachrymãs. *Fœdans.* Vel cruentans, vel lacerans. *Terræ.* Id est in terra. Et figurate sternitur terræ, vt, Truncumque reliquit arenę.
Perfusos sanguine currus. Aut captiuorum, aut ipsius Pallantis. *Post bellator equus.* Militaris enim
disciplinæ fuit, vt equus vsque ad sepulchrum duceretur, armiger peruersa arma gestaret, vnde
hanc consuetudinem videtur poëta seruasse. *Positis insignibus.* Sine phaleris. *It lachrymans.* Non
mirum est, quod equum dicit lachrymare, cum Homerus etiam diuinantem induxerit. Plinius
solum equum præter hominem lachrymare, & dolotis adfectum sentire dicit. *Æthon.* Nomen
D equi, quo etiam Auroræ equus vocatur. Quod autem equus bellator dicitur, & phalanx comitatur iuxta morem Romanum ait, vt dignitas in regij adulescentis seruetur exsequiis, quia apud
Romanos quod erat viuo concessum, mortuo non adimebatur, militaris autem disciplinæ erat.
Guttis grandibus. Bene grandibus, quia de equo. *Nam cætera Turnus Victor habet.* κ) τὸ σιωπώμενον
& alia eum sustulisse intelligimus, non tantum balteum: vt legimus supra. nam sola hasta & galea ostenditur remansisse. *Phalanx.* Lingua Macedonum, legio. Quod autem ait mœsta, Arcadas
intelligimus. Vnde infert, *Teucrique sequuntur, Tyrrhenique duces.* Et hoc est quod ait supra, Et
toto lectos ex agmine mittit Mille viros. *Versis Arcades armis.* Lugentium more mucronem hastæ, non cuspidem contra terram tenentes. Quoniam antiqui nostri omnia contraria in funere
faciebant: Scuta etiam inuertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaeris polluerentur aspectu, sicut habuisse Arcades Bachilides in dithyrambis dicit, & hoc, vt non-
E nullis frustra placet. nam lugentium mos, est prioris habitus immutatio. Alij versis armis in obliquum versis scutis, ne splenderent insignia: Arma autem scuta dici ipse declarat, vt Lausum socij
exanimem super arma ferebant, sed potest hoc de armis versis non ad Arcadas solum, sed ad omnes pertinere: An versis armis quod interempto Pallante victos iam se Arcades arbitrabantur:
Alij dicunt hunc morem fuisse, vt de suo duce nunquam voce quereretur exercitus, ne seditio
paulatim insurgeret, verum armorum ordinem mutantes scuta supina portaret. Ergo vel Aeneas
ab Arcadibus arguitur, quo Pallas non sit vindicatus, vel Euander, quod non hospitis gratia
adulescentem temere in bella proiecerat. *Comitum.* Potest pro comitantium accipi. *Gemituque.*
Deest cum. *Alias hinc ad lachrymas.* Ad aliam sepulturam, id est, ad ceteros sepeliendos, qui eo-
F dem prælio ceciderunt. *Salue æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale.* Varro in libris logistoricis dicit, *Ideo mortuo Salue & Vale dici: non quod aut valere aut salu esse possint, sed quod ab his recedimus, eos nusquam visuri.* hinc ortum est, vt etiam maledicti significationem interdum vale
obtineat. vt Terentius, *Valeant qui inter nos diuidium volunt*, hoc est ita à nobis recedant, vt
nunquam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur *vale*, non etymologia
consideranda est, sed consuetudo, quod nullis vale dicimus, nisi à quibus recedimus.

8 *Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,*

Velati ramis oleæ, veniamque rogantes: A
Corpora per campos ferro quæ fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos? B
Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent.
Nec bellum cum gente gero. rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset. C
Nunc ite, & miseris supponite ciuibus ignem.

Oratores. Legati: à perorando pro republica nominati, quod orabant, id est agebant, vnde & actores causarum, oratores appellantur. *Vitæ Latina.* Pro Latini: id est de Laurolauinio. *Velati ramis oleæ.* Non coronati (nec enim lugentes decebat) vt qui pro mortuis precabantur, sed instructi, & ornati: id est in manibus oliuæ ramos ferentes. sicut Homerus στεμματ' ἔχων ἐν χερσὶ ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος. *Velati* autem, ornati: & illo loco significat. Victori velatum auro vittisque iuuencum: cum vittis non aut velentur aut coronentur victimæ, sed ornentur, aut certe velati ab omni iniuria tecti iure gentium. *Veniamque rogantes.* Beneficium iuxta antiquum modum dictum, hoc est sepulturam suis petentibus. *Ferro quæ fusa.* Fusa modo, interempta, alias fugata, sed discernuntur epithetis: vt si dicas, ferro fusus, vel metu fusus. *Redderet.* Ostendit iam campos in Troianorum esse potestate. *Nullum cum victis certamen.* Deest esse oportet. *Et æthere cassis.* Id est luce vacuis: vnde & retia, casses dicimus. hoc autem bene addidit, quoniam victi possunt innouare certamen. *Bonus Æneas.* Ideo quia ab eo facile impetratur. *Haud aspernanda.* Iusta, non contemnenda. Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur vniuersis. *Venia.* Quam petebant, aut venia, humanitate. *Insuper addit.* Accumulat verbis beneficium, dicens pacem se etiam viuis velle præstare. pacem autem ideo defunctis, quia ait supra, Nullum cum victis certamen: & mortuorum pax, sepultura est. Vnde elegit verbum quod tam viuis, quam mortuis aptum esset. *Quænam.* Quanta & qualis, nam mirantis est: nec enim dubitat cum ipse dicat Indigna. Ergo potest ἐπεξήγησις esse, quænam vos fortuna implicuit, quæ est indigna bello; & mira est oratio conciliantis se hostibus suis. *Implicuit.* Id est inuoluit inuitos. Bello autem incertum datiuus an ablatiuus. *Martis sorte peremptis.* Ad illud, nullum cum victis certamen. *Nec veni.* Nec venissem: tempus est pro tempore & vitauit ἐμφατικὸν τοῦτο. *Nec bellum cum gente gero.* Subaudiendum, Sed cum Turno: per quod populariter eorum captat fauorem: aut vt seditionem eorum aduersum regem inuocat. *Hospitia.* Hoc verbum duo significat, ... * & quo aliquem recipimus. *Huic Turno.* Id est huic morti δεικτικῶς, quasi iacentes ostendit. *Si bellum finire manu.* Hoc est interiectione, potest enim & pace finiri. *His mecum decuit concurrere telis.* Aut qui se Teucros parat pellere, aut tela sua ostendit, vt armatus in concilio fuerit. *Vixet.* Pro vixisset: & est Syncope. *Deus, aut sua dextra dedisset.* Victoria enim vel vita: duplici ratione consistunt, aut virtute, aut voluntate fortunæ. *Miseris ciuibus.* Quasi aliena culpa pereuntibus, & bene commendatur dicentis bonitas, quasi & ipse eorum misereatur. D E F

9 *Dixerat Æneas. olli obstupuere silentes:*
Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odijs & crimine Drances

Infensus

A *Infensus iuueni Turno, sic ore vicissim*
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis
Vir Troiane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Iustitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad vrbem.
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
B *Dixerat hæc: vnoque omnes eadem ore fremebant.*
Bis senos pepigere dies: & pace sequestra
Per syluas Teucri, mistique impune Latini
Errauere iugis: ferro sonat alta bipenni
Fraxinus: euertunt actas ad sydera pinus.
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

C *Obstupuere silentes.* Id est obstupefacti sunt, & silere cœperunt. *Tum senior.* Cui ab ætate præstabatur authoritas. *Odys & crimine Drances Infensus iuueni Turno.* Aut qui eum odio semper & criminationibus persequebatur. Aut propter suum crimen, id est inertiam, quam semper virtuti constat esse contrariam. Aut Turni crimine, qui tot viris causa mortis extiterat. *Orsa refert.* Cœpta verba *O fama ingens, ingentior armis.* Frustra ait Donatus hoc nomen de his esse quæ non recipiunt comparationem. nam quia augmentum recipit & comparatur, alia sunt illa nomina in quibus est dubitatio vtrum comparentur vt est perfectus, quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus. *Cœlo te laudibus æquem?* Pro his qui in cœlo sunt, id est diis: vt, Cæruleus Tybris cœlo gratissimus amnis, & est oratorium non inuenire paria verba virtutibus. Cœlo autem Datiuus, laudibus, ablatiuus. *Iustitiæne prius mirer, belline laborum?* Figura Græca, Miror illius rei & regno illius rei, vt πιθανὸν πεῖσαι ἀδελφόν. Inde Horatius ait, *Et quæ pauper aquæ Daunus agrestium regnauit populorum*, pro agrestibus populis. ita & hic Iustitiæ laboribus genitiuum pro ablatiuo, si autem Iustitiæ legeris subaudiendum iustitiæ laudibus. si iustitia subaudiendum præditum. *Si qua viam dederit fortuna.* Bene cum exceptione pollicetur, dicens, Si voluntatem nostram fortuna comitetur. *Fœdera Turnus.* Vel coniugij, vel amicitiarum, & potest videri deesse alia. *Fatales moles.* Quia audierat, Nec veni, Nisi fata locum sedemque dedissent. *Saxa Troiana.* Ambitiose ait, quasi Troianis fataliter debita, vel Troiana in vium Troianorum. *Pepigere dies.* Pacti sunt. nam ab eo quod est paciscor, & pepigi & pactus sum facit: sicut ab eo quod est parco, & parsi & peperci facit. *Pace sequestra.* Media. Namq; sequester est aut medius inter duos altercantes, aut ad
E quem aliquid ad tempus seponitur, dictum autem a sequendo, quod eius qui electus sit vtraque pars fidem sequitur. Pacem ergo sequestram, inducias dicit: id est pacem temporalem, & mediam inter bellum præteritum & futurum. *Mixtique impune Latini.* Apud maiores enim magna erat cura fidei, adeo vt induciis factis conloqui soliti essent duces populi Romani cum hostium ducibus, summaque seueritate vindicatum, si iniuriam se passos quererentur, denique obsessa vrbe à Tarquinio, inter Porsennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in vrbe celebrarentur, ingressi hostium duces curuli certamine contenderent, & victores coronarentur. Impune autem hoc loco sine periculo. *Ferro bipenni.* Ad epitheton transtulit nomen proprium. nam bipennis per se plenum est & securim significat, vt, Crebrisque bipennibus instant. *Robora* Modo genus ligni est. nam est inter specialia nominatum. *Plaustris gementibus.* Sub pondere sonantibus.
F

10 *Et iam fama volans tanti prænuntia luctus,*
Euandrum Euandrique domos & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces: lucet via longo

Ordine flammarum, & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina: quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus vrbem.
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medios pheretro Pallante reposto,
Procubuit super atque hæret, lachrymansque gemensque:
Et via vix tandem voci laxata dolore est.

Quæmodo victorem Latio Pallanta ferebat. Latio pro in Latio. Bene *modo*. Vno enim eodemque die ex fortitere tecit & perit: vt, Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem auferet. Alij modo, Paulo ante accipiunt: Sed modo haud cum adfectu vt acerbior luctus de tanta mutatione nascereturi, alij modo pene accipiunt. *Arcad ad portas ruere.* Eos nunc Arcadas dicit qui intra ciuitatem sunt. Multa tamen exemplaria, Arcadas ad portis ruere, habuerunt, vt coniunctio sit non præpositio, vt It nigrum campis agmen, Pro per campos & It portis iubare, per portas: ruere autem id est magna velocitate ferri, vt Excitum ruit, ad portas, &, Ruuntque effusi carcere currus, & ruere proruebant infinitum pro pronuntiatiuo. *De more vetusto.* Quia antea per noctem cadauera proferebantur cum faculis. *Rapuere faces.* Rapuere, raptim & festinanter tulerunt. Sed apud Romanos moris fuit vt noctites efferrentur ad funalia, vnde etiam funus dictum est, quia in religiosa ciuitate cauebant ne aut magistratibus occurrerent, aut sacerdotibus quorum oculos nolebant alieno funere violari. Inde etiam qui funeri præerant à vespera primum vesperones, deinde Vespillones dicti videntur, & magis moris Romani vt impuberes noctu efferrentur ad faces, ne funere immaturæ sobolis domus funestaretur, quod præcipue accidebat in eorum qui in magistratu erant filiis. Ideo Virgilius Pallantis corpus facit excipi facibus, quia acerbum funus. Funera autem alij à funalibus candelis, sebo vel cera circundatis dicta, quod his prælucentibus noctu efferrentur mortui. Alij à fungendo quod eo præsumo * in eo qui decessit officio fungimur, vel quod hi qui mortui sunt, vita functi dicũtur. Alij tradunt de filiis qui in potestate patris sint, non putari ius esse funus vocari fierique, quia serui loco sint parenti, & si id fiat familia funestata sit: Ergo hic merito Pallantis funus facibus celebratur, vt filij. Alij sicut Varro & Verrius Flaccus dicunt, Si filius familias extra Vrbem decessit, liberti amicique obuiam procedunt, & sub noctem in vrbem infertur in cereis facibus, quoniam prælucentibus: ad cuius exsequias nemo rogabatur. Sane hæc corpora siue proiici iubebantur & à cadendo, siue quod sepultura carebant, cadauera dicta. *Discriminat.* Diuidit. Vnde & discrimen capitis muliebris dicitur, ex eo quod caput auro discernat. *Succedere* Vt, Tumulo fineret succedere terræ. *Incendunt.* Implent: vt, Clamore incendunt cœlum Troesque Latini. *Vis vlla.* Nec ætatis nec imbecillitatis, nec seueritas regia. *Pheretro Pallante reposto.* Id est posito Pallantis pheretro. Nam Antiptosis est.

11 *Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,*
Cautius vt sæuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precesque meæ, tuque ô sanctissima coniux,
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem.
Contra ego viuendo vici mea fata, supersties
Restarem vt genitor: Troum socia arma secutum
Obruerint Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ quod si immatura manebat.
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.

Non

A *Non hæc ô Palla dederas promissa parenti, Cautius vt sæuo velles te credere Marti.* Duplex expositio est: aut enim hoc dicit, Non mihi talia promittebas vt crederem cautius te dimicaturum. vt intelligamus proficiscentem Pallantem promisisse patri victoriam, cædem hostium, plurima spolia. Qui enim cogitat hæc, cautelæ obliuiscitur, auiditate vincendi: aut certe *non* pro nempe accipiamus, vt in Terentio, *Non tu hunc tuæ produxisse te aiebas?* id est nempe vt nunc sit sensus, Nempe hæc mihi dederas promissa discedens, quia cautius fueras pugnaturus: alii non parenti sed petenti legunt, vt non iure adfectionis quam filius patri ducebat, sed humanitatis eum conuenire videatur. Petenti mihi, ô Palla fidem dederas te cautius quam fortius dimicaturum, & adfirmant si parenti legendum esset, potuisse dici, Non hæc ô fili dederas promissa parenti. Alij hæc κατὰ τὸ σωτήριον dicta accipi volunt. *In armis.* Apud armatum, cuius consilium cupidos

B victoriæ plerumque conturbat. *Prædulce decus.* Aut valde dulce, aut quasi immaturum. *Primitiæ.* Rudimenta, quasi Troiani. *Belliquæ propinqui.* Vel quod ante maturam ætatem Pallantis venerit, aut propinqui nimium vicini, quo Pallas mitti posset. Sane hoc bellum Antarium vocari solitum, quod sit ante Vrbem quasi ante Aras. *Dura.* Misera & infelicia. *Vota precesque meæ.* Supra, Fors & vota facit. *Tuque ô sanctissima coniunx.* Sanctum non semper sacrum neque religiosum est, vt hic, vbi sanctissima incorruptæ castitatis significat, vnde & sanctæ leges appellantur, quæ neque corruptæ sunt, neque corrumpi possunt. *Felix morte tua.* Ea sorte felix qua cæteri delentur. Et bene tua, ne vt ipse filii morte fieret infelix. *Viuendo vici mea fata.* Diu viuendo. Vt in Bucolicis, O Lycida viui peruenimus. Vici autem mea fata, id est naturalem ordinem vita longiore superauit, in hoc tantum, vt superstes essem filio meo, nanque hic ordo naturalis est, vt sint parentibus superstites liberi. Fata ergo generalia dixit, referens se ad naturalem ordinem, non ad fa-

C tum proprium. Nam fata superare nemo hominum potest. Vnde multi sic distinguunt, Contra ego viuendo vici vitam, scilicet filij. Id est, Superuixi. veteres enim viuendo vincere dicebant superuenire, vt Multa virum voluens viuendo secula vincit, nam & in Togatis victrices appellantur quæ viros extulerunt. Plautus in Epidico, *Quia tibi licuit eum viuendo vincere.* Nam hoc est, Superstes restarem vt genitor, vt Mea fata, per exclamationem dictum sit. Sciendum tamen etiam irrationabilia dolentibus dari. *Restarem.* Essem. *Obruerent Rutuli telis.* Id est me, & bene etiam sibi irascitur, sic enim natura immœrentis exprimitur. *Dedissem.* Reddidissem. *Pompa.* Exequialis scilicet. *Me.* Vehementius pronuntiandum, & bene Pallanta ipsum omen. * *Nec vos arguerim* Exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fatali-

D ter debitum. Arguerim autem alias indicauerim vt degeneres animos timor arguit, alias accusauerim, vt nunc Cicero, *Arguis fatentem. Senectæ.* Deest ætati: nam senecta ætas dicitur. Sallustius, *Senecta iam ætate.* Per se autem plenum est, si senectus dicamus. nam si senecta, aut addendum ætas, aut intelligendũ. *Quod si immatura manebat.* Magnifice seruat decorem, quod se reuocat ad heroicã consolationem. *Ducentem in latium Teucros ceciderit iuuabit.* Lucrũ quodãmodo putat, impendisse pro amicorum felicitate filium, qui mortis fuerat acerbo funere fataliter debitus.

12 *Quin ego non alio digner te funere Palla,*
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
E *Tyrrhenique duces, Tyrrhenumque exercitus omnis.*
Magna tropheæ ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inuisam, Pallante perempto.
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
F *Quam debere vides: meritis vacat. hic tibi solus*
Fortunæque locus. non vita gaudia quæro:
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.

Non alio digner te funere Palla. Latenter hic Æneæ ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, vt pater amplius præstare non possit. Alii dignem legunt iuxta veteres ab eo quod est digno: Caluus, *Hunc tanto munere digna.* Pacuuius in hermione. *Cum neque me inspicere æquales dignarent.* Hinc ipse Virgilius III. Æn. Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo. *Quam*

pius Æneas. Deest quo, vt sit quam quo. *Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis.* Id est in truncō armatus. Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa. nam supra ait, Indutosque iubet truncos hostilibus armis Ipsos ferre duces. *Esse: paræas.* Vel mea vel filii, nam ad vtrunque potest referri. *Teucros qui demoror armis.* Ab *armis*: & hoc videtur dicere Dimittendi sunt Troiani, vt morte Turni doloribus meis satis fiat, quod etiam posteriora significant. *Meritis vacat hic tibi solus Fortunæque locus.* Nihil est aliud quod possit vel virtus tua, vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit) nisi vt occiso Turno, & vindices filium, & patrem consoleris orbatum. *Sed gnato manes perferre sub imos.* Ac si diceret hanc solam esse causam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, vt filio Turni nuntietur interitus.

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Æneas, iam curuo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis, vlulatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma:
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frenaque, feruentesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela,
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. tum littore toto
Ardenteis spectant socios, semustaque seruant
Busta: neque auelli possunt, nox humida donec
Inuerit cœlum stellis fulgentibus aptum.

Extulerant lucem. Asinius Pollio dicit vbique Virgilium in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum præsentibus rebus, vt hoc loco: quia funerum & sepulturarum res agitur, dicit extulerat. Item in quarto, quia est nauigaturus Æneas, & relicturus Didonem, dicit: Tithoni croceum linquens aurora cubile. quod licet superfluum sit, tamen in multis locis inuenitur necessarium. *Miseris mortalibus.* Qui sunt subiecti tot casibus. Homerus, Δυσδαίμονες θνητοί, id est miseris mortalibus, non timidis. *Opera, atque labores.* Hoc opus & hæc opera tunc dicimus quando negotium ipsum quod geritur significamus. si autem fœminino genere dixerimus operas, ipsas personas quæ aliquid faciunt, significamus. sicut custodia dicitur quæ custodit, vt, Cernis custodia qualis Veliuolo sedeat. nam vt hi qui custodiuntur, custodiæ dicantur, vsurpatum est. Vnde male est in vsu, custodiæ audiuntur. *Constituere pyras.* Pyra est lignorum congeries. Rogus, cum iam ardere cœperit dicitur. Bustum vero iam exustum vocatur. Quem ordinem seruat poëta, dicens, Constituere pyras. Item, Subiectisque ignibus atris Ter circum accensos Decurrere rogos. Item postea, Semustaque seruant Busta. *More tulere patrum.* Quia apud varias gentes diuersa fuerunt genera sepulturæ. Inde est quod alij obruuntur, alii exuruntur, alii propinas remittuntur ad patrias: alii per diem vt nunc istri: alii per noctem, vt supra Pallas. Et perite has varietates Virgilius posuit. Nanque Heraclitus qui omnia vult ex igne constare, dicit debere corpora in ignem resolui. Thales vero qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, vt possint humore resolui. *Ignibus atris.* Atqui ignes atri non sunt, sed epitheton traxit de negotio, vt atris diceret, hoc est funebribus: vt paulo post, ter Mœstū funeris ignē, id est funebrē. nam mœstus esse nō potest ignis: Atris cū concipiūtur. *Conditur in tenebras altum caligine cœlum.* Id est aer fumi obscuritate cōpletur. *Cincti fulgentibus armis.* Id est incincti & instructi. Frustra hoc epitheto notāt Critici, quasi circūeuntes rogos alia arma habuere debuerint. *Decurrere rogos.* Pro circum rogos

A cum rogos cucurrere. Bene autem ait *decurrere*, non *decucurrere*. Nam verba quæ in præterito perfecto primam syllabam geminant, vt curro cucurri, tondeo totondi, cum composita fuerint, geminari non possunt. nam decurri & detondi dicimus, non decucurri neque detotondi: exceptis tantum duobus, do & sto. *Spargitur & tellus lachrymis.* ὑστέρησις est, nam prius est vt arma spargantur lachrymis quæ corpori adhærent, quam terra. *Et cælo* Pro in cœlum. *Clangorque tubarum* Ante enim mortui ad tubam deducebantur. Vnde Persius, *Hinc tuba candelæ tandemque beatulus alto Compositus lecto. Hinc alij spolia occisis direpta Latinis.* Secundum suæ gentis ritum: alii hostilia arma, alii peremptorum cremabant. *Feruentesque rotas.* Nimio scilicet cursu. alibi, Volat vi feruidus axis. Horatius, *Metaque feruidis euitata rotis.* Et feruentes non modo, sed quæ soleant feruere. vt spumantia frena. *Et non felicia tela* Quibus se defendere nequiverunt. *Ma-*
B *ctantur corpora morti.* Aut in morte, aut Morti ipsi deæ. Statius, *In scopulis Mors sæua sedet.* Lucanus, *Ipsamque vocatam Quam petat à nobis mortem tibi cogе fateri.* *Circa* autem, ideo quia vt Homerus dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines quam pecora immolabantur. Vnde & in sexto, Ossaque lecta cado texit Corinæus aheno. Homerus ἐπὶ πυρ. ad Patrocli pyram,

ἐν δ' ἔθεσαν μέλιτος τε καὶ ἀλείατος ἀμφιφορῆας
κεκλιμένους κλίνησι, τίσυφοι δ' ἔστασαν ἵπποι
ἐσσυμένως ἐπάειραν πυρὴ μεγάλα στοναχίζων.
ἐκτὰ δ' ἅμ' ἠῶ πρωτοφανεῖ κυδρὸς ἑταῖρος.
C καὶ τοῦ μὲν τότε ἐπέβαλλε πυρὴ δύο δινοτομοντας.

Raptas. Raptim aduectas. nam per inducias rapere non poterant: aut certe ante *raptas* belli scilicet tempore. *In flammam.* id est in rogum. *Busta.* Bustum dicitur id quo mortuos conbusta e* ossa quæ eius sibi nulla sunt sepulta. Alii dicunt vbi homo conbustus est: nisi ibidem humatus fuerit, non esse ibi bustum, sed vltimum. *Inuertit cælum.* Patet illud quod in promptu est Inuertit cœlum vt ea pars quæ noctem haberet sub terra esset. *Stellis aptum.* Coniunctum, ἀπὸ τῶν ἄστρων.

14 *Nec minus & miseri diuersa in parte Latini*
D *Innumeras struxere pyras, & corpora partim*
Multa virum terræ infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
Cætera, confusæque ingentem cædis aceruum,
Nec numero, nec honore cremant. tunc vndique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimouerat vmbram:
Mœrentes altum cinerem & confusa ruebant
E *Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.*

Nec minus. Etiam. *Innumeras struxere pyras.* Hoc loco multis ostendit immensam cædem factam esse Rutulorum. *Finitimos tollunt in agros.* Qui enim e longinquo venerant, referri non poterant. *Vbique remittunt.* Deest *vnicuique*, & meminit antiquæ consuetudinis. nam ante etiam in ciuitatibus homines sepeliebantur. Quod postea Duilio consule senatus prohibuit, & lege cauit ne quis in vrbe sepeliretur. Vnde Imperatores & virgines Vestæ quia legibus non tenentur, in ciuitate habent sepulchra. Denique etiam nocentes Virgines Vestæ, quia legibus non tenentur licet viuæ, tamen intra vrbem in campo scelerato obruebantur. *Nec honore.* Ideo nec honore, quia nec numero, quod in numero & ordine honos spectatur. nam aliud verbum pêdet ex alF tero. Alii nec pro sine accipiunt. *Tunc.* Pro tum, id est postquam cremare cœperunt. *Tertia lux.* Mos enim erat tertia die ossa crematorum legi. *Mœrentes.* Hoc & ad Latinos & ad Troianos potest referri. Sane mœrere est cum silentio dolere: flere vbertim lachrymas demittere, plorare, cum voce flere: plangere cum aliquibus dictis miserabilibus pectus aut faciem tondere: lugere etiam cum habitus mutatione. *Altum cinerem.* Quia dixerit innumeras struxere pyras. *Confusa ruebant Ossa focis fusa* propter simul animalia concremata. *Ruebant* autem. De cineribus eruebant. Adnotandum sane quod focos dixerit pyras, cum focus ara sit deorum penatium. An quod

focum dicat vbicunque ignis & est fouetur, vnde & Varro focum dici vult. *Tepidoque onerabant aggere terræ.* Hypallage, hoc est ossa tepida. A

15 *Iam vero in tectis præditis vrbe Latini*
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseraque nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscat honores. B
Ingrauat hæc sæuus Drances, solumque vocari
Testatur: solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra varijs sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.

Prædiuitis. More Græco epitheton incongruo loco posuit. *Longe pars maxima luctus.* Valde: hoc est melius quam legatur & longi. *Hic matres.* Quia scit ad aliqua ea pertinere, non addidit deflebant filios, aut maritos, aut fratres. *Cara pectora.* Id est caros fratres desiderarunt, vt Cari stat C
cura parentis, & est periphrasis. *Ipsum armis.* Bene repetitum ipsum. *Iubent.* Volunt, exposcunt. *Ingrauat.* Maiorem inuidiam conficit, id est grauiora facit & onerauit. *Vocari.* Prouocari. *Testatur.* Testificatur etiam legatorum fidem qui cum eo fuerunt. *Solum.* Et hic bene repetitum solum. *Simul contra varijs.* Scilicet vt alii paci fauerent, alii Turno. *Obumbrat.* Subaudis Turnum: tuetur, defendit: translatio ab arboribus facta, quia nomen nobilium tanquam vmbra, est pro aliis. Hoc autem dicit, Amor reginæ ad fauorem popularem plurimum proderat Turno. *Meritis sustentat fama trophæis.* Vel quia multos occiderat, vt etiam ipie dicturus est; vel secundum illud, sunt oppida multa Capta manu.

D
16 *Hos inter motus medio flagrante tumultu,*
Ecce super mœsti magni Diomedis ab vrbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus,
Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes. E
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluunt quæ ad regia plenis
Tecta viis: sedet in medijs rex maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Æthola ex vrbe remissos,
Quæ referant, fari iubet: & responsa reposcit F
Ordine cuncta suo. tunc facta silentia linquis:
Et Venulus dicto parens, ita farier infit:

Ecce super. Insuper, hoc est ad cumulationem malorum. *Mœsti.* Hoc sermone eos nihil egisse significat. *Magna Diomedis ab vrbe.* Legitur & *magni.* Et tanto asperius videtur quod cum magnus sit Diomedes, non audet aduersus Aeneam pugnare. *Nihil omnibus actum.* Breuiter & laborem & studium comprehendit. *Nil dona nec aurum.* Ordinem legationis exsequitur dicens, inaniter perfecta esse omnia quæ possent efficaces legati perficere auro, precibusq;, promissione. *Pacem Troiano*

A *cem Troiano ab rege petendum.* Sicut & supra diximus, cum per gerundi modum aliquid dicimus, per accusatiuum elocutionem formemus necesse est: vt petendum mihi est equum. Lucretius, *Æternas quoniam pœnas in morte timendum* Sallustius, *Castra sine vulnere inuitum.* nam castra accusatiuus pluralis est, qui multis errorem facit, vt videatur esse nominatiuus: quia neutra triptota sunt, & similis est nominatiuus accusatiuo. *Rex ipse Latinus.* Qui consolari debuit, aut defendendæ reipublicæ aliud inire consilium. *Fatalem Æneam manifesto numine ferri.* Modo fatalem pernicioſum omnibus Æneam, vel exitio futurum omnibus. *Manifesto numine* autem, id est manifesto deorum iudicio ad Italiam venisse, numinum ira testatur: quam cognoscimus tantorum cæde sociorum. Et est ordo, fatalem Æneam ferri manifesto numine admonet ira deûm. *Alta intra limina cogit.* Quæritur cur ad priuatam domum conuocetur senatus, qui non nisi ad publica & augurato condita loca conuenire cõsueuit. Sed scimus domum Latini augurato conditam, &
B eandem tã templum fuisse quam curiam. nanque in superioribus legimus Tectum augustũ, id est augurio conditum. Item paulo post, Hinc sceptra accipere, & primos attolliere fasces Regibus omen erat, hoc illis curia templum. Merito ergo ad domum regis, quasi ad locũ gentibus publicum conuocatur senatus. nam in septimo, Tali intus templo diuum, patriaque Latinus Sede sedens. Idcirco etiam in palatii atrio, quod augurato conditum est, apud maiores consulebatur senatus: vbi etiam aries immolabatur. quod (vt in septimo diximus) Virgilius ad Latini transtulit domum. Multi dicunt perite Virgilium nec templi nec curiæ hoc loco feciſſe commemorationem: & tantum dixisse tecta regia, vt ostenderet cõsilium quod initur, non esse complendũ: quia nec rectum est inchoatum, & ea quę dicit Latinus effectu carebunt. *Olli.* Illi, secundum Ennium. Et intelligendum ἀπὸ κοινοῦ, Turnum quoque venisse qui in superiori libro à Iunone subtra-
C ctus pugnæ Ardeã peruenerat. *Fluum.* Festinanter incedunt. *Et primus sceptris.* Primus inter sceptriferos. namque apud maiores, omnes duces cum sceptris ingrediebãtur curiam. Postea cœperunt tantum ex consulibus sceptra gestare, & signum erat eos consulares esse. Aut quia & alii eiusdem partis reges erant, vt Turnus: sic Agamemnon dux totius exercitus diuersæ ciuitatis proprios reges habuerint. *Aetholа ex vrbe remissos.* Quum condiderunt hi qui de Ætholia venerunt, Græciæ prouincia. Vnde Diomedes habuit socios de tribus eius ciuitatibus, quas habet Ætholia, Pleuron, Olenon, Calidona. Sic ergo dixit Æthola ex vrbe: vt, Et tandem Euboicis Cumarũ adlabitur oris. Ideo autem Diomeden Æolum dicit, quia pater eius Tydeus Æolus fuit qui ad Argos fugit, quoniam fratrem patris sui occiderat. *Et responsa reposcit.* Mire ait *reposcit.* Ante enim rex solet à legatis vniuersa cognoscere, & sic eos præsente populo iterum omnia iubere
D narrare. Vnde est, Ordine cuncta suo. Nam nihil prætermittunt. Vnde & superflua narrare consueuerunt.

17 *Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaque castra:*
Atque iter emensi casus superauimus omneis,
Contigimusque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
E *Munera præferimus: nomen, patriamque docemus.*
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Argos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore.

Vidimus ô ciues Diomedem. Rhetorica protinus arte cœpit, neque enim opus erat principio aliquo legationem referenti, & hic figura est ὑστερολογία: Natura enim hoc fuit prius dicendum, Atque iter emensi casus superauimus omneis, & tunc vidimus Diomedem Argiuaque castra. Sed habet consuetudo vt qui tale aliquid nuntiant, protinus admoneant, vt puta, vidi illum, erat illic, faciebat illud: ideo adiecit, Ille vrbem Argyripam patriæ cognomine gẽtis. Illud etiam ordi-
F ne congruo subiunxit ad proliciendum animum priusquam quicquam diceret. Munera præferimus. Vnde, ordine nomen patriamque docemus. Qui bellum intulerat, hoc est qui, vnde, contra quos, qua causa: deinde ponitur oratio Diomedis, cuius sunt partes duæ, vna, quæ se excusat: alia, qua etiam illis suadet vt bellum deponant. Nam hoc in fine orationis Venulus addit, Et responsa simul quæ sunt rex optime regum Audisti, Excusatio Diomedis duplex est, Fortes, sunt Troiani & felices: Fortes breuiter ostendit per intermissionem, Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis. Frigidus enim locus erat si virtutem eorum timere diceret quos vicit. Secundus locus multa continet, tam felices esse vt de omnibus vindicarentur, & singula de

singulis mire augendo exsequitur: nouissimo loco de se dixit, ne ei obiiceretur, quid te ista mouent si tu nihil passus es? & auxit quod omisit, & socios adiecit, cum exclamatione. Hæc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt Tempore. Ideo se contra Veneris filium excusat pugnare, nam sequitur, Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas. Superat vt pacem suadeat, ait enim: Munera, quæ patriis ad me portastis ab oris. Inde laudem Æneæ ita addidit vt suam laudem seruaret, ibi enim vbi se excusat non hoc ait quia fortis est non adeo, sed illud, Quicunque Iliacos ferro violauimus agros, quasi hoc fatum fuit omnium, hic vbi suadet pacem aperte dicit pares mihi non estis, & ait Experto credite quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam, id est ego fatum timeo, vos virtutem timere debetis. Nam quod adiecit, si duo præterea tales Idæa tulisset, non fuit contentus illum Hectori comparare nisi adiunxisset Hic pietate prior, coeant in fœdera dextræ, id est, quia pius est, bonus amicus erit: statim concluſit sicut ad singula inuenies dictum. Quod autem ait Vidimus ô ciues Diomedem, quasi res magna ei contigerit qui talem virum viderit. Sane hic aut *Diomedem* legendum, vt sit Latinus accusatiuus, & admittitur Eclipsis, vt: Multum ille & terris iactatus & alto, Aut si Græcum accusatiuum facere voluerimus, *Diomede* legatur, vt possit fieri Synalœphe: sicut Euryale infelix qua te regione reliqui? Si autem *Diomedn* dixerimus, nec Latinum est, nec Græcum, nec versus consistit. Nunquam enim Eclipsis fit per *n* literam. Tamen melius est vt *Diomede* legamus, vt sit Græcus accusatiuus, nomina enim Græca in ης exeuntia, quæ genitiuum in ους mittunt, per plenam elocutionem, cum eundem casum per Synæresim in ες miserint, accusatiuum in ην mittant necesse est: ideo quia cum naturam suam seruant, accusatiuum in vocalem mittunt, non in consonantem: & iam debet Synæresis plenitudinis seruare rationem. Vt ecce ὁ διομήδης, plena declinatio est: τῦ διομήδους, τῷ διομήδει, τὸν διομήδεα. Per Synæresim seruare facit τῦ διομήδες, τῷ διομήδει, τὸν διομήδη. Ergo hic accusatiuus ideo in e exit, non in en: quia cum integrum est hoc nomen, in ης exit: & crescit eius genitiuus. Si enim ἰσοτύλαος sit nominatiuo, accusatiuum in λαν mittit: nec habet *s* in genitiuo, vt ἰσοτυλάου, τῷ ἰσοτυλάῳ, τὸν ἰσοτυλάλαν. nam Diomedes ideo in gentiuo *s* habet, quia & cum integrum est, & διομήδους facit, habet *s* consonantem. *Casus omnes.* Itineris scilicet. Et bene vilitatem singularum rerum generalitas vitauit, ne diceret Flumina, lattones &c. Mire autem multa congesta ne possit de legatorum desidia queri. *Contigimusque manum.* Bene quasi diuinam: sic, Vidimus ô ciues Diomedem. *Qua concidit Ilia tellus.* ἀμφιτρηχὺς dixit, pro vibs Ilia, nam terra non concidit, sed ciuitas Ilium. *Argiripp.m.* Diomedes fuit de ciuitate quæ Argosippion dicitur: de qua Homerus ἄρηος ἱππιοβοτοῖο. Horatius Aptum dicit equis Argos. Hic in Apulia condidit ciuitatem, quam patriæ suæ nomine appellauit, & Argosippion dixit. quod nomen postea vetustate corruptum est, & factum est vt ciuitas, Argirippa diceretur: quod rursus corruptum, Arpos fecit. Sane Diomedes multas condidisse per Apuliam dicitur ciuitates, vt Venusiam quam in satisfactionem Veneris, quod eius ira sedes patrias inuenire non poterat, condidit, quæ Aphrodisia dicta est. Item Canusium Cynegeticon, quod in eo loco venari solitus erat. Nam & Garganum à Frigiæ monte Gargara vocauit, & Beneuentum & Beneafrum ab eo condita esse dicuntur. *Gargani condebat Iapygis arui.* Iapygia pars est Apuliæ, in qua est mons Garganus, imminens Sipontinæ ciuitati: qui per Calabriam vsque in Adriaticum tenditur pelagus. Lucanus, *Apulus Adriacas exit Garganus in vndas.* Gargani autem Iapygis figura est, pro Gargani Iapygij. & hæc est Iapygia Apuliæ, à qua & Iapyx ventus est nominatus, ad quam Iapyx delatus, vnde sic nominatus est. Nam Iapygia Venetiæ regio est ab oppido dicta. Vnde est, Tunc sciat aërias Alpes & Norica si quis Castella in tumulis & Iapygis arua Timaui. Sed in Gargani summitate duo sepulchra esse dicuntur fratrum duorum, quorum cum maior virginem quandam despondisset, & eam minor frater conaretur auferre, armis inter se decertati sunt, ibique ad memoriam inuicem se occidentes sepulti, quæ res admirationem habet illam, qua si qui duo inter ipsam syluam agentes iter, vno impetu vel eodem momento saxa aduersum sepulchra iecerint, vi nescio qua saxa ipsa separata ad sepulchra singula decidunt. *Munera præferimus.* Vt illa ante orationem auxilium impetrent. *Qui bellum intulerint* Quasi nominatis Troianis quos vicerat pronior futurus esset ad ferendum auxilium. *Placido sic reddidit ore.* Vt solet habitum futuræ orationis ostendit.

18 *O fortunatæ gentes, Saturnia regna*
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem

Supplicia,

A *Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,*
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Mineruæ
Sydus, & Euboicæ cautes, vltorque Caphareus.
Militia ex illa diuersum ad littus adacti,
Atrides Prothei Menelaus aduſque columnas
Exulat, Ætneos vidit Cyclopas Vlysses.

O fortunatæ gentes. Qui habitatis regna Saturnia, id est, ô viri ſemper pace gaudentes. nã legimus, Aureaque, vt perhibent, illo ſub rege fuerunt Sæcula, ſic placida populos in pace regebat Et bene hoc laudat, quod eis perſuadere deſyderat. *Antiqui Ausonii.* Quia qui primi Italiam tenuerũt, Auſones dicti ſunt. *Quietos.* Quibus eſt amor pacis à maioribus traditus propter regnum Saturni. *Ignota lacesſere bella* Scilicet Troianorum: non omnia generaliter bella. Nam legimus, Captiui pendent currus, curuæque ſecures: aut ignota quæ ignorauerint, quaſi non ſuſcepturi ſi ſciſſent. *Suadet* autem vobis ſubaudis. nam vos à ſuperioribus ſubaudiri, quia non te ſuadeo, ſed tibi dicimus. *Violauimus.* Quaſi ſacros. Nam violare de religionibus dicimus. Et ingenti arte agit, ne aut victoriam ſuam ileat, aut non procedendo contra eos, quos vicit, cõfiteatur ignauiam, dicens non eſſe contra eos pugnandum, quos vincere perniciosiſſimum eſt. *Mitto ea.* Oratorie vt etiam ſine illis quæ memoraturus eſt, quæ omittit grauiora videantur. *Quos Simois premit ille viros.* Id eſt toto orbe celebres, & premit quaſi hoſtes. Alibi in primo, Vbi tot Simois correpta ſub vndis Scuta virũm, galeaſque, & fortia corpora voluit. Alij quos pro quantos accipiunt, vt ſit pronomen pro nomine. *Ille* autem mire exſecratur. *Scelerum pœnas expendimus omnes.* Id eſt luimus omnes pœnas, quæ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Alij *Sceleris omnis* legunt, nam *omnes* non poteſt ad Græcos referri, quia non omnes pertulere ſupplicia. Sed ſi omnes, mire, ne putes forte fructum, & adiuuandum pronunciatione. *Vel Priamo miseranda manus.* Etiam Priamo. vt, Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam. Eſt autem Pacuuii qui ait, *Si Priamus adesſet & ipse eius commiſereſceret.* Id eſt vt calamitas eorum qui vicerunt grauior crederetur miſerantibus victis. *Scit triste Mineruæ Sydus.* Fabula hoc habet, propter Caſſandræ ſtuprum, Græcis iratam Mineruam: vel quod ei victores per ſuperbiam ſacrificare noluerunt. Vnde eos redeuntes grauiſſima tempeſtate fatigatos per diuerſa diſperſit. Horatius, *Cum Pallas vſto vertit iram ab Ilio.* Re vera autem conſtat Græcos tempeſtate laboraſſe æquinoctio vernali, quando manubiæ Mineruales, id eſt fulmina, tempeſtates grauiſſimas commouent. Vnde perite dicendo *ſydus*, vtrunque complexus eſt. Nam ſydus & tempeſtatem ſignificat: & re vera ſydus. Hæc autem numina quæ inter ſydera non videmus, licet ſua ſigna propria non habeant, cum aliis poteſtate ſunt permiſta: vt Ophiucus ipſe eſt Æſculapii: Gemini, Apollinis & Herculis eſſe dicuntur. Sic Mineruæ Aries eſſe dignoſcitur. *Vltorque Capha eus.* τὸ αὐτὸ eſt cautes Euboicæ. Nam Euboea inſula eſt in qua mons Caphareus, circa quem Græci periere naufragio. Vltor autem ideo dixit, quod Nauplius Palamadis pater dolẽs filium ſuum factione interemptum: vt in ſecundo commemorauimus, cum videret Græcos tempeſtate laborare, montem Caphareum aſcendit: & elata facula ſignum dedit vicini pottus, quare decepti Græci inter aſperrimos ſcopulos naufragium pertulerunt. *Atrides Prothei Menelaus.* Agamemnon & Menelaus vno quidem fataliter fuerant ſupplicio deſtinati. nanque Atreus & Thyeſtes fratres fuerunt in ſe inuicem ſæui, adeo vt Thyeſtes cum Aërope fratris vxore concumberet, quod dolens Atreus, liberos eius epulandos ei appoſuit. Sed cum Thyeſtes poſt cognitum facinus requireret vltionem, ei Apollo reſpondit: poſſe alio ſcelere illius facinoris vindicem naſci, ſcilicet ſi cum Pelopea filia ſua concumberet. Quo facto natus eſt Ægyſthus fatalis in Atrei geminam ſobolem. Sed Iupiter Menelai facta miſeratus eſt, propter Helenæ iugale conſortium: & eum per diuerſa errare maluit, quam AEgyſthi manibus interire. Is ergo Menelaus hic errans ad AEgyptum vſque peruenit, vbi Protheus deus marinus regnauerat: cui aliquando rapta à Theſeo Helena dicitur commendata. Vnde quidam dicunt, quod ad eam petendã Menelaus ad AEgyptum profectus ſit poſt bella Troiana. Quidam volunt raptã eſſe à Paride Helenam: ſed aliam cauſam belli fuiſſe Troiani, illam ſcilicet, quod Herculem quærẽtem Hylam ſuſcipere noluerunt. Qui autem volunt eam raptam à Paride, hoc dicunt, quod recepta à Protheo, per Theſeum ad Menelaum tranſitum fecerit, & ſic eam Paris rapuerit. Secundum quod vt ſupra diximus, Menelaus ad Ægyptũ Iouis voluntate peruenit: ſcilicet ne ab Ægyſtho potuiſſet interimi. Quod autem ait *Prothei columnas*, ratione non vacat. Nam columnas Herculis legimus & in Ponto & in Hiſpania. Hunc autẽ Protheum fortiſſimum & inuictũ conſtat fuiſſe. Nouimus autem quod omnes fortes, Hercules dicebãtur. vnde videtur adfectaſſe Virgilius, vt pro finibus, Prothei columnas diceret, quas habuit Hercules, vt oſtẽderet eum etiã Herculem

dictum. *Aduſque columnas Protheſi* Vſque ad fines Ægypti: hoc eſt vſque ad Pharon ante inſulam, nunc partem Alexandriæ. Lucanus, *Nunc clauſtrum pelagi cepit Pharon, inſula quondam In medio ſteti: illa mari ſub tempore vatis Protheos, at nunc Pelleis eſt proxima muris.* Protheſi autem, Latinus eſt genitiuus conſtrictus per Syneteſim. Aduſque autem ſic eſt dictum, vt, Siculo proſpexit abuſque Pachino. Num cum præpoſitio præpoſitioni nunquam cohæreat, *abuſque & aduſque* licenter admiſſum eſt. *Exulat.* Proprie: nam exulare dicuntur qui extra ſolum eunt. Sane iciendum quo tempore Menelaus iuit ad Ægyptum, perdidit Canobum gubernatorem, à quo vicina ciuitas nomen accepit, quæ hodieque mutata litera, Canops nominatur. *Vidit.* Mire addidit, vt Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro Scyllam. *Cyclopas* Græcæ declinationis accuſatiuus eſt: inde Græcum habebit accentum. nam Latine *Cyclopes* diceret: ſed ſic verſus ſtare non poterat. A B

19 *Regna Neoptolemi referam, verſoſque penates*
Idomenei? Libycove habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achiuûm
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: deuicta Aſia ſubſedit adulter.
Inuidiſſe deos, patriis vt redditus oris,
Coniugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribilis viſu portenta ſequuntur, C
Et ſocij amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lachrymoſis vocibus implent.
Hac adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetiy: & Veneris violaui vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum D
Pergama, nec veterum memini, lætorve malorum.

Regna Neoptolemi referam? Subaudis *euerſa.* Quod ex poſterioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifeſtum eſt: Nam vt in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionem, Oreſti ante deſponſatam, ab eo eſt inter aras Apollinis interemptus. Vnde eſt, Et ſcelerum furiis agitatus Oreſtes Excipit incautum, patriatque obtruncat ad aras. *Verſoſque penates Idomenei?* Idomeneus rex Cretenſium fuit: qui cum tempeſtate laboraret, vouit ſe ſacrificaturũ Neptuno de re quæ ei primum occurriſſet. Caſu cum ei primum filius occurriſſet, quem cum, vt alii dicunt, immolaſſet: vt alij, immolare voluiſſet: ob crudelitatem regno à ciuibus pulſus eſt. Vnde eſt, Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis Idomenea ducem. Alii dicunt quod abſcedens cuidam ſuum commendauerat regnum, qui per eius abſentiam occupauit imperium & reuerſum pepulit. Ergo verſos penates, aut euerſos & funditus dirutos accipiendum: aut certe in aliena iura conuerſos. *Libycove habitantes littore Locros?* Vt etiam in tertio diximus, Locri ſocii Aiacis Oilei fuerunt Epizephyrij & Ozoli. Sed hi tempeſtate diuiſi ſunt, adeo vt Epizephyrij tenerent Brutios, de quibus ait in tertio, Hic & Naritii poſuerunt mœnia Locri. Ozoli vero delati Pentapolim, de quibus nunc queritur, dicens, Libycove habitantes littore Locros? Quamuis quidã dicant etiam in ipſis Brutiis littus Libycum dici, alij hos circa Syrtes poſuiſſe ſedes, alii in Libya inſulas quaſdam inhærentes occupaſſe, eoſque initio Niſammones, poſtea corrupte Naſammones appellatos. Alij amiſſa in ſyrtibus claſſe per Mediterrena arietis fortuito dicunt * iter facientes ad Ammonem perueniſſe, & oppidũ Aurela inter Naſammones condidiſſe. Alij Africæ inſulam tenuiſſe, quæ nunc Cercina dicitur: & pronuntiandum vt longinquitas doceatur exilij. *Deuicta Aſia ſubſedit adulter.* Quidam ſub pro poſt accipiũt, vt ſit poſt poſſedit. Legitur & deuictam Aſiam. Quod ſi eſt ita, intelligimus ſubſedit, dolo poſſedit. Lucanus, *Subſedere regnum Calchidos Euboice magna ſpe rapte parabas.* Vnde & ſubſeſſores dicuntur, qui in inſidiis tauros interimunt: & hoſtium dolos ſubſeſſas vocamus, vt ſit ſenſus, Ab Agamemnone deuictam Aſiam adulter AEgiſthus inſidiis & factionis poſſedit. Melius tamen eſt vt deuicta Aſia legamus: ſecundum quod *ſubſedit*, erit remanſit: vt, Extremus galeaque ima ſubſedit Aceſtes. vt ſit ſenſus, Aſia propter adulterium pertulit bella, quæ

A quæ remanente adultero finita esse nihil profuit, vt cum indignatione sit dictum: Dum primum adulterium vindicatur, aliud rursus emersit. Sane Clytemnestram Orestes filius, postea in vindictam patris necauit. Quidam dicunt Clytemnestram non manu filii, sed iudicum sententia peremptam. Alii hunc Orestem filium Menelai & Helenæ tradunt: quidam inuentam Iphigeniam abortiam vxorem ei volunt fuisse. *Prima intra limina.* In ipso limine imperii, id est in littore: quia secundum Homerum Clytemnestra Agamemnoni occurrit ad littus: & illic eum susceptum cum adultero inter epulas interemit.

ἀλλά μοι ἀμφιδρυφὲς πύξας θαλαπότι μέγητι
ἔκτα σὺν ἀλφίνοα ἀλέχῳ οἰκονδὲ κιχείσας
δειπνίοιος ὥς τις πατὰ φάτνῃ ξείνῳ ὅπι φάτνῃ.

B Quod & Iuuenalis tangit, dicens, *Quippe ille dies authoribus vltor Patriæ erat cœli media inter pocula.* Alij autem dicunt Clytemnestram dolore pellicatus quod comperisset Cassandram à marito electam, quod in ipso regressu, id est prima die, qua domus suæ limen ingressus est, blande susceptisset, cumque ille dijs penatibus se sacrificare velle dixisset, consilio Ægisthi ab vxore vestem accepit clauso capite & manicis qua implicatus adulteri manibus interiit. *Inuidisse deos.* Stheneli filius Aegialem Diomedis vxorem cognouit adulterio: quo comperto Diomedes reuerti noluit, & in Apuliæ partibus sibi condidit sedes, quo Veneris dolo dicitur esse perfectum, quam in bello Troiano vulnerauerat. Vnde ait, Inuidisse deos. *Pulchram Chalydona videre.* Vnam de superadictis ciuitatibus quibus imperabat. *Nunc etiam horribili visu.* Hoc loco nullus
C dubitat fabulæ huius ordinem à Virgilio esse conuersum. Nam Diomedis socios constat in aues esse conuersos post ducis sui interitum, quem extinctum impatienter dolebant hæ aues, hodieque Latinæ Diomedeæ vocantur: Græci erodios dicunt. Habitant autem in insula Electride siue Febra, quæ est haud longe à Calabria in conspectu Tarentinæ ciuitatis. Quinetiam de his auibus dicitur, quod Græcis nauibus lætæ occurrant: Romanas, & Latinas vehementer fugiant, memores & originis suæ, & quod Diomedes ab Illyricis interemptus est. *Portenta.* Re vera enim portentum est, homines in aues esse conuersos. *Et socii amissi.* Legunt nonnulli & *admissis pinnis.* Sed melius est amissi. *Lachrymosis vocibus.* Dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum. namque hoc tangit latenter. *Spiranda.* Pro timenda: vt, Hunc ego si potui tantum sperare dolorē.
D *Cœlestia corpora* Martis & Veneris quæ numina vulnerauit in bello. *Veneris vulnerasi vulnere dextram.* Artificiose agit: nam sciens ea quæ dicuntur in fine, animis inhærere, suos casus vltimos memorat. Perite etiam Venerem tantum à se vulneratam dicit, Martis supprimens numen, quod ei poterat esse gloriosius: vt videatur omnia quæ pertulit odio Veneris pertulisse, contra cuius filiū nunc vocatur ad pugnam, vt negans etiam nunc paria videatur formidare. Dextrā autem secundum Homerum dicit, qui ait, ὅτι κατὰ πῶ. *Tales impellere pugnas.* Quartum est periculosa victoria. *Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum Pergama.* Ne ei obiiciatur illa coniuratio, quam apud Aulidem Græci inierunt, dicit in Troiæ excidio sacramentū coniurationis esse cōplectum. Nunquam in Troiam, non in Troianos coniurauerant Græci. huc enim spectat quod dicit, nullum se cum Troianis habere bellum post dirutam Troiam. *Nec veterum memini: lætor malorum* Nec meminisse volo victoriarum mearum, quarum nullus obliuiscī consueuit: nec lætor Troianorum malorū, pro Troianis malis, quæ nobis bellantibus pertulerūt. nihil potest de
E suis malis dicere, cū & mala suæ nullus obliuiscatur: & ea ipsa paulo ante memorarit. *Lætor* autē *malorum* figura Græca est: sicut Horatius, *Agrestium regnauit populorum*, pro Agrestibus populis.

Munera quæ patriis ad me portastis ab oris,
Vertite ad Æneam: stetimus tela aspera contra:
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
F *Si duo præterea tales Idæa tulisset*
Terra viros, vltro Inachias venisset ab vrbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duras cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiūm
Hæsit, & in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:

Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: ast armis concurrant arma, cauete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.

Munera quæ patriis ad me portastis ab oris. Hinc iam suasio est & consilium: nam finita est auxiliorum negatio. Vnde & paulo post Venulus ita diuidit dicens, Et responsa simul quæ sint rex optime regis Audisti, & quæ sit magno sententia bello, scilicet Audisti. Et quod negauerit auxilia, & quod nobis dederit de pace consilium. *Stetimus tela aspera contra: Contulimusque manus.* Id est & cominus, & e longinquo inter nos bella tractauimus. *Quantus in clypeum assurgat.* Aut *quantus* est quotiens in hostem pergens erigit scutum: aut pugnandi executus est genus. Qui enim scripserunt de arte militari, dicunt summum genus esse dimicandi, quotiens calcato vmbone aduersarii, se in hostilem clypeum erigit miles, & ita contra instantis vulnerat terga. Vel quantos adsurgit vel quãtis sit maior. *Si duo præterea.* Hoc est alios duos. *Dardanus.* Pro Dardanius populus: & posuit principale pro deriuatiuo: sic Homerus, ἦ δ' ἐκτὰς δάρδανος ἄντρ. *Lugeret.* Morem lugendi quidam dicunt Aegyptios inuenisse. Eos enim primos Liberum quem Osyrim appellant à fratre Typhone per insidias interemptum, atra veste luxisse, inde cæteris gentibus traditum, vt post interitum proximorum suorum veste mutata lugerent, ita tamen vt intra annum finiretur luctus. *Cessatum est.* Tardatum est, & mire, quia non habet quos imputet Troianis triumphos, vult eis excidii tarditatem pro victoria cedere. *Hæsit.* Tardata est. *Vestigia rettulit.* Retro acta est, & repulsa vt, Retro sublapsa referri. *Hic pietate prior.* Id in Aenea plus laudat, quod Latinis sicut suadet pacem petituris est vtile, vt eum se credant posse facilius exorare. *Prior* autem Præstantior, melior. *Qua datur.* Qua potest, quacunque ratione permittitur.

21 *Vix ea legati: variusque per ora cucurrit*
Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
Cum rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus diuos, solio rex insit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse Latini
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisque viris, gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolum habuistis in armis,
Ponite, spes sibi quisque, sed, hæc quam angusta, videtis.
Cætera qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso. potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certtum est corpore regni.

Per ora turbata. Prope ora turbatorum. *Clauso gurgite.* Saxorum obiectione præcluso, *Fremunt ripæ.* Antiqui aquæ sonitus, fremitus dicebant. Ennius, *Ratibusque fremebat Imber Neptuni. Præfatus diuos.* More antiquo. nam maiores nullam orationem nisi inuocatis numinibus inchoabant: sicut sunt omnes orationes Catonis & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Vnde Cicero per irrisionem ait, *Si quis ex vetere aliqua oratione. Iouem ego optimum maximum.* Et Demosthenes in oratione contra Aeschinem, ἐρῶτων μὴ ὦ ἀνδρες Ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. *Ante equidem in summa de re statuisse Latini.* Latenter arguit Turnum, quod sibi nõ obtemperauerit, vt fœdus fieret: in septimo scilicet, vbi ait, Te Turne nefas, te triste manebit Supplicium. nam modo hoc tempus reuoluit. *Velle statuisse.* Olim est quod voluit, his malis terminum dare. Vellem autem statuisse dixit, vt vellem feciſſe, & est compendiosa

elocutio

A elocutio cum querimur non esse factum quod fieri debuit. *Non tempore tali.* Adiuuandum pronuntiatione, id est post tanta quæ pertulimus mala, & opportune deliberandi quidem de hac re existimet interuallum esse hostili exercitu imminente, & per hoc magis suadet dum tam infestos probat, vt sibi nec pacem petere permittatur. *Bellum importunum.* Concepit grauem iracundiam, & sic in hæc verba prorupit. *Importunum* autem est, vbi nullũ refugium est, quod caret portu, id est quiete, vbi nullus est portus. Num hoc quodãmodo dicit, in naufragium fertur illa cõtentio: quia supra audierat periculum esse etiam superare Troianos, & enarrat cur importunum, dicens Cum gente deorum, Inuictisse, viris gerimus. *Ciues, ἐκ τόνου. Cum gente deorum.* Qui à diis originem ducunt. *Inuictis* Atqui supra legimus, Bis capti Phryges. Sed inuictis ideo dicit, quia sequetur, Nec victi possunt absistere ferro. Et sicut supradictum est, latenter occurrit illi forsitan

B vincemus, ergo hic si vincamus proficiemus. *Possunt* autem *absistere*, mire ait, ac si diceret, Etiam si velint, eos à bellis discedere natura non patitur. Ennius, *Qui vincit non est victor, nisi victus fatetur.* Varro & cæteri inuictos dicunt Troianos, quia per insidias oppressi sunt: illos enim vinci adfirmant qui se dedunt hostibus. *Adscitis* Euocatis, adiunctis. Ergo & gradatim accedit ad desperationem, quæ cogit pacem esse poscendam. *Aetolum in armis.* A patri vsque adde id Diomedis mentionem intulit. *Ponite* Deponite. *Spes sibi quisque.* Subaudis *sit.* Et late patet ista sententia, vel quod alienis egere auxiliis non oporteat, vel quod meminisse singuli spei suæ debeant, vt ea speret tantum quibus possunt potiri. *Sed hæc quam angusta videtis.* Vt, Vnusquisque in tantum spem habeat quam sit angustum videbis. *Cætera.* Absolute dixit: id est exercitus, vires, auxilia imperii: quæ sit videatis afflicta, quid restat nisi vt pacem petamus? *Ante oculos, interque manus sunt*

C *omnia vestras.* Ac si diceret, non egent narratione. Inter manus autem quod Græci ἐφεκτικῶς. *Nec quenquam incuso.* Excusatio hæc ostendit, & obliquam esse in Turnum orationem Latini. *Fuit.* Exhausta & contumpta est. *Toto certatum est corpore regni.* Id est, Imperii omnibus viribus bellamus.

22 *Nunc adeo quæ sit dubiæ sententia menti*
Expediam: & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super vsque Sicanos.
D *Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros*
Exercent colles: atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capessere gentem,
Est animus, possuntque solo decedere nostro
E *Bis denas Italo texamus robore naueis:*
Seu plures complere valent, iacet omnis ad vndam
Materies: ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos,
Munera portantes eboris que, aurique talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
F *Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.*

Dubiæ menti. Meæ scilicet cogitanti. *Paucis animos adhibete docebo.* Aut paucis docebo, aut animos paucis adhibete. *Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni.* Hoc loco Donatus errauit dicens, agrum quem Latinus donare se disponit, esse in Campania iuxta Vtentem fluuium (quod etiam Clanarius ait) cuius terras vicinas Thusci aliquando tenuerunt: vt inde dictum sit, Thusco mihi proximus amni. Agit etiam hoc argumento, quod illic est locus, qui hodieque Pine-

tũ vocatur. Constat loca illa omnia esse campestria: nec procedit quod dicitur, Celsi plaga pinea montis. Vnde sequenda est potius Liuii Sisennæ & Catonis auctoritas. Nam pene omnes antiquæ historię scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in originibus dicit Troianos à Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum & castra Troiana. Hic etiam modum agri commemorat, & dicit eum habuisse iugera D C C. Sane antiquus potest & nobilis accipi, vel secundum Trebatium qui de religionibus libro septimo ait, *Luci qui sunt in agris qui concilio capti sunt, hos lucos eadem ceremonia mor que conquiri haberique oportet, vt ceteros lucos qui in antiquo agro sunt.* Antiquum agrum Romanum cogit intelligi. *Tusco mihi proximus amni.* Tyberino. *Longus in occasum.* Ea parte qua in occidentem tenditur, longior, potuit ergo vsque ad Laurentum & ad Hostiam tendi. *Fines superusque Sicanos.* Vsque ad fines Sicanos loquitur, quos Siculi aliquando tenuerunt, id est vsque ad ea loca in quibus nunc Roma est. hæc enim Siculi habitauerunt. Vnde est Et gentes Venere Sicanæ. Illi autem à Liguribus pulsi sunt, Ligures à Sacranis, Sacrani ab Aborigimbus. *Aruncl Rutulique ferunt.* Subaudis à superioribus *mihi.* Nam & supra ait, Est mihi antiquus ager. Ergo suum agrum pollicetur, aut quem tanquam stipendiarium habebant Rutuli & Arunci: aut quem colendum quasi regi operas dabant. Vnde superfluum est quod ait Donatus non potuisse fieri vt præsente Turno ager Rutulorum à Latino donaretur Æneæ. *Duros exercent colles.* Extenuat agri meritum, quo vile videatur esse quod donat, vel ne graue videatur, his quibus auferendus est, hinc etiam est, Atque horum asperrima pascunt. Et supra Arunci Rutulique ferunt id est non operis sui excolitur. Asperrima autem pascunt, quidam pro asperrimas partes, vel asperrima pascunt loca, accipi volunt. *Cedat amicitiæ.* Id est in pretium concedat amicitiarum. Et bono verbo vsus est amicitiæ, nõ pro hostibus hoc est ne quasi victas demus. *Æquas dicamus leges.* Vt pari inter nos societate versemur, id est vt sit neutrum inferior. *Socioque in regna vocemus.* Non stipendiarios, vt in quarto. Cuique loci leges dedimus. *Possumque solo discedere nostro.* Scit eos fataliter ad Italiam venisse. nam audiit & à Fauno Externi venient generi: Et ab Ilioneo, Sed nos fata deũm vestras exquirere terras, Imperiisque egere tuis. Tamen propter Turnum simulat ignorantiam, vt se etiam circa eum æquum præstare videatur. Multum est autem quod ait *possunt. Bis denas Italo texamus robore naues.* Quæritur vnde scierit Latinus viginti naues habuisse Æneam, sed ita absoluitur, potuit speculatione, potuit rumore cognoscere, postremo extimatione dixit, quę amplius solet complecti, quia de viginti nauibus vnam periisse cum Oronte, III I. in Siciliam concrematas. *Texamus* quidam texamus proprie dictum tradunt, quia loca in quibus naues fiunt Græce ναυπήγια, Latine textrina dicuntur: Ennius dicit: *Idem campus habet textrinum nauibus longis.* Naualia enim non esse ναυπήγια, sed νηόσοικα. *Compere valent.* Proprie verbum nauticum, nam Græce πλήρωμα dicitur *Iacet omnis ad vndam Materies.* Hic omnis pro ea quę sufficit. Iterum extenuat vt sine magno negotio fieri videatur. Et *materies.* Antique dictum, nam materiam dici debere multi adserunt. *Numerumque modumque.* Eleganter quot & quantæ magnitudinis sint. *Manus* Artifices. *Naualia demus.* Hoc loco ipsæ res nauales sunt id est pix, cera, tunes, vela & alia huiusmodi. Naualia dicimus loca vbi naues sunt. Sed modo de Græco transtulit. Et *naualia* potuit pro trabibus, de quibus naues fiunt. nam. Homerus νῆα dicit naualis ligni. *Prima de gente.* Et ex numero & ex nobilitate legatorum intelligitur negotii magnitudo. *Aurique eboriſque talenta.* Ad aurum refertur, an & ad ebur? quia & ebur ad pondus venditur. *Et sellam regni, trabeamque insignia nostri.* Bene *nostri.* Romanorum enim imperatorum insigne fuit sella curulis & trabea. nam diadema aliarum gentium reges non habebant Et sciendum sellam curulem à curru dictam, quod ea tantum vtebantur, qui triumphali curru inuecti fuissent. Sicut etiam palmata dicitur tunica, quam merebantur qui reportassent de hostibus palmam. *In medium.* In commune. vt, In medium quærebant ipsaque tellus.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis author,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis ô bone rex. cuncti se scire fatentur.

Quid fortuna

A *Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.*
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cuius ob auspicium infaustum, moresque siniſtros
(Dicam equidem licet arma mihi, mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu: dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
B *Dardanidis duci que iubes, vnum optime regum*
Adiicias: nec te vllius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero digniſque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.

Tum Drances idem. Videliçet quia ſupra apud Æneam egerat. *Obliqua inuidia.* Hoc eſt qui non ex aperto impugnabat Turnum: ſed eum reipublicæ ſimulata defenſione lacerabat. *Largus opum.* Abundans opibus, diues: non quia multa donaret. *Lingua melior.* Vt lætiſſimus vmbra: Salluſtius, *Fructuum pabulique lætus ager. Non futilis autor.* Non inanis. nam futilis, vas quoddam eſt lato ore, fundo anguſto, quo anguſte vtebantur in ſacris Veſtæ, quia aqua ad ſacra Veſtæ hauſta in terram non ponitur: quod ſi fiat, piaculum eſt. Vnde excogitatum eſt vas quod ſtare non poſſit: ſed poſitum ſtatim effunderetur. Vnde & homo commiſſa non retinens, futilis dicitur. contra, non futilis, bonus in conſiliis, non inanis. *Seditione potens.* Præpotens in mouenda, non in comprimẽda ſeditione. *Superbum.* Pro nobile. *Incertum de patre ferebat.* Non ignobilem, ſed penitus ignoratum ſignificat. Alii incertum aut ipſum patrem aut genus tradunt, & bene ſegni homini paternam non dedit nobilitatem. *Surgit.* Hic reddidit ſenſum, Tum Drances ſurgit. *Onerat dictis.* Hoc ſermone oſtendit Turnum etiam ex oratione grauatum Latini. *Iras.* Turni an omnium qui bellum deteſtabantur. *Rem nulli obſcuram.* Callide & oratorie agit: & in omnibus adulatorie reſpondet dictis Latini. ſupra enim ille dixerat, Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras. Sane quaſi prædictum oratorem exprimit, quia ſupra de eo dixit, Et lingua melior. Et rem conſulis
D pro de re conſulis. Plautus *Conſulere quiddam eſt, quod tecum volo:* Sed Drances ſicut dictum eſt rhetorice ſuadet de pace, nam & pacem faciendam hortatur, & accuſationem in Turnum dirigit & quæ in Latino indubitanter vniuerſa dicta ſunt, quæ pacem fieri ſuadeant * Drances eadem omnia reſpondens addit etiam de filia danda Æneæ, quod Latinus ante reticuerat. Quin natam egregio genero: quaſi non aliter firma erit pax quam fieri vis, quia ſciebat hoc Turnum grauiter eſſe laturum, in inuidiã perſonam eius adducens, Dicam equidẽ, licet arma mihi, mortemque minetur, & ne mirum eſſet qui ſic libere reſponderet: ante eius & mores & cauſam prædixit. Lingua melior, ſeditione potens: idem infuſus, quem gloria &c. duæ tamen hic faciendæ pacis præcipuæ cauſæ ſunt: quod victi ſunt, & Turnus ſingulari certamine cõgredi debeat. *Vocis egenum.* Genitiuo iunxit, vt cum claſſis egeret. *O bone rex.* Bene addidit *bone*, & auxit epitheto dignitatem. Rex enim medium eſt: nam & bonus eſſe & peſſimus poteſt. Alii bone rex exprobratione accipiunt, vt quidam volunt ſe bonum * dici. *Mussant.* Modo verentur vel timent ſignificat, alias dubitant: vt, Muſſat rex ipſe Latinus Quos generos vocet. Interdum ſuſurrant: vt de apibus dicit. Et proprie *obmussare*, eſt obmurmurare & queribundum & * ius velut muto vicinũ: Alias tacent, alias quieſcunt. *Flatusque remittat.* Aut ponat ſuperbiam: aut noſtros flatus remittat, id eſt nobis reſpirare concedat. Remittat autem nunc pro laxet, vt remiſſis artubus pro laxatis. *Cuius ob auſpicium infaustum.* Inuidioſe Turni auſpiciis imputat, quod tantus periit exercitus: ac ſi diceret, ſi malis & infauſtis tuis ominibus non ingrederentur, poſſent forſitan ſuperare virtute.
E Sane ſciendum hunc Drancis ſupprimere quicquid verecunde celauerit Latinus * *Moresque ſiniſtros.* Contrarios: quia in principio, Latino morigerari nolunt. *Licet arma mihi.* Licet eſt parentheſis. *Lumina ducum.* Id eſt proceres, vt, O lux Dardaniæ. *Conſedisse vrbem luctu.* In luctum eſſe demerſam. *Tentat.* Mire tentat non pugnat. *Fugæ fidens.* Illud reſpicit quod bella deſerit, Iunone faciente, vel quia eius exercitus fugit. *Fugæ* autem figurate dixit, non Fuga fidens. *Cœlum territat armis.* Dicti quidẽ Virgilii grauitati non conuenit: ſed perite Dranci hæc data ſunt verba, qui tumida oratione inducitur. Vnde ei paulo poſt Turnus dicit, Quæ tuto tibi magna volant. Itẽ, Proinde tona eloquio. Item, Ventoſa in lingua. Deinde diximus Drancẽ librare ſe ad orationem Latini. vnde nunc dicit, Et cœlum territat armis, aut quaſi vanus & cumẽtus monetur * quia audierat, bellum importunum ciues cum gente deorum. Id eſt contra eos pugnẽt qui fauore ni-

nituntur. *Etiam.* Hoc loco etiam pro adhuc, vt Terentius, *Hunc ego nunquam uidere etiam:* & mox, *Vnum etiam vos oro vt mi in vestrum recipiatis gregem. Mitti Dardanidis, dicique.* Mitti Dardanidis: & cætera dici de nauibus vel agro. Et bene Dardanidis quasi cognatis & ab origine generis propinquis. *Adiicias.* Pro adiice. Terentius, *Absit si sapu.* Quia indecens erat imperatione ad regem loqui. Et bene hic quod honestè Latinus reticuerat dicit, Lauiniam quoque ei offerendã. *Egregio genero,* dignitque hymenæis. Ergo Turnus videtur indignus. *Æterno fœdere iungas.* Natæ scilicet coniunctione, nam munera & contemni poterant: generis vero coniunctione in æternum pacis fœdera firmabantur. hoc autem dicto latenter etiam Latini pudorem exonerat: qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens causam reipublicæ præponderare debere, & propter pacem ciuium Turno Æneam esse præferendum.

24 *Quod si tantus habet mentes & pectora terror,*
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat ius proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Proicis? ô Latio caput horum & causa malorum!
NVLLA salus bello: pacem te poscimus omnes
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis (& esse
Nil moror) en supplex venio miserere tuorum:
Pone animos, & pulsus abi, sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
Aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est,
Aude, atque aduersum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniux:
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis: etiam tu si qua tibi vis,
Si pars ii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat.

Terror. Terror est proprie qui aliis infertur: vt si dicas, ille mihi habet terrorem: id est timendus est. Vnde & terribilis dicitur. Metus autem est quem habent timentes. Sed nunc vsurpatiue terrorem pro metu posuit. Nam hoc dicit, Quod si tantum Turnum timemus. Aliene voluit quod turpe esset audienti Latino dicere, vt Turnum timeat. *Ipsum.* Inuidiose repetitum pronomen. *Veniamque oremus ab ipso, Cedat.* Asper hic distinguit. id est hanc veniam oremus vt cedat, aut si coniuncte legatis Cedat ius proprium regi, noua erit elocutio accusatiuo iunctum cedat, & cedat ius proprium, id est quod proprium regum est, aut cedat Æneæ. Quod autem hic dixit cedat, mox ait Pone animos & pulsus abi. *Quid miseros totiens in aperta pericula ciues Proicis?* Quasi viles & abiiciendos. & ingenti pondere vniuersa verba sunt posita. *Latio.* Non vni ciuitati. *Caput.* Principium. Et est antiquum. Quia quinis auctor & princeps rei gestæ fuerat, caput a veteribus dicebatur. Terentius *Nam si hic male est quicquam illic huic rei est caput.* Plautus in Asinaria, *Ego caput huic fui argento inueniendo. Nulla salus bello.* Plus est quam si spes diceret. Nulla bello autem, per bellum. *Pacem te poscimus omnes.* Te poscimus, qui solus es causa bellorum. nam Æneas pacem promisit. Omnes inuidiose vt & Latinus, hoc poscere videatur. *Solum inuiolabile pignus.* Id est Lauiniam. Et hoc est quod ait supra, Pacem hanc æterno fœdere firmes. *Inuisum quem tu tibi fingis.* Id est inimicum, & bene *quem tu tibi fingis*, ne ei tanquam inimico minime credatur. & hoc dicit: Non sum quidem inimicus: sed si velis esse, non recuso. nam hoc est *& esse nihil meror.* *Fusi.* Fugati. *Desolauimus agros.* Vel dum occiduntur agricultores, vel dum coguntur ad militiam. nam legimus, Et latos vastant cultoribus agros. *Dotalis regia cordi est.* Hoc est regnum Latini. Sic alibi, Non hæc dotalis regia Amatæ. *Scilicet vt Turno contingat regia coniux.* Hæc cum quadam inrisione dicuntur. Et ostendit hoc nec vtile, nec honestum esse. *Inhumata, infletaque turba.* Atqui sepulti sunt omnes qui in bello perierant, vt legimus supra. Sed hoc factum est Æneæ beneficio, qui sepulturæ eorum reddidit socios. Ergo quantum ad Turnum pertinet insepulti

A net insepulti sunt: nam campos sua potestate retinebat Æneas. *Etiam tu.* Nunc etiam hortantis aduerbium est, vt eia. Terentius, *Etiam respondes.* Alias *adhuc* significat, & est temporis aduerbium, vt etiam currus, etiam arma tenentes. Alibi pro coniunctione, vt vos etiam gemini &c. Ponitur etiam pro nondum, Afranius, *Etiam quidquam egisti.* Apud maiores *etiam* consentientis fuerat. quod tamen in his recentibus idoneis auctoribus non inuenitur. Nonnulli etiam tu, pro quin tu tradunt. *Vir.* Virtus. *Si patrii quid Martis habes.* Id est, si quid bellicæ virtutis habes, neque enim à Marte oriundus est, nam patrii & à patre & à patria potest dici.

25 *Talibus exarsit dictis violentia Turni:*
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
B *Larga quidem semper Drance tibi copia fandi,*
Tum cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris
Argue tu Drance, tot quando stragis acernos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
C *Insignis agros, possit quid vinida virtus,*
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Mauors
Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
Semper erit?

Imo pectore voces. Vt qui diu tacuerit dum audit inimicum. Dicendo autem *imo pectore voces,* habitum futuræ orationis ostendit more suo. *Larga quidem semper Drance tibi copia fandi,*
D *Tum cum bella manus poscunt.* Multa sunt summa optimaque, quoniam per se non possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur: vt hoc loco, quoniam eloquentia per se est optima, eam culpat ex tempore dicens, Tunc incumbens eloquentiæ cum manus bella deposcunt. Et ostendere vult omnem illam orationem Drancis nõ consilio sed timiditate prolatam. Sane rhetorice respõsurus Turnus bene cœpit à Drance, ante enim se defendit, tunc de bello sententiam dicit & primum hoc vicit* quod eloquens & infirmas sententias de bello audeat ferre, dicendo Larga quidem semper Drance tibi copia fandi, & Dum distinet hostem &c. Inde pro se agit per enumerationem ostendens, id falsum esse quod dicatur victus, Iliaco tumidum qui sanguine Tybrim &c. Sed obiicitur in futurum spes nulla est, exsecratur omen, Capiti cane talia demens Dardanio, & ex aduersariorum persona rem adtenuat dicendo Extollere vires Gentis bis victæ,
E etiam ille regem respondit* quam dixerat Drancis vim se timere. Vel cum se pauidum contra mea iurgia fingit, &, Numquam animam talem &c. Dilata autem de singulari certamine quæstione, quasi aliam orationem inchoat, & Nunc ad te & tua magne pater consulta reuertor. Sed hæc in sequentibus singulatim tractanda sunt. *Patribusque vocatis. Primus ades.* Bella penitus ignorans atque formidans, primus es inter senes ad dandа consilia. *Replenda est curia verbis.* Emphasis loquacitatis. *Tuto.* Datiuus, an aduerbium? vt salso volant. *Magna volant.* Homerus ἔπεα πτερόεντα. *Distinet.* Arcet, repellit: nam distinet est proprie extra tenet. *Do* enim separantis est, vnde & diduco & distraho dicimus. *Proinde.* Pro syllaba metri causa excluditur. *Tona eloquio.* Non strepitu armorum. *Meque timoris Argue tu Drance.* Vt, in Bucolicis, Cantando tu illum? Arguo autem genitiuum regit: vt arguo te cædis, insidiarum: & est de Græco. nam
F ita dicunt, κατηγορῶ σε φόνου, ἐλέγχω σ' οὗτα ἀπὸ κλοπῆς. *Quando.* Siquidem. Et per irrisionem suas in illum confert laudes. *Stragis Teucrorum.* Duo genitiui. *Insignis agros.* Nobilitas, clarificas. nam verbum est insignio, & dicit exauctorari eius debere famam, quod de bello iudicat virtutis ignarus. *Quid vinida virtus.* Id est tua, vel certe mea. *Imus in aduersos.* Contra illud, Illum aspice contra Qui vocat. *Istis,* δεικτικῶς.

26 *Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissime pulsum*

Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis, proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt:
Nunc & Tydeides, & Lariſſæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus vndas.
Vel cum se pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moueri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

Pulsu ego. Quia ille dixerat, Pone animos & pulsus abi, & agit coniectura. nam hoc vult intelligi non posse dici, merito pulsum eum qui insequēdo hostem bella deseruit, aperte autem hoc dicit, potest merito credi, quod pulsus sit is cuius tot extant trophæa, & rerum commemoratione falsum probat. *Cum stirpe.* Occiso enim Pallante, interiit eius tota posteritas. *Exutos Arcadas armis.* Aut suis aut ducis, vnde per Arcadas etiam Pallantem intelligi quidam volunt. *Bitias.* Subaudis *ingens* à consequentibus. *Mille.* Finitus numerus pro infinito. *Inclusus muris.* Quem pulsum ille iactabat. *Aggere septus.* Sic vt supra, Vestris ô ciues vndique septus Aggeribus. *Nulla salus bello? capiti cane talia demens Dardanio.* Quotiens argumentum non possumus soluere, aut contraria obiectione, aut risu, aut maledicto, vt hoc loco, aduersario respondemus. *Cane* autem, pro diuina: Et bene hic male ominanti canere dicit, vt vatem, quibusdam videtur vulgare conuitium, vt est tibi & capiti tuo: sed honestatem dicto additam per varietatem* Dardanio rebusque tuis simul eum Æneæ iungendi vult latenter ostendere proditorem. *Proinde.* Itaque. Et est ordo. Nulla salus bello, proinde omnia magno ne cessa turbare metu. cætera per Parenthesin dicta sunt. Hoc est capiti cane talia demens Dardanio &c. *Atque extollere vires Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.* Hæc est virtus eloquentiæ. Bis autem victæ ab Hercule & ab Argiuis. *Arma* autem *Latini* inuidiose dixit. nam debuit *mea* dicere. Et hoc ad illud quod ille dixerat, ius proprium regi patriæque remittat. *Myrmidonum proceres.* Græcorum principes. Dicit autem Patroclum & Achillem. nam licet ipsi aliunde fuerunt, tamen Myrmidonibus imperauerunt, hæc autem ponit inter impossibilia, & vtitur Græco prouerbio, αἴκα ποταμοὶ ῥέοντι πίσυ. Sic Horatius, *Et ante Padus Matina cauerit cacumina*, Et sic est modo dictum, vt in quarto, Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso. *Retro fugit Aufidus vndas.* Quod est contrarium, Ausidus autem Apuliæ fluuius est, iuxta Caussium ciuitatem cadens in Adriaticum pelagus. *Vel cum se pauidum contra mea iurgia fingit.* Contra illud quod ait, Det libertatem fandi, flatusque remittat. nam hoc dicit, Timorem suum naturalem inuidiose in meam causam retorquet, vt meæ præsentiæ, non illius naturę, quod timet, esse videatur. hoc est enim quod plenius iterat dicens, Et formidine crimen acerbat, id est quam simulat. *Artificis scelus.* Nam sceleratorum est simulare formidinem. *Acerbat.* Nomen sine verbi origine, non enim facit acerbo. *Habitet tecum, & sit pectore in isto.* Pessima anima habitet in membris congruis. nam talem pessimam accipiamus, quam nefas est perire mea dextra, quæ non inertes, sed quæ viros fortes tantum consueuit occidere, & hoc ad illud, Licet arma mihi &c.

27 *Nunc ad te & tua, magne pater, consulta reuertor.*
Si nullam nostris vltra spem ponis in armis:
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso,
Funditus occidimus, neque habet fortuna regressum:

Oremus

A *Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.*
Quanquam ô si solitæ quicquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italæ, populique supersunt:
Sin & Troianis cum multa gloria venit
B *Sanguine, sunt illis sua funera, parque per omneis*
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MVLTA dies, variusque labor mutabilis æui
Rettulit in melius: multos alterna reuisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.

Consulta reuertor. Consultor est qui consulit: consultus qui consulitur: consultum vero res ipsa de qua quis consulitur. Bene ergo consulta de quibus consulis. *Si nullam nostris vltra spem ponis in armis.* Insinuatione vtitur, id est callido & subtili aditu ad persuadendum. vult enim dicere melius esse interire, quam pacem rogare. quod quia aperte non audet, latenter & paulatim
C ad hoc serpit. Namque inter principium & insinuationem hoc interest, quod principium est apertta rei enuntiatio: Insinuatio autem, vt diximus, est callida & subtilis oratio. *In armis* autem, aut meis, aut Latinorum omnium generaliter. Et *vltra.* Modo tempus significat, alias locum. *Si tam desserti sumus* Si ita, si valde, si hoc propter Diomedem qui solus negauit auxilia. Ergo deserti ab auxiliis accipiendum. *Neque habet fortuna regressum* Omnia quæ sibi possunt obiici ponit, sed cum solutionibus suis. nam & fortuna non est immutabilis: & qui semel pellitur, iterum in prælium potest reuerti: & ab auxiliis non sunt penitus destituti, & in ipsorum exercitu est adhuc plurimum spei. Est autem syllogismus. *Oremus pacem.* Argumentum ab honesto. *Dextras*
D *tendamus inermes.* Felicitatem rei verbis expressit. *Quanquam ô, si solitæ quiquam virtutis adesset.* Non se inertiæ arguit: sed queritur de virtute omissa per negligentiam. Et videtur voluisse dicere, si solitæ quicquam virtutis adesset, nunquam ad hoc cogeremur, sed reliquit. O autem, dolentis est exclamatio, & intelligimus immoratam esse illic eius orationem. nam exarsit dolore, quia aperte non potuit dicere moriendum potius esse, quam hostes rogandos: quod tamen dixit conferens se ad alias personas, & laudans eos quibus contigit perire ne ista conspicerent. Et seruauit viri fortis personam vt pœnituerit eum dixisse, Oremus pacem. *Ille mihi ante alios.* Vtrum generaliter ille pro quicunque occubuit accipiendum est, an Mezentius: *Fortunatusque laborum.* Sicut, Lætatus laborum: & est Græcum, εὐτυχεῖ πρὸ πόνων. *Egregius animi.* Figurate dixit. *Tale videret.* Vel hostes rogare: vel quod latenter insinuat, tradi alteri sibi ante despon-
E sam. Ideo & media dicto quoniam res eius agebatur, ne quid tale videret posuit, quis enim eum ferret dicentem moriendum potius quam de nuptiis eius mutandum. *Semel ore momordit.* Semel cito confestim: id est qui tota mortis celeritate cōsumptus est, quasi nihil vltra passurus. Vulnerati autem solent vel terram vel arma mordere, ne dolorem eorum indicet gemitus. Lucanus de Pompeio, *Timuit ne quas effundere voces Vellet, & æternam fletu corrumpere famam. Adhuc intacta iuuentus* Non quæ pugnauit, sed de qua adhuc delectus habendus est. *Vrbes Italæ.* Quia Diomedes peregrinus fuerat. nam hoc dicit, Habemus robur Italum, non Græcum militem, inertem & dissolutum. *Supersunt.* Superabundant, adsunt vltra quam bella deposcunt. *Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine.* Mire agit post confirmatas partes suas, Troianorum integras vires imminuens. Quid enim proderat dixisse quod supererent Latinis auxilia, si etiam
F & Troianorum integræ vires esse probarentur? Ergo cum multa gloria venit sanguine acquisita conuenit* & hoc est vnde laudat Sillustius duces quia victoriam incruento exercitu reportauerunt. *Sunt illis sua funera.* Id est Troianis. Legitur & *illi*: & aut Æneæ intelligimus. aut aduerbium loci est pro illic: vt in secundo, Patet isti ianua letho, pro istic. *Parque per omneis Tempestas.* Sic alibi, Quanta per Idæos sæuis emissa Mycenis Tempestas ierit campos. nam bello crebro comparat tempestatem. *Indecores.* Decor decōris facit, sicut auctor auctōris: decus décoris, pecus pécoris. similiter facit in compositione, indecor indecōris, indecus indécoris. Ergo in neutro, o breuis est, in masculino producitur. Vnde apparet Systolen fecisse Virgilium. nam *indecores* nominatiuus est pluralis à masculino, ab eo quod est in-

decor. nam non potest hic indecus facere, neutrum enim *vs* terminatum, masculinum ex se facit. Aut certe dicamus *indecores*, declinationem esse, cuius nominatiuus singularis non inuenitur. *In limine primo.* Quasi in ipso initio & aditu infelicitatis, & ad illud respexit quod supra dixerat, Et semel agmine verso Funditus occidimus. *Multa dies.* Illi rei vehementer incumbit, quia dixerat, Neque habet fortuna regressum: dicens fortunam tam labores quam felicitatem pro temporis qualitate mutare. *Dies* autem tempus. Quidam sane non dies multa accipiunt, sed multa rettulit in melius & varia, cui non vt ipsum varium sit, sed vt fortuna eius. *Lusit* Decepit: vt, Quid natum totiens crudelis tu quoque falsis Ludis imaginibus? *Et in solido rursus fortuna locauit.* Subaudis & *multos*: Nam in solidum reuocauit oppressos, & paulo ante derelictos: lusit vero, & decepit felices.

28 *Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?*
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: neque parua sequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes aere cateruas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Vt tanta quicquam prospe tentare recusem.
Ibo animis contra, vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, soceroque Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
Deuoueo. solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, siue est hæc ira deorum,
Morte luat: siue est virtus & gloria, tollat.

Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi. Redit ad rem: quia occurrebat, Sed negantur auxilia. Ætolum autem dicendo, eius vires ex Græcę gentis commemoratione debilitat, vt ostendat plus esse in Messapo ac Tolumnio. Si Diomedes & infelix & Troianus finibus commemoraretur. *At Messapus erit, felixque Tolumnius.* Bene duo iunxit quæ quæruntur in bello, fortitudinem, & felicitatem. Nam de Messapo iam legimus, Quem neque tas igni cuiquam, nec sternere ferro. Vtrunque autem contra Diomedem dicit, quem dicendo Græcum, inertem significauit. Infelicitatem eius supradicta legatorum verba testantur. Opportuna ergo hic felix quod Diomedi nec post victoriam contigit. *Nec parua sequetur Gloria.* Liptotes figura. minus dixit enim quam voluit. nam hoc significat, Latina pubes celerrime victoriam adipiscitur: quam vix Græci post decennium sunt adepti. *Est & Volscorum egregia de gente Camilla.* Vt in septimo, segreget eam à virorum multitudine, & quoniam à sexu non potest, laudat ex gente. Et vult ostendere de viris amplius sperandum si & fœmina dimicaret, aut vt Dranci exprobraret, puellam non metuere Troianos quos Diomedes timeret & Drances. *Quod si me solum Teucri in certamina poscunt.* Quia audiit, Illum aspice cõtra Qui vocat. etiam vtitur ductu, nam oblique promittit se singulari certamine dimicare velle, cum nolit. Similiter etiam in duodecimo agit, dicens inrisorie, Sedeant expectentque Latini. *Idque placet.* Hinc apparet eum nolle pugnare, si placet inquit vobis hoc fieri quod hostis postulat. *Tantumque bonis communibus obsto.* Et in tantum obsum commodis publicis, vt nisi solus dimicauero, concidat vniuersa respublica, & imputat tanquam hoc faciat quod pro omnibus facturus est. *Non adeo.* Non multum. nam verecunde dicit adsuetam manibus suis esse victoriam. Et bene manus per quas sit ipsa victoria, & contra manus dare dicuntur qui dedunt se victi. *Tanta prospe.* Vt solus dicam pro spe publica vel spe matrimonij. *Ibo animis contra.* Ac si diceret, Si desunt corporis vires, commendat autem gratiam certaminis, ne inuitus videatur adduci. *Vel magnum præstet Achillem.* Et præsto illum, id est melior illo sum: & præsto illi dicimus. Cicero in Cæsarianis, *Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Vulcani manibus paria induat arma.* Bene addidit *paria*, nam etiam Æneas habuit arma

A arma Vulcania. Et mire quasi falsum sit Æneam habere arma Vulcania. licet possumus dicere quod hoc Turnus ignoret: quod tamen non valde idoneum comprobatur. *Vobis animam hanc, soceroque Latino.* Bene sibi & fauorem conciliat populi, & à soceri nominis præiudicio Latini implicat voluntatem. *Turnus ego.* Quem Drances contemnit. *Vlli veterum virtute secundus.* Dicimus & secundus illi, & secundus ab illo. *Solum Æneas vocat.* Contra illud, Illum aspice contra, Qui vocat. *Ne: Drances potius, siue est hæc ira deorum*

B *Morte luat: siue est virtus & gloria, tollat.* Sensus quidem datus obscure, sed facilis & qui de viu nunquam recedat. Nam ita irati dicimus, Abeat, nec bonis meis nec malis rebus interfit: nolo sit aut meæ particeps gloriæ, aut in me inuidiam ex infelicitatis communione commoueat. Sicut nunc de Drance dicit, Siue est hæc ira deorum, morte luat: id est, Si periturus sum, nolo inuidiam sustinere si Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus & gloria comitabuntur, nolo ignauus felicitatis alienæ sit particeps si dum meis pugnat auspicijs, forte superaret. Alij sic accipiunt, siue est hęc ira deorum, vter inquit euentus ex hac pugna sequetur? vel ira deorum si vincar, vel gloria si victore mihi potius quam Dranci adscribatur. Alij sic, nec Drances potius si pereundum est ira deorum pereat, aut si vincendum est gloriam consequatur.

29 *Illi hæc inter se dubijs de rebus agebant*
Certantes: castra Æneas aciemque mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque vrbem terroribus implet,
C *Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,*
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrecte stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma iuuentus:
Flent mœsti mussantque patres. hic vndique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras:
D *Haud secus atque alto in luco cum forte catervæ*
Consedere auium, piscosove amne Paduse
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cygni.

Illi hæc inter se. Aut communiter Larini, aut Drances & Turnus. *Castra Æneas, aciemque mouebat.* Id est ducebat exercitum: vt, Nos castra mouemus. Lucanus, *Brundusium decimis iubet hanc attingere castris*, id est decima deductione. *Arma manu.* Nam præter vocem gestum etiam flagitantis expressit, nec est superfluum Manu, vt quidam volunt. *Fremit arma iuuentus.* Expetit & absolute, id est hoc fremebant arma: & militaris vox est. *Mussant.* Modo queruntur. *Dissensu vario.* Alij enim Turni dicta, alij Drancis probabant. *Piscosove amne Paduse.* Paduſa pars est Padi. Nam Padus licet vnus sit fluuius, habet tamen fluenta plurima, è quibus est Paduſa, quæ quibusdam locis facit paludem, quæ plena est cygnorum. Alij Padum tribus fontibus nasci dicunt ex quibus sumpsit vocabulum Paduſa qui diffusus in modum stagni in amnem digeritur: nã ideo per stagna loquacia. Alij partem fluminis Padi in quam descenditur fossa, Valgius in Elegis, *Et placidam fossæ qua iungunt ora Padusam Nauigat Alpini flumina magna Padi.* Ceterum illud incongruum est Paduam fœminino genere iuxta veteres Padum dictum. Titinius in Sentina, *Vidistin Tiberim? vidi, qui illam deriuet beauerit agrum Sentinum.* *Per stagna loquacia cygni.* In quibus habitant cygni loquaces. *Rauci* autem ἀπὸ μέρους est. nam modo canoros significat: alias voces pessimas. Iuuenalis *Rauci Theseide Codri.* Sicut venenum & de bono & de malo dicitur, vt odor & bonus & malus vocatur.

F 30 *Imo, ait, ô ciues arrepto tempore Turnus,*
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt. nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait: & Rutulos equites Messapus in armis:
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.

Pars aditus vrbis firment, turresque capessant:
Cæteri, quæ iusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur vrbe.
Concilium ipse pater & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt.
Multaque se incusat, qui non acceperit vltro
Dardanium Æneam, generumque asciuerit vrbi.
Præfodiunt alij portas, aut saxa sudesque
Subuectant, bello dat signum rauca cruentum,
Buccina, tunc muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: VOCAT labor vltimus omnes.

Arrepto tempore. Hic inuenta opportunitate, id est occasione. *Cogite concilium.* Drancis vitium omnibus exprobrat quod belli tempore in curiam conueniant, vt Larga quidem semper Drance tibi copia fandi, Tum eum bella manus poscunt. *Sedentes.* Pigri, vt, Immunisque sedens aliena ad pabula fucus, vel sedentes inuidiose vt Sedeant expectentque Latini? *Armari edice.* Figura est, dic vt armentur verbum verbo iunxit, vt, Tu das epulis accumbere diuum. *Edice* autem plenus est imperatiuus. nam in omnium cõiugationum verbis infinito modo detrahe vltimam syllabam, & fit imperatiuus: vt amare, ama: docere, doce: legere, lege: audire, audi. Quum autem *face* vel *dic* dicimus, Apocopen verba patiuntur, ex face, dice, cum posuit edice expressit, expressa autem festinantis oratio qua Turnum non prædixit locuturum. *Maniplis.* Ars quidem exigebat vt *ma* haberet accentum, *ni* enim longa quidem est: sed ex muta & liquida: quod quotiens fit, tertia Syllaba à fine sortitur accentum, vt latebræ, tenebræ. tamen in hoc sermone vt secunda à fine accentum habeat vsus obtinuit. *Manip is.* Significeris: quia secundum antiquum morem in legione erant triginta: legio autem habebat septem cohortes, sexaginta cẽturias. licet in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutauerit militiæ disciplinam. *Equitem Messapus in armis, Et cum fratre Coras latis diffundite campis.* Equitem in armis, id est armatum. nam figura est. Messapus autem vt diceret, vitauit ὁμοιοτέλευτον. nam vitiosum erat Volusę Edice, Messape. Ergo Messapus aut antiquus vocatiuus est, vt Hesperidum fluuius regnator aquarum. Et, Socer arma Latinus habeto. aut certe nominatiuus est pro vocatiuo: quanquam possit etiam nominatiuus esse, vt sit, Messapus & Coras equitem diffundite, pro diffundant. melior tamen sensus est superior. *Cum fratre Coras.* Scilicet Catillo: nam legimus, Catillusque, acerque Coras Argiua iuuentus. *Qua iusso.* Quæ iussero: & est antiquum. *Ilicet.* Confestim, ilico, quod ni diceret, metri necessitas fecit. nam *ilico* dicimus. *Magna incepta.* Quia de pace cogitabit quæ impleri non potuit. *Multaque se incusat.* Pro *multum.* Et est Græca figura. *Generumque asciuerit vrbi.* Id est propter vrbem, quantum de præsentibus rebus colligebatur. Lucanus de Catone: *Vrbi pater est, vrbique maritus.* Gener autem ideo dicitur, quia ad augendum genus adhibetur. *Præfodiunt alij portas.* Id est ante portas, fossas faciunt: hoc enim est quod supra dixit. Pars aditus vrbis firment: qua res nimiam indicabat desperationem. *Bello dat signum rauca cruentum Buccina.* Bene addidit bello, nam & propter hoc buccina insonans, sollicitudinem ad bella denuntiat. Sic in septimo, Quia buccina signum Dira dedit. Prælium autem tubæ indicant: vt, At tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit. *Matronæ.* Nunc fœminæ. quidam sane arbitrãtur inter matronam & matremfamilias hoc interesse quod matrona dicatur prima pueri mater, materfamilias quæ plures peperit. Alij hoc putant rectius matronam dici quæ in matrimonium cum viro conuenerit, & in eo matrimonio manserit, etiam si liberi nondum fuerint: dictam matris nomine spe atque omine, vnde & matrimonium dictum: Matrem vero familias eam esse quę in mariti manu mancipioque, aut in cuius maritus manu mancipioque esset, quomodo in familia quoque mariti & sui heredes venisset? Alij matronas Virgines nobiles dicunt, matresfamilias vero illas quæ in matrimonium per coemptionem conuenerunt. nam per quandam Iuris solennitatem in familiam migrant mariti. inter matrem vero, & matrem familias hoc interest præter illam significationem quæ est ad aliquid, quę tantum conuenit in matrimonium, quod alij matrifamilias, sicut hoc loco dictum est, applicauerunt. *Vocat labor vltimus omnes.* Omnes ad laborem vltima necessitas conuocat. Alij Vltimus hypallagen volunt esse, pro vltimis.

31 *Necnon ad templum, summasque ad Palladis arces,*
Subuehitur magna matrum regina caterua,

Dona

A *Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,*
Causa mali tanti, atque, oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
B *Horrebat squamis, surasque incluserat auro,*
Tempora nudus adhuc: latereque accinxerat ensem:
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & spe iam præcipit hostem.
Qualis vbi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum:
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
C *Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte*
Luxurians, ludunt que iubæ per colla, per armos.

Nec non ad templum. Secundum Homerum qui inducit in summa desperatione matres ad templa incurrere, vt victoria quæ non potest viribus, possit deorum fauore conquiri. *Subuehitur.* Proprie. Matronæ enim pilentis vehebantur ad templa pergentes: vt, Pilentis vehebantur matres in mollibus. *Magna matrum.* Deest cum, non enim caterua subuehitur. *Dona ferens.* Peplum scilicet, sicut dixi in primo: ideo dimisit hoc loco. *Mali tanti.* Pro malorum tantorũ. *Oculos deiecta decoros* Deorsum habens, & sic ait deiecta oculos, sicut, Oculos suffusa nitentes. *Succedunt matres.* Pro intrantes: est ordo. Succedunt matres templum ture vaporant. *De limine.* Ad
D preces festinantium mulierum ostenditur desiderium. *Armipotens belli præses Tritonia virgo.* Antonomasiua sunt proprie. hæc autem omnis oratio verbum ad verbũ de Homero translata est, Παυτ' ἀθηναίη ἐπιτάρροθε δῖα θεάων. *Præses* autem *belli*, id est qui præest omnibus bellis, cuius nutu semper bella tractantur. Sane qui præsens legunt, quasi præstans in bellis intelligunt, qui præses sine n ou N littera, quasi quæ præsideat rei: Sic præsides dij vrbis appellantur, cuius genitiuus præsidis facit. *Frange manu telum* Aut tua manu, aut in eius manu tela confringe. Homerus, ἄξον ὄβριμον ἔγχος ὀρούσασ' ὀφρα τάχιστα. *Et ipsum Pronũ sterne solo.* Homerus ἀὐτὸν πρηνέα δὸς πεδίονδε. *Portisque effunde sub altis.* Homerus σπεύδων προτὶ πύργον ἐὺ ναιόμεν. Bene autem sub ipsis portis, quasi ad
E quas festinabat Æneas. Vnde est, Præfodiunt alij portas. *Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.* OEconomia omnis hæc est. Nam Turnus ideo cum mora armatur, & intecto capite aream incedens admonet singulos vt & à Lauinia possit videri, & vt sit maior causa dimicandi dum sponsæ placere contendit. Alij Cingitur propere armatur accipiunt, nam ait Surasque incluserat auro, & Certatim pro festinanter: Cingitur ergo accingitur, nam & Terentius, de futura contentione ait accingere, & procinctus appellatur. *Cingitur autem in prælia* Id est, Vt præliari possit. vt si dicás, lego in aduocationem: id est vt aduocatus esse possim. *Furens.* Amore Lauiniæ, quam videbat. Quod etiam sequens indicat comparatio. nam dicturus est, Aut ille in pastus armentaque tendit equarum. *Iamque adeo.* Aut vacat *adeo*: aut certe *sic* significat, vt sit sensus, Adeo sic præparatur in prælia, vt iam vniuersa præter galeam arma portaret. *Thoraca indutus.* Omnia quæ in α exeunt Græca masculina, in obliquis casibus α producunt, vt thorax
F thorâcis, pinax pinâcis. Nam fœminina corripiunt, vt climax climacis: sed in Latinum non transeunt. Phalanx vero & aliter exit & peregrinum est etiam apud Græcos. *Tempora nudus adhuc.* Quod sine galea. Præoeconomia est, quia mox Camillam adloqu tur, & vt orans & incendens ceteros facilius nosceretur. *Alta decurrens aureus arce.* Illic enim & Amata fuerat & Lauinia. *Spe iam præcipit hostem.* Mente præoccupat hostis aduentum, vt, omnia præcepi. *Qualis vbi abruptis fugit præsepia vinclis.* Et hæc comparatio Homeri est verbum ad verbum translata,

ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἐξεσσύμενος πεδίοιο,

Δεσμὸν ὑποβήσας θείου πεδίοιο κραγήων,
εἰσοδὸς λείδι· ἐύῤῥοῳ ποταμοῖο,
κυδιόων ὑψοῦ ζ κεφαλὴν ἔχει, ἀμφὶ ζ χαίτη
ὤμους ἀίσσονται, ὀδὶ ἀγλαΐῃσι πεποιθὼς
ῥίμφα ἰ γουνᾶται φέρειν μετὰ τ' ἄνδρα κ' ἵππον.

Potitus. Venit ab eo quod est potior. nam Subnixus rapto potitur, venit ab eo quod est potior potiris. nam vt etiam supra diximus verbum hoc, modo tertiæ, modo quartæ coniugationis esse inuenitur. *Aut adsuetus aquæ.* Figurate aquæ adsuetus, aquæ flumine perfundi adsuetus. *Arrectisque fremit ceruicibus alte.* Alte arrectis ceruicibus fremit, non alte fremit, aut alte luxurians: quidam sane ceruicibus plurali numero secundum veteres dictum volunt, & Hortensium primum singulari numero ceruicem, vnde Ciceronem ceruiculam illum iactaturum tradunt dixisse.

32 *Obuia cui Volscorum acie comitante Camilla*
Occurrit, portisque ab equo regina subipsis
Desiluit, quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus.

Desiluit. Hoc ad Turni honorem refertur, quatuor nanque erant apud Romanos quæ ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, adsurgere: hoc etiam præcones præeuntes magistratus clamare dicebantur. *Cohors.* Pro turma, nam equitum turmæ, peditum cohortes appellantur. *Ad terram defluxit.* Dicendo *defluxit* vno verbo absoluit desilientem equis multitudinem, & vel celeritatem vel artem & quandam moderationem ac facilitatem descendendi significauit, quæ est etiam ascendendo apud huius rei peritos. *Sui merito si qua est fiducia forti.* Si vnusquisque habet aliquam cõfidentiam ex conscientia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito. *Forti* autem bene dixit: nam fortis communis est genetiv. Hæc autem hoc vult dicere non sexum considerandum esse, sed robur: & est ordo, ô Turne audeo. *Occurrere turmæ.* Equitatui: nam partem pro toto posuit: Varro turmam triginta sex equites posuit. *Tu pedes ad muros subsiste.* Bene ex muliere gloria augetur, vt cum eam faciat aduersum hostes cuncta promittere quæ faciunt viri fortes, etiam Turno murorum custodiam inducat mandantem. *Oculos horrenda in virgine fixus.* Figurate vel oculos figens, vel fixos habens: horrenda autem pro admirabilis, alioqui hostibus horrenda.

33 *O decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,*
Quasve referre parem? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem.
Æneas (vt fama fidem missique reportant
Exploratores) equitum leuia improbus arma
Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta iugo properans aduentat ad vrbem.
Furta paro belli conuexo in tramite syluæ,
Vt biuias armato obsidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tyburtique manus: ducis & tu concipe curam.

Quas dicere grates Pro quantas pro pronomine, & secundum rhetoricam disciplinam dicit se verba inuenire non posse, quibus eius exprimat laudes: cum dixerit, O decus Italiæ virgo.

Sic

Sic alibi, Quibus cœlo te laudibus æquem? Cum præmiserit, O fama ingens, ingentior armis
A Vir Troiane. *Sed nunc.* Ordo est, Sed nunc mecum partire laborem. nam per Parenthesim dictum est. *Quando iste animus est supra omnia.* Præmium, Id est, siquidem es magnanima vt supra omnes grates & supra omne præmium: partire autem ideo, quia ille dixerat, Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra. *Æneas vt fama fidem.* OEconomia, educuntur hinc duces vt seruata eorum honestate fortitudo virginis posset induci, alioqui indecens fuerat præsentibus Turno & Ænea: *Quaterent campos.* Ad camporum perturbationem. *Furta pro belli* Insidias. Sallustius, *Gens ad furta belli peridonea.* *Bina ad fauces.* Fauces dicuntur itinera inter duos montes, loca angusta & peruia: dicta à faucium similitudine. *Conlatis excipe signis.* Coniunctis ducibus quos commemoratus est. Sic autem dicebatur à Romanis, quotiens acie dimicatum esset. *Tecum acer Messapus erit.* Ingenti honore tecum dixit, hoc est non tu illi adiuncta eris, sed ille
B tibi. *Tyburtique manus.* Catillus & Coras. *Ducis & tu concipe curam.* Sicut ego. nam non dicit sicut Messapus aut alij, ne ei facere videatur iniuriam. *Concipe* autem vel simul cum illis sume, vel mecum cape, quia ille dixerat mecum partire laborem. *Con* enim coniunctiua particula est. Vnde & conuocari de pluribus dicimus.

34 *Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis*
Hortatur, sociosque duces, & pergit in hostem.
Est curuo anfractu vallis, accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam densis frondibus atrum
C *Vrget vtrinque latus: tenuis qua semita ducit,*
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super in speculis, summoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus:
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ,
Siue instare iugis, & grandia voluere saxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & syluis insedit iniquis.

D *Valles.* Metri necessitate compellimur vt *vallis* dicamus. Statius, *Vallis in amplexu nemorum:* sed & nam plenum est *valles*, sicut nunc Virgilius posuit, quod ita esse diminutio indicat. nam vallicula dicitur, sicut turrim dici debere turriculam indicat, at vulpes vulpecula facit. Horatius, *Moueat vulpecula risum.* Ergo in *es* vel in *is* quando vsurpatione, quando naturaliter exeant nomina, sola diminutio indicat, ea autem quæ in *es* exeunt longa sunt omnia, si in genitiuo non crescant, vt labes, valles, vulpes. nam si crescunt, breuia sunt, vt miles militis. *Densis frondibus atrum* Vtrum densis frondibus vrget, an densis frondibus atrum? *Quo semita ducit.* Legitur & *qua. Aditu qu maligni.* Proprie *obscuri:* vt, Sub luce maligna. *Ignota.* Vel infrequentata, vel ignota, Scilicet Æneæ. nam de Turno dicturus est, Huc iuuenis nota fertur regione viarum. *Tutique receptus.* Male quidam *recessus* legunt. nam *receptus* dicitur, quo se cito exercitus recepit. Et
E signa receptui canere dicuntur. *Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ.* Siue per vallis, siue per montis radices. incertum est enim qua sit venturus Æneas. Velis autem pro si quis velit. *Instare iugis* Vt turriti puppibus instant. *Arripuitque locum* Raptim tenuit. *Insedit.* Proprie. nam *insidere* est dolose aliquem exspectare, vnde & insidiæ nominatæ sunt. *Iniquis.* Intelligendum hosti, vel inæqualibus.

35 *Velocem interea superis in sedibus Opim,*
Vnam ex virginibus sociis sacraque caterua,
F *Compellabat, & has tristeis Latonia voces*
Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O Virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias. neque enim nouus iste Dianæ
Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
Pulsus ob inuidiam regno, viresque superbas,
Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,

Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
Nomine Casmillæ mutata parte Camillam.

Velocem interea. Licet *interea* particula negotia semper præteritis futura coniungit: tamen abruptus & vituperabilis transitus, habet autem tales transitus & in superioribus libris, & in sequenti præcipue, vbi Iunpiter appellat Iunonem. *Opim.* Opim quando dicimus, Nympham significamus: si autē dicamus *opem*, auxilium intelligimus. Terentius, *Iuno Lucina fer opem. Opes* vero numero plurali, census accipimus. nam *ops*, terra est vxor Saturni, quam Græci Rheam vocant. Sane hoc nomē ipsius Dianæ fuisse ab Ephesiis dedicato templo ei impositū Alexander Etolus pœta in libro qui inscribitur Musæ, refert, quod hoc loco peritissimus antiquitatis poëta sociæ eius imposuit: quidam dicunt Opimetica ergo ea primos ex Hyperboreis sacra in Insulam Delbi occultata in fascibus mergitum * pertulisse. Alij putant Opimeteca ergo nutritores Apollinis & Dianæ fuisse, hinc itaque Opim ipsam Dianam cognominatam, quod supra dictū est, Apollinem vero ecaergon, vel quod proxima luna quæ Dianæ terris facile cōspiciat* quoniam mta * i vocali ecaergas sola. τὸ τῶ χαινειν πμι κερμῶ. hoc è lōginquo. Alij dicunt à Latone cœpta non adducatus * & ideo poetam Triuiæ custodem Opim induxisse. *Tristes voces* Habitum futuræ orationis ostendit. *Ore dabat.* Pleonasmos. *Bellum ad crudele Camillæ.* Vno verbo exitum rei docuit. *O virgo.* Quidam ad Camillam referunt, quia ineptum putant præsenti opi ducer & * ô virgo autem interiectio est. *Nostris nequicquam cingitur armis. Nostris*, quibus vtraque gaudemus, vel etiam vt ipse habeat causam doloris & maioris iracundiæ. Et cingitur nolunt quidam esse passiuum, neque enim ab alio cingitur, sed ita quemadmodū dictum est, Fuluique insternor pelle leonis. *Chara mihi ante alias.* Ante omnes cara, omnium carissima, vt, O felix vna ante alias. *Neque enim nouus iste Dianæ Venit amor.* Firmiores enim sunt antiquiores amicitię. Terentius, *Per amicitiam, quæ incepta à paruulis cum ætate adcreuit.* Simul Iuuenalis, *Ille excludatur amicus Iam senior, cuius barbam tua ianua vidit. Pulsus ob inuidiam.* Scilicet crudelitatis. nam sequitur, Neque enim ipse manus feritate dedisset *Viresque superbas.* Quibus superbe viribus vtebatur. *Antiqua.* Nobili vrbe. nam hoc Priuernum dicitur. *Metabus.* Nomen sumptum de historia, Metabus enim fuit dux Græci agminis, qui iuxta Adriaticum mare vrbem Metapontū condidit. *Nomine Casmillæ* Statius Tullianus de vocabulis rerum libro primo, ait dixisse Callimadium apud Camillam appellari Mercurium, quo vocabulo significant deorum ministrum. Vnde Virgilius bene ait Metabum camillam appellasse filiam, scilicet Dianæ ministram. nam & Pacuuius in Medea cum de Medea loqueretur, *Cælitum Camilla exspectata aduenis, salue hospita.* Romani quoque pueros & puellas nobiles & iuuenes Camillos & Camillas appellabant flaminicarum & flaminum præministros.

36 *Ipse sinu præ se portans iuga longa petebat,*
Solorum nemorum, tela undique sæua premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fuga medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoque oneri timet, omnia secum
Versanti, subito vix hæc sententia sedit.
Telum immane, manu valida quod forte gerebat,
Bellator, solidum nodis & robore cocto,
Huic natam, libro & syluestri subere clausam,
Implicat, atque habilem media circunligat hasta.
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voueo, tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
Diua tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ: rapidum super amnem

Infelix

A *Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.*

Iuga longa. Id est longe posita, remotiora. Sallustius. *Et Metello procul agente, longa spes auxiliorum,* id est longe posita. *Solorum nemorum.* Desertorum. Terentius, *Venit meditatus alicunde ex solo loco.* Item ipse, *Nonne hinc deportarier in solas terras? Fugæ medio* Dum fugit, inter fugam. nam figuratum est, vt Laurus erat tecti medio. *Imber ruperat.* Impetum pluuiæ ostendit. *Charoque oneri timet* Anacreon φοβεῖται γῆρας, id est onus amoris. Et pariter comitique onerique timentem. *Vix hæc sententia sedit.* Ideo *vix*, quia naturale est vt quotiens simul multa cogitamus, vix aliquod comprobemus. Vnde vera distinctio est, Omnia secum versanti subito, hæc sententia sedit. *Et robore cocto.* Aut antiquam hastam fuisse significat. nam multi temporis aliquid, coctum vocatur. Horatius, *Plenumque vicoctus Scriba ex quinque viro corum deludet hiantem.* Persius: *Vt ramale vetus vegrandi subere coctum.* Aut re vera cocto robore. hastæ enim igni plerunque durari consueuerunt, vt facilius corticem demittant. *Huic*, huic scilicet telo. *Natam implicat* Probus de hoc loco arpitamplasima * *Libro.* Liber dicitur interior corticis pars quæ ligno cohæret, alibi, Alta libraret in vlmo. Vnde & liber dicitur in quo scribimus, quia ante vsum chartæ vel membranæ de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. *Alma tibi hanc nemorum.* Antonomasia. nam tria epitheta sine nomine posita sunt *Ipse pater famulam voues.* Bene *ipse pater*, quia auctoramenti potestatem nisi patres non habent. *Voueo* autem, consecro in tuum ministerium. Vnde & Camilla dicta est, licet supra eam à matre dixerit esse nominatã. Sed illud poetice: nam Camilla, quasi ministra dicta est, quod superius expositum est. In sacris tamen legitur posse etiam opera consecrari ex seruis vsque dum soluatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu, aut enim numen famulæ quam serui significatio conditionis. *Tela tenens.* Ordo est, Tua supplex tela tenens quibus inligata est, & ingeniose tenens cum inligata sit. *Somuere vndæ* Hic distinguendum. *Infelix Camilla.* Mira effingit, Infelix autem Camilla. Non eo tempore quo euasit, sed nunc infelix. plerunque enim epitheta præsentis temporis scilicet sunt, peractis negotiis: vt secundo, Infelix qua se dum regna manebant, Sæpius Andromache ferre incomitata solebat.

57 *At Metabus magna propius iam vrgente caterua*
Dat sese fluuio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triuiæ, de cespite vellit.
Non illum tectis vllæ, non mœnibus vrbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum & solis exegit montibus æuum.
Hic natam in dumis, interque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris.
Vique pedum primis infans vestigia plantis
Insisterat, iaculo palmas onerauit acuto,
Speculaque ex humero paruæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorsum a vertice pendent,
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit:
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.

Victor. Propositi sui & intentionis effectu, vt Mihi victor honore Persolues. *Donum Triuiæ,* Mire Triuiæ, cum ipsa loquatur, vt bene donũ, aut quoniã pater Dianæ seruauerit. *Cespite.* Probus aut cespito aut cespite pro campo, scilicet quod cespes gleba sit. *Non illum tectis, non vllæ mœnibus vrbes Accepere.* Non mirum à nulla hunc ciuitate susceptũ. nam licet Priuernas esset, tamen quia in Thuscorũ iure pene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omnia odia ferebantur. nã pulsus fuerat à gente Volscorum, quæ etiam ipsa Etruscorũ potestate regebatur: quod Cato plenissime executus est. Hinc est, Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurum: quod non procederet nisi inter eos essent iura connubij. *Non mœnibus vrbes*

Accepere. Non tectis, non mœnibus: non in ciuitatem, non in priuatam admissus est domum. Et sic ista etiam in primo libro separauit, Vrbe, domo socias. Sciendum autem mœnia abusiue dici omnia publica ædificia: vt, Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis. nam proprie *mœnia*, sunt tantum muri, dicta quasi munia à munitione ciuitatis. *Manus dedisset.* Consensisset: & hoc dicit, Etiam si qui eum voluissent suscipere, ille tamen eorum consortia morum feritate fugisset, feritate autem figurate pro feritati, an ob feritatem? *Pastorum & solis exegit montibus æuum.* Et pastorum æuum exegit in montibus solis, id est pastorali vsus est vita. *Armentalis equæ.* Indomitæ. Scilicet quæ in armenta fœturæ causa parcatur. Vnde sequitur, & lacte ferino. Veteres enim omnes prope quadrupedas feras vocabant, Inlatus inque feri curuam compagibus, aluum. Equæ autem mammis & lacte ferino ἐν διὰ δυοῖν. *Nutribat.* Quidam noue dictum accipiunt. *Vestigia plantis Instituerat.* Signa pedum primis plantis expresserat. nam vestigia sunt, imagines pedum: vt, Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt. *Palmas onerauit.* Onus enim quicquid teneris imponitur manibus. *Crinali auro.* Quo crines inligantur. *Pro longæ tegmine pallæ* Palla proprie est muliebris vestis deducta vsque ad vestigia. vnde ait *longæ*. sicut supra, Pallam signis auroque rigentem. *A vertice pendent.* Tempora variauit, nam de præterito dicit. *Strymoniamque gruem.* Thraciam à fluuio Strymone. Sane sciendum posse dici, & hic & hæc grus, & hi & hæ grues. *Olorem.* Latine ita dicimus nam Græce cygni dicuntur.

38 *Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres*
Optauere nurum: sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Chara mihi comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrgetur acerbis,
Labere Nympha polo, finesque inuise Latinos,
Tristis vbi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, & vltricem pharetra deprome sagittam:
Hac quicunque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube caua miseranda corpus, & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.

Multæ illam frustra. Antequam rem diceret prius eius ostendit euentum: sic Sallustius, *Falso queritur de natura sua genus humanum.* nam antequã diceret *queritur*, dixit *falso*. *Matres.* Inter matrem & matremfamiliarũ quid intersit superius plenissime narratũ est, & hic ostendit dicendo Tyrrhena per oppida, quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate. *Æternum* Id est æterno. nam nomen est pro aduerbio. *Intemerata colit.* Inuiolata, incorrupta, temeratæ enim quibus vis allata est. *Conata.* Dum conatur, vt, Obsessumque acta testudine limen, & Caci spem custodita fefellit. hac autem ratione ostendit quare non suscensa à Troianis * *Fatis vrgetur acerbis.* Ostendit etiam desideria ex fato, non necessitate descendere. *Committitur omine pugna.* Pro committetur. *Hæc cape* Generaliter dixit arcum, pharetram, vt sequentia indicant. nam dicit, Et vltricem pharetra deprome sagittam, & neutericum putatur ipsam sagittam vltricem. *Vltricem.* Nomina omnia in *x*, littera terminata, ablatiuum singularem in *e* mittũt: genitiuum vero pluralem in *um*: exceptis his quæ omnis sunt generis: vt felix. nam & ob hoc felici, & horum felicium facit. Lucanus, *Et felici non fausta loco tentoria ponens:* quod receptum est ideo quia genitiuus pluralis à nominatiuo plurali minor esse non debet, sed aut par, aut maior vna syllaba. & quia in neutro facit felicia, felicum dicere non debemus, ne propter alia genera huic præiudicemus. nãque ab eo quod est felices, vt felicium dicamus, ratio patitur: vna enim crescit syllaba. ab eo quod est felicia, vt felicum dicamus, non procedit, ne minor sit genitiuus à nominatiuo plurali. Similiter & vltricium & victricium dicimus: licet in his neutrum in numero singulari non inueniatur. *Violarit venere corpus.* Bene violarit quia dixerat sacrum. Et superius dictũ est operam solemni more consecrari vsque dum soluatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu, quod facilius accidet, si mors intercedat. Hic ergo totius rei, & præcipue sacrationis

A tionis aliud agens poëta mentionem inseruit dicens, hac quicumque sacrum violarit vulnere corpus, Tros Italûsve mihi pariter det sanguine pœnas, bene ergo sicut dictum est violaret, quia dixerat sacrum. *Tros Italusve mihi.* Si simpliciter accipiamus, sic intelligamus, Siue eam Troianus interemerit, siue aliquis de Æneæ auxiliis. namque alij volunt Aruntem de Turni esse partibus, & indignatum fœmineum sexum plus in bello potuisse, quam viros. quam rem hic dicunt perstrinxisse Virgilium: & re vera sic vbique loquitur, vt incertum sit Aruns de cuius partibus fuerit. Vnde est illud, Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis. *Pariter.* Similiter, vno modo. *Miserandæ corpus.* Hæc œconomia, præiudicia nominantur, quotiens negotij futuri exitus tollitur. vult enim nos de Camillæ cadauere nihil vlterius expectare, sicut fecit in primo, Tu faciem illius noctem non amplius vnam Falle dolo. Quod præmissum, sustulit
B commemorationem quando vel Cupido recesserat, vel Ascanius sit reuersus. *Arma inspoliata.* Aut indetracta, aut ipsius inspoliatæ Camillæ. *Patriæque reponam.* Hoc est in patriam.

39 *Dixit: at illa leues cœli demissa per auras*
Insonuit, nigro circundata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas, fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
C *Hue obuersus & hue: tum late ferreus hastis*
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Necnon Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Aduersi campo apparent, hastisque reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Aduentusque virûm, fremitusque ardescit equorum.

Nigro circundat: turbine corpus. Hoc ideo quoniam ad mœrorem luctumque descendit. Contra in octauo, vbi ad lætitiam descendit Venus, claro eam nimbo circundatam dicit: vt, At Ve-
D nus ætherios inter dea candida nimbos. *At manus interea.* In tota hac descriptione historicum characterem poëtico miscet. *Hetruscique duces.* Hetruria dicta est, quod eius fines tendebantur vsque ad primâ ripam Tyberis. Quasi ἔσχατον. Nam ἔσχος est alter, & ἔσχος finis vocatur. Roma enim antea vnum tantum Tyberis ripam tenebat. Iuuenalis, *Quæ imperij fines Tyberimum virgo natauit.* Quidam sane & ruri legunt ab eturie trus, * trans Tyberim enim Etruriam dicebant, homines Etruros quos nunc Etruscos. *Compositi numero.* Id est æquati numero honorabiliter: vnde & sæpenumero dicimus, id est frequenter & rationabiliter. hinc est, Tum vero in numerum, id est in rationem & rhythmum, vnde & metra, numeros dicimus: vt, Numeros memini, si verba tenerem. Sane modo generalis est descriptio equestris certaminis: paulo post descendit ad specialem, sicut fecit in quinto & de cursoribus & de nauali certamine. *Pressis.* Cum habenis
E premeretur: *pugnat* autem pro repugnat. *Ferreus hastis* Quæritur quid sit ferreus, vtrum ferreus ager horret hastis, an ferreus hastis ager horret. *Horret* autem terribilis est, & est versus Ennianus vituperatus à Lucilio dicente per irrisionẽ eum debuisse dicere *horret & alget.* Vnde Horatius de Lucilio, *Non rides* (dicens) *versus Ennij grauitate minores. Campique ostibus ardent.* Id est resplendent. *Celeresque Latini.* Adludit ad militiam Romanam: namque & equites habuit Romulus, vt illo diximus loco, Tercentum scutati omnes Veientẽ magistro. quos celeres appellauit, vel à celeritate, vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus equitum meruit. Alij hos celeres ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent, & quæ vsus exigeret velocius facerent: Alij à Græco dictum putant quod
F est κέλης. *Ala Camillæ.* Equitatus. Alæ autem dicuntur equites, quod alarum vice pedestrem exercitum tegunt. *Hastisque reductis.* Ante oculos posita descriptio.

40 *Iamque intra iactum teli progressus uterque*
Substiterat: subito erumpunt clamore, furentesque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra nimis ritu: cœlumque obtexitur umbra.
Continuo aduersis Tyrrhenus & acer Aconteus

Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti: præfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: versique Latini
Reiiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Iamque propinquabant portis: rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt: penitusque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æstu reuoluta resorbens
Saxa fugit, littusque vado labente relinquit.

Intra iactum teli. Vnde possit hasta omissa in hostem venire. hinc traxit Statius, *Quale quum spatium iaculo ter arma line vincas.* Et Enniana est ista omnis tam breuis descriptio. *Subito.* Aduerbium est, nSubito clamore, & est versus hypermetros. *Continuo aduersis.* Hic specialis pugna est. *Præfractaque Pectora pectoribus rumpunt.* rumpunt præfractaque faciunt. *Præcipitat* Pro præcipitatur *Reiiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.* Reiiciunt, retro agunt, vel retrorsum ferunt, vt cedentium terga munita sint, vt ipse ii. Æne. Bis reiecti armis respectant terga tegentes. Sane nunc fugiunt non timore, sed lege præliandi. Sallustius: *More equestri prælio sumpto terga ac redditis.* Parma autem est equestre scutum. *Mollia.* Domita scilicet, domitorum equorum. *Superiacit vndam.* Super scopulos vndam iacit. nam more suo dedit detractam verbo nominis præpositionem. *Sinu.* Curuatione & flexu vndarum. *Extremamque.* Quantum ad mare pertinet, nam terræ prima est. *Extremam* autem ad illud pertinet quod ait supra, Penitusque datis referuntur habenis. *Æstu reuoluta resorbens Saxa fugit.* Æstus proprie est maris incerta commotio; *Vado labente.* Hypallage, pro labens ipse per vadum littus reliquit.

Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos,
Bis reiecti armis respectant terga tegentes:
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir,
Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto,
Armaque corporaque, & permisti cæde virorum
Semianimes voluuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura:
Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem.
Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Gemitus

A *Genitus morientum.* Aliqui morientum, genitiuum corruptū pro integro accipiunt, facit enim morientum. *Et sanguine in alto.* ἐμφατικῶς cædis ostenditur magnitudo. *Arma quiri, corporaque* Versus πολυσύνδετος, & bene belli faciem demonstrauit, multa enumerando quæ in alto sanguine velut natarent: *Quando ipsum horrebat adire.* Parenthesis, & quæritur quid sit horrebat. *Hastam intorsit equo.* Figurate, nam intorqueo in equum dicimus: vt in latus, inque feri curuam compagibus aluum Contorsit. *Sub aure reliquit* Ex vulneris genere fugientem eum intelligimus esse percussum. *Volnitur ille excussus humo.* Humi voluitur. nam *excussus* per se plenum est. *Deicit Herminium.* Nomen hoc de historia Romana est. nam cum Cocite contra Tuscos Lartius & Herminius steterunt & pugnauerunt eo tempore quo pons sublicius rumpebatur. vnde & eum plurimum laudat, ac si diceret Talis hic est qualis ille fuit. *Tantus in arma patet.* Id est; Tantum patebat in vulnere, id est in hostilia tela totus patebat. Alij in arma pro armis vel scutis tradunt. *Per*
B *armos.* Abusiue, nam proprie *armi* quadrupedum sunt.

42 *At medias inter cædes exultat Amazon,*
Vnum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
C *Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.*
At circum lectæ comites. Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides: quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.
Quales Threicia cum flumina Termodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
D *Penthesilea refert: magnoque vlulante tumultu,*
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.

Exultat Amazon. Suspendē sum exultat, Amazon intelligas quasi Amazon. nā Camilla Volsca fuerat. sic in primo. Dederatque comam diffundere ventis Venatrix, id est quasi venatrix. *Pharetrata.* Participium à fœminino genere deriuatum. Vnum autem exerta latus, pro exsertum latus habens *Densat.* Id est dense sparte facit. Sane densentur plures res in vnum. vt, Vos vnanimes densete cateruas, & declinatur, denseo, denses, densec. *Indefessa.* Infatigabilis. Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Titianus vnimammas vocat. nam hoc est Amazon quasi ἀμαζώς, sine
E mamma. bipennis autem dicitur quod ex vtraque parte habeat aciem, quasi duas pinnas quas veteres dicebant. *Spicula fugientia.* Pro ipsa fugiens. *At circum lectæ comites.* Subaudis *aimicant:* quod etiam sequens Amazonum indicat comparatio, quæ inducuntur circa reginam bella tractantes, ne culpetur poëta quod nullam earum pugnantem induxerit. *Larinaque virgo.* Nomina hæc nobilissimarum sunt Italiæ fœminarum, & æratam pro ferream, vt Micat æreus ensis. *Italides.* Vt Sicelides, Atlantides: atque faciarum ducem Amazonam dicit velut Amazonidas * vt Dicit Amazonidum: & est pulchra deriuatio non tantum vera: nam verum est Italiæ Italis autem vnde est Italides, magis patronymicum est, quam deriuatiuum, sicut Belis, & est Belides, & est Græcum *Quas ipsa decus.* Et ad delectas, & ad ipsam potest referri. Decus autem siad Camillam, nobilitas, pulchritudo: si ad delectas, ornamentum, id est quas sibi elegit ornamentum, id
F est ad ornamentum. *Dia Camilla.* Generosa: θεσπὶς. nam Græcum est, cuius nominis etymologiam plerique volunt venire ἀπὸ τοῦ θεᾶν: quod si sic est, dicemus dissentire deriuationem a principalitate. nam *dia, li* producit, cum θεὰ corripiat: sicut e contra, cum *lux lu* producat, lucerna *lu* corripit. *Pacisque bonæ, belliquæ ministras* Congruum paci epitheton dedit vt eam bonam diceret, cum bellum e contra sit pessimum. nam sine dubio & belli sæui diceret, si ratione versus liceret: quidam bonum interdum pro grandi accipiunt. *Belliquæ ministras.* Non nulli ministras modo ad bellum tantum referri volunt, ideoque coniunctionem incongrue positam, & ordinem esse, decus pacis, & ministras belli. Potest & ita, quas sibi decus delegit ministras bonæ pacis & belli.

Quales Threiciæ. Tanais fluuius est qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt, vnde postea ad Thermodonta fluuium Thraciæ transtulerunt. quod & Sallustius testatur, dicens, *Dein campi Threissi, quos habuere Amazones, ab Tanai flumine incertum quam ob caussam digressæ.* Has quidam dicunt statu die solitas Scinthiis coire. *Flumina.* Pro flumine, aut fluenta. *Thermodoontis.* Plenum est Thermodoon, sed per Synæresim Thermodón facit. Vnde dón circunflexum habebit accentum. Græca enim nomina necesse est vt circumflectantur quotiens fit Synæresis exigente metri necessitate. Ergo si sit Thermodóon, *do* acutum habebit accentum: quod si Thermodôn fecerit, & in finalem transfertur, & mutatur accentus. nam fit circunflexus. *Pulsent* Ennius, Ad musas, *Quæ pedibus pulsatis Olympum. Bellantur.* Pro bellant. nam solent verba pro verbis poni. Vnde nunc passiuam declinationem sub actiua posuit significatione: sicut in Georgicis, Et placidam paci nutritor oliuam: futurum tempus à passiuo posuit, pro præsenti ab actiuo. Nam nutritor pro nutri posuit. Vnde est econtra, Nox humida cœlo Præcipitat. *Hippolyten.* Hæc Amazonium fuit regina, cui victæ Hercules baltheum sustulit, huius filia Antiopa quam Theseus rapuit, vnde Hippolytus. *Martia.* Aut bellicosa, aut Martis filia, quæ ab Achille occisa ac mortua adamata est. vt nonnulli vero adserunt, cum Achille concubuit, & ex eo Caistrum filium edidit ex quo flumen Lydia & ita appellatur: refert autem, aut addita est præpositio re, id est fert, aut mutata pro infert. *Vlulante tumultu.* Vlulare veteres etiam vocem quæ redditur initio prælii dicebant, quam Græci ὀλολυγὴν vocabant.

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cuius apertum
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienssque suo se in vulnere versat.
Tum Lyrim, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso reuolutus equo, dum colligit: alter
Dum subit, ad dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt: his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalicumque, & Demophoonta, Chromimque:
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygij cecidere viri. procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texere lupi eum dentibus albis:
Agrestisque manus armat. Sparus: ipse caterua
Vertitur in medijs & toto vertice supra est.

Quem telo primum Deiicis? Homericum est, interrogationem ad ipsum referre qui describitur, cum semper sic musæ interrogari consueuerint: vt, Vos ô Calliope precor aspirate canenti. *Aspera virgo.* Epitheton ad officium belli respiciens: alias incongrue virginem asperam dicimus. *Eumenium.* Quia Latina est declinatio, ideo non accipit accentum. nam Statius quia Græce declinauit Græcum accentum posuit dicens, *Nunc Eumenon audit Ante Thoas. Longa abiete.* Longa hasta, longa abiete * arborem enim pro hasta posuit. *Suffosso.* Casuro. nam suffusi equi dicuntur quos vulgo incespitatores vocant. Alij *suffosso* legunt, id est præcipiti & cadenti. *Dum subit,* scilicet ad sustentationem ruentis inclinat: & vult vtrunque tanta celeritate esse percussum, vt vnum interemptum putares. inde est enim, Præcipites pariterque ruunt. *Inertem.* Nudam, an nihil proficientem? *Sequitur.* Pro persequitur. *Armis ignotis.* Nouis, inconsuetis. Vel ignobilis, id est non conspicuus. *Iapyge* Appulo equo. *Pellis erepta iuuenco.* Id est lorica, nam proprie *lorica* est tegimen de corio tanquam de loro factum: quo maiores in bello vti consueuerant. *Caput ingens oris hiatus,* Amphibolon, id est hiatus. *Agrestisque manus armat sparus.* Bene *agrestis*: nam *sparus* est rusticum telum in modum pedis recuruum. Salustius, *Sparos aut lanceas, alij præacutas fustes portare.* Varro ait sparum telum missile, à piscibus ducta similitudine, qui spari vocantur: Alij sparus à spargen-

A à spargendo dici putant. *Vertitur in medijs.* Id est agitur: nam Græce dixit αἰακτεῖται. *Toto vertice supra est.* Sic Statius de Capaneo. *Et toto transcendit corpore bellum.*

44 *Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)*
Traiicit: & super hæc inimico pectore fatur:
Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Aduenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
B *Protinus Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm*
Corpora: sed Buten aduersum cuspide figit
Loricam, galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, & læuo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior insurgens, oranti & multa precanti
C *Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.*
Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.

Hunc illa exceptum. Fraude ei circumuentum, vt Æmulus exceptum Triton. *Agmine verso.* Aut conuerso impetu suo: aut aduersariorum conlato agmine. *Traiicit.* Vis iactus ostenditur. *Syluis.* Pro, in syluis, & est Archaismos, casus pro casu. *Muliebribus armis.* Vsus obtinuit vt innuptas, virgines: nuptas, mulieres vocemus. Nam apud maiores indiscrete virgo dicebatur & mulier: vtrunque enim sexum tantum significabat, vt ecce hoc loco dicit armis muliebribus, cum Camillam innuptam fuisse manifestum sit. Item in Bucolicis legimus, Ah virgo infœlix, cum Pasiphaen constat ex Minoe ante amorem tauri filios suscepisse. Terentius in Hecyra, etiam mulierem post partum, virginem vocat, *Nam vitium est oblatum virgini olim ab nescio quo improbo. Nomen haud leue, patrum Manibus hoc referes telo cecidisse Camillæ.* Irrisio est amaritudinis plena. nam si voluerimus simpliciter accipere, vt ita sit dictum quemadmodum supra, Æneæ magni dextra cadis: incipit contrarium esse superioribus. Vnde melius est vt perseueremus in sensu: & ita sit dictum, Magnam re vera gloriam laturus es ad manes parentum, quem fœmineæ tela superarunt. *Sedentis.* Equitis. Sane eum ex vicino intelligimus esse percussum. *Interior.* Sinisterior, breuiore scilicet circulo. *Congeminat.* Hic distinguendum. Nam nemo dicit securim vulnus congeminat, sed securis. *Incidit huic.* Figurate, pro, in hanc incidit. Terentius, *Ego in eum incidi infelix loci, vt neque amittendi, neque retinendi sit copia.* *Apenninicolæ bellator filius Auni.* Quia Liguria maiore parte sui in Apennino est constituta. *Ligures autem omnes fallaces sunt.* sicut ait Cato in secundo Originum libro. *Filius Auni.* Aunus scilicet. nam vt supra diximus, cum dictis parentibus filiorum nomina supprimuntur, eos patri cognomines intelligimus: vt, Tiburti Remulo ditissimus olim.

45 *Isque vbi se nullo iam cursu euadere pugna*
Posse, neque instantem reginam auertere cernit,
F *Consilio versare dolos ingressus, & astu,*
Incipit hæc: Quid tam egregium si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Iam nosces ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit. at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque assistit in armis

Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuuenis vicisse dolo ratus, auolat ipse,
(Haud mora) conuersisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

Reginam auertere Proprio verbo vsus est, vt est mos equestris, id est non sperat fore, vt illam auerteret. *Versare dolos, ingressus.* Tractare, vt, Seu versare dolos, seu certe occumbere morti. *Astu* Malitia. Nam proprie astutos, malitiosos vocamus. vnde in Terentio, postquam de domino dixit seruus *Astute*: ille, iratus ait, *Carnifex quæ loquitur?* Cicero *Ita fit vt tua ista ratio existimetur astuta: meum hoc consilium necessarium Dimitte fugam.* Id est equi celeritatem, cui fidis, relinque. *Ventosa ferat cui gloria fraudem.* Hæc est vera & antiqua lectio: Vt fraudem non laudem legas: vt si *fraudem* legeris sit sensus, Pedes congredere: tam agnosces cui inanis iactantia adferat pœnam. Nam fraudem, veteres pœnam vocabant: Ab eo quod præcedit, id quod sequitur, vt, Et scelus expendisse merentem Laocoonta ferunt. Cicero in Cornelianis. *Ne fraudi sit ei qui populum ad contentionem vocarit.* Vt etiam in antiquo cognoscitur iure. Sallustius in Catilinario, *Diem statuit antequam sine fraude liceret ab armis discedere.* Si autem *laudem* legerimus, erit sensus, Agnoscet cui inanis gloria afferat laudem. *Ventosa* autem *gloria* est, quam Græci κενοδοξίαν vocant. *Paribusque resistit in armis pedes.* Sicut & illum congressurum putabat. *Pura parma.* Tunc enim primum in bella descenderat. *Fugax.* Fugiens. Nam nomen est pro participio: non enim fugacem possumus accipere: quem supra legimus bellatorem. *Ferrata calce.* Calcem genere fœminino.

46 *Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,*
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu: frenisque aduersa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico à sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque euiscerat vncis:
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Vane Ligur. Aut fallax, aut inaniter iactans. nam vanos, stultos, posteriores dicere cœperunt. & rarum est etiam in neotericis. Iuuenalis, *Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni* Quid autem hoc loco *vane* significet, sequentia demonstrant, Frustraque animis elate superbis: possumus tamen hic & mendacem verius accipere, quia ait, Dum fallere fata sinebant, Et, Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno. Nigidius de etra* *Nam & Ligures qui Apenninum tenuerunt latrones, insidiosi, fallaces: mendaces.* Cato originum II. cum de Liguribus loqueretur: *Sed ipsi vnde oriundi sunt exacta memoria inlitterati, mendaces, quæ sunt & vera minus meminere.* Sane subito vt solet, ad characterem dramaticum transit, neque enim ostendit Camillam loqui cœpisse. *Lubricus.* Fallax, mobilis. *Pernicibus ignea plantis.* Modo velocibus: alias perseuerantibus. Nam pernix interdum velox: interdum perseuerans significat, vt ipse in Georgicis & inter Dura iacet pernix instrato saxa cubili. *Transit equum cursu.* Nunc hoc incredibile videretur esse, nisi præmisisset in septimo, Illa vel intactæ segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas *Aduersa.* Opposita. *Quam,* similitudinis aduerbium est, est & pronomen tam subiunctiuum quam præpositiuum, est & coniunctio, vt cum dicimus tam hoc quam illud. *Accipiter saxo sacer ales ab alto.* Sacer ideo, quia Marti est consecratus accipiter: aut sacer auibus execrabilis: vt, Auri sacra fames. Aut quod verius est, nomen Græcum expressit. nam ἱερὸς dicitur, hoc est sacer: ἱερεὺς enim Græce Latine sacerdos vocatur. Cur autem Græce ita dictum sit, ratione non careat: quia nota est sacrorum peritis. *Consequitur pennis.* Noua laus Camillæ: siquidem accipiter columbam sequitur, ista hostem præcedit. ipsa autem auium comparatio sumpta est è contrario. nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ. *Euiscerat.* Ne vulgari verbo & Græco vteretur dicens exenterat, ait pedibusque euiscerat. *Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.* Ecbasis poetica, id est excessus.

47 *At*

47 *At non hæc nullis hominum ſator atque deorum*
Obſeruans oculis, ſummo ſedet altus olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæua
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quenque vocans, reficitque in prælia pulſos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella:
Aut, vbi curua choras indixit tibia Bacchi,
Exſpectate dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium, dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.

Non nullis. Id eſt non negligentibus. Nam Liptotes figura eſt. vult enim dicere, non leuiter Iuppiter intuebatur iſta certamina. Ideo & adiecit obſeruans oculis, id eſt intente aſpiciens. Plautus: *Obſeruato quam blande ſuppalpatur mulieri.* *Inſtigat vocibus alas.* Alas incitat: & irritat ad reditum. primum enim eſt vt fugere deſinant: poſt vt in hoſtes impetum faciant. *Nomine quenque vocans.* Per hoc extrema neceſſitas indicatur. *Reficitque.* Id eſt reſtituit. *Quis metus* Dolentis, interrogantis, id eſt Qualis, quantus: quod viros etiam fœminam timere compellit? Vnde paulo poſt, Quæ & quanta animis ignauia venit? Fœmina palantes agit. *O nunquam dolituri.* Id eſt ſtulti. Stultus enim eſt quiſquis iniuria non mouetur. Et bene *nunquam*: ſiquidem ante ſæuitiam Mezentii pertulerunt, nec ſe vlti ſunt. Nunc præbent terga mulieri: & nec hinc quidem commouentur dolore. Nonnulli tamen dolorem, ſtudij alicuius ardorem & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictum tradunt, vt Græci πόνον. *Atque hæc agmina vertit?* διὰ πλῆθος, id eſt multitudinem tantam hoc eſt magnam. *Inrita.* Id eſt Inertia: quæ nos vlciſci minime valent. *At non in venerem ſegnes.* Latenter hoc dicit, Mulierem fugitis, quia armata eſt: alias primi ad hunc curritis ſexum. *Nocturnaque bella* Quibus coitus. Alibi, Et ſi quando ad prælia ventum eſt. *Curua tibia* Symphonia, chorum. Bacchi autem ideo, quia apud vereres ludi theatrales non erant niſi in honorem Liberi patris. Hanc tibiam Græci πλαγίαυλον vocant, Latini Vaſcam tibiam, & eſt Dionyſia, cum maxime ea Satyri vtuntur. *Expectate.* Pro exſpectatis, modum pro modo poſuit. *Hic amor, hoc ſtudium.* Per parenthesim dictum eſt, nam ordo eſt pocula menſæ, dum ſacra ſecundus aruſpex Nuntiet. *Secundus aruſpex.* Pro ſecunda ſacra, id eſt proſpera: ſicut econtrario Homerus μὴ ἐν κακοῖσι, id eſt malorum diuine. *In altos lucos.* Illic epulabantur ſacris diebus. Mire autem *vocet hoſtia*, pro vt ad hoſtiam conueniatis.

48 *Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe*
Concitat, & Venulo aduerſum ſe turbidus infert:
Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Conuertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
Suſtinet à iugulo dextram, & vim viribus exit.

Moriturus & ipſe. Moriturus animo. nam moriturus non eſt. Quod áutem ait *& ipſe*, aut ad Camillam, aut ad Venulum reſpicit. *Turbidus.* Id eſt terribilis. *Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem.* Hoc de hiſtoria tractum eſt. Nam Cajus Cæſar, cum dimicaret in Gallia: & ab hoſte

raptis equo eius portaretur ārmatus, occurrit quidam ex hostibus qui eum nosset, & insultans ait, Cæsar Cæsar: quod Gallorum lingua dimitte significat, & ita factum est vt dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. Est & alia huius rei historia, Varro enim cum de suo cognomine disputaret, ait eum qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem Varronē nomine quod rapuerat, & ad suos portauerat, ex insigni facto meruisse * *Tollitur in cælum clamor.* Rei scilicet admiratione. *Rimatur.* Inquirit, vt rimanti telum ira facit. *Exit.* Euitat: vt, Atque oculis vigilantibus exit. A

49 *Vtque volans alte raptum cum fulua draconem*
Fert aquila, implicuitque pedes, atque vnguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat, B
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus vrget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburnum ex agmine Tarchon
Portat onans. ducis exemplum euentumque secuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat: C
Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quâ victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat:
Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas,
Hos aditus, ianque hos aditus, omnemque pererrat
Vndique circuitum, & certam quatit improbus hastam.

Vtque volans alte raptum. Homerica comparatio: & vtrum alte volans, an alte raptum, an alte fert? *Luctantem rostro.* Magna breuitate rem descripsit. *Ducis exemplum euentumque.* Et virtutem & felicitatem. Exemplum quod cœpit, euentum quod prospere. *Mæonidæ.* Lydii: vt, Mæonidæ delecta iuuentus. *Arte.* Fraude, dolo: vt, Arte Pelasga. *Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo, Hac Aruns subit.* Vt etiam supra diximus, ita Poeta loquitur vt aliquibus locis det suspicionem quod Aruns de Turni partibus fuerit, nanque & in Camillam impetum facit, & cum ea rursus recedit: quod nisi de socio non procedit. Donatus etiam dicit esse manifestum signum socium ei fuisse: quod Apollinem Soractis inuocat montis: de quo Turno auxilia constat venisse. licet possit fieri vt alterius loci homo, alterius loci inuocet numen. Item ad argumentum vocat, Patrias remeabo inglorius vrbes: quod etiam de hoste procedit. Inglorius autem ideo quia superare fœminam, nullam constat esse virtutem. Aut quia nec gloriari poterat, si Camillam earundem partium occidisset, vt quod supradictum est, videatur eum inuidia peremisse quod viris præripiat gloriam & sola nobiliter pugnet Camilla. *Tacitus.* Hoc est latens. *Circuitum.* Proprie. Nam circumire, insidiantium est: vnde est, Nec gregibus nocturnus obambulat. *Certam hastam.* Ineuitabilem. Vnde est è contrario. Et incertum excussit ceruice securim, id est infirmam, euitabilem. D E

50 *Forte sacer Cybele Chloreus, olimque sacerdos,*
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis aheneis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro, F
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydemque, sinusque crepantes
Carbaseos, fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

Hunc

A *Hunc virgo, siue vt templis præfigeret æra*
Troïa, captiuo siue vt se ferret in auro,
Venatrix, vnum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen.
Fœmineo prædæ & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cui tandem tempore capto
Conicit, & superbus Aruns sic voce precatur:

Sacer Cybele. Nunc montem pro numine, quod in eo colitur, posuit. Et bona occasio
B ad mortem Camillæ, vt sacerdotem maioris numinis conetur occidere: per quod quasi exauctoratur Dianæ fauor, interueniente maioris numinis iracundia. *Olimque sacerdos.* Aut quia vetus sacerdos, aut cuius etiam maiores sacerdotes fuissent, quibus apud veteres in sacra quoque succendebantur. *Longe fulgebat.* Vel longe fulgebat, vel longe insignis. *Quem pellis ahenis In plumam squamis, auroque conserta tegebat.* Cataphractum eum fuisse significat. Cataphracti autem equites dicuntur, qui & ipsi ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent: de quibus Sallustius, *Equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Pluma est in armatura vbi lamina in laminam se indit.
Nunc autem pro linteo pellem posuit: & æneas squamas, æreas laminas intelligimus. *In plu-*
C *mam* vero in similitudinem plumæ: vt, Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum, id est in antri similitudinem. Sane sciendum quod ipsos equites cataphractos dicimus. Sallustius, *Et sequebantur equites cataphracti. Peregrina ferrugine.* Vt Hibera, id est Hispana, nam ipse hoc alibi exposuit, Et ferrugine clarus Hibera. Quidam purpura accipiant, quod eius prima tinctura ferrugineo colore sit. *Spicula torquebat Lycio cortynia cornu.* Cretenses sagittas Lycio arcu dirigebat: quod etiam vt supra diximus, ad ornatum poni consueuit. *Vati.* Hic vatem supra sacerdotem, vt de Heleno vtrumque. *Cassida.* Pro cassis: nam accusatiuum posuit pro nominatiuo. *Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.* Pictus tunicas pictus crurum barbara tegmina, id est habebat vestem phrygionis arte perfectam. Sine armorum longa descriptio illuc spectat, vt in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa. *Fœmineo.* Inpatienti, intatio-
nabili: vt, Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
D

51 *Summe deûm sancti custos Soractis Apollo,*
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens. non exuuias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia vlla peto. mihi cætera laudem
E *Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere pestis*
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius vrbem.

Summe deûm. Ex affectu colentis dicitur. nam Iuppiter summus est. *Sancti custos Soractis Apollo.* Soractis mons est Hirpinorum in Flaminia collocatus. In hoc autem monte cum aliquando Diti patri sacrum persolueretur (nam diis manibus consecratus est) subito venientes lupi exta de igni rapuerunt, quos cum diu pastores sequerentur, delati sunt ad quandam speluncam, halitum ex se pestiferum emittentem, adeo vt iuxta stantes necaret, & exinde est orta pestilentia, quia fuerant lupos secuti: de qua responsum est posse eam sedari si lupos imitarentur, id est rapto viuerent. Quod postquam factum est, dicti sunt ipsi populi Hirpini Sorani. Nam lupi Sabinorum lingua Hirpi vocantur. Sorani vero, à Dite: nam Ditis pater Sora-
F nus vocatur: quasi lupi Ditis patris. Vnde memor rei Virgilius Aruntem paulo post comparat lupo: quasi Hirpinum Soranum. *Pineus ardor.* Ignis ἀπὸ τοῦ πίνειν. *Aceruo.* Pyra, coaceruatione lignorum. *Freti pietate.* Iste quidem hoc dixit: sed Varro vbique expugnator religionis ait, cum quoddam medicamentum describeret: *Et vt solent Hirpini qui ambulaturi per ignem, medicamento plantas tinguunt. Multa pruna.* In pruna. Pruna autem quandiu ardet dicitur. Horatius, *Prætextam & latum clauum, prunæque bathyllum.* Cum autem extincta fuerit, carbo nominatur. Terentius, *Tam excoctam atque atram reddam, quam carbo est.* Nam pruna à perurendo dicta est. *Exuuias, pulsæve trophæum.* Exuuias occisæ, pulsæ trophæum. Et

Proprie. nam vt supra diximus de occisis hostibus triumphabant, de pulsis figebant A
trophæa.

52 *Audiit, & voti Phœbus succedere partem*
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergo vt missa manu sonitum dedit hasta per auras
Conuertêre animos acies, oculosque tulere B
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa per auras,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt, fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia mistoque metu: nec iam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet. C

Partem Mente dedit, partem volucres dispersit in auras. Bona moderatio Apollinis inter sacerdotis preces, & voluntatem sororis. *Nihil ipsa, nec auras, Nec sonitus memor.* Hæc est antiqua lectio. Nanque apud maiores trahebatur interdum à Græco genitiuus singularis. Hinc est & paterfamilias & materfamilias: quæ duo tantum nomina remanserunt. nam nec huius auras dicimus, nec huius custodias secundum Sallustium, qui ait, *Castella custodias thesaurorum:* pro custodiæ. Etenim ita Asper intelligit: licet alij custodias accusatiuum velint. Sane paterfamilias & materfamilias quando dicimus, familias indeclinabile est. Si autem paterfamiliæ dixerimus, iam non erit nomen: sed locutio, & familiæ erit datiuus. Nam pater mihi est dicimus. Terentius, *Naturæ tu illi pater es, consiliis ego.* Multi tamen volunt in numero plurali nomen vtrunque declinari, vt dicamus hi patresfamiliæ, horum patrumfamiliarum. *Papillam exertam.* Nudam. Sane mamilla est omnis eminentia vberis: papilla vero breue illud vnde lac trahitur. *Dominam.* Reginam: vt, Hi dominam ditis thalamo deducere adorti. *Virginis audet.* Sic fuerat consternatus, vt etiam vulneratam timeret. D

53 *Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,*
Continuo in montes sese arcius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnoque iuuenco,
Conscius audacis facti: caudamque remulcens
Subiecit pauitantem vtero, sylnasque petiuit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns, E
Contentusque fuga, mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam ex æqualibus vnam
Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ
Quicum partiri curas) atque hæc ita fatur: F
Hactenus Acca soror potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebræ nigrescunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer,
Succedat pugnæ, Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto

Paulatim

A *Paulatim exoluit se corpore: lentaque colla*
Et captum letho posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.

Occiso pastore lupum. Bene pastori comparat reginam. nam reges ipsi, pastores vocantur. Homerus, ποιμένα λαῶν. *Caudam pauitantem.* Quæ timorem indicat: pro, ipse pauitans. *Turbidus.* Timidus modo, supra terribilis: vt, Venulo aduersum se turbidus infert. *Mucro.* Hinc apparet mucronem esse cuiuslibet teliacumen. *Frigida letho.* Alij *telo* legunt, & intelligunt. *Vulnere.* Et quidam labuntur letho, non letho frigido, sed letho labuntur. Alij frigida letho accipiunt, quia sequitur post, Captum letho posuit caput: Nonnulli frigida lumina tradunt scilicet ignis
B calore extincto, vt è contrario Ad cœlum tendens ardentia lumina. *Partiri curas.* Subaudis consueuerat. *Hæc ira fatur.* Vnum abundat. nam supra ait, Adloquitur. *Potui.* Absolute: pugnare vel viuere. necessaria enim Eclipsis in defectione, quæ ex arte non semel posita est. *Succedat pugnæ.* Animus bellatricis ostenditur, quæ non se dolet lucem, sed bella deserere. Intantum vt nihil aliud moriens quam de republica tuenda & bellum mandaret, & solum putaret idoneum Turnum in eius vicem succedere. *Non sponte fluens.* Non sponte vt supra, Portisque ab equo regina sub ipsis Desiluit: quam tota cohors imitata relictis Ad terram defluxit equis. *Paulatim exoluit se corpore.* Sic in quarto Teque isto corpore soluo. *Et captum letho posuit caput.* Cum dicit caput, ostendit operam consecrari, vsque dum soluatur caput hominis, id est liberetur, quod facilius potest morte contingere sicut supra dictum est. *Arma relinquens.*
C Alij arma relinquunt legunt. Probus hypallagen vult vel contrarium vt ipsa relinquit. Alij arma relinquunt* laudant dictum est, illa decidebant è manibus cum ille exanimi. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.* Seruat hoc vbique, vt iuuenum animas à corporibus dicat cum dolore discedere, quod adhuc esse superstites potuerunt: quod etiam de Turno dicturus est.

54 *Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor*
Sydera: deiecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,
D *Tyrrenique duces, Euandrique Arcadis alæ.*
At Triuiæ custos iamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
E *Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:*
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte: neque hoc sine nomine letbum
Pe gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.

F *Immensus clamor.* Troianorum scilicet qui exultabant, & quorum animi aucti sunt Camilla moriente. *Crudescit.* Crudelior fit cæde multorum. *Omnis copia.* Pro totus exercitus, vt, Et quæ sit me circum copia, lustro. *Mulctatam.* Affectam. Mulctari enim proprie verberibus dicimus* *Ac triuiæ custos,* Vel ministra, vel obiecratrix: Potest & pro comite accipi, vel custos mandatorum Triuiæ, ne inulta Camilla moriatur. *Teucros conata lacessere.* Propter illud, Bellum importunum gerimus cum gente deorum. Heu autem doloris exclamatio est. *Crudele luisti Supplicium.* Iuris verbo vsus est. Luere enim debere dicitur qui pecuniam soluit, quod hic vsurpatum est in capitis pœnam. Quidam huius loci longam expositionem tradunt, Vulscos à Vulscatibus Ylinis origi-

nem ducere, Exclytas autem inter quos Amazones sunt, regionem Illyricam incolere* luisse ergo supplicium Camillam dicunt, quæ aduersum Troianos arma tulerit, quibus maiores eius auxilium constat tulisse, id est Penthesilea. *Desertæ in dumis.* In syluis coluisse, aut dumis deserti, id est soli & sine nobis. *Coluisse Dianam Profuit.* Non deam incusat, sed fatorum necessitatem: contra quam nec numinis opitulatur auxilium. *Sine nomine.* Sine gloria, sine fama, quod fortiter fecit, vel quia dea vindicat. *Famam pœneris inultæ.* Id est non inuindicatæ ignominiam sustinebis: quod etiam Dido dolet dicens, Et moriemur inultæ: Sed moriamur ait. *Monte sub alto.* Vt, Monte sub aerio. Apud maiores, nobiles aut sub montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur. vnde natum est, vt super cadauera aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ. *Regis Dercenni.* Quidam de Stercenij rege ob originem, hoc nomen fictum putant* *Bustum.* Hoc loco sepulchrum. A B

55 *Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu*
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc perituræ veni: capias vt digna Camilla
Præmia. tunc etiam telis moriere Dianæ?
Dixit: & auratæ volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit, C
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis,
Læua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
Extemplo teli stridorem, auraque sonantes
Audiit vna Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socij atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur olympum. D

Vana tumentem. Plenum falsæ gloriæ, quam Græci κενοδοξίαν dicunt. Vana autem tumentem, vt Infanda furentem. *Cur inquit diuersus abis?* Non quasi audienti dicat, vt Macte noua virtute puer: diuersus autem a pugna diuersus, vel diuersus quod fugit quam occidit. *Digna Camillæ Præmia.* Sic in secundo, Persoluant grates dignas, & præmia reddant Debita. Item in decimo. Et hæc tibi porro Dona prius. *Tunc etiam telis moriere Dianæ?* Cum ingenti amaritudine dictum est. nam ei etiam genus inuidet mortis. Quod autem ait *tunc etiam*, ad Niobes numerosam pertinet sobolem. *Volucrem sagittam.* Proprie, quia sagittis pennæ adglutinantur. *Threissa.* Propter Amazonas, & hanc Virgilius non ita finxit, vt Tarpeiam & cæteras, sed proprio nomine videtur induxisse, Græca* enim tradunt anullosforos ex hyperboreis, qui & E ipsi iunt trudi in Latitonam venisse, hanc & Ægon hoc est Dianam educasse, vt etiam ex cognominibus deorum, & cum illa Opis, & his & Ærgos appellatur, agnoscitur quod supra plenius dictum est. *Cornuque infensa tetendit. Cornu* accusatiuus singularis est, ac si diceret, Arcumque infensa tetendit. nam horum dubiorum nominum casus ex similibus vel synonymis comprobantur. *Coirent inter se capita.* Homerica est ista descriptio. *Manibus æquis.* Pro æqualiter, vel æquantibus, & licitum Poetæ, nomen pro aduerbiis aut participiis ponere. *Teli stridorem.* Homerus, ἰὸς δ' ἄρ' ἵετο καὶ ἄμυε. *Audiit vna Aruns, hæsitque in corpore ferrum.* Celeritas iaculantis exprimitur, sic Statius cum iam percussum dixisset, extinctum ait, *Necdum certi tacet arcus Amyntæ.* Multi nolunt in medio distingui, propter exprimendam celeritatem. *Obliti.* Nonnulli Virgilium secundum vetustatem hoc verbo vsum tradunt, vt obliti ἀμελήσαντες, hoc est negligentes & contemnentes putent, viderant enim peremptum, sed neglexerunt: Ergo scientes liquerunt, vt oblitus decorisque sui & oblitus fatorum. Alij obliti vbi reliquerant nescientes, & est sensus obliti illum. *Ignoto camporum in puluere linquunt.* Bene Aruns qui quasi sacrilegus peremptus est, facientis numinis iracundia est relictus, vt nec sepulturam possit mereri.

56 *Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camillæ:*
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:

Dissecti-

A
Diſiectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis auerſi ad mœnia tendunt
Nec quiſquam inſtanteis Teucros lethumque ferenteis
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem curſu quatit vngula campum.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, & è ſpeculis percuſſa pectora matres,
Fœmineum clamorem ad cœli ſydera tollunt.

B
Leuis ala. Leuis armatura ſcilicet. *Turbati fugiunt Rutuli.* Hoc ad Camillæ pertinet laudem: qua amiſſa turbati fuerunt Rutuli, & mutantur fata bellorum. *Acer Atinas.* Licet acer: fugit tamen. *Deſolatique manipli.* Deſerti ſigniferi: quod nimij diſcriminis namque hoc vbique dux præcipit vt frequentes circa ſigna ſint milites: ſicut in Salluſtio legimus. *Manipli* autem dicti ſunt ſigniferi, quia ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus haſtas fœni manipulis inligabat: & hos pro ſignis gerebant. Vnde hoc nomen remanſit. *Lethumque ferenteis.* Pro interentes. *Laxos arcus* Non intentos: ſed iam ſolutos. *Puluis.* Hic corripuit, at ibi produxit, verſa puluis inscribitur haſta. *Fœmineum clamorem.* Impatientem. nam iam dixerat matres, per quod muliebrem clamorem poteramus accipere.

C
57 *Qui curſu portas primi irrupêre patentes,*
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas, pars claudere portas,
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes, oriturque miſerrima cædes
D
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos, lachrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites foſſas, vrgente ruina,
Voluitur: immiſſis pars cœca & concita frenis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) vt videre Camillam,
Tela manu trepidæ iaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum, ſudibuſque imitantur obuſtis,
E
Præcipites, primaque mori pro mœnibus audent.

Qui curſu portas. Portanda elocutio qui conſequatur hos, ſed intelligendum eos qui. *Inimica.* Pro hoſtilis. *Miſeram mortem.* Quia ſequitur, Limine in ipſo. *Mœnibus in patriis.* Scilicet vbi ſe ſe iam tutos eſſe credebant. *Pars claudere portas.* Pars eorum qui curſu irrupêre portas. *Aperire viam.* Id eſt dare aditum, & bono locutus eſt ambitu. Nam cum portis via aperitur & clauditur. *Oriturque miſerrima cædes.* Quoniam defenſores mœnium dum hoſtes petunt, ſuos feriebant. Sic in ſecundo vbi intulit, Armorum facie & Graiarum errore iubarum. *Defendentum.* Ideo defendentum & *ruentum*: quia ad maſculinum retulit, & hi defendentes facit; quod & de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur, *defendentium* dicamus neceſſe eſt: quia hæc defendentia
F facit: vt ſupra diximus, genitiuus pluralis a nominatiuo plurali non debet minor eſſe. Quod ſi forte minorem eum aliquando inuenerimus, metri neceſſitate fit: & incipit iam pathos eſſe, non declinatio. Nonnulli ergo in his nominibus genitiuum corruptum pro integro accipiunt. *Lachrymantum.* Quidam lachrymantum genitiuum corruptum pro integro accipiunt, quia facit lachrymantium. *Præcipites foſſas.* In quas quis poteſt præcipitari. *Cæca.* Irrationabilis, quæ in clauſas portas more arietis ruebat: id eſt bellici machinamenti. *Summo certamine.* In extremo diſcrimine, vt ſupra, Vocat labor vltimus omnes. *Monſtrat amor verus.* Qui apparet in aduerſis. *Videre Camillam.* Scilicet quæ pro aliena patria cecidiſſe videtur. Sane vt videre, non relatam ex pugna,

sed vt exemplum virtutis eius viderunt, & quidam vt videre, quasi quemadmodum vt videre, vt cum coniunctio modo non aduerbium temporis est, aut vt videre quemadmodum illam dimicare viderant quando interiit. *Trepidæ.* Licet trepidæ tamen oblitæ sexus tela iaculabantur. *Præcipites.* Aut festinę, aut in mortem ruentes. *Primæque mori pro mœnibus audent.* Nimij doloris est vt, Me primam absumite ferro. A

58 *Interea Turnum in syluis sæuissimus implet*
Nuntius, & iuueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo B
Omnia corripuisse: metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæua Iouis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vixè conspectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas saltus ingressus apertos,
Exuperatque iugum, syluaque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas fumantes puluere campos C
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Et sæuum Æneam agnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum, flatusque audiuit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & prælia tentent:
Ni roseus fessos iam gurgite Phœbus Hibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante vrbem, & mœnia vallant. D

Sæuissimus implet Nuntius. Vt & supra diximus, nuntius est qui nuntiat, nuntium quod nuntiatur: iecundum quod nunc nec de fœmina, nec de re quæ nuntiatur, procedit nuntius. Vnde multi volunt aliud nuntium intelligi: Accam vero pro ea venisse, sed melius est vt nuntius de Acca dictum intelligamus. Nouimus enim poni aliqua in subauditione quæ ex aperto dicere non debemus: vt, Nec dextræ erranti deus absuit: cum necesse sit, vt aut Iunonem aut Alecto intelligamus. Item Sallustius, *Primoque fonte forte venientes exciperet*, cum de insidiis loqueretur, quas numeri tantum pluralis esse plusquam manifestum est. *Tumultum.* Perite tumultum, ita enim dicitur bellum quod differri non potest. *Delatas Volscorum acies.* Falsum est: tantum enim fugerunt: sed vim exprimit nuntii, cuius mos est plus quam habet veritas, nuntiare. *Ingruere.* Impetum facere: vt XII. Æn. Ingruit Æneas Italis. *Ille furens (nam sæua Iouis sic numina poscunt)* Duplici ratione insidias eum reliquisse commemorat: dolore nimio, & numinum voluntate: quæ vtraque ideo egit, ne capi posset Æneas. Sæua autem Iouis numina per parenthesim dictum est. Paulo ante præcedens tempus à Turno relictos, id est vacantes insidiis. *Sæua Iouis sic numina poscunt.* Homerus διὸς δ' ἐπιδίστη ἐγένετο βουλή. *Obsessos colles.* Quos ipse obsederat ne ad vrbem transitum haberet Æneas. *Fumantes pulueræ campos.* Veluti fumantes caligine pulueris. Ita enim nebula excitat puluis vt fumus est * *Sæuum.* Fortem, vt, Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector. Item, Nec minus interea maternes sæuus in armis. An iratum? Vt & sæuum ambobus Achillem. *Ineant pugnas.* Pro inissent & tentassent. *Hibero.* Oceano, occiduo, id est Hispano. Hispaniam autem, Hiberiam ab Hibero flumine constat esse nominatam. *Tingat equos.* Quidam tinguat humiliter dictum accipiunt. *Considunt castris.* Hoc est in sua quisque castra digressi. Ergo aut castra posuerunt, aut ad morem castrorum fecerunt. *Mœnia vallant.* Hinc probatur quia & qui tuentur & qui obsident, vallare dicuntur. E F

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER XII.

B *Vrnus vt infractos aduerso Marte Latinos*
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro implacabilis ardet,
Attollitque animos: Pœnorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo: gaudetque comanteis
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento:
C *Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.*
Tum ſic affatur regem atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignaui Æneadæ, nec quæ pepigere recuſent.
Congredior: fer ſacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
D *Aut habeat victos: cedat Lauinia coniux.*
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:

Vrnus vt infractos. Poſtquam Turnus in bello defeciſſe videt Latinos antea ſemper infractos. nanque ita maior eſt ſenius, quam ſi *infractos* valde fractos acceperis. *Sua nunc promiſſa repoſci.* Quia dixerat, Ibo animos contra, vel magnum præſtet Achillem. Nunc autem pro tunc. *Se ſignari oculis.* Propter illud quod poſt dicturus eſt, ante ora Latini, In te oculos referunt. Modo autem ſignificat, id eſt, vt quod eſſet ſilentio ambiguum, oculis confirmaretur ſine dubio eorumà quibus coactus promiſerat. *Vltro.* Aut inſuper, aut antequam aliquis compoſcat. Et bene ducis dignitatem ſeruauit, vt non ideo faceret, quia quidam repoſcebant, ſed ſua ſponte accenderentur in prælium. *Saucius ille.* κατ' ἐξοχὴν. *Ille leo.* Id eſt princeps ferarum. Vel certe veteri
E more ad magnitudinem pertinet, vt, ac velut ille canum morſu, interdum nobilitatem ſignificat, vt Multum ille & terris iactatus, & aut ſimilem rem deſignat. Lucilius, *Velut olli Anceps ille ſaeit cum improuiſo inſidiisque.* Quamuis quidam ille per ſe ſuperfluum hoc loco pronomen tradunt. Saucius autem pectus, id eſt ſaucium pectus habens. Vt nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit. Et bene alia verba interpoſuit, quia ſaucius pectus & ſonabat aſperrime, & imperitis poterat ſoloeciſmus videri. Et ſaucius pectus congrue, in quo Turni dolor eſt. *Graui vulnere.* Graui, id eſt, Forti: vt, Ferit enſe grauem Tymbreus Oſirim. Venantum autem vulnere quod venantes fecerunt. *Tum demum* Nouiſſime: id eſt poſtquam fuerit vulneratus. Hæc enim leonum natura eſt, vt niſi læſi nequeant iraſci. *Mouet* autem *arma.* Vires ſuas experitur. nam arma ſunt vniuſcuiuſque rei poſſibilitas. Vnde eſt, Et quærere conſcius arma id eſt dolos. Eſt autem mouet ar-
F ma etiam tranſlatio ab hominibus, qui cum hoſtem petunt arma mouere dicuntur. Sic alibi de tauro, ſigna mouet præceptque, oblitum fertur in hoſtem. *Gaudetque.* Spe victoriæ & dicendo gaudet alacritatem voluit leonis exprimere gaudij verbo. Cæterum nulli ferarum, vel pecudum iſte ſenſus adponitur. *Excutiens ceruice toros.* Ceruice excutiens, an quos in ceruice habet? *Latronis.* Inſidiatoris à latendo, ſed modo venatoris, & eſt Græcum, nam λατρεύειν dicunt obſequi, & ſeruire mercede. Vnde latrones vocantur conducti milites. moris autem erat, vt hos imperator & circa ſe haberet, & eos primos mitteret ad omne diſcrimen. vnde nunc dicit latronis telo fixum leonem, quia etiam venatores operas ſuas locare conſueuerant. Sic etiam dicti qui circa

caueas sunt,quod vt milites stent,cum ferro,aut quod lateant ad insidias faciendas: Ergo ex eadem similitudine latronem,hic venatorem accipiendum,quia & obsidet saltus & cum ferro est. Sane latronem venatorem,quis ante hunc? Varro tamen dicit hoc nomen & Latinam posse habere etymologiam, vt latrones dicti sint quasi laterones: quod circa latera regum sunt, quos nunc satellites vocant. vna tamen significatio, licet in diuersa etymologia. Plautus in Pyrgopolinice aperte ostendit qui sint latrones, dicens. Nam, *Rex Seleucus me opere orauit maximo, vt ei adconducerem latrones & conscriberem.* Idem in Bacchidibus exsecutus est, militem latronem dicens, *Suam qui auro vitam vēditat. Impauidus frangit telum.* Lucanus, *Per ferrum tanti securus vulneris exit. Fremit ore cruento.* Licet os habeat proprio cruore perfusum. Sane ipsa comparatio exitum ostendit futurum. Nam etiam Turnus ruit in mortem ferocirate compulsus: sic in quarto indicat futurum exitum reginæ, dicens, Qualis coniecta cerua sagitta. *Gliscit.* Crescit & latenter vnde & glires dicti sunt quos pingues efficit somnus. Veteres glicit in cremento ignis ponebant, bene ergo hoc verbo vtitur de quo ait Vitro implacabilis ardet. *Turbidus.* Plenus terroris & perturbationis. Sane notandum *affatur* atque *infit*. nam iteratio est, qua frequenter est vsus: licet nonnulli dicunt temperare hoc impositam coniunctionem, & hic habitum futuræ orationis ostendit. *Nulla mora in Turno.* Plus est Turno quam si in me dixisset vt quisquam numen Iunonis adoret Præterea. Et bonum principium eius qui suspicionem timiditatis inciderat. *Retractent.* Repetant & reuoluant. *Ignaui Æneadæ.* Aut Æneadæ pro Æneas, aliud pro aliud significant, aut Æneadæ non Æneas, quasi contra omnes pugnaturus. *Congredior.* hypocrisis est, exprimatur id quod flagitaris. Sic Statius vbi Polinicen oblique inducit loquentem, *Non me vllius domus anxia culpet, Expectent ve truces obliquo lumine nati.* Vnde etiam supra ait poeta, Se signari oculis. Quidam sane à *nulla mora in Turno* vsque ad *pepigere recusent* iungunt, ne si distinctio intercesserit, & languescat sententiæ color. *Concipe fœdus.* Id est conceptis verbis. Concepta autem verba dicuntur iurandi formula quam nobis transgredi non licet. nam & sarcinatores concipere dicuntur vestimenta, cum è diuerso coniungunt & adsuunt. *Desertorem Asiæ.* Exulem: vt, Exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris? vnde est præmissa illa excusatio, & tota secundi œconomia, & in quarto vbi dicit, Me si fata meis paterentur ducere vitam Auspiciis, & sponte meas componere curas, Vrbem Troianam primum, dulcesque meorum Reliquias colerem. Sane Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam. Ponenda est mora vt postea inferatur Desertorem Asiæ; potest enim videri non ita instituisse Turnus orationem prædicto Dardanium vt inferret desertorem, sed regem: verum vbi propius accessit intellexisse hunc honorem nominis eius, non dandum: itaque commutasse & contumeliose desertorem dixisse. *Sedeant spectentque Latini.* Inuidiose, nam sensus est * ductus est vt diximus supra aliis. Pollicetur enim se singulari certamine dimicare velle cum nolit: nam cum dicit, *sedeant, spectentque Latini:* latenter eos ignauiæ arguit, quod solus omnibus quiescentibus dimicet: quam rem planius sequens indicat versus, Et solus ferro crimen commune refellam, id est commune fugæ ac timoris dedecus solus meis virtutibus comprimam. Alii crimen commune, id est omnium Latinorum: & crimen ait, quod Troiani in Italia consederunt. *Aut habeat victor.* Vitauit propter omen pessimum verbum de se, quod de Æneа dixerat: Ille me in tartara mittat, Sed ait Victos. *Cedat Lauinia coniux.* Vt, Cedat amicitiæ Teucrorum, id est in præmium victoriæ concedat. *Sedato corde.* Quia de Turno ait, Atque ita turbidus infit: & qualitatem orationis prædixit.

2 *O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci*
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atque omneis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: necnon aurumque animusque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: si mul hæc animo hauri,
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat: idque omnes diuique hominesque canebant:
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Coniugis & mœstæ lachrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero, atque arma impia sumpsi.
Ex illo, qui me casus, quæ Turne sequantur

Bulla

A *Bella, vides: quantos primus patiare labores.*
Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.

O præstans animi. Et præstans viribus, & præstans virium dicimus. Sane magnæ moderationis est hæc oratio. nam & laudat Turnum, quasi virum fortem: & tamen eum à singulari certamine dehortatur. dicens enim *præstans animi*, latenter ostendit eum inferiorem esse virtute. *Expendere casus* Ne ex abrupto de eius virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat. *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida.* Argute negat illi sua regna, dicens ei esse alia, vt hæc malit Turnus quæ sua virtute quæsiuit. Sensus ergo est, Si propter regnum dimicare disponis, habes paternum: si propter gloriam, multos virtute superasti. Quod autem dicit, *Nec non aurumque animusque Latino est*, varie exponitur. nanque alij dicunt, habes regnum paternum, habes oppida: etiam à me habes aurum & promptum animum ad danda omnia præter filiam, vt de se Latinus dixisse videatur de auro, propter illud Prædiuitis vrbe Latini. Alij vero sic intelligunt, si propter opes & vxorem dimicaturus es, hæc non solus habeo, cuicunque enim Latino est & aurum & animus promptus in generum: vt Latino non de se dicat, sed cuicunque de Latio. *Latio, & Laurentibus aruis* Et in ciuitate, & in omni regno Latinorum *Nec genus indecores.* Quia ille petebat filiam regis, est autem elocutio figurata de Græco ἀσχήμονες μὲν ἀτάρ· *Sine me hæc.* Hoc loco intelligimus Turnum dolore in aliqua voluisse verba
C prorumpere *Haud millia fatu.* Id est vera, non aspera, sed quæ cum veritate dicuntur. falsa enim, plena solent esse blanditiis. *Animo hauri.* Omni intentione percipe. *Nulli veterum sociare procorum.* Generaliter dicit prohibitum esse dari Lauiniam cuilibet Latino, vt Turnus solatium aliquod habere possit doloris. *Diuique homines que canebant.* Propter Faunum & vates. *Victus amore tui.* Id est propter te, propter tuum amorem. Sane inter tui caussa feci, & tua caussa feci, hoc interest: vt tui caussa tunc dicamus, si aliquid ipsi ad quem loquimur, præstiterimus: vt puta tui caussa me defendi. Tua vero caussa tunc, cum alteri aliquid alterius contemplatione præstamus, vt puta tua caussa hominem tuum defendi. *Cognatos sanguine.* Quia Venilia mater Turni, soror est Amatæ. *Vincla omnia rupi.* Et religionis & fœderis. *Promissam eripui genero.* Verum est. nam Æneæ per legatos promiserat filiam, cui postea intulit bel-
D lum. licet multi dicant ante, eam Turno fuisse promissam: quod falsum est. Nam Latinus nunquam est Turno pollicitus. Nam nec Faunum consuleret, si eam Turno ante promisisset. sed tantum eum esse generum Amata cupiebat: quod etiam legimus, Quem regia coniux Adiungi generum miro properabat amore. *Qui me casus.* Excusat Turnum, vt non ipsius videatur esse, quod victus est: sed suum qui auius est contra generum bella suscipere. *Primus.* Præcipuus ante omnes. *Bis magna victi pugna.* Semel occiso Mezentio: iterum cum interiit Camilla. *Recalent* Pro calent re enim superflua compositio est verbi, aut recalent, iterum calent dixerat, magna quod victi pugna: re enim iterationis obtinet vicem, & bene necessarium cum actu refert. *Albent.* Vsurpauit verbum albeo albes.

E 3 *Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?*
Si, Turno extincto, socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia? ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longæui, quem nunc mœstum patria Ardea longe
F *Diuidit. Haud quaquam dictis violentia Turni*
Flectitur: exuperat magis, ægrescitque medendo.
Vt primum fari potuit, sic incipit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me
Deponas, lethumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.

Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis sese occulat vmbris. A

Insania mutat. Insania enim est, vnde vix euaseris illuc reuerti. *Tollo.* Finio, remoueo: vt, Tollite cuncta, inquit. *Socios sum adscire paratus.* Bene non adiecit quos, vt leuaret inuidiam. *Fors dicta refutet.* Parenthesis quasi dissimulatio vel remo* plena abominationis. *Natam, & connubia nostra petentem?* Iniquissimum enim est eum morti tradere, qui tuam affinitatem exoptet. *Respice res bello varias.* Ne eum ignauiæ videatur arguere, admonet eum casuum: vt supra, Atque omneis metuentem expendere casus. *Mœstum patria Ardea longe Diuidit.* Longe mœstum, id est valde mœstum. longe diuidit, non procedit. non enim Ardea à Laurento longo valde dissidet spatio. *Haudquaquam.* Nequaquam, quia supra dixerat vltro inplacabilis. *Agrestique medendo.* Inde magna eius ægritudo crescebat, vnde se ei Latinus re- B
medium iperabat afferre. *Medendo* autem, dum ei medetur. Nam gerundi modus est à passiua significatione. *Vt primum fari potuit.* Nimius enim dolor vel iracundia interclusérat eius vocem: sic de Euandro, Et via vix tandem laxata dolori est. *Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me Deponas.* Bis quidem ait *pro me*, sed diuersa affectione. nanque hæc dicit, Quam pro salute mea solicitudinem geris, hanc pro mea fama & gloria quæso derelinquas. vir fortis enim glorioſam mortem præponit saluti. *Debile ferrum.* Sic in secundo, Telumque imbelle sine ictu Coniecit. *Nostro de vulnere.* Quod nos inferimus, & dubie est locutus. *Longe illi dea mater erit.* Contra illud, Sed matris auxilio vtitur.

C
4 *At regina noua pugnæ conterrita sorte*
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne, per has ego te lachrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum: spes tu nunc vna senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit:
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Quæ te cunque manent isto certamine casus,
Et me Turne manent. simul hæc inuisa relinquam D
Lumina, nec generum Æneam captiua videbo.
Accepit vocem lachrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent vbi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.

E
Noua sorte. Id est, magna. nam nouum non est quod fuerat ante promissum. magnam autem sortem vocauit singulare certamen. *Per si quis Amatæ Tangit honos animum.* Si quod te regina rogat tuam commouet mentem, & si quem honorem habes Amatæ. Sic in septimo, Si qua piis animis manet infœlicis Amatæ Gratia. *In te omnis domus inclinata recumbit.* Totum digessit ante per ſpecies: & sic se contulit ad generalitatem. *Manum committere Teucris.* Ab omni eum bello non tantum à singulari certamine dehortatur. *Et me Turne manent.* Mire agit. nam quia scit suam mortem virum fortem facile posse contemnere, deterret eum, dicens se simul esse morituram, vt qui periculum non timet, formidet inuidiam. *Nec generum Æneam captiua videbo.* Mire & fidem suam & studium circa Turnum expressit. *Accepit vocem.* Ordo est, Accepit vocem matris Lauinia. *Flagrantes perfusa genas.* Lachrymis perfusas. Statius, *Et gemitu mœstos* F
imitata parentes. Ignem sub ecit rubor. Hypallage est, pro, cui ignis animi subiecit ruborem. mouebatur autem, intelligens se esse tantorum causſam malorum. Sicut supra ipse, Causſa mali tanti atque oculos deiecta decoros. *Violauerit ostro Si quis ebur.* Homeri comparatio. vnde & violauerit, transtulit. Ille enim ait, ὡς δ' ὅτε τις τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ. *Mixta rubent vbi lilia multa Alba rosa.* Aut vbi multa alba lilia permixta rubent rosa, id est rosæ coniunctione. Naturaliter enim omnis candor vicinum in se trahit ruborem.

5 *Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:*

Ardet

A *Ardet in arma magis: paucisque affatur Amatam:*
Ne quæso, ne me lachrymis, neve omine tanto
Prosequere, in duri certamina Martis euntem.
O mater, neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refert: Cum primum crastina cœlo
Puniceis inuecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant,
B *Et Rutulûm: nostro dirimamus sanguine bellum:*
Illo quæratur coniux Lauinia campo.
Hæc vbi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos: gaudetque tuens ante ora frementeis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithya,
Qui candore niues anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt
Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.

C *Illum turbat amor.* Inuenit occasionem qua Turnus magis moueretur in bellum. *Neque enim Turno mora libera mortis.* Duplex hoc loco est expositio: aut enim ordo est, Ne quæso mater, ne me lachrymis, id est tanto mortis omine prosequaris ad duri Martis certamina proficiscentem. neque enim Turno mora libera est non eundi, post iam promissum singulare certamen. Aut certe hoc dicit, Noli me mater ad bellum euntem ominosis lachrymis prosequi: neque enim Turno mora libera mortis, id est, neque enim est potestatis meæ moram inferre venientibus fatis. ac si diceret, Si imminent fata, periturus sum: etiam si minime ad bella proficiscar. Sciendum tamen locum hunc vnum esse de intolubilibus XII. quæ habent obscuritatem, licet à multis pro captu resoluantur ingenij. *Cum primum crastina cœlo Puniceis inuecta rotis.* Hoc loco auditas pugnaturi exprimitur. Sane nunc non dicit oriri diem, sed designat tempus
D quo vult vt ad singulare certamen vterque procedat. *Non Teucros agat in Rutulos. Et Rutulûm: dirimamus sanguine bellum.* Bene se omnibus commendat hoc dicto: siquidem suum sanguinem pro omni bello dicit posse sufficere. *Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementeis.* Solent enim ex equorum vel mœstitia, vel alacritate euentum futurum dimicaturi colligere. *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithya.* Ait Horatius in arte poetica, *Nec quodcunque velit, poscat sibi fabula credi.* Vnde Critici culpant hoc loco Virgilium, dicentes incongruum esse figmentum. Nanque Orithya cum Athenensis fuerit, filia Terrigenæ, & à Borea in Thraciam rapta sit, quomodo potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? *Decus dedit.* Ad ornamentum: vt, Quas ipsa decus sibi dia Camilla delegit. Sane hic versus ἀποσιώπητος est. nam thyi diphthongus est. *Qui candore niues anteirent, cursibus auras.* Homeri versus verbum ad verbum, λευκοτέροι χιόνος, θοίην δ' ἀνέμοισι ἐφάμην. *Properi aurigæ.* Festi-
E ni, veloces: & erit nominatiuus hic properus. aurigas autem pro agitatoribus posuit. nam aurigæ proprie sunt currus regentes.

6 *Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco*
Circundat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, & rubra cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
F *Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,*
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem,
Vociferans: Nunc ô numquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuulsam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines,

Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes. A

Alboque orichalco. Apud maiores orichalcum pretiosius omnibus fuit metallis. nanque sicut Lucretius dicit, Cum primum homines syluas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, terra casu fertilis omnium, ex incendij calore desudauit metalla: inter quæ orichalcum pretiosius visum est, quod & splendorem auri & æris duritiem possideret. Namque de auro primum securis facta duplicuit caussa mollitiei: simili ratione & argenti contemptus est vsus, mox æris: orichalcum placuit, donec veniretur ad ferrum. Vnde etiam secula ita dicûtur fuisse diuisa. Orichalcum etiam fuisse pretiosum Plautus docet qui ait in Milite glorioso, *Ego istos mores orichalco contra comparem.* *Alboque orichalco.* Auri scilicet comparatione. nam album non est. *Circundat loricam humeris.* Non armatur hoc loco, sed explorat virum arma apte & congrue eius membris inhæreant. *Aptat habendo.* Ad habendum vt congrue possint inhærere. *Cornua* B
crista. Id est comas: quas Græci κόμας nominant. vnde & κείρειν dicunt tondere. Cornua autem proprie sunt cincinni. *Deus ipse parenti Fecerat.* Ac si diceret, non per ministros. Statius, *Sed plurimus ipsi Sudor ibat.* Et notandum quam affectate variauerit, vt Æneæ vno loco arma describeret: Turni vero hic hastam, gladium & loricam, in octauo autem scutum & galeam. *Exin.* Deinde. nam ordinis est aduerbium. *Ingenti admixa columnæ.* Hastæ per columnam exprimitur magnitudo: sicut in septimo equorum; vt, Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis. *Stygia vnda.* Quasi immortalem fecerat. *Vi.* Virtute. *Actoris Aurunci spolium.* Vel quod Actori detraxerat Turnus: vel quod Actor cuidam alteri. nam ambigue est positum. *Quassatque trementem.* Quassat, & tremere facit. *Vociferans.* Hæc scilicet quæ dicturus est. Plerumque enim ita clamor ostenditur, vt statim ipsius clamoris verba subdantur, sic supra, Toruumque repente Clamat io matres. Sane nunc ita ad hastam, quasi ad aliquam personam C
loquitur, & ei intellectum & auditum dat, sicut Cicero verba reipublicæ. Sed ille ait. *Si patriam loqui posset fieri.* Turnus vero quasi ad virum sentientem loquitur: nec immerito. nam eum inducit furentem, vt, His agitur furiis, totoque ardentis ab ore Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis. *Vocatus hasta meos.* Inuocationes meæ preces. Nam appellatio est à verbo quæ semper aut in *io* exit, aut in *vs*. Si in *io* exeant, tertiæ est formæ. Si in *vs* quartæ: vt ab eo quod est lego, aut lectio, aut lectus facit. Sed hoc nos dicimus, quod κατὰ παράθεσιν fuerit: sicut nunc ab eo quod est voco, vocatus potest, non inuocatio. *Te maximus Actor.* Subaudimus, ante agere consueuerat. *Nunc Turni dextra gerit.* Eius scilicet qui quasi supra maximum est Actorem. *Dasternere.* Figura Græca: vt Donat habere viro. Item, dat ferre talentum. *Lacerare reuulsam.* Vt laceratam reuellam. Laceratam autem propter illud, Et bis sex thoraca petitum Perfossumque locis. *Vibratos calido ferro.* Crispatos calamistro. nam D
calamistrum est acus maior, quæ calefacta & adhibita intorquet capillos. Vnde etiam Cicero calamistratam comam appellat frequenter, quæ etiam vituperationi est. Vnde & contra ad laudem est positum ab Horatio, *Hic & incomptis Curium capillis.* *Myrrha* autem *madentes.* Vnguentatos.

7 *His agitur furiis, totoque ardentis ab ore*
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis,
Mugitus veluti cum prima in prælia Taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit E
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sæuus in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstique metum solatur Iüli,
Fata docens, regique iubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges. F

Oculis micat acribus ignis. Vt supra dictum est furoris immanitate. *Terrificos ciet.* Nomine & hinc apparet mugitus non tantum dolentum esse, sed etiam irascentum. *Ciet* autem modo dat, sicut in VI. Lenibat dictis animum lachrymasque ciebat. Nam proprie *ciere*, est aut dolorem aut lachrymas commouere. *Ad pugnam proludit.* Præmeditatur. Cicero, *Sin mecum in hac prolusione nihil fueris, id est præmeditatione certaminis, quem te in ipsa pugna cum acerrimo aduersario fore putemus.* *Sæuus.* Fortis: more suo, vel magnus. Et ingentem moderationem dat

Æneæ

A Æneæ, quippe quem inducit laborantem, vt possit in iram moueri, cum Turnum ità dicat furere, vt nec Latini consilijs, nec Amatæ precibus possit obedire. *Acuit martem.* Irritat ie ad futura certamina. *Componi fœdere bellum.* Finiri. Vt, ante diem clauso componet vesper Olympo, aut componi bellum ad pactionem singularis certaminis bellum deduci. Fœdus autem, sicut supra dictum est, ab hostia quæ fœde interimi solet appellatum est. Oblato autem gaudens intelligendum nuntium Æneæ venisse de bello. *Tum socios mœstique metum solatur Iuli.* Intelligamus hos spe singularis certaminis pro ducis salute esse turbatos. Bene autem separauit Ascanium à sociis, de illis enim socios dixit, non addidit metum, quia proprium erat & filij & pueri timere pro patre. *Fata docent.* Monens quibus condenda vrbs sit, quid futurum vt vincat. *Latino Certa referre viros.* κῦρ τὸ σαφὲς φέρον: etiam ad Latinum Æneam legatos misisse intelligimus. Nam supra
B Turnus tantum dixerat, Nuntius hæc Idmon, Phrygio mea dicta Tyranno. Certa autem pro firma & vera, aut certe hos legatos Idmoni adiunctos potest intelligi. *Pacis dicere leges.* Id est, Quas paulo post in ipso fœdere est dicturus Æneas.

8 *Postera vix summos spargebat lumine montes*
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus vrbis
Dimensi Rutulique viri, Teucrique parabant,
C *In medioque focos, & diis communibus aras*
Gramineas: alij fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. necnon mediis in millibus ipsis
D *Ductores auro volitant ostroque decori,*
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Vtque dato signo spatio in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Inualidique senes, turres & tecta domorum
Obsedere: alij portis sublimibus astant.

E *Postera vix summos.* Descriptio temporis quod Turnus præfinierat. *Cum primum alto.* Quia res perturbatæ secururæ sunt, diem quoque cum feruore oriri fecit. *Lucemque elatis naribus efflant.* Ennianus versus est ordine commutato. Ille enim ait, *Funduntque elatis naribus lucem.* Et iciendum nunquam diem sic patenter descripsisse Virgilium. Sicut in quarto noctem, vbi Dido peruigilans deliberat. *Campum ad certamen.* Totus hic de fœderibus locus de Homero translatus est, vbi Alexander Paris cum Menelao singulari certamine dimicaturus est. *Dimensi Rutulique viri.* Inter se per certa spatia diuidentes, quæ quisque loca purgaret: & hoc loco sciendum Fauni lucum euertére Troiani. Vnde est paulo post, Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum Sustulerant, puro vt possent concurrere campo. *Focos.* Quicquid ignem fouet, focus vocatur, siue ara sit, siue quid aliud in quo ignis fouetur. Sicut in tertio dictum est, tamen & hic in
F publico sacrificio ostendit cum aris etiam focos sacratos, nam ait In medioque focos & diis communibus aras, & post subtexuit, Craterasque focosque ferunt, crateras scilicet quibus libauerat, focos vero ad quos legitimum sacrificium perfecerat. *Et diis communibus aras.* Dii communes sunt, vt alii dicunt, Mars, Bellona, Victoria: quia hi in bello vtrique parti fauere possunt. Vt autem altioris scientiæ hominibus placet, dii communes sunt qui ἄζωνοι, dicuntur, id est qui cœli certas non habent partes, sed generaliter à cunctis coluntur. vbique enim eos esse manifestum est: vt Mater deûm, cuius potestas in omnibus zonis est. Nam ideo & Mater deûm dicitur, quod cum omnibus est eius communis potestas. Alii communes deos volunt, Solem, Lunam, Plutonem, Martem. hi enim apud omnes homines inueniuntur, & sunt in omnibus terris,

Prior tamen sensus & simplex est, & magis aptus negotio. *Aras gramineas.* Romani enim moris fuerat capitem aræ superponere, & ita sacrificare. Gramineas autem ideo, quia & de bello rex agitur, & Marti sacrificatur, cui gramen est consecratum: quod secundum Plinium in naturali historia ex humano cruore procreatur. Gramé autem herbæ species est, licet omnis herba gramen vocetur: sicut robur, omne lignum, cum sit & species. *Fontemque ignemque ferebant.* Fontem pro aqua posuit, à toto partem. Sane ad facienda fœdera semper aqua & ignis adhibentur. vnde & quos arcere volumus à nostro cõsortio, eis aqua & igni interdicimus, id est rebus quibus consortia copulantur, ad hæc autẽ aqua de certis fontibus peti solet. *Velatilino.* Atqui Feciales & Paterpatratus per quos bella vel fœdera cõfirmabantur, nunquã vtebantur vestibus lineis. Ideo autem à Romano ritu alienum est, vt cum Flaminica esset inuenta tunicam laneam lino habuisse consutam constituissẽt ob eam causam piaculum esse commissum. Vnde dicimus errore factum vt linea vestis contra morem adhiberetur ad fœdera, quæ futura non erant firma. Scimus enim hoc vbique seruaré Virgilium, vt rebus quibus negaturus est exitum, det etiam infirma principia. Sic in Thracia ciuitatem condens Æneas, quam mox fuerat relicturus, contra morem Ioui de tauro sacrificauit. Sic senatum ad priuata Latinus conuocat tecta, quando eius non erant firma consilia. Sic paulo post in augurio liberatus cygnus in fluuium concidit, & quia Turnum Rutuli, licet rupto fœdere, liberare non potuerunt. Caper tamen & Iginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam, & Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati limo.* Limus autem est vestis qua ab vmbilico vsque ad pedes prope tegebantur. hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est flexuosam, vnde & nomen accepit. nam limum obliquum dicimus. vnde & Terentius Limis dicit, id est obliquis. *Et verbena tempora vincti.* Verbena proprie est herba sacra ros maximus, vt multi volunt, id est βοτάνη. Licutagonis sumpta de loco sacro Capitolij, qua coronabantur Feciales & Paterpatratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusiue tamen verbenas iam vocamus omnes frondes sacratas, vt est laurus, oliua vel myrtus. Terentius, *Ex ara sume hinc verbenas.* Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Quidam iane venis* proximi herbas verbenas dicunt. Alij certa ligamenta verbenam volunt vocari. *Legio Ausonidum.* Pro *Ausonidarum*, quod venit ab eo quod est hic Ausonida: sicut hic auriga. Nam Ausonis generis fœminini est: vnde Ausonidum facit, quod vt diceret, metri est necessitate compulsus. *Pilataque plenis.* Hoc est pilis armata. quidam hoc loco pilata agmina non à genere hastarum positum aduerunt. nam paulo post dictum inferunt, defigunt tellure hastas: sed pilata densa, spissa, vt implere portas potuerint, & postea se in loca apertiora diffundere. Alij pilatum agmen dicunt quod in longitudine directum est, quale solet esse cum portis procedit. vel certe pilata fixa & stabilia, vel à pilo quod figit, vel à pila structili quæ fixa est & manet; nam & Græci res densas & artas πολλὰ dicunt. Ennius Satyrarum 11. *Con emplor inde loci liquidas pilatasque æthëris oras*, cum firmas & stabiles significaret, & quasi pilis fultas. Hostius belli Histrici primo, *Percutit atque hastam pilans præ pondere frangit.* Pilans, id est figens; Idem *Sententia præsto pectore pilata*, id est fixabilis. Asellio historiarum tritarum, *Quartum signum accedebat sine pilatim, sine passim iter facere volebat.* Scaurus de vita sua, *In agrum hostium veni, pilatim exercitum duxi*, id est strictim & dense? nam vbi proprie de genere hastæ loquitur, ait, Pila manu, sæuosque gerunt in bella dolones. Varro rerum humanarum, duo genera agminum dicit, *Quadratum quod immixtis etiam iumentis incedit, vt vbiuis possit considere. Pilatum alterum quod sine iumentis incedit, sed inter se densum est, quo facilius per iniquiora loca trammittatur. Ruit.* Cum impetu venit: quod apud Græcos est ὁρμᾷ. *Varius.* Quia alius Troicus, alius Tyrrhenus, aut ipse Tyrrhenus varius, quia de variis gentibus Tuscorum. *Instructi ferro.* Bona procœconomia, & rei futuræ præparatio, ruptis autem fœderibus ad bella discedent: quia necesse non erat armari omnes, solis ducibus pugnantibus. *Asylas.* Etruscum nomen. *Vulgus inermum.* Senum scilicet ac matrum, sicut ipse memorauit, & quidam volunt ideo hic matrum factam mentionem vt etiam Amata inter ceteras, sed spectandum veniisse videatur quo possit ducta errore, perimere.

9 *At Iuno ex sommo, qui nunc Albanus habetur,*
(Tunc neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo campum spectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies, vrbemque Latini,
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diua deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet (hunc illi rex æthëris altus honorem

Iuppi-

A *Iuppiter erepta pro virginitate sacrauit)*
Nympha, decus fluuiorum, animo gratissima nostro,
Scis vt te cunctis vnam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locarim:
Discе tuum, ne me incuses, Iuturna dolorem.

Nunc Albanus habetur. Catonem sequitur qui Albonem montem, alij Alba longa putant dictum. *Tunc neque nomen erat.* Hoc ideo ait, quia in Albano res diuina à iure triumphan-
B tibus fieri solebat, scilicet quod Alba patria populi Romani habetur, vnde omnis origo Romana, propter quod Albanique patres & Iuppiter Latiaris antiquissimus est. Ergo montis huiusce gloria quod patria populi Romani esse dicatur; honos vero rei diuinæ quæ ibi à Romanis fieri consueuerat: nomen quis ignorat à longa Alba tractum œri. *Aspectabat.* Amat vsurpare antiquitatem, nam potuit spectabat dicere. *Diua deam.* Aut Hypallage est, pro dea diuam. Nam deos, æternos dicimus: diuos vero qui ex hominibus fiunt. Aut bene dixit de Iunone diuam, respiciens etymologiam. Nam in Horatio legimus, *Sub diuo moreris victima nihil Miserantis Orci.* Id est sub aëre, quem constat esse Iunonem. Deus autem vel dea, generale nomen est omnibus. Nam deus Græce dicitur θεὸς, id est timor, vnde factum est deus, quia omnis religio sit timori. Varro ad Ciceronem tertio, *Ita respondeant cur dicant deos cum omnibus antiqui* dixerint diuos.* *Stagnis quæ, fluminibusque sonoris*
C *Præsidet.* Iuturna, fons est in Italia saluberrimus iuxta Numicum fluuium, cui nomen à iuuando est inditum. Cum enim naturaliter omnis aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. de hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua adferri consueuerat. Bene ergo Virgilius Turno fingit sororem quæ laborantes iuuare consueuit: huic fonti per Aquaminum inopum* sacrificari solet: cui Lutatius Catulus primus templum in campo Martis fecit, nam & Iuturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent, quem diem festum *Iuturnalia* dicunt. Varro rerum diuinarum quartodecimo, ait, *Iuturna inter proprios deos Nymphasque ponitur*: Et quia stagna dixerat, ideo sonora flumina addidit, est enim stagnorum ἐπίθετον. *Nympha decus fluuiorum.* Sic supra, Nymphæ Laurentes Nym-
D phæ genus amnibus vnde est. *Animo gratissima nostro.* Homerus, ἐμῷ κεχαρισμένῃ θυμῷ. *Cunctis Prætulerim.* Liptotes figura per contrarium. plus enim dicit, & minus significat. nanque alias omnes est persecuta: huic vero libenter indulsit. Et dicit se hanc omnibus prætulisse: quasi etiam alias in honore habuerit. Ergo ideo hoc dicit, vt tollat causam quam potuit Iuturna habere suspectam. Sane talis hæc figura est, & illud Sallustianum, *Mare ponticum dulcius, quam cætera*: Cum nullum dulce sit. Sciendum autem non immerito finxisse Virgilium, Nymphæ, id est parti suæ indulsisse Iunonem. *Quæcunque: Latinæ.* Quæ sint Latinæ cum quibus Iuppiter concubuerit incertum est. *Ingratum cubile.* Aut ingratum de quo paulici* nulla gratia, hoc enim conuenit personæ dicentis aut quod gratiam castæ non præsentat vxori Iuppiter. Ergo sibi dicit ingratum non illis quæ ascenderunt;
E nam Iuturna dea facta est, neque propter Iouem dictum est, qui immortalitatis præmium persoluit. Ergo bene sibi ingratum. Nam cum Iuppiter multas vitiasse diceretur, nihil tamen à Iunone de Iuturna detractum est, sed potius auctum est. Animaduertendum autem versum hunc sine cæsura esse. Nam Heptimemeris quam habere creditur, in Synalœpham cadit: vt, Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile. Terentianus de hoc, *Rarum concedam, fieri non posse, negabo. Cœli in parte.* In parte diuinitatis. nam pro honore locum numinum posuit.

10 *Quâ visa est fortuna pati, Parcæque sinebant*
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi.
F *Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis:*
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano si quid præsentius audes,
Perge: decet. forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lachrymas oculis Iuturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum,

Non lachrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno,
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus:
Author ego audendi. sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis,

Quia visa est fortuna pati. Quatenus inquam permisit, & sic ait Qua visa est, vt supra Coeant in fœdera dextræ, Qua datur. Sane ostendit latenter fauorem numinum sine confectione fatorum non posse procedere: & quidam putant Virgilium quoad visa est fortuna reliquisse: vt sit quoad visa est, vsquequo. *Cedere res Latio.* Feliciter cuncta procedere. *Video concurrere.* Pro concursurum esse. licet, quasi dea, bene præsenti vsa sit tempore, quæ etiam futura cernebat. *Non pugnam afficere hanc oculis.* Quia numina quotiens mortuos viderint eos, quibus fauent, ab his recedunt. Sic Statius Apollinem inducit. Amphiaraum deferentem, vbi eum vicinum morti esse cognouit. *Præsentius audes.* Efficacius, vehementius, nam licet germanam illicita etiam pro fratris salute tentare. *Forsan miseros meliora sequentur.* Ne forte possit fatorum ordo mutari. *Cum lachrymas oculis Iuturna profudit.* Totum iungendum, Cum lachrymas oculis Iuturna profudit. *Terque quaterque manu pectus percussit.* Ne videatur diuerso tempore & lachrymare, & pectus percutere, cum vtrumque simul fiat; & hoc ideo quia solam doloris audiuerat caussam, nihil fratri posse mederi. nam paulo post audiet, Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus. *Hoc nefas.* Aut diuinum, aut quod Ioui placere potuerit. *Non lachrymis hoc tempus, ait, Saturnia.* Non flendi, sed subueniendi tempus est. Statius In matrum consolatione, *Accenso flebitu igne.* Non lachrymis, autem, aut deest agendum, vel quid tale, figuratum est pro lachrymarum. *Et fratrem si quis modus.* Non dicit aut eripe, aut bella cie, sed eripe fratrem aut bello concitato, aut rupto fœdere. *Conceptumque excute fœdus.* Placitum, animo prædestinatum. *Author ego audendi.* Nomina in *tor* exeuntia, fœminina ex se faciunt, quæ in *trix* terminantur, si tamen à verbo veniant, vt ab eo quod est lego, & lector, & lectrix facit: docco, doctor, & doctrix. Si autem à verbo non venerint, communia sunt. nam similiter masculina & fœminina in *tor* exeunt, vt hic & hæc senator, hic & hæc balneator. licet Petronius vsurpauerit, balneatricem dicens. Tale est & hic & hæc auctor: sed tunc quando ab auctoritate descendit, vt hoc loco. Cum autem venit ab eo quod est augeo, & auctor & auctrix facit, vt si auctor diuitiarum dicas, vel auctrix patrimonij. *Reliquit incertam.* Quia licet dederit ei consilium, dicendo tamen *forsan*, eam reliquit incertam.

11 *Interea reges (ingenti mole Latinus*
Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
Auratibis sex radiy fulgentia cingunt,
Solis aui specimen. bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et iuxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: puraque in veste sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conuersi lumina solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:

Interea reges. Longum Hyperbaton. nam ordo est, Interea reges procedunt castris. cætera enim per parenthesim dicta sunt: nec est Eclipsis, id est conceptio, cum sermo in omnibus congruat. *Ingenti mole.* Pompa, ambitu. nam modo hoc significat. *Circum.* Absolute ex omni parte, vt si dicas tempora à diis cingitur. *Solis aui specimen.* Vt etiam in septimo diximus, Latinus secundum Hesiodum in [illegible], Vlyssis & Circes filius fuit, quam multi etiam

Maricam

A Maricam dicunt.secundum quem nunc dicit,Solis aui ſpecimen.Nam Circe.Solis eſt filia.Sane ſciendum Virgilium in varietate hiſtoriæ,ſua etiam dicta variare. Sed de Vlyxe, vt etiam ſupra diximus,credere nos temporum non ſinit ratio. *Bigis it Turnus.* Quotiens vtimur nominibus tantum pluralis numeri,& vnum volumus ſignificare,ita dicimus vnas bigas, vnas quadrigas,vnas ſcalas.Salluſtius. *Hi poſtquam in vna mœnia conuenere. Bina.* Pro duobus. *Romanæ ſtirpis origo.* Hoc ad laudem Auguſti reſpicit. *Sydereo flagrans clypeo.* Latino tantum imaginem Solis dedit. Aeneam autem cum ſidereo clypeo ipſe quodammodo comparat Soli. *Magnæ ſpes altera Romæ.*Ideo quia Aeneas vna.Male autem quidam *magna* legunt.Sane Aſcanij datum * omiſit quia puer eſt. *Purpuraque inuoſte ſacerdos.* Impolluta & pura dicitur veſtis, qua feſtis diebus vti conſueuerant ſacra celebraturi.Vt neque funeſta ſit, neque fulgorata, neque maculam habeat ΘΚ homine mortuo. Eſt autem linea & purpurea. Purpura maris vicem ad piandum

B præbet,linum vero fluminis,quia cum vere primum in Oriente flumen inundaſſet ſponte ſua linum nationis * Plinius Secundus dicit,*Ideo Magiſtratus & ſacrificaturi togam prætextam habent, & manus ablutas detergere linteis manutilibus curant.* Quod ipſe de Ariſteo ait, IIII. Georgicorum Oceano libemus. Et manibus liquidos dant ordine fontes Germanæ: tonſiſque ferunt mantilia villis. Ecce mentionem de lino,rurſum purpura. Purpureo velare comas adopertus amictu.Item,velati lino,Ergo pura lintea vel purpurea bene poteſt intelligi *Setigeræ ſœtum ſuis.* More Romano: vt, Cæſa iungebant fœdera porca, nonnulli autem porcum non porcam in fœderibus adſerunt ſolere mactari, ſed poetam periphraſi vſum propter nominis humilitatem: Intonſam vero bidentem dixiſſe. quam Pontifices altilaneam vocant. nam Homerus aliud genus ſacrificij commemorauit: Sane non præter rationem eſt quod ait Fœtum ſuis.Item, In-

C tonſamque bidentem. Id eſt breuem adhuc. Nam in rebus quas volebant finiri celerius: ſenibus & iam decreſcentibus animalibus ſacrificabant. in rebus vero quas augeri & confirmari volebant, de minoribus & adhuc creſcentibus immolabant. Sane ouem Græco more fœderi adhibuit. *Adtulit admouitque pecus.* Primo adtulit, inque admouit pecus, id eſt hoſtiam. *Illi ſurgentem.* Non vtique nunc ſolem ſurgentem dixit, iamdudum enim dies erat, ſed diſciplinam cerimoniarum ſecutus eſt, vt Orientem ſpectare diceret eum qui eſſet precaturus. *Dat fruges manibus ſalſas.* Far & ſal: quibus rebus & cultri aſpergebantur & victimæ. Erant autem iſtæ probationes aptum vtrum eſſet animal ſacrificio. Obliquum etiam cultrum à fronte vſque ad caudam ante immolationem ducere conſueuerant. Nam hoc eſt quod dicit, Et tempora ferro Summa notant pecudum. *Pateriſque altaria libant.* Ea enim quæ in altaria

D funduntur,altaria dici voluit,alij altaria ſpecies ararum tradunt. *Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur.* Hic prior precatur,quia hic mauult fieri fœdus:ſtricto autem enſe, iuxta quendam Iuriſiurandi morem ait.

12 *Eſto nunc ſol teſtis & hæc mihi terra precanti,*
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens,& tu Saturnia Iuno,
Iam melior,iam diua,precor,tuque inclyte Mauors:
E *Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:*
Fonteſque fluuioſque voco,quæque ætheris alti
Religio,& quæ cæruleo ſunt numina ponto.
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Conuenit Euandri victos diſcedere ad vrbem:
Cedet Iulus agris:nec poſt arma vlla rebelles
Æneadæ referent,ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
F *Vt potius reor,& potius dij numine firment,*
Non ego nec Teucris Italos parére iubebo,
Nec mihi regna peto:paribus ſe legibus ambæ
Inuictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deoſque dabo:ſocer arma Latinus habeto.
Imperium ſolenne ſocer:mihi mœnia Teucri
Conſtituent,vrbique dabit Lauinia nomen.

Esto nunc sol testis. Bene eum primum inuocat deum, quem orientem intuens vidit. Nam ait, Illi insurgentem conuersi lumina solem. *Esto* autem multi volunt tertiam esse personam, id est sit mihi Sol testis: quia sequitur, Et hæc terra: vt elocutionem per nominatiuum factam intelligamus. Sed hoc non procedit, quia sequentia vocatiuum habent vt, Et tu Saturnia Iuno. Item, Tuque inclyte Mauors. Vnde per vocatiuum eum omnia dixisse accipiamus: in hoc vero tantum ad nominatiuum fecisse transitum. *Et hæc mihi terra precanti.* Licet etiam hic possit esse vocatiuus. nam *dicamus* est dictum, Hæc terra esto mihi testis: ac si diceret, ô Italica terra testis mihi esto. Sane iuxta Homericum fœdus, hic inducit fieri: Nam vt ibi Priamus, ita hic Latinus, vt hic Aeneas, ibi Agamemnon & priores precantur qui seruaturi sunt fœdus, quod ruperunt qui posteriores iuraturi erant, ibi per Pandarum Troiani, hic per Tolumnium Latini, & hoc per speciem augurij, quæ precatio maxima appellatur, dicit. precatio autem maxima est cum plures deos quam in ceteris partibus auguriorum precatur, euentusque rei bonæ poscitur, vt in melius iuuet, quod his versibus ostenditur, Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti. *Quam propter.* Propter habet accentum, quia est postpositia præpositio, i. propter quam tantos. *Et pater omnipotens.* Et quæ cæruleo iunt numina ponto. Ceterum quod in precatione dici solet vt melius iuuent, melius fortunent, subiecit his versibus. Si nostrum adnuerit nobis victoria Martem. *Iam melior, iam diua precor.* Ac si diceret, Non Saturnia, id est iam minime nocens, & Troianis propria. aut melior non optantis, sed affirmantis accipiamus: potuit enim intelligere minus se impugnari à Iunone qui vicerat bis. *Torques.* Hoc loco regis freno, sic alibi ipse pedes tegmen torquens immane leonis: alibi, sustines, vt, Axem humero torquet. *Inclyte mauors.* Bene induxit Martem poeta, quem scit Romanæ stirpis auctorem. *Fontesque fluuiosque voco.* Congruenter, cum à Tyberino flumine sit admonitus quę agere deberet. *Quæque æthereis alti Religio* Post specialia intulit generalitatem. Sane religio dicta quod ea homines regantur ad cultum diuinum. *Ponto.* Id est in ponto & quidam hoc loco à filio Veneris iureiurando, velut matris, volunt inditam mentionem. *Cesserit Ausonio si fors* Si forte: & bene dubitat de hoc. contra cum ad suum venerit nomen, dicet Vt potius reor, & potius dii numine firment. Sane ratione non caret quod primo de victoria Turni loquitur, post descendit ad suam. scit enim in auguriis prima posterioribus cedere. *Rebellio.* Homo rebellis dicitur: res ipsa rebellio, non rebellatio: sic Suetonius. *Adnuerit nobis victoria Martem.* Hypallage: pro Si noster Mars adnuerit nobis victoriam. nam Martem victoria comitatur. *Inuictæ.* Quasi inuictæ. nam sine dubio vna cum rege vincetur. *Sacra deosque dabo.* Captat gratiam populi, quia magna fuit apud maiores sacrorum cura: sicut diximus supra. vnde nunc Aeneas id agit ne pereant. Et re vera constat sacra Phrygia tunc Latinis tradita coluisse Romanos. *Latinus habebo.* Aut antiquus vocatiuus est Aut *habeto* tertia persona est. Sane sciendum quia crebra soceris commemoratione sibi fauorem Latini conciliat. Item dicendo, Mihi mœnia Teucri constituent: popularem gratiam captat, quia supra dixerat Drances, Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.

13 *Sic prior Æneas, sequitur sic deinde Latinus,*
Suspiciens cœlum, tenditque ad sydera dextram:
Hæc eadem Ænea, terram, mare, sydera iuro,
Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deum infernam, & diri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.
Tango aras, mediosque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis vlla volentem
Auertet: non si tellurem effundat in vndas
Diluuio miscens: cœlumve in Tartara soluat.
Vt sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde leuis fundet virgulta, nec vmbras,
Cum semel in syluis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro,
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.

Terram, mare, sydera iuro. Et ornatior elocutio, & crebra apud maiores, quam si velis addere
A præpositionem vt dicas, Iuro per maria, per terras. *Eadem* autem bene dixit. nam pro mari, ille fontes & fluuios posuit, pro syderibus Solem. *Latonaque genus duplex.* Ac si diceret, vtrunque sexum prolis Latonæ vel sobolis Et bene in fœderibus duplicia inuocat numina, quia in vnum duo coituri sunt populi. *Ianumque bifrontem.* Rite inuocat: quia ipse faciendis fœderibus præest. Nanque postquam Romulus & Titus Tatius in fœdera conuenerunt, Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Legimus tamen etiam Ianum quadrifrontem fuisse. Vnde Martialis ait, *Et lingua pariter locutus omni.* Nam omnis de duobus non dicimus. *Vim.* Duritiem inexorabilem. *Sacraria Ditis.* Sacrarium proprie locus est in templo in quo sacra reponuntur: sicut donarium, est vbi collocantur oblata: sicut lectisternia dicuntur, vbi homines in templo sedere consuerunt. *Qui fœdera fulmine sancit.* Confirmat, sancta esse facit:
B quia cum fiunt fœdera, si coruscatio fuerit, confirmantur. vel certe quia apud maiores aræ non incendebantur, sed ignem diuinum precibus eliciebant. qui incendebat altaria. Sancire autem proprie est sanctum aliquid: id est consecratum facere, fuso sanguine hostiæ: & dictum sanctum, quasi sanguine consecratum. *Si tellurem effundat in vndas.* Hypallage, pro, Si vndas effundat in terram. *Diluuio miscens.* Id est aquæ superfusione vniuersa perturbans. *Vt sceptrum hoc.* Homeri locus verbum ad verbum:

ναὶ μὰ τόδ' σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔ ποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει ἐπεὶ ἀπὸ τροπὴν τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀποβλαστήσει, περὶ γὰρ δὴ χαλκὸς ἐλέψε
φύλλά τε καὶ φλοιόν, νῦν αὖ τό γε μιν υἱες Ἀχαιῶν
C ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται· τὸ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Dextra sceptrum nam forte gerebat. Per parenthesim dictum est. Vt autem sceptra adhibeantur ad fœdera: hæc ratio est, quia maiores semper simulacra Iouis adhibebant: quod cum tædiosum esset, præcipue quando fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inuentum est vt sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Iouis. Sceptrum enim ipsius est imperium. Vnde nunc tenet sceptrum Latinus, non quasi rex: sed quasi pater patratus. *Imo de stirpe.* Ideo genere vsus est masculino, quia de arboribus loquitur. Nam de hominibus genere fœminino dicimus: vt, Heu stirpem inuisam dixit tamen sed vlurpatiue. Horatius etiam de arboribus: vt, *Stirpesque raptas & pecus & domos. Mater* caret. Vel terra: vt, Antiquam exquirite matrem: vel arbore:
D vt, Parua sub ingenti matris se subiicit vmbra. *Ære decoro.* Id est orichalco. *Dedit gestare Latinis* Vt, Dat terre.

14 *Talibus inter se firmabant fœdera dictis,*
Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, & viscera viuis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Iandudum, & vario misceri pectora motu:
E *Tum magis, vt propius cernunt non viribus æquis.*
Adiuuat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genæ, & iuuenili in corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus à proauis ingens, clarumque paternæ
F *Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis:*
In medias dat sese acies haud nescia rerum:
Rumoresque serit varios ac talia fatur:

Talibus inter se firmabant fœdera dictis. Latinus & Æneas. Turnum autem non inducit iurantem, quia dux est, qui præsente rege non habet potestatem. Et imitatus est Homerum qui post iusiurandum Menelai, Alexandrum quasi feruidum & adulescentum inducit exclusum. & Priamum adhibitum ad fœderis confirmationem. *Rite sacratas.* Rite exploratas so-

lennitate quam diximus. *Videri miſceri.* Infiniti ſunt pro indicatiuis. *Propius.* Diligentius: vt, & Propius res aſpice noſtras. *Non viribus equis.* Eos congreſſuros ſubaudis. *Inceſſu tacito.* Pro ipſe tacitus, Hypallage eſt. *Cui genus à proauis ingens.* Cui auctoritatem commendabat, & origo maiorum, & paterna virtus, & propria fortitudo. A

15 *Non pudet ô Rutuli cunctis pro talibus vnam*
Obiectare animam? numerone, an viribus æquis
Non ſumus? en omnes, & Troes & Arcades hic ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Hetruria Turno:
Vix hoſtem alterni ſi congrediamur, habemus. B
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedet fama, viuuſque per ora feretur:
Nos patria amiſſa dominis parére ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus aruis.
Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis
Iam magis atque magis: ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini,
Qui ſibi iam requiem pugnæ rebuſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœduſque precantur C
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.

Pro cunctis talibus. Qualis etiam Turnus eſt, & attendit ſenſum ſuperiorem, vbi ait Turnus oblique, Et ſolus ferro crimen commune refellam. *An viribus æquis Non ſumus?* Bene addidit *viribus.* Nam legimus in Salluſtio, *Memorare poſſunt quibus in locis populus Romanus ingentes hoſtium copias parua manu fuderit.* Virgilius, Exigui numero, ſed bello viuida virtus. *En omnes.* Ne occurreret, Sed eſt in caſtris alter exercitus. *Fataliſque manus.* Troianorum ſcilicet, qui fataliter ad Italiam venerant, vt ſit iteratio. *Hetruria* autem *infenſa*, pro Hetruſci, qui etiam Turno inimici ſunt cauſa Mezentij. *Deuouet aris.* Quia ait ſupra, Nobis animam & aram ſuppliciter venerans. Item, D
Sed vobis animam hanc ſoceroque Latino Deuoui. Nam ipſa iterat verba. *Viuuſque per ora feretur.* Tanquam de viuo omnes loquuntur. *Lenti.* Otioſi: vt, Tu Tityre lentus in vmbra. *Fœduſque precantur Infectum.* Rogant vt pro non facto ſit, ne piaculum videantur admittere.

16 *His aliud maius Iuturna adiungit, & alto*
Dat ſignum cœlo: quo non præſentius vllum
Turbauit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Nanque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra,
Littoreas agitabat aues, turbamque ſonantem E
Agminis aligeri, ſubito cum lapſus ad vndas
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus vncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Conuertunt clamore fugam (mirabile viſu)
Æthæraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex vnguibus ales
Proiecit fluuio, penituſque in nubila fugit. F

Et alto dat ſignum cœlo. Vt religio alia religione ſoluatur. *Præſentius.* Efficacius. *Monſtroque fefellit.* Bene *fefellit.* nanque hoc augurium non oblatiuum eſt, nec impetratum, ſed immiſſum tactione Iuturnæ, quod carere fide indicat ſedes negata. Nam vbicunque firmum inducit augurium, dat ei firmiſſimam ſedem: vt, Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi ſedere ſolo. Item, Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix. In hoc autem augurio liberatum cygnum cecidiſſe in aquam dicit, aquam autem inſtabilem & infirmam non dubium eſt. *Littoreas agitabat aues.* Paluſtres. Nam littus circa omnem aquam eſt, vt Viridique in littore conſpici-

A conſpicitur ſus. *Excellentem.* Magnum, ſicut in exercitu magnus eſt Turnus. *Conuertunt clamore fugam.* Redeunt cum clamore, ſicut exercitus ſolet.

17 *Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,*
Expediuntque manus, primuſque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petiui:
Accipio, agnoſcoque deos. me me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat inualidas vt aues, & littora noſtra
B *Vi populat: petet ille fugam, penituſque profundo*
Vela dabit: vos vnanimi denſate cateruas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & aduerſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat. ſimul hoc ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu,
Haſta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum
C *Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat*
Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo:
Horum vnum ad medium, teritur qua ſutilis aluo
Baltheus, & laterum iunctura fibula mordet:
Egregium forma iuuenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fuluaque extendit arena.

Augurium ſalutat. Venerantur. Et proprie. nam ſalutare dicimus deos. Terentius, *At ego deos penates hinc ſalutatum domum deuortar. Expediuntque manus.* Dimicare ſe velle ſignificant. hæc enim eſt conſenſio militaris. Lucanus, *Elataſque alte quæcunque ad bella vocaret Promiſere manus.*
D *Quod ſæpe petiui.* Quaſi impetratum hoc augurium vult videri. *Accipio, agnoſcoque deos.* Modo quaſi de oblatiuo loquitur. nam in oblatiuis auguriis in poteſtate videntis eſt, vtrum id ad ſe pertinere velit. an refutet & abominetur. Ergo nunc dicit ſe augurium libenter amplecti, & agnoſcere circa ſe fauorem deorum. *Quos improbus aduena Territat.* Interpretatur augurium: & confirmat id ad præſens negotium pertinere. *Littora veſtra.* Bona iteratio. nam ſupra ait, Littoreas agitabat aues. *Vi populat.* Antique. nam veteres & populo & populor dicebant. nunc tantum populor dicimus, illud penitus de vſu receſſit. *Penituſque profundo Vela dabit.* Vt ſupra de aquila, Penituſque in nubila fugit. *Denſate cateruas.* Sicuti Cygni hoſtemque per auras Facta nube premunt. *Et aduerſos telum contorſit in hoſtes.* Hoc loco ab Homeri œconomia receſſit. Ille autem in-
E ducit Mineruam perſuadentem Pandaro, vt iacto in Menelaum telo diſſipet fœdera. hic vero dicit ipſum augurem telum ſponte torſiſſe, & occidiſſe vnum de nouem fratribus: quod pertinet ad œconomiam. Neceſſe enim erat vt fratris dolore ex vnius morte commoti bellum mouerent. Si enim vilis aliquis interiret, poterat eius mors ob fœderis religionem forte contemni. *Sonitum dat.* Id eſt facit. *Certa.* Ineuitabilis. vnde incerta, eſt infirma & vitabilis. *Simul hoc ſimul.* Antique vt ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes: Et, Simul Æneam in regia ducit Tecta ſimul diuum templis indicit honorem. *Haſta volans.* Minus eſt *nanque*: Sane reliquit haſtam Poeta, dum vult ſimul multa deſcribere, & rem imperfectam omiſit, deinde rediit ad deſcriptionem vt ſupra in augurii narratione. *Horum vnum* Ordo eſt, Tranſadigit vnum coſtas. & figurate dixit *vnum* pro *vnius. Teritur qua ſutilis aluo Baltheus.* Rem phyſicam dixit. omnia enim quibus vtimur non nos terunt, ſed ea nos terimus, vt annulum, veſtem, baltheum. Ad medium
F autem abſolute, id eſt, Vbi aluo teritur baltheus. *Egregium forma iuuenem.* Bene hic egregium, quippe qui eſſet de fratrum grege.

18 *At fratres, animoſa phalanx, accenſaque luctu,*
I *Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum*
Corripiunt, cœcique ruunt. quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundant

Troes, Agillinique, & pictis Arcades armis.
Sic omneis amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras. it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus,
Pulsatos inferens infecto fœdere diuos.
Infrenant alij currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

At fratres. Pro at fratrum pars. *Animosa phalanx.* Quasi phalanx, id est legio. Et bene à numero, à germanitate, à nobilitate, à forma, ab ætate, ab vulneris genere, ab ipsius laude, à genere mortis incite sonata. * *Cæci.* Vt salutis improuidi. Et bene iam non pars, sed vniuersi. *Inundant.* More vndæ fluunt. *Agyllinique.* Pro Etruscis hi enim contra Mezentium auctores coniurationis fuerunt. *Pictis Arcades armis.* Bene pictis vt in vndecimo. Et versis Arcades armis, vt ornatus picturæ, lateret in luctu. *Sic omneis amor vnus habet.* Sic, id est dum paulatim suis inuicem subueniunt, omnes in bellum coacti sunt. Sic Sallustius. *Diripuere aras.* Deiecerunt, dissipauerunt. Sane cum præsens tempus belli loquitur, bene præteritum intulit diripuere. Et more suo interiecit aliud: nam ordo erat diripuere aras craterasque focosque ferunt. *Ferreus imber.* Permansit in translatione, quia dixerat Tempestas telorum. *Ferunt.* Auferunt. nam Aphæresis est, vt temnere, pro contemnere: alibi, Omnia fert ætas. *Pulsatos diuos.* Id est violatos, læsos fractis fœderibus. *Infrenant alii currus.* Id est equos, qui sub curribus sunt: sic alibi, Fertur equis auriga, neque audit currus habedas. *Subiiciunt in equos.* Super equos iaciunt. sed proprie non est locutus, magisque contrarie. nam *subiicere*, est subter iacere.

19 *Messapus regem, regisque insigne regentem*
Tyrrhenum Auleslen, auidus confundere fœdus,
Aduerso proterret equo, ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo volutatur aris
In caput, inque humeros, at feruidus aduolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graniter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima diuis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obuius ambustum torrem Chorineus ab ara
Corripit: & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit: super ipse secutus
Cæsariem læua turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo super imminet: ille securi
Aduersi frontem mediam mentumque reducta
Diuidit, & sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Regisque insigne gerentem. Id est diadema, & decenter regem cum insignibus suis dixit. *Auidus confundere fœdus.* Legitur & *auidum.* Sed melius *auidus*: quia Messapus Turno fauebat, qui erat impar ad singulare certamen. Nam & postea ait, Et miser oppositis à tergo inuolutur aris. Sic enim facilius fœdus dissiparet, si aræ humano cruore polluerentur, nam & Messapi voluntas ita expressa est, qui ait, Hæc melior magnis data victima diuis. Confundere fœdus autem, prodit confundere. *Proterret.* Mire dictum. *Hasta.* Cum hasta. *Teloque orantem multa trabali.* Ennius, *Teloque trabali.* *Altum equo.* Equi magnitudinem latenter ostendit. *Hoc*

A dit. *Hoc habet.* Id est lethali percussus est vulnere. Apud antiquos enim id erat, hoc habet, quod nunc, peractum est, sic Terentius, *Certe captus est: habet.* Sane Sarcasmos est carnificina, quasi de loci qualitate iuuentus. nam quia supra aras ceciderat, ait, Hæc melior magis data victima diuis. *Obuius.* Bene obuius corripuit. *Ambustum torrem.* Quidam ambustum proprie circumustum accipiunt, sed Poetæ indifferenter pro combusto vtuntur. *Torrem* autem, erit nominatiuus hic torris, & ita nunc dicimus. nam illud Ennij & Pacuuij penitus de vsu recessit, vt hic torrus huius torri dicamus. *Ferenti* Pro inferenti. Nidorem. Putorem. *Reluxit.* Bene ad breuitatem ignis retulit, qui tantum fulgorem breui ediderat. *Super.* Quidam propterea, alij pro supra, vt Ense sequens nudo super imminet. *Turbati hostis.* Quia plus trepidationis in illa flamma fuit, quam periculi. *Sic rigido.* Quidam sic pro æque accipiunt, alij simpliciter, vt eum impresso genu terræ adplicuerat: vt est illud, Despiciens mare veliuolum, terrasque iacentes. *Sic*
B *rigido latus ense.* Quidam duro & acuto volunt, non recto: vt, Et curuæ rigidum falces formantur in ensem. *Primaque acie.* Hic *que* coniunctio abundat. *Ruentem.* Non cadentem, sed magno impetu se inferentem. *Ferreus somnus.* Homerus, χάλκεος ὕπνος.

20 *At pius Æneas dextram tendebat inermem*
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum iam fœdus, & omnes
Compositæ leges. mihi ius concurrere soli.
C *Me sinite, atque auferte metus, ego fœdera faxo*
Firma manu: Turnum iam debent hæc mihi sacra.
Hæc inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta.
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne
Attulerit. pressa est insignis gloria facti:
Nec se se Æneæ iactauit vulnere quisquam.

D *Nudato capite.* Scilicet deposita galea, vt possit agnosci. Sane quæritur quomodo *nudato* dixerit, cum supra eum nusquam tecto induxerit capite. nam nudatum est quod fuit ante coopertum. Nudum vero dicitur, quod tectum ante non fuerat. Ergo aut *nudato* pro *nudo* accipiamus, vt sit pro nomine participium: aut dicamus tectum eum habuisse caput cum descendit ad campum. Nam legimus, Sydereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis. *Suos clamore vocabat.* Vtrunque exercitum iam suum vocabat, vt talis fuerit eius clamor, Cur in vos inuicem mei ruitis? Quo autem & aduerbium potest esse & nomen. *Repens.* Aut subito, vt sit aduerbium, id est repente: vt, Sole recens orto. Aut repens discordia, pro repentina. *Me sinite.* Subaudiendum concurrere, & est Zeugma. *Faxo,* id est Faciam confirmabo, & est archaismos. *Alis allapsa sagitta est.* Vtrum alis stridens, an alis adlapsa? *incertum qua pul-*
E *sa manu.* Hoc loco adhuc quidem quasi dubitat: tamen intelligimus à Iuturna immissum quendam qui vulneraret Æneam. Quod paulo post Iuno dictura est de Iuturna quod mouet. Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum: minime est mirandum, nam scimus vnicuique imputari quod alter in eius fecerit gratiam, sicut est, Et potes in tot idem classes conuertere Nymphas. Æneam autem ab hominibus vulneratum indicat Iuppiter paulo post dicens, Mortalin' decuit violari vulnere diuum. *Turbine.* Quod improuisa aliquod vehementer accipiunt. *Pressa est insignis.* Pressa pro suppressa, & non insignis gloria, sed insignis facti, vt genitiuus casus magis sit. *Aeneæ vulnere.* Hic proprie, est enim huic contrarium, Et non sequitur de vulnere sanguis. Iactauit autem aut adeo fortis Æneas & metuendus, aut adeo impium nefas visum est.

F 21 *Turnus vt Æneam cedentem ex agmine vidit*
Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru

Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri A
Sanguineus Mauors clypeo increpat, atque furentes
Bella mouens, immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit vltima pulsu
Thraca pedum: circumque atræ formidinis ora,
Iræque, insidiæque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores B
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.

Molitur. Regit: & est Acyrologia. nam proprie *molitur*, est parât. Alij molitur mouet intelligunt, vel arripit, vel aptat. *Hebri.* Hebrus autem fluuius Thraciæ, iuxta Cypsala oppidum. *Sanguineus Mauors.* Gaudens sanguine ἐμφυχότερος. Emantellocios* *Clypeo increpat.* Sonat, Alibi arguit: vt, Increpat vltro Cunctantes socios. *Ante Notos Zephyrumque.* Id est *ventos. Volant.* Pro vertuntur. *Vltima.* Hoc est tota: si enim gemit vltima, omnis sine dubio. Thraca autem, id est Thracia. Cicero in de republica, *Colonia vero quæ est deducta à Græcis in Asiam, Thraciam, Italiam*; & non dixit Thraciam. *Iræque, insidiæque dei.* Figurata elocutio vario significatu. Id est ostendens, & non tam virtute, sed insidiis comitatus* *Alacer.* C
Quidam alacer gestiens, & rei nouitate turbatus volunt, alacris vero lætus. *Quatit.* Exagitat. *Miserabile cæsis.* Id est miserabiliter. Nomen pro aduerbio: vt Sanguinei lugubre rubent. *Mistaque cruor.* Ypallage est pro mixto cruore.

22 *Ianque neci Sthenelumque dedit, Thamarimque Polumque:*
Hunc congressus, & hunc illum eminus: eminus ambos
Imbrasidas, Glaucum atque Ladem: quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque onerauerat armis,
Vel conferre manum, vel equo præuertere ventos. D
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra vt Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum Tydeides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.

Sthenelumque dedit Thamyrumque. Plura ὁμοτέλευτα. *Ambo.* Antiquo more ambo. Terentius, *Ambo opportuno vos volo*, sicut superius dictum est, cum hodie ambos dicamus. *Ipse nutrierat.* Solent enim plerunque parentes filios suos aliis dare nutriendos. Dicendo autem ipse, ignotæ personæ hoc pronomine addit dignitatem. Lycia autem pro in Lycia, vt non Lybiæ* *Paribusque onerauerat armis.* Scilicet vt æqualiter dimicarent, æqualiter currerent. *Antiqui.* Pro nobilis & magni vt vrbs antiqua fuit aut proprie antiqui, si referamus ad tempora scribentis. *Dolonis.* Cum Troiani exploratorem quem ad castra Græcorum mitterent quærerent, hic Dolon exploratum se ire obtulit, si sibi equi Achillis pro præmio darentur, qui cum esset, obuios habuit Diomeden & Vlyxen similiter exploratores missos ad castra Troiana, capruique abscis & tormentis constituerat adactus, tam consilia Troianorum Tyrrhesi aduentum, F
qui equos falcatos adduxerat in auxilium Troianorum, quem Diomedes & Vlyxes vinctum ad arborem relinquentes profecti ad castra Troiana occisores abductis equis redeuntes occiderunt. huius filium nunc inter Troianos à Turno dicit occisum. *Pro talibus ausis.* Quæritur quis ante hunc ausis dixerit. *Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.* Difficilis Hypallage nam hoc vult dicere, Qui vt Achillis equos posset accipere, ire ausus est ad castra Græcorum. Ordo enim non procedit, qui vt iret, ausus est petere. Currus vero pro curruum ac per hoc equorum dixit. *Affecit pretio.* Modo pœna significat, nam pretium est τὸ μίσθωμα. Terentius, *Ergo pretium ob stultitiam fero.* Vnde & Græci πωλεῖται, pœnam vocant, ἀπὸ τῆς πράσεως, quod est pretium.

Nec

A *Nec equis aspirat Achillis.* Aspirat apud maiores accedit significat. Cicero, *Nunquam aspirauit ad curiam.* Sed hic figurate dixit, Aspirat equis, pro ad equos: id est occisus est, nec ad equos Achillis accessit. Melius tamen est vt Diomeden intelligamus, vt sit sensus, Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis ausus est petere: quos nec ille qui eum occidit, poposcit. Sane adspirat est tractum ab his qui insequentes spiritu suo proximos adflant.

23 *Hunc procul vt campo Turnus conspexit aperto,*
Ante leui iaculo longum per inane secutus,
Sistit equos biiugos, & curru desilit: atque
B *Semianimi lapsoque superuenit, & pede collo*
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo: atque hæc insuper addit,
En, agros & quam bello Troiane petisti
Hesperiam metire iacens. hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, coniecta cuspide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque.
C *Et sternacis equi lapsum ceruice Thymœten*
Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
Quâ venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:

Longum per inane. Hoc est per longum spatium. *Secutus iaculo.* Pro insecutus, vel certe è longinquo eum ante iaculo vulnerauit. *Elapsoque.* Pro lapso. *Dextræ mucronem extorquet.* Quasi proœconomia est, vt non eum suo interimat gladio, ne agnoscat quod Metisci est: & suum requirat, quo facto perire poterat, sequente fracti gladii œconomia. *Tinguit iugulo.* Hic non significat vt inficit, vt & Tingue nouo mecum direptis crura coturnis, sed de-
D mersit in iugulum, vt ibi & Stygia cadentem tinxerat vnda, imbuerat, durarat significat. *En agros.* Subauditur quos victore Ænea te accipere posse credebas corpore tuo metire, metiuntur autem agros qui colonis adsignant, inde enim Sarcasmos factus est, nam consuetudo erat vt victores imperatores, agros militibus suis darent, vt in historiis legimus. Item in Lucano, *Aa melius fient piratæ magne coloni.* Et hoc est quod supra ait, Hostibus insultans. *Sternacis equi.* Ferocis, qui facile sternit sedentem. Quidam pro pauidi accipiunt, consternati enim equi dicuntur. *Edoni Boreæ.* Edoni, Thracij, nam Edon mons est Thraciæ. Sine sciendum hoc loco erasse Donatum, qui dicit Edonij legendum, vt *do* breuis fit secundum Lucanum qui dicit, *Edonis Ogygio decurris plena Lyæo.* Nanque certum est Systolen feciſſe Lucanum. Vnde Edoni legendum est, vt sit hic Edonus huius Edoni. Statius & Virgilium & artem
E secutus ait, *Tristius Edonas hyemes Hebrumque niualem.* Non Edonias. *Ægæo.* Mari scilicet, sicut sequentia indicant. *Sequiturque ad litora fluctus.* Nam male ait Donatus montem esse, vnde flat Boreas, cum certum sit eum de Hyperboreis montibus flare: quidam fluctus melius numero singulari accipiendum putant. *Quà venti incubuere.* Pro qua ventus, Boream enim solum dixit. *Fugam dant.* Pro fugiunt, vt alibi, Defensum dabit.

24 *Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,*
Conuersæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit ora volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
F *Obiecit sese ad currum, & spumantia frenis*
Ora citatorum dextra contorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo obiecto conuersus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:

Quem rota præcipitem & procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo: Turnusque secutus
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arena.

Quatit volantem. Vt Oblimet inermeis. *Instantem Phegeus.* Aut sibi, aut omnibus. *Aduersum.* Pro currui se obiecit. *Citatorum.* Aphæresis pro concitatorum. *Pendetque iugis.* Pro iugo, vt Ausus Pelidæ pretium sibi poscere curru. *Lancea.* Raro lectum, & est telum missile. *Bilicem loricam. Li* longa est, & accentum habet: sicut bisidum, *si* producitur: quia & fila & licia dicimus. *Degustat corpus.* Id est leuiter tangit, id est stringit, propter exiguitatem sanguinis, vnde è contrario de alto vulnere ait, Virgineumque alte bibit acta cruorem. *Ducto mucrone.* Id est educto. *Procursu.* Impetu: & est procursus vna pars orationis.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Sæuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Ianque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapix
Iasides, acri quondam cui captus amore.
Ipse suas artes, sua munera latius Apollo
Augurium, citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille, vt depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum vsumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

Sæuit. Scilicet, quia non potest in bella procedere. Vel quod abstractus à bellis sit, & bene viro forti seruat dignitatem, qui nihil molliter facit in tam aspero vulnere, nam ideo ait, Infracta luctatur arundine. *Ense secent lato vulnus.* Quidam lato ita dictum accipiunt, vt quasi ipso iubente ne scalpello aut aliquo ferramento minore, sed ense: & hoc lato, quod cum maiore dolore, dummodo extracta sagitta, remittant eum quamprimum ad pugnam. Alij lato pro late tradunt, vbique tamen animum viri fortis expressit. *Iapix.* Aptum nomen medico. nam ἰάσθαι Græci dicunt curare. *Augurium citharamque dedit.* Vera lectio est *dabat.* nam non dedit. Sane sciendum per citharam, scientiam indicat armoniæ, id est musicæ. Sed & cythara & sagittæ artes sunt: augurium vero munus: non enim sola arte verumetiam indulta diuinitate colligitur. *Vt depositi.* Id est desperati. nam apud veteres consuetudo erat vt desperati, ante ianuas suas collocarentur, vel vt extremum spiritum redderent terræ, vel vt possent à transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant morbo. Cicero, *Ægram & prope depositam reipublicæ partem suscepisse. Potestates herbarum.* Vim, possibilitatem. nam in herbarum cura vis est quæ δύναμις dicitur, nulla ratio est vnde etiam ait, Mutas artes, musicæ comparatione. Alij mutas, quia apud veteres manibus magis medicina tractata est, vnde & chirurgia dicta, nam ipse ait Multa manu medica Phœbique potentibus herbis. Ergo mutas, quia vbi manu res agebatur, cessabat oratio. *Vsumque medendi.* ἐμπειρίαν scientiam, hoc est medicinam, in vsu, non in ratione constantem. Nam quædam artes vsu discuntur, sicut ipsa maxima parte medicina, quæ ante Hippocraten muta fuit. *Inglorius.* Comparatione sagittarum, armoniæ, id est musicæ diuinitatis. *Maluit.* Quoniam heroicis temporibus etiam medicina valde fuerat in honore.

Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas magno iuuenum & mœrentis Iuli
Concursu, lachrymisque immobilis, ille retorto
Pœonium in morem senior succinctus amictu,

Multa

A *Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis,*
Nequicquam trepidat, nequicquam ſpicula dextra
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil author Apollo
Subuenit: & ſæuus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propriuſque malum eſt. iam puluere cœlum
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantum iuuenum, & duro ſub Marte cadentum.

B *Acerba fremens.* Pro acerbe, aduerbium qualitatis in nomen deriuatum. *Lachrymiſque immobilis.* Non ſuis ſed illorum. *Pæonium in morem.* Medicinalem à Pæone. Nam Doricæ linguæ eſt Pæan: naturale autem eſt Pæon. *Multa.* Pro multum. *Trepidat.* Pro trepidanter facit. *Forcipe ferrum.* Hic forcipem dixit quod Græci ἀγκίστρους dicunt, qua ſolent ſpicula vulneribus euelli. ἄγκιστρα enim ſpicula ſagittarum appellantur, alibi forcipem, quod forbum, id eſt calidum capiunt. *Nulla viam fortuna regit:* Nullus euentus rationem præſtat. *Nihil author Apollo.* Medicinæ inuentor. Nam Æſculapius præeſt medicinæ quam Apollo inuenit: ipſe in Ouidij Metamorphoſi ait: *Inuentum medicina mea eſt.* *Propiuſque malum.* Ex fuga ſcilicet Troianorum. *Stare.* Plenum eſſe. Alij ſtare, conſtare intelligunt, vt ſignificet puluere cœlum conſtat, id eſt in puluerem verſum eſt, & quaſi totum ex puluere eſt. Alij diuiſinum puluere & continuum & ſignificatum volunt, inumbrationemque ex eo ſolis, & cœli factam id eſt, non moueri cœlum, ſed conſiſtere eundemque manere habitum aëris, ex continua caligine pulueris, obducto ſemel cœlo, & quaſi ab oculis intercluſo.
C

27 *Hic Venus indigno nati concuſſa dolore,*
Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo, non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
D *Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,*
Detulit: hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inſicit occulte medicans, ſpargitque ſalubris
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fouit ea vulnus lympha longæuus Iapix
Ignorans: ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis ſtetit imo vulnere ſanguis:
E *Iamque ſecuta manum nullo cogente ſagitta*
Excidit, atque nouæ redière in priſtina vires.
Arma citi properate viro, quid ſtatis? Iapix
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſtes,
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proueniunt, neque te Æneæ mea dextera ſeruat:
Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.

Hic Venus. Genitrix *Indigno dolore.* Qui fuerat natus ex vulnere indigne inlato, ſcilicet per inſidias. *Dictamum.* Hæc herba licet vbique naſcatur, melior in Creta eſt. Quæ dicta dicitur, vnde proprium herbæ nomen. Hæc admota vulneri in quo ferrum eſt extrahit ferrum, in tantum vt animalia apud Cretam, cum fuerint vulnerata, ad hanc herbam currant, eaque depaſta, tela corpore dicuntur excutere: hæc herba hauſta, etiam venena corpore exigere dicitur. *Puberibus caulem foliis.* Hoc eſt adultis, ſic in quarto, Pubentes herbæ. Et eſt reciproca inter herbas & homines tranſlatio, nam herbarum pubertatem, & florem iuuentutis vocamus. Caulem autem medium fruticæ qui vulgo θαμνος dicitur, de hac herba in 1111. Æneid. ait, vbi de vulnerata cerua: Illa fuga ſyluas ſaltuſque peragrat Dictæos. *Gramina.* Hic pro herba, nam eſt hoc nomine alia herba quæ in immenium excrescit. *Faciem circumdata.* A parte totum
F

corpus accipimus. Et putatur sic dictum, vt, Faciem mutatus & ora cupido. *Fusum amnem.* Pro aqua. A toto partem, sic supra, Fontemque ignemque ferebant. *Ambrosiæ succos.* Ambrosia est cibus deorum. nam nectar potus. Alibi, Ambrosia vnguentum deorum legitur, Ambrosiæque comæ diuinum vertice odorem. *Panaceam.* Genus herbæ est, Sciendum tamen Lucretium panaceam vbique salem dicere: vnde possumus & hoc loco salem intelligere. nam omnem pellit dolorem. Sed melius herbam quia ait odoriferam. Alii panaceam medicamentum dicunt, ex compluribus herbis compositum, quod ad omne vulnus facit: hanc herbam Hercules contra vim venenorum Thessalis dicitur præstitisse: Sane nomen mire compositum. *Quippe dolor.* Quasi dolor: cuius natura hæc est, vt adhibito remedio statim recedat. Nam dolor consequens res est, non principalis: vnde sublata caussa etiam ipse statim recedit. hinc ait, *quippe*, nam infusa aqua, inhærens laxare cœperat telum, quod ante inferebat dolorem. *Iamque secuta manu.* Leniter tentantis secuta est. *In pristina.* In vsum priorem. Hoc est quales fuerunt pristinæ: vel *nouæ* magnæ, aut miræ. *Arma citi properate viro.* Suo more ostendit festinationem. ante induxit loquentem quam significaret qui loqueretur. Atqui sicut nos properare, festinare dicimus, ita antiqui pro dare dicebant. Sallust. *Solas festinate. Non hæc humanis opibus.* Potest subaudiri & ante humana. *Maior agit deus.* Apollo scilicet inuentor medicinæ, hoc est, hoc agit maior.

28 *Ille auidus pugnæ, suras incluserat auro*
Hinc atque hinc: oditque moras, hastamque coruscat:
Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur,
DISCE puer virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam ex aliis: tunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox, cum matura adoleuerit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, & auunculus excitet Hector.
Hæc vbi dicta dedit, portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Anteus, Mnestheusque ruunt: omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cœco puluere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus,
Vidêre Ausony: gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnes Iuturna Latinos
Audiit, agnouitque sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.

Habilis lateri clypeus. Et hic expressa festinatio est. *Loricaque tergo est.* Quare tergo tantum, cum totum ambiat corpus? aut quia latus clypeo dixerat tectum, supererat vt tergum lorica muniter. *Summaque per galeam.* Decenter galeam, quoque tum induisse significat. *Verumque laborem.* Quem per me ipse suscipio: non qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consueuit. *Fortunam ex aliis.* Subaudimus *opta.* neque enim fortuna dicitur. Quidam autem defectionem putant, & deesse volunt pete aut accipe. Alii figuram volunt, pro quid fortuna sit ex aliis disce, cum & bona & mala sit fortuna. quid valeat dea hæc ex aliis disce: vult enim intelligi se aduersa vsum: & est Zeugma non integrum. *Defensum dabit.* Pro defendet. *Inter præmia.* Inter, veteres pro ad, ponebant: id est ad præmia. Cicero, *Dico te priore nocte venisse inter falcarios*, id est ad falcarios. *Matura adoleuerit ætas.* Matura adolescendo esse cœperit. *Sis memor.* Subaudiendum meorum factorum. *Anteus, Mnestheusque.* Seruauit τὸ πρέπον. Necesse enim erat ex vulnerato duce, multi cum eo in castra remanerent. *Miscetur.* Modo confunditur: alibi perturbatur. vt, Miscet agens telis nemora inter frondea turbam. *Aggere Turnus.* Hic aggere pro eminentia posuit, de ea autem aggerem non possumus dicere, nisi si viæ aggerem dicere voluerimus, id est coacetuationem, quam historici viam militarem dicunt: vt, Qualis

A sæpe viam deprensus ab aggere serpens. Quidam ambiguitatem volunt vtrum ipse Turnus in aggere, an venientes ex aggere. *Prima ante omnes.* Vt, Primus ibi ante omnes, & ante omnes Latinos solum audit. *Tremefacta refugit.* Quæritur cur Iuturna cum hic acie * excedat tempestas, mox tamen inducitur reuertens. *Atrum rapit agmen.* Pulueris nube coopertum: quidam autem agmen iter accipiunt, rapit autem festinat, vt sit, Ille campo aperto iter festinat pulueris plenum, & ipsa festinatione excitat, & ita dicunt, quoniam si agmen exercitum dicit, apertus campus esse non potuit bellatorum densitate completus.

29 *Qualis vbi ad terras abrupto sydere nimbus*
It mare per medium (miseris heu præscia longe
B *Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas*
Arboribus, stragemque satis: ruet omnia late.
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti)
Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant. ferit ense grauem Tymbræus Osirim:
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vfentemque Gyas cadit ipse Tolumnius augur,
C *Primus in aduersos telum qui torserat hostes.*
Tollitur in cœlum clamor, versique vicissim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros,
Ipse neque aduersos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur: solum denso in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

Abrupto sydere. Vel immensa, vel magna tempestate, per sydus enim tempestas significatur, vt
D Sorbet in abruptum fluctus. Item, Scit triste Mineruæ Sydus. *It mare per medium: miseris.* Statius plenius de hoc sensu, *Deflent sua damna coloni, Et tamen oppressos miserantur in æquore nautas.* Sane aut longe horrescunt * heu autem vt solet interiectionem ex sua persona interposuit. *Dabit ille ruinas* Dabit pro faciet Terentius, *Quas turbas dedit:* Et ipse Et ingentem lato dedit ore fenestram. *Ruet.* Eruet, euertet. Terentius, *Ceteros agerem ruerem.* Nam aliter dictum est, Ruit alto à culmine Troia *Talu.* Taliter, simili modo. Sic paulo post, Similis medios Iuturna per hostes, *Rhœteius.* Troianus à promontorio Troiæ. *Densi cuneis se quisque coactis Agglomerant.* Densentur, vt cuneatim dimicent, scilicet in cuneorum modum compositi, vt hostem facilius inuaderent. *Grauem* Fortem. Sallust *Lusitaniæ grauem ciuitatem Cadis ipse Tolumnius augur.* Homerus Vt primus violator fœderis pœnas luet. *Tollitur in cœlum clamor.* Occiso eo qui auctor disrumpendi
E fœderis fuerat, exortus est clamor: & statim secuta fuga Rutulorum: vt, Versique vicissim Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros. Et bene *vicissim*, quia Troianos in fugam versos fuisse, exinde apparet, quod supra dixit Subeunt equites, & ipicula castris Densa cadunt mediis. *Puluerulenta.* Plena pulueris, nam apud veteres puluerulenta dicebantur, sicut vinolentum dicimus, qui vino plenus est, & temulentum qui temeto plenus est. *Nec pede congressos, nec equo.* Pedestris quæ est pugnæ quo * at vbi inter equitem & peditem pugna est, Vt x Æneidos. Et vrgetur pugna congressus iniqua. *Nec tela ferentes insequitur.* Id est nec fugientes, nec contra stantes dignatur occidere. Et magna Aeneæ ostenditur pietas, qui nec vulneratus irascitur: vt velit contra legem fœderis in bellum moueri.

F 30 *Hoc concussa metu mentem Iuturna virago,*
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusque vndanteis flectit habenas,
Cuncta gerens: vocemque, & corpus, & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cum diuitis ædes
Peruolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,

Pabula parua legens, nidisque loquacibus escas: A
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanum, iamque hic ostendit ouantem:
Nec conferre manum patitur: volat auia longe.

Virago. Dicitur mulier quæ virile implet officium, id est mulier quæ viri animum habet, has antiqui viras dicebant. *Vndantes.* Quia in motu vndarum modo flectuntur. *Pernolat.* Per magnas ædes volat. Nam more suo verbo dedit detractam nomini præpositionem. *Nidisque loquacibus* B
escas. Ordo est, Escasque nidis loquacibus legens. *Vacuis.* Magnis: vt, Vacua atria lustrat Saucius. *Similis.* Pro similiter. *Nec conferre manum.* Cum Aenea, nec alios persequitur. *Auia.* Ab ea scilicet parte qua veniebat Aeneas.

31 *Haud minus Æneas tortos legit obuius orbes*
Vestigatque virum, & dissecta per agmina magna
Voce vocat. quoties oculos comecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentauit equorum,
Auersos toties currus Iuturna retorsit. C
Heu quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diuersæque vocant animum in contraria curæ
Huic Messapus, vti læua duo forte gerebat
Lenta leuis cursu præfixa, hastilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas. D
Tum vero assurgunt iræ, insidiisque subactus
Diuersos vbi sensit equos, currumque referri,
Multa Iouem & læsi testatus fœderis aras.
Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo
Terribilis sæuam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumque omnes effundit habenas.

Tortos orbes. Obliquas & implicitas vias. *Vestigatque virum.* Inquirit: translatio à canibus. *Dissecta per agmina.* Dissipata aduentu Aeneæ. *Auersos retorsit.* Pro retorsit & auertit. *Heu quid agat?* E
Omne aduerbium verbo cohæret. Vnde quia heu en & atat & similia, verbo cohærere non possunt, separatam fecerunt aliam partem orationis, scilicet interiectionem: quam sola Latinitas possidet. Sane hoc poeta dedit rerum miserationem mouens. Alii ab Aeneæ persona dictum accipiunt, vt diceret, Heu quid agam? *Huic.* Pro in hunc: & est ordo, Huic dirigit, Se *collegit in arma.* Ita se texit vt nulla parte posset feriri. *Apicem tamen incita summum.* Galeæ, id est eminentia quam Græci conum vocant, in qua eminent cristæ. Potest hoc tamen nomen & de sacerdote Flamine accipi qui apice vtuntur, quod in quarto plenius dictum est, nam subiunxit vertice cristæ. *Incita.* Id est cum impetu veniens. *Referri.* Id est retro ferri. *Multa Iouem, & læsi testatur fœderis*
aras. Multa pro multum, licet haberet iustam caussam iracundiæ, quod & fugiebat Turnus, & F
ipse appetebatur insidiis: non tamen ante prorupit in bellum, quam Iouis fidem & læsa fœdera testaretur. *Medios.* Qui inter ipsum sequentem & fugientem Turnum medij de hostibus erant. *Marte secundo Terribilis.* Potest & Marte secundo distingui vt sequatur Terribilis sæuam &c. potest & iungi, vt sit Marte secundo terribilis. *Nullo discrimine cædem Suscitat.* Indiscrete obtruncat vniuersos, quibus ante pari pepercerat modo. *Irarum habenas.* Potestatem, facultatem, id est iræ permittit sæuiendi liberam potestatem: vt, Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas. Et hic moderate locutus est. Nam Ennius ait, *Irarumque effunde quadrigas.*

32 *Quis*

A 32 *Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes*
Diuersaso, bitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus: & qua fata celerrima, crudum
B *Transadigit costas & crates pectoris ense.*
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit: curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanainque neci, fortemque Cethegum,
Treis vno congressu, & mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
C *Et iuuenem exosum nequicquam bella Menœten*
Arcada, piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus: nec nota potentum
Munera, conductaque pater tellure serebat.

Quis mihi nunc tot acerba deus? Ac si diceret nec Musa nec Apollo sufficiunt. Statius, *Maior ab Aonijs sumenda audacia lucis Mecum omnes audete deæ. Inque vicem* Inuicem. Nam *que* vacat. Alij *que* expletiuam coniunctionem accipiunt. *Tanton' placuit concurrere.* Apostropha cum
D exclamatione ad Iouem. Sane tanton' circunflectitur. Nam cum per Apostropham, Apocopen verba patiuntur, is qui in integra parte fuerat, accentus mutatur. *Æneas Rutulum Sucronem.* Descriptio per alterna diuisa. Solent historici ....* *Ruentes Teucros.* Modo fugientes quos Sucro insequebatur. *Haud multa moratum.* Id est non diu moratum quod scilicet vim Æneæ diutius sustinere non potuit. *Excipit in latus.* Figurata elocutio. *Crudum ensem.* Modo *durum*, alias *crudelem & crates pectoris* Donatus superfluam vult esse coniunctionem, &, vt sit Epexegesis, adigit ensem per costas, id est pectoris crates, vbi celerius fata complentur. Et hoc est quod ait supra, Haud multa morantem. *Amycum, fratremque Diorem.* Hi duo duces sunt etiam supra memorati, vt Nunc Amyci casum gemit, nunc acris Orontis. Item, Et nunc tertia palma Diores.
Vnde ad terrorem populi, eorum capita religantur in curru. *Curru* autem aut septimus est, aut
E datiuus, casus antiquus secundum regulam, ne sit maior à nominatiuo plurali. *Duorum* Pro amborum. *Mœstum Onyten.* Seuerum, naturaliter tristem, ἐξάκρον, aut imaginatus est exspirantem, mittit autem socium supra memoratis. Sane *Onyten* Donatus dicit aut gentile esse, aut patronymicum, vt nomen eius proprium sit Echionius. Sed hoc non procedit, quia neque patronymicum in *tes* exit: neque Onytes à qua gente veniat vsquam lectum est. Proprium ergo est: & sequens versus erit, Nomen Echionium: id est Thebana gloria, per Periphrasin. Nam Echionij sunt Thebani à rege Echione. Vnde quidam male legunt Nomine Chionium. Alij nomen Echionium hoc est genus, quemadmodum de matre genus dixit, accipiunt, vt ostendatur eum Echionis esse & Peridiæ filium, vel ab Echione genus ducentem. *Matrisque genus Peridiæ.* Periphrasis est: hoc est filium Peridiæ. *Lycia missos, & Apollinis agris.* Vacat &. nam per Epexegesin
F Lycia arua, Apollinis dixit, vt, Nunc Lyciæ sortes. Appellat autem Lyciam à Lyce nympha, ex qua habuit Apollo filium nomine Lycadium: Missos autem profectos, vt Missus in imperiũ magnum. *Exosum nequicquam.* Sic supra, Iniecere manum Parcæ. Nam per transitum ostendit vi gentibus fatis eum ad bella deductum: quæ nequicquam semper vitare cupiebat: Hunc autem Menœtem oriundo Arcada fuisse intelligimus, sed habitasse circa Argos. nam Lerna palus est Argiuorum, in qua dicit solitum eum fuisse piscari. nam hoc significat, *Piscosæ cui circum flumina Lernæ Ars fuerat.* Et vetusta flumina pro fluore dixit: neque enim Lerna fluuius est, & sic flumina Lernæ, quomodo Auentini montem: Quæritur sane qui primus exosum pro peroso dixerit. *Pauperque domus.* Hic & hæc pauper dicimus. nam paupera vsurpatiuum est. Sic Plautus, *Paupera est*

hæc mulier. Sed hoc hodie non dicimus. Ea enim nomina quæ ablatiuo singulari in e exeunt, si fœmnina ex se faciunt, similia faciunt: nec enim heteroclita iterum nomina, id est alterius declinationis esse possunt. vt puta, quæ ab hoc hospite facit hic & hæc hospes dicamus necesse est. Lucanus. *Hospes in extremis audiit curia tectis.* Nam ab hoc leone, hic & hæc leo: ab hoc latrone, hic & hæc latro: ab hoc fullone, hic & hæc fullo: ab hoc nepote, hic & hæc nepos. Nam vt neptis dicamus in iure est propter discretionem successionis admissum. Sciẽdum autem hospita, paupera, leæna, lea vsurpatum à poetis esse. *Potentum munera.* Munera dicit obsequia: Id est officia quæ pauperes diuitibus loco munerum soluunt. Sane munera & quæ munia dicimus. *Pater.* Ipse pater, an pater eius? A

33 *Ac velut immissi diuersis partibus ignes*
Arentem in syluam, & virgulta sonantia lauro,
Aut vbi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia. nunc nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic atauos & auorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinus,
Præcipitem scopulo atque ingenti turbine saxi
Excutit, effunditque solo: hunc lora & iuga subter
Pronoluêre rota: crebro super vngula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo, animisque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet,
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortissime Creteu
Eripuit Turno: nec dij texêre Cupencum
Æneæ veniente sui, dedit obuia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.

B C D

Arentem in syluam. Pro aridam. *Dant sonitum spumosi amnes.* Bellum semper incendio & fluminibus comparat. Sic in secundo. In segetem veluti cum flamma furentibus austris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens. *Virgulta sonantia lauro.* Quæritur quid sit virgulta sonantia lauro, scilicet ipsa virgulta lauri, sonantia autem cum crepitu ardentia. *Non segnius ambo Æneas Turnusque ruunt.* Bene comparationibus diuersis singula reddidit ad similitudinem veram quia ambos ignibus aut fluminibus comparauerat. Ergo non segnius ad ignem retulit, quia segnis quasi sine igne sit, fluctuat autem ad amnes eum retulisse nulla dubitatio est. *Rumpuntur.* Pro fatigantur. & fluctuat & rumpuntur, quia Nescia vinci Pectora. Horatius, *Pelidæ stomachum decedere nescit.* *Murranum hic atauos & auorum antiqua sonantem Nomina.* Hoc est, cuius maiores omnes Murrani sunt dicti, & reges fuerunt: vt, Per regesque actum genus omne Latinos. Scimus enim solere plerunque fieri vt primi regis nomen etiam reliqui possideant, vt apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Syluij, apud Persidas Arsacidæ, apud Ægyptios Ptolemęi, apud Athenienses Cecropidæ. Vnde super fluuium quod ait Donatus debere nos accipere occisũ Murranum, dum auos & atauos Turni commemorat, & effert laudibus maximis per illud, Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem Murranum *Per regesque actum genus omne Latinos.* Horatius de Lamo, *Et impotum per memores genus omne factos.* *Nec domini memorum proculcat equorum.* Id est equorum domini immemorum. *Dextera nec tua te Graiûm fortissime Creteu Eripuit Turno, nec dij texere Cupencum.* Ita Æneam comparat Turno vt eum superiorem esse significet. Nam quem Turnus interemit, virtus sua liberare non potuit: ei vero quem occidit Æneas, ne sua quidem numina prodesse potuerunt. Terentius, *Memini relinqui me deo irato meo.* Sic alibi nec dij morientis Elissæ. Singuli enim deos proprios habemus genios. Sane sciendum Cupencum Sabinorum lingua sacerdotem vocari: & apud Romanos Flaminum & Pontificum Sacerdotem: Sunt E F

autem

A autem Cupenci Herculis sacerdotes. Ergo quod huic proprium nomen de sacerdote finxit bene dixit, Nec dij texere sui, & quidam reprehendunt Poetam hoc loco, quod in nominum inuentione deficitur. Iam enim in IX. Cretea à Turno occisum induxit, vt, Cretea musarum comitem: Sed & apud Homerum, & Pylæmonem, & Adrastum bis ponit & alios complures.

34 *Te quoque Laurentes viderunt Æole campi*
Oppetere, & late terram consternere tergo,
Occidis, Argiuæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Ida
B *Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.*
Totæ adeo conuersæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ, Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equûm domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ:
Prose quisque viri, summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendum.

Late terram consternere. Aliud ex alio ostenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo. vt, Stabant trecenti nitidi in præsepibus altis. *Euersor Achilles.* Bene separauit: vt, Reliquias Danaûm atque immitis Achilli. *Mortis metæ.* Id est mors quæ meta est & finis. nam metas vitæ dicimus, non mortis, mors enim infinita est. Sciendum tamen ita hoc de Homero esse translatum, qui ait πέρας θανάτοιο. hoc est finis mortis. nam in ipsa morte finis est. *Lyrnessi domus alta.* Lyrnesos ciuitas est Phrygiæ. Vnde fuit Briseis, & per transitum docet neminem posse statuta vitare, quando enim hic crederet ibi se natum tam longe esse periturum? *Conuersæ acies.* In bellum coactæ, vel inter se conuersæ. *Prose quisque viri.* Pro qualitate virium suarum: sicut in quinto, Pro se quisque viri, & deponunt tela pharetris. *Summa nituntur opum vi.* Hemistichium est Enniahum. *Tendunt.* Pro contendunt.

D 35 *Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,*
Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, vt vestigans, diuersa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circuntulit: aspicit vrbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit maioris imago,
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
Ductores: tumulumque capit, quo cætera Teucrûm
E *Concurrit legio: nec scuta aut spicula densi*
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Nequa meis esto dictis mora, Iuppiter hac stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Vrbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini
Ni frenum accipere, & victi parére fatentur.
Eruam, & æquasolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prælia Turno
F *Nostra pati? rursusque velit concurrere victus?*
Hoc caput, ô ciues, hæc belli summa nefandi,
Ferte faces propere, fœdisque repescite flammis.

Mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit. Mentem, Consilium: vt, Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem, misit autem pro immisit, Et *pulcherrima* perpetuum epitheton est,

nec ad negotium pertinens. Sane bona vsus est œconomia, vt diceret instinctu numinis Æneam profectum esse ad ciuitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatum bello per se tale cepisse consilium. *Vrbique aduerterat agmen.* Id est contra vrbem. *Acies circumtulit.* Vel exercitum suum huc atque illuc circunduxit, vel acies oculorum: bona occasione peruenit ad id, vt Æneas ciuitatem posset aspicere. *Immunem tanti belli* Sine officio dimicandi. Et vult inobsessam intelligi, quasi sine periculo sit oppugnationis. Nam *immunis* est qui nihil præstat, quasi sine muniis, hoc est qui non facit munia. *Impune quietam.* Quæ specialiter debuit pœnas luere propter fœdus abruptum. *Pugnæ accendit maioris imago.* Subaudis *eum. Nec scuta, aut spicula densi Deponunt.* Ex eo quod non est factum, quod fieri soleat indicauit: vt supra, Defigunt telluri hastas, & scuta reclinant. *Nequa.* Pro nulla. *Esto.* Sit. *Iuppiter hac stat.* Pro nobis religio est, quam læserunt Rutuli ruptis fœderibus. Nouimus autem interfuisse fœderi & deos alios, & Iouis imaginem sceptri præsentia redditam. *Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.* Tertia persona est *ito*, id est eat: & hortatur eos vt ita in bellum ruant, quasi res fuerit ante disposita. Nam hoc dicit, Repentinum imperium nullam vobis afferat moram. Vnde est illud paulo post, Scalæ improuiso, subitusque apparuit ignis. *Caussam belli.* Quia illic erat Lauinia. *Frenum.* Frenum singulari numero raro lectum est, & quidam hunc versum per figuram Græcam dictum tradunt. ὁμοιοπροπτωτικῶς λαβεῖν. *Eruam.* Confidenter, quasi iam non bellum sit, sed expugnatio. *Hoc caput ô ciues.* Sic superius Drances à Turno, vt, O Latio caput horum & causa malorum, id est principium: potuistis enim quieti esse, si Latini fœdus seruassent, & ad Latinos transfert crimen Turni. *Fœdusque repositæ flammis.* Grauitate sermonum declamationi pondus imposuit. Nam hoc dicit, Flammas fœderis vrbis innouemus incendio. nam *reposcite*, est reuocate, innouate.

36 *Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes*
Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improuiso, subitusque apparuit ignis.
Diffugiunt alij ad portas, primosque trucidant:
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia regem:
Æneas, magnaque incusat voce Latinum:
Testaturque deos, iterum se ad prælia cogi:
Bis iam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia ciues:
Vrbem alij reserare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroso in pumice pastor
Vestigauit apes, fumoque impleuit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras
Voluitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: vacuus it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus vrbem,

Dant cuneum. Quotiens in similitudinem cunei milites disponuntur. *Densa mole.* Densi cum impetu. *Improuiso.* Deest ex, vt sit ex improuiso. *Apparuit ignis.* Pro apparuerunt, & est Zeugma vt in primo Cymothoe simul, & Triton adnixus, pro adnixi, non enim solus Triton adnitebatur. *Diffugiunt alij ad portas, primosque trucidant.* Subaudis *improuiso*, & hæc simul pronuntianda sunt, vt simul facta videantur: quo vehementer vis bellica possit agnosci. Primosque trucidant autem, id est qui primi ad portas erant obuij, scilicet stationem agentes. *Inter primos.* Inter duces, inter principes. *Testaturque deos.* Id est fœderis. *Hæc altera fœdera rumpi.* Bis rumpi fœdera, bis Italos hostes fieri, bis se in prælia sæua compelli. Nam varie eandem rem iterat. Bis autem facta sunt fœdera, semel per Ilioneum. Quando Latinus ait ipse modo Æneas, nostri si tanta cupido est, Si

A est, Si iungi hospitio properat, sociúsque vocari, Adueniat. Et, Sublimes in equis redeúnt, pacémque reportant. & iterum paulo ante singulare certamen. *Trepidos inter.* Hoc est inter trepidos. *Reserare iubent.* Id est volunt, vt Terentius, *Iubeo Chremetem saluere. Trahunt in mœnia regem.* Trahere volunt. Nam voluntas, animi est, non facti. Scilicet vt possit imminens videre discrimen. Donatus dicit trahunt in mœnia, pro dilacerant in mœnibus rumoribus suis. Ergo regem de Latino dixit, mœnia autem hic muros dixit. *Inclusas vt cum latebroso in pumice pastor.* Pene omnia verba comparationis ad supradictum pertinent bellum. Nam ita apes incluſæ sunt, vt homines qui obsidentur. Ita ciuitatem, timentum latebras dicimus sicut apum sunt aluearia. Item pastor vt rex, & re vera pastor est, & ductor exercitus, vt Homerus ποιμένα λαῶν. Pumicé autem iste masculino genere posuit: & hunc sequimur. nam & Plautus ita dixit: licet Catullus dixerit fœminino. *Fumo amaro.* Qui elicit lachrymas. *Trepidæ rerum.* Nescientes quid agant, ignaræ auxilij, hoc est trepidæ de suis rebus. Terentius, *Satagit rerum suarum. Cerea castra* Opportune hic castra de his rebus quæ nunc aguntur, in lib. IIII. Georg. Aulaique & cerea regna. *Ater odor* Noue. nam in odore quis est color? Sed hoc dicit, odor atræ rei, id est fumi ater odor, pessimus: vt, Fumoque impleuit amaro. *Fessis.* Pro adflictis. *Etiam fortuna.* Casus. nam omnis casus in potestate fortunæ est.

37 *Regina vt tectis venientem prospicit hostem,*
Incendi muros, ignes ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
C *Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit*
Extinctum, & subito mentem turbata dolore
Se causſam clamat, crimenque caputque malorum:
Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
D *Et roseas laniata genas, tum cætera circum*
Turba furit: resonant latæ plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per vrbem:
Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
Coniugis attonitus fatis, vrbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam puluere turpans:
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque asciuerit vltro.

E *Tectis venientem prospicit hostem.* Aut è tectis prospicit: aut contra tecta venientem. *Incendi muros* Inuadi. *Infelix pugnæ iuuenem.* Quia non putabit Turnum ciuitatem oppugnari passurum fuisse si viueret. *Mentem turbata.* Figurate. Vt, Oculos suffusa. *Caputque.* Sicut supra dictum est, Caput dicebatur qui auctor & princeps alicuius rei gestæ fuisset, vt II. Æn. O Latio caput horum. *Demens effata furorem.* Verba noluit ponere, vnde videtur diras significare. *Purpureos moritura manu.* Rem quæ Flaminicæ competit transtulit ad reginam. Flaminica enim venenato operiri debet: nam cum amictus dicit, opertam dicit, quæ res ad pallium refertur. *Et nodum informis lethi* Fabius Pictor dicit quod Amata inedia se interemit. Sane sciendum quod cautum fuerat in pontificalibus libris vt qui laqueo vitam finisset, insepultus abiiceretur. Vnde bene ait *Informis lethi*, quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Emina ait, *Tarquinium Superbum cum cloacas populum facere coegisset, & ob hanc iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci affigi: Tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.* & Varro ait, *Suspendiosis quibus iusta fieri ius non sit, suspensis oscillu veluti per imitationem mortis parentari.* Docet ergo Virgilius secundum Varronem & Cassium quia se laqueo induerat, letho periſſe informi. *Flauos Lauinia crines.* Antiqua lectio *floros* habuit, id est florulentulos, pulchros: & est Ennianus sermo. Probus sic adnotauit, *Neotericum erat flauos, Ergo bene floros, nam sequitur,* Et roseas Laniata genas. Accius in Bacchidibus: *nam flori crines vidi & processi iacent.* In iisdem, *Et lanugo floro*

nunc donum iuvigat. Pacuuius Antiopâ, *Cerui cum flores disperdite crines. Et roseas laniata genas.* Moris fuit apud veteres vt ante rogos humanus sanguis effunderetur vel captiuorum vel gladiatorum: quorum si fortè copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, vt rogis illa imago constitueretur. Tamen sciendum cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis, *Mulier faciem ne carpito. Hinc totam.* Id est de domo regia. *Infelix fama.* Rerum infelicium nuntia, vt infelix vates. *Demittunt mentes.* Desperant, sicut è contra, Sperantes aliquid erigunt mentes. *Coniugis attonitus fatis, vrbisque ruina.* Et priuatis & publicis luctibus. *Canitiem.* Ex ætate pathos mouit, non enim tam miserum est regem in miseriis esse, quàm senem. *Immundo puluere.* Bene *immundo* addidit. Sic in Georgicis, Et cinerem immundum iactare per agros. quia etiam ille puluis quo vtuntur puellæ, cinis vocatur. Vnde etiam & ciniflones dicti sunt. Horatius, *Custodes, lecticæ, ciniflones, parasitæ.*

A

B

38 *Interea extremo bellator in æquore Turnus*
Palantes sequitur paucos, iam segnior, atque
Iam minus atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cœcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus vrbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror vt conuersa Metisci
Auriga, currumque & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac Turne sequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alij qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis & prælia miscet:
Et nos sæua manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:

C

D

Bellator. Epitheton peracti temporis. *Minus successu lætus equorum.* Infirmitas animi ex equorum etiam tarditate veniebat: quia minus succedentibus habebant equi iam fatigati. *Attulit hunc illi cœcis terroribus aura.* Naturale enim est, vt à qua parte fuerit ventus, inde maximus audiatur clamor. Et mire cœcis terroribus quos nemo videret. *Commixtum clamorem.* Ex impugnatione & morte reginæ. *Arrectas aures.* Ad audiendum sollicitas. Terentius, *Arrige aures Pamphile. Inlætabile murmur.* Quæritur quis inlætabile dixerit. Ideo autem murmur quæ ferre solent quasi præsagium murmura siue bona, siue mala intelligi* *Diuersa clamor.* Hypallage diuersus clamor, aut ex variis partibus ciuitatis. *Amens.* Egens consilij, nescius rei gerendæ. *Occurrit dictis.* Eius orationis verbis obuiam venit. *Prima victoria.* Id est primum. *Sunt alij qui tecta manu.* Ideo quia scit Turnum de vrbe maxime esse sollicitum. *Nec numero inferior pugnæ, nec honore.* Id est, nec pauciores interimis, nec minor te quam Æneam, comitabatur gloria. Nam occisorum multitudo compensat hoc, quod tu fugientes interimis. Sane sciendum Iuturnam in hac omni oratione occurrere quæstionibus tacitis.

B

39 *O soror, & dudum agnoui, cum prima per artem*
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum vt crudele videres?
Nam quid ego? aut quæ iam sponsa fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem

E

Murranum

A *Murranum, quo non superat mihi charior alter,*
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Excindine domos (id rebus defuit vnum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hac terra videbit?
VSQVE adeone mori miserum est? vos ô mihi manes
B *Este boni, quoniam superis aversa voluntas.*
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud vnquam indignus auorum.

Prima per artem Fœdera turbasti. Prima, aut inchoantia: aut tu prima. nam post datum augurium quo animi omnium pene turbati sunt, & post eius orationem Tolumnius tela contorsit, per artem autem, per fraudem, vt initio 11. Aen. Artificis scelus. *Nequicquam fallu.* Hoc est pro non fallis. *An fratris miseri lethum.* Humile est si ex persona Turni accipias. Ergo miseri ad animum sororis referendum est, & quod ait, Sed quis Olympo, intulit, an vt videres? subaudiendum ergo tua sponte. *Nam quid ago?* Argumentum à necessario. Iam non est temporis, aut erit absurdum.
C *Me voce vocantem.* Atqui hoc nusquam legimus. sed aut τῷ εἰ σωζοι ἀφιει, intelligimus aut mortis est omen, audire se à mortuo vocari, aut audire quod non dicitur: videre quod minime occurrit. Sic in quarto, Hinc exaudiri gemitus & verba vocantis Visa viri. *Superat.* Viuit: vt, Superatne, & vescitur aura? *Ne nostrum dedecus Vfens Aspiceret.* Sic est hoc ac si diceret, fortasse viueret, ne ideo voluisset occubere, ne nos victos videret. & est quale in x1. Ille mihi ante alios, fortunatusve laborum, Egregiusque animi, qui ne quid tale videret Procubuit moriens. Infelix autem in hoc bello contra illud Insignem fama & felicibus armis, & est argumentū ab honesto. *Teucri potiuntur corpore & armis.* Id est etiam sepultura caruit. Nam vt in Homero legimus, de virorum fortium cadaueribus erat inter hostes grande certamen. *Dextra nec Drancis dicta refellam?* Id est virtute. nam pro rei officio ipsam rem posuit, dexteram pro virtute, hoc est fortiter faciendo.
D *Turnum fugientem.* ἰμφατικῶς Turnum. *Vsque adeone mori miserum est.* Tacitæ quæstioni occurrit. Et quidam hoc verbum reprehendunt vsque adeone, melius dici vique adeo. Lucilius septimo, *Vsque adeo studio atque odio illius efferor.* Quidam sic accipiunt Vsque adeone mori miserum est, vt non quasi confirmet, sed quasi interroget quare dea sic de illo laborat vt viuat, cum satius sit honeste mori quam turpiter viuere, Ergo vsque adeone vt tamē tanta turpitudo ferenda sit. *Vos ô mihi manes.* Quasi per fantasiam relinquens superos, ad manes conuertit orationem. *Superis aversa voluntas* Quia supra diximus, donec viuimus, curæ sumus diis superis: post mortem ad inferos pertinemus. *Sancta ad vos anima.* Quæ differentia sancti sit superius dictum est. hic sancta incorrupta accipiendum est neque enim sacro aut religioso eius anima tenebatur. *Istius inscia culpæ.* Vel fugæ: quia fuga grande crimen est apud virum fortem, vel rupti fœderis & læsæ re-
E ligionis: à qua re se dicit esse alienum propter futura supplicia. *Indignus auorum.* Græca figura, nam nos, indignus illa re, dicimus: contra Græci ἀνάξιος τούτου, id est indignus coronæ.

40 *Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes,*
Vectus equo spumante Sages, aduersa sagitta
Saucius ora: ruitque, implorans nomine Turnum:
Turne in te suprema salus, miserere tuorum:
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Deiecturum arces Italûm, excidioque daturum:
F *Ianque faces ad tecta volant: in te ora Latini,*
In te oculos referunt. mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus, & acer Atinas

Sustentant aciem, circum hos vtrinque phalanges
Stant densæ: strictisque seges mucronibus horret
Ferrea, tu currum deserto in gramine versas.

Vectus equo spumante Sages. Pro cum veheretur: vt, Et qua vectus Abas. *Implorans nomine Turnum.* Ex multis rebus indicat perturbationem, quod festinans venit, quod per hostes, quod vulneratus, quod Turnum nomine appellat. Nam contumelia est nomine suo superiorem vocare: sic in Georgicis Mater Cyrene mater: cum præmisisset, Et te crudelem nomine dicit. *Turne in te suprema sequitur.* Omnia quæ supra Iuturna dixerat, oratio ista dissoluit. *Fulminat Æneas.* Exaggeratio est sic paulo post, Horrendumque intonat armis. *Minatur defecturum arces.* Quod dixerat, Et æqua solo fumantia culmina ponam. *Iamque faces.* Vt sit quare Turnus subuenire festinet. *Mussat.* Modo dubitat Et cunctatur Rex ipse in quo summa rerum est: veteres mussat pro timet. Ennius mussare pro tacere posuit, Clodius Tuscus mussare est ex Græco, comprimere oculos, Græci μῦειν dicunt. *Quos generos vocet.* Pro vtros, pluraliter autem generos de exercitibus quorum duces sunt Æneas & Turnus. *Aut quæ sese ad fœdera flectat.* Aut nuptiarum fœdera vt, Nec coniugis vnquam Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni: Aut propter violatum fœdus, vt ideo dixerit quæ sese flectat ad fœdera, quasi nec hoc remedium supersit, cum illa iam bello corrupta sint. *Præterea regina tui.* Quia occurrebat, Amatam si Latinus dubitat, reginam pro eius partibus niti. *Tui fidissima.* Tui amantissima. *Dextra Occidit ipsa sua.* Vt laquei ostenderet dedecus. *Lucemque exterrita fugit.* Augmentum mali. *Soli pro portis.* Contra illud, Sunt alij qui tecta manu defendere possint. Pro portis autem, ante portas, Sallustius, *Ex Parte cohortium præcipere instructa & stationes locatæ pro castris.* Bene autem cum dicit pro portis sustentant acies, & spem adhuc subueniendi dedit, & dicendo Soli, addidit etiam necessitatem. *Deserto in gramine versas.* Hûc atque illuc agis vt Æthiopum versemus oues, Homerus ἐρήμην, & bene deserto gramine, contra illud, Etnos iæua manu mittamus funera Teucris.

41 *Obstupuit varia confusus imagine rerum*
Turnus, & obtutu tacito stetit, æstuat ingens
Imo in corde pudor, misto que insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Vt primum discussæ vmbræ, & lux reddita menti est.
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit
Turbidus: æque rotis magnam respexit ad vrbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum vndabat vertex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdiderat que rotas, pontesque instrauerat altos.
Iam iam fata, soror, superant: absiste morari:
Quo deus, & quo dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ: stat quicquid acerbi est
Morte, pati: neque me indecorem germana videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, & è curru saltem dedit ocyus aruis:
Perque hostes, per tela ruit, mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.

Varia confusus imagine rerum. Multiplici nuntio, quod regina periit, quod vrbs oppugnatur, quod omnes Latini in illum oculos referunt, quod dubitat Latinus quos generos vocet. *Et obtutu.* Vario stetit vultu. Et obtutus est proprie, quem Græci σφόωπον id est vultum dicunt. *Pudor.* Propter illud, Tu currum deserto in gramine versas. vel pudor, quia in illum oculi referuntur. *Insania.* Quia in hostes fremebat, vel quia vrbs oppugnabatur. *Misto luctu.* Propter Amatæ cogitatam mortem. *Amor.* Quia mussat Latinus. *Conscia virtus.* Quia fugere putatur qui Currum deserto in gramine vertat. *Discussæ vmbræ.* Postquam mentis caligo discessit, quod sequentia indicant: vt, Et lux reddita menti est. *Turbidus.* Plenus perturbationis. *Ecce autem flammis.*

Alia

A Alia persuasio ex aspectu. *Vndabat vertex* Exundabat, & bene in trãslatione permansit, vt verticé vndare diceret, vertex enim vndarum dicitur, Verticibus rapidis: & Vorat æquore vertex. *Quam eduxerat ipse.* Scilicet quod ei maiorem creabat dolorem. Grauiter enim dolemus si perire videamus illa quæ fecimus: Eduxerat autem, in altum fabricando sustulerat, vt alibi Cyclopum educta caminis. *Subdiderat que rotas* Quo possit trahi ad ea loca, quibus hostis instabat. *Iam iam fata.* Sallustianum, *Iam iam frater animo meo carissime. Stat conferre manum Aeneæ.* Placet, vt, Stat casus renouare omnes, vel stat, certum est. *Quicquid acerbi est Morte, pati.* Aut quicquid in morte acerbum est placet pati: hoc est inferna supplicia, vel quid potest acerbus hostis inferre, sicut de Hectore legimus. Aut certe positiuus sit pro comparatiuo, placet pati, si quid etiam morte acerbius inuenitur. *Furere ante furorem.* Figura antiqua: vt, Seruitutem seruit, Dolet dolorem. Est autem sensus, sine me bellicum furorem furere, scilicet priusquam ad eum veniam, vt pugnam
B mente concipiam, & instructus furore ad bella prorumpam.

42 *Ac veluti montis saxum de vertice præceps*
Cum ruit auulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis soluit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo syluas, armenta, virosque
Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus
C *Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuso*
Sanguine terra madet, stridunt que hastilibus aurę:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite iam Rutuli, & vos tela inhibete Latini:
Quæcunque est fortuna, mea est: me verius vnum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medij, spatiumque dedêre.

D *Saxum de vertice præceps Cum ruit.* Comparatio ipsa futurum ostendit euentum. Simul notandum quia sicut supra in prælia, ita nunc in comparatione præfertur Æneas. Nam Turnum parti comparat montis, montibus Æneam exæquat, & est comparatio de Homero sumpta:

αὐτικρὺ μεμαὼς ὁλοοῖο φέρηθ' ὥς τε κατὰ πέτρης
ὄγκος τις σφαλεὶς ποταμὸς χειμάρροος ὦσεν
ῥῆξας ἀσπίστου ὄμβρῳ αὐδήεντι ἔχμασι πέτρης
ὑψοῦ ἀναθρώσκων πετρῃ, κτυπέει δέ τ' ὕπερθε
ὕλη, ὀδὲ' ἀσφαλέως διὰ ῥαιστῆρος ἔβαλλε
ἰσόπεδον τό τε δ' ὦκα κυλίνδεται ἐσσυμένῳπερ.

E *Auulsum vento.* Proprie. nam Turnus ad bellum Inuitus adtrahitur. *Annis soluit sublapsa.* Pro multorum annorum sublapsum saxum, & quidam lapsa quoniam non passiua specie, sed actiua dictum volunt. *Mons improbus.* Pars montis, & ἰμφατικῶς dictum est. Sicut supra, Haud partem exiguam montis. *Magno actu* Magno impulsu, magno impetu. *Exultatque solo.* mire iæpe exilit dum voluitur. *vbi plurima fuso Sanguine terra madet.* Hypallage, vbi plurimo sanguine terra maduerat: sic supra, Sanguine in alto, vel certe vbi plurimum fuso sanguine madet terra. *Stridunt que hastilibus aurę.* Homerus, συρίζουσι λόγχαι, id est stridor lanceæ. *Magno ore.* Pro voce magna. *Tela inhibete.* Cohibete, suspendite, & est tranflatio à nautis. *Me verius vnum Pro vobis.* Verius, Iustius: & sensus hic est, Iustius est me vnum pro omnibus rupti fœderis pœnas exioluere. Alij veteri
F more dictum accipiunt, verum enim quod rectum & bonum esset appellabant. Terentius, *Id ne est verummodo*, id est pessimum genus: & item, *Quod si astu rem tractauit dii vestram fidem quantam & quam veram laudem capiat Parmeno.* Sallustius in primo, *Ex pauca quibus peritia & verum ingenium est adnuentibus*, Idem per pennatam pauca pro pectus vera est æstimanda. * *Decernere ferro.* Decertare, dimicare: aliter decernere, statuere, vt decreuere Senatum dicimus.

43 *At pater Æneas, audito nomine Turni,*
Deserit & muros, & summas deserit arces:

Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitia exultans: horrendumque intonat ære.
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Cum fremit ilicibus, quantus gaudetque niuali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Iam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. stupet ipse Latinus
Ingentes genitos diuersis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & decernere ferro.
Atque illi, vt vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido coniectis eminus hastis,
Inuadunt Martem clypeis atque ære sonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors & virtus miscentur in vnum.

Quantus Athon. Hæc est vera lectio. Nam si legeris *Athos: thos* breuis est: & verius non stat. Athon autem dici accusatiuus indicat. nam hunc Athona facit, sicut Apollon Apollona, Quod autem Herodotus hunc Athon & hunc Apollon dicit, Atticæ declinationis est. Athon autem mons est adiacens Thraciæ circa Lemnum insulam in promontorio Macedoniæ. *Aut quantus Eryx.* Siciliæ mons supra Drepanum oppidum. *Niuali vertice se attollens pater,* Apennínus mons Italiæ est, de hoc Lucanus, *Nullóque à vertice tellus Latius intumuit propiorque accessit Olympo. Troes & omnes.* Græce declinauit, vnde breuis est: vt supra, Troes agunt. *Armaque deposuere.* Vel spectantur indefessi, vel iussi ne quis possit iterum fœdus turbare. *Inter se coisse viros, & cernere ferro.* Vera & antiqua lectio hæc est. Nam Ennium secutus qui ait, *Olli cernebant magnis de rebus agentes.* Posteritas cœpit legere, & decernere. Secundum quam lectionem Synalœpha opus est: sed excluso os: vt sit inter se coisse vir' & decernere ferro. *Vacuo patuerunt.* Potest intelligi & Patuerunt corporis magnitudine. *Procursu.* Vna pars orationis est. *Dat gemitum tellus.* Pulsupedum *Fors & virtus miscentur in vnum.* Fors, id est casus in Turno, virtus in Aenea. Nam in bello casus etiam plurimum valet. Cicero in Miloniana, *Adde casus, adde incertos exitus, Martemque communem.*

At velut ingenti Syla, summove Taburno
Cum duo conuersis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuenca,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur:
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla, armosque lauant: gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius Heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
IVPPITER ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.

Ac velut ingenti Syla, summove Taburno. Syla mons est Lucaniæ: Taburnus mons Campaniæ. Sallustius de fugitiuis, *In sylua Syla fugerunt.* Vnde pessime quidam Sylua legunt: quia proprium appellatiuo non potest exæquari. vnde bene proprium proprio iunxit. *Pauidi cessere magistri.* Proprie magistri sunt militum: pastores, pecorum. Sed reciproca sunt istæ translationes. Nam & ductor militum pastor vocatur, vt diximus supra, & magistros pecorum dicimus. Cicero, *Quem magistrum pecoris esse dicebant. Mussantque iuuencæ.* Dubitant: sicut, Mussat rex ipse Latinus.

Nemori

A *Nemori imperitet.* Hoc est qui sunt in nemore vt est, Sed tota æstiua repente. *Iuppiter ipse duas æquato examine lances.* Aut poëtice dictum est, & ratione caret. nam Iuppiter ignorare nihil poterat. aut certe illud quæritur quis ibi de Turno & Ænea mortis adferat caussam. Nam dicunt philosophi mortem ad deum minime pertinere. Nam bona tantum præstat, nec ad eum quæ mala sunt pertinent. nam ideo & æquas lances sustinet, vel ideo à Ioue hoc fit vt Iunoni aliisque deis necessitatis violentiam probetur inquirit vtrum tempus siti. Tamen sciendum locum hunc à Virgilio ita esse translatum, vt in Homero lectum est,

ἐν τότε δὴ χρυσέα πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα
ἐν δ' ἔθετ' δύο κῆρε τανυστήσιμον ἆσαι ἄεθλον,
τὼ μὲν ἀχαιῶν, τὼ δ' ἔκτορος ἱπποδάμοιο.
B ἕλκε δ' μέσσα λαβών, ῥέπε δ' ἔκτορος αἶσιμον ἦμαρ·
ᾤχετο δ' εἰς ἀίδαο, λίπεν δ' ἀπόλλωνα δ' ἑταῖροι.

Exanime. Examen proprie est filum quo trutina regitur. *Damnet labor.* Id est, quem voto liberauit labor præliandi parta scilicet victoria, quoniam vnusquisque ob incolumitatem recuperatam votis exsoluitur, id est liberatur explicitis sacrificiis: vt est, Damnabis tu quoque votis. Nonnulli sic tradunt quem labor suus liberet, quem mors vrguet, nam in Iure cum dicitur, *damnas esto*, hoc est damnatus es vt des, hoc est, damno te vt des, neque alias libereris: quidam labor promaluit intelligunt. * *Vergat pondere lethum.* Apte posuit vergat: nam morientes inferos petunt.

C

45 *Emicat hic, impune putans, & corpore toto*
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem:
Et ferit. exclamant Troes, trepidique Latini:
Arrectæque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentes deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocyor Euro,
D *Vt capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.*
Fama est, præcipitem, cum prima in prælia iunctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulua resplendent fragmina arena.

E *Trepidi Latini.* Atqui læti esse debuerunt. Sed nimia Æneæ ostenditur virtus. Nam quod naturale est vt sociis timori sit inferioris audacia. Vnde nunc Latini sunt territi, ex eo quod superiorem ferire ausus est Turnus. *Acies.* Aut exercitus, aut oculi. *Vt capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.* Locus hic totus ad gloriam Æneæ pertinet. Nanque id agit, ne videatur Turnus armorum vilitate superatus. Vnde ei redditur gladius quo etiam cum diuinis armis ab Ænea possit extingui. *Aspexit* autem quasi mirabundus quod fractus esset, cum putaret se gladium ferre Vulcanium. *Patrio mucrone.* Quo tempore vulneratum vidit Æneam. Sed supra de Turno, Simul aptat habendo Ensemque clypeumque, Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat. Modo ergo Metisci vsus est ferro: & hæc ratio est, quod quamuis armatus suo gladio descendisset ad campum, tamen causa fœderis deposuisset arma, nam & de Ænea hoc dixit, Dextram tendebat inermem, qui vtique ad fœdus non inermis aduenerat, nam dictum est, Hinc pa-
F ter Æneas, Sidereo flagrans clypeo, & cœlestib. armis. Sane *patrio* modo paterno significat. Nam Dauni fuerat gladius: vt hic dictum est, Ensem quem Dauno, &c. Alias patrium à patria est deriuatiuum. Mucrone autem pro gladio a parte totum. *Dum trepidat.* Dum turbatur, festinat, quod Græci ἐν ἀγωνίᾳ ὄϛι, scilicet quando rupto fœdere subita spe furibundus ardet. *Ferrum.* Materiam pro opere solet * vt Iungit equos curru genitor. *Arma dei ad Vulcania* Hypallage pro dei Vulcani arma. *Mortalis mucro.* Mortali manu factus. *Glacies ceu futilis.* Hoc loco fragilis.

46 *Ergo amens diuersa fuga petit æquora Turnus:*

Et nunc huc, inde huc, incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante ſagitta
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant)
Inſequitur, trepidique pedem pedis ſernidius vrget.
Incluſum veluti ſi quando in flumine nactus
Ceruum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis, & latratibus inſtat:
Ille autem inſidijs, & ripa territus alta,
Mille fugit, refugitque vias: at viuidus Vmber
Hæret hians: iam iamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor, ripæque lacuſque
Reſponſant circa, & cœlum tonat omne tumultu.

Vndique enim denſa Teucri incluſere corona. Stratagema eſt. Nam poſtquam Turnum fugere, videre Troiani, clauſerunt loca per quæ euadere poterat, aut non dedita opera incluſere Troiani, ſed quod ita conſiderant. *Atque hinc vaſta palus.* Quæ nunc non apparet. *Curſumque recuſant.* Retardant, ſcilicet genua quæ impediebant vulnus inlatum ſagitta. Sane perite facit vt gladio non vtatur Æneas, ſed haſta eminus dimicare contendat: quia impediente vulnere non ſequi poterat, nec in ictum conſurgere. Vnde eſt, Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta. *Incluſum flumine.* Comparatio Apollonij. Alterutro incluſum aut flumine, aut formidine, aut duobus incluſum: infra enim ait, inſidiis & ripa territus alta, vt inſidias pro formidine, ripa pro flumine poſuerit. *Ceruum aut puniceæ.* Vtrum figurate ceruum inſtat: an potius ceruum nanctus alioquin inſtat? *Septum formidine pennæ.* Lucanus, *Claudit odoratæ metuentia æra pennæ.* *Venator canis.* Pro venatico. *Inſidiis.* Pinnarum ſcilicet: inſtrumentum quoddam in fune ad terrendas beſtias factum. *Viuidus Vmber.* Acerrimus Tuſcus. Nam Vmbria pars Tuſciæ eſt. Sane Vmbros Gallorum veterum propaginem eſſe Marcus Antonius refert, hos eoſdem quod tempore aquoſæ cladis imbribus ſuperfuerunt Vmbros cognominatos. *Fugitque vias.* Figurate campum, cum mare nauigat. *Iam iamque tenens.* Ita vt videatur intuentibus: & hi duo verſus verbum ad verbum ſunt tranſlati de Apollonio: Sane ſumma breuitate rem elocutus eſt. *Tum vero exoritur clamor.* Quidam quærunt an iam receſſum ſit hjs verſibus à comparatione, ſed non dubie videtur.

47 *Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omneis,*
Nomine quenque vocans: notumque efflagitat enſem.
Æneas mortem contra, præſenſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretque trementes,
Exciſurum vrbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc, illuc, nec enim leuia aut ludicra petuntur
Præmia, ſed Turni de vita & ſanguine certant.
Forte ſacer Fauni foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti diuo, & votas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant puro vt poſſent concurrere campo.

Increpat. Obiurgat, incuſat. Vt, Ætatem increpitans ſeram. *Efflagitat enſem.* Cum clamore depoſcit. *Terretque trementes.* Quis enim ſaucium non timeret inſtantem, cum eum integer fugeret? Et bene terret eos apud quos terror eius habetur. & alibi, Ne me terrete timentem.

Lucretia

A *Ludicra præmia.* Vilia, digna ludo. Hæc apud antiquos ludibria dicebantur, non vt nunc in mala significatione. Dabatur autem victori pro præmio aut pellius, aut mnus* esca hordeum, vnde hordiariæ quadrigæ dicuntur. *Sacer oleaster.* Fere omnia Latina arborum nomina, generis fœminini sunt, exceptis paucis vt hic oleaster, & hoc siler. Ipse Vt molle siler lentæque genistæ. Item hoc buxum: licet & hæc buxus dicatur. Nam superfluam quidam volunt facere discretionem, vt hæc buxus de arbore dicamus: buxum vero de ligno aliquid compositum. Legimus enim de tibiis, Buxusque vocat Berecynthia matris Idææ. Item cum de arboribus diceret, Et torno rasile buxum. *Venerabile lignum.* Antiquam arborem voluit exprimere. Seu truncus fuerit iam & aridus ob vetustatem, & ideo lignum viriliter dictum accipiunt, ornauit tamen venerabile dicendo. *Vbi figere dona solebant.* Proprie: vt ait, Sacra ad fastigia fixi. Et quæritur cui terrendo deo nautæ
B dona suspenderent, quia constat omnes in periculis suis deos patrios inuocare, & ideo illis vota soluere quorum familiarius numen opitulari sibi credant. *Nullo discrimine.* Sine aliquo religionis intuitu. Et deest habito, vt sit nullo discrimine habito. Intelligendum autem eatenus stirpem excisum quatenus supra terram fuit, ergo stirpem pro arborem accipiendum, quia & sobolem stirpem appellant.

Hîc hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat, fixam & lenta radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
C *Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,*
Faune precor miserere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene: colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere prophanos.
Dixit: opemque dei non cassa in vota vocauit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit discludere morsus
D *Roboris Æneas. dum nititur acer, & instat.*
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nympha indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.

E *Fixam: & lenta radice tenebat.* Plenum est, quam radix fixam tenebat. Et bene tenebat quasi propter piaculũ remotæ arboris hoc videtur passus Æneas, & ideo dixit tenebat, quod adeo verisimile est, vt Faunus Turnum audiat, & hastam moretur. *Prendere cursu.* Quidam humiliter prendere cursu dictum accipiunt. *Ferrum terra tene.* Ferrum pro telo, terra autem elementum pro dea posuit. *Bello fecere prophanos.* Prophanum proprie dicitur quod ex religiosa re in hominum vsum conuertitur, vt hic plenissime ostenditur, dicens enim Turnus, colui vestros si semper honores. Quos contra Æneadæ bello fecere prophanos, & sibi religiosam fuisse arborem, & a Troianis in vsum communem fuisse consumptam: nam ex sua persona supra poëta ait, Forte sacer Fauni foliis oleaster amaris Hic steterat nautis olim, & subiunxit, Sed stirpem Teucri nullo discrimine, &c. at postea dicendo bello fecere prophanos, docuit prophanum esse quod a religione in vsum
F hominum transiit, sacro prophanum contrarium, vt festo profestum, fasto nefastum. Ergo non omne quod sacrum non sit prophanum, sed quod sacrum fuerit & desierit. *Non cassa in vota.* Non ad inania vota poscit auxilium. *Luctans lentoque in stirpe moratus.* Luctatus & moratus erat integrum, quod vitauit propter ἐμφατικὸν. In stirpe autem hic radicem dixit. *Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci.* καὶ τὸ σκοπεῖν ἄμεινον intelligimus Iuturnam in numen reuersam, postquam Turnus currus reliquit. *Audaci Nymphæ.* Vt diximus, vbicunque inducit nitentem aliquem sine effectu, audacẽ dicit. Præcipue autem hoc de Rutulis seruauit dicẽs, Nec curant cœco contendere Marte Amplius audaces Rutuli, &c. *Licere.* Pro quod liceret. *Armis, animisque refecti.* Sicut armis, ita & animis. nanq; armorũ inopia animi vtriusque torpebant. *Hic acer & arduus*

hasta. Potest & hic hasta fidens subaudiri. *Certamina Martis anheli.* Alij *certamine* legunt: vt sit sensus, Adsistunt contra se in Martis anheli certamine. A

49 *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi*
Alloquitur fulua pugnas de nube tenentem:
Quæ iam finis erit coniux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa & scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sydera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere diuûm? B
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare vel vndis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos. C
Viterius tentare veto. sic Iuppiter orsus:
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:

Fulua de nube. De aëre, de elemento suo. *Quæ iam finis erit coniux?* Quid denique. Verba ista quasi iam tædiantis sunt ad longam Iunonis iracundiam. vnde & paulo post, Desine iam tãdem, precibusque inflectere nostris. *Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris.* Subaudis *fore.* Et indigetes duplici ratione dicuntur, vel secundum Lucretium, quod nullius rei egeant. *Ipse suis pollens opibus nihil indiga curæ.* Vel quod nos deorum indigeamus, vnde quidam omnes deos indigetes appellari volunt. Alij patrios deos indigetes dici debere tradunt. Alij ab inuocatione Indigetes dictos volunt, quod indigito est precor & inuoco. Vel certe indigetes sunt dij ex hominibus facti: & dij indigetes quasi in diis agentes. Sane de Ænea fabula talis est. Cum Turno occiso & accepta Lauinia, condita ciuitate in Numicum fluuium, vt alij volunt, sacrificans, vt alij Mezentium, vt alij Messapum fugiens cecidisset, nec eius esset cadauer inuentum, Ascanius filius eius victo Mezentio cum cæteris Troianis credens & iactitans inter numina receptum, siue patrem volens consecrare templum constituit, quod dei indigetis appellare iussit. *Mortalin' decuit violari vulnere diuûm?* Mortali vulnere dixit. Non lethali, sed aut quo mortales laborant, aut a mortali inlato. Aut mortali vulnere, id est mortem facienti: ergo non quasi Iuturna mortalis sit. Diuûm autem subaudimus *futurum.* (*Quid enim sine te Iuturna valeret?*) Parenthesis: poterat enim excusare Iuno se, nihil fecisse commemorans. Vnde eum authorem fuisse Iuppiter dicit, propter illud Auctor ego audendi. *Desine iam tandem.* Singula pronuntianda sunt. Dicendo D autem tandem odium perseuerantis ostendit. *Nec te tantus edat tacitam dolor.* Scilicet desideriis vrgere Troianos. Sane edo, edis, edit, integrum verbum est, vt lego, legis, legit. Nam edo, es, esse anomalum constat. *Ventum ad supremum est.* Per infinitum modum verbi dictum. *Troian. potuisti.* Id est iam non potes: ideo præterito vsus est tempore, & bene potuisti quia ipse dixerat Atque ipsos potuit submergere ponto, & iterum, Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit *Deformare domum.* Deformem reddere per luctum. *Submisso vultu.* Habitum futuræ orationis ostendit.

50 *Ista quidem quia nota mihi tua magna voluntas* E
Iuppiter, & Turnum & terras inuita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna indigna pati: sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita maiora audere probaui:

Non

A *Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum,*
Adiuro Stygij caput implacabile fontis:
Vna superstitio superis quæ reddita diuis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur:
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Cum iam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum iam leges, & fœdera iungent,
B *Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,*
Neu Troas fieri iubeas, Teucrósque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.

Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter. Hoc ideo Iuno quia Iuppiter necessitatem abiecerat fati, dicens, Ventum ad supremum est. Sed Iuno sciens fatum esse quicquid dixerit Iuppi-
C ter dicit se cedere eius voluntati. Nam id agit vt conciliet sibi eius fauorem ad petitionem futuram. *Aëria sede.* Nubem dixit, quia supra dixerat, Fulua pugnas de nube tuentem. Nam & hoc accusauerat Iuppiter. Ergo argumento verisimili vtitur quasi dicat, non facere solum vt spectatrix essem sed ipsam rem gererem. *Digna indigna pati.* Id est omnia: & prouerbialiter dictum est. *Succurrere fratri.* Bene fratri ne si diceret careret affectu. *Pro vita.* Pro re nobis data, id est à superis: Et bene figurauit Audete probaui. *Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum.* Hoc loco quasi futurnam sagittam iecisse significat. Sed vt supra diximus possumus accipere, quia alter in eius gratiam in Æneam tela contorsit: ipsi adscribendum ergo, Contenderet arcum. Alii o-
stenderit, id est adiuuerit tendentem in Æneam telum: non enim certus auctor vulneris fuerat. *Adiuro Stygij caput implacabile fontis.* Pro *iuro*, nam Prothesis est. Quidam tamen volunt *iuro* tunc
D dici debere, cum confirmamus aliquid, aut promittimus, vt, Iuro me facturum: *adiuro* vero, cum negamus: Adiuro me non posse, Adiuro me non feciſſe. Terentius, *Adiurat se non posse apud vos Pamphilo absente perdurare.* Potest tamen & *ad*, valde significare: vt sit adiuro, valde iuro. *Implacabile* autem, periurantibus implacabile: & bene respondit ad illud quod Iuppiter iurauerat in decimo, ne qui deorum Troianis, vel Rutulis ferret auxilium. *Vna superstitio.* Id est sola vel summa, vt vnam Posthabita coluisse Samo, superstitio autem religio, metus: eo quod superstet capiti. *Reddita.* Hoc est Data, nam Prothesis est. *Exosa relinquo.* Exosus & perosus de eo tantum qui odit dicitur. *Nulla fati quod lege tenetur.* Bene *fati*, nam victoriæ lex est vt victi cedant in habitum nomenque victorum. *Pro maiestate tuorum.* Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnauerat. Inde ait *tuorum.* Nam & Latinus inde originem ducit: vt, Fauno Picus pater, isque parentem:
E Te Saturne refert, tu sanguinis vltimus author. *Esto component.* Consentit: sed inuita. *Sit Romana potens Itala virtute propago.* Hoc viderunt dicere, Si fataliter imminet vt à Troianis origo Romana descendat, Troiani Italorum nomen accipiant: vt Romani de Italis non de Troianis videantur esse progeniti.

51 *Olli subridens hominum rerumque repertor:*
Et germana Iouis, Saturnique altera proles:
Irarum tantos volueis sub pectore fluctus?
F *Verum age, & incœptum frustra submitte furorem:*
Do quod vis, & me victus quæ volensque remitto,
Sermonem Ausonij patrium moresque tenebunt:
Vtque est, nomen erit: commisti corpore tantum
Subsident Teucri, morem ritusque sacrorum
Adiiciam: faciamque omnes vno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,

Supra homines, supra ire deos pietate videbis. A
Nec gens vlla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.

Es Germana Iouis, Saturnique altera proles. Locus de obscuris, de quo quidam hoc sentiunt, Petis pene illicita: sed concedenda sunt, quoniam soror Iouis es, id est Saturni filia. Quod si voluerimus admittere, erit sequens versus incongruus: vt, Iratum tantos voluis sub pectore fluctus? Vnde melius est vt ita intelligamus, Soror Iouis es, id est Saturni filia. Vnde non mirum est tantam te iracundiam rerinere sub pectore. Nam scimus vnumquenque pro generis qualitate B
in iram moueri. nobiles enim etsi ad præsens videntur ignoscere, tamen in posterum iram reseruant: quod nunc Iunoni videtur obiicere. Nam se concedere diceret, petit tamen quod grauiter posset obesse Troianis. Sic Homerus inducit Calchanta dicentem de Agamemnone, Regum iræ ita se habent, vt etiam si ad præsens indulgere videantur, stimulos iracundiæ ad futurum reseruent:

κρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώεται ἀνδρὶ χέρηι
εἴπερ γάρ τ' χόλον γε κὴ αὐτῆμαρ κατα πέψηι,
ἀλλά γε κὴ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσσηι.

Do quod vis. Bene præsenti vsus est tempore. Nam promissio numinis pro facto est. *Subsident* C
Remanebunt, latebunt, Latinorum scilicet multitudine: vt, Galeaque ima subsedit Acestes. *Ritusque sacrorum Adiiciam.* Verum est: nam sacra Matris deûm, Romani Phrygio more coluerunt .... & patritæ leges appellatum est dixit * quæ morem sacrorum ritusque continebant, quod licet in VII. dixerit, plenius tamen declarat ... i. q. t. Nihil est enim sermo patrius Ausoniique nisi auitus, quippe cum Ausonij antiqui Italiæ populi fuisse referantur. Nam patri ..... quod ait morem ritusque sacrorum adiiciam, ipso titulo legis Papyriæ vsus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam, & quod iunxit, faciamque omnis in ob ... eri sic enim dictæ sunt leges quitæ & patritæ, & vtranque legem sacrorum complexus est. nam ritus est comprobata in administrandis sacrificiis ... q. ciuitas ex alieno asciuit sibi, cum receptum est, mos appellatur. D
Alij ita definiunt, ritum esse quo sacrificium vti fiat ..... tis. Aut institutus religiosus cerimoniis consecratus, isque priuatus aut publicus est, publicus vt curiarum, compitorum ... *Mentem lætata contorsit.* Iste quidem hoc dicit, sed constat bello Punico secundo exoratam Iunonem: tertio vero bello à Scipione sacris quibusdam etiam Romani esse translatam.

52 *His actis, aliud genitor secum ipse volutat,*
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & tartaream Nox intempesta Megæram, E
Vno eodemque tulit partu: paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas,
Hæ Iouis ad solium, sæuique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris:
Si quando lethum horrificum, morbosque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbes,
Harum vnam celerem demittit ab æthere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnæ occurrere iussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur: F
Non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sæui Parthus quam felle veneni,
Parthus siue Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens, & celereis incognita transilit vmbras:
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petiuit.

His

A *His aliis.* Remoto à Turno auxilio. *Dimittere ab armis.* Per transitum, historiæ vsus est verbis. nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicuntur dimitti. Sallustius de Appio, vbi eũ Cotta in concione ab exercitu cogit abscedere, dicit se eius opera non vsurum, eumque ab armis dimittit. *Pestes, cognomine diræ* Proprie pestes vocãtur, diræ vero, cognomine. Et dictę diræ quod non nisi ante iratum Iouem videntur: vt, Sæuique in limine regis Apparent. *Tartaream Megæram.* Bene *tartaream* addidit, vt ostendat esse & terrenam & aëream Megæram. Nam vt etiam in tertio diximus, volunt periti quandam potestatem triplicem esse, & in terris & apud superos, sicut est furiarum apud inferos. Ideo autem dicit has ex Nocte progenitas, vt ostendat & latenter oriri & intolerabilem esse iram deorum. *Nox intempesta.* Perpetuum noctis epitheton. Alio modo dicimus intempestam, partem noctis significantes. *Vno eodemque tulit partu.* Dispositio hæc poëtæ, quæ dicit has & similes esse furiis, & cum his esse procreatas, hoc agit vt ostẽdat illam prudentium opinione esse tam apud superos, quam in terris, sicut apud inferos furias. *Sæui regis.* Epitheton est, accommodatum enim cum sæuit, neque enim est Iuppiter semper sæuus. *Apparent.* Videntur, præsto sunt ad obsequium. Vnde etiam apparituros constat esse nominatos. *Lethum horrificum.* Volunt Iouem non esse mortis authorem, sed posse mortis genere, vel prodesse, vel obesse mortalibus. *Inque omen Iuturnæ occurrere iussit.* Vt Iuturnæ omen fraternæ mortis efficeret. *Non secus, ac neruo per nubem impulsa sagitta.* Sic illa descendit, vt solet sagitta descendere. Hinc Statius traxit vt diceret de disco iacto, *Similisque cadenti Cr sit in aduersos.* Impulsa autem proprie, sicut supra, Incertum qua pulsa manu. *Felle veneni.* Amaritudine veneni, succo noxio: aut certe periphrasticês dixit venenum. *Telum imm. dicabile* Immedicabile est cuius vulneri mederi non possit. *Celereis.* Hypallage est pro celeriter, & ita celeriter, vt transiliat priusquam exeat. *Transilit vmbras Hyperbole est.* Nanque vmbras semper tela comitantur. hinc ait, Transilit vmbras sagitta. Male enim quidam auras legunt. *Talis se* Taliter collecta, ex nimia scilicet furiæ magnitudine.

53 *Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,*
Alitis in paruæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per vmbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque refertque sonans clypeumque euerberat alis.
Illi membra nouus soluit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul vt diræ stridorem agnouit & alas,
Infælix crines scindit Iuturna solutos,
Vnguibus ora soror fœdans & pectora pugnis:

Culminibus desertis. Noctuam dicit, non bubonem: nam ait, Alitis in paruę. bubo autem maior est. *Serum canit* Triste, diuturnum: vt, Seraque terrifici cecinerunt omina vates. Sallust. *Serum bellum in angustia futurum. Clypeum euerberat alis.* Signa sunt ista plangentium *Stridorem.* Vocis scilicet sonum. nam vtrunque tangit augurium, & oscinum & præpetum: quod grauiter posset obesse Troianis. Sic Homerus inducit Calchanta. *Diræ* Immitti: quæ posset fratrem cernere tot laboribus subditum *Crines scindit solutos.* Aut soluit & scindit, aut solutos non propter fratris exitium, sed q...*

54 *Quid nunc te tua Turne potest germana iuuare?*
Aut quid iam miseræ superat mihi: qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Iam iam linquo acies. nec me terrete timentem,
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letbalemque sonum, nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis. hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per vmbras,

Immortalis ego? haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine frater erit. ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluuio dea condidit alto.

Quid nunc. Decenter inducit loqui cœpisse. *Miseræ superat.* Duræ, immiti, supereſt. *Monstro.* Augurio est Iouis voluntate venienti. *Obscœnæ volucres* Inuidiose dixit. nam vna est. *Quo vitam dedit æternam.* Quia occurrebat, Sed præstitit immortalitatem, dicit hanc *æternam* esse causſam doloris. *Immortalis.* Per indignationem dictum est: Immortalis ego, quam maxime scilicet c.... * *Glauco amictu.* Quasi propter vndarum similitudinem.

Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, & sæuo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid iam Turne retractas?
Non cursu, sæuis certandum est comminus armis.
Verte omneis tete in facies, & contrahe quicquid
Siue animis, siue arte vales. opta ardua pennis
Astra sequi: clausumque cana te condere terra.
Ille caput quassans, Non me tua feruida terrent
Dicta, ferox: di me terrent & Iuppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens:
Saxum antiquum, ingens campo qui forte iacebat
Limes agro positus, litem vt discerneret aruis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumque immane mouentem.
Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.

Ingens arboreum. Quidam prò ligneo accipiunt, vt ho... * Non sunt duo Epitheta, sed Æneas ingens, telum coruscat arboreum. *Sæuis certandum comminus armis.* Sed hoc ideo dicit, quia vulnere tardus magis comminus pugnare desiderat. *Tete in facies.* Teipsum & prouerbialitér dictum. *Contrahe.* Collige, est autem hostilis iracundia. *Animis.* Id est tribus. Aut enim animo, aut corpore, aut precibus & voce possumus quicquid possumus, & hoc ideo quia septus erat vndique, & non habebat effugium. *Caput quassans.* Concutiens: vt, Tunc quassans caput. *Et Iuppiter hostis.* Ordo est, ferox hostis: *Saxum circumspixit.* Homeri totus hic locus est:

αὐτὰρ ὁ μαχρὸν ἄϋσεν Ὀδυσσῆος ἔπος τε χερεὶ παχείῃ
καὶ μάλα πολλὸν ἐὼν πεδίου μέλαινα πρηχυῖαν μέγαιρε. Et alibi.
ἔκτυπε δ' ἀμφὶ τάφους λάαι φέρον, ἔς ῥα θέουσιν ἰσάκεε πεζὸς ἐὼν.

Campo qui forte iacebat Limes agro positus. Secundum artem proprie respondet. Sic Sallustius, *Est locus in carcere quod Tullianum appellatur. Manu raptum trepida.* Aut festina: aut re vera *trepida*, quia sequitur, Sed neque currentem nec se cognoscit euntem. *Torquebat.* Bene imperfecto vsus est tempore, quia non est perfectum quod voluit: vt, nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum. *Viri.* Mire vero addidit quasi propter rationem eius qui languide fecerat, & ipse lapis sine effectu fuerit, vt si dixisset talis est, vir qualem descripsi. *Nec spatium euasit.* Hoc distinguendum est, vt sit, totum nec pertulit ictum; id est euacuatus est impetus ipsius spatio longiore.

A 56 *Ac veluti in somnis oculos vbi languida pressit*
Nocte quies, nequicquam auidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires: nec vox, nec verba sequuntur.
Sic Turno (quacunque viam virtute petiuit)
Successum dea dira negat, tum pectore sensus
Vertuntur vary, Rutulos aspectat & vrbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
B *Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem:*
Nec currus vsquam videt, aurigamque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
C *Lorica: & clypei extremos septemplicis orbes*
Per medium stridens transit femur: incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.

Ac veluti in somnis. Homeri comparatio. *Nec qua se eripiat.* Totum enim Troiani clauserant. *Sortitus fortunam oculis.* Hunc locum ad feriendum oculis elegit AEneas, quem fortuna destinauerat vulneri. *Fulmine tanti.* Pro tonitru: sine quo fulmen nunquam mittitur. *Atri turbini instar.* Multis vtitur comparationibus ad exprimendum nimium impetum: & *instar* (vt supra diximus) per se plenum est, nec recipit præpositionem, licet Serenus ad instar
D dixerit, quod in idoneis authoribus non inuenitur. *Ictus.* Percussus. nunc participium est, ac si dicerer, Cecidit elisus.

57 *Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit*
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit,
Vtere sorte tua, miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis
E *Anchises genitor, Dauni miserere senectæ:*
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
Ausonij vidêre. tua est Lauinia coniux.
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volues oculos, dextramque repressit.

Equidem merui. Secundum artem rhetoricam. nam quotiens personæ in inuidia sunt, aliæ his
F opponuntur. vnde ita ait, Ego quidem occidi mereor, sed tu debes ignoscere parentis intuitu. *Nec deprecor.* Non refuto, non recuso. *Vtere sorte tua.* Interfice hostem tuum, *Fuit & talis Anchises genitor.* Hic distinguendum, vt duo dicat: & habuisti patrem, & pater es. *Et me redde meis.* Ordo est, Redde meis. sed ne ex aperto rem viro forti pudendam peteret, interpositione vsus est dicens, Seu corpus spoliatum lumine mauis. *Victum tendere palmas Ausonij videre.* Ad gloriam AEneæ pertinet, quod se Turnus cunctis præsentibus victum fatetur. *Tua est Lauinia coniux.* Quæ fuerat causa certaminis. *Vlterius ne tende odiis.* Noli velle crudelitatem tuam vltra fata protendere, sed redde corpus sepulchro. *Acer in armis.* Non tantum ad præsens refertur, sed quia semper in armis acer esse consueuit.

Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, infœlix humero cum apparuit alto
Baltheus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam saui monimenta doloris,
Exuuiasque hausit: furiis accensus, & ira
Terribilis, Tunc hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit
Feruidus: at illi soluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.

Cunctantem flectere sermo Cœperat. Omnis intentio ad Æneæ pertinet gloriam. Nam & ex eo quod hosti cogitat parcere, pius ostenditur: & ex eo quod eum interemit, pietatis gestat insigne. Nam Euandri intuitu Pallantis vlciscitur mortem. *Infœlix balteus.* Nulli domino fœlix. & sic est dictum, Infœlix balteus: sicut, Lacedæmoniosque hymenæos. Et sciendum balteum habuisse Turnum ad insultationem & iactantiam, non ad vtilitatem. vnde est, Atque humeris inimicum insigne gerebat. *Monumenta doloris.* Proprie nam & monumentum ab eo dictum est quod mentem moneat. *Hausit.* Vidit: vt, Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus. *Pallas immolat.* Ad suæ montis & abrupti fœderis vltionem, te tanquam hostiam immolat Pallas. *Frigore.* Morte: vt, Corpusque lauant frigentis, & vngunt. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.* Indignata, vel quia post preces veniam non meruerat: vel quia Lauiniam fore sciebat AEneæ: vel quia, vt supra de Camilla diximus, discedebat à iuuene. Nam volunt physici animam discedere à corpore inuitam, cum quo adhuc habitare naturæ legibus poterat. Sic Homerus,

Ψυχὴ δ' ἐκ μελέων πταμένη ἀϊδόσδε βεβήκει
Ὃν πότμον γοόωσα λιποῦσ' ἀδρηκτα ἡβήν.

Finis Commentariorum Seruij in Virgilium.

IVNII

IVNIVS PHILARGYRIVS

IN BVCOLICA ET GEORGICA VIRGILII, AD VALENTINIANVM.

IN BVCOLICA.

ECLOGA I. VERS. 20.

REM *quam dicunt Romam*) Roma & ante Romulum fuit, & ab ea sibi Romulum nomen adquisiuisse Marianus Lupercaliorum poeta sic ostendit: *Sed de flauo & cano ita Roma Æsculapij filia nouum nomen Latio fecit: quod conditri is nomine ab ipso omnes Romam vocant.*

50. *Non insueta grauis*) *Grauis* acculatiuus pluralis, quasi graues.

ECLOGA II.

32 *Pan primus calamos*) Pan, id est, Natura omnium rerum, inuentor est fistulæ. Pan pastoralis deus; per cornu, solem significat, & lunam: per fistulam, septem planetas stellas: per pellem maculosam, cœli sidera: per cannam, ventos: per vngulas caprinas, soliditatem terræ: Villosus est, quia vestitis gaudet terra. hic autem natus est Mercutio in arietem conuerso, & Penelope vxore Vlyssis.

63 *Torua leæna*) Hoc nomen licet veteres Latinum negent, auctoritate tamen valet. Dicebant enim leonem masculum & fœminam, vt Plautus in Vlularia: *Nam aud ui fœminam go leonem semel parire.* Cicero de gloria lib. II. sic ait: *Statuerum gloria leæna.* Leam vero Varro ad Ciceronem dicit lib. III. *Sicut nocet panthera & lea.*

69 *Semiputata tibi frondosa vitis*) Frondosa vitis, id est, de qua si quis biberit, insanit. Sic Varus: *Et frondosam*, inquit, *semiputatam queriur vitem.* Asper: *Tarditatem queriur*, inquit, *q iastatim post vindemiam put nt vites.* Vel *frondosa vitis*, quia aiunt mente sanos non haberi, qui ex semiputata vite bibunt vinum.

ECLOGA III.

8 *Transuersa tuentibus hirci*) Legitur & *hirquis*, id est, oculis, ac humilibus & languentibus oculis, non ignorante populo. Iuuenalis: *oculosque in fine trementes*: Persius, *Patranti fractus ocello.*

30 *Binos alit vbere fetus*) Si vitula est adhuc quare *binos alit vbere fetus*? sed vt apud Terentium, virgo dicitur quæ peperit, vt in Adelphis, *Puer natus nihil habet virgo.* Sic virgo, quæ parit, ideo ad secundum partum virgo dicitur, postmodum mulier. hic post partum *vitula* dicitur pro vacca.

39 *Diffusilhedera*) Legitur & *Æderâ*, ab ærendo arboribus, & sine aspiratione dici debet.

62 *Et me Phœbus amat*) Id est, Cæsar: aut originem genituræ ex isto versu comprehendit: nam mater Virgilij fertur Maia, cum eundem paritura grauis esset, somniasse lauri fructum variis floribus ornatum genuisse.

90 *Qui Bauium non odit : amet tua carmina Mæui*) Duos sui temporis poetas dicit pessimos, quorum carmina ob humilitatem abiecta sunt. Vult ergo notare qui sunt inimici Virgilij, qui Vauium, id est, pessimum poetam, & Mæuium, id est, peiorem poetam, vt cuplum habeant malum. Ex quibus Vauius curator fuit, de quo Domitius in *Cicuta* refert :

Omnia cum Vauio communia frater habebat,
Vnanimi fratres sicut habere solent.
Rura, domum, nummos, & denique omnia, vt aiunt,
Corporibus geminis spiritus vnus erat.
Sed postquam alterius mulier....
Nouit, deposuit alter amicitiam.

106 *Tris patet cæli spatium non amplius vlnas.*) Apud antiquos fuit altissimus puteus, in quem descendebant ad sacra celebranda: cuius puteo orbis, id est, summus circulus, quo cognoscerent anni prouentus, non amplius quam trium vlnarum habebat : cumque descendissent, non ampliorem cœli partem, quam puteus habuit, poterant videre, vel specus apud AEtnam in Sicilia angusto ore, profunda latitudine, per quem rapta Proserpina à Dite patre. vel *cælum*, pro toto mundo. Alij *cæli spatium* clypeum Achillis dicunt trium vlnarum, in quo expressa cœli forma fuerat. Aliter, in Sicilia ianua spelunceæ, in quo Orcus Liberam rapuit. Aliter. Dicit Cornificius ab ipso Virgilio audisse quod Cœlium Mantuanum quendam tetigit, qui consumptis omnibus facultatibus, nihil sibi reliquit nisi locum trium vlnarum ad sepulturam. Item Oledius Nasso torrificium, tantum cœlum patere videtur, quantum torrificium patet. Item Asconius Pædianus ait, se audisse Virgilium dicentem in hoc loco se Grammaticis crucem fixisse, quæsituros eos, si quid studiosius occultaretur. dicit autem *poetæ* cœlum Mantuanum.

ECLOGA IV.

63 *Dea nec dignata cubili est*) Pueris nobilibus editis, an atrio Iunonis Lucinæ lectus ponitur Herculis mensura.

ECLOGA V.

20 *Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin*) Alij luctum Solonini, nonnulli Flacci fratris eius putant. Daphnis Mercurij filius, pastor eximiæ formæ fuisse dicitur. Hic dilectus à Nympha Lyca, fidem dedit nullius se mulieris alterius concubitu vsurum, sed fefellit, ob quod orbatus est luminibus, quod licet carminibus & fistula solaretur, non tamen diu vixit.

72 *Et Lyxius AEgon*) *Lyxius* Cretensis, à Lyctio vrbe Cretæ.

74 *Solemnia vota*) Cœnarum tria genera, vnum solemne, aliud viaticum. vt: *ad cœnam vocant, aduentum gratulantur*. & Geniale, quod Genio nostro indulgentes, melius viuimus. vt idem Terent. *Quod vix de mense suo suum defraudans genium.*

ECLOGA VI.

14 *Silenum pueri*) Apte personam Sileni inducit disputantem, quem choro Liberi patris magistrum adhibent, qui choro modum adhibere possit: vnde & ioculariter illi ferula attributa.

ECLOGA VII.

26 *Tibi Delia parum*) Vel puer, vel pauper, vt Horatius : *Parui properemus & ampli*, id est diuites.

51 *Leui de marmore tota*) Solent enim plerumque caput, vel thoraca facere.

ECLOGA VIII.

10 *Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno*) Asinium Pollionem intelligit Tragœdianum scriptorem, aut Varium, cuius extat Thyestes tragœdia, omnibus Tragicis præferenda.

31 *O digno coniuncta viro*) In amatore tria requiruntur, vt formosus sit, vt diues, vt bene cantans.

77 *Nocte tribus modis*) Mettum antapæsticum in honorem Cupidinis dicitur consecratum.

109 *Parcite ab vrbe*) Non desine dixit, quia qui desinit, finem facit: qui parcit suspendit, id quod agebat.

ECLOGA XI.

35 *Nec dicere Cinna digna*) Cinna Smyrnam scripsit, quam nonum post annum, vt Catullus

rullus ait, edidit. Id quod & Quintilianus ait. Vnde etiam Horatium in arte poetica dicunt ad eum allusisse, cum ait: *Nonumque prematur in annum.* Fuit autem libet obscurus adeo, vt & nonnulli eius ætatis Grammatici in eum scripserint, magnamque ex eius enarratione sint gloriam consecuti. Quod obscurus fuerit, etiam Martialis ostendit in illo versu:

Iudice te melior Cinna Mærone fuit.

ECLOGA X.

22 *Tua cura Lycoris*) Id est, amor; vt, *Iamdudum saucia cura.* Hæc autem Lycoris, Cytheris appellata est.

IN GEORGICA VIRGILII.

LIBER I.

Vers. 58. *At Chalybes nudi ferrum*) Gens in Ponto, quæ ferrum reperisse dicitur, & *nudi*, necessitate operis, vt *nudus membra Pyracmon.*

103 *Marantur Gargara messes*) Est & alter sensus Cum ea sit anni temperies, vt hyems serena sit, & solstitium humidum, fructus optime proueniunt. & adeo hæc esse agris necessaria, vt sine his nec Mysiæ quidem, nec Gargarorum agri culturæ feracitate laudabiles, responsuri sint opinioni, quæ de eis habetur. Est autem Mysia regio Asiæ circa Ciliciam, frugum ferax, quę, *nullo cultu tantum se iactat*, id est, gloriatur, quantum si ventat, *serena hyems & solstitium humidum.*

157 *Falce premes vmbras* Quia arbusta seri solent. & *Premes*, pro compesces.

165 *Celei* Celeus rex Eleusiniorum, apud quem Ceres hospitata dicitur filiam quærens: Hic primus propter vsum serendi, quem à Cerere Triptolemus filius eius acceperat, excogitauit cannastra, cistas & his similia.

166 *Et Mystica vannus Iacchi*) *Vannus* est vas vimineum latum, in quod propter capacitatem rustici congerere frugum primitias solent, & Libero sacrum facere. Vnde *Mystica* dixit: est autem vsus eius vt fabam vannat.

170 *In Burim*) *Buris* pars aratri curua, quæ vt curuari possit, ante præuritur.

179 *Et vertenda manu*) Ante vertenda manu, & sic æquanda *cum primis* autem, inter prima.

180 *Fatiscat*) *fatiscat*, soluatur. & *Pulnere* pro siccitate.

188 *Induet in florem*) Cum flos induat nucem, id est, vestiat: figurate hoc dixit.

172 *Pingues palea*) Quidam legunt *pinguis palea*: Sed verior lectio, *pingues palea*, id est pingues culmos palea non frumento.

292 *Faces Inspicat*) *Inspicat*, findit in modum spicarum, cui multæ sunt aristæ.

295 *Decoquit humorem*) Hic versus longior est vna syllaba, sed sine vitio, quoniam, sequens à vocali incipit.

309 *Balearis fundæ*) Fundis nemo figit, sed intra insidias cogit, vbi inclusam feram iaculis petit. ergo βαλεαρεις ἀπὸ τοῦ βαλλειν est. *Baleares fundæ*, quia apud insulas Baleares fundarum vsus repertus est, & *insulæ Baleares* primo Gymnesiæ dictæ: post vero cum à Græcis occupatæ sunt, quia cum lapidibus fundæ rotantes submouerent aduersarios, quos incolebant, ἀπὸ τοῦ βάλλειν, *Baleares* appellant.

315 *In viridi stipula*) *Stipulæ* nomine pro culmo abutitur. *inducere aruis*, pro segetibus.

514 *Neque audit currus habenas*) Notandum quod poeta librum in comparatione finierit, antitheton tertia, vbi in vtraque voce fit commutatio. Sic enim rectum sit: *Fertur curru auriga, neque audiunt equi habenas.*

LIB. II.

57 *Iam quæ*) *Iam* particula hic propterea ponitur, & tempus significat, vt *iam tempus agi res.*

67 *Ardua palma*) Quia Hercules cum ab inferis rediret, hanc primus arborem dicitur contemplatus esse, & se inde coronasse, conueniente colore arboris illi euentui, quo è tenebris in lucem commeauit.

70 *Et sterilis pluuani malos gessere valentes*) Alij legunt, & *sterilis palatini malos*, vt sub-

intelligas *inserit*. Si ita legendum erit, in sequenti sensu hypallage est, vt sit, *valentes fagi gessere custaneas.*

78 *Aut rursum*) *Rursum* non habet hic significationem iterandi, sed abundat.

80 *Plantæ*) *Plantis* abutitur pro surculis.

88 *Crustumiis*) Pro Crustuminis.

97 *Sunt & Amineæ*) *Amineos* Aristoteles in Politicis hoc scribit, Thessalios fuisse, qui suę regionis vites in Italiam transtulerint, atque illis inde nomen impositum.

101 *Mensis*) *Mensis*, quæ post inferuntur, per quod significat & esui & potui bona.

Diis accepta secundis) *Diis secundis* intelligit, hoc est, propitiis.

104 *Refert*) Aut interest aut prodest.

105 *Libyci*) Ipse *Virus arenosum Libyæ* dixit.

122 *Gerit*) Pro habet, vt alibi. *Virginis os, habitumque gerens.*

123 *Aera*) *Aera arboris*, nunc pro cacumine: aut aerem eum dicit, qui circa cacumen est.

126 *Tristes succos*) Austeros, amaros.

Tardumque) *Tardum*, grauem, aut diu palato immorantem.

134 *Olentia*) *Olentia*, & ad animas est referendum & subaudiendum male olentia. Sic Plautus in Milite glorioso: *Tum in Apulis non suum natus, non sum animata.*

135 *Anhelis*) *Anhelis* autem illis, qui anhelant, deficiunt.

139 *Panchaia*) Regio Arabiæ, vbi est templum Triphyli Iouis. Ipse alibi: *Panchais adolescunt ignibus aræ.*

140 *Tauri*) *Tauri* autem hi sunt, quos ignem flantes AEtæ imperio Iason iunxit, vnguento vsus quod ei Medea dederat.

142 *Seges horruit*) Vt factum est in Colchide. & hic est Hydrus, quem Cadmus in Bœotia occidisse fertur, cuius dentes ipse partim ibidem seuit; partim AEetes in Colchide: ex quibus vtrique seges armatorum hominum nata est.

143 *Humor*) Vinum à montibus Falernis, qui *Massici* dicuntur.

144 *Clitumne*) *Clitumnus* amnis est Vmbriam à Tuscia diuidens, significat autem boues Meuanienses, qui sunt albi.

147 *Flumine*) Clitumnus & deus & lacus in finibus Spoletinorum, ex quo bibentia pecora alba fiunt.

159 *Te Lari*) *Larius* lacus in Gallia est Cisalpina, non amplius centum viginti stadiorum circuitu patens. Benacus in eadem regione, mille & ducentorum.

160 *Assurgens*) *Assurgens* hic pro, assurgentem. Pendet enim ex verbo *memorem.*

162 *Indignatum*) Agrippa in secundo vitæ suæ dicit, excogitasse se, vt ex Lucrino lacu portum faceret. Verum huius gloria Augusto cessit. *Indignatum* autem ideo dixit, quia quo tempore in Lucrinum lacum mare immissum est, deinde terra effossa, contigit inter ipsum Lucrinum & Auernum, vt duo lacus miscerentur, & tanta tempestas orta est, vt prodigij loco habita sit ac nuntiatum sit simulacrum Auerni sudasse. Propter quod Pontifices ibi piacularia sacra fecerunt.

163 *Iulia*) *Iulia vnda* significat portum Puteolanum.

Iulia vnda) Per prolepsim positum est, vt loca prius laudet, quam illum, qui ea fecit, vt laudes inueniant auctorem id est, Augustum.

164 *Tyrrhenusque fretis immæ Auernis*) *AEstus Auerni* ideo dixit: quoniam per Lucrinum lacum mare Tyrrhenum influxit in Auernum.

167 *Gentemque Sabellam*) Hi sunt autem qui olim Ausones dicebantur. de Sabellis Varro in Agemodo sic ait. *Terra cultu æ causa attributa olim particulatim hominibus, vt Etruria Tuscis, Samnium Sabellis.*

168 *Male*) Pro labore. Sic etiam è contrario laborem pro malo solet ponere. vt ibi: *Ille dies primus lethi, primusque laborum Causa fuit.*

Volscosque verutos) Quod verutis pugnent.

172 *Auertis*) *Auertis* & imbellem faci, vt *imbellem* victum iam nec bellantem. Cæterum quid grande si imbellem auertis?

184 *Pinguis*) Plautus in Aulularia: *Tibi dabitur pinguior tibicina, quæ propter assidua sacrificia pingaescit.*

194 *Vligine*) *Vligo* dicitur naturalis terræ humor.

194 *Reddimus*) Quia debentur.

Pandis) Cauis, vt ipse alibi: *& pandas ratibus posuere carinas.*

195 *Sin armenta*) Quare de armentis dicit, cum tertius liber ad pecudes diuisus sit?

Soluitur

Soluitur sic: Varietatis causa, ne vniformis narratio esset. *Nunc & armenta.* Non de his dicit, sed de terra, quæ vtilis sit armentis. Aut enim posuit quæ nutriant, & sic quæ nutrit.

203 *Pinguis*) Fertilis, quia regió eius herbosa est. Alij dicunt agrum, in quo condita est Tarentus, *Saturnum* vocari.

213 *Rorem*) *Rorem* quem marinum vocant, dicit: & est humile virgultum, quod in exilibus agris nascitur.

216 *Dulcem*) Ordo est, *æque dulcem*, hoc est tam dulcem.

224 *Vesevo*) Campaniæ mons Vesevus.

225 *Ora*) Et hoc emendauit ipse, qui *Nolam* posuerat. Nam postea offensus à Nolanis, qui eidem aquam negauerant, *ora* pro *Nola* posuit.

227 *Supra morem*) Ordo est: Si requiras rara sit, an supra morem, densa. & *Supra morem* hic pro valde est positum, hoc est supra modum, supra iustum.

230 *Capies oculis*) id est, eliges, vt, *Nunc terras ordine longo.*

238 *Salsa*) Hyperbaton, id est *salsa tellus.*

241 *Talia dabit specimen*) Specimen pro argumento.

250 *Ad digitos*) pro inter digitos.

258 *Nigræ*) Id est frigidæ terræ argumenta demonstrat.

263 *Arua solo*) Sensus: optima arua sunt, si putrescit solum & quia rem difficilem videbatur præcepisse, adiecit: *Et id ventis curare geli æque pruinæ.* Propter quod docuit non oportere vt solibus & pruinis coquatur. Ipse alibi: *vt nil putre solum: namque hoc imitamur arando.*

264 *Labefacta*) Nota figuram. mouendo labefaciens, aut mouens & labefaciens.

266 *Aliunde locum simile exquire*) Dicit in translatione arborum similem terram esse requirendum, &c.

267 *Digesta feratur*) Antistrophe, id est translata digeratur.

271 *Axi*) id est septentrionali.

277 *Indulge vrcinibus*) Da partiat. *Nec secius*) minus.

228 *Fastigia*) Infimus altitudines dixit.

Scrobibus) Pro humillima scrobe posuit, vt, *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum Depositi sulcis* & rursus: *Omnibus est labor impendendus, & omnes Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.*

293 *Flabra*) Producta prima syllaba legendum.

299 *Corylos*) Antipharmacon esse aiunt, quod infra manifestum facit dicendo: *In verubus torrebimus extra colurnis*, scilicet vt hostia nocens, eo virgulto coquatur, quod vitibus nocet.

300 *Plantas*) Sagittas dicit, id est sarmentum de summa parte præcisum.

301 *Retuso*) Quare *retuso*? soluitur quoniam hebes ferrum vulnerat magis, quam secat.

312 *Hoc vbi*) Quidam distinguunt *hoc vbi non*, & erit sensus: vbi oleæ in olestrum insitæ non fuerint, etiam si incendio conflagrarint, exsultæ à trunco reuiuiscent, & cæsæ reuerti possunt, atque ima similes reuiresceret terra. Insitæ autem cum summe perierint, olestri truncus remanet.

316 *Monere*) Non arari prohibet: neque enim hic de aruis loquitur, sed scrobes fieri vetat.

317 *Nec semine iacto*) Syllepsis per adsumptionem casus. Nam ex ablatiuo, id est, semine assumendus nominatiuus, hoc est, semen, & erit sic: nec semine iacto patitur semen radicem terræ affigere.

318 *Concretam*) Concreta vero vtrunque. *concreueris* autem, commixtam dixit: & *iacto hic semine*, id est depositio.

313 *Adeo*) Abundat. *Vile*) Bis subaudiendum.

327 *Corpore*) *Corpore* aut suo, aut terræ. sic *terræ* pro corpori.

329 *Certis*) *Certus* pro his, neque aliis vllis.

331 *Laxant*) Exprimere voluit naturam lactis animalium. Nam *laxant arua sinus*, dicens partum significat: deinde statim humorem superare quo alat fetus, intulit.

332 *Gramina*) Celsus ait *germina* reliquisse Virgilium. loquitur enim de omnium arborum fetu. Vnde male quidam *gramina* legunt. An ideo non metuit, quia non surgunt? quod magis placet.

333 *Nec metuit*) Quomodo non metuit, si surgunt? soluitur: Neque surgentes metuit:

sed ne surgant. Hoc dixit: non metuit, ne tempestate opprimatur.

342 *Immissæque*) Pro immissæ: neque enim ab alio immissæ sunt.

345 *Indulgentia*) Et nouo *indulgentia* dixit. Veteres enim indulgitatem dicebant. vt Cœlius in VII. *Consuetudinae vxoris indulgentiae liberum.*

Terras) Id est, fetus terræ.

349 *Aut lapidem bibulum*) *Lapidem* autem *bibulum* hic non lapidis epithetum est, sed ex lapide beneficium, id est per quem terra humorem possit ad radices vitis admittere.

Insode) Verbum *insode*, venit ab eo quod est fodio fodis fodit. Vnde Plautus in Rudente: *Lenonem iubeto multam terram confode.* & *insode conchas* circa radices scilicet.

349 *Inter*) Id est, interueniret. Fuit autem prior lectio, *frigusque calorque.* vt Plautus: *Neque frigus neque calorem meum neque ventum neque grandinem.*

Aliter hypermetrus versus erit.

336 *Non alios primi*) Si crescit, deficit. In quo videtur secutus Epicurum qui ait: *Omnia quæ orta occidunt, & aucta senescunt.* Varro autem in Satura quæ scribitur de salute: *Sic mundum haud natum esse, neque mori*, Plato autem non natum, aut mori. Metrodorus autem, neque natum, neque mori. Zenon ex hoc mundo quamuis aliqua intereant, tamen ipsum perpetuo manere, quia inhæreant ei elementa, è quibus generantur materiæ, vt dixit crescere quidem, sed ad interitum non peruenire, manentibus elementis, à quibus reualescant.

338 *Ver illud erat*) Quomodo dicunt homines diem festum agere magnum orbem, potest & zodiacum circulum dicere, qui faciat diuisionem temporum: quod si est, *agebat*, pro circumagebat, accipiendum erit orbis.

339 *Parcebant*) Hic *parcebant* pro abstinebant.

341 *Ferrea*) quia creditum est primo homines è terra natos, à qua humo homines existimabant dictos.

350 *Iamque reperti*) &, *iam* hic pro propterea ponitur. & virum saxo & testa: an illud sensit testam cauam, superiorem lapidem? hoc enim sit.

Sata) *Sata* autem dicit vitgulta quæ presseris. & hoc bis repetitum non enim duo sunt, sed vnum iteratum, ac si diceret: hoc monimentum contra imbres, & æstus.

354 *Seminibus*) Iterum *seminibus* pro arboribus accipi oportet. & *supe est*, sequens est.

360 *Tabulata*) Nunc *tabulata* dici dispositionem ramorum, per quos vitis vsque ad summum ascendit, & est relatio facta ad omnes, in quibus extructiones singulæ tabulata dicuntur.

366 *Stirpibus*) Hic radicibus. Alii *stirpem* pro ipsa materie vitium positum volunt, vt idem alibi *& ommorso signata in stirpe cicatrix.*

370 *Sæpes*) Inuenerat etiam pecus proh bendum.

380 *Proscenia*) *Proscenium* proculdubio pulpitum dicit. *veteres ludi*, Dionysia: antiquissimi enim: quos rustici confecta vindemia faciebant.

381 *Ingentes*) Quidam legunt *ingeniis*: vt sit præmia posuerunt ingeniis. Dabatur autem hircus præmii nomine. vnde hoc genus poematis tragœdiam volunt dictam.

381 *Compita*) Vt Relatio placet, locus ex pluribus partibus in se, vel in easdem partes ex se via, atque itinere dirigens, siue is cum ara, siue sine ara, siue sub tecto, sub dio sit, vbi pagani agrestes buccina conuocati, solent certa inire consilia. hinc & lares compitalicij, & feriæ compitaliciæ

382 *Thesidæ posuere*) Ideo quia primi Athenienses Liberalia statuerunt Thesidæ dicti à rege Theseo.

388 *Mollia*) *Mollia* hic pro mobilia. & videtur Virgilius opinionem illorum sequi, qui in honorem Liberi patris putant oscilla suspendi, quod eius sit pendulus fructus.

Oscilla) *Oscilla* autem dicta, siue quoniam capita & ora hostiarum in summis perticis figebantur, siue quia hunc lusum Osci dicuntur frequenter exercuisse & per Italiam sparsisse.

392 *Ergo*) *Ergo* veteres pro merito dicebant. Hinc Plautus in Milite glorioso: *Hic cine Achilles est, inquit mihi. immo eius frater ergo mecastor pulcer est.* & erit sensus. Merito, inquit, sacra faciemus ei, cuius beneficio vineta prouenerunt.

394 *Stabit face*) Improbant enim Aruspices hostiam, quæ admota altaribus reluctatur.

400 *Linendum*) Hic putandum.

403 *Seras*) Vetulas, aridas.

406 *Relictam*) *Relictam* neglectam non putatam.

408 *Primos*) Per os intelligendum, primus puta. & inutiles palos sub tecta referto, pro quibus nouos posueris.

417 *Antes*) Cato de re militari: *Pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus dacas.* sunt autem extremæ quadratum partes.

421 *Expetant*) subaudiendum, talis cultura. Cæterum & oliueta coluntur. & quod ait, *nec curuam expectent facem*, extrinsecus subaudiendum omni anno, quia & ipsa ex interuallo radi solent.

434 *Quid maiora*) Quomodo maiora, si salices plus sunt humiles, quam myricæ? soluitur Hic sensus est, & hæc subdistinctio. Quid maiora sequar? & transit etiam illa, quæ putes esse continenda multum possunt, & salices, & myricæ, siue genestæ, prodesse.

437 *Vndantem*) Fluctuantem.

438 *Nar ceæ*) Naticeæ, vt hic: *Nari ij posuerunt mania Locri.*

439 *Obnoxia*) egentia.

444 *Rotis*) Rotas ex solidis tabulis factas, tympana appellauit, & agricolæ necessaria distinguunt.

Buxum) Signum, non arborem dixit. Quamuis Ennij exemplo, & arborem potuerit dicere neutro genere. Ille enim sic in septimo:

Longique cupressi Stant rectis foliis & amaro corpore buxum.

456 *Pholumque*) Hic quæstio est, cur Pholum inter Centauros interfectum dicat quem Hercules etiam hospitem habuerit, nec dum infestauerit, sed peremptis Centauris cum sagittas eius Pholus miraretur, vna earum supra pedem ipsius cecidit, & ei lethalis fuit. Inter Lapithas autem, & Centauros bellum fuit propter Hippodamiam siue Deianiram, & cum ad rapiendam virginem insolentes Centauri fuissent, à Lapithis sunt attriti.

459 *Iustissima tellus*) *Iustissima tellus* quomodo, si alibi dicit: *Cœumque Iapetumque creat saeuumque Typhoëa* soluitur. Ideo *iustissima*, quia cum decimis reddit fructus, quod est magnæ iustitiæ.

462 *Inhiant*) *inhiant*, mirantur, & subaudiendum salutantes.

474 *Primum*) primum & ante omnia. vt, *Primus ibo ante omnes.*

475 *Sacra*) *Sacrum* dici volunt, quod sit cum religione. *sanctum*, quod cum amore.

476 *Sidera* Vtrum ea quæ cum cœlo feruntur infixa, an vaga, quæ contraria cœlo cursus conficiunt. An omnes cœli viæ notæ sunt. A sinistra austri, septentriones à dextra. Quod vulgo dicunt, laborat luna. Hinc Varro in *Cynegetore: Ecly sis quando fit, cum luna laborat. & si hoc ridicule credunt: dicant, quid laborant.*

477 *Defectus*) Varios defectus secundum Epicurum, qui ait: non vnam causam pronuntiandam, qua sol deficere videtur, sed varias. Potest enim fieri vt extinguatur, vt longius recedat, vt aliquod eum corpus abscondat.

Lunæque labores) *Lunæ* autem *labores* dicit, cum dimittit lumen.

481 *Tardis*) *Tardis noctibus*, id est tarde venientibus, id est æstiuis.

Hyberni) Celsus Oceanum significari ait, qui æstu suo diffidit terram inter Mauritaniam & Hispaniam, vt hoc sit, *obicibus ruptis.* Causa autem breuium dierum est, quod signa hyemalia transuersa oriantur, atque occidant. causa longorum dierum, quod æstiua recta oriantur, & occidant.

486 *Bacchata*) Vbi bacchatæ sunt & non hæc optat, sed talia.

487 *Qui me*) *Qui* pro, aliquis, & subaudiendum, *deus.*

491 *Strepitumque Acherontis*) Id est opinionem formidolosam, quæ vulgo sit de Acheronte.

496 *Istro*) Aufidius Modestus legisse se affirmabat hunc morem esse Dacorum, vt cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum nodum hostientes ore in modum sacri vini iurarent non se ad patriæ sedem regressuros, nisi hostibus casis & idcirco Virgilium familiari sibi hypallage vsum dixisse *Istrum coniuratum*, apud quem Daci coniurare consueuerunt.

498 *Aut doluit*) Non crudelem rusticum inducit, qui inopis non misereatur, sed qui sciens paupertatem malorum non esse, pauperis non doleat sortem: & ideo adiecit, *aut inuidit habenti*, quia non inuidet, sciens diuitias bonas non esse.

500 *Ferreus ille*) Quia veniam dare non norit.

501 *Tabularia*) Negotia publica, & rationes populi quæ in tabulis scribuntur, vnde tabularia dicta. *Vidit*: expertus est vt, *illic Aeneas vidit Cyclopas Vlyxes.*

507 *Hunc plausus hiantem*) Sensus: hic audet concionari, & in rostris conuentum populi, fauoremque mirantur.

615 *Requies*) Nec requiescit, nec interuallum est.

516 *Mergite*) *Mergite* falces culmorum spicas habentium, quas metentes brachiis sinistris complectuntur, qui am cauos dicunt.

518 *Sicyona bacca*) Quoniam oleum Sicyonium magno in pretio est. *Sicyon*, vrbs Peloponnesi. *trapeta* autem, molis lapideis, vbi olivæ molitur.

521 *Coquitur*) Familiaris est figura pro coquitur, vt miteſcat.

526 *Festos*) Non enim festi venerint, sed omnes dies, quasi festos agit, id est lætos.

527 *Ignis ubi*) In medio *vbi ignis*, & proprie *coronantur*, vsque ad coronam summã implentur.

532 *Hac vitam*) id est, aureum seculum.

533 *Etruriæ*) Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, vt ait Liuius, ab Alpibus vsque ad fretum Siculum. Vnde totum mare, quod à dextra Italici litoris est, Tyrrhenum dicitur. Hoc Varro doctius diuidit in prouincias marinas.

LIB. III.

3 *Carmina.*) Legitur & *carmine*, &, vt puto, rectius. non enim dicit cetera carmina iam vulgata, sed cetera omnia abiecte, id est ceteræ omnes res vulgatæ.

5 *Busiridis*) *Busiris* AEgypti rex omnibus annis Ioui hospites immolabat. Nam per octo annos sterilitate AEgypto laborante, Pygmalion Cyprius finem futurum nõ ait, nisi sanguine hospitis litatũ fuisset. Primus autem Thyestes alienigena immolatus originem sacrificio dedit. Alij sic: *Busiris* Neptuni filius rex AEgypti, qui cum Ioui hospites immolaret, pari exemplo mactatus est ab Hercule, ipsum quoque ausus aris amouere.

11 *Aonio*) Boeotio, quod ibi primi Aones fuerunt.

12 *Idumæi*) Gens est Syriæ. Quidam *Idumæas palmas* ab Iduma, quæ est vrbs Lydiæ, palmarum ferax, dictas volunt. Plerique Idumam Syriæ Iudææ ciuitatem credunt.

Musas) Helicon mons est Musis dicatus.

13 *Et viridi in campo*) Hic est campus, de quo ait: *Et qualem infælix amisit Mantua campum.*

16 *Tenebit*) Pro potiebit. *Compos voti* autem, pro lætus animo.

19 *Alpheum*) *Alpheus* fluuius Elidis. Eos autem ludos accipimus per Alphæum, qui olim Pythici dicebantur.

Linquens) Participium instantis pro præterito.

Ludosque Molorchi) Per *ludos Molorchi* accipimus eos, qui Nemei, vbi Molorchus rex, qui Herculem ad Nemeum leonem tendentem recepit hospitio.

21 *Tonsæ*) Compositum vt Cicero: *Cum saltatrice tonsa.*

26 *Gangaridum*) Id est, Indorum ad Gangen fluuio.

29 *Columnas*) *Columnas* dicit, quæ in honorem Augusti & Agrippæ rostratæ constitutę sunt.

32 *Raptat*) Dicendo *raptat* celeritatem victoriæ ostendit.

33 *Vtroque ab littore*) *Vtroque* autem *ab littore*, id est Occani orientalis, & occidentalis, vt sit de AEgypto & Cantabris, vel de Indis & Britannis.

35 *Ab Ioue*) Ex Ioue & Electra Atlantis filia nascitur Dardanus: ex quo Erichthonius, cuius Troius cuius Assaracus, cuius Laomedon, & Capis, & Laomedontis Priamus, eius Hector, & ceteri. A Capis, Anchises cuius AEneas, cuius Iulus à quo Iulia gens stemmate descendit ad Cæsarem. Alij sic per Assaracum Troianos dicit. Nam Assaracus auus Anchisæ Ennius: *Assaraco natus Capi optimus, is que pium ex se Anchisen generat.* ergo Assaraci familia vsque ad Augustum peruenit.

36 *Cynthius*) Apollo, à Cynthi Deli monte. & virum, quia ex oraculo eius cõdita est Troia, an quia muros ipse ædificauit, dictus Troiæ auctore.

Cytharon) Mons Boeotiæ.

44 *Taygetique canes*) *Taygetus* mons Laconiæ.

Epidaurus) Ciuitas Peloponnesi. Aesculapio sacrata.

47 *Cæsaris*) Hic distingue, vt AEneadas significasse videatur, quia vna Actiaca pugna Octauiani Cæsaris fuit.

4 *Tithoni*) Ab infinito infinitum, quia Tithoni origo non potest comprehendi, & satis in Cæsarem blandè.

51 *Turpe caput*) *Turpe* autem *caput* amplum, atque magnum, ac per hoc terribile.

53 *Cruorum rivos*) Hi cautem *cruorum riuos*, genitiuo suo apposuit, alibi ablatiuo, vt, *pube tenus*. Modestus *tenus* pro fine accipit. Sallustius: *Fine inguinum ingrediuntur mare.*

Palearia) Vnde & paleæ, quæ collum amplectuntur: & ea pars annuli, quæ gemmam cohibet,

cohibet, propter similitudinem palea dicitur. Cicero de officiis III. *Cum paleam eius annuli a palmam conuerteres à nullo videbatur.*

55. *Camuris*) *Camuri* boues sunt qui conuersa introrsus cornua habent, quibus contrarij paruli, vt cornua diuersa habent. Læui, quorum cornua terram spectant, his contrarij Licini, qui cornua sursum versum reflexa habent.

56 *Albo*) Diuise, pro albis maculis. An potius absolute *albi* dixit, perinde ac si diceret, albitatem. vt est illud *Spargis etiam nunc pellibus albo.*

60) *Lucinam*) *Lucina* dicta Iuno, eo quod lucem nascentibus præstare dicatur. Sic Terentius: *Iuno Lucina fer opem, serua me obsecro.*

4 *Pecuaria*) Non loca, sed ipsa pecora dixit. vt alibi idem vsurpauit *æstiua* pro pecoribus quæ in æstiuis agunt *Nec singul. morbi Corpora corripiunt, sed tota æstiua repent.*

71 *Sortire*) Quasi subsortire, & subsice. An potius pro elige & iunge, vt vxorem sortiri dicimus.

82 *Glaucique*) *Glaucus* autem cœruleus est color, id est subuiridis albo mixtus, & quasi clarus. Nam ille sine dubio displicet, qui ex albo & giluo constat, vt sit vnum albo & giluo. Alioqui repugnant illi *Qui candore niues anteirent, cursibus auras:* &, *bigis it Turnus in albis.*

83 *Et Giluo*) Et *Giluo* spadi & fœnicius est, quales sunt fructus palmarum, neque satis diluti coloris neque nimium pressi.

84 *Amyclæ*) *Amyclæ* ciuitas Laconiæ. Xanthum autem dicit & Cyllarum equos, quos Neptunus Iunoni dedit, illa Castori & Polluci, vt poetæ Græculi fabulantur.

93 *Pernix*) *Pernix* autem ad equum refertur. Nam tardissimus est Saturnus.

Saturnia) Saturnus cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, & cum ea coiret, aduentante vxore, se in equum, illam in equam conuertit: atque ita vterque opprobrium effugerunt. Hinc natus est Chiron centaurus. Quidam Philyram in florem conuersam esse dicunt, vel in arborem, vnde liber philyrinus, quo coronæ illigantur.

98 *Si Quando*) Bene, *si quando*, quia senex rato.

Prælia) Pro coitu dixit.

101 *Hinc alias artes*) *Artes* hic virtutes. & *prolem parentum* noue posuit. est enim proprie liberarum. vt, *Geminam partus dabis Ilia prolem.*

113 *Erichthonius*) Varro in libro qui Admirabilium inscribitur, Erichthonium ait primum equos quattuor iunxisse ludis, qui Panathenæa appellantur. de hoc Erichthonio alibi satis dictum, qui anguinis pedibus fuisse memoratur.

115 *Pelethronios*) *Pelethronios Lapithas* ideo appellauit, quia sunt Thessali. Pelethronium antrum est, vbi Achillen Chiron erudiuit. Alij Pelethronium regem Lapitharum volunt.

Gyrosque dedere) Pro docuere, aliter enim frena dedere, & aliter gyros. & est syllepsis, cum aliquid assumitur, quod dictum supra non est.

116 *Equitem*) Hic *Equitem* sine dubio equum dicit, maxime cum inferat, *insultare solo.* Ennius annalium VII.

Deniqua vt magna quadripes equus atque elephanti. Proiiciunt sese.

Sub armis) Id est in ipsis armato.

118 *At Equus vterque labor*) Durus vterque labor, & sub iugum mittere, & sub femur.

122 *Neptunique*) Neptunus etiam parens quorundam equorum fertur, vt Pegasi ex Medusa, & Arionis ex Cerere, cuius seminium Adrastus habuit.

124 *Pingui*) Absolute posuit, vt est illud Lucretianum *Hic fessæ pecudes pingui.*

125 *Dixere maritum*) Pro designauere. Cic. de Repub. sic: *Dictato. L. Quinctio dicto.* sed & Horatius: *Quem Venus arbitrium dicit bibendi* pro designat.

127 *Blando*) Mire *blandum laborem* coitum dixit, quod fit cum voluptate.

128 *Referat*) Non enim potest vnus equus duas patrias habere. &, *referat*, sicut ibi positum: *Et salis occultum refert in lacte saporem* &, *qui te tantum ore referre.*

128 *Ieiunia*) *Ieiunia*, pro macie.

129 *Ipsa autem macie tenuat armenta*) vt: *Frondesque negant: & frondibus arcent.*

130 *Primos*) *Primos concubitus*, anni redeuntis accipiendum: alioquin contrarius videbitur, cum infert, *Iam nota voluptas.* ergo primos poetice pro primum. Quidam notam voluptatem, non coitum, sed desiderium accipi volunt.

133 *Tunsis*) Quæ tunduntur. non enim cum tunsæ sunt, sed cum tunduntur. Ne grauiter tunsis, grauiter gemat, & *tusis*, sine *n*, literi legendum.

136 *Oblimet*) Lucretius: *Ne oblimet* pro obturet, & obcludat. alibi, *oblimet*, temperet. Horatius. *Rem patris oblimare malum est vbicunque.*

137 *Sitiens venerem*) Quare *sitiens*? soluit quæstionem. Alij dictum volunt *sitiens* libidinis plenæ.

138 *Rursus*) *Rursus* hic pro contra significat.

140 *Non illas grauibus*) *Grauibus* aut epitheton est plaustrorum, aut grauibus onustis dixit. Sed poetice plaustris iuga ducere, non iugis plaustra.

142 *Innare rapaces*.) Hoc dicit: innatant fluuios, sed non rapaces. Nam infra ait: *saltibus*, &c.

143 *Saltibus*) His *saltibus*. Aliter supra, *Nec saltu superare viam sit passus vacuis* autem *saltibus*, sine maritis dixit.

145 *Saxea procubet*) Noue *saxea umbra*, quæ saxis fiat, & *procubet* protendatur.

146 *Silarus*) Ordo: plurimum volitans circa lucos Silari, Alburnumque virentem ilicibus. volitans absolute. *Silarus & Alburnus* in Lucania sunt montes.

147 *Asilo*) Nigidius de animalibus: *Asilus est musca varia tabanus bubus maxime nocens. Hic apud Græcos prius myops vocabatur: postea magnitudine incommodi œstrum appellarunt.* & hoc est quod ait, *œstrum Graij vertere vocantes*. Non de Latino in Græcum, sed de Græco in suam linguam, quæ prior fuit.

148 *Oestrum Graij vertere*) Quomodo Graij vertêre cum omnia, quæ Latina sunt, à Græca ratione descendant? soluit quæstionem: Græci cum myopem primo dixerint, displicuit nomen: quia proprium non erat. OEstrum dixerunt, hoc est, quia furiam œstrum vocant. Diuidit enim furia armenta, cum ab ea stimulantur. Latine vero hoc animal tabanus dicitur.

150 *Furit*) Poetice conuertit. Nam cum furor boum sit, ætherem ait furere.

151 *Sicci*) Quare sicci, cum ripam dixerit? ostendit hunc non esse fluuium, sed riuum. vt alibi: *Et ait ens Xanthi cognomine riuum.*

153 *Iuuencæ*) Iouem dicit Inachi filiam, quam in bouem conuersam œstro percussisse dicitur. Illa se in mare præcipitauit, quod Ionium vocauerunt. & Isis dicitur, quasi sola Dea. Hoc enim AEgyptus placet.

159 *Habendo*) Id quod habetur. Lucilius in xxx. *Nonnunquam dabit ipsa ætas quod possit habendo.*

162 *Cetera*) *Cetera* quæ non inuruntur.

163 *Dum mobilis ætas*) *Mobilis* flexilis: & est duplex lectio. Potest enim & sic legi: *Iuuentum dum mobilis ætas.*

167 *Ipsis e torquibus aptos*) *Aptos*, vnitos aut connexos, est enim apta iungi.

173 *Indomitæ*) Vtrum dum quosdam domas, interea indomitis hęc præstabis, an antequam domes, interea?

174 *Vescas*) *Vescas*, teneras & exiles. Nam *vescum* apud antiquos significabat macrum, & quasi quod escam non reciperet. Afranius in Sororibus, *Ah puer est vescus, imbecillus viribus.* Sed vide ne *vescas* appetibiles dixeris. Lucretius certe pro edace posuit, vt, *vesco sale saxa peresa*.

175 *Fetæ*) *Fetæ* nostro more. neque enim mulgeri nisi enixæ possunt. Antiqui autem *fetum* pro grauido solent ponere. vt Varro Atacinus: *Feta feris Libyæ* & ipse Virg. *Scandit fatalis machina muris Feta armis.*

176 *More patrum*) *More patrum* sic intellige, vt dixerit mulgeri. Nec implebunt mulctralia more patrum, qui lac magis reseruabant fetibus, alioquin accusabitur ob auaritiam eorum, qui sibi omne lac mulgebant. Legitur & *mulgaria*, vt Valgius ait: *Sed nos ante casum tepidi mulgaria lactis, & sinum vini cessamus ponere Bacchi.*

186 *Primo*) Non *primo vbere*, sed *iamprimo*, quasi vnum lege: vt sit *Iamprimo audeat depulsus ab vbere matris.*

187 *Inque vicem*) Celsus, *inque vicem*, sic intelligit, vt sit nonnunquam sine capistris. vel, vt sit in vtraque parte ductus facilis.

188 *Etiam*) Etiam, pro adhuc.

192 *Sitque laboranti similis*) Hoc est, non vere laboret, ne tædium capiat. Ac *per aperta volans*, currens.

201 *Elei campi*) Maximi ex omnibus, quod sint pedum septingentorum, cum alij minus.

203 *Belgica*) *Belgica* Gallica.

Essedæ) *Essedæ* autem vehiculi, vel currus genus quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III *Multa millia equitum atque essedariorum habet*. Hinc & gladiatores essedarij dicuntur, qui curru certant.

Molli) *Molli* autem mobili dixit: vt, *Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.*

220 *Lauis alet*) Hoc ab illa declinatione descendit: lauo, lauis, lauit. Feruo, feruis, feruit.

221 *Versa-*

221 *Versaque) Versa*, infesta. Plautus in Casina: *Necesse est versis gladiis se pugnarier* id est infestis.

225 *Plagasque superbi*) Sic positum, vt, *& vulnere tardus Vlyxi.*

230 *Pernix*) Legunt & *pernox*. sed *pernix* melius, id est pertinax.

Instrato saxa cubili) Nota figura, non saxis.

236 *Oblitum*) *Oblitum*, quasi exercitationum & virium, quem securitas & amor corruperit, adeo vt nec crederet hostem esse rediturum.

254 *Flumina correptos*) *v. t. n.* appellauit. & est ordo, flumina torquentia vnda correptos montes.

158 *Iuuenis*) Leandri nomen occultauit, quia cognita erat fabula.

263 *Crudeli funere virgo*) Ita hic *virgo* quemadmodum ibi de Pasiphaë: *Ah virgo infelix.*

267 *Glauci*) Glaucus Sisyphi filius, cum ad mim cum certamen quadrigam duceret, adplicuit ad vicum Bœotiæ, & equas potum ad fontem sacrum per ignorantiam duxit. vnde qui bibissent, in furorem agi solebant. Itaque illum equæ furore exagitante in ipso certamine currv effudisse ac morsibus laniasse dicuntur.

270 *Ascanium*) *Ascanius* amnis est Mysiæ. sed quia in Asia est.

Gargara) De Gargaris supra dictum: *& ipsa suas mirantur Gargara messes.*

273 *In Zephyrum*) *In*, pro, contra.

274 *Exceptantque*) Frequentatiuum fecit ab excipiendo, hoc est crebro excipiunt.

Et sæpe sine vllis Coniugiis) Hoc etiam Varro.

280 *Hinc demum*) Ordo: Hinc vitus lentum ab inguine distillat, quod vero nomine Hippomanes dicunt pastores: vero nomine, quoniam Theocritus herbam dicit nasci in Arcadia, qua gustata equæ in libidinem ardescunt. & Theophrastus, carunculam in fronte equini pulli.

282 *Hippomanes*) κατὰ τὰς ἵππου μανίας id est ab equæ insania defluens ex equarum inguinibus, quo tempore virus natum κατὰ τὰς μανίας τὰς ἵππου.

295 *In mollibus*) Nunc tepidis, vt dicimus, *mollis* hyems.

296 *Dum mox*) Celsus *dum mox* pro donec interpretatur, sed vt puto, *mox*, abundat.

298 *Subter*) Ad pecora respicit, vt sint stramenta, quibus incubent.

304 *Extremo*) Hic *extremum annum* sub Aquarij sidere collocat. vt quia primus nascentis anni dies ab vrbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februariis vltimus anni haberetur. Aquarium autem multi Ganymedem volunt.

305 *Hæ quoque*) Id est capellæ. Legitur & *hæc*. Veteribus enim mos fuit, vt neutra femininis iungerentur. Vnde Terentius: *Tua nihil refert vtrum fecerit.* & in Eunucho: *Hæc adornant vt lauent.* nam integrum erat, *hæ quoque lauent sane*, &c.

307 *Vellera*) *Vellera* autem a vellendo dicta.

310 *Lætum præsit mulctralia mammis*) Nota *mammas* pecudum dici. legitur & *vbera.*

312 *Cinyfii*) Gætuli a Cinypho flumine Gætuliæ id est Libyæ. Tondent autem pastores, vt sit genitiuus singularis *Cinyfii hirci.*

313 *Castrorum*) In vsum castrorum, quod inde *tormenta* fiant, itemque cilicia, quæ Celsus ait retulisse Varronem, ideo sic appellari, quod vsus eorum in Cilicia ortus sit.

314 *Pascuntur*) Pro depascuntur.

319 *Mortalis*) *Mortalis*, mortifera intelligenda.

Quo minor est) Pro, quo minus est, vt sit sensus: Quo minus est illis curæ mortifera egestas, si diligens circa eas fueris, necessitas mortalitatis minor est.

321 *Nec tota claudes*) Id est, præbebis tota bruma fenum.

328 *Rumpent*) *Rumpent*, complebunt. vt, *Illius immensæ ruperunt horrea messes.* aut, in consuetudine est, *rumpunt*, siue vehementer clamant. & *exallacmenos* dixit, & arbusta rumpent cantu suo.

335 *Tenues*) Id est paruas, cui contrarium illud, *& pinguis flumine Nilus.*

340 *Mapalia tectis*) *Mapalia* casæ Maurorum, qui in eremo habitare dicuntur. sicut illud Lucani:

Surgere conglobo non culta mapalia culmo.

340 *Raris*) *Raris*, quia non iunguntur, & distantibus locis fiunt.

343 *Omnia*) *Omnia secum Armentarius Afer agit tectumque laremque.* quomodo tectum & larem habitat pastor? soluitur *tectum* dicit tentorium, vnde tectum faciat. nunc *larem* deos dicit penates, id est ignem, vnde focum faciat.

345 *Armaque*) Reprehenditur hic, quod Gætulis sagittas, non lanceas dederit.

Amyclæumque) *Amyclæum* non Laconicum, sed pro bono cane accipiendum.

item *Creſſamque pharetram*, pro bonam,

348 *Ante expectatum*) Id eſt ante expectationem, & prius quam expectaretur, & ante quam putetur venire potuiſſe.

Hoſti) *Hoſti ſtat* figurate, pro contra hoſtem ſtat.

351 *Redit*) Num addita præpoſitione, vt ſolet, pro, it, redit, quod ibi flectatur in ſinum, & quaſi redire videatur. Hinc annotandum vetuſte *axem* pro ſeptentrione poſitum.

368 *Stiriaque*) Stillicidium congelatum, *Stiriam* dicit.

367 *Aere*) *Toto Aere*, id eſt, à terris ad cœlum.

381 *Triones*) Id eſt ſeptentrioni ſubiecta & Hyperboreo, propterea quia regio, quæ ſeptentrioni ſubiacet, Hyperborea vocatur, ab eo quod flatus Boreæ excedat.

382 *Euro*) *Euro* pro vento accipere debemus.

Riphæa) *Riphæi montes* ſunt in eodem tractu.

385 *Lappæque*) Quia læta paſcua, ſolocem lanam faciant, hoc eſt minutam, duram, atque hirſutam.

386 *Continuaque*) *Continuo* pro perpetuo, ſemper enim hoc fieri debet.

392 *Fefellit*) Cepit & fefellit. & bene, *ſi credere dignum eſt*, quia dicturus erat impia in Deam. fabula ſic eſt: Pan cum Lunæ amore flagraret, vt illi formoſus videretur, niueis velleribus ſe circundedit, atque ita eam ad rem veneream illexit. Huius opinionis auctor eſt Nicander. nec poterat eſſe niſi Græcus.

395 *Cythniſia*) Arbor à Cythniſo inſula, vbi multa naſcitur, dicta.

Lotoque) *Lotos* arbor pyro ſimilis, vtraque pecori bona.

398 *Excreſcos*) Id eſt ſeparatos, aut qui excreuerint, id eſt valde creuerint.

401 *Hiberi*) *Hiberi* gens in Ponto. ſed magis de Hiſpanis intelligendum, quorum in latrociniis fama præponderat.

415 *Eſt etiam*) Ordo: Ille etiam eſt malus anguis, & conuoluere ſolitus. Hæc autem ſigna ſunt, quibus intelligatur qualis ſit hic anguis.

423 *Rumpuntur*) Vt ſupra, implentur, aut pro erumpunt.

431 *Improbus*) Hic auidus.

Ingluiem) Varro ad Ciceronem in lib 23. *Ingluuies*, inquit, *ſunt toti circa gulam qui propter pinguedinem ſiunt atque int rictas habent rugas*. Sed nunc pro gula poſitum.

444 *Vepres*) *Vepres* in maſculino genere. At Lucretius fœminino dixit: vt, *Illorum ſpoliis vepres volitantibus auctas*.

450 *Vnguine*) Omnis ſuccus, quo vngi poteſt, *vnguen* dicitur.

451 *Sullaque*) Genus herbæ, quod in limitibus agrorum ponitur in Africa.

Helleboroſque) Herba quæ & radicla dicitur, quæ animalibus prodeſt.

455 *Ad vulnera*) Bene *ad vulnera* pro, ad facienda vulnera.

461 *Gigantæ*) Gens Thraciæ.

462 *Cum fugit*) *Fugit* non hoſtem, ſed quia viuit ſic, vt mutet locos.

471 *Incautum*) Quod ſibi præcauere non poſſit. vt eſt apud Salluſtium: *Repente incautos agros inuaſit*. id eſt, quibus præcautum ſecurum non eſt. vt eſt. *Incautum, patriaque obtruncat ad aras*.

474 *Aëriias*) Morbo cœli, quia corruptus aër, morbi cauſa eſt: vt ipſe, *corrupto cœli tractu*.

Norica) Id eſt Gallica. & dicendo aerias, verbum è verbo expreſſit. Nam Gallorum lingua alti montes, Alpes vocantur.

481 *Tabo*) Abutitur pro peſtilentia.

483 *Abduxerat*) Pro contraxerat.

484 *Rurſus*) Hic *Rurſus* poſitum pro contra, vt ſupra: *Rurſus cura patrum cadere, & ſuccedere metuum. Incipit*.

488 *Cunctantes*) Dubitantes ſacerdotes, animal quod ad ſacrificium ducebatur.

493 *Ieiuna ſanie*) *ieiuna ſanie*, ſicca & exigua.

498 *Herbæ*) Pro herbarum, vt ipſe: *Immemor herbarum quas eſt mirata iuuencæ*, & rurſum, *Carpit enim vires paulatim, vrituque videndo Femina, nec nemorum patitur meminiſſe nec herbæ*. ergo hic, vel amore, vel miraculo carminis obliuionem herbæ factum dicit; ita illi occupatione morbi. quidam voluntideo dictum, *ſtudiorum atque immemor herbæ*, quod antiqui in pratis certamina exhibere conſueuerunt. Reliqua Grammatici legunt.

507 *Tenduntur*) Pro tenduntur aut rendunt ſe, aut equi tendunt.

513 *Erroremque*) *Errorem* hic pro furore poſuit.

514 *Nudis*) Vt fœditatem exprimeret, adiecit *nudis*.

517 *Triſtis arator*) Morte iuuenci *triſtem* dixit agricolam.

Ele-

522 *Electro*) Quod à nobis succinum appellatur, *electrum* vocant Græci.

523 *Vrget inertes*) Id est vrget, & inertes facit.

530 *Somnos*) Manifestum est à Cydippe Argiuæ Iunonis sacerdote hoc tractum, quæ cum boues deessent, filios suos Cleobin & Bitonem plaustro subiunxit, & sic ad templum deducta est, quod fas non erat illam venire sine plaustro. Nam apparet ad sacra Iunonis boues in illis regionibus defuisse, in quibus pestilentiam fuisse demonstrat.

533 *Imparibus*) *Impares* autem non simile iugum ferentibus, cum alter maior esset, alter minor.

548 *Refert*) Prodest.

550 *Chiron*) Moraliter. Quoniam mali homines aut ad medicos aut ad diuinos confugiunt, vt aut ope humana, aut diuina adiuuentur: ideo Chironem pro medico, Melampodem pro diuino posuit. Alij hunc expiationes scientem dicunt. Chiron autem Saturni & Philyræ filius fuit, adeo medicinæ peritus, vt etiam AEsculapium docuisse dicatur.

552 *Pallida Tisiphone*) *Tisiphonem* hic, non vnam Furiarum debemus accipere, sed pestilentiam, cui eleganter poeta hoc nomen dedit.

Agit ante) Id est ante se.

LIB. IIII.

1 *Cœlestia dona*) Siue quod Iuppiter melle nutritus sit in insula Creta, siue quod in aere concipiatur. Nam, vt ait Cornelius Celsus, apes ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel.

7 *Læua*) Læua hic in bono posuit, vt, *intonuit læuum*. alibi autem in malo ponit, cum dicit:

Sæpe malum hoc nobis, si mens non læua fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.

8 *Vocatus*) Pro inuocatus. vel quia poetæ in tutela eius sunt: vel quia pater est Aristæi, qui primus inuenit, vnde apes fieri possent.

9 *Sedes*) ἕζη τὸ αὐτὸ, *sed à statione petenda*, intelligendum etiam, si aliud à sedendo, aliud à stando dicitur.

14 *Meropesque*) *Meropes* rustici barbaros appellant, & *aliæ*, id est, ceteræ.

17 *Immitibus*) *Immitibus nidis* temporale epitheton est. ideo enim *immitibus*, quia apibus vescantur.

19 *Adsint*) Præsentes sint.

21 *Vt cum prima*) *Prima* hic, pro primum: nomen, pro aduerbio.

25 *In medium*) *In medium*, non ad humorem retulit, sed absolute dixit. & *inertem* hic pro odioso posuit, vt in Bucolis, *Libertas quæ sera tamen respexit inertem*. quæ vox ponitur & pro ignauo: *Spumantemque dari pecora inter inertia votis Optat aprum*. & pro eo quod sine arte fit: vt apud Lucilium in XII. *vt perhibetur iners, ars in quo non est vlla*.

32 *Irriguumque*) Qui irrigat, alias qui irrigatur.

39 *Fucoque*) *Fucus* est genus ceræ, qua pro glutine abutuntur. Græci propolim vocant. Alij sic: *fuco* pro medicamẽto posuit. Plautus in Penulo: *Vitia corporis fuco occultant*. Sed vide ne de galbano dicat, quod seperatim solent præparare, propter remedia quibus aduersus animalia vtuntur sibi infesta. Vnde ipse alibi aduersus colubros hoc dicit adhiberi.

Oras) *Oras* autem aluearium.

40 *Gluten*) Hic *gluten*. Sallustius autem, *hic glutino adolescebat*.

Munera) *Munera*, vtrum officia, an quod illis munera conferas, & alueos earum communias.

41 *Lentius*) Tenacius.

47 *Propius*) Vt, *propius stabulis armenta tenerent*. & alibi: *Votaque metu duplicant matres, propiusque periculi. Hic amor*.

49 *Odor cœni grauis*) Ordo est: odor grauis, quia & leuis dicitur, vt Sallustius: *Apud Corduenos amnium, & alij leues odores gignuntur*.

50 *Imago*) Quæ Græcè εἰκών, Latinè *imago* dicitur. Cic Tusc. III. *resonat tanquam imago*. hic autem sonus facit eas fugere.

51 *Egit*) Pro persequitur.

54 *Libant*) Degustant. alibi, defundunt: vt, *pateras libare Ioui*.

59 *Nare*) Pro volare. vt Ennius in primo: *Transnauit cita per teneras caliginis auras*.

proprietas tamen vocis aptiot est natantibus, quam volantibus.

63 *Melissphylla*) *Melissphylla* herba est, quam vt ait Varro, alij apiastrum, alij melinem appellant.

Cerinthe) *Cerinthe* à Cerintho vrbe Bœotiæ, in qua plurima nascitur.

Ignobile) *Ignobile* autem non omnibus notum: *ignobile gramen*, vile, vbique nascens.

67 *Sin autem ad pugnam exierint*) Longior solito parenthesis. est enim ordo : sin autem ad pugnam exierint, motus animorum, atque hæc certamina tanta pulueris exigui iactu compressa quiescent.

73 *Coruscant*) splendent.

77 *Sudum*) *Sudum* est serenum subhumidum, proprie autem *sudum* pars serena inter nubes, quasi semiudum.

88 *Ambos*) Legitur & *ambo* : Reuocare autem apes vel lacte vel aqua mulsa Plinius dicit.

89 *Deterior*) Modo quare deterior, si ille seruatur, qui malus est? soluitur, deterior minus bonus, vt,

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

90 *Vacua*) Hic ad æmulum refertur, vt *Sola domo mœret vacua*, in qua maritus non erat.

90 *Lita*) Ordo est: ardentes auro corpora, & paribus guttis lita.

100 *Cœli*) Vt, *cœli menses & sidera serua*, & inde: *vbi quarta sitim cœli collegerit hora.*

109 *Croceis*) Ipse alibi: *sertisque recentibus alant*, id est olent.

110 *Custos furum*) Hic *custos* pro obseruator & prohibitor & alibi : *Hortorum custos cum falce saligna*, &c.

111 *Hellespontiaci*) Quoniam in Lampsaco ciuitate Hellesponti nutritus est Hunc Liberi & Veneris filium, hortis, & vineis custodem datum aiunt.

112 *Ipse*) *Ipse thymum pinosque ferens.* legitur &, *tinos.* est autem laurus siluestris cærulea bacca.

115 *Irriget*) Irrigare ergo duobus modis dicimus: vt, *irriguo nihil est elutius horto*: &, *irriguumque bibant violaria fontem.*

Imbres) Quomodo imbres irriget, cum terra aqua irrigetur? soluitur. bene dixit, Irrigat enim qui mittit, & cui mittit alibi: *At Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.*

119 *Pæstum*) *Pæstum* ciuitas Lucaniæ. Hæc ciuitas Posidonia dicitur: & est in agro Salentino, colonia Tarentinorum.

123 *Aut flexi*) *Flexi* pro flexibilis.

Vimen) *Vimen* pro caule positum.

125 *OEbaliæ*) *OEbaliam* arcem Tarentinam dicit à Lacedæmonio OEbalo, longe petito epitheto, quia Lacedæmonii duce Phalanto Tarentum condiderunt.

127 *Corycium*) *Corycium* Cilicium à monte & ciuitate Ciliciæ Coryco Alij *Corycium* non natione sed peritia, quod hæc gens studiose hortos colat, & sic dictum est, vt *Arcades ambo.*

129 *Oportuna seges*) *Seges* pro terra.

130 *Rarum*) Pro præcipuo & summo.

131 *Vescum*) *Vescum* tria significat, minutum, edule, multum.

134 *Carpere poma*) Pro carpebat, infinitum pro indicatiuo.

139 *Fetus*) Non sic dixit quasi parantur, sed quasi studiosè examinare parantibus.

141 *Illi tiliæ*) Subaudiendum abundare. Ipsius autem manu duplex fuit scriptura, *tinus & pinus vberrima*, hic pro plurima. fructum enim tinus nullum fert, sed multa semina facit.

144 *Distulit*) In diuersum locum tulit, quasi disposuit & *seras*, hic, vetulas & magnas. Sallustius in XII *serum bellum in angustiis fore*, pro, magnum.

145 *Eduram*) E præpositio admit significationem, & adiicit. Hic ergo *eduram*, nimium duram, &c.

152 *Dictæo*) Sed & hoc poeticum est.

158 *Victu*) Id est victui. vt, *victui inuigilant pueri.*

166 *Inque vicem*) Diuisit: nam ordo est: inuicemque, *& aquas*, hic, pluuias.

168 *Fucus*) *Fucus* est similis apibus, eo quod sit apibus nocens, quod cum ipse nihil gignat, aliena consumit. Plin. in lib. historiæ naturalis, quasi imperfectas apes dicit, & habere aculeum negat.

Pecus

Pecus) *Pecus* autem vetuſte, quia omnia animalia pecora dicebant.

169 *Feruet opus*) Iuxta declinationem ſæpe dictam, feruo feruis feruit. Hinc eſt *feruere Leucatem.*

Flagrantia) Id eſt redolentia, aut *tymo flagrantia.*

170 *Fulmina*) *Fulmina properant* vetuſte ait, vt Plautus, *Properant prandium.* & Ennius: *Feſtinant diem.*

171 *Taurinis follib.*) Plautus: *Quam folles taurini habent, cum liqueſcunt petræ ferrum vbi ſit.*

175 *Forcipe*) Compoſitum nomen ex formo & capiendum. *Formum* enim veteres calidum dixerunt.

177 *Innatus*) Id eſt inſitus. Ideo autem Athenienſes, quod illic mel optimum gignitur.

Cecropias) *Cecropias* hic Atticas, quia Cecrops in Attica regnauit.

178 *Quamque ſuo*) Recte, vt labore ſuo quærant, non aliena diripiant.

183 *Ferrugineos*) Cæruleos dicit. Ipſe enim dixerat: *ſunt & vaccinia nigra*, qui enim Græce hyacinthus, Latine vaccinium dicitur.

188 *Muſſant*) Hic murmurant. quæ vox ponitur & in tacendi ſignificatione, vt apud Ennium in XVII. *Non poſſunt muſſare boni, qui factam labore enixi militiam peperere.* Interdum & pro dubitare. vt, *muſſat rex ipſe Latinus, Quos generos vocet. Muſſant* autem, murmurant. Ennius in x. ſic ait: *Aſpectabat virtutem legionis, ſiue ſpectans ſi muſſaret, dubitaretque denique cauſa pugnandi fieret, aut duri labores.*

195 *Concubitu*) Datiuus caſus eſt, vt ſupra, *victu inuigilant.*

200 *Foliis*) Apes, vt Plinius ait, galinarum more incubant, & vermiculos creant. Sed rectius videtur, & ne hoc quidem ſciant, ſicut concubitus neſciunt.

201 *Quirites*) Audaciter *Quirites*, cum proprie Romani ſint.

282 *Reſigunt*) Id eſt ſufficiunt, vt *ſuffectus* dicitur *magiſtratus.*

20 *mmortale*) Ideo *Immortale genus.* & alibi *et* poteſt abundare coniunctio. eſt enim ordo: ergo ipſas quamuis anguſtus terminus, qui excipiat, genus immortale manet.

251 *Parthorum*) His autem gentibus ait Salluſtius, adeo ingenita eſt ſanctitas religionis: quas gentes tamen apes dicit amore circa regem ſuperare Virgilius.

211 *Hydaſpes*) Apud omnes ſatis conſtat *Hydaſpen* flumen Indiæ eſſe, non Mediæ, ſed poteſt videri poeta Hydaſpen Medum dixiſſe, iure belli, quod Medi duce Alexandro, vicerint Porum Indorum regem, & in ſuam redegerint poteſtatem. Oritur autem Hydaſpes ex Caucaſo, & miſcetur Indo.

219 *Secuti*) Pythagoræ ſectam verſat, quam & Stoici ſequuntur. & quidam accuſant, quod cum ſit Epicurus, alienam ſectam vſurpare videtur. ſed ego puto ſimpliciter referri ſententias philoſophorum. Neque enim ſtatim Epicurus debet videri, ſi libertate poetica ait:

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope ſtudiis florentem.

223 *Pecudes*) More ſuo *pecudes* & *armenta* diuiſit, vt alibi: *Quæ cura boum, qui cultus habendo. Sit pecori.*

224 *Vitas*) Id eſt animas.

225 *Huc reddi*) *Huc*, id eſt, vnde ſumptæ ſunt animæ.

226 *Omnia*) Per omnes.

Nec morti) *Nec mori* eſſe locum, pro, nec mori.

227 *Sideris*) *Sideris*, pro, ſiderum.

In numerum) *In numerum*, id eſt in modum. *Et alto ſuccedere cælo*, vt ipſa ſidera.

220 *Sedem*) Aliter *ſedem relines*, aliter mella, & vtrum relines theſauros, an relines ſeruata in theſauris, id eſt aluearia?

230 *Ore faue*) Cum religione ac ſilentio accede. in XVI. Ennius: *Hic inſidiantes vigilant, partim requieſcunt tecti gladiis ſub ſcutis ore fauentes.* ponitur eadem vox & pro velle, apud Ennium in XIII. *Matronæ melos complent ſpectare fauentes*, id eſt volentes.

230 *Fumoſque manu*) Quia odores malos oderunt: Ideo, *prius hauſtus ſparſus aquarum.*

231 *Fetus*) *Flores* emendatum fuit, & bene grauidos flores, quod ex his omnia generant.

219 *Duram*) Id eſt grauem.

Parces) Id eſt parces alimento illius futuro.

244 *Immunis*) *Immunis*, vitioſus, piger, & qui munere non fungitur.

245 *Imparibus*) Qui validiores ſunt, quam ſint apes.

246 *Innisa*) *Innisam Mineruæ* ex illa fabula dixit, quia videtur Aranea quondam virgo Mineruam lanificij subtilitate prouocasse: à qua victa, conuersa est in hoc genus animalis, quod aranea texit.

250 *Horrea*) Spatia aluearіorum.

252 *Vita tulit*) Longa parenthesis vsque ad illum versum: *Hic iam Galbaneos suadebo incendere odores.*

258 *Intus clausis*) Vt in luctu homines solent.

265 *Canalibus*) Varro Diuinarum lib. VI. *canales eas despexit.* * Templa fœminino genere *canales* dixit.

273 *De cessite*) Non de terra, sed de radice.

278 *Mellæ*) *Mella* amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixiæ, oritur ex monte Brenno.

Magistri) Aristeum dicit Apollinis & Cyrenes filium, qui primus inuenit, quemadmodum apes possint reparari.

285 *Tulerit*) Pro genuerit, vt alibi: *Si duo præterea tales Idea tulisset Terra viros.*

287 *Pellæi*) *Pellæi Canopi* ideo dixit quoniam Macedones Alexandriam condidere. est autem Macedoniæ ciuitas Pella, patria Alexandri, à qua dicta Alexandria est. à qua vrbe XII. millia passuum distans vicus est, Canopus à Canopo Menelai gubernatore ita appellatus. Longo autem epithero *Pellæi Canopi* sic vsus est, vt alibi: *Tyrios & Agenoris vrbem*, & *Assaraci domum*, Romam.

293 *Vsque coloratis*) Terentius: *Ex Aethiopia vsque hæc est.* Sallustius item: *Quem trans stagnum omnis vsque ad flumen.* hic ergo vique, è loco, vt ipse: *Italiam longe prospexit ab vsque Pachyno.*

298 *Quattuor*) *Quattuor* eos accipiendum, quos Homerus notauit Eurum, Zephyrum, Boream, Notum, omnes autem venti præter enchorios, id est, regionales, sunt duodecim: Subsolanus, Eurus, Fœnix, Notus, Libonotus, Zephyrus, Argestes, Thracias, Aparctias, Boreas, Circius.

304 *Fragmenta*) Id est, posteaquam subiecerunt ramea fragmenta.

314 *Leues ineunt*) *Leues* nunc ad armaturam.

315 *Extudit*) Id est, vnde sagacitas hominum hos ingressus cepit.

317 *Peneia Tempe*) Quia per ea Peneus fluuius.

319 *Extremi*) Extremum caput sic dixit, vt, *Tu sanguinis vltimus auctor*, id est primus.

328 *Relinquo*) *Relinquo*, pro amitto.

335 *Hyali*) *Hyali*, pro hyalino.

Saturo) Id est vineo colore, & Saturo ebrio, ac per hoc presso colore, vt in consuetudine dicimus, *meracius satura, quæ purius & meracius lucent.* alibi: *Saturo*, Tarentino, quia ibi ager Saturus sit, dicitur. Ipse alibi: *& Saturi petito longinqua Tarenti.* & non placet, vt aquatiles lanificæ Tarentinum purpuram carpant

344 *Et tandem*) Id est tandem virginitate deposita.

350 *Vitreisque sedilibus*) Ergo vellera similia esse debent, vbi perlucidus & cæruleus est color.

357 *Diuersa locis*) Pro diuersis locis.

367 *Phasimque*) *Phasis* amnis in Colchide.

Lycumque) *Lycus* in Syria.

368 *Enipeus*) *Enipeus* in Thessalia.

370 *Saxosumque sonans*) Alias, *Saxosusque sonans*, non vt duo intelligendum, saxosus & sonans, sed ob saxa sonans.

Hypanis) *Hypanis* Scythiæ amnis.

Caycus) *Caycus* Mysiæ.

372 *Eridanus*) Galliæ Cisalpinæ, qui & Padus dicitur.

373 *Purpureum*) Altum, & per hoc nigrum tropice, legitur & *influit.*

375 *Inanes*) *Inanes* pro leuibus, & quibus succurri potest.

377 *Mantilia*) Huius singulare *Mantelum.* Plautus in Captiuis: *Nec hi Sycophantes, nec furcifer vllum mantelum obuiam est* Lucilius autem *mantela* dicit mappas *Mantelas merumque*

379 *Adolescunt*) Hic vim habet frequentationis, & *Panchæis adolescunt*, id est Panchaicis odoribus incenduntur aræ.

380 *Bacchi*) Quæ Baccho, id est, vino impleri solent. ceterum Nymphis libari vino Pontifices negant. & sane mox interdictum euidenter apparuit, cum ait: *Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam.*

Mæonij) Quæ nunc Lydia, olim *Mæonia* vocabatur. In hac regione mons est Tmolus ferax boni vini.

381 *Libemus*) Sacrificemus.

382 *Sorores*) *Sorores*, aut inter se, aut suas.

Oceanúmque) Secundum Physicos dixit, qui aiunt omnium rerum elementum aquam esse: in quibus Thales primus.

383 *Seruant*) Pro incolunt, & obtinent: vt ipse alibi: *Seruantem ripas alta non vidit in herba.*

384 *Vestam*) Pro igni, & videtur superius de aqua sensisse, non de vino.

387 *Carpathio*) AEgyptio. *Carpathos* enim insula est AEgypti, vel vt Pompeius dicit, insula Rhodiorum. Alij sic: *Carpathium* mare inter Rhodum & Alexandriam, quod abesse dicitur à Carpatho insula, vt Lucilius, *Carpathium mare transuectus, cæn ibis Rhodi.*

388 *Piscibus*) Eosdem & pisces & equos dicit.

390 *Emathia*) *Emathiæ*, id est Macedoniæ propterea meminit hoc loco, quia contermina est Thraciæ. Alij sic: Pallene insula secundum Thermodontem, dicta à Palla Sithonis filia, quæ nunc Chersonesus vocatur, hac Proteus quondam propter Busiridis crudelitatem relicta, AEgyptum petiit.

391 *Pallenen*) Hoc ideo dixit, quia Proteus antequam in AEgyptum commigraret, Thraciæ fuit incola, vbi habuit vxorem Coronem: filios Telegonum, & Polygonum, qui cum aduenas luctari secum adigerent, & excruciarent, ad postremum victi & interempti ab Hercule animum patris perculerunt. Quapropter cum tædio præsentium rerum, vellet solum vertere, Neptunus illic super mare specum fecit, per quam in AEgyptum commeasse dicitur. Pallene autem est Chersonesus in Thracia, cuius in faucibus Corone est oppidum, ab vxore Protei cognominatum.

392 *Grandæuus Nereus*) *Nereus* Ponti & Terræ filius, deus maris: Huius & Doridos filiæ Nereides.

395 *Turpes*) Hic truces: vt *Cui turpe caput*, vel potius enormes.

398 *Præcepta*) Responsa.

404 *Frangentur inanes*) *Circum hæc*, secundum hæc, id est cum quis caruerit omnibus vitiis. & *inanes doli*, non quia inanes sunt, sed inanes eos facies, si adhibueris vim.

404 *Se recipit*) Proteum dicit.

406 *Species*) Id est, facies.

416 *Perduxit*) Prius vnxit.

421 *Deprehensis olim*, pro aliquando: & *deprehensis*, verbum propriè nauticum, cum tempestate occupantur, sic alibi: *Aegolicó ve mari deprensus.*

425 *Sirius*) Stella in ore canis. Hac oriente maximi calores & ex his graues morbi: ideoque Romæ omnibus annis sacrum Canarium fit per publicos sacerdotes.

426 *Orbem*) *Medium orbem* ideo dixit, quoniam in medio mundo terra est, & in hac omnis aqua quam sidera in alimentum trahunt, maxime meridiano tempore, quo ardentissimus sol est.

426 *Ardebat*) Id est, siccabat.

427 *Hauserat*) Hic pro tenuerat, vt ibi: *Simul hausit dextera.* Alij sic. ordo: Torrens Syrius Indos ardebat. *Syrius* enim à poetis pro sole ponitur: ab aliquo eorum canicula intelligitur.

Hauserat) Id est, inuaserat.

434 *Vesper*) Non *Vesper*, sed pastores tempore eius admoniti.

447 *Quoniam*) *Quoniam*, pro postquam, Pacuuius: *Quoniam ille interit imperium Caleso transmissum est.*

443 *Fallacia*) Legitur & *Pellacia*, id est fraus: vt, *pellacis Vlyxi.* Lucretius: *Subdola cum videt penitus pellacia ponti.*

445 *Nostras*) Ordo: quis nam confidentissime pro audacissime. *confidentiam* enim veteres pro impudenti audacia dicebant vt Terentius. *ô ingentem confidentiam!*

Iuuenem) *Iuuenem* Aristeum.

450 *Videnique*) hoc loco suscipit numen.

452 *Grauiter frendens*) Grandem sonitum dentibus reddens, & aliter. hoc est, affata proferenda.

453 *Non te nullius*) Bene dixit, *non se nullius.* Hæc enim numina non humilis sunt, sed magni, & significat Tisiphonem: id est mortis vltricem. Nam ideò Tisiphone dicta est, quasi vltrix mortis vltio, quæ dicitur Græcè *τιση φονη*. & aliter. Asper, *non nullius*, inquit, id est non leuis numinis, significat autem Nympharum, non, vt quidam volunt, Orphei manium.

454 *Magna lues*) Id est magnum scelus.

459 *Seruantem*) *Seruantem*, hic, obtinentem.

462 *Pangæa*) *Pangæa* Thraciæ montes.

462 *Rhesi*) *Rhesus* dux Thracum. & est prolepsis. quia Rheso Orpheus antiquior est. Idcir-

eo autem Thracia *Mauortia* tellus dicitur. Rhesus dux Thracum, quia in diuisione terræ Marti cessit.

463 *Actias*] *Actias* ideo dicta, quod Athenienſis fuit. quidam volunt Atticen primo vocitatam Actiacen, quia ſit litoralis.

463 *Orithya*) *Orithya* Erechthei & Praxiotelis filia, ab Aquilone in Thraciam rapta Zethum & Calain filios edidit.

467 *Tænarias*) In Tænaro enim promontorio Laconiæ demonſtratur alta quædam vorago per quam emerſiſſe Hercules ab inferis dicitur, cum duceret Cerberum.

479 *Cocyti*) *Cocytus* fluuius inferorum. & aliter: *Cocytus* amnis apud inferos, ex Styge profluens ἀπὸ τοῦ κωκύειν quod eſt gemere & flere.

480 *Styx*) Palus apud inferos.

483 *Temnitque*) Ideſt, tacuit.

484 *Vento*) *Vento* pro aduentu ſignificat, vt ſit ſeptimus caſus: aut *vento* verbum gerundi eſt. nam intelligi debet aduentu. ſit enim gerundi ſic: ventum ventu. Ipſe alibi: *& pacem Romano ab rege petendum* Quidam ſic: *vemo*, audiendum, conſiſtentem, vt eſt illud: *Cum placidum ventis ſtaret mare.*

506 *Præterea*) Præterea, vltra.

508 *Aeria*) Quæ ſit vicina aſtris. Strymon autem amnis eſt, finiens Thraciam, ſed hic pro Hebro poſitus.

511 *Philomela*) Luſcinia.

515 *Integrat*) Renouat.

517 *Tanaimque*) *Tanais* fluuius, qui diuidit Aſiam ab Europa. eſt autem Scythiæ.

520 *Ciconum*) *Cicones* gens Thraciæ, à Cicone Apollinis filio dicta. Orpheus autem quoniam poſt obitum Eurydices omnes feminas faſtidit, tranſlato in pueros amore, diſcerptus eſt. Aſper, *quo munere*, ob quam rem, vult accipi. poteſt &, *Spretæ quo munere* id eſt matrimonij.

521 *Nocturnaque Orgia*) Quia ſacra eius nocte celebrantur: ex quo Nyctelius eſt cognominatus:

523 *Caput à cervice revulſum*) Conſtat caput Orphei in Hebrum proiectum, & fluctus in Lesbum inſulam detuliſſe. Hebrus autem fluuius in Thracia eſt, qui ex fontibus Rhodopes manans perlabitur. Dictus ab Hebro Boreæ fratre, quem nunc *OEagrium* dicit, ab OEagro rege Thraciæ Orphei patre.

535 *Napæas*) *Napæas* nemorum nymphas. νάπας enim Græci dicunt nemora. & *faciles* hic pro placabiles.

541 *Delubra*) Ad templa.

542 *Demitte cruorem*) Id eſt ſacrifica modo.

545 *Inferias Orphei*) Vt irarum obliuiſcatur.

561 *Euphraten*) *Euphrates* flumen, quod diuidit Meſopotamiam à Syria & Cappadocia.

562 *Affectat*) *Affectat* pro intendit. vt apud Plautum: *vt me deponas vino eam affectas viam.* & apud Terentium: *Nam diſciplina eſt eiſdem munera ier ancillas, qui ad dominas affectant viam.*

564 *Parthenope*) Lutatius lib. IIII. dicit, Cumanos incolas à parentibus digreſſos, Parthenopen vrbem condidiſſe, dictam à Parthenope Sirena, cuius corpus etiam poſtquam ob locorum vbertatem, amœnitatemque magis cœptum ſit frequentari, veritos ne Cymæam deſererent, iniſſe conſilium Parthenopem diruendi. poſt etiam peſtilentia affectos, ex reſponſo oraculi vrbem reſtituiſſe, ſacraque Parthenopes cum magna religione ſuſcepiſſe, nomen autem Neapoli ob recentem reſtitutionem impoſuiſſe.

565 *Audaxque*) Quidam *audax* propterea dictum volunt, quod in duabus eclogis quæ ſunt in Bucolicis, occulte inuectus ſit in Auguſtum propter agros. &, *carmina luſi*, figurate.

VARIÆ

VARIAE LECTIONES
IN PRIMVM ET SECVNDVM ÆNEIDOS VIRGILII.

EX COLLATIONE MANVSCRIPTI FVLDENSIS CVM MANVSCRIPTIS Pet. Danielis I.C. Quibus quid præstitum sit sequens docebit Epistola.

LECTORI BENEVOLO.

CVM huic nostro operi manum extremam attuliſſe nos arbitraremur (LECTOR AMANTISS.) iamque animo ratum fixumque eſſet, hos Seruij in Virgilium Commentarios ex Manuſcriptis Codicibus P. Danielis I.C. tuis terendos manibus publicare, in noſtras incidit expectatiſſimus iamdudum Codex, ex Fuldenſibus membranis exſcriptus à VV.CLL. Marco Verſero & Gaſp. Schoppio, & è Germania nobis per C.V. Iacobum Bongarſium allatus. Hic quia multis partibus noſtris erat locupletior, atque id ſolùm in Primum & Secũdum Æneidos (quod vtinam ita eſſet de reliquis) ne tu tam exquiſitis rebus, tantáq; eruditione refertis diutius careres, eum hac ratione typis, adhibito doctiſſimorum virorum iudicio, commiſimus, vt quod in iam excuſo deeſſet, ſeu immutandum emẽdandúmve foret, pagina lineave deſignatis, compẽdiaria quadam ratione vtrumq; integrum tibi traderemus. Nunc itaq; vt noſtram mentem accipias, ſingula ſigillatim aperiemus, p. & l. literæ, paginã & lineam denotant. In dinumerandis autẽ lineis notandum nos omiſſo Virgiliano textu, ſolummodo Seruiani cõmentarij lineas numeraſſe: F. autem nota eſt talem eſſe Fuldenſis Manuſcrip. lectionem. Sed quoniam difficile atq; operoſum vnicuique futurum ſumus arbitrati ſi pro minuſculis lectionis ve ponderis immutationibus, ita paſſim lineas & paginas notaremus. ſatius viſum eſt continuata dictionũ ſerie, in quibuſdam locis, primã cuiuſlibet vocabuli literam, adpicto ad latus puncto, pro dictione integra ponere, eam autem quæ mutationem aliquam pateretur, totam oculis ſubiicere: Quod itidem fecimus in pleriſque verſibus. Si quæ autem quaſi prætermiſſa deprehendas, id conſulto factum te præmonemus, hac ſolum ratione quod in Fuldenſi non reperimus: Namque vt habet multa quæ P. Dan. codices non habent, habent itidem bi pleraque meliora & emendatiora quam iſſe: De quibus, quia neque libuit neque decuit, noſtrum interponere iudicium noluimus, ſed oculatioribus Ariſtarchis hoc & hoc ſedent corrigere liberum atque intactum reliquimus, conati impriimis veterem cuiq; lectionem tradere, præſertim cum ſe in hoc tam religioſum præſtiterit Petrus Daniel, vt quæ ei etiam erant emendatu facillima, depingere nihilominus, quam fingere ſatius dixerit. Fruere & VALE.

SERVIVS IN PRIMVM ÆNEID. VIRGILII.

Pag.169. PAGINA 169.linea 1. *hæc adnotat ad voces,arma virumque cano.*) Et in 2.Libro aliquos versus præposuerat, quos constat esse detractos, quos inuenietimus cum peruenerimus ad locũ de quo detracti sunt. Titulus est AEneis, derivatiuum nomen ab AEnea, vt à Theseo Thesis: Sic Iuuenalis *Vexatus toties r.Theseid Codr.* Qualitas carminis patet. Nam est metrum heroicum & actus mixtus vbi & Poeta loquitur,& alios inducit loquentes. Est autem heroicum,quod constat ex diuinis humanisque personis, continens vera cum fictis. Nam AEneam ad Italiam venisse manifestum est, Venerem vero locutam esse cum Ioue, missumve Mercurium constat esse compositum. Est autem Stylus grandiloquus, qui constat alto sermone, magnisque sententiis. Scimus enim tria esse genera dicendi, Humile, Medium, Grandiloquum. Intentio Virgilij hæc est Homerum imitari & Augustum laudare à parentibus. namque est filius AEtiæ quæ nata est de Iulia sorore Cæsaris. Iulius autem Cæsar ab Iulo filio AEneæ originem ducit, vt cõfirmat ipse Virgilius dicens, A magno demissum nomen Iulo. De Numero Librorum nulla hic quæstio est, licet in aliis inueniatur Auctoribus. Nam Plautũ alij dicunt scripsisse fabulas xxi. al j xl. alii C. Ordo quoq; manifestus est, licet quidam superflue dicunt Secundum Primum esse Tertium Secundum, Primum Tertium; ideo quia primo Ilium concidit, post errauit AEneas, inde ad Didonis regna peruenit. nescientes hanc esse artem poeticã, vt à mediis incipiẽtes per narrationẽ ad prima redeamus, & nonnumquam futura præoccupemus, vt per vaticinationem: quod & Horatius sic præcipit in Arte poetica: *Vt iam nunc dicat iam nunc debentia dici, Pleraque differat, & præsentia in tempus omittat.* Vnde constat perite fecisse Virgilium. Sola superest Explanatio, quæ in sequenti expositione probabitur. Hæc quantum ad AEneidem pertinet dixisse sufficiat: Nam Bucolicorum & Georgic. alia ratio est. Sciendũ præterea est, quod sicut nunc dicturi thema proponimus, ita veteres incipiebãt carmina titulo carminis sui, vt puta, Arma virumque cano. Lucanus, *Bella per Emathios*, Statius, *Fraternas acies a.r. profanis arma.* Multi varie differunt, cur ab armis Virgilius cœperit, omnes tamẽ in hoc assentire manifestum est: Cum enim constet aliunde eum sumsisse principium, sicuti in præmissa narratione monstratum est intelligamus tamen per ar.b.s. & est tropus Metonymia. Nam &c. l.3.post voc.paci, *Fuld.detrahit* vsque ad vocem *arma* l. 4. ante voc.*copiis*) add. *coriis.* l.5. post voc. Armauit) *add.* Nonnulli autem yperbaton putant, vt sit sensus talis, Arma virumque cano, genus vnde Latinum Albanique patres a.a.m. Romæ, mox illa reuoces, Troiæ qui primus ab oris. sic enim causa operis declaratur, cur agentibus fatis in Latium venerit. Alij ideo Arma hoc loco proprie dicta accipiunt, primo quod fuerint victricia, secundo quod diuina, tertio quod semper armis virum subiungit, vt Arma virumque ferens, & Arma acri facienda viro, & est poeticum participium professiuum Arma virumque cano. Inuocatiuum Musa mihi causas memora, Narratiuum Vrbs antiqua fuit, & professiuum quatuor modis sumsit, à Duce, Arma virumque cano, ab itinere Troiæ qui primus ab oris, à bello Multa quoque & bello passus: à generis successu Genus vnde Latinum, *virum* autem q.n d. &c.l. l.6.post voc. Æneam) *add.* & bene addit post arma virum, quia arma possunt & aliarum artium instrumenta dici, vt Cerealiaque arma l.13.ciuitas est Asæ *legit* ciuitas Troiæ.l. 14.post voc.cadentem) *add.* Probus ait Troiam, Graios & Aiax, non debere per vnum i scribi. l.23.post voc.expositio) *add.* Primus ergo non ante quem nemo sed post quem nullus, vt Tuque ô cui prima furentem Fundit e.m.t.p.tridenti. Et hic mihi responsum primus dedit: vel laudatiue primus, vt, Primus qui legibus vrbem fundabit, Curibus paruis. l.*ead* post voc. genere) *add.* nam o as terras generaliter debemus accipere, sane præpositionem mutauit, nam ex oris melius potuit dicere. l 25. post voc. ordine) *add.* lectum est. Nam ecce hoc loco detraxit prouinciæ præpositionem, dicens,

pag. 170 &c.p.170.l 2 post voc Sæpius) *add.* Sane italiam i contra naturam producta est, cum sit natura breuis. l.8.ac,*legit*, atque l 9.lectus *legit* lectum l.11.post voc. vagatio) *add* Quidam hic Profugus, participium volunt. Sane non ociosè fato profugum dicit Æneam, verum ex disciplina Hetruscorum, est enim in libro qui inscribitur Terræ ruris Hetruriæ scriptum vocibus Tagæ, Eum qui genus à periuris duceret fato extorrem & profugum esse debere; Porro à Laomedonte periuro genus ducit AEneas, siquidem

alibi

alibi ait Iampridem sanguine nostro Laomedontææ l.p. Troiæ.l.14.dicendum, *F.habet*, legendum est.l.16. post voc. velint) *add.* Sane bene addidit Lauina, vt ostenderet ad quam partem Italiæ venisset AEneas, quia & multi alij eo tempore ad Italiam venerant vt Capys qui Capuam: Polytes qui Polytorium condiderunt.l.17.quæque *legit* quoque. l.18. post voc. possit) *add.* Ergo sciendum litus & tenam dici posse. Fabius Maximus Annalium primo ; *Tum AEneas ægre patiebatur in eum deuenisse agrum, macerrimum litori fissimúmque* l.20. post voc. necessitatem) *add.* vt stet versus. *l. ead.* post voc. Qui) *add.* Sane, *& deest*, enim l.22. post voc. Archaismos) *add.* aut certe ille, quia hæc particula more antiquo aut nobilitati aut magnitudini dabatur. vt At velut ille cauum, &, Saucius ille l.25. duorum, *legit* duum.l *ead.* complexus est *legit* concluſit, *& add.* Alto mari modo, quia naugans Scyllam & Polyphemum effugit, perditus etiam est Orontes amissus Palinurus & Misenus Altum tamen sciendum est quod & superiorem, vt, Maia genitum demittit ab alto, & inferiorem altitudinem significat. Namque, &c. l. 30. post voc. impulit) *add.* multi *vi superum* posse accipi dicunt Irim, AEolum, Iuturnam, Iunonem, sed melius indicant, vi quam superi habent. l.33. post voc. stola) *add.* id est magna.l.40. post voc. erat) *add.* de his autem hæc tantum quæ lecta sunt posita sunt, nec ad eorum exemplum alia formata. Sine memor apud veteres non tantum dicebatur ἀπὸ μιᾶς ὁρμῆς, sed & ἀπὸ μνήμης. Et hoc per confusionem verbi & nominis. Nam &c. l. 44 post voc. demittit) *add* Sallustius, *Tyrannumque & Cæsarem.l ead.* post voc. Turnum) *tollit voces* quod gestat.l.51. Dummodo *legit* Modo.l *ead* post voc. Romam) *reiicit voc.* significat.l.53 post voc. Vulturnium (pro qua Volturnium) *add.* Denique ipse dixit Veteresque Latini, ideo quia scit esse etiam nouos, id est à tundis vsque ad Vulturnium Lat.a.d.c.c.l S.latuerit. Sanfeius Latium dictum ait, quod ibi latuerunt incolæ, qui quoniam in cauis montium vel occultis, cauentes sibi à feris belluis, vel à valentioribus, vel à tempestatibus habitauerint, Casses vocati sunt, quos posteri Aborigenes nominauerunt, quoniam aliis ortos esse recognoscebant, ex quibus, Latinos etiam dictos. *latio*, &c.l.56. post vocem cœlum) *add.* deos vero vtrum Penates: vt, Talibus attonitus visis & vD.An se & Ascanium & posteros suos de quibus dictum est, Diis genite & geniture deos. *genus*, &c. p 171.l 1. post voc. Catilinæ) *add* Primum Italos quosdam Pag 171. qui appellantur Aborigines, hos postea &c. 19 post voc. qui vincit) *add* sed veteres *vnde* etiam ad personam adplicabant, ita vt omne genus ad omnem numerum iungerent: vt hoc loco Genus vnde Latinum, masculino generi & numero singulari iunxit, alibi genus feminino & numerum pluralem referret: Nymphæ Laurentes, nymphæ genus amnibus vnde est, sicut *hinc* particulam sumsit loco aduerbij Terentius cum vetusse ad personam transtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hinc iam scibo quid sit.* l.17. post voc. *memor*) *add. mihi* s longa hic, alibi breuis, vt. Mihique hæc edisse vera reg. Sane in tres, &c.l.18. post voc. narrant). *dd.* Plerunque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem vnde est, sicut *hinc* particulam sumsit loco aduerbij Terentius cum vetusse ad personam transtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hinc iam scibo quid sit.* l.17. post voc. *memor*) *add. mihi* s longa hic, alibi breuis, vt. Mihique hæc edisse vera reg. Sane in tres, &c.l.18. post voc. narrant). *dd.* Plerunque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem vnde est, sicut *hinc* particulam sumsit loco aduerbij Terentius cum vetusse ad personam transtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hinc iam scibo quid sit.* l.17. post voc. *memor*) *add. mihi* s longa hic, alibi breuis, vt. Mihique hæc edisse vera reg. Sane in tres, &c.l.18. post voc. narrant). *dd.* Plerunque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem vnde est, sicut *hinc* particulam sumsit loco aduerbij Terentius cum vetusse ad personam transtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hinc iam scibo quid sit.* l.17. post voc. *memor*) *add. mihi* s longa hic, alibi breuis, vt. Mihique hæc edisse vera reg. Sane in tres, &c.l.18. post voc. narrant). *dd.* Plerunque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem vnde est, sicut *hinc* particulam sumsit loco aduerbij Terentius cum vetusse ad personam transtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hinc iam scibo quid sit.* l.17. post voc. *memor*) *add. mihi* s longa hic, alibi breuis, vt. Mihique hæc edisse vera reg. Sane in tres, &c.l.18. post voc. narrant). *dd.* Plerunque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem. n.i.q.i v.o.H.f. namque hoc melius est, Lucanus tamen ipsum ordinem vertit, primo enim proposuit, inde narrauit, postea inuocauit, vt est *Nec si te pectore vates Accipio.* Sane obseruandum, &c. l.23. post voc. castris) *add.* Et hic *musa* non addidit, μοῦσα ἀείδε θεά, sed Musa mihi causas memora, pro adesto & memores. Sane M.m.ix. m. VII.d.&c.l.26. post voc. appellatur) *add.* Has alij Virgines perhibent. nam ideo eis & porcam sacrificari aiunt, quod multum pariat, alij eis etiam filios dant Orpheum, Linum, Sirenas. Alij has octo, vt Athenis visuntur; alij quatuor dicunt. Alias Beotias, alias Atticas, alias Siculas has Musas Siculus Epicharmus non multas sed ἐμπειρίας dicit. *Quo num.* &c. l.27 Curetis est, *legit* est Curitis. F.l.33. numina, F. *legit*, nomina.l.36. post voc. dicendas) *add.* Al j numen voluntatem accipiunt. *læsit* autem dicendo, ipso verbo ostendit etiam si fuisset, leuissimam culpam fuisse. Non enim dixit violato aut iniuriam passo *quidve dolens* Bene Philosophice dubitauit. Dicunt enim quidam ad deos nihil pertinere. *tot voluere*, &c.l.39 de Troia sustulit, *legit* de incendio Troiæ liberauit. F.l.43. tanta *legit* tantæne F.l.44 post voc. furiæ) *add.* animis vero πάθη ἄλογα. p.172. l.2. *lx.* Pag.172. *annos*, septuaginta annos. F.l.3. AEmilius Scipio, *legit*, Scipio Æmilius ante AEmilianus.l.5 *Antiqua.* a.n F.p.c. *legit.* Alij *antiqua* nobilis: *fuit* autem pro erat accipiunt. F.l. *eadem* post voc. *quam*) *add.* Vel vt alij volunt *hanc* l.7. qui de Tyro v.& C. c. *legit* & hos de Tyro constat venisse qui Carthaginem condiderunt. Sane veteres Coloniam ita definiunt. Colonia e.c.e.h.q.v.d.f. in l.c.æ.m. quem certo iure obtinerent. Alij Colonia est quæ Græcè πατρὶς vocatur. Dicta autem est à colendo, est autem pars ciuium aut sociorum missa, vbi Rempub. habeant ex consensu suæ ciuitatis, aut publico eius pop. v. p.e.c. Hæ autem c.f. quæ ex c.p. n. ex secessione dic.l.12. post voc. mari sunt) *add.* Ostam vero ideo veteres consecratam esse voluerunt sicut Tyberim, vt si quid bello

nauali ageretur, id auſpicato fieret ex maritima & effata vrbe, vt vbique coniunctum Auſpicium: vt Tiberis cum colonia eſſet. Aut certe ideo *Italiam contra* quaſi de æmula dictum accipiamus, vt non tantum ſitu quantum & animis contra. l. 13. *Longe* Porro, valde. *Sal. Laam. mæ. P.C.* aut certe maxime vel præcipue, vt ſit Carthago præcipue poſita contra Tyberina oſtia. Cic. pro Rabirio, *Et cum vniuerſo Pop. Romano, tum verò Equeſtri ordini longe charißimus. Tiberina* autem pro Tiberis dixit. Quidam ſane ita volunt iungi, non, longe oſtia, ſed longe diues. id eſt valde *diues opum*, &c. l. 17. poſt voc. ſortiti) *add.* Quæ res odia eius in Troianos exagitat & bene *ſtudiis* n. ſ. q. tertio r. &c. l. 19. poſt voc. more) *add.* Vel certe fertur creditur, magis pro valde. *Poſthabita.* Non c. ſ. r. l. b. N. h. ſ. v. d. m. vt e. l. o. ſ. a. *Coluiſſe Samo.* Deeſt e. vt, e. p. c. ſ. vt Iuuenal. *Et S. g. q. d. a.* addit Ful. *Coluiſſe* autem quia veteres colere dicebant etiam cum maior minorem diligeret, vt, Ille colit terras, Plautus in Pœnulo, *Iuppiter qui genus colu aliſque hominum. Hic illius*, &c. l. 27. Ἀπὸ τῆς θυείας. F. *legit*, θυείας, i. à re diuina, *& add.* Aut certe illud, currus, quod ait Ductos alta ad donaria currus. Habere enim Iunonem Currus certum eſt. Sic autem, eſſe etiam in ſacris Tiburtibus conſtat, vbi ſic precantur, *Iuno Curilis tuo curru clypeoque tuere meos curiæ vernulas ſane. Hic illius*, &c. l. 32. poſt voc. venerunt) *add.* Sane fuit pro fuerat. *Gene.* &c. l. 55. poſt voc. poſſit) *add.* Et bene Tendit, tanquam contra verum, fouet autem tanquam imbecillam aduerſus Troianorum conatus. *Pregenium* vel Romanos, vel vt quidam volunt Scipionem, qui Carthaginem diruit. *Duci.* &c. l. 40 poſt voc. Carthaginis) *add.* Ergo bene audierat quaſi de incertis rebus, vt & timeret, & ſperaret omnia pro ſua voluntate poſſe mutari. *Tyrias*, &c. l. 41. poſt voc. prohibentur) *add.* Et arces genus teli, quod huius miniſterio ſagittæ arceant hoſtem. Sane per confuſionem verbi & nominis dictum eſt, nam arces eſt verbum arceo arces: cum nõ ſit nomen. *Olim.* Quandoque, &c. l. 42. poſt voc. arbos) *add.* Nunc artificis manus ęre decoro Incluſit, &c. l. 45 poſt. voc. participio) *add.* quidã hoc democratias intelligunt, Et Hinc populum late r. b. q. s. V. e. L. ſ. v. P. In Probi adiuncta ſunt, & adnotandum hi duo ſi eximantur nihilominus ſenſus erit integer. Sed Virgilius amat aliud agens exire in laudes Pop. Romani. *Superbum.* Id eſt nobilem vt Cecid. q. ſ. I. eminens gloriosum. *Venturum.* Futurum vt Idem. v. t. ad, a. n. li. 48. poſt voc. voluere) *add.* aut à libro, vna n. &c. l. 50. poſt voc. parcant) *add.* ſicut lucus à non lucendo, bellum à nulla re bella. Nomina
pag. 173. Parcarum Cl. L. A. p. 173. lin. 1. poſt voc. *Metuens*) *addit* Bis idem, Archaiſmos ſane: de fut. &c. l. 4. poſt voc. diu) *add.* id eſt per decennium geſti. Sane *tunc* ad per. &c. l. 9. poſt voc. dici) *add.* Saturnia autem nomen quaſi ad crudelitatem aptum poſuit. Virgilius enim vbicumque Ioui vel Iunoni Saturni nomen adiungit, causas eis crudelitatis adnectit: vt, Nec Saturnius hæc o. p. a. æ Et alibi, Es germana Iouis ſ. q. a. p Irarum tantos v. ſ. p. fluctus. *Prima*, &c. l. 12. poſt voc. poneret) *add.* *Prima*, Inter primos, alij pro olim; Alii p. ſ. p. e. a. D. i. c. Alij prima non ordine, ſed voluntate, aliter Primusque Machaon, ibi in primis intelligitur. *Ad Troi.* &c. l. 19 poſt voc. Aduerſum) *emend.* Quaſi antehac. *Cauſa.* Nunc de p. loquitur: Nonnulli tamen pro cauſa & dolore dictum accipiunt. *Sæui* autem Dolores, quod ſæuire faciant. *Alia*, &c. l. 24. poſt voc. aureo) *Sequentia uſque ad vocem ſpretæque, ſic mutantur ex* F. Paridem pro Venere contra Iunonem Mineruamque iudicaſſe de forma: & bene Iudicium P. non fauor ne re vera videatur offenſa. Sic enim agit Poeta vt & Iuno cauſas iraſcendi habeat, & tamen in Ænea nulla ſit culpa. *Spret.* &c. l. 33. poſt voc. Dardanum) *add.* Electræ pell. f à quo origo Troiana eſt. *Rapti.* &c. l. 34. poſt voc. Sabinas) *add.* vel Rapta raptoris mortem vel nuptias optet: vel: c. q. a. c. r. ſ. à I. p. a. vt Sublimen pedibus rapuit Iouis armiger vncis. *Ganim.* &c. l. 39. poſt voc. accepit) *add. & emend.* Ergo iraſcitur Iuno quod non ob hoc tantum raptus ſit vt diuinos honores conſequeretur, vt pocula miniſtraret, ſed quod i. v. ſ. vt d. h. c. aut honores propter formam, vt Et lætos oculis a. h. Sane hic Ganymedes Latine Catamilus dicitur: licet Theodatus, qui Iliacas res perſcripſit, hunc fuiſſe Belim dicat & Laomedonti prædixiſſe, tunc perituram & ciuitatem & regnum Troianorum, cum de monte Meotio ſponte fuiſſet ſaxum delapſum, quod cum euenisſet poſtea Ilium eſt direptum. *His Accen. ſuper* S. h. a. de h. a. ſ. n. quem de Carthagine habuit, his quoque accenſa l. 41. poſt voc. Iunoni) *add.* quia illaturus eſt Mineruam ob vnius hominis delictum, etiam eos quos amauerat perdidiſſe. *Rell.* &c. l. 42. poſt voc. dicimus) *add.* Relliquias autem Danaum dupliciter, & à Troianis & à Græcis dici poſſunt, vt, Et noſtro ſequitur d. v. ſ. *Atque*, &c. l. 45. poſt voc. extinctum) *add.* Hectorem crudelem, Aut ideo intulit Achillem præcipue, quod Æneas cum Achille congreſſus ſit, & vt in 5. ait Neptuni beneficio liberatus. Sane Achilli, &c. l. 47. poſt voc. cauſſa) *add.* Nam

alibi

alibi ipse ait, Nec equis aspirat Achillis. Sall. &c. p. 174. l. 1. post voc. genitiuo) *add.* Sane apud Sygeum Achillis statua fuisse dicitur quæ in ima, id est extima auris parte elenchum more fœmineo habuerit. Hic apud Cretam insulam Pemptus vocatus est, vt veteres Authores tradunt. *Areeb.* &c. l. 2. post voc. *Fatis*) *add.* Si fatis nulla Iunonis inuidia est, si od. &c. l. 5. post voc. voluntate) *add.* Vt hic intelligamus agebantur fatis Iunonis, id est voluntate vel fatis, &c. l. 7. *Supplet lacunam F. & add.* In sequentibus propries Miratur molem Æn. m. q. lin. 9 post voc. Sicilia) *add.* possent videri, & vt Homerus omisit initia belli Troiani sic hic non ab initio cœpit erroris. *Læti.* vel. al. vel. v. v. e B. l. E. E e. vel festinantes; vt Et virgea lætus Pabula, Et alibi, Et armari pubem portisque moueri Lætus in arma iube, id est festina cum intentione, &c. lin. 14. post voc. Pachino *add.* vel Læti. ὠκέως: vt, Omnisque iuuentus Læta f. *Silis*, &c. l. 16. post voc. vibranta cum *emend. F.* singulari numero tantum dicimus, vt Teren. &c. l. 19. post voc. *Seum*) *emend* & *add* Subaudimus loquta est, deest enim, Et hoc, &c. l. 21. post voc. solatia) *add.* quia vehementer affectus est sine conscio, vt, Et casum insontis m. i. a. Et crudelia secum Fata Lyci Et in q. &c. l. 21. post voc. agos) *add.* è contrario Qui cum partiri curas. *Mine.* &c. l. 23. post voc. deserere) *add.* vt Terentius, *Verumsi incipias atque pertendas nauiter.* Et *mene* sic habet Emphasim vt Ast ego q. D. i. r. *Victam.* Vt in v. 1. Vincor ab Æneas, Et victam se pronunciat. Velut victam, alij iratam tradunt l. 25. post voc. venerunt) *add.* facta ascensione à Dardano hospitio accepti de aduenis ciu. facti, quia Batiam Teueri filiam Dardanus sibi iunxit & populares suos socero cognomines fecit. *Attexere.* Id est perpetuum regem, hoc est nihil amisit, rex est & mire Æneam noluit nominare. Honorantur enim minores à maioribus si suo nomine fuerint nominati. vt Æole namque tibi, contra contumelia est, si maiores à minoribus suo nomine nominentur, vt, Iunonis grauis ira, Et Pacem te poscimus omnes Turne, non enim dixit Troianos, sed vnum hominem Troianum. l. 34. post voc. Pallantem) *emend. & add.* Gigantaoccident. Sane oportune hic Aiacis naufragium ad exemplum adfert, cum de naufragio Æneæ cogitet, & cum bellum meditantur, belli exemplum adfert, Mars perdere g. l. Lapithum valuit. *Ne* autem c. c. v. an. a. ? *Exurere.* Exuri dicitur de quo nihil superest, vt Quid memorem exustas Erycino in lit. *clas. Classem.* &c. l. 40. post voc. plurali) *add.* Et bene Argiuum quos ipsa Iuno amat, vt supra, Pro charis gesserat Argis. *Potuit.* Ad illud refertur q. l. d. N. p. I. T Et inuidiose potentiam Mineruæ exaggerat, quæ vno tempore potuit & exurere & submergere. *Vnius.* &c. l. 41. post voc. opus est) *emend.* corripitur *& add. F.* hac excusatione, Nam q. v. l. v. priori vires detr. l. 47. post voc. accipiunt) *emendat.* pag. 175.
Sane latenter tangit historiam, dicitur enim Mine. tantum, &c. p. 175. l. 1. *maius* emend. F. amplius. l. 2. Ennius; *emend.* F. Anneus Placidus. l. ead. post voc. Alij) *add.* sic accipiunt, quod &c. l. 4. perierunt *emend.* F. furierunt. Sed ira armorum Telamonius, huc amore quo Cassandram In templo Mineruæ capto Ilio stupraut. Et est Græ. &c. l. 6. post voc. filius) *add* à multis historicis Græcis, tertiam manum dicitur post tergum habuisse, quod ideo est fictum quia sic celeriter vtebatur in prælio manibus, vt tertiam habere putaretur. l. 11. post voc. solis) *add.* Sed cum Varro Diuinarum V. quatuor Diis fulmina adsignet inter quod & Mineruæ, quæritur cum Minerua Iouis fulmen miserit. Antiqui Iouis solius putauerunt esse fulmen, nec id vnum esse, vt testantur Hetrusci libri de fulguratura; in quibus duodecim genera fulminum scripta sunt, Itaut* Iouis, Iunonis, Mineruæ, sic quoque aliorum. nam de Iunonis fulmine Accius ait, *Præfruido fulgore ardor inictus Iunonis dextra ingenti incidit.* Quare tum potuit Mineruam misisse fulmen iuum? sed nulli dicunt habere quidem Mineruam vt Iouem & Iunonem fulmen, sed non tantum valere, vt vindictam suam possit implere, nisi vsa esset Iouis fulmine, vnde merito queritur Iuno, Mineruam, cum de numero minorum sit qui fulmen habeant, vsam tamen Iouis fulmine. *Faculata.* In libr. &c. l. 13. post voc. iactus) *emend.* Inter quos etiam Minerua est, sicut supra dictum est cauendum ergo ne confusione hoc aliis numinibus demus: Et *iaculata* pro iaculans, &c. l. 14. post voc. creari) *add.* Et indignatur Iuno, quod cum nubes suæ sint, pariter eis Minerua, ac Iouis fulmine via sit, cum sibi neutrum possit. *Disiecitque.* Quidam volunt fulminum genera quatuor esse, vnum, &c. lin. 16. post voc. infigens) *add. & emend.* quas omnes species more suo in vnius fulguris descriptione attigit dicens, &c. l. 20. post vocem *videntur*) *add & emend.* Ratis enim vnde hoc translatum, vbi plures mali vel trabes iuncti aqua ducuntur, &c. l. 25. post voc. accipiunt) *add.* Probus & tempore legit, vt ipse Liquefacto tempora plumbo. Sed qui legunt pectore de Accio translatum

pag. 174

affirmant, qui ait in Clytemnestra de Aiace, *In pectore fulmen inchoatum, flammam ostentabat Iouis.* Qui tempore legunt de typica historia tractum dicunt. Nam Ardea in templo Castoris & Pollucis in Læua intrantibus post fores Capaneos pictus est, fulmen per vtraque tempora traiectus & singulare nomen pro plurali. Totius autem Italiæ curiosissimũ fuisse Virgilium, multifariam apparet. *Turbine.* &c. l. 29 Nos autem. *Emend.* Vos autem *& add. Diuum* autem pro Diuorum, sicut Argiuum l. 32. post voc. incessit) *add.* Et, Aut iaculo fecedit melior. Sallustius, *Incedunt p r ora vestræ magnifici. Ionisq.* &c. l. 33 post voc. igni) *emend. F.* id est iure superposito elemento mariti * traditum est. Iouem, &c. l. 36 post voc. accusatiuum) *add.* Sane tot annos continuationem significat tot annis interuallum. *Et quisquam.* Non Troianorum sed omnium generaliter *Iunonis*, pro meum, nomen pro pronomine. l. 38. pro voc *Supplex.*) *add.* Breuiter vtrumque dixit, aut enim suscipiuntur vota precibus, aut honore redduntur, & ostendere vult non sol.

pag. 176. non sibi sup. &c. p. 176 l 2. post voc. cogitans) *add.* * multi sane talia volutans talis reuolutans accipiunt. *Nimb.* Nimbi n. v. significant, &c. l. 3. post voc. intelligamus) *emend. & add.* Proprie tamen nimbi dicuntur tep. & præc. p. nam pluuias vocamus l. & iuges, Et figurate *Patriam loca* vnum. n. varietas ipsa significat. Loca, &c. l. 8. epitheton *emend.* F. epithera duo defer. &c. 11 post voc. *Venit*) *add.* Vt Italiam fato. Nouem a. i. q. s. c. f. Siciliæ appellantur, &c. l. 12. post voc. rege) *detrahit* Hipp. filio l. 13. post voc. ventorum) *add.* Ippotæ siue Iouis siue Neptuni filium, qui cum immineret bellum, quo Tyrrenus Lyparí frater, Peloponesium vastare proposuisset, missus ab Agamemnone vt freta tueretur peruenit ad Lyparum, qui supra dictas insulas regebat imperio, factaque amicitia, Cyanam filiam eius in matrimonium sumpsit, & Strongulam insulam, in qua maneret accepit Varro autem dicit hũc insul. regem fuisse ex quarum, &c. l. 15. post voc. retinere) *add. Æoliam venit.* In Æoliam, detraxit. l. 17. post voc. ponebant) *add* Ennius Ifigenia: *Quæ nunc abs te vidua & vastæ virgines sunt*, Ponebant & pro magno: Clor. &c. l. 18 post vocem fœuientes, *nihil ast.* l. 20. post voc. sonoris) *emend.* nam sonorum est, &c. l *ead.* post voc. auditur) *add.* M le autem quidam accipiunt sonoras pro sonantes, cum sit proprium sonoras, vt δυσάσου πόντου. Aliud est enim ἀχόγγα & sonantes) * l. 26. post vocem tradunt) *add.* vt Quam ferro excisam crebrisque bip. inst. *Illi*, &c. l. 28. post voc. sonare) *add.* Sic dixit Pacuuius *Murmur maris*, quia ventos murmur sequitur vt ipse alibi Magno misc. murmure pontum l. 29. post voc. *Fremuni*) *emend.* Quidam hoc loco fremunt id est imper. recusant intelligunt, vt a. Coss. in Annalium Secundo, &c. l. 31. post voc. cœpisset) *add.* id est recusare. Ita & hic ostendit ventos imperia recusantes. Nonnunquam Fremere &c. eod. post voc. fremit) *versus perficitur* arma toro, t. q. requirit. l. 33. post vocem curat) *add.* Est enim curantis & solliciti sedere. l. 35. post voc. autem) *add.* ideo dixit vt per transitum ostenderet & vitia naturæ nulla ratione mutari, sed mitigari aliquatenus posse. *Maria*, &c. l. 39. post voc. aer.) *emend.* Profundum autem & sublime dicitur, & in p. vt supremum altum) *& add. Pro supremo Iupiter*, postremum potest & ad maria & ad terras referri, quidam profundum in profundum accipiunt, alij pro fundus, & sicut hic profundum in altitudinem, sic alibi fastigia de infima parte: Forsitan & scrob quæ l. fast quæras. *Fer.* &c. l. 43. post. voc. sita est) *add. Speluncis atris.* Vel tenebrosis vel magnis. *Hoc metuunt* Prouidens, cauens, aut timens, &c. l. 49. Lapidus * *emend.* Lapidibus. l. 50 post. voc. translatione) *add* vt Vinclis & carcere frenat

pag. 177. p. 177. l. 3. post voc. imperio) *add.* Alij *iussu* ita intelligunt, non cum iuberetur, tunc hoc faceret, alioquin Iunoni obsequi non posset, sed ita administrare, vt etiam iussus erat secundum desiderium temporum. l. 4. post voc. obseruare) *emend. & add.* vt possit præstare qui petitur, vt sit petitio iusta, nec plus aut minus quam debeat petat, vt sit possibilitas, vt res iusta sit quæ petitur: vt habeat, &c.) *add.* Post mihi non simili: deest n. affligam. l. 14. post voc. ego?) *add.* Sane Antiqui quotiens à minoribus beneficium petebant, à nomine incipiebant & erat honoratius si nomen ipsius ante præferrent. *Iupp.* &c. l. 15. post voc. Æn.) *add.* & pater Apenninus. l 16. post voc. tollere) *add.* id est erigere in tempestatem mul. autem declinare. Hinc, &c. l. 20. post vocem Tyrrheniam) *add.* Tyrrhenus enim cum fratre Lydo regnum ea indulgentia tenuit vt ingens frequentia populi his contingeret, quæ causa summam rerum fecit inopiam, nullo patriam relinquente, aut volente peregrinari, quia tanta bonitas erat in regibus, consilium igitur habuerunt vt partiti turbam quam alere non poterant, alternis diebus abstinerent à cibis, lusibusque bacarentur, atque hac lasciuia excogitauerunt talorum tesserarumque tactus, pilæque lusum, & tibiæ modulationem & concentum symphoniæ, tubarumque, quibus aduocati ciues, facilius tolerarent ieiunium. Nouissime

tamen

tamen quia vincebat neceſſitas, nec vlla conſilia famem releuarent, ſortiti ſunt vter ex fratribus cum parte populi abiret, in quas ſors terras dediſſet: cum Tyrrhenus ſorte iuſſus diſcederet, in mari, quod Tyrrhenum ab eo vocatur, periit. Cuius filius Tuſcus cum populo euaſit in regionem Tuſciam, quæ ab eo nomen accepit. Vel certe à Tyrrhenis, &c. l. 23. poſt voc. ſacratam) *mutatur ordo & verba.* At illi cœperunt alio vela deflectere, quamobrem iratum numen Tigres ſibi ſacratas iuſſiſſe videri, quoter, ſe illi præcedentes, mari nomen dederunt. Alij dicunt quod ſtuprum Libero patri inferre temptauerint, ac propterea hoc pertulerint. *Nauigat.* &c. l. 30. poſt voc. præpoſitio) *add* Per. l. 31. poſt voc. aſpexerit) *add.* Et bene Ilium hoc eſt quam fata ſtare noluerint. l. 33. poſt voc. victos.) *emend.* id eſt contemnendos, ne facere contra inuictos nollet. l. 34 poſt vocem caſus) *add.* hoc eſt parua eſt eorum, etiam tu eis da magnam vim, ſi autem fac, &c. l. 35. poſt vo. ventos) *add.* hoc eſt per ventos vim in Troianos incute, Ennius, *Dictu Romanis inculit iram. ſubmer.* &c. l. 36 poſt voc. ſubmergantur) *add.* i. obruè vt ſubmergas. l. 37. *emend.* diſperge. l. 38. poſt voc. veniant) *add.* duobus enim generibus deletur exercitus, aut internecione aut diſperſione. *Et diſſice* corpora, &c. p. 178. l 5. poſt voc. amplius) *add.* Vel certe quod ex priore coniuge improbos filios Æolus habuerit, vel quod hæc quam promittit immortalis eſt. Alij volunt Iunonem per iram oblitam Æolum vxorem & filios habere, quod exinde aſſerunt quia Æolus ad hæc nihil ei reſpondederit, & bene Iuno ſic pollicetur, quaſi Aeolo beneficium antè cõceſſerit. Pag. 178
Contra Aeolus non ad præſens, ſed ad præteritum reſpondit Tu mihi quodcunque h.r. eſt. l. 6 *iungit voc.* gloria *cum voce*, laudabilius *lin. ſeq.* l. 9. poſt vo. Inuenimus *reuocat quæ ſunt.* l. 6 *a voce* Præſtanti *vſque ad voc* genitiuo. *& add. F. quarumque forma.* Dicimus & per ſe quarum quæ pulcherrima, & plus ornauit inferendo forma pulcherrima. *connubio. i.ſ.* D eſt eam & connub. &c. l 12 poſt voc. vt habet) *emend* F. Inde habet l. 20 voc. *monſtrat emend.* demonſtrat. In vſu enim eſt vt dicamus. Sacerd. &c. l 21. poſt voc. tibi) *add.* eam, propriam autem poſſumus vel ſi mam vel perpetuam accipere, vt ſi proprium hoc fuerit. Terentius, *Nihil ne eſſe cuiquam propr um*, Et alibi *quod voluptates eorum propriæ ſunt.* Et Da propriam Thymbræe domum. *omn* &c. l. 26. poſt voc. *prole*) *emend & add.* Bene poſtremum addidit propter quod matrimonium contrahitur pulcherrimos filios. Et mire, &c. l. *ead.* poſt voc. offerat) *add.* Norãda tamen figura, frequenterenim hac vtitur nam, &c. l. 35 poſt voc. *optes*) *m nd. & add.* Optare non tantum eligere ſignificat, vt alibi Optauit que locum Regno Sed etiam velle: vt hoc loco, quid optes quid velis. Lucilius in VI. *Quid ipſam facere optes?* id eſt velis: Alij quid optes quid petas. Sane ſeruauit ordinem. Nam qui promittit ſtatim à primo polliceri debet, poſt ſi qua vult addat: vt auditor expectatione non pendeat. *Explorare* Deliberare. Superius namque multa popoſcerat Iuno; Hoc ergo dicit, Tuum eſt deliberare quid velis, aut certe aperire vel penſare, quale ſit deſiderium; Alij explorare Iouis animum, aut certe explorare explanare, aut certe ſtatuere an æquum ſit quod petis tuus enim hic labor eſt. *mihi.* &c. l. 40. poſt vo. iuſſa) *add.* Hoc ſecundum ea quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur; dictum eſt. *mihi* Sane vltima ſyllaba produci debet, quia hoc caſu omnia vel nomina, vel pronomina, vel participia in vltima ſyllaba produci debent. *capeſſere* autem, eſt ſæpe capere. *tu mihi q. h. regni.* Hoc ad illud reſpondet, Namque tibi diuum pater a. h. rex, & redit ad, &c. l. 43. poſt voc. arrogans) *aud.* aut quia ipſe rex ſub alieno imperio eſt, aut latenter, &c. l. *ead.* poſt vo. tenere) *add. quodcunque* ergo quod clauſo regnorum carcere regno, nec in mea manu eſt, niſi iuſſo, ventos emittere *ſeu mque* &c. l. 48. poſt voc. eſt) *add.* Sane *epulis accumbere*, ſecundum temporis conſuetudinem dixit, nam olim ſedentes veſcebantur, ſicut ipſe meminit. Gramineoque viros loc. i. ſedili & Perpetuis ſol. p. c. menſis: Et apud Homerum ſedentes dij epulantur. *nimbor.* &c p. 179. l 4. poſt voc. contorſi) *add.* Alij in latus pro latus accipiunt. Ennius, *Nam me grauis impetus Orci Percutit in latus*: & bene in latus quaſi, &c. l. 6. *emend. F.* vt hoc: Voc. a. ſ. *& add.* Sed mirum cur agmina dixerit cum tres ſint, niſi forte etiam impetum voluit ſimul deſignare. Et iam excitum inceden. a. vocamus. *qua d ta.* Et in XI. Coeant in fœdera dextræ Qua datur. *qua* ergo, quoniam: Vel qua data, ad votum ventorum videtur retuli e. *porta.* Omnis exitus porta dicitur. q. p. v. i. v. e. aliquid, Aut ideo porta quia agmina dixerat. Nam porta proprie aut vrbis, aut caſtrorum eſt. *turb.* &c. l. 11. poſt vocem armis) *add. incubuere mari.* Tria dicit elementa turbata, Terras turbine perflant. Incubuere mari, & rurium, Intonuere poli: His ergo enumeratis recte adiecit Intentant omnia mortem, *eurúſque*, &c. l. 12. poſt voc. nominauit) *add.* quia ſedibus maria iure commouent & *emend.* Zephir. & Aquil. tacuit: Zephirum qui ad Italiam ducit Aquil. q. d. flat, ideo Homerus de eo Pag. 179

ἡ ζοφώδης καὶ θρασυτάτη μέση κῦμα κυλίνδων. *ruunt* autem modo eruunt. *procel.* &c. lin. 17. post voc. ſtridor eſt) *add.* Pacuuius in Teucro, *Armamentum ſtridor & rudentum ſibilus. eripiunt s.n.* Accius in Clytemneſtra, *Deum regnator nocte cœca cœlum è conſpectu abſtulit. Teucrorum e o* Bene Teucrorum quibus tempeſtas immiſſa erat, Num. q. &c. l. 21. poſt vocem tenere) *add.* Aut certe nox incubat, vt nihil interualli eſſet inter tenebras & mare, aut tempeſtas vt in Georgic. Ipſe pater media nimb. n. c. F. m. d. *Poli*, &c. lin. 26. *detrahit vocem* dignitatem. F. lin. 27. poſt vocem tranſlatio) *emendat.* Nam & timor pro frigore, & frigus pro timore ponitur, &c. lin. 30. poſt vocem adurat) *add.* Nam & Græci δειλὰ dicunt quæ ſunt timenda, vt Homerus δείσας μὲν ὰν ἔτ' ἔιποτε. Liuius in Odiſſia. *Igitur demum Vlixi cor frixit præ pauore.* Reprehenditur ſane hoc loco Virgil. quod impropriè hos verſus Homeri tranſtulerit ἡ τότ' ἐδύσατο λύτο γυῖα καὶ ἧτορ ἑταίρων ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. Nam frigore ſoluta membra longe aliud eſt, quam λύτο γυῖα. *Et dupl. t. ad ſ. palmas.* *1. molle, cum illud magis altum, & heroicæ perſonæ πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. Præterea quis interdiu manus ad ſidera tollit, aut quis ad cœlum manum tendens, non aliud precatur potius quam dicit. *O terque quaterque beati.* Et ille intra ſe ne exaudiant ſocij, & timidiores deſpondeant animo:

Pag. 180 hic vero vociferatur, *ingemit.* &c. p. 180. linea 5 poſt vocem erant) *addit.* palmas manus explicitas. *tal.* &c. linea 6. poſt vocem refert) *addit.* in conſuetudine, ſic dicimus ille mihi rettulit. linea 7. poſt vocem infinito) *addit.* & ſic erupit in vocem cum dolore πρὸς μάκαρες θανατοὶ ἡ πρᾶκτες οἳ πότ' ὄλοντο. Et hoc principium quidam acephalon dicunt, cum intelligi debeat multa eum intra ſe cogitaſſe, poſtremo in hæc erupiſſe. lin. 17. poſt vocem diſertiſſimus) *add.* aut ſuperlatiuo pro comparatiuo vſus videtur quaſi fortiſſimis comparandus, non, vt vulgo creditur, præferendus, cur Dio &c. lin 19 emend. *primum Græcorum Achillem.* Multi, &c. lin. 22. poſt voc Iuuenalis) *add.* *Vel quo Tydides percuſſit pondere coxam AEneæ. Tydi*, &c. l. 24. poſt voc. Hector) *add.* Tydides Diomedes Tydei & Deipſeles Adraſti filiæ filius, qui poſt captum Ilium ad Italiam venit, quod plenius in XI. lib. habes. Eo tempore ſtatua cum in templo Apollinis Delphici ſtaret, vi quadam diuina ad Corcyram migrauit, viſa eſt muros Corcyreorum defendere. Nam eius comminatione hoſtibus fugatis, Corcyra bello exempta eſt. *Non por.* &c. l. 25. poſt voc. diceret) *add.* infelicem l. 29 poſt voc armis) *add.* vel aduerſum hoſtes ſæuus, & eſt epitheton ad tempus Nam incongruum erat ab AEnea ſæuum Hectorem dici: aut ſæuus quod aduerſum Antenorem & AEneam & Helenum ſentiens, Elenam nõ permiſerit reddi. Ideo ſæuus Hector, quia Æn. pius Quod autem ait *AEacidæ telo*, Vult oſtendere feliciorem Hectorem, cui contigerit ab Achille perire quod ipſe optauerit ei congreſſus, ſicut in 5. Neptun. Veneri loquitur Et bene legit cum quibus periſſe debuerit, ipſe enim & fortis eſt, & numinum proles: certe ergo his iungitur in quibus talia fuerunt. l. 30. poſt voc. Nam ſi) *emend.* Sarpedonis dicas, antepenult. habet accentum, ſi Sarpedontis pẽnult. Sed Sarpedontis vſurpauit. Naturalis autem declinatio eſt, Sarpedon Sarpedonis, vt Memnon, &c. l. 38. poſt voc. breuis) *add* Sane bene feciſſe videtur Simois mentionem, vt ibi videatur pati ſe optauiſſe, vbi genitus eſt, vt alibi, Tune ille AEneas q. D A. Alma Venus Fri. g. S. ad vndam l. 42. poſt voc. ab Aquilone) *add.* Ecce hic reddit ventum quem tranſierat, & à generali tempeſtate ad ſpeciem tranſit. l. 44 poſt voc. nauigant) *emend.* Et hoc de naui AEneæ, an de omnibus dixit? *Tum*

Pag 181. *pror.* &c. pag. 181. l. 3. poſt voc. prohibuit) *emend.* verbum componere. Et inuenitur vbi actiuum ponitur, vt eſt auertit pro auertitur, &c. l. 11 poſt voc. illi) *add.* vel alij & bene dicticõs his pro illis vel aliis. lin. 13. poſt voc. oſtendere) *add.* ſic alibi, Viſa aperire p mõtes, ſane aliter hic aperit, aliter oſtium aperit l. 16 poſt voc. *latentia*) *add.* Modo prop. temp. vel vt quidam tradunt, tranquillo mari, nam quemadmodum latent quæ nomen habent hæc autem, &c l. 17. poſt voc. Italiam) *emend.* quæ ſaxa ob hoc Itali a. v q. i. A. & R. finierunt, & fines imperij ſui illic eſſe voluerunt, vnde etiam Dido, &c lin 19. poſt vocem vocantur) *add.* alij dicunt Græcos hæc βώμους appellare. Quidam inſulam fuiſſe hunc locum tradunt quæ ſubito peſſum ierit, in cuius reliquias ſaxa hæc extare, in quibus aiunt Pœnorum ſacerdotes rem diuinam facere ſolitos. Has aras alij Neptv. ſicut Claudius Quadrigarius 1. Annalium: *Apud aras quæ vocabantur Neptuniæ.* Varro de ora maritima lib 1. Vt faciunt ij qui ab Sardinia Sicilia, aut contra petunt. Nam ſi vtramque ex conſpectu amiſerunt, ſciunt periculosè ſe nauigare, ac verentur in pelago latente inſulam, quem locũ vocãt aras *Tor.* lac 1 vt T. aquoſam hyemem F *add.* Inde & torquet iacit dicimus. Alibi torquet deſi &c. l. 21 poſt vocem currus) *add.* Alibi regit & frenat:

vt, Can-

vt,Cuncta tuo qui b.p.ſ.n. torques: Alibi ſuſtinet & fert, Axem humero t.f.f. aptum. Saxa,&c.l 22 poſt voc.vocant) *add.* pro quibus hunc ordinem eſſe ait, Tris Notus abreptas mediis fluctibus in ſaxa latentia tgrquet: Alij mediis fluctibus aras legunt, vt ſit ordo Saxa vocant Itali aras, quæ mediis fluctibus,vt deſit *ſunt.* Italos autem aliqui non qui in Italia nati ſunt, ſed qui Latine loquantur accipiunt. l *ead* poſt voc.altum) *add.* ſecundum Homerum vel certe eminens,&c. l.23.poſt voc.durior) *add.* aut ſic ait hic Poeta dorſum de ſaxo, ſicut Homerus Νῶτα διηνεκέα: ſicut alibi ipſe:Dorſo dum pendet iniquo. Quidam immane pro malo accipiunt poſitum, propter, &c.l.24.poſt voc. immane) *add.* Non enim poteſt pro magno accipi. Alibi Poſuit quæ immania templa,quia non facile apparent hæc ſaxa,niſi cum mare ventis mouetur. Dorſum autem hoc loco,&c.l.25 poſt voc.Sinnius) *add.* Capito. l.27.poſt voc.vadere) *add. Vadis.* Vada τὰ βραχέα. Varro de ora maritima lib 1 *Si ab aqua ſumma non alte eſt terra, dicitur vadus,* & multi ſic legunt: Inliditque vadis atque aggere cingit harenæ. l 32. poſt voc. dici) *add.* & ſic pronunciandum vt dolorem afferat talis ſocij amiſſio l.36.poſt voc.ſublimis) *add.* quidam verticem hic procellam accipiunt. *In pup.* Pro p.a. præpoſitionem. *Pronus,* πρηνὴς: nonnulli ſane pronum aduerbialiter legunt. *Magiſt.*&c l.37 *crebros* emend F *crebro.*l 38.poſt voc.ſolet) *add* vel certe quod Græci Triciniam appellant: vt Salluſtius, *triplici fluctu. Ibid.*&c.*l.pen.*poſt voc.videatur) *add.* quod de Charybdi legitur. Atque imo barathri ter gurgite vaſtos Sorbet in abruptum fluctus. de quo ait Salluſt. *Charybdis mire verticoſum App.* &c. p. 182. l.3.poſt voc.nauis) *add.* vel rari de multis, vt oſtendat ſtatim alios plures peperiſſe, & quomodo appareat, ſi Ponto nox incubat atra? aut quia Crebris micat ignibus æther,aut quia ante ipſius oculos hoc euenit.l.5.poſt voc.expoſitio) *add.* Prudentior tamen Virgilius humilitatem ſermonis epith. ſuble. vt hoc loco nam,&c.l.6 poſt voc virum) *add.* id eſt virorum l.10.poſt voc.quando) *add.* autem non eſt principale & deriuatio eſt,&c. l.13.poſt voc.agreſti) *add.* Quæritur tamen à multis,quemadmodum potuit aurum natare, neſcientibus Gazarum opes dici omne quod poſſidemus,aut certe hyperbole tempeſtatis vt etiam ponderoſa ferri potuerint *Per undas* Per quidam nolunt, *Et Troia* poſſeſſiuum a.i.a. c.e.f.ſ.e. o.i.n. *Iam valid.*&c.l 18.poſt voc ſolutio) *ſic legit* F. at Orphei ſeparatim dicimus,nec modo Ilionei poſſumus dicere ſtrictum eſſe gen. &c. l. 19. poſt voc. datiuus) *emend:* quod etſi forte contingat, non regula mutatur,ſed Antiptoſis fit,qua plerunque vtuntur Poetæ, vt Vrbem quam ſt.v.eſt,pro vrbs: Item Hæret.&c.l.24 poſt vocem factum eſt) *add Abas.* Abantes aliquot tradunt,hic vnus AEneæ comes, Alter quem in Troia Diomedes occidit, Tertius eſt Argiuus, cuius tertio libr.clypeum Apollini conſecraſſe dicit AEneam l.25 poſt vocem tempeſtas) *add.* Ergo pro loco intelligendum. Accius: *Vnde eſtis nautæ huc hyeme delati.* Sic & Varro *Laxi*, &c. l.27. poſt vocem imbri) *add.* Ennius imbrem pro aqua marina, *Ratibuſque fremebat Imber Neptuni.* linea 29. poſt vocem *hyemem*) *emendat & addit*: Hic apertius tempeſtat. ex Græc. Nam & illi χειμῶνα, tempeſtatem dicunt, & bene veteres noſtri hyemem anni dicebant, ne tempeſtas poſſet intelligi. *Imis,* &c. lin.33.poſt vocem eſt) *add.* quam tunc ab imo motu dicit eſſe turbatam. *Grauiter commotus.* Opportune Neptunum ait commotum, cum maria turbantur, quia plerumque Poetæ Neptunum pro mari ponunt. *Et alto pro,* Aut è m.e.c. aut m.p. Quidam a.c. accipiunt, quia ait Iam cœlum terramque. *Placidum caput.* Quærunt multi quemadmodum pla. caput ſi &c. l.38. poſt voc. caput) *add. Diſiectam AEneæ t.u æ.c.* Hic oſtendit AEolum omnia Iunonis præcepta compleſſe. Nam ſubmerſaſque obrue puppes,in Orontis ſororumque eius interitu: Aut age diuerſos & diſiice cor.p.Diſiectam AEneæ toto videt æquore claſſem. *Cælique,*&c p.183. l.1. poſt voc.*vocat.emend.*per hos omnes intelligendi ſunt. Iſti enim l.card. *Ad ſe* autem & hic ait. Cur tamen Zephirus qui ad Italiam ducit,quem Poeta ſupra tacuit nunc vocatus, ira in hoc Neptuni exprimitur,ſi etiam eum obiurgat qui non adfuerit. *Gen.*&c.l. 7.poſt voc.iunguntur) *add.* Sic in Georg. Temporibuſque par.diuer. quattuor annum. Ipſorum etiam numi.&c.l.9.poſt voc.clementis) *add.* aut certe terram pro mari poſuit, ab eo quod continet,id quod continetur,quia ipſe dicitur Ἐνοσίχθων & ἐννοσίγαιος id eſt mouens terram: & cœlum pro aëre. Conſtat enim terram cum aqua in aëre librata. *Meo ſine num.* Hoc eſt & laxas ſ.dij. habenas. Numine,venti:Diſtingue Numine,vt Venti, conuitium ſit. *Quos,*&c.l.11. poſt voc.reliquit) *add.* & neceſſario poſt tale ſchema, *ſed* coniunctionem ſequi vt Quamquam ô, ſed. Terent. *Quem e.ſi.ſ. ſed quid opus eſt verbis. Sed mot.*&c.l 17. poſt voc.illo) *add.* Cõmiſſa autem hic pro peccatis.*l.ead.*poſt voc.luetis) *add.* Aut non ſimili pœna,i. & non ea q.T.a. aut certe *m.p.ſ.*id eſt vehementer irato:aut

Pag.182.

Pag.183.

pro non impune posthac: nunc enim nullam p.s. n. f. obiurgationis, &c. l. 22. post voc. accelerent) *add.* Ergo fugam hic tantum discessum accipiendum. *sæuum.* Vel magnum & potentem vt sup. &c. l. 23. post voc. minatur) *add. tridentem.* Ideo Tridens Neptuno adsignatur, quia mare à quibusdam dicitur tertia pars mundi, vel quia tria genera aquarum sunt, maris, fluminum, fluuiorum: quibus omnibus Neptunum præesse nonnulli dicunt. *sorte.* Ac si, &c. l. 26. post voc. tenere) *add.* nec sine suo arbitrio posse quenquam in suo regno habere potestatem: Æolum, &c. l. 25. post voc. sortirentur) *transpone. quæ sunt* l. 23. *à voce* sorte *vsque ad vocem* sortirentur. F. l. 27. post voc. dicitur) *add.* Quod enim melius? vndę per, &c. l. 30 post voc. egressum) *add.* quia supra. Vna Eur. Notusque ruunt. Quod, &c. l. 31. post voc. *domos*) *emend. & add.* de Pseud. Pl. transflatum e. v. a. *Nisi forte car. tu aliquando effregisti ve. domum.* Et figur. s. domos: Vario enim significatu idem ostenditur. *iacet.* &c. l. 33. post voc. sumptum) *emend.* quoniam qui sunt in aliqua re gloriosissima motu quodam & incessu corpus suum iactant, *aula*, &c. l. 35. post voc. iubentis) *add.* & hoc est Fœdere certo, &, Dare iussus habenas. *ventorum.* Non otiose sed per exprobrationem, poterat enim dicere vestro, sed vt supra. Meo sine n. venti. l. 37. post voc. aristas) *add.* Et bene regnum Æoli custodiam carceris dixit. l. 41. post voc. resoluit) *add.* Colligere enim nubes dicitur cœlum, vt, At si nox p.ne col. a. veremur. l. 43. post voc. diemque) *add.* Quis enim ignorat diem constare per solem & consequens erat,
pag. 184. vt fugatis nubibus sol rediret p. 184. l. 2. post vo. connisus) *add.* sed multa alia vsus contra antiquitatem vindicauit. Illi enim parsi dicebant, nos peperci Item nos dicimus suscepi: illi dicebant succepi, vt Succ. i. f. & *adn.* & c. l. 4. post voc. tenet) *emend.* Ergo adnixus ad Tritonem tantũ. &c. l. 5 post voc. connixus) *add. & supplet lacunam.* Ordo tamen est Cymothoe simul ac Triton acuto detrudunt naues scopulo. ab aris, in quas tris Notus abreptas in s. l. torquet l. 7. post voc. Priamus) *add. & emend. tridenti* autem pro Tridente, datiuum pro ablatiuo *aperit.* Ideo quia arenarum congerie impediente, præclusæ ad nauigandum erant. Cæterum bis idem. Ergo immisso in eas mari aptas ad nauigandum fecit. Sic Sall. *Sed vbi tempore anni, mare classibus patefactum est. Temperat.* Tranquillum facit. *atque rotis.* Bene non moratur in descriptione currus, vt citius liberetur Æneas. At in 5. vbi nullum periculum est plenius & latius & p. m. N. Sic etiam in orationibus facit, quas pro causis vel extendit, vel contrahit, vt in Sec. lib. &c. l. 3. *emend.* sequenti. l. 19. post voc. ὁ ἀνὴρ ὁ τοιοῦτος) *add.* Ita & Homer seditioni tempestatem κινῆσαι δ' ἀχρὴ ὠκύμορα μητιόωντα θαλάσσης. Ideo, &c. l. *ead.* post voc. seditio) *add.* vt quidam populum totam ciuitatem vulgum vero plebem significari putant, sæpe autem vt fieri solet. *sedi.* Seditio est sicut Cic. ait in de R. P. *æqua dissensio ciuium.* Quod seorsim eunt alij ad alias, seditio dicitur. *anim.* &c. l. 26. post voc. masculina) *emend.* sunt. Vulgi ergo facit non vulgeris, vt docti, clari, boni Vsurp. & c. l. 27. post voc. generis (*additamque faces & saxa volant.* Multi non volant, sed volunt inuenisse se dicunt. Sed Cornutus Verendum ait, ne præposterum sit faces velle, & sic saxa cum alibi maturius, & ex ordine dictum sit. Arma velit pos. q. s. r. q. iuuentus. *furor.* &c. l. 28 post voc. facit) *add.* sane summa velocitate sensus explicitus. l. 29. post vo. dicimus) *add.* Vel pie ait grauem, cuius illis authoritas ob pietatem est grauis: & bene & c. l. 34. post vo. refertur) *add.* Sane veteres omnes deos patres dicebant. l. 35. post vo. flectet) *emend* quidam flectit pro regit accipiunt, vt interdum Torquet in eodem significatu ponit, qui numine tor-
Pag. 185. ques. p. 185. l. 4. post vo. casus) *add.* vt hic cursu de nauibus, ita alibi iter: vt Vnde iter Italiam, & in 5. Certus iter. Saltationes etiam nauium dicebant, quod est animalibus terrestribus proprium. l. 6. post vocem Carthaginis) *emend.* portum putatur descripsisse. Cæterum hunc locum nusquam in Africa esse constat, Nec incongrue propter, &c. l. 10. medium *emend.* melius. l. 13 post voc efficit) *add.* Hoc enim solummodo portus quod illi insula anteposita est. l. 15. post voc. replicabiles) *add.* Inque sinus autem antiqua est locutio. Sic ipse alibi, Inque salutatam linquo Caius Memmius de Triumpho Luciliaco IIII. *Inque luxuriosissimis Asiæ opidis consedisse.* & mox: *Inque Gallograeciam redierunt. gemini.* &c. lin. 16. *Lacunam reparat:* Et ita est, vt quæ eminent minari videantur. lin. 28. post vocem *morsu*) *add.* supra Anchora dens ferreus est, ex Græca Etymologia, quod quasi hominis manus comprehendat scopulos, vel arenas. Nam manus Græce χεὶρ dicitur. Hoc
Pag. 186. nomen cum Græco &c. p. 186. l. 1. ante vocem *telluris*) *add. huc sep. æneas col. n. e.* Quidam volunt hoc loco quæstionem nasci, Si fauet Neptunus Troianis, cur cum omnibus nauibus ad Africam, non peruenit AEneas. Sed Neptunus postquam sensit tempestatem, commotam potuit de periculo liberare Troianos: ante facta vero mutare non potuit. Nam & Orontis nauem cum omnibus sociis eius constat periisse, & simul libri œconomia periisset, si AEneas cum omnibus nauibus peruenisset.

nisset. Volunt autem septem naues ita interim colligi vt vna Æneas, vt tres de saxis à Cymothoe & Tritone, tres de Syrtibus, Neptuno Syrtes nauigabiles faciente, liberatæ sint, reliquæ tantum dispersæ sunt, quas paulo post legimus ad Africæ litus adpulsas. Nouam tamen rem Næuius bello Punico dicit, vnam nauem habuisse Æneam quam Mercurius fecerit. *Tell. a.* Cuiuscunque terræ post peric. &c. p. 186. l. 2. post. voc. arena) *add.* Nam re vera hæc optata non erat eis qui ad Italiam festinant. Et Arena aut pro terra posita est, aut & arena grata potuit esse post mare. Tellu. &c. l. 6. post voc. tabentes) *add.* supra* i. multa, aut madefactos aspergine, aut qui apud sentinam laborauerint. Nam supra ait Omnes Accipiunt inimicum imbrem. Sane marina aqua dicitur exesse & extenuare vt cætera sic corpus humanum. l. 7. post vocem quercu) *emend.* pro sub aduersam quercum l. 11. *excudiss.* emend. excussisse *& add.* vnde etiam Achatem eius comitem dixit. Lectum est in naturali historia Plinij quod si quis hunc lapidem in annulo habuerit ad custodiam eius proficit, & gratior esse videatur. l. *ead.* post vocem supra) *add.* dictum est. *Nutrimenta.* Cicer. de Oratore. *Et qui deducta huius nutrimenta eloquentia ipsa se postea colorauit. Rapuitque.* &c. l. 12. *emend.* nam cum mutationem verbi significet. l. 15. post vocem in eo. *emend.* supra* quoniam nemo, &c. l. 16. post vocem celeriter) *add.* Et mire Rapuit, opus est enim velocitate ad tale ministerium. Sane f. s. a. quæ ab arb. c. q. inciduntur, &c. l. 18. emend. *Fomenta taleæ excisæ ex arboribus.* Item alio loco *Assulæ amb ustæ,* &c. l. 20. post vocem transit *emend.* Atma enim generaliter omnium rerum instrumenta dicuntur, vbi reponuntur armaria dicta sunt: ergo hic propter carm. dign. refugiens. vilia, rem vilem, &c. l. 24. ante vocem. *Expedium*) *add.* Nigidius de hominum naturalibus IIII. Omnis enim ars materia inuenta circa quam versetur. ferramenta, vasa instrumentum, armamenta que f. q. primum comparat, per quæ opera sua efficere possit. *Fessi r.* Hoc. e. p. f. id est esurientes, quod fere labores fames subsequitur. Et *fess.* &c. l. 25. post vocem animo) *add.* id est incertus consilij. l. 31. post voc. eminente) *add.* sub mento. l. 38. post vocem pinsit) *add.* Quidam ne ὄνος ὠδίνει sit. Alios torrere, alios frangere accipiunt. Accius Troadibus. *Nec turnam* saxo fruges franges torridas*, Sane his versibus Tum Cer. c. v. Et t. pag f. & f. saxo, ius Pontificum latenter attingit. Flamines autem farinam fermentatam contingere non licebat. Cum autem dicit Cererem corruptam vndis & torrere p. f. & frangere saxo, quid aliud ostendit, quam mox eos sine fermento panem coxisse, qui omnes fruges corruptas protulerant. non autem expectasse eos fermentum, docet illo versu. Tum victu reuocant vires. p. 187. l. 6. post voc. videat) *emend.* Et est vitiosus hoc genere locutionis, quo etiam Terentius qui dixit, *Quod plerique omnes.* Atque nihil tam contrarium. Omnes enim generale est Plerique speciale. Ordo ergo est: *Quod omnes faciunt adolescentuli.* &c. l. 10. post vocem loquebatur) *add.* Ergo si quem videat pro si videat, posuit, cui contrarium ponebant veteres *nullum:* Si quem vidisti: nullum vidi pro non vidi, Sane legitur & si qua, vt sit si qua ratione. *Phry.* Tro. T. enim Phrygia prouincia est. Et verisimile est Æneam de omni illa Prouincia socios habere potuisse. In secundo enim ait, Vndique con. a. o. q. p. Dicta, &c. l. 12. *emend.* quam Dardana vertu Impulit) *& add.* Quidam tamen biremes ad iuum tempus volunt dixisse Virgilium, negantes Troiis temporibus biremes fuisse. Varro enim ait post aliquot annos Inuentas biremes. l. 18. post voc. recipere) *emend.* Sed cerui. l. *ead.* post voc. Africæ) *emend.* id est in prouincia nunc proconsulari, ad quam venit Aen. Aut fictus ergo est f. p. m. & c. l. 21. post voc. tellus) *add.* aut possunt tunc fuisse, Sed vt multis aliis locis variæ mutationes factæ, licet quidam ceruos pro q. f. d. accipiunt: quia post ait, Implentur veteris B. p. q. ferinæ. Nam male quidam eos de vicinis insulis transfretasse tradunt, Et ideo errantes quod in ignotis locis essent. l. 36. post voc. remanet) *pro qua* permanet) *add. armenta.* Videtur noue de Ceruis dixisse cum armenta proprie boum sint, vel equorum, vel cæterorum quibus in armis vtimur. *Agmen.* &c. l. 36. post voc. ferrum) *add.* Aut corripit ab Achate. Et quomodo ab Achate quem apud ignem occupatum dixit, sed eum secu. &c. l. 41. post voc. interemptis) *add.* Ennius Auium vulgus & hastarum, id est multitudinem & hastarum & auium. *Misce.* Perturbat, circum agit, inequitat. l. 45 post voc. Saxeus) *add. Turbam.* Multitudinem, Cicero in Verrinis. *Videt in turba Verrem.* Plautus in Amphitruone, *Deinde virique Imperatores in medium exeunt, extra turbam ordinum.* l. 46. post voc. requiruntur) *add.* Nec enim conueniebat sociis diuersis modis laborantibus voluptati operam dare. l. 48. post voc. sequatur) *add.* Notandum sane est quod non omnia persequitur, neque enim indicat quo delati sint cerui. l. 50. post voc. partior) *reponit quod manuscr. Dantelis sustul.* dicimus, Et est verbum de his, &c. p. 188. l. 1. post vo. vi-

Pag. 186

pag. 187.

Pag. 188

na) *emend.* heros diuidit, quæ bonus Aceſtes Trinacrio litore cadis onerauit, & abeuntibus dederat. *Bonus* autem hic largus vel liberalis. Sane etiam AEneam bonum pro laude appellat, vt in v. Quos bonus AEneas d.l.a. Bonum etiam pro forti dicit. Salluſt. *Sum bonus ea tempeſtate contra pericula & ambitionem.* Item in Catilinæ * *Sed libertatem quam nemo bonus niſi cum anima ſimul amittit* l 3. poſt vocem dicitur) *add.* Sane Phicoſtephanus περὶ τῶν τόπων sine r, litera Trinaciam appellat, ὅτι πεντάκις αὐτὴν περῆλθε ἐκπλέων. l.4 poſt voc. Heſiodus) *add. Dictis mœrentia.* Bene ante epulas & hortatur ſocios & ſolatur. l.6. poſt vocem exæquaret) *add.* Quidam ſocios pro remiges accipiunt, ſed illi ſocij nauales appellantur. l.7. poſt vocem ſ.i.) *add.* id eſt antiquorum malorum: vt alibi Cœli ſubterlabentia ſigna. Et totus hic locus de Nævio belli Punici lib .. tranſlatus eſt. ô *paſſi*, &c. linea 9 poſt vocem tranſacta) *add.* vt de præſenti eos naufragio conſoletur & eſt ſ.e. leuiora. l.10. poſt vocem exempla) *add. Rabiem* autem ſecundum antiquos dictam nonnulli adferunt, nam rabiam dici adfirmant. l.12. poſt voc. *Acceſtis*) *emend.* autem pro acceſſiſtis, dictum per ſyncopen, quæ fit cum de media parte verbi ſyllaba ſubducitur. l.17. Tauromenium *habet* Tauroenium. l 19 poſt voc. *Animos*) *add.* quos remiſiſtis reſumite, hoc eſt animo præſenti eſtote. *l. ead emend.* Quod mœſtos & ſollicitos faciat. l.20. poſt voc. omitte) *add.* Et bene qui præmiſerat reuocare, addit mittite. Eſt autem tropus Aphær. &c. l.21. poſt voc. facit) *add.* & Forſitan & Pr. f. q. f. r. Sed &c. l.22. poſt voc. ponuntur) *add.* Dicitur tamen & fortaſſe, vt Terent. *Tu fortaſſe quæ hic facta ſunt, neſcis.* l.25. poſt voc. *Iuuabit*) *add.* Sicut Num priorum meminiſſe iuuat & multi iuuabit non delect. &c. l.28. poſt voc. verbum) *emend.* iuuit neque iuuaui, neque iuuiui, ſed iuui vt Lucan. &c. l.29 poſt voc. Argumentum) *add.* per comparationem, & bene dicendo caſus & diſcrimina præterita attenuat, neque enim ait pericula. *Rerum* autem poteſt ſaluo ſenſu omitti. l.35. pro voc intenſis) *add.* Bene autem regna Troiæ dixit non
Pag. 189 Troiam quam amiſerant. pag. 189. l.9. poſt vocem *Altius* emend. *canos præcingitis* l.11. poſt vocem tergoris) *addidit.* vnde & tergora cor. ſ. r. v. tergi, vt templum templi: & ſignificat dorſum, &c. l.13. poſt voc. tergo) *addidit.* Item in xi. Ingerit ſaſſas in tergus. Quidam mox detracta coria pelles, diu ſubacta autem & iam medicata coria appellanda tradunt. l.17 poſt voc. pinguis) *add. Pars in fruſta ſecant.* Figurate vt pars grandia tradunt. *Verubus.* Nomen de his, &c. l.21. poſt voc. abſolute) *add.* dixit ſicut Græce κάλυκας. vt Coſt. &c. l.25. poſt voc. dicuntur) *add. Reuocant vires.* Bene cibo dixit vires reductas, quia ſupra dixerat Feſſi rerum, hoc eſt fame & labore fatigati. l *ead.* poſt voc. diſcumbentes) *add.* vt hoc loco, & fugatos & occiſos. Sane iuxta temporis ſui morem hoc loco diſcumbentes inducit: Nam olim ſ.v. conſ. vt ipſe meminit. Gramineoque viros locat ipſe ſedili, Et, Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis. l.30. poſt voc. feruntur) *add.* Sane veteres prope. &c. l.31. poſt voc. contorſit) *add.* Et, Armentalis equæ m. & l. ferino. l.33. poſt voc. quæſitã) *add.* Homerus αὐτὰρ ἐπὶ πόντον ἐλάσσας νῆα θοὴν ἁλὸς ἐξ ἔβαν ἐρετμοῖς. l.35. poculorum *habet* pomorum, *& add.* Sane aliquando inducit luxurioſas epulas. Poſtquam pag. q. e. m. remotæ, l *ead.* poſt voc. putabãt) *add. Spemque metumque.* Spes bonorum metus malorum & ideo ſubiunxit ſeu viuere credant S. e. p. Et hoc loco ſeu pro vtrumne. Et quidam commodius diſtingui putant ſpemque metumque inter, & ſic ſubiungunt, Dubij ſeu viuere credant. l.36. poſt voc. ſunt) *add.* aut à pereuntibus vocatos non exaudire, Aut certe, &c. l.37. poſt voc. vocantur) *add.* vt in tertio, Animamque ſep. Cond. & m. ſ. v. ciemus. Poſt nomen enim defuncti tertio vocatum dicebatur vale, vale, vale: Aut certe in ea parte citos, vt nec vocati exaudiant, quia fuit & alius mos vt eos qui in aliena terra periſſent vocarent, vt eſt, Et magna manes ter voce vocaui. *Præcipue pius.* Præter omnes, quaſi pius. *Acris.* Fortis alias velocis. Quidam acrem, in vnamquamq; rem vegetum ac nimium tradunt. *Oron.* &c. l.40 poſt voc. Achilli) *add.* vitauit ὑπερτέλειον. *Nunc amyci.* In quinto huius meminit, nam Amycus & Lycus cum Oronte videntur periiſſe *Sec.* Pr. ſ. vt ſ. S. v. *Fortemque Gyan. for. Cloanthum.* Vt merito requirantur ac deſiderentur. *Et iam fin. e.* Vel epularum vel famis, vel malorum. Ex quo Iuppiter in cœlo ita conſtitit vt Libyam reſpiceret, vel certe finis
Pag. 190 fabularum, &c. p. 190. l.8. inimicitias *emend.* amicitias. l.9. poſt voc. etiam) *add.* lectum eſt, Mathe &c. l.a. poſt voc. *ſummo*) *add.* Qui ſummus, & proprium & perpetuum ætheri Epitheton dedit, quia, &c. l.10. *emend.* dicitur, *& add.* alibi tantum Campo iacet. l. 32. poſt voc. diceretur) *add.* Sic Salluſt. *Ipſum mare ponticum dulcius quam cætera*, An modo triſtior cum & ante propter AEneam ſoleret triſtis eſſe, Triſtior pro lætitia Ven. l.36. poſt voc. decoræ) *add.* ô *qui res hom. q. deumq.* Grauiter cœpit. Non. n. ait. ô genitor & eſt tota orationis intentio, iniuſte vexari à Iunone Troianos. *A Eternis regis imp. &c* ſ.i. Hæc commemoratio potentiæ, Iouis, quaſi ad inuidiam poſita eſt, hoc eſt qui omne

potes, contra te flecteris, & superflue volunt quidam *Regis*, &c. l. 39. post voc. afflet) *sic habet*, est quod puniat, cuius rei late patet significatio: Poetarum autem consuetudo est proprie semper cum Iouem nominarunt & fulmen adiungere: vt, Audiat hæc genitor qui fœdera fulmi. s. Et ante, Genitor cum fulmine torques. *Meus*, &c. l. 41. post voc. filius) *add.* quasi per me tibi coniunctus, & sic subaudis filium vt Aia. &c. l. 42. post voc. *Potuere*) *add.* Hoc est qui Graiis pares non fuerunt: in te aliquid possunt. Et est argum. &c. l. 44. post voc. *Troes*) *add.* autem nominatiuus erit Tros. Et hæc breuiter scienda regula est quia omnia nomina, &c. P. 191. l. 6. post voc. arenæ) *add.* Sane multi *Ob Italiam* &c. *quæ pag. præced. l. 44. habentur, transpone F. & post voc.* accipiunt) *eod. add.* vt sit, pars orbis clauditur quæ circa Italiam est, ob enim vete. p. 1. ponebant. Plautus in milite. *Nunc ea mihi ob oculos caginem obstitisse.* potest etiam ob ante intelligi, aut ob propter, &c. l. 4 post voc. circa) *add.* Italiam errent & in eam peruenire non possint, significat ob & contra, &c. l. 8 post voc. *Fore*) *add.* aut olim fore & futuri temporis est aut olim pollicitus. l. 20. post voc. historia est) *add.* argumentum. l. 22. post voc. vertit) *emend. & tollit lacunam.* Quidam pro cuius aut qualis & verec. &c. p. 192. l. 1. *emend.* ab Euganeis & rege Veleso. l. 3. post vocem nominatum) *leg. t*, * cui æternitatem Helicaon, Pag. 192. ne victor rediret gladio peremit, sed hic non sine causa, &c. l. 21. post voc. quia) *add.* Sicut superius dictum est, & a. r. Helenæ, & l. ob. h. v. suscipiebat. l. 31. post vocem, metuit *quam emendauit*, meruit, *add. Elapsus.* Inuidiose noluit dicere dimissus, sed Elapsus. *Achiuis.* ab Achæ & Pithiæ * *Illy*. &c. l. 29. post vocem, *Proruptum*) *emend.* aut idem est effusum fluens. l. 31. post vocem vastat) *add.* Sane multi It mare proruptum, Et, Pelago premit arua sonanti, hoc intelligi volunt quod tanta est in illis locis accessus, quæ dicitur mare, vt per ora Timaui. id est vsque ad initium fontis, mare ascendit. Vnde ait It mare proruptum & pelago p. a. id est aqua maris premat arua, hoc est littora vicina cooperiat. Constat autem & in illo loco accessia maris vsque ad montem peruenire, & per omne litus Venetiarum mare certis horis & accedere per infinitum, & recedere. Timauus a. in Histria est inter Aquileiam & Tergestum. *Hic.* Pro illic, *Tamen.* id est etiam in loco difficili. *Vrbem Patauii.* Hoc est Patauium. Patauium a. d. v. a post vocem. quasi Patauium, vel ἀπὸ τοῦ πατεῖσθαι quod captato a. d. condita, &c. l. 35 post vocem ciuitatem) *emend. & add.* Alij à palude Patina quæ vicina ciuitati fuisse dicitur, Patauium dictam putant. Sane Patauj minorem nominatiuo genitiuum fecit, cum genitiuus nunquam pauciores syllabas nominatiuo suo habere debeat. Patauium enim Patauij facit. *Sed sque*, &c. l. 37. post voc. perfectum) *pro qua* profectum) *add.* Sicut in XII. ait. Nunc Troas fieri iubeas Teucrosque vocari: Et Iuppiter ait. Commixti corpore tantum: contra quæ oblique, &c. l. 39. post voc. Atenoridæ.) *add.* ipsum vero quidam dicunt hæc ora* te appellasse, aut certe nomen nobilitatem vel dignitatem, vt Et nos aliquod nomenque decusque. *Armaque fixit* Quasi non necessaria consecrauit. Figere enim consecrare hic debemus accipere, vt Postibus aduersis figo, & hoc significat s. curus est quia solent missi militia, &c. l. 42. post voc. quasi) *add.* vna sit de Troianis. Nam aliter sensus non procedit, aut quasi patratur & ipsa, &c. l. 45 post voc. Iuppiter) *add.* vt Annuit & totum n. t. o. lin. *ead* post voc. perierit) *add.* ait nauibus: aut inuidiose dixit & exaggerat, aut quia adhuc aliæ desunt, aut quia eas periisse non ignorat Æneas. *Insan.* &c. l. 49. post vocem *Vnius*) *add.* Cautius quam si dixisset Iunonis, & hic vnius prod. penult. l. 51. post voc. consuetudinem) *add.* vt res d. p. planius s. s. dicant. vt h. l. sequitur. *Atque Italis longe disiun.* o. Longe maximeque non enim longe erant ab Italia cum tempestate disiecti sunt. Hic &c. l. 53. post voc. *Pietatis*) *add.* Superius In te committere, ait, vt peccato Æneam & Troianos exuleret. Hic plus addit non solum eos non esse malos, sed etiam pios esse. l. 57. post voc. *sic*) *add. nos in s. c. r.* Reponis in sceptra, aut ad imperia reseruas. *Sic.* H. e. p. naufragia. Aut certe antiqua licentia communium præpositionum. *R spon.* &c. p. 193. l. 4. post vocem serenum) *add.* Ritus enim Pag. 193. ex lætitia oritur. l. 5. ante vocem *Serenat*) *add.* Ennius, *Iuppiter hic risit tempestatesque serenæ. Riserunt omnes risa Iouis omnipotentis.* Aut ceteri sit intelligens* Iunonis dolor oblique accusari à Venere, vt est, Quæ te genitor sententia vertit: Et, Vnius ob iram prodimur, sicut alibi. Atque dolis risit Cytherea repertis. *Vultu quo cœlum.* Ostendit sicut dictum est cur subriserit Iuppiter. l. 6. post vocem nisi) *add.* forte persona inducatur eius, qui potest vt sit tale aliquod Iupiter dicat. l. 8. post voc. voluptatis) *add.* quamuis quidam osculum filiis dari, vxori basium, scorto suauium dicant. Sane multi nolunt ita intelligi vt summum osculum filiæ dederit. id est non pressum, sed summa labella contingens: Sed ita aiunt, Tum hilarus Iupiter vultus natæ libauit, id

est contigit, scilicet vt nos solemus cum blandimentis quibusdam sinistram maxillam contingere liberorum, ac deinde ad os nostrum dextram referre. Ergo libauit merito quia partem vultus non totos contigerat, vt oscula dixerit quasi minora & teneriora filiæ ora, vt ora diminutiue oscula, nam ora vultus dici: vt Intentique ora tenebant, &, Sic ora ferebat: Ipse diminutiue oscula dixit minores & teneros vultus: Summaque per galeam delibans oscula fatur. l.11. post voc. iniuriis) *add* alij metu pro metui accipiunt, ablatiuum pro datiuo, aut certe ideo metum aufert, vt animo securiore possit audire: vt alibi, Soluite corde metum Teucri. l.15. post voc. mutari) *add.* Sane seruat & hic ordinem sicut in templi oratione, vt statim promittat quod præstaturus est, ne auditor sit expectatione suspensus. *Tuorum*, &c. l.18. post voc. *Vrbem*) *add. & emend.* Aut Romam significat, quia cum proprietatem detrahimus, quod magnum est significamus, vt si dicas legi Oratorem, nec addas quem, intelligo Ciceronem: Et ne longa sit Expectatio adiecit, Et Promissa Lauini Mœnia, aut certe detrahe & sicut multi, &, Epexegesim facis. *Cern.* &c. l.20 *emend.* annorum vii. & l.21. *add. post voc.* peruenisset & sicut historia habet cognito quod Veneris filius, Troia profugus fatis iuuantibus ad Italiam venisset, & ab Latino susceptus esset filiam eius Lauiniam duxit vxorem, quo dolore Tur. r. Rut. qui ante Lauiniam sperabat vxorem, & Latino & AEneæ bel. &c. l.24. Ouidius *emend.* Liuius l. *ead.* post voc. cum post) *emend.* victis à se Rutulis & Mezentio, Ascanius requisitum non inuenisset in D. n. c. r. Itaque ei templum condidit & Iouem indigetem appellauit. Bene autem addidit *Feres*, vt gratius esset quod per ipsam fieret l.26. post voc. adhibentur) *add.* Et bene hoc addidit quasi dicat, quem tu miserum dicis nos magnanimum, summum. *Neque mes. v.* Ad illud Quæ te genitor sententia vertit. l.27. post. voc. Al j) *emend.* Hic pro post hæc quæ dixi. l 29. post voc. dicat) *add.* Et ideo Tibi quod multi alij, id est tibi soli. Nam *al.* loquitur, &c. l.34. post voc. consolatione) *add.* dolenti. l 37. post voc. *Latio*) *add.* Rhetorice, ne breue esset si triennium diceret, tempora diuisit in species. Ordo autem longissimus, nam aliter non procedit, sublimemque feres ad sidera c. M. Æ. Et Tertia d. L. r. v. æ. Ergo videtur
pag. 194 sic tacite mortem AEneæ significasse. *Dum* autem, pro donec, &c. p. 194. l. 2. post voc. regnaturum) *add.* aut quia maior cura Veneri de nepote: vt in x. Liceat superesse nepotem, Et iterum ibi: Hunc tegere. l. *ead.* post voc. *Additur*) *add.* Licet superius historia narrata sit tamen etiam secun. &c. l. 6. post voc. Ascanium) *add.* Sicut I. Cæsar scribit, Iulum *c. v.* vel quasi Iuloni, id est sagittandi peritum vel à prima barbæ lanugine quam ἴουλον Græci dicunt, quæ temp. &c. l 10. post voc. dicit) *add.* num. ideo ait *æs* &c. l. 16. post voc. diceret) *add.* non cognomen. l. 21. post voc Ilienses) *add.* Et Amphytrio, *Natus Argis ex Argo patre.* i. Argiuo. l. 24. *emend. F.* nongentos quinquaginta quatuor. *item* l. 25. nongentos L IIII I. annos complectitur, &c. l. 27. i. *emend.* vnde & l. 28. post voc. volubilibus) *add.* vel quia voluuntur. l. 29. post voc. inuidiam) *detrahit*, deser. Lapin. & l. 30. post voc syluas) *emend.* Nam ibi etiam Syluium peperisse dicitur, deseruit Lauinium & Albam, &c. l. 31. post voc. albæ) *add.* vel prolixitate collis ad quam cum de Lauinio dij penates, translati, nocte proxima Lauinium redissent, atque eos denuo Albam Ascanius transtuliisset, & illi iterum redissent, Lauinium eos manere passus est, datis qui sacris præessent, agroque eis adsignato quo se alerent. vi. Modo virtute τῷ Νίκαμεν, alibi, τῷ Cæs, vt est, Auro, vi potitur. alias pro magna copia. Cicero in deorum natura, *Infinitámq; vim marmoris* Sallust. *Magna vis hominum conuenerat agris pulsa, aut ciuitate ejecta:* & est sermo diuersa significans, prout se locus obtulerit. Hic &c. l. 32. ante voc. præterea) *add.* Si autem hic iam, in hoc scilicet loco. l. 36. sine fine) *emend.* sine intermissione. *Regnabitur.* Impersonalib. vsus est, quia de multis dicit: vt Vsque adeo turbatur agris. *Gen. s. h.* Id e. T. sed quidam reprehendunt quod Hectorea & non AEneia, mos est poetis nomina ex vicinis vsurpare, quia coniunctus genere Hectori Ascanius, vt est Et pater Æn. & a. e. Hector. Alij tradunt cum Hectoris progenies nulla in Italia fuerit, ideo sub Hectorea positum vt significaret sub forti, vt in quinto Hectorei socij. Sed & aliis reb. alia dant nomina vt pios AEneadas appellari, vt timidos Phrygas, vt nobiles Dardanidas, vt periuros Laomedontiadas. Cæterum vbi veram originem significat domus Assaraci ponit: Ex quo Capys, ex Capy Anchises, ex Anchise AEneas. l. 42. post voc. Romulus) *add.* Sed Atuilius timens ne de stirpe fratris Numitoris aliquid procreatum adoleuisset auum forsitan vindicaret, pueros cum matre præcipitari iussit, &c. l. 47. post voc. fuerat) *emend.* pueros detulit quæ susceptos aluit. l. 48. regnum *legit F.* imperium p. 195. l. 3. blandimenti gratia, *emend.* blandimenti genere fac. e. q. g. d. Sed quod à lupa al. d. fabulę hoc ad celandam autorum Romani generis turpitudinem fingunt nec, &c. l. 5. post voc. Martis) *add.* Sed de origine & cõditore vrbis diuersa à diuersis traduntur. Clinias refert

Telemachi filiam Romen nomine, AEneæ nuptam fuisse, ex cuius vocabulo Romam appellatam. *** dicit Latinum ex Vlyxe & Circe editum de nomine sororis suæ mortuæ Romen ciuitatem appellasse. Ad eius adserit Romam ante aduentum Euandri diu Valentiam vocitatam. Sed post Græco nomine Romen vocitatam. Alij à filia Euandri ita dictam, alij à fatidica quæ prædixisset Euandro, hic eum locis oportere considere. Heraclides ait Romen nobilem captiuam Troianam huc appulisse & tædio maris suasisse sedem, ex cuius nomine vrbem vocatam. Eratostenes Ascanij AEneæ filij Romulum parentem vrbis refert. Næuius & Ennius AEneæ ex filia nepotem Romulum conditorem vrbis tradunt. Sibylla ita dicit Παῖδας Πάμου ναίδες. Regina, &c. l.6. post voc. Pasiphaes) *add. Sacerdos.* Quia ab Amulio Vestæ virgo esse iussa est, ne ei propter edendam sobolem facultas esset viro iungi, l.10. post voc. pelle) *add.* vnde Græce αἰγίοχος appellatur. Sane tegmine multi antique dictum asserunt quia tegimẽtum dici debere affirmant. l.11. post voc. alacer) *add.* vel quia auo regnum reddiderat, vel quia ipse nouam vrbem & nouum condebat imperium. *Excipies*, &c. l.17. post voc. quidam) *add.* Valerius Soranus, vt ait Varro & multi alij quia hoc nom. a. ei enunciare, vt quidam dicunt, raptus à Senatu, & in cru. e. est: Vt alij metu supplicij fugit, & in Sicilia comprehensus à Prætore, præcepto Senatus occisus est. Hoc autem vibis nomen ne Hyginus quoque cum &c. l.. post voc enim) *add.* triennium, Albæ trecentos statuit, Romanis tribuit æternitatem, quia subiunxit Imperium s. f. dedi. *Quin* &c. l. 21. post voc. *Iuno*) *add.* Vel quam tu asperam dicis, vel certe vt & ego fateor & tolerab. hoc l. d. *Quæ mare n. s. q m. c. q. f.* Metum scilicet quem de Carthagine habet, vt supra Id metuens, vel metu quo Troianos ferret & Venerem. Nam dicit Parce metu Citherea. *Mare* autem t. c. q. f. alibi ostendit dicendo Absumptæ, &c. l. 23 post voc. matisque) *add. Fatigat* vero pro exercet, sollicitat, commouet. *Consimiliter.* εἰς τὸ χεῖρον. Et est Latinior elocutio Sallust. * *Ad mutandum modo in melius seruitium:* quia bello Punico vt ait Ennius pl. l. c. f. R. *Mecumque fouebit.* id est eadem quæ ego sentiens, eadem quæ ego volens vel vt quidam volunt, mecum in Capitolio constituta *Gens.* &c. l. 33. post voc. Troiana) *add.* & est à parte totum l. 34 Mummius *Fuluius* Nummius, l. 3. post voc. patriam. *emend.* vt ipse Mycenæus magnorum. d. Achiuum. p. 196. l. 4 post pag. 196
voc. *Cæsar*) *add.* Hic est qui dicitur Ga. I. C. & Gaius prænomen est, Iulius ab Iulo, &c *l.* 8. post voc. lingua) *add.* Hic sane Gaius Iulius Cæsar, quatuor & sexaginta victis Galliarum ciuitatibus, cum à Senatu petisset Cõsulatum & triumphum, nec impetrasset aduersante Gn. Pompeio magno eiusque amicis, qui Cæsaris processibus inuidebant, bellum ciuile gessit in Farsalia, quo Pompeius victus Alexandriæ occiditur. Cæsar Romam compositis rebus & Alexandria debellata reuersus, in Curia Pompeiana à Cas. & Brut. al. Pom. oc. est. Cuius hæres Augustus, cum intrasset vrbem, coegit à Senatu interfectores Cæsaris parricidas & hostes iudicari, eumque in deorum numerum referri & diuum appellari. *Imperium*, &c. lin. 12. post voc. Pompeius) *add.* Græci enim omne magnificum magnum, vt Mater magna & dij magni. *Olim.* Modo futuri est temporis l. 17. post voc. aspirationem) *add.* alij honestum legunt Veteres enim honestum pro speciosо ponebãt, vt, Dardanius caput ecce puer detectus honestum. *Accip. secu.* Quare secura, aut quia nunc sollicita Aut q. C. p. m. m. a. fastigium, &c. l. 18 post voc. intelligi) *add.* sicut ego, sicut tu, sicut Romulus, &c. l. 36. post voc. gne est) *emend.* vt & ipsa & Ianus in omnibus sacrificiis Inuocantur, &c. l. 38. post voc. Vulcanoque) *add.* & aliis locis ardentibus &c. l. 40. post voc. appellauit (*pro qua* appellat F.) *add.* vt non potuerit patricidium facere, qui meruerit deus fieri. an sicut multi intelligere volunt, vt superius dictum est, quia &c. l. 42 post voc. vnde ait) *add.* Iura dabunt, Et Viden' &c. l. 44. *lacunam tollit.* sit non fuit, si tamen fuit, l. e. *d.* post. voc. per hoc) *emend.* Romanos intelligi. Verumtamen hoc habet ratio Q. A. e. R. v. pro Agrippa positum qui filiam Augusti, &c. p. 197. l. 3. post voc. dicitur) *add.* Hasta enim, id est curis, telum pag. 197
est &c. l. 24. post voc. rex dicitur) *add.* Constat autem Græcos fuisse Romanos, vel certe propter, &c. l. 7. post voc. sunt) *add* hoc est abominandæ, alias Diræ magnæ An sua c D. f. d. c. Et Iam tum religio pa. t agrestes. Dira loci, Et, Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ. *Compa.* &c. l. 12. post voc. claudebantur) *add.* Ideo autem Ianus belli tempore patefiebat vt eiusdem conspectus per bellum pateret in cuius potestate esset exitus redituque, id enim ipsa significat eius effigies præbentis sequentibus & redeuntibus ducem: Hunc autem olim Numa Pompilius fecit, cuius portas regni tempore clausit. l. 14 post voc. in Sicilia) *add* aut sicut quidam tradunt Furor, &c l. 15. post voc. arma) *emend.* deuinctus eo habitu, &c, l. 18. post voc. est) *add.* Ergo supor pro

supra, & nunc hęc prępositio accusatiuo seruit, vbi vero de significat, ablatiuo, l. 23. post voc. fieri) *add.* vel quod deo opus erat vt hostes Pœni auctori Romani nominis placarentur AEneæ. Quidam sane quatuor Mercurios dicunt: Vnum Iouis & Maiæ filium, Alterum Cœli & Diei. Tertium Liberi & Proserpinæ. Quartum Cyllenis, à quo Argus occisus est, quem ipsum ob hanc causam Græcia profugum AEgyptiis literas demonstrasse perhibent, l 25 post voc hospitium) *add.* Nonnulli sane pateant, pacatæ sint accipiunt: vt Sallust. *Simul immanis hominum vis multis è locis, inuasere patentes tum, & pacis modo effusas.* Hic enim habitus pacis, Et in Catil na *Cuncta maria terræque patebant.* Sic enim contra cum dicitur Clausa omnia, bellum significatur: vt ipse quæ mœnia clausis Ferrum acuant portis, l. 27. post voc. ponte) *add.* sed necessario ad A. v. l. 31. post voc sacerdotibus) *add.* hæc dicentibus credidit, l 32 ante voc. remigio) *add. Volat ipse per aera.* Similis hic festinatio Mercurij est vt supra Neptuni, *in quarto*, Et *talaria* nectit, Et virgam capit & plus moratur, l. *ead.* post voc. reciproca) *emend.* nam alibi Velo-
Pag. 198 rum pandimus alas, l. 33 post voc. deflexum) *add* Et bene hoc de Mercurio, p. 198 l. 1. ante voc *Per noctem*) *add. At pius AEneas* . . . . * filium AEneas sacrorum omnium docetur, ex cuius persona latenter quæ ad ceremonias veteres pertinent sæpe monstrantur. Hic ergo deus, apicis, quod insigne flaminum fuit, de quo loco suo in quarto libro dictum est, Vult ostendere igitur flamini extra medium pomerium post solis occasum apicem ponere non licere. AEneas ergo hic ad Carthaginis littus adpulsus, ostenditur sine apice fuisse, id est nudo capite. Nam cum ait At pius AEneas per noctem plurima voluens, Vt primũ. l a. d. e. e l. q. Explorare nouos. Nam i. v h. n. ferænę: Manifeste longius ab vrbe intelligitur, vnde animaduertendũ est extra pomerium fuisse, Nam in subsequentibus ostenditur, eum extra pomerium fuisse, cum ait Venus, Et qua te ducit via dirige gressum, nam & augurium ei in finibus pomerij ostensum est, quod & ipsum AEneam respondentę signatius declarat sine apice fuisse, timentem enim ne piaculum incurreret, si cum solis occasu nudo capite, id est sine apice, inueniret, ita loquentem fecit. Et vacet anal. n a. laborum. Ante d. c. c. v. Olympo: Verebatur enim solis occasum, Nudo autem capite ibi fuisse ostenditur, vbi ait, Restitit AEneas claraque in l. r. Os. h. q. D. s. n. q. i. d. Cæsariem n g. l. q. t. Purpureum & l. o. a. honores. Neque enim Cęsariem dicere debuisset, nisi quia nudo capite incedebat AEneas. Sed hæc Virgilio, & his similia sufficiunt ad indicandum omnium disciplinarum scientiam narrantem aliud ponere, neque propositum habet talia plenius exequi. *Per noct.* &c. l. *ead. m* post voc. sollicitum) *add.* Et bene per noctem, ne à sociis, quos ipse consolatus erat, videretur per diem mœrens. l. 7. post voc. *Oras*) *add.* Sine præpositione, Sallust. *Genua patrum aduoluuntur.* Superius dictum, &c. l. 12. post voc. exquisita) *add.* Et ostendit prouidum regem per se curantem commoda sociorum l. 19. post voc, spelunce) *add.* & bene ostendit omnia curuis adlata nauibus non . . . quæ venerant cum AEnea, Classem autem occulit & clausit. *Comit.* &c. l. 20. ante vocem diximus) *add.* Bene ostendit AEneam esse fortissimum, nec quidquam timere dicendo vno gradi tur comitatus Achate, & dictum est quæri cur, &c. l. 26. post voc. AEneam) *emend.* horoscopum in *Virgine*, ibi etiam Venerem habuisse, &c. l. 29. post voc. Ænea) *add.* quoniam misericordia Didonis seruatur. l. 32. propter, *emend.* præter, l. 34. post voc. scribitur) *add.* simpliciter, l. 36. ante voc. *Harpalice. emend.* Suo scilicet cursu, *& add.* Sane quidam, fatigat pro fatigauit accipiunt, præsens pro præterito, sicut & præuertitur pro præuersa est, l. *ead.* post voc. fuit) *add.* ita nutritam dicunt, vt ipse Camillam à Metabo facit. Hæc patre propter ferociam à ciuibus pulso ac postea occiso fugit in syluas, & v. l. q. v. i. e. est, & huius velocitatis & exercitij facta est, vt subito ad vicina stabula coacta inopia decurreret & rapto pecorum fœtu insequentes, etiam equites in celeritate vitaret, sed quodam tempore positis ad insidias ceruorum plagis, capta & occisa est, cuius mortem nobilitauit eorum exitus qui eam occiderunt, statim enim in vicinia orta contentio est, cuius fuisset hœdus quem Harpalice rapuerat, ita vt graui certamine non sine plurimis mortibus dimicaretur. Postea consuetudo seruata est, vt ad tumulum virginis populi conuenirent, & propter expiationem per imaginem pugnæ concurrerent. Quidam huius patrem à Getis, vt alij volunt à Mirmidonibus captum, &c. l. 41 post voc. cum) *add.* per hyemem crescit. E. a. in. T. 2. m. Cypsalæ * satis de locis superis Thraciæ veniens dictus, &c l. 45. post voc. præuertit) *add* Alij præuertitur sic positum volunt, vt Bellantur Amazones armis, pro præuertit & bellant. *Namque.* Vt ostendatur esse venatrix. *De more.* Venantem. *Habi.* &c. l. *vlt.* post voc. suis) *add. Venatrix.* Similis venatrici, id est

quasi

quasi venatrix, vt Medias inter cædes ex. Amazon. p. 199 l. 1. post voc talentum) *add.* Et Pag. 198
Tu das epulis accumbere diuum, Vnde Da bibere, vsus inuenit, quod facere non debemus ne duo verba iungamus, nisi in poëmate. l. 6. post voc. Iulus) *add. viciſtis.* Plerumque duo diuersa in vnum exitum cadunt, licet contraria significent; vt hoc loco, Vidistis enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex AEneæ responsione colligitur *Err.* Inuestig quia venatores cum vestigant, quasi videntur errare. *Sororum.* Non tanquam nota sit illis soror, sed vt est in consuetudine (*Succin.* &c. l. 7. post voc. pharetram) *add.* vt plerique, l. 12. post voc linx.) *add.* vt Pan, Tros quæ in genitiuo vna syllaba crescunt. l. 13 post voc Venus) *add.* Sane quidam Audita, ad illud responsum, Clamore prementem: ad Vidistis si quam: Neque visa, responderit l. 18. post voc. alias) *emend.* optatiua, vt, Adsis, ô Tegræe fauens. *Nec vox,* &c l *ead.* post voc. *Certe*) *add.* Hic ô distinguendum vt post inferat, dea certe: confirmans opinionem suam; & est conclusio, &c. l. 21. post voc. personæque) *add.* perite autem poeta, dicendo, An Phœbi soror, videtur de nomine Apollinis dubitare. Constat enim hunc deum à diuersis gentibus vel ciuitatibus diuersis nominibus appellari, secundum genera beneficiorum quæ vario diuinitatis genere præstare consueuit, Cui deo sagittas datas volunt, quia vt vis morbi ita hoc telum sit occultum. Hunc tamen deum & ad vberum custodiam, & ad diuinitatem, & ad medicinam, & ad res vrbanas, quæ placidæ sunt, & ad bella pertinere longinqua, cui laurum ideo consecratam, quia hæc arbor suffimentis purgationibusque adhibeatur, vt ostendatur nullum templum eius nisi purum ingredi debere. Cautum enim est ne Sacerdos, eius domum ingrediatur in qua ante quintam diem funus fuerit. Quidam tamen *An* pro siue antique dictum volunt: nonnulli coniunctionem mutatam adserunt pro Aut Phœbi: aut Nympharum sanguinis vna. Alij autem coniunctionem disiunctiuam volunt, vt Sallust. *Perrexere in Hispaniam an Sardiniam. An nymph* &c l. 12 post voc. Propitia) *add* hoc est felicitatem præstes, vel felix mihi. Felix enim, &c. l. 23. post voc. tuis) *add. & emend.* E contrario. Et monstrum infelix: & Infelix vates. Et alibi Iuno, Quæ pot. &c l. 25 post voc. vocat) *add.* Tandem enim, dum, gentium, locorum, terrarum, significatio posita ad ornatum pertinet Aut t. d. quia vix hoc quoque contigit a. t. p e. p est. *Hominumque* &c p. 200. l 2. post voc. Tyriam) *add.* Pag. 200
aut ideo non amplectitur sacrificium, vt diutius lateat. l 3. post voc. floribus) *add.* qui ait Vbi templum illi c. q. Sabæo Ture cia s. q. r. halant l 4. post voc. pulchro) *add.* Aut tuffati, l. 7. post voc. *Vides*) *add.* Ad illud, Et quo sub cœlo tandem. Et quidam Vides pro visurus es accipiunt. Nam quemadmodum in media silua vrbem videt & Tyrios; l. 9. post voc. Neptuni) *Transponit* filius rex Libyæ & Phœnicis, &c. l 11 post voc. aperte) *add.* regione, l. 12. post voc. *Fines*) *add.* Tyrij enim & alibi esse potuerunt. *Intractab.* &c. l. 13. post vocem sæuum) *add.* Ergo amouit suspicionem, ne putaret se in Tyrum veniisse. l. 17. post voc. AEneas) *add.* Germani enim appellatione fuerat facta maior inuidia, vnde &c. l. 30. post voc. aduerbium) *add. Cui pater i. d.* Argumentum amoris l. *ead.* post voc. augurij) *tollit lacunam.* primarius vt alius verbis repetierit Cui pater intactam dederat. *Omnibus* autem secundum Rom. &c l. 34. post voc. furor) *add.* quia multi Immanior ad furorem non ad Pygmalionem referunt, cum, &c. l. 35. post voc. Polyti Immanior ad furorem non ad Pygmalionem referunt, cum, &c. l. 35. post voc. Polynice) *addit.* Ordo est. Inter quos medios. *Ille* &c. l. 36. post vocem aras) *add.* Singula pronuntiant. *Clam.* Quidam ad sororem referri putant. *Securus,* &c. l. 37. post voc. contemnens) *add.* id est negligens non curans, p. 201. l. 1. post voc. amantem) *add.* quia di- pag. 201
cebat absentem quem constabat occisum. Atqui, &c. l. 5 post voc. caperet) *add. Imago rè εἴδωλον.* lin. 7. post voc. *Retexit*) *emend.* Ecce hic planius quid sit nudauit ostendit, Et vtrum ad præteritum hoc refertur, an vt quibusdam videtur quod ipsam Didonem putabat occidere, sed incertum, nam & ideo fugam suadere visus est, *Tum,* &c. l. 9. post vocem inuenitur) *add. Recludit.* Ad opinionem somni recludere videtur, vt AEternumque adytis. e. p. ignem. l. 14. post voc. pertinet) *emend.* id est tantum quantum nullus, vmquam nouit. *His*, lin. 20. post vocem *paratæ*) *emend. & addit.* Id est erant: Sed sciendum quod clam, &c. l. 26. post vocem sunt) *add.* licet alio ordine etiam historia ista narretur. *Post transponit quæ adnotata ad voc Portantur*, &c. *vsque ad voc.* vlla virum. *post quas add. Dux fœmina facti.* Pronuntiandum quasi mirum, l. 30. post voc. retendit) *emend.* occupauitque modum stadia xx. quam rem leniter r. V. & non tegere, &c. l. 32. post vocem qualitate) *add.* significat, quia βόρους Græce, corium dicitur: dicendo ergo circundare ostendit

Pag.202 corrigam de corio factam. *Tergo*, &c.p.202.l.2.post voc. accipiunt) *add.Quove venerit iter.* Nat. int. est. &c l.3. itur *emend.* itis: l.12.post voc. annales) *add.* ita autem annales conficiebantur, tabulam dealbatam quotannis Pont. Maximus habuit, in qua præscriptis Consulum nominibus & aliorum magistratuum digna memoratu notare consueuerat, domi militiæque, terra marique gesta per singulos dies. Cuius diligentiæ annuos commentarios in octoginta libros veteres retulerunt, eosque à Pontificibus Maximis, à quibus fiebant, Annales Maximos appellarunt, vnde quidam ideo dictum ab AEnea Annales aiunt, quod & ipse religiosus fit, & à Poeta tum Pontifex inducatur. *Clauso*, &c l.18.post voc temporis est) *add.* venerabili, l.*ead.*post voc.nobilis) *add.* aut certe cara, & hoc ideo quia dixit quibus aut venistis ab oris. *Si vestras for.p aur.tranſponit.* Cum apud deam sciat se loqui cur ait; Si vestras per aures: & Forte hic, aliqua ratione. *Forte ſua.* Casu suo, id est quo solet. *Forte* autem, &c. l.24. *Forte ſua pol.*emend.*Forte fuat pol.* l.29. post voc. notus) *add* Aut certe vetuste pietatem pro religione posuit. Sallust in Catil. *Verum illi delubra deûm pietate, domus suas gloria decorabant.* Plautus in Pseudolo, *Non potest pietate obsisti, siue vt res sunt cæteræ, deos quidem quos maxime est æquum metuere, eos minime facit.* Sane pius potest esse & purus, & innocens, & omni carens scelere. Piare enim antiqui purgare dicebant, inde etiam piamina, quibus expurgant homines, & qui purgati non sunt impij. *Raptos qui ext h p.* Hoc est sum pius. Optima autem elocutio, &c.l.31.post voc. *plagas*) *add.* Sane de diis penatibus licet varias opiniones secutus sit Virgilius, omnes tamen diuersis locis complexus est. Nam alij, vt Nigidius & Labeo deos penates AEneæ Neptunum & Apollinem tradunt, quorum mentio fit, Taurum Neptuno, taurum r.p. Apollo, l.33.post voc.meminit) *add.* Effigies sacræ diuum Ph. q. Penates Quos m à T.m.q. ex i.vrbis Extuleram. Idem Varro hos deos Dardanum ex Samo-Tracia in Phrygiam, de Phrygia AEneam in Italiam memorat portauisse. Alij autem vt Cassius Hemina dicunt deos penates ex Samo-Tracia appellatos θεὸς μεγάλους, θεὸς δυνατούς, θεὸς χρηστούς. Quorum diuersis locis ita meminit, Natoque penatibus & mag diis, hoc est θεοὺς μεγάλους. Et iterum Iunonis magnæ primum dominámque potentem, τὴν δυνατὴν. Et bona Iuno τὴν χρηστὴν. Ecce ergo diuersis locis omnia tria complexus, quæ omnia locis suis dicentur, l.*pen.*post voc.veritatem) *add.* Tria ergo dicit, Prouinciam quæro, hoc est Italiam: patriam, hoc est Corythum, &c.l.*vlt.* post vocem patria est) *add.* vel si sic distinguitur Italiam quæro patriam & genus ab Ioue summo, vt mihi sit Italia patria, Iouis genus efficit propter Dardanum, id est genus ab Ioue: Ideo quia ex Electra,

Pag.203 &c.p.203. l.4.post voc.supra) *emend.* Illud est quod continet. *Matre*,&c.l.9.post vocem viam) *add.* Et, Eripe nate fugam, Et, Nusquam abero & t.p. te limine sistam: Et. Descendo ac ducente deo: Et Iamque &c l.10 post voc Idæ) *add.* quam stellam Veneris esse ipse Virgilius latenter ostendit. Qualis vbi Oceani perfusus Lucifer vndam, Quam Venus ante alios astr.d.ignes. Quod autem dictum est eum.&c.l.13.post voc. *Euroque*) *add.* Aut conuulsæ vndis Euroque. Conuulsæ autem ideo quia, &c.l.17.iuuant *emend.* leuant. l.18. ante voc. aut si) *add.* quia in Africa positus quæ orbis pars tertia est, l *ead.* post voc.intelligimus (*pro qua* intelligamus) *add.* vt Africa in Europa sit Inuidiose, &c. l.21 post voc. querelas) *add.* Sane Europa Agenoris filia à qua pars orbis nominata est, l.23.argumentum, *legit*, augmentum, l.30.post voc superis) *add.* vt alibi Munera nec sperno.supra, Mihi iussa capessere fas est. *Cœlestibus* * secundum, &c, l.*ead.*dicunt; *legit*, confirmant, l.*antepenult.* post voc. Aquilonibus) *add.* Aut speciem pro genere posuit hoc est mutatis ventis, aut quia postq. &c.l.*vlt.* post voc. AEneæ) *emend.* dixisse crederetur, & est argumentum ad fallaciam ne intelligat deam. Quod

Pag.204 &c.p.204.l.4.adfecti, *legit*, adfectus, l.5.post voc.docent) *add.* Quidam vani mendaces tradunt Sallust. in Iugurtha, *Ego quidem vellem & hæc quæ scribo & illa quæ antea in Senatu quæstus sum vana forent potius, quam miseriam meam fidem verbis.* * Terentius in Phormione, vbi adolescens Lenonem mendacij arguit, *Non te pudet vanitatis* Bis,&c.l.10.*ales*, legit, *augur.* l.*eadem* post voc. vndis) *add.* Cygnos tamen habere diuinationem etiam Cic.in Tusculan.lib.1. docet. Vt Cygni qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo diuinationem habere videantur. *Lætan.*&c.l.15 post vocem nisi) *emend. & add* admoueat Agathon lapidem frigidissimum, vt testatur Lucanus, *Fœta tepefacta sub alite saxa.* Aut quia nec aquila nec laurus dicitur fulminari, ideo Iouis ales, aquila, Iouis coronam lauream accepimus, & qui triumphant lauro coronantur. Sane aliter proprie dicuntur aues quæ volatu auspicia faciunt Buteo,

teo, Sanqualis, in musculus, aquila, vulturius. Sane de aquila est, & alia fab. &c. l. 16. ductum, *legit.* editum, l. 18. post voc. adoleuisset) *add.* Iuppiter & patrem regno pepulisset, Iuno, &c. l. 19. post voc. dicitur *emend.* à nobis aquila, &c. l. 21. post voc. collocauit) *add.* Et quia aquilæ hæc est natura vt solem recto lumine spectet, signum quoque aquilæ, quod in cœlo est; orientem semper solem videtur attendere. Alij dicunt ab hac aui Iouem raptum, & ad latebras Cretenses perlatum, cum à Saturno vbique quæreretur. Ipsum etiam Ioui, cum aduersus Titanas bellum gereret, obuolasse in augurium, ac statim victoriam consecutum, & ideo inter sydera collocatam *Ordine.* Nonnulli p. s. a. nam *& cætu cinx. polum,* ad ordinem retulisse, quamuis, &c. l. 27. post voc. portent) *add.* neque enim huiusmodi aues * semel ad inferiora descendunt, sed paulatim, per reflexos in gyrum volatus. Hoc autem, &c. l. 28 post voc. nautas) *add.* multi tamen asserunt cygnos inter augurales aues non inuenire, neque auguralibus commentariis eorum nomen illatum. Sed in libris reconditis lectum esse, posse quamlibet auem auspicium attestari, maxime quia non poscatur. Hoc enim interest inter augurium & auspicium, quod augurium & petitur & certis auibus ostenditur, auspicium qualibet aui demonstratur & non petitur, quod ipsum tamen species augurij est, sed Virgilius amat secretiora dicere, nam totum nomen augurum executus est proprietate verborum. Alites enim ostendit cum ait, stridentibus alis: Oscines cum dicit, Et cœtu cinxere polum. c. q. d. Hoc idem & de columbis fecit: Nam & hæ inter augurales aues dicuntur non inueniri, & tamen ex his augurium & postulari facit & ostendit, vt Este duces ô si qua v. e c. q. per auras Dirigite in lucos. *Pupp.* &c l 31 post voc sunt) *add. Perge modo.* Exportatum ad facilitatem rei ducit. *Via.* Pro Hæc via & videtur demonstrare, l. 39. post voc. abscedentem) *add.* Vt alibi Ad terram fugit *Voce.* Pro oratione l. 42. post voc. habitu) *add.* quia virginem, quia venatricem, quia Tyriam, in int in resp in anguriis, vel totiens crudelis, quotiens fallis & dissimulas l 43. post voc. Inimici] *add.* quos in secundo libro ostendit vbi ait Inimicaque Troiæ Numina m. deum p 205. l. 10. post voc. vsus] *add* male ista, l. 16. post voc. cernere] *add.* Pag. 205
Causa cur fecerit. Ex hoc enim, &c l. 19. post voc. est] *add.* Poscere autem nunc inquirere, alias petere, & præponitur magis accusatiuo casui, dicimus enim posco magistrum lectionem, non à magistro posco. *Ipsa p.* C. Cypri, & non sine ratione est, quod in decimo libro plura sibi loca grata, vel sacrata commemoret, hic ad Paphum solam abiisse dicatur, quia Varro & plures referunt, in hoc tantum templo Veneris quibusve maximis in circuitu pluuiis, nunquam impluere, l. 20. post voc. læta] *add.* vel propr. Ven epitheton, vel læta quia tectum nebula filium in tuto habebat, vel quod insulam suam repetat, vel ideo Paphum reuisit læta, quia serenis læta congruunt, & necesse est, vt læta sit Venus, vbi semper serenum est, quippe vbi pluere numquam dicatur. l. 25. post voc. honore] *add.* quia AEneas hostias obtulerat, quarum hic mentio non fit, l. *vltim* eminens *habet F.* imminens. pag. 206. l. 2. post voc. *Aspectas*] *add* Est ornatus Pag. 206
cum animantur res, id est c. r. i. datur sensus, l. 7. post. voc. dicunt] *add* de his Sallust. *quæ magalia sunt circumiecta ciuitati suburbana ædificia magalia.* Et alibi Cassius Hemina docet, ita Sinuegiæ * *magalia ad denda, murumque cincum eam. Miratur portas & vias magalia quondam* Miratur non simpliciter dictum volunt, quoniam prudentes Etruscæ disciplinæ, aiunt apud conditores Etruscarum vrbium non putatas iustas vrbes fuisse, in quibus non tres portæ essent dedicatæ & votiuæ, & tot templa Iouis Iunonis, Mineruæ: Bene ergo miratur AEneas, vbi fuerunt magalia, illic esse legitimam ciuitatem, nam & portas & vias videbat, & mox templum Iunoni ingens: *& strata viarum,* &c l. 8. post voc. festinantes] *add.* Vt Iuuenum manus emicat ardens, & Ardet abire fuga, & Laocoon ardens: Sic enim dicit quotiens properantem vult ostendere. Alij ardentes, &c. l. 10 post vocem muros, *transponit & add.* Exædificare hoc est constru. in long. producere, proprie enim cum ædificantur muri, duci dicuntur. Sallust. hist. 2. *Murum ab angulo dextri lateris, ad paludem haud procul remotam duxit.* l. 12. post voc. demoliri] *add. Et manibus Subuoluere saxa.* Cur manibus an quia adhuc machinæ non erant, festinationem referre voluit. l. 13 post voc. sulco] *add.* Ergo sulco fossa fundamentorum: Alibi, Aufim vel tenui l. 15 post voc iura] *add.* dicatur aut magist. creentur. Et bene post conditam ciuitatem addidit iura, & magistratus sanctumque senatum. Legitur apud quosdam, Brutum eos qui se in eiiciendis regibus iuuissent, lectos in consilium eum ordinem senatum appellatum, quod vna sensissent: quod patritij essent Patres conscriptos, alij patres à plebe in consilium senatus separatos tradunt, ac conscriptos qui post à Seruio Tullio è plebe electi sunt. Alij senatum

à senectute hominum quibus* allecti erant dictum volunt, quia apud Græcos γερουσία appellatur. Sanctum autem ideo quia Senatus Sanctissimus ordo dicitur. *Portas effod.* Vt pot. s.f. Et vere ait, nam Carthaginenses cotthona fossa vtuntur, non naturali portu. l. 16. post voc. cognoscitur) *add.* quod alta fundamenta ait, bene autem post res publicas priuatasque necessarias mentionem fecit theatri, aut quia Græcis vrbs conditur, quia sæpe spectaculis gaudent, aut vt apud quosdam fuit in genere musicæ scientiæ. l. 23. post voc. apium) *add.* Sane fabula de apibus talis est. Apuit Istmum anus quædam nomine Melissa fuit: Hanc Ceres sacrorum suorum cum secreta docuisset, interminata est ne cui ea quæ didicisset aperiret, Sed cum ad eam mulieres accessissent, vt ab ea primo blandimentis, post precibus & præmiis elicerent, vt sibi à Cerere commissa patefaceret, atque in silentio perduraret, ab eisdem iratis mulieribus discerpta est, quam res Ceres immissa tam supradictis fœminis, quam populo eius regionis, pestilentia vltra est, de cuius corpore vero Melissæ apes nasci fecit. Latine autem Melissa apis dicitur. *Æst. n.* Incipiente vt Vere nouo, Et bene &c. l 24. post voc. florida) *add.* vt Nemora inter frondea, aut florentia, nec non de flore erant tacta, vt, fl. dicimus. *Rura.* &c. l. 26. post voc. satis) *emend. & lacunam tollit.* Et subiecit quibus rebus exercitæ tatigentur. Hoc autem participium ab exercitu, id est militum multitudine, declinatione discernimus. Nam nomen quartæ, participium secundæ declinationis est vt visus huius v. si vel visus, passus passi vel passus, auditus auditi vel auditus. *Sub sole,* &c. l. 29. post voc. templo) *add.* vel quandiu sol est. l. 30. post voc. pertinet) *add.* Et bene gentis fœtus quia non singulæ de singulis nascuntur, sed omnes ex omnibus: Et per hoc melius in Georgicis intelligitur. *Adultos educunt,* &c. l. 31. post voc. adoleuerint) *add.* vt adultos diximus minores, & hoc sic dixit, vt Imbellem auertis Romanis arcibus Indum. *Liquentia,* &c. l. 33. stupa, *legit.* F stipula lin. 36. post voc. vocaret) *add.* vel aluearia vt alibi thesauros. Traxit, &c. l. *antepenul.* post vocem egit) *add.* altos vnere montes. Plautus Clurinum pecus simiam dixit. l. *penult.* Celebratur, *legit,* Concelebratur.

Pag. 207 pag. 207. lin. 3. post voc. litorum) *add.* aduersus alienigenas. l. 4. post voc. *Fortunati*) *legit F.* Expressit Æneæ desiderium hoc est qui iam faciunt quod & ipse desiderat *Quorum i. m. s.* Laus vel ab ipsa re sumitur quæ laudatur. *Fastig.* &c. l. 7. post voc. latebat) *add.* potest tamen & hoc superiori & inferiori sensu addi. lin. 8. post voc. cernitur *emend. & add.* Et est Græcum ἀντὶ τοῦ & vt est illud *Scrib.* &c. l. 12. post voc. tenere) *add.* & mox sequitur. Hic templum Iunoni ingens. l. 16. post voces ventum est) *add.* vel ordo est quo primum loco. *Effod.* &c l. 17. patrem, *emend.* fratrem lin. 19. parua *legit* parum crederet promittenti Carthaginis sedes. l. 25. numen *emend.* omen & *add. post voc* bonis. Sane fodere est tantum sollicitare terram, effodere hoc ipsum faciendum aliquid eruere & inuenire cui contrarium est infodere. Ordo, &c. l. 27. post voc. *Monstrarat*) *add.* vt dictum est tangit historiam. l. 29. post voc. bouem) *add.* sicut dictum est. Facilem autem copiosam diuitem, Terentius, *Quam vos facillime agitu. Hic templum Iunoni.* Superius dictum est quod Virgilius vbique lucos consecratos velit accipi, vnde tanquam in luco sacro inducit Didonem Iunoni templum construere, morem autem Romanum veterem tangit, Antiqui enim ædes sacras ita * templa faciebant, vt prius per Augures lucus liberaretur, effareturque: tum demum à Pontificibus consecraretur, ac post ibidem sacra ederentur. Erant tamen templa in quibus auspicato & publice res administraretur & Senatus haberi possit, erant* tantum særa. Hic ergo & sacrum templum quod in luco, id est in loco sacro, conditur docet. Et in templo administrari Rempub. subsequentibus versibus indicat, Iura dabat l. q. v. o q. laborem partibus æ. i. a. s. trahebat. Alibi tantum sacra esse templa, alia omnia vbi agi* posse locis suis monstrabitur. *Sidonia,* &c. l. *ead.* Fenice, *legit* Phœniciæ l. 30. post voc posuit) *add.* Sane quidam opportune hic Sidoniam volunt positam, vt ostenderet locupletum, Sidonij enim locupletes habiti sunt, vt Sidoniasque ostentat opes. l. 31. post voc. posuit) *add.* vt media inter numina diuum. Hinc Cice. &c. l. 32. post vocem templum) *add.* aut certe venerabile numine l. 34. post voc. tondebatur) *add.* aut quia vocalius cæteris metallis, aut quia medici quædam vulnera curant, aut dicit quia veteres magis ære vsi sunt: aut ærea, &c. lin. 35. post voc. fuit) *add. Nexæque ære trabes.* Multi nixæ legunt non nexæ, iuxta Varronem qui ait, *Trisulcæ fores, pessulis libratæ dehiscunt, graues atque innixæ in cardinum tardos turbines.* Quidam trabes æneas putant ipsum templum κατ' ἐξοχὴν significari. Versus sane ipse ypermettos est l.

Pag. 108 38. cætera, *legit.* Cæterum. pag. 208. l. 2. alij sic, *legit,* abusiue l. 5. post voc. filio) *add.* vel quia non in totum Æneas matris fiducia confirmandus est, ne quid superit magnanimi-

mitati

mitati & laudibus viri fortis. Sciendum, &c l.11. retinet, *legit F.* retentat. *& add.* Nunc ergo *lenit*, &c. l.22. post voc Felicitas) *add.* & *quæ* hic admirandi significatus est, l.23. post voc. comparationem (*pro qua* comparationes) *add. inter se* autem certantium, aut aliquid tale, l.25. post voc. victus) *add.* Sane pugna est temporale certamen, Idem & prælium significat, bellum autem vniuersi temporis dicitur, vt Punicum, Mithridaticum Sallustius. *Ita separat * pugnam illam pro omni bello futuram Lybius: ni Pyrus vnicus pugnandi artifex magisque in prælio quam bello bonus*, l.28. post voc. fuisse) *add.* An Ambobus. Agamemnoni tantum & Priamo, an ambobus exercitibus Græcis, propter suam de Briseide iniuriam, Troianis propter Helenam & ambobus pro vtrisque arte tunc l.29 post voc. sum) *add.* Plautus, *dedecoris pleniorem.* l.30 post voc ipse) *add* prope l.4. post voc mortales) *add.* Alij mortales casus accipiunt vt absolutè τὰ ἀνθρωπινὰ, l.36. post voc. adferet) *add.* Et hic reddidit. Hoc primùm in l.n.r.o. timorem Leniit. *Pictura pascit inani*, &c. l.37. plenitudine, *legit*, similitudine, l. *ead.* ante voc. *largoque*) *add.* sed tantum delectat, nam apud veteres ψυχαγωγία seu ψυχαγωγία dicta est: *Pascit* autem delectat, vt non animum modo * vti pascat prospectus inanem, vel vt quidam volunt ad stupentis animum rettulit, qui vel inanibus commouebatur. *multa gemens* πολλὰ στενάζων *largoque*, &c. pag. 209 l.10. primitiuum, *legit*, participium est, deriuatur à genere, &c. l.1. post vocem Murtis) *add.* vt alij Hebij vel Strymonis & Euterpes Musæ filius fuit, &c. l.12. speculator, *legit*, speculatum lin.16. post voc. horas) *add.* aut primo somno, vt grauiorem ostenderet somnum. Aut prima nocte, quia in Troia Rhesus non fuerat l.22. post voc. palumbes *reiecit vocem Troilum*, l.24. post voc. vulnere) *add. amissis armis.* Aut ætatis imbecillitate, vel vulneris dolore, l.25. post voc. distinguunt, *legit*, & subiungunt puer, atque impar congressus Achilli, vt ex eo imparem ostendat quod puer, sed tamen etiam si, &c. l.28. post voc. docent) *add.* potuerunt ergo & simplicibus, l.31. *Inueniant*, legit Inueniam. l. *ead.* post voc. versa) *add.* strata aut vnctaque * omnia Venit autem, &c. l.33. post vocem *interea*) *transponis quæ* l.35. *à vocibus.* Cum Diomedes *vsque ad voc.* permansit, *tum sic legit.* Interea autem & satis opportunè, &c. l.34. post voc. arces) *add.* & mirè in * pectore temporali aduerbio vsus est, quam vis non possit. *non æquæ.* &c. p. 210. lin. 7. post vocem rogantes) *add.* hoc est Pag. 210 rogantes cum tristitia. l.9. post voc. significat (*sic transponit.*) nec enim poterat se conuertere simulachrum, sic alibi Talia d. i. a. tuetur. Si tuetur, quomodo auersa n. i. intelligas? Ergo a. ad animum refertur, l.12. post voc. *iliacos*) *add.* hoc ad AEneam referendum est qui sciebat. Sed apud auctores, &c. l.17. clam, *legit*, dum l.19. post voc. Hectorem) *add.* prælio superatum, l.20 post voc. auro) *lacunam replet.* repensum Priamo, &c. l.23. sed ad tertia, *legit*, sed tertiæ. lin.29. post voc. gemeret) *add.* non ergo tum primum, Sed tum maxime, l.37. post voc. dictum est) *add.* licet excusetur ab ipso in 2. Iliaci cineres & f.e meorum, &c. l.41. Tithonus, *legit, F.* Titgonus, *l. antepenult.* post voc. progenitum) *add.* inlectus dono votis aureæ, Priamo ad Troiæ missit auxilium, &c. pag. 211. l 15. post voc. *virgo*) *transp & add.* Et sexum ostendit & ætatem, plus enim di- Pag. 211 xit quam si fœminam diceret: figuram tamen Græcam facit, l.17. post voc. *incessit*) *add.* vt Incedunt pueri, sed hic interuenit, l.18. post vocem comparatio) *add.* quam *& transponit quæ l.* 11. à *voce* multi *vsque* ad vocem conuenire, l.19. post voc. constat) *add.* Sine Dianam veteres ideo meliusproducebant, quia sub diuo Dea sit venandi gratia lin. 27. post voc. *gaudeam*) transponit & *add.* Ergo tacitum, pro tacite, vt, Tacitumque obsedit limen amatæ, aut tacita gaudet. *pert.* &c. l. *antepenult. sic legit.* Regnaturæ Carthagini, vrbe ergo iam ipsa * nam regnabat. pag. 212. l. 4. post voc. fornicata) *add.* quæ secundum eos qui scripserunt de ratione templorum, ideo sic, &c. lin. 5. post voc. facta) *add.* At vero sequenti ætate diuinis simulachris positis nihilominus in templis factas esse testudines quod Varro ait, vt separatum esset vbi religio administraretur, Bene ergo cum de templo loqueretur addidit ei testudinem. Item Varro de lingua Latina ad Ciceronem, *In ædibus locus patulus relinquebatur sub dio, qui erat relictus, & contectus erat appellabatur testudo.* Cic. in Bruto. *Commentantem in * quidam testudinem locum in parte atrij volunt aduersum venientibus.* Alij, &c. l. 7. post voc. fabricæ) *add.* ab animalis similitudine, quæ testudo vocatur, captum est: de qua fabula talis est: Virgo quædam nomine Chelone, linguæ impatiens fuit, verum cum Iupiter Iunonem sibi nuptiis iungeret, præcepit Mercurio, vt omnes deos vel homines, atque omnia animalia ad nuptias conuocaret, sed omnibus quos Mercurius monuerat conuenientibus, sola Chelone inridens & derogans nuptiis, nectens moras adesse contempsit. Quam cum Mercurius non venisse

notauisset, denuo descendit ad terras, & ædes Chelonis supra fluuium positas præcipitauit in fluuium, ipsamque Chelonem in animal sui nominis vertit, quam nos Latine testudinem dicimus: Fecitque vt pro pœna dorso tectum, velut damnum suum, prona portaret, vnde i.æ. hoc nomen i.e. *Se.* Sa. s. vel vt quidam volunt pro armatis, vt Fœta armis. l.12. post voc. *Alte*) *add.* Alto fulta suggestu. l.14. post voc. iteratio) *add.* & bene dabat, Primi enim Locri scriptis vsi sunt legibus, nam superior ætas contenta fuit moribus * autem ad Didonis pertinet laudem, & seperatim enuntiandum est, vt sit maior admiratio. l.16. post voc. educuntur) *add.* Et bene tam regnantis quam ædificantis vrbem, implere ostendit officium, l.20. quo dicenda, *legit*, quod dicendo præoccupat *tum add. Perculsus* ad vtrumque pertinet, l.21 post voc. concursum) *add.* vel quod incerti erant de voluntate Didonis. *Auidi coniungere.* Vt coniungerent vel ad coniungendum auidi. l.25. post voc. aduersa) *add.* & sic ostenditur vnde sit metus, l.26. post voc. intelligeremus (*pro qua intelligeres*) *add.* Sane cuncti non idem significat quod omnes, Cicero sæpe ait, *Cuncti atque omnes*, quia omnes non statim sunt cuncti, nisi iidem simul sint iuncti, l.30. post voc. venia) *tollit* quidem *& pro* dicitur. *legit.* petitur, l.vit. post voc. maximus *sic transponit.* Neque enim aliquid addidit, ergo & ætate & gepag. 213 nere, & facundia & omni virtute maximus & non sine, &c. p.213 l.3. post voc. huic) *sic legit* datur eloquentia. *Placido sic pec. cœpit. transp.* More suo v.i.h.f.o. expressit. Bene ergo placidus, ne.t.c. videretur, quem ideo ætate maximum & patientem ostendit, vt ei autoritas & de ætate & de moribus crescat. Ergo placido ad placandum apto, & definitio est oratoris, qui talem se debet componere, qualem curat iudicem reddere. *Oreg.* &c. l.6 post voc. reddidit) *add.* quæ beneuolentia in principiis controuersiarum secundum præcepta rhetorica quatuor modis conciliatur, à Iudicum persona, à nostra, ab aduersariorum, à re ipsa, quod hic inuenitur à Iudicum persona O reg.n.c. c I.v. à sua persona Troës te miseri: etiam ab aduersariorum. Quod genus h. hom. à re ipsa Hospitio proh are. Post præparatam igitur beneuolentiam & ex sua persona miseratione commota adhibet preces, Proh. inf à n ign. Par.p g & p.r.a.n. An possint, Non ea v.a.n.t.s v. Quo ergo ibatis? Est l H.G.c.dic Et cur huc veniſtis? Cum s. a.f.n.O. Ne autem possint timeri ait, Pauci v.a.oris. An gratiam referant, Offici.nec te c.pri Pœ. Quod autem AEneam laudat, occulte etiam timorem iniicit dicendo. Nec bel.m.& arm. Dicit etiam esse qui vindicent si fiat iniuria. Sunt & Sic. reg.vrb. Arm, T.g à sang.c Acestes. An recessuri sint, Quassatam v.l subd classi. Et subiunxit etiam si regem amisimus & Italiam non petierimus, tamen ad Siciliam necessario descend. Si datur Italiam s.& reg.recepto Tendere, vt I.l.L q.petamus. Sin absumpta s.& te p. o.T. Pontus h.L n.s.i r. Iulo, At freta S. saltem. *Nouam vrbem.* Iuxta Pœnorum opinionem dixit qui nouam ciuitatem Carthaginem dicunt *Iustini.* &c. l.7. ante voc. continere) *add. & emend.* Non Carthaginensium sed circumiacentium barbarorum, & bene Frenare, quia contra, Et Numidæ &c. l.8. post voc. videantur) *add.* & videtur aliud ad dignitatem aliud ad miserationem protulisse. *Venis'*, &c. l 9. post voc. illud) *add.* sicut dictum est. l.12. post voc. tales) *add.* omnes credantur, l.15 ante voc. Antiqui) *add.* quia apud veteres hæc erat maxime causa nauigandi Sane anti. &c. l 17. post voc. declinatione) *add* quidam populare, pro ad populandum, vel populatum accipiunt. *Vertere.* Pro auertere. *Non ea.* &c. l. *ead.* post voc. impossibili) *add.* sicut dictum est. l 17. post voc. possibilitas) *add.* hoc est nec volumus nec possumus. l 20 post voc. dici) *add.* & deest quam vel quem locum, sicut ibi Vrbs a s. Aut deo loeus, vt ostendat paruo posse esse contentos. l.25. post voc. docet) *add. Graij cognomine dicunt.* Bene Graij vt & ipsa cognoscat sicut in octauo, Electra vt Graij perhibent. A cretus, l.26. post voc. Athenienses) *add.* *Potens armis.* Dicendo potens armis Troianos laudauit vt ostenderet non se bellicorum timere prouinciam, l.30. post voc. venisse) *add.* cum Pelasgis & eam sibi cognominem fecisse, l.n 35. post voc. fratre) *add.* Alij Italiam à bubus quibus est Italia fertilis, quia Græci boues Italos, nos vitulos dicimus. Alij à rege Ligurum Italo, alij ab aduena Molutho, alij à Corcyreo, Alij à Veneris filio rege Lucanorum, alij à quodam Augure qui cum Siculis in hæc loca venerit, quamque his regionem inaugurauerit * plures alare tenar in pote desatura. Minois regis Cretensium filiam Italiam dictam. *Hic cursus fuit.* Vel iste cursus, vel pro illuc. Et cursus, verbum nauticum est, vt alibi, Hunc cursum Iliacas vento t.carinas. *Cum subito.* Si subito fluctu nomen est, si per se subito aduerbium. *Adsurg fluc. nimb.* Orion rex cum filios, &c. l.36. post voc. Mercurio) *add.* vel vt quidam tradunt non à Neptuno, sed Marte quos h.s.hortantibus, petit vt sibi, &c. l.40. post voc. breuis) *add.* inuenitur, & hoc loco.

co.l.44.post voc.factus) *add.* velut trium parentum viribus fisus. *l.vlt.* post voc. occidit) *transponit quod l.seq.* si subito fluctu, n.c. si p.se s.a. est Sane Ipse Orion magnitudine, &c. p.214. l.6.post voc.obsetuat) *add.* Bene autem nimbosus quia & ortu suo & occasu tempestates commouet, sicut ait Horatius, *Qua tristis Orion cadit.* & quia hoc signum ibi est vbi * sicles circa frontem tauri.l.12.post voc.culpat.) *add.Hue pauci.* Vult intelligi vt quidam tradunt superesse & alios qui sunt. . . futuri vindices, si isti fuerint læsi: nam hoc est quod ait, *Dispulit* &c. l.*ead.* post.voc.*Oris*) *transp.* Elegit,&c. l.14. post voc.carina) *resumit* Adnauimus adnat.per syne. *&* *add.* Quotiens syllaba de medio subtrahitur,& bene adnauimus,quasi vix & opportune.l.16. post voc.personam) *Quæveh.t.h.m.p.p.* Bene mores accusat terræ, vt inhumanitas patris potius esse videatur. l. *ead.* post voc. rogamus) *add.* innocuum. Litus enim iure gentium commune omnibus fuit, & occupantis tolebat eius esse possessio. Cic. in Rosciana. *Nam quid est tam commune quam spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ticctis*, vnde &c. lin.18. post voc.cient *legit F.* id est mouent.*&* *add.* Et bene cient & vetant, permanet in certa persona, ne eos in hoc barbaros & immites appellare videatur. Sane in principio modestius,hic iam commotius. lin.20.post voc.arma) *add.* *Temnitis* autem, pro contemnitis per aphæresin dictum,quæ est cum prima verbi syllaba detrahitur, Alij mortalia arma pro hum.&c. l.24.post voc aduersa veteres tamen sperare dicebant deorum auxilio co..... Plautus in milite, *deos sperabo, et que postremo tamen.* In casina, *diis sum fretus, deos speranimus.* Sane oppottune post blanda principia ista ponuntur, prodest enim nonnumquam subtiliter obiurgare, quem roges. l.26.post voc.claudo) *add.* & dicendo fandi atque nefandi,significat prout meriti fueritis. *Rex erat Æneæ N.* Bene medio verbo vsus est Erat,nam si fuit dixisset,fiduciam habuisse videretur, *Quo infitior*, &c.l.29.post voc.vult.) *add.* eum timeri, & certe quoniam & beneficium referre potest & vindicare. *Bello m.& a.transp.* Non est iter.nam b.& conf.habent.Hoc est s.r.mittit, arma a.r.in *ip.a.*sunt,id est virtous dimicandi,vt aliud animi, aliud corporis sit. *Quem si F. v. seruant.* Vnum sensum in tres partes diuisit, & potuit reprehendi idem dixisse,nisi ostenderet eum libenter,voto suo immorari, tale est illud, Si numina vestra Incolumen Pallanta mihi si f.reser.l.31.post vocem est) *add.* sine præterito tempore,& quod à se nascitur.Vescor illa re dicimus,vt alibi,&c.l.35 post voc.faciendum (*pro qua* seruandum) transp.quæ lin.31.) Sane hic vesc.p.f.posuit *Æ Etheria*, &c. *l.36. sic emend.* Quia animam a.c.c potione & cæteris diligenter nutrimus. *l. penult.* post voc, videtur *add.*Sane Certasse prouocasse accipiunt, vt Terentius *Beneficiis si certasset*, Beneficium autem est,quod Græci τὸ κἀβδηλον appellant. Cicero de Marcello, *Noli igitur in conseruando bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aliqua, aut pranitate lapsis, sed opinione officij fulta fortasse certe non improba. Sunt & Siculis reg. vrbes*, id est gratiam reddere possumus, arma latenter minatur. *Troianoque a.s.c.a.* Bene Troiano, vt necesse habeat si passi fuerint iniuriam vindicare, quod in principio bene tacuit. De Aceste. &c.p.215.l.1. post voc. cetos) *add.* per quos vicina littoris vastabantur. Vnde &c. l.3. post voc.fieret) *add.* & Laomedontis Hesiona iam esset ad scopulum, orta sedi.relig. nonnulli parentes peregre mittere filias, quam domi perdere maluerunt, nam alij auehendas mercatoribus tradiderunt, timens Ippoteus vel Ipsostratus filiam Egestam Impositam,&c.l.8.post voc *ventis*) *add.* Quomuis sit iusta petitio, tamen prope inuidiose ostendit, quam sit res quam petit exigua. l.9. post voc.eligere) *add.* legitur & optare, sed vtrumque eligere significat, vel aptare, adiungere, vel affigere, vt Stellis ardentibus aptum. l.11 post voc.religare) *add.*quia supra dixerat Franguntur remi.l.12. post voc.salus est) *add. Pater op imo.* Mira laus cum & patrem & optimum dicit. l.13. post voc.ætatem) *add.* vt Ascanium surgentem,&,Spes sur.Iüli. Sane & hic tribus immoratur quæ metuit,vt supra in voto. *At freta Sicaniæ.* Bene recessuros se dicunt.*Freta* autem quia freto à Sicilia diuiditur Italia. Sane quidam à Feruore dici putant, & Sicanos quidam αὐτοχθόνας tradunt, quia ex Hiberia profugos de nomine fluminis Sicoris quem reliquerant Sicani,nominasse.l.16. post voc. consentiebant) *add.* aut probantes Ilionei dicta, aut rogantes D.donem. l.20 post voc. breuiloquium) *emend.* accedit etiam fœminarum verecundia,vnde vtrumque,&c. l.22.post voc. nitentes) *add.* dicendo autem Vultum demissa, aliud genus officij adiecit. l.23. post voc.promittit) *add.* nam in AEoli oratione, statim promittit. l.24.post voc.loco) *add.* Præcipue qui pollicetur statim debet promittere, deinde si qua vult subiungere, ne expectatione suspensus detineatur auditor. l.25.post voc. beneuolentiæ) *add.* hoc est ad confirmandum supplicum animum. l.27. Ac si diceret *legit.* Hoc est quiddam metuo: formidabat

pag. 214

pag.215

vicinos, &c. l. 28. post voc. personarum) *add.* aduentum gener. d. reliquum oportebat ex aliqua parte enunciari domus calamitatem: vel ideo res dura quod fœmina est, l. 32. post voc. sunt) *add* Quamuis alij prolepsim velint esse l. 33. post voc. *Belli*) *add.* Aut
Pag. 216 vocat ardorem simpliciter belli, quia semper diluuio, &c. p. 216. l. 1. post voc. torrens) *add.* & alioi Sæuis effusa Mycenis Tempestas ierit. Aut potest subtilius dictum accipi quod Ilium conflagrauit incendio. l. post voc nobilem) *add.* Et *Si adeo digna res est vbi tu n. i. t.* Aut n. adeo vt tu dicis, vt Troianorum famam ignoremus. *Obiuga* vero non stulta, i. crudelia vt merito iol equos suos ab ista vrbe diuertat. *Nec tam*, &c. l. 9. post voc. est) *add.* Italia. l. 15. post voc. Siciliam) *add.* *Auxilio i. d.* Non sine ordine Poeta inuocit Didonem & credentem ignotis & tam facile tanta promittentem. si enim bene aduertatur de illo loco pendet. In primis r. q. A in T. a. m. q. benignam. *Vultis es* H. m. Deest Vel si l. 16. *accusatiuum* singularem, *legit*, accusatiuum pro nominatiuo, vt si fec. 20. post voc. Mycenæ) *add.* Quamuis hoc Schema de antiquioribus sumptum possimus accipere. ait enim Cato in legem Vocontiam, *Agrum quem vir habet tollitur.* Et Terent. *Eunuchum quem dedisti nobis quas turbas dedit. Agetur.* Rege. *Atque vtinam.* Dicendo vtinam & humanitatem suam ostendit, & Æneæ te cupidam. *Nolo*, &c. l. 28. post voc. locauerat) *add.* vt Virgilius Tam certa tulistis Pectora l. 30. post voc. voluntatem) *emend.* ait libenter te misisse qui Æneam quærerent. l. 33. post voc. numeros) *add.* *Receptos.* De maris periculo liberatos, vt Frugesque receptas vel a Didone, nam & ab
Pag. 217 ea timuerant vt supra ait Latinique metuque p. 217. l. 1. post voc. Modo) *add.* congruunt. lin. 4. post voc. precis) *add.* plebs plebis. Sed de his tantum quæ legibus. l. 6. post voc. supellectilis) *add.* *Et in Æ. p. a.* Quia aër collectus nubes facit. vt Atque in nubem cogitur aër. quæ pulsore vento dissoluitur in aërem. l. 7. post voc ipsa) *add.* *Addidit.* Bene addunt, quia & ipsi materies habet naturalem pulchritudinem. l. 22. post voc. auxilio) *add.* *Improuisus.* Bene quia maiora nobis & pulchriora solent videri non paularum aliqua, sed subito stupenda conspicere. *Coram.* transponit quæ sunt lin. 24. *a voce quem vsque ad vocem* ipsum. l. *ead.* post voc. terrentem) *add.* *Ereptus.* Liberatus & vtitur Poeta familiarius hoc verbo. Et ipse me his inuicte malis. Et, Et spurcatior lecto meo *Osilia* &c. l. 18. post voc. ferentis) *add.* & facit participium mierentis. *i penult.* post voc. vius) *add.* Quidam autem Egenos pro egentes dictum tradunt, nomen pro par-
Pag. 218. ticipio p. 21. l. 1. *legit*; Atreium Philologum. l. 9. post voc. incommodis) *add.* aut certe qua & quid addidit, erat enim integrum. Si pios numina reppulerint & iustitia vsquam est. l. 11. post voc. adferant) *add.* vel tribuant. l. 12. post voc. comprobatur) *add.* vt e contrario Terent. *Hoccine seculum, ô scelera, ô genera sacrilega?* Et digna laus regibus, vt bono tempore nati esse dicantur. l. 16. post voc. manebunt *add* talem autem, tam iustam, tam piam. l. 22. post voc. feruntur) *add.* Alij sydera conuexa nobis imminentia vel quæ per conuexum polum patuntur, vel quæ per conuexum disposita exhalatione terræ alti credantur. Quamuis Physici pasci aquis marinis sydera, id est ignes cœlestes dicant, secundum quos Lucanus ait *Atque v. p. q. digerat aer.* Quidam radios solis pasci asserunt humore terreno. *Polus* autem cœlum dixit. *Honos.* Honor & honos quæritur quia nominatiuus pluralis, res terminatus singularem in or mutat, vt amores amor honores honor, exceptis monosyllabis vt flos, mos, ros. l. 28. post voc. *Sidonia lacunam tollit.* Pro Tiria, a vicinitate p. 219 l. 1. post voc. *importuosum*) *add.* Non ergo de suo regno ait sed illas oras significat quas Ilioneus ait. per inuia saxa diripuit. l. 5. post voc. Coemo) *add.* *Tunc. i. a.* Et hoc admiratiuum non interrogatiuum. Ille autem honoris est, vt sic Iuppiter ille monebat: vel tunc ille videtur beneficium Veneris admirari in eo quem admiratura est. *Dardan. Anchise.* Bene Anchisæ a. cum multis enim Venus concubuit. Sed sciendum Anchisem vt fabula loquitur, pastorem fuisse, & cum eo amato &c. l. 1. post vocem protectus) *add.* vt fabula loquitur. l. 19. post vocem reuulsset) *add.* vt nonnulli quod Theomissam concubinam vel eius, &c. l. *ead.* post vocem Turnacen) *add.* a cœna. l. 21 post vocem cognouit) *add.* *Genitor tum belus.* Quidam alium patrem Melissæ dicunt *Opimam*, &c. l. 23. post vocem Apollinis) *add.* illud perrexerat, vt in ea conlocaret imperium, qui eam ciuitatem Salaminam ex nomine patriæ ibi condidit. l. a. d. ab i. Teucro Cypri superatos incolas, & sic conditam ciuitatem, vnde Auxilio Beli accipi potest etiam Teucro &c. l. 26. post voc. imperio) *add.* & quærendus nominatiuus huius nominis. sed de hac re historia longe aliud continet. l. 27. post voc. ruinæ) *add.* vt, Cecidit que superbum Ilium l. 28. post voc. laudantur) *add.* & quidam hostis singularem, quidam pluralem legunt. *Laude*, pro virtute accipiunt, vt, Primam mecum qui laude coronam. l. 30. post voc. paternum) *add.* Sane Stirpe cum de origine

dicimus

dicimus generis fœminini est, vt, Heu stirpem inuisam: cum de ligno masculini, Sed stirpem Teucri nul. d. sactum. lin. 31. post voc. socias) *add.* dicitur autem & tecta succedere, vt Succeditque gemens stabulis, &, Tecto adsuetus coluber succedere. *Me quoque* Quemadmodum vos. *Demum.* &c. l. 34. post voc. *cura*) *add. Simul æ. in r. d. t.* Et hoc quod sequitur videtur auspicium nuptiarum. *Simul. d. t. i h.* Apud maiores nostros mos fuit, vt magistratus post res serias quæ consulto peragebantur in fine actus adderent. diis honorem dico, vel alio modo, hinc ad deos. quod Poeta amator antiquitatis subtiliter docet, infert enim Didonem post habitum cum Ænea colloquium & iunctam hospitalitatem, Quare agite ô tectis iuuenes s. n. vt supra vrbem quam s. v. est: Et, Tros Tyriusque m. n. d. agetur, post actum publicum diis sacra iussisse, nam subiungit simul AEneam in regia ducit Tecta, simul D. t. i. honorem: Id est, &c. l. 36. post voc. sacrificabat) *add.* Et iterum indictiua sacrificia dicebantur quæ subito ad præsens tempus indicebantur. aut certe, &c. l. 39. post voc. fiebant) *add.* dicebantur sacra & honoraria quod vtrunque hoc loco complexus videtur. pag. 220. l. 4. post voc. *dei add.*... legitur. Id est Liberi patris ac per hoc vinum, aut &c. l. post voc. dici) *add.* Non nulli dij legunt sicut veteres famis fam. Plautus in mercatore, *Quia aut nocti aut dij aut soli aut lunæ.* Sane quidam hunc versum intelligi, non putant posse, vt est ille, Quem tibi iam Troia. *Splendida* &c. l. 10. post voc. mensis) *add. Mediis tectis.* Iuxta cottidianam consuetudinem, ait mediis & si dicamus in media domo sua sedens turbatus est. *Labo. v.* Lab. perfectæ. *transt. antum*) vt, *Laborataque p. ad p. cæras.* Et est s. in c. c. s. R. q. in f. fl. id e. r. fecit. Et sane vestes non illas dicit quibus ind. sed stragulas supra q disc. sic enim dicebantur vestes stragulæ. *Ostr.* &c. l. 17. post vocem facta) *addit.* veteres enim in conuiuiis solebant fortia parentum facta narrare, quæ hic etiam insculpta dicit. Et hic resoluit Poeta illud quod reprehenditur, cur in templo Iunonis non Pœnorum & Græcorum facta depinxerit, scilicet quod suorum res pretiosiore materia signatas habuerit. *l. antepenu't* post voc. est.) *add.* vt Graio stant nomine dictæ. lin. *penultim.* post voc. vident) *legit.* Item positum est, &c. l. *vlt.* post voc. manum) *legit.* Pro loco ergo, &c. pag. 221. l. 2. Item ex persona, &c. *legit.* Item ex longinquitate vt Iliacis erepta ruinis. Pag. 221. vt Terent. &c. l. 4. post voc. *Erepta*) *add.* Ostendit valde preciosa, quæ meruerunt ex ruinis ciuitatis eripi Laborat autem poeta hoc, &c. & l. 5. *cum voce.* Helenæ *iungit voc. s.* ex incendio erip. &c. l. 7. post voc. accepit, *transponit à voce Signis vsque ad voc.* monteis *& locat. post voc.* πάντα, l. 10 *sequen.* l. 11 post voc. ornatur. *add & lacum replet.* Varro ita refert *Nescientes ait * in India esse arbores quæ ferant lanam. Item Epicadus in Sicilia quarum floribus cum dempti sint nuclei ex his impleitis*, &c. l. 13. post voc. Helenæ) *add. Quos illa Mycenis.* Hic quoque commendatio muneris à persona, quæ & in fuga magni fecerit. *Argiuæ* autem à vicinit. l. 16. post voc. faciente) *add.* quæ ei in præmium pro victoria quam de malo aureo acceperat, alienum matrimonium concilians, sicut nota fabula omnibus traditum est, quamuis vero historia hoc habere dicitur, non sollicitatam à Paride Helenam, sed cum ei non consentiret vt absente eo tempore Menelao sponte eum sequeretur ad Troiam, expugnata ciuitate vi à Paride sublatam: Vnde factum est vt Paris, timore ne qui eum sequerentur, non recto itinere properaret ad patriam, sed diuerterer ad AEgyptum, & ad regem Proteum veniret, qui cum esset sacrificus & agnouisset alienam vxorem à Paride raptam, duci eam dicitur subtraxisse, & nescio quibus disciplinis fantasma in similitudinem Helenæ formatum Paridi dedisse, quod in 2. plenius inuenies *Inconcess.* &c. l 24. post voc. virginias *add. Extulerat.* Secum exportauerat. l. 25 post voc. septimo) *add. Ilione quod gess. ol.* Quia etiam fœminæ sceptro vtebantur, Gesserat autem, vt Hoc Priami gestamen erat, & quæritur vtrum hoc sceptrum de Tracia an de Troia sublatum, quidam AEneæ ab Iliona datum dicunt, sed quamuis apta nupturæ reginæ sint munera, tamen futurorum malorum continere omen videntur. *Maxima*, &c. l. 27. postque *legit* quæ post. l. 34. post voc. auro) *add.* Sane immiscet Romanam consuetudinem, coronis enim fœminæ vtebantur. l. 38 post voc. ponitur) *add.* veteres autem artes pro dolis ponebant, Et Terent. in Eautont. *Quoniam offendi ibi militem Eius noctem orantem: hæc arte tractabat virum.* Idem in Formione. *Artificem probum* nam & Græci dolos technas dicunt, vt in 2. Periurique arte Simonis. l. 40. post voc. impulit) *add.* implicet proprie ait, Impliciti enim morbo dicuntur, nam & amor morbus p. g. 2. 2. l. 22. post voc. radij) Pag. 222 *add.* Et bene *sub noctem cura rec.* Quia vehementiores curæ vel circa noctem vel per noctem sunt. *Recursat* autem Recurrit, &c. l. 3. post vocem amorem) *add. Aligerum.* Compositum à Poeta nomen, Sane Latini, &c. l. 15. post voc. velint) *add.* Sane &

hic perſuaſoriam agit, ſicut ſuperius vbi Iuno ad Æolum loquitur. Aeole namque tibi: ſed ibi quia dea cum homine loquebatur principio opus non fuit, hic vero principio vſus eſt, quia dea cum deo loquitur, ad beneuolentiam comparandam. *Nate* ab indulgentiſſimo nomine cauſa moris, *Meam Pot.* Quid poſſit facere, *Qui tela Typh. tem.* Pro quo, *Frater vt Æn.* pelago tuus contra quem, *Odiæ iun. ine.* Nam quod dicit Frater tuus non filius meus, oſtendit ei etiam profuturum qui rogatur, Nam ex eo genere eſt illud Et noſtro doluiſti ſæpe dolore. Quæritur cauſa, *Hunc Phœniſſat. d.* Timor ipſius, *Et vereor q Se.i.v.* Rem ipſam, *Quo circa c.a.d.* Modus, *Quaſ.c. id.p.* Quandiu, *Nec̃ n. a. v.* An difficile ſit, *Et netos p. p.i. v.* Quomodo, *vt cum s. g.a. l d.* Subito amabit, *occultum i.ig.ſ.q v.* Nihil promiſit, quid enim promitteret deo? *Solus*, &c. l. 24. poſt voc. *Numina*) *tranſp.* Poſſibilitatem, & notandum eſt vnum D. p. h. n. vt ſupra dictum eſt de Iunone. l. 31. poſt vocem moratur) *add. Blandis vocibus.* Ideo dixit blandis, vt oſtenderet Didonem facile amore incendi poſſe, quæ ante iam blanda eſt quam amet. lin. 37. poſt voc. a. ticulo) *add.* Quidam ſic intelligunt, cum in incerto ſtatu res ſunt, in cardine eſſe dicuntur, & tranſlationem verbi à ianua tractam volunt quæ motu cardinis
pag.223. hac atque illac impelli poteſt. p. 223. l. 6. poſt voc. ſuperfueruntque) *add.* & ante Pelagus poſuit cum poſt Troiæ euerſionem nauigauerit Æneas. l. 8. poſt voc. pluraliter) *add dis.* vt alibi Eſt alta Cithera l. 13. poſt voc. alterius) *add.* Sane Illius in Georgicis corripuit, vt Illius immenſæ l. 15. poſt voc. facili) *add. Lætiſſima Dido.* Non eſt epitheton perpetuum, i. cum læta eſſe cœperit. lin. 22. poſt voc. poſuit) *add.* Sane notandum quod interdum vbi inducit minorem feſtinantem parere, maiori reſpondentem eum non facit, vt hoc loco (cupidinem, vt in 4 Ille patris parere p. Imper. Et in 7. Exin Gorgoneis
Pag. 224 Allecto. 1. venenis. lin. 29. *nihil habet 1. poſt voc* dixiſſet. p. 224. l 2. poſt voc. *Expediunt*) *add.* Proferunt l. 23. poſt voc. villoſas) *add.* quibus etiam in ſacris vtebantur, ſicut in Georgicis manibus liquid dant o. fontes Germa. conſ q. f. mant. villis. de ſupplicaturis. n. hoc dixit. l. 28. imperatum *legit* importatum l. 38. poſt voc. onerét (*add.* aut poteſt & abundantiam retuliſſe, & de veterum &c. l. 39. poſt voc. adponebantur) *add.* Et quidam volunt hoc ſecundum veterem ceremoniarum ritum aduerti debere, quod Flamini Diali mensa innis non adponebatur, nam cum dicit Qui dapibus mensas onerent & pocula ponant, alibi. Et vina reponite menſis, quid aliud oſtendit quam menſam vacuam non ante po-
Pag. 225. ſitam Æneæ, quem vbique omnia ſacerdotia inducit habuiſſe. p. 225. lin. 4. poſt voc. autem *add.* iuxta conſuetudinem ſuorum temporum dixit, quia olim ſ. veſc. vt ipſe alibi Gramineoque viros locat ipſe ſedili & perpetuis ſoliti patres conſidere menſis. *Mirantur d. Æn* Hoc ad Tyrios, &c. l. 9. tralatione *legit* laudatione. l. 20. inſidiat *legitur.*
Pag. 226 inſideat. p. 226. l. *antep.* qu* *legit* quod. p. 227. l. 1. poſt voc. cœna) *add.* remeantibus. l. 6.
Pag. 227 poſt voc. *Tectis*) *add.* Mos erat apud veteres &c. l. 9. igni, *legit* ignem. l. 20. poſt voc. ſacer) *add.* aut ſicut ſupra dictum eſt χήτη, quod eſt bona, quam inter penates Troiani habuiſſe dicuntur. *Cœtum.* Modo conuiuium, & bono verbo ad dignitatem duorum in vno populorum vſus eſt lin. 21. poſt voc. Sacrorum) *add.* diis enim hoſpitalibus & Ioui in menſa libabatur. l. 24. poſt voc. noſtros) *add.* fœminæ, l. 25. poſt voc. diebus) *non habet quæ ſequuntur vſque ad vocem, Iam Bitiæ* l. 26. poſt voc. *Bitiæ tranſp.* Per tranſitum Pœnorum ducum nomina introducit. Nam B. c. P. f. p. vt d. Liuius. *Iopæ* vero v. d. p. D. vt P. t. hiſtoria *& add.* Seruauit autem τὸ σφέτερον quare non Æneæ dedit ne aut contumelioſum videretur, aut petulans *increpitans*, &c. l 37. poſt voc. nominatiuum) *add.*
Pag 228 in vſu. p. 228. l. 2. poſt voc. Didonis, *add.* Hic Atlas Iapeti filius in Africa natus dicitur, hic quod annum in tempora diuiſerit, & primus ſtellarum curſus, vel circulorum vel ſiderum tranſitum naturaſque deſcripſerit, cœlum dictus eſt ſuſtinere, quia nepotem ſuum Mercurium & Herculem docuiſſe dicitur, vnde & Hercules cœlum ab Atl. ſuſc. ſuſti. narratur, propter, &c. l. 6. poſt voc. Nymphas) *add.* vbi ſolæ fœminæ erant. l. 14. poſt voc. ſentire) *add.* amat ſane vbique Solem & Lunam iungere. l. 23. poſt voc. ſex) *add.* hanc quidam agere Arcton dicunt, quia arcetram veteres vehiculum vocabant. Hæc autem vt fabulæ loquuntur Calliſto fuit comes, &c. l. 24. poſt voc. nomine) *legit* Arcas *& add.* Cætera in 1. lib. Georg. plenius narrata ſunt. l. 28 poſt voc. faciem) *add.* Nam ideo eas quidam ſiculas ſues ſcilicet dici tradunt. Has quidam Vergilias dicunt quod vere flotido oriantur. l. 29. poſt voc. nutrices) *add.* quæ ſe in pelagus furore præcipitauerunt, Alij Erechei filias pro patria ſe morti obtuliſſe, aiunt, quas Priadas vocant quod Prionis filiæ eſſe dicantur, quidam Hyadas ab Hyante fratre, quem inuentum extinctum vſque ad mortem doluerunt, dictas putant. *Geminosque tr. Septentriones id eſt Helicem, &c.* l. 32. quatuor triones, *F. legit* ſeptentriones.

l.35.post voc.*Obstet*) *add.* Tardis non longe sed æstiuis id est tarde, &c.l.36.post voc.dici) *add.* ergo hoc dicit quæ causa est longorum, &c.l.38.post voc.*Sequuntur*) *add.* Imitantur, & bono vsus est &c.l.39.post voc.peregrini) *add.* qui expectabant vt noscerent morem l.42.post vocem seruat) *add.* *Longum.* Hic per maturum, aut qui non erat nisi ipsius morte finiendus, l.*eadem* post vocem conuiuium) *add.* Sic Anacreon ἐφ' ὅσον ἔτι νέον. l.*vis*.post voc.rex) *add.* vel qui eum post decennale bellum exitus tulerit. *Auroræ filius arm.* Quia etiam ei fecerat arma Vulcanus, qui cum auxilium Troianis ferret, apud Troiam occisus est, hic in tanto amore apud suos socios fuit, vt post eius mortem cum eum nimium deflerent, miseratione deorum in aues conuersi dicantur, & quotannis venire ad tumulum eius, & ibi lamentatione & fletibus se dilacerare, donec aliquantæ ibidem moriantur. *Quales*, &c p 229.l.1.nec *legit*.anne l.5 *sic legit*.Hos Hercules abduxit, Pag.229
de quibus, &c. l.6.post voc.ducere) *add.* aut ideo quales qui potuerint esse, ita diuini vt inter fatalia Troiana numerarentur, nam ideo & supra ardentes ait l.10.post vocem videantur) *transp.* esse superati virtute, *&* *add.* & laudandum quod insidias tantum dixerit non & captum Ilium, nam & ipse Æneas. Accipe nunc Danaum insidias.

SERVIVS IN II. ÆNEIDOS.

PAGINA 229.lin.5.post voc.immobilia, *legit F.* habebãt, aut intenti tenebant, vt sit figura, & intelligamus intenta habebant, l.7.post voc. deinde) *add.* vel vt quidam volunt Tunc, l.8 post voc.locus) *add.* Non licebat enim supra regem sacrificiculum quemquam accumbere. Cum enim dicit de Didone: Aurea composuit Sponda mediamque locauit: Ostendit illam regali non sacerdotali loco discubuisse. AEneas autem vbique q.s.inducitur. Torus autem ab herbis tortis dictus est, & videtur hic ostendisse, Ostroque superbo Et Aulæis i.se.r. superbis, vt aulam significaret. *Ab alto* vero pro ex alto, mutauit præpositionem. *Pater AEneas.* Hoc honoris nomen est *Orsus*, &c.p 230.lin.3 post vocem *opes*) *add.* *Vt autem*, Pag.230
Quemadmodum l.8.siue pro infinitiuo *legit F.* Quidam per infinitiuum modũ dictum, &c.l.5.post voc rege] *add.* *Miserrima vidi.* Est enim pœna & in Atrocitate spectaculi, vt in AEtnæos vidit C.Vlysses & Vidi duo ego de numero l.9 post voc.Pyrrhi) *add* quos vt quidam volunt, de Festo insula duxit ad Troiam: Dicti autem M.p.h.c. AEacus Iouis & AEginæ filius cum vellet matris suæ perpetuam memoriam permanere, insulam in qua regnabat à nomine eius AEginam appellauit: hoc indignata Iuno pestilentia ciues eius omnes absumpsit, quod cum vidisset ... petit à Ioue vt Formicæ id est mirmices, quas casu animaduerterat plures, in homines & suos socios verterentur, qui statim mutati in homines Myrmidones appellati sunt S.h.f.c. N.E.d.M.à r. Myrmidono Iouis & Eurymedonæ filio: sane amat hos exercitus iungere, Nam & post ait: Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles. *Aut duri*, &c l.28.post voc dignitas) *add.* Sane quædam si singulariter proferuntur interdum gratiora sunt, vt Tros Tyriusq; mihi n.d.a. Vlyxi autem vetus genitiuus est, vt Atque immit. Achilli *Tem. A. pre.* P.V. p.verbo vt dictum est, & duas causas prætendit, quibus dicit non posse vniuersa narrari, Dolorem & tempus, l.21.post voc. *Cognoscere*) *legit.* Cognoscendorum casuum, est autem Græc fig. Casus autem fortuna, pericula: Nam si mortem dixisset nostrorum debuit dicere & breu.&c l.22.post vocem nobis] *add.* Ergo non ad Didonis voluntatem, sed narrantis officium. Et quibusdam hysteologia videtur, Prius enim est vt Troiæ laborem post AEneæ casus agnoscat *Sup.* P.v. dicit, Euersionem enim Troiæ tantum omissis superioribus, narrat, l.26. post vocem officio] *sic transponit*, vt *Memini v. quo æ. sum. P.* præteritum est Et, Memini me turr. &c. l.30. post vocem tamen] *add.* quia cum præponitur quanquam, necesse est subiungi tamen. *Fr. b.* Pag.229

Bene defendit causam suorum, quod in bello non impares fuerint. Duplex ergo est in hoc lib. intentio, ne vel T.q.v.e.v.Æ.t.v.e.q.f. Sane amat in aduersis hoc verbo vti vt Fractæ vires, & Frangimur heu fatis inquit. *Fas.v.* Oraculis: vt est, Cum virgo poscere fata: secun. P.t.v s t & si Palladium manssisset in Troia, integro, &c.l. 33. post voc. Bacchidibus) *add.* Compendia. lec. est, l 34 post voc tollerentur) *add.* à Græcis, *ead.m* post vocem Philoctetes) *legit*, quibus Paris peremptus est. *Dict.* &c lin. 39. *legit* Serenus Lyricus, l. 40. post voc *Equum*) *transp. & add* De hoc equo varie in historiis dictũ vt enim Higin. & Tub. dicunt, &c.l. 43. post voc. pictum) *add.* Nonnulli signum equi datum, vt internoscerent Græci suos vel hostes: A quibusdam dicitur facta proditione prædictum, ne quis eas domos violaret quarum ante ianuam equus esset depictus, Vnde & Antenoris & cæterorum agnitæ sunt. Aut quia Equestri, &c.l 45 post voc. equum) *add.* Vt, Pelago credas innare reuulsas Cycladas. Aut re v. hoc fuit q. V. seq. sed melius machinamenti genus accipimus, l. 47. post vocem translatio. AEdificari enim habitacula hominum dicimus. Nam ideo hic de equo ædificant, qui erat homines recepturus. vel propter magnitudinem, vt Cic. l. 49. causa. *legit* ratione, l. 54. post voc. S olutio est, *legit* spondæi n. in p. alias in dactylum vt Arma virum t. q. & T. g. q. vndas: alias &c. l *antepenult* post voc. *Vagatur, legit*, Hoc est pro reditu, fama tamen fuit non & simulationis, Nam incipiunt & insidiæ patefactæ esse, Bene ergo ex ne r. s c. Aceius in Deiphobo inscriptum dicit. *Mi eruæ donum armipotentes Danai abeuntes dicant.* lin. *penult.* post voc. virorum) *transpon. Virum.* Pro virorum qua figura & in prosa vtimur. Dicit sane Plinius in naturali historia, sic in neutro faciẽdum esse, scilicet propter casuum similitudinem, nisi forte nimia metri necessitas cogat. *Sor.* Contraria sunt delectus & sors Sed i. q. p. e. s. t. ex i. d. q. includerentur. *Furtim.* Num à plebe hoc est nullo sciente, id est, latenter. Nam & furtim ideo dicitur quod magis
Pag 231 per tenebras admittatur: vnde fures quoniam quasi &c. p. 231 l. 4. post voc. lateribus) *add.* Et notandum aliter dici cœcum hominem, non videntem, l. 6 post voc. concaua) *add.* cauernas dictas à veteribus adserunt, vt, Et vmbrosæ penitus pat. cauernæ, Alij fult. c. n. quibus e. tabulæ a. c. appellarunt. Vnde quia naues texi dicuntur & cauernæ nauium sint perm. in m. nauium vt i. d. & cauernas. Alij quodcunque in arcum formatum est, quod flexum & in altitudine curuatum ad sedem deducitur, cauernam dici tradunt Sane dicen. ingentes epitheto &c. liu. 10. *tardus*) legit, *pinguis & addit*, Sane & in tragœdia de hoc equo * *aestuat* Legitur, hanc ergo hic veterum dixit, l. 11. post vocem posuit) *add.* Fuld. vt Vltro Inachias veniisset ad vrbes Dardanus, pro Dardani & alibi pluralem pro singulari, vt Desistite manum committere Teucris, cum solus esset Æneas, l. 12. post voc. Ilium) *add.* quæ ante Leucophrys dicta est. Nam Tennes Gyfis, infamatus à Nouerca, quod cum ea voluisse concumbere cultoribus vacuam tenuit. v. T. d. est. Alij dicunt quod se propter supradictam causam, ex ipsa insula in mare præcipitauerit, huius soror Homithea fuisse dicitur Ideo, &c. l. 15 post voc. auro) *add. Priami d. r. m.* Qui & ipse à Græcis est, l 20. post voc. negationem) *add. Deserto.* Vel ab his qui Troianæ partis erant, aut certe ideo deserto, vt facilius latere possint. *Cond.* P. a. *Ab.* Petisse, Abisse dicimus & petisse, l. 24. post voc. cultoribus) *add.* vt clausis portis signum belli est: Quæ mœnia clausis Ferrum a. portis. *Iuuat ire* autem exire, aut ire longius, l *ead.* superius, *legit* superior. l. 26 post voc. ducunt) *add Littusque rel.* Quod nostrum fuerat. *Hic.* P. i. & totum hocita accipiendum. *Sæuus Achilles.* Propter Hectorem & talis vbique inducendus est, vt Horat. *Iura neget sibi nata.* l 29. post voc. exercitus) *add* Huc geminas nunc flecte acies. l. *penult.* post vocem
Pag. 232 *Exitial*) *legit*, Quantum ad Troianos. *Prim* &c. p. 232. l. 1. cuerti, *legit* corruere, *ead.* Thymetis, *legit* Thymetiæ *sicut lin. sequenti*, l. 3 post voc. quia) *Sic legit. F.* quia habuit tustam i. c. proditionis. Alij *V. dolo.* Scilicet Græcorum quo om dec. sunt. *Arce loc.* Velut tutamen & non incassum arcis Troianæ prope multis locis mentio fi. In hac enim arce huiusmodi saxum fuisse dicitur, quod absalio contritum sanguinem emitteret, atque Helenam ad incitandos in se amatores sæpe ex hoc saxo lapillis vti fu sse solitam, lin. 7 post voc. Theocritus) *add.* Alij hunc Capim affinem AEneæ tradunt, & ideo et ab AEnea dari recti consilij principium. Hic est qui Capuam condidit, sed hoc post multa secula claruit Nam his temporibus quibus Cæsar occidi habuit, Capuæ iuuencæ æneæ, dicitur inscriptum fuisse, iisdem temporibus, vnum de genere conditoris periturum *Pelago.* Pro in Pel. *Danaum insid.* Bene qui suadet vt præcipitetur, non dicit donum Mineruæ, sed Danaum insidias & suspecta dona, lin. 8.

non

on disiunct. *legit* aut disiunctiua *& add.* quomodo ergo per aut adiunxit, cùm non
trumque,sed alterutrum fieri poterat quod suadebatur. Poetarum,&c. l 11. post voc.
visum est) *add.* Antiqua tamen exemplaria vt habere inueniuntur, ve enim proprium
significatum habet, vt interdum pro vel accipiatur, l.12.post voc. accipiunt) *add.* quia
adiecit tentare, & hic ostenditur aduersa sententia, non enim ab omnibus creduntur
insidiæ. *Incer.* Inst *v e st.in.c.* Incertum ergo aut temporale est, aut perpetuum epi-
theton vulgi. Sane v.tam masc.&c. l.15. dixit,*legit* quasi dixisset,l.17.post vocem gestu)
add. sicut hic futura dicturo primum iram & commotionem animi, quæ vultu osten-
ditur,dedit,dein celeritatem corporis, inde vocis magnitudinem. l.18 post voc.potuit)
add. tradunt:a.i.v.vt S.p ô *Miseri* Bene hoc cœpit, quia non erant suadenti vtilia cre-
duturi lin. 9.post voc.sentire) *add.*aut insania dementia,*cred.a.b* Vehemētius est quam
si dixisset non nauigauerunt l.20.post voc. Danaum) *add.* non enim quæcunque sunt
dona,Danaum sunt,l.21.post voc.vniuersa) *add.* Hic sane Vlyxes filius Laërtæ,Pene-
lopæ maritus fuit,qui filios habuit Telemachum ex Penelope, ex Circe vero Telego-
num,à quo etiam insciо, cum ipse patrem quæreret occisus est. Huic Vlyxi primus
Nicomachus pictor pileo caput texisse fertur. Huius post Iliense bellum errores, Ho-
merus notos omnibus fecit. De hoc quoque aliæ fabulæ narrantur. Nam cum Italiam
post errores fuisset reuersus,inuenisse Pana fertur in Penatibus suis, qui dicitur ex Pe-
nelope & procis omnibus natus,sicut ipsum nomen Pan videtur declarare,quamquam
alij hunc de Mercurio, qui in hircum mutatus cum Penelope concubuerat natum fe-
runt,sed Vlyxes posteaquam deformem puerum vidit,fugisse dicitur in errores, nega-
tur autem vel senectute, vel Telegonij filij manu; aculeo marinæ belluæ extinctus.
Dicitur enim cum continuo fugeret à Minerua in equum mutatus. *Ligno.* Merito quasi
diss. affectauit Tapinosim dicens ligno,non sim. Infirmare enim vult fidem eorum re-
ligione n vt paulo,&c. l.13 post voc.considerantur) *add Inspectura domos.* Bene inspe-
ctura,muris enim portisque d fectis, qui apud Troiam hoc machinamento perrupti
sunt,necesse erat domos inspici,*v.d.v.* Hoc est o.ciuitatem. *Aut aliquis l.e.* Non confir-
mat vt plus in eo fraudis esse * quā fuit: *Error* autem Id est dolus,&c.l.26 post voc. me-
lius est) *addit.* Sed alij equo latet,id est sub prætextu,sub specie equi,alij cōtra equo in
equo accipiunt. *Credite.* Confidite, id est nolite eorū fiduciam habere qui timendi sunt
etiam cū vltro offerunt dona. *Quidquid id e.t.* Timeo inquit quidquid omnino in equo
est,cæterum Danaos etiam dona ferentes,l.30.post voc.latus) *add.* stetit, In aluum cō-
torsit hastam,*tum reuocat quæ* l 27 Quidam deesse p.a vr s.s.1. se in lat.ad i.v.& sic intor-
sisse hastam: Nam si l e.p.a c.e.q s. Aluum *Feri.* Q.ab eo q.r.c.f.vt,P.q.ferum,Et pau-
lo post, Saucius at quadrupes, l. *ant penult.* post voc. mori) *add.* Quæ autem à veteri-
bus cauernæ appellatæ sint superius dictum est. *Fata D.* F.m.p. & hoc est, &c. l. *penult.*
post voc. *Læua*) *add.* Troianorum scilicet Bene ergo diuisit, Sane Læua modo, &c.
p.233 l.3. post voc. *oculi*) *add.* Alij fœdare secundum Græcos accipiunt. Quid e- pag. 233
nim fœdius quam duces Græcorum latentes deprehendi, Latebras autem amare di-
xit, l 5. ante voc. *manus*) *add. Ecce manus.* Hæc particula prope rem gestam ante o-
culos lectoris inducit. Sane sæpe dictum est, Virgilium inuenta occasione mentio-
nem iuris pontificalis facere in quacunque persona. Antiquis itaque ceremoniis cau-
tum erat,ne vinctus flaminiam introiret, si introisset solueretur vinclaque per implu-
uium effunderentur, inque viam publicam eiicerentur. Flaminia autem domus Fla-
minis dicitur, sicut regia regis domus, quod hic de Sinone rem Flaminis à rege fa-
ctam debemus accipere. Ipse vero primus m.a.a. leuari Vincla i.P. quod factum sub
dio illo versu ostendit. Sustulit exutas vinclis ad s.pal. Et,Vos æt.i.id est syderа,quod
vtique incongrue dictum videtur, nisi sub dio Sinonem stantem hæc dixisse accipia-
mus. Ideo autem Iuuenem dicendo nomen suspendit, quo grauior narratio fieret,sed
ordine suo referentur quæ gesta sunt. *Manus,* &c.l 8. *legit.* Ipsum autem generis ma-
sculini quia vsurpatum est ipse,l.10.post voc.*strueret*) *add.* Vel astrueret vel inco. à G.
p.h.e c.præiacta d.semina,quod ipse exposuit Troiamque aperiret Ach.Strueret autem
respexit ad sup.&c.l. 12. post vocem nomen) *legit.* Nam desiit e.p.q.g.e. & potest reci-
pere comparationem, Sane,l 13.*lacun.tollit.* ponebant, vt Sall. *Ita fiducia, quam argu-
mentis purgatiores dimittuntur.* & Virg. &c. l.15.post voc diximus (*pro qua* dictum) *add.*
Sane sequenti versu exposuit, quid est In vtrumque paratus, l.16.post voc. vertit) *add.*
Plautus, *Versatior es quam rota figularis Occumbe morti*, Nouæ locutionis figura & pe-
nitus remota. Ennius. *Vt vos vestri liberi defendant, pro vestra vita morti occumbam.*

Visendi. Freq. est viso, vt Facesso, licet rarum sit, nam in *To* exeunt frequentatiua. *Circon. Ruit.* Figura ὑπαλλαγὴ. Ruit primo & sic circumfusa est. *Certantque.* Cum supra, Iuuentus ruit dixerit, subiunxit certant quod figuratum, &c. l. 18. post voc. illudo, *legit.* tibi, dicimus: vt h. l. & i. te vt, I. verbis v. i. s & illudo in te: Simile e i. t. & t. Quidam inludere per ludum ac iocum sæuire in iniuriam alicuius intelligunt. Vt, Siluestres vri assid. capræque sequaces *Capto* autem, quod ita Troiani putabant. l. 20. post voc. nobis) *add. Insidias.* Seruauit ordinem respondendo ad illud quod regina dixerat Insidias, inquit, Danaum, l. 23. post vocem Amazon) *add.* Et hoc ad fidem faciendam. non enim turbatus, supra enim ait, S u vers. d. s c. o morti. *Inermis.* Quidam supplex accipiunt, vt, Tendentemque m. P. conf. inermes l. 25. post voc. conciliat, *legit* miserationem, *& add.* de communibus duobus exclusus elementis quia Græ. t. m t. terras Sane quod deflet ideo ei prima breuis datur oratio, & est controuersiæ schema. Nam principium satis docte sumptum est: hac enim exclamatione & miseriæ auctu beneuolum sibi iudicem fecit, querelæ autem nouitate attentum, quis enim nõ cuperet audire quo pacto idem homo & Græcis & Troianis esset inuisus, denique subiecit, Quo gemitu c. a. c. & omnis Imp. h. f. q. s. cretus Quidue f m q. f f capto. Habet ergo beneuolentiam & attentionem, ingressus deinde causam, quia, timebat ne persona Græci suspecta esset, quasi hostis, hoc fatetur primum & ex sequentibus sanat, Neque me A. de g. negabo. Hoc p. n, si m. f. Sinonem Finxit v. e. m. i. finget. Subiungit fabulam, ex qua sibi fidem paret dicturus de equo, de Palamede autem & Iphigenia ad Troianos nil pertinet, de quibus vera incipit & in falsa desinit, facile enim quæ sequentur credibilia sunt cum prima recognoscuntur, quæ per singula loca vel versus facilius poterimus aduertere. Sane *Tel.* & &c. l. 31. post voc ipsi) *add* quos pro merito meo minime deceat sæuos esse, hoc est quibus sep. s *Inf. I.* p. est plusquam inimicus ab i. maior, &c. p. 234 l. 1. ante voc. *Quo sang.*) *add. Conuersi anim.* Bene, quia dixerat Et super ipsi Dard. infensi, vt ostenderet eos cum aduenienti inludere certarent, audito eius gemitu, ad miserationẽ esse conuersos. *Impetus.* Qui in Sinonis ferebatur interitum *Hortamur.* Bene non iubemus vtpote miserãtes, lin. 3. post voc. meminerit) *legit.* per versiloquium vitæ esse fiduciam, l. 5 post voc. meminerat) *add* veluti memor sit, quid in captiuo victori liceat, vel Quidve ferat memoret, id est, quid adferat, dicat, vt simpliciter accipiatur quod sequitur, quid illud sit, quod illi fiduciam apud hostes capto pariat, vt putet à Troianis sibi esse parcendum. *Fuer.* &c. l. 6. post voc. euentus) *add.* Siue miseratus vitam concedere voluerit siue non. Est autem parenthesis & respicit ad illud, Memoret quæ sit fid. capto. Suspendendum ergo Rex, Sane. *Quodcunque* vetusta voce mortem significari Lucilius docet in XII. *Hunc si quid pueris nobis me & fratre fuisset*, Hoc est, si mors me vel fratrem oppressisset. Ergo, vt quidam volunt, vrbane animum hominis mortem contemnentis ostendit. Vera inquit vt & falsa quæ postea dicturus est vera credantur, ideò primò *à veris cæpit.* Ordo autem est, fatebor cuncta vera, Neque me A. de g. n. quod sciebant Troiani confessus est, vt ei de cæteris crederetur. *Hoc p.* H. max. est vel principale apud me verum dicere vel hoc primum fatebor subaudis Nec si m. m. f. S. Finxit, quidam ita intelligunt, si me fortuna ad hanc miseriem perducere potuit, non valebit etiam stultum facere, vt putem me mentiendo proficere. Sanè Autolicus quidam fuit fur, qui, &c. l. 10. post voc. fecit) *add.* Sinonem autem melius ait quam si me dixisset. Solet enim & in nomine quædam esse Emphasis, vt est, Et quisquam n. Iunonis adoret, l. 12. post voc. fallacem *legit.* Et vanus est qui, &c. *Desunt quæ l* 15. *à voc. Fando vsque ad vo-*

Pag. 234

cem Inclyta lin. 32. pag 235. l. 12. post voc. genitus) *add.* dicitur, l. 5. post voc. periit) *add.* Et bene ad captandam circa amicos eius miseriem, adiungitur qui pacis auctor fuit. l. 7. post voc. habeant) *add* Sane vult Sinon suadere vere fugisse Græcos, si Palamedem lugere potuerunt. *Illi me com.* Oratorie se commendat. *Illi.* Id est qui bella vetabat & bene comitem non militem, quem eius inimici velut subparem insequerentur. *Et con. P.* Excusatio à necessitudine, sed hoc totum falsum est. *Pauper.* Excusatio à fortuna, hæc enim, &c. l. 9. post voc. belli) *add.* & est excusatio quia patri parendum necessario fuit. ideo autem misit. *Dum. s. r. i.* q & i. v. de r. fuit, Et bene addidit dignitatẽ eius quem fingebat propinquum, vt ei iusta causa fuerit indignationis aduersus Vlyxem. *Nos.* Pluralem pro &c. l. 12. post voc. dixit) *legit* id est vt Palamedes. *Nomen.* Glor. v. n. vt a. accipiunt vt Cui, &c. l. 13 post voc. elicere *reuocat quæ l. præced. Concessit.* Pro decessit. *& add. Afflictus.* Suspendendum ne videatur affectum se dicere, quia in tenebris vitam trahebat, sed quia amicum perdiderit. *Vitam in ten.* Ideo lugentibus inimica

mica lux est, quia caruerunt ea, hi quos dolent, ideo tenebras petunt, & atrâ veste amiciuntur & capita velantur, vt videantur cum defunctis agere imitantes tenebris inferorum faciem. *Insontis amici.* Duo posuit, & insontis & amici, & plus est quod amicum dixit, quam propinquum, *Mecum,* &c. l. 15. post voc. erupisse] *add.* in vocem, aut quod interim non vindicarem amici insontis interitum, l. 16. post voc. si qua) *legit,* quia est & b & mala. *Tuliss.* Non n.p. retulisset) *add.* intelligunt. *Si pat. v. r v. ad argos.* Bene dubitat vt ostendat propter Palamedem omnes sibi Græcos inimicos fuisse. *Victor* autem vt quid v. v. c. vt est Quam s. i. victor, aliter, &c. l. 22 post vocem occidit, *renocat quæ lin* 16. *& sequentibus à voce Promisi vsque ad voc.* Iuturna l. 24. post vocem nouis) *add.* aut magnis aut quæ nullus speraſſet, aut aliis atque aliis, l. 25. post voc. Dubias) *add.* aut suspicionum & criminum plenas, l. 29. post voc. nominauit) *add.* Alij arma pro opibus vel auxiliis accipiunt, alij arma consilium, alij occasionem, nonnulli insidias intelligunt: Quidam conscius arma hypallagen putant, pro conscientia arma, vt Et quondam patr. ad t. m. armis, Et, Arma deosque parant comites, Et, Alia arma Latinus. *Nec,* &c. l. 31. post vocem aræ) *add.* Et mire ministro, quasi * non exuerit à te responsuro, l. 32. post voc. *ego*) *add.* Aposiopesis est, Et b. r. ne t. i. t. l. o. nihil ad se pertinentis, nisi studium audiendi intermissione renouasset. *Autem.* Hoc abundat. *Ingrata.* Nec vobis placitura n. m. g. c. quorum iam non libenter memini. *Quidve moror?* V. s. f. vel mortem, lin. 36. post voc. *annus*) *add. Idque a. s. est.* Me Graium esse. *Iamd.* M. q. scilicet vt satisfaciatis Græcis qui me oderunt, & dicendo mortem suam gratam esse Græcis, & Troianorum beneuolentiam conciliat, & vt sibi reliqua credantur extorquet. *Hoc Ith. velit & m.* &c. l. *antepenult.* post voc. fuerat) *add.* Quippe qui propter reditum sacrificio fuerat destinatus, nec possent Græci nisi vel empta morte Simonis ad patriam redire, l. *vlt.* post vocem Pallanta *renoc. quæ l.* 37. *Ithacus* vero pro Ithacensis, p. p. der. *Arde. sci* Fest. inq. Et ecce quo proficit Aposiopesim ante fecisse. *Quær. cau* Cur à G. e o. i. *Ignari.* Aut nescientes, aut imprudentes *Art. p. a. r. μ.* e. I. a P. hoc est malæ, prosequitur mire vt ab initio cœperat. *Pau. q. p.* hoc est simulans se pauere. Et non tam propter mortem: Nam erit illi contrarium, Iamdudum s. p. sed vt videretur cum timore, ciuium suorum consilia vel secreta patefacere.
p 236. l. 3. post voc. est) *add.* apud quem suadet Agamemnon Græcis, relicto bello Pag. 236
fugere, & vt ostendat propter bellum fugere, ait cupiere, non voluere, l. 5. post voc. *vtinam*) *add.* Nec enim hic aræ destinaretur. Et est signific. &c. lin. 8. post vocem placata) *add.* Et bene aliud agens, equi mentionem introduxit, l. 9. post vocem ligno) *add.* Nam variat ligni genera in hoc equo, vt Abiete costas, & pinea claustra, ita hic acernis, l. 11 post voc. refertur) *add.* distinctione mutata, vt distinguamus, nimbi suspensi. *Sciatum,* patticip. &c. l. 19. post voc. ceruum (*pro quæ* ceruam) *legit,* cum venatur occidit ign. Vnde, &c. l. 21. post voc. rem) *add.* cum nec nauigare possent, nec pestilentiam sustinerent, consulta, &c. l. 22. post vocem Vlysse) *add.* per nuptiarum simulationem, qui Iphigeniam Achilli iungendam fingebat, adducta Iphigenia, in eo esset vt imm. &c. l. 24. post voc. facta) *add.* Dictynnæ, vel vt quidam volunt, l. 26. post voc. Pylade) *add.* à cuius patre, trofio nomine fuerat nutritus, l. 30. Bomonicæ, *legit* Homonicæ: q. a. s. c. q. plura verbera sustineret, l. *vlt. m.* post voc. dicebatur) *add. Iliacas d. v. a. o.* Figuratum, Cum primum venire velletis. Sane hoc de Ifigenia verum est. *Sang. q. r.* Hoc falsum est, & bene Oraculorum naturam seruat, vt à re ipsa semper incipiant, vt alibi, Dardanidæ duri, dicendo enim Dardanidæ ostendit quæ loca petere debeant. *Anim l. a.* Quia o. oc p. captiuum: Ergo ideo addidit Argolica, ne non esset triste oraculum. Videtur sane peritia iuris Pontificalis animalis hostiæ mentionem feciſſe, cum dicit Animaque litandum Argolica, nam & animam dixit, & litare verbo pontificali vsus * sacrificiis deos placare. *Obstupuere animi.* Omnes enim crediderunt se perire posse, antequam vnus esset delectus. *Cui f. pa.* Cui præparent mortem. *Fata* id est resp. Sunt qui ita diuidant cui fara parent vitam, quem poscat Apollo, vt moriatur. *Hic,* &c. p. 237 l. 6. post voc. interpretetur) *add.* Quæritur enim Pag. 237
non quid dicant, nam planum, sed quid debeat immolari. *Fla.* Inuid. p. v. & quod f. dignum est f. dicitur. *Mihi.* Multi posterioribus, multi primis iungunt * ad oram, est vnus tamen sensus, & quidem grauiter pronuntiandum tradunt, Mihi, hoc est Sinoni, l. 8. post voc. taciti) *add.* quamuis multi sic exponant, qui mihi amici erant dicebant, qui inimici tacebant, vt prouenirent quæ præsentiebant, l. 9. post voc. diebus) *add.* Scilicet autoritatis quærendæ gratia, vt sit ἀξιοπιστία eius qui inuitus diceret. *Te-*

ctus. Aut multitudini se subtrahens, aut t.c.s.A.c.nei. *Prodere.* Bene prodere, me enim dicturus, quem sciebat. *Oppon.* &c.lin.16. post voc. inuisus) *add.* aut adsensere omnes, ad prouocandum in se Troianorum misericordiam dicit, cum eorum hostes omnis ad crudelitatem consensisse adserat. Est autem figuratius si legatur timebant, l.20. propriè, *legit* proprium, l.21. post voc. nomen) *add.* quidam sane parari pro parabantur, accipiunt, & ad omnia hoc subaudiunt, l.27 ligantur *F. legit* obligantur, aut certe intelligendum est ligatum a.t.s.N.c.i.quæ supra scripta est in i.t.s.erat Ante enim, &c. l.34. post vocem *Vlua*) *add.* Herba palustris, Sane in arte rhetorica, omnem narrationē cum rei partibus dicunt conuenire debere loco, tempore, materia, causa, persona. Hic ad singula respondetur, nam Persona Vlyxis ponitur ad fallendum aptissima, Causa quia timeret ne vltor esset Palamedis. Tempus ad nocendum aptissimum, cum sibi quisque timeret, Modus agendi. B.s quin s.i.dies Materia, Salsæ fruges & cir.t. vitræ. Locus, Per noctem obscurus in v.D. litu. *Si forte* &c.l.46.post voc immolato) *addit.* Id est quia iam scire non poterat quid facturi essent cum ipse fugisset, vt Troianorum sit quicquid, &c. l.*vlt.* post voc. ostendat *add.* se non destruisse vt v.s.m.f terrorem, Et bene ignotos finxit sibi liberos & parentem, vt maior miseratio ex pluribus nasceretur, Quidam sane non dulces, sed duplices legerunt, quia dulces leue esset & com-
Pag. 238 mune epitheton liberorum. p.238.l.2.post vocem suorum) *add.* ne eum Troiani non reciperent suspicantes ad suos quandoque rediturum, lin.4.post voc.æquum) *add.* Sed hic dicendo effugia, verbo sacrorum & ad causam apto vsus est. Nam hostia quæ ad aras adducta est immolanda, si casu effugeret, effugia vocari vetere more solet, in cuius locum quæ supposita f.s. si grauida fuerat forna dicitur, quæ sterilis autem est taurea appellatur, vnde, &c. l.6 post voc. sunt) *add.* propterea quod omnis partus mulierum male cedebat. Alij ludos Taureos, à Sabinis propter pestilentiam institutos dicunt, vt lues publica in has hostias verteretur, *Culpam hanc.* Vel quod fugi, vel quod me defensorem Palamedis dixeram. *Piab.* E.& r.p.c.N.p & i.significat, Hic tamen piabant bene addidit, quia nisi per sanguinem diis accepta hostia non est, quod merito ex persona Sinonis inducitur, quia fatetur sacra per suam fugam fuisse violata, & vult etiam beneficiis sibi debitores esse Troianos, * quod interim Græci obligati sunt, l.8. ante voc. *Per si qua*) *add.* *Quod te p.s.* Propter quod, & infinita narratione subiungit Epilogos neque * n.q. non putaret credituros argumenta sui j'cere debuit: Sane per huiusmodi preces ostēdere vult vera se dicere. *Conscia n.v.* Bene medium tenuit: Nam ea numina inuocans, quæ sunt conscia numina veritatis, quia & Pontifices dicunt, singulis actibus proprios deos præesse. Hos Varro certos deos appellat, l.9. vt in eo *Fuld. legit* vti nec esse, &c.l.11. scientiam dicebant, *F. legit,* sanctam appellabant, vt fit sensus o.p. fidem vehementer sanctam si tamen est vsquam penes h.oro. O.e.Q.e o.p. superos. *Laborem.* Periculorum, malorum. *Miserere.* Quidam pro misereare accipiunt *Misereſcimus,* &c. l.15.post voc. illis) *add.* Quidam, misereſcimus pro misereſcimur, genus inchoatiuum volunt, vt horreo horresco, gelo gelasco, aliter lentesco inchoatiuum nullo præcedente verbo: neque enim est lento vt sit lentesco. *Vltro.* Non est sponte nam rogau. Sinon, sed insuper, &c.l.18.*legit* Et verba sunt. *& post voc.* imperatoris *iungit* transfugam, l.20. post vocem carminis) *add.* *Amiss. obliuiscere.* Vt obliuiscor iniurias tuas Clodia * dn.. n. & amissorum obliuiscere. Et obliuiscere quidam pro contemne, vel neglige, vt oblitus fatorum. *Hincia.* A.ex h.t. a. ex h. oratione, qua tibi salutem in tuto polliceor: an, &c. l.23. post voc loquuntur *F. sequencia non habet.* l.23 vocantur. *F.legit* appellantur, l.25. post voc. requiritur) *add.* hunc tamen equum quidam longum centum viginti, latum triginta fuisse tradunt, cuius cauda, genua, oculi mouentur, lin.27 *legit* historiam, machinamenti bellici m.facit, & seruat dignitatem regiam. Breuiter enim reges interrogant, non vt minores, quos plus loqui necesse
Pag. 239 est. *Dolis,* &c. pag.239. lin.3. post vocem prospera) *add.* *Non violabile* Quod Græci * ἀσύλητον dicuntur, *Vestrum,* &c. *transp. ante vocem. Testor.* lin. 6. post voc. *deum*) *add.* Aut qui habentur in honore deorum, aut q.h.i. simulachra vittas, & multi hic distinguunt, & sic subiungunt, deûm quos hostia gessit. *Quas hostiæ gessi.* Consuetudo apud antiquos fuit, vt qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alia reciperetur, quod hic ostendit, dicit enim Sinon iure iam se Troianorum ciuem esse, quia apud Græces hostia fuerit, * adeo nec pro homine, nec pro ciue habitus sit. *Gessi* autem Pene, &c l.8.post voc. pertineret) *add.* qui eum immolaturi fuerant, dixit: *postea reuocat quæ l.6 à voce Hostia vsque ad voc.* æquationem, lin.11. post vocem *piauit*) *add.* Aut fas mihi ideo

quia

quia non licet soluere sacramentum militare aduersariis vel hostibus. ideo dixit liceat arcana dicere,& cum ostenderit se rem dicere quam non licet ei facilius credetur. l.16. ante voc.iurant) *add.* sicut dictum est, l.20. post voc.odere) *add.* *Atque omn. f.s. a.* Hinc videtur subtiliter non se implicare periurio, ipse enim lectos hostes produxit ex equo Et pin.f.l.c. Sin. Et hoc vult credi contra Græcos dicere,cum pro ipsis dicat *si quar.* Vel c.occultant vel propterea quia latent in equo. l.22.post voc. Græcus) *add.* Alij ita:nullis naturæ legibus quibus fas non est patriam prodere, & volunt hoc esse Sacrata r.iura,l.*ead.* post voc.*Fidem*) *add.* magnificentius quam si diceret Troiani,quia, &c.l.24. post voc. resoluam) *add.* pro mea impunitate. & v.d.p. Troianis, p. v. d. salutem, ex suorum proditione. Alij volunt dubium esse, Vobis feram, Græcis rependam, l.32 post voc. *Pyrrho*) *add.* vt non ea die qua Græci cæteri nauigaret, dicens om.G.q.& c.n.e,perituros. Alij dicunt Helenum non captum,sed dolore,quod post mortem Paridis,Helena,iudicio Priami, non sibi,sed Deiphobo esset adiudicata, in Idam montem fugisse, atque exinde monente Calchante productum de Palladio pro odio prodidisse tunc Diomedes & Vly.&c.l.38 post voc. haberet) *add.* vt quidam dicunt, lin.39. post voc. pericula) *add.* quibus nunquam cariturum responsis cognouerat,nisi Troianis Palladium reddidisset.transeunti per Calabriam AEneæ o.c.e. Sed ille v.c.f.cum reuertisset Nautes,&c.l.41.nautarum *legit* Nautiorum.p.240.lin.2. post pag.240
voc. sacerdote) *add.* videbatur, l.3. post voc. lapsum) *add.* quod nubibus * adfectum & in ponte depositum apud Ath t.dicunt fuisse, vnde & γεφυρίς dicta est. Ex qua etiam causa Pontifices nuncupatos volunt: quamuis quidam Pontifices à ponte sublicio, qui primus Tybri impositus est appellatos tradunt, sicut Saliorum carmina loquuntur. Sed hoc Athenience Palladium à veteribus Troianis Ilium translatum, Alij d.v.hoc de q.d.& i.Athenience. Alij cum ab Ilo Ilium conderetur,hoc Troianum cœlo lapsum dicunt: Alij à Dardano de Samo-Tracia, Troiam translatum: Alij multa fuisse Palladia,sed hoc à Diomede & Vlyxe furto ablatum tradunt.*Sac.e.q.*de c.lapsum, Et tres simul res dixit quare numen irasceretur, quod Antistites cæsi, quod tollererur, quod cruentis manibus. *Ex i.* Facto vel tempore. *Fruere.* Delabi & est *μ.*nam ideo a.r. Sall.è contra, &c. l.7.post voc. *Tritonia*) *add.*aut * q. inter nubilis κατὰ παρέκτασιν i.timore. aut à Trit. &c. l.8. post voc. *vnda* Iungit Sane Tritonida. &c l.4. post voc. esse) *add.* Quam autem sacrum fuerit hinc docet, quod ait: Nec dubiis e.f.d.T.m. Vix p.c.f. & reliqua. vt appareat & loco motum, *vim* tamen consecrationis habuisse, lin.16. post voc. *Sudor*) *add.* Bene addidit falsus, vt significaret laborem futurum, vel certe indicium, &c, l.17. post voc. sane) *add.* displicet Salsus sudor & superuacue, &c. lin. 21. More Romano dixit. *F legit* respexit Romanum morem, lin.22. post voc. auguria) *add.* * flem in constituendo tabernaculo, si primum vitio captum esse, secundum eligebatur, quod si & secundum vitio captum esset, ad primum reuerti mos erat: Tabernacula autem eligebantur ad captanda auspicia. Sed hoc seruatum à ducibus Romanis donec ab his in Italia pugnatum est, propter vicinitatem, postquam vero ministerium longius prolatum est, ne dux ab exercitu diutius abesset, si Romam ad renouanda auspicia de longinquo reuertisset, Constitutum vt vnus locus de captiuo agro Romanus fieret et in ea prouincia in qua bellabatur, ad quem si renouari opus esset auspicia Dux rediret. *Numenque r.* Aut pro Palladio posuit numen. vt media inter numina diuum, aut numen, &c. lin. 24. ante vocem *Arma*) *add.* *Vento petiere Mycenas.* Hic ostenditur illos nauigasse, l.*ead.* post vocem facit) *add.* vt videatur periculum denunciando secreta Argiuorum prodere quatenus præsentem f. secur. vt eos faciat incautos. *Impr. a.* S. & f.est. Et artificiose, neque enim mentitur & tamen decipit. Nam verum metum falso metu abegit, & dum reuersuros timent, non timeant * ne non abegerint. *Digeris*, &c.l.26 post voc. disponit. Hanc pro Palladio m. p. n.l. E. s. respondet ad interrogationem Quo molem hanci.e.s. *Nefas* &c. l.27.post voc.autem) *legi* expiaret. *Immensam c.a.* Hoc est, Quis author, quæ machina belli. *Neu. rec.p a. d.i.in.p.* Cum equi magnitudo necessaria ad recipiendos milites fuerit, inducendi equi desperationem facit, vt magis inliciat cupiditatem inducendi. *Antiqua s. r.* Id est loco Palladij secundum antiquam religionem, id est fauore pristino tutelam colenti populo præstare. Constat enim apud Troianos principe loco Mineruam cultam,p.241. pag.241
l.2.post voc. portrat) *add.Violasset.* Pro violauerit. *Dona m.* Quæ M.d.sunt. Et minatur occulte, ne quis equum tentare audeat. *Quod d.p.o.i ipsum.* Adeo se ostendit

fauere Troianis, vt nomen etiam Græcorum exueretur: *ipsum* autem Calchantem accipimus. Nam quasi Troianis testatur, quæ in illos ominose dicta sunt *Ascend.* &c.l.3.post voc. Asiaticos) *add.* vt, Latio dare terga sequaci. Nam & paulo, &c. l.5.post voc.loquitur) *add. Talibus insidiis.* Bene insidiis, vt ostendat non se virtute, sed insidiis esse superatos. Nam ideo subiecit, Quos neque T.n. L.Ach.N.a. d d.n.m.carinæ *periuri*, &c. l.6. post voc. natura) *legit* præpositionis, quæ res facit. &c. l.7.post vocem *Dolis*) *add.* Sicut dictum est virtuti, &c. l.10.post voc.*expresserit*) *add.* *Quos neque t.n. l.a.* Bene vtrique honorem virtutis dat, à quibus victus est, l.11.post vocem vocata) *pro qua* appellata) *add.* ex qua Neptunus creauit * Pelago & Phition. Achillem autem, Homerum secutus Phiatem non dicit, quem perhibent peregrinantem apud Phtiam, quod nullius esset humanitate susceptus, tali silentio inhospitalem damnasse ciuitatem, l.15, post voc. firmatos) *add.* cum dicit etiam deos aduersum Troiam fecisse, l.21. post voc. sunt) *add.* Alij dicunt quod post contemptum semel à Laomedonte Neptunum, certus eius Sacerdos apud Troiam non fuit, vnde putatur Neptunus etiã inimicus fuisse Troianis, & quod * illi meruerit in Sacerdote monstrare, quod ipse alibi ostendit dicens: Cuperem cum verterem ò imo Structa m.m.p. m. Troiæ, lin.23. post voc.ciuitatis) *add.* Sane Bachilides de Laocoonte & vxore eius vel de serpentibus à Chalidonis insulis venientibus atque in homines conuersis dicit, l.16.post voc.*campum*) *add.* quidam dicunt, quod continuo quinquennio, sacrum eidem deo quorannis fuerit restauratum, solemne dici, siue publicum fuerit siue priuatum, l.27. post vocem requiruntur) *add. mactabat.* Scilicet vt Græcis mala naufragio prouenirent. Quid autem sit mactare in quarto libro innuimus: Mactat lectas de more bidentes. Sane sciendum rite Neptuno & Apollini tauros immolandos: Nam Ioui non licere, ideo & in 3. libro prodigium dicit secutum. *Ecce autem.* Cum ex improuiso vult aliquid ostendere, Ecce ponit, vt Ecce a. t. Pant. sicut Cic. *Ecce autem repente ebrio Cleomene esuricinibus cæteris Gemini*, &c.l.*penult.*post voc.reflectens) *add.* quod cum vidissem, l.*vlt.* post voc.loco, *legit*

Pag.242 Angues tranquilla per alta. Paulo post in terra, Serpens, &c p.241.l.1. post.voc.confunditur) *add.* Horum sane draconum nomina Sophocles in Laocoonta dicit, lin 2. post voc. sunt) *add.* Plautus in Amphitruone Angues tubati. lin. post voc. tempore *transp.quæ lin.præced legit* Tr.vt, L.e. legimus. *Sinuat.* &c.l.5. post voc.crurum) *add* *Fit sonitus.* Vt ostenderet serpentum magnitudinem quorum in lapsu fluctus mouebantur quia ait Tranquilla per alta. *Salo* D. &. s.v.e.s. & sal salis: vt Et s.t.ar.tus in littore ponunt. *iamq.a.t.* Hic arua pro littore posuit: Nam arua sunt quæ Græcis ἄρουρα. * sunt dicunt, & bene celeritas demonstrata est. *Sufflctis.* P.i vt c.p.enixa vel certe inferiorem oculorum partem habentes infectam, & est &c. l.10.post voc.triplicem] *add.* linguam hab.v.c.v.sit. Hos dracones Lisimachus curi fine per ibo eam dicit. filios vero Laocoontis Ethronem & Melanthum Thessandrus dicit. lin 12.post vocem caudæ] *add. Laocoonta.* Etsi à filiis eius incipiunt, Laocoonta petunt. *Implicat.* Hoc ad molliciem infantum corporis dixit, lin.15.post voc. nodos] *add* simul clamores hor.ad s. tollit Perf.s.v.a.q.veneno: Et vide genus mortis totum ad suppl.cium procuratum, l. 22.Dubie *legit*, dubiam inlisam, l.26.post voc.totum) *add.* Varro autem Rerum diuinarum lib.27. Delubrum esse dicit, aut vbi plura numina sub vno tecto sunt, vt Capitolium, aut vbi præter ædem area sit adsumpta deûm causa, vt in circo Flaminio Ioui Statori, aut in quo loco dei dicatum sit simulachrum, vt in quo figunt candelam candelabrum appellant, sic in quo deum ponant delubrum dicant. Ergo hic cum dicit delubra ad summa dracones, vt esset manifestatum, subtexuit, dei simulachrum, adiecit enim Sæuæque petunt Tr. arcem, nec prætermisit quin dei nomen adderet dicens, Sub pedibusque deæ c.q.s.o. teguntur ne sine ratione delubri nomen intulisse videretur. Massurius Sabinus delubrum effigies à delibratione corticis, nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detracto, in effigies deorum formabant, vnde Græci ξόανα dicunt. Alij delubrum dicunt templum, ab eo quod nulli iunctum ædificio pluuia diluatur. *Sauæque.* Fortis, a.n. aut ad tempus epitheton additum, aut sæua circa Troianos, lin.*penult.* post voc.fuerat) *add.* non ergo contrarium est, quod post raptum Palladium intulit deæ. Sane hoc loco, Sub, particulam, secundo repetendo, vtrique casui iunxit. Accusatiuo cum proprie significauit, vt sit prope pedes deæ, & sub orbe clypei teguntur, ablatiuo, id est infra orbem: vt, Sæpe sub immotis præsepibus. *Nouus.* Aut magnus vt, P.e.i.f.n.c. aut repentinus aut noui generis, id est qualis nunquam antea. *Cunctis.* Quia ante interemptum Laocoonta dixit timuisse nisi eos qui viderant angues, post eius interitum cunctos dixit qui Sacerdotem extinctum cognouissent.

p.241.

pag.243.l.2.post voc.commentariorum) *legit.* Insinuem intro eam penitus,l.5.post voc. vsurpatum est) *add.* An quia vtriusque rei debitor reus dicitur, quis ante hunc expendisse pro luisse? *Sac.r.* N.vt supra lignum: Et notandum quot nominibus hunc equum appellet,lignum,machinam,monstrum,dolum,pinea claustra,donum,molem,equum, sacrum robur,l.6 *tollit lacunam & legit* per sign. equi accipiamus. l.7. iecit *legit* iecerit, l.9.post voc. Placanda) *add. Conclamant.* Vna scilicet voce, & bene de pictura ciuitate, conclamant, dixit, quia semper res perditæ conclamatæ dicuntur, l.11.post voc. nudata) *add.* ergo mœnia cætera vrbis tecta vt ædes,vel ædes accipiendum. *Accing.o.* Pro accinguntur, vel accingunt pro præparant se ad opus. Terentius Formione, *Accingere. Intend.* &c.l.13. post vocem magnitudine) *add.* vel propter aggerem quem ruina fecerat mari *Fatalis* Mortifera *Muros.* Ruinas murorum dirutorum. *Fœta;* &c.l.14. post vocem fœtam) *add. Pueri circum. inn. p.* More Romano patrimi & matrimi. *Sæc.* Hym.d *Gaudent.* Quidam hic gaudent pro optant intelligunt, vt, Veniat quo te quoque gaudet. *Minans,* &c. l.16.post voc.consecrationis) *add.* in porta Troiana vt e p.p. ab i.h.verteret. N.n.integro sepul &c.l.18. post voc. Troiana) *add Diuum domus.* Vel quod eius muros Apollo & Neptunus fabricauerunt, vbi etiam Minerua per Palladium culta est, vel propter Ganymedem, Dardanum, Tythonum, l.19.post voc.sæpius) *add. In limine portæ.* Hic portam pro ipso aditu posuit, nam quod ait limine, manifestum est portæ, nam pars superior diruta est, necessario remanente limine, quod in ima parte, id est in solo, positum erat *Atque vtero s.q a.d.* Ostendere vult, non in totum à diis desertos esse Troianos, quippe quos sono equi dicit esse commonitos, ne D.do ab his animum auerteret, quos videbat à suis numinibus derelictos: sed hoc dicit, monuerunt nos dij, sed nos non intelleximus. Et bene addidit sonitum arma dedere, ne ei obiiceretur non potuisse fieri, vt plena armis machina sonum non redderet. *Instamus,* &c. l.21. post voc. consistit) *add.* Sane si peritiam Virgilij diligenter intendas, secundum disciplinam carminis Romani, quo, ex vrbibus hostium deos ante euocare solebant, hoc dixit: erant enim inter cætera carminis verba hæc: *Eique populo ciuitatique metum, formidinem, oblivionem iniciatis.* Vnde bene intulit immemores, cæcique furore, tanquam qui deos * prodiderant. *Monstrum inf.* Troianis scilicet, quod post, &c. l.23 post voc. *Fatis) add. App. c. futuris.* Ne putarentur stulti, qui vati non credidissent, cito subiecit dei iussu non vnquam credita Teucris: Sane quidam hic *Fatis* pro calamitatibus accipiunt, l.25 post voc. tribuisset) *legit,* ab illa promissus coitus denegatus est, sed Apollo dissimulata paulisper ira, peritab ea vt sibi o.s. præstaret, q.c.i. fecisset Apollo os eius inspuit, lin.27. conueniat *legit* conueniebat,l.29 post voc. Terentius *F. legit* Græco more dixerit pag.244. l.2.post voc.commutatur) *add.* quod more suo explanat in sequentibus *Ruit oce.* Nascitur ex Oceano vt Ruat *a.* Ad c.pic.c. nubem Ideo autem ruit, quia altius mare quam terra, aut certe ruit cum imp. &f. vt Q.d.p. ruunt. Sane sphæræ ratio hoc habet, vt omnia diuersis vicibus sicut oriri ita & ruere videantur *Vmbra,* &c. l.5.post voc.loco) *add. Fusi.* Dispersi, * per suas quisque, iam ad habitum retulit dormientium securorumque, l.6. post voc. *Arius) add.* Aut generaliter quia omnis dormiens, quasi fessus, aut fessos trahendo equum, diruendoque muros, l.8. post voc. itis) *transponit F. quæ adnotata lin. 11. ad voc. Ta ita lunæ sic.* Aut m.p.n. sc.t. tacetur *& addit.* quoniam nocte silentium est, vt, Cum tacet omnis ager: aut physica ratione dixit: Nam circuli, &c *vsque ad voc.* comparatione *post quam legit* aut certe tacitæ s v. S.c.n t.l. cœlo *& add.* vel ipsi tacti Vt, Tacitumque obiecit limen amatæ, *& vocat quæ l.8. Amica,* sibi grata Et sci. &c. *vsque ad voc.* erat, *post quam sic tollit lacunam* druidno orbis modo. Hinc est q.d. O.t. l. & a. P. c. noctem *tum add. litora nota.* Id est quæ paulo ante reliquerant. *Flammas* &c.l.17.post voc. signum) *add.* Et hic intelligendum est, Helenam Agamemnoni vel Græcis signum dedisse veniendi, sublata face, Agamemnonem contra signum Sinoni dedisse aperiendi equi, vt in sexto. Flammam media ipsa tenebat, & summa Danaos ex arce vocabat. Est autem, &c.lin.22.post voc. Anticliæ (*pro qua* Anticliæ) *add.* filius. *Athamas.* Demophoontis filius, Perrecliæ nepos, Thoantis Aetolorum filius. *Neopt.* Quia ad, &c. l.24.post vocem *Machaon) add* Hic Machaon filius Æsculapij fuit, cuius frater Podaliolus: Primus autem, princeps, id est inter, &c.l.26.post vocem gerebantur) *add. Epeus.* Panopei filius. *Vrb* id est c. *Somno vinoque.* Ostendere vult nihil magnum a Græcis factum, quod obtinuerint ciuitatem, *Somno* autem, quia nox erat, *Vino* quia festus dies, l.27.post vocem officij) *add.* modo enim vigiles intelligendum, non qui vigilarent, sed qui solebant exercere vigilias, aut certe vigiles

Pag.243

Pag.244

quos fefellit Sinon equum seruantes, & bene ostendit timiditatem Græcorum, qui paucitate timentes eos primos occiderunt, quod cæteros poterant excitare: aut vigiles portarum: Nam paulo, &c. p. 245. l. 4. conticinium *F. legit*, concubium, intempesta
Pag. 245 nox l. 8. post voc *Phœbo*) *add.* *AEgris* Quantum ad diuina tardis. *Deno diuum.* Quidam donum voluntate dicunt venire, munus ex officio, Donaria vero loca in templis, in quibus dona ponuntur. *Serpit*, &c. l. 10 post voc. indicare *legit* ergo, Ecce, subito est, l. 18 post vocem ademit) *add.* quæ Vulcanus Peleo fecerat. Celauit autem mortem Patrocli ad laudis augmentum. Indutus a. a. i. vt h. l. s. m. s. c. quo nunc vtimur vt in dec. &c. l. 24. post voc. barbis) *add.* *Et concretos s. c.* Non sine ratione etiam hoc de crinibus dolet AEneas, quia illis maxime Hector commendabatur, adeo vt etiam tonsura ab eo nomen acceperit, sicut Græci poetæ docent. *Vuln. q. i. g. q. c. p. m. a. p.* Aut gerens, velut iniqua proferens, & ostentans quæ à Græcis pugnans pro patria susceperat, aut quia vt Homer. &c. lin. *prope antepen.* ante voc. *Spes*) *add.* *O lux Dardaniæ.* Quasi dies noster, per quem certi eramus de luce id est de vita, tanquam occiso Hectore omnes se extinctos credant. l. *antepenult.* post vocem expectatus) *add.* *Vtte.* Ordo est, Vt festi aspicimus id est, * qua festi *Indigna.* Aut te indigna, aut crudelia. *Serenos* Hilares, antiqui & è contrario tristes, nubilos dicebant *Fæd.* &c.
Pag. 146 pag. 246 l. 2. nota *legit*, notandum, l. 3. post voc δεικτικὸς) *add.* An necessarium, Hostis habet muros: An honestum Sacra suosque tibi c. T. penates *A culm.* V. à d. sua, vel vere culmine id est à tectis suis, & ideo culmina dicta sunt tecta, q. v. d. c. æ. contegebant. l. 5. post voc datum) *add.* Ecce & hoc honest. n. c. f. v. c. n posse, Ergo Sat. patriæ Priamoque datum, vel regnasse, vel sat pro patria est Priamo militasse, l. 6. post vocem adhuc *emend.* vt Etiam currus etiam arma tenentem Intelligunt enim eum ostendere voluisse, Troiam voluntate diuina, certo tempore, esse defensam & nunc fi salutem tenere per fata potuisset, ipsius quoque dextera potuisse defendi. Sed melius, &c. lin. 7. superbiam *F. legit* arrogantiam vitet *& add.* Quidam etiam pro denique vel postremo accipiunt. *Tibi.* Merito tibi, quod religiosus es & pius. *Commendat. p.* Ecce iterum à necessario, nam s. e. n. l. c. penates, Et non Ego, sed Troia, vt videatur patriæ præstare quod fugiat. *Fat.* &c. Ceterum & à possibili quia, &c. l. 9. post voc. deos *add.*) & scite ait fatorum, ne AEneas diceret quo mihi eos comites? *His mœn. quære* Hoc est dum conderet vrbem i. f. q. d & multi quære, distinguunt, & sic subiungunt, Magna pererrato statues q. d. p. non enim magna mœnia inuenturum promittit, sed magna facturum. Nam & dij penates in 3. ita monent, Tu mœnia magnis magna para. *Perer.* &c. l. 11. post vocem librata) *F. legit* nisi astet, & ignem i. s. e. h. Alij de igne diuino hoc volunt dictum, quod è vi sua stet, inde Vestam, sed in primo libro dictum quos deos penates ab AEnea aductos diuersorum opinio tradiderit, quod etiam singulis locis, vbi de penatibus varias opiniones poeta secutus dixerit, notatum inueniatur. Hic ergo quæritur, vtrum Vesta de numero penatium sit, an comes eorum accipiatur, quod cum Consules & Prætores, siue Dictator, abeunte magistratu, Lauini sacra penatibus simul & Vestæ faciunt. Vnde Virgil. cum præmisisset, Sacra suosque t. c. T. p. adiecerit. Et manibus v. V. q. potentem: Sed potentem potest ad illud accipi θεὰς δωματὶς, sicut vocari penates dictum est. Nonnulli tamen penates esse dixerunt, per quos spiramus & corpus habemus & animi rationes possidemus. Eos autem esse Iouem, æthera medium, Iunonem, imum aëra cum terra, summum ætheris cacumen. Mineruam quos Demarathi Corinthij filius Samothraciis religionibus mystice imbutus, vno templo & sub eodem tecto coniunxit. His addidit & Mercurium, sermonum deum. Hos Virgilius θεὰς μεγάλας, vt, Iunonis magnæ p. p. n. a. θεὰς δωματὶς, vt Dominamque potentem. θεὰς χθονίους vt Et bona Iuno, quæ propter admonitionem locis suis notata sunt. *AEternumque a. e. p. i.* Quod in templo Vestæ, &c. l. 21. post vocem satietatis) *add.* clamoribus & sonitu interruptus est, vt non ipse somnum excuteret, sed somnus ipsum, l. 22 post vocem aures) *addit.* *Cum flamma fur. a.* Vbique bene vis aquæ & ignis bello comparatur, quia vtriusque rei prope vnus effectus est. *Rapidus.* Quare rapidus? Quia montano flumine fluxit, vt Largoque humectat flum. vultum. *Torrens*, &c. l. 25. post vocem *impigra*) *add.* *Bonum labores* vt alibi * nec tamen cum hæc sint hominum deûmque
pag 247 labores, l. 26 post voc. simplex) *add.* ἅπαξ, l. *vltim.* post vocem *insidiæ*) *add.* Quamuis alij hoc ad Laocoontis interitum, alij ad responsa Cassandræ applicassent, p. 247. l. 1. post voc. Vcalegon) *emend.* Proximus Deiphobo, rem, &c l. 2. accusatiuum *emend.* causatiuum, ideo enim a. q. p. c. vt M. væ m. n. y. Cremonæ. Bene ergo proxi-

mam

mam Deiphobo domum dicit inuasam apud quem Helena fuerat: Secundum Vcalegonem posuit, quem iuxta Homerum in consiliis & amicitia constat Priami fuisse, l.7. post voc. dilatent) *add.* *Clamore virum.* Siue qui cædebantur siue qui cædebant. *Clang.* &c.l 10.credidit *F. legit* credidi, nec r.asp. quamuis quidam sic exponant, Capio non manibus interim sed animo, nam intentio erat: ergo capio, placet mihi sumere, l.11. post vocem rationis) *add.* aut ostendere vult primam ei cogitationem fuisse de patria, sed subueniendi ei armis nullam fuisse rationem, ardente iam patria, quomodo enim incensam ciuitatem defenderet. *Bel.* Ad b. *Concurrere in arcem.* Quod inde facile posset pugnari * hostibus, lin.13 post voc. *Succurrit*) *add.* Ratio viti fortis, quid enim aliud à bono ciue & forti amissæ patriæ possit impendi, & *Succurrit*, In animum venit, l.14. post voc. *Elapsus*) *legit* Verbum aptum his, qui vix euaserunt. *Panthus Othriades.* Euerso Ilio ab Hercule, & occiso Laomedonte, Priamus iudicans vitio potius loci quam ira deûm calamitatem accidisse patriæ, misit Delphos filium Antenoris scitaturum, an euersum Ilium fas esset hisdem erigi fundamentis, Erat eo tempore Apollinis Delphici sacerdos Panthus Othriadis filius miranda pulchritudine, hunc filius Antenoris, vt dicitur amore captus, rapuit, & Ilium perduxit, cuius iniuriam Priamus volens honore pensare, sacerdotem cum Apollinis fecit, vt quo honore insignis apud suos fuerat, eo apud alios non esset inferior. *Arcis*, &c. l *ead.* ante vocem morem) *add.* aut quod melius est, l.15 post voc celebantur) *add.* Ideo addidit * alterius id est arcis quasi arcani, quia ipsum esse dicunt vrbium conditorem, aut, &c. l.16 post vocem *manu*) *l gis*, Omnino verum quod Hector dixerat Sacra, &c. l 18. post voc *trahit*) *add.* id est qui numina liberat, inter pietatem religionemque districtus: Et est sept. &c. l.20. post vocem *Panthu. transp sic F.* Respublica, id est vniuersus status quo loco positus & bene ciuis vtilis, de Repub. primum sollicitus est, sed hoc totum admirantis est n.i. & P.v. est Græcus. *Quam*, &c. l 23.post voc. est *transp. quæ lin. seq.* Prendimus autem occupamus. Et notanda s. o.b.q. in p. congruit. *Gemitu* Vt ostendat luctuosam rem se esse dicturum. *Summæ dies.* Vlt. *& em nd.* V. *Supreme Iupiter* Dies autem si fœm. &c lin.26. post voc. diem) *add.* Et de masculino genere tria obseruanda sunt: in qualitate, numero, aduerbio In qualitate serenus si dies, non serena Numero, Bis quinos silet ille dies, non Bis quinæ: Aduerbio, hoc die, non hac die. Cæterum diecula nihil præiudicat, quia multa diminutiua recedunt à nominibus primæ positionis, vt scutum, scutella: canis, canicula: rana ranunculus. *Ineluctabile.* Quod nemo eluctari possit vt effugiat, cum decem annis luctati simus. *Dardaniæ.* Tro. a. à D.I.& e. filio, quem quidam ab Arcadia profectum venisse ad Phrygiam volunt: Alij de Samothracia ad memorata loca venisse dicunt, qui ex nomine suo Dardanos populares appellauit: qui ex Samothracia Troiam penates dicitur detulisse quos post secum AEneas ad Italiam vexit: Nam & Samothraces horum Penatium Antistites suos vocabant, qui postea à Romanis Salij appellati sunt, hi enim sacra penatium curabant, quos tamen penates alij Apollinem & Neptunum volunt, alij Astatas esse, & in regia positos tradunt. Tusci penates Cererem, & Palem, & Fortunam dicunt, aut certe secundum Sallust. &c.l 29. quoniam etiam *legit F.* cum esset. l.*penult.* post voc. ceruix *add.*) & ideo Demissum lapsi per funem. *m.i.m.* V.a.f.*ast.* P.t. & e. Prothesis. *Fundit equis.* Homerus ἵππους ἐκχεύατο. Et ad voluntatem & ad multitudinem & sonora, quasi adhuc descendant linea *vltim.* post vocem *Insultans*) *legit.* Non dicit illis Græcos insultare, sed Sinonem qui illis muros parefecerat dolos, & insult. e. in a.d. gaudere, exultare vero gaudere. *Bipat.* &c. p.248. l.2 post voc. portæ) *add.* Et quidam bipatentibus præsumptum accipiunt, quia, bi, particula non præponitur neque verbis, neque participiis. Nemo enim Bipateo & bipatens, sed præponitur appellationibus vt bipennis, l.3. post vocem tot) *add.* Et ita vel augendi gratia, vel perturbatus dicit, tantos esse Græcos, quanti olim venerint, quasi nemo perierit Decennali bello. *Vnquam.* Pro quondam. *Angusta viarum.* Angustas vias, id est vicos, vt Strata viarum, lin.5. post voc. acies) *add* & multa significat, vt exercitus ferri, oculorum. *St.* N.v. & d.d. vix M.agic. *Primi.* Vel in primo introitu collocati, vel periculo primi. l.6 post voc. incertus est) *add.* Aut quia cæcantur animæ & agmina pugnantium, lin.9. post voc. nostro) *add.* Cum ergo hoc esset tamen omisso consilio in flammas, & in arma feror. lin.10 post vocem sublatus) *add.* *Addunt se socios* Non dixit quæro socios, sed addunt se, vt ipse ab illis videatur esse quæsitus. *Obb.p.l.* Agniti per &c. l.15. post voc. qui) *add.* *Insano amore.* Aut perpetuum Epitheton amoris est, vt Nunc insanus amor, aut insano magno, vt

Pag. 248

Insano iuuat indulgere labori. aut insano, quia belli tempore amabat Coroebus. *post transp. & gener.* Gener dicitur & q.e.& q.e.v. vt h.i. locus, vel certe secundum spem illius, Neque enim iam, nam ideo subiunxit sponsæ: Sic dicitur etiam maritus, Nam inde, est Quos e.f.t.i.d. maritos. *Infelix.* Quem mox manebat interitus, vel infelix causæ suæ vel qui sponsum non audierit, l.22. post voc. accipiunt) *add.* Obscuritatem autem facit hoc loco & synchesis, id est hyperbati longa cōfusio, l. *vlt.* post voc. sacrilegia) *add.* Inde est quod Romani celatum esse voluerunt, in cuius dei tutela, Vrbs Roma sit, & iure Pontificum cautum est, ne suis nominibus dij Romani appellarentur, ne exaugurari possint. Et in Capitolio fuit clypeus consecratus cui scriptum erat *Genio vrbis Romæ siue mas siue fœmina.* Et Pontifices ita precabantur, *Iupiter optime maxime, siue quo alio nomine te appellari volueris.* Nam & ipse ait, Sequimur te sancte deorum, Quisquis es *Quibus*, & Subaudis auxil. vel per quos stetit, *tum transp. Moria.e i.m.a.r. v. N.* a.e.in a.r.& s.mori. Bene tamen *moriamur*, opportuniore loco posuit, ante enim
pag 249 dixerat. Quæ sitrebus fortuna videtis, pag.249.l.5. post voc. pertinet) *add* Ordo tamen est ceu lupi, & est hoc dictum ab exemplo, lin.6. post voc. *reprme*) *add.* Et bene belli negotium lupo comparauit, qui est in tutela Martis dei bellici. l.7 & causa, *F. legit.* & sane l.8 post voc. expectant) *transp. quæ lin. seq. adnotata ad voc. exegit.* & post voc. *Catuli. emend.* Hoc ad liberos & coniuges pertinet. Sane catuli, non solum canum sed & serpentum, vt Catulos tectis, aut oua reponit. Plautus etiam suum, *Et ego te conculcabo vt fues catulos suos Relic.* &c.l.11. ante voc. *Cana*) *add. Mediæque ten.v.i* Hoc ad audaciam pertinet, & contra vbi de timore agit: Namque auia cursu Dum seq & n.e.r. viarum, l.13. post voc. lunam) *add.* Nam ideo & Androgeos falsus est, l.14. post voc. fando) *add.* Et bene interrupta narratione exclamauit, vt affectum moueret, l.19. post voc. *Religiosa*) *add.* aut per somnum inertia. *rel.* Grad. ascendit, vias, domos, templa, videtur enim & de diis inuidiam facere, qui templa sua violari cadaueribus passi sunt. Sane religiosus, & homo dicitur attentus ad religionem, & locus qui diuinum cultum & venerationem meretur. Ergo religiosa religionis plena. Significat etiam metum. Religio enim scribi debet propter metri necessitatem, l.21 post voc. significat) *add.* vt Heu nimium virgo, nimium crudele luisti Supplicium. Item, Nunc parea. Teucrisque suo det sanguine pœnas, lin.24 post vocem victores) *add.* & ad fortunam partis rettulit quæ vincebat, neque enim victores erant qui cadebant. *Crudelis vbique luctus vbique pauor.* Aut vtrobique, id est & apud Græcos, & apud Troianos, aut vbique, per totam ciuitatem. *Plurima mortis imago.* Aut definitio timoris est, aut varietas mortis ostenditur hic, id est gladio, igni, ruina. Alij intelligunt plurima mortis imago, aut frequentissima, aut præsentissima, l.25. post voc. Androgeo) *add. τὸ ἀναφέτο. Viri*, &c.l.
Pag.250 26. ante voc. *Sera*) *add.* vt solet in militibus dici, p.250.l.4. post voc. bello) *add.* Ergo non dixit fidelia, sed quæ ad fidem habendam pellicere non possent, l.5. post voc. recepi) *add.* Ordo autem est sensit in medios hostes se esse delapsum Ergo *delapsus* nom.p.a. posuit. vt Horat. *Vir bonus & sapiens dignis ait esse paratus*, pro ait se dignis paratum esse, l 10. post voc *Loci*] *add* Palantes & his circ.o.à p.p superari Ordo autem est, passim sternimus, l.15 post voc. necessitatis) *add. & lacun. tollit. Fortuna.* Bene fortuna, neque enim consilio Androgeos occisus est. *Salutis* Efficax adhortatio. *Dextra.* Vel fortuna dextra, auctrix, propitia: vt læua cont. aut dextra ad manum referendum. *Clyp* &c. l.17. post voc. omnia) *add. Dolus an v.q. in h.r.* Videtur deesse aliquid, vt puta Dolus an virtus in bello proficiat, quis in hoste requirat? l.19. post voc. *Abantiadas*) *add. Androgei.* Modo Latine declinauit, alibi Græce Letum Androgeo l 23. post voc. aptans) *add.* *Accommodat.* Mire accommodat vt ignorares quorum esset, l.24. post voc. referunt) *add.* & ideo subiungit, Cum spoliisse quisque recētibus armat. Alij Hoc ipse Dymas, distinguunt, vt ignotis personis addita dignitas videatur, vt est Quos Imbrasius ipse nutrierat, & repetitum, *Hoc*, emphasis properantium nō figura (*vel rei) epanalepsis à quibusdā traditur. *Læta.* Quod est εὐφημον, l.25. post voc. vtili) *add.* Et ideo paulo post, Heu nihil inuitis fas quemque fid. diuis vt est Nec dij texere Cupencum Æn. ven. sui: Aut in scutis &c. l.26. post voc. depicta) *add. Congress. prælia.* Bellum est totum tempus vt Iugurthinum, Punicum, Macedonicum. Pugna vnius diei, Prælium pars pugnæ. *Conserimus* Id est aduersa fronte pugnauimus, ne forte nulla virtus videretur Troianorum, si dolo pugnassent. *Fida* &c. l.28. post voc. cœperint *nihil deest*, l.30. post voc *Diuis*) *add.* Generalis quidem sententia est, sed hoc loco congrua, sequitur enim & Cassandræ captiuitas fidentis sacerdotio, & præcesserat armorum mutatio, quæ nunc deprehenditur, alioquin vitiosa est, cum discrepat à specialitate

rate est autem cataſcheue non potuiſſe eos vincere, quanuis fortiter dimicarent. *Ecce trahеb* Bene diſſimulauit de ſtupro Caſſandræ,p.251 lin.2.poſt voc. Priamides) *add.*Et bene virgo non filia l.5.poſt voc.dedit) *add.* Solent enim homines in magnis molibus manus ad cœlum tendere,l *ead* poſt voc. continebant) *add.*vel prohibebant.*h.ſp.*In.faciem,quod Sacerdos,quod ab adytis,quod relic.q.p c.trab.Cic Philip.2. *Penite itaque ante oculos P. C miſeram quidem illam & flebilem ſpeciam, ſed ad incitandos noſtros animos neceſſariam.* Sane, &c. l.8. poſt voc. recedit) *add.* & eſt figura Græca μανικὸν εἶναι. Quidam ſanè participium *Furiata* à verbo figurato apud Horat *furiare.* ſic fortunare,ſic ſceleratе. *Seſe.αὖτε; αὖτις.* l.9.poſt voc. vicerit) *add.* & bene Chorœbum non ſuadentem, pugnandum potius fuerat, *quam loquendum. *Denſis* Caraſcheue,merito ſuperati ſunt à pluribus. l.10.poſt voc.tegebatur)*add. Oritur.* Quaſi aliud initium calamitatis, l.14.poſt voc peremerat) *add.* Incertum eſt ergo quando ab Aiace vitiata ſit Caſſandra,quod,ſicut dicitur,in tẽplo Mineruæ factum eſt, conſtat poſt ſtuprum Caſſandram protractam,l.22.poſt voc.ſtridis) *add.* ſtridit,Et faciat ſtridimus,ſtriditis,ſtridunt,non ſtrident,&c. l.23.poſt voc.*Imo*)*add.*abminal eſt *id oſt ab imo.lin.25.tranſp. *Totaq. agit Vrbe.* Alibi interemimus. *Totaq.* Per totam,p 252 l.2.poſt voc.res eſt)*add.* Pag. 252
Terent.in adelph. *Em tibi reſciuit omnem rem, id nunc clamat Ilices.* Idem in Eunucho, *Actum eſt,licet,periiſti.Numero.* Ne videantur virtute ſuperati. *Diuæ armip.*Bene Mineruam Troianis expreſſit iratam, cum etiam eum periſſe dicat, qui Sacerdotem liberare tentauerat,l.5 poſt voc. *Viſum*) *add.* Aut illum non eſſe iuſtiſſimum, an aliter viſum, ſic enim periit vt iniuſtus: Et bene in ingenti ind. Æn.n.ſ.datur. *Confixi à ſociis pereunt,* &c.l 8. poſt voc. fuga) *add.* Ergo fuit neceſſarium iuſiurandum. *Extrema.* Num ideo extrema meorum,quia exiſtimet nihil ex ea ſupereſſe, l.10. ante voc. periculo) *add.* ergo vices periculi, l. 12 poſt voc. debilis) *add.* Iphitus & Pelias, euaſerint occ. iuuenibus. *Diuellimur.* Sic dixit,quaſi accuſet,quod non perierit.*Vul.*&c.l.13. poſt voc. *Protinus*) *add.*Seruauit ordinem, vt primo de patria, poſt de rege curauerit. Protinus hic ſt.A p.t *Cl.*Bellico. *Vocati.* Clamorem ſecuti. *Ingen.*&c.l.14. poſt voc.regia) *add.*vbi aut caput Reip.erat aut de qua &c l.15,poſt voc. agebatur) *add. Hærent.parietі.* Quod illæ quæ feruntur ad pugnam clauos habeant vel vncos & figantur, ideo hærent. l.18. poſt voc.dixit) *add.* quanuis legatur & tota domorum. Veteres hæc domus vt merito ablatiuus, ò terminatus,genitiuum pluralem in rum mitteret, vt bono bonorum, ſed mutata poſtea declinatio eſt, vt huius domus faceret,quod cum ita euenerit, vt ablatiuus in u terminaretur, genitiuum pluralem per u geminat, vt ab hoc fructu fructuum, ita & domuum. Nam & Iuuen. *Viſcera magnarum domuum,* ait Nos tamen de antiqua declinatione præſumimus, vt ab hac domo, harum domorum dicamus, l.19. poſt voc. *vates*) *add.* vel His,huiuſmodi. *Quando.* Quatenus,quoniam. *Extrema morte.* Hoc eſt ruina ciuitatis. *Deco.* &c. l.32. poſt voc.Abas) *add* hoc eſt ſine vincendi ſpe laborantibus, p.253 l.4 poſt voc. appellant) *add. Tectorum in.ſ.p.*Per quod iter ad vtram- Pag. 253
que domum Pria.commeabatur, vt appareat duas domos fuiſſe alteram regiam Priami,alteram Hectoris,inter quas illi aditus, l.5. poſt voc. fieret.) *add.* Aut relicti ab hoſtibus, id eſt,quos hoſtes non obſederant. *Infœlix.*Non cum regna manebant, ſed ad præſens retulit tempus. *Dum.* Donec, &c. l.10. poſt voc. veniebam) *add. Andromache.* Notum eſt omnibus hanc de gente Iectionis, fuiſſe vxorem Herculis, matrem Aſtianactis, de qua plenius omnia in 3 lib. narrantur. *Fer.incom.* Vt & ad ſoceros iter ſæpius & non quæreret,&c.l.11.ſocerus,*F.legit,*ſocer,l.13.poſt voc.præcipitem) *add* datum fer.Fatis e &c. l.24. poſt voc. ſuſtinet) *add. Impulimuſque.* Quidam notant quod non ſit expreſſum vbi ſtantes ſummum tectum impulerint. *Repente.* Ne prouideri aut vitari poſſit. *Aſi alij ſubsunt* Hic oſtendit priores periiſſe, l.18.poſt voc. veſtiat) *add.* vt dicimus cameram duabus ſuſtentatam columnis, vel &c p.254. l.2. poſt voc. Pag.254
Ioui) *add.* Ante,videtur Veſtibulum & Limen pro vna re dixiſſe. *Pyrrh.*A col.c.d.q.L. b.dicitur,ita & Salluſtius Criſpus l.3 poſt voc.proceſſit) *add.* Sed colubrum nonnulli promiſcuum nomen tradunt,quod vt ſonantius fieret finxit,&c. l.5.poſt voc. herbis) *add.* beρρol κατ' ἀφαίρεσιν *l.*ead.poſt.voc.arundinea) *add.* Illud aliud eſt,Paſcuntur vero ſylуas & ſum.Lycæi Horr.m. Sed &c. l.7.poſt voc.quia, *F.legit,* vt ſupra dictum eſt,in hoc latinitas deficit. l.8. poſt voc.dies)*add.* Eſt autem vt hic locus indicat,generis fœminini, numeri ſingularis. l.15.poſt voc. natus eſt) *add.* quamuis alij volente Lycomede Deidamiam Achilli datam in matrimonium dicunt. l.17. poſt voc. valida *Fuld.addit,& tranſponit.* limina,t.firmiter clauſa Ideo non aperit ſed perrumpit. *Impenni,* &c.lin.19.poſt voc.admonuit) *add.* Vel certe vellere vult,vt,Ipſumque trahunt

in mœnia regem, Nam quare facit feneſtram ? l.21.poſt voc. *Penetralia. Legit*, aut ab eo quod eſt penitus , lin 23. poſt voc. fores) *add.* Sic enim datur virtus vbique Troianis l.28. poſt voc. eſſe) *add.* ideo dixit ferit , nam & fluuius habet mugitum res incorporalis, l 30. *F.legit* Pauidus eſt ſemper pauens, Timens ex cauſa lin.31.poſt voc.poſuit) *add. Matres.* Honoris nomen. *Errant.* Confuſio . Conſilio, l *ead.* poſt voc. Medea *ſic legit*, patrio * AEtæ relinquens domum, ita facere. *Vt patria.* &c.l.33.poſt voc.
Pag. 255 cardine) *add. Primos.* Quos dixit ſtrictis mucronibus,p.255.l.6.poſt vocem vocalem) *add.* Et proprie plena flumina,cũ extra alueum ſuum creſcunt,exire dicuntur, vt Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans Exit , l.7 poſt voc. vidi) *add.* Et hic vidi pro admiratione poſuit,at vero Vidi Hecubam, pro admiratione. Sane *Vidi ipſe*, hac particula addita miſeriorem ſe oſtendit, cuius ante oculos caſus patriæ ſuorumque fortuna conſtituerat. *Geminoſq in l.a.* Poteſt ſubaudiri furentes *Centumq.* &c.l.10.poſt vocem fœminas (*pro qua* feminis) *add.* aut nouas nuptas, vt ætatis hoc nomen ſit non adfinitatis, aut centum,&c.lin.12. poſt voc.poterat) *add.* Eſt autem hæc plena affectu & dolore repetitio. *Fœdam.* Cruent.Salluſt.in I. *Cum aræ & alia diis ſacratæ ; ſupplicium ſanguine fœdarentur.* Et Terent. in Eunuch. *Proh dcũm atque hominum fidem, facinus fœdum, ô infelicem adoleſcentem. Quos ipſe S.i.* Vt, Et religioſa deorum Limina , Per quod oſtenditur latenter nihil prodeſſe religionem. *Quinqua.* &c.l.16 poſt voc. multo) *add.* ait cultu barbaro , quia Barbari copiæ magis quam elegantiæ ſtudent aut à Barbaris capto , aut vere barbaro, id eſt Frigio quia *παρὰ μικρὸν ἐκβαρβαρεῖν.* Nam & Homerus Phrygas barbaros appellat, Et Virgilius, Barbara tegmina crurum. *Spes tanta nepotum.* Aut nepotes ſignificant qui eſſent futuri magnæ ſpei , aut connubia de quibus ; erabantur tanti nepotes , vt,Modo namque gemellos Spem gregis. *Spoli.* &c.l.18. poſt voc. ſecures) *addit. Tenent d. q.d. ignis.* Ignis potuit deficere, Dănai non potuerunt, l.19.poſt voc.*Requiras*) Bene de Priamo obtulit narrationem, quia breuiter perſtrinxerat Priamumque p.a.S fœd.q.i ſ.ignes.& bono, &c.l.20. poſt voc. narraret) *add* hoc eſt illud Multa ſuper P.r.ſ.H multa. De morte, &c l.21. *F.tranſponit ſic* occiſus , tractuſque eſt , lin. 25.poſt vocem loco) *add. Vrbis vbi captæ caſum.* Bene omnia collegit & captam & dirutam. & incenſam. *Mediis in* &c l.27 poſt voc. periculis) *add* vt magis incitet hoſtem in necem ſuam, qua poſſit captiuitatem vitare, quam vt defendat aliquid.Sa.p.p D.d.nonnunquam etiam imæ , & interiores partes priuatarum domorum vocantur,vnde & Penum dicimus locum vbi conduntur , quæ ad vitam ſunt neceſſaria. Hic autem, &c.l.29. poſt vocem *Deſueta*) *add.* ab hominis conſuetudine ſen-
Pag.156 ſum ad arma tranſtulit. p.256. l.1 poſt voc. debere) *add.* Idem Rerum Diuinarum lib. VI. intulit, Ideo loca ſacra ciuitates habere voluiſſe ne per continua ædificia incendia prolaberentur, & vt eſſent quo confugerent plerique cũ familia ſua in periculis,quod etiam in Comediis à ſeruis timentibus legimus factum. Hoc Virgilius hoc loco ſubtiliter tangit,cum dicit AEdibusin mediis n.q ſ.a.axe Inges a.f.i.q.v. laurus Incumbes a.a.v.c.penates. Ex nomine.n.penatium & aræ,intelligitur loci ſacri veneratio, vt non immerito illuc confugerit Regina cum ſuis,nã ſubiunxit,Hic Hecuba & n n.a.circum Præc.a.ſ.t. columbæ Cond.& d.am..tenebant. Vnde apparet veram conſuetudinem fuiſſe fugiendi à periclitantibus ad ararum præſidium *Nudoque ſub æteris axe.* Hoc eſt ſub diuo q.impl.d.A.au.eſt aut.Septentrio,aut pars Septentrionis, aut ſpiritus quo mundus mouetur,vt Axem h.t.ſt.a.aptum,ſicut docet & Lucanus. *Veterr.* &c.l 5 poſt voc. poſitiuum) *add. Laurus.* Daphni filia Ladonis fluuij Arcadiæ terræ fuit,quę aſpernata viro iungi,ſemper venatibus operam dabat. Hanc cum Apollo adamaſſet,& eam vt comprimeret inſequeretur: illa à Terra matre petit auxilium, quæ recepta à matre eſt,nec multo poſt in locum eius arborem lauri naſci * *complexa*, &c. l.6 poſt voc. Epicureos) *add.* qui dicunt deos nihil curare, •.i poſt voc.*mens*) *add.* Mire,mens,vt matris exprimeretur affectio. Et ſub.poſſet defend. *Aut moriere ſimul.* Vt religio aut pariter omnes ſeruet, aut ſimul moriantur omnes l.13 poſt vocem complentur) *add.* An vacua quia in vnum ad aras omnes confugerant, an vacua iam ſine defenſoribus, l. 14.an quia *legit*, an quod , &c.l.*eadem* poſt vocem premit) *add.* *Vt tandem ante oc.* Hoc ideo deſcribitur, vt & contra propoſitum Priamus incitetur, l.17 poſt voc. animam) *aid.* poteſt tamen *καὶ τὸ παρὰπροσδόκητον* intelligi item vulneratum Polyten. *Hic.* Id c. t.*med.* manifeſta, aut certe poteſt ſecundum conſuetudinem dictum , neque enim eſt mors prima,media,poſtrema,& pr. v.ad Polyten *Non t.a.n.v.i.q p.* Bene Priamo animoſitatem regiam dedit,vt mori honeſte velit,l.19 ante voc auſis)*add.* *At vbi proſcel.exl.*

Ordo

Ordo est atque * dij persoluant grates dignas, l 21. post voc. præmia. *transpon quæ adnotata ad voc. Coram lin. antepen* & post voc. morte *add.*) Quia iure belli Polyten Pyrrhus occiderat, sed cur ante oculos patris. *Fœd. sti.* Crudeles impiosque fecisti. *Funere* &c. p 257. lin. 1. post voc. sepulchrum. *At non ille satum.* Trib. generib. parentes objicimus filiis, cũ bonos eos negamus, æquales vt hoc loco cũ malos objicimus vt Laomedontiadæ, item cũ nõ solum bonos adimimus, sed insuper malos obiicimus, vt Nec tibi d. p. g. n. D. author &c. *In hoste,* &c. l. 2. post voc. effet) *add.* Hic Priamo nomen positum, sensum validiorem fecit, hoc est Priamo qui tũc fuit, quasi iam esse desierit, id est quem operæprecium fuit occidere *Iuræ fidemque.* Quia quod Hom. mutat, dicitur duce Mercurio Priamus ingressus Achillis tentoria, excitatũ rogasse quem dormientẽ potuisset occidere, *Iura* vero quia rex rogabat, *Fidem* quia supplex. Quidam iura fidemque ita intelligunt, Iura quod Hectorem reddidit, fidem, Quod me in mea regna remisit. *Sepulchro.* Pro ad sepulchrum. *Remisit* C. v. ad T. est, & mire in mea regna remisit, cum potuisset per me mea regna capere, l. 7. post voc. prohibitum *adsumit quæ l. 9. adnotata ad voc. Nequicquam. & add.* Sane quidam nequicquã vmbone pependit, hunc sensum volunt, telum repulsum ne summatim quidem hærere potuit vt penderet. Alij vnam eãdemque rem bis dictam volunt, & superfluum putant *Et summo* n. l. 9. post voc pependit) *add.* & nihil attinuisse dici putant Summo clypei nequicquam v. p. tanquam non omnino necesse esset, vt de summo clypei penderet, & potuisse dici, nec de clypeo pependit, Sed duplicationem narrationis per * ἐξεργασίαν excusat. *Refert,* &c. l. 12. post voc. patris) *add. Hæc dicens.* Ostendit simul dũ diceret et fecisse. *Al adip* Vn. sp. a. aut quia Achilles in templo occisus est, & ex similitudine vindicta..... *Trementem.* Non formidine sed ætate. *dex* &c. l. 16 post voc. *finis*) *add.* Vt Dies, si tempus longum significat, generis fœminini est, & omnia, &c. l. 19. post voc. necessitate) *add.* vel forte fortuna, vt Vtere sorte tua, & quidam, exitus sortis, pro sortis tradunt, abstatiuum pro genitiuo. l. 22. post voc *litore: transp sic.* Pomp. teng hist. cum ingens dixit non magnus. Quod autem dicit *littore,* i. vt sup. d. r. o P. t. continetur Priami c. ad l. r. aut l. p. s. a. vt L. q. & l. populos. Aut ideo *littore,* vt ostendat littus iam esse vbi fuerat Troia, vt Et camp. v. T. fuit. Quod autem Donatus d. l. l. e. a a. à l. dictum, vel quod lituo illud spatium designatur ratione c N à l. 11. b. e & s. n. p. versus. *Auulsumq. hum. cap.* Hoc est quod κατὰ συνεκδοχὴν accipi debet, hoc n. claris & fortibus viris fieri solebat, vt: Quin ipsa arrectis v. m. in hastis Præfigunt capita. *Sine nom* S. a. a. dign. aut simpliciter sine nomine, à capite enim quis nomen ducit, p. 258 l. 1. ante voc. *fœnus*) *add. at me.* Me autem, l. *ead.* post Pag. 258 voc *it*) *add.* Est & amoris vt Terent. *Totus Parmeno tremo horreoque, postquam aspexi hanc AEquæuum.* Amabiliter locutus est, plus enim est æquæuum quam longæuum, l. 3. post voc. participio) *add. casus.* Aut interitus, aut captiuitas, *Copia.* De e. d. n. s. vt Sallustius * *Con Sertorios neque rumper. &* an Leui copiam auibus: Cum cop. de exer. numero pl. dicamus. Copia v. a. r. sit. *Diserere omnes.* Defessi dolore, Vox non accusationis, sic enim se purgat, vt alios non culpet, dicendo autem defessi, etiam illos excusat, à quibus desertus est. *Ignibus ægra dederre.* Post hunc versum hi versus fuerunt, quos Tucca & Varrus obliti sunt, Iam me adeo super vnus eram, &c. versus enim refert* vsque illum Talia iactabam, &c. in quibus hæ variæ lectiones Permetuens Troiæ m: s: Præmetuens T. aris inuisa m: s: Argis inuisa. Regina triumpho m: s: Regnata Triumpho. Sudauit sanguine m: s: Sudarit sang Nec habet victoria. m: s: Habet hæc victoria. Sumsisse merentis m: s: Sumsisse merentes. Vlricis flammæ m: s: Vlricis famæ. Mente ferebar. Mente loquebar. l. 6. post voc semper est) *add. Confessa deam.* Dum o habitu, quia in primo venatricis habitu se obtulerat. *Qualis & quanta* Qualitas & quantitas hoc loco ad pulchritudinem pertinet, l 7 post vocem enim) *emeri.* dictum est, versus illos qui superius notati sunt hinc constat, &c. lin. 11. post voc. Lacænæ) *add.* Sane quidam inuisa figurate dictum putant. Adserunt enim ad Troiam Helenam non venisse, id est non visam à Troianis, quia cum eam rapuit Paris ad AEgyptum profectus dicitur mutato itineris cursu, ne à Græcis forsan insequentibus comprehenderetur, ibi à Protheo receptus hospitio, seu cum Helena Protheo suam narrasset iniuriam ab eo retenta est, tum sine ea Paris venit ad Troiam. Græci autem putantes quod occultaretur à Troianis & nollent sibi eam reddere deleuerunt Troiam frustra, cum Troiani vere dicerent se Helenam non vidisse. Alij dicunt à Protheo quidem Paridi Helenam sublatam, & quibusdam disciplinis fantasma in similitudinem Helenæ Paridi datum, quod etiam Homerum volunt tetigisse subtiliter vbi AEneas à Neptuno * appositâ nube liberatur *Rex.* Pul. Quidam re-

prehendunt non conueniſſe in ruina & exitio ciuitatis Venerem roſeo ore loqui cum filio, ignorantes hoc epith. Veneris eſſe perpetuum *Inſup.* Quod c.e. *Ind.* Mag. nunc * & quis, nonnulli admirantis volunt eſſe non interrogantis. *Qu.f.* Aut quia fur. eſt d.f.r.in m.interitum: Aut quid furis, cum extinctos ſocios vides velle pugnare: & bono verbo vſus eſt virum fortem à prælio reuocans. *Noſt.* &c.l.14. poſt voc.facit) *add.*
pag. 259 vt,Vnius ob iram prodimur, pag 259 lin.1.poſt voc. refertur) *add. Circum errant.* Mire quaſi quærentes tanquam prope ſint & adhuc * ſua opera ſua non auertant. l.5. poſt voc. partitus eſt,*legit*, Helenam vero immortalem fuiſſe indicat tempus. Nam conſt. f.e c.A.f.A.autem filij Thebano Eteoclis & Polinicis bello dimic. &c. l.8. prius *legit*, primo, l.9. poſt vocem Protheo)*add* alia fabula à Paride raptam,& cum ad Ægyptum eum ea iſſet à Protheo cognito raptu, ſubtractam Paridi dicit *Facies* &c. l.10. poſt voc. Hercules) *add* Oſtendit autem naturæ culpam, non eſſe hominibus adſcribendam. *Lacænæ*, &c. l.12. poſt voc. reus) *add* Diuinam inclementiam latenter hic Venus * ſuam purgat inuidiæ, dicendo Troiam deorum conſpiratione ſubuerti poterat enim ei obiici quod niſi ipſa rapiendi Helenam Paridi author fuiſſet, Troia non fuiſſet euerſa l.*ead.* poſt voc. Diomedi) *add* & bene ſubdiſtinguit quia non ſolum dicitur,ſed etiam manu ſignificatur. *Namque*, &c.l.15. enim *emend.* etiam, l.19. poſt.voc. prout] *add* aliquid volumus ad præſens, vel ad futurum referri: poteſt ſane hoc præceptum, & ad generalitatem, & ad ſpecialitatem referri. *Iuſſa ti.* V.e.ne i.ſ.f.n. obtemp. *Saxis ſaxa.* Dicendo ſaxis ſaxa renouauit narrandi magnitudinem. *Vndan'em.* Aut abundantem, aut quia in modum vndarum attollitur, vt Qua plurimus vndam Fumus agit, l.24 poſt voc præbet] *add.* vt, *Iuno Lucina fer opem.* l.27. poſt voc. opiniones] *add.* Ergo cum Neptunus infeſtus indicatur, Apollo tamen etiam poſt piaculum Troianis fauet, quia eum propter Chryſis ſacerdotis filiam offenderant Græci, l.29. poſt voc. fuerint) *legit*, omnimodo in e exeunt *& lin.fin. pro* omnimodo *legit* omnino. l.4 poſt voc. *Sæuiſſima.*tranſp. *Quatit.* Conc. commouet,& *add. Iuno Scæas ſ por.* Quidam ideo Iunonem has portas tenuiſſe accipiunt: quia eam fatorum arbitrium volunt, & fatum fuit ad exitium Troiæ, per has portas equum introduci. l.35 *lacun. ſupplet.* quia ipſa eſt currulis, & ſub hoc nomine intereſt bellis. Nam ideo, Hic illius ar.
Pag.260 h.c fuit. *Accincta* enim,ferro armata, vt Cingitur ipſe furens c in p. Turnus.pag.260. l.1 poſt voc.*Arces*) *add.* Ordinem tenuit, primum muros,deinde portas,poſt arces,à muris enim in arcem conuertendus eſt totus impetus. Ob hoc autem arces Mineruæ dantur q.i ſ.i æ. vt P.q.c.a.i c. Et quia ſumma quæque poſſidet ſapientia. Præterea in capite eſſe dicitur, idcirco creditur patris Iouis capite generata, l.6. poſt voc. *ratem*) *add Reſpice.* Dicendo reſpice oſtendit vere iam caliginem ab oculis eius eſſe ſublatam. *Inſedit* Adeo irata vt ante ſacerdotem ibi Caſſandram defenderet. *Nim.e.* N.d.c. e.f.l quo deorum capita cinguntur ſic etiam pingi ſolet. Alij nimbum clauum tranſuerſum in veſte exiſtimant, Alij limbum legunt, &c.l.12. poſt vocem mutarentur) *add.* Sed alia fabula refert Meduſam miræ parſimoniæ virginem fuiſſe, & ob hoc accepta Mineruæ, quæ compreſſa à Neptuno Pegaſum equum dicitur edidiſſe, quod poſteaquam Minerua cognouit, eius caput dicitur amputaſſe & ſuo affixiſſe pectori, eique tribuiſſe vim vt quidquid vidiſſet mutaret in ſaxum. *Ipſe*, &c.l.18. poſt vocem putaſti) *add. Spiſſ.noc.ſe.c.v.* Abſceſſu enim plerumque numina demonſtrantur fuiſſe, cum ſubito apparere deſierint. *App.* &c.l.19.dira dicuntur appar. legit Poſt abſc. Ven. dicit apparuiſſe, &c. l.*ead.*poſt voc. temperant) *add.* vel quia diræ appellantur, quæ ſunt in miniſterio Iouis,quando morbos aut lethum, aut bellum hominibus molitur quia in 12 ait, Dicuntur g. p.c. *Numina mag.deum.* Quia Iouem, Iunonem, Neptunum & Mineruam dixerat, l.21. poſt voc. omnem) *add.* ſingulas enim res viderat,vt iam proxim.a. Vcalegon. vel Tum vero,quando & diuiſi ſunt ſæuientes,& ex imo verti, quia ſuperiori excidio, quando ab Hercule expugnata eſt, nec omne Ilium conciderat,nec ex imo fuerat Troia ſubuerſa, per hæc ergo fit certior cauſa fugiendi. *Ornum.* P. ... Oceani filia à Sarpedone Ilij filio adamata eſt, quem cum * veniſpreuiſſet faciente Venere Iaſonem, tunc ad Colchos euntem inefficaciter adamauit, quo abſente * adluchi conficeretur in hanc arborem dicitur commutata. *Ferro*, &c.l.22. poſt vocem figura) *add. Comam* autem pro ramis, per illam metaphoram tondentur Crytici. *Vulneribus*, &c. l.26 poſt voc Veneris) *add.* corpore & veſte muliebri cum ſceptro & natura virili quod ἀνείσην vocant, cui viri in veſte muliebri, mulieres in virili veſte ſacrificant, quamquam veteres deum pro magno numine dicebant. Salluſt. *Vt tanta mutatio non ſine deo videretur. Dant tela locum Flam. q.r.* Illi reddidit

dit Flammam inter & hostes expedior, hic est hyatus. l. *ante penult.* post voc. Varro) *add.* rerum humanarum, ait permissum à Græcis AEneæ vt euaderet, & quod carum putaret auferret, illum patrem liberasse, cum illi quibus similis optio esset data, aurum & argentum abstulissent. Sed Æneæ propter admirationem iterum à Græcis cõcessum vt quod vellet auferret, ille vt simile quod laudatum fuerat faceret, deos penates abstulisse, tunc ei à Græcis concessum vt & quos, &c. p. 261. l. 1. post. voc. aliud) *add.* id Pag. 261
est voluntatem fugiendi, l. 2. post voc. relinquat) *add.* Sane rhetorica suasio est, deliberatur enim de ipsa re vtrum fugiendũ sit, & eius partes ita ponuntur, vt si qui dissuadent an superuiuendũ patriæ, quod ideo aperte non dixit, ne cæteros à fuga dehortari videretur, sed ait, vos fugite qui potestis: à tẽpore, Satis vna superque: an inuitiis diis, Iampridem inuisus diis & in. orbi Demoror: Sic quidem & illud colligitur an debilis patriæ superare debeat, l. 4. post voc. tremor est) *add.* Sane æuum hic ad annos referre debemus, cum alibi tempus significet, vt AEuoque sequenti, & Tantum æui. l. v. m. vetustas. *Suo reb.* Sine a. a. q. egebat Anch. Et duas res dicit, & iuuenes estis & sani, quorum vtrumque mihi deest. *Stant* Perstant solidæque sunt. *Agit.* Dis p. c. Sallust *Traditur fugam in Oceani longinqua agitauisse.* l. 8. post voc. pars est) *add.* corpus vero vmb. inf. l. 10. cœlestibus, *F. legit*, cœlicolæ, l. 19 post voc. vitam) *add.* &, Vos ô potius miserescite venti. Alij sic exponunt & miserebitur, id est, quod illi hostili animo fecerint ego misericordiæ loco ducam, l. 21. post voc. mortem) *legit*, aut facilis contemptibilis & leuis sapienti viro, vt sit iactura dispendium: Aut hoc dicit F. s. i. e. q. p. r. præstare. *Inutilis.* Ideo quia debilis fuisse dicitur post fulmen, l. 25. post voc. iactabat) *add.* Sane afflatibus tactique dicuntur capti membris, vt *Tractus etiam ille qui hanc vrbem condidit Romulus.* *Afflauit ventis.* Bene dixit, quia scit non iaci fulmina, nisi cum flatu ventorum, vt in VII. Iris imbris torti radios. & sequentia. Sane de fulminibus hoc scriptum in reconditis inuenitur, quod si quem principem ciuitatis, vel regem fulmen afflauerit & superuixerit, posteros eius nobiles futuros & æternæ gloriæ. Fabula sane talis est. Cum inter æquales exultaret Anchises gloriatus traditur de concubitu Veneris, quod cum Ioui Venus questa esset, emeruit vt in Anchisem fulmina mitterentur, sed Venus cum eum fulmine posse vidisset interimi, miserata iuuenem, in aliam partem detorsit: Anchises tamen afflatus igne cœlesti, semper debilis vixit, l. 30. post voc. domum) *add.* *Fatoque vrgenti.* Simile est vt currentem incitare, præcipitantem impellere. *Rursus in ar. fer* Quasi quodam doloris impetu, quod pater liberari non acquiesceret *Nam quod cons.* Quasi vetuerit regina audito Mortemque miserrimus opto, sic responderet AEneas, Nam quod cons. aut o. i. f. dabatur lin. *penult.* post voc. illum?) *add.* Sane mene efferre pedem gen. & cætera Rhetorice per deliberationem Pag. 262
tractantur, an AEneæ relicto patre fugiendum sit. pag 262. l 1. ante voc *iuuat*) *add.* *Perituræ* Bene perituræ dixit non perditæ, quia adhuc posse videatur euadere per suam & Anchisæ fugam, ideo amet addere tanquam magnam portionem exilio Troiæ genus Anchisæ coniungerot. *Iuuat.* Del. Quasi malum illi voluptati sit, l. 8 post voc. deponat) *add.* vel quia ad auferendum patrem arma deposuerat, vel quia armis Græcorum fuerat armatus. *Vocat lux vlt. vict.* Id est victis moriendum est. *Reddite me Danais.* Vel quibus me eripuit mater, vel tanquam quærentibus & inuenire cupientibus, & bene reddite quasi retineatur, nam ideo ait finite. *Instaur.* Ren. quod verbum & de feriis & de scenis solebat apud veteres vsurpari. *Nunquam* Pro non, Vt Nunquam hod. effug. *Insertabam.* Cunctationem ostendit hoc verbo eius qui nec ire ad prælium velit nec domum relinquere, sic & ferebam, dixit. *Patri.* Melius patri quam mihi. *Tendeb.* &c. l. 10. Argumentum, *legit.* Argutum lin. 11. præteritum tempus. *legit*, præteriti temporis. l. 12. post voc relinquimur) *add.* si tu deseris, linea 15 Et est, quia, *legit* Et est sensus quam semper, &c. l. 16. post vocem nobilis) *add.* Et bene ex ductu literarum quod euenturum timet, quasi iam contigerit deflet, se autem ideo vltimam facit, quod ipsa loquitur, diuersam autem ætatem pueri, senis, & fœminæ, ad miserationem commouendam videtur obiicere. l. 17. post vocem aduerbium, *legit*, est ordinis sec. vet. *Oritur.* Oriuntur diuina * vt soli deo, & quia dicuntur oritur *Manus*, & c. lin. *penult.* post vocem quem) *add.* & mox pedibus patris comitem fuisse. & post
sept. an. bella tract pag 263. l. 2. post vocem *Apex*) *transp. quæ lin. 5 à voc.* proprie *vsque* Pag. 263
ad voc. splendor. *lineæ* 3. *& locat ante voc.* Syrtonus *& post vocem* cæsæ *lineæ* 4 *legit.* *Circum temp* &c. lin. 14. post vocem autem, *legit*, hic infiniti pro indicatiuis. *Sacros*, &c. l. 17. post vocem probarunt (*pro qua*, probaturi sunt) *add.* Et bene fontibus

non aquis. Sanctos vero vt venerabilius fieret, sanè Sanctum est interdum non idem quod sacrum, neque idē quod religiosum, interdum non aliud quam sacrum, hic ergo sanctos sacros accipiemus, quippe quo loco auspicia fierent sicut ex Anchisæ persona ostenditur cum dicit, Oculos ad sydera lætus Extulit: &, Da deinde pater aux. at. omina firma. Aliter sanctum accipi per singula loca dicitur, l.18. ante voc. *Oculos*) *add. At pater Anch.* Et hic & alibi Anchisen diuinandi peritum inducit. lin.*ead.* post voc. commemorat) *add. Et cœlo palmas c.v. t.* Fugæ defensio est, vt videatur non solum vtilis & necessaria, sed & honesta quoniam diuina suadebant, nam & ideo inducitur noluisse, vt quod vincitur & consentit argumentum voluntatis diuinæ sit, l.20. post voc. iuuant) *add.* Nam de Ioue in 10. libro scribit, cum in Africa esset AEneas. Et Libyæ defixit lumina regnis, Et cont. D.s.f.o.a. tenebat. Aut secundum Mathematicos, quod quidquid Iuppiter irradiauerit felix facit: vnde est Atque o.R.r. aruis. *Atque omnia*, &c.l.25. post vocem potest] *add Fatus erat.* Proprietatem disciplinæ secutus, quod Augurum effata dicuntur. *Inton l.* Sin. p.q.c. est, quæ enim nobis læua sunt * dextra sunt, vt supra diximus lin.26. post voc. sinant) *add.* sed hoc loco pontificalis inducitur disciplina. Num ostendit Anchisen cum vellet fugam filij sequi, omine quod de Ascanij * pro capite auspicij se obtulit, à diis cōmotum petisse de cœlo confirmationē, subiungit enim, Vix ea fatus erat sen.s.q.f Intonuit læuum, Prosperum quia sereno cœlo siue audita siue visa fuerint, quod hic verumque ostendit, Subitoque f.Int.læuum quod ad auditum scilicet pertinet. Iterum adiunxit quod ad visum pertinet. Et de cœlo lap.p.v.s.f.d.m.c.l.c. Hoc autem auspicium cum de cœlo sit, verbo Augurum, maximum appellatur. Sinistras autem partes sept. &c. l.29. post vocem tractus) *transp. quæ à notata ad voc. Super lib. linea* 31. l.36 post vocem ostenditur) *add.* Fulgura enim odor sulphuris sequitur. l.37 post voc. indicat) *add.* Et tenuis fugit ceu
pag.264 fumus in auras. pag.264 lin.2.post vocem quasi) *legit*, dicat licet me sciam moriturum, & bene quod diuinarit Anchises t.e. con. Quidam fumum, bellum quod in Italia futurum erat, significari tradunt, *Vic.gen.* Quasi pertinax & à prist. &c. l.3 post voc. gratias) *add.* vel certe inuocat, Iamiam nulla mora est, & Cedo equidem ostendit eum AEneæ dictis consensisse. *Dij patrij s.d s.n.u.h.augu.* Hic ostendit Anchisen ea quæ optabat per impetrationem augurij meruisse. *Augurium* enim est exquisita d.v.p.c.a.a.sign.perite ergo signum de cœlo augurium dixit, ideo & adiecit seruate domum, id est genus, familiam, Seruate nepotem à quo certus * Romanam prolem propagaturum iri. *Vestr.in n.t.e.* In vobis ea omnia habeo propter i.H.m.s.sedes Alij ita exponunt Augurium numenque vestrum efficiat ne putem Troiam periisse, *Cedo.* Cedere proprie dicitur qui contra sententiam suam alteri cōsentit: vt, Cedamus Phœbo. linea 7. quippe *legit*, quoniam prope, lin.8. post voc. distinguendum) *add.* Alij ille & ignis sed male, l.9. post voc. propiusque.) *add.* Quamuis secreta domus sit, linea 10. post vocem dicitur) *add.* à calore, lin.18 post vocem sedes) *add.* vel longe ideo, vt sit procœnomia quod errare potuerit. *Famuli* Vnde familia. *Vrbe*, &c. l.21. post vocem præceptis) *add.* diuersa signa dat. l.24. post vocem profanatum) *add.* propter quod. l.29 post voc. timor] *add. Antiqua cupressus.* Ad vetustatem rettulit. l.30. post voc. lugentis) *add.* induxit, *Ex diuerso.* Vt non sit suspicio Græcis. *Cape*, &c. l.31. post voc. viuo) *legit.* Perenni quia iugiter aqua fluens viua vocatur. Sane Cape sacra m.p.q.p. Ne b.è.t.d. & cæd.r. Attr.n.d.me fl.v. Abluero pro
Pag.265 abluam. *Viuo* autem sicut dictum est semper fluenti id est naturali vt V.q.s.f. est autem augurale verbum. p.265. l.1.post voc. facit) *add.* Vel latos sufficientes vecturæ, Vult enim ostendere totum se ad onus præbuisse, & ideo humeros, non humerum. *Insternor.* Eleganter tanquam onus laturus, vt de animalibus. lin.3. post voc. timorem) *add.* ne manu excidat patris. *Seq.patr.n.p. AEq.* Bene de præsente puero, qui vt putabatur inter manus reginæ erat positus, expressit adfectum, l.5 post vocem viarum) *add.* Alij per opaca * casu accipiendum putant, vel opaca obscura, alibi opacum amœnum, l.7.post voc. inuadunt) *add. Nunc omn. t.au.* Hic ostendit etiam fortes viro pro ratione temporis & causarum & debere & decere meruere *Son.e.o.* Const. *Suspensum.* Sollicitum. *Comitique.* Quidam comiti pro comitibus accipi volunt. Nam & pro Creusa eum timere putant intelligi & singulariter dictum vt equitem & peditem de multitudine dicimus. *Subito*, &c. l.9. post voc. sermo) *add.* nec gaudentibus, nec dolentibus quidam adfectiose distinguunt lin.10. post voc. *Cerno*) *add.* Nonnulli quærunt ex cuius persona cerno dictum sit. Sed al.int. Aē.dant. vt ipse hunc

versum

versum dixisse videatur. *Nescio quod trepido.* Excusatio est coniugis longius derelictæ. Et bene nescio. quod ait, quia hoc postea à simulachro vxoris agnoscit. *Male amicum.* Non cum v.m.f.v.q.in n.m.d.r.e.vel male amicum, iratum v.St m.f.carinis, *Mentem,* &c. lin.15. post vocem tantummodo) *add.* alioquin mentiebatur dicendo non vidi. lin. 16. post voc.est) *add.* Huc enim dicere debuit. *Vna.* Id est sola & videtur improprie de necessaria persona vna dixisse quæ non sic debet numerari, quasi numero defuerit sed quasi affectus dolentis, sola enim de mulris intelligitur, *Comites.* Vtrum natum & virum, an seperatim alios, an famulos dixit, lin 17. post vocem debuerat) *add.* *Virumque* Videtur excusasse obliuionem suam & culpam ad deos retulisse, lin.19. post vocem faceret) *add.* dicendo autem. Quem non incusa.h.q. dat sibi amentiam, quia in furore incusauit deos etiam, quod nunquam, cum enim dixit quem, non intelligimus etiam deos. *Vidi c.* Bene se c.f. m. qui apud fœminam sic ostendit priorem se amasse vxorem. *Vrbem repeto.* Qui * repeto pro repetere accipiunt. *Fulgentibus armis.* Licet intempestiue fulgentibus dixerit, tamen potest significasse scutum & galeam quibus solis caruerat patrem portans & filium ducens. *Val.* &c. pag.266.l.2. retro se- Pag.266
quor, *legit,* Relego retro & prosequor. linea *eadem,* post voc. circunfero *add.*) non enimfacem ferre poterat quia proderetur. linea 6.auget, *F. legit,* vrget, l.10. post voc. omnia) *add.* alij vacuis pro vacuatis intelligunt, vt sit nomen pro participio aut vacuis à nobis, aut certe vacuis latis, lin. 11. post vocem asylum] *add* alij asylum ideo dictum quod nullus inde tolleretur, id est quod ἀσύλητος hoc est abripi nullus inde poterat, vel quod fugienti illuc spolia non detraherentur: σύλη enim Græce aut furta, aut spolia dicuntur. hoc autem non est, &c. linea 14. septimo, *legit,* duodecimo, *& post vocem* Statius, *iungit* Hoc Asylum etiam &c. l.16. post voc. statuit] *add.* quem locum deus Lucoris, sicut Piso ait, curare dicitur. Sunt quidam qui dicunt, ideo Græcos in templo Iunonis, quod Asylum erat, prædam conuexisse, vel captiuos conclusisse, quod ibi cædem fieri non liceret, & ideo fœminas & pueros clausos quod imbellis esset ætas & sexus, quibus etiam hostes parcere consueuerunt. l 19. post voc. captiuorum) *add.* Et est nota elocutio, l.20 post voc. ordinem) *add.* non enim ordo erat in multitudine *Ausus.* Quod inter hostes, *linea eadem,* post voc. uprenti) *add* & hic ostendit & se fato euasisse & fato coniugem perdidisse, sed inquirendi &c. l.24 post voc. inferorum) *add.* sicut Vlyxes in Homero apud inferos vmbram Herculis cernit, qui post mortem vmbræ inferos, animæ, &c. lin 25. post vocem corpore) *add.* Et per hoc mortuam vult ostendere, aut ex homine deam f. &c. m. p. 267. l.1. ante voc. *Tum) add. Stete-* Pag.267
runtque comæ Præ horrore, l.3 post voc patria) *add.* * Acron Mezentio post, atque aut eadem mater. *Insano.* Hic sine ratione aut certe magno, &c l.7 post voc.caret) *add.* si non conuertatur, vt per eclypses aut synalœphas scandatur ita Eueniunt nec te hinc comitem.a.] C. vt ita scandamus * Eueniunt n.t h ca C.fas hic versus caret scansione vnde multi as syllabam detrahunt, sic tamen vix fide seruata, & c l.10. post vocem tibi *transp. adnotata ad vocem. Ille* l.15. post voc. dicitur) *add.* Et videtur per derivationem etiam errori hunc dedisse. *Vbi lia.t.* Qui per Tybrin fluit. l.21. post voc. *Tages) add.* Apud Tuscos etiam togæ vsus est, nam hoc habitu in Lycia Iouis simulachrum fuisse dicitur l 22. post voc. adiungitur) *add.* *Regnumque & regia.* Cur ergo AEneas horum non meminit & considit in Thracia & alis locis, l.26. post voc. cognatione) *add.* Sane hunc versum quidam ita suppleuit ita, *& tua coniux Hiso.* In quibus colitur plus quam in Creta l.28. post voc. *Amorem) add.* Quasi mane sollicita quod dixerat eum aliam habiturum vxorem, Bene ergo propter futuram, &c. l.30. post vocem significat) *add.* *Par leuibus* v. Puris & non vehementibus. pag.268. linea 1. post voc. admira- Pag.268
tus sum) *add.* Vel admiratus sum tantos euadere potuisse. Sane adamat poeta ea quæ legit diuerso modo proferre. Næuius belli Punici primo de Anchisa & AEnea fugientibus hæc ait, *Eorum sectam sequuntur multi mortales.* Ecce hoc * est, Inuenio admirans numerum. Multi alij è Troia strenui viri, ecce hi sunt animis parati, vbi foras cum auro illic exibant: Ecce & opibus instructi. *Exilio.* &c. l.4. post vocem miseræ) *add.* *Vndique conuenere.* Videtur hoc loco tanquam omnium consensu regnum ad AEneam esse delatum. *Animis opibusque par.* Et vol. & pot. vel fortes pariter & diuites. *Deducere terras.* Iuxta morem Romanum deduci coloniæ dicebantur, Bene ergo de AEnea dixit Deducere, quod eis ciuitatem conditurus erat. *Iamque i.f.s.* Idæ. &c. lin. 5. post vocem OEtam) *add.* Secundum persuasionem eorum, qui circa montes habi-

tant,illic enim vel occidere, vel oriri putant. syd. V v. vel i. v. desinunt. Hoc est autem quod ei Venus promisit: Nunquam abero: Varro enim ait hanc stellam Luciferi, quæ Veneris dicitur ab AEnea donec ad Laurentum agrum veniret semper visam, & postquam peruenit videre desiisse. Vnde & peruenisse se agnouit. Bene autem poeta diligentia sua dierum horis, hic quæ aguntur accommodat: vt hoc loco quod de patria cum patre & filio discedit AEneas, ait surgebat. *Ducebatque*, &c. l. 7. post vocem occisi) *add.* vel ad eruendam de captiuitate patriam quia dicit, Danaique obsessa ten. Limina portarum, l. 8. post voc. relinquunt. *emend. & add.* Vt ostendit in 11. Idam significat. *Subl. gen.* Vbique inuenta opportunitate pietatem suam erga patrem vult ostendere.

Hæc sunt quæ collatis exemplaribus P. Danielis & Fuldensi deesse huic editioni deprehendimus. Vbi verò aliquid lunula vel asteriſco notatum reperietur, fidem cuique faciet talem esse prorsus Manuscripti lectionem, prout licuit per typos expressam. Iterum VALE.

INDEX

INDEX
COPIOSISSIMVS,
ET CERTISSIMVS, EORVM
QVÆ IN HIS SERVII HONORATI
Commentariis exponuntur.

SERVATA SERIE ALPHABETICA: PAGINIS ipsarúmque regione, per numeros & literas designatis.

A

A Finita nomina vel præpositiones 261.f
A leone comparatio 591.e
A longum 203.b
A tergo 77.e
A terminata aduerbia 375.e
A vertice 113.b
Ab integro 20.d
Abolla 394.b
Ab vnda prospexit 437.a
Abans clypei inuentor 292.e
Abantis clypeo viso hostes fugantur *ibid.*d
Abas 201.c.292.d.e
Abatos 424.a
Abauus 626.e
Abde domo 129.e
Abella vrbs 499.d
Abellani populi, imbelles 499.d
Abesto 641.c
Abfore 513.d
Abienus 616.a
Abies 102.e.203.e
Abiete 403.b
Abiete, proceleumaticus 230.f
Abiete longa 678.e
Abiisse, abisse 231.d
Abiurare 519.c
Ablatiuus in a 556.f
Abnueram 593.b
Abnuere 398.b.593.c
Abolere vndis 147.a
Abolescet 476.c
Abruptum sydus 288.a
Abscidit 302.f
Absconditum dicitur non absconsum 74.a
Absens 628.f
Absens absentem 329.b
Absistere ferro 659.b
Absistite luco 429.e
Absumpta salus 215.b
Absque 479.c
Absque Pachyno prospexit 137.a
Abydon 135.e
Abydos 80.e
Aquai 485.e
Acanthus 21.e.105.d.138.e.221.b
Acanthus mollis 16.b
Acarnan 389.d
Acarnania *ibid.*
Acça 688.d
Accedere partes naturæ 121.e
Accentus regula 10.d.e.55.b.c. 56.b. 66.d. 67.f. 174.f. 193.c. 208.b. 629.c. 668.c. 709.b. 708.b 713.d. 722.b
Accentus regula in præpositionibus postpositis 113.f
Accingere 189.b.396.a
Accingi facibus 556.d
Accincta flagello 446.a
Accepi 408.e
Accipere 515.c
Accipere pro audire 4.a
Accipere, pascere 297.f
Accipere fidem 513.e
Accipere vocem 692.e
Accipiter 680.f
Accisus 471.f
Accitus, accitus 221.b
Accusare 205.a
Accusatiuus pluralis tertiæ declinationis 181.b
Accusatiuus temporis 175.e
Accusatiui terminatio Græca à nominatiuo in es 420.a
Accusatiui vsus cum præpositione *in* 250.e
Accusatiuo quando vtimur & gerundi modo 636.f
per Accusatiuum cum gerundi modo elocutio 653.a
Acer 392.d.e
Acer, acris 452.e
Acer arbor 230.e
Acer Atinas 687.b
Acer equis 125.b
Acer in armis 731.f
Acer Lycurgus 270.d
Acer Turnus 54.f
Acerbum funus 439.b.642.a
Acerre 110.b
Aceruus 683.f
Acesta 405.a
Acestes 215.b.376.d.645.c
Achates 186.b.613.d
Achates comes AEneæ 198.b

Achelous 61.d
Acheron 410.d.432.b.437.b
Acheronta auarus 122.a
Acheronte sub imo 641.f
Achilles 22.d 295.c 240.c.417.b.619.c.625.f.664.e
Achilles fortis 17.f
Achilles Thessalus 180.b
Achilli pro Achillis 383.e
Achillis asylum 442.f
ἀχιλῆς 225.d
Achillis condicionale fatum 372.f
Acidalia Venus 225.d
Quare,& vnde sic dicta ibid.
acie 115.b
acie pro aciei 80.f
acies 115.b
acies ferri 353.a.b
acies geminæ 460.b
acies Vulcania 616.f
acinius fons 53.b
acis pastor ibid.
aclides 498.c.f
acon ta 107.c
ἀκόντιον ead.
acres arcus 586.b
acris, aptum equis epitheton 207.d
acris solis potentia 70.a.b
acrisioneus 483.e
acrisius 482.b
acroceraunia 309.a
Acron rex 463.f
acta 9.f.401.c
actæus 9.f
actiacus Apollo 291.b
actiaci ludi ibid.
actin 76.f
ἀκτὶς 9.f
actis Circensibus 544.d
quæ actiua & passiua esse possunt pro se inuicem ponuntur 181.a
actiuum pro passiuo positum ibid.
actor 694.b
actu magno 722.e
actus,conlisus 476.c
actus 153.b.353.b.408.d.468.c 631.b
actutum 566.b
acuere corda 73.c
acuere furores 483.e
acuere Martem 695.a
acuere verbis aliquem a 481.
acus 474.c.f
Acuto robore 100.e
Acyrologia 188.b.260.d 288.a 354.d.404.b.416.a.492.c.503.b
ad 173.c.363.d
ad per d 9.a
ad pro apud 177.c.441.b
ad pro contra 252.e
ad pro in 355.a
ad auras 6.d
ad capita 114.f
ad cœlum tendere palmas 636.f
ad currum 708.a
ad lachrymas alias 645.c
ad limina 332.f
ad lunam metere herbas 361.d
ad vnum 404.b
adamas 445.a
addere 646.d
addere rebus angustis honorem 136.e
addicere se ibid.
addixit 317.b
additus pro inimico 419.c
adduce 629.c
adducere telum 397.a.b
addunt in spatia 98.f
adedit fauos 157.f
adedo 579.b
adeo 88.d.330.a. 484.c.493.a. 666.f
aderat promissa dies 559.b
adeo, ad ornatum pertinens 541.c
ades 101.c
adglomerant pro adglomerantur 248.c
adiiciunt tercentum 604.e
adinstar 464.d
aditum occupare 449.f
adludens 471.c
admetus rex 124.e
admiranda spectacula 148.d
admorso in stirpe 115.d
adnabam terræ 435.d
adnixus,adnisus 184.a
adno adnas 367.d
adolere 47.d
adolere flammis penates 224.e
adolescentia 389.c.d
adoleuit ætas 710.f
Adonis 45.b.56.b.379.d.500.e
ador 476.f
adoro 629.e
adplicare 219.a
adrastus 442.a
Adsimilis 447.d
Aduenæ 519.f
Aduerbia pro nominibus 39.6.d
Aduerbium in nomen transiens 375.c.506.e
aduersi dij inuocati vt non noceant 327.c
aduersi venti 251.d
aduerso flumine 79.e.487.a
aduersus 180.f.680.c
aduersus Syrius 81.f
aduertere vrbi agmen 715.a
adulta ætas 66.b
adultos educunt fœtus 154.f
adultum ver 66.b
aduocata concio,propriè 377.d
adurere 70.b
adusque 479.c
adusque columnas Prothei 656.a
adytum 377.e. 419.d
Adyta à sacerdotibus tantùm frequentata 251.a
Æacides 462.e
Æacus 439.c.446.a.648.b
Æra 360.d
Æquata vela 366.f
ædes quid sit 55.f.256.a
ædes cauæ 154.d
ædes rotundę quibus diis fieri debeant 575.d.e
ædificia inuenta à Minerua 260.a
ædificare equum 230.d
ædituus 585.c
ægæum mare 275.d
Ægeus 440.a
Ægeon 431.e
ægeon qualis 624.d
æger 3.e.189.a.200.f
æger de corpore & animo 282.d
æger & ægrotus differunt 325.a
ægeria 500.e
Ægeus Thesei pater à quo mare AEgeum 276.a
ægida 527.e
ægis 533.c.527.e
ægrè 146.e
ægresceit medendo 692.b
ægrotus 3.e
ægrotus,ægrotans 189.a
Ægyptum 132.a
ægyptij 424.a
ægyptij quare condebant cadauera

dauera 274.f
Ægyptus 196.c
Ægysthus 448.d.449.c
Æilo 287.d
Æmonides 622.e.f
Æmus mons 98.a
Æmulus 385.d.393.e.f.424.f
Æneadæ 185.b
Æneas 279.d 367.f.458.b
Æneas Anchisæ 175.a
Æneas apud inferos 453.c
æneas dictus Dardanus 534.f
æneas inter deos relatus 422. d
æneas magnus 636.b
æneas pius 425.b
æneas quare ad inferos descendit 46.a
æneæ contra Turnum bellum 194.b
æneæ fuga 268.e.f
æneæ pietas 650.a
æneide 585.d
æneis 60.d.e
æneis in duas partes diuisa 466.c
æneogmata 19.d
æneum & ahenum 201.c
Æolia 167.c
Æolia Lipar 532.
æolides 443.f
æolus 177.c.534.d
æquabit animos Olympo 456. e
æquatæ auræ 410.d
æquati numero 497.a
æquæ leges 660.c
æquicola gens 499.e
æquinoctia duo 70.f
æquinoctium autumnale 80 f
æquiparare magistrum calamis 27.d
æquis viribus congredi 409. b
æquitas, æquum 238.a
æquo Marte 488.f
æquor 67.b.233.e.362.c
æquum 252.b
æquum mutticum 504.e
æra sudant 97.d
æreæ portæ 207.e
æreum seculum *ibid.*
æreus 385.e
æreus pro forti 389.e
Aëria mella 148.e
Aëriæ alpes 144.e
Aëriæ grues fugere 92.e
æripes 460.e
Aëris qualitas futura quomodo deprehendatur 94.f
æs gerue 464.c
Æsculapius 115.f
æsculus 112.e
æsquilinus mons 459.f
æstas 66.c.264.c
æstas pro anno 229.b
æstas noua, adulta, præceps 66.c
æstas liquida 150.e
æstas venit 40.e
æstates 66.f
æstiua 143.f
æstuaria Oceani 121.d
æstus 264.b
æstas septima vertitur a 402.
ætas vnde comprobetur a 469.
ætas 516.e
ætatum diuisio 399.d
æternam noctem timuerunt secula 97.a
æternum 117.c.437.d.e.456.a 674.e
æternum aduerbium 437.e
æther 113.f.338.a 439.c 469. c
æther pro aëre 204.b.236.c. 404.d
æther, ignis 175.e
æther, Iuppiter 57.b
æther summus 190.c
Æthiopiæ duæ 359.a
æthiopus *ibid.*
æthola vrbs 653.c
ætholia *ibid.*
æthon 645.d
æthra 313.d
Ætna nympha 581.d
Ætna Virgilij 312.f
Ætna vndans ruptis fornacibus 97.b
Ætnæi Cyclopes 534.a
ætnei fratres 318.d
ætnæus 277.b
ætolis arpis 594.f
ætolus *ibid.*
æuo sequenti 44.a
æuum 458.d.501.c
æuum pro tempore & pro annis 44 302.f
Aër 54.d.113.f
aër pro æthere 179.d
aër in pluuias 41.c
aër obscurus 205.c
aëriæ arces 512.b
aëriæ palumbes 17.c
Aërius 428.d
Affari deos 264.b
affatim 182.c
affatur & infit 690.b
affectare 318.a
affectus omnis tribus rebus ostenditur 232.d
afferre se 535.d
afferimur vrbem 476.a
afflata numine 416.d
affore 216.e
afri sitientes 7.b
afri triumphalis Pompæ inuentores 315.b
afri vertipelles 455.d
Africa 339.f.433.c.548.f
Africus 172.f
Agamemnon 208.d.236.d.655. e
Agamemnonius 498.d
Aganippe 55.f
Agasones equorum duces 306. a
Agathyrsi picti 333.f
age 298.f 435.a
agenor 209.b
ager 60.e 67.b
ager amissus 2.a
ager fertilis 66.c
ager tacet 362.c
ager tenuis 66.d
agere 621.f
agere pro regere 26.d
agere se, pro venire 587.e
agere capellas 3.f
agere diem 43.c
agere gratias Augusto 2.a
agere in Getulis 378.b
agere sese 434.e.587.e
agere telis 328.c
agere testudines 252.e
Agger 388.e.473.a.581.d.594. c
agger viæ 388.e
aggere septus 666.c
aggeres Alpini 462.d
agglomerare 711.d
aggredi 329.e
aggreditur dictis 437.a
agi 595.d.e
agile 26.d
agilis *ibid.*
Agillina à quo condita 535.e
agitabo ad flumina centum quadrijugos 115.f
agitare chelydros 142.a
agitare cursu 486.c
agitat eum fortuna 315.b
agitator aselli 87.b

Agitatus 296.a
Agitatus scenis Orestes 358.c
Agmen 179.b.187.d.204.a.206 f. 384.b. 446.a.454.b. 457.d 541.d
Agmen pro impetu 267.d
Agmen aquarum 90.b
Agmen tardum 555.d
Agmina caudæ 142.b
Agmine in medio 541.c
Agni pingues 91.b
Agnomen 194.d
Agnosco 514.a
Agnotus participium 323.f
Agnouit sonitum 538.a
Ago 525.e
Agon 126.a
Agonale certamen 390.f
Agonalis corona 458.f
Agonales ludi 292.b
Agragas 320.c
Agrestes deos nosce re 324. a.b
Agrestes ventus 551.b
Agrestis calamus 3.b
Agrestis musa 30.c
Agrestis palestra 123.e
Agrestis sparus 678.f
Agri non colebantur sine sacrificiis 282.b
Agri quando arandi 66.c.d
Agricola sollicitus tempore autumni,& veris 89.e
Agricolæ fruuntur parto frigoribus 89.a.b
Agricultura 22.c
Agriculturæ præcepta 61.a
Agrigentini 320.d
Agrippa 196.f.549.c.d
Agyllina 535.e.541.f
Ah dolentis interiectio 3.f
Aheni cardines 207.f
Ahenum 189.c
Ahenum & ænum 201.c
Ahenum tepidum 88.c
Ahenus thorax 493.c
Aiaces duo 175.a
Aiacis clypeus trium vlnarum 19.c
Aiax 50.e
Aiax Græcus 180.c
Ait repetitum 308.a
αἴσιον 433.a.501.c
AEthnei Cyclopes 534.a
Alacer alacris 452.e.7 6.c
Alacris 392.d
Alatores 231.f
Alba longa 194.a
Alba hedera 40.b
Alba parma 502.d
Albam quis euertit 194.e
Albani reges Syluij dicti 458. f
Albanorum gesta cœperat cõscribere Virgilius 30.c
Albæ Mereotides 104.b
Albere 691.e
Albula 308.b.525.d
Album 129.b
Album & roseum vexillum quid significent 503.f
Album orichalcum 694.a
Albunea 309.b
Albutnus 131.f
Alcanor 614.b
Alcestes Euripidis 372.c
Alceus 437.b
Alcides 619.b
Alcimedon 15.c.f
Alcinor syluæ 103.e
Alcinous *ibid.*
Alcippe 38.c
Alcmena Amphitruonis vxor à Ioue adamata 510.b
Alcmeon 440.b
Alconis laudes 25.c
Alcydes 437.b
Alæ 331.e.390.c.580.f.675.f
Alæ velorum 190.d.309.d
Alecto accusatiuus 480.e
Ales Auster 533.a
Ales Iouis 204.b
Alexander 159.c
Alexandria *ibid.*
Alexis 8.c
Alfenus Iurisconsultus Serui Sulpitii successor 53.a
Alga herba marina 40.c
Aliis 154.a
Alio ordine 87.e
Alis paribus 342.b
Aliqua 14.c
Alituum 220.b.450.f
Alituum pro Alitum 505.d
Alius 644.d
Alius color 158.b
Allabi 200.b
Allabi classibus æquor 609.f.
Allegoria 2.a.c.4.f.17.c.18.d 26.c.27.d.38.f.42.f.56.b.59.d 65.d.124.a
Allis fluuius 462.a.498.b.546. c
Allium 8.f
Alma 608.e
Alma Ceres 61.c
Alma lux 198.a
Almon 488.d
Almus ager 114.a
Alœus 446.f
Alpes 97.b.356.a.593.d.e
Alphæus 55.c.126.a.320.a.604. c
Alphesibœus 28.f
Alpini aggeres 462.c.d
Alpini Boreæ 356.a
Alta mens 173.d
Alta pelagi 557.d
Alta silentia 597.b
Altanus 467.f
Altare 28.d
Altare pro contento & continenti sumptum 49.e.f
Altaria quibus consecrata 28. d
Altæ neu crede paludi 150.b
Altæ vrbes 99.e
Alte 356.a
Alter ab vndecimo 45.b
Alter de duobus 15.f
Alter horum 644.d
Alterna modulari 25.d
Alternare 344.e
Alternis 68.f.69.a
Alternis contendere 38.d
Alternis dicere 16.d
Althea 442.a
Althea quid sit *ibid.*
Altius ad vinum persedit 143. a
Altius ingreditur 129.a
Altius omnem expediam 159. c
Altum iter 152.c
Altus 601.a.632.a
Altus Apollo 638.d
Altus equo 704.f
Alueus 438.b
Alumnus 642.c
Alumnus telluris 2.a
Alutea pellis 23.b
Aluus 231.a
Aluus curua 232.f
Amadriades 58.f
Amandare & Mandare 273.d
Amantis affectus 329.a
Amara mella 152.a
Amara Pausia 103.e
Amaracus 213.f
Amaræ fibræ 73.b
Amaræ salices 7.f
Amaror 110.f
Amarus 73.a.3 8.a
Amarus hostis 639.c
Amaryllis 3.a
Amarylli vocatiuus in i, breue 5.d

Amata 419.c.482.b
Amathus 506.c
Amatores dantes se præcipites ad excludendum amorem 291.b
Amatoribus quinam præsint 262.a
Amatoribus tria necessaria 9.d.
Amatoris inconstantia 58.a
ἄμαξα 112 e f.139 c
amazon 677.d
amazones 108.b 211.a
amazonides 211.a
ambæ 444.d
ambages 197.a.200.c
ambaruale sacrificium 17.f
ambesus 29 .b
ambigua domus 211.f
ambigua proles 285.d
ambigua pro gemina & duplici 221 f
ambiluſtrum Romæ 195 e
ambiguæ voces 235.d
ambiguus 390.d
ambire pro circumuenire 344.c
ambitores *ibidem*
ambrosia 710.a
ambrosiæ comæ 204. e
amburbale vel amburbium 17.f
amello 158.f
amens animi 330.a
amentum 506.b
ameria 85.f
amerina retinacula *ibid.*
amica silentia 24.e
amictus duplex 394.b
amicum numen 265.p
amineum vinum 104.d
amiterna cohors 497.e
amnes 157.b. c
amnes Lycæi 124.e
amni cingitur 576.b
amnis aquæ 465 e
amnis fusus 710.a
amnis seuerus 127.b
amæbæum carmen 15.b.16.e
amœna 405.f
amœnum 450.a
amœnus 467.f
amomum 18.c 2 .f
amor 10.d.45.e. 00.f.35 .f
amor pro cupidine 225 b
amor pro deo 222
amor filiæ in patrem 65.b
amor, amores 391.a
amor furoris plenus 571.e
Amor grauis 45.e
amor longus 306.a
amor nunquam finitur 12.e
amor omnibus 135.a
amor quid 223.d
amoris & Cupidinis differentia ex Affranio 337.b
amphibolia 211.b
amphibologia 350.c.601.a
Amphibolicῶs 157.e
amphibolon 336.b
amphion frater Zeti 9 f
amphrysus 124.e.438.e
amphrysia vates *ibid.*
amphytrioniades 510.b
Amphitruo Thebanorum Rex *ibid.*
ampla 502.c
amplecti cuncta versibus meis 101.c
amiancti vndique valles 490 a
amsanctus locus *ibid.*
amulij historia 194.e.f
amulius 459.c
amurca 79.c
amycla 139.a
amyclæ tacitæ 624.c.d
amycleus canis 138.f
amycus 39 .b
amygdalum 79.a
amygdalus 25.c
amynta vocatiuus 17.d
amyntas 25.e
Amythaonius Melampus 147.b
an non 560.e
anacolouthon 248.a 310 f.388. e.306.f
anagnia 496.b
anapesticus trimeter hipercatalecticus versus cupidini consecratus 48.c
anapestus 522.d
ἀνασρ@ 359.a
auceps 444.b
anceps dolus 400.d
anceps ferrum 400.b
anchemolus 626
Anchisa 306.d
Anchisæ ossa 359.a
Anchises 127.a.219.a.310.e. 351.a
Anchises fulminatus 261.d
anchora 185.d.e
ancile 474.f.547.f
ancus 593.e
androgeo datiuus 414.e
androgeus 34.a.36.b.414.e
anethus 11.d
Angit faucibus obesis 145.b
Angit guttur 519.c
Angitia Medea 500.a
Angues aquarum, serpentes terrarum 80.d
Angues in cœlo tres *ibid.*
Anguis 80.d
angusta viarum 248.a
angustum 157.a
anhelus Mars 726.a
anile studium 369.b
anima aëre, corpus cibo & potione nutritur 214.f
anima 32.d 282. d.373.f.435.e. 620.c
anima quomodo in potestate corporis 455.a.b.c.d.e.f
animales dij 204.d
animales hostiæ 288.e
animæ 352.a 429.f.430 a.452. e.531.b
animæ pro vmbris 341.d
animæ apud Orcum se iureiurando obstringunt 87.e
animæ lacte & sanguine delectantur 274.e
animæ mortuorum *ibid.*
animæ quatuor secundum Philosophos 383.c
animæ reditus 43.a
animæ tres 540 b
animas per septem circulos penetrare in corpora 280.e
animis æquabat opes 153.d
animis ibo contra 666.f
animo haurire 692.c
animo, Non pernere 17.c
animos æuumque notabis 129.f
animos tollere 114.c
animosa phalanx 704.b
animosum pectus luxuriat 129.b
animosus iracundus 354.f
animus 610.c
animus pro memoria 54.a
animus vel anima pro vento 176.e
animus malis obsessus cantare nescit 54 a
anij filiæ in fruges, in vinum, & oleum quæ contingerent vertentes 276.b
anio 496.b
Anius Rex Deli, & Sacerdos Apollinis 276.b
annales 202.c
anni diuersi 191.c
anni labor 123.b

Anni partes 70 f. & 71. a
anni quatuor tempora 66. b
annis melioribus 450. f
annorum tria genera 194. d
annua sacra 91. b 514. f
annuere 591. c
annulus 377 e
annum quis deprehenderit 377. f
annus litium 235 f
annus luctus 658 c
annus magnus 291. c
annuus orbis 377. e
annus quomodo indicatur apud Ægyptios 380. e
annus vnde dictus 194. d
anser 546. d
anser Antonij 53. a
anser improbus 73. a
anseres auro ornati & lecticis gestati 546. d
antandros 269. d
antapodosis 575. e
Anaxagoras 368. b
ante cum ablatiuo antique 4. f
ante alios 665. d
ante expectatum 139 a
ante malorum 188. b
ante omnes 232. c
ante sceptrum Dictæi regis 123. f
antemnæ 403.
Antenor 218. a
antenor proditor Troiæ 191. f 192. a
antenor Venetiam tenuit 192. b
antenoridæ ibid. d
antes 118 b
anthedo 95 c
Anthropæ 34. b
antibachius 12. d
antica 51 d
anticatones 463. a
anticipatio 435 d
anticlia 443 f
antigenes 29. d
antigona 173 e
antiopa 3 d
antiphrasis 274 b
antipodes 84. a. 444. a
antiptosis 182. c. 216. d. 227. a. 245. f. 466. f. 401 b. 453. a. 614. d. 628. 631. c. 643. d
antiqua terra 213. d
antiqua Tyros 371 a
antiqua vrbs 249. c. 671. c
antiquæ domus 109. c. 260. f
Antiquæ laudis 108. c
Antiqui Ausonij 655. b
antiquus, charus 237. f
antiquus coniux 357. a
antiquus pro nobilis 600. a
Antismos 257. d
Antistichon 118. c. 226. f. 507. c
antithesis 450. b
Antonius 448 e. 548. f. 549 a
Antonius muheri summam belli committit 550. d
antonomasia 173. c. 471. c. 629. b
antonomasiua duo 280. a. 290. a
antonomasiuum 240. c. 343. f 404 f
antrum 419. c
antrum immane 413. c
anubis latrator 550. e
anus 626. d
anxius timor 558. a
anxurus 502. d
aones vnde ducant originem 35. c
Aonia 55. f
aonia, quæ & Boëtia dicitur 35. c
aonius vertex 125. c
appella 119. c
apennæ Alpes 593 d
apenninus 679. e
aperire 437. f
aperire pro ostendere 181. b
aperire annum 81 c
aperire caput 181 b
aperire viam 637 f 687. e
aperit se 286 e
aperitur cœlum 592. f
aperta serena 95. f
aperti 688 e
apertiones, dies festi 245. c
apertum cœlum 537. e
apex 263. a. 610. b 712. e
aphæresis quomodo fiat 323. c
aphæresis 95. b. 139 a. 176. e 188 c. 273. a. 609. b. 704. c. 708. d
apiastræ aues 149. a
apium herba repens & humilis 35. d
ποδαπὸς τάσεως 22. d
apocope 208. b. 262. b. 668. c. 713 d
apollinares ludi 418. a
apollini Nomio consecratum carmen Bucolicum 1. e
apollinis potestas triplex 28. d
apollo Lycius vnde 351. a
Apollo idem qui Liber pater existimatus 61. c
Apollo sex mensibus æstiuis apud Delum responsa dat 333. c
Apollo malorum auertendorum potens 632. d
Apollo 16. f. 17. a. 61. c. 125. a. 127 d. 148. e. 172. e. 215. a. 259. d. 270 f. 275 e 282 c. 327 a. 415. f 418 d 433. f 437. c. 449. a. 500. c. 709. b
Apollo deus medicinæ 612. d
apollo Hyperboreus 333. f
appollo inuocatus tempore famis 299 c. 26. f
apollo Nomius 1. f
apollonij argonautica 321. e
apostrophesis 230. a
apostrophe 7. c. 81 c. 233. a 381. f. 613. d
apotheosis 27 e
apparere 181. f
appellare 398. d
appellatio 694. c
in appellatiuis nominibus quanta licentia 200. e
applicare 219 a
apprima 106. d
apri 12. d
apricus 383. c 433. c
apricus locus & apricus homo 241. f
aprilis 81. e
aprilis vnde dictus 66. a
aprugnum callum 644. a
aptare crista 640 e
aptare trabes nauibus 215. c
aptius vbertas 110 d
aptus 359. a
aptus stellis 651 d
aptus stellis ardentibus 460. b
apud 173. c
apulia 504. f. 654. d
apum, apium 206 d
apum multa genera ibid. f
apum natura 146. e
aqua & igni vxores accipiebant Mariti 335. c
aqua fluxus sanguinis continetur 636. e
aqua in sacrificiis sparsa 236. f
aquantur sub mœnibus vrbis 155. e
aqua omnis Achelous vocata antiquitus 61. f
aquarius 173. e

Aquæ dulces 150.e
Aquæ motus 467.e
Aquæ tenues 70.a
aquila 204.b
aquila, cur Promethei cor dicatur exedere 33.d
aquila in auguriis 263.d
aquila quare acriùs cernat 259 d
aquilæ fabula 580.c
aquilo 90.b
aquilo clarus 96.d
aquilo crebros fluctus facit 181. f
aquosa nubes 532.f
aquosus piscis 157.c
ara 256.a
arabiæ tres 205.d
arabs *ibid.*
arabus *ibid.*
aracynthus 9.f
arando 110.f
aranea casses suspendit foribus 157 f
araxes 552.c
arar 6.e
arare 72.a
arare litus 267.c
aratio duplex 66.f
aratus Ciceronis 72.d
arbor 356.b
arborei fœtus 67.c
arbores alienas incidere capitale supplicium 13.c
arboreis cornibus ceruus 187. e
arboribus positis 112.b
arborum nomina 725.a
Arbuscula meretrix 55.d
arbustum 5.e.13.b
arbuta 14.c
arbuteæ crates 70.b
arbutum 75.e
arbutus 40.e.103.a
arca 193.f
arcades 37.e.68.c.114.c 518.f 615.a
arcades Parrhasij antea dicti 642.c
arcades plurimùm vixerunt 507.b
arcadum genera 642.c
arcadij magistri 159.b
arcanum 193.f
arces 512.b
arcens 581.c
arcere pro continere 174.a
arces vnde dictæ 172.e
arces pro imperio 437.c
Arcessere 411.c
Arcete periclis 508.c
Archaismos 4.f.257.a 434.f. 575.a 615.f.636.c.679.c
archemorus 126.a
archigalli sacerdotes 616.f
arcitenens 276.a
arctophilax 68.c
arctos 84.b
arctos ambæ pellices Iunonis 84.b
arcturus 68.c.80.b 228.c.309. b
arcus 401.b.553.f
arculus, riga, venenatum Flaminis Dialis propria 333.a
ardea 92.b.483.f
ardea volat supra altam nubem 92.b
ardens 206.a.585.c
ardens festinans, amans 563.b
ardens nubes 472.d
ardens scorpius 64.a
ardent campi 675.e
ardent altaria fibris 144.f
ardente & ardenti 259.e
ardentes equi 209.c
ardentes papulæ 147.f
ardenteis pugna 127.d
ardemus scitari 235.f
ardere aliquem 8.d
ardere armis 473.f
ardua palma 102.e
ardua terrarum 404.d
arduus mundus 838.f
arduus pro incultus 247.f
aræ, altaria, foci, quibus diis propria 28.d.e.282.a.b
aræ crudeles 201.b
aræ mœstæ 377.f
aræ piæ 201.b
aras teneri à sacrificantibus necesse est 339.e
arena 68.d.186.a
arenarius lapis 104.e
arenosa Lybia 341.d
arens sylua 614.d
arentes ripæ 250.e
areopagitæ vnde dicti 63.b
arethusa 310.a
argenti tria genera 622.b
argi 462.f
argi plures 479.b
argiletum 526.f
argillus Senator *ibid.*
argirippa 479.b.504.c.654. d
argis 240.d
argiua Helena 221.b
Argiua Iuno 518.e
Argiua sacerdos 146.e
Argiuus 173.d
Argo nauis ab argo fabricatore sic dicta 22.d
argolicum mare 378.b
argonautæ 258.c.287.a
argonautica Virgilij 311.c
argos 81.f.173.d
argos dipsion 479.b.654.d
arguere 649.d
argumentum 501.f.502.a
arguit timor 323.b
argumentum à maiore ad minus 47.e
arguo 663.f
argus 505.f.526.c.f
argutus 88.e
arguta ilex 37.d
argutę serræ 75.b
arguti olores 53.a
argutum caput 37.d.129.a
argutum nemus 43.f
argutus garrulus 467.a
Ariadne 34.a.81.c.313.f
aricinum nemus 423.b
arida febris 143.d
arida nubila 133.e
arida prata 88.e
aridus fragor 92.a
aries 655.d.687.f
ab Ario centurione propè interfectus Virgilius 2.b
Arion 62.d
aris omnibus 115.f
Arisba 131.f.239.e.566.f
Aristæa 61.d
aristæ ab ariditate dictæ 498. d
per aristas rustici numerant annos 7.d
aristæ *ibid.*
aristæ pro frumento 82.c
Aristæus 62.d
aritia 500.d
arius centurio 18.d
arma diuersa à diuersis inuenta 578.a
arma 76.e.182.a.214.d.250.d. 283.e.360.b.443.a.496.c.510 e.603.e.690.e
arma, consilia 214.d
arma figere 192.d
arma, fraudes 235.d
arma pastorum 14.d
inter arma silent leges 51. b
armatus Orion 309.d
armenta 127.f.518.d

Armentalis equa 674.a
Armentarius Ater 138.f
Armentum 34.e
Armi 677.b
in armis equites 668.c
Armisona Pallas 310.f
Armus 465.a.b
Arpalicus Amymoniorum Rex 198.e
Arpen, gladius curuus 578.b
Arpi 479.b.504.e
Arpinas Cicero *ibid.*
Arpinum *ibid.*
Arpos 654.d
Arrectæ aures 246.d.716.e
Arrectis auribus 246.d
Arrectus animum 216.f
Arrecto tempore 66.b
Arrigere comas 632.f
Arripere 300.f
Arripere locum 671.e
Ars τὸ μέσον est 238.e
Ars 221.f.236.a.388.e.404.f.612.d
Ars noua 486.b
Arsacidæ 458.c.614.e
Artaxata 596.e
Artemon Testudinis inuentor 570.a
Artes 102.a
Artificis scelus 664.e
Artus mundi 456.a
Aruina 492.f
Aruisia vina 28.f
Aruspex secundus 681.e
Aruspicina vbi reperta 26.d
Aruns 645.f.646.a.674.a.683.f
Aruus, ager 60.e
Arx 193.f.282.b.353.f
As, exeuntia nomina Græca quomodo faciant vocatiuum 17.d
Asca ciuitas 379.e
Asclaphus 65.d.619.e
Ascalaphus in bubonem conuersus 357.c
Ascanij bellum contra Mezentium 194.b
Ascanione 240.e
Ascanius Syluius 478.c
Ascanius vnde dictus 194.b
Ascræi fabula 103.a
Ascræum carmen 108.c
Ascræus Hesiodus 35.d
Asellij agitator 87.b
Asia 9..
Asilus 131.f
Asini 159.c
Asinius Pollio 20.b
Aspectare 206.a
Aspectus 218.f
Aspectus Iouis lætus 190.c.d
Aspectans stabula 134.c
Asper 528.e
Aspera 691.c
aspera lingua 145.d
aspera signis cymbia 388.b
aspera virgo 678.e
aspernabere 82.f
asper siti 142.d
aspice extremis orbem cultoribus 105.b
aspicere nos dicitur deus 263.d
aspirare 707.a
aspirare canentis 579.a
aspirare equis 707.a
Assarici domus 195.c
assarici proles 127.a
assaracus *ibid.*
assaracus Æneas 459.d
assiduè 8.e
assillere in armis paribus 680.b
assuescite bella 462.d
assurgens vocatiuus 210.a
assurgere 35.c
assurgit 104.d
assurgit in septem vlnas 136.c
assyrij 120.d
assyrium amomum 21.f
assyrium venenum 120.d
astans pro stans 247.f
asteries 275.d
Astyanax ab Vlysse præceps datus 253.c
asto 282.b
astrologiam quis primus inuenit 33.d
astrum 53.e
astu 680.a
astura 502.d
asturus 670.a
Astyanactis imago 307.d
asylum 526.b
asylum Apollinis & Achillis 442.f
at 482.b.617.a
at per t 9.b
at ar 712.c
at non 560.e
ater odor 717.b
ater sanguis 315.f
Athenæ 62.b.511.f
Athenienses 308.c.312.c.313.f
athlantæ fabula 35.b
Athon 712.c
athos 90.c
Atlante virgo 176.b
atlantes tres 512.d
atlantides 82.b.83.a
atlas 201.c.228.a
atomi 32.c.457.c
atque pro statim 79.f
atra cupressus 274.c
atra pix 87.b
atra leges 488.b
atræ nubes 609.b
atrei fabula 216.a
atreus 655.e
atria Etruriæ ciuitas 216.e
atri ignes 351.f.650.f
atrida 306.e
atridæ 208.d
attrita ansa 31.b
atrium 226.d
atrox inimicus 94.d
atrum agmen 711.a
atrum nemus 185.d
atrum venenum 242.f
attactus nullus 481.e
atia 399.e
Atilius Dictator 463.b
Attis 500.c.519.c
attollere arcem 282.b
attollere lumina 316.e
atollere malos 410.b
attollunt humeris 156.c
attonita 416.e
attonitus 285.a.344.b.398.a
attonitus fatis coniugis 718.a
auctor, auctrix 693.c
audax 510.e
audax fortis, sed sine prospero euentu fortunæ 367.e
audax Nympha 716.f
audax Turnus 553.b
audax viribus 375.a
audendum dextra 569.f
audere 528.d
audere telis occurrere 684.b.d
audiit 617.e
audire & reddere voces notas 453.a
auellanæ 102.e
auellanum *ibid.*
auellere 239.e
auena tenuis 2.f
auenæ steriles 27.a.76.a
Auentinus 494.c
auernus 304.d.e.361.d.405.f.420.d.421.e.444.a
auersus 349.f.350.a

Auersus iratus 210 a
Auerrere 47 c.517.a
Auerteret oras Libycas 331.a
Auertit pro auertitur 181.a
Aues 287.b
Aues colli longioris 204 c
Aues oscines & præpetes 298. e.f
Aues singulæ numinibus consecratæ 397.d
Ausidus 664.c
Augeo 698.c
Augere 475 c
Auguralis disciplina 51.d
Auguria minora maioribus cedunt 51.c.299 e
Auguria oblativa & impetrativa 425.f
Augurla Romanis frequentia 426 b.c
nisi Auguriis capratis nihil faciebant Romani 200 e
in Auguriis quæ obseruanda 204 a
Augurium 277 d 398.a.478.a
Augurium quid sit 264.a. 277.c
Augurio capiendo quid necessarium 708.c
Auguro, & auguror 478 b
Augurum mos 554.c
Augusta mœnia 472.f
Augusti 458.c
Augusti ciuilia bella 21.b
Augusti laudes 64 c
Augusti simulachrum 21.a
Augusti tempora 52.a
Augustum tectum 653.b
Augustus 2.b.66.b 98.d.126 b. 126.d. 417.f. 460.c. 428.b. 462.d 548.e
Augustus Cæsar 196.b
Augustus Cæsar funebres ludos patri celebrat 53.e
Augustus mensis 21. b
Augustus ne puer vocaretur à Senatu prohibitum est 16 b
Augustus Octauianus 196.f
Augustus viuus templa emeruit 3.a
Augustus vnde originem duxit 64 d
Auiaria 118.f
Auidus confundere fœdus 704.f
Auienus 97.f
Auius 711.b
Aula 183.d.298.a
Aulæi ibid.
Aulæa 126.b
Aulæum 224.b
Aulides 657 d
Aulis 256.a
Aunus 679.e
Aura 150.b.445.b.456.c
Aura pro die 6.c
Aura auiæ 426 e
Aura popularis 461 c
Auræ 489.a
Aurai 457 c
Aurarij 461.c
Auras ferre 118 e
Auras genitiuus 684 c
Auras tenere 479.c
Apras vitales carpere 203.f
Aura auri 426 e
Aurea coniux 474.f
Aurea Dido vel sponsa 224.b
Aurea mala 17.c
Aurea Phœbe 63.f
Aurea secula 460 c
Aurea tecta 214.d
Aurem vellere 30 c
Aureus ipse 158 f
Aureus ramus 421 f
Auri sub regmine 307.b
Auribus æra captare 309.a
Auribus haurire 349 e
Auribus vocem haurire 218.f
Auriga 98 f
Aurigæ 693.e
Auriga signum cœleste 586 b
Auris memoriæ consecrata 314.f
Auriti lepores 89.c
Auro plurima fluxit 108.b
Aurora 127.e.332.d.440.a. 444. d.529.f.619 f
Aurora pro populis 493. b
Aurora prima 365.e
Auroræ filius 128 f
Aurum coronarium 551.e f
Aurum vnde 426.f
Aurunci 475. d
Aurunci patres 498.e
Ausim 112.e
Ausones 655 b.408 e
Ausonia 284.c.306 f
Ausonia proles 240.f
Ausonis Ausonia 624 c. 696. c
Auspices appellati in nuptiis 218.e
Auspiciis meis 348 e
Auspicus paribus 330.c. 477.d
Auspicia & Auguria quomodo differant 271.a
Auspicium quid sit 259 e
Auspici im malus elidit minus ibid.
Auspicium iure augurali quid sit 348.d
Auster 90 d.144 c.175.a
Auster pro vento 176.c
Auster frigidus 158.c
Auster humidus 96.e
Auster humilis 90.c
Austri surgentes 114.a
Aurillæ 119.b.568.a
Author 698.c
Authores 634 b
Autolycus 254 b
Automedon 254.b
Autumnale 83 a
Autumnale equinoctium 80.f
Autumnale tempus 89.d
Autumnalis oratio 66 f
Autumnus 89.d.e.433 c
Autumnus nouus, adultus, præceps 66.b
Autumno pampineo 99 d
Aulsus vento 721 e
in Ax Græca masculina 669.f
Axis 559 a
Axis æthetis 505 d
ἄξων 695.f
ἀοτίχωτος 52.a
ἄχω 198.c

B

Babylonia bitumine abundans 48.e
Bacca 317 a
Bacca amara 103.e
Baccæ sanguineæ 118.f
Baccar 21.e
Baccatus 221 d
Bacchari 345 b.418.c.d
Bacchæ 48 d
Bacche te vocant 116.c
Bacchi sacra 105 b
Bacchus 29.b.127.b
Bacchus vnde dictus 31 b
Bacchus amat colles 112 b. 116 c
Bacchus mitis 91.c
Bactra 166.e 550 a
Bactriani 166 e
Baiæ 304.d. 420 d
Balus 420 e
Bal 227.a
Ballantes greges 86 f
Ballearis funda 89 c
Ballanteum 507.b

Balneator 698.c
Balsamum 105.d
Baltea 621.a
Baltei *ibid.*
Balteus 390.a
Bam additum in præterito imperfecto indicatiui 441.c
Barathrum 303.d
Barba 245.d
Barba aut libertas candidior 4. f
Barba ornabatur ab antiquis 432.f
Barbari 255.c
Barbaricum aurum *ibid.*
Barbarismus 382.e
à Barbæ sectione computati anni 4.f
Barcæi 315 d
Barcê *ibid.*e
Barce cognomen familiæ Annibalis 369. e
Barrus 217.c
Basterna 547.f
Batauorum insula 552. c
Batulus 499 d
Bauius 18. c
Baulia 420.e
Bebrytia 392 a
Bel 227.a
Bella ciuilia 461 d
Bella exhausta 322.a
Bella nuncupatis votis sumebantur 486.b
Bellantur 678.a
Bellantur pro bellant 181 a
Bellator 718.d
Bellator equus 639 b
Bellator homo *ibid.*
Bellæ 499 d
Bellerophon 432. a
Bellerophon à Stenobœa adamatus 380.b
Belli portæ geminæ 248 a
Bellicum canit 238 d
Bellicum symbolum 493.c
Bellona 695.f
Bellonæ ædes & columna ante ipsas 556.a
Bellum 538.f
Bellũ indicturi Romani quid agebant 556.a
Bellum inter Laconas & Athenienses 25.d
Bellum manu finire 646 f
Bellum susceperuri Romani quid agebant 504.b
Belgæ 133.e
Belgica effeda *ibid.*
Belis 677. e
Belides *ibid.*
Belus 200.e.227.a
Beneuentum & Beneafrum vrbes 654.d
Benacus 107.e
Beneuentum 504.e
Berecynthia 557. e
Berecynthia mater 459.f
Berecynthos *ibid.*
Berecynthus 583 c
Berenice seu Berenicis 359.b
Bianor 54 d
Bianoris 606.a
Bibere 497.f.495 a
Bibulus lapis 114.d
Bicornes furcæ 86.a
Bicornis Rhenus 552.b
Bidentes 416.a
Bidentes lectæ 317.a
Biforem cantum 583 c
Biformis proles 384.a
Bifrons Ianus 701 a
Bigæ 79.c 249 c 405.c
Bijugis 625.b
Bijugum certamen 384.a
Bijugus 625.b
Bilinguis 221.f
Bilix lorica 708 b
Bina, pro duo 28.e.198.c
Bina frena 514.f
Binæ literæ *ibid.*
Bini pro duo 180. a
Biotici libri sex primi Virgilij 311.b
Biparentibus tectis 593.b
Bipatentes portæ 248.a
Bipenni ferro 64.f
Bipennis vnde dicta 677. e
Bipennis 254.c
Biremis 18.a.b
Bis quinos dies silet 237.b
Bis segetem obducunt herbæ 118 a
Bis sex thoraca petitum locis 640.e
Bisaltæ 143.e
Bithias 586.d
Bitias 277.e
Bito 146.c
Bitumen 48.e
Biuiæ fauces 671.a
Blandientes diminutiuis vtuntur 195.a
Blandus labor 131.b
Boaulia 494.f
Bobus disiunctis obuiam prodire magistratui vetitum 339.d
Bœotia 35.b
Bœotia, quæ & Aonia aliàs dicitur *ibid.*
βιάω 75.a
Bomonicæ 236.f
Bona Iuno 227.c
Bona pax 677.f
Bone rex 661.d
Bonus in consiliis 661.f
Bonus pro doctus 24.e
Bootes 82.f
Boreas 17.a 91.e
Boreæ Alpes 356.a
Borius circulus 83.f
Bos 48.f
Bosphoron 132.a
Boues ex iis apes 159.c
Boues præcipua animalia apud rusticos 1.e
Boues domitare 88.b
Bouis caput inuentum vbi Carthago condita 207.d
Brenno 546 d
Brennus dux 462.a
Breue tempus vitæ 619.d
Breuia Syrtium 181 d
Breuibus 611.e
Breuiloquium est regum 215. e
Breuiter *ibid.*& 368.e
Briareus 624. e
Brisets 715.c
Britanni à C. Iulio Cæsare victi 196. b
Britanni purpurea intexti aulæa 126.b
Britannia 7.c.84.c.126.b
Bruma 81.a
Brutij 636. e
Brutium promontorium 301.d
Brutus 278 b
Bubo sola 357 b
Bubones 97 b
Bubonis omen 357.b.c
Buccina 668.e
Bucolica 1.c
Bucolica quare scripserit Virgilius 2.a
Bucolica quoto ætatis suę anno scripserit Virgilius 2. d. 4.e
Bucolica vnde dicta 1.e
Bucolici carminis origo 1.e
Bucolicum carmen quale esse debeat 1.f
Bucolicum carmẽ quibus diis consecratum 1.c.f
Bucula 49.f
Bufo 78.d

Buris curuamentum aratri 77.c
Busiris 124.f
Bustum 650.e.651.c
Bustuarij 622.a
Buthroti arx 192.c
Buthroti vrbs 293.b
Buxus,buxum 583.c.725.a
Byrsa 371.a

C

C Litera 460.b
C,pro G, in scriptura positum 79.d
Cacephatum 100.b.231.e.286.e
Cacosyntheton 582.f
Cacus 516.b
Cadauer 442.b.519.c
Cadauera condita 274.f
super Cadauera olim quid fieret 686.2.b
Cadauerum lotio 371.e
Cadens ibid.
Cadentia sydera 230.b
Caderent venti 91.d
Cadmus 277.c
Caduceatores 197.d
Caduceum cur Mercurio adsignetur 513.b
Caducus 442.b
Caducus iuuenis 627.b
Cadunt vmbræ de montib. 7.f
Caistrum 497.b
Caius Iul.Cæsar in Curia Pompeiana occisus 196.b
Cæa insula 62.e
Cæca 687.f
Cæca caligine 286.d
Cæca freta 122.f
Cæca spicula 157.e
Cæca spiramenta 70.a
Cæca vada 214.a
Cæcæ fores 253.b
Cæci 704.b
Cæci ignes 338.e
Cæci tumultus 96.e
Cæcæ vndæ 286.d
Cæci iuuenci 159.e
Cæculus 496.a
Cæcum consilium 491.a
Cæcum latus 231.a
Cæcus amor 134.a
Cæcus homo 231.a
Cæcus ignis 321.f
Cæcus Mars 248.a
Cæcus Orion 633.c
Cædebant ibid.
Cædes 251.b
Cædi 159.b
Cædicus 571.b
Cædria 425.d
Cælata in auro 220.c
Cælatus ferro 539.e
Cœleſtia dona 148.d
Cœlicolæ 261.c
Cœli luxurioſi ſepulchrum 19.b
Cœlius mons 459.f
Cœlo animum ferre 623.e
Cœlo gratiſſimus 507.f
Cœlum 117.d
Cœlum pro aëre 176 f.375.f
Cœlum altum 650.f
Cœlum extertita fugit 142.b
Cœlus,cœlum 409.b
Cænis 440.c
Cære 604.e
Cærites 541.f
Cærula 548.c
Cæruleus 382.f
Cæruleus pluuiam denuntiat 96.c
Cæruleus Tibris 507.e
Cærulus 475.c
Cæsar 126.e.196.b.& f.448.e. 460.b.c.462.d
Cæsar poſt mortem meruit aram, faſtigium, flaminem 196.a
Cæsar captus in Gall. 682.a
Cæsar quando occiſus fuerit in Senatu 97.a
Cæsar vnde 612.d
Cæsareanus & Cæsarianus 186.c
Cæsaries 217.c
Cæso ſanguine 644.f
Cæſtus 379.b
Cæſtus crudus ibid.
Cætera 128.d.585.e
Cætera paſcuntur 132.c
Cætra 595.d
Caius Iul.Cæsar 197.a
Cala Calæ 412.c.d
Calabria 153.b
Calabria Meſſapia prius vocata 310.b
Calais 287.a.614.c
Calamis æquiparare Magiſtrũ 27.d
Calamiſtrata coma 694.d
Calamiſtrum ibid.
Calamus agreſtis 3.b
Calamus Meandri filius & eius fabula 27.e
Calathi 28.f.141.c
Calathus 11.d
Calcei aut ſoleæ morticinæ non permiſſæ flaminicæ 361.f
Calchas riſu interemptus 35.e
Calculus 108.c
Cale 498.e
Calendæ 544.f
Calidona 652.c
Caliſto 228.e
Calliſto à Ioue in Dianã mutato ſtuprata ibid.
Caliſthones 68.c
Calſis 353.b
Καλλιστεῖα 189.f
Calones 174.c.393.e
Calopodia 174.e
Calor 70.b
Calor oſſa reliquit 211.d.e
Calx 390.d
Calx genere fœminino 680.c
Calypſo 318.d
Cameræ 121.a
Camilla 503.a
Camilli,Camillæ 672.c.d
Camilli 108.b.462.a
Caminus 313.d
Camœnæ 16.e
Campania 601.e
Campi liquentes 455.f
Campi patentes 151.b
Campus 383.c
Campus Epiri rex 296.f
Camuris ſub cornibus 118.a
Cana fides 196.d
Cana Veſta 406.d
Cancelli 97.b
Cancer 65.a
Candens 327.d
Candens pro Candido 584.b
Candida Nais 11.d
Candidæ oues ſunt in pretio 9.e
Candidior barba aut libertas 4.f
Candidum 129.b
Candidum pro pulchro ſæpe poſitum 27.f
Candidus ibid.
Canens 100.a
Canentia ſalicta 100.a
Canere 547.b
Canere Receptui 671.c
Canes 429.e
Canes blandi 145.a
Canes furiæ dictæ 287.b
Canes Iouis ibid.a
Canes cruci ſuffixi 546.e
Cani montes 66.a

Canicula 282.d
Canis 116.c
Canit bellicum 237.d
Cannæ 115.a
Cano 116.b
Canobus 159.c
Canopus *ibid.*
Canori modi 497.b
Canori sonitus 154.b
Canoris fidibus 421.c
Cantando 47.c
Cantare 37.d
Cantare de magno carmine dictum ab antiquis 47.c
Canusium Cynegeticum vrbs 654.d
Cappadocia 320.c
Capaneus 440.c
Capeni 497.a
Caper 14.f 38.a
Capere pro eligere 204.c
Caphareus mons 655.d
Caphereæ insulæ 411.e
Capi insidiis noctis serenæ 95.b
Capi loci 523.f
Capies locum oculis 110.c
Capilli compti 636.b
Capillor, augurij genus 617.e
Capis 127.a
Capit se vnda 485.c.f
in Capitolio dij celebrabantur 247.d
Capitolium 546.d
Capræ 80.c
Capræ feræ 334.c
Capreæ 499.c
Capreæ sequaces 115.d
Capreolus 11.a
Capricornus 90.c
Captare feras laqueis 74.f
Capti oculis 78.c
Capti potuere capi 479.c
Captiui currus 474.c
Captiuo sanguine 622.a
Capuenses 498.c
Capularis senex 427.d. 644.a
Capulus 427.d
Caput 662.c.716.b
Caput damnare 373.c
Caput pro authore rei cuiusli-bet 662.c
Capys 195.c.232.a.459.d 601.c
Caræ 552.b
Carbasus 298.d
Carbo 683.f
Carcer 176.d
Carcer, Carceres 384.a
Carcere effusi 150.b
Carceres 177.d
Carchesia 379.c
Cardinales ventri 83.a
Cardine verso 305.a
Cardines aheni 207.f
Carbo *ibid.* & 222.f
Carduelua 138.c
Cardui 76.a
Carectum 14.c
Carex *ibid.*
Carex Acuta 134.a
Carinare, obtrectari 528.b
Carinæ *ibid.* a
Carinæ pressæ 89.b
Carmen 391.c
Carmen pro duobus versibus, Item pro vno 272.27.d
Carmentalis 526.a
Carmentis 507.b
Carmina pro magicis artibus 49.c
Carmina dicere 91.d
Carmina tenent mentes vacuas 124.f
Carnes dorsi 515.d
Carpathium mare 607.b
Carpere auras vitales 203.c
Carpere faciem 718.a
Carpere frigida rura 138.c
Carpere somnos 364.b
Carpi, paulatim consumi 312.b
Carthago 98.c.201.c.339.f. 371.a
Carthago à cartha 200.c
Casæ mappalia dictæ 10.c
Casia 11.d.109.c 120.d
Casperia 497.f.616.a
Caspiri & Casper 545.a
Cassa vota 726.f
Cassandra 402.c.655.d
Casses 157.f
Cassida 683.c
Cassia 140.c 646.d
Cassius Argillus 526.c
Cassum & quassum 235.a
Cassus *ibid.* & 646.d
Casta domus 125.d
Castalia 136.f
Castaneæ hirsutæ 41.a
Castaneæ molles 7.f
Castaneæ nuces 11.c
Castigare 393.a
Castor 36.c.62.c.139.d.259.b 421.c 545.c.624.c
Castores vnde 67.c
Castra 309.c.403.d.542.d. 653.a
Castra pro classibus 366.d
Castrum 459.a
Castrum Inui *ibid.*
Castrum nouum *ibid.*b
Castrum pœnarum *ibid.*
Castus 302.c 469.f
Casus 218.f 219.c.290.c.313.c
Casus obliqui 80.c
Cattus 401.c
Catachresis 473.d 629.f
Catachrestica's 250.a
Catalogus 603.b
Cataphracti 683.b.c
Cataphracti equites *ibid.*
κατὰ 256.a
Cateiæ 499.c
κατ' ἐξοχὴν 124.c.689.d
Catholicum epitheton 301.b
Catillus 495.b 668.d
Cato 419.f 462.d
Cato Vticensis 548.a
Cato 479.f
Catones 463.a
Catuli 249.a
Catus 206.a
Caua flumina 90.c
Caua pinus 394.f
Caua trabs 286.a
Caua vmbra 249.b
Caucasus 119.d.c.350.b
Caucasus mons 33.c
Caudex, Codex 101.a
Cauæ cauernæ 232.f
Cauę ædes 254.c
Caue 209.d
Caue ne 70.d.e
Cauea 391.b.544.d
Cauęæ 150.c
Caulæ 556.c
Caulis, colis 136.c.101.a
Caulum 312.a
Caurum 136.c
Causa tui & tua 687.d
Causæ per sortem audiebantur 439.b
Causæ rerum 122.a
Causari 54.c
Cautes Marpesia 44'.d
Cauum 78.c
Cauum robur 248.d.e
Cauus fluctus 548.c
Cauus Mons 179.b
Caystrus 93.c
Ce 629.c
Cebes 9.b
Cecidit 269.b
Cecropiæ 155.b
Cecrops *ibid.*
Cecropidæ 414.c.714.c

Cedat amicitiæ 660.c
Cedens canis 81.e
Cedere qui dicantur proprie 268.b
Cedere 698.b
Cedere hæreditati 210.e
Cedere honori 307.c
Cedere loco 481.a
Cedria 474.b
Cedrus *ibid.*
Celebrare pro celerare antique 369.b
Celer dux 675.e
Celerare 221.d
Celerare fugam, cursum 201.b
Celeuma 281.d
Celeus 76.f
Cellarium 224.d
Cellæ 206.f
Cellæ falernæ 104.c
Centauri 119.f.431.e.522.c.d.e
Centauri vnde dicti 130.e
Centauro magna inuehitur 383.e
Centena arbor 606.d
Centeni 561.e
Centumgeminus 431.e
Centuriæ 668.c
Cephalus 440.b
Cera 48.d
Ceraſum 100.e
Ceraſus 103.c
Ceraunia 309.a
Ceraunia alta 90.d
Cerberus 522.d.e
Cerberus cur dicatur ab inferis ab Hercule tractus 437.c
Ceræ inanes 157.e
Cere 61.c.516.c
Cerea pruna 11.e
Cereale papauer 81.b
Cerealia & Cerialia 186.c
Ceremoniæ 345.c
Ceres 29.b.61.c.69 c.75.d.76.f. 88.e.91.c 92.f.110.d. 115.f.124. d.327.c.447 e.f
Ceres & Iuno Eleuſinæ 327.b
Ceres quomodo à Sabinis vocitata 61.c
Ceres à Plutone rapta 65.d
Ceres flaua 70.d
Ceres laborata 515.d
Ceres pro frumento 186.e.226 d
Ceres Mater deûm 77.a
Ceres vnde 62.d
Cererem vocare 91.c
Cereris templum ante vrbem 264.c
Cerriti 482.e
Cernas 352.f
Cernat ſemineci 618.f
Cernere ferro 712.c.d
Cernis 594.d
Cernuus 639.b
Certa pro firma & fortia 566. a
Certa haſta 682.e
Certa voluntas 489.b
Certamen erat 38.c
Certatim 515.c
Certant laudibus Italiæ 106.e
Certis diebus 114.a
Certiſſima proles deorum 465 b
Certo tibi, Et tecum 25.a
Certus 116.e.274.c.703.e
Certus eundi 364.b
Cerua 328.b
Cerui 10.c.d.140.b
Cerui viuaces 39.d
Ceruix 145.e
Ceruices numero plurali 670. b
Ceruus 187.b
Ceruleus color 503.f
Cerulea veſtis in luctu 274.e
Ceruleum antique pro nigro *ibid.*
Ceſpes 7.c
Ceſſare 38.a.303.e
Ceſſare in vota & in votis 416. d.e
Certatum eſt 658.e
Ceſſit furor 419.e
Cetra 498.f
Cete 409.e
Cetus 80.e
Chai 222.b
Chalcis 58.b
Chalcidica arx 414.d
Chalybs 534.b
Chalybes 67.e
Chaonia 51.c.61.d
Chaos 430.a
Characteres dicendi tres 13.c
Characteres tres 1.f
Characteres tres apud Virgilium *eodem*
Chaonius Pater 102.e
Charybdis 303.d
Charon 430.e.437.b
Chaſma 554.b
Chelæ 64.f
Chelydri 141.a
Chia vina 28.f
Chimera 432.a
Chimeræ fabula 382.d
Chiron 129.e
Chlamys Phrygia 307.b
Choraula 29.d
Chorœbus 248.c
Choricus 513.b
Chori 400.b
Chorus 91.c.443.d
Chremetis & Chremis 395.c
Chromis 31.b
Cicero ſtupefactus cum audiret Silenium Virgilij recitari 30.e
Ciceronem futurum Conſulem demõſtrat flamma 49.e
Ciceronis elegeia 6.d
Ciceronis locus 116,b. 122,c 124,c.129 f.134,c.137.e. 159,d 173 c.186,d.297.b.302,f.308,e 351,c. 367,a.b. 388,e. 411,c 443,c. 445,b. 449,e. 450,e 479,c.486,e.508 e.536,a.542 f. 547,f. 566,b. 583,a. 694,b 658,f. 680,b. 619.d. 707,a 708,e. 710,e. 722,d. *ibid.* f
Ciceronis Poema 49.f
Cicorea 73.b
Cicuta 11.a.359.d
Ciere 694.f
Cieo 275.a
Ciet pro dat 72.c
Cillere 136.d
Cilicia 153.c
Cilicium 137.f
Ciminus 497.a
Cincti 650.f
Cinctus Gabinus 492.c
Cineres 380.c
Cineres patriæ ſupremi 596.f
Cineres ſepulti 324.f
Cingi in prælia 669.e
Cingulum, cingula, cingulæ 571.b
Cinifones 718.b
Cinitus 449.e
Cinis 69.d.76.e.718.b
Cinna 53.a
Cinyphij hirci 137.f
Circææ terræ 466.e
Circe 36.b
Circeius mons 300.d
Circenſes 115.e
Circenſes ludi 291.f.544.e
Circenſes Ludi Apollini conſecrati 291.f
Circinus 75.a
Circlus 132.e
Circuli ſeptem, Saturni, Iouis &c. 244.d
Circulus 132.c

Circum 24.c.354 c 604.c
Circum cum ablatiuo antique 4. f
Circum oscula pendent Nati 123.d
Circũ pagos & compita 116. a
Circumlocutionibus vtuntur poetæ libenter 192.c
Circundare faciem 709 f
Circundare loricam humeris 694 a
Circumdare sibi arma 255.f
Circunducebat 443.d
Circumferre 428.a.b
Circumfero *ibid.*
Circumfusa ruit 233. d
Circumire 681.c
Circumspicio 574 a
Circumuenire insidiis 486.c
Circus 381.c 389.c
Cissеis 630 e
Cisseus 480.c
Citati 708.a
Citæ quadrigæ 545.b
Cithara 708 e
Citharon nocturnus 245.c
Citheris 545 c
Citheron 127.d
Citius dicto 183 f
Cito patrimonio 545 b
Ciuicus motus 458 f
Ciuilia bella 196 d
Ciuilis quercus 458.f
Ciuitatem ædificaturorũ mos 407.a
Ciuitates vicinas pro vna habent poetæ 514.e
Ciuitatum cõditores quare vt plurimum ignorentur 495 e, f
κλαγγή 247.a
Clam 197.b
Clamare nomine 371.c
Clangor 247.a.288.b
Clanius 110.b
Clara, pro, *Notæ* 74.e
Clarigatio 555.f.593.e
Clarij lauros 298.e
Clarus 396.d
Clarus Aquilo 96.d
Clarus Olympus 343.e
Classes 231.d.314.d
Classes armatas deducere 85.a
Classes hortinæ 498.a
Classicum 493.c.498.a
Classis 174.e.312.c.314.e
Clauditur cœlum 592.f
Claudus 388.a
Clausum cœlum 202.c
Clausus dux 497.d
Clauus 385.a
Clazomenæ 348.e
Cleobs 146.c
Cleopatra 548.f.549.a.550.d
Cleronomi 593.f
Clens 448 d
Climata septem 80. d
Climatum naturæ 455.d
Climax 580 f 669.f
Clitumne reges 107.a
Clitumnus *eodem*
Cloanthus 402.d
Cloantus 382.c
Clœlia 546.b
Cluentia familia 382.c
Clunis 257.d
Clusinæ oræ 628 e
Clusium 603 d
Clusiuius Ianus 492.a
Climenes 605.b
Clypei 572.a
Clypeum & Clypeus 588 a
Clypeus Homeri & Clypeus Virgilij 543 c
Clypeus 250.d.496.c
Clypeus ex ære 640.f
Clypei Græcorum rotundi 316.d
Clytemnestra ab Oreste occisa 657.a
C.N. 79.c.d
Cnemis promontorium 301.c
Co breue 667.f
Coaceruatio viæ 710.f
Cocles 546 b.677.a
Coelites 546.c
Coctum robur 673.b
Cocytus 422.b.432.e.437.a
Codrus 25.c.d
Cæa insula in mari AEgeo 62. e
Coemptionis modus 330.d
Cœpi 230.c
Cœptus 504.a
Coercere 554 e
Cœum 87.f
Cogendæ vites in sulcum 102. d
Cogere intra alta limina 653. b
Cogere oues 18.f
Cogere pecus 14.e
quid Cogitet humidus Auster 96.e
Cognomen 194.c
Cognomines 679.e
Cognominis 436 e
Cognosco 514 a
Cohors 668.c
Coicit 573 f
Coire in vnum 616.a
Colchi 106.e
Colit terras Iupiter 16.f
Colla fouere 636 e
Collata signa 671.a
Collatia 458.f.459.a
Collatinus 546.a
Collecta sinus 199.a
Collegit se in arma 711.e
Colles curui 389.c
Coll gere arma 375 c
Coll gere ignes reuertentes 95.c
Colligere se in arma 617.a
Collis 111.a
Collucere 374.e
Collidere plumas 91.c
Colobiorum vsus 583. b
Colocasia herba 21 f
Colonia quid sit 171.b
Color Colos 111.b
Color in coniecturali statu 238.e
Colostrum 9.f
Columba 680.f
Columbarum augurium 425. f
Columbæ 51.c
Columbæ in auguriis 204.a
Columbæ in Epiro responsa dantes 51.c
Columbæ humanam vocem edentes 306 a
Columbæ oracula petentibus reddentes 75.e
Columbus Columba 386.c
Columnæ 547.e
Columnæ Prothei 656.a
Colurnum veru 644.a
Colurnus 89.b
Colus coli 531.d
Colostrum 379 f
Coma 399.a
Coma purpurea 36.b
Comans 250.e
Comans galea *ibid* d
Comas arrigere 631.f.632.a
Comæ comptæ 416.d
Comburendorum mortuorum mos 427.c
Cometæ 610.b
Cometæ diri 97.e
Cometarum prognostications 610 b
Cominus 72.a
Comitatus meum iter 420.f
Commaculare 45.f

Commercia 622.e
Commereri 347.e
Commissa quæ dicantur proprie 303 e
Commissuræ 546.c
Commissi ludi tuba 381.f
Commissus 303 e
Commista grandine nimbus 335.b
Committere manum Teucris 692. e
Committere semina sulcis 82. d.e
Committitur 674.e
Communes dij 695 f
Communes natos habet apes 154.b
Communis deus 520.d
Compacta fistula 11. a
Compages, compago, compagis 197.a
Comparat Virgilius tempestati motum populi 184.d
Comparatio 211.d.242.f 721.d 724.c
Comparatio à ceruis 328 c
Comparatio à fluminibus 714. d
Comparatio ab angue 250.a
Comparatio amnis cuius rupti sunt aggeres 255.b
Comparatio de impossibilibus 518. e
Comparatio de lupis 248.e
Comparatio formicarum 353.a b
Comparatio Homeri 669.f 670.a
Comparatio rustica 25.f.16.a
Comparationes duas, interdum tres ponit Virgilius 420. d.e
Comparationes non vsquequaque congruunt 211.d
Comparationes quales esse debent 255.b
Comparatiuum pro positiuo 190 e
Compellare 245.d
Compellere 37.d
Compesce culpam ferro 143. e
Compita 116.a
Complere 317.a
Complexa corpus 262.e
Componere varia significans 202.c
Componere pro comparare 4. c
Componere pro finire 19.e
Componere bellum 695.a
Componere opes 524.b
Componit diem 202 c
Composita pax 481.b
Composita vnum corrumpant necesse est 312.d
Compositi homines feri 524. e
Composito 237.c
Compositus numero 675.e
Compositus 191.d.283.b
Compotes voti 50.d
Comptæ comæ 416.d
Compti capilli de more 636. b
Con 671 b
Con natura breue quando producitur 187.d
Conata 647.e
Concentus auium 95.a
Conceptum fœdus 698.c
Concessit in iras 479.f
Concessiuus modus 595.c
Conchæ 114.e
Conciliare 178.f
Concilium 439 b
Concipere curam 671.b
Concipere vestimenta 688.f
Conclamati mortui 417.c
Conclamatum est *ibid.*
Concredere 611.d
Concrescere 32.d
Concrescere putres fungos 93. d
Concrescunt subitæ crustæ in flumine cruenti 139. e
Concreta radix 113.c.d
Concretus 456.d.457.c
Concubitu 156.a
Concurrere 89.f
Concutere 518.c
Condere 54.a
Conditio seu denunciatio, augurij species 280.c
Condidit portu se alto 387.c
Conditio 227.e
Conditur in tenebras cœlum altum caligine 650.f
Conditus sol in nubem 96.a
Conduntur alueo 479 e
Confectus curis 443.d
Confectus æuo 645.c
Conferre certamina inter se 601. f
Conferre manus 655.e
Confertum agmen 140.b.c
Confidentia 183 b
Confido 208.c
Confieri 311.a.332.e
Confundere fœdus 704.f
Congeminare 679.e
Congredi 690.b
Congredior tibi & tecum 209. e
Conicit 573 e
Coniecturalis status 238.e
Coniurare 504.b
Coniuratio 492.d.504.b
Coniurato descēdens ab Istro 122.b
Coniuratos rescindere fratros 87.f
Coniux 560.d
Coniux hectorea 307.d
Connixa 215 f
Connixa capella 3 f
Connixus, connisus 184.a
Conon 16.a
Connubium 178.a.332.a
Conscendere æquor 283.a
Conscia agmina 244.a
Conscientia *ibid.*
Consecrationis dies 542.b
Consedisse vrbem luctu 661.f
Consensio verbum Augurale 273.f
Consequi pennis 680.f
Consertum spinis 314.b
Considere castris 688.f
Consilium à sedendo 553.c
Consilium stantium 564.d
Consitus ager 60 c
Consonare 384.a
Conspectus 541.c
Consterno 356.a
Constitit 187.d
Consto constas 309.c
Consulare imperium 549.b
Cōsulere rem, pro de re 661 d
Consulere in medium 660.c
Consules 546.c
Consules pares 330.c
Consules quando creati 458.f
Consultum 665. b
Consultus *ibid.*
Contactum sacrificium 288.f
Contagium 6 b
Contemplator 79.a.150.e
Contentus 390.a
Contentus arcus 397.c
Conticinium 245 b
Contiguus 619 b
Continet agricolam imber frigidus 85.c
Continuo 77.d.68 b
Contorquere telum in hostes 704.d.e

Contrahere 730.e
Contrahere viros 269.e
Contraria furtis 88.b
Contriſtare cœlum lumine 610.f
Controuerſia 347.d
Conſus 544.e
Contuſi animi 157.a
Conuenæ 525 b
Conuentus 407.b
Conuerſæ acies 715.c
Conuertere clamore fugam 703.a
Conuexa cœli 356.d.418.e.489.a
Conuexa ſydera 218.d
in Conuexo nemorum 198.b
Conuexus mundus 23.d
Conuictor 189.c
Conuiua 189.c
Conum 712.e
Cõuoluens terga ſquamea 142.d
Conus 318.d
Copia copiæ 258 a
Cor 353.a.b
Coram aduerbium 256.f
Coram & palam quomodo differant 217.e
Coras 495.c.668 d
Corbis 77.a
Corcyra 210.e
Corithus 475.d
Coriti 603.d
Coritus 284.d.553 d.631.f
Corium hoſtiarum etiam manducatum 515.d
Cornibus arboreis ceruus 187.d
Cornix 51.d
Cornoceraſum 100.c
Cornu 685.e
Cornua 410.b
Cornua criſtæ 694.b
Cornum 100 c
Cornus 271.d.317.a.b
Cornus bello bona 119.e
Cornus Itala 587.e
Corona 82.c.536.e.f
Corona pro galea 399.a
Coronæ de apio 35.c
Coronæ 89.b
Coronant abytum ſyluæ 572.e
Coronare vina 226.d
Coronis 438.e
Coronis mater Aeſculapij 500.c
Corpora curant 155.d
Corpora matrum 128.a
Corpora virorum & Nauium 177.f
Corpora viua 437.b
Copore commiſtus fœtus 114.a
Corpore inhæret 636.f
Corpore toto 342.b
Corporis diffiniti› 456.c
Corporis partes conſecratæ numinibus 314.f
Corpus 32.b.370.a.435.e
Corpus de nauibus 403.f
Corripere ferrum 187.d
Corripere ſpatium 449.e
Corripere viam 205.f
Corripiunt ſpatia 390 c
Corrupta vndis Ceres 186.b
Corſicana mella 152.a
Cortina 277.f.435.c
Cortinum 34.e
Cortynius,a,um ibid.
Corui 93.d
Corui obliuioſi 94.d
Corum 136.c
Coruſca flumina 90.c
Coruſcæ ſyluæ 185.d
Coruſcus 257.d
Corybantes 154.c.279.f.502.c
Corytium 153.c.d
Corycius ſenex ibid.
Corycos ibid.
Corydalus 8.e
Corydalus auis ibid.
Corydon ibid.d
Coryli 102.e
Corymbi 16.a
Coryti fabula 284.b.c
Coſas 603.d
Coſſus 463.a.f
Coſtæ aſelli 87.b
Coſtæ pro lateribus 485.e
in Cothurnicem verſa Aſteries 275.d
Cothurni Sophoclei 42.e
Cothurnus 39.e.200.a
Cothurnus à Sophocle primum inductus in ſcenam 42.f
Crabrones 206.f
Cras 375.e
Craſſæ paludes 105.b
Craſſus 493.e
Craſtina nunquam tue faller hora 95.b
Crater 427.e
Cratera 226.d
Crates 70.d
Crates Salignæ 493.c
Creandis arboribus varia natura 100.a
Creatrix 436.a.538.c
Crebra 106.c
Crebra ferit 145.b
Crebris pontibus 149.d
Credere pro confidere 9.b
Credita res 241.b
Credunt cœlo 155.d
Cremonenſes 52.c
Credido 628.d
Crepuſculum 245 b
Cres 198.e
Creſſa ibid.
Creſſa genus 388.f
Creſſia 328.c
Creta 7.b.154.c
Creta inſula 278.c.f
Creta ſignata epiſtola 433.f
Creteis 36 b
Cretenſes in amores puerorum intemperantes 613.b
Cretenſes Cydonæ dicti ibid.
Cretenſis 328.c
Cretes 333.e
Cretus 233.f
Creuſa 55 b.267.b
Criber 77.c
Crimen 233.c.647.c
Crimen pro cauſſa 235.d
Crimina belli 481.b
Crinales vittæ 483.c
Crinem madentem ſubnixus 339.d
Crines nodantur in aurum 333.c
Crinis ſacratus Didonis 371.f
Criniſus Alceſtis vocatus 215 a.376.e
Criniſus fluuius 405.b
Crinitæ 610.b
Criſæi campi 296.d
Criſta 251 b
Criſtarus Achilles 209.b
Criſtæ 474.c
Critici 12.d
Critici culpantes Virgilium 522.a
Crocei flores 152.d.155.b
Crocum 22.f.67.d.152.d
κρόκῳ 278.f
Crudele bellum 513.d
Crudeles aræ 201 b
Crudeles pœnæ 446.f
Crudeles terræ 272.f
Crudelis 8.e 346.a.576.d

Crude-

Crudescere 685.f
Crudescere morbus cœpit 145.d
Crudus cestus 126.a.379.b
Crudus cortex 589.f
Crudus ensis 630.a
Cruor 510.d
Cruor puteis manare non cessat 97.e
Cruores 372.d
Crurum tenus 128.a
Crusta 139.c.471.c
Crustum 139.c.471.c
Crustumerium 493.a
Crustumia pyra 103.e
Crustumium *ibidem*
Cucumis 151.f
cudere 186.b
cui 5.d
cui non dictus Hylas puer 125.a
cuius,cuia,cuium 13.d
culina 254.a
culmen 7.b.251.b. 487.e
culmina deserta 729.e
culmina vnde 7.b
culmus 72.d. 89.f
culpa 323 c.335.c.719.f
culpatus Paris 259.c
cultellus 431.a
culter *ibid.*
cum prępositio subaudita plerunque 517.c
cum deest aliquando in oratione 591.b
cum fugit 143.c
cum grauiter 131.b
cum manebant 253.c
cum pariter vento 96.c
cum venirem, cum veniebam 253.c
cum venerit 224.a
cum vomere 118.c
Cumana Sibylla 20.c.415.d. 418.a
cumæ 304.d.588.e
Cumæ Euboicæ 594.f
Cumæa Sibylla 419.e
Cunarus mons 605.b
cumulare altaria donis 643.b
cumulare aras 521.b
cumulus 181.a.b.255.b
Cunabula 21.f.279.a
cuncta mihi 126.a
cunctans 426.f.427.a
cunctari 332.c.411.a.631.c
cunei coacti 487.d.e
cuneis coactis se agglomerare 711.d
Cupauo 605.b
Cupenci sacerdotes 714.f
Cupiditas & Cupido 562.e
Cupido 222.a.328.b
Cupido dira 436.c
Cupido sordidus 381.f
Cupressi fabula 274.c.d
Cupressus excisa non renascitur, & funesta arbor est 318.e
Cupressus in vestibulo funestarum domuum posita 360.f
Cupressus 4.c.57.a.318.e. 427.c
Cupresso nigra 213.c
Cura 189.a.321.e
Cura abrumpit somnos salubres 146.b
Cura canum 141.e
Cura deûm 306.e
Cura domat 146.e
Cura mea 453.a
Cura tua 57.a
Curæ 369.a.430.f
Curant corpora 155.d
Curare 256.f
Curare triumphos hominum 98.c
Curas resoluit 89.b
Cures 614.c
Cures populi 467.e
Curetes 154.b.281.d
Curetis 317.d.509.b
Curgulio 78.d
Curia 474.a
Curia Calabra 546.f
Curiæ 544.f
Curis,id est hasta 197.a
Curius Fabricius 462.f
Currere iter 411.c
curriculum 531.d
currite 23.b
curro 651.a
curru 625,c.714.c
curru datiuus 184.e
curru pro currui 26.e
currum pro curruum 450.e
currus 77.e
currus pro equis 98.f
currus Achillis 625.b
currus falcati 313.d
cursu pro cursui 185.b
cursus 345.b
cursus aquarum 153.d
Curua tenent flumina arbores 100.a
curua tibia 681.d
curuatus in arcum 518.a
currulis sella 660.e
Curuo Saturni dente 117.d
Curuum littus 270.e
Cuspis ingens 620.c
Custodes militibus dati 398.e
Custodia 446.b.650.c
Custodias nominatiuus 684.c
Custos 520.a.685.f
Custos ad limina 585.c
Cy correptum 613.b
Cy naturaliter productum *ibid.*
Cybele 279.c.607.b
Cybelus 279.e
Cyclades 195.c.281.e
Cyclopas accusatiuus 656.b
Cyclopæ 124.e
Cyclopea saxa 188.c
Cyclopes 155.b.437.f
Cyclops 53.b
Cyclops filius Neptuni 10.a
Cyclopum 312.d.e
Cyclopum educta caminis 449.e
Cycni 497.b
Cygni cantantes 52.d
Cycnus 605.c
Cydon 613.b
Cydonea mala 11.e
Cycnus Græce 674.b
Cyllenius vnde dictus 513.b
Cylindrus 78.b
Cyllarus 129.d.139.a
Cyllene 513.b
Cyllenius 513.b.142.b.343.f
Cyllenius ignis 90.d.e
Cyllenus mons Arcadiæ *ibid.*
Cymbala matris 150.f
Cymbium 274.d.388.d
Cymothoë 184.a
Cynosura 74.c.84.c
Cynthius Apollo 30.c
Cynthius author 127.a
Cynthus 333.f.557.e
Cynthus mons 211.d.277.e
Cyparissus 63.d
Cypricorium mons æris ferax 279.f
Cyprus 219.c
Cyrene 315.e
Cyrne 52.f
Cyrneæ taxi *ibid.*
Cythera 596.e.221.f
Cytherea 30.b.442.f
Cytheris 30.e.55.a.b.c
Cytheris à Gallo amata *ibid.*
Cytheron 603.b
Cythisa ciuitas 7.e.f
Cythysus *ibid.*

Cythus 119.b
Cytorus *ibidem*

D

DA pro die
Da sternere 694.d
Da vela patenti 101.c
Dactylus 1.a
Dactylus in bucolico carmine 1.d
Dactylus in proceleusmaticum, aliquando in Anapæstum 230.f
Dædalus Eupalami filius, arte fabrili nobilis 414.b
Dalmaticus triumphus 18.c
Damna 44.b.78.c
Damæ timidi 146.e.382.f
Damnare 373.e.723.b
Damnare votis 29.b
Damnas esto 723.b
Damætas 19.f
Danaæ 482.b
Danai 230.a
Danaides 621.b
Danaus *ibidem*
Dapes 224.e.288.a.b.515.b
Dapes solennes 288.a
Daphnis 17.c.26.d.37.c.57.a
Daphnis formosissimus puer 10.b
Daphnides fabula 26.b.c
Daphnis pastorum pulcherrimus eiusque fabula 47.c
Daphnis Penei filia ab Apolline amata 277.e
Dardania 247.f.283.e
Dardania proles 458.a
Dardanidæ 278.a
Dardanidæ generosi 209.b
Dardanides 623.d
Dardanus 129.d.173.e 278.e.284.b.335.f.476.a.631.f.658.b
Dare 649.c
Dare pro dicere 4.a
Dare pro facere 711.d
Dare leges 524.e
Dare loci leges 339.e
Dare manus 674.a
Dare motus incompositos 91.d
Dare pœnas 94.c.249.d
Dare sonitum 702.e
Dare, verbum sacrorum 510.d
Dare vitam 587.f
Dare vitam æternam 730.a
Dares, daretis, & daris 395.b
Dat pro inclinatur 181.b
Datiuus pro ablatiuo cum prępositione 207.a
Datiuus pro accusatiuo cum præpositione ad 173.f
Datur 679.a
Daunia 504.f
Daunus 513.d
Dædala tecta 155.b
Dædalus 413.e.f.& 414.a
Dæmones 279.f
De in compositione aliquando auget 12.f
De aliquando augentis 181.b
De pro in 442.f
De pro valde in compositione 532.f
De corpore fratris rapto 614.b
De gente *ibidem* c
De more 274.d.416.a
De more matrum 481.e
De more vetusto 648.b
Dea vna 61.c
Dearum persona fletum non recipit 26.d
Debello 181.a
Debile ferrum 692.b
Decedere ripa 252.c
Deceptam morte fefellit 323.c
Decernere pro dimicare 721.f
Decij 108.b
Decimæ Herculi datæ 528.c
Declinatio Græca 654.c
Declinationis regula 714.a. 725.a
Declinationis tertiæ genitiuus 206.d
Decolor ætas 524.f
Decoquere humorem 88.e
Decora cristis galea 571.d
Decorum æs 701.d
Decuit metuisse 599.a
Decurre laborem 101.d
Decurrere 334.d
Decurrére rogos 650.f.651.a
Decus 252.e.f.677.e
Decus formæ 486.b
Dedere se nocte 88.d
Dedignor 362.f
Dedit esse deas 608.b
Dedit gestare 701.d
Dedita fama 512.d
Deducere 215.c
Deducere pro siccare 86.e
Deducere classes armatas 85.a
Deducere humorem 72.d.e
Deducere riuos 86.e
Deductum carmen 30.c
Deerrare 37.e
Defectiuorum verborum vsus 328.b
Defectus solis dum Cæsar occideretur 97.a
Defectus solis varius 121.c
Defendentum & Defendentium 687.f
Defendere à frigore 37.f
Defendere furorem 639.d
Defendit 37.f
Deferri 287.f
Deficere rebus 416.b
non Deficit 88.e
Defixus lumina 424.c
Deflectere 376.d
Deflere aliquid 643.f
Defletus 427.d
Deflexit stringentia tela 613.c
Defluere ad terram 670.d
Deformis 10.a
Defossus 622.b
Defrutum 104.b
Defunctus 419.a.588.e
Defunctus periculis 419.a
Degener 257.d
Degenerant 102.c
Degenerant semina 79.d
Degustare corpus 708.b
Dehiscens vnda 181.b
Dehiscent 416.e
Dij 28.e.697.b
Δικτυαῖος 626.c.663.f
Deiecta oculos 669.d
Deinde 591.a
Deiphobus 442.d
Delecta corpora 230.f
Delectus equino 129.a
Delfinus in quindecim virorum cortinis pictus 296.c
Delfos insula à Delfino cognominata *ibid.*
Defuncti, vocati dij à parentibus superstitibus 377.e
Delbi insula 672.b
Delia 17.b
Delitiæ 52.a
Deliciæ domini 8.e
Delinquere pro deficere 352.c
Deliquium & deliquio solis *ibid.*
Delius 277.b
Delius vates 41.c
Delos insula vagari solita, ab A-

ab Apolline est religata 276.b
Delubrum 241.f.316.d
Delphin 76.f.400.d
Demens 424.f.589.a
Dementia 12.e
Demessue 644.a
Demissa vultum 215.e
Demissus *ibid.*
Demittere mentes 718.a
Demophoon 25.b.424.f
Demorari 261.d
Demorari armis 650.a
Demoror 594.f
Demum 66.e.268.a.423.f. 424.a
Denique 233 f
Dens vomeris 85.e
Densa inter nubila 96.a
Densa magis Cereri 110.d
Densa pro dense 112.b
Densare caterua 703.d
Densę vmbræ 91.b
Denseo 502.b.617 a.677.d
Densi 579.b
Densi acie 604 c
Densior ære grando 151.e
Densior soboles 137.f
Denso pingui distendere cruta 131 b
Dentale 77.e
Denuntiare pluuiam 96 b.c
Deucalionis & Pyrræ fabula 33. b
Deorum diuisio 520.c.d.e
Deorum filij 434.a
Deorum nomina 63 e
Depascitur artus 143. d
Depellere ouium teneros fœtus 4 b
Depasta florem 6.c
Deponere aliquid 15.d.e
Deponere arma 722.c
Depositi 708. e
Deprecari 731 f
Deprensus 378 b
Depulsi hœdi 18.a
Deriuationes incertæ 588 a
Des finita patronymica 248.c. 600.f
Des patronymica terminata, primæ declinationis 180.c
Descriptio secundi Georgicon 99. d
Deserta siti regio 325.d
Desertor Asiæ 690.c
Desine plura 26.b
De sine plura puer 54. d
Desinere 638.d
Desolare agros 662.f
Desolati manipli 687.b
Despectare 206. a
Despicere 190.c
Destituere 6.e
Destringere 248.a
Desuera triumphis 461.c
Desuper 331.b
Detectus caput 601.b
Deterior 151.e
Detexere 12.f
Detexo 617.e
Deucalion 33.c.228.b
Deuiare 2. a
Deuicta bella 615.b
Deuouere 702 d
Deuotus morti immaturæ 255. a. b
Deus 3.a.377.e.455.b
Deus pro dea 487 a
Deus est spiritus 10 f
Deus non videtur ab hominibus 416.d
Deus vnus 62. a
Deus vnus secundùm Stoicos & vna dea *ibid.*368 f
Dexter 523 c
Dextera data 345.f
Dextra 51.d.719.d
Dextra fides consecrata 314.f
Dextra sua vitam dare 646.f
Dextram dare 267.f
Dextram dextræ iungere maiorum salutatio 204.f
Dia Camilla 677.f
Diana 61.c 125. a.236.f.275.e. 421.b.479.f.500.d
Diana eademque Proserpina 15 b
Diana Fascelitis 1.e
Diana Opis cognominata 672 b
Dianæ Carusatidis templum apud Laconas 44 d
Dianæ consecratum carmen bucolicum 1.e
Diasyrtica 241.b
Diasyrtice loquitur Sinon 239. c
Diasyrtice ridet Sinon 238. c
Dic 668.c
Dic age 435.a
Dic considere 417.d.e
Dicare 178 b
Dicere aliquid magnum 623. e
Dicere pari leges 695.b
Dicere rite honorem suum 662.f
Dicio à dictis aut à dicendo 687.b
appellanda 206. a
Dictamum 190.c
Dicte nympha & dictamnum 6.e 184.e
Dictæus 154.c.284.e.318.d
Dictæus mons 331.b
Dicto citius 601.b
Dictus 151.e
Dictus pro dicatus 12.f
Dicunt 617.e
Didascalici libri 33.c.228.b
Dido 2. a 615.b 702 d 255.
Dido accusatiuus 324.d.371.c
Dido viraginem Punica lingua significat 351. f
Diducere 200.b
Diduco 190.c
Diducitur animum 663.e
Didymaonis artes 405.c
Diæresis 391.e
Die pro diei 297.f
Die datiuus 80.e
Diei descriptio apud Virgilium qualis 184.e.f
Diei orientis circumlocutio 650.d
Diei ortus 322.c
Diei partes 444.d
per Diem omnia crescunt 245. b 198. a
Dies 408.c.619.d
Dies in fœminino genere tépus significat 247.e
Dies in masculino bonum, in fœminino malum significans 227 b
Dies à medio noctis 429.d
Dies agitare 123.b
Dies messis 84.f
Dies plenus 406 b
Dies prima æui miseris mortalibus fugit 128.d
Dies pro principiis 5.e
Dies pro tempore 619.d
Dies sine noctibus 64.d
Diespiter 580.f
Dierum supputatio 406.b
Differt arida nebula 133 e
Difficiles terræ 107.a
Diffundere animam vndanti cruore 639.d
Digerere 240.f.305.a
Digesta seges 111 e
Digiti Mineruæ consecrati 30.c
Digna indigna pati 727.c
Dignari 200.a

Dignate 306.c
Dignus 294.e
Dij 11.d
Dij animales 284.d
Dij bene vertant quod agas 5.e
Dij communes 695.f
Dij contrarij nuptiis 327.b
Dij humana curât iuxta Stoicos 190.e
Dij magni 270.b
Dij meliora piis 145.d
Dij noſtra incepta ſecundent 477.f
Dij omnes generaliter inuocati etiam in ſacris particularibus 63.e
Dij penates cum hæreditate diuiſi 270.e
Dij præſides 669.d
Dij quando vaticinabantur 415.f
Dij qui inuocari ſoliti in ſacro cereali 63 e
Dij ſuperi quinam ſint 351. d
Diluere fauos miti Baccho 91.c
Diluuium 701.b
Diluuium ſub Ogyge & Deucalione 33 c
Dimenſi Rutuli 695.e
Dimicatio Cæſaris vbi primo fuit 98.a
Dimico tibi & tecum 209.e
Diminutiua 438.d
Diminutiuis vtuntur blandientes 195.a
Dlmittere fugam 680.b
Dyndima 583.b.608.e
Diomedeæ aues 657 c
Diomedes 239.e.273.d 302.a 340.c 355.a. 380.c.653.f.657. b.c
Diomedes Danaus 180. c
Diomedes cur dictus AEtolus 653.d
Diomedis equi 229.a.273 d. 625.b
Dionea 270.f
Dione 53.c
Diores 634.b
Diores fratres 713.d
Diphthongus longa 425.c
Dira auſpicia etiam de auibus 356.e
Duplici modo fiunt dira 374.f
Dira cupido 436. c
Dira, deorum ira 256.c.356.d
Dira illuuies 314.b
Dira religio 527.d
Dirceus 277.b
Diræ 287.b.367.c. 550.f
Ditæ peſtes 729.a
Diræ volucres 518.b.c
Diri cometæ 97.e
Dirigeo 211.e
Dirigere acies 488.a.b
Diripere aras 704 b
Dirus 256.c
Dis 663 e
Dis & ditis 430.e
Disgenitiui terminatio 603.d
Diſcernere 644.d
Diſcincti 189.b
Diſcincti Afri 552.b
Diſcordia pro auaritia 122.b
Diſcordiæ malum aureum 173.d
Diſcordibus animis 587.b
Diſcrimen 433.e. 450.c.616.b. 621 f
Diſcrimen capitis 648 d
Diſcriminare *ibid*
Diſcrimine nullo 725.b.712 f
Diſcuſſæ vmbræ 710 f
Diſiecit 88.a
Diſiectus 712. c
Diſpares cannæ 11.a
Diſpellere 212.b
Diſpicere 190.c
Diſputare 537.d.e
Diſſentire 2.a
Diſſertores & diſſerti 238.e
Diſſilio, diſſilui 302.f
Diſſiliunt æra 139.e
Diſſimilis 567.f
Diſſimulare 212.d.345.e
Diſtendere 268.a
Diſtentare vbera 52.f
Diſtinere 663.e
Diſtraho *ibid.*
Diſtulit vlmos in verſum 153. f
Ditione 227 f
Ditis 683.e
Ditiſſimus aruis 488.d
Diu 88.d
Diuerberare auras 397.a
Diuerſi etumpent radij 96.a
Diuerſo ex hoſte 126.f
Diuerſum cœli 288.e
Diuerticula 572 e
Diues 496.b.c
Diues Capua 110.b
Diues auis 606.b
Diues equûm 554 e
Diues opum 175.d.231.c
Diui 697.b
Diui fratres 495.f
Diues triumphis 325.b
Diuinandi peritia in tres partes diuiſa 298.d
Diuinatio 298.d
Diuinationum genera quatuor 298.d
Diuini lacus 304.d
Diuinum rus 77.d
Diuinus *ibid.*377.e
Diuiſæ patriæ arboribus 105. c
Diuiſio terræ 89.d
Diuortia 571.e
Diuus 373.d
Do 651.a
Do herbam 512.a
Do in gerundiis breue 313 e.f
Doctor doctrix 698 c
Dodona 75.e
Dodonæum nemus 100 b
Dodonæus lebes 305.e
Dolere dolorem 721.b
Doliola 428.d
Doliturus 681.c
Dolo 494.f
Dolon Troianus 209.c
Dolon explorator Troianorum 706.e
Dolopes 230 a
Dolor 122.c.d.710.a
Domare 77.d
Domare corda 418.c
Domare terram 582.e
Domina 684.d
Dominæ 279 f
Domitare 473.d
Domitare boues 88.a
Domiti 208.b
Domitianus 126.e
Domus 155.a.261.f.277.b.382. e.471.f
Domus alta ſuperbis foribus 120. c
Domus carceris 183.d
Dona 678. a
Dona ferens 669 c
Donaria 146.c
Donarium 701.b
Donat habere 630.e
Donum 327.c.378.c
Donum noctis 547.b
Dontis terminatio genitiui 180.d
Dorica caſtra 419.b
Dorica lingua mutat or in o 324. a
Doris 55.d
Doris mater quinquaginta Nympha-

Nympharum 275.f
Dorso eminere 607.c
Dorsum iniquum 611.f
Dorus 231.d
Dotalis 589. c
Dotalis regia 662.f
Dotalis Tyrius 330.d
Dracæna 12.d.135.b
Draco 261.f
Dramaticus dicendi character 13. c
Drepanum 320. f
Druſus 192.c
Driades 58.f.211.d
Driadum ſyluæ 127.b
Driopes 333.f
Dualis numerus non eſt apud Latinos 229.f
Dubia mens 659.f
Dubito 563 a
Dubium cœlum 84.f
Ducentia annum lumina 61. d
Ducere 374.f.481.b.547.f
Ducere argentum 493.c
Ducere bellum 507.d
Ducere diem 145.d
Ducere funera 158.b
Ducere muros 206.b
Ducere noctem ludo 140.c
Ducere ſortem 567.a
Duci 172 e
Ductor 717.a
Ductor militum 722 f
Ductor nauis 383.d
Ductores 230 d
Ductilis ſcena 126.b
Ductus in oratione 690. d
Ducunt ſuos 137.f
Duæ epiſtolæ 514.f
Dulce 18.a
Dulces fluuij 143.a
Dulcia mella 152.a
Dulcia pro amoribus 346.d
Dulcis muſti humor 88 e
Dulcis vligo 109.a
Dulichium 36.d
Dulichius Vlyſſes *ibid.*
Dum 253 c
Dum capti circumuectamur amore 136 d
Dum coniunctio pro aduerbio poſita 345.f
Dum gramina canent 138.d
Dum ornatus cauſa poſitum 199.c
Dum ſubit 679.
Dumoſa ru es 7.
Duo 419.
Duo præterea 658.b
Duo tempora meſſis 157.b
Duro 70.a
Dureo *ibid.*
Duplex 472.c
Duplex corona 221.d
Duplex genus Latonæ 701.a 726.e
Duplex ſpina 129.b
Duplicare 12.e
Duplicat vmbras ſol creſcentes *ibid.*
Duplices pro duo 180.a
Dura quies 632 b
Durare 541.a
Durare 190.f
Duræ coryli 102. e
Duræ glebæ 499.e
Duri agreſtes 477.d
Duri labores 439.e
Duris agreſtibus 76.e
Durum cubile 588.f
Durum ferrum 423.d
Durus amor 439.e
Durus caſus 436. d
Durus ſapor 152.a
Durus vterque labor 118.a
Durus Vlyſſes 230.b
in Dus participia 613.e
Duxere triumphos 107.a
Dymas 630.d

E

E Pro de 38.b
E additũ in præterito imperfecto indicatiui quartæ coniugationis 441 c
E naturaliter longa 210. f
E ſicco ligno 101 a
Eadem 191.d.364.b 701.a
Eadem ſydus 157.c
Ebrus Thraciæ fluuius 59.a
Ebulum herbæ genus 57. a
Ebur 217.d.e
Eburnus *ibid.*
Eburnus & Eburneus 640 f
Eburnus enſis *ibid.*
Ecate cur inuocata in nuptialibus ſacris 36.b
Ecbaſis 69 f.628.d.680 f
Ecce 72.b.245.b
Ecce Pharon 612.e
Echen piſcis 550. e
Echionius 713.
Echo 55.d.532.b
Eclipſis 505.b
Eclipſim ſolis inuenit Thyeſtes 216.a
Ecpy oſis 38.c
Ectaſis 619.f
Edere funera 626.a
Edice 668.c
Edifferere vera 238.d
Editores munerum 626.a
Edo, es eſt 338.a.408.c
Edo edis *ibid.*
Edon 707.d.e
Edonus *ibid.*
Educere fœtus adultos 154.f
Educere telum 632.e
Educere turrim 720.d
Educta caminis Cyclopum 449.e
Edulium 139.e
Edura Pyrus 153.f
Eduræ 102.e
Effabilis dictu 315.e
Effata 416 b
Effatio vnde dicta 305 e
Effata ore 256.c
Effecta res maximi viri 641.c
Effera bella 536.a
Effera iuuentus 504.b
Efferus 369.b
Efficacia 481.b
Effigies 48.a
Efflagitare 724.f
Effœtæ vires 363.b
Effœtos canit extremos 118 a
Effœtus ager 69.d
Effrena gens 140.d
Effugere 16.c.291.b
Effugia hoſtia quæ ſit 238.a
Effugium 140.f.238.a
Effundere animam 180.c
Effundere lachrymas inanes 619.c
Effundere pectore voces 408. b
Effudere tellurem in vndas 701 b
Egelidum flumen 541.e
Egens laudis animus 406.e
Egens littore 350.e
Egeo 217.f
Egeo varie conſtructum 12.f
Egere claſſis 558.a
Egerimus 443.c
Egeſta 376,d 379.e
Egeſtas & paupertas differunt 75.b
Egeus 500.c
Egyptus 621.b
Ego 175.d 419 e
Egregiæ animæ 641.f
Egreſſus vrbe & vrbem 264.c
Ei apud Græcos habentia no-

mina, quo accentu signentur apud nos 193.c
Em n e longum conuertum 279.d
Era 555.c
Erectus 216.c
ἐρμὰς 417.c
Es genitiui terminatio 529. f
Elabi 384.b.390.d
Elata dextra in iugulum 617.a
Electra stella 610.c
Electra 475.d.512.c
Electra pinguia 46.c
Electri genera 53.b
Electrides 657.c
Electrum 145.f
Elegeia Ciceronis 6.d
Elei metæ 133.c
Elementa 32.b
Elementa quatuor 176.c.455. b
Elementorum confusio 48.a
Elementorum habitum dant poëtæ numinibus 193.b
Elephantes Indiani 67.d
Elephantus, pro ebore 305.c
Eleusin 76.f
Eleusinum oppidum à Ptolemo 63.c
Elice 72.b.74.f
Elice quid sit *ibid.*
Elicon 125.c
Eliconia *ibid.*
Elidere angues 522.a
Elis 55.c.133.c.319.f 446.f
Elisa 325.a.371.c
Elisus oculus 519.c
Elocutiones reciprocæ 205.a
Elogia Apollinis 416.b
Eloquentia 663.d
Elpenor 420.c 444.a
Eluctabitur 110.f
Eludere 81.c
Elimus 372.c
Elisij campi 65.d 437.f
Elisium 406.a
Emathius 98.a
Emathia *ibid.*
Emensus Olympus 96.c
Emithei 524.a
Emortuus 253.d
Emphasis 75.c.582.b.654.d
ἐμφατικῶς 330.d.654.d 677.a
Empirica scientia 708.c
En 7.c.42.c.362.c. 66.c
En agros 707.d
En quo discordia 7.c
En vnquam *ibid.*c
Enceladus 313.c
Endiadis figura 109.b.176.f. 641.f
Enetus 109.b
Enim ad ornatum positum 235.d
Enim vacat aliquando 199.c
Enixa seruitio 295.c
Ennianum hemistichium 561. f
Ennij hemistichium 353.b. 561.f 577.f
Ennij locus 642.a.695.c
Ennij versus à Virgilio vsurpatus 616.b
Enodes Trunci 102.c
Ensis pro vagina 342.c
Ensis eburnus 640.f
Ensis pro cultro longiore 343.b
Entella 379.c
Entellus 392.c
Eo pro venio 250.a
Eo is 244.c.425.c
Eodem 364.c
Eodem tempore 636.d.e
Eoæ 81.b
Eoæ domus 105.b
Eoi equi 251.d
Eous 88.d.251.d 640.c
Epenthesis 220.b 231.d.437.a
Epexegesis 22.b. 61.b.173.c. 192.c. 238.d.489.a.517.d.714.d
Ephemismos 47.b.87.f
Ephialtes 87.c.446.f
ἐφιάλτης 459.b
Ephiræa æra 120.d
Epirus *ibid.*
Epicedion 25.d
Epicurea secta 30.f
Epicurei 430.a 619.c
Epicureorum sententia 380.c
Epilogi sex primorum librorum Virgilij 321.b
Epirotica 61.c
Epirus 51.c.67.f
Epitaphion 25.d
Epitheta ad quid ponuntur 186.c
Epitheta dat Virgilius pro negotiorum qualitate 230.d
Epitheta duo vitiosa in latinitate 16.c
Epitheta duo vitiosè posita à Virgilio 275.a
Epitheta duo sine nomine 638.c
Epitheta exprobrationis vim habentia 338.d
Epitheta tribus de causis adhibita 199.c
Epitheta rerum conuersa 336. c
Epitheton 296.b.532.c
Epitheton ad implendum versum propositum 199.c
Epizefirei 301.c
Epulata 338.d
Epulabantur antiqui cum corona diebus festis 471.d
Epulæ 224.c.288.a
Equæ velociores 67.f
Equi 159.c
Equi Agrigentinorum 310.c
Equi caput repertum vbi Carthago condita fuit 207.d
Equi Diomedis 229.a
Equi Diomedis humanis carnibus vescentes 273.d
Equidem 79.c.216.c
Equinus pullus 361.c
Equitare in orbes lævos 638. d
Equitem docere 130.c
Equites, Flexuntæ dicti antique 582.c
Equites Romani 572.a
de Equo Troiano variæ opiniones 230.c
Equus à Neptuno progenitus 62.c
Equus bellicosum animal 207. d
Et ad finem infinitiui adiectum 360.a
Eras 397.c
Erebus 437.f
Erechthonius ex semine Vulcani natus 80.c
Ereptus 468.f
Ergo 452.b
Ergo pro Merito antique dictum 28.a
Erichthonius primus 130.b.500. c
Eridanus 451.a. 508.d. 605. c
Eridanus fluuiorum rex 97. d
Erigere mentes 718.a
Erigo 116.c
Erigone 65.a
Erigone cur virgo dicatur 20. d
Erilus 432.d
Erinnys 248.c

ἔρις 130 d
Erisichthon *ibid.*
Eripere vocem loquentis 471. c
Eriphula 353.e
Eriphyle 440.b
Erix mons Siciliæ 302.d
Erodij 657.c
Errabunda vestigia 34.e
Errantes hederæ 21.e
Errare 440.d
Errare inuestigare 199.c
Errare pro pasci 3. b. 9. e. 187.c
Enauit ad Arctos 414.c
Erret 90.e
Error 232.d
Error malus 45.d
Eruere ornum 260.d
Erymanthus 395.a.460.f
Erythra 415.e
Erythræa 433.f.
Erythræa Sibylla 416.d. 418 a
Eryx 216 c 320.f. 363.f
Es breue 722. c
Es exeuntia 310.e.446.b
Es nominatiuus Græcus 46. d
Es terminata Græca nomina 306. d
in Es vel in is nomina 671.d
Esacus 383.c
Esiona 398.f
ἐσπερόθεν 308.d
Esse 75.f
Esse pro comedere 328.a
Esto 324.f.437.f.597.c.611.a. 700.a.716.b
τὸ ἰσχατον 303.e
Et coniungens duo substantiua, vt, In vada & Syrtes pro vada Syrtium 181.c
Et, duo substantia ad eandem rem pertinentia diuidens vt Molem & montes pro molem montis 176.f
Et ipse 681.f
ἔτεος 675.d
Etiam 442 b
Etiam nunc 11 b
Etiam tu 663.a
ἑτέρωθεν 675 d
Etruri nunc Etrusci *ibid.*
Euadere 256 d. 438.e
Euadere gradus 371.f
Euadere pestem belli 596.f
Euadne 440.c
ἄνοξυς 677.f
Euan 443 d
Euander 367.e. 419.d. 459.a. 507.b.527.d.
Euander vnde genere coniunctus Atridis 512.b
Euandrius ensis 616.b
Euantes 443.d
Euasit vndis 558.e
Euboea 58.b 655 d
Euboea insula 304 d
Euboica rupes 416.a 615.f
Eudoxus 119 b
Euerberare Clypeum 729 e
Euertere pinum 84.d
Eumelus 403 d
Eumenides 87.f.274.b.367.c. 429 b.431.a.436.d
Eunuchus comœdia 382.e
Euocati 239.b
Euocatio militiæ genus 503.f
Euohæ 483.a
Euoluere oras belli 579.a
Euphemismos 326 f
Euphorium 35.f.55.a.58 b 98.e
Euphrates 630.e
Eupipides 37.a
Eurotas 211.d
Eurotas fluuius 251.d
Eurus 432.a
Edryale
Euryppus septies in die, æstu maris fluens & refluens 58 b
Eurystheus 124.f.522.b
Eurythus *ibid.*b
Eurytion 621.b 529.f
Eus exeuntia
Eus Græca terminata faciunt datiuum in ei 182.b
εὔσυμβόλως 537.b
Ex præpositio transposita 31.b
Ex alto 530.c
Ex ære clypeus 640.f
Ex longo 556 f
Ex more 387 e
Ex ordine 472.d.474.b
Ex quo 506.e
Exacti menses 95.d
Exactum ad mensem *ibid.* 198.b
Exactus 86.a
Exacuere vallos 723.b
Examen 210.d.371.c
Exanimatus 6: 4.f
Exanimes *ibid.*
Exanimi 371.c
Exanimis exanimis 210.d
Exardere in iras 485.b
Excedunt in castris 571.d
Excellens 703.a
Excèptant leueis auras 135.f. 136.c
Exceptus 424 f
Exceptus illa 679.c
Exceptus tergo 638.c
Excetra 431.f
Excipere 14. e. 331.c.
Excipiam sorti 567.b
Excipit Ascanius 566.c
Excitare 265.d
Exclytæ populi 686.a
Excolere vitam per artes 451.e
Excreti hœdi 141.c
Excubare 338 a
Excubiæ 561.e
Excudere 463. e
Excudere ignem 73.e
Excudere scintillam 186.a
Excursus poeticus 251.e
Excusare 192.b
Excussa magistro 435.d
Excussi manibus radij 576 d
Excussus humi 677.a
Excussus patria 479.c
Excutimur cursu 286.c
Excutio excutis 418.d
Execratio 239.b
Exempla & comparationes non semper vsquequaque congruunt 211.d
Exempla pro negotiorum qualitate sumenda 188.b
Exemplum 421.c
Exempta fames 189.e
Exequiæ 466.b
Exercere 335.e 368.b
Exercere choros 211.d
Exercere diem 635.c
Exercere humum 82.c
Exercere quædam festis diebus 86.d
Exercere seros cantus 94 c
Exercere tauros 81.a
Exercerí pœnis 456.e
Exercet labor 206 e
Exercitus, exercita 407.f
Exercitus & exercitatus 285.d
Exercitus coruorum 93.a
Exerta mamma 211.b
Exerta papilla 684.d
Exhalare animam 257.f
Exhalare tenuem nebulam 110. a

Exhausta bella 322.e
Exhausti 117.c
Exigere pro excludere 249.a
Exigere æuum pastorum 674.a
Exigere ensem per medium 635 f
Exiguus 643.f
Exigui iactus pulueris 151.e
Exiguus ignis 79.d
Exiguus mus 78 c
Exilio domos mutare 123.a
Exitium infelix 637.c.d
Exin 481.d.465.d.694.b
Exinde 457.b
Exiit exiuit 255.b
Exire 682.a
Exire tela 394.f
ἔξοχὴ 75.e.82.f
Exordium 384.c
Exorare 299. d
Exoriens sol 95.f
Exorire 368.b
Exors 398.b
Exorsa longa tenebo 101.e
Exorsa rerum 600. b
Exsortes 439 b
Exosus 404.b. 713.f
Exosus & perosus 727.c
Expecta 110.d
Expectat 339 f
Expectare 681.d
Expectare pro expectatus 245.f
Expectatus 453. a
Expectare pœnas 448.f
Expedire manus 703 d
Expellere tendunt 614.d
Expendere verbum iuris 243. a
Expendere casus 691 b
Expendere pœnas 456.e. 655.c
Expendere scelus 243.a
Experientia 61.c
Experiri 47.c
Expers & expertus 285.d
Expertus 315 f
Expirant animas 175.d
Expirare flammas, pro expirare animam *ibid.*
Expirare flammas *ibidem*
Expleo 444.e
Explere numerum *ibid.*
Expleri mentem 225.b
Explorare 178.e
Exponere in vndis 611.f
Expugnationis modus 247.a
Exquirere 278 b
Exquirere per aras 326.c
Exsudare pro eo quod emittitur, & quod emittit, acceptum 70.a
Extemplo 179.f.426.f
Extendere famam factis 629 e
Extendere sementem ad pruinas medias 82 f
Extendit curas in annum venientem 117.d
Exterrita fugit cœlum 142.a
Exterrita tellus 318.b
Exterritus 356.c
Exterritus pennis 386.d 397.a
Extis tristibus 97.e
Extollere lucem 650.d
Extorris 367.e
Extrema hora morientis 43. d
Extrema hyems 66.b.91.b
Extrema iustitia 120 f
Extremam manum imponere 490.b
Extremi addensent acies 618 a
Extremi Garamantes 45.e
Extremo anno 137. b
Extremos ciet gemitus 145 f
Extremus 336 b.399 f
Extricatus 415. b
Extuderat 547.f
Extulit hæc Decios 108,b
Exuberat foliorum luxuria 79.b
Exudat humor 70 a
Exuere amictum 394.b
Exul 270.a. 482.b
Exultat 134.c
Exultat 594.d.627 f.677.d
Exuperabile saxum 117.b
Exustus ager 72.a
Exuuiæ 245.c.360.b

F

F pro h positum 496.f
Fabatis 497.f
Fabius Maximus 463 b
Fabricius *ibid.*
Fabula 191.d
Fabula Arionis 46.c
Fabula de Cupresso 318.d.e
Fabula de extructione murorum Troiæ 269.b
Fabula de malis aureis 359 b
Fabula Neptuni & Mineruæ 61 b
Fabula Nisi 36.b.c
Fabula de Nucis origine 44.d.e
Fabula Pactoli 601.d
Fabula Pasiphaes 34.a
Fabula Promethei 33.c
Fabula Syluani 63.d
Fabula Terei 36.e
Fabularum ordo versus 33 a
Fabulæ cur inuentæ *ibid.*
Fabulę mistæ 36 b.c.d e
Fac 668 c
Face prægnans 630.e
Facere vota 643.b
Faces 44 b
Faces inspicat 88.e
Faces quare mortuos antecedunt 427 e
Facesso 344 f
Faciam vitula 17.e
Faciem simillima lauro 106. c
Faciem tauro propior 128.b
Facies 223.c 522.e
Facies inuisa 259 c
Facies maris 407.e
Facies scelerum 445.d
Faciles Nymphæ 14.a
Faciles oculi 523.f
Facilis 69.c
Facinus bonum vel malum 176.b
Facion Lesbius 292.a
Facta atque infecta 337.a
Fæces 79 d
Fagina pocula 15.f
Fagos 103.c
Fagus *ibid.*b
Fagus vnde dicta 2.e
Falæ quid sint 587.f
Falcatus ensis 498.f
Falcati equi 706 f
Falcem arbusta reponunt 118. b
Falcones homines 601.f
Falernus mons 104.c
Falisci 496.f
Fallaces siliquæ 79.d
Fallax herba veneni 21.f
Fallere 400.d
Fallere aues visco 74.f
Fallere monstro 600.a
Falerna vina 104.d
Fallit furentem 481.e
Falsa 691.c
Falso 674 d
Falsus pro simulatus 211.c
Falsus sol 96.e
Falx mala 14.c
Falx saligna 152.d
Fama 213.e.335.d. 552.c 619.e

Fama cur dicatur vltra ftatres 336.c
Famæ linguis omnes expositi 336 f
Fama est 313.c.336.b.c
Fama obscura 389.e
Famæ descriptio 336.b.c.d.e
Fames 389.e
Familias 684.c
Famulus 381.b.c
Fandi atque nefandi 214.e
Fando 230.a
Far 69.b.78.b.237.c.353.a
Far nomen tractum de sacris 48.d
Far pium 406.d
Fare age 298.f
Farfarus 468.a
Farta robusta 82.b
Fartago 132.f
Fas 73.e.86.e.349.a 558.d
Fas versum atque nefas 58.e
Fascelis 236.e
Fasces populi 122.b
Fascia 622.f
Fascinare 18.f
Fascinari, vltra meritum laudari 39.b
Fascis 54.d
Fasellus 82.f
Fastidia superba 9.b
Fastigium 112.d.200.c. 207.a. 266.b
Fastu 295.e
Fata 323.b.404.e.525.d.530.d
Fata canens 617.d
Fata denunciatiua & condicionalia 372.e
Fata deum 436.d
Fata Iunonis 522.c
Fata non mutantur 193.c
Fata non obstant 439.d
Fata, pro, Mala 174.a
Fata participium 367.d
Fata rumpere 465.b
Fata syderibus gubernata 360. a
Fata trahi possunt 558.d
Fata vincere 649.c
Fatale 239.e
Fatales moles 647.d
Fatalis 443.c
Fatalis Æneas 653.a
Fatalis machina 243.c
Fatalis manus 702.c.d
Fateri 323 c 446.a
Fati necessitas Stoicis probata 263.d
Fatidica vates 526.b
Fatifer 443.d
Fatigare 387.e
Fatigare diem & noctem 509. e
Fatigare martem 490.e
Fatigare syluas 582.c
Fatigatus 518.b
Fatis iniquis 244.d
Fatiscere 78.b.181.c 95.a
Fato 585.b
Fatua 468.d
Fatuari inspirari 304.e
Fatuelus 468.d
Fatum 197.d.230 d.369.f.232.f. 267.b.469 a.479.c.727.c
Fatum & Meritum 372.e
Fatum pro voluntate 174.a
Fatur ad aurem 398.e
Fatuus 459 a.468 d 671.a
Fauces biuiæ 379.b
Fauere ore
Fauere pro velle, & pro tacere antique positum 63.a
Faunilla 520.d
Fauni vnde dicti 31.e.62.a
Faunus 459 a.468.d.470.b 524.a
Faunus Pici filius 250 b
Fauor 427.e
Fax 263.e
Fax pro luce
Fax atra 598.b 705.e
Faxo 957.c
Febra 33.d
Febres 496.f
Febris 143.d
Febris à feruore dicta 526.d
Februm, pellis Capri 66.b
Februus 241.c.593.e
Feciales 517.d.696.c 729.b
Fel 614.c.634 d 614.c
Fel veneni 357.d 412.f
Femen 26.d.42.c.189.d 202.b
Femur 334.c 404.f
Ferale carmen 113.b 306.d 355.b 86.f
Ferarum tecta
Feræ
Fere
Feræ capræ
Ferendo
Ferens ventus
Ferentes venti
Feriæ denicales
Feriæ & festi dies quomodo differant 86.d
Ferus, nefas terram ferro tangere ibid.
Ferire salientem inter ima pedis venam 143.d
Ferit sydera clamor 254. e
Feronia 502.d.540.c
Ferrata capistra 141.a
Ferre 234 a.475.d.704. b
Ferre preces, vt sacra ferre 507. e
Ferre pro afferre 208.f.220. f
Ferre pro aufferre 53.f.176. e
Ferre animam cœlo 623.c
Ferre auras 118.e
Ferre clamorem 92.a
Ferre dona 119.f
Ferre laude 219.e
Ferre laudes Herculeas 521. f
Ferre manum 393.e
Ferre tela 711.e
Ferrea iura 122.d
Ferrea progenies 114.c
Ferreus imber 704.b
Ferreus somnus 632.e 705. b
Ferri per ora 702.d
Ferruginei Hyacinthi 155.c
Ferrugineus 433.a
Ferrugineus color 683.c
Ferrugo 97.a.581.c
Ferrum durum 423.e
Ferrum inutile 255.f
Ferunt venti 467.f
Ferre pedem 62.b
Fertilis ager 66.c
Feruentes rotæ 651.a
Feruere 96.c.206.e.f
Feruida vadc 467.e
Feruidus axis 130.b
Feruidus festinationi, frigidus tarditati aptum verbum 353. c
Ferum 486.e
Feruo feruis 353.d.548.d
Ferus 232.f
Ferus Iuppiter 247 f
Fescennium 496.f
Fessæ naues 376.d
Fessi rerum 186.c
Fessus 8.f.27.d.463.c.318.b
Fessus animo & fessus corpore 186.c
Festa fronde 243.f
Festa frons 357.b
Festi dies 418.a

Festis diebus quædam exercere 86.d
Fibra 73.b
Fibræ 447.c.604.b
Fibræ, pro extremitatibus rei cuiuslibet 73.b
Fibræ minaces 97.e
Fibri 67.e
Fictor fandi Vlysses 582.b
Ficulnum lignum 644.a
Ficulnus 89.e
Fidei quomodo sacrificabatur 196.e
Fidelis 181.e
Fidenates 546.e
Fidens animi 233.c
Fidens equo 604.e
Fidere pedibus 615.b
Fidere terræ 479.c
Fidos 394.b.421.c
Fides & fortuna 566.c
Fides falsa 322.a
Fides fracta Apollini à Cassandra 243.c
Fides pro sacramento bellico 597.c.d
Fides nusquam tuta 350.e
Fidis 421.c
Fido 208.c.409.a
Fiducia 163.b
Fiducia, pro, crimen & audacia antique positum 233.c
Fidus 181.e
Figere de donis & hostium spoliis proprie dicitur 292.c
Figere 460.c.f
Figere ceruos 10.c
Figere dona 725.a
Figere leges 449.c
Figere vestigia 424.b
Figura 188.c.192.e
Figura Aphæresis 95.b
Figura Archaismi 48.e
figuræ κακοσυνθέτου & ὁμοιοτέλευτου 581.f
figura κατὰ τὸ σκωπτόμενον 538.b.623.d.645.d
figura κατ' ἰδιοχλῶ 640.c.689.c
figura δεικτικὴ λόγου 626.c
figura ἐκ διὰ δυοῖν 581.c.632.f
figura Græca 199.a
figura Græca, Achillem percussit pedem 630.e
figura Græca est armari edicere 668.b
figura Græca cernere erat 548.d
Figura Græca multa incusant 668.d
Figura Hypallage 6.c.14.a.16.a.23.b.67.f
Figura hyperbaton 4.a 9.a
Figura hyperbole 95.b
Figura hysteron proteron 86.c
Figura liptotes 69.d
Figura μεσοτελεύτου 668.c
Figura periphrasεως 4.b
Figura perturbata 481.e
Figura synecdoche 7.b
Figura Tapinosis 36.d
Figura τὸ αὐτὸ 568.f
Fila 708.b
Filius 508.e
filij familias serui loco sunt parentibus 648.c.d
filiorum familias funera *ibid.*
Filix curuis aratris inuisa 109.a
Fimbria Romanus 239.f
Fimus 61.a
Findite rostris 611.e
finem dare loquendi 418.c
finge te dignum deo 528.e
fingere 418.e
fingere pro tergere 544.a
fingit putando 117.d
finis 191.d
finitus numerus pro infinito 192.c
firmare fœdera dictis 701.f
firmare omina 263.d
fissile 75.b
fissus dies 415.f
fistula 43.f
fistula septem calamorum 10.d
fixum immotumq; sederet 531.d
Flabra 112.e
flagella 113.a
flagellum 400.b
flagrans 207.a
flagrantes perfusa genas 492.f
Flamen Dialis 112.e
Flamen Martialis *ibid.*
flamen plures mortuos tangere non debebat 644.e
flamina 410.b
flamines 547.e
flaminica vnum virum tantùm habere potuit 324.b
flamini à flaminica vestis fieri debet 343.b
Flaminis Dialis ornatus 338.a
Flaminis & flaminicæ iungendorum per farreationem mos 350.f
Flaminius signa terræ adhærentia iussit reuelli 641.e
Flamma 323.f
Flammas expirare 175.d
Flatus remittere 661.e
Flaua Ceres 70.d
Flaua coma matronis non data 373.c
Flaua statua 89.d
Flamma futurum consulem Ciceronem demonstrat 49.f
Flauinium 496.f
Flauus 373.c.467.f
Flauus crinis 373.c
Flecte huc geminas acies 459.b
Flectere luctantes iuuencos 115.a
Flectere multa significans 376.c
Flere 643.f
fleti 442.b
fletus 439.b
Flexipedes hederæ 21.e
flexuntæ, equites 581.c
flictu 586.b
florea rura 206.d
florens 503.a.b
floreus ager 60.f
flori crines 717.f.718.a
fluctibus 140.d
fluctuat tellus omnis 112.c
fluens pro vnguentatus 333.f 334.a
fluens crinis *ibid.*
fluere 653.c
fluidus 317.d
fluidus liquor 144.d
flumen 246.d.403.f
flumen Hymellæ 497.f
flumen viuum 264.f
flumina cæua 90.c
flumina lata 134.a
fluo fluis 240.a
fluuialis aquæ proprietates 505.c
fluuius aurifer 601.e
fluuius vocatiuus 508.e
fluuius saluber 87.b
fluxus sanguinis 636.c
foci 285.b
focos amare 282.a
focus vnde dictus *ibid.*
fœcundus pœnis 447.e

fœcundum

Fœcundum pectus 481.b
Fœda fama 337.b
Fœda ministeria 492.e
Fœdare 233 a.245.f.255.c 371. c
Fœdare pectora 645. c
Fœdatus 490.b
Fœdera 545.a
Fœdera soluere furto 5.8 e.f
Fœdere 154.e
Fœdus 176.f
Fœdus inter Romanos & Carthaginenses 364.c
Fœlices 87.e
Fœliciot 590.e
Fœlices operum 87.e
Fœlix 199.e
Fœlix deus 18.c
Fœlix hostia 91.c
Fœlix limus 76 b.109.a
Fœlix malum, ex arbore apud Medos 106.b
Fœlix morte 649.c
Fœlix oliua 428.b
Fœlix quomodo declinetur in genitiuo plurali 674.c f
Fœmina 338.f
Fœminæ etiam regnabant 221. c
Fœminei generis victimæ 545. b
Fœmineus amor 683 d
Fœmineus clamor 687.c
Fœmineus sexus 675.a
Fœmineus vlulatus 576.d
à Fœminino in neutrũ transire 252 d
Fœta pro graui & partu liberata 176.b
Fœta loca *ibid.*
Fœtæ graues *ibid.*
Fœtæ apes 153.f
Fœtu nemus graueſcit 118.f
Fœtus grandior 79 d
Fœtura 39.f
Foliis ne carmina manda 418. b
Fons 508.d.697 c
Fontes sacri 6.b.470.b
Fomites quid sint proprie 186. b
Forceps 554.b
Forcipes 709.b
Fore 85.d.194.c
Forent 85.c d
Fores 512 b
Fores templi insignitæ historiis 211.f
Fores 85.d.202.f
Forfex 534.b
Fori 366 d.438.b
Forma 448.f.644.b
Forma dei 364.b
Forma 77.d
Formare naues 557.d
Formicæ 230 b
Formica 78.d
Formicæ in homines verſę 230 b
Formica vnde dicta 352.f
Formicarum comparatio *ibid.*
Formicarum fabula *ibid.*& 353. a
Formido turpis 250.e
Formidoloſus 328 c
Formoſus 29 e 201 c.534. c
Formoſus puer 9.b
Fornix 449.e
Fors 188.c.d.202 d.235.c.643. b.721.d
Fors pro fortuna 202 d
Fors dicta refutet 692 a
Forſan 698.b
Forſitan 183.c.d
Fortaſſe, fortaſſis *ibid.*
Fortes 186.b
Forte 425.f
Forte abundans 471.b
Forte morantes 149.d
forte ſua 202.d
fortia corpora 180.d
fortis communis generis 670. d
fortis pectore & armis 329. b
fortiſſimus equus 637 f
fortuitus 435.f
fortuna 208.c.212.d.270.e. 355. c 370.a.565.d
fortuna belli 555.c
fortuna & fides, formula elegans 566.c
fortuna muliebris 323 d
fortuna peracta 308 b
fortunam ex alis 710.e
fortunati nimium agricolæ 130.d
fortunatus 6.a
fortunatus laborum 665.d
fotuli 499.a
forum indicere 407 b
forum Romanum 528.a
forbum 534.b
foſſa 473. a
fotus ſublatus 223.e.f
fouerę amicam 13.c
Fouere gremio 225.e
Fouere inanem famam 339.c
Fouere pro diu colere 337.a. 556.b
Fractas miserari res 157.e
Fracti ſonitus 151.b
Fruga 20.d
Fragilis culmus 89.e
Fragor 92.a.537 f
Fragrans 207.a
Frangere fruges saxo, pro molere 186.d
Frangi 573 f.574 a
Fratres 393.f
Frattiæ 479.b
Fraterna morte 145.f
Fraudi esse 597 d
Fraus *ibid.*& 680 b
Fratus loci, pro difficultas 573.c
frementem bello 240.d
fremere 485.d
fremere ore cruento 690.a
fremere pro, Imperium recusare 176.d
fremit arma iuuentus 665.c
fremitus, aquæ ſonus, antique 658 e.f
fremo 215.c.d
frena à verbo frendere 518. b
frena virum 135.c
frenare populos 213.a
frenum numero ſingulari 716. b
frequentatiuum, raptare 212. e
freta 6.d
freta Ponti 92.a
freta ſpirantia 90. c
fretum 218.d
frigere 206.f
frigia ab AEſopi filia ſic appellata 187.b
frigida ſtella 90.e
frigida tecta 151.c
frigida Tempe 110.e
frigidus anguis 20.c.47. e
frigidus auſter 158.c
frigidus ſanguis 121 d.618.e
frigidus ſudor 115.b
frigiones operarij 583 a
frigora 8.f
frigore ſaxa rumpere 153.d
frigus pro morte 731.c
frigus pro timore 180.c
frigus opacum 6.b
frigens 427.d
frondator 6.c

Frondes atræ 427.c
Frondescere 423.b
Frondens 187.e
quæ Ioui Frondet 100.b
Frondosa reducitur æstas 136.f
Frondosus 187.e
Frons Genio consecrata 30.c. 314 f
Frons festa 357.b
Frons præfert hominem 606. e
Frons tenera 115.d
Fruges 186.c
Fruges grauidæ 106.f
Fruges saxo frangere pro molere 86.b
Frui 470.b
Frumen 96.b.186 c
Frumenta 96. b
Frumenta fruges etiam dicuntur 186.c
Frumenta lactentia 89.e
Frumenta manu carpes 132.f
Frumenta quando serendo 80. f
Frumenta torrebantur apud antiquos 186. c
Frumenti herba 74.a
Frustra 354.a
frustratur hiantes 442 d
fuat 600.a
fuci 206.f
fucus 149.f
fuga 283.f.328.c.d 352.f.586.a 600.f.680 a.719.e
fuga de profectione & cursu dictum 88.a.b
fuga, pro reditu veloci 553.e. f
fugæ 407.e
fugæ fidens 661.f
fugæ medio 673.a
fugax 680.c
fugax caprea 631.f
fugax palmus 630.e
fugere 204.f
fugere grues aëriæ 92.e
fugere per ignes 596 f
fugiens 209.e
fugiens Italia 402.b
fugientia spicula 677 e
fugitiui 412.f
fugiunt in flumina phocæ 146. f
fuit 659 c
fulcire 341 c
fulcra aurea 447 f
fulgentem diripere ensem 620.b
Fulgetræ 533 b
Fulgo fulgis 353.d.462.c
Fulgor 537.e
Fulgores terrifici 533.b
Fulgoris tria genera 537 e
Fulguritarum ars 418.b
Fullo 135.b.714.a
Fulmen pro tonitru 734.c
Fulmen ex collisione nubium 175. c
Fulminare 720.a
Fulminis acta modo 588.a
Fulminis potestas triplex 533. a
Fulminum quatuor genera 175 c
Fulminum genera tria 161.d
Fulminum iactus quę numina possident 175.c
Fulminum ratio 33.e
Fulminum varia genera 190. f
Fulua Iaspis 342.e
Fulua nubes 726.c
Fuluæ setæ 140 d
Fuluum tegmen 195.c
Fumans taurus sub vomere 145.f
Fumant altaria diis 5.c.e
Fumant culmina villarum 7. f
Fumantes puluere campi 688. f
Fumantes tedæ atro lumine 485.d
Fumat 269.b
fumea lumina 447.a
fumi volucres 110 a
fumida 469 f
fumus amarus 717.b
funale 226.f
functus officio 419.a
funda 75.a
fundere 263 b.428.f 429.a
fundere pro fugare 251.f
fundere hominem ex vtero 513.c
fundus 120.e.266 b
funebres ludi 382.a
funera 226 f
funera vnde dicantur *ibid.* & 427.e
funera ducunt 158.b
funera quomodo proferebantur 383 e
funera fœminini generis 577
funerea frons 360.e
funus 256 f.274.b.443.c
Funus quodnam cadauer proprie dicatur 256 f.274.b
Fumus erigitur 565. c
Funus fœlix 491.a
Funus 427.e
Fur 141.e
Fur pro seruo 14.d.e
Furcillæ 116.d
Furens 259.e.429.e.669.e
Furens animi 386.a
Furentes Centauri 119.f
Furere furorem 721.a
Fures 570.f
Fures vnde dicantur 231.a
Fures quod furuo tempore res surripiant 231.a
Furia 481.a
Furia pro amore 175.a
Furiæ 87 f 187 b.290.a.367.c 431.a.432.c.d.481 a.597.c
Furiarum Maxima 448.a.597. c
Furiatus 251.b
Furibundus 369 c
Furiis refecti 245.d
Furiosus 251.b
Furor 329.e
Furor & Furiæ quomodo differant 358.e.f
Furor insignis 136.b
Furoris amor plenus 57.e
Furta 14 e
Furta belli parare pro insidiari 671.a
Furtiuus 494 d
Furto 631 a
Furtum 414.c.d.570.f
Furtum inane 446.a
Furtim sustulerat 579.e
Furuum 570.f
Fusa Parcarum 23 b
Fusus 189.c 646 d
Fusus modo significat fugatus modo interemptus 646 d
Vtrum significet quomodo discernatur *ibid.*
Fusus propexam in pectore barbam 636.a
Futilis author 661 b.c
Futurum indicatiui pro futuro subiunctiui 76.c
Futurum tempus cum participio præterito 484. c

G

GAbalus 474.c
Gabij 496.b
Gabina Iuno *ibid.*
Gaius Asinius Gallus orator 55. a

Galatea 53.b.c
Galate saxum in mari 188 c
Galbanei odores 158.d
Galbaneum 142.a
Galea Augusti stellata 549.c
Galeatus 420.b
Galerus 496.c
Galesus 153.b
Gallæ sapor 158 d
Galli Capitolium obsident 546.d
Galli pigri ingenio 455.c.d
Gallia 144.b
Gallia Cisalpina 606 b
Galli olim Mantuam condiderunt *ibid.*
Gallicinium 245.b
Gallos ex arce Capitolina detrusit Manlius 546.e
Gallus 35.b.59.d. 401.c
Gallus in genere fœminino *ibid.*
Gallus poeta eximius 55 a
Gallus Virgilij amicus *ibid.*
Gammaides 139.c
Ganimedes per aquilam à Ioue raptus 204.b
Gangaridæ 126.c
Gangaridæ ab Augusto victi 196.f
Ganges 126.d.554.f
Ganymedes 417.d.127.a
Garamanthes 460.c
Garamantes populi *ibid.*
Garamantis Nympha 337.e
Garanus pastor Cacum adflixit 516.f
Gargara abusiuè pro summitatibus omnium montium 71.c. item pro cuiuslibet rei multitudine *ibid.*
Gargara 136.b.405.f.557.f
Gaudet cognomine terra 436. c
Gaudium & spes 122 c
Gaza 182 b
Gaza agrestis 377.b
Gaza vrbs in Palestina 182.b
Gelidi fontes 57.c
Gelidus sanguis 393.b
Geloni 553.a
Gelu tarda senectus 557.a
Gementia plaustra 647.f
Gemere 6.d
Geminatus 122.f
Geminæ aræ 211.c
Gemini 141.f. 251.d 393.f. 446. f. 655.d
Gemini pro pares, aliquando duo 185.c
Gemini pueri 543.f
Geminus 431.e
Gemit turtur 6.d
Gemitu 317.e
Gemma 221 d
Gemma bibat 122.f
Genæ 452.e
Gener 248.c.d
Gener pro marito 64.e
Genera confusa 382.f
Generalitati addita specialitas 212.d
Generaliter 101.a
Generatim *ibid.*
Generi meliores rogabantur 478.b
Generis aut magnitudinis differentiam facere 4.b
Generis nostri puer 45.e
Generis Romani disertissimus 180.b
Generosus 201.c
Generum diuersorum obseruatio 171.b
Genistæ 119.b
Geniales 447.f
Genialis hyems 89.b
γενικαὶ 101.a
Genij duo 457.b
Genitale aruum 131 c
Genitalia semina 113.f
Genitiuus par nominatiuo 77. b
Genitiuus pluralis tertiæ declinationis 181.b.450.f
Genitiuus singularis regit datiuum singularem 184.f
Genitiuus tertiæ declinationis 206.d
Genitor 184.e
Genitor Anchises 731 f
Geniturus 585.b
Genium 81.b
Genius 380. e
Gens 177.d.281.a
Gens intellectu plurale 180. b
Gens pro familia 568.a
Gens suprema Boreæ 614. c
Gens togata 195.b.c
Gens triplex 606.c
Gentis fortissimus 180.b
Gentium 591.a
Gentium ornatus caussa ponitur 172.f. 199.e
Genu 189.c
Genua labant 394.d
Genua misericordiæ conse- crata 30.c.314 f
Genus 510.e
Genus deorum 531.c
Genus manet 156.a
Genus omnibus vnum 606. b
Genus pro genu 271.d
Geometria quo tempore inuenta & à quibus 16. a
Georgica 2.c.60.f
Georgica Virgilij vnde 66. c
Gerere de alienis dicitur, non propriis 198 e
Gerere curam 692.b
Germania 98.f
Germania à Cæsare victa 97. b
Germanus 393.f
per Gerundium elocutio 653. a
Gerundi modus 225.b.230.a 267.e.627.c.692.b
Gerundi modus à passiuo 404. f
Gerundiuus modus 47.e
Geryon 432.d
Geriones 494.f
Gesa 547.c
Gestire 93.c
Getæ 272 d
Getæ plures sunt *ibid.*
Getæ populi Mœsiæ *ibid.*
Getici 272.d
Getulis 385.e
Gigantes 313.c
Gigantum fabula 313. c.d
Giluus 129.b
Glandes 75. e
Glandes quernæ 89. b
Glandibus vescebantur homines 2.c.3.f.75.c.f
Glans 151.d
Glarea 109.f
Glauca & canentia salicta 100. a
Glaucus 36.b.95.d.136.b.409. e
Glauci 129.b
Glaucus amictus 730.b
Gleba putris 66.d
Glebas cunctantes 110.d
Glires 690.b
Gliscere *ibid.*
Glomerantur in orbem 151.c
Glomero 433.c
Gloria palmæ 129.f
Gluttans & ardens veneficiis proprium 48.a

Glycerium 2. d. e
Gnauus pro quo nauus 206. f
Gnosia regna 280. b
Gnosia stella 82. d
Gnosia tellus 389. f
Gnosius 568. f
Gorgonea venena 481. d
Gorgones 43[illegible]. a
Gorgones tres 260 b
Gracchi duo 463. b
Gradiuus Mars 197. a
Gradiuus Pater 27[illegible]. c
Gradum conferre 132. e
Graduum nomina 519. f
Græca figura 199. a. 630. e. 657. c
Græca figura cernere erat 548. d
Græca in [illegible] nomina 654. b. c
Græca monosyllaba facta Latina tertiæ declinationis sunt 190. f
Græca nomina in as quomodo faciant vocatiuum 7. b
Græci 511. e
Græci leues 455. c
Græcitas 30. b
Græcum prouerbium 664. e
Græcus accusatiuus 548 f
Græcus genitiuus in dis 603. d
Græcus miles 665 e
Graij 340. c
Graiugena 31[illegible]. c
Graiugeni 511 e
Gramen 696. a
Gramineæ areæ ibid.
Gramineum & graminosum 389. c
Gramineus campus ibid.
Grandæuis cuiæ oppida 155. b
Grandia frumenta 353. c
Grandia ossa 98. b
Grando 151. c 335. b
[illegible] 415. d
Grates 256. f
Gratiæ cuius filiæ 225 d
Grator grataris 358 f
Grauari præsentiam 627. c
Grauari voce ibid. b
Grauatum robur 517. d, e
Graue ibid.
Graueolens 426. c. 497. b
Graue robur aratri 67. f
Graue vulnus 689. e
Graues fœtæ 176. b
Graues oues 6. b
Graues remi 382. c
Grauia arma quiescunt 636. e
Grauida peste 340. d
Grauidam imperiis ibid.
Grauidæ cum mensibus exactis errant 131. d
Grauidæ fruges 106. f. 118. e
Grauidæ pecudes 107. a
Grauidi fœtus 157. b
Grauido pectori 132. b
Grauidus 487. d
Grauis 443. d
Grauis pro fortis 388. c. 606. d
Grauis amor 45 c
Grauis annis 566 a
Grauis homo 631 f
Grauis Marte 195 a
Grauis vir 184. d. e
Grauis nidor 142. a
Grauiscanum oppidum 624. f
Grauiscæ ibid.
Grauiter 149 d
Greges 127. f
Gregesbalantes 86. f
Greſſus glomerare superbos 132. b
Grex 34. d. e. 415. f. 416. a
Gryne Amazona ab Apolline amata 348. e
Griphenæum 28. e
Grius 674 b
Gryna Mœsiæ ciuitas 35. d
Grynæum nemus ibid.
Grynæus Apollo 348 e
Grynus Eurypili filius ibid.
Gryphes 44. a
Gutta 139. f
Gyaron 275 e
Gyarus 125. a
Gyas 382. c
Gygania ibid.
Gyrus 380 e

H

Habebit 7. d
Habendo 111. a. 694. b
Habendo pecori 61. c
Habenæ irarum 712. f
Habeo 208. c
Habere 11. a
Habere pro habitare 471. f
Habeto 390. a. 613. c. 700. d
Habilis arcus 198. f
Habitant pro habitantur 279. a
Habitare casas 10. c
Habitæ Graiis 100. b
Habito 208. c
Hac stat Iuppiter 716. b
Hactenus 99. c 400. c. 417. c
Hæc summa est 340. e
Hæc tamen 117. f
Hæmus 121. e
Hæret pede pes 614. d
Hæret terminus quid sit &c. 367. c
Hæsit 658 c
Hæsit in corpore ferrum 686. e
Halcyon 94. a 138 e
Halcyone ibid.
Halcyones dilectæ 93 f
Halcyonia 94. a
Halesus 496. f
Hamadryades 58. f. 172. c
Hamus 306 a
Hanc animã 282. d. 373. f 435 e
Hannibal 510 e
Harmonia à quo primùm obseruata & tradita 38. e. f
Harpalice 198. e
Harpe 498. f
Harpyia 299. a
Harpyiæ 287. a. 288. b. 289. c 432. c. 624. a
Harpyiæ non tres tantùm 288. e
Hasta 458. c
Haud aspernanda 646. d
Haud inscius 639. d
Haud mollia fatu 691 c
Haud obscurus 82 f
Haud temere 572 b
Haurio 227. e
Haurire 732. c
Haurire animo 691. c
Haurire auribus 349. d
Haurire cœlum 639. b
Haurire latus 612. c
Haurire oculis 370 f
Haurire supplicia 351. f
Haurit 130. b
Haurit pauor corda 383. d
Hausi auribus 189. a
Hausit ensis 258. f
Haustus ætherei 156. f
Haud mora continuo 311. c
Hebe 193. e. 383. d
Hebenus & hebenum 105. c
Hebet 393. b
Hebrus fluuius in Thracia

cia 302 e
Hecate 48 a.367.b.421 b.429. a
Hecate vnde dicta 361 c
Hector 50.d.e
Hectorea coniux 307.d
Hectorea gens 194.e
Hectores tortes 209.b
Hectoreus 385.d e
Hecuba 480.c.232.a.630. e
Hecuba in canem conuersa 269.e
Hedera alba 40.b
Hedera coronantur poetæ 39 b
Hederæ errantes 21.e
Hederæ nigræ 111.c
Hel sol 220.d
Helena 259.c.421.c.516.b.568.f. c.599 a
Helena rapta 213.b
Helenus 218.a.239.e.299.d. 307 c
Helia 435.e
Helice & Cynosura pellices Iunonis 84.b
Helicon 35.b.c.603.a.b
Heliogabalus 574.c
Helleborus 143.b
Hellesponticum fretum 135 e
Hellespontum 132 a
Hemistichia Virgilij 506.a.c d
Hemistichium 296.e.297 b
Hemistichium Ennij 577.f
Henetus qui & Venetus 192. b
Heptimemeris 697.e
Heraclii opinio 69.f.650.f
Heraclitus 69.f
Herba frumenti 74.a
Herbam do 512 a
Herbas metere ad lunam 361. d
Hercules 219.b 228 a. 47.a 301.e.359.c.393.f. 437.b. 494. e.497.a.520.a. 522. a.b.c.598. f
Herculea vis 259.c
Herculeæ coronæ 102.e
Hercules exustus in monte Oeta 44 e
Hercules qui dicti antiquitus 516 f
Herculeum Tarentum 311.c
Herculis fabula 520 d
Herculi sacrificatum operto capite 521.f
Herculis labores 522.d.e.f
Herculis ligneum poculum 520.f
Herculis mos 540.c
Herculis nepotes 526.b
Herculis sacra 515.c
Herebus 361 c
Heredem quærere 484.c
Herilis mensa 486.e
Hermes 349.c.d
Hermes Mercurius 341.c
Herminius 677.a
Hermio 211.e
Hermione Ledæa 296.e
Hermus 498.e.601 d
Hernica saxa 496.b
Hero Sestias 135.d.e
Heroes 422.b
Heroes vnde dicti 22.e
Hero 187.f.188.b.524.a.534. f
Heroum animæ vbi habitent 27.a
Hersilia 544 f
Hesiodus 60.d
Hesiodus Ascræus 35 d
Hesiona 215 a 19.a
Hesiona ab Hercule liberata 269.c
Hesperia 267.c.284.a
Hesperia magna 216.c
Hesperiæ duæ 213.d
Hesperides 82.c 359.b.508. d
Hesperidum nomina 359 c
Hesperus 213.d
Hetruria 123.f.675 d
Hetruscorum mos 227.c
Heu 233.e. 323.b. 538.c. 712. e
Heus 199 c
Hiantes 442.d
Hiarbas 325.a
Hiare 70.a
Hiatus terræ 518 e
Hiber 494.b.& f
Hiberus *ibid.* & 688.f
Hibiscus 10.d
Hic 67.d.634.d.641.d
Hic aduerbium 391.b.c
Hic, pro illic 83.f.84.a.176.c. 185.e
Hic pro talis 192.f.257.d.340.f. 576.e
Hic pro tunc 227.a.241.e.256.d. 393.a.614.c
Hic illic 442.a
Hiera pidua 279.a
Higinus 213.d
Hilarans 28.f
Hilarus *ibid.*
Hilaris *ibid.*
Hinc 119.e.150.d.156.f
Hinc pro inde 187.e
Hinc atque illinc 135.c
hinc illinc 98.f
hinc patriam sustinet 123.b
hipparchus 74.d
hippocrenes 38.f
hippodames fabula 125.a
hippodamia *ibid.*
Hippodome *ibid.*
Hippolitus 437.a.440.a.449.a. 100.c.d.678.b
hippomanes 136.c
Hippomenes 280.a
Hippomenes fabula 35.b
hippotes 215.a.376.d
hircus libidinosum animal 14 a
hircus militaris 578.a
hirmos 417.e.453.c
hirpi 683.e.f
hirpini Sorani *ibid.*
hirsutæ castaneæ 41.a
hirtæ capellæ 136.c
his actis 729.a
his animaduertis 111.e.131.b
hiscere 182.c
Hispania 121.d 688.f
Hispaniæ 548.e.f
hispida frons 606.e
historia 191.d.202.b
historiæ genus antiquum 475. d
historiographorum propria figura 237.d
hiulca arua 114.e
hoc 118.f
hoc pro huc 532.c
hoc ablatiuus 191.d
hoc faciet 102.a.b
hoc habet 705.a
hoc vbi 113.b
Hoctauimus Musca datus limitator agri Mantuani non sufficiente Cremonensi 51. a
hœdi stellæ 586.b
hœdorum dies 80.b.c
Homeri comparatio 637.d.e. 692.f
Homeri locus 688.e
ex Homero bonam partem quinti Aeneidos sumpsit Virgilius 374.c
homines in cauis arboribus habitantes 524.a
homines innocentes *ibid.*

Hominum genus 228.b
Homo frugi 141.c
Homo trium literarum 14. e
Homo vnus 591.b
Homœomeria 368.b
Homœoteleuton 13.d 233.a.533,c.582,f.624,f. 668,d
Homolen 495.c
Honestæ matres 642.d
Honestum caput 116.f
Honestus 601.b
Honor honos 111,b. 192,f.200, a
Honor deorum 203.c
Honores diuini, quomodo merebantur 178.f
Honores diuini Vulcano negati 24.b
Honori cedere 307.c
Honorificentiam spectantia 670.c
Honos mortis 438.d
Honustus 196.c
Horatij locus 95.a. 98.d 191,d. 107,a 109,c. 112,b.c 114,a.116,b. 119,f.121,b.134,e 138,c.d. 139.e. 141.e. 143,a. b. 146,e 152,d.157,b 189,f 326,b.447,e. 463,d.e. 470.c 540,d. 541.a. 584.c. 628,d 632,a. 644.a. 651,a 654,d 655,d. 657.e. 664,e. 673.b 675.e 683,f. 694,d. 701,d.e 718,b
Horatius Puluillus 640.b
Hordea grandia 26.f
Horis acta 309.a
Hormiæ 496.f
Horoscopus AEneæ virgo 198. d.e
Horrenda Sibylla pro veneranda 413.b
Horrendus 474.a
Horrere 318.e
Horrescunt campi 133.e
Horret ager 675.e
Horrida arbutus 103.c
Horrida bella 419.b
Horridus 377.a.495.a
Horrificare 357.f
Horror 185.d. 257.f
Horruit seges 106.f
Hospes 346.e 538.c
Hospita 446.b. 714.a
Hospita planstris 139.e
Hospita terra 310.e
Hospitalis homo 139.e
Hospitij 517.e.571.b
Hospitij iura 571.b
ex Hoste & ex hostibus 410. e.f
Hostia vnde dicta 239.a
Hostiarum duo genera 316.f
Hostiarum nomina diuersa ex accidenti 238.a
Hostiæ 199.e
Hostiæ solutæ 237.e
Hostilius 263.a
Hostis Iuppiter 730.e
Hostis pro hospite antiquè positus 354.e
Huc 109.a
Huc pro illuc 263.a
Huc siste 368.e
Huic 711.e
Huiusce 629.b
Humandi tempus 640.b.e
Humens vmbra 312.c
Humanus 66.d
Humi 187.e.250.a
Humida vina 139.e
Humidus Auster 96.e
Humidus 56.e
Humilis Italia 203.a
Humilis pauor 90.c
Humor 66.d
Humor musti dulcis, prosuperfluo 88.e
Humus 187.e
Hunc quoque 129.e.132.a
Hyacinthi 17.a
Hyacinthus 19.d.644.b
Hyadæ 228.c
Hyades 74.e
Hybabylus 644.b
Hyberna Lycia 313.d
Hybernæ noctes 435.d
Hyberni flatus 114.c
Hyberno soli 137.b
Hyberno tydere 345.f
Hybla 6.c
Hydra 431.f.446.b.460.f
Hyems 286.a
Hyems duo significat 182. c
Hyems ignaua colono 89.a
Hyems noua, adulta, præceps 66.b
Hyems Ponti 236.b
Hyla 33.f.219.a
Hylas à Nymphis raptus 33.f
Hylas 125.a
Hyleus 522.c
Hyle 542.
Hymella 49.f
Hymen membrana virginalis puellæ 530.b
Hymenæi fabula *ibid.* & 532.a
Hymenæi 449.c
Hymenæum 483.c
Hymenæus ab Hespero adamatus 44.e
Hymenæus 128.c.221.b
Hymni 116.f
Hypallage 6,c.14,a. 16,a 23,b. 67,e. 78.b 103,b 111,e 201,e. 204,a. 243,a. 249,c 250,d. 274.f. 302.f. 303,e 352,a. 396.a. 400.d. 460,c 479,e. 445,d. 481.e. 508,c 511,c. 538,d.e. 575.e 617.d 621,f. 634.d. 635.c. 641.d 676.d. 692.f 697,b. 700,c 701,b.702,a 706,f 721,e
Hyperboraton figura 423.a. 317.c
Hyperbole 26,e. 28,a. 41,b 95,b. 139,e. 144,d. 146,e 315,f. 318,b
Hyperborei 133.e
Hyperborei montes 614.c
Hyperboreus Apollo 333. f
Hypercatalectum carmen 281. d
Hypermestra 621.b
Hypermetrus versus 88.e 199.e. 265.f. 473.c. 621. a
Hyphen 188.b
Hyrcanæ tigres 350.b.c
Hyrcania *ibid.*
Hysterologia 198.b 203.f 239 d. 265.d 424.f 592.b
Hysteron proteron 36,d. 78,b 86,b. 118.c. 178,f. 86.d 239,d. 317,d. 322,d. 332,d 454,e. 503,b

I

IN æ diphthongum versum 277.c
» terminata Græca nomina ad Latinos transeuntia » conuertunt in æ 224. b
Iacchus qui & Liber 31. b
Iacchus Bacchus 77.b
Iacens terra 190.d
Iacit salutem 159.c
Iactantior 461.c
Iactare 8.e
Iactare ad rem gloriosam pertinet

pertinet 183. d
Iactare bidentes 114.f
Iactare inaniter loqui significat 180.f
Iactare iurgia 599.b
Iactat odorem latè arbor 106. c
Iactatus fatis 223.b
Iaculis onerare manus 638.c
Iam 564.e 602.e
Iam pro deinde 726.e
Iam pro præterea 194.e
Iam iámque 551.b
Iam nunc 65.c
Iam tempus 124.a
Iam tum 172.e
Iambus 421.c
Iamque cursu 334.e
Iamque reperti 114.e
Iamdudum 81.b.216.f.235.f. 322. 349.f
Iani templum belli tempore apertum, pacis verò clausum 696.d
Ianicularis mons 459.f
Iani pecunia 527.e
Ianua 207.e
Ianus 701.a
Ianus bifrons 473.f
Ianus canus dictus 491.f.492. a
Ianus vocis genitor *ibid.*
Iapetum 87.f
Iapidia 144.c.654.d.e
Iapigia 144.c.654.d.e
Iapix 551.b.654.d.e.678.f 708. d
Iarbas 337.d
Iasis 410.d.e
Iaspidis lapidis concionantibus necessarius 342.e
Iasius 284.b.475.e
Iaso 46.a
Iason 106.c.500.a
Iaspis fulua 342.e
Ibat 642.c
ἰάδε 708.e
Ibera ferrugo 581.c
Iberi 141.c
Iberia 581.c
Ibidem 181.f
Icarius 116.d
Icarus 68.c. 313.f
Ictus 473.d. 731.d
Ida 44.e.149.f 395.a
Ida venatrix 562.c
Idalius, Idalia, Idalium 596.e
Idææ Phrygiæ 475.e
Idææ pices 143.b
Idæi dactyli 154.c
Idæus 442.b
Idæus mons 279.a
Idalia 467.b
Idalium 223.c.596.e
Idem 480.c
Idem ego 637.d
Idem omnibus 273.f
idẽ Idæus 279.a
Idomeneus 281.a
Idumeæ palmæ 125.d
Idumes *ibid.*
Ieiuna glarea 109.f
Ieiuna sanies 144.f
Ieiunia 131.b
ἱερὸς 680.f
ἱερὸν *ibid.*
Ingenij opus de situ vrbis 165 d
Iginus 495.e
Ignare vocatiuus 300.d
Ignarus 65.e.188.b.297.b.630 f
Ignarus rerum 629.b
Ignauius 143.e
Ignauum pecus 206.f
Ignea acta 144.d
Ignem arsisse pectoribus 624. d.e
Ignem remouere 74.a
Ignes arti 351.f.650.f
Ignes cœci 338.e
Ignes æterni 239.a
Ignes ex nubium collisione 128.b
Igni & aqua accipiebant mariti vxores 335.c
Ignipotens Vulcanus 531.a.d
Ignis 31.b.430.b.457.c
Ignis cœcus amor 322.a
Ignis peruigil 338.a
Ignis Promethei 33.a
Ignobile gramen 150.d
Ignobile vulgus 184.d
Ignobilis 501.b
Ignota arma 677.e
Ignotum pondus 201.b.c
Ignotus 408 d.e. 411.d
Ignotus pons 128.f
Ignotus stellio 157.f
Ile 39.b.487.b
Ilex 51.c.151.d
Ilex nigra 34.a
Ilia 39.b.494.d.e
Ilia filia Amulij 194 e.f
Ilia filia Numitoris 459.d
Ilia pro Ilienſibus & Ilius pro Ilienſis 194.c
Ilia tellus 654.c.d
Iliaci campi 613.d
Iliacus 292.b
Ilicet formula iudicialis 252. a
Ilicet 266.b.417.c.428.b 668
Ilico 266.b.668.d
Ilignis canalibus 138.d
Ilignus 89.b
Ilione 221.c.270.c.474.e
Ilioneus eloquens 212.f 213.a
Ilium 39.b.269.a.b
Ilium pro rebus Ilienſibus 177 e
Ilium vnde dictum 194.a
Ilua 603.e
Ilus 450.f.616.c
Illachrymat 97.d
Illaudabilis 124.f
Illaudatus *ibid.*
Illetabilis 320.f
Ille leo 689.e
Ille, magnitudini & nobilitati adsignatum 631.b
Ille pronomen, & vituperatiuè & veneratiuè olim sumptum 311.b
Ille volat 133.e
Ilex Ioui sacra 383.c
Illotus sudor 143.a
Illi tiliæ 153.f
Illic 66.b.665.f
Illis *ibid.*
Illius 174.e
Illucce 629.c
Illudere 78.c.233.c
Illudo tibi 584.c
Illuſæ auro veſtes 120.d
Illustris 458.a
Illuuies dira 314.b
Illyrici sinus 192.b
Illyricum 144.c
Ima petunt nebulæ 94.c
Ima terra 629.d
Imago 9.d.370.a.474.c
Imago non cernitur in mari 10.a
Imago rerum 720.f
Imbelle ferrum 257.c
Imbellem auertis Indum 108. c
Imbelles corui 135.e
Imber 92.c.182.c.218.b
Imber Maximus 95.c
Imber pro omni aqua antiquè 287.c
Imber sanguineus post mortem Patrocli *ibid.*
Imbrasides 600.f

Imbuere 3 b
Imbuit bellum sanguine 489.a
Imitari Pana canendo 10.d
Immane 134.e
Immane dorsum 181.c
Immane saxum 184.d
Immania ora 218.f.219.a
Immania saxa 184.d
Immemor 188.b
Immensus clamor 685.f
Immissus 250.e
Immites nidi 149.a
Immittere habenas classi 412. c
Immolare 622.f
Immolari hostia quando dicatur *ibid.*
Immolatæ & mactatæ hostiæ 326.f
Immota tenere lumina 347.c
Immundi sues 94.a
Immundus puluis 667.e
Immundus sudor 147.f
Immunis 406.a
Immunis fucus 157.f
Immunis tanti belli 716.a
Impar numerus 28.e
Impare ablatiuus 48.b
Imparia arma 157.f
Impastus 602.c
Impedio 534.b
Impedire vestigia 400.d
Impelli quæ dicantur 323.f
Imperare 70.e
Imperatiuus quomodo formetur 668.c
Imperatores 651.e
Imperatores pontifices 276.c
Imperterrita corpora Teucri 617.f
Imperfectum tempus 250.b
Imperium 405.d
Imperium pelagi 387.a
Imperterritus 633.f
Impetratur primùm à Ioue postea à fatis 530.c
Impetritum augurium 702.f
Impia gens cæsis 124.a
Impia secula 97.a
Impia tartara 444.e
Impius 360.b
Impius miles 7.d
Implacida quies 323.a
Impleo 189.d
Implere sinum lachrymis 324. d
Implicare 639.b.646.e
Implicat tempora ramo 472. b
Implorare 480.a.594.d
Implorare nomine aliquem 720.a
Impluuium 256.a
Imponere coronas 89.b
Imponere extremam manum 490.b
Importunæ volucres 97.a
Importunum bellum 659.a
Impotes voti 50.d
Impotens 211.e
Impotis compotis 318.b
Impressa os toro 370.e
Impressum nefas 621.a
Impressum signis 398.b
Imprimere signum pecori 8.e. f
Imprudens 91.e
Improbus 142.d
Improbus aduena 703.d
Improbus amor 353.e
Improbus Anser 73.a
Improbus labor 75.b
Improbus mons 721.e
Impulsa sagitta 728.f.729 b
Impune 101.a
Impune quieta 716.a
In 186.b
In antrum 416.a683.c
in arcum curuatus 310 b
in armis 665.c
in carcerem includi & in carcere 250.e
in, communis præpositio 197. b
in contra 190.f
in honore deûm medio 144. e
in limine primo 439.b
in manibus terræ 101.c
in medio mihi 125.e
in medium 149.d
in medium quærere quid sit 73.e
in naues 378.f
in noctem 439.b
in nubibus 338.f
in numerum 675.d
Quid significet *ibid.*
in occasum longus 660.a
in parte cœli 697.e
in plumam 683.c
in pratis saluere 116.b
in primis 91.a.197.e
in significat *pro* 190.f
in pro ad 233.c
in prora 407.e.f
inque vicem 713.c
in sceptra reponere 191.f
In se armare 606.d
In solido 110.d
In somnis 201.b.245.349.c
In spiram 107.c.d
In summa 340.f
In triticeam messem 82.b
In versum 153.f
Inuicem dare ora mollibus capistris 133.c
In vitulos 132.c
In vnguem 112. b
Inaccessus 124.f.516.c
Inachij agri 497.b
Inachus *ibid.* & 482.a.501.e
Inactuosa nox 313.e
Inamabilis 439 d
Inane 32 b
Inane munus 465. b
Inane studium 8.e.f
Inane tempus 355.b
Inanes galeæ 98 b
Inania regna 430.c
Inania verba 627 f
Inanimatæ rei dat sensum Virgilius 71.d.c. 251.e
Inanis currus 209 e
Inanis ira 633.b
Inanis galea 403 d
Inanis pictura 208 f
Inarata terra 69.d
Inarime 588.f
Incana menta 137 f
Incanduit æstu autumni 144.c
Incassum 93.d.140 c.484 c
Incauti pastores 113 b
incautum vulgus 143.e
Incautus nomen accommodatum perituris 328.b
Incertus pro tardus 216.e
Incessus pro honore apud Virgilium 204.e
Incæstus, incæstare 423.e
Incedere 175.d
clamore incendere cœlum 639 b
Incendere vepres 87.a
Incendia belli 215.a
Incensi æstus 143.e
Incerta securis 242.f
Incertæ vmbræ 24 e
Incerti menses 72.e
Incerti soles 286.d
Incertum 661.c
Incertum qua pulsa manu 705 c
Incertum vulgus 232.b
Incertus 413.c
Incertus sudor 145.b

Incessi muros 717.c
Incessit 151 a
Incessu tacito 702. a
Inclytus 459.c
Inchoo 134. c
Inchoare annum 81 e
Inchoare bella 323.b
Inchoatiua forma 476.c
Incidit huic 679.e
Incinctus 482.a
Inclementia 128. d
Incœptum deserere turpe 12. c
Incœptus sermo 441 d
Incompositi motus 91.d
Inconditus,ta,tum 8.e
Inconsultus 305.a
Incredibilis rerum fama 210. e
Incrementa puerorum curat Iuppiter 23.d
Increpare 578.a.706.b 724. f
Increpitare 227.e
Increscere 273.a
Incubare 470.b
Incubare Ioui *ibid.*c
Incubo 419.a
Incultum salictum 118.b
Incumbere aratris 81.b
Incumbens scopulis 115.d
Incuruum aratrum 98.b
Incus 186.a.133.e
Incusare 205.a
Incusus lapis 87.b
Incute vim ventis 177. e.f
Indago 321.f
Inde 195.c.229.f
Indecor indecoris 486.b
Indecores *ibid.*
Indecus indecoris *ibid*
Indefessus 475.a
Indi 105.e
India *ibid.*b.c.d
Indicatiuus pro coniunctiuo 254.d
Indicere 486.b
Indicere forum 407.b
Indicere honorem templis 219 e
Indicere verbum sacrorum 290.e
Indici elephantes 67.d
Indicia 517.a
Indigenæ 523.f.524.a.525 b
Indigeo 217.f
Indiget vsus 12 f
Indigetes 98.c.726.e
Indigitamenta 63.e
Indigna mors 424.d
Indigna relatu 582.a
Indignæ hyemes 115.d
Indignata vita 732.b.c
Indignatum æquor 107.e.f
Indignum superis 98.a
Indignus amor 55.f
Indignus amor, pro Magnus aut impar 43.c
Indignus auorum 719.e
Indignus dolor 709.e
Indocilis 424.e
Indoctus *ibid.*
Indoles 636.a
Indomitæ iræ 258 f
Indorum mos erga reges mortuos 381.b
Indubitare 531.c
Inducere 52.a
Inducere fontibus vmbras 27. a
Induere arma 562.c
Induere corona 309.f
Induere in florem 79.a
Induere mucrone 629.f
Induitse in florem nux 79.a
Induitur loricam 495.c
Indulgeo 262,b.326.b
indulgere ordinibus 112.b
Induo 250.e.629.f.630.a.644. d
Induperatoris 220.b
Industrius 206.f
Inermem aspicere dextram 723.c
Inermes 210.e
Inermes manus *ibid.*
Inermi *ibid.*
Inermus & inermis 210. d. 617. f.632.f
Inermis 322.d
Inermum vulgus 695.d
Inermus 322. d.696.e
Iners 4.e
Inertes glebæ 70.d
Inertia corda 556.b
Inertia corpora 249 c
Inexorabile fatum 122.a
Inexpletus 540.a
Inextricatus 415 b
Infandum 192.f
Infantia 389 c
Infecit pabula tabo 144. d
Infectum fœdus 702.d
Infensa Hetruria *ibid.*
Infensus 233.e
Inferi 28.e.441.f.442.a.444. a
Inferi nouem circulis cincti 439.a.b
Inferi vbi 421.f.422.a.423. b
Inferiæ 622.a.644.f
Inferni lacus 300.d
Inferorum aditus in Italia 489 f
ad inferos quare descendit AEneas 406.a
inferos quid est quod petat 370.a
inferum mare 513 d
infesta hasta 638.d
Infesto vulnere 256.d
Infestum pondus 578.b
Infibulati Flamines 342.f
Infidi fratres 122.b
Infidum marmor 84.f.85.a
Infiniti pro indicatiuis 483.a. 702.a
Infinitiui passiui præsens pro futuro positum 171 e
Infinitiuus pro indicatiuo 237 d.354.d.426.d
Infit 404.f
inflatus venas 31.a
Inflauit ebur 109.b
Inflectere sensus 323.f
Inflexum aratrum 76.f
Infodere genus lætum vitis 111.c
Infœcundus 102.a
Infœlix 199 d.e.253.c.480.a
Infœlix balteus 732.b
Infœlix Camilla 672 b.c
Infœlix fama 718.a
Infœlix Iuno 28.d
Infœlix lolium 26.f
Infœlix vates 289.c
Infœlix Vlysses 319.c
Informare 532.d. 534. a
Informe cadauer 519 c
Informe lethum 717.e
Informes vrsi 135.b
Informis 10.a
Informis limus 438.c
Informis terra 139.c
Infortunatus 270.e
Infossus 622.b
Infracta fama 481.a
Infracta tela 632.a
Infractus 408.c.689.d
Infrenare currus 704.c
Infrendere quid sit proprie 518 b
Infreni Numidæ 325.d
Infrenis equus 623.f

Infrenus homo ibid.
Infula 622.f
Infundere latices inferto cornu 145.d
Ingemere 66.d.179.f
Ingeminant Auſtri 90.d
Ingeminata vox remugit 127. d
Ingenium 12.d
Ingens 524.a
Ingens,ingentior 647.c
Ingens columna 694.b
Ingens pontus 181.e
Ingens taurus 241.f
Ingentes animi 151.d
Ingenuus 4.e
Inglorius 596 e.f.708.f
Inglorius Sperchius 121 e
Ingluuies 142.d
Ingrata vrbs 5 b
Ingratum cubile 697 d.e
Ingratus 235. 427 b
ingrauare 652 c
ingredi 424.d
ingruere 246.d 688.e
ingruit vmbra bis vitibus 118. a
inhærere 511.c
inhærere corpore 636.f
inhiant poſtes 120.d
inhiare 327.e.503 b
inhibere tela 721.f
inhoneſtum vulnus 442 d
inhorrere 286.a
inhorruit 89.e
inhorruit armos 631.c
inhoſpita fictum nomen 315 d
inhoſpita Syrtis ibid.
inhumatus 662.f
iniectio manus 617 d
iniecêre manum Parcæ ibid.
iniicere terram 436.a
inimica caſtra 569.b
inimica in gente 340.e
inimica lux 570.f
iniqua pax 367.e
iniqua pugna 639 b
iniquum dorſum 611.f
iniquum pondus 77.a
iniquus 386.a
inire 21.a
inire ſomnum 6.c
iniuria 559 b
iniurius ibid.
iniuſſa gramina 67.a.c
iniuſſus 30.d
iniuſta nouerca 15.f
Iniuſto ſub faſce 139.a
Innare 436.a
Innatus amor 155.b
Innectere ramum oliuæ 483.e f
Innexus pedem 397.b
Innocens 420.a
Innocuum littus 476.c
Innocuus 611.e.f
Innoxia verba 106.b 136. d
Innoxius 611.e.f
Innupta 231 f
Innuptæ 679.d
Ino 387 c
Inoleſcere 103.c.456 e
Inóo 95 d
Inopina mala 50.d
Inopinatus non dicitur a 420.
Inopinus ibid.
Inops 668.b
Inops animi 345 a.b
Inous Palæmon 409 f
Imprudens pro valde prudens 571.f
inſani amantes 48.f.49.a
inſanus fluctus 53.c
inſani poetæ 15.f
inſanio 720.f
inſanire 15 f
inſanum forum 122.d
inſanus 421.f
inſanus labor 267 b
Inſanus Mars 489.b
inſanus vortex 97 d
inſcius æui 133 b.c
inſcribere puluerem 209 d.e
inſectabere 76 b
inſequi 72.a
inſerere non idem eſt quod & a
Parcæ oculos imponere 103 c
inſertæ fabulæ 101.a
inſertæ feneſtræ 283.b
inſidere 671.e
inſidiæ ibid. & 688 e.724 d
inſidias auibus moliri 87.a
inſido 454.a
inſigne decorum 250.e c
inſigne & inſignia differunt 536 f.537.a
inſigne paternum 494.d
inſigne regens 754.c
inſignia Iouis 57 a
inſignia regni 195 c d
inſignire 501.f
inſignire campos 663 f
inſignis furor 136.b
inſinuat 243.a.279.a
Inſinuat pro inſinuatur 181.a
Inſinuatio 665.c
Inſiſtere limen 445.d
Inſiſto 454.a.b
Inſitæ arbores 101 a
Inſitio duplex 103.a
Inſoliti motus 97.b
Inſomnia generis fœminini 312 f
Inſomnia generis neutri ibid.
Inſomnia terrent ibid.
Inſomnis 283.b
Inſomnium 410 d
Inſpicare faces 88.c
Inſpoliata arma 675.b
Inſtabiles animi 152.c
Inſtans Phegeus 708.a
Inſtar 230.c 464.d
Inſtar atri turbinis 731.c
Inſtaurant acies 623.d
Inſtaurare diem donis 230.c
Inſtauratum ædificium 230.c
Inſtigare alas vocibus 68.c
Inſtita 269 c
Inſto illi rei 445.d
Inſuetus 414.c
Inſulæ fortunatæ 406.a
Inſultare quid ſit 245 f
Inſultare 233 e.594.d 627. e
Inſulto tibi 584.c.627 f
Inſuper his 567.b
inſurgere 385.d
inſyncerus cruor 159.b
intacti ſaltus 127.d
intactus grex 415.f
integer æui 566.b
integer æui ſanguis 261.a
intemerata munera 285.b
intempeſta nox 84.d.313.e.729. a
Intempeſta Grauiſcæ 604 f
intempeſtus 313.e
intempeſtum 245.b
intendere 360.e
intendere arcum 397.b
intendere vincula collo 243.b. c
intrepuit mucro 624.f
inter 262.f 361.a. 467.f.510. d
inter præpoſitio 24.e
inter proper 538.a
inter agendum 5 b
inter falcatos 710.f
inter nos 16.b
inter præmia 710.f
inter ſe ferant arma vicinæ vrbes

vrbes 98.f
Inter vites corylum ne sere 113. a
Intercalares dies 43 d
Intercalaris versus *ibid.*
Interdicere aqua & igni 696. a
Interea 427 c.591.f.636.d. 641 672. a
Interficere messes 72 b
Interiectio pars orationis 712. e
Interior 386.a.649 e
Interitus 406 a
Interline 303.a
Interpres 299.c. 604.a
Interpres, Consetius antiquè dictus 367.b
Interpres curarum *ibid.*
Interpres diuûm 349 c.d
Interpres fidus 189 f
Intertextus 514 e
Intexere naues 230 e
Intexti tollant 126 b
Intonsa bidens 699.b
Intonsus 28 a
Intonuit læuum 583.a
Intorquere in æquum 677.a
intra iactum teli 676 c
intra tecta regia 653.b
intractabilis bello gens b 200.
intractabilis bruma 81 a
introrsus 386.a
Intyba auis 73 b
Intybi 75 f
inuadere agrestes turmas c 612.
inuadere viam 429.e
inuertere campum horrentem fractis glebis 132.c
inuergere 428.f 429 a
inuelles 450.c
inuia saxa 214.b
inuitæ terræ 82 d
inuictus 700.c
inuidere 41.b
inuidet imperium 537 a
inuidet Romanas arces 340.e
inuidia infœlix 127 a
inuidit prælato honori 398.d
inuiolabile pignus 662 e.f
inuisa Mineruæ 157 f
inuisit Apollo 333.e
inuisus 448.f
inuitis diuis fidere 250.e
inuitus 37. b
inundare 594.f.704.b
inuocatio Ionis prædatoris 288.a
Inuocatio species auguralis 290.e
Inuolare intra volam tenere 288 e
Inuoluens obscuris vera 419 e
Inutile ferrum 255.f
Io 483.c.501 f
Iocus, ioci, & ioca 198.a
Iolas 17 f
Iole filia Eurythi regis 522.b
Ionius 385.e
Ionius sinus 289.c
Iopas 227.f
ἰὼς 6.0.d
Iouis ales 204.b
Iouis nati fabula 278 e
Iouis omnia plena 16.f
Iouis signum ex lapide siliceo 545 b
Iouis templum 575 c
Iphiclus 522.a
Iphigenia 236.c.422 f
Iphimedia 446.f
Ipsa pro tu 418.b
ipsa ad munera 149.f
ipsa satis tellus 118.e
ipse 286.c 486.e
ipse ante alios 333.d
ipse pater 673 b
ipse thymum 151 e
ipsi duces 644 f
ipsi venient 38.a
ipsis auibus 146.f
ipsius 174.f
ipsum, ipsud, ipsus 233.b.c
ipsus ipsa, ipsum dicitur sicut doctus, docta, doctum *ibid.*
iracundia 447.d
iracundia ex quo intestino oriatur *ibid.*
iræ tristes 299.a
iram misterari inanem 633.b
irati proprio nomine vtuntur 183 d
irati defectio sermonis accidit *ibid.* c
iratorum indignationis forma 667.a
ire in lachrymas 36.b
ire in nomen 485 a
ire prior 619 b
ire viam 411.c
Iris 287.a. 401.b. 543.b. 553 b
Iris vnde fit 373.e
Iris tolcida *ibid.*
Ironia 329.f. 489 c
irremeabilis 438.e
Irrigare 72.a. 86.e
Irriget imbres 152.e
Irrisio 351.a. 679.d
Irrita tela 681.d
irrita vestigia 21.b
Irritare virum telis 627.f
Irrorat 88.d
Is finita Græca 654.b.c
Is exeuntia, neutrum in *e* mittunt 26 d
Is pro talis 589.f
Isacus 342.c
ἴσχιον 224.c
ἰσομοιρία 246.e
Ision 447.e
Isis 77.b 132.a.424.a.550 d.603 d
Ismara 101.a
Ismara patria 614.d
Ismarus 601.d
Ismarius Dorycles 401.d.e
Ismarus 38.b.45.c. 601.d
ἰσομοιρία 70.f
iste labor 331.e
ister 97.e.122.b.139.b
isti pro istic 262.b
istic nunc 623.f
istinc 437.b
ita 262.f
Itala cornus 587.e
Italia 223 b.548.e
Italia bellicosa 340.d
Italiæ disciplina 582.b
Italia nomina plura habuit 525 b.c
Quænam ea fuerint *ibid.*
Italicus tumultus 254.d
Italides 677.e
Italus *ibid.*
iteratio 361.c.690 b.702.c
iteratio verborum 46.a
iterum 582.b
iterum reuoluere casus 597. a
Ithacus 36.d 316.b
Ithacus pro ithacensis 215.f
ito 916.b
Itur 425.c
Itur iturus 66.d. 425.c
vocis huius quantitas *ibid.*
Iturei arcus 119.e
Itys 56 f
Iuba 462.d
Iuba *ibid.* & 617.f
Iuba artigraphus 397.f
iubar 332 c
iubare exorto *ibid.*
iubere 290.c.652.c
iubet truncos ferre ipsos

enſes 644.f
Iuga 383 d. 438. b
Iugalis 323. c. 480. c
Iuges 136 f. 384. a
Iugeris, augurij genus 310. d. e
Iuglandes vnde 44. d. e
Iugurtha 613. e
Iulia filia Cæſaris 462. d
Iulia vnda 107 f
Iulij Cæſaris ſtatua ſuper caput ſtellam habens 53. e
Iulius 66. b. 95 d
Iulius Cæſar 2. a. 196. b
Iulius Cæſar interemptus 2. a. 26. c
Iulius menſis 21. a. b. 53. f
Iulus Aſcanius 194. b
Iulus Iuli 107. e. f
Ium genitiuus pluralis tertiæ declinationis 181. b
Iuncus 6. b
Iunior 393. e. f. 433. a
Iunius 66 a
Iuniperum quid appellet Verrius Flaccus 41. a
Iuno & Ceres, Eleuſinæ 327. b
Iuno 61. c. 98. c. 113. f. 146. c. 259. d. e 419. f. 501. f
Iuno aer 175. e
Iuno Argiua 311. a
Iuno inferna 423. b
Iuno iugalis 323 b
Iuno magna 304. b
Iuno maxima 350 c
Iuno Nymphas ſua poteſtate retinet 178. a
Iuno omnipotens 372. b
Iuno placata fauet Romanis 195. d
Iuppiter 65, a. 90, d. 113 f. d 270. f. 275. d. 284. e. 368, f 369, a. 465, d. 500, c. 502, a 583 f. 586, b. 630, a. 643, b
Iuppiter Ammonius ſiue Hammonius 337. d
Iuppiter à fatis ſeparatus 530. d
Iuppiter ignis 175. e
Iuppiter metuendus vuis maturis 118 c
Iuppiter in cignum mutatus Ledam comprimit 295. f
Iuppiter cœlum condidit vmbra 429. f
Iuppiter Olympicus 126. a
Iuppiter prædator 288. a
Iuppiter pro aëre 95. a. 280. b 430. c
Iuppiter quis dicatur 16. f
Iuppiter quomodo natus 278. e. f
Iuppiter vnde dictus 175. e
Iura 86. e
Iura ſinunt *ibid.*
Iurantes per Stygem paludem 445. e
Iurare 568. e
Iurare terram, mare, ſydera 701 a
Iure 585. b
Iuris antiqui mos 446 a
Iuro maria aſpera 435. d
Iuro terram 177. e
Iüs finita patronymica 600. f
Iüs terminata propria nomina ſecundæ declinationis 508. e
Ius maternum 483. b
Ius 212. b
Iuſiurandum 239. a
Iuſſa 407. a
Iuſſa gramina 67. c
Iuſſa Teucrum 362. f
Iuſſo pro iuſſero 668. d
Iuſſo æquore 618. d
Iuſſu dei 243. e
Iuſſu iræ 609 d
Iuſtiſſima tellus 120. c
Iuſtitia 20. d. 213. a
Iuſto lætior 111 b
Iuturnalia 697. c. d
Iuturna *ibid.*
Iuuabit 649 d
Iuuenilis amor 514. e
Iuuenalis locus 120, d 122, b d. f. 124. a. 139, e. 157, b. 259, e 361, e. 448, e. 584, a. b. 621, a 630, e. 640, e. 657, b. 672, c 675, d. 680, d
Iuuencæ 42. c
Iuuenum quondam amor 11. d e
Iuuenes in flores mutate *ibid.*
Iuuenis 488. d
Iuuenta 217. c. 364. c. 389. c d
Iuuenta viridis *ibid.*
Iuuenta, & iuuentas, & iuuentus 324. f
Iuuentus enuntiatione ſingulare, intellectu plurale 233. c
Iuuentus 217. c. 234. e
Iuuenum ſpes 130 a. b
Iuui præteritum 188. e
Ixion 431. d. e. 448. f

L

Labantes turres 253. d
Labare 323. f
Labellum 10. e
Labentibus annis 230. d
Labes 235 c 671. d
Labi 323 f. 390. d
Labia 10. e
Labicus 502 c
Labitur vultus pectore 6. e
eius Loquẽdi modi ſeu phraſeos ſignificatio *ibid.*
Labor 600. b
Labor labos 171 a
Labor laberis 242. f
Labor actus in circulum 117 c
Labor improbus 75. b
Laboranti ſit ſimilis 133. c
Laborata Ceres 515. d
Laboratæ veſtes 220. b
Labores Herculis 437. b. c
Labores Lunæ 121. c
Labores Solis 228. a
Labra 10 c
Labruſca 24. f
Labyrinthus 400. d
Lac in mortuis curandis adhibitum 274. e
Lac nouum 9. c. 379. f
Lac & ſanguis animabus grata 274. e
Lac ſubducere agnis 13. f
Lac tepidum 274. d
Lacæna 259. c
Lacer 4-2. d
Lacerare 272. f
Lacerare reuulſam 694. d
Lacerare ſe in funere 379. f
Lacerti 8 f
Laceſſere ferrum 593. c
Laceſſere pugnam 394. d
Laceſſita ſole æra 488. a. b
Lachryma Narciſſi 154. e
Lachrymæ nimis iraſcentum ſunt 385. a
non Lachrymis hoc tempus 717 e
Lacrymoſæ voces 657. c
Lacinia Iuno 311. f
Lacinius Rex *eod.*
Lacones 153, c. 311, c. 613, b 624, f. d
Laconia 123, b. 141, e 153, b. c
Laconiæ ciuitas Taygeta 127. d
Laconica 624. c. d
Lactans deus quis ſit 89. e f

Lactans & lactens *ibid.*f
Lacte & sanguine vmbræ satiantur 379.f
Lactens 89.e.393.f
Lactentia frumenta 89.e
Lacuna 508.d
Lacunæ 72.f.139.f
Lacunar 626.f
Lacunarium *ibid.*
Lacus *ibid.*& 508.d
Ladon 17.a
Lælaps 440.a
Læna 342.f
Lænates populi à læna veste 342.f
Lærtia regna 291.b
Læsum fœdus 712.f
Læsus mentem 405.c
Læta fortia 102.a
Læta laborum 644.d
Læta Venus 205.c.d
Lætæ herbæ 145.a
Lætæ pecudes 95.a
Lætæ segetes 61.e
Lætamen *ibid.*
Lætari 23.d
Lætari Troianorum malorum 657.e
Læti honores 217 d
Lætis operatus in herbis 91.b
phrasεωs illius sensus & significatio *ibid.*
Lætitia 212.d
Lætitia dei 210.b
Lætum legumen 69.a
Lætum pingue 287.f
Lætus 61 a.344.f. 354.c.387.b 584.d
Lætus velox 174.c
Lætus ager frugum 207.c
Lætus illius rei 644.d
Lætus vmbra 217.c
Læua mens 3.f.232.f
Læuos equitare in orbes 638.d e
Læuum 610.f
Læuum tonuit 263 e.584 b
Lageos 104 c
Lamentabile regnum 230.a
Lampetusa 605.c
Lampsacenus 39.f
Lampsacus 152.d
Lana, lanitium 238.a
Lanæ in tutela Mineruæ 512.a
Lances pandæ 109.b
Lanea, victima 144.e
Langues 611.e
Laniare genas roseas 717.f.718 a
Lanicium 140.e.f
Laocoon 241 e
Laodamia 440.b.c
λάαι 68.b
λάαι significat lapides hinc populi dicuntur *ibid.*
Laomedon 215.a
Laomedonteæ 98 d
Laomedontiadæ perfidi 215.a
Laomedontiades 289.e
Laomedontis sepulchrum 243 e
Lapidosa corna 101.a
Lapidosa 317.a
Laphytæ 119.f.447.e
Lapis pro monte 6.a.276 c
Lapis arenarius 114 e
Lapis bibulus *ibid.*
Lapis incusus 87.b
Lappæ 140.f
Lapsus 288 b
Laquear 226.f
Lar Tolumnius 463.a.b
Largus fletus 453.c
Largus opum 661.b
Larina virgo 677.e
Lariſſæus Achilles 241.c
Larius lari 107.e
Lartius 677.a
Laruæ 423.f
Lascina capella 12.e
Lasthenes 445 c
Latagum occupat os 630.c
Late 187.a
Late iactat arbor odorem 106.c
Latebræ 668.c
Latebras animæ recludere 615 f 626.a
Late sacer 542.a
Latere 316.c
Laterones 700.b
Latet anguis 18.d
Latex 213.d
Latia duo 490.a
Latinus 367.e.f
Latinos plures fuisse, & quinam 468.d.e
Latinus occiditur 194.b.458.b
Latinus vocatiuus antiquus 700.d
Latium 459,a. 524,c. 615,a
Latona 125,a. 275,d. 477,c.d 700,f. 701,a
Latro 135,b. 689,f. 690,a 714.a
Lauabantur corpora mortua 427 c.d
Lauare 632.a
Lauare corpus 636.c
Laudare comparatione adhibita, emphasim habet 29.c
Laudatio Rhetoricè digesta 21 e
Lauinia Latini filia 458.c
Laurens 630.f
Laurentes agri 691.c
Laurentia 630.f
Laurentum 494.c
Lauri fabula 277.c
Lauro cur triomphantes coronarentur,& vnde dicta Laurus 43.a
Laurolauinium 469.c
Lauros Clarij sentire 298.c
Laurus 11.f. 42,f. 276,c.d 428,b. 630,b. 696,c
Laurus & Hyacinthus Phœbo sacrati 17.a
Laudare ingentia rura 118 a
Laudes pro virtutibus 566.b
Laudis præcepta seruata à Virgilio 218.c
Laus 208.e.f.391.e
Laus Italiæ 107.d
Laus plena 53.b.c
Lausus 617.b.636.a. 637 e
Lautulus locus Romæ 528.b
Laxi arcus 687.b.c
Leæna 12.d.135.b
Leander Abydenus 135.e
Learchus 387.c
Lebes Dodonæus 305.d.f
Lectæ bidentes 327.a.416.a
Lecti ex agmine toto 643.f
Lecti iuuenes 515.c
Lecti antiquorum alti 372.a
Lectio 694.c
Lectis tribus epulabantur antiqui 224.c
Lectisternia 701.a.b
Lector, lectrix 698.c
Lectus 694.c
Legati quomodo excipiebantur à Romanis 473.d
Lege 101.d
Lege oram primi littoris *ibid.*
Legere 457.f.458.a
Legere Optare pro eligere 206.b
Legere pro furari 598.b
Legere albos greges vil-

lis mollibus 140 f
Legere fila 635.f
Legere in aduocationē 669. e
Legere littora 281.c
Legere mare 241.a
Legere ore ſpiritum 371.f
Legere ſemina manu 79.e
Leges ære inciſę & in æde Cereris fixæ 317 b
Leges cur in ærario clauſę 524 e
Leges figere 449.c
Leges pro moribus 193.f
Leges cur ſanctæ dictæ 530 b.c
Legifera Ceres 327.a
Legio 478.d 668.c
Legiones 572.a
Legitima militia 503.e
Lego 716.e
Legumen 69.a.79.e
Lelegæ 552.b
Lemannus fluuius 158.f
Lembus 79.e
Lemniſcata corona 458.f
Lemnius 534.d
Lemnos inſulæ 531.e
Lenæus 99. d
Lenæus honor 338.c.& e
Lenibat 441.c
Lens 82.f 115.d
Lenta ſpicula 473.d
Lenta vitis 85.b
Lentandus 300.d
Lentare 272.a.300.d
Lenteſcit habendo 111.b
Lentum argentum 495.c
Lentum vimen 300.d.423.b
Lentum virus 136.c.d
Lentus 702.d
Lentus, pro otioſo 3.a
Leo 65.a.135.b 619.b.714.a
Leo ſignum cœleſte *ibid.*
Leo incluſus in caueam 455.d
Leonibus quare vehatur mater deûm 280.b
Leontodamas 334.f
Leonum natura 689.e
Lepor, lepos 192.f
Leria puella 9 b
Lerna 431.f.460.f.713. f
Lernæus anguis 522.f
Lesbius Orpheus 47.c.421.a.b
Lesbos 104.b
Lethæus 453.d
Lethæus ſomnus 69.c
Lethum horrificum 729.b
Leua numina 148.d.e
Leuare 184.a
Leuandum fronde nemus 117. c
Leuare aliquem auxilio 292.f
Leuare cœlum 490.b
Leuare laborem 199.e
Leuare morſus 500.b
Leuare omen 272.d.e
Leuari oſidione 594.f
Leuatus 390.a
Leuſcapis 181.f
Leucata 291.b.547.d
Leuce Oceani filia à Plutone adamata 41.c
Leucothea 470.b
Leucothee 95.e
Leue pectus 641 d
Leues calami 181.f
Leuia 72.c
Leuia pectora 481.e
Leuis clypeus 390.a
Leuis haſta 580 f
Leuis homo 184.e
Leuis limus 150.b
Lenis ſuſurrus 6.c
Lex 212. b
Lex XII. Tab. 448.c
Lex Papyria de ritu ſacrorum 728.e
Lexis 382 e
Liba 39.f 471.a
Libanum & Antelibanum 205 d
Libare 227.d.e.381.b
Libare oſcula 193.b
Liber 61.c.77 c 116 a. *ibid.*d.e. 124.d 270.d.327.c.368.f.673. b
Liber, Bacchus 77.b
Liber, cortex interior arboris 59.b
Liber Lenæus 338. c
Liber pater 28.c.81.c.99.d.418 d
Liber pro vino 186.a
Libera fatis 602.d
Liberi 622.e
Liberi pro liberalia 26. c
Libertas 4 e
Libertatem quomodo cupiat ſeruus, quomodo ingenuûs *ibid.*
Libertorum dea 540.c
Libethrides 38.e
Libethros *ibid.*
Libido vbi 447.d
Librabat telum ab aure 574.a
Libya arenoſa 342.c.d
Libya prouincia 172.f
Libyę in agris 135.b
Libyæ paſtores 138.f
Libycæ harenæ 97.e
Libyſtides vrſæ 377.b
Licæus 56.a
Liceat mihi 391.c
Licentia in propriis nominibus 200.e
Licet 5. e.437.e
Licia 47.f.48.a 708.a
Licuit & licitum eſt 600.a
Ligna 77.e
Ligur malo aſſuetus 108.b
Ligures 679.e
Liguria 631.b.679.e
Ligus Lylibetanum ſine ſaxis 320.c.d
Liguſtrum 9 b
Lima purpura 696.b
Limbus 260 b. 333 b
Limen 253 b.514.d
Limen quare non tangebant nuptæ nouæ 44.b
Limen Veſtæ conſecratum 430. e
Limes 6 c
Limina 122.f
in Limine portus 491.a
Limitis conſtituendi antiqua forma 73 e
Limus 48.d.159.a.b.696. b
Linum irrigatione fluminum, quàm pluuia felicius naſcitur 505.f
Linus 23.f
Lina humida 75.b
Linea terga 634.d
Lingua mala 39.b
Linguæ volucrum 298.e
Linquere animam 282.e
Lintea dare vento 319.a
Linter 85.e
Linum 23.f
Linus 35.c
Liptotes figura 17.d.69.d.105.e 106.b.128.a.b. 147.d.e. 178.e. 209 f. 409.b.c. 466.e. 522.e. 639.d 681.c.697.d
liquefacta ſaxa 97.b.312.e. f
liquentes campi 455.f
liquentia mella 206.e
liquentia 586.f
liqueſcit calybs 534.a
liquida mella 152.a
liquida nubila 497.a
liquidi fontes 109.c
liquidum electrum 131.b
liquidus aër 426.c

Liquidus ignis 32.d
Liquitur 66.d
Liquor liqueris 271.f
Liquor liquoris *ibid.*
Liquor nomẽ & verbum 66.d
Lita 151.f.& 152.a
Litare 316.b
Literarum trium homo 14.e
Lites nouæ 51.d
Littore ſicco 309.a
Littoreæ aues 702.f
Littus 257.c.300.e.338.f 506.e.703.a
Lituus 474.d.e
Liuida vada 433.f
Liuij locus 97.b.124.e
Liuius Andronicus 627.f
Loci ſilentia 430.a
Loci leges dare 339.a
Loco ſubauditum 198.b
de Loco ad locum ſignificatio poſita 311.a
Locorum 591.a
Locorum, ornatus cauſſa ponitur 172.c.199.e
Locrus 656.e
Locus 452.b
Locus, loci, loca 198.a
Locus morti 156.f
Lolium infœlix 26.f.76.b
Lolium manducatum cœcitatem adfert 26.f
Longa abiete 678.e
Longa exorſa 101.e
Longa iuga 673.a
Longæuus aruſpex 536.b.c
Longe pro valde 393.e
Longe gradientem 624.f
Longe maxima 612.b
Longe mœſtus 692.b
Longe lateque 436.d
Longinquitas vitæ 50.c
Longo ordine 442.b
Longo poſt 4 f.438.b
Longum pro aduerbio 17.f
Longum agmen 187.d
Longus amor, tam de præterito quàm de futuro 307.d
Loquaces ranæ 142.d
Loquentes pinus 43.f
Loqui Phœbo digna 451.e
Loquitor 79.a
Lorica 533.b.678.f
Lotos 103.d
Lubricum 254.b
Lubricus 680.e
Lubricus anguis 380.d.e
Lucagus 625.e
Lucani 416.d
Lucani locus 97.e,98.a,102.a 105,e.112,e. 117,e.120,d.121,c 122,c. 125,e. 129.f. 142,a &d. 145,f. 153,e. 156.f. 158.f 449.c. 460,d. 584,a. 585.c 618.a. 651.b. 654 e. 665.e 667.d. 668,d.e. 674.f. 690,a 707, d.714,a. 722.c. 724.c
Lucanus quare non numeratur inter poëtas 203.b
Lucens 455.f
Luceres 399.c
Lucerna 226.e
Lucetius 580.e.f
Luci Malorchi 126.a
Lucibile 455.f
Lucifer 84.f.245.b.331.d.541.d
Lucifer ducens diem 268.b
Lucifugæ blattæ 157.f
Lucilij locus 588. 624.d
Lucilij locus à Virgilio ſumptus 599.f
Lucilj verſus 564.e
Lucina luno 20.f
Lucina quæ & Diana *ibid.*
Lucina 128.c
Lucinia 138.e
Lucos tenent animæ heroum 207.c
Lucretia 545.f
Lucretij Hemiſtichium 635.c
Lucretij locus 115.d. 150.c. 156.f.447.c.d. 639.b. 653.a. 694.a
Lucretius ſectæ Epicureæ ſtudens 380.d
Lucrinus 107.f
Luctans moratus 725.f
Luctantes venti 176.c
Luctat 431.d
Luctifica Aleto 480.e
Lucumon 389.b.c
Lucumones 245.d.351.c.606.d.640.e
Lucus 207.c.293.f.467 f
Ludere 543.f
Ludere pro decipere 291.a
Ludere apud poetas pro ſcribere 3.b.55.b
Ludere in numerum 31.e
Ludi Apollinares quando inſtituti 418.a
Ludi Circenſes Apollini conſecrati 510.d.e
Ludi feſti 379.c
Ludi funebres 382.a
Ludi quando celebrabantur 291.f
Ludibria in bonam partem, antiquè 725.a
Ludicra præmia *ibid.*
Ludo 403.d
Ludo noctem ducunt 140.c
Ludus 38.d
Luere fœdus 721.f
Luere pœnam & peccatum 595.c
Luere pœnas 183.c
Luere verbum iuris 685.f
Lugendi mos ab AEgyptiis inuentus 658.b
Lugentes campi 439.f
Lugentium mos 645.e
Lugubre cometæ rubent 610.b
Lumen 514.a
Lumina ducum 661.e
Lumina tenere immota 347.c
Lumine luſtrare 266.b
Luminibus tacitis 350.a
Luna 61.d.e. 65.a.81.a. 138.e.141.a.421.b.643 q. 995.f
Luna obſcura 329.a
Luna ſolis circulum ſequitur 95.a
Luna tacita, pro ſerena 244.d
Lunæ figuræ tres 361.d
Luna ſuper terras exiſtens luna propriè dicitur *ibid.*
in tertis creditur Diana *ibid.*
Sub terris Proſerpina *ibid.*
Lunaris annus 194.d.292.b
Lunæ labores 121.c
ex Lunæ ratione tempora colligere 317.a
Lunæ ſequentes 98.a
Lupa 545.b
à Lupa non alti Romulus & Remus 185.a
Lupæ meretrices *ibidem*
Lupanar *ibid.*
Lupanaria meretricum luſtra 334.c
Lupata 133.e
Lupercal 526.c
Lupercalia *ibid.*& 547.d
Lupi 683.e
Lupi fabula 41.a
Lupinum rus 69.b
Lupos imitari 683.e

Lupus 12.d.40.f
Lupus dux 599 f
Lupus eſt in fabula 41.d
Lupus promiſcui generis antiquitus 249.a
Luſcinia 36.f
Luſtrat 218.d.317.a
Luſtra ferarum 120.e
Luſtrabat 321.d
Luſtrabunt vmbræ 218.d
Luſtralia exta 515.d
Luſtralia quid proprie *ibid.*
Luſtrare 452.d
Luſtrare agros 29 a
Luſtrare lumine 266.b
Luſtrare corpus lumine 514. a
Luſtrari 266.b
Luſtratio 428.a
Luſtrum 195.e
Luteus 467.e
Lutum croceum 23.b
Lux 677.f
Lux pro die 80.e
Lux noua 559.b
Luxu nimio 131.c
Luxuria foliorum exuberat 79. b
Luxuries ſegetum 72.d
Luxus 220.b
Lyæus pater 327.b
Lyæus latex 223.d
Lybia aqua indiget 7.b
Lybia potiùs Libya, calidiſſima regio *ibid.*
Lycæus 63.a
Lycæus mons 526.c
Lycaon 74.f.717.b
Lycaontis 180.d
Lychnus 226.e
Lycia 498.d
Lycia hyberna 333.e
Lycia pharetra 503.b
Lyciæ ſortes 351.a
Lycij 181.e
Lyciſcæ, canes ex lupis nati 14. e
Lycoris 30.d.55.c.545.c
Lyctius 28.f.301.d
Lyctus 301.d
Lycurgus 270.d
Lycurgi & Liberi patris fabula *ibid.*
Lydia 157.f.535.d
Lydii *ibid.*
Lydius Tybris 267.c
Lynceus 535.d
Lymphatus 482.d.e
Lyncæ 363.e
Lyncos Lynci 10.e
Lyncus 199.c
Lynx maculoſa *ibid.*
Lyra 28.e
Lyra Apollinis inſigne *ibid.*
Lyricus poeta 590.e
Lyrneſos 715.c
Lyrneſos 601.a
Lyrneſos ciuitas eſt Phrygiæ *ibid.*
Lyrneſos Briſeis patria *ibid.*
Lyrneſſus 715.e

M

MAcareus 566.f
Macedonia 159.c
Maceria 118.b
Machaon 244.e
Mactare 326.f
Macte 429.a.585.a
Maculæ albæ 555.e
Maculoſa lynx 199.e
Madens crinis 339.c
Madens crinis quid ſit *ibid.*
Madent ſemina properata 79. d
Madentes myrrha 693.c
Madeſcunt robora 440 d
Mæandro duplici 385.e
Mœnala 63.a
Mœnalij verſus 43.d
Mœnalus Arcadiæ mons *ibid.* & 56.a.
Mœonia mitra 339.b
Mœonidæ 682.d.
Mœonius 579.e
Mœonius rex *ibid.*
Mœotica tellus 460.e
Mœotica vnda 139.a.b
Mœotis *ibid.*b
Magal 206.a
Magalia *ibid.*& 342.e
Magalia caſæ paſtorales Pœnorum 206.a
Mage ſit 620 b
Magica ars 277.d.e
Magica ſacra Romæ damnata 360.a
Magicis artibus aliò traductæ meſſes 49.c
Magis 324.e.501.e.620 b
Magis ac magis 246.d
Magis profuerit 96.c
Magiſter 403.d.572.a
Magiſter pecoris 486 c
Magiſtra arte 534 b
Magiſtri 722.f
Magna numina 290.e
Magna ſoror 429.b
Magna ſylua 134 b
Magna virum tellus 108.c
Magnæ leges 154.c
Magni 283.e
Magni currus 129.e
Magno æthere 614.d
Magno mercari precio 235.f
Magno mutentur vellera 137. e
Magno emptum vocauit 621.c
Magnum arduum 225.e
Magnum corpus 456 a
Magnum mare 402.b
Magnum omen 472.d
Magnus 193.d
Magnus annus 292.c
Magnus deus 418.d
Magnus Nilus fluens 226. e
Magmentum 326.f
Mago Afer 66.c
Maia quæ ſit 512.d.e.513. c
Maia genitus *ibid.*
Maieſtas tuorum 727.e
Maior deus 710 b
Maiora auſpici 299. e
Maiore ſub hoſte 618 a
Maiores 213.e
Maius 66.a
Mala falx 14.b
Mala gaudia 431.e
Mala lingua 39.b
Mala tactu vipera 142.a
Male quid ſignificet aliquando 322.d
Male amicum numen 265.d
Male defendet 96.a
Male fidus 231.c.d
Male pinguis 72.a
Male ſana 322.d
Malea 385.e
Maliferæ Bellæ 499.d
Maligna lux 430.c
Maligni aditus 671.d
Maligni colles 108.e
Malum 11.e
Malum roſcidum 45.b
Malus 444.e
Malus pro arbore nauis 396. d
Mamilla 684.d
Mamurius faber 474.e
Manalis lapis 285.a
Manca prætura 388.e
Mandarat 273 d
Mandare hordeum ſulcis 26.f

Mandare

Mandare & amandare 273. d
Mandata dare 421.b
Mane 183.d.245.b. 274.b
quæ Mane refert 96.a
Manent te magna penetralia noſtris regnis 418.a
Manere 77.d.692 e
Manere expectare 77 d
Manes 189 e.f.274.b.367.c
Manes inferi 183.c
Manes & dij inferi 274.c
Manes profundi *ibid.*
Manes ſepulti 324.f
Manes ſuos pati 457.b
Manes vocare 189.f
Manibus 611.a
Manicatæ tunicæ vituperio erant 583 b
Manifeſtum lumen 349.d
Manipli 688.c 687 b
Manlius 546.e
Capitolij cuſtos *ibid.*
μάντις κακῶν 681.e
Mantilia 214.c.d
Mantua 606 b
Quare ſic dicta *ibid.*
De conditore eius variæ opiniones *ibid.*
Mantuani *ibid.*
Mantuanorum infœlicitas 52. d
Mantuanus poeta 125.c
Mantus quid ſignificet Etruſcorum lingua 606.b
Manuſinire bellum 646.f
Manubiæ Manerales 655.d
Manum 274.b
Manum, pro Bonum 181.c.183. d
Manus 217.c 396.d.406.f.629 a
Mapalia 342. e
Mappæ 245 c
Mappæ villoſæ apud antiquos 224.d
Marcellus 374.e 464.a
Marcus Octauius Herſennus 528.c
Mare 192.c.417.b.c 614. d
Mare quod ſupra 107.e
Mareotides albæ 104 b
Mareotis *ibid.* d
Mares decimo, fœminæ nono menſe naſcuntur 24.a.b
Margaritum 221.d
Maria à quibus nomen accipiant 287.c
Maria humida 400.d
Maria omnia iuro 435.d
Maria omnia *ibid.*
Marica 468.d
Marij 108 b
Marinæ fulicæ 92 b
Maris certus color non eſt 374. d
Maris imagines 548 c
Maritare 61 b
Maritus 248 d
Maritus & vxor ſe inuicem emebant 64.e
Marpeſſa cautes 441 d
Marmor pro mari 85.a.408. d 606.d
Marrubij 500.a
Mars Gradiuus cur ita cognominatus 272.c.d
Mars 90.d.119.f.464.a.504.b 643.b. 657.c.d.695.f. 696.a. 799.c.d
Marſoas rex Phrygios augures in Italiam mittit 298.c
Martyas 327.c
Martem cantu accendere 424. d
Martem fatigare 493.e
Martem mouere in prælia 493. e
Martia 678.b
Martialis flamen 539.b
Martialis locus 701.a
Martiorum Nympha 418 b
Martis arma 534 a
Martis equi 129.e
Martis & Veneris adulterium 413.c
Martius Lupus 580.d
Martius menſis 66.a
Maryllus 39 b
de Maſculino genere regula 267.e
Maſculinum & fœmininum iuncta 517.a
Maſſa 464.c
Maſſica Bacchi munera 146. b
Maſſicus 498.c.603.e.628.d. e
Maſſicus humor 106.f
Maſſilienſium mos tempore peſtis 273 e
Maſſila 359.b
Maſſyli 332.f.417.b
Mater pro terra 111.c.701.d
Mater antiqua 176.f
Mater deûm 280.a.291.f.598. c
Mater deûm ex communibus diis 695.f
Mater familias 684.c
Mater Matuta 95.e
Materia 542.b
Materna myrthus 64 d.379. d
Maternus 426 a
Matres 564.b
Matris deûm templum 416 e
Montana Iuno 504.e
Matrona & materfamilias quomodo differant 668.e
Matronæ 564.b
Matura 710.f
Matura lux 608.f
Matura poma quæ proprie dicantur 85.d.e
Matura viro 469 a
Maturare fugam 183.c.d
Maturi ſoles 68.b.c
Maturus animi 566.a
Maturus ævi 379.e
Maruta mater 387.c
Matutinus agebat 534.f
Matutinum tempus optimum diei 561.e
Matutinus venit 237 f
Mauors 74.c.437.a
Mauortis 220.b
Mauritania 121.d.342.c.d
Mauruſia 338 d
Maxime 501.f
Maximus actor 694.d
Maximus anguis 84.b
Me 435.e
Me nocte 96.b.c
Mea mœnia 370.b.c
Me vero 121.b
Mea cura 453 a
Mecœnas 101.c.d
Medea 106.e.279.d.500. a
Medea ab Iaſone contempta 46.a
Medendo 692.b
Mederi 79 d
Medi 106.a
Medi Antandrum ciuitatem condiderunt 269 d
Media 106.a
Medica 81.e
Medicare 79.d
Medicari *ibid.*
Medicina muta 708.f
Medicina quomodo quæratur 8 f
ſcilicet à contrario aut ſimili *ibid.*

Medicor 500.b
Medio 628.f
Medio pro in medium 302. f
Medium subaudimus 198.b
Medio æstu 88.e
Medioximi dij 281.a.b.520. d
Meditari 222.e f
Meditari agrestem musam 30. c
Medium 374.d 628.f
Medium consulere 660.e
Medius 227.b.150.a.256 d e
Medius fidius 338.b.520. d
Medius locus domini 224.c
Medi 106 e
Medus Hydaspes 156.c
Medusa 432.a
Megæra 446.b
Megara 6.c.319.c
Megarenses 313.e
Mel 26.f 149.c.158.d.359 a
Melampus 34.b
Melanio 442.a
Meleagrus 479.f
Meli fabula 45.b c
Melibœa 301.d.377.e
Melibœus vnde dictus 2.a
Melicerta 65.d 387.c
Melie Nympha 392.a
Melior pars diei 561.e
Melius 101.d.396 a
Mella 81.a.158.f
Mella dura meliora 206.e
Mella tenacia figunt 150.d
Melo 159.c.396.a
Melon 228.a
Melum ciuitas apud Delum insulam condita 45.c
Meme 574. d
Memento excoquere multo ante terrâm 111.e
Memet & tute 366.e
Memini 41.f.53 b.230.c.328.b 347. e
Memini videre 153.c. d
Meminisse veterum 657.d.e
Memnon 619.e
Memnonis 178.b
quid Memorandum 119.e
Memorare 234.b
Menalcas 9.b.19.f
Menalippus 442.a
Mendax 234.b.c
Menelaus 208.d.655.f
Mens 223.b.369.f
Mens pro consilio 615.f
Mens omnibus vna 156.c.604. e
Mens funere turbata 640.c
Mensa consecrata cum templo 521.a
Mensæ duo 189.e
Mensæ duæ apud Romanos 216.d
Mensæ panicæ & sacratæ 227. d
Menses decem apud antiquos 66.a
Menses primi 68.b
Menstrua Luna 91.d
Mentiri 23.a
Mentitur lana colores *ibid.*
Mephitis 470.b
Merces 154.c
Merces mutatæ antiquitus 23. a
Mercurialis cometa 610.b
Mercurij pinnæ 341.b
Mercurij plures 197.d
Mercurij quatuor 365.b.c
Mercurij tres 343.d
Mercurius manibus truncatus 476.d
Mercurius quasi medicurrius *ibid.*
Mercurius 34.e.65.a.90. d.e. 368.f. 339 f. 63.c. 643. b
Mercurius in vocatiuo 208 b
Mercurius Mercurij 9.d.e. 107.e
Mercurius perustus & flauus 364.c
Mercurius velox & errans 341. b
Mereo 252.b.c. 409.b
Merere 329.b
Mereri 451.e
Meretrices petulcæ 149.a
Merges culmi cerealis 123.b
Mergi 92.a
Mergi fabula 342.c
Mergus 383.c
Meridies 245.b
Meriti honores 280.c.d.290. e
Meriti iuuenci 123.b
Meritorij pueri 44.e
Meritum 178.c.566.b.c
Meritum numen 367.c
Merops 566.f. 655.e
Meropes 149.a
Mersare gregem fluuio 86.f
Mesapus 496.e
Messape 668.d
Messapus *ibid.*
Messes aliò traductæ magicis artibus 49.c
Messis 99.e
Messores 150.d
Met aduerbium 188.e
Meta 410.d
Meta mortis 715.c
Metabus 672.c. 673.f
Metæ 195.d. 619.e
Metalepsis tropus 7.d
Metam tenere 384.e
Metaplasmus 382.e. 616.b
Metapontum à Metabo conditum 672.c
Metare agros 112 b
Metellus Creticus 222.c
Metere flores 150.d
Methres 200.e
Metiri 118.a.413.e
Metius Suffetius 545.c d
Meto 150 d.644.a.b
Metra 675.d.e
Metrodorus Philosophus 83. a
Metu pro metuens 195.d
Metuere 176.f.201.d.e
Metus 122.b.175 b.469.c.662. d
Meuania 107.a
Menius 18 d
Meus caper 14.f
Mezentius 217.e 367.e.631.a
Mezentij bellum contra Ascanium 194.b
Mezentius sacrilegus 630. b
Mi 419.f.420.a
Micare 601.b
Micon Athenienſis in papauerem mutatus 81.b
Mihi 142.e.354.c.d 419.f.420.a
Mihi vacans 66.d.e.384.e
Miles 671.d
Miles impius 7.d
Milesia vellera 137. e
Miletus *ibid.*
Militiæ ars 658.b
Militiæ genera 492.d.e
Militiæ tria genera 239.b.503. e
Militiæ Romanæ mos 473.c
Militis rogatum sacramentum 236.b
Mille 211.d. 664 c
μυριόμορφον 359.b

Minæ

Minæ 319.c
Minans 243.c
Minari 185.c.d.260.e
Minari pro prõmittere 235.c
Minatur deiecturum acies 720. b
Mincius 38.b
Mincius fluuius 606 d
Minerua 256.e.503.b.511.f.533.d. 655.c
Minerua dea artium 12.d
Mineruales manubiæ 655.d
Mineruæ coniugium 24.b
Mineruæ fabula 62.b.c
Mineruæ indignatio ob stuprum Cassandræ illatum in templo suo 174.c.f
Minime 501.e
Minio 604.f
Minio rubens 57.a
Minoe 548.b
Minoia regna 309 b.c
Minores 213 e.519 f
Minos 34.e.36.b.413.e.439 c. 446.a
Minotauri fabula 276.a
Minotaurus 413 d.e.f
Minus 501.e
Minusculum sacrum 327.e
Mirari 537.b
Miratur 377.a
Miratus præmia Olympiacæ palmæ 127.f
Miror illius rei 647.d
Mis 258.f
Miscentur littora 92.a
Miscere 182.b.255.d e
Miscere agmina 528.e
Miscere figura 2.a
Miscere suaues odores 11.f
Misceri 710 f
Misenus 289.b.409 c.423. e
Miser 323 e.f
Miser amor 403.b
Misera 568.a
Miserabile cæsus 706.e
Miseranda tempestas 144.c
Miserande 613.c
Miserandus 397.b
Miserata animi 730.a
Miseratus 350.b
Miseratus Romam extincto Cæsare 96.f
Misereor 217.f.238.d.350.b.c.355 c
Miseret, pudétque 591.a
Miseri 316.f
Miseri ciues 626.f.662.e
Miseri mortales 650.e
Miseri naturæ 137.f
Miseror 217.f
Miserum 192.e.414.e
Miserum carmen 15.b
Missa Pado 119.e
Mista deo mortalis 494.e
Mista rubent rosa 692.f
Mistus dicendi character 13.c
Mistus luctus 720.f
Miti Baccho 90.f
Mitia poma 7.f
Mitra 339.c
Mitra Mœonia *ibid.*
Mitræ 583.b
Mitræ propriè meretricum sunt 339.c
Mittere pro omittere 188.c
Mnasyllus 31.a
Mnesthus 382.c
Mobilis rei ad immobilem translatio honesta 246.d
Modi canori 497.b
Modo 125.d.396.d
Modo pro tantummodo 203.f
Modulari alterna 25.d
Modulor 500.b
Modus 330.a.344.f.608.e.681.d. e
Mœnia 244.c.673.f.674.a
Mœnia nostra 330.a
Mœnia 601.d
Mœra vrbs à Murano rege 499. d
Mœrens 637.d
Mœrere 329.b
Mœrere quid sit propriè 651. f
Mœri pro muri 594.e
Mœris Virgilij procurator 50. c
Mœsia 15.c.d
Mœsta vita 636.a
Mœstæ aræ 387.e
Mœstus 438.f.439.c
Mœstus Onytes 714 e
Mœstus timor 188.c
Mola 48.e.361.e
Mola ex farre ter in anno à Vestalibus facta 48.d.e
Mola salsa 237.e
Molares vastæ 518.f
Molarum vsus non erat apud veteres 186.d
Mole noua 140.c
Molendi modus antiquus 630.d
Moles 456.a
Molles glebæ 449.e
Moliri 90.c.269.c.706.b
Moliri arcem 206.b
Moliri fugam 236.b
Moliri insidias auibus 87 b
Moliri iter 241.f
Moliri locum 473.a
Molita viam 620.b
Molitur 340.e
Molles 67.d
Molles castaneæ 7.f
Molles Sabęi 67.d
Molles somni sub arbore 120.e
Mollia colla 676.c.d
Mollia crura reponit 129.a
Mollia vaccinia 11.e
Mollire ventos 176.e
Mollis 547.f
Mollis aditus 354.d
Mollis cliuus 136.f
Mollis collis 133.e
Mollissima vina 91.b
Molorchus 126.a
Molossi 141.e
Molossi arci *ibid.*
Molossia *ibid.*
Monadicon 353.a.b
Monile 221.c.d
Monilia 478.e
Monita 630.b
Monita, & monitus 347.c
Monitus 630.b
Monitus, & monita 471.a
Monœcus 462.d
Monosyllaba Græca facta Latina, tertiæ declinationis sunt 10.d.190 f
Monosyllaba quando finitur versus 78.e
Mons pro saxo 246.e.435. e
Mons Auentini 518.b
Monstra 78.c.d.317.b
Monstrare 207 d
Monstrum 298.f.262.f.271.f.509 a
Montani venti potentiores 356. a
Montes quomodo diuiduntur 452.c
Montosa Nursa 499.e
Monumenta 732.c
Monumenta virorum 278.d
Monumenta vnde dicta 307.c.d
Monumentum 443.c
Mopsus 35.f.44.b
Mora 353.c
Mora præsentis lethi 627.a
Morantes 151 b
Morari 386.a.393.b.635. b

Morbi 33.c.d
Morborum signa 143.a
Morbus 119.e
More ferae 363.e
More suo 150.f
Mores 148.d
Mores pacis 46.c d
μόρια 629.c
Moribundus 456.b.613.e
Morientes herbae 72.a.b
Morientia lumina victorem ferant 619.c
Mori fructus fabula 31.d
Morituorum affectus 634.b
Morituri 613.c.681.f
Mors pro bello 582.b
Mors Caesaris ab elementis defleta 97.a
Morsus anchorae 185.e
Mortale sonans 416.d
Mortale vulnus 716.d
Mortalis 208.f
Mortalis mucro 723.f
Mortem laqueo sibi consciscentes 717.e
Morti mactantur corpora 651.b
Morticinae soleae Flaminicae non permissae 361.f
Mortis honos 434.d
Mortis imago 249.d
Mortis omen 719.c
Mortui calida aqua abluti 427.d
Mortui nobiles nunquam foli comburebantur 428.a
Mortui quidam ter vocantur 275.a
Mortuis quid dicebant antiqui *ibid.*
Mortuis quid soleat dici 261.c
Mortuorum cremandorum mos 427.c
Mortuorum sepeliendorum antiquus mos 378.f.379.a
Mortuus 643.b
Mos antiquus ministrandi in mensa 224.e & silentium interdum seruandi 217.a
Mos 404.d.482.e.491.c
Mors designandi spatij nouae vrbis 339.a
Mos quid sit 524.b
Morantes Zephiri 24.e
Motare 31.f
Motus 38.f
Motus loco 481.a.546.f
Mouens multa 639.b
Mouere agros 73.b.c
Mouere animum 145.f
Mouere arma 689.e
Mouere castra & aciem 667.d
Mouere Martem in praelia 493.d.e
Moueri sacra, antiquitas pro solennibus diebus dixit 345.b.c
Mox tamen 127.d
Mucro 685.a
Mulctari quid 686.d
Mulcere cantu 469.a
Mulctra 15.c
Mulctrale *ibid.*
Magijt 517.d
Mulgere quid 13.f
Mulgere hircos 15.e
Muli 159.c
ex Mulis creantur fuci *ibid.*
Mulier 494.e
Mulier ancilla 59.e
Mulieres vino non vtebantur 227.e
Multa pro multum 667.d
Multa gemens 411.f
Multa mercede 102.d
Multa per una 683.f
Multa rogitat 636.e
Multa virtus 322.b
Multata Camilla 685.f
Multo gemitu 621.c
Multo magis 5.a
cum Multo sanguine venit gloria 665.e
Mummius 195.e
Mundus conuexus 23.d
Munera Bacchi Massica 146.b
Munera potentum 714.a
Munimen ad imbres 114.e
Munus 378.c
Munus in funeribus vnde habeat originem 274.e
Munusculum 21.e
Muralis corona 458.f
Murcia & Murcus 544.d
Mures hostes terrigenae 279.b
Murex 23.b.386.a
Muri 22.c
Murice fulgenti 583.a
Murmur coeli facit infaustum omen 355.c
Murmur de mari dictum 176.d
Murmure virum se tollit 392.a
Muros iacere 402.c
Murranus 714.e
Mus 233.e.f
Musa 42.b
Musarum numerus varius 171.c
Musaque 629.c
Musa Sylvestris 2.f
Musae hedera coronatae 43.a
Musae tres 38.f
Musaeus 451.e.f
Muscosi fontes 4.d.e
Musomon 143.b
Mussare 661.e.667.d.e.720.b.722.f
Mustella 589.f
Mustelae 94.d
Mustelum 266.b
Mustum 88.e.99.e
Muta & liquida iuuant metrum 203.b
Mutae artes 708.e
Mutae & liquidae regula 668.c
Mutat aries vellera luto 23.b
Mutata in faciem aurigae 615.f
Mutabit 23.b
Mutatus faciem 221.f
Mutua 469.d
Mutuli 227.f
Mutusca 497.e
Mycenae 195.e.378.b.c
Myco 125.a
Mycon 39.d.275.e
Mygdonides 248.c
Mygdonius *ibid.*
Myrene vide Myrtus
Myricae 20.c.30.c.46.c
Myrmidones 230.a.b
Myrmidonum proceres 664.e
Myrrae & Adonidis fabula 56.b.c
Myrtea sylua 439.f
Myrterum 105.b
Myrteum mare 226.e
Myrtus materna 64.d
Myrtilus 124.a
Myrtus 37.f 64.d.102.d.105.b.119.e.271.d.e.469.b
Myrtus etiúsque fabula 171.d.e
Myrtus vnde sit sacra Veneri, fabula 379.e
Mysia seu Moesia 71.b.c.d
Mysij 493.e
Mystica vannus Iacchi 77.b

N

NAb antiquis addita, & detracta à recentioribus

tioribus 85.e
Nactæ ſudum 151.c
Nactus 272.f
Naiades 55.f.211.e
Nanque 594.d
Naut apes 190.d
Napeæ Nymphæ 211.e
Nar fluuius 477.e
Narra, vel Nare 50.a
Narciſſi lachryma 154.e
Narciſſus 11.d.e
Nare à no nas 190.d.415.c
Nare de nauibus dictum *ibid.*
Naritij 301.c
Naritij Locri *ibid.*
Narina 477.e
Natalis dies 17.e.f
Natantia lumina 411.a
Natat de nauibus dictum 214.b
Nati natorum 278.b
Nato natas 182.a
Natura 369.f
Naturæ pro moribus 154.b
Naturæ vitia nulla ratione mutantur 176.e.f
Naualia 660.d
Naufragum mare 332.f
Nauigat æquor 177.e
Nauigatio 22 c.d
Nauigationis tempus 74.e
Nauigationis ſtudium quare repertum *ibid.*d
Nauis in pecunia Iane 527.
Nauis pro hominibus qui naui 244.d
Nauita 74.c 437.a
Nauium nomina 603.b.c.d
Naumachia 383 *per totam*
Nauplius 655.d
Nautiorum gens & familia 404.f
Nautæ 363.b
Nautes 302.b.404.f.405.f
Nautes & Nautiorum familia 504.f
Ne 70.d.259.d.619.b
Ne, pro non 69.d
Ne coniũctio rationalis 174.d
Ne fugite 475.c
Nebula 205.c.259.d
Nebulæ definitio 598.c
Nec memor 614.f
Nec minus 427.c.651.d
Nec ſperno 639.d
Nec veni 646.e
Neceſſaria licent in grammaticis 256.a
Neceſſitas rerum, quæ ante ſponte proueniebant quærendarum nauigandi ſtudium induxit 74.d
Nectar 28.f.206.f.710.a
Nectere 48.b
Netyomantia 423.e
Neæra 13.e
Nefandum 214.e
Nefandus 87.f
Nefas 385.e.415.b.469.f.550.a,
Nefas in cæde nullum 639.d
Negationes duæ 70.d.243.e
Nefrendes 518.b
Nemea 521.d
Nemea ſylua 126.a
Nemo diuûm 553.d
Nemus 189.b.186.d
Nemus, ylua & lucus differunt 198.b
Neoptolemus 144.e
Nepos 446.b 714.f
Nepotes 452.e
Neptis 446.b
Neptuni aræ quot 398.b
Neptuni deducat gẽtem 131.d
Neptuni filiæ 289.b
Neptuni filius 216.c
Neptuni & Mineruæ fabula 63.a
Neptuno immerſerit 150.c
Neptunus 214.f.259.d.511.f.512.a 633.c
Nequicquam 70.d.256.a.257.c.571.d
Nequicquam pro non 70.d
Nequicquam pingues *ibid.*
Nerei ſtagna 633.d
Nereides 211.e
Neres 529.f
Nereus 633.d
Neri pro Nerei 629.f
Nerine Nympha adamata à Polyphemo 40.b
Nerui equini in arcubus 583.f
Neſus ab Hercule occiſus 523.b
Neſcia fallere vita 120.e
Neſcio 419.e
Neſcius 630.f
Ni pro ne 319.a
Nicopolis 291.b
Nicoſtrata 507.b.525.e
Nidor 705.a
Niger 27.f.210.f.542.a
Niger lacus 428.d
Nigidius 604.a
Nigra ilex 34.d
Nigra fœcundat arena 159.c
Nigra nubes 397.c
Nigræ hederæ 111.c
Nigrans 331.c
Nigrans picea 557.f.558.a
Nigrantes 381.c
Nigris Chelydris 109.a.142.a
Nigrum nemus 186.e
Nigrum venenum 361.a
Nil altum mens inchoat 127.c.d
Nili & Calliroes fabula 341.f
Nilus æſtate exundat 554.e
Nilus 82.f 97.e.144.b.c.159.c. 341.f.551.c.554.f
Nimbus 176.b.290.b.263.e. 313.d.335.b
Nimbo ſuccincta 628.c.f
Nimio luxu 131.c
Nimium ne ſit mihi fertilis illa 111.b
Ninguit 341.f
Νιφόν 660.d
Nis finita Latina fœminini generis 257.d
Niſa 44.b
Niſammones, poſtea, Niſammones 656.e
Niſæus 201.c
Niſi fabula 36.c
Niſus 94.c
Nitela 78.c
Nitens humi 250.a
Nitens pro volans 342.b
Nitentes lachrymis oculi 190.e
Nitidos iuuenta 142.e
Nitrum 79.d
Niualis candor 310.e
Niuea Paeon 281.c
Niues calentes 344.a
Niueum pecus 10.d
Niueus Palas 642.d
Nix 341.f
Nixus 355.a
Nonas 182.a 414.b
Nobile 157.b
Nobiles familiæ 382.c
Nobiles tres meretrices 55.c
Nobilis 490.a
Nobilis animus 184.d
Nobilitas 679.b
Nobilis pro noſter 393.f
Nocens 420.a
Nocte ablatiui caſus 88.d
Nocte nubentes 45.b
Nocte premunt 141.e
Nocteis 88.d.e
Noctes atque dies 421.c
Noctis iter 602.e
Noctis partes 245.b

Noctis septem tempora 313.e
Noctites 648.c
Noctu 88.d
Noctua 94.c
Nocturna bella 681.d
Nocturnæ aræ 429.b
Nocturnus 367.b
Nocturnus Cythæron 345.a.c
Nocturnus fur 141.e
Nocturnus obambulat 147.e
Nodantur crines in aurum 333.c
Nodis paribus formosus 29.e 306.b
Nodos debent soluere qui sacra Iunonis Lucinæ adeunt 361.f
Nodus 48.b.c
Nodus pro difficultate *ibid.*
Νοῦς 457.d
Nola 499.d
Nomen 235.a.257.e.311.d.394.f
Nomen pro participio 442.a
Nomen Echionium 713.e
Nomen est mihi Ciceronis &c. 194.c
Nomen filij vel nepotis positum, aut non positum 154.e
Nomen in aduerbium transiens 375.e
in Nomen ire 458.a
Nomentum 497.e
Nomina in a 261.f
Nomina aspera mutat Virgilius quæ metrum non possunt ingredi 200.c
Nomina communis generis tertiæ declinationis in i & e ablatiuum mittentia 576.b
Nomina de prouincijs vicinis vsurpant poëtæ 191.c.200.b
Nomina deorum ficta ab elementis plerumque 183.f
Nomina pluralis tantùm numeri 227.f
Nomina pro aduerbijs aut participijs posita 686.e
Nomina propria duo, quorum alterum est genitiui casus, vt Æneas Anchisæ 175.a
Nominatiuus pro accusatiuo 250.a
Nomina singularis numeri cum pluralis numeri nominibus coniuncta 172.e
Nomina vsurpant ex vicino poetæ 164.e
Nominatiuus pluralis regit genitiuum singularem 184.c
Nomine clamare 371.d
sine Nomine plebs 570.d.e
Nomine proprio loquuntur irati 183.d
in Nominibus propriis licentia 200.e
Nominum mutatio vel mutilatio poëtis concessa 545.b.c
Nominum significationem dat poëta aliquando participijs 173.b
Nomius 124.e.148.c
Non 649.a
Non subintellectum 220.e
Non secus 140.b
Non tractabilis 326.a.b
Non vlla 119.e
Non vnquam 243.c
Nondum patiens 45.b
Nonnullus 64.681.c
Non æquis viribus 410.b
Non æquus 209.f
Non fœlicia tela 651.a.b
Non mœnibus vrbes accepere 633.f
Nos 175.d
Noscere deos agrestes 122.a.b
Nostra, pro mea 339.a
Nostri 258.f
Nostro dolore doluisti 222.e
Nota voluptas 132.a
Notæ *ibid.*b
Notæ voces 442.f
Notare 309.a.b
Nothios & Borios axes duo 179.d
Nothus 478.e
Notius circulus 83.f
Notus 96.a.427.d
Notus pro charo 6.b
Notus ventus 216.d.609.c
Noua carmina 18.c
Noua æstas 206.d
Noua cædes 550.c.d
Nouæ fugæ melior 88.b
Noua gaudia 613.b
Noua prælia 289.b
Noua sors 692.e
Noua virtus 585.b
Nouæ lites 51.c
Nouales 68.f
Noualia 7.d.68.f
Nouare quid sit propriè 516.b
Nouendiales 379.a
Nouensiles dij 516.b
Nouerca iniusta 15.e.f
Nouere penates 154.d
Noui verbum impers. 230.c.328.b
Noui solus 114.a
Nouies 439.d
Nouissima verba 43.d.427.c.d.428.b
Nouum lac 379.f
Nouum ver 66.a.b
Nouum multa significãs *ibid.*a
Nouum negotium diebus festis incipi non debet 87.a
Nouus pro magno 243.a.285.d.323.a
Nox 48.f.64.c.244.c.286.a.406.b.531.c
Nox humida 286.c
Nox vmbra terræ 322.c.336.e
Nox vnde dicta 179.d
Noxa, Noxia 174.f
Nos finita nomina aut participia 260.e
Nos finita nomina nulla apud Græcos 359.a
Nubentium puellarum mos 357.a
Nubes 217.b.259.a.375.f.627.f
Nubes, pro aëre 398.a
Nubes ex aëre 178.a
Nubes belli 635.c
Nubes vnde procreãtur 228.b.c
Nubigenæ 512.c
Nubila pendent 81.b
Nubilis plenis annis 469.a
Nubo prima longa 170.b
Nubs 627.f
Nuces 44.d
Nuces quare in nuptijs spargebantur *ibid.*
Nuces Venerem excitant *ibid.*
Nuda genu 199.a
Nudare 442.f
Nudare vulnera 201.b
Nudatum caput 705.d
Nudatus 383.d
Nudus 411.f
Nudus ara 89.a
nudus ensis 579.f
nudus membra 532.d
Numa Pompilius 500.e.547.f
numæ leges de homicidio 23.a
numæ lex 464.a
numen 222.c.264.b.267.b.298.f.343.f.508.e.653.a

Numen amicum 265.b
Numen pro simulachro 207.d
Numeri 450.c
Numeri pares 112.c
Numeri pro literis 85.e.f
Numeri pluralis nomina cum singularis numeri nominibus coniuncta 172.d
Numerus impar, immortalis 48.a.b
Numero æquati 497.a
Numero compositi 675.d
Numero deus impare gaudet 48.a
Numero inferior 718.e
Numerorum nomina indeclinabilia 261.f
Numeros intendere neruis 596.c
Numerum explere 441.e
in Numerum ludere 31.f
Numerus 534.a.b
Numerus finitus pro infinito 180.a.181.f.211.d.337.e
Numerus Mineruæ consecratus 87.e
Numerus pluralis pro singulari 71.a.235.a
Numerus stellarum 74.c
Numicus fluuius 716.d.472.f
Numina 64.d
Numina à locis aliquando accipiunt nomina 277.b
Numina ante expugnationem vrbis quare euocabantur 248.f
Numina diuûm 237.a
Numina magna 290.e
Numina ministros habent 381.b.c
Numina nisi inuenta occasione nocere non possunt 214.a
Numina nolunt videri nisi ex nimia necessitate 49.d
Numina quomodo placantur 290.c.d
Numina sentire 298.d.e
Numina varia 277.a
Numina variè inuocabantur 429.a
Numina vtriusque sexus 487.a
Numine nostro 250.e
Numinibus nomina imposita ex officiis 63.e
Numitor 459.c.d
Numitoris historia 194.e
Nunc epulata 340.e
Nundinæ diebus feriatis actæ 87.b
Nunquam 681.c
Nuntium, nũtius 440.f.688.d
Nupta 679.d
Nuptiarum ritus 64.d.e
Nuptæ 679.d
Nuptæ nouæ deductionis in mariti domum ritus 357.a
Nuptiæ antiquitus tribus modis factæ 63.e
Nuptiæ *ibid.* & 644.e
Nuptiæ captatis auguriis fiebant 325.e
in Nuptiis quare faces præibant 44.b
Nursia 468.a
Nurus 255.b.452.e
Nutare 23.c.d
Nutrices matres vocatæ apud veteres 543.f
Nutrire 706.e
Nutritor 118.f 642.c.678.b
Nutu promittit Iuppiter 192.e
Nux 11.c
Nux plurima 79.a
Nyctelia 345.c
Nyctimene 94.c
Nympha 525.c
Nympha decus 697.d
Nymphæ 38.e
Nymphæ aquis præsidentes 6.b
Nymphæ ex aquis 178.a
Nymphæ moriuntur 202.c
Nymphæ musæ 38.e
Nymphæ sorores 122.b
Nysa 460.f

O

O 9.b.368.b.665.d
O addita tertiæ personæ numeri pluralis, modi indicatiui 368.b
O breue 419.e
O exeuntia 446.b
O longum 213.f
O naturaliter longa 216.d
O pro v apud maiores positum 532.d
O productum 419.f
Oaxis Cretæ fluuius 7.b.10.a
Ob 397.f.368.a
Ob breue 363.d
Ob, pro, iuxta antiquè positum 191.a
Obambulat nocturnus 146.e
Obducere 6.b
Obducta nubes 259.d
Obductus dolor 597.b
Obductus limus 72.c
Obesis faucibus 145.b
Obeuntia terras 417.b
Obex 615.c
Obicibus ruptis 121.d
Obita mors 627.f
Obliti qui dicantur 339.e.f
Oblitus 686.e
Oblitus pro negligens 316.b
Oblitus signorum 85.c
Oblatiua auguria 71.d
Oblimet sulcos inertes 131.c
Obliqua inuidia 661.b
Obliquè quando arandum 70.e
Obliqui casus 80.f
Oblita catulorum 134.f.135.b
Oblitus 385.a
Oblitus hostis 134.d.e
Obluctor 188.d
Obmoliri 450.c
Obnubere 644.e
Obnuit stirpes auro 100.e
Obscœna fames 299.a
Obscœnæ aues 289.b
Obscœnę volucres 290.c.730.a
Obscura fama 389.e
Obscura vmbra 440.d
Obscurum cornu 95.c
Obscurus per noctem 237.f
Obseruant 156.c
Obseruare 426.c
Obsessæ fauces 145.d
Obsideo 252.e.481.d.469.d.523.f
Obstare tantùm bonis communibus 666.f
Obstupuit 218.f
Obstupescere 212.d
Obstupuere silent eis 647.c
Obtenta nocte 84.e
Obtentu frondis inumbrare 644.a
Obtestari 490.b.566.f
Obtruncare 262.b.273.e
Obtusa corda 216.a
Obtusum quid sit propriè 85.e
Obtusus vomer *ibid.*
Obtutus 211.d.477.d.720.f

Obuerto 412.e
Obuia quæ fuerit 308 b
Obumbrare 652.c
Occasus 245.b
Occator 63.e
Occidens 126 f
Occultæ vires 69.f
Occupare aditū 238.e.449.e
Occurrere dictis 718.e
Oceani finis 358 f
Oceanus 32.b
Oenus 54 d c
Octauianus Quirinus 196 f
Oculis malignis 403.b
Oculis vidi 189 a
Oculos ad mœnia torsit 339.e
Ocyus 534.b.539.f
Ocyus aduerbium sine nomine 344 f
Odi 222.d.e.230 c.328. b.404. b
Odij 201.d.e
Odiosus *ibid.*
Odium 173.b
Odor attullit auras 135 b
Odora canum vis 332.e
Odorara cedrus 14 .a
Odoratum 332.e
Odoratus 451.a
Odorisequum 333.e
Odorum *ibid.*
OE pro v apud antiquos 594.e
OEagrus 450.b.c
OEbalia 153.b
OEbalus 499.c
OEchalia 522.b
OEconomia 669 e.675.a.690 c.696.e.703 e.707.c.716.a
OEdipus 448.c
OEneus 442.a.479.f
OEnomaus 512.b.c
OEnopium 634. d
OEnopionis fabula 213.a
OEnotria 470.c
OEnotria tellus *ibid*
OEnotrij 284 b
OEstrum 131. f
OEta 44 c.106 e.f
Offa 438.d
Ofella *ibid.*
Ogiges 33 c
Oileus 175 a
οἶνος 104 d
Olea 101.a
Oleagina *ibid.*
Oleaster 725.a
ὀλέκω 139.c
Olenon 653.c
Olentes 79.a
Olentes flores *ibid.*
Olentia ora 106 c
Olere & redolere quî differãt 206.f.207.a
Oleum 102.d.110 e
Olim 104 c.109.b.117.d.383.c 530 d.593.d
Olim de futuro 188 d.196.b c
Olim tria tempora significans 171.e
Oliua 62.b.c.102.d.512.a.696 c
Oliua fœlix 418.b
Oliuæ tonsæ 407 e
Oliuifer 674 a
Oliui & olei, vt oliua & olea 28.e.f
Oliuum 102.d.427.c
Oliuum pingue 28.e.f
Olli 331.a 375.b 391.c.653.b.c
Olli pro tunc 193.b
Olor Latine 674.b
Olympiaca palma 126.a
Olympicus Iuppiter *ibid.*
Olympus 37.b.88.a.267.c 343. e
Olympus emensus 96.c
Olynthus 449.c
Omen 608 e
Omen magnum 472.d
Omen pugnæ 612.c
ὁμοιοτέλευτα 146.e.173 f 233.a
Omne solum 117.c
Omneis per mortes 637.d
Omnia non possumus omnes 47.a
Omnibus est vitæ 619 d
Omnipotens 583 f
Omnis 187 c.331 f.701.a
On finita patronymica 600.f
On finita tertiæ declinationis 232.c.d
Onagri 141.e
Onerare dictis 661 c
onerare manus iaculis 638.c
oneratus 196 c
onere libera tantum ad deos peruenium: 617.d.e
Onerosus 391.e
Onomatopœia 131.f.336.b
Onus 674.b
Onytes mœstus 713.e
Opaca locorum 265.c
Opaca nox 331.f
Opacum frigus 6.b
Opera 650.e
Opera & dies, liber Hesiodi 60 e
Operati pro sacrificare 282. b
Operatus in herbis lætis 91 b
Operæ 650. e
Opes, Milites, antiquè 514.f
Opes 218. a.434.b.672.a
Ophiuchus 80.d.655.d
Opilio 56.d
Optimus 288.b
Opinio Pythagoricorum 72.b
Opis 434 b.672.a
Opobalsamum 105.d
ὄπως *ibid.*
optior 208 c
oppetere, & oppetere mortem 180. b
Oppidum 582 f
Opus 154.b.218. a.434.b.672. a
optare 206.b.308.b.536.c
optare pro eligere 178.e.279. d
quod Optastis votis, adest 611. a
optata tellus 309.a
optauit sumere 442.f
optimæ res 11.a
Optime Graiugenum 511.e
optimus armis 555.c
opus 619.e.650.e
opus vrbis 382 e
Or terminata 634.b
Or verbalia terminata 273.e
Ora deum 327 d. e
Ora sumunt corticibus 116.b
Oracula ex murmure fontis 305.f
oracula 236.c
oraculum ad petita respondens 278.b
Orans mandata dabat 421.b
Orantes numina 277.f
Orare 299.c.d.599.e
orare pro placare 243 a
orare & precari alicui 511.f
orare mortem 356.d
Orat abducere 11. b
orationem vel corripit vel tendit Virgilius pro caussis rei 184 a
orationis breuitas in periculis 247. e
orationis pars in aduerbium transiens 400. e
oratores 338.b.599.e
oratoris definitio 148.e
Orbis 32 d.90. 548.c
Orbis dimensus 83.b
Orbis temporis 457.b
Orchomenus 225.d
Orchites 103.d

Orchus 134.c
Orchus iusiurandi deus, cur dictus sit pallidus 87.f
Orci tunica 26.b
Orcus 87.f.430.e
Ordea 81.a
ordine 95.a
ordine ab omni 472.f
ordine longo 224.d.442.b
ordine ponere vites 7.e
ordo 478.e
ordo pro reatu 235.f
ordo fabularum versus 33.c
ordo naturalis 226.a
ore effatus 256.c
ore faue 157.b.379.b
ore locutus 569.c
Oreades 55.f.211.d.e
Orestes 1.e.234.e.211.a 358.c. 484.c
Orestes carminis Bucolici inuentor creditur 1.e
Orestes matrem suam cum adultero occidit 295.f.358.b
Orestis sceptrum 474.f
Orgia 345.c.450.b.451.a
Orichalcum 694.a
Oricos 601.b
Oriens 126.e
Oriens sæuus 406.b
Orientis dei circumlocutio 322.b.c
de Origine rerum variæ opiniones 32.b.c
Origo meretricum vna 55.c
Ornus 103.b
Orion 402.b.633.c.d
Orion armatus 309.b
Orionis fabula 213.f.214.a
Orion obscurus tempestates præsagit 309.b
Orior 326.b
Orithya 693.d
Orithyæ iuuenes 287.a
ornamentum 677.f
Orodes 632.a
Oronti, pro Orontis 189.f
ὄρος 675.d
Orpheus 31.f.46.d.148.d.421.b.450.c
Orpheus Theologus 23.e
Orsa referre 647.c
Orsa 199.d
Orthygia 275.b
Ortus diei 245.b
Ortus & occasus duo 82.a
Ortus quartus 95.d
Ortygia 283.d.310.f
ὄρχεις 103.c
Orythias 614.c
Os oris 343.f
Os & habitus virginis 198.c
Os exeuntia 446.b
Os Græca terminata quomodo terminentur apud nos 202.c
Osci 498.e
Oscilla mollia 116.c.d
Oscilla suspensa *ibid.*
Oscines aues 298.e
Osculum 193.b
Osinius 603.c.618.e
Osiris 63.b.75.d.77.c.367.c. 424.a
Ossa 88.a
ostendere dextram 394.f
ostendent terris 464.e
Ostia 388.e
ostium 416.a.b
Ostrea 800.e
Ostrum 224.c
Osus sum 404.b
Osyris à Typhone occisus 658.b
Othrys 495.c
Othus 87.f.446.f
Otium 3.a
otium vnde 73.b
Ouans 446.f
Ouanteis flammæ 616.f
Ouare 363.b.c
Ouatio *ibid.*
Oues candidæ 9.e
Oues Hesperi regis 359.c
Oues tonsæ, & ex lana vestes à quo primùm confectæ 45.c
Ouidij locus 709.b
Ouidius in vocatiuo 208.b
Ouilia pro septis 5.b
Ouis pecus 13.e
ὄϊς pro ὄιμος 56.d.e
Ozolis 301.b.c.656.e

P

Pachynus 310.b
Paciferæ ramus oliuæ 511.a
Pacis tempore clausum templum Iani 196.c
Pacisco 513.c.d
Pactolus 601.d
Pacuuij locus 655.c
Padus & Rodanus ex Vesulo monte 631.b
Padus 451.a.586.f.667.e
Paduſa *ibid.*
Pæan 623.d.454.a
Pæoniæ herbæ 500.f
Pæonius mos 709.b
Pagani 116.a
παῖς 329.f
Palæmon 6.c
Palæstra 123.e.292.b.450.b
Palæstra quomodo & à quibus inuenta 513.b
Palamedes 234.e
Pallas 619.b
Palatij atrium 653.b
Palatinus mons 459.e
Palea 79.b
πάλαι 123.e
Palearia 128.a
Pales 26.f
Palentes violæ 11.d
Pales magna 124.e
Palici dei 581.c.d
Palilia 124.e
Palinurus 410.d
Palinurus nauis Æneæ gubernator 286.d
Palinuri manes 436.d
Paliurus 27.a
Palla 221.a
Palla Mineruæ vnde peplum appellata 209.f
Palladis arte 230.e
Palladium 239.e
Pallantea 153.c
Pallantus *ibid.*
Pallas 201.c
Pallas armisona 310.f
Pallas quæ & Minerua 174.e
Pallatinus mons 507.b
Pallentes 442.a
Pallentes herbæ 34.d
Pallentes vmbræ 130.d
Pallida mors 188.c
Pallidus 87.f
Pallibus morbus 454.e
Pallor cur sit in timentibus 242.c
Pallor vnde nascatur 272.a
Palma 379.b
Palmata toga 57.a.b
Palmosa Selinis 310.c
Palmula 384.e
Palpebræ 324.c
Palumbes 386.c.d
Palumbes tetæ vocantur 6.c
Palus 6.b.233.e.f.410.d
Pamphilus 2.d
Pampineæ hastæ 483.a
Pampineo Autumno 99.d
Pāpinus cōmunis generis 41.b
Pan 1.f.10.d. 122.a.b.124.e.f. 141.a.191.a
Panacea 730.a

Panchaia 105 b
Pandæ carinæ 119.e
Pandarus 396.e 586.d.598.f 625 f
Pandere muros vrbis 243.b
Pandit pro extendit 431.c.d
Panditur cœlum 592.f
Paniciæ mensæ 471.a.290.c
Panopæa 95.e.387.b
Panos genitiuus 526 d
Panos pani 10.e
Pantagias 319.b
Panthu vocatiuus 252.b
Papauer 11.d.69.c
Paphi 596.e
Paphia 115.f
Paphiæ 102.d
Papillæ 684.d
Papulæ ardentes 147.f
Par nodus 29 c
Parabolæ non vsquequaque congruunt 211.d
Paralepsis 536.a
Paralleli 82. a b
Parantallelon *ibid.*
Parare 237.a
Parate arma animis 641 d
Paratus 329.a
Parcæ 23 b
Parcere 622.e
Parcere pro prohibere 18.d.e
Parcere futuro 157.e
Parcere parto 524.b
Parcere metu verbis 193.b.c
Parco sale 141.c
Parens 297.b.c 552 c
Parent fibræ, sydera, voces auium 604.b
Parent huic armenta 486.e
Parenthesis 5.a. 58.a. 145. d. 177.e. 331.a. 469.f. 626.c. 640.d. 664.d. 669.f. 701. c
Parere 181.f.341.b
Parere lupatis duris 133.e
Pares 382.b
Paribus armis 585 d
Paribus concurrere telis 98.a
Paribus guttis 152.a
Paris 12. d.295.c.339.b.392.b. 417 b 419.c.598 f.630.f
Paris adulter 17.f
Paris arbiter formæ trium dearum 173.d
Pariter 534.a.675.a
Pariter, pro similiter 79.b
Parius lapis 127.a.217.d
Parmæ 636. a. 680. b.c
Parnassia laurus 100.c
Parnassus 31.f.55.f.136.e.493. f
Paron niuea 281.c
Partha 641.c
Parthasia 527.d
Parthasij, post Arcades dicti 641. c
Parthasius Euandrus *ibid.*
Pars, pro parte posita 231 a
Parsimonia sacrificando seruata à maioribus 510.c
Parta munera 717. c
Partealia 549.c
Partes anni 70 c
Partheniatæ 311.e. 153. c
Parthenius 58.d
Parthenopeus 442.a
Parthus 126.e
Participiis significationē nominum dat aliquando poëta 173.b
Participio præteriti temporis accusatiuus iunctus 211. d
Participio præsenti passiuo carent Latini 191.c
Participium à passiuo præsens non legitur 415.a
Participium præteritum pro præsenti 182.c
Participium pro nomine 191.c 327.d.331.e.428.d.541.c
Participium pro participio 236 c.267.e
Participium, quando transit in nomen 233 c
Participium sine verbi origine 317.b
Partio, & partior 187.e.f
Partum 89.a
Parturit ager 16.d
Parturit arbor *ibid.*
Parumper 436.e
Paruo assueta 122.f
Paruo stabunt hospitia 621.a
Parus 193.b
Pascat prospectus 112.c
Pasce sero pingui 141.e
Pascere pro nutrire 18.e
Pasci pro crescere 263.b
Pasco, pascor 143.d. 242.c
Pascuntur syluas 137.f
Pascuus ager 60.f
Passim 74.a.309.a
Passiones duæ 456.b
Pasiphae 413.e.440. c
Pasiphaes fabula 34.a
Passiuum pro actiuo positum 181.a
Passo Psithia vtilior 104.b
Passum *ibid.*
Passus à pandor 209.f 210 a
Passus pro solutus 290.e
Pastor 717.a
Pastores 722.f
Pastorum arma 14.c
Pastus 631.c
Patera 296.b
Pathara 333.e
Patareus Apollo *ibid.*
Patari vrbs 192.c
Patauium ab Antenore conditum *ibid.*a
Patauium vnde dictum *ibid.*c
Pateus 2.f. 455 f
Pater 99.d.88.a.277.c.480 e
Pater Æneas 224.c
Pater summus 212.b
Patera aurea in Arethusa inuenta 55.c
Pateras libare Ioui 271.e
Pater familias 488.d
Patere in vulnere 677.b
Pater patratus 555 f.696.c
Patere in præceps 446.c
Pathos 298.f.332.c.687.f
Pati famam inultæ 686 a
Patiens illius rei 486 e
Patiere fusos 484.c
Patina palus 192.d
Patrem aut filiam nominare nefas in sacrificio Cereris 327.b
Patres 407.b
Patres patriæ 448. e
Patria 202.f
Patriæ aræ 296.a
Patrij dij 98. c
Patrius acer in armis 139.a
Patrimi & Matrimi ex quibus nuptiis oriebantur 64. e
Patrium sepulchrum 624.a
Patrius mucro 723 f
Patroclus armis Achillis indutus, ab Hectore occisus 210. d
Patroclus 381.f
Patronus 448.d
Patronymica fœminina in as, in eis, in e 40.b
Patronymica in des primę declinationis 180.c
Patulæ nares 92.e
Patulum 2.e.455.f
Patulcus Ianus 492.a

Pauca refert 514.a
Paulatim sese tollit 488.b
Pauidus 400.a b
Pauidus, pauens 254.f
Pauitans, cauda 685.a
Pauitans 442.f
Pauliſper 410.e
Pauor humilis 90.c
Pauper 235.a
Paupertas cauſſa militiæ 315.c
Paupertas & Egeſtas differunt 75.b
Paupera 310.f 713.f
Pax 212.e.326.e.478.a.595.b
Pax æterna 330.a
Pecora quæ ſint propriè 334.e
Pecori habendo ſubmittere 132.c
Pecten 450.c
Pectore ab imo 416.e
Pectore ficto 236.a
Pectore toto 567.f
Pectus perforare 620.c
Pecu 128.d
Pecuaria *ibid.*
Pecudes 26.d.156.f
Pecudes locutæ infandũ 66.b
Peculi, pro peculij per ſyncreſim 5.a
Peculium *ibid.*
Pecunia vnde *ibid.*
Pecus 206.f
Pedes 470.e.495.a
Pedes flaminis amplecti, veribus eximit 314.f
Pedibus cõnexę aranęę 158.b.c
Pedicæ 89.c
Pedum 29.d
Peiero 241.b
Pelagi 525.d
Pelagus 184.d.192.d.542.a
Pelaſgi 235.a
Pelaſgus 535.d
Peletronium 130.e
Peleus 219.c
Pelia Meli coniux 45.c
Pelio 129.e
Pelio oſſam 88.a
Pellax 235.a.b
Pellis erepta iuuenco 159.c
Pelopeia mœnia 241.b
Pelops 125.b.447.f
Pelops inſignis 115.b
Pelorum 302.d
Pelorus 411.d
Peltis 211.a
Peluſium 81.f
Penates 284.d
Penates bis ad priſtinas bales reuerſi 270.a
Penates dij, ſigilla lignea aut marmorea iuxta Varronem 202.f.283.a
Penates dij 379.a.423.f
Penates & magni dij 270.b
Pendere de rupe capellæ quomodo dicantur 7.d.e
Pendere penas 414.f
Pendet vindemia 104.b
Penelope Penelopeia 125.a
Peneon 130.d.e
Penetrabile 620.b.c
Penetrale 496.c.620.b.c
Penetrabile frigus 70.b
Penetralia 418.a
Penetralia deorum ſunt propriè abuſiuè regum 255.f
Penetral penus dictum 270.a
Penetrare aulas 112.f.188.b
Penitus 7.b.212.b
Penitus diuerſa 513.a
Penitus virenti 452.d
Pennæ 254.d
Pennis conruſcant 151.b
Penſiles plumæ 548.a
Pentapolis 656.e
Pentheus 358.a
Penthesilea occiſa ab Achille, & ab eo adamata 211.a
Penus 214.d
Peplum 210.a
Per 574.a
per, pro inter 83.d
per artes vitam excolere 451.e
per coſtas 713.d
per cuneos corripiunt 122.f.123.a
per ouilia turbans 570.d
peracta fortuna 308.b
peragro 203.a 328.d
percipere 420.b
perdere hominem 638.d
perditus 48.f
perdix 75.b
peregrinus 583.a
perennis fama 557.c
pererrare 6.e
pereundum toties quoties peccatur 560.e
perfectus 261.c.647.c
perfer 203.f
perferre 650.a
perfidus, verbum muliebre 345.f
perfidus 608.a
perfringere 611.a
perfuſi flumine ſacro Perfuſi greges *ibidem*
Perfuſi tauri *ibid.*
Pergama 209.a
Pergama recidiua 596.f
Pergamea 281.f
Pergamus à quo condita *ibid.*
Pergere, perſeuerare 202.b
Pergit in lachrymas 353.e.f
Perhibent 336.c.511.e
Periclum periculum 131.e
Periphraſis 4.a 74.a. 136.f. 177.d.197.d.198.b.305.a.378.c.404.d.471.f.489.d.603.f. 713.e
Periſſologia 118.e.232.c.395.e 479.c.d.596.c
Periurus 241.b
Perlabor 184.b
Perlegere picturam 415.d
Permetior verbum 283.e
Permenſum æquor *ibid.*
Permeſſus 35.b.c
permiſſo nomine 405.b
permulgeo 49.e
pernices plantæ 680.e
Pernix 134.e.336.c
Pernix Saturnus 129.e
perpetuæ menſæ 474.b
perpetuus 19.c
perpetuus bos 515.d
per purum 115.b
Peroſus 439.c
Perſeum genus 124.f
Perſij locus 138.d.139.e.140.c 156.a.158.b.620.b.630.b 651.a.673.b
perſona inferior, maiorem non appellat nomine 178.d
perſona ruſtica ſimplicitate gaudens 1.c
perſona ſecunda in tertiam verſa 352.f
perſonæ ſuis nominibus expreſſæ 14.d.e
perſonæ tertiæ ſignificatio ad ſecundam tranſlata 413.d
perſonare 438.d
perſonare æquora 424.f
perſonis nomina imponuntur ex materia ſubiecta apud comicos & alios 3.a
pertentant gaudia mentem 410.b
pertentare 211.e
pertentet equorum corpora 135.b
perterritus 633.f
pertæſus 531.f
pertæſus incepti 405.b

Peruenire ad metas æui 619.e
Peruersus,a,um 14.c.490.e
Peruig lignis 337.f
Peruolare 711.a.b
Pestẽ meditata iuuencæ 132.a
Pestes diræ 729.a
Pestilentiæ ordo 282.b
Pestis 329.e.403.f 487.d.579.d.e
Pestis tempore,mos Massilien-sium 273.e
Pestis pro incendio 596.f
Pestum 152.f
Petẽ Jum pacem ab rege 653.a
Petendus codex 627.c
Petentis qualitas 629.d
Petere 225.b.c.238.e.563.a
Petere excidiis vrbem 122.f
Petilia 301.d
in Petitione obseruanda 177.c
Petitiones 575.a
Petitionis ars 177.f
Petitionum ordo 215.e
Peto tibi 558.d
Petronius 698.c.d
Petulci hœdi 149.a
Pencetia 504.f
Phæacus 210.e
Phaëton 381.e.451.b
Phaëtontiades 35.b
Phaëtontiades quæ sint *ibid.*
Phalantus Partheniatum dux 311.e
Phalanx 245.c.645.d.669.f
Phalanx vox Macedonica *ibid.*
Phalarica 587.f
Phaleræ 390.a
Phanæus 104.d
Phantasia 12.d
Pharetra 603.d 674.e
Pharmacum 73.f
Pharnax 196.c
Phato & Pharon 612.e
Pharus *ibid.*
Phaseli 159.c
Phœdra 34.a.413.e.440.a.500.c
Phegeus 388.b
Phemonoe 304.f
Pheretrum 427.e
φίρετρον 644.a
Phetusa 605.c
Philæ 624.a
Philippi 98.a
Phillyrides Chiron 147.b
Philoctetes 230.d.301.d
Philomela 36.e.149.a
Philumena 2.d
Phineus 286.f
Phlegeton 430.a
Phlegyas 449.a
Phlegyæ *ibid.*
Phoca 440.a
Phocæ in flumina fugiũt 146.f
phœbades 418.d
Phœbas 451.e
Phœbe 607.a.b
Phœbeus 316.d
Phœbi munera 17.a
Phœbi soror 199.d
Phœbo digna loqui 451.d
Phœbus 37.d.95.d
Phœbus Apollo 290.a
Phœnicum mos 201.e.f
Pholoë 388.f
Pholus 521.c.d
Pholus sagitta Herculis casu interemptus *ibid.*
Phorbas 213.a
Phorcus 36.b.387.b.409.f
Phryges 339.a.b
Phryges timidi 209.b
Phrygia 143.b 149.f 307.c
Phrygia chlamys *ibid.*
Phrygiæ tibiæ 583.c
Phrygij ignes 245.c
Phrygiones periti in vestibus acu pingendis 307.c
Phrygium æquor 203.a
Phryxus 106.e
Phthia 195.e.f
Phthius Achilles 241.b.c
Phylira 129.e
Phylla 25.c
Phyllis *ibid.* & 38.c
Physica ratio 34.c
Physiologia 432.e.465.e 532.a
Piacula 368.f 423.f
Piaculum 446.a
Piaculum ob vestem flammeæ lino consutam 696.b
Piam duerbium 188.e
Piare propitiare 48.d.e
Piare 238.a. 436.d
Picæa 425.d
Picea 557.f 558.a
Picti 333.f
Picti Agathyrsi *ibid.*
Picti Geloni 105.c
Picti scuta 505.c
Picti terga 149.a
Picturatæ vestes 307.b
Pictus acu clamydem 58.c
Pictas acu tunicas *ibid.* & 307.c
Picumnus & pilumnus infantium dij 598.a
Picus 474.f
Piæ manus 361.e
Pueri 5.d
Pierides 46.f
Pietas 214.e
Pietatis imago 437.f
Pietatis officia 425.b
Piget 78.b 347.e.f
Pilare pro figere 636.d
Pilatum quid *ibid.*
Pilea 347.e.583.b
Pilentæ 547.f
Pileorum tria genera 263.a
Pilum 494.f 553.b
Pilumnus *ibid.* & 598.a 626.e
Pinarius 520.a
Pinax 669.f
Pindarus 632.d
Pindus 55.f
Pineus arbor 683.f
Pingendi ars in Phrygia inuenta 307.c
Pingere, pro componere 11.e
Pingue 131.b
Pingues horti 152.f
Pingues tedæ 40.e
Pingues terræ quomodo fiant 61.a
Pinguescere 98.a.b
Pinguia electra 46.c
Pinguia stabula *ibid.*
Pinguis 417.c
Pinguis ara 500.e
Pinguis arista 60.b
Pinguis Tyrrhenus 109.b
Pinguis victima 5.a
Pinnæ 329.c.473.a
Pinnariorum familia 515.c
Pinnatæ bretæ,quibus bellum nunciatur 576.d
Pinus & eius fabula 559.c
πίτυων 116.a
Pinso pinsis 186.d
Pinsores *ibid.*
Pinum sustinet 483.c
Pinus 230.e.608.a
Pinus loquentes 43.f
Pinus sacra matri deûm 39.a
Pinus tempestiua 85.a
Pinus vberrima 153.f
Pio sanguine 626.e
Piaculum 490.b
Pirithous 479.f
Pisa 133.b.319.f
Pisæ 126.a.118.a
Piscaurum 462.b
Piscinalis,piscinale 205.d
Pistores 186.d
Pistrix 271.c.d
Pisus Celtarum rex 604.f

Pithagoras 381.c
Pitumnus 553.b
Pix atra 87.b
Pix vbi naſcatur *ibid.*
Placabilis ara 500.e
Placare 183.f
Placeo 513.c.d
Placida mors 575.a
Placida quies 312.b
Placidæ domus 453.f
Placide 380.e
Placitum impersonale 195.e
Placitus 600.a
Placuit & placitum eſt *ibid.*
Plagæ 332.d
Planetæ 65.a
Planetæ ſeptem 218 b
Plangunt littora 90 d
Plantaria 100.e
Plantæ *ibid.*
Platanus 103.b
Plato 203.e.451 f
Plauti locus 79.b.105.c.112.d. 145.b.126.d.230.d 319.a.329. b 338 f. 417.c. 459.b. 523 f. 540.c d. 552.a. 553 c. 585.b. 617.e. 644.a.690.a.613.f.614. a. 694.a
Pleiades ſeptem 74 e
aut quinque *ibid*
Pleiades 152.a.157.b
Plemmyrium 218.c. 319 e
Plena flumina 131.d
Plenus 189.d
Plenus cum genitiuo 208 e
Pleonaſmos 99.d.189.a 349.d 672 b
Pleuron 653.c
Plinij locus 105.d.107.a.142.b 144.e 610. b
Plifthenes 208.d
Ploratus 439.b
Plotæ 28 .a
Pluma 289.c
Pluma armaturæ 683 b
Plumbum 58 d
à Plurali ad ſingularem trâſire 202.f
Pluralis tantum numeri nomina 79.b.c
Plurima ceruix 118.a.206.a
Plurima luſerat 570. a
Plurima nux 79.a
Plus,nec plura his 438.b
Pluto 115.f
Plutonis ſolium 437 c
Pluuia 176.b
Pluuiæ 32.e
Pocula ponere 224.e
Podiam 410.b
Poëma Ciceronis 49.f
Pœna 249.d
Pœnas dare *ibid.*
Pœnæ apud antiquos pecuniariæ fuerunt 183.c
Pœni 197.e
Pœnigena 501.b
Pœnina dea,à qua Alpes 593. d.e
Pœniteat 214.f
Poëta 257.e
Poëtæ cur hedera coronati 43. a
Poëtarũ propria figura 238.d.e
Poëticus mos 417. a
Pol 220.f
Poli 179.d
Polibant 441.c
Polire arma 533.c
Polite 399.e
Politiæ tres partes 371.e
Polliceri 150 d
Pollio 18 b
Pollio Conſul *ibid.*
Polluta pax 486.b
Pollux 36.c.129.d.e.259.b. 421.c 545.c.624.c
Polydorus 269.d
Polydorus commiſſus fidei
Polymneſtoris regis Thraciæ 273.c
Polymneſtor 217.e.269.e.270.e
Polynices 440.b.442.a
Polyphemus 53.b.3.6.b.c.318.d
Polyſemus ſermo 432.f
Polyſyllabum vltimam producens in nominatiuo & eandem corripiens in obliquis 75.d.e
Polytorium 399.e
Polyxena 295.c
Poma 102 c
Poma mitia 7.f
Poma vilia 87 b
Pomeria 459.a
Pomona 474.f
Pompa 649. c.d
Pompeius 462 d
Pompeius apud Alexandriam interfectus 196. b
Pomum 11.e
Pone 265.c
quo tempore Ponendæ ſint vites 113.c
Ponens ventus 191 f
Pono 414.d. 636.e
Ponere fundamenta ſauis 134. e.f
Ponere vites in collibus & plano 112.b
Pontifex equo vehi non debet 539.b
Pontifices imperatores 276.c
Ponunt venti 91.f
Populare,populari 703.d
Populat 431.d
Populatus 442.d
Populeæ frondes 383.c.d
Populi 148.c.d.190.d
populi motum comparat tempeſtati Virgilius 183.c.d
populo populas 353.b
populo & populor 213 b
populonia 603.d
populus 190.d
populus arbor, & eius fabula 41 d.e
populus arbor ab Hercule allata ab inferis 383.d
populus Herculea 520.e
populus Herculi ſacrata *ibid.*
Populus rex 172.e
Porcus 545.a.b
porricere 387 b
porrigere 520.c.d
Porto 400.e.454.b.563.a
Porſenna 546. c
Porta 179.c
Porta tonat cœli 135.e
Porticus nationum, Romæ 551 f
Portus 611.e
Portæ Iani apertæ ſignum pacis 231. d
Portendere 477.d
Portentum 298.f.657.e
Portitor 432.f
πορθμὸν ἰέρηται 673.a
Portum tetigere 91.b
Portunus 95.e.387.b
Portus 206.b.231.c.d
Poſcere 563.a
Poſcere pro prouocare 542.f
Poſcor Olympo 538.b
Poſcunt me ſolum in certamina Teucri 666.e
Poſita inſignia 645.c
Poſitis arboribus 112.b.c
Poſito certamine 545.a
Poſito de ſemine ſurgũt 100.a
Poſitus 378.d
Poſſum 261.f
Poſt 197.b.438.b
Poſt cætera 129.f
Poſt eum ablatiuo antiquum 4.f
Poſt hinc 137.b,518.f

Posthumus 458.d
Postmodo 5.a
Postquam 268.e
Postica 51.d.153.b
Posticum *ibid.*
Postrema cura 141.d.e
Posuere venti 467.f
Pote 620.b
Potens promissi 456.e
Potens seditione 661.c.d
Potens sol 115.d
Potentis 423.d
Potestas bene aut male faciendi data diuersis numinibus 282.c
Potestas diuûm 594.c
Potestas minor pro imperio nunquam ponitur 430.e
Potestates herbarum 708.e
Potestates numinum diuersæ 278.a
Potestates tres in Luna 361.d
Potestates variæ 338.a
Potior 291.e
Potior potiris 273.e
Potior soboles 152.a
Potior tertiæ & quartæ coniugationis inuenitur 670.a
Potis 318.a.620.b
Potitius 520.b.c
Potitur rapto 339.c
Potnia 136.b
Potui 685.b
Potuisti Troianos 716.e
Prandia apud antiquos non erant 329.a
Prata arida 88.e
Præcipitant 635.b
Præcipitant curæ 640.b
Præcipitat pro præcipitatur 181.a.230.b 676.c
Præcipites foſſæ 687.f
Præcipites stellæ 92.b
Præcipue 189.f
Præcordia 481.e
Præda 644.e
Præda pars numinibus dabatur 288.a
Prædicere 3.f
Prædiues 652.b
Prædo 634.a
Præfari diuos 658.f
Præfodere portas 688.d
Præiudicia 675.a
Prælia 110.f
Prælia dicere 148.d
Prælium 538.f
Præmia 644.e
Præmium *ibid.*
Prænatare 453.f
Præneste 496.a
Præpes 385.f
Præpetes aues 298.e
Præpetes & inhibræ volucres 289.d
Præpetes pennæ 414.c
Præpositio composita 219.a
Præpositio detracta in oratione 283.d
Præpositio nomini detracta, Et verbo coniuncta sequenti 184.b.198.b
Præpositio postposita 354.c
Præpositio postposita corrupta 174.a
Præpositio postposita mutat accentum 262.f
Præpositio pro præpositione 305.a
Præpositionem detraxit Virgilius nomini prouinciæ 193.f
Præpositiones in a 261.f
præpositiones superfluæ 198.b
Prærapidus 220.f
Præruptus mons 181.b
Præsagus 434.d
præsens 392.a 762.f
præsens fortuna 143.b
præsens numen 62.a
præsens succurre 57.d
præsentire 345.b
præsentibus 698.
præsepe 206.f
præsepia alta 478.d
præses belli 669.c
præsides dij vrbis *ibid.*
præstans animi 386.a.631.a
præstans viribus 691.
præstat 183.b.c
præsto illi 666.f
præsto illum *ibid.*
præsumere bellum 641.d
prætendere sepem segeti 88.e
prætendere fumos 157.b
prætenta arua 417.c
præterea 175.c
præteriti perfecti quartæ coniugationis terminatio & accentus 208.b
præteritorum duorum electio 599.b
præteritum pro præsenti 10.c. 230.c
præteritum perfectum primæ coniugationis 188.d
Prætexo 360.c
Prætor Vrbanus sola lauro caput circundat 520.c
Præceps 77.b.79.f.314.d.384.a.395.b.446.c.656.a
Præceps animi 587.a
Præceps æstas 206.d
Præceps ver 66.b
Præciæ vites quasi præcoquæ 104.c
Præcipere pro præoccupare 18.f
Præcipere hostem spe 669.f
Præcipitare 342.a
præcipitare moras 534.a
prævaricatores præuerto 226.a.b
præuerto & præuertor 198.f
Præustę sudes 488.a.b
precari 353.f
precari alicui 511.f
precari fœdus infectum 702.d
precatio maxima, augurij species 285.d
preces 367.d
precor illi, antiquè dictũ 511.f
premere 570.a
premere pro vastare 192.d
premere vestigia 426.b.c.434.c.d
premere vmbras 76.c
premere vocem alicuius 471.c
premes virgulta 114.e
premunt nos numina 615.b
premunt te iussa 482.c
Pressæ carinæ 89.b
Pressum lac 7.f
Pretium 338.f.564.f 706.f
Prex precis 217.b
Priamus 219.b.257.a
Priameia 251.a
Priameis *ibid.*
Priami mors 457.d
Priamus pro filij corpore, rogat Achillem quem poterat dormientem repertum occidere 210.f
Priapus 39.f.152.d
Pruna cerea 11.e
prima fœdera 719.b
prima inter lumina 657.a
prima, princeps 173.b
prima pro olim, positum 61.d
prima tenere 602.d
primæ aristæ 111.b
primitiæ 641.c
primo Eôo 640.c
primores 569.a
primum 100.d
primus 244.d.260.f 406.d 691.d

691.d
Primus amor 323.c
Primus de ordine & de dignitate 500.b
Primus humum fodito 117.e
Primus in patriam 125.c
Primus ire viam 129.a
Primus ire sceptris 653.c
Princeps 384.d.e
Princeps ante omnes 410.b
Principium 42.f 685.c
Prior 658.c
Prisca fides 557.c
Prisci Quirites 497.e
priscus 22.c
priscus sanguis 497.d
pristina 710.b
pristinus 441.d
pristis 302.c
priuernum 503.a.672.c
pro illo stat 546.f
pro me 669.b
pro se quisque 397.a
pro se quisque viri 715 d
pro templo 546.e
pro turribus 586. f
Probi liber de connexione temporum 484.b
procare 214.a
procaces austri *ibid.*
Procas Troianus 458.e.f
procella 179.c
procellæ 407 e
proceleusmaticus 93 f.394. d
proceleusmaticus pro dactylo 18 f
proceres 227.f.664.d.e
prochyta 580 e
Procris Iphidi filia 440 a
procubuit lupa 543.c
procudere dentem vomeris 85. e
procudit durum dentem *ibid.*
procul 270.c.383.b.548 a. 636. e
procul pro prope 31.b
procul discordibus armis 120. c
procurrens 386.a
procursus 708 b
procuruam expectant falcem 119.e
prodere pro decipere 340.d
prodere pro perdere 315.b
proderet 34 .d
prodigia 436.d
prodigium 263 a.298.f.402. c
Prodigus 151.e
Prodimur pro porro damur 192.f
Prodire 426.d
Prodire in æquor 630 e
Proditor 640.b.c
prodo, prodis 355.b
Profanum quid 725.e
Profuerit magis 96.c
Profuit colusse Dianam 686.a
profundum 266.c
progenies cœlo & cæt. 20.d
progne 36.c.129 d.149.a.366. d
proh 366 a
prohibitio artificiosa 140.e
proiectus pes 625.e
proiicere 387.b
proiicere animam 439 c
proinde 664 d
prolepsis 502.d
proles Ausonia 340 e
promissa barba 45.a
proludere 694.f
proluuies 287.e
prolusiones bellorum 383 e
promanteusis 372.b
promereri 450 e
promeritus 347.e
Promethi pro Promethei 36.e
Promethei fabula 33.c.d
Prometheus *ibid.*
Prometheus vnde *ibid.*d
promissam eripere 691.d
promissus 308 f
promittere 191.d
promittere pro minari 235. c
Promontoria Troiæ 247.a
pronomen dignitatem addens 567.b
pronomen pro nomine 486 b.c
pronomen non ponitur cum nomine 193.b
pronomina quædam addita nominibus faciunt dignitatem 23.a
pronominis variatio 516.a
pronuba Iuno 335. c
pronus 386 c 625 e
proœconomia 190 d.246.d. 307.e 364.b 376.c 311.c. 707. d
prætidæ 147.b
prætides 34 b
propago 100.c.340.e
properare aliquid 534.e
properare mortem antiq. c 573 c
properare, pro dare 670.b
Properare secundum Catonem quid sit 85.e
Properata maderent 79.c
Properi Aurigæ 693.e
Propexa barba 636.e
Prophanus 431.e
Propinquare augurium 600.f
Propinquo 265.d
Propius 213.b.508.e.702.a
Propius periculo 539.f
Propria domus 277.b
Propria dona 465.b
Propria nomina duo quorum alterum est genitiui casus vt Æneas Anchisæ 175.a
propriæ sedes 284 b
proprio nomini iungendum relatiuum positum inter duo nomina diuersi generis 185. c
propriorum nominum licentia 213 f
proprium, pro perpetuum, antiquis vsitatum 39.d
proprius 481.a.508.e
propter 689.e
propter pro iuxta 48.f
propugnacula 561.f
prora 407.e
prorectum extentum 310.b
proripere se 14.e
prorumpere 313.a
proruptum mare 195.d
proscenia 116.a
prosequi lacrymis 441 c
Proserpina 61.c.92.f.275.e.367. b.421.b
Proserpinæ sacra 423.e
προσωπον 720 f
prospexit ab vnda Stygia 437. a
prospicere 182.e
prosubigit 135.c
protenus & protinus differunt 3.e
prothesis 247.f.727.d
prothei genitiuus Latinus constrictus 137.e
Protheus *ibid.*
protinus 148.c.302.f.514.b.613. e
proturbare 575.a
prouehi 307.a
prouehi pelago 309.a
prouerbium, Omnia secunda, ialtat senex 291.f
prouidere 77 d
prouinciæ nominibus, detrahit Virgilius præpo-

fitionem 174.d
Proui a 77.d
P oximus 390 c.d.458.e.f
Prudentes 121.c
Prudentia 304.b 447.f
Ptolemæi 458 c.714.e
Ptolemæus 16.a
Ptolemais 325.c
Pubentes herbæ 361 d.e
Pubentes secare herbas 131. b
Puberes à Puber 398.e
Pubera folia 709.e
Pubes impellunt 382.e
Pubes indomita 131.f
Pubescere ævo 307.e
Pudenda vulnera 643.d
Pudet 348.a.591 a
Pue læ Troianæ ceto expositæ 376.d.e
Puer cornibus arietinis insignis 3 7.e
Puer 258.f.329 f 399.a
Pueritia 389.c.d
Puerorum incrementa Iouis curæ sunt 23 d
Pugna iniqua 639 b
Pugnæ 394.b
Pugnando 451.d
Pugno tibi 325.b
Pulcher 29.e.134.c
Pulcher pro,exsoletus antiquè 280.d.e
Pulcher pro forti 494.c
Pulcher armis 587.a
Pulcher Auentinus 334.a
Pulcherrima 340.c
Pulcherrima genitrix 715.f.716 a
Pulchra mors 156.c
Pulchra testudine 120.d
Pulchritudo 334.a.677.d
Pulchritudo in nobis verecunda 9.d
Pullaria auguria 426.c
Pulli, pro nigris 140.f
Pullulat ab radice sylua 100.b
Pulsa hyems 150 c
Pulsare 678 a
Pulsare parentem 4 8 c
Pulsati diui 704.c
Pulsus ob inuidiã 637.d.672.c
Puluerando 118.c
Puluere hyberno 71 b
Puluinaria 146. d
Puluinus 611 f
Puluis 76.f.718 a
Puluis mouendus 118 c
Pumex 717.a
Pumex latebrosus *ibid.*
Punica regna 594.e
Punio *ibid.*
Puppes 204.c
Puppes turritæ 550.b
Puppibus arma religant milites 186.e
Pupilla 341.d
Puppis 181 f
Puppis pro naui 244.d
Pura hasta 458.d
Pura scuta 502.d
Pura vestis 371.f
Purganda obiecta 193.b
Purgatio animæ apud antiquos triplex 456.f
Purgatio quomodo fiat 116.d.e
Purpura 699.b
Purpura lima 696 d
Purpurea anima 256.d.e
Purpurea coma 36.c
Purpureæ vites 104.b.c
Purpurei flores 379.d.465.b
Purpureum lumen 217.c
Purpureus cothurnus 200 a
Purpureus pennis 631 f
Pus 233.f
Puta 261.f
Putare 434.c d
Putare arbores 537.d
Puteus 19.b
Putor vnde nascitur 470 b
Putres fungi 93.d
Putres fulci 81.d
Putris gleba 66.d
Pylæ Caspiæ 462.f
Pyra 360.b.415 c 650.e
Pyra Crustumia 103.e
Pyranthus Corinthiorum rex 56 c
Pyræ 428.a
Pyrgi 604 f
Pyrithous 421.c
Pyrrha 228.b
Pyrrhæ & Deucalionis fabula 33.b c
Pyrrhica 400.e
Pyrrhicius 421.c
Pyrrhus 230.d 244 e
Pyrrhus ab Oreste occisus 294. c 295 f
Pythagoras 203 e
Pythagoræ litera Y 423.a
Pythagorea secta 624 d
Pythagorica virtus *ibid.*
Pythagoricorum opinio 72. b
Python 275.e

Q

QVa 83.e
Qua 698.a
Qua ornatus causa positum 172.c.87.a
Qua pro quæ 70.a
Qua pro quomodo 223.c
Qua datur 658 c
Qua iusso 668.d
Qua vacans 223.c
Quadræ 471 c
Quadret via limite 112.c
Quadrifida quercus 487.d
Quadrifidæ sudes 100.e
Quadriga fictilis 4 4.e
Quadrigæ 245.c
Quadrigæ effudere sese carceribus 98.f
Quadriiuges 624.f
Quadriiuge *ibid.*
Quadrupes 26.e
Quæ pro qualia 532.f
Quæ me cumque 218.d
Quænam 646.e
Quærere arma 689.e.f
Quærere hæredem 484.c
Quæsita 154.d
Quæsitor Minos 439.b.c
Quæsitum 565.d
Quah 110.f
Qualis 558 e
Qualis pro qualiter 580.b
Quam longa est 337 a
Quando 344.e.f.416.d.e.420. c.425.f.663.f
Quando pro siquidem 193 e
Quanquam 230 c.437.b
Quantum longis carpent armenta diebus 109 c
Quantus in clypeum assurgat 658 a b
Quarta ætas 132.f
Quartus pater 616.e
Quasi subauditum 203 b
Quasi subintellectum 233.f
Quasillum 11.d
Quassans caput 730.c
Quassante siliqua 69.b
Quassare 57.a.694.c
Quater 24 .e
Quatere campos 671.a
Que 173.e.231.f.277.e
Que aliquãdo vacat 17 .e 173 e
Que metri caussa positum 195.e
Que ornatus caussa positum 172.e
Que pro vę 631.b

Quæ

Que pro vel positum 232.b. 233.c
Quæ vacans 644. d
Quem tu fingis 662.f
Querceam coronam qui accipiebant 458.f
Quercus Dodonæo Ioui consecrata 61.c 138 d
Quercus in Iouis tutela 3 f
Quercus tacta *ibid.*
Quæritur 674. d
Quernæ glandes 89.b
Quernum vimen 644.a
Quernus 89.b
Querulæ Cicadæ 138 d
Ques quium antiqui dixerunt pro qui 180 a
Quianam 375 b.c
Quiane 362.f
Quibus lætatus 636. a.b
Quicquid erit 404.f
Quicumque 138.a
Quicumque es 380.d
Quid 218 d
Quid pro cur 437. b
Quid enim 41.a
Quid labor 145.b
Quid non faciebat Amintas 10. e
Quies 114.c
Quiesco,& quiesco seruum 42 c
Quiescunt arma grauia 636.c
Quietus 655.b
Quin 12.f 363 c.594.c.626. d
Quin,quinetiam 363.c
Quina armenta 488 d
Quinquaginta famulæ 224 d
Quintam limam fugere 87 e
Quintilianus 317.d
Quintilis mensis 66.b
Quintilius Varus cognatus Virgilij 26.d
Quippe 710 a
Quirinalis Flamen 539.b
Quirinalis lituus 474.d.e
Quirinalis mons 459.f
Quirinalis trabea 474.e
Quirinus Mars 197 a
Quirinus quare dictus Romulus *ibid*
Quirites prisci 497.e
Quis 555.c 629 c
Quis pro quibus 180 a
Quis,qualis 218.f
Quis color 18.c
Quis deorum 435.a
Quis dolor cuique victo 129.f
Quisquam 152.c
Quisquiliæ 69 f
Quisquis color 111.b
Quisquis es 203.e 365.b
Quisquis es noster eris 238. d
Quò 222.f.483.a
Quò aduerbium pro nomine 4.b
Quò pro in quam 396 d
Quo quam ob causſam 238.e
Quo te Mœsti pedes 50 a.b
Quocirca 222.f
Quocumque modo 27.c
Quod licuit paruo 612 d
Quod supereſt 114. c
Quodcunque fuerit 234 b
Quondam 7.e 162 d. e.302.e. 464 f.535.d.615.a
Quoque 196.c
me Quoque possim 125 b
Quot quotus 187 c.d
Quot sine tot 607.c
Quotannis 28 e
Quotiens 349.c

R

R in S mutant sæpe Poëtæ 192.f
Rapidæ tigres 107.c
Racemus 102 d
Radamanthus 446.a
Radere iter liquidum 386 d
Radices,Nuces,Lupini contra venenum futurum prosunt 106.b
Radij 103.e
Radius 16 a
Ramis tempora cingere 379.b.c
Ramnetes 399.b
Ramus aureus 422.f
Ranæ loquaces 142.d
Ranarum fabula 92,f.93.a
Rapere 186.b
Rapidi venti 176.e
Rapidus æstus 9.a
Rapidus Cretæ Oaxis 71.b
Rapidus ignis 185.c
Rapidus sol *ibid.*
Rapidus victor 130.d
Rapit populos 498.e
Rapon 632.e
Rapta trophæa 126 e
Rapta virgo 337.e
Raptæ pecudes 651 c
Raptare 210 d
Rapti honores 173 e 337 e
Rapto 245.b.c
Rapto potitur 339 c
Raptus *ibid.*
Raptus de subere cortex 469.e
Rara 572. e
Rarescent claustra 302.f
Rarus pro egregius 40.d
Rarum holus 153 d
Rarus 182.a
Rastra rastrorum 70 c
Rastri *ibid.*
Rastri tenaces 118.e
Rastrum 76.b
Rates 375.c
Rates pro nauibus 175 .c
Ratis quid iuxta Varronem *ibid.*
Rauca buccina 668.e
Rauca fluenta 434.b
Rauca sonans 559.f
Rauca voce 93 d
Raucę volucres 497.b
Rauci cygni 667.e
Rauciores cycni 497 b
Rebellis homo 700 c
Rebellio *ibid.*
Reboant syluæ 134.b.c
Rebar 553 c
Recedere 246.d
Recedunt, vrbes à nauigantibus 275.b
Recens aqua 449.f
Recens orto sole 132.b
Recentes fluuios præbere 137. b
Recentia riuis 452.c
Receptare 615.f
Receptet 90.e
Receptui canere 671.e
Receptus liberatus 186 c.d
Receptus tutus 671.e
Recidere ceras inanes 157 f
Recidiua Pergama 480.c.596.f
Recidiuus 384.e
Recincta vestis 353.a
Recinus 195 e
Recipere ensem 570.c
Reciprocæ trãslationes 190.d
Recoctum aurum 543.c
Recoctus 673.b
Recolere 452.d
Reconciliare 178.f
Recto flumine ducere 507.d
Recto littore 270.e
Recubans solo 506 e
Recursare 322 b
Recusare cursum 724 c
Recussus pro concussus 232.f
Reddere exta 109.b
Reddita vox 272.e

Redditus 727.d
Redimitus tempora torta quercu 9'.d
Redit sub axem 139.c
Reducere 260.e
Reducere diem 84.e
Reducta hasta 623.f
Reducta vallis 536.a
Reducti sinus 185.c
Redux 203.f
Refectus armis & animis 725.f
Refellere 351.d
Referre aliquem ore 347.c
Referre diem 96.d
Referre facta patrum 611.f
Referre ludos 400.e
Referre vestigia 658.c
Referre voce 189.a
Referre Euandro 620.f
Refert pro reiicit 570.e
Refice semper 128.d
Reficio *ibid.* & 138.e. 620.f
Reficit saltus 138.e
Refigunt cerea regna 156.a
Refugere 78.a b
Refugit templum à littore 310. c
Refusus 476.c
Refutare 692.a
Regales mensæ 223.c.d
Reges pro filijs regum 19.d
Reges sacrorum 546.c
Regia 518.e
Regificus luxus 447.f
Regina pro regis filia 195.a
Regina Iuno 207.d
Regnare in carcere 183.e
Regnatus 270.d.e
Regno illius rei 647.d
Regnum rustici 7.c.d
Regressus quid sit 557.b
Regum antiquorum mos circa vxores 210.f
Regum mors apud Indos 381.b
Reice ca, proceleusmaticus 18. f
Reieci 140.f
Reiice 619.e
Reiicere 676.c
Reiicit aruis Rutulorum 619. e
Relatiuum sequenti proprio nomini iungendum 185. c
Relaxare 70.a
Relegant pascua 134.a
Relegare 501.b
Relegare littora 319.c
Relicta vitis 117.d
Relictum rus 153.d
Religatus 570.f
Religio 700.c
Relinquere telum sub aure 677. a
Reliquiæ 173.f
Religio 527.d
in Religionibus saltatio 28.f. 29.a
Remensum pelagus 383.e
Remex 382.c
Remi 611.e
Remi & Romuli historia 194.f. 195.a
Remigium alarum 197.e. 414.d
Remissus Acheronte 381.c
Remittere 257.a
Remittere flatus 661.e
Remora piscis 550.e
Remordet cura 193.f
Remouere ignem 74.a
Remugire 419.e
Remulus Tyburs 571.b
Remus 180.f. 428.b. 459.d
Remus cuius filius 194.a. 195.f.
Remus interemptus *ibid.*
Remus pro Agrippa positus 196.f
Renarrare 321.a. 516.b
Renouare *ibid.*
Rependere 191.d
Repens 705.d
Repens discordia *ibid.*
Repercussus 191.d
Repetitio 122.a
Reponere 77.d
Reponere artem 396.a
Reponere faciem deæ & vestem 401.e
Reponere in sceptra 192.f
Reponere vina mensis 471.f. 472.a
Reportare 473.d. 563.a
Reportare massam atræ picis vrbe 87.b
Reposcere fœdus flammis 716. c
Reposcere responsa 653.d
Repostæ epulæ 146.b
Repostæ terræ 417.c
Reposto Pallante pheretro 649.d
Repostum 146.b. 173.d
Repostus 298.f
Requirunt flumina cursus 42. c
nec Requies 113.b
Requietis militibus 42.c
Reri 626.c
Res 293.e
Res pro imperio 268.e
Res Agamemnoniæ 273.e
Res Romana 463.f
Res Romanæ 122.b
Rescindere coniuratos fratres 87.f
Rescribi 484.c
Residens ventus 281.d
Residere pro sedari 585.c
Resides animi 226.b
Resides viri 458.c
resignare lumina morte 341.d
resilit tractanti dura 145.b
resoluit curas 89.b
resonantia littora 92.a
resonare 3.a
resonat cantu 467.a
respicere res bello varias 692. a
respondent dictis 216 f. 217.a
respondere 66.c. 415.a
respondere curis 441.d
responsa reddere 144.e.f
responsa Sibyllæ 416.b
responsum dare 5.e
Restant mea vulnera 594.f
restare 649.c
restat 346.f
restat hoc Latio 476.b
restauratum 231.a
retegere 331.e
retegere scelus 201.b
retia ceruis meditantur dolum 28.a
retia rara 332.d
Retia Ritonis filia, à qua Rœteum promontorium 279.c. d
retinacula amerina 85.f
retractare 690.b
retusus 113.a.b
Reuello 580.b
Reuello reuelli 555.a
reuinctum manus 233.b
reuocare parentes 113.a.b
reuoluere casus 597.a
reuoluta dies 508.f
reuomere 385.b
reuulsus 355.a
reus votis 387.b
Rex 661.d.e
Rex erat etiam sacerdos apud antiquos 276.c
Rhadamantus 439.c. 548.b
Rhea 278.c 494.d.e
Rhegina ciuitas 97.b
Rhenones 140.d
Rhenus 552.b

Rhesus 209.b
Rhetoricorum mos 595.d
Rhetij vindelici 192.b
Rhetorica ars 596.f
Rhodope 31,f 45.e.90,c.d.139,b
Rhœbe diu 637.e
Rhœteia 711.d
Rhœteon 279.c.d
Rhœteum littus 442.f
Rhœteius *ibid.* & 616,a.711,d
Rhytmus 675,d.e
Ridens Acanthus 21.e
Ridere 20.b
Ridere pro lætari 41.b
Riga, arculus, venenatum, Flaminicæ conueniunt 333.a
Rigescunt vestes 139.e
Riget, quid sit 342.a
Rigida hasta 614.c
Rigidus 75.b
Rigor *ibid.*
Rimantur prata 9.b
Rimantur terram 146.e
Rimari 447.d.e
Rimosa cubilia 150.a.b
Riphæi 83.f.577.e
Riphæi montes 140.d.557.e
Riphæus Eurus 140.d
ῥιπὴ 140.b
Risus 437.d
Risu cognoscere matrem, 23.f
Risus solutus 116.b
Ritè 311.a
Ritè sacratæ 701.f.702.a
Ritè secundare 272.d
Rivus 74.a.385.e
Robora cuique 108.e
Robora ferri 494.a
Robur 696.a
Robur sacrum 243.a
Robusta farra 82.b
Rodanus & Padus ex Vesulo monte 631.b
Rœtheũ promontoriũ 247.a
Rogantes deos ararum ansas tenebant 421.e
Rogati sacramẽto milites 239.b
Rogo te per deos 596.a
Rogus 650.e
Roma 419.e
Roma à nemine enunciabatur, ne in sacris quidem sine graui pœna 195.d
Roma sedes deorum 4.b
Roma velut alter mũdus *ibid.*
Romam quis condiderit incertum 495.e
Romanæ arces 108.c
Romanæ militiæ mos 473.c
Romana palatia 98.d
Romanas inuidet arces 340.e
Romani à quo dicti 195.a
Romani nisi auguriis captatis nihil faciebant 200.e
Romani populi tres partes 399 b
Romani quando naumachiam instituerunt 382.c
Romani reges 458.c
Romani quare comburebant corpora 274.f
Romanorum mos in mensis 227.d. populus in centurias diuisus 66,a.b
Romuli bellum contra Sabinos 196.e
Romuli & Remi historia 194,e 195,a
Romuli hasta in arborem versa 273.a
Romuli & Tatij statuæ 545.b
Romulidis, datiuus pluralis 544.e
Romulo aliquid sanciẽte, insignia regni fratris sui Remi, prope ipsum erãt 195,c.196,e cuncta duplicia & quare *ibid.*
Romulus 98,d. 459,e 527,c dictus Quirinus 196.f. à Roma dictus 4.b
Romus, qui & Romulus 194.f
Rorantia astra 312.d
Ros masculini generis 43.b
Rosaria 152.f
Roscida mala 45.b
Rosea ceruix 204.e
Rosetum 26.b
Roseum os 258.f
Roseus 497.f
Roscida mella 22.c
Rosmarinus 109.f
Rostratæ columnæ 126.e
Rostrata corona 549.e
Rosulanus 497.c.f
Rotã voluere per annos 457.d
Rotę inanes 131.e
Rotis salire 625.f
Rotundæ ædes quibus diis fieri debeant 573.d
Ru correptum 140.c
Rubea virga 86.a
Rubentes Cancri 150.b
Rubeus color deorũ & triumphantium est 81.d
Rubi Italiæ oppidum 86.a
Rubigo 75.f
Rubigus deus & rubiginalia sacra *ibid.*
Ruborem virgineum ore sua fundere 96.c.d
Ructo ructas 313.a
Rudere 518.f
Ruditus 467.b
Ruebant 633.b
Ruebat dies 608.f
Ruentes Teucri 713,d.113,b
Ruere 72,a.f.256,c.318,c.d.355,a 550,b. 594,d.e. 648,b. 696,e
Ruere atram nubem 113.b
Rufæ 499.a
Ruina 260.e
Ruina cœli 182.e
Ruit 89.e
Ruit æther 90.c
Ruit nox 429.d
Ruit Oceano nox 244.c
Ruma 34.d
Ruminalis ficus 508.d
Ruminare 34.d
Ruminatio *ibid.*
Rumon 507.e
Rumpent arbusta 138.d
Rumpere fœdera 716.f
Rumpere silẽtium 237.c.597.b
Rumpere vincla omnia 691.d
Rumpere vocem pro loqui 237.c.289.d.597.b
Rumpunt fila 635.f
Rupes 490.e
Rupes cauata 198.b.c
Rupes cauæ 135.b.c
Rupes Euboica 416.a
Rura 206.d.e
Rursum 288,d 362,e
Rus 233.e
Ruscum 118.b
Rusticæ personæ simplicitate gaudentes 1.f
Rustico quæ conueniunt *ibid.*
Rusticum imperium 112.b
Rustieus astrologiã sciat 80.b
Rutili audaces 367.e

S

S Litera 173.f
S positum loco aspirationis Græco 9.a
Sabæi 67.d.551.b
Sabæum thus 205.d
Sabellicus sus 133.c
Sabinarũ raptarum hist. 544.c
Sabini 497.c.614.c
Sabini à quibus orti 544.c
Sacellum 13.f
Sacer 680.f
Sacer hircus 117.a
Sacer ignis 147.f
Sacer sanguis 274.d

Sacerdotes emasculati 451.d.e
Sacerdos longæua 433.f
Sacra 700.d
Sacra Bacchi 35.d
Sacra canere 243 c
Sacra Ecatæ in triuiis noctu frequentata 367 b
Sacra effigies 240.a
Sacra fames auri 273. e
Sacra ostia 420.e
Sacra Proserpinæ 423 d.e
Sacræ portæ 646.b.491.e
Sacra via Romæ 545.b
Sacra sine scypho antiquitus non fiebant 520.f
Sacramento rogati milites 239 b
Sacramentum 492.d.503 e
Sacrata iura 239.b
Sacrata sedes 223 c
Sacrata vallis 553.b.c
Sacri postes 474.c
Sacri tripodes 381.e
Sacrificantiũ mos 299.c.368.e.f
Sacrificaturæ mulieres 327.c
in Sacrificiis obseruanda 241.f
Sacrificij ordo 302. a.b
in Sacrificiis obseruata à Romanis 640.a.b
Sacrificiorũ consuetudo 237.e
Sacrificiorum mos 236.f
Sacrilegi 326.b
Sacrilegus 52.a
Sacrilegus sanguis 491.a
Sacris litatis 326. b
Sacrorum commotio 345.b.c
Sacrorum ius 235 f
Sacrorum verba 607.f
sacrum 526.e
sacrum astrum 541.d
sacrum Cereri 442.b
sacrum pollutum quid 515.a
sacrum pro deuotum & scelestum vel sacrilegum 273 e
Sacrum, Profanum 368. f
Sacrum quid sit 275.f. 509.b
sæpenumero 675 d
Sæua dea 242.f
sæua leonum semina 107.c
sæuæ nouercæ 106.b
sæuæ secures 462.a
sæuire 444.e.557.f. 708.d
sæuum bellum 677.f
sæuum mare 219.a
sæuus 688.f
sæuus pro forti 242 f
sæuus pro magno 180. c
sæuus Oriens 406.c
sæuus tridens 183. .d
Sagittæ 28 e
Sagittæ Herculis 301.e
Sagittandi peritia in Alcone 25.c
Sagmarius Sagmarium 205.d
Sal 174 b.237.e 242.a
Salamina 514.b
Salatia dea Marina 184.a
Salentinũ Promontoriũ 301.d
Saleneus sinus 60.b
Sales 174.c
Salices 119.b
Salices amaræ 7 f
Salices fecũdæ viminib 119 e
Salicta 100. a
Salictum 6.c
Salignæ crates 521.b
Salij 521.b.c
Salij sacerdotes 547. d
Salij vnde dicti 521 c
Salio salui 302.f
Salire rotis 625 f
Salis, Maris 174 c
Saliunca 26.b
Salius Arcas 521 c
Salix 26.b.359.d
Salix lenta 26 b
Salmoneus 446 f
Salonæ 10.c 12.b
Saloninus Pollionis filius *ibid.*
Salsæ fruges 237.e
Salsæ herbæ 141.b
Salsus sudor 240. d
Saltatio in religionibus 28.f.29 a
Saltat senex omnia secunda 510.e
Saltat senex, prouerbium *ibid.*
Saltem 347.a
Saltu superare viam 131 d
Saltus 120.e
Salua res est saltat senex 510.e
Saluber fluuius 86.f
Salubres somni 145.b.c
Salue 645.e
Salue & vale 380 b
Salue ter enuntiatum *ibid.*
Saluere 116.b
Salum sali 214.a.242 a
Salus 233.e.249 a
Salus nulla bello 662.e
Salustius 448.d
Salustij locus 96,e.104,d.121,c 140 d. 142,d. 143,b. 144,c 155,b.c.156,c.157,e. 173,f.310, b. 393,c. 446,a. 479,c. 526,b 578,a. 613,c. 627, f. 636,e. 640,d. 643,d. 653,a. 671 a. 673,a. 674,d. 676,c.d. 678,a. f. 680,b. 683,b. 684,c. 688,d 697,d. 702,c 722,f
Salutare augurium 703.c
Same 291. a.b
Samos 475.e
Samothraces Romanorum cognatos se dicebant 270.a
Sampsucus 217 b
Sancire fœdera 701.a
Sancti patres 120.e
Sanctum 701.a
Sanctum pro castum 649.f
Sandix 23 b
Sandinus color *ibid.*
Sangarius fluuius 459.f
Sanguen 189.c
quo sanguine cretus 234 a
sanguineæ iubæ 242.a
sanguinei comeæ rubẽ: 610.b
sanguineus Mauors 706. b
sanguis 510.d
sanguis animæ sedes 274.e.f
sanguis pro genere 199 d.e
sanguis quibus integer 161.a
sanguis facer 274.d.379 f
sanies 536.a
sanies, sanguis corruptus 242. e
sani sensus 47.b
Sarcasmos 625.f.707.d
Sardinia 548.f
Sardon herba 40.c
Sardonica herba 21.f
Sarissæ 494.f
Sarpedon sarpedonis & sarpedoniis 180. c.d.619. e
Sarra 122 f
Sarrannm ostium *ibid.*
Sarritor 63.e
Sarrus 499 c.d
Sat 19.f
Sata 18.a.72.a
Sariculus 498.e
Satio 81.d
Satio de oliua & myrto facta 101.a
[illegible] 76 a
Satis supérque 261.c
Sator 63.e
Satum *ibid.*& 96.a
Satura palus 484. d
Saturare 69 c.d
Satureia Tymbra dicta vnde Tymbræus 277.b
Saturi Tarenti 109 e
Saturni filios vorantis fabula 524.e
Saturni stella nocua 330.e.f
Saturnia luno quando dicatur *ibid.*e

Saturnium

Saturnium metrum 116.b
Saturnia regna 655.a
Saturnus 33,c.65,a. 90,c.117,d 278,f. 284,b. 350,c.d. 474,c
Saturum 109.c
Satyrium pòst Tarentum dictum 311.e
Saucium pectus 689.e
Saurex sorex 136.c
Saxa horrenda 312.b
Saxa inter Africam & Sardiniam 181.c
Saxo vetusto fundare 615.d
Saxeus,saxosus 187 e
Saxum pro monte 646.c.435 e
Saxum quid 187.e
Scabie contaminantur animalia 86 f
Scabies 98 b
Scabies turpis 143.a
Scabra Rubigo 98 b
Scæa porta 230 d.297.f
Scalæ à Flaminica non conscendebantur 369.c
Scalæ Græcæ *ibid.*
Squalent arua 98.c.f
Scamander,& de eo fabula 379 b
Scandere muros 243 b
Scatebræ 72.c
Scaturire *ibid.*
Scelerare 272.f
Scelerata hasta 243.b
Scelerata insania belli 485.d.e
Scelerata porta 526 2. b
Sceleratum frigus 111 c
Sceleros us 201.c
Scelus pro supplicio 243 a.480 a
Schema 331.a.381.e
Schema bonum 580.f
σχήματα διανοίας 251.d
Scena 126.b
Scenis agitatus Orestes 358 b. c
Sceptrum 701.c
Sceptra cur ad fœdera adhibeantur *ibid.*
Scilicet huc reddi 156 f
Scintilla 313.a
Scio 419 e
Sciomantia 423.e
Scipiadæ 108.b
Scipio Africanus 222.c.635.b
Scipiones 108 b.463 a.b
Scorpius signum cœleste, supra Romam positum 65 b.c
Scitari ardemus 231.f
Scopæ 79.b
Scopulus 175.c.187.a
Scorpius 65.a
Scribere Bucolica 1.e.f
Scribi 484.c
Scripturæ & prolationis observatio 79. e
Scrobes 112.d
Scrupea spelunca 418.d
Scrupus *ibid.*
Scuta picta & pura 502.a
Scutatus 572.c
Scutum *ibid.*
Scylla 94 c.303.c.431.f
Scyllę duæ 36.b.c
Scyria pubes 254.b
Scyros ciuitas 280.a
Scythia 7.b.133.e
Scythiæ gentes *ibid.*
Scythius 62.d
Se nocte dedere 88.d
Secare 465.f
Secare spem 600.a
Secare viam *ibid.*
Secessita quid sit 343.a
Seclorum 20.d
Secludere 215 f
Secludere pro excludere 3.f. 215.f
Seclum 537.a
Seclum seculum 132.e
Secluſa pro incluſa 305.a
Secreti calles 439.f
Secretus 360.a.b
Secta 600.a
Secula 278.f
Secula metallis diuisa 20.c
Seculum centum annorum & plurium
Seculum vltimum 21.a
Secundare 272.d
Secundi Zephyri 376.e
Secundo amni 143.b
Secundo fluuio 487.a
Secundo pede 523.c
Secundo rumone vel rumore 509.d.e
Secundus ab illo 667.a
Secundus Aruspex 681.d.e
Secundus currus 184.f
Secundus illi 667.a
Securi latices 454.d.e
Securis 197.a
Securus 200.f
Securus sine cura 250.a
Sed,incœptiua particula 616.f. 617.a
Seda 2.f
Sedatum cor 690.e
Sedant,spectentq; Latini *ibid.*d
Sedens 679.d.e
Sedentes 608.b
Sedentium animi tranquillores 553.e
Sedere *ibid.*
Sedere pro curare 176.d
Sedes 423.e.f
Sedes apibus 148.f
Sedes angusta 157 b
Sedes placet 323.c
Sedet circum 396.d
Sedile 515.d.e
Sedile lapideum cum inscriptione 540.d.c
Sedile,Vulcani opus 24.b
Seditio fluctib.cõparata 490 e
Seducere 352.a
Seges 60.b.66 c.74.a.111.e
Seges pro terra 61.a.147.b
Seges ægra victum negat 282. d.e
Segesta 215.a.405 b
Segmentata vestis 221.c
segmentum *ibid.*
segnes in Venerem corpora soluunt 156.a
segnes terræ 101.a
segnior pro deformior 334.a
segnis 539.a
segnis carduus 76.a
segnis sine igne 714.e
segnities,segnitia & segnis 249 f
segnius 575.a
Selinis palmosa 320.c
Sella 2.f
semel ore mordere humum 665.e
semen 32.d
sementis 81.d
semesus 522.e
Semidei, Fauni, Nymphæ & Silenus 31.e
Semihomo 516.c
semina 63.c.107.e
semina flammæ 412.f
semiputata vitis 11.c
semita 353.c
semiuiro comitatu 339.b
semper cedentia retro 308.b
semiustus 313.d
Semiramis ex bitumine muros Babyloniæ fabricauit 48.e
Senator 698.d
Senatores 407.b
senatus 510 c.653.b
senecta 649.d. 189.d
senectus 78.d 229.f.233.e
senectus inops 78.d

Senes gelidi 9.d.e
Senes qui dicantur apud philosophos 6.a
Senex 342.a
Senior 393.e.433.a.505.f
Senones Galli vnde dicti 547.b
ad Sensum multa possunt referri non ad aspectum 210.a
Sensum rei insensibili dat aliquando Virgilius 370.e
Sententia 249.d
Sententiæ dicendæ ordo 599.f
Sentes 22.c.153.f
Sentire numina 298.e
Sepeliebantur in domibus suis antiqui 423.e.f
Septa 5.a
Septem pueri & septem puellæ Minotauro missi 414.f
Septena tela 613.c
Septentriones 228.c.d 309.c
Septima post decimam fœlix 88.a
Septimo casu quando vtebantur antiqui 178.c
Septimus casus 11.e.185.d.276 d
Septimus casus pro genitiuo 185.d
Sepulchra 428.a
Sepulchrum per aspirationem post c, literam 134.c 423.f
Sepulchrum Garganorũ 654.e
Sepulchrũ Laomedontis 243.d
Sepulchrũ virorũ fortiũ 622.a
Sepultura 433.e
In Sepultura obseruata à Romanis 640.b (251.e
Sepulturæ antiquæ mos 635.b
Sepulturæ genera 650.c.f
Sepulturæ genus 425.c
Sepulturæ ritus 274.d.e
Sepultus 256.f.316.a.434.b
Sepultus pro iacenti 272.e
Sequaces 386.e
Sequaces capreæ 115.d
Sequax 533.c
Sequentes riui 72.a
Sequentes serui 184.f
Sequentes syluæ 16.b
Sequenti anno 126.c
Sequentia tela 420.e
Sequester 647.e
Sequestra pax *ibid.*
Sequi 376.a
Sequi Italiam fugientem 402.c
Sequi vocem 476.a
Sequitur fortuna 331.e
Sequor 49.c
Sera æstas 153.d
Sera pro sero 599.b
Sera comãtem Narcissus 132.f
Sera lumina 84.c
Sera mors 446.a
Sera quies 505.d.e
Sera segnities 249.f
Seræ frondes 127.c.d
Seræ vlmi 153.f
Sere nudus 89.a
Serenat 193.b
Serendi modus & insitio duplex 103.a
Serendi tempus 84.f
Serendum quo tempore 81.b
Sereno cœlo plura ceciderunt 97.e
Serenum 411.a
Serenum cœlum 85.d
Seres 105.d.e
Seres pro *Ser* *ibid.*
Serere 76.e
Serere inter se multa vario sermone 424.d
Seresti duo 623.a
Sergius 382.c
Sergius Catilina *ibid.*
Seri ignes 88.c
Sericum 105.e
Sermo 24.a 344.a 424.d
Sermonis defectio iratis accidit 183.c
Serpens participium 42.f
Serpentis genera 143.d
Serpere 42.f.245.b
Serpillus 8.f
Serra 75.b
Serra Tybris 507.e
Serranæ Tibiæ 383.c
Serranus 463.b
Sertum, serta, serti flores 205.d
Seruant 149.f
Seruare 443.a
Seruare pro recuperare 51.b
Seruare pro tenere 376.e
Seruare connubia 294.c
Seruare dies 80.c
Seruare menses & sydera 90.d
Seruare sedem 466.d
Serui immolabantur 236.f
Serui à militia prohibiti 599.e
Serui militantes *ibid.*
Seruire seruitute 721.b
Seruitium 5.e.267
Seruitus 233.f
Seruius Tullius Hostilius 263.a
Serum canere 719.e
Seruo per vulnera 637.c
Serus 398.a
Serus vesper 96.e
Sese ore ferens 323.a
Sese, vltimam producit 366.e
Sesson 135.d.e
Sestos 80.e
Seuerus annus 436.d
Seuerus mons 497.f
Sex vnde 9.a
Sextilis 66.b
Sextilis mensis 21.b
Sextus Pompeius 448.e.549.d
Sexus mutatus 480.c
Si 408.d.e.426.a.b.444.a
Si pro siquidem 63.a.218.c
Si deest 346.a.b
Si fors 700.c
Si instabis 82.c
Sibila pro sibilantia 241.a
Sibila ora 30.c
Sibilus *ibid.* & 242.a
Sibylla 433.f
Sibyllæ 415.d
Sibyllæ responsa *ibid.*
Sic 190.d.401.e.624.f.703.d
Sic sic 370.f
Sic demum 423.f
Sic visum 269.a
Sicani 213.e.502.b.c 515.b
Sicanus 376.a
Siccare 72.a
Siccare cruores 372.a
Siccari vbera capreoli 11.a
Siccare vbera *ibid.*
Siccare vulnera lymphis 636.d
Sicci Tanagri 131.f.132.e
Siccam sanguine 519.c
Sicelides musæ 20.a.b
Sichæus 200.c
Sichæus pro sichæius 363.e
Sichartbas 200.e
Sicilia 515.b.548.f
Sicilia ante sicania dicta 55.c
Sicilia Italiæ coniuncta 302.e
Siculi 308.c
Siculum fretum 113.f
Sicyonia bacca *ibid.*b
Sidicinum 498.e
Sidonia Dido 191.c
Sigæum promontorium 247.a
σίγμα *ibid.*
Signa bellica terræ adhærentia, & vix reuulsa 641.d.e
Signa dabit 5.f
Signa 57.a
Signa duodecim 64.f.65.a.83 b
Signare pro designare 251.e.f
Signare campum 73.e
Signis & auro rigens 119.e

Signum

Signum auriga 80.c
Signum pecorum 85.e.f
Sila 135.f
Silarus 131 f
Sileni priusquam senescãt sunt Satyri 31.a
Silentia alta 598.a
Silentium in mensa post primas epulas 227.a
Silentium in sacris 279.f
Silentia loca 4:0.b
Silentium rumpere 237.c 597.b
Silenus 30.f 31.a
Siler 725.a
Siler molle 100.a
Silex 186.a.441.d.516.d
Silicernium 381.b
Siliqua 69 a.b
Siliquæ fallaces 79.d
Silue Ægesta à Criniso flumio compressa 376.e
Simæ capellæ 55 c
Simiæ ibid.
ante similem locum exquirunt 1 1.e
similis 182.d
similis membra & vocem 364.c
similis Mercurio omnia ibid.
similis os humerósque deo 217. b.c
simillimus somno 267.f
Simoenta 597.a
Simois 180.d 654.f
simplex aura 434.f.457.c
simplices herbæ 146.b
simpliciter 2 a
simulachra 266 f
simulacra inania 430 b.c
simulare 212 d
simulatus 361.d
sine vllis hospitiis 139.a
singultans 570.a
sinister Notus 96.a
sinistra 51. d
sinistri mores 661.e
sinistrum 263 d.e
sinon 214.b
sinuare 241.a
sinunt iura 86 d e
sinus 676 d
sinus prima breui 39.e.f
Sinus prima correpta ibid.
στιπτόμενος 435.a.440.f.433.c
si qua 57: d
si qua est ea cura 636.b
si qua est cura Mezentij ibid.
si quem defecerit proles 159.b
sirenes 711.c.d
sirius ardor 610.f
sistere 368.e
Sistere aquam fluuiis 359.f
Sistere gradum 441 a
Sisyphus 127.b.448.f
Sit mihi fas 430.c
Situs 441.a
Situs, positio, ordo, vetustas, squalor 305.a
Siminthius Apollo vnde sic cognominatus 279 c
Smyrna 53.a
Socium agmen 259 e.f
Socius 188 b
Sol 19.c.28.d.61.c.65.a.81 a.353. b.416.d.605.c 645.b.695.f
Sol à quibus colatur 220.d
Sol indicat Martis & Veneris adulterium 413.e
Sol nouus 498 d
Sol potens 115.d
Sol rapidus 95.a
Sol vltimus 20 c
sola acta 401.c
sola nemora 673 a
sola numina 64.d
Solamen humandi est 611.a
solatus 404.f
sole nouo 88.d
sole recens orto 132.b
solemnes aræ 241 f
solemnes dapes 211.d
soleo 254.d
soles pro diebus 54.a.228.d
soles ex imbri 93.e.f
solida viscera 429.b.c
solidus Elephantus 126 d
solis erratur in agris 135.b
solis labores 228.a
Solium 212.a.437.c.475.d
solliciti amores 55.c
sola natura subest 102.a
Solœcophanes 349.c.d
Solstitia duo 70.f
Solstitialis annus 193.f
soluere 600 b
soluere colla fumantia equûm 124 a
soluere pudorem 316.c
solum 69.c.d.212.a 385.e 471.a
solum omne 117.c
solus 329 a.b
solutæ crinem 642.d
solutiore manipli 10.b
solutus risus 116.b
Solyma 566.e
somnia 357.f
in somnis 201.b
somnium 4:0.d
somnium inire 6.c
somnus 223.b
somnus pronosce 80.f
Somnus abruptus quid significet 283.d
Somnus primus 209.c
Sonans mortale 416.d
Sonans turba 457.f
sonare tela 334.a
Sonor quid sit 176.c
Sonoræ tempestates ibid.
Sonoribus sæua arma 585 c
Sophocles 42.e
sopitus 223 b
sopor ibid.
soporiferum papauer 359.d
soracte 496.f
soractis 682.d 683 e
sorani ibid.f
sordida rura 355.b
sordida rura quomodo dicantur ibid.
soror Iouis es 728 a
sors 183.d 257.d.439.b
sors rerum 595.d.e
sors senectæ 420.f
sorte diuisum imperium inter Iouem Neptunum & Ditem Patrem 183.d
sorte ducere 241.f
sortes 418.a 478.d
sortes trahuntur 212.b
sorti 154.f
sortiri sobolem armento 128.e
sortiri 230.f.299.c.f
sortiri laborem 534.a
sortita periculum 561.f
sortiti remos 309.a
spadices 129 b
spargere 314.e
spargere arma 489.b
spargere corpus aqua 448.e
spargere humum foliis 27.a
spargere mella 359.d
spargere voces 235.d
sparsæ Cycl des 281.e
spariæ manus 371.a
sparsi cruore 323.f
sparsis pellibus albo 11.a
sparus 127.b
sparta 141.c.198 c.221.b
spartana 461.b
spartana fuit Helena 221 b
spartæ veloces 141.e
spatus teli genus 678.f
spatia iniqua 153.f.154.a
spatium corripere 449 e
spe hostem præcipere 969 f
specialia 22.c
species 251.b.353.d
species pro genere 61.e
specimen — 110.f
speciosus 201.c

Spectat 70.e
Spectata rebus iuuentus 513.e
Spectata semina 79.d
Specubus 140.c
Specula speculæ 187.a
Specula alta 619.b
Speculatus locum 486 b
Speculum 187.a
Specus 490.a
Spelæa 58.c
Spelunca 198,b.c.428,d
Spem gregemque simul 144.a
Sperandus 657.c.d
Sperare 8.e
Sperare timere 214.d
Sperare dolorem 354.c
Sperauimus ista 595.e
Sperchius 121.e
non Spernere animo 17.d
Spes 122,c.389,a.537,b
Spes anni 82.d
Spes gregis 3.f
Spes libertatis 5.a
σπεγγιδη 121.d
Spica 72.d
Spicea messis 89.e
Spicum 72.d
Spicus *ibid.*& 89.c
Spini pruna ferentes 153.f
Spira 242.c
Spirabile 314 c.d
Spiraculum 490.a
Spiramenta 149.f
spiramenta animæ 581 a
spiramenta cœca 70.a
spirans tymbra 149.d
spirant frequentes 156.c
spirantes auræ 585.c
spirantia æra 463.d.e
spirantia exta 316.d
spirantia signa 127.a
spirare 309.f
spirare diuinum odorem 204.e
Spiritabile 314.d.e
Spiritus 402 f. 455.f
Spiritus est deus 16.f
Spirulæ 242.a
spissa arena 391.a
spissum vimen 110.f
Splen 517.d.e
Spolia 644.e
spolia cruenta 637.e
spolia cui offerenda 464.e
spolia opima 618. d
spoliare vita 424.f
spolium 620 f.621,b.c
sponda 224.c
spondaicus versus 493.c
spondere 598.b
Sponsus *ibid.*
Sponte 348.d
Sponte sua 101 f
Spuit terram ficco ore 152.a
Spumans 332.f
Spumans sanguis 575.e
Spumantia frena 490.e
Spumas agere cruētas ore 133.e
Spumeus 255.d
Spumeus pro spumosus 251.e
Squalentes Conchæ 114 e
Squalens Tunica 612 c
Squalentibus maculis 151.e
Squama & auro 588.a
Squamæ *ibid.*
Squamæ serpentum 533.d
Squamea terga 242.c
Squameus anguis 107.c.d
Stabile 23.b
stabile numen *ibid.*
stabit sacer hircus ad aras 117.a
stabula à ventis 137.b
stabulare 431.d
stabulis in mollibus 137.b
stabunt hospitia 621.a
stagnum 182.e
stamen 307.c
stant 432 f
stant adnixi hastis 574.e
stant belli causſæ 489.c
stant iuniperi 41.a
Staphilus pastor vini inuentor 61.f
stare 220,f.479,c
stare propositum cise 274.b
stat 139,a.362,f.415,a
stat pro placet 265.f
stat dies 619.d
stat sonipes 332.f
stat turris 445.c
Statij locus 114,c.144,a.611,a 613,b. 642,d. 676,c. 679,a 686,c. 690,b.c. 692,e. 694, b. 698,b. 707,c, 711,d. 713, c
statio 2.1.c.611.e
statiuum genus augurii 276.f 617.e
statuamante aras 117.a
quos statuas in spem gentis summittere 130 b
status absolutiuus 594 b.c
status relatiuus *ibid.*c. & 598.e
Stella 53.e
Stella in ludis Cæsaris 460.b
stella in statuis Iulij Cæsaris 549.c
Stella medio die visa *ibid.* & 195.b.c
Stella Veneris ducēs Æneam 192 d
Stellæ 377.d
Stellæ è cælo labentes cur dicuntur 92.b
Stellarum prognostications 610.b
Stelliones 157.f
Steriles auenæ 27.a.76 b
Steriles syluæ 119.d.e
Sternax equus 708.d
Sterquilinius 553.b
Sthenelus 244,d.e.657,b
Sthenobœa 34.b
Stheno 432.a
Stibadia 224.c
Stilla 139 f
Stillicidium *ibid.*
Stimphalides aues plumis suis homines necabant 512.f
Stipa 206.e.403.f
stipare 305.f
stipare mella 206.e
stipata cohors 613.c
stipatores 305.f
stipes quid sit propriè 272.f
stipula 2.f
stipula leuis 69.f
stipulæ 89 f
stiria 139.f
stirps 77.d.217.b.470.c.664.c
stirpes validi 115,b
stiua 77.e
sto stas 41.a.368.c
Stæchades 281.c
Stoici 263.d.619.c
Stoici dicunt vnum deum esse,& vnam deam 61.c
Stoicorū dogma de fatis 193.c
Stratagema 724.c
Strepitus 464.d
strictura 532 b
strictus pro nudus 248.a
stridens 336.e
strido stridis antiquè declinatum 251.e
stridor 94.d
stridor rudentum 179.c
stridor vocis 729.e
striges 97.b
stringere cautes 39.b
stringere corpus 613.c
stringere frondes 54.d
stringere ordea 89.e
stringere remos 215.c
stringere ripas 507.e
stringere, leniter vulnerare, antiquè 620.b
struores 224.d

Stru-

Struere 233.c
Strymon 73.b.609.b
Strymonia grus 609.b
Studia 148.d
Stulti homines 121.e
Stultus 681.c
Stuppa 403.e
Stupet attonitus roſtris 122.f
Styx 421,c.424,a.432,e.434,a
Styx atra 84.a
Stygea vis 411.a
Stygia vnda 694.b
Stygij lacus 522.d
Stygij luci 424.a
Stygis nouem circuli 439.d
Stygius Iupiter 368.f
Sua 208.c.306.b
ſua dona 378.c
ſua forma 644.b. munera nomina 110.f. poma 4.d
ſuadere 655.b
ſuadet duæ ſyllabę metri cauſa 201.b
ſuaſio & diſſuaſio 232.d
ſuaſoriæ orationis partes 246.a. 324.d
ſuauium 193.b
Sub 68.c.304.f 403.e
ſub cõmunis præpoſitio 197.b
ſub pro circa 570.a
ſub pro in 206.e.208.c
ſub Antandro 269.d
ſub caſũ extremæ hyemis 91.b
ſub diuo 697.b
ſub falſa proditione 234.f
ſub faſce 156.a
ſub ipſam finem 390.f
ſub ipſis portis 669.d
ſub ipſo 390 d
ſub ipſos poſtes 232.c
ſub lucem 96.a
ſub nocte 470.e
ſub noctem 221.f
ſub obſcurum noctis 97.d
ſub præpoſitio, tempus ſignificans hæret ſemper accuſatiuo 228.f
ſub ſole alio 123.a
ſub ſuis 300.e
Subauditio 688.d
Subdere rotas 721.a
ſubducere 215.c
ſubducere lac agnis 13.f
ſubducunt ſe colles 51.a
Subeſſe 22.c
ſubeſt 102.a
ſubeunt morbi 128.d
ſubiecit ignem rubor 92.f
ſubigere 79.f.432.f
Subigere arua 73.e
Subigit fateri 446.a
Subiicere 471.a.704.c
Subiicere in equos *ibid.*
Subiicere pedibus 122.a
Subire accuſatiuo nũc, datiuo olim iunctum 366.d
Subire, datiuo & accuſatiuo iunctum 511.c
Subire, accuſatiuo iũctũ 635.b
Subire muro 473.c
Subire pheretro 427.e
Subito 6.b.676.c
Sublatus 621.c
Sublatus terror 563.d
Sublegere 52.a
Sublicius pons 677.a.b
Sublime 89.f
Sublimes animæ 45.e
Sublimis 205.d
Sublimis rapere 394.b
Sublucet violæ purpura 158.f
Subluſtris nox 572.b
Subnectere quid ſit 333.b
Subnixa pro ſubniſa 212.b
ſubnixus crinẽ madẽtem 339.c
ſubremigare 607.c
ſubridens 632.d
ſubridens Iuppiter 193.b
ſubſedit adulter 656.f
ſubſidere 396.e
ſubſeſſæ 656.f
ſubſeſſor 396.e
ſubſeſſores 656.f
ſubſidium Troiæ 396.e
ſubſortiti iudices 128.e
ſubtegmen 307.c
ſubter 197.b.376.d
ſubter labentia 187.e
ſubuehi 669.e
Succedere, datiuo & accuſatiuo iunctum 24.f
ſuccedere pugnæ 685.b
ſuccedere tecto aſſuetus coluber 241.f
Succedere terris 476.a
ſuccedite tectis 219.e
ſuccepit, pro ſuſcepit 186.b
ſucceſſit ſedibus 323.a
ſucceſſus 350.d.386.e
ſuccincta virgo pharetra 199.c
ſuccinum 531.b
ſuccipere 419.a.b
ſuccum pecori ſubducere 13.f
ſuccumbere culpæ 323.c.d
ſuculæ 74.e
ſudant quercus mella 22.c
Sudes 100.e Sudum 538.a
Suetonij ſiue Sitonij liber de genere veſtium 492.c
Suetonij locus 126.d.e
Suffecti Conſules 128.d
Suffecti oculos 242.a
Suffice prolem 128.d
Sufficere 578.d
Sufficit humorem 118.e
Suffire Thymo 157.e
Suffoſſi equi 678.f
Suffoſſus *ibid.*
Suffuſa oculos nitentes 190.e
Suggere tela mihi 613.d
Sulci 82.d
Sulcus 112,e.206,b.473,a
Sulcus pro foſſa 100.e
Sulphure fumant 263.f
Sulphurea aqua 487.e
Sumere 398.b
Summa Licæi 137.f
Summe deũm 683.e
Summiſſa Iuno 626.d
Summiſſus 277.c.d
Summum 563.c
Summum certamen 687.f
Summus æther 190.c
Summus pater 212.b
Sunto pro ſint 378.a
Suo gramine 110.b
Suos ducunt 137.f
Supellex 217.b
ſupellex ſupellectilis 77.b.217.b
Supellex virga 77.b
ſuper 186.b.228.f 615.f
ecce ſuper 652.f
ſuper pro inſuper 256.f
ſuper pro de 595.e
ſuper, pro valde, aut vehementer 307.d
ſuper pro vltra 568.a
ſuper arbore gemina ſidunt 426.e.f
ſuper arma ferre 636.f
ſuper media nocte 531.f
ſuper omnia 523.e
ſuper ſua laude 340.e
ſuperant 405.b
ſuperant fœtus 79.b
ſuperant montes 136.c
ſuperante ſalo 214.a
ſuperare 719.c
ſuperare ſermo nauticus 192.c
ſuperat 258.f
ſuperat pro viuit 299.a
ſuperat læta iuuentus 128.d
ſuperat oleaſter 113.b
ſuperba faſtidia 9.b
ſuperbum Ilium 269.b
ſuperbum nobile 224.b
ſuperbum de oſtro, quomodo

intelligendum 220.c
Superbum Tybur 493.a
Superbus bello populus 172 f
ſuperbus hoſtis 354.d
ſuperbus rex 641.c
ſupercilia quid ſint 72.b
ſupereſſe 30.c.d.665.e
ſupereſt 404.b
quod ſupereſt 641.c
ſuperiacere vndam 676.c.d
ſuperis auerſa voluntas 719.d
ſuperlatiuus 511.e
ſuperlatiuus pro poſitiuo *ibid.*
ſuperlatiuus genitiuo plurali tantùm iungitur 180.b
ſupernus ignis 33.e
ſupero 52.c
ſuperque 261.c
ſuperſtes 297.b
ſuperum,a,um 459.e
ſuppleuit fœtus gregem 39.f
ſupplicatio 219.f
ſuppliciter 210.a
ſupplicium 219 f
ſupponere cultros 419.a
ſuppoſiti cultri 344.f
ſupra caput 286.a.375.b
ſupra modum eſt 157.e
ſupra morem 110.d
ſupremum aduerbium 275.a
ſupremus 307.b.468.e
ſurgens ceruus in cornua 631.f
ſurgens ventus 280 f.281.c
ſurgentes columnæ 126.e
ſurgentibus aſtris 96.a
ſurgere 201.e.f
ſurgere pro creſcere 76.c.343.f
ſurgere pro oriri 216.f
ſus ſuis 220.a
ſus domeſticus 135.c
ſuſcepti 654 a
ſuſpectus 446.c
ſuſpendioſi funere carent 717.e
ſuſpenſus 236.b.c.299.d.454.f
ſuſpiciere 190.207.a
ſuſtentare multis trophæis 652. c
ſuſurrus leuis 6.c
ſutylis cymba 438.b
ſuus 423.b.405.b
Sybilla 304.f.305.a
Sybillarum mors 222.e
Sybillarum reſponſa 304.f.305.a
ſydera 90.d
ſydera aurea 254.e
ſydera aquis marinis paſci 218. d
ſydera cadentia 230.b
ſydera cuncta notare 309.a
ſydera emenſæ ferimur 402.b
ſydere hyberno 345.f
ſydera ſedes 593 a
à ſyderibus computata tempora 292 c.d
ſyderum ortus 80.b.c
ſydus *ibid.*
ſydus quid ſit proprie 61.b
ſyene vrbs, in qua nullæ vmbræ 19 b
Syla 722.f
Sylla 81.e
ſyllepſis 513.e.568.b.578.f
ſyllepſis pro numeros 215.c
ſyllepſis ſeptima 247.e
ſyllogiſmus 46.a.303.c.665.d
ſylua 198.d
ſylua de herbis 76.a
ſylua alta 318.e
ſylua pro arbore 76.a
Syluani 122 b
Syluani fabulæ 63.d
Syluanus *ibid.*
ſyluas fatigant 582.c
ſyluæ 422.b
ſyluæ pro viribus 100.e
ſylueſter animus de arboribus dictum 102.a.b
ſylueſtres viri 115.d
ſylueſtria virgulta 99.c
ſylueſtria volutabra 141.f
ſylueſtris muſa 2.f
Syluij 714.8
Syluij dicti Albani reges 458.f
Syluia 486.c.494.d
Syluicolæ 623.e
Syluis 979.c
Syluius 458.c
Symbolum bellicum 493.c
Symæthos 581.c
Symois 388 b
σύμμυσις 48.b.c
Synalœpha 111.b.654. b. 997.e. 722.d
ſyncopa 173.d
ſyncope 192.c.366.d.64 .f
ſynæreſis 5.a.21.a. 6.c.119.e
ſynecdoche 7.b. 181. e. 204 c. 216.d.243.a.244.c
Syntheta 32.c
Syphax 326.d
Syracuſani 308.c
Syracuſanus 30 b
Syringa Nympha 10.d
Syrinx 57.a
Syrius 285.e
Syrion 62.c 430.a
Syrtes 629.e
Syſtole 450.b.707.d.e
Syſiphus 443.f
Sython 59. a

T

TAbe peredit 439.f
Tabentes 186. a
Tabo 271 f.536.b
Tabulata ædium vnde dicta 253. d
Tabulæ duodecim 49.c
Tabularia populi 122.d
Tabulata 125.a
Taburnus 101.a b 622.f
Tacet ager 362.c
Tacita luna 244.c.d
Tacitis incumbere remis 510.d
Tacitis regnauit Amyclis 624
Tacitum 481.d
Tacitum cœlum 309.b
Tacitum nemus 437.a
Tacitus 211.c.344.e
Tactus 3.f
Tænia 388.d.e.481.e
Tages 267.d.530.e
Talaria Mercurij 341.b
Talaſius 221.c
Talenta magna 567.a
Talentum 381.f
Talentum magnum 385 e
Talentum ponderis eſt non numeri 622.c
Talis 711.d
Talis pro taliter *ibid.* & 729.c
Talpæ 78.c
Tani 501.e
Tanager 131.f.132.a
Tanais 169 f.713.b
Tanaquil 265.d
Tandem 321.438 b.441.d.535.a
Tandem ornatus cauſa poſitum 169.e.202.b
Tãdem ſuperfluũ 237.b.c.376.f
Tanta 4.e
Tantalus 125.b.447.f
Tanton' pro tantóne 629.b.c
Tantum 8.e 151.d 480.c
Tantum opus 415 c.d
Tantus amor florum 156 a
Tantus amor terræ 113.a.b
Tantus in arma patet 677. b
Tapetum 478.e
Tapinoſis figura 36.d.182.a
Taprobane 66.f
Taras 153.c.311.c.459.a
Taratantara 578.a
Tarcho 542.b
Tarchon 602.d.632.
non tarda gens 105.e
Tarde creſcens oliua 99.d
Tardi menſes 64.f
Tarde ſubulci venêre 56.e
Tardus mora noctibus 121.e
Tardus fumus 403.f

Tardus sapor 106.a
Tarentina 153.b
Tarentum ab inscriptione sepulchri dictum 311.e
Tarentum 109.c.459.a
Tarpeia 527.c
Tarpeius mons 575.d
Tarquinius 263.a.415.d
Tarquinius superbus 459.a
Tarquinius Tricipitinus 459.a
Tarquitus 623.f
Tarracina 624.c
Tartara 421.e
Tartarea Megæra 729.a
Tartareus 487.e
Tartarus 304.d.e 405.f.445.b. 446.c
Tartessiorũ rex Gerion 494.e.f
Tatienes 399.b
Tatij cum Romulo fœdus 196.d
Taurea terga 586.a
Tauri 81.a
Tauropolis 296.a
Taurus 81.f.414.a
Taurus non immolabatur Iouí 584.a.b
Taurus signum 586.b
Taxus 52.f.150.b
Taygeta 121.e.227.d
Taygete 157.b
Taygeti canes 217.d
Te aduerbium 188.e
Tecta cur vocata culmina a 246.
Tecta ferarum 412.f
Tectis hostem prospicere 717.e
Tectum 252.e
Tedæ pingues 40.e
Tegeæ 63.a
Tegeum *ibid.* & 389.d
Tegæus ensis 534.f
Tegere 442.f
Tegere vulnera 201.b
Tegmen 307.b
Tegulæ templi Iunonis Lacinię 311.f
Telephonare 334.a
Telamon 219.b.228.a.341.f
Teleboe 499.c
Telegonus 535.e
Tellus 233.e.f
Tellus nuptiis etiã præest 355.c
Tellus pro terra 126.e
Tellus prima 278.a
Telon 499.c
Telum 394.f 518.f.578.b.589.f
Temere 510.a
Temo 77.d.e
Tempe 120.e
Temperat sibi male vnda curuis carinis 92.a
Tempestas 64.d.309.f.476.c
Tempestas clara 554.b
Tempestatem populo cõparat Cicero 184.d
Tempestas 84.f
Tempestates Autumni 98.c
Tempestati comparat Virgilius motum populi 184.c.d
Templis quippe tuis 539.e
Templum 179.f
Templum etiam quod palis & hastis clausum 337.f
Templum Iani apertum belli tempore 196.c.d
Templum Iani clausum pacis tempore *ibid.*
Templum tenebit 125.e
Tempora Augusti 52.a
Tempora certa 121.a
Tempora ramis cingere 379.c
Tempora vtraque 411.a
Temporis rem ad personam transferre 236.f
Temporum fœlicitas 216.c
Tempus 159.b.195.e
Tempus pro tempore 360.a. 398.d.646.e
Tempus arripere 668.b
Tenaces ceræ 154.f
Tenax fama 336.a
Tenax mel 150.d
Tendens ardentia lumina 251.b
Tendere 231.e.262.d.542.c
Tendere contra 590.d
Tendere contra sermonem alterius 572.b
Tendere iter velis 466.d
Tendere palmas ad cœlum 636.f
Tendo pro offero 262.d
Tene 643.a
Tenebræ 668.c
Tenebrosa palus 410.d
Tenent fossas 576.d
Tenere 28.a
Tenere pro defendere 546.f
Tenere pro morari 221.e
Tenere fugam 292.b
Tenere metam 384.e
Tenere ora 229.f
Tenere os *ibid.*
Tenere portum 558.e
Teneri ouium fœtus 4.b
Tenes 231.c
Tenet eum voluptas 28.a
Tenor 114.c
Tentamentum 513.c
Tentare animum 331.b
Tentare æquora 240.d
Tentatura pedes 114.e
Tenues aquæ 70.a 138.e
Tenuia vellera 93.f
Tenuis ager 66.d
Tenuis argilla 108.e
Tenuis labor 148.c
Tenuis lageos 104.c
Tenuis riuus 149.c
Tenus 128.a.303.e.417.c
Tepesco 574.b
Tepida cædes 575.e
Tepidi actus 315.f
Tepidum 88.e
Tepidum lac 274.d
Tepidus humor 72.e
Ter 181.f.428.a.453.c
Ter denis manibus 606.e
Terebrare 316.c
Terebyntus 601.b
Terei fabula 36.e
Terentij locus 607.d.70.c.79.a. 127.b 153.d. 156.c.187.a.204.c. 212.c.220.f.222.e.223.c.d.226. a.239.a.241.b.c
Terentiani locus 112.e.123.c. 697.e
Terentianus reprehenditur 460.b.c
Terentius 186.d.191.a.209.e
Terentius omnibus Comicis superior ob proprietatem 205.b
Terere 343.f
Terere otia *ibid.*
Teres 43.b.703.f
Teres ceruix 543.f
Tereus 149.a
Tereus rex Thracum 36.e
Tergeo 492.f
Tergo *ibid.*
Tergum 189.b.391.c.470.e 573.f
tergum pro scuto 631.c
tergum pro tergore 201.f
tergus 189.b
terminus deus 575.d
terminus hæret 367.d
termites 85.a
terna arua 540.d
ternarius numerus summo deo adsignatus 48.a
terni ductores 399.a
terque quaterque 189.a
terra 246.c.d.420.f.581.d.725.e. 608.e
terra dea 77.d
terra cuiusque propria ei dulcis videtur 2.f
terra inferior aqua 203.a
terra omnium rerum mater 100.d.e
terra tremit 90.c

Terra vndique cœlo & aëre cincta 83.d
Terram iniicere 425.b
Terrarum ornatus cauſſa poſitum 199.e
Terræ 113.f
Terræ diuiſio 60.e.f
Terræ omnes omnia ferre non poſſunt 105.b
Terræ vnde fiant pingues 61.a
Terrent inſomnia 312.f
Terrere trementes 724.f
Terret fulmen 190.f
Terribili ſqualore 432 f
Terris veſtigia fecit Erigone 120.f
Territorium 407. b
Terror 662.d
Tertiato & quartato verba dicere præ metu 294.d
in Tes nomina exeuntia 613. d
in tes patronymicũ nullũ 713.e
Teſſera 498 d
Teſtari 239,a.652,c
Teſtari, pro teſtificari 252.b
Teſtatur locum 527 a
Teſtes ſydera 26.e
Teſtis Metaurum *ibid.*
Teſtor 314.c.d
Teſtudinis fabula 212.a
Teſtudo bellicum inſtrumentum à quo inuentum 578.a
Teſtilis 8.f
Tethis 22.c.64 e 84.b
Tetricus mons 497.f
Teucer 219.a. 78.e
Teucer & Scamãdrus Troiam veniunt 174 d
Teucer pro Dardano 191.c
Teucri 617.f
Teucri, pro teucride 297 f
Teucria omnis 231 d
Teucrus, & de eo fabulæ duæ 279 b.c
Teutæ 604 d
Teuthra 616. f
Teuthonicus ictus 499.d
Texo 617. e
Textilia 317 c
Textrina 660 d
Textrinum locus vbi naues fiunt 230.e
Thalamus 431.a
Thaletis ſententia 650.f
Thalia thalea 30.b
Thaſiæ vites 104 b
Thaſus *ibid.*
Thaumantias 553.d
Theatrum 389.c
Thebæ 62.d e
Thebanus 606.a
Themillas 580.f
Theocriti fabula 37.c.d
Theocriti verſus 52,b 53,b
Theocritum Siracuſanum imitatur Virgilius in eclogis 1.f 10.b
Theocritus 1.f
Theocritus Maro 2.a
Theocritus ſimplex *ibid.*
Thermodon 678.a
Thero 612 c
Theſauri 157. b
Theſaurus 201.c
Theſeus 413.f.421,c.d 449,a
Theſidæ 116.a
Theſmophoria 327.a
Theſſandrus 244.d
Theſtylis 8.f
Theſtylis amica 11.b
Thetis 94.a.529.f.538.a 619.e
Thenſa 172.d
Thiaræ 490.d e
Thiaſi quid ſint 26. f
Thoas 422. f
Tholus 573 d
Thooſa Nympha 409.f
Thorax 669.e.f
Thorax ahenus 494.f
Thracius Orpheus 23.
Threicius 273.d.450.b
Threiſſa threſſa 198.e
Thres *ibid.*
Thulæ 64.d Thus 67.d
Thuſci 267. d
Thuſcus tyberis 98.d
Thias 345 c
Thybris 526.f
Thyeſtes 655.c.449 c
Thyeſtis fabula 216 a
Thymœtes 232.a 613.d
Thiberiani Epiſtola ab Antipodibus allata 444.a
Tibi 65.b.91.b 108.c 394 b
Tibi deſerit Heſperus Oetam 44.e
Tibi ducitur vxor 43 e
Tibi floret ager 99.d
Tibi pro, quod ad te attinet, antique poſitum 306.e.f
Tibi vacans *ibid.*
Tibię Serranæ, & Phrygiæ 583. b.c
Tibicines verſus 425.f
Tigris 6.e
Tigris ærata 603 e
Tiliæ 119.b
Tiliæ leues *ibid.* e
Timara verbum ex ſacris libris 238.d
Timaui arua 144.c
Timauus fons in Hiſtria 192.c
Timauus 42.c.144.c
Timens 31.d
Timere 214,d.354,c
Timidi Damæ 146.e
Timidum caput 142.b
Timidus 31. d
Timor 173.b
Timor pro frigore & frigus pro timore, reciprocantur 179.f
Timor gelat ſanguinem 271,f. 272,a
τιμωρία 706.f
Tingere 503.b
Tingere ſoles 228 d
Tinguntſtridentia 534.b
Tiphys 22.b.c
Tyrinthia 518.b
τὸ θεῖον 435.a
Tiſiphone 290,b.367,c
Titan & titanis 607.b
Titanes 445.d.c.446.c.f
Titania aſtra 455 f
Tithanus 96.a 127.d 365.f
Titubatus 350.f
Tityrus tãquã mercenarius 4.e
Tityrus vnde dictus 2.d.e
Tityrus *ibid.* 4.e
Tmeſis 140,d.105.c.218,d.261,c 394,f. 400,e. 435,a. 467,e 471,a 568,b.570,d 635,a
Tmolus 67.c
in Tunica Iouis 57.b
Togis etiam mulieres vtebantur 195.e
Tolerare 537.b
Tollere 692.a
Tollere animos 114.e 559 f
Tollere fluctus 177.d
Tollere palmas ad ſydera 387.f
Tollet annos 464.f
Tollite, ferre 611.e
Tollite cuncta 534 a
τμὴ 32. c
Tonant antra 532.b
Tondentur 88 d.e
Tondentur Cythici 119.b
Tondere barbam 4.e
Toni ru 404.d
Tonitru dirimit confarreationes nuptiarum 348.a
Tonſa coma 399.a
Tonſa mantilia villis 224.c.d
Tonſæ 467.f
Tonſæ oliuæ 126.a
Tonſi valles 138.f

Ton-

Tonsor 467.f
Tophus scaber 109.f
Topici dij 468.d
Topographia 185.b
Topothesia *ibid.*
in *Tot* nomina exeuntia 658 c
Toral 224.d
Torquatus 462.a
Torquebat 730.f
Torquere 700.b
Torquere pro sustinere 495.a
Torquere oculos ad mœnia 329.c
Torquere saxa 445.b
Torquere spicula Lycio cornu 683 c
Torquere axẽ humero 460.d
Torquet pro iacit & deflectit 181.b.c
Torquet numine 143.f
Torquet terras ac cœlum *ibid.*
Torrens 246.e
Torrere exta in verubus colurnis 644.a
Torrere fruges igni 186.c.d
Torrida Zona 83 d
Torris 487.d.705.a
Torti angues Ixionis 127.b
Torti orbes 712.d.e
Tortus, Tortus, torrui 179.b
Tortus imber 532 c
Torua pro torue 441.c
Torus 229.f.393,b 515,c
Torus à torta herba dictus 393.b. 225.a
Torum 483 c
Toruum pro Torue 232.a
Toruus 128.a
Tot totus 187.c
Toti anni 194.e
Totidem 416.b
Toto absistite luco 429.e
Toto cœlo 532.e
Toto corpore 342.b.c
Totũ nec pertulit ictum 730.f
Totus 331.f
Trabea 474.e
Trabs caua 286.a
Trabs Trabes 558.a
Tractabilis 326.b
Tractu 108.c
Tractim 158.c
Tradere aurum 13.d
Traga instrumẽtum aratorium 77.a Trahea *ibid.*
Trahere 233.b. 717.a
Trahuntur sortes 212.b
Traiectus funis 396.d
Traiectus lacertus 613.d
Traiectus lora 245.c
Traiicere 697.c
Trama 307.b.c
Tramaritium 20.c
Tranare 341.e
Tranquillo 383.c
Transcribere 484.c
Transenna 396.d
Transilire altos 628.e
Translatio 206.f
Translationes reciprocæ 108 d
Transmittunt 334.d.e
Transtra 383.d.438 b
Transuerberare 613.d
Transuersa 375 f
Transuersa tueri 14.a
Trapetes 123.b.c
Trebia 497.e
Tremefacta comam 260.d.e
Tremere 189.c
Tremit artus 129.b
Tremor terris 121.c
Tremulum lumen 466.e
Trepidus pro festinus 317.f
Trepidare equorũ propriũ 331.
Trepidare 441.d
Trepidantia corda bello 151.b
Trepidæ coeunt *ibid.*
Trepidæ rerum 717 b
Trepidi formidine 561 f
Trepidi Latini 723.e
Trepidus 317.f.369 b.565.a
Trepidus tumultus 504.b
Tribula 77.a
Tribuli 140.f
Tribuni 399.c
Tributa *ibid.*
Triclinium sternitur 214.c
Trieterica Orgia 345 c
Trinacria & Trinacia, vnde sic dicta 188.b Triones 228.d
Trioni pro Septẽtrioni 140.d
Tripodes 298.d.e
Tripodes sacri 381.e
Tripos Apollinis 277.f
Triptolemi fabula 63 b
Triptolemus 75,d.76,f.199,c
Triquetra 188,b.300,d
Treis accusatiuus 181 b
Triste 18.a
Triste bellum 30.d
Tristes iræ 9.a
Tristes succi 106.a
Tristia dicta 626.d
Tristibus extis 97.e
Tristior 190 e
Tristior piscis 157.c
Tristis amurca 143.b
Tristis imago 453.c
453.c. pũgna 393,f. senectus 128,d.188,c. 430,f
Trita meliphylla 150.f
Triticea messis 82.b
Triticum 26.f
Triton 184.a.424.f
Tritonia 240 c
Triuia 15.a
Tritonis Africæ palus 240.c
in Triuiis flebile carmen in Dianæ honorem cantatum à rusticis 15.a
Triumphantes cur lauro coronati 43.a
Triumphantes rem diuinam in Albano faciebant 697.b
Triumphantes 57.a
Triumphatæ bis gentes 126.d
Triumphatus participium cuius nullum verbum 410.b
Triũphus vnde dicatur 634.a
Triuere 119 e
Trix verbalia fœminina terminata 173.d Troas 201.c
Trophæa 640.c.d
Troia 22,c.182,a.270,d.e.400.e
Troiana fortuna 417.d. vrbs 192.c.iuuentus 209 b
Troiani ab Athenienſibus originem etiam ducunt 292 b
Troiani vituperantur 583.a
Troili historia 209.e
Troiugena 194.b
Troius Æneas 437.f
Trophæa 650 a
Trophæum 613,a.634,a.683,f
τρόπαιον 642.c
Tropus 185.d
Tros 190.f
Tros parens 127.a
Troes 722.e
Trucidare primos 716.f
Trunca tela 640.e
Truncæ manus 441.d
Trunci Syluestres 113.b
Truncus immanis 650.a
Trudit gemmas 314.a
Truditur è succo radix 101.a
Trudũt de cortice medio 103.c
Tua causa feci 691.c
Tua quercus 617.e
Tuba 428.b.668.e
Tunc vel tum 397.c
Tugurium vnde 7 c
Tuendo 225.b
Tueor 259.d
Tueri 616 c
Tui 691.c
Nauita Tui causa feci *ibid.*

Tullianum 446.b
Tullius 95.d
Tullus Hostilius 545.c
Tum 288.b.379.c
Tumens vana 686 d
Tument terræ 114.f
Tumulo constituere 640.c
Tumultuarij 293.b
Tumultus 254.d.464.e.f 503.f
Tumultus cœci 96.e
Tumultus Italicus 254.d
Tumulus 271.c.293.f.377.e
Tumulus, funus, rogus, Pyra, bustum, vstrina & sepulchrum 271.c
Tumultus 686.e
Tune etiam 686.d
Tunica squallens 612.c
Tunicæ 103 c
Tunicatus 420.b
Tunsæ pectora 210.a
Tunius *ibid.*
Turba & turbæ 618.a
Turba tonans 457.f
Turbant pro turbantur 460.e
Turbat illum amor 693.c
Turbata castra 553.e
Turbata mentem 717.e
Turbati Rutuli fugiunt 687.b
Turbata impersonale verbum 3.e
Turbidus 349 c.628.c.681.f
Turbo 175.d.482.e.628.f
Turbo turbinis vel Turbonis si sit proprium 179.c
Turbo niger 89.f
Turicremus 356.d
Turmæ 572.a
Turnus 367.e.419.b.482.b.691.c
Turpe caput 128.a
Turpes podagræ 137.b
Turpis egestas 430 f
Turpis formido 250.e scabies 143.a senectus 129.f
Turrigeræ Antennæ 493 a
Turrigeræ vrbes *ibid.*
Turritæ puppes 550.b
Turrita 459 f
Turtur communis generis 6.d
Tus 67.d.e.233.f
Tusci 123.f 418 b
Tusci vnde dicti 603.b
Tuscia 631.c.*ibid.*f
Tuscus vicus 399.c
Tussis anhela 145.b
Tuta castra 542.b
Tutemet 188 f
Tuti clamores 631.c
Tutas 192.b.411.c
Tuus Daphnis 27.e
Tyberinus 505.).508.c
Tyberis 505.e 507 e
Tybia pro musa 43.d
Tybris 308.c
Tybur 339 f
Tybur superbum 493.a
Tybur & Tyburnus Tyburtia 495.b
Tydes 529.f
Tydeus 442 a
Tydide 100.c
Tydide vocatinus *ibid.*
Tydides 209.c.340 c
Tymbreus 606.d
Tympana 119.e
Tymbre pro Tymber 616 b
Tyndaris 259.b
Typhoea & Typhoia 186.c
Typhœum 88.f
Typhœus 222.b
Typhon 77.c
Tyrannus 346.d.478.a.618.d
Tyres 616.e
Tyresia 606 a
Tyri aduerbium 200.f
Tyria 122.f
Tyria Carthagine 339 f
Tyria vrbs 203 f
Tyriæ arces 172.e
Tyrinthius 494 f
Tyrio cõspectus in ostro 224.e
Tyrios incocta rubores 137.f
Tyros 122 f
Tyrrhena vincula 534 e
Tyrrheni 484.c
Tyrrhenorum nautarum fabula 177.d
Tyrrhenum mare vnde dictum *ibid.*
Tyrrhenus 267.c.d.538 e
Tyrus 486 e.458.c

V

VPro œ apud antiquos 594 e
Vacat meritis locus 650.a
Vacca Proserpinæ sacrificata 479.b
Vacinia 9 b.c
Vacinia mollia 11.e
Vacua atria 256.d.712.b
Vacui saltus 131.d
Vacuis acerris 110.b
Vacuus 266.d
Vado labente 676.d
Vagitus 439.b
Vahal 552.b.c
Vale 17 f.267.e.353.e.428.b
Vale & salue 380.b
Vale dicebant mortuis antiqui 275.a
Valeant 645.f
Valerius domum suam populo inuisam, solo æquari iubet 353.e
Vallare mœnia 688.f
Vallicula 671.b
Valles *ibid.*
Valli 100.e
Valli quid sint 118.a
Vallies exacuere 86.a
Vallum 600.f
Vallus 77.b.413.d.561.d.600.f
Vallus quid sit, secundum Ælium Gallum 86.a
Valuæ 208 e
Vana fides 323.b
Vana incendia 519.c
Vana spes 201.a
Vana veri feror 627.d
Vanæ auenæ 82.e
Vani parentes 202.f
Vannus 77 b.c
Vanus 234.b.c.246.a.680.d
Vanus honor 643.c
Vari laus 30 d
Variæ volucres 93.c
Variare ortum nascentem maculis 96.a
Varro musas tres tantum esse vult 38.f
Varro 604.b
Varro in Logistoricis 380.b
Varro in ludis theatralibus 639.b
Varrones vnde dicti 682.a
Varus 14.f.30.d.52.f.53.a
Varus Virgilij cognatus 26.d
Vasa ænea consona ad tactum vnius 306.a
Vasca tibia 578.b
Vastare cãpos cultoribus 504.b
Vasti campi 270.d
Vastum antrum 176.c
Vastum pro, Desolatum antique positum *ibid.*
Vates 451.e.496.d
Vates carmentes dicti olim 525.e
Vates fatidica 526.b
Vates, pro, diuinus, poeta, sacerdos 237.a
Vates vnde dicti 304.e
quando Vaticinabantur dij 415.f
Vatum ignarus 543.e
Vber 213.a
Vber agri 478.a
Vbera tundere in funere 379.f
Vbere læto 278.a.b
Vbi 430.e

Vbi postquam 225.c
Vbinam 181.f
Vcalegon 247.a
Vdum iter 488.d
Vdum palatum 120.f
Vdum venenum 481.e
Vdum ver 142 d
Ve 629.e
Ve vacans 379.a
Vecors 322.d
Vecto 36.d
Vector 328.e
Vector qui vehitur & qui vehit 23.a
Vectus 182 c
Vectus participium 8. d
Vejentorum cineres 471.e
Vel 228. d. 655.c
Vel pro etiam 47.e
Vela pro fauore 101.d
Vela trahere 152.f
Velamen 221.a
Velantur corpora fetis fuluis 140.d
Velare festa fronde vrbē 243.f
Velatæ comæ 285
Velatus 292.a
Velatus lino 696.a
Velatus ramis oleæ 646 c.d
Velia 435.e
Vellem statuisse 658 f
Vellere, mouere 254.d
Vellere aurem 30 c
Vellere signa 641.d
Velini 497 e
Velinus lacus ibid.
Velim uolem 190.c
Velox pro velociter 394 f
Velox equus 88.d
Venabula 332.d
Venator canis 714.c.d
Venatrix 230 e
Venatu pro venatui antique 582.c
Venæ 321.a
Venenato Flamen operiri debet 333 a
Venenatum, Flaminicæ vestis 717.e
Venenum 223.d 255 f
Venenum pro colore 110.d
Venenum bonum vel malum 176.b
Venerabile lignum 725.a
Venerari deos 91. a
Veneris diuersa nomina pro oratione loci vel causæ 215 c
Veneris præmia 324.f
Veneti 606.c.d
Venetia 144 c. 606 d
Venetia frigida 40.c
Venetia vnde dicta 192.b
Venetus 435.e
Venetus dux 606.d
Veni 348. a
Venia 212.d.e 282.f. 326 b. 639.c
Venia pro beneficio ibid. & 355 c
Venia vlla 627.b
Veniam rogare 646. d
Veniens virtus 391.c
Venilia 419.c 482.b 598.a. 691 d
Venio pro eo 250 a
Venire 66.c
Venit æstas 40 e
Veniunt arbores sua sponte 100.a
Venter 231.a
Venti 64.c
Venti cardinales 467.c. 18. a
Venti ferunt gaudia 628 d
Venti inanes 508 c
Venti vnde nati 183. a.b
Ventis surgentibus 91.f
Ventis vitam cōmittere 597.a
Ventosa æquora 80.d
Ventosa gloria 680.b
Venturum 417.d
Venturum æuum 543
Ventus corporalis 150 f
Venulus 504.c 668.a
Venus 65, a. 84.f, 90.d. 115, f. 117, d. 530.c. 541, d. 643.b. 657, c.d
Venus barbata 259.c
Venus in virgine posita quid significet 190.a. 198.d.e
Venus vnde nata 40.a.b
Venusina vrbs 654.d
Vepres incendere 87.a
Ver 89.d 91.b. 114.c
Ver assiduum 107 a
Ver nouum 65 f
Ver nouum, adultum, præceps 66 a
Ver serenum 91 b
Vera est fama 150.b
Verba carentia prima positione 193.b
Verba duo coniuncta per coniunctionem quæ 172.e
Verba duo coniuncta sine prępositione 387 e
Verba per contrarium significantia 328.c
Verbalium significatio ibid.
Verbena 696.c
Verbere torto 130.b
Verbum pro verbo 229.f. 230.a
Verbū pro verbo positū 72.e
Vere rubenti 113.c
Vere fabis satio 81.d
Vere suo 149.c
Vere tument terræ 113.e.f
Vergere 723.c
Vergiliæ 74.e
Verius 721 e
Vernale æquinoctium 80.f
vernalis aratio 66.f
Vernum tempus 89.d
Vero 329.f
Vero profecto 538 c
Verrens æquora 133.e
Verrere 176.e
Verres Romulia 614.c
Verriculum 75.b
Versa hasta 209.f
Versare pro considerare 393.e
Versare dolos 233.c 680.a
Versare oues 59.b
Versat ducere contra 611.a
Versi penates 656.d
Versibus cōscripta Sibyllarum responsa 304 f. 305.a
Versibus incōptis ludunt 116.b
Versicoloria arma 604.e
Versatilis scena 126.a
Versio 233.c
Versis armis 645.d
Versis discedat frontibus 126.b
Versis Teucris 621.f
Versutus quis propriè 233.e
Versus 382.e
Versus à verto 176.e
Versus finitus participio 211.c
Versus nauium 187.b
Versus Virgilio additi 42.c
Vertere 131.f
Vertere exercitum 391.e
Vertere nomen 501 c
Vertere terram centum aratris 488 d
Vertex 181.e.f
Vertex montis 185.c
Vertex sublimis 83 f
Verti 501.e
Vertitur cœlum & ruit oceano nox 244 c
Vertitur in mediis 679.a
Verto 593.b
Verto, quod nec bene vertat 50 d.e
Vertunt crateras ahenos 651.f
Veru 189.c
Verus labor 710 e
Vesana fames 631 f
Vetanus 321.d

Vescæ 132 f
Vescæ frondes *ibid.*
Vescitur pro fruitur 214 e
Vescor *ibid.*
Vescum 132.f
Vescum papauer 153.d
Veseuus 110.b
Vespæ 299. e
Vesper 84 f
Vesperones & Vispillones 684. c
Vesper vesperi 202. d
Vesper serus 96.e
Vesper temperat aëra 138 e
Vesta 124,c.196,d.246,c
Vesta mater 98.c
Vestæ ædicula Romæ,cur 553. c
Vestæ templum 472.f
Vestæ virgines 651.e
Vestibulum 253.f.430.e
Vestigare oculis 423.d
Vestigare virum 703.d
Vestigatores 331.f
Vestigia hederæ 111.c
Vestigia pedum 674.b
vestigium 289.c
vestire 101 a.b
vestire taburnum magnũ *ibid.*
vestis aurea 547.b.c
vestis longa 450.b
vestis pura 371.f
vestis sãguinei coloris mortuis iniecta 274 e
vestri 258.f
vesulus 631.b
vesuuius 110.b
vetari fatis 174.d
Veternus morbus intercutis 73 c
veterrimus 256.a
Vetus 475.d
Vetiti Hymenæi 449.c
Vetitum vetiti 593.c
Vetus bellum 173.b
Vexare rates 39 c.d
Vexari quid dicatur propriè *ibid.*
Vexillum 503.f
Vfens 499.e
Via 73,b. 125,b. 253,b. 301,b 419,c 426,b
via militaris 710.f
via mortis simplex 144.d
via pro ratione 100.d 436.a
via, pro ratione & remedio, antiquè 358.f
via cœli 121.b
viæ lapidibus primùm à Pœnis stratæ 206.a
Viales dij 284.e
si Viam fortuna dederit 647.d
Vibrans 242.a
Vibrati callido ferro 694.d
Viburnum 4.e
Vices,pugnæ 252.b
Vices voluere 299.f
Vicia 82.f
Vicia tenuis 69.b
Vicinitatis commemoratio beneuolum reddit 16. d
Vicinorũ locorũ vel propriorum nominũ nomina solent Poëtæ vsurpare 200.b
Vicissim 13.b.410.b
Victima 199.f
Victimæ quomodo immolabantur 280.d
in Victimis ætas consideranda 272 b
Victor 50,d. 125,b. 187,c.247,f 304,b.396, d.616.f
Victor epitheton perpetuum Herculis 516 f
Victores 42.f
Victoria 695.f
Victoria filia Stygis 434 a
Victoris Herculis ædes duæ Romæ 528.c
Victricia 273.d
Victrix 489.a.674.f
victu 154 e
victus 50,d. 189,c.252,f
videbis 360.a
viden 459.d
videndo 134.a
video concurrere 698 b
videre 313.d
videre,plus quam audire 618,c. d
vidi oculis 189.a
vidisse senem 153.c
vidistis ad vocem relatũ 159.d
viduare vrbem ciuibus 540.d
vigilanda viris 89.e
vigilásne 607.f
Vigiles 244.c.564,d
Vigilia 322.f
Vilia poma 87 b
Vilis fasellus 82.f
Villæ 116.a
Vimen lentum 272.a
Viminalis mons 459.f
Vina 81. a
vina pro vasis vino continendo aptis 569.c
vina coronant 472.d
vina humida 139. c.f
Vina molliſſima 91.b
Vincere fata 649.b
Vinclo iugali 323.c
Vincula Tyrrhena 534 f
Vindemia 99.e
non eadem Vindemia pendet arboribus nostris 104.a.b
Vinitor 118.b
Vino libari mortuis non licet 378.d
Vinum 140.c
Vinum,vina 26 f
Vinum pro Baccho 226.d
Vinum in sanguinem versum in sacrificio Didonis 356.d. e
Vinum qua ratione inuẽtum 61.f
Violæ pallentes 11.d
Violare 692 d
Violare agros 655.b
Violare corpus vulnere 674 f
Violaria 149.d
Violari de pudore proprie dictum 324. a
Violenta pectora 602.c
Violentia naturæ 79 e
Vipera 142 a
Vir 445.b
Vir gregis 38.a
Vira,antiquè 712.a
Virbij simulachrum tangere nefas 501.c
Virbius 500. d.e
Virectum 450.a
Vires de Thusco sanguine 609 d
Vires exercet 134.c
Vires habuere suas 118.f
Virga Mercurij 341.b
Virga rubea 86 a
Virga vnde dicta 341.c
Virgata sagula 547.c
Virgea 77.a
Virgeus 485.e
Virgilij locus Seruio obscurus 571.d
Virgilij versus aliquot sublati 258.e
Virgiliomastix 9.f
Virgilius ab Arione penè oc-cisus 50.b
Virgilius Homerum secutus 60. e
Virgilius in quo dissentiat à Theocrito in Bucolico carmine 2.a
virgilius quos secutus est in operibus suis 60.c
Virgilius recitans libros suos coram

coram Augusto 346.f
Virgilius tres amauit 9.b
Virgineus rubor 95.c
Virgo 211.b.419.c.711.f
Virgo vnde dicta 15.c.20.a
Virgo sydus 198.e
Virgulta 114 c
Viridans 398.d
Viride littus 509.a
Viridis cespes 294.a
Viridis iuuenta 389.c
Virtus 233.c.334
Virtus pro præmio 218.c
Virtus bonum & malum 73.f
Virtus pro fœtore positum ibid.
Vis 77,d. 79.c. 194,c. 252,f 663,c. 694,b.701,a
Vis alto vulnere tardat 637.d
Vis apibus pariter metuenda 149.c
Vis Herculea 437 f
Vis possibilitas 213.b
Vis Sygia 411,a
vis vlla 648.d
visa 285.a
visa visorum ibid.
viscera 315.c
viscera montis 313.a
viscera solida 429.b.c
visceratio 429 b
viscum 75.a. 426.f
viscus 75.a
viscus, viscera 189.b
visere 514.b
viso 233.c
visus 364.c
visus & visa 272 d
vita 203.f
vita humana 369.f
vita mœsta 636.a
vita tulit 158 b
vitabundus 613.e
vitæ longinquitas 50.c
vitales auras carpere 203 f
vitam dare 587.f
vitea 140.d
vites quadrato ordine ponuntur 7 e
vites vetulæ 14.e
vites vlmis alligatæ 61.b
vitiosa ilex 119. e
vitisator 474 b.c
vitium 70. a
vitta 237 e
vittæ 267.d.477.b
vittæ deum 239.a
vittæ luæ 511.f
vittas resoluere 299.d
Vitula vnde dicta 15.c
Viua terra 100.e
Viua cæsc erui 39.d
Viuas 308 a
Viuax oliua 108 c
Viuendo 50.c
Viuendo vincere, antiquè 649 c
Viui 50.c
Viui lacus 120.e
Viui superis chari 203.e
Viui vultus 463 e
Viuida dextera 626.d.
Viuidus Vmber 724.d
Viuite 308 a
Viuite pro valete 46.e
Viuum flumen 264.f
Viuum saxum 185.d
Viuus amor 226.a
Vix 363.c.673.a
Vix pro mox 240.c.673.a
Vixet 646.f
Vixi 369.f
Vlcus 76.a
Vliginosus ager 109.a
vligo ibid.
vlmus 6.d
vlna 19 b.139.e
vltimus 706.b
vltimus author 468.e
vltimus labor vocat omnes 668 f
vltra placitum 39.b
vltrix 674.e
vltro 238.d.378.d.394 f.589.c
vlua 438.c
vlulare 335.d.678.b
vlulæ 46.c
Vlysses 36,b. 232,d. 234,f 239.c. 244,d.c. 318,d. 411,d. 420, e
Vlyssis classis 36.b
vm genitiuus pluralis tertiæ declinationis
vmbo 592.b.538.d
vmbra 370.a
vmbra magna 244 c
vmbræ 76,c.266,f.352,a.636, á
vmbræ incertæ 24.e
vmbræ defunctorum satiatæ lacte & sanguine 379 f
vmbræ silentes 430.a
vmbria 107.a.724.d
vmbriferus 401.d
vmbrosi arbos 102.e
vmbrosum nemus 185.d
vnam in faciem 103.d
vnanimis 322.d
Vnanimus & vnanimis 210.d 322.d
Vncum aratrum 63.b
Vndans 97.b
Vndans bello 126.d.e
Vndantia lora 384.a
Vnde 458 d
Vnde domo? 510.e
Vnedones 75.e
Vngo 590.e
Vnguentum ibid.
Vnguine lupino cur postes domus vngerentur 357.b
Vnicus exitus in templo esse debet 337.f
Vnius 147.f.192.f
Vnquam 7.c
Vnum pro præcipuum 404.f 410.b
Vnus 252.b
Vnus, & alter 579.d.e
Vnus horum 644.d
Voca zephyros 339.f
Vocalis vocalem sequēs 208.q
Vocant hostē clamoribus 151.b
Vocare Cererem 91.c
Vocare in vota 397,c.486,b
Vocare suos clamore 605 d
Vocare quemq; nomine 681.e
Vocat pluuiam 93.c.d
Vocati milites, quinam 608.b
Vocatiuus Græcus in a 19.f
Vocatiuus Græcus Amaryllī 48 c
Vocatiuus pro nominatiuo 585.a.613.c
Vocatus 694 c
Voce referre 189.a
Voce vocans Hecaten 419.a
Voces notas audire & reddere 204.f.453.a
Voces prætiosæ, necessariæ, optabiles, decenter repetuntur 333 b
Vociferans sequitur 628.d
vociferari 694.e
vocis offensa 150.b
vola 426.d
volantes pro volucribus 428.d
volema 288.c.f
volemæ graues 103.f
volens 305.c.405.b
volens propitiusque sis 227.b
volitans nomen 131.f
volsci veruti 308.b
volubilis 191.c
Voluse 668 c.d
voluenda dies 553.d
voluendis mensibus 194.d

Voluentes anni 191.b
Voluentibus annis 170.b
Voluere Parcæ dicuntur 172.f
Voluere rotã per annos 457.d
Voluit sub naribus ignẽ 129.b
Voluitur letho 574.f
Voluntas 717.d
Voluptas gemina 12.c
Volutare animo 176.b
Volutabra 142.d
Vomer & Vomis 66.e.76.e
Vomere animam 180.c
Vomeres Italiæ 76.f
Vorago 490.b
Vortex quid sit 181.f
Vota 29 a
Vota de secundis rebus prolatè 378.c
Voti compotes 50 d
Voti impotes *ibid.*
Votitia quæ in cœlo siniſtra 610.f
Votis damnare 29.b
Votis prosequi 196.c
Votis vocare imbrem 76. c
Votum 196.c
Votum de præterito factum 540.b
Votus,a,um 230.f
Voueo 634.a
Vouere 673.b
Vox,vna ex tribus Musis 38.f
Vox buccinę 488.c
Vox Iouis 638.e
Vox remorum 318.a
Vpilio 56.d
Vpuppa 36.f
Vrbanitas poëtica 2 a
Vrbe,domo socias 217 f
Vrbem quam statuo 216.d
Vrbes eodem seruato ritu euersæ,quo conditæ 339.a
Vrbi propter vrbem 668.d
Vrbs pro ciuibus 244.e
Vrbs grauida bellis 598.e
Vrbs ingrata 5.b
Vrbs Latina 646.c
Vrbs Troiæ 215.f
Vrentes capellæ 109.c
Vrere de calore & frigore dictum 179.f
Vrere ferẽtem 101,b
Vrgens 75.b
Vrgeri fatis acerbis 674.c
Vrget amor 155 b
Vri impares 146.c
Vrinam mouere 439. b
Vrſa Libyſtis 377.b
Vs finita neutra 232.b
Vs finita, producta quæ sint 233.e.f
Vs terminata tertiæ declinationis 184.d
Vsq; 242.b. 479.c 612.c.660.a
Vsqueadeo 3.e
Vsque eamus 54.d
Vsque sub extremũ finem 81.a
Vstrinum 651.c
Vsus 253.b
Vt pro quemadmodum 222.d
Vt perhibent 336 c.512 c
Vt subauditum 420.c
Vt vidi,vt perij 45.d
Vrcunque 461. f
Vtere sorte tua 731.f
Vterus 231.a
Vtilis arbos 107.b
Vtres 116.b
Vtres vncti *ibid.*
Vtro 689. d
Vtroque 395.e
Vuæ vnde 56.e
Vuidus *ibid.*
Vuidus ager 109 a
Vulcani filius 496 a
Vulcani infortunium 24.b
Vulcani stirpe creatus 623 d
Vulcania 534 e
Vulcania acies 616.f
Vulcanius aruspex 53. e
Vulcanus 413,e.530,c.531,b.c. d.e.534,a.f
Vulcanus pro igne 186.a
Vulgo 145,b.317,a.431,a
Vulgus 184,d.187,c 233,b
Vulnera 637.c
Vulnera iactare 394.d
Vulnera siccabat lymphis 636. d.e
Vulneratus 665.e
Vulnere infesto 256.d
Vulnerum figmẽta apud poëtas 584.b
Vulnus 174.c.d
Vulnus pro sagitta 488.d
Vulpes vulpecula 671.d
Vulsus 355.a.580.b
Vultus salis 411.a
Vxor legitima, aut pro legitima habita à regibus antiquis 294.f
Vxor non ducebatur sine sacrificiis apud antiquos 282.b
Vxor non sequebatur castra 550 a
Vxores mariti 38.a
Vxores vnde dictæ 357.a
Vxorius 343.e
Vxorius amnis 194.f
Vzalis 301.e

X

IN X nomina terminata 674.e.f
Xanthus 209.c.598.a
Xenocrates 475.d
Xenophon 66 b
Xerxes 452 e
ξόανα 417.a
ξέστης 326.e
χοῦς 541.f
χειμαῤῥῶς 246.e
χέρσος 142 a
χεῤῥῶς 178.f

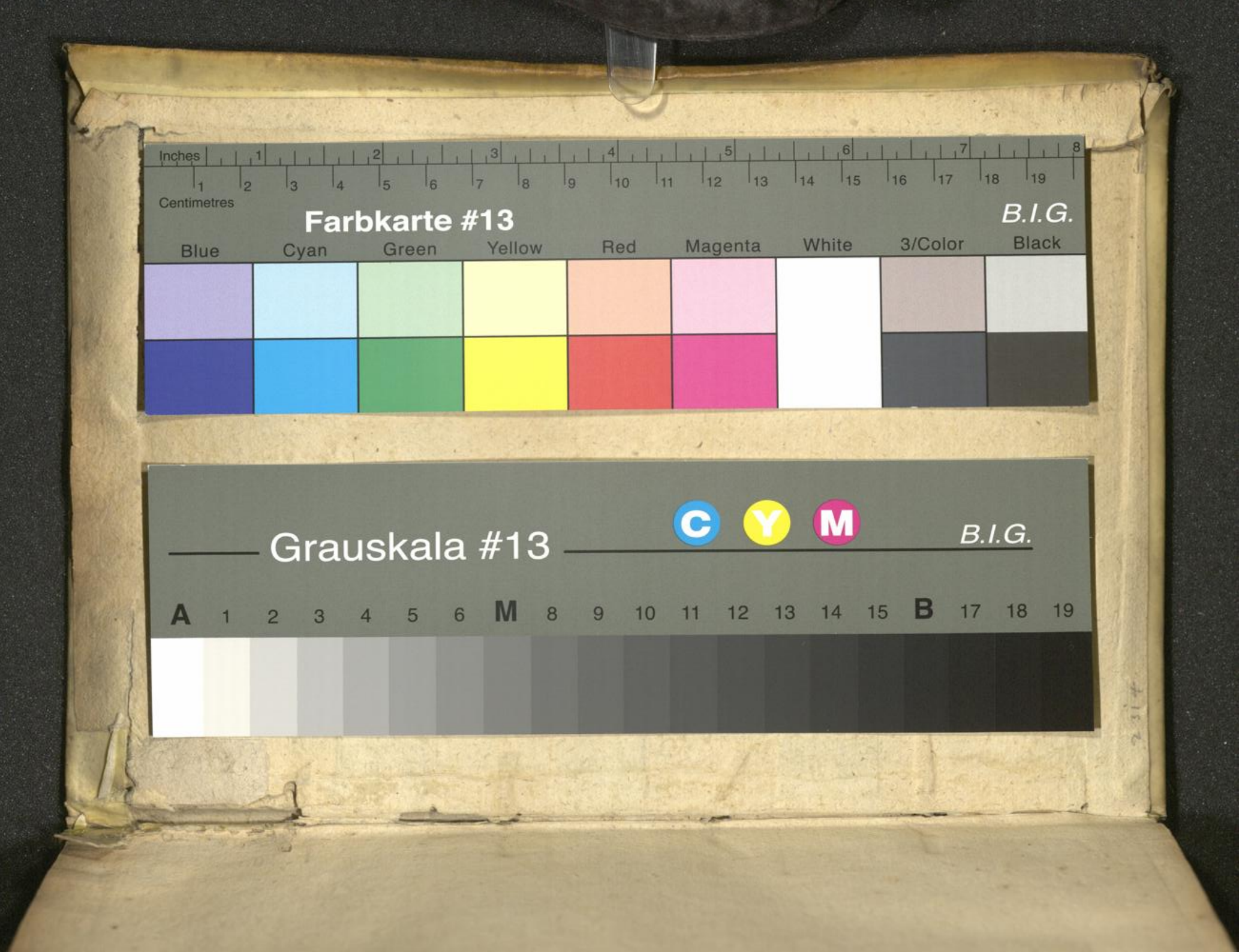
Y

Y Littera Pythagorę 413 a
ὗν 198.d
ὑπόστασις 374.e
ὑαλὼ 188.b

Z

Acynthos 291.b
Zephyri 114. a.339. f 364. c
Zephyri motantes 24.e
Zephyrum promontorium 301. c
Zephyrus 138.e
Zethus 287.a.d
Zetus 614.c
Zetus frater Amphionis 9.f
Zeugma 182,a.211,c.281,f.290, c 381,f 710,f
Zeugma à posterioribus 50.c
ζυγὰ 438.b
Zodiacus circulus in Sphæra 80. f
Zona torrida 83.d
Zonæ *ibid.*

FINIS.

Inches
Centimetres
Farbkarte #13
B.I.G.
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
Grauskala #13
C
Y
M
B.I.G.
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19